SŁOWNIK GEOGRAFICZNY.

SŁOWNIK GEOGRAFICZNY
KRÓLESTWA POLSKIEGO
I INNYCH KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH.

WYDANY

Pod Redakcyą

Filipa Sulimierskiego, redaktora *Wędrowca*, magistra nauk fizyczno-matematycznych b. Szkoły Głównéj Warszawskiéj.

Bronisława Chlebowskiego, magistra nauk filologiczno-historycznych b. Szkoły Głównéj Warszawskiéj.

Władysława Walewskiego, obywatela ziemskiego, kandydata nauk dyplomatycznych Uniwersytetu Dorpackiego.

Skład Główny w Redakcyi **Wędrowca,** ulica Nowy-Swiat Nr. 59.
(Kraków u D. E. Friedleina. Poznań u J. K. Żupańskiego.)
(Lwów, Gubrynowicz i Schmidt.)

TOM III.

WARSZAWA.
NAKŁADEM FILIPA SULIMIERSKIEGO i WŁADYSŁAWA WALEWSKIEGO
Druk „WIEKU“ Nowy-Świat Nr. 59.

1882.

Дозволено Цензурою
Варшава, 21 Ноября 1881 года.

H.

(Bardzo wiele nazwisk miejscowości piszą niekórzy, bez ustalenia pisowni, przez *H.*, *G.* lub *Ch.*; dla tego też nazwisk, którychby tu nie było, wypada poszukać pod *G.* lub *Ch.*).

Haag (niem.), ob. *Hag* i *Hagy*.

Haak (niem.), wś, pow. morąski, st. p. Zalewo.

Haaks Vorwerk (niem.), folw., pow. międzyrzecki, należy do domin. Chociszewa (Kutschkau), 1 dom, 22 mk. Ob. *Kutschkau*. *M. St.*

Haarznen lub *Haarszen* (niem.), ob. *Harz*.

Haasenberg (niem.) 1.), wieś, pow. szczycieński, st. p. Rasząg. 2.) **H.**, wś, dobra ryc., młyn, cegielnia, pow. ostródzki, st. poczt. Seubersdorf.

Haassnen (niem.), ob. *Hasny*.

Haatsch (niem.), ob. *Hacz*.

Haba, wieś, pow. nowo-radomski, gm. Przerąb, par. Kodrąb.

Haba, niem. *Haf*, ob. *Świeża zatoka*.

Habalina lub *Habelina* nad Dunajcem, przysiołek Wiatrowic w pow. sądeckim, należy do par. rz. kat. w Tropiu i ma 187 mk. *Mac.*

Habawetz (niem.), ob. *Chabowiec*, pow. raciborski.

Habelina, ob. *Habalina*.

Habelschwerdt (niem.), ob. *Bystrzyca*; stacya drogi żel. z Kamieńca do Mittelwalde, o 113 kil. od Wrocławia.

Haberberg (niem.), wś, pow. człuchowski, ob. *Owsne ostrowy*.

Haberhorst (niem.), wieś, pow. malborski, obejmuje 6 większych posiadłości, 2 zagrodników, 10 włók rozl.; 7 kat., 63 ew., 13 menon., 11 dm. Parafia Tiegenhagen, szkoła Stobbendorf, poczta Nowy Dwór. Od Malborka 4 mile.

Haberki lub *Chaberki*, wś kurpiowska, powiat kolneński, gm. Czerwone, par. Małypłock, nad Pisną. Jako oddzielna całość, mieszcząca w sobie osady rolne rodziny kurpiowskiej Chaberków, oddzieliły się od nomenklatury Piasutno po 1850 r. Obecnie 139 mr. 91 pręt. (ztąd 60 mr. 108 pręt. ornych). Por. *Gietki*. *Lud. Krz.*

Haberland (niem.), folw. przy wsi Neufeld, pow. człuchowski, par. Ekfir, st. p. Białybór, 1 dom, 14 mk. ewang. *Ks. F.*

Habicht (niem.), ob *Jastrząb*, na Szląsku.

Habitacya, wś, pow. wilejski, o 49 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 20 dm., 173 mk.

Habkowce, *Hapkowce*, *Chabkowce*, wś, pow. liski, par. rz. kat. Hoczew, gr. kat. Cisna, o 5.6 kil. od Cisny. Większa własność należy do hr. Fleminga.

Habola, *Havel*, ob. *Chabowa*.

Habowetz (niem.), ob. *Chabowiec*.

Habówka, *Chabówka* (z Holendrami), wieś, pow. myślenicki, par. Rabka, ma drewnianą kaplicę i 531 mk. Położenie górzyste, świerkowe lasy. *Mac.*

Habówka, wś słowiańska w hrabstwie orawskiem czyli na Podhalu orawskiem (Węgry); w dystrykcie Podzameckim (Arva-Varalya), nad ujściem potoku Błatnej (Błotnej) do Studzieńca (Studeni p.). Jedna część wsi rozłożyła się w dolinie pot. Błatnej, druga nad Studzieńcem. Wzniesienie południowego końca wsi 730 m. (szt. gen.), 706·52 m. (Wahlenberg), 732 m. (Oesfeld), 719 m. (Steczkowski). Kościół łać. p. w. N. M. P. Bolesnej w miejscu; zbudowany r. 1787, posiada metryki chrztu od tegoż roku, zmarłych zaś od r. 1716. Patronat pełni fundusz religijny. Liczy 926 mk., między nimi 830 wyzn. rz. kat., 91 schyzm., 6 żydów. Do parafii habowieckiej należy Zuberec z kościołkiem filialnym p. w. św. Wandalina, z Leśniczówką i Polankami; razem cała parafia liczy 1902 dusz rz. kat., 3 prot., 17 żydów, 219 szyzm. W parafii znajduje się kapliczka, w płn. stronie wsi, p. w. św. Magdaleny. Stacya pocztowa Kubin Dolny. *Br. G.*

Habracicy, niem. *Ebersbach*, wieś w pow.

zgorzelickim okr. reg. lignickiego, w par. kat. Zhorjelc.

Haby, wś, pow. wilejski, własność Oskierków, ma zarząd gminy, liczącej niegdyś 200 chat, 1674 mk.

Habzin, wś, pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Słomczyn. W 1827 r. było tu 11 dm., 87 mk.

Habzinek, wieś, pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Słomczyn. W 1827 r. było tu 6 dm., 50 mk.

Habżany, węg. *Böki*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), piękny park i budynki gospodarcze, wyrób smacznego séra, wzorowe gospodarstwo, olejarnia, urodzajna gleba, łąki, pastwiska, 252 mk. *H. M.*

Hać 1.), wś i dobra w pow. borysowskim. Niegdyś mieli tu schedę benedyktyni wileńscy, która po kasacie klasztoru stała się własnością skarbu; dwie inne schedy jeszcze w r. 1847 należały do Bielińskich i Puzynów. Scheda Bielińskich zwała się starostwem. Hać od roku 1875 jest własnością urzędnika Karcowa; dobra mają obszaru przeszło 10,300 mr. 2.) **H.**-wielka, pow. piński, gm. Święta Wola i H.-mała, tamże. H. wielka ma 211 mk., mała mieszk. 59; obie wioski w 1 okr. polic. i obie należą do Pusłowskich. *Al. Jel.* i *Ks. M.*

Hać, rzeka niewielka, błotnista, bierze początek w zachodnio-południowej stronie pow. ihumeńskiego w moczarach okolic wsi Nieżuwki; kierunek ma przeważnie południowy, zasilona kilku pomniejszemi błotnistemi rzeczkami, pod wsią Rudnią rozlewa się w jeziorko. Tu obraca młyny i folusze i ubiegłszy jeszcze wiorst kilka, wpada do rzeki Wołmy z lewej strony. Długość rzeki od początku do ujścia około dwóch mil; dość jest rybną, a nad brzegami obfite łąki. *Al. Jel.*

Hać, błoto w pow. kijowskim, niedaleko wsi Litwinówka, 8 w. dł., 150 saż. szer. (Fundukl. Gub. kijowska).

Haciec, wieś poleska w pow. ihumeńskim, w okolicach Rawanicz, ma osad 10.

Haciszcze 1.), dwie niewielkie wsie i folwarki w pow. nowogródzkim, w okolicach Stwołowicz; folwarki są dziedziczną własnością rodziny Hacickich, jeden z nich ma obszaru 300 mr., drugi około 370 mr. w glebie dobrej. Jest tu kaplica katolicka parafii Kroszyn, dawniej byłej parafii Stwołowicze. 2.) **H.**, folw. niewielki w pow. nowogródzkim, dziedzictwo Szpegalskich, obszaru około 370 mr. *Al. Jel.*

Haćkówka i *Rudnia Haćkowska*, dwie wsie, pow. żytomierski, nad Irszycą, przeważnie w gruntach gnejsowych, ma skały labradorytowe.

Hacuk, wś poleska z kilkunastu osad wiejskich składająca się w połud. stronie powiatu ihumeńskiego, niedaleko granicy pow. słuckiego, w okr. policyjnym pierwszym uździeńskim; przy najokropniejszej i jedynej drodze idącej przez niedostępne bagna z miasteczka Łoszy do Karaczowszczyzny i Hreska. Jest to najodludniejszy zakątek, a lud miejscowy, obrosły kołtunami, brudny, żyje prawie w półdzikim stanie. Trudno uwierzyć, aby śród ucywilizowanego społeczeństwa istniały takie półdzikie osady; lecz Polesie gub. mińskiej obfituje w nie, i tu szerokie leżą pola dla kultury ducha ludzkiego. *Al. Jel.*

Hacz, niem. *Haatsch*, dobra z folw. Karłowice, pow. raciborski, ma 118 osad, 4000 mr. rozl., szkołę 2-klasową i kościół par. wzniesiony 1731 r. *F. S.*

Haczów, wś nad Wisłokiem, 284 m. n. p. morza, w pow. brzozowskim, założona przez Kazimierza W. jako kolonia niemiecka *Hanshoff* lub *Hatshoff*, ma parafią rzym. kat., utworzoną przez Władysława Jagiełłę w r. 1388, który nadał kościołowi dwa łany frankońskie roli. Kościół teraźniejszy drewniany został zbudowany na miejscu dawnego spalonego r. 1624 przez Tatarów. Ludność mówiła według aktów biskupich jeszcze do r. 1604 po niemiecku, dzisiaj używa języka polskiego a pochodzenie okazuje się jeszcze w nazwiskach niemieckich. Trudni się tkactwem, furmaństwem, haftem. H. ma 2150 mieszk. rzym. kat., 489 gr. kat. i 50 izrael. (wielu cyganów); ma szkołę ludową i dom ubogich, zostający pod zarządem gminy. Wielka pos. (Fran. z Urbaniec Urbański) wynosi 267 m. n. a. roli, 32 m. ogr. i łąk, 28 m. pastw. i 68 m. lasu; mniejsza pos. 2586 m. roli, 463 m. ogr. i łąk, 674 m. pastw. i 334 m. lasu. Parafia haczowska leży w dyecezyi przemyskiej, dekanacie (rzym. kat.) rymanowskim. *Mac.*

Haczyska, wieś, pow. hrubieszowski, gm. Mołodziatycze, par. Trzeszczany.

Hadaszyka, ob. *Dobrydzień*.

Haderwaldhaus (niem.) lub *Lindenhof*, os., pow. frydlądzki, st. p. Domnowo.

Hadiacz, ob. *Hadziacz*.

Hadik, pustkowie pod wsią Kutschau, pow. lubliniecki.

Hadikfalva (z Turnestiem), wś, pow. serecki na Bukowinie, ze stacyą pocztową, o 8 kil. od Radowiec, należy do parafii greckiej nieunickiej Satulmare i stanowi od czasów Józefa II gminę madjarską. Jest też tu st. dr. żelaznej lwowsko-czerniowiecko-suczawskiej, między Rudą a Istensegits, o 325 kil. od Lwowa, zwana H.-Radautz. *F. S.*

Hadle 1.) kańczuckie, wieś w pow. łańcuckim, należy do parafii rzym. kat. w Manasterzu a urzędu poczt. w Kańczudze, zkąd jest o 12 kil. odległą. Liczy 436 mieszk. rzym. kat. wyznania. Większa pos. wynosi 12 m. n. a. roli i 126 m. lasu; mniejsza pos. 498 m. roli,

47 m. łąk i ogr., 36 m' pastw. i 53 m. lasu. H. zostało założone przez bojara ruskiego Ładomira Wołoszyna, który otrzymał od Władysława Opolczyka w grudniu 1377 r. pustynię „Hodle pole," aby na niej osadził wieś na prawie wołoskiem. (Lewicki A. dr., Obrazki Przemyśla, str. 128). 2.) **H.**-szklarskie, wieś nad Mleczką, koło Szklar, w pow. rzeszowskim, w okolicy pagórkowatej, 338 m. n. p. m., należy do parafii rzym. kat. w Jaworniku, gr. kat. w Tarnawce a urzędu poczt. w Dynowie, zkąd jest o 15 kil. oddaloną, ma 417 mieszk. rzym. kat. i 172 gr. kat. wyznania. Większa pos. wynosi 318 m. n. a. roli, 58 m. ogr. i łąk, 31 m. pastw. i 785 m. lasu; mniejsza pos. 632 m. roli, 102 m. łąk i ogr., 44 m. pastw. i 100 m. lasu. *Mac.*

Hadomce, ob. *Gadomce.*

Hadra (niem.), kol., pow. lubliniecki, par. Sodow, o 1.75 mil od Lublińca, ma 10 osad, 80 mr. rozl. Por. *Droniowice.* *F. S.*

Haduszowce, węg. *Hadusfalva*, niem. *Hedelsdorf*, wieś, w hrabstwie spiskiem (Węgry), w dorzeczu Hornadu, w dystrykcie szczawnickim, od Czwartku 4 kil. na południe, a od Nowej wsi (Igló) na półn.-zach. 7 kil. i pół. Należy do parafii w Letanowcach, 2 kil. odległych. Liczy mk. 136, między nimi kat. łac. 115, ew. 3, nieunit. 6, żydów 12 (Szem. dyec. spiskiej r. 1878). Stacya poczt. *Br. G.*

Hadutów, zaśc. szlach., pow. ihumeński, u zbiegu rz. Ihumenki z Bołoczanką, ma osad 12. Jestto ustronie w glebie dość żyznej, ma łąki obfite, lecz położenie głuche, śród lasów i bagien. W okolicy leżą dwie wsie szlach. zwane Francuska Grobla, pamiętne w dziejach miejscowych. *Al. Jel.*

Hadycz, rz., ob. *Udycz.*

Hadyczewka. Tak na Ukrainie zowią się niektóre uroczyska.

Hadykówka, wś, pow. kolbuszowski, par. Cmolas, st. p. Majdan, ma 532 mk. i kasę pożyczkową gminną z funduszem 421 zł. w. a.

Hadyłowicze, ob. *Hadziłowicze.*

Hadyńkowce, wieś, pow. husiatyński, oddalona o 4 kil. od urzędu poczt. w Probużnie, przestrzeń pos. więk. 1653, w tem 686 mr. lasu; posiadłość mniejsza 1347; ludności rzym. kat. 241, należących do rzym. kat. parafii w Żabińcach, wiosce o ćwierć mili oddalonej; gr. kat. 840 mających parafią w miejscu należącą do dekanatu husiatyńskiego, diecezyi lwowskiej; do tej parafii należy filia Szwajkowce z 361 parafianami. Należy do sądu pow. w Kopyczyńcach. Jest tu szkoła etatowa 4-klasowa o 2 nauczycielach, należy do rady szkolnej okr. w Trembowli, i kasa pożyczkowa z kapitałem 2828 złr. w. a. Właściciel większej posiadłości Alfred Cielecki. *B. R.*

Hadynów, wś i folw., powiat konstantynowski, gm. Olszanka, par. Hadynów. Jest tu kościół par. drewniany, dawniej filia parafii Łosice (od 1513), erygowany 1413 r., modrzewiowy, trwały. W 1827 r. było tu 15 dm., 79 mk.; obecnie liczy 13 dm., 108 mk., gruntów włość. 200 mr. a folw. 313 mr. Par. H. dek. konstantynowskiego, daw. dek. janowskiego, liczy 1290 dusz.

Hadyszów, ob. *Adyszów.*

Hadziacz (po małorusku Hadjacz), miasto powiatowe gub. połtawskiej, nad rzeką Psoł, 9022 mk., 1195 w. od Petersburga a 111 od Połtawy odległe. Stacya pocztowa, 4 jarmarki na wódkę i bydło. H. słynie z ugody 1658 roku z Wychowskim. Starostwo niegrodowe hadziackie w Ukrainie zadnieprskiej, założone w roku 1634 przez polaków, stanowiło uposażenie buławy hetmańskiej. W roku 1661 składało się z miasta H. nad rzekami Psiołką i Grunią, o 15 i pół mil od Połtawy, z przyległościami z dzierżawy mirhorodzkiej. Na sejmie roku 1661 stany rzeczypospolitej nadały na własność całe to starostwo Jerzemu Chmielnickiemu, hetmanowi wojsk zaporoskich. Na sejmie warszawskim z r. 1775 przez oddzielną konstytucyą wyznaczono komisyą z 16 urzędników kor. dla ostatecznego załatwienia sporów między Tadeuszem Przyłuskim, starostą jeszcze hadziackim, a jego pasierbami Olędzkimi o gwałtowne wypędzenie z dóbr.

Hadzibejówka, ob. *Halsbijówka.*

Hadziłowicze, wś, pow. rohaczewski, 2 okr. adm., st. p. przy szosie warszawsko-moskiewskiej, niedaleko Rohaczewa i Dowska, 300 dusz męz. prawosł. Szkoła, cerkiew murowana. *E. E.*

Hadzin, wielkie błoto i moczary w powiecie słuckim, o milę na płd. od Deniskowicz, mają łączność ze sławnem błotem hryczyńskiem. *Al. Jel.*

Hadziwla, albo *Elinowo*, mały zaśc. poleski we wsch. stronie pow. borysowskiego, nad rzeką Essą z prawej strony, ma 3 osady.

Hadżybej, ob, *Chadżybej.*

Haedelsdorf (niem.), ob. *Haduszowce.*

Haehnchen (niem.), ob. *Wosyk* (łuż.).

Haekerskampe (niem.), os., pow. gdański, st. p. Stutthof.

Haf (niem.), ob. *Świeża zatoka.*

Haferbeck (niem.), wieś, dobra i leśnictwo, powiat iławski (Pr. Eylau), stacya pocztowa Uderwangen.

Hafestrom (niem.), os. pod Królewcem.

Haffkrug (niem.), os., pow. malborski, st. p. Stutthof.

Hafka, potok podgórski, w hr. spiskiem, wytryska w obr. gm. Lechnicy, w południowej jej stronie, na granicy z gm. Hafką (ob.); płynie przeważnie na północ, przeżyna wieś Lechnicę i w Lechnicy Niżniej wpada z pra-

wego brzegu do Dunajca, naprzeciw Sromowiec niżnich. Długość biegu 4 kil. Źródła jej znajdują się w dolince, nad którą od zachodu panuje wzgórze Ogbort (Ogwart, 789 m.), a od wschodu Gryglów (798 m.). *Br. G.*

Hafka, węg. *Hàvka,* wieś słowacka, w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie starowiejskim, w dorzeczu Dunajca, nad potokiem Jordańcem; od Starej wsi 6 kil. na połud.-wsch.; od gościńca Starowiejskiego 3 kil. na wschód. Leży ona na płn. stokach Magóry spiskiej. Od zachodu graniczy z wsiami Giblem i Hanuszowcami, od północy z Starą wsią i Lechnicą, a od wsch. z Rychwałdem. Na granicy rychwałdzkiej wzgórze Kreisberg (829 m.); na granicy półn. od Lechnicy wzgórze Ogbort (789 m.), na zach. na granicy gibelskiej wzgórze Wyźnie Kąty (812 m.). Wzniesienie wsi samej czyni 633 m. Znajduje się we wsi kaplica pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia N. M. P., należąca do parafii łacińskiej w Rychwałdzie, odległej niespełna 3 kil. Liczy mk. 199, między nimi 173 rzym.-kat., 4 żydów i 22 szyzm. St. p. Starawieś. *Br. G.*

Hag, niem. *Haag,* przedmieścia miast Wojerecy w pow. wojereckim i Warta w pow. ząbkowickim na Szląsku.

Hagelsberg (niem.), dobra, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Hagelsberg (niem.), ob. *Jagiełowa góra.*

Hagen (niem.) 1.) nadleśnictwo królewskie, pow. świecki; powiększone i tak nazwane r. 1868, przedtem zwało się po niem. Bülowsheide; ob. *Przewodnik.* 2.) **H.**, dawniej Bącka huta, leśnictwo należące do nadleśnictwa rządowego w Mirachowie, pow. kartuski, dom 1, mk. 5, parafia i poczta Sierakowice, szkoła Szopa. *Kś. F.*

Hagenau (niem.), ob. *Hajnowo.*

Hagenhorst (niem.), wieś, pow. węgoborski, st. p. Kruklanki.

Hagenort (niem.), wieś włośc. i nadleśnictwo w pow. starogrodzkim, ob. Osieczno.

Hagy, *Hagi, Haghi, Haag,* w hr. spiskiem, ob. *Gaje.*

Haha (niem.), ob. *Płomnica,* na Szląsku.

Hahnenberg (niem.), ob. *Kaponica* na Łużycach.

Hahnenspring (niem.), struga, ob. t. II, str. 339.

Hahnfier (niem.), leśnictwo, pow. wałecki, st. p. Słopanowo.

Hahnvorwerk (niem.), folw. Kolnowic, pow. prądnicki.

Hainau (niem.), ob. *Hajnów.*

Hainbuchenwerder (niem.), os., pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Hainitz (niem.), ob. *Hajnicy* (łuż.).

Haitowki, węg. *Hajtuvka* (Hajduka, Hajtuzska), wieś w hr. szaryskiém (Węg.) nad rzeką Popradem i na granicy Spiża, lasy, młyny wodne i tartaki, 293 mk. *H. M.*

Haj..., ob. *Gaj...*

Haj (łuż.), niem. *Grünbusch,* niedaleko Kaminau w Saksonii.

Hajczyny, wieś, pow. łaski, gm. Wygiełzów, ob. *Chajczyny.*

Hajdamacki las, ob. *Czerpowody.*

Hajdamaki, ob. *Proskirówka.*

Hajdasz, przysiołek Żeglic, pow. krośnieński, w okolicy górzystej na lewym brzegu Jasiołki. *Mac.*

Hajdaszek, wieś, pow. pińczowski, gmina Kliszów, par. Kije. Odl. 8 w. od Pińczowa przy szosie z Kielc do Pińczowa. W 1827 r. było tu 8 dm., 67 mk.

Hajducki Ostrów, na Dnieprze u ujścia Taśminy.

Hajduk, niem. *Heiduk,* 1.) *Dolny H.,* wieś i dobra, pow. bytomski, par. Łagiewniki górne, przy dr. żel. z Król. Huty do Mysłowic; wieś ma 85 osad, 806 mr. rozl. a folw. 600 mr. rozl. 2.) *Górny H.,* wieś, dobra i kolonia (Kalina), pow. bytomski, tuż pod Świętochlowicami. Folw. ma 400 mr. rozl. a wieś 36 osad, 159 mr. rozl. Jest tu kopalnia węgla, wielka piekarnia parowa i łomy piaskowca. *F. S.*

Hajduk-Zeliska, przys. Krowicy.

Hajduka, ob. *Haitowki.*

Hajduki, wieś rząd., pow. wilejski, o 68 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 4 dm., 42 mk. kat. (1866).

Hajduki, przys. Chmielnika, pow. rzeszowski.

Hajdukowa Słoboda, wieś poleska w powiecie ihumeńskim, na północ o 6 mil od Ihumenia, w okolicach Rawanicz położona w gm. biliczańskiej; liczy 10 osad wiejskich i mianuje się okolicą. Niektórzy włościanie mają grunta własne, wynoszące prawie do 100 mr.

Hajdukowa, wś w pow. witebskim nad Łososiną.

Hajdukówka 1.) zaśc. rządowy nad rzeką Syczewką, pow. wilejski, o 69 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 3 dm., 14 mk. prawosł. 2.) **H.**, wieś, pow. czerykowski, z kaplicą katol. filialną parafii iwandarskiej.

Hajdukówka, przysiołek Stróży, powiat myślenicki, nad pot. Ziębówką, dopływem Raby, w okolicy górzystej, śród świerkowych lasów. *Mac.*

Hajdukowszczyzna, zaścianek włościański, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 45, od Dziewieniszek 28, dom 1, mk. katol. 10 (1866).

Hajdzie, czyli *Gajdzie,* wś rządowa w pow. lidzkim, 5 okr. adm., od Lidy w. 35, od Ejszyszek w. 5, mk. 13 wyzn. rzym.-kat. (1866).

Hajećkowszczyzna, zaśc. szlach., powiat

święciański, 4 okr. adm., o 54 w. od Święcian, 3 dm., 25 mk. kat. (1866).

Hajkowce 1.) folw., należący do Morawskich, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 52, od Wasiliszek w. 18, mk. wyzn. praw. 15, rzym. katol. 9, izraelitów 12. 2.) **H.**, wś włościańska, w tymże pow. i okr. adm., od Lidy odl. w. 58, od Wasiliszek w. 23 i pół, dm. 2, mk. wyzn. rzym. katol. 7, prawosławnych 8 (1866). 3.) **H.**, folw. w pow. nowogródzkim, dziedzictwo Kobylińskich, ma obszaru około 275 mr. w glebie dobrej. *Al. Jel.*

Hajkowszezyzna, folwark dóbr Horodno, powiat lidzki, z prawej strony drogi z Wasiliszek do Wilna, 4 okr. adm.; odl. od Lidy w. 36, od Wasiliszek w. 4, mk. wyzn. rzym. kat. 63, izraelitów 7 (1866). Roku 1696 dziedzictwo Wład. Jana Narbutta, podkomorzego lidzkiego.

Hajna, starożytna historyczna osada nad rzeką tegoż nazwiska, niegdyś własność wielkich książąt litewskich w kraju mińskim; od roku 1569 gdy regulowano województwa litewskie, do roku 1795 w województwie i powiecie mińskim, a odtąd i teraz w gubernii mińskiej, na południowo-zachodnim krańcu powiatu borysowskiego o 50 w. od Borysowa położona. Miejscowość piękna, górzysta, w glebie dość dobrej. Kronikarze nasi, wspominając Hajnę już w wieku XIV, mianowicie Długosz w księdze X-tej, Kromer w księdze 15-tej, Stryjkowski w tomie II-im w rozdziale V-tym a Bielski Marcin w 3-ciej księdze, piszą o erekcyi kościoła hajeńskiego przez Jagiełłę dokonanej; lecz kiedy Kromer kładzie ten fakt pod rokiem 1386 (ob. w oryginale str. 356 a w tłomaczeniu Błaz. str. 414, wyd. Bol.) to Długosz (ob. str. 112), Stryjkowski (ob. str. 80 wyd. 1846 r) i Bielski (ob. str. 233 wyd. Bohomolca) o rok go później zaznaczają. Mniejsza zresztą o małą różnicę kronikarską w czasie, wszakże rzecz pewna, iż świątynia hajeńska należy do pierwotnych fundacyi Jagiełły, że była jedną z siedmiu, które ten król zaraz po wprowadzeniu chrześciaństwa w Litwie wzniósł na miejscu pogańskich ołtarzów i funduszami opatrzył, a zacnej pamięci królową Jadwiga aparatami i srebrem obdarowała. Wkrótce potem W. Ks. Witold nadał kościołowi hajeńskiemu znaczne dość dobra Kociele; zaś w roku 1514 Zygmunt stary, przybywając z Borysowa do Hajny na trzydniową dewocyą, z pocztem panów i rycerstwa, z powodu świetnego zwycięstwa odniesionego przez księcia Konstantego Ostrogskiego pod Orszą, grzebał ciała poległych tam bohatersko kilku wiernych sług swoich, a następnie kościół darami królewskiemi, nowemi gruntami uposażył i przywilejem zabezpieczył. Pierwotna świątynia jagielońska, z drzewa budowana, przetrwawszy cztery wieki. gdy upadać zaczęła, staraniem dwóch z rzędu gorliwych proboszczów: Tyszkiewicza i Cydzika wzniesiona wspaniale na nowo z muru i wyświęcona w roku 1788 przez Tadeusza Bukatego sufragana żmudzkiego. Lud okoliczny do obrazu N. P. hajeńskiej zawsze przywięzywał wielką wagę i w starych księgach nabożnych znajdujemy pieśni o Hajnie i adoracye specyalne tego miejsca. Mury hajeńskiej świątyni do dziś dnia istnieją, atoli nabożeństwo katolickie po roku 1865 ustało, bo kościół zamieniono na cerkiew; parafią liczącą do 6000 dusz dołączono do łohojskiej i innych, zaś pamiątki uległy rozproszeniu. W kościele hajeńskim do chwili kasaty, z mocy obligacyi pierwotnej, dwa razy w tygodniu odprawiały się msze żałobne za duszę W. Ks. Witolda. Los funduszów kościoła równie uległ przemianom, zapis bowiem Witoldowy, mianowicie: dobra Kociele, przywłaszczyła była kapituła mińska, a nadania protoplasty Jagielonów i Zygmunta I-go po roku 1833, gdy kasowano dobra duchowne, przeszły na rzecz skarbu. Dobra hajeńskie, jak inne królewszczyzny Rzeczypospolitej, w swoim czasie zamienione na starostwo, stały się ciągłą dzierżawą szlachty. W pierwszej połowie wieku XVII hajeńskim starostą był możny pan, Mikołaj Sapicha, wojewoda nowogródzki, sławny wiarą w gusła i procesem głośnym na całą Litwę z mniemanymi czarownikami, ne których wyjednywał dekreta śmierci przez spalenie w Nowogródku. (ob. Arch. Sbor. Wil. t. III, str. 164). W roku 1717 H. płaciła hiberny na wojsko 400 złotych (ob. Vol. Leg. VI, str. 189, szpalta 370). W trzeciej ćwierci XVIII stulecia starostwo hajeńskie trzymał, wraz z królewszczyzną Buchnowską, Michał Wołodkowicz, lecz gdy w skutek dyferencyi granicznych starosta miał ciągłe zwady z sąsiadami, zapadła więc w roku 1775 uchwała sejmowa, nakazująca wyznaczonym komisarzom starostwo hajeńskie rozgraniczyć, krzywdy rozsądzić i powetować (ob. Vol. Leg. t. VIII, str. 520, szpalta 829). Po zaborze kraju starostwo zostało własnością skarbową, składało się ono z 8-miu wiosek i liczyło przeszło 450 mieszkańców włościan płci męzkiej. W Hajnie miał schedę terytorialną opat bazylianów mińskich, Antoni Lubieniecki, i w r. 1750 na tej części uczynił zapis bonifratrom mińskim w ilości 800 złotych. Zapis ten następnie przeszedł do skarbu, a trzech włościan osiadłych aż do ich usamowolnienia było własnością duchowieństwa prawosławnego. Teraz samo miasteczko Hajna ma około 400 mieszk., posiada zarząd gminy hajeńskiej, do której należy 41 wsi z 2950 włościan płci męzkiej. Ludność trudni się przeważnie rolnictwem. Nareszcie musimy zaznaczyć, iż tu w

miasteczku starościńskiém urodził się w roku 1793, z ojca unickiego księdza, znakomity duchem obywatelskim, nauką i dowcipem, autor i poeta Ignacy Szydłowski, dzielny członek „Szubrawców" występujący w Brukowcu i w Tygodniku wileńskim pod pseudonimem „Gulbi". *A. Jelski.*

Hajna, piękna i bystra rzeka w powiecie borysowskim, prawy dopływ Berezyny. Ma początek w okolicy miasteczka Hajny na podgórzu, płynie z początku w kierunku południowo-wschodnim i w pobliżu wsi Sutoki, przyjąwszy w siebie wody rzeki Cny, zwraca się odrazu na północ i ubiegłszy tak mil od 4 — 5 wpada do Berezyny o wiorst 20 powyżej Borysowa, o 3 w. wyżej wsi Wesołowo, wprost folw. Kryczyn. Ten zwrot gwałtowny Hajny w stronę północną jasno wskazuje niekorzystne pochylenie tej części kraju, jakoż rzeczywiście klimatyczne warunki tu są odmienne; zauważono w całej okolicy w porównaniu do innych obniżkę temperatury w ogóle i ostre wiatry, promienie bowiem słoneczne padają na ową płaszczyznę kraju ukośnie, wiatry zaś północne łatwo wyziębiają zwróconą ku sobie. Ztąd też jak świadczy E. Tyszkiewicz, nazwa miasteczka Ziębina, położonego w stronie ujścia Hajny, kędy uparte zimnice zwykłą są chorobą mieszkańców (ob. Opis pow. borys. str. 131). Długość rzeki wynosi około mil trzynastu, dość jest rybna, w górnym biegu ma brzegi malownicze, a od zwrotu na północ obfituje w łąki i bagna i tu w ostatnich dniach listopada 1812 r. w okolicach ujścia Hajny do Berezyny spełniły się straszne wypadki w czasie rejterady francuzów z pod Borysowa na Ziębin i dalej. Dno ma kamieniste w niektórych miejscach bagniste. Wyżej wsi Antopola na dnie rzeki znajdują się ogromne kamienie, które nie małą są przeszkodą dla spławiania drzewa. Dolina Hajny od początku do wsi Antopol wązka i ściśnięta wzgórzami; od wsi zaś Antopol rozszerza się i ku końcowi dochodzi do 4 wiorst szerok., wszędzie bagnista i trudna do przebycia. Na Hajnie są 4 młyny i 2 wiatraki a przy wsi Rudki była niegdyś fabryka żelaza wytapianego z rudy znajdowanej na brzegach tejże rzeki; fabryka ta dzisiaj nie istnieje. Po Hajnie spławia się drzewo, dziś w małej ilości, ponieważ lasy przyległe zniszczone; spław zaczyna się od wsi Antopol o 45 w. od ujścia. Płynie krętem korytem a na wiosnę rozlewa szeroko, po brzegach obszerne łąki obfitujące w bujną trawę. Z prawej strony Hajna przyjmuje rz. Msiaż a z lewej Cnę. Według Zielińskiego dopływy Zajelijanka, Usiaż, Derożnia z prawej strony, a z lewej Cna, Łowoszynka, Studzieniec, Piadynka i Hniuta.

Hajnicy (łuż.), niem. *Hainitz*, wieś w pow. biedyszyńskim w Saksonii, 105 mk.

Hajnik, potok górski w Magórze spiskiej, w obr. gm. Toporca (Topórcz); po krótkim, w kierunku wschodnim płynącym biegu, wynoszącym 2 kil.. łączy się z potokiem Maltergrund i tworzy rzekę Toporzec, lewy dopływ Popradu. *Br. G.*

Hajnin, wś poleska, pow. słucki, z prawej strony drogi kleczko-pińskiej, o 2 mile od st. p. Sieniawki, 17 osad. *Al. Jel.*

Hajnów, niem. *Hainau*, miasto na Szląsku w okr. reg. lignickim, pow. złotogórsko-hajnowskim, o 11 mil od Wrocławia, o 2 i pół od Lignicy, nad rz. Deichsel. Książę Bolesław III nadał H. prawo miejskie lignickie 1333 roku; 1428 r. splądrowali miasto husyci, roku 1642 Szwedzi, 1813 Francuzi. Bywają w H. 4 jarmarki. Od H. do Spitzberga wzdłuż rz. Deichsel ciągnie się jednym rzędem 11 wsi, razem do 8000 mk.

Hajnowo, niem. *Hagenau*, wś, pow. morąski, st. p. Quittainen.

Hajowe, wzgórze lesiste w pow. doliniańskim, w obr. gm. Turza Wielka, na wschód od niej. *Lu. Dz.*

Hajowniki, wś i folw. w północno-wschodniej stronie pow. zamojskiego, gm. i par. Skierbieszów, leżą w lesisto-górzystej miejscowości nad rz. Wotyka, odl. od Zamościa w. 26, Krasnegostawu w. 32, w 2 okr. sądowym. Liczą obecnie dom. dwor. 5, włośc. 34; ludności kat. 113, prawosł. 166 i żydów 11, razem 290 mk., obszaru dwor. 877 mr. (własność Kiełczewskiego) i włośc. 334 mr. Gleba żytnia, żyzna, stan zamożności średni. Posiadają młyn wodny o 2 kam. Do folw. H. należała niegdyś wieś Lipiny, osad 11, rozl. mr. 178. *T. Żuk.*

Hajsyn (Aysyn, Ajszyn), miasto główne powiatu tegoż nazwiska, gub. podolska, nad rz. Sobem, dopływem Bohu, o 260 wiorst od Kamieńca odległe, o 80 od stacyi kolei odeskokijowskiej Rachny; posiada urząd powiatowy, stacyą telegraficzną, kantor pocztowy 2 klasy, szkołę powiatową o 2 klasach, (mirowy) sąd pokoju i zjazd sędziów pokoju, szpital powiatowy; mieszk. do 10000, w tej liczbie chrześcian do 6000, reszta żydów; katolików według wykazów urzędowych do 300. Pod względem stanów: szlachty (z urzędnikami) 167, duchownych 25, reszta mieszczan. Jest tu cerkiew soborna, murowana, pod wezw. św. Mikołaja, licząca 3100 wiernych, uposażona 51 dz. ziemi. Kościoła katolickiego dotąd niema; parafia katolicka należy do odległej o kilka wiorst Kuny, dekanatu bracławskiego. Miasto dość porządnie zabudowane, błotne, jak wszystkie po większej części podolskie; domów liczy do 1500, po części drewnianych, synagoga i domów modlitw 6, rzemieślników 335, fabryk świec 2, produkujących na sumę 2500 rs., fabryka wód mineralnych na 300 rs., młyn pa-

rowy na 10000 rs. Kiedy Hajsyn założony i przez kogo, niewiadomo. Pierwotnie należał do starostwa bracławskiego i według lustracyi z 1615 roku posesorką jego była ks. Jadwiga Rożyńska—Odrzywolska, a mąż jej pierwszy Swierski jak się wyraża taż lustracya „za przywilejem królewskim od lat 15 je zasadził". Czy więc to znaczyło założenie Hajsyna, czy też odbudowanie, co jest prawdopodobniejsze przy ciągłych najazdach tatarskich, niewiadomo. Miał wtedy Hajsyn młyn o 2 kołach, kotłów gorzałczanych 30, browar pański, w którym wolno było wszystkim piwo warzyć i miód sycić za opłatą od kotła 6 gr. (Baliński). Następnie spotykamy przywilej Zygmunta III z d. 16 listopada 1621 r., w którym uznając zasługi wojenne Jana Dzierżka rotmistrza, nadaje mu do ostatnich dni jego życia Hajsyn z wszelkiemi przynależytościami, pod obowiązkiem wnoszenia corocznie do skarbu ¼ części dochodu (ks. metr. 167 s. 97). Również i Jan Kazimierz, wynagradzając zasługi wojenne Maksyma Bułyhy sotnika ziatkowskiego (Ziatkowce miasteczko w hajsyńskim powiecie) wyraża się w przywileju z dnia 8 czerwca 1659 roku: „Chętnieśmy się skłonili, aby szlachetnemu Maksymowi Bułzie, posłowi pułku humańskiego, doświadczonemu wojsk naszych W. X. ruskiego i zaporoskiego żołnierzowi, cnotą, męztwem, odwagą i należytą ku nam i Rzpltej wiarą dobrze w różnych wojennych krwawych ekspedycyach, doświadczonemu żołnierzowi, łaskę naszą oświadczyliśmy. Co tym prędzej czynimy, im bardziej znamienite jego po te niespokojne i burzliwe czasy zasługi uważamy, tak bowiem życzliwością swoją, męztwem i odwagą obowiązał nasz majestat ku sobie, że mu tylko dobrze czynić w podanych okazyach możemy. Skłaniamy się do prośby jego i do wniesionej za nim do nas W-go Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego, generalnego wojsk naszych W. X. ruskiego i zaporoskiego hetmana, instancyi i zaraz umyśliliśmy mu miasteczko nasze Haysin, nad rz. Sobem leżące, prawem wiecznem-dziedzicznem, małżonce i potomkom jego, tak męzkiej jak i białogłowskiej płci dać i konferować; jakoż niniejszym przywilejem dajemy i konferujemy, które dobra szlachetny Maksym Bułza (Bułyha) i potomkowie jego obojej płci, mieć, trzymać, używać na potomne czasy, zamieniać, darować i przedać według woli swojej bezpiecznie może i mogą." Tenże Bułyha otrzymał nobilitacyą na sejmie w roku 1659 (Volumina legum) a następnie po śmierci Hohola dowodził pułkiem w milicyi kozackiej, urządzonej dla utrzymania w kraju porządku, i musiał dobrze zasłużyć się krajowi, kiedy szlachta kijowska w 1687 r. zanosiła instancye do króla i Rzpltej o nagrodę dla niego (laudum wojew. kijowskiego). Jak długo Bułyha władał Hajsynem niewiadomo; Baliński utrzymuje, że przyjął on udział we wszczętych wkrótce buntach kozackich i zato Hajsyn został mu odebrany i przyłączony do dóbr królewskich. Piotr Sudymuntowicz Czeczel ststa kiślacki, wyjednał u Augusta III przywilej pod d. 9 stycznia 1745 r. na zaprowadzenie w Hajsynie, leżącem w ststwie kiślackiem jarmarków: w 1 niedzielę po W. nocy, św. Janie Chrz., św. Michale i N. roku, każdy po tygodniu trwać mający. Miasto musiało się znacznie podnieść, gdyż wkrótce utworzone zostało oddzielne starostwo hajsyńskie wraz z wsiami: Kiślakiem, Karbówką, Szurą i Mytlińcami. Starostwo to 23 września 1789 r. nadane zostało prawem emfiteutycznem na lat 50 Antoniemu Ledóchowskiemu z opłatą kwarty, a przez niego w tymże roku ustąpione Szczęsnemu Potockiemu generałowi artyl. koronnej. Według lustracyi z tegoż roku kwarty płaciło do skarbu Rzpltej 22,961 zł. 26 gr.; miasteczko posiadało zameczek nad Sobem, z 3 stron wałem i dębowemi palisadami opatrzony, w rynku ratusz nowy, cerkiew uniacką św. Mikołaja drewnianą, domow w mieście 81, na przedmieściu 183. Po śmierci Szczęsnego Potockiego dotrzymywał dzierżawy syn jego Jarosław, a 1819 roku nadane zostało na lat 4 generałowi Bekendorfowi z opłatą kwarty 3393 rs. Jedna wioseczka a raczej futor Karbówka, wydzielona została za przywilejem królewskim szambelanowi Janowi Grudzińskiemu na lat 50 z opłatą kwarty 9 rs. — *Powiat hajsyński* graniczy na północ z pow. bracławskim i gub. kijowską, na zachód z pow. olhopolskim i bracławskim, na południe z pow. olhopolskim i bałckim, na wschód z gub. kijowską. Powiat ten w ogólności jest dosyć równy, grunt ma suchy, od zachodu więcej jest lasu, na wschód zaś położenie więcej stepowe i bezleśne. Ziemia czarna urodzajna, miejscami tylko glinkowata a nad Bohem piaszczysta. Rz. Boh przechodzi przez zachodnią część powiatu i przyjmuje w jego granicach: 1) Sob, zaczynającą się w gub. kijowskiej, w pow. lipowieckim, pod wsią Sławną; wpada do Bohu pod m. Ładyżynem, przyjmuje: a) rz. Białkę wypływającą także z gub. kijowskiej i wpadającą pod wsią Rachnami Sobowemi; b) Kunkę wpadającą pod m. Kunką. Z prawej strony wpada do Sobu: a) Soroka płynie granicą pow. hajsyńskiego, wpada do Sobu w kijowskiej gubernii; b) Worbicz płynie przez pow. hajsyński, wpada pod wsią Huńczą; c) Kiblicz zaczyna się koło wsi Mytkowa, wpada do S. w Maryanówce. 2) Sielnica zaczyna się w pow. bracławskim, wpada do B. w powiecie hajsyńskim pod m. Ładyżynem. 3) Udycz zaczyna się w pow. humańskim, wpada do B. w pow, hajsyńskim około wsi Chmarówki. Pomniejsze jeszcze rzeczki i strumyki: Teplik,

Hadycz, Moczułka, Tulczynka i Kamionka wpadają one do powyższych. Powiat hajsyński zajmuje 61.41 mil kwadr. czyli wiorst 2973, dzies. 261368. Ludność pow. wynosi męż. 79318, kob. 79285, razem 158603. Na jednę milę kwadr. przypada 2829 mieszk., na kwadr. wiors. 58.4, na jednego mieszkańca 1.50 dzies. ziemi. Pod względem religii: prawosławnych męż. 71199, kob. 71228, razem 142427; katol. męż. 1565, kob. 1388, razem 2953; protest. męż. 38, kob. 30, razem 68; żydów męż. 6490, kob. 6612, razem 13102, sekciarzy 26. Cerkwi w pow. hajsyńskim 118. Pow. hajsyński należy do dek. rzym.-katol. w Bracławiu; kościołów jest 5: w Granowie, Kunie, Ładyżynie, Kopijowce, w Ternawce. Z ogólnej liczby ziemi w pow. hajsyńskim. Pod zabudow. ogrody, wygony 13032 dz., pod polami 94380 dz., pod łąkami 45828 dz., pod lasem 100600 dz., pod błotami i wodą 7525 dz. Czyli na 100 części ziemi wypada: pod zabudowania i ogrody 4,98, pod pola 36,49, pod łąki 17,59, pod las 38,49, pod błota 2,87. A zatem pod względem lasów pow. hajsyński zajmuje drugie miejsce w gubernii. Najwięcej ma olhopolski, a po nim hajsyński, toż samo i łąk. Za to pola ornego ma najmniej w całej gubernii. W 1878 r. zasiano pszenicy 57140 czet., zebrano 349733 czet.; żyta zasiano 31271 czet., zebrano 178482 czet; owsa zasiano czet. 31459 czet., zebrano 204433; jęczmienia 16020 i 125931; hreczki zasiano 11407 i 52106; kartofli posadzono 24321, zebrano 69102 czet. Buraków pud. 5000, zebrano berkow. 300000. Fabryki w pow. hajsyńskim: świec 6 produk. 3500 rs., zajmuje 6 ludzi; garbarni 7 produk. 4200 rs., zajmuje 15 ludzi; sukna 7 produk., 14000 rs., zajmuje 31 ludzi; fabryk cukru 3 produk. 630000 rs., zajmują 1120; gorzelni 15 produk. 500000 rs., zajmuje 150; browarów 2 produk. 1200 rs., zajmuje 3; cegielnie 2 produk. 550 rs., zajmują 7; powozów 1 produk. 1500 rs., zajmuje 5; kleju 1 produk. 1400 rs., zajmuje 10; wyrob. z drzewa 1 produk. 2200 rs., zajmuje 10; machin 1 produk. 1700 rs., zajmuje 4; młynów krupcz. 7 produk. 105000 rs., zajmuje 60; parowych 2 produk. 13500 rs., zajmuje 18 ludzi. Razem w pow. fabryk 55, produkcya 1278750 rs. i zajmuje ludzi 1439. Szkoła 2-klasowa jest tylko w Hajsynie, szkółki elementarne są przy gminach. Szpitale w Hajsynie 3: miejski, więzienny i żydowski; prócz tego przy fabrykach cukru w czasie działania fabryk. Trakt pocztowy przechodzi z Bracławia przez Hajsyn do Humania. Miasteczek jest 11, wsi 132. Powiat hajsyński dzieli się na 3 okręgi adm. w Kunie, Tepliku, i Ternawce. Gmin 12: 1) w Kibliczu, 2) w Kiślaku, 3) w Niżnej Kropiwnie, 4) w Ładyżynie, 5) w Sobolówce, 6) w Kunie, 7) w Granowie, 8) w Krasnopółce, 9) w Tepliku, 10) w Ternawce, 11) w Miahkochodach, 12) w Chaszczowatej. Herb powiatu: Skrzydło orle w polu czerwonem. Marszałkami powiatu byli od r. 1807: Jełowiecki, Moszeński, Czepielewski, Borowski, Opacki, Wołodkowicz. *Dr. M.*

Hajszeniec, wieś poleska, pow. słucki, o 2 mile na płd. od Sieniawki, przy małej drożynie z Cierpitycz do Łopatycz, 15 osad.

Hajtówka, ob. *Haitowki.*

Hajworon, duża wieś, pow. skwirski nad rzeką Berezianką, o 3 wiorsty od Antonowa, mieszk. 1111 wyzn. prawosławnego, należą do pietraszowickiej parafii; ziemi 1148 dzies., własność Jaczurskich. *Kl. Przed.*

Hajworów i *Hajworon*, wś, pow. hajsyński, nad rz. Bohem, gm. Chaszczowata, par. Ternówka, ma 700 mk., 129 dm.; ziemi włościan 814 dzies., dworskiej 1736 dzies. Należała do Borowskich, Piszczatowskich, dziś do Amasiejewskiego. Jest tu cerkiew Wniebowzięcia z 57 dzies. ziemi. *Dr. M.*

Hajworonka, wieś, pow. podhajecki w stepowej bezleśnej okolicy, o 3·0 kil. oddalona od sądu pow. gr. kat. parafii i urzędu pocztowego w Wiśniowczyku, przestrzeń pos. wiek. 968, włośc. 2097 m., ludność 1077, w tem 459 rz. kat., należących do par. w Wiśniowczyku; gr. kat. 612, reszta izrael. Szkoła etat. należąca do rady szkolnej okręgowej w Brzeżanach. Właściciel większej posiadł. Julian Tyszkowski.

Hajzekaln lub *Gaising kalns* (ob.), góra w gub. inflanckiej.

Hajźlin, *Hapszlin*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. katolicki, żyzna gleba, piękne łąki, pastwiska, lasy, 565 mk. *H. M.*

Hakendorf (niem.), wś, pow. elbląski, st. p. Elbląg.

Hala, wyrażenie górali tatrzańskich; w ich mowie brzmi hola, w skutek pochylenia *a* ku *o*. Halami nazywają oni upłaziste pastwiska, położone powyżej górnej granicy lasów, dochodzące miejscami do najwyższych szczytów, np. na Kasprowej, Kondratowej, Czerwonym Wierchu, Pysznej. Stąd wyżyna nowotarska, przypierająca do Tatr, nazywa się Podhalem (ob.), a zamieszkujący ją górale zowią się Podhalanami (ob.). Wyraz hala jest pochodzenia niemieckiego. Gockie hallus, znaczy kamień, skała, staroniem. hâla, halda (stąd dzisiejsze halde, kupa kamieni), znaczy pagórek, przepaścista pochyłość; hâli znaczy gładki, spadzisty. Kraina hal następuje powyżej krainy regli i rozciąga się od 1500 m. do 2110. Zajmują zatem 610 m. pionowego zasięgu. Za podstawę roślinności służy tutaj nie ziemia właściwie, lecz gruba powłoka mchów, którą się pokrył z wieki pokład skalisty. Poniżej górnej granicy hal pozostają ostatnie źródła i tutaj

poczyna się rozdzielać wspólne wyniesienie liściych mas na pojedyńcze cypliska, czuby, szczyty i grzbiety alpejskie, czyli kraina hal przechodzi w krainę turni. Hale cechują się fauną i florą po części sobie właściwą, szczególnie tem, że miejsce drzew wyniosłego pnia zajmują tutaj niskie krzewy, i to tylko u dolnej granicy tej krainy. Na zachodzie obszaru gór karpackich wystrzeliły Tatry, a w Beskidzie jedne tylko cypliska Babiej Góry i Pilska nad górną granicą lasów w krainę hal. Ku wschodowi zaś obniża się Beskid znacznie i dopiero od ziemi sanockiej na dorzeczu Wietlinki poczyna się kraina hal czyli połonin od wsi Smereka i ciągnie się odtąd aż do Czarnohory. Krainę tę podzielić można na dwie pomniejsze części, t. j. krainę kosodrzewu i krainę grzbietu. Kraina kosodrzewu jest to część niższa krainy halskiej, która okryła się ciemnym pasem kosodrzewu (Pinus Mughus), rosnącego w ogóle bardzo gęsto i tworzącego miejscami nieprzebyte zarośla, a na Czarnohorze żerepem zwanego. Na zachodzie gór karpackich wzniosły się do wysokości kosodrzewu Tatry, a w Beskidzie zachodnim tylko Babia Góra i Pilsko. We wschodnim zaś Beskidzie dopiero od wsi Smereka poczyna się kraina hal a pasmem Pietrosów na górnym obszarze Świcy kraina kosodrzewu, która ciągnie się odtąd grzbietem granicznym Galicyi i Węgier aż do Czarnohory; stąd przechodzi ku południu równym grzb. ku granicznemu rozdzielu Rozrogiem zwanemu. W Tatrach powstaje górna granica kosodrzewu na wys. 1675 m.; pojedyńcze krzaki sięgają według Fuchsa wysokości 1923 m., dolna zaś granica obniża się w krainę regli do 1330 m. Właściwy pas kosodrzewiny sięgając od 1500 do 1675 m., zajmuje 175 m. pionowego zasięgu. Z Beskidu nie ma dotąd pomiarów w tej mierze. W Tatrach w krainie hal i na górnej granicy lasów leży największa część stawów tatrzańskich; tu też i w reglach przy polanach skupia się koło szałasów w przeciągu krótkiego lata życie pasterskie, najweselsze w czasie sianokosów, jeżeli pogoda sprzyja. Z krzewów szpilkowych rośnie na tym pasie Juniperus nana aż do 1820 m. npm., z liściastych Salix silesiaca, tu i owdzie Ribes alpinum, Sorbus aucuparia i Sorbus Chamaeomespilus. Z roślin charakterystycznych w pośrodku tego pasa nieliczne znachodzą się gatunki. Najważniejsze z nich należą do szczawiów (Rumex) i tojadów (Aconitum). Miejsca nieporosłe kosodrzewiną pokrywają się pod wpływem korzystnych okoliczności bujną roślinnością, tworząc albo polany albo charakterystyczne tłoczki halskie. Zarost ten powstaje głównie z roślin trawiastych (Carex, Festuca, Poa); przetykają go zaś halskie gatunki należące do rodzin Alsineae, Compositae, Cruciferae, Gentianeae, Papilionaceae, Umbelliferae. W pełni atoli kupi się życie roślinne tutaj koło stawów i potoków. Fauna pasa kosodrzewu zawiera także właściwe gatunki, zwłaszcza owady, których życie ściśle się wiąże z życiem roślin. Na Czarnohorze wśród pasu kosodrzewu, w dolnej połowie tej krainy, gdzie kosodrzew najpotężniej się rozkrzacza, śród nader bujnej roślinności halnej, tworzy jeszcze Alnus viridis gęste zarośla z Sorbus aucuparia. Tu i owdzie wspaniała kedra czyli limba wznosi się pojedynkiem ponad ścielącą się kosodrzewiną i wielką olszą, a jej konary zwrócone ku płd. wsch. są żywą skazówką średniego kierunku wiatrów połonińskich. Powyżej liczb ostatnich jednostajnieje roślinność kosodrzewu i przechodzi w górnej połowie w bujne trawniki, suto zaścielające nagie obszary grzbietów. Tu pojawiają się pośród skarłowaciałego kosodrzewu kępki różanecznika (Rhododendron ferrugineum) i liliowego bryndusia (Croccus bannaticus). Faunę chrabąszczniczą tej krainy odznaczają również gatunki tylko połoninom właściwe. Ze zwierząt spotkać się tutaj można z Lacerta crocea, Rana temporaria i Vipera praester. Druga kraina t. j. kraina grzbietu jestto wyższa część krainy hal czyli połonin, tworzy właściwe hale, która powyżej kosodrzewu sięga głównego grzbietu. W Tatrach spina się grzbiet miejscami dość wolno od 1675 do 2110 m. npm. Przypada więc nań zasięg pionowy 435 m. Pas ten uboższy w rośliny wyższego ustroju jest uprzywilejowanem siedliskiem nader rozlicznych porostów halskich, jak Cetraria islandica, nivalis, cucullata, Bryopogon ochroleucus, Cladonia cornuta, vermicularis. Miejsca połogie, opatrzone większym zasobem wilgoci i mniej na działanie słońca wystawione, pokrywają się bujnym murawnikiem (Calamagrestis, Luzula, Carex, Juncus), śród którego pojawiają się rośliny odznaczające się wielkimi kwiatami, jak Aronicum Clusii, Cacalia alpina, Gentiana punctata, Hieracium alpinum, i inne. Ze zwierząt halskich wymienić należy świstaki (Arctomys marmotta), norniki (Hypudaeus), myszy i łaski (Mustela vulgaris). Z ptaków ukrywa się w kosodrzewinie cietrzew (Tetrao tetrix), następnie uwagi godnym jest siwarnik (Anthus spinoletta), wróbel skalny (Accentor alpinus) i gerda szałuśny (Lusciola titys). Z niższych zwierząt posiadają hale liczne gatunki sobie właściwe, jak np. z much: Leptis Janotae Now., Ptiolina Wodzickii Fld., Penthina Żebrawskii Now., Gelechia Dzieduszyckii Now. itd. W stawach żyją gąsienice sieciówek (Phryganeidae) i skorupiaczek (Cyclopeina castor), z płazów żaba Rana temporaria. Por. *Połoniny*. Ob. artykuł *Tatry*. *Br. G.*

Halas-tó (węg.), ob. *Czarny* staw nad Rybiem.

Halasy, folw., pow. radzyński, gm. Tłuściec, par. Międzyrzec. Liczy 5 dm., 50 mk. i 789 mr. obszaru.

Halbarek 1.), ob. *Dyrżławice* i *Kietrz*. 2.) **H.-Nowy**, niem. *Neuberg*, wś, pow. głupczycki, niedaleko Opawy, ma 49 mr. gruntu. *F. S.*

Halbau (niem.), ob. *Iłwa*.

Halbdorf (niem.), wś, pow. kwidzyński, st. p. Kleinkrug.

Halbendorf (niem.), folw., pow. iławski, st. p. Landsberg, Wschod. Prusy.

Halbendorf (niem.) 1.) w r. 1315 *Dimidia villa*, w 1373 *Albindorf* i *Halbedorf*, wieś, pow. grotkowski na Szląsku, tuż pod Grotkowem, ma 76 osad, 3078 mr. rozl., kaplicę katol. i 2-klasową szkołę. 2.) **H.**, pow. opolski, ob. *Półwieś*. 3.) **H.**, ob. *Półpica* (łuż.). 4.) **H.**, łuż. *Bohow* (ob.). *A. J. P.*

Halberg (niem.), ob. *Ciążyń*.

Halbersdorf (niem.), ob. *Gocza*.

Halbersdorf (niem.) lub *Schaeferei*, dobra i leśnictwo, pow. suski, st. p. Prabuty.

Halbmond (niem.), inaczej *Waldkrug* czyli *Borowa karczma*, kolonia, 7 dm., 23 mk. 2.) **H.** etc., leśnictwo, 1 dom, 8 mk., obydwie miejscowości w pow. wschowskim, należą do domin. Ossowa sień górna (Oberröhrsdorf). 3.) **H.**, karczma, pow. wschowski, należy do dom. Zbarzewo, 1 dom, 14 mk. Ob. *Zbarzewo* (Bargen). *M. St.*

Halbów, wieś nad Wisłoką w pow. jasielskim, należy do parafii gr. kat. w Desznicy a rzym. kat. w Żmigrodzie, ma 220 mieszkańców przeważnie gr. kat. wyznania. Okolica górzysta, pokryta lasami. Pobliska góra Kamień ma 712 m. wysokości. Większa pos. wynosi 119 m. n. a. lasu; mniejsza pos. 212 m. roli, 76 m. łąk i ogr. i 347 m. pastw. Kasa pożyczkowa gminna rozporządza kapitałem 209 zł. wa.

Halbstadt (niem.), wś, pow. malborski, st. p. Gr. Mausdorf.

Halbsztad, ob. *Holbsztat*.

Halcniów, ob. *Halcnów*.

Halcza, wś w kijowskim pow., par. Rzyszczów. Należy do Lubomirskiej z Działyńskich.

Halczyńce 1.), wś, pow. mohylowski gub. podolskiej, o kilka wiorst od Kopajgrodu, ma 68 dm., 320 mk., 221 dzies. ziemi włościan. H. założone na gruntach ststwa barskiego, w czasie lustracyi 1616 r. należały do t. zw. wsi bojarskich; trzymali je Halczynieccy i Wereszczatyńscy, z obowiązkiem czynnych posług dla ststy barskiego. Obecnie rozdrobnione. Halczyńscy mają tu 112 dzies., Czajkowscy 144, resztę Popowscy, Pleśniewicze, Pniewscy i inni. Jest też część rządowa. Grunta częścią wyniosłe, częścią płaskie, gleba glinkowata. 2.) **H.**, wieś, pow. starokonstantynowski, par. Bazalia. W r. 1867 miała 101 dm. *Dr. M.*

Halczyniec, wieś, pow. żytomierski, par. Kodnia, tuż koło Siomak, ma cerkiew drewnianą. H. był dawniej własnością powieściopisarza Michała Czajkowskiego, dziś rządu.

Halduf, niem. *Haltauf*, wieś, pow. oławski, par. Wangern.

Hale Wiaterne, czyli *Hole Weterne*. Tak się zowie pasmo gór, znacznie wzniesione, bo sięgające aż poza granicę drzew, rozciągające się na pograniczu północno-zachodniej części hrabstwa turczańskiego i tej części trenczyńskiego, którą przerzyna rzeka Żylinka, na zachód od pasma Tatr (ob.). Jestto północno-wschodnie ramię gór Nitrzańskich. Pasmo to otaczają trzy doliny rzeczne. I tak od wschodu rozpościera się u stóp ich szeroka dolina rz. Turczanki (Turócz), aż po jej ujście do Wagu pod Rutką. Dolina ta oddziela je od sąsiedniego działu górskiego Fatry. Od zachodu zaś przypierają Hale W. do doliny potoku górskiego Żylinki, aż po ujście jego do Wagu pod Straszowem, poniżej Żyliny. Na przestrzeni zaś między Straszowem i Rutką tworzy dolina Wagu północno-wschodnią ścianę tego pasma, oddzielając je od Magóry orawsko-turczańskiej, na przestrzeni 26 kil. Tutaj, między tą Magórą a Halami Wiat., Wag przedziera się bardzo wązkim, dzikim wyłomem, Streczańskim zwanym, z doliny turczańskiej do doliny trenczańskiej. Pasmo to niema dotąd żadnej nazwy, chociaż tworzy doskonale odgraniczoną część pod względem układu geologicznego. Środkową część tego pasma nazywają mieszkańcy Halami Wiaternemi; a że ta tworzy najgłówniejszą jego masę i rozciąga się na znakomitej przestrzeni, przeto można tę częściową nazwę przenieść do całości i to pasmo nazywać za Zajsznerem „Hale Wiaterne". Pasmo to przedstawia się jako długi, zupełnie prosty grzbiet, ciągnący się z południa ku północy, nachylając się nieco ku wschodowi, około 4 mil długości. Najwyższy długi a prosty grzbiet tego pasma składa się z granitu, w części zastąpiony syenitem. Na tych plutonicznych skałach spoczywają miejscami łupki serycyt, następnie czerwone piaskowce i wapień liasowy. Granit na całej przestrzeni jest zupełnie jednakowy, gruboziarnistej odmiany; składa się z bezbarwnego kwarcu, mlecznobiałego feldspatu, przeświecającego na krawędziach i czarnej lub tombakowo-brunatnej miki. Niekiedy tworzy żyły feldspat wielkoziarnistej odmiany, cielistej barwy. Kwarc wchodzący do mięszaniny tej skały jest drobnoziarnisty; również i mika drobnoziarnista. Ważniejsze szczyty w głównym grzbiecie są (od północy ku południowi): Gruń (Groń) 1111 m; Połoma; Mińczów, 1363 m.; Krzyżny Wierch; Wielka Łuka; Weterny W.; Kopa; Upłaz, Kiczera, Oles, Kruk, Klak, 1344 m. W stoku wschodnim mamy ważniejsze wznie-

sienia jak Kopanicę 450 m., Czarny W. (Czerny). Siekaninę, Dąbrowicę; a w zachodnim rozgałęzieniu szczyty: Hohlik, Rajtycową, Markowicę, Kozieł, Strański, Żar, Sokół, Jawornik, Kamienny W., Hoły W. i Kończynę. Ważniejsze doliny poprzeczne po stronie wschodniej są: Jaworna dolina, Trebostolska, Walacka, a po zachodniej: Strańska, Kuniradzka czyli Bystrzycka, Porubska, Frywałdzka, Faczkowska. Od strony północnej wrzynają się doliny Wiśniowska, Ternowska i Straniańska. Doliny te są poprzeczne, prostopadłe do osi pasma. Sterczące ściany boków skały powleka bujna roślinność; którą przedewszystkiem napotykamy w częściach tych dolin, które składają się przy początku swym z wapienia. W miarę jak doliny się zwężają, ginie roślinność widocznie. W granicie rzadko gdzie widać bujniejszą roślinność; wyjątek pod tym względem tworzy dolina Kuniradzka, na jej rozłożonym gruncie panuje niezwyczajna bujność. W całem paśmie Wiaternych H. mało jest źródeł. Najwięcej onych tryska z wapienia i te są najobfitsze. Z piaskowca nie płynie żadne źródło, a z granitu sączą się małe zimne źródełka. Hale te przedstawiają mało użytku. Tu i owdzie wypalają z wapienia wyborne białe wapno. O bogactwie rudy żelaznej nie można nic pewnego orzec, gdyż nie bardzo rozwinięte roboty górnicze nie dają jasnego wyobrażenia o ich grubości i rozciągłości. Żyły miedzianki przerzynające granit, od dawna opuszczone. Od szczytu południowego Klaku wybiega jedno ramię ku połudn.-zach. do głównego pasma gór Nitrzańskich, a drugie ku połudn.-wschodowi ku okolicy Kremnicy, gdzie złączywszy się z Fatrą, przypiera do Rudaw węgierskich. W H. W. tryszczące potoki spływają pomienionemi dolinami do rzek Turczanki, Zylinki i Wagu. Do Turczanki, idąc za jej biegiem wpadają: Wryczanka Walacka Trebostolska i Jaworna; do Żylinki wpływają Rybna, Frywałdzka, Porubska, Bystrzycka, Stranianka i Turska; do Wagu zaś uchodzą Rosinka z Ternowską wodą i Straniańska woda. Dokładny opis geologiczny tego pasma gór podał nam Ludwik Zejszner p. t Opis geologiczny Holi Wiaternej; ob. Rocznik c. k. tow. nauk. krak. t. II, r. 1858 (Ogólnego zbioru t. XXV). Również obacz *Hohenegger*, Geognostische Skizze der Nordkarpathen v. Schlesien und den nächsten Angrenzungen, w Jahrb. d. geol. Reichsanstelt, Wien. 1852. Dr. G. A. Kornhuber, Erdbeben vom 15. Jänner 1858 (Verhandl d. Vereins f. Naturkunde zu Pressburg, 1858). *Br. G.*

Halemba, wś i folw., pow. bytomski (do 1802 r. pow. pszczyński), o 2 mile od Bytomia, nad Kłodnicą. Wś ma 445, folw. 424 mr. rozl. Jest tu huta żelazna, zwana Thurzohütte.

Halesko (niem.), ob. *Haleńsko*.

Haleny, *Holeny*, wś, na wsch. brz. puszczy białowieskiej, o 19 w. od Rudni ku Prużanie.

Halewo, wś, pow. piński, gm. Stawek.

Halicka, folw. należący do Horożany Wielkiej, pow. rudecki, na zachód od tej wsi. Tu bierze początek pot. Kożuszny, płynący stąd ku płd. *Lu. Dz.*

Halickie, przedm. m. Lwowa.

Halickie księstwo, ob. *Galicya* i *Halicz*.

Halicz, miasto w pow. stanisławowskim, nad Dniestrem, przy ujściu rzeki Łukiew do Dniestru, naprzeciw ujścia Lipy, dawniej był starostwem grodowem i głównem miastem powiatu i ziemi halickiej. Miasto ma powierzchni 4250 mr., w 1870 roku miało 4142 mk., z tych 1609 obrządku rzym. kat., 1690 gr. kat., 4 orm. kat. 839 izrael.; stan czynny majątku wynosił w 1879 roku 325,211 złr. a. w., bierny 3513 złr. Dochód w tymże roku wynosił 16244 złr. Ma swój urząd gminny, składający się z burmistrza, tegoż zastępcy, sekretarza, kancelisty, rewizora policyi, kasyera, kontrolera, lekarza i akuszerki. Rzym. kat. parafia należąca do dekanatu stanisławowskiego dyecezyi lwowskiej erygowana w 1427 r. przez króla Władysława; teraźniejszy kościół zaczęło stawiać kilku szlachty ziemi halickiej w r. 1780, poświęcony 1785 roku pod wezwaniem Wniebowzięcia N. P. M. Do tej parafii należy 11 miejscowości: Bryń, Komarów, Kryłoś, Pitryca, Podgrodzie, Sapotrów, Sokoł, św. Stanisław, Wiktorów, Wysoczanka, Załukiew. Ogólna liczba w tej parafii kat. 1069, akat. 4, izrael. 865, karaimów 144. W obrębie tej parafii są szkoły: główna męzka, główna żeńska, trzy trywialne i dwie parochialne. W miejscowości św. Stanisław jest klasztor oo. minorytów, fundowany w 1238 roku przez Bolesława Wstydliwego króla polskiego; po zburzeniu przez Turków w roku 1367 wyrestaurowany przez Ottona starostę ruskiego, zaś w roku 1422 przez Mikołaja Blunickiego nowo fundowany. Gr. kat. paraf. należąca do dekanatu halickiego liczy wraz z filialną cerkwią św. Mikołaja 1725 paraf.; w obrębie tej parafii po drugiej stronie rzeki Dniestru jest kaplica postawiona w 1830 roku. Dekanat halicki gr. kat. obrządku obejmuje następujących 20 parafij: Bednarów, Bludniki, Bouszów, Ciężów, Demianów, Dubowce, Halicz, Jezupol, Kołodziejów, Komarów, Kryłos, Majdan, Niemszyn, Ostrów, Sapohów, Sielec, Temerowce, Tustań, Wiktorów górny i Załukiew; parafie te leżące w powiatach administracyjnych: Stanisławów i Rohatyn liczą razem 23251 gr. kat. Jest tu szkoła 4-klasowa męzka o 4 nauczycielach i 5-tym kierowniku i 2-klasowa żeńska należąca do rady szkolnej okręgowej w Stanisławowie. Kasa pożyczkowa z kapitałem 5000 złr.

a. w. Jest tu fundusz ubogich założony w r. 1857 przez gminę miasta Halicza dla zaopatrzenia ubogich, a to 3 mężczyzn i 3 kobiet wyznania chrześciańskiego, także 1 izraelity i 1 karaima. Majątek zakładowy składa się z kawałka gruntu wartości 309 złr. 66 cen. a. w. i papierów wartości 3710 złr. 52 cen., tudzież gotówki 129 złr. 48 cen. Dochód z 1879 roku wynosił 204 złr. 46 cen. w. a. Jest tu sąd pow. należący do sądu obwodowego w Stanisławowie, stacya pocztowa i telegraficzna, oraz stacya kolei żelaznej lwowsko-czerniowieckiej (między Bursztynem a Jezupolem, o 111 kil. ode Lwowa), oprócz mostu kolejowego jest most na Dniestrze, należący do gościńca krajowego idącego z Bursztyna do Stanisławowa. Halicz (zepewne od *halka* „kawka"), niegdyś stolica ziemi ruskiej i siedziba książąt halickich, od którego dzisiejsza Galicya (Halicya) otrzymała swą nazwę. „Nie wchodzimy w ciemnotę zapadłej starożytności, szukając Halicza od lat blisko trzech tysięcy w Herodocie, który pisze o narodzie Scytów, Halizonów, siedzącym koło Dniestru. Nie fundujemy się ani na powieści Jornanda, który żyjąc około 550 r. wspomina: że Gotowie z Gepidami osiadłszy kraj, który się teraz Podgórzem zowie, wydali sobie bitwę około miasta Galtis, co mogłoby przypaść około Halicza. Rzeczy to są dalekie i cechę bardziej ciekawości, niżeli prawdy noszące. O Haliczu wiemy z Długosza: iż ten zamek wziął nazwisko od góry tegoż imienia; lecz kto go i kiedy zbudował? nie masz w dziejach żadnego śladu. Bogufał nazywa pierwszą żonę Bolesława Krzywoustego: filia regis Haliciae; wiadomo, że ten rex Haliciae był Świętopełk, czyli Michał Stopołk ks. kijowski i halicki około 1103 r." (Naruszewicz III, 22). Haliczanie, korzystając z chwilowej nieobecności Włodzimierza czyli Wołodymirka, obrali sobie około 1150 r. innego pana; zdobywszy Wołodymirko Halicz, pływał we krwi mieszkańców, podług wyrażeń kronikarzy. Mścisław, wygnany z księstwa od braci, szukał pomocy u wuja swego Kazimierza Sprawiedliwego, który przywraca mu rządy 1182 r. pod warunkiem: że zawsze z Polakami trzymać będzie. Po jego zgonie, oddal król 1185 r. księstwo Romanowi Mścisławowiczowi, zastrzegając hołd i posłuszeństwo. Wypędzony przez stryja swego Włodzimierza, zmusza go wkrótce potem do szukania w Węgrzech schronienia. Korzystając z tych zamieszek Bela III król węg. wyprawił 1186 r. na Ruś syna swego Jędrzeja, który udawał że Włodzimierzowi drogę toruje; otworzono bramy miasta, a Jędrzej, opanowawszy zamek, ogłosił się królem halickim i przysięgę wierności sobie wykonać kazał. Zawiedziony w swoich nadziejach Włodzimierz udał się do Polski i przebłagał Kazimierza II, od którego otrzymawszy posiłki wojskowe, oblega miasto 1188 r. Z powodu braku żywności poddali Węgrzy zamek, umówiwszy rzeczy swoich wyniesienie; Włodzimierz zaś, objąwszy rządy księstwa, wykonał przysięgę: iż on i jego następcy uznawać będą zwierzchnictwo nąd sobą ks. polskich. Po bezpotomnym jego zgonie, radzono zamienić księstwo na województwo i przemogły inne okoliczności, a Leszek Biały posadził na księstwie 1198 r. przed kilkunastu laty panującego Romana. Zawojowawszy tenże ks. kijowskie, przenosi tu stolicę ruskiej monarchii; coraz nowych zaborów chciwy książę ginie pod Zawichostem 1205 r. a pozostałe po nim kraje stały się łupem obcego i domowego oręża. Po długich zatargach wyprawili rusini 1214 r. poselstwo do Jędrzeja II króla węg., który przedtem na Haliczu panował, prosząc: aby im Kolomana drugiego syna przysłał. Ten nie tylko osadził go w Haliczu, ale nadto skłonił Leszka Białego, że mu córkę swoją małoletnią Salomeę zaręczył, dając w posagu ks. halickie. Ukoronował ich tu arcyb. Strygonii, poczem przyszłe małżeństwo zrękowinami związał. Nowy król, przez nawracanie do obrządku łacińskiego odraził od siebie rusinów; na czele oburzonego narodu stanąwszy ks. Mścisław Mścisławowicz znosi 1215 r. polskie i węgierskie hufce; po kilkudniowem oblężeniu poddaje się zamek, a Koloman wraz z żoną odesłany w głąb Rusi. Po śmierci Mścisława 1219 roku wraca Koloman, i obejmuje rządy, lecz powtórnie przez Rusinów wygnany został 1222 roku. Tak on, jakoteż i Jędrzej pisali się Hallitiae Lodomeriaeque rex; Bolesław Wstydliwy w przywileju kapitule krak. zowie Salomeę: quondam Galatiae regina, papieża zaś listy mianują: regnum Galitiae. Miasto poczęło mieć znowu udzielnych ks. ruskich, którzy w ciągłej z pokrewnymi książęty zostawali wojnie domowej; kto był mocniejszym przywłaszczał sobie władzę nad krajem. W czasie tych niezgód zniszczyli Tatarzy miasto 1240 roku, a Leon Daniłowicz, przeniósłszy stolicę do Lwowa około 1270 r., sprawił upadek Halicza. Śmierć ks. Bolesława Trojdenowicza 1340 r. utorowała Kazimierzowi W. drogę do przywrócenia Rusi Czerwonej, tylekroć koronie hołdowniczej; poczęło się miasto zaludniać nowymi osadnikami, otrzymało prawo magdeb. i inne swobody. Już około 1152 r. istniała tu katedra ruska, która, wyniesiona będąc 1292 r. na metropolią, podlegać poczęła patryarsze Carogrodu; ustała zaś z początkiem następnego wieku. Wznowić ją miał Kazimierz W. w osobie Nikodema Tarnowskiego; lecz kiedy umyślił król fundować biskupstwo obrządku łacińskiego we Lwowie, po zgonie przeto owe-

go Nikodema 1360 r. nie było więcej metropolitów ani biskupów halickich ruskich. Władysław ks. opolski rządca ziem ruskich przekładał z królem Ludwikiem ojcu św. potrzebę hierarchii katol., gdyż biskupi lubuscy na Szląsku, przywłaszczywszy sobie nad krajami ruskimi juryzdykcyą, nie mogli zadosyćczynić powinnościom pasterskim. Grzegorz XI w bulli 1375 r. wyrzekł: że miasto zdolne jest posiadać biskupa, że wyłącza je z pod władzy pasterzy lubuskich, a nadto ustanawia metropolią. Osadzona w zamku załoga z Węgrów i Szlązaków złożona wzbraniała się po śmierci króla Ludwika ustąpić z tego warownego miejsca, które dopiero 1390 r. mocą oręża odzyskano. Roku 1405 nadaje Jagiełło mieszczanom pastwiska, pozwala stawiać browary i t. p. posiadający zaś łany dawać z każdego mają po 1 zł., kłodę (Tonneum) owsa i pół kłody żyta. Utraciło miasto wiele na swem znaczeniu, gdy Jan Rzeszowski arcyb. halicki, przeniósł 1414 r. metropolią do Lwowa. Uwolnienie mieszczan 1429 r. od dostarczania podwód dla przejeżdżających posłów cudzoziemskich i tym podobne świadczone dobrodziejstwa, nie zdołały podźwignąć haliczan, trapionych różnemi klęskami. Władysław Jagiel. nadał 1436 r. Eliaszowi wojew. wołoskiemu zamek w dożywocie: „aby tam, mówi Bielski, miał skład bezpieczny skarbom swoim, a on też królowi wrócił Pokucie, y list, który był dał nieboszczyk król jego ojcu Stefanowi na tę krainę". Zygmunt I na usilne żądanie szlachty ruskiej, wznawiając 1539 r. katedrę obrządku grec. mianuje biskupem Makarego Tuczapskiego; lecz trzeci jego następca Jan Łopatka Ostałowski przenosi 1570 r. katedrę do Lwowa, a odtąd biskupi tameczni pisali się i halickimi. Z lustracyi 1572 r. tyle tylko dowiedzieć się można, iż przedmieścia zowią się: Zaparkanie i Zawrinowkąt, że jest 7 popów, szewców 11, jatek rzeźniczych 10, domów żydowskich za parkanem 31, że dziesięciny pszczelnej dostało się pniów 21, dwudzieścizny 12 wieprzów, pojemszczyzna zaś, rozpusty, winy czyli kary, czynią rocznie 9 zł. Konstyt. 1620 r. stanowi „Halicz, iż granicom nieprzyjacielskim jest przyległy, a wiele na tym miejscu Rzeczypospolitej zależy, przychylając się do prawa starego o opatrzenie zamków, dla wszelkiego bezpieczeństwa, strzelbą, prochem, ludźmi y inszemi rzeczami do obrony należącymi, podług zdania hetmanów, opatrzyć mamy". Po srogim na ziemie ruskie napadzie tatarów zesłani lustr. 1621 r. podają: iż same tylko przedmieścia spustoszone zostały; inwentarz zaś 1627 r. wyraża: „miasto ma wał usypany ze 3 stron, na nim baszt 5, okrom bram 3 do wjazdu. Wał mieszczanie usypali, częścią z prowentów od J. K. M. na munitią danych, a mianowicie z szynkowania gorzałki, mostowego, woskobojni, częścią z szosów, które zwykli na się uchwalać, gdy jest potrzeba; isz jednak kończą wał, in futurum powinni arende na poprawę wału, baszt y przyczynienia strzelby, któreć mało mają, obracać. Czego starosta doirzeć y liczby ich wysłuchać powinien pilnie, ieśli nie in privatum commodum provent obrócony jest. Osady w mieście 130, pustek 22, karaimów żydów domów 24, popów 6, żydów niemieckich kilka domów. Rzeźnicy bronią karaimom w iatkach mięso przedawać, przez co drogość mięsa y penuria, że go niezawsze dostanie, ile przy zjazdach wielkich, które często bywają; ma starosta w to wejrzeć, ażeby mieszczanie monopolium nie wnosili. Targowe zamkowe czyni 24 łazów miejskich albo iutrzeń 143 i pół, z każdej dają po gr. 7 i pół, bierze miasto trzecią część. Młynówkę rzekę powinni wszyscy mieszczanie chędożyć, na zagon świni iść manu armata. Podzamczan jest 32, czynszów nie dają żadnych, ale raz w tydzień powinni posługę zamkową odprawować y rzemiosłem. Przestrzegać ma starosta, żeby we dni targowe wolno było przedawać mięso ze wsi i miasteczek przyległych, więc y tego żeby schadzki nieustawały. Załukwianie nemine excepto powinni dzień kosić, kędy im zamek ukaże; rybitwów jest 8, powinni ryb dawać do zamku we środę, piątek i sobotę. Miasto y przedmieszczanie nie dąje powołowszyzny, ani dziesięciny pszczelnej z owiec y świni za prawem króla Stefana. Zamek, brama murowana, w tey sklep w którym księgi ziemskie y grodzkie chowaią; na wierzchu sala albo izba, bez okien y pułapu, przy niej izdebka, w której pisarze pisują. Przy bramie komor 9, w których szlachta y mieszczanie dla nieprzyjaciela rzeczy swe chowają. Budowanie długie, w bok tego komor 9; baszteczka mała, do której budowanie nowe; baszta murowana i mur do kościoła, w którym ołtarz rzezany z alabastru białego, w końcu baszta z z drzewa; od rogu zamku do miasta na dół chodzenie pobite z 2 basztami; przekop od południa. Budowanie wszystko jako y baszty wielkiey y prędkiey poprawy, bo bardzo ruinam minantur, potrzebują. Armata: działek spiżowych 2, moździerzów spiż. 2; jeden Napolski podstarości, pod dobrą myśl strzelając, przesadził prochem, że się spadać musiało; hakownic miało bydź 16, z których oddano tylko 4, piątą bez łoża; prochu baryła, łańcuch żelazny wielgi. Na wiosnę, który jedno z poddanych wsi przy lasach, tak szlacheckich iako y król. owce chowa, każdy powinien dawać barana y iagnie; ser pod jesień, iak to Ruś zowie wikar y pstrągów płatanych 4. Kiedy żer zrodzi, powinni się zewsząd, kto chce gnać na paszą świnie do lasów, w zamku wpisować,

a dawać powinni 10-tą świnię albo wieprza. Które wybieranie świń, zagonem nazwano, a ten zagon ma się odprawować pod jesień, kiedy iuż śniegi zapadają, na który wszyscy mieszczanie haliccy y załukiewscy manu armata, za obwieszczeniem urządu zamkowego nemine excepto pod winą arbitrii capitanei, przy których y sioła ruszyć się powinny. Za wtargnieniem hana tatars. tak rok, kraje pokuckie w popiół obrócone są: iakosz wszystkie wsi do starostwa należące, jedne funditer ile co na szlaku zniesione z wszystkim, w drugich mało co ludzi, dobytku y domów zostało; zaczym intrata szczuplejsza bydź musi". Jan Kazimierz, idąc na wyprawę kozacką do Multan, stał tu dni kilka obozem, przy końcu sierpnia 1653 r. Uchwała sejmu 1658 r. opiewa: „iż wiele Rzeczypospolitey na fortecy halickiey zależy, którą starosta Andrzej Potocki swym własnym kosztem z gruntu restaurował, mury nowe wystawił y szańcami, wałami, redutami trybem cudzoziemskim obwiódł, na co koszt nie mały ważył: przeto do uznania kosztu tego naznaczamy komisarzów". Lustratorowie 1661 r. takowy stan twierdzy podają: „zastaliśmy przymurowanego muru łokci 179, zosobna szańc nowy przy bramie starey darnowany in circumferentia łokci 175, drugi szańc nowy pod nową bramą in circumferentia łokci 132; armat y dział 20, moździerzów 2, hakownic 30, szmigownic 2, prochów w beczkach, granatów, kul ognistych y inszych kul do różny armaty, lontów y inszych potrzeb wojennych magnum numerum widzieliśmy. Postanawiamy lunary t. j. szafarzów, których będzie officium o wszystkich prowentach zawiadywać, dysponować y szafować. Percepta nic na co inszego obracane być mają, tylko pro sola munitione civitatis, na naprawę wałów, baszt, parkanów, sposobienie armaty, prochów, kul y inszych potrzeb do obrony należących, czego dozór wóytowi nakazaliśmy. Każdej ćwierci roku, aby na ratuszu przed urzędem liczbę czynili, a gdy rok przyjdzie przed starostą. Gisernia: wezwany gisernik opowiedział, że palą węgle w lasach J. K. M., a żelazo zaciągają skąd inąd, bo rudy w starostwie, których jest 5, niewystarczą. Rzemieślnik robi kule, granaty, działa, kotły, czeladzi 6 trzeba; ulało się 6000 kul przez 8 niedziel bez pułtoraset, które się do zamku obracają. Gdy pan starosta skończy fortecę, a miałby tę gisernią exercere, aby od tego prowentu płacił quartę do skarbu". Podług lustracyi z 1765 r. posiadał starostwo Franciszek Ksawery Branicki podstoli krakowski, gospodarzów w mieście chrześcian 120, karaimów 16, żydów 36; domów 54, domków 110, cerkwi 3. Katolicy corocznie podwód 8, karaimy 7, odbywać za rozkazem dworskim powinni. Zastaliśmy archiwum tylko ziemskie i grodzkie na zamczysku na górze wielkiej, susceptę zaś tranzakcyi w dworku, a sądy grodzkie w domach różnych zwykły się sądzić. Niedostępne i odległo miejsce na zamku widząc, uznajemy konieczność nabydź potrzebny dom alias kancelaryą w mieście dla sądów ziemskich i grodzkich. Dempta expensa percepty rocznej ze starostwa zł. 58588 gr. 1". Gdy wzmiankowany Branicki ustąpił staroscwo Józefowi Potockiemu staroście czehryńskiemu, sporządzony 1767 r. inwentarz pisze: „zamek w koło murem z basztami obwiedziony, te jedne przez rewolucye zdezelowane, drugie od starości porysowane; brama w murze bez żadnego zamknięcia; za nią po prawej ręce officyna z drzewa, facyata z herbem Pilawa; na rogu baszta czyli wieża ad praesens szlachecka ante skarbiec, porysowana, schody pogniły; koło muru kaplica, znacznej reperacyi potrzebująca, do tej archiwa grodzkie i ziemskie przymurowane; na rogu od Dniestru baszta, gdzie quondam sądowe izby bywały; sklepy 3 murowane dobre i suche, Przedmieście kałuskie, ulice: Ruska, Kozirynek, Podzamcze, Zaparkanie; bóżnice: żydowska i karaimska z drzewa; ratusz pośród rynku z drzewa". Zubożały, w gruzach przeszłej swej świetności zagrzebany Halicz, smutną w dziejach Polski 1772 r. odegrał rolę; do niego bowiem i ziemi halickiej rościła Marya Teresa mieć prawa, jako do własności niegdyś królów węgierskich; dostało się województwo ruskie, część sandom. i krakows. pod panowanie Austryi, a krajom tym użyczył Halicz swego nazwiska, t. j. królestwa Galicyi. W następnych latach postradało miasto jedyne swe ozdoby. Klasztor dominikanów fundowany przez św. Jacka, a na nowo wzniesiony około 1660 r. przez Potockich i dwa klasztory franciszkanów, z których jeden fundacyi Bolesława Wstydliwego 1238 r. uległy supressyi, zamek zaś runął do szczętu. Kolonia sekty żydów karaimów została założoną w Haliczu przez króla Stefana Batorego. Na górze św. Stanisława pod H. wznosi się starożytny kościół, 1596 franciszkanom oddany i posiadający ciekawy portret Bolesława Wstydliwego. Ziemia halicka, osobno się rządząc, od reszty województwa ruskiego była odrębną ziemią. Stanowcze w tym względzie stało się dla niej postanowienie w czasie sejmu 1564 r.: „Za pilnem żądaniem posłów ziemie halickiej y zezwoleniem społem rad, przez zagęszczenie y zasiadłość rycerstwa y przez dalekość drogi niebezpiecznością onych kraiów folgując, ustanowujemy seymik w Haliczu: aby tam kasztelan z szlachtą posły obierał, iżby się o potrzebach pospolitych tam namawiać mogli. A ten seymik uprzedzać ma Generalem Wiśnieński". Uchwała zaś sejmu 1581 roku

przydała: „seymik Halicki ustawiamy aby bywał zawsze w tydzień przed Wiśnieńskim". Dzieląc się na powiaty: halicki, trębowelski i kołomyjski, obierała 6 posłów, deputata na trybunał koronny i komisarza na tryb. skarbowy do Radomia. Kasztelan halicki odbywał przegląd szlachty całej ziemi występującej pod Haliczem na popis wojskowy, czyli zbrojne okazowanie się. Starostwa grodowe były: halickie i trębowelskie. Herb wyobrażał: w polu białem kawkę czarną, w złotej koronie z rozciągnionemi skrzydłami. Południowa górami okryta część tego kraju, a w szczególności powiat kołomyjski, tworząc niejako klin czyii kąt (w ruskiem narzeczu kut) zwana jest Pokuciem. Czyt.: „Wiadomość o starożytności miasta Halicza" ob. Rozmait. 1829 Nr. 42. — „Halicz" w Przyjacielu ludu z r. 1836 str. 27 i 34. — „Starodawnyj Hałycz opisanyj Szaranewyczem" w Zorii hałyckoj na r. 1860 i w osobnej odbitce. — „Halicz" w Dodatku do Gazety lwowskiej z roku 1868 Nr. 18 i inne. — „Halicz nad Dniestrem" p. Sob. w Tyg. ilustr. serya VIII, 1871 str. 279. — „Halicz" ob. Kłosy z r. 1878 str. 303 i 304. — „O sobornej bohorodycznoj cerkwi i światytelach w Hałyczy" (z planami cerkwi z w. XII) p. Pietruszewiczaw „Zorii hałyckoj" z r. 1852, 53 i 54, i w dziele „Hałycko istoriczeskij Sbornik" 1854 i 1860. — „Kratkoje izwiestje o hałycko-ruskich episkopach i mytropolitach" p. Pietruszewicza w „Semejnoj bibliotekie" Lwów, 1856 Nr. 9, 10, 11 — „Die Gründung der römisch katolischen Bisthümer in Halicz und Wladimir" v. Reifenkugel, Wien, 1874. — „Istoryczeskoje obozrinie mytropolii ruskoj hałyckoj" p. Malinowskiego w „Zorii hałyckoj" jako album za r. 1860. — „Istorya drewnaho hałycko-ruskoho kniażestwa" soczynenie D. Zubryckaho, Lwów, 1855, 3 tomy. — „O zabytkach starożytnych w Haliczu" ob. „Słowo", 1872 Nr. 71. — „Halicz" p. Siarczyńskiego ob. rękopis w Bibli. Ossoli. Nr. 1828 str. 222 do 232; i ręk. Nr. 496 str. 160. — „Lustracye starostwa halickiego roku 1556 i 1661" Rękop. w Bib. Ossol. Nr. 2127. — „Lustracye pożytków w starostwie halickiem r. 1556" Rękop. w Bib. Ossol. Nr. 2235. Topografią starego H. dokładnie zbadał Władysław Łuszczkiewicz (Kościół św. Stanisława pod H. był pierwotnie ruską cerkwią św. Pantalejmona). *B. R.*

Halicz (z Holendrami), wieś, pow. podhajecki a właściwie przedmieście miasta Podhajec, liczyła w 1870 r. 716 mieszk., należących do parafii w Podhajcach. Właściciel większej pos. Marcelina ks. Czartoryska.

Halicz, ob. *Gacs.*

Halicz, szczyt w Beskidzie lesistym, u zejścia się granic obszarów Wołosatego, Bukowca i Tarnawy wyżniej, na granicy powiatów Lisko i Turka; od granicy Galicyi i Węgier o 1500 m. oddalony na płn. Wznosi się do wys. 1335 m. npm. Grzbiet i wschodnie zbocze Halicza przedstawia Połoninę bukowską. *Br. G.*

Haliczanów, wś, pow. gródecki, oddalona o 5·7 kil. na południowy zachód od Gródka; przestrzeni obszaru dwor. posiada 10 mr., włościanie 957 m. a., ludności 527, sami gr. kat. mający cerkiew paraf. w miejscu, do tej parafii należy filia Bratkowice z 425 gr. kat. Parafia ta należy do dekanatu grodeckiego dyecezyi lwowskiej.

Haliczany, wś, pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Kumów. W 1827 r. było tu 15 dm., 98 mieszk.

Haliczany, wś, pow. włodzimierski na Wołyniu; parafia prawosławna w miejscu, katolicka w Horochowie. Własność ks. Czetwertyńskich, ma kaplicę katolicką. Wieś tę obszerną przebiega gościniec z Krzemieńca przez Beresteczko do Włodzimierza idący. Żyzne grunta tutejsze dały początek przysłowiu: „Kto posiada Haliczany, ten się liczy między pany". W XVII w. był tu zbór aryański, którego przełożonym w r. 1648 widzimy słynnego teologa aryańskiego Andrzeja Wiszowatego. W owym to roku Wiszowaty ożenił się mając lat 40 z córką pastorostwa haliczańskich (Aleksandrą) Joachima i Elżbiety z Lubienieckich Rupniewskich. Ówcześni dziedzice Haliczan Czapliccy w salonie swym urządzili wesele dla znanego teologa, który wprędce z Haliczan przeniósł się pod Lublin, do Siedliszcz, gdzie objął pastorstwo po zmarłym Krzysztofie Lubienieckim. Były wtedy H. jednem z wybitniejszych gniazd socyniańskich. Właściciele tej wsi i Kisielina Czapliccy wspierali Aryan swem mieniem i powagą. *M. D.*

Haligowce, węg. *Haligócz*, wś słowacka w hr. spiskiem, w dorzeczu Dunajca, w dystrykcie starowiejskim, nad rzeką Lipnikiem i jego Rychwałdzkim dopływem polskim; od połud. graniczy z Rychwałdem, od zach. z Lechnicą i Śmierdzonką, od wsch. z Lipnikiem Wk., a od płn. z Leśnicy. Na wsch. granicy wzgórza Kobyla głowa (957 m.) i Bukowinka (851 m.), na zach. granicy wzgórze Bucznik (750 m.), a na płd. granicy Kobyla góra (878 m.) i Fećkowa gora (959 m.). Wzniesienie wsi 527 m. koło kościoła. W półn. części wsi, na płn. potoku Lipnika, rozpościera się piękna grupa skał haligowieckich, stromo spadających do potoku Lipnika, a należących do pasma Pienin (ob.). Skały te haligowieckie odznaczają się tem, iż posiadają mniejsze i większe pieczary. Jedna z tych pieczar leży w obr. gm. Haligowiec, w dolinie Michnowej i zwie się Mleczną Dziurą, od licznych stalaktytów w niej znajdowanych. Nowszymi czasy znaleziono w niej kości z nie-

dźwiedzia jaskiniowego i krzemienne noże. Druga grota, wprawdzie niewielka, zowie się Zbójecką, a trzecia leżąca na granicy gmin Haligowiec i Lipnika, znajduje się w górze Aksamita (841 m. ob. Aksamitka). Czyt. Weber. Aus Béla nach Szczawnice. Ungar. Pienin (w manuskrypcie). Tegoż. Przyczynek do flory pienińskiej. Kraków, 1881.—Genersich in Bredetzky's Neuen Beyträgen, str. 327. — J. Metzer, Axamithka, w A. Zawadzki's Mnemosyne. Lemberg. 1827, str. 248. — Trembecki, Przewodnik do Szczawnic. Kraków, 1860 r., str. 32. Jakoby nazwa Haligowiec pochodzić miała od pierwotnej nazwy „Hunnigawce," jak twierdzi Morawski (w Sądecez. t. I, 21), tj. od osady Hunów, jestto twierdzenie zupełnie bezpodstawne, nie znoszące żadnej krytyki. W dolinie potoku Rychwałdzkiego śród cienistych drzew wznosi się kościół łać. pod wezw. Zwiastowania N. M. P., założony 1787 roku; z pierwotnej kapelanii, która należała do par. łać. w Rychwałdzie, utworzono 1809 r. samodzielną parafią. Metryki pochodzą z r. 1788. Patronat spełnia fundusz religijny. W samej parafii mieszk. 635; między nimi 550 rz. kat., 1 gr. kat., 1 prot., 23 żydów, 60 szyzm. Do tej parafii należą wsie Wielki Lipnik i Folwark (ob.). Cała parafia liczy rz. kat. 595, gr. kat. 1, prot. 1, żydów 23, szyzm. 60, razem mk. 680 (według szem. dyec. spiskiej z 1878). Ostatnia poczta Starawieś. W czasie długoletnich zamieszek wojennych po śmierci cesarza Albrechta przez wdowę jego wzniecanych, jeden z przywódców husytów, przez nią na pomoc wezwanych, osiadłszy w jaskini w Haligowcach r. 1453, Śpiż niepokoił. *Br. G.*

Halijówka, wś, pow. żytomirski, par. Krasnopol, nad rz. Teterówką wpadającą do Teterowa; jest tu kaplica katol., cerkiew drewniana. Własność Jastrzębskiego. W r. 1867 miała 67 dm. *X. M. O.*

Halin, ob. *Chalín, Chalíno.*

Halin 1.), folw., pow. śremski, należy do domin. Chwałkowa, 1 dom, 15 mk. 2.) **H.**, leśnictwo, pow. krobski, należy do dom. Pakosławia, 1 dom, 11 mk.

Halin, ob. *Porudomina.*

Halinin 1.), kol., pow. ciechanowski, gmina Ojrzeń, par. Sochocin, odl. o 17 w. od Ciechanowa, liczy 11 dm., 114 mk., 283 mr. gruntu. 2.) **H.** nowy, wieś włośc., tamże, pos. fabryki terpetyny i smoły, liczy 13 dm., 182 mk., 409 mr. gruntu. 3.) **H.** stary, wś, pow. ciechanowski, gm. Ojrzeń, par. Sochocin, odl. o 18 w. od Ciechanowa, liczy 7 dm., 63 mk., 81 mr. gruntu.

Halinka, młyn, ob. *Odmęt.*

Halino, wś rząd. w pow. wileńskim, w pobliżu której była niegdyś st. p. Jedlina, na b. trakcie z Wilna do Grodna.

Halka, ob. *Lubieszynek.*

Halkenbrück (niem.), leśnictwo królewskie, pow. człuchowski, st. p. Zielona.

Hall..., ob. *Hal...*

Hallascheny, ob. *Jordanestie.*

Hallberg (niem.), ob. *Ciążyń.*

Hallik, st. poczt. gub. liflandzkiej, powiatu parnawskiego, w pobliżu większych stacyj Parnawy i Rewla.

Halmaj (węg.), st. dr. żel. ciskiej, o 62 kil. od Koszyc.

Halmsdorf (niem.), ob. *Harychowce.*

Hallwischken (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy.

Halsbijówka, dawniej *Hadzibejówka*, duża wieś w pow. jampolskim nad rz. Morafą, gm. i par. Jampol, o 5 w. od Jampola odległa, 800 mieszk., ziemi włościań. 976 i pół dzies., dworskiej 1526 dzies. Jest to bardzo dawna osada, sądząc z nazwiska, prawdopodobnie jeszcze tatarska a następnie mołdawska; mieszkańcy jej, pomimo łączenia się z miejscową ludnością rusińską, zachowali wiele cech różnych. Halsbijówka ma obszerny dom mieszkalny, duży ogród i winnicę. Należała do klucza jampolskiego Prota Potockiego, od którego przeszła do rodziny Sarneckich. Jest tu cerkiew pod wezw. N. Panny, do której należy 50 dz. ziemi; grunt pod wsią skalisty, posiada kamień wapienny, opoczysty i płytowy. *K. Z.*

Halswig czyli *Halswigshoff*, dobra w Kurlandyi, w pow. bowskim. Dziedziczyli je Szymon Römer, później syn jego Stefan. Według danego w r. 1660 sierpnia 25 Matyaszowi Römerowi oberstlejtenantowi J. K. M. przez 21 szlachty kurlandzkiej zaświadczenia, posiadać miał prawem lennem od książąt kurlandzkich nadanem Stefanowi ojcu Matyasza. *A. E.*

Halsztrów, łużycka nazwa rzeki Elster w Łużycach saskich, wpadającej do Elby.

Haltauf (niem.), ob. *Halduf.*

Halżbijówka, ob. *Halsbijówka.*

Hałaburdy, wś i folw. w zach. stronie pow. mińskiego, gub. mińskiej, okr. policyjny rakowski, między Iwieńcem, Kijowcem i Rakowem, dość dawne dziedzictwo rodziny Plewaków. Folw. ma obszaru około 980 mr. w glebie niezłej; gospodarstwo zaniedbane. Nazwa H. pochodzi prawdopodobnie od sąsiedzkich i granicznych waśni, których i w Mińszczyznie było dosyć. *Al. Jel.*

Hałaburdziszki, zaśc. rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 48 w. od Trok, 6 dm., 68 mk. kat. (1866).

Hałajki, wieś, pow. taraszczański, parafia rzymsko-katolicka w Piatyhorcach, prawosławna w miejscu, od stacyi drogi żelaznej fastowskiej Białacerkiew odległość o 50 w., od Kijowa o 150 w., od Taraszczy o 50 wiorst. Ziemi dworskiej 2200 m. n. p., włościańskiej 2051

m., mieszk. obojga płci do 1000 dusz, chat 200. Przez Hałajki przepływa rzeka o brzegach kamienistych Mołoczna, formuje wielkie stawy, na których są młyn murowany i gorzelnia. W łaskach rozrzuconych po polach hałajeckich Myślatynie, Dołżku, Kiptiuchu wielkim, Kiptiuchu małym są pasieki i drzewa owocowe. Oprócz tych lasów należy do dóbr wielki las Czaragi, dębowy, łączny z ogromnem pasmem lasów innych dóbr. Dawniej H. stanowiły część dóbr tetyjowskich hr. Ostrogskich; w r. 1824 hr. Tadeusz Ostrogski sprzedał H. Józefowi z Poradowa Rulikowskiemu marszałkowi wasylkowskiemu, ten zaś dał te dobra w posagu córce swej Cezarynie, żonie Stanisława Abramowicza marszałka taraszczańskiego. Obecnie H. należą do Bronisława Abramowicza ich syna, który prowadzi stada koni arabskich od kilku pokoleń utrzymywane w rodzie Abramowiczów, Gospodarstwo trzypolowe, plantacya buraków na wielką skalę do fab. czerepińskiej. Wioska H. składa się z 4 części: właściwe H., Starodubie, Zamłynie i Filówka; na początku zeszłego wieku był tu futor, w którym mieszkał kozak Hałaj, ztąd to i nazwa wsi. Mieszkańcy trudnią się prócz rolnictwa kopaniem gliny sławnej na całą okolicę ze swej białości; na przemysł ten zwykle wybierają partyami od 30 do 40 mężczyzn i gdzie bądź w parze zaczynają kopać prostopadłą studnię, po przebiciu 3 arszyn czarnoziemu leży jeszcze słój szarej gliny pomięszanej z piaskiem mniej więcej gruby na 2 arszyny, pod którym dopiero znajduje się biała glina, lecz razem zjawia się woda. W jamę puszczają drewniane cembrowanie i jedna część robotników wylewa wodę, druga zaś kopie glinę; każda partya robotników otrzymuje miesięcznie blisko 800 wozów gliny wartości 1000 rubli. *Erazm Rul.*

Hałajkowce, duża wieś, pow. mohylowski, nad Żwanem, w południowo-zachodniej stronie powiatu, parafia Wierzbowiec, 263 dom., 1350 mieszk. obojej płci, w tej liczbie 125 jednodworców, ziemi włościan 1516 dz., dworskiej do 1000 dz. Cerkiew pod wezw. św. Damiana posiada 53 dz. Należała do klucza kuryłowickiego Kosakowskich a następnie Komarów, od których w ostatnich czasach nabył admirał Cichaczów. *Dr. M.*

Hałcniów, niem. *Alsen*, wieś nad Białą pob. Wisły, w pobliżu granicy szląskiej w pow. bialskim, ma parafię rzym. kat. i szpital ubogich z majątkiem zakładowym 416 zł. w. a. Z 2182 mieszk. wyznaje 2146 religię rzym. katol., 16 ewang. a 30 mojżesz. Większa pos. wynosi 219 m. n. a. roli, 38 m. łąk i ogr. 25 m. pastw. i 166 m. lasu; mniejsza pos. 882 m. roli, 88 m. łak i ogr., 103 m. pastw. i 133 m. lasu. Kośc. murowany zbudowano w r. 1784 i był do roku 1830 filialnym od parafii w Komorowicach, od r. 1830 jest parafia dek. bielskiego samoistną kapelanią, akta od r. 1784; dusz 2175 *Mac.*

Hałdrychowice, niem. *Ulbersdorf*, wś, pow. sycowski, par. Dziesławice; ma folw. zwany Jeltsch.

Hałe, wieś, pow. zwiahelski, gm. romanowiecka; włościan dusz męz. 105, ziemi włośc. 442 dzies. Należy do klucza nowo-zwiahelskiego, własność z Uwarowych Mezeńcowej.

Hałe błoto, osada z 12 chat, pow. zwiahelski, gm. żołobeńska, należy do dóbr jurkowieckich, własność Rokossowskich. *L. R.*

Hałe-Błoto, wielkie moczary w pow. ihumeńskim, między Petryłowem a Truchanowiczami, tudzież w pow. słuckim, między Hrozowem, Koniuchami i Presnekami. Z tych dzikich bagien wypływa niedaleko wsi Żuki rzeka Łoknieja, prawy dopływ Słuczy. *Al. Jel.*

Hałkajcie, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Hało, torfiaste błoto, 1000 m. rozl., w dobrach Horodnica. Część folw. horodnickiego 200 m. rozl. nosi tę samą nazwę.

Hałowice, ob. *Hatowice.*

Hałunka, potok podgórski, w obr. gm. Rungur, w pow. kołomyjskim, wypływa z lasu Dubowego, zpod wzgórza Zanogi (639 m.); płynie na płn. łąkami ruungurskiemi, a przyjąwszy z lew. brz. potok Polszową, zwraca się na wschód, poczem przyjąwszy potok Zołotuchę z pr. brz., tworzy granicę Kluczowa małego i Peczeniżyna i wpada po 5 i pół kil. biegu do Kluczkówki. *Br. G.*

Hałuszczyńce, wieś, pow. skałacki, przestrzeni posiada obszar dwor. 1425, włościanie 1352 mr. austr., ludność rzym. kat. 1169, gr. kat. 122, izrael. 47, razem 1338. Rzym. kat. parafia jest w miejscu należąca do dekanatu tarnopolskiego dyecezyi lwowskiej, erygowana w roku 1851, systemizowana 1870; kościół murowany wystawiony ze składek w 1869 r. pod wezw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela, Do par. należy 6 miejsc.: Chmieliska, Chodaczków mały, Konstantynówka, Romanowe sioło, Żerebki królewskie, Żerebki szlacheckie, ogólna liczba katolików w tej parafii wynosi 2588, izrael. 227, w obrębie jej znajdują się 4 szkoły trywialne; mieszk. gr. kat. obrządku należą do parafii w Żerebkach królew. Jest tu szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręg. w Tarnopolu i kasa pożyczkowa z funduszem 572 zł. a. w. *B. R.*

Hałuszowa, wś, pow. nowotarski, w dawnem starostwie czorsztyńskiem, u północnych stóp Pienin, zwłaszcza na zachodnim stoku gór Gronia czyli Działu i Koziej Góry. Leży na wsch. od Czorsztyna; granicę między nimi tworzy potok cegielny; od zachodu przytyka do Tylki; od płn. do wsi Krośnicy, a od płd. z Sromowcami wyżniemi sąsiaduje. W r. 1777

było dm. 21, mk. (chrześcian) 88; w r. 1799 dm. 25, mk. 140; w r. 1824 dm. 25, mk. 119; w r. 1869 dm. 24, mk. 152. W r. 1880 dusz rzym. kat. 159. Należy do par. w Krościenku. St. poczt. w Maniowach. Obszar większej posiadłości liczy roli ornej 225, łąk i ogr. 13, pastwisk 23, lasu 167; mniejszej posiadłości roli ornej 209, łąk i ogr. 16, pastw. 85, lasu 12 m. Właściciel Marcelli Drohojewski. Według lustracyi starostwa czorsztyńskiego z r. 1765 było ról 1, zagrod. 6; prócz robocizny opłacano rozmaitych podatków złp. 98 gr. 24. Był tu folwark starościński. Dochód z niego czynił złp. 691 gr. 20. *Br. G.*

Hałuzińce, wś, pow. latyczowski, w południowo-wschodniej części powiatu, o 10 wiorst od stacyi drogi odesko-wołoczyskiej Derażnia, o 6 od Wołkowiniec, gmina i parafia Derażnia, domów mieszkalnych do 130, mieszk. 823, w tej liczbie: szlachty 68, mieszczan 4, żydów 53, włościan 698. Ziemi dworskiej 986 dz., włościan 948. Jest tu cerkiew pod wezw. św. Michała, do której należy 36 dz. ziemi. H. założone na gruntach starostwa barskiego; w czasie lustracyi tegoż starostwa przez kasztelana kamienieckiego Humieckiego w 1616 r., Hałuzińcami władali Hałuzińscy, którzy, oprócz posług wojennych, obowiązani byli na rozkaz starosty barskiego robić poddanymi 3 dni w rok. Obecnie H. w częściach liczą do 22 właścicieli i 280 dz. należy do rządu. *Dr. M.*

Hałycz..., ob. *Halicz*...

Hałyste bołoto, torfiaste błoto, ob. *Hało*.

Hamarnia, mała wioska, pow. czerkaski o 1 wiorstę od m. Międzyrzecza, przy ujściu Rosawy do Rosi, mieszkańców 301 wyzn. prawosławnego, należą do parafii Babierz, ziemi drugorzędnego czarnoziomu pomięszanego z szarą gliną i piaskiem 811 dz., należy do międzyrzeckiego majątku Parczewskich; zarząd gminny i policyjny w Międzyrzeczu. *Kl. Przed.*

Hamborek, węg. *Hamborg*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. paraf., uprawa żyta, łąki, pastwiska, lasy, młyny wodne i tartaki, 482 mk. *H. M.*

Hamer, ob. *Hammer*.

Hamer, niem. *Hammer* 1.), posiadłość z młynem i tartakiem, pow. brodnicki, obszaru liczy mórg 1311, budynków 17, dm. 7, mk. kat. 82, ewang. 16. Parafia Łobdowo, szkoła w miejscu, poczta Wrock. 2.) **H.**, wś i dobra, pow. człuchowski, nad strugą Hamer, stanowiącą tu pierwszy ważniejszy dopływ rz. Brdy, w okolicy lesistej i piaszczystej. W miejscu znajduje się młyn i tartak, który pędzi struga Hamer. Obszaru liczy 4283 mr., budynk. 42, dm. 20, katol. 50, ew. 112. Parafia i poczta Koczała (Flötenstein), szkoła Bielsk. 3.) **H.**, trzy posiadłości w pow. złotowskim: 1) włośc. wieś nad rz. Głumią, która tu młyn pędzi, $^1/_3$ mili od stacyi kolei żel. i miasta Krajenka. Parafia, poczta Krajenka, szkoła w miejscu. Obszaru ziemi mr. 2668, budyn. 72, dom. 31, katol. 10, ew. 230. Podług wizytacyi z r. 1766 istniał tu zbór luterski, ale został zniesiony, tylko cmentarz obwiedziono i używano, dzwony wzięto do Pomeranii. R. 1766 było dusz 83. H. należy do obszernych dóbr złotowskich księcia pruskiego Karola, przedtem własność Potulickich, Grudzińskich, Działyńskich. 2) H. nowy, niem. Neu Hammer, wś, blisko m. Krajenki i dworca kolei żel. tczewsko-pilskiej, powstała na gruncie wsi Hamer po r. 1766. Miała tych samych posiadaczy i ma, co poprzednia. Obszaru mr. liczy 525, budyn. 15, dm. 4, kat. 11, ew. 18. Parafia, poczta i szkoła, jak wyżej. 3) H., niem. Hammermühl, posiadł. z młynem, nad strugą Juchacz, w okolicy lesistej, $^1/_4$ mili od bitego traktu złotowsko-więcborskiego, należy do dóbr sypniewskich. Parafia, szkoła Sypniewo, poczta Kujan. Budyn. 6, dom. mieszk. 1, kat. 7, ew. 12. R. 1766 posiadłość ta nie istniała, podług wizytacyi kościelnej. 4.) **H.**, trzy miejscowości w pow. świeckim: 1) H., król. leśn. do nadleśn. Przewodnik (Hagen), 1 dom, parafia Płochocin, poczta i stacya kolei żel. Warlubie. 2) H., osada do wsi Osiny, budynków 4, dom. 2, kat. 6, ew. 11, parafia i poczta jak powyżej. 3) H., posiadłość z młynem wodnym i karczmą, należy do wsi Lnianek, okolica lesista, budynk. 8, dm. 3, kat. 16, ew. 14. Parafia Drzycim, szkoła Lniano, poczta Osie. *Ks. F.*

Hamer, niem. *Hammerkrug*, wś, pow. sztumski, nad strugą wpadającą z wyżyn prawego brzegu Wisły do Starej Nogaty, pół mili od bitego traktu kwidzyńsko-sztumskiego, w lesistej okolicy, $1^1/_4$ mili od Sztumu. Obszaru liczy mr. 106, budyn. 10, dm. 5, katol. 34, ew. 23. Parafia Postolin, szkoła w miejscu, poczta Rehhof. R. 1648 właściciel tutejszy Prostyński miał proces z Sarnowskim, dzierżawcą Ryjewa, który go był znieważył. *Ks. F.*

Hamer, niem. *Hammermühl*, posiadłość z młynem i browarem, pow. kwidzyński, nad rz. Liwną, ćwierć mili od Kwidzyna, przy trakcie bitym grudziąsko-kwidzyńskim, przyłączona do miasta. Ma 11 bud., 2 dm., 33 mk. ewang., 6 katol. *Ks. F.*

Hamerka zachodnia, rz., dopływ rz. Bukno, dopływu Noteci, ob. *Jaryn* i *Bydgoszcz*.

Hamernia (z niem. *Hammerwerk*), nazwa zakładu przerabiającego żelazo lub inne metale na przedmioty, których wyrobienie ręcznemi młotami na kowalskich warsztatach byłoby zbyt trudnem. W hamerniach za pomocą młota poruszanego siłą wody lub pary wyrabiają zwykle kowadła, kotwice, kotły, kosy itp. Nazwa zakładu przeszła w wielu razach na nazwę osady, choć sam zakład przestał istnieć.

Hamernia 1.), wś, pow. błoński, gm. i par. Radziejowice. 2.) **H.**, wieś, pow. brzeziński,

attyneneya Dmosina (ob.). Młyn wodny z produkcyą na 5190 rs. 3.) **H.**, wieś, pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin. 4.) **H.**, młyn, pow. będziński, gm. i par. Koziegłowy. 5.) **H.**, pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice. Fabryka wyrobów miedzianych. 6.) **H.**, os., pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha. Liczy 4 dm., 47 mk., 16 mr. ziemi dwor. i 5 włośc. Należy do dóbr i zakładów fabrycznych Przysucha. 7.) **H.**, os. ordynacka, pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Józefów. W r. 1827 było tu 58 dm., 238 mk. Od 1827 r. istniała tu papiernia, która w 1864 r. zatrudniała 47 robotników i wyrobiła 5430 mas papieru. Wartość jej produkcyi rocznej dochodziła do 5000 rs.

Hamernia, zaśc. i młyn szlach., na lewym brzegu Wilii, powyżej Niemenczynka, powiat wileński, 5 okr. adm., o 12 w. od Wilna, 2 dm., 36 mk., z tego 12 katol., 14 izr. (1866).

Hamernia Czarnkowska, niem. *Hammer Czarnikau* lub *Czarnikau-Hammer*, gm. i wieś, pow. czarnkowski, 3 miejsc.: 1) H. cz., wieś; 2) kolonia; 3) Sandkrug, podleśnictwo i karczma, we wsi folw. (Freiszhulzengut) mający 700 mr. rozl.; 136 dm., 1206 mk., 590 ew., 610 katol., 233 analf. Poczta w Czarnkowie (Czarnikau) o 6 kil., gośc. na miejscu, st. kolei żel. Trzcianka (Schönlanke) o 10 kil. 2.) **H.**-Czarnkowska, dom., pow. czarnkowski, 4735 mr. rozl., z których 1700 mr. lasu, 6 miejsc.: a) H. cz., dom.; b) folwarki: Jędrzejów (Putzig), 845 mr. rozl.; c) Radosiew, 1390 mórg rozl.; d) Kleinmühle, młyn; e) Wachmühle, młyn; f) kolonia Radosiew; 35 dm., 485 mk., 385 ew., 100 kat., 161 analf. Dom. ma gorzelnię parową, cegielnię. **H.**, ob. *Hammer*. *M. St.*

Hamerska łąka, niem. *Hammerwiese*, leśnictwo, pow. czarnkowski, należy do domin. Nothwendig, 1 dom, 3 mk., ob. *Notwendig*.

Hamersztyn, niem. *Hammerstein*, miasto, powiat człuchowski, nazwa od krzyżaków dana, a za polskich czasów nieoględnie używana. Pierwotnie nazywała się ta osada Czarne, jako powyżej (ob. Czarne) wykazano. Nowy i ważny dowód na to, że miasto to zwać trzeba po polsku Czarne, ztąd jeszcze wynika, że pewien pisarz niemiecki w opisie wszystkich miejsc. Prus zachodnich (Stat. topogr. Adress-Handbuch v. Westpreussen 1868 Danzig Léon Saunier 898), bynajmniej niepodejrzany, podług miejscowych źródeł obrobionym, podaje obok niem. nazwy Hammerstein w nawiasie polską Czarne. Por. *Czarne*.

Hammer lub *Homry*, gm., folw. i młyn, powiat poznański, folw. 397 mr. rozl., gm., 3 miejsc.: 1) H.; 2) Główno, olędry; 3) Darmosz, osada; 7 dm., 101 mk., 21 ew., 80 kat., 13 analf. Poczta i kolej żel. w Poznaniu o 6 kil., gośc. o 2 kil. Własność Chwałkowskiego piekarza z Poznania. 2.) **H.**, folw. i młyn, pow. obornicki, 983 mr. rozl., 3 dm., 26 mk., 9 ew., 17 kat., 5 analf. Poczta i gośc. w Murowanej Goślinie o 2 kil. St. kolei żel. w Poznaniu o 19 kil., w Obornikach o 18 kil. 3.) **H.**, gm., wś, nadleśnictwo, nad rzeczką Doyką, poboczną Obry, pow. babimoski, gm., 3 miejsc.: a) H.; b) Borujska karczma (Boruiker Krug); c) Ostrowo (Horstkrug), karczma, 28 dm., 208 mk., 106 ew., 102 kat., 39 analf., nadleśnictwo 4500 mr. rozl. Siedziba komisarza obwodowego, 4 gorzelnie. Poczta na miejscu, gośc. o 11 kil., st. kolei żel. Nowy Tomyśl o 12 kil. 4.) **H.** czyli *Hammer-Boruy*, królewszczyzna, 2716 mr. rozl., pow. babimoski, 5 miejsc.: a) Aleksandrowo (Aleksanderhof; b) Piaski (Sandvorwerk); c) Januszewo (Johannisfeld); d) Hammer; e) Leśny folwark (Waldvorwerk); ma gorzelnią i młyn. 5.) **H.** lub *Hammermühle* (Hamernia), folw. i młyn, nad strumykiem pobocznym Bolinki, wpadającej do Noteci, 740 mr. rozl., pow. chodzieski, 3 dm., 52 mk., należy do domin. Oberlesnitz (Oleśnice górne). Poczta i kolej żel. w Chodzieżu (Kolmar in Posen) o 6 kil., gośc. na miejscu. 6.) **H.** pod Łączyskami czyli H. Żołądowski, młyn i folw. nad strumykiem ubocznym Brdy; folw. 842 m. rozl., pow. bydgoski, 3 dm., 42 mk., 25 ew., 17 kat., 17 analf. Poczta w Koronowie (Crone an der Brahe) o 11 kil., gośc. o 5 kil., st. kolei żel. Kotomierz (Klarheim) o 12 kil., Bydgoszcz (Bromberg) o 14 kil. *M. St.*

Hammer (niem.), wś i leśnictwo, pow. starogrodzki, nowo tak przezwane, właściwie *Cisiny*.

Hammer (niem.) 1.), ob. *Kuźnica* i *Ruda*. 2.) **H.**, st. dr. żel. z Koźla do Bogumina, o 141 kil. od Wrocławia.

Hammer, ob. *Homerek*.

Hammer (*Alt-*) 1.), pow. brzeski na Szląsku, ob. *Kuźnica Katowska*. 2.) **H.** (*Alt-*), pow. mielicki na Szląsku, ob. *Ruda*. 3.) **H.** (*Alt*), pow. pszczyński, ob. *Kuźnica Stara*. 4.) **H.** (*Alt-*), ob. *Stare Hamry*.

Hammerdamm (niem.), dobra, pow. człuchowski, obszaru mr. 1294, budyn. 6, dm. 2, ewang. 15. Parafia Ekfir, szkoła Szonowek, poczta Białybór.

Hammergehsen (niem.), pow. jańsborski, ob. *Ruda*.

Hammerhuta czyli *Huta* (Brahrode), gm.; pow. bydgoski, 5 miejsc.: 1) Huta, pustkowie, 2) Nowy świat (Neuwald); 3) Sokoło (Sokollo); 4) Lachowo; 5) Hammer, młyn; 9 dm., 77 mk., 27 ew., 50 kat., 19 analf. Poczta w Mąkowarsku o 10 kil., gośc. o 10 kil., st kolei żelaznej Nakło (Nakel) o 26 kil. *M. St.*

Hammeritzke (niem.), ob. *Hamrzycko*.

Hammerkrug (niem.), ob. *Hamer*.

Hammermühl (niem.), ob. *Hamer*.

Hammermühle (niem.) czyli *Elendsmühle* (Hammer, młyn), pow. międzychodzki, należy do gm. i wsi Radogość (Radegosz), blisko Warty, 1 dom, 8 mk. Poczta i gośc. w Międzychodzie o 6 kil., st. kolei żel. Drezdenko (Driesen) o 26 kil. 2.) **H.**, młyn, pow. babimoski, należy do gm. Babimosta (Bomst), 1 dom, 10 mk., ob. *Babimost.* 3.) **H.**, młyn, folw. 342 mórg rozl., pow. chodzieski, należy do dom. Jaktorowa, 2 dm., 19 mk., ob. *Jaktorowo.* 4.) **H.**, młyn, pow. bydgoski, należy do gm. i wsi Brahrode, 5 dm., 45 mk., ob. *Hammerhuta.* 5.) **H.**, młyn, folw., 361 mr. rozl., pow. szubiński, należy do wsi i gm. Skórzewa, 2 dm., 31 mk., ob. *Skórzewo.* *M. St.*

Hammerstein (niem.), ob. *Czarne.*

Hammerwerder (niem.), osada, pow. szubiński, należy do gm. i kolonii Aleksandrowa, 1 dom, 10 mk., ob. *Aleksandrowo.*

Hammerwiese (niem.), ob. *Hamerskałąka.*

Hamowana, według Kętrz. osada w pow. wejherowskim, nie zamieszczona w nowszych spisach. *Kś. F.*

Hamówka, poleska wioseczka w zachodniej stronie pow. borysowskiego, w okolicach Maciejewa i Hornego. Ma 7 osad. *Al. Jel.*

Hamrach, niem. *Adamsthal*, na Morawie, wielkie huty żelaza w pobl. zwaliska zamku Nowego Hradu i t. zw. Zamek diabelski.

Hamrowice, ob. *Hamry Stare.*

Hamrzysko 1.), niem. *Hammeritzke* lub *Hamoritzke*, młyn, pow. międzyrzecki, należy do gm. i olędrów Stary folwark (Alt vorwerk), 2 dm., 21 mk. Ob. *Stary folwark* (Alt vorwerk). 2.) **H.** lub *Hamrzysko*, wieś nad jeziorem, pow. czarnkowski, 18 dm., 211 mk., 56 ew., 155 kat., 3 analf. Poczta i gośc. w Lubuszu o 12 kil., st. kolei żel. Wronki o 18 kil. *M. St.*

Hamry, ob. *Zakopane.*

Hamry 1.) pod Osadą, wś w hr. orawskiem (Węg.), kopalnie żelaza i kuźnice, handel płótnem, 360 mieszk. 2.) **H.** pod Zabidowem, *Hamryczki*, wioska w hr. orawskiem (Węg.), 69 mk. *H. M.*

Hamry (Stare), ob. *Stare Hamry.*

Hamulec, przys. Grzędy, pow. gródecki, 264 m. npm., ob. *Grzęda* i *Wólka.*

Hamulowka, ob. *Gomolówka.*

Han..., *Ham...*, *Hal...*, *Har...*, ob. *An...*, *Am...*, *Al...*, *Ar...*

Hanacy, mieszkańcy Hany, bardzo urodzajnej okolicy na Morawie, na południe od Ołomuńca (w granicach miast: Wischau, Ołomuniec, Leipnik, Kremsier).

Hanaczów, wieś, pow. przemyślański, leży o 10 kil. na północny-zachód od Przemyślan a o 7.5 kil. na południowy-zachód od st. poczt. w Podhajczykach, przestrzeń pos. więk. 594, włośc. 1109 m. a., ludność rzym. katol. 921, gr. kat. 117, izrael. 13, razem 1051. Rz. kat. paraf. ma w miejscu, erygowaną w 1787 r., kościół murowany poświęcony 1803 pod wezwaniem św. Maryi Magdaleny, należy do konwentu oo. minorytów we Lwowie, do tej parafii należy jedno miasto i 4 wsie: Hanaczówka, Mikołajów, Podjarków, Podsosnów, Stanimierz; w całej parafii ogólna liczba kat. 1379, izrael. 349; w obrębie znajdują się 4 szkoły trywialne a w Hanaczowie jest kaplica, w której czasami bywa czytaną msza święta; gr. kat. parafia w Siedliskach. Jest tu szkoła etatowa o jednym nauczycielu; należąca do rady szkolnej okręgowej w Rohatynie. Właściciel większej posiadłości konwent oo. minorytów we Lwowie. *B. R.*

Hanaczówka, wieś, pow. przemyślański, leży o ćwierć mili na południe od Hanaczowa, przestrzeń pos. więk. 1876, w tem 1549 mr. lasu; włośc. 611 mr., ludności 412; rzym. kat. należą do paraf. w Hanaczowie, gr. kat. w Siedliskach. Wieś ta należy do sądu pow. i notaryatu w Glinianach, do urzędu pocztowego w Podhajczykach. Właściciel większej posiad. Alfred hrabia Potocki, namiestnik Galicyi.

Honaczówka, potok, nastaje w obr. gm. Hanaczówki, w pow. przemyślańskim, ze źródeł leśnych, w lesie Hanaczowem zwanym, w paśmie Gołogór, na północnym ich stoku; przerzyna wioskę Hanaczówkę, a w sąsiedniej wsi Hanaczowie łączy się od prawego brzegu z Młynówką lasową; wydostaje się wkrótce na łąki, opływa od zachodu Kamienną górę (366 m.) i wkrótce wpływa na stawisko w Sołowej, gdzie, zabrawszy wodę z lewego brzegu idącą od Peczeni rowem z moczarów koło Mikołajewa położonych, przybiera nazwę potoku tymkowieckiego. Tenże przerzyna w kierunku północno-wschodnim gm. Kurowice, a w płn. zachodnim kierunku dostaje się do Wyżnian; stąd zwraca się na płn.-wsch. W obrębie Laszek królewskich przepływa znaczny staw. Wypłynąwszy z niego p. n. Dulibowskiej wody, bieży w kierunku wschod. przez łąki gm. Rozworzan, a w Glinianach p. n. Rogowieckiej rzeki, przerzyna rozległe stawisko śród domostw w Glinianach się rozlegające; poczem uchodzi w obr. gm, Zamościa, tuż na północ Glinian położonej, z lew. brzegu do Przegnojówki, dopływu Pełtwi. W obrębie Wyżnian zapomocą rowów sprowadzono wody z łąk wyżniańskich i kurowickich do tego strumyka, celem osuszenia takowych. Długość biegu tej rzeki czyni 30 kil. Wody jej są bagienne. Spad wody okazują następujące liczby: 251 m. (źródła); 240 m. (poniżej Sołowej); 228 m. (poniżej chat w Wyźnianach); 227 m. (ujście). W Hanaczowie przyjmuje potoki z pr. brz. Młynówkę lasową, a z lewego brzegu Ostrą. *Br. G.*

Hanajna, ob. *Hnojna.*

Hancewicze 1.) okolica pryw., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 15 w. od Lidy, 6 dm., 67 mk. (1866). 2.) **H.**, folw. w pow. borysowskim, w okr. polic. II łohojskim, dziedzictwo Łapickich, miejsce urodzenia znanego publicysty Juliana Łapickiego, Folw. ma obszaru 3300 mr., dobrze zagospodarowany. 3.) **H.**, niewielki folw. w pow. słuckim, dziedzictwo włościanina Trybuchowskiego, ma obszaru około 100 mr. 4.) **H.**, dobra znaczne w pow. słuckim nad Cną, dziedzictwo Czapskich; mają obszaru przeszło 10660 mr. *Al. Jel.*

Hańcza, folw., pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Przeroś. Leży o 20 w. na północny zachód od Suwałk między jeziorem t. n. a przyległymi wzgórzami, w malowniczem położeniu, grunt kamienisty nieurodzajny. W r. 1827 liczono tu 8 dm., 120 mk.; obecnie jest 20 dm., 165 mk. Dobra H. należały do Bogumiła księcia Mirskiego. Następnie sprzedane przez licytacyę nabył Wincenty Jankowski w r. 1844. Z mocy kontraktu kupna i przedaży przeszły na własność Adama Karęgi, i do r. 1876 zostawały w jego rodzinie. Po rozdzieleniu dóbr H. na kilka części, folw. t. n. jest obecnie własnością trzech izraelitów. Folw. H.-stara rozl. mr. 976, grunta orne i ogrody mr. 353, łąk mr. 151, pastwisk morg. 54 lasu mr. 349, nieużytki i place mr. 69. Bud. mur. 5, drewn. 13, płodozmian 5-polowy. Wieś Dzierwany osad 10, z gruntem mr. 267; wś Mierkinie osad 10, z gruntem morg. 247; wieś Dziadówek osad 8, z gruntem mr. 245; wś Żelazkowizna osad 2, z gruntem mr. 60; wś Antosin osad 7, z gruntem mr. 222; wś Stołupianki osad 9, z gruntem mr. 275; osada Jaczno osad 2, z gruntem mr. 6; wieś Pogorzełek osad 2, z gruntem mr. 50; wieś Kramnik osad 9, z gruntem morg. 356; wieś Kłajpeda Wielka osad 8, z gruntem mr. 210; wś Nowe Mierkinie osad 6, z gruntem morg. 10; wś Rogożajny osad 4, z gruntem mr. 36; wś Ługiele osad 16, z gruntem mr. 37. Leśnictwo hańczańskie rządowe w pow. sejneńskim zajmuje 31,588 mr. obszaru i dzieli się na straże: Kalety, Lipiny i Podlipki. *Br. Ch.*

Hańcza 1.) jezioro w pow. sejneńskim, gm. Wiejsieje, rozdzielone jest na dwie części H.-zachodnią i H.-wschodnią, przez ląd który od północy wchodzi w jezioro w kształcie półwyspa. Na półwyspie tym leży wieś i folwark Wiejsieje. Ogólna długość jeziora w kierunku od północy ku południowi wynosi 8 wiorst; szerokość od pół do 1 i pół wiorsty. Obszar ogólny wynosi 730 mr., głębokość dochodzi 60 stóp. Przez jezioro przepływa rz. Szławentelis. Brzegi lesiste na przestrzeni 5 w. od południowego krańca, dalej ku północy wzgórzyste. 2.) **H.**, jezioro, pow. suwalski, gmina Pawłówka, brzegi wzgórzyste, w części lesiste, nad jeziorem wsie Hańcza, Mirkinie i Błaszkowizna; łączy się z jez. Bocznel i przepływa przez nie rz. Hańcza. *Br. Ch.*

Hańcza biała, rzeka, wypływa z jeziora tejże nazwy w powiecie sejneńskim, płynie w kierunku południowym na Kopciowo, Mienciszki, Mocewicze, zwraca się następnie ku wschodowi, płynie wązką doliną śród lesistych obszarów nadniemeńskich i pod wsią Święto Jańskie wpada do Niemna. Brzegi wyniosłe, koryto piaszczyste, szerokość od 2 do 5 sążni, głębokość bliżej ujścia 4 do 3 stóp. Długość ogólna około 21 wiorst. Od Kopciowa począwszy odbywa się przy dużej wodzie spław drzewa. Z prawego brzegu przyjmuje Emadę, z lewego Serejkę. *Br. Ch.*

Hańcza czarna, rzeka, wypływa z jeziora t. n. w pow. suwalskim i płynie w kierunku południowym wązką błotnistą doliną, zamkniętą po obu stronach przez szereg wzgórkowatych wyniosłości, na których mieszczą się wsie: Malisowizna, Rudki, Podwysokie, Zarzecze, Okrągłe, Żywawoda. Na tej przestrzeni płynie ona w ciągłych zakrętach; dopiero wyszedłszy na płaszczyznę, po za Żywawodą, śpieszy prostszem nieco korytem na Potasznią, Bród, Krzywulkę do Suwałk, po za którymi przybiera coraz więcej wschodnio-południowy kierunek. Śród lasów otaczających wschodni brzeg jeziora Wigry wpada do tego jeziora na południe od os. Cimochowizna i wypływa z przeciwległej strony nieco wyżej pod Durdyniszkami. Poniżej Żubrówki przybiera ponownie kierunek południowy i przebywa obszerne lasy puszczy augustowskiej, płynąc wązkiem korytem śród wyniesionych brzegów na Tatarczysko, Głęboki rów, Dworczysko. Zabiera wody leśne tej puszczy, spływające licznymi drobnymi strumieniami, przepływa jezioro Mikaszewo i od wsi Mikaszówki stanowi część kanału augustowskiego aż do wsi Czortek. Przybrawszy wschodni kierunek, wpada do Niemna pod wsią Sieniewicze. *Br. Ch.*

Hańcza, ob. *Wenta.*

Hanczarów, wś, pow. Horodenka, leży nad potokiem Czerniawa, o 2 i ¾ m., na zachód o ¾ na południe od stacyi pocztowej, rzym. i gr. kat. paraf. sądu i notaryatu w Obertynie na Pokuciu. Przestrzeń posiadł. większej 324, włośc. 582 mr. austr., ludność rzym. kat. 7, gr. kat. 460, izrael. 9, razem 476, kasa zaliczkowa z funduszem 429 zł. Właściciel większej posiadłości Łukasiewicz Ignacy i Prunkuł. *B. R.*

Hanczarycha, góra pod Kaniowem, niedaleko Dniepru.

Hańczowa, wieś nad Hańczowym potokiem w okolicy górzystej i lesistej, wzniesiona 458 metr. n. p. m., leży w pow. gorlickim, blisko granicy węgierskiej, ma parafią gr. katolicką i

szkołę ludową jednoklasową. Mieszkańców gr. kat. wyznania 904. Większa pos. wynosi 5 m. n. a. roli i 608 mr. lasu, mniejsza pos. 1063 mor. roli, 478 mor. łąk i ogr., 498 mor. pastw. i 186 mr. lasu. *Mac.*

Hańczyce, wieś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 56 w. od Oszmiany, 12 domów, 155 mk., z tego 148 prawosł., 7 katol. (1866).

Handel przedni i zadni w Tatrach liptowskich, w obr. Krywania, ob. *Krywań.*

Handerowica, po węg. *Klastromfalva,* wś w hr. bereskiem (Węg.), 146 mk.

Handżałówka, niewielka wioska, powiat zwinogrodzki, o 7 w. odl. od m. Łysianki, mk. 346 wyzn. prawosł., należy do par Smolczyniec, ziemi 841 dzies. gliniasto-piaszczystej, własność Kotlarowa, zarząd gminny i policyjny w m. Łysiance. *Kl. Przed.*

Handzlówka, wś w okolicy pagórkowatej i lesistej, pow. łańcuckiego, ma parafią rzym. kat. i jest od urzędu poczt. w Łańcucie o 9 kil. odległa. Handzlówka ma 918 mk. rzym. kat., 3 akatol. i 12 wyzn. mojżeszowego. Większa pos. (Ludw. Herold) wynosi 318 m. n. a. roli, 23 mr. łąk i ogr., 31 mr. pastw. i 314 mr. lasu; mniejsza pos. 849 mr. roli, 179 mr. łąk i ogr., 87 mr. pastw. i 187 mr. lasu. Ta wieś powstała w r. 1381, w którym Otton z Pilczy wojewoda sandomierski nadał Janowi Lang (Hansk Lang) dyplom dozwalający mu założyć wieś, którejby był sołtysem. Lang nazwał nową osadę: Langenau lub Langenaw, ale ludność przezwała ją najprzód Hanselhoff a potem spolszczywszy Handzlówką.

Handzlówka, znaczny strumień, wytryska w obr. gm. Hussowa, w pow. łańcuckim, na południowym stoku wzgórza Hussowa, 426 m. Płynie zrazu na zachód i wkrótce przechodzi w obręb gm. Handzlówki, gdzie zwraca się na północ, płynąc między domostwami wsi Handzlówki i Albigowej. W obr. gminy Wysokiej przyjmuje od lew. brz. silny potok Graniczny (ob.); odtąd zwraca się na północny wschód; na granicy Wysokiej i Soniny przyjmuje kierunek północny, który zachowuje przez dalszy ciąg biegu swego przez Soninę, Głuchów i Dębinę, gdzie wpada do starego łożyska Wisłoku, zwanego tutaj Głuchówką. W obrębie gminy Wysokiej zowie się ta rzeka Sawą. Bieg bardzo kręty; w Soninie tworzy mały staw. Długość biegu 18 kil. Spad wód wskazują następujące liczby: 341 m. (700 kroków poniżej źródła); 300 m. (na skręcie w Handzlówce); 215 m. (mostek na potoku, na drodze z Markowej do Kraczkowej w obr. gm. Albigowej); 205 m. (na granicy Wysokiej z Soniną); 192 m. (ujście). *Br. G.*

Hanelki 1.) folw. należący do Margiewicza, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 58, od Wasiliszek w. 23, dom 1, mk. 5, wyzn. rzym. katol. 2.) **H.,** wieś włośc. w pobliżu powyższego folw., dm. 2, mk. prawosł. 8, rz. katol. 7 (1866).

Hangowice, ob. *Hengowice.*

Haniebne, wś, gm. stefanpolskiej, powiat dziśnieński, 3 okr. adm., o 19 w. od Dzisny, 3 dm., 25 mk. (1866).

Haniec, ob. *Mołoda.*

Haniewicze 1.), wś i piękne dobra w pow. borysowskim, o 16 wiorst na płn. od miasteczka Łohojska położona wraz z folwarkiem Krasny Bór; dobra te mają obszaru 16740 mr., były dziedzictwem Czudowskich, lecz, zmarnowane przez nierząd, stały się od niedawna własnością rodziny Hartingów. Lasów i łąk obfitość, gleba niezła; niegdyś H. liczyły dusz 1116 poddanych męzkich, zamieszkałych w 19 wsiach. Jest tu kościół katol. filialny parafii Korzeń. 2.) **H.,** niewielka wioska w powiecie słuckim, przy drodze wiodącej z Sieniawki do Lachowicz.

Haniewo, okolica, pow. wileński, 5 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 4 dm., 29 mk., z tego 4 prawosł, 25 katol. (1866).

Hanigowce, węg. *Henigh,* niem. *Hönigsdorf,* wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. gr. katol., obszerne lasy, ruiny dawnego zamczyska Ujwar, 392 mk. *H. M.*

Haniniec, dział górski w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Lolina, w pow. dolińskim, tuż przy granicznym grzbiecie, między potokami, od zach. Poharecką rzeką czyli Mołodą, a potokiem Hanińcem, dopływem Mołody. Bieży od południa ku północy. Wzniesienie jego 1196 m. Pokryty lasami. *Br. G.*

Haniniec, potok górski, tryszczy w Beskidzie lesistym, z pod samego grzbietu granicznego między Galicyą a Węgrami, zwanego tutaj Wierzchem Czarnej Rzeki; stąd też ten potok zowią także Czarną Rzeczką. Płynie na północ debrami lesistemi, tworząc granicę gmin Lolina i Suchodołu. Przyjmuje z lewego brz. małoznaczne strugi spływające z działu górskiego Hanińca, a z pr. brz. dwa znaczne potoki Popadią zwane, jeden tryszczący z pod Popadii Wk. (1742 m.), drugi zpod Popadii mł. (1603 m.). Długość biegu 7 kil. *Br. G.*

Haniszka, węg. *Enyiczke,* wieś w hr. szaryskiem (Węg.), nad rz. Torysą, kościół katol. filialny, gleba urodzajna, młyn wodny, 263 mieszk. *H. M.*

Hanki, niem. *Hankendorf,* 2 posiadłości w pow. wałeckim: 1) włośc. wś, parafia Marcinkowo, szkoła w miejscu, poczta March. Frydląd; obszaru mr. 4124, budyn. 123, dom. 39, ew. 450; 2) H., dobra, parafia, szkoła, poczta, jak wyżej; obszaru mr. 2751, budyn. 23, dom. 5, katol. 1, ew. 72. *Kś. F.*

Hańkowce, wieś, pow. mohylowski gub.

podolskiej, o 24 w. od Mohylowa Podol., z fabryką cukru, 1855 r. założoną.

Hańkowce, wieś, pow. śniatyński, o 15 kil. na płn. zachód od tego miasta, leży w doskonałej glebie kołomyjskiej, na Pokuciu, przestrzeń pos. więk. 600; pos. mniejszej 3674 m. a.; ludność 1193, rzym. kat. 9, izrael. 27, resztę gr. kat., mających parafię w miejscu, należącą do dekanatu śniatyńskiego dyecezyi lwowskiej i obejmującą filię w Albinowie z 283 gr. kat.; jest tu szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręg. w Śniatynie. Właściciel większej posiadł. Marya Czajkowska. *B. R.*

Hankowce, węg. *Hankocz*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. paraf., piękne pastwiska, lasy, 379 mk. *H. M.*

Hankowice (z Tułkowicami), wieś, pow. mościski, o 9 kil. na południe od Mościsk, przestrzeni pos. większej 450, włośc. 502 m. n., rzym. kat. 86, gr. kat. 370, reszta izrael., gr. kat. i rzym. kat. paraf. w oddalonych o pół mili Myślatyczach. Właściciel więk. pos. Seweryn Smarzewski.

Hańkowicze, ob. *Poczajewicze*.

Hańkowicze, wieś nad rzeką Berezyną, powiat oszmiański, 2 okr. adm., 46 w. od Oszmiany, 20 dm., 157 mk. prawosł. (1866).

Hankowicze, wś, pow. piński, w 2 okr. policyj., gm. Żabczyce, mk. 97; własność koronna. *Ks. M.*

Hankówka, wś nad Jasiołką w pow. jasielskim, należy do parafii rzym. kat., sądu pow. i urzędu poczt. w Jaśle, zkąd jest o 3·5 kil. odległa; ma 184 mieszk. rzym. kat. i kasę pożyczkową gminną z kapitałem 173 zł. wa. Większa pos. (P. Rieger) wynosi 93 m. n. a. roli, 11 m. łąk i ogr., 9 m. pastw. i m. lasu; mniejszej pos. 163 m. roli, 70 m. łąk i ogr., 42 m. pastw. i 11 m. lasu. *Mac.*

Hankowska Wola, kol. i folw., pow. częstochowski, gm. Rędziny, par. Częstochowa.

Hanna, wieś nad Bugiem, pow. bialski, gm. i par. Sławatycze, odl. 3 mile od Włodawy, leży przy drodze do Kodnia. Jestto jedna z najstarszych osad nad Bugiem. Do 1821 r. H. było miasteczkiem, obecnie jestto uboga wieś. W 1827 r. liczono tu 73 dm. i 427 mk., obecnie jest 91 dm., 726 mk. i 2383 mr. obszaru. Istnieje tu cerkiew dla ludności rusińskiej, przed którą znać jeszcze plac stanowiący dawniejszy rynek. Cerkiew ta, erekcyi niewiadomej, założona 1739 r., została uposażoną 1750 roku przez ks. Hieronima Floryana Radziwiłła. Szkoła początkowa. Przy drodze ku wsi Dańcom, na miejscu dawnego cmentarza leży kamień wielkich rozmiarów ze starosłowiańskimi napisami, nieco uszkodzonymi. *K. Kr.*

Hannolesie, niewielki folw. w pow. mińskim, dziedzictwo Łukaszewiczów.

Hannopol czyli *Annopol*, wieś poleska i fol. w pow. ihumeńskim, nad rz. Leszczynką, przy drodze z Domowicka do Jurewicz, w gm. jurewickiej. Miejscowość zapadła, dzika. Wieś ma 8 osad włośc. Folw. jest od r. 1851 własnością Godaczewskich, posiada obszaru 340 mr. z górą, w glebie lekkiej, łąki dobre.

Hannówka, ob. *Annówka* i *Johannówka*.

Hannowo, ob. *Hanowo*.

Hannsdorf (niem.), inaczej *Kapellenberg*, wieś, pow. nissański, w r. 1268 zwana *Villa Johannis*, przy szosie nissańsko-grotkowskiej, ma 24 osad, 908 mr. rozl.

Hanowce 1.), wieś, pow. rohatyński, położona na lewym brzegu Dniestru, o 9·6 kil. na zachód od Halicza, na półwyspie utworzonym przez zakręt Dniestru; przestrzeń pos. większej 142, włośc. 682 m., ludność 525, w tem rzym kat. 20, należących do parafii w Bohuszowcach (alias Bołszowcu), reszta gr. kat., mających parafią w miejscu, należącą do dekanatu rohatyńskiego dyecezyi lwowskiej, obejmującą filię w Popławnikach z 369 gr. kat.; kasa pożyczkowa z funduszem 207 zł. aw.; właściciel większej posiadłości Kornela Krzeczunowicza spadkobiercy. 2.) **H.**, wieś, pow. żydaczowski, 15 kil. na zachód od Żurawna, przestrzeni pos. większej 490, włośc. 367 m. a., ludność 198, w tem rzym. kat. 39, należących do rzym. kat. parafii w Kochawinie; reszta gr. kat. należących do gr. kat. parafii w Rudzie, której Hanowce są właściwie przysiołkiem; szkoła niezorganizowana, kasa pożyczkowa z funduszem 731 zł. aw. Właściciel większej posiadłości Konstanty Pietruski. *B. R.*

Hanówka 1.), wieś rządowa, pow. uszycki, nad rz. Tarnawą, gm. Mukarów, par. Dunajowce, ma do 500 mk., 74 dm., 576 dzies. gruntu. H. wraz z Nesterowcami tworzyła oddzielne ststwo nesterowieckie. Dawało ono kwarty 10497 zł. a w ostatnich czasach 796 rs. Ostatnim ststą był Gozdzki, po którym objęła ststwo córka jego Karolina, żona głośnego księcia de Nassau-Siegen. R. 1817 ststwo nadane było na lat 12 urzędnikowi Ławińskiemu a przez tegoż ustąpione Czajkowskiemu. 2.) **H.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. kat. (1866). 3.) **H.**, wś, pow. nowogradwołyński, gminy koreckiej, osiedlona przez szlachtę czynszową. Należała do dóbr koreckich, przez zamążpójście ks. Teressy Czartoryskiej za Henryka Lubomirskiego, przeszła na jej syna Jerzego, który Hanówkę z innemi dobrami sprzedał Załęskim, do których i dzisiaj należy. *Dr. M.* i *L. R.*

Hanówka w gub. połtawskiej, stacya drogi żel. charkowsko-mikołajewskiej.

Hanówka, ob. *Dżumbir*.

Hanowo, niem. *Hannowo*, wieś, pow. grudziąski, nad strugą Gacią, 1¼ mili od Gru-

dziądza. Obszaru obejmuje mr. 310, budyn. 35, dm. 27, katol. 21, ew. 169. Parafia Błędowo, szkoła Piaski, poczta Grudziądz. H. było oddawna należytością do Turznic, gdzie urządzono owczarnię i karczmę. Wraz z Turznicami nabyły H. pp. benedyktynki w Grudziądzu r. 1637 od pani Kostczyny i posiadały aż do okupacyi. Za rządów pruskich r. 1785 osadzono tu 7 familij na małych kawałkach roli, od morga dawali czynszu po 1 tal. R. 1831 odłączono H. od gminy Turznic; było wtedy 22 osadników, posiadających od 1 ½ do 20 mórg roli. R. 1853 skupili sumą 62 tal. (roczną?) dawniejszą robociznę do Turznic przynależną. Także i od wsi sąsiedniej Biały bór (Weissheide) osadnicy nabyli nieco roli. Karczma hanowska istnieje dotąd. *Ks. F.*

Hanowszczyzna, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 65, od Dziewieniszek w. 35, dm. 6, mieszk. katol. 33 (1866).

Hans-Bischof, inaczej *Berzischken* lub *Dodischken* (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukoreiten.

Hansbork, ob. *Jańsbork, Pisz.*

Hansburg (niem.), folw., pow. niborski, st. p. Iłowo.

Hansdorf (niem.), ob. *Helcmanowce.*

Hansdorf (niem.), ob. *Piechcin*, dom., pow. szubiński.

Hansdorf (niem.), ob. *Janowik, Hanuszowce.*

Hansdorf (niem.) 1.), rycer. wieś, pow. elbląski, na bitym trakcie elbląsko-holądzkim, ponad jeziorem Druznem, 1 milę od Elbląga. Obszaru ziemi liczy mr. 1109, między niemi znaczne łąki nad Druznem i owocowy ogród, 1 chełmińską włókę zajmujący, z którego niemały idzie pożytek; dm. mieszk. 13, katol. 6, ew. 116, parafia i poczta Elbląg, szkoła Kümersdorf. Była ta wieś oddawna szlachecka. Kiedy w czasie reformacyi lub skutkiem wojny szpital ów podupadł, wieś H. przypadła jako własność do rządu i to najprzód polskiego. R. 1520 król Zygmunt zapisał H. na niepewny czas miastu Elblągowi z tym warunkiem, żeby dochody obracali na utrzymanie misyonarzy kurs do N. M. P. w kościele św. Mikołaja śpiewających. R. 1525 wieś ta pokojem krakowskim dostała się do krzyżaków albo raczej do Prus książęcych, leżała bowiem na pograniczu obydwóch państw. R. 1565 książę Albrecht ustąpił H. w zamian za inne posiadłości pruskiemu szlachcicowi Jakóbowi Alexwangen. R. 1589 po jego śmierci kupił H. Jan Bodecker, którego familia aż do r. 1825 dobra te dzierżyła. R. 1818 po okupacyi wieś H. należąca dotąd do Prus wschodnich (przedtem książęcych) dołączona została powiatowi elbląskiemu w Prusach zachodnich (królewskich czyli polskich). Po r. 1825 wieś H. często zmieniała niemieckich panów swoich. Od roku 1865 posiada ją Adolf Eggert. Ob. Rhode, Gesch. des Elbinger Kreises. 2.) **H.**, wieś, pow. suski, ob. *Ławice.* *Ks. F.*

Hansenhof (niem.), folw., pow. welawski, st. p. Alberga.

Hansfelde (niem.) 1.), w krzyżackich dokumentach *Hammiswalde*, wieś włośc. kościelna, pow. człuchowski, na bitym trakcie czarnieńsko-frydlądzkim, pół mili od m. Czarne. Obszaru liczy mr. 3839, budyn. 108, dm. 41, kat. 85, ew. 268. W miejscu jest szkoła i kościół filialny do Czarnego, poczta Czarne. R. 1374 komtur człuchowski Henryk von Grobitz, nadaje pierwszy znany przywilej: wieś nazywała się wtedy Hammiswalde, sołtys Piotr Heyneman otrzymał 7 włók wolnych z sołtystwem, prob. kościelnych włók 4. Reszta 64 włók podzielona była między osadników za zwykłym czynszem i ciężarami. Prawo nadane było chełmińskie. O kościele pisze szematyzm z r. 1867: W H. jest filia do Czarnego (Hammerstein), tytułu św. Andrzeja apost., patronatu prywatnego (wtedy Liwonius dziedzic Czarnego); poświęcony został kościół 17 listopada 1754 r. Wsie należą do filii: Hansfelde, Hasselberg, Geglenfelde, Grünhof, Faulwiese, Brzęczek, Gockowy, Łoża i Ruthenberg. Początkowo był kościół w H. parafialnym, i dopiero gdy zniemczeni tu osadnicy przyjęli luteranizm, dołączony do Czarnego. Nadto istniały jeszcze 3 kościoły: w Gockowach, w Łoży i we wsi Ruthenberg, które zupełnie zaginęły. 2.) **H.**, dobra w pobliżu sławnych z historyi Słupów i rz. Ossy, pow. grudziąski. Obszaru ziemi zajmuje mr. 961, budyn. 18, dm. 7, katol. 91, ew. 16. Parafia Gruta, szkoła Słupy, poczta Łasin. H. jest nową osadą, założoną roku 1800 na gruncie zbyt obszernego dobra w Grucie (115 włók liczącego) przez ówczesnego właściciela czyli dzierżawcę wieczystego Jana Müllera, od którego i nazwę swoją otrzymała, bo Jan znaczy po niem. tyle co Hans, Hanusz. Drugi także na gruncie Gruty założony folwark nazwał Annaberg, od swojej żony Anny. Po śmierci ojca przejął H. r. 1816 syn Ernest Wilh. Müller za sumę 6000 tal., nadto zobowiązał się płacić kanonu rządowi rocznie 100 tal. Szarwark nowej tej wsi H. przeznaczono ze Słupów i to 18 mórg albo dni orać, 18 dni mierzwę wozić, 18 dni kosić, 18 dni grabić. Za to jednak płacił posiadacz do rządu rocznie tal. 7 sgr. 6, t. j. za 1 dzień z uprzężą sgr. 12, bez uprzęży sgr. 6 licząc. Roku 1824 H. zostało odłączone od wsi Gruty. W najnowszym czasie niektóre grunta gburskie z Gruty przydane zostały do H. Ob Frölich, Geschichte das Kreises Graudenz I, 162. 3.) **H.**, wieś, pow. wałecki, ob. *Stary dwór.* 4.) **H.**, dobra, pow. frydlądzki, st. p. Frydląd.

Hansfelde (niem.), ob. *Janopol*, wieś, pow. czarnkowski.

Hansfelderbrück (niem.), leśnictwo szlacheckie rycerskich dóbr Czarne, pow. człuchowski, dusz 13.

Hansgut al. *Hansguth* (niem.), w dawniejszych dokumentach *Hannusguth, Vorwerk*, pol. Folwark, rycer. dobra, pow. grudziąski, małe ¼ mili od m. Radzyna, w pobliżu 3 małych jezior. Obszaru ziemi obejmuje mr. 601, bud. 14, dm. 5, kat. 55, ew. 40. Parafia, szkoła i poczta Radzyn. R. 1352 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode wystawił nowy przywilej na tę wieś Hanuszowi z Rzymu (Romanus), od którego też nazwę ona swoją wzięła. Włók było wtedy 9 i pół „na górze przed miejskiemi rolami;" prawo chełmińskie. Przedtem trzymali tę wieś pisarz miejski Opitz i Ludwin. Nowy posiadacz miał dawać czynszu marek 8 rocznie i zboża czworakiego korcy 48 i pół, w częściach równych, pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa. Od szarwarków i służby wojennej był wolny, tylko kiedyby nieprzyjaciel kraj naszedł, miał iść ze wszystkimi na obronę. Z następnych czasów brak wiadomości. Roku 1667 połowę Folwarku, jak się wtedy nazywał, posiadał radzyński magistrat, drugą połowę szlach. Mełdziński. Następnie całkiem przeszedł folwark w posiadanie szlachty. W 1-szej połowie XVIII wieku był tu Adam Trzciński właścicielem, ale długi pozaciągał u Józefa Dominika Laterskiego, który tę wieś najprzód prawem zastawnem, a potem od roku 1740 na własność przejął w kwocie 8008 zł. Jedyna córka Laterskiego 2° voto wyszła za Browińskiego, 3° voto za Antoniego Kosa. R. 1772 przy okupacyi żyli z niej synowie: Maciej i Franciszek Browińscy i Jan Kos. Z tych 2-gi Franciszek Browiński wieś objął za ugodą ale bezdzietnie umarł, dobra zostawiając bardzo licznym i dalszym krewnym. W skutek tego H. dostał się na subhastę r. 1839, i nabył go amtman Ringk za 9825 tal. Jeszcze jest wiadomość z r. 1776, z którego pochodzi szczegółowy opis tej wioski. Włók liczono wtedy 5, grunt opisywano, że jest gliniasty, zimny. W miejscu znajdowała się karczma, w której pańskie piwo i gorzałkę szynkowano. Dochodu liczono tal. 156. Prawa miały te dobra szlacheckie, t. j. większych i mniejszych sądów, wolność polowania. W jeziorze leżącem na gruncie Gawłowic mogli łowić ryby do potrzeby. Do folwarku należało 15 mr. sosnowego i brzozowego lasu; jezioro czteromorgowe i 2 mniejsze stawy o pół morga wielkości. Dom mieszkalny drewniany, pod słomą. Ob. Frölich, Geschichte des Kreises Graudenz I 162.

Hanshagen (niem.), wieś, pow. iławski (Pr. Eylau), st. p. Landsberg Ostpr.

Hans-Heinrichshof (niem.), folw. dóbr Poręba, pow. pszczyński.

Hans-Hennig (niem.), lub *Doetzken*, wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen.

Hańsk, wieś i folw., pow. włodawski, gm. Hańsk, par. Sawin. Leży o 2 i pół mil od Włodawy. Posiada cerkiew parafialną dla ludności rusińskiej, szkołę początkową. Cerkiew erekcyi niewiadomej, obecna z r. 1798, wzniósł ją Ign. Miączyński. Parafia H. miała kaplicę we wsi Żdżarka z r. 1785. W 1827 r. liczono tu 81 dm. i 615 mk., obecnie liczy 117 dm., 740 mk. i 12659 mr. obszarów. Jestto zamożna i obszerna wieś. Wszystkie domy włościańskie otoczone są obszernymi sadami. Tu urodził się i przebywał jako proboszcz ks. Dolinowski, znany pszczolarz, tu miał on swą sławną pasiekę. Dobra H., niegdyś dziedzictwo rodziny Hańskich, przeszły za Władysława IV do Kunickich a następnie w ostatnich czasach w ręce Okęckich i Jermałowicza. W obrębie dóbr są trzy jeziora: Lawskie, Seluble, Żdżareckie. Dobra H. składają się z folw. Hańsk i Ujazdów, nomenklatur Leć i Dubeczno (wsie niżej wymienione). Rozl. wynosi m. 9116, a mianowicie: grunta orne i ogrody m. 1407, łąk m. 1100, pastw. m. 1395, wody m. 56, lasu m. 4216, nieużytki i place m. 941; na fol. Hańsk bud. mur. 5, drew. 26; folw. Ujazdów bud. mur. 1, drew. 7, nomenklatury i osady karczemne, bud. drew. 6, płodozmian 4, 5, 8 i 14-polowy. Gorzelnia przerabiająca rocznie około 10000 korcy kartofli, fabryka terpentyny i serów holenderskich, pokłady torfu. Wieś Hańsk osad 83, z gruntem m. 2205; wś Kołacze osad 75, z gruntem m. 1671; wś Żdżarka osad 25, z gruntem m. 1583; wś Majdan Lubomierz osad 8, z gruntem m. 73; wś Szcześniki osad 13, z gruntem m. 545; wś Starościna os. 15, z gruntem 826; wś Konstantynówka osad 15, z gruntem 229; wś Głębokie osad 2, z gruntem m. 46; wś Majdan Kozak osad 2, z gruntem m. 138. Osada 1 Staryna z gruntem m. 42. Oprócz powyższych realności w r. 1879 oddzielone zostały od dóbr powyższych nomenklatury Kratja i Podstawie z gruntem m. 765. Gm. H. graniczy z gminami: Wereszczyńska-Wola, Turno, Wyryki, Sobibór i Bytyń, liczy 3023 mk., rozl. 15766 mr., sąd gm. okr. III i st. p. Wołoska-Wola o 15 wiorst, do Włodawy 18 i pół w. W skład gmin wchodzą: Bartoszyska, Głębokie, Hańsk, Kołacze, Konstantynow, Kozak, Krute, Kulczyn, Lubowież, Ledź, Majdan-stary. Podluta, Staryna, Szcześniki, Ujazdów, Wojciechów, Zagacie i Żdżarka. *Br. Ch.*

Hans-Kunzen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg.

Hans-Müller-Matz (niem.) lub *Ruddeiten-Peter*, dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Hanspodieben (niem.) lub *Toussainen*, dobra, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Hans-Ramutten (niem.) lub *Ramutten*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Saugen.

Hans-Sanden-Matz (niem.) lub *Matz-Nausseden*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Hans-Stallis (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Hans-Sudmanten (niem.) albo *Russeln*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Carlsberg.

Hansteinowo, folw., pow. babimoski, należy do miasta Babimostu, 1 dom, 6 mk.

Hanswalde (niem.) 1.), wś i dobra rycer., pow. świętosiekierski, st. p. Eisenberg, Ostpr. 2.) **H.**, wś, pow. welawski, st. p. Friedland. 3.) **H.** lub *Heydekrug*, os., pow. darkiemski, st. p. Trempen. 4.) **H.** (*Gross-* i *Klein-*), wś i dobra ryc., pow. morąski, st. p. Jaeskendorf.

Hanswalderthal (niem.), dobra, pow. welawski, st. p. Friedland.

Hańszczyzna, wieś, pow. bracławski, gm. Trościaniec, par. Woronowica, ma z górą 600 mk., 97 dm. Należała do Grocholskich, od których przez sprzedaż przymusową przeszła do Mozajskich wraz z całym kluczem woronowickim. *Dr. M.*

Hanula, niem. *Birkenfelde*, gm., wieś, pow. ostrzeszowski, 3 miejsc.: 1) H.; 2) Joachimsthal; 3) Osiny; 11 dm., 156 mk., 44 ew., 112 kat., 38 analf. Poczta i st. kolei żel. w Kempnie (Kempen) o 5 kil., gość. na miejscu.

Hanunin, albo *Hanusin* (ob.).

Hanusańce, folw., pow. trocki, par. Poporcie. R. 1850 miał w H. Stabiński 90 dziesięcin, Iwicki 21 dzies., Romanowski 42 dzies. ziemi.

Hanusek, niem. *Kleiner Hammer* lub *Kleinberger Hammer*, wś, pow. toszecko-gliwicki, ma młyn, karczmę, 23 osady, 447 mr. rozl., leży przy trakcie lubliniecko-żarnowskim, o pół mili od Tworogu. Dobra H. mają 300 mr. roli, 2500 mr. lasu. Do H. należą folw. Piaseczno czyli Pustki i młyn Krotofil.

Hanusfalva (węg.), ob. *Hanuszowce*.

Hanusin, albo *Hanuśka*, niem. kolonia, należąca do Stanina.

Hanusin, lub *Anusin*, wieś w pow. mińskim, od 1873 r. własność Eufemii Jastrzębskiej i Waleryi Prószyńskiej, 2 wiorsty odległa od st. Radoszkowicz na linii Libawa-Romny, część niegdyś hrabstwa zasławskiego na Litwie, dziedzictwo Hlebowiczów później Sapiehów a nareszcie Przeździeckich. Hanusin był niegdyś szczupłym folwarczkiem lub też raczej domkiem myśliwskim tak zwanym na cześć Anny z Radziwiłów 1 voto Przeździeckiej 2 voto Mostowskiej, kasztelanowej raciąskiej (matki ostatniego dziedzica zasławszczyzny Michała hr. Przeździeckiego). W pierwszej ćwierci b. wieku eksdywizorski sąd oddał pomienione dobra na satysfakcyą licznych wierzycieli Przezdzieckiego; wówczas Hanusin z lasami i gruntami okolicznemi stał się własnością drobnych wierzycieli. Schedy różnego obszaru i wartości skupione w jednę całość przeszły na dziedzictwo Atanazego Prószyńskiego, podkomorzego mińskiego, który utworzył z nich piękną majętność, należycie zagospodarowaną. Po śmierci Prószyńskiego w 1847 pozostała wdowa Faustyna z Bohuszewiczów, dla wielkich zalet umysłu i serca znana i szanowana powszechnie, była dożywotniczką tego majątku, gdzie w późnym bardzo wieku zgasła w 1873 roku. Zaszczytną wzmiankę o Stanisławie Bohuszewiczu słynnym pośle sejmowym, ojcu ś. p. Faustyny Prószyńskiej, znajdujemy w Tece wileńskiej (numer 2, Wilno 1857 stron. 202 (130) — 203 (131). Obszar ziemi zajmuje 600 dz., w tej liczbie uprawnej 200 dz., łąk 70 dz., pastwisk i nieużytków 120 dz. Należy tu przytem folwark o kilka wiorst odległy na pasiekach zabudowany w uroczysku „Zielona" gdzie na przestrzeni 210 dz. znajduje się ziemi wykarczowanej uprawnej około 40 dz. lasu (głównie opałowego 90 dz.) reszta leży odłogiem. Gospodarstwo 4-polowe, grunta urodzajne przeważnie żytnie; zasiewa się przytem pszenica, tudzież jęczmień, groch, owies, gryka, koniczyna i inne trawy pastewne. Zbiór siana wynosi około 12000 pudów rocznie. Młyn (pierwszy z rzędu) na rz. Świsłoczy (dopł. Berezyny), mającej źródło na pograniczu Hanusina w pobliżu wsi Więdzielewa.

Hanusowo 1.) zaśc. szlach., nad rzeczką Dryguczem, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 13 w. od Dzisny, 1 dom, 14 mk., z tego 1 praw., 13 kat. 2.) **H.**, zaścianek szlach., nad Dryguczem, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 15 w. od Dzisny, 1 dom, 11 mk. katol. 3.) **H.**, zaścianek szlach., nad Dryguczem, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 15 w. od Dzisny, 1 dom, 8 mk. kat. Własność Paszkiewiczów i Żołmierowiczowej.

Hanusowszczyzna, folw. w pow. słuckim, do ordynacyi nieświeskiej należący; ma obszaru około 710 mr. w glebie dobrej; jest tu dziś znaczna piwowarnia.

Hanuszek, ob. *Hanusek*.

Hanuszów, przys. nad Popradem, w okolicy górzystej, pow. sądecki, na płd. od Piwniczny. *Mac.*

Hanuszowce (z Jastrzębcem), wieś, pow. stanisławowski, nad potokiem, dopływem pobliskiej Bystrzycy, o 5 kil. na południe od Jezupola, przestrzeń pos. więk. 614, włośc. 1109 mr., ludności 1118, w tem rzym. katol. 31 należących do parafii w Jezupolu, gr. kat. 851 w Hanuszowcach, 215 w Jastrzębiu, re-

szta izrael.; gr. kat. parafia w miejscu należąca do dekanatu w Uściu zielonem dyecezyi lwowskiej, obejmuje jeszcze i filię w Uzinie z 536 gr. kat., sąd pow. i notaryat w Haliczu urząd pocztowy w Jezupolu, szkoła niezreorganizowana należąca do rady szkolnej okręg. w Stanisławowie. Właściciel więk. posiadł. Wojciech hrabia Dzieduszycki.

Hanuszowce 1.) węg. *Hanusfalva*, niem. *Henneschau*, wieś słowacka, w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie starowiejskim, w dolinie potoku Kowniny, w dorzeczu Dunajca, na północnym stoku Magóry spiskiej, graniczy od płn. z Matyjaszowcami, od wschodu z Giblem, od płd. z Rełowem, Gajami i Jezierskiem a od zach. z Frankową (ob.). Na granicy wsch. wzgórze Polana 989 m., na gr. płd. pasmo wzgórzy „Magórki" zwane (863 m.), na zach. zaś wznoszą się Frankowa góra (873 m.) i Płaśny wierch (1043 m.). Obręb H. przerzyna od połd. ku półn. potok Kownina, przybierający tutaj z lew brz. wodę płynącą od wsi Jezierska, i kilka potoczków od gr. zachodniej spływających, między nimi p. Loch. Wzniesienie wsi wynosi 614 m. npm. Kościół łac. tu istniejący p. w. św. Andrzeja istniał już r. 1236. Metryki sięgają r. 1634. Patronat pełnią spadkobiercy Kornelii Horwatowej z Puloczajów, W samej parafii jest 644 mk., między nimi 554 rz. kat., prot. 5, żydów 12, szyzm 72. Do łac. par. hanuszowieckiej należy wieś Jezierska. W samej parafii, we wsi H., są dwie kapliczki, jedna p. n. Wniebowstąpienia N. M. P., druga p. w. św. Barbary. Czasem odprawia się w nich msza św. Ostatnia poczta Starawieś, odległa od H. 6 kil. na północ. 2.) **H.**, węg. *Hanusfalva*, miasteczko w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. katolicki i ewang., bożnica, wielu garbarzy, szewców, kożuszników, uprawa roli, łąki, znaczne jarmarki, 1488 mk. *Br. G.* i *H. M.*

Hanuszowskie, os. młynarska i rybacka, w dobrach Bachowice, pow. namysłowski.

Hanuszyszki 1.) mko, pow. trocki, o 28 w. od Trok ku płd.-zachodowi, o 72 i pół w. od st. dr. żel. Koszedary, z którą się komunikuje przez Żyżmory, Jezno i Butrymańce, w 3-im okręgu administr., nad jez. Samawa, posiada mur. paraf. kościoł katol. śś. ap. Filipa i Jakóba, wzniesiony kosztem obywatela Szetkiewicza w r. 1829, zarząd włościańskiej gminy, szkółkę wiejską, stacyą pocztową i liczy 197 mk. (1879). Gmina włośc. H. dzieli się na 24 okręgi, liczy 65 wsi, 308 dm., 5179 włościan. Parafia katol. H. kl. 4-ej dek. mereckiego liczy 5550 wiernych. H. jestto bardzo starożytna osada litewska, dziś w posiadaniu hr. Ołsufjewa; dawniej Naruszewiczów, Chodkiewiczów; ostatnio Szetkiewiczów, którzy tu mieli 1850 r. 5000 dzies. ziemi. 2.) **H.**, po żm. *Onikszkis*, mko w powiecie nowoaleksandrowskim, o 88 wiorst od Nowoaleksandrowska, targi zimą co czwartek, szkoła żydowska. Parafialny kościół katolicki św. Michała Arch., drewniany, 1600 zbud., 1774 odnowiony. Parafia katolicka dekanatu abelskiego, dusz 2246. H. należały niegdyś do Chomińskich, dziś do Wład. Komara. *J. W.*

Hanuta 1.) mko i dobra, pow. święciański. Dobra położone przy ujściu rzeki Naroczy do Wilii, jakby w widłach, na granicy trzech powiatów: święciańskiego (w którym leżą), oszmiańskiego i wilejskiego, o 2 mile od Wojstomia i Wilejki, o 3 od Smorgoni, o 7 od Oszmiany, o 12 od Święcian, o 14 od Wilna i prawie tyleż od Mińska. Należały niegdyś do księcia senatora, Kleofasa Ogińskiego, dostały się rodzonej jego siostrze, Józefie Łopacińskiej (p. v. Ogińskiej), starościnie guzowskiej, która w lat kilka potem odprzedała je p. Walensowi Rzewuskiemu, do którego syna Jana, dotąd należą. H. wraz z attynencyami: Rahinów, Chrapaczew i Zabałucie posiada 2500 dz. ziemi i 3000 dz. lasu, położonego o milę, po drugiej str. Wilii, już w wilejskim pow. Grunt przeważnie piaszczysty i podzolisty, wymagający nakładowej uprawy. Miejscowość równa. Był dawniej w Hanucie kościół katolicki pod wezwaniem św. Anny (filia wojstomskiego parafialnego kościoła) i cerkiewka unicka, która w r. 1839 stała się prawosławną. W lat kilka potem, kiedy cerkiewka ze starości runęła, kościół katolicki został obrócony na cerkiew. Przed dziesiątkiem lat, ze składek włościan zaczęto murować drugą cerkiew (dawniejsza drewniana), którą w tym roku zaledwie ukończona. Stara ma być podobno rozebraną. Cerkiew hanucka jest parafialną (katolicy zaś należą do parafii wojstomskiej); fundacya to książąt Ogińskich. H. posiada jednopiętrowy murowany pałac, ze środkiem dwupiętrowym; środek ten zajmuje dwupiętrowa sala z chórem dla muzyki, który to chór służy razem dla kaplicy, znajdującej się na górze. O tym pałacu wspomina (bez wymienienia wszakże nazwiska) Ignacy Chodźko w swoich Brzegach Wilii. Pałac ten wymurowany został przez stryja wspomnianego wyżej, księcia senatora. Nazwa H. pochodzi od imienia Anna, Hanna. Za czasów pańszczyzny należały do Hanuty następne włościańskie wioski: Jarmalicze, Jełażyce, Kowale, Rackiewicze i Ruczyce, mające w ogóle 2000 dz. ziemi. W skutek wspomnianej eksdywizyi r. 1832 od dóbr H. oderwaną została dla Maryi Stefanowskiej, o 5 w. ztamtąd położona majętność, nazwana Hruździenica. 2.) **H.**, folwark i wieś w pow. ihumeńskim, nad rzeką Hanutką, przy drodze wiodącej z Ihumenia do Bohuszewicz i Rożyna, w poleskiej żyznej miejscowości, dawniej

dziedzictwo zamożnej rodziny Świętorzeckich, należały do klucza bohuszewickiego. W roku 1863 uległy sekwestrowi i rozdane warunkowo urzędnikom: Smolskiemu i Sałtykowowi. Scheda Smolskiego ma obszaru przeszło 1230 mr., a scheda Sałtykowa ma przeszło 4180 mr., tę ostatnią w roku 1880 nabył porządny gospodarz pan Edward Harting, co zwiastuje dla H. lepszą przyszłość. Zwierza dzikiego lasów i łąk obfitość. We wsi Hanucie znajduje się 17 osad włościańskich. Okr. policyjny III berczyński. *St. St.* i *Al. Jel.*

Hanutka 1.) folw. szlach., pow, święciański, 4 okr. adm., o 36 w. od Święcian, 1 dom, 3 mk. kat. (1866). 2.) **H.**, wś mała i folwark w powiecie ihumeńskim, nad rzeczką tegoż nazwiska; dziedzictwo Okuliczów; folwark ma obszaru około 630 mr., łąki wyborne, lasu dostatecznie; wieś liczy 7 osad włościańskich. Okr. polic. III berezyński. *Al. Jel.*

Hanutka, niewielka poleska, dość błotnista rzeka w pow. ihumeńskim, bierze początek w lasach i bagnach okolic wsi Buda; najprzód ma kierunek prawie północny, od wsi Hanuty zwraca się bardziej na wschód i poniżej wsi Kaługi w pobliżu wsi Główna-Lada wpada do rzeki Uszy z prawej strony. Długość tej rz. od źródeł do ujścia około 2 mil, dość jest rybną a brzegi w wielu miejscach obfitują w łąki, chociaż błotniste, jednak zdatne na karmę dla bydła. *Al. Jel.*

Hanutowo, wieś i dobra, pow. siebieski, dawne dziedzictwo ks. Ogińskich, dziś księcia Ferdynanda Ogińskiego. Jest tu kościół filialny, fundacyi Ogińskich. *A. K. Ł.*

Hapanowicze, mała wioska, pow. radomyski nad rzeką Uszą, mieszkańców 331 wyznania prawosł.; należy do czarnobylskiej parafii; ziemi 1011 dziesięcin, powiększej części piaszczystej, należy do czarnobylskich dóbr hr. Chodkiewicza; zarząd gminny i policyjny w Czarnobylu. *Kl. Przed.*

Hapanowo, folw. pryw., pow. dzisieński, o 18 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 15 mk. katol. Własność Mackiewicza. (1866).

Hapkowce, ob. *Habkowce.*

Haponki, wś, pow. orszański.

Haponowa, wś, o 1 w. od traktu poczt. z Witebska do Suraża w gub. witebskiej.

Hapsal, miasto portowe nadmorskie i powiatowe w powiecie wikskim, gub. estońskiej, 2203 mk., 445 w. od Petersburga, a 99 od Rewla odległe. Stacya pocztowa i przystań statków parowych. Powiat wikski z wyspą Dagoe i innemi 4128 w. kw. zajmuje. W Petersburgu 1862 wyszło dzieło ross. „Miasto H. i jego historya."

Hapszlin, ob. *Hajżlin.*

Haraba, *Harabie, Horaba*, wś, pow, bałcki, gm. Mołokisz, par. Rybnica, ma 634 mk., 93 dm., 1632 dzies. ziemi włościan, do 1700 dz. dworskiej. Cerkiew posiada 48 dzies. ziemi. Grunt górzysty, gleba czarna, urodzajna. H. należała do Lubomirskich i przy podziale majątku 1776 r. między 4 synów księcia Stanisława, dochód z niej obliczono na 1658 złp. Dziś należy do Mikołaja Czarnomskiego

Haraburdy, ob, *Hałaburdy.*

Haraburdziszki, mylnie *Hałaburdziszki*, dobra pojezuickie w pow. wileńskim, o 30 w. w kierunku płd.-wschod. od Wilna, w 5 okręgu admin., gm. Ilińsk, przeszło 1000 dzies. ziemi, z których połowa mieszanego lasu, grunt gliniasty, łąk dostatek. H. były naprzód dziedzictwem Sierzpińskich, Hrebnickich, Ważyńskich, potem Rymaszewskich, dziś Prozorowa. R. 1866 miały 25 mk. *J. W.*

Harachwosty, wś i folw., pow. konstantynowski, gm. i par. Huszlew. W 1827 roku było tu 11 dm., 75 mk., obecnie liczy 10 dm., 117 mk.; gruntu włośc. 198 mr. a folw. 513 mr. Do H. należy os. Kopiec, 26 mr. gruntu.

Harachy, przys. Wyszenki.

Haraczkowka, *Horaczkówka,* wielka wieś, powiatu olhopolskiego, oddawna była we władaniu rodziny Jaroszyńskich; obecnie właścicielką jest Konstancya z Pajewskich Jaroszyńska. H. graniczy z jednej strony ze Stawkami (własność Zygmunta Jaroszyńskiego), z drugiej z Miastkówką (własność Koczubeja, dawniej Jaroszyńskich). Odległa od Olhopola 5, Tulczyna 4, Jampola 4 i od Kamionki 3 mile od Krzyżopola 8 wiorst. Przy ostatniem z tych miast płynie rzeka Dniestr; za rzeką ciągną się okolice Besarabii. Od Kamieńca Podolskiego leży o mil 14. Ludność wiejska obojga płci wynosi około dwóch tysięcy, w tej liczbie i czynszownicy. Domów 406, wszyscy wiary prawosławnej. Cerkwie we wsi dwie. Obszar ziemi z lasami wynosi przeszło sześć tysięcy dziesięcin, z tych 2000 dzies. dostało się włościanom uwłaszczonym, reszta do właścicielki należy. Czarnoziem stanowi główną glebę ziemi i dla tego sieje się tu, prócz innego ziarna, najwięcej pszenicy i kukurydzy. Gdy nie ma posuchy, lub ciągłych deszczów, pszenica i kukurydza obficie rodzą. Ziemia nie potrzebuje nawozów; uprawia się za pomocą pługa według dawnego systematu trzechpolowego. Łąk niema, siano po większej części leśne i trawy pastewne. Las, otaczający wieś i pola, dębowy; niegdyś był obszerny, dziś starczy na potrzeby własne. Łącząc się z sąsiedniemi, obfituje w zwierzynę i trufle wyborne. Grunta po większej części górzyste. Góry zawierają w sobie wapno. Wody niewiele, wszelako obfite źródła, sączące się z gór, zasilają wodą dwa stawy we wsi; na jednym z nich jest młyn, wiosną tylko w czasie większej wody przydatny. Zbyt wszelkiego zboża i in-

nych miejscowych produktów odbywa się za pośrednictwem kolei żelaznej do Odessy. Dom mieszkalny murowany, obszerny, architektury z początku XVIII a może i z końca XVII w. Ogród koło domu rozległy z czasów także dawnych, jak świadczyć o tem mogą lipowe aleje ze starych, odwiecznych drzew złożone. W ogrodzie wiele drzew morwowych i orzechów włoskich. Niegdyś uprawiano tu wina i to na dość obszerną skalę. Są także pasieki.

Haraczyńce, wś, pow. uszycki, nad Kalusem, gm. Kalus, okr. polic. żwańczycki, par. Wierzbowiec, 494 mk., 525 dzies. ziemi włośc. Należała do Lipińskich, Sarneckich, dziś do Skriwano. *Dr. M.*

Haraj, wzgórze pod Żółkwią, z którego piękny widok aż na Lwów. Jan III miał tu podobno pałacyk. Pozostały szpalery modrzewiowe. Czyt. Tyg. Illus. z r. 1871, Nr. 198. Por. *Roztocze*, oraz tom II, str. 447.

Harajec, folwark w pow. lwowskim, o 2 kil. na wschód od stacyi kolei Glinna-Nawarya a 3 kil. na półn. od Pustomyt, na wzgórzu. Na połud.-wsch. od Harajca leży las Dąbrowa ze szczytem 333 m. wysokim, ciągnący się na wschód aż do potoku Szczerek.

Harakowce, węg. *Harakócz*, wś w hrab. spiskiem (Węgry), w dystrykcie własKim, w okolicy górskiej, 7 kil. na wschód od Podegrodzia (Kirchdrauf). Liczy mk. 151, między nimi kat. łac. 132, ewang. 1, nieunit. 16, żyd. 2. Kościół filialny p. w. św. Michała Archanioła należy do par. łac. w Polanowcach, st. p. Podegrodzie. *Br. G.*

Harasimenki, wieś pryw., pow. dzisieński, o 39 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 domy, 25 mk. (1866).

Harasinki, wś ordynacka, pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów.

Harasymerat, al. *Harasymowate*, góra w Beskidzie lesistym, w pow. turczańskim, między gminami Hnyła a Libuchora, niedaleko granicy węgierskiej, miejscami tylko lasem pokryta, ze szczytem 900 m. wysokim. Płn. stoczystość tej góry wysyła swe wody do potoku Hnyła, płd. zaś do potoku Libuchora za pośrednictwem potoku Dołhy. *Lu. Dz.*

Harasymów, wieś, pow. Horodenka, nad potokiem Chocimirz, dopływem pobliskiego Dniestru, oddalona o 8 kil. na północ od Obertyna a o 22 kil. na północny zachód od Horodenki, w doskonałej kołomyjskiej glebie na Pokuciu. Przestrzeń pos. więk. 1400, włośc. 3525 m. a., ludność 2052, w tem rzym. kat. 196 należących do parafii w Obertynie, gr. kat. 1786, reszta izrael.; gr. kat. parafia w miejscu, należąca do dyecezyi lwowskiej dekanatu żukowskiego, sąd pow. i notar. w Obertynie, urząd poczt. we wsi Niezwiska, łączącej się z północnym końcem Harasymowa, szkoła etatowa o jednym nauczycielu, należąca do rady szkolnej w Sniatynie i kasa pożyczkowa z funduszem 2725 złr. a. w. Właściciel większej posiadłości Antoni hrabia Golejowski.

Harasymowate, ob. *Harasymerat.*

Harasymowski potok, wpada do Dniestru w Niezwiskach.

Haraszowska, kol., pow. wielkostrzelecki, par. W. Staniszcze, szkoła Kolonnowska, o 2.42 mil od W. Strzelec, nad Bzinicką wodą, założona około 1760 przez barona Haraszowskiego i 1827 przez hr. Renarda powiększona, ma 28 osad, 112 mr. rozl. Dominium ma tu 65 mr. roli.

Haraszt (węg.), ob. *Hrost.*

Harb, wzgórze, ob. *Frankowa.*

Harbelin 1.) gm. i wś, pow. kościański, gm. ma 2 miejsc.: 1) H., wś; 2) Trzebidza, wś, 16 dm., 116 mk., wszyscy kat.; 21 analf. 2) **H.**, folw., pow. kościański, należy do domin. Sokołowa (Suckel).

Harbudzice, ob. *Harbutowice.*

Harbułtowice, ob. *Harbutowice.*

Harbułtowice, wś, pow. lubliniecki, par. Sodów, o milę na płn.-wschód od Lublińca, ma 27 osad, 523 mr. rozl.

Harbutowice, wś, pow. wadowicki, nad harbutowickim potokiem, u północnych stóp góry Babicy; graniczy od wschodu z Jasienicą, od płn. z Sułkowicami, od zach. z Palczą, a od południa z Bieńkówką. Leży w okolicy górzystej. Obszar większej posiadłości liczy roli ornej 170, łąk i ogr. 5, pastw. 29, lasu 531; mniejszej zaś posiadłości roli ornej 846, łąk i ogr. 52, pastw. 750, lasów 494. Ludność czyni 1224 dusz (595 mężcz., 629 kob.) według obl. z r. 1869. Według szem. dyec. tarn. z r. 1880 dusz rzym. kat. było 1306, dm. 210, należy do parafii łac. w Sułkowicach. Jest tu kościół dawniej parafialny, dziś tylko filialny dekanatu myślenickiego. Rok założenia kościoła niewiadomy. Dzisiejszy kościół murowany, dawniej p. w. Wniebowstąpienia N. P. M., dziś p. w. św. Michała Archanioła, poświęcał w r. 1834 biskup tarnowski Franciszek Pisztek. Metryki sięgają r. 1786. W miejscu są jeszcze dwie prywatne kaplice. Do kościoła filialnego w H. należy wieś Palcza, w której dawniej był kościół parafialny p. w. św. Trójcy, któremu podlegały wsi Budzów, Baczyn i Zachełmna; w miejscu tego kościoła jest dziś kaplica p. w. Niepokalanego Poczęcia N. P. M. Stacya pocztowa Izdebnik. Właściciel Maurycy ks. Montléart. *Br. G.*

Harbutowice, wieś, pow. skoczowski na Śląsku austr., par. kat. Skoczów; rozl. mr. 306, ludn. 365,

Harbutowicki potok, potok podgórski, wytryska w obr. gm. Harbutowic, w pow. wadowickim, w południowej jej stronie, na gra-

nicy Harbutowic, Bieńkówki i Baczyna, z kilku źródeł, spływających z lasu pokrywającego północne zbocze działu wodnego, między Kamienną i Trzebuńką z jednej a Harbutowickim pot. i Bysinką z drugiej strony, którego najwyższy punkt zwie się Babicą (734 m., ob. Gościbia). Potok płynie na północ między domostwami wsi Harbutowic, następnie przez wieś Sułkowice, gdzie z pr. brzegu przyjmuje potok Gościbię, wreszcie przerznąwszy gościniec myślenicko-wadowicki, przechodzi w obr. gm. Biertowic, gdzie minąwszy gościniec Kraków-Izdebnik (mogilański), tuż za nim łączy się z pot. Jastrzębskim. Długość biegu 11 kil. Obok potoku Gościbia, przyjmuje jeszcze z pr. brz. Rudnicki potok. *Br. G.*

Harbuzin, ob. *Arbuzin.*

Harbuzów, wś, pow. złoczowski, w leśnej, zimnej i górzystej okolicy, o 23 kil. na wschód od Złoczowa; przestrzeń posiadł. wiek. 1563 mr., w tem 683 mr. lasu, włośc. 864; ludności 687, w tem rzym kat. 222 należących do parafii w odległym o ¾ mili Olejowie, gr. kat. 438, reszta izrael.; gr. kat. paraf. w miejscu należąca do dekanatu załozieckiego dyecezyi lwowskiej, szkoła filialna o 1 nauczycielu. Właściciel większej posiadłości Kazimierz hr. Wodzicki. *B. R.*

Harbuzy, wś, pow. miński, z kaplicą katol. parafii Kojdanów.

Harbuzyn, wś, pow. kaniowski, położona po lewej stronie rz. Rosi, o 5 w. poniżej m. Korsunia, ma cerkiew prawosł. i liczy mk. prawosł. 1270, katol. 8; należy do Korsunia.

Harczar- *Luczka*, węg. *Harcsar-Lucska*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. filialny, 316 mk. *H. M.*

Hardelbruch (niem.), leśnictwo należące do m. Czarnego, pow. człuchowski, 6 mk., st. p. Czarne (ob.).

Hardenberg (niem.), powiat świecki, ob. *Twarda góra.*

Hardershof (niem.) i *Harieshoff* (niem.), dwie osady pod Królewcem.

Hardy Wirch, *Urdy Wirch*, góra pod Krynicą, z krzyżem na szczycie od r. 1857, miła wycieczka dla gości kąpielowych.

Hardyński potok, potok górski, w obr. gm. Starej wsi, na Spiżu; płynie na płnc. i nieopodal Kahlenbergu uchodzi z pr. brz. do Dunajca, naprzeciw Sromowiec wyżnich. Długość biegu 5 kil. *Br. G.*

Harhaj, węg. *Herhej*, wś, w hr. szaryskim (Węg.), nad rz. Toplą, kościół filialny, 186 mieszk. *H. M.*

Harchów, także *Harchów*, węg. *Görgö*, dawniej *Garg*, *Gargou*, *Gargow*, niem. *Gorg*, wś słowacka w hr. spiskiem, w dystrykcie lewockim, w dorzeczu Hornadu, od Lewoczy na płd.-wsch. 4 kil. odległa, po opłudn. stronie gościńca wiodącego z Lewoczy do Podhradzia (Kirchdrauf), nad potokiem Durstem dopływem Hornadu. Wzniesienie wsi 481 m. Jest to jedna z najstarszych wsi spiskich. Istniała już w XIII w. W r. 1258 zwana Gurgew (Fejer, Cod. dipl. hung IV, 464); roku 1278 Gorgou (tamże, V, 449); w roku 1280 Gorg, villa slavonica (tamże, V, 54). Również kościół łac. p. w. św. Szymona i Judy apostołów pochodzi z XIII w. Rok założenia niewiadomy. Metryki chrztu sięgają roku 1733, inne zaś r. 1732; w filii Domaniowcach w kościele p. w. św. Stefana, znajdują się metryki z r. 1646. Należy do starożytnej rodziny węgierskiej Görgey. Bela IV, król węgierski, darował r. 1256 niejakiemu Jordanowi, bardzo około ojczyzny zasłużonemu mężowi, a synowi Arnolda, dziś pana spiskiego (1740), las w pobliżu Popradu nad rzeką Toporcem, gdzie później powstała osada Toporzec (ob.). Syn jego Eliasz otrzymał roku 1278 w darowiźnie wieś Gorgou za pewną roczną wypłatą złota (ferto auri). R. 1279 zatwierdza mu tę darowiznę królowa Elżbieta. Od tej wsi pochodzić ma nazwa rodziny Görgey, a za jej protoplastę uważają przerzeczonego Jordana. Roku 1312 król Karol Robert potwierdza tę darowiznę potomkom Eliasza, a zwłaszcza Stefanowi i Arnoldowi, z tą atoli zmianą, że za niewysłowione zasługi położone w obronie kraju od wrogów darował mu powyższe roczne opłaty w złocie. Tenże Stefan župan Sasów spiskich, w r. 1301 walczył przeciwko Mateuszowi z Trenczyna pod Preszowem (Wagner, Diplom. 3, 211, 249; również Anal. Scep. I, 118, 120, 199). Spór między rodziną Görgejów a Berzeviczy'ch załatwiony przez tegoż Stefana, ob. Czerwony Klasztor. Podżupaństwo spiskie dzierżyła taż rodzina. I tak podżupanem był w r. 1375 mistrz Jordan, 1450 Benedykt, syn Władysława, wnuk Eliasza Gargou; 1548 — 1551 i 1558 — 1566 Laurencyus Görgey; 1567 — 1570, 1574 — 1581 i 1585 — 1589 Krzysztof G.; r. 1599 Jordan G.; 1606 — 1614 Krzysztof G.; 1618 Wilhelm G.; 1668 Ezechiel G.; 1675 Jan G.; 1685 — 1696 Baltazar G.; 1698 — 1708 i 1714 Franciszek G.; 1713 Wawrzyniec G.; 1724 — 1729 Zygmunt G.; 1749 — 1761 Ezechiel G. W XVII w. objęli kościół tutejszy protestanci ewangeliccy. W r. 1624 był pastorem i kaznodzieją Daniel Prebisch, później senior dolnohornadzkiego bractwa; 1646 Jan Vislicenus. Również jest tu stara szkoła, którą założyć miał Arnold Görgey. W szkole tej uczyli za czasów zawichrzeń religijnych od roku 1614 — 1666: 1) Eliasz Hrabecius, syn Jana Hr., kaznodziei w Sulowie (Szulyó); 2) Mikołaj Nowacius z Iłławy; 3) Michał Stankowicz z Trzciany (Tretena) na Orawie, później kaz-

nodzieja w Bertołowcu (Berthót); 4) 1619 Samuel Fröhlih; 5) Paweł Simonides, później kaznodzieja w Brutowcach (Brutócz); 6) Melchior Brusz, umarł tu r. 1629; 7) Jan Kapilini z Trzciany na Orawie, był tu nauczycielem od r. 1629 — 1632; potem kaznodzieją w Sz. Imre (Szaryskie); 8) Łukasz Urbanides; 9) 1641 Jakób Culicius, w r. 1642 kaznodzieja w Hranownicy; 10) Izak Urbani z Dubowy, hr. solskie; 11) 1664 Adam Rosiński z Siedlaczki-Dubowej w Orawie, później kaznodzieja w Orszowcu (Orsócz) w szaryskiem; 12) Jan Chałupka r. 1663. Ob. Viktor Hornyańszky. Beiträge zur Gesch. evangelischer Gemeinden in Ungarn. Peszt 1863. Prof. Runny, Die Familie Görgey v. Górgö oder Garg, w Oester. Ztschft f. Geschichte und Staatskunde III Jahrg. Wien. 1837. Harhów liczy 801 mk., między nimi 621 rz. kat., 4 gr. kat., 14 prot., 59 żydów, a 103 szyzm. Do parafii należą wsi Domaniowce z fil. kościołem św. Stefana, Roszkowce z kaplicą N. M. P., Dolany z Kończanami, z kaplicą św. Michała, Kolczów z kościołem p. w. Narodzenia N. M. P., wreszcie przysiołki Odoryca i Pisatowce (Piszaróz); razem w całej parafii jest rzym. kat. 1718, gr. kat. 8, prot. 18, żydów 89, szyzm. 290, ogółem 2123 dusz (Szem. dyec. spiskiej z r. 1878). Ost. p. Lewocza. *Br. G.*

Haria, ob. *Harrya.*

Harikócz (węg.), ob. *Harychowce.*

Harjen (niem.), ob. *Harrya.*

Harkabus, węg. *Harkabusz*, wś w hr. orawskiem (Węg.), na granicy Galicyi, 394 mk., w tem 366 polaków.

Harkawiczc, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 12 w. od Sokółki, chat 51.

Harklowa 1.) w dokumentach z XV wieku i późniejszych *Harthlowa*, lub *Hartlowa* zwana, wś w pow. nowotarskim, u południowych stóp Gorców (ob.), po prawym brzegu Dunajca, między nim a drogą Nowytarg - Czorsztyn, na zach. od Nowego targu 10 kil., graniczy od półn. z Knurowem, od wschodu z Dębnem (ob.), od zach. z Łopuszną, a od południa przypiera do granicy Węgier (Spiża), a zwłaszcza z Nową-Białą (Uj-Bela). Wzniesienie wsi 550 m. 1) Tracz na płn. brz. Dunajca tuż poniżej Kładki, 546 m.; 2) Grabka, karczma przy drodze czorsztyńskiej, na granicy Łopuszny 571 m. (szt. gen.); 3) Wschodni narożnik boru harklowskiego, przy zetknięciu się jego z drogą czorszt., cegielnie, 569 m.; 4) kaplica, przy drodze czorsztyńskiej, 551 m.; 5) na borze, zabudowania na brzegu nieopodal boru, 565 m.; 6) narożnik boru półn., nieopodal granicy Dębno, 556 m., 7) Tracz po półn. brzegu Dunajca, od poprzedniego na wschód, przy granicy knurowskiej, 541 m.; 8) młyn i inne zabudowania, po stronie półn. drogi czorsztyńskiej 300 m. od granicy Dębna, 537 m.; 9) zetknięcie się granicy Harklowy i Dębna z granicą węg. na wsch. brzegu boru harklowskiego, 578 m. Południową część obszaru harklowskiego zajmuje las, zwany Borem harklowskim, mający w obwodzie 10 kil., którego południ. część należy do Nowej Białej na Śpiżu. Kościół drewniany pod wezwaniem Narodzenia N. M. P., założony r. 1354; metryki zaś sięgają r. 1732. Wieś ta wspominana jest pod nazwą „Harthlem" w przywileju z 2 lutego 1335, mocą którego Leszko (czy Jeszko Leszkicki) Piotr, Marcin i Jerzy bracia, synowie Zbigniewa z Swyrzyc, nadali Urbanowi z Grywałdu dziedziczną posiadłość swoją Dambnem z przyległym lasem do wykarczowania i osadzenia na prawie magdeburskiem. (Ob. Dębno). W r. 1519 (feria saluti post festum Epiphaniae. Dom. prot.), sprzedała Harklowę cum omni iure et toto dominio Zofia Lipska, córka Stanisława Stadnicka, a żona Andrzeja Lipskiego, szlachetnemu Andrzejowi Rogowskiemu de Rogi za sumę 90 grzywien communis pecuniae na wieczne posiadanie. Do obszaru H. należały Szlembark i Knurów, które również przeszły w posiadanie tegoż Rogowskiego. Z końcem zeszłego wieku właścicielem tych ziem był Stanisław Radecki. Tenże roku 1797 (92 lipca) wystawił nową szkołę obok plebanii. Gminy Harklowa, Szlembark i Knurów oświadczyły się z gotowością płacenia z każdego gospodarstwa na roli siedzącego po 1 złp., a od zagrodnika gr. p. 15, aby organista uczył, gdyż osobnego nauczyciela nie są w stanie utrzymać. A że każda z tych gmin liczyła wówczas po 32 gospodarzy, a H. 20 zagrodn, Szl. 8, Kn. 18, przeto miały płacić temuż organiście za naukę 29 złr. 75 cen. Oprócz tego dziedzic przyrzekł dać gruntu pod 3 korce wysiewu, drzewo na opał, sprzęty szkolne i inne potrzeby, aby tylko nauka się rozpoczęła 1 października 1793. Organista jako taki pobierał od gmin rocznie 6 korcy żyta, 8 owsa, z kościoła zaś część jurium stolae. Przed Stanisławem Radeckim należały te dobra do Justyny Cisowskiej, która za niego wyszła była. W r. 1777 H. liczyła dm. 53, mk. 249, żydów 9; w r. 1799 dm. 61, mk. 335, żydów nie było; r. 1824 dm. 66, mk. 422, żydów 16. Od r. 1865 właścicielem jest Elektor i Antonina Krobieccy; po nich nabyli włościanie. Dziś obszar większej posiadłości liczy roli ornej 173, łąk i ogr. 9, pastw. 115, lasu 695; mniejszej posiadłości roli ornej 446, łąk i ogr. 110, pastw. 193, lasu 24. Domów według obliczenia z 1869 r. 75, a mk. 508 (257 mężczyzn, 251 kob.). Według szem. dyecezyi tarn. z r. 1880 dusz rz. kat. 498, a że do par. łac. należą gm. Knurów i Szlembark, przeto cała parafia liczy 1009 katolików a 25

żydów. Ostatniem dziedzicem z tej rodziny był Stanisław Rogowski. Dobra swe zapisał siostrzeńcowi swemu Wincentemu z Wielogłów Wielogłowskiemu, synowi Jana Wielogłowskiego, z zastrzeżeniem prawa dożywocia Elżbiecie z Zakliczyna, małżonce Stanisława Rogowskiego, a po nim Mikołaja Sienieńskiego. Tenże Wincenty Wielogłowski darował swe dobra, obejmujące 11 wsi, Sobestyanowi Lubomirskiemu, który objął w swe posiadania wsie Świdnik cum praedio, Wolica, Zagorów, Jastrzębie, Kaninę, Owieczkę cum praedio, Rogi cum praedio, Adamwolą, Czarny Potok cum praedio, Chartlowę cum praedio, Slembark et Knurów. 2.) **H.**, albo *Hartlowa*, wieś na prawym brzegu Ropy w pow. jasielskim, ma parafię rzym. kat., założoną przez Kazimierza W., który w r. 1360 nadał kościołowi łan (mansum). Nowy kościół drewniany został zbudowany 1860 r. H. ma 806 mk. rzym. kat.; w r. 1876 wyemigrowało wielu do Ameryki. Więk. pos. wynosi 137 mr. roli, 9 mr. ogr., 10 mr. pastw. i 412 mr. lasu; mniej. pos. 770 mr. roli, 97 mr. łąk i ogr., 124 mr. past. i 111 mr. lasu. Wieś H. rozciąga się na zachodnio-południowym stoku Karpat, oddalona od głównego gościńca Jasło-Grybów o 2 kil. Odległa od miasta Jasła o 12 kil., od Biecza o 6 kil., od Gorlic 18 kil. Najpierwsze ślady ropy odkryte zostały w Harklowy w roku 1861 na gruncie a Prosper hr. Zborowski dziedzic Skołyszyna, zadzierżawił od właścicieli prawo poszukiwania i wydobywania znajdującej się tamże ropy. Prawa te nabyła następnie od hr. Zborowskiego „Spółka Harklowska", do której sam przystąpił, zawiązana r. 1871 z kapitałem zakładowym 36,000 złr. w. a. Spółka rozpoczęła swoją działalność na przestrzeni 34 hektarów zadzierżawionych gruntów od włościan. Objęła 8 szybów kopanych ze słabym przypływem ropy, z których najgłębszy był 55, a najpłytszy 19 metrów. Rozwinąwszy czynności, Spółka posiada obecnie w Harklowy zakupionych na własność ropodajnych gruntów 87 hektarów, dzierżawi zaś za kontraktami prawo kopania ropy na 495 hektarach, z których opłaca czynszu dzierżawnego rocznie 375 złr. w. a. oprócz ugodzonej ceny od bitych szybów. Na tych przestrzeniach Spółka ma dotąd 34 szybów, z tych 19 pod świdrem, reszta ręcznie kopanych. Najgłębszy szyb świdrowy wynosi 125, a najgłębszy kopany 85 metrów. Szybów ropodajnych jest 19 reszta w robocie z zadawalniającemi oznakami; 6 świdrów ręczną siłą prowadzonych jest w ruchu. Najpierwsze przypływy ropy okazują się między 32 a 45 metrem. Najobfitszy dotąd okazał się w głębokości 95 metrów. W wielu szybach nader obfity przypływ wody znacznie utrudnia roboty. Gazy w szybach wydobywają się w ogóle miernie, i dotąd nieszkodliwie. Oprócz kopalń prowadzonych na obszarach wsi Harklowy, Spółka posiada także kopalnie na przestrzeni 36 hektarów zadzierżawionego prawa kopania ropy, na wązkim pasie pastwiska gminnego, znanej z obfitości źródeł ropnych we wsi Wójtowy, odległej o 2 kilom. od Harklowy.

Harlawa, góra pod Burzeninem w sieradzkiem.

Harmackie, wś nad Dniestrem, pow. bałcki, gm. Harmackie, par. Rybnica, ma 75 dm., 601 mk., 947 dzies. ziemi włośc. i 1016 dzies. dworskiej. Jest tu zarząd gminy, do której należą wsie: Botuszany, Żura, Żurka, Cybulówka, Dubowa, Michałówka, Krasnykąt, m. Jahorłyk, Dojbany, Cyganówka i Odaja. Razem jest w tej gminie 3252 męż., 3225 kob., 9684 dzies ziemi włośc. i 13539 dzies. dworskiej. W XVIII w. H. należało do klucza jahorłyckiego Lubomirskich. Dochód z niej w 1776 oznaczono na 2308 zł. Następnie należała do Grabowskich, dziś Franciszka Świrskiego.

Harmaki stare i nowe, wieś w latyczowskim powiecie, w południowo-wschodniej części tegoż powiatu, gm. Żeniszkowce, parafia Bar, nad rz. Rowem (dopływem Bohu), który tworzy tu duży staw. Od stacyi kolei odesko-wołoczyskiej Wołkowiniec wiorst 14, od Baru 7, domów 190, mieszk. 1500, w tej liczbie: szlachty 23, mieszczan 3, żydów 26, włościan 1442. Ziemi włościan 1203 dzies., dworskiej 2468 dz., 2 młyny przynoszące 600 rs., gorzelnia i browar. Jest to bardzo stara osada, założona na gruntach ststwa barskiego. Zygmunt August nadał ją Jędrzejowi Terlikowskiemu i sukcesorom jego, Jan Kazimierz potwierdził ten przywilej w 1658 r. i dla sukcesora tegoż Krzysztofa Kawieckiego (veterano militi nostro et ejus succesoribus Volum legum). Od Kawieckich Nowe Harmaki przeszły drogą kupna do generała Głazenapa a po kądzieli do Ks. Sokolińskiego generała. Stare zaś Harmaki od Kawieckich nabył pułkownik wojsk polskich Dembowski, który później dokupił i drugą połowę od Sokolińskich, założył piękny ogród z parkiem, przerobił i powiększył pałac. Następnie po kądzieli dostały się Witosławskim, a w 1881 r. drogą działów i spłat przeszły na Zofią z Witosławskich Mierzejewską wraz z pałacem i 1920 dz. ziemi, pozostałe zaś 547 dz. zostały przy Teresie Witosławskiej.

Harmale, niem. *Harmelsdorf*, 2 posiadłości w pow. wałeckim, nad małem jeziorem, około 1 milę od m. Tuczna (Tütz). 1) włośc. wieś, parafia Nakielno, szkoła w miejscu, poczta Ruszona (Ruschendorf). Obszaru mr. 2027, bud. 58, dm. 26, kat. 181, ew. 27. 2) H., ryc. wś,

parafia, szkoła, poczta, jak wyżej, obszaru mr. 6230, budyn. 29, dm. 7, katol. 92, ew. 113. W miejscu jest gorzelnia. O kościele tutejszym pisze wizyta Braneckiego pod r. 1641. „Kościół w H., dziś filia do Nakielna, drewniany, r. 1640 przez mieszkańców wsi naprawiony."

Harmelsdorf (niem.), wieś, pow. wałecki, ob. *Harmale.*

Harmęże, także *Harmenzy* i *Karmenczy*, wś między Wisłą a Sołą blisko granicy szląskiej, w pow. bialskim, należy do parafii rzym. kat. w Oświęcimie, zkąd jest o 5 kil. odległą, Ma 360 mieszk. rzym. kat. wyznania. Większa pos. wynosi 376 m. roli, 73 m ogr. i łąk, 18 mr. pastw.; mniejszej pos. 139 m. roli, 51 m. łąk i ogr. i 81 m. pastw. *Mac.*

Harmsdorf (niem), wieś, pow. chojnicki, nad jez. zamarckiem, blisko traktu bitego kamieńsko-chojnickiego. Obszaru liczy mr. 1724, bud. 43, dm. 20, katol. 153, ewang. 1. Parafia Ogorzeliny, szkoła i poczta Zamarte. Od Chojnic 2 mile.

Harnau (niem.), szlach. dobra, pow. suski, par. Iława, st. p. Kisielice, szkoła w miejscu. Obszaru liczy mr. 3597, bud. 154, dom. 75, katol. 2, ewang. 583

Harnikowy, ob. *Hornikowy.*

Harnowen (niem.), wieś, pow. welawski, st. p. Alberga.

Harnutowce, węg. *Arnuthfalva, Arnótlifalva, Arnótfalu*, także *Hornutowcami* lub *Hernutowcami* zwana, wieś w hr. spiskiem (Węgry), w dorzeczu Hornadu, w dystrykcie oszczawnickim, po płn. wsch. stronie drogi wiodącej z Czwartku do Spiskiej Nowej wsi (Igló) w pięknem otoczeniu górskiem. Wieś ta istniała już w XIV wieku, bo ją przytacza Fejér w Cod. dipl. ung. (t. VIII, cz. 2, str. 95) jako terra Arnoldi pod r. 1317. Istnieje tu filialny kościołek pod wezwaniem św. Heleny; należy jako filia do par. łać. w Letanowcach (ob.). Liczy mk. 178; między nimi 158 rz.-kat., 4 żydów, 16 szyzm. Ost. p. Spiska Nowa wieś. *Br. G.*

Harpak, pojedyńcza osada, pow. pleszewski, należy do gm. i wsi Popówek, 1 dom, 5 mk. Ob. *Popówek.*

Harpenthal (niem.), dobra, pow. wystrucki, st. p. Didlacken.

Harpersdorf (niem.), w r. 1206 *Twardoczicze*, wieś, pow. złotogórsko-hajnowski, w okr. reg. lignickim, nad rz. Deichsel, z parafią katolicką i ewangelicką.

Harrya (niem. *Harrien, Harjen*, estoń. *Harjo-Ma*), część Estlandyi wzdłuż odnogi fińskiej; 4958 wiorst kw., dzieli się na H. Wschodnią z Rewelem i kilku na zatoce fińskiej wyspami; H. Południową i H. Zachodnią z Portem Baltyckim. Powiat harryeński z miastem powiatowem Rewlem ma z wyspami 5044 w. kw. a mieszk. miał 1851 r. 95032.

Harszog, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. filialny, gleba urodzajna, młyn wodny, 296 mk. *H. M.*

Harta 1.) (z Lipnikiem i Paprociem), wieś w pow. brzozowskim, ma parafią rzym. katol. fundowaną w r. 1460 przez Stanisława Strzałkowskiego, ówczesnego właściciela Dynowa, teraźniejszy kościół został wymurowany w r. 1804. H. ma 1835 mieszk. rzym. kat. i około 30 żydów. Większa pos. (Zdzisław Zaremba Skrzyński), ma 739 m. roli, 135 m. ogr. i łąk, 78 m. pastw., 813 m. lasu i słynną owczarnię cienkorunną od r. 1869. Mniejsza posiadłość 1879 m. roli, 240 m. ogr. i łąk, 237 m. pastw., 268 m. lasu. 2.) **H.**, przysiołek Szklar.

Harta, rzeczka, wypływa w obr. gm. Harty, w płn. zach. krańcu tejże wsi, na granicy pow. rzeszowskiego i brzozowskiego. Płynie na południowy wschód wzdłuż całego swego biegu między domostwami wsi Harty, wśród paśmistych łączek; koło przysiołku Lipnika, nieopodal granicy gm. Bachorza, zwraca się na południe, przepływa stawek, przerzyna gościniec Dubiecki (nadsański); tuż przed ujściem z pr. brz. w obr. gm. Dynowa, przyjmuje potok Ulanicę (czyli Ulenkę) i uchodzi po 9 kil. biegu do Sanu z lew. brz. pod Dynowem. Wśród swego biegu przez wieś H. zabiera z płn. brz. (lewego) liczne strugi spływające z Czarnego Lasu (394 m. i 379 m.), jakoteż z płd. brzegu (prawego) strugi spływające z wzgórza Paprocią zwanego (402 m., 390 m., 357 m.). *Br. G.*

Harta, *Hartau, Harte, Harthau* (niem.), nazwa wielu wsi na Szląsku dolnym i średnim.

Hartels (niem.), dobra, pow. rastemborski, st. p. Korschen.

Hartfeld (niem.), kol. niem., przys. Rzeczycan w pow. gródeckim, na zachód od tej wsi. Par. ewang. augsburska H. liczy dusz 2350; w H. 420. Istnieje od r. 1781. Ma filią w Schumlau. W H. jest dom modlitwy z r. 1814 i szkoła parafialna.

Hartigsberg (niem.) lub *Hartwigsberg*, leśnictwo, pow. ragnecki, st. p. Trapoehnen.

Hartigsheide (niem), ob. *Połajewo*, nadleśnictwo, pow. obornicki.

Hartingsthal (niem.), leśn. do nadleśnictwa Wirty należące, pow. starogrodzki, par. Zblewo, szkoła Frankifeld, poczta Borzechowo, odległość od Starogrodu 2 i pół mili.

Hartingswalde (niem.), król. leśnictwo należące do nadleśnictwa Krausenhof, pow. kwidzyński, ma 3 bud., 6 mk. Parafia Pieniążkowo, szkoła Dąbrowka, poczta Mała karczma.

Hartlieb (niem.), w XIII i XIV wieku *Patenicz*, wś, pow. wrocławski, par. Oltaschin.

Hartlowa, ob. *Harklowa.*

Hartmannsdorf (niem.) luba *Hrtzdorf*, kilka wsi na Szląsku dolnym i średnim.

Hartmanns Vorlage (niem.), dobra w wieczystej dzierżawie, pow. elbląski, niegdyś własność m. Elbląga, założone r. 1782, liczy obszaru 110 mr., mk. katol. 7, ewang. 22, dom. 5. Par. i st. p. Elbląg o $^3/_8$ mili. *Ks. F.*

Hartowiec al. *Czartowiec*, niem. *Hartowitz*, wś i dobra, pow. lubawski, nad jeziorem hartowieckiem, u stóp góry, $^1/_4$ mili od bitego traktu lidzbarsko-lubawskiego. Obszaru liczy mr. 2968, budyn. 73, dm. 36, katol. 247, ew. 57. Parafia Zwiniarz, szkoła Jeglia, poczta Kiełpiny. Odległość od Lubawy półtorej mili. H. należał od początku do dóbr stołowych chełmińskich biskupów, którzy tę wieś bardzo polubili dla miłego położenia i rezydencyą swoją nazywali. Często tu także przebywali. W inwentarzu, sporządzonym dla biskupa Baiera r. 1759, znajduje się obszerny opis H. R. 1757 H. z przyległemi dobrami puszczony był w 3-letnią dzierżawę Michałowi Leskiemu, chorążemu malborskiemu. Przywilej na całą wieś Hartowiec 40 włók wynoszącą r. 1535 dany był szlach. Wawrzyńcowi de curiis przez biskupa chełmińskiego Jana. R. 1762 biskup chełmiń. Bajer dobra hartowieckie jako to Hartowiec, Zwiniak, Jeglia, Rybno, Zarybinek, Gronowo, Grądy, Kopaniarze, Wery i Gostkowo wydał w 3-letnią dzierżawę Piotrowi Lewalskiemu. Gorzałkę i piwo mógł warzyć i w całym kluczu lubawskim sprzedawać. Drzewo brał wolne na opał i potrzeby z hartowieckich lasów. Od ludzi poddanych czynszów zł. 2000 płużnego, od wsi szlacheckich żyta k. 100, jęczmienia 200 do dzierżawy ustępuje biskup. Jurysdykcyą nda ludźmi w sprawach potocznych i gospodarskich, aby się według wilkierzów i po gospodarsku rządzili, wykonywa burgrabia lubawski biskupi. Sprawy zaś terminów i dokumentów prawnych wymagające należą do zamku. Dzierżawy płacili Lewalscy w 1-szym roku zł. 6000, w 2-im zł. 6400, w 3-cim zł. 6500. Nadto corok na kuchnię pańską dawali wołów 4, wieprzów 4, na burgrabstwo wołu 1. A jeżeliby przypadek jaki nieprzewidziany przypadł, bądź od ognia, piorunu, gradu albo nieprzyjaciela, sprawiedliwą defalkę uczyni się. Barcie w borach hartowieckich dla siebie Lewalscy mogą trzymać albo też czynsz od bartnika pobierać. Budynki żeby zawczasu snopkiem, deską, gliną naprawili, a coby nadto na rzemieślnika i materyał wydali, według rachunku zwróci się im. Pod bytność pańską żeby ludzie drwa na opał zwozili biskupowi w Hartowcu i na straży stali, jednak bez uszczerbku w gospodarstwie, wymawia się. Po okupacyi rząd pruski zabrawszy dobra te duchowne, wydał je na własność prywatną.

Hartstein (niem.), folw., pow. prądnicki, pod miastem Białą (Zülz), przed r. 1810 należał do klucza bialskiego.

Hartwich (niem), folw., pow. morąski, st. p. Libsztat.

Hartwichs (niem.), dobra, pow. holądzki, st. p. Grünhagen.

Hartwichsfelde (niem.), os., pow. sztumski, st. p. Pozylia.

Hartwigowice, ob. *Jastrzygowice.*

Hartwigsberg (niem.), ob. *Hartigsberg.*

Harubin, właściwie *Charubin*, nie zaś *Cherubiny* jak podał „Słownik" pod lit. C., wieś kurpiowska, pow. kolneński, gm. Czerwone, par. Kolno nad Pisną, w odległości 11 i pół w. od oKlna, 39 i pół od Łomży. W zeszłym stuleciu kurp Wawrzyniec Charubin miał nadane od królów polskich miejsce nad rz. Pisną i prawo założenia tam młyna wodnego. Młyn skasowano przy uspławnianiu Pisny w 1804 r.; nadano za to 12 mr. magd. łąk; w tymże czasie odebrano potomkom Charubina prawo wolnego wrębu. W 1819 r. znajdujemy 6 osad rolnych, należących do rodziny Charubinów; czynszu cała wś opłacała za grunta 6 złp. 29 gr. 1 i pół szel. na św. Marcin do naddzierżawcy ekonomii Mały Płock; nadto każda osoba płaciła 1 złp. 6 gr. kanonu za nadane w 1804 r. łąki; oddawali dziesięcinę snopkową do prob. w Kolnie. Było wtedy 30 mk. Po oddaniu dóbr Mały Płock w donacyą, Ch. włączono do nomenklatury hypotecznej Kolno. Obecnie 205 mr. W 1827 r. było tu 6 dom. i 36 mieszk.

Harusza, wś, pow. kowelski, gm. Lubitów, nad rz. Turyą, o 15 w. od Kowla, ma 22 dm., 148 mk., 546 dzies. ziemi włośc. Gleba piasek i rędzina. H. wchodzi w skład obszernych dóbr Turzysk, własność Orzeszków, dawniej Dolskich. *A. Br.*

Harya, ob. *Harrya.*

Haryak, karczma, pow. ostrzeszowski, należy do domin. Marszałki.

Harych, pustkowie, pow. odolanowski, należy do gm. i wsi Hutta, 4 dm., 20 mk. Ob. *Hutta.*

Harychowce, *Harykowce*, węg. *Harikocz*, niem. *Halmsdorf*, *Palmsdorf*, *Balmsdorf*, łac. *Villa Palmorum*, staro-węg. *Hari-Göcz*, wieś w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie lewockiem, przy gościńcu z Lewoczy do Nowej Wsi, nad Lewockim potokiem, dopływem Hornadu, u stóp góry Kosarzyska. Kościół łać. p. wezw. Niepokalanego Poczęcia N. M. P., zbudowany w r. 1787. Parafia łać. utworzona w miejsce pierwotnej kapelanii r. 1809. Metryki pochodzą z r. 1789. Mk. 700 (między nimi kat. łać. 606, kat. gr. 6, ewang. 12, nieunit. 68, żydów 8). Oprócz tego do obszaru tej gminy należy Dolny folwark lewocki z mk. 72 (56 kat., 16 żydów) i Blaumontag z 5 mk. (2 kat., 3 żyd.); tak iż cała gmina liczy kat. łać. 664, kat. gr.

6, ewang. 12, niem. 68, żydów 27; razem 777 dusz. Do par. należy także wieś Kirm (Kurimjan) z kościołem filialnym p. w. św. Kwiryna. St. p. Nowa Weś. *Br. G.*

Hasau (niem.), ob. *Uszawa.*

Haselau (niem.), ob. *Laski*, folw., powiat wrzesiński.

Haselau (niem.) 1.), pow. elbląski, ob. *Haslewo* i tom II, 338. 2.) **H.**, dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Bladiau.

Haselvorwerk (niem.), kol. i folw., powiat prądnicki, należały dawniej do klasztornych dóbr Mielowice, mają razem 738 mr. rozl., leżą o milę na płn. od Prądnika. *F. S.*

Haselsdorf (niem.), ob. *Leskowan.*

Hasenberg (niem.) 1.), os. należąca do Klukowa, pow. gdański, o $1\frac{3}{4}$ mili od Gdańska, par. Maternia, szkoła Klukowo, st. p. Oliwa. 2.) **H.**, wś, pow. wałecki, ob. *Dolaszewo.* 3.) **H.**, ob. *Hozanbark.* 4.) **H.**, dobra, pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Hasenfeld (niem.) lub *Klein-Drutschlauken*, dobra, pow. wystrucki, st. p. Jodlauken.

Hasanmühle, inaczej *Bukowitzermühle*, młyn wodny i tartak należący do Bukówca, pow. świecki, ob. *Zając.* *Ks. F.*

Hasenpot (niem.), ob. *Hazenpot.*

Hasenwinkel (niem.), królewskie leśnictwo nadleśnictwa Osie, pow. świecki, ob. *Zajęczy kąt.*

Hasfortowo, ob. *Gasfortowo.*

Haska karczma, niem. *Hasken*, posiadłość z karczmą, pow. kartuski, przy bitym trakcie kartusko-bytowskim, nad jeziorem ostrzyckiem, przyłączona do wsi Przewóz. Parafia Stężyca, szkoła Przewóz, poczta Szembark. Odległość od Kartuz 2 mile. Przy wsi znajdują się stare okopy, które lud zowie „szwedzkie szańce".

Hasken (niem.), ob. *Haska karczma.*

Haslach (niem.), ob. *Haślach.*

Haslewo, niem. *Haselau*, wieś włośc., pow. elbląski, o 2 mile od Elbląga, założona r. 1335 przez komtura elbląskiego Zygfryda von Sitten. Obejmuje włościan 13, zagrodn. 21, obszaru mr. 1989, dm. 35, mk. kat. 202, ewang. 41. Par. Elbląg, szkoła Huta, poczta Trunz.

Haslow, po niem. *Dreikretschami*, wieś serbska na saskich Łużycach, w parafii Nieswacidło.

Hasow, ob. *Hażow.*

Hasły, niem. *Hasseln*, dobra szlach., pow. człuchowski, ob. *Kiełpinek.*

Hasna, niem. *Hassnenfluss*, ob. *Ełk*, rz.

Hasny, niem. *Hasnen*, wś, pow. margrabowski, nad jez. t. n.

Hasny, niem. *Hassnen See*, jezioro, w rogu pow. margrabowskiego, przy gołdapskim, węgoborskim i leckim powiecie, bardzo uroczo położone, na pruskich Mazurach. Liczne potoki spływają tu wartko z gór szeskich (Seesker Berge) i z borów pod Czerwonym dworem (Rothebudner Forst). Odpływ dalszy do jeziora Laśmiady zowie się także Hasny, później rz. Ełk. H. stoją w związku z znaczną częścią mazurskich jezior, np. Gablik, Szóstak, Mazuchówka, Wydminy, łeckie jezioro, Selment itd. Długość jeziora H. wynosi około 1 milę. Por. tom II, 351.

Hasperowszczyzna, wieś rządowa, powiat dziśnieński, o 37 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 6 dm., 52 mk. (1868).

Hasselberg (niem.), dwie miejscowości, powiat człuchowski. 1.) *H. wielkie* czyli *Gross-H.*, osada należąca do dóbr ryc. Czarne, 24 bud., 13 dm., 104 mk. ewang. 2.) **H.** *małe* czyli *Klein-H.*, również osada i do tychże dóbr należąca, 13 bud., 7 dm., 54 mk. ewang. Par. i st. p. Czarne, szkoła Hansfelde.

Hasselberg (niem.), *Gross* i *Klein*, wś i dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Lichtenfeld.

Hasselbusch (niem.), wieś, pow. holądzki, st. p. Güldenboden.

Hasseldamm (niem.), dobra, pow. iławski, st. p. Tharau.

Hasselgrund (niem.), ob. *Lesina.*

Hasselhügel (niem.), os., pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Hasseln (niem.), ryc. dobra, pow. człuchowski, ob. *Kiełpinek.*

Hasselpusch (niem.), wieś i dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. Hermsdorf.

Hasslermühl (niem.), os. pod wsią Kiełpinek, ob. *Kiełpiński młyn.*

Hassnen (niem.), ob. *Hasna* i *Hasny.*

Hasta, zaśc. szlach., nad rz. t. n., pow. oszmiański, 4 okr. adm., o 44 w. od Oszmiany, 1 dom, 32 mk. prawosł. (1866).

Haszczów, ob. *Chaszczów.*

Haszgut, ob. *Aszgut.*

Hat, po niem. *Teicha*, wieś serbska na saskich Łużycach, należy do katolickiej parafii w Khrościcach. *A. J. P.*

Hata, zaśc. szlach. nad potokiem, pow. wileński, 3 okr. adm., o 38 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. kat. (1866).

Hatalow, węg. *Gataly*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), uprawa roli, 516 mk.

Hatk (łuż.), niem. *Teicha*, ob. *Hat.*

Hatka, *Hatki* 1.), wieś u zbiegu rz. Brodu ze Śniwodą, pow. lityński. gm. i par. Ułanów. R. 1868 miała 74 dm. Cerkiew św. Mikołaja z 37 dzies. ziemi. 2.) **H.**, folw., pow. lityński, par. Stara Sieniawa, należy do klucza starosieniawskiego hr. Kaz. Stadnickiego.

Hatlewszczyzna, mały folw. w zach. stronie pow. słuckiego w pobliżu rz. Naczy, przy drodze z Perekrest do Joachimowicz. *Al. Jel.*

Hatna 1.) (z Dermanestiem), wieś, pow. suczawski na Bukowinie, nad rz. t. n., dopływem Suczawy. Jest tu cerkiew par. nieunicka i st.

dr. żel. lwowsko-czerniowiecko-suczawskiej, między Milleschontz a Suczawą, o 347 kil. od Lwowa. 2.) **H.**, przys. Karapoziu.

Hatna-Derażnia, wś w pow. latyczowskim, gm. i par. Derażnia, o 7 w. od stacyi Derażnia; mieszk. 797. W tej liczbie 32 jednodworców, 12 izr. Ziemi dworskiej 618 dz., włośc. 848 dz. Domów 123. Młyn wodny. Fabryka mączki cukrowej założona w r. 1862 przez Stanisława Raciborowskiego, dziś wraz z 50 dzies. ziemi na akcyach towarzystwa, fabryka czyni dochodu do 60,000 rs. Hatna wraz z Derażnią, do której ciągle należała, zmieniała często właścicieli. Po upadku Teppera (patrz Derażnia) dostała się w 1803 r. w długu Klemensowi Berneaux, następnie w 1809 r. Michałowi Czackiemu, który sprzedał ją w 1820 r. Ignacemu Moszyńskiemu. Józefina z Moszyńskich hr. Szembekowa odprzedała Stanisławowi Raciborowskiemu, a ten w 1870 r. teraźniejszemu właścicielowi Hübbenetowi. Por. *Derażnia.*

Hatne, wieś w pow. kijowskim, o 13 w. od Kijowa. Mieszk. 903. Wieś bardzo stara, należała do Ławry Kijowskiej, zapisana jej testamentem r. 1500 przez ks. Bohdana Glińskiego. Obecnie Ławra ma tu 400 dzies. ziemi ze stawem i młynem. Cerkiew parafialna.

Hatny, potoczek górski, zaledwie 3 kil. długi, tworzy granicę gmin Urycza i Podhorodców; płynie w kierunku płd. zach. i wpada z lew. brz. do Urycza, dopływu Stryja. *Br. G.*

Hatow, wieś skarbowa i folwark we wsch. stronie pow. mińskiego, gubernii mińskiej, o 2 małe mile od Mińska położone. Niegdyś to miejsce należało do pp. bernardynek mińskich, jest tu cerkiew parafialna; gleba dość urodzajna, brak lasu i pastwisk. *Al. Jel.*

Hatowice, wieś, pow. sokalski, w doskonałej bełskiej ziemi położona, o 10 kil. na zachód od Sokala oddalona, przestrzeń obszaru dwor. 293, włośc. 378 m. a., ludności 296, w tem rz. kat. 82, należących do parafii w oddalonym o pół mili Warężu, reszta gr. kat. należących do parafii w Śmitkowie, szkoła niezorganizowana, należąca do rady szkolnej okręg. w Sokalu, kasa pożyczkowa z funduszem 328 złr. a. w. Właściciel większej pos. Aniela z Polanowskich Kielanowska.

Hatowicze, wieś włośc. nad jez. Narocz, pow. wilejski, o 49 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 16 dm., 209 mk. (1866).

Hatówki 1.), wieś włośc., pow. dzisieński, o 58 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 12 dm., 118 mk. katol. 2.) **H.**, dwa zaśc. pryw., powiat dzisieński, o 58 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 dm., 14 mk. katol. 3.) **H.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 114 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 dm., 13 mk. starowierców (1866).

Hatowszczyzna 1.), folw. pryw., powiat dzisieński, o 49 w. od Dzisny, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 1 dom, 16 mk. (1866). Byłe dziedzictwo Romualda Podbipięty, marszałka szlachty pow. dzisieńskiego, przeszło od niego do córki jego Bogumiły Kurowskiej, dziś własność Stanisława (syna Romualda) Podbipięty i żony jego z domu Ratyńskiej. Rozl. 260 dzies. 2.) **H.**, wieś rządowa, pow. dzisieński, gm. Plissa, o 7 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 38 mk. (1866).

Hatucicze, wieś rząd., pow. oszmiański, 2 okr. adm., 55 w. od Oszmiany, 32 dm., mieszk. 175, z tego 91 prawosł., 84 kat. (1866).

Hatyla, ob. *Szczara.*

Hatyska (właśc. Hatyska-Wólka), wś, pow. chełmski, gmina Olchowiec, par. Wereszczyn. Należała do dóbr Tarnowa (ob.).

Haubitzthal (niem.), pow. niborski, ob. *Cegielnia*, str. 530.

Haugendorf (niem.), pow. namysłowski, ob. *Igłowice.*

Haugfeld (niem.), kolonia i gm., pow. krotoszyński, 15 dm., 85 mk., 49 ew., 36 kat., 33 analf. Poczta w Rozdrażewie o 3 kil., gośc. o 6 kil., st. kolei żel. Krotoszyn o 12 kil.

Hauland (niem.), wieś, ob. *Nadstawy.* Nazwa *H.*, *Haulaender*, znaczy po niemiecku to samo co nasze *Holędry*, *Olędry* (porówn.).

Haupt (niem.), z przydomkiem Danziger, gdański, według Kętrzyńskiego *Głowa*, jestto ostatni cypel południowy półwyspy Mierzei (Nehrung), przy którym Wisła przed ujściem rozdziela się na 2 odnogi, elbląską i gdańską. Po największej części jest wiciami porosły. Mała posiadłość na nim się znajdująca przyłączona jest do wsi Schönbaumerweide.

Hausberg (niem.), wś, pow. liebarski, st. p. Dobremiasto; bardzo dawna osada warmińska.

Hausdorf (niem.), wieś i folw., pow. suski, ob. *Ławice.*

Hausdorf (niem.), ob. *Wukecy* (łuż.).

Hausenberg (niem.), os. i góra, pow. fyszhuski, st. p. Girmo. Por. *Palmnicken.*

Hausmühle (niem.), dwie posiadłości z młynem, jedna pod Prabutami, druga pod Iławą, na strudze Iławie, pow. suski. Zwane też *Osmel.*

Hauung (niem.), os. należąca do Buszków, pow. kartuski, par. Mierzyszyn, szkoła Buszkowy, st. p. Stęgwałd, o 3 mile od Kartuz.

Haużyszki 1.), folw., pow. nowoaleksandrowski, 3 okr. adm., własność Józefa Drozdowskiego. 2.) **H.**, awuls do Dryświat, powiat nowoaleksandrowski, własność Wyrwiczów.

Havka, ob. *Hafka.*

Hawejki, ob. *Gawejki.*

Hawel, *Hawola*, ob. *Chabowa.*

Hawelsberg, *Hobola*, miasto słynne przed X w. naszej ery z biskupstwa.

Hawenlok, folw., pow. augustowski, gmina

Dowspuda, par. Janówka. Należy do dóbr Dowspuda (ob.).

Hawinowicze, wieś, pow. słonimski. Była tu kaplica katol. parafii Słonim.

Hawłowice dolne i górne, wieś, pow. jarosławski, o 3 kil. od st. poczt. i obu parafij w Próchniku.

Hawrań, szczyt tatrzański, w Tatrach wapiennych bielskich, na Podhalu spiskiem, od Murania na płd. wschód, wznosi się od płn. nad kotliną Żdżarską, oddzielającą Tatry Spiskie od Magóry Spiskiej, a od płd. nad doliną Koperszad Tylnych. Szczyt Hawrania dzieli się na Wyźni Hawrań (2151 m.) i Niźni Hawrań (1820 m.). Hawrań Wyźni i Niźni można dobrze odróżnić z zakrętu drogi wiodącej z Podspadów na przełęcz Żdżarską. Na mapie ck. zakładu wojsk. geogr. oba szczyty pod jedną nazwą podane. Szczyt w ramieniu płn. zachodnim od strony Żdżaru, zwie się Na-Komin (1999 m.), a 400 m. od H. na zachód, jest szczyt Nowa (1928 m.). Między Hawraniem a Muraniem wypływa potok Nowy, a po stronie wschodniej potok Hawrań, wpadający do Jaworzynki w Podspadach. W ramieniu Hawrania północnem, mamy szczyt, na płn. rozwidlony, 650 m. od Hawrania oddalony, 1802 m. Skała w temże ramieniu, 1200 m. na północny zachód, tuż nad potokiem Nowym, na brzegu wsch. 1226 m. Wierch w środku między potokami Hawraniem a Nowym, 1200 m. na płn. od skały 1802, liczy 1185 m. npm. Od Hawrania na płd. wschód, w odległości 750 m., szczyt Stara czyli Nawidłach (na Widlu); gdyż w rzeczywistości tworzy Stara z Wyźnim Hawraniem widły, zkąd mieszkańcy Żdżaru zwą tę grupę Na Widlu (2158 m.). Od niej dalej na płd. wsch. wznosi się szczyt Szalony wierch zwany (2061 m.), który od Starej oddzielony jest przełęczą zwaną Szeroką Żdżarską (Breites Feld). Na stronie południowej pod Muraniem (t. zw. Rzędy), Hawraniem i Starą występują zlepieńce kwarcowe, tworząc mur kilkanaście metrów wysoki. Wzniesienie Hawrania 1955 m. (Fuchs); 2134 m. (Kolbenheyer). *Br. G.*

Hawraniec, także *Hawranek*, grzbiet górski i szczyt, w halach liptowsko-orawskich, na ziemi liptowskiej, w obr. gm. Łuczek, wznosi się w dziale górskim, zamkniony od zach. doliną potoku Roztocznej, od wsch. doliną potoku Kalamiczanki, zwanym tutaj Magórą; między szczytem Magórą (1168 m. pom. wojs.) a szczytem Ostroniem (1105 m.), wznoszącym się na samej granicy liptowsko-orawskiej, ponad wsią Osadką. Wschodni stok tego grzbietu stromo spada ku dolinie pot. Kalamiczanki, a łagodnie rozpościera się ku płn. zachodowi. Długość grzbietu czyni 1800 m. Najwyższe jego wzniesienie czyni 1003 m. (pom. wojsk.).

Hawrilestie, ob. *Hawryłówka.*

Hawrońszczyzna, wś w pow. kijowskim, nad rz. Zdwiżem, o 56 w. od Kijowa i o 3 w. od m. Makarowa, do którego parafii należy. Mieszk. 504 wyznania prawosł. Ziemi 2020, błotnisto-lesistej. Mieszkańcy trudnią się przemysłem leśnym. Należy do księcia Trubeckiego.

Hawrylak, wieś, pow. Horodenka, leżąca o pół mili na południe od Harasymowa, przestrzeń pos. większej 524, włośc. 651, ludności 519 w tem 85 rzym. kat., należących do oddalonego o pół mili na południe Obertyna, gr. kat. 425 należących do parafii w Czortowcu, wsi leżącej o pół mili na wschód, kasa pożyczkowa z funduszem 100 zł. a. w. Właściciel Mikołaj Teodorowicz.

Hawrylec wielki i mały, dwa potoki górskie, w obr. gm. Mikuliczyna, w pow. nadwornianskim; wytryskują w Beskidzie lesistym, w dziale Foresek zwanym, przytykającym do działu Czarnohorskiego. H. wk. po płn. stronie Kukuła, szczytu w tym dziale (1542 m.), nieopodal granicy Galicyi i Węgier; H. mł. zaś ze źródeł leśnych w lesie Hawrylcu, na płd. wsch. zboczu g. Kiczery (1248 m.). Oba płyną w kierunku wschodnim i wpadają z lew. brzegu do Prutu. Długość biegu H. wk. 5 kil., a H. mł. 4 kil. *Br. G.*

Hawrył..., *Gawrył, Gabryel* (ob.).

Hawryłczyce, wieś w pow. słuckim, nad Łanią.

Hawryłki, wś, gub. grodz., w b. ziemi bielskiej.

Hawryłow, os., pow. suzdalski gub. władymirskiej, st. poczt. niedaleko Suzdala i Jurjewa Polskiego.

Hawryłowce, wieś, pow. kamieniecki, nad rz. Olszanką, dopływem Zwańca, par. Żwaniec, przy trakcie prowadzącym z Kamieńca do Chocimia, o parę wiorst od m. Zwańca, 106 dom., mieszk. 1280, w tej liczbie do 50 jednodworców. Jest tu cerkiew pod wezw. św. Mikołaja, do której należy 48 dzies. ziemi i zarząd gminny. Hawryłowce założono w końcu XV wieku na ziemi darowanej przez Jagiełłę rycerzowi Swyczkowi z Leczyna, na której także stanął Żwaniec, Braha, Babczyn, Ruda, Isakowce i Wojtowce. Od Swyczki ziemia ta przeszła do Teodora z Buczaca Jazłowieckiego, następnie do Kalinowskich. Barbara Kalinowska wniosła ją w dom Lanckorońskich, od nich przeszła do Skopowskich i Jordanów. Rząd, mając zamiar pobudować w Zwańcu fortecę, nabył wś tę wraz z Żwańcem w 1842 r., ale projekt ten upadł. *Dr. M.*

Hawryłowiec, potok podgórski, w obr. gm. Kalnej, w pow. Dolina, wytryska ze źródeł leśnych; zrazu płynie łąkami potoku na półn. zach.; zabrawszy z lew. brz. Hłuboki zwir i inne strugi górskie, spływające z sąsiednich

wzgórzy Beskidu lesistego, przepływa wieś Kalną w płn. wsch. kierunku i na granicy tej gminy z gm. Mizuniem po 5 i pół kil. biegu wpada z lew. brz. do Putny, dopływu Łużanki.

Hawryłówka 1.), wieś, pow. starokonstantynowski, par. Teofilpol, ma kaplicę katol. dek. starokonstantynowskiego. 2.) **H.**, ob. *Gabryelówka.*

Hawryłówka, wieś, pow. Nadwórna, nad potokiem, dopływem potoku Worona, o 17.5 kil. na płn. wschód od Nadwórny położona, przestrzeń pos. większej 1947 mr., w tem 1203 m. pastw., włościanie 3198 mr., w tem 1575 m. sianożęci, ludność 1817, w tem 4 rzym. kat. należących do parafii w Ottynii, oddalonej o pół mili, reszta gr. kat. mających parafią w miejscu należącą do dekanatu tyśmienieckiego dyecezyi lwowskiej, szkoła etatowa o 1-nym nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręg. w Nadwórnie; sąd, powiat, urząd poczt. i telegraficzny i notaryat w Nadwórnie. Właściciel większej pos. Michalina hrabina Komorowska.

Hawryłówka, *Hawrilestie*, wieś, pow. kocmański na Bukowinie, o 7.5 kil. od Kocmana, z cerkwią par. grecką nieunicką w miejscu.

Hawryłowo, wś rząd., pow. dzisieński, gm. Przebrodzie, miała 533 dusz.

Hawryłowska 1.), st. poczt., pow. chersoński gub. t. n., niedaleko Nowo-Worońcówki i i Berysławia. 2.) **H.**, st. poczt., pow. zarojski gub. razańskiej, o 8 i pół w. od st. Horki moskiewsko-razańskiej dr. żel.

Hawryszówka 1.), mała wioska, pow. mohylowski, par. Bar, o kilka wiorst od tegoż miasta, 150 mieszk., 218 dzies. ziemi włośc., 213 dzies. dworskiej. Należała do Michalskich, dziś Siedrockiej. 2.) **H.**, wieś rządowa, pow. winnicki, parafia Winnica, 460 mieszk., w tej liczbie 52 jednodworców; ziemi wraz z Telepenkami 2726 dz. Należała do starostwa winnickiego. Jest tu cerkiew pod wezw. św. Paraski z 96 dzies. ziemi i zarząd gminny do którego należą wsie: Telepenki, Chiżyńce, Szczytków, Siekierzyńce, Chruszlińce Wielkie i Małe, Tiasyłów itp.

Hawsty, wś, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 45 w. od Oszmiany, 11 dm., 108 mieszk., z tego 56 prawosł., 52 katol. (1866).

Hay..., por. *Haj...*

Haynau (niem.), ob. *Hajnów.* R. 1880 H. miał 5670 mk. Jest tu st. dr. żel. z Lignicy do Kohlfurt, o 83 kil. od Wrocławia.

Haytus (niem.), ob. *Hejtus.*

Hayworonka, ob. *Hajworonka.*

Haz, *Haza*, wyraz madjarski, znaczy „dom."

Hazelewo, ob. *Haslewo.*

Hazenpot (po niem. *Hasenpoth*, po łotewsku *Ajsputte*, w dawnych kronikach *Azziputten*, *Asimputt* lub *Asenputt*), miasto powiatowe w dzisiejszej gubernii kurlandzkiej, w jej części zwanej niegdyś ziemią piltyńską i odrębną konstytucyą za czasów polskich mającą, leży nad rzeką Teberą pod 56°43' półn. szerokości i 39°16' wschodniej długości, w oddaleniu mil 19 i pół od Mitawy, w kierunku z płn. zach, a mil 4 i pół od Baltyku, i wznosi się o stóp 315 po nad powierzchnią morza. Położenie malownicze podnosi samo miasteczko uroczo rozciągnięte na płn.-zachodniej pochyłości wyniosłego wzgórza, które od strony wschodniej i zachodniej przytyka do obszernej równiny, przedstawiającej widok rozległy na okolicę żyzną, dobrze uprawianą i pięknie zabudowaną. Zrasza ją wspomniana rzeka Tebera, tworząc stawy w pobliżu zamku hazenpockiego. Dolinę Tebery zdobią licznie po niej rozsiane dąbrowy i brzeziny. Sam zaś brzeg rzeki w okolicy Hazenpotu otaczają przeważnie wiązy. Malowniczość krajobrazu podnoszą również zwaliska zamku hazenpotskiego, wzniesionego w r. 1249 przez inflanckiego mistrza prowincyonalnego Dydryka do Groeningen. Znacznie pierwej niż ten zamek stanęła tu sławna niegdyś katedra katolicka, przez biskupów kurońskich dla ziemi piltyńskiej założona. Że zaś ta katedra biskupia była daleko starszą od zamku, a może i dla tego, że spokojni mieszkańcy woleli się skupiać pod łagodnym rządem pastorału niż pod żelaznem berłem ówczesnych rycerzy zakonnych groźnie nad zamkiem panujących, — osada miejska nie rozciągnęła się tutaj, jak zwykle, u stóp rycerskiego podzamcza, ale okoliła położoną nieopodal zamczyska prastarą katedrę biskupią. Tej osadzie w r. 1378 nadaje biskup kuroński Otton prawa miejskie i jednocześnie ustępuje nowowytworzonej mieścinie wszystkie grunta, leżące pomiędzy biegiem rzek Tebery i Łaszy, aż po samą granicę dzisiejszych dóbr Bojem, na której krańcu w owymże czasie założono klasztory męskie i żeńskie. Herb w r. 1378 przez tegoż biskupa Ottona miastu Hazenpotowi nadany, przedstawia mnicha trzymającego kielich mszalny przykryty. Skutkiem licznych przywilejów i wolności jakiemi biskup i kapituła kurońska miasto wyposażają, Hazenpot poczyna się rozwijać prędko, rozkwita w nim nowe zupełnie życie; handel i przemysł podnoszą się, mieszczaństwo wzrasta w siłę, miasto się rozszerza do tego stopnia, że aż 7 obszernych kościołów tu się wznosi, z których kościół św. Jana (obecnie protestancki) przetrwał do dni naszych, ślady zaś innych sześciu istniały jeszcze w r. 1825, jak utrzymuje Sonntag w pracy poniżej przytoczonej. Myli się przeto Siemienow, mówiąc, że to miasto nigdy nie miało najmniejszego znaczenia (Geogr. słowar. I, 605); nie wiedział on oczywiście i o tem, że było ono głównem miastem tak często w dziejach Polski i Voluminach legum wspominanej ziemi piltyńskiej. Gdy

po sekularyzacyi zakonu rycerskiego w Inflantach biskupstwo kurońskie nie zdołało utrzymać swej niezależności, biskup Münchhausen w r. 1560 sprzedał całą ziemię piltyńską królowi duńskiemu Fryderykowi, który atoli swe prawa przelewa wkrótce na brata Magnusa, księcia holsztyńskiego, co później, w ciągu wojny przez cara Iwana groźnego Inflantom wydanej, tak smutnego nabrał rozgłosu. Gdy zaś umarł książę Magnus, ziemię piltyńską wraz z Hazenpotem nabywa za 30000 złotych margrabia brandeburski Jerzy Fryderyk (w r. 1585) i zostaje wasalem Polski. Po śmierci tego ostatniego, wdowa jego, margrabina brandeburska w r. 1612 ustępuje niewielką już po nim pozostałą ilość dóbr domanialnych piltyńskich ówczesnemu księciu kurlandzkiemu Wilhelmowi Kettlerowi, który wszelako nie otrzymał jednocześnie i rządów nad ziemią piltyńską, gdyż te już w r. poprzedzającym (1611) przeszły prosto do Polski, a Rzeczpospolita natychmiast zainstalowała w Hazenpocie osobnego starostę piltyńskiego, zarządzającego całą ziemią piltyńską za pomocą kolegium landratów, do którego (z wyjątkiem jedynie członków rady miejskiej hazenpockiej i piltyńskiej) wybierano wyłącznie szlachtę rycerską osiadłą tam od wieków. To kolegium, rezydujące stale w Hazenpocie, stanowiło jedyny trybunał w sprawach ziemi piltyńskiej tak cywilnych jako i kryminalnych, a od niego szła apelacya już wprost do króla polskiego. Oprócz tego miejscowa szlachta piltyńska miała w swem ręku juryzdykcyą cywilną i kryminalną nad wszystkiemi bez wyjątku mieszkańcami, przebywającemi stale w obrębie jej dóbr dziedzicznych i tu już bez żadnej apelacyi. Że zaś ziemia piltyńska była otoczona zewsząd kurlandzkiemi posiadłościami, a nawet przez nie poprzecinana, nic więc dziwnego, że była ona przedmiotem długotrwałych zatargów. Pragnęli ją raz na zawsze połączyć z Kurlandyą Kettlerowie, duchowieństwo katolickie dążyło wytrwale do przywrócenia jej dawnego charakteru, w Polsce odzywały się głosy za wcieleniem tego nieforemnego pasa ziemi do Rzeczypospolitej, a niektórzy królowie zamyślali go zamienić na prywatne dziedzictwo. Dzięki tak sprzecznym dążnościom używali możni szlachcice piltyńscy zupełnej niezawisłości, a w kraju panowała oligarchiczna anarchia. Przenosiła tamtejsza szlachta bezpośrednią opiekę Polski, która jej wcale nie była uciążliwą, nad zależność od książąt kurlandzkich; tylko w chwilach groźnego niebezpieczeństwa chroniła się pod skrzydła książąt. Gdy podczas wojny szwedzkiej, szwedzi w r. 1658 tę ziemię opanowali, Hazenpot wraz z całą szlachtą ziemi piltyńskiej za zgodzeniem się Rzeczypospolitej uznaje władzę księcia Jakóba Kettlera, aby korzystać z przyznanej mu neutralności. Ale była to tylko unia personalna, której zwolennikami byli zresztą Piltyńczycy dopóty, dopóki nie minęło niebezpieczeństwo. Czyniąc zadość życzeniom księcia Jakóba, mimo przeciwne zabiegi kleru, zezwoliła Rzeczpospolita na połączenie Piltyna z Kurlandyą na mocy tak zwanej piltyńskiej transakcyi. To połączenie trwało wszelako tylko do roku 1717, w którym to czasie Hazenpot wraz z całą ziemią piltyńską przechodzi znowu w bezpośrednie zawiadywanie Rzeczypospolitej polskiej, za wyłączeniem jedynie położonych w tej okolicy nielicznych dóbr domanialnych książęcych. Taki stan rzeczy był bardziej pożądanym dla potężnej w owym czasie szlachty piltyńskiej, gdyż tym sposobem nie miała ona w pobliżu siebie żadnego pośrednika pomiędzy sobą a królem polskim, wybierani zaś z pomiędzy jej własnego grona landraci, mający przedewszystkiem interesa szlachty na celu, uzyskali prawo zwoływania sejmików, których postanowienia tylko dla czczej formy podawano królom polskim do utwierdzenia. W r. 1796 Hazenpot i cała ziemia piltyńska jednocześnie z Kurlandyą poddaje się dobrowolnie berłu rossyjskiemu, do r. 1817 pozostaje głównem miastem obrębu piltyńskiego osobnemi zarządzanego prawami, a od r. 1817, w którym konstytucyą ziemi piltyńskiej ostatecznie zniesiono, pozostaje już tylko stolicą utworzonego wtedy powiatu hazenpockiego, najzupełniej do gubernii kurlandzkiej wcielonego. Niegdyś wszakże miał Hazenpot prawa miejskie ryskie (utworzone, jak wiadomo, na wzór praw miasta Lubeki) i mógł się cieszyć kwitnącym handlem dopóki statki wchodziły do ujścia rzeki Sakenhofskiej (wytworzonej z połączenia się rzek Tebery i Durby), wpadającej do Baltyku o mil 4 i pół od Hazenpotu i dopóki nie założono w tejże okolicy portowego m. Lipawy (Libau), które handlowi miejscowemu inny nadało kierunek. Lecz już podczas wojny szwedzkiej w r. 1656 zasypano kamieniami rzekę Sakenhofską w okolicy zamku Szlossberku, w traktacie zaś oliwskim (w r. 1660) wyraźnie postanowiono: „iż port hazenpocki nadal wcale już niema być używanym." Mimo to i później jeszcze zakwitał chwilowo handel Hazenpotu. Wiemy naprzykład z przytoczonej poniżej pracy Sonntaga o przeszłości tego miasta, że w latach 1794 i 95 liczba sprzedanych tam chustek bawełnianych przewyższała o 12,000 sprzedaż tegoż towaru w pobliskiej Lipawie i Królewcu, a to z tego mianowicie powodu, iż żydzi polscy woleli nabywać towar u swych hazenpockich spółwyznawców niż gdzieindziej. Atoli od czasu poddania się Kurlandyi pod berło rossyjskie słynny niegdyś handel Hazenpotu przyjmuje zupełnie inny kierunek, który w r. 1817, przy całkowitem zniesieniu

dawnej konstytucyi ziemi piltyńskiej, jeszcze bardziej się zmienia, co na wzrost miasta tylko niekorzystnie mogło wpływać. Do tego bowiem czasu istniał w Hazenpocie dla ziemi piltyńskiej (mającej 5400 kw. wiorst rozległości, liczącej 2 miasta, 113 dóbr prywatnych i 2814 wiosek włościańskich) osobny trybunał mangerychtem zwany, tudzież wspomniane już wyżej kolegium landratów, stanowiące jedyną i najwyższą instancyą obrębu piltyńskiego. Obecnie zaś, odkąd utworzono powiaty grobiński, windawski i hazenpocki, ma już tylko Hazenpot swój Oberhauptmansgerycht i hauptmansgerycht, zależne od odpowiednich władz centralnych w Mitawie i dla tego mało się od innych miast powiatowych gubernii kurlandzkiej wyróżnia. W roku 1736 Hazenpot był zamieszkiwanym wyłącznie przez chrześcian. W r. 1798 liczono tu 74 domów, z których 11 należało do możnowładczej szlachty okolicznej, 43 do mieszczan niemieckich, a 20 do żydów. W r. 1866 liczono w Hazenpocie samych domów żydowskich 152, a mieszkańców ogółem 2600, z których niemal połowę składali żydzi. W r. 1880 liczba mieszkańców dochodziła do 3000, a z nich przeszło połowę składali żydzi, wedle zamożności trudniący się wyłącznie handlem bardzo tu ułatwionym z powodu sąsiedztwa Lipawy, oddalonej ztąd zaledwie o mil 5. Po szczegóły obszerniejsze o Hazenpocie odsyłamy czytelnika do prac poniżej przytoczonych: 1) K. G. Sonntag „Zur Geschichte der Stadt Hasenpoth" artykuł w „Rigasche Stadtblaetter" z r. 1825 Nr. 31. 2) J. G. Zigra „Zur Chronik der Stadt Hasenpoth" w dorpackiem czasopiśmie „Das Inland" Nr. 16 z roku 1836. 3) O. von Huhn „Die Kreisstadt Hasenpoth", rękopis cenny w bibliotece rycerstwa inflanckiego przechowany pod numerem 236. 4) Stavenhagen „Album baltischer Ansichten" Theil I artykuł „Hasenpoth" 12 stronic in 4 liczący. 5) Schlippenbach „Malerische Wanderungen durch Kurland" str. 311 — 332. Powiat hazenpocki w Kurlandyi ma obecnie $46^{3}/_{10}$ mili kw. rozl. Od strony północno-zachodniej przytyka do Baltyku i ta część powiatu bardzo jest nizko położoną, a w części błotnistą. Natomiast okolica ciągnąca się od Hazenpotu do Amboten (obacz wyżej art. Amboten tom I, str. 33) wynosi się o stóp 320 n. p. m. Kraniec zaś południowy powiatu (od dóbr Amboten do granicy gub. kowieńskiej) należy do najwyżej położonych w Kurlandyi. Tu istnieje tak zwana „góra moskiewska" (po łotewsku „Krywu = Kałns"), mająca 622 stóp wysokości. Wyniosłości południowej części powiatu złożone są przeważnie z czerwonego piaskowca i skały wapiennej formacyi dewońskiej. Te ostatnie napotykamy najczęściej wzdłuż brzegów rzeki Windawy, gdzie około dóbr Lenen wynoszą się o stóp 80 po nad koryto rzeki. Główną rz. powiatu hazenp. jest właśnie przytoczona powyżej Windawa. Oprócz niej nadmienić jeszcze musimy rzekę Teberę, która po połączeniu się ze strugą Durbą, przyjmuje nazwę rz. Sakenhofskiej aż do swego ujścia do morza, o mil 4 i pół od m. Hazenpotu, którego port niegdyś stanowiła. Jezior znaczniejszych powiat ten nie posiada. Lasy zajmują obecnie 24% ogólnej powierzchni powiatu i skupiają się przeważnie w południowej jego części. Liczba mieszkańców w r. 1880 dochodziła do 56000. Według wyznania liczono tu 46000 protestantów, 7504 rzym. katol., 696 praw. i 1800 żydów. Powiat ten dzieli się na 6 parafij (Kirchspiele), a mianowicie: hazenpocką, sakenhauską, neuhauzeńską, gramzdeńską, amboteńską i alszwangską. Gospodarstwo wzorowe i po wielkiej części postępowe. Główne dobra ziemskie w powiecie stanowią: obszerny klucz Katżdangen, należący do ordynacyi Manteufflów, dobra Zierau (czytaj Cyrau), Dserwen i Rawen (Manteufflów), Amboten i Wangen (Sakenów), Nigranden (własność Firksów) tudzież dobra rządowe Hazenpot, Neuhausen i Alszwangen. W całym tym powiecie istnieje tylko jeden kościół rzymsko-katolicki w majętności Lenen. Wchodzi w skład dekanatu kurlandzkiego, dyecezyi żmujdzkiej. *Gustaw Manteuffel.*

Hazin, węg. *Gezsiny*, wś w hr. użhorodzkiem (Węg.), kościół paraf. gr. katol., żyzna gleba, 588 mk. *H. M.*

Hazina, węg. *Hazsin*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), kościół katol. fil., uprawa roli, 547 mk.

Hażlach, niem. *Haslach*, wś, pow. cieszyński, na Szlasku austr., rozl. mr. 2142, ludn. 1192. Jest tu szkoła ludowa, szkoła prywatna, zarząd leśny dóbr arcyks. Albrechta i kościół fil. parafii katol. Kończyce Wielkie. Ewangelicy należą do par. Cieszyn.

Hażow, po niem. *Hasow*, wieś serbska na dolnych Łużycach, w pow. chociebuskim. W r. 1880 ludności 358.

Hbjelsk, niem. *Gebelzig*, wieś serbska na pruskich Łużycach w pow. rozbórskim, składa się z dwóch części, górnego i dolnego H., Ober i Nieder G. Kościół parafialny ewangelicki (niegdyś katolicki) z nabożeństwem serbskiem. Do parafii należą: Wielka Zubernica (Gross Saubernitz), Piesaczna, Borszcz (Sandförstchen), Brussy (Prauske), Jerchecy (Jerchwitz). Szkoła elementarna. *A. J. P.*

Hebalówka, ob. *Hibalówka.*

Hebdów, wś i folw., pow. miechowski, gm. Gruszów, par. Hebdów. Leży nad Wisłą, przy drodze z Koszyc do granicy austryackiej. Wś kolonialnie zabudowana, ciągnie się przeszło

półtory wiorsty, folwark zaś i kościół mieszczą się na wyniosłej górze, nad Wisłą, w ślicznem położeniu, odl. od os. Brzesko nowe o wiorst 2, a od zarządu gminnego w Gruszowie o wiorst 4. W r. 1827 było tu 38 dm., 295 mk.; obecnie liczy ludności 569 głów (męż. 291, kob. 278), domów mur. 1, drewn. 67; osad włośc. 98, z przestrzenią gruntów mr. 482, grunta dworskie, wraz z folwarkiem Nenkanowice, zajmują mr. 835 pr. 9. Jest tu szkółka elementarna. H. był niegdyś sławnem opactwem kanoników regularnych premonstrateńskich, zwykle norbertanami zwanych. Czyjejby był fundacyi kościół i klasztor tutejszy z pewnością niewiadomo, to tylko zdaje się nie ulegać wątpliwości, że początek założenia kościoła i klasztoru sięga czasów Bolesława Kędzierzawego (1127 — 1173 r.), jakto już przytoczyliśmy w opisie os. Brzesko nowe. Jeden z dzwonów kościelnych w H. nosi datę 1108 r. Niemcewicz w „Podróżach po ziemiach polskich" odbytych między r. 1811 a 1828 (Petersburg — Paryż 1858 r. str. 70), krótką czyni wzmiankę o H., który w r. 1811 był stolicą powiatu hebdowskiego, i klasztor był wtedy po większej części zajęty przez władze rządowe. W „Starożytnej Polsce M. Balińskiego i T. Lipińskiego" (Warszawa r 1844 t. II, 168) niewiele również znajdujemy szczegółów. Najobszerniejszą wiadomość o tem miejscu, opartą na historyi zgromadzenia norbertanów, przez Antoniego Kraszewskiego w r. 1752 wydanej, podał F. M. Sobieszczański (najprzód w „Tygodniku Illustrowanym" Warszawa 1860 r. t. I, 179), z ryciną przedstawiającą kościół i klasztor hebdowski, a następnie w Encyklopedyi powszechnej Orgelbranda (Warszawa 1862 r. t. XI, 347). Opactwo tutejsze należało do bogatszych w dawnem województwie krakowskiem, ubiegali się też o nie pierwsi dygnitarze duchowni, a niejeden znakomity mąż był tutejszym opatem. Do czasów wspomnionego Antoniego Kraszewskiego, kroniki klasztorne liczyły 38 opatów. Pomiędzy niemi byli Melchior Olszewski, sekretarz króla Zygmunta Augusta; Jordan z Zakliczyna, człowiek wielkiego rozumu i bardzo bogaty; Gotard Tyzenhauzen, co później został biskupem smoleńskim, Ludwik Stępkowski, który dla niepospolitych zdolności z opactwa postąpił na biskupstwo kamienieckie; Erazm Kretkowski, Aleksander Trzebiński, podkanclerzy koronny za Władysława IV, Tomasz Leżeński, potem biskup płocki; Michał Wilkowski, któremu niejednokrotnie godność biskupa ofiarowano, lecz on poprzestając na swojem powołaniu, zawsze za nię dziękował. Znakomity nauką, założyciel sławnej biblioteki w Warszawie Józef Jędrzej Załuski, był także opatem hebdowskim; Józef Łaszcz od r. 1748 i zaraz po nim Franciszek Borowski, Krzysztof Dobiński, sufragan łowicki, od roku 1753 do 1760. Smutnej pamięci kanclerz Młodziejowski, biskup poznański, był także od r. 1771 tutejszym opatem. Uczony i cnotliwy Karol Wyrwicz exjezuita, był od r. 1780 do 1791, ostatnim komendataryjnym opatem. Ale po nim byli jeszcze mianowani: Ignacy Pokubiatto od r. 1791, Grzegorz Zacharjaszewicz, sufragan łowicki do r. 1813. W końcu nosił podobno ten tytuł, przed dwudziestu kilku laty, do swojej śmierci ksiądz Bystrzanowski, dziekan katedralny krakowski. Gdy tak wielu mężów nauki było przełożonemi tutejszego zgromadzenia, nic więc dziwnego, że w klasztorze hebdowskim była niegdyś jedna z najbogatszych bibliotek zakonnych w Polsce, w rzadkie druki i rękopisy obfitująca. Zaglądali do niej Czacki, Ossoliński. Po spaleniu się kościoła w 1859 r. nabożeństwo odprawiało się w Brzesku Nowem, lecz po odbudowaniu stał się on na nowo parafialnym dla parafii Brzesko stare. Podług opisu z r. 1838 dobra rządowe H., dawniej stanowiące własność funduszu ogólno-religijnego, składały się z folwarku H. i Nękanowice z rozległością mr. 4017, nadto należały tu miasto Brzesko z klasztorem i kościołem, wsie: H., Bugaj, Nękanowice, Gruszów, Mniszów, Gunów i Wilków.

Hebdzie, *Chebdzie*, wś w połud. stronie powiatu włoszczowskiego, gm. Moskorzew, par. Goleniowy, na północnym stoku niewielkiego wzgórza, ciągnącego się z zach. od wsi Goleniowy na płd.-wsch. do wsi Słupia i Rośnica; mieszk. 147, domów 14. R. 1827 było 7 dm,, 70 mk. Ogólna rozl. 663 mr., w tem ziemi ornej dworsk. 450 mr., pastw. 40 mr. Ziemi ornej włośc. 170 mr., nieużyt. 3 mr. Ziemia z obfitą przymieszką marglu, stąd urodzajna, podłoże iłowate, nieprzepuszczalne. Na gruntach wsi H. znajdują się dwie mogiły, w których leżą pogrzebane zwłoki poległych żołnierzy Kościuszki podczas walki pod pobliskiemi Szczekocinami w r. 1794. W H. znajduje się folwark dworski, należący do dóbr Moskorzew.

Hebeniszki, wieś, pow. rossieński, par. pogromoncka.

Hebron-Damnitz (niem.), ob. *Damnica, Dąbnica.*

Hebrowszczyzna, wś, pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny. Liczy 6 dm., 48 mk., odl. 60 w. od Sejn.

Hechłówka, ob. *Chechłówka.*

Hechtwinkel (niem.), folw., pow. morąski, st. p. Maldeuten.

Hecza, potok górski, wytryska w Beskidzie lesistym, z pod samego głównego grzbietu, w obr. gm. Lolina, w pow. dolińskim; źródła ma na południe od szczytu granicznego, Kruhłą Młaką zwanego (1261 m.), na wy-

1200 m. Płynie na południ. wsch., doliną wąską, górską, zawaloną drzewami, między działem górskim Perechrestje (1199 m.) a działem Hyczową (1277 m.). Wpada do pot. Mołodą zwanego, dopływu Łomnicy. Ujście 981 m. n. p. m. Spad wód bardzo gwałtowny. Zabiera kilka strug z pod Perechrestja i Hyczowy. Długość biegu 3 kil. *Br. G.*

Hecza krajna, znaczniejszy szczyt w Beskidzie lesistym, w dziale Beskidów szerokich, czyli wyszkowskim, nad pot. Czarną Roztoką (ob.), w obr. gm. Wyszkowa, w pow. dolińskim, od Gorganu wyszkowskiego (ob.) 5 kil. i pół na płn. wsch. Wzniesienie 1045 m.

Heczka, nazwa kilku szczytów górskich w Beskidzie lesistym; jeden z nich znajduje się w obr. gm. Wyszkowa, pow. Dolina, w dziale Beskidów szerokich czyli Wyszkowskich. Wzniesienie 1108 m. Drugi zaś wznosi się w samym grzbiecie granicznym Beskidu lesistego, nie mniej w obrębie gm. Wyszkowa, nieopodal źródeł Świcy. Wzniesienie czyni 1161 m. Ob. *Hyczka.* *Br. G.*

Heczkowa góra, ob. *Bystrzanka.*

Hecznarowice, lub *Helcnarowcice*, wieś nad Pisarzówką, uchodzącą do Soły w pow. bialskim, należy do parafii rzym. kat. w Pisarzowicach, a urzędu poczt. w Wilamowicach. H. mają kaplicę murowaną. Więk. pos. (hr. Edw. Larisch) ma 210 m. n. a. roli, 3 mr. ogr., 22 mr. past. i 73 mr. lasu; mniejsza pos. 724 mr. roli, 26 mor. łąk i ogr., 51 mor. pastw. i 86 mr. lasu. *Mac.*

Heczyńce, przysiołek nad rz. Uszycą, do wsi Sutkowiec, pow. latyczowski, par. Jarmolińce; należał do Grabianków, dziś Zaleskich.

Hed'el, *Hedjel*, ob. *Hegyallya.*

Hedelsdorf (niem.), ob. *Haduszowce.*

Hedesfeld (niem.), ob. *Hadusfalva.*

Hedille (niem.), ob. *Tępcz.*

Hedja, szczyt w paśmie gór Kostryczem zwanych, w Beskidzie lesistym, w dziale Czarnohory, w obr. gm. Żabiego, w pow. kossowskim. Wznosi się między potokami Kraśnikiem a Bystrzcem. Wzniesienie 1348 m. npm. Ob. *Kostrycz.* *Br. G.*

Hedri, ob. *Hendrikowce.*

Hedwighorst (niem.), ob. *Chomętowo*, wś, pow. szubiński.

Hedwigsfelde (niem.), wś, pow. gierdawski, st. p. Klein-Gnie.

Hedwigshoehe (niem.), os., pow. ostródzki, st. p. Morwalde.

Hedwigsthal (niem.), osada do wsi Ostrowicka Ruta, pow. świecki, ob. *Jadwigowo.*

Hedwinów, wś, pow. bałcki, gm. Wielki Bobryk, 360 mk., 1239 dz. ziemi. Wieś ta należała do Lubomirskich, dziś rządowa; 315 dz. ziemi nadano Wojewódzkiemu.

Hedwiżyn, wś i folw. należący do dóbr ordynacyi Zamojskich Poręby, w połud.-zach. stronie pow. zamojskiego, przy gościńcu za Zwierzyńca do Biłgoraja, gm. Terespol, par. Gorecko, odl. od Zamościa w. 44, Janowa 42 i pół i Biłgoraja w. $7\frac{3}{4}$, zajmuje 31 osad włośc., 562 mr. ziemi, liczy mk. r. l. 218, r. gr. 111, razem 329. Dm. dwor. ma 1.

Heegewald (niem.), wś, pow. elbląski, st. p. Jungfer.

Heering (niem.), wś, pow. szczycieński, st. p. Rheinswein.

Heeringkrug (niem.), karczma, pow. gdański, st. p. Wesslinken.

Heeselicht (niem.), wś, dobra i młyn, pow. ostródzki, st. p. Dąbrówno.

Hega gaboryańska, znaczny szczyt w Beskidzie lesistym, w pasmie ciągnącym się w półn.-wsch. stronie gminy Żabiego, w pow. kossowskim, w kierunku z płn. na południe. Najwyższy szczyt najbardziej na południe wysunięty, zowie się Białą Kobyłą (1473 m.), dalej na północ Bubok (1462), wreszcie Hega gaboryańska (1442 m.). Z pod H. g. tryszczy Pistynka, Kicia i Czarny potok, dopływy Ilci, i Bereźnica, dopływ Czeremoszu czarnego.

Hega wyżnia, szczyt w dziale Beskidu lesistego, zwanego Liszniowem (ob.), nad Pruteciem mikuliczyńskim, między potokami Hyczką a Kopczynem, w obr. gm. Mikuliczyna, pow. nadworniański. Wzniesienie 1108 m. Ob. *Hyga.* *Br. G.*

Hegedüsfalva (węg.), ob. *Hudczowce.*

Hegen, pasmo wyżyn na Spiżu, w pobliżu Schwarzenbergu.

Hegewald (niem.), leśnictwo, pow. szamotulski, 2 dm., 21 mk., ob. *Ćmachowo*, dom.

Hegewald (niem.), wś, pow. elbląski, liczy włościan 2, zagrodn. 13, katol. 12, ew. 96, dm. 15. Parafia Elbląg, poczta Nowodwór (Tiegenhof). Odległość od Elbląga 2 i pół mili. 2.) **H.**, wś, pow. gdański, st. p. Pruszcz.

Heglowka, prawdopodobnie *Jeglówka*, 1.) wieś włośc., powiat wileński, 1 okrąg administrac., o 16 w. od Wilna, 5 dm., 41 mk., z tego 6 prawosł., 35 kat. 2.) **H.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 17 w. od Wilna, 4 dm., 19 mk., z tego 10 katol., 9 żydów.

Hegnerówka, folw., pow. warszawski, gm. i par. Okuniew, dawniej osada Kaleń wieczysto czynszowa, od Warszawy w. 16, od Miłosny w. 3. Rozl. wynosi mr. 188, grunta orne i ogrody mr. 107, łąk mr. 47, lasu mr. 25, nieużytki i place mr. 9. Budowli murow. 1, drewn. 10.

Hegwasser, także *Hegewasser*, tak zowią niektórzy piszący o Tatrach Spiskich, między nimi Fuchs, potok, Białą Spiską, wypływający z pod przełęczy ździarskiej i płynący przez dolinę Kotliną do Popradu. Kolbenheyer na swo-

jej mapie Tatr zowie go *Heg-viz.* (Ob. Słownik, t. I, str. 174, liczba 7.). *Br. G.*

Hegyallya węg., (czyt. *Hedjalja*) czyli wzgórza winniczne tokajskie, cały pas kraju w Górnych Węgrzech w ziemneńskiem hrabstwie (Zemplin), w którym rodzą się znakomite wina węgierskie, zwane zazwyczaj tokajskiemi. Miejscowości należące do Hegyallyi są następujące: Szanto (w hr. abaujskiem), Golop, Tallya, Ratka, Ond, Mad, Zombor, Tarczal, Tokaj, Olaszi-Liszko, Erdóbenye, Tolcsa, Erdó-Horvatki (w hr. abaujskiem), Zsadamy, Olaszi, Saros, Nagy-Patak, Satoralja, Ughehy i Kis-Toronya. Ciągnie się ta grupa, między Preszowem, Tokajem, Tarczą, Hernadem, Toplą, Bodrogiem, z trachitowym szkieletem, 7 mil długa, średnio 490 metrów wysoka. W północnej swej połowie góry te zowią się *Sowarskiemi* albo *Słańskiemi* i najwyższy ich szczyt *Szymonka* ma 1083 metr. wys.; na południe zowią sie H. (co znaczy „podnóże gór") albo górami *Tokajskiemi* i południowy ich kraniec tworzy góra Tokaj 508 m. wys. Wzgórza przedstawiają wdzięczne kształty, bujną roślinność a południowe są na obu stokach pokryte winnicami. Najlepszą winorośl wydaje ten grunt wulkaniczny w obrębie między miastami Nagy-Tokay i Saros- Patak (Po węg. „hegy" znaczy „góra"). *H. M.*

Hegyi, ob. *Kopczani.*

Hei..., por. *Hey.*

Heidau (niem.) 1.) wś, powiat nissański, par. Deutsch-Kamitz, o 5 kil. od Nissy, ma 112 osad, 3358 mr. rozl. i kościół filialny. 2.) **H.**, pow. olawski, ob. *Psiary.* 3.) **H.**, wiele wsi na Szląsku dolnym i średnim. *F. S.*

Heidchen (niem.) 1.), ob. *Boruszynko*, nadleśnictwo, pow. obornicki. 2.) **H.**, folw., 984 mr. rozl.; pow. wyrzyski, 6 dm., 56 mk., 33 ew., 23 kat., 19 analf. Poczta w Vandsburgu o 6 kil., gośc. o 2 kil., st. kol. żel. Nakło (Nakel) o 23 kil. 3.) **H.**, ob. *Borek*, leśnictwo, pow. międzychodzki, należy do wsi i dom. Rozbitek, 2 dm., 28 mk. 4.) **H.**, ob. *Borek*, pow. szamotulski, należy do dom. „Wronki". 5.) **H.**-borek, ob. *Annoniewo*, pow. szubiński.

Heidchen (niem.), leśnictwo i piece do wypalania wapna, pow. wałecki, parafia i poczta Tuczno (Tütz), szkoła Martwia, należy do dóbr rycerskich w Tucznie; budynk. 6, dm. 2, ew. 11.

Heide 1.), młyn wodny, pow. obornicki, ob. *Borowiec.* 2.) **H**, czyli *Kupfermühle*, młyn, pow. międzyrzecki, ob. *Borowy młyn.*

Heide (niem.) 1.), folw. i posiadł. z młynem (papiernia), pow. suski, parafia Iława, poczta Lubawa. 2.) **H.**, folw., pow. świętosiekierski, st. p. Bladiau. 3.) **H.**, albo *Maulen*, wś, pow. królewiecki, st. p. Królewiec. 4.) **H.**, albo *Wundlacken*, wś, tamże. 5.) **H.** (*Brandenburgen-*), os. leśna, pow. świętosiekierski, st. p. Ludwigsort.

Heidedombrowka (niem.), ob. *Dąbrówka leśna*, wś, pow. obornicki.

Heide-Koether (niem.), leśnictwo, powiat welawski, st. p. Tapiawa.

Heidekrug (niem.) 1.) osada, pow. wschowski, należy do dom. Kankel, 1 dom, 10 mk. 2.) **H.**, poj. osada, pow. czarnkowski, ob. *Koloski.* 3.) **H.**, karczma, pow. międzychodzki, ob. *Neukrug.*

Heidekrug (niem.) 1.) ob. *Szyłokarczma.* 2.) **H.**, lub. *Heidemühle* (niem.), dobra, pow. królewiecki, st. p. Królewiec. 3.) **H.**, os., pow. welawski, st. p. Tapiawa. 4.) **H.**, karczma przyłączona do wsi Płochocina, pow. świecki, ob. *Borowa karczma.* 5.) **H.**, os. pod Cząstkowem, pow. wejherowski, ob. *Borowa karczma.*

Heidelauken (niem.), wś, pow. pilkaleński, st. p. Schillehnen.

Heidemühl (niem.) 1.) posiadł. z młynem, pow. sztumski, ob. *Borowy młyn.* Dr. Kętrzyński zapewne przez pomyłkę wś Heinen jako Borowy młyn w sztumskim powiecie podał. Według innych źródeł folw. i młyn H. w pow. sztumskim, ma 211 mr. rozl., 4 dm., 48 mk., 30 kat. 2.) **H.**, młyn wodny i tartak, pow. świecki, ob. *Borowy młyn.* 3.) **H.**, posiad. z młynem przy Albrechtowie, pow. suski, poczta Susz. 4.) **H.**, ob. *Heidekrug* (niem.) 5.) **H.**, młyn, pow. niborski, st. p. Nibork. 6.) **H.**, młyn, pow. ostródzki, st. p. Reichenau.

Heidemühle (niem.) 1.) ob. *Borowy młyn*, młyn, pow. międzychodzki, folw. 450 mr. rozl.; 2 dm., 26 mk., 17 ew., 9 kat., 8 analf. Poczta i gośc. w Sierakowie (Zirke) o 5 kil., st. kol. żel. Wronki o 28 kil. 2.) **H.**, ob. *Borowy młyn*, młyn, pow. międzyrzecki, należy do gm. i wsi Żołowina (Solben); 4 dm., 66 mk. 3) **H.**, czyli *Kinzelmuhle* ob. *Borowy młyn*, młyn, pow. międzyrzecki, należy do dom. Gorońsk (Grunzig), 4 dm., 55 mk. 4.) **H.**, ob. *Borowiec*, młyn, powiat obornicki, należy do dom. Potrzanowa.

Heiden (niem.), po łot. *Wirkesmujża*, dobra, pow. mitawski w Kurlandyi, par. Doblena.

Heidenau (niem.), kol., pow. nissański, o milę od Nissy, utworzona 1826 r., ma 35 osad, 72 mr. gruntu, kilka stawów.

Heidenberg (niem.), dobra, leśnictwo i szkoła, pow. labiewski, st. p. Laukischken.

Heidendorf (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Nemonien.

Heidenhof (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Ś. Siekierka.

Heiderbruch (niem.), ob. *Bakendorf.*

Heidersdorf (niem.) 1.) wś i dobra, pow. niemodliński, par. Niemodlin, nad rz. Steinau, o pół mili na płn.-wschód od Niemodlina. Dobra należą do klucza Schedlau, mają 1931 mr. rozl., słyną z wyrobu serów. Wś ma 52 osad,

młyn wodny, szkołę i 3820 mr. rozl. w miejscowościach zwanych Gross-H., Klein-H. i kol. Kieferkretscham (przy drodze opolsko-niemodlińskiej). 2.) **H.**, wś, pow. nissański, na lewym brz. rz. Nissy, tuż pod m. Nissą, przy drodze do Ziębic, w części pod fortyfikacye zajęta.

Heidevorwerk (niem.) 1.) ob. *Nowina*, fol., pow. babimoski, należy do domin. Chobienice (Köbnitz). 2.) **H.**, pow. międzyrzecki, ob. *Potrzebowo*.

Heide-Waldburg (niem.), wś, pow. królewiecki, st. p. Brandenburg.

Heidewiese (niem.), ob. *Hejdowizna*.

Heidhaus (niem.), folw. do Klaudynowa, pow. wałecki, parafia i poczta Wałcz, szkoła Klaudynowo, budynk. 5, dm. 1, ew. 11.

Heidlaucken (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Nemonien.

Heiligelinde (niem.), ob. *Święta Lipka*.

Heligen-Aa (niem.), ob. *Święta*.

Heiligenbeil (niem.), ob. *Święta Siekierka*.

Heiligenbrunn (niem.), uroczo położona miejscowość przy Gdańsku, ob. Studzienka.

Heiligenfelde (niem.), wieś, pow. licbarski, st. p. Licbark.

Heiligenhof (niem.), dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Zinten.

Heiligenkreutz (niem.), dobra i kościół, pow. fyszhuski, ze stacyą pocztową; 160 mk.

Heiligenstein (niem.), folw., pow. gierdawski, st. p. Gierdawy.

Heiligenthal (niem.), wieś, pow. licbarski, ze stacyą pocztową; 590 mk.

Heiligenwalde (niem.) 1.), wieś i domena, pow. holądzki, st. p. Alt-Dollstaedt. 2.) **H.**, trzy osady i wieś, pow. królewiecki, st. poczt. Waldau.

Heiligenwaldstaedt (niem.), os., pow. królewiecki, st. p. Waldau.

Heilsberg (niem.), 1.) folw., pow. ragnecki, st. p. Ragneta. 2.) **H.**, ob. *Licbark*.

Heimannshof (niem.), os., pow. frydlądzki, st. p. Barsztyn.

Heimbrunn (niem.), rycer. dobra, powiat chełmiński, roku 1866 tak przezwany, ob. *Mgoszcz*.

Heimtal, ob. *Drycany*.

Heine (niem.), kol., pow. wielkostrzelecki, ob. *Kolejka*.

Heinen (niem.), dobra i osada do Nowej wsi, pow. sztumski, na bitym trakcie kwidzyńsko-sztumskim, $^3/_4$ mili od Sztumu. Budynk. liczy 17, dm. 13, katol. 102, ew. 6. Parafia Postolin, szkoła Sztumska wieś, poczta i stacya kolei żel. Sztum. Dr. Kętrzyński zapewne przez pomyłkę wieś H. podaje jako Borowy młyn, który ma nazwę niem. Heidemühl.

Heinersdorf (niem.) 1.), wieś, pow. nissański, nad granicą austryacką, ma kościół, od roku 1780 parafialny, 86 osad, 2810 mr. rozl. 2.) **H.**, wiele wsi na Szląsku średnim i dolnym. Jedna z nich jest st. dr. żel. z Poznania do Rothenberga nad Odrą, o 97 kil. od Poznania.

Heinleben (niem.), wieś, pow. gostyński, gm. Lucień, par. Gostynin, dm. 12, mieszk. 127 ziemi lekkiej żytniej m. 252, łąk m. 60. Jest tu szkoła elementarna. W 1827 r. było 16 dm., 142 mk. *W. W.*

Heinrichau (niem.), wieś i rycer. dobra, pow. suski, ob. *Jędrychowo*.

Heinrichau (niem.) 1.), kol., pow. niemodliński, o 5 kil. na wschód od Fyrlądu, ma 13 osad, 45 mr. rozl. 2.) **H.**, ob. *Henryków*.

Heinrichsau (niem.), ob. *Murzynowo leśne*, wś, pow. średzki.

Heinrichsburg (niem.), dobra, pow. człuchowski, obszaru mr. 889, budyn. 5, dom. 2, ew. 19. Parafia, szkoła, poczta Czarne (Hammerstein).

Heinrichsdorf (niem.), kol. niemiecka w pow. Kamionka Strumiłowa, ma szkołę i filiał par. ewang. Józefów od r. 1843.

Heinrichsdorf (niem.) 1.), wieś kościelna, pow. świecki, przezwana tak r. 1874, ob. *Przysiersk*. 2.) **H.**, wieś, pow. niborski, ze stacyą pocztową, ma 998 mk. 3.) **H.**, ob. *Gębiny*. 4.) **H.**, ob. *Endrigkehmen*. 5.) **H.**, wś, pow. frydlądzki, st. p. Frydląd. 6.) **H.**, wieś, pow. reszelski, st. p. Bischdorf. 7.) **H.**, wieś, pow. braniewski, st. p. Gr. Rautenberg. 8.) **H.**, wś, pow. morąski, st. p. Zalewo. 9.) **H.**, wś, pow. nizinny, st. p. Gross-Friedrichsdorf.

Heinrichsdorf (niem.) 1.), kol. i folw. dóbr Wronin, pow. kozielski w par. Grzędzin. 2.) **H.**, wś, pow. wielkostrzelecki, par. Stubendorf, założona 1324 r., ma 18 osad, 180 mr. rozl. Należała niegdyś do probostwa Stubendorf.

Heinrichsfeld (niem.), dobra, niegdyś folw. dóbr Ligota wołczyńska, pow. kluczborski, ma 320 mr. rozl.

Heinrichsfelde (niem.), ob. *Potarze*, kolon., pow. poznański. 2.) **H.**, ob. *Czajcze*, wś, pow. wyrzyski.

Heinrichsfelde (niem.), pow. opolski, ob. *Grabie*.

Heinrichsfelde (niem.) 1.), wś nowo w roku 1817 założona, pow. grudziąski, ob. *Strzelce*. 2.) **H.**, dobra, pow. nizinny, st. p. Palleiten. 3.) **H.**, dobra, pow. piłkalski, st. p. Kussen.

Heinrichsfreude (niem.), pow. pszczyński, ob. *Lędzin*.

Heinrichshoefchen (niem.) 1.), dobra, powiat ządzborski, st. p. Sorkwity. 2.) **H.**, os. pod Iławą pruską.

Heinrichshoefen (niem.) 1.), dobra, pow. rastemborski, st. p. Rastembork. 2.) **H.**, os. leśna, pow. rastemborski, st. p. Reszel.

Heinrichshoehe (niem.), folw. dóbr Wydów w pow. toszecko-gliwickim.

Heinrichshof (niem.) 1.), folw. dóbr ryc̨er. Pietrzykowy, pow. człuchowski, obszaru mr. 111, bud. 2, dom 1, katol. 1, ew. 10. Parafia i poczta Koczała (Flötenstein), szkoła Pietrzykowy. 2.) **H.**, folw.. pow. frydlądzki, st. p. Alberga. 3.) **H.**, dobra, pow. holądzki, st. poczt. Alt-Dollstädt. 4.) **H.**, folw., pow. gierdawski, st. p. Friedenberg. 5.) **H.**, os. pod Gąbinem. 6.) **H.**, os. pod Ś. Siekierką. 7.) **H.**, dobra, pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Heinrichshof (niem.) 1.), pow. pszczyński, ob. *Krier*. 2.) **H.**, folw. dóbr Niewodnik, pow. niemodliński.

Heinrichslust (niem.), folw. dóbr Schoenfeld, pow. kluczborski.

Heinrichsmühle (niem.), ob. *Gorzeński młyn*, młyn, pow. międzychodzki, należy do domin. Gorzyń, 1 dom, 18 mk.

Heinrichssorge (niem.), folw., pow. ząbkowicki, st. p. Nakomiady.

Heinrichsthal (niem.) 1.), folw. do wsi Harmale, pow. wałecki, parafia Nakielno, szkoła Harmale, poczta Ruszona (Ruschendorf); bud. 3, dom. 1, ew. 21. 2.) **H.**, wybud. do Chojnic. pow. chojnicki. R. 1869 liczyło budyn. 7, domy 2, katol. 6, ew. 14. Parafia, szkoła i poczta Chojnice. 3.) **H.**, folw., pow. tylżycki, st. p. Pictupoehnen.

Heinrichswaldau (niem.), folwark dóbr Schmurdt, pow. kluczborski.

Heinrichswalde (niem.), folw., 634 mórg rozl., pow. międzyrzecki, należy do gm. i dom. Zielomyśl, 3 dm., 45 mk. Poczta w Pszczewie (Betsche) o 5 kil., gośc. na miejscu, st. kolei żel. Zbąszyń (Bentschen) o 33 kil. *M. St.*

Heinrichswalde 1.), ob. *Jędrzychowo*, pow. żuławski. 2.) **H.**, 2 wsie obok siebie położone, pow. człuchowski, na bitym trakcie człuchowsko-landeckim, 2 mile od Człuchowa, nad małem jeziorem. 1) rycer. dobra w kilku podziałach, obszaru liczą mr. 1767, budynk. 199, dom. 67, katol. 178, ew. 403. Kościół parafialny i szkoła w miejscu, poczta Peterswalde. 2) H., włośc. wieś, obszaru mr. 7512, budynk. 17, dom. 8, katol. 20, ew. 77. Parafia, szkoła, poczta, jak wyżej. Z r. 1366 jest dokument, w którym Henryk Taba, komtur człuchowski, potwierdza przywilej dany tej wsi dawniej już przez poprzedników Rudolfa Haken i Jana von Barkenfeld komturów człuchowskich. O kościele pisze dyecez. szematyzm: Parafia H. liczy dusz 479; kościół tytułu św. Bartłomieja, patronatu rządowego, r. 1741 nowo budowany, nie wiadomo kiedy fundowany. Przy nim filia w Peterswalde. Szkoła jedna w H., dzieci kat. 37, jest prywatna. Wsie parafialne niemieckie i po największej części ewangelickie. Por. *Dąbrowo, Grom, Pasym.* 3.) **H.**, dobra, pow. węgoborski, st. p. Banie. 4.) **H.**, folw., pow. iławski, st. p. Pr. Iława.

Heinriettenfeld (niem.), folw., pow. gierdawski, st. p. Gierdawy.

Heinriettenhof (niem.) 1.), folw., pow. suski, st. p. Kisielice. 2.) **H.**, dobra i folw., pow. iławski, st. p. Pr. Iława. 3.) **H.**, wś i folw., pow. rastemborski, st. p. Korschen.

Heinriettenthal (niem.), os. leśna, pow. człuchowski, st. p. Peterswalde.

Heinrikau (niem.), wś, pow. braniewski, st. p. Mehlsack.

Heinzendorf (niem.) 1.), wieś, pow. nissański, par. Paczków, ma 43 osad, 2017 mr. rozl., kaplicę z r. 1774, krzyż kamienny przy drodze z datą 1254 r. 2.) **H.**, wiele wsi na Szląsku dolnym i średnim.

Heinzendorf, ob. *Jasienica* i *Hyńczyce*.

Heistern (niem.), wś, pow. braniewski, st. p. Mehlsack.

Heisternest (niem.), osada rybacka na półwyspie Hela, pow. wejherowski, ob. *Jastarnia*.

Heitzgrube (niem.), ob. *Radoszów*.

Hejbiny, wieś szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 22 w. od Trok, na wsch. brz. jez. Onikszty, 11 dom., 162 mk. katol. (1866).

Hejbowicze, wś rząd., nad rzeczką Komajką, pow. święciański, 3 okr. adm., o 25 w. od Święcian, 11 dm., 122 mk. katol. (1866).

Hejbowszczyzna, wś włośc., nad jez. Borsuk, pow. święciański, 3 okr. adm., o 50 i pół w. od Święcian, 1 dom, 5 mk. prawosł. (1866).

Hejbudy, z niem. *Heubuden*, wieś w malborskich żuławach, pow. malborski, za Krzyżaków był to folwark, głównie przeznaczony na zapasy siana, które tu z całej okolicy zwozili, około połowy XV wieku ciągnął się las między Kozieliczkami i wsią Hejbudy, sięgał aż do Szadwałdu po prawym brz. Nogaty. Obecnie H. składa się z 8 osad, obejmuje posiadłości 35, włók 137, kat. 179, ew. 75, menon. 176, bapt. 1, dom. 45. Parafia i poczta Malbork, szkoła w miejscu. Odległość od Malborka 1 mila.

Hejdany, ob. *Ligota Polska*, pow. oleśnicki.

Hejdekówka, wś, pow. czerykowski. Było dziedzictwo Gaudentego Hołyńskiego, powiatowego marszałka szlachty, Kościół katol. filialny parafii kościukowickiej. *A. K. Ł.*

Hejdowizna, niem. *Heidewiese*, kol. w pow. bytomskim, niedaleko Brzezinki, 21 mr. rozl.

Hejduki, *Hajduki*. Tak często jeszcze zowią Królewską Hutę. Por. *Hajduk*.

Hejnrykowo, ob. *Jędrychowo*.

Hejsycha, duża wieś, pow. taraszczański, nad bezimienną rzeczką, o 5 wiorst odległa od Stawiszcz, mieszk. 1323 wyznania prawosławnego; cerkiew parafialna i szkółka, ziemi 2116 dzies. wybornego czarnoziemu, położenie jak wioski tak pól należących do niej górzyste, ponieważ tu właśnie przypada najwyższy punkt wyniosłości oddzielającej wody Rosi i

jej dopływów (wpadających do Dniestru), od wód Tykicza wpadającego do Siniuchy (i dalej do Bohu), należała dawniej do stawiskich dóbr hr. Władysława Branickiego, dziś kupiona przez rząd wraz z całym krasiłowskim kluczem należy do udiełów (dóbr lennych).

Hejtus al. *Haytus*, wybudow. do Sianowskiej huty, pow. kartuski, w okolicy lesistej i piaszczystej, niedaleko traktu bitego lezeńsko-pomieczyńskiego (wejherowskiego), przedtem posiadłość starostwa mirachowskiego, na własność wydana r. 1820. Parafia Sianowo, szkoła Pomieczyno, poczta Kartuzy, dokąd odległość $1^1/_4$ mili.

Hel al. *Hela*, małe miasteczko na ostatnim krańcu wąskiego półwyspu Helu wzniesione, pow. wejherowski, należy do miasta Gdańska, dokąd odległość prosto wodą 5 mil, naokoło lądem 14 mil. Ludności liczy 400, dom. mieszkalnych 80. W miejscu jest kościół luterski parafialny o niskiej wieży (dla katolików parafia Jastarnia), szkoła luterska i poczta. Zaraz za miastem, już prawie w morzu, znajduje się wysoka i okazała latarnia morska, r. 1825 na mocnej granitowej podstawie wzniesiona, ma ognisko do rozpoznania obracające się; z góry przepyszny widok na kraj i morze. Ludność tutejsza oddawna używa mowy niemiec., wyznania luterskiego (katolików jest tylko 4). Trudnią się prawie bez wyjątku rybołówstwem, z którego dochody stanowią jedyne bogactwo i utrzymanie; żywią się niemal tylko rybami, używają w nadmiarze alkoholu. Pomimo to lud ogółem czerstwy i zdrowy, mało jednak wykształcony, biegły w sztuce żeglarskiej. Prawie każdy młodzieniec bywa wprzód majtkiem na jakim okręcie kupieckim i szerokie zwiedził kraje, nim się tu jako rybak i stały mieszkaniec osiedlił. Jedna jedyna ulica dość szeroka tworzy całe miasto. W pośrodku niej niby port suchy pełno palów powbijanych, na których porozwieszane sieci rybackie się suszą. Domy niskie, małe, ale schludne, szczytem ku ulicy zwrócone, z małemi swojemi okienkami do okrętów podobne; po większej też części są z resztek rozbitych tu okrętów pozestawiane: nieraz w tych drzwiach ociężałych rozpoznasz ster stary okrętowy; tam ów chlewik to kosz masztowy, w którym majtkowie w górę się podnosili. Mówią, że tutejsza chata może i 100,000 tal. kosztowała dawniejszych panów. Na czele miasta stoją wójt (Stadtvogt) i burmistrz z wybranymi kilkunastu ławnikami czyli radnymi miasta; fata morgana dosyć często ukazuje się nadbrzeżnym mieszkańcom w różnych postaciach. Co się tyczy przeszłości, H. istniała jako rybacka osada od niepamiętnych czasów. R. 1378 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode wyniósł ją do rzędu miast i nadał nowe prawo lubeckie. Na czele stał wójt z burmistrzem i radą; pierwszy miał dozór nad wybrzeżem, drugi zarządzał miastem. Około r. 1400 wydany został nowy wilkierz dla miasta i okolicy. Roku 1449 (?) mieszczanie proszą o pomoc gdańszczan przeciwko kilku z szlachty pomorskiej, którzy im grozili napaścią z przyczyny, że przyjęli u siebie poddanych z dóbr szlacheckich. Około połowy XV wieku zaczęto zakładać nowe miasto na innem dogodniejszem miejscu, nieco na wschód, gdzie teraz stoi. Prawdopodobnie przesiedlenie to połączone, jak się zdaje, z wylewem morza, jak i pamięć lepszych minionych czasów, dało powód późniejszym pokoleniom do różnych baśni ludowych. I tak dziś jeszcze pokazują miejsce w morzu, gdzie stało dawniej bogate ich miasto. Utrzymywało ono handel z najodleglejszemi narodami: z Indyj, Arabii, Afryki złota, pereł, kosztowności przeróżnych było tu podostatkiem, srebro sobie za nic mieli. Ale potem popadli w miękkość i zepsucie, za co ich Pan Bóg skarał. Bo nagle w nocy, to było z pierwszego święta Zielonych świątek na drugie, morze się nadzwyczaj wzburzyło i całe miasto wraz z mieszkańcami i wszelkiemi skarbami w głębiach swoich pogrążyło. W Zielone świątki dnia pierwszego zwykle można to miasto widzieć i podziwiać pałace piękne, domy, strojnych panów, jak chodzą po ulicach i panny zalotne. Rybakom jednak niewolno się tam zbliżyć. Nieraz zdarzało się, że rybak ciekawy nurkiem się puścił na głębinę, ale już więcej stamtąd nie wypłynął. Także i dzwonienie po kościołach tego dnia słychać. Wreszcie pod wieczór śród wichru i burzy cały ten obraz niknie. R. 1453 król Kazimierz oddał Hel gdańszczanom wzamian za część półwyspu Mierzei, którą otrzymał Elbląg. Odtąd magistrat gdański obierał tu 12-stu radnych z wójtem; radni składali im przysięgę i potem burmistrza sami sobie wybierali; wójt powinien był złożyć przysięgę, jako sprawiedliwie sądzić będzie podług prawa luterskiego. R. 1454 otrzymali mieszczanie rozkaz wojewody, dostawienia żołnierzy zbrojnych do Malborka, ale odpisali, prosząc, żeby ich w tem oszczędzić, bo zaledwie 3 pancerze mają, a nadto dzień i noc czuwać muszą, żeby ich piraci nie napadli; potrzebują też swoich ludzi do łowienia. R. 1458 d. 15 czerwca Arndt Zarnecke z Helu zadał niejaką szkodę na morzu kamieńskim okrętom. Za to kamieńczanie każdego z Helu jako nieprzyjaciela chwytali. Dopiero gdańszczanie załatwili spór i Hel obronili. R. 1459 d. 27 marca helanie posłali z prośbą do gdańszczan, ażeby ich na zjeździe malborskim zastąpić zechcieli. Czasu wojny 13-letniej z krzyżakami miasto bardzo ucierpiało; cała ludność musiała wtedy bronić brzegów nietylko naprzeciw krzyżakom, ale i sprzymierzonym z nimi duń-

czykom, liwończykom itd.; ryb podówczas prawie wcale nie łowili, dlaczego do wielkiego upadku i ubóstwa doszli. R. 1482 wyraźnie rozróżniają Stary i Nowy Hel; przy kościele w Nowym H. obsadzony jest proboszcz, w Starym pozostał tylko wikary, z czego wynika, że Nowy H. był już wtedy znaczniejszy. R. 1501 wojew. pomorski Mikołaj Wolkow rozkazuje miastu dostawić żołnierzy zbrojnych na wojnę, ale oni tylko skargę zanieśli do gdańszczan. Około tegoż czasu także i przeciwko gdańszczanom bardzo się użalają, że im dowozu zboża, piwa itd. wzbraniali, przez co nawet głód powstał w mieście. Około r. 1526 przyjęli zniemczeni już wtedy zapewne helanie reformacyą Lutra: nowoobranego pastora swego Henryka sami zobowiązali, żeby im słowo boże po lutersku, tak jak w Gdańsku, opowiadał. R. 1572 w wielkanoc był wielki pożar, przez co część miasta, także i kościół zgorzały. Roku 1577 Ernest Wejher przybył z oddziałem wojska i zmusił miasto do złożenia przysięgi królowi Batoremu. Następnie w czasie szwedzkich wojen przysłali tu gdańszczanie broni i amunicyi, żeby miasto utrzymać. R. 1626 admirał szwedzki Karol Carlsson stanął tu i żądał hołdu dla króla swego Gustawa Adolfa; na zapytanie rady tutejszej, co czynić, odpowiedzieli gdańszczanie, żeby w razie konieczności zabrali, coby się dało i schronili się do Gdańska. Odtąd miasto H. coraz bardziej jeszcze upadało. Także i w religijnym względzie był wielki upadek. — *O kościołach w Helu.* 1) Kościół N. M. Panny w pierwotnym czyli Starym Helu, istniał od najdawniejszych czasów. Przez długi czas był kościoł N. M. P. parafialnym i bardzo słynął u ludu z powodu cudownego obrazu M. Najśw., który się w nim znajdował. Wieść ludowa głosi, że kiedy odległemi czasy M. Boska w Swarzewie się objawiła (ponieważ tam jeszcze kościoła nie było), tu obraz przeniesiono. Dla wielkich łask, jakie się tu działy, zbudowali potem rybacy z Heli kościół w Swarzewie, który początkowo uważany był jakoby własność i filia miasta Helu. R. 1487 piszą helanie do gdańszczan, aby ich obronili, bo pucki starosta chce im kościół swarzewski zabrać i innym proboszczem obsadzić. Odkąd w drugiej połowie XV wieku zaczęto Nowy Hel na innem miejscu budować, kościół ten zamieniony został na filialny. W czasie reformacyi istniał jeszcze, bo wieść głosi, że luteranie obraz cudowny z niego wyrzucili, który do Swarzewa napowrót jest wzięty i dodziśdnia we wielkiej czci chowany u wiernych. Później sponiewierany i opuszczony kościół coraz bardziej upadał, tylko mury mocne długo się zachowały. R. 1702 wizytacya Szembeka pisze o nim, że stał na otwartem polu zupełnie opuszczony; murowane ściany i filary w części tylko były rozwalone. Także i Dr. Praetorius r. 1705 oglądał mury prawie w całości. Obecnie nie ma znaku. 2) Kościół św. Piotra i Pawła w Nowym Helu, nowozałożony w XV wieku, kiedy tu miasto teraźniejsze przeniesiono. Pierwszy przy nim proboszcz zachodzi roku 1482. Ponieważ prawo patronatu otrzymali za króla Kazimierza gdańszczanie, bardzo wcześnie dostał się ten kościół w posiadanie innowierców. Już w r. 1526 ustanowiony był przy nim pierwszy pastor luterski Henryk. Gorliwy biskup Rozrażewski mocno się o kościół upominał, gdy w tem r. 1572 cały zgorzał wraz z częścią miasta. Władza kościelna dopominała się, żeby przynajmniej pozostałe materyały oddano katolikom, ale luteranie wszystko zabrali i na innem miejscu nowy kościół sobie pobudowali. Jako osobliwość przyrodnicza znajduje się kość rybia, wielka i podobna do miecza (Schwertfisch). Bardzo niepokaźne, starożytne figury kamienne oddano ztąd do muzeum w Gdańsku. 3) Kaplica św. Anny także istniała w Nowym dzisiejszym Helu, fundowana r. 1494. Istniał też szpital Bożego Ciała w Nowej H., wspominany r. 1480. Ob. Dr. Prutz, Gesch. des Kreises Neustadt; Brandstätter, Land und Leute des Landkreises Danzig; Fankidejski, Utracone kościoły i kaplice w dyecezyi chełmińskiej; tegoż: Obrazy i miejsca cudowne w dyecezyi chełmińskiej.

Hela, podobno w szerokiej Polsce jedyny półwysep z ludnością polską, w Prusach zachodnich, pow. wejherowskim. Ciągnie się wąskim pasem od Wielkiej wsi na lądzie począwszy aż do miasteczka Hel. Długi jest przeszło 3 mile, szeroki po największej części kroków 1000 do 1200, na ostatnim końcu przy Helu dochodzi ćwierć mili. Z północnej strony Baltykiem otoczony, z południa oblany Pucką zatoką (Putziger Wick), która jest częścią wielkiej zatoki gdańskiej (Danzgier Bucht). Zwierzchnia warstwa całej tej przestrzeni jest prawie bez wyjątku piaszczysta, w ogóle równa, nad poziom morza tylko o 4 do 5 stóp wyniesiona. Tu i owdzie rozściełają się większe lub mniejsze trawą zieloną porosłe łączki. Pod piaskiem 3 do 5 stóp zwykle się natrafiają pokłady torfu, który mieszkańcy pilnie na opał wydobywają. Zadziwia, że na tak wąskiej morzem otoczonej przestrzeni woda zdrowa do picia na każdem niemal miejscu 4 do 5 stóp głębokości się znajduje. Ze strony wielkiego morza ciągną się od wichrów przed wieki usypane wzgórza piaszczyste, które ten półwysep przed zalewem ochraniają. Są to tz. z cudzoziemska dyny (niem. Dünen), 20 do 40 stóp wysokie, koło Helu nawet do 100 stóp dochodzące, miejscami zaś słabsze i niższe. Dawniej, kiedy nikt jeszcze o te dobroczynne usypy nie dbał, łatwo zdarzało się, że wiatr

tu i owdzie suchy i ulotny piasek pozdmuchiwał, a wzburzone i podniesione morze wyspę zalało. R. 1818 zliczono, że woda nie mniej jak na 27 miejscach się przelewała; a r. 1824 naliczono miejsc aż do 124. Nowszemi czasy zaczęto jednak i te usypy pielęgnować. Z wielką ze strony rządu starannością obsiewają je teraz pewnym rodzajem owsa, barszczem tu zwanego, elymus arenarius, który w piasku mocne korzenie puszcza. Przez to nietylko że stary piasek nie ulatnia się, ale i świeży coraz bardziej zatrzymuje. Zresztą wzgórza te na wielu miejscach tem są silniejsze, że wielu nieraz rzędami obok siebie się ciągną. O samym półwyspie nie trzeba myśleć, jakoby był pusty i nagi. Całość od wzgórz nadmorskich aż do zatoki i od Wielkiej wsi aż do Helu jest pięknym zagajem porosła. Najczęściej się napotyka sosnę zwyczajną, ale i brzozy, różne krzewy, olszyny, wicie, jarzębiny, ba nawet dęby często się natrafiają. Po za Jastarnią aż do Helu ciągnie się nawet bór stary, do budynków przydatny. Rząd około tych zagajów jak największą ma dbałość, ani drobnych i suchych gałązek zbierać nie pozwala, żeby się grunt piaszczysty zakrywał i użyzniał. Choć tak piaszczysty i leśny, jest ten półwysep zaludniony stosunkowo dość gęsto. Obejmuje bowiem 4 osady wiejskie i jedno miasteczko. Osady nazywają się, począwszy od lądu poza Wielką wsią: Cejnowa czyli Chałupy, dusz 241, Kusfeld 332, Jastarnia pucka 356 i zaraz za nią Jastarnia gdańska czyli Bór 312 dusz; m. Hel 372 dusz. Pod względem językowym i wyznaniowym zachodzi różnica. Mieszkańcy m. Helu, jako od gdańszczan dawniej zależący, są zniemczeni i zluterzeni. Zato wszystkie inne osady, w starostwie puckiem kiedyś leżące, są szczero polskie i katolickie, a to tak dalece, że nigdzie ani jednego niemca ani żyda niema. Parafie istnieją 2: katolicka w Jastarni i luterska w Helu. Z zatrudnienia są wszyscy mieszkańcy rybakami, i to w jak najściślejszem tego słowa znaczeniu. Jedyny tylko ksiądz i nauczyciel nie są rybacy. Nie masz pomiędzy nimi żadnego, któryby się czem innem trudnił. Nawet rzemieślnika zwykle najpotrzebniejszego, jak szewca, krawca, kowala, nigdzie nie znajdzie. Wszelkie w tym względzie potrzeby, buty, chleb, odzież itd., kupują w miastach na lądzie, zazwyczaj w Pucku lub w Gdańsku. Także pługa żadnego nie ma. Pod żyto jare albo ziemniaki piasek sobie rydlem uprawiają. Wóz bodaj tylko jeden jest na całym półwyspie u proboszcza w Jastarni, o drewnianych osiach i bosych kołach, na którym zaprzężonym w woły odwiedza ksiądz chorych. Wołki tutejsze dość żwawo chodzą, ponieważ nię są, jak gdzieindziej, przy roli spracowane. Z innych zwierząt domowych hodują prawie tylko krowy, nieco owiec i gęsi, kóz zgoła nie znają. Chaty mają z drzewa po największej części w zrąb stawiane, nowe już teraz z cegły budują, którą z niemałym mozołem z lądu na czółnach sobie sprowadzają. Do stajen i chlewów używają często starych czółen płaskich i otwartych, które na połowę rozrzynają, pospołu łączą i mają chlewik gotowy. W domach panuje czystość i ochędóstwo. Prawie wszędzie jest drewniana podłoga położona. Ściany całe obrazami poobwieszane. Obok przestronej głównej izby mieści się pomniejszy alkierz. W sieni komin osobny czyli piekarnik urządzony, w którym ryby tyle potrzebne wędzą i suszą. Ludność rybacka jest postawy wogóle rosłej, zdrowia czerstwego, włosów jasnych. Mężczyźni mają przy łowieniu długie aż po pas buty, kaftan obcisły, od świąt biorą surduty. Niewiasty na głowach czepce o zastrzępionych brzegach, tak jak noszą kaszubki; suknie ich najulubieńsze modre. Dziewczęta nadzwyczaj prędko wyrastają, 11-stoletnie równają się innym 16-stoletnim. Chłopców rodzi się więcej niż dziewcząt, ale potem na okrętach i przy łowieniu niemało ich ginie. Pożywienie rybaków prawie tylko postne, codzień mają ryby na stole; mięsa używają chyba w święto, niedzielę. Wódki począwszy od misyi, którą tu oo. jezuici przed kilkadziesiąt laty odprawili, zgoła nie znają (zato luterscy rybacy w Helu nadmiarem jej używają). O łowieniu ryb, najważniejszem i jedynem prawie zatrudnieniu mieszkańców, tak pisze naoczny świadek (ob. Pielgrzym pelpliński, rok 1874, str. 92): „Codziennie, kiedy wieczorem wychodziłem na przechadzkę, ciągnęli rybacy do morza, po trzech wsiadywali w łódkę i dalej na wodę. „Czemu tak późno w noc wyjeżdżają?" pytałem się. „Jadą na bańki i stornie, odpowiedzieli, a może uda się i skarpi złowić". „Ale co to są bańki, stornie, skarpie?" „Oto widzisz, odrzekł ksiądz proboszcz, nie umiesz ryb po polsku nazwać. Nie dziwuję się tobie, bo i niejeden uczony nasz nie wie iż niemieckie „Flundern" nazywają się albo bańki, kiedy są małe, lub stornie, gdy są większe; ryby „skarpie" nazywają niemcy Steinbutte, a i niejeden polak już je tak nazwał. I zaczął mi dalej opowiadać, jak rybacy, wyjeżdżając teraz po trzech w łódce na noc na morze, pracują przez całą noc aż nazajutrz do obiadu, sieci zapuszczając i wyciągając z głębiny morskiej. A przybywszy do lądu, zaraz odsyłają połów do Gdańska, bo tylko świeże stornie są pokupne. Przespawszy się tedy po obiedzie cokolwiek, rybacy muszą jeszcze przed wieczorem swe sieci naprawić, bo na wieczór ta sama czeka ich praca. Oczywiście, kiedy morze burzliwe, na połów nie wychodzą. A trzeba wiedzieć, że każda ryba ma swój czas do łowienia. I tak

stornie łowią przez 3 miesiące: czerwiec, lipiec i sierpień. Poczem we wrześniu i październiku następuje połów na śledzie, węgorze, brejtlinki, który już tak trudny nie jest, bo sieci na wieczór w morzu tylko zostawiają i nazajutrz rano wyjmują. Najintratniejszy jest atoli połów na łososie, odbywający się na wiosnę w marcu, kwietniu i maju: wtedy cała wieś wychodzi, nawet kobiety i dzieci, na brzeg morza, aby dopomagać przy wyciąganiu do brzegu sieci, poprzednio daleko w morze zapuszczonych. Wielka radość, kiedy połów się uda, bo od połowu łososi zależy zamożność lub ubóstwo rybaków. Zimą co robią rybacy? pytacie się może. Oto niewiasty i dzieci sieci wiążą, a mężczyzni się zatrudniają połowem na psy morskie lub świnie morskie lub łowieniem w sieci kaczek morskich. Z tłuszczu pierwszych tran wytapiają: ich wątroba jest delikatesą, a kaczki dobrze podobno smakować mają. Najciekawszy jest porządek, jakim się rybacy wyspy podzielili dla połowu. Wszyscy mieszkańcy bowiem pojedyńczych wiosek podzielili się na pewną liczbę tż. matszoperyi czyli związków rybackich, z których każdy ma pewne miejsce w morzu do połowu łososi i węgorzy. Śledzie i stornie wolno łowić, gdzie się komu podoba. Na czele matszoperyi stoi tz. szyper, a około niego inni rybacy (maszopi) na cały rok się zgromadzają (maszopują się), nietylko mężczyzni, ale i kobiety i dzieci. Przy podziale zaś ryb czyli zarobku taki jest porządek, że każy mężczyzna żonaty dostaje jednę całą część, wdowa po dawniejszym maszopie połowę tego, kobiety i dorosłe dzieci czwartą część tego co żonaty maszop. Każdoczesny proboszcz odbiera także czwartą część, organista i małe dzieci niedorosłe ósmą część. Rozkład ten wszystkich rybaków na pewne związki sprawia, iż wszyscy zarówno przy połowach zarabiają i że wszyscy równo są albo zamożni albo ubodzy. Wyrabia się w tem nawet pewien porządek społeczny, którym nietylko wewnątrz są połączeni, ale występują nawet przed zwierzchnością świecką. Mowa półwyspiarzy jest stara kaszubska, która w tem zdaje się być dźwięczniejszą od wyrobionej teraz polskiej, że przycisk nie jak my zwykle na przedostatnią, ale i na 3-cią, 4-tą i ostatnią zgłoskę kładzie. Mają też wyrazy gdzieindziej mniej albo wcale nie znane, jak np. perzynko = cokolwiek, bokadość = wiele, wszeternasto = wszystko, babnica = kruchta, nogawica = pończocha, stateczk = sądek piwa. Osobliwie wyrażenia rybackie i żeglarskie, nie wiedzieć zkąd wzięte, używane teraz jeszcze przez niemców w Helu. I tak kotwica zowie się u nich draga, wiosła remy, cisza morska glada, statek otwarty, na którym jadą, brat, sieci na śledzie mance, sieci na stornie cezy, głębia morska szur, latarnia morska szur; ląd stały zowią krajem. Niektóre wyrazy z niemieckiego wzięte, np. zamiast łowić mówią fiszować. Zato płynąć po morzu nazywają biegać. Jeżeli który z rybaków sadzi się na mowę polską, mówią o nim, że polaszy. Jak lud tu pracowity, tak i pobożny. Świąt jest wiele na wyspie, jak np. św. Rocha, św. Anny, Ofiarowania M. B., św. Walentego, św. Barbary, św. Michała, św. Jana Chrzciciela i inne, które w sam dzień obchodzą, choć gdzieindziej oddawna już zaniechane. Oprócz tego każda wieś ma jeszcze swoje osobne: św. Patrona szczególnego, jak np. Jastarnia pucka św. Józefa, Kusfeld św. Antoniego, Jastarnia gdańska (Bór) św. Rozalią, które także uroczyście obchodzą. Uderzająca ich prostota i pobożność w kościele. Przedewszystkiem celują swym śpiewem. Jak czyste fale wód morskich bez przestanku się unoszą i spuszczają, bez przerwy dążąc do brzegu, tak też śpiew ten z silnych wydobyty piersi czasem trzema, czterema i więcej głosami przy najakuratniejszem crescendo i descrescendo bez pauzy dąży silnym rytmem, nie taktem, do chwały Boskiej i do zbudowania siebie i bliźniego. Zaiste, nigdzie jeszcze tak dobrego śpiewu ludowego nie słyszałem, jak u rybaków w Jastarni. Najserdeczniej się modlą śpiewając, a melodya jest tak piękna, że każdego zachwyca. Często przed nabożeństwem jeszcze szedłem do kościoła, aby tylko temu śpiewowi się przysłuchać i rozkoszować w tem morzu głosów i melodyj. Spytać się rybaków, kto ich śpiewać nauczył, sami nie wiedzą. Ich pradziadowie od wieków już tak śpiewali. A zapewne i po nich wnuki i prawnuki śpiewać tak będą, bo tu już małe dzieci od trzech do czterech lat nietylko różaniec, ale i inne pieśni śpiewać potrafią. Nauczyły się tego podczas wieczorów zimowych przy wiązaniu sieci, a największą ich uciechą jest siedzieć przed kościołem i nucić za tymi co w kościele śpiewają. W parafiach sąsiednich „kraju" już nie znają śpiewu rybackiego. Zato innych piosnek światowych, frętówek, zgoła żadnych nie znają. Sakramenta małżeństwa nikt tu nie przyjmie, tylko na mszy św. Także i pogrzeby ze mszą się odprawiają. Przy pogrzebach jest zwyczaj, że na grobie zaraz krzyż stawią z napisem, który już w domu poprzednio zrobili i przed trumną niosą. Małżeństwa (zwykle w obrębie pojedyńczych wiosek dla pewnego antagonizmu) iście po chrześciańsku zawierają: którzy się sobie upodobali, biorą się z wiedzą rodziców. Wesele odbywa się u tej strony, gdzie większy dobytek albo wygoda, i wcale niepotrzeba, iżby w domu narzeczonej się odprawiało. Chłopaków tylko dziewczęta częstują na weselu. Nowożeńcy sami o sobie radzić powinni.

Niema tu zwyczaju, aby rodzice chudobę swoją dzieciom oddawali, chyba późno i przy śmierci. Nawet dom mieszkalny sam sobie wystawić muszą, którzy się do małżeństwa zabiorą. Poprzednio też każdy chłopak zarobił sobie nieco grosza, przebywszy, jako jest ogólny zwyczaj, kilka lat w służbie na okręcie. Czytać i pisać każdy rybak potrafi, dzięki szkołom, które w każdej wiosce się utrzymują. Gazety pilnie czytują, osobliwie Pielgrzyma z Peplina i Przyjaciela ludu z Chełmna, obecnie z Poznania. W ogóle lud to ciekawy, jak i nasi bracia górale. Kiedy kto cudzy zjawi się w ich wiosce, zaraz na ulicę dzieci i dorośli wychodzą i o wszystko pytają. Pod względem gminnego urządzenia, tworzą rybacy jak najzupełniejszą rzeczpospolitą. Cokolwiek gminy dotyczy, gminną też naradą obmyślane i rozstrzygnięte być powinno. W takim razie sołtys nakazuje zebranie. Wysłany chłopiec chodzi od domu do domu, wołając głośno „do gromady". A gdy się wszyscy zbiorą, obradują. Staropolskim zwyczajem jednozgodność rozstrzyga i nieraz zdarzy się, że bez skutku rozchodzą się, bo niebyło zgody. Panuje także oddawna wspólność majątku na wyspie. Wspólny pasterz wygania bydło na paśnik, także i łąki są wspólne. Siano w kopki grabią i tak się dzielą dla jak największej sprawiedliwości. Jednego z pomiędzy siebie obiorą, oczy mu zawiążą i w środek ustawią, że nie widzi; a inni tymczasem obchodzą z kolei do kopek i pytają komu ta a ta się należy. Na co on rybaka jakiego nazwie, aż wszystkie podzielą. W końcu dodać należy, że i rząd pruski po ojcowsku obchodzi się z rybakami. W wewnętrzne ich stosunki i starodawne urządzenia nie mięsza się, żadnej policyi ani żandarma tam niema. W obliczaniu podatków umiarkowany, sól potrzebną do ryb zasalania po tańszej cenie spuszcza. Szkoły, jako się wspomniało, dla każdej wioski założył rząd. Także i parafią katolicką w Jastarni on głównie uposażył. Poczty piesze codziennie tam i napowrót po całym półwyspie przebiegają. Nawet stacya telegr. w ostatnim czasie została założona w Jastarni. Dla wygody żeglujących zbudowane są i utrzymywane na półwyspie dwie latarnie morskie, w Jastarni gdańskiej i w Helu. Z dawnych jeszcze polskich czasów wspomnieć należy, że za królów Władysława i Kazimierza założono na półwyspie dwa forty, Władysławowo i Kazimierowo nazwane, dla lepszej obrony floty polskiej, którą tu w Puckiej zatoce ustanowić zamierzono. Obecnie nie ma po tych fortach ani pamięci, gdzieby się znajdowały, ani znaku jakiego. Zapowne nie zostały one jeszcze na dobre wykończone, kiedy je szwedzi albo inny jaki nieprzyjaciel zniszczył. O szwedach przynajmniej wiadomo, że wiele temu półwyspowi dokuczali. Na mapie sztabowej podane są 2 wyniosłe pagórki nad brzegiem otwartego morza z przeciwnej strony miasta Helu położone, na jednym stoi napis „Schweden B.", na drugim „Russen B.", ale o ich znaczeniu nic nie wiadomo. *Ks. F.*

Heland (niem.), ob. *Borowa góra.*

Helbersdorf, (niem.), ob. *Goczo.*

Helbingsau (niem.), *Haligowce.*

Helbinów, mylnie *Gielbinowa*, wś, powiat bałcki, par. Krzywe jezioro, gmina Wielki Bobryk, 1550 mk., w tej liczbie 771 żydów. Ziemi włośc. 1412 dzies., 52 dm. i 314 kolonistów żydów. Bucholc posiada tu 299 dzies.

Helcmanowce, węg. *Helczmanócz*, niem. *Hansdorf*, wś, w hrab. spiskiem, w dystr. gielnickim, w dolinie rzeki Gielnicy, śród pięknych Rudaw spiskich, od Gielnicy na połd.-zach. w odl. 7 kil., a od Mniszka 5 kil. na płn.-wsch. Wieś ta, należąca do górniczego okręgu, powstała w r. 1326. Założył ją niejaki Kunchman, sołtys ze Sławkowa w hr. szaryskiem i nadał jej nazwę Kunchdorf. Pod tą też nazwą t. j. Kunchfalva, podaje ją Fejer w swoim Cod. dipl. hung. civ. et eccl. w tomie VIII, cz. 3, str. 140; również Wagner, Anal. Scep. I, 449. Parafia ruska. W r. 1876 było w H. 32 kopalń, które z 17 gór dostarczyły 25425 kil. rudy miedzianej, a z 4 gór 3127 kil. miedzi i srebra. *Br. C.*

Helcnarowice, ob. *Hecznarowice.*

Heldervorwerk (niem.), ob. *Smarchów*, powiat namysłowski.

Helebartyn, góra w obr. gm. Suchodoła. W pow. dolińskim, od wsi na południowy-zachód w Beskidzie lesistym; od grzbietu lesistego, Lipowicą zwanego, ku płn.-wsch. odrywa się odnoga ze szczytem H. Taż odnoga rozdwaja się tutaj na ramię wschodnie, ze szczytem Czarną Horą (866 m.), i zachodnie ze szczytem Czarnym Wierchem (892 m.). Z pod stóp wypływa kilka potoków górskich, przerzynających obszar wsi Suchodołu a wpadających do Czeczwy (ob.). Wzniesienie H. 1035 m.

Helena, wieś, powiat wieluński, należy do dóbr Kuźnica Grabowska, ma 61 osad, 1155 mr. gruntu nadanego włościanom.

Helena, jaskinia, ob. *Czortowiec.*

Helena, na Orawie, ob. *Ilona.*

Helena Św., niem. *St. Helena*, folw., pow. bukowski, należy do domin.: Brody; 1 dom, 24 mk.

Helenapol, ob. *Chwalęcinek.*

Helenenhof (niem.) 1.) folw. do wsi rycer. W. Czapielsk, pow. kartuski, par. Prągowo, szkoła Czapielsk, poczta Stęgwałd, odległość od Kartuz 2 i pół mili. 2.) **H.**, folw., powiat świętosiekierski, st. p. Braniewo. 3.) **H.**, ob. *Grabionna.*

Helenenhof (niem.), ob. *Lenschütz*, powiat kozielski.

Helenenthal (niem.), dobra i kol. założona w r. 1861, pow. lubliniecki, par. Woźniki, mają 2356 mr. rozl. Do r. 1835 był to las, który leżał w król. Polskiém i przy prostowaniu granicy dostał się Prusom. *F. S.*

Helenien, folw., powiat międzychodzki, 2 dm., 40 mk.; należy do dom. Lubikowa (Liebuch).

Heleniewo, folw., pow. ciechanowski, gm. Zalesie, paraf. Krasne, należy do dóbr hr. L. Krasińskiego Augustów, liczy 20 mk., 2 budynki mieszkalne.

Helenin, wś, pow. włodawski, gm. Wola Wereszczyńska, par. Wereszczyn.

Helenin, wś, pow. kowelski, gm. Borowno, o 55 w. od Kowla, ma 78 dm., 428 mk., 1527 dzies. ziemi włośc. Folw. H. wchodzi w skład dóbr Borowno Drzewieckich. Gleba nieurodzajna: piasek, sap, ił, torf. *A. Br.*

Heleniszczów, ob. *Holeniszczów.*

Helenka 1.) folw., pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Sochaczew. Utworzony na terytoryum dóbr Żuków. 2.) **H.**, wś, pow. siedlecki, gm. Stara wieś, par. Mordy.

Helenka, przys. Radenic.

Helenków, wieś, powiat brzeżański, liczy 603 mk., między tymi 302 męż., 301 kob., 299 rzym kat. należących do parafii w Kozowie, 285 gr. kat. również do parafii w Kozowie należących. Osada ta założona została w bieżącem stuleciu przez Muszyńskich, ówczesnych właścicieli Kozowy, na kozowskich gruntach; głównym zastępem oyli mazury, ściągnięto jednakże i rusinów z pobliskich miejscowości rozległych wówczas dóbr kozowskich; przestrzeni ma 1397 mr. roli ornej, 61 sianożęci, 70 ogrodów, 17 pastwisk, 23 dróg, 2 morgi stawu. Tamże jest szkoła filialna do Kozowy 3-klasowa o jednym nauczycielu, do której uczęszcza 30 dzieci. Własność Józefa Milińskiego.

Helenkowo 1.) wś i rum., pow. rypiński, gm. Chrostkowo, par. Ruże; odl. 18 w. od Rypina, liczy 2 dm., 28 mk., 5 mr. rozl. 2.) **H.**, folw. dóbr Poniemoń, pow. władysławowski, gm. Swiatoszyn, par. Poniemoń. Ma 1 dom, 2o mk.

Helenopol 1.) folw., powiat kościański, 1 dom, 21 mk., należy do dom. Borowa. 2.) **H.**, lub *Helenopole*, folw., pow. kościański, 2 dm., 29 mk.; należy do dom. Wilkowa polskiego (Wilke polnisch). 3.) **H.**, niem. *Helenpol*, leśnictwo, pow. krotoszyński, 1 dom, 12 mk., należy do dom. Baszkowa. *M. St.*

Helenów 1.) pow. błoński, gm. Helenów, par. Nadarzyn, na płd.-wschód od Pruszkowa o 3 w. W 1827 r. było tu 5 dm., 72 mk. Dobra H. składały się z folw.: Parzniewa, Gąsina, Popówki i Strzeniówki, rezydencyi H., osady wieczysto-czynszowej Helenówek, osady leśnej Chojak, tudzież wsi: Parzniew, Strzeniówka, Nowa wieś, Gąsin, Kanie i Granice. Własność to była hr. Potockich. Rozległość wynosiła gruntów dworskich mr. 2808; w rezydencyi Helenów pałac piętrowy murowany, ogród, park obszerny i staw; bud. dworskie ubezpieczone na rs. 41816, gorzelnia i browar. Wieś Parzniew osad 7, z gruntem mr. 24; wś Strzeniówka osad 16, z gruntem mr. 430; wś Nowa wieś osad 22, z gruntem mr. 530; wś Gąsin osad 12, z gruntem mr. 62; wś Kanie osad, 20 z gruntem mr. 582; wś Granice osad 11, z gruntem mr. 240. Gmina H. należy do sądu gm. okr. II w Grodzisku, st. p. w Pruszkowie, liczy 15298 mr. obszaru i 4152 mk. Lasów w gminie jest 1036 mr. Należą tu Brwinów folw. i wś, Biskupice folw. i wś, Wilhelmów folw., Helenów folw. i kol., Helenówek kol., Gąsin folw. i wś, Granica wieś, Grudów folw. i wś, Domaniew folw. i wieś, Kanie wś, Krosna kol. i wś, Kotajec wś, Kotowice folw. i wś, Komorów folw., Moszna fol. i wś, Marynin kol., Milencin folw., Nowa wieś wś, Otrembusy folw. i wś, Parźniew folw. i wś, Popówka folw. i wś, Strzeniówka folw. i wś, Sokołów wś, Suchylas kol., Falencin wś i kol., Chojak osada, Czubin folw. i wieś. 2.) **H.**, wś, pow. radzymiński, gm. Radzymin, par. Kobyłka. Por. *Czarna.* 3.) **H.**, wś, pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, parafia Gombin. Helenów I liczy dm. 19, mk. 158, ziemi żytniej mr. 242. H. II, wś, liczy dm. 9, mk. 78, posiadają ziemi żytniej mr. 240. 4.) **H.**, kol., nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Krzymów; odl. 15 w. od Konina. Liczy 251 mr. obszaru, 159 mk., położenie nizkie. Folw. H. należy do dóbr Krzymów. 5.) **H.**, wś, pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Kleczew; odl. od Konina 17 i pół w., od Slesina 4 i pół w., ma 101 mr. obszaru i 27 mk. Por. *Gosławice.* 6.) **H.**, folw. dóbr Piegonisko, pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice. 7.) **H.**, folw., pow. łęczycki, gmina Leśmierz, par. Modlna, o 6 w. od Piątku, ma 93 mr. rozl., oddzielony od dóbr Jasionna. 8.) **H.**, kol., pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary. 9.) **H.**, wś, pow. piotrkowski, gmina Wadlew, par. Dłutów. Należała do dóbr Grabica w par. Krzepczów. 10.) **H.**, wś, powiat rawski, gm. i par. Budziszewice, o 26 w. od Rawy, o 2 i pół od Budziszewic, 44 mk., 109 mr. rozl., szkoła gminna 1-klasowa. 11.) **H.**, kol. i wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Kowala Stępocina. Liczy 8 dm., 92 mk. i 217 mr. ziemi włośc. Por. *Dąbrówka zabłotnia.* 12.) **H.**, wś, pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwoleń. Liczy 9 dm., 43 mk., 98 mr. obszaru. Należała do dóbr Grabów. 13.) **H.**,

wś włośc., pow. kozienicki, gm. Bobrowniki, par. Głowaczów. Liczy 14 dm., 126 mk. i 298 mr. obszaru. 14.) **H.**, wś, pow. kozienicki, gm. Tczów, par. Zwoleń. Liczy 13 dm., 65 mk. i 254 mr. obszaru. 15.) **H.**, wś włośc., pow. kozien., gm. Oblassy Janowiec. Liczy 19 dm., 145 mk.; 352 m. ziemi włośc. 16.) **H.**, wś, pow. lubelski, gm. Jastków, par. Garbów. Nie zamieszczony w spisie urzęd. (Pam. Kniżka gub. lubelskiej z 1872 r.). 17.) **H.**, folw., pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Blinów. 18.) **H.**, folw. siedlecki, gm. Wiszniów, par. Zbuczyn. Ma 2 dm., 2 mk. i 289 mr. obszaru. 19.) **H.**, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Wodynie. Liczy 11 dm., 48 mk. i 54 mr. ziemi. 20.) **H**, wś, pow. węgrowski, gm. Ossówno, parafia Wierzbno. Ma 4 dm., 27 mk. i 72 mr. obszaru. 21.) **H.** stary i H. nowy, wś, pow. garwoliński, gm. Sobolew, par. Łaskarzew. Liczy 14 dm., 131 mk. i 195 mr. obszaru. 22.) **H.**, folw. należący do dóbr Rusków (ob.), powiat konstantynowski. 23.) **H.**, folw. dóbr Gostkowa, pow. ostrowski. 24.) **H.**-Gadomie, osada, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Bogate, odl. o 11 w. od Przasnysza, posiada browar, liczy 4 dm., 23 mk., 173 mr. gruntu. 25.) **H.**-nowy, wś, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Bogate, odl. o 10 w. od Przasnysza, liczy 17 dm., 231 mk., 377 mr. gruntu. 26.) **H.**-stary, wś włośc., pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Bogate, odl. o 8 w. od Przasnysza, liczy 19 dm., 245 mk., 443 mr. gruntu. 27.) **H.**-Wacławizna, os., pow. przasnyski, gmina Karwacz, par. Bogate, odl. o 10 w. od Przasnysza, liczy 2 dm., 13 mk., 72 mr. gruntu. 28.) **H.**-Wedmanowo, os., pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Bogate, odl. o 11 w. od Przasnysza, liczy 1 dom, 6 mk., 129 morgów gruntu. 29.) **H.**-Zalesie, osada, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Bogate, odl. o 10 w. od Przasnysza, liczy 1 dom, 6 mk., 129 mr. gruntu. *Br. Ch.*

Helenów, ob. *Gumbie.*

Helenów 1.) dobra, pow. wilejski, niegdyś własność ks. Ogińskich, attynencya Mołodeczna, później z eksdywizyi zasądzona Krysztofowi i Tekli z Łopacińskich Mackiewiczom, którzy ją sprzedali Frdynandowi Wasilewskiemu. 2.) **H.**, dobra, pow. wilejski, własność Juszkiewiczowej. 3.) **H.**, folw., powiat wiłkomierski, par. szacka, Andrzeja Gintowta; włók 9. 4.) **H.**, zaśc., pow. kowieński, okr. adm. Janów, par. Wędziagoła, o 14 w. od Janowa, ma 1 dom, 12 mk., należy do dóbr Dolna Kułwa Downarowiczów. 5.) **H.**, wieś i folw., pow. rossieński, par. lalska. R. 1862 folw. należał do Łopattów.

Helenów, przys. Szklar, pow. rzeszowski.

Helenów, ob. *Grabów,* pow. ostrzeszowski,

Helenówek 1.) wś i os. fabryczna, powiat błoński, gm. Helenów, par. Nadarzyn. 2.) **H.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Maryampol, par. Głowaczów. Liczy 8 dm., 63 mk. i 120 mr. ziemi włośc.

Helenowiecka słobódka, pow. kamieniecki, par. Kamieniec, własność Kulczyckiego. R. 1868 miała 17 dm.

Helenówka 1.) pow. warszawski, gmina Pruszków, par. Pęcice. 2.) **H.**, pow. będziński, gm. i par. Żarki. Jestto przyległość do dóbr Żarki.

Helenówka, wieś, pow. wasylkowski, okr. adm. II, gmina motowidłowsko-ksawerowska (wołost), od stacyi kol. żel. Motowidłówki wiorst 6, od Kijowa wiorst 40, od Wasylkówa wiorst 15, od szosy idącej z Kijowa do Żytomierza wiorst 40. H. graniczy na północ z dobrami Sołtanówka Józefa z Poradowa Rulikowskiego, na południe z dobrami Chwastowskiemi dawniej biskupiemi, dziś rządowemi, na wschód z Białą Cerkwią hr. Władysława Branickiego, na zachód z Motowidłówką. Rozległość gruntów dworskich (czarnoziem) ornej ziemi 2000 mr. nowo polskich, lasu dębowego 300 m. n. p., ogrody, stawy, drogi, nieużytki 70 m. n. p. Wysiewa rocznie: oziminy 666 m. n. p. 200 p.; jarzyny 666 m. n. p. 200 p., pod ugorem 666 m. n. p. 200 p. Gruntów włościańskich 2000 m. n. p.; chat 200, mężczyzn 500, kobiet 580, wszyscy są wyznania prawosławnego. Włościanie mają 300 krów dojnych, 2000 owiec, 600 koni roboczych. Parafia rzymsko-katolicka jest w Motowidłówce, kościół i cerkiew zbudowane były na początku bieżącego stulecia przez Józefa z Poradowa Rulikowskiego, marszałka wasylkowskiego. Wieś H. dawniej stanowiła część dóbr motowidłowskich, które od kilkuset lat należały do Rulikowskich i ich przodków po kądzieli. W pierwszej połowie XVIII wieku Józef z Poradowa Rulikowski podczaszy bełzki wziął te dobra w posagu po żonie Teofili Ligęza Kurdwanowskiej herbu Półkozic. Kurdwanowscy wzięli po Aksakach. H. założoną została w 1809 roku przez Józefa z Poradowa Rulikowskiego marszałka wasylkowskiego; nazwana od imienia pierwszej jego żony Heleny Chojeckiej. Plan, według którego zbudowaną została wieś znajduje się dotąd w rękach właściciela; wieś, ma ulice szerokie, ogrody włościan obszerne, częścią fruktowe, częścią warzywne, od czasu założenia jej nie było tu ani pożarów ani epidemij żadnych; ludność zdrowa, pracowita, zamożna i bardzo dawniej do swych panów przywiązana i wierna. W głębokich jarach graniczących z ogrodem właściciela, w których przepływa strumień i dziś są stawy, miały być według tradycyi ludowych w przeszłym wieku, mieszkania i kryjówki hajdamaków, będących postrachem oko-

licznych wsi. Te tradycje tak się dotąd zachowały u ludu, że prawie każda chata ma żelazny sztyl to jest pręt ostry na końcu, którym wszyscy mężczyzni, kobiety i dzieci szukają ciągle skarbów, jakoby ukrytych przez hajdamaków. W roku 1880 za pomocą takiego sztyla znaleziono ogromną płytę kamienną 200 pudów ważącą, na której jest liczba 7. Kopano w różnych kierunkach, lecz nic nie znaleziono, zawsze jednak najpewniej ten kamień był przywieziony, bo nigdzie w okolicy się nie znajdują. Na granicy gruntów helenowskich znajdują się mogiły Perepiat i Perepiatycha; oprócz tego na gruntach tychże jest wielka mogiła nazwana dziś Rozkopana; w niej komisya archeologiczna kosztem członka swego cywilnego gubernatora kijowskiego Fundukleja, w obecności p. Iwaniszewa rektora kijowskiego uniwersytetu, p. Selina profesora tegoż uniwersytetu i innych, wykopała w r. 1846 wiele rzeczy mających wielką cenę archeologiczną, znajdujących się obecnie w Kijowie. W tymże roku wydaną została książka o tych wykopaliskach. W 1879 roku znany autor i archeolog Edward z Poradowa Rulikowski w asystencyi Józefa z Poradowa Rulikowskiego i Antoniego Orzeszki, rozkopał w lesie należącym do dóbr H. mogiłę i bardzo ciekawe przedmioty z epok przedhistorycznych tam znalazł; w 1880 r. została wydaną osobna książka. Ogród właściciela Helenówki 40 mr. n. p. zajmujący, oprócz pięknej pozycyi, gustownego praktycznego urządzenia zasługuje na szczególną uwagę bujną roślinnością. Obecnym właścicielem jest Edmund z Poradowa Rulikowski, marszałek wasylkowski, jedyną zaś jego sukcesorką Eliza Tuszowska, mieszkająca we Włoszech koło Pizy w San Giulliano, znana pod pseudonimem Juliusza Moërs z Poradowa autorka. *Erazm Rulikowski*

Helenówka 1.) mała wioseczka, pow. kamieniecki, par. Kamieniec, wraz ze Słobodką i Floryanówką ma 274 mk., w tej liczbie 31 jednodworców. Ziemi włośc. 165 dzies., dworskiej 350 dzies., dm. 40. Należała do Wilczopolskich, dziś Kulczyckich. 2.) **H.**, wś, pow. bracławski, gm. Obodno, par. Woronowica, nad rz. Kobylną, 83 domy, 350 dusz, do 600 dzies. ziemi włośc. Wieś ta wraz z Michałowką do 1500 dzies. ziemi, skonfiskowana w r. 1863 Krasickim, przedtem własność Szczeniowskich. 3.) **H.**, wś, pow. jampolski, 368 mk., ziemi włośc. 369, dworskiej 394 dzies., domów 70. Własność ks. Wittgenstejna. 4.) **H.**, ob. *Kodema*. 5.) **H.**, ob. *Sutkowce*.

Helenówka, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 73, od Dziewieniszek 42, dm. 15, mk. katol. 108, prawosł. 28.

Helenówka, st. poczt. i st. dr. żel. konstantynowskiej w gub. ekaterynosławskiej.

Helenowo 1.), kol., pow. gostyński, gmina Pacyna, par. Susserz. Liczy dm. 25, mk. 265. Założona w r. 1861 na gruntach do folw. Słup należących, posiada gruntu mr. 519. w tem 90 m. łąk, na 5-ciu morgach średniego gatunku jest pokład torfu na łokieć głęboki. Wiatrak. 2.) **H.**, folw., pow. ciechanowski, gm. Zalesie, par. Krasne, odl. o 25 w. od Ciechanowa, liczy 3 dm., 38 mk., 511 mr. gruntu. 3.) **H.**, folw. i os., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo. Folw. liczy 2 dm., 18 mk., odl. 22 w. od Sejn. 4.) **H.**, ob. *Helenów*.

Helenowo 1.), folw. pryw., pow. wilejski, o 23 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dom, 17 mk. (1866). 2.) **H.**, folw. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 1 dom, 28 mk., z tego 24 katol., 4 żydów (1866). 3.) **H.**, folw. pryw., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 25 w. od Szczuczyna, 27 mk. (1866). 4.) **H.**, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 74, od Dziewieniszek w. 34, dom. 11, mk. kat. 92, staroz. 10 (1866). 5.) **H.**, wieś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 42 w. od Oszmiany, 5 dm., 49 mk , z tego 35 prawosł., 14 katol. (1866). 6.) **H.**, folw. szlach., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 32 w. od Oszmiany, 1 dom, 35 mk., z tego 30 prawosł., 5 kat. (1866). 7.) **H.**, dobra, pow. dzisieński. Niegdyś attynencya dóbr Szarkowszczyzny, dziedzictwo Jana Nikodema Łopacińskiego, starosty łoździejskiego, od żony jego Heleny z ks. Ogińskich miano przybrało. R. 1802 przeszło na własność Rafała Ślizienia instygatora lit. i kawalera ord. pol., od którego dostało się synowi Stefanowi i Konstancyi z Wołłowiczów; syn tej pary Alfred Ślizień sprzedał H. księdzu Janowi Szyrynowi, którego synowiec Aleksander dziś H. posiada. Rozl. dzies. 1242, dusz 127. Okrąg wiejski H. w gm. Nowy-Pohost, liczy w swym obrębie wsie: Krawczenki, Kozaki, Ostrowlany, Buda, Komarowszczyzna, Karcze, Dworyszcze, Żerebce, Pasze, Bildziugi, 8.) **H.**, niewielki folw., pow. słucki, do r. 1874 wchodził w skład ordynacyi kleckiej książąt Radziwiłłów, odtąd w skutek układu rodziny wraz z innemi folwarkami dołączony do ordynacyi nieświeskiej. 9.) **H.**, wieś, pow. piński. w 3 okr. polic., dawniej Sołtanów, potem Bąckiewiczów, Wiszniewskiego, obecnie radcy st. Kuklińskiego; mieszk. 86.

Helenowo 1.), niem. *Helenenau*, folw., pow. poznański, 3 dm., 23 mk., należy do dom. Lussowa. 2.) **H.** lub *Helenów*, folw., pow. ostrzeszowski, 2 dm., 22 mk., należy do dom. Grabów (Grabow Vogtei). 3.) **H.**, folw., pow. inowrocławski, 2 dm., 43 mk., należy do dom. Tuczna. *M. St.*

Helenowo, folw. wsi szlach. Zduny, wła-

sność majoratu obszernego w Spęgawsku, blisko traktu bitego starogrodzko-tczewskiego i stacyi kolei żel. w Swarożynie, pow. starogrodzki. Parafia Kokoszki, szkoła w Ciecholewach, poczta Swarożyn. Odległość od Starogrodu 1/4 mili.

Helenowskie, sioło, pow. sławianoserbski gub. ekaterynosławskiej, st. poczt. przy trakcie bocznym, o 42 w. od stacyi Orzechowskiej, leżącej przy szosie z Bachmuta do Sławianoserbska.

Helenpol, dobra, pow. dzisieński, własność Billewicza, o 16 w. od Dzisny, 3 okr. adm. R. 1866 było 7 mk.

Heleńsko, niem. *Halensko*, wieś, pow. wielkostrzelecki, par. Stubendorf, o 1.45 mil od W. Strzelc, założona 1324 roku, ma 11 osad, 110 mr. rozl.

Heleny Św., folw., ob. *Brody*.

Helfenstein (niem.), ob. *Lipnik*.

Heliasz, szczyt w halach liptowsko-orawskich, zajmujących zachodnią dzielnicę pasma Tatr, na granicy Liptowa i Orawy; wznosi się on w dzielnicy tych hal. Między przecznicą Łuczki—Osadka od zach., a przecznicą Sielnica—Zuberzec wzniósł się szczyt Heliasz. Ściślejsze ograniczenie jego tworzą doliny potoku Małacińskiego, na najnowszych mapach (Z G. C. XXI) Sestrzec (Sestré) zwanego, od zach. i dolina św. Anny od wschodu. Szczyt Heliasz wznosi się 1189 m. (pom. wojsk.). Od niego na południe wybiega ramię poprzeczne, tworzące zbocza wymienionych dolin, długie na 2200 m., kończące się na południu daleko wyższym szczytem Paterową zwanym. Wysokość jego czyni 1209 m. Grzbiet ten pokrywają lasy. *Br. G.*

Heliaszówka, szczyt w Beskidzie niskim, na granicy Galicyi i Węgier, a na granicy gmin Piwnicznej (Galicya) i Litmanowej (Węgry, Spiż); wznosi się do wysokości 1024 m. Z pod północnych jejgo stóp wytryska potok Czercze, wpadający pod Piwniczną do Popradu a od południa potok Ruski, przepływający wś Granastów (ob.) i wpadający do Popradu.

Helicha, przysiołek do Hermanowic w powiecie przemyskim, o 6 kil. na płn. zachód od Hermanowic, na lesistem wzgórzu. Karczma na płd. od przysiołka położona wznosi się 422 m. npm. Wody płynące z płd. wsch. stoku tego wzgórza zabiera potok Błonia, uchodzący w Nehrybce do Wiaru. Ob. Hermanowice.

Heliodorowo, wieś i gm., pow. chodzieski, 68 dm., 481 mk., 392 ew., 84 kat., 5 żydów, 156 analf. Poczta i gośc. w Szamocinie o 4 kil., st. kolei żel. Białośliwie (Weissenhöhe) o 8 kil. *M. St.*

Hellefeld (niem.) 1.), kolonia i gm., pow. krotoszyński; 2 miejsc.: a) H. kol.; b) folw. Richterhof, 54 dm., 330 mk., 306 ew., 24 kat., 54 analf. 2.) **H.**, leśnictwo, (zowią je też *Jasnopole*), 3036 mr. rozl., należy do księstwa krotoszyńskiego.

Hellersfleiss (niem.), kol., pow. opolski, par. Proszków, ma 4 osady, 13 mr. rozl. i leśnictwo rządowe.

Hellewald (niem.), ob. *Helwałd*.

Hellwigshof (niem.), os., pow. elbląski, st. p. Elbląg.

Helmany, niem. *Hellmahnen*, wś, pow. łecki, st. p. Prostki.

Helmeczke (węg.), ob. *Chomec*.

Helmet (niem.), dobra i parafia w gub. ryskiej, pow. felliński.

Helmsdorf (niem.), ob. *Helmstorf*.

Helmsgrün (niem.), dawniej *Warowen*, ob. *Karczewnik*, folw., pow. chodzieski, należy do dom. Oleśnice górne (Oberlesnitz).

Helmstorf (niem.), ob. *Mechnacz*., folw., powiat szubiński.

Helowski, niem. *Heloweske* lub *Helowske*, folw., pow. międzyrzecki, 2 dm., 13 mk., należy do olędrów Lubenhauland.

Helsingfors, miasto główne W. X. Finlandzkiego, o 413 w. od Petersburga. Parafia katolicka H. dekanatu petersburskiego ma dusz 2228, kaplicę w Sweaborgu.

Helusz, przysiołek Kramarzówki.

Helvigau (niem.), ob. *Albigowa*.

Helwałd, niem. *Hellewald*, kol., pow. olesiński, o milę od Gorzowa, ma 20 osad, 200 m. rozl., leży o 800 st. par. npm.

Hely, wyraz madjarski, oznacza „miejsce".

Hełm, *Chełm*, *Chełmo*, *Chełmno* (ob.).

Hełp, *Chełp*, *Chełb*, os., pow. konecki, gmina Gowarczów, par. Końskie. Zakłady żelazne, 1 dom, 15 mk., 24 mr. ziemi. Należy do dóbr i fabryk żelaza hr. Wielhorskiego.

Hempelshube (niem.), folw., pow. królewiecki, st. p. Wulfshöfen.

Hemsko lub *Chemsko* (Gollmütz), wś, pow. międzychodzki, 57 dm., 549 mk., 40 ew., 509 kat, 41 analf. 2.) **H.**, domin., pow. międzychodzki, 1672 mr. rozl., 10 dom., 140 mk., 40 ew., 100 kat., 23 analf. Poczta w Skwierzynie nad Wartą (Schwerin) o 3 kil., st. kolei żel. w Landsbergu nad Wartą o 25 kil. *M. St.*

Hemszczyce, góra lesista w pow. stryjskim, na płd. granicy powiatu, na płd. od gminy Pobuk. Najwyższe jej szczyty 738, 814, 897 m. wysokie, znajdują się w części południowej, ku płn. opada ona do 597 i 490 m. Góra ta leży między Oporem od zach. a Tyszownicą od wsch. i wysyła do tej ostatniej przeważną część wód swoich. Por. *Czernin*. *Lu. Dz.*

Henckowce, węg. *Hencko*, wieś w hr. gömörskiem (Węg.), kościół filialny kat., parafia ewang., kopalnie żelaza, grunt nieurodzajny, węglarnie, 347 mk.

Henbikowce, po węg. *Herbi*, wś w hr. sza-

ryskiem (Węg.), kościół katol. filialny, żyzna gleba, piękne łąki, pastwiska, lasy, 218 mk.

Hendrychowce, ob. *Hennersdorf*, na Szląsku.

Hendzinowo, ob. *Leonpol.*

Henehman (niem.), ob. *Helcmanowce.*

Hengowice al. *Hangowice*, *Janowo?* (Kętrz.), niem. *Hennigsdorf*, wś, pow. chojnicki. Obszaru liczy mr. 3256, budyn. 71, dom. 33, katol. 209, ew. 27. Parafia i poczta Chojnice, szkoła w miejscu. Odległość od Chojnic pół mili. R. 1357 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode nadał 48 włók we wsi Hennigsdorf na własność dziedziczną Hennigowi zwanemu długi (od niego oczywiście za krzyżaków wioska ta otrzymała nową swą przezwę). Za to zobowiązany był Hennig służyć zbrojno na koniu podczas wojny i inne ciężary podejmować. Posiadacze tutejsi ufundowali kościół we wsi, jako czytamy: „We wsi H. był kościół mały, patronatu prywatnego, przyłączony jako filialny do kościoła w Chojnicach. Wizytacya Trebnica z r. 1653 pisze o nim, że był z drzewa stawiany, w małej wieży znajdowały się 2 dzwony. Wewnątrz był jeden ołtarz. Uposażenia żadnego nie miał po reformacyi luterskiej, tylko Jan Dorengowski, gorliwy proboszcz chojnicki, dziedzic tej wioski, zapisał mu około r. 1618 ze wsi Jeziórki rocznego dochodu 6 zł. Dawniej proboszcz z Chojnic kilka razy w roku odwiedzał Hengowice. Później kościołek bardzo spustoszał. R. 1695 posiadają wieś H. oo. jezuici z Chojnic, którzy tę wioskę nabyli od Dorengowskich. Czy o kościołku mieli jakie staranie, wątpić należy, gdyż akta ówczesne nic o nim nie donoszą." Ob ks. Fankidejski „Utracone kościoły i kaplice w dyecezyi chełmińskiej," 329.

Henigh (węg.), ob. *Hanigowce.*

Henkendorf (niem.), wś, pow. wałecki, ob. *Hanki.*

Henneberg (niem.), dobra ryc., pow. świętosiekierski, st. p. Lindenau pod Braniewem.

Henneberg (niem.), kol., pow. raciborski, par. Bolatyce, założona 1788 r., ma 26 osad, 141 mr. rozl.

Hennersdorf (niem.) 1.) w r. 1373 *Heinrichsdorf*, wś i dobra, pow. grotkowski, o 2 mile na płd. wschód od Grotkowa, przy szosie nissańsko-niemodlińskiej. Dobra ryc. H., od 1290 do 1811 dziedzictwo kapituły wrocławskiej, mają 691 mr. rozl Sołtystwo H. ma 645 mr. rozl. Wieś ma 147 osad, 2295 mr. rozl., kościół po pożarze 1822 wzniesiony parafialny i za wsią kościołek, dawniej pustelnia. Por. *Peterwitz.* 2.) ob. *Osoblacha* i *Jędrychów.* 3.) **H.**, pow. oławski, ob. *Osiek.* 4.) **H.**, pow. namysłowski, ob. Woskowice górne.

Hennerwitz (niem.), ob. *Indrzychowice*, pow. głupczycki.

Hennig-Hans, inaczej *Doetzken*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Hennigsdorf (niem.), wś, pow. chojnicki, ob. *Hengowice.*

Henriettendorf (niem.), kol., pow. rybnicki, ob. *Wygoda.*

Henriettenhof (niem.), 1.) cegielnia, pow. międzychodzki, 1 dom, 7 mk., należy do dom Zatom Nowy (Neu Zattum). 2.) **H.**, folw., pow. mogilnicki, 1 dom, 21 mk., należy do dom. „Broniewice". *M. St.*

Henrienttenhof (niem.), folw. do Łęgnowa, pow. suski, poczta Kisielice (Freistadt).

Henriettenhütte (niem.) 1.) huta cynkowa, założona 1820 r. w lesie katowickim. 2.) **H.**, fryszerka, pow. rybnicki, należy do dominium Czuchów.

Henriettenthal (niem.), folw., pow. chodzieski, ob. *Dziewolina.*

Henriettenthal (niem.) 1.) os. pod Parchowem, pow. kartuski, parafia i szkoła tamże, poczta Wygoda; odległość od Kartuz 6¼ mili. 2.) **H.**, szlach. leśn. do dóbr rycer. Krummensee, bud. 4, dusz 3, parafia Heinrichswalde, poczta Peterswalde, pow. człuchowski.

Henryczyn, wieś, pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Garwolin. Liczy 5 dm., 20 mk. i 30 mr. obszaru. Należała do dóbr Górki. Por. t. II, str. 715.

Henryków 1.) os., pow. warszawski, gm. Mokotów, par. Warszawa. 2.) **H.**, folw., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn, od Tarczyna w. 4. Rozl. wynosi mr. 455, grunta orne i ogrody mr. 394, łąk mr. 51, nieużytki i place mr. 10. Bud. mur. 2, drewn. 4, płodozmian 11-polowy, rzeka Jeziorka przepływa. Folw. ten w roku 1874 oddzielony od dóbr Szczaki. 3.) **H.**, wś, pow. rawski, gm. i par. Lubochnia. 4.) **H.**, wś, pow. brzeziński, gm. Mroga dolna, par. Kołacinek. W 1827 r. było tu 8 dm. i 60 mk. 5.) **H.**, kol., pow. łódzki, gm. Nowosolna, par. Łódź. 6.) **H.**, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim. 7.) **H.**, wś, pow. łęczycki, gm. Rogoźno, par. Gieczno. W 1827 r. było tu 8 dm. i 66 mk. 8.) **H.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Maryampol, par. Głowaczów. Liczy 5 dm., 42 mk. i 105 mr. ziemi włośc. 9.) **H.**, młyn, pow. opoczyński; gmina i par. Studzianna. Ma 1 dom, 5 mk. i 4 mr. Należy do dóbr Ceteń. 10) **H.**, os., pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Szewna. 11.) **H.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Małogoszcz, par. Kozłów. 12.) **H.**, albo *Niwka* (ob.) u zbiegu Przemszy białej z czarną.

Henryków 1.) niem. *Heinrichsfeld*, wś i gm., pow. krotoszyński, 2 miejsc.: 1) **H.**; 2) Brzoza, kolonia; 24 dm., 156 mk., 58 ew., 98 kat., 37 analf. Poczta i kol. żel. w Krotoszynie o 10 kil. 2.) **H.**, niem. *Heinrichshof*, folw., powiat

wschowski, 2 dm., 54 mk., należy do domin. „Antonin" (Antonshof). *M. St.*

Henryków, *Henrykówka*, ob. *Szarogród.*

Henryków, niem. *Heinrichau*, wś w pow. ziębickim na Szląsku, sławna z opactwa cystersów, które tu było od r. 1227 do 1810, odkąd stała się z licznemi dobrami dziedzictwem króla niderlandzkiego. Kościół, dziś parafialny i klasztor, 1681 — 1702 zbudowane, dobrze dotąd przechowane. Było tu i gimnazyum 6-klasowe przy klasztorze. Dziś jest tu wzorowe gospodarstwo łąkowe i st. dr. żel. z Wrocławia do Kamenz, o 51 kil. od Wrocławia.

Henrykówka, wś, pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec.

Henrykówka, wieś, pow. zwiahelski, gm. kurneńska, dusz 95, ziemi włośc. 1348 dzies. Należała niegdyś do dóbr sokołowskich hr. Ilińskich, obecnie generała Petersa. *L. R.*

Henrykowo, zaśc., pow. święciański, 2 okr. adm., o 22 i pół w. od Swięcian, 2 domy, 12 mk. katol. (1866).

Henrykowo 1.) wś, pow. średzki, 8 dm., 68 mk., wszyscy kat., 13 analf. Poczta, stac. kol. żel. w Środzie. 2.) **H.,** ob. *Henryków.*

Henrykpole, folw. w pow. borysowskim, dziedzictwo Oświecimskich, ma obszaru około 2200 mr.

Henryówka, folw. w pow. gródeckim, na płd. od Dolinian. *Lu. Dz.*

Henrysin 1.) wś włośc., pow. płoński, gm. Załuski, par. Kroczewo, odl. o 22 w. od Płońska, liczy 12 dm., 91 mk., 211 mr. gruntu. Założona na gruntach dworskich dóbr Trąbki. 2.) **H.**, wś, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Zatory. 3.) **H.**, folw. dóbr Kossów lacki, pow. sokołowski, gm. i par. Kossów, Ma 1 dom i 223 mr. obszaru. 4.) **H.**, folw., pow. chełmski, gm. Staw, par. Chełm. Utworzony na gruntach wsi Nowosiołki po 1826 r.

Henryszów, wś, pow. błoński, gm. Żyrardów, par. Wiskitki. W 1827 r. było tu 30 dm., 209 mk., obecnie liczy 376 mk.

Henschau (niem.), ob. *Hanuszowce.*

Hensels (niem.), folw., pow., holądzki, st. p. Schlodien.

Henselshoefen (niem.), folw., pow. królewiecki, st. p. Wulfshoefen.

Henselshof (niem.), dwoje dóbr w gub. inflanckiej, pow. ryski i wolmarski, wzorowe gospodarstwo już 1833 r.

Henskehmen (niem.), inaczej *Duszen*, wś, pow. piłkalski, st. p. Malwiszki.

Henskischen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Kussen.

Her..., ob. *Herr...*

Heraltice, ob. *Beneszów.*

Herasimowo, wieś, gub. witebska, przy trakcie z Newla do Wieliża.

Herawiec, ob. *Dalnicz.*

Herberge, - Kalte, (niem.), wś, pow. malborski, st. p. Tiegenort.

Herbergen (niem.), łot. *Taubesmujża*, dobra w Kurlandyi, powiat zelburski, st. p. Ascheraden.

Herbertów, wś i folw., pow. łaski, gmina Buczek, par. Zelów. Liczy 13 dm., 68 mk., ziemi włośc. 27 morgów, dwor. wraz z osadą Czarny las 371 mr. Nazwisko swe otrzymała ta miejscowość od właścicieli jej Herbertów (1867 r.).

Herbinów, wś rządowa, pow. bałcki, gm. Pieszczana, 646 mk., 1333 dz. ziemi, dawniej było tu wojenne „posielenije."

Herborchowitz (niem.). Tak się zwały 1534 r. Harbułtowice w pow. lublinieckim.

Herbut (Herburt), góra w pow. dobromilskim, 560 m. wys., o kil. na płd. od Dobromila, na lewym brzegu pot. Jasienka. *Lu. Dz.*

Herbutów, wieś, pow. rohatyński, nad pot. Narajówka, o 6.0 kil. na północ od Bołszowiec oddalona, przestrzeń obszaru dwor. 326 mr., w tem 212 mr. lasu; włośc. 841 m. a.; ludność 755 w tem rzym. kat. 282 należących do par. w Bołszowcach, reszta gr. kat. i izrael.; grec. kat. parafia w Skomorochach nowych, sąd powiatowy, notaryat i urząd poczt. w Bołszowcach, szkoła filial. o 1 nauczycielu należąca do rady szkolnej okręg. w Rohatynie. Właściciel więk. posiad. Kornela Krzeczunowicza spadkobiercy.

Herbutowice, wś na Szląsku austryackim, pow. skoczowski, par. ew. Skoczów.

Herby, pustkowie, pow. częstochowski, gm. Węglowice, par. Truskolasy, w okolicy lesistej, o 14 w. od Częstochowy ku Lublińcowi, ma komorę celną II-ej klasy. R. 1827 miało 7 dm., 62 mk.

Hercberg, niem. *Herzberg*, wś, pow. namysłowski, par. Krzyżowniki.

Hercmanice, ob. *Herszmanice* na Szlązku austr.

Hercówce, węg. *Herczfalva*, wioska w hr. bereskiem (Węg.), nad rz. Latorczą, 62 mk.

Hercynia. Starożytni rozumieli pod tą nazwą góry porosłe lasami. Nasi autorowie dawniejsi zowią tak różne puszcze, głównie białowieską i jej mazowieckie odnogi.

Heremit (niem.), ob. *Mniszek.*

Hereżanówka, wioska, powiat humański, nad rzeczką Humańką wpadającą do Jatrani, o 12 w. odległa od m. Humania; mk. 784 wyznania prawosł.; szkoła, cerkiew parafialna zbudowana w 1783 r.; brzegi rzeczki skaliste złożone z granitu szarego i różowego. Na polach hereżanowieckich od strony Grodzisk ku Babance ciągnie się rzędem 25 mogił zasługujących na uwagę jak swą wielkością tak też i położeniem, formującem półkulistą figurę. Wioska należała dawniej do humańskich dóbr hr.

Aleksandra Potockiego; skonfiskowana w roku 1834 wraz z całym majątkiem, należy do rządu. *Kl. Przed.*

Herhej, ob. *Harhaj.*

Heringshöft (niem.), folw., pow. sztumski, ob. *Śledziówka.*

Heringshütte (niem.), os. nad Rekownicą, pow. kościerski, w okolicy piaszczystej, blisko pow. kartuskiego. Istniała tu kiedyś huta szklana, jak wyraźne znaki pokazują.

Herlata, lesista góra w pow. stryjskim, na płn. od wsi Koziowa, między Orawą a Kamionką, ze szczytem 1115 m. wysokim.

Herman..., ob. *Herrman...*

Herman, przysiołek do Buczały (ob.) w pow. rudeckim, na zach. od Buczały, na wzgórzu wzniesionem kilkanaście metrów nad dolinę potoku Smotrycz (zwanego w górnym biegu potokiem Podłużnym), płynącego na płd. a potoku Krupka płynącego na półn. Najwyższy szczyt tego wzgórza wznosi się 296 met. n. p. m. *Lu. Dz.*

Hermanawolla (niem.), lub *Karczanka,* ob. *Hermanowa Wola.*

Hermancice, niem. *Ermannsthal* i *Freihermersdorf,* dwie wsie na Szląsku austr. w księstwie opawskiem.

Hermancin, lub *Szymule,* folw. pryw., pow. lidzki, 2 okr. adm., o 40 w. od Lidy, 1 dom, 8 mk. kat. (1866).

Hermanecy, niem. *Hermsdorf,* wieś serbska, nad wielką Szprewją na pruskich Łużycach, w pow. wojereckim. Szkoła elementarna. Należy do parafii ewangelickiej w Rakecach na Łużycach saskich. *A. J. P.*

Hermanice, *Hermanitz,* ob. *Hermanowice.*

Hermanice, ob. *Cukmantl.*

Hermaniec, ob. *Fatra,*

Hermaniszki 1.) wś i folw., pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo. W 1827 r. było tu 7 dm., 97 mk.; obecnie wieś liczy 9 dm., 115 mk.; folw. zaś 2 dm., 18 mk., odl. 49 w. od Maryampola. Folw. H. z wsią H. i Karkiszki podług opisu z roku 1866 rozl. mr. 160, grunta orne i ogrody mr. 94, łąk mr. 40, pastwisk mr. 20, nieużytki i place mr. 6. Wś H. osad 7, z gruntem mr. 198; wś Karkiszki osad 6, z gruntem mr. 18. 2.) **H.**, wś, powiat kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów. W 1827 r. było tu 13 dm. i 132 mk., obecnie liczy 23 dm., 153 mk., odl. 10 w. od Kalwaryi.

Hermaniszki 1.), mko, pow. wilejski, 135 dusz liczy. Zarząd gminy wiejskiej H. znajduje się we wsi Siarczewiczach, obejmującej 295 dm. i 2233 dusz. Gmina H. składa się z 4 okr. wiejskich: 1) H.; 2) Czerniewo; 3) Jarszewicze; 4) Starynki. 2.) **H.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 50 w. od m. pow. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego; 2 dm., 9 mk. Był tu zarząd gminny w 1866 r. 3.) **H.**, mko, pow. oszmiański, nad rz. Żyżmą, w 3 okr. adm., o 49 w. w kierunku płd.-zach. od Oszmiany, o 4 w. od Woronowa, posiada drew. paraf. kościół katolicki pod wezw. św. Trójcy, fundowany roku 1686 przez biskupa wileńskiego Brzostowskiego, liczy 155 mk. Par. H. klasy 5-ej dek. lidzkiego ma 2540 wiernych. H. należą do barona Leforta. R. 1866 H. miały 182 mk. Okrąg wiejski H. w gm. Siedliszcze, liczy w swym obrębie mko: Hermaniszki; wsie: Porubiszki, Markowszczyzna, Romaszkańce, Nowosiady, Dziejnowo, Tusumańce, Darkszany, Łoszaki, Miluńce; zaśc.: Wołodkiszki, Markowszczyzna, Nowosiady, Petrymany. 4.) **H.**, wś, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 10 w. od Oszmiany, 4 dm., 29 mk. katol. (1866). Okrąg wiejski H. w gm. Polanach, liczy w swym obrębie wsie: Hermaniszki, Puszczewo, Lipki, Wołojcie, Pałusze, Lipniszki, Wowierany, Słobódka, Gruzdowszczyzna, Puszczewa, Pogorodnicka, Bielkiszki; zaśc.: Taboryszki, Sierżanty, Przyłasze, Bukieliszki; okolice: Blininie, Bieszkany. 5.) **H.**, dobra, pow. wiłkomierski, dziedzictwo Piottucha. 6.) **H.**, wieś uwłaszczona i dwór rozkolonizowany, niegdyś Grądzkich, pow. nowoaleksandrowski, par. komajska. 7.) **H.**, niewielki folw. poleski w pow. bobrujskim, dziedzictwo Rynejskich; ma obszaru około 280 mr. w glebie lekkiej.

Hermaniszki, folw. dóbr Proden w Kurlandyi, pow. iłłukszciański.

Hermanitz (niem.), ob. *Hermanowice.*

Hermannsbad (niem.), miejscowość kąpielowa pod Mużakowem; żelazista solanka.

Hermannsdorf (niem.), dawniej *Radzitz,* ob. *Radzicz,* wś, pow. wyrzyski.

Hermannshoehe (niem.), ob. *Hermanowo.*

Hermannshof (niem.) 1.), os., pow. wystrucki, pod Wystruciem. 2.) **H.**, folw., pow. królewiecki, st. p. Waldau.

Hermannshof (niem.) 1.), folw., pow. toszecko-gliwicki, par. Wielowieś, należał dawniej do dóbr Wielowieś, ma 500 mr. rozl. 2.) **H.**, ob. *Lammsdorf.* *F. S.*

Hermannsrode (niem.), folw., pow. poznański, 1 dom, 10 mk., należy do dom. Rosnowa (Marienberg).

Hermannsrode (niem.), ob. *Krąski Młyn.*

Hermannsruh (niem.), ob. *Kawki.*

Hermannstadt, wś na Szląsku Austr., ma par. katol., szkołę ludową, st. poczt. i leśnictwo biskupie. Por. *Cukmantl.*

Hermannsthal (niem.), kol. pod wsią Murowem, pow. opolski, par. Brynica; założona 1789 r. z rozkazu mnichów czarnowąskich.

Hermanów 1.), os. fabr., pow. sochaczewski, gm. i par. Szymanów. Cukrownia na gruncie wsi Szymanów przez Hermana Epstejna założona 1836 r. Obecnie jest własnością to-

warzystwa akcyjnego. W 1876 r. wyprodukowała za 416,435 rs. i zatrudniała 560 robotników. R. 1880 było 460 robotników, 586600 rs. prod. 2.) **H.**, wś, pow. iłżecki, gm. Ciszyca Górna, par. Tarłów. Liczy 15 dm., 38 mieszk., 537 mr. obszaru. Folw. H. miał 1875 r. 270 mr. rozl., oddzielony od dóbr Sulejów.

Hermanów, wś, pow. lwowski, 23 kil. na wschód od Lwowa, a 4 kil. na wschód od stac. poczt. Gaje na samej granicy powiatu, w dolinie 237 m. n. p. m. wzniesionej, przypiera płn. swą częścią do wzgórza o szczycie 268 m. wysokim. Według obliczeń z r. 1869 dm. 127, mk. 664 (341 m. 323 k.) a prócz tego na obszarze dworskim dm. 5, mk. 46. Według szematyzmów z roku 1881 mk. obrzędu gr. kat. 729 a rzym. kat. 163. Par. gr. kat. w miejscu, parafia rzym.-katol. w Biłce szlacheckiej. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem świętej Trójcy. Obszar większej posiadłości ma roli ornej 323, łąk i ogr. 37, pastwisk 82, lasu 28; mniejsza posiadłość roli ornej 1023, łąk i ogr. 148, pastw. 128 mr. Szkoła jest tu od r. 1857. W r. 1441 była ta wieś w posiadaniu Jana z Hermanowa, który wraz z Włodkiem z Biełki fundował i uposażył kościół parafialny we wsi dzisiaj Biłką szlachecką zwanej (ob. Akta ziemskie i grodzkie t. II, str. 108 do 110). Właścicielem większej posiadłości jest obecnie Seweryn hr. Uruski. *Lu. Dz*

Hermanów, ob. *Hermanowo.*

Hermanowa górna i dolna (z Przylaskiem i Czerwonką), wś w dorzeczu Lubienia uchodzącego do Struga, pob. Wisłoka, w pow. rzeszowskim, należy do parafii rzym kat. w Tyczynie, ma 1207 mk. rzym. kat., szkołę ludową jednoklasową i pokłady gipsu. Większa pos. (Lud. hr, Wodzicki i Wacł. Jabłoński) wynosi 477 m. roli, 42 mr. ogr. i łąk, 51 mr. pastw. i 674 mr. lasu, mniejsza posiadł. 1158 mr., roli 129 m. łąk i ogr., 156 m. past. i 241 m. lasu. *Mac.*

Hermanowa Wola, niem. *Hermanawolla*, lub *Karczanka*, dobra, pow. lecki, stacya p. Ryńsk.

Hermanowce 1.) węg. *Hermany*, wieś w hr. szaryskiem, (Węg.), kościół katol. paraf., żyzny grunt, łąki, piękne marmurowe mauzoleum na cmentarzu 714 mk. 2.) **H.**, węg. *Tapli-Hermany*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), kościół kat. filialny, uprawa roli, 558 mk.

Hermanowice (po rusku Hermanowyczy) z *Helichą* (ob.), wś w pow. przemyskim, o 9 kil. na płd. od Przemyśla, przystanek kolei Karola Ludwika między Przemyślem a Niżankowicami, w dolinie Kormanicy, dopływu Wiaru, między dwoma wzgórzami, z których płn. dochodzi swym szczytem 281 a płd. 265 m. Według obliczeń z r. 1869 dm. 75, mk. 419 a prócz tego na obszarze dworskim dm. 6, mk. 82. Według szematyzmów z r. 1881 mk. gr. kat. obrz. 504 a rzym. kat. 93. Parafia gr. kat. w miejscu; należą do niej jeszcze wsie Stanisławczyk i Malchowice. Parafia rzym. katol. w Niżankowicach. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem Narodzenia N. M. P. Obszar więk. posiadł. ma roli ornej 524, łąk i ogr. 62, pastw. 84, lasu 171; mniejsza posiadł. roli or. 353, łąk i ogr. 33, pastw. 24 mr. W r. 1426 była wieś dziedzictwem Piotra Grochowskiego, zkąd jedna dzielnica Grochowskich przezwana Hermanowskimi. W roku 1560 dzielą się tą wsią Jan i Marcin Hermanowscy. Następnie dziedziczyli ją Drohojowscy, Fredrowie; począwszy od Krzysztofa Kraińskiego, łowczego sieradzkiego, przeszedł majątek do Kraińskich a dziś jest w posiadaniu Jaruntowskich. We wsi jest gorzelnia. *Lu. Dz.*

Hermanowice, niem. *Hermanitz* 1.) wieś, pow. skoczowski na Szląsku austr., par. kat. i ewang. Ustroń, rozl. mr. 639, ludn. 422. 2.) **H.**, wś, pow. frysztacki na Szląsku austr., ma 842 mk.

Hermanowicze 1.) **Stare**, mko, pow. dziśnieński, w 1-ym okr. policyjnym, o 273 w. od Wilna, o 36 w. od Dzisny, 245 mk. 2.) **H.** *Nowe*, mko, pow. dziśnieński, w 4-ym okr. policyj., o 333 w. od Wilna, o 36 w. od Dzisny, 100 mk. Duże dobra H., położone po obu stronach rzeki Dziśnienki, o 6 mil od Dzisny, o 22 od Wilejki, o 10 od Połocka, o 40 od Wilna; z attynencyami: Biały-Dwór, Józefów, Maryampol, Otoki, Podolszczyzna, Przemiana, Puzany, Rzeczki i kilkanaście drobnych folwarczków, których nazwisk nie pomnę. Należały podobno dawniej do książąt Sapiehów, w późniejszych czasach do możnej w Inflantach rodziny hr. Eklów-Hylzenów. W r. 1782 nabył je od hr. Józefa Hylzena, wojewody mścisławskiego, (jeżeli się nie mylę za 2 miliony złotych polskich) Ignacy Zrini-Szyryn. Dziś podzielone na trzy mniej więcej równe schedy należą do jego prawnuków; z imienia ich wyszła tylko połowa majętności Otok, zawierająca 600 dz. ziemi, oddana w posagu żonie piszącego, Maryi z Szyrynów. Po odseparowaniu gruntów włościańskich wspomnione dobra zawierają ziemi około 10000 lub 12000 dziesięcin. Grunta bardzo urodzajne (czarnoziem z gliną), na których uprawia się dużo lnu; lasy piękne, w ostatnich czasach nieco zniszczone; miejscowość równa, nizka, mająca wśród lasów wiele miejsc niedostępnych latem dla błot. Wspomniony Ignacy Szyryn wymurował w Hermanowiczach kościół katolicki parafialny pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego z dwupiętrowym klasztorem i nadał mu folwark 300 dzies. (15 włók ziemi) mający. Po drugiej stronie Dziśnienki, na której leży sam dwór, znajduje

się murowana katolicka kaplica śś. Piotra i Pawła, zbudowana przez syna Ignacego, Justyna, podkomorzego dziśnieńskiego, który też w tych dobrach wymurował dwupiętrowy pałac. W hermanowickiej parafii (3013 wiernych) należą jeszcze do Szyrynów majętności: Jundziłów i Szudzielowszczyzna, nabyte za 360000 złp. od Jundziłłów przez wspomnianego Justyna, podkomorzego dziśnieńskiego, a także dobra: Parzecz i Antopol, nabyte za złp. 600000 od Pociejów przez żonę Ignacego, Maryą z Jakóbowskich Szyrynową. Oprócz nich dostały się tej rodzinie drogą posagową po Siellawach dobra: Sieliszcze i Sołoniewicze (niegdyś Sielickich) położone w lepelskim powiecie, gubernii witebskiej i tąż samą drogą po Korsakach; majętność Kluszczany, w święciańskim powiecie, gubernii wileńskiej leżąca. Parafia H. składa się z dóbr prawie wyłącznie należących do Szyrynów i ziem ich byłych włościan; tem się zaś szczególnie odznacza, że aczkolwiek otoczona parafiami prawosławnemi sama posiada ludność wyłącznie katolicką i nie ma ani jednej cerkiewki. Były jeszcze w tej parafii 2 kaplice w Balnowie i Rzeczkach. Same H. bez awulsów zawierają dziesięcin 1794, a dusz liczyły męz. 336. Nowe Hermanowicze gmina w pow. dzisn., liczyła dusz męz. 1185 i składała się z 3 okręgów wiejskich: 1) Hermanowicze-Szyrynów; 2) Józefowo-Szyryna; 3) Sebestyanowo-Zdrojewskiego. Nowohermanowiecki okrąg liczy w swoim obrębie wsie: Nowosielcy, Lipowo, Żuki, Stolica, Hlinowka, Uhły, Leonówka i folwark Mnińciń-Rymszy. 3.) **H.**, wś, pow. trocki, par. Dorsuniszki. R. 1850 czterej dziedzice: Hermanowicz, Sławiński, Honesta, Puciata, mieli tn 88 dz. gruntu.

Hermanówka, mko, pow. kijowski, znana pierwotnie pod nazwą Hlewachów, leży nad rz. Krasną. Jeszcze za czasów Swidrygiełły Jursza (podobno Stanko-Hankowicz) otrzymał z daru tegoż księcia znaczny obszar ziemi w Kijowszczyznie, położony nad rz. Łukawicą, Stuhną, Krasną, Bobrycą aż do rz. Horochowej. Jursza był wybitną osobistością swego czasu. Wierny stronnik ks. Swidrygiełły, służył mu niezmordowanie i wiernie przez całe życie. Toć zasługi jego względem tegoż księcia były przeważne. On to w 1431 r. wsławił się przezorną obroną Łucka, w 1436 r. zdobył Starodub, i pod Kijowem litwinów nasłanych przez w. księcia Zygmunta pogromił. On to nareszcie jako już „mąż wielkiego imienia“ i jako wojewoda kijowski wspólnie z panami litewskimi ślubował ze swym księciem Swidrygiełłem, że wierni będą królowi polskiemu i Koronie, a po zgonie Swidrygiełły nikogo innego niechcą znać swym panem, tylko monarchę polskiego (Gołęb. Dzieje Polski t. I, str. 268 — 371, t. II, str. 47). Rodzina Jurszów była rodowo litewską, której znak pieczętny wyobrażał monogram nazwiska Jursza, jak chce Lelewel, lub cyfrę z liter biarmskich (?) jak twierdzi Narbutt (Dzieje star. nar. lit. t. I). Atoli obszar ziemi, który Jursza w darowiźnie otrzymał, leżał pustkowiem prawie; na całej tej ogromnej przestrzeni dwa tylko miejsca zamieszkałe się znajdowały i to daleko od siebie odstające, t. j. Łukawica i Wepryn. Oprócz tych dwóch wiosek było tu jeszcze starożytne horodyszcze, może odnoszące się do pradziejów tej ziemi, a na którym obecnie siedział jeden tylko poddany nazwiskiem Obuch. W dokumencie zaś, z którego wiadomość o przeszłości tych miejsc czerpiemy, niema jeszcze wzmianki o Hlewachach czyli późniejszej Hermanówce, a więc to dowodzi, że jeszcze nie istniała. Po śmierci wojewody Jurszy posiadał tę majętność syn jego Iwan czyli Iwaszko. Ale w r. 1483 kraj ten cały stał się ofiarą srogiego i długo pamiętnego najazdu Mendligireja. Dzicz łupiezka wybrała z siół ludzi, zniszczyła, spustoszyła kraj doszczętnie. Najazd ten w dokumentach miejscowych znanym jest pod nazwiskiem „wyniatja“ t. j. wybrania, zaboru ludu sielskiego. Toż i maluczkie osady obszernego Jurszów dziedzictwa zostały też najzupełniej wybrane z ludu i opustoszone, i po których odtąd tylko próżne pozostały imiona. Dobra więc te, jako pustkę bezludną, która przez długi czas zdawała się być niczyją i do której i sam się dziedzic nie zgłaszał, Aleksander (Olelko) Włodymirowicz, książe kijowski, na rzecz własną zagarnął. Jednakże Iwaszko Jursza czyli Jurszyn poskarżył się o to królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi. Król pisał też do księcia Aleksandra, aby ten wrócił Iwaszkowi Jurszy zabrane nieprawnie pod Kijowem dobra; i tymże samym listem temuż Jurszy stałość dawniejszych nadań, co do tej jego ojcowizny, obwarował (dat. w Grodnie 21 septem. indykta 2). Ale przez długi jeszcze czas to przestronne dziedzictwo leżało pustynią. Było tylko rozłóg stepowy, na którym nie było widać ani jednej chaty, ani jednej skiby. Same chyba zwierzęta go zaludniały. Dokument prawny z XVI wieku, nazywa też te dobra „uroczyszczami i sełyszczami pusto leżuczymi“. Tymczasem Iwaszko Jursza zostawił tylko jedyną córkę, poślubioną Olechnowi Monwidowi Dorohostajskiemu, którego ojciec Wojciech Monwid wojew. wileński był najpierwszym tej rodziny wiadomym potomkiem (Niesiecki). Od dóbr Dorohostaje na Wołyniu Monwidowie zaczęli się pisać Dorohostajskimi. Olechno Dorohostajski z Jurszanki miał syna Piotra, a ten miał synów: Mikołaja, Stanisława, Piotra i Jana. Między tymi czterema Dorohostajskimi w 1550 r. nastąpił dział dóbr, i kijowska spustoszała posiadłość dostała się na

schedę najmłodszego Jana. Ojciec ich Piotr Dorohostajski był kuchmistrzem lit. i od niego też cała jego linia zstępna przezwała się „Kuchmistrowiczami" a pusta majętność kijowska „Kuchmistrowszczyzną". Jeszcze w przeszłym wieku blisko Hermanówki i Obuchowa był tak nazwany las „Kuchmistrowski". Jan zaś Dorohostajski niedługo te pustki posiadał; umarł i zostawił małoletniego syna Jana Pawła. Piotr Dorohostajski, brat Jana a stryj małoletniego Jana Pawła został „Kuchmistrowszczyzny" opiekunem. Ale była to zawsze tylko pastewna pustyuia, w wypasy i miodem płynące pasieki, obfitująca. A więc Trypolscy, dziedzice sąsiedniego Trypola wynajmywali cały ten obszar pusty już dla wypasu bydła, koszenia siana, już dla pasiek i łowienia bobrów nad rz. Krasną, i ryb i wjunow (piskorzy) w jeziorach. Tymczasem Jan Paweł Dorohostajski był wysłany za granicę na nauki i długi czas nie wracał do kraju; aż tu rozchodzi się wieść, jakoby on umarł. A więc opiekun stryj Piotr Dorohostajski, niemając żadnego do tego prawa, w 1588 r. tak zwaną „Kuchmistrowszczyznę" całą sprzedaje księciu Konstantemu Ostrogskiemu, sławnemu z niezmiernych bogactw i majątku. „Kuchmistrowszczyzna" jak tylkocośmy mówili, byłto step, który martwiał odłogiem. Książę Ostrogski postanowił go zaludnić. Jakoż w krótkim tedy czasie powstał cały szereg osad, jako to: Obuchow, Krasna, Wasylów, Perehonówka, Deremezna, i nareszcie Hlewachy, później dopiero nazwane jak to zobaczymy, Hermanówką. Ciekawem jest opowiadanie woźnego z 1591 o założeniu Hlewach. Oto książe pan kazał budulec z kilku starych rozebranych chałup na kilkudziesięciu wozach przywieść i zrzucić go na stepie nad rz. Krasną. Z tych kilku zaimprowizowanych chałup na stepie, powstała też doraźna wioska, pod nazwiskiem Hlewachy (wypis z zamku owruckiego z 1591 roku). Z czasem wzrósł ten zarodek osady. Atoli wieść owa o śmierci młodocianego Pawła Dorohostajskiego za granicą, okazała się płonną, bo w kilka lat wraca prawy dziedzic tych dóbr, ale już ojcowiznę zastaje w cudzych ręku. Rozpoczyna więc proces i w 1598 r. wygrywa go. Ale w domu tym zabrakło męzkiego wkrótce potomka, bo Jan Paweł Dorohostajski zostawił jednę tylko córkę, która oddaną była w zamężcie Andrzejowi Firlejowi, wojewodzie wprzód bełzkiemu, potem sandomierskiemu. A więc i Hlewachy (Hermanówka) wraz z całą kuchmistrowszczyzną przeszła w ten dom ostatni. I dopiero teraz Hlewahy, już za Firleja, otrzymują swoje przemianowanie na Hermanówkę. Andrzej Firlej zaczął się krzątać nad uporządkowaniem tej własności a chcąc zabezpieczyć swoje dziedzictwo obwarował Hermanówkę i wzniósł w niej mały zameczek. Samą zaś wioskę podniósł na stopień miasteczka, ale nowy zastęp klęsk powściągnął ten pięknie rozwijający się wzrost tego miejsca. Okolica ta znowu została po kilkakroć pastwą płomieni tatarskich. W 1639 r., jak dowiadujemy się z archiwalnych dokumentów, odłożono umyślnie sprawę rozgraniczenia dóbr Obuchowa i Hermanówki od dóbr ks. Koreckich Olszanki, „z powodu nabiegu tatarskiego" (Op. akt. Nr. 1, str. 8). W 1640 r. zagon tatarski zapuszczony, znaczył swój pochód pożogą i zniszczył też Hermanówkę (Jerlicz I, str. 44). W 1647 r. mieszczanie hermanowieccy pozwali niejakiego Dąbrowskiego, mieszkającego w sąsiednim Neszczerowie o to, że ten zrabowane bydło przez tatarów w Hermanówce i zostawione przez tychże i błąkające się po stepie, zajął „w sposób dobyczy" i nie chce oddać (z summaryusza arch. Lachowieckiego). Andrzej Firlej umarł bezdzietny i Hermanówka i inne przyległe dobra t. j. Krasna, Obuchów, Wasylów etc. przeszły na siostrę jego Zofią, która zaślubioną była Janowi Stanisławowi Tarnowskiemu i z nim miała synów: Stanisława, Aleksandra i Michała. Ale jeszcze za życia Andrzeja Firleja rozpoczęły się były wojny kozackie i Hermanówka wpadła w moc kozaków. W 1649 r. stała tu już sotnia kozacka, należąca do pułku białocerkiewskiego, której sotnikiem był Iwan Czernuszenko (rejestr wojska zapor. str. 120). W roku 1651 atoli gdy po zwycięztwie beresteckiem wojska polskie ruszyły się w głąb Ukrainy pod wodzą Mikołaja Potockiego hetm. w. kor., dnia 13 września stanęły one pod Hermanówką, kędy się z wojskiem litewskiem połączyły. Przy połączeniu się wojsk „salwę z dział" bito na samem rozświciu potrzykroć, mówi widz naoczny, z wielką radością serc rycerskich a postrachem nieprzyjaciela, gdyż przy posłach kozackich wojska się łączyły. D. 17 września wojska połączone z pod H. wyruszyły dalej ku Białejcerkwi, gdzie z Chmielnickim owa sławna ugoda, białocerkiewską nazwana, podpisaną została. Gdy się te wojska ruszały z pod Hermanówki i stepem przeciągały, widz naoczny, zapatrzywszy się na nie, takie w swym dyaryuszu obozowym, pełne znaczenia zapisał uwagi. „Pojrzawszy na te tak piękne, konne, zbrojne, pancerne, ogromne, ostrzelane i dobrze wprawione wojsko, jakośmy z wyniosłych poglądali mogił, potrzeba było zapłakać z Xerxesem, nie tego że z tych ludzi i jeden za lat kilkadziesiąt zostać niema, ale że te siły i tak ogromne wojsko własne muszą szarpać wnętrzności, i że się nie obracają na potęgę ottomańską, której prędko przy szczęściu Jego Królewskiej Mości mógłby przyjść koniec". Tenże świadek

naoczny opowiada zajście dość charakterystyczne, jakie miała czeladź obozowa polska z kozakami pod Hermanówką. „Wieczorem samym, mówi on, tu nadeszło z kilkadziesiąt kozaków, zaskoczyło 20 naszych w pasiece jednej: poczęli uchodzić czeladź nasza, potem kozak dopadłszy jednego czeladnika, zerwie z niego kontusz, a zawoła: Howorite z nami Lachy; i poczęli mówić kozacy: czemu to ziemię psujecie? czemu pasieki łupicie? a my wiemy, że u was otrąbowano abyście niepsowali, nie palili, pasiek zaniechali. Poczęła się czeladź wymawiać: żeśmy o tem nie wiedzieli. Replikowali kozacy: skazali starsi że już mir bude a wy zemli ne psujte. A w tem zobaczyli jednego cudzoziemca między czeladzią i wziąwszy go, poczęli bić samopałami, i włosy na nim rwać, wołając: A ty po co zemlu psujesz, insza Lacham, insza wam, bo ty pożyczany człowiek, i tak oberwawszy mu włosy na głowie, puścili go" (Ambr. Grab., Star. hist. polskie I, str. 247 — 305). Ale w lat niespełna osiem inna tu odegrała się scena. W roku 1659 Jan Wyhowski, hetman Ukrainy, usłyszawszy o buntach, uciekł z Czehryna według słów własnych jego „wierzchem i w jednej sukmance" i naznaczył radę czerniecką w Hermanówce. Zjechało się też kozactwo na ową radę. On Sulimie i Wereszczace kazał czytać przed zgromadzeniem ugodę hadziacką, zawartą przez niego, i gotował się objaśniać kozakom, jakie z niej mogą wypłynąć dla kraju korzyści, a także chciał zarazem zbić fałszywe przez niechętnych tej ugodzie rozsiane wieści. Ale w zebraniu podniósł się hałas i krzyk. Wielu z kozackiej starszyzny, gniewnych za to i pełnych zawiści, że z traktatu hadziackiego żadnych osobiście nie odnieśli korzyści, wtedy gdy inni z pomiędzy nich i szlachtą zostali i majętnościami obdarzeni byli, do tego stopnia zaburzyli zgromadzenie, że od krzyków przyszło do obelg i bójki krwawej — Sulima i Wereszczaka w sztuki porąbani. Sam Wyhowski nie wybiegłby się był od śmierci, gdyby oddział najemnego wojska, który z sobą przyprowadził, był go nie zasłonił. Z oddziałem też tym swoim uciekł on z Hermanówki „jak oparzony". Następnie druga rada kozacka zebrała się w Uzinie, gdzie go też strącono z hetmaństwa (Kostomarow, Hetm. Wyhowskiego str. 109 — 110). Roku 1661 Mechmet Girej stał jakiś czas pod H. z ordami swoimi, czekając na wojska polskie, aby się z niemi przeprawić za Dniepr (Jemiołowski str. 245). Ale jeszcze w 1653 r. straszna tu grasowała morowa zaraza, i już wtedy ludność H. w części się rozeszła, w części wygubioną została. Toż w 1656 Antoni Zdanowicz pułkownik kijowski pisał z prośbą do Cara, aby mu darował Hermanówkę jako „bezludną pustkę" (Akty otn. k istoryi ZR t. III, str, 541). Ale nareszcie peryod kilkodziesięcioletni „hosticum" czyli „ruiny" przeminął; oschły w końcu kałuże krwi i zagasły łuny pożarów. Szlachta ukraińska, zagnana przedtem w różne brzegi, wracać zaczęła do swoich „gniazd i popielisk". Toć i Tarnowscy, dziedzice H., powrócili do tej swojej posiadłości. Wojna jednakże tak dalece kraj zniszczyła, że powrót do jakiego porządku i regularności stosunków, z największą tylko mógł postępować powolnością. Wiele też skrzętu, kosztu i pracy z ich strony dołożyć musiano, zanim się te ich dobra urządziły i zasiedliły na nowo. Nie mieszkali oni tu jednak, ale sprawowali rządy przez swych zastępców t. j. tak zwanych gubernatorów. Był wszakże czas iż H., wypuścili w dzierżawę niejakiemu Roguskiemu, który jednak wielu się nadużyć w ich majątku dopuścił i wiele szkód poczynił, a między innemi „wały erygowane niemałym sumptem dla obrony i fortecy, popsował, saletrę robiąc, i demoliował". W 1717 r. już się tu byli osiedlili żydzi. Roku 1742 został dziedzicem H. Kajetan z Czobor hr. Tarnowski. W tymże roku w Hermanówce, jako w blisko położonej tak zwanych „kresów", które wdłuż granicy się ciągnęły, stał furwacht graniczny (Archiwum JZR, część III t. 3, str. 338). Następnie od Tarnowskich przeszła H. do Mierów, albowiem Tarnowska dziedziczka H. wyszła za Jana Miera, kasztelana inflanckiego, dziedzica Wozuczyna. On to uprosił u króla Stanisława Poniatowskiego, aby H. została mu zamienioną na ststwo tyszowieckie. „Ponieważ, mówi konstytucya, ur. Jan Miier starosta wilkowski o dobra nasze Tyszowce z wsiami i przyległościami, z wójtowstwem do niego należącem, cumque jure leżące, supplikował nam sejmującym stanom, aby mógł one dla przyległości sobie z łaski naszej za dobra swoje ziemskie dziedziczne t. j. miasto Hermanówka, wś Słobodka, Olszanka i Semenowka w wdztwie kijowskiem zostające modo communicationis pozyskać, przeto, mając wzgląd na zasługi jego, za powszechną stanów zgodą, tej zamianie pozwalamy, i dla poznania ekwiwalencyi jej, komisarze z senatu WW... naznaczamy, którzy to kommisarze według konstytucyi pod tytułem: Ostrzeżenie dóbr idących w zamianę, sprawić się będą powinni, a po nastąpionej zamianie przerzeczonego starostwa naszego tyszowieckiego, aby przy possessyi m. Hermanówka w królewszczyznę obrócon. przy prawie takowym, jakie miał do starostwa tyszowieckiego Ur. Mier, wraz z małżonką swoją był rachowany, mieć chcemy. Prawo ich obojga dożywotnie na wspomnione przyszłe dobra nasze królewskie Hermanówkę przenosimy etc." Nie wszystka jednak ma-

jętność hermanowicka weszła w skład n-wego starostwa, bo Mirówka, Janówka, Teklówka pozostały dziedzicznemi Miera, które on następnie sprzedał Piotrowi Turkułłowi, podkomorzemu wendeńskiemu. W tych czasach był w H. dwór i budynki inne mieszkalne, ogród włoski sadzawki, jabłonie, brzoskwinie, winograd, kanapy w ogrodzie pod olchami pięknie rozkrzewioemi'n'. Starostwo to trzymał w dzierżawie Słomowski rotmistrz kawaleryi narodowej, konsystującej na „kresach". Niejaki zaś Marcin Krajewski, chorąży kawaleryi narodowej był w tychże dobrach osadzcą i założył wieś Janówkę od imienia Jana Miera. Jan Mier, kasztelan inflancki, zmarł w r. 1790, pochowany w Wozuczynie w grobie familijnym. Miał on szczególne przywiązanie do króla Stanisława Augusta; czując się już bliskim zgonu, kaz pisać ałlist pożegnalny do króla i drżącą ręką na chwilę przed zgonem dodał te słowa własnoręcznie: „królu niosę do grobu, nienaruszoną w mojem życiu wierność dla Ciebie". Po jego zejściu objęła dożywocie na starostwie H. jego żona, Maryanna z Tarnowskich. W instrukcyi wydanej deputatom wysłanym na sejm 1791 r. z okręgu żytomirskiego, d. 13 sierpnia znajdujemy punkt następny: „dezyderya miast wolnych", w którym powiedziano. „Powtóre, dopomni się W. Imc. pan plenipotent (Lewandowski), miayabsteczkom pomniejszym w wdztwie kijow. leżącym, w przemocy starościńskiej dotąd zostającym, jako to: Hermanówce, Dymirowi i innym naprzód listy ochronne od króla JMości, et locationis, podług konstytucyi na sejmie teraźniejszym tytułemdop „miasta nasze królewskie" stanowionej, jeżeli ich niemają, wyjednane były. Po trzecie, gdy wiele dóbr dziedzicznych wzamian za królewskie są obrócone, jako to: Hermanówka, Rożów i inne, iżby te miasta, które przedtem były dziedziczne, a teraz królewskie prerogatywami i wolnościami, na wzór miast innych zaszczycone były i w tem pilność W.Imci Plenipotent przyłoży, aby w aktach metryki kor. i lit., takowe zamiany wyszukano i na przeświadczenie stanów sejmujących okazane były (Arch. JZR., część 5 tom I, str. 522). Według lustracyi z 1787 r. miasteczko to starościńskie miało poddanych osiadłych 111, cerkiew unicką, dwór z drzewa pośród starego zamczyska, fossą obwiedziony, częścią palami, częścią płotem ogrodzony. Roku 1761 żydzi tutejsi wzaz z Kahorlikiem i Wasylowem płacili rocznie złp. 360 pogłównego na wojsko polskiego zaciągu. Należeli do kahału ostrogskiego. W skład starostwa wchodziły wsie następne: Słoboda hermanowiecka, Olszanka i Semenowka. Starościna Mierowa odstąpiła dożywocia swego na stwie prezesowi Morzkowskiemu, a po jej śmierci H. przeszła do skarbu. Przed 1812 rokiem rząd rossyjski postanowił sprzedaż dóbr starościńskich i H. kupił Proskura, Olszankę Hudyma; Semenówka nie została sprzedaną i pozostała przy skarbie, do którego i dziś należy. W 1740 roku było w Hermanówce 100 domów, i osób wyżej 7-miu lat 100. W 1792 w 116 domach było męzkiej płci 711, żeńskiej 665. Jest tu stare horodyszcze i cała równina mogiłami pokryta. Obecnie H. należy do kilku właścicieli. Cerkiew, Nikołajewska wymurowana w 1819 roku. Dawniej istniała tu cerkiew unicka zbudowana w 1726 roku. Hermanówka położona jest w gruntach wybornych, czarnoziemnych. *Edward Rulikowski.*

Hermanówka, mała wioska w kijowskiej gub., berdyczowskiego pow., nad rzeczką Desną, wpadającą do Bohu, o 3 w. odl. od wsi Zbaraża, a o 15 w. od Samhorodka, o 29 w. od Holendrów stacyi kijowsko-odeskiej dr. żel., mieszkańców 328 wyzn. prawosł., należą do zbaraskiej parafii, ziemi 937 dz. wybornego czarnoziemu, należy do Zawistowskich; zarząd gminny we wsi Zbarażu, policyjny i par. kat. w m. Samhorodku. *Kl. Przed.*

Hermanówka, potok wypływający z pod wschodniego stoku góry Hermanowej (389 m.) w obr. gm. Hermanowej w pow. rzeszowskim. Płynie w kierunku północnym przez wieś Hermanowę, a następnie miasto Tyczyn i po północnej stronie tegoż uchodzi z lewego brz. do Strugu, dopływu Wisłoku. Długość biegu 5 kil. *Br. G.*

Hermanowo, osada, ob. *Buszewo,* powiat szamotulski. 2.) **H.,** folw., pow. pleszewski, 1 dom, 9 mk.; nal. do domin. „Klenka."

Hermanowo 1.) niem. *Herrmanshöhe,* według Kętrz. wś, pow. brodnicki, nie jest w urzędowych skorowidzach umieszczona. 2.) **H.,** niem. *Herrmannsdorf,* folw. należący do wsi Szczepanki, pow. grudziąski, nad jeziorem łasińskiem, naprzeciw m. Łasina, pół mili od bitego traktu grudziąsko-łasińskiego, ma budynki 5, domy mk. 2, katol. 7, ew. 4. Parafia i poczta Łasin, szkoła Szczepanki. 3.) **H,** niem. *Herrmannshöhe,* folw. do wsi Lipinki, nowo założony r. 1868, pow. lubawski. 4.) **H.,** niem. *Herrmenau,* wś, pow. suski, podług map wojskowych 1 i pół mili od Susza, blisko traktu bitego z Kisielic do Susza. W nowszym czasie zapewne otrzymała ta wieś odmienną nazwę, gdyż w dokładnych skorowidzach nie jest umieszczona. Od dawnych czasów istniał kościół w H., który zabrali luteranie; był filialny do Bałoszyc; r. 1721 tał sopuszczony; później zupełnie go zaniechano.

Hermanowo, wś pryw., pow. dzisieński, o 41 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 55 mk. (1866 r.).

Hermanowszczyzna, futor pryw., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 28 w. od Holszan, 10 w. od Oszmiany, 4 dm., 26 mk. (1866).

Hermany 1.) rum., pow. rypiński, gmina Szczutowo, par. Gujsk, odl. 20 w. od Rypina, liczy 2 domy, 23 mk., 68 mr. obszaru i 2 nieużytków. 2) **H.**, wś szlach., pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin. W 1827 r. było tu 13 dm. i 76 mk. Wieś ta pierwotnie zwała się Komarowo i wspominana jest w aktach z 1567 r.

Hermany, ob. *Cisze.*

Hermany, ob. *Hermanowce.*

Hermenau (niem.), wś i folw., pow. moląski, st. p Libsztat.

Hermenau (niem.), ob. *Szaicnowo* (?)

Hermenhagen (niem.), wś, os. i dobra, pow. frydlądzki, st. p. Barsztyn.

Hermeningken (niem.), folw., pow. labiewski, st. p. Wulfshoefen.

Herminendorf (niem.), pow. grudziąski, w okolicy lesistej i torfiastej, ćwierć mili od stacyi kol. żel. w Gardei, przy bitym trakcie grudziąsko-kwidzyńskim. Par. Mokre, szkoła i poczta Gardeja. Obszaru mr. 51, bydynk. 14, dm. 12, atol. 19,k ew. 83. H. zostało nowo założone r. 1820 na gruncie lasem wtedy jeszcze porosłym dóbr Kalmusy, przez ówczesnego dziedzica Gustawa Zollern. Nazwę otrzymała od urodzonej wtedy właśnie 1-ej jego córki Herminy. Celem tej osady było, uzyskać potrzebnych robotników od wydobywania z obszernych kalmuskich pokładów torfu. W sierpniu r. 1820 przybyło tu 12 osadników. Każdy otrzymał 3 i pół morgi roli, wolne pastwisko w król. borze, wolne drzewo do budynków i wspólne torfowisko do torfu na opał. Po upływie 1-ego wolnego roku mieli dawać czynszu powoli aż do 10 tal. każdy. Nadto każdy 1 dzień w żniwa odrabiać, uprząść 10 sztuk przędzy za 30 gr. ze lnu pańskiego, płoty do wygonów swoim kosztem utrzymywać. Rząd uznał tę osadę r. 1832, odłączył od Kalmus 1846. Następnie czynsz i szarwark skupiony został, wspólne torfowisko separowane. Ob. Frölich, Gesch., des Graudenzer Kreises I 163.

Herminenhof (niem.) lub. *Julchenhof,* folw., pow. gołdapski, st. p. Kowale.

Herminenhütte (niem), walcownia żelazna, pow. toszecko-gliwicki, par. Laband, leży między rz. Kłodnicą a kanałem kłodnickim, obok przystanku drogi żel. Laband.

Hermoneiten (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Lasdehnen.

Hermsdorf (niem.) 1.) wś, pow. olsztyński, st. p. Biesale. 2.) **H.**, wś, pow. holądzki, st. p. Goettchendorf. 3.) **H.**, wś, pow. świętosiekierski; ze stacyą pocztową.

Hermsdorf 1.) *Nied-r-* (niem.), zwane też H. bei Bielitz, wś, pow. nissański, o 9 kil. od Nissy, ma 117 osad, 4016 mr. rozl., kościół parafialny. Szlacheckie sołectwo H. ma 815 mr. rozl. 2.) **H.**-Ober- (niem.), wś, pow. nissański, nad granicą austryacką, ma 74 osad, 2237 mr. rozl. i kościół paraf. zbudowany 1836 roku. Szlacheckie sołectwo H. ma 431 mr. rozl. *F. S.*

Hermsdorf, trzy wsie t. n.a n Szląsku austryackim: **H.**- (Gross), szkoła ludowa; **H.**-(Klein) szkoła ludowa; **H.**-(Ober), szkoła ludowa i szkoła rolnicza średnia.

Hermsdorf (niem.), wieś, pow. międzychodzki, ob. *Hemsztop.*

Hermsdorf (niem.), ob. *Zamensdorf.*

Hermsztop, niem. *Hermsdorf,* wś i gm., pow. międzychodzki, 3 miejsc.: 1) H., wś; 2) Blaustern, dom szosowy; 3) Karowiec, młyn (Karowitzmühle); 39 dm., 438 mk., 75 ew., 363 kat., 67 analf. 2.) **H.**, dom., 2838 mr. rozl.; 2 miejsc.: 1) H., dom.; 2) Goldenschiff, folw.; 5 dm., 127 mk., 52 ew., 75 kat., 41 analf, Poczta w Przytoczni (Prittisch) o 3 kil., st. kol. żel. Landsberg o 30 kil.

Hernad, ob. *Hornad.*

Hernutowce, po węg. *Arnothfalva,* no niem. *Emaus Höfchen,* wieś w hr. spiskiem (Węg.), kościół katol. filialny, 178 mk., ob. Emaus-Höfchen i Arnothfalva.

Herod jezioro, ob. *Gieret.*

Herrendorf (niem.) 1.) folw., pow. frydlądzki, st. p. Frydląd. 2.) **H.**, wś, pow. paslęcki, st. p. Młynary.

Herrenhagen (niem.), powiat malborski, przedtem dzierżawa, teraz na własność wydana wś, zawiera posiad. 7, włók 27, kat. 26, ew. 24, men. 14, dom. 6, parafia i poczta Malbork, dokąd odległość wynosi $^3/_4$ mili.

Herrenwalde (niem.), os., pow. fyszhuski, st. p. St. Lorenz.

Herrenwalde (niem.), leśnictwo, pow. kościański, ob. *Mościszki.*

Herrenwiese (niem.), folw. nowozałożony 1870, należy do Czuchowa (Zützer), powiat wałecki, parafia Słopanoow (Schloppe), szkoła i poczta Czuchowo.

Herrlichkeit (niem.), folw., pow. moląski, st. p. Jaeskendorf.

Herrlitz (niem), wsie na Szląsku austryackim: **H.**- (Gross) posiada kościół par. katol., szkołę ludową, st p. i telegr. **H.**- (Klein), posiada szkołę ludową i st. poczt. Por. *Beneszów.*

Herrmanau (niem.) wś, opw. suski ob. *Hermanowo.*

Herrmanloelen (niem.), os. i dobra, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma

Herrmann Plagsten, lub *Kerlicken,* wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma.

Herrmannsdorf (niem.), folw., pow. grudziąski, ob. *Hermanowo.*

Herrmannsdorf (niem.), leśnictwo, pow. braniewski, st. p. Braniewo.

Herrmannsgut (niem.), dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Zinten.

Herrmannshöhe (niem.), folw. do Lipieniec, pow. lubawski, ob. *Hermanowo.*

Herrmanshöhe (niem.), według Kętrz. wś w pow. brodnickim, w urzędowych najnowszych skorowidzach nieumieszczona; ob. *Hermanowo.*

Herrmannshof (niem.) 1.) dobra, powiat rastemborski, st. p. Barciany. 2.) **H.**, folw., pow. świętosiekierski, st. p. Mehlsack. 3.) **H.**, folw., pow. szczycieński, st. p. Dźwierzuty.

Herrmannshof (niem.), wybud. do Starogrodu, blisko miasta położone, pow., par., szkoła, poczta Starogród.

Herrmannshof (niem.), ob. *Fryda.*

Herrmannsrode (niem.), posiadłość z piłą i wodnym młynem nad rz. Wierzycą, powiat starogrodzki, należy do Kręgu, ob. *Krąski młyn.*

Herrmannsruhe (niem.), folw. do wsi Kawki, pow. brodnicki, przezwany r. 1865, ob. *Kawki.*

Herrmannswalde (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Kobylabuda.

Herrmann-Wesat (niem.), inaczej *Bluszen* lub *Schlagweg-Peter*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Herrmeisterholm, czyli *Meisterholm, Flügelsholm,* na polskie znaczyłoby „Wyspa Mistrzowska", jestto rozległa wyspa na Dźwinie, nieco poniżej Kirchholmu naprzeciw wsi Uexkull. Nadaną była lennem prawem Römerowi przez ks. kurlandzkiego Ketlera. Dziedziczyli Symeon i syn jego Stefan i Krzysztof rotmistrz woj. pols. R. 1605 ks. kurlandzki Fryderyk Ketler stanął tam obozem w 600 strzelców i 400 konnicy. Stefan Römer przeprowadził oddział ten przez gród przed samą bitwą pod Kirchholmem. R. 1632 Gustaw Adolf król szwedzki po zawojowaniu Inflant przywilejem podpisanym 23 maja w Augsburgu oddał tę wyspę miastu Rydze. *A. R.*

Herrngrebin (niem.), wś, pow. gdański, ob. *Grabiny zameczek..*

Herrnhut (niem), ob. *Ohranow.*

Herrnkempe (niem), wyspa utworzona przez Wisłę, powiat chełmiński, ob. *Pańska kępa.*

Herrnstadt (niem.), ob. *Wąsosz.*

Herszmanice, *Herzmanitz*, wieś powiatu bogumińskiego na Szląsku austr., rozl. morg. 1198, ludn. 842.

Herszonówka v. *Herszunówka*, kol. żydowska przy wsi Woronkowie, pow. bałcki, gm. Woronków, 610 mk., 148 dz. ziemi.

Hersztop, wieś rycerska, pow. międzyrzecki, por. *Hermsztop.*

Hersztupowo, niem. *Herschtopowo*, wś, powiat wschowski, 15 dm., 146 mk., 10 ew., 136 kat., 38 analf. Poczta i gośc. w Garzynie, st. kol. żel. w Lesznie (Lissa).

Hertszecht, *Hertszek*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół kat. paraf., piękny duży ogród, piękne lasy jodłowe, wyrób gontów, 861 mk.

Hertzmanitz, ob. *Herszmanice.*

Herubiny, *Harubin* i *Charubin*, (ob.) wś, pow. kolneński.

Herwarto, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. filialny, 366 mk.

Herwinowa, niem. *Erbersdorf*, dwie wsie na Szląsku austryackiem. *Alt-E.* ma szkołę ludową; *Neu-E.* ma st. poczt., st. dr. żel. mor.-szlask., szkołę ludową i leśnictwo.

Herynia, ob. *Hoszów.*

Herzberg (niem.), ob. *Hercberg.*

Herzberg (niem.), włośc. wś, pow. gdański, na żuławach gdańskich, obszaru ziemi obejmuje mr. 3632, gburów 12, zagrodn. 2, kąt. 83, ewang. 271, dm. 28. W miejscu jest kościół luterski i szkoła; dla katolików parafia Giemlice, poczta W. Cędry. Odległość od Gdańska 2 i pół mili. Kościół tutejszy istniał oddawna w ręku katolików przed reformacyą; innowiercom dostał się wskutek prawa patronatu, które wykonywał gdański magistrat.

Herzfelde, (niem.), ob. *Krakówek*, v. *Krukowek*, dom., pow. wyrzyski.

Herzogin-Auguste (niem.), kopalnia węgla w Łaziskach średnich.

Herzogsgraben (niem.), kanał, dop. Odry, ma ujście powyżej Głogowy.

Herzogsthal (niem.), inaczej *Gerehlischken* lub *Jeralischken*, dobra, pow. gołdapski, st. p. Boćwinka.

Herzogswalde (niem.), wś i dobra, powiat grotkowski, o milę na północ od Grotkowa. Wieś ma 82 osad, 3586 mr. rozl., paraf. kościół kat. z XV wieku. Dobra mają 953 mr. rozległ.

Herzogswalde (niem.), rycer. dobra, pow. suski; ob. *Rycwałd* i *Rycwałdzik.* 2.) **H.**, wś pow. świętosiekierski, st. p. Eisenberg. 3.) **H.**, wś, pow. morąski, st. pt. Libsztat.

Herzwigsruh (niem.), dobra, pow. lecki, st. p. Rhein.

Hesza, potok, lewy dopływ Mołodoj, ob. *Dolina* (t. II 17 — 2).

Hethars v. *Siebenlinden* (Lipiany), st. dr. żel. Preszów-Orló, o 33 kilom. od Preszowa.

Hetmanice, niem. *Kaltworwerk* 1.) wś, pow. wschowski, 41 dm., 312 mk., 16 ew., 296 kat., 40 analf. Kościół kat. filialny należy do parafii Lginia (Ilgen). Poczta i kol. żel. we Wschowie (Fraustadt) o 7 kil., gośc. na miejscu. 2.) **H.**, folw., 848 mr. rozl.

Hetmanówka, wś, pow. bałcki, gm. Baksza, par. Krzywe-jezioro, liczy 326 mk., ziewi włościańskiej 605 dz., dworskiej 2052, domów 82. Cerkiew do której należy 43 dz. ziemi. Dawniej własność Denisków, dziś Ziniowiewa.

Hetmański-szlak, ob. *Czarny szlak* (str. 771.)

Hetmańszczyzna. Tak pisarze nasi zowią niekiedy całą dawną kozacką Ukrainę.

Hetmańszczyzna, przysiołek Kopeczyniec.

Heubude (niem.), wś włośc. w wieczystą dzierżawę wydana, pow. gdański, w pięknem położeniu na Mierzei (Nehrung), po prawym brzegu Wisły, nad jeziorem, około pół mili od Gdańska, ulubione miejsce wycieczek mieszczan, obejmuje gburów 10, zagrodn. 79, obszaru ziemi 1078, ewang. 1214, katol. 106. Parafia Gdańsk, szkoła w miejscu, poczta Gdańsk.

Heubuden (niem.), wś w malborskich żuławach, pow. malborski, ob. *Hejbudy*.

Heuhaufen, także *Heukoppe*, szczyt w Tatrach spiskich, w okolicy Szczaw Sławkowskich (Szmeksu), w dziale turni Sławkowskich. Od najwyższego szczytu, Sławkowskim zwanego (2453 m. pom. wojsk.), odrywa się ku południowi grań górska, wygięta łukiem ku zachodowi, ponad doliną potoku Anny, długości około 1300 m., kończąc się ponad trzema stawkami szczytem pomienionym, dochodzącym według pomiaru wojskowego 1852 m. wysokości n. p. m. Podług pomiaru Kolbenheyera czyni wyniesienie 1810 m. *Br. G.*

Hey..., por. *Hei...*

Heybüchen (niem.), dobra, pow. fyszhuski. st. p. Laptau.

Heyde (niem.) 1.) inaczej *Sziben*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Srzyłokarczma. 2.) **H.**, folw., pow. królewiecki, st. p. Laptau. 3.) **H.**, dobra, pow. frydlądzki, st. p. Frydląd.

Heydeberk (niem.), dobra, pow. tylżycki, st. p. Szameitkehmen.

Heydebruch (niem.) 1.) wś, pow. tylżycki, st. p. Wilkiszki. 2.) **H.**-*Schilgallen*, inaczej *Schwenderischken*, dobra, pow. tylżycki, st. p. Tylża.

Heyde-Fedderau (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Wolittnick.

Heydekrug, (niem.), ob. *Szyłokarczma.*

Heydekrug (niem.), ob. *Hanswalde.*

Heyersdorf-Nieder, ob. *Andrychowice Dolne*, wś, pow. wschowski, 52 dm., 253 mk., 294 ew., 4 kat., 14 analf. Poczta w Szlichtyngowie (Schlichtingsheim) o 5 kil., gośc. na miejscu, st. kol. żel. Drzewce (Driebitz) o 5 kil. 2.) **H.**-N., czyli *Andrychowice Dolne*, dom., 3121 mr. rozl., pow. wschowski, 6 dm., 72 mk., 60 ew., 12 kat., 9 analf. Gorzelnia parowa. 3.) **H.**-Ober, ob. *Andrychowice Górne*, wś, pow. wschowski, 28 dm., 145 mk., wszyscy ewan., 15 analf. Poczta w Szlichtyngowie (Schlightingsheim) o 4,5 kil., gośc. na miejscu; st. kol. żel. Wschowa (Fraustadt) o 6,3 kil. 4.) **H.**-Ober, czyli *And.-G.*; dom., 1070 morg. rozl., pow. wschowski, 2 miejsc.: a) H., dom.; b) dom szosowy; 7 dm., 78 mk., 61 ew., 17 kat., 6 analf.

Heygerey (niem.), albo *Eigarren*, wś, pow. stołupiański, st. p. Tollmingkehmen.

Heynehof (niem.), os., pow. wystrucki, st. p. Wystruć.

Heysterbruch (niem.) 1.) lub. *Neu Beynuhnen*, wś, pow. darkiemski, st. p. Launingken. 2.) **H.**, os, pow. wystrucki, st. p. Wystruć.

Hexenberg, ob. *Kahlenberg*..

Hiacentowo, folw., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki. Ma 1 dm.; 10 mk. odl. 24 w. od Maryampola.

Hibajłowickie starostwo niegrodowe, leżało w wdztwie witebskiém, powiecie orszańskim; nierozległe te narodowe dobra w roku 1771 posiadał z sstwem orszańskim Joachim Chreptowicz, kanclerz w. lit., opłacając z niego kwarty złp. 113 gr. 10, a hyberny złp. 50.

Hibajłowicze dobra rządowe, pow. borysowski, 1 okr. adm, złożone z 2 folwarków i 3 wsi, dusz 112.

Hibalówka 1.) wś, pow. mohylewski, nad rzeką Muraszką, przedmieście Szarogrodu, 91 domów, z przysiółkami Bochaczowką i Kiełbaśną, ma 966 mk. i 1133 dzies. ziemi. Należał do ks. Sanguszki, dziś jego wnuczki z Potockich Branickiej. Cerkiew S-go Jerzego, ziemi cerkiewnej 96 dzies. (por. *Szarogród*). 2) przedmieście Czerniejowiec, nad rz. Murachwą, pow. jampolski.

Hibbe, ob. *Hibie*,

Hibica, także *Hibbica*, potok górski, podtatrzański, liptowski, powstaje z dwóch potoczków, na gruncie Wychodnej, na południowym stoku góry Wielkiej Palenicy, tworzącej dział wodny poprzeczny między źródliskami tegoż potoku a p. Koprowej (1150 m.), po płn. zach. stronie wierchu Hibicy (987 m.), między nim od wsch. a Małą Palenicą (1022 m.) od zach. Oba potoczki płyną ku południu; i wkrótce się łączą. Połączony potok płynie doliną zwaną także Hibica, ku południu przez obręb gm. Hibia. Od wsch. wznosi się grzbiet lesisty z licznemi polanami ciągnący się od wierchu Hibicy ku południu. W nim idąc na południe mamy szczyty: Palenica (991 m.), polana bezimienna 924 m., Skałka (848 m.); Iwanów wierszyk (898 m.) i Martina (827 m.). Pod Skałką przyjmuje z prawego brzegu dwa potoczki Hibski i Kondratową. Naprzeciw góry Martina, po pr. brz. wznosi się wzgórze Glan (833 m.), u stóp którego wpada do H. potok Pańska Hibica z Podszustą. Odtąd

zwracą się ptook H. na południowo zachód, zabierając krótkie strugi z pr. brz. spływające z Rzepiska (784 m.); przerzyna samym środkiem miasteczko Hibie, a płynąc po półn. stronie gościńca bitego, wijącego się u stóp góry. „Na Kamieniu“ (790 m.) przerzyna trzy kroć ten gościniec w krótkich odstępach i wpada z pr. brzegu do gu, Wa nieopodal stacyi kolei bogumińsko-koszyckiej: Lgoty królewskiej. Długość biegu wynosi 16 kil. Spad wód jego wykazują następujące liczby według pomiaru wojskowege: 980 m. (źródła); 902 m. (połączenie się strug źródłowych); 732 m. (ujście Pańskiej Hibicy); 657 m. (ujście). Na niektórych mapach nosi ten potok nazwę Głębokiej (Hliboka) lub Hlouboka. *Br. G.*

Hibica, wierch na Pordtatzu liptowskiem, na gruncie gminy Wychodnej, u źródeł potoku Hibicy (ob), między nim od zach. a Bielańską wodą (ob.) od wsch. Przezeń wiedzie od Wychodnej drożyna na Wielką Palenicę, a ztąd do Koliby Podkrywańskiej, znajdującej się na południ. zach. stoku góry „Kopy Krywańskiej“ (1572 m.). Jestto miejsce noclegu turystów wybierających się na Krywań (ob.). Wyniesienie czyni 987 m. *Br. G.*

Hibie, także *biGbe*, *Hybie*, *Gubka* niem. *Geib* węg. *Hibbe*, miasteczko w hr. liptowskiem (Węgry), nad potokiem Hibicą, dopływem Wagu, przy drodze z Wychodny do Porubki, nieopodal, bo 4 kil. na płn. wsch. od Królewskiej Lgoty, stacyi kolei Koszycko-Bogumińskiej Dawniej było to miasto górnicze, dziś przeważnie przez Słowaków zamieszkałe; niemieckie nazwy ról, jak Mühlwiese, Riegel, Lerberg i t. d. Długość geogr 37° 30' 0'', szer. geogr. płn. 49° 3'. Znajduje się tutaj wsch. kościół łaciński p. w. Wszystkich Świętych. Rok założenia niewiadomy. Ittniał już w r. 1637. Znachodził się w nim pomnik Emeryka Balassy'ego, który atoli zgoerrzał w pzeoż. r. 1683. Metryki pochodzą od r. 1675. Również znachodzi się kościół ewangelicki, zbudowany r. 1681; spalił się atoli w r. 1683; odbudował go w roku 1734 baron Maciej Ostrosits na placu przezeń gminie darowanym. Metryki ewan. sięgają r. 1831. Do parafii łacińskiej należą Wychodna z filjalnym kościołem p. w. św. Szczepana; przysiołek Bielańsko, Lgota królewska, przysiołek Swaryn, Koszkowa z kaplicą św. Trójcy, następnie osady Dykula, Medwadza, Rostoki, Benkowe, wreszcie stacya Wychodna-Ważec kolei koszycko-bogumińskiej, razem liczy 984 dusz rz. kat., z czego na samo Hibie przypada 310 dusz rz. kat. (1878 r.) Do gminy ewangelickiej należy Kokawa, z filialnym kościołkiem. Liczy w miejscu 1503, a w Kokawie 1098 ewan., razem 2601 ewan. (r. 1880) Parafia atoli łacińska w Hybiu liczy dusz rz. kat. 984, ewan. 3310, żydów 120, szyzm. 129, razem 4643 dusz. W samym Hybiu jest 1927 mk. z czego dusz rz. kat. 310, ewan. 1523, żydów 58, szyzm. 36. (1878 r.). Stacya pocztowa w miejscu. Co poniedziałek odbywają się targi, a pięć razy do roku jarmarki. Wzniesienie: 690 m. (pom. wojsk); (Korzistka), dolny kościół. *Rz. G.*

Hibski potok, potok podtatrzański, na Podhalu liptowskiem, w obr. gm. Hibia, prawy dopływ Hibicy (ob.). Długość biegu 3 kil. Przyjmuje z pr. brz. potok Kondratową Wodę. Dolinka tego potoku zowie się Hibskim jarkiem (jarem). *Br. G.*

Hidas-Nemethi, st. dr. żel. ciskiej, o 26 kilom. od Koszyc.

Hideg-Hegy, ob. *Nowogrodzkie góry*. (Po węg. *hideg* znaczy „zimny“).

Hiensdorf ob. *Hincowce*.

Hieronim, kopalnia w Dąbrowie górniczej.

Hieronimwó 1) os. włośc., pow. opoczyński, gm. Wielka Wola,— par. Wójcin. Ma 2 dusz, 11 mk.: 22 morg ziemi włośc. 1) **II.**, wś. włość., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno, liczy 19 dm., 174 mk. i 413 morg. obszaru.

Hieronimów. folw., pow. nowoaleksandrowski, własność Hieronima Beynara.

Hieronimówka, fol. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., 65 w. od Wilna, 1 dm., 9 katol. (1866),

Hieronimowo niewielki fol. w pow. słuckim, własność Swiderskich.

Hieronimowo 1.) st. poczt., pow. białostocki gub. grodzieńskiej, przy trakcie z Białegostoku do Wołkowyska i Prużany. 2) **II.**, dobra, pow. dyneburski, niegdyś dziedzictwo Hieronima Oskierki, dziś własność Moniki Oskierczynej. Por. *Ejsbachowa*.

Hieronimowo ob. *Hironimowo*.

Higały, wś pow. wilejski, o 67 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 3 dm., 25 mk. katol. (1866).

Higieniewo, kol., pow. nieszawski, gm. i par. Piotrków.

Hikanie, dobra, pow. nowoaleksandrowski, własność Jana Komorowskiego, 874 dzies. rezl. Por. *Gikany*.

Hilarów lub *Tułowice* 1.) wś, pow. sochaczewski, gm. Tułowice, par. Brochów. 2) **II.**, wś. pow. kolski, gm. Drzewce, par. Umień. W 1827 r. było tu 5 dm. i 61 mk. **II.**, os. pow. sieradzki, gm. Wierzchy, par. Zadzim. 4) **II.**, folw. Sokołowski, gm. Dembe nowe, par. Skibniew. Liczy 3 dm., 5 mk. i 445 morg obszaru. Folwark ten oddzielony od dóbr Kostki.

Hilarowo, folw. nad rz, Dzisienką,—pow. dzisieński, o 21 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dm., 10 mk. (1866).

Hilarewo, niem. *Hilarhof*, folw., pow. plesze-

wski, 6 dm., 75 mk., należy do dom. Bachorzewa.

Hilberg, ob. *Ilburg, Eilenburg.*

Hilbersdorf (niem), wś. i dobra, pow. niemodliński, nad Sztejnową. Wś. ma 62 osad, 358 mr. rozl., należy do par. Loewen. Dobra mają 256 mr. rozl.

Hilcza, jeden z potoków źródłowych Małego Seretu.

Hilerowo, holendry,pow. kolski, gm. Budzisław kolski, par. Dęby k szlecachie. Założone w r. 1815.

Hilf (niem.) dobra, pow. frydlądzki, st. p. Barsztyn.

Hilfe (niem), wybud. do Chojnic, pow. chojnicki. R. 8169 liczyło budynk. 9, domy 3, kat. 20, ewang. 15. Parafia, szkoła i poczta Chojnice.

Hilinki, małe jez. w lesie i smolarnia, pow. sejneński, gm. Pokrowsk, o 2 w. za wsią Głęboki Bród (1878). *Now.*

Hilkowszczyzna, folw. należący do Szulca, przy drodze z Wasiliszek do mka. Sobakińce, pow. lidzki, 4 okr., od Lidy odl. w 50 i pół, od Wasiliszek w. 12 i pół; dm. 1, mk. 9, wyzn. rz. kat.

Hiller-Gartringen (niem.), ob. *Pszczew*, niem, *Betsche*; dom., pow. międzyrzecki.

Hillersdorf (niem.), wś, pow. niemodliński, o ćwierć mili od Fyrlądu, ma 25 zagrodników ewangelików, 661 mr. rozl.

Hillersdorf (niem.) ob. *Albrechtyce* i *Hołcowice.*

Himmelfort (niem.), wś, pow. morąski, st, p. Morąg.

Himmelthal (niem.), wś, pow. sycowski, par. Syców.

Himmelwitz (niem.), ob. *Jemielnica.*

Hińce, wś, pow. śniatyński ma 1-no klassową szkołę,

Hinczewice, ob. *Gincewice.*

Hincowce, węg. *Hinczócz*, wś, w hrab. spiskiem (Węgry), w dystrykcie właskim, od Włach (Wallendorf) na płn. zach., 4 kil., w dorzeczu Hornadu; liczy mk. 260, między nimi kat. łac. 252, żydów 8 (1878). Należy do parafii łac. w Welbachu. *Br. G.*

Hińcz długi, ob. *Gródek*, tom II, 822.

Hińcze, niem. *Hinzendorf*, 1) wś, pow. wschowski; 66 dm., 396 mk.; 46 ew., 350 kat., 20 analf. Kościół kat. filialny parafii. Kursdorf. Poczta w Szlichtyngowie (Szlichtingsheim) o 3 kil., st. kol żel. Drzewce (Drebitz) o 4,5 kil. 2) **H.**, dm., 924 morg. rozl., pow. wschowski; 4 dm.; 61 mk., 3 ewan., 33 kat., 2 analf. 3) **H.**, folw. 373 morg. rozl. *M. St.*

Hinczocz (węg.). ob. *Hincowce.*

Hinczowe Stawy, stawy tatrzańskie. Niektórzy piszący o Tatrach zowią je także *Ignacowymi*, gdyż „Hinek", zdrobniały „Hinszko", znaczy u Słowaków „Ignacy". Jest ich cztery. Leżą one w Tatrach spiskich, w dolinie Mięguszowieckiej, w jej północno-zachodniej odnodze, Hińczową zwanej, na najwyższym jej tarasie, wśród głazów granitowych, pod samym głównym grzbietem Tatr. Wspaniałe turnie otaczają tę górną część jeziorną doliny. Od północy zamyka ją potężny grzbiet Mięguszowiecki, ze szczytem tejże nazwy (2435 m.), z którym łączą się ku wschodowi Rysy (2508 m.) i Wysoka (2555 m.). Od zachodu odgranicza dolinę obszerny grzbiet Baszty, który za pośrednictwem Cubryny (2369 m.) łączy się z Mięguszowieckim szczytem. Największy staw legł najdalej ku północy, u stóp Mięguszowieckiego szczytu, wśród ogromnych złomów granitowych. Zowie się on *Wielkim Hinczowym stawem*, niem. Gross-Hinzen See, węg. Nagy-Hinczko-tó, słow. V. Hinsko. pleso, także V. Hinczove pleso. Obszar jego wynosi dziś 34 morgów czyli 19.11 hekt.; zajmuje zatem szóste miejsce co do rozciągłości między stawami tatrzańskimi. Ciepłota wód jego czyni 7.4° C. przy 18° C. ciep. pow. (Eljasz, 23 sierpnia, 1879, r. 10 god. rano). Wzniesienie 1961 m. (pom. wojsk.); 1917 m. (Steczkowski); 01907 m. (Kolbenheyer); 1899 m. (Wahlenberg); .91871 m. (Fuchs); 1847.3 m. (Oesfeld); 1797.4 m. (Korzistka). Jest to wspaniały zbiornik wód, dziś już o połowę mniejszy, niż dawniejsze jego brzegi wskazują; mimo to atoli na tej wysokości, na jakiej się wznosi, nie może się żaden inny z nim równać. Na południe od niego, tuż pod przełęczą Koprową (2188.5 m. kwadrans drogi oddalony), na stopniu nieco niższym, leży drugi, daleko mniejszy staw, zwany Małym Hinczowym stawem. Obszar jego wynosi 2.79 hekt. czyli 5 morgów. Ciepłota wód jego podług pomiaru Eljasza czyni 8.6° C. Również jak tamten dziko się przedstawia. Północny róg jego wznosi się 19.52 m. npm. (pom. wojsk.). Z W. stawu Hinczowego wypływa Wielki Hinczowy potok, który 1800 m. poniżej południowego brzegu tegoż stawu, przyjmuje od pr. brz. Mały Hińczowy potok, tworzący odpływ Małego Stawu H. Połączenie to wznosi się 1586 m. npm. (pom. wojsk.). Odtąd zowie się potok Hinczowym. Nieco poniżej kładka na potoku, który w dalszym swym biegu, nieopodal téj kładki, poniżej niej zabiera od lewego brzegu wody Żabiego potoku, odpływającego z Żabich Stawów Mięguszowieckich. Potok Hinczowy łączy się, 2850 m. poniżej tego stanowiska, od lew. brzegu z potokiem *Krupą.* który jest odpływem Małego Rybiego czyli Popradzkiego Stawu, i tworzy rzekę Poprad (ob.). Po wschodnim brzegu M. H. stawu wynosi się znaczny wał skalisty 1991 m., oddzielający dwa drugie stawki Hinczowe od te-

goł stawu. Z tej części doliny Mieguszowieckiej (ob.), od tych jezior są dwa przejścia na północną stronę głównego grzbietu Tatr. Od Wielkiego Stawu Hinczowego przez przełęcz Mięguszowiecką koło Chłopka (2275.5 m.) przejść można ku stawowi Czarnemu, a ztąd do Rybiego w dolinie Białki. Przełęcz tę Mięguszowiecką zowią także Małą Przełączką (Wilderer Pass). Drugie dogodniejsze przejście jest od strony M. H. stawu przez przełęcz Koprową (2188.5 m.) do doliny Hlińskiej, a z niej prez Ciemne Smreczyny, Jawory i Goryczkową do Zakopanego. *Br G.*

Hinków, pow. stopnicki, ob. *Chinków* (por. Długosz II, 428).

Hinkowice (z Wierzbową i Bereskiem), wś, pow. zaleszczycki, nad rzeką Dupą, oddalona o 10.0 kilometrów na południe od urzędu pocztowego w Tłustem, przestrzeń posiadł. więk. 702, włość. 675 m. doskonalej podolskiej gleby, ludność 819, w tem 205 rzym. kat. należących do par. w Tłustem, reszta gr. kat., parafia w Worwolińcach, Właściciel większej posiadł. Mikuli Stefan.

Hinowice, wś, pow. brzeżański, nad Złotą Lipą, o milę od Brzeżan. Wierzchowiny stawu brzeżańskiego rozdzielają tę wieś od sąsiedniej wsi Łapczyn zwanej. H. liczą 488 mk. w 108 rodzin, 244 mężczyzn, 244 kobiet; 72 rz. kat. należących do parafii w Brzeżanach; 392 gr. kat. należących do parafii w Żukowie; 24 izrael. Obejmuje 1152 m. roli or.; 81 łąk, 55 ogrodów., 106 m. pastwisk, 27 m. dróg, 2 m. wody płynącej. Własność Stan. Potockiego. *B. R.*

Hinowo, ob. *Inowo.*

Hinsdorf (niem.), ob. *Hinczowce.*

Hinter-Dammerau (niem.). ob. *Dąbrówka.*

Hintendorf (niem.), pow. prądnicki, ob. *Oracze.*

Hinter-Harte (niem.). ob. *Dąbrówka-konarzewo.*

Hinterlinkuhnen (niem.),wś,o pw. żuławski, st. p. Heinrichswalde.

Hintermteich (niem.), ob. *Nadjeziory* lub *Zastawem*, kolonia, pow. szubiński.

Hintermühle (niem.), młyn, pow. czarnkowski; 1 dm., 9 mk.; należy do miasta Trzcianki (Schönlanke).

Hintersaue, kolonia w pow. sokólskim, gub. grodz., o 30 w. od Sokółki.

Hintersee (niem.), 1) rycer. dobra, pow. sztumski, ob. *Zajezierze.* 2) **H.**, wś, pow. kwidzyński, ob. *Zajezierze.* **H.**, osada do wsi Jeziorki, pow. świecki, ob. *Koziborek.*

Hinterswalde, ob. *Zgierszczyzna.*

Hinterthor (niem.), wś, pow. malborski, należy do Szkarpawy, na nizinach malborskich; obejmuje posiad. 9, zagrodn, 6. włók 5, kat. 5, ew. 123, dm. 16; parafia Tiegenhagen, szkoła Tiegenort, poczta Nowodwór (Tiegenhof). Odległość od Malborka 4 i pół mili.

Hinterwaldchen (niem.), dobra, pow. żuławski, st. p. Heinrichswalde.

Hinterwalde (niem.), 1)dobra, pow. królewiecki, st. p. Kobyla Buda. 2) **H.**, folw., pow. iławski, st. p. Uderwangen.

Hiny, karczma, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 35, od Wasiliszek w. 29 i pół, dm. 1, mk. izrael. 5 (1866).

Hinzbruch (niem.), wś, pow. ostródzki, st. p. Locken.

Hinzendorf (niem.), ob. *Hińcze.*

Hinzendorf (niem.), dobra rycerskie, pow. rastemborski, st. p. Rastembork.

Hipanis, *Hispanis*, staroż. nazwa rz. Bohu.

Hipolitenpol, kolonia, pow. ostrzeszowski; 14 dm., 100 mk.; należy do wsi Szklarka mielęcka.

Hipolitów 1) os., pow nowo-miński, gm. Wiązowna, par. Długa Kościelna. Na gruntach wsi Długa Kościelna (ob.) założona o 3 w. od Miłosny, ma 90 mr. rozl. 2.) **H.**, folw., pow. błoński, gm. Guzów, par. Szymanów. Założony na gruntach wsi Miedniewice. 3.) **H.**, wś, pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Wielenin. 4.) **H.**, wś, pow. łaski, gm. Wodzierady, par. Mikołajewice. 5.) **H.**, pow. wieluński, gm. Lututów, par. Czarnożyły. Należała do dóbr Dymki. Wś H. ma 4 os., 17 mr. gruntu.

Hipolitowo, pow. kolneński, gm. Stawiski, por. Poryte. W 1827 r., było tu 9 dm., 43 mk.

Hipolitowo 1.) fol. szl. nad rzeka Łoszą, pow. wileński, 4 okr. ad., o 55 w. od Wilna, 1 dm., 2 mk. katol. (1566). 2.) **H.**, fol., szl., pow. święciański, 4 okr. ad., o 66 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat. (1866). 3.) **H.**, fol. w pow. borysowskim, okr. polic. chołopienicki, dawniej własność Kozubowskich, obecnie Antonowicza, ma obszaru 412 mórg. 4.) **H.**, folwark w pow. rzeczyckiem, dziedzictwo wraz z folwarkiem Zaspa ma obszaru około 1970 mr.; gorzelnia przynosi intraty 1000 rubli.

Hirawiec, przysiołek Dalnicza.

Hirenki, wś w pow. bracławskim, par. Niemirów, wraz z wsią *Buszynką* należy do Maryi z Potockich Strogonowej; ma 9 dm., 195 dusz męz., 593 dz. ziemi włośc. Por. *Buszyńce.*

Hirka, przys. w pow. drohobyckim, na płn.-wschód od Lastówki nad Stryjem. *L. D.*

Hirka, ob. *Cyganka.*

Hirki, zaścianek rządowy, w pw.o lidzkim, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 35, od Wasiliszek w. 28, dm. 1, mk. 21, wyzn. rz. kat. (1866).

Hirnik, ob. *Gołogóry*, tom. II, 677.

Hironimowo, wś, pow. gnieznieński; 18 dm.; wszyscy kat.; 3 analf. Poczta najbliższa i gośc. w Kłecku; st. kol. żel. w Gnieźnie.

Hirschau (niem.), leśnictwo, pow. fyszhuski, st. p. St. Lorenz.

Hirschbach lub *Hirsbach*, pow. łańcucki, ob. *Baranówka.*

Hirschberg (niem.), 1.) wś, pow. olsztyński, przy jeziorze i bitym trakcie pasymsko-wartemborskiem, ob. *Jedzbark.* 2.) **H.**, ob. *Albrechtice.* 2.) **H.**, os. leśna, pow. ragnecki, st. p. Grünheide. 3.) **H.**, wś i młyn, pow. ostrodzki, st. p. Ostroda.

Hirschberg (niem.), ob. *Jelenia góra.*

Hirschdorf (niem.), ob. *Jeleniec.*

Hirschfeld (niem.), 1.) dobra, pow. braniewski, st. p. Braniewo. 2.) **H.**, wś, pow. holądzki, ze stacyą pocztową, 749 mk.

Hirschfelde (niem.), pow. opolski, ob. *Kaniów.*

Hirschfelde (niem.), ob. *Jeleńcz.*

Hirschken (niem.), folw., pow. świętosiekierski, st. p. Hermsdorf.

Hirschkrug (niem.), karczma, pow. śiedzki, ob. *Jelonek.*

Hirschkrug (niem.), os. pod Królewcem.

Hirschthal (niem.), 1.) os. leśna, pow. gołdapski, st. p. Dubeningken. 2.) **H.**, os., pow. jańsborski, st. p. Turośl.

Hirschwalde (niem.), folw., pow. frydlądzki, st. p. Glominen.

Hirszanówka, ob. *Ludwipol.*

Hirszperk, ob. *Albrechtice.*

Hiśnica, ob. *Mora.*

Hispanis, ob. *Boh.*

Histula, jedna z nazw Wisły u historyków starożytnych. Nazwy Histulus używa jeszcze Długosz (ob. *Liber benefic.* III. 563).

Hister, starożytna nazwa Dunaju.

Hiszpania, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna, odl. 10 w. od Konina. Liczy 188 mr. ziemi, 60 mk. Założona na gruntach oddzielonych od dóbr Wyszyna i nazwana na cześć żony brata właściciela Wyszyny (hr. Gurowskiego), księżniczki hiszpańskiej.

Hlacowy Wierch, ob. *Dżumbir.*

Hladki, wś, pow. proskurowski, gm. Tretelniki, par. Mikołajów, 666 dusz męz., 759 dzies. ziemi, 134 dm. Cerkiew S-go Michała z 49 dz. ziemi. Należy do Piekutowskich i Noskowa.

Hladki, wś, pow. tarnopolski nad Seretem, dopływem Dniestru, o 6 8 kilom. na płn.-zachód od stacyi kolei żelaznej Karola Ludwika, Hłuboczek wielki a o 15 kilm. na zachód od Tarnopola, przestrzeń 808 mr., włośc. 791 mr. ludność 486; w tem rzym. kat. 18 należących do parafii w Płotyczy wsi o 11 kilmtr. oddalonej, kościół zaś jest w Iwaczowie dolnym; reszta gr. kt. należących do parafii w Czernichowie, wsi oddalonej o 68 kilmetr, Jest tu dwór ładny, leżący w środku starannie utrzymanego ogrodu, widok z ganku piękny na staw należący do Iwaczowa ,górnego i kilka po drugiej stronie stawu i Seretu położonych wsi. Kassa pożyczkowa z funduszem 918 zlr. w. a. Właścicielka posiadłości większej: Marya z Szeliskich wdowa po Erazmie Rozwadowskim. *B. R.*

Hladniów, niem. *Schlidnau, Zhlidnau*, góra pod Ostrawą Morawską, 904 st. wys.

Hladówka, wś w hr. Orawskiem (Węg.), na granicy Galicyi, kościół parafialny, handel płótnem, 610 mk. polaków.

Hleb..., por. *Gleb ..*

Hlebczyn, ob. *Chlebczyn.*

Hlebionki, wś włośc., pow. wilejski, o 25 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy drodze pocztowej z m. Dołhinowa do m. Wilejki, 13 dm., 93 mk., wyznania rz. kat.

Hlebiszki 1.) zaśc. rząd., pow. trocki, 2 ok. ad., 42 w. od Trok, 1 dm., 28 mk. kat. (1866). 2.) **H.**, fol., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 15, dm. 1. (1866), gorzelnia, młyn wodny, do Święcian 16 w.

Hlebkowszczyzna, wś, pow. dzisieński, o 34 w. od Dzisny, 1 okr. adm., przy drodze połockiej, 2 dm., 21 mk. katolików. (1866).

Hlebów, dwór, pow. poniewieski, okr. polic. kławański, o 87 w. od Poniewieża, gorzelnia i wiatrak (1869).

Hlebów, por. *Czarnohorodka, Chwastów* i *Didowszczyzna.*

Hlebowa-Rudnia, ob *Glebowa-Rudnia.*

Hlebowce, okolica szlachecka w pow. lidzkim, 4 okr. ad., od Lidy odl. w. 42 i pół, od Wasiliszek w. 7 i pół, dm. 10, mk. wyzn. rz. 153, izraelitów 7, (w r. 1866).

Hlebowice, ob. *Chlebowice.*

Hlebówka, wś w pow. kijowskim, o 43 w. od Kijowa, nad rz. Pychówką, o 2 w. od rz. Dniepru. Mieszk. 690, wyzn. prawosł. Ziemi 3980 dzies. dosyć urodzajnej, duże sianokosy nad Dnieprem. Gorzelnia, młyn.

Hlebowska-Nacz, ob. *Glebowska Nacz.*

Hlebowskie błoto, niedaleko miasteczka Chabne, 6 w. dł., 1 w. szer., porosłe mchem, gdzie niegdzie możliwe do przejścia. (Fund. „Gub. kij.")

Hlebna Repni, ob. *Czarnohorodka.*

Hledon, ob. *Czerwony klasztor.*

Hlenceu potok górski, ob. *Akryn.*

Hleszczawa, wś pow. trembowelski, leżąca o 12 kilometrów na wschód od Trembowli; wś podolska, wśród nieprzejrzanych okiem łanów. Mała dąbrowa obok dworu urozmaica trochę krajobraz; przestrzeń pos. większej 1329, włośc. 2376 morgów, ludność 1410, w tem rz. kat. 545, reszta gr. kat. i izrael. Należy do starostwa pow., sądu powiat., notar. i rzym. kat. paraf. w Trembowli, urzędu pocztowego w ławszy, gr. kat. par. ma w miejscu, należącą do dek. trembowelskiego; szk. etat. o 1 naucz. należy do radyszk, okr. w Trembowli. Kasą poży-

czkowa z funduszem 4,000 złr. a. w. Właściciele większej posiadłości Jan i Mieczysław Komarniccy. *B. R.*

Hlewacha, wś w pow. kijowskim, o 6 w. odległa od Kożuchowki, nad rzeczułką wpadającą do Bobrca, położona na nizinie urodzajnej. Mieszk. 1427, trudnią się głównie ogrodownictwem. Dawniej należała do monastyru Michałowskiego, dziś rządowa. Pierwszorzędny magazyn zapasowy. Zarząd gminy, szkółka, cerkiew paraf.

Hlewin albo *Seliwin*, wieś i dobra w południowej stronie powiatu borysowskiego, nad rzeką Berezyną, z prawej strony, przy drodze wiodącej z Zabaszewicz (ob.) do Borysowa, o wiorst kilkanaście od tego miasta odległe. W drugiej połowie wieku XVII Hlewin był dziedzictwem Ogińskich. Maryan Ogiński kanclerz litewski w r. 1683 zapisał na Hlewinie 50 tysięcy złotych jezuitom mińskim, a następnie całkiem H. z przyległościami im oddał. Atoli sukcesorowie Maryana Ogińskiego zaprotestowali Jezuitom Helwina, wiedli z niemi zażarty proces i wreszcie dar poprzednika unieważnili; jezuici jednak nie poprzestając na wyroku trybunału, zapozwali następców Maryana Ogińskiego przed sąd biskupi, wyjednali klątwę na nich biskupa Brzostowskiego i tem zmusili Ogińskich do restytucyi i wrócenia im Hlewina. Odtąd H. był własnością jezuitów mińskich aż do roku ich kasaty a następnie przeszedł we władanie lenne rodziny dysydenckiej Swidów, w której ręku do dziś dnia pozostaje. W roku 1847 lenność tę składały 4 wioski z 260 mieszkańcami płci męzkiej. Dziś w Hlewinie jest zarząd gminny gminy hlewińskiej, składającej się z 8 starostw wiejskich, 37 wiosek i 1787 mieszkańców płci męskiej. Jest tu cerkiew pounicka parafialna Dobra hlewińskie mają obszaru morgów przeszło 8,500, porządnie są zagospodarowane przez Wiktora Swidę, lasu i łąk obfitość, gleba niezła, młyny w roku 1876 przynosiły intraty rs. 1000. W ogóle jest to fortuna piękna, punkt ważny pod względem produkcyi i zbytu. Okrąg policyjny 2-gi, okrąg sądowy 2-gi. *Al. Jel.*

Hleźna, wś nad rz. Derewiczką, wpadającą do Słucza, pow, nowogradwołyński, gmina i par. Lubar, ma cerkiew, należy do Miłoszyńskiego. W r. 1867 było tu 44 dm. *X. M. O.*

Hlibki, wś nad rz. Bożkiem, pow. starokonstantynowski, par. Kupiel. W r. 1867 było tu 80 dm. *X. M. O.*

Hliboczek 1.) dua wieś, pow. humański, nad rz. Tykiczem, o 6 w. od m. Talnego; mk. 1048 wyzn. prawosł., cerkiew paraf. i szkółka, nazwa wioski pochodzi od rzeki Tykicza, która w tem miejscu jest nadzwyczaj głęboką (Hliboki-głęboki), ziemi 2319 dzies., należy do Taleńskiego majątku hr. Szuwałowa; zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Talnem. 2.) **II.**, wś rządowa, pow. bałcki, gm. Niestoida, par. Krzywe jezioro, 324 mk., ziemi włośc. 995 dzies. W 1816 r. wieś ta oddana była na lat 12 jenerałowi Lewickiemu. 3.) **II.**, wś nad rzeczką t. n., pow. nowogradwołyński, gminy Baranowiecka; włościan dusz 117, ziemi włośc. 238 dz. Własność Strogonowych, pierwej Gagarynowych a do tych przeszła od Walewskich.

Hliboczek, prawy dopływ Czeremoszu.

Hliboka (z Trestina), wieś, powiat serecki nad Bukowiną, ma st. dr. żel. lwowsko-czerniowiecko-suczawskiej, między Czerepkoutz i Kuczurmare, o 300 kil. ode Lwowa. Jest tu cerkiew grecka nieunicka, filiał parafii ewangelickiej Czerniowce i szkoła ewang. Pod H. leżą źródła rzeczki Derehlui.

Hliboka, potok podtatrzański, liptowski, ob. *Hibica.*

Hliboki, potok górski, także *Lunga* zwany, wytryska w obr. gminy Berezowa wyżnego, w pow. kołomyjskim w południowo-zachod. stronie gminy, w Beskidzie lesistym, z pasma Czarnego lasu, ze źródeł leśnych z pod Żapula (1048 m. pom. woj.). Płynie zrazu lasami, potem południowym brzegiem łąk śródleśnych, Łazami zwanych, w końcu polami berezowskiemi, i pomiędzy domostwami wsi Berezowa wyżnego. Kierunek biegu przeważnie półn.-wschodni. Długość biegu niespełna 10 kil. Wpada z pr. brzegu w obr. tej gminy śród łąk do Żuczki (ob.), w dorzeczu Prutu. Źródła leżą na wys. 1000 m., ujście 406 m. (pom. wojsk). *Br. G.*

Hlibów, wś, pow. uszycki, gm. Kapuściany, par. Wońkowce, wraz z Mierzyjowką, Zurżowką i Hutą Hlibowską 211 dm., 1800 mk., 1518 dz. ziemi włośc., 2676 dz. ziemi używalnej dworskiej. Cerkiew N. Panny z 68 dz. ziemi. Majątek ten skonfiskowany w 1863 r. Tadeuszowi Zieleniewskiemu i darowany jenerałowi Puciacie. Była tu kaplica katol.

Hlibów z Tarasówką, wieś, pow. skałacki, nad rzeczką Gniłą, dopływem Zbrucza, o 4.5 kil. na zachód od Grzymałowa, przestrzeń pos. więk. 1115, włośc. 2487 mr. austr., ludność rzym. kat. 660 należących do parafii w Grzymałowie, gr. kat. 848, izrael. 37, razem 1541; gr. kat. parafię mają w miejscu należącą do dekanatu skałackiego dyecezyi lwowskiej. Szkoła etatowa o 1-nym nauczycielu należy do rady szkol. okręg. w Tarnopolu, sądu pow. i urzęd poczt. w Grzymałowie, kasa pożyczkowa z funduszem 3292 zr. w. a. Majątek ten był pierwej własnością hrabiów Golejowskich a mianowicie Samuela Golejowskiego, zamordowa nego w roku 1846 przez niewykrytych do dziś dnia sprawców, drogą spadku prze-

szedł w ręce teraźniejszych właścicieli Szczęsnego i Olgi z hrabiów Golejowskich hrabiów Koziebrodzkich, *B. R.*

Hlibowska Huta, wś, pow. uszycki, par. Wońkowce. Roku 1868 miała 17 dm. Por. *Hlibów*.

Hlin..., por. *Glin*...

Hlina, po niem. *Gleina*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 domów 46, mk. 220. *A. J. P*

Hlina, ob. *Hlinnik*.

Hlina, potok, ob. *Zawrat*.

Hlincza, wioska, powiat kaniowski, nad rzeczką Bobrycą, wpadającą o 3 wiorsty ztąd do Dniepru, o 15 w. odległa od m. Kaniowa; mk. 469 wyznania prawosławnego, należą do parafii Troszczyna, ziemi 1300 dz. czarnoziemu pomięszanego z piaskiem i szarą glinką; wioska należała dawniej do kaniowskiego starostwa, obecnie do pszenicznikowskiego majątku ks. Poniatowskich. *Kl. Przed.*

Hline, węg. *Agyagos*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), nad rz. Toplą, kościół kat. filial., gr. kat. paraf., uprawa roli, młyny wodne, 632 mk.

Hliniana-Bałka, mała wioska, pow. czehryński nad rzeką Wysią, odl. o 123 w. od m. Czehryna, leży już na granicy zwinogrodzkiego powiatu, mk. 207 prawosł. i 25 kat., wszyscy z dawnej szlachty (jednodworców), obecnie zaliczeni do mieszczan, trudnią się przeważnie transportami (czumaczką), należy do Enochina. *Kl. Przed.*

Hlinica, prawy dopływ Prutu na Bukowinie.

Hlinik, szczyt w Tatrach liptowskich, na gruncie gminy Przybyliny, wznoszący się w odnodze wybiegającej od Tomanowej Polskiej (1979 m. szt. gen.) przez szczyt Kniażową (1804 m.) na południe, jako dział wodny między potokiem Hliną czyli Zawratem od zach. a Cichą od wsch. Wzniesienie szczytu, 1000 m. na płd. od Kniażowej, czyni 1566 m. (szt. gen.), a południowego szczytu 1502 m. (szt. gen.). Kolbenheyer podaje wysokość pośredniego szczytu na 1747 m. Jestto zapewne błąd pochodzący z mylnego obliczenia, gdyż różnica niemal 200 metrów jest zanadto rażąca. *Br. G.*

Hlinik, wś w hr. liptowskiem (Węgry), 156 mk.

Hlinjanec, węg. *Iglecz*, wś w hr. bereskiem (Węg.); nad rz. Latorczą, kościół filialny gr. katol., młyn wodny, lasy dębowe i bukowe, 260 mk.

Hlinka, ob. *Glinka*.

Hlinna 1.) niewielka wioska, pow. radomyski, nad rzeczką Uszą, o 12 w. odl. od wsi Korohoda, a o 29 w. od m. Czarnobyla, z którym stanowi jedne dobra, należące do hr. Chodkiewiczów; mk. 158 prawosł. i 346 roskolników (sekciarzy), prawosł. zaś należą do parafii Korohod, roskolnicy mają zaś swój dom modlitwy i 2 monastery, żeński w samej osadzie, męzki za rzeką śród błot i lasów położony, zasługujący na uwagę bogatą starożytną ornamentyką; ziemi 1920 dz., prawie zupełnie pokrytej lasem; mieszkańcy trudnią się przeważnie leśnym przemysłem, zarząd gminny we wsi Korohodach, policyjny w m. Czarnobylu. 2.) **H.**, wś, pow. piński, w 1 okr. polic., gm. Świętawola, mk. 93, ziemi 876 dz. Własność Sienińskiej, cerkiew paraf. 3.) **H.**, czyli *Hoszcza* Kraskowskiego, w tymże okr. pol., mk. 24, ziemi 719 dz.

Hlinna, wś nad rz. t. n., pow. kobryński.

Hlinne, wś, w pow. mozyrskim, nad Stwihą, o 34 w. od jej źródła.

Hlinnik, *Hlina*, także *Hlinów* na mapach Tatr, grzbiet i szczyt w Tatrach liptowskich, na gruncie gm. Przybyliny. Od Babich Nóg (ob.) czyli Kamienistej (2128 m. szt. gen.), szczytu w głównym grzbiecie Tatr nowotarsko-liptowskich, wybiega ku południowemu-wschodowi długa odnoga górska Hlinnikiem lub Hliną zwana, tworząc wschodnią ścianę doliny Kamienistej, z której przejście do doliny Kościelisk przez przełęcz (1789 m.) między Błyszczem (ob.) a Babiemi Nogami, zachodnią ścianę doliny Cichej. W tym grzbiecie mamy idąc ku połud.-wsch. od Babich Nóg, szczyty: 1914 m., 1926 m., 1900 i 1883 m. (szt. gen.). Na tym ostatnim szczycie znajduje się znak triangulacyjny. Szczyt ten gnejsowy zowie się Hlinów (Kolbenheyer: Mapa Tatr). Według Kolbenheyera i Zejsznera wyniesienie jego czyni 1902 m., Zejsznera 1909 m., Loschana 1880 m. Od niego 1500 m. na południe szczyt 1504 m. (szt. gen.). Tu rozdwaja się ramię; jedno z nich bieży dalej na południe, aż po Białę liptowską, przypierając zachodnim zboczem do pot. Kamienistego i kończąc się nad ujściem jego do Białej wzgórzem 992 m. (szt. gen,) wysokiem. Drugie zaś bieży ku wschodowi ku potokowi Cichemu. Wnim szczyt 1399 m. (szt. gen.). Tutaj rozdwaja się na ramię płn.-wschodnie ze szczytem 1141 m. (szt. gen.) nad pot. Cichą, drugie południowo-wschodnie ze szczytem Jedlinką (1255 m. szt. gen.). Długość tego szczytu aż po szczyt 1504 m. czyni 4 i pół kil., a po ujście Kamienistej 7 kil. *Br. G.*

Hlinniki, wś w pow. bielskim gub. grodz., na północ od Brańska.

Hlinów, ob. *Hlinnik*.

Hlińsk, wieś powiatu rówieńskiego, z górą zamkową niegdyś obronną, dziś tam łomy kamienia wapiennego.

Hlińsk, *Glińsk*, miasteczko pow. romeńskiego, gub. połtawskiej, 2857 mieszkańców,

4 jarmarki, o 222 wiorst od Połtawy, nad rz. Sułą. Założone przez szlachcica polskiego Wiszniowieckiego r. 1423. W r. 1446 należał do kniazia Leksady, protoplasty książąt Glińskich. Podczas hetmańszczyzny była w H. kozacka sotnia, następnie był miastem powiatowém a obecnie należy do powiatu romeńskiego; na szczycie lewego brzegu Suły sterczą ruiny okopów, nazywają się one w ustach ludu zamkiem.

Hlińska dolina, w Tatrach liptowskich, jestto wschodnio-południowy górny koniec doliny Koprowej, między dolinami Ciemnych Smreczyn, od płn.-wschodu a Niewcyrką od płd.-zachodu. Od doliny Ciemnych Smreczyn oddzielają grzbiet Pośredni zwany (Kolbenheyera mapa Tatr), który od szczytu Czubry ny (2369 m.), na Spez. karte der öst. ung. Mon.; Z. 9, C. XXII, Koprową zwanego, a nad północno-zachodnim rogu dol. Mięguszowieckiej się wznoszącego, wybiega ku płn.-zachodowi. Grzbiet ten 1990 m. długi kończy się turnią bezimienną, 1923 m. npm. się wznoszącą (pom. wojsk.). Wschodnią ścianę tej doliny tworzy część grzbietu poprzecznego, stanowiącego zachodnią ścianę wielkiej doliny Mięguszowieckiej, którego południowa przeważna część zowie się Basztą, więc część jego zawarta między Czubryną a północnym szczytem grzbietu Baszty, zwanym Zadnią Basztą (2335 m. pom. wojsk.). Długość tej wschodniej ściany doliny Hlińskiej czyni 1500 m. Od Baszty Zadniej ku wschodowi zwraca się pomieniony grzbiet przaz Szczyrbską turnię (Csorbaer Spitze, 2386 m. pom. wojsk) aż po turnię Furkotę (2437 m. szt. gen.). Grzbiet ten od Baszty Zachodniej po Furkotę, 1500 m. długi, tworzy południową ścianę doliny Hl., oddzielającą ją od doliny Młynicy. Od Furkoty wychodzą trzy grzbiety górskie, jeden z nich bieży ku północnemu zachodowi, na przestrzeni 1900 m., i zowie się Hrubym Wierchem. Ten wał górski tworzy południowo-zachodnią ścianę pomienionej doliny, i jest równoległym do grzbietu Pośredniego Wierchu. Północno-zachodni kraniec tego grzbietu kończy się turnią 2233 m. npm. się wznoszącą (pom. wojsk). Od strony północno-zachodniej ujście tej doliny, do doliny Koprowej. Długość tej doliny od potoku Koprowej począwszy aż po przełęcz Koprową, wznoszącą się między Czubryną a Zadnią Basztą, czyni 3750 m. Z niej przez pomienioną przełęcz dogodne przejście do doliny mięguszowieckiej (ob.). Ujście tej doliny nad potokiem, w miejscu zetknięcia się ścieżki od przełęczy Koprowej wiodącej, czyni 1391 m. (pom. wojsk.). *Br, G.*

Hliwicz, dawna nazwa miasta *Gliwice* (ob.).

Hliwin, ob. *Hlewin.*

Hliwitza, wś, pow. waszkowiecki na Bukowinie, o 2 kil. od st. p. Berhomet, ma cerkiew paraf. gr. nieunick.

Hliwki, *Hlewki,* wś i folw., pow. kostantynowski, gm. i par. Huszlew. W 1827 roku było tu 13 dm. i 94 mk.; obecnie zaś liczy 20 dm., 241 mk. i 987 mr. obszaru z folwarkiem. Sama wieś ma 17 osad. 279 mr. rozl.

Hliwki, ob. *Hlewki.*

Hliźnik, potok, także Potokiem pod Kamieniem zwany, wypływa w obr. gminy Ostryni w pow. tłumackim, w zach. jej stronie z pod wzgórza lesistego Olszanicy (369 m.); płynie na wschód łąkami ostryńskiemi, a przeszedłszy w obr. gm Oleszowa, zwraca się na płd.-wschód i na południowym końcu wsi Oleszowa wpada z lewego brzegu do Tłumacza. Długość biegu 5 kil. *Br. G.*

Hlomcza, przys. Ulusza.

Hlubiczka, lesista góra w pow. doliniańskim, na półn. od Mizunia Starego, nad lewym brzegiem potoku Krajna, dopływu Mizuńki. Wschodnia część tej góry wznosi się swymi szczytami do 691 i 716 m. a opada nagle ku dolinie Swicy; część zachodnia jest niższa, dochodzi tylko 584 m. i łączy się z wyższą górą Zasiatki (ob.). Południowa część opada nagle ku dolinie potoku Krajna, część północna łączy się z wyższą górą Osi garb (ob.). *Lu. Dz.*

Hluboczy, potok, ob. *Czerchowa.*

Hlubokno, ob. *Głęboki,* potok.

Hluchonowica, węg. *Hlubo-Patak,* wieś w hr. bereskiem (Węg.), lasy, 53 mk.

Hlumcza, ob. *Hłumcza.*

Hluszewa, ob. *Hłuszawa.*

Hł..., ob. *Gł...*

Hładki, szczyt w Tatrach liptowskich, ob. *Gładki.*

Hładkie, ob. *Hladki,* pow. tarnopolski.

Hładówka, węg. *Hladovka.* wieś podtatrzańska, na Podhalu orawskiem, przy drodze z Chochołowa (w Galicyi) do Trzciany (Trsztena), niedaleko Suchej Hory. Legła ona u północnych stóp Tatr zachodnich, nad rzeką Jeleśną, po północnym jej brzegowisku. Obszar gminy Hł. ciągnie się od płn. ku płd. przeszło 11 kil. Północną jej część obejmuje rozległy bór, sięgający dalej na północ w obr. Chiżnego, Jabłonki i Piekielnika. Południową zaś część zajmują wzgórza, dzielące dolinę Orawicy od dol. Jeleśny. W tym dziale mamy o płn. ku płd. postępując, czubki: Buczynkę (919 m.), Szałasiska (955 m.) i Bucznik (967 m.). Wzniesienie samej wsi 756 m. (pom. wojsk.); 695.3 m. (Blasius). Kościół łac. parafialny p. w. Wniebowstąpienia N. M. P. w miejscu, zbudowany r. 1787, od którego też ma metryki. Liczy 614 mk., między nimi 538 dusz rz. kat., 8 żydów i 68 szyzm. Do parafii należy wieś sąsiednia Sucha Hora z liczbą

dusz 804 (r. 1878). Cała parafia liczy zatem 1418 mk. (1249 rzym. kat., 15 żydów, 154 szyzm.). Stacya pocztowa Trzciana. *Br. G.*

Hłask..., por. *Łask*...

Hłaskowszczyzna, niewielki folw., pow. słucki, dziedzictwo Radziwiłłów; do r. 1874 należał do ordynacyi kleckiej a od tego czasu na mocy aktu ustępczego wszedł wraz z innemi dobrami w skład ordynacyi nieświeskiej, ma około 290 mr. obszaru, w glebie dobrej.

Hławówka, ob. *Beskid*, t. 1, 157.

Hłazunów, wś nad Uświaczą w gub. witebskiej.

Hłobów, ob. *Hlibów.*

Hłomcza, ob. *Hłumcza.*

Hłoszki, przys., pow. kaniowski, położony o 2 w. od wsi Koszmakowa, liczy mk. praw. 568, katol. 2; posiada ziemi majątkowej 529 dz., z której do 220 dz. odeszło ziemi wykupowej. W r. 1858 kupiona od Tarnowskich, należy do wsi Koszmakowa.

Hłub..., ob. *Głemb*..., *Głęb*...

Hłubczyce, ob. *Głupczyce.*

Hłubiniec, rzeka w pow. radomyskim i w gub. wołyńskiej, wpada do rz. Trościanicy, dopływu Irszy. *E. R.*

Hłubo, ob. *Drysea.*

Hłuboczek 1.) wś nad Bohem, pow. hajsyński, par. Ładyżyn, dusz męz. 671. Ziemi włość. 1146 dz. Należy do Czesława Jaroszyńskiego (ob. *Kunal.* 2.) **II.**, wś, pow. bałcki, gm. Sawrań, 244 mk., domów 30, ziemi włość. 195 dz., dworskiej z Ostrówką 301 dz. Należała do Ostrowskich, dziś do Nolle. 3.) **II.**, niewielka wioska, pow. wasylkowski nad rz. Rosią, o 4 w. odl. od wsi Pilipieca, o 14 w. odl. od m. Białej-Cerkwi; mk. 379 wyzn. prawosł., należą do parafii Pilipiecz; należała niegdyś do starostwa biało-cerkiewnego, obecnie do hr. Branickich. 4.) **II.**, mała wioska, pow. radomyski nad rz. Iwnicą, wpadającą do Teterowa, o 7 w. odległa od m. Korystyszowa, mk. 31 wyzn. prawosł., należą do korystyszowskiej parafii; ziemi 340 dz. lesistej, własność Rozenberga; zarząd gminny i policyjny w m. Korystyszowie. *Kl. Przed.*

Hłuboczek 1.) mały, wieś pow. zbaraski, o 4.5 kil. od tego miasta oddalona, leżąca w pasie celno-granicznym, przestrzeń pos. więk. 315, włość. 157; ludn. rzym. kat. 88, gr. kat. 182 należących do parafii w Krasnosielcach, sąd powiatowy, urząd pocztowy i rzym. kat. parafia w Zbarażu. Właściciel więk. posiadł. Mieczysław Winogrodzki. 2.) **II.**-wielki, wś, pow. tarnopolski, nad Seretem, o 8 kil. na zachód od Tarnopola, przy kolei żelaznej Karola Ludwika w kierunku ku Lwowowi, o 125 kil. ode Lwowa, niedaleko wzgórz zwanych Toutry. Przestrzeń pos. więk. 1468, włość. 3119, ludności 1767, w tem 205 rzym. kat. 1400 gr. kat reszta izrael. należy do sądu pow. i rzym. kat. par. w Tarnopolu, gr. kat. par., urząd poczt. i telegraficzny w miejscu; szkoła etatowa 2-klasowa należąca do rady szkolnej okręg. w Tarnopolu, kasa pożyczkowa z kapitałem 5918 zr. w. a. Właścicielka więk. posiadł. Wanda z Żurakowskich Merey. 3.) **II.**, ob. *Głęboczek* i *Czernilawa.* *B. R.*

Hłuboczek, czyli *Hołubiec*, rzeka. Miasto Taraszcza w gub. kijowskiej leży w widłach rzeki H. i rzeki Kotłuja. *E. R.*

Hłuboczyca, rz., wypływa z jeziora znajdującego się o 2 w. od Kijowa (Padołu) obmywa w Kijowie uroczysko zwane też Hłuboczycą a następnie złączywszy się koło góry Kisielówki u wozdwiżenskiej cerkwi ze strumieniem Kijanką wprost kanałem idącym przez Padół zmierza do Dniepru.

Hłuboki, potok górski, ob. *Głęboka.*

Hłubokno, potok górski, ob. *Głęboki.*

Hłuchowcy, duża wieś, pow. berdyczowski, odl. o 5 w. od m. Machnówki, nad rzeką Hniłopiatą; mk. 901 prawosł. i 73 kat. Cerkiew paraf. i szkółka, należy do wielu właścicieli, zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Machnówce. *Kl. Przed.*

Hłuczka, rz., dopływ Teterowa.

Hłudno, dolne i górne, wś nad Baryczką pob. Sanu w okolicy górzystej, pow. brzozowskiego, u stóp góry Izdebki, wysokiej 432 m., ma parafię gr. kat., dok. birczańskiego z filią w Warze; należy do parafii rzym. kat. w Izdebkach i ma 754 gr. kat. i 296 rzym.-kat. mieszkańców. Większa posiadłość (Ludwik Skrzyński) wynosi 207 m. n. a. roli, 15 mr. łąk i ogr., 75 mr. pastw. i 54 mr. lasu; mniej. pos. 1285 mr. roli, 167 mr. łąk i ogr., 342 mr. pastw. i 165. mr. lasu. W tej wsi znajduje się szkoła ludowa jednoklasowa. *Mac.*

Hłudno, potok, wytryska na granicy gm. Hłudna i Łubna w pow. brzozowskim, w płn. zach. stronie gm. Hłubna; płynie na połud.-wschód, tworząc granicę naturalną między tymi gminami, wśród łąk, poczem przechodzi w obręb gm. Nozdrzca, płynąc na wschód, płd. i zachód. W końcu powróciwszy znowu w obr. gm. Hłudna, w biegu południowym uchodzi z lew. brz. do Baryczki (ob.). Długość biegu 7 kil. Źródła na wys. 405 m., ujście 265 m. n. p. m. *Br. G.*

Hłuj, rz., wpada w gub. kijowskiej do rz. Monastyrka a ta do rz. Rosi z prawej strony.

Hłumcza, wieś pow. nowogradwołyński, gm. emilczyńska (ob.), włościan dusz 151, ziemi włościańskiej 939 dzies. Należy do dóbr emilczyńskich, własność Uwarowych. Ma smolarnię o 6 kotłach. *L. R.*

Hłumcza (al. *Hłomcza*), wieś w pow. dobromilskim, 40 kil. na zach. od Dobromila a 2 kil. na półn. od urzędu pocztowego w Mrzy-

głodzie, na lew. brz. Sanu. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 92, mk. 525 (273 m. 252 k.) w gminie, a na obszarze dworskim dom 1 i mk. 4. Wedle szematyzmów z roku 1881 jest 518 mk. obrz. gr. kat. a 30 rzym. kat. Własność mniejsza obejmuje roli orn. 479, łąk i ogr. 33, pastw. 146, lasu 24 mr. Par. gr. kat. jest w miejscu, należy do dekanatu birczańskiego a należą do niej filie w Hodynie i Mrzygłodzie. Par. rzym. kat. w Mrzygłodzie należy do dekanatu leskiego. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem M. B. *Lu. Dz.*

Hłumecka osada, pow. nowogradwołyński, włościan dusz 136, ziemi włośc. 959 dz. Własność Uwarowych; należy do dóbr emilczyńskich. *L. R.*

Hłupanin, wś, pow. ostrogski, o 2 wiorsty na północ Holczy a o 20 na zach. m. pow. Ostroga, na nizkiej i błotnej płaszczyznie położona, należała niegyś do familii Kierdejów Tajkurskich, którzy w późniejszym czasie przezwali się Czaplicami; od tych przeszła do Wiśniowieckiego, Popławskich, Myszkowskich margr., od tych do Turny, później do rządu a w 1802 r. do hr. Ilińskich i dotąd w ich ręku zostaje. Jest tu cerkiew parafialna.

Hłupczyce, ob. *Głupczyce.*

Hłupiki, dobra, pow. mścisławski, własność Sołtanów.

Hłupońca, niem. *Glaubnitz,* wieś w części serbska, na saskich Łużycach, niedaleko miasteczka Halsztrowa, należy do ewang. parafii Horny Wujezd. *A. J. P.*

Hłusk, bardzo starożytne miasteczko, dawniej w województwie nowogrodzkiem na wschodnim krańcu powiatu nowogrodzkiego, a dziś w gubernii mińskiej, w powiecie bobrujskim nad rzeką Ptyczą, z prawej strony, o 43 w. od miasta powiatowego, o 220 od m. gubernialnego położone. Ma zarząd gminny, szkołę wiejską, biuro 3-go okr. policyjnego, biuro 4-go okr. sądowego, kościół par. (około 1600 parafian), należący do dekanatu bobrujskiego, kaplicę mgilną, dwie cerkwie, 5 bóżnic żydowskich, mieszkańców obojga płci przeszło 5000 i przeszło 500 domów. O Hłusku pewniejszą wiadomość znajdujemy w wieku XV, kiedy był we władaniu litewskiej książęcej rodziny Holszańskich, inaczej Dubrowickich, którzy tu mieli zamek obronny, zbudowany nad brzegiem Ptyczy; okopy tej warowni do dziś dnia pozostały. Jurja Siemianowicz Holszański w roku 1480 zapisuje we włości hłuskiej ziemię monasterowi pieczerskiemu w Kijowie (Bartoszewicz). Pod koniec wieku XVI, mianowicie w r. 1558 po zejściu kniazia Siemiona Holszańskiego, olbrzymie dobra jego poszły w podział pomiędzy pięć córek, z ktorych Zofii i Helenie dostał się zamek hłuski z wielu folwarkami. Zofia Holszańska poślubiona była kniaziowi Aleksandrowi Połubińskiemu, wskutek czego H. później przeszedł do rodziny Połubińskich. Mylną zdaje się być całkiem opowieść w księdze mińskiego statystycznego komitetu za rok 1878 str. 17, o darowaniu Hłuska przez Pawła Holszańskiego, biskupa wileńskiego, królowi Zygmuntowi Augustowi i że ten jakoby z kolei miał H. oddać w darze Janowi Chodkiewiczowi wielkorządcy inflanckiemu. Najprawdopodobniej biskup tu schedy nie miał, a chociaż Jan Chodkiewicz w roku 1568 otrzymał tytuł hrabiego na Szkłowie, Myszy, Bychowie i Hłusku, z tem wszystkiem H. musiał przejść do Chodkiewiczów chyba przez wiano tej Połubińskiej rodzącej się z Zofii Holszańskiej, która była za Hieronimem Chodkiewiczem kasztelanem wileńskim (ob. u Niesieckiego wyd. Bobr. t. VII, str. 366). Bądź co bądź H. krótko widzimy we władaniu Chodkiewiczów; zdaje się iż jeden tylko Jan Hieronimowicz tego tytułu hrabiego na H. zażywał, bo na schyłku wieku XVI, jak świadczą dokumenta, Hłuskiem władają już pospołu Czartoryscy i Połubińscy (ob. Archeogr. Sbor. Wil. t, III, str. 35 — 45), wskutek kolligacyi z Holszańskiemi i Chodkiewiczami. Wspólne to władanie Czartoryskich i Połubińskich brzemienne było sporami o granice, więc dochodziło do zajazdów i krwawych rozpraw; w roku 1579 kniaź Aleksander Połubiński wnosił pozew do grodu nowogrodzkiego na Jerzego Czartoryskiego za napad hłuszczan na Osow, dobra Połubińskich, i popełniane tam krymina. W innej atoli sprawie obaj spólnicy byli zagrożeni przed sądem. Ciekawa i gorsząca była to awantura w cyklu smutnych dziejów kraju. Należy wspomnieć po krótce, bo rzuca światło na ówczesny stan społeczeństwa. Wiadomo jak rycerstwo w chwili rozwielmożnionej anarchii w rzeczypospolitej, dawało się we znaki spokojnym mieszkańcom i niemal doprowadzało ich do rozpaczy. Otóż w roku 1616 gdy oddział husaryi pod dowództwem rotmistrza Sieńkiewicza ciągnął na wojnę moskiewską pod Smoleńsk gościńcem hłuskim, przerażeni tem hłuszczanie, chcąc uprzedzić możebną grabież, podburzyli lud okoliczny i napadłszy znienacka zbrojno pod samym Hłuskiem wędrujące rycerstwo, rozbili je na głowę i cały obóz zagarnęli, tak, że resztki dobrze pokiereszowanej szlachty zaledwo ucieczką salwować się zdołały. Pomimo klęski oddziału w smutnej tej rozprawie ucierpiało i samo miasto, gdyż cofając się rycerstwo puściło pożogę i niemało ludu wymordowało. Po skończonej atoli kampanii wytoczony został proces kryminalny od wojska wzmiankowanym właścicielom Hłuska, zaco musieli poszkodowanym towarzyszom pancernym wypłacić znaczną

summę, zaś kilku mieszczan obwinionych o podburzanie i krwawy rozruch skazano na gardło (ob. Arch. Sbor. Wil. t. I, str. 202 — 248). W roku 1525 król Zygmunt Stary nadał kniaziowi Jerzemu Holszańskiemu przywilej na targi w Hłusku, co miasto zaczęło podnosić, tem bardziej, że ono położone śród polesia, przy drogach wiodących z czterech ważnych punktów kraju, jako to: z Mińska, Słucka, Mozyrza i Bobrujska, tudzież nad spławną rz. Ptyczą, miało sprzyjające warunki rozrostu, jakoż H. pomimo zapadłej okolicy zawsze był ważnym punktem handlowym, co wykazuje nawet liczne zasiedlenie onego żydami w liczbie do 3000 (ob. u Stołpiańskiego str. 83) a wiadomo, iż żydzi tylko najkorzystniejszych szukają stanowisk. Znajdujemy w dokumentach, że po długich sporach unitów z dyzunitami, kniaź Konstanty Połubiński, chcąc zażegnać te religijne waśnie, fundował w Hłusku roku 1628 cerkiew dyzunicką i takowej zapisał dwa grunta we wsi Rudzinowiczach (ob. Arch. Sbor. Wil. t. I, str. 267). Aleksander Połubiński marszałek wołkowyski w roku 1667 fundował tu wspaniały kościół i klasztor bernardynów (ob. u Niesieckiego t. VII, str. 368) lecz Eustachy Tyszkiewicz kładzie ten fakt pod rokiem 1662 (ob. Teka Wileńska z r. 1858 str. 149). Różnica dat musiała powstać zapewne z powodu, iż Tyszkiewicz wziął datę założenia, zaś Niesiecki inauguracyi świątyni. Klasztor ten został skasowany w roku 1832. Par. H. dek. bobrujskiego ma 1384 katolików. Dawniej miała kaplicę w Radutyczach, Zawołoczycach, Dworcu, Borysowszczyźnie, Usterchach i na cmentarzu parafialnem. Kahał żydowski hłuski w r. 1717 płacił pogłownego podatku do skarbu 600 zł. (Vol. Leg. VI p. 352). Ponieważ miasto zawsze było drewniane i tylko, jak się wyraża prymas Łubieński „przyozdobione" murami bernardynów (ob. „Świat" str. 445), przeto ulegało częstym pożarom, zwłaszcza, że kosze tatarskie i zagony zbuntowanego kozactwa niejednokrotnie tu dosięgały, pod których ciosami i warownia musiała runąć. Najstraszniejsze atoli zniszczenie od ognia H. poniósł w roku 1775 tak, że mieszkańcy się rozeszli całkiem; więc sejm wolny tegoż czasu zebrany w Warszawie, chcąc zachęcić ludność do osiedlania się na nowo, zwolnił miasto, in spe, na lat 10 od wszelkich podatków bez różnicy wyznań (ob. Vol. Leg. t. VIII, p. 414). H. niegdyś miał swą jurysdykcyę i sądy, teraz gmina się składa z 9-ciu starostw. wiejskich, z 75 wiosek i liczy przeszło 2450 włościan płci męzkiej, trudniących się przeważnie rolnictwem i hodowaniem bydła. Grunta w okolicach są lekkie, rybołówstwo i pszczelnictwo przynoszą niejaką korzyść; miejscowość poleska, głucha prawdziwie, od tego nazwa Hłuska. Żydzi hłuscy trudnią się handlem bydła, i nadto fabrykowaniem herbaty, tak zwanej hłuskiej, zaprawiając ją zielem bardzo podobnem do herbaty z pozoru. Folwark hłuski, zwany inaczej Fastowicze, własność Brzozowskich, tuż przy miasteczku, ma obszaru około 2450 mr. *Al. Jel.*

Hłuszawa, także *Hłuszewa*, znaczny potok podgórski, wytryska w obrębie gm. Sołukowa, w pow. Dolina, ze źródeł leśnych, na granicy tejże gminy z gm. Jakubowem. Płynie w kierunku północnym łąkami przez obszar gm. Jakubowa, Czołhanów, Dzieduszyc małych i w obrębie Sokołowa w pow. stryjskim uchodzi z prawego brzegu do Swicy. Długość biegu nadzwyczaj krętego wynosi 21 kil. Źródła leżą na wysokości 410 m., ujście 295 m. (pomiar wojsk.). *Br. G.*

Hłuszec, wś w pow. rzeczyckim, nad Dnieprem. Stała przeprawa przez tę rzekę, przy drodze z Mozyrza do Czernihowa.

Hłuszec, jez. w półn. części pow. kijowskiego, 500 saż długie 40 saż. szerokie.

Hłusznice, wś w pow. mozyrskim, przy trakcie wojennym z Mozyrza do Pińska.

Hłuszwa, *Hłuszawa* dopływ Swicy.

Hłuszyca 1.) dopływ Prypeci z prawego brzegu w gub. kijowskiej. 2.) **H.**, rz., uchodzi z prawej strony do rz. Teterowa, koło wsi Krymek w pow. radomyskim. *E. R.*

Hłuzdy, wś nad Mezą w gub. witebskiej.

Hłybicze, niewielki folwark w pow. mińskim, od r. 1841 własność Bartosiewiczów, ma obszaru przeszło 90 mórg. *Al. Jel.*

Hłyboczany 1.) wś włośc. nad rz. Wilią, pow. wilejski, o 71 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 12 dm., 146 mk. 2.) **H.**, folw. pryw. pow. wilejski, o 71 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 14 mk. wyznania rz. kat. (1866).

Hłyboczek, ob. *Nienacz.*

Hłyboczka, wś cerkiewna, pow. lepelski, ma cerkiew p. w. ś. Mikołaja, fundacyi Piotra Sielawy. *A. K. Ł.*

Hłyboka, dobra, pow. witebski, w r. 1863 dziedzictwo Piotra i Anny z Hrebnickich Bułhaków. *A. K. T.*

Hłyboki 1.) potok górski, także *Hliboki* lub *Hłuboki*, w Beskidzie lesistym, na terytoryum Czarnej Hory, w obr. gm. Żabiego, w pow. kossowskim. Wypływa z pod góry 1655 m. wysokiej, będącej odnogą Muńczela (2002 m.), szczytu czarnohorskiego, w głównym grzbiecie; płynie głębokimi jarami leśnymi na płn. wschód. opłukując od zach. Piaskową górę, i wpada z brz. do Bystrzca (ob.), dopływu Czeremoszu Czarnego. Długość biegu 4 kil. Na mapie Galicyi Kumersberga, sekcyi 51, potok ten nosi nazwę „*Hłay*"; bezwątpienia jest to myłka, gdyż w opisach Czernohory przyta-

czają wszyscy potok *Hliboki* t. j. Głęboki; tak też czytamy na specyalnej mapie monarchii aust. węg. sek. 43 kar. 31. 2.) **H.**, także *Hliboki*, obacz *Głęboki*. *Br. G.*

Hłyboki wirch, także *Hluboki*, szczyt w głównym grzbiecie Beskidu lesistego, w obr. gm. Zubeńska, w pow. Lisko, na południe wsi. Wzniesienie jego czyni 895 m, na zachód od niego jest Tłusty dział (811 m.) a na wschód Wysoki groń (909 m.). *Br. G.*

Hłybów, folwark i wieś w pow. rzeczyckim, przy drodze pocztowej z Harwalu do Rzeczycy nieopodal rzeki Dniepru. Folwark jest wspólną własnością Krukowskich i Chateckich, ma obszaru przeszło 420 mórg. Miejscowość obfitująca w łąki i w ogóle bogata w dary przyrody. *Al. Jel.*

Hłymboczyn, dobra, pow. siebieski, dziedzictwo Wołbeków, o 10 w. od Siebieża. Zarząd gminy obejmującej dusz 714. *A. K. Ł.*

Hłyniianyj werch, t. j. Gliniany wierzch, wzgórze w obr. gm. Roztok, w pow. kossowskim, ciągnie się od płn. zach. ku płd. wsch. Wschodniemi i południowemi stopami przypiera do Czeremoszu, od północy zaś i połn. zach. stacza się ku dolinie potoku Rożenia i dopływu jego Łużek. Wzniesienie czyni 876 m.

Hłyniszcza, góra w pow. stryjskim, 1151 m. wysoka, na granicy węgierskiej, na płd. od wsi Jelenkowate. Południowa jej część opada ku dolinie potoku Jelenkowate, południowa ku dolinie potoku Sławka (dopływ Jelenkowatego). Na półn. opada góra tak, że poblizki szczyt Błyszcze wznosi się 987 m., na w. zaś dochodzi Cyrkowski werch 986 m. Stoki jej i wierzchołek pokrywają lasy; jedynie stok południowo zachodni pokrywają połoniny zwane „na przysłopie", (894. m.), na których kilka chat się mieści. *Br. G.*

Hłynny, potok, ob. *Glinny*.

Hłystki, wzgórze 333 m. wysokie, pow. lwowski, na płn. od Rzęsny ruskiej.

Hnaszecy (łuż.), niem. *Gnaschwitz*, wś na Łużycach.

Hnatiwski potok, ob. *Ihnatiwski potok*.

Hnatkowice (po rusku Hnatkowyczy), wś w pow. przemyskim, 14 kil. na półn. od st. poczt. i kolejowej w Przemyślu, na prawym brzegu potoku Rada, u stóp wzgórza ciągnącego się stąd ku wsch. a dochodzącego 272 i 269 m. wysokości, w pobliżu gościńca wiodącego z Przemyśla do Radymna. Wedle obliczeń z r. 1869 było w gminie dom. 54, mk. 334 (156 m., 178 k.); obszar dworski liczył 2 domy a 39 mk. Wedle szematyzmów z roku 1881 było 325 mk. obrz. gr. kat. a 81 rzym. kat. Własność większa obejmuje roli ornej 374, łąk i ogr. 53, pastw. 16, lasu 331 mr.; własn. mniejsza roli ornej 362, łąk i ogr. 44, pastw. 22 mr. Par. gr. kat. w Drohojowie, rzym. kat. w Ujkowicach. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem św. Dymitra. Ztąd pochodzili Hnatkowscy herbu Dębno. *Lu. Dz.*

Hnetesa, góra w Czarnohorze, z pod której Czeremosz Biały (ob.) wypływa.

Hnidawa, wś, pow. krzemieniecki, należąca do Czajczyniec, w jarach położona, miała na górze pałacyk, wystawiony przez Michała ks. Wiśniowieckiego, woj. wileńskiego. Starostwo niegrodowe hnidawskie mieściło się w wdztwie wołyńskiem, powiecie łuckim. Podług lustracyi z r. 1628 powstało z dawniejszego ststwa łuckiego, przez oddzielenie od niego dóbr Hnidawa z folwarkami i przyległościami. Mniej rozległe to starostwo posiadał w r. 1771 Stanisław Stępkowski, opłacając kwarty złp. 239 gr. 16, a hyberny złp. 103 gr. 20.

Hnidawa, wieś, pow. brodzki, nad potokiem Wyżyna, dopływem pobliskiego Seretu, o 13.2 kil. na zachód od Załoziec, w bagnistej leśnej i piaszczystej okolicy nad stawkiem utworzonym przez ten potoczek, przestrzeń posiadł. więk. 409 mr., w tem 129 mr. lasu włość; 779 łndn. 439 rzym. kat. 84 należących do parafii w Założcach, gr. kat. 315 należących do parafii w Batkowie wsi o ćwierć mili na zachód od Hnidawy oddalonej, reszta izraelitów. Należy do sądu pow. i urzędu poczt. w Założcach. Właściciel większej posiadł. Nereusz Jaroszyński.

Hnieck, niewielki folwark w południowej stronie pow. mińskiego, gub. mińskiej w okolicach miasteczka Rubieżewicz, nad rzeką Sułą; dziedzictwo Paszkowskich w glebie dobrej, ma obszaru około 330 mr. *Al. Jel.*

Hnielica, dobra, pow. czerykowski, własność Makowieckich, 1642 dzies. rozl.

Hniewań, wś, pow. winnicki, par. Woroszyłowka, 36 dm., mk. do 1000, stacya kolei odesko-kijowskiej, telegraf, poczta, fabryka mączki cukrowej, rafinerya. Należała do Szczeniowskich, dziś Józefa Jaroszyńskiego. W kluczu tym ziemi dworskiej do 3000 dzies. Por. *Gryzińce*.

Hniewsecy (łuż.), niem. *Nimmschütz*, na Łużycach.

Hniezdowo, wś i b. st. pocztowa przy dawnej szosie ze Smoleńska do Witebska, o 15 w. od Smoleńska.

Hniezdywka, rz., dopływ Dniepru w pow. kaniowskim. *E. R.*

Hnieździłów, wś i dobra w północno-zachodniej stronie pow. borysowskiego, przy granicy gubernii wileńskiej, pow. wileńskiego, o milę na południe od miasteczka Dokszyc, nieopodal rzeki Poni. Niegdyś to miejsce należało do Rudominy, potem do karmelitów głębockich, dziś rządowe, ma przeszło 300 dusz męzkich, należy do gminy dokszyckiej

ma cerkiew prawosławną fundacyi Kiszków. W dzień św. Piotra odbywa się tu doroczna uroczystość, a później tłum zgromadzonego ludu obchodzi jakąś pamiątkę pogańską: zabija kozy, piecze je pod gołem niebem na ogniskach i uczuje na cmentarzu śród mogił. Starożytnik Adam Kirkor utrzymuje, iż wzmiankowana pamiątka jest zabytkiem czci dla bogini Łady u ludu białoruskiego. (Porównać: Opiekun domowy Nr. 25 za rok 1875, str. 588). Tyszkiewicz Konstanty w opisie powiatu borysowskiego milczy o H. Wś ta miała kaplicę kat. par. Parafianowo.

Hniezna, rzeka, ob. *Gniezna.*

Hniezna, *Gniezna* 1.) rz., dopływ Nietupy, przyjmuje Naumkę, Mścibówkę i Połonkę z Miętówką. 2.) **H.**, rz., lewy dopływ Rosi Niemnowej.

Hniezno, ob. *Gniezno.*

Hnijno, ob. *Hnojowiec.*

Hnilakowo, st. dr. żel. odeskiej w gub. chersońskiej.

Hnilcze (z Sieniawką i Panowicami), wieś, pow. podhajecki, o 7.5 kil na płd.-zachód od Zawałowa, przy gościńcu powiatowym prowadzącym z Podhajca do stacyi kolei lwowsko-czerniowieckiej w Haliczu; przestrzeń posiadł. więk. 1390, w tem 283 mr. lasu, włośc. 4264, ludność 1837, w tem 459 rzym kat. należących do parafiii w Horożance, wsi oddalonej od Hnilcza o 4 kil., gr. kat. 1256 mającyeh parafią w miejscu, należącą do dekanatu podhajeckiego dyecezyi lwowskiej, reszta izrael.; szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręg. w Brzeżanach, sąd powiatowy Podhajce, urząd pocztowy Zawałów. Właściciele większej posiadł. Felicya Korzowska, Mikulski i spółwłaściciele.

Hnilczyk, wś, ob. *Hnilec mały.*

Hnilec 1.) duża wieś, pow. skwirski, o 8 w. odl. od m. Kozina, a o 14 w. w. od m. Chodorkowa, położona nad 4 błotnistemi jeziorkami, mieszkańców 896 wyzn. prawosł.; cerkiew par. i szkółka; ziemi 1190 dz. równej, miejscowości błotnistej, należała niegdyś do Makarowskiego majątku Kajetana Rościszewskiego, później do Brusiłowszczyzny Czackich, dalej do Bułhaków, a od 1825 r. do Bohdanowiczów Swirczewskich; zarząd gminy w tejże wsi, policyjny w m. Chodorkowie. 2.) **H.**, wioska, pow. zwinogródzki, nad rzeką Pławą, wpadającą do Tykicza; mk. 751 wyzn. prawosł., cerkiew paraf. i szkółka, należy do Olszańskiego klucza hr. Branickich; zarząd gminny we wsi Muryńcach, policyjny w Łysiance.

Hnilec mały 1.), węg. *Kis-Hnilecz*, niem. *Klein-Hnilecz*, wś w hr. spiskiem, w dystrykcie lewockim, także *Hnilczykiem* zwana (Zarański) nad potokiem Hnilczykiem, przy drodze wiodącej z Nowej Wsi (Igló) do Wondrysla (Wagendrüssel), śród Rudaw spiskich, w dzielnicy tychże zwanej Lasem Nowowiejskim (Neudorfer Wald). Tutaj znajdują się kopalnie miedzi i srebra. Parafia łac. w miejscu, utworzona w r. 1808 w miejscu dawniejszej kapelanii. Kościół pod wezwaniem św. Krzyża. Metryki sięgają roku 1780. Jest tu także kaplica św. Jana Nepomucena. Wieś liczy 646 mk., między nimi 559 kat. łac., ewang. 2, nieun. 85. Do parafii należą osady: Bindt, Gretla, Jerohuta, Roztoka, Stolweg, Zimna dolina, Kopalnia Ferdynanda, Potok, Niżni i Wyżni Rinnergang, Borowniak i kopalnia Michała; razem obejmuje cała parafia 2037 mk. (kat. łac. 1741, gr. kat. 4, ewang. 48, nieunit. 233, żydów 11.) St. p. Wagendrüssel (Wondrysel). 2.) **H.**-wielki, węg. *Nagy-Hnilecz.* niem. *Gross-Hnilecz*, wś w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie lewockim, nad potokiem Gielnicą czyli Hnilcem, przy drodze z Nowej Wsi do Rożnawy, śród Rudaw spiskich, osada górnicza, w jej obrębie są kopalnie miedzi, srebra, żelaza; oprócz tego kuźnica i piece do wytapiania żelaza. Parafia łac. w miejscu, utworzona w miejsce dawniejszej kapelanii r. 1808. Kościół pod wezwaniem Poczęcia N. M. P. Od r. 1808 poczynają się metryki. Sama wieś liczy 514 mk. Miedzy nimi kat. łac. 437, kat. gr. 2, ewang. 16, nieun. 56, żydów 3. Do parafii należą osady: Holiczka, Knoll, Puste pole, Sikawka, Rakowiec, Delawa, Andrasfalva i Hnilec W. gomorski. Liczba mk. całej parafii czyni kat. łac. 1328, gr. kat. 2, nieun. 86, ewang. 46, żydów 14. St. p. Nowa Wieś. 3.) **H.** *Gömörski*, węg. *Gömör-Nagy-Hnilecz*, wieś w hrabstwie spiskiem (Węg.), 679 mk. *Bz. G.*

Hnilec, *Gnilec*, mko, ob. *Gielnica.*

Hnilec jez. w półn. części pow. grodzieńskiego, między Kotrą a Pyrrą.

Hnilec, rz. wpada do Hornadu na Spiżu pod Margiecanami, przyjmuje Eisenbach.

Hnilica, mała wioska, pow. radomyski, o 3 w. odl. od wsi Kiczkirów, a o 10 w. odl. od m. Radomyśla, nad rzeczką Myką, wpadającą do Teterowa i dalej do Dniepru; mieszkańców 361 wyzn. prawosł. należą do parafii Kiczkirów; ziemi gliniastej (ztąd i nazwa wioski) 1720 dziesięcin. W 1729 r. wspólnie z Kiczkirami należała do Maryjanny Trzeciakowej.

Hnilica 1.) rzeczka, ma swoje źródła w półn.-zach. stronie miasta Kut w pow. kosowskim, u północnych stóp wzgórza Kreminicy (698 m.), na tak zwanej Spajówce: płynie na wschód przez Kuty Stare, przerzyna gościniec kosowski, poczem pastwiskami Rohizną zwanemi zdąża na północny-wschód; przechodzi w obr. gm. Kobaków, gdzie śród domostw uchodzi z pr. brz. do Wolicy, dopływu Czeremoszu. Długość biegu 13 kil. 2.) **H.**, potok gór-

ski, wytryska w Beskidzie lesistym, z pod głównego grzbietu, nieopodal granicy Galicyi i Węgier, z pod działu wodnego, między Bystrzycą nadworniańską a Prutem, czyli między Douszyńcem i Zielenicą, dopływami tejże Bystrzycy a Prutczykiem. Dział ten wodny ciągnie się od szczytu Douhy (1378 m.), wznoszącego się w grzbiecie granicznym, lasami ku czubkowi Połomy (1306 m.), a odtąd ku Babinemu Poharowi (1434) i Gorganowi (1595 m.) i łączy pasmo Gorganów z głównym grzbietem Beskidu. Otóż poniżej szczytu Douhy, nieopodal przełęczy w tym dziale wodnym się wznoszącej (1164 m.), między Douhą a Połomami, a tworzącej przejście z doliny Douszyńca do doliny Hnilicy w obr. gm. Jabłonicy, w pow. nadworniańskim, wypływa Hnilica, płynie ku połd.-wsch. przez lasy głęboką dolinką, i po 6 kil. biegu uchodzi z lew. brzegu do Prutczyka, czyli Prutecia jabłonickiego, lewego dopływu Prutu. Po prawym brzegu rozpościera się las Douha, ze szczytem Douhą (1373 m.), odległym od poprzedniego szczytu Douhy o 2 kil. 200 metr. na płd. wsch., a po lewym brz. wznoszą się lesiste bezimienne czubki 1196 m., 1271 m., Babiny pohar (1424 m.) z Babiną jamą. Od lewego brzegu zanim wleje swe bystre wody do Prutczyka, przyjmuje silny dopływ, ściągający wody z Babinego peharu, Gorganu i Sennika (1664 m.). *Br. G.*

Hnilice, małe i wielkie, ogromna wieś, powiat zbaraski, leży w okręgu celno-granicznym, o 5.3 kil. od Nowegosioła, przestrzeń pos. więk. 2490, posiadł. mniej. 3952 m. a., ludności 2044 w tem rzym. kat. 289 należących do parafii w Tokach, wsi o 11 kil. oddalonej, gr. kat. 1692, reszta izrael.; gr. katol. paraf. w miejscu należąca do dekanatu zbaraskiego dyecezyi lwowskiej, sąd pow., notaryat i urząd pocztowy Nowesioło. Właścicielka większej posiadłości Julia z Czyżów hr. Ostroróg. *B. R.*

Hniła, las i góra w pow. dobromilskim, na półn. od Jureczkowej, między Wyrwą a Wiarem, ze szczytem 585 m. wysokim. Na płd. półn. opada ona do 554 m., na wsch. ku Wyrwie do 509, a na zach. ku Wiarowi do 490 m. Wody ze stoczystości wschodniej uchodzą do Wyrwy, z zachodniej do Wiaru. Północna część lasu zwie się „Na opalonem."

Hniła, ob. *Gniła*, rzeka.

Hniła, rz., dopływ rz. Rośki.

Hniłe bołoto, *Zgniłe błoto* w pow. ihumeńskim, blisko gran. słuckiego, 7 w. dł., 2 i pół w. sz., którego przedłużeniem ku wschodowi jest jez. Jaźwinka.

Hniłeńka, jar wodny, wpadający do Dniepru poniżej Cybulnika.

Hniło, ob. *Czarny Wag.*

Hniłopiat, ob. *Hnyłopiat.*

Hniłowoda, rz., dopływ rz. Zdwiż w pow. kijowskim. *E. R.*

Hniłowody, pow. kamieniecki, por. *Maków* i *Szatawa.*

Hniłusza, rzeczka, płynie pod mkiem Kahorlikiem w pow. kijowskim. *E. R.*

Hniłyj potok, potok górski, t. j. *Gniły*, wytryska w obr. gm. Hryniowy, w pow. kossowskim, w Beskidzie lesistym, z działu zwanego Skupową, zpod bezimiennej góry (1478 m.), płynie na płd.-zach. górskim wąwozem i wpada po 3 kil. biegu w obr. gm. Żabiego do Czeremoszu Czarnego z pr. brzegu. *Br. G.*

Hningani, węg. *Mohnya*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. filialny, 358 mk.

Hniszów, wś nad Bugiem, pow. chełmski, gm. i par. Swierze. W 1827 r. było tu 36 dm., 182 mk. (Por. tom I, 555). Folw. H. z wsią H. i Brzeziny; rozl. wynosi mr. 882, grunta orne i ogrody mr. 274, łąk mr. 117, pastwisk mr. 28, lasu mr. 420, nieużytki i place mr. 43. Ma kopalnię rudy żelaznej, bud. drewn. 14. Wieś H. osad 35, z gruntem mr. 662; wś Brzeziny osad 3, z gruntem mr. 41; oprócz powyższego opisu w r. 1873 odprzedano częściowym nabywcom, gruntu mr. 397, z której to przestrzeni utworzyły się kolonie pod nazwą: Wesołówka, Jamne i Marysin.

Hniwań, ob. *Hniewań.*

Hnizdeczna, rzeka, także *Chodorówką* zwana, powstaje z połączenia się potoków berezowickiego (ob.) i kobylskiego (ob.), w obr. gm. Kurników, w pow. zbaraskim. Płynie na płd. wschód łączkami przez obr. gm. Kurników, Dobrowód, Czumala czyli Czerniłówki, Opryłowiec, Dubowiec; odtąd tworzy naturalną granicę gm. Dubowiec i Iwaszkowiec; poczem zrasza łąki we wsiach Stechnikowcach, Kurnikach, Łozowej, Szlachcińcach, Bajkowcach, Smykowcach, a we wsi Dyczkowie, przerżnąwszy linią kolei Karola Ludwika, wpada z pr. brz. do Gniezny. Wśród swego biegu zasila liczne stawy, jak we wsiach Dubowcach, Stechnikowcach, Łozowej, Szlachcińcach i Bajkowcach. Największy staw jest w Bajkowcach. Ongi był on rozleglejszy; dziś po większej części osuszony. W czasie większych deszczów wzbiera Hnizdeczna nagle i pomimo dość wzniosłych brzegów swego koryta rozlewa się po stepie płaskowzgórza. Po obu stronach koryta Hnizdeczny ciągną się z płd. ku płn płaskowzgórza, tak zwane Szczurowe góry, które szczególniej po stronie zachodniej, dzieląc koryta wodne Hnizdeczny i Seretu, wznoszą się do wysokości 368 m. n. p. m. Po zachodniej stronie ciągnie się w tym samym kierunku płaskowzgórze zwane Sabarzyskie, oddzielając również koryto rzeki Gniezny od Hnizdeczny, i jest nieco niższe, gdyż dochodzi

w tem miejscu do 347 m. n. p. m. Wnętrze tych płaskowzgórzy zajmują obfite pokłady marglu, a na powierzchnię występuje ziemia czarna, tłusta, glinkowata, sprzyjająca nader wegetacyi; od strony wschodniej południowej, przy granicy z Czerniłowem na tak zwanej Kamiennej Górze, znachodzą się też pokłady półwapienia muszlowego. Długość biegu 30 kil. Wzniesienie zwierciadła wody wskazują następujące liczby: 327 m. (połączenie potoków Berezowickiego i Kobylskiego); 313 m. (ujście do stawu w Stechnikowcach); 282 m. (ujście do Gniezny). *Br. G.*

Hnizdyczów, wieś, pow. żydaczowski nad rzeką Stryj o 6·0 kil. na południe od Żydaczowa; przestrzeń posiadłości większej 2264, w tem 769 pastw. i 998 m. lasu, włośc. 1506 m., ludności 1198, w tem 38 rzym. kat., należących do parafii w Kochawinie, oddalonej o 3 kil., gr. kat. 1099 mających parafię w miejscu, należącą do dekanatu rozdolskiego dyecezyi lwowskiej, reszta izraelitów. Szkoła etatowa o 1 nauczycielu należąca do rady szkolnej okr. w Stryju, kasa pożyczkowa z funduszem 142 zł. aw. Sąd pow. Mikołajów, urząd pocztowy i telegraficzny Żydaczów. Właściciel większej posiadłości Agenora hr. Gołuchowskiego spadkobiercy.

Hniździałówka, wieś w pow. zwinogródzkim, par. Łysianka.

Hnizna, rzeka, ob. *Gniezna.*

Hnojna, po węg. *Hanojna*, wieś w hr. użhorodzkiem (Węg.), pałac z parkiem, młyn wodny i tartak, bujna ziemia, lasy, 193 mk. W pobliżu w górach są piece do topienia kruszców i znaczne kuźnice żelaza.

Hnojanka, ob. *Bałabanówka.*

Hnojeniec, także *Gnojeniec*, *Hnojenice* i *Hnojowiec*, znaczniejszy potok, nastaje w obr. gm. Leśniowic w pow grodeckim, w południowowschodniej stronie, na zach. brzegu lasu Zapustu i na moczarowatej łączce; płynie pomiędzy wzgórzami na płn. zachód, przerzyna wieś Leśniowice; przechodzi w obr. pow. jaworowskiego, mija gm. Berdechów, Podłuby wielkie, Bruchnal, gdzie z pr. brz. przyjmuje Ponikłę; a zabrawszy z tegoż brzegu p. Ruski, przechodzi w obr. gminy Olszanicy. Tutaj we wsi zwraca się na zachód i w obr. tej gm. wpada wśród obszernych mokradeł, na których się szeroko rozlewa do Szkła z pr. brz., tuż przed ujściem Szkła do stawu jaworowskiego. Dawniej H. przepływała stawy w Berdechowie i Bruchnalu; dziś te stawy opuszczone tworzą tylko obszerne bagniska i mokradła. Cała dolina tego potoku jest bagienną. Wzniesienie wód jego wskazują następujące liczby: 261 m. (pod Zapustem); 257 m. (pod Bruchnalem); 242 m. (ujście Ruskiego p.); 236 m. (ujście). Długość biegu 17 kil. *Br. G.*

Hnojenki, wioska, pow. kaniowski, na dbezimienną rzeczką, wpadającą do Rosi, o 10 w. od m. Korsunia, a o 3 w. od wsi Sotników; w Korsuniu też i stacya fastowskiej żel. drogi; mieszk. 471 wyzn. prawosł., należą do parafii i gminy Sotników, zarząd zaś policyjny w m. Korsuniu; wioska należała niegdyś do starostwa korsuńskiego, obecnie do ks. Łopuchina.

Hnojnik, ob. *Gnojnik* na Szląsku austr.

Hnojowiec, ob. *Hnojeniec.*

Hnołec, potok górski, także *Uhorskim* zwany, wytryska w obr. gm. Hryniowy, w pow. kossowskim, w Beskidzie lesistym, z działu Skupową zwanego, na zach. stoku góry Skupowy (1583 m.), na terytoryum Czarnohory; przerzyna las Skupową i las Uhorski, płynąc na płn. zach., a zabrawszy z pr. brz. kilka dopływów górskich z Skupowy, wpada do Czeremoszu Czarnego z pr. brz. Długość biegu 5 kil. Źródła 1300 m., ujście 810 m. *Br. G.*

Hnusztja, po węg. *Nyustya*, wś w hr. gömörskiem (Węg.), kościół paraf. kat. i ewang. St. węg. kolei północnej, uprawa roli, chów bydła, kopalnie złota, kuźnice żelaza, piece do topienia kruszców, 1131 mk.

Hnyła albo *Gniła*, wieś w pow. turczańskim, zamieszkała przez górski ród Bojków, o 27 kil. na płd. zachód od Turki a 17 kil. na płd. zachód od st. poczt. w Boryniu. Wieś leży na granicy węgierskiej, w okolicy górskiej, w dolinie nastającego tutaj potoku Hnyła, wzniesionej 769 m. npm. Na płn. od wsi wznosi się na granicy węgierskiej Kruhła do 983 m., na wschód od niej góra Błyśce do 1047 m., na płd. od niej opada Feckowy Werch do 974 m. Na płd. od wsi wznosi się Harasymerat (ob.), na zachód okalają osadę graniczne góry: Kinczyk Hnylski (1115 m.), Drohobicki kamień (1187 m.) i Starostyna (1229 m.). Potok Hnyła płynie w obrębie wsi najprzód od płn. zach. ku płd. wsch., potem przybiera kierunek wschodni a nakoniec płn.-wsch. i opuszcza wieś wchodząc do Butli. Wedle obliczeń z r. 1869 było w gminie domów 112, mieszk. 709 (340 męż., 369 kob.); wedle szematyzmu z r. 1881 jest mieszkańców obrz. gr. kat. 785, żydów 40. Własność większa obejmuje roli ornej 145, łąk i ogr. 161, past. 60, lasu 744 m.; włas. mniej. roli ornej 1315, łąk i ogr. 354, past. 1112, lasu 299 m. Właśc. większej posiadłości jest Tow. dla płodów leśn. w Wiedniu. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu wysoczańskiego. Par. rzym. kat. w Turce. We wsi jest cerkiew pod wezw. św. Michała archanioła. Hnyła należała dawniej do dóbr stołowych w krainie lubochorskiej, ekonomii samborskiej a Ziemi Przemyskiej. Wójtostwo należało w r. 1768 do Jana Komarnickiego. Rząd austryacki przyłączył wieś do dóbr Boryni. *Lu. Dz.*

Hnyła, nazwa potoków i rzek, ob. *Gniła.*

Hnyłopiat, rz., w dawnych z XVI wieku dokumentach nazywała się Piat. Poczyna się ona w pow. berdyczowskim, na gruntach wiosek Wujny i Tuczy, na tak zwanej wyżynie machnowieckiej. Szary granit rz. Hnyłopiata zaczyna się od wioski Medwedowki; widać go w Brodeckim Chażynie, Zezelowie, Berdyczowie, Rajkach, formuje on dość wysokie wyniosłości i jest w zetknięciu się z opalowym granitem (pelikanitem), znajdującym się w okolicach wsi Chażyna, Jankowiec, Głuchowiec, Macharzyniec wołoskich. Od wsi Rajek H. wchodząc w gub. wołyńską i przebiegłszy Słobodyszcze, dościga m. Trojanowa, skąd rozpoczynają się przestrzenie granitów zwietrzałych, mających wiele miejscowości, obfitych w kaolin. Za Trojanowem na 80 wiorst od źródeł dosięga wsi Szumska, za zbliżeniem się do której następuje najbujniejszy rozwój brzegowej natury tej rzeki. Brzegi tu ciągną się skaliste, strome, urwiste. W całej tej dekoracyi nadbrzeżnych skał najcelniejszą i najbardziej malowniczą jest skała tak zwana Kraszewskiego. Jestto potężna masa granitowa, występująca wśród innych obnażeń tych skał, nad samym brzegiem H. poniżej młyna, i nieopodal od samej wioski. Wznosi się ona do 20 z górą sążni prostopadle nad wodą rzeki, sterczące w formie olbrzymiego słupa granitowego. Od strony wioski skała ta formuje czarną ponurą jaskinię. Lubował się widokiem tego ustronia, znakomity nasz pisarz J. I. Kraszewski i w czasach kilkuletniego pobytu swego w Żytomierzu w częstych wycieczkach artystycznych w okolice miasta, nawiedzał to ulubione przez siebie ustronie. Ztąd skała została nazwaną od jego nazwiska. Tuż w pobliżu tylko co opisanej skały, w miejscowości nazwanej Jar, znajdują się obnażenia granulitów. W mowie będące granulity, są rodzajem kamieni, które składają: felzyt, czyli zbity, jasno lub krwistoczerwony ortoklaz ziemisty, przechodzący miejscami w krystaliczny. Stanowi on główną masę kamienia, w której biały, szary, dymowy lub przechodzący w czarny kolor kwarc widnieje w postaci wązkich, wydłużonych i wijących się żyłek. Miki niema prawie wcale, lub nadzwyczajnie jej mało. To ostatnie jednakże zjawia się w bryłach tych granulitów, pochodzących z miejsc przyległych granitowi szaremu, w którym osadzone jest to obnażenie. Po wypolerowaniu, kamienie te przyjmują nadzwyczajnie gładką, błyszczącą powierzchnię, i rzadkiej piękności pozór. Na czerwonem jego, delikatnej jaskrawo, lub krwisto-czerwonej barwy tle ortoklazowym, wiją się rozmaite, wężykowate, szare, sinawe, błękitnawe i przechodzące w szare żyłki kwarce, które mozajkują je w piękne wzory. Brak miki dodaje ścisłości i trwałości wyrobionym z nich przedmiotom, Wszystkie własności tych granulitów stawią je w rzędzie kamieni najlepszych do produkcyi mocnych, trwałych i pięknych wyrobów. Nie mówiąc o zdatności ich na fundamenta, bruki, wysypywanie dróg i gościńców bitych itp, grubszych użytków, granulity mogą być wyśmienicie używane na delikatniejsze wyroby sztuki, jako to: urny, kolumny pokojowe, przyciski (presse-papier), blaty do stołów i stolików; z przedmiotów większ. na ozdoby architektoniczne: kolumny, pilastry, kominki itp. Za wsią Szumskiem i okolicami jej, kończy się też ten bujny rozwój natury martwej. Odtąd granity znikają i brzegi H. przeistaczają się znów w łagodne wzgórza, pokryte lasami i, stopniowo obniżając się, maleją w rozmiarach. Za zbliżeniem się zaś do Teterowa zamieniają się w szeroką równinę. Na 85 wiorście od swoich źródeł, H. łączy się z Teterowem, skąd obie te rzeki płynąc jednem korytem przez część wołyńskiej i kijowskiej gub. wlewają się do Dniepru (ob. O porodach kristaliczeskich prof. K. Teofiłaktowa. Kijów 1851. — Obserwacye geognostyczne w gub. zachodnich i południowych państwa rossyjskiego przez Ignacego Jakowickiego. Wilno 1831, a także Wyjątek z gawęd geologicznych o gub. wołyńskiej przez Gotfryda Ossowskiego w Tyg. illustr. z r. 1870, nr. 126 i tegoż Geolog. gegnost. oczerk wołyńskoj gub. Żytomierz 1867). — Okolica położona nad H. była w prastarych wiekach zasiedloną; dowodem czego są mnogie horodyszcza nad brzegami tejże rzeki, dziś jeszcze istniejące, jak we wsi Brodeckiem, Żeżelowie, Bystrzyku, Rajkach i Słobodyszczach. *E. R.*

Hnyłyszcza, góra w pow. stryjskim, na wschód od wsi Jelenkowate, na praw. brzegu potoku Jelenkowate. W części płd. wzbija się ona do 1034 m. npm., na wschód przechodzi w Połonynę (ob.). *Lu. Dz.*

Ho..., por. *Go...*

Hobgard, niem. *Hofgarten*, także *Hobgart*, wś, w hr. spiskiem, w dorzeczu Popradu, w jego dolinie, w dystrykcie lubowelskim, na południ.-zachód od Starej Lubowli do Preszowa. Jestto osada starożytna. Istniała już w r, 1315 (Fejer, Codex dipl. hung. t. VIII, cz. 1. str. 592). Istniała już wtedy i parafia łac. Kościół pod wezwaniem św. Andrzeja apostoła. Metryki chrztu poczynają się rokiem 1515. Osada niemiecko-słowacka. Liczba mk. 1167; między nimi kat. łac. 1012, kat. gr. 13, nieun. 119, żydów 23. Do parafii należą Zamek Lubowelski z kościołem filialnym św. Michała arch., Sadek i folwark Marmon. Razem liczy cała parafia 1394 mk. (kat. łac. 1224, gr. kat. 22, nieun 119, żydów 29). We wsi znajduje się jeszcze 5 kaplic, t. j. św. Krzyża, Matki

Boskiej Bolesnej, Wniebowstąpienia N. M. P., św. Jana Nepomucena i św. Barbary. St. p. Stara Lubowla.

Hobiaty, wś na lewym brzegu Swisłoczy, pow. sokólski.

Hobot lub *Chobot*, wś, pow. wieluński, gm. Bolesławiec, par. Mieleszyn.

Hobot, przys. Ponikwi, pow. wadowicki, ma 94 mk.

Hobża, *Gobża*, rz., dopływ rz, Kaspli (ob.), z prawej strony, w gub. smoleńskiej.

Hoch, wyraz niemiecki, znaczy *wysoki*, — *a*, — *e*, wchodzi w skład wielu geograficznych nazw niemieckich, które u nas będą pod odpowiedniemi literami np. *Hoch-Redlau*, pod *Redlau*. *F. S.*

Hochberg (niem.), ob. *Duszno*, wś i dom., pow. mogilnicki.

Hochberg (niem.), wybud. do Głowaczowa, nowo założone r. 1875, pow. wałecki, parafia Sypniewo, szkoła Czeska wieś, poczta Schönthal.

Hochdorf (niem.), ob. *Wyszogotowo*, kolonia, pow. pleszewski.

Hochdorf (niem.), osada na dawniejszem folw. starostwa tucholskiego założona, w pow. tucholskim, ob. *Nowa Wieś*.

Hochheim (niem.), ob. *Chabsko*, olędry, powiat mogilnicki.

Hochheim (niem.), wieś, pow. brodnicki, r. 1875 przezwana, ob. *Gorzechówko*.

Hochkirch (niem.), ob. *Stodoły*, kolonia i *Stodoły*, wś, pow. inowrocławski.

Hochkirch (niem.), ob. *Wysoki kościół*, pow. trzebnicki.

Hochkirch (niem.), ob. *Bukecy*.

Hochkretscham (niem.), pow. głupczycki, ob. *Wotka*.

Hocholug (niem.), ob. *Pallowitz* (niem.).

Hochołów, ob. *Hohołów*.

Hoch-Paleschken, pow. kościerski, ob. *Wilcze błoto*.

Hochredlau (niem.), wś należąca do prowincyonalnego funduszu szkolnego (Provinzialschulfondsgut), pow. wejherowski, ob. Radłowo.

Hochschar (niem.), góra w Sudetach austryacko-śląskich, 1341 m. npm. wys.

Hochsteinberg, ob. *Wysoki kamień*.

Hoch-Striess (niem.), wś, pow. gdański, ob. *Strzysza*.

Hoch-Stüblau (niem.), wś kościelna parafialna, stacya kolei żel. tczewsko-pilskiej, pow. starogrodzki, ob. *Zblewo*.

Hochwald (niem.), leśnictwo, pow. krotoszyński, 1 dom, 21 mk.; należy do księstwa krotoszyńskiego.

Hochwald (niem.), stacya kolei koszycko-bogumińskiej, na Podhalu liptowskiem, na północnym zboczu wyżyny Hochwald (ob.), na gruncie gm. Szczyrby, o 130 kil. od Koszyc, Węgrzy zowią ją Czorbą, Słowacy Szczyrbą, a Niemcy Hochwald. Od wsi Szczyrby oddalona niespełna 4 kil. Stacya ta stanowi dla turystów tatrzańskich od strony południowej punkt wyjścia do wycieczki kn Szczyrbskiemu Stawowi. Obok stacyi stoi karczma, nosząca nazwę „Hotel zum Csorbaer See.", gdzie turyści się zbierać zwykli i szukać schronienia w razie niepogody. Od tej karczmy wiedzie droga, niedawno założona, w kilku zakrętach przez wzgórze Leskowiec (963 m. szt. gen.), popod Ptacznik i las Smrekowicę ku pomienionemu stawowi. Droga wznosi się bardzo zwolna, a dochodząc do stawu, jest ona tak stromą, iż korzystniej jest piechotą podążyć. Tuż przy stawie, na południowym jego brzegu stoi willa Sent Iwaniego i hotel Friedländer, a na wschodnim brzegu schronisko Józefa. Tuż nad drogą, po wschodniej jej stronie, nieopodal stawu szczyt Nakład (1344 m. szt. gen.). Z werandy hotelowej prześliczny widok na jezioro i na Tatry, iż trudno oko od niego oderwać. Ob. Szczyrbskie jezioro. Wzniesienie stacyi 898 m., stawu 1351 m. Oddalenie stawu od stacyi wzdłuż drogi 5 kil., w prostym kierunku niespełna 4 kil. *Br. G.*

Hochwald, znaczne płaskowzgórze, rozpościerające się na Podhalu liptowskiem, w kierunku od zachodu ku wschodowi, między Ważcem od zachodu a Szczyrbą od wschodu, między Białym Wagiem a Czerwoną Wodą, dopływem Małego Popradu, przerżnięte w kierunku wschodnio-zachodnim gościńcem liptowskim, a od południa przechodzące zwolna w lesiste przedgórze Tatr Niżnich. Płaskowzgórze to jest 9 kil. długie, a 5 kil. szerokie. Przez ten wał górski bieży dział wodny europejski, spadający z Tatr z grzbietu Soliska, z północy ku południ., rozdzielający dopływy Wagu (Dunaj, Czarne morze) i Popradu (Dunajec, Wisła, Bałtyk), a okrążywszy od południa i wschodu dolinę Popradu, przechodzi na grzbiet Beskidu, rozgraniczając Galicyą od Węgier. Najwyższe wzniesienie drogi tuż nad Ważcem, po zach. jego stronie, czyni 916 m. (szt. gen.); 874 m. (Wahlenberg); 850 m. (Sonkler) a najniższe wzniesienie jej, między Ważcem a Szczyrbą, 898 m. (szt. gen.); 899 m. (Oesfeld). Czubek między gościńcem a koleją bogumińsko-koszycką, względnie stacyą Szczyrbą (898 m. szt. gen.), wznosi się do 926 m. (szt. gen.) i zowie się Wilczą jamą (918 m. Kolbenheyer). Od niego na południowy-wschód, 1350 m. odległy czubek, tuż nad drogą kolejową, między nią a potokiem Pustym kościołem, zowie się Koroną i dochodzi do 959 m. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Hochwalde (niem.), ob. *Wysoka*, wś, pow. międzyrzecki.

Hochwasser (niem.), posiadłość w pow. wejherowskim, ob. *Wysoka Woda.*

Hochzehren (niem.), wś i rycerskie dobra pow. kwidzyński, ob. *Czarne górne.*

Hochzeit (niem.), *Wesołów*, wś, pow. czarnkowski.

Hochzeit (niem.), szlach. wieś, pow. gdański, nad rz. Motławą w żyznych żuławach, obejmuje morgów 1352, ewang. 240, katol. 52, menon. 17, domów 38. Parafia św. Wojciech, szkoła Mokry dwór, poczta Gdańsk, dokąd odległość wynosi 1 i pół mili. Pierwszy znany przywilej tej wsi pochodzi z roku 1425. Kościół katolicki istniał tu aż do reformacyi; potem go lutrzy zabrali i przenieśli do sąsiedniego Mokrego dworu (Nassenhuben), tylko włóki 2 i plebankę pastorowi zostawili. Przez dłuższy czas należała ta wieś do bogatej gdańskiej familii Schwarzwaldów, którzy ją wraz z dwiema pobliskiemi w 2-giej połowie zeszłego stulecia ustąpili Karolowi Conradi, a tenże obrócił je na fundacyą wyższej szkoły naukowej w Janichowie. Do dziś dnia zakład janichowski znajduje się w posiadaniu wsi Hochzeit.

Hociszewo, ob. *Chociszewo.*

Hockerland, *Hoggerland*, albo *Oberland*, *Hügelland* (niem.), nazwa ziemi, ob. *Pogezania* (powiaty holądzki, moląski i część ostródzkiego).

Hoculy, ob. *Huculy.*

Hoczew, *Hoczów*, wś w pow. lisieckim, ma parafią rzym. kat. i gr. kat., należy do sądu pow. w Baligrodzie a do urzędu poczt. w Lisku, zkąd o 5.6 kil. oddalona. Parafią rzym. kat. fundował w r. 1510 Mikołaj Bal, ale w 1562 Maciej i jego brat Stanisław Bal, podkomorzy sanocki, zajęli grunta plebańskie i zamienili kościół na zbór protestancki i dopiero 1629 został kościół wrócony katolikom. H. ma 188 mk. rzym. kat., a 412 gr. kat. wyznania. Do parafii gr. kat. H. dekanatu baligrodzkiego należą filie Dziurdziów i Wachlewa. Większa posiadł. (hr. Plater Zyberg) wynosi 340 m. n. a. roli, 42 mr. ogr. i łąk, 51 pastw. i 334 mr. lasu; mniejsza posiadł. 604 mr. roli, 59 mr. łąk i ogr., 57 mr. pastw. i 157 morg. lasu.

Hoczew, dawne nazwisko rz. Huczwi.

Hoczewka, rzeka górska, zwana w górnym biegu *Jabłonką małą*, wypływa we wsi Jabłonkach, w pow. Lisko, z mnogich źródłowisk tryszczących na tak zwanym Wołosaniowym dziale (1070 m.) w baligrodzkich górach Beskidu lesistego. Spływa krętym biegiem ku północy, rozszerzając coraz więcej swe koryto, im więcej rozmaitych górskich odłogów weń wchodzi, i przepływa wsie Jabłonki i Bystre, przybliżając się do Baligrodu od południa. W obrębie Baligrodu koryto H. jest miejscami 2—8 metrów szerokie, a 1 do 3 m. głębokie. Nurt wodny zwykły jest 1—2 m. głęboki. Miejscami rozpływa się woda tej rzeki na kilka odnóg, tworząc małe, olszyną porosłe i szutrem rzecznym naniesione ostrowy, które w czasie wezbrania woda całkiem zatapia. Brzegowiska z powodu łagodnego spadu gór tutejszych są w wielu miejscach wcale nieznaczne. Hoczewka dzieli miasto Baligród na dwie główne części, t. j. wschodnią i zachodnią. Gleba tutejsza jest piaszczysto-glinkowata, miejscami szutrowata, i należy z tego powodu do mniej urodzajnych gleb kraju. Minąwszy Baligród, przechodzi Hoczewka w dolinę obszerniejszą; mija w biegu swym północnym gminy Mchawę, Zahoczewie, Nowosiołki baligrodzkie. Tutaj zmienia swój kierunek na półn.-wschodni, i wchodzi w obr. gm. Hoczwi, gdzie pod górą Grodziskiem wpada z lewego brzegu do Sanu. Długość biegu 25 kil. Zarybienie Hoczewki, podobnie jak wszelkich okolicznych potoków, jest nieznaczne. W Hoczewce podług prof. Nowickiego notat znajdują się: bzdynki czyli czerewuszki, dunki czyli płotki, jelce, kiełby, łososiopstrągi, łososie, maryny, marynki, miętusy, pstrągi, ślizy, węgorze. Okonia i szczupaka nie ma. W dawnych opisach Baligrodu i okolicy znajdują się często wzmianki o rakach z Hoczewki, nader smacznych, którymi niegdyś dwory i stoły obywatelstwa we Lwowie i Przemyślu zaopatrywano. Dziś rak znajduje się tu także obficie. Dopływy H. są liczne. Z prawego brzegu przyjmuje Syhlę, Żukrę, Stężniczkę ze Stebnym, Pasiekę, Ruhlin z Żerdenką. Z lewego brzegu wpadają doń: Kołonica, Babski p., Roztocki, Woronka, Mchawa, Cisowiec, Zahoczewski p. Dolinę H. otaczają z południa ku północy ciągnące się wzniosłe pasma gór karpackich, tu powszechnie baligrodzkiemi górami zwanych, które w wielu miejscach z obu stron dolinę H. bardzo zwężają. Kształt tych gór, spadających dość łagodnie z obu stron w koryto H., przedstawia się na pierwszy rzut oka nader dzikim; porosłe dokoła bujnym lasem jodłowym, pośród którego miejscami wyglądają grupy buków, są poprzerzynane licznemi parowami i większemi dolinkami, któremi ściekają źródłowiska, znajdujące się na powierzchni tych wzgórzy, ku dolinie H., tworząc miejscami małe potoczki. Nie widać atoli tu nigdzie stoków prostych lub stromych. Góry tutejsze słynne są co do swych utworów; posiadają oraz własną florę. Nad brzegami doliny Hoczewki znajdujemy oprócz obfitych pokładów piaskowca karpackiego, także warstwy piasku miałkiego, łupku, gdzieniegdzie utwory skał przechodowych, z któremi łączą się obszerne pokłady łupków różnobarwnych, łupku palnego i marglu żelazistego. W tym

marglu znajdują się odciski roślin trzcinowych. Znaczniejsze pokłady rudy żelaznej znajdują się około Zahoczewia, Kalnicy i Nowosiółek, z których kruszcu używano niegdyś w hutach w Rabbem i Cisnej. Po lewym brzegowisku wznoszą się znaczniejsze szczyty jak: Wołosań (1001 m.), Kamień, Michałów (810 m.), Piaski (782 m.), Żebrak (711 m.), Milikówka (710 m.), Sałaszysko (660 m.), Gabor (712 m.), Ropa (514 m.), Zakucie (568 m.), Kamienne Horbki (540 m.) i Kobyłka (499 m.) Prawy zaś brzeg jego wieńczą wzgórza: Na Kamieniu (979 m.), Worotnikówka (828 m.), Berdo (890 m.), Markowska (675 m.), Kiczera (588 m.), Roztoka (545 m.), Bania (613 m.). U źródeł wznoszą się: Wołosań (1070 m.), Wierch Dylec (937 m.), Sazówka (969 m.), Przysłop (1007 m.) i Felesiaka hora (1003 m.), Wzniesienia zwierciadła wody podają następujące liczby: 615 m. (górny most w Jabłonkach), 450 m. (ujście Stężniczki), 330 m. (ujście). Wzdłuż H. ciągnie się baligrodzka droga powiatowa, która w czasach dawniejszych była jednym z główniejszych traktów węgierskich, znanym już za rządów książąt ruskich i królów węgierskich na czerwonoruskiej ziemi. Służyła bowiem ta droga kilkakrotnie węgrom do przeprawy przez Karpaty w ziemię przemyską. Pomimo tych korzyści zostawała ona aż do końca przeszłego wieku w pierwotnym stanie, bez najmniejszego ulepszenia, wyjąwszy kilku mostów. W r. 1795 grono obywateli ziemi sanockiej, a głównie właściciele hut żelaznych w Cisnej i Rabbem zamyślali o wybudowaniu tej drogi, przynajmniej z Liska do Cisnej, na co otrzymali byli nawet koncesyą rządową. Budowy tej atoli nie przeprowadzono. Poprzestano na regularniejszem wytknięciu trasy drogowej, pobudowaniu kilku mostów nowych i okopaniu drogi rowami. Mimo to atoli tworzyła ona zawsze komunikacyą między Cisną, Baligrodem i Liskiem, i niemniej Węgrami. Długość tej drogi wynosi 6 mil 447 sążni. Rozpoczyna się od traktu karpackiego w pośrodku miasta Liska, ciągnie się na południ.-zachód przez San, dalej doliną Hoczewki przez gminy Huzele, Łączki (Weremin), Hrezew, Nowosiółki baligr., Zahoczewie, Mchawę, Baligród, Bystre, Łubne, Jabłonki, Habkowice, Cisnę, Lisznę i Roztoki. W ostatniej miejscowości, gdzie dawniej był przykomorek graniczny na Węgry, przechodzi przez grzbiet Beskidu i styka się z drogą węgierską bitą. *Br. G.*

Hoczów, ob. *Hoczew.*

Hoczów, lesista góra w pow. doliniańskim, na połud.-zachód od wsi t. n., 594 m. npm. wzniesiona, na lewym brzegu Świcy, opadająca stromo ku jej dolinie, wzniesionej średnio na 380 m. *Lu. Dz.*

Hodak, potok górski, w obr. gm. Żabiego w pow. kosowskim, w dziale Czarnej Hory, wytryska z pasma gór Kostryca, płynie na wschód przez polany Kosaryszcze, zabierając liczne strugi leśne, a połączywszy się z lew. brzegu z pot. Hodiaczkiem, wpada do Haci z prawego brzegu po 4 kil. biegu. *Br. G.*

Hoden, albo *Hodne*, dwa zaścianki małe poleskie w płd. wsch. stronie pow. ihumeńskiego, w okolicach Błuża, do dóbr błużańskich należące, dziedzictwo dawniej Zawadzkich, teraz Świętorzeckich. Mają 4 osady. Miejscowość dzika, zapadła w bagnach i lasach. *Al. Jel.*

Hodermark, niem. *Hundertmarkt*, wś na Śpiżu (Węgry), w dorzeczu Popradu, nad potokiem Łomnicą, w dystrykcie kiezmarskim, od Kiezmarku na płn.-wschód 10 kil. oddalona, a od Biały węg. na wschód 6 kil. odległości. Leży w uroczej dolinie, zwartej od wschodu i zachodu znaczniejszemi wzgórzami, jak Kreuzer Höhe (868 m.) od zach., Götschel Berg (950 m.) od wschodu. Wzniesienie wsi 673 m. Jestto wieś ruska. Parafia gr. katol. w miejscu, liczy 627 dusz gr. kat. Liczba dusz rzym. kat. czyni 41. Oprócz tego jest żydów 7. Protestantów niema. Liczy zatem 675 dusz (1878 r.). Wyznawcy rzym kat. należą do par. łac. w pobliskej wsi Majorce. Stacya pocztowa: Biała węg. *Br. G.*

Hodiaczek, potok górski w obr. działu Czarnej Hory, na gruncie Zabiego. Ob. *Hodak.* *Br. G.*

Hodne, ob. *Hoden.*

Hodomicze, wś, pow. łucki, ma kaplicę katol. parafii Kołki.

Hodonin, niem. *Goeding.*

Hodów (z Józefówką). pow. złoczowski, o 5 kilm. na wschód od Pomorzan, przestrzeń posiadł. większej 1744 m., w tem lasu 713 m.; włościanie 2503 m. a. m.; ludność 1175, w tem rzymsk. kat. 59, gr. kat. 960, reszta izrael. Sąd pow. Złoczów, rzym. kat. parafia i urząd pocztowy Pomorzany, gr. kat. parafia w miejscu, należąca do dekanatu złoczowskiego dyecezyi lwowskiej, szkoła etatowa o 1 nauczycielu należąca do rady szkol. okręg. w Złoczowie, kasa pożyczkowa z funduszem 311 złr. a. w. Włość ta pamiętną jest w dziejach kraju nadzwyczajnem męztwem małego oddziału polskiego wojska i poniesionej klęski przez Tatarów w r. 1694, którą uwieczniają gęste mogiły wznoszące się na pobojowisku a w samej wsi na stromem wzgórzu śród włościańskiego ogrodu, pomnik kamienny w kształcie piramidy z żelaznym krzyżem u góry, postawiony przez króla Jana Sobieskiego. Mianowicie w roku 1694 wpadła zgraja Tatarów na Ruś i rozniosła śmierć i pożogę aż pod Złoczów. Mały oddział polskiego wojska, liczący

tylko 600 jeźdźców pod dowództwem pułkowników Zahorowskiego i Tyszkowskiego, został od armii het. Jabłonowskiego odcięty, i był już za stracony poczytany. Z orężem w ręku torowała sobie atoli ta mała garstka Polaków drogę od Dniestru przez tłumy licznego nieprzyjaciela aż do Pomorzan, w celu złączenia się z hetmanem pod Lwowem, gdy oto około włości Hodowa od dziczy tatarskiej została obskoczona. Strudzeni rycerze szykują się pomiędzy rowy i zarośla do boju, przedsięwziąwszy bronić się do ostatniego. Że wszystkich stron walą się na nich tłumy Tatarów, którym jednak ciż nadzwyczajny dają odpór. Po bohaterskiej walce proponuje im Tatarzyn, aby zaniechali niepodobnej obrony, a raczej poddali się: „My czekamy śmierci“. była na to jedyna odpowiedź. Dowódzca Tatarów rozkazał więc swoim nowy atak, lecz ta mała garstka szerzy śród nich nowe zniszczenie. Za zbliżeniem się nocy odstąpił nakoniec nieprzyjaciel swego zamiaru, czem oblężeni ośmieleni puścili się za nimi w pogoń, i jeszcze wiele szkody im narobili. Ten pamiętny dzień tak nierównej walki, która bez piechoty, bez dział i bez zabezpieczających wałów wypadła na stronę słabszych jest podobny do walki pod Termopylami; albowiem i tu mała garstka swojem poświęceniem się i męztwem uratowała tysiącom ziomków życie i wolność. Spółczesny Fran. Puławski pisze: „Gdy 1695 r. najechali Tatarzy kraje ruskie, przerzynając się Jan Zachorowski i Tyszkowski w 600 towarzyszów przez chmury pogaństwa, obskoczeni w Hodowie, odpierali z po za płotów i z parowów gwałtownie nacierających nieprzyjaciół. Wezwani do poddania się, odpowiedzieli: myśmy po śmierć w te wąwozy przyszli. Po 6-godzinnej walce, cofnęli się najezdnicy; blisko 4,000 Tatarów na placu było, od tak małej garści ludzi naszych; zabitych zaraz Tatarowie w chałupach palili. Naszych 13 zabito, ale nie było żadnego, żeby niemiał kilku postrzałów. Tak wszechmocność Boska, cnotą nie liczbą męztwu polskiemu, dla zaszczytu wiary i narodu chrześciańskiego, insultom pogańskim odpór dać mogła“. Na powyż wspomnianym pomniku jest opis czytelny stoczonej bitwy, a w miejscowej cerkwi przechowuje się ewangelia z takowym na brzegach opisem: Praesens inscriptio exarata reperitur in colono in medio villae Hodów stante, haud procula a nemore Hodowczyk vocitato, unde et villa Hodów suam denominationem ducit, in memoriam ut infra, „D. O. M. ad gloriam, posteritati ad majorem, Polonis heroibus ad exemplum, hostibus patriae ad ignominiam, erexit me seren. Joannes III Sobieski rex Pol. in loco hoc, in quo soli Poloni duce Zahoroscio, septuaginta milia Tartarorum, intra septa occlusi, repressserunt cum ingenti clade hostium, suorum nullo die 5 junii 1694. In hac pugna dux praefatus Zahorowski sagitta vulneratus a Tartaro, in spatio 3 dierum fatis concessit et in caemetario Pomorzanensi ad S. Trinitatem rit. lat, sepultus est, ad cujus memoriam tam praeclarorum gestorum, temerata mater, tunc temporis possesor Pomorzanensis, propriis sumptibus curavit a seren, rege Joanne III Sobieski, hanc columnam erigi.“ Majątek ten należący przedtem do Sobieskich został własnością Kulczyckich. Honorata z Kulczyckich wniosła go w posagu w dom Głowackich; przez Władysława Głowackiego, sprzedany został Mojżeszowi Parnesowi izraelicie, od którego w roku 1879 nabył go Stanisław hr. Potocki, właściciel Brzeżan i Pomorzan, i przyłączył go napowrót do klucza pomorzańskiego. *B. R.*

Hodowica al. *Hodowice* (po rusku *Hodowycia*)., wś w pow. lwowskim, 12 km. na płd. zachód od Lwowa, 6 km. na płn. zachód od stacyi pocztowej w Nawaryi a 3 km. na płn wschód od stacyi kolei Glinna-Nawarya. Wś leży nad potokiem Szczérkiem, zwanym w tej części biegu także Basiówka, a tworzącym na płn. od wsi mały stawek. Na prawym i lewym brzegu potoku wznoszą się wzgórza, a mianowicie: na praw. brz. Garby, i na płd. zachód od nich las Nieźwiedź, zaś na lew. brz. lesiste wzgórze Zapust ze szczytem 345 m. wysokim. Dolina potoku leży 303 m. npm. Wedle obliczeń z r. 1869 było w gminie domów 98, mk. 674 (334 m., 340 k. kat.), a obszar dworski liczył dom 1, mk. 19. Wedle szematyzmów z r. 1881 było 399 mk. obrz. rz. kat. a 218 gr. kat. Własność większa obejmuje roli orn. 334, łąk i ogr. 76, pastw. 10, lasu 398 mr.; własności mniejszej roli ornej 765, łąk i ogrodów 48, pastw. 43, lasu 20 mr. Parafia rzym. kat. w miejscu, należy do dekanatu szczerzeckiego. Do parafii tej należą jeszcze: Basiówka, Maliczkowice i Pustomyty. Parafia ta istniała już w 13 wieku, jak świadczą akta. Dzisiejszy kościół wystawił Szczepan Mikulski, kanonik lwowski, w r. 1758. Kościół murowany, pod wezwaniem Wszystkich Świętych, konsekrowany r. 1774. Parafia gr. kat. w Nawaryi. H. jest miejscem cudownego obrazu Matki Boskiej i pobożnych pielgrzymek. Szkoła istnieje tutaj od r. 1846. Jan, starosta ruski, nadaje wieś Hodowice kościołowi św. Jana na przedmieściu miasta Lwowa stojącemu i klasztorowi św. Bazylego we Lwowie dla poratowania duszy dawniejszego dziedzica Piotra. Akt ten wydany we Lwowie nazajutrz po ś. Marcinie r. 1371 przechowuje kapituła lwowska obr. łaciń., która po wcieleniu dziekanii św. Jana, dokonanem na mocy rozporządzenia nuncyusza apostolskiego

J. F. Commendoniego z d. 16 listopada 1564 roku weszła w prawa i obowiązki dziekanów świętojańskich po śmierci ostatniego dziekana Jana Krupskiego. Akt ten drukowany także w dodatku do Gaz. Lwowskiej z r. 1858 Nr. 9 i w Aktach ziems. i grodz. T. II. str. 4 i 5. Władysław Jagiełło przenosi aktem z r. 1421 w Niepołomicach wydanym wieś H z prawa polskiego i ruskiego na niemieckie (ob. oryg. w archiwum kapituły lwowskiej obr. łaciń. tudzież Akta ziem. i grodz. T. II str. 53 do 55 i T. III str. 176 i in.). *Lu. Dz.*

Hodowicze, wś. pow. kowelski, gm. Maciejów, o 18 w. od Kowla, o 5 w. od dr. żel. nadwiśl., graniczy z pow. włodzimierskim, ma 48 dm., 198 mk., 285 dzies. ziemi włośc., 154 dzies. dworskiej różnych właścicieli. Gleba urodzajna, przeważnie rędzina. *A. Br.*

Hoduciszki, mko pow. świeciański nad rz. Komajką (dopływ Birwity, która wpada do Miadziołki), leży pod 55°10' szerok. geogr. i 44°15' dług. wschod., o 28 w. w kierunku wschod. od Swięcian, o 112 w. od Wilna, w 3 okr. adm., posiada zarząd gm. włośc., szkółkę wiejską, st. poczt., mur. paraf. koś. katol. pod tytułem Bożego Ciała i liczy 1800 mk., t. j. 896 męż. i 904 kob. (1879). H. gm. włośc. dzieli się na 7 wiejskich okr., liczy 96 wsi, 921 dm. i 6496 mk., parafia zaś kat. klassy 3, dek. swięciańskiego, liczy 6628 wiernych. H. były niegdyś własnością Kiszków, z których Stanisław, biskup wileński, fundował tu kościół, a obszerne dobra te zapisał na własność kapitule wileńskiej. W r. 1826 prałat Cywiński, późniejszy biskup wileński, w miejsce poprzedniego wzniósł dziś istniejący kościół. Obecnie H. należą do Skarbu, który oddał ziemię włościanom do wykupu. *J. W.*

Hoduny, ob. *Goduny*.

Hodwisznia (po rusku Hodwysznia) wieś w powiecie rudeckim, 12 km. na płn. wschód od st. pocz. w Rudkach, na płn. kończynie powiatu, na granicy pow. gródeckiego. Północna część osady przedstawia się jako obszar pagórkowaty z najwyższem wzniesieniem 299 m. npm. Wieś sama rozłożyła się w dolinie potoku Wisznia, uchodzącego do potoku Zamłynki Wedle obliczeń z r. 1869 było w gminie domów 68, mk. 358 (172 m., 186 k.) a na obszarze dworskim 1 dom i 9 mk. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest 379 mk. obrz. gr. kat, a 7 obrz. rzym. kat. Par. gr. kat. w Szołomieńcach, rzymsk. kat w Milczycach. Własność większa obejmuje roli ornej 171, łąk i ogr. 57, pastw. 7 mr.; własn. mniej. roli orn. 496, łąk i ogr. 86, pastw. 30 mr.

Hodwisznia, ob *Bachorka*.

Hodyłowicze, właśc. *Hadziłowicze* (ob.).

Hodynie, wieś, pow. Mościska, przy kolei Karola Ludwika, której stacya „Mościska" leży pod samą wsią, przestrzeń pos. więk. 227, włośc. 805 m. a. ludność 752; w tem rzym. kat 38 należących do parafii w oddalonych o 4 kil. Mościskach; gr. kat. parafia w miejscu należąca do dekanatu Mościska dyecezyi przemyskiej i licząca wraz z filią Lacka wola 742 w 1876 roku był tu kapelanem ks. Juljan Kulmatycki urodzony. 1795 roku Szkoła filozoficzna o 1-ym nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręgu w Mościskach. Sąd powiat. notar., urząd poczt. i telegr w Mościskach. Właściciel większ. posiadł. Wilhelm Freund.

Hodyszewo, *Odyszewo*, wś włościańska, niegdyś rządowa, pow. mazowiecki, gm. i parafia Piekuty, odległa od Wysokiego w. 21, od Piekut 4, dymów 51 drewnianych, w tem krytych słomą 48 a trzy gontami, mianowicie dwa domy cerkiewne i karczma. Ziemi mr. 777, prócz tego cerkiewnej włok 3 wszystko w glebie średniej; ludność 247 osób w tej liczbie kat. 34, żydów 9. Szkoła rządowa, cerkiew i kaplica ze studzianko na granicy Cesarstwa z Królestwem. Stanowiło przed dziesięciu latami z wsią Jośkami par. grecko-unicką, składającą się z ludności 421 osób, były dekanat tykociński, później augustowski. Cerkiew drewniana (istniała juz 1562 r.) budowana w roku 1773 kosztem księdza Antoniego Bańkowskiego, reperowana kosztem skarbu r. 1843, z obrazem Matki Boskiej Hodyszewskiej, cudownym i przez licznych pątników z okolicy nawiedzanym szczególniej w Zielone Świątki do r. 1873, od tego zaś roku przeszła z rozporządzenia władzy na obrządek prawosławny. Obecnie 1880 r. na miejscu dawnej cerkwi wybudowano kosztem rządu nową, który assygnował na nią rs. 21,000. Cerkiew murowana w stylu wschodnim z wieżą z frontu, blachą kryta, poświęcona przez Leoncyusza arcybiskupa chełmsko-warszawskiego d. 8 maja 1881 roku. Do parafii obecnej prawosławnej przyłączono około roku 1877 z cesarstwa gub. grodzieńskiej ludność prawosł. z wiosek Kiewłaki, Sciony, Sieśki i folw. Nikołajewo, oprócz tego prawosławni po parafiach katolickich Piekuty, Pietkowo i Poświątne; ludność obecnej parafii niewiadoma. Lud przeważnie zajmuie się rolnictwem i robieniem bron na handel; używa języka polskiego, wszyscy w narzeczu podlaskim. H. wchodziło dawniej w skład starostwa brańskiego; podług lustracyi z 1569 roku znajdowało się tu 34 włók gruntu (miary polskiej). W początkach XVII stulecia, z powodu nadużyć popełnianych przez Adama Leśniowolskiego, dzierżawcę starostwa brańskiego, mieszkańcy H. i sąsiedniej wsi Josek, podali skargę do wyższych władz; wysłani przez władzę królewską komisarze ustanowili czynsze i prestacyę, które potwierdza Zygmunt III przywilejem z 1604 r. Włościanie byli obowią-

zani do odrabiania pewnej ilości czynszu (komisarze oznaczyli wysokość jego na 7 złp. gr. 11; Zygmunt zmniejsza go na 6 złp.), 2 beczek żyta i odbywanie 10 dni pańszczyzny, sprzężajem lub pieszo, stosownie do woli dworu; i jednego dnia tłuki z domu; następnie byli obowiązani wywieźć 2 fury drzewa z puszczy i dostawić 4 wozy ze zbożem dworskim na „brzeg" z każdej włoki; oprócz tego składali oznaczoną ilość postrożnego, jaj, kur i gęsi z domu, odbywali stacyę, reperowali mosty i zwozili drzewo pod zabudowania dworskie. Przywilej Zygmunta III potwierdzają Wład. IV 25 czerwca 1634 r., Michał 20 kwiet. 1769 r., Jan III 10 kwietnia 1683 r. Po skasowaniu starostwa brańskiego, H. wcielono do ekonomii teraźniejszej; pańszczyznę włościanie odbywali do folw. Bojnowa. W 1807 r. przy przeprowadzeniu linii demarkacyjnej pomiędzy księztwem warszawskiem i cesarstwem, H. oddzielono od Bojnowa, które pozostało w cesarstwie; nawet część gruntów wsi H. pozostała w cesarstwie. Prestacye wtedy i pańszczyznę zamieniono na czynsz. Na H. znajdowały się tak zwane wybraniectwa t. j. uprzywilejowane osady włościańskie; w przywileju z dnia 15 czerwca 1750 r. od Augusta III potwierdzającego prawa wybranych w starostwie brańskiem, są wymienieni wybrańcy w Hodyszewie: Michał Laruch, Jan Kowal, Jan Kowalczak, Stefan i Paweł Koczewscy; posiadali oni ogółem 2 łany gruntu; mieli prawo warzyć piwo i palić gorzałkę na swoją własną potrzebę; wręb wolny w lasach; wolni byli od dawania podwód, hyberny, noclegów, chlebów żołnierskich i t. d.. i spłacali rocznie 100 złp. z łanu; przywileje powyższe w 1785 r. potwierdza Stanisław August. W 1820 r. znajdowało się w ręku 6 posiadaczy: Adama Demionczuka, Adama Osmulskiego, Aleks. Koczewskiego, Jana Muszczaka, Józ. Kolikowskiego i Miałkowskiej. Każdy z posiadaczy wybraniectwa miał po 5 zagonów w każdym z trzech pól. W 1820 r. we wsi znajduje się 44 gospodarzy, 6 posiadaczy wybraniectwa, 7 komorników, karczma, kościół unicki. Włościanie prowadzili gospodarstwo trzypolowe i wysiewali 130 korcy oziminy i 120 jarzyny; opłacali czynszu rocznie 534 złp. 6 gr. (przeciętnie z lat 1817—1820). Roku 1827 było tu 43 dm., 318 mk. *P. Ł.* i *L. K.*

Hodżij, po niem. *Göda*, *Gödau*, wieś serbska w pow. budyszyńskim. Jedna z najstarszych osad na Łużycach. W r. 1006 była już siedzibą kasztelanii. Razem z przyległościami nadana przez cesarza Henryka II biskupom myszońskim. Dobra biskupie tworzyły jeden kompleks z graniczącym na zachód kluczem Stolpen. W Hodżiju podług podania mieszkała Bezela, matka biskupa Bennona. Nierz a przebywali tu biskupi i ztąd datowali przywileje. Posiadanie przez biskupów ustało w latach 1558 — 59; w prawa ich wstąpili elektorowie sascy. Pamięć kolei odrębnych od ogółu Łużyc dotąd się utrzymała i Hodżij razem z niektóremi wsiami nosi jeszcze nazwę wsi myszońskiej. Jest wiadomość, lubo niewspółczesna, iż kościół założonym został 1076 r. a fundatorem miał być biskup Benno. Założone później kościoły w Husce i Nieswaćidle musiały być filiami Hodżijskiego, skoro proboszcz w Hodżiju posiadał dawniej nad niemi kollaturę. Również kaplicami pierwotnie były kościoły dziś parafialne w Palowie i Wujeździe górnym. Za biskupa Jana v. Salhausen (1487 — 1518) kościół został z fundamentów przebudowany. Reformacya zaprowadzona w r. 1559, proboszcz Jan Themler musiał ustąpić a pastor Jakób Finkler powiedział pierwsze luterańskie kazanie w d. 2 lutego t. r. W 1589 — 1618 pastorem był Wacław Worjech, wydawca katechizmu Lutra, będącego pierwszym górnołużyckim drukiem. Obecnie od r. 1858 pastorem jest Fryderyk Imisz (ur. 1819), zasłużony pisarz i patryota łużycki. Szkoła elementarna. W r. 1875 dm. 84, mk. 536; w r. 1880 mk. 581. Parafia ewang. w Hodżiju jest jedną z największych na górnych Łużycach, obejmuje 41 wsi. W r. 1871 liczyła 4466 ludności, w tem $^3/_4$ serbów. Obszerniejsze wiadomości o Hodżiju patrz: K stawiznam Hodżija a hodżijskeje wosady. Autorem kantor Liszka, rzecz napisana na pamiątkę 800-letniego jubileuszu założenia kościoła, obchodzonego w d. 11 września 1876. Toż po niemiecku: „Zur Geschichte des Ortes und der Parochie Göda bei Bautzen.

Hoe..., ob. *Hae...* i *He...*

Hoeckricht (niem.), pow. olawski, ob. *Jędrzychowice.*

Hoefchen-Alt czyli *Althöfchen*, ob. *Stary-dworzec*, wś i dom., pow. międzychodzki.

Hoefchen (niem.), folw., pow. sztumski, ob. *Dworek.*

Hoefchen (niem.), pow. niemodliński, ob. *Schaderwitz.*

Hoefelhaus (niem.), leśnictwo, pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Hoefen (niem,), dobra, pow. morąski, st. p. Maldeuten.

Hoeflein (niem.), ob. *Wudwor'* (łuż.).

Hoeler-Chatoull (niem.), dwie wsie, pow. szyłokarczemski, st. p. Kolletzischken i Jugnaten.

Hoelle (niem.) 1.), według Kętrz. Piekło w pow. kościerskim, nie jest podane w najnowszych skorowidzach urzędowych. 2.) **H.**, wś, pow. chełmiński, ob. *Piekło.*

Hoellenbruch (niem.) czyli *Stöwen*, ob. *Stasy*, kolonia, pow. chodzieski.

Hoellen-Koppe (niem.), góra 2700 st. par. npm., na Górnym Szląsku.

Hoelzelshoefchen (niem.), wieś, pow. wystrucki, st. p. Wystruć.

Hoenigern (niem.), pow. namysłowski, ob. *Miedary*.

Hoenigsdorf (niem.), wieś i dobra, pow. grotkowski, o milę od Grotkowa, parafia Kusmalcz. Dobrą mają 1328 m.r. rozl., wieś 51 osad, 1677 m. rozl., kościół filialny i od r. 1800 szkołę. *F. S.*

Hoenigsdorf (niem.), ob. *Hanigowce*.

Hofarty, niem. *Hoffartshausen*, osada, pow. międzychodzki, 1 dom, 9 mk., należy do wsi i gm. Mechnacz.

Hofcumberge (po niemiecku *Hofzumberge*), wieś i dobra znaczne tudzież ruiny aż trzech sławnych niegdyś zamków nad rzeką Terwetą w gubernii kurlandzkiej, powiecie dobleńskim, o mil 4 i ćwierć od Mitawy w kierunku południowo-zachodnim położone. Na prawym brzegu płynącej tu w kierunku niemal północnym Terwety ciągnie się wychodzące z obszernego dworu Hofcumberge pasmo wzgórz, które od strony zachodniej tworzą urwisty brzeg wyżej wspomnianej rzeki. Brzeg ten wyniosły dochodzi w tém miejscu do 120' wysokości. Południowa a najszersza część tej góry podłużnej, z kilku wzgórz wytworzonej, dotyka obszernej wsi Hofcumberge; północna i najbardziej wązka jej cząstka stanowi ostrokąt; wschodnia zaś graniczy ze źródłowatem bagienkiem, ciągnącem się pod las aż do przechodzącego w tej okolicy traktu mitawskiego. Południowy brzeg wspomnianej podłużnej góry nosi na krańcach ślady fundamentów budowli. W środku wznosi się część muru, zwana ruiną, pozostałość znakomitego niegdyś myśliwskiego zamku książąt Kettlerów, o którym niżej. Ku północy od tego zwaliska przerzyna ukośnie górę rów obszerny czyli raczej fossa, zaczynająca się przed płotem śliwkowego sadu. Druga głęboka fossa idzie za śliwkowym sadem. Ziemia z niej wyrzucona tworzy wał, którego pokład ma szerokości około 32 kroków, owalny wierzch 29' szer. a 58' dług.; zamyka on zupełnie wejście na górę. Wał ten, z powodu że brzeg góry jest wązki, w stosunku szerokości jest krótki i powszechnie nazywa się głową cukru (Zuckerhut). Ślady pozwalają się domyślać, że szła na wschodniej stronie tego stromego i znacznego wału droga do dawnej bramy. Niewielka przestrzeń płaszczyzny za wałem tworzy trójkąt, którego podstawa przy wale wynosi 105', ramiona zaś mają 155' i 140'. Na tej płaszczyznie przy kącie zachodnim znajduje się okrągły loch z ukośnymi ścianami, mający 12' głębokości. Wnieść łatwo można, że tutaj stał zamek, przestrzeń zaś między dwiema fossami, zajęta dziś śliwkowym sadem, stanowiła niegdyś przedzamcze. Dalej ku północnej stronie rozciąga się druga podłużna wyżyna, zarosła jodłowym i świerkowym lasem; u stóp jej płynie strumień w kierunku opisanego wyżej horodyszcza; jest to tak zwana góra ptasia, po niemiecku Vogelberg, po łotewsku putna-kalns; nie spostrzegamy na niej żadnego śladu fortyfikacyj. Pomiędzy opisaną powyżej górą zamkową a Vogelbergiem ciągnie się głęboki parów, zwiększony przekopaniem w późniejszych czasach kanału, na którym urządzono szluzę, kiedy wodny młyn u stóp Vogelbergu został założony. Łożyskiem kanału można ze wschodniej strony góry dojść aż do rzeki Terwity. Obecnie jest on miejscami zamulony i tworzy czasami odpływ wody ze źródlanych trzęsawisk, poniżej dworu Hofcumberge leżących, dziś szluza zniszczona, a uroczo położony młyn, od czasu przerwania grobli bezczynny. Drugie ciekawe historyczne miejsce stanowi tu osamotniona góra, do dziś Schwedenberg zwana. Wznosi się ona obok Vogelbergu, z przeciwnej strony opisanej powyżej miejscowości. Stroma jej część północna dotyka doliny Terwity, ku wschodowi tu obróconej. Na zachód zamyka ją kanał, który tutaj przecinają ukośnie dwie groble, dawniej oczywiście mające na celu zatrzymanie wody. Na wschód od góry ciągną się aż do samej Terwity trzęsawiska, które niedawno dopiero osuszone zostały. Płasko zakończoną część południową oddziela nizina napełniona źródliskami. Wyższa północna część góry z pewnością gródkiem być musiała. Przed kilkunastu laty odkopano tutaj mur z kawałkami cegieł. Kraniec północny, 100' długi, najwyżej się wznosi na 70 do 80' nad doliną; ze strony rzeki jedyną obroną jest spadzistość góry. Na południe i południo-zachód przerzynają ją dwie fossy, jedna głębsza a druga znacznie płytsza; ostatnia stanowi granicę przedzamcza, dochodzącego do 326' szerokości. Ze wschodniej strony zbiegają się one na skłonie góry. Potężna fossa ma 146' długości i po obu jej stronach wznoszą się znaczne wały. Z zachodniej strony zewnętrzna fossa wpada do wewnętrznej i ta ciągnie się około 146', mając obok siebie oszańcowanie aż do pochyłości góry północno-zachodniej jej strony. Na wschodniej stronie czworokątna płaszczyzna horodyszcza ograniczona jest tarasem 125' długim, pod którym przechodzi mniejszy rów, a za nim dopiero następuje pochyłość góry ku moczarom. Główne pytanie zachodzi, która z opisanych gór dźwigała na sobie pogański gródek Terweten (Heidenburg Terweten), a która rycerski zamek Heiligenberg? Nie ma wątpliwości, że ta na której znajduje się miejsce zwane Głową Cukru, była siedliskiem starożytnego Terweten,

górę zaś Schwedenbergiem zwaną koronował w końcu XIII stulecia zamek Heiligenberg, niegdyś zwany „Hof zum heiligen Berge" a później przez skrócenie po prostu „Hof zum Berge." Tak tę kwestyę rozstrzygnęła expedycya w kwietniu roku 1866 przez uczonego badacza starożytności łotewskich Augusta Bilensteina w gronie wielu miłośników przeszłości i członków mitawskiego towarzystwa starożytności z wielką sumiennością dokonana. Zresztą wiele dowodów przemawia za tożsamością gródka u tak zwanej „Głowy Cukru" z prastarą Terwetą miejscowych autochtonów. Niemniej dowodów na to znaleźć możemy, że dzisiejszy Schwedenberg dźwigał na sobie ów przez zakon inflancko-rycerski założony zamek Heiligenberg. Szczególniej zasługują na uwagę tamy znajdujące się nz wschodniej i zachodniej stronie Schwedenbergu, a służące do odpływu wody. Wschodnia grobla, bardzo szeroko przez bagniska przeprowadzona, zdaje się że łączyła z okolicą Mitawy. Ta jedynie służyć mogła do komunikacyi. Z innych stron rzeka i gródek pogański „Terweten" niedopuszczały połączenia. Dzięki dokładnym wiadomościom powziętym z rymowanej kroniki Ditleba de Alnpeke, możemy dziś jasny dopatrzyć związek pomiędzy wypadkami a miejscem, które było widownią krwawego dramatu ostatecznego podboju łotew. Semigalii pod władzą inflanckiego rycersk. zakonu. O żadnem innem miejscu Kurlandyi z XIII w. nieposiadamy tylu wiadomości, żadne inne w tym czasie nie odgrywało tak ważnej roli. Tutaj ostatnia potęga pogaństwa raz na zawsze złamaną została. Doblena, Raken i Sidobrena bez silnego grodu Terweten stały się straconym posterunkiem; bez niego straciły główny punkt podpory i łączyć się z pogańską Litwą już nie mogły. Heiligenberg zaś, chociaż siał przestrach i krwawe łzy, chociaż niewiele lat liczył istnienia, przedstawia nam koniec walki zaborczej i początek dla Kurlandyi i Semigalii nowej cywilizacyjnej epoki. Czytelnik, którego przeszłość hofcumberskich horodyszcz bliżej obchodzi, znajdzie przegląd ich historyi znakomicie chociaż tylko treściwie skreślony w „Magazin der lettisch-literarischen Gesellschaft" XIV Bandes 2-tes Stück, pag. 55 — 65. Co zaś do wspomnianego powyżej zamku myśliwskiego książąt Kettlerów, datującego zaledwie z XV wieku (założony był za czasów mistrza inflanckiego Jana de Mengeden dla wójta krzyżackiego zakonu przez Klausa Medeheima); służył on za letnią rezydencyą tej jedynie linii książąt kurlandzkich od r. 1562—1701. W zamku tym w r. 1575 zawierał ugodę z Gotardem Kettlerem uwięziony rywal jego, ostatni komtur dobleński Thiess von der Recke, którą to ugodę jako przymusową później uroczyście odwołał (Porównaj wyżej artykuł Doblena w niniejszym Słown, tom II, str. 63). Tu także w dniu 21 maja r. 1596 nastąpiła ugoda pomiędzy synami Gotarda Kettlera, książętami Frydrykiem i Wilhelmem, którym to obudwu synom nieoględny w tym razie Gotard († 27 maja r. 1587) testamentem przedśmiertnym przekazał kraj w niepodzielne władanie. Testament rozporządzał, ażeby w nierozdzielnem księstwie obaj młodzi książęta wspólnie panowali i wspólnie też przyjmowali lenno. Frydryk liczył wtedy lat ośmnaście, młodszy Wilhelm zaledwie trzynaście. Ten ostatni miał zyskać udział w rządzie w r. 1594, po dojściu do lat dwudziestu. Był to ze strony oględnego zkądinąd Kettlera błąd, płodny w szkodliwe następstwa, a snać przewidywano je w Polsce, skoro w dwa lata później stanęła na sejmie warszawskim uchwała tej treści „że po wygaśnięciu linii męzkiej Kettlerów stosunek lenny należy uważać za rozwiązany, kraj zaś, podzielony na województwa, ma się stać integralną częścią Rzeczypospolitej." Tenże zamek hofcumberski był ulubionem miejscem wytchnienia dzielnego księcia Jakóba w czasie jego 22-letniego panowania. Tu po znojach i nieustannych zachodach około publicznego dobra oddawał się chętnie rozrywkom myśliwstwa, a gdy w roku 1660, po ciężkiej 2-letniej szwedzkiej niewoli, wrócił do swego ulubionego Hofcumbergu, zastał ten zamek w wielkiej części przez Szwedów zburzonym. Zaledwie jedno skrzydło uroczo położonego zamczyska było o tyle niezniszczonem, że się w niem jeszcze dało urządzić skromne pomieszkanie. Lecz i ta jedynie mieszkalna część zamku w r. 1701 uległa ostatecznemu zniszczeniu przez wojska Karola XII, a odtąd Hofcumberge przedstawia już tylko opisaną powyżej ruinę. Co do obszernych dóbr hofcumberskich, zwanych niegdyś Terweten, te już 6 marca r. 1462 mistrz prowincyonalny inflancki Jan de Mengede przydomku Osthof oddał swemu wasalowi Klausowi de Medeheim na prawie lennem, wyłączając wszelako samą rezydencyą hofcumberską, która i nadal zostać miała siedliskiem wójta krzyżackiego zakonu. Dokument w tymże roku 1462 przez krzyżackiego rycerza Glaubitza w dzień św. Błażeja wydany, wykazuje, iż ów rycerz krzyżacki wspólnie z Dydrykiem Mengdenem przydomku Dünaw, ówczesnym komturem dyneburskim, temuż Klausowi Medeheimowi ściśle określił granice jego lenna i wyznaczył mu pewien plac do wzniesienia na nim kościoła. Po śmierci Klausa Medeheima dobra hofcumberskie wróciły znowu do zakonu inflanckiego; następnie w r. 1561, dzięki szczodrobliwości króla polskiego Zygmunta Augusta, zostały własnością dziedziczną książąt kurlandzkich, a w r. 1795, po ostatecznem przyłączeniu Kur-

landyi do Rossyi, weszły w skład dóbr domanialnych cesarstwa. Aktem donacyjnym z 20 października roku 1798 generał Piotr Pahlen otrzymuje dobra hofcumberskie wraz z wszystkiemi ich przyległościami na własność dziedziczną. Tenże Piotr Pahlen, uzyskawszy w roku 1799 tytuł hrabiowski od cesarza Pawła I, ustanowił ordynacyą hofcumberską, załączając do niej i dobra Girkonci, w pow. szawelskim, parafii krupiewskiej, położone. Wszelako już synowie nowo-kreowanego hrabiego, tajny radzca Frydryk tudzież Jan i Mikołaj, prosili cesarza Mikołaja I o zniesienie tej ordynacyi, co też ukazem rządzącego senatu z 15 kwietnia r. 1830 uskutecznionem zostało, w skutek czego dobra Hofcumberge, już jako zwyczajna własność dziedziczna, przechodzą na hr. Frydryka Pahlena i jego syna Leonida. Okolice Hofcumberge z powodu oryginalnych formacyj górnych a także uroczego kontrastu wytworzonego przez wyniosłe wyżyny i głęboko wcrznięte parowy i doliny, tudzież ciemne świerkowe zarośle i jasno zielone łąki, odznaczają się prawdziwą malowniczością. Za to sama rezydencya niebardzo jest pokaźną i nie odpowiada wcale oczekiwaniom ciekawego turysty. Natomiast godną uwagi jest znakomita biblioteka hofcumberska, złożona przeważnie z najrzadszych druków epok rozmaitych, starannie i z niezwykłym kosztem przez obecnego właściciela tu nagromadzonych; to też słynie on ogólnie w krajach nadbaltyckich jako najbardziej zawołany bibliofil. W zbiorach tych, istotnie nader ciekawych, mieszczą się pomiędzy innemi także i wszystkie kruki białe wchodzące w skład bibliografii polskiej, tudzież zbiór kompletny Monitora francuskiego, począwszy od czasu wyjścia jego pierwszego numeru w zeszłem stuleciu, jeszcze w nader skromnych rozmiarach, aż do ostatnich obecnie wychodzących sążnistych arkuszy tej oficyalnej gazety. Literatura Hofcumbergu: oprócz powyżej cytowanych źródeł czytaj: Mirbach „Kurische Briefe" tom I, pag. 5 et sequentes; August Bielenstein „Bericht über angestellte wissenschaftliche Untersuchungen auf Terweten bei Hofzumberge", rękopis nader pouczający, opracowany dla Tow. hist.; W. S. Stavenhagen „Album baltischer Ansichten" Theil I, artykuł „Hofzumberge" skreślony przez bar. R (ecke). Dalej „Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst" rok 1866, str. 50 — 55 i nakoniec „Magazin der lettisch-literärischen Gesellschaft" XIV Bandes 2-tes Stück (wydane w r. 1869) a w nim artykuł „Terweten und Heiligenberg bei Hofzumberge", przez wspomnianego wyżej A. Bielensteina sumiennie opracowany, mieści się na stronach 49—65.

Gustaw Manteuffel.

Hoffmannshof (niem.), ob. *Mayganischken* (niem.).

Hoffnung (niem.), leśnictwo, pow. międzychodzki, ob. *Nadziejewki.*

Hoffnung (niem.), dwie karczmy t. n. w pow. królewieckim.

Hoffnungsau (niem.), kol. niem., przysiołek Nadziejowa w pow. dolińskim.

Hoffnungshütte (niem.), ob. *Kuźnia*, pow. raciborski.

Hofgarten (niem.), ob. *Hobgard.*

Hofleben (niem.), ryc. dobra, pow. toruński, ob. *Mlewiec.*

Hofmannsdorf (niem.), wś, pow. wyrzyski, 32 dm., 243 mk., 206 ew., 37 kat., 48 analf. Poczta i st. kolei żel. najbliższe w Białośliwiu (Weissenhöhe).

Hofmanówka, wieś, pow. zwiahelski, gm. Horodnica, należy do dóbr horodnickich. Jest to os. niemiecka kolonistów, założona 1867 r. przez p. Wacława Rulikowskiego. Dom. 29, mk. ob. płci 177, prawie wszyscy ewangelicy, mają we wsi dom modlitwy, pastor mieszka w Żytomierzu. *Erazm R.*

Hofstädt (niem.), wś, pow. wałecki, poczta Wielboki (Fühlbeck), ob. *Rudki.*

Hofstädtermühle (niem.), posiadłość z młynem, pow. wałecki, ob. *Rudkowski młyn.*

Hogendorf (niem.), wieś, pow. braniewski, st. p. Packhausen.

Hoggerland (niem.), ob. *Hockerland* (niem.).

Hogjejów, po węg. *Vargede*, wieś w hr. gömörskiem (Węg.), kościół paraf. kat., dobry grunt rolny, chów bydła, lasy dębowe, zdrój szczawiowy, 950 mk. W pobliżu szczątki warownego niegdyś zamku, o którego zdobycie w XV w. daremnie się kusił dowódzca czeskich husytów Iskra (Giskra).

Hogrozna, niem. *Oggrosen*, wieś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. kalawskim. *A. J. P.*

Hoheheide (niem.), ob. *Wysoka Hola.*

Hohen, wyraz niemiecki tegoż pochodzenia, znaczenia i użycia w imionach własnych co *Hoch* (ob.):

Hohenau (niem.) 1.), os., pow. olecki, st. p. Ciche. 2.) **H.**, os., pow. łecki, st. p. Neuhof.

Hohenbach (niem.), kolonia niemiecka z czasów Józefa II w pow. mieleckim, ma parafię protestancką, szkołę ludową 1-klassową i 498 mk. wyz. helweckiego. Więk. pos. (hr. Schönfeld L.) wynosi 34 m. roli, 10 m. ogr. i łąk, 39 m. pastw. i 3036 m. lasu, parafia ewang. augsb. H. z filią Reichsheim ma 965 wiernych; r. 1774—1867 była to filia parafii Reichsheim. Posiada drewniany dom modlitwy z r. 1834.

Hohenberg (niem.), dwoje dóbr w Kurlandyi: 1.) w pow. iłłukszciańskim, par. Dyneburg. 2.) w pow. talzeńskim, par. Zabeln,

Hohenberg (niem.). ob *Trzeciewnica*, królewszczyzna, pow. wyrzyski.

Hohenberg (niem.), 1.) folw., pow. frydlądzki. st. poczt. Frydląd. 2.) **H.**, wś, pow. darkiemski, st. p. Szabienen. 3.) *H.-Neuhof*, dobra, pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Hohenberge (niem.), wś, pow. żuławski, st. p. Loppienen.

Hohenbrück (niem.), dobra, pow. darkiemski, st. p. Boćwinka.

Hohenburg (niem.). Wyszogród w opłckiem tak był przez Krzyżaków nazwany.

Hohendorf (niem.). 1.) rycer. wś, pow. holądzki, Prusy wschodnie, należała zdawna do obszernych włości famili Denhofów, którzy w tej okolicy 25 wiosek posiadali. Dwóch braci Denhofów, starszy nieznanego imienia i młodszy Gerard Denhof (nie piszą którego czasu) tak je pomiędzy siebie podzielili, że starszy objął ważniejszy klucz Kwitajny (Quistainen) z przyległemi wioskami i zamienił je na familijny majerat. Młodszy zaś Gerard zatrzymał dobra Hohendorf. A że był ów Gerard bezdzietny i wielce sprzyjał nowostworzonej luterskiej sekcie tz. gichtelianów (ob. *pow. holądzki* o tej sekcie), zapisał ją tejże sekcie na własność. Do dziś dnia posiadają tę wieś, wartującą około 200000 tal., tutejsi gichtelianie, dość jeszcze gęsto, zwłaszcza pomiędzy szlachtą, rozszerzeni. W obec prawa zapisana jest ta wieś na własność każdoczesnemu przełożonemu sekty, służy jednak wszystkim członkom wspólnie. ćWiadomoś zzacerpnięta z najnowszych niem. gazet. 2.) **H.**, rycer. dobra, pow. sztumski, ob. *Czernin*. 3.) **H.**, wś, pow. niborski, st. p. Działdowo.

Hohenciche (niem.), ob *Ossowa Góra*, dom., pow. bydgoski.

Hohenfeld, ob. *Gady*.

Hohenfelde (niem.), ob. *Wierzchucin*, dom., pow. bydgoski.

Hohenfelde (niem.). 1.) wś, pow. złotowski, tak przezwana 1875 r., ob. *Wysoka*. 2.) **H.**, dobra, pow. frydlądzki, st. p. Frydląd.

Hohenfelde, (niem.) ob. *Wysokiepole*, pow. lęborski.

Hohenfier (niem.), wś, pow. złotowski, ob. *Kamień*.

Hohenfriedberg (niem.), lub *Friedeberg am Ziel*, m. w reg. lignickiej, pow. bolkowickim, niedaleko Striegau; słynne z bitwy 4 czerwca 1726 między Fryderykiem II a Austryakami.

Hohenfürst (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Eisenberg.

Hohenhagen (niem.), dobra i wś, pow. królewiecki, st. p. Loewenhagen.

Hohenhausen (niem.), ob. *Trzebin*, dom., pow. bydgoski.

Hohenhausen (niem.), rycer. dobra, pow. toruński, przezwane 1877 r., ob. *Skłódzewo*.

Hohenheide, *Hohe Heide* (niem.), ob. *Wysoka Hola*

Hohenhof (niem.). pow. niemodliński, ob. *Schaderwitz*.

Hohenkamp (niem.), król. leśn. do nadleś. Lindenberg, pow. człuchowski, bud. 4, dusz 8, parafia i poczta Chojnice.

Hohenkirch (niem.), rycer. dobra i dworzec kol. żel. toruńsko-wystruckiej, ob. *Książki*, pow. brodnicki.

Hohenlohe (niem.), ob. *Wolnowiec*.

Hohenrade (niem.), dobra, pow. królewiecki, st. p. Waldau.

Hohenssee (niem.), *Radzewskie olędry*, pow. szremski.

Hohensee, (niem.) 1.) pow. wejrowski, ob. *Poczernin*. 2.) **H.**, folw. rycer. dóbr Sadlinki pow. kwidzyński, na nizinach prawego brzegu Wisły. Parafia Kwidzyn, szkoła Sadlinki, poczta i stacya kol. żel. Kwidzyn. Bud. 2, dom. 1, dusz 11.

Hohensprindt (niem.), wś, pow. żuławski, st. p. Heinrichswalde.

Hohenstein (niem.), wś. i rycer. dobra, pow. wałecki. ob. *Wysoki kamień*.

Hohenstein, (niem.), 1.) ob. *Olsztynek*. 2.) **H.**, st. kol. żelaznej tczewsko-gdańskiej, ob. *Pszczółki*. 3.) **H.**, wś, pow. frydlądzki, st. poczt. Friedenberg.

Hohenwalde (niem.) 1.) ob. *Podlesie górne*, wś i dom., pow. wągrowicki. 2). **H.**, ob. *Drzewianowo*, wś., pow. wyrzyski.

Hohenwalde (niem.). 1.) dobra do wsi Pietrzykowy, pow. człuchowski, przy granicy Pomeranii, w okolicy lesistej i piaszczystej, nad znacznem jeziorem. Parafia Koczała, szkoła Pietrzykowy, poczta Rummelsburg. Zresztą wieś jest stara. R. 1397 mistrz w. krzyżacki Konrad von Jungingen daje na własność 74 włók Szczepanowi von Götzendorf (tak się pisali późniejsi Grabowscy, których wieś Grabowo zaraz leży w sąsiedztwie) prawem chełmińskiem, także jezioro Zynow wliczone było do tych dóbr. Zato miał im 2 służby w wojnach pełnić zbrojno na koniu (2 Platendienste) i inne ciężary podejmować. 2.) **H.**, wś, pow. malborski, posiadł. 112, zagrodn. 5, włók 70, parafia Tyrgast, poczta Elbląg, szkoła w miejscu, ew. 611, katol. 40, men. 167, dm. 118. Odległość od Malborka 4 i ćwierć mili. 3.) **H.**, król. leśn., pow. elbląski, parafia i poczta Tolkmicko. Odległość od Elbląga $2^3/_4$ mili. Liczy 1 dom, osoby 4. 4.) **H.**, dobra, powiat świętosiekierski, st. p. Eisenberg.

Hohenwiese (niem.), wś, pow. żuławski, st. p. Neukirch.

Hoher-Weg (niem.), wzgórze w pow. drohobyckim. na płn.-zach. od Brigidau, na prawym brzegu potoku Letnianka, 317 m. wys. Por. tom II, str. 155. *Lu. Dz.*

Hohlik, szczyt, ob. *Hale-Wiaterne.*

Hohndorf (niem.), pow. głupczycki, ob. *Buchwałów, Buchołów.*

Hohole, wś, pow. latyczowski, gm. Żeniszkowce, parafia Wońkowce, mk. 472. Ziemi dwor. 351 dz., ziemi włośc. 334 dzies., młyn; należała do Czartoryskich, dziś Lewickiego. R. 1868 miała 118 dm.

Hohołów, wieś, pow. sokalski, leży śród błot i lasów na południowy-wschód od Sokala; przestrzeń pos. więk. 801, w tem 563 mr. lasu włośc., 484 m. a., ludności 389 w tem rzym. kat. 58 należących do parafii w oddalonym o 20 kil. na wschód Radziechowie, gr. kat. 322 należących do parafii w oddalonych o 5 kil. Radwańcach; sąd pow. Sokal, urząd pocztowy w oddalonym o 9.1 kil. na wschód Wiłkowie nowym. Szkoła etatowa o 1 nauczycielu należąca do rady szkolnej okręgowej w Sokalu. Właściciel więk. posiadł. Możarowskiego spadkobiercy.

Hoierswerda (niem.), ob. *Wojerecy.*

Hoinowitz (niem.), ob. *Miłonów.*

Hojec, ob. *Popielów.*

Hojenka, niewielka wieś we wschodniej stronie pow. borysowskiego. przy drodze wiodącej z Wołkowszczyzny niedaleko granicy gub. mohilewskiej i mka Szepielewicz położona, ma osad 11, miejscowość poleska.

Hojenko v. *Chojenko* (ob.), wś, pow. gostyński, gm. Rataje, par. Gostynin. W 1827 r. było tu 6 dm. i 82 mk.

Hojlewo, zaśc. rządowy, nad rz. Ostrowiem, pow. dzisieński, o 38 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 domy, 15 mk. prawosł. (1866).

Hola 1.) wieś i folw., pow. włodawski, gm. Turno, par. Opole, od r. 1588 egzystuje parafia, erekcyi niewiadomej. W 1827 r. było tu 50 dm. i 327 mk.; obecnie liczy 41 dm., 328 mk. i 2739 mr. obszaru. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej. 2.) **H.**, lub *Gola*, os., pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała. W 1827 r. było tu 50 dm., 327 mk.

Hola, także *Gola*, po niemiecku *Haide*, wś serbska na pruskich Łużycach w pow. rozborskim, w parafii mużakowskiej. *A. J. P.*

Hola, wyrazem tym mieszkańcy zachodnich Karpat, jak np. koło Babiej góry, oznaczają to co u nas nazywa się halizną, a mianowicie wierzchołki i pochyłości gór z drzewa ogołocone, na pastwiska przeznaczone.

Hola, góra w pow. turczańskim, na płd. od Komarnik, na prawym brz. Stryja, 750 m. wys. *Lu. Dz.*

Holaczki, mała wieś, pow. skwirski, położona przy ujściu Kamionki do Irpenia, o 3 w. odl. od wsi Łuczyna, z którym stanowi jedną gminę i parafię, a o 22 w. od m. Fastowa; mk. 249 wyzn. praw.; ziemi 804 dz. czarnoziemu mięszanego z szarą glinką, należy do wielu właścicieli. *Kl. Przed.*

Holaki 1.) duża wieś, pow. skwyrski, o 5 w. odl. od Didowszczyzny (ob.), o 26 w. od m. Fastowa, położona nad rzeką Zarką, wpadającą do Irpenia; mk. 1177 wyzn. prawosł., cerkiew paraf. i szkółka, nazwa wioski pochodzi ztąd że na początku zeszłego wieku pierwsi założyciele jej, osadniczy z Didowszczyzny, byli bardzo ubodzy t. j. Hoły — goły; należy do Chojeckich: zarząd gminny we wsi Didowszczyznie, policyjny w m. Chodorkowie. 2.) **H.**, duża wieś, pow. kaniowski, nad bezimienną rzeczką wpadającą do Rosi, o 3 w. odl. od m. Tahańczy, mk. 1640 wyzn. prawosł., 4 kat., cerkiew paraf. i szkółka; należy do tahanieckiego majątku hr. Buturlina. 3.) **H.**, mała wioseczka w winnickim pow., na granicy pow. lityńskiego, dm. 64.

Holakówka, wś, pow. humański, o 3 w. odl. od wsi Werbowatej, a 19 w. od m. Humania nad bezimienną rzeczką wpadającą do Humańki, mk. 564 wyzn. prawosł.; cerkiew paraf. zbudowana w 1756 r., szkółka, ziemi 1006 dziesięcin wybornego czarnoziemu, należy do wielu właścicieli. *Kl. Przed.*

Holakowszczyzna, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 27 w. od Sokółki.

Holand, *Holland*, ob. *Holąd.*

Holasowice, ob. *Kreutzendorf* (niem.).

Holatyn, wś, pow. dubieński, własność ks. Czetwertyńskich. W XVI w. był własnością Holatyńskich, którzy zostali „uciśnieni i wydziedziczeni" przez ks. Fedora Sanguszkę Koszyrskiego, star. włodz. Lustracya zamków wołyńskich, z r. 1545, mówi o tem w następujący sposób: „a samych Holatyńskich za niewolników derżyt (kniaź Szuguszko) i sestry ich za prostych chłopów podawał". (Patrz Źródła Dziejowe, wydania Aleksandra Jabłonowskiego, Warszawa, 1877 t. VII, str. 85). Spotykałem wskazówki w zaginionych, śród ostatnich klęsk krajowych, aktach wsi Smolawy, w pow. dubieńskim i rodziny Dubieckich, iż Holatyn poprzednio nosił miano Zwinigorod; gdy jednak zameczek ten uległ zniszczeniu, i tylko „nagie oparkanienia" zeń zostały, po rusińsku „hołatyń". Holatynem go przezwano. Musiało to jednak być w wieku XV lub i dawniej, gdyż w XVI w. już, jak wyżej się rzekło, osada i zameczek nosiły nazwę Holatyna, chociaż i dawna Zwinogrodu nazwa jeszcze śród ludu istniała. Dotąd są tu widoczne wały zameczku. *M. D.*

Holąd Pruski, zwany także *Pasłęk* (Kętrz.) zapewne od najdawniejszego posiadacza Pazlok, albo *Wąska* (Weseke), od położenia swego nad rz. Wąską, po niem *Preuss. Holland*, miasto powiatowe w Prusach wschodnich, w obwodzie regenc. królewieckim, na bitym trakcie

holandzko-miłomłyńskim, orneckim i elbląskim, 3 mile od Elbląga, 14 od Królewca, pod 41° geogr. dług. i 54° szerok., 99 stóp nad poziom morza. H. jest najznaczniejsze z 20 miast tak zw. Hokerlandyi czyli Pogezanii dawniejszej. Ma piękne położenie nad rz. Wąską (Weseke Fl.). Ćwierć mili powyżej miasta pod wsią Greisings odłączony jest za pomocą obmyślanych przez Kopernika przyrządów kanał osobny od tej rzeki, zwany po niem. Neu Weseke, którym woda sprowadza się 80 stóp wysoko do miasta, pędzi młyny, napełnia studnie miejskie (dawniej i fosy zamku zasilał) i łączy się poza miastem z Starą Wąską. Miasto jest prawie naokół murem otoczone, dość dobrze zabudowane. Domów liczy około 400, mieszk. 5100, po największej części niemców i lutrów. Znajdują się tu zwykłe władze powiatowe, kościół stary luterski, kościół nowozałożony misyjny katolicki, synagoga, szkoła realna, kilka szkół elementarnych, stacya pocztowa i telegraficzna itd. Najbliższa stacya kolei żel. w Güldenboden 2 mile odległa. Z pomiędzy zabudowań na szczególną uwagę zasługuje zamek tutejszy, którego ruiny pozostałe teraz jeszcze świadczą o bardzo szerokich rozmiarach i niemałem znaczeniu. Zbudowany jest na wyniosłem wzgórzu, zkąd daleki widok dosięga aż Gdańska i Malborka. Dokoła wysokiemi murami, fossami głębokiemi otoczony, był przedtem obronny. Poprzez mosty zwodzone jedna tylko brama na zamek prowadziła. Fossy były szerokości 60 stóp, głębokie 40 stóp, wodą kiedyś zapełnione. Jakich był rozmiarów ten zamek, powziąć można niejakie wyobrażenie, jeżeli się doda, że obecnie, kiedy już tylko tylna część zamku pozostała, mieszczą się w nim nietylko wszelkie klasy, coś około 7 szkół elementar. ale i kościół reformowany, magazyn wielki dla kilku regimentów wojskowych, więzienie, sikawki miejskie, szpital wojskowy, mieszkania dla kilku urzedników, sala na zgromadzenia towarz. biblijnego, amatorski teatr itd. W środku podwórza zamkowego znajduje się studnia dość dobrze jeszcze zachowana, niezmiernie głęboka, do której kamień gdy rzucisz, śmiało i do 30 naliczyć możesz, zanim kamień o grunt uderzy (wyraźnie tak opisują w uczonych zresztą Preuss. Provinc. Blätter r. 1838). Także i chodnik faktycznie znajduje się tu, od zamku dość głęboko, bo pod łożyskiem znacznie niżej płynącej rzeki Wąski, około pół mili aż do wsi Robity poprowadzony. Jest on cały mocno murowany, sklepiony, wysoki na chłopa i dobrze dotąd utrzymany. Fossy i wały są obecnie już zrównane i na piękne spacerniki pozamieniane. Kościół tutejszy parafialny jest bardzo stary, istniał już r. 1293, posiada między innemi piękny i wielki organ. Inny kościół św. Jerzego pomniejszy znajduje się poza miastem, na cmentarzu w którym zazwyczaj mowy pogrzebowe miewają. R. 1826 bardzo już nadrujnowany, miał być obalony, rok potem jednak prawie nanowo i zgruntu wzniesiony. Przed reformacyą był i klasztor w mieście, ale potem zaginął, i dziś nikt o nim nic nie wie. Także i szpital istniał za krzyżaków bardzo bogato uposażony i obszerny. Dla chorych był przy nim osobny kościół zbudowany. Przełożonymi szpitala był jeden z braci krzyżaków, zwany po niem. Spittler, i proboszcz zakładu. Do odprawiania nabożeństwa i duchownej obsługi chorych utrzymywano jeszcze 7 wikarych. Fundowany jest ten szpital roku 1396 przez mistrza w. krzyżackiego Konrada von Jungingen. R. 1426 Mikołaj Wilkop von Terbobitz zapisał wszystkie swoje dobra szpitalowi. Oprócz tego posiadał on jeszcze od innych dawców wolne mlewo w tutejszym młynie, łąki i ogrody przy mieście, wolną rybitwę w Druznie, 10 włók roli we wsi Kajty, czynsze znaczne doroczne, wieś Buchwitzhof w elbląskiem itd. Tutejsza szkoła realna dotąd istniejąca (Lateinschule), fundowana r. 1534, budowana 1618. Pod względem historyi miasta tyle wiadomo, że osada istniała na tem miejscu oddawna; także i gród warowny istniał. Jak powyżej wspomniano, nazywał się pierwotnie (czysto po słowiańsku prawdopodobnie?) Pasłęk, Patzlok od posiadacza swego pierwszego i Weseke od rzeki Weseke, która przy nim płynęła. Dopiero kiedy to, czasu zapewne podbojów krzyżackich, z Holandyi nowi i bogaci osadnicy przybyli, nazwę teraźniejszą Pruski Holąd otrzymała. A stało się to przybycie z dalekiej aż Holandyi takim sposobem, że tam niejaki Gisbert, pan Amsterdamu, wraz z wielu szlachty uczynili spisek morderczy naprzeciwko ks. Florencyuszowi V, dlatego za karę kraj swój opuścić musieli i tu się osiedlili. Dokładnie rozwodzi się o tem pisarz holenderski Jan von Vondel r. 1637. A i na ratuszu dawniejszym był stary napis, który to opowiadanie potwierdzał:

Urbs haec a Batavis refugis, Hollandia tan-
[quam
Tutamen, structa et nomen adepta fuit.
Si Cereale Solum, prospectum et reliqua cer-
[nas,
In Regno paucas dixeris esse pares.

Podług dokumentu fundowane zostało miasto r. 1297. Kiedyby zamek 1-szy raz był zbudowany, znikąd nie wiadomo. Tyle jednak pewna, że krzyżacy go w należytym stanie utrzymywali i komturów swoich osadzili. Znani są holądzcy komturowie: Henryk von Licker 1331—1333, Henryk von Boventin 1334, Ludolf von Bussinburg 1337, Konrad von Kuschewitz 1349 — 1354, Konrad von Lichtenhain 1467—1473, Filip von Angelach 1473 —

1484, Konrad von Lichtenhain 1485 — 1487, Emeryk von Drahe 1489 — 1492, Szymon von Drahe 1492—1499, Wilhelm von Schauenberg 1501, Jerzy von Truchses 1506, Michał von Drahe 1514, Bernard von Castelalter 1517. R. 1410 po bitwie pod Grunwaldem zamek tutejszy przez polaków wzięty i od króla Władysława księciu Witoldowi sprzedany, po krótkim czasie znowu został Krzyżakom ustąpiony. R. 1454 zamek i miasto dobrowolnie pod opiekę Polski poddało się. Po niejakim czasie przez Krzyżaków zdobyte, r. 1556 ponownie polakom oddane, w mocy ich przez dłuższy czas spokojnie trzymało się. R. 1463 zdarzyło się, że główna załoga polska ztąd wyszła. Zaraz z tego zdrajcy niektórzy skorzystali i wojsko krzyżackie pod wodzą Henryka von Plauen zawoławszy, miasto im oddali. W zamku jednak mężnie broniła się pozostała garstka polaków. O czem posłyszawszy Piotr Dunin, pod Gniewem stojący, natychmiast pod H. z wojskiem swojem pociągnął i krzyżaków z miasta wyparł. R. 1466 po drugi raz Henryk von Plauen na H. następował, ale i teraz na głowę porażony, cofnął się. Pomimo to pokojem toruńskim H. odstąpiony został krzyżakom. R. 1480 odbywały się tu przez kilka tygodni zjazdy i narady licznych wydelegowanych tak z pod krzyżaków jako i z Pruss królewskich pod osobistem kierownictwem mistrza v. Marcina, którzy, jak niemcy donoszą, straty wynikłe w uprzednich wojnach obliczali. R. 1496 panowała w H. i w całej okolicy straszna nędza, za 4 włóki płacono 120 m. R. 1520 z powodu wojny polacy połączeni z elblążanami i gdańszczanami naszli Holąd i zamek zdobyli d. 30 kwietnia. Dowódzca załogi tutejszej sam mistrz krzyżacki Albrecht został raniony i zaledwie życie ocalił, uchodząc przebrany. Zamek holądzki został podówczas prawie zupełnie zrujnowany. Polacy trzymali teraz Holąd aż do r. 1525, kiedy go na mocy pokoju krakowskiego napowrót oddali krzyżakom. Odtąd zlutrzały już krzyżak Albrecht zniósł komturów tutejszych i osadził w ich miejsce świeckich starostów (Hauptleute). Znani są z tego czasu następujący holądzcy starostowie: Ecke von Rapichau 1530, Fabian Brolhojer 1547, Hans von Wittmannsdorf 1556, Reinhold von Krockow 1560, Achacy Czema 1563, Fryderyk Hondorf 1571, Krzysztof Czema 1576, Fryderyk von Jantzen 1587, Sebastyan von Gerhardt 1606, Erhard von Kuhnheim 1626, Hans von Rauter 1636, Samuel v. Willmsdorf 1653, Hans Albrecht von Willmsdorf 1660, Jan Ulryk Dobrzeński 1669, Achacy Borek 1680, Wilhelm Albrecht von Rauler 1592, Jerzy Wilh. von Littwitz 1603, Henryk von Hochwald 1697, Ernst graf von Dönhoff 1698, Krysztof burgraf und graf von Dohna 1701. Ze zdarzeń historycznych są jeszcze zapiski. R. 1531 wskutek wojen i niepowodzeń panowało tu wielkie ubóstwo: za dom płacono m. 6, a za plac cały do budowli w mieście 3 m. (t. j. pół talara). R. 1533 otrzymało miasto przywilej odbywać 3 doroczne targi i 2 w tygodniu. Przytem i t. z. jus stapulae oddawna tu używane potwierdzone zostało. R. 1536 całe miasto zgorzało z wyjątkiem ratusza i fary. R. 1543 zaledwie w części odbudowane, ponownie zgorzało i to z okazyi odwiedzin księcia Albrechta, którego służba przez nieostrożność ogień zapruszyła. Za to pozwolił im książę do odbudowania domów użyć drzewa z innego materyału pozostałego po zburzonym r. 1520 przez polaków zamku. Następca Albrechta margraf brandenburski Jerzy Fryderyk kazał potem zamek zupełnie znowa, jak później był i teraz jeszcze w ruinach się okazuje, odbudować. Świadczy o tem zachowany dotąd jeszcze napis stary, który był w murze zamku umieszczony: V. G. G. George Friedrich M, Z. B. I. P. Z. S. P. D. C. V. W. A. I. S. Z. G. H. B. Z. N, V. F. Z. R., Von Gottes Gnaden George Fridrich Markgraf zu Brandenburg in Preussen zu Stettin Pomern der Cassuben und Wenden auch in Schlesien zu Grossen Herzog Burgraf zu Nürnberg und Fürst zu Rügen. R. 1568 tenże margraf Jerzy Fryderyk przyjmował tu hołd od miasta w nowo-zbudowanym zamku. R. 1610 był pożar w mieście, także morowe powietrze pierwszy raz się ukazało. Ponownie srożyło się powietrze r. 1620, 1625. R. 1626 d. 27 lipca nadciągnął Gustaw Adolf z wojskiem pod miasto, rozłożył obóz, szańcami dotąd trwającemi się okopał i na dobre myślał miasto szturmować. Odciągnął jednak d. 7 sierpnia, otrzymawszy okupu 14,000 m. R. 1627 d. 29 października znowu tu przybył z całą swą armią i miasto zajął. Po trzech dniach wyruszył pod Elbląg, zostawiwszy załogi 1000 szwedów. R. 1628 wojsko polskie z obozu pod Malborkiem miasto zajęło i okolice pustoszyło. R. 1635 d. 24 stycznia angielscy i brandeburscy posłowie podpisali traktat pokojowy pomiędzy Polską a Szwedami we farze tutejszej na trójkątnym kamiennym stole. R. 1656 król szwedzki Karol Gustaw i kurfirst brandenburski Fryderyk Wilh. mieli tu naradę i zjazd przez kilka dni, który ich jako przyjaciół miał połączyć; odjechali dobrze sobie nawzajem życząc. R. 1657 morowe powietrze panowało w mieście. R. 1659 mimo życzeń i zobowiązań dawniejszych szwedzi z całą mocą oblegali miasto, ale zdobyć nie mogli, ponieważ mieszkańcy, wszyscy się uzbroiwszy, cudów waleczności i męztwa dokonywali. Roku 1663 i 1695 miasto wiele ucierpiało przez pożar. R. 1690 nadany został przywilej aptece tutejszej

R. 1758 wojsko rossyjskie pod wodzą generała Panina miasto i zamek wzięło i przez niejaki czas trzymało. R. 1762 po śmierci Elżbiety składało miasto przysięgę wierności nowemu następcy, carowi Piotrowi d. 25 stycznia. R. 1807 dnia 20 stycznia oddziały wojska francuskiego pod wodzą księcia Ponte Corvo (późniejszego króla szwedzkiego), wysadziwszy załogę pruską, miasto i zamek zdobyły w w liczbie 24000 ludzi. Zaraz następnego dnia odciągnął ten oddział do Elbląga (ob.), tu zaś przeniósł się główno dowodzący armią francuską książę Bernadotte z całym swoim sztabem i przelicznem wojskiem. Miasto wtedy bardzo podupadło i zubożało dla ciągłych podatków. Dnia 25 stycznia wyszli francuzi, a weszli prusacy. Dnia 8 lutego znowu przybyło wojsko francuskie z księciem Ponte Corvo i zostało aż do końca r. 1808. R. 1812 począwszy od 3 kwietnia aż do końca niemal grudnia przechodzili francuzi ku Rosyi; w mieście i okolicy rozkwaterowywani, uwiedli ze sobą wszystko bydło, konie, wozy do Rosyi. Od początku stycznia 1813 r. wracali francuzi w wielkiej nędzy. Dnia 8 stycznia 1-sze wojsko rosyjskie przybyło. R. 1818 H. miastem powiatowem ogłoszony. R. 1820 wyszła załoga z miasta, zawsze tu przedtem będąca, i nigdy już więcej załogi nie było. Przez to niemało dochodów ubyło. W ogóle holądczanie nie bardzo są zadowoleni z rozwoju nowszych swych dziejów. Narzekają, że dawniej większy ruch, handel, dobrobyt panował w mieście. Przedtem trakt główny berlińsko-królewiecki wiódł tu przez miasto, poczty jedne odchodziły, drugie przychodziły, a gości wciąż wiele bywało. Teraz wszystko kolej zabiera, o 9 kil. jeszcze odległa: Güldenboden. Nawet nowy trakt bity znacznie poza miastem poprowadzony. Opowiadają też jeszcze, że tu i okręty przybijały kiedyś pod H. O czem są niezbite dowody. Aż do niedawnego czasu widywano w murze przyległym rzece grube koła żelazne, do których statki przymocowywano. A nietak dawno wykopano w rzece Wąskiej znaczne szczątki, niektóre już skamieniałe, po okrętach. Były i rzemiosła, przemysł w wysokiej mierze rozwinięte. Miasto słynęło z wyrobów swoich, piwo holądzkie, sukno daleki miało odbyt. Przedtem niemal każdy dom w mieście był zarazem składem towarów tu wyrabianych. Ztąd dziś jeszcze stare domy okazują przednie pokoje jakby u kupców nadzwyczaj wielkie. Teraz zastój i cisza w mieście. Chyba targi doroczne nieco ruchu dodadzą, których jest ogółem 10, 4 kramne po 2 dni trwające i 6 na bydło i konie. Z r. 1831 jest jeszcze do zapisania, że d. 17 lipca rz. Wąska nagle pod wieczór bardzo wezbrała. Całe dolne miasto przy młynach stało w wodzie, i tylko z wielkiem niebezpieczeństwem zdołano ludzi wyratować na koniach. Ob. Dr. Creutzwieser, Beiträge zu einer historisch-statist. Topographie von Pr. Holland, w Preuss. Prov. Blätter, tom XIX str. 381. Powiat holądzki został nowoutworzony razem z ostródzkim z wielkiego morąskiego powiatu r. 1818. Obszaru zajmuje mil kwadr. niespełna 16. Na północ i wschód styka się z pow. braniewskim, na południe z morąskim, na zachód z malborskim i elbląskim. Miast 2 liczy: Holąd i Młynary (Mühlhausen). Kolej jedna berlińsko-królewiecka wiedzie przez powiat, która tu ma stacye 2, w Schlobitten i Młynarach. Trakty bite w różnych kierunkach prowadzą do wszystkich niemal miast pobliskich, jako do Elbląga, Młynar, Ornety, Zalewa i. t. d., nie licząc Holądu. Także i wodne drogi przechodzą przez powiat, szczególnie kanał elbląsko-mazurski, łączący jezioro Druzno z jeziorami mazurskiemi. Wielkiego jeziora Druzna należy około połowa do powiatu: innych znaczniejszych jezior nie ma. Rzeki najgłówniejsze dwie: Weska (zapewne Wązka) z pod wsi Weskenit, sprowadza osobnym kanałem (Nowa Weska) wodę do miasta Holądu, przyjmuje tu dopływy Syrwis i Klepę, uchodzi do Druzna. Kiedyś okręty nosiła, obecnie niespławna. Dzierzgoń (Sorge Fl.) płynie granicą pomiędzy holądzkim a malborskim i elbląskim powiatem, blizej ujścia do Druzna jest spławna dla mniejszych statków. Lasy tylko po mniejszych rozdzielonych przestrzeniach znajdują się. Ludność niemiecka i luterska. Jeden kościół katolicki misyjny znajduje się na cały powiat w Holądzie. Pomiędzy protestantami szczególnie u szlachty rozszerzona jest sekta zwana gichtelianów, przez Jana Jerzego Gichtel założona. Urodził się ów Gichtel w Regensburgu r. 1638 i był adwokatem. Później popadł w fałszywe religijne marzenia. Gichtelianie zowią siebie: bracia anielscy (Engelsbrüder), ponieważ myślą być świętymi i chcą żyć jak anieli. Małżeństwo jako złe potępiają. Ztąd jedynie tylko nieżonaci albo od żon uwolnieni, mogą zostać braćmi. Do Prus przeniósł tę sektę gorliwy ich zwolennik hr. Denhof, który położone tu obszerne dobra swoje Hohendorf (ob.) dla nich zapisał (około 200000 tal. wartości). Oprócz tego posiadają znaczne kapitały. Każdoczesny przełożony sekty jest wobec rządu prawym właścicielem wspólnego majątku. Powiadają, że kto do tej sekty się zapisze, biedy nie ucierpi. *Ks. F.*

Holbiej, dobra, pow. oszmiański, o 49 w. od Oszmiany, własność Jana Biegańskiego. Zarząd gminy liczącej 2042 dusz. *A. K. Ł.*

Holbsztat, zapewne *Halbstadt*, kol., pow. berdiański gub. taurydzkiej, st. poczt.

Holca, niem. *Golenz*, wieś serbska w pow. budyszyńskim, w r. 1875 domów 37, mieszk. 212. *A. J. P.*

Holcy, wś, pow. piński, gm. Płotnica, 3 okr. polic., wś koronna, 155 mk., część należy do Dąbrowskiego. *Ks. M.*

Holcza, wś, pow. ostrogski, na zachód od Ostroga o w. 18, przy drodze niegdyś pocztowej do Dubna, rozrzucona nad stawem błotnistym, pierwotnie należała do Janka Czaplica, który sprzedał ją ks. ostrogskim Michałowi i Konstantemu, sam poszedł w służbę do nich a przytem dostał dworek w Międzyrzeczu ostrogskim (1499 r.). Ostatni ordynat ostrogski ks. Janusz Sanguszko przez akt sporządzony w Kolbuszowie 1753 r. wieś tę darował Ignacemu Podhorodeckiemu, podczaszemu wołyńskiemu. Wybudował on tu pałacyk drewn. i obok kaplicę drewnianą. Był to pan rozrzutny, wiele miał długów, więc dla wydźwignięcia się z kłopotów tak postąpił: od Ostroga wjeżdżając do Holczy po prawej stronie jest góra, mająca w sobie pokład kamienia, porośnięta lasem; tu więc pewną przestrzeń oprowadził murem, a że z pod góry wytryskało źródło czystej wody (o którem Rzączyński wspomina, zaliczając wodę do uzdrawiających), więc w miejscu tem wymurował kamienną grotę i umieścił w niej statuę św. Jana Nepomucena, przytwierdził okowaną skarbonę z zamkami, dalej urządził bassen, a jeszcze niżej sadzawkę. W lesie na górze wystawił pustelniczy domek, przy bassenie na dole drugi domek dla stróża onego źródła, skarbony i całej pustelni, albowiem wielu chorych przybywało tu dla picia cudownej wody. Wspomniona statua św. Jana stała na drodze z Holczy do Mizocza; Podhorodecki ztamtąd sprowadził ją do groty, zaprosił do tego obrzędu ks. franciszkanów z Międzyrzecza ostrogskiego i obywateli swego powiatu. Przy stosownem nabożeństwie statua została przewieziona do miejsca przeznaczenia, tu najdostojniejsi obywatele na własnych barkach zanieśli ją do groty, gdzie na poświęconem miejscu ją ustawiono. Przebiegły Podhorodecki czwartą część dochodu przeznaczył na kościół i klasztor ks. franciszkanów międzyrzeckich a trzy części na własne długi. Umarł 1825 roku bezdzietnie; dalecy krewni dostali H. w spadku. Dziś ta wieś jest w podziałach. Na prośbę podcz. Podhorodeckiego, król Stanisław Poniatowski Holczę podniósł na miasteczko. Rynek na jarmarki i targ był obszerny w czworobok, na rynku kilka sklepów, dwie duże i porządne austerye; od strony Dubna są dotąd dwie cerkwie, jedna parafialna druga filialna. Po śmierci Podhorodeckiego sukcesorowie, podzieliwszy miasteczko na części, nie mogli utrzymać go tak porządnie, więc też podupadło a dziś H. jest wsią. W pałacyku mieściła się kwatera stanowa, obecnie przeniesiona do Zdołbicy. Przez lat 50 była tu stacya pocztowa ale w 1874 r. zniesiona dla kolei żelaznej obok przechodzącej. Większa część H. została sprzedana czechom 1872 roku. Ziemia w części czarnoziem, w części glinkowata, góry obfitują w dziki kamień. *Z. Róż.*

Holczowice, ob. *Albrechtice.*

Holczyce, wś nad Zelwianką, powiat wołkowyski.

Holde (niem.), os. pod Zabrzem, pow. bytomski.

Holderselber, lub *Holdirsselber* (niem.) ob. *Petersheide* (niem.).

Hole. Tak górale karpaccy nazywają wyższe Karpaty, zowiąc niższe skrajne Beskidami.

Hole Weterne, pasmo górskie, ob. *Hale Wiaterne.*

Holenczyn, dobra, powiat siebieski, własność Targońskiej.

Holender, os., pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa.

Holenderki, wś, pow. włocławski, gmina Przedecz. Liczy 89 mk., 16 dm., 80 morgów gruntu.

Holendernia 1.) wś, pow. chełmski, gmina Bukowa, par. Sawin. 2.) **H.,** os., pow. sokołowski, gmina i parafia Sterdyń. Ma 2 domy, 8 mk.

Holendernia, ob. *Łaukiesa.*

Holendernia, zaśc. szlach. nad rz Bystrą, pow. oszmiański, 4 okr. adm., o 128 w. od Oszmiany, 6 dm., 51 mk. kat. (1866).

Holendry v. *Olędry* (Holländer), nazwa osad zakładanych przeważnie w nizinach nadrzecznych, obfitujących w łąki i pastwiska sprzyjające hodowli bydła i produkcyi nabiału. Nazwę tę otrzymały pierwotnie od wychodźców z Fryzyi (Holandyi), którzy w XVI w. chroniąc się przed prześladowaniem religijnem (jako menonici) osiadali chętnie w Polsce, w Żuławach początkowo, gdzie oddawano im ziemię za opłatą czynszu. Później zwano Holendrami wszelkie osady, nawet przez polską ludność zakładane na podobnych warunkach. W obrębie królestwa najwięcej H. spotykamy nad rz. Wartą w pow. konińskim i słupeckim, tudzież w nizinach nadwiślańskich. Mylnym jest wywód tej nazwy od *Hauländer* (karczownicy) podany przez znanego historyka pruskiego Wuttkego i za nim powtarzany często po polskich pracach naukowych. Wuttke chciał przez to podnieść znaczenie i rozmiary niemieckiej kolonizacyi w Polsce. Od tych osadników wzięła początek nazwa Holendernia, dawana oborom dla krów przeznaczonym. *Br. Ch.*

Holendry 1.) wś, pow. garwoliński, gmina Wilga, par. Pilica. Liczy 11 dm., 118 mk. i 146 mr. obszaru. 2) **H.,** wś, pow. pułtuski, gm. i par. Zatory. 3.) **H.,** wś włośc., powiat kozienicki, gm. Trzebień, par. Magnuszew. Liczy 20 dm., 122 mk. i 165 mr. obszaru. 4.) **H.,** wieś włośc., nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice. W 1827 r. było tu 48 dm., 299 mk., obecnie zaś 45 dm., 445 mk.,

ziemi 817 mr. 5.) **H.**, wś, pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Pierzchnica. 6.) **H.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Krasna. W r. 1827 było tu 15 dm , 120 mk.; obecnie liczą 16 dm., 84 mk., odl. 16 w. od Kalwaryi. 7.) **H.**-baranowskie, wś, pow. błoński, gm. i par. Kaski. Liczy 856 mk. Leży w pobliżu wsi Baranowa (ob.). 8.) **H.**-boruchowskie, wś, pow. włocławski, gm. Boruchowo, par. Kłóbno. Leżą w pobliżu wsi Boruchowo. 9.) **H.**-białobłockie, wś, pow. nieszawski, gm. Służewo, par. Piotrków. 10.) **H.**-brzeźno, wś, pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Konin. Odl. 7 w. od Konina 1 i pół w. od rz. Warty, liczą 558 mr. obszaru i 281 mieszkańców. Ludność polskoniemiecka. Jest tu kantorat ewangelicki. Położenie niskie, stąd podlega częstym zalewom. Gleba żytnia. 11.) **H.**-bytońskie, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Bytoń. 12.) **H.**-chłapowskie, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Chmielnik. W 1827 roku było tu 19 dm. i 123 mk. 13.) **H.**-dobrowskie, wś, pow. gostyński, gm. Szczawin kościelny, par. Żychlin. Liczą dm, 5, mk. 22, posiadają ziemi żytniej mr. 68. 14.) **H.**-*Drążno* v. *Dreżno*, nad rz. Wartą, pow. koniński, gm. Brzeźno, par. Krzymów; odl. 11 w. od Konina, liczą 342 mr., 143 mk. Ludność mieszana polsko niemiecka. Położenie nizkie, podległe zalewom, pokłady torfu, gleba żytnia. Jest tu ewangelicki dom modlitwy i kantorat (szkoła). Ludność trudni się koszykarstwem, (ob. *Dreżno*). 15.) **H.** *Gadowskie stare* i *nowe*, ob. *Gadowskie Holendry*. 16.) **H.**-gostońskie i H.-G.-Swinno, wsie, ob. *Gostoń*. 17.) **H.**-giwartowskie, H.-czerniaki, H.-lipnica, H.-doły, H.-brzoza, H.-kochowskie, pow. słupecki, gmina Ostrowite, par. Giwartów. Mieszczą się one na brzegach jeziora powidzkiego, na samej granicy od Prus. 18.) **H.**-grabowskie, powiat opoczyński, gm. Radonia, par. Sławno, ob. *Grabowa*. 19.) **H.**-jaroszewickie, pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grodziec, ob. *Jaroszewice*. 20.) **H.**-kuźmińskie, pow. kozienicki, gm. i par. Swierze Górne, ob. *Kuźmy*. 21.) **H.**-maślane, ob. *Maślaki*. 22.) **H.**-paprockie (stare i nowe), ob. *Paprotnia* (stara i nowa). 23.) **H.**-pątnowskie, kol., pow. koniński, gm. Gosławice, par. Morzysław, ob. *Pątnów*. 24.) **H.**-pyzdrskie, pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Pyzdry. 25.) **H.**-sławskie, pow. koniński, gm. Rzgów, par. Konin, ob. *Sławsk*. 26.) **H.**-smaszewskie, ob. *Smaszew*. 27.) **H.**-strzeleckie, wś, pow. kutnowski, gm. Sójki, par. Strzelce, ob. *Strzelce*. 28.) **H.**-szyszłowskie, pow. słupecki, gm. Młodojewo, par. Dobrosołowo, ob. *Szyszłów*. 29.) **H.**-węglewskie, pow. koniński, ob. *Węglew*. 30.) **H.**-wilczkowskie, pow. kozienicki, ob. *Wilczkowice*. 31.) **H.**-woleckie, pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Chodecz. 32.) **H.**- wrąbczynkowskie, pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Zagórów. 33.) **H.**-zbylczyckie, pow. turecki, gm. Zelgoszcz, parafia Grodzisko, ob. *Zbylczyce*. 34.) **H.**-złotkowskie, ob. *Złotków*. *Br. Ch.*

Holendry, ob. *Olędry*.

Holendry, st. dr. żel. Zmierzynka-Kijów, o 21 w. od Koziatyna a 17 w. od Kalinówki.

Holendry, wś włośc., pow. wileński, 4 okr. adm., o 34 w. od Wilna, 2 dm., 13 mk. katol. (1866).

Holendry, ob. *Halicz*.

Holendry, przysiołki Chabówki, Podhajec i Słobódki.

Holenderya, kol., pow. lubartowski, gm. Łuck, par. Lubartow.

Holendrzanie, *Żuławianie*, tak zowią Kaszubi ludność zamieszkałą w pow. gdańskim, elbląskim, malborskim.

Holeniewo, niewielki folwark w powiecie mińskim; własność Kisterów, ma obszaru w glebie dobrej przeszło 295 mr.

Holeniszczów 1.) wieś, pow. latyczowski, gm. Wójtowce, nad rzeką Zharem, który tworzy tu staw; parafia katolicka Latyczów, prawosławna ma miejscową cerkiew, do której należy 41 dz. ziemi. Mieszk. 582, domów 101. ziemi włośc. 617 i pół dzies., dworskiej 840 dzies., młyn. Należała do hr. Markowa, dziś Maryi Liders-Wejmarn. Do tej wsi należy Majdan Holeniszczowski nad Zharem, 236 mk., 420 i pół dzies. ziemi włośc., a 481 dz. dworskiej. H. liczył 20 dm. w r. 1494. 2.) **H.**, lub *Heleniszczów*, wś, pow. kamieniecki, gm. Olchowiec, par. Kutkowce, nad rz. Zbruczem, o 7 w. od Husiatyna, 40 od Jarmoliniec, nadgraniczny posterunek. Mieszkańców z Żarnówką do 600, w tej liczbie 48 jednodworców; ziemi włośc. 518 dz., dworskiej 1601, część gruntów po drugiej stronie Zbrucza, młyn, gorzelnia, kamień wapienny. Wieś ta darowana urzędnikowi Langiemu. Aleksander Lange sprzedał ją Lipskim, do których dziś należy. O kilka wiorst od tej wsi nad Zbruczem są wały ziemne, zwane zamczyskiem, niewiadomo z jakich czasów; według podania, miało tu być miasto Zwenigród, o nim jednak żadnych niema nigdzie śladów. Parafia prawosławna ma tu oddzielną cerkiew, do której należy 50 dzies. ziemi. *Dr. M.*

Holeniszczowski Majdan, wieś nad rzeką Zharem, powiat latyczowski, par. Latyczów; Ma 48 dm. Por. *Holeniszczów*,

Holeńska, kol., pow. wielkostrzelecki.

Holeny, ob. *Haleny*.

Holesze, lesiste pasmo górskie w pow. doliniańskim, na płd. od Perehińska, między Łomnicą a potokiem Radowa. Szczyt najwyższy dochodzi 916 m. Na płn. od tego pasma rozłożył się las pod Zastupką, ze szczytem 863 m.

wysokim. Ciągnie się on od płn. ku płd. i opada nagle ku dolinie Łomnicy. *Lu. Dz.*

Holeszów, wieś i folw., pow. bialski, gm. i par. Sławatycze. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej, b. parafia unicka dek. włodawskiego, którą erygował 1691 r. ks. Karol Stan. Radziwiłł; obecnie cerkiew z r. 1727; szkoła początkowa. W 1827 r. było tu 121 dm., 678 mk., obecnie liczy 114 dm., 779 mk. i 4606 m. ziemi.

Holeszów (z Łapczynem), wieś, pow. Bóbrka, nad Dniestrem, o 3·7 kil. na południe od stacyi kolei lwowsko-czerniowieckiej w Bortnikach i tyleż oddalona na płn. od sądu powiatowego w Żurawnie, 138·9 wzniesiona nad powierzchnią morza, przestrzeń posiadłości więk. 1547, w tem 895 m. lasu, włośc. 896 sążni; ludności 953, w tem 33 rzym. kat. obrz., należących do parafii w Chodorowie miasteczku oddalonem o 10 kil.; gr. kat. parafia w miejscu, należąca do dekanatu żurawieńskiego dyecezyi lwowskiej. *B. R.*

Holeszow, niem. *Holscha*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 dm. 21, mk. 94.

Holeszowska Dubrawka (Holschdubrau), wieś serbska tamże, w r. 1875 dm. 18, mieszkańców 83. *A. J. P.*

Holetyn, wzgórze w pow. doliniańskim, na zachód od Turzy wielkiej, na granicy powiatu stryjskiego a mianowicie gminy Dzieduszyce małe, na lewym brzegu Turzanki między dwoma potokami tutaj do niej uchodzącymi. Szczyt wzgórza wznosi się 339 m. npm. *Lu. Dz.*

Holewa-Babanka, ob. *Babanka.*

Holędry, ob. *Holendry.*

Holgotz, ob. *Haligowce.*

Holica, nazwa kilku szczytów w pasmie Karpat, a głównie w pasmie Tatr. 1) I tak w pasmie hal liptowsko-orawskich, na płn. od działu Chocza (ob.), na granicy Liptowa i Orawy, a gmin Łuczek (Liptów) i Leszczyn (Lestiny, Orawa), wznosi się w głównym grzbiecie tych gór szczyt Holica do wys. 1089 m. (pom. wojsk.), na zachód od przecznicy Łuczki-Osadka. Lesisty jej stok południowo-wschodni zowie się Praszywą. Północno-wschodni narożnik grzbietu Holicy wznosi się 907 m. Holicę tę uważać można za północną kończynę działu obu Choczów. 2) W tem samem paśmie gór tatrzańskich, na ziemi liptowskiej, na granicy gmin Huty i Kwaczan, wznosi się w głównym grzbiecie tych gór szczyt skalisty, Holicą zwany. Dział tej Holicy przypada między dolinami potoków Huciańskiego od zach., a Suchego od wsch., bliżej atoli doliny potoku Suchego, której tworzy zachodnie zbocze. Ciągnie się ten dział zrazu na wschód po najwyższy szczyt (1338 m.), od którego zwraca się ku płn. wsch., opadając zwolna w szczycie 1285 i 1283 m. Ostatni szczyt, wznoszący się na granicy Liptowa i Orawy, tworzy łącznik między grupą Holicy a grupą Białej Skały (ob.). 3) Tęż nazwę nosi także szczyt w Tatrach spiskich, wznosi się w obr. gm. Jaworzyny, nad Białką, po wschodnim jej brzegu. Wznosi się on w ramieniu górskiem, wybiegającem z głównego grzbietu Tatr, między doliną Jaworową od wsch. a doliną Rówienek od zach., w płn. zach. kierunku aż ku Szerokiej Jaworzyńskiej. Tu dzieli się to ramię na dwie odnogi; wschodnia wprost ku północy się ciągnąca kończy się Hołym wierchem (1475 m.); zachodnia zaś ciągnie się ponad Białką aż po szczyt Holicę, której wzniesienie czyni 1630 m. (pom. wojsk.). W Holicy dzieli się ta odnoga znowu na dwie gałęzie górskie, zachodnią ponad Białką, kończąca się Czerwoną Skałą (1386 m., pom. wojsk., ob.), i wschodnią dążącą ku Jaworzynie i kończącą się Skałkami (1435 m.).

Holihrady, wieś, pow. zaleszczycki, nad rz. Seret, o 20 kil. na płn. wschód od Zaleszczyk, w bardzo urodzajnej okolicy, przestrzeń pos. więk. 477, włośc. 696 m., ludności 616, w tem 14 rzym. kat. należących do parafii w Zaleszczykach: gr. kat. parafia w Winiatyńcach, urząd pocztowy w oddalonych o 5·5 kil. Kasparowcach. Właśc. większej pos. Meliton Lityński, Piotr i Nikodem Zochański i Leon Aksentowicz. *B. R.*

Holiki, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 20 w. od Sokółki.

Holikowa, wieś, pow. czehryński, o 5 w. odl. od wsi Bondurowa, a o 18 w. od m. Aleksandrówki, położona nad niewielką rzeczką wpadającą do rzeki Suchego-Taśminu; mieszk. 853 wyzn. prawosł.; cerkiew paraf. i szkółka, ziemi 1722 dzies. drugorzędnego czarnoziemu, położenie wioski górzyste, góry okrążające pokryte w części budulcowym dębowym lasem, a w części karłowatemi krzakami; własność Rohowskich. *Kl. Przed.*

Holiszanka, potok, powstaje w obr. gm. Korszowa, w pow. kołomyjskim, ze źródeł leśnych u stóp wzgórza Hważda, nieopodal źródeł potoku Czerniawy (ob.). Wkrótce w kierunku północnym opuściwszy las, przerzyna linią czerniowieckiej kolei żelaznej, płynie w obr. gm Czeremchowa w kierunku płn. zach. wzdłuż tejże linii kolei żelaznej. Przyjąwszy z lew. brz. potok Iwanów, dostaje się w obr. gm. Chlebiczyna leśnego, gdzie dwa razy przerzyna drogę kolei czerniowieckiej, następnie płynie między nią i gościńcem kołomyjskim, w końcu przerzyna obie trasy i płynie na północ. Pod Hrycówką przyjąwszy z pr. brz. potok Huczki, przechodzi w obr. gm. Hołoskowa w pow. nadworniańskim i zwraca się na zachód. W tym biegu przerzyna znowu trasę pomienionej kolei i przyjmuje z lew. brz. potok Ko-

zelów z Bobrówką i zmieniając kierunek na płn. zachód. W dalszym swym biegu wchodzi w obr. gm. Uhorników w pow. tłumackim i tutaj po raz ostatni mija kolejową drogę, przyjmując kierunek północny i tak płynąc, w płd. zach. części m. Otyni, łączy się z lew. brz. z Babianką, tworząc silny potok Otyński (ob.), zasilający Woronę. Długość biegu 17 kil. Oprócz powyżej wymienionych potoków przyjmuje H. wiele innych pomniejszych, a głównie z lew. brz., mających źródła swe na obszernem połogiem płaskowzgórzu Charosną zwanem (405 m.); jak np. potok płynący od Starej Potażarni. *Br. G.*

Hollaenderdorf (niem.), ob. *Jędrzejewo*, wś, pow. obornicki.

Hollaenderei (niem.), wś, pow. welawski, st. p. Puschdorf.

Hollaenderei-Grabia (niem.), ob. *Grabia-holendry*.

Holland *Preuss.*- (niem.), miasto powiatowe w Prusach Wsch., ob. *Holąd*.

Holland (*Neu*-), wieś, folw., nadleśnictwo, młyn, cegielnia, pow. labiewski, st. p. Laukischken.

Hollm (niem.), wś, pow. malborski, należy do Szkarpawy, na nizinach malborskich, obejmuje 7 osad, posiadł. 13, włók 34, ew. 154, dm. 20, parafia Tiegenhagen, szkoła Hornkampe, poczta Nowodwór (Tiegenhof); odległość od Malborka 5 mil.

Holló-Lomnitz (niem.), *Hollomnitz*, ob. *Łomnica Krucza*, *Ł. Mała*, *Połumnica*.

Hollstaedt (niem.), dobra, pow. iławski, st. p. Kobyla buda.

Hollstein (niem.) 1.), dobra i folw., pow. królewiecki, ob. *Holstein*. 2.) **H.**, folw., pow. ostródzki, st. p. Miłomłyn.

Holm (niem.) 1.), wieś pod Gdańskiem, ob. *Chełm*. 2.) **H.**, os. do Będargowa, pow. wejherowski, przy granicy pow. kartuskiego, parafia Strzepcz, szkoła Będargowo, poczta Smazin; odległość od Wejherowa 3 $^1/_4$ mili.

Holm, wyspa przy ujściu Gdańskiego ramienia Wisły.

Holma, wś rządowa, pow. bałcki nad Kodymą, gm. Korytna, mieszk. 515, w tej liczbie 32 jednodworców, domów 82, ziemi włościańskiej 1139 dzies. Wieś ta należała do dóbr Państwa do klucza korytniańskiego; wraz z Pasatą i Korytną w 1816 r. nadana na lat 12 generałowi Dawydowowi; kwarta wynosiła 1456 rs. W ostatnich czasach H. nadana została generałowi Hlebowowi. Ziemi dworskiej liczy 1343 dzies. *Al. Jel.*

Holmhof (niem.), *Sallas-Mujża* (łot.) 1.), dobra pod Rygą, między Bolder-Aa i jez. Babit, z wsią i parafią H. na lewym brz. Dźwiny. 2.) **H.**, dobra w Kurlandyi, pow. zelburski, par. Zelburg.

Holmonciszki, wieś włośc. i folw. pryw. nad strugą Jodupką, pow. lidzki. 1 okr adm., o 24 w. od Lidy, przy drodze z Żyrmun do Ejszyszek, 12 dm., 91 mk. (1866).

Holomnica, ob. *Połumnica*.

Holoschviz, *Holusowice*, ob. *Kreuzendorf* (niem.), pow. głupczycki.

Holowce, ob. *Hulowce*.

Holscha (niem.), łuż. *Holeszow* (ob.).

Holstein (niem.), ob. *Olsztyn*.

Holstein (niem.), zamek i fort w miejscu gdzie rz. Pregel wpływa w obręb twierdzy Królewiec.

Holszanka, rzeczka w pow. oszmiańskim.

Holszany, rzadziej *Olszany*, mko. w pow. oszmiańskim nad rz. Łustą lub Żygianką, dopływem niemnowej Berezyny, pod 54°15' szer. i 43° 40' dług. wschod., o 18 w. na południe od Oszmiany, 92 $^3/_4$ w. od Wilna, w 1 stanie policyjnym, posiada 3 sąd pokoju 5 (smorgońskiego) okręgu, zarząd gm. włoś., szkółkę wiejską, st. poczt. załatwiającą wszelkie korrespondencye, dr. paraf. cerkiew prawosł., kośc, kat. ś. Jana i liczy 2679 mk., w tej liczbie 1040 mężczyzn i 1639 kobiet. Chrześciańska ludność mka., oprócz rolnictwa, trudni się wyrobem wełnianych rękawiczek, pończoch i kaftanów zwanych holszańskiemi. Izraelici zaś jak wszędzie handlem i propinacyą. Liczne szynki holszańskie wyprzedają co rok wódek przeszło za 10,000 rs. Jest tu niewielki browar piwny, w którym pracuje 5 robotników, 4 garbarnie zatrudniające tyleż familij żydowskich, 1 rymarz i 2 stolarzy. Wł. gm. H. dzieli się na 8 wiejskich okręgów: holszański, siemiernicki, goreckowski, bieniuński, giejstuński, bałwanopski, rogincienięcki i michałowski, zawierających 59 wsi z 5496 mk., mówiącymi białorusko-polskiem narzeczem. H. okrąg wiejski liczy wsie: H., Krenta, Aleksandrya, Kurhany, Czurpie, Koraby, Wołowiki, Plebańce i Kozłowszczyznę. H. paraf. prawosł. oszmiańskiego błahoczynija (dek.) liczy parafian: mężczyzn: 1001, kobiet 913 osób, a kat., klassy 3, oszmiańskiego dek. 8378, posiada filią w Bohdanowie i kaplicę na cmentarzu w H. H. były dzielnicą, nadaną przez W. Ks. L. Narymunda, ks. Algimuntowiczom-Holszańskim herbu Hippocentaurus, których ród Stryjkowski wyprowadza od ks. Lit. Romunta, a Baliński od ks. Trabusa. Zamek Algimuntowiczów wznosił się na sztucznie sypanej górze, o $^1/_4$ mili na płn. od m., panującej nad otaczającemi ją do koła mniejszemi pagórkami dziwnie oryginalnych form. Górę tę, zwaną dziś horodyszczem, pokrywały przed laty kilkunastu gęste zarośla, dziś pozłacają piękne zboża mieszczan holszańskich. Przy uprawie często się wyorują kawałki szkła i fajansu, a za lada głębszem przekopaniem na-

trafia się na cegłę z fundamentu dawniejszego zamku, nie tkniętą jednak pomimo swej doskonałości z powodu odstraszającego zabobonny lud miejscowego podania, przepowiadającego każdemu amatorowi tego materyału niechybną śmierć w łanach wzgórza, następnie zalanie wodą miasteczka jeżeliby się ośmielił wynieść choć jedną cegiełkę z podziemia, strzeżonego przez duchów wygasłych właścicieli. Paweł, biskup wileński, ostatni z ks. holszańskich, zapisał Zygmuntowi Augustowi w r. 1551 między innemi dobrami i H. z przyległościami. Nie stało się jednak zadość woli testatora, gdyż jego synowica Anna, zaślubiona Bohdanowi Sapieże, wdzie. wileńskiemu, wniosła w ten dom H. Ten Bohdan czy syn jego Paweł, podkanclerzy W. Lit., wzniósł tuż za miasteczkiem kwadratowy mur. zamek trzypiętrowy, opuściwszy warownię Algimontowiczów. Połowa tego zamku utrzymuje sie dotąd w stanie mieszkalnym, ale już niema 3 piętra, kaplicę obrócono na skład różnych rupieci, tylko w kilku pokojach pozostały ślady malowideł na płótnie w sufitach; parę dawnych widoków nade drzwiami, wreszcie portret któregoś z Sapiehów i stół marmurowy dopełniają szczupłej garstki niemych świadków przeszłości sapieżyńskiego zamku. W XVI w. był w H. znakomity zbór kalwiński, skasowany przez Pawła Sapiehę, który w r. 1618 fundował ogromny tutejszy kościół w styln romańskim bez wież i osadził przy nim dnia 6 sierpnia tegoż roku franciszkanów, wzniosłszy dla nich wielki mur. klasztor, obrócony w ostatnich czasach na wojskowe koszary. Z dawniejszych pamiątek pozostał w tutejszym kościele granitowy sarkofag jednego z Sapiehów z 3 żonami; leżące figury dobrej są roboty, tylko samego Sapiehy nieco uszkodzona. Piekny ołtarz marmurowy został rozebrany przez zakonników, którzy mieli go przenieść na inne miejsce; zamiar ten jednak nie doszedł do skutku i marmury poszły napomnik dla Jeremiego Chreptowicza w Warszawie. W r. 1642 drogą eksdywizyi, pierwszej na Litwie, połowa dóbr H. rozdrobniona została pomiędzy kilkunastu innych właścicieli, rezydencya z drugą połową pozostały w posiadaniu Sapiehów. Pierwsza ta eksdywizya odznaczyła się prawnem pokrzywdzeniem wierzycieli, ponieważ prezydujący w niej, oszmiański starosta sądowy S., rozpoczął dekret od wydzielenia sobie i geometrze Narkiewiczowi za pracę po najlepszym folwarku. W XVIII w. z rąk Sapiehów H. przeszły w posiadanie Żabów, od których w 1ej ćwierci b. stulecia także przez eksdywizyą oderwali kredytorowie kilka folwarków. Tak obszarpana sapieżyńska połowa H. z miasteczkiem przeszła do Korsaków, a od nich przed kilku laty nabył ją Gorbuniów. (Baliński: Starož. Polska. Suryn: Listy z podróży po kraju w 6 tomie seryi 3 Tygodnika Illustr. *J. W.*

Holszewki, wś, nad rz. Świeczanką, w gub. witebskiej.

Holsztynek, ob. *Olsztynek.*

Holunderei (niem.) ob. *Grabowno.*

Holunki, wś, pow. staro-konstantynowski, par. Staro-konstantynów. W r. 1867 było 102 dm *X M. O.*

Holusowice, ob. *Holoschviz.*

Holzort (niem.), smolarnie w pow. kościerskim, ob. *Drzewin.*

Hoładolina, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 28 w. od Sokółki.

Hołbica rz., dopływ rz. Dzisny (ob.), przyjmuje rz. Łosicę.

Hołbin, po niem. *Taubenheim*, wieś niemiecka na saskich Łużycach.

Hołcowice (niem.), *Hillersdorf*, dwie wsie na Szlązku Austr. H. dolne mają: par. kat., par ewang., szk. lud., szk. pryw. ewang., st. poczt., straż ogn. ochot., poster. żandarmski, tstwo polit. „Fortschritt"; a H. górne szk. ew. prywat. Par. ewan. H. istnieje od 1782, kościół od 1604; wiernych 6000; w H. 1500 ewang.

Hołdanów, *Alt-Anthalt* i *Neu-Anhalt*, kolonia niemiecka w pow. pszczyńskim.

Hołdów, dawniej *Ołdowo*, dobra ziemskie w powiecie lidzkim na trakcie 1 elwiańskim. Cerkiew parafialna unicka fundacyi Tryznów, obecnie prawosławna. Dom modrzewiowy. Od ks. Wiszniowieckich w 1581 r. nabyty przez Tryznę kasztelana sanockiego; w 1622 roku dziedziczy Jan Niewiarowski starosta bukowiecki, w 1718 roku. Franciszek Więckowicz podwojewoda trocki; 1762 r. przechodzi wianem na Antoniego Skarbka-Ważyńskiego skarbnego W. X. Lit. i dotąd w dziedzictwie Ważyńskich zostaje. R. 1866 H. miał 21 dm., 247 mk.

Hołdowice czyli *Hołodowice* także *Hołtowice*, wieś, pow. Bóbrka, oddalona o 16 kil. na południe od Bóbrki, nad rzeczką Łuk i wierzchowinami stawu w Łuczanach, przestrzeń poś. wiek. 141, włośc. 382 m. Ludn. 243 w tem rzym. kat. 12 należących do parafii w oddalonym o 12.3 kilm. na południe Chodorowie, reszta gr. kat. mających parafia w miejscu, należącą do dekanatu chodorowskiego dyecezyi lwowskiej i obejmują z filiami w Żuszkowcach i Znaczanach razem 762 par. Sąd pow., notar. urząd poczt. i telegraficzny i stacya kolei żelaznej lwowsko-czerniowieckiej w Chodorowie. Właściciel większej posiad. każdoczesny rzym. kat. proboszcz w Chodorowie.

Hołdowicze, wś i dobra w dawnem województwie nowogródzkiem, dziś w pow. słuckim, w okolicach historycznego miasteczka

Lachowicz. W połowie wieku XVII były własnością sławnego Michała Judyckiego, wojskiego rzeczyckiego, który broniąc w 1660 r. mężnie twierdzę lachowiecką oblężoną przez Rossyan, ściągnął zemstę nieprzyjaciół na siebie, więc ci zniszczyli jego dobra w pobliżu znajdujące się, a w tej liczbie i Hołdowicze. Następnie sejm walny r. 1661, wynagradzając szkody Judyckiego, uwolnił Hołdowicze na lat 30 od wszelkich ciężarów rządowych opłat (ob. Vol. Leg. T. 4. str. 378 szp. 805, wyd. Ohryzki). Drogą spadku Hołdowicze przeszły w dom Kossakowskich i do dziś dnia zostając w ręku tej rodziny, wchodzą w skład klucza dóbr lachowickich. *Al. Jel.*

Hołe *z Łuszkami i Świękowicami*, wś, pow. rawski, o 13.5 kil. od Rawy oddalona; przestrzeń poś. wiek. 479 w tem 267 m. lasu, włościanie 2856 m. a.; ludność 1310 w tem 11 rz. kat. Parafia w miejscu należąca do dekanatu potolickiego dyecezyi przemyskiej liczy się z uroczyskami Hołe małe, Synkowatycze i Łużek. W 1687 roku kupił ksiądz Jakób Łucyk u Stanisława Suchodolskiego za 250 zł. pol. gruntu na 6 kor. zasiewu i sianożęć na 10 kosarzy: to przyłączył do dotacyi parafialnej i był pierwszym parochem w Hołem. O wsi Hołe jest mowa w akcie rozgraniczenia wsi Kamionka wołoska od włości sąsiednich w r. 1646. Sąd pow, notar., urząd pocztowy i telegraficzny oraz rzym. kat. parafia w Rawie. Właśc. więk. posiadł. Izydor Łączyński. H. są przysiołki Kamionki wołoskiej i Rawy.

Hołepole, *Hołopol, Olhopol.*

Hołhocze, wś, pow. podhajecki, nad rz. Koropiec, o 9.1 kilm. na połud. Przestrzeń posiadł. większ. 3024, w tem 1672 m. lasu, włość. 3716 m. a. Nad Koropcem duże i dobre sianożęcie na stawisku; pola urodzajne chociaż wysoko lecz ku południowi położone; leżą bowiem na pochyłości wysoczyzny podhajeckiej ku Dniestrowej dolinie. Ludność 1997, w tem rz. kat. 157, należących do oddalonego o 8 kilm. na zachód Zawałowa, gr. kat. parafia w miejscu należąca do dekanatu podhajeckiego dyecezyi lwowskiej liczy wraz z filjami w Zastawcach i Holicy 2204 parafian; właściciel większej posiadł. Franciszka Torosowicza spadkobiercy. H. były około r. 1622 dziedzictwem Maryi Mohylanki, córki Jeremiego Mohyły hospodara wołoskiego, a żony Szczepana Potockiego wojewody bracławskiego. Wnuk jej Piotr Potocki, wojewoda czernihowski, starosta czerkaski, mostowski i t. d., dziedziczył tu około r. 1700. Po jego śmierci dzieląc się córki dobrami, oddają Annie Hołhocze, która będąc 1-o voto za Szaniawskim, 2-o voto za Grodzickim, 3-o voto za Koźmińskim kasztelanem kaliskim, pozostawiła Hołhocze Teodorowi Koźmińskiemu wojewodzie poznańskiemu. W r. 1772 posiadał Hołhocze Mikołaj Woronicz, r. 1778 Józef Karczewski; później kupił majątek ten Franciszek Stadnicki, starosta niegdyś ostrzeszowski, który je zamienił z Piotrem Wodzickim za Radomyśl i zapisał Kazimierzowi Wodzickiemu.

Hołło, jez. a raczej błoto w pow. kijowskim, 5 w. dł., 2 w. szer., w pobliżu wsi Zahali. *Lu. Dz.*

Hołnianka, rzeczka, ob. *Zapsia.*

Hołny, jezioro, w pow. sejneńskim, na wschód od jez. Gaładuś i równoległe z nim — długie około 3 w., szerokie 200 do 350 sążni, głęb. 35 stóp, brzeg wschodni cały wzgórzysty, zachodni w części. Na brzegach wsie Ogrodniki, Rachelany, fol. Hołny Mejera i Dusznica.

Hołny Mejera, folw., pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Berżniki. Ma 4 dm., 29 mk., odl. 10 w. od Sejn. Folwark Hołny Mejera z przyległościami Elżbiecin, Polesie, Szlejty, attynencyi Wesołówka i wsi: Położdzieje, Kalwiszki, Ogrodniki, Omiany i Rachelany. Rozległość wynosi mórg 813 a mianowicie: grunta orne i ogrody m. 393, łąk m. 182, pastw. m. 9, lasu m. 215, nieużytki i place m. 14; bud. mur. 2, dr. 11; w niektórych miejscowościach są pokłady torfu i marglu. Wś Położdzieje osad 25 z gr. m. 36; wś Kalwiszki osad 7 z gr. m. 305; wś Ogrodniki osad 16 z gr. m. 54; wś Okmiany osad 37 z gr. m. 1359; wś Rachelany osad 7 z gr. m. 227.

Hołny (Wolmera), folw., pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Berżniki. Jest tu gorzelnia; leży o 40 w. od Suwałk a 10 w. od Sejn; H. Wolmera liczą 6 dm., 44 mk. Folw. Hołny Wolmera z osadą młynarską Kubełdzie, przyległością Karklina, oraz wsiami i jeziorami niżej wymienionemi wynosi m. 2197 a mianowicie: grunta orne i ogrody m. 407, łąk mor. 170, past. m. 160, wody m. 25, lasu m. 16, osady karczemne m. 4; bud. mur. 3, dr. 21, gorzelnia, młyn wodny i smolarnia, pokłady torfu i kamienia wapiennego. Rzeka Hołnianka i Marycha przepływa; jeziór jest 19 rozl. niewiadoma i w r. 1871 odłączone zostały od dóbr tych. Wsie: Kuciany osad 55 z gruntem morgów 1075; wieś Miszkinie osad 139, z gr. morgów 1030; wieś Ogrodniki osad 10, z gruntem m. 130; wś Markiszki osad 6, z gr. mor. 126; wś Jurczuny osad 15, z gr. m. 346; wś Kejmele osad 7, z gr. m. 294; wś Kukle osad 28, z gr. m. 697; wś Subacze osad 6, z gr. m. 435; wś Kowale osad 16, z gr. m. 999; wś Polaczany osad 10, z gr. m. 507; wś Burby osad 10, z gr. m. 485; wś Korejwicze osad 18, z gr. m. 769; wś Zielonka osad 3, z gr. m. 3; wś. Pieniacze osad 4, z gr. m. 135; osada Witkowo, z gr. m. 30; wś Zegowszczyzna osad 13, z gr. m. 267; wś Leonardowo osad 5, z gr. m.

88; wś Pudziszki osad 17, z gr. m. 347; wś Purwinie osad 14, z gr. m. 628; wś Kazany osad 11, z gr. m. 428. Gmina H. W. liczy 3210 mk., rozległości 13305 morg. s. gm. ok. I i st. p. m. Sejny o 10 w. W skład gminy wchodzą: Awiżańce, Elżbiecin, Hołny-Mejera, H. Wolmera, Jarosław, Jurczuny, fol. Każany, Kajmele, Kalwiniszki, Kłopotka, Kotkiszki, Kubełdzie, Kuciuny, Kukle, Leonardowo, Markiszki, Miłaszewszczyzna, Miszkinie, Nierawszczyzna (Stara i Nowa), Nierawy, Niekruny, Ogrodniki (Klonowskiego i Paszkiewicza), Ochotnik, Ochnowce, Pieniacze, Podpołozdzieje, Połozdzieje, Pudziszki, Rachelany, Sałacie, Witkowo, Zagoszczyzna, Zielonka (Bienkiewicza i Klonowskiego). Jest w tej gm. kassa pożyczkowa.

Hoło .., ob. *Goło...*, *Oło....* Woło...,

Hołobiejsk, dobra, pow. dzisieński, były własnością hr. Rajnolda Tyzenhauza, dziś hr. Przeździeckiej, miały dusz 237.

Hołobin, ob. *Hołowin.*

Hołobliszki, okolica szlachecka Radziwiłłowiczów, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 47, od Dziewieniszek w. 28, dm. 4, mieszkańców 34 (1866).

Hołobok, ob. *Ołobok.*

Hołobówka, wioska, pow. mohylowski, gm. Tereszki, par. Bar; 280 mieszk., domów 40; ziemi włośc. 222 dzies. Własność Majewskich i Falborków.

Hołobutów (po rusku Hołobutiw), wś w pow. stryjskim, 7 km. za zach. od st. poczt. i kolejowej tudzież parafii rz. kat. w Stryju, na praw. brz. Kłodnicy, w miejscu gdzie do niej uchodzi Uliczanka. Kłodnica wchodzi do wsi od połud. i płynie w kierunku płn.-wsch., trzymając się wschod. krawędzi gminy. Na prawym jej brzegu wznosi się obszar wsi najwyższym punktem 321 m. npm., na lew. brz. rozłożyło się nad samą Kłodnicą wzgórze, bezleśne, dochodzące 317 m., na zachód od niego, Wielki las ze szczytem 330 m. wysokim, a dalej na zach. już na granicy pow. drohobyckiego, Lutyczyna ze szczytem 344 m. wysokim. Wody płynące z Lutyczyny i Wielkiego lasu tworzą potok Stupnicę, płynący na płn. wsch. do Kłodnicy. Wzdłuż wsch. granicy Lutyczyny płynie potok Lutyczyna od płd. ku płn. Wedle obliczeń z r. 1869 było w gminie dm. 53, mk. 447 (215 m., 232 k.) a na obszarze dworskim domów 15, mk. 62. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest 460 mk. obrz. gr. kat. a 18 obr. rz. kat. Większa posiadłość obejmuje roli ornej 358, łąk i ogr. 313, pastw. 49, lasu 1328 mr.; mniejsza posiadł. roli orn. 616, łąk i ogr. 1597, pastw. 34, lasu 3 mr. Parafia gr. kat. jest w miejscu, należy do dekanatu stryjskiego, a obejmuje jeszcze filie: Żawadów i Nieżuchów. We wsi jest cerkiew. Właścicielka większej posiadłości Karolina hr. Tarnowska. *L. D.*

Hołoby, wś, pow. kowelski, gm. Hołoby, o 25 w. od Kowla, ma zarząd gminy i okręgu policyjnego (stan), kościół paraf. kat. i dworzec drogi żel. brzesko-kijowskiej (między Kowlem a Różyszczem, o 141 w. od Brześcia lit.), 145 dm., 760 mk. prawosł. Obok wsi jest kolonia złożona z 70 rodzin Niemców i Mazurów katolików. Ziemi włośc 2091 dziesięcin, kolonistów 1000 dzieś. a folwarcznej blisko 3000 dzies., przeważnie lasu. Gleba piasek i rędzina. Paraf. kościół kat. w H. pod wezw. ś. Michała Arch., z muru wzniesiony 1727 przez Józefa Jeruzalskiego, podstolego podlaskiego. Paraf. katol. dek. kowelskiego; dusz 664. Kaplica w Kaszówce. *A. Br.*

Hołochwasty, wś, pow. proskurowski, gm. i par. Szarawka, okr. adm. i poczta Jarmolińce, o 15 w. od Jarmoliniec, o 20 od Proskurowa, 67 dm., 560 mk., 577 dzies. ziemi włośc. i 30 dzies. należącej do cerkwi. Parafia prawosł. do Perekonki. Wieś ta nadana w 1608 r. przez Jakóba Gawron Pretficza, wojewodę podolskiego klasztorowi księży dominikanów w Szarawce, po zabraniu klasztoru na cerkiew przeszła w posiadanie rządu.

Hołocze, kolonia, pow. bałcki, gm. Czarna, par. Rybnica, 48 domów, 152 dzieś. ziemi, osiedlona przez żydów, 126 męż. i 119 k.

Hołodki, 1.) wś, pow. lityński par. Mańkowce, nad rzeką Rowem, o 6 w. od m. Baru, 440 mieszk., 560 dzieś. ziemi włościańsk., 1051 dr. dworskiej. Wieś ta w pięknem położeniu, ma duże ogrody: owocowy i angielski. Był tu browar, gorzelnia, cukrownia, duże młyny. Ziemia czarna, grunta urodzajne, margiel, kamień wapienny i rudy zdatne do wyrabiania żelaza (Marczyński?). Jest tu cerkiew ś. Michała z 39 dzies. ziemi. Należała do Sarneckich, dziś Dacenki. 2.) **H.**, wś, pow. żytomierski, par. Berdyczów, ma kaplicę katolicką, cerkiew parafialną murowaną, gorzelnię, młyn, należy do Dębczyna. *Dr. M.* i *X. M. O.*

Hołodki, także *Hołotki*, wś, pow. zbaraski, przestrzeni dwór posiada 631, włośc. 1111 m. w zupełnie bezleśnej okolicy. Ludność 604, w tem 128 rz. kat., należących do parafii w oddalonych o kilm. Tokach, gr. kat. par. w Koszlakach, urząd poczt. w oddalonem o 7.5 kil. Nowemsiole. Właściciel większej poś. Kański Edward. *B. R.*

Hołodnica, wś i folw., pow. konstantynowski, gm. Rokitno, par. Janów. W 1827 roku było tu 14 dm. i 91 mk.; obecnie liczy 13 dm., 174 mk., 21 osad; gruntów włośc. mr. 280 a folwarcznych gruntów mr. 394.

Hołodówka 1.) wś, pow. mościski, o 3.8 kil. od Hruszowa, należy do parafii rzym. kat. Milczyce a gr. kat. Nikłowice. 2.) **H.**, wieś,

pow. rudecki, 12 kil. na płd.-wsch. od Rudek, w okolicy pagórkowatej. Najwyższe wzniesienie (313 m.) znajduje się w płn.-zach. stronie wsi. Na wschód dochodzi punkt jeden 299 m. Na płd. opada obszar wsi ku dolinie Dniestru. Przez środek wsi płynie od półn.-zach. ku płd.-wsch. potok Grząski, uchodzący do Wereszycy. W tym że samym kierunku płynie na półn. od wsi potok Łukacz, uchodzący również do Dniestru, płynącego na płd. od od wsi w oddaleniu 2 kil. Wedle obliczeń z r. 1866 było w gminie domów 68, mk. 498 (257 m., 241 kob.) a w obszarze dworskim dm. 3, mk. 14. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest 230 mk. obr. gr. kat. a 147 obrz. rzym. kat. Obszar dworski obejmuje roli ornej 375, łąk i ogr. 17, pastw. 2 mr., włościanie mają roli orn. 446, łąk i ogr. 29, pastw. 40 mr. Par. gr. kat. w Podolcach, rzym. kat. w Tuligłowach. We wsi jest cerkiew drewniana. Urząd pocztowy w Komarnie, oddalonem 6 kil. na półn.-wsch. od wsi. Właścicielem większej posiadłości jest kapituła łacińska we Lwowie. 3.) **H.**, przysiołek do Podzwierzyńca w pow. rudeckim. 4.) **H.**, przysiołek do Mokrzan w pow. samborskim, na półn. od Mokrzan, w dolinie Bystrzycy, na lewym jej brzegu. 5.) **H.**, przysiołek Wiśniowczyka. *Lu. Dz.*

Hołodryńce, ob. *Wołudryńce.*

Hołodzica, ob. *Uświata.*

Hołojewszczyzna, dobra rządowe, powiat lepelski.

Hołojów, ob. *Chołojów.*

Hołomuniec, niem. *Olmuetz*, ob. *Ołomuniec,*

Hołomyśl, dobra, pow. dzisieński, miały dusz 85, należały około r. 1790 do Andrzeja Wazgirda, powiatowego marszałka szlachty, i żony jego Bogumiły z Jeleńskich. Później przeszły do córki ich Franciszki Mirskiej, dziś własność syna ostatniej Piotra Świętopełk-Mirskiego. We wsi cerkiew, do której należy 4150 parafian, *A. K. Ł.*

Hołonety, dobra, pow. wiłkomierski, par. rogowska. R. 1788 własność Synuka, w zastawie pułkownika Frąckiewicza, później Rudominów Dusiackich, rozl. 107 włók.

Hołopupowka, *Hołopopówka, Hołopupowce,* wś; raczej przedm. Bracławia, pow. bracławski, nad rz. Pacówką, wpadającą do Bohu, o kilka wiorst od Bracławia, 62 domy, gmina Grabowiec, par. Bracław. Należała do starostwa bracławskiego, dziś rządowa, ob. *Grabowiec.*

Hołosiewicze, wś w pow. lidzkim, gmina Wasiliszki, odl. od Lidy w. 48, od Wasiliszek w. 10, dm. 10, mk. 104, wyznania rzym. kat. (1866).

Hołosko małe i wielkie, z Kapitańskiem i Zubrzycami, wsie w powiecie lwowskim. H. małe leży o 3 kil., wielkie o 4 kil. na półn. od Lwowa Cały obszar sąsiaduje na płd. z Kleparowem, na wsch. z Zamarstynowem, na półn. z Brzuchowicami, na zach. z Rzęsną polską. Południowo-wschodnią część obszaru zajmuje podmokła dolina Pełtwi, reszta jest pagórkowata. Na półn. od H.-wielkiego wznosi się jeden punkt 359 m., na zach. od H.-małego 347, na półn.-zach. 389 m., dalej na półn. zach. lesiste wzgórze „Na starych piecach" dochodzi swym szczytem 392 m. a na półn. odeń „Pohoryle" ze szczytem 388 m. wysokim. Wszystkie te wzgórza tworzą część pierwszego pasma Roztoczy żółkiewskiej, rozpoczynającej się na półn. od Lwowa. Obszar obu tych wsi leży w dorzeczu Wisły, za pośrednictwem Pełtwi. Pełtew wchodzi w obręb wsi od płd. a płynie łukiem na półn.-wschód wygiętym. Od pół.-zach. zasilają ją tutaj liczne, mniejsze potoki. Wedle obliczeń z r. 1869 było w H.-małem domów 53, mk. 343 (164 m. 179 k.), w H.-wielkiem dm. 89, mk 450 (223 m. 227 k.), zaś na obszarze dworskim H. wielkiego domów 2, mk. 15. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest w H.-wielkiem i małem wraz z filiami Zamarstynów i część Brzuchowic dusz gr. kat. 401, w H.-małem dusz rzym. kat. 289 a w H.-wielkiem 256. Większa posiadłość obejmuje roli orn. 24, łąk i ogr. 36, pastw. 3, lasu 1045 mr.; włościanie mają roli ornej 857, łąk i ogr. 83, pastwisk 195, lasu 249 mr. Parafia rzym.-kat. u św. Marcina we Lwowie, par. gr.-kat. w H.-wielkiem, należy do miejskiego dekanatu lwowskiego. W H.-wielkiem jest cerkiew pod wezwaniem św. Anny, szkoła filialna i młyn amerykański. Obie wsie powstały na uroczysku, należącem niegdyś do obszaru przedmieść lwowskich. H.-wielkie założył Piotr Zimmermann r. 1402, a małe Jan Zimmermann r. 1422. Katarzyna z Zimmermannów, żona Januszka, tłumaczem zwanego, poborcy podymnego, cedowała 30 sierpnia r. 1413 przed sądem ławników lwowskich folwark Hołosko, dziedziczną swą własność, mężowi swemu. Odnośny akt obacz w akt. ziem. i grod: ser. IV str. 84 i 85. Dokument ten ławników lwowskich z r. 1413 potwierdza Władysław Jagiełło aktem wydanym w Krakowie 9 marca r. 1424; obacz akta ziem. i gro. ser. IV str. 122 do 124. Dokumenta odnośne do dziejów Hołoska z r. 1463 i 1464 mieszczą się w akt. ziem. i gro. ser. IV str. 220, ser. V str. 53, i ser. VI str. 78 i 85. W r. 1470 pozwala rada lwowska mieszczaninowi Janowi Hanel osadzać tutaj rolników za opłatą pewnego czynszu do kasy miejskiej. Później dziedziczyli tu Szymonowicze, rodzina sławnego Simonidesa. W latach 1610 i 1615 kupiło kolegium ławników lwowskich część tych wsi i miało tu swoje dworki, część dochodów szła jednak zawsze do kasy miejskiej.

Właścicielem większej posiadłości jest obecnie miasto Lwów. *Lu. Dz.*

Hołosków 1.) wieś rządowa, powiat latyczowski, gmina i parafia Międzybóż nad rzeką Bohem, który rozlewa tu w znaczny staw. Brzegi jego wysokie wskazują ostatki warstwy wapiennej, leżącej na granicie; ważny ten punkt zetknięcia 2 skał tak różnej formacyi znaleść można także pod Snitówką nad Wołczkiem (Andrzejowski). Wieś leży przy trakcie pocztowym prowadzącym z Proskirowa do Międzyboża o kilka wiorst od tego ostatniego. Mieszkańców 938, domów 185, ziemi włościan 2253 i pół dz., oprócz tego, część Kozłowskiego 269 dz., młynów 2. Cerkiew pod wezwaniem św. Mikołaja z 41 dz. ziemi. Hołosków należał do klucza międzyboskiego ks. Adama Czartoryskiego i za niego było tu liczne stado arabskich koni. Po skonfiskowaniu majątku, było jakiś czas wojennem posieleniem. 2.) **H.**, małe miasteczko, pow. bałcki przy ujściu Mołdawki do Bohu, gm. Wielka Meczetna, par. Krzywe jezioro. Mieszkańców do 500, w tej liczbie 23 jednodworców; 100 żydów. Ziemi włośc. 408 dzies. Właściciela 730 dzies. Należy do sukcesorów Janiszewskiego. Jest tu synagoga, sklepów 24, rzemieślników 41, domów 107, przeprawa promem przez rz. Boh. 3.) **H.**, wieś, pow. kamienicki, gm. Dłużek, parafia Zińkowce, nad rz. Smotryczem, o 8 w. od Kamieńca. Mieszkańców 700, w tej liczbie do 100 jednodworców, domów 130, ziemi włośc. 393 dz. dworskiej wraz z Kubaczówką, Tatarzyskami i Reptyńcami 1758 dzies. Wieś ta należała do starostwa kamienieckiego darowanego 1795 roku przez cesarzową Katarzynę hr. Markowowi; dziś jest własnością Korsakowa-Rimskiego. Jest tu cerkiew pod wezwaniem N. P., do której należy ziemi 45 dzies. *Dr. M.*

Hołosków, wieś, powiat nadworniański, przestrzeń dwor. 914, w tem 279 mr. lasu, włośc. 910 mr., ludności 960; wieś ta leży przy kolej żelaznej lwowsko-czerniowieckiej o o 5.6 kil. od stacyi w Ottyni, gdzie jest oraz urząd pocztowy i telegraficzny i rzym. katol. parafia licząca 11 parafian. Gr. kat. parafia w miejscu, należąca do dekanatu tłumackiego dyecezyi lwowskiej licząca z filią w Mołodyłowie, z Siedliskami i Bednarówką 1261 parafian; jest tu szkoła niezorganizowana należąca do rady szkolnej okręg. w Nadwórnie i kasa pożyczkowa z kapitałem 900 złr. a. w. Tu w majętności ojczystej narodził się 4-go października 1741 roku Franciszek Karpiński, któremu naród przyznał tytuł „poety serca", a którego pienia po wiejskich świątyniach i po chatach, lud prosty powtarza. Właściciel więk. posiadł. Wincenty Dobrowolski. *B. R.*

Hołoskowce, *Hołoskowice* (z Gajem), wieś, pow. brodzki, leży w okręgu celno-granicznym, o 9 kil. na południe od Brodów, przestrzeń posiadł. więk. 562, włośc. 1826 mr., w tem 652 mr. łąk; ludności 821, w tem 95 rz. kat. należących do parafii w oddalonej o 6 kil. na połud.-wschód Ponikwie; gr. kat. parafia w miejscu, należąca do dekanatu brodzkiego dyecezyi lwowskiej, liczy z przysiołkiem Głuszyna 850 parafian, szkoła etatowa o 1-nauczycielu, należąca do rady szkolnego okręgu w Brodach, właściciel większej posiadłości Wendorfa spadkobiercy.

Hołoskowski Majdan, ob. *Majdan Hołoskowski.*

Hołoszówka, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. korecka, dusz włośc. 152, ziemi włośc. 544 dzies., ziemi dworskiej 454 dzies. Należała do dóbr koreckich; od ks. Jerzego Lubomirskiego nabyta przez Podleskiego, przeszła na prawach sukcesyi do Rudnickiego i w jego jest obecnie posiadaniu. *L. R.*

Hołoszyńce, wieś, pow. zbaraski, niedaleko Koziar; przestrzeń posiadł. więk. 331, włościańskiej 393, ludności 210, w tem 170 rz. kat., należących do parafii w odległych o 10 kil. Tokach, gr. kat. parafia w Nowemsiole oddalonem o 3·7 kil., tamże sąd pow. notar., i urząd poczt.; właśc. większej posiadłości Bronisław Pokrzywnicki. Koło wsi staw duży i piękny. Ptastwo wodne. Znaczne trzciny i szuwary

Hołotki, wioska, pow. taraszczański, nad bezimienną rzeczką, wpadającą do Roski, o 13 w. odl. od m. Żywotowa; mieszk. 751 wyzn. prawosł., szkółka, cerkiew paraf. zbudowana w 1774 r.; przez wieś przechodzi duża droga z Żywotowa do Piatyhor; ziemi 1682 dzies. wybornego czarnoziemu, należy do Kopczyńskich, zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Tetyjowie. *Kl. Przed.*

Hołotki, ob. *Hołodki.*

Hołoty, ob. *Gołoty.*

Hołowacze, wś, pow. słucki, niedaleko gościńca z Klecka do Cimkowicz, 15 osad.

Hołowaczówka, ob. *Głowaczówka.*

Hołowaniewskie, mko, pow. bałcki nad rz. Taszłykiem, w płn. wsch. części powiatu, o 45 w. od Olwiopola, o 48 od Humania; mk. ma 3000, ziemi włośc. 1942 dzies., dworskiej 2460 dz., kościół paraf. murowany w 1826 r. pod wezw. św. Stanisława (dekanatu bałckiego) przez hr. Potocką na miejscu dawnego drewnianego wybudowanego 1797 r. Parafian 2540 rozrzuconych na bardzo znacznej przestrzeni. Jest tu okrąg adm., poczta z wydawaniem korespondencyi, cerkiew ze 100 dz. ziemi, synagoga, 4 domy modlitw, domów 611, szkoła wiejska, apteka, sklepików 89, rzemieślników 214, fabryka świec, jarmarków 26. Zarząd gminny, do którego należą wsie: Mię-

dzyrzeczka, Szepiłówka, Nowosiołka, Roskoszna, Krasnohorka, Aleksandrówka i Hołowaniewska Jurydyka; w ogóle do gminy tej należy 4340 mk., ziemi dworskiej 11945, włośc. 7986 dzies. H. wzięło swoje nazwisko od pierwszego posiadacza Hołowy (Marczyński). Należało do „pustkowia Humańskiego" darowanego przez Zygmunta III w 1609 r. Walentemu Aleksandrowi Kalinowskiemu, staroście bracławskiemu i generałowi ziem podolskich, które zajmowało w promieniu 30 mil obwodu i tworzyło następne 4 klucze: humański, hołowaniewski, bohopolski i chaszczowacki. Przeszło pół wieku władali nim Kalinowscy, ostatnia z Kalinowskich Helena Morsztynowa.

Hołowaniwka horb, góra w pow. turczańskim, między wsiami Wołcze a Przysłup, 706 m. wysoka. Na płn. stoczystości tej góry wypływa jeden z potoczków zasilających Dniestr (ob.) w jego zaczątku; wody z płd. stoku uchodzą do potoku Litmirz, uchodzącego do Jabłonki (dopływu Stryja). *Lu. Dz.*

Hołowaszewka, st. dr. żel. sumskiej w gub. charkowskiej.

Hołowczanka, także *Hołowiczanka*, znaczny potok górski, powstaje z połączenia się potoków Tucholki (ob. Brynówka) i Wądrówki, w obr. gm. Pławia w pow. stryjskim. Silny ten potok noszący także nazwę Ukiernika, płynie krętym biegiem na płn. wschód, a potem płd. wschód przez wsie Ryków i Hołowiecko, od którego nosi nazwę, doliną zwartą znacznymi wzgórzami lesistymi. Od północy wznoszą się Kiczera (843 m.), Ostry wierch (1026 m.), Jarowiszcze (909 m.) i Putyszcza (832 m.). Od południa zaś mamy czubki Horby (869 m.), Pliszkę (1019 m.), Makówkę (958 m.) i Klewę (1069 m.). Dolny bieg tej rzeki należy do gm. Tuchli. Naprzeciw wsi Tuchli wpada H. do Oporu z lew. brz. Długość biegu od połączenia się potoków 12 kil. Przyjmuje liczne dopływy między nimi z pr. brz. Pszaniczny, Grabowiec, z lew. brz. zaś Kozebiwski potok, Smoczanka, Ukierny i Kamienisty. Wzniesienie zwierciadła wody 633 m. (połączenie się potoków); 596 m. (górny koniec wsi Hołowiecka, młyn); 559 m. (ujście Grabowca); 541 m. (ujście). *Br. G.*

Hołowczyce, wieś i folw., pow. konstantynowski, gm. Hołowczyce, par. Sarnaki. Jest tu szkoła elementarna. W 1827 r. było tu 70 dm., 400 mk., obecnie liczy 85 dm., 574 mk., gruntów dworskich 1067 m., włośc. 1973 m. Podług opisu z r. 1856 dobra rządowe H. i Mierzwica składają się z folwarków: H., Mierzwica i Zabuże; z wsi: H., Horoszki, Borsuki, Mierzwica, Klepaczew i Serpelice. Ogólna rozległość wynosiła m. 16604, w której posiadłość rządowa w folwarkach wynosi m. 2906 i lasu m. 2954 czyli razem m. 5860. Włościanie w wymienionych wyżej wsiach posiadają mórg 10744. Gmina H. liczy 3533 mk., rozl. mórg 17451, graniczy z gm. Chlebczyn, Kornica i Zakanale, sąd gminny okr. II w Horoszkach o 8 w., st. p. Janów Podlaski, urząd gm. we wsi Bonin, od Janowa 12¾ w. W gminie dwie szkoły początkowe. W skład gminy wchodzą: Bonin, Borsuki, Hołowczyce, Horoszki-Wielkie, H.-małe, Klepaczów; Litewniki-nowe, L.-folw., L.-stare, Płosków, Raczki, Sierpielice, Terlików, Wojków, Walim i Zabuże.

Hołowczyce 1.), dobra, pow. wołkowyski, par. łyskowska, miały kaplicę katol. 2.) **II.**, obszerne dobra poleskie w zachodnio-północnej stronie pow. rzeczyckiego; niegdyś własność znanej rodziny Oskierkow, skonfiskowane i oddane jenerałowi Sywersowi, od którego w pierwszej połowie b. stulecia nabyli Horwatowie i dotąd to miejsce jest własnością rodziny Horwatów. Dobra H. wraz z Dudziczami (ob.), mają obszaru przeszło 67000 mr. w glebie lekkiej, posiadającej w podłożu glinę. Łąki w H. są w lasach, wyrabia się tu dużo smoły i spławia się na Niż. Czynność wyrobu smoły dokonywa lud w tym fachu specyalny zwany Rudnikami i Budnikami, pracownicy ci mają niewielkie nadziały gruntów, lecz praca w smolarniach stanowi ich główny zarobek. Gospodarstwo rolne w H. staranne, duża owczarnia, piękne ogrodownictwo; pałac murowany z kilku pamiątkami i dziełami sztuki, posiada kaplicę katolicką. Hołowczyce są miejscowością obfitującą we wszystkie dary poleskiej natury, atoli lasy bardzo zniszczone i bez najmniejszej uwagi na przyszłość eksploatowane, do czego jest pokusą wielkie zapotrzebowanie drzewa na Niż i dogodne spławy rzeką Prypecią. Stan policyjny 3-ci kalenkowicki. 3.) **II.**, wieś i folwark w płn. stronie powiatu mozyrskiego, przy drodze z Komarowicz do Kaszenic i Jewsiejewicz, w głuchej poleskiej miejscowości. Wieś należy do gminy komarowickiej, ma osad włościańskich 42. Folwark, dziedzictwo dawne Jeleńskich wraz z folwarkiem Komarowicze ma obszaru przeszło 2300 mr. w glebie piaszczystej, położony na wzgórzystej śród błot oazie, nad głuchą strugą w rodzaju rzeki, bez ujścia, ginącą w błotach. Stan policyjny 2-gi petrykowski. Okrąg sądowy 2-gi petrykowski.

Hołowczyn, mko nad Wabiczem, wpadającym do Druci, pow. mohilewski, gub. mohil., własność niegdyś ks. Rapałowskich, Hołowczyńskich, potem Słuszków. Hołowczyńscy fundowali tu zbór kalwiński, któren Słuszkowie oddali katolikom na kościół i osadzili przy nim dominikanów. Obecnie kościół i klasztor w zwaliskach; majętność zaś należy do Wojzbunów. Karol XII stoczył tu zwycięzką bitwę z rossyanami w 1708 r. Jeszcze pierwej bo roku 1654 Janusz Radziwiłł zwyciężył tu Rossyan. *F. S.*

Hołowczyńce 1.), mała wioska, pow. latyczowski, parafia kat. Międzybóz, nad rzeką Bohem. Jest tu nadetatowy monaster założony jeszcze 1540 r. W czasie unii zajmowali go bazylianie, a w 1794 r. zajęli prawosławni. Jest tu cudowny obraz św. Onufrego. Odpust obchodzi się 6 sierpnia. Cerkwi jest 2, jedna ogrzewana; św. Mikołaja. Mnichów 17; do monasteru należy do 200 dzies. ziemi. Cesarz Aleksander I zwiedzał ten monaster w 1820 r. 2.) **H.** (z Starym Majdanem), wieś, pow. lityński, par. meżyrowska, należała dawniej do starostwa barskiego i jego losy podzielała. Właściwe starostwo barskie składało się: według inwentarza Orlika z roku 1552, rewizyi z roku 1564, lustracyi z 1607 r., inwentarza Piekarskiego 1613 r. przy oddaniu starostwa Żółkiewskiemu, tudzież z lustracyi 1616 r. i nakoniec gdy ks. Radziwiłł ustępował J. Wyhowskiemu z następujących dóbr: Mańkowce, Słobódka, Sieliszcze, Meżyrów, Bilikowce, Hołowczyńce, Łuka przysiołek, Iwanowce, Karaczyńce Rymowe, Szczodrowa, Susłowce, Popowce, Derażnia miasteczko, Derażnia wieś, Karaczyn Odrowążowy, Łuka, Derażnia Kalińska, Derażnia Wysiołek, Nowosielce, Krutoborodyńce, Pokutyńce, Makarów, Miszczurowce (?) i Jałtuszków miasteczko. Do Barszczyzny liczyło się wprawdzie wiele innych dóbr, uroczyszcz, raz pustoszonych, znowu zasiedlanych z temiż lub innemi nawet nazwiskami, lecz te miały innych posiadaczy, jak to wiadomo z dekretu komisyi warszawskiej na d. 26 stycznia 1788 r. w aktach grodu latyczowskiego oblatowanego. W r. 1659 starostwo to nadane było przez sejm prawem dziedzictwa Janowi Wyhowskiemu wojewodzie kijowskiemu. Syn jego Eustachy sprzedał to dziedzictwo w 1698 r. ks. Jerzemu Dominikowi Lubomirskiemu, lecz że to były czasy zaborów tureckich na Podolu i zawichrzeń krajowych, przeto i posiadanie Lubomirskich także zachwiane zostało, dopiero ks. Jerzy Marcin Lubomirski konstytucyą z r. 1774 uzyskał potwierdzenie praw dziedzictwa i w posiadanie objął, gdzie jest wzmiankowana i wieś H. w spisie, lecz widzimy już w r. 1776 ze starostwa barskiego, klucz meżyrowski składający się z miasteczka Meżyrów, ze wsiami: H., Martynówka, Słobódka, Rów, Hamernia i Bielikowce nabył Józef Potocki krajczy koronny od Mikołaja, Junoszy Piaskowskiego podkomorzego krzemienieckiego, a w r. 1784 tenże J. Potocki sprzedał klucz cały Andrzejowi Orłowskiemu, sędziemu ziemskiemu podolskiemu za 700,000 złp., od którego nabył wieś H. ze starym Majdanem w r. 1791 Andrzej Piegłowski, łowczy ciechanowiecki; żył on do r. 1816, zostawiając dożywocie żonie swej Rozalii z Raciborskich Piegłowskiej, po śmierci której w 1832 r. objęli majątek trzej jej synowie: Ignacy sędzia powiatu lityńskiego, Ludwik i Adam po śmierci braci bezdzietnych. Adam Piegłowski posiadał całą wieś H. w 1879 r. Znajduje się tam kaplica katolicka fundowana przez Andrzeja Piegłowskiego, w której odbywało się parafialne nabożeństwo w tym czasie gdy się budował 1794 r. kościół w Meżyrowie fundacyi Orłowskiego. Adam Piegłowski zrestaurował tę kaplicę w 1878 roku. W księgach metryk koronnych lustracya z r. 1564 pod nr. 12 karta 359 (teraz znajduje się przy 3 departamencie senatu) podaje: „Hołowczyńce, wieś w czterech milach od Baru (dziś liczy się 25 wiorst), jest natenczas w niej kmieci 9, poczesnych, okrom Vatamana, dają pohołowszczyzny, owsa trzecienników po 10, pszenicy po 4 trzecienniki, kur po dwoje, jajec po 20, puszkarewszczyzny po gr. 2, podymnego składają dwa na groszy półpięta, a stacya more aliarum villarum, składają valor etia ut in alliis villis Iwachno, Wasil. Matjecz, Hanko Suhak, Olichwer, Demko, Paloczycz, Juniecz, Sysophan, Wasko, Summa czyni od nich złotych 66 y groszy 9, y denar 13, cum medio. Vataman ten polachowczyzni nie dawa, ani stacij, ani puszkarewszyzny, podymnego. Wieprze, woły, barany dawa jako i drudzy. Lazar, ten na czynszu siedzi dawa złotych 4 i stacyą jako i drudzy, a tak wszystko komputując od niego uczyni złotych 5 y gr. 19 y denar półtora." Actum przy objęciu majątku przez Lubomirskich 1774 r. (Oblata z d. 27 Inni w aktach grodzkich latyczowskich) podaje, że było we wsi gospodarzy poczwórnych 8, potrójnych 22, parowych 36, pojedynków 20 i pieszych 6. Wysiewów dworskich było: żyta korcy 69, pszenicy korcy 20. W r. 1789 Hołowczyńce płaciły podatku do skarbu koronnego 318 zł. 15 groszy. Dziś wieś H. ma 866 mieszk., 186 dom., ziemi włośc. 1277 dzies., dworskiej używalnej 1261. Cerkiew N. P. z 36 dzies. ziemi. Ziemia czarna urodzajna, kamień wapienny. *Maryan Wasiutyński.*

Hołowczyńce, wieś, pow. zaleszczycki, nad rzeką Dupą, o 2 kil. na południe od Toustego, dokąd należy do rzym. i gr. kat. parafii i urzędu pocztowego; przestrzeń posiadł. więk. 1154, włośc. 899 m., w bezleśnej okolicy ale nadzwyczajnie urodzajnej podolskiej glebie, ludność 777; w tem 155 rzym. kat. Właśc. więk. posiadł. Baraniecka Marya i współwłaśc.

Hołowenki, wś, pow. bracławski, nad rz. Zamczykiem, parafia Niemirow, 186 domów, należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, dziś Strogonowa.

Hołowiatyń, duża wś, pow. czerkaski, odl. od wsi Buzukowiec 2 w., a od m. Śmiły 21 wiorst, położona na prawym górzystym brzegu rz. Taśmina, mieszk. 1011 wyz. prawosł.

cerkiew paraf, pounicka zbudowana w 1730 roku (wizyty czyhryńskiego dekanatu), za 1741 r. tak opisana: cerkiew sosnowa słomą pokryta w niej z aparencyi jeżeli co jest „non constat ex quo“ W. O. Michael przy tej cerkwi zostający podczas wizyty generalnej uciekłszy klucz cerkiewny zaniósł, a gromada wizytować cerkwi niedopuściła dla tego o interdict tę cerkiew podaliśmy. Ziemi 986 dzieś. wybornego czarnoziemiu; własność Nejmanów zarząd gminy we wsi Zalewkach, policyjny w m. Śmile. *Kl. Przed.*

Hołowica albo *Hołowiszcza*, niewielka rzeczka, wypływa z niedostępnych bagien na płd. pow. ihumeńskiego, niedaleko wsi poleskiej Starewa, i ubiegłszy 10 wiost w kierunku płd. zachod., poniżej wsi Ruliki, już w pow. słuckim, uchodzi do rz. Wiesiei. Bagniste brzegi H. obfitują w ptastwo wodne. *Al. Jel.*

Hołowicze, wieś w pow. czausowskim, w okolicach Drybina, pamiętna bitwą i zwycięztwem Karola XII. *F. Sur.*

Hołowiczpol, folw. należący do Hubarewicza, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy odl. w 45, Wasiliszek w. 10, mk. wyz. rz. katol. (r. 1866).

Hołowiecko (po rusku Hołowećko) 1.) dolne i górne, wieś w pow. staromiejskim, na granicy pow. staromiejskiego a turczańskiego, 22 kil. na płd.-zach. od Starego Miasta a 6 kil. na zachód od gościńca wiodącego z Starego Miasta do Turki. Na płd. od wsi leżą w pow. turczańskim osady: Dniestrzyk hołowiecki, Rypiany i Gwoździec, w pow. staromiejskim zaś Tysowica na półn.-wsch., Wiciów na półn. a Grążiowa na wsch. Wieś rozłożyła się w dolinie Dniestru na lewym i prawym jego brzegu, tudzież w dolinie Mszańca. Dniestr wchodzi w obręb gminy z Dniestrzyka hołowieckiego i płynie na półn., ale zaraz potem skręca na wschód i płynąc już w tym kierunku przeważnie tworzy kilka zakrętów. Dolina jego wznosi się tutaj 452 m. i 448 m. n. p. m. W obrębie gminy płyną jeszcze dwa ważniejsze dopływy Dniestru od lewego brzegu: Mszaniec i Zołotnowiec, oba od półn.-zach. na płd.-wsch. Z wyjątkiem dolin rozłożonych nad wodami bieżącymi jest cała wieś górzysta. Południowa jej część na prawym brzegu Dniestru wypełnia wzgórze przeważnie lesiste, ze szczytem Tomen (671 m.) na samej wsch. granicy powiatu. W zach. części tego obszaru leży las Dmytryki ze szczytami 647 i 693 m. wysokimi a wznoszącymi się również na samej granicy powiatu południowo-zachodniej. Górzysta ta część opada na półn. ku dolinie Dniestru i w tym kierunku wysyła też swe wody do tej rzeki. W półn. części wsi ciągnie się między Mszańcem a Zołotnowcem pasmo górskie lesiste od doliny Dniestru na półn.-zach. W części płd. dochodzi ono 649 m. a kończy się w części płn. szczytem Dział (pod Wiciowem) 755 m. wysokim. Po nad lewym brzegiem Zołotnowca rozłożył się las Werwiszczyk ze szczytem 688 m. wysokim a oddzielony od wsch. doliną bezimiennego potoku od długiego pasma górskiego Werchorowy, idącego od półn.-zach. ku płd.-wsch. a leżącego na granicy Hołowiecka, Tysowicy. Wedle obliczeń z r. 1869 było domów 311, mk. 1443 (713 m., 730 k.), wedle szematyzmu z r. 1881 jest w H.-górnem mk. 345, zaś w H. dolnem 1125. Własność większa obejmuje lasów 659 mr., włościanie mają roli ornej 2234, łąk i ogr. 194, pastw. 1165, lasów 189 mr. Parafia rz. kat. w Turce. Par. gr. kat. dla H.-górnego w miejscu. Jest tu cerkiew drewniana, założona r. 1742 a posiadająca metryki od r. 1796. Dla H.-niższego jest par. gr. kat. także w miejscu. I tutaj jest cerkiew drewniana założona roku 1500, asekurowana na 2000 złr. a posiadająca metryki od r. 1785. Jest tu także piękna murowana kaplica nad Dniestrem, założona roku 1855, w której odprawia się msza św. Podanie niesie, że cerkiew w Hołowiecku założona była w lesie i że była monasterską, a przez czas jakiś jedyną w tej okolicy tak, że z miasteczka powiatowego obecnie, z Turki, wierni w święta wielkanocne do niej święcić przynosili. W H. jest kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 744 złr. Wieś należała dawniej do dóbr stołowych w krainie gwoździeckiej (ob.), ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. W H. kopią naftę z kilku szybów ale w małej aż dotąd ilości, pokrywającej tylko koszta roboty. 2.) **H.**, wieś w pow. stryjskim, 55 kil. na płd.-zach. od Stryja a 5 kil. na płd. wsch. od stac. pocztowej Koziowa i od gościńca wiodącego ze Stryja przez Skole do Vereczke na Węgrzech. Na płd. od H. leżą osady Ryków i Grabowiec, na wsch. Tuchła, na północ Koziowa, na zach. Orawa. Cały obszar leży w Beskidzie lesistym, w głębokich górach pokrytych bujnemi lasami. Najważniejszą doliną jest dolina Hołowczanki. Potok ten wchodzi tutaj od wsi Ryków pod nazwą potoku Ukiernik od płd.-zach., w obrębie wsi wygina się w łuk wygięty ku półn., przybiera nazwę Hołowczanki i kierunek płd.-wsch. i w tym kierunku płynie do sąsiedniej wsi Tuchla, uchodząc tamże do Oporu. Od prawego i lewego brzegu zasilają Hołowczankę liczne dopływy, z których wymieniamy Smorzankę od lewego brzegu. Na prawym brzegu Hołowczanki wznosi się we wsi najwyżej Pliczka (1019 m.) a na wsch. od niej opada Makówka do 958 m. Ku półn. opada ta część wioski nagle i stromo ku dolinie Hołowczanki, wzniesionej 596 m. n. p. m. w stronie zach. a 559 m. w stronie wsch. Nad lewym brzegiem Hołow-

czanki wznoszą się góry także dość nagle a wzbijając się najwyżej na zachód gdzie szczyt Ostry dochodzi 1026 m., opadają na wsch. ku dolinie Orawy. Na półn.-wschód od Ostrego opada Kiczera do 1000 m., Omucha wznosi się 1068 m., las Pohar zaś opada do 998 m., Jarowiszcze do 909 m., Solagan do 949 m., Jahistów do 886, Putyszcza do 832 a na płd. od niej jeden punkt do 732, drugi do 638 m. ku dolinie Oporu 528 m. wzniesionej. Wedle obliczeń z r. 1869 było w gminie dm. 173, mk. 723 (373 m., 350 k.) a na obszarze dworskim dm. 2, mk. 16. Wedle szematyzmów z roku 1881 jest 889 mk. obrz. gr. kat. a 3 obrz. rzym. kat. Par. rzym. katol. w Skolem, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu skolskiego i ma filie w Rykowie i Grabowcu. We wsi jest cerkiew i szkoła jednoklasowa niezorganizowana. *Lu. Dz.*

Hołowienki, wś, pow. sokołowski, gmina Sabnie, par. Zembrów. W 1827 r. było tu 41 dm., 289 mk.; obecnie liczy 46 dm., 406 mk. Dobra H. do r. 1879 istniały pod tą nazwą, lecz po dopełnionym rozdziale główna nazwa istnieje folw. Wymysły. Nabyty w r. 1873 za rs. 47175. Rozległość wynosi mr. 873, grunta orne i ogrody mr. 432, łąk mr. 113, pastwisk mr. 154, lasu mr. 155, nieużytki i place mr. 19. Bud. mur. 2, drewn. 16, płodozmian 9-polowy. Pod dawną nazwą H. z gruntem mr. 156 rozprzedaną została częściowym nabywcom wsi H. Wieś H. osad 61, posiadają gruntu z tytułem uwłaszczenia mr. 821, za serwituta nadano lasu i pastwisk mr. 96 i z dokupna mr. 156, razem włościanie posiadają mr. 1073.

Hołowin, *Hołobin*, wieś, pow. żytomirski, o 12 kil. od mka Czerniachowa na wschód odległa. Aleksander król 1502 r. nadaje majątek Hołowin z dworzyszczami Panfiłowskie, Jankowickie, Wołkowickie i Pomidołowskie księciu Semenowi Jurjewiczowi z Holszan, staroście łuckiemu. Ten buduje tu zamek, który następnie często jest wspominany. Hołowin, przeszedłszy we władanie książąt Ostrogskich, zaliczony został do ich ordynacyi i stanowił majętność, która dawana była zwykle zasłużonym ojczyźnie w dożywocie, z tém, że sam osobiście i z przyzwoitą przysługą stawać był powinien na każde zapotrzebowanie pułkownika regimentu Ostrogskiego, i z każdej wyprawy dokonanej pokwitowanie brał od niego. Ostatni przywilej wydany był 1715 r. Adamowi Bujnowskiemu. Dziś wś ta słynna oborą rasy styryjskiej, należy do księcia Czartoryskiego, liczy mieszkańców 530 ó. p.

Hołowińczyce, wś pod Mohilowem gub., ma kaplicę katolicką.

Hołowiniszki, wś, pow. rossieński, parafia widuklewska.

Hołowiszcza, ob. *Hołowica.*

Hołowki, mała wioska, pow. radomyski, nad rz. Łumlą, wpadającą do Irszy, o 2 w. odl. od wsi Pirożek, a 10 w. od miasta Malina, mk. 400 wyzn. prawosł., należą do par. Pirożek, ziemi 1719 dz. piaszczystej, miejscami błotnistej, prawie pokrytej lasem, własność ks. Szczerbatowej, zarząd gminny i policyjny w m. Malinie. Jest tu 200 kurhanów (mohyłek), z których siedm prof. Antonowicz rozkopał 1881 r. i znalezione w nich szkielety oraz ozdoby odnosi do Drewlan IX w.

Hołowkówka, duża wieś, pow. czehryński, o 6 w. odl. od m. Medwiedówki, a o 2 w. od wsi Iwkowiec nad rzeką Taśminem, okrążona lasami, w położeniu górzystem; mk. 2307 wyznania prawosł., szkółka, cerkiew paraf. zbudowana w 1775 r.; zasługuje na uwagę młyn, wiatrak położony za wsią; należy do Fundukleja. *Kl. Przed.*

Hołowle, wś, pow. ostrogski, na drodze z Ostroga do Żytomierza, od Ostroga ku wschod. o 19 w. położona, między lasami, pokład gruntu czarnoziem; z lasu Kurasz wychodzi niewielka rzeczka Chotyczyn, oddzielająca wieś Hołowle od przysiołka Chotyczyn; rzeczka formuje obok dworu dziedzica staw, na którym jest młyn; grunt od zachodu nizki i błotnisty a od płd.-wschodu i północy wyższy, lecz ziemia urodzajna. Jest tu cerkiew parafialna i szkółka wiejska. W dziale między Januszem i Aleksandrem ks. Ostrogskiemi w 1602 roku ta wieś, nazwana „Hołobel", należała do klucza annopolskiego dziedzictwa ks. Jabłonowskich, lecz w 1802 r. przeszła na własność obywatela Erazma Frankowskiego, który wymurował elegancki dom z ogrodem angielskim nad stawem; był on marszałkiem pow. ostrogskiego. Tu była stacya pocztowa, dziś jest porządna austerya, cerkiew parafialna, przy której dom parocha. Domki wiejskie w nowym guście i porządnie pobudowane, lud wiejski zamożny, pozaprowadzał sady owocowe. Po zbudowaniu drogi bitej brzesko-kijowskiej, stacya pocztowa przeniesiona ztąd na szosę do Samostrzał w 1858 r. a tutejsza droga pocztowa została zamieniona na wojenną. *Z. Róż.*

Hołownia 1.), zaśc. pryw, pow. wilejski, o 37 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Wilna do Mińska, 1 dom, 11 mk. żydów, własność Świętorzeckiego (1866). 2.) **H.**, wieś pryw., pow. dziśieński, o 33 i pół w. od Dziśny, 1 okr. adm., 10 dm., 9 mk. (1868). 3.) **H.**, folw. szlachecki, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy odległa w. 52, od Ejszyszek w. 37, mk. 13 wyzn. rzym. kat. (1866).

Hołownia, potok górski, wypływa w obr. Łużka górnego, w pow. staromiejskim, z pod południ. stoku góry Hołowni (668 m.), którą

opływa od płd. i płd. wsch. Płynie zrazu na wschód, potem płn. wsch. i wpada do Dniestru z lew. brz. po niespełna 4 kil. biegu. *Br. G.*

Hołownia, lesista góra, 668 m. wysoka, w pow. staromiejskim, na płd. zachód od Busowisk, na lew. brzegu Dniestru. Na płn. wsch. opada ona ku dolinie Dniestru, 383 m. wzniesionej, na płd. ku potokowi Hołowni, uchodzącemu do Dniestru, na płn. ku debrze innego potoku, również dopływu Dniestru a na zach. łączy się z innymi lesistymi górami, jako to: Duben (640 m.) i Oleny (659 m.). *Lu. Dz.*

Hołownica, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. korecka, włościan dusz 329, ziemi włośc. 1236 dzies. Należała niegdyś do Korca, przez zamążpójście jednej z 5 córek ks. Józefa Czartoryskiego, Teresy, za Henryka Lubomirskiego przeszła na syna jego ks. Jerzego, od którego Hołownicę z innemi wioskami i przestrzenią ziemi 2352 dz. nabył Załęski, w rodzie którego i dziś się znajduje. H. odległa od m. Korca o wiorst 2, leży prawie przy samej brzesko-kijowskiej szosie, posiada ładną rezydencyą dziedziców i ogród ze stuletniemi drzewami.

Hołownicze, wieś włośc., pow. lidzki, 2 okr. adm., przy drodze wołkowyskiej, o 51 w. od Lidy, 13 dm., 124 mk. (1866).

Hołowno, wś, pow. włodawski, gm. i par. Opole. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej, par. unicka, już r. 1700 istniała; i szkoła elementarna. W 1827 r. było tu 74 dm., 457 mk., obecnie liczy 89 dm., 660 mk. i 2337 mr. ziemi. H. należało do dóbr opolskich. Dobra H. lub Antopol składają się z folwarków: Antopol, Feliksów, Kaniuki, przyległości łąki Sierak i wsi H. Antopolskie. Rozl. wynosi m. 2893; folw. Antopol grunta orne i ogrody m. 566, łąk m. 484, pastw. m. 32, lasu m. 598, nieużytki i place m. 34, razem m. 1713, bud. mur. 3, drew. 26, płodozmian 5-polowy; folw. Feliksów grunta orne i ogrody m. 119, łąk m. 186, past. m. 55, lasu m. 76, nieużytki i place m. 13, razem m. 449, bud. mur. 1, drewn. 4, płodozmian 5-polowy; folw. Kaniuki grunta orne i ogrody m. 223, łąk m. 202, nieużytki i place m. 13, razem m. 438, bud. mur. 3, drew. 4, płodozmian 5-polowy; nadto w gruntach z pustek m. 121, łąk m. 169, nieużytki i place m. 2, razem m. 292. Wiatrak i pokłady torfu. Wieś H. Antopolskie osad 93, m. 1879.

Hołowno, wieś w pow. włodzimierskim, u źródeł Prypeci.

Hołoworusawa, duża wieś, pow. jampolski nad rzeką Rusawą, parafia Tomaszpol, 641 mieszk., 665 i pół dzies. ziemi włośc., 972 dz. dworskiej; 114 domów. Cerkiew, do której należy 70 dz. ziemi. Należy do Dzieduszyckich. Por. *Rusawa.* *Dr. M.*

Hołowsk, dobra, pow. dzisieński, własność Platerów, dziś hr. Feliksa, liczyły dusz 553.

Hołowska (al. Hołowsko) z *Kręciałą* (al. Krentulą), *Wuwką* i *Żubrzycą*, wieś w pow. turczańskim. H. leży 14 kil. na wschód od Turki, Kręciała 3 kil. na wschód a Żubrzyca 7 kil. na płd. od H. Cały ten obszar sąsiaduje na wschód z pow. drohobyckim, a mianowicie z Majdanem, na płn. od niego leży wieś Kondratów, na zachód Jasionka steciowa i Radycz, a na płd. Bachnowate. Położenie górzyste, góry pokryte gęstymi lasami. Na płd. od Żubrzycy nastaje potok Rybnik Zubrzyca. Tworzą go wody płynące z lasu Jaworzystego, tudzież z gór: Prypir (1068 m.), Minczoł zubrzycki (1108 m.), Kropiwniczek (1144 m.), Mała Szebela (1170 m.), Medwedie (1069 m.) i Rosohaczka (1044 m.). W płn. wsch. biegu swoim płynie on przez Zubrzycę i Kręciałę, a następnie opuszcza granice powiatu, wchodzi do powiatu drohobyckiego i w Rybniku wpada do Stryja. Od prawego brzegu zasilają go jeszcze wody płynące z lasu Capów (szczyt 1108 m.) i z Lipowatego (941 m.), od brzegu lewego zaś potok Czornoszów, zbierający wody z lasu Łabyciówka, rozłożonego na prawym, i z lasu Czeregna (szczyt 1087 m.) rozłożonego na lewym jego brzegu; mały potok płynący z lasu Czerteż (szczyt 886 m.), potok Chodorowiec płynący z góry Szymoniec (1132 m.) a zasilony od lew. brz. dopływami z góry Lisowej (987 m.), nakoniec potok płynący przez wieś Hołowska a zabierający dopływy z gór okalających tę wieś, jako to: Kiczera (922), Bachna (1060), od płd zach. a Poher lahowa, Wieża (1028) i Kruhła (867 m.) od płn. wsch. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 87, mk. 543 (288 męż., 255 kob.); wedle szematyzmu z r. 1881 jest w H. z Kręciałą i Wuwką mk. 376, w Zubrzycy 156 a 6 izraelitów. Ludność wiejska należy do górskiego rodu Bojków. Własność większa obejmuje roli ornej 44, łąk i ogr. 113, pastw. 27, lasu 9397 mr.; włościanie mają roli ornej 488, łąk i ogr. 748, pastw. 229, lasu 69 mr. St. pocztowa w Turce. Par. gr. kat. jest w miejscu, należy do dekanatu starosamborskiego. W H. jest cerkiew pod wezw. św. Mikołaja a w Ż. pod wezwaniem św. Michała. We wsi ruda żelazna, ślady nafty. Dawniej należała H. do dzierżawy Dołhe w Ziemi Przemyskiej, była królewszczyzną z kwartą 1534 złp. Właścicielem więk. posiadłości jest obecnie Tow. dla płodów leśn. w Wiedniu.

Hołowszczyca, mko na trakcie z Połocka do Siebieża, nad Niszczą, gub. witebska.

Hołowy, wś, pow. kossowski, w głębokich górach karpackich nie jest to osada lecz pojedyńcze zagrody rozsypane po górach śród jarów i lasów nad potokami, o 10.3 kil. na południowy zachód od urzędu pocztowego w Uścierykach a o 5 kil. na północny zachód od gr. kat par. w Tereskul; wszystkie tutejsze poto-

ki są dopływami Czeremoszu, płynącego przez Uście ryki. Przestrzeń posiadł. większej 1144 m. lasu, włość. 5015 m. a mianowicie 300 m. roli 2200 łąk, 1683 pastw., 831 lasu, ludność 1101. Włość ta należy do dóbr rządowych.

Hołozubińce, wś, pow uszycki, nad rz. Studenicą, gmina Rachnówka, paraf. Dunajowce, ma kaplicę katolicką filialną na cmentarzu. Cerkiew murowana pod wezwaniem ś. Mikołaja, do której należy parafian 1535 i ziemi 41 dz. Ziemi dworskiej 1396 dz.; do majątku tego należą wsie: Iwankowce, Sosnówka, Czeńków, folwark Melania i Bohdanówka, młyn. Należała do klucza dunajowieckiego Krasińskich, dziś własność sukcessorów Wiktora Skibniewskiego. W Vol. legum pod r. 1665 znajduje my pozwolenie Jana Kazimierza dane wojewodzie kijow. Michałowi Stanisławskiemu, aby ten dobra swe dziedziczne Hołozubińce i Rzeczyńce obrócił na prowizye na szpital dla żołnierzy pokaleczonych w usługach Rzpospolitej, ale zdaje się że nie przyszedł on do skutku. *Dr. M.*

Hołta, wś, pow. olwiopolski, nad brzegiem Bohu, naprzeciw miasta Olwiopola, a w bliskości Bohopola już w powiecie Bałckim. Wszystkie te trzy miejscowości są od siebie odległe o jakie 50 sążni. Wieś H. jest najbardziej zaludniona i ruchliwa. Posiada 600 domów i około 4,500 mieszkańców. W niej znajduje się stacya kolei żelaznej odeskiej, nazywa się jednak nie H. lecz Olwiopolem. Przy stacyi znajduje się wielki warsztat i szkoła techniczna z czterema klasami a stu uczniami Jest też tam szkoła ludowa i pensya prywatna. Z zakładów przemysłowych ma H. dwa browary, z których jeden, należący do spółki, ma rocznego obrotu 200,000 rubli; jest też fabryka żelaza i dwie wód mineralnych. Zakład rymarski Ungern-Sternberga, mający także 200,000 rubli obrotu na rok, wszystkie swe interesa załatwia w H., chociaż leży na brzegu olwiopolskim. Latem przyjeżdza tu sporo gości do kąpieli. Zarząd wsi ma róznych dochodów około 5,000 rs. Jest to dochód sporego miasta powiatowego, a tymczasem H. nie jest wcale miastem, nie jest nawet osadą. Dla czego nosi tytuł miasta Olwiopol, leżący śród jarów, mający tylko 300 domów i 2,000 ludności? Miasteczko Bohopol ma przynajmniej 4,000 mieszkańców, przeważnie żydów; ma też porządne sklepy, szkołę ludową i sędziego pokoju, a więc także słuszniej może być miastem niż uprzywilejowany Olwiopol. Powstanie tych osad jednej przy drugiej objaśnia się tem, że tam była linia graniczna: Olwiopol należał do Rossyi, a Hołta do Turcyi.

Hołtna, niem. *Altnow*, wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. kalawskim.

Hołtowice, ob. *Hołdowice*.

Hołtwa, *Oltwa*, ob. tom. I, p. 807.

Hołub, ob. *Hołubie*.

Hołubecze, wś, pow. olhopolski, obok stacyi kolei odesko-kijowskiej Krzyżopol, gm. Ternawa, 700 dusz męz., ziemi włośc. 779 dz., ziemi dworskiej używalnej 529 dz. i we wsi Zieleniance tegoż właściciela Alfonsa Wejdlicha 250 dz. Dawniej należała do Hołodeckiego i Korczewskiego. Cerkiew ś. Mikołaja, mająca 59 dz. ziemi. Druga połowa tejże wsi pod nazwiskiem Nowosiołki należy do Rubczyńskiego, dawniej Pułaskich. Na gruntach jej o 1 i pół wiorsty leży stacya Krzyżopol.

Hołubica (z Żarkowem), wś, pow. brodzki, nad Seretem a właściwie na północno-zachodniej stronie pieniackiego stawu, o 5 kil. w tym samym kierunku od rzymsko kat. paraf. i urzęd. poczt. w Pieniakach. Przestrzeni posiadłości większej 1349 w tem 1189 morgów lasu; włośc. 1428 mr. Ludność 1099 w tem 111 rz. kat obrząd. Gr. kat. paraf. w miejscu należąca do dekanatu załozieckiego, dyecezyi lwowskiej liczy 865 parafian, szkoła filjalna o 1 nauczycielu. Właściciel większej posiadł. Włodzimierz hr. Dzieduszycki. Wieś ta należała w 1687 roku do króla Jana III Sobieskiego, który cerkiew tutejszą z dworzyskiem parochialnem nadał bazyliauom podhoreckim, aktem fundacyi d. Złoczów 15 października 1687. Jakób Ludwik Sobieski królewicz, na Złoczowie dziedziczny pan, potwierdza i rozszerza tę fundacyą dokumentem wydanym w Olawie dnia 5 Sierpnia 1724 (znajdującym się w kięgach hypotecznych czyli tabularnych galicyjskich we Lwowie).

Hołubicka Dacza, cztery niewielkie folwarki w pow. borysowskim, dziedzictwo Bujnickich; jeden ma obszaru 375 morg., drugi tyleż, trzeci 543 morg., czwarty 264 morg.

Hołubickiele, dobra, pow. wiłkomierski. 1) r. 1788 własność Mikulicza, w zastawie Dominika Jałowieckiego. 2) r. 1788 własność Ferdynanda Radeckiego Mikulicza.

Hołubicze, mko, pow. dziśnieński, w 1 okr. policyjnym, o 215 w. od Wilna, o 60 w. od Dzisny, 116 mk., własność Andrzeja Siekierzyna. Obok znajdowała się st. p. Zaborze.

Hołubiczek, las w pow. drohobyckim, na zachód od Delawy, przy gościńcu drohobycko-stryjskim. *Lu. Dz.*

Hołubiczka, las w pow. drohobyckim, na zachód od Koenigsau, na prawym brz. Letnianki. Szczyt 309 m. npm. *Lu. Dz.*

Hołubie, wś, nad rz. Bugiem, pow. tomaszowski, gm. Dołhobyczów, par. Kryłów, o 4 mile od Hrubieszowa, o 8 od Tomaszowa, o milę od Dołhobyczowa, ma 90 dm., 535 mk., w tem 28 r. l.; 994 m. roli ornej, 100 m. lasu, gleba w części gliniasta. Cerkiew wystawiona z drzewa 1776 r. przez ks. Leona Orskiego

wtedy już odwieczna. Szkółka. Dwór z ogrodem w pięknem położeniu. Dobra H. z folw. Pasieczne mają 1228 m. roli ornej, 480 m. lasu. Własność niegdyś marsz. Jeżewskiego, dziś żonatego z Jeżewską Eustachego Swieżawskiego. R. 1827 H. miało 82 dm., 570 mk.

Hołubiec, ob. *Hłuboczek*.

Hołubiewicze (z rudniami Wielką Osieczną i Małą Osieczną, i futorami: Perebytkow i Bohdanowka), dobra, pow. owrucki, własność Mikołaja Koleczyckiego, 5150 dzies. rozl.

Hołubin, wieś, powiat nowogradwołyński, gmina romanowska, dusz 29, ziemi włośc 60 dzies. Należy do dóbr romanowskich, pierwej Ilińskich, obecnie Steckich. *L. R.*

Hołubka, rz., ob. tom I, str. 931.

Hołubla, wś, pow. siedlecki, gm. Krześlin, par. Paprotna. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej, b. par. unicka, którą erygował r. 1545 ks. Bogdan Sapieha. W 1827 r. było tu 48 dm. i 325 mk.; obecnie liczy 46 dm., 351 mk. Dobra H. składają się z folw. Hołubla, Paprotna kościelna, attynencyi Paprotna Podawce i wsi H.; podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi mr. 2256, grunta orne i ogrody mr. 888, łąk mr. 93, pastwisk mr. 53, lasu mr. 1065, nieużytki i place mr. 67 Wieś H. osad 31, z gruntem mr. 614. Dobra te w r. 1844 oddzielone od dóbr Mordy.

Hołubne, wś, pow. rówieński, okrąg policyjny trzeci, włość pieczałowska, w zupełnie leśnej pozycyi, lasy w $^2/_3$ czarne, w $^1/_3$ sosnowe; są i błota nieużyteczne. Osada bardzo stara, należy do rzymsko-katolickiej parafii kazimirzeckiej, do prawosławnej jabłoneckiej, przerobionej z unickiej zapewne około 1813 roku. Dokument z 1595 r. po białorusku pisany zaczynający się od słów „ja Iwan na Hulewiczewie Hulewicz podkomorzy łucki, zichaw na hrunt sela Holubnoho", świadczy, że Hołubno już wtedy wraz z kluczem jabłoneckim, jak dziś pieczałowskim, należało do Radziwiłłów ordynatów i do ordynacyi ołyckiej. Tenże dokument wspomina, że gdy tenże Hulewicz zjechał do H. w onym roku tak dla prowadzenia linii granicznej, jako też dla wyśledzenia zabójstwa popełnionego przez Daniłłowiczowskich wsi Mokwina strażników na leśniczym Radziwiłowskim we wsi H. w uroczysku Perebih Bobrowiny, wtedy założył był jurysdykcyą swoją w radziwiłłowskim hołubeńskim folwarku, położonym nad moczarami śród okopów t. j. wałów, a gdy pytał się ludzi najstarszych kiedy i przez kogo sypane, na to odebrał odpowiedź, że nie tylko oni ale ich ojcowie nie pamiętali i im nie wspominali o czasie usypania. Istotnie wały te od bardzo dawna egzystują. Ciekawy jest fakt, że do tej pory trzy rodziny włościan w H. egzystują, których protoplaści są w dokumencie jako świadkowie wspomnieni. Hołubne leży na drodze idącej z Tuczyna do Berecznego, od mka Tuczyna wiorst 25, od Berecznego miasteczka wiorst 12. H. posiada wiele błot rudnych, z których dawniej, gdy rudnia w tch stronach egzystowała, wykopywały się wielkie ilości rudy. Hołubeńskiej ziemi mr. 7500, z tego dworskiej 6232, włośc. 1101, cerkiewnej 66; ornej i sianożętnej dworskiej 777, włość. ornej i sianożętnej 611, cerkiewnej ornej i sianożętnej 40 mr. Chat włośc. 48. Na ziemi dworskiej kolonistów polaków katolików chat 5, niemiecka chata 1. Ziemia w $^2/_3$ czarnoziem, $^1/_3$ trochę piaszczysta, pomięszana z szarą glinką. O wsi H. pisze T. J. Stecki: „Nazwisko tej wsi czysto-leśnej powstać mogło od wyrazu Hołubka, który w języku tlisów czyli orylów miejscowych oznacza drąg z krukiem, którym wicie w czasie kręcenia około chlubownicy obwijają. Kraszewski ma jakichś kniaziów Hołubów na Wołyniu, od których późniejsi Hołubscy powstać mieli i o nich drukował przed laty fantastyczno-heraldyczny obrazek. Kto wie, może to tych kniaziów dawna, gniazdowa siedziba. To pewna, że H. jest niezmiernie starożytną osadą, starożytniejszą od domniemanych kniaziów Hołubów, starożytniejszą od akt, które o jej założeniu świadczą — osadą przedhistoryczną, przedchrześciańską. Są na to dowody, jest tu przedhistoryczne hordyszcze, okop, na którym dwór dzisiejszy stoi, a w pobliżu którego znajdują się w ziemi szczątki z epoki kamiennej, misternie wyrobione strzały, toporki i t. p. zabytki z krzemienia. Z czasem znikła z powierzchni ziemi ta ludzka siedziba i w wiele wieków później, nową dopiero na jej miejscu osadę, dzisiejsze H. założono. Z papierów widać, że założycielem wsi tej na gruntach jabłońskich, był przy końcu XVI wieku Stanisław Radziwiłł, pan na Ołyce i Nieswieżu, znany pod przydomkiem Pobożnego, marszałek W. Ks. Lit., ojciec Albrychta. Kiedy książę włość tę zakładał, był tylko jej zastawnikiem, włość należała do Sanguszków. W aktach podkomorskich z 1631 roku, takie kilkakrotnie spotykamy wyrażenie: „Seło H. od kilkudeset let na hruntie kniażat Jabłonowskich jest osażeno." A więc jest dowód i pewność o czasie założenia. Dwór wystawiono wówczas nad sadzawką, ze źródeł tworzącą się, która w owych czasach musiała być granicą między majętnością Radziwiłłów Jabłońską, a książąt Koreckich Mokwinem. Pobożny Stanisław, osadzając swych włościan na nowym gruncie, zapewne i cerkiew zaraz im zbudować musiał, bo już w początkach XVII wieku jest takowa w H., pod wezwaniem św. Trójcy, taż sama w 1753 roku odnowioną została. Po śmierci Stanisława, syn jego Al-

brycht został dziedzicem H., że zaś w czasie jego podróży po obcych krajach, jak sam powiada, sąsiedzi wiele mu gruntów pozabierali, przyzwał więc książę sąd podkomorski i dnia 20 listopada 1631 roku uczynił objazd tej majętności, posypał kopce i ostatecznie spory graniczne pokończył. W r. 1810 Kurdwanowski kupił H. od Dominika Radziwiłła, wraz z całą fortuną jabłońską, a już po jego śmierci pani generałowa dymitowała tę wioskę w r. 1822 mężowi wnuczki swojej Adamowi Żyłłokowi. Tym sposobem wieś ta ocalała przy sprzedaży reszty majętności i dotąd należy do synów Adama Żyłłoka."

Hołubów-staw, mała wioska, pow. radomyski, nad rz. Woźnią, wpadającą do Irszy, o 10 w. odl. od m. Malina; mk. 51 wyznania prawosławnego, należą do gminy i par. Worzówki, zarząd zaś policyjny w m. Malinie, położenie wioski lesiste śród bagien; mieszkańcy trudnią się przeważnie leśnym przemysłem, własność Beliny. *Kl. Przed.*

Hołubowiec, wś, pow. hrubieszowski, gm. Hrubieszów, par. Horodło.

Hołubówka 1.) wś, pow. mohylowski, gm. Tereszki, par. Bar., 300 mk., 222 dz. ziemi włośc., 350 dworskiej. Ziemia glinkowata. Należy do Majewskich. 2.) **H.**, duża wieś, powiat berdyczowski, nad rzeką Rastawicą, o 5 w. odl. od m. Różyna i w takiej że odległości od wsi Derhanówki, mk. 1153 praw. i 319 katol. (dawniej jednodworców); cerkiew parafialna i szkółka; ziemi 2164 dzies. pierwszorzędnego czarnoziemu; wioska położona na równinie, ze wschodu i z północy okolona dużym lasem; zasługują na uwagę na polu w kierunku Derhanówki dwie wielkie mogiły, a także starożytne cmentarzysko i ślady jakiejś osady; wyorują tu często kawałki żelaznych narzędzi i skorupki fajansu; podług miejscowej legendy mieli tu niegdyś mieszkać Tatarzy. W 1730 r. wioska ta należała do Władysława Głuchowskiego, cześnika wieluńskiego, później do Jana Klemensa Branickiego, córka którego Marya księżna Radziwiłłówna darowała Hołubówkę razem z innemi wsiami Janowi Potockiemu w 1816 r. Potocki sprzedał Hołubówkę chorążemu Ludwikowi Mazarakiemu, do potomków którego i obecnie należy.

Hołubowo, dobra, pow. dzisieński, własność Józefa Żurakowskiego, 249 dzies. ziemi. R. 1811 miały dusz 50. *A. K. Ł.*

Hołuby 1.) wś włośc. nad rz. Hołub, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 61 w. od Lidy, 29 dm., 231 mk. (1866). 2.) **H.**, niewielki folw. w pow. borysowskim, blisko stacyi Bojary drogi żelaznej mosk.-brzeskiej, w miejscowości poleskiej, gdzie rz. Bołotnica ma swoje źródła 3.) **H.**, to samo co *Hołoby*, st. dr. żel. brzesko-kijow. 4.) **H.**, wś, nad rz. Fejmanką, w gub. witebskiej.

Hołuczków, wś w pow. sanockim, w okolicy górzystej, 613 m. n. p. morza, pod 49°45' geogr. długości a 40°35' geogr. szerokości, należy do parafii gr. kat. w Tyrawie dolnej a rzym. kat. w Tyrawie wołoskiej. Z mieszkańców należy do gr. kat. wyznania 340 a do rzym. kat. 53. Większa posiadł. (hr. Włodz. Dzieduszycki) wynosi 283 mr. roli, 24 mr. ogr. i łąk, 30 mr. pastw. i 481 mr. lasu; mniejsza posiadł. 333 mr. roli, 51 mr. łąk i ogr., 64 mr. pastw. i 5 m. lasu. *Mac.*

Hołudryńce, ob. *Wołudryńce.*

Hołudza, wś, pow. stopnicki, gm. Olganów, par. Chotel czerwony. Piękna wieś, gleba pszenna, piękne sady, liczne stawy i sadzawki; pokłady gipsu krystalicznego. W 1827 r. było tu 19 dm. i 175 mk. W XV w. należała do Dersława Zborzeńskiego (Dług. I, 420); druga Hołudza (par. Irządze), stanowiła własność klasztoru miechowskiego (Dług. III 325). Są w H. dziwnej budowy figury kamienne z daszkami, na jednej wyryty rok 1311. Folw. H. z wsią tejże nazwy, od Stopnicy w. 12, od Buska w. 4. Rozl. wynosi mr. 577, grunta orne i ogrody mr. 465, łąk mr. 43, pastwisk mr. 1, wody mr. 6, lasu mr. 31, nieużytki i place mr. 31. Budowli murow. 9, drewn. 12, młyn wodny i pokłady gipsu. Wieś H. osad 27, z gruntem mr. 139.

Hołudza, ob. *Żebrówka,* rzeka.

Hołuzy, niewielka wś poleska w powiecie słuckim, śród niedostępnych moczarów, nad rz. Łanią z lewej strony, przy małej drożynie z Ostrawczyc do Burdziejek; 8 osad.

Hołuzya, wś, pow. łucki na Wołyniu. W XVIII w. dziedzictwo Konopackich. Jest tu kaplica katol. parafii Włodzimierz.

Hołuźno, wś i folw., pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec. W 1827 r. było tu 20 dm. i 111 mk. Folw. H. od Grabowca w. 4, od Wojsławic w. 5. Rozl. wynosi mr. 344, grunta orne i ogrody mr. 291, łąk mr. 7, past. mr. 3, lasu mr. 33, nieużytki i place mr. 10 płodozmian 10 polowy. Budowli drewn. 9' Folwark ten w r. 1868 oddzielony od dóbr' Białowody.

Hołybicka dacza, dwa folwarki w pow. borysowskim, każdy przeszło po 620 mr. mający, dziedzictwo Suszyńskich.

Hołycia, góra w pow. stryjskim, na płn.-zachód od Tarnawki, 937 mr. wysoka.

Hołyń, wś, pow. doliniański, 18 kil. na półn.-wschód od Doliny, nad Siwką i na płd. od niej aż do doliny Czeczwy. W zach. stronie wsi wznosi się punkt jeden 325 m., we wsch. 334 m. n. p. m. Na półn. od wsi leży wzgórze Złota gruszka (335 m.), na półn.-zachód las Dubrawka, na zachód las Posioz (243

m.). Siwka płynie przez półn. część wsi od zachodu na wschód.; Czeczwa płynąca na płd. od wsi w tym samym co i Siwka kierunku, dzieli się tutaj na ramiona obejmujące wyspy a ostatnie płn. z tych ramion płynie przez płd. część wsi. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 227, mk. 1196 (571 m. 625 k.) w gminie, a na obszarze dworskim dm. 29, mk 196. Własność większa ma roli ornej 402, łąk i ogr. 999, pastw. 25 mr. Włościanie mają roli ornej 1078, łąk i ogrodów 983, patwisk 64 morgów. Parafia grecko katolicka w miejscu We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa jednoklasowa. Przez środek wsi idzie gościniec wiodący z Doliny do Kałusza i kolej Albrechta, mająca tutaj swój przystanek między Krechowicami a Kałuszem, o 133 kilom. od Lwowa. *Lu. Dz.*

Hołynka, wieś i folw., pow. augustowski, gm Hołynka, par. Teolin. Leży na drodze z Lipska do Sopoćkiń, o 62 w. od Suwałk a o 47 w. od Augustowa. W 1827 r. było tu 57 dm., 367 mk., obecnie liczy 72 dm. i 898 mk. Istniała tu cerkiew par. unicka, erygowana roku 1714 przez Chreptowiczów. Gmina H. liczy 4280 mk., rozległości 15695 mr., sąd gm. okr. III i st. poczt. osada Sopoćkinie o 8 w. Młynów 2, wiatrak 1, smolarni 2, gorzelnie 3, cegielnia, tartak i folusz, szkół początkowych 2. W skład gm. wchodzą: Andzin, Bartniki, Bojary, Bubcin, Dolinczany, Dorguń, Ginowicze, Hołynka wieś i folw., Kopczany, Komisarowo, Kulikowszczyzna, Kułakowszczyzna, Lichosielce, Lipszczany wś i folw., Markowce, Perstuń wś i folw., Prolejki wś i folw., Puciatowszczyzna, Racicze, Rakowice, Zofijewo, Słomkowszczyzna, Straż-Wygoda, Witkowszczyzna i Wnuczkowszczyzna. Dobra H. składają się z folwarku H., Rubcowo, awulsu Bubcin, attynencyi las borek i wsi: H., Bortniki, Kopczany, Bubcin i Rubcowo. Rozl. wynosi m. 3346; folw. Rubcowo grunta orne i ogrody m. 171, łąk m. 71, pastw. m. 12, lasu m. 1084, nieużytki i place m. 10, razem m. 1348, bud. drew. 5; folw. H. z awulsem Bubcin grunta orne i ogrody m. 859, łąk m. 616, pastw. m. 23, lasu m. 241, nieużytki i place m. 52, razem m. 1792, bud. mur. 11, drew. 19, płodozmian 4-polowy; attynencya las Borek, lasu m. 200, nieużytki i place m. 2; w osadach karczemnych m. 4, razem m. 206. Gorzelnia, tartak, folusz, młyn wodny, pokłady torfu, kamienia wapiennego i rudy żelaznej. Wś H. osad 66, z gruntem m. 41; wieś Bortniki osad 39, z gruntem m. 976; wś Kopczany osad 37, z gruntem m. 875; wś Bubcin osad 3, z gruntem m. 4; wś Rubcowo osad 8, z gruntem m. 6.

Hołynka 1.), zaśc. pryw. nad rz. t. n., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 19 w. od Lidy, 13 mk., młyn wodny i karczma przy drodze z Żyrmun do Ejszyszek (1866). 2.) **H.**, wieś rząd. nad rz. Rudzicą, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 56 w. od Lidy, 10 dm., 100 mk. (1866). 3.) **H.**, wś włośc. nad Niemnem, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 55 w. od Lidy, 10 dom., 100 mieszk. (1866). 4.) **H.**, zaśc. szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 24 w. od Trok, 2 domy, 26 mk. katol. (1867). 5.) **H.**, wś, niegdyś mko, pow. grodzieński, 2 okr. adm., o 62 w. od Grodna, o 16 w. od Krynek, ma zarząd gminy wiejskiej. Leży nad Świsłoczą. Gmina H. ma 2613 dusz. 6.) **H.**, mko, pow. słonimski, o 21 w. od Słonima, nad Łukowicą, między Dereczynem a Słonimem, miało 1 stycz. 1878 r. 923 mk., w tem 525 izr. 7.) **H.**, wś i dobra w południowo-zachodniej stronie pow. słuckiego, nad rz. Naczą z lewego jej brzegu, o 3 mile od miasteczka Klecka, na pograniczu Polesia, w pięknej, żyznej i obfitującej w łąki miejscowości położona. Jestto dawne dziedzictwo Wendorfów, opisane w ciekawych pamiętnikach Ewy Felińskiej z domu Wendorfówny. Piękne wspomnienie o H. i o okolicach znajdujemy w I tomie wzmiankowanych Pamiętników. Tu się wychowywała w domu stryja Jana autorka i wyniesione ztąd święte wrażenia przekazała w opisie potomności. Postać czcigodnej matrony z Malczewskich Wendorfowej tak pięknie przez pokrewną autorkę odmalowana, nazawsze zostanie pamiętną dla H. Do dziś dnia H. zostaje w ręku Wendorfów, a pomimo podziałów familijnych dobra posiadają około 1800 mr. w glebie piaszczystej, ale urodzajnej z powodu łąk obfitych. Niegdyś była tu fabryka płócien, teraz jest gorzelnia, młyn i kaplica katol. 8.) **H.**, stacya pocztowa w pow. bobrujskim, na małym trakcie nadberezyńskim, pomiędzy Bobrujskiem a miasteczkiem Świsłoczą, na wpół drogi, nad Berezyną. 9.) **H.**, wś w pow. ihumeńskim, nad jez. z którego Olsa wypływa.

Hołynki, st. dr. żel. orłowsko-witebskiej, na przestrzeni Witebsk-Smoleńsk, między Rudnią a Kuprynem, o 86 w. od Witebska, w gub. smoleńskiej.

Hołysza, rz., ob. *Drybin.*

Hołysze, ob. *Chałaimgródek.*

Hołyszki, mały folw. w pow. ihumeńskim, o 6 wiorst na płn. od Błonia.

Hoły wierch 1.), szczyt w Tatrach liptowskich, na południe od głównego grzbietu Tatr, zwłaszcza grupy Rohaczów. W tymże grzbiecie wznosi się szczyt Płaczliwy (Płaczliwo, 2126 m. szt. gen.); od niego ciągnie się na południe ku Wielkiemu Wierchowi (2184 m. szt. gen.), grzbiet 300 m. długi, jako ściana zachodnia doliny Jamnickiej. Tutaj rozdwaja się ten grzbiet na wschodnie ramię z szczytem Gładkim (1949 m. szt. gen.) i zachodnie, tworzące granicę gmin św. Andrzeja i Okolicz-

nej. W tym zachodnim ramieniu rozlega się w południowej jego części rozłożysty i skalisty szczyt Hoły. Wzniesienie jego 1722 m. (szt. gen.). Od niego 875 m. na płn. szczycik wyższy, 1879 m., a od tego 600 m. ku Wielkiemu W., szczycik 1989 m. Od szczytu Hołego ku płd., w odległości 225 m., szczycik niższy 1681 m., wysyła dwie odnogi: jednę wschodnią ku dolinie potoku Ternowca, z czubkami 1470 m. i 1199·6 m. (szt. gen.), a drugą zachodnią, biegnącą na płd. zachód ku potokowi Smreczance. W niej szczyt Stara Stanka (1290 m.). Między grzbietem Hołego a grzbietem Gładkiego tryszczy zpod Wielkiego W. potok Ternowiec, dopływ Wagu. 2.) **H.**-werch (Goły wierch), wzgórze w Beskidzie lesistym, na dziale wodnym między Czeremoszem czarnym a rzeką Czarną, jego dopływem, w obrębie Żabiego, w pow. kossowskim, nieopodal granicy gm. Krasnowicy. Wzniesienie 830 m. Na stokach jego leżą rozrzucone chaty wsi Żabia. Dł. geogr. wsch. 42°31'50"; szer. geogr. płn. 48°7'39". 3.) **H.**-wierch, szczyt w Tatrach spiskich, ob. *Goły wierch*.

Homarówka, dwa bliskie siebie zaścianki w pow. ihumeńskim, przy drodze z Żarnowca do Francuskiej Grobli, śród lasów i błót położone. Zasiedla je drobna szlachta; w obu osad 12. *Al. Jel.*

Hombarg, ob. *Fałsztyński potok*.

Homel, miasto powiatowe gub. mohilewskiej, nad Sożem, na prawym brzegu, przy kolei libawsko-romeńskiej, o 257 w. od Romn, o 281 od Mińska, o 111 od Mohilowa. Po Mohilowie największe miasto w gubernii, ma bowiem 17000 ludności. Pięknie zabudowane, posiada wspaniały pałac Paszkiewiczów, wzniesiony wedle planu architekta Idźkowskiego. Są tu bogate i piękne zbiory pamiątek historycznych, po większej części blisko nas obchodzące. W ogrodzie np. pomnik ks. Józefa Poniatowskiego, dłuta Thorwaldsena, zakupiony ze składek 5-groszowych (miał stać na placu Krasińskich w Warszawie), i wiele innych. Jest tu progimnazyum męskie. H. należał do miast czernihowskich. Król Kazimierz Jagielończyk uposażył nim ks. Możajskiego. W r. 1508 Gliński kusił się napróżno o zdobycie H. Lecz H. wpadł potem w ręce Rossyan i próżno starano się o odzyskanie takowego w 1516 roku. Ledwo w r. 1535 odzyskali go litwini; wedle rozejmu w 1537 r. pozostał przy Litwie. W czasie buntów kozackich za Jana Kazimierza w okolicach H. wrzały rozruchy i bunty. Oddziały kozaków po kilkakroć zajmowały go— to nawzajem wydzierali litwini. Najpamiętniejsze oblężenie Zołotareńki w 1654 r. Mały oddział obrońców litewskich bronił się bohatersko. Gdy Zołotareńka napróżno szturmował zamek, zbudowany na stromem wzgórzu, wtedy sprowadził kilka armatek do cerkwi spaskiej zkąd rzucał pociski którymi pożar wzniecił w zamku. Wtedy załoga zdecydowała się na rozpaczliwą wycieczkę, celem zdobycia spaskiej cerkwi lub sprzedania drogo życia swojego. Zawrzał bój nierówny, litwini polegli co do jednego. Zołotareńko stał się panem bezbronnego H. Pokojem andruszowskim H. powrócił do Polski i był stolicą jednego z największych starostw na Litwie. Starostami bywali najzasłużeńsi ludzie w kraju a w ich liczbie kanclerz Michał Czartoryski. Staraniem jego ufundowano tu a może tylko odnowiono kościół katolicki Wniebowzięcia N. M. P. który w 1822 r. na nowo wybudował z muru ks. Rumiancow. Przed przyłączeniem do Litwy H. był stolicą sożskiej prowincyi, składającej się z powiatów: homelskiego, czerykowskiego i rohaczewskiego. Ma H. fabrykę papieru. Na nowy rok sławny jarmark na konie. Parafia katolicka H. liczy dusz 2223. Katolicki dekanat homelski, inaczej bielski, archidyecezyi mohilowskiej, rozciąga się na pow. homelski, część rohaczowskiego i część gub. czernihowskiej. Parafij posiada 5, kaplic 20, wiernych 5830. Starostwo niegrodowe homelskie leżało w wdztwie mińskiem, pow. rzeczyckim, po lewej stronie Dniepru. Podług metryk litewskich wielkie i dochodne to sstwo było w posiadaniu najznakomitszych familij litewskich. Od r. 1610 i dawniej Andrzej i Paweł Sapiehowie, od roku 1635 Służka Aleksander, wojew. miński i syn jego Zygmunt, wreszcie na mocy przywileju króla Augusta II z d. 17 kwietnia r. 1730 Michał ks. Czartoryski, podkanclerzy w. ks. lit., po śmierci Krasińskiego, z kolei dzierżyli to sstwo. Składało się z miasta Homla nad Sożą z zamkiem i z wsi: Daniłowicze, Jurkowicze, Zielona Łąka, Suchowszczyzna i Morozowicze; od r. 1766 opłacano z niego kwarty złp. 20752 gr. 15, a hyberny złp. 3960. Powiat homelski graniczy z rohaczewskim, gub. czernichowską i mińską; przestrzeni ma 4719 w. kw. Soż przepływa przez cały powiat od płn. na południe, dzieląc go na dwie prawie równe części. Pod Łojowem na samej granicy pow. z mińską i czernichowską gub. Soż wpada do Dniepru. Dniepr stanowi zachodnią granicę powiatu tego z rzeczyckim gub. mińskiej. Inne pomniejsze rzeki są: Ipuć, Choropuć, Uć, Uża itd. Z powodu położeniu swego nad Dnieprem i Sożem, pow. homelski należy do najbardziej przemysłowych i handlowych w gub. mohilewskiej. Grunta są niezłe, żytnie po większej części. Lasy więcej wytrzebione niż w innych powiatach gubernii. Ludność odmiennie nieco wygląda jak w innych powiatach co do stroju i języka. Język białoruski bardziej tu upstrzony wyrazami małoruskiemi. Prócz rodowitych białorusinów, polaków i ży-

dów jest tu dosyć znaczna liczba starowierców. Wietka nad Dnieprem jest ich siedzibą i odgrywa ważną rolę u starowierców w ich dziejach. Starowiercy są dosyć przemyślni, zajmują się umiejętnie uprawą ogrodów a poniekąd i handlem, lecz słyną także jako zuchwali i przedsiębierczy rabusie. Handel więc, który bardzo się ożywił w skutek przeprowadzenia kolei przez całą niemal długość powiatu, nie zostaje tu wyłącznie w ręku żydów, biorą bowiem w imn udział i starowiercy. Ogromne dobra Paszkiewiczów (dawniej starostwo homelskie) zajmują znaczną część powiatu; mniej więc tu posiadłości mniejszych, szlachta zaś zaściankowa mieszka od granicy rohaczewskiej i mińskiej zwłaszcza około Radohy w okolicach Chalczy. Katolików liczą w powiecie 2500 (1 parafia katol. w Homlu i 9 kaplic). Ogół ludności 120300. *Fel. Suryn.*

Homel, mko, pow. połocki, na lewym brzegu potoku Turowlanka, nad jeziorem Homel, o 23 w. od Połocka, o 54 od Lepla, przy trakcie kupieckim lepelsko-połockim. Na prawym brz. potoku na wyniosłej górze są ślady okopów i fosy, jedyna pamiątka obronnego niegdyś zamku, wzniesionego w XVI w. za Zygm. Augusta. Mko i wieś należały wtedy do Żuków, obecnie własność Missunów. R. 1867 mko liczyło 14 dm. i 68 mk., wyłącznie żydów.

Homel (niem.), ob. *Homula.*

Homerek, niem. *Hamer*, wieś w pow. lęborskim, Ziemi pomorskiej.

Hommel-Fluss (niem.), rzeka do Elbląga uchodząca, pow. elbląski, ob. *Homula.*

Homola lub *Suchagóra*, ob. *Czarna*, rz., str. 738, t. I.

Homole, parów w czerwonym wapieniu amonitowym w Jaworkach, u północnych stóp Wysokiej, najwyższego szczytu wschodniego pasma Pienin. Wspominany już około r. 1470 w Długosza Lib. benef. III, 357. Obacz Gustawicz, Wycieczka w Czorsztyńskie. *Br. G.*

Homonna, ob. *Humenowa.*

Homotówka, góra w pow. doliniańskim, na płn. wschód od Lecówki, 739 m. wysoka. Wypełnia ona cały obszar między dwoma potokami tworzącymi Dubę i jest słabo zalesiona.

Homry, ob. *Hammer.*

Homrzycha, przys. Złotnego, pow. sądecki, należy do par. rz. kat. w Nawojowy i ma 298 mk. rz. kat. *Mac.*

Homula, jak piszą stare dokumenta łacińskie, niem. *Hommel Fl.*, mała rzeka, pow. elbląski, najznaczniejsza, która tu z gór (Hockerand) przychodzi. Początek bierze w lesie przy wsi Rakowie z nowego i starego stawu czyli jeziora. Kierunek ma przeważnie południowo-zachodni. Ponieważ z góry wartko płynie, staje się bardzo użyteczną i obraca wiele młynów i zakładów fabrycznych. Najprzód w tymże lesie rakowskim przechodzi przez wielki staw, 40 mr. obszaru zajmujący, Skąpcem zwany (Geizhals), wykopany r. 1642—1645. Wychodząc z niego, wzmacnia się kilku dopływami po lewej stronie, pędzi hamer żelazny należący do wsi Drewshof, zwany Waldburg, roku 1843 założony. Następnie obraca starą papiernię dąbrowską (od r. 1828 hamernia, r. 1831 znowu papiernia, obecnie młyn), dalej zaraz hamernię miedzi do wsi Roland należącą (roku 1791 założoną, obecnie na młyn zamienioną), potem olejarnię do wsi Benkenstein przyległą (zdawna papiernię, podupadłą z czasem, roku 1747 na nowo wzniesioną, od r. 1770 olejarnię, znowu r. 1856 na hamernię obróconą). Potem obraca hamernię przy wsi Wesselu (roku 1839 zbudowaną), dalej młyn stary, zwany po niem. Strauchmühle (oddawna wałkownię sukienniczą i zarazem garbarnię miejską, r. 1806 w wieczystą dzierżawę puszczoną, obecnie młyn i hamernię od r. 1837; wałkownię dawniejszą sukna zniesiono r. 1861). Poza tym młynem (Strauchmühle) w czasach najdawniejszych krzyżackich odłączony jest od Homuli kanał osobny (Hommel-Kanal), który wodę sprowadza prosto do miasta Elbląga, poprzednio jeszcze 4 młyny i fabrykę zapałek pędzi studnie miejskie wodą zapełnia, dawniej także fosy zamku zasilał, poczem uchodzi do rzeki, Elbląg. Reszta pozostającej zbytecznej wody płynie starem korytem (Alte Hommel) około dworca kolei żel. berlińsko-królewieckiej przez przedmieścia elbląskie, także nieco powyżej od kanału do rz. Elbląg. Stara ta Homula, nie mając dostatecznej wody, latem często wysycha, na wiosnę zaś jest zwykle silna i nieraz tu groble usypane przerywa. Długość biegu nader pożytecznej tej rzeki wynosi około 2 mile. Ob. Rhode, der Elbinger Kreis. *Ks. F.*

Honatycze, ob. *Honiatycze.*

Honczarówka, rz., ob. *Bużanka.*

Honczary, wś, pow. piński, 2 okr. pol., gm. Żabczyce, mieszk. 34, własność Bylewskiego, część należy do klasztoru prawosławnego w Pińsku, dawne dziedzictwo bazylianek pińskich. Por. II, 438. *Ks. M.*

Honeda al. *Huntowo*, niem. *Huntau*, *Huntenau*, w najstarszych dokum. także Wuntenowe, ziemia u dawniejszych pogańskich prusaków, teraz w Prusach wschodnich, w pow. świętomiejskim. Graniczyła na północ z zatoką Świeżą (Frisches Haff), na wschód ze strugą Frisching, na płd. z dzisiejszym pow. iławskim (Pr. Eilau), na zachód ze wsiami: Coppeinen, Rippen itd. Podług sławnej mapy Hennebergera z r. 1595 i w długości i szerokości zawierała około milę. Obecnie obejmuje 13 wiosek w parafii Pörschen. Na czele tej okolicy stał gród warowny zwany także Huntowo czyli Honeda, po którym teraz jeszcze zachowały się

niejakie znaki. Leżał on na wyniosłem wzgórzu przy ujściu małego strumyka Stradnik do rz. Frisching. Wysokość góry dochodzi 50 kroków, obwód u szczytu, gdzie stał zamek, 600 kroków. Zarzucone już niemal całkiem fosy i wały rozkopane można dość wyraźnie rozpoznać. Widok z góry przepyszny na zatokę i na całą okolicę. R. 1249 pobici przez krzyżaków pomezańczycy obiecują wystawić kościół we Wuntenowe (Huntenowe) czyli Honedzie, Ob. Zeitschrift für die Gesch. Ermlands II 385, III 689, Monum. Warmiae I 37 nota 19. Por. *Balga*. *Ks. F.*

Honiądz, ob. *Goniądz*.

Honiatycze, wieś, pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par Dub, o 6 mil od Tomaszowa, o 2 od Hrubieszowa, o 1 i pół od Tyszowiec, ma 62 dom., 451 mk., w tem 128 r. l.; 626 mr. gruntu, 173 m. łąk, 37 m. lasu; gleba popielatka. Ludność rolnicza, cerkiew drewniana. Dwór z folw. 797 m. gruntu, 162 m. łąk, 153 m. lasu i cegielnia; własność Rulikowskich od 1749 r. Była tu filia byłej parafii gr. un. Wakijów. R. 1827 H. miały 31 dm., 241 mk.

Honiatycze (w dokumentach dawnych *Honaticze*, *Honatycze*, *Huniatycze*), wieś w powiecie rudeckim, 33 kil. na płd. wschód od Rudek a 8 kil. na płn. zachód od st. poczt. w Mikołajowie, nad potokiem Szczerek, tworzącym w obrębie wsi mały stawek. Wieś przypiera od wsch. do pow. żydaczowskiego (do wsi Demnia), na płn. od niej leżą Czerkasy, na zachód Kahujów a na płd. Werbiż. W zachodniej części wsi nad Szczerkiem i w płd. ściele się podmokła dolina nad potokiem Zubra i Zubrze; strona płn. wsch. jest pagórkowata i wznosi się najwyżej do 285 m. Lasów nie ma w okolicy. Przez wieś idzie kolej Albrechta, a H. oddalone są o 2 kil. na płd. od przystanku kolei Czerkasy, a o 5 kil. na płd. od st. kolei w Mikołajowie—Drohowyżu. Wedle obliczeń z roku 1869 było dm. 46, mk. 328 (170 męż., 158 kob.) w gminie, a na obszarze dworskim dom. 6, mk. 47. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest 293 mk. obrz. gr. kat. a 35 rzym. kat. Własność większa ma roli ornej 431, łąk i ogr. 178, pastw. 57 mr.; włościanie roli ornej 320, łąk i ogr. 114, past. 207 mr. Par. rzym. kat. w Mikołajowie, gr. kat. w Werbiżu. We wsi jest cerkiew drewniana i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 2190 zł. Andrzej Odrowąż ze Sprowy, wojew. i starosta ruski, i Jerzy Strumiło, podkomorzy lwowski, wyznaczeni od króla jako komisarze, rozgraniczają Honiatycze, Kahujów i Czerkasy. Akt wydany w lipcu 1464 r. zawarty w Aktach ziem. i grodz. t. V, str. 208 do 210. Król Aleksander zwalnia mieszkańców Honiatycz na lat 15 od wszelkich obowiązków dla grodu lwowskiego i uwiadamia o tem Stanisława z Chodcza, kasztelana i starostę lwowskiego w r. 1502. Ob. Akta ziem. i grodz. t. II, str. 242 i oryginał w kapitule łacińskiej we Lwowie. Właścicielem większej posiadłości jest kapituła łacińska we Lwowie.

Honiatyczki, wieś, pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par. Tyszowce, ma 32 dm., 306 mk., w tem 127 r. l.; 311 m. roli ornej, 308 m. łąk, grunta płaskie, gleba popielatka, ludność rolnicza. Dwór ma ziemi folw. 501 m. roli ornej, 184 m. łąk, własność Wacława Swieżawskiego. Na gruntach H. znajdują się na dwa kurhany, pamiątki Szwedów za Jana Kazimierza i konfederacyi tyszowieckiej. R. 1827 było tu 45 dm., 384 mk. *X. S. S.*

Honiatyn, wś, pow. tomaszowski, gm. Dołhobyczów, par. Oszczów, o 7 mil od Tomaszowa, o 6 od Hrubieszowa, o pół mili od Dołhobyczowa, w pasie granicznym; ma 37 dm., 313 mk., w tem 50 rit. lat., cerkiew drewniana, 599 m. gruntu, 30 m. lasu, czarnoziem. Ludność rolnicza. Dwór z pięknym ogrodem, przy nim folwark 474 m. gruntu, 140 m. lasu. Do dominium H. należą folwarki w Oszczowie i Pawłowicach. Własność niegdyś Leszczyńskich, Rulikowskich, obecnie Tomisława Rozwadowskiego. R. 1827 H. miał 37 dm., 226 mk. *X. S. S.*

Honigbaum (niem.) 1.), folw., pow. świętosiekierski, st. p. Zgorzelec. 2.) **H.**, folw., powiat frydlądzki, st. p. Sępopol.

Honigfelde (niem.), wś, pow. sztumski, ob. *Miedzice*.

Honigspring (niem.). os. dóbr Stara Brda, pow człuchowski, paraf. i poczt. Koczała (Flötenstein).

Honik niem., *Honig*, wś, pow. sycowski, par. Drołtowice, i dobra z folw. Sobek i fryszerką. *F. S.*

Honiwka, *Annówka*, ob. *Johanówka*.

Honorata, wś, pow. bałcki, gm. Niestoita, 800 mk., w tej liczbie 98 jednodworców, ziemi włośc. 615. dzieś., dworskiej 2635 dzies. Cerkiew ś. Mikołaja liczy 904 parafian i 53 dz. ziemi, Należała do Komarów, dziś Ronikierów. *Dr M.*

Honorata, kop. węgla pod Orzeszem, pow. pszczyński.

Honorata, rz., prawy dopływ Jahorlika w pow. bałckim.

Honoratka, wś w pow. lipowieckim, nad rz. Żywą wpadającą do Rosawy, mk. 318 wyzn. prawosł.; cerkiew paraf. założona przez Orańskiego w XVII wieku, wieś nosi miano jego żony. Tu w 1787 r. 20 maja odpoczywał Stanisław August jadąc do Kaniowa. Liczy 887 dzies. wybornego czarnoziemu, własność Bondarzewskiej, par. kat.,.zarząd gminny i policyjny w m. Oratowie. *Kl. Prz.*

Honoratów, wś włośc., pow. opoczyński,

gm. Wielka Wola, par. Wójcin; 11 dm., 61 mk. i 254 mr. obszaru.

Honoratowa, zaśc. szl., pow. swięciański, 3 ok. adm., o 49 w. od Święcian, 1 dm., 7 mk. kat. (1866),

Honoratówka, folwark, pow. rohatyński, należał dawniej do Cześnik, obecnie własność Franciszka i Romany z Gołaczewskich Zdańskich, w uroczem położeniu śród lasów, nad potokiem, dopływem pobliskiej Narajówki.

Honorów, os. leśna, pow. opatowski, gm. Lasocin, par. Trójca. Należy do dóbr Linów.

Honorówka, 1) duża wś, pow. olhopolski, gm. Łuk, u źródeł rz. Biełocz, 1120 mk., ziemi włość. 1257 dzies., dworskiej 2817, domów 197. Cerkiew z 58 dz. ziemi. Odległa od st. kol żel. odesko-kijowskiej w. 8 Należała do Urbanowskich, Jaroszyńskich, Koszarskich, dziś Lipkowskich. 2.) **H.**, folw., pow. jampolski, nad rz. Trościancem, parafia i gmina Dzygówka poczta i teleg. w Jampolu. Od kolei odesko-kijowskiej od st. Wapniarki 35 w. Jest tu fabryka cukru, założona w 1875 roku, roczna jej produkcya od 80 do 90,000 rs. Cukrownia należy do towarzystwa akcyjnego, folwark zaś do Juliusza Orzechowskiego. 3) **H.**, wś, nad Grabarką, pow starokonstantynowski, par. Kupiel. R. 1868 miała 40 dm. *Dr. M.*

Honowo, ob. *Kuniów.*

Honygruń, ob. *Ciśnianka* i *Gruń.*

Hoofe (niem.), wś, pow. iławski, st. p. Landsberg, Ostpr.

Hoor, ob. *Thorowce.*

Hopanów, folw. pryw., pow. wilejski, o 65 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 11 dm. 110 mk. (1866).

Hopchill (niem.), os. pod Elblągiem.

Hopczyca, rz., poczyna się w pow. berdyczowskim za wsią Niemierzyńcami, we wsi Horodku łączy się z rzeczką Samcem, a niżej nieco we wsi Starościńcach z rzeczką Myką i następnie zlewa się z rzeką Roś. *E. R.*

Hopczyca, duża wieś., pow. berdyczowski nad rz. Hopczycą, o 5 w. odl od m. Pohrebyszcz mk. 1384 wyzn. prawosł; cerkiew paraf. i szkółka, ziemi 3022 dzies.; należała dawniej do Rzewuskich dziś do Ryźniczów; zarząd gm. i policyjny w m. Pohrebyszczach. *Kl. Prz.*

Hopfenau (niem.), wś. pow. wystrucki, st. p. Gr. Bubainen.

Hopfenbruch (niem.), ob. *Jaromierz*, leśnictwo, pow. babimoski.

Hopfenbruch (niem.) 1.) folw., pow. holądzki, st. p. Lauck. 1.) **H.**, os., pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Hopfendorf (niem.), włośc. wś do Wyczechowa należąca, pow. kartuski, przy bitym trakcie gdańsko-kościerskim, 725 m. npm. w okolicy lesistej i piasczystej, założona w wytrzebionych borach starostwa skarszewskiego około roku 1600. Obejmuje gbur. 16, zagrod. 10, obszaru ziemi mr. 767, kat. 207, dm. 26. Paraf. Goręcin, szkoła Nowy dwór, poczta Kartuzy, dokąd odległość wynosi 1 i pół mili.

Hopfengarten (niem.), ob *Chmielniki*, pow. bydgoski lesnictwo, os. i st. kol. żel. z Inowrocławia do Bydgoszczy, o 15 kil. od Bydgoszczy Por. *Brzoza.*

Hopfengrund (niem.), os., pow. braniewski, st. poczt. Braniewo.

Hopfenthal (niem.), folw. powiat węgoborski, st p. Kruklanki.

Hopfenthal (niem.), kol., pow. bydgoski, ob. *Chmielewo.*

Hopgart, ob. *Hobgard.*

Hopkie, wś, pow. tomaszowski, gm. Rachanie, paraf. rzymsk. kat. Łaszczów, o 2 w. od Łaszczowa a 3 od Tomaszowa; pół mili od pasa granicy Galicyi; ma folw. własn. hr. Fredro; ludności 300 dusz, w tej liczbie kat. 111. Dymów 31; ziemi włośc. 370 m., gr. ornego, a 103 mr. łąk lasu; do włościan należącego mr. 54. Ziemia popielatka w połowie piasczysta. Włościanie zajmują się uprawą roli, jest tylko stolarz 1, kołodziej 1, cieśla 1, tkacz 1 i mularz 1. W tej wsi jest cerkiew była unicka, z drzewa wystawiona, filialna do paraf. Pieniany. R. 1827 było tu 28 dm., 190 mk.

Hople, wś, pow latyczowski, gm. i par. Zeniszkowce, 472 mk., 118 dm.; ziemi dworskiej 351 dzies., włośc. 334, młyn. Należała do klucza zińkowskiego Czartoryskich, następnie do Lewickich, dziś Demianowskiego.

Hoppen (niem.), wś, pow. kartuski, ob. *Hopy, Hopowo.*

Hoppenau (niem.), włośc. wś, pow. elbląski, par. Elbląg, poczta Grunowo. Odległość od Elbląga 1 i poł mili, liczy włościan 4, zagr. 8, obszaru 3043 mr; kat. 14, ewan. 104, menon. i bapt. 15, dm. 16.

Hoppenbruch (niem.) 1.) wś, do miasta Malborka należąca, pow. malborski, założona na początku XV w., obejmuje posiad. 21, zagrod. 29, włók 3, kat. 346, ewan. 326, dm. 73; parafia i poczta Malbork, dokąd odl. wynosi jedna ósma mili; w miejscu znajduje się szkoła luterska. 2.) **H.**, miejscowość pod Gdańskiem, ob. *Górka.* 3.) **H.** dwie wsie, pow. świętosiekierski, st. p. Balga i Ludwigsort.

Hoppendorf (niem.), wś i folw., pow. iławski, st. p. Wildenhoff.

Hoppen-Michel (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Immersatt.

Hoppenmühl (niem.), dobra i posiadłość z młynem, pow wałecki, parafia Sypniewo, szkoła Szwecya, poczta Schönthal; obszaru mr. 1126, budynków 21, dom. 3, kat. 11, ew. 53. W miejscu jest gorzelnia.

Hopy (niem.), *Hoppen* włośc. wś, przyłączona do Załęża, pow. kartuski, na bitym trakcie

leźnieńsko-wejherowskim. nowo założona śród borów wytrzebionych około r. 1639. Parafia Przodków, szkoła Załęże. poczta Kartuzy, dokąd odległość wynosi około 1 i jedna czwarta m.

Hora 1.) wś. w pow. borysowskim, o 3 wiostry od st. dr. żel. Borysów, mieszk. 63. 2.) **H.**, wś, pow. sieński gub. mohilewskiej, gm. czerejska. Dobra dziedziczne rodziny Swiackich wraz z folw. Zamosze. Piękny sad owocowy, dobre budynki, gospodarstwo staranne. O 40 w. od H. leżą dobra Krupka (ob) z folw. Szyjką, należące do tychże właścicieli. Dobra Hora, Zamosze, Krupka i Szyjka mają razem 5433 dzies. ziemi używalnej a 2569 dz. nieużytków. *A. Ch.*

Hora, *Horka*, wś w hr. liptowskiem (Węg.); chów owiec, rozległe lasy; w pobliżu źródło wody szczawiowej, u podnóża Karpat, 105 mk.

Hora, kilka wsi serbskich tegoż nazwiska na górnych Łużycach, 1) niem. *Gore*, pow. budyszyński na saskich Łużycach. 2) niem. *Guhra*, tamże, pow. kamjenecki. 3) niem. *Berg*, na Łużycach pruskich, pod miastem Mużakowem, pow. rozbórski. *A. J. P.*

Horaba, ob. *Harab.*

Horacy, z czeska, *Górale*, mieszkańcy wyżyny morawsko-czeskiej.

Horaczki, wś, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin. W 1827 r. było tu 16 dm. i 91 mk., obecnie liczy 26 dm. i 263 mk.

Horaczkówka, ob. *Haraczkówka.*

Horainowszczyzna, folw. w pow. nowogrodzkim. Sama nazwa wskazuje, iż musiało to miejsce należeć do rodziny dość znanej na Litwie Horainów. Teraz jest dziedzictwem Truszkowskich; folwark ma obszaru przeszło 805 mórg w glebie dobrej. *Al. Jel.*

Horajnie, wś, pow. rosieński, par. żwingowska.

Horale, *Krajniacy*, mieszkańcy części Orawy i okr. czadczańskiego.

Horanie, dobra, pow. dzisieński, 287 dzieś. rozl., dawne dziedzictwo Puciatów, 54 dusz, dziś Mirskich.

Horanka 1.) wś, pow. ihumeński, przy gościńcu wiodącym z Jakszyc do Swisłoczy, nad rz. Berezyną, w miejscowości dogodnej, obfitującej w łąki, ma osad 10. Ludność zajmuje się, prócz rolnictwa, flisactwem i rybołóstwem. 2.) **H.** albo *Papiernia*, wś, pow. kijowski, o 3 w. od Mościszcza, nad rz. Katyrką, wpadająca do Irpenia, położona w lesie sosnowym. Mieszkańców 180; liczą się oni do mieszczan kijowskich, trudnią stę rybołówstwem i przemysłem leśnym. Należą do parafii Mościszcza. Niewiadomo kiedy założona, lecz już Bohdan Chmielnicki uniwersałem 11 stycznia 1651 r. oddał H. akademii kijowskiej.

Horanka, przys. Turzego, pow. staromiejski.

Horany 1,) wś, pow. połocki, o 15 w. od Połocka, przy dr, żel. dynebursko-witebskiej, o pół wiosty od przystanku tejże drogi, zwanego także Horany. 2.) **H.**, po łotew. *Gorejni*, wś, pow. lucyński, parafii landskorońskiej, własność Szczęsnowiczów. 3.) **H.**, wś, pow. święciański, na prawym brzegu jeziora Swir, 4 okr. adm., o 58 w. od Swięcian, 5 dm., 67 mk. Par. *Goranie.*

Horapaj, wś, pow. nowogradwołyński, gmina hordyjowiecka, włościan dusz 307, ziemi włośc. 740 dzies., ziemi dworskiej 864 dz. Własność Malinowskich. *L. R,*

Horapinka, karczma, pow. stryjski, na płn. od Kawska, na granicy wsi Koenigsau pow drohobyckiego. *Lu. Dz.*

Horawiec 1.) dobra, pow. borysowski, własność Borsuka. 3.) **H.**, dobra, pow. borysowski, wł. Nargielewicza. 3.) **H.** dobra, pow. miński, wł. Slieniów. *A. K. Ł.*

Horb 1.) wzgórze w pow. lwowskim, na zachód od Sołonki wielkiej, nad potokiem Sołoneckim od płn. i drugim tej nazwy od płd., ze szczytem 339 m. npm. 2.) **H.** Męczołowski, krótkie lesiste pasmo górskie w pow. stryjskim, na zach. od wsi Lawoczne. Wybiega ono na płn.-wschód od działu wodnego, między górnym Stryjem a górnym Oporem. W połowie pasma wznosi się szczyt jeden do 933 m., a w płd. kończynie szczyt najwyższy do 981 m. Na południowej stoczystości tego pasma biją źródła Stryja; wody płynące ze stoku półn. zabiera potok Rowina, dopływ Oporu. 3.) **H.** Witiwski, lesiste pasmo górskie w pow. turczańskim, rozłożome na płd. zachód od Łomny a dochodzące w kierunku zach. do Żurawina w pow. lisieckim. Najwyższy szczyt pasma wznosi się na samej granicy obu powiatów do 700 m. Ztąd opada pasmo na wschód do 602 m. a na zachód do 674 m. Wody płynące z płn. stoczystości pasma zabiera potok Lechniowa, z płd. San i Ryka (dopływ Sanu), *Lu. Dz.*

Horbacewicze, wś i dobra pojezuickie w pow. bobrujskim, przy szosie, o 14 w. od Bobrujska w stronie zachodniej, na prawym brz. Berezyny. Jest tu cerkiew prawosławna, kaplica kat. parafii Bobrujsk, st. poczt., zarząd gminy horbacewickiej, składającej się z pięciu starostw wiejskich, z 65 wiosek, i obejmującej 1470 mk. płci męzkiej. Okrąg policyjny świsłocki. Dobra H. należą do Horbackich, mają obszaru przeszło 5000 mr. w glebie piaszczystej, łąki i lasów dostatek, pokłady wapienia. *Al. Jel.*

Horbacze, wś, powiat owrucki, nad potokiem płynącym od wsi Kaleńskie, po wschod. stronie rz Uż, o 13 kil. od mka Iskorościa. Wś

leży n granicy z pow radomyskim. Nad rzeką pokłady labradorytu, składową część ziemi stanowi gnejs. *A. Z. Br.*

Horbacze, wś, powiat rudecki, 33 km. na płd.-wschód od Rudek a 7 km. na płd. od st. pocztowej i kolejowej w Szczercu. Wieś leży na płn.-wschod. krańcu powiatu i sąsiaduje na płd. z Czerkasami w pow. rudeckim, na zachód z Dmyjtrzem, na płn. z Popielanami, Dornfeldem i Dobrzanami, a na wschód z Lindenfeldem w pow lwowskim. Od zach. przypiera o podmokłą dolinę Szczérka, na płd. o również podmokłą, wązką dolinę nieznacznego dopływu Szczerka; przez środek wsi płynie mały potoczek od płn. ku płn. i tworzy we wsi samej mały stawek. Reszta obszaru wznosi się mało co po nad 300 m., a miejscami opada cokolwiek niżej. W półn.-zach. stronie wsi rozłożyły się pola Kopanie. na płn. Horodyszcze, na zach. zaś las Zapust. Wedle obl. z r. 1869 było dm. 90, mk. 570 w gminie a na obszarze dworskim dm. 6 mk. 44; wedle szemat z r. 1881 jest 578 mk. obr. gr. kat. a 71 rz. kat. Obszar dworski ma roli mr. 398, łąk i ogr. 79, pastw. 29, lasu 235; włościanie roli 628, łąk i ogr 49, pastw. 197 mr. Par. gr. kat, jest w miejscu, należy do dekanatu horożańskiego a ma filią w Czerkasach Par. rzym. kat. w Szczercu. We wsi jest cerkiew drewniana pod wezwaniem św. Ignacego i szkoła jednoklasowa, nieetatowa, istniejąca od r. 1842. W r. 1488 pozywał Piotr Sambor z Horbacza Feliksa Pniewskiego, staostę żydaczowskiego. *Lu. Dz.*

Horbaczeńki, wś, rządowa, pow. dzisieński, o 60 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 6 dm., 70 mk. (1866).

Horbaczewo 1.) wś włośc., pow. wilejski; o 38 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm.; 5 dm., 47 mk. (1866). 2.) **H.** wś z kościołem parafialnym katolickim, pow. połocki, nad jez. Nieszczodra, o 50 w. od Połocka. Kościół pod wezw. ś. Józefa wzniesiony przez jezuitów połockich r. 1800 we wsi, która wówczas należała do dóbr tego konwentu. R. 1877 na miejscu starego kościoła kosztem parafian został wzniesiony z drzewa nowy. Parafia dekanatu połockiego liczy wiernych 2870. Do tego kościoła należą kaplice: Dymitrow-Most, Antonowo, Krasnopol, Prychaby, Porzecze, Łaszków i Kazimierzów. Parafia zwie się oficyalnie H.-Obytoki. *M. K.*

Horbaków, wś, pow. ostrogski, na płn. od m. pow. Ostroga o 36 w., przy drodze bitej brzesko-kijowskiej, położona na górze, oblanej z trzech stron rz. Horyniem, która to rzeka rok rocznie podmywając brzegi wyniosłe sprawia, że te się usuwają i tym sposobem już kilka zabudowań włościańskich zawaliło się. Przez Horyń pod samym H. rzucony most olbrzymi drewniany. Ta wieś pierwotnie należała do familii Hulewiczów, później przeszła na własność Wigórów a w 1874 r. trzy jej części kupił Czertow, czwarta jeszcze należy do Wigóry. Za władania Wigórów była tu katolicka domowa kaplica parafii Tuczyn, dawniej Horyńgród; dziś sukcesorowie Czertowa przemienili ją na salon. Jest tu także i cerkiew prawosł. na około wysokim wałem w czworobok opasana; wały te były ufortyfikowane, jak to widzieć można w wielu wołyńskich wioskach; taki sam czworoboczny wał znajduje się na drugiej stronie Horynia obok miasteczka *Hoszczy*; tu mieszkańcy bronili od napadów tatarskich i kozackich. Ziemia z wierzchu czarnoziem, podkład glinkowaty, lecz urodzajna. Nazwisko ztąd wzięła zapewne, że zbudowana na górze, nazwanej u ludu starem słowiańskiem mianem „Horb" garb. *Z. Róż.*

Horbala, ob. *Horbula.*

Horbanówka, mała wioska, pow. proskurowski, gm. Juryńce, par. kat. Satanów, dm. 16, mk. 101. Należy do klucza satanowskiego hr. Maryi z Sanguszków Potockiej. *Dr. M.*

Horbasów, wś, pow latyczowski, gm. Susłowce, par. Latyczów, nad rzeką Bohem, mk. 672, domów 130; ziemi włośc. 1030 dzies. dworsk. 1080 dz. 2 młyny. Cerkiew ś. Praskowii z 879 parafianami uposażona 65 dzies., ziemi. Należała do starostwa latyczowskiego, darowanego hr. Markowowi w 1785 r. i dziś do Markowa należy. Lasu niema.

Horbasza 1.) *Wielka*, wś, pow. nowogradwołyński, gmina żołobeńska, nad Ceremem, dusz włościan 81, ziemi włośc. 455 dzies: ziemi dworsk. 552 dzies. Niegdyś należała do Pułaskich, od tych przeszła do Dubieckich, następnie Pruszyńskich, obecnie własność Chiczewskich. 2.) **H.** *mała*, wś. pow. Nowogradwołyński, gmina Żołobieńska, par. Zwiahel, nad rz. Ceremem, dusz włośc. 216, ziemi włoś. 682 dzies., ziemi dworskiej 290 dzies. Niegdyś należała do dóbr generała Pułaskiego w 1834 roku przez wierzycieli tegoż podzielona na części. Następnie nabyli części te Wroczyńscy, w których i dziś jest posiadaniu. Ma kaplicę katolicką. *L. R.*

Horbatka, rz., dopływ rz. Hujwy. *E. R.*

Horbki, szczyt w Karpatach lesistych, na wschód od Zyndramowy, 684 m. wys.

Horbków, wś, pow. sokalski, o 6.5 kil. na wschód od Sokala; przestrzeń pos. więk. 1367 m., w tem 1112 m. lasu; włośc. 1283 m.; ludność rzym. kat. 26, gr. kat. 570, izrael. 17 razem 613, obydwie parafie w miasteczku Tartakowie, oddalonem o 4 kil. na wschód, sąd pow., urząd. poczt., telegraf. i not. w Sokalu. Szkoła filialna należąca do rady szkol. okręg. w Sokalu, kasa pożyczkowa z funduszem 100 złr.

Właściciel więk. posiadł. Teodor hr. Lanckoroński. *B. R.*

Horbok, krótkie pasmo górskie, ciągnące się na granicy Węgier gminy Oporzec w pow. stryjskim od płn.-zach. ku poł.-wschod. Na płn.-wschód i płd.-zach. wysyła ono krótkie ramiona. Najwyższe jego szczyty dochodzą 1047 i 1061 m. Wody płynące na płn.-wsch. jego stoczystości, tworzą potoki, z których połączenia powstaje Opór, wody zaś ze stoku płd.-zachod. zabiera potok Kurteć. *Lu. Dz.*

Horbów, wś i fol. donac. pow. Bialski, gm. Dobryń, par. Piszczac (o milę). Jest tu szkoła początkowa, dom schronienia starców i kalek. W 1827 r. było 16 dm., 110 mk. Cerkiew paraf. obrz. gr. erekcyi niewiadomej. R. 1687 dziedzic H. Tomasz Kazimierz Łużecki erekcyą potwierdził. Obecna cerkiew z 1854, drewniana. Kościół i par. rzym. katol. erygowane przed r. 1516 niewiadomo przez kogo. Dziedzice Horbowscy 1516 i 1517 potwierdzali erekcye; 1741 wznowiony drewniany kościół; 1821 przez wojska zniszczony; potem wystawiono kaplicę tylko i ta do dziś istnieje. Dobra rządowe H., pochodzące z konfiskaty majątku ks. Adama Czartoryskiego, składają się z folwarku H., wsi H., Lachówka, Zalesie i Kłoda. Szacunek hypoteczny w r. 1842 wykazany na złp. 1,180,000. Dobra te jeżeli nie w całości to w znacznej części uległy podziałowi na donacye. *Br. Ch.*

Horbów, wś, pow. nowogradwołyński, gm. emilczyńska, włościan dusz 56, ziemi włośc. 406 dzies. Należy do dóbr emilczyńskich, własność Uwarowów. *L. R.*

Horbowce, wś rządowa, pow. lityński, nad rz. Zharkiem, 280 mk., 46 dm., 792 dzies. ziemi. Wś ta wraz z Łysohorką i Majdanem Łysohorskim składała oddzielne starostwo horbowieckie. Kwarta wynosiła 773 rs. Trzymał je prawem emfiteutycznem do 1848 r. Michał Jełowicki: ziemia glinkowata. Jest tu cerkiew św. Trójcy, do której należy 42 dzies. ziemi i 397 paraf. Kwitnie rybołówstwo.

Horbowica, ob. *Czartoryja*.

Horbowicze, wś, pow. mozyrski, miał kaplicę kat. parafii Mozyrz.

Horbowska, st. poczt., pow. czernihowski, w pobliżu większych stacyj Czernihów i Nieżyn.

Horbowszczyzna, zaśc., pryw., pow. wilejski, o 50 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z m. Mołodeczna do granicy pow. mińskiego; 1 dom, 10 mk. rz. kat. (1866).

Horbowy 1.) potok górski, wypływający z Ostrych gór we wschodniej stronie gminy Koziowej, w pow. stryjskim; płynie w kierunku półn.-zachodnim lesistemi debrami i po krótkim biegu uchodzi z prawego brzegu do Orawy, dopływu Oporu. Długość biegu przeszło 2 kil. 2.) **H.**, potok górski, wypływa w obr. gm. Tysowca, w pow. stryjskim, z lasu Czarnej góry; płynie lasem na północny-wsch., zabiera z lewego brzegu potok Szebelę i po 2620 m. biegu wpada do Butywli Wielkiej (ob.). *Br. G.*

Horbula (w dawnej taryfie Horbala al. Węgierce), przysiołek do Litewki w pow. rudeckim, 2 kil. na półn. od Litewki (ob.), na lewym brzegu Wereszycy, w okolicy podmokłej, 272 m. n. p. m. *Lu. Dz.*

Horbulów, duża wieś, powiat radomyski, nad Wierchłużą, wpadającą do Uszy, odl. o 3 w. od wsi Torczyna, a o 18 w. od m. Radomyśla; mk. 1001 praw., 113 katol., cerkiew paraf. i szkółka; nazwa wioski pochodzi od garbów czyli pagórków, rozdzielających dopływy Uszy od dopływów Teterowa; położenie jak wioski tak i gruntów do niej należących w ilości 2017 dzies. wzniesione, gleba dość urodzajna, grunta gnejsowe, obnażone skały labradorytowe nad rzeką. W 1151 r. Andrzej Boholubski założył tu monastyr i wówczas miała to być osada duża i kwitnąca (Karamzyn tom II, str. 394). Zasługuje tu na uwagę Dziewicza góra ze śladami starożytnych budowli. W 1781 r. wioska należała do Maksymiliana Potockiego generała województwa kijowskiego, obecnie do Podhorodyńskich; zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Malinie. Paraf. kościół katol. Niep. Poczęcia N. P. M., z muru wzniesiony 1857 na miejsce dawnego z 1796. Parafia katolicka dekanatu radomyskiego: dusz 1309. Kaplica w Czajkówce. *Kl. Przed.*

Horby 1.) lesista wyniosłość w pow. doliniańskim, na wschód od Sukiela, opadająca na płd. ku dolinie Sukiela (569 i 551 m.), a na półn. ku dolinie potoku Ozera (557 m.). W stronie wschodniej wznosi się ona do 744, w stronie zachodniej, na półn. od Sukiela, do 673 m. Półn. zachodnia część wznosi się znacznie wyżej i łączy się na granicy powiatu z górą Sukiel, 900 m. wysoką. 2.) **H.**, lesista góra w pow. stryjskim, na wschód od Pławia, na prawym brzegu potoku Wądrówka (zwanego w dolnym biegu Ukiernikiem a od Hołowiecka Hołowczanką), zbierającego też wszystkie dopływy tej góry. Szczyt jej dochodzi 869 m.

Horbysko, lesiste wzgórze w pow. dobromilskim, na półn.-zachód od Posady rybotyckiej, na samej granicy powiatu, ze szczytem 435 m. wysokim. Z płd. stoku wysyła ona swe wody do Wiaru, a z płd. do potoku Cisowa. *Lu. Dz.*

Hordakiu, rzeczka górska w pow. kosowskim; płynie zrazu na połud.-wschód, a potem na wschód i w obr. Kosowa Starego wpada

z lewego brzegu do Rybnicy, dopływu Prutu. Długość biegu 7 kil. *Br. G.*

Hordaszówka, duża wieś, pow. humański, nad rzeką Tykiczem, o 3 w. odl. od m. Talnego; mieszkańców 1319 wyznania prawosławnego; szkółka, cerkiew paraf. zbudowana w 1752 roku, ziemi 2163 dzies., czarnoziem z glinką; we wsi znajduje się starożytne horodyszcze, należy do taleńskiego majątku hr. Szuwałowa. *Kl. Przed.*

Hordie, potok górski, wytryska w obr. gm. Mikuliczyna, pow. nadworniański, z pod góry tejże nazwy (ob.). Płynie ku półn.-zach. doliną leśną, zwartą od półn.-wschodu stokiem grzbietu Liszniowa (ob.), a od płd.-zach. stokiem góry Kobyły (1342 m.), rozpościerającej się między tym potokiem a pot. Pihym, do którego z prawego brzegu wlewa swe wody po 4 kil. i pół biegu. Ujście 804 m. Źródła niemal na wys. 1240 m. *Br. G.*

Hordie, szczyt, w Beskidzie lesistym, na granicy powiatów nadwórniańskiego i kossowskiego, a na granicy gmin Mikuliczyna i Kosmacza, w dziale górskim zwanym Liszniowem. Szczyt Hordie tworzy południowy czubek tego pasma i wznosi się do wys. 1478 m. Z pod niego po stronie północnej tryszczy Prutczyk czyli Pruteć wschodni, jakoteż potok Hordie, dopływ Pihego, wpadającego do Prutu. Ob. *Liszniów.* *Br. G.*

Horduny, duża wś blisko Homla.

Hordyjówka 1.) wieś, pow. nowogradwołyński, ma zarząd gminny, włościan męż. dusz 186, ziemi włośc. 466 dz., ziemi dworskiej 569 dzies.; własność pierwej Dublańskich, obecnie Siewruków. 2.) **H.**, wś, pow. mohylowski, gm. Jaryszów, par. Jaryszów, nad rzeką Ladawą. Ma wraz z wsią Ladawą 966 mk., 673 dz. ziemi włośc. Należała do Dzieduszyckich, dziś Januarego Sulatyckiego. 3.) **H.**, lub *Hordyjowce*, wś, pow. mohylowski, 496 dusz męz., 672 dzies. ziemi włośc.; wraz z wsią Ladawą należy do Januarego Sulatyckiego, dawniej Dzieduszyckich.

Hordynia z *Siekierczycami*, wieś, pow. samborski, 15 kil. na półn.-wschód od stacyi pocztowej i kolejowej w Samborze. H. sąsiaduje na zachód z Kornalowicami, na płd. z Dublanami, na wsch. z Siekierczycami (na wsch. od nich leży Bilinka), a na półn. dochodzi do granicy pow. rudeckiego, do Koniuszek siemianowskich. Wieś leży na prawym brzegu Dniestru, na półn. krawędzi pasma pagórkowatego, którego najwyższe wzniesienie czyni na płd. od H. 308 m. U stóp tego pasma płynie Dniestr od zachodu i Bystrzyca, potok płynący od wschodu przez Bilinki, Siekierczyce i Hordynię a uchodzący do Dniestru. Dolina Dniestru w tem miejscu 378 m. wzniesiona, skręca się na półn. a po 2-kilometrowym biegu dzieli się rzeka na dwa ramiona; jedno z nich naturalne, t. zw. Dniestrzyczka, płynie dalej na północ i w Koniuszkach siemianowskich łączy się z Strwiążem; drugie, kanał czyli Dniestr właściwy skręca na półn.-wsch., i między Dołubowem a Czajkowicami przyjmuje Strwiąż. Dolina nad temi rzekami rozłożona jest przeważnie podmokła i bagnista, często wodą zalana. Wedle obliczeń z r. 1869 było w H. 233 dm. i 1205 mk. w gminie a 1 dm. 8 mk. na obszarze dworskim. W Siekierczycach zaś dm. 95, mk. 548 w gminie a 2 domy, 9 mk. na obszarze dworskim. Wedle szematyzmów z 1881 r. jest w H. 738 mk. obr. gr. kat., 80 rzym. kat., w Siekierczycach zaś 400 mk. obrz. gr. kat. a 12 rz. kat. Obszar dworski ma roli ornej 881, łąk i ogr. 623, pastw. 19, lasu 151; włościanie roli ornej 1122, łąk i ogr. 922, past. 483, lasu 71 mr. Parafa gr. kat. jest w miejscu, należy do dekanatu samborskiego a obejmuje prócz H. i S. jeszcze Kornalowice i Krużyki. Par. rzym. kat. w Dublanach. We wsi jest cerkiew murowana pod wezwaniem św. Dymitra, i szkoła 1-klasowa nieetatowa. H. należała do klucza dublańskiego, w ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Wieś tę wraz z Siekierczycami posiadał w 16 wieku Mikołaj Nowina Borkowski, po nim odziedziczyła ją córka jego Katarzyna, małżonka Stanisława Nieczui Starzechowskiego. W r. 1640 nabył ją Aleksander Lubicz Przedwojowski, kasztelan lubaczowski. H. jest gniazdem rodziny Hordyńskich herbu Sas. *Lu. Dz.*

Hordziesz, wś i folw., pow. łukowski, gm. i par. Serokomla. W 1827 r. było tu 24 dm. i 232 mk.; obecnie liczy 34 dm., 362 mk. i 1165 mr. obszaru.

Hordzieszka, folw, pow. łukowski, gm. Gułów, par. Adamów. W 1827 r. było tu 15 dm. i 98 mk.; obecnie liczy 32 dm., 167 mk. Folwark H. nabyty w r. 1872 za rs. 41000. Rozl. wynosi mr. 913, grunta orne i ogrody m. 278, łąk 19, pastw. 17 m., lasu m. 581, nieużytki i place mr. 18. Bud. murow. 1, drewn. 9. Folwark ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Turzystwo,

Horecki powiat, ob. *Horki.*

Horecza, przedmieście Czerniowiec na Podolu. Kościół 1712 zbudowany a przez ros. ces. Katarzynę II odnowiony. Zamek pod H. ulubione miejsce przechadzki mieszczan.

Horelec 1.) wś i folwark we wschodniej stronie pow. ihumeńskiego, nad rzeką Ptyczą, w miejscowości poleskiej, zapadłej, obfituje w łąki i lasy tudzież w grzyby i zwierzynę, niegdyś własność Radziwiłowska, teraz przeznaczone Stefanii Radziwiłowej, należy do księcia Wittgensztejna. Folwark ma obszaru przeszło 9300 mr., jest tu podleśnictwo tak

zwanej kwatery horoleckiej. Do roku 1860 Horelec był kością niezgody dla sąsiednich dziedzictw, mianowicie: Lipskich i Janiszewskich, lecz w tym czasie polubowna ugoda załatwiła urzędowo kwestyą dyferencyi. 2.) **H.**, inaczej *Lipsk*, folwark, jest częścią powyższego; położony nad rzeką Ptyczą, obfituje w łąki i bagna. Należy do Janiszewskich i stanowi cząstkę dóbr Citwa (ob.) parafii katol. błońskiej. *Al. Jel.*

Horełe 1.) niewielka wś w pow. borysowskim, nad rz. Omniszewką, w miejscowości poleskiej, przy drodze z Zaborza do Choroszej, ma 7 osad. 2.) **H.**, wś, pow. borysowski, w dość górzystej miejscowości, przy drodze z Begomli do Mściża, ma 14 osad. *Al. Jel.*

Horełowo, st. poczt., pow. mołoski gub. jarosławskiej, w obrębie większych stacyj Wiesjehońsk i Mołoha.

Horeły-łuh, dobra w pow. borysowskim, o mil 7 od Borysowa, w paraf. katol. dziedziłowickiej, obszaru mają 3675 mr., miejscowość równa, ziemia piaszczysta i nieurodzajna, łąk i lasów poddostatkiem, należą do Antoniny Jeśmanówny. *T. S.*

Horianj, węg. *Gereny*, wś w hr. użhorodzkiem (Węg.), kościół kat. filialny, winnice, lasy, 659 mk. W pobliżu zwaliska zamku bardzo starożytnego, połączonego niegdyś podziemnym chodnikiem z zamkiem użhorodzkim.

Horka 1.) wś, pow. nowogródzki, gubernii mińskiej, miała kaplicę katol. b. parafii Mir. 2.) **H.**, wś, pow. słonimski. Tu urodził się Zawisza Krysztof, wojewoda miński, autor znanych pamiętników.

Horka, wś w hr. spiskiem (Węgry), w dorzeczu Hornadu, w dystrykcie szczawnickim, przy drodze z Czwartku (ob.) do Popradu; liczy 90 mk., między nimi 76 rz.-kat., 1 prot., 8 żydów, 5 nieun. Należy do parafii łac. w Szwabowcach. Poczta w miejscu.

Hórka 1.) niem. *Horke bei Rackelwitz*, wieś serbska na saskich Łużycach w powiecie kamieneckim. W r. 1875 domów 44, mk. 206. 2.) **H.**-*Delnja*, niem. *Niedergurig*, serbska wieś w pow. budyszyńskim, w par. Maleszecy. W r. 1880 mk. 389, szkoła elementarna. 3.) **H.**-*Hornja*, niem. *Obergurig*, wieś serbska w tymże powiecie, w połowie należy do ewangelickiej parafii w Wielecinie, w drugiej połowie do takiejże parafii w Budystecach. W 1880 r. mieszkańców 380. Szkoła elementarna.

Horki, mto powiatowe gub. mohilewskiej, nad rzeczką Kopyłką, niedaleko Proni, o 81 w. od Mohilewa, wraz z Horami stanowiły obszerny klucz Hory-Horecki, posiadany kolejno przez ks. Druckich, Horskich, potem przez Sapiehów, następnie przez Sołohubów, aż w naszym wieku stały się własnością rządową. Do r. 1864 był tu instytut rolniczy, urządzony na wzór akademii rolniczej w Proszkowie, przy instytucie zaś kosztowne gabinety nauk przyrodzonych. Prócz instytutu szkoły: taksatorów i rolnicza i dwie fermy zagospodarowane według najściślejszych zasad nauki. Stosownie do potrzeb tylu zakładów wzniesiono dwupiętrowe ogromne gmachy, założono ogród botaniczny. Dziś instytut i zbiory naukowe przeniesiono do Petersburga; w Horkach zaś zostały szkoły rolnicza i taksatorów. Zarząd gminy liczącej dusz 1594. Kościół dziś nieistniejący katolicki, fundował tu syn Lwa Sapiehy Kazimierz spełniając wolę ojca. Ludności Horki mają 5100 mk. Czyt. Tyg. illus. 1873, Nr. 273. Powiat horecki gub. mohil., przestrzeni 2487 w. kw., ludności 80000, grunta dość urodzajne; ziemia, prócz należącej do włościan, jest własnością skarbu i książąt Lubomirskich; małych majątków niema tu prawie. Są dwie parafie katolickie w Faszczówce i Dubrownie. *F. Sur.*

Horki 1.) folw., pow. dzisieński, własność Kowalewskiego, 79 dzies. gruntu. 2.) **H.**, dobra, pow. dzisieński, blisko Dzisny, własność Adama Kostrowickiego, później przez synów jego sprzedana Karpowiczom razem z Doroszkowiczami. 3.) **H.**, dobra, powiat dzisieński, 375 dzies. ziemi, niegdyś 94 dusz. Były własnością wojewody mińskiego Jana Żaby, potem Augusta Rudominy, następnie córki jego Julii Wańkowiczowej, dziś jej potomstwa. 4.) **H.**, dobra, pow. dzisieński, 811 dzies. rozl., 109 dusz. R. 1775 własność Michała Wazgirda, stolnika trockiego, później Mikanowiczów, dzisiaj Weroniki Medenieckiej. 5.) **H.**, dobra, pow. dzisieński, własność Kurklewskiej. 6.) **H.**, dobra, pow. połocki, niegdyś dziedzictwo Rypińskich. 7.) **H.**, dobra, pow. połocki, własność niegdyś Zenowiczów, później Sulistrowskich. 8.) **H.**, wś, pow. horodecki, należy do Kossowów, ziemi dworskiej 619 dzies. 9.) **H.**, mały zaśc. szlach. w pow. słuckim, nad rzeką Łanią z lewej strony, w okolicy wsi Rubieże, ma 4 osady. 10.) **H.**, wś w pow. mozyrskim, przy trakcie handl. z Mozyrza do Pińska. 11.) **H.**, wś w pow. bobrujskim, nad Oreszą, przy szosie z Brześcia do Moskwy. 12.) **H.**, wieś, pow. ihumeński, miała kaplicę katol. parafii Serafin. 13.) **H.**, por. *Górki*.

Hórki, (łuż.), ob. *Hórka*.

Horla, rz., ob. *Orla*, na Szląsku.

Horn (niem.), wś, pow. moląski, st. poczt. Reichau.

Horna-Borszé, ob. *Borszé*.

Hornad, rz., ob. *Filice*, *Gielnica*, *Ganowce*, *Harychowce*.

Horne 1.) wś, pow. piński, w 3 okr. pol., gmina Lemieszewicze, o 9 wiorst od Pińska, mieszkańców 57, własność przedtem Butrymowicza teraz Czajkowskiego. Z powodu zapo-

wiedzianej bytności króla Stanisława Augusta w Krystynowie u podstarosty Mateusza Butrymowicza zbudowano z faszyny i ziemi przez rzeki i przepaściste błota groblę z Pińska do Hornego 9 w. długą. Grobla ta zupełnie już znikła, tylko rów obok niej wykopany dla małych statków spławny jeszcze ją przypomina. Por. *Krystynów*. 2.) **H.**, wieś w pow. mińskim, u źródeł Suły. 3.) **H.**, ob. *Horno*.

Horniace, ob. *Grązlowa* i *Mszaniec*.

Horniaki, wś włośc., pow. wilejski, o 43 i pół w. od Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 13 dm., 110 mk. (1866).

Horniaty, wieś włośc., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 13 wiorst od Lidy, 13 dm., 117 mk. (1866).

Hornica, rz., ob. *Górnica*.

Hornica, ob. *Hurnie*

Hornie 1.) wś i folw. rząd., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 5 w. od Lidy, 10 dm., 143 mk. (1866). 2.) **H.**, folw., pow. nowoaleksandrowski, 384 dzies. rozl., własność Pawła Bohdanowicza.

Hornigi, wś, pow. grójecki, gmina Nowa wieś, par. Warka. W 1827 r. było tu 8 dm. i 79 mk.; obecnie ma 14 osad i 322 mr. obszaru. Należała do dóbr Gośniewice.

Hornikau (niem.), wieś, pow. kościerski, ob. *Hornikowy*.

Horniki, wś, pow. kowelski, gm. Podzamcze, o 49 w. od Kowla, przy szosie kijowsko-brzeskiej, należała do starostwa ratneńskiego, ma stacyą pocztową, 126 dm., 780 mk., 3200 dzies. ziemi włościańskiej, przeważnie łąk błotnych nad Prypecią. Por. *Górniki*.

Hornikowy, al. *Górnikowy*; *Horniki, Górniki*, dla górzystego położenia; nietak właściwie Harnikowy, Arnikowy, niem. Hornikau, obejmuje 3 miejscowości w pow. kościerskim: 1) H.-dolne, niem. Nieder-Hornikau, szlach. dobra włośc., nad rz. Wietcisą (Fietze Fl.), przy bitym trakcie kościersko-gdańskim i kościersko-skarszewskim. Obejmuje 4 włośc. posiadłości i ogrodn. 2 z karczmą, obszaru mr. 372, kat. 1, ew. 46, dm. 7, parafia Stare Grabowo, szkoła i poczta Nowa karczma. Odległość od Kościerzyny 2 i pół mili. 2.) H.-górne, niem. Ober-Hornikau, szlach. wś włośc., opodal powyższej wsi położona, zawiera włościan 3, ogrodn. 5, obszaru mr. 892, kat. 4, ewang. 90, dm. 12, parafia, szkoła, poczta, jak poprzednio. R. 1747 Hornikowy w parafii Stare Grabowo posiadał Lniski asesor ziemski. 3.) H.-nowe, niem. Neu-Hornikau, także niedaleko poprzednich dwóch położone, przyłączone jest jako wybud. do Lubieszyna.

Hornkampe (niem.), wś, pow. malborski, należy do Szkarpawy, na nizinach malborskich, liczy włók 15, posiadł. 4, parafia Tiegenhagen, szkoła w miejscu, poczta Nowodwór (Tiegenhof), ew. 52, dm. 7, odległość od Malborka 5 mil.

Horno, *Horne*, wś w pow. borysowskim, niedaleko rz. Omniszewki przy drodze z m. Pleszczenicy do Dołhinowa; domów ma 20 i cerkiew prawosł. W H. urodził się d. 25 maja 1782 r. Szymon Feliks Żukowski, profes. uniwersyt. wileńskiego, filolog i archeolog.

Hornostaiszki, ob. *Ejszyszki*.

Hornostajewicze, wś na prawym brzegu Rosi, pow. wołkowyski.

Hornostajpol, mko, pow. radomyski, przy wielkim gościńcu poleskim, prowadzącym z Kijowa do Czarnobyla, o 80 w. od pierwszego, o 30 od drugiego odległe. Pobudowane jest na wyniosłym brzegu rz. Teterowa. Rzeka ta, moczarami swemi oddziela H. od przedmieścia jego nazwiskiem Hrynie, które dla niskiego swego położenia, corocznie przez wody wiosenne zalewane bywa. Cały obwód miejsc przyległych zamyka z jednej strony Teterów, z drugiej Dniepr, z trzeciej Usza i Prypeć. Miejscowość to przeważnie leśna, pełna bagnisk i moczarów, t. zw. hał, wód stojących i żywych. Pośród tych nizin wszakże pasma łagodnych wzniesień ziemi, miejsc wyniosłych tu i owdzie się przewijają. Hornostajpol ma swoje dzieje. Szeroki obszar ziemi, znany początkowo pod ogólnem mianem dóbr Rochtyckich i Ditiatkowskich w których obrębie miał się on później osiedlić, był z dawnych lat dziedzictwem Hornostajów, rodziny krwi miejscowej (pochodziła ona z włości kijowskiej, jak mówi Paprocki) i zbogaconej następnie na daninie królów polskich i w. książąt litewskich. Z dokumentów zaś, pochodzących z archiwum tegoż domu, a które mamy pod ręką, wiemy też, że praojcem tej rodziny był Roman Hornostaj, któremu Kazimierz Jagiellończyk nadał z włości czarnobylskiej, w głębi mrocznych lasów, pustosz pewną, z jednym jeno człowiekiem na imię Ditiatkowiczem. Ale tenże Roman już sędziwy w r. 1503 w bitwie z tatarami perekopskiemi nad rz. Uszą, bijąc się mężnie poległ śmiercią walecznych (Stryjkowski II, str. 318). Po śmierci więc jego, król Aleksander około 1504 r., synowi już jego Ostafiemu Hornostajowi, tegoż samego człowieka Ditiatkowicza, wraz z ziemią potwierdził i nadał wieczny mi czasy, tak jemu jak i żonie jego, dzieciom i dalszym potomkom (szczatkam). Ów człowiek Ditiatkowicz, pewiedziano jest w przywileju, należąc do włości czarnobylskiej, dawał z tej ziemi, na której siedział, dani cztery karamony miodu przaśnego, a dwie wiedrze a dwie kadzi miodu, a trzy kopy groszy, a topór a stóg siana, a konia stawił do Czarnobyla, służba jedna. Z czasem atoli ta pustyn-

na siedziba tegoż Ditiatkowicza zaczęła gromadzić w koło siebie coraz gęstszą ludność, tak że w końcu zamieniła się ona w dość sporą wioskę, odtąd Ditiatkami zwaną. Ludność ochotnie się też cisnęła w te miejsca zagłębione i samotne, gdzie zasieki, zaręby, moczary i błota były dostateczną ochroną od plądrowników tatarów. Ale niedługo z Ditiatkami złączyły się terytoryalnie inne dobra t. zw. Rochtyckie, graniczące z niemi o ścianę, a które znów spadły były na Hornostajów po Hrinkach Wnuczkiewiczach. Ostafi H. bowiem po dwakroć się żenił z pierwszą żoną Hrinkówną Wnuczkiewiczówną, dziedziczką Rochtycz (mówi stary dokument że król Kazimierz pozwolił mu ją pojąć) miał tylko jedną córkę za Mitkiem Łazarewiczem; z drugą zaś Maryą Skiporówną (córką Semena) miał dwóch synów Iwana i Onikija i córkę Fennę. Skiporówna zaś wniosła w dom Hornostajów następujące majętności: Tuliny pod Żytomierzem, Sosnowicze, Łopatycze, Kołodzież i Huszczyńce pod Winnicą przez Semena Olelkowicza, księcia kijow., nadane jej ojcu i braciom tegoż: Piotrowi i Michałowi Skiporom którzy, jak, mówi przywilej Zygmunta I „cierpieli nędzę wiezienia w Ordzie od Mendligireja Cara Perekopskiego, wtenczas jak był Kijów dobył, a potym będący w mnogich bitwach tatarskich, i nakoniec służący nam, od rąk pogańskich, śmierć w bitwie przyjęli i krew swoję rozleli za Nas i za państwa nasze, jako wierni a dobrzy słudzy naszy". Iwan i Onikij H. bracia rodzeni, a synowie Ostafiego, posiedli też oprócz Ditiatek i Rochtycze, chociaż te ostatnie dobra pochodziły z fortuny Wnuczkiewiczów i niespadały na nich, ale na ich siostrę Łazarewiczową z Wnuczkiewiczównej jak widzieliśmy urodzoną; za dozwoleniem wszakże królewskiem wzięli oni te dobra, gdyż ich ojciec Ostafi córkę Łazarowiczową wywianował był wprzódy z tem, aby ani ona, ani dzieci jej do Rochtycz nie wstępowali się. Iwan i Onikij H. stali się też pierwszymi założycielami potęgi swego domu; oba powołani do wyższej sfery działania, przez pracę i zdolności swe zdobyli wysokie stanowisko i wstąpili też w poczet zasłużonych krajowi mężów. Iwan H. był wybitną swego czasu postacią. Dużo o nim w tablicach histor. Bartoszewicza. (Ob. Bibl. warszaw. 1865 t IV zeszyt 10, str. 175). Już Zygmunt I zaczął go w młodocianym wieku używać do pióra i różnych poleceń. W 1518 r. już on był pisarzem hospodarskim, następnie sekretarzem do ekspedycyi ruskiej. W 1525 r. jedzie do Moskwy jako poseł; następnie czas jakiś (1527 — 28) przesiaduje przy boku królewskim w Krakowie. W 1529 r. zostaje namiestnikiem dorsuńskim. W sierpniu 1534 r. jest już podskarbim ziemskim. Następnie król go mianuje marszałkiem i sprawcą województwa trockiego, tudzież starostą słonimskim i mścigoboskim, dzierżawcą dorsuńskim i zelwiańskim. W 1540 bawi H. w Wilnie przy rodzinie królewskiej. Przy marszałkowstwie zwyczajnem zostaje nareszcie marszałkiem dwornym. Bierze dzierżawę birszańską. Król Zygmunt August tak jak wprzódy ojciec jego Zygmunt stary, zaszczycał też niemniej Hornostaja łaską i względami i na zdolności jego prowadzenia interesów polegał z zaufaniem. Król ten w sprawie zamężcia swego z Barbarą Radziwiłłówną niejedenkroć korzystał z jego usług. Nazywa go też w jednym ze swoich listów swoim prawym i wiernym sługą. W czasie pobytu w Wilnie królowej Barbary, Hornostaj był nieodstępnym na usługach jej, o czem król wiedział i obiecywał mu pamiętać. Gdy w 1548 r. Barbara opuściła Wilno, udając się do Radomia, marszałek dworny przeprowadzał ją w tej podróży. Zygmunt August na wstępie swego panowania daje mu w zarząd wojew. wileńskie. Toż wszystkie inne dwory t. j. majętności swoje, zapewne wileńskie, król Hornostajowi zlecił. Kazał mu też wileński zamek opatrować. W 1549 jest już on wojewodą nowogródzkim, w 1551 r. zostaje wojew. witepskim (tak podpisany na akcie z 1551, ob. Kniga Posolskaja metryki w. ks. lit. Moskwa 1843, str. 59). W 1554 r. król Zyg. August nadaje jemu i domowi jego herb Hipocentaurus (archiwum Horn. Rejestrzyk przywilejów Hornostajowskich: 1554 r. w dniu św. Jakuba apost. nadanie od Zygmunta Augusta herbu Hipocentaurus domowi Hornostajów). Iwan Hornostaj, mówi Bartoszewicz, był w Koronie, jakby ministrem litewskim, i ważniejszym poniekąd niż kanclerz, bo zdając królowi relacyę miał samo początkowanie prawa w swoich rękach. W Koronie gość częsty, język ruski dyplomatów jego jest przeważnie polski. Znakomity obywatel, postać typowa, na której odbijały się zarówno trzy narodowe kolory ówczesnej Rzpltej. Stronnik unii, bo król obsyłał przez niego litwinów z listami, kiedy tłomaczył dla czego ich wzywa po sprawiedliwość do Polski, Hornostaj wykłada zadąsanym, że sami sobie winni, bo „niezjeżdżali się na roki sądowe, i omieszkiwali czynienie sprawiedliwości." Iwan H. najczęściej przemieszkiwał bądź w Wilnie, gdzie miał swój dwór, później Hornostajowskim zwany, bądź w dobrach swych Ejszyszkach na Litwie, gdzie też miał swoją rezydencyą Sany po litewsku, czyli Sieny-dwór zwaną. W dobrach swoich kijowskich rzadszym bywał gościem. Za jego to czasów dopiero datuje się pierwsze nastanie Hornostajpola. Założyli go na gruntach rochtyckich znani osadźcowie tych leśnych pustyń, mużowie Kozarowiccy tak zwani Komino i Baczyło. Była to wszakże jakby

doraźnie powstała maluczka osada, złożona zaledwie z kilku skromnych wieśniaczych sadyb. Stanęła ona nad moczarami Teterowa, między głębiną leśną, naprzeciwko starego uroczyska czyli opuszczonej z dawnych lat wioski Hrinkami zwanej (dziś przedmieście Hrinie) a która przed laty była tak nazwaną od imienia dawnych swych dziedziców Hrinków Wnuczkiewiczów, ale następnie przez tatarów została zniszczoną doszczętnie. Iwan H. umarł nagle w 1569 r. w Mścibohowie, będąc w podróży. Miał trzy żony: pierwsza z domu Puzowska, wdowa po Korejwie, po której wziął liczne posiadłości, druga księżna Sołomerecka, trzecia ks. Marya Zasławska, wdowa po ks. Wasylu Tołoczyńskim. Z pierwszą żoną nie miał potomstwa, z drugą zostawił synów Iwana i Gabryela, z trzecią nareszcie: Ostafiego i Własnego (Ułasa). Onikij H. brat Iwana, to także niemniej głośne imię swego czasu. Ten był jeszcze za Zygmunta I posłem do Perekopu (Karamzyn VIII, str. 22). Następnie wraz z bratem Iwanem jeździł też w poselstwie do Moskwy (Kraszewski. Wilno t. I, str. 221). Był klucznikiem wileńskim (1537 r.); poborcą we włościach podnieprskich, starostą kaniowskim i czerkaskim, dzierżawcą luboszańskim i wołkowyskim. Mamy przed sobą jego testament z 1562 r., w którym połowę dóbr Rochtycz i Ditiatiek (bo druga połowa należała do synów brata Iwana) zapisuje synowi swemu jedynemu, urodzonemu z Hromiczównej, Fryderykowi. Jest w nim ustęp jeden, malujący panujące ówcześnie zamiłowanie oręża, które, wywołane potrzebą owych czasów przez długie wieki trzymało rycerza wciąż z orężem w dłoni i na koniu, i stąd to koń i rynsztunek wojenny dla ówczesnego ziemianina miał przedewszystkiem główną wagę i cenę. „Koni też moi (mówi Onikij H.) wsi i sidła, kotoryje pod serebrom i bez serebra, oksamytnyje i siafianowyje i prostyje, i riady na koni serebrianyje, pozłocistyje i nepozłocistyje, i czerkaskije i prostyje i szabli pod serebrom i bez serebra, i zbroi, pancyry, kabaty, pryłbicy, szyszaki, rohatinki, rusznicy, arkabuzy, pawenzki, drewca i sztokolwek takowoho mełło prysłuchat' k wojennomu obyczaju, to wse zapysuju synu." Onikij H. mieszkał zwykle w Dudakowiczach na Litwie, jeżeli nie w starostwach swoich; do Rochtycz zaś i Ditiatek zaglądał zbyt rzadko z powodu dość częstych inkursyj tatarów, którzy się aż w te bory nieprzebyte zaciekali. Toż w 1567 r. Rochtycze i Ditiatki wraz z Hornostajpolem, ledwie jak widzieliśmy założonym, chociaż obwarowane bagnami i wodami, nie uszły przecież zniszczenia tatarskiego. Plądrownicy ci wpadli tu niespodzianie, i nie tylko te wsie, ale i ten cały zakąt zniszczyli. Sędziwi też pustyń tych leśnych „osadźcowie" Komino (inaczej Chom) i Baczyło padli też pod szablą najezdzców. Dobra Rochtyckie a w nich i Hornostajpol, na jakiś czas znowu został pustką. Pomimo jednak tak częstych w tych czasach trwóg tatarskich, obszary te leśne znowu powoli zapełniały się ludnością. Dobra te, aczkolwiek słabo zaludnione, dochód wszakże jaki taki dziedzicom przynosiły. Toż Onikij H. w jednym ze swych listów do Iwana Iwanowicza Hornostaja, spółdziedzica Rochtycz, synowca swego, pisanym z Dudakowicz, tak się wyraża: „Tymi czasy posłałjeśmy wyzbiraty dań do Rochtycz służebnika mojeho, ino jeśli jeho Tatarowa newoźmut', a wybrawszy dań do mene pryjedet', ja Waszoj Miłosti połowinu odoszlu, kotoraja na Waszu Miłost' pryjdet" (Arch. Hornost.). Fryderyk H. po śmierci ojca swego Onikija został też dziedzicem połowy Rochtycz i Ditiatek (bo druga połowa tychże dóbr jak i za ojca jego zawsze należała do synów Iwana Hornostaja: Iwana, Gabryela, Ostafiego i Własnego). Fryderyk H. pierwszy z tego domu został nowowiercą. W testamencie swym zapisał zborowi wileńskiemu 83 kóp groszy lit. „na wychowanja kaznodej i ludej ubohich; jakoż tiła mojeho hrisznoho na pochowanje mescem sobi obrał i naznaczył u zbori Wileńskom" (Arch. Hornost.). Umarł on bezpotomnie i połowa Rochtycz i Ditiatek i innych dóbr przeszła do braci jego stryjecznych, tylko co wymienionych, którzy też następnie poschodzili z tego świata, nie zostawiwszy potomstwa, oprócz jednego z nich Gabriela, którego potomkowie w ten sposób całą po wszystkich Hornostajach ogromną odziedziczyli fortunę. Gabryel H. został najpierw starostą kamienieckim, potem w 1568 r. wojewodą mińskim, nareszcie w 1576 wojew. brzesko-litewskim. W 1579 r. był uczestnikiem wyprawy połockiej. Po śmierci jego wziął dobra jego syn Hieronim. Ten w młodym wieku był rotmistrzem chorągwi królewskiej. Niesiecki powiada, że zbił tatarów na głowę pod Kamieńcem. Ożeniony z Beatą Lasocianką zostawił syna Samuela. W testamencie swoim z 1600 r. upraszał opiekunów, aby niezaniedbali wysłać syna jego w cudze kraje. Hieronim H. umarł wkrótce, a żona jego powtórnym ślubem wyszła za ks. Porycklego. Około tego czasu dobra rochtyckie i ditiatkowskie zostały puszczone w dzierżawę zastawną Wacławowi Wielhorskiemu, stolnikowi kijowskiemu, i żonie jego Zofii z Jełowickich. Z tym Wielhorskim spotykamy się często w starych dokumentach. Był to szlachcic na dorobku. Krzątał się też około niego raźnie i energicznie, brał puste dobra, urządzał je i kolonizował. On też dobra rochtyckie zaludnił. Za jego to zastawy, Hornostajpol z lichych kilku chat wyrósł odrazu na m-ko. Głównie zaś do te-

go przyczyniła się ta okoliczność. H. z powodu okolicy bagnistej nad Teterowem był miejscem prawie niedostępnem i pozbawionem wszelkiej komunikacyi, i dla tego przez długi czas z nic nieznaczącej osady niemógł wyrość na ludniejszą i budowniejszą, ale skoro w r. 1601 za dozwoleniem królewskiem udogodnioną tu została komunikacya przez postawienie mostu na „topkiem błocie" Teterowa, z prawem pobierania z mostu tegoż myta i mostowego, wnet też przy skrzęcie i zabiegach kolonizacyjnych Wielhorskiego coraz się gęstsza nagromadzała tu ludność. Odtąd też był tu główny i najdogodniejszy punkt przeprawy przez Teterów, a i gościniec walny kupiecki idący z Czarnobyla do Kijowa, który wpierw omijał to miejsce, dla bagien przepaścistych, nareszcie tędy się skierował. Jakoż w krótkim czasie Hornostajpól przerósł o wiele znaczeniem Rochtycze i Ditiatki, tak że ze skromnej niegdyś attynencyi tychże dóbr, stał się w końcu środkowym onych punktem, główną centralną włością. Wacław Wielhorski doznał smutnej przygody w 1619 r. W czasie jednego z tatarskich nabiegów, dostał się do niewoli i zaprowadzono go do Krymu. Żona zostawiła wieś Bezów w 500 kopach lit. dla wykupna jego. Samuel H. powrócił nareszcie „z cudzych krajów" ale w dobrach swoich bywał gościem tylko, bo różne sprawy publiczne odrywały go od domu. Jakoż wkrótce po powrocie z zagranicy, w 1607 r. otrzymał on przywilej na podkomorstwo kijowskie. Niesiecki mówi, że o nim w konstytucyach kor. częsta wzmianka, gdyż go ojczyzna, to do rozgraniczenia między województwem kijow. i w. księstwem litew., to do rewizyi ksiąg ziemskich kijow., to do odbudowania zamku w Kijowie, który zgorzał, to nareszcie do opatrzenia miejsc na fortyfikacye w Ukrainie, z różnych sejmów, deputowała. Był on też i rotmistrzem. W 1609 r. w czasie wojny z Rossya, poniósł oręż za Dniepr i do Czernichowa, wprowadziwszy wozy, w których wojsko miał ukryte, zajął to miasto i do zuchwałych i stanowczych kroków porywczy, spalił je ze szczętem, tak że mieszkańcy przez 12 lat nie mogli w niem znaleść schronienia (Szafoński; opis pam. czernich.). W 1610 r. gdy był cały naród w obozowym ruchu, i on też wezwany listem przez Zygmunta III pośpieszył pod Smoleńsk, gdzie miał część zasługi w sławnem zdobyciu tej twierdzy. W 1615 roku naznaczony był komisarzem do traktowania z Rossyą, między Wiaźmą i Smoleńskiem, i w skutek tego król wydał list do starostów, podwojewodzich i innych urzędników, aby jego, jako jadącego na komissyą „sustentowali" (Archiw. Hornost.). Gdy zaś układy spełzły na niczem, pokój się rozchwiał i wojna znów przez Rossyą podniesiona, Samuel H., wezwany przez króla stanął pod chorągwią królewicza Władysława, ale w Moskwie śmierć go czekała: umarł tam w 1618 r. Krzewiciel zasad kalwinizmu, we własnych dobrach Leszczynie i Kozarowiczach (w kijow. wdztwie) dwa zbory kalwińskie wybudował. Ożeniony z Teofilą Gorajską (także kalwinką) zostawił on syna Michała, który umarł młodo i córki: Elżbietę za Andrzejem Drohojowskim i Annę za Rafałem Leszczyńskim wojewodzicem bełzkim. Ta umarła w 1639 roku, pochowana we Włodawie; Starowolski w swoich „monumentach" nagrobkowy dla niej napis podał. Siostry te w 1637 r. pomiędzy sobą dział dóbr ojczystych uczyniły następny: na schedę Elżbiety Drohojowskiej dostały się Kozarowicze z folwarkiem, Samuelpole z wsiami do niego należącemi, dwór w Kijowie i plac w zamku kijowskim, który zgorzał; Leszczyńska zaś wzięła stare i nowe miasto Leszczyn, Staryki z folwarkiem, Łuka, Tuliny (gniazdo kijowskie Hornostajów, z którego się pisali), Młyny, Piski, Iliaszów, Wołówka nunc dicta Komorówka, place w Żytomierzu i Owruczu. Hornostajpol zaś z Rochtyczami, Ditiatkami i innemi wioskami t. j. Straholisiem, Szychową. Bohdankami dostał się po połowie, ale w 1640 r. Rafał Leszczyński swoję połowę w tych dobrach przedał za 120,000 złp. Andrzejowej Drohojowskiej. Andrzejowa Drohojowska, po śmierci męża ponowiła śluby z Mikołajem z Wornian Abramowiczem, starostą miadziolskim, wojewodą mścisławskim, potem trockim. Abramowicz przemieszkiwał na Litwie, w dziedzicznych Wornianach, a także w Lebiedziowie, niegdyś starodawnej dziedzinie ks. Holszańskich. Elżbieta Drohojowska (teraz Abramowiczowa) była z tych dawnych matron polskich, co to same umiały rządzić swemi majątkami i przy rządnej ekonomii nietylke mienie utrzymywały, ale i przysparzały. W roku 1640 dokupiła ona w kijowskiem znaczne dobra Borodziańskie. W 1641 zaś roku dnia 30 kwietnia wypuściła arendę hornostajpolską niejakiemu Kulszy, mieszczaninowi perejasławskiemu za 5 tysięcy złotych, tudzież młyny żarnowe i stępne, folusz, rudę żelazną z dymarkami do niej należącemi. W kontrakcie tym też zawarowano, „aby dla arendarza ruda rokowa wcześnie wywiezioną była, aby ciągły każdy od siebie wywiózł jej po cztery wozy dobre, a kunicznicy i połowinnicy po 2 wozy za dozorem arendarza, albo jego przystawa". Należeć też mają do arendarza myta mostowe i sielskie, i zwykłe myta w mieście, obwiestki, powodne, targowe i jarmarkowe „krom walnego jarmarku w Hornostajpolu, na św. Pokrowę; ten wolny ma być dla przyjeżdżających i odwiedzających z czymkolwiek

by byli na tym jarmarku ludzie kupieccy i pospolici". Mikołaj Abramowicz umierając małżonce swej Elżbiecie z Hornostajów zapisał dożywocie na dobrach swych litewskich. Zapisał jej również i sławne swoje stado koni „Lebiedziowskiemi" zwane, które jednak ona oddała pasierbowi (Samuelowi Abramowiczowi), zostawiając sobie w Hornostajpolu tylko jednego „konia arabczyka, klacz dropiatą i cug żmudzinów". Tymczasem w 1648 r. kozackie najazdy spłoszyły szlachtę ukraińską i Abramowiczowa też wyniosła się na Litwę do Wornian. W Hornostajpolu pozostał był na chwilę niejaki Gabryel Sokołowski, łowczy starodubowski, ale i ten po zniesieniu wojsk koronnych pod Korsuniem, z tych też krajów odjeżdżając na Litwę papiery Hornostajów złożył w jednę żelazną skrzynię i w ziemi zakopał, prędko sobie z Litwy powrócić i one odkopać obiecując. Kozacy atoli wpadłszy do H. skrzynię odkopawszy, wszystkie dokumenta poniszczyli. Kozacy szczególnie zażarci byli na szlacheckie papiery i gdzie bądź je napotkali, niszczyli zapalczywie i zagładzali. Jakoż odtąd Hornostajpól stał się kozackim, i chociaż środkowe ziemie wdztwa kijowskiego dotychczas od nich wolnemi były, traktatem wszakże zborowskim w 1849 postanowiono, aby odtąd kozacy byli w rejestr przyjmowani w Korostyszowie, Dymirze i Hornostajpolu. Abramowiczowa wyzuta tedy z posiadłości swych ukraińskich, wiekami posiadanych i z siedziby ojczystej, spisała też wolę swą ostatnią w Wornianach na Litwie d. 29 marca 1651 roku, w której powiada: „Ciało moje grzeszne, jeśli tu w w. księstwie lit. godzina moja przyjdzie, tedy przy zborze wileńskim ewangelickim, w sklepie hornostajowskim, gdzie J. W. Imci Pan wojewoda trocki (Abramowicz) małżonek mój i dobrodziej położony jest; jeżeli zaś w koronnych majętnościach moich życie skończę (spodziewała się snać wrócić jeszcze do Hornostajpola) tedy we zborze moim kozarowickim, bez wielkiego kosztu i bez żadnej zwłoki, ma być pogrzebane". Na opiekunów dla małoletniego syna Samuela Drohojowskiego uprasza ks. Janusza Radziwiłła hetm. pol. lit. i Zbigniewa Gorajskiego, kasztelana chełmskiego. Do syna zaś temi słowy odzywa: „Oto tylko pod bojaźnią Bożą surowo upominam, aby w wierze ewangelickiej trwałym i statecznym, aż do żywota swego, zostawał. W bojaźni bożej się ćwiczył. Starszych zborowych w uczciwości miał, a dla chwały Bożej nieżałował, jako najwięcej dawał. Pobożność, wstrzemięźliwość i pokorę pilnie zachowywał, rozrzutnym dóbr swoich niebył, ludzi ubogich, mianowicie wdów i sierot nie krzywdził, ale owszem ich ratował. Na radzie tych tylko ludzi, którzy według Boga i sumienia radzą szczerze przestawał. Popędliwym w żadnej sprawie, a najbardziej w młodości swojej niebył, aż dobrą i zdrową radę wziąwszy, przedsięwzięcie do skutku doprowadził. I o to go pilnie upominam, aby życzliwe i dzielne zasługi w ojczyźnie przodków swoich i pana ojca swego, zawsze na oku mając, tymże trybem naśladując ich, cnotą, wiarą z życzliwością ojczyźnie służył. Sług tych, którzy wiernie i życzliwie mi służyli, nieodrzucał. To jeśli zachowa i Pan Bóg pobłogosławi, i u ludzi łaskę mieć będzie i godności w ojczyźnie łatwo dostąpić może". Następuje podpis a pod nim własnoręczny też dopisek w tych słowach: „Jesu móy smiłuysie nademno utrapiono (sic)." Abramowiczowa po spisaniu tej ostatniej woli, żyła jeszcze jakiś czas, ale już nie wróciła do Hornostajpola. Po ustaniu wojen Chmielnickiego, chociaż się czasy zdawały wypogadzać, jednakże długi czas jeszcze na tem pograniczu panowały gwałty i bezprawia. Toż w 1661 r. Innocenty Giziel archimandryta Pieczorski z pomocą „dyneków" zajechał Hornostajpol (Archiw. Hornost.). Samuel Drohojowski zaniósł o to protestacyą do grodu, i gdy w 1665 r. sam się zjawił w swoich dobrach ukraińskich, kozacy (dyneki), wpadłszy do Borodzianki, schwytali go. Zaprowadzony następnie do dalekiej północnej stolicy, tam całoroczne wycierpiał więzy. I wróciwszy nareszcie z niewoli w końcu dobra swe z rąk nieprawych posiadaczy uwolnił. Umarł około 1678 r. wprzódy pojednawszy się z kościołem katolickim, w skutek ślubu, jaki był uczynił jeszcze w czasie niewoli swojej. Zostawił on jedną tylko córkę: Joannę Katarzynę, która zostawszy dominikanką we Lwowie, zapisała Hornostajpol i inne dobra stryjowi swemu Andrzejowi Drohojowskiemu, staroście łukowskiemu. Ale gdy tenże umarł bezdzietnie, Hornostajpol spadł na jego sukcesorów Charleskich i innych: ci zaś go sprzedali Stanisławowi Antoniemu Szczuce referendarzowi kor.; atoli Szczukę czekały tu trudności. Joanna Katarzyna Drohojowska, która to jak widzieliśmy zapisała była Hornostajpól i inne dobra stryjowi Andrzejowi D., teraz oto podmówiona przez krewnych, a właściwie przez Józefa Drohojowskiego, który niegdyś był jej opiekunem, opuszcza klasztor, i o Hornostajpol u Szczuki dopominać się zaczyna. Na drodze prawnej nic ona zdziałać niemogła, a więc używa sposobu w tych czasach nieładu i zamieszek na tem tu pograniczu dość często praktykowanego, to jest udaje się pod protekcyą wiadomego z historyi Paleja, który był znany z tego, że się nastręczał panom okolicznym ku pomocy, kiedykolwiek jej żądali i hojnie opłacali. Owóż Palej nie odmówił protekcyi, podniósł oręż w jej sprawie i w r.

1696 nasławszy kozaków swych na Hornostajpol, zajął na jej rzecz te dobra. W ślad za kozakami Paleja, przybył do Hornostajpola i Józef Drohojowski, który w imieniu Drohojowskiej „dozorców dóbr przepędził, poddaństwo i posłuszeństwo odebrał, i w posesyą swoją objął (Arch. JZR II, część II. str. 347). Atoli wkrótce już to doraźne panowanie Paleja w tych stronach miało się skończyć; w 1709 r. watażka kozacki został, jak wiadomo z dziejów, zesłany na Sybir. Szczuka więc miał odtąd wolne ręce; wygrał proces na drodze prawnej z Drohojowską „uzurpatorką i deokupatorką" tych dóbr. Ale jeszcze w tymże 1709 r. skoro hetman Mazepa przyłączył się do Szwedów, poddani hornostajpolscy samowolnie w kozaków się obrócili i w rejestr się wpisywali" wypowiedziawszy posłuszeństwo, pełnić powinności i intraty należytej dawać niechcieli, z arendy, młynów, pożytki wszelkie na siebie obracali (Arch. JZR II, str. 710). Stanisław Antoni Szczuka, podskarbi litew., umarł w 1710, i Hornostajpol spadł w dziedzicznym przelewie na jego córkę Wiktoryą za Stan. Janem Kątskim, generałem art., synem sławnego Marcina Kątskiego. Mieli oni jednę córkę Maryannę, która wyszła była za Eustachego Potockiego (Piławitę), generała artyl. i starostę tłumackiego. A więc Hornostajpol przeszedł nareszcie w dom Potockich. Eustachy Potocki miał kilku synów. W 1779 r. na mocy działu pomiędzy jego synami, jeden z nich Kajetan P. wziął w schedzie swojej następne dobra i klucze: Hornostajpolski, Kozarowicki i Borodziański (w kijowskiem); Netyczyńce stare i nowe, Deszkowce (na Podolu); Ternę i Chmielów (w Mazowszu) tydzież jurydykę w Warszawie tłumacką zwaną. Za jego czasu Hornostajpol na nowo wzrósł. Szczodrobliwa cichość i obfitość pokoju w tych latach sprowadziła do nowowznoszącego się miasteczka licznych osadników. Roku zaś 1781 tenże Kajetan Potocki przedał hrabstwo (tak) hornostajpolskie za 450,000 złp. Janowi Hańskiemu, cześnikowi owruckiemu. Następnie od tegoż Jana Hańskiego, ożenionego z Zofią Skorupkówną, przeszły te dobra do rąk syna jego Wacława, marszałka gubernialnego szlachty wołyńskiej. Niedawno, bo przed 1863 r. córka tegoż Wacława Hańskiego, hr. Anna Mniszchowa przedała Hornostajpol obcemu nabywcy. W 1769 r. istniało tu dwie cerkwie. Obecnie H. posiada 1050 mk. prawosławnych, 6 katolików, 4 ewangelików, 600 starozakonnych. Jarmarki odbywają się trzy razy do roku. Na przedmieściu Hrinie 4 młyny wodne i 1 folusz. Dawne akta graniczne dobr H. przechowały pamięć uroczysk, z dawnych lat w nich się znajdujących. Te są: mogiłki zaroślami okryte pod wsią Choczewą, uroczyska Rohozyn, Weł, Wojskowa hora, Horodek czyli Horodyszcze, Czortowica nad Dnieprem, Wałki, Kurhanki, Ostrowy odrębne (otrubne) Hałe błoto, Kustynnehało, rzeczka Żyd, Czarna woda, siedlisko Łyse hory czyli Kotłubijowe. To ostatnie czy nie pochodzi czasem od imienia owego znanego z dziejów Kotłubega, kniazia tatarskiego, który na głowę był rozbity przez Olgierda u Sinich wód w 1363 r.? *Edward Rulikowski.*

Hornoświecze, jez. w pow. lepelskim, o 7 w. od mka Uły i o 1 wiorstę od rz. Ulanki; długości i szerokości ma po wiorście. *M. K.*

Hornów, ob. *Pratulin.*

Hornow, ob. *Gubin.*

Hornówko, wieś, pow. lipnowski, gm. Ossówka, par. Mazowsze, liczy 16 mr. włośc., w tem 9 orunych, 10 domów, 7 budyn. mieszk., 74 mk., folwar. gruntów 420 mr., w tem 242 m. orne, 5 bud. mieszk., 49 mk. Folwark H. nad rz. Niedźwiadką posiada młyn wodny.

Hornowo, leśnictwo w pow. borysowskim, własność Brzostowskich, obszar leśny wynosi 1500 mr. *Al. Jel.*

Hornowo, wieś, pow. bielski, gub. grodz., między Siemiatyczami z Bóckami.

Hornsberg (niem.), dobra, pow. ostródzki, st. p. Miłomłyn.

Hornutowce, ob. *Harnutowce.*

Horocholina, wieś, pow. bohorodczański, nad potokiem Horocholina, dopływem Bystrzycy czarnej; wieś ta na podgórzu galicyjskiem położona, oddalona na połud. wschód od Bohorodczan o 8·5 kil.; przestrzeń pos. więk. 789, w tem 589 m. lasu, włościanie 5826 m., ludności 2709, w tem 120 rzym. kat., należących do parafii w Bohorodczanach, gr. kat. parafia w miejscu, należąca do dekanatu Bohorodczany dyecezyi lwowskiej, liczy 2476 parafian, którzy w tej wsi mają jednę cerkiew główną i 2 filialne, sąd pow., notaryat, urząd pocztowy i telegraficzny w Bohorodczanach, szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należąca do rady szkol. okręg. w Nadwornej. Właściciel większej posiadłości Rudolf hrabia Stadion. *B. R.*

Horocholina, także *Horcholiński potok*, znaczny strumień, powstaje z kilku strug, w obr. gm. Horocholina w pow. bohorodczańskim, w południowej jej stronie, między Wielką górą od wsch. a traktem Stanisławów—Nadworną od zach., na wys. 440 m. npm., zpod płn. stoków wzgórz Ostrego (525 m.). Płynie zrazu głębokim wądołem na płn. bardzo krętym biegiem. Po niespełna 4 kil. biegu zwraca się na wschód, okrążając Horocholińską górę (442 m.) od zach. i płn. i przerzynając wieś Horocholinę samym środkiem. Na dolnym końcu wsi zmienia swój kierunek na płn. wschodni i przechodzi w obr. Zabereża, gdzie płynie zach. brzegiem lasu Łazów, rozpościerającego się na

przestrzeni 4 kil. między tym potokiem a Bystrzycą nadworniańską. W dalszym swym biegu tworzy granicę gm. od zach. Iwanikówki i Radczy, a od wsch. Chomiakowa i Czerniejowa. W końcu mija gminy Czukałówkę i Opryszowce, płynąc równolegle do Bystrzycy nadworniańskiej i na granicy gm. Opryszowce z Mykietyńcami wpada do tejże z lewego brz. Koryto nadzwyczaj kręte. Długość biegu 30 kil. Najznaczniejszy dopływ przyjmuje z lew. brz., t. j. rzekę Pochówkę. Źródła 440 m., ujście 254 m. Obfituje w szczupaki. *Br. G.*

Horochów, mko prywatne w pow. włodzimierskim, o 20 mil od Żytomierza odległe. Osada bardzo starożytna i od niepamiętnych czasów miasto należące do książąt panujących na Wołyniu. W r. 1450 król Kazimierz Jagiellończyk przywilejem datowanym w Ostryne, nagradzając położone zasługi u stryja jego Swidrygiełły, darował Horochów z okolicznemi włościami Olizarowi Szyłowiczowi. Od Olizarów przeniósł się cały ten majątek do książąt Sanguszków i długo w domu ich zostawał. W r. 1775 nabył go Michał Wielhorski, kuchmistrz wielki litewski, znany polityk i dyplomata. Od niego w r. 1791 kupił książę Stanisław Poniatowski, ex-podskarbi wiel. litewski, który zaprowadził tu dwa jarmarki i targi tygodniowe, uczyniwszy tem miasto bardzo handlownem. Od niego przeszło na własność Jełowickich. W r. 1795 starościna Jełowicka, z domu hrabianka Tarnowska, poszedłszy za mąż za Waleryana Strojnowskiego, podkomorzego buskiego, później hrabiego i senatora cesarstwa rossyjskiego, autora kilku dzieł o ekonomii politycznej, wniosła mu w posagu hrabstwo horochowskie, tak jak córka jego Walerya, żona hrabiego Jana Tarnowskiego, senatora kasztelana królestwa polskiego, w dom Tarnowskich, w których posiadaniu dotąd zostaje. Senator Strojnowski wystawił tu okazały pałac, w którym mieściło się istotne muzeum sztuk i nauk, mnóstwo szacownych malowideł znakomitych mistrzów włoskiej, niderlandzkiej francuzkiej i niemieckiej szkoły, nabytych tak przez samego Strojnowskiego, jak i hrabiego Tarnowskiego w podróżach za granicą, oraz przeszłych w spadku po Hieronimie Strojnowskim, biskupie wileńskim. Niemniej liczny znajdował się tu zbiór rzeźb rzadkich i wielkiej wartości nowożytnych i starożytnych z Herkulanum i Pompei, wspaniałe wazy, stoły z mozajki, kryształy, znakomita biblioteka polska i zagraniczna; wielki zbiór rycin i numizmatów; jedyna w Polsce statua Perseusza dłuta Kanowy, patem złożona na sprzedaż w Willanowie; Kupidyn i Psyche, grupa pełna wdzięku, przez Marochettego, dziś w muzeum Ermitażu w Petersburgu znajdująca się, i wiele innych drogocennych zabytków. Przy pałacu był obszerny i piękny ogród w guście angielskim; fabryka sukna, kołder i bai, w mieście zaś handel ożywiony. Teraz nic z tego wszystkiego nie zostało. Hrabia Strojnowski bowiem, oddając swej córce dobra horochowskie, zabrał z sobą część dzieł sztuki z pałacu do Petersburga, resztę zaś zbiorów Tarnowscy, przeniósłszy się do dóbr dzikowskich, przewieźli do Galicyi. Paraf. kościół katol. w H. pod wezw. Wniebowst. P., z muru wzniesiony 1808 r. przez hr. Strojnowskiego. Parafia kat. dek. włodzimierskiego: dusz 2190. Kaplice w Nowosiołkach, Bodyaczowie, Chołoniewie, Branach i Bużanach. Dawniej filia w Druszkopolu.

Horochowatka 1.), rz., przepływa przez wś Topory i w pow. skwirskim w mku Borszczajówce wpada do rz. Rosi. 2.) **H.**, rzeka, zaczyna się w jarach około wsi Kazimirówki, płynie przez Janówkę, Horochowatkę, Żydostawy i wpada do rz. Rosi w wasylkowskim powiecie. 3.) **H.**, por. *Kahorlik*, *Orzechowatka*, *Orechwatyca*.

Horochowatyj, ob. *Inguł.*

Horochowce, *Gorochowce*, wieś o milę od Korsunia. Wąwóz śród gór (jar) między Grochowcami a Krutą Bałką; 26 maja 1648 r. poniosły tu klęskę od Chmielnickiego złączone chorągwie polskie, cofające się z Korsunia pod wodzą hetmana Potockiego i Kalinowskiego.

Horochowiec, ob. *Gorochowiec.*

Horochowka, st. dr. żel. znamieńsko-mikołajewskiej w gub. chersońskiej.

Horoczna, potok, wypływa w obr. gminy Trójcy w pow. kołomyjskim, w lesie Pohorylcu; płynie na płn. wschód śród łąk i domostw Trójcy i po 7 kil. biegu wpada z pr. brz. do Prutu. *Br. G.*

Horod..., ob. *Grod...*

Horod, wieś, pow. kossowski, nad rzeką Rybnicą, dopływem pobliskiego Czeremoszu, oddaloną jest o 3·7 kil. na południowy zachód od Kossowa; wieś górska śród lasów, potoków i parowów rozrzucona; przestrzeń pos. większej 1430 m., w tem roli ornej 1, a lasu 1388 m.; włośc. 1009; ludności 286, w tem rzym. kat. 10, reszta gr. kat. i izrael., sąd powiatowy, notaryat, obydwie parafie, urząd poczt. i telegraficzny w Kosowie. Należy do dóbr rządowych.

Horodczanka, ob. *Brusiata.*

Horodczany, mała wioska, pow. radomyski, nad rzeczką Neświeżą wpadającą do Prypeci, o 16 w. odl. od m. Krasnego, a o 41 w. od m. Czarnobyla, położona śród lasów na samej granicy mińskiej gub.; mieszk. 168 wyzn. prawosł., należą do gminy i parafii Krasnego; ziemi 3001 dz., prawie zupełnie pokrytej lasem; własność Dańkiewicza, zarząd policyjny w Czarnobylu. *Kl. Przed.*

Horodczewicze, wś, pow. lepelski, o 14 w. od Lepla, ma zarząd gminny, szkółkę ludową, cerkiew wzniesioną w w. XVI przez książąt Łukomskich. Do gminy H. należy 2946 włośc. płci ob. w 5 okręgach, którzy posiadają 3903 dzies. ziemi. *M. K.*

Horodec 1.), mko pow. kobryńskiego, między Kobryniem a Antopolem, ma st. poczt., w obrębie większych stacyj Kobryń i Pińsk. Roku 1878 H. miał 1264 mk., w tem. 567 izr. Była tu parafia katol. dekanatu kobryńskiego, z kaplicami w Antopolu, Korsunach i Łosku; r. 1866 zniesiona. Okolica płaska, lasy, bagna; grunt czarnoziem i piaski. Od H. bierze nazwę kanał horodecki, łączący Pinę z Muchawcem, zwany też brzeskim lub kanałem Rzpspolitej. 2.) **H.**, wś w pow. mozyrskim, nad Nieprawdą. 3.) **H.**, ob. *Gródek, Grodziec, Horodek, Horodziec*

Horodec 1.) st. dr.żel. witebsko-orłowskiej w gub. orłowskiej. 2.) **H.**, sioło, pow. bałachniński gub. niżegorodzkiej, st. poczt. o 20 i pół w. od Bałachny.

Horodeć, ob. *Demidów.*

Horodecki powiat, ob. *Horodek.*

Horodeckie, duża wieś, pow. humański, nad rzeką Humanką, o 5 w. odległa od powiatowego miasta, mieszk. 933 wyzn. prawosł., szkółka, cerkiew paraf. zbudowana w 1766 r. na polach kilka mogił dość wysokich; należała dawniej do humańskich dóbr hr. Aleks. Potockiego; skonfiskowana w 1834 r. wraz z całym majątkiem, należy do rządu, dawniej było to kaziennoje posielenije (rządowa osada).

Horodeczna 1.) maleńka wioska, pow. radomyski, o 11 w. odległa od wsi Wołoszkowa, nad rzeka Suszycą; mieszk. 27 dusz wyzn. prawosławnego, należy do par. Krysiaticz o 4 w. odległej; ziemi 629 dzies , własność Maleszewskiego. 2.) **H.**, wieś w pow. prużańskim, nad rz. t. n. do Muchawca wpadającą, o 18 w. od Prużany, przy b. trakcie poczt. kobryńskim. Tu 31 lipca 1812 r. Tormasow miał potyczkę z austryakami i sasami. Jest tu cerkiew prawosławna i była stacya poczt. między Kobryniem a Prużaną. 3.) **H.**, wś z zarządem gminnym i dwa folw., pow. nowogródzki, 1 okr. polic., o 6 w. na płn. od Nowogródka. Jeden z tych folw., dziedzictwo Abramowskich, ma przeszło 238 m., drugi 717 mr. obszaru z młynem wodnym. Gmina H. składa się z 4 starostw wiejskich, 47 wiosek, ma 2187 włościan męż. W H. jest cerkiew paraf. i kaplica katol. Idąc za powagą metryk litew. dobra H. z Bychowem, Ostrzami, Daunikami i Dubosnem, księżna Maryna Grabska zapisała r. 1496 Albrechtowi Gasztoldowi, wojew. trockiemu. Posiadłości te następnie stały się własnością królowej Barbary Radziwiłłówny, wdowy po Gasztoldzie; po jej zaś zgonie zapisane królowi Zygmuntowi Augustowi stały się dobrami narodowemi. W kolei czasów podzielone na kilka części, w r. 1771 ograniczały się na jednej wsi, którą posiadał Szredziński, opłacając kwarty tylko złp. 92 gr. 29 a hyberny złp. 60. *Al. Jelski.*

Horodeczno 1.), dobra, pow. oszmiański, w r. 1781 własność Tadeusza Wołłodkowicza sędziego mińskiego. 2.) **H.**, dobra, pow. słonimski, dawne dziedzictwo Bułhaków. *A. K. Ł.*

Horodek, ob. *Drelów*, pow. radzyński.

Horodek, ob. *Gródek, Horodec.*

Horodek 1.), wś, pow. oszmiański, ma zarząd gminy liczącej dusz 5760. 2.) **H.**, dobra, pow. dzisieński, własność Kuleszy, liczyły 131 dusz. 3.) **H.**, wieś, pow. wilejski, o 19 w. od Mołodeczna, st. p. i zarząd gminy liczącej 343 dm., 2796 dusz. 4.) **H.**, wieś, pow. siebieski, własność Fastykowskich, ma kaplicę katolicką parafii Siebież p. t. ś. Trójcy, wzniesioną 1820 r., ziemi dworskiej 141 dzies. 5.) **H.** (Wysoki), wś i gmina, z zaściankiem Ławrynowice, pow. sieński. Dziedzictwo Józefiny Tomaszewskiej. Ziemi używalnej 309 dzies., nieużytków 13 dzies. 6.) **H.** (Niski), wieś, pow. sieński, gm. Wysoki Horodek, przed kilkudziesięciu laty dziedzictwo Wołodkowiczów, obecnie Samuela Szczytta. Grunta urodzajne, ziemi używalnej 855 dzies., nieużytków 225 dzies.

Horodek, urzędownie *Gorodok*, miasto pow. gub. witebskiej, leży o 37 wiorst od Witebska, przy szosie kijowsko-petersburskiej nad potokiem Horożanką, pod 55°28' szer. płn. i 47° 41' dług. wsch.; należało niegdyś do dóbr starostwa jezierzyskiego, w r. 1777 zaliczone zostało do miast powiatowych gub. witebskiej; za miastem są ślady okopów, świadczących że było niegdyś miejscem obronnem, o którem jednak w historyi wzmianki niema. W r. 1879 H. miał ludności płci obojej 4449, z tych wyznania prawosław. 2802, katol. 210, rozkołów 19, ewangelików 15, żydów 1402 i mahometanin 1. Cerkiew prawosławna 1, katolickiego kościoła niema; do roku 1864 było oratoryum w domu obywatela Ulanowskiego. Z przemysłowych zakładów H. posiada 1 fabrykę potażu i 7 garbarni. Powiat horodecki graniczy na północ z pow. newelskim, na wschód z wieliskim, na południe z witebskim i na zachód z połockim; przestrzeni pow. hordecki ma 3159 wiorst kwadr. czyli dzies. 329083, z tej liczby 102095 dzies. należą do obywateli ziemskich, 66414 dzies. zajmują lasy rządowe, 8229 dzies. jeziora, do włościan należy 148000 dzies., resztę stanowią błota i nieużytki. Ludność powiatu horodeckiego w 1867 r. wynosiła płci męz. 23533, żeńs. 24624, w tej liczbie wyznania prawosł. męż. 22826, kobiet 23903, katolików męż. 79, kobiet 84, roskolników rozmaitych sekt męż. 285, kobiet 286, ewang. męż.

38, kobiet 96, żydów męż. 335 i kobiet 495; włościan rządowych do r. 1867 było mężczyzn 16201, kobiet 16998, włościan prywatnych właścicieli męż. 5583, kobiet 5877; w ogóle w pow. H. większą część gruntów stanowiły dobra rządowe, z których znaczniejsze starostwo jezierzyskie. Dobra te na początku bieżącego stulecia nadane były księciu Aleksandrowi Wirtemberskiemu, ówczesnemu generał-gubernatorowi witebskiemu z dochodem rocznym 11550 rub. W pow. H. prywatnych właścicieli ziemskich 146, z tych wyznania prawosławnego 80, do nich należy ziemi 52977 dzies., katolików 45, posiadają ziemi 36081 dzies., ew. 7, mają ziemi 11483 dzies., roskolników 12, mają ziemi 1393 dzies. i nakoniec 2 żydów mają ziemi 161 dzies. Zwierząt domowych w r. 1867 liczono 10332 koni, 21829 bydła rogatego, 16294 owiec zwyczajnych, 175 wyższego gatunku, 8895 świń i 2745 kóz. Powiat dzieli się na 4 policyjne ucząstki (stany) i ma 21 gmin; z fabryk można zaznaczyć 9 gorzelni, 1 hutę szklaną i 1 garbarnię. Powierz. ziemi w ogóle równa z niewielkiemi wyniosłościami, z nich ważniejsze mają nazwę Łaszkowo i Gniłowo, z których biorą początek 2 większe rzeki: Obol i Łowat; znaczniejsze leśne przestrzenie znajdują się w stronie zachodniej i wschodniej powiatu; do większych jezior zaliczyć można Jezierzyskie (13,8 wiorst) i Siennica (10,8 w.).

Horodek, wieś w pow. lisieckim, należy do parafii gr. kat. w Rajskiem a rzym. katol. w Wołkowyżu; jest od urzędu poczt. w Lutowiskach o 4 kil. oddaloną. Na 477 mieszk. gr. kat. jest tylko 6 rzym. kat. wyznania. Większa pos. wynosi 235 m. roli, 48 m. łąk i ogr., 44 m. past. i 124 m. lasu; mniej. pos. 668 m. roli, 120 m. łąk i ogr. i 110 m. lasu. *Mac.*

Horodek, ob. *Chałaimgródek.*

Horodek, ob. *Wołma.*

Horodek, lesista góra w pow. dobromilskim na płd. od Lachawy, na granicy pow. sanockiego, 585 m. wys. Por. t. II, str. 74 i 155.

Horodenka 1.) niewielka wś w pow. borysowskim, przy drodze z Karolina do Kalnik, ma 6 osad. Na zachód ciągną się obszary wzgórz borysowskich, na wschód zaś moczary i lasy nadberezyńskie. 2.) **H.**, folw. pryw. nad rz. Kamionką, pow. lidzki, 1 okr. adm., o 24 wiorst od Lidy, 12 mk., młyn wodny (1866).

Horodenka, miasto powiatowe w Galicyi na Pokuciu, przy gościńcu krajowym sieleczaleszczyckim, od którego w tem mieście oddziela się gościniec kraj. Horodenka-Śniatyn, w nadzwyczajnie żyznej okolicy, o 4 kil. od Kołomyi; przestrzeń posiadłości większej 2788, włośc. 8535 mr. Ludności w 1870 roku było 8824, z tych 857 rzym. kat., 78 orm. katol., 4726 gr. kat., 4 akat. i 3157 izrael. R. 1880 było 10227 mk. Miasteczko oprócz 100 morgów gruntu używanego jako pastwisko nie posiada innego majątku i pokrywa wszystkie wydatki swoje poborem dodatków do podatków stałych i niestałych, i z dochodu targowego. Dochody w roku 1879 wynosiły 3081 złr. Miasteczko to jest siedzibą wszystkich władz powiatowych, tak rządowych jak autonomicznych ma w miejscu urząd pocztowy i telegraficzny. Rrz. kat. parafia fundowana 1743 r. przez Mikołaja Potockiego wojewodę bełskiego starostę kaniowskiego, kościół murowany poświęcony w roku 1760 ustanowiony parafialnym w 1763 roku pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia N. P. M. Do tej parafii należy 8 miejscowości: Czerniatyn, Głuszków, Horodnica, Jasienów polny, Okno, Potoczyska, Probabin, Serafińce, Strzylcze; w tej całej parafii jest katolików 1574, akat. 10, żydów 4534; w Jasienowie polnym i w Oknie są kaplice; parafia ta należy do dekanatu horodeńskiego dyecezyi lwowskiej. Gr. kat. parafia należy do dekanatu horodeńskiego dyecezyi lwowskiej. Sąd tutejszy należy do sądu obwod. w Kołomyi. Szkoła etatowa 4-klasowa męzka, należąca do rady szkolnej okręgowej w Śniatynie. Kasa pożyczkowa z kapitałem 26,560 złr. a. w. Właściciel większej posiadłości Mikołaj baron Romaszkan, który w całym kluczu horodeńskim składającym się z kilku dużych folwarków wzorowe pod każdym względem zaprowadził gospodarstwo; uprawa roli, chów inwentarza, młyn parowy, ogromny browar, takaż gorzelnia; wszystko zastosowane do wielkości majątku i dobroci gleby, ztąd H. uważaną jest za wzór gospodarstwa w tej części Galicyi. Wedle Stupnickiego miał tu być dawniej zamek obronny, Baliński w Starożytnej Polsce nic o nim nie wspomina. Powiat Horodenka tworzy z powiatami Śniatyn i Kossów południowo-wschodnią część Galicyi, graniczącą z Bukowiną, graniczy na wschód z powiatem Zaleszczyki i Bukowiną, na południe z powiatami Śniatyn i Kołomyja, na zachód z powiatem Tłumacz, na północ z powiatami Buczacz i Zaleszczyki, przestrzeni ma 8.3500 miriam., ludność 66849 w 48 osadach i 48 gminach katastralnych, 2 sądy powiatowe w Horodence i Obertynie, należące do sądu obwodowego w Kołomyi. Powiat ten, położony cały na Pokuciu, ma ziemię bardzo urodzajną, klimat ciepły, tytuń i kukurydza doskonale się udają; w lasy on bardzo ubogi; północną granicę stanowi Dniestr, zresztą kilka małych potoków, dopływów Dniestru i Prutu. Miast nie ma, są 3 miasteczka: Czernelica, Horodenka i Obertyn; gmin wiejskich 45, obszarów dwor. 50, przełożeństw obszarowych 40, ogółem jednostek administracyjnych 88; stosunek gmin administr. i obszarów dwor-

skich do przestrzeni następujący: gmin katastralnych 48, gmin administr. 48; obszar powiatu w milach austryackich 14.3630, z tego obszaru zajmują: gminy administr. 9.6133 m. czyli 66,9%, obszary dworsk. 4. 7497 mil a. czyli 33.1%. W przecięciu zajmuje tedy jedna gmina adm. 2003 mr. austr., jeden obszar dwor. 950 mr. austr., na jedną milę kwadrat. przypada gmin administr. 3.4. Podług liczby domów dzielą się gminy i obszary dworskie jak następuje: gmin mających domów 26 do 50 jest 1, od 51 do 100 jest 10, od 101 do 200 jest 18, od 201 do 300 dom. 10, od 301 do 400 dom. 2, od 401 do 500 dom. 3, wyżej 500 dom. 4; obszarów dworskich mających do 10 domów jest 32, od 11 do 20 dom. 13, wyżej 20 dom. 3. Podział gmin wedle liczby ludności: wyżej 100 do 200 ludności 1 gmina, wyżej 200 do 300 ludn. 1 gm., wyżej 300 do 400 ludn. 2, wyżej 400 do 500 ludn. 5, wyżej 500 do 1000 ludn. 19, wyżej 1000 do 2000 ludn. 11, wyżej 2000 do 3000 ludn. 6, wyżej 3000 do 4000 ludn. 1, wyżej 4000 do 5000 ludn. 1, wyżej 5000 ludn. 1, razem 48; na 1 obszarze dwors. wypada ludności 54. Podział miasteczek i wsi wedle ludności: miasteczek mających od 2001 do 5000 ludn 2, wyżej 5000 ludn. 1; wsi mających do 500 ludn. 9, wsi od 501 do 1000 ludn. 19, od 1000 do 2000 ludn. 11, od 2001 do 5000 ludn. 6. Ludność mieszkająca w gminach większych i mniejszych, tudzież na obszarach dworskich, oraz stosunek procent. każdej z tych kategoryi: ludność w gminach wyżej 5000 wynosi 8532 czyli 13%, nad 1000 do 5000 wynosi 37,709 czyli 56%, nad 500 do 1000 wynosi 14468 czyli 22%, od 500 niżej 3426 czyli 5%, razem 64135 czyli 96%; ludność na obszarach dwor. 2714 czyli 4%, ogółem 66849. Ludność miasteczek, wsi i obszarów dworskich, oraz stosunek procentowy każdej z tych kategoryi. Ludność miasteczek 15705 czyli 24%, wsi 48430 czyli 72%, obszar dwor. 2714 czyli 4%. W roku 1878 były w tym powiecie 2 gminy połączone z obszarami dworskiemi: Korniów i Okno. W roku 1878 było na 45 wójtów 44 włościan, 1 większy właściciel. Do rady państwa wybiera ten powiat z kuryi większych posiadłości wspólnie z powiatami Kołomyja, Śniatyn, Kosów i Nadwórna 1-go posła; z kuryi mniejszych posiadł. wspólnie z powiatami Borszczów i Zaleszczyki 1-go posła; do sejmu krajowego wybiera kurya posiadłości większej wspólnie ze wszystkimi powiatami stanowiącymi dawny obwód kołomyjski 2 posłów; gminy wiejskie obydwóch powiatów sądowych Obertyn i Horodenka 1-go posła. Dekanat horodeński rzym. katol. obrządku, należący do dyecezyi lwowskiej, obejmuje parafie: w Chociemierzu, Czernelicy, Gwoździcu, Horodence, Michalczu, Obertynie, Śniatynie, Żukowie; ogólna liczba w całym dekanacie; katol. 13,632, akat. 402, szyzmat. 24, żydów 15489. Dekanat gr. kat. obrządku należący również do dyecezyi lwowskiej obejmuje parafie: Czernelica, Czerniatyn, Daleszowa, Dąbki, Głuszków, Horodenka, Horodnica, Jasienów polny, Kopaczyńce, Korniów, Okno, Olejowa, Potoczyska, Rakowiec, Serafińce, Siemakowce, Soroki, Strzylcze, Targowica, Toporowce, Tyszkowce, Wierzbowce; ogólna liczba dusz gr. kat. obrządku w tym dekanacie 36695. Szkoły znajdujące się w tym powiecie należą do rady szkolnej okręgowej w Śniatynie i dzielą się jak następuje: a) etatowe męzkie 4-klasowe: w Horodence i Obertynie; 1-klasowe: Chocimierz, Czernelica, Czortowiec, Dąbki, Dźiurków, Daleszawa, Harasymów, Horodnica, Jasienów, Kolanki, Korniów, Niźwiska, Okno, Olejowa, Rakowiec, Serafińce, Strzylcze, Targowica, Tyszkowce, Żywaczów. Filialne: Głuszków, Kopaczyńce, Kunysowce, Repużyńce, Siemakowce, Toporowce, Wierzbowce. We wszystkich tych szkołach obowiązki katechetów pełni duchowieństwo miejscowe. Fundusz ubogich w tym powiecie jest tylko jeden w H. założony w roku 1754 przez Potockiego Mikołaja starostę kaniowskiego. Kasy pożyczkowe gminne istnieją w gminach: Bałahorówka, Czernelica, Czerniatyn, Chmielowa, Czortowiec, Dąbki, Daleszowa, Dźiurków, Głuszków, Hanczarów, Harasymów, Hawrylak, Horodenka, Jakubówka, Isaków, Jasienów, Kunisówce, Korniów, Michalcze, Niezwiska, Obertyn, Olchowiec, Olejowa, Potoczyska, Piotrów, Podwerbce, Probabin, Rakowiec, Repużyńce, Raszków, Semenówka, Siemakowce, Strzylcze, Serafińce, Tyszkowce, Toporowce, Wierzbowce, Żabokruki, Żywaczów, Żuków. Powiat ten ma glebę urodzajną, klimat sprzyjający uprawie wszelkich płodów właściwych tej strefie; przytem tytuń, kukurydza doskonale się udają, i na wielką skalę są uprawiane; obszary większe w ogóle dobrze gospodarują, odznacza się postępowem gospod. skarb w H. samej barona Romaszkana, włościanie gospodarują równie jak w całej wschodniej Galicyi. Z przemysłowych zakładów istniały w roku 1870: wapiennych pieców 2, producentów potażu było 3, mydlarzy 6. Młyn parowy w H. młynów wodnych 91 o 240 kamieniach, browar piwny jeden w H.; gorzelnie w miejscowościach: Czernelica, Harasymów, Horodenka, Kolanki, Łukamonastyr, Obertyn, Okno, Potoczyska, Rakowiec, Siemakowce, Strylcze, Woronów. Wełny roczna produkcya wynosiła w tym samym czasie 200 centnarów, lnu wyrabiano 800 centn.; warsztatów tkackich było w 1870 roku 70, kuśnierzy 30. Powiat ten przecina od południa ku północy gościniec rządo-

wy zwany Horodeński, idący z Kołomyi na Gwoździec, Horodenkę do Tłustego; od zachodu ku wschodowi przecina ten powiat krajowa droga sielecko-zaleszczycka idąca od Sielca przez Jezupol, Pobereże, Strzychańce, Rożniów, Miłowanie, Taborzyska, Słobódkę, Tłumacz, Jezierzany, Niezwisko, Woronów, Horodenkę, Serafińce ku granicy Bukowiny, a od północnego zachodu ku południowemu wschodowi krajowy gościniec horodeńsko-śniatyński; równolegle z tym przecina południ.-zachodnią kończynę tego powiatu gościniec powiatowy jezierzańsko—zabłotowski, oddzielający się obok Jezierzan od sielecko-zaleszyckiej drogi krajowej i przechodzący przez Chocimierz, Obertyn, Bałahorówkę, Winograd, Gwoździec, tu przecina rządowy gościniec horodeński i idzie przez Buczaczki do Zabłotowa, gdzie się łączy z głównym gościńcem rządowym Biała, Stryj, Śniatyn. Gościńców bitych ma ten powiat pod dostatkiem; kolei żelaznej nie posiada ani kawałka, lecz kolej czerniowiecka przebiega wzdłuż jego południowej granicy od Stanisławowa przez Kołomyję, Zabłotów, Śniatyn ku Czerniowcom; najbliższe stacye kolejowe licząc od Horodenki są: Kołomyja 38 kil., Zabłotów 28 kil., Śniatyn 22 kil. Handel ogranicza się głównie na wywozie płodów surowych, mianowicie zboża wszelkiego gatunku, okowity, wołów tucznych i na przywozie wszelkich artykułów przemysłowych. Dniestr stanowiący północną granicę powiatu a będący w tych okolicach rzeką znacznej szerokości i głębokości mógłby być bardzo wygodną drogą na wschód, szczególniej do Odesy i morza Czarnego; obecnie podniesiono znów myśl urządzenia parowej żeglugi na Dniestrze; dotychczas takowa jednakże urzeczywistnioną nie została. Historyczne i archeologiczne notatki umieszczone są przy pojedyńczych miejscowościach, tu tylko nadmienię, że w tym powiecie leży miasteczko Obertyn, pamiętne w dziejach klęską Petryły wojewody Multan, którego 36,000 wojsko 22 sierpnia 1531 roku Jan Tarnowski hetman wielki koronny w 6000 rycerstwa pobił zupełnie. *B. R.*

Horodenka, rz., właściwie *Horodnia* (ob.).

Horodesko, ob. *Bug.*

Horodki, ob. *Horodźki.*

Horodków las w pow. turczańskim, na płn. od Jasionki steciowej, na lewym brz. potoku Jasienica. *Lu. Dz.*

Horodło, osada, przedtem miasto nad Bugiem, pow. hrubieszowski, gm. i par. Horodło. Odl. od Warszawy 270 w., od Lublina 129 w., od Hrubieszowa 18 w., leży przy trakcie pocztowym z Lublina do Uściługa. Posiada kościół par. murowany, cerkiew (z r. 1836, wzniósł ją kolator Wieniawski i parafianie), szkołę początkową, urząd gminny, fabrykę wódek słodkich z produkcyą roczną na 3560 rs. H. jest przystanią dla statków płynących po Bugu i dość ożywionym punktem dla handlu zbożowego. W 1827 r. liczono tu 278 dm. i 1479 mk., w 1861 r. było 208 dm. i 1635 mk.; obecnie liczy 280 dm., 2300 mk. Domy wszystkie drewniane, ulice niebrukowane. Sądząc z brzmienia nazwy tego grodu czyli horodu, można wnosić, iż osada ruska dała mu początek. H. przechodziło przez ręce różnych władców: Lubart, książe litewski, udział swój na Wołyniu mający, zawierając ugodę z Kazimierzem Wielkim 1366 r. ustąpił Koronie powiat horodelski; dla załatwiania zaś zachodzących między poddanymi kłótni, ustanowieni sędziowie graniczni zjeżdżać mieli do Horodła dla sądzenia i karania Polaków polskiem, a Rusinów ruskiem prawem. Zdaje się, iż wkrótce potem otrzymał Jerzy Narymuntowicz, książe litewski, z ziemią bełzką i powiat horodelski lennem prawem; lecz gdy po zgonie monarchy, najeżdżać począł kraje koronne, wyprawiony 1377 r. Sędziwój z Szubina, stasosta krakowski, zdobył zamek tutejszy. Korzystając z zamieszek po śmierci króla Ludwika 1382 r., dowódzca załogi rodem Węgier, zaprzedał zamek Lubartowi, księciu łuckiemu. Niedługo wszakże utrzymał się książę przy nieprawym nabytku; Jagiełło bowiem, wydając siostrę Aleksandrę za Ziemowita, księcia mazowieckiego, ustąpił mu 1388 r. w posagu ziemię bełzką, w której obrębie znajdowało się i Horodło. W dziejach szczególniej stało się pamiętne zjazdem w dniu 2 października 1413 r., zwołanym przez króla Władysława Jagiełłę. Zobowiązali się wówczas przedstawiciele Polski i Litwy do wzajemnej względem siebie wierności. Był to jedyny w dziejach przykład dobrowolnego zjednoczenia się nieprzyjaznych przez wieki ludów, któremu historya jeszcze ściślejszego miała udzielić spoju. Dla utrwalenia związku Witold wybrał 47-u najprzedniejszych, jako najgodniejszych szlachectwa, a tyleż różnoklejnotnych panów koronnych przyjęło ich do tyluż herbów. Spisano o tem dokument, którym szlachta koronna poświadcza przypuszczenie Litwy do swoich klejnotów, a który w głównej części opiewa jak następuje: „W Imie Pańskie Amen. Ku wieczystej pamięci. Nie doznać nikomu łaski zbawienia, kogo nie wesprze miłość, gdyż ona jedna nie działa marnie, lecz sama sobą świecąc, kładzie koniec niezgodom, uśmierza swary, ukróca nienawiści, łagodzi waśnie, użycza wszystkim pokoju, skupia co się rozpierzchło, podźwiga co upadło, wygładza rzeczy szorstkie, prostuje krzywe, wszystkim pomaga, nikogo nie obraża, kocha każdego, a ktokolwiek schroni się pod jej skrzydła, ten znajdzie bezpieczeństwo

i nie ulęknie się groźb niczyich. Miłość to tworzy prawa, włada państwami, urządza miasta, wiedzie stany Rzeczypospolitej ku najlepszemu końcowi, udoskonala wszystkie cnoty prawych, a kto nią wzgardzi, ten wszelkiego dobra pozbędzie. Dla tego my prałaci, rycerstwo i szlachta Korony Polskiej, chcąc pod tarczą miłości spocząć i pobożnem dysząc ku niej uczuciem, zespoliliśmy i zjednoczyli i dokumentem niniejszym zespalamy i jednoczymy nasze domy, pokolenia, rody, herby i klejnoty herbowe z wszystką szlachtą i bojarstwem litewskich ziem, mianowicie zaś z tymi, którym najjaśniejszy książe i pan, Władysław z Bożej łaski król polski, tudzież oświecony książe i pan Aleksander, rzeczony Witold, wiel. książe litewski, nadali na prośby nasze i mocą dokumentów zatwierdzili łaski swobód, wolności i przywilejów. Zespoliliśmy, mówimy i zjednoczyli, aby na wieczne odtąd czasy mogli używać naszych herbów i klejnotów i godeł naszych, któreśmy odziedziczyli po ojcach i przodkach naszych, a któremi oni cieszyć się mają w znak prawdziwej miłości, jak gdyby takowe po swoich własnych przodkach otrzymali dziedzictwem. Niechaj więc zjednoczą się z nami miłością i braterstwem i staną się nam równymi, jak już sama wspólność wiary, praw i przywilejów porównała ich z nami. I przyrzekamy im słowem czci i przysięgi nie opuścić ich w żadnych przeciwnościach i niebezpieczeństwach, lecz owszem stawać im ku pomocy w każdej potrzebie, udzielać im rady przeciw wszelkim zamachom nieprzyjacielskim i pracować usilnie u panów naszych Władysława i Aleksandra Witolda, aby coraz szerzej rozwierali dla nich rękę swojej szczodrobliwości, aby ich coraz hojniejszemi darzyli swobodami, aby nigdy nie przestawali przymnażać im łask i pożytków. Co też i przerzeczeni panowie litewskich ziem obowiązali się słowem i przysięgą czynić dla nas nawzajem." (Rzyszczewski, Cod. diplom., I, 286 — 289). Panowie litewscy złożyli ze swojej strony poświadczenie przyjęcia zaszczytów polskich (Działyński, Zbiór praw lit., 20). — Władysław Jagiełło i Witold wydali dokument trzeci (Vol. teg., I, 66), uzupełniający dzieło unii potwierdzeniem nobilitacyi litewskiej, powtórzeniem wszystkich dawniejszych warunków zjednoczenia Litwy z Koroną, i przydaniem niektórych nowych. W tym celu wyrzeczono jeszcze raz wieczyste połączenie obu narodów, uznano prawomocność wszelkich fundacyj katolickich, przypomniano wszystkie udzielone Litwie z chrześcijaństwem swobody, mianowicie prawo własności dziedzicznej, wolność związków rodzinnych i dziedzicznego wyposażania córek i wdów, wreszcie wyzwolenie z służebnictwa osobistego, wyjąwszy służbę wojenną i pomoc w budowaniu zamków warownych. Za to obowiązuje się szlachta litewska do wierności Jagielle, do jedności z koroną polską, do posłuszeństwa Władysławowi i Witoldowi po koniec życia. W razie śmierci Witolda nie będą panowie litewscy obierali sobie wiel. księcia bez przyzwolenia króla i narodu polskiego, a Polacy nawzajem nie obiorą sobie króla po Władysławie Jagielle, nie porozumiawszy się z Litwą. Dla takiego wzajemnego porozumienia się będą obadwa narody zjeżdżać się na wspólne sejmy w Lublinie lub Parczowie, albo gdziekolwiek indziej, ilekroć zajdzie potrzeba. Ku tem zupełniejszemu porównaniu Litwy z Koroną, zaprowadzają obaj sprzymierzeni książęta też same rządy w Litwie co i w Koronie, t. j. stanowią dwa województwa i tyleż kasztelanij litewskich w Wilnie i Trokach. Zjazd ten w Horodle, jako pierwsze wspólne zebranie obu zbratanych ludów, otrzymał nazwę sejmu walnego (Sarnicki, Annal., przy wyd. Długosza, p. 1166). Roku 1427 zjechał tu Jagiełło z żoną Zofią, a w r. 1431 idąc na odzyskanie Łucka z rąk Swidrygiełły, pod tem miastem przez całe dni 12 stał obozem. Władysław, książe mazowiecki i ruski, przywilejem 1454 r. w Bełzie wydanym, chcąc zaradzić upadkowi miasta H., oraz do rychlejszego osiedlenia zachęcić, przeniósł mieszczan z prawa polskiego i ruskiego na magdeburskie. Tenże Władysław 1462 r. zmarł bezpotomnie, a H, jako lenność przydzielone do Korony, zostało głównem miastem jednego z powiatów województwa bełzkiego. Kazimierz Jagielończyk przywilejem w Rubieszowie 1487 r. ustanowił targi co wtorek i dwa do roku jarmarki: na św. Stanisław i św. Idzi; a dla tem większego zachęcenia do przybywania na takowe, uwolnił od opłaty ceł i targowego w mieście pobieranych. Jan Olbracht, mając wzgląd na miasto ogniem i mieczem w r. 1500 przez tatarów zniszczone, uwolnił je do lat 8 od wszelkich podatków i ceł. Zygmunt August r. 1565 zezwolił na wystawienie śród rynku ratusza. We wszystkich tych przywilejach zwane jest Hrodło. Litwini aż do ostatecznego spojenia z Koroną na unii lubelskiej, nie przestawali się upominać, aby im to miasto powrócone było, dając za przyczynę, iż z dawna je posiadali. Ucierpiało też H. nie mało, gdy Karol XII, król szwedzki, wracając z Wołynia w lipcu 1706 r. przeprawiał się tu z wojskiem. Za rządu austryackiego przez zamianę stało się własnością prywatną. Napróżnoby szukano zamku (którego ruiny jeszcze w r. 1765 według ostatniej lustracyi istniały), ratusza i klasztoru dominikanów fundacyi Władysława, księcia bełzkiego około r. 1455; jedynym zabytkiem są ślady wałów w północno-zachodniej stronie tego miasta. Gmi-

na H. należy do sądu gm. okr. III w Dyakonowie, st. poczt. w Stepankowicach, liczy 6367 mk. i 19326 mr. obszaru. W skład gminy wchodzą: os. Horodło i wsie: Brzeźnica, Cegielnia, Fifiłówka, Hrebienne, Husinne, Kobło, Kopyłów, Komora, Kraśnica, Liski, Łuszków-bojarszczyzna, Łuszków, Łuszków-Komora, Maziarnia, Matcze, Starzyn, Strzyżów, Wieniawka, Wygoda. Dekanat horodelski b. grecko-unickiej dyec. chełmskiej w 1863 roku dzielił się na 9 parafij: Dyakonów z filią w Szpikołosach, Horodło, Kopyłów, Łużków z filą w Hrebennem, Matcze, Moniatycze z filią w Czortowicach, Strzyżów z filią w Husynnem, Teratyn, Ubrodowice. Parafia rzym. kat. H. już 1506 roku istniała, liczy 1803 parafian. Dobra H. składają się z folwarków H., Łuszków, Kraśnica, Wieniawka i attynencyi Berezuica, tudzież miasta obecnie osady H. i wsi Łuszków. Podług opisu z r. 1866 rozl. dworska wynosi mr. 2138. Wieś Łuszków osad 49, z gruntem mr. 669, osada H. wiejskich osad 298, z gruntem mr. 1836. Starostwo grodowe horodelskie w wdztwie bełzkiem, podług lustracyi z r. 1628 składało się z miasta H. nad Bugiem, wsi: Łuszków z folwarkiem, Czerniawka, Milejów, Wólka Kierakowa i młyn wodny na Kotczu. W r. 1771 posiadał je Czesław Siekierzyński, spłacając z niego kwarty złp. 3176, a hyberny złp. 1011 gr. 14. Po zajęciu go przez rząd austryacki, ustąpione zostało kredytorom masy Joachima hr. Potockiego, jako częściowe wynagrodzenie za dobra bolechowskie, i odtąd stało się własnością prywatną. *Br. Ch.*

Horodłowice, wieś, pow. sokalski, oddalona o 14 kil. na północ od miasta Sokala, nad rzeką Bugiem, stanowiąca tu granicę między Galicyą i Wołyniem, przestrzeń posiadł. więk. 1023, w tem 444 mr. lasu, włościanie 830 mr. w nadzwyczajnie urodzajnej glebie, ludność rzym. kat. 110, należąca do parafii w Sokalu, gr. kat. 451 należących do parafii w oddalonej o 4 kil. na południowy-wschód wsi Ulwówek, urząd pocztowy i telegraf. w Sokalu. Właściciel większej posiadł. J. Pajączkowski i współwłaściciele. *B. R.*

Horodna 1.), *Horodne*, mko nad jeziorem tegoż nazwiska, w pow. pińskim, o 60 wiorst od Pińska, za rzekami, liczy 236 dm., mieszkańców obojej płci 1012, ma cerkiew paraf. Miasteczko bardzo starożytne. W XII w. było nawet udziałem książęcym, którego posiadłości rozciągały się między rz. Styrem i Horyniem. W XVII w. ucierpiało wiele z powodu połączenia się mieszkańców z Boh. Chmielnickim. Miasteczko posiada wyborną glinę z której zduni tutejsi wyrabiają garnki, dzbany, misy i obszerny niemi prowadzą handel, rozwożąc je wodą w różne strony Wołynia, Litwy a nawet do Warszawy. Przedsiębierca z kapitałem mógłby z widokami korzyści założyć tu fabrykę fajansowych wyrobów, do których glina tutejsza, jak znawcy zapewniają, bardzo jest zdatna. 2.) **H.**, ob. *Horodno.*

Horodne, *Hörodno*, wś, pow. włodzimierski, ma kaplicę katol. parafii Luboml, dawniej par. Maciejów.

Horodnia, wieś, pow. witebski, własność Rolanda, ma kaplicę katolicką parafii Witebsk p. t. Podwyższenia ś. Krzyża, wzniesioną roku 1800; ziemi dworskiej 322 dzies. *M. K.*

Horodnia, miasto pow. gub. czernihowskiej st. poczt. i st. dr. żel. landwarowsko-romeńskiej, jedna od drugiej o 4 i pół wiorst. St. dr. żel. landw.-romeńskiej, na przestrzeni Romny-Homel, między Snowską i Chorobiczami, o 72 w. od Homla, zowie się właściwie H.-Ujezd. Miasto nad rz. Horodnianką ma 3700 mk.

Horodnia lub *Grodnia* (ob.), dopływ Narwi.

Horodnia, mylnie *Horodenko,* rzeczka, lewy dopływ Bohu, uchodzi pod wsią Samczyńce, pow. bracławski.

Horodnianka, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 42 w. od Sokółki, chat 53.

Horodnianka 1.), *Horodzianka*, rzeczka w pow. kraśnieńskim gub. smoleńskiej, nad którą leży pamiętna traktatem pokoju wieś rządowa Andruszowo, między Krasnem a Mścisławiem, o 30 w. ku płd. od Krasnego. 2.) **H.**, ob. *Horodnia.*

Horodniany 1.), wieś, pow. prużański, w dobrach Linowa. 2.) **H.**, wś gub. grodz. w b. ziemi bielskiej

Horodnica nad rz. t. n., przedmieście Grodna (ob.). Tu Tyzenhaus pobudował swe fabryki i domki dla robotników. Tu również wystawił dla siebie pałac w którym przemieszkiwał. Czyt. Tyg. ill. z r. 1877 nr. 82.

Horodnica, miasto, pow. zwiahelski (nowogradwołyński), okr. polic. 2, gmina (wołost) horodnicka. O 1legła od Sławuty wiorst 60, od Żytomierza 110 w., od Zwiahla 35 w., od szosy idącej z Brześcia do Żytomierza 20 w., od stacyi pocztowej Korzec 25 w., jest rezydencyą właściciela i zarządu dóbr horodnickich, które graniczą od północy z dobrami: emilczyńskiemi wł. Uwarowej w pow. zwiahelskim, łopatyczyńskiemi wł. Pruszyńskiego w pow. owruckim; na południe z dobrami: Uście wł. Załęskiego w pow. rowieńskim, Zabarskiemi w zwiahelskiem wł. Małyńskiego, Piszczowskiemi hr. Alfreda Potockiego, namiestnika Galicyi, lasami rządowemi w tymże powiecie; na wsch. z dobrami: Kurczyckiemi hr. Józefy z Kuczyńskich Męcińskiej tamże: na zachód z dobrami: Klonowe wł. Steckich, Uściem wł. Załęskiego, Bereżeńskiemi wł. Małyńskiego w pow. rowieńskim. Historya H. należy do historyi Korca, ponieważ zawsze stanowiła część dóbr kore-

ckich, to też dzieli jego losy. W 1651 r. ród Koreckich wygasł i dobra koreckie przeszły do książąt Czartoryskich. Horodnica zaś później dostała się w dziale książętom Lubomirskim i dopiero w 1856 r. została sprzedaną wraz z przyległościami Wacławowi z Poradowa Rulikowskiemu. H. musiała być starą osadą, bo na polach włościan miejskich są uroczyska nazwane: kramnyci (sklepy), kapłycia (kaplica), dworyszcze, cerkwa itd. i jak lud utrzymuje była wielkiem miastem zniszczonem i spalonem przez jakiegoś kozaka, który z wielkiem wojskiem przyszedł z za Słuczy. Nad Słuczą około dworu na ogromnej górze był niegdyś zamek warowny, oblany dokoła wodą; dotąd wykopują się fundamenta i odłamki gzemsów. Legenda mówi, że z wieży zamkowej widać było podobną wieżę na zamku habkowskim (obacz opis Habkowa), odległym od Horodnicy o 25 w. W lasach horodnickich jakoteż w sąsednich majątkach znajduje się masa azalei żółtej (Azalea Pontica) która miała być przyniesiona przez tatarów z Krymu. Od południa na płn. majątku idzie droga w prostym kierunku (z Piszczowa do Oleska), nazwana prawy szlak, zrobiony jakoby przez tatarów; od nich też lud uciekając przebył święta wielkanocne w niedostępnych moczarach i błotach dziś osuszonych około wsi Szopy i nazwał na pamiątkę „świata łoza" (święta łoza). Wś Bereźniki należąca do dóbr horodnickich była trzy razy paloną i osiedloną ludźmi spędzanemi z całych dóbr koreckich i włóczęgów różnych; widać to dziś nawet, bo nie są podobni do mieszkańców innych wsi i sami o sobie to mówią. W 1873 r. na lewym brzegu Słuczy między wsiami Małą i Wielką Anastazyówką oderwał się kawał ziemi, w której znaleziono kilkadziesiąt sztuk monet srebrnych rzymskich, wielkości 20 kopiejek z wizerunkiem i napisem Germanika syna Druzusa w 6 roku po Chrystusie, za panowania Tyberyusza cesarza, który kazał bić monetę na pamiątkę zwycięztw Germanika nad Panonami i Dalmatami. Monety te odesłane zostały przez Wacława Rulikowskiego do muzeum w Moskwie. Mieszkańcy miasta są katolicy, prawosławni i żydzi. W 1877 roku mieszk. obojga płci było w mieście do 1500 dusz, w całym majątku przeszło 4000 dzies.; ziemi należącej do włościan jest 10000 m. n. p.; włościanie, czynszownicy i żydzi mają przeszło 5000 sztuk bydła, które wypasają w lasach dworskich za opłatą. Wszyscy są zatrudnieni w fabrykach i bindiugach. Ziemi ornej dworskiej jest 6000 mr. nowo-polskich, lasów przeważnie sosnowych i dębowych 28000 m. n. p. Kaplica katolicka murowana położona w prześlicznej miejscowości nad rzeką Krywalem, która wpada do Słuczy, zbudowaną była na początku tego stulecia przez ks. Lubomirskich, a odnowiona w 1874 r. przez Wacława Rulikowskiego. Ponieważ położoną jest pomiędzy parafiami: korecką, zwiahelską, międzyrzecką i niewirkowską, mieszkańcy tych parafij, mając zanadto daleko do swoich kościołów, bo po 40 wiorst i więcej, zbierają się w H., głównie na spowiedź wielkanocną, i większe święta i odpusty, i ilość ich często 2000 osób przenosi. Cerkiew prawosławna na ogromnej górze nad Słuczem bardzo malowniczo wygląda. Żydzi mają swoją bóżnicę w środku miasta. Wsie należące do dóbr horodnickich są następujące: Bereźniki, Dubniki, Łuczyce, Szopy, Pereweźnia, Krywal, Majdan Bereźnicki, Mieczysławka Wielka, Mieczysławka Mała, Mieczysławka niemiecka, Anastazyówka Wielka, Anastazyówka Mała, Anastazyówka futor, Hofmanówka, Zabihajłówka. Fabryka porcelany fajansu, naczyń kamiennych przeniesiona do H. z Korca na początku tego wieku, po spaleniu koreckiej, która była zbudowaną przez księcia Józefa Czartoryskiego, stolnika wielkiego litewskiego. W 1860 i 1876 latach została powiększona i fabrykanci sprowadzeni z Francyi i Czech; do 1877 roku zatrudniała 350 ludzi, wyrobów rocznie wychodziło na 150000 rs. Wacław Rulikowski, zwiedziwszy prawie wszystkie fabryki renomowane zagranicą urządził według najnowszych systemów dwa piece porcelanowe, pięć pieców fajansowych. Glinę fajansową dobywają w H., porcelanową sprowadzają z Dąbrówki, majątku hr. Alfreda Potockiego. Maszyna mieląca materyały do fabryki jest przy młynie na rzecze Słuczy. Młyn na rzece Słuczy, która przepływa od wschodu na zachód dóbr ma 4 kamienie zbożowe. Drugi młyn na stawie sformowanym przez rzeczkę we wsi Pereweźni ma dwa kamienie; do 1865 roku była tam fabryka żelaza, zniesiona dla małego procentu żelaza jaki dawała; miała być przeniesiona na rzekę Słucz w samem mieście. Ruda żelazna w najlepszym gatunku znajduje się w całym majątku; rozbiory były robione przez Desguina inżyniera belgijskiego, Warda i innych. Na rzecze Słuczy jest 6 portów czyli tak nazwanych bindiug: Krutacha, Czajna, Łuczyce, Świata-Łoza, Pijawki, Szopy, gdzie spławiają rocznie drzewa na kilka milionów rubli i zatrudniają kilka tysięcy ludzi, którzy zwożą, wiążą, nareszcie płyną z drzewem do Gdańska i Królewca, Słuczą, Horyniem, Prypecią, zkąd kanałami do Wisły i Niemna. Największa bindiuga jest w Szopach, mająca rocznie do 500 pasów. Fabryka szkła jest we wsi Krywalu, nad rzeką Krywalem, wyroby szkła taflowego i szklanek rozchodzą się głównie po Polesiu, fabryka ta zatrudnia 100 ludzi z Królestwa sprowadzonych. Fabryka smoły, terpentyny i dystylarnie takowej są w Majdanie Bereznickim, Werszkach i Mieczysławce;

dwie są zbudowane w 1860 r. przez Wacława Rulikowskiego a Werszkowska przeniesiona w 1874 r. z Zinkowa. Mają 14 kotłów szarkowych, 2 dystylarnie terpentyny, wyrabiają rocznie 400 beczek smoły, 60-wiadrowych, 3000 pudów czystej terpentyny; zatrudniają przeszło 200 ludzi. W uroczysku Hłyno jest fabryka cegieł, dostarczająca głównie cegły do fabryk miejscowych, które pochłaniają jej ogromną masę. Folwarki rolne są: w H., Bereźnikach i Dubnikach założone przez ks. Czartoryskich i wzorowo przez nich prowadzone były; kilka tysięcy morgów łąk było osuszonych przez ks. Józefa. Po nabyciu dóbr przez Wacława Rulikowskiego do 3000 mr. zostało wykarczowanych ornej ziemi i łąk skarbowych i czynszowników. Lasy horodnickie obfitują w zwierzynę: łosie, sarny, zające, głuszce, cietrzewie, jarząbki, kuropatwy, kaczki i inne; drapieżne są wilki, lisy, czasem rysie a w r. 1874 był nawet niedźwiedź. Łosie głównie przebywają na ogromnem błocie zajmującem 1600 m. n. p. Błoto to nazwane Hało jest na torfie, którego pokłady na 4 do 5 łokci sięgają głębokości. Na północy dóbr w uroczyskach Trykopci i Iługa jest las jodłowy, zajmujący 1000 m. n. p. przestrzeni, niektóre jodły są zadziwiającej grubości, zasadzone były przez ks. Józefa Czartoryskiego. Ponieważ jodły są bardzo gęste, więc w zimie śnieg zostając na gałęziach formuje dach, pod którym lubi bardzo przebywać zwierzyna, szczególnie sarny. Oprócz miasta Horodnicy i 15 wsi należących do dóbr, w skład gminy wchodzą wsie: Kurczyce, Chodorki, Huta, Majdan, Balarka, Krasiłówka, Kniaża i Michijowka. *Erazm Rulikowski.*

Horodnica 1.), wś nad rz. Jatraniem, pow. humański. 2.) **II.**, mała wioseczka rządowa, pow. bracławski, gm. Grabowiec, par. Bracław, nad rzeką Zamczykiem. Należała do starostwa bracławskiego, wraz z wsią Bohakiem ma 894 mieszk. i 2437 dzies. ziemi. *Dr. M.*

Horodnica 1.) (z Peredywaniem), wś, powiat horodeński, oddalona od tego miasta o 10·5 kil. na wschód, leży na prawym brzegu Dniestru, który w tej okolicy krętem łożyskiem z północy ku połud. płynie; przestrzeń pos. więk. 747, włościanie 2490 m. kołomyjskiej urodzajnej gleby, ludność rzym. kat. 50, należących do parafii w Horodence, gr. katol. w Horodnicy 1163, w Peredywaniu 258, razem 1421 gr. kat., mających parafią w Horodnicy należącą do dekanatu horodeńskiego dyecezyi lwowskiej. Urząd poczt. i telegraf. w Horodence; szkoła etatowa o 1 nauczyclelu, należąca do rady szkol. okręg. w Śniatynie. Właśc. więk. pos. Karol Krasnopolski. 2.) **II.**, wieś, pow. skałacki, o 4·5 kil. oddalona na wschód od tego miasteczka; przestrzeń pos. więk. 902, włośc. 1509 m. doskonałej podolskiej gleby, zasłonięta od płn. i wschodu górami Miodoborskiemi, ludność rzym. kat. 405, należących do parafii w Skałacie, gr. kat. 800 należących do parafii w Krzywem, wsi oddalonej o 3 kil. na zachód, szkoła etatowa o 1 nauczycielu należąca do rady szkol. okręg. w Tarnopolu, kasa pożyczkowa gminna z funduszem 1.152 zł. a. w. Urząd poczt. i telegraf. w Skałacie. Właśc. więk. pos. Wacław hr. Baworowski. 3.) **II.** (z Ludwipolem, Sękowcami i Jezierzyskiem), wś, pow. husiatyński, o 14 kil. na płn. oddalona od tego miasteczka, leży nad rzeczką Gniłą w okręgu cłowo-granicznym; przestrzeń pos. więk. 3463, w tem 1839 m. lasu i 1444 m. doskonałej podolskiej gleby, włościanie 3125 m. Zasłonięta od północy i wschodu górami Miodoborskiemi pokrytemi lasami, przez które w tej okolicy Zbrucz się przerzyna, brzegi jego stanowiące strome skaliste góry, pokryte lasami, obfitują w pyszne widoki, ludność rzym. kat. 516, należących do parafii w oddalonej o 3 kil. wsi Lińkowce, gr. kat. w Horodnicy, 694 we filii Lińkowce z Wojewodyńcami 510, razem 1204, mają parafia w H. należącą do dekanatu husiatyńskiego dyecezyi lwowskiej, urząd telegr. w Husiatynie, urząd pocztowy w H. Szkoła etatowa o 2 nauczycielach, należąca do rady szkolnej okręg. w Trembowli. Właśc. więk. pos. Florentyna z hrabiów Dzieduszyckich księżna Czartoryska. *B. R.*

Horodnica, rz., ob. *Horodniczanka.*

Horodnica, rzeczka, powstaje w obrębie gm. Horodnicy w pow. Horodenka; płynie na płn. wsch. pomiędzy domostwami wsi i po krótkim biegu wpada w tejże wsi do Dniestru z pr. brz. *Br. G.*

Horodnicki potok, nastaje w obr. gminy Horodnicy, w pow. skałackim, z dwóch strug, jednej północnej, drugiej południowej, tryszczących na zach. stokach tak zwanych Miodoborów. Obie strugi opływają wieś Horodnicę, a połączywszy się tworzą potok dość znaczny, który płynie na zachód w dolinie Borysowej, w której dawniejszymi czasy rozlewał się znaczny staw; dziś pozostały po nim obszerne mokradła na granicy Skałatu a Krzywego. W obrębie Krzywego wpada H. p. do Gniłej (ob.). Ujście 305 m. npm. Długość biegu 7 kil. Pola po lewym brzegu leżące zowią się Sredniemi polami (335 m.), a po prawej czyli półn. Białym Kamieniem (350 m.). *Br. G.*

Horodniczanka lub *Horodnica*, rz. wpadająca do Niemna z lewego brzegu w Grodnie.

Horodniki 1.), zaśc. pryw., pow. wilejski, o 44 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 2 dm., 18 mk. 2.) **H.**, wieś, pow. oszmiański, gm. Graużyszki, ma kaplicę katol. parafii Oszmiana. Należy do dóbr Bołtup. Zna-

ny badacz starożytności Zoryan Dołęga Chodakowski (Czarnocki), poczytywał tę wieś za odwieczne grodzisko z czasów przedchrześciańskich. Tu ma grób sławny Jędrzej Śniadecki, autor Teoryi jestestw organicznych. Zwłoki jego spoczywają pod pięknym pomnikiem z marmuru kararyjskiego. 3.) **H.**, wieś, pow. witebski, 1225 dzies. ziemi, własność Mohuczych.

Horodno, *Horodna*, dobra w pow. lidzkim, w parafii ossowskiej, w drugim i czwartym okr. polic., odległe od miasta Wilna wiorst 70, od pow. Lidy wiorst 24, od miasteczka targowego Ejszyszek wiorst 12 i od st. poczt. Żyrmuny na trakcie z Wilna do Nowogródka i Słonima idącym znajdującej się wiorst 10. H. obecnie dające nazwisko całym obszernym dobrom, było niegdyś dziedziczną własnością Salomei z Sapiehów księżnej Radziwiłłowej i przez nią w r. 1762 darowane zostało Ludwikowi Skumin Tyszkiewiczowi jako cioteczne-mu jej wnukowi. Ludwik Skumin Tyszkiewicz, ostatni w tej linii z rodu swojego, był tylko owcześnie kasztelanicem witebskim, ale następnie został pisarzem w. ks. lit., hetmanem polnym, marszałkiem wielkim litewskim, a po rozbiorze kraju pierwszym marszałkiem gubernialnym litew., i posiadając obok darowanej sobie Horodnej, własne znaczne dobra dziedziczne, jako to: Przewoża, Zabłoć z folwarkami i inne, jako też za przywilejami królewskiemi posiadając ogromne obok takoż Horodna leżące starostwa: ejszyskie, wasiliskie, koniawskie, raduńskie i wiele jeszcze innych; Horodno obrał na rezydencyą swoją, i stosownie do tego zabudowywał i urządzał; pojąwszy zaś za żonę Konstancyą księżniczkę Poniatowską, córkę Kazimierza Poniatowskiego, wielkiego podkomorzego koronnego, brata rodzonego króla Stanisława Augusta, i otrzymawszy przyrzeczenie królewskie, iż w projektowanej za dwa lata bytności swojej na Litwie, odwiedzi go w Horodnej, zbudował na przyjęcie królewskie, podług miejscowego podania, w przeciągu jednego roku, dom wiejski, drewniany wprawdzie, bardzo niewielki w rozmiarach i niczem zewnętrznie od zwyczajnych domów wiejskich możniejszych obywateli nie różniący się; ale wewnątrz z wielkim kosztem, przepychem i gustem go urządził, sprowadzając do tego rzemieślników i wszystkie wewnętrzne ozdoby wprost z Paryża. Skutkiem wypadków krajowych zapowiedziana bytność królewska w Litwie a ztąd i w Horodnej nie doszła, ale Horodno stało się jedną z najpiękniejszych pańskich rezydencyj w Litwie, i dziś chociaż od przeszło pół wieku stale przez dziedziców niezamieszkiwane, zawsze jednak do pięknych należy i dla tego dało nazwisko ogólnym dobrom w powiecie lidzkim znajdującym się, które i skutkiem obszaru swojego i skutkiem wzorowego urządzenia przez Tyszkiewicza dokonanego i do największych i do piękniejszych należały i należą. Tyszkiewicz żyć przestał w r. 1808 a Horodno w całej obszerności (oprócz starostw które do rządu odeszły) przeszło na własność jedynej jego córki Anny, w pierwszem zamężciu hrabiny Aleksandrowej Potockiej, a w powtórnem hrabiny Dunin Wąsowiczowej, która dobra te za życia jeszcze swojego, nic z nich nie wyłączając i w takim zupełnie stanie w jakim dobra te po ojcu otrzymała, za dokumentem w r. 1856 sporządzonym darowała synowi swojemu hrabiemu Maurycemu Potockiemu, po śmierci którego przed dwoma laty zaszłej, skutkiem działu familijnego w pomienionym roku 1880, dokonanego, dobra horodeńskie przeszły na wyłączną własność hr. Augusta Potockiego. Hrabia Maurycy Potocki, odwiedzając Horodnę, znalazłszy że w domu mieszkalnym przez Tyszkiewicza zbudowanym skutkiem wieku, bo już wtenczas od postawienia go przez Tyszkiewiczą przeszło sto lat upłynęło, ściany zewnętrzne miejscami z pionu wychodzić zaczęły, kazał go oszalować i od dalszej ruiny zabezpieczyć. Tym sposobem dom horodeński na długie jeszcze lata pozostanie takim, jakim był za Tyszkiewicza, to jest pięknym, gdyż oprócz jedwabi, którymi ściany są pokryte i które od samego czasu pękać zaczęły, wszystko zresztą: posadzki, złocenia i wszelkie inne ozdoby są takie jakby były wczorajsze. Dobra horodeńskie dzieliły się zawsze na dwa klucze, jeden horodeński, drugi przewoski czyli zabłocki o 30 w. od Horodnej odległy i w czwartym okręgu lidzkiego policyjskiego zarządu leżący. Fundum Horodno leży nad małą rzeczką w starych inwentarzach Jodupie zwaną, ale ogólne dobra horodeńskie przerznięte są rzekami; z większych Solczą, Dzitwą, Pielassą i Lebiodą zwanemi. Należą też do Horodnej oprócz mniejszych trzy jeziora do największych w pow. lidzkim zaliczające się, a mianowicie: Pielassa, Motora i Duba zowiące się, w przestrzeni swojej 425 dzies. zawierające; z jeziora Pielassy wypływa rzeka Kotra. W samej Horodnej jest kaplica murowana, wewnątrz pięknej architektury. W dobrach zaś horodeńskich są dwa kościoły parafialne, mianowicie w Ossowej dawny do której parafii i Horodno należy, drugi w Zabłociu przez Ludwika i Konstancyą Tyszkiewiczów fundowany i przez nich wymurowany. Trzeci kościół filialny parafii Bieniakońskiej we wsi Butrymańcach do folwarku Rakliszek należącej zbudowany i kosztem dziedziców Horodnej utrzymujący się. Do dóbr tych przed uwłaszczeniem włościan należało wsi 65 a w nich dymów włościańskich 545, w których podług ostatniej rewizyi 1859 r. byłej liczyło się

dusz męz. 2453 i żeń. 2543. Wszyscy włościanie są wyznania rzym. kat. i wszyscy są pochodzenia czysto litewskiego, gdyż i dotąd między sobą mówią po litewsku, a nawet nazwiska wiosek jak np. Ausztokalnia, Gudakempie, Powiłańce i inne tym podobne, pochodzenia ich czysto litewskiego dowodzą. Z wiosek horodeńskich obecnie uformowano dwie gminy włościańskie, jedna horodeńska, dziś nazwana Aleksandrowską, której zarząd gminny mieści się we wsi Policikiszkach do folwarku Mackiszek należącej, druga Zabłocka, której zarząd gminny pomieszcza się w miasteczku Zabłociu do Horodnej należącem. Ogólnego obszaru ziemi w tych dobrach po nadziale włościan pozostało dzies. 23200, w tem lasów dzies. 11720. Na tej ilości ziemi znajduje się folwarków większych 15, a mianowicie w kluczu horodeńskim: Horodno, Kozakowszczyzna, Janopol, Mackiszki, Narkuszki, Rakliszki nowe, Rakliszki stare i Kuże, i w kluczu Zabłockim: Zabłoć, Przewoża, Pielassa nowa, Pielassa stara, Hajkowszczyzna, Lebiodka i Sołtaniszki, oprócz większych i mniejszych awulsów. *J. J.*

Horodno 1.) dobra poleskie w pow. ihumeńskim, dawniej własność Zawadzkich, dziś przez wiano Swiętorzeckich; wraz z dobrami Błuże mają obszaru około 56000 mr. w glebie piaszczystej. Miejscowpść zapadła, a dobra przez długą administracyą i dzierżawy zniszczone. Jest tu niemało szlachty czynszowej. 2.) **H.**, wieś i dobra, powiat wieliski, 4149 dziesięcin ziemi, własność R. Swołyńskiego.

Horodok, ob. *Gródek, Horodek.*

Horodok (Gródek), duża wieś, pow. berdyczowski, nad rz. Hopczycą, do której wpada tuż przy wsi rz. Samiec, o 14 w. odległa od m. Pohrebyszcz; mieszkańców 582 prawosł. i 107 katol.; cerkiew par. i szkółka, ziemi 2443 dzies. wybornego czarnoziemu; własność Abramowicza; zarząd gminy we wsi Szyrmowce, policyjny w m. Pohrebyszczach. *Kl. Przed.*

Horodok, lesista góra w pow. drohobyckim, na płn.-wschód od Majdanu, na prawym brz. potoku Majdańskiego. *Lu. Dz.*

Horodwy, wzgórze w pow. stryjskim, na zachód od Dołhołuki, między potokiem Niedźwiadek a dopływem potoku Szypilskiego, wyższe (szczyt 436 m.) i lesiste w stronie płd.-zach. a bezleśne i niższe w stronie płn.-wsch. (376, 363 m. i niżej). *Lu. Dz.*

Horodyłów, wieś, pow. złoczowski, o 3.9 kil. na północny-zachód od tego miasta oddalona, przestrzeń posiadł. więk. 680 w tem 644 mr. lasu, włośc. 1024 m. a., ludność rz. kat. 43, należących do parafii w Złoczowie, gr. kat. 308 należących do parafii w pobliskiej wsi Żulice, sąd pow., notaryat, urząd pocztowy i telegraf. w Złoczowie, szkoła filialna o 1-nauczycielu należy do rady szkolnej okr. w Złoczowie. Właściciel więk. posiadł.: klasztor Sióstr miłosierdzia.

Horodysk, ob. *Derewenka.*

Horodyskie, jez., *Horodyszcze*, w pow. pińskim, blisko lewego brzegu Jasiołdy, z którą się łączy. Około 5 w. obwodu, b. głębokie. Na brzegach dość wyniosłych i niedaleko mko t. n. oraz wieś Zajeziory.

Horodysko, wś, pow. chełmski, gm. Rakołupy, parafia Wojsławice. Jest tu folusz sukienny.

Horodysko, futor, pow. latyczowski, par. Latyczów. W 1868 miał 2 dm.

Horodysko, lesiste wzgórze w pow. przemyskim, na zachód od Gdeczyc, wciskające się wąskim klinem między powiaty samborski i mościski. W środku tego wzgórza leży leśniczówka Olszanica. *Lu. Dz.*

Horodysławice, wieś, pow. Bóbrka, o 18 kil. na północ od tego miasteczka oddalona, przestrzeń posiadł. więk. 493, włośc. 1404 m., ludności rzym. kat. 63, należą do parafii w Czyszkach, gr. kat. 1028 należących do paraf. w miejscu, należącej do dekanatu bobreckiego dyecezyi lwowskiej, szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnego okręgu we Lwowie, kasa pożyczkowa z funduszem 456 złr. a. w. Właściciel większej posiadłości Alfred hr. Potocki.

Horodyszcze, *Grodzisko* (ob.). Wszystkich miejscowości noszących jednę lub drugą z tych nazw nie kusimy się zebrać w Słowniku; liczba ich bowiem na setki się liczy i niektóre są bardzo mało ważne.

Horodyszcze 1.) os., przedtem mko i dwór, pow. włodawski, gm. i par. Horodyszcze. Leży śród bagnistej okolicy, odl. 4 mile od Włodawy. Nazwa sama wskazuje starożytny początek tej osady, co potwierdza już same położenie śród błot. Zygmunt August wydał przywilej na założenie tu miasteczka, które jednak nie mogło się nigdy rozwinąć pomyślnie; ztąd senat królestwa wyrokiem z 1850 r. skasował przywilej lokacyjny jako nieważny bo niewykonany i niepotwierdzony. W końcu XVI w. H. należało do Koniecpolskich i stanowiło część dóbr Rososz. Od 1625 r. przeszło do Firlejów, następnie do Mogilnickich. Niemcewicz w początkach bieżącego stulecia znalazł tu pałac, ogród, park (Podróże 526); tu się ożenił jego synowiec. W 1827 r. było tu 107 dm. i 603 mk.; w 1861 r. liczono 100 dm. i 765 mk. Obecnie jest tu cerkiew paraf. dla ludności rusińskiej (fundował ją 1550 r. Wasyl Połubiński, miała kaplicę unicką we wsi Połubicze), szkoła początkowa, 112 dm., 861 mk., 5771 mr. gruntu. Gmina H. graniczy z gm. Opole i Romanów, liczy 4967 mk., rozległ. 13894 mr., sąd gm. okr. I i st. poczt. w Wisznicach, urząd gm. we wsi Dubica od

Włodawy 41¼ w. odl. W skład gm. wchodzą: Curyn, Dołholiska, Dubica, Horodyszcze, Łyniów, Połubicze, Romaszki, Rowiny, Wyszenica, Wygoda i Zacisze. 2.) **H.**, wś, pow. chełmski, gm. Staw, par. Czułczyce. Jest tu kopalnia piaskowca używanego na kamienie młyńskie. W 1827 r. było 29 dm., 265 mk.; obecnie liczy gruntów dwor. 972 mr., włośc. 798 mr. i 39 osad. Do wsi H. należy awuls Zielona lub Malowana. 3.) **H.**, wś, pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo. W 1827 r. było tu 16 dm., 117 mk.

Horodyszcze 1.) wś, pow. wilejski, o 2 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Dołhinowa do m. Wilejki, 3 dm., 23 mk. (1866); kaplica rzym. kat. par. Kościeniewicze, dawniej Kurzeniec. 2.) **H.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 71 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 3 mk. katolików. 3.) **H.**, wś włośc., pow. wilejski, o 46 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 6 dm., 114 mk. różnych wyznań (1866). 4.) **H.**, zaśc., pow. wilejski, o 65 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. gabska, 1 dom, 8 mk. kat. (1866). 5.) **H.**, wś rząd., pow. wilejski o 61 w Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 17 dm., 146 mk., kat. (1866). 6.) **H.**, wś rządowa w gm. Raduń, pow. lidzkim, 4 okr. adm., nad rz. Raduńką, od Lidy odl. w. 36, od Wasiliszek w. 37, dm. 16, mk. 143, wyzn. rzym. kat. (1866). 7.) **H.**, ob. *Ejszyszki*. 8.) **H.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 34 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 4 mk. katol. (1866). 9.) **H.**, wś rządowa, pow. dzisieński, o 61 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 4 dm., 39 mk. prawosł. (1866). 10.) **H.**, zaśc., pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 68 w. od Dzisny, 1 dom, 8 mk. kat. (1866). 11.) **H.**, zaśc. szlach., pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 68 w. od Dzisny, 1 dom, 8 mk. katol. (1866). 12.) **H.**, dobra, pow. siebieski, własność Piotra Swołyńskiego. 13.) **H.**, dobra, pow. siebieski, własność Mufla. 14.) **H.**, dobra, pow. siebieski, 2 okr. polic., 921 dzies. rozl.

Horodyszcze, miasteczko w powiecie nowogródzkim, milę od Zaosia, miejsca urodzenia A. Mickiewicza, o 4 mile od Nowogródka, 6 mil od Nieświeża, na trakcie komunikacyjnym położone. Majętność ta do r. 1831 była własnośeią jenerała hr. Ludwika Paca, ostatniego tej rodziny męzkiego potomka. Położona w pięknej i żyznej okolicy, nad rz. Serwecą, miała kościół paraf., murowany, wzniesiony około 1640 roku przez Kamieńskich, zabrany w 1864 r., i cerkiew niegdyś unicką, od 1839 prawosławną. Miasteczko położone na górze; na dole zaś za rzeką, dwór z pięknym ogrodem i aleja wjazdowa, miał stawy, kanały, młyny, młocarnię wodną i znakomite gospodarstwo. Za kościołem, na pochyłości góry, stara modrzewiowa plebania, ocieniona płaczącemi brzozami; za nią, po za stawem w uroczej miejscowości na górze, śród zielonej dąbrowy parafialny cmentarz. Z drugiej strony, ku zachodowi, o pół wiorsty za miasteczkiem, przy zakręcie rzeki, jest miejscowość zwana Horodok. Jestto wysoka dość góra, śród nadrzecznej niziny, jakby usypana, otoczona wałem, przyparta do rzeki, o wierzchołku płaskim. Było to prawdopodobnie przedhistoryczne starosławiańskie horodyszcze, które z czasem dało nazwę założonemu nieopodal miasteczku. Być może, że w czasie wojen późniejszych służyło za redutę czy bateryą, bo znajdywano tu kule i odłamy bomb. O parę staj w stronie południowo-zachodniej, widać kurhan, porosły jałowcem i tarniną. Nikt tam dotąd, o ile wiem, poszukiwań nie robił. O wiorst kilka stąd, jest druga miejscowość niemniej ciekawa, zwana „Okopy". Jestto dwór z całem gospodarskiem zabudowaniem, otoczony ziemnym wałem i fosami. Nikt dotąd z pewnością nie wie, do jakiej się to epoki i do jakiego wypadku w dziejach odnosi. Zwyczajem powszechnym tutaj, jak i gdzie indziej sąsiedni mieszczanie przypisują to Szwedom. Mko leży przy drodze ze Stołowicz do Nowogródka, dziś rząd., ma zarząd gm., zarząd 2-go okr. polic., szkółkę wiejską, szpital gm., około 700 mk. Gmina H. składa się z 5 starostw wiejskich, 78 wiosek i liczy 3354 włościan męż. *Edward Pawłowicz.*

Horodyszcze 1.) st. poczt., pow. nowogródzki, przy szosie brz.-moskiewskiej, o 21 i pół w. na zachód od Siniawki. 2.) **H.**, dobra w pow. nowogródzkim, dziedzictwo Buchowieckich, mają obszaru przeszło 2830 mor., terpentyniarnię i cegielnię. Była tu kaplica b. parafii katol. Krzywoszyn. 3.) **H.**, wieś i dobra we wschodnio-południowej stronie powiatu rzeczyckiego, przy drodze z Chojnik do Łojowa i Brahina, nad rzeką Brahinką położone. Od północy oaza wzgórzysta na tle Polesia, od południa błota i bagna nieprzebyte. Dawniej dziedzictwo Rokickich, przez wiano dostało się Prozorom i do dziś dnia jest ich własnością. Jest tu wspaniały pałac murowany, kędy ostatni właściciel marszałek Rokicki pędził życie wystawne i miał sławną orkiestrę; w pałacu nieco pamiątek i dzieł sztuki. Wieś posiada osad 17 włośc. W okolicach ruda żelazna i tu się wyrabia żelazo w niewielkiej hucie; młyny i folusze intratne. Piękne horodyszcze w pobliżu usprawiedliwia nazwę miejscowości. Stan policyjny 1 brahiński. 4.) **H.**, dobra w gub mińskiej, w pow. mińskim, przez wiano księżniczki Stefanii Radziwiłłówny dziś własność księcia Wittgenstejna, mają obszaru około 20100 mr. 5.) **H.**, folwark w gub. mińskiej, w pow. mińskim, o trzy mile na południe od miasta Mińską po-

łożony, w dość pięknej, górzystej miejscowości, dziedzictwo Piszczałów, ma obszaru około 1600 mr. 6.) **H.**, wś, pow. piński, 1 okr. polic., mk. 130, nad jeziorem t. n. i rz. Jasiołdą, o 2 mile od Pińska. Na miejscu znacznie nad poziom wód wzniesionem w pięknem położeniu, wznoszą się mury wspaniałego kościoła i klasztoru opactwa benedyktynów, które Karol Kopeć kasztelan trocki, w XVII w. fundował i hojnie uposażył. Benedyktyni sprowadzeni tu byli z Monte-Cassino. Fundusze w r. 1843 przeszły na własność rządu. Klasztor w r. 1864 zamknięty, posiadał majątki: Kupiatycze, Soszna, Wólka, Biała, Ciołkowicze i znaczne kapitały. H z murami klasztornemi z kościołem i wioską Soszno nabył od rządu rzeczywisty radca stanu De la Gardie prezydent izby skarbowej mińskiej za kika tysięcy rs. z wypłatą na lat kilkanaście rozłożoną. Samo jezioro i karczma w Horodyszczu dają mu 1000 rs. rocznego dochodu. Mieszkańcy katolicy parafii pińskiej. Jedyna to obecnie wieś katolicka w pow. pińskim. Była tu parafia dekanatu pińskiego z filiami: Łunin, Pohost, Soszno, Bohdanówka i kaplicą Płoskinie. 7.) **H.**, wś, pow. piński, gm. Pienkowicze, własność Oleszy. 8.) **H.**, dobra, powiat ihumeński, niedaleko drogi z Dukory do Ihumenia, należało niegdyś do Sapiehów, z kolei do Zawiszów i Ogińskich, na początku bież. stulecia stało się własnością Moniuszków i weszło w skład klucza śmiłowickiego; dziś H. są dziedzictwem znanej rodziny Wańkowiczów, mają około 2975 mr. obszaru w lekkiej glebie; wielka jednakże obfitość łąk nad Swisłoczą podnosi znakomicie kulturę; lasu także wiele, gospodarstwo porządne, folusze i młyny intratne. Niedaleko wsi wznosi się śród pola majestatyczne horodyszcze przedchrześciańskie, niemy świadek dziejów, o których historya milczy a które podanie fantastycznie przybrało. 9.) **H.**, folw. w pow. ihumeńskim, nieopodal rzeki Berezyny, dziedzictwo Rogowskich, w miejscowości poleskiej obfitującej w łąki, ma obszaru około 630 mr. w glebie lekkiej. Parafia katolicka berezyńska. Okrąg policyjny III berezyński. 10.) **H.**, mały zaścianek poleski w pow. ihumeńskim, nad Uszą. Składa się z paru osad szlacheckich; łąki i pola obfite. 11.) **H.**, wś poleska, pow. ihumeński, niedaleko rz. Berezyny, przy drodze z Osmołówki do Boratycz, ma 20 osad wiejskich. 12.) **H.**, wś w pow. mozyrskim, nad Oressą, miała kaplicę katol. par. Petryków. 13.) **H.**, *wielkie* i *małe*, dwa małe folwarczki w pow. bobrujskim; własność Steckiewicza. *Al. Jel.*

Horodyszcze 1.), wś, pow. zasławski, par. Zasław, leży nad rz. Huską, dopływem Cwietochy, ma kaplicę katol. H., o pół mili od Szepietowki, jedna z najdawniejszych osad okolicy, w malowniczem położeniu. Cała osada ze stu przeszło chat składająca się, rozrzucona śród lasu na dwóch dość wyniosłych wzgórzach, przez staw i wpadający doń strumyk rozdzielonych. Wąska przez sam środek wody usypana grobla łączy obie części wsi, z których jedna nosi nazwę właściwego Horodyszcza, drugą lud Sieliszczem nazywa. Na początku XVII w. wieś ta była własnością starożytnej rodziny wołyńskiej Chomiaków, przy końcu zaś tego stulecia przeszła w dom Lubomirskich. W Horodyszczu nad samą wodą, otoczony dokoła obszernym sadem wznosi się wspaniały kościół i klasztor niegdyś karmelitański, wzniesiony 1740 r. przez Lubomirskich, słynny częstymi odpustami. W 1832 r. kościół na cerkiew zamieniono, a potem klasztor zajęły czernice z Połumnicza sprowadzone. W obszernych gankach pod kościołem spoczywają zwłoki sławnego w ostatnich latach zeszłego stulecia księdza Marka. Jedną z największych osobliwości kościoła pokarmelitańskiego są prześliczne freski, zdobiące całe wnętrze świątyni i kurytarze klasztorne. Artystą-malarzem był ubogi mnich tutejszego klasztoru imieniem Antoni, żyjący w połowie XVIII w. Jego roboty również są freski u pijarów w Lubiehowie i u trynitarzy w Beresteczku. Nierównie starszą od klasztoru karmelitów jest malutka drewniana cerkiewka, po drugiej stronie wody na Sieliszczu zbudowana; a datująca od 1569 r. Pochowane są tu zwłoki ojca i stryja znanego latopisca Joachima Jerlicza. 2.) **H.**, wś nad rz. Białą Krynicą, dopływem Horynia, pow. rówieński, par. Szpanów, o 2 w. od szosy brzesko-żytomierskiej, ma cerkiew murowaną, fabrykę cukru zwaną Elucya, staw bardzo piękny. Włas. niegdyś Radziwił., potem Horodyskich, Hornsteina, dziś Blocha i Rau. 3.) **H.**, wś, pow. żytomierski, par. Cudnów, leży nad stawem, do którego wpada rz. Czamyszel, ma cerkiew drewnianą a 1867 roku miała 45 dm. 4.) **H.**, wś rządowa, pow. żytomierski, par. Kodnia, leży nad rz. Kodenką, dopływem Hujwy, ma cerkiew drewnianą i st. poczt. między Berdyczowem a Żytomierzem. 5.) **H**, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. piszczowska, włościan dusz 55, ziemi włośc. 157 dz., ziemi dwor. 421 dz. Niegdyś należała do dóbr Lubomirskich—Zwiahelskich, od tych na bytа przez Wilnerów, a ci ją sprzedali Zawadzkim, w których i dziś jest posiadaniu. Leży nad Ceremem, w ładnej pozycyi; olbrzymie sypane wały nad tą rzeką świadczą o tych krwawych bojach, jakie w XVII wieku toczono ze zbuntowanem kozactwem. 6.) **H.**, wieś, pow. kowelski, gm. Koszary, o 15 w. od Kowla, w położeniu z natury obronnem, śród rozległych błót. Ma 36 dm., 218 mk., 414 dzies. ziemi włośc., 180 dzies. różnych właścicieli,

180 dzies. lasu rządowego. Gleba glinkowato-piaszczysta, sapowata.

Horodyszcze 1.), duża wieś, pow. olhopolski, ma podobno przywilej na miasteczko (?), gmina Ługska, parafia Czeczelnik, od dworca Popieluchy kolei odes. kijow. 10 wiorst, mk. 1212, ziemi włośc. 1405, dworskiej 1394 dz., domów 245, gorzelnia. Cerkiew N. P. ma parafian 1845 i 63 dz. ziemi. Wieś ta posiada targi co tydzień we czwartki i prowadzi znaczny handel zbożem, wyrobami z drzewa, wozy, koła, ule, które wyrabiają się w sąsiedniej wsi Ługu, a także wyrobami garncarskiemi. W lesie do tej wsi należącej są znaczne okopy ziemne, lecz kiedy i przez kogo zrobione, niewiadomo. Wieś ta należała do Tutolmina, obecnie Zakrzewskich. 2.) **II**, wieś rządowa w uszyckim pow., nad rzeką Pobujanką, gm. i par. Mińkowce, 266 mk., 222 dz. ziemi włośc. Należała do klucza mińkowieckiego Ściborów Marchockich, którym został skonfiskowany.

Horodyszcze, mko, pow. czerkaski, leży nad rz. Olszanką (Olszanicą), o 3 w. od stacyi Woroncowo-Horodyszcze, dr. żel. chwastowskiej. Rzeczka O. jest dopływem Dniepru i jest pamiętna zaszłą tu bitwą zwycięzką w 1527 r. ks. Konst. Ostrogskiego i Jerzego ks Słuckiego z tatarami (Stryjk. I, str. 394). Ładna to i powabna okolica. Pełno tu dąbrownych wyżyn i padołów. Szczególniej od strony Mlijowa i Orłowcą otacza H. nieprzerwany wertep międzywzgórz czyli jarów, od Walawy las. Ku Korsuniowi zaś ciągnie się równina, łagodniejszemi poprzecinana wyniosłościami, na której zielonemi falami płyną łany zbóż. Samo brzmienie nazwy tego miejsca okazuje że mu nadać musiało początek jakieś w dawnej niedoścignej dobie istniejące tu grodzisko, powstałe w czasach, w których poblizkość ludów stepowych, napastniczych, zmuszała tutejszą ludność do obronności. Dziś, wszakże, tego pierwotnego grodziska nie widać, bo z pewnością, jak się to częstokroć zdarzało, na jego dawnej posadzie siadł już późniejszy zamek, którego ślady widoczne są jeszcze obecnie na brzegu jaru, przy wjeździe do mezka, stromo ściętym, i gdzie właśnie podanie ustne miejsce mu naznacza. Przy onem starem pierwotnem grodzisku była prawdopodobnie i osada, ale kiedy ona istniała i kiedy znikła? — niewiadomo. Prawdopodobnie zgładzoną została w czasie jednej z tych walk tutejszej ziemi ze stepową dziczą tak strasznych, niszczących i tak często się powtarzających, w których to walkach ziemia ta w perzynę wielekroć razy bywała puszczoną. Toż jeszcze w XV wieku kraj ten cały był pustynią. I Horodyszcze jeszcze w drugiej połowie tegoż wieku było jeno pustującem uroczyskiem i wraz z ogromnym obszarem ziemi, także do niemniej pustego sieliszcza radywonowskiego czyli Radywonowo, należało. Owóż to Radywonowo (dzisiejszy Żabotyn), położone w okolicy Czerkas, książęta kijowscy Olelko Włodymirowicz i syn jego Semen nadali kniaziowi Fedorowi Hlińskiemu (akta otn. k ist. Z R. I str. 15). Głośne w dziejach plemię Hlińskich (Glińskich) osiadłe w tutejszych stronach, było tatarskiem z pochodzenia. Najpierwszy tej rodziny wiadomy potomek był niejaki kniaź tatarski Leksada, który według „Stepennej Knigi" przyjechał służyć do księcia Witolda, przyjął wiarę Chrystusa i na chrzcie wziął imię Aleksandra czyli Daszka, przezwawszy się od dóbr Hlińska, Hlińskim. Krom Hlińska wysługą jego były jeszcze: Hlinica i Połtawa. Fedor zaś Hliński, dziedzic Radywonowa, czem był dla owego Aleksandra? nie wiemy. Domyślamy się że to był wnuk jego. Występuje on w metryce lit. już pod r. 1491, ale w kilka lat potem już wdowa jego ma sprawę z Wasylem Hlińskim o czeladź niewolną (Rejestr metryki lit. w zbiorach K. Swidzińskiego). Po tymże Fedorze wziął Radywonowo syn jego Bohdan Hliński, namiestnik putywlski, ale kiedy w 1500 r. car Iwan wojnę wydał i Zacharjewicz, dowódzca wojsk rossyjskich, wziął Putywl, Bohdan Hliński wraz z żoną dostał się był do niewoli (Karamzin VI, str. 272) i już z Moskwy nie wrócił. Toż prawdopodobnie na pamiątkę tego namiestnictwa bohdanowego w Putywlu, potomkowie jego, nie tylko hlińskimi ale częstokroć i putywlskimi kniaziami się przezywali. Radywonowszczyzna w tych latach jak to widać z dokumentów, musiała się cokolwiek zasiedlić, ile że Horodyszcze było zasiedlone już; chociaż niedługo potem w czasie pamiętnego w 1527 roku najazdu tatarów, zostało przez tychże spalone. Odtąd też miejsce to w dokumentach Horodyszczami spalonemi długi czas się przezywa. Po Bohdanie Hlińskim czyli putywlskim posiadł te dobra syn jego Włodzimierz, ale ten z niewiadomego nam powodu w 1537 r. sprzedał tę hojną, acz pustą teraz i zniszczoną posiadłość Iwanowi Żubrykowi, sąsiadowi blizkiemu i dziedzicowi niemniej szerokiego a pustego dziedzictwa Mlijowem nazwanego, a które wziął był świeżo w spadku po Hrinkach Waśkowiczach (ob. rękopis: Odpowiedź na pretensye ststwa czehryńskiego do dóbr Żabotyna). Ci Żubrykowie była to rodzina czysto miejscowej krwi. Nowy też dziedzic Radywonowa i spalonych Horodyszcz, lubo się krzątał jak mógł nad uporządkowaniem tej swojej posiadłości, wszakże ani Radywonowo ani Horodyszcze długi czas nie zasiedlały się. Siół tu wtedy właściwie nie było, tylko gdzieniegdzie w tajemniczych jarach i lasach stały pasieki i futory. Bo też tędy właśnie przeciągał szlak najazdów tatarskich, szlak t. zw. czarny, i stąd

ta ziemia końcowa ówczesnego polskiego kraju, stojąc wciąż otworem tymże najazdom, nie mogła się zaludnić, ale oprócz tego okolica ta z drugiej strony ulegać też musiała innemu jeszcze, niemniej wszakże jednostajnemu i dotkliwemu uciskowi. Mówić tu chcemy o Kozakach, którzy, wkorzenieni oddawna w królewskich starostwach, korzystali ze swej liczebnej przewagi i przemocą i na rzecz własną wiele z gruntów pustego dziedzictwa Iwana Żubryka zajmowali. Mamy przed sobą dwa listy Zygm. I i Zygm. Augusta z lat 1541 i 1562, nakazujące kozakom czerkaskim, aby ci żadnych krzywd nie czynili w posiadłościach Iwana Zubryka, następnie syna jego Wasyla; nie zabijali im bobrów na Rpeni (Irpenia) ani też pasiek, uchodów i wszelkich pożytków niezgartywali (Hramoty Antonowicza str. 67 — 90). Wasyl Zubryk, syn Iwana, miał tylko jednę córkę Krystynę, która trzy razy związki małżeńskie ponawiała: pierwszym ślubem była za Filonem Bałakierem, powtórnym za Fedorem Roznoszyńskim; trzeci zaś raz wyszła za Andrzeja Pachutę Korzeniowskiego. Pierwsi dwaj jej mężowie polegli od tatarskiej szabli; byli oni z tej ofiarnej generacyi owoczesnej, która to jak się wyraził poeta „krwawo-smętne boje" wiodąc z pogaństwem, prawie wszystka kładła życie w walkach lub jasyrach. Andrzej Pachuta Korzeniowski żył też niedługo z żoną, umarł niezostawiwszy potomstwa, ale za to jego wdowa miała liczne potomstwo z pierwszych małżeństw, jako to Bałakierow, Deleszkanów i od tych już idących wnuków Przygodzkich. Tymczasem zakąt dziedzicznego obszaru zawsze leżał pustką, bo dla podźwignięcia go i zaludnienia, oprócz bezpieczeństwa od tatarów, którego nie było, potrzeba było jeszcze znacznych wkładów pieniężnych, a jak na złość ziemianie w tym węgle pogranicznym wcale nie byli w grosz zasobni. Ale bądź co bądź owo niebezpieczeństwo od tatarów i ów brak środków mniej im z pewnością stawał w tem na przeszkodzie niż owe ustawiczne nagabania od najbliższych ich sąsiadów kozaków, z którymi dzień po dniu musieli mieć jakiś zatarg lub wojny. Kozacy rościli nawet jakieś prawo urojone czy rzeczywiste do samego sieliszcza Radywonowa, utrzymując że jakoby w 1563 r. jeszcze Wasyl Żubryk przedał je był, zeznawszy prywatnie, według tamtego starego zwyczaju, mieszczaninowi czerkaskiemu Radusie Hubie. Pokazywali oni na to list kupny (Źródła dziej. Aleks. Jabł. Tom V, str. 225). Czy zaś w istocie tak było lub nie, w każdym razie był to doskonały pretekst do ustawicznego wdzierania się w Radywonowo i zaczepek. Toż Korzeniowska jak się sama wyraziła, „mając dolewki" od kozaków, postanowiła sprzedać swoje szerokie ale tak napastowane dziedzictwo. Jakoż Stanisław Koniecpolski, hetman w. kor., człowiek wielkiego rodu i wielkiej fortuny dziedzicznej, w 1633 r. d. 28 stycznia nabył od niej tak siedlisko Radywonowskie (Żabotyn) jak Mlijow, Starosilje, Orłowiec pusty, Słobódkę m-czko, Leńczyce nowonazwane Bachły, Taśmin (Smiła), Bałaklej i Horodyszcze spalone; ograniczone rzeczkami: Żabotynem, Koszarą, Taszlikiem i Taśminem, to jest kilkanaście mil kraju wzdłuż, za 24000 złotych liczby polskiej (z summaryusza archiwum lachowieckiego). Nieco później też dobra jeszcze się bardziej zwiększyły a to dokupnem przez tegoż Koniecpolskiego od Stefana Iwanowicza Łuckiewicza Kochanowskiego w 1645 r. dóbr Lebedyńskich i Kiryłowskich (tamże). Koniecpolski posiadając znakomite majątkowe środki, wziął się też czynnie do zasiedlenia i uporządkowania tych nowonabytych a pustych przeważnie obszarów. Wierny syn kraju szerzył jedyną na ówczas możliwą tu cywilizacyą, to jest kraj zaludniał, podnosił w nim pracę organiczną, gospodarczą, rozkrzewiał przemysł. Toć to za jego staraniem w niedługim czasie Ukraina ozdobioną została posadami wielkich miast, a tem w Ukrainę tatarom drogę zawarł. „Sprawił to Pan Bóg przezeń, że Ukraina tak była spokojna, jak które miasto w pośrodku Korony" (Przyłęcki. Pam. o Koniecp., str. 179). Hetman Koniecpolski kazał też i w Horodyszczach usypać wały (a może tylko naprawić dawne) i urządził w nich małą warownię o dwóch drewniauych basztach, niezbyt wyniosłych, szumnie w papierach ekonomicznych zamkiem nazywaną (archiwum lachowieckie). Kozacy, którzy, żyjąc w sąsiedztwie, dawnych dziedziców uciskali, teraz z Koniecpolskim musieli się liczyć. Wiadomo też jak ten hetman umiał ich zręcznie trzymać na wodzy. Kudak twierdzę postawił dla ich powściągnięcia, a uczynił to nie z żadnych pobudek prywatnych, jak mu to zarzucano, ale wprost, czyniąc to, działał w interesie Rzplitej, bo kozacy, jak wiadomo, przez swe wyprawy na morze plątali Polskę w ustawiczne nieporozumienia z Turcyą. Nie było to zaiste po myśli kozakom. Jakoż wkrótce rozpoczęły się bunty kozackie, które wszakże Koniecpolski powstrzymał i ugłaskał. Ucisku zaś poddanych w jego dobrach ukraińskich, jak to nasi i nienasi improwizatorowie dziejów Ukrainy niesłusznie mu też zarzucają, ani było ani być mogło, a to dla tej prostej przyczyny, że chociażby i była wola po temu, to niebyłoby czasu dość po temu. Koniecpolski od czasu kupna tych dóbr, rządził niemi niewięcej jak lat 13, a więc jeszcze lata t. zw. woli czyli słobody, na której w jego dobrach, wprzódy pustych, osiadało poddaństwo, nie wyszły były jeszcze, ile że t. zw. słobody nadawały się zazwyczaj co najmniej na lat 20,

a niekiedy i 30 (ob. Źródła dziej. Jabł. V, str. 8). Pytanie więc, czy ludzie obdarzeni t. zw. słobodą, tym przeto rodzajem pół wolności mogli zbytecznego doznawać ucisku? Powodów zatargu ówczesnego kozaków z właścicielami ziemskimi na Ukrainie gdzieindziej szukaćby należało. Wiadomo, że już za doby Jagiellonów kozactwo a raczej byt kozacki wytworzył się był u ostatnich progów Ukrainy t. j. przeważnie w starostwach: czerkaskiem i kaniowskiem i potem już stopniowo w blizkości tychże, pojedyńczemi rozprzestrzeniał się, że tak powiemy, wysepkami. Tymczasem w tę ziemię końcową Ukrainy, zajmowaną przeważnie przez kozactwo, jednocześnie twardy klin był wbity. Oto wielcy książęta litewscy, różnym rodom bojarskim (którzy następnie weszli w poczet ziemian czyli szlachty) porozdawali byli tu, za zasługi wojenne, szeroką darowiznę ziemską. I odtąd też w okolicach tych wyjątkowy zachodzi stan rzeczy. W obec kozaków, ludu bojowniczego, zorganizowanego wojskowo, występuje tu szczupły stosunkowo zastęp rodów ziemiańskich, owych jak widzieliśmy Hlińskich, Domontów, Bajbuzów, Hrinków, Waskiewiczów, Żubryków i kilku innych. Te kilka gniazd miejscowo-szlacheckich, pośród tego ostępu kozaków, w pośród tej dziczy orężnej, z wojny, napadu i grabieży żyjącej, zabłąkane tu, nigdy też do utworzenia pewnego znośnego między sobą modus vivendi przyjść nie mogły. Jakoż kozacy, silniejsi liczebnie, uciskali ich jak mogli, chcąc wyprzeć z tego zakątka; jakoż w końcu i wyparli. Ale na miejscu tychże, stanął niebawem nowy zastęp, nowa falanga szlachty, niemiejscowej już wszakże, ale złożonej z kniaziów i paniąt, przeważnie z Wołynia ród swój wiodących. Byli to ks. Ostrogscy, Zasławscy, Zbarazcy, Wiszniowieccy, Korecy, Rużyńscy, poczet zaiste imponujący rodów możnych już fortuną dziedziczną, już silnych znaczeniem, wpływem i stosunkami. Koniecpolscy nie stanowią tu nawet wyjątku, bo aczkolwiek właściwie pochodzili z Korony, ale już wtedy posiadali Brody na Rusi. Owóż to dopiero pomiędzy tymi nowoprzybyłemi na Ukrainę paniętami a kozakami wszczęła się owa głośna waśń, ów zatarg śmiertelny, owa wojna domowa „kozacką" nazywana, ciągnąca się tyle lat i zmieniająca się według faz przewagi i zwycięztwa jednej lub drugiej strony. Wojna ta zaczęła się od tego właśnie, iż kniaziowie z Wołynia, nakupiwszy dóbr od szlachty miejscowej, tu w tym zakątku od kozaków gnębionej i wypieranej, gdziendziej zaś od tatarów zniszczonej, zaczęli znów ze swej strony w odwet kolejny z tychże brzeżnych miejsc wdztwa kijow. wypierać kozaków, chcąc ich niejako zapędzić, jak się wtedy pogardliwie wyrażano, do ich własnych jam, do ich zwykłych miejsc t. j. na stepy niezamieszkałe, na niziny dnieprowe, kędyby ich w pewnym ograniczonym obrębie raz zamknąwszy, można było żyć w pewności, że ta dzika i drapieżna rzesza, ta orda chrześciańska, jak ją Polewoj nazywa, już nie będzie się dalej po kraju rozprzestrzeniać, i z cudzych znojów żyć bezkarnie. Ale czy w tem wszystkiem, ze strony owych panów, jedynie interesa ich partykularne, prywatne przeważyły, czy zarazem i wzgląd i pobudka wznioślejsza, że inaczej nie mogli byliby oni wywiązać się z cywilizacyjnych swych w tym kraju zadań? Zdaje się, że musiało po części tu zachodzić i jedno i drugie. Hetman St. Koniecpolski umarł w 1646 r. w Brodach, zostawiając tu na Ukrainie ogromne i już zagospodarowane i dochodne dobra synowi swemu Aleks. chor. kor. potem wojew. sandomirskiemu. Całą włość kupiwszy za 24000 zł. tak ją urządzoną zostawił synowi, iż samego dochodu rocznego czyniła 75000 złp. (Pam. o Koniecp. str. 366). Dochody przeważnie w tych dobrach szły z pasiek, potażów, burt saletrzanych, bydła, młynów, rybołówstwa, z czerwcu (coccus polonicus) jako z materyału farbierskiego, który sprzedawano turkom do farbowania safianów; rolnictwo zaś nie wiele przynosiło intraty, bo było drobne i na zbyt małą prowadzone skalę. Ale Aleksandrowi Koniecpolskiemu przyszło niedługo być panem tych dóbr. Powściągnięte przez ojca jego kozactwo na czas krótki, znowu płomień wznieciło buntu, który w pożar zamienił się niszczący. Któż nie wie o sprawie rozgłośnej setnika czehryńskiego o kawałek ziemi? Ale było to tylko ową kroplą, od której pełne naczynie się przelewa. Powód główny wojny kozackiej wyłożyliśmy wyżej. Toż po rozgromie korsuńskim w 1648 r. kozacy zajęli Horodyszcze, jak i całą t. z. koniecpolszczyznę, 70 miast, i pasiek co nie mało, mówi współczesny, odebrano Koniecpolskiemu. Z Mlijowa, dóbr jego obszernych, za potaże Chmielnicki więcej 200,000 talarów bitych wziął w Wołoszech. Żal było tego ustąpić Polakom. Ale czy jeden Mlijów?... A co książętom Wiszniowieckim i innym... Żal wspominać! (Anonim Raczyńskiego tom I, str. 110). Jakoż gdy w 1649 r. stanął pod Zborowem zawarty z kozakami układ, nie tuszono mu trwałości, że kozacy napierali, aby koniecznie całą im Ukrainę oddać, gdyż chcą ją samem kozactwem osadzić a panów tak potężnych jak Koniecpolscy i Wiszniowieccy raz na zawsze z niej wypędzić, bo póki dobra swe oni w tym kraju mieć będą, póty go też bronić będą (tamże). W rozumieniu kozaków był to z ich strony tylko chleb oddany. Bo jak dawniej panowie ci ich z Ukrainy na t. z. „zwykłe miejsca" wypierali, tak oni teraz z kolei panów tychże z tegoż znów chcieli wyprzeć kraju. Toż

Chmielnicki wołał w uniesieniu: „Duków i kniaziów za Wisłu zażenu" (Źródła do dziejów polskich M. Grab. i Aleks. Przeźdz. I, str. 9.) Do wspomnień historycznych tyczących się H. należy to, że w 1658, kiedy B. Chmielnicki był pod Lwowem, han krymski, rozgniewany na niego, iż się poddał Rossyi, przeciągał z ordami swemi przez Szpołę, Horodyszcze i Zwinogródkę; gdy zaś wódz kozacki zawrócił z pod Lwowa na Ukrainę, tenże han uderzył na niego pod Jezierną, tak że ledwie nie zniósł go ze szczętem, ale Chmielnicki zgodę uprosił u hana w namiocie i w skutek zgody już spokojnie wrócił do Czehryna (JR letopis Biełozierskiego str. 25). Roku zaś 1659, gdy stanął traktat hadziacki, postanowiono na sejmie obdarzyć kozaków wiernych Rzeczypospolitej nobilitacyą i dobrami. Jakoż w 1661 r. mocą konstytucyi dano Mlijów i Horodyszcze ur. Samuelowi Zarudnemu, byłemu sędziemu wojsk zaporozkich. Tymczasem dobra te, jak wiadomo, były z dawien posiadłością Koniecpolskich i tylko w czasie „ruiny" zagarnięte przez kozaków. Widocznie przeto zaszła tu pomyłka. A więc tegoż jeszcze roku Janowi Stan. Koniecpolskiemu kaszt. krak. dobra te kazano zwrócić przez delegacyą ad hoc na sejmie wyznaczoną (Odpowiedź na pretensye etc). Roku 1663 w H. mieszkała jedna z córek B. Chmielnickiego. Jurko Chmielnicki gościł jakiś czas u siostry, ale kiedy wyjechał był od niej do monasteru w Smile, gdzie stale przebywał, tam na drodze z rozkazu króla pojmano go i do Lwowa odesłano (Jerlicz II, str. 86). Nareszcie H. na zawsze pamiętnemi zostaną z powodu walecznej obrony przeciwko kozakom pułkownika Machowskiego, zamkniętego w tutejszej forteczce. Po niefortunnie spełzłej na niczem wyprawie zadnieprskiej w 1664 r., po odejściu ztamtąd Jana Kazimierza na Litwę, Czarniecki jak grom zlatuje na Ukrainę, ale zastawszy tu zbyt rozjątrzone przeciwko polakom umysły kozaków, i nie mając sił dostatecznych dla utrzymania prowincyi tej w karbach porządku, co prędzej rozmieszcza wojska po forteczkach a sam w głębokiej tajemnicy, chyłkiem, udaje się wierzchem w 13 koni w dzikie stepy, z tą myślą, aby od hana krymskiego zbrojną otrzymać pomoc. Tymczasem pułkownik kozacki Sierko, sądząc że Czarniecki odjechał do Polski i rychło nie wróci, aby tam po znojach i trudach wojennych odpocząć, zbiera 20,000 zaporożców, napada na Machowskiego, który z 8 chorągwiami, zamknąwszy się w warownych Horodyszczach, czekał właśnie na powrót ze stepów Czarnieckiego. Kozacy, wypadłszy z poblizkich zarośli, naprzód też zapalają przedmieście i około wału zaczynają rąbać częstokół. Pożar wnet z przedmieścia do miasteczka się przenosi. Aż tu i mieszczanie zaczynają po nieprzyjacielsku następować. Machowski broni się jednak zacięcie. Poległ już rotmistrz Olizar z kilku towarzyszami a i samego Machowskiego kozacy otaczać zaczęli. Ale osobliwszem szczęściem Biedziński nocował w pobliżu, a spostrzegłszy w H. łunę i domyśliwszy się o co chodzi, skoczył w lot w tę stronę. Uderzywszy zaś nagle na kozaków, poraża ich, i do ucieczki przymusza. Sierko sam, w ucieczce spadłszy z konia, chyłkiem w bagna uszedł „rękoma i nogoma, jak bestya po kępinach się czołgał". Biedziński, tak niespodzianie przybyły w pomoc Machowskiemu, i to w chwili najkrytyczniejszej, wracał wtedy właśnie z za Dniepru, zkąd się był szczęśliwie i zwycięzko wydostał, cudów prawie waleczności dokazując. We trzy dni potem gruchnęło po Ukrainie, że Czarniecki z tatarami niedaleko. Machowski i Biedziński wyjechali z H. na spotkanie jego. Stary wódz nie mógł się wydziwić, widząc przed sobą Bidzińskiego. „Niespodziewałem się rzekł, witać żywym W. M. Pana na tym świecie, chyba na tamtym. Niespodziewanym dla nas gościem jesteś, szczęśliwie nam wracasz, witam więc W. Pana, i tu i tam (za Dnieprem) zwycięztwa winszując (Anonim Raczyńskiego II, str. 298 — 8). Nadeszły czasy wojen Doroszenka; półksiężyc zapanował na Podolu i Ukrainie, i H. wraz z niemi tenże los podzieliły. Jan Stanisław Koniecpolski umarł w 1682 r. a że umierał bezdzietnie, zapisał więc wszystkie swoje dobra Janowi Aleksandrowi Koniecpolskiemu, synowi Krzystofa wojewody bełzkiego. Atoli za wojny szwedzkiej „gdy inkursye nieprzyjacielskie dziedziców dalekimi od dóbr swych czyniły", książę Aleksander Jabłonowski, chorąży koronny i starosta korsuński, zajechał Horodyszcze i Mlijów (Pam. o Koniecp. str. 411). Tymczasem wkrótce potem na Janie Aleks. Koniecpolskim, zeszłym bezpotomnie, zgasło imię Koniecpolskich, majątki ich spadły na Walewskich, od których nabył prawa dziedzictwa do całej koniecpolszczyzny książę Jerzy Lubomirski, podtenczas obożny koronny, za 200,000 złp. Horodyszcze zawsze jednak zostawało w ręku ks. Jabłonowskiego, który zajechał je jako starosta korsuński, na tem się fundując że H. i Mlijów w czasie „ruiny" były przez kozaków zagarnięte do Korsunia. Ale było to uroszczenie bezpodstawne. A więc tenże Jabłonowski bierze się na inny sposób: oto nabywa prawa spadkowe po Koniecpolskich od króla Stanisława Leszczyńskiego, któremu spadek po wygasłych Koniecpolskich należał się po Annie Koniecpolskiej córce Aleksandra, wdy sand. a żonie Bogusława Leszczyńskiego. Ztąd rozpoczyna się spór prawny z wielką forsą z obu stron prowadzo-

ny; lecz w końcu sprawa ta została wygraną na korzyść ks. Lubomirskiego. Ks. chorąży musiał ustąpić. I od tego dopiero czasu zaczęła świtać nader już pomyślna doba tak dla samych Horodyszcz jak i dla niegdyś Koniecpolszczyzny całej, dziś już Smilańszczyzną nazywanej a to odkąd Taśmin dawny, czyli Smiła późniejsza, stała się środkowym punktem i włością główną dominialną tychże dóbr. Jerzy Lubomirski urządzał o ile mógł Śmilańszczyznę, syn tegoż ks. Stanisław podstoli kor. niemniej też patronizował osiedleniu onej, ale za ks. Franciszka Ksawerego Lubomirskiego, już wnuka pierwszego tychże dóbr nabywcy, taż okolica śmilańska najbardziej życiem osadniczem zakipiała. Zapraszano ludność zewsząd na „słobodę", zwabiano ją z różnych stron „skąd kto przyjdzie". W owe czasy gdy niebrakło na przedmiotach sporu, z powodu niedokładności granic, często też najazdów od dóbr na dobra się dopuszczano. O tych najazdach tak ze strony ks. Ksawerego Lubomirskiego jak i ze strony ks. Dobrogosta Jabłonowskiego tak zw. „księcia-kozaka" dopełnianych, pozostały liczne podania ludowe, które mają barwę legend i wyczekują też oddawna na swego poetę. W czasie buntu Żeleźniaka i Gonty w 1768 r. Horodyszcze było nawiedzone przez kolijów. A że to miasteczko było graniczną włością wielkich dóbr śmilańskich od starostwa korsuńskiego, długi czas nawet po uśmierzeniu rozruchów ciągnęły się między niemi wzajemne dopominania się o szkody, przez poddanych w zmowie z hajdamakami, lub pod pozorem hajdamaków poczynione. Lubomirscy zarzucali Korsuniowi, że przyjął gościnnie i połączył się z Żeleźniakiem, a kiedy nawet komendy zamkowych kozaków korsuńskich pełniły rzekomo powinność swoją straży bezpieczeństwa krajowego, to nocą rabowały, a dniem niby na obronę wsi chodziły. Zarzucali nawzajem posesorowie korsuńscy że włość Horodyska, a mianowicie należąca do niej wieś Walawa składała się całkowicie z rozbójniczej ludności, która w Koliszczyźnie wiele dokazywała, i zdobycz z sąsiednich dóbr zagarnęła (Orędow. nauk 1841, str. 374). Roku zaś 1787 ks. Fr. Ksawery Lubomirski sprzedaje wszystkie swe olbrzymie dobra Smilańskie (a z niemi i H.) ks. Grzegorzowi Potemkinowi, feldmarszałkowi wojsk ross. za dwa miliony r. sreb. Ks. Potemkin utrzymywał w tych nowonabytych dobrach milicyą, pieszą i konną. Powinnością tej milicyi było objeżdżać granice dóbr a więc patrolujące komendy snuły się wzdłuż granicy korsuńskiej, ile że z tej strony granica dość czujnej wymagała straży a głównym punktem tego czuwania właśnie były Horodyszcze, jako graniczna włość. Ogromna fortuna tego rossyjskiego magnata, cały prawie kraik, przeszedł po zgonie jego na sukcessorów, którzy w 1794 r. podzielili się między sobą: z tych schedę horodyską wziął generał Mikołaj Wysocki (potem mieniał ją na klucz olszański generała Engelhardta, także spadkobiercy po ks. Potemkinie). Te dwa klucze: horodyski i olszański rozdrobiły się później na schedy: hr. Branickiej hetmanowej Horodyską; Jusupowej — Wiązownicką; hr. Skowrońskiej — Mlijowską; ks. Galicynowej — Kozacką i hr. Szepelowej — Kiryłowską. Horodyszcze następnie od hr. Branickiej dostały się w posagu córce jej Elżbiecie, która wyszła była za Michała ks. Worońcowa. Za władania generała Wysockiego fundowaną była kaplica katolicka w H., lecz za przemianą sched działowych fundacya ta nieprzyszła do skutku; nabożeństwo więc się odbywało w skarbowym domu, przez ks. Szymona Tabinkowskiego. W miasteczku trzy obecnie parafialne cerkwie: Michajłowska zmurowana w 1844 r. przez ks. Michała Worońcowa, na miejscu dawnej cerkwi unickiej; Pokrowska drewniana, niegdyś także unicka, zbudowana w 1742 r. i Preobrażeńska, drewniana na miejscu dawnej unickiej zbudowanej w 1722. Jest tu fabryka cukru kupców Jachnenka i Semirenka, założona w r. 1848. Mieszkańców obojej płci prawosławnych 5493, katolików 66, rozkolników 15, izraelitów 3000. Nad rzeką Olszanką odkryto niedawno pokłady pięknego labradoru. Na polach mnóstwo nieprzeliczone mogił. Dziś z mogił tych pastuchy strzegą tabunów i trzod swoich. *Edward Rulikowski.*

Horodyszcze 1.) mała wioska, pow. radomyski, nad rzeką Prypecią, prawie przy ujściu jéj do Dniepru, o 6 w. odległa od wsi Opaczyc, z któremi stanowi jednę parafią i gminę, a o 16 w. od m. Czarnobyla; mieszk. 171 wyznania prawosł. Horodyszcze zasługuje na uwagę szczątkami jakiejś starożytnej osady, która musiała być dość rozległą, sądząc po gruzach i fundamentach w wielu miejscach znajdowanych i rzeczywiście w kronikach znajdujemy pod rokiem 1150 następujące wzmianki: Andrzej Jurijewicz z Włodzimierzem synem i innymi kniaziami poszli na ujście Prypeci, gdzie Dawidowa Bożanka-Gród; z tamtąd zaś pojechali w Ostrowski gródek (Pełne zebranie ruskich latopiśców, tom II, str. 56). Obecnie zaś przy ujściu Prypeci nigdzie więcej niema śladów żadnej osady. Tutaj także w czasie koliszczyzny w 1768 roku zatrzymał się był Bondarenko ze swą szajką, chcąc uderzyć na Czarnobyl, lecz odpędzony od zebranej szlachty musiał ustąpić do Makarowa, lud zaś wiejski nie przyjął rzezi i zupełnie się z niem nie łączył. Ziemi 1019 dz., lesistej dość urodzajnej, należy do Hańskich,

zarząd policyjny w m. Czarnobylu. 2.) **H.**, niewielka wioska, pow. radomyski, nad rzeką Irszą, o 2 w. od m. Malina; mk. 417 prawosł.; 31 katol., należą do par. Malina; ziemi 2970 dzies., po większej części błotnistej pokrytej lasami; we wsi nad rzeką znajduje się obszerny starożytny gródek, opasany wałami i fosą, lecz mieszkańcy nie zachowali o nim żadnego podania. Należy do Kownackiego, zarząd gminny i policyjny w m. Malinie. 3.) **H.**, niewielka wioska, pow. skwirski, odl. o 3 w. od wsi Skwyrki, a o 23 w. od m. Skwiry nad rzeką Rosią: mieszkańców 401 wyznania prawosł., należą do parafii Skwyrki; ziemi 1031 dzies. czarnoziemu; własność Podhorskiego, a należała dawniej do starostwa skwirskiego; zarząd gminy we wsi Skwyrce, policyjny w m. Pawołoczy. 4.) **H.**, niewielka wioska, pow. skwirski nad rzeką Rosią, o 3 w. odl. od wsi Kosówki, a o 12 od m. Wołodarki; mk. 598 wyzn. prawosł., należą do parafii Kosówki, ziemi 1140 dzies., dość urodzajnej, własność Podhorskiego. 5.) **H.**, niewielka wioska, pow. skwirski, nad rzeką Unawą, która na polach tutejszych bierze swój początek; o 6 w. odległa od wsi Browek stacyi kijowsko-odeskiej drogi żelaznej; mk. 608 wyzn. prawosławnego; cerkiew parafialna i szkółka, ziemi 1250 dzies. dość urodzajnej (czarnoziem), własność Rylskiego. 6.) **H.**, duża wieś, pow. taraszczański, na lewym brzegu rz. Torcza, naprzeciw miasteczka Żaszkowa; mk. 1114 wyznania prawosławnego; cerkiew paraf. pounicka zbudowana w 1780 r. Horodyszcze niegdyś musiało być ludną i warowną osadą, jak się okazuje z wałów, jakiejś fortyfikacyi i różnych wykopalisk; tak naprzykład: w r. 1846 wykopano tu śród wsi krzyże, kadzielnice i 2 kielichy; w bezimiennym rękopiśmie (mieszczącem się w biblotece sofijowskiego monastyru w Kijowie Nr. 372) Horodyszcze nazwane grecką handlową osadą i wymieniono tu dwanaście cerkwi; w innem zaś miejscu nazwane Raszkowem (Pełne zebranie notat do Ruskiej-Historyi tom I Nr. 17529). Miasto mieli zburzyć tatarzy podczas pierwszego najścia; obecnie wioska należy do stawiskich dóbr hr. Branickiego. *Kl. Przed.*

Horodyszcze 1.) wieś w pow. samborskim, 11 kil. na płd.-wsch. od st. pocztowej w Samborze. Na półn. graniczy z przysiołkiem Oleksięta, należącym do Kulczyc, na wsch. z Oziminą, na płd. z Stupnicą i Sielcem, na zachód z Szadem. Wieś leży na lewym brzegu Czerhawy, dopływu Bystrzycy, przy gościńcu wiodącym z Sambora do Drohobycza, w oddaleniu 4 kil. na płd. od stacyi kolejowej Dublany-Kranzberg. Północna część obszaru wznosi się ponad 320 m. i jest lasem pokryta, część południowa spada ku dolinie Czerchawy do 297 m. i niżej. Przez środek wsi płynie od półn.-zach. ku płd.-wsch. potok Żon, a połączywszy się z drugim potokiem płynącym od półn. uchodzi do Czerchawy. Na wsch. krańcu wsi ściele się łąka podmokła, t. zw. Tłoka. Wedle obliczeń z r. 1869 liczy dm. 201, mk. 815; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 702 mk. obrz. gr. kat., 22 obrz. rzym. kat. a 150 izraelitów. Własność większa obejmuje roli ornej 923. łąk i ogr. 610, pastw. 259, lasu 137 mr. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu mokrzańskiego i ma filią w Szadem; par. rzym. kat. w Dublanach. We wsi jest cerkiew drewniana pod wezwaniem św. Ducha, synagoga, szkoła etatowa jednoklasowa, posterunek żandarmeryi i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 757 zł. H. jest osadą szlachecką a szlachta tutejsza starannie przechowuje swoje dyplomy szacheckie. 2.) **H.** (dawniej Grodzisko), wieś, pow. brzeżański, na samej granicy powiatu tarnopolskiego przy krajowym gościńcu brzeżańsko-tarnopolskim, ma 1061 mieszkańców to jest 537 mężcz., 524 kobiet, 235 rzym. kat., należących do parafii w Kozłowie o 1 milę austr. oddalonego, 811 gr. kat.; przestrzeni obejmuje: 2194 mr. austr. ról ornych, 134 sianożęci, 90 ogrodów, 163 pastwisk, 40 m. a. dróg i gościńców, 16 wody. Bardzo dawna osada, miała ufortyfikowany zamek, z którego szczątki jeszcze istnieją na pagórku otoczonym teraz z dwóch stron przez łąki i błota, na których dawniej ogromne stawy istniały. Należy do dóbr stołowych rz. kat. arcybiskupstwa lwowskiego, ma szkołę 3-klasową o 1-nauczycielu filialną do Kozłowa, do której uczęszcza 70 dzieci. 3.) **H.**, wś, pow. sokalski, nad potokiem Sulimów, dopływem Bugu, nad samą granicą Galicyi od Królestwa polskiego, o 3 kil. na zachód od mka Waręża, przestrzeni włośc. 633 m. a., ludność rz. kat. 108, gr. kat. 181; tak jedni tak drudzy należą do parafii w Warężu; wieś H. leży w doskonałej bełzkiej ziemi; szkoła filialna o 1-nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręgowej w Sokalu; kasa pożyczk. z funduszem 791 zr. a. w.; właściciel tabularny, Konstancyi Łomnickiej spadkobiercy. 4.) **H.**-bazyliańskie, wieś, pow. sokalski, nad rzeką Bug, o 20 kil. na południe od Sokala, w lasach i piaskach leżąca wioseczka, przestrzeń posiadł. więk. 7, włośc. mr. 308, ludność gr. kat. 171, należą do parafii w oddalonym o 10.5 kil. na północ Krystynopolu, urząd poczt. Krystynopol. Właściciel tabularny klasztor oo. bazylianów w Krystynopolu. 5.) **H.**-centnarskie, wieś, pow. Bóbrka, nad rzeką Ług, która tu tworzy staw, o 21 kil. na południe od Bóbrki oddalona, przestrzeń posiadł. więk. 369, pos. mniejszej 676 m. a., ludności rzym. kat. 20, należy do parafii w oddalonym 6 kil. na płd.

Chodorowie; gr. kat. 472, należących do parafii w oddalonej o 3 kil. na południe sąsiedniej wsi Ottynowice, urząd poczt. i telegraf. oraz stacya kolei lwowsko-czerniowieckiej w Chodorowie, kasa pożyczkowa z funduszem 665 złr., właściciel tabularny Włodzimierz hrabia Borkowski. 6.) **H.**-królewskie, wieś, powiat Bóbrka, o 3 kil. na południowy zachód od Horodyszcza cetnarskiego, leży na prawym zachodnim brzegu stawu ottyniowieckiego i przy kolei żelaznej lwowsko-czerniowieckiej, w środku między tejże stacyami Borynicze i Chodorów, oddalona od Borynicz o 7 kil. na płd. i tyleż na północ od Chodorowa; przestrzeń posiadł. więk. 321, włośc. 973 mr., ludn. rz. kat. 20 należących do parafii w Chodorowie, gr. kat. 497 należących do parafii w Ottyniowicach; właściciel tabularny Aloizy Bocheński. 7.) **H.**, wieś, pow. tarnopolski, o 30 kil. na zachód od Tarnopola oddalona, nad rzeką Seret, przestrzeń posiadł. więk. 879, włośc. 922 m., ludność rz. kat. 52 należących do parafii w oddalonych na półn.-zachód o 8 kil. Załoźcach, gr. kat. 450, parafia w miejscu należąca do dekanatu tarnopolskiego dyecezyi lwowskiej, obejmują filię w Nosowcach z 282 paraf., razem 732 gr. kat., szkoła etatowa o 1-nauczycielu należąca do rady szkolnej okręg. w Tarnopolu, kasa pożyczkowa z funduszem 135 złr. Nazwa tej włości pochodzi od istniejącego tu dawniej obronnego grodu, w którego jednej baszcie mieści się obecnie piękny i obszerny piętrowy dom mieszkalny teraźniejszych właścicieli, stojący na stromej i dość wysokiej górze; z tego domu a szczególniej z piętra roztacza się ładny widok na dolinę Seretu i na rozrzucone po nad nim wioski. Dolina ta, poprzecinana dawniej groblami, stanowiła stawy broniące od strony wschodnio-północnej przystępu do tego zamku i do pobliskiego zamku w Załoźcach. Właścicielka większej posiadłości Modesta Czosnowska. *L. Dz.*

Horodyszcze 1.) góra w pow. doliniańskim, 1377 m. wysoka a wznosząca się w płd. części pasma górskiego Roztoka (ob.). 2.) **H.**, lesista góra w pow. drohobyckim, na płd.-zachód od Borysławia, 646 m. wysoka, na lewym brzegu Tyśmienicy, do której też uchodzą wody wsch. stoku. Wody ze stoku płn. zabiera Ratoczyna, dopływ Tyśmienicy. 3.) **H.**, bezleśne wzgórze w pow. drohobyckim, między Bilczem a Krynicą rozłożone, ze szczytem 303 m. wysokim. Pochyla się ono i obniża od zachodu ku wsch., ku dolinie Niezachówki, do której też spływają wody tego wzgórza. 4.) **H.**, bezleśne wzgórze w pow. rudeckim, na półn. od wsi Horbacze, na samej granicy pow. lwowskiego, wzniesione blisko 290 m. npm. 5.) **H.**, lesiste wzgórze, jakby głowa cukru, wznoszące się ponad wsią Podhorodyszczem, w pow. bobreckim, w dziale Gołogór (ob.), 461 m. (pom. szt. gen.).

Horodyszcze 1.) st. dr. żel. griazie-caryczyńskiej w gub. saratowskiej. 2.) **H.**, st. dr. żel. donieckiej w gub. ekaterynosławskiej. 2.) **H.**, m. pow. gub. penzeńskiej.

Horodzianka, ob. *Horodnianka.*

Horodziatycze, dwie wsie w pow. mozyrskim, nad Oresą.

Horodziec, mko w pow. łuckim, par. Bereźnica nad brzegami Horynia. Z pałacem, ogrodem i pięknym niegdyś zbiorem ksiąg, medali, malowideł, należącym do Urbanowskiego. Dwie sale mozaikowe (stucco lucido) z pięknemi gzemsami w arabeski i akantowe liście. Ogród opuszczony lecz oparkaniony i rowami okopany. Rzeczywistym twórcą zbiorów, obrazów, broni, oraz numizmatyki, był Urbanowski Krzysztof, który je najpierw umieścił w Rachnach Lasowych na Podolu, a testamentem zapisał bratu Antoniemu, oraz wnukom swoim. Z tychże Edward Skarzyński ofiarował Antoniemu wybór stu obrazów, szafy, numizmaty oraz najlepsze dzieła z biblioteki pozostałej po Krzysztofie. Tym sposobem drogocenne te pamiątki dostały się do Horodca i tam przez Antoniego pomnożone i dopełnione zostały szczególnie co do książek. Numizmatyka, którą Krzysztof nabył w Niemirowie po Wincentym Potockim, znajduje się obecnie w Dreznie u matki dzisiejszego właściciela, która z prawdziwem zamiłowaniem oddaje się kompletowaniu tego znakomitego zbioru. Zresztą zbiór ten był tylko chwilowo w Horodcu od roku 1818 do 1852. Galerya obrazów uległa uszkodzeniu i częściowemu rozproszeniu jeszcze w Rachnach. Między temi pamiętny jest Guido Reni, może jeden z najpiękniejszych. Co pozostało z obrazów w Horodcu ze zbiorów Krzysztofa, znajduje się w zachowaniu u dzisiejszego właściciela, a w części u jego matki w Dreznie. Biblioteka horodecka bardzo jest piękna; zawiera w sobie ciekawe manuskrypta, kilka pokuych Aldów, Elzewirów, a rzeczywistem jej bogactwem są książki historyczne polskie i łacinskie, statuta praw (między innemi Statut Łaskiego z 1506 roku), księgi kościelne, kazania najznakomitszych kaznodziejów polskich i rzadki zbiór biblij, jak np. Seklucyana z 1556 r., Wujka z 1599 r., i wiele innych rzeczy. Dzisiejszy właściciel ją całkowicie przeniósł do Zahiniec, znacznie powiększył i zbogacił, dołączając własny księgozbiór, oraz resztki biblioteki z Rachnów i dobudował naumyślnie do swego domu w Zahińcach osobne skrzydło z obszerną salą, dla lepszego jej pomieszczenia. Zawiera dziś około 20000 tomów.

Horodziec, mko, pow. rohaczewski, ma zarząd policyjnego okręgu (stan) i gminy (wołost'), szkołę wiejską, cerkiew, bożnicę. Ży-

dów 200 dusz męz., włościan prawosławnych w miasteczku i słobodach 700 dusz męz. Handel zbożowy. Dwa parodniowe jarmarki na rok. Mko należy do trzech właścicieli: Araszkiewicz, Sykstel i Władysław Sianożęcki. Ten ostatni ma część z całą słobodą. *E. E.*

Horodziej 1.) mylnie *Horodzieja*, stacya kolei żel. moskiewsko-brzeskiej, czwarta z rzędu od Mińska, między Pogorzelcami a Stołbcami, o 229 w. od Brześcia (st. poczt. przy trakcie z Nieświeża do Nowogródka o 2 w. od st. drogi żel.), ma znaczenie bardzo ważne dla miejscowości, ponieważ leży w żyznej stronie powiatu nowogródzkiego. Stała się punktem środkowym handlu produktami rolniczymi i siedzibą kupców zbożowych; nawet Warszawa ma swe agentury w Horodzieju. Oprócz dr. żelaznej przechodzi tędy trakt pocztowy, łączący Słuck przez Nieśwież i Mir z Nowogródkiem; to wszystko sprzyja wzrostowi osady, jakoż zaludnia się i zabudowywa coraz więcej ta miejscowość, a przyszłość musi mieć świetną. Do stacyi przylegają grunta ziemianina Marcinkiewicza, który bardzo zdolnie potrafił wyzyskać położenie, przyspasabiając różne do godności dla przyjezdnych interesantów. 2.) **H.**, wś i dobra w pow. nowogródzkim o wiorst kilka od stacyi tego nazwiska, na kolei żelaznej moskiewsko-brzeskiej, nieopodal traktu pocztowego, wiodącego z Nieświeża do Nowogródka. W glebie wybornej, dawne dziedzictwo Brochockich. Przed laty trzydziestu słynne tu było gospodarstwo pułkownika Adama Brochockiego, który opiekując się po ojcowsku ludem poddańczym, wyjątkowo urządzał gminę i folwarki (Dębowski wspomina o nim z uznaniem). Syrokomla zaś w r. 1852 zwiedzając te miejsca, był zachwycony widokiem moralnym i materyalnym Horodzieja i w Wędrówkach swoich uczcił pamięć znakomitego obywatela ziemianina, dodał jednakże iż Horodziej był prawdziwą w onczas oazą. Folwark posiada przeszło 2000 mr. Hoduje się tu piękne bydło rasy szwajcarskiej. Tu wyrabiają się sławne sery na sposób holenderski, mające odbyt nawet w stolicach państwa. Dziś gospodarstwo w Horodzieju nie odznacza się postępem, ale ogrodownictwo zasługuje na uwagę. Gmina horodziejska składa się z 6 starostw wiejskich, z 44 wiosek i 3453 włościan płci męzkiej. Syrokomla, opierając się zdaniu Zoryana Chodakowskiego, powiada iż nazwa Horodziej może być waryantem nazwy Horodyszcze co bardzo prawdopodobne (Obacz Wędrówki, str. 74). 3.) **H.**, niewielki lecz piękny folwark w powiecie nowogródzkim w pobliżu stacyi moskiewsko-brzeskiej drogi żelaznej tegoż nazwania, dziedzictwo Marcinkiewiczów, w glebie wybornej; ma obszaru przeszło 350 mr.; jest tu młyn wodny; folwark z powodu bliskości stacyi, ważnej niezmiernie pod względem składów zbożowych i ruchu handlowego, ma najpiękniejszą przyszłość. 4.) **H.**, folwark we wschodnio-północnej stronie pow. nowogrodzkiego, w znakomitej glebie, nieopodal drogi żelaznej brzesko-moskiewskiej, ma obszaru 420 mr., młyny wodne, hotel dla pasażerów przynoszący przeszło 600 rubli dochodu. Dziedzictwo rodziny Niesłuchowskich. 5.) **H.**-dolny, folw. w pow. nowogrodzkim; dziedzictwo Bołtuciów, w glebie wybornej; ma obszaru przeszło 550 mr. Młyn wodny przynosi przeszło 300 rubli. Z powodu bliskości kolei żelaznej, miejscowość bardzo wygodna, do zbytu. *Al. Jel.*

Horodzieniec, wieś. pow. lepelski, nad rz. Ulanką, o 15 w. od Lepla, własność Niemirów; 1073 dzies. ziemi. Stąd o 1 wiorstę leży druga wieś H., własność niegdyś Pakoszów, potem Kuścińskich, dziś Spasowskich. Na gruntach tej wsi znajdują się ślady obronnego zamku nad pot. Tołpianką. Na tem miejscu, według latopisców ruskich, książę litewski Mingajłło stoczył bitwę z Połowcami i po otrzymanem zwycięztwie 1190 r. wcielił księstwo połockie do Litwy. *M. K.*

Horodziłów, folw. szlach. nad rzeką Berezyną, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 61 w. od Oszmiany, 4 domy, 53 mieszk. kat. (1866). W r. 1721 własność Michała Kazimierza Koziełła podskarbiego litewskiego. Od niego przeszły do syna jego Kazimierza i Barbary z Chomińskich Koziełłów, dziś własność Tadeusza Puzyny. Był tu paraf. kościół katol. dekanatu wiszniewskiego.

Horodziłowicze, wieś rządowa, pow. wilejski: o 17 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 9 dm., 68 mk. (1866).

Horodziłówka, niewielki lecz piękny folw. w pow. nowogródzkim, dziedzictwo Kiersnowskich, ma obszaru w glebie dobrej przeszło 445 mórg.

Horodzk, *Horodok*, duża wś, pow. radomyski, nad rz. Teterowem, o 2 w. odl. od wsi Kozijówki, a o 7 w. od m. Korystyszowa; mk. 649 wyzn. prawosławnego; szkółka, cerkiew paraf. zbudowana w r. 1777; ziemi 3018 dzies., należy do korystyszowskiego majątku hr. Olizara. Horodzk był w starożytnej Rusi dużem miastem i nazywał się Horodek (Opisanie mogił Fundukleja str. 41). Dziś pozostało jeszcze trochę wyżej od wsi przy ujściu rzeczki Buża do Teterowa dwa starożytne horodyszcza, opasane wałami i fosami, jedno mające 254 sążni obwodu, półokrągłe, mające wchód od północy; drugie 173 sążni obwodu, nazwane niewiadomo dlaczego Ryżym (Ryży-rudy); zarząd gminny i policyjny w m. Korystyszowie.

Horodźki, wieś, pow. oszmiański, nad strumieniem bez nazwy, wpadającym do Berezyny.

Gmina H. liczy 715 dom., 5760 mk. Zarząd gminny we wsi H. Gmina składa się z 7 okręgów wiejskich: 1) H., 2) Zabrzezie, 3) Kobylczyce, 4) Dębina, 5) Łosk, 6) Zaprudzie, 7) Filipinięta. Okrąg wiejski H. w gm. H. liczy w swym obrębie wsie: H., Listopady, Horodeczno, Hańkowicze.

Horodzów, wś, pow. rawski (Galicya) nad pot. Bieleńską, w niskiej błotnej okolicy obfitującej w sianożęci o 4 kil. na zachód od gościńca rządowego prowadzącego ze Lwowa na Żółkiew, Rawę ruską do Bełzca, gdzie przechodzi granicę galicyjsko-polską i idzie ku Lublinowi; o 20 kil. na południowy wschód oddalona od Rawy ruskiej, przestrzeni pos. więk. 214, włośc. 1511 m., w tem 550 m. sianożęci; ludność rzym. kat. 27, należących do Magierowa, oddalonego o 7 kil. na płd. zachód, gr. katolików 567, należących również do Magierowa, sąd pow. w Niemirowie, urząd pocztowy w Magierowie, szkoła filialna o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręg. w Żółkwi; właśc. więk. pos.: Amelia hr. Stadnicka.

Horoń, ob. *Choroń*.

Horońce, wś włośc. w gm. Wawerka, pow. lidzki, 4 okr. adm., o 21 w. od Lidy, o 20 od Wasiliszek, 7 dm., 60 mk. wyzn. rzym. katol. (1866).

Horośnica, ob. *Chorośnica*,

Horostyta, ob. *Chorostyta*. Dobra H. składają się z folwarku H., Ignaców i wsi H. Rozl. wynosi m. 2717; folw. H. grunta orne i ogrody m. 482, łąk m. 463, pastw. m. 9, lasu m. 955, nieużytki i place m. 33, razem m. 1942, bud. mur. 14, drew. 20, płodozmian 8-polowy; folw. Ignaców grunta orne i ogrody m. 287, łąk m. 111, lasu m. 363, nieużytki i place m. 14, razem m. 775, bud. mur. 2, drew. 5, płodozmian 8-polowy. Gorzelnia. Cegielnia. Wiatrak, w niektórych miejscowościach pokłady torfu i marglu. Wieś H. osad 49, z gruntem m. 993.

Horoszcza, ob. *Choroszcza*.

Horoszczyce, wieś, pow. tomaszowski, gm. Dołhobyczów, par. Oszczów, leży w pasie granicznym, w glebie żyznej, ma 45 dm., 445 mk., w tem 164 r. gr., 704 m. gruntu, 56 m. lasu, cerkiew drewnianą. Folw. z dworem i ogrodem ma 577 m. rozl. Młyn i staw. Ludność rolnicza, 1 tkacz, 1 kowal. Folw. należał do Berezowskich, potem Rastawieckich, dziś Epsteina. *X. S. S.*

Horoszczynka, ob. *Choroszczanka*. Folw. H. z wsią tejże nazwy. Rozl. wynosi m. 1347, grunta orne i ogrody m. 479, łąk m. 130, pastwisk m. 65, lasu m. 625, nieużytki i place m. 48, bud. drew. 12, płodozmian 9-polowy, w niektórych miejscowościach są pokłady torfu. W r. 1866, 1867, 1868 i 1869 oprócz powyższej rozl. odprzedano częściowym nabywcom m. 365. Wieś H. osad 36, z gruntem m. 285.

Horoszeczki, wieś, pow. żytomierski nad rzeką Irszą, o 4 kil. od mka Horoszek odległa. Grunta składają się przeważnie z gnejsu. Po brzegach Irszy spotykają się pokłady labradorytu. *A. L. Br.*

Horoszewka, ob. *Lisa*.

Horoszki 1.), wieś i folw., pow. konstantynowski, gm. Hołowczyce, par. r. l. Sarnaki, r. g. Konstantynów, poczta Janów, okr. sąd. Komarno, gruntów dwor. m. n. p. 279, włośc. 1469, ludność 236. 2.) **H.**-małe, tamże kolonia, rozl. m. 5, ludność 4. *Rz.*

Horoszki 1.), wieś w północnej części pow. żytomierskiego, nad rz. Irszą, majętność niegdyś znanego na Wołyniu sędziego Dubraskiego, przeszła prawem nadania do generała rossyjskiego Kutuzowa i jego sukcesorów. Tyg. illustr. 1867 nr. 404 i 405 art. G. Ossowskiego: „Miasteczko H. i jego hyperyty". Skały tutejsze badał Barbot de Marny i Teich: „Verhandlungen der russ. kais. mineral. Gesellschaft zu St. Pet.", 1872. Schrauf „Sitzungs-Berichte der Wiener Akademie", 1869, I Abth., t. IX. 2.) **H.**, duża wieś powiatu nowogradwołyńskiego, gm. połońskiej, liczy włościan dusz 740, ziemi włośc. 2822 dz., należy do dóbr połońskich. Własność niegdyś Walewskich, obecnie hr. Dunin-Karwickich; z kaplicą katol. parafii Toporzyszcze. *L. R.*

Horoszków, duża wieś, pow. taraszczański, nad rz. Mołoczną, biorącą na polach tutejszych swój początek, o 2 w. odl. od wsi Tajnicy, a 8 w. od m. Piatyhor; mieszk. 1011 wyzn. prawosł.; cerkiew par. pounicka zbudowana w r. 1746, ziemi 2387 dzies. wybornego czarnoziemu. Na zachód od wsi ciągnie się wyniosłość, oddzielająca dopływy Dniepru od dopływów Bohu. Wioska w zeszłym wieku należała do tetyjowieckich dóbr, w 1812 r. kupiona przez Swiderskiego, należy obecnie do Muszyńskich; zarząd gminny w m. Piatyhorach, policyjny w m. Tetyjowie. *Kl. Przed.*

Horoszowa, wieś, pow. borszczowski, leży na lewym brzegu rzeki Dniestru, który tu głęboki łukiem wcina się na południe i tworzy półwysep 4 kil. szeroki w najszerszem miejscu a 10 kil. długi; w ostatecznej południowej kończynie tego półwyspu leży ta wioska, od wsch., południa i zachodu oblana Dniestrem; przestrzeń pos. więk. 1225, włośc. 1489 m. doskonałej podolskiej gleby, ludność rzym. kat. 60, należących do oddalonej o 12 kil. na północny wschód Mielnicy; gr. kat. 1565, par. w miejscu należąca do dekanatu kudryniecokiego dyecezyi lwowskiej. Tu schodzą się granice 3 krajów: Galicyi, Multan i gubernii podolskiej; sąd pow. i notar. w Mielnicy. Urząd poczt. w oddalonem o 10 kil. na północ Ujściu biskupiem. Właści-

ciel więk. pos. Gustaw hr. Blücher de Wahlstadt. *B. R.*

Horoszówka, lesista góra w pow. drohobyckim, na płn. od wsi Opaka, 704 m. wysoka, leży w paśmie tworzącem dział wodny między dopływami Bystrzycy a Tyśmienicy i wysyła z płd. zach. stoku nieznaczne dopływy do Opaki (dopływu Bystrzycy), a ze stoku wsch. do Tyśmienicy za pośrednictwem nastającej tutaj Szumówki. *Lu. Dz.*

Horowatka, dobra, pow. siebieski, dziedzictwo Żejmów.

Horowatka, dobra rządowe, pow. lepelski.

Horowiszcze, mały zaścianek poleski w północno-zachodniej stronie pow. ihumeńskiego, nad rzeczką Szczeniówką, wpadającą do Czernicy. Składa się z paru osad szlacheckich.

Horoża, wś w półn. części pow. bobrujskiego, między błotami.

Horożana mała i wielka z Saską dominikalną (al. Horożanna, Rożana, a w dokumentach także Hroszana), wsie w pow. rudeckim. H. wielka leży 26 kil. na płd. wschód od Rudek, a 8 kil. na płd. wschód od st. poczt. w Komarnie, 6 kil. na zachód od przystanku kolei Albrechta w Czerkasach, w płn. wsch. stronie powiatu na granicy pow. lwowskiego. Sąsiaduje ona na wschód z Kahujowem, na płd. z Ryczychowem i Podwysokiem, na zachód z Tatarynowem i Rumnem, a na płn. z Humieńcem. Wieś leży w okolicy pagórkowatej. Najwyższe wzniesienie, Horożanka, w stronie południowo-wsch., czyni 310 m.; we wsi samej wzniósł się punkt jeden 305 a drugi 304 m. npm. Do tejże wysokości (304 m.) dochodzi Łysa góra na wsch. granicy wsi, zresztą opada poziom do 286 m. i niżej. Wieś leży w dorzeczu Dniestru. Wody ze wsch. obszaru wlewają się do Szczerka, jak potok Sponka i inne, a ze strony zachod. do Wereszycy lub wprost do Dniestru, jak potok Kożuszny. Na płn zachód od H. wielkiej leży H. nowa, kolonia niemiecka. H. mała i Saska oddalone 32 kil. na płd. wschód od Rudek, 8 kil. na zachód od st. poczt. w Mikołajowie a 5 kil. na zachód od stacyi kolejowej Mikołajów-Drohowyże. Wieś leży we wsch. stronie powiatu i sąsiaduje na płn. z Nowosiółkami, na wschód z Werbiżem, na płd. z Radeliczem (w pow. drohobyckim) a na zachód z Podwysokiem. Wieś leży w dolinie, na lewym brzegu Dniestru, 261 m. npm.; północna jej strona wznosi się cokolwiek nad ten poziom, podczas gdy południowa jest moczarzysta, poprzerzynana dopływami Dniestru i kanałami. Według obliczeń z r. 1869 było w H. wielkiej dm. 231, mk. 1373 w gminie a 15 dm., 97 mk. na obszarze dworskim; w H. małej wraz z Saską dm. 95, mk. 655 w gm. a 3 dm., 19 mk. na obsz. dwors. Według szematyzmów z r. 1881 było w H. wielkiej 1340 mk., obrz. gr. kat., 53 obrz. rzym. kat., 20 wyzn. mojżesz., w H. małej 372 obrz. gr. kat., 2 obrz. rzym. kat., 25 wyzn. mojżesz.: w Saskiej dominikalnej 348 obrz. gr. kat. Własność większa obejmuje w H. wielkiej i małej z Saską roli ornej 387, łąk i ogr. 87, pastw. 10, lasu 22, włościanie mają roli ornej 2582, łąk i ogr. 330, pastw. 264, lasu 13 mr. H. wielka jest siedzibą parafii gr. kat. i dekanatu. Dekanat horożański należy do dyecezyi przemyskiej a obejmuje prócz H. wielkiej następujące jeszcze parafie: Horbacze, Horożana mała, Klicko, Kołodruby, Łowczyce, Monasterzec, Piaski, Porzecze grunt, Rumno, Ryczychów, Tatarynów i Werbiż. W H. wielkiej jest cerkiew drewniana pod wezw. Wniebowzięcia N. M. Panny, szkoła etatowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 1000 złr. W H. nowej jest szkoła ewangelicka. H. wielka ma parafią rzym. kat. w Rumnie. H. mała ma par. rzym. kat. w Rumnie, a gr. kat. w miejscu z filiami Saska dominikalna, Saska kameralna i Sajków. Jest tu cerkiew drewniana, restaurowana po zniesieniu klasztoru, odnowiona i pomalowana r. 1720 i szkoła jednokl. nieetatowa. W roku 1453 rozstrzyga Andrzej ze Sprowy Odrowąż, wojew. i starosta jeneralny ruski przez zastępców spór między kapitułą metropolitalną lwowską a właścicielem Małej Horożany, zwanej w dokumencie Hraszana (ob. akta ziemskie i grod. t. II, str. 139 i inne). R. 1463 odgraniczono kapitulną wieś Werbiż od Horożany (zwana w dokumencie Rożana) i Ryczychowa (ob. Akta ziem. i grod. t. II, str. 173). H. mała była w r. 1559 wraz z wsią Ryczychowem, własnością Anny i Wacława Dzieduszyckich, Barbary Boratyńskiej i Katarzyny Wilczyńskiej. W r. 1658 nadała Rzplita Horażanę z przyległościami Andrzejowi Sokolnickiemu w dziedzictwo. W pierwszej połowie wieku XIX była w posiadaniu hr. Dulskich, którzy zaprowadzili wzorowe gospodarstwo. Obecnie należą H. mała i wielka do Hausnerów. H. wielka pamiętna jest rzezią w r. 1846, której opis podał „Postęp" z r. 1848 podług sprawozdania Maryana Sroczyńskiego; w r. 1862 wydał dokładniejszy opis Władysław Czaplicki (autor „Czarnej księgi") i jeden z pozostałych spółmęczenników tej rzezi p. t. „Powieść o Horożanie", Lwów. *Lu. Dz.*

Horożanka, mały zaśc., pow. borysowski, w okolicy Mściża i Dziedziłowicz, miejscowość dosyć górzysta, ma 3 osady. *Al. Jel.*

Horożanka (z Burtami, Siołem i Wołoszczyzną), wieś, pow. Podhajce, przestrzeni pos. więk. 1463, włośc. 3146; ludności rzym. kat. 326, gr. kat. 1398, obydwie parafie w miejscu, należące do dyecezyi lwowskiej; rzym. kat. należy do dekanatu kąkolnickiego, gr. kat. do dek. podhajeckiego. Rzym. kat. parafia fundo-

wana w 1727 r. przez Mikołaja Makowieckiego (dapiferi) halickiego i Mikołaja Michała Kurdwanowskiego (dapiferi) bełskiego; kościół mur. poświęcony w 1865 r. pod wezw. św. Ducha. Patr. Edwin baron Hohendorff, Karolina z baronów Hagenów Łempicka i Ignacy Romanowski; do tej parafii należą miejscowości: Byszów z 162, Dryszczów z 275, Hnilcze z 459, Kończaki z 608, Panowice z 273 rzym. kat.; ogólna liczba katol. w całej parafii 2103, izrael. 247; w obrębie tej parafii znajdują się 2 szkoły trywialne, 3 paraf. niesystemizowane. Na cmentarzu miejscowym jest kaplica, w której czasami bywa odprawianą msza św. Włość ta oddaloną jest o 30 kil. na płd. zachód od Podhajec, przez środek jej przepływa potok, dopływ pobliskiego Dniestru, na zachodnim brzegu tejże stał niegdyś obronny zameczek, obecnie przekształcony na dwór zamieszkały przez rodzinę Malinowskich; naprzeciwko dworu na stromym pagórku stoi kościół; sąd pow. Podhajce, urząd poczt. w miejscu, stacya kolei żelaznej i urząd telegraficzny Halicz. Szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należąca do rady szkol. okręg. Brzeżany. Właściciel większej pos. Stanisław Malinowski, Karolina z baronów Hagenów Łempicka i Edwin baron Hohendorff. *B. R.*

Horożanka, rzeczka, wypływa w obr. gm. Jabłonowa, w pow. rohatyńskim, w płd. wsch. stronie wsi, dwiema strugami łącznemi, zpod Kalinowej góry (356 m.); wkrótce atoli przechodzi w pow. podhajecki w obr. gm. Dryszczowa; przepływa wieś Dr. samym środkiem, poczem wieś Horożankę, Kończaki Nowe i Stare, zrasza pola Krymidowe, a w końcu dostawszy się na łąki Ujścia Zielonego, rozdziela się na kilka ramion, z których jedno przepływa Uście Zielone, drugie zaś opływa je od wsch. i tuż pod niem uchodzi z lew. brz. do Dniestru. Źródła 280 m., ujście 203 m. npm. Długość biegu 24 kil. Zabiera małe potoczki na obu brzegach, spływające z sąsiednich wzgórzy.

Horożanka, potok, wypływa w obr. gm. Szołomyi, w pow. bobreckim, po zach. stronie wzgórza Monasterz (357 m.), zpod głównego dz iau wodnego europejskiego; przerzyna wieś Szołomyję; płynie na wschód, pod Dźwinogrodem przepływa moczarowate łąki, a przyjąwszy tutaj z pr. brz. potoki Wodnicki i Kocurowski, tworzy rzekę Kabanówkę (ob.) Długość biegu 6 kil. Połączenie się potoków pod Dźwinogrodem 250 m. npm. *Br. G.*

Horożanka, wzgórze w pow. rudeckim, na płd. wschód od Horożany wielkiej, 310 m. wysokie, opadające na płn. ku dolinie potoku Sponka (275 m.), na wschód ku dolinie Szczerka, na płd. ku dolinie Stawiska, a na zachód ku dolinie potoku Kożuszny. *Lu. Dz.*

Horpin, wieś, pow. Kamionka strumiłowa; nad potokiem Horpinka, o 12.2 kil. na południe od K. str., w niskiej i płaskiej okolicy, u której północnego brzegu czernieją ogromne lasy buseckie,i kamioneckie i radziechowskie; przestrzeń posadł. wiek. 810, włośc. 1710; ludności rzym. kat. 434 należących do parafii w oddalonym 5 kil. na wschód Żelechowie, gr. kat. 509 mających parafią w miejscu należącą do dekanatu buskiego dyeceżyi lwowskiej, obejmującą filie w Nahorcach, oddalonych o 2 kil. na wschód z 441 i w Łodynie nowej oddalonej o 5 kil. na północ z 139; ogólna ilość parafian 1089. Sąd powiatowy, urząd poczt. i telegraf. w Kamionce strumił. Szkoła etatowa o 1nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręgowej w Sokalu. Kasa zaliczkowa z kapitałem 1190 złr. w. a. Właściciel wiek. posiadł. konwent pp. benedyktynek we Lwowie. *B. R.*

Horpinka, znaczny potok, w średnim biegu *Ostrówką*, a w dolnym *Martynką* zwany, wypływa kilku strumieniami, z pod Jaremowej góry na granicy gmin Jakimowa i Dziedziłowa w pow. Kamionki Strumiłowej; płynie na północ przez Wyrów, poczem tworzy granicę między Horpinem a Nahorcami małemi i Łodyną; w obrębie gm. Łodyny zwraca się na wschód; tutaj pod Jamnem zasilał dawniej staw, dziś opuszczony; poczem lasami płynie na północny-wschód i w tym biegu w obr. gm. Tadania uchodzi z lew. br. do Bugu. W Łodynie i Jamnem porusza młyny, a w Tadaniu tartak Długość biegu 18 kil. Wzniesienie zwierciadła wody podają następujące liczby: 240 m. (źródła); 218 m. (poniżej Jamnego); 211 m. (ujście). *Br. G.*

Horscha (niem.), ob. *Horszow.*

Horsple, pow. połocki, wieś paraf. i dwór, w wieku XVII własność Giżyckich, w XVIII Pzantyrów. Wieś i dwór otoczone dwoma jeziorami. Jedno nazywa się H., drugie Obiże. Pierwsze długie na milę, głębokie, rybne i prawie zawsze okryte łódkami rybaków; drugie mniejsze, ale z rozłożystemi brzegami; fale jego dochodzą prawie do ścian dworu. Obfitość leszczów taka w niem była przy końcu XVIII w., że jednę toń oceniano na sto i więcej rubli. Jakiemi były Horsple i ich dwór w drugiej połowie XVIII w. wskazuje rękopis, dotąd niewydany, ks. Stanisława Ursyna Szantyra, potomka dawnych właścicieli Horspl, i prałata archidyec. mohilow. Na obu jeziorach wyspy okryte gajami, mówi rzeczony rękopis, a w nich mieszkania ludzi dworskich przepyszny czynią widok z okien pałacu. Oba jeziora łączy kanał przekopany śród łożyska krętej rzeczułki. Na jednej z wyniosłości stał dwór, na innej cerkiew unicka (dziś prawosławna) erygowana przez Daniela Zygm. dwóch imion Szantyra, rotmistrza J. Kr. M., b. obyw. wo-

jew. połockiego od r. 1580, który walczył przy boku Lwa Sapiehy i 40 lat strawił w obozach Rzeczypospolitej. Cerkiew to obszerna, wspaniała, o jednej wieży od frontu, gontami pokryta, pod którą groby rodziny Szantyrów a wewnątrz posiadała liczne ozdoby, wedle przepisów obrządku kościoła wschodniego. Rozległy widok z gór na cerkiew i dwór. Sąsiednie wzgórza okryte są wioskami porządnie zabudowanemi z ogrodami i wyniosłemi topolami, nader rzadko w tej okolicy spotykanemi. H. miały plebanią unicką, porządnie zbudowaną. Parochem unickim, około r. 1740, był syn luzaka wojennego, towarzyszącego ongi Danielowi Szantyrowi w jego wyprawach, nazwiskiem Kutyrło. Pograniczny dwór w H. do epoki rozbiorowej i później nawet, w pewnym stopniu zachował cechę patryarchalnych obyczajów dworów polskich z epoki Sasów. Widziano tam rezydentów z grona miejscowej szlachty. Znany konfederat barski Szołucha mieszkał na dworze wojskiego, tam mieszkali również, już za rządów w Horsplu, Jana Szantyra, syna wojskiego (posła na sejmy 1764 i 1768), Bobiadyński i Peżycki, którzy z obywateli nieistniejącego już wtedy połockiego wojew. uczestniczyli w kościuszkowskiej wojnie. We dworze horsplańskim spotykano w XVIII w. księgozbiór, zbierany przez trzy pokolenia Szantyrów (Daniela, rotm. J. K. M., Ludwika wojs. infl. i Jana sędz. ziem. posła na sejm). Pracowicie i z kosztem nie małym zebrana biblioteka zawierała kroniki polskie i wielu autorów również polskich jak i łacińskich. Losy tej biblioteki później były smutne. Zaginęła, jak wiele zabytków pracy przeszłości. Dwór w Horsplu miał i obrazy dość cenione przez miejscowych znawców, pędzla jakiegoś jezuickiego laika z Iłłukszty. W głównej sali dworu obrazy były historyczne (np. zaślubinny Jagiełły z Jadwigą, Bolesław Chrobry bije żelazne słupy na granicy swego państwa i kilka innych); w dalszych izbach ściany obite były płótnem i olejno malowane. Treść tych malowideł wzięta była z bajek i przypowieści bardziej znanych. H. zanim się stały własnością Szantyrów, w skutek ożenienia się Daniela Szantyra z Cecylią Giżycką, do Giżyckich należały. (Szczegóły o Horsplu czerpane z autografu rękopisu Stanisława Ursyna Szantyra p. nap. „Pamiętniki mego życia i w niem zdarzeń różnych i t. d. 1846". Autobiografia ta z 2 części złożona; (druga podobno zaginęła), dotąd niewydana. *M. D.*

Horst 1.) ob. *Krosno*, wś i olędry, powiat szremski. 2.) **H.**, osada, pow. inowrocławski, 2 domy, 24 mk., wszyscy ewang., 8 analf. Poczta najbliższa w Wodzku (Wodzek, niem. Wodek); gośc. i st. kol. żelaznej najbliższe w Gniewkowie (Argenau). *M. St.*

Horst (niem.), wieś, pow. chełmiński, ob. *Łyków.*

Horst (niem.), pow. opolski, ob. *Świrkle.*

Horst (niem.) 1.) wś, pow. królewiecki, st. p. Loewenhagen. 2.) **H.**, folw., pow. frydlądzki, st. p. Sępopel. 3.) **H.**, dobra, pow. ostródzki, st. p. Rychnowy.

Horsterbusch (niem.), wś, pow. elbląski, obejmuje zagrodn. 49, obszaru mr. 384, katol. 8, ewan. 423, bapt. 27. Parafia i poczta Elbląg, dokąd odległość wynosi 2 mile.

Horstkrug (niem.), ob. Ostrow, karczma, powiat babimoski, należy do wsi i gminy Hammer.

Horstvorwerk (niem.), folw., pow. międzyrzecki, 1 dom, 44 mk., należy do domin. „Bukowiec" (Bauchwitz).

Horszow, po niem. *Horscha*, wieś na pruskich Łużycach w pow. rozbórskim, na wschodniej granicy serbskiej części Łużyc, należy do ewang. parafii w Khołmie. *A. J. P.*

Horszunia, kol. pod Woronkowem, powiat bałcki, gm. Woronków, par. Rybnica. Roku 1868 miała 41 dom.

Hortlauken (niem.), dobra, pow. fyszhuski, st. p. Drugehnen.

Hortol, wś, pow. piński, gm. Telechany, 1 okr. polic., mk. 119, należy do Pusłowskiego. *Ks. M.*

Horucko (al. *Horusko, Horuczko*) z *Hrudami*, wieś w pow. drohobyckim, 24 kil. na półn.-wschód od Drohobycza a 6 kil. na północny-wschód od st. p. w Medenicach, w płn.-wsch. stronie powiatu. Sąsiaduje na wschód z Radeliczem, na płd. z Krynicą i Medenicami, na zachód z Ugartsbergiem a na półn. z Lipicami i Kołodrubami w pow. rudeckim. Przez środek obszaru wiejskiego ciągnie się od zachodu, od Ugartsbergu, ku wschodowi pasmo cokolwiek wyżej wzniesione (273 m.) niż reszta obszaru, a przerznięte w połowie przez potok Letniankę, płynący od płd.-zach. ku półn.-wsch. do Dniestru. Na półn. od tego pasma ściele się rozległy obszar bagnisty t. zw. Błoto Horuckie, opadający do 262 m., na płd.-zach. opada bagniste pastwisko Tłoka do 267 m. i Dąbrowa nad Letnianką, a na płd.-wsch. jest także znaczna przestrzeń moczarzysta. Prócz Letnianki płynie jeszcze przez wieś jej dopływ Korośnica od płd. ku półn. i uchodzi w samej wsi; na półn. zaś wije się Dniestr jako rzeka graniczna. Przysiołek Hrudy leży o 6 kil. na zach. od Horucka, oddzielony odeń Ugartsbergiem, na lewym brzegu Tyśmienicy, w okolicy również podmokłej. Wedle obliczeń z roku 1869 było dm. 323, mk. 1948 w gminie a 2 dm., 12 mk. na obszarze dworskim; wodle szematyzmów z roku 1881 jest 1931 mk. obrz. gr. kat. a 4 rzym. kat., akatolików

wyznania helw. 45, izraelitów 20. Własność większa (J. Kolischer, H. Fraenkel i spadk. M. Kolischera) obejmuje roli ornej 5, łąk i ogr. 1829, pastw. 8, lasu 9 mr., włościanie mają roli ornej 1384, łąk i ogr. 994, pastw. 1817, lasu 2 mr. Parafia gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu drohobyckiego i ma filią w Radeliczu. Par. rzym. kat. w Medenicach. We wsi jest cerkiew murowana i szkoła etatowa jednoklasowa. H. należało dawniej do klucza medenickiego w ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. *Lu. Dz.*

Horwal, starożytne mko i wielkie dobra w dawnem województwie mińskiem, dziś w północnej stronie powiatu rzeczyckiego, nie opodal ujścia rzeki Berezyny do Dniepru, z prawej strony; ma do 1000 mk. płci obojej i do 100 domów. Z powodu nadrzecznego położenia Horwal posiada znaczenie handlowe i więcej niż na pół miliona rubli sr. w roku wysyła zboża i lasu na „Niż". Mieszkańcy trudnią się flisactwem i handlem, tym ostatnim przeważnie, jak wszędzie żydzi. Tędy przechodzi trakt pocztowy z Bobrujska do Rzeczycy, co ułatwia bardzo środki komunikacyi. Horwal w starożytności był własnością wielkich książąt litewskich i ulegał bardzo częstym napadom carów moskiewskich. Za Iwana groźnego w roku 1535 w perzynę obrócony, też zniszczony powtórnie w czasie wojny Jana Kazimierza z Aleksiejem Michajłowiczem. Kiedy w roku 1503 Aleksander Jagiellończyk czynił sześcioletni rozejm z Iwanem III, Horwal w tym traktacie w liczbie innych miast wymieniony jako terrytoryum polskie, nie mogące być naruszonem przez najazdców do upływu terminu rozejmu (ob. Skarbiec Daniłowicza tom II, str. 266). W roku 1648 kozacy pod Horwalem porazili na głowę strażnika litewskiego Mirskiego. W skutek przywilejów dawniejszych odbywają się tu co niedzielę targi, wpływające niemało na ożywienie stosunków handlowych. H. jak i inne królewszczyzny dostał się w prywatne ręce i miał różnych właścicieli. Od r. 1835 zostaje we władaniu Chołodowskich. Dobra horwalskie w miejscowości poleskiej, ale bardzo obfitej, należą do ważniejszych w gubernii i posiadają przeszło 53000 mr. W puszczach funkcyonują duże smolarnie i terpentyniarnie; łąk i zwierza dzikiego obfitość, lecz strona ekonomiczna dóbr, pomimo dogodności punktu, w zupełnem zaniedbaniu, a lasy zniszczone. W Horwalu jest cerkiew paraf., tudzież zarząd gminy horwalskiej, składającej się z 12 wiejskich starostw, 25 wiosek, 1087 włościan płci męzkiej; przy zarządzie szkółka wiejska i szpital gminny. Okrąg policyjny 4 rzeczycki. *Al. Jelski*

Horwatka 1.) folw. pryw., pow. dziśnieński, o 53 w. od Dzisny, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 1 dom, 9 mk. kat. (1866). 2.) **H.**, zaśc. pryw., powiat wilejski, o 74 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm. gm. łuczajska, 1 dom, 14 mk. (1866).

Horwaty, inaczej *Daniłowo*, wś, pow. piński, 2 okr. pol., gm. Brodnica, mk. 53, własność Budziskich, Podlaskich i Nowickiego.

Horwice, st. dr. żel. baltyckiej w gubernii petersburskiej.

Hory, ob. *Góry* i *Horki.*

Hory, niem. *Bergen,* wieś serbska na pruskich Łużycach, w powiecie i parafii wojereckiej. Szkoła elementarna. *A. J. P.*

Hory, potok górski, wypływa w obr. gm. Utorop w pow. kosowskim, z pod Góry Lebedyna (805 m.); płynie łączkami śródleśnemi między wzgórzami lesistemi Krzemienicą (598 m.) i Korzelówką (549 m.) na północ i między domostwami Utorop; wpada z lewego brzegu do Korzelówki, dopływu Łuczki. Długość biegu 4 kil. *Br. G.*

Horyca, wieś, pow. nowogradwołyński, gmina berezdowska, liczy dusz 275, niegdyś należała do dóbr berezdowskich ks. Jabłonowskich, skonfiskowana w 1831 roku, stanowi dziś własność rządową.

Horyhlady (z Odajem), wieś, pow. tłumacki, o 14 kil. na wschód oddalona od Tłumacza, leży na lewym brzegu Dniestru, na półwyspie oblanym z 3 stron to jest od wschodu, południa i zachodu przez Dniestr; tylko od północnej strony graniczy z gruntami gmin Koropiec i Ostra. Przestrzeń posiadł. wiek. 1504, włośc. 958 m. a. Ludność rzym. kat. 151, należąca do parafii w oddalonym o 7 kil. Koropcu, gr. kat. 1103 mających parafią w miejscu należącą do dekanatu uścieńskiego dyecezyi lwowskiej. Sąd powiatowy i urząd telegraf. Tłumacz, urząd poczt. Koropiec. Kasa pożyczkowa z kapitałem 1000 złr. Na północ od wsi jest miejscowość zwana Zamczysko. Właściciel wiek. posiadł. Władysław Melbachowski.

Hory-Horki, ob. *Horki.*

Horyń. Przy granicy powiatu krzemienieckiego i Galicyi gałęzie Karpat dzielą się na trzy ramiona. Jedno ku północy wchodzi do powiatu dubieńskiego. Dwa inne ku wschodo-północy, przechodzą powiat krzemieniecki jednym ramieniem od Wiszniowca ku powiatowi ostrogskiemu, drugim ramieniem ku zachodo-północy dążą ku temuż powiatowi Pierwsze wchodzą w ten powiat przy wsi Tuchomlu, drugie przy wsi Podobance i tu pod Ostrogiem, po obu stronach H., przechodzą w powiat równeński przy wsi Raśnikach w ostrogskim, a przy miasteczku Horyngrodzie, dawniej Krupa, w równeńskim; ciągną się w tym powiecie wraz z biegiem rzeki Horynia ku Dąbrowicy, a ztąd do Prypeci przy Dawidgródku. Gałąź tychże gór ponad gra-

nicą Galicyi przechodzi do Bessarabii. Otóż w punkcie tym przy granicy galicyjskiej gdzie się dzielą te góry na trzy ramiona, ze środkowego, i dość wyniosłego miejsca wytryska źródło czystej wody i spada ku równinie polnej, pierwotnie ku południowi, lecz o kilka wiorst zakręca się ku wschodowi a przy Wiśniowcu już tworzy obszerny staw i zwraca się ku północy; są to właściwe źródła H. Niedaleko jest wieś Horynka, biorąca od niego swoje nazwisko. Z Wiśniowca biegąc prosto ku północy pod samym Jampolem (Januszpolem) zwraca się kręto ku zachodowi, lewym bokiem dotyka Jampola, prawym gruntów wsi Tuchomla, która leży na ukośnej górze. Zaraz przy Tuchomlu powraca dość kręto na prawo i znowu zwraca się ku północy. Brzeg prawy stanowi wyniosłe góry, gdzie niegdzie porosłe laskami a nawet po za wsią Suszowcami, są do 20 sążni głębokie urwiska i wąwozy, z których znowu wypływają niewielkie ruczaje i wpadają do Horynia. Lewa strona, od Jampola, stanowi nizką płaszczyznę, do 4 w. szerokości, tworzą ciągłe rozkoszne błonia, porosłe bujnemi trawami. Te błonia przy wsi Olszanicy zwężają się a przy wsi Wodyczkach jest kawał dębowego lasu i górzysta odtąd pozycya rozciąga się około Lachowiec; od Suszowiec z prawego brzegu idą góry i naprzeciw Lachowiec znowu formuje się półkole i dosięga wsi Hulowiec. Pod Lachowcami H. formuje ogromny staw i także między Hulowcami a Zyżniakowcami. Od Lachowiec do Żyżniakowiec lewy brz. Horynia ma znowu obszerne błonia, które na 3 w. ku zachodowi sięgają. Ztąd stopniowa pochyłość ziemi urodzajnej podnosi się do gór. Z Hulowiec prawa strona dość górzysta, na której są wioski: Sieniutki, Dworzec, Bielczyńce, obok których malownicze laski, a domki wieśniacze tych wiosek, porozrzucane to na górach, to po krawędziach gór, to po nizinach, uroczy przedstawiają widok. Lewa zaś strona H. od Żyżniakowiec przebiega nizkie błonia, latem zarosłe bujnemi trawami, omywa stopy m. Kornicy, na równinie a zaraz ku zachodowi za m. ciągną się góry. Od Kornicy przechodzi płaszczyzną dotykając gruntów wsi Szelwowa i Zawadyniec i pod Michnowem już między górami formuje ogromny staw, którego wody zasilają dwie rzeczki bez nazwiska, płynące od wschodu. Wieś Michnów po prawej stronie rzeki, ztąd Horyń pochyla się ku zachodo-północy i po lewej stronie na górze mając wieś Gnojniczkę kieruje się ku północy, a przy wsi Kryworudce z lewej strony, kręto pochyla się ku południowi i zawraca ku wschodowi przy wsiach Klębówce, gdzie jest cukrowarnia i wsi Mitkowce. Z prawej strony od tej ostatniej znowu zwraca się ku północy i z lewej strony przy wsi Łopuszne a z prawej przy Wiazowce zagina się na południe, gdzie formuje ostry łuk i zwraca się znowu ku północy, zawsze między górami, już po obu stronach. Zrasza dalej z prawej strony płaskie brzegi wioseczki Kliniowki, w której ogród ks. Sanguszków urządzony w angielskim guście. Dalej ku północy z lewej strony piętrzą się góry, na których rozrzucone m. Zasław a z prawej przedmieście Zasławia Majdan, między jednym a drugim ogromny staw z młynami i marymontami. Lewy brzeg rzeki posuwa się przy urwiskach gór, omywa klasztor i kościół ks. bernar., i płynie w rozmaitych wygięciach, mając po obu stronach góry lasem porosłe, między któremi są wioski: z prawej strony Patryńce, Siwki, Barbarówka, Oczeretiana, Taszki a z lewej strony wieś Michla w której cukrowarnia i gorzelnia, Holiki ze stawem i donośnemi młynami, podąża do Sławuty. Dalej Horyń przepływając lasy przy Krupcu z prawej a Stryganach z lewej, między górami formuje staw, na którym młyn prosty, marymont i tartak, i płynie przez błonia z prawej strony wsi Baraniego ku zach., przez wsi Kołomla, polami Nietyszyna, Sołowija, Wielbownego, przy którym jeszcze bardziej pochylając się ku zachodowi, załamuje się przy samej Tatarskiej ulicy przedmieścia Ostroga i pod Wyniosłemi górami znowu się prostuje ku północy pod wioseczką Monasterkiem. Z lewej strony, od wsi Stryhany przepływa obok lasów krzewińskich, przy wsi Komarówce formuje staw z młynami, marymontami i papiernią i już błoniami równemi dąży aż do Monasterka, będącego na lewej stronie. Tu przepływa grunta wsi Rozważa, Chorowa, Brodowa, Ożenina, Stadnik, Koleśnik, Wilhora, Uholec, Buhryna, Prusek, Tomachowa, Horbakowa, Mniszyna, Dorohobuża, przy wsi Raśniki przechodzi do powiatu rowieńskiego. Cała lewa strona nadhoryńska jest górzysta z wąwozami i urwiskami, a szerokość błoni od 2 do 3 wiorst. Prawy brzeg Horynia omywa brzegi leśnych wsi Karhan i Mohilan, dalej płynąc dotyka gruntów wsi: Czerniachowa, Michałkowiec, Zawirowa, Baszyny, Szymonowa, Hoszczy, Sto-Janki, Czudnicy; naprzeciw Raśnik, wchodzi do rówieńskiego powiatu przy gruntach Horyngroda. Z prawej i lewej strony wszystkie wsie są rozrzucone po górach. Od Horyngroda prawą stroną dotyka wsi Szubkowce, mka Tuczyna, m. Aleksadryi i już poleskiemi lasami przy mku Dawidgródku dwoma ujściami wpada do Prypeci. Po lewej stronie od wsi Raśnik do Deraźni, Kurasza, Stepania, Dąbrowicy i Wysocka, również w leśnej pozycyi i górzystej. Brzegi H. są piękne w miejscach odkrytych i bezleśnych, wioski po górach z urwiskami, między niewielkiemi laskami, rozległe zielone

błonia, regularne zakroje dolin piaszczystych, wszystko to się wdzięcznie grupuje. H. jest od Wielbownego spławnym, tam rok rocznie drzewa sosnowego i dębowego składają mniej więcej na 200000 rs. i z wiosną mnóstwo flisaków swoje stąd prowadzi gąski (gąska jest to 10 sztuk związanych belek). W rzece Horyniu poławiają się ryby: szczupak, lin, okoń, karp, leszcz, krasnopióra, sum, miętus i sandacz. Dawni naturaliści piszą nawet o perłach w H. pod Ostrogiem poławianych, o których Rzączyński, pracowity zbieracz wieści, słyszał a potem je na swoje oczy widział, ale bardzo nie wielkie. Tenże naturalista chwali się rogiem jednorożca wykopanym pod Bohkrynem, pod Zelinem i gajem Chodaki nad H.; a wiemy jak dziwnie cudowne własności przypisywali mu dawniejsi empirycy. Samo zwierze jak wiemy było godłem i symbolem czystości i w historyi nauki chrześciańskiej wyobrażenie jego często napotykamy... Ogromny róg jednorożca zachowywano długo w skarbcu koronnym w Krakowie. Brzegami Horynia jadąc od wsi Cepcewicz (niedal. mtka Bereźnicy) napotyka się znaczna ilość hurhanów. Miejscowe podania nic o nich stanowczego nie mówią; wieku ich jednakże dowodzą ogromne porosłe na wierzchołkach sosny... zdaje się rzeczą pewną, że świeższe z tych mogił są zabytkiem wojen i rzezi kozackich za Jana Kazim. Horyń w zawieszeniach broni i czasowych układach służył za granicę której kozacy nie przekraczali, i mogiły niektóre mogą być śladem pierwszych napadów i bitw po przejściu tej rzeki, a znajdowane częściej nad inne pieniążki Jana Kazim. zdają się to potwierdzać. W historyi żeglugi po Horyniu jest fakt świadczący o usiłowaniu przyniesienia pożytku krajowi. Chcemy tu mówić o śluzach zbudowanych w 1810 roku przez inżyniera Matuszyńskiego pod Tuczynem, Aleksandryą i Koźlinem, kosztem posiadaczy tych majątków — Walewskiego, Lubomirskiego i Steckiego. Śluzy te, miały na celu podnieść powierzchnią wód od H. aż do Ostroga, a przez to ułatwić żeglugę na rzece, zbyt miałkiej w okolicach miejsc wspomnionych. Prócz tego woda przez śluzy wstrzymana, dozwoliła właścicielom pobudować młyny, tartaki, zapewniające znaczny dochód, a tak przedsięwzięcie uwieńczone zostało podwójnym skutkiem, podwójną korzyścią. W roku 1812 śluży przeszły w zawiadywanie skarbu, kosztem którego były utrzymywane. W 1839 r. podczas wiosennej powodzi, śluzy wiele ucierpiały, w skutek tego inżynier Powała-Szwejkowski, po opatrzeniu należytem uszkodzeń, zrobił plan poprawienia i przerobienia po części budowli, co i dokonanem zostało w latach 1842 i 1843. Odtąd budowle te kilkakrotnie ucierpiały od powodzi, szczególniej w latach 1845 i 1846 i kilkakrotnie były poprawiane. I chociaż w r. 1854 zostały jeszcze wysmolone, jednak nie mogąc się dłużej oprzeć niszczącemu wpływowi czasu i wilgoci, groziły lada chwila upadkiem, a przynajmniej nie odpowiadały już swojemu przeznaczeniu. W skutek tego śluza w Alekrandryi została rozebrana jeszcze w 1857 r., a w Tuczynie i Koźlinie 1858. Na H. od wsi Tomachowa do ujścia liczą pięćdziesiąt kilka młynów-pływaków, oprócz tego kilka tartaków i sukienni. Stałych przystani na tej rzece jak i na innych wołyńskich rzekach nie ma, gdyż miejsca do wiązania tratew obierają się coraz inne, jak tylko się las w okolicy wytrzebi, a do tego już się stosują i transporta zbożowe. W 1859 r. po H. przeszło: 1 barka, 2 berlinki, 2 łodzie i 586 tratew naładowanych pszenicą, żytem, jęczmieniem, owsem, grochem, jagłami i klepką, których wartość wraz z ceną materyałów leśnych wynosiła 108,485 rsr. W streszczeniu można skreślić bieg rzeki H.: Horynka, Peredmirka, Wiśniowiec, Borsuki (ogromny staw, kilka tysięcy morgów przestrzeni. Niegdyś co lat trzy spust dla ułatwienia połowu ryb, który przynosił właścicielowi dochodu 100,000 złp.), Jampol, Lachowce, Kornica, Michnów, Kłębowka, Zasław, Michla, Sławuta, Ostrog, Tuczyn, Aleksandrya, Deroźna, Bereźce, Dąbrowica, Wysock. Na granicy pow. pińskiego i mozyrskiego do Prypeci uchodzi H. dwiema odnogami: zachodnią t. zw. Wietlicą około 20 w. dł. i wschodnią około 28 w. długą, t. zw. Nieprawdą, o 20 w. od pierwszej w pow. mozyrskim. Długość H. obliczają od 700 do 830 w. Dopływy H. są: Świętocha, Wilica, Słucz, Horynka, Żyrak, Berezówka, Ustya, Stubło, Ościanica, Zbytenka, Trościanka. *Z. Róż.*

Horyńgród, mko nad Horyniem, pow. równieński. Założone przez ks. Sołomereckich p. n. Krupy, należało później do Radziwiłłów, a w końcu do Świętopełków—Czetwertyńskich. Z tych ks. Gabryel Ferdynand uzyskał przywilej królewski 1777 r. na przezwanie mka Horyngrodem, prawo magdeburskie, jarmarki itd. Jest tu kaplica katol. paraf. Tuczyn, dawniej osobna parafia dek. równieńskiego z kaplicami w Horbakowie i Raśnikach. H. jest obecnie własnością ks. Heliodora Czetwertyńskiego.

Horynicze 1.), wś, pow. piński, 3 okr. policyjny, gm. Chojno, mieszk. 93, własność Łapickiego. 2.) **H.**, wioska w pow. kijowskim, o 3 w. od miasteczka Białogródki, nad rzeką Irpeniem. Mieszk. 426, ziemi 1826 dz., pierwszorzędny czarnoziem; o dwie wiorsty oddalona od szosy kijowsko-brzeskiej. Dawniej należała do książąt Szujskich, dziś do Sokołowskich. Znajdują się tu: gorzelnia, browar, szkółka, cerkiew paraf., zbudowana w 1748 r.

Horyniec (z Tarasówką i Sidnicą), wś, powiat cieszanowski, nad potokami Papiernia i Sołotwina, śród piasków, błot i lasów, o 16 w. na płd. wschód od Cieszanowa oddalona; przestrzeń pos. więk. 2113, w tem 1505 m. lasu; włość. 1999 m., ludności rzym. kat. 547, mających kościół par. w miejscu, należący do miejscowego klasztoru minorytów i fundowany przez Mikołaja ze Żmigrodu Stadnickiego w r. 1755; kościół poświęcony w 1773, przemieniony na parafialny w 1775 roku pod wezw. Niepokalanego poczęcia N. P. M.; patron Ludwik książe Poniński, okr. radca namiestnictwa, okr. podkomorzy i starosta w Rzeszowie. Do tej parafii należy 3 miejscowości: Nowiny, Radruż i Wólka horyniecka; ogólna liczba katol. 1065, izraelitów 107. Gr. katol. parafia w miejscu z cerkwią murowaną, patron ten sam co w łac. parafii w Horyńcu; z miejscowościami: Miasteczko, Truszy i Sidnica. Dawna cerkiew drewniana zgorzała na początku bieżącego stulecia, na jej miejsce została w 1818 roku postawiona nowa murowana kosztem gminy i ówczesnych właścicieli Horyńca hrabiów Stadnickich, których herb familijny wyrobiony jest na murze nad wchodowymi drzwiami. Sąd powiatowy w Cieszanowie, urząd pocztowy w miejscu. Konwent oo. minorytów fundowany w 1706 r. przez Mikołaja Stadnickiego. Właściciel więk. pos. Ludwik książę Poniński.

Horyniec, ob. *Górzyniec.*

Horynka, wś i dobra, pow. krzemieniecki, należały do ststwa krzemienieckiego. Darowane przez Zygm Augusta ks. Konstantemu Wiśniowieckiemu, stście żytomierskiemu, przeszły potem do Ogińskich i Ożarowskich. Piękny ogród, staranne gospodarstwo. Ma kaplicę katol. parafii Katrynburg.

Horynka 1.), rz., lewy dopływ Horynia, źródło ma w Piszczatyńcach, pow. krzemieniecki. 2.) **H.**, rzeczka, dopływ rz. Irpenia z prawej strony w pow. kijowskim. W górnym biegu zowie się Kotorem, Katurką. *E. R.*

Horyński powiat. Na sejmiku w Łucku rozpoczętym d. 14 lutego 1792 r. postanowiono: aby wybrać urzędników do pow. horyńskiego i miasto Równe naznaczyć powiatowem jako miasto przez prawo dla sejmików przeznaczone, z tym warunkiem, iżby osoby na sędziów ziemskich i granicznych w Łucku zawsze były wybierane i obywatelom obydwóch powiatów głos wzajemnie na wszelkich obradach ubezpieczony. Urządzenie jednak takowe do skutku nie przyszło; po zaborze bowiem kraju projektowany pow. rozdzielono na dwa: dąbrowiński i rówieński, a dopiero w 1796 r. złączono razem, lecz już pod nazwą rówieńskiego. *T. S.*

Horysz, ob. *Delatyn.*

Horyszkówka, małe mko, pow. jampolski, gm. Komargród, par. Tomaszpol, 1069 mk., 870 dz. ziemi włośc., 1086 dzies. ziemi dworskiej, 210 dm. Cerkiew N. P. z 1264 parafianami posiada 54 dzies. ziemi, dom. 233, rzemieślników 52. Należała do Czetwertyńskich, dziś Regulskich. Ma kaplicę katol.

Horyszna, wzgórze lesiste w pow. gródeckim, na płn. od Stawek, między Buławą (402 m.) a Serednym horbem (401 m.) rozłożone, niższe cokolwiek od nich. Wody wzgórza spływają w kierunku płd. do potoku Stawki, uchodzącego do stawu janowskiego. *Lu. Dz.*

Horyszów Polski (z Wólką i Kolonią), trzy wsie i dobra ziemskie w półn. wschodniej stronie pow. zamojskiego, gm. Zamość, par. kat. Grabowiec, prawosł. Horyszów Pol. w I okręgu sądowym (Zdanów), odl. od Zamościa w. 14. Wsie te obecnie liczą 1140 mk., z których przypada: na H. z kolonią katol. 332, prawosł. 671 i żydów 14, a na Wólkę Horyszowską kat. 6, prawosł. 117, razem 123. H. P. ma dm. dwor. 3, osad włośc. 78, przestrzeni 1478 mr. i posiada cerkiew prawosł. drewnianą pod gontem, wzniesioną w r. 1856 dla par. unickiej (r. g.) przez ordynacyą zamojską (parafia unicka istniała już 1743 r. a 1863 miała filią w Stabrowie). Wólka ma: dm. dwor. 4, osad 14, obszaru 194 mr., kol. 20 osad i 562 mr. ziemi. Budowa szkółki początkowej w H. P. ukończona została w końcu roku 1881. Dobra H. P. wraz z folw. Jarosławiec, Pniówek, Swieżawka, Sławęcin, Stabrów, Szopinek, Topornica, Wulka i Zdanów, zajmujące 5905 mr. ogólnej przestrzeni, należą do ordynacyi Zamojskich. Gleba ziemi lekka, urodzajna, popielatka, glinka i czarnoziem. R. 1827 H. miał 84 dm., 614 mieszk. *T. Żuk.*

Horyszów Ruski, wś, pow. hrubieszowski, gm. Miączyn, par. Grabowiec. W 1827 r. było tu 73 dm., 487 mk. Jest tu cerkiew i parafia gr. unicka erekcyi niewiadomej. R. 1755 potwierdza erekcyą Józef Popiel, ststa nowogrodzki. Miała filią w Koniuchach o 2 w. Dobra H. ruski składają się z folwarków: H. Ruski, Koniuchy i Frankamionka, tudzież wsi H. ruski, Koniuchy; od Grabowca w. 7. Rozl. wynosi m. 3306. Folw. H. ruski grunta orne i ogrody m. 593, łąk m. 145, wody m. 7, lasu m. 937, nieużytki i place m. 20, razem m. 1702, bud. mur. 3, drew. 13; folw. Koniuchy grunta orne i ogrody m. 538, łąk m. 268, wody m. 7, lasu m. 281, nieużytki i place m. 24, razem m. 1118, bud. mur. 5, drew. 23, płodozmian 9-polowy; folw. Frankamionka grunta orne i ogrody m. 364, łąk m. 114, nieużytki i place m. 6, razem m. 486, bud. drewn. 10, płodozmian 10-polowy. Gorzelnia, młyn wodny; wody stanowią stawy i sadzawki, w niektórych miejscowościach są pokłady torfu. Wieś H.

ruski osad 70, z gruntem m. 1092; wś Koniuchy osad 71, z gruntem m. 1141.

Horzędowice, ob. *Geppersdorf.*

Horznia, ob. *Hosznia.*

Horzyna, rzeczka na Szląsku austr., dopływ Opy.

Horzowiec (właściwie Chorzowiec), wieś, pow. pińczowski, gm. i par. Kościelec.

Hoschialkowitz (niem.), ob. *Hościałkowice.*

Hosianna (niem.), karczma i młyn, pow. tucholski, ob. *Hozanna* i *Plaskorz.*

Hosilc, *Hozelec*, po węg. *Hozelecz*, wś w hr. spiskiem (Węg.); płóciennictwo, młyn wodny, 179 mk.

Hósk, niem. *Hoske*, wś serbska na pruskich Łużycach w pow. wojereckim, nad Halsztrowem. *A. J. P.*

Hośnica, *Gwozdnica*, rz., dopływ Mohry na Szląsku austr., pod Branką uchodzi.

Hospital-Grund, ob. *Chorzowski Grąd.*

Hospitalsdorf (niem.), wś, pow. sztumski, ob. *Szpitalna Wieś.*

Hostin, szczyt w dziale górskim „Skoruchów" zwanym, w Beskidzie lesistym, w obr. Hryniawy, w pow. kossowskim, na dziale wodnym górnych Czeremoszów białego i czarnego, nad źródłowiskami potoku Srebrnego, dopływu Czeremosza białego. Wzniesienie 1583 *m.* Od niego ku płn. wsch., ku dolinie Czeremoszu białego grzbiet, pokryty połoninami, znacznie opada i kończy się nad samym Cz. czubkiem lesistym Oglendą (1186 m.), którego płn. zach. stok lesisty zowie się Srebrnikiem (Śribrnik). Na zach. zaś grzbiet nie tak znacznie opada, nasamprzód ku czubkowi Listowatemu (1525 m.), następnie zwraca się na płn. zach., dosięgając na połoninie Jaworowej największego zagłębienia, bo 1501 m., a odtąd grzbiet wznosi się rozległemi połoninami, jak Jaworową, Riżowatą, aż po szczyt Pnewie (1585 m.), gdzie łączy się z połoninami Hostowieckiemi. Grzbiet połonin od Listowatego po Pnewie tworzy dział wodny między Czeremoszami czarnym i białym. Od Pnewiego szereg tych niezmierzonych połonin huculskich, jako dział wodny ciągnie się w niezmienionym kierunku aż poza Babę Ludową (1586 m.). Ob. *Ludowa.* *Br. G.*

Hostinnopole, przystań i st. poczt., powiat nowoładoski, gub. petersburska, o 35 w. od N. Ładogi.

Hostiszowce, węg. *Gesztes*, wieś w hr. gömörskiem (Węg.); kościół filialny ewang., uprawa roli, sadownictwo, znaczny wyrób płótna, 493 mk.

Hostomelska Rudnia, por. *Bucza.*

Hostoml, mko, pow. kijowski. Oto są nazwy tej posady w dokumentach dawnych napotykane: Hostomla, Ostomla, Hostomel,—mil. Mczko to leży jakby na półwyspie, we widłach rz. Irpienia i rzeczułki Rokacza, które z sobą się łącząc tu, płyną już razem. H. leży po lewej stronie Irpienia. Okolica H. jest odnogą Polesia kijowskiego, które opiera się aż o Kijów. Ziemia też ta, w wielu miejscach jeży się dzikim borem. Przerwy lasów są uprawiane. Mieszkańcy z powieści przodków utrzymują, że H. jest bardzo starą osadą. Jednakże za czasów Rusi Kijowskiej żadnej w latopisach nie ma o H. wzmianki. Wiadomo, że następnie napad mongolski z dawnej Rusi uczynił tabula rasa; niestało tu ani grodów, ani siół, a kraj porósł puszczą, po której tylko chyba bujał zwierz dziki. Dopiero więc za czasów t. zw. litewskich strony te zaczęły się na nowo osiedlać. Jakoż i H. mógł wtedy powstać. W r. 1495 Aleksander, jeszcze wtedy w. ks. lit., osadę tę, całkowicie ukrytą w lasach, nadaje dworzaninowi swemu Iwanowi Daszkowiczowi Lwowiczowi Hlińskiemu „z ziemiami, sianożęciami i gony bobrowymi." Atoli pokazało się, że tęż samą majętność jeszcze wprzódy, bo za króla Kazimierza Jagiellończyka, otrzymał był w posiadanie Seńko Wołodkowicz Mścisławiec, na mocy nadania od wojew. kijow. Jurja Pacewicza. Ale to nadanie wszakże nie miało zatwierdzenia królewskiego, a więc nie było prawomocnem. W skutek więc tego, wielki książę Aleksander nietylko Seńka Wołodkowicza odsądził od mienia, a Iwana Hlińskiego w posiadaniu tychże dóbr osobnym przywilejem zatwierdził, ale oprócz tego, wydał jeszcze trzeci w tymże sensie przywilej d. 15 maja 1499 r. w którym zatwierdza, tak kniaziowi jak i żonie jego, i potomkom ich tenże Hostoml z ziemiami pasznemi (ornemi), bartnemi, sianożęciami, jeziorami, rzekami, z bobrowymi gony, jarami, stawami, młynami, borami, lasami, łowami, hajami, ladami i ladyszczami, ze wszystkimi pożytkami, z płatami groszowemi i miodowemi, kunicznemi i lisicznemi i „zo wsim prawom i państwom, szto zdawna k tym imieniam prysłuchało" (Baliński Star. Polska: Dopełnienia str. 1394). Widać więc że jeszcze przed czasami Kazimierza i Aleksandra, już H. istniał. Seńko Mścisławiec zaś, który musiał ustąpić z Hostomla, znajomy nam jest cokolwiek z metryki lit. Był on wassalem kniazia Michała Mścisława Żesławskiego i z dóbr Kuźminicz i Fedkowszczyzny służyć mu nie chciał, o co w swoim czasie był proces, który za wyrokiem tegoż w. księcia Litwy Aleksandra rozstrzygnięty został na korzyść kniazia Żesławskiego (Rejestr metr. lit. ks. 6 fol. 45). A więc H. przeszedł do głośnego już wtedy rodu kniaziów Hlińskich. Kniaź Iwan Hliński był synem Lwa, a wnukiem Daszka czyli Aleksandra, założyciela domu Hlińskich, i stąd nazywał się on od ojca Lwowiczem, a od dziada Daszkowiczem. Ów zaś

dziad jego Daszko, pierwszy z rodu Hlińskich, nazywał się pierwotnie Leksadą, i był tatarem z pochodzenia (Karamzin). Iwan Lwowicz Hliński, ożeniony z Iwaszeńcewiczówną, ziemianką kijowską, wziął z jej ręką w Kijowskiem, między Białącerkwią a Chwastowem znaczne dobra, jako to: Rut stary i nowy, Tohanów, Oczków i Kosztomirów (dziś nieistniejące); po Dymitrze zaś Puciatyczu został on wojew. kijowskim około 1500 r.; w 1507 r. przeniesionym został z tegoż wdztwa na województwo nowogrodzkie (akty otn. k ist. Z. R. t. II, str. 6). Tymczasem przeniewierczy brat jego, znany dostatecznie z dziejów Michał, ucieka do Moskwy Litwę pustoszącej. Oblega on Mińsk, ale za nastąpieniem wojsk królewskich ku Dnieprowi uchodzi. Zygmunt I tak jego jak i spółtowarzyszów jego odsadza od wszystkich dóbr i z kraju wywołuje. Temuż losowi uległ i kniaź Iwan Hliński, dziedzic H. który wraz z braćmi Michałem i Wasylem przeszedł był na służbę do cara. Dobra Rut, Hostoml i inne zostały mu też odjęte i na skarb zabrane. Atoli Zygmunt I Rut powrócił następnie rodzinie Iwaszeńcewiczów, a Hostoml nadał w 1516 r. Semenowi Fedorowiczowi Położowiczowi, namiestnikowi owruckiemu osobnym przywilem. Szeroka treść tego przywileju warta pamięci: „Wo imia Boże stańsia. Wsiakie rieczi cnotliwych spraw, kotoryiż dlia hodnosti zasłuh ku wysokim panam, ot nich zapłatu znamenite i szczedrze aczkolwe (k) priimuiut', a... dlia neustawicznosti swieta czasom spamiat (i) wyszliby i w zabytnost' ostawicznuiu spłynuliby wiecznostju, gdyby pisma u prisztyi lista, ku pamiati ne priwedeny byli. My Zikhimont Bozeiu młs'tiu korol Polski weliki kniaź litowskii, ruskii, kn'za Pruskoe, Zamoitskie i innych. Czynim znamenito sim naszim listom, chto na neho posmotrit', abo cztuczi eho usłyszyt', niniesznim i na potom buduczim, komu budet' potreba toho wiedati, iż wbacziwszi esmo wiernuiu i sprawedliwuiu, znamenite nahladnuiu z dawnych liet ku otcu naszomu, sławnoe pamiati Kazimiru Koroliu i k bratu naszomu Aleksandru Koroliu i k nam szlachetne urożonoho Pana Semena Fedorowicza Położowicza, namestnika Wruckoho, iż on zawzdy z osobliwych cnot swoich ne był umeszkan (w) służb (ach) naszich i zemskich na protiwko nepriatelej naszych, wsiakoiu powolnostiu, nakładom i statkom swoim, neliutuiuczi horła swoeho, ochotne nam zasługował. My maiuczi wzgliad (na) eho wiernoe, nakładnoe posłuhi ku otcu i k bratu naszomu Korolom Ich Miłosti i też k nam s poczatku panowania naszeho na Welikom Kniaztwie litowskom wysoce znamenituiu posłuhu, i chotiaczi też na potom ochotniiszoho i pilniiszo (ho) eho uczyniti k nam jako panu dedicznomu z łaski naszoe, za eho wiernuiu służbu pożałowaliesmo eho daninu imienia, kotoryi derżał zradic nasz Kniaź Iwan Lwowicz Hliński, w kiewskom powete Stawok, a w owruckom powete Hładkowiczi... z dwory horodowymi i miestkimi, i z ich zemliami i s ohorody, o kotorych że on imienjach s Fed'kom Wołyńcom i z eho żonoju Annou pered nami u prawa stojał i synem (?) no eśmo z mocnich (?) i otdaliwszi wedl... tym eśmo eho pozałowali i tak szto brat nasz szczastnoe pamiati Aleksander korol i welikij kniaź Eho Miłost' dał emu dwie zemli pustowskich n (a) Pripia (ti) i bielosorockici wołostie kiewskoh (o) na imia Pilipowszczynu a Kuznewszczynu, i my rozumeiuczi też, iż on w nas tyo... i dwie zemli na brate naszym wierne, a sprawedliwe wysługował. A preto my z łaski naszoe wsi tyi wysze pisany imienia na imia Hostoml, a Stawok, a Hładkowiczi, a dwie zemli pustowskich Pilipowszczynu a Kużnecowszczynu, daninu brata naszeho potwerżaiem i potwerdiliesmo sim naszim priwileiem, Emu samomu i eho żenie i ich dietum, i na potym buduczim ich szczadkom, wieczno so wsimi tych imienii słuhami i ludźmi putnymi i tiahłymi i so wsimi prysełki tych imienii, i z dwory horodowymi i miestkimi, i tych dworów zemlicami, i s ohorody i s daninu, i s służbami tych liudei, i z zemlicami pasznymi, i bortnymi, i s sinożat'mi, i z liesy, i z dubrowami i z borami i ich bart'mi, z łowami i łowiszczy z bor... i ptaszymi, i ich hniezdy, i z bobrowymi hony i ich berehi, i z szary, i z rekami, z łuhami osetrimi i z jezy ouzroimi (?), bołoty, mszarinami, s stawy i stawiszczy, i z młyny i ich wymełki, i z dańmi hroszowymi, i medowymi i kunicznymi i so wsiakimi... popłatki i dochody i pożytki, kotorymkolwe (k) imieniem mohut' nazwany abo meneny biti. Maet' on i eho nasledna tyi wsi wysze pisanyi imienia i zemli, seła i liude derżat', i ich użiwat' so wsim potomu tak dołho i sziroko i okruhło, kak sia oni s starodawnych czasów w sobie maiut' supełnoiu mocziu i wiecznostiu; podłuh daniny naszoe wolen on tyi wsi wysze pisany imienia liudi i zemli i wody i dwory i ich wsi dochody i pożitki rozsziriti, i pribawliti i k swoemu wżitecznomu i lepszomu obernuti i rozmnożiti, kak sia im nalepiei uwidit'. Pri tem byli Panowe rada nasza, woewoda wileńskii kancler Pan Mikołai Mikołajewicz, woewoda trockii marszałok dwornyi Pan Hrihorii Stanisławowicz.... stykowicza, Pan Trocki starosta zomoitski, Pan Stanisław ianowicz woewoda kiewskii, podczaszi namestnik mozyrski i mereckii, Pan Jurii Mikołaiewicz, woewoda smolenskii, Pan Jurii Hlebowicz, woewoda połockii, starosta bielski, Pan Olbracht Martinowicz i innyi Panowe rada. A na twerdost' toho i peczat' naszu kazali esmo priweriti (sic)

k semu naszomu listu. Pisan i dan w Wilni lieta Bożeho narożenia tisiacza piatsot czetwertoho nadesiat' mca maia szostyi deń, indikta wtoryi. Bohuchwał Dmitrcewicz" (Pieczęć mała lit. na czerwonym wosku, na grubym jedwabnym karmazynowym sznurze zawieszona. Dyplomat na pargaminie, dobrze zachowany, prócz miejsc gdzie zagięcia, znajdował się w oryginale w archiwum komisyi archeograficznej kijowskiej, udzielony jej przez Michała Piotrowskiego w r. 1849). Ten tak sowicie uposażony w daninę ziemską Semen (Senko) Połozowicz czyli Połoz, był w 1500 r. mytnikiem kijowskim (Daniłowicza Skarbiec II, str. 253), w 1505 r. klucznikiem kijow. i namiestnikiem czerkaskim (tamże II, str. 272) nareszcie starostą owruckim (Rejestr ksiąg w. ks. lit. za Zygmunta I metryki wielkiej). Oprócz Hostomla i innych dóbr w powyższym przywileju wzmiankowanych, posiadał on jeszcze w kijowskiej ziemi: Byszów, Chabne, Witaczów, Buhajew. Zostawił jedną tylko córkę Fennę, która była ostatnią po kądzieli latoroślą gałęzi kijowskiej Połozów i ta trzy razy zawierała związki małżeńskie: najpierw była za jakimśćś kniaziem Jakimem, potem wyszła za kniazia Wodynickiego, trzeci raz nareszcie za kniazia Dymitra Lubeckiego. Z tym ostatnim miała tylko jednę córkę, także na imię Fennę, która została małżonką Szczęsnego Charlęskiego h. Bończa, dworzanina królewskiego, następnie podkomorzego kijow. Szczęsny Charlęski był pierwszym z swego domu, który przeniósł się z Lubelskiego w okolice Kijowa. W posagu wziął po żonie w kijowskiem: Byszów, Chabne, Stawek, Hostoml, Buhajówkę, Witaczów i na Litwie Ostrochladowicze (ob. Byszów i Chabne). Po śmierci jego H. dostał się na schedę synowi jego Stanisławowi Ch. tudzież m. Chabne i część Charlęża w Lubelskiem. On to z osady wiejskiej wyniósł H. na miasteczko. Za Zygmunta III, gdy chodziło o zapewnienie Ukrainie obronności większej, Charlęski nieomieszkał też nadać siedlisku swemu warowniejszą postać przez wysypanie wałów i wzniesienie zameczka. Zygmunt III w przywileju swym z 1619 r. wyraża: „Zważając na świeżo założone miasto Hostomlia w wdztwie kijow. dziedziczne Stan Charlęskiego, dworzanina naszego, w dogodnem dla handlu miejscu, i przemysłem trudniącymi się ludźmi osiadłe, dla tem rychlejszego wzrostu tegoż miasta, obdarzamy je prawem magdeburskiem, stanowimy targ i dwa jarmarki (Baliński Star. Polska II str. 497). Ale Stanisław Charlęski tak tę swoję posiadłość urządziwszy, sprzedał ją w roku 1617 Jerzemu Lassocie. Ród Lasotów czyli Lassotów h. Rawicz pochodził pierwotnie z wdztwa sandomirskiego i lubelskięgo. Paprocki szeroko się o nich rozpisał. Jeden z nich przeniósł się z lubelskiego w owruckie i był przodkiem tylko co wymienionego Jerzego L. Jerzy Lassota, on, czy jeszcze ów przodek jego, przeszedł też był z łacińskiego obrządku na słowiański, jak to zresztą w tę porę nie z nim jednym tylko miało miejsce ale z kilku innymi jeszcze osobistościami, któ, re z Polski na Ruś zabrnęły były. Z tych byli np. Dzikowie h. Doliwa, Brzozowscy h. Gozdowa (ob. o nich w Niesieckim). Jerzy L. oprócz H. posiadał jeszcze w owruckiem Obychody, Sarnopol, Terechy: ożeniony był pierwszemi śluby z Bohdanną Niemiryczówną, córką Matfieja N., dziedzica Olewska na Polesiu-powtórnemi zaś śluby z Maryną z Łochowa czyli Łochowską. Z pierwszą żoną miał tylko dwie córki, jednę za Moszczenickim, drugą za Jakóbem Zamoyskim h. Jelita. Ten Zamoyski pochodził z uboższej gałęzi wielkiego wsławionego domu Zamoyskich na Zamościu; dwóch z tej linii uboższej osiadli też byli na Ukrainie t.j. tylko co wymieniony Jakób i drugi Aleksander, strażnik koronny, ożeniony z Olizarówną, ziemianką też kijowską. Jakób Zamoyski z Lassocianką miał syna Aleksandra, odumarł go wcześnie, tak że małoletni syn jego został na opiece dziada Jerzego Lassoty. Jerzy L. umarł w r. 1633. Tenże, w testamencie swoim z tegoż roku w Obychodach spisanym mówi: „Ciało moje ma być pochowane, podług zakonu naszego greckiego w cerkwi monasteru mężyhorskiego. Naprzód zamek mój i miasto Hostoml, leżące w wdztwie kijow. i ze wsiami do niego należącemi t. j. z siołem Jabłonką, siołem Ozierany, siołem Błystawicą, folwark Malutyński i place kijowskie, do tegoż Hostomla należące, okrom tych placów, które są legowane na monaster, ze wszystkiemi przynależnościami, młynami, rudami, stawami, tak jak się przedtym ta majętność w sobie miała i jest, wnukowi mojemu Aleksandrowi Zamoyskiemu daję, daruję wiecznymi czasy, i tym testamentem moim zapisuję. Wnuk mój do dojścia lat ma być w opiece małżonki mojej (Maryny z Łochowa). Gdyby zaś zeszedł bezpotomnie, Hostoml wrócić ma do wnuków moich Moszczenickich (Stefana i Andrzeja). Moszczenickim zaś wnukom moim zapisuję zamek i miasto osadzone Sarnopole, przy starej wsi Obychodach i starą wieś Obychody, dwór i sioło Sarnowicze, i dwór i sioło Zbrankowszczyzna i Dołhinicze. Hołowińskim zaś Stefanowi, Łukaszowi i Iwanowi, siostrzeńcom moim, z miłości, z przyczyn pewnych zapisuję wieś Kołczkie, Słobodę i Kremnę, i dożywocie z tych wsi żony Maryny z Łochowa przenoszę na Obychody. Co się tknie Zbrańkowszczyzny, tę wieś przedałem księżnie Koreckiej (czernicy), która chce w onej klasztor budować: jeżeli zbuduje to pod tym warun-

kiem jej tę wieś sprzedaję. A co się tknie rzeczy moich ruchomych oprócz prawem warowanych, armaty, rynsztunki, to ma być na poły w majętnościach moich podzielone. Ciało zaś moje będzie leżało mianowicie w Meżyhorze, na którą cerkiew meżyhorską nieboszka moja żona Niemiryczówna legowała zł. p. 400, a ja teraz leguję 600. Ciało moje ma być położone koło ciała żony mojej pierwszej Niemiryczównej". Na opiekunów testamentu uprasza Aleks. Hańskiego, Filona i Fedora Woroniczów, a także Stanisława Lubomirskiego wdę ziem ruskich „którego z dzieciństwa byłem sługą" (Zbiory Konst. Swidzińskiego). Tymczasem niedługo po śmierci Jerzego Lassoty, wdowa jego (Maryna z Łochowa) wychodzi za mąż za Szczyrskiego; jakoż pomiędzy nią a rodziną pierwszego jej męża Lassoty, rozpoczyna się rozterka. Oto w 1635 roku siostrzeńcy Lasoty Hołowińscy (Aleksander i Stefan), zebrawszy wojsko, pod dowództwem Szechtyna kapitana wojska cudzoziemskiego zajeżdżają zamek Hostoml (Opis akt. Nr. 9). Oto znów Aleksander Niemirycz, dziedzic Olewska, rodzony wuj małoletniego Aleksandra Zamoyskiego, będącego pod opieką babki (tejże Maryny z Łochowa Lassocinej, teraz już Szczyrskiej) przemocą zagarnia będące w jej dożywotniem posiadaniu Obychody (archiwum Charlęskich w Paszkówce). Atoli małoletni Zamoyski dochodzi wkrótce lat pełnych, staje się też dziedzicem H. i Obychodów, ale pewne zajście jakie go spotkało, wydala go nie tylko z tych stron, lecz prawdopodobnie i z kraju. „Dnia 11 lipca 1647 r. niezbożny i nie cnotliwy Aleksander Zamojski, pisze w swej kroniczce Jerlicz, „zdradzieckim sposobem przez swoich przyjaciół na rozmowę przyjacielską zaprosiwszy pod lasem, na gruncie bykowskim zabił Jeremiasza Tyszę Bykowskiego, człowieka poczciwego, Pana Boga się bojącego i ludzi dobrych i poczciwych tak z narodu szlacheckiego i prostej kondycyi miłującego i szanującego, nielekceważącego chłopów, ale zarówno ich uważającego" (Jerlicz I, str. 60). Co mogło być zabójstwa tego powodem? Jerlicz nie objaśnia, dość że po tem krwawem zajściu Aleks. Zamoyski znika bez śladu. Zaginął on tak, że już o nim żadnego śladu odnaleźć nie można w ówczesnych sądowych zapiskach. Jedno więc z dwojga albo on, po dokonanem zabójstwie, jakby można przypuszczać, wyniósł się z tych stron i kraju, albo li też, co także być może w powszechnej zawierusze kozackiej, która w rok potem nastąpiła, zginął, jak zginęło tylu innych, jak zginął i rodzony wuj jego Aleksander Niemirycz, będąc od własnych poddanych zabity w dziedzicznym Olewsku, niedalekim od Obychodów Zamoyskiego (Jerlicz I, str. 69). Hostoml też w tę porę wpadł był w ręce kozaków i zainstalowaną tu została jedna sotnia kozacka, należąca do pułku kijowskiego, pod dowództwem Jermoły Basarenka (Rejestr wojska kozackiego). Tak zwane „hosticum" trwało, jak wiadomo, dość długo, ale nareszcie gdy pokój wrócił, dziedzice ukraińscy popowracali też do swoich dóbr, czyli „popelisk", jak się Kisiel wyrażał. Wszelako wielu z nich ta wojna wygubiła była. Toż i dziedziców H. niestało, t. j. spadkobierców Aleksandra Zamoyskiego, Moszczenickich, tak że majętność ta przeszła w posiadanie Zofii z Orzechowskich Remigianowej Surynowej, jedynej córki owej Maryny z Łochowa Lasocinej, która 2-do-voto jak widzieliśmy była za Szczyrskim, trzeciemi nareszcie śluby wyszła była za Orzechowskiego. Gdy zaś po traktacie andruszowskim granica obu państw została wyznaczoną biegiem r. Irpieni, w H. jako na brzegu polskim, stanął też posterunek celniczy. Paweł Garczyński, administrator ceł ukraińskich, człowiek chciwy, korzystając z czasu zamieszek i nieładu, porozumiawszy się ze znanym z historyi Palejem, który zawsze był gotów podnieść oręż w sprawie tego, kto go płacił, wraz z nim zajechał też H. (Opis akt Nr. 5, str. 19). Palej też zainstalował tu swoich kozaków. Ale Balcer Wilga, regimentarz, który oczyszczał kraj od Palejowców, uczynił zręczny zamach na tutejszy zameczek i opanował go. Żołnierze atoli Wilgi postąpili zbyt srogo z Hostomlem, bo uczynili z niego „pustynię". Dziedziczka H. Zofia z Orzechowskich Surynowa wystąpiła do sądu ze skargą o spustoszenie dóbr swoich (Arch. JZR część III, tom II, str. 312). Następnie drogą związków rodzinnych H. spadł na Jakubowskich h. Topór, albowiem Remigianowa Surynowa miała tylko jednę córkę Annę, która wyszła za Jana Jakubowskiego podczaszego żyt. (Niesiecki-Bobrowicz str. 432. Posiadał on, prócz Hostomla, Starosiele i Minujki (dziś w radomyskim p.). Granica w Hostomlu była wciąż niepokojoną przez hajdamaków, ukrywających się pod Kijowem w tak zwanych „lasach czerniczych". Jakoż w 1758 r. hajdamacy wpadli do H. i zrabowali go (tamże str. 483). Napaście hajdamackie były wtedy na porządku dziennym. Postanowiono utworzyć milicyą wojewódzką, któraby tych rabusiów najazdy powstrzymała. Jan Jakubowski też został w 1750 r. na sejmiku wybrany dla ułożenia komputu milicyi tej (tamże str. 483). Dowódzcą jej był Michał Trypolski. Miała ona chorągiew, na której był obraz Matki Boskiej berdyczowskiej (tamże str. 561). Jan Jakubowski był to ten sam, który praw swoich do Rokitnej ustąpił był Józefowi Karwickiemu, regentowi kor.; zkąd urosła potem głośna w swoim czasie sprawa o tęż Rokitnę, najpierw

między Karwickim a Mniszchem starostą białocerkiewskim kanclerzem w. k., dalej z tymże Mniszchem marszałkiem w. kor. W dziełach Juliana Bartoszewicza, sprawa ta jest w sposób wyczerpujący opisana. Synem Jana Jakubowskiego był Józef podkomorzy żyt. On to wyjednał u króla w 1778 r. przywilej na zaprowadzenie 10 jarmarków w H. (Baliński). Chciał on podnieść H. na stopień miasteczka, bo po wojnach kozackich spadł on był do znaczenia wsi, liczącej, według taryffy 1771 r. nie więcej jak 52 domów. Była tu cerkiew unicka postawiona w 1770 r. Parochami jej byli: naprzód Andrzej Michalewicz, potem w 1751 (nobilis) Jan Hanicki, a w 1777 r. Joan Miłaszewicz. Tego ostatniego syn został w r. 1797 cywilnym gubernatorem kijowskim. Od Jakubowskich drogą kupna przeszedł H. w 1805 r. do prezesa Morzkowskiego, a po śmierci tegoż dostał się córce jego Cecylii ks. Radziwiłłowej, od której następnie kupił tę majętność Feliks Berezowski. Jedna krańcowa część miasteczka nosi odwieczną nazwę Kimerki, druga Bałanówki. W pierwszej przez Berezowskiego została założoną fabryka skór, wyrabiająca towaru rocznie za 7000 rs., w drugiej gorzelnia, browar, fabryka cukru (dziś zwinięta). Berezowski mieszkał w niedalekiej wiosce Błystawicy. H. następnie przeszedł na własność córki jego Aliny za p. Łappą, który po 1863 r. sprzedał tę majętność przymusową sprzedażą. Dziś właścicielem H. jest p. Krassowskoj. Należały do klucza Hostomelskiego: Błystawica, Ozera, Jabłonka. W 1783 r. parafia H. zawjerała w sobie mieszkańców obojej płci 1127. Obecnie w samem mku prawosł. obojej płci 631, katolików 8, izraelitów 304. Chów bydła zatrudnia wiele rodzin włościańskich. Dawniej kwitnęło tu bartnictwo. Jarmarków rocznych 8. Jest tu zarząd policyjny. W majątku lasy budowlane i opałowe. *Edward Rulikowski.*

Hościałkowice, *Hosialkowice, Hoschialkowitz*, wś, pow. raciborski, przy zbiegu Opy z Odrą, najdalej na płd. wysunięta miejscowość szląska, ma 66 osad, 507 mr. rozl., kościół filialny do Hulczyna. Dobra H. mają 1406 mr. gruntu z folw. Koenigsberg. W pobliżu H. leży austryackie mko Strzebowice, gdzie dr. żel. oddziela się od dr. żel. Ces. Ferdynanda.

Hostów (z Konstantówką i Mogiłą), wieś, pow. tłumacki, o 10.4 kil. od Ottyni, ma parafią rzym.-katol. *F. S.*

Hostowiec, także *Hostowiec*, dział górski, w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Hryniawy, w pow. kossowskim, na granicy Galicyi i Bukowiny, w dorzeczu Czeremoszu Białego, między nim od wschodu, a Wielkim Hraniłnym od zachodu, między potokami Marycnem od płn., a Hostowcem od płd. Czubek sam lesisty wznosi się nad Czeremoszem, między ujściami pot. Marycna i Hostowca do wys. 1274 m. npm. Od niego ku połd.-zach. ciągnie się szereg połonin aż po szczyt Pnewie (1585 m.), a mianowicie Niźna (1386 m.), Hromowycia (1482 m.), Doszyna (1455 m.) i Gropa pod Pnewiem. Las pokrywający całe południowe zbocze działu górskiego zowie się Hostowcem i przypiera za pomocą pot. Hostowca do działu górskiego Skoruchowem zwanego. Dług. geogr. wsch. szczytu Hostowca 42° 36', szer. geogr. płn. 47°53'32". *Br. G.*

Hostyce, ob. *Hoszyce.*

Hostylice, st. poczt., pow. peterhofski, gub. petersburskiej.

Hostyłów, lesiste pasmo górskie w pow. stryjskim na płd. od Smorza i Felizienthal. Biegnie ono od półn.-zach. ku płd.-wsch. załamując się kilkakrotnie i rozgałęziając szeroko na północ i półn.-wsch. W stronie płn. dochodzi szczytami 1013 i 1017 m. W środku pasma wzbija się najwyższy szczyt Dobusz do 1044 m. Na półn. opada cała ta wyniosłość ku dolinie Smorzanki do 721 m. w Smorzu, na wschód ku dolinie tejże rzeki tak zwanym lasem Felizienthalskim do 738 m. w Felizienthal, na zach. ku dolinie potoku Bachońskiego, na płd. nakoniec łączy się z innymi niższymi górami, jak Chreberce, Kiczera i opada ku dolinie potoku Klimczanka. *Lu. Dz.*

Hostyn, ob. *Czeremosz.*

Hostynne, wś, pow. hrubieszowski, gmina Werbkowice, par. Hrubieszów. W 1827 roku było tu 66 dm., 592 mk. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej, była par. unicka, założona przez Józefa Sapiehę, pisarza polnego lit. R. 1778 dziedzic Kunicki potwierdził erekcyą cerkwi i parafii. Dobra H. składają się z folwarków: H. i Lutów, tudzież wsi tychże nazw. Podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi 1722 m., grunta orne i ogrody m. 1062, łąk mr. 132, lasu mr. 473, nieużytki i place mr. 55. Wieś H. osad 67, z gruntem mr. 957; wś Lutów osad 19, z gruntem mr. 247.

Hosyn, ob. *Hozena.*

Hoszany, wieś w pow. rudeckim, 7 kil. na półn.-wschód od st. poczt. w Rudkach, przy gościńcu wiodącym z Sambora do Lwowa. Na półn. graniczy z Szołomieńcami i Uhercami niezabitowskiemi (w pow. gródeckim), na wschód z Chyszewicami, na płd. z Koropużem i Bieńkową Wisznią a na zachód z Dobaniowicami. Cała okolica jest pagórkowata, poprzerzynana dolinami kilku potoków, w których rozrzucone są chaty. Najwyżej wznosi się jedno wzgórze na płd. od wsi do 331 m., na półn. od wsi ściele się wzgórze lesiste ze szczytem 323 m. wysokim. Przez środek wsi wije się dział wodny europejski od płd. ku półn. oddzielając dopływy Wereszycy (dorze-

cze Dniestru) od dopływów Wiszni (uchodzącej do Sanu). Do Wereszycy prowadzą wodę ze wsi potoki Zaszkowice, Krupka i Podłużny (zwany w dalszym biegu Smotrycami), do Wiszni płynie mały potoczek bezimienny, nastający w samym środku osady i potok Zamłynki, wypływający w stronie płn.-zach. a uchodzący do Rakowa (dopływu Wiszni), w pow. gródeckim. Wedle obliczeń z 1869 r. było dm. 169, mk. 984 w gminie a 11 dm., 64 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 937 mk. obr. gr.-katol. a 80 rzym. kat. Własność większa obejmuje roli ornej 498, łąk i ogr. 132, pastw. 12, lasu 350; włościanie mają roli ornej 1092, łąk 180, pastw. 51 mr. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu komarniańskiego a ma filie w Dubaniowicach i Jatwięgach. Par. rz. kat. w Rudkach. We wsi cerkiew drewniana szkoła etatowa jednokl., tartak i gorzelnia, uprawa chmielu, wyroby tkackie. Przy gościńcu wznosi się mogiła, która podług podania ma pokrywać zwłoki Polaków poległych w bitwie stoczonej z turkami za Jana Sobieskiego. Mogiłę tę oznacza krzyż. Właścicielem większej posiadłości jest Henryk Janko.

Hoszcza, *Goszcza.* Nazwę „Goszcza“ z pokrewną jej formą „Hoszcza“ nosi niemało miejsc w ziemiach słowiańskich. Sięga ona od krańca ich do krańca. Wyraz ten widocznie stoi w związku ścisłym z wyrazami słowiańskiemi: gościć, goszczę, hostiti, hoszczu, ale dziś on, w tej dawnej swojej formie, wyszedł już z użycia. Uczony Pictet powiada, że po sanskrycku goshtha albo gosthana, po zendsku gaosthana, pierwotnie stacyą krów oznaczało, od go (krowa) i stha (stać); ztąd sthana, miejscowość, miejsce zamieszkania, nareszcie dom, miasto. Następnie goshtha znaczenie obory przybrało, jak acrasthanas t. j. stajnia dla koni, poczem to wyrażenie jeszcze na bardziej ogólniejsze się przetworzyło, tak dalece że w rodzaju żeńskim goshtha wychodzić zaczęło na to co: zgromadzenie, towarzystwo przyjaciół. (Les origines indoeuropéennes ou les Aryas primitifs, część II. str. 18). Gostha, jako stanowisko pasterzy odnajduje się i w perskim: ghosha, ghoshad, okół, zagroda dla bydła rogatego. U słowian też, jako potomków aryjskich, w tem lub owem znaczeniu mógł być wyraz „Goszcza“ używany, a to w okresie, gdy te ludy, jeszcze na stopniu pierwotnego tułactwa i pasterstwa zostawały. Ale gdy z czasem mniej lub więcej powolne postępy uobyczajenia przeistaczać zaczęły Słowian z pasterzy w rolników, toć i owe „goszcze“ czyli jak się zdaje stanowiska pasterzy zamieniać się zaczęły w osady i sioła (siodła), mające już oznaczać zamieszkanie na jakiembądźkolwiek miejscu, już do stałszego pobytu urządzonem. Ztąd tak gęste osady przez cały rozciąg słowiańszczyzny z nazwiskami swego dawnego, jak się zdaje, czasowego przeznaczenia, t. j. „Goszcz“ czyli „Hoszcz“. Nazwy te miejscowe, przetrwawszy od zamierzchłych słowiańszczyzny czasów aż do obecnej chwili, występują też w dwojakiej postaci t. j. same pojedynczo, lub też tworzą tylko drugą część nazwy składanej jak np. Bydgoszcz, lub Trzebigoszcz etc. Rozrzucone po całym obszarze ziem słowiańskich, wzdłuż i wszerz, poczynając od zachodu, już się na Pomorzu spotykają one, a kiedyś przed wieki też nazwy rozpościerały się aż do Turyngii po rzekę Men i Salę; w samem zaś wnętrzu słowiańszczyzny t. j. nad Warta, Wisłą, Bugiem, Prypecią, Dniestrem, Dnieprem i Dźwiną są one najpowszechniejsze; rzadsze są w dalszym kierunku wschodnim t. j. za Dnieprem, w gub. czernihowskiej i kurskiej. Z zabiegłych zaś najdalej na wschód jest wieś dziś istniejąca Zaligoszcz, o 25 wiorst od m. Orła położona. W południowej słowiańszczyźnie spotykamy w Albanii góry Białogoszcz. W Tessalii czy Peloponezie był plemię Wolo czy Wologostyczi (Szafarzyk tom II, str. 783). Na Węgrzech, Komitat „Ugoszcz“. Na Ukrainie zaś, która od wieków przeważnie bywała pobytem plemion konnych, hord z Azyi wychodzących, nazwy te nie sięgają dalej jak do bliższej okolicy Kijowa; po za tą granicą już do składu nazw miejscowych wchodzą, nie „hoszcze“, ale t. zw. „kitajhorody“ (ob.). Przedstawiamy tu poczet „goszcz“ już przechowanych w starych pismach, juo dziś jeszcze istniejących. Trzebigoszcz (Trebgost) na porzeczu Menu (Wojciech. Chrob. str. 329). Wołogoszcz (Holohosta, Hologost, Ologost koło Nakła (Bielowski Monum. II, str. 58—98—106). Goszcz (Goschütz) w Prusiech, Szląsk dolny, rejenc. Wrocławska, p. Sycowski (Wartemberg). Goszcza, koło Poznania. Goszcza koło Słomnik i Krakowa (Dług. Liber Benef. I, str. 160—1601). Goszcza koło Solca (tamże III, str. 243), Goszcza wś i folw. gub. kielecka, pow. miechowski (Zinberg). Choszcza (?) Goszcza w siedleckiej (tenże), Hoszcza koło Bełza Jnoent. Pzivel. Peryz), Hoszcza w lubelskiem, Hoszcza na Wołyniu, Hoszcza w kijowskiem. Małogoszcz koło Krakowa, Bydgoszcz koło Torunia, Rzedgoszcz, pow. keyński (Parez. Analecta I, str. 252), Zagoszcz w kieleckiej (Zinberg), Zelgoszcz w kaliskiej, powiat turecki, Zelgoszcz w kaliskiej pow. łęczyckí, Radogoszcz w piotrkowsej, Błogoszcz, folw. w siedleckiej. Samogoszczki w siedleckiej, pow. węgrowski, Radohoszcz w lubelskiej, Łahoszcz i Szczodrohoszcz w dawnej przemyskiej ziemi, Ugoszcz w płockiej, powiat rypiński, Ugoszcz w siedleckiej, pow. wągrowski, Szczodrohoszcz koło Ratna 1546 (Limites Regni Pol. str. 118), Dobrohoszcz ostrow uroczysko we wsi Płoszczew koło Pińska (Piscew. kniga starostwa pińskoho r. 1561, t. II, str. 242), Nowohoszcze uroczysko we wsi Swałowiczach koło Pińska (tamże II, str. 482), Radohoszcz uroczysko na gruntach wsi Huiewczyc koło Pińska (tamże część I, str. 346), Radogoszcz ruczaj i rzeczka (tamże str. 405), Słowohoszcz w gub. miński-j, pow. borysowskim, Widohoszcz koło Mińska, Radohoszcz na Wołyniu k ło Owrucza (z mappy), Litohoszcz koło Włodzimierza wołyńskiego, Radohoszcz na Podolu (dokument z 1597 r.), Mirohoszcz koło Krzemieńca (r. 1591), Dobrohoszcz koło Kamieńca (1591 r.). Radohoszcz w gub. czernihowskiej (Karamzin I nota 96), Radohoszcz koło Siewska i Trubecka nad rz. Nerwią wpadającą do Desny (z mappy) Białogoszcz koło Nowogródka siewierskiego (z mappy). W Nowogrodzie Wielkim była ulica Liuhoszcza (Karamzin IV nota 327), Pirohoszcza, koło Kijowa (dziś Pirogow), (Zakrzewskij Opis Kiewa str. 713). Zapas „Goszcz“ tu zebrany dość jest spory, ale niewyczerpujący. Zdaje się, że nazwy miejscowe, jak Gościczanowy, Goszczenice, Goszczewy, Goszczyce i t. p. z tego samego, co i Goszcze pochodzą źródła, jak również i „Pohosty“, przeważnie spotykane w ziemiach dawnych krzywiczańskich. *Ed. Rul.*

Hoszcza, mko, pow. ostrogski, na północ od Ostroga o 35 w., nad Horyniem; obok przechodzi szosa brzesko-kijowska a osobno kupiecka droga do m. Pińska. Pierwotnie założycielem tej posady był jeden z Kierdejów, którzy się osiedlili nad rz. Horyniem. Od niej

ów Kierdej nazywał się Hościskim a później Hójskim, jak to widać ze starych dokumentów. Miasteczko to dawniej musiało być większe, albowiem o pół wiorsty za niem ku szosie a przy drodze do Tuczyna, po lewej stronie na górze nad Horyniem, są jeszcze ślady okopów, fos i zamczyska, fundamenta z dzikiego kamienia, odłamki starych cegieł, co dowodzi, że był tu warowny zamek, murami i wałami opasany. Na polu są uroczyska pod nazwiskami „Cerkowycza i Monasterszczyzna"; na miejscu pierwszego miała stać cerkiew a drugiego monaster, także na polach uprawianych lemiesz łamie się często o kamienie i wyrzuca kawałki starych cegieł. W opisie Starož. Polski Balińskiego w t. II na str. 1410 wyrażono: „Rozkrzewiony w pierwszej połowie XVII w. aryanizm znalazł na Wołyniu żarliwych opiekunów w Gabryelu i Romanie Hojskich, istniał tu zbiór, kwitnęły szkoły, któremi zawiadywali: Feliks Molitor, Daniel Durotius sławny med. dok., Salomon Paludius i Wojciech Cuperius." W tem miejscu gdzie uroczysko „Monasterszczyzna" musiał być zbór aryański, albowiem dalej pisze w temże dziele „Jan III w przywileju d. 6 września 1695 r. w Wilanowie danym wyrzekł: „chcąc aby pomnożenie Chwały Bożej w państwach naszych bezprzestannie kwitnęło, tudzież ażeby dobra duchowne z ruin swoich do lepszego porządku i restauracyi przychodzić mogły, umyśliliśmy monastery puste Hojski i Podhorodecki do dyspozycyi władyctwa łuckiego przyłączyć i przywrócić, jakoż i niniejszym listem naszym przyłączamy i przywracamy a to ze wszystkiemi do nich in genere et specie zdawna należącemi przyległościami, które wielebny Dymitr Zabokrzycki władyka łucki mieć, trzymać i zażywać będzie aż do ostatniego życia swego kresu". Chociaż i dotąd są mury klasztorne z cerkwią w H., jednak one są późniejsze, fundowane przez ks. Reginę z Hojskich Sołomerecką, kasztelanową smoleńską 1629 r., której portret jako fundatorki w cerkwi jest zawieszony i na odwrotnej stronie jest napis, że ona tę cerkiew i klasztor oo. bazylianów fundowała i uposażyła jurydyką w samej Hoszczy; a te o których w przywileju Jana III mowa, należały do zboru aryańskiego, gdyż Karamzin w „Hist. państwa Rosyjskiego" mówi, że Dymitr Samozwaniec był tu w Hoszczy w szkołach u aryanów, co mogło być w 1600 roku. Po skasowaniu tu zboru aryańskiego tenże Dymitr miał przejść do szkół dermańskich a ztąd do jezuitów w Ostrogu; lecz kolegium jezuitów w Ostrogu ukończone dopiero 1622 r. a przedtem jezuici mieścili się w klasztorze łuckim czyli greckiego wyznania, którego to klasztoru z cerkwią władyka łucki na żądanie ks. ostrogskiej Anny Aloizy Chodkiewiczowej ustąpił jezuitom, tu więc zapewne Dymitr pobierał nauki. Bazylianie w tym hoszczańskim klasztorze siedzieli do 1834 r. H. od ks. Sołomereckich przeszła po kądzieli w dom Kisielów; jej był dziedzicem Adam Kisiel wojewoda kijowski, jak to widać z dyaryusza roku 1649 r. drogi do wojska zaporoskiego komisarzów polskich w dziele „Zródła do dziejów Polski" Grabowskiego i Przeździeckiego. Tom II, str. I i dalsze, gdzie piszą: „d. 14 stycznia JPan Kisiel chorąży nowogródzki zjechał się z nami kolega nasz d. 15 w Hoszczy nad rz. Horyń; u JPana wojewody bracławskiego byliśmy d. 9. W przypisku wyrażono: Hoszcza miasteczko niedaleko Horynia, dziedzictwo Adama Kisiela, który pisał się na Bracławiu i Huszczy." Teraźniejsze m. Hoszcza ma tylko 32 domy żydowskie i to w rynku, a tylko jeden porządny z zajazdem. Synagoga żydowska drewniana. Cerkiew z klasztorem po bazyliańskim murowana. Pałacyk dziedziczki Oktawii z Lenkiewiczów Walewskiej, w pięknym guście z parkiem angielskim, stanowi ozdobę H. Była tu jeszcze na przedmieściu cerkiew unicka, która została skasowana w 1846. Lasów dawnych już tu niema, tylko na polu ku północy w dwóch miejscach pozostały stare sosny i dęby. Na połud. zach. nad Horyniem kawał starego dębowego lasu świadczy że tu istniał las. Od 40 lat dziedzic zaprowadził tu gospodarstwo płodozmienne; hodują się owce merynosy i angielskie z najcieńszą wełną, których jest 3000 sztuk, utrzymują się krowy szwajcarskie, tyrolskie i holenderskie najlepszych gatunków jako też konie najlepszych ras. W miasteczku żydów do 300 głów, którzy trudnią się handlem i przemysłem. Włościan 428 dusz mieszkających po przedmieściach; trudnią się rolnictwem; ziemia czarnoziem z podłożem glinki obficie rodzi. Między włościanami są: kuśmierze, szewcy, krawcy, tkacze; kobiety wyrabiają płótno na bieliznę i sukno na siermięgi. Na półn.-zach. H. są góry nad rz. Horyniem, które obfitują w wapień i z niego wypalają wapno. Stacya pocztowa w H. zowie się też Horbakowską st. poczt. *Z. Róż.*

Hoszcze, wś, pow. piński, 1 okr. polic., gm. Świętowola, mieszk. 24, własność Kraskowskiego. *Ks. M.*

Hoszczew, dobra, pow. słonimski. Mikołaj Tyszkiewicz kasztelanic smoleński z żoną Izabellą z Dolskich założyli tu 1692 klasztor dominikanów. R. 1776 niejaki Głuchowski fundusz odebrał a dominikanie pieszo z krzyżem wyszli do Słonima.

Hoszczów, wś, pow. tomaszowski, ob. *Oszczów.*

Hoszfalkowy, ob. *Albrechtice.*

Hoszków, potok, wytryska w obr. gm. Stef-

kowej, w pow. Lisko, na płd. zachód stoku działu górskiego zwanego „Dił", ciągnącego się od płn. zach. na płd. wschód, między potokiem Starym a Serednicą, z czubkami Kiczerą (645 m.) i Kamienną Ławortą (796 m.). Potok przerzyna połud. zachodni lesisty stok tego pasma; płynie na płd. zachód, i po 3 kil. biegu, przerżnąwszy kolej łupkowską i trakt ustrzycki, wpada we wsi Stefkowej z pr. brz. do potoku Starego (ob. Olszanica i Seredniса).

Hosznia abramowska i ordynacka, mylnie *Horznia*, *Hożnia*, *Gorznia*, dwie wsie, pow. zamojski, gm. i par. Goraj. Leżą w górzystej i lesistej okolicy, o 38 wiorst na zachód od Zamościa. H. A. liczy 10 dm., 69 mieszk. katol. i 143 mr. ziemi, a odl. od gminy na północ o 6 i pół wiorst. H. O. 53 dom., 462 mk. katol. i 1053 mr. ziemi, odl. w tymże kierunku od gm. w. 7. *T. Żuk.*

Hoszów, okolica w ststwie owruckiem.

Hoszów 1.) (po rusku Hosziw) z Gerynią, w wieku 17 nazywał się ten przysiołek Dyrynia (ob. Swodnaja litopys 1874) wieś w powiecie doliniańskim,, 14 km. na płn. zachód od Doliny a o 5 km. na płd. od stacyi poczt. i kolei w Bolechowie, przy gościńcu wiodącym z Doliny do Bolechowa, nad Świcą, rozgałęzioną tutaj na kilka ramion, z których jedno zwie się Hoszówką. Gerynia leży na zachód od H. Na płn. od całego obszaru leży Dołżka i Bolechów, na płn. wschód Poberež, na płd. wschód Tiapcze, na płd Witwica, na płd. zachód Stańkowce. Wschodnia część obszaru rozłożyła się w dolinie Świcy, wzniesionej średnio 380 m., część zachodnia w okolicy wzgórzystej. Jest to jedno z najpiękniejszych miejscowości na Podbieskidziu. W Geryni wznosi się punkt jeden 445 m. na płd od G. na płn. zachód od H. nad Swicą i tuż przy gościńcu, dochodzi jedno wzgórze t. z. Jasna Góra 483 m. i opada dość stromo ku Swicy; na zachód od niego wzbija się góra Hoszów do 594 m. Wedle obliczeń z r. 1869 było w H. dm. 161, mk. 908 w gminie a 22 dm., 122 mk. na obszarze dworskim; w G zaś 84 dm., 449 mk.; wedle szematyzmów z r. 1881 jest w H. 802 mk. obrz. gr. kat. a 66 rzym. kat., w G. 479 mk. obrz. gr. kat. a 27 obrz. rzym. kat.. Własność większa (należąca w części do konwentu oo. bazylianów) obejmuje roli ornej 126, łąk i ogr. 37, past. 21, lasu 22 mr., włościanie mają roli ornej 932, łąk i ogr. 549, pastw. 1099 mr. Par. gr. kat. jest w miejscu, należy do dekanatu bolechowskiego. Par. rzym. kat. w Bolechowie. W H. jest monaster bazylianów cerkiew blachą pokryta pod wezwaniem św. Mikołaja, szkoła etat. 1-klas. rafinerya nafty olejarnia, tartak wodny i browar pospolity. W G. jest także cerkiew pod wezwaniem Wniebowstąpienia Chrystusa. Monaster Hoszowski leży na Jasnej górze (piaskowiec) krytej lasem sosnowym. W cerkwi monasteru znajdują się organy (zaprowadzone na Rusi w wieku 17 i 18) i cudowny obraz Matki Boskiej, malowany na wzór M. B. Częstochowskiej, głośny nietylko w całej naddniestrzańskiej i podbieskidzkiej okolicy ale w całej Galicyi wschodniej. Na odpusty śpieszą wierni tysiącami; dzisiejsza murowana cerkiew, wewnątrz starannie ozdobiona stanęła dopiero w r. 1842. Przedtem była na tem miejscu mała cerkiew drewniana. Pierwsze założenie mosasteru odnosi się do roku 1570. Stał on nie na teraźniejszym miejscu, lecz dalej cokolwiek w południowej lesistej okolicy. O założeniu jego pierwotnem mamy skąpe wiadomości zawarte w „Monasterskim latopisie" (rękopis). Czytamy tu, że monaster i cerkiew były dawniej założone na miejscu zwanem „krasnyj (dziś czornyj) Diłok" ale przez kogo niewiadomo. Podanie mówi, że założycielem był niejaki Kuczuład z Tuchorszczyzny za Beskidem, sławny rycerz wojska koronnego, który w nagrodę odwagi otrzymał klejnot szlachecki i nazwisko Kuczuładski. Wedle innej wieści miał być założycielem cerkwi drewnianej i monasteru na t. z. „Czornym diłku" Eustachy Szumlański, ojciec lwowskiego biskupa Józefa Szumlańskiego, rotmistrz króla Jana Kazimierza. O nim mówi latopis monasterski, że w późniejszym wieku przybrał on obowiązki zakonne i że pochowany został po śmierci pod wielkim ołtarzem. Ten Eustachy, krewny Hoszowskich po matce, trzymał w dzierżawie Hoszów i pierwszy zapisał klasztorowi 3000 złp. Tyle wiemy o pierwszych założycielach monasteru. Dopiero w drugiej połowie 17 i połowie 18 wieku zaczął się on rozwijać przy szczodrobliwości rodziny Szumlańskich (zwłaszcza Józefa, biskupa lwowskiego, którego portret jest tutaj), Wasylego Strutyńskiego, Katarzyny Czołhańskiej a przedewszystkiem rodziny Hoszowskich. Prócz nich i inni wspierali klasztor, zwłaszcza po kilkakrotnych pożarach. Raz oblegali monaster hoszowski Turcy i Tatarzy, ale rok nieznany. Latopis monasterski mówi o tem tylko „że po wiedeńskiej i chocimskiej wyprawie, gdzie Józef Szumlański (biskup późniejszy) własną ręka trzech wodzów położył, orda, paląc i niszcząc wsie i miasta, zmusiła szlachtę okopać się na tej górze, a ta mając Stefana Bratkowskiego, dzielnego wodza, na czele, ustawiła działo na górze i ubiła wodza nieprzyjacielskiego; orda odstąpiła od oblegania." Działo to rozbite przechowują do dzisiaj. O pożarach zawiera latopis również skąpe wiadomości. Wspomina tylko, że po każdym pożarze był monaster przy pomocy pobożnych ludzi odbudowywany i za igumena Pilińskiego z ofiar samych zrestaurowa-

no cerkiew i monastyr. Zą igumena Bubliń-skiego złożyła pewna kobieta dar szczodry nie wymieniając swego nazwiska; Kasztelan Stanisław Kossakowski dał asygnatę na drzewo ze swych lasów, a znaczną asygnatę dała też żona Stanisława (z Potockich), gdy monaster zgorzał 11 kwietnia r. 1762. Największą jednak ofiarę złożyła na rzecz monasteru i cerkwi rodzina Hoszowskich, zapisując 8 października 1759 r. wszystką ziemię na t. z. Jasnej górze. Akt zapisu pozwala też na górze dla wygody pobożnych zbudować dom zajezdny z propinacyą wszystkich napojów. Natomiast wkłada akt zapisu na igumena i mnichów obowiązek odprawiania po wszystkie czasy służby bożej za rodzinę Hoszowskich. Akt ten zabrania nakoniec osiedlać się żydom na tem miejscu świętem. Podpisał go Mikołaj Hoszowski w imieniu swojem i potomków, Mikołaj Korabiewski i inni członkowie rodziny Hoszowskich. Zapis ten ubezpieczył materyalny byt monasteru. Odtąd rozwija się klasztor, a wzrasta jeszcze bardziej, kiedy r. 1777 przyłączono doń inne mniejsze monastery obwodu stryjskiego, a mianowicie monaster pacykowski i swaryczewski. Dzisiejsza cerkiew monasterska wybudowana wodle planu inżyniera Mozera z r. 1834. Kamień węgielny założono r. 1837, budowę skończono 1842. Piękny ikonostas cerkiewny ukończono roku 1876. Obraz Matki Boskiej darował monasterowi Mikołaj Hoszowski w r. 1773, a hramota arcybiskupa Szeptyckiego z tegoż roku uznawała go jako cudowny. Historyą obrazu, który był także czas jakiś w kościele w Dunajowie, opisał sam Hoszowski, a opis znajduje się w latopisie monasterskim. W klasztorze hoszowskim jest biblioteka, zawierająca wszystkie dzieła i czasopisma ruskie wychodzące od r. 1848. Opis monasteru i oboazu zawarty jest w broszurze: „Monastyr czyna św. Wasylia Wełykoho na Jasnoj hori w Hoszewi“ Lwów, 1868. Popis pospolitego ruszenia szlachty ziemi lwowskiej i żydaczowskiej z r. 1651 zawiera też spis szlachty ze wsi Hoszowa (Ob. Akta ziem. grom. S. I. str. 63). Iwan Hoszowski podpisał w r. 1464 konfederacyą szlachty lwowskiej i żydaczowskiej i miasta Lwowa zawartą ferya 5 ipse die S. Luciae, której akt znajduje się w lwowskiem archiwum miejskim. 2.) **H.**, wś w pow. lisieckim, ma parafią gr. kat., należy do par. rzym. kat. w Jasieniu a sądu pow. i urzędu poczt. w Ustrykach, zkąd jest o 9 kil. oddaloną. Z 308 mk. wyznaje religią rzym. kat. 27, reszta gr. kat. Większa pos. wynosi 274 mr. roli, 44 mr. łąk i ogr., 69 mr. pastw. i 128 mr. lasu; mniejsza posiadłość 598 mr. roli, 67 mr. łąk i ogr., 149 mr. pastw. i 5 mr. lasu. *Lu. Dz.*

Hoszowczyk, wś w pow. lisieckim, należy do parafii gr. kat. w Hoszowie a sądu pow. i urzędu poczt. w Ustrykach i ma 321 mk. gr. kat. Większa posiadłość wynosi 11 mr. roli, 7 mr. pastw. i 184 mr. lasu; mniejszej pos. 499 mr. roli, 76 mr. łąk i ogr., 228 mr. pastw. i 4 mr. lasu. *Mac.*

Hoszszu Mezö (węg.), ob. *Dolhoje.*

Hoszszuret (węg.), ob. *Dłuha Luka.*

Hoszszu-tó (węg.), ob. *Długi staw.*

Hoszyce, *Hostyce*, niem. *Hoschütz*, dwie wsie, pow. raciborski. Wielkie H., wś i dobra. Wś ma 125 osad, 2148 mr. rozl., kościół paraf. katol., ludność morawską, leży nad Opą, dotyka gruntów miasta Opawy. Dobra Wielkie H. ze starożytnym zamkiem i folwarkiem Lydienhof, mają 1943 m. rozl., browar. Co się tycze małych H., leżących dalej w górę rzeki Opy, to dzielą się one na cztery wsie, zwane po niem. *Klein-Hoschütz-förstlich* (12 os., 90 mr. gruntu), *Klein-H. von Gellhorn* (28 osad, 359 m. gruntu z Pustemi Jakartycami i komorą celną Klingebeutel; roli folw. 588 mr.), *Klein-H.-Kommende* (15 osad, 164 mr. gruntu włośc., 375 mr. roli folw.) i *Klein-H.-Guhder*, dawniej *Panieńska Obec*, własność poklasztorna (19 os., 100 mr. rozl., szkoła). *F. S.*

Hotel, ob. *Chotel.*

Hotkowce, węg. *Hotkocz*, wieś w hr. spiskiem (Węg.), w pięknej żyznej okolicy, kościół katol. filialny, 116 mk.

Hotobuże, st. poczt., pow. peterhofski, gub. petersburska.

Hotowka albo *Wincentowo*, folw., pow. dzisieński, własność Turskiego, 67 dzies. ziemi.

Hotzenplotz (niem.), ob. *Osoblaha*, *Ossa.*

Howerla, jeden ze szczytów Czarnohory, działu górskiego wschodnich Karpat, u Huculów niektórych miejscowości, zwany także Howyrlą. Wznosi się w samym grzbiecie granicznym, na granicy Galicyi i Węgier; jest ona półn. zach. narożnikiem działu czarnohorskiego, u źródeł Prutu, który jednem ramieniem wytryska zpod Howerli, drugiem zaś zpod Turkuła i u źródeł Cisy, zwłaszcza Cisy Białej. Cały grzbiet Howerli okrywają gąbczaste mchy i liszajce. Grzbiet ku północy wychylony wzniósł się powolniejszym grzebieniem od stromo spadających boków, zwróconych do zachodu. Na samym szczycie na kamiennym czworoboku wznosi się znak trygonometryczny. Widok ze szczytu, zasłanego rumowiskiem i płytami kamiennemi, zajmujący. Z zachodniej strony wykręca się skrzydłem ostrokończysty grzbiet Howerli, z siodłem pośrodku ku północy i opasuje jakby murem wewnątrz rozchodzącą się kotlinę połonin, obniżającą się ku wąwozowi, za którym wznosi się ponury węgierski Pietros (2022 m.). W mglistej dali południowego zachodu, za górami Bukowiny, wznoszą się hale rodniańskie i góry Siedmio-

grodu w postaci sinych obłoków, a z nich wybiegają skaliste szczyty jak strzały. Na połud. za krainą górską, opadającą stopniami, legła na niezmierzonym widnokręgu nizina Węgier. Bory węgierskie od H. przedstawiają się jako jednolita masa czarna. U połowy grzbietu H. rozlewa się mały staw, uwieńczony wielkiemi świerkami. Spadek H. ku Węgrom jednostajny, gubiący się na osadzonych grzbietach. Od strony Galicyi boki wybiegają w grzebieniowate granie, przedzielone rozprutem wnętrzem. Wedle podania Huculów zwłoki opryszka Dobosza leżeć mają na szczycie H. Fauna i flora H. jest bardzo uboga. H. wznosi się do wys. 2058 m. i jest najwyższym szczytem w dziale czarnohorskim. Pod względem geologicznym, całe pasmo czarnohorskie składa się z piaskowców, które są gruboziarniste, a niekiedy stają się ślepieńcowatymi i zawierają bardzo wiele łyszczyku. Nachylenie ich jest tu południowo-zachodnie. Piaskowce te zaliczają się do utworu eoceńskiego. Na półn. stoku H., zwanym Zaroślakiem, są wyraźne ślady lodowca. Cała kotlina zaroślacka tworzy dno jego. Po stronie półn. zach. H. rozpościera się połonina Jasińska i Koźmieska, po płn. wsch. połonina Gropa, a po płd. stronie połonina Breskulska. Ob. J. Dziędzielewicz. Wycieczki po wschodnich Karpatach. VI. Wycieczka na Howerlę. W Pam. Tow. tatrz. t. II. 1877. M. Lomnicki. Dolina Prutu od Delatyna do Czarnohory pod względem geologicznym. W Pam. Tow. tatrz. T. IV. 1879. L. Wajgiel. O Burkucie i jeziorach czarnohorskich. W Pam. Tow. tatrz. T. V, 1880. M. Turkawski. Wspomnienia Czernohory. Warszawa. 1880.

Howiezna, starożytne miasteczko i folwark w pow. słuckim, o 14 wiorst od historycznego Nieświeża na zachód, przy drodze pocztowej prowadzącej do Świerżnia, położone. Przed wiekiem XVI należało to miejsce do dziedzictwa książąt Słuckich Olelkowiczów; w r. 1588 Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, zwany „Sierotka", odkupił Howieznę u kniazia Jana Olelkowicza i takową w r. 1590 nadał z okolicznemi wsiami klasztorowi panien benedyktynek nieświeskich; benedyktynki ze swojej strony fundowały w Howieznie piękny kościół unickiego obrządku, w stylu gotyckim, a sama świątynia po kasacie unii została przerobioną na cerkiew, z oszpeceniem pięknej architektury pierwotnej, na dzem w swoich „wędrówkach" ubolewał już Syrokomla (ob. str. 189). Miejscowość tu równa, gleba żyzna. Folwark jako poduchowny w czasie ogólnych rozporządzeń po roku 1831 został zabrany na rzecz skarbu, a w roku 1870 oddany w nagrodę urzędnikowi Wachramiejewowi; ma obszaru 430 mr. Są tu młyny wodne i mała fabryka prostego sukna. W miasteczku zarząd gminy howieziańskiej, która się składa z 8 starostw wiejskich, 23 wiosek i liczy 2142 włościan płci męzkiej. Stan policyjny 3 kopylski, parafia katolicka nieświeska. *A. Jel.*

Howiłów i *Howiłówek*, dwie wsie, pow. husiatyński, o 4 kil. od Chorostkowa. W Howiłowie jest cerkiew parafialna.

Howujan, niem. *Oehna*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. Na gruntach tej wsi miejscowość zwana Cielcem (ob.). *A. J. P.*

Howory, wś, pow. uszycki, nad rzeką Żwanem, inaczej *Howorka*, gm. Pilipkowce, parafia Zamiechów; od stacyi drogi odesko-kijowskiej Derażni wiorst do 30, mieszk. 960, dom. 127, ziemi włośc. 967 dzies., dworskiej używalnej 1159 dzies. Należy do Stadnickich, którzy mają tu piękny ogród i pałac. Cerkiew miejscowa uposażona 39 dzies. ziemi. *Dr. M.*

Hoyerswerda (niem.), ob. *Wojerecy* lub *Wojrowice.*

Hoymgrube (niem.), kopalnia węgla we wsi Birtułtowie, pow. rybnicki, i st. dr. żel. z Katowic do Karniowa, o 55 kil. od Katowic.

Hozanbark, niem. *Hasenberg*, wieś, powiat szczycieński, na wschód jeziora Dymer, przy bitym trakcie szczycieńsko-biskupieckim, $1^1/_4$ mili od Biskupca, blisko granicy pow. reszelskiego. Wieś H. należała zdawna do obszernych dóbr Filipa von Wildenau, który r. 1399 zapisał ją prawem chełmińskiem wiernemu słudze swojemu Henrykowi Hasenberger. Za to miał mu służyć w wojnie z 2 końmi i żołnierzami w zbroi. Pomiędzy świadkami zachodzi prob. Herder von Schwersutten (t. j. Dźwierzuty, później zniemczone na Mensgut), Hans Hasenberg itd. Ob. dr. Töppen, Gesch. Masurens.

Hozanna, niem. *Hosianna*, karczma i posiadłość z młynem nad rz. Brdą, pow. tucholski, pół mili od Tucholi; przyłączona jest do miasta. Parafia, szkoła, poczta w Tucholi; budynków liczy 6, dm. 2, kat. 1, ew. 11. Urzędowa nazwa H. pochodzi zapewne od strugi tu płynącej Hozanny. Lud jednak na ten młyn inaczej nie mówi, tylko „Plaskorz"; ma być prawdopodobnie „Piaskorz", od piasku tu będącego. Ob. *Plaskorz.*

Hozelec, węg. *Hosilc*, wieś w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie wielickim, wś protest., po półn. stronie drogi wiodącej z Czwartku do Popradu, w dorzeczu Popradu; liczy 179 mk., między nimi rzym. kat. 60, którzy należą do par. łac. w Ganowcach (ob.), 102 prot., 10 żydów, 7 nieunit. (1878 r.). Protestanci należą do gm. prot. w Szwabowcach, dokąd chodzą do kościoła. Ost. poczta w Popradzie. *Br. G.*

Hozena, niem. *Hosena*, wieś serbska na pruskich górnych Łużycach, w pow. wojereckim.

Na karcie etnograficznej Smolera mylnie zaznaczona jako niemiecka. *A. J P.*

Hoziejów, ob. *Huziejów.*

Hoznica, niem. *Petershain*, wieś serbska na Łużycach w pow. rozbórskim. Kościół paraf. ewangelicki. Szkoła. *A. J. P.*

Hozowski, część pasma górskiego, ciągnącego się w pow. turczańskim na płn. od Jawory, od lew. brz. Stryja w kierunku płn.-zach. ku Wołosiance Małej. *Lu. Dz.*

Hoża, wś na prawo od Niemna, pow. grodzieński, ku płn. od Grodna, nad rz. Hożką, która pod Cydowiczami i Barbaryczami płynie. Paraf. kościół katol. śś. Piotra i Pawła, z muru kosztem parafian 1862 pobudowany. Parafia katol. dekanatu grodzieńskiego: dusz 3006. Dawniej miała filią w Przewałce, dziś tylko kaplice w Druskienikach i Przełomie. Niegrodowe starostwo hoskie w wdztwie trockiem Składało się z miasta Hoży z przyległościami. Wedle spisów podskarbiego lit. z r. 1648 — 1652 sstwo to w r. 1569 należało do dóbr dziedzicznych króla Zygmunta Augusta. Po odpadnięciu Smoleńska i powiatu starodubowskiego do Rossyi, w skutek traktatu andruszowskiego, stany Rzpltej, chcąc wynagrodzić egzulantom utracone przez to ich dobra, na sejmie r. 1662 uchwaliły, aby między innemi sstwami i hoskie wydzielone im było na dziedzictwo, co następnemi jeszcze prawami sejmowemi z lat: 1670, 1672, 1690, 1717, 1769 i 1775 zatwierdzono. W Voluminach legum pod r. 1775 znajdujemy jeszcze wspomnianego Skuczewicza jako sstę hozkiego.

Hoża-Sylwanowce, powiat augustowski, gm. Balla wielka, par. Hoża Sylwanowce. Są to dwie odrębne miejscowości, w jednej położone gminie. Hoża jestto dwor., folw. zaś Sylwanowce (ob.). Wieś liczy 27 dm. i 215 mk. Par. H. S. dek. augustowskiego 5370 dusz liczy.

Hoża, rz., ob. *Dauszówka.*

Hożelec, ob. *Hozelec* i *Ganowce.*

Hoźnia, ob. *Hosznia.*

Hożów, ob. *Chożów.*

Hr.., por. *Gr...*, *Chr..*, *R...*

Hrabin, *Grabina*, wś na Szlązku austr., w ks. opawskiem, ma par. kat. szkołę ludową, st. p., posterunek żandarmeryi, urząd leśny i stowarzyszenie weteranów.

Hrabków, węg. *Hrabko*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kośc. filial., grunt bardzo kamienisty; tutaj znajdował się niegdyś klasztor, 641 mk. *H. M.*

Hrabnik, lesiste pasmo górskie w pow. stryjskim, wybiegające z granicznego węzła górskiego Popcowe (746 m.) a biegnące w kierunku płn. zach. ku dolinie Stryja pod wieś Tyszowicę. Najwyższe wzniesienie, w samym środku pasma czyni 662 m. Na płn. opada ono stromo ku dolinie Synowucka niżnego nad Stryjem, na wschód ku potokowi Hłyboki, na zachód ku pot. Tyszownica uchodzącemu do Stryja. Zachodnia stoczystość zwie się Markowice. *Lu. Dz.*

Hrabocz, ob. *Hrabowce.*

Hrabów, wś, pow. kowelski, gm. Niesuchojże, o 20 w. od Kowla, o 5 w. od szosy kijowsko-brzeskiej, ma 66 dm., 1252 dzies. ziemi włościańskiej, 522 dzies folwarcznej. Gleba przeważnie rędzinna, jezioro.

Hrabowa, ob. *Grabowa.*

Hrabowa, niem. *Gross Grabe*, wś niemiecka na Saskich Łużycach. *A. J. P.*

Hrabowce, po węg. *Hrabocz*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), nad rz. Toplą, kościół kat. paraf., 395 mk.

Hrabowczyk, wś w hr. szaryskiem (Węg.) kościół gr. katol. paraf. piękne łąki 346 mk.

Hrabowiec, potok górski, powstaje z pod góry Pohar zwanej (1315 m.), w obr. Żabiegoj w pow. Kosowskim; płynie zwolna miejscami po piasku i kamieniach drobnych i pomiędzy domostwami wsi Żabiego; jest około 3 kil. długi; przy ulewnym deszczu wzbiera gwałtownie i wyrządza znaczne szkody, bo mają płytkie koryto, rozlewa się po łąkach, nasuwając na nie kamienie. Żyją w nim w rów nem położeniu z dołu ślizy i strzeble, dale w górze gdzie woda bystro płynie, są pstrągi. Wpada do Czeremoszu Czarnego z lew. brz.

Hrabowica, potok, dopływ Narajówki.

Hrabowo, węg. *Szi-dor-falva* wś w hr. bereskim (Węg.), nad rz. Latorczą, kościół fil. gr. kat., lasy dębowe i bukowe, 145 mk.

Hrabska, płn. część lasu bilczeskiego w pow. drohobyckim, na zachód od wsi Bilcza, na granicy powiatu żydaczowskiego, 5 kil. długa, 1 i pół kil. szeroka. Najwyższe wzniesienie 268 m. npm. *Lu. Dz.*

Hrabske, *Hrabski*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kośc. par. gr. kat., obszerne lasy, wyrób gontów, kilka zdrojów szczawiowych, 422 mieszkańców. *H. M.*

Hrabstwo. Tak tłumaczymy nazwę „komitat" (w Węgrzech).

Hrabstwo albo *Chrabstwo*, osada do Łebna, pow. wejherowski, w okolicy piaszczystej i lesistej, przy bitym trakcie leziensko-wejherowskim, blisko granicy pow. kartuskiego; parafia Strzepcz, szkoła Łebno, poczta Smazin. W nowszych czasach osada ta albo została zniesioną albo nowem imieniem przezwaną, gdyż w statystykach urzędowych nie jest umieszczona; na mapie sztabu gener. podana.

Hrabucze, wś włośc., pow. wilejski, o 79 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 30 dm., 215 mk. (1866 r.)

Hrabuszyce, węg. *Kaposztafalva*, niem. *Kapsdorf*, łacin. *Villa Compositi*, miasteczko w hr.

spiskiem (Węg.), nad rz. Hernadem, koś. kat. paraf., szpital dla ubogich, zabudowania gosp., młyny wodne, i tartaki, kuźnie żelaza, obszerne lasy; 1534 mk. W pobliżu tak zwany *Lapis refugii*, góra otoczona lasami, na której znajdują się szczątki warownego niegdyś miejsca schronienia w czasie pierwszego napadu Tatarów 1245. Tutaj zbudowano także kościół, później klasztor kartuzów, który jednak w połowie XVI w. rozwiązanym został; dziś na tem miejscu są tylko ruiny. W pobliżu 3 obszerne zajmujące jaskinie.

Hrabużna, przys. Urłowa.

Hrabynie, ob. *Opawski powiat.*

Hrachowo, węg. *Raho*, wś w hr. gömörskiem (Węg.), kościół paraf. katol. i ewang., żyzna gleba, łąki, lasy dębowe, 530 mk.

Hrada 1.), niewielki folwark w pow. mińskim, od r. 1858 własność Kostrowickich, ma obszaru w glebie dobrej około 100 mr. 2.) **H.**, folw. w pow. rzeczyckim, własność Kuleszów, ma obszaru około 760 mr.

Hradec. Wiele miejscowości w Słowiańszczyźnie nosi tę nazwę, głównie w zniemczonych okolicach Czech, Morawy i Styryi. Najpospoliciej znany *Gratz* lub *Graetz* (niem.), stolica Styryi, nosi tę nazwę słowiańską. Podobnież *Koenigingraetz*, *Kralowy Hradec*, i *Neuhaus*, *Indrzychów Hradec.*

Hradek, węg. *Lipto-Ujvar*, król. miasteczko kameralne w hr. liptowskiem (Węgry), nad rz. Wagiem, kościół katol. parafialny, jarmarki, szkoły, znaczne tartaki, bardzo obszerne lasy, w pobliżu szczątki zamku Lipto-Ujvar, skąd węgierska nazwa. Stacya kolei żelaznej koszycko-bogumińskiej. 659 mieszk.

Hradek, niem. *Wuenschelburg*, m. w reg. wrocławskiej, pow. kładzki, nad rz. Pusa lub Posna (niem.), miało w XIV w. myśliwski zamek piastowski, dziś ma 2 kościoły katol., 4 jarmarki. W pobliżu Heuscheuer i Albendorf.

Hradek. Pod tą nazwą mamy kilka znaczniejszych wzgórzy na Podtatrzu liptowskiem. 1) W obr. gminy Szczyrby, 1875 m. na południe od Szczyrbskiego jeziora, po zachodniej stronie Żelaznej Wody. Wzniesienie 1096 m. (szt. gen.). 2) Wierch w obr. gm. Ważca, na północ od wsi, przy drodze do Krywania, między nim a Ważcem, po wsch. stronie potoku Młynicy. Na Kolbenheyera mapie Tatr czytamy tutaj Suchy Hradek; Korzistka zaś ma Syrowy (Sérowy?) Hradek. Wzniesienie 1136 m. (szt. gen.); 1132 m. (Loschan). Powyżej ku płn. jest Pawłowa polana. 3) W obr. gm. Przybyliny, na płn. potoku Białej liptowskiej, na zachód p. Bystrej, dopływu tejże Białej, na południe od głównego grzbietu Tatr, w jednem z rozgałęzień południowych wychodzących z Bystrej (ob. Błyszcz), a przedewszystkiem w ramieniu ciągnącem się między dolinami potoków Bystrej i Raczkowej, wznosi się jako południowa kończyna tego działu tak zwany Suchy Hradek. Wzniesienie jego 1203 m. (szt. gen.). Południowy jego stok, zasiany szopami i szałasami, zwie się Zahrodyszcze (Zahradistje, 867 m. szt. gen.).

Hrodisko 1.), węg. *Hrodiszko*, niem. *Kuntschelachen*, wieś w hr. spiskiem (Węg.), 153 mk., w tem 73 Polaków. 2.) **H.**, *Hradiska*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. gr. kat., piękne duże łąki, pastwiska, lasy, 373 mk. *H. M.*

Hradka, mały zaśc. w zach. stronie pow. ihumeńskiego, w okolicy mka Piaseczna, na nizinnych pobrzeżach Niemna i Turyi; ma jednę osadę. *Al. Jel.*

Hradnia, ob. *Grydzień.*

Hradowa, ob. *Tysowce.*

Hrady, dobra, pow. borysowski, 2 okr. policyjny, własność Zienkowicza.

Hradyżsk, mko pow. kremieńczuskiego, 7854 m., Przystań z wywozem na 2 mil. rs., jarmark w maju.

Hradziniec, dawny zaścianek w płd.-wsch. stronie pow. ihumeńskiego, blisko drogi z Kamienicz do Łozowicz, w najdzikszej miejscowości poleskiej i całkiem odludnej, ma jednę osadę. *Al. Jel.*

Hradzka hora, także *Hradzką halą* zwane wzgórze, rozpościerające się na Podhalu liptowskiem, między Dowalową (Dowalló) a Hradkiem, w zakącie utworzonym przez ujście Białej liptowskiej z rzeką Wagiem. Po południowym jego stoku bieży gościniec, a między nim i Wagiem kolej żelazna bogumińsko-koszycka. Od zachodu zamyka je droga z Hradka koło cegielni do dolnego zamku hradeckiego. Wzniesienie: wschodni szczyt 804 m. (szt. gen.); od niego nieco na płn. szczycik 859 m. (Kolbenheyer); szczycik od tego na zachód 788 m. (szt. gen.), 796 m. (Kolb.), zachodni nad kapliczką 726 m. (szt. gen.). *Br. G.*

Hramitny, potok górski w obr. gm. Hryniawy, w pow. kossowskim; powstaje z połączenia się dwóch znacznych strumieni górskich, z Małego H. i Wielkiego H. Oba wypływają zpod płn. wsch. stoku działu połonin hryniawskich, ciągnących się od Hostina (1583 m.) aż po Babę Ludową (1586 m.) wododziałem obu Czeremoszów. Mały Hramitny ma źródło między czubkami Kamieńcem (1525 m.) a Stefulcem wk. (1576 m.); Hramitny zaś Wielki powstaje po płn. zach. stoku Pnewia (1585 m.) zpod połoniny Biłoharyi (1550 m.) i Dukonii (1494 m.) z kilku źródłowisk. Mł. Hr. płynie ku płn. wsch. na przestrzeni 6 kil., Wk. Hr. zrazu na płn. wschód aż do ujścia pot. Slewczuka; odtąd łukiem wydanym na wschód zwraca się ku płn., a wreszcie ku płn.-zachodowi. Długość jego 10 kil. Źródła pierwszego

leżą na wys. 1300 m., drugiego zaś na wys. 1400 m. Połączenie się obu potoków 829 m. Potok Hramitny płynie na płn. zachód; przyjmuje z lew. brz. dopływ Stary (Staryj) i po 3 kil. zasila swemi wodami rzekę Probinę. Długość od źródeł Wk. Hr. czyni 13 kil. Ujście H. do Probiny 744 m. Spadek wód bardzo wielki. Między obu Hramitnymi bieży od grzbietu połonin poprzeczna odnoga połonin jak Czoral (1468 m.), Menczil (Muńczuł 1451 m.), Kaszobejka niźnia i wyźnia (1282 m.) i Dukonia (1239 m.). Po lew. brz. Mł. Hr. wznosi się grzbiet lesisty z szczytem Komarnecnyj (1135 m.). Między Hr. Wk. a Czeremoszem białym ciągnie się ku północy od Hostowca (ob.) począwszy grzbiet, pokryty częścią lasami, częścią połoninami, jak Niźnią (1386 m.), Czorną, Berdzolawą, Suczycą, Czarnym działem (Czornyj dił, 1217 m.), Perechrestjem (1073 m.) i Kaptarką (1177 m.). *Br. G.*

Hranecznik, wieś, pow. frysztacki na Szląsku austr., par. katol. Ostrawa Polska; 441 mieszk.

Hranica, *Hrańca*, niem. *Grenze*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. kamienieckim. Gniazdo rodu von der Grenitz. W XVI wieku dziedzic v. Metzrad. W roku 1875 dom. 10, mk. 50. *A. J. P.*

Hranica, niem. *Weisskirchen*, m. pow. na Morawie, 6000 mk., słynne wyroby wełniane.

Hranie, dobra, pow. łucki, mają ze wsią Tryputnia, słobodą Mosty i futorem Ostrów 2281 dzies. rozl. Dziedzictwo Chamców.

Hraniczne, lesiste wzgórze w pow. stryjskim, na płd. od Rozhurcza, na samej granicy pow. doliniańskiego, dochodzące swym szczytem 629 m., a opadające na płn. zachód ku dolinie Stryja do 481 m. i oddzielone na zachód potokiem Hłyboki od Hrabnika. *Lu. Dz.*

Hranki, wś, pow. bobrecki, par. gr. katol. Brzozdowce, o 3 kil. od Brzozdowiec. Należy do dóbr fundacyi hr. Skarbka, ma cerkiew filialną.

Hranów, pow. hajsyński, ob. *Granów*. Gm. H. z wsiami: Adamówka, Michałówka, Huńcza, Rachny Sobowe, Siemireczka, Gródek, Słobodyszcze, Rosochowata, Korytna, Leuchy, ma 8807 mk.

Hranownica, *Granowce*, węg. *Grenicz*, wieś w hr. spiskiem (Węg.), niedaleko hr. gömörskiego, kościół paraf. katol. i ewang.; 1207 mk. Por. *Filice* i *Ganowski potok*. *H. M.*

Hrasci, ob. *Hrcst*.

Hrazie albo *Malinowo*, dobra, pow. dzisieński, własność Okuszki

Hrbolto, wieś w hr. liptowskiem (Węg.), katol. kościół paraf.; 609 mk. *H. M.*

Hrdoszyn. Pod Kralowanem wpada Orawa do Wagu. Orawa przybywa od płn. wsch., Wag od płd. zach. Od Kralowanu, niemal dwie mile pod wodę, leży nad Orawą Kubin, nad Wagiem Rozemberg. W kierunku płn.-południowym prowadzi dwumilową międzygórską przecznicą droga z Kubina do Rozembergu; Kralowan, Kubin i Rozemberg tworzą tedy wierzchołki równobocznego trójkąta, którego podstawą jest pomieniona droga. W tymto trójkącie wznosi się górzyste gniazdo Hrdoszyna i Szypu, łączące Tatry z Magórą poza Orawą i niżniotatrzańską Fatrą (ob.) poza Wagiem. Główny grzbiet tej dzielnicy ciągnie się równolegle do Wagu, spadając stromo ku tej rzece. Rdzeń tego gniazda jest granitowy. Idąc od Stankowan ku Szypowi, mija się naprzód podmokłe łąki, których calcem jest tuf, osadzony z wody znajdujących się tutaj szczaw. Wznoszący się za temi mokrzadłami stromy stok składa się z dolomitu. Na nim, a gdzie go nie staje na warstwach tufu lub na granicie leżą czerwone łupki i piaskowce. Tworzą one wąski pas, ciągnący się od Orawy w poprzecz ku Wagowi, potem wapienie; dalej idzie wapień krynoidowy, a po nim następują czerwonawe margle wapieniste z rogowcami, na których leżą potężne ławice marglu neokomskiego. W nich znaleziono naprzeciwko Tarnicy na płd. brzegu Orawy: Ammonites Grasianus d'Orb., A. Morelianus d'Orb. i multicinctus Hauer, Crioceras Duvalii Leveillé, Ptychoceras Fötterlei Stur. i gigas Stur. Na tych marglach neokomskich wznosi się dolomitowy wierch Szyp. Wierch Hrdoszyna składa się jak Szyp z dolomitu. U południowego podnóża między Świoszowem a Hrbołtowem znachodzą się skamieliny warstw kösseńskich. Te wprawdzie nie występują nigdzie jawnie u stóp Hrdoszyna; za to odkryty jest szary czerwonawy wapień z rogowcami i aptychami, na którym legły margle neokomskie w potężnych warstwach, służące za calec dolomitowemu szczytowi Hrdoszyna. *Br. G.*

Hrebelka, potok, w obr. gm. Zborowa, w pow. złoczowskim, wytryska w płd. wsch. narożniku gm. Jarczowiec w tymże powiecie, z pod wzgórza Jeziernej (390 m.), na tak zwanych „Lisich Jamach", płynie łączkami na północny zachód, opływając północne stoki wzgorza „Wózki" (389 m.) w obr. gm. Zborowa i pod przysiołkiem Olszanką wpada z lewego brz. do Strypy. Długość biegu 8 kil. Źródła na wysok. 369 m., ujście 336 m. W Olszance przepływa stawek i porusza młyn. 2.) **II.** nazwę nosi potok przepływający wieś Płańczę Wielką w pow. brzeżańskim, powstający na polach Popławach i uchodzący do stawu glińskiego, na granicy wsi Płańczy Małej i Glinnej. 3.) *Hrebelką* zwie się także jedno z głównych ramion tworzących Strypę (ob.)

Hreben i *Luczina*, pasma gór na Bukowinie,

które tworzą rozgranicze wód Suczawy i Mołdawy.

Hrebeńce, wś, pow. żółkiewski, par. gr. kat. Kulików, o 3.5 kil. od Kulikowa, ma szkołę filialną.

Hrebeninka, ob. *Hreberynka.*

Hrebenne, wś i folw., pow. hrubieszowski, gm. i par. Horodło. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej, niegdyś filia par. Łuszków, do rządów austr. osobna parafia. W 1817 r. było tu 37 dm., 274 mk. Dobra H. składają się z folwarków H. i Franusin, tudzież wsi; obszar wynosi mr. 831; folw. H. gr. orne i ogrody mr. 449, łąk mr. 61, lasu mr. 52, nieużytki i place mr. 18, razem mr. 580. Budowli mur. 6, drew. 22. Płodozmian 10-polowy; folw. Franusin grunta orne i ogrody mr. 240, łąk mr. 3, nieużytki i place mr. 8, razem mr. 251. Budowli mur. 2, drew. 3, płodozmian 9-polowy; gorzelnia i młyn wodny. Wieś osad 48, z gruntem mr. 492. *A, Pal.*

Hrebenne, wś, pow. rawski w Galicyi (z Baranami, Bożykami, Budami, Horajem, Jelinką, Smereczyną i Bukowiną), o 5.5 kil. od Rawy Ruskiej; parafia obrządku rzym.-katol. w Rawie, parafia grecko-katolicka w miejscu, szkółka parafialna, ludności 752, obszaru ziemi 3.652 mr. Kościół tutejszy obrządku łacińskiego pod wezwaniem św. Mikołaja, założony w r. 1734 i wystawiony kosztem gminy miejscowej. Kuropatnicki pisze o tej wsi: „tém sławna, że tutejsi włościanie umieli leczyć chorobę z Ameryki po Europie rozmnożoną."

Hrebenów (po rusku Hrebeniw), wieś w pow. stryjskim, 45 kil. na płd.-zachód od Stryja a 10 kil. na płd. od stacyi pocztowej w Skolem. Na półn. sąsiaduje z Korostowem i Demnią górną, na wschód z powiatem doliniańskim (Kamionka, Sukiel), na płd. z Tuchlą a na zachód z Koziową. Wieś leży w okolicy górskiej, w Beskidzie lesistym, w dolinie Oporu, płynącego tutaj od płd. ku półn. Na prawym brzegu Oporu rozłożyła się obszerna i wyniosła grupa górska Zelemianka. We wschodniej jej części wznoszą się w pobliżu lub na samej granicy następujące szczyty od półn. ku płd.: Żelemin (1177 m.), Kodrawiec (1244 m.), Neu Mudy (1261 m.), Za Zyroka (1267 m.). Na zachód opada ta grupa ku dolinie Oporu wzniesionej 510 m. na płd., a 485 m. na półn. od wsi. Na lewym brzegu Oporu rozłożyło się również rozgałęzione gniazdo górskie lesiste z najwyższymi szczytami: Kijowiec (1064 m.), Kreminny (1137 m.), Pod Kiczarą (984 m.), Kobylec (1026 m.) i Na Kobyli (693 m.). To ostatnie leży na płd. od Hr., od płd.-wsch. i półn. opływa je Opór, a na półn. od niego wznosi się Płosnina do 714 m. i dochodzi do płd. kończyny wsi. Na zach. od wymienionych szczytów opada obszar cokolwiek niżej. Leży tam Przybyszyn ze szczytem 1001 m. i Perenez. Wszystkie te góry zasilają Opór licznymi dopływami, z których najważniejsze od prawego brzegu: Żelemianka (z Tymczarowem i Ozirnym od prawego brzegu) i Dereszny. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 47, mk. 231 w gminie a 2 dm., 16 mk. na obszarze dworskim. Wedle szematyzmów z 1881 jest 231 mk. obrz. gr. katol. a 26 rzym. kat. Własność większa (właściciel Eugeniusz hr. Kinsky) obejmuje roli ornej 4, łąk i ogr. 19, pastw. 39, lasu 334; włościanie mają roli orn. 171, łąk i ogr. 505, pastw. 169, lasu 253 mr. Par. gr. kat. w miejscu należy do dekanatu skolskiego. Par. rzym. kat. w Skolem. We wsi jest cerkiew drewniana.

Hrebenowiec, potok górski, w obr. gminy Hrebenowa w pow. stryjskim. Wypływa w półn.-wsch. stronie tejże w lesie na południ.-zach. stoku pasma wzgórz lesistych, Żelemianką zwanych, ciągnący się z północy na południe na granicy powiatów stryjskiego i dolińskiego, z pod góry Żeleminu (1177 m.). Potok ten leśny płynie w kierunku płd.-zachód i w Hrebenowie po 4 kil. biegu uchodzi z pr. brz. do Oporu. *Br. G.*

Hreberynka lub *Hrebenynka*, wś, powiat starokonstantynowski, o kilka wiorst od Starokonstantynowa. Cerkiew paraf. w miejscu. Parafia katol. w mieście powiatowem. Własność niegdyś (do drugiej połowy bież. wieku) Kamieńskich. Obecnie przeszła w obce ręce. Dziad ostatniego właściciela Franc. Dadźbóg Kamieński, poseł wołyński na sejm 1780 roku, pozyskał smutną sławę z powodu silnej opozycyi, z jaką wystąpił przeciw ex-kanclerzowi Andrzejowi Zamoyskiemu, który wniósł na ów sejm projekt polepszenia bytu włościan. Rzeczony poseł był później jednym z konsyliarzy konfederacyi targowickiej i otrzymał od Stanisława Augusta szambelanią.

Hrebień 1.) wieś i dobra, starożytna osada nad rzeką Ptyczą z lewej strony, w gubernii mińskiej, w zachodniej stronie powiatu ihumeńskiego, w 3-im okręgu sądowym, w 1-ym okręgu policyjnym (uździeńskim) w gminie dudzickiej (ob. Dudzicze), w parafii katolickiej dawniej dukorskiej, a teraz w annopolskiej, odległe o 37 wiorst od Mińska, o 52 wiorsty od Ihumenia, o 2 w. od Dudzicz, o 14 w. od stacyi libawsko-romeńskiej drogi żelaznej Michanowice. Na dawnych mapach i w dokumentach Hrebień nazwany „Hrebnia": z białoruska „hrebci" znaczy wiosłować, a ponieważ znajdujemy w dawnych dokumentach, że tędy był od wieków główny trakt komunikacyjny, łączący Ruś litewską z południem i północą, przeto musiał w tem miejscu istnieć przewóz, czyli prom poruszany zapomocą wioseł, i od tego nazwa Hrebni. W stronach miń-

skich jest kilka miejsc z takiemi lub podobnemi nazwiskami, a wszystkie są przy wodach i musiały wziąć swą nazwę od faktu przewożenia podróżnych na promach wiosłami. Wszelką wątpliwość w tym względzie zdaje się usuwać autentyczny dokument Władysława IV z roku 1633, znajdujący się w ręku piszącego, nadający prawo ówczesnemu właścicielowi Hrebienia, Krzysztofowi Wołodkiewiczowi (sic), pisarzowi województwa mińskiego, pobierania myta mostowego „na moście kosztownie przez niego zbudowanym na rzece Ptyczy, na wielkim odwiecznym gościńcu prowadzącym z Mińska, przez Słuck, na Wołyń, Ukrainę i dalej.“Czas zmienia wszystko, jakoż i owa wielka droga, o której wspomina dokument idąca z Mińska na Hrebnią, Bielkiewicze, Dudzicze, Tołkaczewicze, Uhły, Słuck itd. wcale już nie istnieje i tylko resztki sypanych grobel w tym kierunku, jak naprzykład w uroczysku „Pierechodce“ pod Bierczukami, świadczą, że tędy odbywał się ruch handlowy i wojenny dawno ubiegłych czasów, a nawet wędrówki narodów w epoce przedhistorycznej musiały w tym kraju tędy się odbywać, ponieważ wszędzie w miejscowościach wspomnianych mnóstwo jest kurhanów i okopisk, na które zwrócił był uwagę nasz archeolog Konstanty Tyszkiewicz i w roku 1867 rozkopywał te pamiątki. W H. po obu brzegach rzeki Ptyczy na znacznej przestrzeni piętrzą się liczne kurhany. W każdym kurhanie spoczywa tylko jeden kościotrup. Wewnątrz znajdywano kamienne i bronzowe narzędzia, różne ozdoby, tudzież popielnice i łzawnice. W XVI w. H. należał do zamożnej rodziny Odachowskich i tu było ich fundum; w roku 1621 Rafał Odachowski sprzedał Hrebień Januszowi Bychowcowi i małżonce jego Annie z kniaziów Horskich (ob. Dudzicze). W dziesięć lat później widzimy H. w posiadaniu Wołodkiewiczów. Znowu od początku wieku XVIII władali Hrebieniem Radziwiłłowie, których fundum było w niedalekim Annopolu (ob.) a pod koniec tego stulecia H. został nabyty wraz z folwarkami i wsiami: Bierczuki, Jaśkiewicze i Słoboda przez Stanisława Jelskiego, pułkownika petyhorskiego i komisarza skarbu w. ks. lit. W pierwszej ćwierci bieżącego stulecia H. z przyległościami uległ eksdywizyi i został podzielony na wiele sched, samo zaś fundum oddał sąd eksdywizorski na własność Kobylińskim, a przez wiano Anny Kobylińskiej wziął H. w posiadanie Łykow. Jakoż ta majętność do dziś dnia pozostaje w imieniu Łykowów. Teraz dobra hrebieńskie mają obszaru około 1000 mr. w glebie dobrej, w tem lasu około 150 mr. Wieś, osad przeszło 30, zamieszkują włościanie i w połowie szlachta czynszowa, płacąca arendy od włóki do 75 rubli. Jest tu cerkiew pounicka, filia parochii uźlańskiej. Lud trudni się wyłącznie rolnictwem, obyczajów łagodnych, przemysłu żadnego nie zna. 2.) **H.**, niekiedy *Hrebienia, Hrepienie*, wś i folwark w zachodniej stronie powiatu borysowskiego, nad rzeką Wilią, o 9 w. od jej źródła z prawej strony. Wieś ma około 50 mk., folwark jest dziedzictwem Karczewskich, posiada 316 mr. w glebie dobrej; kaplica katol. parafii Kiemieszowce, dawniej parafii Omniszewo. *A. Jelski.*

Hrebień, *Hrebień*, por. *Grzebień, Grzebienie.*

Hrebień, lesiste pasmo górskie w pow. turczańskim. Poczyna się ono nad lewym brzegiem potoku Hnyła i ciągnie w kierunku płn.-zach między wsiami Hnyłą a Butlą, szczytem Bereba (1019 m.) wkracza na granicę węgierską, opada następnie w szczycie Beskid wielki do 1012 m. a potem do przesmyku Użockiego (889 m.). Na półn.-wsch. od niego rozłożyło się pasmo górskie Syhła, opadające ku potokowi Syhłowy, a na płd.-zach. odeń wznosi się góra Błyśce do 1047 m. a Techowy werch opada do 974 m.

Hrebienie, wś, pow. kijowski, o 14 w. od Rzyszczowa, na wysokim brzegu Dniepru. Ziemi cokolwiek piaszczystej 963 dzies., mk. 464. chat 63. Należy do Hurkowskiego. Por. *Grzebienie*,

Hrebieniec, wś poleska i folw. prawie w środku pow. ihumeńskiego, przy drodze ze wsi Dercia do wsi Oczyża, śród bagien, o parę mil na płd. od Ihumenia. Wieś ma 16 osad włośc., folw. należy do Adamowiczów i posiada 1026 mr. obszaru w glebie lekkiej, dużo łąk błotnych. *Al. Jel.*

Hrebionka, wś kościelna, teraz skarbowa z zarządem gminnym, w półn.-zach. stronie powiatu ihumeńskiego, nad rzeką Hacią z lewej strony, przy drodze wiodącej z mka Lad do Czernowej Rudni, w miejscowości poleskiej lecz nieco wzniesionej, obfitującej w łąki. Ma 24 osad wiejskich, szpital, szkółkę gminną i cerkiew parafialną, przy której do r. 1863 był parochem ks. Mikołaja Łojko, ex-unita, autor pocieszych wierszy, panegirycznie opisujących niektóre miejscowości ihumeńskie, tudzież bajek „dla dzieci pow. ihumeńskiego,“ drukowanych w Mińsku (Estreicher, Bibliografia t. III, str. 13). Gmina hrebieńska składa się z 9 starostw wiejskich, 47 wsi i ma 2069 mk. męż. Okrąg policyjny śmiłowicki, sądowy, wojskowy ihumeński. *Al. Jel.*

Hrebionki, duża wieś, pow. wasylkowski, nad rzeką Rotką (Czerniawką?), wpadający do Rosi, o 20 w. odległa od m. Białej-Cerkwi, mk. 3290 wyznania prawosławnego i 130 żydów, cerkiew parafialna i szkółka; wioska leży przy dawnej drodze pocztowej z Kijowa do Białej-Cerkwi; jest tu stacya pocztowa. Połu-

dniowa część wioski nazywa się Salwonki; niedawno tu zbudowana cukrownia produkująca rocznie 127,700 pudów mączki cukrowej należy do białocerkiewskich dóbr hr. Branickiego, dawniej zaś do starostwa białocerkiewskiego; zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. B.-Cerkwi. *Kl. Przed.*

Hreble, *Grabie*, pasmo gór w Karpatach nadwórniańskich, ciągnie się wzdłuż prawego brzegu nad potokiem Żeniec. Por. *Grzebień.*

Hrebło, wś, pow. połocki, własność Szantyra, 1377 dzies. ziemi.

Hrebnia, ob. *Hrebień.*

Hreczana 1.) wś, pow. proskurowski, gm. Juryńce, par. Tarnoruda, poczta Wołoczyska, okr. satanowski, nad strumieniem Oszuką, biorącym początek na polach tejże wsi i wpadającym do Zbrucza pod m. Satanowem. Mieszkańców obojej płci do 500, dm. 146, ziemi włośc. 636 dz., dworskiej używalnej 575. Cerkiew drewniana pod wezwaniem ś. Jana; wraz z wsią Lipówką ma 900 parafian i 35 dz. ziemi. Wieś ta należała do Lubomirskich, następnie do Petrykowskich, dziś sukcessorów Aleksandra Popławskiego. Ziemia czarna urodzajna. 2.) **H.**, wś, pow. proskurowski, gm. Malinicze, par. Proskurów, nad rz. Bohem, który tworzy tu duży staw i oddziela ją od m. Proskurowa. Kolej żelazna odesko-wołoczyska przechodzi pod samą wsią. Dworzec proskurowski o 1 i pół wiorsty odległy. Mieszkańców 1130, dm. 241, ziemi włośc. 1056 dz. dworskiej używalnej w ogóle 864 dzies. Wś ta należała do starostwa proskurowskiego i wraz z Iwankowcami i Leśniowem, Maćkowcami, Oleszynem, Szaraweczką i Zarzeczem; darowana została przez Katarzynę II w roku 1796 feldmarszałkowi Gudowiczowi. Obecnie należy do jego sukcessorów Lizogubów. 3.) **H.**, wś, pow. lityński, par. i gm. Stara Sieniawa; 120 dm., mk. 510, ziemi włośc. 642 dzies. Właściciela 519 dzies. ziemi używalnej. Wś bezleśna, ziemia czarna. Cerkiew pod wezwaniem ś. Dymitra z 26 dzies. ziemi. Należy do Trzeciaka. *Dr. M.*

Hreczaniszki, fol. nad jez. bez nazwy, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. starowierców 40, dm. 3 (1866).

Hreczanka, ob. *Dniepr*, str. 49.

Hreczany, wś nad Smotryczem, pow. płoskirowski, par. Gródek, 47 dm., Na polach H. źródła Buchajki (Szukajwody?), strumienia wpadającego do Dniestru.

Hreczeńskie bloto, ob. *Hryczyńskie* i *Gryczynowicze.*

Hreczyn, por. *Hryczyn.*

Hreczynce, wś, pow. latyczowski, u źródeł rz. Tyrychwy, gm. Susłowce, par. Miedzybórz, 928 mieszkańców, w tej liczbie 7 szlachty; 156 dm., ziemi włośc. 1054 dzies. dworskiej 700 dz. Dawniej była tu kaplica katolicka. Należała do Pogórskich, dziś Mierzwińskiej.

Hreczynowicze, ob. *Gryczynowicze.*

Hrediaki, wś, gub. witebska, na trakcie z Suraża do Wieliża.

Hrehorów lub *Grzegorzów*, wś, pow. kaniowski nad rz. Dnieprem, o 6 w. poniżej wsi *Zarubińce*, przy górzystej i lesistej miejscowości. W począt. XVII w. wś ta należała do Teodora Proskury Suszczańskiego b. pisarza ziemskiego kijowskiego, co poświadcza instrukcya wydana posłom kijowskim, delegowanym na sejm warszawski r. 1618 w której to instrukcyi pomiędzy innemi punktami powiedziano jest: „aby dobra szlacheckie bezprawnie przez kozaki do *Trechtemirowa* świeżo zabrane, mianowicie *Grzegorzów*, p. pisarza ziemskiego kijowskiego Proskory Suszczańskiego i *Podsocze* p. Olizara i innych wszystkich aby znowu tej braci naszej powrócili" (Archiwum wschod. i zachod. Ukrainy część 2 str. 194). *Grzegorzów* posiada 1518 dz. ziemi majątkowej z których do 450 dz. odeszło ziemi wykopowej. Liczy 1240 mieszk. prawosł. i 8 kat. Ma cerkiew prawosł.; w dwóch trzecich częściach stanowi własność Pajewiczów, a w jednej trzeciej własność Bielowskich.

Hrehorów 1.) (z Ostrowem), wś, pow. rohatyński, o 12 4 kil. od Bortnik, par. gr. kat. Kołokolin. Ma szkołę filialną. 2.) **H.**, wś, pow. buczacki, o 4 kil. od Monasterzysk, ma kościół paraf. rz. kat., par. gr. kat. w Monasterzyskach. Ma szkołę filialną.

Hrehorowicze, ob. *Hryhorowicze.*

Hrehorówka 1.) wś, pod m. pow. Starokonstantynowem położona, ma 112 dm., należała do dóbr starokonstantynowskich hetmanowej Konstancyi z Lubomirskich Rzewuskiej, znanej ze strwonienia ogromnej fortuny. W r 1818, już resztkami goniąc, zbudowała ona w H. kosztownie ozdobiony budynek drewniany, w którym podejmowała cesarza Aleksandra I, czyniącego na obszernych równinach pod Starokonstantynowem wielki przegląd wojsk. W drewnianym pałacyku H. miały wówczas miejsce wspaniałe bale, na których wspomniany monarcha wprowadzał w zachwyt miescowych obywateli swą uprzejmością. W H. wydany był wówczas właśnie, datowany jednak ze Starokonstantynowa, manifest, donoszący o przyjściu na świat bardzo od Rossyan upragnionego potomka domu panującego Romanowych. Był nim pierworodny syn wiel. ks. Mik. Pawłowicza, Aleksander, później panujący pod imieniem Aleksandra II. 2.) **H.**, ob. *Hryhorówka.* *M. D.*

Hrehorówka, potok, wypływa w obr. gm. Hrehorowa, w pow. buczackim we wschodniej jej stronie, nieopodal folwarku Okopami zwanego. Płynie łączkami na zachód, a dosiągłszy

półn. końca wsi, zwraca się na południo-zachód, opływając wieś od wschodu. Przerznąwszy gościniec buczacki, wiodący do Monasterzysk, przechodzi na łąki Czechowa. Tutaj przyjmuje z lew. brz. potok Bertnicki (ob.). W obr. gm. Słobódki dolnej wpada z lew. brz. do Koropca. Długość biegu 8 kil. *Br. G.*

Hrehorówka, także *Hrihoriwka*, szczyt w granicznym grzbiecie Beskidu lesistego, w dziale Foreseckim grzbietem zwanym, na granicy Galicyi i Węgier, już po stronie węgierskiej, wznosi się do wysokości 1378 m.; z pod niego tryska potok górski Paradczyn, wpadający do Prutu pod Worochtą, w obr. gm. Mikuliczyna, w pow. nadwórniańskim. *Br. G.*

Hremiaczka, ob. *Hrymiaczka.*

Hremy, przys. Wiszenki.

Hrenica, rzeczka, dopływ Berezyny z prawej strony, w powiecie ihumeńskim, uchodzi o wiorstę poniżej Klewy i dawniej miała znaczenie dla spławu drzewa. Zowią ją też Hutą.

Hreniów ob. *Chreniów.*

Hrepienie, ob. *Hrebień.*

Hresk wieś i dobra w północnej stronie powiatu słuckiego, miejscowość zapadła, głucha, poleska. W wieku XVI Hresk był wójtowstwem i jak świadczą dokumenta z roku 1536 (ob. Arch. Sbor. Wil. z 1767 r. T. I str. 41) zostawał we władaniu królowej Bony. Wzmiankowane dokumenta zeznają straszne nadużycia w Hresku władzy wojewodzińskiej i z tej przyczyny wypowiedzenie posłuszeństwa przez włościan; sprawa tego buntu oparła się aż o króla, lecz śladów niema o rezultacie. Zdaje się, że następnie władali Hreskiem kniaziowie Olelkowiczowie Słuccy, a przez Zofią Olelkowiczównę w wieku XVII wraz z innemi dobrami przeszedł Hresk w dom Radziwiłłów. W wieku XVIII i do czasów ostatnich należał do ordynacyi kleckiej; w roku zaś 1874 na skutek umowy księcia Leona ordynata kleckiego z ks. Antonim ordynatem nieświeskim Hresk do tej ostatniej ordynacyi został przyłączony. Ogromne puszcze hreskie zawierające około 18,000 mr. obszaru pełne są grubego zwierza i słynne polowaniem ordynatów. Gleba wszędy piaszczysta, nizka, lud i rolnictwo w stanie natury, a kołtun z powodu nieochędóstwa jest tu chorobą bardzo rozpowszechnioną. Oprócz wyrobów smoły i terpentyny żadnym przemysłem to miejsce się nie odznacza. Folwark posiada około 690 morg gruntów; łąk leśnych bagnistych obfitość; hodują tu dużo bydła drobnego. W H. jest zarząd gminy hreskiej, która się składa z 9 wiejskich starostw, 85 wiosek poleskich i liczy 3,012 dusz płci męskiej. Stan policyjny 3-ci (kopylski). Jest cerkiew parafialna i szpital niewielki. *Al. Jelski.*

Hreska Buda, dobra poleskie, w płd. stronie pow. ihumeńskiege, 1 okr. adm. uździeński, bardzo zapadły punkt powiatu, śród bagien i lasów nieprzebytych. Przed wiekiem XVII dziedzictwo książąt Słuckich-Olelkowiczów, w XVII w. przez wiano ostatniej z Olelkowiczów Zofii H. B. przeszła do Radziwiłłów, dziś własność ks. Wittgensteina. Dobra te mają obszaru przeszło 12600 mr. w glebie piaszczystej, dzikich łąk obfitość. *Al. Jel.*

Hresnowszczyzna, inaczej *Hreskowszczyzna*, folwark należący do ordynacyi nieświeskiej, w pow. słuckim, nabyty został przez Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, Sierotką zwanego, w r. 1565, od niejakiego Andrzeja Hresznego i wcielony do masy dóbr radziwiłłowskich; ma obszaru przeszło 316 mr. *Al. Jel.*

Hreszczyńce, duża wieś, pow. kaniowski, o 10 w. odległa od m. Kaniowa; mieszk. 840 wyzn. prawosł.; cerkiew parafialna i szkółka; ziemi 1592 dzies. czarnoziemu, należy w połowie do ks. Szyryńskiej-Szachmatowej, w połowie zaś do Barszczewskich. *Kl. Przed.*

Hreszkówka, niewielka wioska, pow. czerkaski, nad rzeką Taśminą, o 2 w. od wsi Jabłonówki, a o 6 w. od m. Smiły; mieszk. 460 wyzn. prawosł., należą do gminy i parafii Jabłonówki; wioska była założona 1782 r. przez filiponów (wychodźców z Rossyi, sekciarzy), którym ówczesny właściciel Śmilańszczyzny ks. Lubomirski za opłata 827 rs. asygnacyjnych pozwolił tu się osiedlić, lecz 1828 roku przenieśli się oni w części do Czerkas, w części zaś w inne miejscowości, z powodu przegranego procesu z hr. Samojłowem, posiadaczem majątku, który chciał im narzucić pańszczyznę; obecnie zaś wioska na nowo zasiedlona przez rusinów, należy do śmilańskich dóbr hr. Bobryńskich; zarząd policyjny w m. Śmile.

Hreszowa góra, zachodnia odrośl Wysockiego horbu w pow. turczańskim, na wschód od Wysocka Wyżnego, na prawym brzegu Stryja, ze szczytem 834 m. wys., zalesiona na stoku zach. i wsch.

Hrezla, niewielka wioska pow. radomyskiego, przy ujściu rzeki Hrezli do Uszy, o 4 w. odległa od m. Chabnego; mieszk. 250 wyzn. prawosł., należą do gminy i parafii Chabne; ziemi 1920 dzies. piaszczystej, własność Horwata, zarząd policyjny w miasteczku Czarnobylu. *Kl. Przed.*

Hrezla, lewy dopływ Uszy, powstaje z 3 strug na północ od Owrucza, przyjmuje strumienie Dzielną i Niedźwiadkę.

Hriada, ob. *Grzęda.*

Hriatki, węg. *Gerenda*, wieś w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.); uprawa roli; 388 mk.

Hrissocz ob. *Hrychowce.*

Hriwa, ob. *Grzywa.*

Hrobok, szczyt w głównym grzb. Beskidu lesistego, w obr. gm. Jasienia, w pow. kału-

skim, na granicy Galicyi i Węgier. Wznosi się nad górną Łomnicą i dochodzi wys. 1318 m. npm. *Br. G.*

Hrodziewa, duża wieś, pow. humański, nad rz. Humańką, o 10 w. odl. od m. Humania; mieszk. 861 wyzn. prawosł.; cerkiew paraf. i szkółka, ziemi 1714 dzies. wybornego czarnoziemu; należała do humańskich dóbr hr. Aleks. Potockiego skonfiskowana wraz z całym majątkiem w 1834 r., należy do rządu. *Kl. Przed.*

Hrodziszćo, niem. *Gröditz*, wieś serbska nad strumieniem Lubatą, na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1222 była już wsią kościelną, w XIII lub w XIV wieku należała do rodziny v. Porsitz. Tu się urodził Wacław Worjech († 1618), pastor w Hodżiju, wydawca katechizmu będącego pierwszym górnołużyckim drukiem. Kościół parafialny ewangelicki z nabożeństwem serbskiem. Do parafii należą wsie: Brjezecy (Briesnitz), Skanecy (Cannewitz), Kortnica (Cortnitz), Bjeła hora (Belgern), Drożdzij (Drohsa), Rehorn (Rehern), Rakojdy (Rakel), Wichowy (Weicha), Wujeszk (Wuischke), Worcyn (Wurschen). Szkoła elementarna. W r. 1875 dom. 59, mk. 335. W r. 1880 mieszk. 397. *A. J. P.*

Hrohotna, dolina, ob. *Chocz.*

Hromadnik, szczyt w paśmie gór łużyckich.

Hromokleja, ob. *Inguł.*

Hromoszcze, wieś, pow. dryssieński, własność Hłasków, ma kaplicę katolicką wzniesioną r. 1822 przez Hłaskę, p. w. Przem. Pańskiego, par. Zabiały, ziemi dworskiej 826 dz. R. 1811 własność Leonarda Hłaski, liczyły dusz 126.

Hromówka 1.), wś, pow. starokonstantynowski, par. Stary Konstantynów. W r. 1867 było tu 22 dm. 2.) **H.**, przedmieście Łuczyńca, nad rz. Nemiją, pow. mohylowski, par. Łuczyniec. R. 1868 miała 338 dm. *X. M. O.*

Hromowycia, góra, ob. *Czeremosz.*

Hromowy las w pow. stryjskim na zachód od Kruszelnicy, na granicy pow. drohobyckiego, na której się wznosi najwyższy szczyt jego Widnoha do 1123, podczas gdy na płn. opada punkt drugi po 992 m. Od granicy ku wsch. pochyla się obszar za biegiem nastającego tutaj potoku Brzyczka, uchodzącego w Kruszelnicy do Stryja. *Lu. Dz.*

Hromy, duża wieś, pow. humański, nad bezimienną rzeczką wpadającą do Jatrani, okrążona lasami, o 8 w. odległa od m. Humania; śród lasów widać wiele mogił, mieszk. 969 wyzn. prawosł., cerkiew parafialna i szkółka, ziemi 1920 dzies. wybornego czarnoziemu, należała dawniej do humańskich dóbr hr. Aleks. Potockiego, skonfiskowana wraz z całym majątkiem w 1834 r. na rzecz rządu.

Hron, potok, przyjmuję potok Bystrę.

Hron, *Gran*, węg. *Garana*, rz., dopływ Dunaju, ma źródło na płd. stokach Kralowej Holi i po 35 milach biegu wpada do Dunaju pod Parkanami wprost m Granu. Pod Altsohl przyjmuje Szlatinę.

Hroń, ob. *Groń.*

Hronostaje, ob. *Gron... Horn...*

Hrost, węg. *Haraszt*, niem. *Harast*, słow. *Hrasci*, wś w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie właskim, nad Hornadem, po płn. lewym jego brzegu, u półn. stóp Rudaw spiskich, od Włach na płd. zachód 7 kil. i pół, od Nowej wsi na wschód 9 kil. Kościół łac. p. w. św. Trójcy zbudowany w r. 1740. Metryki sięgają r. 1747. Liczba mk. 390, między nimi kat. łac. 346, ewang. 5, nieunit. 34, żydów 5. Do parafii tej należy wieś Maciejowce z filialnym kościołem p. w. św. Katarzyny z liczbą mk. 250 (kat. łac. 222, nieun. 23, żyd. 5), tak w całej parafii jest dusz razem 640 (kat. łac. 568, ew. 5, nieun. 57, żyd. 10). St. poczt. Markuszowce. *Br. G.*

Hroszana, ob. *Horożana.*

Hroszów, wś w gub. witebskiej, nad Issą.

Hroszówka, ob. *Hruszówka* i *Grusza.*

Hroszówka, przys. wsi Ułucza w powiecie dobromilskim, na prawym brz. Sanu.

Hrozdowo, ob. *Hruzdowo.*

Hroznik, węg. *Rohosnyik*, wieś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), uprawa roli, 34 mieszk.

Hrozów 1.), małe miasteczko z zarządem gminnym i dobra w półn. stronie pow. słuckiego, przy drodze wiodącej z Kopyla do Hreska i Słucka; w glebie dość dobrej, miejscowości dogodnej. W r. 1863 H. był własnością zacnej pamięci obywatela Mierzejewskiego, później nieco nabyty przez księcia Wittgensztejna. Obszar folwarku około 1180 mr. Gm. H. składa się z 7 wiejskich starostw, 46 wiosek i liczy 1963 włościan płci męskiej. Jest tu cerkiew parafialna (do 1810 unicki klasztor męski), i był niegdyś kościół (parafia 5 klasy liczyła 1124 dusz i miała kaplice w Busławcach i Chrzanowie) przerobiony na cerkiew. H. należy do III okr. polic. kopylskiego. 2.) **H.**, wś, pow. ostrogski, o 6 w. od m. Ostroga, między górami, nad obszernemi błotami. Od płd. i zach. obszerne bory. Cerkiew parafialna i szkółka wiejska. Ziemia glinkowata urodzajna, grunt kredowy. Wieś ta pierwotnie należała do ks. Ostrogskich, później w 1753 roku przeszła do Małachowskiego kancl. w. kor. Była kilka lat w ręku jenerała Fersen, od niego dostała się senatorowi Józefowi Augustowi hrab. Ilińskiemu, obecnie należy do jego wnuczki Oktawii Kurzenieckiej. W lasach pokład wapienia, z którego wyrabiają wapno.

Hrozówek, dobra w płn. stronie pow. słuckiego, niedaleko od Hrozowa (ob.), własność

księcia Wittgensztejna, ma obszaru około 5570 mr. w glebie niezłej.

Hru..., por. *Gru...*

Hrubiańce, wieś włośc., pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy odl. w. 18, od Ejszyszek w. 15; dm. 5, mk. 47 rz. kat. (1866).

Hrubielczicy, niem. *Grubschitz*, wieś czysto serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim; w połowie katolicka, w połowie ewangelicka. W r. 1875 dm. 22, mk. 152.

Hrubieszów lub *Rubieszów*, miasto powiatowe gub. lubelskiej, nad rz. Huczwą, pod 50° 46'3 szer. półn. i 41°32' długości wschodniej. o milę od ujścia rz. Huczwy do Bugu. Odl. od Warszawy 268 wiorst, od Lublina 116, od Chełma 49, połączony z sąsiedniemi miastami przez zwyczajne drogi ponieważ brak kamienia utrudnia budowę dróg bitych. W 1827 r. H. liczył 634 dm. i 3992 mk., w 1849 r. było tu 6258 mk., w 1862 r. 600 dm. (57 murow.) i 6181 mk. (3605 żydów). Obecnie (1879 r.) posiada 522 dm. (52 murow.) i 8208 mk. W tej liczbie 1706 prawosł., 1515 katol.. 4984 żydów, 3 protest. Co do płci to 3836 mężcz. i 4372 kob. H. składa się z miasta właściwego i 3 przedmieść: Sławęcina, Pogórza i Poberežan. Środek miasta położony w dolinie Huczwy na niewielkiem wzniesieniu, oblany jest z dwóch stron wodami tejże samej rzeki, z płn. korytem, z płd. odnogą, łączącemi się poniżej miasta w jedno koryto. Koryto Huczwy głębokie jest od 4 do 15 stóp, szerokie od 30 do 60; rzeczka ta jednak nie jest spławną. Miasto właściwe połączone jest z Pogórzem i Poberežanami mostem na odnodze, ze Sławęcinem mostem na samej rzece Huczwie, jako też 2 małemi mostkami dla pieszych. Miasto z przedmieściami Pogórzem i Sławęcinem według lustracyi z roku 1564 zajmowało powierzchni łanów 56 $^1/_4$ (według rejestru z r. 1788 mr. wiedeńskich 4609). Samo miasto bez przedmieść zajmuje dziś około 175 mr., z których 93 zostaje pod ogrodami, reszta pod ulicami, placami i zabudowaniami; za wyłączeniem też części żydowskiej, miasto jest dobrze w świeże powietrze i zieloność zaopatrzone. Od niedawna posiada jednę studnię, w rzeczywistości jednak na wszelkie potrzeby miasto używa wody rzecznej, latem ciepłej, woni bagnistej. Właściwe miasto stanowią dwa rynki stary i nowy i 24 ulic. Ulice niebrukowane dla braku kamieni w promieniu 7-milowym; ztąd na wiosnę i jesień błoto trudne do przebycia; wysycha ono jednak w porze wiosennej dość prędko i po kilku dniach pogody ściera się na pył nadzwyczaj miałki unoszący się w powietrzu. Domy przy rynkach i na ulicy Pańskiej przeważnie murowane, parterowe lub też jednopiętrowe, wreszcie miasta z małym wyjątkiem drewniane, parterowe. W roku 1859 wszystkie budowle miejskie były ubezpieczone od ognia na ogólną sumę 188,140 rs., dziś zaś na 395,640 rs. Ludność chrześciańska i w małej części żydowska trudni się rzemiosłami, zaspakajającemi w części miejscowe potrzeby, nadto uprawą ogrodów i rolnictwem. Na wywóz nic się nie wyrabia. Do zakładów fabrycznych policzyć można browar i 2 wiatraki, młyn parowy w odległości 1 wiorsty w stronie południowej i bliżej w stronie przeciwnej 3 cegielnie. Na Pogórzu prócz tego znajduje się fabryka reperacyi maszyn i narzędzi rolniczych, jako też zakład kotlarski zatrudniający 5 ludzi. Ludność przedmieść jest wyłącznie rolniczą, gospodarkę prowadzi trójpolową, ciągnie też dość duże zyski z przewozu towarów. Handel prawie wyłącznie w ręku żydów, znajduje się jednak 6 sklepów utrzymywanych przez chrześcian, 2 z towarami kolonialnemi, 2 produktów wiejskich, jeden galanteryjny, jeden żelaza i maszyn. Żydzi trudnią się przeważnie handlem, faktorstwem a częścią małą rzemiosłami; chrześcianie przeważnie rolnictwom. Wysiew roczny zboża jest 1780 korcy ozimego i jarego zboża; posiadają oni bydła sztuk 630, koni sztuk 455, owiec sztuk 80, świń sztuk 800. Miasto płaci rocznie podatków 11621 rubli 51 kopiejek. Dochód kasy miejskiej 5311 rs. 87 kop. W Hrubieszowie istnieje teraz jeden tylko kościół rzym. katolicki, dawny dominikański; kościół farny jako grożący upadkiem w 1786 r. został z rozkazu rządu austryackiego rozebrany. Cerkwi prawosławnych jest dwie, jedna dawna unicka św. Mikołaja wymurowana w 1808 roku przez parafian za współudziałem dziedzica, a zrestaurowana i pokryta blachą w 1871 roku; dzwonnica przy tej cerkwi jest wymurowana i pokryta blachą w 1870 r. kosztem mieszczanina hrubieszowskiego Antoniego Hajwińskiego. Do tej cerkwi zostały włączone wszystkie trzy dawniejsze parafie, po rozebraniu dawnych i po sprzedaży placów przez rząd austryacki. Druga jest cerkiew Wniebowzięcia N. M. P. wystawiona kosztem rządu w 1873 r. Bóżnic żydowskich jest dwie: obie murowane, jedna stara a druga nowa, zbudowana w r. 1874, na miejsce dawniejszej wystawionej jeszcze w r. 1578, która do tego czasu dotrwała. Szpitali jest trzy: 1-szy św. Jadwigi wymurowany i uposażony kosztem obywateli powiatu w r. 1858; 2-gi św. Edmunda przeznaczony dla chorych na sekretne choroby, wystawiony na nowo w 1881 roku kosztem Tow. rol. hrub.; 3-ci żydowski wymurowany kosztem gminy żydowskiej w 1844 toku. Domów przytułku dla starców jest dwa, jeden św. Ducha do którego uposażenia weszła połowa funduszu po spaleniu się kościoła tegoż nazwiska w 1803 roku, drugi przy cerkwi św. Mikołaja założony przez Jana III. Do 1860 roku istniały pod

H. dwa młyny na rzece Huczwie, ale po zniszczeniu ich przez gwałtowną wodę wiosenną ze względów sanitarnych nie były już odbudowywane, skutkiem czego staw (miał przeszło 120 mr. rozległości) zamienił się na piękne łąki z głębokim pokładem torfu, który zaczynają wydobywać na opalanie młyna parowego, postawionego pod miastem H. w zamian za zniesione wodne młyny. W skutek zniesienia młynów poziom wody się obniżył i miasto znacznie się osuszyło. Stacya poczt. i st. telegr. w r. 1881 wysłała 4273 a odebrała 4059 depesz. Progimnazyum mieści się w dawnym klasztorze dominikańskim. Przedtem było tylko trzy klasy, później Staszic przeznaczył 60000 złotych; z procentu tej sumy utrzymywał się profesor 4 klasy. Zapis ten zrobiony jest pod tym warunkiem, że gdyby szkołę miano wynieść z H., w takim razie ten kapitał wraca do kasy Tow. rol. hrub. W roku szkolnym 188 1/2 znajduje się uczniów 187, z tych katol. 95, prawosł. 82, protestant 1, żydów 9. Nauczycieli wraz z inspektorem jest 8 prócz 2 księży rzym. katolickiego i prawosł. wyznania którzy wykładają naukę religii. Klas 4 i piąta przygotowawcza. Oprócz tego są trzy szkółki elementarne: 1-sza dwuklasowa męzka w H, (56 uczni: katolików 17, prawosławnych 39, nauczycieli 2); 2-ga szkółka żeńska (uczennic 29: katol. 8, prawosł. 15, żyd. 6); 3-cia szkółka elementarna na Sławęcinie (uczniów 50: katol. 28, prawosł. 22). Na utrzymanie szkółek elementarnych Tow. roln. daje rocznie 235 rs. i 85 fur drew. Władysław Jagiełło przywilejem z dnia 29 września 1400 r. we Lwowie datowanym, mając na uwadze zniszczenie krain ruskich i pragnąc zapewnić dochód swojemu skarbowi ze wsi Rubieszowo w ziemi chełmskiej położonej, wyniósł ją na miasto. (W dawnych aktach H. nosi nazwę Rubieszów; nawet Staszic w swej ustawie wszędzie nazywa Rubieszów). Wspomnianym przywilejem wójtow. w H. nadał król Bartłomiejowi obywatelowi chełmskiemu za 100 grzywien groszy praskich prawem dziedzicznem, wyznaczywszy mu dwa łany pola, sadzawkę na rzece Uczew z prawem postawienia sobie młyna, w miejscu nie przynoszącym szkody młynom królewskim, z możnością mielenia wszelkiego gatunku zboża wyjąwszy słodu; nadto połowę przychodu jatkowego, z kramnic piekarskich, szewckich, rybackich, jako też połowę przychodu z łaźni, którą miał obowiązek zbudować, przydawszy mu trzeci grosz z prawnych kar, a szósty z czynszu, zobowiązując za to jego i jego potomków do służenia na wojnie z dzidą i jednym łukiem. Włożył także obowiązek na rzeczonego Bartłomieja wymierzenia łanów czyli włók gruntu dla mieszkańców, ile można najwięcej, z których to łanów po dziesięciu latach powinni byli mieszczanie opłacać po 3 złote czynszu i po 6 groszy dziesięciny. A dla pomyślniejszego wzrostu miasta, nadał mieszkańcom prawo magdeburskie, uwolnił od wszelkiej juryzdykcyi starostów, kasztelanów i wojewodów we wszystkich tak większych jak i mniejszych sprawach, zabójstwach, kradzieżach i innych występkach, poddając ich swemu (gdy doń za listem królewskim z pieczęcią pozwani będą) lub wójtowskiemu sądowi, z prawem karania wszelkich zbrodni i tracenia winowajców na miejscu. Tenże król w r. 1400 w dzień św. Remigiusza erygował kościół w H. pod wezw. Wniebowzięcia N. M. P. zastrzegłszy sobie i swoim następcom prawo ustanawiania proboszcza i oddał takowy w zarząd Wacława Łaskiego pisarza królewskiego. Nadał kościołowi gumno tak zwane Szczepanowskie, mieszkanie, dom na warzenie piwa, browar czyli słodownię, dwa ogrody czyli place, łąkę, sześciu poddanych z polami i łąkami we wsi Poberężanach, czterech ogrodników z polami i łąkami w tejże wsi, czternastu zagrodników na gruncie kościelnym, zobowiązując tych ostatnich do oddawania w dzień ś. Marcina po 10 groszy na wosk i lampę, które przed Najświętszym Sakramentem palić się winny, zaleciwszy wójtowi Bartłomiejowi wskazanie tego wszystkiego i oddanie proboszczowi w posiadanie. Dozwolił dla korzyści plebana mieć karczmę, zapewnił wolny wręb w lasach dla niego i jego poddanych w Poberężanach, wolne mlewo bez miarki, dziesięcinę soli, dziesięcinę snopową wszelkiego zboża i nasienia z folwarków królewskich: Hrubieszowa, Czerniczyna, Borodycy, Dyakonowa, Szpikołos, Slipca, Cześniowa, Busieńca, Huszczy, z tego ostatniego miejsca dodając beczkę ryb i beczkę miodu, i z folwarków szlacheckich Gródka, Czumowa, Waliczy, Terchiniec, Terchińskiej Woli, Hussynnego i Ohrowca, nadto wedle zwyczaju dawnego miasta i wsi w ziemi ruskiej położonych, zobowiązał wszystkich mieszkańców H. i innych tamże pola mających do oddawania w dzień św. Marcina z każdego łanu po korcu żyta i po dwa korce owsa. Część Rusi Czerwonej, stanowiąca księstwo bełzkie, zostawała przez czas jakiś w posiadaniu książąt mazowieckich i ci zakładali nowe osady i już istniejącym nadawali swobody. Władysław ks. mazowiecki i bełzki nowe miasta nadał różnymi przywilejami między innemi na sadzawkę miejską i cło targowe. Tenże książę fundował kościół z klasztorem oo. dominikanów, uposażając wsią Zadubce; dla mieszkańców obrządku greckiego wzniósł cerkiew pod wezw. św. Mikołaja ze stosownem uposażeniem plebana. Zbudowany został zamek a miasto tak szybko zaczęło wzrastać, że już w roku 1411 Władysław Jagiełło po powrocie z Węgier od cesarza Zygmunta zjechał się w H. z

Witoldem w. ks. lit., a z nim także przybyli do Władysława posłowie tegoż Zygmunta, prosząc o pożyczenie 80000 złotych ówczesnych, za którą to sumę oddawali w zastaw ziemię Spiską. Zjazd ten panujących i posłów pozwala przypuszczać że miasto było już na pewnym stopniu zamożności i mogło posiadać obszerny zamek, zdolny do pomieszczenia tak wielkiej liczby osób. W następnym 1412 roku Władysław Jagiełło odwiedza znowu miasto, jadąc do Horodła na zjazd Litwy z Koroną. Niedługo jednak miasto cieszyło się spokojnością, albowiem brat królewski Swidrygiełło, zostawszy po śmierci Witolda, w. ks. lit., chcąc odebrać w posiadanie Podole i Ruś, rozpoczął wojnę z królem i w 1433 r. została stoczona bitwa pod H., w której hufce królewskie zostały pobite i wzięte do niewoli, a potem jeszcze przez długie czasy walczył w tych stronach Fedko książę Ostrogski. Przy ówczesnym sposobie wojowanie, polegającym na niszczeniu ogniem i mieczem, miasto bardzo podupadło. Kazimierz Jagiellończyk w wigilią Trzech Króli 1450 roku w Sandomierzu, potwierdził przywileje Władysława mazowieckiego i nakazał aby kupcy i furmani jadący z ziem ruskich z wszelkiemi towarami do Radomia, Poznania, Wrocławia i innych miast przejeżdżali przez H. i tam opłacali cło, dochód zaś z tego cła przeznaczył na korzyść swej matki królowej Zofii. Skierowana na H. droga handlowa musiała wpłynąć na wzrost miasta, tenże bowiem król we wtorek w dzień św. Tomasza 1456 r. w Grodnie daje pozwolenie żydowi z H. Michlowi, kupować i sprzedawać wino i wszelkiego gatunku towary po całéj Polsce a nawet do innych państw rozwozić i uwolnił go od odpowiedzialności przed wszystkiemi sądami krajowemi, zostawiając sobie rozpoznanie wszelkich na niego zażaleń, a następnie przywilejem w Grodnie w tymże roku wydanym w dzień św. Klemensa, uwalnia rzeczonego Michla od płacenia wszelkiego cła w kraju. W r. 1459 w dzień św. Jana Chrzciciela król Kazimierz, wziąwszy pożyczkę 500 złotych od Jana Kuropatwy podkomorzego lubelskiego puścił mu zastawem H. ze wsiami do niego należącemi, z zastrzeżeniem, że dopóki suma spłaconą nie będzie, dochody wszelkie do rzeczonego Kuropatwy należeć będą. W r. 1470 na zjeździe generalnym w Tarczynie w wilią Bożego Narodzenia król wypożycza od Jakóba z Sienna 1400 złotych węgierskich i sumę tę na cle hrubieszowskiem zapewnia. W 1473 roku w środę po św. Marku na przedstawienie Pawła z Grabowa biskupa chełmskiego została przeniesiona katedra biskupia po spaleniu się Chełma do H. jako do miejsca urodzajnego, ludniejszego i prawie w środku dyecezyi położonego; niedługo jednak miasto cieszyło się rezydencyą biskupa, bo w r. 1490 za staraniem Macieja z Łomży nominata chełmskiego do Krasnegostawu przeniesioną została. W 1475 r. Kazimierz Jagiellończyk wypożycza w Łukowie od Pawła z Jasieńca skarbnika, złotych 200 monety polskiej, które na mieście H. i wsiach do niego należących zapewnia. W tymże roku bierze od urodzonego Deszbora 2400 złotych wagi prawdziwej czystego złota i oddaje mu w zastaw H. ze wsiami do niego należącemi, oraz Czystkowice z możnością czerpania dochodów i posiadania dopóki dług nie zostanie spłaconym. W 1484 roku w dzień św. Piotra, król, spadłą na niego po śmierci mieszczanina Myszy połowę domu w m. H., na wstawienie się Pawła z Jasieńca kasztelana sandomierskiego, oddał na własność Janowi Dąbskiemu i jego sukcesorom. W roku 1493 Jan Albrecht spadły na niego takimże prawem dom z placem i browarem po śmierci Jerzego Kiesha mieszczanina hrubieszowskiego, leżący przy folwarku Marcina Razora z jednej a kupca Misza rusina z drugiej strony, nadał Mikołajowi Wydżdże swemu dworzaninowi. W tymże 1493 w czwartek po Trzech królach Jan Albrecht wypuszcza żydowi hrubieszowskiemu Szachniewiczowi Schach, poczynając od św. Stanisława, w trzech letnią arendę cło hrubieszowskie, a następnie w Piotrkowie w piątek mięsopustny t. r. sporządza dział majątku pozostałego po ojcu pomiędzy tymże Szachem Szachowiczem a Moszkiem Mordacz braćmi. Napad tatarów w 1498 roku, oraz dwa napady w 1500 roku, tak zniszczyły i spustoszyły H., że Jan Albrecht, na przedstawienie Jakóba Buczackiego starosty chełmskiego i hrubieszowskiego, pragnąc zniszczonemu i spalonemu miastu przyjść w pomoc, w Krakowie w czwartek przed niedzielą palmową 1501 r. uwalnia miasto od wszelkich podatków i ciężarów na lat 10. Ponowiony napad w 1502 roku zniszczył do reszty miasto. Król Aleksander chcąc je podźwignąć, potwierdza mu przywileje Władysława Jagiełły a zarazem tegoż dnia to jest w czwartek przed świętem św. Filipa i Jakuba 1502 roku ustanowił dwa jarmarki, jeden w dzień Wniebowstąpienia Pańskiego, a drugi na Podniesienie św. Krzyża, oraz targ raz w tydzień w dzień czwartkowy, tak żeby kupcy wedle zwyczaju ziem ruskich i wszelkiego stanu ludzie przybywać mogli. Również przywilejem wydanym w Mińsku w piątek po Wniebowzięciu N. M. P., tegoż 1502 r. mostowe i cło, które oddawna pobierane było; pozwolił aby na korzyść miasta obrócone było, nadto w tymże dniu i roku oddzielnym przywilejem uwolnił mieszkańców od opłaty czopowego na rok jeden. Podnoszące się miasto zostało znowu zniszczone w 1506 roku przez tatarów. Oprócz tego miasto było uciemiężane przez miejscowego

starostę Jerzego Krzepskiego, który, zapozwany przed krola Zygmunta I-go przez wójta Jana Bochotnickiego, skazany został przez tegoż, wyrokiem wydanym w Krakowie w niedzielę palmową 1507 roku, za wszelkie gwałty i nadużycia, na wynagrodzenie mieszkańcom strat i szkód i na zapłacenie kosztów. W 1511 roku król Zygmunt w Brześciu Litewskim potwierdził wszelkie prerogatywy i swobody nadane przez swych poprzedników. Tenże król często na zamku hrubieszowskim przebywał a nawet niektóre przywileje dla m. Horodła tam podpisywał, a w 1518 r. we wtorek po św. Łucyi w Brześciu Litewskim odnowił dla obywateli m. H. przywilej na sadzawkę miejską, dozwalając korzyści z niej na potrzeby miasta obracać. W 1519 roku miasto zostało znowu zniszczone przez tatarów, w skutek czego Zygmunt I na sejmie w Krakowie w niedzielę piątą postu 1523 r. na prośbę Andrzeja z Tenczyna wojew. sandomierskiego, hrubieszowskiego i bełzkiego star., uwolnił obywateli m. H. na rok jeden od podwód i wszelkich stacyj dla niego, posłów i dworzan jego a w 1524 roku to uwolnienie jeszcze na jeden rok przedłużył. W 1526 roku znowu H. został zniszczony przez tatarów. Zygmunt I na ponowne wstawienie się Andrzeja Tenczyńskiego, nagradzając tę klęskę w piątek przed św. Agnieszką 1526 roku, na sejmie w Piotrkowie nadaje miastu karczmę z wolnością sprowadzania i sprzedawania w tejże trunków na użytek miasta, oraz uwalnia mieszkańców od podwód, furmanek i posłańców na rok jeden. W 1527 roku potwierdza przywilej króla Aleksandra z 1502 r. na pobieranie cła i mostowego na korzyść miasta. W tym roku potwierdzony przywilej Władysława Mazowieckiego, nadający dominikanom Zadubie. Ponieważ kupcy ze Lwowa dla uniknienia opłaty cła, jadąc na jarmarki do Krakowa, Poznania i Litwy omijali H., zaskarżeni o to przez Andrzeja z Tenczyna, dekretem Zygmunta I w sobotę po św. Piotrze 1532 r. w Krakowie wydanym, zobowiązani zostali, aby nie inną drogą, tylko na H. i Chełm przejeżdżali tam i napowrót i należyte cło opłacali. Następnie król Zygmunt w 1532 roku, w piątek po św. Marcinie w Krakowie, nadaje nowy przywilej na pobieranie targowego, od każdego korca zboża na targ przywiezionego i od każdej ćwierci miodu, po dwa denary na ogólną korzyść miasta, za to zobowiązuje każdego poszczególe mieszkańca do wywożenia co roku po 4 dęby na reperacyą zamku wedle rozkazu starosty lub podstarościego. W 1538 roku obywatele m. H. oskarżyli przed królem w Niepołomicach obywateli m. Chełma i Krasnegostowu, że ci wzbraniają się dostarczać podwód, przez co cały ciężar na H. spadał; produkowała strona przeciwna dokumentem, że jest od tego uwolnioną, jednakże dekretem królewskim w 1540 r. wydanym została zobowiązana do płacenia obywatelom hrubieszowskim po 20 marek corocznie wiecznemi czasy a to w miejsce dawania furmanek, których cały ciężar wyłącznie spadł na H. W 1544 roku pożar niszczy miasto a z niem kościół i klasztor dominikanów. W 1546 r. Adam pleban hrubieszowski r. g. wyjednał sobie od króla konsens na trzy pracownie czyli działy w żupach bocheńskich przez tegoż zakupione. Zygmunt August, przebywając często na zamku hrubieszowskim, również był hojnym w nadaniach dla miasta. Król ten, pragnąc rozszerzyć i umocnić zamek tutejszy, robi układ z dominikanami, mocą którego konwent odstępuje przyległy zamkowi plac, na którym kościół i klasztor przed pogorzelą w 1544 roku były zbudowane, w zamian za dwa place bliżej rynku miejscowego położone, granatowskie zwane; zamiana ta zrobiona w Wilnie 29 marca 1549 roku. Następnie tegoż roku 21 czerwca uwalnia miasto na lat 3 od wywożenia po 4 dęby do zamku. W 1550 roku w Piotrkowie pozwala miastu zająć wszystkie place, na których w przeciągu jednego roku, dawni mieszkańcy nie zaczną się budować, aby zaś ułatwić odbudowanie się nadaje mu prawo wrębu w lasach starostwa lubomlskiego. Tenże król nadał miastu herb wyobrażajacy jelenią głowę, między rogami której umieszczone są dwa krzyże w około napis: „Sigillum Civitatis Hrubieszow". Wójtowstwo hrubieszowskie z polami, łąkami, ogrodami i wszelkiemi przynależytościami Jędrzejowi Dabrowskiemu staroście hrubieszowskiemu wypuszcza. Dozwolony wrąb w lasach starostwa lubomlskiego dla wielkiej odległości był dla miasta mało pomocnym; dla tego król nowym przywilejem z d. 16 paźdz. 1551 roku dozwala mieszkańcom wolnego wrębu na opał i budowle w lasach starostwa hrubieszowskiego. Tyle dobrodziejstw przez króla i jego poprzedników wyświadczonych, przyczyniło się nie mało do pomyślności miasta, to też przybrało ono postać warowną, okopane i umocnione wałem zostało, dwie bramy bełzka i od Sławęcina idąca zamykały miasto, po za obrębem którego były trzy przedmieścia Sławęcin, Podgórze i Chrust zwane; to ostatnie dziś jest w obrębie miasta. Wzniesiony został drugi kościół r. g. świętego Krzyża, z oddzielnie uposażonym plebanem, do którego wsie Poberężany, Wolica, Borodyca i Swierszowa przyłączono. Poprzednio z dobrowolnych darów mieszkańców miasta fundowany był kościół ze szpitalem św. Ducha r. l., któremu to kościołowi Zygmunt August w dniu 24 grudnia 1547 roku dziesięcinę wszelkiego ziarna i nasienia ze wsi Jarosław-

ce i Rochatycz przeznaczył, w połowie dla plebana w połowie na utrzymanie ubogich; prawo prezentowania proboszcza nadał magistratowi miasta za potwierdzeniem starosty. Lustracya z 1554 r. wykazuje czysty dochód ze starostwa 4092 złote 10 groszy ówczesnej monety a dochód miasta podany na 133 złote 5 groszy; tamże wykazana cena zboża: żyta korzec złot. 4, pszenicy zł. 10, jęczmienia zł. 6, owsa zł. 5, hreczki zł. 8, grochu zł. 10, prosa zł. 8, siemienia lnianego zł. 10, konopnego zł. 5. Mieszkańcy uwolnieni przez króla czasowo od dostarczania furmanek, odmawiali i nadal takowych; pozwani o to do króla przez Stanisława Noskowskiego dworzanina królewskiego w Krasnymstawie 1558 roku, zostali od pretensyi Noskowskiego uwolnieni. W poniedziałek po św. Agnieszce na sejmie w Piotrkowie w dniu 12 marca 1565 r. dziesięcinę z pól folwarcznych należących do zamku: Czerniowa, Kosmowa i Slipcza oddał oo. dominikanom hrubieszowskim. Tegoż roku dnia 8 lipca król, pożyczywszy w Kmiczynie od Andrzeja Dąbrowskiego woj. bełzkiego star. hrubieszowskiego 16,000 złotych, oddaje mu w zastaw H. ze wsiami do niego należącemi. Dnia 21 listopada 1576 roku Stefan Batory oddaje w dożywotnie posiadanie starostwo hrubieszowskie Andrzejowi Tęczyńskiemu i żonie jego Zofii z Dębowskich, a w dniu 18 grudnia t r. wydaje wspomnianemu Andrzejowi hrabiemu na Tęczynie przywilej na wykupienie wójtostwa hrubieszowskiego. Tenże król 12 grudnia 1578 roku na prośbę Andrzeja Tenczyńskiego daje przywilej żydom hrubieszowskim na pobudowanie szkoły, domów dla kantora i rabina z uwolnieniem od powinności i ciężarów miastu należących, dozwalając nadto żydom w mieście wszelkiego handlu, rzezią się trudnić, mięso sprzedawać, w rynku sklepy i kramnice budować i w takowych sprzedawać, browary stawiać, w tych piwo warzyć, trunki i żywność wszelkiego rodzaju sprzedawać, domy w rynku i całym mieście zakupować i zamieszkiwać, zgoła do wszelkich praw i prerogatyw na równi z obywatelami chrześciańskiemi dopuszcza, obowiązując ich do ponoszenia wszelkich ciężarów, wspólnie z temiż; z powodu dozwolonej rzezi wkłada na żydów obowiązek dawania corocznie 15 kamieni łoju do zamku, zaś ile razy mieszczanie zmuszeni będą zwozić dęby, żelazo lub inne potrzeby do zamku, żydzi mieli obowiązek dawania po 2 faski gwoździ. Tenże król na prośby Tenczynskiego i całego pospólstwa m. H., w skutek udowodnionego dobrego sprawowania się, pozwala Abrahamowi żydowi propinacyą gorzałki, którą dotychczas trzymał, trzymać do śmierci, z obowiązkiem płacenia corocznie po 60 marek polskich na potrzeby i fortyfikacye miasta, oraz dostarczania corocznie jednej dobrej hakownicy. Dnia 8 listopada 1588 roku w Brześciu litewskim Zygmunt III nadaje dożywotnie starostwo i wójtowstwo hrubieszowskie Stanisławowi Żółkiewskiemu. Tenże Żółkiewski zawiera dnia 20 listopada 1592 roku układ z miastem, mocą którego miasto ustępuje mu prawa do stawu pod miastem będącego, a Żółkiewski uwalnia mieszczan od wożenia dębów z puszczy Huszcza zwanej, zastrzegając obowiązek odwożenia tamże zboża; uwalnia również mieszczan od reperacyi grobli a tylko z powodu pobierania przez miasto mostowego. tenże most na upuście mieszczanie obowiązani są reperować; w końcu zezwala mieszczanom łowić ryby na nizie rzeki, zacząwszy od grobli. Układ ten został zatwierdzony przez Zygmunta III w Warszawie dnia 23 maja 1593 roku. W tymże czasie zaczęły się w mieście tworzyć cechy rzemieślnicze, potwierdzane przez króla lub starostę; i tak Zygmunt zatwierdził w 1605 roku na sejmie w Warszawie ustawę cechu kuśnierskiego, w 1615 roku ustawa cechu krawieckiego potwierdzona przez starostę Żółkiewskiego, także cechu piekarskiego; w 1616 zatwierdzona przez króla ustawa cechu szewckiego; w 1617 zatwierdzone przez króla ustawy cechów: kowalskiego, ślusarskiego, bednarskiego, stolarskiego, stelmaskiego, siodlarskiego, kotlarskiego, mieczników, złotników i gonciarzy. Zaś 24 października 1619 roku zatwierdzona została ustawa cechu tkackiego przez Jana Żółkiewskiego starostę hrubieszowskiego. Dnia 26 czerwca 1630 roku Zygmunt III w Warszawie na prośby Metodiusza Terleckiego biskupa chełmskiego zatwierdził fundacyą cerkwi gr.-un, pod wezwaniem Wniebowzięcia N. M. P., wymurowanej i uposażonej przez Sofroniego Koculę mieszczanina hrubieszowskiego; sukcesorowie tegoż Koculi dodali jeszcze na uposażenie plebana łan pola kupionego od Marka Demkowicza i uzyskali od Władysława IV w Wilnie dnia 9 lutego 1633 roku, zatwierdzenie tej ofiary i potwierdzenie pierwotnej erekcyi cerkwi. Zygmunt III d. 5 marca 1519 roku potwierdził nadanie Zygmunta Augusta na wolny wręb do lasów lubomlskich i hrubieszowskich. W archiwum sądu pokoju hrubieszowskiego znajdują się akta radzieckie od 1606 roku z różnemi przerwami w czasach zaburzeń, obejmują one sprzedaże, zapisy, testamenta, wyroki tak cywilne jako i kryminalne, te ostatnie zwykle bardzo srogie, w nich jest wzmianka o szczególnym zwyczaju, iż przy kupnie nieruchomości dawano kupującemu od rajców gałąź zieloną, którą obnoszono po całym mieście, obwieszczając kupno, potem następował mohorycz, którego koszt był włączony do aktu kupna. Lustracya z tego czasu pokazuje, że mieszkań-

cy płacili staroście z 54 1/2 łanów po 1 zł. 6 gr. co czyni 65 zł. 12 gr., osobno plebanowi po 6 groszy. Z 7 browarów z każdego po 2 marki, aby w nich piwa zamkowego nie warzono. Piekarze, których liczba jest nie jednakowa a teraz jest 12, płacili po 4 grosze, co czyni zł. 1 gr. 18; szewcy których jest 26 płacą czynszu po 8 groszy, co czyni zł. 6 gr. 28; z łaźni płacą czynszu zł. 26. Targowe, spaśne czy to arendne chodzi zł. 60; od rzeźników, którzy dają za każdą łopatkę bydlęcą po 3 gr., a za baranie po szelągu, arendy 26 złotych; żydzi za 3 faski gwoździ płacą 9 zł.; rzeźnicy żydzi dają łoju kamieni 15, kamień 1 zł 10 gr. co czyni zł. 20. Młyny dwa pod miastem czynią arendy 700 zł. Dochód z miasta czyni 1111 zł. 10 gr.; dochód ze starostwa wyrachowany na 11318 złotych. W tym czasie do starostwa hrubieszowskiego należały wsie: Poberężany, Czerniczyn, Borodyca, Modryń, Mienczany, Kosmów, Bohutycze z młynem, Dyakonów, Szpikołosy, Jarosławiec, Putnowice, z młynem Busieniec, oraz Huszcza z dwoma młynami w wojew. bełzkim i Jastrzębna Kola albo Przyhorha w ziemi chełmskiej. Dnia 15 marca 1627 r. Zygmunt III wakujące starostwo hrubieszowskie oddał synowi Władysławowi. Dopełniona lustracya z 1628 r. odwołuje się do lustracyi z 1616 roku i ten sam dochód z małą różnicą wykazuje. Na przedstawienie mieszkańców H. o złych drogach i potrzebie urządzenia grobel, Zygmunt III przysłał na grunt rewizorów; wskutek ich relacyi już Władysław IV przywilejem wydanym w czasie sejmu koronacyjuego w Krakowie 16 marca 1633 roku, ustanowił mostowe od każdego konia i bydlęcia po groszu, z którego to funduszu mieszkańcy mają obowiązek groble naprawiać i mosty w dobrym stanie utrzymywać. Na tymże sejmie król potwierdził przywileje wydane dla miasta przez Zygmunta I i Zygmunta Augusta. Tegoż roku 10 marca król oddał to starostwo Rafałowi Leszczyńskiemu wojewodzie bełzkiemu z obowiązkiem płacenia kwarty, zaś 12 października 1639 roku nadaje wójtostwo hrubieszowskie Annie Żyżyńskiej dożywotnio. Tegoż roku wielki pożar niszczy miasto; zaś w następnym 1640 r. najście tatarów. W 1641 roku Abraham Szlatkowski sufragan chełmski, proboszcz hrubieszowski, zabiera miastu niektóre domy na wale miejskim położone, takowe rozrzuca i grunta do probostwa przyłącza, ulicę przy rzece będącą zagradza, buduje gorzelnię, wódkę i likwory pali; pozwany o to przed króla, po wyznaczeniu komisyi na grunt dla sprawdzenia, wyrokiem wydanym w piątek przed św. Pryską 1643 roku, skazany został na zapłacenie miastu 4000 złotych, jak niemniej na rozrzucenie budowli przez niego postawionych. Poczem król potwierdza miastu prawo na wolną propinacyą wódki, z tem aby dochód ten na uporządkowanie miasta był obracany. W roku 1646 kiedy Władysław IV gromadził wojska na wojnę z Turcyą, od przechodu ich miasto bardzo ucierpiało: wzmianka o tem w aktach radzieckich brzmi w ten sposób: „po różnych ciężkościach od dawnych czasów, przyszła niesłychana opressya tego roku na mieszkańce od żołnierza, dwojaki chleb, w zimie jeden na pana Bieganowskiego chorągiew, na wiosnę drugi na chorągiew pana wojewody rawskiego, którymy opłacili 3000 złotych. Czternaście chorągwi do obozu i z obozu ciągnących wzięły od nas półtora tysiąca złotych. Gwardyi królewskich trzy chorągwie, pod któremi 600 ludzi, ci kosztowali do 3000 złotych, bo od żydów wzięli pół dziewiętnasta, a złożono pół siedemnasta miejskich od gospodarza, po tém Korydynowa chorągiew na zimowlę przybyła i bardzo ciążyła, bo jednego gospodarza po 60 złotych kosztowała. Bóg dajże żeby tego nigdy nie było. Chmielnicki, który w roku 1648 roku doszedł aż do Zamościa, zawadził także o H., zniszczył miasto i zamek, mieszkańcy unickiego wyznania najbardziej ucierpieli, dla tego Jan Kazimierz dnia 19 kwietnia 1652 roku w Warszawie na przedstawienie Jakuba Suszy biskupa chełmskiego unickiego, Danielowi Koculi, prezbyterowi przy cerkwi hrubieszowskiej, nagradzając stałość jego w utrzymywaniu i rozszerzaniu wiary w czasie rebelii kozackiej, dozwala dwa razy do roku na jego potrzeby, a mianowicie na Wniebowzięcie N. M. P. i na Boże Narodzenie miód warzyć bez opłaty, o czem Łukasza z Bnina Opalińskiego, marszałka nadwornego, starostę hrubieszowskiego zawiadamia; przywilej ten w 1728 roku był potwierdzony przez Augusta II. Tenże Łukasz Opaliński na gruntach należących do starostwa hrubieszowskiego w ziemi chełmskiej erygował m. Opalin. Konfederacya tyszowiecka sprowadziła w te strony szwedów, którzy miasto zniszczyli, potem przechód Rakoczego tam i napowrót znowu miasto zniszczył. Tyle klęsk następujących jedne po drugich zamożne przedtem miasto przywiodły do upadku. Lustracya w 1661 roku dopełniona wykazuje dochód z miasta 243 zł., a dochód ze starostwa 3000 złotych. Starostą był wtedy Mikołaj Daniłowicz podskarbi koronny a posiadaczem wójtostwa Krzysztof Strojnowski. Oprawa arcyksiężniczki Eleonory żony Michała Korybuta 100000 zł. i tyleż przy wianku konstytucyą sejmową z dnia 9 września 1670 roku była zabezpieczona między innemi dobrami koronnemi i na H. Napad tatarów w 1672 roku znowu zniszczył miasto, w powrocie byli pobici pod H. przez Jana Sobieskiego. Akta radzieckie w tym czasie przerwane nic o

tem nie wspominają zostało tylko o tem podanie ludowe z nazwą góry tatarskiej. Ponieważ dochody katedry chełmskiej tak upadły, że nie wystarczały na utrzymanie kapituły a zatem konstytucyą sejmu koronacyjnego z r. 1676 probostwo hrubieszowskie do tejże katedry przyłączone zostało. W skutek skargi mieszczan zjechał z ramienia starosty hrubieszowskiego do zamku Jan Bełchacki łow. rus. i słuchał rachunków Szajewicza burmistrza z summy 1618 złotych, przyjął wydatek zł. 1006 na postawienie upustu miejskiego, resztę 612 zł. zalecił zwrócić ratami, nakazując tę kwotę obrócić na postawienie ratusza miejskiego. Szajewicza z urzędu burmistrza zrzucił. Jan III z Żółkwi dnia 23 listopada 1693 roku na wstawienie się Marka Matczyńskiego woj. zam. rusk. i na prośbę mieszczan r. g., utrzymując przy wszystkich prawach i przynależytościach jakie posiadała cerkiew św. Mikołaja, funduje szpital, dodając proboszczowi pole na dębinie za Sławęcinem położone i ogród z wałem, bractwu zaś łan pola Turczyński zwany na Uszowej dolinie, z ogrodem i sadami za basztą. Szpitalowi pół łana pola przy drodze sokalskiej i ogród. W 1709 r. trapiło miasto morowe powietrze; potem walki Sieniawskiego hetmana ze stronnikami Leszczyńskiego i Karola I znowu zniszczyły miasto, tak że już nie mogło dojść do tego stanu i zamożności w jakim było przed 1639 rokiem. Kościoły i cerkwie były jednakże odbudowane, jak świadczą wizyty biskupów chełmskich Krzysztofa Szembeka 16 października 1714 r. i Józefa Lowickiego 21 lipca 1721 roku. Dominikanie zaś zaczęli murować kościół i klasztor i przy pomocy Kuropatnickich i Kurdwanowskich skończyli; groby obydwóch tych familij są w lochach kościelnych. August II dnia 23 listopada 1722 roku potwierdził miastu wszystkie przywileje dane przez swych poprzedników. Starostwo hrubieszowskie od 5 marca 1705 roku było w posiadaniu Stanisława Potockiego str. litew., który w 1727 r. odstąpił takowe w grodzie bełzkim Franciszkowi Salezemu Potockiemu, co było zatwierdzone przez króla 22 czerwca 1727 r. Lustracya z 1765 r. taki stan miasta przedstawia: domów żydowskich 135, domów chrześciańskich 26, na ulicy wójtowskiej domów 13, na sokalskiej 24, na zamojskiej 25, domów należących do kościoła farnego 17, do klasztoru dominikanów 8, do cerkwi św. Mikołaja 5, na przedmieściu Sławęcinie 101, razem 375 dm. Dochód z propinacyi z porękawicznem 27575 złotych, staw który się napuszcza przynosił 700 złotych. Daniny: Huszcza od żydów 133 zł.; tejże od chrześcian 465 zł. Czynszu z pól pustych od mieszczan 66 zł. 20 gr. Czynszu z cechów piekarskiego, szewckiego i z browaru od żydów 18 zł. Goździowego i łojowego od żydów 432 zł. Rybackiego od chrześcian i żydów 100 zł.; od rzeźników chrześcian 100 zł. Parkannego od katolików i żydów 40 zł. Legunu od chrześcian 324 zł.; od żydów 282 zł. Ogół dochodu ze starostwa razem z m. Opalinem, Huszczą i Jastrzębną Wolą 60045 zł. 15 gr. W skutek pierwszego rozbioru kraju H. przeszedł pod panowanie austryjackie. Po śmierci Franciszka Salezego Potockiego, ostatniego starosty, rząd austryjacki miasto H. ze wsiami do niego należącemi objął w swoje posiadanie a następnie z Ignacym hrabią Cetnerem wojewodą bełzkim na dobra solne zamienił. Przy zamianie dóbr to jest przy pierwotnych umowach o tę zamianę sporządzony został przez rząd austryjacki dnia 7 marca 1788 roku inwentarz, według którego miasto obowiązane było płacić: 1) Huszczy daniny pieniężnej, którą mieszczanie hrubieszowscy zamiast odwózki zboża do wsi Huszczy obowiązani byli płacić, 457 zł. 2) Z wygonu obok cmentarza ku wsi Grudek ciągnącego się 58 zł. 20 gr. 3) Rybackiego 58 zł. 20 gr. 4) Czynszu od rzeźników katolików 100 zł. 5) od piekarzy i szewców 6 zł. 6) Huszczy od żydów 135 zł. 7) Rybackie od żydów 33 zł. 10 gr. 8) Łojowe od żydów 216 zł. 9) Browarne od żydow 12 zł. 10) Gwoździowe od żydów 136 zł. 11) Parkanne 40 zł. Czynsze te płacone były do 1866 roku; w tym roku przy uwłaszczeniu miast zostały zniesione bez żadnego wynagrodzenia. Egzystował jeszcze wtedy w m. H. dwór, składający się z 12 pokoi i sieni, oficyny z 6 izb z sienią i piekarnią, śpichrz, stajnie, wozownia z oddzielną stajnią, obory, wszystko z drzewa, szlachtuz za dworem nad rzeką, młyn jeden o 4 kamieniach i tartak o 1 pile. Summa czystej intraty wyrachowana na 20,010 zł. 20 gr. Zamiana dóbr hrubieszowskich dokonaną została układem komplanacyjnym z dnia 7 grudnia 1799 roku pomiędzy skarbem cesarskim a Ignacym Cetnerem a przez dekret cesarski z dnia 16 lutego 1802 roku zatwierdzonym. Wskutek czego hrabia Cetner wojewoda bełzki wedle dekretu fori nobilium lwowskiego z dnia 20 maja 1803 roku do tabuli jako właściciel wpisany został. Nim jednak akt zamiany uzyskał najwyższe zatwierdzenie, Ignacy Cetner wraz z córką swą Anną Potocką, późniejszą ks. lotaryńską, z dóbr dawniej starostwo hrubieszowskie składających: miasto H. z wójtowstwem i Podzamczem, wsie: Poberężany, Czerniczyn, Borodycę, Dyakonów, część Szpikołos Starościńską zwana, Jarosławice, Busienia i część Putnowic za kontraktem prywatnym z dnia 30 marca 1800 r. we Lwowie spisanym Aleksandrowi i Annie z Zamojskich ks. Sapiehom za summę szacunkową 700000 zł. sprze-

dali. Ze strony Sapiehów zawierał i podpisał kontrakt ks. Stanisław Staszic jako specyalny plenipotent. Pokazuje się jednak że ks. Sapiehowie byli tylko podstawionymi właścicielami, a dobra wspomniane Staszic sam dla siebie nabywał; że zaś nie był szlachcicem niemógł więc w państwie austryackiem dóbr na swoje imie nabyć, za aktem bowiem z dnia 20 lutego 1801 roku Aleksander Sapieha wszelkie prawa do dóbr hrubieszowskich przelał na osobę żony swej Anny, która następnie za upoważnieniem męża, aktem z dnia 28 marca 1801 r. oświadczyła, że dobra Hrubieszów Stanisław Staszic sam dla siebie rzeczywiście zakupił i z szacunku wypłaconego 700000 złotych tegoż skwitowała, dawszy mu poprzednio dnia 19 marca t. r. nieograniczoną do dyspozycyi powyższemi dobrami plenipotencyą. Aktu tego jednak Staszic w tabuli nie objawił z powodu, że nie mógł dowieść szlacheckiego pochodzenia. Dopiero po przyłączeniu tej części kraju do ks. Warszawskiego za kontraktem zawartym przed Walentym Skorochód Majewskim 1811 roku 19 sierpnia w Warszawie, ks. Sapieżyna wspomniane dobra hrubieszowskie na rzecz i osobę ks. Staszica odstąpiła i na przepisanie tytułu własności w księgach departamentu lubelskiego zezwoliła. Kontrakt ten pod dniem 13 marca 1812 roku w aktach hypotecznych pod liczbą 18 na stronnicy 370 wpisany został. W latach 1801 i 1803 znaczne pożary zniszczyły miasto; wzrost jego na nowo rozpoczął się dopiero w 1806 r. kiedy w Hrubieszowie umieszczono zarząd podprefektury, sąd pokoju i szkołę podwydziałową. W czasie założenia tow. roln. hrubieszowskiego przez Staszica miasto, posiadając dziedziczne swoje grunta, do składu tegoż towarzystwa niechciało przystąpić, weszły do niego tylko dziedziczne części jako to: Wójtostwo i Podzamcze; zawsze jednak Staszic przypuścił miasto do pewnych dogodności a mianowicie udzielają się pożyczki amortyzacyjne na ziemie i domy murowane i kto w mieście jak w całém towarzystwie postawi z gruntu dom murowany i pokryje go materyałem niepalnym ten dostaje zwrot $^1/_4$ części wartości tego domu. Od czasu założenia towarzystwa w mieście wymurowano i pokryto materyałem niepalnym 38 domów, za co wypłacono 33,228 rs. 52 kop. Z tego chrześcianie wymurowali 13 domów i dostali 12198 rs. 37 kop., żydzi wymurowali 25 domów i dostali 21,030 rs. 75 kop. Kapitał wypożyczony miastu wynosi 43646 rs., od którego płacony jest $5^1/_2$ rocznie procent i umorzenie w ciągu lat 20. W mieście H. urodził się słynny mechanik i matematyk Abraham Stern 1769 r. Par. H. dek. t. n. liczy 3720 dusz. Gmina H. należy do s. gm. okr. III w Dyakonowie, tamże urząd gminny, obszar jej wynosi 12013 mr. a ludność 4023. W skład gminy wchodzą: Antonowka folw., Bohorodyca wś, Białoskury, Czerniczyn, Dyakonów, Jakubówka folw., Kaźmierówka, Łotoszyny, Makowszczyzna folw., Michałówka folw., Moroczyn wś i folw., Poberężany, Swierszczów wś i folw., Szwajcary fol., Szpikołosy wś i fol., Teosin fol., Teresówka fol., Tentiuków, Wójtostwo fol., Wolica Podhorecka. *Powiat Hrubieszowski* obecny stanowi tylko część północną dawnego powiatu, z którego utworzony został w 1866 r. drugi nowy powiat tomaszowski. Graniczy on od północy z pow. chełmskim, od wschodu z gub. wołyńską, od której oddziela go rz. Bug, od płd. z pow. tomaszowskim a od zachodu z zamojskim. Obszar ogólny wynosi 26.68 mil kw. Półn. część powiatu, tworząca trójkąt zawarty między rzekami Wełnianką i Bugiem, a odgraniczony od południa drogą bitą łączącą Uchanie z Horodłem, przedstawia obszar lesisty i błotnisty, zwłaszcza nad brzegami Wełnianki i kilku strumieni odprowadzających wody leśne do Bugu. Trójkąt ten pod względem cech fizyograficznych stanowi część przyległego mu Polesia. Jestto najmniej zaludniona część powiatu; wsie rozmieściły się tylko po krawędziach trójkąta nad brzegami Wełnianki, Bugu i przy drodze bitej; środek zajmuje obszar leśny bez wsi i dróg. Dalej ku południowi zaczyna się kraj wzgórkowaty z glebą tłustą, gliniastą, w części czarnoziemną, mający wspólne cechy z przyległym mu Wołyniem. Wzniesienia gruntu zaznaczają się stopniowo i dochodzą do 900 stóp w stronie zachodniej między Uchaniami a Grabowcem; postępując ku wschodowi, spotykamy stopniowe obniżanie się tak, iż krawędzie doliny Bugu leżą na wyniesieniu 650 do 700 stóp nad poziom morza, a więc o 250 do 200 niżej niż część zachodnia. Na żyznej glebie rozsiadły się liczne, ludne i zamożne wsie. Lasy zajmują w powiecie przestrzeni 57632 mórg, z tego przypada 46149 mr. na nieurządzone a 4617 na lasy z urządzonem gospodarstwem leśnem (w 1880 r.). Wycięte a nie zadrzewione obszary leśne wynoszą 3182 mórg. Włościanie posiadali tylko 195 mr. a za serwituty zniesione otrzymali 2588 mr.; do osad miejskich należy 622 mr. Sady dworskie zajmują 296 mr., włościańskie 195 mr. Rolnictwo mimo bogactwa gleby nie stoi na wysokim stopniu rozwoju. Przeważają tu dobra większych rozmiarów (po nad 1000 mr.) a brak drobniejszych posiadłości. Głównym produktem rolnym jest pszenica, a przy tem w mniejszej ilości buraki uprawiano dla cukrowni w Mirczu. Przemysł fabryczny mało rozwinięty dla braku miast i dróg handlowych. Istnieje w całym powiecie 20 fabryk, w tej liczbie 9 gorzelni z produkcyą wartości 306000 rs., jedna

cukrownia wyrabiająca za 62000 rs., 1 młyn parowy (Pobereżany) z produkcyą na 28000 rs., 6 małych browarów, 1 dystylarnia i 2 warzelnie miodu. Ogólna suma produkcyi wynosi 413209 rs. Główną drogę komunikacyjną stanowi rz. Bug, która dla zmiennego stanu wody przedstawia wiele niedogodności przy spławie drzewa i zboża. Dróg bitych dla braku kamienia niema tu wcale, z wyjątkiem małego kawałka traktu z Lublina do Uściługa; zwykłe trakty zaś dla gliniastego gruntu są w porze deszczów lub roztopów nie do przebycia. Ludność powiatu wynosi 78226 dusz; szkół elementarnych 72. Pod względem sądowym pow. H. dzieli się na cztery okręgi sądów pokoju: Jarosławiec, Grabowiec, Dyakonów, Mądryniec zaś pod względem administracyjnym na 13 gmin: Białopole, Grabowiec, Horodło, Hrubieszów, Jarosławiec, Kryłów, Miętkie, Mircze, Miączyn, Mołodziatycze, Moniatycze, Mieniany, Werbkowice. Dek. hrubieszowski rzym. kat. dyec. lubelskiej, składa się z 8 parafij: Dubienka, Grabowiec, Horodło, Hrubieszów, Kryłów, Moniatycze, Trzeszczany i Uchanie. Dek. hrubieszowski b. grecko-unickiej dyec. chełmskiej w 1863 r. dzielił się na 18 parafij: Chyżowice, Czerniczyn, z filią w Masłomęczu, Grudek-Nadbużny, Hołubie, Hostynne, Hrubieszów, Kryłów z filią w Prehorylu, Mircze, Modryń, Mołodziatycze, Nieledew, Pawłowice, Peresołowice z filiami w Bohutyczach i w Gdeszynie, Podhorce nad Huczwą z filią w Gozdowie, Ślipcze z filiami w Czumowie i w Mieniach, Szychowice, z filią w Małkowie, Terebiń i Werbkowice. Dek. hrubieszowski prawosł., ob. *Chełm. Gus. Grot., W. Bystrz., Br. Ch.*

Hrubki, szczyt w głównym grzbiecie Beskidu lesistego, w obr. gminy Berehów górnych, w pow. Lisko, wznosi się nad górnym biegiem Solinki. Wzniesienie 1185 m.

Hrubočicy, niem. *Grubtitz,* wś serbska na saskich Łużycach w parafii budyszyńskiej. W r. 1875 dm. 18, mk. 123. *A. J. P.*

Hrubosz, szczyt w Tatrach nowotarskich na granicy liptowskiej, w głównym ich grzbiecie, w obr. gm. Kościelisk. Od szczytu Babich Nóg (ob. Błyszcz i Babie Nogi) czyli Kamienistej (2128 m. pom. szt. gen.), główny grzbiet Tatr zwraca się na północ na przestrzeni 375 m., poczem wysławszy ku płn.-zachodowi odnogę, na 1600 m. długą, ku potokowi tyszniańskiemu, w której wznoszą się czubki 1805 m., 1537 m. i 1375 m. (szt. gen.), zwraca się ku północnemu-wschodowi po Smreczyński szczyt (2068 m. szt. gen). W tym otóż grzbiecie między Kamienistą a Smreczyńskim, wznosi się Hrubosz. Jestto wąski, nigdzie nad 1 m. nie szerszy szczyt, podłużny od północnego-wschodu ku południowemu-zachodowi, stromo spadający tak od wschodu jak zachodu. Południowo-wschodnie zbocze jest trawiaste, którem przejść można dogodnie do przełęczy, między Hr. a Kamienistą (1772 m. Janota). Przełęcz ta Stołami się zowie. Przedstawia ciekawą rozpadlinę; jest szeroka, głęboka i o wysokich bokach, jak gdyby cała góra na dwie rozpadała się strony. Rozpadlina ta nieckowata ciągnie się wysoko w górę pod Kamienistą czyli Babie nogi. Między Hr. a Smreczyńskim szczytem również jest przełęcz (2047 m. Janota). Wzniesienie Hrubosza 2057 m. (Janota). *Br. G.*

Hrubsk, miejscowość, pow. skwirski, o 10 w. odległa od m. Chodorkowa (ob.), niedaleko od wsi Strucówki i Szczehliówki, pośród dużych lasów położona; 50 lat temu była tu osada, mieszkańcy której przeniesieni zostali do innych włości przez Merszkowskiego ówczesnego dziedzica; prócz bardzo wielu mogił, których liczą tu 684 (opisanie mogił w kijowskiej gub. przez Fundukleja, str. 48), zasługuje tu na uwagę: 1) wał wysoki od 2 do 3 sążni z przekopem na 5 sążni głębokości a długi na 2 wiorsty, zaczynający się nad stawem hrubskim i ciągnący się do stawu bykowskiego; przekop zwykle bywa napełniony wodą; wał ten lud zowie żmijowy; 2) wały ciągnące się w kwadrat i obejmujące przestrzeni 2 w. kw., w wałach znajduje się 6 wjazdów; 3) przy jednym z owych wjazdów znajduje się okrągła przestrzeń 300 kw. sążni otoczona wałami wysokiemi od 6 do 7 sążni z głębokim rowem i 1 wjazdem; 4) wał ciągnący się od wsi Szczehlijówki (która także jest otoczona małami) i stanowiący prostopadłą linią z pierwszym wałem. Podług miejscowej legendy w czasie pierwszego najścia tatarów okoliczni mieszkańcy w liczbie 40,000 okopali się tu i długo bronili, lecz w końcu zdobyci, zostali wycięci, potwierdzają to między innemi wykopane tu współczesne monety, mianowicie: szeroki srebrny grosz bity w Pradze z wizerunkiem Wacława III, który jak wiadomo panował od 1230 do 1253 roku. Wogóle mogiły i wały tutejsze nietknięte dotąd przez uczonych. *Kl. Przed.*

Hruby, przys. Zakopanego, pow. nowotarski.

Hruby Groń, wielka, potężna góra, na Podhalu liptowskiem, na gruncie gminy Wychodnej. Wznosi się ona na płn.-wsch. od Wychodnej, między potokami Hibicą od zach. a Bielańskim potokiem od wsch., na północ od Bielańska, przysiołka Wychodnej, a na południe od wzgórza Hibicy (ob.). Jestto szeroki i połogi grzbiet, od strony północnej ku Hibicy-wierchowi zasiany licznymi chatami. Wzniesienie 965 m. (stz. gen.); 977 m. (Korzistka). *Br. G.*

Hruby Regiel, szczyt w Tatrach nowotarskich, w obr. gminy Kościelisk, nad drogą wiodącą z Zakopanego do Kościelisk, 675 m. od niej na południe, po zachodniej stronie potoku Małołąckiego. Z doliny pot. Małołąckiego, płynącego po złomach granitowych na północ, z pod turni Miętusiańskich, wychodzi się ku Czerwonym Skałkom nad Przysłopem, tworzącym przełęcz między Hr. R. a Siwarowem, lesistym grzbietem, oddzielającym Małej Łąki dolinę od Miętusiej, a ztąd na skalisty wierzch Hr. R. Wapień jego zawiera wiele pięknych skamielin. Miejsce to jest cudownie malownicze, a przecież rzec można, bardzo mało, a może przez nikogo nie zwiedzane. Sam wierch Hr. R. zwie się Gaberówką; Hr. zaś Reglem jest właściwie las po stronie północnej, spadający ku drodze kościeliskozakopiańskiej. Jest to wąski, od południa i północy dosyć stromy grzbiecik, który od północy do samego wierzchu lasem jest zarosły, a od południa pod wierzchołkiem częścią trawnikiem pokryty, częścią odłamami wapienia zasłany. Na zachód rozciąga się w kierunku skośnym od południowo-wschodu ku północnemu-zachodowi piękny trawiasty niższy grzbiecik Jaworzynka, spadający turniami ku Miętusiej dolinie. Od Hr. R. oddziela ją Krowiźleb, spadający ku wsi Kościeliskom. Widok z Hrubego Regla jest nader pięknym. Na południe wznoszą się Czerwone Wierchy, a na wschód od nich Giewont, zasłaniający resztę szczytów ku wschodowi, prócz Kop Królowych i północnego ramienia Koszystej; od Giewontu pasmo lesiste Bacug, przełęcz do Strążysk, Łysanki, Skały Małej Świnnicy, Krokiew, Nosal, Kopieniec i cały obszar lasów i wzgórz lesistych po Murań i Hawrań. Wzniesienie 1339 m. (szt. gen.); 1319 m. (Kolbenheyer); 1366 m. (Eljasz, Przewodnik do Tatr, str. 308). *Br. G.*

Hruby Wierch, grzbiet i szczyt w Tatrach liptowskich w dzielnicy Krywania. Od szczytu Furkoty (ob.), wznoszącego się jako narożnik dolin Hlińskiej, Młynicy, Furkockiej i Niewcyrki, odrywa się ku północnemu zachodowi, jako dział graniczny dolin Hlińskiej od płn., a Niewcyrki od płd., potężny grzbiet Hrubym zwany. Długość grzbietu czyni przeszło 2200 m. W nim trzy znaczniejsze czubki: wschodni 2393 m,, pośredni 2324 m., a zachodni nad doliną Koprową 2243 m. (szt. gen.). Według Kolbenheyera wzniesienie zachodniego szczytu czyni 2240 m. 2.) *Hruby Wierch,* szczyt w głównym grzbiecie granicznym Tatr Nowotarskich, nad halą Jarzębczą, wschodniem ramieniem doliny Chochołowskiej od płn., a Jamnicką i Raczkową od płd., Na mapie Kummersberga (s. 35) Jarzębczą zwany, 2650 m. na południowy-wschód od Wołowca, między Przednim Upłazem a Kończystą (2071 m. szt. gen.). Wzniesienie jego czyni 2142 m. (szt. gen.); 2128 m. (Zejszner); 2050 m. (Loschan), Łupek talkowy. Od niego wybiega wprost na południe ramię górskie 2793 m. długie, ze szczytami Jakubiną czyli Magórą wyźnią (2189 m.), Ostredokiem (2049 m.) i Magórą niźnią (1921 m.), jako ściana graniczna dolin Jamnickiej od zach., a Raczkowej od wsch. 3.) Nazwę *Hrubego*, albo *Grubego Wierchu* nadają Węgrzy szczytowi w głównym grzbiecie Tatr nowotarskich „Miedzianem" zwanemu. Jest to raczej południowozachodni szczyt grzbietu Miedzianego, odrywa się od gł. grzb. ku płn.-wsch. na dziale dolin Pięciu Stawów Polskich i Białki. Wzniesienie jego 2167 m. (szt. gen.). Drugi szczyt północny wznosi się 2239 m. npm. (szt. gen.). Ob. *Miedziane.* 4.) Nazwę Hrubego Wierchu nadają częstokroć szczytowi Bobrowcowi, na granicy Galicyi i Węgier czyli Nowotarżczyzny i Orawy. Ob. *Bobrowiec.* Wzniesienie jego podług pomiaru wojskowego czyni 1664 m. 5) *Hruby W.* ob. *Hruby Regiel.* *Br. G.*

Hrud, wś włośc., pow. konstantynowski, nad rz. Białką, o 5 w. na płn. od Białej, przy trakcie bialsko-janowskim, przylega do folw. Roskosz. R. 1827 było tu 60 dm. i 437 mk.; obecnie 59 dm., 580 mk. Kościół i parafią r. gr. erygował 1666 r. Michał Kazimierz Radziwiłł.

Hrud, ob. *Hrudy.*

Hrud, jez. w półn.-wsch. stronie pow. grodzieńskiego, nieco na północ od jez. Bersztańskiego.

Hruda, wieś, powiat nowogradwołyński, gminy piszczowskiej, włościan dusz 126. Ziemi włośc. 333 dzies.; należy do klucza piszczowskiego, własność hr. Maryi Potockiej.

Hrudek, ob. *Gródek, Grudek.*

Hrudopol, wś, pow. słonimski. Była tu kaplica byłej parafii kat. Dziewiątkowicze.

Hrudy, albo *Hrud*, przys Lityni, powiat rudecki, o 3 kil. na płn.-wschód od Lityni, na lew. brz. Tyśmienicy, u jej zbiegu z Trudnicą, w okolicy podmokłej. Por. *Horucko.*

Hrudynina, wś nad rz. Obol w gub. witebskiej.

Hrudzinowo 1.) nowe, wieś, pow. dzisieński, gm. leonpolskiej, nad rz. Kamionką, 3 okr. adm., o 38 w. od Dzisny, 5 dm., 57 mk. prawosławnych. 2.) **H.**-stare, wś tamże, gm. leonpolskiej, 3 okr adm., o 37 w. od Dzisny, 10 dm., 89 mk., z tego 83 praw,, 6 kat. Obie te wsie należały do dóbr Leonpola, wprzód Lilkami i Czuryłowiczami zwanych; przed 1500 roku należały wraz z Drują do ludzi putnych, obowiązanych odbywać drogi do zamku połockiego w roku 1506. Aleksander król polski nadaje Druję nazwaną w przywileju Civitas

Drujensis, Czuryłowicze i Hrudzinowo Annie Duchnie z Sapiehów kniahini Massalskiej, wdowie po Tymoteuszu Massalskim, poległym pod Wiedroszą w r. 1499 i synom jej Piotrowi, Jerzemu i Janowi, wskutek zasług ojca poniesionych dla ojczyzny. W końcu XVI w. Wasilia Massalska, prawnuczka Tymoteusza a córka Jerzego, poszła za mąż za Wołoziec-kiego. Córka tej Wasilicy Massalskiej z drugiego małżeństwa Dorota z Misrkich Janowa Dziewoczyna wespół ze swym mężem sprzedają 1611 r. Druję, Hrudzinowę i Czuryłonicze za summę 5000 kop groszy lit. Leonowi Sapieże kanclerzowi litew. Dalej H. własność (bez Drui) Rudominów, z których Piotr kasztelan smoleński i Jan Mikołaj marszałek bracławski przedają Czuryłowice i H. Hrehoremu Mirskiemu, podkomorzemu bracławskiemu. Była potem w posiadaniu Sebastyana Mirskiego sędziego ziem. brasł. i Krzysztofa Mirskiego podkom. brasł., od których sukcesyjnie przechodzi do Jerzego i Anny z Mirskich Przysieckich, dalej do ich syna Bronisława Przysieckiego, od niego znów do Mirskich. Z tych Michał, Władysław, Kazimierz i Ludwik Mirscy w r. 1667 za summę 200,000 zł. pol. przedają księdzu Zgirskiemu. W r. 1701 Mikołaj Zgirski prałat wileński, przedaje Danielowi i Teresie z Sokolnickich Wyhowskim za 40000 złp. Od nich przechodzi do ich córki Racheli Ogińskiej, od tej do syna jej Józefa Ogińskiego starosty dorsuniskiego Roku 1742 Józef i Apolonia z Wychowskich Ogińscy sprzedają H. za 200000 złp. Stanisławowi Kleczkowskiemu a ten w r. 1745 Mikołajowi Łopacińskiemu wojskiemu mścisławskiemu za 45000 tal. W roku 1778 po śmierci Łopacińskiego wojewody bełzk. przechodzi w dożywocie żony jego Barbary z Kopciów a na własność syna ich Jana Nikodema Łopacińskiego. Ten w roku 1800 sprzedaje braciom swoim Tomaszowi i Barbarze z Szadurskich Łopacińskim. W roku 1812 Tomasz ustępuje synowi swemu Józefowi marszałkowi. Po śmierci tegoż 1835 r. dożywotniczką zostaje żona jego Dorota z hr. Morykonich; ta w roku 1839 zrzeka się wreszcie na syna swego Ignacego Łopacińskiego. *A. K. Ł.*

Hrumno, dawna, w dokumentach używana nazwa wsi Rumno, pow. rudecki. *Lu. Dz.*

Hruń, ob. *Groń.*

Hruschau (niem.), ob. *Gruszów*, na Szląsku Austr. Jest tu szkoła ludowa, st. p. i tel., zarząd górniczy, zarząd dóbr hr. Wilczka, zarząd witkowickich kopalń węgla, pierwsza austryacka fabryką sody, fabryka wyrobów garncarskich i st. dr. żel. z Krakowa do Wiednia, między Boguminem a Ostrawą Morawską, o 269 kil. od Wiednia.

Hrusiatycze, wś, pow. bobrecki, 4.7 kil. od Strzelisk N., ma cerkiew gr. katol. paraf.

Hruśka, ob. *Hruszka.*

Hruski Majdan, ob. *Majdan Hruski.*

Hrustin, ob. *Hrusztyn.*

Hruszawy, wieś, pow. wołkowyski gub. grodz.

Hruszatyce (al. Hruszatycze, po rusku Hruszatyczy), wieś w pow. przemyskim, 21 kil. na płd. wschód od Przemyśla, 5 kil. na płn. wschód od st. poczt. w Nowem Mieście a 10 kil. na płd. wschód od najbliższej stacyi kolejowej w Niżankowicach. Na płn. sąsiadują H. z Żrotowicami, na wschód z Gdeszycami, na płd. z Sanoczanami, na zachód z Bybłem. Okolica pagórkowata. W płn. stronie osady wznosi się bezleśne wzgórze Magiera do 320 m., część płd. jest niższa (278 m.). Wieś sama rozłożyła się w dolinie potoku Czyszki, płynącego tutaj od wsch. ku zach. do Wyrwy, dopływu Wiaru. Dolina potoku wznosi się na zachód od wsi 236 m. npm. Wedle obliczenia z r. 1869 było dm. 88, mk. 601 w gminie, a 7 dm., 62 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 571 mk. obrz. gr. katol., a 55 rzym. kat. Własność większa (właścicielka Jadwiga ks. Sapieżyna) obejmuje roli ornej 665, łąk i ogr. 133, pastw. 14. lasu 178; własn. mniej. roli ornej 597, łąk i ogr. 53, pastw. 16, lasu 8 mr. Parafia gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu niżankowskiego a ma filią w Sanoczanach. Par. rzym. kat. w Nowem Mieście. We wsi cerkiew drewniana. *Lu. Dz.*

Hruszbienienka, wieś, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 126, dm. 11 (1866).

Hruszczyńce, wieś, pow. kaniowski, par. Rzyszczów. Należy do familii Skirgiełłów wyzn. grecko-rossyjskiego.

Hruszew, wś, pow. konstantynowski, gm. Łysów, par. Rusków. Liczy 10 dm., 96 mk. i 108 mr. obszaru.

Hruszewka, rz., dopływ Mokrej Sury.

Hruszka, bezleśne wzgórze w pow. rudeckim, na płd. wschód od Kupnowic stanych, szczyt 317 m. Od płn. opasuje H. dolina Wiszenki, od płd. dolina Łączny. *Lu. Dz.*

Hruszki lub *Gruszki,* wieś, pow. augustowski, gm. Kuryjanka, par. Teolin. Leży śród lasów puszczy augustowskiej. Odl. 33 wiorst od Augustowa, liczy 32 dm., 252 mk. W 1827 r. było tu 13 dm., 78 mk.

Hruszki, przys. Potylicza.

Hruszków, ob. *Hruszów.*

Hruszkówka, *Hruszówka*, duża wieś, pow. czehryński, nad rzeką Kosarem, wpadającą do Taśminu, o 8 w. odl. od m. Żabotyna, w takiej że odległości od wsi Osoty, 35 w. od Czehrynia i Śmiły, mieszk. 1690 wyzn. prawosł., cerkiew paraf. i szkółka; ziemi 3559 dz. pierwszorzędnego czarnoziemu, należy do hr. Bo-

bryńskiego, który ją kupił w 1845 r. od generała Lwa-Dawidowa; we wsi jest cukrownia z r. 1845, produkująca rocznie 77000 mączki cukrowej, a także na wielką skalę gorzelnia; zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w Śmile.

Hruszniew, wś i folw., pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. Górki, rozl. gruntów włościańskich m. 410, dom. 25, ludn. 309. Do bra H. składają się z folwarków: Hruszniew, Ostromęczyn, Pasieka, Chłopków; awulsów: Szydłolas, Kuczanka, odcinka Brzoza, Rybniki; attynencyj: Sułów i lasu Kisielew; wsi: H., Chłopków, Kisielew, Ostromęcin; nabyte przez Katarzynę hr. Platerową w r. 1866 za rubli 279407. Rozl. wynosi m. 7666. Folw. Hruszniew z awulsem Szydłolas i attynencyą Sułów i las Kisielew; grunta orne i ogrody mr. 1210, łąk m. 158, pastw. m. 1, lasu m. 2704, nieużytki i place m. 81, razem m. 4154, bud. mur. 17, drew. 40, płodozmian 12-polowy; folw. Ostromęczyn grunta orne i ogrody mr. 706, łąk m. 142, lasu m. 7, nieużytki i place m. 28, razem m. 883, bud. mur. 10, drew. 16, płodozmian 10-polowy. Folw. Chłopków z awulsem Rybnik grunta orne i ogrody m. 800, łąk m. 57, pastw. m. 63, lasu m. 181, nieużytki i placo m. 25, razem m. 1126, bud. mur. 6, drew. 10, płodozmian 12-polowy. Folwark Pasieka z awulsem Kuczanka i odcinkiem Brzoza grunta orne i ogrody m. 1173, łąk m. 133, lasu m. 170, nieużytki i place m. 26, razem m. 1502, bud. mur. 10, drew. 6, płodozmian 12-polowy. Gorzelnia parowa o sile 24 koni, przerabiająca rocznie kartofli około 16000 korcy i 1200 korcy jęczmienia. Młyn i tartak parowy. Olejarnia parowa przerabiająca rocznie 1500 korcy rzepaku. Młyn do mielenia kości, fabryka serów, cegielnia, pokłady torfu. plac na bindugę nad rzeką spławną Bug; wieś Hruszniew osad 44, z gruntem m. 419; wieś Chłopków osad 29, z gruntem m. 402; wś Kisielew osad 46, z gruntem m. 989; wieś Ostromęcin 58, z gruntem m. 788.

Hruszów, folw. i wś z majdanem Marynin, pow. krasnostawski, w gm. Rejowiec. Podług opisu z r. 1866 rozległość wynosi m 1360, grunta orne i ogrody m. 276, łąk m. 61, past. m. 49, lasu m. 670, zarośli m. 280, nieużytki i place m. 24. Wieś H. osad 15, z gruntem m. 144; wś Majdan Marynin osad 16, z gruntem m. 241.

Hruszów, wś, pow. kaniowski, par. Rzyszczów, nad bezimiennym ruczajem, wpadającym przy m. Chodorowie do rz. Dniepru. Należy do Genowefy Proskurzyny razem z przys. Gadomską Wolą, położonym pomiędzy wsią W. Prucki i przys. Krasnopółką. Posiada ziemi majątkowej 1522 dz., z której około 620 dzies odeszło ziemi wykopowej. Ma cerkiew pounicko-prawosławną, fundowaną przez Mikołaja Potockiego, byłego starostę kaniowskiego, i liczy mieszk. prawosł. 1249 i katol. 8. Niegdyś Hołowińskich dziedzictwo. We dworze kaplica katol. Zarząd gminny w Pijach, policyjny w Rzyszczowie.

Hruszów 1.) (al. *Hruszków*, *Hruszowa*), wieś w pow. drohobyckim, 18 kil. na płn. wschód od Drohobycza, a 6 kil. na płn. wschód od st. poczt. i kolejowej w Dobrowlanach. Od wsch. sąsiaduje z Tynowem, od płd. z Rolowem i Dobrowlanami, od zach. z Dorażowem (pow. samborski) i Wołoszczą (pow. samborski). Wś rozłożyła się na prawym brzegu Bystrzycy, płynącej tutaj od płd. zach. ku płn. wsch. Zaraz za wsią, na lewym brzegu Bystrzycy, ścielą się rozległe błota, t. zw. Moczary (270 m. npm.); na płd. od wsi wznosi się poziom cokolwiek wyżej, do 290 i 295 m., a na bezleśnem wzgórzu Krasna, na płd. zachód od wsi, dochodzi punkt graniczny 298 m. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 495, mk. 2536; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 2367 mk. obrz. gr. kat., 2 obrz. rzym. kat., a 78 wyzn. mojżesz. Własność większa obejmuje roli ornej 9, łąk i ogr. 13, pastw. 3; własności mniejszej roli or. 1592, łąk i ogr. 1111, pastw. 577 mr. We wsi jest cerkiew drewniana i szkoła etatowa jednoklasowa. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu mokrzańskiego; par. rzym. katol. w Wołoszczy. Jest tu fundusz ubogich, założony r. 1858 z grzywien i taks składanych za pozwolenia muzyki i tańców, a mający na celu utrzymywanie miejscowych ubogich. Majątek zakładowy czyni 884 zł. w obligacyi; w roku 1880 było dochodu 121 zł. Przełożonym jest zwierzchność gminna. H. należał dawniej do klucza dublańskiego w ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Bogusław na Leśnie Podleski, administrator ekonomii samborskiej za czasów Jana Kazimierza, oznajmił listem z roku 1660 (potwierdzonym przez Jana Kazimierza), że skłoniwszy się do prośby Mikołaja Łużeckiego, popa hruszowskiego, i syna jego Antoniego, puścił im dożywocia pół łanu roli popowskiego we wsi Hruszowy, w ekon. samborskiej, ze wszystkimi tejże roli pożytkami, ogrodami, łąkami itd. i łuhem do tego popostwa należącym, za co na każdy rok do zamku samborskiego z tego półłanka roli złp. 2 powinni dawać, a od innych robót i powinności wolnymi zostawać mają. 2.) **H.**, wieś, pow. jaworowski, ma w miejscu st. poczt., kościół i cerkiew parafialne. *Lu. Dz.*

Hruszów, ob. *Gruszów*, *Hruschau*, na Szląsku austr.

Hruszów 1.) Niżni, węg. *Alsö Kortvelyes*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), kościół katol. paraf., uprawa roli, 883 mk. 2.) **H.** Wiżni, węg. *Felsö Kortvelyes*, wieś w hr. ziem-

neńskiem (Zemplin Węg.), uprawa roli, lasy, 73 mk.

Hruszów, potok w obr. gm. Kornicza, w pow. kołomyjskim, nastaje w lesie Jedlinką zwanym; płynie na północno-północny wschód błoniami kornickiemi i po 5 kil. biegu uchodzi z pr. brz. do Prutu. Przyjmuje liczne małe dopływy, między którymi znaczniejszym jest Czarny potok. *Br. G.*

Hruszowa, ob. *Hruszów.*

Hruszowice (z Gajem), wś, pow. jarosławski, o 7 kil. od Rokietnicy, par. rzym. katol. Laszki, par. gr. kat, w miejscu. W archiwum kapituły grecko-katolickiej w Przemyślu znajduje się dokument ruski, cerkiewnem pismem pisany, datowany ze Lwowa w piątek d. 8 października r. 6810 od stworzenia świata, t. j. 1301 po nar. J. Chr., wydany przez kniazia Lwa, syna króla Daniela, którym tenże nadaje Hruszowice biskupstwu przemyskiemu. Dokument należy, według zdania niektórych krytyków historycznych, przed innymi zaś księdza Petrusiewicza (patrz Halicki Istoriczeski Sbornik), do podrobionych przez duchowieństwo ruskie, zyskał on jednak aprobatę królów polskich i jest roborowany. Wś ta należała do Czackich.

Hruszówka, piękne dobra w pow. słuckim, w okolicach Lachowicz, dziedzictwo Rejtanów. Tu żył i umarł w sierpniu 1790 r. nieśmiertelnej w narodzie pamięci mąż Tadeusz Rejtan. Dotychczas przechowują się tu po nim różne pamiątki; istnieje nawet ów domek zakratowany, w którym nieszczęśliwy obłąkany miał smutne pomieszczenie. Jest rzeczą pożądaną, aby rodzina otoczyła największem poszanowaniem wszystkie przedmioty pozostałe po czcigodnym pośle nowogródzkim, jak niemniej zachowała dla potomności archiwum i książki, o których wiemy. Folw. H. ma obszaru około 2300 mr., w glebie niezłej. *Al. Jel.*

Hruszówka (al. *Hroszówka*, po rusku *Hruszowka*), wieś w pow. dobromilskim, 44 kil. na płn. zachód od Dobromila, 10 kil. na płn. od st. poczt. w Mrzygłodzie, na prawym brzegu Sanu. Zachodnia część obszaru nizinna (dolina Sanu), wschodnia pagórkowata. Na płn. zach. sąsiaduje z Jabłonicą ruską, na płn. wschód z Borownicą, na wschód z Hutą, na płd. z Ułuczem, na zachód z Temeczowem (w pow. brzozowskim). Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 52, mk. 305 w gminie a 2 dm., 13 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 236 mk. obrz. gr. kat., a 107 rzym. katol. Własność większa obejmuje roli ornej 236, łąk i ogr. 9, past. 45, lasu 512; własn. mniej. roli ornej 207, łąk i ogr. 23, pastw. 25 mr. Parafia gr. kat. w Ułuczu, rzym. kat. w Mrzygłodzie. Są tutaj ślady nafty. *Lu. Dz.*

Hruszówka, ob. *Gruszówka* i *Hruszkówka.*

Hruszowno, wś, pow. kowelski, gm. Pohorsk, nad rz. Stochodem, o 55 w. od Kowla, ma 18 dm., 96 mk., 326 dzies. ziemi włośc., 600 dzies. folwarcznej, przeważnie lasu. Gleba piasek, ił; miejscowość błotnista i mało urodzajna. *A. Br.*

Hrusztyn, *Hrustín*, wieś w hr. orawskiem (Węg.), kościół katolicki parafialny, płóciennictwo, uprawa roli, furmaństwo, wyrób drewnianych naczyń, 1306 mk.

Hruszwica, wś, pow. rówieński, ma kaplicę katol. parafii Klewań.

Hruzdowo, ob. *Hrozdowo.*

Hruzdowo 1.) mko pow. oszmiańskiego, na samej gran. z wilejskim, ma paraf. kościół katol. Wniebowzięcia N. M. Panny, z drzewa wzniesiony 1773 przez ks. Ogińskiego. Na cmentarzu kaplica. Parafia katol. dekanatu wiszniewskiego: dusz 3274, zowie się urzędownie H.-Oborki i ma kaplice w Cholchle i Czernowie. 2.) **H.**, *Hrozdowo*, wś, pow. wilejski, ma kaplicę katol. parafii Łuczaj. Por. *Gruzdowo.*

Hruździe, dobra, ob. *Gruździe.*

Hruździenica, wś i dobra (por. *Hanuta*), pow. święciański, o 2 mile od Wojstomia i Wilejki, o 3 od Smorgoni, o 14 od Wilna i prawie tyleż od Mińska, nad rzeką Naroczą. Folwark H. ma 450 dzies. ziemi i oprócz tego 450 dzies. lasu, położonego za Wilią, już w pow. wilejskim. Gleba urodzajna (głównie się uprawia żyto i kartofle), potrzebuje atoli nakładów. Miejscowość równa, płaska. Na cmentarzu w H. jest kaplica katolicka a na murowanym słupie przy drodze piękna duża figura Zbawiciela, która niegdyś zdobiła krużganek kościoła misyonarzy w Wilnie i po kasacie tego klasztoru została przewiezioną do H. Nad samym brzegiem Naroczy wznoszą się jakieś ruiny, o których miejscowa tradycya powiada, że był tam niegdyś kościołek. W archiwach domowych znajduje się wzmianka, że w roku 1503 król Aleksander Jagiellończyk nadał tę majętność jakiemuś Hruździe, którego dotąd miejscowi włościanie zowią Hruzdowskim. Za czasów pańszczyzny należały do H. wioski włościańskie: Wojdzienie, Dziachówka i zaśc. Podklonie, mające w ogóle 370 dzies. ziemi. Dobra H. są w ręku rodziny Stefanowskich.

Hruzewica, mylnie *Grzęzawica*, wś, pow. proskurowski, gmina i parafia Czarny-Ostrów, nad rzeką Bohem. Kolej odesko-wołoczyska przechodzi pod samą wsią; mk. 668 i oprócz tego 82 jednodworców; ziemi włośc. 1075 dz. Cerkiew ma 43 dzies. ziemi. Należy do Przeździeckich. *Dr. M.*

Hruzka, ob. *Ingul.*

Hruźka 1.) *Hruśka*, lub *Mikołajów*, wś, pow. hajsyński, gm. Kiblicz, par. Granów, mk. 880, dm. 213, ziemi włośc. 1175 dzies., dworskiej

wraz z fermą Mytków 1360 dzies. Należy do Czesława Jaroszyńskiego. 2.) **II.**, podług urzędowych wykazów, według zaś Marczyńskiego Gruszka, wś, pow. bałcki, gm. Trojany. Mk. 1089, ziemi włośc. 2374 dz., dworskiej 1540. Należała do Potockich do klucza Olchowackiego, obecnie sprzedana Udziełom. 3.) **II.**, ob. *Gruszka.*

Hruźka, wś, pow. kijowski, nad niewielką rzeczką wpadającą do Irpenia, 7 wiorst odległa od Byszewa. Mk. 1015, wyznania praw. Ziemi 5590 dzies. piaszczysto-gliniastej, w większej części pokrytej drobnym lasem. R. 1768 w czasie koliszczyzny, przybył tu jeden z atamanów Żeleźniaka, Bondarenko, i długo stał obozem, rozbijając w okolicy, lecz złapany w m. Makarowie został powieszony.

Hrybiszki, mylnie *Grybiszki* (ob.), właściwie *Rybiszki* (ob.) pod Wilnem.

Hrybowyczy (rus.), ob. *Grzybowice.*

Hryce, wś pryw., pow. dzisieński, o 50 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 3 dm., 32 mk. praw. (1866).

Hrycewicze 1.) wś i dobra w pow. słuckim, nad Łanią, o 26 w. od jej źródła; dziedzictwo Rejtanów, dziś z zarządem gminnym nieopodal szosy położone. Gmina Hrycewicze składa się z 10 starostw wiejskich z 45 wiosek małych i ma 2458 włościan płci męzkiej. Folwark w glebie dobrej posiada około 760 mr. 2.) **II.**, ob. *Hryckowicze.*

Hrychowce, węg. *Hrissocz*, wś w hr. spiskim (Węg.), 340 mk.

Hryciów-Ostrów, uroczysko, ob. *Chodorówka.*

Hryćki, wś włośc., pow. dzisieński, o 108 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 14 dm., 170 mk. (1866).

Hryćków, wś, pow. kamieniecki, gm. i par. Smotrycz, o 9 w. od tego miasta, nad rzeką Smotryczem, w dolinie otoczonej górami; mk. 510, 66 dm., 436 dz. ziemi włośc., 876 dzies. dworskiej. Należała ze Smotryczem do ks. Koriatowiczów; jest nawet podanie, że na jednej z otaczających gór, miał być postawiony pierwszy zamek przez Koriatowiczów; dziś jednak żadnych niema śladów. Następnie przez zamianę na Jarugę, całe starostwo smotryckie, dostało się Potockim, linii wojewodów bełzkich. Jest tu cerkiew z 932 parafianami i 33 dz. ziemi; do tej parafii należy i Słobódka Skipecka. Grunta miejscami skaliste i górzyste.

Hryckowe, przys. Kobelnicy wołoskiej.

Hryckowicze, albo *Hrycewicze*, wś, pow. borysowski, w dość górzystem położeniu, przy dzodze z Krasnołuk do Chołopienicz, ma osad 30. *Al. Jel.*

Hryćkowszczyzna, wś nad Naczą w gub witebskiej.

Hryców, mko nad rz. Chomorem, wpadającym do Słucza, pow. zasławski, gm. Hryców, par. Łabuń. Na rzece duży staw, piękny pałac mur. z ciosową bramą, duży piękny ogród, w którym kapl. kat. dek. zasławskiego architek. gotyckiej. W ołtarzu statua Niep. Pocz. N. M. Panny z białego marmuru, dłuta sławnego rzeźbiarza Sosnowskiego. ofiarowana przez tegoż do domu Grocholskich za szczęśliwą i dogodną dla obu stron zgodę w procesie z siostrą. Jest tu cerkiew murowana, zarząd gm., doktór, apteka, sklepy, gorzelnia, duże młyny, wzorowe gospodarstwo a szczególniej leśne. Michał Grocholski, sędzia ziemski bracławski i kapturowy w bezkrólewiu po Auguście III, nabył ten majątek od księcia Stanisława Lubomirskiego, podstolego koronnego, 1752 roku. Manifest wspomnionego sędziego bracławskiego przeciw pani Pociejowej, strażnikowej litewskiej, do akt krzemienieckich r. 1760 zaniesiony, przywodzi dokumenta poświadczające o dawności tego miasteczka, wspomina bowiem o tranzakcyi pomiędzy księciem Januszem, kasztelanem krakowskim, dziedzicem Konstantynowa, a księciem Aleksandrem, wojewodą wołyńskim, dziedzicem dóbr klucza połońskiego, braćmi między sobą rodzonymi, a synami księcia Konstantego Ostrogskiego, wojewody kijowskiego, r. 1570 spisanej, która śród wielu dóbr innych, zalicza miasteczko Hryców i wieś Onyszkowce. Tenże manifest 1760 r. przywodzi dowód na to, jako wspomniony majątek w późniejszych latach był własnością księcia Janusza Zbaraskiego, wojewody bracławskiego, który jak wiadomo z dziejów krajowych, umarł r. 1608. W Hrycowie pałac o piętrze w stylu rococo, odznaczający się wspaniałością struktury, zbudowany przez Marcina Grocholskiego, wojewodę bracławskiego, ukończony został r. 1782. Mieszkanie to, przyozdobione zawsze starannie utrzymanym ogrodem i pięknemi okolone widokami, stanowiło niegdyś letnią rezydencyą domu wojewody. Na zimową porę cała jego rodzina przenosiła się do dóbr bracławskich, pod miasto Winnicę, do wsi Pietniczan. Sam zaś wojewoda najczęściej przebywał w Warszawie, a po upadku kraju zamieszkał we Lwowie, gdzie skończył życie 1807 r. Na górze gliniastej, za rzeką Chomor, przez Hryców płynącą, jest cmentarz przedwieczny, opuszczony, zwany aryańskim.

Hrycowce, wś, pow. zbaraski, o 7.5 kil. od Zbaraża, par. gr. kat. Ohrymowce.

Hrycówka, przys. Dołhego.

Hrycowola, wś, pow. brodzki, o 9.6 kił. od Łopatyna, par. gr. kat. Laszków.

Hryczeniata, ob. *Dekszniany.*

Hrycuki, wś włośc., pow. wilejski, o 10 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy byłej drodze

poczt. borysowskiej, 9 dm., 80 mk. prawosł. (1866).

Hrycyki, wś nad rz. Ponorą do Ikopotia wpadającą, pow. starokonstantynowski, par. Kulczyny, własność Grocholskiego. W r. 1867 było tu 52 dm. *X. M. O.*

Hryczana, wś, ob. *Hreczana.*

Hryczkowa, potok, ma źródła łączne na granicy gm. Żelechowa wielka i Milatyna Starego w pow. Kamionki Strumiłowej, na łąkach rozciągających się u płn.-zach. stóp wzgórza „Peredrile" (256 m.); płynie na północny wschód, tworząc wzdłuż całego biegu swego granicę gmin Żelechowa wielkiego, Streptowa i Spasa od zach., Rzepniowa i Derewlan od wschodu, a na granicy Spasa i Derewlan wpada z lew. brz. do Bugu. W dolnym swym biegu przepływa stawek i porusza na nim młyn „Semen". Długość biegu 10 kil. Z lew. brz. przyjmuje potok Barbarę. *Br. G.*

Hryczkowszczyzna, dobra, pow. nowoaleksandrowski, naprzód zwały się Łopejkowszczyzną, później Iłgajcie, położone nad jeziorami Różą i Iłgajciami. R. 1558 właściciel ówczesny Gasztold służe swemu Marcinowi Hryszkiewiczowi Kimbarowi na ziemię nazwaną Łopejkowszczyzną sześć służeb nadał, które odłączył od dworu swego daugieliskiego. Po budowawszy się Kimbar na niej mieszkał. Po śmierci żona jego otrzymała tę ziemię na wieczność za daniną króla Zygmunta Augusta. Kimbarowa miała czterech synów, którzy podzieliwszy się osobno zabudowali się i spokojnie używali, i nazwano tę ziemię od jeziora Iłgajcie Iłgajciami. Później Stanisław Naruszewicz kasztelan smoleński, przywłaszczając sobie niesłusznie tę ziemię i poddanych mienia iłgajskiego ze spokojnego dzierżenia potomków Kimbarowych wyrugował i chociaż im to jako ich własność przysądzono, później jednak Naruszewicz wiecznem prawem nabywszy od Kimbarów i dwory ich zniósł i swoje dobra założył. Hryczkowszczyzną je po Hryczkowiczach—Kimbarach nazwał i do mienia swego widzkiego przyłączył roku 1615. Albrycht Naruszewicz i Helena z Ratomskich przedają H. roku 1628 Krzysztofowi Dusiackiemu-Rudominie; ten odstępuje Piotrowi Rudominie, chorążemu bracł., 1658 r. Roku 1673 nabywa H. Gabryel Rudomina. R. 1677 kupują H. Jakub i Dorota z Korffów Salmonowicze. Syn ich Gedeon-Kazimierz i Eufrozyna z Wawrzeckich Salmonowiczowie przedają w roku 1710 Krzysztofowi i Maryannie z Wawrzeckich Biegańskim, od których przechodzi do syna ich Józefa, dalej do syna jego Wincentego, a po śmierci tegoż w r. 1826 do syna jego Józefa. Po bezpotomnem zejściu Józefa w roku 1829 objął brat jego Jan Biegański. Dziś H. jest własnością syna jego Wincentego Biegańskiego. Jest tu kaplica pod wezw. N. M. P. fundacyi Józefa Biegańskiego, podstolego bracławskiego, w r. 1772 do parafii widzkiej należąca. Ta majętność ma obszaru dzies. 922.

Hryczyn, folw. w pow. mińskim, gub. mińskiej, przy trakcie dawnym pocztowym z Kajdanowa do Mińska położony; dziś własność rodziny Czapskich nabyty od Bobarykina w glebie i miejscowości dobrej. *Al. Jel.*

Hryczyńskie Błoto, zajmuje pograniczne kąty trzech stykających się powiatów: pińskiego, mozyrskiego i słuckiego. Olbrzymie te bagna zaczynają się na zachodzie od rzeki Cny w pow. pińskim i dosięgają rz. Słuczy na wsch.; mają obszaru przeszło 500 wiorst kwadr. Niedostępność tych błot czyni je całkiem niemożebnemi dla kultury i tylko w latach wyjątkowo suchych w niektórych miejscach zbierają wieśniacy siano dzikiego sitowia. Zwykle zaś komunikacya odbywa się tu wodą; wszakże roboty hydrauliczne, jakowe dziś wykonywają się na Polesiu, podobno wiele mają się przyczynić do osuszenia Hryczyńskiego błota, co byłoby wielkiem dobrodziejstwem dla kraju mińskiego. Kirkor wraz z innymi twierdzi, iż owo błoto Hryczyńskie jest to samo, o którém wspomina Herodot (por. Opiekun Domowy za rok 1875 nr. 35, str. 549). W historyi naszej zostało ono upamiętnione przez porażkę tatarów perekopskich w r. 1503. Dzicz ta, splądrowawszy Nowogródek i Słuck, wracała z łupami przez błoto Hryczyńskie, tu ją dognał za rzeką Prypecią za Gródkiem kniaź słucki, Siemien Olelkowicz, mając przy sobie panów litewskich: Stanisława Kiszkę, Olbrachta Gastolda i Jerzego Niemirowicza, rozbił na głowę, a łupy odebrał. Krwawa ta potyczka opisana u Stryjkowskiego (ob. Kronikę, t. II, ks. XXII, rozdział II, str. 319, wyd. 1846 r.). *Al. Jel.*

Hrydki, wś, pow. kowelski, gm. Koszary, o 15 w. od Kowla, przy dr. żel. kijowsko-brzeskiej, ma 46 dm., 286 mk., 1280 dzies. ziemi włościańskiej, 75 dzies. folwarcznej rządowej. Gleba przeważnie urodzajna rędzina. Ślady okopów obozu Karola XII w jego przejściu pod Połtawę (Lelewel i miejscowa tradycya). Tu był główny zarząd ststwa kowelskiego.

Hrydnieszki 1.) Małe, wieś pryw., powiat dziśnieński, o 30 w. od m. Dzisny, 1 okr. adm. przy byłej drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 10 dm., 112 mk. (1866). 2.) **H.** Duże, wś pryw., pow. dziśnieński, o 29 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 14 dm., 159 mk. (1866).

Hrydniewo, wś i b. st. poczt. przy trakcie ze Smoleńska do Moskwy, o 35 w. za Gżackiem.

Hryhorenków, młyn na gruntach bosowskich, pow. humański.

Hryhorowce, ob. *Hrehorowce.*

Hryhorowicze, wsie w pow. dziśnieńskim,

gm. Mikołajów. 1.) **H.**, dwór, własność Sipajły, 465 dzies. rozl. 2.) **H.**, dwór, własność Linowskiej, 581 dzies. rozl. 3.) **H.**, dwór, dawne dziedzictwo Hlebowiczów—Jeśmanów nad Dźwiną z attynencyą Oleszczenice. Ma cerkiew paraf., do której należy 2429 dusz. Rozl. 295 dzies. *A. K. Ż.*

Hryhorowicze, wieś w gub. mohilewskiej, 825 st. n. p. m.

Hryhoriwka, ob. *Hrehorówka.*

Hryhorówka 1.), wieś, pow. mohylowski, gm. Bronica, par. Mohylów, mieszk. 648, ziemi włośc. 828 dzies. Cerkiew św. Mikołaja, do której należy 1049 parafian i 55 dz. ziemi, ob. *Bronica.* Należała do Sapiehów, dziś ks. Wittgensteinów. 2.) **H.**, wś, pow. kaniowski, par. Rzyszczów. Była dawniej Hudymów, dziś nie wiemy do kogo należy. 3.) **H.**, wieś nad rz. Słuczem, pow. starokonstantynowski, par. St. Konstantynów. W r. 1867 miała 112 dom. 4.) **H.**, wioska, pow. kijowski, nad rz. Krasną, o 6 wiorst od Hermanówki, o 50 od Kijowa, o 15 od Trypola. Ziemi 2276 dzies. pszennej, mieszk. 50, chat 84. Dawniej należała H. do Białocerkiewskiego starostwa, lecz już przy końcu zeszłego wieku stanowiła prywatną własność Kazimierza Mileskiego, obecnie zaś należy do Modzelewskiego. Jest tu od r. 1845 fabr. cukru, rolnictwo wzorowe. 5.) **H.**, st. drogi żel. landw. rom., między Dmitrówką a Bachmaczem Romeńskim, na przestrzeni Homel-Romny, o 55 w. od Romn. 6.) **H.**, por. *Gryg...*, *Grzeg...*, *Hreh...*

Hrymiacze, wś, pow. ostrogski, na zachód od Ostroga o 7 w., po lewej stronie drogi pocztowej ku Dubnu, na górach, o 2 w. od wsi Hrozowa ku półn. Ziemia glinkowata a podkład kredowy. Na polach kilka niewielkich mogił i jeden kurhan strażniczy. Wieś należała do ks. Ostrogskich, potem do kanclerza w. kor. Małachowskiego. *Z. Róż.*

Hrymiaczka, *Hremiaczka*, duża wieś, pow. latyczowski, gm., parafia i poczta Zińków; był tu kościół paraf., filia Zińkowskiego, przed kilku laty zamknięty, okr. polic. michałpolski; nad rzeką Hrymiaczką, lewym dopływem Uszycy; dm. 174, mieszk. 1270, w tej liczbie 13 żydów. Ziemi włośc. 1935 $^1/_2$ dz. i 5 młynów przynoszących 1720 rs. Jest to bardzo stara osada, nadana kościołowi zińkowskiemu jeszcze w 1450 r. przez Odrowążów, do których te majątki należały; dziś należy do rządu. Jest dziś cerkiew Przemienienia Pańskiego, do której należy 1369 parafian i 108 dzies. ziemi. Por. *Uszyca.*

Hrymiaczki, wieś w pow. sokólskim gub. grodz., o 38 w. od Sokółki.

Hryńczuk, wś, pow. kamieniecki, par. Żwaniec, nad rzeką Dniestrem, mieszk. 574, ziemi włośc. 464 dzies., domów 105. Cerkiew do której należy 1567 parafian i 41 dzies. ziemi, Wieś ta należała do starostwa kamienieckiego, darowanego przez cesarzową Katarzynę II hr. Markowowi; dziś Natalii Oboleńskiej. Ziemi dworskiej ma z Malinowcami i Słobódką Malinowiecką, 1338 dzies. *Dr. M.*

Hryneńki, ob. *Hrynienki.*

Hryniawa, także *Hryniowa*, potok górski, w obr. gm. Hryniowy, w pow. kossowskim, na wschód od terytoryum Czarnohory, wypływa z tak zwanych Małych Stopni (1246 m.); płynie zrazu leśnemi debrami, potem połoninami hryniawskiemi na płd. wschód i po 4 i pół kil. biegu uchodzi z lew. brz. do Probiny, lewego dopływu Białego Czeremoszu. *Br. G.*

Hryniawskie, przys. Sieniawki.

Hrynie, ob. *Hornostajpol*

Hrynie, przys. Radrusza.

Hrynienki, wś, pow. bracławski, gm. Grabowiec, par. Bracław, przy trakcie pocztowym prowadzącym do Tulczyna, około źródeł rzeki Jazowca, mieszk. 570, ziemi włośc. 946 dzies., 119 domów, należała do Potockich, dziś Udziełów.

Hryniewicze 1.) Wielkie i Małe, dwie wsie gub. grodz., w b. ziemi bielskiej, niegdyś Daniłowiczów. 2.) **H.**, folw. rządowy nad rzeczką bezimienną, pow. wilejski, o 63 w. od m. Wilejki, 2 ok. adm. Kaplica prawosł. murowana, 1 dom, 7 mk. prawosł. (1866). 3.) **H.**, wś rządowa nad rzeczką bezimienna, pow. wilejski, o 58 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 22 dm., 232 mk. różnych wyznań. Okrąg wiejski H. w gm. Krajsk liczy w swym obrębie wsie: Hryniewicze, Stryja, Derewna; zaśc.: Chodaki, Koliszcze, Skobiec, Sobaczyn, Abramowszczyzna, Romanówka. 4.) **H.**, folw. w pow. mińskim, gub. mińskiej, własność Ratyńskich, ma obszaru około 430 mr.

Hryniewizna, ob. *Jeżakowizna.*

Hryniewo, wieś i b. st. poczt. przy dawnej szosie smoleńsko-warszawskiej, o 16 w. od Smoleńska.

Hryniewszczyzna, wś włośc. i pryw., pow. wilejski, o 62 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Parafianowo, 28 dm., 205 mk. (1866).

Hryniów, wś, pow. bobrecki, o 8.5 kil. od Bóbrki, ma cerkiew paraf. gr. kat. i szkołę filialną. Leży u źródeł Boberki.

Hryniowa, wś, pow. kossowski, o 20.8 kil. od Uścieryk, par. gr. katol. Fereskul.

Hryniowce 1.). wieś nad rz. Słuczem, pow. żytomierski, par. Lubar, ma cerkiew drewnianą, sławna plantacya tytuniu prostego (baku·nu). Należy do Mikuliczów. R. 1867 było tu 78 dm. 2.) **H.** lasowe, wś, pow. proskurowski, gm. Chodkowce, parafia i poczta Proskurów, o 7 w. od m. Proskurowa, przy trakcie pocztowym prowadzącym do Konstantynowa Starego. Mieszk. 1078, w tej liczbie 20 jedno·

dworców, domów 212, ziemi włośc. 1134 dz. Należała do ks Czartoryskich, później do Maryi z Czartoryskich ks. wirtemberskiej, Gadomskich i Czetwertyńskich (2 sióstr z domu Stadnickich). Obecnie jedna połowa 600 dzies. używalnej ziemi należy do Mazarakich, a drugą nabyła ks. Abamelik. Jest tu cerkiew posiadająca 33 dzies. ziemi. 3.) **H.** polne, wieś, pow. proskurowski, gm. Czarny-Ostrów, par. Mikołajów, nad rzeką Bożkiem, na pograniczu podolskiej gub. z Wołyniem; mieszk. 532, ziemi 648 dzies. należącej do włościan, dom. 120. Należy do klucza mikołajewskiego Przeździeckich. *Dr. M.*

Hryniowce, wieś, pow. tłumacki, o 3.4 kil. od Tłumacza, ma cerkiew paraf. gr. kat., szkółkę parafialną; ludności 1142, obszaru ziemi 2624 mr.; niegdyś królewszczyzna nadana prawem dożywotniem w r. 1666 Janowi Potockiemu, późniejszemu wojewodzie bracławskiemu, dziś należy do Golejowskich.

Hryniowiec, lesiste wzgórze w pow. drohobyckim, na wschód od Niedźwiedzy, na pr. brz. Niedźwiedzińskiego potoku. We środku tego wzgórza wznosi się szczyt Dubiena do wys. 348 m., na płn. opada ono ku dolinie pomienionego potoku 298 m. *Lu. Dz.*

Hryniówka, wieś, pow. bohorodczański, o 12.4 kil. od Bohorodczan, par. gr. katol. Lesiówka.

Hryniowszczyzna, karczma, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 42 w. od Lidy, 1 dom, 5 mk.

Hryniszcze, niewielki folw. w pow. ihumeńskim, własność Ejsmontów, ma obszaru 180 mr.

Hrynki, wś, pow. wołkowyski. Była tu kaplica katolicka parafii Swisłocz.

Hrynkiszki 1.) daw. *Sarwy*, mko i dwór nad Szuszwą, pow. kowieński, par. H., przy gościńcu z Bejsagoły do Rossień, o 12 w. od Bejsagoły, o 37 w. od Rossień. Kościół paraf. hrynkiski, do połowy murowany, założony 1618 r. przez Białłozora. Parafia dek. krokowskiego, dusz 4835. Filia w Wasiliszkach, kapl. w Gudziunach (ś. Józefa). Synagoga drew., młyn, cegielnia, co tydzień targi a 23 kwietnia jarmark na konie, dm. 400. Dobra około 150 włók, gleba żytnia, las przeważnie iglasty. Najstarszym posiadaczem tej ziemi w dokumentach wymieniony Białłozor Montwid herbu Wieniawa, Wojciech syn Jakuba w XV wieku. Odtąd nieprzerwanie w tej rodzinie pozostaje. Tu w r. 1827 urodził się znakomity chirurg Polikarp Girsztowt. 2.) **H.**, wieś rządowa, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 37, od Ejszyszek w. 8, mk. rzym. katol. wyzn. 8. (1866). *J. D.*

Hrynków, dział górski w Beskidzie lesistym, rozpościerający się w obr. gm. Jasienia w pow. kałuskim i Porohów w pow. bohorodczańskim; rozciąga się między dolinami Bystrzycy sołotwińskiej od wschodu a Łomnicy od zachodu w kierunku od połd.-wschodu ku płn.-zach. Od połd.-zachodu oddzielają go od południowych działów Beskidów sołotwińskich potoki Szumleczy z Jałem, dopływ Łomnicy i Czarny (ob.), dopływ Bystrzycy sołot. Między źródłowiskami tych potoków wznosi się wierch, Jałe zwany (945 m.); łączy on Hrynków z działem górskim Wierchem Pasiecznym (1485 m.). Od płn. wsch. oddzielają go od działu beskidzkiego, Turawami zwanego, potoki Babski (ob.), dopływ Łomnicy i Kłyn (Klin). Najwyższe wzniesienie tego grzbietu jest na granicy pow. kałuskiego i bohorodczańskiego; czyni ono bowiem 1250 m. Odtąd ku płd.-wsch. w obr. gm. Porohów opada ku potokowi Czarnemu, kończąc się nad nim czubkiem 1050 m. Daleko powolniej opada ku płn. wsch. w obr. gm. Jasienia; kończy się bowiem czubkiem 1125 m. Stok półn.-wschodni, w obr. Jasienia, spadający ku dolinie potoku Babskiego, zwą Czerteżami (829 m.), a w obr. gm. Porohów, ku pot. Kłynowi, Poryczem. Długość grzbietu od szczytu 1050 m. do 1125 m. czyni 5 kil. 250 m. *Br. G.*

Hryńkowce, *Uhryńkowce*, wś, pow. husiatyński, o 2 kil. od st. p. i par. gr. kat. Probużna.

Hryńkowo, fol. w pow. mińskim, dziedzictwo Laskowiczów; ma obszaru przeszło 385 mr. w glebie dobrej. Jest tu nieco szlachty czynszowej.

Hryszcze, potok wraz z potokami Radyczów oraz Szumówka z Tarnawką, tworzy potok Bar, lewy dopływ Tyśmienicy (t. II, 154).

Hryszkańce, wś i folw., pow. trocki, par. Punie, 691 dz. rozl., własność Szymkowskiego (1850).

Hryszki, wś, pow. lityński, o kilka w. od stacyi kolei odesko-wołoczyskiej Wołkowiniec; mk. 480, ziemi włośc. 305 dzies., dworskiej 1044 dz. Cerkiew z 39 dz. ziemi. Należy do Radziejowskich i część do rządu. Jest tu źródło żelaziste, była niegdyś cukrownia.

Hryszkiewicze, wś włośc., pow. wilejski, o 54 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 7 dm., 59 mk. (1866).

Hryszkiszki, dwór pryw. w pow. szawelskim, o 20 wiorst od Szawel, własność Godlewskich.

Hryszkowce, niewielka wioska, pow. berdyczowski, położona śród lasów nad bezimienną rzeczką, wpadającą do Hniłopiaty, odl. o 3 w. od m. Berdyczowa, a także o 3 w. od wsi Skraklówki, z którą stanowi jednę gminę i parafią; mk. 347 wyznania prawosł.; ziemi 1864 dz., należy do Paszkowskich. *Kl. Przed.*

Hryszkowo, zaśc. pryw., pow. dzisieński,

o 33 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 9 mk. kat. (1866).

Hryszkowszczyzna, ob. *Hryczkowszczyzna* i *Widze*.

Hryszowce, wś, pow. jampolski, gm. i par. Krasne, należy do Russanowskiego. W roku 1868 było tu 111 dm.

Hryszyna, wś przy trakcie z Newla do Siebieża w gub. witebskiej.

Hrywda, rz., z dopływami: Burlanka z Brodkiem, Rachówka i Gnojno, ob. *Grzywda, Gwoźnia.*

Hrywiec, zaśc. szlach. w płd.-zach. stronie pow. ihumeńskiego, przy drodze z Pereszowskiej Słobody do Hrozowa, w okolicy lesistej, obfitującej w łąki, w glebie żyznej, ma osad 13. *Al. Jel.*

Hrywkowicze, wieś, pow. piński, 3 okr. adm., gm. Lemiszewice, nad Styrem, u zbiegu jego ze Stubłą, 27 mk., własność Ordy.

Hrywniaki, jest to nazwa jaką nosi lud w okolicach Opola w lubelskiem.

Hryziańsk, wś, pow. bałcki, gm. Trojany, dusz męz. 557, ziemi 2446 dzies., należała do Maryi z Potockich Strogonowej, dziś do dóbr państwa.

Hryżówka, ob. *Łochozwa.*

Hrz..., ob. *Grz...*

Huba, wś niewielka i dwa folwarczki w środku powiatu borysowskiego, w II okr. pol. łohojskim, w pobliżu rzeki Cny; dawniej dziedzictwo Pohowskich. Jeden z folwarków, mający obszaru przeszło 622 mr., od roku 1876 należy do Walickich; drugim mającym obszaru 450 mr. od roku 1871 włada urzędnik Jergolski. *Al. Jel.*

Huba, słobódka rajgrodzka, pow. hajsyński, par. Bracław. R. 1868 miała 15 dm.

Huba, wś, pow. nowotarski, w dawnem starostwie czorsztyńskiem, u południowych stoków Gorców, a głównie góry Kotelnicy (921 m.). Należy do par. łac. w Maniowcach. W r. 1777 było dm. 12, mk. 61; w r. 1799 dm. 17, mk. 132; w r. 1824 dm. 18, mk. 124; w r. 1869 dm. 22, mk. 146. W r. 1880 dusz rz.-kat. 178 (szem. dyec. tarn.), Obszar większej posiadłości ma roli ornej 5, lasu 87; mniejszej posiadłości roli ornej 150, łąk i ogr. 35, pastw. 89, lasu 51 mr. Według lustracyi starostwa czorsztyńskiego z r. 1760 było w H. zagrodników 4, którzy płacili czynszu po gr. 10 i pół, robili po 2 dni pieszo, a staroście dawali po parze jarząbków; a według lustracyi tegoż z r. 1765 było zagrodn. 5. Prócz robocizny opłata rozmaitego podatku czyniła złp. 84 gr. 15. Do r. 1824 była H. rządową, poczem przeszła w ręce prywatne. Dziś własnością spadkobierców po Antonim Gerzabku i włościan. *Br. G.*

Hubale, dawniej folwark, dziś pustkowie wcielone do folw. ordynacyi Zamojskich Mokre. *Tiro.*

Hubanka, potok górski, wytryska na południowym stoku Gorców, w obr. gm. Huby, w pow. nowotarskim, ze źródeł leśnych, płynie lasem na południe przez obr. gm. Maniów i po krótkim biegu wpada do potoku Piekielnika, dopływu Dunajca. *Br. G.*

Hubarów, wś, pow. uszycki nad rzeką Uszycą, o 25 wiorst od Nowej-Uszycy, parafia Sokulec; 600 mk., 336 dz. ziemi włośc., 60 dm. Jestto bardzo stara osada, należała do Jana Mieleckiego i przez niego w 1599 r. nadana Konstantemu Mohile, synowi hospodara wołoskiego wraz z Uściem, Rożniowem i Dochem; przywilej znajdował się u Stanisława Krzyżanowskiego w Czerpowodach pod Humaniem. Dziś Regulscy majątku 241 dz. i Kośmińscy 194 używalnej ziemi. *Dr. M.*

Huben (niem.), kol., pow. ostrzeszowski, ob. *Huby.*

Hubeń, ob. *Hubenice.*

Hubeń, potok podgórski, wypływa w obr. gm. Dźwiniacza, w pow. bohorodczańskim; wkrótce dostaje się na łąki wsi Lachowiec i tutaj uchodzi z lew. brz. do Dźwiniacza, dopływu Bystrzycy sołotwińskiej. Długość biegu 4 kil. *Br. G.*

Hubenhof (niem.), dobra, pow. welawski, st. p. Topiały.

Hubenice, albo *Hubeń*, wś nad Wisłą w pow. dąbrowskim, należy do parafii rzym. kat. w Gręboszowie a urzędu poczt. w Bolesławie, zkąd jest o 1 kil. oddaloną; ma 323 mk. rzym. kat. Większa pos. (Artur hr. Potocki) wynosi 48 m. n. a. roli, 13 m. łąk i ogr., 6 m. past. i 20 m. lasu; mniejsza pos. 266 m. roli, 55 m. łąk i ogr. i 32 m. pastw. *Mac.*

Hubertshütte (niem.) na Szląsku, ob. *Łagiewniki.*

Hubice (po rusku *Hubyczy*), wieś w pow. dobromilskim, 5 kil. na półn. od stacyi poczt. i kolejowej w Dobromilu, przy gościńcu wiodącym z Sambora do Przemyśla. Na półn. sąsiadują H. z Hujskiem, na wschód z Grabownicą sozańską, na płd. z Lackiem, na zachód z Paportnem i Pacławem. Wieś leży nad potokiem Szlamówką, płynącym od zach. ku wsch. i skręcającym się tutaj na półn.-wsch., 280 m. npm. Na półn. od wsi wznosi się bezimienne wzgórze do 300 m., na wschód w lesie Dibeli dochodzi wyniosłość 372 m., na płd.-zach. w lesie Jabłonów 403 a na zach. 412 m. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 107, mk. 635 w gminie a 2 dm., 27 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 610 mk. obrz. gr. kat. a 6 obrz. rzym. kat. Własność większa (należy do konwentu przemyskich oo. karmelitów z nadania Fredrów) obejmuje roli ornej 382, łąk i ogr. 11, pastw. 205, lasu 750;

włościanie mają roli ornej 482, łąk i ogr. 60, pastw. 41, lasu 5 mr. Par. gr. kat. w Dobromilu, rzym. kat. w Nowem mieście. We wsi cerkiew drewniana pod wezwaniem Wniebowstąpienia Chrystusa. „Erekcya cerkwi w Hubicach, przez Iwana, księcia nieświeskiego, i żonę jego Jarochnę, księżniczkę na Przedzielnicy z r. 1445, oblatowana w aktach grodzkich przemyskich r. 1602, świadczy o uposażeniu cerkwi ze stanowiskiem duchownego zupełnie swobodnem, z prawem przyrodzonego następstwa i swobodnem nawet rodziny jego na gruntach osadzeniem. (Szaraniewicz „Rzut oka na beneficia ruskie" str. 5). *Lu. Dz.*

Hubicze, wieś włośc. w gm. Możejki małe, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 37, od Wasiliszek w. 4; dom. 7, mk. wyzn. rzym. katol. 119, prawosł. 5 (1866).

Hubicze (po rusku *Hubyczy*), wieś w pow. drohobyckim, 7 kil. na płd. zachód od st. kolejowej w Drohobyczu, przy drodze kolejowej wiodącej z Drohobycza do Borysławia (stacya pocztowa). Na płn. sąsiaduje z Dereżycami, na wschód z Modryczem, na płd. z Borysławiem, na zachód z Banią Kotowską i Popielami. Wś rozłożyła się w dolinie Tyśmienicy, płynącej od płd. zach. ku płn. wsch. Obszar wsi pagórkowaty, poprzerzynany dolinami potoków płynących od płd. ku płn. do Tyśmienicy (pot. Loszeny, pot. Żółty) i doliną bezimiennego potoku uchodzącego do Ratoczyny (dopływu Tyśmienicy). W środku wsi samej wznosi się punkt jeden do 324 m., na płd. od wsi do 361, na zachód do 376 m. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 144, mk. 916; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 830 mk. obrz. gr. kat., 37 rzym. kat., a 52 wyzn. mojż. Własność większa (rządowa) obejmuje roli ornej 10 m., łąk i ogr. 1 m.; włościanie mają roli ornej 917, łąk i ogr. 297, past. 316 mr. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu drohobyckiego i obejmuje filie w Dereżycach i Monastyrze dereżyckim. Par. rzym. kat. w Drohobyczu. We wsi cerkiew drewniana pod wezw. św. Jana Chrzciciela, szkoła jednoklasowa nieetatowa, cegielnia pospolita, dystylarnia spirytusu; okolica obfituje w naftę, to też są tutaj rafinerye nafty. H. należały dawniej do starostwa drohobyckiego. *Lu. Dz.*

Hubiczki, dobra, pow. wiłkomierski. Roku 1788 własność Radziwiłłów, w zastawie Karola Wolffa.

Hubienicze, dobra, pow. borysowski, 2 okr. polic., własność Lewkowicza. *A. K. Ł.*

Hubienki, wś włośc. w gm. Lebiodka, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 26, od Wasiliszek w. 21; dm. 7, mk. 57 wyzn. prawosł. (1866).

Hubin 1.), wieś, pow. nowogradwołyński, gm. rajkowska, włościan dusz 267; ziemi włościań. 736 dz., ziemi dworskiej 624 dz. Własn. pierwej Żukarowskich, Łozińskich, obecnie Zasieckich. 2.) **H.**, wś nad rz. Słuczem, pow. nowogradwołyński, gm. i par. Ostropol, ma cerkiew drew. Własność Swejkowskiego. W r. 1867 było 79 dm. 3.) **H.**, wś nad rz Desną, pow. berdyczowski, par. Samhorodek. W r. 1868 było tu 42 dm. 4.) **H.**, mała wioska, pow. radomyski, położona nad dużem błotem, które latem nie wysycha, o 7 w. odl. od m. Hornostajpola, blisko od drogi wiodącej z Kijowa do Czarnobyla; mieszk. 207 wyzn. praw., należą do gminy i parafii hornostajpolskiej; ziemi 2016 dzies., lesistej, przeplatanej piaskami, należy do wielu właścicieli, zarząd policyjny w m. Czarnobyln. 5.) **H.**, piękne dobra w pow. pińskim, nad rzeką Styrem, przy drodze wiodącej z Pohosta do Starych Koni i Wiankowicz, w miejscowości obfitującej w łąki i rybę, nieco wzniesionej nad poziom błot pińskich; własność Cierpińskich, ma obszaru około 2690 mr. 6.) **H.**, wś, pow. lepelski; majętność, należąca dawniej do Pakoszów, których była rezydencyą, przed kilkudziesięciu laty dostała się w posagu Bogumile z Pakoszów Siellawinej, marszałkowej lepelskiej. Syn jej Józef, umierając bezdzietnie w r. 1861, zostawił tę majętność w dożywociu swej żonie, Waleryi z Szyrynów. H. posiada murowany kościół katol. paraf. z murowanym dwupiętrowym klasztorem, niegdyś (do 1833) księży franciszkanów. Fundowali go Pakoszowie roku 1714 i nadali mu majętność Fatyń, niedaleko leżącą i będącą już dziś własnością rządową. Par. H. dek. lepelskiego liczy 1211 wiernych. Cerkiew paraf. p. w. ś. Mikołaja wzniósł 1834 r. dziedzic Sielawa. H. zawiera dziś z górą 1400 dzies. ziemi; leży o 3 mile od Lepla, 15 od Witebska i 10 od Połocka. Miejscowość górzysta, zawierająca wiele jezior; grunta bardzo dobre, gliniaste, rodzące szczególniej jęczmień. 7.) **H.**, pow. lepelski, attynencya Białego. Niegdyś własność Bużyckich, 1654 roku przeszedł do Szczyttów, 1852 do Korsaków, dziś należy do Zabiełłowej z Korsaków. 8.) **H.**, dobra, pow. dzisieński, dawniej Buszów, dziś Stankiewiczowej. *Al. Jel.*

Hubin, wieś, pow. łucki, niedaleko granicy pow. włodzimierskiego w b. hrabstwie horochowskiem. R. 1849 folw. H. nabył J. I Kraszewski za 165 tys. zł. Miał wtedy 121 dusz, 113 włók ziemi w łanach, 35 włók lasu, młyn, wiatrak. R. 1853 nasz autor puścił H. w dzierżawę i osiadł w Żytomierzu.

Hubin (z Michałówką), wś, pow. buczacki, o 10.5 kil. od Złotego Potoku, ma cerkiew gr. kat. Dominium należy do hr. Ponińskich.

Hubinek, wś, pow. rawski w Galicyi, o 12.5 kil. od Uhnowa, w par. gr. katol. Rzeczyca. Dominium należy do Horowitza.

Hubinka, wś, pow. grodzieński, par. jezierska, majętność kupiona przez Römera Aleksandra syna Jana od Obuchowicza Aleksandra. Władał nią później syn Aleksandra Seweryn Römer marszałek grodzień. W r. 1867 w skutek ukazu z 1865 roku uległa przymusowej sprzedaży; nabywcą tej posiadłości stała się generałowa Brosse. Przy dworze cerkiewka unicka, dziś na cerkiew prawosławną zamieniona. *A. R.*

Hubiszczyzna, lesiste wzgórze w powiecie gródeckim, na zachód od Milatyna, na granicy pow. mościskiego. W płd. jego części wznosi się szczyt Buluka, 301 m. npm. *Lu. Dz.*

Hubiszki, zaśc., pow. trocki, par. Sumiliszki, należał do Waszkiewicza, Pacewicza, Zacharewicza: razem 280 dzies. (1850).

Hubków, *Chupków*, wś, pow. rówieński, nad Słuczem. Leży na miejscu dawnego mka, z którego za ostatnich napadów tatarskich i morowego powietrza w r. 1729 resztki mieszkańców kasztelan Bierzyński przeniósł na lewy brzeg Słuczy, założył mko i nazwał Ludwipolem od imienia żony Ludwiki ks. Ponińskiej. H. stoi na wysokich wzgórzach granitowych, a szczątki warownego zamku jeszcze bardzo wspaniale odbijają się w wodach Słuczy. H. należy do najdawniejszych grodów wołyńskich. Od Siemaszków przechodził po kądzieli do Lubomirskich, Ponińskich, Bierzyńskich, znów Ponińskich a obecnie należy do klucza ludwipolskiego hr. Bolesława Ponińskiego. Ogół ludności prawosł. dusz 1522, dom. 300, cerkwi 2. Do H. należy 12 osad szlacheckich, zwanych Budnikami: Medwedówka, Siedliska, Promowa, Hłobuczanka, Janowiecka, Huta stara, Huta nowa, Mokre, Moczulanka, Siwki, Lewacze. O H. i zwaliskach zamku tak pisze T. J. Stecki w Wieku 1879, nr. 185: Odłamy baszt, obwodowe mury, a w nich ślady strzelnic, wszystko to tak dobrze dochowane, że nawet rozporządzenie komnat jeszcze gdzieniegdzie widoczne. Jedna baszta od wschodu, najwznioślejsza, oba swe piętra zachowała, dachu tylko na niej brakuje. W ogólności ruiny te przedstawiają się niezmiernie efektownie i malowniczo, to też rysowano je nieraz, turyści z dalekich okolic nawiedzali nieraz to miejsce, znęceni malowniczem jego położeniem i rozgłośną sławą rosnącej w lasach tutejszych azalij. Przed kilku laty widzieliśmy w Warszawie na wystawie Tow. zach. sztuk pięknych udatny obraz malarza naszego Marszewskiego, przedstawiający te zwaliska; w Tygodniku Illustrowanym (r. 1869 Nr. 61) była także reprodukcya ruin zamczyska w Hubkowie i króciutki opis tego miejsca, pióra Wacława Rulikowskiego. Pierwszymi założycielami tego zamku byli Siemaszkowie i tu główną mieli rezydencyą. Budowa ta sięgać musi XV wieku, bo już pod 1504 rokiem natrafiamy na kronikarską wzmiankę, że już wówczas zamek w Hubkowie i miasteczko przez tatarów zniszczone zostało; odbudowano go jednak i znowu był zamieszkany aż do 1708 r., w którym ostatecznie zburzony przez szwedów, nie powstał już więcej a dziedzice nietylko swą siedzibę, ale i miasteczko przenieśli do sąsiednich Siedliszcz. Kiedy przed kilku laty zwiedzałem zwaliska w Hubkowie, pokazywano mi na zamkowym dziedzińcu studnię, zapewne dotąd tam będącą, a o której podanie niesie, że ma komunikacyą z rzeką i że puszczona w nią przed laty ryba, na której pieczęć z laku położono, w Słuczu złowioną została. Rzeczywiście po obu stronach tej studni i zapewne pod całym zamkiem, ciągną się murowane lochy, które prawdopodobne muszą stanowić podziemne przejścia do rzeki, co zwykle w miejscowościach tego rodzaju miało miejsce, w celu ułatwienia ucieczki mieszkańcom, czasu trwóg tatarskich. Lochy tutejsze w rozmaitych miejscach niejednokrotnie kopano, szukając ukrytych skarbów, a nawet przed laty kilkudziesięciu, za czasu władania Bierzyńskich, miano natrafić na jakieś drzwi żelazne w murze i na jakąś tajemniczą kryjówkę, ale czy co w niej znaleziono, nie wiemy. Na zamczysku w Hubkowie pochwyciłem aż dwie legendy: Przed laty mały jakiś chłopczyna, syn ubogiego gospodarza z Hubkowa, bawiąc się na dziedzińcu zamkowym, wpadł wypadkiem przez otwór do lochu, gdzie pomimo otaczającej go ciemności, ujrzał w oddali światełko i człowieka siedzącego na wielkiej skrzyni. Przestraszony, zaczął krzyczeć, ale człowiek ten zbliżywszy się do niego przemówił łagodnie: „Nie bój się, dam ci się czem rozerwać" i nasypał mu pełną czapeczkę złotych pieniędzy, a następnie wziąwszy za rękę i oprowadziwszy po kilku ciemnych korytarzach, wskazał mu otwór, przez który chłopczyna nieuszkodzony dostał się znowu na dziedziniec zamkowy i do ojca ze swą zdobyczą powrócił. Usłyszawszy o tem drugi majętny włościanin, chciwością powodowany, przywiódł i swego syna do otworu i w loch go wrzucił, lecz dziecięcia tego, pomimo poszukiwań, nie znaleziono już nigdy. Drugą mniej pospolitą legendę opowiada lud okoliczny o zburzeniu zamku i miasta Hubkowa przez tatarów. Opowiadanie to prawdopodobnie odnosi się do wypadku zaszłego w roku 1504 i jest w uderzającym związku i zgodzie z miejscowością. Z kronik nam wiadomo, że tatarzy tak zwanej Złotej Hordy, wpadłszy na Litwę, pobici zostali pod Nowogródkiem przez wojewodę Aleksandra Tryznę, pod Kleckiem przez księcia Michała Glińskiego i pod Kopysią nareszcie przez księcia słuckiego Szymona Olelkowicza, a mając przeciętą drogę do swej

ojczyzny, drobnemi oddziałkami przebijali się przez Polesie i Wołyń do Krymu. Otóż na samej granicy trzech osad tutejszych: Siedliszcz, Hubkowa i Chołop, z soba stykających się jest półwysep śród błót i lasów rzucony, który dotąd nosi nazwę Tatarskij-hrud. Tam to właśnie jeden z takich oddziałków tatarskich, zbłąkawszy się śród lasów i nie mogąc znaleźć drogi do wyjścia, miał jak mówi podanie, przez długi czas tam obozować, a gdy tatarom żywności zabrakło, żywili się już mięsem własnych koni. Wtedy to żona strzelca Serhija w tych lasach mieszkającego, znana jako czarownica w okolicy i która już wprzódy zaklęła tatarów tak, że się z miejsca ruszyć nie mogli, wskazała im potem drogę do Hubkowa, mówiąc: „W Wielki Piątek posłyszycie dzwony podczas Wsienocznej (rezurekcyi), idźcie za ich odgłosem, a na wschód się kierując. znajdziecie bogate miasteczko, zamek i cerkiew." Tatarzy usłuchali jej rady, poszli ku wschodowi, kierując się odgłosem dzwonów, zburzyli zamek i miasteczko w Hubkowie, lecz cerkiew na osobnej górze zbudowana, nietknięta, cudownie ocalała. W tydzień po Pokrowie, taż żona strzelca poszła zbierać jagody, niedaleko znajdującego się tam brodu i zmarzła; mąż zaś jej wyprawiwszy się w lasy za odszukaniem żony, przez wilków rozszarpany został. Ztąd miały powstać nazwiska trzech uroczysk w tej okolicy położonych: Babynehało, Tatarskij-hrud i Serhijowa Chmyral, nazwiska rzeczywiście tym uroczyskom nadawane. Z etymologią Hubkowa sprawa niełatwa i mnożą się przypuszczenia. Może pochodzi od wyrazu huba, który w staro-słowiańskiem narzeczu oznaczał pewną przestrzeń ziemi (zdaje się 24-morgową włókę), bywali nawet hubni starostowie, pobierający zapewne podatek od ziemi; lecz domysł ten traci na swej powadze, gdy zajrzymy do starych akt po których Siemaszkowie w XVI i XVII w. pisali się na Chupkowie. nigdy inaczej, a następcy ich dopiero osadę tę Hupkowem nazywać zaczęli; dziś znowu ją przeistoczono, zmieniając *p* na *b* i wyszedł z tego Hubków, w urzędow. nawet papierach tak nazwany. Co się tyczy dziejów Hubkowa, osada to zdaje się być bardzo stara, choć o niej i o Siemaszkach, odkąd się na niej pisać zaczęli, dopiero w połowie XVI wieku, pewne bo piśmienne mamy wskazówki. W czyjem posiadaniu był Hubków poprzednio, nie wiemy. Pierwszym z Siemaszków, który pisać się począł na H., był Bohdan Michajłowicz, starosta kowelski, zmarły przed 1545 rokiem. On to był protoplastą najświetniejszej gałęzi swego rodu, piszącej się na Chubkowie; ożeniony z bogatą dziedziczką sąsiedniego klucza tuczyńskiego Anną Puciatanką, pierwszy lustr i fortunę swego domu podniósł. Syn z tego małżeństwa Aleksander Siemaszko, naprzód podkomorzy włodzimierski, starosta łucki, pierwszy z rodu wszedł do senatu, otrzymawszy kasztelanią bracławską. W roku 1577 wsławił się dzielną obroną Dubna od tatarów; około 1590 roku za namową jezuity, księdza Herbesta, pierwszy z rodu przeszedł ze wschodniego obrządku na łaciński, a gorliwość swą w nowo przyjętej wierze do fanatyzmu podobno posuwał. W dziejach Hubkowa już ślady o nim napotykamy. W tymże 1590 roku, dnia 3 Xbris, robi odgraniczenie majętności swej Hubkowskiej od dóbr sąsiednich książąt na Ostrogu i Korcu. Naprzód rzeczką Bronicą oddziela wieś Głumeck kniazia Konstantyna Konstantynowicza Ostrogskiego w-dy kijowskiego od wsi Hołyszowa, należącej do Hubkowa. Następnie Rozbójnikową Wołoką tenże Hołyszów oddziela od wsi Ustia, należącej do księcia Joachima Koreckiego, wojewodzica wołyńskiego, a rzeczką Bobrem i kurhanami od Marynina i uroczyszcza Klenowa, także Korecczyzny. Syn tego Aleksandra z Wołowiczówny, Mikołaj, umarł w młodym wieku w 1618 r., pochowany u jezuitów w Łucku, był starostą i klucznikiem łuckim i także kasztelanem bracławskim, ożeniony z bogatą Malińską, która mu duże dobra wniosła w posagu, znacznie jednak Siemaszkowszczyznę uszczuplił, wiele wiosek rozprzedał; ostatni to z Siemaszków pan na Hubkowie, potomka bowiem męzkiego nie zostawił. Za czasów Mikołaja zamek w Hubkowie, zbudowany na dwóch przeciwległych górach, mostem z sobą połączonych, największej zdaje się używał świetności. Miejsce to musiało być dobrze obronne, wskazują to pozostałe dotąd mury; zresztą na mapie Zwicker'a z 1650 roku, znajdujemy ten zamek oznaczony zarówno jak zamek korecki, poczytywany w swoim czasie za najsilniejszą w tych stronach warownię. Córka Mikołaja Siemaszki z Malińskiej, Maryna, wyszła za mąż za Stanisława Daniłowicza starostę, czerwonogródzkiego i ten w 1629 r. już był właścicielem Hubkowa i przyległej włości, która według taryfy podymnego, z następujących składała się wówczas majątków; miasteczko Chupków mające swego burmistrza i ławników, ma dymów 180; wsie Siedliszcze i Szczykiczanki dymów 55, Ultynka dymów 38, Willa 11, Bystrzyce 98, Chołopy 75, Chotyń 49, Pohoryłówka 97, Wolica Bystrzycka 12, Niedźwiedówka 29, Ozirec 26, Hołysze 51, Borowa 67, Dobre wody (Woniacz) 29. W 1663 roku dnia Xbra Daniłłowicze robili między sobą dział familijny, mocą którego Hubków z przyległościami dostał się na schedę Adama, podstolego koron., lecz gdy ten umarł bezpotomnie, majętność ta przeszła na córki brata jego Mikołaja podczaszego kor., podkomorzego chełmińskiego, starosty lubie-

szowskiego. Te znowu in Castro Premislensi feria quarta pridie festi SS-mi Corporis Xbri Dni A. 1676, robią dział, którym Izabelli z Daniłowiczów Eustachowej Tyszkiewiczowej, podkomorzynie brzesko-litewskiej dostał się Tuczyn z przyległościami, a Annie będącej za Janem Cetnerem starostą lwowskim i szczurowskim, Hubków, który już ma tylko wówczas dymów 10 i wsie: Siedliszcze, Hutynka, Bystrzyca, Mokwin, Chotyń, Medwedówka i Borowa. Jan Cetner zmarł w 1680 r. zostawiając trzy córki: Teressę za Janem Potockim wojewodą bracławskim, Helenę i Dorotę, oraz syna Józefa, który, jako dziedzic Hubkowa, zanosi w 1698 r. jurament do grodu łuckiego, że wielu poddanych porozchodziło się, a razem że żadnych kotłów ani karczem nie ma, tak w Chupkowie jako też i w należących do niego włościach, co ludzie wiarogodni przysięgą stwierdzili, że zatem płacić do skarbu nie mogą. Notabene z papierów spółczesnych widzimy, że Hubków w tym czasie, bo 1684 r., płacił szelążnego zł. 30. Wszystko to są szczegóły ciekawe, malują bowiem stan ówczesny kraju, jego ubóstwo i zniszczenie, kiedy włość tak rozległa, nawet tak drobnych podatków opłacać nie była w stanie. To też czytamy zaraz w manifeście z roku 1704, że Hubków i przyległe włości, przechodami Rossyan tak zniszczone, że ani jednej karczmy ni też winnicy nie pozostało, a w roku 1713 umieszczone zostało w laudum województwa, że w Hubkowie przestały istnieć targi i jarmarki, przetoby to dawne miasteczko, podatków, szelążnego i czopowego, nie płaciło". Widać, że Józef Cetner, starościc lwowski, zmarł bezpotomnie, bo Hubków razem z 20 wsiami i Tuczyn z 12-tu trzymany był w 1718 roku przez Józefa kasztelana wołyńskiego i Franciszka wojewodę smoleńskiego z Czertwic Cetnerów, a synów Aleksandra starosty trębowelskiego. Manifest w tym czasie zaniesiony do grodu łuckiego nadmienia, że spuścizna zwana siemaszkowską, składała się niegdyś z sześćdziesięciu wsi. Ugodą familijną Cetnerowie Hubkowszczyznę oddają siostrze swej Teofili, zamężnej za Józefem Potockim strażnikiem koronnym. Pomimo zachęt ze strony właścicieli, Hubków upadał już ciągle. Zamek w roku 1708 przez Szwedów zburzony przestał być mieszkalny. Potoccy już przenieśli rezydencyą do sąsiednich Siedliszcz, a miasteczko zaledwie na miano to zasługiwało. Lustracya 1727 r. wylicza domy w miasteczku znajdujące się, a tych jest chrześciańskich dobrze się mających 8, średnio 6, ubogich 10 i służby domów 10; żydowskich średnio się mających domów 4, pustek 3. Na czele tego wszystkiego stoi jednak burmistrz. Franciszek Potocki wraz z matką swą Teofilą w r. 1744 sprzedaje klucze hubkowski i tuczyński Stanisławowi Lubomirskiemu, podstolemu kor., słynnemu wówczas bogaczowi z Równego, a ten w dziesięć lat, tranzakcyą, w Aleksandryi sporządzoną dnia 6 kwietnia 1755 r. Feliksowi Bierzyńskiemu stolnikowi owruckiemu za 277 tysięcy złotych, klucze hubkowski i siedliski, co do akt grodzkich wniesionem zostało w 1758 r.

Hublo, *Ublo*, ob. *Krnow.*

Hubnia, szczyt, ob. *Fatra.*

Hubnicken (niem.), wś i dobra, pow. fyszhuski, st. p. Heiligen-Creutz.

Hubnie, podmokłe pastwiska w pow. samborskim, na płd.-wschód od Kranzbergu, 285 m. npm. *Lu. Dz.*

Hubnik, wielka wś rządowa w pow. hajsyńskim nad rzeką Bohem, w południowo-zachodniej części powiatu, par. Ładyżyn i gm. Ładyżyn, domów 130, 1290 dusz męz. i 4646 dzies. ziemi. Cerkiew św. Michała z 71 dziesięcinami ziemi. Hubnik należał do majątku Semena Bohdanowicza Słupicza (patrz Kuna). W ostatnich czasach do Jełowickich, od których przeszedł do rządu i zamieniony na wojenne posielenie. W H. urodził się znakomity kaznodzieja Aleksander Jełowicki.

Hubniki, dobra, pow. grodzieński, własność niegdyś Michała Walickiego podstolego koron. *A. K. Ł.*

Hubów, folw., pow. nowoaleksandrowski, 333 dzies. ziemi, własność Hieronima Brodowskiego. *A. K. Ł.*

Hubskie ststwo w wilejskim. Było we władaniu Chomińskich, później Abramowicza, w r. 1781 nadane Hornowskiemu. Opłacało kwarty 1099 zł 20 gr. *A. K. Ł.*

Huby 1.) folw., pow. wyrzyski, 2 dm., 33 mk.; należy do gm. Orle. 2.) **H.**, niem. *Huben*, kol., pow. ostrzeszowski.

Hubyczy, ob. *Hubice* i *Hubicze.*

Huciauka, ob. *Issa.*

Huciański potok, ob. *Holica.*

Hucin, ob. *Brodnia.*

Hucin, węg. *Gice*, wieś w hr. gömörskiem (Węg.), kościół par. ewang., obszerne lasy, węglarnie, 556 mk.

Hucina lub *Huczyna* (z Żabieńcem), wieś, pow. kolbuszowski, należy do parafii rz. kat. w Niwiskach a sądu pow. i urzędu poczt. w Kolbuszowy, ma 357 mk. rzym. kat. Większa pos. wynosi 204 m. n. a. roli, 11 mr. ogr. i łąk i 8 mr. pastw.; mniejsza pos. 477 m. roli, 78 mr. ogr. i łąk i 40 mr. pastw. *Mac.*

Hucina, niem. *Gutta*, w roku 1350 zwana *Guttin*, potem *Gotta*, wieś serbska na saskich Łużycach w powiecie budyszyńskim, leży nad strumieniem Lubatą, który niedaleko ztąd wpada do małej Szprewii. W średnich wiekach dziedziczyła tu gałąź rodu v. Nostitz,

W r. 1222 była już wsią kościelną. Dziś kościół par. ewang. z nabożeństwem serbskiem. Szkoła elementarna. W r. 1875 domów 58, mieszkańców 318. W roku 1880 mieszkańców 340. *A. J. P.*

Huciska, por. *Hucisko.*

Huciska 1.) także *Hucisko*, wś, pow. bialski, licząca 42 chat, a 255 mk. (126 męż. 129 kobiet), według obliczenia z r. 1869. Według szematyzmów dyec. tarn. z r. 1880 dusz rz.-kat. 318. Leży od Żywca na płn.-zach. w odl. 8 kil., a od Białej na płd.-wsch. w odl. 9 kil., zaś 2 kil. na wschód od gościńca żywieckiego. Północną część wsi obejmują lasy. Większej posiadłości niema. Mniejsza zaś obejmuje roli ornej 100, łąk i ogr. 14, pastw. 20, a lasu 180 mr. Właścicielka Klementyna Primavesi. Należy do parafii łac. w Łodygowicach. 2.) **H.**, wś, pow. żywiecki, u źródeł potoku górskiego Peweli. Większej posiadłości niema. Mniejsza zaś posiadłość roli ornej 173, łąk i ogr. 35, pastw. 157, a lasu 285 mr. Należy do dóbr arcyksięcia Albrechta. Chat jest 50 a mk. 299 (1869). Według szem. dyec. tarn. z r. 1880 dusz rz.-kat. 316. Par. łac. w Jeleśni, o 7 i pół kil. odległości. *Br. G.*

Hucisko 1.) wś, pow. piotrkowski, gmina Woźniki, par. Drużbice. W 1827 r. było tu 10 dm. i 146 mk. Dobra H. składają się z fol. H., Huta i wsi tychże nazw, od st. poczt. Bełchatów w. 8. Rozl. wynosi mr. 738. Folwark H. grunta orne i ogrody mr. 439, łąk mr. 100, pastwisk mr. 25, nieużytki i place mr. 20, razem mr. 584; folw. Huta grunta orne i ogrody mr. 115, pastwisk mr. 18, nieużytki i place mr. 20; razem mr. 153. Na obydwóch folw. bud. mur. 4, drewn. 17, płodozmian 4 i 7-polowy. Wś H. osad 16, z gruntem mr. 149; wś Huta osad 37 i 268 m. 2.) **H.**, wś, pow. noworadomski, gm. Kobiele, par. Kobiele Wielkie. W 1827 r. było tu 7 dm. i 44 mk. 3.) **H.**, wś, pow. częstochowski, gmina Potok złoty, par. Staromieście. 4.) **H.**, wś włośc., pow. konecki, gm. Duraczów, par. Odrowąż. W 1827 r. było tu 25 dm., 159 mk.; obecnie liczy 50 dm., 314 mk., 556 mr. obszaru. 5.) **H.**, wś włośc., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Mnin. W 1827 r. było tu 13 dm. i 92 mk.; obecnie liczy 20 dm., 121 mk. i 340 mr. obszaru, młyn wodny. 6.) **H.**, wś, pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Lipa. W 1827 r. było tu 7 dm. i 59 mk.; obecnie liczy 20 dm., 126 mk. i 139 mr. obszaru. 7.) **H.**, wś, pow. konecki, gm. i par. Chlewiska. W 1827 r. było tu 7 dm. i 72 mk.; obecnie liczy 19 dm., 142 mk., 160 mr. obszaru ziemi włośc. i 8 mr. dworskiej. Por. *Chlewiska.* 8.) **H.**, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Borkowice. Liczy 7 dm., 49 mk. i 27 mr. obszaru. 9.) **H.**, wś włośc., pow. opatowski, gm. i par. Słupia nowa. W 1827 r. było tu 8 dm., 74 mk.; obecnie liczy 19 dm., 118 mk. i 149 mr. obszaru. 10.) **H.**, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Łopuszno. 11.) **H.**, wś, pow. kielecki, gmina i par. Mniów. 12.) **H.**-kwaśniowskie, pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Chechło. Por. *Chucisko.* 13.) **H.**-ryczowskie, pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Chechło. Por. *Chucisko.* 14.) **H.**, pow. będziński, gm. Niegowa, par. Włodowice. Por. *Chucisko.* 15.) **H.**, pow. będziński, gm. Rudnik Wielki, par. Koziegłówki. 16.) **H.**, wś i folw. należący do dóbr Krasnobród, w południowej stronie pow. zamojskiego, gm. Podklasztór, par. Krasnobród, odl. od Zamościa w. 34, Tomaszowa (Zamojskiego) w. 16, liczy dm. dwor. 1, osad włośc. 27; kat. 193 i prawosł 2, razem 195 mk. i 404 mr. ziemi w posiadaniu włośc. Gleba ziemi żytna, przeważnie piaszczysta. R. 1827 było tu 15 dm., 84 mk. 17.) **H.**, wś, pow. biłgorajski, gm. Huta Krzeszowska, par. Krzeszów. W 1827 r. było tu 54 dm. i 307 mk. 18.) **H.**-nowe, folw., pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Józefów. W 1827 r. było tu 12 dm., 174 mk. *Br. Ch.*

Hucisko, *Huczysko*, osada leśna i las, pow. uszycki, gm. Łysiec, par. Żwańczyk, o 2 w. od Żwańczyka, przy drodze ze Żwańczyka do Jackowiec, włas. Ign. Chełmińskiego.

Hucisko 1.), przys. do Niżowy w pow. wielickim, par. rzym. kat. w Dziekanowicach, jest o 3.5 kil. od urzędu poczt. w Gdowie odległa i ma 150 mieszk. rzym. kat. 2.) **H.**, przys. do Winiar w pow. wielickim, leży w okolicy pagórkowatej, 355 metr. npm., nad potokiem Niżową, wpadającym do Raby. W H. znajdują się łomy piaskowca, z którego lud wyrabia krzyże i w ogóle grubsze wyroby kamieniarskie, 355 mieszk. rzym. kat. 3.) **H.** łodygowskie, wś w okolicy górzystej i lesistej pow. bialskiego, należy do parafii rzym. kat. w Łodygowicach, blisko granicy szląskiej. Ma 318 mieszk. rzym. katol. Mniejsza pos. wynosi 173 m. n. a. roli, 35 m. łąk i ogrodów, 157 m. past. i 285 m. lasu. 4.) **H.**, przys. do Niedźwiedzia (Poręby wielkie) w pow. limanowskim, w okolicy górzystej, pokrytej szpilkowemi lasami. 5.) **H.**, zwane „przy Niwiskach", wieś w pow. kolbuszowskim, należy do parafii rzym. kat. w Niwiskach i jest od Kolbuszowy o 7 kil. oddalona; ma 382 mieszk. rzym. katol. wyznania. Większa pos. (hr. Potocki Artur) wynosi 20 m. roli, 54 m. łąk i ogr., 10 m. past. i 727 m. lasu; mniej. pos. 458 m. roli, 90 m. łąk i ogr., 31 m. past. i 10 m. lasu. Kasa pożyczkowa gminna rozporządza funduszem 158 zł. wa. 6.) **H.** szklarskie, ob. *Huta.* 7.) **H.**, przys Zakopanego, leży nad Olczą pob. Dunajca w pow. nowotarskim. 8.) **H.**, wś w pow. rzeszowskim, należy do par. rzym. kat. w Przewrotnem, jest oddalona od Głogowa o 6 kil. i liczy

428 mieszk. 9.) **H.**, wieś w pow. łańcuckim, należy do par. rzym. kat. w Leżajsku i ma 477 mieszk. rzym. kat. Większa pos. wynosi 10 m. roli, 3 m. łąk i 243 m. lasu; mniej. pos. 442 m. roli, 115 m. łąk i ogr., 166 m. past. i 4 m. lasu. Większa pos. należy do Alfr. hr. Potockiego. 10.) **H.**, przys. Woli zarzyckiej, w pow. nisieckim, leży nad Trzebośnią pob. Sanu. 11.) **H.** nienadowskie, wś w pow. przemyskim, 32 kil. na płn. zachód od Przemyśla a 6 kil. na płn. od st. poczt. w Dubiecku. Na zachód sąsiaduje z Hutą drohobycką i Drohobyczką, na płd. z Śliwnicą i Nienadową, na wschód i płn. z pow. jarosławskim, a mianowicie z Kramarzówką, Jodłówką i Świebodną. Okolica wzgórzysta. W płn.-zach. stronie wsi wznosi się punkt jeden do 404 m., a na granicy powiatu dochodzi Raczyna 452 m. Na płd. od wsi rozłożył się las Jodłowski dział ze szczytem 378 m. wysokim. Przez środek wsi płynie od płn. na płd. potok Kamieniec, dopływ Sanu, i zbiera wszystkie dopływy od praw. i lew. brzegu. Własność większa (w posiadaniu Eustach. hr. Dembińskiego) obejmuje roli ornej 98, łąk i ogr. 3, past. 28; włościanie mają roli orn. 494, łąk i ogr. 39, past. 101, lasu 16 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dom. 95, mk. 545; wedle szematyzmu z r. 1881 jest 545 mk. obrz. rzym. kat. W obszarze dworskim dom 1, mk. 12. Par. rzym. kat. w Dubiecku. 12) **H.**, przysiołek do Brzuskiej Huty w pow. dobromilskim. 13.) **H.**, przysiołek do Głuchowca w pow. lwowskim, 2 kil. na płn. wschód od Głuchowca. 14.) **H.** oleskie, zaścianek szlachecki, pow. złoczowski, ludność rzym. katol. 509, należących do par. w Podhorcach, wsi o 4 kil. ztamtąd oddalonej; właśc. większej posiadłości (która się z samych lasów składa) Konstanty ks. Sanguszko. W obr. gminy H. poczyna się rzeka Bużek. 15.) **H.** turzańskie, przysiołek wsi Turze, pow. brodzki, ludności rzym. kat. 20, należących do par. w Toporowie, miasteczku o 8 kil. oddalonem. Urząd poczt. Toporów. Właściciel więk. pos. Eugeniusz ks. de Ligne. Szkoła filialna należąca do rady szkolnej okręg. w Złoczowie. 16.) **H.**, wieś, pow. bobrecki; ludność rzym. kat. 96, należącej do parafii w Staremsiole, oddalonem o 10 kil.; gr. kat. 285, należących do par. w Rakowicach, sąd i notar. Bóbrka, urząd poczt., stacya kol. lwowsko-czerniow. i telegraf. Wybranówka. Właściciel więk. pos. Alfred hr. Potocki. 17.) **H.** (z Horbowicą albo Horbowicami i Prowalem), wieś, pow. żółkiewski, o 20 kil. od Żółkwi oddalona, przestrzeni dwor. 782, w tem 671 m. lasu; włośc. 1249, w tem 139 m. lasu; ludność rzym. kat. 40, należącej do par. w Żółkwi, gr. kat. 378 należącej do parafii w Krechowie, sąd, urząd poczt. i telegr. Żółkiew. Kasa pożyczkowa z kapitałem 293 złr. 41 i pół cent. Właśc. więk. posiadł. Edward Micewski. 18.) **H.** brodzkie koło Ponikwy, wieś, pow. brodzki, o 21.5 kil. od Brodów oddalona, przestrzeń posiadł. dwor. 544, w tem 505 m. lasu; włośc. 556; ludność rzym. kat. 467, należącej do Ponikwy wsi o 5 kil. oddalonej, sąd pow. Brody, urząd poczt. Pieniaki. Szkoła filialna należąca do rady szkolnej okręg. w Złoczowie. Właśc. więk. pos. Olga hr. Borkowska. 19.) **H.** stare i nowe, przysiołek Podwysokiego, wieś pow. brzeżańskiego, ludność rzym. katol. 377, mających parafią w Podwysokiem. 20.) **H.**, przysiołki Rawy, Lutowisk i Majdanu.

Hucisko, pow. pszczyński, ob. *Mokra.*

Hucisko, potok górski, wypływa ze źródeł leśnych w obrębie gm. Stryszawy, w pow. żywieckim, w płd. wsch. jej stronie, zpod płd. stoku góry Surzynowa (870 m.), w lesie Hucisko zwanym; płynie na płn. wschód, jużto lasem, jużteż łączkami śródleśnemi, a następnie między domostwami Stryszawy, dolinką zwartą od płn. zach. Magórką, a od płd. zach. Roztokami. Po 5 kil. biegu wpada z pr. brz. do Stryszawki. *Br. G.*

Hucki, ob. *Emmanuelssegen.*

Hucuły, *Hoculy*, przysiołek nad rz. Tarnawą, pow. uszycki, gm. i par. Kitajgród, należy do wsi Derewian, włas. Żebrowskiego. R. 1868 miał 10 dm.

Hucuły, ostatni ród góralski na północnej zboczy wschodniego skrzydła Karpat. „Obszar, który zajęli H., jest bardzo rozległy, pisze Winc. Pol, a ród ten nabiera tem większego znaczenia, że osiadł na pograniczu dzierżaw słowiańskich. Tu bowiem na wschod. skrzydle Karpat stykają się już siedziby Dako-Rumunów z dzierżawami słowiańskiemi, a kiedy gdzieindziej na pograniczach zacierają się rodowe cechy dwóch oddzielnych szczepów, lub tworząc mięszaninę nową wydają pokurczów, występuje w Hucułach z całą wybitnością jeszcze niezatarty typ słowiański, który w miarę natury górskiej w dzielnych i śmiałych odrzyna się rysach. Siła plemienna tego rodu jest wielką i zaród dzielności w nim leży, skoro na pograniczu, w zetknięciu się z innym zupełnie szczepem, utrzymał się przez wieki, a nawet przez grzbiet gór alpejskich się przedarł i jeszcze na obszarze Suczawy siedziby swoje śród obcego szczepu rozłożył. H. są tem na pograniczu siedzib słowiańskich, w krainie karpackiej, czem w innym czasie i pod wpływem innych okoliczności była kozaczyzna na Zaporożu, czem po dziś dzień jeszcze są Czarnohorcy na pograniczu południowej Słowiańszczyzny, tylko, że się tu ten ród nie wzniósł do potęgi oddzielnego politycznego życia. Pod względem odgraniczenia nie przechodzą siedziby Hucułów na zachodzie puszczy Czarnego-Lasu, a na płn. i wsch. nie przechodzą Rozgórza. Jedna część

przeto tego rodu osiadła góry Pokucia, a druga przerzuciła się nawet na Bukowinę górzystą. Najwyższym punktem na obszarze posad huculskich jest Czarnohora, ztąd też nazywają siebie niekiedy z dumą Czarnohorcami, lubo i nazwisko Hucuła mają za zaszczytne; o ile Bojki nie są lubieni na przyległym obszarze równej Rusi i Bukowiny, o tyle lubionym przeciwnie jest Huculi i w pieśniach ludu odgrywa on podobną Kozakowi rolę. Wsie, które osiedli, są następujące: Zełena, Pasieczna, Bytków, Pniowie, Nadworna, Strymba, Łojowa, Delatyn, Łuh, Zarzecze, Dora, Mikuliczyn, Jamne, Worochta, Jabłonica, Białe Osławy, Czarne Osławy, Czarny Potok, Berezów wyższy, Berezów niższy, Tekucza, Bania Świrska, Jabłonów, Utoropy, Akreszory, Kosmacz, Brustury, Szeszory, Prokurowa, Pistyń, Rzyczka, Jaworów, Sokołówka, Babin, Kossów, Monastersko, Moskalówka, Horod, Żabie, Krzyworównia, Jasienów górny, Krasnoiła, Hołowy, Tereskula, Hryniawa, Jabłonica, Dołhopole, Polanki, Stebne, Perechresne, Berwinkowa, Uścieryki, Białoberezka, Chorojowa, Roztoki, Rożen wielki, Tjudjów, Rożen mały, Szypot, Izwor, Seletyn, Baltyn, Nesepitul, Ulma, Ruska, Ropoczeł, Płoska, Stroniec, Putyla, Szypot, Bursekuj, Dychtyniec, Mareniczeny, Ujść, Putyla, Spertyniec, Jabłonica, Koniatyn, Spytki, Stebne, Dołhopól, Pietroszeny, Rostocze, Meżybród, Zacharecz." Pierwszą wiadomość o Hucułach znajdujemy u Hacquet'a w jego „Neueste physikalisch-politische Reisen in 1791 bis 1793 die Karpaten IV. Th." W literaturze polskiej znachodzimy nazwę Hucułów po raz pierwszy w r. 1821 w „Bibliotece polskiej" na r. 1821 t. I, a potem u Gołębiowskiego w dziele „Lud polski" itd... 1830, str. 13 i nast. Dalsze prace wychodziły w następującym porządku Huculi w Rozmait. z r. 1834 str. 23. „Nad—Prucie" przez Wojcickiego w Kwartalniku nauk. Kraków 1835 t. II „Huculove itd..." pana Wagilewicza w Czasopiśmie czeskiego muzeum, Praha 1838 i 39. „Hucuły" obraz z wizerunkiem kolorowanym, p. Wojcickiego w Starych gawę. i obra. t. II str. 119 — 168. Warszawa 1840. „Dobosz" obraz historyczny z podań i pieśni ludu p. Wojcickiego, tamże t. III, str. 1 — 60. „Reisen im Inneren v. Russland u. Polen', v. Kohl, III Th. 1841 str. 7 i nast. „Hucuły" w Przyjacielu ludu z r. 1841 Nr. 27 do 31; w Bibliotece Ossolińskich z r. 1847 t. I str. 664. „Górale, Hucuły" p. Milewskiego, ob. „Pamiątki hist. krajowe". Warszawa 1848 str. 13 do 30. „Pokucie" p. Aug. Bielowskiego, ob. Czas, dodatek miesięczny 1857 t. VI str. 653 do 734. „Hucuły" p. Wojcickiego w Tyg. illustr. 1861 t. III str. 232 (z ryciną). „Hucuły, szkic etnograficzny" Lwowianin 1861 str. 46 do 57. „Dobosz" tamże, str. 57. „Rys historyczny o Hucułach" p. Sofrona Witwickiego, z mapą geogr. Lwów, 1863. „Die Huculen. ein Gebirgsvolsk im Osten d. oesterr. Monarchie" von Rudolf Temple. Pest, 1866 (str. 12). „Bilder aus Galizien" v. Temle zawierają w II rozdz. „Urber die Bewohner der Karpaten (Der Gorale, Der Hucule). „Ruskoje naselenie po wostocznom skłonu Karpat (Hucuły, Bojki i Łemki) p. Popowa. Moskwa 1867, „Jakij krim inszych obchid wesilnyj „Kniahyń hnculskich". Prawda 1868, str. 21. „Deszczo z tradycyi huculskoj" p. Witwickiego. Prawda 1869 Nr. 7 i 8. „Huculi, szkie etnograficzny p. Wład. Zawadzkiego", Kłosy 1872 t. XV i 1873 t. XVII (z rycinami Młodnickiego). „Hucuły w lesie" z drzeworytem, ob. Wieniec, pismo czasowe illustr. rok I, t. I, str. 120. Warszawa 1872. „Hucuły p. Witwickiego". Pam. Tow. tatrz. I, 1876 str. 73. „Zwyczaje, przesądy i zabobony Hucułów" p. Witwickiego, tamże (z ryciną) 1877 str. 76. „O koniu huculskim" p. Gregorowicza, tamże 1879 str. 88. „Deszczo pro Hucułów". Prawda 1879 str. 40 i 110. „Słowa i spiwanki z Huculszczyzny", tamże 1879 str. 52, 175, 238 i 296. „Wspomnienia Czarnohory p. Turkawskiego". Warszawa 1880. „Wystawa etnograficzna Pokucia w Kołomyi p. Turkawskiego". Kraków 1880. „Słownik wyrazów huculskich". Pam. Tow. tatrz. 1880 str. 26. „Przewodnik dla zwiedzających Czarnogórę" p. Gregorowicza. Lwów 1881. „Hucułowie" p. Siarczyńskiego, ob. Rkp. w Bibl. Ossol. Nr. 1828 str. 421 Fotografie typów ludowych wydał w r. 1880 fotograf Dutkiewicz w Kołomyi. *F. S. Lu. Dz.*

Hucynówka, ob. *Czerniejowce*.

Huczek, ob. *Huczko*.

Huczki, potok podgórski, wytryska w obr. gm. Czeremchowa w pow. kołomyjskim, w lasku rozpościerającym się nad folwarkami Wesełówką zwanymi; płynie wądołami u północno-wschod. stóp wzgórza Kozińca (363 m.) na płn. zach.; zabiera strugi zpod Wysokiej górki; w końcu zwraca się na zachód, poniżej wsi Chlebiczyna leśnego wpada do Holiszanki, tuż przy trakcie kolei czerniowieckiej. Długość biegu 8 kil. *Br. G.*

Huczko (al. Huczek) z Engelsbrunnem, wś w pow. dobromilskim, na płd. od Dobromila, tuż koło miasta, na prawym brzegu Wyrwy i nad jej dopływem, potokiem Żupny, w okolicy pagórkowatej. Na płd. od wsi wznosi się szczyt jeden 416 m. npm. Własność większa (rządowa) obejmuje roli ornej 18, łąk i ogr. 22, pastw. 11, lasu 201; własności mniejszej roli ornej 988, łąk i ogr. 76, pastw. 327, lasu 108 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dom. 176, mk. 1166 w gminie, a 28 dm., 158 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z 1881

r. jest 626 mk. obrz. gr. kat, 532 obrz. rzym. kat. w Huczku a 269 obrz. rzym. kat. w Engelsbrunnie. Par. rzym. kat. i gr. kat. w Dobromilu. Jest tu browar pospolity, cegielnia pospolita, a kwitnie garbarstwo. H. należało dawniej do klucza dobromilskiego. Była tu (do 1830) warzelnia soli, którą rząd austryacki przejął w skutek ugody z 24 czer. r. 1774 od Zofii ks. Lubomirskiej, wojewodziny lubelskiej. Były tu niegdyś dwie cerkwie, jedna koło teraźniejszego domu parafialnego, a druga pośród wsi. Teraz nie ma żadnej. *Lu. Dz.*

Huczwa, dawniej *Hoczew*, rzeka, dopływ Bugu, powstaje z połączenia dwóch strumieni, z których jeden ze źródeł tryskających ze wschodniego stoku wyniosłości leżącej koło Tomaszowa (z zachodniego stoku tryska źródło Wieprza), płynie przez wieś Podhorce, drugi zaś od wsi Nadeżewa, płynących ku wsch. i łączących się pod Wolą Grodecką, płynie w str. wsch. pod Podlodów; od Pienian skręca ku północy, płynie przez Batyczów, Zimno, Łaszczów, Mikulin, Tyszowce. Od młyna w Dobużku aż do Tyszowiec H. płynie w szerokiej nizinie, mającej około wiorsty szerokości. Stanowi tu ona jedno rozległe niedostępne bagno, pokryte powłoką (kożuchem) z czarnej, tłustej ziemi grubości na stopę. Pod nią dopiero w głębokości trzech stóp spotyka się dno twarde. Pomiędzy tym kożuchem a dnem mieści się czysta, bieżąca woda, obfitująca w ryby, którym powietrza dostarczają liczne otwory w wierzchniej powłoce. Pod Czermnem dotyka granicy pow. hrubieszowskiego, a pod Malicami wchodzi w ten pow., przybiera kierunek północno-wschodni i płynie pod Werbkowicami, Obrowcem, m. Hrubieszowem i pod Gródkiem wpada z lewego brz. do Bugu. Długa około 55 wiorst. Przyjmuje z prawego brzegu strumienie: pod Zimnem od Rzeplina, pod Łaszczowem od Telatyna, poniżej Tyszowiec od Starej Wsi. Z lewego: pod Łaszczowem od Dzierążni i Wozuczyna, pod Mikulinem od Czartowca, pod Czermnem Jarochę, pod Malicami od Czesznik i Kotlic, pod Werbkowicami od Gdeszyna i Tereszczan, pod Obrowcem od Łaszczowa i Zadubia, pod Hrubieszowem od Dyakonowa. W Encyklop. Orgelbr. większej (XXIV, 45) pomiędzy przytokami Huczwi, oprócz Jarochy, wymienione: Jeżówka i Jezioranka. Czyt. Tygod. illustr. t. X, 1869, str. 464. *Br. Ch.*

Huczwice, wś w pow. lisieckim, należy do par. gr. kat. w Rabem, a rzym. kat. w Baligrodzie. Ludność gr. kat. 720 a tylko 3 rz. kat. Większa pos. wynosi 98 m. roli, 51 m. łąk i ogr., 87 m. pastw. i 816 m. lasu; pos. mniejsza 182 m. roli, 59 m. łąk i ogr., 46 m. pastw. i 22 m. lasu. *Mac.*

Huczwiczka, potok górski, wytryska w obr. gm. Huczwic, w pow. Lisko, ze źródeł leśnych, zpod góry Wysokiego Działu (990 m.) w Beskidzie lesistym; płynie na północny wschód, z początku lasem, potem łąkami, między domostwami wsi Huczwice. We wsi zwraca się na płd. wschód, i po 5 kil. biegu wpada z lewego brz. do Rabskiego potoku. Nad ujściem jest tracz. *Br. G.*

Huczyna, ob. *Hucina.*

Huczysko, ob. *Hucisko.*

Hudaki, ob. *Chodaki.*

Hudakempie, wś włośc. przy uroczysku t. n., pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 35, od Ejszyszek w. 12, dom. 6, mk. 71 wyzn. rzym. kat. (1866).

Hudcowce, węg. *Hegedüsfalva*, wieś w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), uprawa roli, 184 mk.

Hudnowo, mały zaśc. w płn. stronie pow. słuckiego, w bagnistej okolicy źródeł rz. Słuczy, osada jedna. *Al. Jel.*

Hudopsice, ob. *Chudopsice.*

Hudorowizna, pustk., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice.

Hudymówka, wieś, pow. kijowski, nad rz. Stuhną, o 17 wiorst od Hermanówki, ziemi po większej części lesistej 1300 dzies., mk. 613. Założona w 1784 r. przez Hudym — Lewkowicza.

Hudynia, rz., inaczej *Cetynia* (ob.).

Hudyszki, ob. *Gudyszki.*

Hudziewicze, wś, pow. grodzieński, 3 okr. adm., o 12 w. od Łunny, o 42 od Grodna, ma zarząd gminy włośc.

Hudziszki 1.) wś włościańska w gminie Szejbakpol, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 37 i pół, od Wasiliszek w. 2 i pół; dm. 5, mk. 53 wyzn. rz. kat. (1866). 2.) **II.**, por. *Gudziszki.*

Hudzówka, wioska, pow. zwinogródzki, nad rzeką Zwinogródką, wpadającą do Tykicza, o 3 w. odl. od wsi Chłypnówki, a o 7 w. od m. Zwinogródki, mk. 501 wyzn. prawosł., należą do gminy i parafii Chłypnówki; wioska założona w 1750 r. (Baliński: Starożytna polska str. 1387), ziemi 768 dzies. piaszczystej, należała niegdyś do zwinogródzkiego starosstwa, obecnie do rządu. Zarząd policyjny w Kalnibłotach. *Kl. Przed.*

Huehnefeld (niem.), wś, pow. ządzborski, st. p. Peitschendorf.

Huehnenberg (niem.), folw., pow. wyrzyski, 2 dm., 13 mk.; należy do wsi i gm. Brostowa.

Huehnerfuss (niem.), ob. *Kurza stopa*, pojedyńcza osada, pow. międzychodzki.

Huehnern (niem.), powiat trzebnicki, ob. *Psary.*

Huelfe (niem.), folw., pow. królewiecki, st. p. Liska-Schaacken.

Huelfenhof (niem.), folw., pow. moląski, st. p. Maldeuten.

Huenern (niem.), ob. Kurzątków, powiat olawski.

Huening, albo *Riesenberg* (niem.), góra w kurlandzkiej parafii Tukkum, 390 st. reńskich wysoka. Po łotewsku zowie się *Milsukalns*.

Huettchen (niem.), 1.) wś, pow. czarnkowski, 19 dm., 153 mk., 120 ew., 33 kat., 40 analf. Poczta, i kol. żel. w Trzciance (Schönlanke). 2.) **H.**, leśnictwo, pow. gnieźnieński, ob. *Szydłowiec*. *M. St.*

Huette (niem.) 1.) ob. *Huta*. 2.) **H.**, dwa fol. pow. suski, do Stenkendorf, poczta Iława, i do Jakubowa, poczta Susz. 3.) **H.**, *Alte H.*, folw., pow. darkiemski, st. p. Gross-Karpowen.

Huetten (niem.) 1.) ob. *Huta*. 2.) **H.**, 2 posiadłości, pow. człuchowski, dobra do wsi Rittersberg, parafia Fersztnowo, poczta Czarne; folw. do wsi Richenwalde, parafia i poczta Czarne.

Huetten (niem.), ob. *Liwo-Hutta*.

Huettendorf (niem.), powiat opolski, ob. *Lasy*.

Huettenfeld (niem.), wś włośc. do Przywidza należąca, powiat kartuski, ob. *Katrynki Wielkie*.

Huettenhauland (niem.), olędry i gm., powiat obornicki; 2 miejsc.: 1) **H.**; 2) Hutta pusta, folw.; 11 dm.; 128 mk., 88 ew., 40 kat., 75 anal. Poczta w Murowanej Goślinie o 5 kil., st. kol. żel. w Poznaniu o 16 kil. 2.) **H.**, ob. *Zachadzkie olędry*, olędry. pow. międzyrzecki.

Huetung (niem.), wś, pow. chełmiński, ob. *Pastwisko*.

Hugenberg (niem.), folw., pow. stołupiański, st. p. Pillupoehnen.

Hugline, niem. *Orgeln*, wieś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. gubińskim.

Hugocolonie (niem.), kolonia pod Siemianowicami, par. Michałkowice, pow. bytomski.

Hugo-Grube (niem.), ob. *Kochlowice*.

Hugohuette (niem.), huta cynkowa obok Antonienhütte, pow. bytomski.

Huhrenkampf (niem.), probostwo, pow. obornicki, ob. *Kurwiarola*.

Huja, ob. *Huje*.

Hujcze, wś, pow. Rawa ruska, o 14 kil. od Rawy oddalona, przestrzeń dwor. 1369, w tem 805 mr. lasu; włośc. 3716 mr. Ludność rzym. kat. 27 nal. do par. w Rawie ruskiej, gr. kat. 1630 mających parafią w miejscu; należącą do dekanatu potylickiego, dyecezyi przemyskiej; obejmuje fil. Zaborze z 823, razem 2455 gr. kat. Wieś ta miała być założoną za króla Stefana Batorego przez Wołochów; na miejscu, na którem obecnie stoi kamienny krzyż, miała stać dawniej wołoska cerkiew. Po Wołochach pozostała część ubrania zwana „huńką", którą noszą także w Wołkach i niektórych innych gminach dekanatu uhnowskiego. Akt fundacyjny parafii w Hujczu pochodzi z 1718 a w Zaborzu z 1739 roku. Szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należy do rady szkolnej okręgowej w Żółkwi Właściciel więk. posiadłości Zygmunt Wiszniewski. *B. R.*

Huje, *Huja*, lub *Karlinsberg*, *Karlsberg*, dobra w pow. mińskim, własność najpierw Bereźnickich, potem Hlebowiczów, nareszcie Radziwiłłów, od których nabywają Józef i Karolina z hr. Brzostowskich Wołodkowiczowie, marszałkostwo szlachty gub. mińskiej, którzy i przezwali H. Karlinsbergiem. *A. K. Ł.*

Hujewka, ob. *Hujwa*.

Hujka, rz., dopływ Lipieniówki czyli Wiazynki w pow. wilejskim, uchodzi pod Radoszkowicami.

Hujkowice, dawna nazwa dzisiejszych Ujkowic (ob.).

Hujsko (po rusku *Hijsko*), *Huysko*, wieś w pow. dobromilskim, 8 kil. na półn.-zach od Dobromila a 6 kil. na płd.-zachód od st. poczt. i kol. w Niżankowicach. Na półn. odeń leży Falkenberg, na wschód Przedzielnica, na płd. Hubice, na zachód Nowosiółki dydyńskie. Półn. część wsi leży w dolinie rozłożonej między Wiarem a rzeką Wsiową i dochodzi 264 m., część południowa jest pagórkowata, lesista i wznosi się do 321 i 342 m. Własność większa (rządowa) obejmuje roli ornej 1, pastwisk 1, lasu 370; własn. mniej. roli ornej 281, łąk i ogr. 78, pastwisk 343 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 106, mk. 602 w gminie a 2 dm., 12 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 644 mk. obrz. gr. kat., 55 rzym. kat., 2 wyzn. mojż. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu dobromilskiego i ma filie w Falkenbergu, Nowosiołkach dydyńskich, Pacławie i Truszowicach. Par. rzym. kat. w Kalwaryi Pacławskiej. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem św. Grzegorza. Z kopii erekcyi danej przez króla Jana Kazimierza w Warszawie r. 1665 okazuje się, że parafia ta istniała już dawno przed r. 1665. W kopii tej czytamy także „in villa Wujsko." Była to zatem dawna nazwa Hujska, a napis znajdujący się na drzwiach kościoła niżankowickiego potwierdza również, że wieś ta zwała się w r. 1615 „Wijsko". H. należało niegdyś do starostwa przemyskiego; w dziale Koniecpolskich, w r. 1480, dostało się Jakubowi, kasztelanowi przemyskiemu. R. 1787 przyłączono wieś do klucza dobromilskiego. Była tu do 1788 warzelnia soli. Głębokość studni czyniła 60 sążni, a w niej głębokość wody słonej 26 sążni. We wsi jest browar fabryczny.

Hujwa, dawna nazwa *Koziatyna*.

Hujwa, rz., mylnie *Hulwa*, zaczyna się na gruntach wsi Koziatyna (pow. berdyczowski), spływa z pod wyżyny Holędrów (w obwodzie

tej wyżyny, na przestrzeni kilkunastu wiorst kw., mają swe źródła dopływy: Dniepru, Rastawica; Bohu: Desna i Postołowa; Teterowa: Hujwa i Hnyłopiat. Wyżyny tej najwyższy punkt między Niemierzyńcami a Tuczą wznosi się 150 sąż. npm. Czarnego). W biegu swym H. rozlewa się w mnogie stawy. Przepływa przez w. Kasperówkę, Piatyhorkę, Kamienie, Chałaimgrodek, gdzie stanowi granicę pomiędzy gub. kijowską i wołyńską i gdzie dalej u wsi Pawełek wpływa do tej ostatniej i już przez Andruszówkę, Starosiele, Kotelnię i Skomorochy w kierunku północno-zachodnim zdąża do rz. Teterowa i nieopodal wsi Rudni łączy się z tą ostatnią rzeką. Do H. wpadają też: Pustocha i Kodenka. Na brzegach H. w wielu miejscach dostrzegać się dają obnażenia skał granitowych, jako to: we wsi Kamieniach, Chałaimgródku, Andruszówce, Kotelni. Granity tutejsze zawierają w sobie turmalin. W starym dokumencie z 1611 r. czytamy, że w miejscu, gdzie przytok Hujewka wpada do Hujwy, przy uroczysku „Kamienna skała", znajdują się kamienie nie proste, w różnych kolorach do szlifowania sposobne, owszem jakby już szlifowane." We wsi zaś Kasperówce cały staw na rz. Hujwie ma za grunt kryształy (ob. Rys Ukrainy zachodniej). Pierwszy odkrył był je i zauważył Wacław Borejko, światły obywatel Wołynia, i doniósł o tem Tadeuszowi Czackiemu; jakoż w liście Czackiego pisanym do tegoż, pod datą 1805 r. z Porycka, czytamy następne wyrazy: „Przypominam Panu obiecane zwiedziny miejsc ciekawych i dostanie kryształów z dóbr Tyszkiewicza (Kasperówki)." O granitach rz. H. czytaj: Geołog, geognosticzeskij oczerk wołyńskiej gub. przez Gotfryda Ossowskiego, Żytomierz 1867). Por. *Głuchowice* i *Berdyczów*.. *E. R.*

Huk, rzeczka, powstaje na pograniczu pow. brodzkiego z Wołyniem, w obr. gm. Milna, z dwóch potoków polnych; płynie po południowej stronie wsi Milna, a poniżej przez Podliski, przysiołek tejże gminy, tworząc tutaj obszerniejszy staw; poczem przechodzi w obr. gm. Blicha, gdzie zmienia kierunek zach. na południowy, przerzyna obszerne mokradle załozieckie nad Seretem. Wpada do Seretu z lew. brz. Na mapie Galicyi Kummersberga, sekcya 23, mylnie napisano Hluk. W Podliskach porusza dwa młyny. Długość biegu 11 kil; źródła na wys. 350 m.; źwierciadło wody na połączeniu się obu potoków polnych 342 m.; ujście 314 m. (pom. wojs.). *Br. G.*

Hukałowce, wieś, pow. złoczowski, o 7.7 kil. od Olejowa; przestrzeń dwor. 719, w tem 341 m. lasu; włośc. 985 m. Ludność rzym. kat. 235, należąca do par. Olejowie, gr. kat. 399 należąca do parafii w Perepelnikach. Szkoła filialna należąca do rady szkolnej okrę. w Złoczowie. Właśc. więk. pos. Kazimierz hr. Wodzicki. *B. R.*

Hukau, rz., dopływ Prutu na Bukowinie, ma ujście pod Bojanem.

Huki, wieś, pow. jaworowski; przestrzeń dwor. 995, w tem 957 m. lasu; włośc. 219 m.; ludność rzym. kat. 10, gr. kat. 455, jedni i drudzy należą do parafii w Krakowcu, miasteczku o 8.5 kil. oddalonem. Właśc. więk. pos. Adam ks. Lubomirski.

Huków, wieś, pow. kamieniecki nad Zbruczem, mieszk. 896, w tej liczbie 170 jednodworców; ziemi włośc. 620 dzies., dworskiej 2138 dzies. Cerkiew św. Michała liczy 1266 parafian i 37 dzies. ziemi. Jest tu komora pograniczna. Należała do Jaszowskich, Sadowskich, dziś Dwernickich.

Huków, przys. Bojana.

Hukowe Sioło, wś w zach. stronie powiatu słuckiego, w okolicy Gościłowicz, miejscowość poleska, osad 12. *Al. Jel.*

Hulajgród, *Hulaj horodek* 1.), niewielka wioska, pow. czerkaski nad rz. Taśminem, naprzeciw wioski Neczajówki, o 15 w. odl. od Białozierja; mieszk. 624 wyzn. prawosł. należą do par. Neczajówki, zarząd zaś gminy we wsi Czerniawce, policyjny w m. Smile;, ziemi 1058 dzies. piaszczystej, własność Nejmana. 2.) **H.**, mała wioska, pow. czerkaski, nad rzeką Taśminem, o 3 w. odl. od wsi Hołowiatyna, do którego gminy i parafii należy, mk. 179 wyzn. prawosł., ziemi 820 dzies. czarnoziemu; własność Nejmana. Por. *Czerkasy*. *Kl. Przed.*

Hulajka, ob. *Kobrynowa*.

Hulajpol, *Hulajpole* 1.), in. *Berebiesy*, duża wś, pow. zwinogródzki, nad rz. Tykiczem, o 10 w. odl. od m. Ekaterynopola (Kalnibłot), mk. 929 wyzn. prawosł.; cerkiew paraf. i szkółka, ziemi 1576 dzies. czarnoziemu; zasługuje na uwagę we wsi duża mogiła nazywana Wyzyrską, okazująca że tu musiały stać lub też przechodzić wojska tureckie; wioska założona około r. 1760 (Baliński: Starożytna polska, str. 1387). Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Kalnibłotach; należała niegdyś do starostwa zwinogródzkiego, obecnie do rządu. Por. *Brodeckie*. 2.) **H.**, nad Wysią, pow. czehryński, ob. *Janopol.*

Hulajpol. Pod tem imieniem znane są dwie obszerne osady w gubernii ekaterynosławskiej, słynne z jarmarków. 1.) Pierwsza leży w pow. wierchniednieprowskim i ma 6 jarmarków dorocznych (każdy z nich po 3 dni trwający); główne towary przywozowe składają się z wyrobów żelaznych, towarów łokciowych i korzennych, naczyń porcelanowych i szklanych, oraz ze zboża; nadto przypędzają tu znaczną ilość bydła. 2.) **H.** znajduje się w pow. aleksandrowskim; tu ma miejsce jarmark (wozdwiżeński), dnia 14 września (v. s.) przypadający;

trwa zwykle kilka dni; przywożą bawełnę, wosk, miód, mydło, tytuń, dziegieć; tkaniny wełniane, bawełniane, lniane, pieńkowe, oraz ze skóry i żelaza; naczynia szklane, towary korzenne itd. 3.) **H.**, kol. polska, pow. mariupolski gub. ekaterynosławskiej, dusz 80.

Hulańce, wś, pow. orszański.

Hulanka, dość częsta nazwa osad karczemnych, częściej jeszcze występuje w formie Pohulanka.

Hulanka 1.), pow. gostyński, gm. Skrzany, par. Solec. 2.) **H.**, os., pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Kruszyn. 3.) **H.**, os., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz. 4.) **H.**, karczma, pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Tur. 5.) **H.**, wś, pow. kolski, gm. Izbica, ma 9 dm., 69 mk., w tem 7 ewang., 112 m. gruntu. 6.) **H.**, os., pow. brzeziński, gm. i par. Dmosin. 7.) **H**, pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Kurowice. 8.) **H.**, pow. noworadomski, gm. Brudzice, par. Lgota Wielka. 9.) **H.**, pustk., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Jedlno. 10.) **H.**, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. 11.) **H.**, os., pow. bialski, gm. Lubienka, par. Dokudów.

Hulaniki, wś w pow. kijowskim, nad rz. Czuczynką, o 6 w. od Rzyszczowa. Ziemi 1750 dzies. doskonałego czarnoziemu, mieszk. 574, chat 92 należy do Konopackiego. Por. *Motowidłówka* i *Chwastów*.

Hulaski, ob. *Ulaski*.

Hulbiny, ob. *Gulbiny*.

Hulciaj, wś, pow. newelski, niedaleko Newla, cała zaludniona przez potomków t. z. kozaków, braci pancernej, mających jeszcze w 1859 pewne przywileje, które ojcom ich Stefan Batory nadał.

Hulcza, ob. *Holcza*.

Hulcze, lub *Hulów z Chochłowem*, wieś, powiat sokalski, przy samej granicy od królestwa polskiego, przestrzeń dwor. 1059, włośc. 1435, ludności rzym. kat. 120 należą do par. w Warężu, mku o 7.7 kil. oddalonem, gr. kat. 620 mających parafią w miejscu, należącą do dekanatu wareskiego dyecezyi przemyskiej, obejmującą z filiami w Sulimowie i Żniatynie 1103 gr. kat. Szkoła niezorganizowana, należąca do rady szkolnej okręgowej w Sokalu. Właściciel większej posiadłości Jan Krzyżanowski.

Hulczyn, niem. *Hultschin*, mko, pow. raciborski, na lewym brzegu Opy, 700 st. npm., wspominane już 1303 r. jako mko księstwa opawskiego. Od r. 1393 znani są proboszcze tutejsi. R. 1535 murem otoczone. Czasu wojen religijnych 1616 — 45 kilkakrotnie pustoszone. Ma 270 osad rolnych, 2710 mr. roli i łąk, 10 cechów rzemieślniczych, 4 młyny wodne, browar, komorę celną, st. p., szpital, kościół katol. (czeski i niemiecki język), szkołę 4-klasową, kościół ewangelicki, synagogę. Dobra H. należały w XV w. do Brusztalskiego, 1825 do Czaderskiego, 1842 do dra Wichury, od 1844 do Rotszylda. Z folwarkami Langendorf i Weinberg dominium Schloss-Hultschin posiada 1405 mr. rozl. Mko ma 4 jarmarki. *F. S.*

Hule 1.) pow. uszycki, par. Zamiechów, 117 domów; mk. 768; wraz ze Słobódką Hulowską ma ziemi włośc. 981 dzies., dworskiej 1408 dz. Cerkiew z 59 dzies. ziemi. Należała do Kumanowskich, dziś Milewskiej. Ziemia czarna, grunta równe. Obok tej wsi leży Hulowska Słobódka, 23 domów, parafia Jałtuszków, na granicy pow. mohylewskiego. 2.) **H.**, wś rządowa, pow. lityński nad rzeką Bohem, parafia Nowy Konstantynów, dm. 24, mk. 176, ziemi 284 dzies. Wieś ta z Dumenkami i Zinowińcami składała oddzielne starostwo dumenkowskie, którego roczny dochód przynosił 1340 rs, Ziemia glinkowata, lasu mało. 3.) **H.**, wioska, pow. kaniowski nad rzeką Bustyn, wpadającą do Rosi, o 2 w. odległa od wsi Wachutyńce, a o 9 w. od m. Bohusławia, mk. 730 wyzn. prawosł., należą do gminy i parafii Wachutyńce, własność hr. Branickiego. Zarząd policyjny w m. Bohusławiu.

Hulewicze lub *Hulewiczów*, mko w pow. łuckim, przypomina nazwisko rodziny często spotykanej w dziejach Wołynia; zapewne należało do niej. Była tu parafia katol. dekanatu kowelskiego z kaplicami w Kaszówce i Czersku.

Hulicze, folw. w pow. słuckim, należący do klucza lachowieckiego we władaniu lennem rodziny Kossakowskich; wnosi się pewna opłata do rządu.

Hulidów, dobra, pow. wilejski, niegdyś dziedzictwo Sulistrowskich, z których Aloizy pisarz W. K. L. sprzedał je r. 1785 wraz z Norzycą i Łasicą za 20 tys. czer. zł. Tomaszowi i Barbarze z Szadurskich Łopacińskim. Około 1850 r. Ignacy Łopaciński sprzedał te dobra Kazimierzowi Okuszce. *A. K. Ł.*

Hulidów-koty, os., pow. siedlecki, gmina Skupie, par. Makobody. Ma 2 dm., 15 mr. obszaru.

Hulków, wś, pow. przemyślański, par. gr, kat. Korzelica, o 3.7 kil. od Firlejowa. Dominium Wereszczyńskich.

Hulów, ob. *Hulcze*.

Hulowce, *Holowce*, duża wieś w pow. winnickim, par. Janów, nad Pustołową, o 7 w. od stacyi Kalinówki, drogi odesko-kijowskiej, od Winnicy 15 wiorst. Mk. 800, dm. 125, ziemi włośc. 756, dworskiej 1271 dzies. Cerkiew N. P. z 1741 par. i 59 dzies. ziemi. Duży staw i młyn przynoszący 2500 rs., piękny ogród, kaplica katol. i wygodny dwór. Do tej wsi należy Pisarzówka Hulowiecka. Należały H.

do Hołoniewskich, Szydłowskich, dziś Kulikowskiego.

Hulowce, wś, pow. ostrogski, na południe Ostroga o 35 w.; względem miasteczka Lachowiec na płd. o w. 6 położona, nad rz. Horyniem; w H. są okopy obronne. Ziemia popielata z podkładem kredy lecz urodzajna, miejscowość górzysta; pierwotnie należały do ks. Ostrogskich, później do Jabłonowskich a gdy Teofila ks. Jabłonowska wyszła za ks. Lwa Sapiehę, przeszły do rąk Sapiehów. W r. 1822 przez kupno dostały się dziedzicowi Zaleskiemu. Jest tu fabryka maszyn rolniczych i cerkiew parafialna; na rz. Horyń dwa młyny o 8 kamieniach. *Z. Róż.*

Hulowska, słoboda u źródeł rz. Terebieży, pow. uszycki, par. Jałtuszków. R. 1868 miała 25 dm.

Hulsk, mylnie już podany jako *Chulsk*, jest własnością ks. Ludgardy z Tyszkiewiczów Jabłonowskiej. W dobrach H. jest fabryka porcelany, w os. Kamienny bród huta żelazna i ceglana we wsi Rudni; młyny marymonckie na Słuczy w samym H. Pod H. są okopy starożytnego horodyszcza.

Hulski potok, potok górski, wytryska w Beskidzie lesistym, z pod góry Smereka (1223 m.), szczytu działu górskiego zwanego Połoniną wetlińską, ze źródeł leśnych, w południ zach. stronie gminy hulskiej, w pow. Lisko. Potok ten, zabierający liczne strugi leśne, płynie wąską doliną ku półn.-wsch. przez lasy a w dolnym biegu pomiędzy domostwami wsi Hulskiego i po przeszło 7 kil. biegu wpada z lew. brzegu do Sanu. Nad zachodnim brzegiem wznoszą się szczyty Stoły (967 m.) i Rybi wierch (624 m.), a po lewym grzbiet Magórzec (850 m.) i szczyt Magórka (910 m.).

Hulskie, wś nad Hulskim potokiem, wpadającym do Sanu w okolicy górzystej, pokrytej lasami, wzniesionej 532 m. npm. w pow. lisieckim, ma cerkiew gr. kat. należącą do parafii gr. kat. w Krzywczem, zalicza się do parafii rzym. kat. w Polanie i ma 28 mk. rz. kat. a 227 gr. kat. wyznania. Większa pos. wynosi 185 m. n. a. roli, 119 m. łąk i ogr., 23 m. pastw. i 1632 m. lasu; mniejsza pos. 328 m. roli, 191 m. łąk i ogr., 80 m. pastw. i 19 m. lasu. *Mac.*

Hulskie, ob. *Otryt.*

Hultajewo, wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo. W 1827 r. było tu 13 dm. i 83 mieszk.

Hultajka, folw., pow. opatowski, par. Gierczyce, od Opatowa w. 10, od drogi bitej w. 6. Rozl. wynosi m. 98, grunta orne i ogrody mr. 87, łąk mr. 10, nieużytki i place mr. 1; folwark ten w r. 1876 oddzielony od dóbr Łukawka. *A. Pal.*

Hulwa, ob. *Hujwa.*

Hulwa, *Hujewka, Wicha,* rzeka, dopływ Hujwy.

Hum, zapewne właściwie *Chum*, to samo co *Chom, Chomęcinek*, skrócone formy imienia Chomisław, stanowi źródsłw nazw: Humięcino, Humin itp., które należałoby pisać przez *Ch*, por. *Chomentów.*

Humań, miasto powiatowe gub. kijowskiej. Miejscowość ta pisze się dwojako: Umań lub Humań. Pierwsza forma jest dawniejszą. H. położony pod 48° 44'53" szer. półn. i 47°54' 9" dług. wschod., rozpościera się po obu brzegach rz. Umy czyli Umanki, biorącej początek nieopodal za wsią Horodeckiem, która następnie połączywszy się z Jatraniem między Trojanką a Targowicą, wlewa się do Siniuchy. W samym H. rzeczka ta w mnogich płynąca skrętach, to znów w duży rozlana staw, łączy się z rzeką Ostaczówką, a dalej za miastem z rz. Kamionką, od wsi Pałanki płynącą. Pod nazwą gór, strome wyniosłości rzek i rzeczułek, tudzież lasy i skały ożywiają tę okolicę, czyniąc ją malowniczą. „Rien au monde de plus beau et de plus delicieux que ce pays-la" woła I. H. Müntz w swoich notatkach podróżnych (Voyages pittoresques etc par la Pologne 1781—2—3 rkpsm). Dał on nam też widok samego Humania i jego okolic. Okolice H., mówi Jakowiecki, są złożone z gliny pospolitej, tłustej, osadzonej na pokładzie granitu czarnego, który małą ilość w sobie zawierając miki, minerału ulegającego psuciu się, służy wybornie do wyrabiania zeń kolumn pomników, postumentów, i tym podobnych rzeczy (Obserwacye geogn. w gub. zachod. 1831, str. 127—9). Urodzajność gruntu znakomita, pola żyzne, nieprzerodzone. Sady owocowe i basztany dają wyzysk znaczny. Rzeczka Uma czyli Umańka, od bardzo wczesnych początków, prawdopodobnie nazwę nietylko samemu miastu ale i całej okolicy nadała. A że płynęła przez step dziki i odludny, przeto też i nazwisko narzucone przez nią okolicy t. j. Umany, Umanja, wychodziło w mowie ukraińskiej prawie na to co: pustka, dziczyzna, miejsce wyklęte i zapomniane. O rzeczce Umie w kronikach pierwszą dopiero napotykamy wzmiankę pod r. 1497, a to gdy w tym roku ks. Michał i Konstanty Ostrogscy, poraziwszy tatarów perekopskich, w ziemi bracławskiej nad rz. Soroką, u „włości Koszyłowskich", pędzili za uciekającymi, aż do źródeł Umy i mogiły Pietuchowej i do szczętu wrogów wytępili. W tym krwawym boju miał poledz syn hański, Achmaty (Karamzin, Wyciąg z kronik, Dopełnienia t. VIII, str. 158). Cokolwiek bądź, to pewna wszakże, że już w połowie XV w. całą tę okolicę dzierżył Semen Koszka i inni ziemianie, otrzymawszy ją w darze od wielkich książąt litewskich i królów polskich (z notat Michała Grabowskiego). Ale czy w owym cza-

sie już H. był zamieszkałem miejscem, stałą osadą, na to niema żadnych śladów; domyślać się atoli można, że kiedy w tej samej dobie i temiż samemi miejscami, jak o tem skądinąd wiemy, przechodziła dość ludna droga, tak zwana hospodarska, z Bracławia do Zwinigródki prowadząca (ob. Arch. JZR część 6, tom I, str. 26), szła prawdopodobnie takoważ droga przez pewne punkta już osiadłe, a w ich liczbie mógł być i H. choćby dopiero w zarodku. Co zaś do rodziny Koszków, to ta pochodziła z Wołynia. Przeniosła się zaś ona na Bracławszczyznę wtedy właśnie, gdy ta prowincya za rządów Witolda, Świdrygiełły i nareszcie Kazimierza Jagiellończyka, wolna jeszcze będąc od napadów krymskich, na dobre się urządzała i osiedlała; wtedyto różne rody, jak kniaziów Czetwertyńskich, Korotkich, Kozarów, Słupiczów, Rohozińskich, Krasnosielskich, Siemaszków, Koszków i tylu innych, wprzódy lub później stały się dziedzicami tych równin. Doba ta atoli organizacyjna trwała ledwie znikomą chwilę. „Po dobrych latach", jak się wyraża spółczesny dokument, „nastały lata złe" (lichyi) (Arch. JZR. część 6, tom I, str. 26). Nastąpiła bowiem zupełna przemiana okoliczności. Już zdawna uorganizowało się było państwo w Krymie, ale wpierw powstrzymywane orężem Witolda, potem za hana Hadżigireja w przyjaznych wciąż z Litwą zostające stosunkach, ani Litwie ani jej pograniczu nie groziło jeszcze; jednakże, gdy potem na hańst wo wstąpił Mendligirej owa przyjaźń Krymu z Litwą została wkrótce potarganą, i już odtąd rozpoczęła się kolej tatarskich na Bracławszczyznę najazdów. Toż szlachta miejscowa rycerska i wojownicza, albo padała odtąd ofiarą jassyru, albo w bojach z pogaństwem krew i kości swe na niwach bracławskich rozsiewała: lud też tegoż niemniej doznał losu, został wybrany lub w pień wycięty. Pierwociny osiedlenia na długo zostały też przerwane, i poznikały włości kwitnące, ozdoba tej ziemi, tu i owdzie rozsiane, i tylko opuszczone miejsca, to jest uroczyska i przyznaki, pozostały. Wszędzie na nowo zaległ głuchy step. I gdzie wprzódy handlowy przeciągał gościniec, tam już jego miejsce zajęły szlaki czyli drogi tatarskie. Jakoż ziemianie tutejsi, których w tym zgłodzonym zakącie nawalność tatarska była oszczędziła (a co było rzadkim wyjątkiem), ujrzeli się nagle właścicielami pustych jeno dziedzictw; — wielu z nich atoli, zagnanych w niewolę do Krymu, nigdy już do swoich pustek i zgliszczy niewróciło. A więc puste te dziczyzny, jako res nullius, jako własność niczyja, zostały zagarnięte do dóbr hospodarskich bracławskich. I temuż losowi prawdopodobnie uległ i H.; albowiem z inwentarza zamku bracławskiego z 1548 widzimy, że starostwo ówczesne bracławskie aż po Zwinigródkę się rozciągało, a więc i H. w swoich granicznych mieściło obrębach (Arch. JZR część 6, tom I, str. 26). Z tego też inwentarza widać, że na tym dzikim i zamarłym wówczas stepie, zwanym Umany, same się tylko wsie zniszczone, tak zwane „sieliszcza" i pasieki znajdowały. Toż odtąd odludne te i samotne obszary, bezkarnie też tatarom w głąb kraju ułatwiały przejście przez trzy główne szlaki: czarny, krzywoparowski i udycki. I z tego powodu step ten stał się też niejednokrotnie widownią przygód i zajść krwawych. Tak wiele krwi weń wsiąkło! Roku 1558 ks. Roman Sanguszko poraził tu tatarów na głowę. O tym krwawym boju, mówi Twardowski, długi czas świadczyły gęste mogiły pod H. (ob. Pałac Leszczyńskich). Ale miejsca te puste, nieosadzone, tzw. Umany, jak z jednej strony były jak najdogodniejszym przesmykiem dla tatarów, tak znów z drugiej były one niemniej i zbójeckiem ustroniem, schronieniem i kryjówką dla wszelkiego rodzaju miejscowych opryszków. Tu na tej pustyni w lasach ukrył się i przebywał bezpiecznie ścigany przez Żółkiewskiego w 1596 r. Nalewajko, wódz zbuntowanych kozaków, żywiąc konie trawą, a siebie i swoich końmi. Armaty w rzece potopił, proch i kule w ziemi zakopał, które potem polacy odkopali (Hejdensztejn, Dzieje Polski, tom I, str. 365). Już za Zygmunta III, gdy po zniszczeniach tatarskich możni panowie z Wołynia wykupili byli z dóbr szlachtę bracławską, i miejsce jej zająwszy, zaczęli na nowo osiedlać i użyzniać te stepy i pustynie; wiele przeto już im wtedy zależało na tem, aby i smugi owego dzikiego, antysocyalnego stepu, który, przerzynając ich posiadłości, stał się najezdniczych hord gościńcem i doskonale nadawał się do rozboju, co najrychlej zaludnić. Postanowiono też w 1588 (Vol. leg. p. 1454), aby stosownie do dawnych praw komisarze uczynili rewizyą w części Rusi i Podola pustych, nieosadzonych miejsc t. j. leżących na szlakach tatarskich, czyli w tej przestrzeni ziemi, którędy oni najczęściej wpadali, a następnie, aby król te miejsca dla zaludnienia prywatnym osobom na własność rozdawał. Więc wskutek tego, w 1609 r. pustynia „Umany" z uroczyskami została przez sejm Rzplitej nadana na wieczność Walentemu Aleksandrowi Kalinowskiemu, staroście bracławskiemu i winnickiemu. Oto jest przywilej nadawczy: „Za znaczne i krwawe zasługi Ur. Wal. Aleks. Kalinowskiego, bracł. winnic. sty, wniesiona była prośba do Nas od posłów ziemskich, abyśmy mu pustynię pewną Umany nazwaną we włości i starostwie bracławskiem leżącą, jako w uroczyskach swych to przezwisko pustynią się zawiera, prawem dziedzicz-

nem darowali, na co za pozwoleniem stanów, my zezwalamy, i ex nunc na oglądanie uroczyska tego authoritate sejmu niniejszego Rewizory posyłamy, i przywilej nasz na tę daninę za Relacyą Rewizora i kancelaryi naszej uważywszy qualitatem et quantitatem miejsca tego wydać rozkazujemy (Vol. leg. wyd. Ohryzki II, str. 466). Jakoż tego jeszcze roku czterej królewscy rewizorowie tę pustynię objeżdżali, mierzyli i dokonali jej obwodu i ograniczenia, co przywileje królewskie 1609—18 i 42 (za Władysława IV) następnie zatwierdziły. Według tych aktów włość humańska zalegała ogromne przestwory, dochodząc z jednej strony do Sinej wody, z drugiej do rzeczki Udycza, wpadającego od wschodu w Boh, z trzeciej do założonego w 1550 Bracławia (kniaź Bohusz Fedorowicz Korecki po zniszczeniu tatarskiem założył dwa zamki w 1550 w Bracławiu, drugi w Winnicy r. 1572). Wal. Aleks. Kalinowski, obdarowany tak hojnie, pochodził z rodziny ruskiej h. Kalinowa. Był to dom rycerski, w który przez wiele lat płynęły krwawe dorobki, tak że w końcu Kalinowscy zostali posiadaczami wielkich dostatków i dóbr szerokich. Paprocki jednak mówi o nich z przekąsem: „że chociaż mieszki porządnie im napchano, ale za to w głowie u nich nie dobrze usłano" (Panosza). Darowizna Kalinowskiemu pustyni umańskiej była w istocie zbyt hojną i sowitą; ale była to zrazu, jak wiadomo, darowizna pustkowia, które dopiero z czasem pod ręką możną tegoż Kalinowskiego w wielką obfitość włości urosło. On to bowiem zajął się cywilizacyą tego stepu, tych miejsc dotąd wyklętych i zapomnianych; życie w nich rozwinął, ogromy ziem pustych osadził i zaludnił. Był to czas właśnie rozkwitnienia na Ukrainie osad rolniczych; Kalinowski niemały też koszt łożył, aby ludność ściągać i na wybranych osiedlać miejscach. Dla snadniejszego kolonizowania wprowadził on też, jak to wszędzie praktykowało się w tym kraju, system woli czyli słobód. Przypisać jemu też należy i pierwsze założenie Umania czyli Humania, bo luboć są ślady (dość wszakże wątpliwe), jak o tem wyżej było, że Humań mógł być i dawniej maluczką już osadą, ale po zniszczeniu tatarskiem z onej pierwotnej jego osady tylko puste uroczysko zostało. Na tem więc uroczysku Kalinowski zamek i osadę założył, a że ta nowotna osada rozwijała się sporo, wyniósł ją tedy na stopień miasteczka. Stanęły tu też w niedługim czasie domy „wysokie i ozdobne" (Travels of Macary). Zaludnili je kupcy, grecy, ormianie i żydzi. Zamek basztami najeżony, fosami i wałami opasany, zaręczał też bezpieczeństwo mieszkańcom. Organizacya tych dóbr, odtąd Kalinowszczyzną inaczej zwanych, przedewszystkiem była militarną. Toć pełno tu było ludu bojowego, przeważnie z mieszczan rekrutującego się. Ludzie ci, nazywani „kozakami", z ordą ustawicznie się ucierając, w wojennych wyćwiczyli się byli okazyach (Kochowski, Klimakter IV, str. 163). Pisze Rudawski, że Kalinowski ze swojej Kalinowszczyzny 20 do 40 tysięcy zbrojnych wybierał częstokroć (Dzieje Polski I, str. 258—9). Ci też kozacy humańscy brali udział w 1620 r. w potrzebie wołoskiej, ale chciwi obłowu „wozy Gracyanowe, mówi Jerlicz, poszarpali, i skarby, jakie natenczas miał, pobrali" (Latopis I, str. 4). I niedziw, bo ludu tego orężnego rabunek był przemysłem. Ale na tejże wyprawie wołoskiej, dziedzica Humania zbyt smutna spotkała kolej, Poniósł on śmierć niesławną, bo utonął w Prucie, uciekając z pola bitwy pod Cecorą. Po zgonie Wal. Aleks. Kalinowskiego, został dziedzicem H. syn tegoż, Marcin. Ten chcąc zmyć plamę z imienia, jaką mu ojciec w spuściźnie przez swoję sromotną z pola bitwy ucieczkę zostawił, pospiesza do obozu, i „tam zabrawszy, co się mogło zostać po ojcowskiej pod Cecorą klęsce, ludzi wojennych, i od ojca już w wojenną porę dobrze wprawionych i częstemi ekspedycyami okrzesanych, z nimi na sławę domu swego robił (Niesiecki). Uczestnik znakomitej bitwy pod Chocimem (1621) wkrótce dostąpił godności hetmana polnego. W 1629 r. d. 21 maja tatarzy wpadają pod H. i, po futorach pochwyciwszy zdobycz, tegoż dnia uchodzą. Stefan Chmielecki, gospodarz podtenczas obrony miedz ukrainnych, rycerskiemi dzieły głośny, ruszył się za nimi, i w stepach ową dzicz drapieżną, z plonem do Krymu powracającą dognawszy, pogromił (Sew. Gołębiowski w monografii: Stefan Chmielecki). Tymczasem w 1648 roku dojrzała wojna kozacka. Bohdan Chmielnicki zapalił tę, jak wiadomo, wojnę, i w potwornym sojuszu z Ordą krwią niwy Ukrainy sposoczył. Hetman polny, Marcin Kalinowski, dziedzic H., wraz z Mik. Potockim hetmanem w. kor. śpieszą przeciw kozakom i tatarom, ale znajomą jest powszechnie smutna kolej bitwy korsuńskiej, w której wojsko kor. zostało pogromione, a obaj hetmani w niewolę zabrani. Marcin Kalinowski pojmany, cierpiał więzy przez trzy lata, i dopiero za danym okupem, ugodzonym przez księcia siedmiogrodzkiego, wolność odzyskał. Mówi też ówczesna relacya, że gdy Kalinowskiego rannego schwytali byli kozacy podczas boju korsuńskiego, obiecywali wolno go puścić, byle im Humań wiecznemi zapisał czasy (Dwa lata dziejów II, str. 342). Humań, sławny tak z bogactw samego Kalinowskiego, jak i z zasobów kupców miejscowych, był już przez to samo ważnym i łakomym punktem dla kozaków; ale prócz tego w one dni trwogi wojennej zbiegła się tu

była jeszcze i szlachta bracławska ze swojemi fortunami (tamże II, str. 307). Jakoż Chmielnicki niebawem wysłał do Humania Krzywonosa i Gandzę. Chmary te kozaków i chłopstwa obstąpiły miasto i opanowały je. Poczem H. został wydany na rabunek. Kozacy tu się odtąd zainstalowali, a Kalinowscy na czas długi znakomitą utracili posiadłość. Stanął tu też pułk kozacki, liczący 3472 głów, pod dowództwem Józefa Głucha (Rejestr wojska zaporoskiego, wydał Bodjański, str. 131). Zamek zaś tutejszy, już i tak sztuką i przyrodzoną mocny posadą, kozacy jeszcze więcej umocnili. Drewniany — stał on na wyniosłem miejscu; na węgłach zaś miał cztery baszty; nadto ze wszystkich stron potrójne go wały i potrójne suchodoły otaczały. Była to więc wcale imponująca, prawie niezdobyta warownia „do Bredy nieco podobna", jak powiada Rudawski (II, str. 259). Tymczasem Marcin Kalinowski, hetman pol., w 1652 r. zginął w rzezi pod Batowem. Poległ z nim i syn jego jedyny, Samuel, obożny kor. (Bantysz I, str. 280). Pokój albowiem uczyniony z kozakami w Białejcerkwi rozchwiał się znów i na nowo na wsze strony po Ukrainie zabrzmiał szczęk oręża. Stanisław Rewera Potocki hetman wielki kor., pospołu z zięciem swym Andrzejem Potockim wdą bracławskim i Stefanem Czarnieckim obożnym kor., podstąpili pod H. Rewerze, jako ożenionemu z Kalinowską uśmiechać się mogło odzyskanie grodu Kalinowskich; wszakże ani on, ani zięć jego Andrzej Potocki nie kwapili się wcale do szturmu, ile że z sobą ani piechoty, ani dział nie mieli. Stefan Czarniecki obożny kor. uparł się atoli, i bądź co bądź do szturmu przystąpił. Bohun zamknięty w zamku, dzielny dawał odpór, i lubo wojska koronne opanowały były nowe i stare miasto, w końcu zostały odparte. Hetman Rewera musiał cofnąć oblężenie. W czasie szturmu polacy nowe i stare miasto zapalili (Pam. komis. wrem. kijow. III, str. 40 i dalsze). Tegoż roku zawadził o H. w podróży swej do Moskwy patryarcha antyochejski Makary. Gdy się zbliżył do miasta, mieszkańcy go spotkali, jak niósł obyczaj, z chorągwiami i zapalonemi świecami, w assystencyi pułkownika i wojska. Patryarcha słuchał nabożeństwa w cerkwi, a potem udał się na ucztę do pułkownika Siemiona, i nazajutrz wyjechał. W Humaniu liczono wtedy aż dziewięć cerkwi (Travels of Macary, Kiews. Eparch. Wied. 1873). Ledwie się jedno oblężenie skończyło, nadeszło drugie. Roku 1655 Stanisław Rewera Potocki hetman w. kor. z tatarami, drugim nawrotem pod Humaniem znowu stanął. Bohun jak pierwej tak i teraz bronił przystępu do miasta. Było to 20 stycznia. Po kilku ze strony wojska koronnego zapalczywych szturmach, Potocki musiał znów odstąpić, tem bardziej iż nadeszła wieść, że Chmielnicki zdąża na odsiecz Humaniowi. Tenże Potocki, spotkawszy się następnie z Chmielnickim pod Ochmatowem, krwawą a zwycięzką stoczył z nim bitwę (Rudawski I, str. 258). Gdy zaś po niefortunnej wyprawie Jana Kazimierza za Dniepr teatr wojny został przeniesiony na Ukrainę zachodnią, Stefan Czarniecki wyprawił hetmana ukraińskiego z ręki polskiej Pawła Teterę, wraz z Marcinem Zamoyskim, aby ci Humań zbuntowany przywiedli do uległości. Tetera obległ miasto, ale perswazyami raczej a nie orężem chcąc skłonić oblężonych do poddania się, wyparty przez tychże z przedmieść, wrócił z niczem, nadaremny na odzyskanie tej warowni uczyniwszy zamach (Anonim Raczyńskiego II, str. 305). W czasach zaś następnych buntów zbyt głośnego w dziejach kozackich Doroszenka, gdy taż Ukraina zachodnia ujrzała na swym czele dwóch jednocześnie hetmanów, to jest tegoż samego Doroszenka i drugiego Hanenka, Humań, jako zaimprowizowana stolica tego ostatniego, stał się celem ustawicznych pokuszeń i zamachów ze strony nienawistnego Hanence spółzawodnika. Pierwszy z nich trzymał z Portą, drugi z Polską. Jakoż Doroszenko 1671 r. w m. grudniu obległ H. Hanenka w mieście tem nie było; bronił je Oskierko. Gdy zaś Radziszewski kasztelan podlaski pośpieszył z odsieczą, takiego oblegających nabawił strachu, że jak się wyraża kronikarz „prędiutko uciekli". Doroszenko wrócił z niczem do swojej rezydencyi czehryńskiej (Klimakter IV, str. 163). Tymczasem Doroszence udało się na kraj rodzinny sprowadzić turków. Roku 1672 d. 17 sierpnia, jak wiadomo, Kamieniec poddał się Mahometowi IV. Ukraina struchlała. Mściwy Doroszenko, z pod Kamieńca ku Czehrynowi wracając, szedł mimo Humania. Humańcy, przerażeni, zebrali się tedy na naradę co począć, czy Doroszenkę stojącego w pobliskiej Chrystynówce powitać, lub nie? Stanęło na tem, aby powitać. Hanenko przebywał wtedy w Polsce; zastępował jego miejsce pułkownik Biełogrud. Ten, wraz ze starszyzną tak duchowną jak świecką, wyjechał z pokłonem do Chrystynówki. Doroszenko przyjął ich łaskawie, ale wyrzucał, że Hanenkę zrobili hetmanem, i że trzymali się protektoratu Polski; nareszcie, uczęstowawszy ich, wyruszył w dalszą drogę do Czehryna. Wkrótce atoli przychodzi ordynans od tegoż, aby dla narady w pewnej ważnej potrzebie do Czehryna przybywali. Jakoż pułkownik Biełogrud, assauł Pilaj, tudzież sędzia Jarowaty i Gordijenko pośpieszyli na rozkaz. Wszakże, zaledwie do Czehryna przybyli, Doroszenko, znalazłszy ich jakoby winnymi, kazał Jarowatego powiesić a Pilaja rozstrzelać. Gordijenko jeden tylko do-

znał względów, gdyż mianował go pułkownikiem, z tem jednak aby do Humania wracał i tam kilku innych jeszcze ze starszyzny kazał stracić. Nadto zlecił mu, aby hetmanowę Hanenkową i półkownikowę Białogrudową dostawił do Czehryna niezwłocznie. Gordijenko spełnił rozkazy. Ale lud na te postępki szemrać zaczął. Doroszenko postanowił szemrzących ująć w ryzę: jakoż dwa pułki ,,ochotnickie" „kompanijców i serdziuków" przysłał do Humania pod wodzą Silinicza i Zerebiły. Garnizon musiał być żywiony kosztem Humańców, oprócz tego tak czerń jak i dowódzcy tegoż garnizonu mnóstwa dopuszczali się nadużyć. Nadto z rozkazu Doroszenki H. musiał dostarczać tatarom czapki, kożuchy i buty (Chrapowicki, str. 272). Wszystko to w końcu wywołało rozruch. Przyśpieszyła go małoznacząca okoliczność. Było to w 1673 r. na Wielkanoc. W czasie uroczystej procesyi cerkiewnej Silinicz, dowódzca serdziuków, roztratował przypadkowo koniem mieszkańca Humania. Lud, świadkiem tego będąc, rzucił się na znienawidzonego pułkownika: kompanijcy i serdziuki pośpieszyli na jego ratunek. W mieście uderzono w dzwony na trwogę. Na sygnał ten każdy rwał za samopał i biegł na ulicę. Bój toczył się na wszystkich punktach. Garnizon Doroszenki został do nogi wybity, Silinicz poległ, Zerebiłę Humańcy odesłali do Czehryna, Gordijenko zaś uciekł. Na jego miejsce Humańcy wybrali pułkownika Jaworskiego (Wieliczko II, str. 533). Ale niebawem Doroszenko srogo się zemścił na nich. Przyzwawszy turków w 1674, podstąpił z nimi pod miasto. Skłaniali turcy miasto do poddania się, ale daremnie. Doroszenko powiódł turka do szturmu. Podkopy i działa wywróciły ściany; miasto opanowano, rzeź rozlała się po ulicach, z okien, dachów strzelano, wycięto nietylko walczących ale niewiasty i dzieci; krew płynęła strumieniami po górzystych ulicach H. Z miejskich i kozackich starszyn zdarto żywcem skóry a Doroszenko kazał wypchać słomą i posłał je sułtanowi, stojącemu pod Ładyżynem. Miejsce gdzie stali Turcy dotąd nazywa się Turkiem. Tak się spełniły losy kozackiego grodu. H. przedstawiał tylko stos ruin i zgliszczów. Jako z kraju zostającego w granicach zaboru tureckiego rozpoczęło się gromadne wychodźtwo ludu. W 1717 zaś roku resztę mieszkańców H. przepędzono za Dniepr. Byłto t. zw. „zhin". A więc znowu jak przed czasem osiedlenia tych stron przez Kalinowskiego, rozpostarły się tu milczące rozłogi. Toż Sierko jeszcze w 1678 r. pisał, że mu przyszło „ze łzami oglądać tę Ukrainę, ojców i praojców urocze siedziby, dzikim oddane zwierzętom" (Wieliczko II, str. 468). Ale nareszcie Ukraina się uspokoiła, i zaczęła wracać do porządku prawnego. Kalinowscy też odzyskali bogate dziedzictwo ojców. Ród ich wszakże wygasł (to jest linia dziedziców Humania) i córka ostatniego z nich Marcina Adama na imię Helena, wyszedłszy za mąż za Jakóba z Raciborska Morsztyna, wojew. sandomierskiego, wniosła majętności Kalinowskich w dom męża. Umarła jednak bezdzietnie, i znów spadek po niej przeszedł naturalnem prawem na sukcesorów Stanisława Rewery Potockiego, hetm. w. k., który ożeniony był z Zofią Kalinowską, córką Walentego, założyciela Humania, i miał z nią synów: Feliksa, Kazimierza i Jerzego. Feliks Kazim. Potocki, podstoli kor., wojew. sieradzki, potem krakowski, hetman polny, nareszcie wielki kor., pan na Podhajcach i Krystynopolu, protoplasta dwóch linii t. zw. tulczyńskiej i wilanowskiej, umarł w 1702 r. Zostawił on trzech synów: Stanisława, Michała i Józefa. Z tych właśnie Stanisław wojew. bełzki, w dziale z braćmi, wziął na schedę swoją Humańszczyznę, świeżo im w spadku po Kalinowskich przypadłą. Ale H. w tych czasach był „miastem nikczemnem, bez ratusza, bez bram i bez kościoła" (ob. rzeź humańska: Obraz Polaków i Polski t. XV, str. 103). Nowy dziedzic w krótkim czasie podniósł miasto, dawny zamek odnowił, kościołek postawił. Toż i dobra humańskie zaczęły powoli wychodzić z pustkowia; do ziemi obietnicy i cudów łatwo się ludność ściągała. Tymczasem hajdamactwo, mające źródło nie w jakichś wysokich ideach, ale wprost w charakterze zbójeckim ukraińskiego ludu, stało się prawie powszechną owego czasu niedolą, niemal chronicznym tego kraju stanem. Psuli też hajdamacy, burzyli co chwila wszelką w tych stronach pracę organizacyjną. Jakoż w 1729 r. wpadli oni do Humania, zrabowali miasto i żydów wyrznęli (Zebranie różnych listów, fragmentów Krzyszt. Zawiszy w Bibl. im. Ossol. we Lwowie rkpsm.). R. 1732 wojew. bełzki umarł, a że był bezdzietny, przeto też majętności jego spadły na synowca jego Franc. Salezego Potockiego, krajczego kor., pana na Krystynopolu (syna brata Józefa). Chrząszczewski powiada wszakże, że nie drogą spadku, ale w skutek darowizny od stryja Humańszczyzna miała mu się dostać (Wyciągi z pam. Chrząszcz. wydał J. I. Kraszewski. Wilno 1857 str. 236). Tymczasem plaga najazdów hajdamackich nie ustawała. Salezy Potocki utrzymywał też w Humaniu nadworną milicyą, która, będąc pod wodzą dzielnego i energicznego człowieka Ortyńskiego, gdzie mogła i jak mogła grasujących poskramiała i znosiła rabusiów. Surowość atoli, z jaką Ortyński poskramiał ich, ściągnęła w 1749 r. napaść ich na Humań. Było to w dzień św. Stanisława Kostki, gdy w kościele farnym odpustowe obchodzono nabożeństwo. Hajdamacy, powziąwszy

od złapanego chłopa wiadomość, iż Ortyński znajduje się na plebanii, we sto koni wpadli do niej i nie zastawszy Ortyńskiego, tylko ks. Orklejskiego officyała bracł. z socyuszem i pleb. Staniszewskiego, zakłuli ich i probostwo spalili; następnie włamawszy się do kościoła, kielichy, patyny i inne ornamenta złupili; sam zaś kościół trzy razy słomą opasywali, lecz nie zgorzał; w końcu atakowali zamek, ale nic nie wskórawszy, ze złości kilka domów zapalili, i trzodę całego miasta i koni kilkadziesiąt zabrawszy, uszli. Ortyński i Stradomski poszli za nimi w tropy; watażkę i kilku innych ubili, ścigając aż do granicy (Kuryer polski). Pobitych hajdamaków w czasie ataku na zamek Ortyński kazał przysypać mogiłami, które długo było widać (Pam. Moszczeńskiego). Przyszła wszakże doba, w której hajdamackie najazdy były znacznie przycichły, a to dzięki uformowanym świeżo wojewódzkim t. zw. „landmilicyom", które strzegły granicy, i grasujących powstrzymywały na wodzy rabusiów. Toż w skutek tego, i włość humańska, jak się wyraża współczesny dokument „ex favilli hajdamackich powoli zaczęła się wygrzebywać" (Arch. Z R III część III str. 556). Potocki powierzył rządy Humania Rafałowi Deszpot Mładanowiczowi. Byłto czynny zawiadowca, doskonały organizator. Zastawszy dobra powierzone jego opiece w opłakanym stanie, wnet też rozwinął szeroką czynność, należycie uorganizował administracyą, wszędzie życie wlał nowe, gospodarski wszędzie ład wprowadził. On to w Humaniu dawny zamek wzmocnił i 22 armatami wały jego uzbroił, ratusz i bramy wystawił, tudzież na rz. Umance wzniósł most zwodzony, czyniący, jak mówi spółczesnik; „bezpieczeństwo w nocy od Siczy". Jakoż dzięki bezpieczeństwu osiadło tu też kupców co niemiara: rossyan, turków, serbów i żydów. Zajmowali się oni handlem i przemysłem. Towar kramny zapełnił sklepy. Nadto mieszczanie zostali obdarzeni prawem magdeburskiem. Jednem słowem w krainie tej, dotąd widowni bojów i mordów, nagle owoce pokoju i przemysłu pielęgnować zaczęto, tak że w niedługim czasie, jak mówi głos ówczesny, „ślepe stepy się zludniły, drapieżność ustała, i nieurodzajne drzewo w końcu owoc dało". Dawna milicya nadworna zreformowaną też została: składał ją teraz regiment dragonii i pułk kozaków, dzielących się na piechotę i konnych. Regiment dragonii miał przywilej asystowania armatom Rzpltej, czego inne prywatne milicye panów niemiały. Mładanowicz zawiązał był też sąsiedzkie przyjazne stosunki z gubernatorem Kijowa, tudzież z baszą tureckim i z koszowym Siczy. Kozacy też zaporoscy za paszportami przyjeżdżali do Humania z końmi, solą, rybami etc. Założono tak zwane ottaki (jarmarki) na granicy polskiej, rossyjskiej i tureckiej w Bohopolu, Hołtwie i Orle, niemniej też i do Humania kupców z Rossyi, Turcyi i Krymu sprowadzano. Potocki wprowadził też do Humania oo. bazylianów; Mładanowicz dla nich cerkiew i klasztor zbudował. Bazylianie zaprowadzili szkoły. Co rok też na św. Jana Chrzc. H. niezwyczajnie się ożywiał. Były to tak zw. kontrakty świętojańskie, to jest czas zawierania ugód, wypuszczania dzierżaw, propinacyj, dozwalania osadzcom zakładania nowych osad. Bo też prąd kolonizacyjny z dnia na dzień się wzmagał. Zakładano wioski po wioskach. Intraty przeto z majątku tak się podniosły, że co dawniej Humańszczyzna 30000 zł. przynosiła, teraz milion dawała. Dziedzic Potocki sam też rozumiał zawsze, że Karola XII skarb zakopany rządca znaleść musiał i na handel zwalił. Ale w 1768 r. zaszedł tu pamiętny wypadek, który w kronice Humania krwawemi zapisał się głoskami. Wiadomo, iż w skutek związku barskiego, na Ukrainie w okolicy Śmiły i Żabotyna, intryga zadnieprska wywołała była straszny bunt chłopstwa. Z tych miejsc rozszerzył się on dalej. Owóż po dokonanych rzeziach w Śmile i Lisiance hajdamacy podążyli nareszcie ku Humaniowi, kędy cała szlachta z dóbr Potockiego zbiegła się była, jako do obronnego miejsca, i gdzie była milicya, którą Potocki zatrzymał, pomimo że wszystkie inne milicye pańskie na Ukrainie zaciągnięte były do konfederacyi. Na czele hajdamaków był Żeleźniak. Gdy się więc aż pod Sokołówkę zbliżyły zastępy ich, Gonta, setnik humański, podjął się traktowania z nimi: jakoż rozstawiwszy w polu, dla zasłony miasta, pułk nadwornych kozaków, sam do Sokołówki się udał. Tymczasem Gonta miał na myśli zdradę, albowiem dowiedział się, że Mładanowicz listy Potockiego do niegoż pisane przejął był i zataił. W listach tych Potocki obiecywał Goncie darować dwie wioski, byleby H. obronił. Rządca zaś Humania te listy zataił był, bo sam chciał mieć jeno zasługę obrony miasta. Rozżalony Gonta postanowił się zemścić, a więc pod laskiem Grekowem, w obliczu całego miasta, łączy się z hersztem buntu Żelezniakiem, i wraz z nim staje u bram miasta. Wtedy to dopiero Mładanowicz całą nierozmyślność postępku swego i trudność obrony spostrzega, ujmuje Gontę obietnicami Potockiego. „Już za późno", Gonta odpowiedział. W mieście obsadzono jednak okopy, zwrócono działa przeciwko nieprzyjacielowi: wszyscy z rozpaczy chcą się do ostatniego bronić. Dwa dni przechodzą na nieśmiałych harcach ze strony hajdamaków, gotowe działa trzymają ich w oddaleniu: udają się więc do wybiegu. Gonta posyła do Mładanowicza, aby mu pozwolono wjechać do miasta dla rozmówienia się; pomimo oporu innych.

Mładanowicz pod błahą obietnicą ocalenia życia i majątku mieszkańców, zezwala. Gonta wjeżdża, a jego towarzysze opanowują natychmiast bramy i pobliskie działa i ułatwiają szturm do miasta nawałowi tłuszczy hajdamackiej. Rozpoczyna się rzeź. Ginie sam Mładanowicz, Gorzeński i wielu innych. Kościół łaciński krwią zbroczony; ks. komendarz Wadowski w nim zamordowany. W cerkwi bazyliańskiej zginął też śmiercią męczeńską kapłan świętobliwego życia, ks. Kostecki. Szlachta też niemniej, studenci, żydzi srodze pozabijani. Liczba trupów z tymi, co z pobliskich miejsc kolije na stracenie przywiedli, do 15 tysięcy doszła. Opłakane to nieszczęście stało się 24 czerwca, w dzień św. Jana Chrzciciela. Nazajutrz po dokonanej rzezi, Żeleźniak, jeszcze krwią ociekły, został obwołany przez czerń księciem śmilańskim, a Gonta humańskim; Hłaseńko zaś został gubernat. Humania. Jednakże wściekła dzicz niedługo tu burmistrzuje. Wojsko rossyjskie nadchodzi, i pułkownik Guriew jak najzręczniej umiał sobie postąpić z Żeleźniakiem i Gontą; udając, że sprzyja kolijom, zaprasza tych dwóch hersztów i wielu z naczałów na wieczerzę. Wieczerza była długa, napojów do woli; lecz nazajutrz ujrzeli się oni wszyscy okutymi w kajdany. Po tak energicznem stłumieniu ruchu, wkrótce nastąpiło wymierzenie kazy. Żeleźniak został wysłany za Dniepr; Gontę zaś stracono we wsi Serbach. (R. 1842 wyszedł w Poznaniu A. Woykowskiego „Opis rzezi humańskiej"; pisali też o niej Lippoman, Krebsowa, Mładanowicz). Ale zaledwie przeszły tragiczne, tylko co przez nas opowiedziane wypadki, jak ślady po ciężkich przygodach, jakich doznał Humań, nowym też ustąpiły staraniom. R. 1773 umarł Fr. Salezy Potocki i po nim został dziedzicem Humańszczyzny syn tegoż, Szczęsny, podtenczas chorąży kor. Szczęsny Potocki, przeniósłszy rezydencyą swoją z Krystynopola do Tulczyna, poświęcił się swoim obszernym włościom ukraińskim. H. też na tem pod każdym zyskał względem: zabudował się znów w niedługim czasie i zaludnił. Oo. bazylianie wrócili i szkoły ich znów się liczną zaroiły młodzieżą. Potocki dla swych włościan był ludzki i przystępny; zaprowadził kasę pomocy dla nich; ale mocniejszą nadewszystko losu poddanych swoich założył podstawę, ustanowieniem czynszów, czyli zamianą wszelkiej robocizny na opłatę pieniężną, licząc każdy dzień pańszczyzny pieszy po gr. 12, ciągły po gr. 15; tudzież oddając do ich użytku łany folwarczne i pola wakansowe. Żydów zaś ze wszystkich wsi od szynkowania trunków oddalił (Chrząszczewski). Pomimo że ustawicznie włościan wołano na słobody, ziemi wszakże było w Humańszczyznie dużo, a ludności nie nazbyt. Jakoż jeszcze w 1781 r. Potocki zrobił był ugodę z Tatarami litewskiemi, którzy chcieli osiąść w Humańszczyźnie, ale Stackelberg poseł rosyjski przeszkodził dopełnieniu tego układu, przełożył że to sąsiedztwo nie było miłem jego państwu (Pomn. Wiszniewskiego, II, str. 100). Dziedzic Humania trzymał też nadworną milicyą, której powierzony był dozór granicy. Jedno z pism czasowych warszawskich przed laty podało, jako curiosum, patent tegoż Szczęsnego Potockiego, nadający żonie swej Józefie na Wielkich Kończycach z Wandalinów Mniszchowej feldmarszałkowstwo nad wojskiem podróżnem humańskiem i rangę generalnego wszystkich fortec komendanta (Dziennik Warsz.). Potentat Tulczyniecki, pan na obszernych włościach, pozował tu na udzielnego królika, bo chyba niedarmo cesarz Józef, przejeżdżając przez jego majętności w 1787 r. w podróży do Chersonu, nazwał je królestwem. Przebiegnijmy kilka dat i wspomnień z tego czasu. W 1780 roku Szczęsny Potocki uzyskał dla Humania przywilej na dwuniedzielny jarmark, zaczynający się 23 czerwca podług kalendarza łacińskiego (Baliński). Tegoż roku dla bazylianów zaczęto murować cerkiew. Budowę zwiedzał Potocki powróciwszy z podróży. Gościli tu dwaj hetmani Fr. Ksaw. Branicki i Sew. Rzewuski, których dziedzic Humania okazale przyjmował (Kroniczka bazyliańska rkpsm.). W 1785 roku Szczęsny Potocki zjechał do Humania dla odwiedzenia Repnina, ktory tu przebywał; tegoż roku znowu przybył i bawił tu pięć dni z hetmanem Branickim (Gazeta Łuskiny); zjechał był pod ten czas i Ignacy Potocki, marszałek w. lit. Było to wtedy, gdy się zawiązywała opozycya przeciwko królowi. Dygnitarze ci zwiedzali szkoły (Kron. bazyl.). Roku 1789 przez H. przeprowadzono trakt pocztowy. Rok zaś 1792 mówi Kroniczka bazyliańska, był dla całego kraju jak i dla Humania pamiętnym. Dnia 4 czerwca Szczęsny Potocki w Targowicy juryzdykcyą pod tytułem generalnej konfederacyi rozpoczął; z całej Humańszczyzny szlachta do przysięgi wezwaną została; w pięć dni potem wjeżdżał tryumfalnie do Humania Potocki, niemal jakoby wice-król i rzeczywisty reprezentant Rzpltej. Powszechne było jednak nieukontentowanie przeciwko niemu, szemranie silne, które się wyraźniej objawiło śród księży i studentów". W 1793 r. objawiony był mieszkańcom Humania manifest cesarzowej Katarzyny i złożona przez tychże przysięga. Szczęsny Potocki za powrotem swoim z Hamburga, w 1795 zwiedzając H., upatrzył miejsce w pobliżu tego miasta, rozmaitością swojej posady i ogromem skał granitowych do wszelkiego upiększenia sposobne. W tem też miejscu, podług planu zakreślonego przez Metzla, założył on ogród przepyszny, który od

imienia trzeciej swej żony Zofii, Zofijówką nazwał. Przez lat 10, t. j. aż do śmierci swojej, łożył koszt wielki na jego ozdoby, bo tam praca ludzka, hojnie opłacana, miliony kosztowała. Ogród ten, arcytwór kunsztu ogrodniczego, sławny jest pieniem Trembeckiego. R. 1799 H został powiatowem miastem. W 1805 r. umarł Szczęsny Potocki; wziął po nim H. syn jego Aleksander. Dzięki powiatowi, niemniej szkołom, miasto zaczęło wzrastać w ludność, w nowe zdobić się domy. Toż się ono stało odtąd jakby ogniskiem, jakby sercem dla okolicy. Szczególnie od 1820 r. miasto to ożywiać się zaczęło zjazdami na egzamina szkolne i do Zofijówki w dzień św. Piotra. Z tych zjazdów szczególnie był świetnym jeden, gdy cesarz Aleksander I zwiedzał Zofijówkę. Jeszcze wtedy żyła Zofia Potocka. W 1834 r. Humańszczyzna uległa konfiskacie i zamienioną została na wojskową kolonią (wojennoje posielenje). W 1845 r. nadano miastu herb, wyobrażający ułana z piką. R. 1865 H. miał 14729 mk. t. j. 7926 męż. i 6803 kob. Handel tu dość ożywiony. Towary sprowadzane z Kijowa, Berdyczowa i Odessy. Sklepów i kramów przeszło 100, których połowa murowana, fabryka skór 1, dwie świec, 2 tytuniu, apteka, dwie restauracye, kilka domów zajezdnych, 18 szynków sprzedających 12 tysięcy wiader wódki. Dochody miasta 1880 r. wynosiły 35374 rs. Dziś wojskowa kolonia nie istnieje. W dawnych czasach, jak to widzieliśmy było w H. cerkwi dziewięć, ale z zagładą samego miasta w 1674 r. i one zniszczone zostały. Około 1768 stała tu cerkiew uniacka św. Mikołaja, w której Gonta przysięgę wierności uczynił, wyruszając przeciwko Żeleźniakowi, a potem zdradził. W czasie rzezi paroch tejże cerkwi ksiądz Wołkowyski nahajami po wszystkich częściach ciała bity i zamordowany (Wypis z ksiąg grodz. wdztwa kijow. 1768 m. decembra 22). Klasztor zaś oo. bazylianów był w 1766 r. d. 7 lutego fundowany przez Fr. Sal. Potockiego. Mocą tej fundacyi tenże dziedzic nadał temuż zakonnemu zgromadzeniu plac w mieście dostateczny na pobudowanie cerkwi, szkół i rezydencyi klasztornej; tudzież folwark na przedmieściu i wieś Gredzanówkę z monasterkiem Mańkowskim. Następnie Felicyan Wołodkowicz arcybiskup i metropolita, oraz sejm konstytucyą z 1768 r. tę fundacyą de nova radice potwierdził (Vol. leg.). Bazylianie byli obowiązani odbywać misye w dobrach Potockiego, przez kazania, katechizmy, nie mniej jak dwa razy na rok; chciano przez to lud umoralnić i nadać popęd do pobożności publicznej. Zakonników wszystkich powinno było być 14; w liczbie tej 4 misyonarzy i 4 profesorów. W zakonie bazylianów istniała szkolna komisya, która opiekowała się sumami i dochodami klasztornemi i pobudzała ku zaprowadzaniu szkół. Taż komisya wyniosła szkołę humańską na stopień zakładów liczących w sobie 6 klas. Prawidła dla szkół bazyliańskich były wyłożone na brzeskiej generalnej kapitule 1772 r. i tarakańskiej 1787 r. Jeszcze Mładanowicz podczas swoich rządów, dla bazylianów rezydencyą, przy niej cerkiew ze szkołami nakształt dworków, zbudował był. W każdym dworku było po dwie klasy. Szkoły, pielęgnowane przez bazylianów, w pierwszym roku przy rozpoczęciu swem miały już 150 uczniów. W liczbie pierwszych bazylianów do Humania przybyłych byli ks. Herakliusz Kostecki, rektor klasztoru i misyi, ks. Lewicki vicerektor, ks. Lachowski, ks. Zabaczyński, ks. Zahorowski. Pierwsza misya w Humaniu była w 1766, trwała 3 tygodnie; druga tegoż roku w Ładyżynie, dziedzicznym Mniszcha; trzecia w Targowicy tegoż roku. Były też misye w 1767 r. w Sokołówce, w 1767 w Lisiance, w 1768 w Mańkówce i Humaniu; i tegoż roku ostatnich dni m. maja w Bukach; jedenaście dni trwała Ale tegoż jeszcze roku w m. czerwcu nastąpiła rzeź. Hajdamacy klasztor bazyliański ze wszystkiego obdarli, zakonników wymordowali; ks. Kostecki zaś z ambony zwleczony i skłuty. Studnia klasztoru została przepełniona trupami studentów. Po rychłem atoli uspokojeniu tak zw. koliszczyzny, tegoż jeszcze roku znów się w Humaniu zgromadzili oo. bazylianie, Ks. Jerofeusz Korczyński w Szarogrodzie otrzymał obedyencyą na przełożonego; zebrawszy tych, co unieśli życie zpod noży hajdamackich, zaczął swój urząd od porządkowania zrujnowanego klasztoru i kaplicy. Na dzień Niepokalanego Poczęcia N. P. Maryi po raz pierwszy otworzone zostało solenne nabożeństwo; wprowadzono Najśw. Sakrament z Granowa; nie było bowiem w Humaniu od rzezi mszy św. i kapłana. W 1774 r. na początku roku szkolnego, t. j. w m. wrześniu szkoły humańskie zostały urządzone według przepisów komisyi edukacyjnej. Tegoż roku ks. Jakutowicz, wizytator szkół wdztw ruskich, przybył do Humania i przepisy komisyi edukacyjnej wprowadził. W 1784 r. murowaną cerkiew bazyliańską (dotąd była kaplica) ukończono (Kroniczka bazyl.). W 1794 r. atoli bazylianie zostali suprymowani; ale kiedy w 1795 r. Szczęsny Potocki powrócił z Hamburga, rektor Korczyński oddał mu papiery fundacyjne; w skutek czego Potocki zajął zaraz ich dobra, w klasztorze sam się z rodziną swoją umieścił, i w czasie pobytu w Humaniu pisał do Petersburga. Dobra bazylianów zostały przez dwa lata w posiadaniu Potockiego, aż za rezolucyą zostawującą zakon oddał je bazylianom zaraz z dwuletniemi dochodami. W 1812 r. był przełożonym szkoły ks. Aleks. Sienicki. Szkoła humańska szczyci się

wydaniem Józ. Bohd. Zaleskiego, Sew. Goszczyńskiego i Mich. Grabowskiego. Niemniej uczniami tej szkoły byli: Mianowski, były rektor szkoły głów. warsz., Gałęzowski i Czernicki medycy, filolog Jeżowski, Roman Postępski, malarz artysta zmarły w Rzymie Jan Krechowicki i wielu innych. W 1831 r. klasztor i szkoły zostały zamknięte. Już za czasów Stanisława Potockiego, wojewody bełskiego, stanął był w Humaniu maluczki drewniany kościołek katolicki, pod wezw. św. Antoniego, mający trzy ołtarze, ale w czasie rzezi odarty brzydko, postać pustki przyjął. Podłogę z niego wyrzucono, ławki porąbano; środek rozkopany został jamą, w której szukano zakopanych pieniędzy (Paweł Mładanowicz, str. 150). Po rzezi atoli odnowiony został i przetrwał aż do r. 1826, w którym dzisiejszy okazały murowany kościół został przez Aleksandra Potockiego dziedzica Humania, dokończony i tegoż roku benedykowany. W kościele tym, będącym pod wezw. Wniebowzięcia Najśw. Maryi, w wielkim ołtarzu jest krucyfiks Pana Jezusa Milityńskiego, cudami słynącego. Jest tu też obraz N. Maryi, pędzla Hadziewicza. Obok kościoła jest cmentarz dawniejszy z grobowcami dość okazałemi, między któremi jest grobowiec Dyzmy Bończy Tomaszewskiego, autora „Jagiellonidy". Z fundacyi Aleks. hr. Potockiego kościół ten miał annuaty rocznej 400 złp., zboża rozmaitego korcy 188, nadto legowaną sumę 2000 zł. przez Kwiatkiewicza r. 1804 d. 9 września. Parafia liczy 2000 parafian. Ma filie w Pieniążkowie i Zielonym Rogu, kaplice w Leszczynówce, Ryżawce, Szukajwodzie, Wierchniaczce. Dawniej były też kaplice w Oradówce, Sienicy i Podwysokiem. Cerkwie są w H. następne: 1) Nikołajewski Sobor, zbudowany w 1812 r.; 2) starotroicka murowana na przedmieściu, zbudowana w r. 1857; 3) Michajłowska z drzewa, przy niej szkoła duchowna parafialna murowana, postawiona w 1853 r.; 4) Rożdestwa Bohorodiczna na przedmieściu Polanieckiem; 5) cerkiew szpitalna, mieszcząca się w zabudowaniach pobazyliańskich. H. posiada kilka przedmieść: Stare miasto, Polanieckie, Rakówka, Łysa hora, Babanka, Wołkowo, Turok. Na polach Humania mnóstwo nieprzeliczone mogił. W jednej z nich w 1809 r. znaleziono złoty pieniądz: Magni urbici. Jedni mniemają, że to była żona Maksantiusa, drudzy dają jej męża Maksymina, inni ją Cara lub Carina nazywają, a nawet Numeriana żoną. Należy do rzadkich medalów i był on w kolekcyi Tadeusza Czackiego. *Edward Rulikowski.*

Obecnie H. liczy 21150 mieszk., 6109 prawosławnych, 1073 katol., 16 luteranów, 37 roskolników i 13911 żydów; prócz tego w mieście zwykle kwateruje do 1000 wojskowych i kilka tysięcy przyjezdnych żydów (liczby trudno określić). Handel H. dość znaczny, chociaż jarmarków rocznych nie posiada; artykuły wywozu stanowią: pszenica, łój, słonina, włókna i skóry; przywóz też idzie w wielkich partyach z Kijowa, Odesy, Warszawy i Berdyczowa; pszenica z okolic Humania sławna jest z białości w mące i zawsze na targach w wyższej cenie nad inne. Sklepów w mieście po większej części murowanych więcej niż 300. Są też fabryki świec, tytuniu, dwie apteki. Wódki wyszynkowuje się blisko 19000 wiader; szpital wojskowy mieści się w gmachu po bazyliańskim, tamże policya i kasa powiatowa; obecnie H. posiada sąd okręgowy. Zofijówka nazywa się teraz „Carycyn Sad", zajmuje przestrzeni 107 dzies., na równinie przeciętej wąwozami i rzeczką o skalistych brzegach, natura tu dała ze swej strony tylko surowy materyał, glebę urodzajną, trochę wody i kamienia; lecz człowiek, wsparty nauką potrafił z tego utworzyć jeden z najpiękniejszych ogrodów w naszym kraju. W 1858 założona tu została szkoła ogrodownicza, która obszernością swego kursu równa się szkołom powiatowym. Kiedy po roku 1830 H. wraz z wsiami należącemi do tego klucza przeszedł na rzecz rządu, z dóbr tych utworzono tak zwaną kolonią wojskową w tym celu, aby kawalerya konsystująca w tym majątku nie pobierała pieniędzy od rządu na utrzymanie żołnierzy i koni, lecz aby siano, owies a także zboże i słomę pobierała w naturze od zarządu posielenia z łanów zasiewanych na ten cel przez rząd. Wsie, które weszły w skład owej kolonii, przebudowano na nowo pod linią; chaty włościańskie wybudowano według jednego planu o trzech oknach wychodzących na ulicę z facyatą na przyczołku obróconą na ulicę; wiele wiosek porozbierano i przeniesiono do drugich, dla powiększenia osad tychże; czystość i porządek zaprowadzono w nich wzorowy. Wymurowano po wsiach stajnie dla koni kawalerzystów i mieszkania dla oficerów, a żołnierze ulokowani byli w chatach włościańskich. W samym H. powznoszono wiele domów dla pomieszczenia urzędników i biur. Pobudowano stajnie dla koni w czasie letniego kampamentu. W owej porze w święta i niedziele muzyka wojskowa grywała w ogrodzie Zofijówki. Nadto urządzono w mieście szosę, której przedtem nie było, a żydostwo zobowiązano do utrzymywania wielkiej czystości około domów. Od lat kilku zarząd posielenia skasowano i majątek ten załączono do ministerstwa dóbr państwa. Łany rozdano włościanom za opłatą; tym sposobem, oprócz gruntów jakie posiadali, przybyła im wielka ilość ziemi. Za czasów posielenia włościanie za ziemię odbywali powinności, a dzisiaj wnoszą opłatę pieniężną do kasy skarbowej. Przed kilkunastu

laty w letniej porze przyjeżdżała trupa z Żytomierza z baletem, grywano utwory Fredry i balet Wesele w Ojcowie. Do r. 1830 były w H. dwie pensye żeńskie, jedna utrzymywał p. Lens a drugą p. Temery. R. 1861 St. Krzyżanowski wydał w H. pismo zbiorowe p. t. Równianka. St. poczt. 1-ej klasy H. leży na dawnym trakcie pocztowym z Kamieńca Podolskiego do Chersonu, między Lehezynem (25 wiorst) a Iwangrodem (31 w.) w gub. podol., gdzie st. poczt. zniesiona. Opis H. w Tyg. ill. 1869 nr. 79 i w Kłosach t. 15. *Powiat humański* gub. kijowskiej zajmuje płd. część tej gubernii, graniczy na płn. z lipowieckim i taraszczańskim, na wschód ze zwinigródzkim, i oddziela się rzeką Siniuchą od gub. chersońskiej; od płd. i zachodu otoczony gub. podolską. Rozległości ma 3785 w. kw. Utworzony 1797 r., połączony 1799 ze zwinigródzkim, 1805 przywrócony. Według Stołpiańskiego na 344250 dzies. rozl. miał 219160 roli or., 69400 łąk, 26100 lasów i krzewów, 9450 pod wygonami, 5540 błót, 14609 pod wodą i osadami. R. 1864 miał 14204 koni, 56212 bydła, 101462 owiec zwyczajnych, 12444 cienkowełnistych 28423 świń, 1753 kóz. Według statystyki 1846 r. na 100 korcy zasiewu wypada 26.5 żyta, 19.3 pszenicy, 20 owsa, 4 hreczki, 18.6 jęczmienia, 10.5 prosa, 1 grochu. Cukrowni 1866 r. było 4. R. 1860 na 165008 ludn. było 83385 męż., 81623 kob. W r 1864 było 179737 mk., w tem 158166 prawosł., 38 raskolników, 3881 katol., 40 ewang., 17511 izr. Według kalendarza Hurlanda 20377 izr. t. j. 9971 męż., 10406 kob. Powiat dzieli się na 3 okręgi adm. (stany). Ma 30 gmin wiejskich, 108 starostw. R. 1847 posiadał 1 miasto, 7 miasteczek, 131 siół, 16 wsi. Główne zajęcie mieszkańców stanowi rolnictwo. Znacznie też rozwinięte: hodowla bydła, pszczelnictwo, sadownictwo i ogrodnictwo. Zbywające zboże idzie do Odessy. Powierzchnia powiatu płaska, poprzerzynana rzekami, strugami, jarami, w okrainach płn. i zach. są wzgórza. Jezior niema, są tylko stawy rzeczne. Błot także niewiele. Rzeki należą do bohowego dorzecza. Główne: Tykicz górny, Siniucha, Jatrań, Umanka, Konielka. Gleba powiatu czarnoziem. Lasy liściaste. Znakomite łąki stepowe. Marszałkami szlachty tego powiatu byli: Karol Gruszecki h. Lubicz, Henr. hr. Rzewuski h. Krzywda, Jan Stachowski h. Ogończyk, Stan. Szołczyski h. Topór, Dyon. Rajski h. Jelita, Flor. Różycki h. Poraj i Józef Sawicki h. Lubicz. Najważniejsze miejscowości w pow.: H., Talne, Iwańki, Buki, Cybulów, Justyngródek, Monastyryszcze, Ochremowo. Pow. humański ma jednę tylko parafią katol. Humań. Dek. humański dyecezyi łucko-żytomierskiej rozciąga się na pow. humański, kaniowski, taraszczański, część lipowieckiego i obejmuje 7 parafij: Stawiszcze, Tetyjów, Bohusław, Koszowata, Humań, Piatyhory, Monastyryszcze. Wiernych liczy 8632. Por. *Umań*.

Humańka, *Umańka*, rz., ob. *Humań*.

Humelmujża, po łotew. *Umelmujża*, wieś w pow. lucyńskim, par. sarkańskiej, własność Rodziewiczów, niegdyś znacznie większe dobra.

Humencino, ob. *Humięcino*.

Humenna, wś, pow. winnicki, par. Winnica, 60 dom., mieszk. 356, w tej liczbie 18 jednodworców. Ziemi włośc. 474 dzies., dworskiej 460 dzies. Cerkiew pod wezw. Kozmy i Damiana liczy 529 paraf. i 32 dzies. ziemi. Należała do Wyrzykowskich, dziś Gdowskiej.

Humenniki, wś, pow radomyski, nad rzeką Myką, odl. o 10 w. od m. Korystyszowa, mk. 537 wyzn. prawosł., cerkiew paraf. zbudowana w 1769 r. z cudownym obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej, do którego to obrazu w każdą pierwszą niedzielę miesiąca zbiera się dużo okolicznego prawosł. ludu na nabożeństwo. Ziemi 1647 dzies. dość urodzajnej; zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Korystyszowie, własność Bohdanowicza.

Humenów, wieś, pow. kałuski, 15.2 kil. od Kałusza, przy gościńcu rządowym stryjsko-stanisławowskim; przestrzeń dwor. 525, włośc. 546; ludność gr. kat. 324 należących do parafii w Niegowicach, rzym. kat. 10 należących do par. w Kałuszu. Szkoła niezorganizowana o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręg. w Kałuszu. Właściciel większej pos. Franciszek Listowski. *B. R.*

Humenowa, węg. *Homonna*, miasteczko w hr. ziemneńskiem (Zemplin Węg.), nad rzeką Laborcą, stacya I węgiersko-galicyjskiej kolei żelaznej, stacya pocztowa i telegraficzna, własność spadkobierców hrabiny Andrassy, kościół paraf. rzym. katol., bóżnica, 2 zamki ze wspaniałemi ogrodami i wielu budynkami gospodarczemi, targi tygodniowe i kilka bardzo ożywionych jarmarków. W dawnych czasach kiedy tu jeszcze madjarów nie było, osiedlił się na tem miejscu książę Teodor Korjatowicz przybyły z Czerwonej Rusi. Po wygaśnięciu jego rodziny nadał 1360 r. król węg. Ludwik Humenową wraz z przyległościami 5 synom Jana Drugetha. Niewiadomo, który z potomków Drugethów wystawił zamek tutejszy; r. 1449 wpadł on w ręce husytów, 1473 zdobyło go wojsko polskie, któremu następnie wydarł król Maciej Korwin. Uciekając r. 1527 do Polski zwołał Jan Zapolya stany Górnych Węgier do Humenowy, do której w dwa lata później powrócił z wojskiem polskiem. R. 1613 wprowadzono tu jezuitów a 1619 odbyła się w pobliżu silna utarczka między Jerzym Drugethem a Jerzym Rakoczym; 1644 zdobył Jerzy Rakoczy zamek i całą okolicę, później znów Eme-

ryk Tökölyi. Istniał tu także dawniej konwent oo. franciszkanów, sprowadzonych powtórnie 1651, lecz zniesiono go 1786 za panowania Józefa II. Liczba mieszkańców wynosi 3679, z tych 1520 żydów. *H. M.*

Humer lub *Humra*, os. fabr., pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Tumlin. Jest tu fryszerka która w 1875 r. wyrobiła żelaza kutego 10000 pud. W 1827 r. było tu 10 dm. i 69 mk.

Humieniec 1.) (z Baryczem i Pawłówką), wś w pow. samborskim, 12 kil. na zachód od Sambora, 6 kil. na płn. wschód od st. poozt. w Starej Soli, a 4 kil. na płd. od najbliższej stacyi kolei naddniestrzańskiej Wojutycze—Nadyby. Barycz leży o 1 kil. na płn. wschód, Pawłówka o 2 kil. na płd. wschód od H. Na płn. od H. leżą Czaple, Nadyby i Wojutycze, na wschód Dąbrówka i Waniowice, na płd. Torhanowice, Mrozowice i Wola Rajnowa, na zachód Czaple. Wieś leży na płn. stoczystości wzgórza rozłożonego między Strwiążem a Dniestrem. We wsi wznosi się jeden punkt (cerkiew) 348 m., na płn. opada obszar ku dolinie Strwiąża (304 m.); Barycz i Pawłówka leżą na wyższem cokolwiek wzgórzu lesistem, dochodzącem 383 m. Od płd. wsch. strony opływa wieś potok Jasienica, płynący tutaj od płd. zachodu ku płn. wsch. a uchodzący w Biskowicach pod nazwą Jaruga do Strwiąża. Dolina tego potoku (312 m.) oddziela wieś od przysiołków i jest na płn. wschód od Barycza moczarzysta. Własność większa (Jędrzejowiczów) ma roli ornej 145, łąk i ogr. 14, pastw, 72, lasu 478; włościanie roli ornej 619, łąk i ogr. 121, past. 52, lasu 2 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 121, mk. 756 w gminie, a 4 dm., 23 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 838 mk. obrz. gr. kat., a 12 rzym. kat. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu starosolskiego, a obejmuje jeszcze Dąbrówkę i Wolę Rajnową. Par. rzym. kat. w Sąsiadowicach. We wsi jest szkoła etatowa jednokl. i cegielnia. Biskup Winnicki intabulował na tej wsi swojej 40000 złp. jako dotacyą seminaryum. Mienie cerkwi tutejszej zatwierdzają następujące hramoty erekcyjne: Pawła Tarły wydana w Czaplach a oblatowana 1671 r. w aktach grodzkich przemyskich, Jana Karola Tarły, starosty zwolińskiego wydana w Janowcu 5 (11) 1626 r. a oblatowana r. 1671 w aktach ziem. przemys. i trzecia od Barbary ks. Lubomirskiej, małżonki marszałka w. kor. wydana w Janowcu 1671 a oblatowana 1674 w aktach grodz. przemys. (Ob. „Peremyszlianyn" z r. 1858). Metryki były przy cerkwi już 1732 r. 2.) **II.** (po rusku Humeneć), wś w pow. lwowskim, 30 kil. na płd. zachód od Lwowa, a 5 kil. na płd. od st. poczt. i kolejowej w Szczercu, na płd. zachód granicy powiatu. Sąsiaduje na płn. z Srokami i Rosenbergiem, na wschód z Łanami i Dmytrzem, na płd. z Horożaną wielką (pow. rudeński), na zachód z Rumnem (pow. rudeckim). Wieś leży w okolicy pagórkowatej. Najwyższe wzgórze wznosi się na płd. od wsi do 313 m. Na płn. wschód od wsi opadają wzgórza do 297 i 293 m. i niżej. Wody płyną na zachód lub płd. do Wereszycy jako nieznaczne potoki i tworzą podmokłe doliny. Własność większa (należy do br. Brunickiego) obejmujo roli ornej 582, łąk i ogr. 69, pastw. 1; własn. mniej. roli ornej 894, łąk i ogr. 95, pastw. 23 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 107. mk. 635 w gminie, a 3 dm., 59 mk. na obszarze dworskim; wedle szematyzmu z 1881 jest 710 mk. obrz. gr. kat., 18 rzym. kat. Par. gr. kat. w miejscu należy do dekanatu szczerzeckiego; par. rzym. kat. w Szczercu. We wsi cerkiew drewniana, szkoła filialna i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 2325 zł. H. należał dawniej do starostwa szczerzeckiego. Prowizya wynosiła 5000, kwarta 1250 złp. *Lu. Dz.*

Humieniecka słobódka, pow. kamieniecki, par. Kamieniec, ob. *Humińce*.

Humienniki, wś, pow. dubieński, ma kaplicę katol. parafii Ołyka.

Humięcino, okolica szlachecka, w obrębie której leżą H.-andrychy, wś i folw., H.-klary, folw., H.-koski, wieś, H.-retki, wś i folw., H.-sepitaki, folw., pow. ciechanowski, gm. Grudusk, par. Łysakowo, odl. 10 w. od Ciechanowa. W 1827 r. H.-andrychy liczyły 11 dm., 77 mk.; H.-koski 8 dm. i 64 mk, a H.-retki 9 dom. i 40 mk.; obecnie H.-andrychy 10 dom., 163 mk., 716 mr. i 24 mr. nieużytków; H.-klary 2 dm., 24 mk., 181 mr. i 10 nieuż.; H.-koski 11 dm., 75 mk., 204 mr.; H.-retki 9 dm., 132 mk., 467 mr.; H.-sepitaki 1 dom, 6 mk., 186 mr. Folw. H.-Andrychy ma 694 mr., wś 47 mr.; a folw. H. Retki 426 mr., wś 26 mr.

Humin, folw. i kol., pow. łowicki, gm. i parafia Bolimów. Odl. od Łowicza 18 a od Bolimowa 5 wiorst. W 1827 r. było tu 51 dm. i 344 mk. W 1879 r. liczono katol. 453, domów włośc. 54 i 4 dworskie. W 1881 r. ziemi włościańskiej mr. 832 (pszen. 56, żyta 566, łąk 82, pastw. 104, nieużyt. 24), osad 55. Folw. liczył w 1869 r. mr. 970, (pszen. 225 żyta mr. 184, zarośli m. 353, łąk m. 81, nieużyt. m. 79, ziemi pszennej m. 33). Blisko tej wioski w. hetman lit. Michał Ogiński, właściciel Nieborowa, napotkał wiejską dziewczynę śpiącą nad brzegami rzeczki Rawki. Dziewczę było niezwykłej piękności, zabrał je przeto hetman, wziął pod swą opiekę i dał wykształcenie; lecz król Stanisław August dowiedziawszy się o tem, wykradł mu ją i następnie wydał za mąż za dworzanina nazwiskiem Króla, podobno spiawdzając mimo wiedzy wyrocznię cyganki, że piękna ta dziewczyna zostanie żoną króla.

Folw. do 1874 r. wchodził w skład dóbr Bolimów. *R. O.*

Humińce, wieś, pow. kamieniecki, gm. Maków, po obudwu stronach rz. Mukszy, przy trakcie pocztowym prowadzącym do Uszycy, o 10 w. od Kamieńca, gm. Maków, poczta i par. Kamieniec. Mieszk. ze Słobódką Huminiecką 1042, w tej liczbie 101 jednodworców. Roku 1493 miały 16 dom., ziemi włośc. 900 dzies., dworskiej 1900 dz. Grunta górzyste, kamień zdatny na wapno. W r. 1881 inżynier Żebrowski odkrył pokłady węgla kamiennego. Jest tu cerkiew murowana Wniebowstąpienia posiadająca 52 dz. ziemi. H. nabył w 1574 r. Marcin Kalinowski, później należały do Witosławskich, Sarneckich, obecnie Józefa Ochockiego. Jeżeli pokłady węgla okażą się znaczne, będzie to miało wielki wpływ pod względem ekonomicznym, gdyż ilość lasów w tym kraju co rok znacznie się zmniejsza. *Dr. M.*

Humino, ob. *Umin.*

Humlin, wś, pow. włocławski, gm. Smiłowice, par. Kruszyn. Do r. 1832 był to folw. dóbr rządowych Brześć Kujawski.

Hummel (niem.), ob. *Gawrony.*

Hummelmujża, ob. *Humelmujża.*

Hummer (niem.), wś, pow. średzki, 7 dom., 67 mk., wszyscy kat., 22 analf. Poczta w Zaniemyślu (Santomyśl), st. kolei żel. najbliższa w Środzie. W okolicy rozkopano wielkie cmentarzysko, z którego wydobyto młotki i siekierki, także z krzemienia; brązowe naszyjniki i naramienniki; mały gliniany róg, korale z brązu, szkła i bursztynu; 2 małe ręczne kamienie młyńskie, ustawione w formie daszku dla ochronienia urny. *M. St.*

Humniska 1.) wś nad Stobnicą, pobl. Sanu, w pow. brzozowskim, ma parafią rzym. katol., założoną przez Bonka z Żabokruk w r. 1409 a odnowioną przez Stanisława z Tarnawy Tarnowskiego w r. 1556. Dzisiejszy kościół drewniany pochodzi z r. 1556. Z 1378 mk. wyznaje religią rzym. kat. 1189, reszta gr. kat. W tej wsi znajduje się szkoła ludowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa z funduszem 3001 zł. wa. Większa pos. (Łuc. z Górskich Cybulska) wynosi 444 m. n. a. roli, 129 m. łąk i ogr., 37 m. past. i 485 m. lasu; mniejsza pos. 1078 m. roli, 172 m. łąk i ogr., 154 m. pastw. i 61 m. lasu. Wieś ta należała do Giżyckich, o których pisze Paprocki, że z ich domu byli dwaj mężе sławni za panowania Kazimierza W. i z męztwa wielkie imię mieli. W Węgrzech się wychowawszy, otrzymali od króla na granicach węgierskich opatrzenie. „Ci mało nie wszystki powiat sanocki osadzili, pisali się de Humniska". Nazywali się ci bracia Piotr i Paweł (sterilis). Piotr zostawił syna Jerzego, kasztelana sanockiego, który z Dębieńską ze Szczekocina, kasztelana krakowskiego córką, spłodził Jakóba; z drugiej żony, Jarosławskiej h. Prus, miał synów Rafała i Jana; ci już pisali się Humińscy (r. 1511). 2.) **H.** (z Czuczmanami), wś, powiat Kamionka Strumiłowa, o 9.5 kil. od Buska oddalona, przestrzeń dwor. 1809, w tem 1293 m. lasu, włośc. 2304 m. Ludność gr. katol. 561, parafia w miejscu należąca do dekanatu oleskiego dyecezyi lwowskiej, obejmuje filią Wierzbiany z 653 gr. kat.; rzym. kat. 35 należących do parafii w Busku. Szkoła filialna należaca do rady szkolnej okręg. w Sokalu. Kasa pożyczk. z kapitałem 189 zł. a. w. Właśc. więk. pos. Henryk hr. Mier. 3.) **H.**, wś, pow. trembowelski, o 4 kil. na zachód od Trembowli, leży nad Seretem dopływem Dniestru. Ludność gr. katol. posiadająca parafią w miejscu należącą do dekanatu trębowelskiego dyecezyi lwowskiej, wynosi wraz z miejscowościami Semenów i Matów; razem 1158 dusz, rzym. kat. 130 należących do par. w Trembowli. Szkoła filialna należąca do rady szkolnej okręg. w Trembowli. Właśc. więk. pos. Florentyna z hrab. Dzieduszyckich księżna Czartoryska. *B. R.*

Humniszcze, *Humny*, ob. pod *G.*

Humora, wś, klasztor w pow. suczawskim na Bukowinie, o 5 kil. od Gurahumory, ma kościół paraf. gr. nieunicki. Wieś należy do par. gr. kat. Kaczyka.

Humora, rz., lewy dopływ Mołdawy.

Humula, ob. *Homula.*

Huncericy, niem. *Günthersdorf*, wieś na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim; w roku 1875 domów 25, mk. 128. W połowie niemiecka, w połowie serbska. *A. J. P.*

Huncowce, węg. *Hunfalu*, niem. *Hunsdorf*, wieś w hr. spiskiem (Węgry), w dystrykcie wielickim, na południowy-wschód od Kiezmarku, w odległości 4 kil., na prawym brzegu Popradu, przy gościńcu wiodącym z Lubowni przez Kiezmark do miasteczka Popradu; w miłem położeniu, z pięknym widokiem na Spiskie Tatry. Początkami swymi sięga XII w., gdyż w r. 1247 istniał tu już parafialny kościół p. w. św. Krzyża. Metryki pochodzą z r. 1675. Parafia łacińska obejmuje wsi: Łomnicę wielką (Kakas-Łomnicz) z filialnym kościołem p. w. św. Katarzyny Panny i folwark Maklar. Znajduje się także filialny kościół ewangelicki, przynależny do macierzy w Łomnicy Wielkiej; również jest tu bóżnica. Szkoła katolicka i ewangelicka. Huncowce należały w 13 wieku wraz z Łomnicą Wielką i Staroleśną do dóbr Kokosza mistrza, protoplasty rodziny Berzewiczych. W spiskiej kronice jest wzmianka, że w Huncowcach (Hundsdorf) zbudowano r. 1222 klasztor. Protestanci przychodzą tutaj w drugiej połowie XVI w. Pomiędzy kaznodziejami tegoż wieku byli Lorenz Ritter (1575), Jerzy Kuncsek (1580), Jan Corvinus,

także Raab zwany (1610). Do r. 1853 uczęszczali protestanci tej wsi do kościoła ewang. w Łomnicy Wielkiej. W r. 1851 w święto św. Trójcy założyła gmina kamień węgielny pod kościół, który poświęcony został 16 stycznia 1853. Według szemat. dyec. spiskiej (1878) było w H. dusz rz. kat. 413, protest. 562, żydów 551, nieunitów 40, razem dusz 1566. W całej parafii dusz rz. kat. 828, prot. 1573, żydów 570, nieunitów 78, razem 3049. Ostatnia poczta Łomnica wk. Kachelman w swojej Geschichte der ungar. Bergstädte (II, 72) wywodzi nazwę wsi od psów gończych, których używali królewscy myśliwi. *Br. G.*

Huncza, wś nad Werbiczem, pow. hajsyński, gm. Granów, przy samej granicy kijowskiej gub.; mk. 804, ziemi włośc. 431 dzies., dworskiej 673 dz., 128 domów. Należała do Potockich do klucza chaszczewatowskiego, w ostatnich czasach do Lisowskich i Sznejder, obecnie Kosikowskiego. Jest tu cerkiew św. Kosmy i Damiana z 889 par. i 63 dz. ziemi.

Hunczericy (łuż.), niem. *Günthersdorf*, ob. *Huncericy*.

Hundefier (niem.), król. leśnictwo do nadleśn. Schönthal, parafia Sypniewo, szkoła Szwecya, poczta Schönthal; budynków 4, kat. 2, ewang. 3.

Hundermarkt (niem.), ob. *Hodermark*.

Hundern (niem.), ob. *Kurzątków* i *Psary*.

Hundertmark (niem.), wś, pow. gdański, st. p. Pruszcz.

Hundeshagen, leśnictwo, pow. szamotulski, ob. *Biezdrowo*.

Hundsberg (niem.), wzgórze i szczyt na północny-zachód od Lendaku, a po wschodniej stronie drogi do Ździarów, nad doliną potoku Białej Spiskiej; należy do działu górskiego, Magórą Spiską zwanego. Wzniesienie 1074 m. Północny stok lesisty zowie się Hubą.

Hundsdorf (niem.), ob. *Hunstrow*.

Hundsfeld (niem.), ob. *Psiepole*, dom., pow. krotoszyński i na Szląsku.

Hunfalu (węg.), ob. *Hunstrow*.

Hungerwerder (niem.), folw., pow. wyrzyski, 2 domy, 73 mk., 13 ew., 60 kat., 22 analf. Poczta w Wyrzysku (Wirsitz), st. kol. żel. najbliższa: Wysoka (Wissek). Por. *Schoenwerder*.

Huniatycze, ob. *Honiatycze*.

Hunicze, wś, pow. owrucki, z kaplicą kat. parafii Owrucz.

Hunjow, niem. *Uhna*, wieś serbska na saskich Łużycach, dzieli się na *Delni H.* i *Horni H.*, *Niederuhna* i *Oberuhna*.

Hunka, *Huńki*, wś, pow. bracławski, par. Niemirów, przy trakcie pocztowym prowadzącym do Winnicy. Należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, dziś Maryi Strogonów. Z Turą i Bondarówką liczy 400 mk. i 595 dzies. ziemi włościańskiej.

Hunkoc, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół filial. gr. kat., dobre pastwiska, lasy, 435 mk.

Hunkocz, ob. *Chonskowci*.

Hunstrow, po węg. *Hunfalu*, niem. *Hunsdorf*, łac. *Hunisvilla*, wś w hr. spiskiem (Węg.), nad rz. Popradem w pobliżu Kesmarku, kościół par. katol. i ewang., boźnica żydowska, płóciennictwo, uprawa roli, handel winem, młyn wodny, 1566 mk. *Huncowce*.

Huntau, al. *Huntenau* (niem.), ziemia u pogańskich prusaków, teraz w Prusach wschodnich, ob. *Honeda*.

Huntenberg (niem.), wś, pow. braniewski, st. p. Braniewo.

Hupałówka, potok, powstający we wsi Hrusiatyczach, w pow. bobreckim, z kilku strug, jednej napływającej od północy, a Struhą zwanej, a drugiej od płd.-wschodu. Tak powstały potok płynie na zachód łączkami hrusiatyckiemi i leszczyńskiemi. Opływa wś Leszczyn od południa i na gruntach Łuczan wpada z wsch. brzegu do łuczańskiego stawu. Długość biegu 7 kil. *Br. G*,

Hupka, pojedyńcza osada, pow. ostrzeszowski, należy do dom. i gm. Podzamcza.

Hupków, ob. *Hubków*.

Hurba, mały zaśc. poleski w najgłuchszym zakątku pow. borysowskiego, ma jednę osadę. Tu bierze początek mała rzeczka t. n., która, ubiegłszy milę w kierunku płd. bagnami, wpada de rzeki Pieszczanki razem z rzeczką Spaską zwaną. *Al. Jel.*

Hurby, wś czyli osada czynszowa, zamieszkała przez b. szlachtę, nazywaną w okolicy budnikami, pow. dubieński. Składa się z 48 domów należących do dóbr mizockich, własność Józefa hr. Dunina Karwickiego. Odległe od Mizocza o 18 w. a od zarządu gm. w Buderażu o 10 w. Tu się znajduje parowa smolarnia i fabryka suchej dystylacyi smoły. Główny zarząd leśny dóbr mizockich. Położona śród lasów, dobrze zakonserwowanych, podzielonych na sekcye, mające przestrzeni do 10000 mr., z których do 500 mr. świerków ogromnych rozmiarów jedynych na całem Wołyniu. W lasach tych odkryto w 1872 r. pokłady kamiennego węgla, lignitu, nie eksploatowanego dotąd dla braku studyów geologicznych a szczególniej dla niskich w tej okolicy cen na drzewo opałowe, z którem niewiadomo czy węgiel może konkurować. *J. D. K.*

Hurdziewce, wś w gm. Wawerka, powiat lidzki, odl. od Lidy w. 24, od Wasiliszek w. 8, 4 okr. adm., dm. 5, mk. 69, w tem prawosł. 13, rz. kat. 56 (1866).

Hureczko, zwane także *Hurko małe* (po rusku *Wiroczko*), wś w pow. przemyskim, 6 kil.

na wschód od Przemyśla na prawym brzegu Sanu. Na półn. od wsi leżą za Sanem Buszkowiczki i Bolestraszyce, na wschód Hurko, na płd. Krówniki a na zachód Przekopana. Wieś rozłożyła się w dolinie nadsańskiej, a najwyższe jej wzniesienie npm. czyni 205 m. Własność większa ma roli orn. 159, łąk i ogr. 4, pastw. 141, lasu 5; włościanie roli ornej 191, łąk i ogr. 39, pastw. 28, lasu 22 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 68, mk. 345 w gminie a dm. 3, mk. 43 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 426 mk. obr. gr. kat. a 20 obrz. rzym. kat. Par. gr. kat. w Hurku, rzym. kat. w Medyce. We wsi jest cerkiew drewniana. W początkach XIX w. wyrabiano tu piwa angielskie i porter w fabryce Oechsnera i Millardowskich. *Lu. Dz.*

Hurkało, potok, wytryska w obr. gm Jasionowa polnego, pow. Horodenka, na płaskowzgórzu Horbaszówce (268 m.); płynie na północo.-zachód, przepływa stawek w Jasienowie, poczem płynie na północ przez obr. gm. Serafiniec; przerzyna wieś, w północnym końcu wsi łączy się z lew. brz. z Czernową, tworząc potok Lemnicę (ob.), dopływ Dniestru. Długość biegu 10 kil. *Br. G.*

Hurkało, wodospad w pow. stryjskim, 2 kil. na płd.-zach. od Korczyna. Tworzy go Riczka mała, dopływ Stryja, płynący od płd.-zach., z pod lesistej góry Litwiszcze, na półn.-wsch. Riczka płynie na całej przestrzeni swego biegu lasem, śród gęstych zarośli i krzaków, a w miejscu, gdzie tworzy wodospad, rozszerza się jej koryto do 18 stóp i woda spada z szumem i łoskotem z prostopadłej ściany, z wysokości 20 stóp prawie. Powyżej Hurkała jest jeszcze kilka pomniejszych wodospadów.

Hurki, wieś, powiat nowogradwołyński, gmina kijaniecka, nad Ceremem, włościan dusz 95, ziemi włośc. 389 dzies., ziemi dwor. 1187 dzies. Niegdyś należały do dóbr zwiahelskich Lubomirskich, przeszły na Uwarowych; przez tychże rozkolonizowane i sprzedane niemcom.

Hurko (po rusku *Hirko*, al. *Wirkc*), wieś w pow. przemyskim, 8 kil. na wschód od Przemyśla a 5 kil. na zachód od najbliższej stacyi kolejowej w Medyce, w pobliżu kolei i gościńca lwowsko-przemyskiego. Na półn. leży wś Bolestraszyce, na wschód Chałupki medyckie, na płd. Siedliska a na zachód Hureczko. Wieś rozłożyła się w dolinie Sanu na prawym brzegu rzeki, a najwyższy punkt, karczma Murowanka, na płd. od wsi, przy gościńcu, wznosi się 203 m. npm. Własność większa ma roli ornej 225, łąk i ogr. 50, pastwisk 126, lasu 28; włościanie roli ornej 315, łąk i ogr. 73, past. 107 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było domów 72, mk. 408 w gminie, a na obszarze dworskim dm. 2, mk. 31. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest 420 mk. obr. gr. kat., 25 rzym. kat. a 45 wyznania mojż. Par. gr. kat. jest w miejscu, należy do dekanatu przemyskiego i ma filią w Hureczku. Par. rzym. kat. w Medyce. We wsi jest cerkiew drewniana. Wieś nosi nazwę od książąt Hurkonów na Łysiatyczach (Acta terrestria Premisliensia, tom II, str. 141). Por. *Hureczko.* *Lu. Dz.*

Hurnie (al. *Hornie*, po rusku *Hirnie*), wieś w pow. stryjskim, 12 kil. na płd.-zachód od Stryja, przy gościńcu wiodącym na Skole do Węgier. Na półn. sąsiaduje z Manastercami i Koniuchowem, na wschód leżą za Stryjem Zulin i Siemiginów, na płd. Lubieńce a na zachód Chromohorb, Dołhołuka i Wola dołhołucka. Chaty wiejskie rozłożyły się długim szeregiem na lewym brzegu Stryja, w obszernej dolinie, wznoszącej się najwyżej do 327 m. a opadającej zwolna ku płn. Zachodnia krawędź obszaru wiejskiego wznosi się cokolwiek wyżej, do 343 i 349 m. Własność większa ma roli ornej 226, łąk i ogr. 6, pastw. 13, lasu 3. własność mniejsza roli ornej 1137, łąk i ogr; 46, pastw. 519, lasu 94 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dm. 260, mk. 1275 w gminie a na obszarze dworskim dm. 5, mk. 23; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 1353 mk. obrz. gr. kat. a 3 rzym. kat. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu stryjskiego, a par. rz. kat. w Stryju. We wsi jest cerkiew, szkoła etatowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa gm. z kapitałem 1394 zł. H należało do dawnego starostwa stryjskiego a w r. 1787 otrzymał je Franciszek Młocki w zamian za Cisów i Bubniszcze. *Lu. Dz.*

Hurowce, ob. *Gurowce.*

Husaczówka, wś, pow. kijowski, nad rz. Krasną, o 9 w. od Hermanówki, mieszk. 780, ziemi 2104 dzies. pszennej. Jest tu kaplica katol. parafii Wasylów.

Husaki, wś pryw. nad rz. Jaśnicą, powiat dziśnieński, o 12 w. od Dzisny, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 4 dm., 40 mk. (1866).

Husaków, ob. *Hussaków.*

Husakowa, duża wieś, pow. zwinigródzki, nad bezimienną rzeką wpadająca do Tykicza, o 5 w. odl. od m. Olchowca, a o 15 w. od Zwinogródki, o 15 od Talnego; mk. 1350 wyznania prawosł.; szkółka, cerkiew paraf. zbudowana w 1676 r.; wioska leży przy drodze pocztowej ze Zwinogródki do Humania; jest tu stacya pocztowa; ziemi 1918 dziesięcin, dość urodzajnej; były tu lasy wytrzebione dla cukrowni w Olchowcu; wioska należała niegdyś do starostwa olchowieckiego (Baliński „Starożytna Polska"), później do hr. Branickich, oddana w posagu wraz z całym kluczem olchowieckim i bużańskim córce Ksawerego Branickiego, należy obecnie do hr. Potockich;

zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Kalnibłotach. *Kl. Przed.*

Husakówka, lesiste wzgórze ze szczytem 309 m. wysokim, w płn.-zach. stronie Obroszyna, pow. gródecki.

Husakowo, wś włośc., nad jez. Siedlarowo, pow. wilejski, 3 okr. adm., o 90 w. od Wilejki, 4 dm., 76 mk., z tego 66 prawosł., 10 katol. (1866).

Husarka, karczma w przysioł. Koropiecki, pow. tłumacki, należy do Tłumacza.

Huschau (niem.), ob. *Hussów.*

Husiaczy, potok łączny, podgórski, w obr. gm. Urycza, w pow. stryjskim, wpada w tejże wsi z lewego brzegu do Urycza, dopływu Stryja. *Br. G.*

Husiaków, powiat konecki, attyn. dóbr Bliżyn.

Husiatyn lub *Usiatyn,* miasto po obu stronach Zbrucza; połowa więc należy do gubernii podolskiej do pow. kamienieckiego, a druga połowa do Galicyi (ob. niżej). W części położonej w pow. kamienieckim, gminie Olchowiec, jest zarząd policyjny, urząd pocztowy, telegraf, komora pograniczna (r. 1876 wywieziono tędy za granicę towarów na 910402 rs., przywieziono za 515334 rs.) z Austryą (par. katolicka w Kutkowcach). Miasteczko nędzne, błotne, źle zabudowane, ludności do 1000; jest tu szkoła wiejska, rzemieślników 24, sklepów 4, domów 240, młyny, apteka, ziemi włośc. 523 dz., dworskiej w części Żelskich z Józefówką 937 dzies.; Moderowskich a dziś Anny Chlebowskiej 165 dz. Przed kilku laty pobudowana cerkiew pod wezwaniem św. Kosmy i Damiana liczy 1282 paraf. i 28 dzies. ziemi. H. był pierwotnie wsią, należącą do dóbr królewskich. Królowa Bona, dla zaokrąglenia starostwa swego barskiego, weszła w dobrowolną umowę z posiadaczem wsi Manikowce, graniczącéj z témże starostwem, Janem Świerczem z Olchowiec, dając mu w zamian Husiatyn. Zygmunt August pozwolił w 1559, aby Jan Świercz z Olchowiec wieś swą dziedziczną „Wsiathin" przeistoczył na miasto i obdarzył go prawem magdeburskiem i jarmarkami na Nowy rok, Zielone Świątki i S-ty Mateusz. Pod zarządem Świercza musiało miasto prędko wzrastać i dojść do dobrobytu, gdyż wzbudziło to zawiść, zaczęto powstawać na unieważnienie zamiany, tak że oparło się to o króla, który dał następny wyrok w 1567 r: „Dał król JM. nieboszczyk Zygmunt, za żądaniem królowej Bony, Husiatyn i wieś Kutkowce Świerczowi niejakiemu, za wieś Manikowce (pow. lityński), która przyległa do zamku barskiego. Dawają sprawę rewizorowie, że przedtem Manikowce, kiedy się stał frymark, były osiedlejsze niżli teraz i przechodziły pożytkami Husiatyn i Kutkowce, i sama królowa nieboszka u Świercza starała się o ten frymark, któraby się nigdy nie starała, by był miał być ze szkodą. Jakoż Świercz niebardzo go rad uczynił, a teraz iż H. osiedlejszy i pożyteczniejszy, stało się to pilnem staraniem i nakładem nieboszczyka Świercza; jako też iż Manikowce spustoszały albo mniejszy pożytek czynią, niczem się innem nie dzieje, jedno niedbałością starostów. Przeto frymark ten J. K. M. za długiemi liberacyami zostawić raczył." (Archiwum główne, Acta revisionis Nr. 18, fol. 71). Następnie H. należał do Kalinowskich. W 1594 r. watażka kozacki Semen Nalewajko, urodzony w Husiatynie, mszcząc się na Kalinowskim za śmierć ojca, uderza na Husiatyn, zdobywa zamek, miasto na łup oddaje i pali go zupełnie (Encyklopedya większa, str. 19). Po wygaśnięciu linii męzkiej Strusiów na Stanisławie poległym w rastawieckiej potrzebie, Kalinowscy ich sukcesorowie (Walenty, Aleksander ożeniony z Elżbietą a Adam Kalinowski z Katarzyną Strusiówną) zebrali się w H. 20 października 1623 r. dla zawarcia umowy i podzielenia się ojcowizną. Adam wziął Tulczyn (Nestewar), Grzegorz Humań a Marcin Husiatyn. Wkrótce dwaj pierwsi zmarli bezdzietnie († 1639, † 1633); cała więc ogromna fortuna Strusiów i Kalinowskich dostała się Marcinowi hetmanowi w. kor. Rozrzucona ona była aż w 4 województwach: ruskiem, podolskiem, wołyńskiem i bracławskiem; do samej Humańszczyzny należało 8 kluczów, prócz tego klucz brahiłowski: 2 miasta i 25 wsi (późniejsza scheda Jerzego Szczęsnego Potockiego) klucz mohylowski, kalinowski, bakaczowski, trościaniecki (Adamgrod), czerepaszczyniecki, wierzchowacki, baraczyński, hulowski, tustaniecki, nemejski, bohopolski i inne miasta: Janów, Pietniczany, Żwaniec, Husiatyn i inne. Wkrótce Marcin Kalinowski ginie wraz z synem Samuelem pod Batohem (2 czerwca 1652), zostaje tylko syn Samuela i Urszuli z Ossolińskich Marcin, starosta gniewkowski, którego córka Helena, wychodząc za Jakuba Morsztyna wojew. sandomierskiego, wniosła i całą tę fortunę kolosalną do jego domu. Ostatnia ta ze świetnego rodu Kalinowskich, umiera także bezdzietnie, robiąc spadkobiercą krewnego swego Stanisława Potockiego, wojewodę bełzkiego w 1729 r., lecz i ten po 6 latach władania, nie mając dzieci, przekazuje ją synowcowi swemu Franciszkowi Salezemu Potockiemu. Akt donacyi, sporządzony w 1732 r., oblatowany w grodzie latyczowskim, a wniesiony do akt w Bracławiu. Tak więc cała fortuna Strusiów, Kalinowskich dostała się Potockim, a Franciszek Salezy, ożeniony z Anną Potocką, spadkobierczynią także wielkiej fortuny Łaszczów, mógł się nazywać prawdziwym królikiem Rusi. Z Kalinowskich, Marcin hetman w

k. najwięcej zostawił po sobie pamiątek w Husiatynie; on to około 1645 r. wymurował po prawej stronie rzeki farę i klasztor bernardynów i wiele przyczynił się do obmurowania miasta i wzmocnienia zamku. Buczackim traktatem H. dostał się turkom i wcielony został do paszałykatu podolskiego, dopiero za Jana III, w czasie wiedeńskiej wyprawy, Jędrzej Potocki kasztelan krakowski, Husiatyn i inne grody podolskie wyswobodził z rąk tureckich. Zamek jako też obmurowanie znacznie przez Turków zostało nadwyrężone. Od Potockich większa część w pow. kamienieckim dostała się Łabędzkiemu, od którego nabyli dzisiejsi posiadacze Żelscy; druga mniejsza część Moderowskich dziś Chlebowskiej. H. pamiętny bytnością tu Władysława króla, Jana Kazimierza w czasie wojen tureckich i kozackich, a także przejazdem cesarza Piotra I. Były tu niegdyś sławne jarmarki, na które przybywali kupcy z dalekiego wschodu. *Dr. M.*

Husiatyn z Kierniczkami (zwany także *Usiatyn*, *Wsiatyn*), miasto powiatowe w Galicyi, leży na samej granicy rosyjskiej, pod 49° 4' półn. szer. a 43°52' wsch. długości, na prawym brzegu Zbrucza. Na półn. sąsiaduje miasto z Olchowczykiem, na zach. z Czabarówką, na płd. z Suchodołem, na wsch. z Husiatynem należącym do pow. kamienieckiego. Miasto zbudowane jakby na półwyspie, na wzgórzu wysuniętem na wschód, oblanem z trzech stron Zbruczem. Dolina Zbrucza opada poniżej miasta do 223 m. Zachodnia część obszaru wznosi się najwyższymi punktami do 275, 300 i 311 m. Obszar miasta zajmuje 2517 mr. 1320 sążni kwadr. Liczba mieszk. 5514 (736 obr. rzym. kat., 698 gr. kat., 3780 izraelitów). Własność większa obejmuje roli ornej 954, łąk i ogr. 59, pastwisk 106, lasu 302 mr.; własn. mniejsza roli ornej 819, łąk i ogr. 102, pastw. 30 mr. Orne pola zwą się: Popławy, Szmoragowa, Dębniki, na Trzaskowej dolinie, na Krzyżowej drodze, Mogiłki, za Grabnikiem, Rowiska; łąki są dwie: Popławy (sianożęć) i Stawisko; pastwisko jedno leży na granicy Suchodołu, drugie, Ostrowiec, na wyspie Zbrucza; las Grabnik zajmuje płd.-zach. kraniec obszaru miejskiego. H. jest siedzibą urzędu powiatowego (st. poczt. połączona traktem pocztowym z Kopeczyńcami o 25 kil. i z drugim H. o 2 kil.), i podatkowego, sądu powiatowego i posterunku żandarmeryi, notaryatu, urzędu pocztowego i telegraficznego, urzędu celnego, komisyi szacunkowej dla uregnlowania podatku gruntowego i rady powiatowej. Jest tu szkoła etatowa dwuklasowa, jeden lekarz, 3 chirurgów i apteka. Parafia rzym. i gr. kat. są w miejscu; pierwsza należy do dekanatu czortkowskiego, druga do husiatyńskiego, a obie do archidyecezyj lwowskich. Do par. rzym. katol. należą prócz H. wsie: Czabarówka, Olchowczyk i Wasylkowce. Rok erekcyi tej parafii nieznany, ale z aktów kościelnych widać, że istniała ona przed r. 1610. Dzisiejszy kościół, fundacyi Kalinowskiego, należał do bernardynów aż do zniesienia zakonu w r. 1784. Par. gr. kat. obejmuje prócz H. filią w Olchowczyku. Cerkiew murowana. Na uwagę zasługuje synagoga, przed 100 laty wymurowana, z gotyckiemi oknami i płaskim niewidzialnym dachem. Stan czynny majątku miejskiego wynosi 2300 zł., dochodu było 96 zł. w r. 1881. Tutejsza kasa pożyczkowa gminna, założona 1869 r., ma kapitału 2452 zł. Z instytutów dobroczynnych jest szpital założony ze składek w r. 1855 na 16 chorych. Kapitał zakładowy czynił 524 zł. w obligacyach i dom z urządzeniem. W r. 1881 było dochodu 30 zł. Hr. Baworowski, właściciel Kopeczyniec, założył fundusz w celu rozdawania rocznej zapomogi między 3 inwalidów. Majątek zakładowy tego funduszu wynosi 500 zł.; w r. 1881 było 30 zł. dochodu. Przemysł miejscowy obejmuje, prócz rolnictwa, którem się prawie wszyscy mieszkańcy chrześciańscy trudnią, wyroby szewckie, grubego sukna i odzieży dla włościan, wyroby kuśnierskie i narzędzi gospodarczych. Gorzelnia tutejsza założona na wielkie rozmiary; browar pospolity słynie w okolicy wyborną piwnicą. Dawniej była tu fabryka wyrobów powroźniczych wraz z czesalnią i przędzalnią, lecz upadła w r. 1870. Na jarmarki tutejsze przybywali niegdyś kupcy wschodni ze swymi towarami. Aż do r. 1872 był H. ważnym punktem handlowym na drodze z Podola galicyjskiego do rosyjskiego. Po otwarciu kolei z Tarnopola do Podwołoczysk stracił dawne znaczenie a do ożywienia handlu przyczyni się dopiero kolej transwersalna, która połączy H. ze Stanisławowem, a około której rozpoczęto w r. 1882 prace przygotowawcze. Nad Zbruczem leżą dwie strażnice kordonowe, jedna na półn. druga na płd. od miasta. Na półn. od miasta leży także zakład kontumacyjny dla bydła, zbudowany w r. 1862, złożony z 8 okołów i szopy do czyszczenia skór. Handel bydłem ustał niemal całkiem w r. 1882 wskutek zamknięcia granicy. Z H. idzie gościniec na zachód do Kopeczyniec a droga powiatowa na płd.-zach. do wsi Krzyweńkie. H. należał dawniej do pow. czerwonogródzkiego a wojew. podolskiego. Do r. 1559 był wsią należącą do dóbr królew. (ob. *H.* w pow. kamienieckim). Od Potockich, około r. 1819, przeszedł H. do hr. Zabielskich, dziś do hr. Gołuchowskich. August II ustanowił 2 jarmarki w H.; ob. dokum. z r. 1755 w aktach ziem. i grodz. t. I, str. 144. Z H. pochodził Semen Nalewajko, syn kuśnierza, później wódz oddziału kozackiego, straco-

ny w Warszawie 1597 r. Ojciec jego miał spór z Kalinowskim i umarł z pobicia przez sługi pańskie. Semen pomścił się później, pustosząc kalinowski zamek i włości. (Szajnocha „Dwa lata dziejów naszych“ t. I, str. 71.). Obwarowane niegdyś miasto miało zamek, lecz ten Turcy zniszczyli. Ślady starych murów obronnych opierają się końcami o bieg rzeki. Na polu ornem „Mogiłki“ są ślady kurhanów. Wykopywano tu dawniej piękne ozdoby bronzowe. Miasto używa pieczęci z 3 wieżami i z 3 gęsiami na szczytach. Rycinę przedstawiającą widok H. i krótki opis miasta podał W. Chłopicki w Wieńcu z r. 1872 nr. 48. *Powiat husiatyński* leży na granicy rossyjskiej, między 48°53''30'' a 49°18' płn. szerokości i między 43°25'30'' a 43°53' wsch. dług. od zach. Na płn. sąsiaduje z pow. skałackim i trembowelskim, na zachód z trembowelskim i czortkowskim, na płd. z powiatem borszczowskim a na wschód z pow. kamienieckim w gub. podolskiej. Graniczna linia między pow. skałackim idzie od Zbrucza w prostym kierunku na zachód przez Bereźnik (326 m.), przerzyna Gniłę między Dubkowcami a Pustołówką, opada do 323 i 296 m., potem wznosi się do 322 m., w Chłopówce skręca na płn., w Laskowej dolinie opada do 304 m., w Kluwińcach wznosi się do 348 m., następnie skręca znowu na zachód, przerzyna potok Głodne stawy, wchodzi na potok Tarczę a skręcając na płd. idzie dalej jako granica od powiatu trembowelskiego. Dzieląc folwark Boguckiego od folw. Stadnia dochodzi 340 m., skręca na płn. zachód i idzie w tym kierunku aż do Iwanówki (353 m.); stąd zwraca się na płd. zachód, opada do 329 m., skręca znowu na płn. zachód, opada do 310 m. a przybierając potem kierunek płd. zach. przerzyna w Mszańcu gościniec trembowelsko-husiatyński i Łysą górę, zatacza się na płd. wschód, a od Waligóry (343 m.) na płd. zachód, przerzyna jeszcze dwa razy ten sam gościniec, wbiega na potok Nakrasów i kończy się w miejscu jego ujścia do Seretu. Ta rozpoczyna się granica od powiatu czortkowskiego. Na przestrzeni 2 kil. tworzy ją Seret, potem zwraca się ona na płd. wschód, idzie przez las Pantelichę, Kowalówkę (356 m.), przerzyna gościniec kopeczyniecko-czortkowski (302 m.), potok Niczławę, skręca na płd., opada do 294 i 271 m., wznosi się znowu do 286 m., przerzyna drugi raz Niczławę, przybiera kierunek wsch. i idąc przez Zawalikąt (301 m.) kończy się wzgórzem Mogiłka. Tu rozpoczyna się granica od pow. borszczowskiego. Biegnie ona na płd. wschód aż do Zbrucza nie wznosząc się nigdzie po nad 306 m. a opadając w końcu do 264 m. Granicę wschodnią tworzy Zbrucz. Powiat leży na wyżynie podolskiej i należy do dorzecza Dniestru za pośrednictwem Seretu, Niczławy i Zbrucza. Seret tworzy na przestrzeni 2 kil. zach. granicę i przyjmuje od lew. brz. ze znaczniejszych dopływów w obrębie powiatu potok Nakrasów. Niczława powstaje na płn. zach. z kilku potoków, między którymi najważniejsze Strzałka i Kręciłów. W Kopeczyńcach łączą się te potoki a stąd płynie N. na płd., w Hadyńkowcach opuszcza granice pow. i wchodzi do pow. czortkowskiego; następnie przerzyna króciutkim biegiem płd. zach. kończynę pow. husiatyńskiego i wraca znowu do pow. czortkowskiego. Ze znaczniejszych dopływów przyjmuje ona w obrębie pow. od praw. brzegu pot. Żabi, od lewego Rudkę. Zbrucz płynie od płn. ku płd. i należy jako graniczna rzeka od wsi Postołówki na płn. do Kuciubińczyk na płd., na przestrzeni 22 kil. (w linii powietrznej) do powiatu a przybiera liczne dopływy od praw. brzegu, z których najznaczniejsze potok Gniła z Tajną, Suchodół ze Słobódką, Kryweńkie i pot. Bosyrski. Gniła wchodzi do pow. od płn. z pow. skałackiego, płynie na płd. wschód przez Postołówkę, Rakówkąt, Horodnicę, Liczkowce i Trybuchowce, tworząc liczne małe stawy i zabierając dopływy, z których najważniejszy Tajna. Ten płynie od płn. zach. z Iwanówki (w pow. trembowelskim) przez Hawiłów mały i wielki, Chorostków, Chłopówkę, Celejów, Myszkowce, Niżborg stary, Samołuskowce a w Liczkowcach wpada do Gniły. Suchodół powstaje z kilku potoków płynących od płn. zach., między którymi Dworzyska i Rudka najznaczniejsze. W Sidorowie przyjmuje on od pr. brz. Słobódkę i płynąc na płd. wschód uchodzi do Zbrucza. Pod względem układu pionowego nosi pow. wybitne cechy wyżyny podolskiej. Powierzchnię żłobią jary potoków i dzielą na liczne części. Znaczniejsze wyniosłości znajdują się w zach. stronie, jak np. Łysa góra w Mszańcu ze szczytem 360 m. wysokim. Las Zaryzy ze szczytem t. n. 372 m. wys. i drugim dochodzącym 381 m., Domado (363 m.) w Jabłonowie. W stronie płn. wsch. między Gniłą a Zbruczem wznoszą się jeszcze wyższe wzgórza, a mianowicie las Bohul ze szczytem t. n. (413 m.) i drugim 423 m. wys., najwyższym punktem w powiecie. Inne wyniosłości są mniej znaczne, od 300 do 350 m., niektóre opadają poniżej 300 m. Doliny opadają w niektórych miejscach znacznie, najniżej nad Zbruczem (224 m. na płn. a 202 m. na płd.). Przeważna ich część wznosi się od 260 do 280 m. Obszar pow. zajmuje 902·95 kil. kw. (16·40 mil kw.). Gmin jest w powiecie 55, obszarów dworskich 53, przełożeństw obszarowych 26, a więc jednostek administracyjnych 81. Gmin katastralnych 51. Między gminami są 4 miejskie: miasto Husiatyn (z obszarem dworskim) i miasteczka: Chorostków, Kopeczyńce, Probużna, wszystkie z obsz. dwor.; a 51 wiejskich

Bednarówka, Bosyry gm. i obsz. dwor., Celejów gm. i obsz. dwor., Chłopówka gm. i obsz. dwor., Czabarówka gm. i obsz. dwor., Czarnokońce małe gm. i obsz. dwor., Czarnokońce wielkie gm. i obsz. dwor., Czarnokoniecka Wola gm. i obsz. dwor., Hadyńkowce gm. i obsz. dwor., Howiłów mały gm. i obsz. dwor., Howiłów wielki gm. i obsz. dwor., Horodnica gm. i obsz. dwor., Hryńkowce gm. i obsz. dwor, Jabłonów gm. i obsz., Karaszyńce gm. i obsz., Kluwińce gm. i obsz. dwor., Kociubińce gm. i obsz., Kociubińczyki gm. i obsz., Kotówka gm. i obsz., Krogulec gm. i obsz., Krzyweńkie gm. i obsz., Liczkowce gm. i obsz., Majdan gm. i obsz., Mszaniec gm. i obsz., Myszkowce gm. i obsz., Niżborg nowy gm. i obsz., Niżborg stary gm. obsz., Nowostawce gm. i obsz., Olchowczyk gm. i obsz., Oparszczyzna gm. i obsz., Oryszkowce gm. i obsz., Peremiłów gm. i obsz., Postołówka gm. i obsz., Raków kąt gm. i obsz., Samołuskowce gm. i obsz., Sidorów gm. i obsz., Siekierzyńce gm. i obsz., Słobódka, Suchodół gm. i obsz., Suchostaw gm. i obsz., Szydłowce gm. i obsz., Tłusteńkie gm. i obsz., Trojanówka gm. i obsz., Trybuchowce gm. i obsz., Tudorów gm. i obsz., Uwisła gm. i obsz., Wasylków gm. i obsz., Wasylkowce gm. i obsz., Wierzchowce gm. i obsz., Zabińce gm. i obsz., Zielona gm. i obsz. Roli ornej jest w powiecie 113522 mr. Z tego przypada na posiadł. większą 46849, na mniejszą 66674; łąk i ogrodów 14819 (7029 pos. więk., 7790 pos. mniej.); pastwisk 4095 (2627 pos. więk., 1468 pos. mn.); lasów 19703 (19635 pos. więk., 68 pos. mn.), stawy i moczary zajmują 769 mr. Gleba pszenna. Z obszaru uprawnego używają pod uprawę pszenicy od 13 do 14 procent; żyta od 13 do 15 proc., jęczmienia od 16 do 19 proc., owsa od 7 do 9 proc., kukurydzy w płd. części przeszło 5 proc., w półn. poniżej 1 proc., prosa poniżej 1 proc., hreczki przeszło 5 do 7 proc., roślin strączkowych przeszło 1 do 2 proc., rzepaku poniżej 1 proc., lnu poniżej 1 proc., konopi blisko 2 proc., tytuniu od 0·01 do 0·35 proc., buraków pastewnych poniżej 1 proc., buraków cukrowych poniżej 1 proc., kartofli przeszło 8 proc., kapusty poniżej 1 proc., koniczyny przeszło 1 proc., innych roślin pastewnych przeszło 2 proc. Ugór jednoroczny zajmuje od 18 do przeszło 22 proc. Z obszaru ziemi używanego w gospodarstwie zajmuje rola orna od 94 do 95 proc., łąki od 5 do 6; chmielarnie poniżej 1 proc. Pszenicy wydaje hektar w przecięciu 12 do 14, żyta 9 do 12, jęczmienia 12 do 13, owsa przeszło 16, kukurudzy 12 do 15, ziemniaków 96 do 112 hektolitrów, siana 12 do 14 centnarów. Las obejmuje z całego obszaru 11 do 20 proc. Znaczniejsze lasy znajdują się koło Horodnicy, Kopeczyniec, Husiatyna a największe w płd. zachodniej kończynie koło Tudorowa. Liczba bydła w ogólności wynosiła w r. 1869 sztuk 64000, zatem przypadało wówczas 65 na kil. kwadr. a sztuka na jednego mieszkańca. W szczególności było koni 10000, bydła rogatego 14000, owiec 31000, świń 9000. Ludności było wedle spisu z 1869 r. 66320, a jest 77791 wedle spisu z r. 1880 i pod tym względem zajmuje powiat obecnie 34 miejsce w Galicyi. Między ludnością jest 39386 żeńs., 38405 męs.; 77192 ludności krajowej, 599 zakrajowej. Pod względem wyznania rozróżniamy 19293 mk. rzym. kat., 46182 gr. kat., 1 orm. kat., 1 gr. wschodniego; 25 augsbur., 1 anglikańskiego, 12286 mojżesz., 2 innego wyznania. W stosunkach towarzyskich używa języka polskiego 17060 mk., ruskiego 52157, niemieckiego 7006, języków obcych 8. Ze względu na stopień wykształcenia jest 6332 mk. umiejących czytać i pisać, 1327 umiejących tylko czytać, 70132 nie umiejących ani czytać ani pisać. Ślepych na oczy jest 82, głuchoniemych 65, obłąkanych 11, umysłowo niedołężnych 16. Przemysł nieznaczny. Pomniejsze wyroby tekstylne wyrabiają w Chorostkowie, Husiatynie i Kopeczyńcach; garncarstwem, garbarstwem trudnią się w Kopeczyńcach; huta wapienna jest w Postołówce, mydlarnia w Kopeczyńcach, browar pospolity w Husiatynie i Postołówce, gorzelnie w Bossyrach, Czarnokońcach wielkich, Czabarówce, Chorostkowie, Husiatynie, Kluwińcach, Kopeczyńcach, Krzyweńkiem, Kociubińcach, Jabłonowie, Horodnicy, Hadyńkowcach, Postołówce, Siekierzyńcach, Probużnej, Trybuchowcach, Tudorowie i Tłusteńkiem. Handel nieznaczny. Kolei żelaznej nie ma aż dotąd w powiecie. W r. 1882 rozpoczęto roboty przedwstępne około budowy kolei mającej połączyć husiatyński powiat ze Stanisławowem. Dróg rządowych jest 18·758 kilom. (8·14 proc.), krajowych 47·550 kilom. (20 64 proc.), gminnych 164·046 kil. (71·22 proc.), razem 230·354 kil. Na 100 kil. kw. przestrzeni przypada dróg rządowych 1·927 kil., krajowych 4·883 kil., gminnych 16·847 kil., razem 23·657 kil. Gościniec wchodzi tutaj z pow. trembowelskiego z Kobylowłók do Suchostawu, idzie w kierunku płd. wsch. do Kopeczyniec, stąd na wschód przez Wasylkowce, Czabarówkę do Husiatyna, przerzynając powiat na 2 równe prawie połowy. Z Kopeczyniec idzie boczna linia na płd. zachód do Czortkowa, a z Husiatyna droga powiatowa na płd. zachód do wsi Krzyweńkie. Ogół podatków bezpośrednich czynił w 1880 r. 102385 zł., a zatem wypadało na głowę 1 zł. 50 ct. w. a. Pow. tworzy wraz z powiatem trembowelskim okrąg szkolny. Szkół jest w powiecie 41, same ludowe. Etatową 4 klas. mają Kopeczyńce; etat. 2 kl. Chorostków, Czarnokońce

wielkie, Hadyńkowce, Horodnica, Husiatyn, Jabłonów, Krogulec, Probużna i Suchostaw; etat. 1 klas. Chłopówka, Czabarówka, Czarnokońce małe, Howiłów wielki, Kluwińce, Kociubińce, Kociubińczyki, Krzyweńkie, Liczkowce, Mszaniec, Niżborg stary i nowy, Oryszkowce, Peremiłów, Postołówka, Samołuskowce, Sidorów, Siekierzyńce, Szydłowce, Tłusteńkie, Trybuchowce, Wasylkowce, Żabińce; filialne: Bossyry, Celejów, Myszkowce, Olechowczyk, Suchodół, Tudorów i Uwisła. Etatowa żeńska jest w Kopeczyńcach. Doktorów medycyny jest w powiecie 3, chirurgów 7, aptek 3. Kas pożyczkowych gminnych 12. Zakładów dla ubogich 2. W powiecie są 2 sądy powiatowe: w Husiatynie i Kopeczyńcach. Husiatyński dekanat grecko-katolicki należy do archidyecezyi lwowskiej i obejmuje 29 parafij, a mianowicie prócz Husiatyna: Celejów, Chorostków, Czabarówka, Hadyńkowce, Horodnica, Howiłów wielki, Iwanówka (pow. trembowelski), Jabłonów, Kluwińce, Kociubińce, Kopeczyńce, Krogulec, Mszaniec, Niżborg nowy, Oryszkowce, Peremiłów, Postołówka, Probużna, Samołuskowce, Sidorów, Suchodół, Suchostaw, Szydłowce, Tłusteńkie, Trybuchowce, Tudorów, Uwisła, Wasylkowce. Liczba mk. gr. kat. w dekanacie czyni 37278 wedle szematyzmu z r. 1881. *Lu. Dz.* i *B. R.*

Husienie, jez. w pow. drysieńskim, ma 1.2 w. kw. rozl.

Husinec, ob. *Husyniec.*

Husinka, *Gusinka* (ob.), wieś i folw., pow. bialski, gm. Dobryń, par. Piszczac. Rozl. folw. wyncsi m. 1479, grunta orne i ogrody m. 526, łąk m. 314, wody m. 74, lasu m. 165, zarośli m. 234, nieużytki i place m. 157. Fol. powyższy nabyty przez częściowych właścicieli, którzy tak gruntem jak i budowlami się podzielili. Rzeka Krzna przepływa. Wieś Husinka osad 42, z gruntem m. 419; wieś Kuczukówka osad 13, z gruntem m. 102. *Br. Ch.*

Husino, ob. *Gusino.*

Husińska Wólka, wś, pow. zamojski, gm. Podklasztór, par. Krasnobród. Ma 33 dom., 255 mk., w tem 249 r. l., 561 mr. gruntu piaszczystego.

Husiny, wieś i dobra ziemskie, położone w stronie połud. pow. zamojskiego, gm. Podklasztór, par. Krasnobród, odl. od Zamościa w. 30 i pół, zajmują przestrzeni 1725 mr. ziemi, poniędzy lasami majątku Krasnobród i Tarnawatka. Własność Sznuka. R. 1827 miały 10 dm., 87 mk. *T. Żuk.*

Husiów Majdan, ob. *Majdan Stasiów.*

Huska, po niemiecku, dawniej *Gusc*, *Guzich*, od końca XV wieku *Gawssigk*, dziś *Gaussig*, wś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W średnich wiekach gniazdo znakomitego rodu v. Gusk, w XV wieku przeszła w ręce v. Haugwitz, w XVI w. należała do v. Gersdorf i v. Schlieben. Obecnie rycerska posiadłość i zamek są własnością hr. Schall — Riancourt. Kościół paraf. ewangelicki z nabożeństwem serbskiem, duże szkoły elementarne, na zamku prywatna kaplica katol. W r. 1875 dom. 71, mieszk. 414. W r. 1880 mieszkańców 454. Do parafii należą wsie: Warnacicy (Arnsdorf), Birkerada (Birkerode), Brjezynka (Brösang), Kossern, Demjany (Diehmen), Drużkecy (Drauschkowitz), Drjeczin (Dretschen), Huńćericy (Günthersdorf), Holca (Golenz), Hnaszecy (Gnaschwitz), Kocica (Katschwitz), Mała Huska (Kleingaussig), Medźowc (Medewitz), Nowa wieś (Naundorf), Nowe Demjany (Neudiehmen), Nowe Warnacicy (Neuarnsdorf), Nowa Kocica (Neukatschwitz), Postszenke (Postschenke), Słónkecy (Schlungwitz), Bjeła Noslica (Weissnausslitz), Cokow (Zakow).

Husne wyżne i niżne, wś w pow. turczańskim, 34 kil. na płd. od Turki a 7 kil. na płd. od stacyi pocztowej w Wysocku wyżnem, w płd. kończynie powiatu, na granicy węgierskiej. Wieś rozłożyła się w dolinie potoku Husne, płynącego od płd. zach. ku płn. wsch. H. wyższe (734 m. npm.) bliżej źródlisk, H. niższe (688 m. npm.) na płn. od wyższego. Na płn. zachód od H. leży Libuchora, na płn. Wysocko wyższe, na wschód Krzywka. Wieś leży w Beskidzie lesistym. Na płd. zachód ciągnie się wzdłuż granicy węgierskiej długie pasmo górskie, pokryte lasami na stoczystościach, podczas gdy na grzbiecie i szczytach jego dzieli się połonina. Najwyżej wznosi się płd. kończyna tego pasma, t. zw. Bukiszka Połonina a w niej strzelił najwyżej Pikul (1405 m.), najwyższy punkt w pow. turczańskim, na granicy Węgier, Huśnego i Krywki. Na płn. zachód od Pikula opada ta połonina do 1318 m., następnie zniża się szczyt Żelemeny do 1307 m. i tej wysokości trzyma się już pasmo graniczne aż do sąsiedniej wsi Libuchory, gdzie Dziurowy żołob opada do 1292 m. Ku Węgrom opada to graniczne pasmo nagle, graniczny Pikul nawet bardzo stromo, na płn. zaś obniża się obszar stopniowo za biegiem Husnego, dopływu Stryja. Potok ten zbiera wody płynące z pasma granicznego, przybiera swą nazwę po złączeniu się 2 najznaczniejszych potoków (Szidlowa i Rozczyska) i płynie przez sam środok obszaru wiejskiego dość szerokiem, kamienistem łożyskiem, zabierając dopływy z całej wsi, z których najważniejszy potok Krywka, uchodzący w H. niżnem od pr. brzegu. Na pr. brz. potoku wznoszą się góry: Berdo, Pismo (891 m.), reszta opada do 848 i 788 m., na lew. brzegu rozłożyły się: Elmowa, Mungat horb, Etryna (930 m.), Prypir (916 m.), Szołodiański Kruhły (874 m.) i Kirtinowatka (853 m.). Własność większa (Towarzystwo

dla płod. leśn. w Wiedniu) ma roli ornej 119, łąk i ogr. 77, pastw. 78, lasu 2496; własności mniej. roli ornej 2054, łąk i ogr. 932, pastw. 835, lasu 27 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dom. w H. niżnem 52, mieszk. 259, w H. wyżnem dm. 144, mk. 735; wedle szematyzmu z r. 1881 jest w H. niżnem 220 mk. obrz. gr. kat. a 19 wyzn. mojżesz., w H. wyżnem 735 mk. obrz. gr. kat. a 54 wyzn. mojżesz. Par. gr. kat. w H. wyżnem należy do dekanatu w Wysocku. Każda wieś ma cerkiew drewnianą. Ludność tutejsza należy do górskiego rodu Bojków, jest dość uboga, a w lecie rozchodzi się na zarobek w różne strony, głównie do Węgier. Obie wsie należały do dóbr stołowych dawnej krainy Lubochorskiej w ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Wójtostwo w H. wyżnem było w r. 1768 w posiadaniu Marcina Ilnickiego, a w H. niżnem w posiadaniu Jana Komarnickiego. W r. 1772 zajęto obydwie wsie i przyłączono do dóbr Boryni.

Husnik, znaczny potok górski, także *Husnym potokiem* zwany, wytryska zpod grzbietu granicznego w Beskidzie lesistym, na płn. stoku góry Gikula (Gekuj, 1405 m.) na granicy gmin Husnego wyżnego i Krywki w pow. Turka. Płynie na północ lesistymi debrami a po 5 kil. biegu przyjmuje z lew. brz. silny potok, zwany „Zpod szerokiego garbu"; połączenie tych potoków 743 m. npm. Odtąd skręca się na płn. wschód, przepływa wieś Husne wyżne i niżne. Od ujścia doń potoku Krywki zwraca się na północ i w tym biegu przerzyna gm. Matkowa, a na gruntach gm. Wysocka wyżnego wpada z lew. brz. do Stryja. Dolinę tego potoku otaczają działy górskie od wschodu ze szczytami Wielki Muńczel (988 m.), Berdo, Pismo (891 m.), Belendiuska (813 m.), a od zach. Mungat horb, Strina (930 m.), Prypir (916 m.), Szołodiański Kruhły, Kirtinowatka (853 m.). Źródła leżą na wys. 1400 m.; granica Husnego wyżnego i niżnego 688 m., ujście 640 m. Porusza 6 młynów. Długość biegu 14 kil. *Br. G.*

Huśpina, pojedyncza osada, pow. ostrzeszowski, należy do gm. Weronikenpol czyli *Erlenhof*.

Hussaków (z Budami), miasteczko, powiat mościski, nad Buchtą, przestrzeń dwor. 200, włośc. 406 m., ludność rzym. kat. 102, mających parafią w miejscu, należącą do dekanatu mościskiego dyecezyi przemyskiej; kościół parafialny był dawniej we wsi Bojowice, wystawiony 1408 roku przez braci Przecława i Mikołaja niemców i właścicieli tych dóbr, w r. 1528 przez Mikołaja Okszyc majątkiem Lutków uposażony. Ponieważ ten kościół zniszczony został przez Turków i Tatarów, przeto w r. 1542 Stanisław Tarło biskup przemyski przeniósł na prośbę Jana Boratyńskiego, chorążego ziemi przemyskiej, starosty rohatyńskiego, parafią do tegoż miasta Hussakowa; obecny kościół wybudowali pod wezw. św. Stanisława w 1719 roku dwaj proboszcze miejscowi Franciszek Charczewski i Jan Musikiewicz; kościół ten został poświęcony w 1828 r. W obrębie tej parafii istniał konwent i kościół oo. karmelitów, w 1620 r. fundowany przez Konstantego Korniaka, dziedzica dóbr Sośnica, Hussaków itd. Do tej parafii należy oprócz Hussakowa 14 miejscowości: Balice z 400, Bojowice z 26, Byków z 6, Chodnowice z 6, Chraplice z 6, Horysławice z 35, Jordanówka z 103, Lutków z 128, Moczerady z 26, Nowosiółki z 16, Pleszowice z 55, Popowice z 10, Tamanowice z 53, Tyszkowice z 15, Złotkowice z 420 parafian. Przy kościele jest bractwo św. Trójcy, w obrębie parafii istnieje 5 szkół ludowych, ogólna liczba katol. 1290, izrael. 785; na smętarzu istnieje kaplica nie używana do odprawiania nabożeństwa. Gr. kat. 800; parafia w miejscu, należąca do dekanatu mościskiego, dyecezyi przemyskiej; obejmuje filie Bojowice z 300 i Moczerady z 450, razem 1550 gr. kat. Szkoła etatowa 1 klasowa, należąca do rady szkolnej okręg. w Jaworowie. Właściciel więk. posiadł. Ludgarda hr. Stadnicka. *B. R.*

Hussaków, potoczek, wytryska w obr. gm. Podwinia w powiecie rohatyńskim; po krótkim biegu pod folwarkiem Kutcami, w obr. gm. Babiniec, wpada do Babianki, dopływu Gniłej Lipy. *Br. G.*

Hussehnen (niem.), wś' pow. iławski, st. p. Rossitten.

Hussfuhr (niem.), ob. *Fuchskaule.*

Hussfuhr (niem.), wybud. do Częstkowa, pow. wejherowski, par. Luzino, szkoła Częstkowo, poczta Smazin, odl. od Wejherowa 2 m.

Hussów, wś w pow. łańcuckim, dawna kolonia niemiecka *Huschau*, *Hussav* lub *Hussau*, ma parafią rzym. kat., której ślady znajdują się już w r. 1450 ale dopiero w r. 1611 wydaje księżna Anna ze Stangenbergu Ostrogska dyplom potwierdzający wyposażenie parafii. W r. 1624 spalili kościół Tatarzy, przyczem zabili proboszcza Jakuba Wanata. Ta wieś oddalona od Łańcuta o 13 kil. ma 1645 mieszk. rzym. kat. wyznania, kasę pożyczkową z funduszem 1005 zł. wa., szkołę ludową, i szpital ubogich utworzony przez księcia Józefa Lubomirskiego w r. 1752 dla dwu starców przeznaczonych do obsługi kościoła. Fundusz szpitala wynosi 856 zł. wa. Większa pos. wynosi 309 m. n. a. roli, 37 m. łąk i ogr., 21 m. past. i 1009 m. lasu; mniej. pos. 1695 m. roli, 258 m. łąk i ogr., 119 m. pastw. i 346 m. lasu. Parafia hussowska należy do dyecezyi przemyskiej, dekanatu przeworskiego, obejmuje także wś Tarnawkę i zamieszkuje w jej obrębie 1828 rzym. kat. i 47 żydów. *Mac.*

Hussowski potok, ma źródło leśne w obr.

gm. Markowej w pow. łańcuckim, w połud. zachodniej stronie wsi, przy granicy Albigowej, Handlówki, Hussowa i Markowej; płynie łączkami śródpolnemi ku półn. wsch.; na górnym końcu wsi Markowej wpada z pr. brz. po 3 kil. biegu do pot. Markówki. *Br. G.*

Hussynne, ob. *Husynne.*

Hustata, wieś rząd., pow. dzisieński, nad jeziorem H., 2 okr. adm., o 73 w. od Dzisny, miała 1866 r. 12 dm., 149 mk., była pierwej starostwem. Ostatnim dzierżawcą dóbr H. był Józef Karpowicz, dusz liczyła 706. Okrąg wiejski H. w gm. Przebrodzie liczy w swym obrębie wsie: H., Otradne, Maślanka, Sutoki, Orzechówka, Podhajce, Kuźmowszczyzna, Ruksze, Kisłowszczyzna.

Husyniec, niem. *Hussinetz*, kol., pow. strzeliński, pod górą Żyżki; r. 1749 założona dla wychodźców z Czech pod m. Strzelinem. *F. S.*

Husynne 1.), wś i folw., pow. hrubieszowski, gm. i par. Horodło. W 1827 r. było tu 58 dm., 384 mk. 2.) **H.**, wieś i folw., powiat chełmski, gm. Turka, par. Świerze. W 1827 r. było tu 54 dm., 322 mk. Kościół i parafią r. gr. erygował tu Józef z Targowiska Gałęzowski, skarbnik krasnostawski, r. 1766. Dobra H. składają sie z folw. H., Zanowinie v. Łysobyki, Mościska, nomenklatury Horodysko i wsi H., Ladyniska, Zanowinie, Ksawerów v. Mościska. Rzeka Bug stanowi granicę północną i zachodnią. Rozl. wynosi m. 3740; folw. H. grunta orne i ogrody m. 76, folw. Zanowinie lub Łysobyki grunta orne i ogrody m. 320, folw. Mościska grunta orne i ogrody m. 78, nadto we wszystkich folwarkach łąk m. 788, pastwisk m. 191, lasu m. 1531, zarośli m. 221, wody m. 130, nieużytki i place m. 404; w Husynnem bud. mur. 2, drew. 17; w Zanowiniu czyli Łysobykach bud. drew. 12; w Mościskach bud. drew. 8; nomenklatura Horodysko bud. drew. 4. Dobra H. mają grunta położone i za rzeką Bugiem. Gorzelnia, browar, cegielnia i wiatrak, pokłady torfu i marglu wapiennego. Wieś H. osad 52, z gruntem m. 929; wieś Ladyniska osad 8, z gruntem m. 193; wś Zanowinie osad 10, z gruntem m. 270; wś Ksawerów lub Mościska osad 10, z gruntem m. 93.

Huszcza 1.), wś o 2 m. od Kodnia, powiat bialski, gm. Lubienka, par. Huszcza. Posiada kościoł par. drewniany z r. 1772 i szkołę początkową. W 1827 r. było tu 194 dm., 939 mk., obecnie liczy 176 dm., 1267 mk., gruntu 4745 m. Jestto wś dawna i obszerna, obsiadła wyłącznie przez samą zagonową szlachtę, znaną z przywiązania do ziemi ojczystej, czego mieszkańcy tutejsi złożyli niejednokrotne dowody, zwłaszcza w końcu sejmu czteroletniego i w czasach następnych. Kościołek stary w H. zastąpionym być ma nową, murującą się już świątynią, na którą rząd wyznaczył sumę rs. 15000 w zamian za pełen bogactw i starożytnych pamiątek zamknięty kościół infułacki w Kodniu. Parafia H. erekcyi niewiadomej, 1713 była wcieloną do par. Kodeń. Par. H. dek. bialskiego 2700 dusz liczy. 2.) **H.**, ob. *Hrubieszów.* *K. Kr.*

Huszcza, mko w płn. części pow. ostrogskiego, ob. *Hoszcza.*

Huszczanki, wś, pow. zbaraski, leży w okr. cłowo granicznym o 2 mile austr. od Zbaraża, przestrzeń dwor. 277, włośc. 817 m. a., ludności rzym. kat. 27, należących do parafii w Zbarażu; gr. kat. 483, parafia w miejscu należąca do dekanatu zbaraskiego dyecezyi lwowskiej, obejmuje filie: Dobromirka z 839, Łozówka z 395 i Obodówka z 254, razem 1971, gr. kat. paraf. Sąd pow., urząd pocz. Nowe-sioło miejscowość o 9.1 kil. oddalona. Kasa pożyczkowa wspólna dla gmin Huszczanki, Łozówka i Obodówka z kapitałem 768 zł. Właściciel więk. pos. Tadeusz Turkut. *B. R.*

Huszczatka mała i *H. wielka*, wsie, pow. zamojski, gm. Stary Zamość, par. Skierbieszów. W 1827 r. H. mała liczyła 39 dm., 215 mk., a H. wielka 10 dm., 74 mk.

Huszczka wielka i **mała**, dwie wsie i fol. należący do dóbr (ob.) Stary-Zamość, pow. zamojski, gm. Stary Zamość, par. Skierbieszów, odl. od Zamościa w. 14. H. wielka posiada młyn wodny o 1 kam., własność włośc., dom dwor. 1, osad 29, ludności katol. 312, prawosł. 44, żyd. 3, razem 359 mk., przestrzeni 792 mr. H. mała, na 11 osad włośc. liczy 343 mr. ziemi i 114 mk., t. j. kat. 79 i prawos. 35. *T. Żuk.*

Huszczyce, wieś, pow. grodzieński, zarząd polic. Skidel, nad rzeką Pyrrą, o 1 wiorstę od ujścia do Kotry i o 1 wiorstę od stacyi pocztowej Strupin, chat 18.

Huszczyckie jez. w płd.-wsch. zakątku powiatu słonimskiego.

Huszczyki, folw. i zaśc., w zach. części powiatu borysowskiego, w miejscowości lekko górzystej, przy drodze z Tracewszczyzny do Szklaniec; zaśc. ma 3 osady. *Al. Jel.*

Huszczyn 1.), niewielka wioska i folwark w zachodniej stronie pow. ihumeńskiego, o milę na wschód do miasteczka Uzdy (ob.) parafii katolickiej uzdzieńskiej, w I stanie policyjnym uzdzieńskim. Folwark stanowi dziedzictwo Nowomiejskich ma obsz. około 700 mr.; grunta niezłe; sianożęcia brak, las w okolicach. 2.) **H.**, dobra rządowe, pow. lejelski.

Huszczyn albo *Huszczyna.* Pod tą nazwą jest siedm małych zaścianków w płd.-zachodniej stronie pow. ihumeńskiego, 1 okr. polic. uździeński, par. katol. uździeńska. Zaścianki te zamieszkuje przeważnie szlachta czynszowa. Sama nazwa wskazuje, że tu musiały być niegdyś gęste lasy, jakich dziś zgoła niema.

Huszczyńce, wś, pow. winnicki, między m.

Miziakowem i Janowem, gm. Kalinówka, par. Janów, nad rzeką Bohem. W 1868 r. było tu 190 dom., mieszk. 537 dusz męz., ziemi włośc. 1118 dz., dwor. 2450 dzies. Cerkiew Wniebowzięcia liczy 1468 paraf. i 70 dz. ziemi. Grunt po większej części piaszczysty; pałac na skale nad rzeką Bohem, który rozlewa tu w duży staw ciągnący się aż do Janowa; położenie jedno z piękniejszych. Wieś ta należała do Chołoniewskich, Abramowiczów, Giżyckich, dziś ks. Abamelików. Obok leży mała wioska Słobódka Huszczyńska.

Huszeliński potok, potok górski, wypływa w obr. Łuchu, w pow. Lisko; płynie na płn. lasem, tworząc granicę gmin Łucha i Buka, a w obr. gm. Zawoja wpada z lew. brz. do Wetliny. *Br. G.*

Huszlew, *Uszlew*, wś i folw., pow. konstantynowski; odl. 2 mile od Białej, gm. i par. Huszlew. W 1827 r. było tu 44 dm., 295 mk., obecnie liczy 66 dm., 570 mk. Jestto własność ks. Woronieckich, którzy przed kilkunastu laty wznieśli tu piękny murowany kdściół; parafią erygował 1666 r. Alb. Emeryk Mleczko. Par. H. dek. konstantynowskiego 1800 dusz liczy. H. był stolicą obszernych niegdyś dóbr podlaskich Mleczków herbu Korczak; niegdyś była tu wspaniała rezydencya Wojciecha Mleczki, wojew. podlaskiego. Dobra H. przeszły z rodu Mleczków do ks. Szujskich a w końcu do ks. Woronieckich. Dziś w H. jest szkoła i sąd gminny okr. III. Gm. H. graniczy z gm.: Kornica, Witulin, Swory, Olszanka. Łosice i Czuchleby, liczy 3650 mk., rozl. mr. 16829, st. p. Międzyrzec, do Janowa 25 i pół wiorst. W skład gminy wchodzą: Bachorze, Dziatkowskie, Felin, Harachwosty, Hliwki, Huszlew, Juniewicze, Kiełbaski, Kobylany, Kopcie, Krawce, Krynica, Krzywośnity, Mielniki, Milejki, Mostów, Mszanno, Nieznanki, Prosnów, Rudka, Siliwonki, Wygnanki, Wygoda, Zienie i Żurawlówka. Dobra H. składają się z folwarku H. i Felin lub Androsze, oraz wsi: H., Wólka Huszlewska, Wólka Waśko, Zawadki i Żurawlówka. Rozl. wynosi mórg 2476, folw. H. grunta orne i ogrody m. 707, łąk m. 285, pastw. m. 165, lasu m. 575, nieużytki i place m. 50, razem m. 1782, bud. mur. 5, drew. 16, płodozmian 7 i 8-polowy; folw. Felin lub Androsze grunta orne i ogrody m. 471, łąk m. 35, pastw. m. 10, lasu m. 162, nieużytki i place m. 14, razem m. 693, bud. drew. 6, płodozmian 6-polowy. Cegielnia. Wś H. osad 41, z gruntem m. 979; wś Wólka Huszlewska osad 3, z gruntem m. 5; wieś Wólka Waśko osad 9, z gruntem m. 47; wś Zenradki osad 16, z gruntem m. 302; wś Żurawlówka osad 31, z gruntem m. 621. *Br. Ch.*

Huszniewka, mała rz. błotnista we wsch. stronie pow. ihumeńskiego, ma źródła w bagnach między wsiami Żyrówką i Wiaszewcami. Od źródeł płynie ku płn. a ubiegłszy 10 wiorst wpada do rz. Łoszyńca niedaleko wsi Leskowicz. *Al. Jel.*

Husztau, niem. *Wustenhain*, wieś niedawno serbska, dziś zniemczona na Dolnych Łużycach w pow. kalawskim. *A. J. P.*

Huszwia, rzeczka, ob. *Huczwia.*

Huszyn, wś, pow. kowelski, gm. Dubowa, nad rz. Turyą, o 10 w. od Kowla, ma 48 dm., 256 mk., 1209 dzies. ziemi włośc., gleba piaszczysta. Obok las rządowy. *A. Br.*

Huszina, węg. *Guszona*, wieś w hr. gömörskiem (Węg.), kościół par. kat., gleba żyzna, obszerne lasy, 754 mk. *H. M.*

Huta (z niem. *Hütte*) jestto budynek urządzony do produkcyi bądź metali z odpowiednich rud, bądź szkła. Nazwa wskazuje, iż niemieccy osadnicy rozkrzewili u nas tę gałąź przemysłu. Huty zakładano zawsze śród lasów, by tą drogą ciągnąć dochody z wielkich obszarów leśnych. Obok ogólnej nazwy Huta noszą one zwykle drugą od wsi, na której gruntach powstały a rzadziej od założyciela. Jako sposób użytkowania z lasów przedstawiają one pewien postęp w stosunku do budynków i majdanów. Hucisko jest to miejsce po zniesionej hucie. *Br. Ch.*

Huta 1.) folw., pow. nowomiński, gm. i par. Siennica, od Nowo-Mińska w. 16. Rozl. wynosi mr. 328, grunta orne i ogrody mr. 182, łąk mr. 14, pastwisk m. 2, lasu mr. 20, zarośli mr. 105, nieużytki i place mr. 4. Bud. drewn. 3. Folwark ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Żaków. 2.) **H.**, pow. rawski, gm. i par. Budziszowice. 3.) **H.**, os., pow. brzeziński, gm. Mikołajew, par. Brzeziny. 4.) **H.**, wś, powiat piotrkowski, gm. Woźniki, par. Drużbice. W 1827 r. było tu 12 dm., 127 mk. 5.) **H.**, ob. *Hucisko.* 6.) **H.**, wś, pow. częstochowski, gm. Potok złoty, par. Staromieście. W 1827 roku było tu 60 dm., 439 mk. 7.) **H.**, wś i folw. dóbr Dymki, pow. wieluński, gm. Lututów, par. Czarnożyły. W 1827 r. było tu 31 dm., 241 mk. Folw. ma 134 mr. roli or., 53 mr. łąk, 6 mr. pastw., 536 mr. lasu, 5 mr. zarośli, 22 mr. nieuż. i placów Wś ma 45 osad, 382 m. gruntu. 8.) **H.**, ob. *Czernice.* 9.) **H.**, wś, pow. sieradzki, gm. i par. Złoczew. W 1827 roku było tu 12 dm., 132 mk. 10.) **H.**, pow. kielecki, gm. Mniów, par. Chełmce. 11.) **H.**, wieś, pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Kossów. 12.) **H.**, kol., pow. radomski, gm. i par. Radom. Liczy 5 dm., 15 mk., 153 mr. obszaru. 13.) **H.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia. Liczy 23 dm., 186 mk. i 180 mr. obszaru. 14.) **H.**, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec. Liczy 24 dm., 201 mk. Własność skarbu; przestrzeni gruntów 152 m., włościanie rolnicy. Osada strzelca rządowego.

15.) **H.**, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Chlewiska (ob.). W 1827 r. było tu 6 dm., 45 mk., obecnie liczy 25 dm., 178 mk., 138 mr. obszaru. 16.) **H.**, wś włośc., pow. konecki, gm. Miedzierza, par. Grzymałków. Liczy 9 dm., 67 mk. i 135 mr. obszaru. 17.) **H.**, os. leśna, pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha. W 1827 r. było tu 10 dm. i 53 mk. Należy do dóbr Przysucha. 18.) **H.**, wieś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Karczmiska, par. Wąwolnica, przed kilku dziesiątkami lat powstała na wycinkach lasów, do obszernych niegdyś dóbr ks. ks. Czartoryskich, a jeszcze dawniej do starostwa wąwolnickiego należących. W czasie rudowania lasów tutejszych wyrabiano tu szkło; stąd nazwa wsi. Domów 18, mieszkańców 152. 19.) **H.**, folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. Wola Czołnowska, par. Baranów, od Kurowa w. 16. Rozl. wynosi mr. 575, grunta orne i ogrody mr. 144, łąk mr. 50; pastwisk mr. 2, lasu mr. 362. zarośli mr. 7. nieużytki i place mr. 8, wody mr. 1. Budowli drewn. 12. Folwark ten w r. 1879 oddzielony od dóbr Baranów. 20.) **H.**, wś, pow. krasnostawski, gm. i par. Żółkiewka, o 2 w. od Żółkiewki. Ma 22 dm., 91 mr. gruntu, 246 ludności rolniczej. Folw., własność Karoliny Preszel, 400 mr. gruntu, 200 mr. lasu, gleba popielatka. 21.) **H.**, wś, pow. chełmski, gmina i par. Wojsławiee. W 1827 r. było tu 32 dm., 149 mk. 22.) **H.**, pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyska. 23.) **H.**, pow. łukowski, gm. Radoryż, par. Okrzeja. 24.) **H.**, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo. 25.) **H.**, folw., pow. ciechanowski, gm. Młock, parafia Przasnysz; odl. o 18 w. od Ciechanowa, liczy 2 dm., 16 mk., 90 mr. gruntu dobrego, 10 nieuż. Por. *Garwarz*. 26.) **H.**, wieś włość., pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Lubowidz. Odl. 22 w. od Rypina, liczy 7 dm., 51 mk., 198 mr. roli i 6 nieużytków. 27.) **H.**, powiat rypiński, gm. Chrostkowo, par. Ruże. 28.) **H.**, wś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Żałe nad jeziorami Sitno i Czarne położona. Liczy 140 mk., 17 osad włośc., 15 dm., obszaru 132 mr., w tem 108 mr. gruntu ornego. 29.) **H.**, ob. *Czostków*. 30.) **H.**-anglia, folw., pow. garwoliński, gm. i par. Osieck. W 1827 r. było tu 25 dm., 141 mk. Obecnie liczy 7 dm., 83 mk. i 47 mr. obszaru. 31.) **H.**-babska, powiat gostyński, gm. Rataje, par. Solec. 32.) **H.**-bankowa, kol. włośc. nad rz. Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Górnicza, par. Będzin. Budowa tej huty rozpoczęta była jeszcze przez bank polski w r. 1855 i szła bez przerwy do 1875 r.; w roku zaś 1876 wydział górnictwa sprzedał Hutę bankową oficerowi rossyjskiej wojennej marynarki, kapitanowi 1-ej rangi Plemiannikowowi i półkownikowi lejbgwardyi Kisenkampfowi, którzy oddali eksploatacyą kopalń towarzystwu akcyjnemu francusko-włoskiego banku, a dla zakładu Huta bankowa, założone zostało towarzystwo z kapitałem 6,300,000 fr. pod firmą „Société Anonyme des forges et Acierie de Huta Bankowa". Towarzystwo bezimienne dla wyrobu żelaza i stali „Huta bankowa" rozpoczęło swoją działalność w listopadzie 1877 r. i wzięło się zaraz do uprzątnięcia starych maszyn i budowy odlewni stali; w 1878 r. już takowa była czynna. Odlewnia posiada 8 pieców systemu Siemens-Martin'a, które produkują na dobę około 1400 pud. stali; w jesieni 1878 r. ukończoną została walcownia relsów, poruszana maszyną o sile 600 k. par. Produkcya walcowni wynosi około 600 sztuk relsów dziennie. W tym samym czasie zbudowano 10 pieców pudlowych, dwa piece kopulowe dla odlewów z surowcu i warsztaty mechaniczne. Stare, stawiane jeszcze przez Bank Polski, wielkie piece zburzono i w 1879 rozpoczęto budowę nowego wielkiego pieca, który skończono w lutym 1880 r. Pierwszych dni marca 1880 r. wielki piec został puszczony w bieg i idzie do dnia dzisiejszego bez przerwy. Jest on bez zaprzeczenia jednym z największych pieców nie tylko w królestwie polskiém ale i w cesarstwie. Dla wpędzenia w piec powietrza postawiono sprowadzoną z Belgii z Seraing wertykalną maszynę wiatrową o sile 350 koni parow. Powietrze wpędzone do wielkiego pieca, ogrzewa się za pomocą gazów z wielkiego pieca odprowadzanych specyalnym przyrządem Longena do pieców ogrzewalnych temiż gazami; również opalają i kotły parowe. Wielki piec produkuje około 4000 pud. surowcu dziennie; produkcya ta w razie potrzeby może być zwiększoną do 6000 pud. dziennie. W r. 1880 rozpoczęto budowę walcowni dla wyrobu żelaza handlowego i stali na resory. Dziś produkcya walcowni dochodzi do 3000 pud. dziennie. W ogóle huta produkuje wszystkie swoje wyroby z surowizny wytapianej na miejscu i rud dostawianych z kopalń okolicznych, własnością towarzystwa będących. Huta zatrudnia około 1500 robotników, tak w samej hucie jak i w kopalniach rud żelaznych, wypłata miesięczna którym wraz z dostawą rudy wynosi około 50,000 rs. Na czele instytucyi stoi administrator rodem francuz p. Eugeniusz Verdié, część biura techniczna i administracyjna składa się z inżénierów i urzędników polaków i francuzów. Jest też w pobliżu Dąbrowy Huta Syrena, własność pp. Ostrowskiego, Kosobudzkiego i Bagieńskiego, wystawiona w r. 1879 dla wyrobu odlewów z zagranicznej i krajowej surowizny. Niewielka ta fabryka składa się z dwóch części: z odlewni i warsztatów mechanicznych. W odlewni znajduje się piec kopulowy z wetylatorem Roots'a do wpędzania

doń powietrza. Rocznie przygotowuje do 20,000 pud. odlewów (w r. 1880—20000 p.). Ilość ta jednakowoż z czasem pewno się zdwoi a może nawet i potroi, gdyż stawiają jeszcze drugi piec. Robotników w tej fabryce pracuje około 60. Głównym zarządzającym jest p. Bagiński, oprócz którego jest jeszcze dwóch inżénierów i jeden buchalter, kasyer. 33.) **H.**-barcząckа, pow. nowo miński, gm. Barcząca, par. Nowomińsk. Tu mieściła się pierwotnie huta szklana Hordliczkow, przeniesiona następnie do wsi Trąbki w pow. garwolińskim. 34.) **H.**-bardzińska, pow. łęczycki, gm. i par. Dalików. Jest tu dom modlitwy ewang. filialny, cmentarz i szkoła, ob. *Bardzynin.* 35.) **H.**-borowska, pow. lubelski, gm. i par. Chodel. 36.) **H.**-brudzka, kol., pow. noworadomski, gm. Brudzice, par. Sulmierzyce. 37.) **H.**-chodecka, pow. włocławski, gm. i par. Chodecz. W 1827 r. było tu 5 dm., 101 mk. 38) **H.**-*czernicka*, ob. *Czernice.* 39.) **H.**-dłutowska, wś, pow. łaski, gm. i par. Dłutów. W 1827 r. było tu 34 dm., 596 mk., ob. *Dłutów.* 40.) **H.**-dobrenicka, os. folw., pow. piotrkowski, gm. Ręczno, par. Bąkowa góra. Huta szklana wyrabiająca butelki i szkło z produkcyą na 4900 rs. rocznie. Ob. *Dobrenice.* 41.) **H.**-dobrzyńska, folw. i os. włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Krzyżanowice. W 1827 r. było tu 26 dm., 124 mk.; obecnie folw. liczy 4 dm., 258 mr.; osada zaś włośc. 3 dm., 40 mk. i 20 mr. 42.) **H.**-drewniana lub *Tokarzew-Kąty*, z wsiami: Huta drewniana, Wymysłów, osadami uwłaszczonemi Jachimowizna, Jagodnik i Pałki, Horuń, pow. noworadomski, gm. i par. Kobiele, od Przedborza w. 14. Rozl. wynosi morg. 1219, grunta orne i ogrody mr. 446, łąk mr. 78, pastwisk mr. 31, wody mr. 1, lasu mr. 631, nieużytki i place mr. 32. Budowli mur. 5, drewn. 10, płodozmian 7 i 9-polowy. Cegielnia, w niektórych miejscowościach pokłady torfu. Wieś Huta drewniana osad 21, z gruntem mr. 294; wś Wymysłów osad 3, z gruntem mr. 30; osady włościańskie Jachimowizna z gruntem mr. 15, Jagodnik i Pałki osad 2, z gruntem mr. 36. 43.) **H.**-dzierożeńska, wieś, pow. tomaszowski, gm. Krynice, par. Krasnobród. 44.) **H.**-firlejowska, pow. lubartowski, gm. i par. Firlej. Należy do dóbr Lubartów. 45.) **H.**-galewska, powiat kolski, gm. i par. Brudzew. 46.) **H.**-garwolińska, os. leśna, pow. garwoliński, gm. Wola Rembkowska, parafia Garwolin. Liczy 2 dm., 18 mk. i 96 mr. obszaru. 47.) **H.**-głodowska, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Lipno. W 1827 r. było tu 8 dm. i 83 mk. Rozl. folw. wynosi mr. 675, grunta orne i ogrody mr. 415, łąk mr. 139, pastwisk mr. 2, lasu mr. 114, nieużytki i place mr. 4. Bud. mur. 2, drewn. 6. Folw. ten w r. 1875 oddzielony od dóbr Głodowo. 48.) **H.**-grabienicka, wś, pow. koniński, gm. Rzgów, par. Grabieniu. Liczy 30 mr. obszaru, 58 mk. Należy do wsi Grabienice (ob.). 49.) **H.**-gzdowska, ob. *H. partacka.* 50.) **H.**-jabłonowa, wś włośc., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Mnin. Liczy 12 dm., 80 mk. i 110 mr. obszaru. 51.) **H.**-jagodnica, wś i folw., pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Konstantynów, ob. Jagodnica. 52.) **H.**-janowska, pow. łaski, gm. Łask, par. Mikołajewice. 53.) **H.**-Józefów, folw. i os. fabr., pow. brzeziński, gm. i par. Dmosin; liczy 6 dm., 100 mk., ziemi 732 mr. Jest tu fabryka miedzianych wyrobów Stępkowskiego. 54.) **H.**-józefowska, wś, pow. kolski, gm. i par. Brudzew, przy wsi t. n. 55.) **H.**-kiełczygłowska, rząd. os., pow. wieluński, gm. Kiełczygłów, par. Rząśnia. W r. 1827 było tu 49 dm., 336 mk. 56.) **H.**-kliżyńska, pow. noworadomski, gm. Przeręb, par. Kodrąb, ob. *Kliżyn.* 57.) **H.**-komarowska, wś, pow. tomaszowski, gm. i par. Komarów. W r. 1827 było tu 10 dm., 61 mk. 58.) **H.**-krasocińska, ob. *H. Nowa.* 59) **H.**-krzeszowska, wśi folw., własność ordynacka, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta krzeszowska. W 1827 r. było tu 93 dm., 704 mk. Jest tu kościół par. drewniany i urząd gminny. Par. H. krzeszowska, dek. biłgorajskiego, liczy 2606 dusz. Kośc. i par. erygowała 1766 r. Teresa z Miechowskich ordynatowa Zamoyska. Gmina Huta krzeszowska należy do sądu gm. okr. I w Soli, st. p. w Krzeszowie, zarząd gminny w miejscu. Obszar gminy wynosi 35,546 mr., ludność 4864 głów. W skład gminy wchodzą: Derylaki, Gózd, Harasinki, Hucisko, Huta krzeszowska, Huta plebańska, Kiszki, Momoty, Maziarnia, Ryczki, Sieraków, Szeliga, Uście, Wólkakusze, Zuk. 60.) **H.**-krzywowolska, lub *Majdan Stary*, folw., pow. chełmski, gmina Rejowiec, par. Pawłów. Rozl. wynosi mr. 180, grunta orne i ogrody mr. 84, łąk mr. 49, lasu mr. 44, nieużytki i place mr. 3. Bud. drew. 7. Por. *Krzywa Wola.* 61.) **H.**-kuflewska, pow. nowomiński, gm. i par. Kuflew. 62.) **H.**-kunegundowo, os., pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, Odl. 12 w. od Konina, liczy 30 mr. obszaru, 107 mk. Do 1870 r. istniała tu huta szklana zużywająca do 2000 sążni drzewa rocznie. Obecnie zniesiona. 63.) **H.**-lutkowska, folw., pow. błoński, par. Lutków, od Mszczonowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 326, grunta orne i ogrody mr. 312, łąk mr. 2, lasu mr. 5, nieużytki i place mr. 7. Bud. drewn. 7. 64.) **H.**-łącka, wś włośc., pow. lipnowski, gm. i par. Skempe. Odl. 10 w. od Lipna, liczy 9 dm., 99 mk. i 177 mr. rozl. 65.) **H.**-łukomska, os., powiat słupecki, gm. i par. Trąbczyn. Leży przy fol. Łukom. 66.) **H.**-łukomska, pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Łukomia. 67.) **H.**-maryanów, pow nowomiński, gm. Siennica, parafia

Nowomińsk. 68.) **H.**-miastkowska, wś i folw., pow. łukowski, gm. i par. Miastków. Liczy 12 dm., 73 mk., 497 mr. obszaru. 69.) **H.**-mazowszańska, pow. radomski, gm. Gębarzew, par. Radom, ob. *Mazowszany*. 70.) **H.**-mińska, pow. nowomiński, gm. i par. Nowomińsk. 71.) **H.**-niesułowska, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc. 72.) **H.**-nowa, leśnictwo, zarząd we wsi Puszcza, pow. skierniewicki. 73.) **H.**-nowa, wś, pow. kielecki, gm. i par. Bieliny. W 1827 r. było tu 71 dm. i 466 mk. 74.) **H.**-nowa, wś, pow. kielecki, gm. Cisów, par. Ociesęki. W 1827 r. było tu 11 dm., 91 mk. 75.) **H.**-nowa, wś włośc., pow. iłżecki, gmina Łaziska, par. Krempa. Liczy 30 dm., 169 mk. i 639 mr. obszaru. 76.) **H.**-nowa, folw., pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin. Wyrabiają tu szkło i butelki gorsze. Dobra H. Krasocińska lub *Nowa* składają się z folw. H. Krasocińska, Mieczyn, nomenklatur Borowiec i Majdan, od Małogoszcza w. 5. Rozl. wynosi mr. 4841, folw. Mieczyn z attynencyą Majdan, grunta orne i ogrody mr. 125, łąk mr. 40, pastwisk mr. 10, lasu mr. 77, nieużytki i place mr. 11; razem mr. 263. Bud. mur. 4, drew. 1, płodozmian 10-polowy; folw. H. krasocińska z attynencyą Borowiec, grunta orne i ogrody mr. 199, łąk mr. 194, pastwisk mr. 235, lasu mr. 3848, nieużytki i place mr. 102, razem mr. 4578. Bud. drewn. 5, młyn wodny, piec wapienny i pokłady kamienia wapiennego. Dobra te w r. 1878 oddzielone zostały od dóbr Gruszczyn. 77.) **H.**-partacka, folw., pow. skierniewicki, gm. Korabiewice, parafia Jeruzal. W 1827 r. było tu 16 dm. i 75 mk. Folw. H. gzdowska lub Huta partacka z nomenklaturą Partacz, od Mszczonowa w. 6. Rozl. wynosi mr. 447, grunta orne i ogrody mr. 407, łąk mr. 19, lasu mr. 17, nieużytki i place mr. 7. Bud. mur. 8, drewn. 9, płodozmian 4-polowy. 78.) **H.**-piekarska, wś, pow. błoński, gm. Piekary, par. Osuchów. W 1827 r. było tu 27 dm., 72 mk. 79.) **H.**-plebańska, wś, pow. biłgorajski, gm. i par. Huta krzeszowska. Należy do dóbr ordynacyi Zamojskiej. 80.) **H.**-płosy, wś, pow. chełmski, gm. Cyców, par. Olchowiec. 81.) **H.**-porajska, powiat piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów. 82.) **H.**-poręby, pow. radzymiński, gm. Rudzienko, par. Dobre. 83.) **H.**-potocka, os., pow. janowski, gm. i par. Potok wielki, fabryka szkła. 84.) **H.**-przerębska, wś, pow. noworadomski, gm. Przerąb, par. Rzejowice. W 1827 r. było tu 10 dm., 125 mk. 85.) **H.**-radachowska, pow. nowomiński, gm. Rudno, par. Kołbiel. 86.) **H.**-ratajska, pow. gostyński, gm. Rataje, par. Gostynin. 87.) **H.**-rudzieńska, folw., do dóbr Ruda należący, pow. chełmski, gm. Staw, par. Sawin. Fabryka szkła pospolitego, wyrabiająca za 3000 rs. rocznie; według innych danych zajmuje 50 robotników i produkuje za 80,000 rs. rocznie. 88.) **H.**-skaryszowska, wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Skaryszew. W 1827 roku było tu 16 dm. i 181 mk.; obecnie liczy 36 dm., 288 mk. i 564 mr. obszaru. 89.) **H.**-skempska, wś, pow. lipnowski, gm. i parafia Skempe, odl. o 14 w. od Lipna, posiada karczmę, liczy 11 dm., 197 mk., 227 mr. gruntu. 90.) **H.**-stara (A, B, C; ta ostatnia zwana Sobuczyna), wsie i folw., pow. częstochowski, gm. Huta stara, par. Częstochowa i Poczesna, o 8 w. na płd. od Częstochowy, w bliskości linii drogi żel. Folwark Huta stara lit. B C z attynencyą Raków i wsią Huta stara rozl. wynosi mr. 442, grunta orne i ogrody mr. 173, łąk mr. 91, pastwisk mr. 46, zarośli mr. 120, nieużytki i place mr. 12. Bud. mur. 4, drewn. 14. Wieś Huta stara osad 22, z gruntem mr. 242. Gmina Huta stara należy do s. gm. okr. V w Kamienicy polskiej, st. poczt. w Częstochowie, obszar gminy wynosi 6947 mr., ludności 3481 t. j. 1720 męż., 1761 kob.; 3294 kat., 43 izr., 1 ewang. 91.) **H.**-stara i H.-nowa, pow. słupecki, gm. Grodziec (ob.), par. *Królików*. 92.) **H.**-stara, wś, pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Koziegłówki. W 1827 roku było tu 39 dm., 287 mk.; obecnie liczy 44 dm., 440 mk., ziemi włośc. 380 mr. 93.) **H.**-stara, wś, pow. kielecki, gm. i par. Bieliny. W 1827 r. było tu 40 dm., 282 mk. 94.) **H.**-stara, wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin. 95.) **H.**-stara, wś i folw. należący do dóbr (ob.) Krasnobród, pow. zamojski, gm. Podklasztór, par. Krasnobród. Leży w połud. stronie od Zamościa o wiorst 30, w miejscowości lesisto-wzgórkowatej, ma 2 dm. dwor., osad włośc. 25, posiada 489 mr. obszaru gleby żytniej, ludności kat. 173, żyd. 3, razem 176 mk. 96.) **H.**-strzegowska, os., pow. mławski, gm. Unierzysz, par. Strzegowo. 97.) **H.**-strzyżewska, os., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Parzno. Wyrób butelek i szkła z produkcyą na 10600 rs.; ob. *Strzyżewice*. 98.) **H.**-Syrena, ob. *H.-Bankowa*. 99.) **H.**-szklana, folw., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Solec, 100 morgów ziemi przennej, 340 mr. żytniej, 60 mr. łąk lądowych, 96 mr. lasu starodrzewu, 2 mr. ogrodu; 1 karczma, 7 dm., 35 mk., 20 żydów, 10 kat. i 7 ewang. 100.) **H.**-szklana, powiat łódzki, gm. Wiskitno, par. Mileszki. 101.) **H.**-szklana, pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim. 102.) **H.**-szklana, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Ossjaków. 103.) **H.**-szklana, powiat będziński, gm. Pińczyce, par. Koziegłówki. W 1827 roku było tu 5 dm. i 65 mk. 104.) **H.**-szklana, pow. kielecki, gm Bieliny, par. Słupia. W 1827 r. było tu 12 dm., 73 mk. 105.) **H.**-szklana, pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Pierzchnica. 106.) **H.**-sztabińska, pow. augu-

stowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór. Liczy 47 dm., 450 mk., odl. 17 w. od Augustowa. 107.) **H.**-tarnowacka, pow. tomaszowski, gm. Tarnowatka, par. Dzierążnia. W 1827 r. było tu 25 dm. i 149 mk. Leży śród lasów i gór, o 1 milę od Tomaszowa, o 3 od Zamościa. Ma 23 dm., 151 mk. r. l. a 34 r. g. mieszk., 164 mr. gruntu. 108.) **H.**-turobińska, wś, powiat krasnostawski, gm. i par. Turobin. W 1827 r. było tu 27 dm., 179 mk.; obecnie liczy 46 osad włośc., 605 mr. ziemi. Należy do dóbr ordynacyi zamojskiej. 109.) **H.**-walenczowska, wś i folw., pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Truskolasy, od Kłobucka w. 4. Rozl. wynosi mr. 709, grunta orne i ogrody mr. 278, łąk mr. 41, pastw. mr. 108, lasu mr. 264, nieużytki i place mr. 18. Bud. mur. 1, drewn. 8. Wieś H. walenczowska osad 24, z gruntem mr. 294. 110.) **H.**-wałowska, folw., powiat rawski, gm. Wałowice, par. Rawa, 172 mr. rozl. 111.) **H.**-wiskicka, wś, pow. łódzki, gm. Wiskitno, par. Rzgów. W 1827 r. było tu 21 dm., 164 mk. 112.) **H.**-zaborowska, pow. gostyński, gm. Rataje, par. Sokołów. 113.) **H.**-zadybska, wś i folw., pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Żelechów. Liczy 10 dm., 28 mk. i 58 mr. obszaru. Folw. Huta lub Leonów, od Żelechowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 206, grunta orne i ogrody mr. 124, łąk mr. 22, lasu i zarośli mr. 54, nieużytki i place mr. 6. Bud. drewn 4. Folwark ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Wola Zadybska. 114.) **H.**-zawadzka, pow. makowski, gm. i par. Płoniawy. 115.) **H.**-żakowska, pow. nowomiński, ob. *Huta* powyżej. 116.) **H.**-żelechowska, wś, pow. garwoliński, par. i gm. Żelechów, pod tem miastem położona, obejmuje ogólnej przestrzeni 272 mr., w tem roli ornej i łąk 240, lasu 27, nieużytków 5; osad 27, dm. 22, mk. katolików 332. Wś tę założyli właściciele dóbr. Żelechów na gruntach po wyciętym lesie i powstała huta szklana, która przez lat kilkanaście była tu czynną. *Br. Ch.*

Huta, albo *Zawadów*, pow. chełmski, ob. *Zawadów.*

Huta, ob. *Purszyce.*

Huta Hlibowska, *Krośniańska*, *Lityńska*, *Mołczańska*, *Morozowska* i t. p. ob. *Hlibowska*, *Kraśniańska*, i t. p. *Huta* lub też poniżej.

Huta (królewska), ob. *Królewska Huta.*

Huta (Nowa), ob. *Nowa Huta.*

Huta Nowowiejska, ob. *Huty Nowowiejskie.*

Huta (Stara), ob. *Stare Hamry.*

Huta (Stara), ob. *Stara Huta.*

Huta 1.) wś włośc., pow. wileński, 3 okr. adm., o 54 w. od Wilna, 7 dm., 79 mk. kat. (1866). 2.) **H.**, wś szl., pow. wileński, 5 okr. adm., o 45 w. od Wilna, 10 dm., 207 mk., z tego 25 prawosł., 66 katol., 8 staroobr., 27 żydów, 4 ewang. (1866). 3.) **H.**, własn. szl., pow. wileński, 5 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 5 dm., 109 mk., z tego 11 kat., 66 prawosł., 32 żydów. Szklana huta. (1866). 4.) **H.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 32 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 1 dom, 19 mk. praw. W roku 1866 była tu fabryka szkła. 5.) **H.**, zaśc. pryw., o 75 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 dm., 10 mk. katol. (1866). 6.) **H.**, dwór szlachecki w pow. lidzkim, 5 okr. adm., od Lidy o w. 51, od Ejszyszek w. 16, dom 1, mk. 11, wyzn. rz. kat. 7.) **H.**, osada dworska w tymże pow. i okr. adm., od Lidy odl. w. 39, od Ejszyszek w. 12, dm. 1, mk. 7 wyzn. rz. katol. (1866). 8.) **H.**, wś rządowa w powiecie lidzkim, 5 okr. adm., od Lidy odl. w. 55, od Ejszyszek w. 28, dm. 3, mk. 44 wyzn. rzym. kat. (1866). Osada w gm. koniawskiej na wyniosłem miejscu, otoczona rozległemi lasami. Ziemia piaszczysta mały plon wydaje. Mieszkańcy trudnią się handlem nierogacizny i hodowlą pszczół. Przed laty istniała tu fabryka szkła, od której pochodzi nazwa osady. 9.) **H.**, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 36, od Dziewieniszek 9, dm. 43, mk. katol. 218 (1866). 10.) **H.**, folwark należący do Umiastowskich, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 37, od Dziewieniszek 10, dm. 1, mk. katol. 3 (1868). 11.) **H.**, zaścianek rządowy, nad rz. Klewą, pow. oszmiański, od Oszmiany o w. 16, od Dziewieniszek 8, mk. kat. 2. (1866) 12.) **H.**, wieś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 43 w. od Oszmiany, 3 dm., 40 mk. z tego 21 prawos., 19 katol. (1866). 13.) **H.**, zaśc. szlach., powiat trocki, 1 okr. adm., 18 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. katol. 14.) **H.**, wieś, pow. trocki, 3 okr. adm., 27 w. od Trok, 6 dm., 36 mk. (1866). 15.) **H.**, wś rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 42 w. od Trok, 5 dm., 63 mk. kat. (1866). 16) **H.**, zaśc. rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 40 w. od Trok, 1 dom, 12 mk. kat. (1866). 17.) **H.**, wieś, pow. rossieński, par. chwejdańska. 18.) **H.**, wś, pow. rossieński, par. kielmeńska. 19.) **H.**, ob. *Datnów.*

Huta 1.) mała wioseczka poleska w pow. ihumeńskim, nieopodal wsi Dołhinicz i Karpiłówki śród dzikich bagien, kędy bierze początek, rzeka Niemen. Gmina pereszewska. Okr. policyjny I uździeński. 2.) **H.**, folw. i wieś niewielka poleska, w pow, ihumeńskim, nad rzeczką Grenicą, wpadającą poniżej do Berezyny. Wieś ma osad wiejskich 4, folwark jest własnością Misiewiczów, ma obszaru przeszło 376 mr. w miejscowości żyznej, w łąki obfitej. 3.) **H.**, mały zaśc. szlach. w pow. ihumeńskim, 1 okr. polic. uzdzieński, w okolicy wsi Pereszowska Słoboda i w pobliżu rz. Łoszy, ma dwie osady, miejscowość zapadła, poleska. 4.)

H.-stara, zaśc. szlach., w pow. ihumeńskim śród lasów położony, do dóbr tołkaczewickich, dziedzictwa Grabowskich, należący. Ma 8 osad. *Al. Jel.*

Huta, wś, powiat rohaczewski. Gruszecki Feliks nabył tę majętność, wnuczka jego Wanda Gruszecka, wychodząc za mąż za Józefa Sulistrowskiego, wniosła z posagiem w dom Sulistrowskich. Znajdują się tu liczne kurhany z czasów wojen szwedzkich za Karola XII; w wiosce Siebrowicze odbyła się bitwa w onym czasie. *A. R.*

Huta 1.) cudnowska, osada, pow. żytomierski, w pobliżu Cudnowa. Tu mieszkał pułkownik Różycki. 2.) **H.** (Stara), wś w powiecie włodzimierskim u źródeł Prypeci. 3.) **H.**-kurczycka, osada, pow. nowogradwołyński, gmina horodnicka, należy do dóbr kurczyckich. Własność hr. Męcińskiej z domu Kuczyńskiej. Huta wyrabia tylko szkła proste. 4.) **H.**-rohaczowska, inaczej Marieville, osada, pow. nowogradwołyński, gminy hulskiej, należy do dóbr rohaczowskich Sawickich; ma hutę szklaną najlepszą w powiecie, która tafle lustrzane i szkła rznięte wyrabia. *L. R.*

Huta 1.) nowa, wś, pow. kamieniecki, gm. i par Smotrycz. Z Maryanówką, Wołkotrubami ma 600 dzies. ziemi dworskiej, 419 dz. włośc., 34 domy i do 600 mieszkańców. Należała do Potockich, dziś Łabędzkich. 2.) **H.**-stara, wś, pow. kamieniecki, gm. i par. Smotrycz, wraz ze Smotryczówką ma 375 dusz męzk., 608 dz. ziemi włośc., dworskiej 800 dzies. 85 dm. Należy do Potockich. 3.) **H.**, mała wioseczka, pow. winnicki, gm. i parafia Tywrów nad rz. Bohem; 17 domów. Należała do Jaroszyńskich, dziś Koczubejów. 4.) **H.**, lub *H.-szpikowska*, wś, pow. bracławski, gm. Szpików, par. Kraśne, przy drodze pocztowej między Bracławiem a Rachnami. Ma 26 dm., 796 parafian, należą do tutejszej cerkwi N. M. P. Dawniej własność Świeykowskich, dziś Bałaszewa. 5.) **H.**-kraśniańska, wś, powiat jampolski, gm. i par. Krasne, przy kolei żelaznej odesko-kijowskiej, między stacyami Rachny i Jaroszynka, 30 dm., 368 mk., 359 dz. ziemi włośc., 395 dworskiej. Należy do Przestrzelskich. 6.) **H.**-mołczańska, wioska, pow. jampolski, par. Mołczany, 30 dm., 147 mk., 74 dz. ziemi włośc., 143 dz. dworskiej. Należała do Trzecieskich, dziś kilku właścicieli. 7.) **H.**-lityńska, wioska rządowa, pow. lityński, o kilka wiorst od Litynia; 516 mk. i 47 jednodworców, 477 dz. ziemi włośc., 92 domy. Należała do starostwa lityńskiego. 8.) **H.**-nowa czernelowska, wś, pow. lityński, par. Meżyrow, leży nad stawem, przez który przepływa rz. Zharek. R. 1868 miała 28 dm. 9.) **H.**, wś w gminie Winniki pow. lityńskiego, z jedną na cały powiat hutą szklaną. Własność Stępkowskiego. 10.) **H.**-czerleniowiecka, ob. *Czerleniowce.* 11.) **H.**-nowa, wś, pow. latyczowski, gm. Deraźnia, 254 mk., ziemi dworskiej 131 dz., włośc. 161 dz. Należy do Chłopickich. 12.) **H.**-nowa, wś rządowa, pow. latyczowski, gmina Wójtowce, mk. 80, w tej liczbie szlachty 10, ziemi 98 dziesięcin. 13.) **H.**-stara, wś, pow. latyczowski, gmina Deraźnia, par. Deraźnia, mk. 110, w tej liczbie 2 szlachty, żydów 6, reszta włościan. Ziemi włośc. 89 dz., dworskiej 62 dz.; należy do Markiewicza. 14.) **H.**-stara, wś rządowa, pow. latyczowski, gm. Wójtowce, mk. 152, w tej liczbie szlachty 17, reszta włościan, ziemi 287 dziesięcin. 15.) **H.**-błyszczanowiecka (daw. *Błyszczanowica*), wioska w pow. uszyckim, nad rz. Tarnawą. Granice jej są: wś Błyszczanówka, wś Michałówka, mko Krzywczyk, las wsi Beznoskowiec, las wsi Rachnówki, wś Jackowce, wioska Ksawerówka i wś Supruńkowce. Położenie bardzo piękne górzyste. Lasu czarnego z przymieszką drzewa materyałowego 512 dz. Nieużytków 12 dz. Ziemi ornej gliniastej 3 dzies. Chat podług planu z 1844 r. było 39. Lud bogaty; dwa młyny wodne, jeden z nich zwyczajny, drugi cylindrowy; tartak wodny. Par. kat. w Supruńkowcach, par. prawosł. w Błyszczanówce, zarząd gm. w Rachnówce. Własność Stefana Makowieckiego. 16.) **H.**-hlibowska, mała wioska, pow. uszycki, gmina Kapuściany, par. Wońkowce, 17 domów skonfiskowana w r. 1862 Tadeuszowi Zieleniewskiemu i oddana wraz z całym kluczem Hlibowskim generałowi Puciacie. Por. Hlibów. 17.) **H.**-morozowska, wś, pow. uszycki, gm. i par. Mukarów; 55 domów, wraz z Jarową Słobódką ma 318 mk. i 392 dzies. ziemi. 18.) **H.**-stara, wioska rządowa, pow. uszycki, gm. Olchowiec, 288 mk., 220 dzies. ziemi włośc. Należała do starostwa olchowieckiego. 19.) **H.**-stara i nowa, małe wioski, pow. uszycki, par. Wońkowce, należą do Porosiatkowa (Aleksandrów Wielki), dawniej Mniszchów i Stadnickich, dziś Lidersowej Wejnmar, por. *Głębówka.* 20.) **H.**-biała lub *Kosikowiecka*, wieś, pow. uszycki, gm. Kosikowce, par. Żwańczyk, nad rz. Uszycą, obok wsi Czuhra, o 8 w. od Żwańczyka. R. 1868 miała 20 dm. Własność Mieczysława Regulskiego. 21.) **H.**-czarna, słobódka jackowiecka, pow. uszycki, gmina Łysiec, par. rz. kat. Żwańczyk, par. gr. Jackowce, leży o 5 w. od Żwańczyka, a 3 w. od Jackowiec, na trakcie z Kitajgrodu do Dunajowiec, 61 dm. Należała dawniej do Witosławskich, potem do Skibniewskich, dziś wraz z wsią Jackowcami należy do Kosielskich. 22.) **H.**-rajgrodzka, wieś, pow. hajsyński, parafia Bracław. *Dr. M.*

Huta 1.) kumejska, mała wioska, powiat czerkaski, odl. o 2 w. od wsi Kumejek, a o 17

w. od m. Moszen. nad rz. Rosią; mk. 126 wyznania prawosł., należą do gminy i par. Kumejek, trudnią się przeważnie leśnym przemysłem, wioska otoczona dużym sosnowym lasem, własność hr. Branickiego, zarząd policyjny w m. Mosznach. 2.) **H.**-steblowska, mała wioska, pow. kaniowski, o 1 w. odl. od wsi Szczerbaszyniec, z któremi stanowi jednę gminę i parafią; własność Protopopowa; mk. 139 wyzn. prawosławnego, ziemi 564 dz. czarnoziemu. 3.) **H.**, wieś w pow. kijowskim, na prawym brzegu Irpenia, o 7 w. od Luteżu w lesie; mk. 87, niegdyś była tu fabryka szkła. 4.) **H.**-taraszczańska, wś w pow. zwinogródzkim, par. Łysianka. Należy do Łopuchina. 5.) **H.**-steblowska, wś w pow. zwinogrodzkim, par. Łysianka. Należy do Semirenki. 6.) **H.**-zurzyniecka, wś w pow. zwinogródzkim, par. Łysianka. Należy do Protopopowa.

Huta 1.) gogołowska, przys. w okolicy górzystej i lesistej w pobliżu drogi z Brzostka do Frysztaku, należy do parafii rzym. katol. w. Gogołowie i ma 389 mk. rz. kat. 2.) **H.**-przedborska, wś w pow. ropczyckim, należy do parafii rzym. kat. w Niwiskach i ma 158 mk rzym. kat. wyznania. Większa pos. wynosi 94 mr. roli, 20 mr. ogr. i łąk, 19 mr. pastw. i 88 mr. lasu; mniejsza pos. 409 mr. roli, 96 mr. ogr. i łąk, 42 mr. pastw. i 71 mr. lasu. 3.) **H.**-samoklęska, przys. do Samoklęsk w powiecie jasielskim, leży nad potokiem Kłopotnicą pob. Wisłoki w okolicy górzystej obfitującej w źródła naftowe. 4.) **H.**, przys. do Wysowy, leży nad Ropką pob. Hańczowego potoku w okolicy górzystej i lesistej powiatu gorlickiego, blisko granicy węgierskiej. Sąsiednia góra Ostry wierch ma 933 m. wysokości. 5.) **H.**-deręgowska, wś w pow. nisieckim, należy do parafii rzym. kat. w Racławicach a urzędu poczt. w Ulanowie, zkąd jest o 7 kil. odległa i ma 351 mk. rzym. katol. Większa posiadł. (Kłodnicki Feliks) wynosi 76 m. n. a. roli, 71 mr. łąk i ogr., 7 mr. pastw. i 2380 mr. lasu; mniejsza posiadł. 410 mr. roli, 170 mr. łąk i ogr. i 64 mr. pastw. Kasa pożyczkowa gmin. ma 437 zł. w. a. kapitału. 6.) **H.**, lub *Hucisko szlacheckie*, wś w pow. rzeszowskim, należy do parafii rzym. kat. i urzędu poczt. w Jaworniku pol., zkąd jest o 7 kil. oddaloną. Ma 538 mk. rzym. kat. Większa posiadł. wynosi 125 m. n. a. roli, 14 mr. łąk i ogr., 8 mr. pastwisk i 252 mr. lasu; mniejsza posiadł. 474 mr. roli, 52 mr. łąk i ogr., 74 mr. pastw. i 74 mr. lasu. Właścicielem obszaru tabularnego jest Leop. Stemberski. 7.) **H.**-komorowska z Borem, Dołem, Górą, Krzewicą i Stawiskami, wś w pow. kolbuszowskim, należy do parafii rzym. kat. w Majdanie, zkąd jest o 3 kil. odległą, ma 1073 mk. rzym. kat. Kasa pożyczkowa gm. ma 593 zł. w. a. kapitału. Większa posiadł. (Czesł. Kozłowski), wynosi 143 m. n. a. roli, 23 mr. ogr. i łąk, 17 mr. pastw. i 1502 mr. lasu; posiadł. mniejsza 1009 mr. roli ornej, 206 mr. łąk i ogr., 127 mr. pastw. 8.) **H.**- polańska albo *paraszowska*, *H.-nowa* i *H.-Krempna*, trzy miejscowości nad Wilcznią pob. Jasiołki, w pow. jasielskim, należą do parafii rzym. kat. w Żmigrodzie. Wszystkie trzy miejscowości leżą obok siebie i mają 193 mk. rzym. katol. Gościńce z Dukli i Żmigroda do Bardyowa obejmują tę górzystą okolicę, pokrytą szpilkowemi lasami Na granicy węgierskiej wznoszą się tutaj szczyty Wielka góra 734, m. Jaworzyska 728 m., Żydowska 714 m. i Pakoszowa 694 m. wysokości. Przy H.-nowej znajdują się węglarki. 9.) **H.**-połoniecka, wieś, pow. Kamionka strumiłowa, przestrzeń dwor. 1414, w tem 1163 mr. lasu, włośc. 650 m. a.; ludność rzym. kat. 287, należą do parafii w oddalonym o 5 kil. Toporowie, gr. kat. razem z gminą Połoniczna, gdzie jest cerkiew paraf. 1138. Właściciel większej posiadł. Henryk hr. Mier. 10.) **H.**-suchodolska, wś, pow. Bóbrka, przest. dwor. 293 w tem 291 mr. orn. gr.; lasu włośc. 905, w tem 108 mr. włośc.; ludność gr. kat. 159, należą do parafii w Suchodole, sąd pow. Bóbrka, urząd pocztowy Świerz. Właściciel posiadł. więk. Alfred hr. Potocki. 11.) **H.**-kryształowa, wieś, pow. cieszanowski, przestrzeń dwor. 439, włośc. 107, sąd powiatowy Lubaczów, urząd pocztowy Niemirów. Właściciel większej posiadłości Jakób Bernstein. 12.) **H.**-lubycka, wieś, pow. Rawa ruska, przestrzeń dwor. 84, włośc. 477 m. a.; ludność rzym. kat. 145, należą do parafii w Lubyczy-Kniazie, sąd powiatowy Rawa, urząd pocztowy Lubycza królewska, oddalona o 14 kil. Właściciel więk. posiadł. gmina Lubycza-kniazie. 13.) **H.**-obedyńska, wś, powiat Rawa ruska, przestrzeń dwor. 404, włośc. 384, ludność rzym. kat. 131 należących do par. w Potyliczu o 2 kil. oddalonym, gr. kat. należą do parafii w Smolinie, sąd powiatowy Niemirów, urząd pocztowy Potylicz. Właśc. więk. posiadł. Feliks Biliński. 14.) **H.**-różaniecka, Kuryja, Grochy, Kokosze, Rebizanty i Huta stara, wieś, pow. cieszanowski, w lasach i piaskach nad samą granicą Galicyi i Królestwa polskiego położona; przestrzeń dworska 3117 w tem 3084 mr. lasu, włośc. 1813 m. a. Ludność rzym. kat. 829, należy do parafii w oddalonym o 4 kil. Płazowie, gr. kat. 202 również do parafii w Płazowie należą. Sąd pow., urząd poczt. i telegraf. w Cieszanowie, oddalonym o 11.5 kil. Właściciel większej posiadł. Jan baron Brunicki. 15.) **H.**-stara z Złomami, wieś, pow. cieszanowski, przestrzeń dwor. 546 w tem 527 mr. lasu, włośc. 770 m. a., ludności rzym. kat. 39, należy do parafii w Płazowie, o 10 kil. oddalonym, gr. kat. należą

do par. w Bruśnie nowem. Sąd pow. Cieszanów, urząd poczt. Narol o 9.5 kil. oddalony. Właściciel większej posiadł. Franciszka Klimkiewicza spadkobiercy. 16.) **H.**-zielona, wieś, pow. Rawa ruska, o 3 kil. od Potylicza oddalona, przestrzeń dwor. 199 mr., włośc. 177; ludność rzym. kat. 16, gr. kat. 50, obydwie parafie i urząd pocztowy w Potyliczu oddalonym o 3 kil., sąd pow. Rawa. Właścicielka większej posiadł. Kislinger Emila. 17.) **H.**-nowa i stara z Izabelą, wieś, pow. buczacki, leży na zachód od Buczacza, w lasach do dóbr Monasterzyska należących, przestrzeni dwors. 1102, w tem 888 mr. lasu; włośc. 758; ludn. rzym. kat. 444, gr. kat. 13, sąd powiatowy, notaryat, urząd pocztowy i telegr. i obydwie parafie w Monasterzyskach oddalonych o 6.5 kil. Właściciel więk. posiadł. Józef Mołodecki. 18.) **H.**, przysiołek do Korostowa w powiecie stryjskim, 5 kil. na płd.-zachód od Korostowa, nad Orawą, dopływem Oporu, i nad Kamionką, lewym dopływem Orawy, przy gościńcu wiodącym ze Stryja na Skole do Węgier. We wsch. stronie przysiołka wznoszą się lesiste góry: Lipa (ze szczytem 889 m. wys.) i Herlata (zz szczytem 1115 m.), a w płd. Przybyszyn (ze szczytem 1001 m. wys.). W płd. stronie przysiołka jest huta szklana. Zakład żętyczny w dziko romantycznej okolicy, w dolinie Oporu i strumienia Orawczyka. W czasie miesięcy letnich zjeżdża się tu wielu bogatych żydów z Podola, Wołynia i Bessarabii. Por. *Korostów.* 19.) **H.**-brzuska, wieś w pow. dobromilskim, 30 kil. na półn.-zachód od Dobromila a 6 kil. na półn. od st. pocztowej w Birczy, na granicy pow. przemyskiego, na płd. od wsi Brzuska, w okolicy pagórkowatej. W płd. części wsi wznoszą się najwyższe wzgórza: Panieński czub (508 m.) i pasmo Tokarnia ze szczytem 438 m. wysokim. Ku półn. opadają wzgórza do 409 m.. Wody z całego obszaru zbiera potok Brzuska, płynący od płd. ku półn. a uchodzący we wsi Brzuska do Stopnicy (dopływu Sanu). Wedle obliczeń z roku 1869 było dm. 99, mk. 674; wedle szematyzmów z r. 1881 jest 696 mk. oorz. izym. kat. a 50 obrz. gr. kat. Par. rzym. kat. w Birczy, gr. kat. w Brzusce. Własność większa w Hucie brzuskiej i Brzusce obejmuje roli ornej 394, łąk i ogr. 50, pastw. 66, lasu 881; własn. mniejsza roli ornej 746, łąk i ogr. 46, pastw. 202, lasu 242 mr. 20.) **H.**-szczerzecka, przysiołek do Polany w pow. lwowskim, 6 kil. na płd.-wsch. od Polany, na płd.-wschod. kończynie pow., wciskającej się między pow. bobrecki a żydaczowski, w okolicy pagórkowatej i lesistej, w dolinie potoku płynącego na płd.-wschód do potoku Suchodolskiego. W płn str. przysiołka wznosi się Kamienna góra do 386 m., na płd. jego granicy dochodzi punkt jeden 401 m. wysokości. Ob. *Polana.* 21.) **H.**-drohobycka, przysiołek Drohobyczki w pow. przemyskim, o 2 kil. na półn. od Drohobyczki, w okolicy pagórkowatej (405 m. npm.). Potoczek płynący ztąd na płd. tworzy w połączeniu z innymi potok Drohobyczkę, dopływ Sanu. 22.) **H.**-królikowska (al. *Hucisko*), ob. *Głuchowiec* w pow. lwowskim. 23.) **H.**-bojanowska, ob. *Bojanów.* 24.) **H.**, ob. *Gdyczyna.* 25.) **H.**-pieniacka, ob. *Brody.* *Mac, B. R., Lu. Dz.*

Huta, niem. *Glashütte*, kolon., pow. bukowski, 3 dm., 42 mk., należy do gm. i olędrów Cichagóra. Poczta najbliższa, i st. kol. żel. w Eichenhorst o 5 kil. Por. *Hutta.* *M. St.*

Huta 1.) brodzka, wieś, pow. chojnicki, w piaszczystej i lesistej okolicy, nad strugą Zastawą, przy obszernych sztucznie nawodnionych i użyznionych łąkach. Obszaru liczy mr. 735, budynk. 27, dm. 13, katol. 113. Parafia Wiele, szkoła Osowo, poczta Karsin. 2.) **H.**, niem. *Hütte*, włośc. wś, pow. starogrodzki, w okolicy lesistej i piaszczystej, na lewym brzegu rz. Czarnej wody, około pół mili od traktu bitego chojnicko-starogrodzkiego i stacyi kolei żel. w Czarnej wodzie (Schwarzwasser). Obejmuje włościan 18, zagrodn. 23, obszaru ziemi mr. 2226, dm. 49, katol. 101, ew. 249, żyd. 3. Par. Zblewo, szkoła w miejscu, poczta Czarna woda. Odległość od Starogrodu 4 i pół mili. 3.) **H.**, niem. *Königswiese,* król. domena, w wieczystą dzierżawę puszczona, pow. starogrodzki, nad małą strugą z pobliskiego jeziora do Czarnej wody płynącą, ma obszerne łąki wodą z rz. Czarnej wody kanałem sprowadzoną użyznione. Okolica lesista. Obszaru ziemi zajmuje mr. 4801, katol. 49, ewang. 62, bapt. 5, dm. 10. Par. Stara Kiszewa, szkoła w miejscu, poczta i stacya kol. żel. Czarna woda. Odległość od Starogrodu 4 i pół mili. 4.) **H.**, niem. *Hutta,* 3 miejsc. w pow świeckim, w okolicy po większej części lesistej i piaszczystej. a) H., rycer. dobra do wsi Piła, r. 1868 nie były zabudowane dla mizernej roli, parafia Jeżewo, poczta Warlubie. b) H.-ostrowicka, niem. *Hutta Ostrowitt*, osada do wsi Ostrowite, ma budynk. 5, dm. 2, kat. 6, ewang. 13. Parafia Świekatowo, szkoła Dębowo, poczta Brunstplatz. c) H.-taszewska, niem. *Hutta - Taschau*, osada do wsi Białebłoto (Gellenblot), budyn. 4, dm. 2, katol. 1, ewang. 5. Par. Jeżewo, szkoła Buszna, poczta Warlubie. 5.) **H.**-szklana, niem. *Louisenthal*, 2 posiadłości, powiat świecki, w okolicy lesistej i piaszczystej, blisko pow. tucholskiego, 2 mile od Tucholi. a) rzeczywista huta szklana (Glashütte), należy do wsi Wierzchlas, budynk. 22, dm. 6, katol. 22, ew. 66. b) H., król. leśn. do nadleśnictwa Wierzchlas (Lindenbusch), budynk. 3, dusz 12. Poczta i szkoła w miejscu, parafia Ciechocin (Pol. Cekzyn). 6.) **H.**-średnia, niem. *Mit-*

telhütte, osada do wsi Osiny, pow. świecki, w okolicy lesistej i piaszczystej, budynk. 11, dm. 5, katol. 25, ew. 22. Parafia Płochocin, szkoła Lipniki, poczta i stacya kol. żel. Warlubie. 7.) **H.**, niem. *Hütten*, dobra przyłączone do Debrzna, pow. złotowski, blisko pow. człuchowskiego, nad jeziorem i rzeką Dobrynką. Paraf. Buczek, szkoła Debrzno, poczta Pr. Frydląd. Obszaru mr. 1643, budynk. 17, dm. 8, kat. 2, ew. 71. H. należała zdawna do obszernych dóbr sypniewskich i debrznieńskich. R. 1722 posiadał je Andrzej Teodor Grabowski, sędzia ziemski człuchowski; między innemi wś H. zapisał testamentem drugiemu synowi swojemu. Obecny posiadacz niemiec. Por. *Grabowo*. 8.) **H.**, niem. *Hütte*, dobra, pow. wałecki, blisko granicy księstwa poznań., par. i poczta Piła, szkoła Pokrzywnica (Krummfliess). 9.) **H.**, niem. *Hutta*, dobra, pow. tucholski, w piaszczystej i lesistej okolicy, nad jeziorem ciechocińskiem, półtorej mili od Tucholi. Obszaru obejmuje mr. 2460, budynk. 16, dm. 6, katol. 60, ew. 12. Parafia i poczta Bysław, szkoła Ciechocinek. Własność Biernackiego. 10.) **H.**, niem. *Hutta*, wś, pow. grudziąski nad granicą suskiego powiatu, 1 milę od m. Łasina. Obszaru ziemi zajmuje mr. 528, budynk. 56, dm. 42, kat. 192, ew. 45. Parafia i szkoła w Świętem, poczta Łasin. Wieś H. założona jest co najmniej za polskich czasów na gruncie dóbr szlach. w Swiętem. Pierwszy raz wspominana r. 1701, mieszkańcy dawali wtedy tz. mesznego półtora korca żyta i tyleż owsa. Podług późniejszych wiadomości liczyła ta osada włók 7. Państwo z Swiętego wydawało ją zwykle 6-ciu czynszownikom w dzierżawę, z których każdy płacił rocznie czynszu tal. 7, dawał 1 gęś, 2 kapłony, 1 mędel jaj; nadto szarwarku 1 dzień mierzwę woził, po 400 kw. prętów pod ugor; pod oziminę i jarzynę zorał, siano na łące wielkiej zwanej Rzeżotkówka porówno z poddanymi ze wsi Krzywka, Kozłowe, Zalasem zsiekł, zgrabił i do dworu przywiózł; także 1 sążeń drzewa z lasu pańskiego do Swiętego przywiózł, 9 dni z kosą albo sierpem we żniwa odrobił, inne jeszcze 2 dni we miał żniwa pomódz i 36 kor. zboża na 4 mile daleko wywieść. R. 1828 otrzymali tutejsi włościanie prawa własności. R. 1835 dotychczasowe czynsze,różne daniny,robocizny okupione zostały roczną sumą tal. 10 od każdego. Ob. Frölich, Gesch. des Kreises Graudenz I 164. 11.) **H.**, niem. *Hutte*, wś włośc, powiat elbląski, liczy włościan 13, zagrodn. 11, obszaru mr. 2356, katol. 206, ew. 28, dm. 30. Par. Nowacerkiew, poczta Trunz, szkoła w miejscu. Odległość od Elbląga 1 i pół mili.

Huta, rz., ob. *Hrenica*.

Huta, potok, wypływa z lasu w obr. gm, Kimirza w pow, przemyślańskim, nieopodal źródeł Dychtarki (ob.); płynie na płd. i tworzy na przestrzeni 2 kil. granicę między Swirzem a Kopaniem, poczem płynie łąkami kimirskiemi; we wsi Kimirzu zwraca się na wschód i w Uszkowicach łączy się z pr. brzegu z Dychtarką. Długość biegu 9 kil. *Br. G.*

Huta 1.) góra w pow. drohobyckim na granicy Opaki i Kropiwnika starego, 709 m. wys. Wody z płn. jej stoku zabiera potok Borysławski, tworzący z Opaczką i Zworeczem Opaką (dopływ Bystrzycy. 2.) **H.**, lesista góra w Spryni (pow. samborski), na płd. od wsi i potoku Sprynia a na wsch. od potoku Kamiennego. Szczyt wznosi się 637 m. npm. 3,) **H.**, lesista góra 729 m. wys. w pow. staromiejskim, w płd. stronie Bilicza, na granicy Suszycy wielkiej. Wody z płd. stoku płyną do Jabłonki (dopływu Dniestru), z płd. zaś do Strwiąża.

Hutanowszczyzna, wś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 113 w. od Oszmiany, 4 okr. adm., 14 domów, 60 mk. katol. (1866).

Hutar al. *Chutar*, wś w pow. stryjskim, 65 kil. na płd. zachód od Stryja a 5 kil. na płd. od stacyi pocztowej w Tucholce. Na płn. leży Tucholka i Pławie, na wschód Kalne, na płd. Lawoczne i Wyżłów, na zachód Żupanie i Klimiec. Chaty wiejskie rozłożyły się długim szeregiem między górami, w wąskiej dolinie potoku Wadrówka, płynącego od płd. zachodu ku płn. wsch. Cały obszar wsi jest górzysty. W stronie płd. zach. ciągnie się wzdłuż granicy od płn. zach. ku płd. wsch. krótkie pasmo górskie ze szczytami Berdo (1199 m.) i Płaj (1157 m.). Od płd. kończyny tego pasma wybiega na płn. wschód króciutkie niższe ramię Obnoha, opadające na płn. ku dolinie Wadrówki i jej dopływu Racenowej (713 m.). Na tej przestrzeni wznoszą się na praw. brz. Racenowej od płd. ku płn. Racenowa (953 m.) i Kotunowiec (826 m.). Na lew. brz. Wadrówki wznosi się w płd. stronie wsi Kotylnica do 870 m., na płn. zachód od niej Menczeł do 1040 m. Wzdłuż płn. zach. granicy biegnie graniczne pasmo Romaniowce a na granicy płn. wznosi się Sołotwina do 830 m. Wody z tych wszystkich gór zabiera Wadrówka. Najważniejsze jej dopływy są: Racenowa od pr. brz. a Berdo i Kalihirka (al. Załomeszcze) od lewego brz. Własność większa (Eug. hr. Kińskiego) ma roli ornej 1, łąk i ogr. 9, pastw. 4, lasu 1138; własn. mniejsza roli ornej 1159, łąk i ogr. 480, pastw. 406, lasu 996 mr. Gleba gliniasta, nieurodzajna. Wedle obliczeń z r. 1869 było dom. 144, mk. 690 w gminie, a 1 dom, 5 mk. na obszarze dworskim. Wedle szematyzmu z r. 1881 jest 726 mk. obrz. gr. kat. W r. 1765 było wedle aktu wizytacyjnego tylko 389 mk. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu skolskiego a ma filią w Kalnem. We wsi jest cerkiew wdreniana pod wezw. św.

Mikołaja. Dawniejsza cerkiew stała na wysokiej górze, na gruncie cerkiewnym, tam gdzie dziś cmentarz, lecz ta spłonęła w r. 1857. W dzwonnicy jest 5 dzwonów, jeden z r. 1662 z napisem „Buccina laudis." Jest tu szkoła etat. jednoklasowa, istniejąca od r. 1845. W hramocie założenia wydanej w r. 1572 przez kniazia Ostrogskiego Fedkowi diakowi i Łazorowi sokolejskiemu zwie się ta wieś Chotar. Obacz Literaturnyj Sbornyk z r. 1870 str. 76 w artykule „Nikatoryi seła hałyckoj Rusy" p. Płonczańskiego. *Lu. Dz.*

Hutczany, dwie wsie nad rzeką Żoślą, pow. trocki, 2 okr. adm., 40 w. od Trok, 2 dm., 38 mk. (1866).

Hutka 1.), kol. i folw., pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Truskolasy, o 13 w. na płn. od Częstochowy. 2.) **H.**, pow. kielecki, gm. i par. Mniów.

Hutka 1.), wieś, pow. nowogradwołyński, par. Miropol. W r. 1867 było tu 25 dom. 2.) **H.**-Rudnia, wś, pow. żytomierski, nad rz. Irszą.

Hutka, folw., pow. czarnkowski, 4 dom., 73 mk., należy do gm. i dom. Gębic.

Hutka, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół kat. filialny, 271 mk.

Hutki 1.), wieś i folw., pow. zamojski, gm. Podklasztór, par. Krasnobród. Odległe od Zamościa w. 25, posiadają młyn wodny o 2 kamieniach, własność folw. należąca wraz z tym do dóbr Krasnobród. Liczą domów dwor. 10, osad włośc. 26, ludności katol. 214, prawosł. 29, razem 243 mk. i 482 mr. ziemi ornej. R. 1827 było 25 dm., 157 mk. 2.) **H.**-Kaczki, wś i folw. nad strumieniem, pow. częstochowski, gm. Rększowice, par. Konopiska, o 16 w. na płd. od Częstochowy, w pobliżu granicy pruskiej. Ma urząd gminy Rększowice. R. 1827 było tu 24 dom., 175 mk. Obecnie 59 dm., 419 mk., 1380 mr. rozl. 3.) **H.** al. *Nowa wieś*, wieś nad Wartą, pow. częstochowski, gm. Huta stara, par. Częstochowa, o 9 w. na płd. od Częstochowy. Rozl. folw. wynosi m. 391, grunta orne i ogrody m. 303, łąk m. 39, past. m. 23, nieużytki i place m. 26, bud. mur. 5, drew; 16. Cegielnia. Wś Nowa wś osad 34, z gruntem m. 386. 4.) **H.** kanki, wieś i folw, pow. będziński, gm. Rokitno szlacheckie, par. Chechło. W 1827 r. było tu 18 dm. i 190 mk. Obecnie mają 17 dm., 111 mk., 447 mr. rozl. 5.) **H.**, pow. olkuski, gm. Rabsztyn par. Olkusz. 6.) **H.**, pow. olkuski, gm. Bolesław, parafia Chechło.

Hutków, *Chutków*, wieś, pow. zamojski, gm. Suchowola, par. Krasnobród, odl. od Zamościa w. 19 i od Tomaszowa w. 23, graniczy z powiatem tomaszowskim, ma osad włośc. 66, mk. 519, t. j. kat. 499, prawosł. 9 i żyd. 11, przestrzeni 793 mr. *Tiro.*

Hutnawieś, niem. *Huttendorf*, wieś, pow. bydgoski, 7 dm., 46 mk., 28 ew., 18 kat., 17 analf. Poczta i kolej żel. w Kotomierzu (Klarheim). *M. St.*

Hutnica, rzeka, płynie w parafii Olszew, pow. słonimski.

Hutorowszczyzna, wieś czyli ferma na przedmieściu Witebska, nad rz. Wićbą, własność Szczyttów, dawniej Hurków, cegielnia na dużą skalę, kaflarnia i inne wyroby z gliny, 70 dzies. ziemi. *M. K.*

Hutowo, wś, pow. lepelski, o 32 w. od Lepla. Zarząd gminy H. rezyduje we wsi Sudziłowiczach i liczy dusz 1526. *A. K. Ł.*

Hutory, wś rządowa, pow. wilejski, o 77 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Mańkowiecka, 5 dm., 41 mk. (1866).

Hutta 1.), wieś, pow. suwalski, gm. Czostków, par. Filipów. Odl. 28 w. od Suwałk, liczy 17 dm., 149 mk. 2.) **H.**, folw. i H. mała, wś, pow. suwalski, gm. Hutta, par. Suwałki. Odl. 5 w. od Suwałk. H. folw. liczy 15 dm. i 84 mk. H. mała zaś liczy 23 dm., 146 mk., odl. 3 w. od Suwałk. H. dobra w pow. suwalskim mają 48 jezior, których rozl. wynosi mr. 9041. Najznaczniejsze z nich Wigry mają 7958 m. Gmina H. należy do sądu gm. okr. I w Suwałkach, liczy 6158 mk. W gminie są: 2 szkoły, 3 młyny, 3 cegielnie, wapielnia i kopalnia torfu, hamernia. W skład gm. wchodza: Białe, Bobrowisko, Burdyniszki, Cimochowizna, Czerwony folw., Czerwony krzyż, Dąbrówka, Gawarzec, Gawrychruda, Hutta, Jastrzęby, Jeleniewo, Kraśnie, Królówek, Krzywe, Leszczowo, Leszczówek, Łyśniak, Magdalenowo, Mała-hutta, Maniówka, Nowa wieś, Okuniowiec, Papiernia folw. i młyn, Pertanie, Piotrowa-dąbrowa wś i folw., Płociczno, Podleszczewo, Remienkinie, Równiny, Rybackie, Ryżówka, Rzepisko, Sobolewo, S. hamernia, Słupie, Stary folwark, Tartak, T. młyn, Wasilczyki, Wiatrołuża wś i folw., Wigry, Wysoka-góra, Żubrówka nowa i Żubrówka stara.

Hutta (niem.), ob. *Huta.*

Hutta 1.), wieś i gm., pow. odolanowski; 4 miejsc. a) H. wś; i pustkowia: b) Harych; c) Żurów; d) osada Chałupki; 49 dm., 325 mk., 23 ew., 302 kat., 91 analf. Poczta w Odolanowie (Adelnau) o 2 kil., st. kolei żel. Ostrowo o 12 kil. 2.) **H.**, folw., 2 dm., 36 mk., należy do księstwa krotoszyńskiego. 3.) **H.**, dom., 2415 m. rozl., pow. bydgoski, 7 dm., 136 mk., 38 ew., 98 kat., 62 analf. Poczta w Tuszkowie (Bischofsthal) o 6 kil.; st. kolei żel. Nakło (Nakel) o 25 kil. 4.) **H.** padniewska, wś, powiat mogilnicki, 20 dm., 101 mk., 4 ew., 97 kat., 23 analf. Poczta i st. kolei żel. w Mogilnie o 4 kil. 5.) **H.** palendzka, wieś, pow. mogilnicki, 16 dm., 115 mk., 84 ew., 31 kat., 34 analf. Poczta w Gościeszynie o 5 kil., st. kolei

żel. w Mogilnie o 10 kil. 6.) **H.** powidz, wś, nad jeziorem powidzkiem, blisko granicy król. polskiego, pow. gnieźnieński, 8 dm., 65 mk., 38 ew., 23 kat., 4 żydów, 14 analf. Poczta w Powidzu o 6 kil., st. kolei żel. Trzemeszno (Tremessen) o 20 kil. 7.) **H.** pusta, folw., powiat obornicki, 3 dm., 28 mk., należy do gm. i wsi Hüttenhauland. 8.) **H.** Skorzencin, folw., pow. gnieźnieński, 2 dm., 34 mk., wszyscy kat., 12 analf. Poczta w Witkowie, st. kolei żel. w Trzemesznie. 9.) **H.** trzemeszyńska, wś, pow. mogilnicki, 12 dm., 119 mk., 18 ew., 101 kat., 37 analf. Poczta i kolej żel. w Trzemesznie (Tremessen) o 5 kil. *M. St.*

Hutta, ob. *Cichagóra.*

Hutta, pustkowie, ob. *Hammerhuta.*

Huttawerder (niem.), ob. *Werderska hutta*, wś, pow. gnieźnieński.

Huttenberg i *Huttendorf* (niem.), dwa folwarki, pow. kowieński, należą do dóbr kiejdańskich, pierwszy o 2 w., drugi o 5 w. od Kiejdan, założone przez Stan. Czapskiego. Dziś własność gen. Totlebena. *J. K. G.*

Huttendorf (niem.), ob. *Hutnawieś.*

Hutterei (niem.), folw., pow. królewiecki, st. p. Troempau.

Hutty, wieś w hr. liptowskiem (Węg.), u podnóża Fatry, kościół katolicki parafialny, nieurodzajny grunt przydatny tylko na uprawę ziemniaków i owsa, uprawa lnu, wyrób oleju lnianego, tkactwo, młyn wodny, wielkie lasy; 1180 mieszk., polaków i słowaków.

Hutweide (niem.), kol. niem., przys. Świniarska nad Dunajcem, pow. sądecki, por. *Gaj.*

Huty, ob. *Guty.*

Huty, wś nad rz. Sielnicą, pow. bracławski, gm. Klebań, par. Ładyżyn; 136 dm.

Huty 1.). przys. do Porembów na prawym brzegu Sanu, 403 m. npm., w pow. brzozowskim w okolicy górzystej i lesistej, ma hutę szklaną, należy do parafii rzym. kat. w Dylagowy a gr. kat. w Siedliskach i ma 48 mk. rzym. kat. 2.) **H.** nad Czarnym Dunajcem na granicy węgierskiej, przys. (oznaczony na mapie sztabu gen. z r. 1879). *Mac.*

Huty królewskie, ob. *Królewska Huta.*

Huty Nowowiejskie, węg. *Iglo-Hutta*, wś w hr. spiskiem (Węg.), o $^5/_4$ mili od Nowej wsi, kopalnie i huty należące do gminy w Nowej Wsi; 593 mk. *H. M.*

Huwajnie, wś, pow. rossieński, par. chwejdańska.

Huwniki, z przysiołkiem *Gruszów*, wieś w pow. dobromilskim, 12 kil. na płn. zachód od Dobromila a 4 kil. na wschód od st. poczt. w Rybotyczach, na lewym brzegu Wiaru, na granicy pow. przemyskiego. Na zachód leży Makowa, oddzielona od H. dopływami Wiaru: Makową i Sopotnikiem; na płd. Pacław (Kalwarya Pacławska) i Nowosiółki dydyńskie, na wschód Sierakosie (pow. przem.), Solca (pow. przem.) a na płn. Berendowice (pow. przem.) i Koniusza (pow. przem.). Najbliższa stacya kolejowa w Niżankowicach oddalona 8 kil. na płn. wschód. W płd. części wioski ściele się dolina nad Wiarem, część płn. jest pagórkowata, lasami pokryta a wznosi się najwyżej na granicy płn., dochodząc tam w przysiołku Gruszowie do 443 m. Własność większa ma roli ornej 341, łąk i ogr. 24, pastw. 195, lasu 470; włościanie roli ornej 398, łąk i ogr. 50, pastw. 470, lasu 2 mr. Wedle obliczeń z r. 1869 było dom. 74, mk. 472 w gminie, a 7 dom., 39 mk. na obszarze dworskim. Wedle szematyzmów z r. 1881 jest mk. obrz. gr. kat. 269, obrz. rz. kat. 177. Par. gr. kat. w Makowej, rzym. kat. w Rybotyczach. We wsi cerkiew murowana pod wezw. Wzniesienia św. Krzyża. *Lu. Dz.*

Hnykowice, dawna nazwa dzisiejszych Ujkowic (ob.).

Huysko, ob. *Hujsko.*

Huzarka, kol. nad Wartą, pow. koniński, gm. i par. Kramsk. Odl. 14 w. od Konina. Liczy 41 mr. ziemi, 16 mk. Położenie błotniste.

Huzarki, pustk., pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa.

Huzary, os., pow. władysławowski, gmina Tomaszbuda, par. Gryszkabuda. Ma 2 dm., 11 mk., odl. 3 w. od Władysławowa.

Huziejów nowy i **stary** (al. *Hoziejów*, także *Huzelów*, po rusku *Hozijew*), wś w pow. doliniańskim, 15 kil. na płn. zachód od Doliny a 4 kil. na wschód od st. poczt. i kolejowej w Bolechowie. Na płn. od wsi leżą Czołhany, na wschód Podbereż, na płd. Hoszów, na zachód Bolechów. Wieś rozłożyła sie w dolinie między Świcą a Gerynią. Własność większa ma pastw. 226, lasu 9; włościanie mają roli ornej 522, łąk i ogr. 483 mr. Wedle obliczeń z roku 1869 było dm. 13 a mk. 94 w H. nowym, a dm. 89, mk. 507 w H. starym; wedle szematyzmów z r. 1881 jest mk. obrz. gr. kat. 576, a rzym. kat. 31. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekan. bolechowskiego, par. rzym. kat. w Bolechowie. We wsi jest cerkiew. H. należał dawniej do starostwa doliniańskiego, w r. 1787 przyłączono go do klucza bolechowskiego.

Huźnia, wś i majątek, pow. białostocki w 1 okr. adm. zabłudowskim. Dwór dębowy mający 250 lat, ogród piękny, stara cerkiewka. Zasługuje tem na uwagę, iż była podobno główną siedzibą jadźwingów; niedaleko znajduje się drugi majątek, zwany Huźnżą Radziwiłłowską, fundowany przez Radziwiłła.

Huźnice, folw. pryw., pow. wilejski, o 23 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 1 dom, 5 mk. (1866).

Huźnie, wś włośc., pow. lidzki, 2 okr. adm. o 58 w. od Lidy, 11 dm., 106 mk. (1866).

Huźele, wś. na lewym brzegu Sanu w pow.

lisieckim, należy do parafii rzym. i gr. kat. w Lisku, zkąd jest 1 kil. na południe oddaloną, ma 225 mieszk. gr. kat. i 51 rzym. katol. wyz. Większa pos. (Krasicki hr. Edm.) wynosi 24 m. ornej roli i 344 m. lasu; pos. mniejsza 207 m. roli, 15 m. łąk i ogr. i 43 m. pastw. *Mac.*

Hwazda, wzgórze, ob. *Holiszanka.*

Hwozd, wieś, pow. Nadwórna, o 7.5 kil. od Nadwórny oddalona, przestrzeń dwor. 559, w tem 555 m. lasu; włośc. 2547 m., ludność rz. kat. 3, należy do parafii w Nadwornie; gr. kat. 1758, mają filią w miejscu, należącą do dekanatu nadworniańskiego, dyecezyi lwowskiej; sąd pow. Sołotwina, urząd poczt. i telegr. Nadwórna. Szkoła niezorganizowana, należąca do rady szkol. okręg. w Nadwórnie. Właściciel większej pos. Włodzimierz Wilczyński. Były tu warzelnie soli, 1798 r. zaniechane. *B. R.*

Hwozda, wzgórze lesiste w pow. kołomyjskim, ob. *Czerniawa.*

Hwozdec, ob. *Gwozdziec.*

Hwoźnia, ob. *Gwoźnia.*

Hyacyntowo, folw., pow. krobski, 2 dm., 15 mk., należy do gm. i dom. Smogorzewa.

Hybie, ob. *Hibie.*

Hyby, folw. pryw. nad rz. bezimienną, pow. wilejski, 2 okr. adm., 1 dom, 7 mk. prawosł. (1866).

Hyczka, potok górski, wypływa w obr. gm. Mikuliczyna, z pasma Beskidu lesistego, działu zwanego Liszniowem, zpod północno-wschodniego stoku; płynie na płn. wsch. leśną dolinką, zwartą po prawym, płd. wsch. brz. górą Hyczką (1210 m.), a po lewym, płn. zach. górą Wyżnią Hegą (1108 m.). Przyjmuje z pr. brz. strugę nastającą pod Szekelówką (1287 m.). Wpada z lew. brz. do Prutecia wschodniego czyli mikuliczyńskiego. Długość biegu 5 kil.

Hyczka, szczyt lesisty, w dziale Beskidu lesistego, zwanego Liszniowem, nad Pruteciem mikuliczyńskim, między potokami Hyczką a strugą zpod Szekelówki, w obr. gm. Mikuliczyna w pow. nadworniańskim. Wzniesienie 1210 m.

Hyczowa, szczyt i dział górski w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Lolina, w pow. Dolina, nieopodal grzbietu granicznego. Od szczytu Kruhłej Młaki (1261 m.), wznoszącego się ponad źródłami Świcy, bieży ku płn. wsch. grzb. lesisty; w nim szczyt Hyczowa 1277 m., dalej ku płn. wsch. czubek bezimienny 1252 m. wreszcie czubek Sołotwina (1355 m.). Zpod zach. stoku Sołotwiny wypływa potok górski Sołotwina, prawy dopływ górnej Świcy. Od Sołotwiny wybiegają dwa ramiona górskie, dosięgające znacznej wysokości; jedno z nich bieży ku płn. ze szczytem Szywaną (1650 m.), jako łącznik grzbietu granicznego z potężnym działem górskim Jajcami (ob.) zwanym. Drugie zaś ku wschodowi idące, a znna jest pod nazwą Mszany i dochodzi wys. 1724 m., tworząc tutaj grupę nagich skał. Jedna odnoga tego mszańskiego działu odrywa się ku płd. i rozpościera się ku dolinie pot. Mołody; odnoga ta zowie się Hyczową. Najwyższy jej punkt wznosi się 1259 m. Od zach. zamyka ją potok Hecza, dopływ Mołody. Inne odnogi wybiegające z Mszańskiego działu znane są pod nazwą Mołody i Jajce. Dział ten mszański zamyka od płn. potok Mszanka, od wsch. pot. Mszana, od płd. Mołoda, od zach. pot. Hecza. Stok Hyczowa od strony północno-zachodniej pokryty lasem a rozpościerający się między pot. Świcą od zachodu, a Sołotwiną od wsch. zowie się „Czornyj horb" t. j. Czarnym garbem. *Br. G.*

Hyczy, potoczek, lewy dopływ Bereźnicy (ob.), wypływa w obr. gm. Tamawy, w pow. dolińskim; płynie na płd. wschód przez las Czerteż i po 2 kil. biegu opłynąwszy od płn wzgórze Borsuków (542 m.), wpada do Bereźnicy. *Br. G.*

Hyga (także *Hega*) *mała* i *wielka*, dwa czubałki, w Beskidzie lesistym, w północnych jego odnogach, na granicy gmin Biłkowa i Mołotkowa, w pow. bohorodczańskim, po półn. brzegu potoku Biłkowczyka, dopływu Bystrzycy nadworniańskiej. Wk. Hyga wznosi się do wys. 704 m., mała Hyga do wys. 664 m. Północne zbocze, oblane od zach. potokiem Łukawcem wielkim od a wsch. Łukawcem małym, lasem pokryte, zowie się także Hygą.

Hygendorf, ob. *Udorp.*

Hyki lub *Hyjki* i *Dębiaki*, wś, pow. mielecki, należy do par. rzym. kat. w Chorzelowie, ma 233 mk. rz. kat. Kasa pożyczkowa gminna posiada 220 zł. wa. *Mac.*

Hyl, niem. *Hela,* półwysep, ob. *Hela.*

Hyleniec, może *Heleniec*, folw., pow. łowicki, gm. i par. Nieborów, odl. od Łowicza 12 a od Nieborowa 5 wiorst. W 1879 r. katol. męz. 18, kob. 22, dzieci 21, razem 61. Domów dworskich 4. *R. O.*

Hynapis, ob. *Anapis.*

Hyńczyce, niem. *Heinzendorf*, wś, pow. bielski na Szląsku Austr., st. p. Bielsko, ma paraf. kat., która liczy 1110 ewang., 420 kat., 60 izr. Są tu dwie szkoły ludowe.

Hyrlata, szczyt w Beskidzie lesistym, także *Hyrlawa* zwany (Kummersberga mapa Galicyi, sekc. 36), wznoszący się na granicy gmin Solinki i Liszny w pow. Lisko. Wznosi się w dziale górskim, oblanym od południa, zachodu i północy rzeką Solinką, a od wschodu rz. Roztoką i jest w nim najwyższym punktem, bo dochodzi 1103 m. npm. Na płn. od niego wierch Berda (1043 m.), a na południe Rozsocha (1093 m.). Dział ten za pomocą wierchu Kiczurki (909 m.) i przełęczy (836 m.), przez którą wiedzie drożyna z doliny Solinki do doliny

Roztoki, z wsi Solinki do wsi Roztok górnych, łączy się z głównym grzbietem Beskidu.

Hyrowa, ob. *Chyrowa.*

Hyża, wieś i folw., pow. zamojski, gm. Zamość, par. Sitaniec. Leży o 4 w. od Zamościa, nad rz. Topornicą, w 1 okręgu sądowym, odl. o 2 w. od traktu bitego lwowsko-lubelskiego, ma dom. dwor. 5, włośc. 21, młyn wodny o 2 kamieniach, liczy ludności kat. 239, prawosł. 13, razem 252; obsz. dwor. 585, włośc. 232 m. Niegdyś miejscowość ta należała do klasztoru oo. franciszkanów w Zamościu, jako własność dziedziczna, licząc się do parafii Wielącza; obecnie zostaje w posiadaniu Sajkiewicza i włośc. Grunt lekki, pszenny, łąk dostatek, brak lasu. R. 1827 było tu 35 dm., 193 mk. *Tiro.*

Hyżne (z Nową wsią), wieś nad Tatyną uchodzącą do poblizkiego Wisłoka, leży w pow. rzeszowskim i jest o 12 kil. od Tyczyna oddaloną. Parafia rzym. kat. istniała już w XVI stuleciu, a gdy w r. 1624 zburzyli tatarzy kościół zbudowany przez Katarzynę z Maciejowskich Wapowską, wdowę po kasztelanie przemyskim, wybudował proboszcz Piotr Antoni Nawrotowski nowy murowany kościół na wyższem miejscu między r. 1727 a 1739, na dawnem zaś miejscu wzniósł kaplicę. W kościele znajduje się starożytny na drzewie malowany obraz „Niepokalanego Poczęcia", uznany przez biskupa Wacława Sierakowskiego podczas wizytacyi w r. 1745 za słynący łaskami. Dom ubogich fundacyi Kaspra Aleksandra Nieborowskiego, podczaszego gostyńskiego, ma za cel wspieranie dwóch ubogich i posiada 23 m. gruntu i 710 zł. wa. w obligacyach. H. ma 1038 mieszk. rzym. kat. i szkołę jednoklasową. Większa pos. ma 349 m. roli ornej, 33 m. ogr. i łąk, 43 m. pastw. i 445 m. lasu; posiadł. mniejsza 1980 m. roli, 201 m. łąk i ogr., 258 m. pastw. i 101 m. lasu. Parafia w H. należy do dyecezyi rzym. kat. przemyskiej, dekanatu rzeszowskiego, i obejmuje także wsie Dylągówkę i Grzegorzówkę. Ludność całej parafii składa się z 3112 rzym. kat. i 65 żydów. *Mac.*

Hżack, ob. *Gżack.*

I.

I właściwie nie rozpoczyna żadnego polskiego wyrazu, gdyż w wymawianiu daje się słyszeć zawsze poprzedzająca je J (jota); z tego powodu nazwy miejscowe zaczynające się od I w istocie zaczynają się od J. i ztąd w wielu spisach polskich miejscowości (skorowidz wsi król. pol. 1827 r.; skrowidz Galicyi; spis nazw słowiańskich Zarańskiego), nazwy zaczynające się od I. są rozmieszczone pod J. we właściwych miejscach. Ponieważ Słownik obejmuje też i wiele nazw niemieckich, litewskich, do których nie można rozciągać tej racyonalnej innowacyi, przeto utrzymaliśmy rozdział zupełny nazw na I. od nazw na. J., zwracając z góry uwagę czytelników, iż miejscowości na I., których nie znajdą pod tą literą, będą zamieszczone pod J., gdyż z nadsyłanych nam materyałów przekonywamy się, iż wielu spółpracowników, trzymając się systemu jotacyjnego, nadsyła nam opisy miejscowości na Ja, Je, sądząc że nazwy na I. (właśc. Ji) będą po nich dopiero zamieszczone.

Ibenberg (niem.), wś, pow. nizinny, st. p. Neukirch.

Ibenhorst (niem.), nadleśnictwo, powiat szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Ibiany, okolica szlachecka, pow. kowieński, przez Ibiańskich głównie była zamieszkana, dziś przez rozkolników zasiedlona po doszczętnem spaleniu w r. 1863 z powodu uorganizowania się tu oddziałku Piotrowicza i Dugajły.

Iblau, ob. *Lubowla.*

Ibsz, cegielnia, pow. krotoszyński, 1 dom, 13 mk., należy do miasta Krotoszyna.

Ichwińska, wś w pow. lepelskim, z kaplicą katolicką parafii Kamienno-Hubin.

Iciuny, dwór, pow. nowoaleksandrowski gub. kowieńskiej. Własność Dyonizego Poliskiego.

Icka, ob. *Idźka.*

Icki, ob. *Idźki.*

Idahuette (niem.), Huta Idy, znacznych rozmiarów huta żelazna w Ligocie, pow. pszczyński, 1846—48 założona, przy odnodze drogi żelaznej Wilhelmowskiej, z przystankien zwanym też *Idaweiche,* o 5 kil. od Katowic.

Idalin, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Józefów, parafia Boby. Jest tu szkoła początkowa.

Idalin, zaśc. pryw. nad rz. Miadziolicą, powiat wilejski, o 62 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. mańkowiecka, 1 dom, 8 mk. kat. (1866).

Idasheim, ob. *Lengniszewo.*

Idashof (niem.) 1.) dobra, pow. człuchowski, założone r. 1853, obszaru mr. 1894, bud. 9, dom 1, ewang. 19. Parafia i poczta Czarne. 2.) **I.**, folw., pow. welawski, st. p. Alberga

Idasruch (niem.), os., pow. wejherowski, st. p. Smazin.

Idaweiche (niem.), ob. *Idahütte.*

Idel (niem), wś w pow. wolmarskim, gub. ryskiej, i rzeczka tamże, dopływ rz. Salis.

Idestie, wś, pow. storożyniecki na Bukowinie, o 7.5 kil. od st. p, Czudin, z cerkwią paraf. grecką nieunicką.

Idołga, lub *Idojła,* os. rząd , pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, o 18 w. od Kozienic. Liczy 7 dm., 43 mk., 418 mr. ziemi włośc. i 15 rząd.

Idołta, folw. szlach. nad jez. Miłoszowem, pow. dzisieński, o 42 w. od Dzisny, miał 1865 roku 1 dom, 30 mk., z tego 1 prawosł., 29 kat. Jest tu kaplica katolicka parafii Druja. Okrąg wiejski I. w gminie drujskiej, liczy w swym obrębie wsie: Urbanowo, Tyczki, Rybaczki, Miłoszowo, Powiacie, Łupowszczyzna, Poniżniki, Rudaki, Popki, Dzieryporty i zaśc. Kisłe. I. była niegdyś dziedzictwem Iwana Massalskiego, od którego przeszła na jego córkę Bohdanę Nieczyjkową. Od niej na jej sy-

nów Jerzego i Jana, którzy w 1598 r. sprzedali te dobra Janowi i Wawrzyńcowi Dusiatskim Rudominom braciom; ci w r. 1600 sprzedali ją Leonowi Sapieże, dziedzicowi Drui. R. 1700 wziął I. w zastaw Mikołaj Aleksandrowicz podstoli orszański. Później został dziedzicem Józef Miłosz. Syn jego Eugeniusz wzniósł tu kaplicę i w niej złożył zwłoki żony swej Emilii z Targońskich. Dobra I. liczyły 301 dusz. W pobliżu leży wieś Miłoszewo z zarządem gminy drujskiej, liczącej 1794 dusz, 437 domów. *A. K. Ł.*

Idryca, potok w pow. siebieskim, dopływ rzeki Wielkiej, uchodzącej do jez. Pejpus, ma 26 w. długości. *M. K.*

Idzieźle, ob. *Teresin.*

Idzikowice 1.) generalne, wś i folw., i I.-pielgrzymy, folw., pow. łęczycki, gm. Gostków, par. Domaniew. Odl. 12 i pół wiorst od Łęczycy, 4 w. od Gostkowa. Wieś I.-generalne liczy 11 dm., 60 mk., folw. zaś 3 dm., 54 mk. Folw. I.-pielgrzymy, 2 dm., 24 mk. Rozl. folw. I.-generalne wynosi mr. 324, grunta orne i ogrody mr. 253, łąk mr. 61, nieużytki i place mr. 10. Bud. drewn. 8, płodozmian 10-polowy. Wieś I.-generalne osad 18, z gruntem mr. 102. Folw. I.-pielgrzymy, rozl. wynosi mr. 81, grunta orne i ogrody mr. 69, łąk mr. 8, pastwisk mr. 1, nieużytki i place mr. 3. Bud. drewn. 8, płodozmian 11-polowy. 2.) **I.**, wś i folw. rząd., nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. Opoczno, par. Libiszów. Odl. 9 w. od Opoczna. Jest tu młyn wodny o 3 gankach. Liczą 39 dm., 261 mk., 716 mr. ziemi włośc. i 277 mr. dworskich. Wspomina tę wieś Długosz (I, 364); miała ona wtedy dwóch dziedziców z rodu Rawitów. 3.) **I.**, wś, nad rzeką Działdówką, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Sochocin, odl. o 10 w. od Płońska, posiada żydowski dom modlitwy, 24 dm., 212 mk., 12 mr. gruntu dobrego, 3 nieuż. *Br. Ch.*

Idzikowska wola, wś, pow. krasnostawski, gm. i parafia Fajsławice. Liczy 54 osad włośc. i 1007 mr. roli. Należy do dóbr Fajsławice (ob.).

Idźka 1.) wś, pow. bracławski, gm. Chołodówka, par. Tulczyn, u źródeł rz. t. n., 192 dm., 543 mk. męż., 1610 dzies. ziemi włośc., niegdyś Potockich, dziś dobra stołowe. 2.) **I.**, wś nad rz. Sobem, pow. hajsyński, par. Kuna; 60 dm. *Dr. M.*

Idźka, rz., lewy dopływ Sielnicy w pow. bracławskim, bierze początek pod wsią I., mija Krzyszczyńce, Zaharyaszówkę, Chołodówkę i pod Kletaniem ma ujście. *X. M. O.*

Idźki 1.) wś, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Maciejowice. Ma 4 dm., 16 mk. i 65 mr. obszaru. 2.) **I.**-młynowskie, I.-Wykno, I.-średnie, wsie szlach., pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły.

Idźki, niem. *Itzken*, wś w pow. jańsborskim, st. p. Biała.

Ifa, ob. *Dźwina*, t. II, str. 309.

Iflanty, *Inflanty* (ob.)

Iganie, wś nad Wiśniówką lub Muchawką, pow. siedlecki, gm. i par. Niwiska, o 8 w. od Siedlec. Liczy 40 dm., 463 mk., gruntu 1578 mr. Tu 1831 r. d. 10 kwietnia generał Skrzynecki stoczył bitwę z korpusem Rosena. Folw. I. lit. A z wsią t. n. rozl. wynosi mr. 199, grunta orne i ogrody mr. 105, łąk mr. 25, zarośli mr. 8, nieużytki i place mr. 61. Budowli mur. 5, drewn. 6. Wieś I. osad 33, z gruntem mr. 388. Folw. I. lit. B. rozl. wynosi morgów 992, grunta orne i ogrody mr. 363, łąk mr. 113, pastwisk mr. 2, lasu mr. 489, nieużytki i place mr. 25. Bud. mur. 1, drewn. 16; wiatrak, cegielnia. Folw. ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Iganie. *A. Pal.* i *Br. Ch.*

Igauns, ob. *Czuchny.*

Iggeln (niem.), wieś, powiat sztumski, ob. *Igły.*

Iggen (niem.), wieś i dobra w Kurlandyi, pow. tukumski, par. Talsen.

Igiel, jezioro, ob. *Ilgiel.*

Igielniki, niewielka wieś w zachodniej stronie pow. nowogródzkiego, gub. mińskiej, w gminie koszelewskiej, ma osad włocznych 8 w glebie dobrej, łąki piękne. *Al. Jel.*

Igioza, przys. Dynowa w Galicyi, leży na wschód od Dynowa i ma 288 mk. rz. katol.

Iglau, ob. *Nowa Wieś.*

Iglawa, ob. *Igława.*

Iglica, wś poleska na północno-wschodnim krańcu pow. ihumeńskiego w gminie pohoskiej, przy nędznej drożynie wiodącej ze wsi Zapola do folwarku Jagódka, w najgłuchszej miejscowości Ihumeńszczyzny, ma osad włocznych 17. Okrąg policyjny berezyński. *Al. Jel.*

Iglincz, ob. *Hlinjanec.*

Igliszczyzna, niem. *Igliszisna*, wś i dobra, pow. brodnicki, ćwierć mili od bitego traktu brodnicko-lidzbarskiego, w okolicy lesistej, przeszło milę od Brodnicy. a) włośc. wś obszaru mr. 417, budyn. 29, dm. 17, katol. 77, ew. 29. Par. Szczuka, szkoła Swierczyny, poczta Brodnica. b) I., dobra, należą do wsi I., budynk. 9, dm. 3, katol. 42, ew. 15. Parafia, szkoła, poczta, jak wyżej. R. 1858 posiadacz Roman Sędykowski.

Igliszkany, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka. Liczy 36 dm., 370 mk.; odl. 14 w. od Maryampola.

Igliszki, folw., pow. maryampolski, gmina Jaworowo, par. Igłówka. Liczy 5 dm., 57 mk.; odl. 21 w. od Maryampola.

Igló, ob. *Nowa Wieś.*

Iglo-Hutta, ob, *Huty Nowowiejskie.*

Igló-Leutschau (węg.), st. dr. żel. koszycko-bogumińskiej, o 84 kil. od Koszyc.

Iglowce, ob. *Igłowce.*

Iglówek, kol., pow. suwalski. Leży o 2 mile od Suwałk, w stronie-północno zachodniej, w malowniczem położeniu, w dolinie między górami i jeziorami.

Iglówka, ob. *Igłówka.*

Iglus, jezioro w pow. maryampolskim, w gm. Kwieciszki, liczy 15 mr. obszaru.

Igława, m. na Morawie, nad rz. t. n., po Bernie najludniejsze w kraju, 20,000 mk., ze znacznym przemysłem fabrycznym sukna i innych wyrobów wełnianych.

Igłowice, niem. *Hangendorf,* wś, pow. namysłowski, par. Woskowice Małe.

Igłówka lub *Iglówka,* wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka; odl. 20 w. od Maryampola. Liczy 30 dm., 369 mk. Par. I. dekanatu maryampolskiego 4093 dusz liczy. Kościół i parafią fil. zaczął tu erygować hr. Michał Butler, b. starosta preński, 1781 r.; dokończył 1783 ks. Sapieha.

Igły 1.) niem. *Iggeln,* włośc. wieś, powiat sztumski, ćwierć mili od bitego traktu prabucko-malborskiego, półtorej mili od Malborka; r. 1287 nazywała się Egell al. Lupin, 1303 Egeln (co z litewskiego „egle" sosna pochodzi), r. 1437 Tannfeld, 1451 Egel. Obszaru mr. liczy 640, budynk. 41, dm. 17, katol. 81, ew. 52. Parafia i szkoła Kalwa, poczta Starytarg. Wieś I. jest starą osadą. R. 1287 d. 19 sierpnia krzyżacy nadali pierwszy przywilej wiernemu prusakowi Sambange na tz. pole Lupin (campus Lupin), który tu wieś swoją założył. R. 1772 znajdują się Igły w posiadaniu Wałdowskich. 2.) **I.,** niem. *Giegel,* folw. do Chojnic należący, pow. chojnicki, między 2 jeziorami, liczy budynk 14, dm. 5, katol. 34, ewang. 47. Parafia, szkoła i poczta w Chojnicach. *Ks. F.*

Ignacew 1.) górny, kol.; I.-podleśny, kol.; I.-dolny, lub parzęczewski, folw i kol.; I.-rozlazły kol., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Parzęczew, odl. 13 do 15 w. od Łęczycy. I.-górny 3 dm., 24 mk. I.-rozlazły 25 dm., 135 mk. I.-dolny (parzęczewski) kol., 17 dm., 95 mk., os. 2 dm., 16 mk., folw. 3 dm., 15 mk. I.-podleśny, kol. 10 domów, 56 mk. Folw. I. rozl. wynosi mr. 382, grunta orne i ogrody mr. 331, łąk mr. 31, pastwisk mr. 1, nieużytki i place mr. 11. Bud. mur. 1, drewn. 12, płodozmian 13-polowy. Folw. ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Parzęczew. 2.) **I.,** folw. i kol., pow. wieluński, gm. i par. Siemkowice. Ma 1 dom, 5 mk.

Ignacew, *Ignacewo, Ignacewko,* ob. *Ignaców.*

Ignacewo 1.) wś i kol., pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna. Odl. 18 w. od Konina, liczy 8 dm., 49 mk. i 145 mr. obszaru. 2.) **I.,** wś, pow. koniński, gm. Władysławów, par. Russocice. Odl. 21 w. od Konina, liczy 44 mr. ziemi, 5 dm. i 43 mk. Utworzona na terytoryum dóbr Russocice w 1838 r. 3.) **I.,** kol., pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Lubstów. Odl. 26 w. od Koła, liczy 14 dm., 136 mk. 4.) **I.,** wś włośc., pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Żurominek, odl. o 15 w. od Mławy, liczy 9 dm., 94 mk., 148 mr. gruntu dobrego, 7 nieuż. 5.) **I.,** wś, pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte.

Ignacewo 1.) osada, pow. kościański, 4 dm., 29 mk., wszyscy kat.; 7 analf. Poczta najbliższa w Wyskoci; kol. żel. w Kościanie (Kosten). 2.) **I.,** folw. i wś, pow. inowrocławski, 22 dm., 134 mk.; należy do dom. Bendzitowa. 3.) **I.,** folw., pow. inowrocławski, 3 dm., 37 mk., należy do dom. „Stawiany." 4.) **I.**-gowarzewko, folw., pow. średzki, 2 dm., 19 mk., należy do miasta Kostrzyna. 5.) **I.**-popowo, wieś i dom., pow. gnieźnieński, ob. *Popowo.* *M. St.*

Ignacewo, osada, pow. toruński, obszarn mr. 144, budynk. 8, dom. 3, katol. 6, ew. 10. Parafia Ryńsk, szkoła Sierakowo, poczta Kowalewo.

Ignachy, wś, pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Żytniów. Odl. 24 w. od Wielunia. Należy do dóbr Żytniów (ob.).

Ignaciki, wś, pow. dziśnieński, gm. i par. miorska, mk. liczy 124, z tych męż. 54 i kob. 70. Domów 11, ziemi włościanie mają 306 mr. Odległość od st. Balbinowo (dyneb.-witeb. dr. żel.) wynosi 30 w. Ziemia szara, gospodarze dość zamożni. *M. Dob.*

Ignaciszki 1.) zaśc. szlach., pow. święciański, 3 okr. adm., o 43 w. od Święcian, 1 dom, 13 mk. katol. 2) **I.,** zaśc. włośc. nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 50 w. od Wilna, 1 dom, 8 mk. kat. (1866). 3.) **I.,** por. *Ignatyszki.*

Ignackowo 1.) folw., wś i rum., pow. lipnowski, gm. Kłokock, par. Lipno, odl. o 4 w. od Lipna, liczy 16 dm., 138 mk., 772 morgów gruntu dobrego, 14 nieużytków. Folw. I. rozl. wynosi mr. 380, grunta orne i ogrody mr. 194, łąk mr. 51, lasu mr. 113, nieużytki i place mr. 22. Bud. drewn. 7, pokłady torfu. Wś I. osad 12, z gruntem mr. 20; Rumunki Ignackowo osad 10, z gruntem mr. 99. 2.) **I.,** folw., pow. lipnowski, gm. i par. Szpetal, odl. o 20 w. od Lipna, liczy 3 dm., 23 mk., 7 morgów gruntu. *Br. Ch.*

Ignacogród, dwór nad Niewiażą, pow. kowieński, okr. polic. kiejdański, par. opitołocka, o 2 mile od Kiejdan, o 61 w, od Kowna, 17 mk., młyn wodny (1859). Dawna własność Zawiszów, potem do r. 1863 Gieysztora. Śród ogrodu murowana biblioteka zawierała 5000 druków, przeważnie polskich lub o Polsce. Obszar folwarku włók 30 w gruntach bardzo dobrych. *J. K. G.*

Ignacopol, lub *Ignacpol,* folw., pow. soko-

łowski, gm. Repki, par. Wyrożęby. Liczy 2 dm., 32 mk. Folw. I od Sokołowa w. 16, od rzeki Buga w. 5. Rozl. wynosi mr. 293, grunta orne i ogrody mr. 198, łąk mr. 37, pastw. mr. 17, lasu mr. 30, nieużytki i place mr. 11. Bud. drewn. 7, płodozmian 7-polowy, stroną wschodnią przepływa strumień. Folw. ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Mołmotki.

Ignaców 1.) wś i folw., pow. nowomiński, gm. Barcząca, par. Nowomińsk. Posiada dystylarnię z produkcyą na 40000 rs. i gorzelnię z produkcyą na 63000 rs. Walerego Trzetrzewińskiego własność. Folw. I od Mińska w. 6. Rozl. wynosi mr. 112, grunta orne i ogrody mr. 74, łąk mr. 6, pastwisk mr. 14, lasu mr. 16, nieużytki i place mr. 2. Bud. drewn. 8, pokłady torfu w niektórych miejscowościach. Folw. ten w. 1878 powstał z osad wieczysto czynszowych do dóbr Janów należących. 2.) **I.**, pow. grójecki, gm. i par. Błędów. Mieszkańcy trudnią się sukiennictwem. 3.) **I.**, folw., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Wysokienice. Nie zabudowany dotąd. 4.) **I.**, wś, powiat rawski, gm. Budziszewice, ob. *Ignatów*. 4.) **I.**, kol., pow. brzeziński, gm. Gałkówek, parafia Mileszki, liczy 8 dm., 70 mk., 72 mr. ziemi. 5.) **I.**, poduchowny i I.-szlachecki, lub *Ręczno*, kol. i folw., pow. piotrkowski, gm. i par. Ręczno. I.-poduch. liczy 14 dm., 149 mk., 223 mr. I.-szlach. kol., 7 dm., 94 mk., 164 mr., zaś I. folw., 1 dom, 3 mk., 402 mr. obszaru. 6.) **I.**, wś, pow. piotrkowski, gm. i par. Rozprza. Leży o 2 w. na półn.-wschód od Rozprzy, liczy 23 dm., 284 mk., 307 mr. obszaru. Osada Karczemna ma 1 dom, 9 mieszk, 15 mr. rozległ. 7.) **I.**, lub *Budki*, os. włośc., nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Rszew, par. Kazimierz, o 4 w. od Konstantynowa; liczy 2 dm., 27 mk., 24 mr. roli. 8.) **I.**, folw. nad rz. Ner, powiat łódzki, gm. Rszew, par. Kazimierz; 3 dm., 19 mk. Rozl. wynosi mr 174, grunta orne i ogrody mr. 116, łąk mr. 19, pastwisk mr. 19, wody mr. 2, nieużytki i place mr. 18. Bud. mur. 2, drewn. 6, pokłady torfu w niektórych miejscowościach. Folw. ten w roku 1875 oddzielony od dóbr Mirosławice. 9.) **I.**, kol., pow. łaski, gm. Zelów, par. Wygiełzów. Liczy 25 dm., 217 mk. ziemi, 321 mr. obszaru. 10.) **I.**, folw. i os. włośc., pow. noworadomski, gm. Maluszyn, par. Borzykowo. Folw. ma 2 dm., 13 mk., 129 morg. ziemi; os. włośc. 3 dm., 25 mk. i 18 mr. obszaru. 11.) **I.**, os., powiat noworadomski, gm. Dąbrowa, par. Cielętniki. Ma 2 dm., 17 mk., 37 mr. ziemi. 12.) **I.**, os., pow. noworadomski, gm. Dąbrowa, par. S. Anna, ma 2 dm., 11 mk., 6 mr. ziemi. 13.) **I.**, os., pow. częstochowski, gm. Dzbów, par. Konopiska. 14.) **I.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Oblasy, par. Janowiec. Ma 25 dm., 165 mk. i 377 mr. obszaru. 15.) **I.**, wś włośc., powiat iłżecki, gm. Miechów, par. Odechów. Liczy 9 dm., 52 mk. i 156 mr. obszaru. 16.) **I.**, lub *Ignacówka*, folw., pow. jędrzejowski, gm. i par, Nagłowice, o 4 w. od Jędrzejowa, 90 mr. rozl. 17.) **I.**, *Ignacówek*, folw., pow. miechowski, gm. i par. Pałecznica. Ob. *Czuszów*. 18.) **I.**, pow. krasnostawski, gm. i par. Fajsławice. 19.) **I.**, folw., pow. włodawski, gmina Krzywowierzba, par. Opole, o 18 w. od Włodawy i Wisznic. Rozl. wynosi mr. 778, grunta orne i ogrody mr. 287, łąk mr. 114, wody mr. 2, lasu mr. 363, nieużytki i place mr. 11. Bud. mur. 1, drewn. 6, płodozmian 8-polowy. Folw. ten w r. 1874 oddzielony został od dóbr Horostyta (ob.). *Br. Ch.*

Ignaców albo *Ihnatyń*, folwark we wschodniej stronie pow. rzeczyckiego, należy do dóbr Brahin, dawniej dziedzictwo możnej rodziny Rokickich, od roku zaś 1875 własność kupca Konoplina. *Al. Jel.*

Ignaców, *Ignacewko*, wieś, pow. ostrzeszowski, na granicy pow. namysłowskiego i kluczborskiego; 19 dom., 152 mk., 59 ew., 93 kat., 94 analf. Poczta w Kobylej górze; st. kolei żel. w Kempnie

Ignacowe stawy, ob. *Hińczowe stawy*.

Ignacówek, folw., ob. *Ignaców*.

Ignacówka 1.), wś, pow. grójecki, gm. Lechanice, par. Wrociszew. 2.) **I.**, wieś i folw., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Pilicą, par. Stromiec, o 9 w. od Białobrzeg. Liczy 5 dom., 40 mk., 136 mr. ziemi dwor. i 15 włośc. Płodozmian 10-polowy. 3.) **I.**, wieś włośc., pow. kozienicki, gm. Maryampol, par. Głowaczów. Liczy 7 dm., 35 mk. i 162 mr. obszaru, należała do dóbr Grabna-wola. 4.) **I.**, wieś włośc., pow. kozienicki. gm. Bobrowniki, par. Głowaczów. Liczy 16 dm., 122 mk. i 366 mr. obszaru. 5.) **I.**, ob. *Ignaców*. 6.) **I.**, pow. hrubieszowski, gm. Mołodiatycze, par. Trzeszczany.

Ignacówka 1.), przys. Rożanki w pow. żółkiewskim. 2.) **I.**, przys. Zubowmost w powiecie żółkiewskim.

Ignacówka, niem. *Ignatzhof*, kolonia, pow. ostrzeszowski, 26 dom., 210 mk. Poczta najbliższa w Trzcinicy (Strenze), st. kolei żel. w Opatowie.

Ignacowo, os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny; 2 dm., 11 mk.

Ignacowo 1.), zaśc. szlach. nad rzeką Szyrwintą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 67 w. od Wilna, 1 dom., 7 mk. katol. 2.) **I.**, zaśc. rząd., pow. wileński, 4 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 4 dom., 16 mk. prawosł. 3.) **I.**, wieś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 36 w. od Oszmiany, 8 dom., 90 mk., z tego 45 prawosł., 45 katol. (1866).

Ignacowo, niem. *Ignatzowen*, mała osada między Starą Kiszewą a Polaszkami, pow. kościerski, u Kętrzyńskiego i na mapach sztabu

generalnego pruskiego umieszczona; zapewne zniesioną została, gdyż w najnowszych skorowidzach nie zachodzi.

Ignacowo-Żyndule, dobra, pow. szawelski, par. kurtowiańska, własność Ignacego Gozdawy Godlewskiego. Majątek ten, pięknie zabudowany przez właściciela, zajął miejsce dawnej wsi Żyndule z dóbr Hryszkiszki tejże rodziny.

Ignacowy staw, ob. *Hińczowy staw.*

Ignacpol, ob. *Ignacopol.*

Ignacy, kopalnia, ob. *Chechłówka.*

Ignacynowo, folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 15 w. od Oszmiany, 1 dom, 24 mk. katol. (1866).

Ignacze, przys. Suchej Woli, pow. cieszanowski. Por. *Ihnaty.*

Ignalin, folw., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz (ob.).

Ignalin 1.), dwór, pow. nowoaleksandrowski, par. Daugiele, o 5 w. od Daugiel, własność Jana Naruszewicza, 375 dzies. rozl. 2.) **I.**, folw., pow. nowoaleksandrowski, do dóbr Rakiszki hr. Tyzenhauza należący z pięknym letnim pałacykiem, par. rakiska. 3.) **I.**, folw. i st. dr. żel., nad jez. Paszaukanis, pow. święciański, 2 okr. polic., mk. kat. 42, izr. 9, prawosł. 34 (1866), dm. 7, od Święcian od folw. 23 w., od stacyi 22 1/4 w. St. dr. żel. Ignalino, na przestrzeni z Wilna do Petersburga, między Święcianami a Duksztami, leży o 95 w. od Wilna. 4.) **I.**, folw. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 23 w. od Święcian, 1 dom, 16 mk. kat. (1866). 5.) **I.**, wś, pow. dryssieński, o 35 w. od Dryssy, należy do Szadurskich. Ziemi dworskiej wraz z folw. Pilnomyśl 9097 dzies. Gmina I. liczy 2644 włościan. Zarząd gminy we wsi Cerkowno.

Ignalin 1.), folw., pow. wyrzyski, 1 dom, 19 mk., należy do gm. Śmielin. 2.) **I.**-Kamiennejazdy, folw., pow. mogilnicki, 2 dm., 45 mk., należy do gm. i dom. Ławki.

Ignanin, folw., pow. krasnostawski, gm. i par. Gorzków. Należy do dóbr Fajsławice.

Ignapol 1.), folw. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. katol. 2.) **I.**, folw. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 43 w. od Wilna, 2 dm., 8 mk. katolików. 3.) **I.**, folw. pryw., pow. dzisieński, o 23 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 15 mk. (1866). Własność Niemiry. 4.) **I.**, folw., pow. wiłkomierski, par. uciańska, niegdyś do dóbr Degule Morykonich należący, z eksdywizyi wydzielony Krzyckiemu a ostatecznie przez syna tegoż Antoniego włościanom odprzedany. 5.) **I.**, wś, pow. newelski, własność Bujnickich, 1810 dzies. ziemi dworskiej, ma kaplicę katol. parafii Newel, 1820 r. wzniesioną.

Ignapole, folw. pryw., pow. wilejski, o 70 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Parafianowo, 1 dom, 21 mk. (1866)

Ignasin 1.), kol., pow. węgrowski, gm. Ruchna, par. Liw. 2.) **I.**, folw., pow. zamojski, należy do dóbr Sułów A. i B., odległy od Zamościa w. 26. 3.) **I.**, ob. *Ignanin* i *Fajsławice.*

Ignasin, folwark, pow. wiłkomierski, par. swiadoska, do dóbr Soły hr. Tyzenhauza należy.

Ignatki, wś gub. grodz. w b. ziemi bielskiej.

Ignatów 1.), folw., pow. radzymiński, gm. Małopole, par. Dąbrówka. 2.) **I.**, wś, pow. rawski, gm. i par. Budziszewice, o 21 w. od Rawy, o 8 w. od Budziszewic, 73 mk. i 73 m. rozl. 3.) **I.**, fol., pow. lubel., gm. i par. Wojciechów. 4.) **I.**, wś i folw., pow. chełmski, gm. Turka, par. Chełm. Folw. I., od Chełma w. 8, od rzeki Buga w. 14. Rozl. wynosi m. 721, grunta orne i ogrody m. 37, łąk m. 18, wody m. 1, lasu m. 663, nieużytki i place m. 2, bud. drew. 4, w niektórych miejscowościach są pokłady wapna marglowego. Folw. ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Kamień.

Ignatowce 1.), folw. ks. Ogińskiego, pow. lidzki, 4 okr. adm., po lewej stronie drogi pocztowej z Lidy do Grodna. Od Lidy w. 23, od Wasiliszek w. 19, mk. prawosł. 10, katol. 7. 2.) **I.**, wś o granicę z powyż. folw., od Wasiliszek w. 18, dom. 23, mk. prawosł. 204 (1866).

Ignatowce, ob. *Ihnatowce.*

Ignatowizna, wś, pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Lubowo. Ma 4 dm., 38 mieszk., odl. 25 w. od Suwałk.

Ignatówka, folw., pow. biłgorajski, gm. Puszcza Solska, par. Biłgoraj. Należy do dóbr Dyle (ob.).

Ignatówka 1.), *Ihnatków*, duża wieś w powiecie jampolskim, par. Tomaszpol, u źródeł Jałańca; mieszk. 1194, dom. 242, ziemi włośc. 1422 dzies., dworskiej 794 dzies. Należy do Jaroszyńskiego. 2.) **I.**, por. *Ihnatówka.* 3.) **I.** albo *Trykowa Słoboda*, wieś poleska we wsch.-południowej stronie pow. ihumeńskiego, nad rzeczką bagnistą Zawiszanka, inaczej Życieńką, o wiorst dwie na płn. zachód od miasteczka Chołuj (ob.), w gm. pohorelskiej; ma osad włócznych 16, wokoło nieprzebyte lasy i bagna; jest to głębokie polesie ihumeńskie; lud bardzo nieokrzesany, choć cnotliwy, trudni się rolnictwem, pszczelnictwem, polowaniem, wyrabianiem „rohoż" z łyka lipowego, a w części i flisactwem na Swisłoczy.

Ignatówka, rzeczułka, dopływ Mrogi, uchodzi na granicy wsi Kamienia i Janowa w pow. brzezińskim.

Ignatowo 1.), folw. pryw., pow. wilejski, o 58 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Młodeczna do granicy pow. mińskiego; 1 dom, 11 mk. 2.) **I.** albo *Ihnatowo*, wieś i folw., pow. nowogrodzki, gub.

mińskiej, o wiorst 10 na południo-zachód od miasta Nowogródka i o wiorst parę od wsi Droczyłowa położone. Wieś ma osad włócznych 9, folwark ma obszaru 15 włók i 22 i pół mórg litewskich; dziedzictwo rodziny Cwirków od 1861 r. 3.) **I.**, po łotew. *Ignotowa*, wś w pow. dyneburskim, parafii Dagda, własność Kłoczkowskich, niegdyś Hylzenów.

Ignatowszczyzna, zaśc. szlach., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 85 w. od Dzisny, 1 dom, 25 mk. (1866).

Ignaty, przys. Podemszczyzny, pow. cieszanowski.

Ignatycze, piękne dobra we wschodniej stronie powiatu mińskiego, gub. mińskiej, o wiorst 18 na płd. od Mińska odległe, nieopodal rzeki Ptycza z lewej strony, przy drodze wiodącej z Siennicy do Annopola, w gm. samochwałowickiej, w par. katolickiej koroliszczewickiej, w stanie policyjnym 1-ym. W wieku XVII własność możnej rodziny Chaleckich, przez wiano Anny Chaleckiej w pierwszej połowie XVIII wieku I. przeszły w dom Radziwiłłów i wraz z innymi folwarkami należały do funduszu Annopola (ob.). W połowie bieżącego stulecia I. przez kupno stały się dziedzictwem Kałęczyńskich, a przez wiano Zofii Kałęczyńskiej, poślubionej Włodzimierzowi Jelskiemu, synowi byłego prezesa banku król. pols. i następnie w r. 1832 zarządzającego skarbowością kraju, przechodzą na Jelskich. Folwark w pięknej glebie, posiada około 2780 mr., łąki są wyborne, las porządnie zagospodarowany, dochodu z młynów, czynszów i arend, tudzież z poręb leśnych, systematycznych, przeszło 3000 rubli. W Ignatyczach od roku 1857 ożeniwszy się, zamieszkał, znany w kraju z nauki i z cnót obywatelskich Włodzimierz Jelski; atoli sześć lat zaledwo trwał ten pobyt, gdyż okoliczności rzuciły go na daleką obczyznę. Bądźcobądź dotychczas lud okoliczny pamięta tego obywatela, który świecąc przykładem sąsiadom był ojcem dla włościan, wzorowym urzędnikiem i gospodarzem. *Al. Jel.*

Ignatyszki 1.), folw. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 48 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. katol. 2.) **I.**, zaśc. szlach., powiat święciański, 2 okr. adm., o 51 w. od Święcian, 1 dom, 11 mk. katol.

Ignatyszki, folw., pow. nowoaleksandrowski, par. abelska, do dóbr Szwabiszki, do dóbr Abelskich Pietkiewicza niegdyś należący.

Ignatzdorf (niem.), ob. *Wolnowiec.*

Ignatzhof (niem.), ob. *Ignacówka.*

Ignatzowen (niem.), osada w pow. kościerskim, ob. *Ignacowo.*

Igołomia, wś i folw. nad Wisłą, pow. miechowski w gm. i par. Igołomia. Leży śród najbardziej na południe wysuniętego kawałka pow. miechowskiego, przy trakcie powiatowym od granicy austryackiej po nad Wisłą w Sandomierskie prowadzącym; najbliższa stacya pocztowa w Brzesku nowem o wiorst 9. W r. 1827 było tu domów 65, mieszk. 525; obecnie ludność tej wsi wynosi 553 głów (męz. 269, kob. 284) domów murowanych 3, drewnianych 64, osad włośc. 46, gruntów dworskich mórg 1302 pr. 77, włośc. mr. 239 pr. 211. Jest tu zarząd gminny, przykomórek celny i szkółka elementarna. W r. 1868 z gruntów poplebańskich powstała wieś, razem z Igołomią położona, nazwana Igołomskim wysiołkiem, ma domów drew. 19, ludności 35 głów (męż. 22, kob. 13), osad włośc. 15, z przestrzenią gruntów mr. 67 pr. 5. Grunta w używalności tutejszego plebana zostające, licząc razem pod zabudowaniami i cmentarzami, wynoszą mr. 9 pr. 204. I. dzieliła się dawniej na dwie części: I. wielka i I. mała; z nich wielka była własnością klasztoru tynieckiego, lecz zamienioną później została na większą połowę wsi Karwina W XV wieku Igołomia wielka należała do Stanisława i brata jego stryjecznego Jana z Botuszyna. Było tu 23 łany kmiece, 6 zagrodników, 5 karczem z gruntami. Pleban posiadał role i łąki na swój wyłączny użytek, nadto 4 kmieci na 2 łanach, z których płacili czynszu po 3 wiardunki i odrabiali po jednym dniu na tydzień, jako też 3 zagrodników, odrabiających takąż samą pańszczyznę. I. mała należała do kustodyi św. Floryana na Kleparzu w Krakowie, było tu 12 łanów kmiecych, 4 zagrodników i 2 karczmy, jakoteż folwark (Lib. benef. t. II, 158). Ze spisu funduszów akademii krakowskiej za Kołłątaja r. 1778 widzimy, że Igołomia, jak również probostwo tamże należały do akademii. Na początku bieżącego stulecia dobra te przeszły w posiadanie hr. Przyrębskiej, następnie hr. Skorupków, a od tych w r. 1870 nabył dzisiejszy posiadacz Wilhelm Homolacz. Podział tej wsi na dwie części dotąd się utrzymał, ze zmianą tylko nazwy, to jest Igołomia i Zofiipole, zwane także w spisach z r. 1827 „folwark akademicki." Obie te części łączą się z sobą i stanowią jednę całość, jakkolwiek na Zofiipolu oddzielny jest folwark. Znajduje się w I. obszerny dwór murowany, pałacem nazywany, na początku bieżącego wieku przez hr. Przyrębską wzniesiony, na wzgórzu pośród parku wybudowany, a przez teraźniejszego właściciela odrestaurowany. W rozkosznem położeniu, zkąd wspaniały roztacza się widok na w oddaleniu płynącą Wisłę i widniejące zdala Niepołomice i gęsto po za Wisłą rozsiane wioski, a po nad tem sinieją wyniosłe grzbiety Karpat. Znać że to dwór pański, a położony na frontonie napis: „Iste mihi angulus videt," przekonywa, że ulubiona była to siedziba dawniejszych właścicieli. Do dóbr I. należały wsie: Odwiśle i Koźlica Igołomska

nad Wisła położone, oraz wieś Glew, wyżej wymieniona, dziś stanowiące własność włościan. Kościół parafialny tutejszy, jak świadczy księga wizyt, pierwiastkowo był drewniany, a gdy tenże przez czas zniszczony został, ksiądz Swiętosław, herbu Prus, akademik krakowski, w r. 1385 własnym kosztem nowy kościół z cegły wystawił. Poświęcony został w 1420 r. Restauracye w 1660, 1765 i ostateczna w 1872 r. zmieniły zupełnie pierwotną budowę. Rozprzestrzenienie i wzniesienie dwóch wież zatarło cechy starożytności. Par. I. dek. miechowskiego liczy 2666 dusz. Gmina I. należy do sądu gm. okr. VI w os. Brzesko Nowe, gdzie też i st. poczt. Obszar wynosi 4638 mr., ludności 2461 głów.

Igołomska Koźlica na lewym brzegu Wisły, o 3 w. od granicy austr., por. *Igołomia* i *Koźlica*.

Igora, mogiła w owruckim powiecie na Wołyniu. O 15 wiorst od m. Iskorosti, na lewo od pocztowego traktu idącego z Owrucza do Żytomierza, za rz. Uszą, znajduje się średniej wielkości mogiła, nasypana, według miejscowej legendy, z rozkazu wielkiej księżny Olgi nad ciałem jej męża Igora, zabitego w bitwie z Drewlanami w 945 r. Nestor w swej latopisi tak mówi o tem: „I pogrzebany był Igor; jest mogiła jego u Iskorestenia grodu dotychczas". Mogiła ta egzystująca już 936 lat, a którą, jak miejscowe podania, tak też Nestor, Stryjkowski i inni zawsze uważali za grobowiec Igora, dotychczas nie była przeszukaną, a możeby te poszukiwania doprowadziły do ciekawych rezultatów. Wielki książę kijowski Igor Rurykowicz, wracając z Carogrodu do Kijowa, zboczył z nielicznym oddziałem swego rycerstwa (drużyną) do siedzib drewlańskich, by wziąć z nich haracz; wówczas Niskin lub Maldit drewlański książę, widząc niewielką liczbę rycerstwa Igora, namawia do oporu swych poddanych i pod m. Korysteniem napadłszy niespodzianie Kijowian, wycina ich prawie wszystkich; ujętego zaś Igora przywiązuje do dwóch drzew przygiętych, które później puszczone rozrywają ciało nieszczęśliwego księcia na dwoje. Dowiedziawszy się o tym wypadku, żona nieboszczyka Olga przybywa z wojskiem na miejsce ostatniej bitwy mężowskiej, sprawia mu tu tryznę i każe usypać mogiłę, na której zaraz wykonywa przysięgę srogiej pomsty za śmierć męża. *Kl. Przed.*

Igorka, os., I. Wołowicza i I. Epsteina, powiat augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin.

Igra, z ruska *Ihra'* (a nie *Ikra*, jak mylnie podano w III tomie Encyklopedyi rolnictwa na stronicy 306), jezioro sławne z niezmiernej rybności w pow. rzeczyckim (nie zaś w mozyrskim jak całkiem błędnie objaśniono w statystycznej książce mińskiej gub. „Pamiatnaja Kniżka" za r. 1878), leży nieopodal ujścia rzeki Sławecznej do Prypeci, w okolicach wsi Teszkowa; ponieważ ma łączność z wodami Prypeci, więc tu się gromadzi ryba na tak zwane Przyduchy w czasie zejścia zimy i wtedy tysiącami pudów ją łowią. *Al. Jel.*

Igrajew, wieś w pow. słuckim, w gminie carowskiej, nad rzeką Słuczą, przy drodze wiodącej brzegiem Słuczy od wsi Iserny (czyli Giserni) do Carowców, ma osad około 30, grunta lekkie, łąki wyborne, miejscowość poleska.

Igren, bogata wś handlowa nad Dnieprem, o 8 w. od Ekaterynosławia.

Igrzyna lub *Ryczywolskie* olędry, niem. *Igrznahauland*, inaczej *Igrza-Olędry*, niem. *Rehwiese*; olędry, pow. obornicki, 8 dm., 42 mk., 36 ew., 6 kat., 19 analf. Poczta w Ryczywole (Ritschenwalde), st. kol. żel. w Rogoźnie (Rogasen). *M. St.*

Igrzyska. Według Łaskiego Lib. benef. wś w par. Sleszyn.

Ihlnicken (niem.), wieś, pow. fyszhuski, st. p. Heiligen-Creutz.

Ihna (niem.), rz., prawy dopływ hafu rz. Odry, płynie z płd.-wschodu od Norenberga, pomija Starogród i Golnów.

Ihnacin, folw., ob. *Brahin* i *Ignatów*.

Ihnatiwski potok, także *Hnatiwski* zwany, potok górski, wypływa w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Butli, w pow. Turka, kilku strugami, spod wschodnich stoków góry lesistej Siczkami zwanej (936 m. szt. gen.). Płynie w kierunku północnym pomiędzy domostwami wsi Butli i w tejże gminie po krótkim biegu, bo 3 kil., wpada do Gniłej czyli Hnyłej (ob. t. II, str. 637, nr. 1). *Br. G.*

Ihnatki, wieś nad małą rzeczką, wpadającą do Słucza, pow. starokonstantynowski, parafia Starykonstantynów. W r. 1867 miało 51 dm.

Ihnatków, wś u źródeł rz. Jałańca, ob. *Ignatówka*.

Ihnatow albo *Ihnatowo*, folwark w powiecie mińskim, dziedzictwo Krupskich, ma obszaru 12 i pół włók litewskich.

Ihnatów, las mieszany w Załokciu, pow. drohobycki, na płd. granicy wsi, ze szczytem 640 m. wys. Rozl. 213 mr. Wody płyną z płn. stoczystości lasu do Bystrzycy a największą ich część zabiera pot. Załokieć. *Lu. Dz.*

Ihnatowce 1.), *Ihnatówka*, wieś w pow. lityńskim, par. Ułanów, 227 dusz męz., 84 dm., ziemi włośc. 608 dz. Należała do Morkowych, dziś Szpurowej. 2.) **I.**, duża wś w pow. latyczowskim, par. Międzybóż, gm. bachmatowiecka, dm. 175, mieszk. 1058, ziemi dwor. 1155 dz., włośc. 1178 dz., młyn. Należy do Ludomira Skibniewskiego, Puchalskiego i innych.

Ihnatówka 1.), wś we wschodnio-północnej

stronie pow. bobrujskiego, nad rzeką Olsą z prawej strony, ma osad 7 w niedostępnej bagnistej miejscowości. Poniżej Ihnatówki Olsa wpada do Berezyny, tworząc dokoła moczary. 2.) **I.**, wś w pow. hajsyńskim, par. Granów, leży nad rz. Kubliczem, ma 58 dm., dusz męz. 155, ziemi włośc. 310 dzies., należy do Chołoniewskich. Ob. *Ziatkowce*. 3.) **I.**, ob. *Ignatówka*.

Ihnatówka, mko pow. kijowskiego, o 25 w. od Kijowa.

Ihnatowo, ob. *Ignatowo*.

Ihnatpol, wś, pow. owrucki, nad rz. Żeremem.

Ihnaty (*Ignacze*) 1., przys. Starego Sioła, pow. cieszanowski. 2.) **I.**, przys. Suchej Woli, pow. cieszanowski.

Ihnatyń, ob. *Ignaców*.

Ihnatywski potok, przys. Butli, pow. turczański, ob. *Ihnatiwski*.

Ihorka, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo.

Ihra, ob. *Igra* i *Ihryszcze*.

Ihrec, pasmo górskie, w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Jaworowa, w pow. kossowskim, nieopodal granicy z Krzyworównią, ciągnące się z płn. zach. na płd. wschód. Ważniejsze szczyty Czarny groń (1374 m.) i Tarnoczka (1320 m.). Na płd. zach. stokach wypływa rzeka Tarnoczka, dopływ Bereźnicy, a od płd. wsch. zamyka to pasmo potok Waratyn, dopływ Czeremoszu. *Br. G.*

Ihrowce, ob. *Bystry potok*.

Ihrowice al. *Ihrowica*, po rusku *Ihrowycia*, wś w pow. tarnopolskim, 18 kil. na płn. od st. kolejowej w Tarnopolu. Na płn. leżą Jankowce, na zachód Jankowce i Małaszowce, na płd. Iwaczów górny, na wschód Dubowce i Dobrowody (w pow. zbaraskim). W zach. połowie obszaru wiejskiego płynie od płn. ku płd. potok uchodzący do Seretu na granicy Iwaczowa dolnego i górnego i zabiera liczne dopływy, a w dolinie jego leżą zabudowania wiejskie. Najwyższe wzniesienie czyni 396 m. na płn. wschód granicy, reszta opada ku płd. do 375 m. i niżej. Własność większa (Onufrego Turkułła) obejmuje roli ornej 699, łąk i ogr. 310, pastw. 48, lasu 47 mr.; własność mniejsza roli ornej 2680, łąk i ogr. 102, past. 57, lasu 7 mr. Gleba pszenna; las w mniejszej części dębowy, w większej brzozowy. Mieszk. wedle spisu z r. 1869 w gminie 1225, na obszarze dworskim 84 (wedle szematyzm. z r. 1881 obrz. gr. kat. 893, rzym. kat. 412). Par. rzym. kat. w Płotyczu, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu tarnopolskiego, archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew, szkoła etat. jednoklasowa i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 5113 zł. Stacya pocztowa w Hłuboczku wielkim. *Lu. Dz.*

Ihrowiszcze, pasmo górskie w Beskidzie lesistym, między Łomnicą od zach., a Bystrzycą sołotwińską od wsch., na granicy gm. Jasienia w pow. kałuskim a gm. Porohów w pow. bohorodczańskim. Od strony doliny Łomnicy zowią to pasmo Ihrowiszczem, a od doliny Bystrzycy nadają mu ogólną nazwę „Seredna". Na mapie spec. mon. austr. węg. Z. 11. Col. XXX czytamy Ihrowiec. Pasmo to ciągnie sie łukiem zrazu z północy na południe, zwracając się na wschód. Grzbietem jego bieży granica pow. kałuskiego i bohorodczańskiego. Najwyższy szczyt jego zowie się Wysoka. Wzniesienie 1808 m. (szt. gen.). Na tym szczycie znajduje się bogata roślinność halska, przedewszystkiem od strony południowej pod samym wierzchem. W szczelinach twardego piaskowca rośnie Saxifraga-Azoon, Lycopodium Selago, a kosodrzew sięga skarłowaciałemi kępkami aż po sam wierzchołek. Ze szczytu roztwiera się rozległy i wspaniały widok na obie główne doliny Bystrzycy i Łomnicy. U stóp rozlega się ku wsch. dolina Kuźmieńca Wielkiego aż po niedaleką Hutę, a od płn. zach. niemniej dzika dolina Kuźmieńca łomnickiego. Na północ od Wysokiej wznosi się szczyt Serednia (1642 m. szt. gen.). Między nimi leży przełęcz (1450 m.), łącząca doliny Kuźmieńca łomnickiego i Wielkiego. Na płn. zachód kończą się Ihrowiszcze wierzchem 1672 m. wysokim, a następnie zwolna obniża się w pasmo Małachowskie (6 kil. długie), sięgające aż po Osmołodę w dolinie Łomnicy. Przedłużeniem dalszem tego pasma po drugiej stronie Łomnicy jest Arszyca czyli Gorgan ilemski (ob.). Szczyt Seredna, podobnie jak Wysoki jest węzłem dwu działów, z których jeden zdąża wprost na płn. ku Pasiecznemu Wierchowi, a drugi wprost na wschód ku Hucie, zakończony lesistą Tarniczką (1165 m. szt. gen.). Między Pasiecznym Wierchem a Tarniczką rozwiera się dolina potoku Bystrzyka (ob.), wpadającego tuż przed Hutą do Bystrzycy. Wschodni południowy kraniec Ihrowiszcza zwie się Rogiem (1658 m. szt. gen.). Dolina potoku Łopusznej, wpadającej do Bystrej łomnickiej, i dolina Łopusznej bystrzyckiej oddzielają Ihrowiszcze od południowego gniazda górskiego, Sywulą zwanego.

Ihryszcze, wieś w pow. borysowskim śród rozłogów leśnych i moczarów znajdujących się pomiędzy rzekami Naczą i Bereżnicą, przy drogach krzyżowych wiodących z Kupelicz do Prudźca i z Równego do wsi Osowa i Maksimowki, ma osad włócznych 25. Stan policyjny chołopienicki.

Ihryszcze albo *Ihra*, jezioro w pow. rzeczyckim w bagnistej kotlinie Dniepru, pomiędzy wsiami Starą Jołczą i Berezkami, w półkole na wiorst prawie 10 rozlewające się i mające $^3/_4$ wiorsty szerokości. Por. *Igra*.

Ihumeń, od zamierzchłej staroż. do połowy w. XV był wsią w pow. mińskim, i wraz z oko-

licznemi siołami należał do zamożnej rodziny Kieżgajłów, stanowiąc massę dóbr Baksztami zwanych. Nazwa ta z biegiem czasu i rozdrobieniem dziedzictwa zaginęła i tylko z dokumentów jest znaną. Stanisław Kieżgajło, stolnik czy podczaszy litewski, około roku 1447, przez dewocyą oddał Ihumeń z przyległemi osadami w ilości 2,000 włościan na własność biskupom wileńskim. W czasie drugiego podziału kraju województwo mińskie, a z niem i Ihumeńszczyzna przeszła za kordon. W roku 1795 gdy cesarzowa Katarzyna obdzielała donatywami swych jenerałów, dobra baksztańsko-ihumeńskie zasekwestrowane oddano na własność jenerałowi Szewiczowi, zaś Ihumeń podniesiono do znaczenia miasta powiatowogo i odtąd jest stolicą powiatu ihumeńskiego w gubernii mińskiej. Miasteczko całkiem drewniane w smutnej poleskiej pozycyi, zbudowane na nizkiej dość równinie, przy trakcie pocztowym wiodącym z Mińska do Bobrujska, o 65 w. od Mińska, o 96 od Bobrujska, 140 od Borysowa, o 206 od Mohilewa, o 592 od Warszawy (pocztą), pod 53° 43′ szer. i 46° 5 dług.; tuż nad bagnistą rzeczką Ihumenką i wielkiemi błotami, które jeszcze na początku XVIII w. były jeziorem; bowiem gdy w r. 1708 trzeba było tędy wojskom Karola XII przechodzić z Mińska do Berezyny, król w niebezpiecznej przeprawie przez jezioro Ihumeńskie omal co oddziału na szwank nie naraził i sam nie utonął. Jezioro to, chociaż oznaczone na starych mapach, już całkiem zarosło i stanowi bagnistą łąkę. Miasto ma do 3,000 mieszkańców płci obojga, w tem żydów prawie połowa i tatarów 14. Posiada do 670 domów, w liczbie których kilka tylko murowanych, cerkiew soborną, kościół katolicki parafialny pod wezw. św. Krzyża, drewniany, wzniesiony ze składek w 1799 roku, liczący 2950 parafian. Kaplica w Smiłowiczach i Ubielu. Ihumeński dekanat katol. dyecezyi wileńskiej, obejmuje 5 w pow. t. n. parafij: Berezyna, Ihumeń, Błonie, Serafin i Karoleszczewicze (dawniej 7, prócz powyższych jeszcze: Śmiłowicze i Dukora). Wiernych liczy: 12,354. W I. się mieszczą wszystkie biura adm. pow. i sądowe, jest szpital pow. na łóżek 15, więzienie dla kryminalnych przestępców ze szpitalem na łóżek 6, zarząd poczt., szkoła powiatowa dwuklasowa i prywatna szkoła dwuklasowa żeńska, tudzież szkółka parafialna. Miasto posiada na własność przeszło 2,700 mr. lasu i 540 mr. ziemi ornej i wypasów. Dla handlu miejscowość ta niema żadnego znaczenia i tylko w dnie niedzielne lud się zbiera na targowisko z przedmiotami pierwszych potrzeb życia. Naprożno ustawą z roku 1862 rząd starał się zaprowadzić doroczne dwa jarmarki w dniach 1 maja i 1 grud., gdyż na nie lud wcale się nie zgromadza. Rzemiosła są przeważnie w ręku żydów, rzemieślników różnych zapisano 136; przemagają szewctwo i krawiectwo. Mieszczanie chrześcianie po większej części trudnią się rolnictwem, żydzi drobnym handlem, tatarzy wyrobem skór. Inwentarz żywy mieszczan wynosi do 2000 sztuk. Są tu 2 piwowarnie; 3 małe garbarnie a suma obrotowa tego drobnego przemysłu zaledwie wynosi 1500 rs. *Powiat ihumeński*, niegdyś część powiatu mińskiego w wojew. mińskim, mianowicie do roku 1793, w którym mińskie wojew. odeszło za kordon. Odtąd na mocy ukazu cesarzowej Katarzyny z dnia 13 kwietnia, Ihumeń mianowano miastem pow. w nowo utworzonem namiestnictwie mińskiem. W roku zaś 1795, gdy na mocy ukazu z dnia 3 maja namiestnictwo to otrzymało bardziej określoną organizacyą, zwołano powiat ihumeński wraz z innymi jedenastu, zarządzono wybory szlacheckie i na ten czas pierwszym marszałkiem ihumeńskim jednogłośnie został wybrany Stanisław Jelski, pułkownik petyhorski, b. komisarz skarbu w. ks. litewskiego. Jakkolwiek w roku 1796 namiestnictwo mińskie na mocy ukazów cesarza Pawła z dni 12 i 13 grudnia zamieniono na gubernią i zaszły niektóre zmiany terytoryalne, chociaż i w roku 1842 nastąpiły też przemiany granic, ztem wszystkiem powiat ihumeński został nieporuszony w swym obrębie i od początku mińskiej gubernii stale wchodzi w skład onej. Położenie geograficzne powiatu jest między stopniami 44 i 48 długości i 53 i 54 szerokości. Graniczy na północ z powiatem borysowskim, na wschód z powiatami mohilewskim i starobychowskim gub. mohilewskiej, na południe z powiatem bobrujskim, na południo-zachód z powiatem słuckim i na północny-zachód z powiatem mińskim. Ma obszaru około 183 mil kwadratowych, czyli 8967 wiorst kw. Realności powiatu ihumeńskiego rozważane szczegółowo przedstawiają się nam w następnych cyfrach: ziemi jest pod sadybami, ogrodami i sadami około 14,000 morgów; pól wziętych pod uprawę około 250,000 morgów; łąk około 90,000 mr.; lasów i zarośli około 970,000 mr.; błot i moczarów do 42,000 mr.; piasków, różnych nieużytków, wód i dróg około 7500 mr. Rząd posiada 84,000 mr., w tem lasów konfiskowanych po roku 1863 około 12,000 mr., tudzież pól i łąk konfiskowanych około 7500 mr. Włościanie w ogóle posiadają ziemi około 311,000 mr. Duchowieństwo ma ziemi mianowicie: prawosławne około 5800 mr. i katolickie około 175 morg. Właściciele więksi mają przeszło 892,000 mr.; drobniejsi około 21450 mr., 386 dziedziców prawosławnych posiada około 136,000 mr.; 788 właścicieli polaków dziedziczy prawie 665,000 mr.; do sześciu ziemian protestantów należy około 111,000 mr.;

2 mahometan posiada około 1,200 mr. i 6 żydów około 500 mr. Zauważmy, iż w tej ogólnej liczbie ziemian, właścicieli większych posiadłości jest: polaków 363 władających prawie 650,000 mr. i prawosławnych 179 władających około 129,000 mr. Własność więc polska silnie przeważa. Północno-wschodnia i południowa część powiatu mają charakter Polesia, zachodnia zaś strona ma płaskowzgórza z punktami dość wyniosłymi nad powierzchnią morza, jak naprzykład góry: w Kowalewiczach (110 sążni), w Kondorsotowiczach (107 sążni), w Karnaczy (92 sążni). W stronie poleskiej, gleba po większej części piaszczysta, przy wielkiej łąk obfitości; okolice zaś bardziej wzniesione i polowe mają glebę gliniasto-iłowatą i nieco czarnoziemów bardziej torfiastej natury. Jezior w powiecie około 50, z tych 18 ma nazwy, inne są bezimienne, zwykle mało znaczące. Jeziora Łoczyńskie i Sierhijewickie zwane Mucha słyną z rybności; to ostatnie ma przeszło 320 morgów obszaru i niedawno jeszcze łowiono w niem w ciągu zimy do 10,000 pudów ryb; dziś chociaż bardzo splądrowane grabieżną eksploatacyą, przynosi ednak czystego zysku do 700 rs. (ob. *Sierhieiewicze*). Powiat zrasza przeszło 100 rzek i rzeczułek; główne są: Berezyna, żeglowna, z 5 przystaniami w terrytoryum powiatu a miano wicie: przy miasteczku Berezynie, wsiach Kaszenjo i Bożynie, miasteczku Jakszycach i wsi Jamnie. Swisłocz, znaczny dopływ Berezyny, w dolnym biegu żeglowana. Ptycz, dopływ Prypeci, tudzież Niemen żeglowny, który tu ma początek za wsią Zabłocie, nieopodal kilku zaścianków Huszczyn zwanych, a na przestrzeni 54-wiorstowej biegu posiada dwie niewielkie początkowe przystanie przy miasteczkach Piasecznej i Mohilnej. Mniej ważne rzeki i rzeczułki, chociaż znajdą swój opis specyalny w słowniku, wymienimy tu alfabetycznie. Oto są: Baniówka, Bierczukówka, Babinka, Brusienka, Byszynka, Bołoczanka, Bielica, Brusiata, Celanka, Citewka, Czerniawka, Chaczanka, Charczówka, Czernica, Duleba, Dołżanka, Dij, Dubrowica, Dobrowoda, Gradeczna, Grenica, Hołowiszcza, Hać, Hutniówka, Husaczek, Hanutka, Ihumenka, Janczenka, Jaszna, Kurinka, Kamionka, Kiekowka, Klewa, Kowalówka, Krywica, Klonówka, Korzeniec, Klewica, Kłubcza, Kropiwnica, Lipówka, Leszczynka, Łosza, Łoszyniec, Młynek, Mytwa, Miła, Miesreda, Miana, Mieżrecze, Nieseta, Nieświacza, Nierczaj, Osoka, Oczyża, Olsa, Olchówka, Osowa, Owsiszcze, Pociecha, Pierekop, Pientryca, Popławka, Połoza, Podwołoszka, Rżyca, Sucin, Susza, Szytajłówka, Szacza, Szczeniówka, Szczanka, Słouść, Tołstucha, Talka, Terebelka, Turomietka, Turya, Usza, Usa niemeńska, Usa berezyńska, Użanka albo Uszonka, Wiederka, Wynia, Wiaza, Worok, Wołożówka, Wołma, Woża, Zadobra, Żeść, Żużlanka, Żarnówka. Ta mnogość wód bieżących charakteryzuje topograficzne położenie kraju i zarazem świadczy o zasobach ekonomicznych onego, bo kędy wód wiele tam i łąk obfitość, przyroda wydajna, środki komunikacyi i fabryczna produkcya ułatwione. A jednak pow. ihumeński nie odznacza się ani rolnictwem, ani przemysłem, wszystko tu w pierwotnym stanie, oprócz kilkunastu wyjątków, gdyż pod względem produkcyi powiat zajmuje 8 t. j. przedostatnie miejsce, stojąc tylko wyżej od powiatu bobrujskiego. Gospodarstwa odznaczające się niejakim postępem lub zamożnością są w dobrach: Małackowszczyznie, Pukowie i Onufrowie Jodków; w Kuchcicach Zawiszy; w Cielakowie Hartinga; w Samuelowie Macieja Jamontta (na dzierżawie); w Zazierzce i Horodyszczu Wańkowiczów, w Korliszczewiczach Proszyńskiego, w Smiłowiczach Wańkowicza, w Rawaniczach i Drachczy Słotwińskich, w Dukorze Hartinga, w Tołkaczewiczach Grabowskiego, w Ciepleniu Uniechowskiego, w Kałużycach Wańkowicza, w Rudni Osowskiego, w Prysynku Mirkowskiego, w Świtajłowce Niecieckiego i kilku innych. Najpoważniejsza obora w powiecie należy do Macieja Jamonta, który hoduje piękne bydło szwajcarskie. Ogrodnictwo w Kuchcicach, Tołkaczewiczach, Małackowszczyznie, Pukowie, Ciepleniu, Smiłowiczach i Rawaniczach zasługuje na uwagę. Ruch fabryczny redukuje się zaledwo do kilku warsztatów, z pomiędzy których ma pierwszeństwo fabryka sukna oddawna istniejąca pod firmą Ludwika Słotwińskiego w Rawaniczach. Inne są mniej ważne, jak naprzykład: fabryka parowa gontów w okolicy Czernowej Rudni Korkozewicza i ćwieczków do obuwia Słotwińskiego w Drachczy. Małych garbarni jest 3, gorzelni 12, piwowarni 5, terpentyniarni 7. Suma wytworu fabrycznego nie przenosi podobno 300,000 rubli, a pow. niedostateczną produkując ilość ziemiopłodów, i potrzebując soli, bierze te produkta z „niżu" na summę 40,000 rs. Sam zaś wysyła materyałów i przeróbek leśnych za 30,000 rocznie. Inwentarza powiat posiada średnio do 180,000 sztuk, w tej liczbie koni około 17,000, bydła rogatego około 45,000, a reszta przypada na owce, kozy i świnie, których to ostanich hodują bardzo wiele, jako ważny produkt pożywienia. Pszczelnictwo racyonalne z powodu zmienności klimatu, jako przemysł, niema prawie bytu, zwłaszcza w polowej stronie powiatu; w części zaś poleskiej włościanie mają dużo pszczół w kłodach, hodując je pierwotnym sposobem, który, choć niezapewnia zysków, bardziej jednak odpowiada warunkom dość surowego klimatu. W po-

wiecie całym liczą do 11,000 ulów, wszakże w handlu miodu bardzo skąpo. Cena miodu się podniosła do 6 rubli za pud, cena zaś wosku, nie mogąc konkurować z woskiem kopalnym pojawiającym się w przeróbkach z zagranicy, waha się około 20 rubli za pud. Klimat bardzo zmienny i wietrzny; przeszło 300 dni w roku panują wiatry, przeważnie zachodnio-północne; zimy bywają bardzo śnieżne, a mrozy dochodzą do 28° Reaumura. Upały zaś w lecie nie przenoszą + 26° R. Zapewne wskutek zniszczenia lasów, zauważono obniżenie temperatury wogóle, tak, że gdy niegdyś zaczynano tu siać na początku kwietnia, a pasano bydło do końca listopada, teraz zima najczęściej przychodzi w październiku, zaś chłody wiosenne ciągną się przez maj cały i zaledwo w połowie tego miesiąca zaczyna się dla rolnictwa przyjaźniejsza pora. Ostatniemi laty bywały mrozy w czerwcu i w lipcu. Nadzieja jednak na polepszenie stanu atmosfery coraz się zmniejsza, bowiem lasy wciąż znikają pod toporem wandalskiego wyzysku, a o podniesieniu ekonomicznem kraju wogóle mowy niema. Izochimeny powiatu odpowiadają: południowej Finlandyi i Petersburgowi; izotery; Permowi i Ufie; izotermy; Rydze, Mitawie, Saratowu. To znaczy, że nie zbyt łatwe są warunki klimatyczne, chociaż z drugiej strony inne dodatnie, jak obfitość łąk i lasów, mogłyby przeważyć na szali gospodarstwa miejscowości. Tymczasem średnia wydajność oziminy jest 3 i pół ziarn, jarzyny do 4 ziarn, kartofli i warzywa do 4 ziarn. Fauna reprezentowaną jest dość poważnie, ale rozkiełznanie obyczajów ludu i słaba egzekucya prawa jest powodem summarycznego wyniszczania pożytecznych zwierząt w niewłaściwej porze i niedozwolonemi sposobami; lud bowiem niszczy jaja, tępi bobry, truje ryby, wszędzie poluje rok cały; z resztą i niszczenie lasów przyczynia się do zubożenia fauny pod każdym względem. Lęgną się tu jednak dość obficie: niedźwiedzie, łosie, wilki, lisy, zające szare i białe, są też bobry, kuny, sarny, dziki, wydry, rysie, rosomaki, wiewiórki, nurki; z ptaków głuszce, cietrzewie, pardwy, kuropatwy, jarząbki, a nawet wielkie orły szare, że już o innych nie wspomnę. Z ryb najpospoliciej poławiają się szczupaki, okonie, liny, sumy, płocie, miętusy, wjuny, jazgarze, karasie, leszcze, podleszcze, jazie, głownie i niekiedy w małej ilości sterle, jesiotry i sądaki w Berezynie, tudzież rzadka ryba wierozub w Swisłoczy. Opierając się na świadectwach kronikarzy i mając wskazówki w pozostałych nazwiskach miejscowości jak naprzykład: Turyń, Tury, Turya i inne, należy przypuścić, że w lasach Ihumeńszczyzny, jak i innych litewskich, musiały niegdyś być tury czyli żubry, przez Czackiego za jedno miane. Rzemiosła, które przed rokiem 1863 były podtrzymywane przez władzę dominialną dziedziców dla własnej wygody, odtąd wogóle upadać zaczęły i potrzebują koniecznie inicyatywy ze strony społeczeństwa i rządu. Cała massa mieszkańców powiatu zwróciła się przeważnie do eksploatacyi ziemi, a wszystko co ma związek z rękodzielnictwem leży w zaniedbaniu. Zarządzono wprawdzie pewne instrukcye podtym względem po gminach, ale te rozporządzenia są martwą literą i szkółki gminne rzemieślnicze istnieją tylko na papierze. Jedna tylko szkoła rzemieślnicza w Maryi górze (ob.), otwarta w roku 1877, za pieniądze składkowe, zdaje się dawać niejaką nadzieję rozwoju pożytecznych rzemiosł w powiecie. Cała ta jednak sprawa zbyt się agituje w cichości i wiadomości pewniejsze nie przenikają pod sąd ogółu, chociaż ten miałby prawo wiedzieć urzędowo o postępach zakładu, na który szlachta z mińskiej gubernii wniosła 40,000 rubli, a włościanie 35,000 rubli. Bądź co bądź powiat liczy rzemieślników wyrabiających: przedmioty gospodarstwa do 600, przedmioty ubrania do 350, przedmioty konsumcyi do 200. Ludność, chociaż tak rozległego powiatu, któryby w Europie zachodniej mógł tworzyć znaczące państewko, nie przenosi 120,000 obojej płci. Co do rassy to przeważa rusińska, szczepu krywiczańskiego i tak zwanych w miejscowej mowie rajdunów. Czyż by to byli potomkowie Radymiczów? Jakkolwiek dwa te typy prawie się nie różnią w obyczajach, mowie białoruskiej, wierzeniach i czynnościach, tem niemniej z pozoru przynajmniej różnica jest uderzającą. Rajduni, zamieszkujący przeważnie Polesie, przypominają więcej typ ruski, noszą białe „swity", są najczęściej blondyni, dobrze zbudowani, bardzo skłonni do przechowywania tradycyi, ale mniej pracowici i moralni od innych. Kobiety noszą się dość malowniczo, w kolorach jasnych: lecz na głębszem Polesiu barwy płonieją, bo lud, mniej ucywilizowany, mniej dba o potrzeby zewnętrzne. Lud krywiczański w opolach w zachodniej stronie powiatu cichy, spokojny z natury, wszakże w ostatnich czasach zbliżony do centrów miejskich, nadto demoralizowany przez różne wpływy, wiele stracił na swej moralnej wartości. Przestraja się kuso, zaniedbuje pieśń swojską, a śpiewa erotyczne, do czego pobudką niezawodnie być musi ogólna wojskowa powinność, stanowiąca niejako szkołę przeobrażenia pojęć i zwyczajów. Wogóle widocznym jest upadek moralności pomimo pomnożonych szkółek wiejskich, których nauka nieprawidłowa źle wpływa na młode pokolenie. Polaków jest do 20,000 (Erkert), rusińskich plemion do 84,000, żydów do 16,000. W tem szlachty

przeszło 10,000, mieszczan przeszło 8,000, włościan przeszło 85,000; zaś resztę ludności stanowi klasa tak zwanych jednodworców, chlebopaszców i inne. Po uwłaszczeniu włościan początkowo utworzono gmin wiejskich 46 i w nich starostw 340. Oprócz tego jeszcze w roku 1866 było 4 gminy włościan skarbowych. Teraz gminy zredukowano do liczby 23 i starostwa do 197. Wymienimy gminy w alfabetycznym porządku: brodzka, bieliczańska, citewska, dudzicka, dukorska, dołżańska, hrebiońska, jakszycka, jurewicka, klinecka, mohilańska, nowosielska, omelańska, pukowska, puchowicka, pereżyrska, pohoska, pohorelska, śmiłowicka, słobodo-pereszowska, szacka, uździeńska, wierchmieńska. Włościanie tych gmin zamieszkują w 1167 wioskach i przeważnie trudnią się rolnictwem, gospodarstwo mniej więcej też jest zajęciem szlachty, lecz z całej masy żydów, których powiat, jakeśmy nadmienili, liczy do 16,000, zaledwo 139 pracuje na roli, zasiewając do 40 beczek oziminy i do 50 jarego zboża; reszta trudni się drobnym handlem, lekkiém rzemiosłem, lichwą, szynkarstwem. Rozdrobnienie ziemskiej własności w ostatniem stuleciu zrobiło niezmierne postępy, bowiem, nieliczące dziedzictwa uwłaszczonych dziś włościan, gdy w r. 1796 przy ułożeniu spisu własności ziemiańskiej powiat miał tylko 60 folwarków z 24,000 poddanych, robiących pańszczyznę, obecnie folwarków jest 383, z tej liczby w 263 folwarkach rządzą sami dziedzice, w 99 folwarkach gospodarują dzierżawcy, a w 16 rządcy. To znaczy, że prawie $^1/_3$ folwarków administrują nie właściciele lecz zastępcy, co musi nie dobrze wpływać na ekonomiczne stosunki i poszanowanie rolnictwa. Kościół prawosławny dziś liczy najwięcej wyznawców, bo do 80,000, którzy stanowią ludność od roku 1840 z unii wyłączoną. Prawosławnych cerkwi w powiecie jest: drewnianych 146, murowanych 2. W tem parafialnych 54 a resztę stanowią filie lub kaplice. Monaster w Ladzie (ob.) pobazyliański 1. Duchowieństwa około 240. Kościół katolicki w Ihumeńszczyźnie, należąc od roku 1870 do dyecezyi wileńskiej, według ostatnich rubryceli w siedmiu parafiach, obsługiwany zaledwo przez siedmiu duchownych, ma przeszło 23,000 wiernych, mianowicie: w berezyńskiej 2,900, w ihumeńskiej 2,950, w błońskiej 2,815, w serafińskiej 1,345, w uździeńskiej 5,627, w koroliszczewickiej 3,777, w annopolskiej 4,000, Ta ostatnia parafia, zaledwo przed 14 laty powstała w powiecie ihumeńskim, po kassacie parafii dukorskiej, posiada kościół poza obrębem powiatu ihumeńskiego, w powiecie mińskim i należy do dekanatu mińskiego. Właściwie dekanat jest jeden ihumeński, wszakże dla dogodności administracyjnej oprócz części parafii annopolskiej, jak nadmieniłem, parafią uździeńską zaliczono do dekanatu nadniemeńskiego, mającego zarząd w obrębie powiatu mińskiego. Oprócz kościołów parafialnych w powiecie znajduje się 1 filia i 16 kaplic, w których się odbywa niekiedy nabożeństwo a mianowicie: w parafii berezyńskiej: rawanicka (Filia), w Brodzcu, w Gażyłowiczach, w Osmołowce i Przewozie. W parafii ihumeńskiej: w Śmiłowiczach i Ubielu. W parafii błońskiej: w Miedzyrzeczu; w par. serafińskiej: w Sucinie; w par. uździeńskiej: w Tołkaczewiczach, Kuchcicach, Uździe, Podsackich, Rabinowce i Starzynkach. W par. annopolskiej: w Szabuniach. Wogóle stan świątyń katolickich jest bardzo smutny, najwspanialsze jak w Dukorze i Smiłowiczach, niegdyś z muru wzniesione, po roku 1866 zamieniono na cerkiew; pozostałe kościoły są wszystkie z drzewa, nędznie utrzymane, oprócz filialnego w Rawaniczach fundacyi Słotwińskich i kaplicy kuchcickiej fundacyi Zawiszów, z muru zbudowanych i starannie opatrywanych. Co do daty fundacyi kościołów parafialnych i fundatorów to zaznaczamy, że kościół w Berezynie, najnędzniejszy i prawie upadający, zbudowany w roku 1641 kosztem kanclerza Lwa Sapiehy. Kościół ihumeński powstał ze składek parafian w r. 1799. Kościół błoński z roku 1748 zdaje się być fundacyi Baków. Kościół serafiński z roku 1762 fundacyi dawnej rodziny Janiszewskich. Kościół koroliszczewicki z roku 1785 fundacyi Prószyńskich. Kościół uździeński z roku 1684, fundacyi Zawiszów. Protestanckie wyznanie posiada starożytny po aryański kościołek w pięknym stylu, zawierający groby rodziny Grabowskich, w majętności dziedzicznej Siemionowiczach. Mała ludność mahometańska ma dwa meczety drewniane i żydzi posiadają do 30 synagog, oprócz domów modlitwy. Instytucye wychowawcze bardzo są słabo reprezentowane; oprócz bowiem 23 szkółek gminnych, zakładu rzemieślniczo-naukowego dla włościan w Maryi-górze, tudzież w samym Ihumeniu dwuklasowej szkoły powiatowej, szkoły parafialnej i prywatnej dwuklasowej pensyi żeńskiej, innych instytucyj niema. Pod względem administracyjnym i sądowym powiat się dzieli na stany policyjne, których jest cztery: 1) uździeński, 2) smiłowicki, 3) berezyński, 4) puchowicki; na okręgi sądowe, których jest 4; na okręgi wojskowe, których jest 4: 1) ihumeński, 2) puchowicki, 3) szacki, 4) berezyński; na ucząstki wojenno-końskie których jest 22. Co do powinności wojskowej zaznaczamy fakt, że gdy w roku 1796 w czasie pierwszego poboru wzięto z pow. ihumeńskiego 240 rekrutów, w r. 1867 liczba rekrutów doszła do 1289 i koni wybrano 284. Miasteczek w pow. 22, przeważnie zasiedlonych przez

żydów. Ważniejsze są: Ihumeń, Berezyna, Smiłowicze, Puchowicze, Uzda, Dukora, Dudzicze, Piaseczno, Mohilno, Kliczew. Jako miejsca historyczne lub mające interes dla archeologów i badaczy rzeczy krajowych, należy zaznaczyć: Ihumeń, Mohilnę, Dudzicze, Francuzką Groblę, Sucin, Duleby, Hrebień, Ubiel, Smiłowicze, Dukorę, Dubowrucze, Lady, Błoń, Hrebionkę, Sierhiejewicze, Woronicze, Użtany, Kuchcice, Bielkiewicze. O tych miejscach czytelnik znajdzie wiadomości bardziej specyalne pod właściwymi wyrazami w niniejszym Słowniku, tu tylko nadmienić wypada, iż powiat ihumeński różnoczasowie dla nauki i sztuki ojczystej wydał niemało ludzi dobrze znanych krajowi; mianowicie tu się urodzili, umarli ztąd pochodzą lub tu pracowali dla społeczeństwa: Moniuszko Dominik zasłużony filantrop; Moniuszko Kazimierz uczony prawnik; Moniuszko Aleksander lubownik sztuki i przyjaciel ludu, Moniuszko Stanisław powszechnie znany muzyk i kompozytor, Massalski Tomasz autor Podstolica, Massalski Józef wierszopis, Baka wsławiony wierszem „O niechybnej śmierci", Łojko Feliks historyk i ekon., Bukaty Franciszek dyplomata polski, Ignatowicz Jan znany z dziejów Unii, Jelski Ludwik finansista i mąż stanu, Jelski Włodzimierz filozof i publicysta, Jelski Michał skrzypek i kompozytor, Jelski Konstanty spółczesny przyrodnik i podróżnik, Szemesz Adam erudyt w dziedzinie malarstwa i sam malarz, Ewa Felińska autorka tu w młodości zamieszkała, Szyszko Michał uczony filolog i autor. Klimontowicz Stefan matematyk i tłómacz, Zdanowicz Aleksander historyk, Fatur Henryk archeolog, Zawisza Jan współczesny archeolog, Zawisza Krzysztow autor znanych pamiętników, Baranowski Józef dziś żyjący jeszcze finansista, technik i filolog, Kotowicz Wiktor współczesny uczony literat, Wańkowicz Jan współczesny uczony entomotog, Prozor Józef wojowoda witebski; podobno tu Tadeusz Korzon historyk i Leon Szczerbowicz—Wieczor publicysta i inni. Dziedzictwa obywatelskie w których się znajdują pamiątki, księgozbiory, dzieła sztuki lub archiwa są: Dukora po Osztorpach dziś Hartingów; Smiłowicze i Szypiany po Moniuszkach dziś Wańkowiczów; Horodyszcze i Zasierz Wańkowiczów, Lada, Zamość, Dudzicze Jelskich, Kuchcice Zawiszów, Tołkaczewicze Grabowskich, Cielaków Hartinga, Rawanicze Słotwińskich, Puków Onufrow, Małackowszczyzną Jodków, Ludwinów Kotowicza, Citwa Janiszewskich. Zapiszmy w tem miejscu fakt dość ciekawy, iż ród Janiszewskich przeszło 4 wieki Citwą włada i tak długiego dziedzictwa nikt w powiecie chyba nie wykaże. Medyczna organizacya wcale nieodpowiada potrzebom; zaledwo bowiem na cały powiat jest 3 lekarzy, 14 felczerów wiejskich, 4 akuszerki i 1 weterynarz; pomoc więcej staranną mieszkańcy otrzymują w czterech szpitalach, t. j. w jednym miejskim w Ihumeniu i w trzech wiejskich w gminach. Leśnictwo rządowe jest jedno na cały powiat, administrujące przeszło 77000 mr. lasu. Instytucya ta wszakże nie sprzyja rozwojowi naukowej eksploatacyi, więc i lasy rządowe nikną bez ścisłej kontroli, chociaż w ogóle są w lepszym stanie niż prywatnych właścicieli. Ważniejsze jarmarki bywają: w Ladach 29 czerwca, w Berezynie 6 sierpnia, w Puchowiczach 9 maja i 6 grudnia. Oprócz wzmiankowanych jarmarków bywają targi niedzielne lub świąteczne w Dukorze, Smiłowiczach, Widzie, Szacku, Dudziczach i inne. W tem ostatniem miejscu, niegdyś czczonem jako cudowne w obrazie N. M. P. w młodzikową niedzielę bywa wielkie zbiegowisko ludu. Drogi w części mniej leśnej są znośne, poleskie zaś fatalne, pełne najstraszniejszych grobel i brodów. W poprzek powiat przeżyna od r. 1873 na przestrzeni prawie stu wiorst, libawsko-romeńska droga żelazna. Z otwarciem tej kolei wielki trakt pocztowy łączący Ihumeń z Mińskiem i Bobrujskiem został dla poczty zamknięty a natomiast urządzony nowy trakt mały w celu połączenia miasta powiatowego ze stacyą kolei w Maryi-Górze, tudzież trakt boczny wiodący do miasteczka Smiłowicz. Oprócz tych traktów pocztowych istnieje mały dawny w kierunku z Ihumenia do Berezyny, tudzież drogi komunikacyjno-wojenne: z Ihumenia przez Puchowicze, Szack i Porzecze na Polesie bobrujskie i drogi z Ihumenia przez Dukorę, Dudzicze, Uzdę, Piaseczną w Słuczczyznę. *Aleksander Jelski.*

Ihumenka 1.), bagnista niewielka rzeka w pow. ihumeńskim, ma początek o milę na płn. za Ihumeniem, w moczarach pomiędzy wioskami Słobódka i Zarzecze; przepływa w kierunku od północo-wschodu na północo-zachód nieopodal folwarku Teodorówka, następnie tuż przy mieście Ihumeniu tworząc tu niewielki staw przez zatamowanie młynowe, i za Ihumeniem, przyjąwszy w siebie z prawej strony rzeczkę Owsiszcze wpada do rzeki Wołmy z lewej strony. Brzegi tej rzeczułki, zwłaszcza w dolnym biegu, są najdzikszą miejscowością Ihumeńszczyzny, rybnością się nie odznacza. 2.) **I.**, mała bagnista rzeczka na Polesiu pow. ihumeńskiego, bierze początek z bagien około zaścianka Błychowa, ztąd płynąc prawie w kierunku zachodnim w małych zagięciach około zaścianków: Snaściki, Ihumeńska Buda, Dremiszcze i Podkosie, przy zaścianku Hadutowie wpada do rzeczki Bołoczy z lewej strony; długość Ihumeńki około wiorst dziesięciu, brzegi obfitują w dobre łąki. *Al. Jel.*

Ihumenowo, wieś pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, o 45 w. od Dzisny, 2 okr.

adm., 1 dom, 29 mk. kat. (1866). Dobra pojezuickie, roku 1773 nadane Wołodkowiczowi, później przechodzą do Adama hr. Günthera, od którego do córki jego Gabryeli księżnej Puzyninej, znanej poetki; po jej śmierci sukcesyjnie przeszły do hr. Rajnolda Tyzenhauza, dziś hr. Przeździeckiej. Gmina I. we wsi Szkuncikach liczy dusz 3434, składa się z 7 okręgów wiejskich: 1) Ihumenów hr. Przeździeckiej, 2) Aleksandrów, 3) Ksaweryn, 4) Koporów hr. Przeździeckiej, 5) Julianów Fiedorowicza, 6) Łomb Romanowicza, 7) Szarkowszczyzna Boguckiego. Okrąg ihumenowski liczy w swoim obrębie wsie: Bachory, Bondary, Putowskie, Bondary Stare, Bartłomieje, Bołbeczyno, Borsuki, Brunki, Banajewszczyzna, Wilikamineje, Zaziercy, Kleny, Panki, Rabizy i Szkunciki.

Ihumeńska Berezyna, ob. *Berezyna.*

Ihumeńska Buda, zaścianek mały poleski w powiecie ihumeńskim, nad rzeczką bagnistą Ihumenką drugą, w pobliżu osady tak zwanej Francuzka grobla. Miejscowość bardzo dzika, nizinna. Okrąg policyjny dawniej śmiłowicki, teraz puchowicki IV. Parafia katolicka błońska. *Al. Jel.*

Ihumeńszczyzna albo *Ihumenowszczyzna*, wś w południowo-zachodniej stronie pow. mińskiego, niedaleko granicy pow. oszmiańskiego, w gm. słobodzkiej, nad rzeczką Siermiażką, ma osad włocznych 33, miejscowość piękna, gleba i łąki dobre.

Ika, *Wiskuła*, rzeczka, dopływ Ewikszty, w pow. lucyńskim.

Ikany. wieś w pow. borysowskim, w gminie mściskiej, nad rzeczką Pustomściżką, dopływem rzeki Mraj, ma osad włócznych 8, w miejscowości górzystej.

Ikawa, ob. *Ikwa.*

Ikawka, rz., dopływ Ikwy, pod Derkaczami płynie.

Ikaźń, mko w pow. dziśnieńskim, na płd. brzegu jeziora t. n., o 80 w. w kierunku zach. od Dzisny, 340 w. od Wilna, w 3 okręgu administracyjnym, posiada 541 mieszk., t. j. 270 męż. i 271 kob. (1879); paraf. cerkiew prawosławna i drew. paraf. kościół katol. pod tytułem Bożego Ciała. I. paraf. prawosł: ma jednę filię i 1241 parafian, a katol. klasy 3. dekanatu dziśnieńskiego, 2 kaplice: w Borodziewiczach i Podziawach i 9238 wiernych. W XVI w. I. należał do ks. Prońskich, którzy tu mieli swój zamek; tutejszy zaś kościół katol. fundowany był przez wojew. podlaskiego Iwana Siemionowicza. Od Prońskich nabył I. Strabowski i oddał kościół tutejszy kalwinom. Gwagnin o I. tak wspomina: „Ikaźnia, zamek murowany y miasto drzewiane, nad rzeką tegoż nazwiska (myli się, bo nad jeziorem) od Bratysławia we dwie mil leży." Jan Sapieha starosta brasł., pisarz litew., będąc kanclerzem królowej Heleny, żony Aleksandra króla, otrzymuje przywilej od tegoż króla roku 1504 na Ikaźń, z pozwoleniem zakładania miasta, zamku i wznoszenia rozmaitych budowli według swego upodobania; tenże Jan Stanisław Sapieha wojew. witebski, marszałek litew., czyni fundusz na kościół w roku 1509 i naznacza sumę pewną do uczciwego utrzymania trzech księży. Roku 1588 Andrzej Pawłowicz Sapieha, podczaszy litew. wdzic witebski, daje donacyą na Ikaźń, Zamorz i Pohost Leonowi Sapieże, podkanclerzowi litew. Roku 1591 Mikołaj wojew. witeb. i Bohdan Pawłowiczowie Sapiehowie bracia sprzedają części swe Leonowi Sapieże. Roku 1654 w czasie wojny moskiewskiej Jan Drozdowski, podczaszy brasł., fortecę Ikazień poddał, za co zmuszony był usprawiedliwiać się przed królem. Tradycya podaje, że on skarby zatopił w jeziorze, aby się w cudze ręce nie dostały. Leon Sapieha, kanclerz w. ks. litew., powodowany gorliwością o rozkrzewianie wiary, chcąc podnieść z ruin świątynie rzymsko-katolickie w swoich dziedzicznych dobrach Ikaźń, Pohoscie, dobrowolnym swym listem i wieczystym zapisem w roku 1596 (28 maja) wydanym w Warszawie rzeczone kościoły zaopatrzył w fundusze; oprócz główniejszego takowej fundacyi celu chwały Boga, nie zapomniał restaurator tych kościołów o środkach oświecenia ludu, oraz o cierpiącej ludzkości, wkładając na plebana obowiązek zaspokajania potrzeb szkoły i szpitala. Kościół w mieście Ikaźń na pamiątkę ciała i krwi Jezusa Chrystusa wzniesiony, otrzymał wyznaczenie lokacyjne na miejscu zboru kalwińskiego, z cmentarzem oraz gruntem na mieszkanie plebana, szkołę, szpital, oddanym ze wszystkiemi poddanemi, mieszczany, ich powinnościami, domami, ogrody, służbą, czynszami i innemi pożytkami. Tytułem paszni nadany folwark przy mieście ikazieńskiem (dziś nazwany Księżopol) włók 5, mr. 7; przytem wioskę Cielenicze wł. 5, Reutowicze wł. 4, według dawnego ograniczenia, z wolnością łowienia ryb na jeziorze Izmienko, oraz wszelką inwentarzową przynależytością; uwolniwszy tym wieczystym zapisem fundator siebie i następców swoich z należytości jus patronatus, przelał je wieczyście na kapitułę kościoła św. Stanisława i jezuitów kolleg. wileń. Roku 1596 Junii 16 d. takowy dobrowolny list wieczysty zapis Stanisława Sapiehy do akt grod. tryb. wileń. wniesiony został, zatwierdzony przez Zygmunta III. Jan Stanisław Sapieha, marszałek lit., fundował cerkiew w Ikaźni r. 1627. Kościół ikazieński fundow. przez Sapiehę, w r. 1812 w czasie wojny z francuzami zgorzał; dzisiejszy został odbudowany ze składek; znajduje się w nim pomnik z białego marmuru, wystawiony dla Aloizego Dmochowskiego, sędziego brasł.

wzniesiony r. 1815. R. 1712 Ikaźń był w posesyi Mikołaja Dusiackiego Rudominy; około 1740 był we władaniu Petroneli z Wołłodkowiczów Szczyttowej, kasztelanowej mścisł. R. 1753 Aleksander Sapieha wojew. połocki sprzedaje Ikaźń Mikołajowi Łopacińshiemu instygatorowi litew., ten zaś odprzedaje szwagrowi swemu Stanisławowi Pruszyńskiemu, kasztelanowi smoleń. i żonie jego Maryannie z Kopciów. Około r. 1758 przechodzi do syna Tadeusza Burzyńskiego; córka jego Teresa wychodząc za Franciszka hr. Dunina Jundziła, wnosi te dobra w dom Jundziłłów; później objął Wiktor hr. Jundził; około 1820 r. dostaje się drogą eksdywizyi do rąk kupców ryskich, od których kupuje Jan Römer marszałek rzeczycki; dziś w posiadaniu syna jego Józefa; do Ikaźni należały Antary, Milki całe, dziś podzielone na kilka części, Zamosze, Pohost, Kupczelin, Jundziłowo, Mudzielewszczyzna, Jakubielewszczyzna (dziś Nizin). *J. W., A. K. Ł.*

Ikonniki, wieś w pobliżu rz. Ułły, w gub. witebskiej.

Ikówka, rzeczka, dopływ rz. Wielkiej Rudy (Domachy) z prawej strony, w pow. lityńskim. I., płynąc od Adampola, mija Poplińce, Czeszki i pod wsią Szpiczyńcami do W. Rudy uchodzi. *X. M. O.*

Ikra, błędnie, ob. *Igra*.

Ikschen (niem.) 1.) os. karczemna, powiat ragnecki, st. p. Budwiecie. 2.) I. lub *Jeschken*, wś, pow. ragnecki, pod Ragnetą.

Ikskiul, *Yxküll*, wieś, pow. ryski, st. p. o 1 i pół w. od st. dr. żel. rysko-dyneburskiej; st. drogi żel. między Ogerem a Kurtenhofem, o 178 w. od Dyneburga.

Ikstrum, ob. *Ixtrum*.

Ikuł, rz., prawy dopływ Dniestru, przyjmuje Teleszów, odlewa 4 stawy i przy Koczernicy łączy się z Dniestrem. *W. Pol.*

Ikwa 1.) mylnie *Ikawa*, rzeka, lewy dopływ Styru, wypływa w Litowisku w pow. brodzkim, w przysiołku Hucisku litowiskiem. Płynie na półn.-wsch. brzegiem lasu Pankowszczyzny, tworząc granicę gmin Pankowiec i Czernicy, przerzyna obręb Pankowiec, gdzie w północnej części tej gminy przepływa staw i porusza młyn, przyczem zabiera od lewego brzegu potok płynący od Czernicy i zwraca się na wschód. Tutaj tworzy granicę Podkamienia i Nakwaszy, odlewa dwa stawy, płynie między domostwami Nakwaszy, przerzyna obręb Tetylkowiec; gdzie przepływa znaczny staw i w końcu wchodzi w obręb Popowiec, poza któremi zwraca się nieco na południowy-wschód i w obr. wsi Dudyna tworzy granicę Galicyi na przestrzeni 2 i pół kil. Tutaj przechodzi na ziemię wołyńską. W Galicyi bieg jej wynosi 19 kil. i odlewa 5 stawów większych i mniejszych. Pobocznych potoków znaczniejszych w Galicyi nie przyjmuje. I. wpada do Styru pod Targowicą. Długość wynosi 150 w. Brzegi strome, pokryte sosnowym lasem; dno iłowate. Tworzy wiele stawów. Pęd wynosi 0,7 stóp na sekundę, spadek 1 st. na wiorstę; głębokość 4 st., szerokość od 3 do 12 st. Większe mosty znajdują się w Tarnoborze, w Dubnie, Młynowie i Targowicy. Zaczyna być spławną od Werby. Spławiają tylko na wiosnę, przeważnie zboże i drzewo. Przystanie znajdują się w Werbie, Pieszczance, Dubnie, Iwaniu, Młynowie. „Na nadzwyczajnym posiedzeniu warsz. tow. przjaciół nauk 3 czerwca 1830 z powodu przybycia Humboldta, Jarocki opisał równinę sapanowską na północ Krzemieńca położoną, skrapianą przez rz. Ikwę, której powierzchnia do 3 łokci głębokości obfituje w pokłady (geody) krzemienia: w których przy rozbijaniu na skałki karabinowe, znajdują się rozmaite skamieniałości. W dowód tego pokazał: a) w dwóch rozbitych bryłach kamienia po jednym utkwionym jeżowcu (Echinus serialis); b) w 2-ch także bryłach po jednym zębie rekina rzadkiej piękności; c) w 5-calowej bryle 8 serduszników (spatangus); d) w małym krzemieniu dobrze zachowaną serpulę sękatą; e) w innej piękny egzemplarz muszli z rodzaju pingiostena spinosa; f) na 2-ch bokach krzemienia przyległe dwa kawałki zaginionej muszli (catillus); g) krzak zwierzokrzewu siatnicy, retepora, 6 cali długi, 4 cale szeroki, tak wypełniony masą krzemienia, że wszystkie zwroty blaszek zwierzokrzewia są zewnątrz widoczne. W chwili znalezienia go, pokryte były zwietrzałem wapnem; oczyszczone troskliwie stanowią egzemplarz rzadkiej piękności. Zastanawiała Humboldta wiadomość o krzemieniu, śród gór o 200 łokci nad poziom Ikwy wzniesionych, z muszlowatego wapiennego kamienia złożonych, gdzie kiedy w przeszłym roku na przedmieściu północnem kopano studnię, u podnóżka jednej góry, po większej części z muszel złożonej, w głębokości 28 łokci znaleziono kieł słoniowy rzadkiej piękności, złożony w zbiorach liceum krzemienieckiego. Pierwszy to podobno przykład, ażeby pod tak wielkim pokładem muszel, zbitych w skałę, znajdowała się kość zwierzęcia ssącego. Złożył w ofierze Humboldtowi Jarocki kawałki tego kamienia, jeden z wierzchołka 198 łokci wynoszącej góry, drugi z głębi samej studni. Nakoniec okazał najciekawsze na Podolu zebrane skamieniałości, do najdrobniejszych należące, jako to: rimula fragilis, bulina ionkairi, siderolites calcitropoides i melonia splarica i rzadki egzemplarz ostrygi klinowatej, na której znajdują się rurki serpuli." (Rozmaitości Warsz. przy Gazecie korespondenta 1830, str. 175). 2.) I. lub *Ikawa*, rz., lewy dopływ Bohu, zaczyna się na Wołyniu w pow. starokonstan-

stantynowski, powyżej wsi Niemierzyńce, łączy się z Bohem w lityńskim pow., około miasta Sieniawy (nowej). Nad nią leży Stara Sieniawa i Pilawce. Według W. Pola rzeka ta I. wschodnia ma źródła we wsi zwanej Werchniaki; na wierzchowinie swojej od doliny Słuczy nieznacznym tylko grzbietem oddzielona, płynie z zachodu ku południ.-wschodowi, tworząc 15 stawów na przestrzeni 8 mil. Wpada poniżej Nowej Sieniawy do Bohu; przyjmuje kilka potoków, odlewających 10 stawów. Poniżej jej ujścia wpada z osobna struga Moczychwost zwana, i na ujściu obu leżą w dolinie Bohu podmokłe łąki". *Br. G., Dr. M.*

Ila, rz., przyjmuje rz. Irsinę i wpada do rz. Gauja (ob.) z lewego brzegu.

Ilaszówka, *Ilatka*, ob. pod *Ilia...*

Ilaudszen lub *Ilauszen* (niem.), wś, powiat ragnecki, st. p. Szillen.

Ilbiaź, ob. *Lubiaź, Lbiaź.*

Ilbrantowa, prawdopodobnie dzisiejsza *Librantowa* w pow. sandeckim. To nazwisko powtarza się w sądeckich aktach miejskich z XV w.; mianowicie Władysław Jagiełło nadaje klasztorowi premonstratensów w Nowym Sączu Ilbrantową mniejszą z pięciu łanami, bez karczem, zagród i młynów, i Il. większą z sześciu łanami i datkami w jajach, kurach, serach, z robocizną, powabą, osepem, karczmami i zagrodami, ale z wyłączeniem dziesięciny kmiecej, którą płacono biskupowi krakowskiemu (Długosz Lib. benef. III, 83). Po utworzeniu kolegiaty w Nowym Sączu 1448, przenosi Zbigniew Oleśnicki biskup krakowski, dziesięcinę motyczną, którą dotychczas płacono do kościoła w Podegrodziu, na utrzymanie wikarych w N. Sączu (Morawski Sądeccz. II 189, 199). Zamiana na Librantową była tem łatwiejszą, że rodzina Librantów często jest wymieniana w aktach miejskich sandeckich. *Mac.*

Ilburg, niem. *Eilenburg*, m. w Saksonii pruskiej, nad rz. Mulda, w pow. delickim (Delitzsch), fabryczne i handlowe, 15000 mk.

Ilcia, rzeka górska, wypływa w Beskidzie lesistym, na dziale czarnohorskim, w obr. gm. Żabiego, w powiecie kosowskim, w północnej jej części, z pod góry Hordie zwanej (1478 m. szt. gen.). Płynie na płd. i niezadługo z lew. brz. zasila się silnym potokiem Wołowym, płynącym z pod Menczelika (1300 m. szt. gen.); poczem zwraca się nieco na południ.-wschód, zasilając się z lew. brz. licznymi potokami, Kamienistym z pod Rokity Serednej płynącym, Krzą i Czarnym z pod Hegi gaboryańskiej (1442 m. szt. gen.). Z prawego zaś brzegu przyjmuje silny dopływ Krywec zwany, następnie Hodak i liczne inne pomniejsze. Płynie ona około 15 kil. wsią Żabiem i wpada z lew. brz. do Czeremoszu czarnego. Obfituje zawsze w wodę, gdyż dostarczają jej tak potoki poboczne, jakoteż dwa wodozbiory, czyli klauzy (po huculsku *hat'*). Płynie więcej położeniem równo pochylonem na południe, tu i owdzie po piasku i kamykach drobnych, obraca kilka młynów, ma także miejscami głębokie koryto. Przy deszczu powolnym nie robi szkody, ale po ulewnym i raptownym deszczu staje się dla przechodniów niebezpieczną, bo tu i owdzie nader zakrzywione koryto przy wezbraniu wody wylewa na ogrody. Jest ona rybniejszą niż Czeremosz, bo ma załomy. Obejmuje przestrzeni więcej niż 160 morgów. Ryby w niej zachodzące są: baba, hołowatycia, klen (len), marena, struh (pstrąg) i śliz. *Br. G.*

Ilcussium, łac. nazwa Olkusza.

Ilemie (al. *Ilemnia*, po rusku *Ilemie*), wieś w pow. doliniańskim, 18 kil. na płd.-zachód od Doliny, a 7 kil. na płd.-wschód od st. poczt. w Wełdzirzu. Na półn. leży Grabów, Łopianka i Spas, na wschód Łuhy i Suchodół, na zachód Lolin, na płd. Perchińsko, oddzielone Arszycą. Zabudowania wsi i przysiołka Płoskie rozłożyły się w płn. stronie obszaru, w dolinie Ilemki i jej dopływu Maciuły. Przez środek wsi płynie na półn.-wschód Ilemka, powstająca na półn. stoku Arszycy z 2 potoków: Lisna (z pot. Sciło od pr. brz.) i Wołoska a zasilana następującymi znaczniejszymi dopływami: od prawego brzegu Trostowania, Rozkilce, Mezericze i Czerteż, od lew. brzegu Pohorecki potok i Maciuła (z Rudą od lew. brz.). Na płn. krawędzi nastaje tutaj pot. Maniawka i płynie na półn. do Grabowa. Od prawego brz. zasila go Rzeczka, tworząca na małej przestrzeni granicę między Ilemiem a Grabowem. Najwyżej wznosi się w płd. kończynie wsi płn. zach. ramię Arszycy i skalisty Gorgan Ilemski, 1589 m. wys. Na półn.-wschód od Arszycy zniża się obszar wioski i tutaj leżą w dorzeczu potoków tworzących Ilemske lesiste góry: Sciło (ze szczytem 1191 m. wys. i połoniną Kruhła 1081 m.), Roztoka, Słobusznica (ze szczytem 1290 m. wys.), Magura (ze szcz. 1164 m. wys.), Wołoska (las i połonina). Na prawym brzegu Ilemki znajdują się: Trostowania, las mieszany; Stouba, las mieszany i połonina ze szczytem 1082 m.; Tokarnia, las i połonina, ze szczytem 809 m.; Rozkilce, połonina; Zielonków, las mieszany ze szczytem 861 m.; Polanka, lesista góra (766 m.) i Czerteż, polanka, 784 m.; Pasieczy werch ze szczytem 587 m. Na lewym brzegu Ilemki leżą od płd. ku półn. Rozkołyska (1060 m.), lesista góra z połoniną Kiernoryszką (686 m.); Magura ze szczytem 1137 m.; Poharce, las mieszany i połonina; Kiernorocha, las i polana; Medulczyna lesista góra; Sosnów i Łazok, mieszane lasy z połoninami; dalej niwy: Klewa (686 m.) na

prawym brzegu Maciuły, opadająca ku dolinie potoku (540 i 535 m.), Ruda i Płoskie na lew. brz. Maciuły. Od tych niw wznosi się znowu cokolwiek wsch. krawędź obszaru wiejskiego. Leży tu Kiczera, lasek przeważnie bukowy, Jaworniki, las mieszany (przeważnie jodłowy, mniej bukowy) ze szczytem 714 m. wysokim i Wyrowaty (752 m.). Własność większa (rządowa) obejmuje roli ornej 1, łąk i ogrodów 48, pastw. 29, lasu 11377 mor.; własn. mniejsza roli ornej 565, łąk i ogr. 837, pastw. 654, lasu 102 mr. Mieszkańców wedle spisu z 1869 r. 708, a 726 obrz. gr. kat., wedle szematyzmów z r. 1781. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu perehińskiego, archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew i szkoła filialna.

Ilemka, rzeka górska, wytryska w Beskidzie lesistym, z pod północno-wschodnich stoków pasma Gorganu ilemskiego czyli Arszycy, ze źródeł leśnych, dwiema strugami. Zachodnia wytryska z pod Słobuśnicy (1290 m. szt. gen.), wschodnia zaś z pod Skorodny (1195 m. szt. gen.); obie płyną na północ, łączą się na płd.-zach. stoku Magóry (1164 m. szt. gen.). Tak powstały potok podąża leśnym parowem na północ, opływając wschodnie stopy Kruhłej (1081 m.), a od wsch. zabierając liczne strugi z lasu Wołoski. W dalszym swym biegu zasila się z lew. brz. potokiem Lisną i Pohorecką. Między tymi dwoma potokami rozciąga się wzgórze Magóra (1137 m.), naprzeciwko której po wsch. brz. Ilemki wznosi się Stouba (1082 m.). Od ujścia Pohoreckiej Wody do Ilemki, zwraca się Ilemka na północny-wschód podążając ustawicznie lasami wsi Ilemni, doliną coraz bardziej się rozszerzającą, nad którą od zachodu wznoszą się Niagryn (1191 m.), Zdygunowe (862 m.), Klewa (686 m.), a od wsch. Zielonków (861 m.), Polanka (766 m.), Pasieczny wierch (587 m). Zabrawszy z lew. brz. w Ilemni potok Maciułę, płynie na wschód, dostaje się w obręb gminy Suchodołu, gdzie wkrótce wpada do Czeczwy (ob.). Długość biegu 22 kil. Spad wód wskazują następujące liczby: około 1000 m. (źródła), 670 m. (u stóp Magóry i Stouby), 540 m. (u półn. stóp Polanki). *Br. G.*

Ilemnia, ob. *Ilemie* i *Gorgan.*

Ilen, dobra w Kurlandyi, powiat tukumski, par. Auz.

Ilfing, rz., ob. *Elbląg* i *Drnżno.*

Ilgauden-Mauserim lub *Kibelksten,* wś, powiat kłajpedzki, st p. Krotynga niemiecka.

Ilgauden-Paul 1.) wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda. 2.) **I.-P.** lub *Mitzken,* dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Prekulsk.

Ilgegahnen (niem.) lub *Skranden-Görge,* wś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Ilgel, ob. *Ilgiel.*

Ilgen, ob. *Lgiń,* wś i dom., pow. wschowski.

Ilgenthal (niem.), os., pow. olecki, st. p. Ciche.

Ilgi, jez., ob. *Dubinki.*

Ilgialis, jez. na zach. od Landwarowa.

Ilgie al. *Truszkowszczyzna* 1.) folw., powiat nowoaleksandrowski, 120 dzies. rozl., własność Truszkowskich. 2.) **I.,** folw., pow. nowoaleksandrowski, 104 dzies. rozl., własność Rychterów.

Ilgie, jez. w powiecie nowoaleksandrowskim gub. kowieńskiej, tuż pod Rymszanami, dł. około 1 i pół, szer. pół wiorsty.

Ilgiel lub *Ilgiel,* pow. suwalski, gm. Zaboryszki, par. Puńsk.

Ilgieniki lub *Ilgieniki,* folw., pow. sejneński, gm, Kopciowo, par. Wiejsieje, własność Abłamowiczów. Odl. 25 w. od Sejn, liczy 2 dm., 11 mk. Folw. I. z wsiami Juszkańce, Dublańce i osadą Przejma od Kopciowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 1206, grunta orne i ogrody mr. 263, łąk mr. 51, pastwisk mr. 49, lasu mr. 803, nieużytki i place mr. 40. Budowli drewn. 10, smolarnia i pokłady torfu. Wieś Juszkańce osad 12, z gruntem mr. 703; wś Dublańce osad 6, z gruntem mr. 628. Osada Przejma z gruntem mr. 10. *A. Pal.*

Ilgieniki, wieś rząd. nad jez. Ilgi, powiat trocki, 4 okr. adm., 85 w. od Trok, 22 domy, 246 mk. kat. (1866). Okręg wiejski I. w gm. Aleksandrowo obejmuje wsie: Jakowlewna, Dziewajniszki, Mieskasole, Ilginiki, Nowosada, Gikiany, Koniuchowo-Kąpy.

Ilgis, ob. *Płotele, Ilgis, Dumbel.*

Ilgisze 1.) dwór, pow. kowieński, par. Betygoła, okr. polic. i st. poczt. Ejragoła (o 12 w.), grunta średnie; własność Chlewińskich. 2.) **I.,** wś, pow. kowieński, par. i gm. Betygoła (o 7 w.), ma 17 dm., grunta średnie, narzecze litewskie. Por. *Giniawa.* *J. D.*

Ilgiże, dwór, pow. rossieński, par. betygolska, własność Chlewińskich.

Ilia, mko, nad rz. t. n., pow. wilejski, w 1 okr. polic., o 159 w. od Wilna, o 30 wiorst od Wilejki, 838 mieszkańców, własność skarbu, który ziemię oddał włościanom na wykup. R. 1866 było tu 89 dm., 522 mk. Był też tu kościół paraf. z r. 1734 dek. wilejskiego. Dziś par. wcielona do olkowickiej. Cerkiew z r. 1818, synagoga, szkoła. Dobra I. dawniej były hrabstwem i były własnością Radziwiłłów (w pos. Sawickich), potem Sołłohubów, którzy pisali się hrabiami na Ilii, dalej generała Sołtyka, któren w r. 1804 sprzedał je generałowi Zdziechowskiemu a ten w r. 1806 Józefowi i Karolinie z hr. Brzostowskich Wołodkowiczom, marszałkowstwu gub. mińskiej. Dziedzice I. Sołłohubowie utrzymywali tu byli w lasach bardzo czynną niegdyś hutę szklaną. Jest w mku zarząd gminy wiejskiej, liczącej chat 647, dusz 6045. Okrąg wiejski I. w

gm. wroczyńskiej liczy w swym obrębie Ilią, i wsie: Stara-Huta, Malewicze, Dworzec, Nowa-Huta; zaśc. Żornica i Worobjówko.

Ilia, rz. w gub. mińskiej i wileńskiej, lewy dopływ Wilii. Bierze początek w borysowskim powiecie, przyjmuje Wiazynkę i Udrę z lewej strony. Długość 60 w. Spławia się drzewo.

Ilia, *Ilsza*, lewy dopływ rzeki Usz albo Uż (pr. dopływ Prypeci w gub. kijowskiej). Ma początek na połud. krańcu pow. rzeczyckiego w niedostępnych moczarach około wsi Gabryelówki, w obrębie gminy dernowickiej; płynąc w kierunku wschodnio-południowym około 3 mil w Mozyrskiem, poniżej wsi Rudni Aleksandrowskiej dosięga granicy gubernii kijowskiej; tu w kijowskiej gubernii, zasilona na przestrzeni mil 12 błotnistemi strumieniami i rzekami: Czarteryja, Krywaja i Ilcza z lewej strony, tudzież Kuźnica, Rudawka, Wilcza i Lejka z prawej, o milę poniżej wsi Rudni Ilińskiej wpada do Usza. W górnym biegu I. z powodu niedostępnych brzegów wcale nie zasiedlona, ma zaledwo 4 nadbrzeżne osady. I. służy do spławu drzewa wiosną i jest dość rybną; długość biegu około mil 15. (Według Winc. Pola powstaje z 2 rzek: Rysia i Wialczy, łączących się pod wsią Starą Pawłówką. Według Siemienowa tworzy się przez połączenie Rudawy, Bilczy i Ilny. Według Fundukleja przyjmuje pięć strumieni: Rudawę, Bilczę, Ilnę, Różawiec i bezimienny). *Al. Jel.*

Ilia, potok wpadający do rz. Teterowa w pow. radomyskim.

Ilianowo, folwark należący do Rodkiewicza, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 63, od Dziewieniszek 35, mk. kat. 48, starozakonych 10 (1866).

Iliaszowce, *Ilaszowce*, *Laszowce*, duża wieś nad Dniestrem, pow. mohylowski, par. Jaryszów; 92 dm., dusz męz. 402, ziemi włośc. 839 dzies. Należała do Czackich, dziś Morozowa 362 dzies. i Morozowej 362 dzies. *Dr. M.*

Iliaszowce, *Eliaszowce*, węg. *Illyesfalva*, *Ilesfalva*, niem. *Selgersdorf*, *Sperndorf*, wś w hr. spiskiem (Węg.); folwark, browar, kościół kat. filialny, 732 mk. *H. M.*

Iliaszówka, *Eliaszówka*, *Ilaszówka*, wś, pow. lityński, par. Stara Sieniawa, należy do Dorożyńskich, dawniej Bukarów; 125 dm., 416 dusz męz., 802 dz. ziemi włośc., 732 dz. dworskiej. Por. *Eliaszówka.*

Iliaszówka, wieś, pow. ostrogski, gm. Kuniów, na płd. od Ostroga, w okolicy górzystej, leśnej. Należała niegdyś do starożytnej rodziny Dzusów, dziś zaś ma wielu właścicieli. Gleba krzemienista, małourodzajna, włościanie ciągną większy dochód z sadów owocowych niż z roli. *Z. Róż.*

Iliatka, wś nad rz. Ikwą, pow. lityński, par. Stara-Sieniawa; 75 dm., 194 dusz męz., 472 dzies. ziemi włośc., 745 dz. dworskiej. Należy do Piegłowskich. *Dr. M.*

Ilicze, wieś w pow. rzeczyckim, w gm. brahińskiej, przy drożynie wiodącej z Nudzicz do Głuchowicz, ma osad 31; miejscowość nieco górująca po nad okolicznem polesiem.

Ilik (właściwie *Jilik*), dawne imię stanowi źródłosłów nazw: Ilkowice, Ilino a także prawdopodobnie i Olkusz (dawniej Ilkusz). Por. Baudouin de Courtenay „O drewnie polskom jazykie", Lipsk 1870, str. 60. *Br. Ch.*

Ilin, *Ilijn*, wieś w pow. mozyrskim, przy samej granicy pow. rzeczyckiego, w gminie skorodeńskiej, nad rzeką Sławeczną, ma osad 11, w miejscowości bardzo obfitej w łąki i rybę. Lud trudni się flisactwem i rybołówstwem; bardzo odludna miejscowość.

Ilin, wś i dobra, pow. ostrogski, o 35 w. od Ostroga ku północy, w gm. buhryńskiej, nad Horyniem, niegdyś należały do ks. Ostrogskich, później do Walewskich, od r. 1823 do Zawiszy a od tegoż przeszły na marszałka Ksawerego Jodkę. Gleba czarnoziem, łąki nadhoryńskie, lud zamożny. *Z. Róż.*

Ilin, *Illin*, wieś, pow. witebski, ma zarząd gminy liczącej 1773 dusz.

Ilin, ob. *Elerna.*

Ilińce albo *Lińce*, mko, pow. lipowiecki, o 20 w. od Lipowca, o 200 od Kijowa, ma 6231 mieszk., leży nad trzema rzekami: Sob, Sobek i Wiazowica, własność Demidowa. Pałac w którym 1787 ks. Hieronim Sanguszko podejmował St. Aug. jest dziś mieszk. oficyalistów cukrowni. W r. 1787 Stanisław August obdarzył je przywilejem. Mają I. dwa przedmieścia: Morozówka i Olszanka. Kościół, 3 cerkwie, bóżnica; szkoła, szpital, apteka. Targ co drugi tydzień; jarmarków 5. St. poczt. r. 1880 otwarta. Paraf. kościół katol. Podw. ś. Krzyża, z muru wzniesiony 1785 przez ks Sanguszkę. Parafia katol. dek. berdyczowskiego: dusz 2015. Filie w Deszowie i Sitkowcach; kaplice w Jakubówce i Sinarni. W I. ur. się Seweryn Goszczyński i Tymko Padura. Por. *Dańkówka.*

Ilińce, wioska, pow. radomyski, położona nad rzeką Ilinką wpadającą do Uszy, na błotnistej nizinie śród lasów. Mieszk. 819 wyzn. prawosł., należą do parafii steczanieckiej, odległej o 3 w., od Czarnobyla zaś o 24 wiorst. Mieszkańcy trudnią się przeważnie leśnym przemysłem. Niegdyś była to własność Steckich, obecnie należy do rządu. Zarząd gminny we wsi Steczance, policyjny w m. Czarnobylu.

Ilińce (al. *Illińce*, po rusku *Ilynci*), wieś w pow. śniatyńskim, 22 kil. na zachód od Śniatyna a 4 kil. na płd. od st. poczt. i kolejowej w Zabłotowie. Na płn. leżą Demytcze, Zabłotów i Tułuków, na wschód Rudniki, na płd. Dzurów i Trościańce, na zachód Trójca. Przez środek wsi płynie od płd. zach. na płn. wschód potok Dubowiec (dopływ Prutu) i zabiera licz-

ne dopływy. W dolinie wznoszącej się na płd. do 264 a opadającej na płn. do 229 m. rozłożyły się zabudowania wiejskie. Wzgórza, po części lesiste, okalają dolinę. Z nich najwyższe Tellaczki (346 m.) w Starym lesie na granicy Demytecz, i Rezina hora (338 m.) na granicy Rudnik. Na płd. wznosi się Dilnica do 315 a Obycz do 301 m. Własn. więk. obejmuje roli ornej 221, łąk i ogr. 8, pastw. 2, lasu 414 mr.; własności mniejszej roli ornej 1679, łąk i ogr. 714, pastw. 231, lasu 17 mr. Liczba mieszk. czyni wedle spisu z r. 1869 w gminie 2441, na obszarze dwor. 4; wedle szematyzmu z r. 1881 jest 2280 mk. obrz. gr. kat. Par. gr. katol. w miejscu, należy do dek. kołomyjskiego archidyecezyi lwowskiej. We wsi jest cerkiew, szkoła etatowa jednokl. i kasa pożyczkowa gm. z kapit. 3525 zł. *Lu. Dz.*

Iliniecka Rudnia, mała osada, pow. radomyski, nad rzeką Ilią wpadającą do Uszy, o 2 wiorsty od wsi Iliniec, a o 26 w. od m. Czarnobyla, położona na wydmie piaszczystej śród lasów. Mieszk. 208 wyzn. prawosł., należą do steczanieckiej parafii, gdzie też i zarząd gminny, policyjny w m. Czarnobylu. Mieszkańcy trudnią się przeważnie pszczelnictwem i wypalaniem węgli. Należała niegdyś do Steckich, obecnie do rządu. *Kl. Przed.*

Ilinka al. *Ilia*, rz., dopływ rz. Usz.

Ilinko, wieś i folw. nad rz. Płonką, powiat płoński, gm. Wójty Zamoście, par. Gumino. Odl. 4 w. od Płońska. Liczy 3 dm., 112 mk., 409 mr. ziemi i 14 mr. nieużytków. W spisie z 1827 r. I. nosi nazwę Ilino-gotardy lub Szycki. Według Tow. Kred. Ziem. folw. Ilinko-Gotardy-Szyiki ma rozl. m. 401, grunta orne i ogrody m. 297, łąk m. 61, pastw. m. 2, lasu m. 21, nieużytki i place m. 20, bud. mur. 1, drew. 12. Wieś Ilinko-Gotardy-Szyjki osad 10, z gruntem m. 8. *A. Pal.*

Ilino, wś, nad rz. Żurawianką, pow. płoński, gm. Wójty Zamoście, par. Gumino. Liczy 15 dm., 125 mk., 490 mr. ziemi. Jest tu wiatrak. Dawniej wieś ta zwała się Ilino-gotardy-dziedzice (w spisie z 1827 r.) i w 1827 r. liczyła 11 dm., 95 mk. *Br. Ch.*

Ilino 1.) lub *Kierdziejowce*, wieś włośc. nad rz. Mereczanką, pow. wileński, 2 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 23 dm., 148 mk., z tego 13 prawosł., 127 katol., 8 żydów. Cerkiew, urząd gminny i szkoła (1866). Gmina I. ma 652 dymów, 7316 włościan. Zarząd gminny mieści się we wsi I. Gmina ma 11 wiejskich okręgów, 117 wsi. Okręgi: 1) Ilino, 2) Balejkowo, 3) Ościukowszczyzna, 4) Puzyryczki, 5) Stare sioło, 6) Zajbiszko, 7) Słoboda, 8) Turgiele, 9) Haraburdziszki, 10) Pawłowo, 11) Onżandowo. Do okręgu wiejskiego I. należą wsie: Łaćwiele, Widrańce, Gryki-dolne, górne i żabieńskie, Ikuje, Ancule, Słociszko, Siejluki, Gierwiszki; zaśc.: Biereszówka, Mielnica i Taleje; oraz osada I. 2.) **I.**, mko, pow. wieliski gub. witebskiej, o 53 w. na wschód od Wieliża, założone przez rząd 1844 r. nad jez. ilińskiem, ma około 500 mk., cerkiew, synagogę, 4 jarmarki, st. poczt.

Ilinówka 1.), os. włośc., pow. opoczyński, gm. i par. Białaczów. Liczy 13 dm., 251 mk., 186 mr. ziemi włośc. Odl. 6 w. od Opoczna. 2.) **I**, wś, pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice. Od zarządu gminnego i powiatowego w. 5. Gruntu mr. 12.

Ilińsk, mko w pow. żytomierskim, gniazdo Ilińskich (Dykc. Echarda).

Ilińska, st. p. w gub. kałuskiej, w pow. borowskim.

Ilińskaja, st. pocztowa, w pow. korczewskim, gub. twerskiej, na trakcie z Korczewy do Kaszyna.

Ilińskoje 1.), nazywane *Parutino*, wś w powiecie odeskim, nad limanem buskim, 800 mk., leży na miejscu słynnej w starożytności greckiej osady Olbia, której gruzy znajdują się jeszcze tutaj. 2.) **I.**, wieś, stacya poczt. w powiecie uglickim, gub. jarosławskiej.

Ilischesti, ob. *Illischestie*.

Ilischken (niem.), folw. i wś, pow. welawski, st. p. Taplacken.

Iliszczewicze, wś rządowa, pow. wilejski, o 6 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 23 dm., 220 mk. (1866).

Iliszki 1.), zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 22 i pół w. od Święcian, 1 dom, 11 mk. kat. (1866). 2.) **I.**, folw., pow. nowoaleksandrowski, 140 dzies. rozl., b. własność Gedeona Zasztowta. *A. K. Ł.*

Ilkiszki, wieś szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 16 w. od Trok, 9 dm., 69 mieszk. katol. (1866).

Ilkocz (węg.), ob. *Giwkucie*.

Ilkowce, *Ilkówka*, wś, nad rz. Rowcem, powiat winnicki, par. Woroszyłówka, dusz męz. 223, ziemi włośc. 542 dz., 65 dm. Należała do starostwa pułtowieckiego, dziś rządowa. Przy tej wsi do generała Baumgartena należy 116 dzies. *Dr. M.*

Ilkowce, ob. *Ilkowice*.

Ilkowice, wś i folw. nad rz. Kalinką, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Słaboszów. Leży przy trakcie z Miechowa do Działoszyc, o 12 w. na płn. wsch. od Miechowa. W 1827 r. było tu 20 dm., 122 mk., obecnie liczy 18 dm., 24 osad; 186 mk., 567 mr. ziemi dworskiej i 93 m. włośc. W XV w. były tu dwa odrębne folwarki (Długosz, II 75). Wtedy istniały drugie Ilkowice (Dług., I, 12) w par. Jurków (pow. pińczowski?).

Ilkowice 1.), wieś nad Dunajcem, w pow. tarnowskim, należy do parafii rzym. kat. w Jurkowie a urzędu poczt. w Żabnie, zkąd jest

o 0·5 kil. odległą. Ilkowice leżą w glebie pszennej, bardzo urodzajnej; grunta większej pos. podzielone są na dwa folwarki, po obudwu stronach Dunajca który tutaj psuje brzegi. Większa pos. (spadkobiercy St. Homolacza) wynosi 474 m. n. a. roli. 16 m. łąk i ogr., 10 m. past. i 80 m. lasu; mniejszej pos. 322 m. roli, 26 m. łąk i ogr., 11 m. past. i 2 m. lasu. Piękny dwór i starannie utrzymane zabudowania dworskie wskazują wzorowe gospodarstwo. Ludność według szem. duchownego dyecezyi tarnowskiej z r. 1881 wynosi 299 mieszk. 2.) **I.** (al. Ilkowce) z Walawką, wś w pow. sokalskim, 6 kil. na płn. wschód od st. poczt. w Sokalu, 5 kil. na płd. od granicy rossyjskiej. Na płn. leżą Ulwówek i Skomorochy, na wschód Switanów, na płd. Sokal, na zachód Cielęż. Wzdłuż granicy zach. płynie od płd. zach. na płn. wschód Bug, a w płn. wsch. części wsi potok Usławica, w którego dolinie leżą zabudowania wiejskie. Na płd. granicy wsi leży przysiołek Walawka, a na wschód od niego wznosi się na samej granicy Sokala wzgórze Ilkowice do 225 m. Własność większa (Włodzimierza hr. Dzieduszyckiego) obejmuje roli ornej 51, łąk i ogr. 40, pastw. 41, lasu 79 mr.; własn. mniej. roli ornej 840, łąk i ogr. 160, past. 101, lasu 13 mr. Liczba mk. czyni wedle spisu z r. 1869 w gminie 414, na obsz. dwor. 13 w Ilkowicach, 30 w Walawce; wedle szematyzmów z r. 1881 jest mk. obrz. gr. kat. 370, rzym. katol. 27. Par. gr. kat. w Skomorochach, rzym. kat. w Sokalu. We wsi szkoła niezorganizowana.

Ilkówka, ob. *Ilkowce.*

Ilkowszczyzna, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 101 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 10 mk. katol. (1866).

Ilkusz, dawna nazwa Olkusza. Por. *Ilik.*

Illanowa, po węg. *Plostin-Illano*, wieś w hr. liptowskiem (Węg.), chów owiec, zarobek furmański; 603 mieszk. *H. M.*

Illaszowce al. *Laszowce*, wś nad Dniestrem, ob. *Iliaszowce.*

Illeschowitz (niem.), wś na Szląsku Austr., w pow. Koenigsberg, na granicy pruskiej, ma szkołę ludową.

Illesfalva, ob. *Iliaszowce.*

Illgoszen (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Sodehnen.

Illien (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. grobiński, par. Grobin.

Illischestie, wś, pow. gurahumorski na Bukowinie, ma st. poczt. na trakcie Suczawa-Bistritza, o 19 kil. od Suczawy. Par. ew. augsb. z r. 1789 i dusz 2200, z filią Itzkani; kościół z 1845 r., szkoła parafialna. Prócz tego cerkiew paraf. grecka nieunicka. Wyrabiają tu potaż. R. 1836 znaleziono kości mamuta. *F. S.*

Illmen lub *Ilmen* (niem.), wieś i folw., pow. darkiemski, st. p. Launingken.

Illownitz (niem.), ob. *Iłownica.*

Illowo (niem.), ob. *Iłowo.*

Illuxt (niem.), ob. *Iłłuksztа.*

Illyesfalva, ob. *Iliaszowce.*

Ilma, ob. *Ilna.*

Ilma, góra w zach. stronie Ilnika, w pow. turczańskim, nad prawym brz. Stryja.

Ilmajen (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. grobiński, par. Durben.

Ilmanowa, miasto w pow. sandomierskim (Echard), zapewne błędnie. Może *Limanowa?*

Ilme, rz., dopływ Alli, ob. *Pregla.*

Ilmen (niem.), ob. *Illmen.*

Ilmie lub *Ilno*, dawniej *Jelmie* (Łaski, Lib. benef.), wś, pow. kaliski, gm. Zborów, parafia Borków. Odl. 7 w. od Kalisza. W 1827 r. było tu 11 dm. i 156 mk. i wtedy I. była wsią rządową. Spis urzęd. miejs. gub. kaliskiej (Pamiat. Książka z 1881 r.) zamieszcza ją pod nazwą Ilno i podaje 20 dm. i 161 mk.

Ilmo, góra w półn. stronie Stawnego lasu, w Starzawie, w pow. dobromilskim, 626 m. wys. Por. t. II, str. 74. *Lu. Dz.*

Ilmonie, niem. *Almoyen*, *Jelomie* (ob.), wieś, pow. ządzborski.

Ilmowiki, wieś, gm. czereska nad rzeczką Hołtą, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 32 w. od Dzisny, 7 dm., 82 mieszk., z tego 73 praw., 1 kat., 8 żydów (1866).

Ilmowy potok, ob. *Rypna.*

Ilmsdorf (niem.), wś i leśnictwo, pow. gierdawski, st. p. Muldszen.

Ilna, *Ilma*, dopływ rzeczki Ilii.

Ilnia hołoczyńska, las (99 mr.) i łąka (775 sąż. kw.) w obrębie gminy Przysłup w powiecie turczańskim. *L. Dz.*

Ilnica, strumień górski, wytryska w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Wyszkowa, w pow. doliniańskim, u południ. stóp Gurgulata (ob.) a zachodnich Dorżnika (1290 m.) dwiema strugami. Po połączeniu się tych i innych strug (851 m.) zwraca się potok na płn. wschód i płynie wzdłuż drożyny wiodącej z Wyszkowa do Ludwikówki, doliną wązką, górską, zwartą od wschodu pasmem Gurgulata, a od zachodu pasmem Roztoki ze szczytem Horodyszczem (1317 m.), następnie pasmem Kruhłej (1345 m.) i Pustego horbu (1314 m.), a wreszcie grzbietem Dauszka (ob.). W Ludwikówce zwraca się na wschód, zabiera z lew. brz. potok Brzeziniec i wpada po 10 kil. biegu do Świcy pod Leopoldsdorfem. *Br. G.*

Ilnica, węg. *Ilonczа*, wieś w hr. bereskiem (Węg.), kościół paraf. gr. kat., bóżnica, kopalnie żelaza, młyn wodny, fabryka gwoździ, lasy, 2694 mk. *H. M.*

Ilnie, zaśc. włośc., pow. wileński, 2 okr. adm., o 38 i pół wiorst od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Ilnik, także *Ilnicki potok*, prawy dopływ Stryja, zowie się też *Zawadka* (ob.).

Ilnik ziemiański, *zaporozki* i *królewski* z przysiołkiem św. Iwan, wieś w pow. turczańskim, 12 kil. na płd. wschód od Turki. Na płn. leżą Łosieniec i Radycz, na wschód Zubrzyca i Bachnowate, na płd. Ryków i Jabłonów, na zachód Wysocko niżne, Borynia i Mielniczne. Stryj tworzy na małej przestrzeni granicę między Wysockiem niżnem i Borynią z jednej a Ilnikiem z drugiej strony, następnie wchodzi w obręb wsi a płynąc na płn. wschód tworzy kilka wielkich zakrętów w płn. zach. jej części i uchodzi do Łosieńca. Z dopływów przyjmuje on od praw. brzegu Ilnik (zwany w gór. biegu Zawadką), płynący od płd. wschodu na płn. zachód przez środek wsi prawie a zasilony licznymi dopływami: od pr. brz. Frolicz (z Kiczerką od pr. brz.), Radycz; z lew. brz. Łokieć. W dolinach Stryja, Ilnika, Frolicza i Radycza rozłożyły się zabudowania wiejskie. Na praw. brz. Ilnika rozłożyło się między potokami Bachnowatką a Froliczem pasmo górskie Szeroki horb, na znacznej przestrzeni lasem pokryte. Połud. jego część dochodzi szczytem najwyższym 915 m., na płn. wznosi się szczyt jeden do 870 m. Na zachód opada Szeroki horb ku dolinie Ilnika (586 m.). Między potokami Froliczem a Radyczem wznosi się tuż nad doliną Ilnika lesista góra Kamieniec (793 m.), a na wschód od niej leży las Pliszka. W płn. kończynie wsi, w zakątku między Radyczem, Ilnikiem a Stryjem wznosi się Madracz do 741 m. Na lew. brz. Ilnika wznoszą się od płd. ku płn. Kiczora ilnicka (882 m.), Wołcza (893 m.), Ostra góra (825 m.); reszta obszaru zniża się ku dolinie Stryja (580 m.) na pr. brz. rzeki do 749, 674 m., a na lew. do 669 i 592 m. Włas. większa (spółki handlowej dla płodów leśnych) obejmuje roli ornej 94, łąk i ogr. 59, past. 28, lasu 1047 mr.; własn. mniejszej roli ornej 3555, łąk i ogr. 861, pastw. 1123, lasu 231 m. Liczba mieszk. wedle spisu z r. 1869 wynosiła 1582; wedle szematyzmów z r. 1881 było w Ilniku ziemiańskim mk. obrz. gr. kat. 581, w I. zapor. 598, w I. król. 441, a mk. obrz. rzym. kat. 30. Par. gr. kat. w miejscu należy do dekanatu wysoczańskiego a dyecezyi przemyskiej; par. rzym. kat. w Turce. We wsi są 3 cerkwie, drewniane w I. ziem. i król., murowana w zaporoz. i szkoła etat. jednokl. Ilnik należał do krainy Ilnickiej, ekonomii Samborskiej a Ziemi Przemyskiej. Prócz niego należały do tej krainy wsie: Radycz, Mołdawsko, Dołżki, Zawadka, Rosochacz, Suchy Potok, Myta, Krywe, Krasna, Zadzielsko, Ryków i Bachnowate. Intrata czyniła 4147 złp. 20 gr. Władysław Jagiełło nadał w r. 1431 wieś Ilnik wraz z Jaworą i Turką Wanczałuchowi z Węgier. Od Ilnika wzięła pierwsza dzielnica potomków nazwę Ilnickich herbu Sas. Za przywilejem Augusta III z r. 1760 otrzymali Jakób i Antonina z Twarowskich Ilniccy i Bazyli Ilnicki półtora łana wójtostwa i pusty łan wolniczy w dożywotne używanie. (Ob. dodat. do Gaz. lwow. z r. 1856, nr. 7). W r. 1800 przyłączono całą krainę Ilnicką do dóbr Boryni. *Lu. Dz.*

Ilno, ob. *Ilmie*.

Ilona, ob. *Helena*, na Orawie.

Iloncza (węg.), ob. *Ilnica*.

Ilonka, niem. *Gillingfluss*, struga w pow. złotowskim, początek bierze zpod wsi Iłowa i Radońska, płynie początkowo w kierunku południowym przez jezioro Ilonko, z którego wychodząc skręca się ku zachodowi i łączy z Juchaczem. I. po większej części płynie niskiem torfiastem łożyskiem między lasami, choć brzegi ma nieraz wysokie, osobliwie z zachodu. Długość biegu niewiele 1 milę przenosi.

Ilonko, niem. *Gilling See*, jezioro, pow. złotowski, w okolicy lesistej; struga Ilonka przechodzi tu z płn. i skręca się na zachód. Pobliższe wioski: Iłowo, Wiśniewko, Zakrzewko, Jazdrawy.

Ilosva, ob. *Irszawa*.

Ilpiboki, wieś, pow. dubieński, na Wołyniu, osada dawna, prawdobodobnie była pierwotnie zaludnioną, za dni witoldowych, przez jeńców ze wschodu zadnieprzańskiego przyprowadzonych, jak pozwala się domyślać nazwa tej wsi, pochodząca od jakiegoś obcego pierwiastku. Na przedmieściach Łucka utworzył był Witold całą osadę z jeńców czuwaszów, plemienia fińskiego, przyprowadzonego z wodozbioru Wołgi; nazwa przedmieścia długo była jedynem świadectwem owego osadnictwa, typ bowiem i tradycya zaginęły. Podobnież i sąsiadująca z Ilpibokami Smordwa zawdzięcza zapewne swe zaludnienie Mordwie, plemieniu fińskiemu, które wraz z Czuwaszami jest podścieliskiem ludności rossyjskiej w środkowych okolicach wodozbioru Wołgi. Witold, podczas swych zwycięzkich wypraw, ze wschodu i południa sprowadzał jeńców, któremi kraj osiedlał. Obecnie mała, odosobniona od większych gościńców wioska, Ilpiboki, niczem nie przypomina swych prawdopodobnie obcych pierwocin. W połowie tego wieku była to własność Jakóba Stroynowskiego i jego spadkobierców; przedtem Strzelnickich, których groby są w miejscowej kaplicy. Dwór, zbudowany w przeszłem stuleciu, może i dawniej, przez Strzelnickich, odosobniony od wsi, co rzadką jest rzeczą na Wołyniu, żywo przypominał dawny obyczaj naszej szlachty. Na znacznej przestrzeni kraju, śród dworów średniej zamożnosci, nie można się było spotkać z zabytkiem przypominającym tak dobrze czasy i potrzeby dawne, jak dwór w I. Alkowy, bokówki, obicia płócienne, malowane,

któremi były ściany okryte, dwie oficyny obszerne z dużemi ogniskami i izbami gościnnemi, sienie duże, znaczna ilość pokojów, dach wyniosły, łamany, przypominający czasy architektury doby saskiej, świadczyły o zamożności, dawności i towarzyskich upodobaniach uprzednich właścicieli. Około połowy obecnego stul. już to wszystko było okryte pyłem zaniedbania. Brak był środków do utrzymania w należytym porządku. Od Stroynowskich przeszły I. drogą sprzedaży do Witwińskich. Parafia prawosł. w Rudce, dużej wsi o 1 kil. odległej; parafia katol. we wsi Łysinie. *M. D.*

Ilsa (*Mohiła*), góra na półn. granicy Wołosianki w pow. stryjskim, 1066 m. wys.

Ilse, jez. przez które rz. Strawa przepływa pod Kietowiszkami.

Ilsen (niem.) 1.), dobra, pow. iłłukszciański w Kurlandyi, par. dyneburska. 2.) **I.**, ob. *Funkenhof.* 3.) **I.**, dobra, pow. walski w Inflantach, par. Marienburg.

Ilsen 1.), jez. w pow. selburskim w Kurlandyi. 2.) **I.**, jez. w pow. wendeńskim Inflant, par. Kolzenau.

Ilsenberg (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. zelburski, par. Nerft.

Ilsensee (niem.), dobra, pow. iłłukszciański w Kurlandyi, par. dyneburska.

Ilski młyn, nad Prosną, pow. odolanowski, 3 dm., 28 mk., należy do wsi Kania.

Ilskie, os., nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. Ostrów kaliski, par. Giżyce. W 1827 r. była osadą rządową i miała 1 dom, 10 mk., obecnie zaś 1 dom, 8 mk.

Ilsta, szczyt, ob. *Fatra*, t. II, 375.

Ilsza, ob. *Ilża.*

Ilszedos, jez., ob. *Garpaliszki.*

Ilszna, rz., ob. *Lśna.*

Iluki, wś, pow. wiłkomierski, gm. uciańska.

Ilwa, niem. *Halbau*, mko na Szląsku, okr. reg. lignicki, pow. żegański, na lew. brz. rz. Czornej (Tschirne) na b. granicy Górnych Łużyc.

Ilza, nazwa Iłży w wielu dokumentach.

Ilzymberk, po łotew. *Ilzenberg's*, wś w pow. rzeżyckim, par. berzygalskiej, z cerkiewką prawosławną, własność M. Butwiłowskiego.

Iłany, dobra, pow. nowoaleksandrowski, własność Symonowiczów.

Iława, dobra, pow. wilejski, b. dziedzictwo Okuszków.

Iława i *Iława pruska*, ob. *Iławka* i *Iłowo.*

Iława, niem. *Deutsch Eilau*, miasto, powiat suski, na półwyspie jeziora wielkiego Jezierzyce (Geserich-See) położone, z lądem połączone 330 stóp długim mostem, o 69 kil. od Malborga, o 81 od Mławy, o 94 od Torunia. Rzeczka Iławka z jeziora tu wypływająca także miasto po jednej stronie okala. Otoczenie I. wogóle powabne, przeważnie lesiste. Naprzeciwko i blisko miasta leży w jeziorze wyspa Wielka Żuława (Gr. Werder), na której jest szlach. folwark. R. 1868 liczyło miasto: ludności 3000 (r. 1816 było tylko 1570, obecnie około 5000), budyn. 450, dm. 224, obszaru mr. 8469. W miejscu znajdują się 2 kościoły, katol. i luterski, synagoga, szkoła luterska miejska, szkoła elementarna katol. Jest sąd obwodowy (Amtsgericht), magistrat, urząd pocztowy, stacya nieco odległa krzyżujących się tu kol. żel. toruńsko-wystruckiej i malborsko-mławskiej, urząd wyższy celny, stacya telegr., apteka, doktor. R. 1858 stał tu oddawna oddział ułanów. Jest fabryka świec, octu, dystylarnie itd. Kupców liczono r. 1850 większych 30, mniejszych 25, piekarzy 6, młynarzów 2, rzeźników 7, garb. 3, szewców 36, kuśnierzy 2, siodlarzy 5, introligator 1, fabr. sukna 1, tkaczów 2, krawców 12, stolarzy 13, stelmachów 2, tokarzów 3, zegarm. 2, kowali 3, ślósarzy 6, zdunów 11, szklarzów 2, grzebieniarz 1, malarz 1, farbiarzy 2 itd. Odkąd zbudowano tu nowszym czasem koleje żel. i kanałem mazurskim (Oberländisch-masurischer Kanal) Jezierzyce połączono z Gdańskiem i Elblągiem, miasto znacznie się ożywiło. Trakt bity do niedawna tylko wiódł z-I. do Susza i Kwidzyna. Obecnie więcej ich zapewne wybudują. Targi odbywają się na bydło i konie 4 razy, kramne także 4 razy, na len i płótno 3 razy. Szczegółów z historyi prawie żadnych nie wiemy, głównie z tej przyczyny, że wszelkie papiery i akta zgorzały wraz z miastem r. 1706. Założone zostało za krzyżaków r. 1305 (Weber, Preussen vor 500 Jahren), przyłączone było do komturyi ostródzkiej, wójtów nie miewało. Zamek jednak znajdował się tu z kaplicą, jak niektórzy donoszą. Ludność jest tu prawie tylko niemiecka (wyjąwszy katol.) i zlutrzona. Katolicy dłużej niż 3 wieki nie mieli nabożeństwa. Pomimo to utrzymali się choć nie zbyt licznie, r. 1868 było ich 304. Nowy parafialny kościół stanął tu dopiero około r. 1860 za teraźniejszego biskupa chełmskiego Jana Machwicza. Wyjmujemy o kośc., co podaje dyecez. szematyzm. Parafia Iława ma dusz 728; kościół tytułu Niepokal. Poczęcia N. M. P., patronatu biskupiego, erygowany 24 grudnia 1860, konsekrowany 31 maja 1860 r. Proboszcz Michał Czapiewski od roku 1866. Parafia utrzymuje się głównie kosztem stowarzyszenia dyecezal. św. Wojciecha i św. Bonifacego. Wsie parafialne są bardzo liczne przyłączone, jako np. Iława, Prasneta (Alte Hütte), Borek, Karłowo (Carlau), Dąbrowo, Dół, Frejdyki, Nowe Wybudowanie (Freudenthal), Frednowo, Gardzień, Gardzieński młyn, Jezierzyce, Gromoty, Zielona karczma (Grünkrug), Ławice (Hausdorf), Ławicki młyn, Mały bór, Jażdżówki, Karaś, Karpendorf, Kalitki,

Kożanka, Tchorzanka M. i W. (Langguth), Łowizowo, Montyki, Nowa wieś (Neudorf), Nejdyki (Neuguth), Katarzynki (Neukrug), Piotrkowo, Piecki, Pikus, Kwiry (Quirren), Radomek (Kl. Radem), Rudzicz (Raudnitz), Czerwona karczma, Szczepkowo (Louisenhof), Schönforst, Szymbark, Szeplerzyzna (Schönerswalde), Zancik, Segnowy (Segenau), Dziarny (Gr ehren), Dziarnówko, Kamień (Stein), Kamionk Gr. Steinersdorf), Silma (Kl. Steinersdorf), Stradomno (Stradem), Smolniki (Theerofen), Tynwałd (Tillwalde), W. Ostrów, (Gr. Werder), Windyki (Windeck), Wikielec (Winkelsdorf), Wilczan (Wolfsdorf) i w. i. Szkółka katol. 1 dotąd utrzymuje się w Iławie dla 70 katol. dzieci. Przed reformacyą istniały na tej przestrzeni (w teraźniejszej iławskiej parafii) kościoły: w Iławie, Ławicach, Gromotach, w Szonforście, w Dziarnach, Rudziczu, Montykach i Piotrkowie, które wszystkie przez inowierców zabrane zostały; z tych 6 w ich rękach zaginęły t.j. w Ławicach, Gromotach, Szonforście, Dziarnach, Montykach i Piotrkowie. *Ks. F.*

Iława nad Pregłem, al. *Jełława*, niem. *Wehlau*, *Welau*, miasto pow. w Prusach wschodnich, w obwodzie regenc. królewieckim, na lewym brzegu rz. Pregel położone, do której tu wpływa poboczna rz. Łyna (Allefl). Ludności zniemczałej i luterskiej prawie tylko liczy około 4000. W miejscu jest kościół luterski parafialny, stacya kol. żel. królewiecko-ejtkuńskiej, władze powiatowe, sąd okręgowy (Amtsgericht), szkoła miejska realna, stacya telegr. itd. Trakty bite rozchodzą się ztąd obok kolei żelaznej i rzeki spławnej Pregla w stronę do Królewca i do Wystruci. Na połd. wiedzie bity trakt na Gierdawę do Mazur. Targi licznie zwiedzane odbywają się: na płótno 6 dni, na konie 3 dni, na bydło i konie 2 razy, kramne 2 razy. Gdzie teraz jest miasto I., znajdowała się od najdawniejszych czasów osada staropruska w prowincyi nadrawskiej położona. Pisze znany geograf niemiecki Henneberger roku 1595, że tu był dąb prastary, czasów pogańskich sięgający, prusakom zapewne święty. Dodają niektórzy, iż był tak wielki, że książę Albrecht i syn jego Fryderyk, na koniach siedząc, zwroty w nim czynili. Wspomnionego r. 1595 istniał jeszcze. Potem, rzeźbami różnemi i imionami osób ciekawych zwiedzających cały zapisany i nadwyrężony, zniszczał. Zamek został tu zbudowany albo na nowo wzmocniony r. 1255 przez pogańskich jeszcze prusaków, żeby im był obroną przed krzyżakami. Dowódzca ich nazywał się wtedy Tirslo, ale podobno zdradził swoich i zamek krzyżakom oddał. Mówią, że przyjął potem wiarę chrześciańską. Krzyżacy przez długi czas zamek iławski utrzymywali w dobrym stanie. R. 1454 wraz z miastem zamek Polsce się poddał. R. 1460 dla braku żywności oblegającym krzyżakom zwrócony, istniał jeszcze przez niejaki czas. Następnie jednak, nie wiemy tylko kiedy i z jakiej przyczyny, został zaniechany, i nikt więcej o nim nie pisze. Nawet teraz nie wiedzą, w którem miejscu by leżał. Miasto tutejsze założone zostało roku 1335, pierwszy przywilej otrzymało r. 1339. Przed reformacyą znajdowały się tu kościoły i klasztory: 1) farny kościół św. Jakóba, dotąd istniejący, budowany r. 1380; 2) kaplica św. Jerzego czyli raczej zwykła prepozytura krzyżacka, połączona z cmentarzem miejskim i szpitalem, istniała poza miastem. Potem zaginęła. 3) Klasztor starych franciszkanów pierwotnych, fundowany r. 1349 po szczęśliwej bitwie nad rz. Strebą przez mistrza w. krzyż. Henryka Dusmera. 4) Drugi klasztor oo. franciszkanów reguły ostrzejszej odnowionej także tu istniał, nie wiadomo tylko kiedy założony. Następnie zapewne przez wojny podupadł. Dopiero wskutek napominań stolicy apostolskiej na nowo wzniesiony i przywrócony r. 1490 za mistrza w. Jana von Tiefen. Czasu rozpoczynającej się luterskiej reformacyi r. 1519 sami mieszczanie klasztor ten zerwali, mówiąc, żeby tu w tak małem mieście 2 klasztory się nie utrzymały. Dodali jeszcze, żeby też i nieprzyjaciel w przypadku wojny mógł go opanować. Z rozkazu mistrza Albrechta wcieleni zostali zakonnicy do klasztoru pierwszego starego, gdzie wszyscy takim sposobem mieli się połączyć, iżby reguła ostrzejsza była przyjęta. W kilka lat potem klasztor zaginął. R. 1540 był srogi pożar, który prócz fary całe niemal miasto zniszczył. Roku 1542 i 1593 burze okropne poczyniły wielkie spustoszenia w mieście. Przy końcu XVI wieku margraf Jerzy Fryderyk zamierzał tu przenieść z Królewca wszechnicę, do czego jednak nie przyszło. R. 1657 d. 19 września podpisano tu sławny traktat iławski (Wehlauer Vertrag) między królem polskim Janem Kazimierzem i kurfirsztem brandeburskim Fryderykiem Wilhelmem: mocą traktatu tego Prusy Polsce hołdujące stały się państwem udzielnem. Powiat iławski zajmuje obszaru kwadr. mil 18, styka się na północ z pow. labiewskim, na wschód z wystruckim, na południe z gierdawskim i frydlądzkim, na zachód z królewieckim. Drogi komunikacyjne: 1) kolej żel. królewiecko-ejtkuńska ze stacyami Iława, Tapiewo i Kapkeim. 2) Trakty bite: królewiecko-wystrucki, iławsko-gierdawski, iławsko-tylżycki, labiewsko-frydlądzki przez Tapiewo. 3) Drogi wodne: rz. Pregel spławna, Dejma, dopływ z prawej strony, spławna, i Łyna, dopływ po lewej. Miasta znajdują się 3 w powiecie: Iława, Tapiewo i Alembork, w któ-

rych targi zwyczajne się odbywają. Lasy dosyć obszerne ciągną się mianowicie w części północnej i południowej. Ludność oddawna luterska i niemiecka. *Ks. F.*

Iława Stara, niem. *Alt Wehlau*, wś, pow. iławski, leży naprzeciwko miasta Iławy, po prawej stronie Pregla. Oddawna istniał tu kościół parafialny, który miał filią we wsi Petershof. Po zlutrzeniu podupadł i zaginął r. 1534. W to miejsce kościół w Petersdorf stał się parafialnym. Przypuszczają niektórzy, że w Starej Iławie znajdował się zamek obronny, którego dziś nie ma śladu. *Ks. F.*

Iławeze, wś, pow. trębowelski, 14 kil. na półn.-wsch. od Trembowli. Na pół. leży Sorocko, na zachód Suwczyn i Loszniów, na płd.-zachód Boryczówka i Trembowla, na płd. Hleszczawa, na wschód Grzymałów i Poznanka hetmańska. Zabudowania wiejskie zajmują środek obszaru pól a leżą w dolinie potoku Soroczka (dopływu Gniezny), płynącego od płd. ku półn. i nad stawkiem przez ten potok utworzonym. W stronie płd.-wsch. od wsi leży folwark Popowa Pasieka w dolinie Kierniczki, praw. dopływu Soroczki, na płd. od niego folw. Popławy, na płd.-zach. u źródlisk Soroczki folw. Wygoda. Tu też wznosi się najwyższe wzgórze lesiste Wygoda 360 m. npm. Reszta obszaru opada ku półn. aż do 316 m. Własność większa obejmuje roli ornej 1584, łąk i ogrodów 367, pastw. 12, lasu 60 mr.; własn. mniejsza roli ornej 3003, łąk i ogr. 214, pastw. 133 mr. Mk. wedle obliczeń z r. 1869 w gminie 1857, na obszarze dwors. 101; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 288, gr. kat. 1532. Par. rzym. katol. w Trembowli; gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu skałackiego a archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew, urząd pocztowy i szkoła etatowa jednoklasowa. *Lu. Dz.*

Iławka, albo *Jełława*, niem. *Preuss. Eylau*, mko pow. w obwodzie królewieckim, nad rz. Pasmar, stac. kolei królewiecko-łeckiej, pod 54°23' płn. szer. i 38°18' wsch. dług. geogr., 88 m. nad poziomem morza, na pasmie wzgórz wschodnio pruskich, tu lasami porosłych, na gruntach lekkich z pokładami torfu. Mieszk. 3758, przeważnie ewang. Jest tu 1 gisernia i fabryka maszyn rolniczych, 1 fabryka sukna i znaczne warsztaty stolarskie, wyrabiające meble; w pobliżu browar piwa bawarskiego, huta szklana i fabryka sera. W ruinach zbudowanego r. 1320 zamku krzyżackiego są dwa budynki gospodarskie. Miasto zbudowane roku 1336; dnia 7 i 8 lutego 1807 roku bitwa, w której Napoleon I pobił prusaków. Na pobojowisku pomnik. Jest tu seminaryum nauczycielskie dla 80 uczniów, spółka pożyczkowa i oszczędności, landratura, nadleśnictwo, geometra powiatowy i sąd okręgowy, stac. poczt., kol. i telegr., poczta osobowa do Frydlądu i Liebarka, 4 jarmarki na rok, w styczniu, kwietniu, lipcu i październiku; 4 dni przed kramnym na bydło i konie. Raz do roku w czerwcu jarmark dwudniowy na płótno; targi w środę i sobotę. *J. B.*

Iławka, al. *Iława*, niem. *Eilenz Fl.*, struga w Prusach zachodnich, pow. suski. Początek ma w Wielkich Jezierzycach (Geserich See), z którego to jeziora wychodzi przy mieście Iławie. Niedługo potem młyny pędzi, przechodzi pod koleją żel. toruńsko-wystrucką, blisko dworca wpływa do jeziora iławskiego (Eilenz See). Zkąd wyszedłszy mija wś Dziarny (Gr. Seehren), Kożankę. Przy Dziarnowkach (Kl. Seehren) przechodzi przez małe jezioro, przed Kamelami przez drugie, pędzi młyn poza wsią, uchodzi do rz. Drwęcy na granicy lubawskiego powiatu. Długość całego biegu wynosi około półtorej mili. Kierunek ma I. przeważnie południowo-wschodni, brzegi wogóle niskie, łączyste, wzgórzami i lasami otoczone. Tylko przy wioskach, które mija, są orne pola. Mała ta struga łączy takim sposobem Jezierzyce z Wisłą. Nie jest spławną.

Iławskie jezioro, niem. *Eilenz See*, w pow. suskim, niedaleko miasta Iławy leżące, ma kształt niemal trójkąta, którego strony nieco wklęsłe dochodzą pół milowej długości. Niezbyt obszerne. Na północ stoi w związku z większem jeziorem Łabędź zwanem, którego wody przyjmuje. Z zachodu z Jezierzyc (Geserich See) przychodzi struga Iławka, która jego wody bierze do Drwęcy. Otoczenie z 2 stron jest lesiste, brzegi z małemi wyjątkami wysokie. Wieś jedna Doły (Daulen) leży nad jeziorem. Dosyć blisko znajduje się iławski dworzec krzyżującej się tu kolei wystrucko-toruńskiej i malborsko-mławskiej.

Iławski powiat. Pod tem nazwiskiem są znane dziś w Prusiech wschodnich dwa powiaty, których główne miasta są Wehlau (Iława) i Preuss.-Eylau (Iławka). Dla uniknienia omyłek nazywany stale pierwszy z nich powiatem welawskim.

Iłczeńki, wieś pryw. nad rz. Jajnicą, pow. dziśnieński, o 11 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 4 dm., 25 mk. (1866).

Iłemnia, ob. *Ilemie.*

Iłga, ob. *Wenta.*

Iłgajcie, ob. *Iłryczkowszczyzna* i *Iłgi.*

Iłgalis, ob *Gaweniany.*

Iłgi 1.) wś rząd., nad jez. Iłgi, pow. trocki, 4 okr. adm., 85 w. od Trok, 1 dom, 39 mk., z tego 29 katol., 1 mahom., 9 żydów (1866). 2.) **I.** (*Iłgajcie*), zaśc. włośc., nad rz. Mussą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 49 w. od Wilna, 1 dom, 11 mk. katol. (1866).

Iłgialis, jezioro w pow. kalwaryjskim, w dobrach Bułhakowsk. Ma 10 mr. obszaru,

Iłgiel 1.) jezioro, pow. sejneński, o 2 w. na południe od wsi Berzniki i drogi bitej z Sejn

do Grodna, długie na 2 w., brzeg wschodni lesisty, zachodni wzgórkowaty, bezleśny; łączy się strumieniem z jez. Pilwie, odległem o 4 w. na północ, tudzież z jeziorami Kunis i Pomoprze, położonymi w stronie południowo zachodniej. Ma 143 mr. obszaru. 2.) **I.**, jezioro, w t. o w. sejneńskim. Leży na prawo od drogi bitej z Suwałk do Sejn, o 5 w. za Krasnopolem. Koło wsi Skustele brzegi bezleśne, obszar wód niewielki (około 15 mr.) i do 36 stóp głębokości. 3.) **I.**, jezioro przy wsi t. n., w pow. suwalskim, o 20 w. na półn. od Suwałk, na lewo od drogi bitej z Suwałk do Kalwaryi a na północ od jez. Szelmentu. Przechodzi przez nie rz. Szelmentka. Ma 30 mr. obszaru i do 20 stóp głębokości. *Br. Ch.*

Ilgis lub *Ilgis* 1.) jezioro w pow. sejneńskim, o 16 w. na półn.-wschód od wsi Kopciowo, 2 i pół wiorst długie ⅓ szerokie liczy 24 m r. obszaru, brzegi przeważnie lesiste, nieosadłe. Leży ono o 6 w. na południe od drugiego jeziora t. n. położonego między wsiami Smorluny i Szadziuny. 2.) **I.**, jezioro w pow. sejneńskim, pomiędzy wsiami Smorluny i Szadziuny, o 12 w. na południe od os. Sereje, o 2 w. na zachód od jez. Wilk, brzegi bezleśne wzgórkowate. 3.) **I**, jezioro w pow. sejneńskim, gm. Sereje, liczy 15 mr. obszaru. *L. W.*

Ilgobrody, karczma i kol. żydowska, pow. wiłkomierski, par. Wieprze, przy szosie kowieńsko-wiłkomierskiej, o 11 w. od Janowa, o 23 w. od Wiłkomierza. *J. D.*

Ilgokiemie, wieś w gminie Żoślach, powiat trocki.

Ilgołówka, wś, pow. kalwaryjski, gmina Raudań, par. Urdomin. Liczy 8 dm., 32 mk.; odl. 8 w. od Kalwaryi.

Ilgota, ob. *Jura.*

Ilgów, wś w pow. władysławowskim, o 6 w. od Kowna, od miasteczka Szaki, st. pocztowej, mil 3 i od m. pow. Władysławów mil 6, przy ujściu rz. Niki do Niemna, dla tego niegdyś Ponikie zwana, gm. Swiatoszyn, parafii iłgowskiej. Gniazdo familii Hryncewiczów. Jest to najstarsza wś w okolicy, pozostająca w posiadaniu jednej rodziny. W 1640 r. Ludwik Talko-Iłgowski-Hryncewicz prałat katedry żmudzkiej, proboszcz wieloński (jak świadczą dokumenta tam się przechowujące) nabył puste i niezaludnione miejsce z dwóch stron brzegów rz. Niemna i pozakładał wsie: po jednej stronie Niemna wś I. (w dawniejszym pow. władysławowskim) i nazwał ją Iłgowem. Dobra te składały się z folwar.: Iłgowa, Twirbut i Misiun, na drugiej zaś stronie Niemna założył dobra Rukszany, składające się z folw.: Rukszan, Goniuny i Maropola i leżące w pow. rossieńskim a dziś kowieńskim. W Iłgowie na wyniosłej górze nad Niemnem śród malowniczej pozycyi wybudował dom, dokąd przyjeżdżał na letnie miesiące, a umierając przekazał tę posiadłość swemu synowcowi Franciszkowi Hryncewiczowi staroście upickiemu, po którym odziedziczył syn jego Jan szambelan dworu króla St. Augusta i tu zamieszkał stale; po śmierci jego w 1806 r. odziedziczył Julian b. sędzia pokoju, pow. maryampolskiego; z jego zaś śmiercią w 1861 r. przeszło to na własność syna jego Henryka, po którym dziś jest własnością małoletnich dzieci. Iłgów słynie w okolicy malowniczością widoków śród gór i parowów; ornej ziemi 38 wł., lasu 5 wł., gatunek ziemi gliniasty, miejscami piasek i kamienie. Rz. Nika co rok rozlewa, pokrywając łąki tutejsze wodą a miejscowość górzysta utrudnia znacznie gospodarstwo. Gorzelnia i cegielnia we wsi. Lud mówi narzeczem litewskiém; wyznania katolickiego. Kościół i par. erygowali tu 1694 r. Hryncewicze jako filią Wielony, od r. 1794 parafia. R. 1814 nowy kościół drewniany wzniesiony. Parafia ma 2041 dusz. Wieś I. ma 4 dm., 102 mk. W połowie XIV w. Henryk Bawarski wzniósł tu był twierdzę krzyżacką Romayn-Werder. Dobra Iłgowo lub Poniki składają się według Tow. Kred. Ziemsk. z folwarków Iłgowo i Twirbuty, attynencyi Kołatkiszki i wsi niżej wymienionych. Rozl. wynosi mr. 982, folw. Iłgowo grunta orne i ogrody mr. 144, łąk mr. 22, pastwisk mr. 12, wody mr. 61, lasu mr. 29, zarośli mr. 25, nieużytki i place mr. 32; razem mr. 326. Bud. mur. 5, drewn. 19, płodozmin 12-polowy. Folw. Twirbuty grunta orne i ogrody mr. 217, łąk mr. 25, pastwisk mr. 1, wody mr. 2, lasu mr. 369, zarośli mr. 26, nieużytki i place mr. 16, razem mr. 656. Bud. mur. 2, drewn. 9, płodozmian 10-polowy. Gorzelnia, cegielnia, wiatrak, piec wapienny, pokłady kamienia wapiennego, glina, margiel. Wieś Ejginy osad 4, z gruntem mr. 121; wś Dulenciszki osad 3, z gruntem mr. 114; osada Czerbiszki osada 1; z gruntem mr. 41; wś Tucie osad 2, z gruntem mr 90; Kmietyszki osada 1, z gruntem mr. 95; wś Żemajtele osad 4, z gruntem mr 130.

Ilkowice, ob. *Ilkowice.*

Ilkusz, ob. *Olkusz.*

Iłłoki, mko rząd. w pow. telszewskim, nad rz. Kułupem, o 40 w. od Telsz; targi co środa; ma 183 mieszk. i zarząd gminy liczącej dusz 2412. Paraf. kościół katol. M. B., drewniany, 1705 fundowany przez ks. Sapiehę. Parafia katol. dekanatu szkudzkiego: dusz 9931. Kaplica w I. (ś. Rocha na cmentarzu) i w Ałkach (z r. 1568).

Iłłów (po rusku *Iliw*), wś w pow. żydaczowskim, 20 kil. na płd. od Żydaczowa, 12 kil. na wschód od st. pocztowej i kolejowej w Mikołajowie-Drohowyżu, a 7 kil. na półn.-zach. od st. kol. w Wybranówce. Na półn. leży Hu-

ta szczerzecka, na półn.-wschód Bryńce zagórne i Borszczów, na płd.-wschód Borynicze, na płd. Laszki górne i dolne, Kutty i Malochów, na półn.-zach Stulsko. Zabudowania wiejskie leżą u źródlisk (336 m.) i w górnym biegu nastającego tutaj potoku Wiśni, płynącego na płd.-wsch. do Dniestru. Do Wiśni wpada od lew. brz. dopływ następujący na półn. granicy wsi (344 m.). Płynie on równolegle prawie z Wiśnią, a uchodzi do niej na samej granicy wsi. Na prawym brzegu Wiśni leży rozległy las Wiśniowiec ze szczytem 406 mr. wys. w stronie półn., opadający na płd.-wsch. do 396, na płd.-zach. do 365 a na płd. do 330 m. Między Wiśnią a jej dopływem leży las Dołhy na półn. a Tokarowa na płd. ze szczytem 404 mr. wys. w środku, a na lew. brzegu dopływu las Bobiczów ze szczytem 398 m. wys. Własn. więk. (fundacyi hr. Skarbka) ma roli ornej 3, łąk i ogr. 11, lasu 4195 mr.; własn. mniejsza roli ornej 459, łąk i ogr. 371, pastw. 85, lasu 66 mr. Mieszk. wedle obliczeń z r. 1869 w gminie 401, na obszarze dwors. 10; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obr. gr. kat. 392, rzym. kat. 24. Par. rzym. katol. w Mikołajowie; gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu rozdolskiego a archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew, szkoła niezorganizowana i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 3390 zł. *Lu. Dz.*

Iłłowo, ob. *Iłowo.*

Iłłuksztа, mko w Kurlandyi, w pow. zelburskim, nad strugą t. n., o 193 w. od Mitawy, należy do dóbr Schlossberg, w par. ewang. Dyneburg, ma st. telegr., st. poczt. i kościół paraf. katol Parafia katol. dekanatu semigalskiego: dusz 7756. Filie w Świętmujży i Stalmujży; kaplice w Schlossbergu, Czamanach i Bobicy. Miasto I., własność hrabiów Zybergów, bierze nazwanie od rzeki, płynącej z jez. Łukszty, leżącego o 20 wiorst, w majętności Stalmujża (po niem. Steinensee). Podług tradycyj miejscowych o 18 wiorst na wschód od Iłłukszty dzisiejszej, było miasteczko Pobierz zwane, na pograniczu Litwy. Około połowy XV wieku litwini Pobierz zburzyli; Bryncк zaś właściciel miasteczka i sąsiedniego majątku Schödern (po łotewsku Sidermujża), nie dozwolił Pobierza odbudować i zmusił mieszczan że się udali do hrabiego Zyberga, właściciela majątku Szlosberg (Schlosberg), od którego wyjednali pozwolenie osiedlenia się na prawym brzegu rzeki Iłłukszcianki, w okolicy leśnej. W r. 1582 Possewin jezuita, jadąc do Rygi, w czasie świąt wielkanocnych tu się zatrzymał i podług kroniki Rostowskiego mszę odprawił w kościele luterańskim. Po śmierci pierwszego a razem i ostatniego pastora, hr. Zyberg pomieniony kościołek rozkazał zamknąć i już luteranom go nie oddał; ci ostatni rozpoczęli proces, który trwał lat kilka, aż dopiero król Władysław IV przyznał kościół Janowi Jerzemu Zybergowi dla katolików. Hr. Zyberg sprowadził tymczasowo dla kościoła katolickiego księdza świeckiego, wszakże od czasu do czasu pojawiali się tu i jezuici aż do 1690 r., kiedy Fryderyk de Wenlig Zyberg został braciszkiem zgromadzenia jezusowego; wtedy osadził tu na stałe jezuitów, nadając im wsie Swiętmujżę i Aronę z folwarkami. Po niejakim czasie administracya majątków okazała się przeszkodą w spełnianiu duchownych obowiązków; oceniono przeto majątki nadane na 50,000 talarów bitych, a następnie przeceniono na 66,666 rubli; z obowiązkiem wypłacania zakonowi, z dochodów pomienionych wsi, sześć procentów. W r. 1690 dnia 8 września Mikołaj Pusłowski biskup kurlandzko-inflancki, kościołek pomieniony, z drzewa zbudowany, konsekrował. W r. 1748 dnia 30 września o północy kościołek razem z zabudowaniami zgorzał prawie do szczętu. Iłłuksztа w r. 1826 była już miastem powiatowem w Kurlandyi, położonem pod 44 długości i 55 szerokości geograficznej; miała sąd powiatowy, z niemiecka hauptmańskim zwany, sąd ziemski i sąd miejski, inaczej namiestnikowskim zwany; inne zaś wydziały zostawały w mieście Jakobsztacie, o 20 wiorst odległem, od którego i powiat miał nazwanie. Ludność owoczesną liczono około 1500. po większej części polaków; dziesiątą zaledwie część stanowili niemcy; około 50 głów starowierców (rozkolnicy) i tyluż żydów; tym ostatnim niewolno było mieszkać stale, ani domów własnych budować, z wyjątkiem rzemieślników i to za wiedzą właściciela hr. Zyberga. Ludność Iłłukszty składała się przeważnie z mieszczan katolików i unitów, w mniejszej zaś części ze szlachty czynszowej, na gruncie miejskim osiadłej. Katolicy z uniatami żyli zgodnie, niemcy zaś stanowili zupełnie odrębną społeczność i poza obrębem spraw sądowych, nie mieli żadnej łączności z polakami. Szlachta i mieszczanie byli biedni; utrzymywali się pracą rąk własnych, już to z rzemiosła, już z uprawy roli. Z przeprowadzeniem zwirówki (szosa) od Warszawy do Petersburga przez Dyneburg, o 17 wiorst odległy, ludność iłłuksztańska w latach: 1845 do 1870, znacznie się powiększyła; zwłaszcza po przeprowadzeniu kolei żelaznej, przemysł i handel się podniósł, a ludność doszła do 2600, z tych 2000 polaków. Na południe, w 30-wiorstowej odległości położone miasto powiatowe Jeziorosy, przemianowane na Nowoaleksandrowsk, swojemi jarmarkami, niemało też wpływa na handlowe i przemysłowe obroty. Ku Dyneburgowi i Jeziorosom, przestrzeń milowa, zapełnioną jest lasem budowlanym sosnowym, co nietylko podnosi warunki higieniczne Iłłukszty, ale

wnętrze obszernego lasu, obfitując w grzyby i jagody rozmaite, dostarcza mieszkańcom, a zwłaszcza biedakom, łatwiejsze środki do życia. Ludność rzemieślnicza podług najnowszych obliczeń składa się: garncarzy 21, garbarzy 3, szewców 26, piekarz 1, piernikarz 1, stolarzy 8, krawców 12, kowalów 6, ślusarz 1, zegarmistrzów 2, tokarzów 2, cieślów 10, rymarzów 3, czapników 2, mularzy 22, szynkarzy 13, kupców 36. Niemcy zajmują wyłącznie posady sądowe i administracyjne; posady miejskiego lekarza i aptekarza zajmują także niemcy. Pod względem narodowości, mają przewagę polacy, niemców 100, rossyan 200, żydów 300. Domów w Iłłukszcie liczą 248. Każdy właściciel ma wydzielony grunt pod zasiew, podług trzypolowego gospodarstwa, i jedną łąkę; opłacając hr. Zybergowi po sześć groszy od sążnia kwadratowego, co razem z placem i ogrodem wynosi 10 rubli rocznie czynszu; oprócz tego opłaca się zarządowi miejskiemu podatek, który wynosi około 20 rs. Dwa razy do roku odbywają się jarmarki; na trzy króle i w dniu Narodzenia Maryi Panny; ten ostatni nazywają z białoruska Morozdyń. Każdy trwa po tygodniu. Rzeka Iłłukształanka dzieli miasto na dwie równe prawie dzielnice. Prawa, widocznie znacznie wcześniejsza, stanowi niejako przedmieście. Domy są mizerne, wiejskiej przeważnie architektury, o małych oknach, nizkich sufitach i prawie bez fundamentów pobudowane. Lewa dzielnica Iłłukszty odznacza się pod każdym względem od prawej i stanowi główne miasto. Tu się znajdują ważniejsze gmachy i domy; dwa kościoły, szkoła powiatowa, sklepy, apteka, młyn wodny i gmach sądowy. Środek miasta zajmuje obszerny rynek, którego główny bok niegdyś zajmował zamek w kwadrat obszerny wymurowany; jeszcze był nie dokończony a już napół zrujnowany. W połowie XVIII wieku wymurował pomieniony zamek Józefat Zyberg wojewoda inflancki, który w nim jakiś czas mieszkał, wszakże nie dokończywszy go umarł; zamek opuszczony i zaniedbany został, aż dopiero w r. 1865 rozebrano go zupełnie, a z jego murów wzniesiono kościół luterański oraz dzwonnicę dla cerkwi prawosławnej. Najpoważniejszą ozdobą Iłłukszty jest kościół pojezuicki, architektury gotyckiej, z dwiema wyniosłemi wieżami. Świątynia ma kształt podłużnego krzyża, we środku dwoma rzędami arkad łukowych, na trzy nazwy rozdzielona. Ma sto łokci długości, 48 szerokości i 64 wysokości; wieże zaś same na 120 łokci wysokie. Kościół ozdobiony sześciu ołtarzami, z których główny, wielkich rozmiarów, pędzla Smuglewicza, przedstawia Rozesłanie apostołów. Na filarach bocznych umieszczone są tablice marmurowe dla wojewodów Zybergów, na pamiątkę odbudowania kościoła po pożarze. Pod kościołem są obszerne sklepy, gdzie, za jezuickich czasów, grzebano zamożniejszych nieboszczyków. Za głównym ołtarzem, łączy się kościół z klasztorem o jednem piętrze, w kształcie podkowy wymurowanym, z obszernemi korytarzami i celami dla zakonników. Na piętrze jest pomieszczenie obszerne dla biblioteki, w której znajduje się 1230 tomów dzieł religijnych i 2400 tomów naukowej treści; w tej liczbie 65 rękopisów. Po pożarze 1748 r. nabożeństwo odbywało się w szopie, w bliskości kościoła spalonego; aż niebawem wojewoda Józefat Zyberg, ze swą małżonką Magdaleną, pomyśleli o wymurowaniu nowego kościoła z klasztorem. Żona przyrzekła zebrać pieniądze na opłatę rzemieślników ze sprzedaży mleka, masła i serów, a mąż dostarczyć potrzebny materyał. Ztąd pochodzi miejscowe podanie, że kościół i klasztor iłłukształański z masła i sera zbudowano. W r. 1754 d. 2 czerwca rozpoczęto roboty; pierwszy kamień poświęcił przełożony ks. Izdebski, wkładając do fundamentów kości św. Urszuli. R. 1760 skończono budowę kościoła o tyle, że 22 września odbyło się pierwsze nabożeństwo i poświęcenie kościoła. Drugie podanie, z powodu pożaru, uwiecznione zostało malowidłem, na jednem ze ślepych okien sciany zewnętrznej biblioteki klasztoru. Przełożony zakonu jezuitów wielkim był zwolennikiem hodowli ptaków. Podczas pożaru, gdy przerażeni zakonnicy wołali ratunku, przełożony odezwał się do nich: „nie rozpaczajcie! nasi dobrodzieje lepszy nam kościół i klasztor odbudują.” I nic z pożaru nie wyniósł, tylko swoją papugę. Z tego powodu na wieczną hańbę odportretowany został olejnemi farbami, z różańcem w ręku i z papugą w klatce. Ku końcowi XVIII wieku z powiększeniem się oświaty w Polsce, zaczął upadać wpływ jezuitów, podniósł się zato wpływ na oświatę innych zakonów; przedewszystkiem pijarów i lazarystów, inaczej misyonarzami zwanych. Ci ostatni z Wilna do Iłłukszty sprowadzeni, po wygnaniu jezuitów w r. 1783, objęli jednocześnie w swój zarząd kościół i szkołę miejscową; aż dopiero w r. 1835 odebrano najprzód lazarystom zarząd szkół, a następnie r. 1842 skasowano i sam zakon. Kościół z klasztorem oddano duchowieństwu świeckiemu, uposażenie zaś z folwarkiem Koniecpolem rząd zabrał do skarbu. Szkoła sześcioklasowa założoną została w Iłłukszcie w 1692 roku 25 lutego i pod kierunkiem jezuitów. Pierwszym prefektem szkół był Stanisław Zahorski jezuita, pomocnikiem zaś jego Jan Żebrowski. Ostatnim prefektem jezuickim był Mateusz Bartuzala. Na utrzymanie szkół i dziewięciu księży przeznaczono rocznie 2500 talarów bitych i folwark Koniecpol za 8 talarów bitych. W r. 1820 szkoła publiczna sześcioklasowa przemienioną została na

czteroklasową szkołę powiatową, z wykładem polskim; w roku zaś 1835 zupełnie została zamkniętą z rządowego rozporządzenia i przeniesioną do Dyneburga, jako gimnazyum sześcioklasowe, pod zarząd cywilny, z wykładem rossyjskim. Drugi kościół zakonu bazylianów, fundowany przez Katarzynę Zybergowę w r. 1816; stosownie do ilości parafian wyznania uniackiego, znacznie skromniejszych rozmiarów, bez wież i zewnątrz nie otynkowany. Obok kościoła dom parterowy murowany przeznaczono na klasztor dla kilku zakonników bazylianów i razem dla pomieszczenia szkoły początkowej dla dzieci unitów. W 1840 roku kościół bazyliański, wolą rządu, przemieniono na prawosławny. W miejscu zrujnowanego zamku, w roku 1861 wymurowano ochronkę katolicką, w której się mieści dziewcząt trzynaście. W tymże czasie, kosztem hrabiów Zybergów, pobudowano dom dla progimnazyum, jako oddział szkół mitawskich. Okolice Iłłukszty są niezwykle malownicze. Rezydencya hrabiów Zybergów, Szlosberg jest bardzo piękną, leży o półtorej wiorsty od miasteczka. Pałac w nowym guście otacza ładny ogród kwiatowy, dębami wyniosłemi, dwuchsetletniemi, jaworami, leszczyną i rozmaitemi krzewami ozdobnemi zarosły. Nieco dalej od rezydencyi dzisiejszej, jeszcze z czasów rycerstwa inflanckiego, istniał zamek obronny, na górze bardzo wyniosłej, który w XVII wieku podczas najścia szwedów zburzony został; dotąd jeszcze widzieć można szczątki fundamentów. Druga podobna góra obok się wznosi, we środku zaś w wąwozie między temi spadzistemi górami leży nieobszerne, ale głębokie jeziorko, Dąbjeziorkiem zwane. Góry te do 120 stóp wysokie, pokryte dębiną i rozmaitemi krzewami tak gęsto, że światło dzienne tylko z góry prostopadle oświeca; najlżejszy wiatr tu nie dochodzi, a powierzchnia jeziora lśni jak gładkie czarne zwierciadło. Miejscowe podanie głosi, że był tu zaczarowany zamek, w którym księżniczka pokutująca, w lochach podziemnych zmarła, jęki jej dotąd przy wieczornej ciszy słyszeć niby można. Wraz ze śmiercią księżniczki zamek zaczarowany runął w głąb góry, na tem zaś miejscu przepaść się zrobiła, i w niej niezgłębione jezioro. Po prawej stronie rzeki, zdaleka daje się już spostrzegać na wyniosłem wzgórzu wieś, przy drodze prowadzącej do majątku Liksna, należącego do hrabiów Zybergów. We wsi pomienionej, zwanej Munda, znajduje się murowana kapliczka, napół zrujnowana, otoczona wysokiemi drzewami, na wierzchołku wzgórza; kapliczka ta ze swem otoczeniem wzbudza zagadkowe wrażenie pamiątki, mającej związek pewien z ruinami zaczarowanego zamku z nad Dąb jeziora. W 1690 r. mieszkał tu zamożny obywatel; później nieco przebywał tu niejakiś kanonik inflancki, który kapliczkę pomienioną wymurował; obecnie przerobiona na śpichrz gospodarski. Ztąd odkrywa się rozległy widok z jednej strony na Iłłukształę, po stronie przeciwnej na wybrzeżu Dźwiny, i Liksnę, ze ślicznym pałacem, licznemi murowanemi domami i murowanym kościołem o dwóch czarnych wieżach. Lewe pobrzeże Dzwiny zajmują obszerne, niezmierzone okiem przestrzenie łąk, które Dźwina z rozpoczęciem wiosny zalewa; co jednak nie przyczynia szkody, owszem niezwykle użyznia; śród takowych łąk latem stojący człowiek, całkowicie w wybujałej trawie ukryć się może (por. *Dźwina*). *Dr. Józef Bagieński.*

Iłłukszta, *Iłłukszcianka*, niem. *Illuxt*, rz., dopływ Dźwiny, w Kurlandyi, z 2 dopływami Dweeta i Eglon. Winc. Pol zowie Iłłukształę Berozą, podaje jej źródło pod wsią Meszkinie i podaje jako jej dopływ przy samem ujściu Bewerę. Por. *Dźwina* i *Iłłuksztа*, mko.

Iłłusza, wś, pow. kowelski, ma gorzelnię.

Iłosk, wś, pow. kobryński. Była tu kaplica katol. b. par. Horodec.

Iłów (*Jiłow*), os., przedtem mko, pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów. Leży o pół mili od lewego brzegu Wisły w obrębie terytoryum ks. łowickiego, w dolinie którą spływają do Wisły wody okolicznych wyniosłości. Odl. 28 w. od Łowicza, 21 od Gombina, 21 od Sochaczewa i 14 od Wyszogrodu. Posiada 2 kościoły katolicki i ewangielicki, szkołę ewangielicką, urząd gminny, dom schronienia dla starców i kalek, olejarnią (z produkcyą na 2000 rs.). W 1827 r. było tu 76 dm. i 663 mk., w 1861 r. liczono 24 dm. (?) i 402 mk. Obecnie posiada 30 dm., 576 mk. (445 żydów). Kościół kat. erygowany około r. 1580 o ile dowody kościelne wskazują. Pierwotnie był kościół drewniany, spalił się 1772 r. Wybudowali 1781 nowy z cegły pp. Dąbski i Lasocki. Ewangielicki erygowany 1785, drewniany, w r. 1850 rozebrany i wybudowano nowy z cegły w stylu gotyckim 1861 r. Dawniejsze miasteczko Iłów, położone śród lasów ciągnących się od Torunia pod Błonie, założone zostało w 1506 r. za przywilejem króla Aleksandra danym Feliksowi i Prokopowi Radzanowskim, dziedzicom wsi Iłów (Gylau); należało około r. 1607 do Adama Noskowskiego wojewody kujawskiego, wraz z obszerną okolicą. Następnie dobra te r. 1773 nabył August Dąbski kasztelan gostyński, a w r. 1783 przeszły na własność Adama Lasockiego kasztelana sochaczewskiego. W r. 1846 m. Iłów z okolicą zakupiła administracya księstwa łowickiego i włączyła do dóbr tegoż księstwa. Starozakonni w Iłowie zamieszkują już od roku 1680. W r. 1750 otrzymali od biskupa Młodziejowskiego pozwolenie na wybudowanie synagogi. Zajmują się oni handlem i rol-

nictwem. Włościanie w okolicy i w osadzie uprawą roli. Ziemia w całej okolicy pszenna, ilasta, z małym wyjątkiem po wyciętych lasach piaszczysta. Grunta są ku Wiśle spadkowe. Skutkiem podziału gruntów, uskutecznionych przez administracyą księstwa łowickiego, ludność w okolicy znacznie się powiększyła i doszła do zamożności. Dawniejszy ubiór swych pradziadów zmienili na nowoczesny miejski. Ludność jest napływowa z okolicznych powiatów. Na gruntach dawniej błotnistych, nad Wisłą, krzakami porosłych i nieprzystępnych, osiedli około r. 1760 niemcy, ewangielicy, sprowadzeni przez dawniejszych dziedziców. Zajęli się karczowaniem i osuszaniem łąk. Posiadają grunta pszenne, łąki wyborowe, pozakładali sady fruktowe w większych rozmiarach, które im znaczne dochody przynoszą; są zamożni, trudnią się przeważnie chodowlą bydła, koni i trzody. Z osadą I. graniczy sad fruktowy obszerności 4 do 5 mr. miary chełmińskiej założony r. 1855; przy ogrodzie jest także staw zarybiony. Obok ogrodu wznosi się starożytny zamek, w dawniejszych czasach śród lasów, obronny, Strażnicą zwany. Był zbudowany o 3 piętrach, na arkadach, dziś pozostały 2 piętra i wieża 50 stóp wysoka wraz z zegarem. W późniejszych czasach zmieniono nazwisko zamek na pałac, w którym mieszkali dawniejsi dziedzice. Roku 1855 oddany został, tak nazywany pałac, który w połowie ząb czasu w ruinę położył, na mieszkanie dla pastora. Okolica I. była bogata w lasy wysokopienne, starodrzew, dziś małe ślady tylko pozostały, a grunta po byłym lesie oddano w posiadanie kolonistom polskim i niemcom. Opis i widok I. podał Tyg. Illustr. z r. 1866 (N. 348). Par. I. dek. sochaczewski 2373 dusz liczy; par. ewangielicka 5000 dusz. Gmina I. należy do sądu gm. okr. I we wsi Giżyce liczy 7981 mk., 21919 mr. obszaru, posiada 6 szkół początkowych, olejarnię, garbarnię i trzy cegielnie; ludność przeważnie niemiecka, ewangielicy. Straż leśna I. lasów ks. łowickiego obejmuje 2265 mr. obszaru. Dobra I. składały się r. 1844 z miasta I., wsi I., Obory, Pieczyska, Wola Ładowska, Budy Iłowskie, Łaziska, Kępa Antonińska, Kępa Pieczyska, Przemysław, Rzepki, Arciechów i Arciechówek, folwarki: Wołyńskie, Krzyżyk, Udesz i Łady. Tytuł własności uregulowany na Najjaśniejszego Cesarza; nabyte zostały wraz z dobrami Januszewo za 270,000 rs. Podług opisu z roku 1838 rozl. dóbr I. wynosiła włók magdeb. 908 czyli około mr. 27240. R. 1862 były 14520 mr. Testament wojewody Antonina Dąmbskiego, znajdujący się w wierzytelnej kopii z akt grodu kowalskiego w rękach hr. Stefana Dąmbskiego w Żakowach, datowany z 16 stycznia 1771 r. daje wymowne świadectwo ówczesnej zamożności panów polskich. Wojewoda dzieli całą swą fortunę na trzy równe działy, to jest na synów Stanisława, Augusta i na wnuczkę swą Annę, córkę trzeciego syna Jana. Stanisławowi zapisuje Iłów mczko, wsie Obory, Uderz, Arciechów, Załusków, Załuskówek, Wolę, Łady, Żegocin, Brzozów, Brzrzówek, Bieniew, Łęg januszewski, Suchodół itd. w ziemi gostyńskiej; wsie Kotewice, Falencin, Mielencin, Czubin w ziemi warszawskiej. Oszacowane wraz z gruntem na Grzybowie pod Warszawą i częścią działu z dóbr wołyńskich, ogółem 1,082,000 złp. Drugi syn wojew. August otrzymuje mko Lubraniec, wsie Turowo, Dobieżycz z 2 młynami, Redecz krukowy, Redecz kalny, Redecz wielki, Dąbce, Dąbek, Żydowo, Żydówek, Wrzosowo, Janiszewo, Jądrowiec, Lubrańczyk, Konice, Kwilno, Biernatki, Kazanie, Bycz, Siemnowo, Wola, Grabie, Starograbie, Maciejowo, Kawenczyn z przyległościami, Siarczyce w wdztwie brzesko-kujawskiem. Dalej wsie: Giżyce, Giżyczki, Roszki wielkie i Roszki małe w ziemi gostyńskiej; na dobrach Orepach itd. w wdztwie wołyńskiem sumę 60000 złp. wreszcie rozmaite grunta i zabudowania w mku Grzybowie w starostwie warszawskiem i trzeci dział na dobrach wołyńskich ogółem 1469047 złn. Na wnuczkę wojew. Annę przypada mko Ostróżek z przyległościami w wdztwie wołyńskiem oszacowane na 1152210 złp. Na dobrach tych wszystkich pozostawia wojewoda 512703 złp. długów, które w równych częściach spadkobiercy pod błogosławieństwem winni spłacić. W końcu rozporządza srebrami stołowemi, klejnotami, drogocenną bronią oraz kosztownemi sprzętami. (Żychliński Złota księga I 58). Familia Dąmbskich posiada w w. ks. poznańskiem, obecnie ogółem 12328 m. (tamże str. 64). *B., W. W.*

Iłów, stac. graniczna dr. żel. nadwiśl., ob. *Iłowo*.

Iłowa kol., pow. chełmski, gm. Bukowa, par. Sawin. Liczy 146 mr.

Iłowe, ob. *Chełchy*.

Iłowe pole al. *Słobódka Krzykliwiecka*, wieś, pow. olhopolski, par. Obodówka. Należy do Krzykliwca do Brzozowskich, dawniej własność Aleksandra Sobańskiego; ma 44 dm.

Iłowiec 1.), wś i dwa majątki większe, dzielące się na Ił. A.) i Ił. B.), pow. zamojski, gm. i par. Skierbieszów. Odl. od Zamościa w. 16, Krasnegostawu w. 27 i pół; liczy: dm. dwor. 8, włość. 44, lud. kat. 12, prawosł. 69, razem 81 mk.; zajmują obszaru Ił. A. Boduszyńskiego z folw. majdan Żukowski 1193 mr. Ił. B. Tora z folw. majdan Szorcówka 664 mr., a włośc. 526 mr. Posiada młyn wodny o 2 kamieniach i szkołę początkową. R. 1828 było tu 53 dm., 300 mk. 2.) **I.**, wś, pow. nowomiń-

ski, gm. Glinianka, par. Nowomińsk, ob. *Grzebowilk*.

Iłowiec 1.) **wielki**, wieś, pow. śremski, 15 dm., 153 mk., 5 ew., 148 kat., 65 analf. Kościół katol. paraf. należy do dek. kościańskiego. Poczta i kolej żel. w Czempinie o 4 kil. 2.) **I.** mały, niem. *Nitsche*, dom., 4164 mr. rozl; 3 miejscowości: a) I., dom.; folwarki b) Konstantynowo, c) Eugenienhof, 15 dm., 337 mk., 96 ew., 241 kat., 126 analf. Gorzelnia parowa, młyn parowy, piekarnia, cegielnia i piła. Wś Iłowiec jest gniazdem rodziny wielkopolskiej Iłowieckich, herbu Ostoja; po Iłowieckich posiadali ją Małachowscy, Szołdrscy; w wieku b. Załorowscy, od których przeszła w ręce niemieckie. Kościół paraf. fundacyi Iłowieckich istniał już na początku XVI wieku, był od założenia drewniany. Za panowania Jana spłonął w czasie wojen szwedzkich. Nowy po pożarze poświęcono r. 1665. W kruchcie zachowano jeszcze dwa dawniejsze pomniki: 1) Popiersie Jakóba Szołdrskiego na blasze cynowej z napisem łacińskim z r. 1694; 2) Popiersie na płótnie malowane z napisem także, na cześć Pawła Łączkowskiego, zmarłego r. 1698, tu pochowanego.

Iłowiec, błoto pod wsią Głodowo (ob.), powiat kościerski.

Iłówka 1.) folw. pryw., pow. dzisieński, o 38 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 19 mk. (1866). 2.) **I.**, karczma pryw. nad rz. t. n., pow. dzisieński, o 28 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 2 dm., 8 mk. żydów. Był tu młyn wodny drewniany (1866).

Iłówko, ob. *Chełchy*.

Iłownia, las w obrębie gminy Podciemno w pow. lwowskim. *Lu. Dz.*

Iłownica, mała wioska, pow. radomyski, nad rzeką Uszą, odległa o 32 w. od m. Czarnobyla, z którym stanowi jeden majątek, należący do hr. Chodkiewiczów. Mieszkańców 84 wyznania prawosławnego, należą do par. Karpiłówki; ziemi 1172 dziesięcin, piaszczystej, pokrytej prawie zupełnie lasem. Zarząd gminny we wsi Karpiłówce, policyjny w m. Czarnobylu.

Iłownica, niem. *Illownitz*, wś, pow. strumieńskiego, na Szląsku austr., w par. Riegersdorf, ma szkołę ludową, rozl. mr. 1384, ludn. 709.

Iłownica, strumień na Szląsku austr., trzeci (po Malince i Brennicy) prawy dopływ Wisły, przyjmuje Wapienicę, do której znowu wpada Jasienicki potok.

Iłownica, al. *Jełownica*, niem. *Gillnitz*, wieś rycerska, pow. kościerski, przy rz. Wietcisy (Fietze Fl.), na bitym trakcie skarszewsko i gdańsko-kościerskim, 1 i ćwierć mili od Skarszew. Obejmuje obszaru ziemi mr. 2730 w dwóch posiadłościach, katol. 122, ew. 50, dm. 14; parafia Wysin, szkoła Liniewo, poczta Pogutki. Odległość od Kościerzyny 3 mile.

Iłowo, wś i folw., pow. nieszawski, gmina Czamanin, par. Świerczyn. Folw. I. od Osięcin w. 10. Rozl. mr. 417, grunta orne i ogrody mr. 390, łąk mr. 16, pastwisk mr. 11, nieużytki i place mr. 12. Bud. mur. 5, drewn. 1, płodozmian 11-polowy. Wieś Iłowo osad 9, z gruntem mr. 12.

Iłowo, folw. pryw., pow. wilejski, o 40 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 29 mk. Była tu gorzelnia (1866). Okrąg wiejski I. w gm. Budsław, liczy w swym obrębie wsie: Jackiewicze, Zabiegi, Pietraczki, Grzybki, Berkowszczyzna.

Iłowo, niem. *Illowo* 1.) w dokumentach r. 1453 *Gilowa*, 1467 *Gylawa*, 1546 *Ilowa*, wieś i rycer. dobra, pow. złotowski, w lesistej okolicy nad strugą Ilonką, 1 mila od traktu bitego więcborsko-złotowskiego. Parafia Sypniewo, szkoła w miejscu, poczta Sępolno. Wieś zajmuje obszaru mr. 2327, dobra 4268, budynk. 114, dm. 44; katol. 118, ew. 312. I. należało zdawna do bogatych dóbr sypniewskich, które posiadali począwszy od XV wieku z kolei Rungowie (później nazywali się Sypniewscy od Sypniewa), r. 1467 starosta rogoziński Potulicki, potem Witosławscy, Działyńscy; roku 1722 Andrzej Teodor Grabowski, sędzia ziemski człuchowski, testamentem zapisał między innemi I. trzeciemu synowi swojemu. Obecny właściciel niemiec. 2.) **I.**, wieś szlachecka w pow. niborskim, pruska stacya nadgraniczna kolei malborsko mławskiej, nad samą granicą, 14 kil. od Działdowa, na lichych gruntach, o 6 kil. od Mławy, o 143 od Malborka, w byłej ziemi saskiej. Mieszk. 416 prawie wyłącznie Polacy (62,5% ewang., 37, 5% kat.). W pobliżu 2 gorzelnie, w miejscu stacya pocztowa III klasy, szkoła ew., par. Białuty. 3.) **I.**, *Iłow*, ob. *Głodowo*.

Iłowskie, dwa jez. w pow. dzisieńskiem, połączone błotami, razem do 2 w. dł., około 1 i pół w. szer.

Iłtraki, wś, pow, władysławowski, gmina Kidule, par. Sudargi. Liczy 8 dm., 101 mk., odl. 30 w. od Władysławowa.

Iługa, uroczysko, ob. *Horodnica*, t. III, 140.

Iłukszta, ob. *Iłłukszta*.

Iłwa, *Iława*, niem. *Eilau*, ob. *Iława*.

Iły, wś, pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk. Por. *Celejów*.

Iłża, os., przedtem miasto, siedlisko zarządu powiatu iłżeckiego, gub. radomskiej, leży nad rz. Iłżanką, pod 51°9'5 szerok. półn. i 38°53' 4 dług. wschodniej. Połączona traktami bitemi z Radomiem, Opatowem, Zawichostem, Końskiemi. Odl. 126 wiorst od Warszawy, 29 od Radomia i 42* w. od Opatowa. Znajduje się w pięknem położeniu u stóp wyniosłej góry. O-

becnie I. posiada trzy kościoły, dom przytułku dla 16 starców i kalek, urząd powiatowy, zarząd gminy, sąd gm. okr. I, szkołę początkową, stacyą pocztową. W 1827 r. I. liczyła 228 dm. i 1790 mk., w 1861 r. było tu 236 dm. (70 murow.) i 2111 mk. (w tej liczbie 542 żydów); obecnie jest 270 dm. (87 mur.), 3475 mk. Do osady należy 3192 mr. ziemi. Z zakładów fabrycznych istnieją tu: fabryka fajansu zatrudniająca 36 robotników i produkująca za 13,000 rs. rocznie, browar z produkcyą 1,000 beczek piwa, pięć garbarni, 3 młyny wodne amerykańskie, 1 wiatrak, piec wapienny i 30 ręcznych warsztatów garncarskich. Początek tego miasta niewiadomy; to tylko pewna, że już w XIII wieku było dawną własnością biskupów krakowskich, którzy; pięknością miejsca zwabieni, wystawili sobie tutaj na górze letnią rezydencyą i w niej niekiedy mieszkali. W r. 1241, gdy tatarzy mieczem i pożogą kraj pustoszyli, I. została przez nich zniszczona, z którego to powodu utworzyło się powszechne mniemanie, że krwawa ich wycieczka w te strony, uwieczniona została w nazwisku drogi Batego, nadaném gościńcowi, przez który owe hordy ciągnęły i jednej z ulic w Iłży, zwanej Batowską. Podanie to, jakkolwiek opiera się na powadze Długosza, opisującego ową wyprawę Batego do I., jest mylne, gdyż są dowody, o których już Kromer w XVI wieku napomknął, że wódz, ten w Węgrzech pod tę porę wojując, nigdy nie był w Polsce. Przypuszczenie zaś Naruszewicza, że pomimo tego łacno droga ta nazwisko jego wziąć mogła, bo był wyprawy całej powszechnym i najwyższym wodzem, a nawet twierdzenie Czackiego, który powiada, że gdy zwiedzał te miejsca, jeszcze gmin wspominał o drodze Batego i o jego okrucieństwach, żadnej nie wytrzymuje krytyki. Prawda że lud miejscowy kopiec za miastem stojący, zowie dotąd tatarskim i utrzymuje, że za napadu tatarów tylu zginęło tutejszych mieszkańców, że się aż ten kopiec utworzył, gdy ich złożono na stos jeden i ziemią przysypano; bezzasadność atoli tego podania dostatecznie także wykazaną została, gdy przed kilkunastu laty kopiec był rozkopany i przekonano się, że należy do rodzaju nasypów ziemnych, zwanych grodziskami, z czasów pogańskich, jakich wiele w naszym kraju się znajduje. Droga zaś wedle kopca idąca zwała się niegdyś badowska, bo tak ją i najdawniejsze archiwalne źródła miejscowe mianują. Jeden zaś z dokumentów kościoła parafialnego w I. z r. 1759, przywiedziony przez ks. J. Gackiego (Pam. rel. mor., 1854, t. 27), mówi o łączce proboszczowskiej przy ulicy Badowskiej. A że był przy mieście także polanek gruntu badowski, to więc wskazuje, że miano tak gruntu i ulicy jak drogi, raczej od miejscowego nazwiska, niż od imienia tatarskiego wodza należy wyprowadzać. Ale Długoszowi zdało się inaczej, a za nim poszli wszyscy, a nawet i ci, co dobrze wiedzieli, że Baty nie postał w Polsce. Zawsze jednak pewną jest rzeczą, że ponieważ zagony Tatarów za obudwu ich pierwszych najazdów, w latach 1241 i 1260, sięgnęły niedalekiego ztąd Skaryszowa, przeto niezawodnie i I. od nich ucierpiała i być może, że, uległszy wówczas zniszczeniu, pobudowała się na posadzie dzisiejszej pod górą, na której już stał zamek biskupi. W końcu XIV wieku doznało miasto powtórnego zniszczenia od pożaru, w którem i dawniejsze jego przywileje zaginęły, i dla tego takowe król Władysław Jagiełło, w r. 1413 nowemi zastąpił, nadał prawo magdeburskie i rozmaitemi swobodami obdarzył; Zygmunt I ponowił miastu te nadania; Jan Kazimierz 16 lipca 1658 zatwierdził przywileje z r. 1413, Zygmunta z r. 1512, Zygmunta Augusta z r. 1540 i Zygmunta III; objął nadto uwolnienie obywateli iłżeckich od ceł przez Zygmunta Augusta z r. 1554 i uwolnienie od ceł lądowych i wodnych wszystkich poddanych biskupstwa krakowskiego, udzielone przez króla Stefana 1576 r. Z biskupów krakowskich obdarzali I. licznemi także prerogatywami, między innemi: Krasiński 1576 r., Myszkowski 1579 i 1587 r., Szyszkowski 1617 i t. d. W r. 1621 d. 20 czerwca znowu całkowicie spaliła się I. tak że żadna prawie budowla nie została, zaś w r. 1655 Gustaw Adolf, zająwszy tutejszy zamek, zostawił w nim załogę, która miasto złupiła i spaliła; a w następnym roku wojska polskie wojujące przeciw Szwedom przybywszy do I., gdy nie zastały mieszkańców, w lesie szukających schronienia, zapuściły ogień w resztki zabudowań po spaleniu szwedzkiem pozostałych; tak iż w r. 1657 Rakoczy, obozujący w gruzach tutejszych nie mogąc już nic zniszczyć, groby dla łupu przetrząsał. Po tylu klęskach zaledwie miasto zaczęło się odbudowywać, ogromny pożar d. 15 kwietnia 1744 r. w trzy godziny pochłonął cały rynek i zniszczył przedmieścia. Biskup Mokrski opasał Iłżę murem i basztami, które po spaleniu na nowo wzniósł biskup Konarski. Mury te łączyły się z zamkiem, przez co miasto tworzyło jakby jednę twierdzę. Lecz w r. 1725 już była trzecia część murów w ruinie. Do miasta wjeżdżało się trzema bramami, wystawionemi z ciosowego i wapiennego kamienia, które były niższe ale podobnej struktury i równej objętości z tą, jaką dziś jeszcze w Sandomierzu widzimy; czwartą bramę od zachodu przedstawia wieża, zwana piekło, ale przez nią nie było przejazdu. Rozebrana dostarczyła ona materyału na zbudowanie kamienicy, którą dziś piekłem mianują. Wszystkie te bra-

my zniesione zostały przed r. 1820, wtedy rozebrano także i starożytny tutejszy ratusz śród rynku stojący, który stylem swoim przypominał gmach sukiennic krakowskich. Po przyłączeniu dóbr biskupich do korony na mocy uchwały sejmowej 1788 r. I. przeszła na własność rządową, a komisarze zajmujący ją w roku następnym znaleźli w niej domów murowanych 30, drewnianych zaś 160; pierwsze atoli były prawie wszystkie zniszczałe, a drewniane bez sieni z kominami na ulicy lepionemi, handel i rzemiosła w upadku; ludność zaś ogólna wynosiła 842 osób. Wzniosło się następnie miasto, ale d. 9 sierpnia 1831 r. spaliło się tu 312 domów, a tylko 9 zostało i stodół 17, przyczem wszystkie akta miejskie spłonęły. Dziś najdawniejszym zabytkiem starożytnego miasta są ruiny zamku, na szczycie wysokiej góry wznoszącego się. Wymurował go pierwszy Jan Grot, biskup, w r. 1342, we 30 lat później wzmocnił Floryan Mokrski; Jan Konarski na początku XVI wieku po pogorzeli odnowił, Filip Padniewski r. 1560 przyozdobił, a biskup Marcin Szyszkowski w r. 1618 rozprzestrzenił i dogodniej urządził. W jego to murach gościł Władysław Jagiełło, raz w r. 1410, gdy po odbytych zapustach w Jedlni, przez I. i Opatów odprowadzał do Sandomierza hr. Hermana Cylijskiego, stryjecznego brata swej małżonki; powtórnie w r. 1411, gdy ruszywszy z Jedlni dążył przez I. i Kunów do Opatowa, gdzie na niego królowa Anna czekała; dalej w r. 1425, gdy wróciwszy z Litwy do Krakowa, na koronacyą ostatniej swej żony pośpieszał; wreszcie w r. 1432, gdy opuściwszy Jedlnię, przez I. do klasztoru świętokrzyskiego przybył. W zamku iłżeckim tenże monarcha bawił w r. 1420, tu przyjmował poselstwa, jakie cesarz Zygmunt przysłał z Wrocławia w sprawie Polski z krzyżakami i ztąd do niego od siebie w tej sprawie Wojciecha Jastrzębca, biskupa krakowskiego, wyprawił. Tu bawił król Zygmunt I w r. 1511, zaś Zygmunt III, gdy po bitwie guzowskiej w r. 1607, rozłożył obóz pod I., trzy dni w zamku gościł i ztąd udał się do Ś. Krzyża, na podziękowanie Bogu za zwycięztwo, z tak małym krwi rozlewem otrzymane. Tu w dniu 6 września 1637 r. Cecylia Renata, arcyksiężna austryacka, jadąca z Wiednia do Warszawy, spoczęła, i tu ją po raz pierwszy ujrzał król Władysław IV, który, niecierpliwy oglądać przyszłą towarzyszkę życia, przybył potajemnie na iłżecki zamek. Tam podczas ceremonii przedstawienia dostojników państwa, wsunął się w ich grono, a kiedy przyszła na niego kolej złożyć hołd księżniczce, zdradził się mimowolnem uściśnieniem ręki dziewicy, która, poznawszy przyszłego swego władzcę, wnet padła mu do nóg i całe incognito zniknęło, jak to naoczny świadek książę Albrecht Radziwiłł w swoich Pamiętnikach opisuje. W r. 1656 szwedzi w pierwszym na kraj napadzie. według swego zwyczaju gmach ten spalili. Dźwignął go atoli z upadku w r. 1670 biskup Andrzej Trzebicki, następnie cząstkowych napraw dokonał kardynał Lipski w r. 1732, wewnątrz zaś wspaniale odnowił Załuski 1760 r. Toż samo uczynił biskup Kajetan Sołtyk, ale już za niego zaczęło się ostateczne tej budowli zniszczenie. Jeden z oddziałów wojska ścigającego konfederatów barskich, osiedlił się w zamku, przez co gmach wiele ucierpiał, a pustoszał coraz bardziej, gdy dóbr tych tradycya w długu nastąpiła. Po raz ostatni dano nad nim dach gontowy w r. 1782 i wymurowano, na krańcu góry zamkowej od miasta, dotąd stojącą kapliczkę. Gdy I. na skarb zabrano, zamieszkiwali dzierżawcy część tylko zamku zwaną oficyną, a resztki pustkami stojąc szły w ruinę. Według ówczesnej lustracyi był on stawiany w wybornym gotyckim stylu, istotnie zaś we włoskim, jak o tem przekonywa jego plan dotąd przechowany; miał kształt cyrkułu podłużnego, a cały był z kamienia i cegły wystawiony. Dwiema wieżami, kwadratową od facyaty, a na drugim końcu okrągłą przyozdobiony, dzielił się na dwie kondygnacye, z których w dolnej sklepy, w górnej pokoje się zawierały; dach miał kryty, zasłoniony tak zwanemi incessatami czyli kornesami. Za rządu austryackiego w samym zamku mieścił się lazaret wojskowy. Gdy ten usunięto, Iłżanie wyprzątnęli parę pokoi i w nich publiczne urządzali zabawy. Po jednej z takich zabaw, już śród dnia wybuchnął pożar, który, rozszerzywszy, się pochłonął bez ratunku wszystko, co tylko zgorzeć mogło. Najbardziej żałowano wtedy portretów biskupich, które tam jeszcze się znajdowały. Dziś sama tylko owa okrągła wieża lecz bez wierzchołka, ścięta właśnie w miejscu, gdzie był w niej niegdyś osadzony ganek, stoi na górze odosobniona, istny olbrzymi słup pomnikowy, w dawnej siedzibie przeszłych panów tutejszego miejsca. Terytoryum, na którem się mieszczą ruiny zamku, nabył obecnie ks. Tadeusz Lubomirski dla zakonserwowania tej ciekawej pamiątki. Drugim równie starożytnym zabytkiem jest tutejszy kościół parafialny, pod wezwaniem Wniebowzięcia Matki Boskiej. Imię założyciela tej świątyni i czas, w którym to założenie miało miejsce, zasłoniła wieków ubiegłych pomroka. Wizyty generalne wspominają tylko, że około r. 1480 Stanisław z Wojczyc, herbu Szeliga, proboszcz tutejszy a officyał sandomierski, budowę jego odnowił i przyozdobił, a zakrystyą w bogate zaopatrzył sprzęty. Widać więc z tego, że gmach ten już w owym czasie istniał, a gdy nam dzieje nie

wspomniały, aby się do jego założenia świątobliwy Jan Grot, biskup, w czem przyłożył, oczywistą jest rzeczą, że rządy tego męża w krakowskiej dyecezyi kościół iłżecki już zastały. Kiedy mury jego, starością nachylone, grozić zaczęły zniszczeniem, Marcin Szyszkowski, proboszcz tutejszy, najprzód wyrestaurował kościół w roku 1595 i poprawił grożące zawaleniem presbyteryum, następnie zaś 1603 r., przednią część kościoła własnym kosztem od fundamentów wznosił z cegły i kamieni, jak o tem świadczy napis wyryty na czarnym marmurze, umieszczony w ścianie z lewej strony wielkiego ołtarza. Zniszczyły go wojny szwedzkie w latach 1655 i 1656 tak dalece, że w r. 1670 na nowo musiał być poświęcanym. Wielkiego także doznał zniszczenia przez pożary w r. 1744 i 1831. Po ostatniem wyrestaurowaniu tego kościoła w latach 1832 i 1850, przyprowadzono go do porządnego stanu, ale odnowa ta dawnej jego postaci wcale nie jest odpowiednią. Jest tu kilka nagrobków z XVII wieku, nieosobliwych pod względem sztuki, w skarbcu kilka złotniczych wyrobów z XVI wieku; biblioteka niegdyś w rękopisy i rzadkie druki bogata. Od południowej strony stoi przybudowana kaplica Ś. Krzyża, fundacyi biskupa Szyszkowskiego, z podziemnym grobem dla jego rodziny i kilka pięknych obrazów w ołtarzach. Ze znaczniejszych budowli oprócz kościoła farnego, o którym wyżej wspomnieliśmy, istnieją tu: kościół S. Ducha murowany, przy szpitalu założonym w r. 1448 przez kardynała Oleśnickiego, istniejący i równocześnie powstały kościół Panny Maryi, murowany na miejscu drewnianego, w r. 1820 ze składek tutejszych mieszkańców wzniesiony kościół S. Franciszka murowany, podobnież dawniej do roku 1663 istniejący, wtedy zaś rozebrany i znowu w r. 1837 wystawiony; szpital Ś. Ducha; szkoła elementarna murowana, założona w r. 1842; jatki murowane, szlachtuz drewniany, dwa młyny wodne do mielenia zboża, tartak i młyn wodny do mielenia szkliwa, dla fabryki fajansów założonej w r. 1823 przez Lewina Seliga Sunderland. Garnki iłżeckie za Zygmuntów sprzedawano pod zamkiem krakowskim, a w drugą stronę przez Gdańsk przesyłano aż do Szwecyi. W 1861 r. zajmowało się wyrobem ich majstrów 50, czeladzi 50. Dobra rządowe I. podług opisu z r. 1833 i 1855 zkładają się z miasta, zamku, folwarku Iłża z młynem, stawem, tartakiem i fabryki fajansu, wsi Seredzice bliższe, Błaziny, folwarku, wójtostwa i wsi Seredzice dalsze, folwarku, wójtostwa i wsi Paszkowa wola, kolonii Ciesierowskiej, folwarku, wójtostwa i wsi Chwałowice, wsi Małomierzyce, wójtostwa i wsi Jasieniec, wójtostwa i wsi Tychów, wójtostwa i wsi Dubie, wójtostwa i wsi Lipie, wójtostwa i wsi Lubienia, folwarku Koszary, wsi Lipie, Lubienia, Małyszyn, Tychów, Stawiarze, Goniarze. Część poduchowna I., gruntu morgów 311, budyn. mieszkalnych 3 (drewnian.), mieszk. 17. Zamek iłżecki, gruntu morgów 48. Budynków mieszkalnych 1 (drewn.), mk. 5. Leśnictwo prywatne iłżeckie z zarządem we wsi Lubienia dzieli się na 5 straży: maliszyńska, koszarska, wierzbnicka, kaplicka i jankowska. Par. dek. iłżeckiego liczy 8803 dusz. Gmina I. należy do sądu gm. okr. I w miejscu i składa się z samej tylko osady i kilka drobnych przyległości a ogólny obszar ziemi wynosi 3658 mr. a ludności 3545 dusz. Powiat iłżecki, największy powiat gub. radomskiej, utworzony został w 1866 r. z części dawnego pow. opatowskiego. Graniczy od północy z pow. kozienickim, od wschodu rz. Wisła oddziela go od powiatu nowoaleksandryjskiego gub. lubelskiej, od południa styka się z pow. opatowskim, od zachodu zaś z częścią pow. kieleckiego, konieckiego i radomskim. Ogólny obszar powiatu wynosi 36,90 mil kw. czyli 1808 w. kw., w tem 688 w. roli ornej, 162 w. łąk, 489 w. lasów. Powierzchnia ziemi przedstawia tu obszerną lesistą równinę, pochylającą się łagodnie ku Wiśle. Jedynie tylko w stronie zachodniej koło Iłży występują znaczniejsze wzniesienia (około 800 stóp). Cały południowo-zachodni kąt powiatu zajmują ogromne lasy, stanowiące dalszy ciąg leśnych obszarów, otaczających pasmo Łysogór w kieleckiej gub. Wody tych obszarów leśnych uprowadza do Wisły rz. Kamienna. Oprócz niej przerzynają powiat ten dwie mniejsze rzeczki Iłżanka i Krempianka. Jezior 9, rozl. 60 mr. Co do geologicznego układu spodnich warstw to wschodnia część powiatu przyległa Wiśle spoczywa na pokładzie kredowym, rozciągającym się na znacznym obszarze przyległej gub. lubelskiej, zachodnia zaś i południowa mają na spodzie formacyą jurajską (szara i biała Jura). Przez powiat ten przechodzi mniej więcej z biegiem rz. Kamienny granica głazów narzutowych, tych rozproszonych po polach naszych ułamków kamieni, będących okruchami skał północnej Europy. Gleba ziemi średniej dobroci przyjazna dla uprawy pszenicy, której średni roczny wysiew (1870—1873) wynosi do 9000 czetwerti, zbiór zaś do 48,000 czetw. Żyta wysiew średni około 14,000 czetw., zbiór zaś do 82,000 czetw. Blizkość Wisły ułatwia zbyt zboża i sprzyja rozwojowi rolnictwa w częściach powiatu bliższych tej rzeki, podczas gdy dalsze stanowią wielki lesisty obszar, przedstawiający jedynie warunki przyjazne dla rozwoju przemysłu leśnego i górniczego, który dotąd pozostaje w uśpieniu. Jedna tylko droga bita, szosa radomsko-kielecka, przerzyna

zachodnią część powiatu. Brak środków komunikacyjnych i większych miast utrudnia rozwój przemysłu fabrycznego i handlu. Niewielka liczba zakładów fabrycznych, bardzo drobnych zresztą rozmiarów, produkuje na miejscowy przeważnie zbyt. W całym pow. istniało w 1879 r. 5 gorzelni, 3 brow., 5 olejarni, 7 garbarni, 1 krochm., 1 fabryka octu, 1 młyn parowy, 35 młynów wodnych, 22 wiatraków, 1 fabryka fajansów, 4 cegielnie, 6 wapniarni i 3 zakłady żelazne. Przemysł garncarski od wielu wieków tu utrzymujący się ma swe ognisko w Iłży. Ludność powiatu wynosiła w 1867 roku 68,938, w 1879 wzrosła do 74,769. Miast większych niema wcale w powiecie, tylko 10 osad miejskich (byłych miasteczek); wsi i osad wiejskich 438, domów mieszkalnych 11,461. Szkół średnich niema wcale, początkowych 15. Stacyj pocztowych 4. Pod względem kościelnym dekanat iłżecki obejmuje 23 parafij: Bałtów, Chybice, Chotcza, Ciepielów, Grabowiec, Iłża, Kazanów, Krępa kościelna, Krzyżanowice, Lipsko, Mirzec, Pawłów, Rzeczniów, Sienno, Solec, Świętomarz, Skarzyska, Tarczek, Tarłów, Wąchock, Wierzbnik, Wielgie, Zemborzyn. Pod względem sądowym dzieli się na 7 okręgów sądów gminnych: Iłża, Sienno, Kazanów, Lipsko, Tarłów, Wąchock, Rzepin. Pod względem administracyjnym na 24 gmin: Chotcza, Chybice, Dziurków, Iłża, Krzyżanowice, Łaziska, Lipsko, Lubienia, Miechów, Mirzec, Pawłowice, Piętkowice, Rzeczniów, Rzepin, Sienno, Skarzysko, Solec, Tarczek, Wielkawieś, Wierzbnik, Wierzchowiska. *Br. Ch.*

Iłżanka, *Iłża*, rzeka, dopływ Wisły, powstaje z połączenia wielu strug między Szydłowcem a Wąchockiem, poczyna się w lesie gminy Mirzec, w miejscowości zwanej „Świńskie wody," przepływa przez bory leśnictwa iłżeckiego, Seredzice, Iłżę, Jedlankę, Kowalków, Rudę, Dobiec, Kazanów, Kroczew, Gardzienice, Ciepielów, Rekówkę, Kawęczyn, Zajączkow, Niemierynów, Chotczę górną i uchodzi do Wisły pod Chotczą dolną, między Kamienną i Radomką. Rzeka ta ma trzy nazwiska: od źródła do wsi Białej w gm. Błaziny zowie się Białką; od Iłży do Rekówki Iłżanką; od Rekówki do ujścia Chotczanką. Przyjmuje rzeki: Szczyp, Wielickę i Ostrówkę. Pod Osuchowem przyjmuję Modrzejówkę. Na przestrzeni między Kazanowem a Ciepielowem tworzy rozległe błota, pod Rekówką rozległe jezioro. Długość jej od źródeł do złączenia się z Chotczą wynosi 34 wiorst. *Br. Ch.*

Iłża, rz., ob. *Ewersmujża.*

Imalit, *Wana*, ob. *Wenta.*

Imbaerwalde (niem.), dobra, pow. labiewski, st. p. Goldbach.

Imbierkowo lub *Imbirkowo*, wś włośc., pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże. Odl. 22 w. od Rypina, 4 dm., 60 mk., 143 mr. obszaru i 4 mr. nieużytków.

Imbierowo, folw., pow. obornicki, 1 dom, 17 mk., należy do dom. Zielątkowa.

Imbory, wś nad rz. Błędzawą, pow. telszewski, okr. polic. szkudzki, o 44 w. od Telsz, 18 dm., 170 mk., młyn wodny (1859).

Imbram lub *Imram*, dawne imię i nazwisko zarazem (podobno przekształcenie imienia Abraham), stanowi z ódłosłów nazwy Imbramowice lub Imramowice (por. Stadnicki Przyczynek do heraldyki polskiej str. 37 i 38). *Br. Ch.*

Imbramowice, *Imramowice* 1.), wieś nad rz. Dłubnią, pow. olkuski, gm. Jangrot, par. Imbramowice. Posiada kościół par. murowany i klasztor etatowy norbertanek. W 1827 r. było tu 70 dm., 426 mk., w 1860 r. liczono 76 dm. i 249 mk. Par. I. dek. olkuskiego dawniej skalskiego liczy dusz 246 *(?)* W r. 1228 założył tu kościół, pod wezw. św. apostołów Piotra i Pawła, Iwo Odrowąż, biskup krakowski, przy którym panny norbertanki osadził i hojnie uposażył. Kościół ten tatarzy pod dowództwem Nogaja zburzyli w 1260 r. a kiedy następnie nie mógł być należycie podźwignionym, król Władysław Jagiełło za zezwoleniem stolicy apostolskiej, przeniósł w r. 1415 zakonnice do Buska, mury zaś czas niejaki stały pustkami. Po pewnym lat upływie norbertanki wróciły do swej pierwotnej siedziby, objęły zarząd Imbramowic i mieszkały dopóty, dopóki ich supresya tego rodzaju zgromadzeń klasztornych w r. 1818 ztamtąd nie wyrugowała. W 16 lat później rząd wyjął z pod supresyi klasztor imbramowicki, zakonnice na nowo wprowadził, stałą im na utrzymanie wyznaczywszy pensyą. Najpiękniejszą ozdobą tej wsi jest wspaniały i obszerny kościół panien norbertanek, nie jest on już fundacyi biskupa Iwona; gdy bowiem tamten pogorzał w roku 1710, przyprowadził go do należytego stanu Dominik Lochman, kanonik krakowski, na nowo zaś poświęcił biskup Łubieński; ale starożytny wyraz pierwotnej onego budowy w tak licznych przerabianiach całkiem utonął. W nim leży serce Doroty Gembickiej starościny nakielskiej złożone w roku 1730, co stosowny napis poświadcza. Na przeciwległem wzgórzu stoi kaplica nie mało to miejsce ozdabiająca. Prócz tego istnieje w Imbramowicach inny parafialny kościół pod wezw. św. Benedykta, który założyła Zofia Grotówna, ksieni tutejsza, w r. 1755, a w rok później poświęcił ks. Michał Kunicki, sufragan krakowski. Ekonomia I. podług opisu z r. 1833 stanowiła własność funduszu ogólnego religijnego, składała się z folw. i wsi I. z klasztorem i kościołem, wsi Małyszyce, folw. i wieś Zagórów, folw. i wś Tarnów, folw. i wś Glanów z realnością Pustkowie, fol. Trzyciąż czyli Długie pole zwany, wieś Trzy-

ciąż, folw. i wieś Porąbki. Rozl. ogólna wynosiła m. 7612; lasu m. 1077, nieużytków m. 477, grunta orne m. 5229. Gospodarzy rolnych było 38, półrolników 85, zagrodników 96, chałupników 14, młynów było 4. 2.) **I.**, wieś i folw., pow. miechowski, gm. Pałecznica, par. Wrocimowice. Leży przy trakcie guberuialnym skalmierzycko-barańskim, w stronie płn. Proszowic o wiorst 9, od Miechowa w. 21. W 1827 r. wieś ta liczyła ludności 94 głów, w 16 domach, dziś ma mieszk. 133, domów drewn. 19, osad włośc. 18, z przestrzenią gruntów mr. 76, grunta dworskie zajmują mr. 264 pr. 280 (w tem 226 m. roli ornej). Długosz wymienia tę wieś jako własność Andrzeja Mokrskiego herbu Jelita i podaje, że było tu 8 łanów kmiecych (Lib. benef t. I, 28). I. oddawna należały do dóbr Gruszów (ob.) i wspólne z niemi dzieliły losy; r. 1879 oddzielnie zostały sprzedane. *Br. Ch.*

Imbrody, mko pryw. w pow. nowoaleksandrowskim gub. kow., nad jez. Owile, o 10 w. od Nowoaleksandrowska, przy trakcie z Nowoaleksandrowska do Poniewieża. Kościół katol. pod wezw. Zbawiciela, zbudowany 1786 roku z drzewa przez Franc. Mohla, filialny nowoaleksandrowski. Dobra dziedziczne Mohlów. I. miały 1037 dzies. rozl.

Imbusch (niem.), ob. *Dzierzno.*

Imelno, ob. *Imielno, Jemielno.*

Imielin, wś, pow. warszawski, gm. Falenty, par. Służew. Na lewo od drogi bitej z Warszawy do Piaseczna, o 10 w. od Warszawy.

Imielin, *Jemielín*, wś i dobra, pow. pszczyński (dotykają do Przemszy, Dzieckowic i Kopciowic) przy trakcie z Mysłowic do N. Bieruńia, o 3 i pół mili od Pszczyny, par. Wielki Chełm. Jest tu st. dr. żel. między Mysłowicami a Oświecimem, o 12 kil. od Oświecima. Wś ma 6000 mr. słabego gruntu i wraz z przysiołkami Cisowiec, Granica, Jamnice, Jast, Pasieka i Wojska 256 osad, szkoła, browar, kopalnia galmanu, 3 młyny wodne. Dobra I. dawniej wraz z Chełmem były rządowe (biskupów krak. do r. 1798); 1808 rząd księs. warsz. nadał je marszałkowi Lannes, 1813 r. objął rząd pruski i częściowo sprzedawał aż małą resztkę ostatnią sprzedał 1858 r. *F. S.*

Imielinek, ob. *Jemiolinek.*

Imielinko 1), wieś, pow. gnieźnieński, 15 dm., 110 mk., 106 ew., 4 kat., 17 analf. Poczta i kolej żel. w Chwałkowie (Weissenburg) o 3 kil. 2.) **I.**, wś, pow. wągrowiecki, 5 dm., 37 mk., wszyscy kat., 17 analf. Poczta w Kłecku o 6 kil., st. kolei żel. Gniezno o 22 kil. 3.) **I.**, dom., 787 mr. rozl., pow. wągrowiecki, 7 dm., 78 mk., 22 ew., 56 kat., 39 analf. *M. St.*

Imielna, kol., pow. piotrkowski, gm. Podolin, par. Srocko. Ma 11 dm., 63 mk., 31 mr. roli.

Imielnia 1.) lub *Oszczywilk*, os., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno. Ma 1 dom, 4 mk., 3 mr. rozl. 2.) **I.**, os. leśna, pow. piotrkowski, gm. Podolin. Ma 4 dm., 136 mr. obszaru. 3.) **I.**, ob. *Laski.*

Imielnica 1.), wś nad rz. Rosicą, pow. płocki, gm. Rogozino, par. Imielnica, odl. o 4 w. od Płocka. Posiada kościół paraf. drewniany z 1822 r., liczy 12 dm., 240 mk., 258 m. gruntu dobrego, 6 nieużytku. Par. I. dek. płockiego, 2238 dusz liczy. 2.) **I.**, wieś, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno (ob.). Wspomina o niej Długosz (II, 67).

Imielnik, wieś i folw. nad rz. Moszczenicą, pow. brzeziński, gm. i par. Dobra, posiada 3 młyny, z tych 2 dwor. Liczy 21 dm., mk. 205, ziemi włośc. 299, młynar. 39 mr. Należy do dóbr Moskule Stare.

Imielno 1.) wś, pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Imielno. Posiada kościół par. drewniany z XVII w. Liczy 22 dm., 252 mk. Ogólna przestrzeń wynosi mr. 938, w tem mr. 631 ziemi ornej pszennej, m. 31 lasu i 55 m. łąk należy do folwarku, mr. zaś 221 do włościan. Gospodarstwo zamożne, zabudowania murowane. Jest tu staw, dwie morgi rozległy, dobrze zarybiony. Par. I. dek. kutnowskiego 641 dusz liczy. Kościół i par. istniały tu jeszcze przed r. 1567, potem była filią grochowskiej, 1685 r. nowo erygowana, 1686 r. kośc. nowo wystawiony p. X. Magnuszewskiego. 2.) **I.**, os, pow. włocławski, gm. i par. Lubień. 3.) **I.**, wś i folw., pow. słupecki, gm. Trąbczyn, par. Zagórów. Odl. 17 w. od Słupcy. Wś liczy 4 dm., folw. zaś 2 dm., 42 mk. Folw. należy do dóbr Łukom. 4.) **I.**, os., powiat słupecki, gm. i par. Zagórów. Odl. 15 w. od Słupcy. Ma 2 dm., 8 mk. 5.) **I.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno. Leży o 8 w. od Pińczowa, przy trakcie z Pińczowa do Jędrzejowa. Posiada kościół paraf. murowany, gorzelnię która w 1876 r. wyprodukowała 13842 wiader. W 1827 r. było tu 22 dm. i 96 mk. Kościół tutejszy istniał już w XV w., wieś zaś była dziedzictwem Różyców w epoce Długosza (II, 66). Par. I. dek. jędrzejowskiego 3700 dusz liczy. Dobra I składają się z folwarków: Chojny, Kamienia, wsi: I., Imielnica i Dzierszyn, rzeka Nida przepływa. Rozl. wynosi m. 1810, grunta orne i ogrody m. 706, łąk m. 278, pastw. m. 148, lasu m. 502, nieużytki i place m. 176; bud. na folw. I. mur. 2, drew. 10; folw. Chojny bud. mur. 2, drew. 2, folw. Kamieniec mur. 2, drew. 1; płodozmian 6 i 12-polowy. Wieś I. osad 30, z gruntem m. 131; wś Imielnica osad 29, z gruntem m. 186; wieś Dzierszyn osad 16, z gruntem m. 82. *W. W.*

Imielno, wś, pow. gnieźnieński, u źródeł rz. Głównej. Ma 13 dm., 108 mk., wszyscy kat.,

33 analf. Kościół kat. paraf. dek. gnieźnieńskiego św. Trójcy.

Imielno, pow. pszczyński, por. *Imielin.*

Imiełków, *Imiłków*, wś i folw., pow. koniński, gm. i par. Tuliszków. Odl. 23 w. od Konina, 7 w. od Turku. Leży przy drodze bitej z Turku do Tuliszkowa, ma 11 dm., 137 mk., 132 mr. obszaru, karczmę. Wspominany w aktach kośc. paraf. pod 1443 r. Folw. I. należy do dóbr Grzymiszew. *J. Ch.*

Imiełów, os. leśna w dobrach Nakło, pow. bytomski.

Imienin, dobra, pow. słonimski, własność Bułhaków.

Imieża, rz., dopływ rz. Żemgary z prawej strony; przyjmuje Sarkupis i Serpentupis.

Imiłków, ob. *Imiełków.*

Imioła (właściwie *Jimioła*) lub *Jemioła*, dawne nazwisko czy przezwisko, stanowi źródłosłów licznych nazw Imielno, Imielnica, Imielin. *Br. Ch.*

Imiołki, dawniej *Imiełowicze*, *Jemiołowica*, dom., pow. gnieźnieński, 1447 mr. rozl., 9 dm., 93 mk., wszyscy kat., 53 analf. Należy do dóbr Zakrzewo; własność Chełmickiego, dawniej Węsierskiego. Poczta w Kiszkowie (Welnau) o 9 kil., st. kolei żel. w Chwałkowie (Weisenburg) o 11 kil. *M. St.*

Imiona, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 49 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze poczt. z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 1 dom, 5 mk. prawosł. (1866).

Imionek, niem. *Faulbruch*, dobra, pow. jańsborski, st. p. Jańsbork.

Imionken (*Pogorzelski?*), wś, pow. łecki, st. p. Borzymy.

Imionki, niem. *Immionken*, dobra, pow. lecki, st. p. Lec.

Immersatt (niem.), folwark do gminy wiejskiej Nimmersatt należący, 20 kil. od miasta powiatowego Kłajpedy, 1 kil. od Bałtyku, 2 kil. od granicy rossyjskiej, w równinie piaszczystej, folw. ma 28, wieś 246 mieszk. mówiących po litewsku. Na folwarku stacya poczt. i telegraficzna i poczta osobowa do Kłajpedy i Połągi. *J. B.*

Immionken (niem.) lub *Prostkerguth*, dobra, pow. olecki, st. p. Margrabowa.

Imokiemie, wieś, pow. trocki, 2 okr. adm., 37 w. od Trok, 13 dm., 137 mk., z tego 132 katol., 5 żydów (1866).

Imościowo lub *Podracki*, folw., nad rzeką Dziśnienką, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 48 w. od Dzisny, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Impilty, wś, pow. telszewski, par. dorbiańska, dawniej dobra czynszowe do Platerów należące, blisko morza baltyckiego dworu nie posiadały żadnego.

Imre (*Szent-*), ob. *Merecice.*

Imrefalya, *Imrichsdorf*, ob. *Indrychowce.*

Imstra, rz., prawy dopływ Niemna, uchodzi przy Jurborgu, powstaje w okolicy na zachód od Ejragoły, ztąd płynie w kierunku zachodnim aż po Kubile, dalej zwraca się na płd. Od prawego i lewego brzegu przyjmuje kilka strug, z których jedna uchodzi od lewego brz. tuż przy samym Jurborgu i zwie się Mitwą.

Imszak, pasmo gór w obrębie gminy Rożanka niżna w pow. stryjskim. *Lu. Dz.*

Imten (niem.), wś i dobra, pow. welawski, st. p. Tapiau.

Ina, ob. *Ipa*, *Ippa*, *Odra*, *Głuszyca.*

Inadgiry, folw., pow. maryampolski, gmina Freda, par. Poniemoń.

Inbek, błoto w pow. czehryńskim, między wsią Adamówką i Kalabarką, 15 w. dł., 100 sąż. szer. (Funduklej Gub. Kij.).

Inczew (w dokumentach *Junczow*, *Jęczew*, *Jączów*), wieś i folw., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Tubądzin. Odl. 46 i pół w. od Turku. W 1827 r. było tu 16 dm. i 169 mk. Obecnie liczy 18 dm., folw. zaś 7 dm., 20 mk. Folw. Inczew rozl. wynosi m. 599; grunta orne i ogrody m. 544, łąk m. 33, pastw. m. 3, wody m. 4, nieużytki i place m. 15, bud. mur. 4, drew. 13, płodozmian 10-polowy. Wieś Inczew osad 47, z gruntem m. 165; wś Panowice osad 8, z gruntem m. 40.

Indra, rzeczka, dopływ Dźwiny, stanowi granicę między powiatami dyneburskim a drysieńskim począwszy od wsi Mała Indryca aż do Dźwiny.

Indra, ob. *Minoga.*

Indreja, rz. w pow. nowoaleksandrowskim gub. kowieńskiej, niedaleko mka Dawgiele, uchodzi do jez. Łoszy na płd. od mka Jużynty.

Indrichfalva, *Indrichsdorf*, ob. *Indrychowce.*

Indrupka, zaśc. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 14 w. od Oszmiany, 2 dm., 12 mk. katol. (1866).

Indryca, dwie wsie w pow. dyneburskim nad Dźwiną, na granicy gubernii wileńskiej i witebskiej. *Wielka I.*, po łotew. *Lela Indryca*, z kościołem paraf. św. Jana Chrzciciela, od r. 1531 własność Platerów, z których Jan Andrzej 1695 przeszedł na katolicyzm i tutejszy kościół protestancki na katolicki zamienił. *Mała I.*, po łotew. *Moza I.*, także własność Platerów, należy do parafii pustyńskiej w powiecie dryzieńskim. Parafia katol. Wielka I. dekanatu górno-dyneburskiego ma dusz 2779.

Indrychowce, po węg. *Imrichfalva*, niem. *Imrichsdorf*, wś w hr. spiskiem (Węg.), nad rz. Hnilcem, 316 mk. *H. M.*

Indrzichów, ob. *Osoblacha.*

Indrzychowice, niem. *Hennerwitz*, wieś i dobra, pow. głupczycki, par. Possnitz, o 12 kil. od Głupczyc. Dobra mają 528 mr. rozl., browar i młyn wodny; do r. 1782 były własnością szpitala św. Ducha w Karniowie. Wieś ma 59 osad, 1420 mr. rozl., kościół filialny,

który 1672 r. już istniał, 1857 nowo zbudowany. *F. S.*

Indubaki, wś rząd., nad jez. Kiemiesz, pow. święciański, 2 okr. adm., o 36 w. od Święcian, 11 dm., 75 mk. katol. (1866).

Indura, mko nad rz. t. n., w pow. grodzieńskim, przy b. trakcie pocztowym z Grodna do Wołkowyska, o 24 w. od Grodna, 2 okr. adm. (Krynki), gmina włośc. I. z zarządem we wsi Prokopowiczach (dusz 2091). Mko miało 1 stycz. 1878 r. 2426 mk., w tem 2200 izr. Parafialny kościół katol. św. Trójcy, 1815 roku wzniesiony z muru przez proboszcza ks. Rodziewicza i wiernych. Parafia katol. dekanatu grodzieńskiego: dusz 4850. Filia w Usnarzu, kaplica w Obrębszczyźnie. Powierzchnia gruntu w parafii w dwóch trzecich częściach górzysta, bezleśna, grunt przeważnie żyzny, iłowaty i czarnoziemny; zrasza parafią rzeka Świsłocz. Dobra I. były niegdyś dziedzictwem Dowoynów, potem Kiszków, Radziwiłłów, Paców, Wołłowicza, Issajkowskich, Mleczków, ostatnio Brzostowskich. *A. K. Ł.*

Indurka, ob. *Łaszanka.*

Induryszki lub *Juduryszki*, pow. wyłkowyski, gm. Giże, par. Wyłkowyszki. Odl. 11 w. od Wyłkowyszek, ma 4 dm., 38 mk.

Indyki, wś nad rz. Bożkiem, pow. starokonstantynowski, par. Kupiel. W r. 1867 było tu 59 dm. *X. M. O.*

Inflanty, leżą między 41° i 45° długości geograficznej wschodniej, licząc od południka Ferro, a między 59° i 55° szerokości geograficznej północnej; granicą na północ z Estonią, na wschód z guberniami petersburską i pskowską, tudzież powiatami siebieskim i dryzieńskim gubernii witebskiej, na południe odgranicza je od krańca gubernii wileńskiej i niemal całej Kurlandyi główna arterya kraju, Dźwina, na zachód zaś granicą z morzem baltyckiem, część wysp którego do nich należy. I. stanowią część teraźniejszej gub. witebskiej, zamieszkaną przez Łotyszów i znaną pod imieniem „Inflant polskich" (po niem. „Polnisch Livland", po łotewsku „Inflantuziemie"), tudzież całą dzisiejszą gubernią inflancką, czyli ryską, nazywaną dotąd po polsku „Inflantami szwedzkiemi", po niemiecku „Livland" a po łotewsku „Wyds-ziemie". Rozległość całych Inflant wynosi 1088 mil kw., z których 832 przypada na tak zwane Inflanty szwedzkie czyli gub. ryską, licząc w to obszar zajmowany przez wyspy Ozylią (Oesel), Moon, Runo i inne pomniejsze, a 256 na Inflanty polskie, wchodzące obecnie w skład gubernii witebskiej. Te ostatnie najdłużej do Polski należały. Zbiór praw rosyjskich („Połnoje sobranije zakonow") w tomie XIX, str. 553, Nr. 13,850, pomiędzy prowincyami nabytemi od Polski w roku 1772 na pierwszem miejscu wymienia „Inflanty polskie" (Polskaja Liflandija). Stanowią one północno-zachodnią część teraźniejszej gubernii witebskiej, a mianowicie trzy jej powiaty: dyneburski, rzeżycki i lucyński, zamieszkane przez Łotyszów. Wiadomości rzadko napotykane o całości Inflant, należących niegdyś do Rzeczypospolitej polskiej, nietylko że nierozwiązują wielu ważniejszych kwestyj, ale nadto (mianowicie co do części zwanej „Inflantami polskiemi"), pod względem geograficznym, statystycznym, etnograficznym i historyi rozwoju umysłowego, powtarzają częstokroć szereg grubych błędów, które w jednę całość zebrane wraz z ich wyjaśnieniem podaje książka „Inflanty polskie" (Poznań 1879) na str. 134 i innych. „Od czasu, gdy na bursztynowe wybrzeża dla połowu kosztownej żywicy, poczęli zdążać z dalekich stron wędrowcy" mówi Droysen — „aż do dni naszych, kwestya Inflant i Baltyku nie przestała być nigdy żywotną". Nie mogąc podawać w Słowniku geograficznym chociażby nawet streszczonej historyi tego kraju, przytaczamy tu jedynie następujące główne wypadki: W drugiej połowie XII stulecia, około roku 1160, mieszczanie niemieccy, żeglując po morzu baltyckiem do Gotlandyi, wpłynęli do ujścia Dźwiny. Rozpocząwszy z krajowcami handel zamienny, dali początek coraz liczniejszemu osiedlaniu się niemców na tych brzegach. Zakonnik jednego z klasztorów holsztyńskich, Mejnard, zamieszkał pod ich opieką między krajowcami (Liwami) i stał się apostołem Inflant, skutkiem czego przez papieża z 1186 został mianowany biskupem. Następca jego w godności biskupa inflandzkiego, Bartołd, chcąc przyśpieszyć dzieło nawrócenia, szukał poparcia w sile oręża, a zwoławszy zewsząd rycerzy niemieckich na krucyatę przeciw niewiernym, toczył krwawe z krajowcami zapasy aż sam wreszcie poległ w boju. Zachwianą w ten sposób sprawę podniósł znowu biskup Olbracht de Appeldern, który w r. 1201 założył miasto Rygę i wkrótce potem, za pomocą papieża Innocentego III, ustanowił zakon kawalerów mieczowych, „fratres militiae Christi", któremu papież przepisał regułę templaryuszów. Skoro Duńczycy wtargnęli do Estonii, zakon ten, czując się zbyt słabym, zwłaszcza, że i Litwa zadawała mu coraz dolegliwsze klęski, zjednoczył się za staraniem papieża Grzegorza IX w roku 1237 z krzyżakami, przyjął ich regułę tudzież strój zakonny, uznał zwierzchnictwo wielkiego mistrza niemieckiego zakonu i przybrał ich nazwę: fratres domus Teutonicorum, do której jedynie dla odróżnienia od pruskich krzyżaków dodawano zwykle: per Livoniam. Napływ mieszczan, rolników niemieckich i szlachty rycerskiej, tak się wkrótce rozszerzył, że nie tylko po miastach ale i po wsiach przyjęto

wszędzie ustawy niemieckie i ułożono z nich oddzielne prawo inflanckie, a Ryga i inne miasta przyłączyły się do związku hanzeatyckiego. Protestantyzm znalazł tu wdzięczne pole, bo interes tak mieszczan jak szlachty, która tym sposobem przechodziła z wasalów biskupich na allodyalną właścicielkę i uwalniała się od wielu ciężarów, był tu jedyną podnietą. Kiedy Rossya poczęła coraz silniej nacierać, Estonia poddała się w r. 1560 szwedom, całe zaś Inflanty w r. 1562 Zygmuntowi Augustowi, który ostatniemu inflanckiemu mistrzowi krzyżackiemu, Gotardowi Kettlerowi, oddał na prawie lennem Kurlandyą. Szwecya, po długich i krwawych z Polską wojnach, opanowała wreszcie w roku 1621 orężem Gustawa Adolfa największą część Inflant wraz z Rygą, tak że w końcu, traktatem oliwskim w roku 1660, czwarta tylko ich część, złożona z powiatów czyli traktów dyneburskiego (Düneburg), rzeżyckiego (Rositen), lucyńskiego (Ludsen) i maryenhauskiego (Marienhausen), przy Rzeczypospolitej pozostała i nosząc miano Inflant polskich, odtąd wiernie losy jej dzieliła; a tak zwane Inflanty szwedzkie, pozostawszy niemal przez całe stulecie pod rządem Szwecyi, uległy zwycięzkim wojskom Piotra Wielkiego i dostały się pod jego panowanie w r. 1710, uznane przez Szwecyą traktatem nysztackim w r. 1721. Pomieniona mniejsza część Inflant, zwana dotąd Inflantami polskiemi, przez lat 211 zostawała pod berłem polskiem. Jedyna to aneksya polityczna i cywilizacyjna, która nam się w zamian za tyle strat w obec świata niemieckiego powiodła. Jakkolwiek utraciliśmy w walce ze szwedami większą część Inflant, to jednak ta cząstka, co nam pozostała po pokoju oliwskim, lepiej od Pomorza i Prus zachodnich przystała do organizmu Rzeczypospolitej i z nim się zespoliła. Proces zjednoczenia i stopniowej asymilacyi nieprzedstawia nawet tego oporu, jaki szlachta litewska i ruska, aż do unii lubelskiej stawiała wpływom polskim, ani takich zaburzeń i rozterek, jakie wybuchały co chwila w Gdańsku i innych miastach pruskich. Sejm warszawski z r. 1677 nadał jej tytuł księstwa inflanckiego, z osobnym biskupem, wojewodą i kasztelanem. Stolicą był Dyneburg czyli jak niegdyś pisywano „Dünembork". Na sejmiku w tem mieście wybierano sześciu posłów, dwóch z Litwy, dwóch z Korony; żadnego zaś deputata na trybunał litewski nieposyłano „ponieważ od sądów tutejszych nie do trybunału, ale do asesoryi koronnej szła apelacya". Że zaś Inflanty polskie wspólnie do Korony i do Litwy należały, przywileje zatem do tego kraju z kancelaryi królewskiej pod dwiema pieczęciami, koronną i litewską, wychodziły. Herb województwa a po roku 1677 księstwa inflanckiego był tenże sam, jakiego dotąd gubernia inflancka czyli ryska używa, a który przez Zygmunta Augusta dawnym Inflantom przy ich unii z Litwą roku 1566 został nadany. Jest to gryf biały w czerwonem polu, z koroną na głowie, przedniemi szponami wspięty i w prawem z nich trzymający goły miecz do góry; na piersiach głoski S. i A. powiązane i koroną uwieńczone, na pamiątkę dwóch imion królewskich: „Sigismundus Augustus". Gryf zaś, jak wielu przynajmniej utrzymuje badaczy, ma być nadany od herbu Jana Hieronima Chodkiewicza, ówczesnego administratora Inflant, który w sprawie złączenia tych krajów z Polską wielkie położył zasługi. Sądy ziemskie i grodzkie w Inflantach polskich były od r. 1677 takie same, jak w innych województwach Rzeczypospolitej. Przy pierwszym rozbiorze Polski w r. 1772 kraj ten odpadł do Rosyi, z początku otrzymał nazwę prowincyi dźwińskiej, a od roku 1802 stanowi część utworzonej w onym czasie gubernii witebskiej. Przystępujemy do bliższego jego opisania, poczem z kolei skreślimy w tymże artykule treściwy obraz Inflant szwedzkich czyli gubernii ryskiej. 1.) Inflanty polskie leżą między 43° i 45° geograficznej długości wschodniej, licząc od południka Ferro, a między 57° i 55° geograficznej szerokości północnej. Graniczą one na wschód z powiatami dryzieńskim i siebieskim witebskiej a opoczkańskim pskowskiej gubernii. Od powiatu dryzieńskiego oddziela je w nieznacznej tylko części rzeka Sarya albo Saryanka, w całym zaś swym przebiegu rzeczka Indra, od opoczkańskiego rzeka Zyłupie, zwana u Pskowian a także u polsko-inflanckich Rusinów Sinią lub Sieniuchą, tudzież posępne świerkowe a w części sosnowe lasy. Na północ, od ostrowskiego powiatu pskowskiej gubernii naturalną granicę stanowią mało dostępne bagna i ogromne lasy, znacznie wszakże w ostatnich czasach przetrzebione. Na zachód Inflanty polskie przylegają do wendeńskiego powiatu tak zwanych Inflant szwedzkich (inflancka albo ryska gubernia), ku południowi stykają się przy ujściu Indry do Dźwiny z dzisieńskim powiatem gub. wileńskiej, dalej zaś granicą z kurlandzkim tak zwanym wyższym krajem (das kurische Oberland) czyli Semigalią, i tu już sama Dźwina granicę stanowi. Wszelako posiadłości krzyżackiej polsko-inflanckiej szlachty od wieków sięgały po za Dźwinę a i dotąd szeroko Kurlandyą zalegają, jak np. Szlossberg, Iłukszta, Rubin, Podunaj, stara i nowa Swiętmujża (Alt und Neu-Sweten), Arona, Dweta, Bebra, Annenhof, Kamieniec, Antoniszki, Kałtebruń i wiele innych. Przed kilkoma dziesiątkami lat można było jeszcze tutaj zaliczyć Ekengrawy, Buszhof, Rozaliszki i Menkenhof. Cały

obszar Inflant polskich obejmuje 256,30 mil kw., z których 82,32 przypada na powiat dyneburski, 77,37 na powiat rzeżycki a 96 na powiat lucyński. Inflanty polskie stanowią w części nizką płaszczyznę, w części wznoszą się falowato; gdzie niegdzie tylko przerzynają je cokolwiek wyższe łańcuchy pagórków, złożonych z wapna i dewońskiego piaskowca, przechodzą one do Inflant szwedzkich czyli gub. inflanckiej, gdzie w okolicy miasteczka Werro znacznej dochodzą wysokości. Bryły erratyczne granitu rozsiane są w wielkiej ilości na całej powierzchni Inflant. Powiat dyneburski przedstawia płaszczyznę licznemi ożywioną jeziorami i strugami, w niektórych zaś częściach pasmami wzgórz przerzniętą. Wzgórza takie poczynają się od okolic miasteczka Prel, przechodzą kolej żelazną pet.-warsz. w pobliżu jeziora ruszońskiego, ztamtąd ciągną się do mka Dagdy i kończą się w powiecie dryzieńskim u wsi i kościołka Zamosza. Istnieje i drugie pasmo wzgórz w północno-zachodnim krańcu powiatu. Rozpoczyna się ono o $1\frac{1}{2}$ mili na wschód od mka Kryżborka, następnie rozdziela się na dwa łańcuchy około wsi Runi, a z tamtąd jedno pasmo przechodzi do Inflant szwedzkich czyli gub. ryskiej, drugie zaś zwraca się ku zachodowi i przechodząc przez Dźwinę pomiędzy miasteczkami Kryżborkiem i Głazmanką, tworzy w samem korycie strumienia próg niebezpieczny Perekorytem zwany. Północno-wschodnia część powiatu rzeżyckiego, do kotliny jeziora Łubanu należąca, przedstawia nizinę błotnistą, przerywaną tylko zrzadka porozrzucanemi na niej niewysokiemi pagórkami. To też ta część powiatu przeważnie jest leśną. W miarę oddalania się od niej ku południo-wschodowi okolica staje się coraz bardziej suchą, falowatą a nawet wzgórkowatą. Tu już spotykamy wyżyny, u miejscowych mieszkańców nazwę gór przybierające, jak np. góry Bukmujskie w okolicy jeziora Esza. Przez płaszczyznę powiatu lucyńskiego przechodzi pasmo wzgórków, które, łącząc się ze wzgórzami powiatu siebieskiego, od nich w kierunku wschodnim położonemi, a także ze wzgórkami powiatu dryzieńskiego, od nich w kierunku południowym leżącemi i dochodzącemi aż do jeziora Raźna w pow. rzeżyckim, tworzą dział wodny pomiędzy strumieniami i strugami uchodzącemi na północ do rzeki Wielkiej, należącej do kotliny Pejpusu, tudzież rzekami płynącemi w kierunku południowym i należącemi do dorzecza Dźwiny. Do najwyżej położonych miejsc pow. lucyńskiego należą: tak zwana „góra Litewska, czyli Lauderska" (nieopodal wsi Rudak), „góra zamkowa" przy wsi zamkowej „Nurowga" (na starym trakcie pocztowym wiodącym z Lucyna do Petersburga, w pobliżu wsi Nurowgi), „złote góry" pomiędzy wsią Troksze i folwarkiem Nową Myślą; „góra kamienna", leżąca po prawej stronie drogi pocztowej prowadzącej z Lucyna do Siebieża (nieopodal stacyi Popsujek), „Panienka" w pobliżu wsi włościańskiej Bielawą zwanej i „Naudyskołna" (góra pieniędzy) około wsi Wernele; oprócz wzmiankowanych wzgórków napotykamy jeszcze w tymże powiecie dosyć znaczne wyniosłości w okolicy Landskorony tudzież wsi „Gorbuny polskie". Górna część powiatu dyneburskiego a mianowicie okolice uroczo położonego Krasławia, wznoszące się od 268 do 305 nad poziom morza, tudzież strona rzeżycka około jeziora Raźna, najwyżej są położone i tutaj najwyższe spotykamy wzgórza jak np. „Dzierkołns" około wsi tejże nazwy w rzeżyckiem. Jedno z nich, uwieńczone zwaliskami rycerskiego zamku, dziś jeszcze nosi nazwę niemiecką „góry obłoków" (Wolkenberg). O tej górze krąży pomiędzy polsko-inflanckim ludem tudzież zagrodową szlachtą wiele ciekawych podań i powieści. Podług jednej z nich przed laty cała ta okolica należała do udzielnej pani, dumnej wdowy po władcy na Wolkimborgu. Zmarła ona bez potomstwa płci męzkiej i tylko pozostawiła trzy nadobne córy, między które cała ta kraina rozdzieloną została. W każdej z trzech posiadłości wzniósł się zamek obronny od imienia właścicielki nazwany. Najstarsza Róża otrzymała w dziale Rositen, dziś Rzeżyca, druga Lucya Lucyn, a najmłodsza Marya Maryenhauz. Sam zaś zamek wolkimborski, po śmierci starej władczyni, opustoszał i rozsypał się w gruzy. Legenda ta już dla tego na uwagę zasługuje, iż żywym jest przykładem jak z samej etymologii wyrastają podania. My zaś wiemy z wiarogodnych źródeł, że w XIII stuleciu istniał tu zamek noszący nazwę „Wolkenburg" i że ten do czasu założenia starego Dyneburga, t. j. do roku 1277, był siedzibą miejscowych komturów. Pieczęć komtura Wolkimborskiego wyciśnięta na żółtym wosku 1271 roku, przechowała się do naszych czasów. Przedstawia ona szerokie męskie oblicze. Około niego napis: † S. COMENDATORI WOLKEBG (to jest Sigillum Comendatori Wolkenberg). Oryginalny dokument datowany w Rydze d. 27 sierpnia 1271 r. z czasów arcybiskupa Alberta de Suerbeer oraz mistrza prowincyonalnego Waltera de Nortecken, dotąd w cesarskiej publicznej bibliotece w Petersburgu przechowany, podaje niezbity dowód istnienia wolkenberskiej komtury. Dokument ten, pisany na pergaminie, opatrzony jest jedenastu przewieszonemi na osobnych pergaminowych paskach pieczęciami, których szczegółowy opis w r. 1399 przez biskupa szlezwickiego Jana, na oddzielnym kawałku pergaminu, do oryginalnego dokumentu

został dołączony. Długie szeroko rozciągające się płaszczyzny, które kraje pług pracowitego rolnika, wielkie a w części bogate jeszcze lasy, mianowicie ciągnące się w stronę Inflant szwedzkich i Pskowa, niezliczone małe jeziora, wielkie bagna, szczególniej około Łubanu, mnóstwo rzek, strumieni i strug płynących przez bagniska lub zraszających łąki, doliny i międzygórza, stanowią główne cechy tego ciekawego pod wielu względami kraju. Grunt wyłącznie we wschodniej stronie, trdzież po większej części i w innych miejscowościach składający się z gliniastego szarego piasku, a gdzie niegdzie z piaszczystej gliny, szczególniej sprzyja uprawie żyta i jęczmienia. Rzadko znajdujemy glinkę na pokładzie marglowym; okolice takie słyną z żyżności; do nich zaliczyć można dobra szlacheckie Landskoronę i Lauder, położone w powiecie lucyńskim. Grunta tego powiatu przeważnie gliniasto-piaszczyste i błotniste. Bagniska powiatu dyneburskiego znajdują się w zachodniej i północnej częściach powiatu, przylegających do rzeżyckiego i do Dźwiny. I tak bagnisko Mosznicą zwane, a o wiorst 26 od Dyneburga oddalone, zajmuje znaczną przestrzeń na prawo od kolei żelaznej rysko-dyneburskiej. Znaczne też się znajdują bagna pomiędzy rzeczkami Uszą i Fejmanką tudzież pomiędzy biegiem rzeki Nerety i strumyka Neretki. Bagniska powiatu rzeżyckiego koncentrują się przeważnie w kotlinie jeziora Łubanu (Obacz art. Łuban). Co zaś do bagnisk powiatu lucyńskiego, te ciągną się od Bryg, leżących na trakcie pocztowym lucyńsko-siebieskim a o wiorst 25 od Lucyna oddalonych, w najrozmaitszych kierunkach na mil 13 przeważnie od wschodu ku zachodowi, jedne ku jezioru Łuban w pow. rzeżyckim (ob. art. Łuban), drugie ku górnemu biegowi rzeki Utroi, zkąd doliną tej rzeki sięgają dalej do stacyi kolei żelaznej, petersb.-warszawskiej Korsówki zwanej tudzież do majętności Ruskuły, a z tamtąd wraz z rzeką Iczą dochodzą aż do Łubanu. Północno-zachodnia część Inflant polskich, granicząca z gubernią ryską czyli tak zwanemi Inflantami szwedzkiemi, stanowi obszerną kotlinę jeziora Łubańskiego i zupełną jest niziną. Linia równoległa, przeprowadzona o 2 do 3 mil ku zachodowi wzdłuż kolei żelaznej petersb.-warszawskiej, od gub. pskowskiej aż do brzegów Dźwiny, stanowić będzie granicę między dolnym a górnym krajem. Rozległe trzęsawiska i lasy zajmują w pierwszym znaczną część przestrzeni, ziemia orna składa się z wolnej od kamieni ciemno-czerwonej gliny, która ku południowi przyjmuje charakter glinki. Strona ta należy do najżyzniejszych i najlepiej uprawnych części Inflant polskich. Stosuje się to głównie do tak zwanych dóbr Birżańskich (Ob. Birże inflanckie, tom I, str. 232), należących do wielu większych i mniejszych posiadaczy. Żyżność, jaką sama przyroda je obdarzyła, zwiększoną jeszcze została skutkiem nawozu, którego dostarczają rozległe mokre łąki, po łotewsku zwane „kłani", w kształcie siana i słomy. Nieco ku północy od dóbr Birżańskich znajdujemy już grunt ścisły, nieprzepuszczalny, bardziej zimny i mniej unawożony; tu należą z dóbr większych Ruskuły, Bołowsk, Maryenhauz i inne; przeciwnie ku południowi, na posiadłościach Borchów, Zyberków i Korffów, które się ciągną od jeziora Łubanu ku Dźwinie, a mianowicie do miejsca gdzie do niej wpada Ewikszta, glina zamienia się na żyżną glinkę, rodzącą obficie pszenicę, len i koniczynę. Główne rzeki Inflant polskich są: Dźwina, rzeka graniczna: wpadają do niej: Saryanka, Bałtyca, Indra, Krasławka, Użwałda, Dubna, Liksnienka, Nereta i Ewikszta. Każdą z nich szczegółowo opisuje niniejszy Słownik. Oprócz dopływów Dźwiny możemy dalej wymienić rzekę Łudzę albo Łużę (w dawnych kronikach Luno), biorącą początek z wielu jezior niedaleko Lucyna, a wpadającą do rzeki Wielkiej w gubernii pskowskiej. Zyłupie czyli rzeka Sina i Kukwa są to w części rzeki graniczne między powiatem lucyńskim z jednej a powiatami siebieskim i ostrowskim z drugiej strony. Z raźnieńskiego jeziora wypływa bystra Rzeżyca, wpada zaś do jeziora łubańskiego, do którego i równie bystra Małta wody swoje posyła. Wszystkie te rzeki nie są wielkie, ale niektóre z nich bardzo ważne; na nich drzewo w wielkiej ilości spławiane bywa częścią do Rygi, częścią do Pskowa i dalej. Wiele bardzo znajduje się i mniejszych strumieni, które po części, jak wyżej wymienione większe rzeki, przepływając od jeziora do jeziora, zraszają kraj i przyczyniają się do jego żyzności. W Inflantach polskich znajduje się również bardzo wiele jezior; do głównych zaliczamy: jeziora Łuban i Raźno w rzeżyckiem i Siewierz w dyneburskiem. Oprócz trzech wymienionych najrozleglejszych jezior, z pomiędzy kilkuset pomniejszych zasługują na wzmiankę jeziora Wyszkowskie, Ruszońskie i Dagdzieńskie w dyneburskiem, Esza i Łosze w rzeżyckiem, tudzież Cyrma, Łuża, Norza, Sołosz, Biza a także jeziora Uszkacowskie, Lauderskie, Pyłdzieńskie i Istrzańskie w lucyńskiem. Zdrojowiska mineralne napotykamy w dyneburskiem w okolicy Krasławia tudzież w lucyńskiem w majątku Adelinowie. Przed kilkoma laty znalazły one uczonego badacza, który je szczegółowo rozbierał i opisał. Wody żelazne w Adelinowie zawierają w chemicznym swoim składzie: węglan żelaza, węglan wapna, węglan magnezyi, siarczan wapna, tlenek glinu i kwas węglany; należy je więc

zaliczyć do słabych żelazistych. Czytaj rozprawę d-ra Dubickiego „O wodach mineralnych gub. witebskiej" (Mosk. Medicin. Gazeta r. 1860). Od r. 1826 — 36 zjeżdżali się do Agłony (w dyneburskiem) chorzy dla picia wody siarczanej, której źródło potem straciło własności lecznicze. Klimat w Inflantach, zostając pod wpływem wyziewów licznych wód, jezior, bagnisk i obszernych lasów, jest wilgotny, zmienny i chłodny, jednak zupełnie zdrowy. Sosnowe i świerkowe lasy zalegają głównie północną część kraju, śród których na przestrzeni mil kilku nie spotkasz ludzkiego mieszkania; za siedzibę obrały je sobie jedynie niedźwiedzie, wilki, lisy, łosie, borsuki i sarny; skaczą po gałęziach wiewiórki i rysie, głuszce zaś i liczne gatunki drapieżnych ptaków zakładają tu swe gniazda. W powiecie lucyńskim, niedawnemi czasy znajdowały się jeszcze lasy nietknięte ludzką stopą; inne, z powodu bagien, w zimie tylko są dostępne. Dzikość jednych i drugich przerażająca. Nie brak też we wszystkich trzech powiatach Inflant polskich i liściastych lasów, szczególniej brzozowych, gnieżdżą się w nich śpiewające ptaki i cietrzewie. Często napotkać można dęby, lipy, wiązy, olchy, klony, jarzębinę, jesiony. Różne gatunki wierzb rosną nad brzegami bagien i strumieni, jałowiec zaś krzewi się w piaszczystych okolicach. Obszar leśny Inflant polskich w r. 1880 wynosił 393,000 dziesięcin, z których na powiat dyneburski przypada 126,000 dz., na powiat rzeżycki 119,000 dz. a na powiat lucyński 148,000 dzies. Inflanty polskie, jak to na dawnych mapach tej prowincyi (np. Janssoniusza z roku 1658 i późniejszego R. Zannoniego) widzieć można, całe pokryte były niegdyś ogromnemi lasy. Rozmnożona z czasem ludność z jednej, niedbalstwo mieszkańców z drugiej strony, zamieniły te nieprzebyte puszcze i bory częścią w uprawne niwy, częścią w puste odłogi. Od początku niniejszego stulecia, gdy ogromne dobra tutejszych możnowładców w znacznej części przeszły do rąk mniej dostatniej szlachty i na mniejsze rozdzieliły się części, gospodarstwo leśne, czyli raczej z niedostatku zrodzona oszczędność zaczęła na nowo przybierać górną część tej prowincyi w zieleniejące gaje i bory. Wyznać wszelako należy, iż bez niewyczerpanych zasobów torfu, któremi przyroda kraj ten hojnie uposażyła, niełatwoby było tu podźwignąć gospodarstwo leśne, gdyż zachodnio-północna część Inflant polskich, z natury swej nizka a dotąd jeszcze ogromne posiadająca lasy, dla trudności połączonych z dalekim transportem, niewiele w tym względzie górnej części prowincyi przynosi pomocy (Czytaj G. Manteuffel: Inflanty polskie, str. 33-35). Co do flory Inflant polskich nie jest bardzo bogatą, pisał o niej obszernie Józef Gerald-Wyżycki. Crytaj jego „Zielnik ekonomiczno-techniczny' wydany w Wilnie w r. 1845 w dwóch tomach in 8°. Tenże badacz miejscowej przyrody, już w r. 1843 ogłosił tamże interesującą i należycie opracowaną rozprawę o torfie, w której nawet skreśla historyą kopalni torfowych w tym kraju. Niemniej cennemi są prace hr. Adama Platera dla tych co się z przyrodą i t. d. Inflant polskich bliżej zapoznać pragną. Już w r. 1832 wydał on w Wilnie książkę pod tytułem: „Rzut oka na skład geognostyczny polskich Inflant", a w roku 1860 ogłoszono tamże jego „Opisanie hydrograficzno-statystyczne Dźwiny, oraz ryb w niej żyjących". Tenże autor miejscowy zajmował się poszukiwaniami archeologicznemi. (Czytaj pracę jego „O dawnych grobach i starożytnościach odkrytych w Inflantach polskich," ogłoszoną w piątym tomie miejscowego zbiorowego pisma pod tytułem „Rubon," którego wydawcą był ostatni tłumacz Psalmów Dawida Kazim. Bujnicki). Kwestya ludności najbliższą byłaby po topografii. Liczba mieszkańców obu płci w Inflantach polskich według obrachunku delegata witebskiego Towarzystwa rolniczego Władysława Sołtana, wynosiła w r. 1880 około 405,000, z czego przypada na powiat dyneburski 180,000, rzeżycki 119,000, lucyński 106,000. Na jednę milę kwadr. przypada zatem 1574 dusz. Ludność miejska składa się tu z polaków, rusinów, żydów, rosyan i małej ilości niemców; wiejską zaś stanowią głównie łotewscy włościanie i polscy właściciele dóbr, z których jedni ród swój wiodą od krzyżacko-rycerskiej szlachty, drudzy zaś należą do tych rodzin polskich i litewskich, co za czasów Rzeczypospolitej tu osiadły; jedni i drudzy wyznają religią rzymsko-katolicką i używają polskiej mowy. Pomiędzy Łotyszami sporadycznie rozsiani są: Estowie, Litwini, starowiercy-Rosyanie, Rusini i Polacy-włościanie. 1) Estowie, około 3000 dusz, plemię fińskie, charakteru są energicznego, brudni jak żydzi, w części wyznają wiarę rzymsko-katolicką, w części byli unitami a ci w czwartym dziesiątku bieżącego stulecia przystąpić musieli do panującego w Rosyi kościoła. 2) Litwinów jest zaledwie 400, około dóbr szlacheckich Ciskady w pow. rzeżyckim. Osiedli oni w 9-ciu miejscowościach, oddzielonych zupełnie od Łotyszów. Po bliższe o nich szczegóły odsyłamy czytelnika do książki „Inflanty polskie" str. 46. W dyneburskiem i lucyńskiem Litwinów zupełnie niema. Koniecznie wymaga sprostowania podana przez Piotra Koeppena w „Bulletin historico-philologique de l' Academie de S-t. Pétersbourg" (tom VII p. 290) wiadomość, że w dyneburskiem, oprócz Łotyszów, podległych jakoby osobnemu cy-

wilnemu zarządowi (!) znajduje się jeszcze 41,455 czystych Litwinów, zamieszkałych w 784 miejscowościach. Wypłynąć ona mogła, jak w wielu jego dziełach, z rzekomo urzędowych źródeł. Tenże akademik petersburski oprócz rzeczonych 3000 Estów zamieszkałych w lucyńskim, sadowi ich wiele tysięcy w powiecie dyneburskim w okolicach dóbr kryżborskich, gdzie nigdy żadnego nie było i nie ma. 3) Starowiercy-Rosyanie przesiedlili się do Inflant z gubernii twerskiej w czasie prześladowań religijnych. Trzeźwi i pracowici, ale niesłychanie chytrzy i przebiegli, głównie trudniąc się handlem i dostawami, często przychodzą do znacznej zamożności. Ochędożni a nawet do zbytku zamiłowani w strojach. Młody rozkolnik musi mieć kaftan z cienkiego sukna, pas jedwabny a nieraz pstro pomalowane i rzeźbami zdobne sanie, zaprzężone rysakami. Dziewczęta, idąc w gościnę lub na jarmark, ubierają się w bławaty, zimą noszą szuby atłasowe: najczęściej czerwone, u bogatszych lisami, u uboższych zającami podbite. Zdaje się, że przy rozdwojeniu kościoła wschodniego pragnęli oni pozostać wiernymi Rzymowi. Dowodzą tego stare ich do nabożeństwa książki, surowo zakazane a kupowane na wagę złota, w których znajduje się na czele modlitwa za „potężnego ojca z nad Tybru". Nie mając kapłanów, wybierają sobie przewodników i nauczycieli, których zowią nastawnikami. Małżeństwa uświęconego obrzędem religijnym nie znają. Oblubieniec wykrada kochankę z domu ojcowskiego i do swego domu przywozi. Mimo tego małżonkowie prowadzą zwykle życie wzorowe, choć bywają przypadki że rozkolnik rzuca swoją żonę a bierze drugą. Przed kilkunastu laty ukaz cesarski wprowadził rozporządzenie rządowe uznające dzieci tych rozkolników, którzy się wpisali do ksiąg metrycznych cywilnych (wyłącznie dla nich zaprowadzonych) za dzieci prawego łoża. Ciemni i zabobonni niechętnie się wszelako do takich ksiąg zapisują. Pewna tylko liczba najzamożniejszych skorzystała skwapliwie z tej łaski rządu, bez czego ich dzieci nie mogły drogą spadkobierstwa przyjść do posiadania nieruchomego majątku. Niektórzy z nich, niegdyś fanatycznie przywiązani do swych wierzeń, lecz obecnie już folgujący sumieniu; dawniej byli wstrzemięźliwymi w paleniu tytuniu i piciu gorzałki, a dziś palą i piją do zbydlęcenia. Ci naturalnie zatracili tradycyą okoliczności, które ich przodków tu sprowadziły, a nieobyczajność i brzydkie nałogi występują u nich częstokroć w całej swej potworności. 4) Rusini tutejsi są po większej części rzymsko-katolickiego wyznania; ci tylko co poprzednio byli unitami, jednocześnie ze wspomnionemi wyżej Estami przeszli do prawosławia. 5) Włościanie-polacy zamieszkują tylko niektóre części dawnych posiadłości Hylzenowskich i Borchowskich. Prawdopodobnie przez polskich wojewodów przesiedleni, po dziś dzień stoją na wyższym od Łotyszów stopniu uobyczajenia. Osady ich w sobie zamknięte odznaczają się porządnemi budynkami gospodarskiemi. Często tam znaleść można mały owocowy a nawet kwiatowy ogródek. Podwórze zdobią rozłożyste lipy. W dobrach Warklany znajdują się 4 wioski, zamieszkane wyłącznie przez włościan polskich. Oprócz tego polska zagrodowa szlachta i tak zwani jednodworcy zamieszkują osady jako dziedzice lub dzierżawcy, nigdzie się wszakże nie znajdują w większej liczbie Przeważną część ludności w Inflantach polskich stanowią Łotysze. Nizkiego wzrostu, nie silni, cery ziemistej, z wyrazem cierpienia na twarzy, nabrzękłemi policzkami zeszpeconej, temperament mają flegmatyczny, leniwi a obojętni na wszystko, prócz własnego interesu; w stosunku do możniejszych uniżeni i pokorni, ale fałszywi i podstępni, stają się zuchwałymi, skoro się silniejszymi uczują. Łotysz pokrywa głowę sukienną czapką, na zimę obłożoną futrem; kapelusz pilśniowy rzadko się widzi i to tylko na pograniczu Inflant szwedzkich, gdzie w ogólnem jest użyciu; szyję obwija kolorową chustką, która w święto zamienia się na białą. Na koszuli nosi latem sukmanę zwaną swejtą (świta) z szarego samodziału, zimą kożuch barani, na nogach buty albo łapcie. Łotysz zatrudnia się głównie uprawą roli, rzadko poświęca się rzemiosłu. Do robót zwykle używa konia, rzadko wołu. Gospodarstwo w ostatnich dziesiątkach lat znaczne zrobiło postępy. Nie tylko więksi właściciele, ale i niektórzy włościanie zarzucają system trzypolowy a zaczynają zaprowadzać płodozmiany. Polsko-inflancki Łotysz z natury nie jest ani złym ani głupim, do wszystkiego okazuje wrodzone zdolności, łatwo przyjmuje oświatę, umie pomódz sobie w trudniejszych okolicznościach. Posiada wiele talentu i zręczności, rozwój wszakże umysłowy powstrzymuje narzucenie im języka urzędowego w szkółkach, w których do roku 1864 uczono po łotewsku. Z małym wyjątkiem Łotysze tutejsi są wyznania rzymsko-katolickiego; w dobrach tylko krzyżborskich $^2/_3$ jest lutrów. Święcą szczególniej dzień 24 czerwca. Do ośmnastego wieku istniały jeszcze dęby poświęcone Perkunowi. Dotąd w języku łotewskim piorun zowie się Perkunem Język jest czysto łotewski, różni się tylko akcentem od używanego w Inflantach szwedzkich, w których brakujące lub wyszłe z użycia wyrazy zastąpiono niemieckiemi, tutaj zaś polskiemi, a na granicy pskowskiej gubernii rosyjskiemi. Łotysz z Inflant szwedzkich nazywa tutejsze-

go Łotysza „Pohls" (Polak). Polsko-inflancki Łotysz używa głosek i ortografii polskiej; przeciwnie Łotysze z Inflant szwedzkich używają głosek i zawiłej niemieckiej pisowni. Dotąd cała bibliografia włościan tutejszych składa się z około 60 tomów. Po bliższe szczegóły dotyczące polsko-inflanckich Łotyszów odsyłamy ciekawego czytelnika do stronic 40 — 61 w książce „Inflanty polskie," w której osobny rozdział ich opisowi jest poświęcony. Klasę posiadaczy ziemskich stanowią przeważnie Polacy. Stare rody są czysto niemieckiego pochodzenia. Nie jeden może między krewnymi swych przodków wykazać mistrzów, komturów i innych krzyżackich dostojników. Oto jakie kasztelan Hylzen (kronikarz ziemi ojczystej) oddaje świadectwo tej szlachcie: „Zasługi szlachty inflanckiej są ze wszech miar znamienite i dystyngowane, które sobie naprzód w całem chrześciaństwie, a potem w Rzeczypospolitej zaskarbiła i t. d. Cóż mówić o zasługach w Rzeczypospolitej tych Inflantczyków, którzy gdy Karol Sudermańczyk większą część Inflant do Szwecyi oderwał, wszystkich dóbr swoich w prowincyach od Szwedów zawojowanych odstąpili y dla zaszczytu zaprzysiężonej królowi Polskiemu y Rplitej wiary w wierutnym ubóstwie exulantami zostali." Niedziw przeto, że wszystka ta szlachta niemieckiego pochodzenia z bardzo drobnym wyjątkiem spolonizowała się od dawien dawna. Ile się przyczyniła do pożytku i ozdoby Polsce wykazuje szczegółowo książka „Inflanty polskie" (str. 41—43 i 64—92). Ze szlachty pochodzenia krzyżackiego wymieniamy oprócz wygasłych tu rodzin Hylzenów i Tyzenhauzów (które niepomierne w tym kraju położyły zasługi) istniejące dotąd rody: Borchów, Korffów, Manteufflów, Platerów, Romerów i Zyberków, a ze szlachty z czasów polskich tu osiadłej (oprócz wygasłych już Bielińskich i Sielickich) zaznaczamy nazwiska Benisławskich, Bujnickich, Karnickich, Sokołowskich, Sołtanów, Szadurskich, Wejssenhoffów i Wereszczyńskich. W wieku bieżącym dobra niektóre polsko-inflanckie prawem sukcesyi poprzechodziły do Bohomolców, Brzostowskich, Ciechanowieckich, Potockich, Pruszyńskich, Radziwiłłów, Reuttów, Sanguszków i wielu innych rodów polskich. Główny przemysł mieszkańców stanowi rolnictwo. Oprócz rozmaitego gatunku zboża, uprawiają tu dużo lnu. Chów bydła mniej ważną stanowi gałąź przemysłu. Fabryki w Inflantach polskich stoją na niskim stopniu, chociaż dostatek wody, drzewa i ludzi zachęciby do nich powinien. Obok wygodnych wodnych komunikacyj przeprowadzone jeszcze w trzech kierunkach koleje żelazne ułatwiają dostawę produktów. Warszawsko-petersburska kolej przechodzi od stacyi Pondery (na granicy pskowsk. gub.) do Dyneburga, rysko-dyneburska od Dyneburga do Kryżborga (Creutzburg), dyneburgsko-witebska również zaczyna się od Dyneburga a przechodzi granicą Inflant polskich kilka mil za Krasławiem. W obrębie kraju leżą następne stacye kolei: 1) Na petersbursko-warszawskiej drodze: Dyneburg, Wyszki (dawniej Dubno), Ruszona, Antonopol, Rzeżyca, Iwanówka i Korsówka. 2) Na dyneburgsko-witebskiej: Dyneburg, Józefowo, Malinówka, Krasławka, Bałtyń. 3) Na rysko-dyneburskiej: Dyneburg, Liksna (Lixna), Nidzgal, Carogród, Liwenhof, Treppenhof, Kryżborg (Creutzburg). Przy tak obszernej komunikacyi założenie fabryk wywarłoby bez wątpienia wielki wpływ na podniesienie dobrobytu mieszkańców. O fabrykach istniejących w Dyneburgu obacz wyżej artykuł Dyneburg t. 2 na str. 251—255. W powiecie dyneburskim istnieje huta szklana w Kołupiu i fabryka igieł w Liksnie. W miasteczku Wielonach, w pow. rzeżyckim, są dwie znaczne fabryki skór i płótna; obie znakomite machiny posiadają i znajdują się pod bezpośredniem zawiadywaniem umiejętnych specyalistów. Fabryka skór przed rokiem 1863 wyrabiała rocznie towaru za 120,000 rubli a płócienna do 100,000 rs. Obecnie zaś, z powodu trudnych okoliczności każda z nich zaledwie za 40000 rs. towarów przygotowuje. Niewiele gorzelni i browarów tudzież wyroby potażu, smoły i terpentyny na imię fabryk nie zasługują. W zimie część włościan polsko-inflanckich zatrudnia się w lesie wyrobem belek, latem zaś spławem ich wraz z opałowem drzewem Dźwiną do Rygi lub przez rzekę Wieliką do Pskowa. Oprócz tego znacznej ilości drzewa opałowego potrzebują stacye miejscowych kolei żelaznych, chociaż i tutaj zaczynają już używać węgla kamiennego. Chów bydła w ostatnich 30 leciech znacznie się ulepszył. W wielu dobrach osuszenie łąk do tego się przyczyniło, skutkiem czego zmniejszyła się poprzednio zagęszczona choroba kopyt; w innych znowu połączono razem karm suchy z zielonym i dla tego sieją wiele koniczyny. Mieszkańcy osad położonych nad jeziorami zajmują się rybołówstwem; ogromne transporty leszczy wysyłane bywają zimą kolejami żelaznemi na targi miast bliższych i dalszych. Myśliwstwo w leśnych okolicach nie ma żadnego ekonomicznego znaczenia. Kobiety biorą udział i w większej części zajęć męskich; prócz tego w zimie przędą len i tkają kolorowe samodziały; niedostaje im wprawdzie zręczności Łotewek z Inflant szwedzkich, zawsze jednak wyroby ich, zwłaszcza od upowszechnienia jaskrawych anilinowych kolorów, większą się niż dawniej barwnością odznaczają. Właściwych tkaczy niema tu zgoła; za czasów pańszczyzny wła-

ściciele ziemscy sprowadzili ich z Inflant szwedzkich, wyrabiali tu oni płótno, obrusy i serwety z przędziwa miejscowego. Przeważną część mieszkańców polsko-inflanckich miast stanowią żydzi, w mniejszej liczbie znajdują się polacy, niemcy i rossyanie pomiędzy nimi rozsiani jako urzędnicy i kupcy. Mała liczba szlacheckich rodzin, które czasowo w Dyneburgu, Rzeżycy, Lucynie i Krasławiu osiadły, na uwagę zasługiwać nie może. Niższa klasa, z której tylko zajmujących się ogrodnictwem starowierców i niewielu polaków—jednodworców wyjmiemy, składa się wyłącznie z ciemnego i brudnego żydowstwa. Żydzi powszechnie jako kramarze snują się po kraju, wyzyskując łotewskiego chłopa, albo utrzymują w miastach i miasteczkach sklepy z nędznemi łokciowemi towarami, rzadziej już z kolonialnemi, i o ile mogą oszukują biednych konsumentów. Niektórzy z nich wszelako przez drobny handel a następnie spekulacye bydłem, zbożem i drzewem do tak znacznej doszli zamożności, że od wielu lat tylko zajmując się wielkiemi obrotami, pochwycili w swe ręce cały ruch handlowy i tak umieją nim obracać, że naprzód już określają ceny zboża i innych produktów. Obok znacznych na miejscu wyzyskanych kapitałów nie mało im jeszcze dopomagają ułatwione środki komunikacyjne, jak koleje żelazne i telegrafy, łączące Inflanty polskie ze wszystkiemi znaczniejszemi punktami kraju i zagranicy. Po bliższe szczegóły o żydach polsko-inflanckich odsyłamy czytelnika do rozdziału IX książki „Inflanty polskie" str. 103 — 108. Miasta w Inflantach polskich, z wyjątkiem jedynie Dyneburga, Rzeżycy i poniekąd Krasławia, przedstawiają nieregularny szereg słomą lub łupkami krytych drewnianych domków, z których ciekawie wyglądają odarci żydzi, lub zaczerwienieni trunkiem żołnierze. Domy tylko rządowe, dawnych polskich urzędników i zamożnych kupców rossyjskich i żydowskich, bardziej miejską mają powierzchowność. W Lucynie tylko nagromadzone w wielkiej ilości dworki i chaty, jako też próżniaczo i ciekawie włóczący się po ulicach mieszkańcy, przypominają miasto. W Inflantach polskich następujące miasta i miasteczka na wzmiankę zasługują: W pow. dyneburskim: Dyneburg nad Dźwiną, miasto powiatowe i twierdza, niegdyś stolica księstwa inflanckiego (obacz wyżej art. Dyneburg) liczy 52173 mieszk.; Krzyżbork (Kreuzburg) miasteczko i zamek starodawny, również na prawym brzegu Dźwiny położone (obacz art. Kryżbork); Krasław pod 44°50' geogr. wsch. długości i 55°54' półn. szerokości, w prawdziwie malowniczej okolicy wzdłuż brzegów Dźwiny i wpadającej do niej Krasławki. Liczne załomy rzeki podnoszą piękność położenia (obacz niżej art. Krasław). Agłona mko o mil 6 od Dyneburga a o 4 i pół mili od Krasławia odległe, leży nad jeziorkiem tejże nazwy i posiada jedyny obecnie w tym kraju klasztor, do zakonu księży dominikanów należący. Niegdyś liczono ich tu 9 reguł rozmaitych. Nakoniec miasteczka prywatne: Wyszki, Prele i Dagda. To ostatnie przy dawnej rezydencyi kronikarza Inflant J. A. Hylzena wzniesione (obacz art. Dagda). W pow. rzeżyckim: Rzeżyca, po niem. Rositen, po łotewsku Rejzeknie, stolica powiatu tejże nazwy, liczyła w r. 1880 mieszk. 9086 (czytaj art. Rzeżyca m. p.). Wielony, mała po-bernardyńska mieścina w pow. rzeż. (ob. art. Wielony). Rybiniszki, obok wsi tejże nazwy. Warklany, mko prywatne, własność księżniczki Teresy Sanguszkówny, obok rezydencyi tejże nazwę noszącej (ob. art. Warklany). W pow. lucyńskim: Lucyn miasto powiatowe, liczyło w r. 1880 mieszk. 5258 (obacz art. Lucyn). Lauder, mieścina prywatna słynna z jarmarków końskich. Posiń mko po-dominikańskie, nad rz. Siną, własność Zofii Ciechanowieckiej (obacz art. Posiń) i Maryenhauz, mieścina prywatna zaledwie paręset mieszk. licząca (ob. art. Maryenhauz). Największa część mieszk. Inflant polskich wyznaje religią rzymsko-katolicką. Co do zarządu kościelnego, kraik ten, stanowiący od r. 1677 osobną dyecezyą katolicką obecnie do utworzonej w r. 1783 archidyecezyi mohilewskiej należy i podzielonym jest na 6 dekanatów, z których dekanaty Dyneburga wyższego i Dyneburga niższego obejmują powiat dyneburski, dekanaty rzeżycko-raźnieński i rzeżycko-łubański powiat rzeżycki, a dekanaty przedlucyński i zalucyński powiat tejże nazwy. W tych 6 dekanatach liczą 59 parafij, przytem 9 filij i 43 kaplic. W braku dokładnej statystyki przytaczamy jeszcze, że w r. 1880 pow. dyneburski w swych 19 parafiach liczył katolików 97000, pow. rzeżycki w 24 parafiach 77135 a pow. lucyński w 16 parafiach 70000. Wszystko to wyraża stan kościoła w tej prowincyi, którą arcybiskup Wacław Żyliński († 1863 r.) zwykł nazywać perłą archidyecezyi mohilewskiej. Pod względem historycznym na wzmiankę zasługują zwaliska zamków: wolkenberskiego, dyneburskiego, ruszendorfskiego, rzeżyckiego, lucyńskiego i maryenhofskiego, które Słownik niniejszy w miejscu odpowiedniem dokładniej opisuje. Zaznaczyć jeszcze winniśmy, że powiat dryzieński gub. witebskiej w dniu 19 lutego r. 1861, za staraniem całej osiadłej tam szlachty, w skutek Najwyższego zezwolenia, urzędownie zaliczony został do Inflant polskich i usamowolnienie włościan urządzone w nim zostało w taki sam sposób jak i w powiatach dyneburskim, rzeżyckim i lucyńskim, stanowiących właściwe Inflanty polskie. To też jedynie z tego powo-

du Słownik geograficzny Semienowa powiat ten białoruski do inflanckich powiatów gubernii witebskiej zalicza. Porównaj wyżej art. Dryssieński pow. str. 179. — II. *Inflanty szwedzkie* (czyli gub. ryska) leżą między 41° i 45° geogr. dług. wsch., licząc od południka Ferro, a między 59° i 56° geogr. szer. północnej. Graniczą one na północ z Estonią, na wschód z Ingermanlandyą czyli gub. petersburską (od której je przedziela rzeka Narowa a także olbrzymie jezioro Pejpus, przecięte wzdłuż, niemal w środku, linią graniczną) i gubernią pskowską (od miejsca w którem Pejpus zlewa się z pskowskiem jeziorem) tudzież częścią gubernii witebskiej „Inflantami polskiemi" nazywaną, a mianowicie powiatem lucyńskim; na południe Inflanty szwedzkie graniczą z powiatami rzeżyckim i dyneburskim Inflant polskich i z gubernią kurlandzką, od której po największej części Dźwina naturalną stanowi granicę; na zachód zaś z częścią morza baltyckiego tworzącą odnogę ryską. Cały obszar Inflant szwedzkich czyli gubernii ryskiej wraz z należącemi do niej wyspami: Ozylią (wyspą ezelską), Moon, Runo, Paternoster i innemi pomniejszemi, obejmuje 832 mil kwadr. nielicząc wszelako przestrzeni przez znaczną część wód jeziora Pejpusu zajętej. Wyniosłości Inflant szwedzkich są przedłużeniem wyżyn estońskich i przechodzą granicę Estonii w formie szerokiego płaskowzgórza, mającego od 300 do 400 stóp wysokości a zajmującego rozległość znaczną pomiędzy górą Kabbal na zachód a jeziorem Kajo na wschód. Około wsi Talkhofu pomienione płaskowzgórze się zniża do 153 stóp i stopniowo ginie w kotlinie jeziora Würzjerw; wszelako dwa jego pasma (południowo-wsch. i południowo-zach.) obchodzą tę kotlinę a następnie znowu wytwarzają wzgórza. Pasmo obchodzące kotlinę jeziora od strony zachodu tworzy dział wodny feliński (Ob. art. Felin str. 426). Północna gałąź tego pasma wzgórz dochodzi do 283 stóp wysokości, tworząc górę Kabbal, następnie przy rzece Nawwast zniża się do 257 stóp. a później znowu się wznosi i przy wsi Surgefer dochodzi do 424 stóp. Dalej znowu się obniża stopniowo i tylko około Felina spada nagle na stóp 289. (Siemienow mylnie podaje stóp 265, co zresztą tłumaczy i uniewinnia fakt, że cenne dzieło dotyczące niwelacyi gub. inflanckiej, z którego obecnie korzystamy, jeszcze nie istniało w czasie ogłoszenia artykułu Siemenowa). Zwracając się ku południowi od Felina to zachod. pasmo wzgórz szwedzko-inflanckich podwyższa się powtórnie i we wsch. swej części dosięga przy wsi Annikatz 446 stóp, a przy wsi Humelshofie 416 stóp; w zachodniej zaś przy Kastel dochodzi do 370 a przy Koenigshofie do 305 stóp wysokości. Na zachód od doliny rzek Zeddy i Salis okolica znowu się podwyższa w formie tarasu, rozciągającego się na płd.-zachód do Kremony, na wschód do rzeki Aa (zwanej Lentawą u W. Pola), na zachód zaś do Lemzala i nosi nazwę lemzalskiego płaskowzgórza. Wysokość średnia tego uroczego płaskowzgórza przechodzi 212 stóp; widnieją wszelako w nim tu i owdzie wyniosłości nierównie znaczniejsze, mające już widok istotnych gór jak np. góra Blauberg (430 stóp), Ceziskalns (407 stóp) i inne. Tyle o zachodniej wyniosłości tej części, zwanej działem wodnym felińskim. Wschodnia zaś gałąź wyniosłości szwedzko-inflanckiej, przechodząca pomiędzy jeziorami Würzjerw i Pejpusem, tworzy także i dział wodny tych jezior. To pasmo wzgórz od strony południa przerzyna dolina Embachu (u W. Pola Omowżą zwanego) i odtąd wyniosłości te już przyjmują miano odenpejskiego płaskowzgórza. Na północ od rzeki Embach czyli Omowży główne wyniosłości tworzą góry Lais (486 stóp) i Kersel (361 stóp). Zachodnia część płaskowzgórza odenpejskiego, zajmującego 6450 wiorst kwadr., bardziej jest urwistą od wschodniej, która stopniowo przechodzi w nizinę bagnistą, ciągnącą się od Dorpatu do Werro. Najwyższe punkta stanowią tu: Odenpae (550 stóp), Neuhof (544 stóp) i Kannapae (479 stóp), a przy zachodnim swym krańcu, w pobliżu Arrola, to rozległe płaskowzgórze formuje taras dochodzący do 600 stóp wysokości, który tem jest okazalszym, że z niego się wznosi góra 800-stopowa zwana odenpejskiem Munna-mäggi. Ku południo-wschodowi odenpejskie płaskowzgórze znacznie się zwęża i zniża zarazem, pozostawiając za sobą od strony wschodu miasteczko Werro, tudzież jeziora Waggula i Tammula, a następnie, zwracając się ku południowi, znowu się podwyższa i odtąd przyjmuje nazwę płaskowzgórza hanenhofskiego (der Hahnenhofsche Höhenplateau); to ostatnie obejmuje około 500 wiorst kwadr., mających w przecięciu 700 stóp wysokości, stanowi jednę z najwyższych stron Inflant szwedzkich. Północna jego część znacznie wyższa od południowej, posiada bardzo wysoką górę znaną powszechnie pod nazwą hanenhofskiego Munna-mäggi a mającą 1063 stóp wysokości. W pobliżu tej góry jest druga, prawie równie wysoka, mająca stóp 948; ta nosi również nazwę estońską Waella-maggi. Na południe od 800-stopowej góry Teufelsburg płaskowzgórze hanenhofskie zniża się kn jezioru maryenburskiemu, położonemu 589 stóp nad powierzchnią morską w okolicy niemniej malowniczej. Południowo-zachodnie łańcuchy tego płaskowzgórza łączą się z wyżynami pebalskiemi czyli tak zwanem szerokiem płaskowzgórzem rzeki Aa, rozciągającem się pomiędzy rzekami Aa, Ewikszta i Dźwiną, a zajmującem 2000 wiorst kwadr. przy 703 stopach średniej

wysokości. Powierzchnia tej wyżyny przerznięta licznemi potoczkami, jeziorami, bagniskami i strugami, ma, przeważnie w swej części południowej, następne najwyższe punkta, noszące już nazwy czysto łotewskie: Gajzing-kalns (1032 stóp), Nessaule-kalns (934 stóp), Bakuskalus (920 stóp), Spire-kalns (875 stóp) i inne. Pośród płaszczyzny rozciągającej się na wschód od zboru parafialnego pebalskiego leżą najwyżej położone wsie: Grothuzenhof, dwór szlachecki (873 stóp) tudzież Klets-kalns, wieś włościańska (899 stóp). Pochyłości tego płaskowzgórza nierównie więcej są spadzistemi od strony północnej, północno-wschodniej i południowej. Pochyłości ku rzece Aa ożywiają liczne zwaliska średniowiecznych zamczysk. Najbardziej się odznaczają malowniczością ruiny zamków: zegewoldzkiego, trejdeńskiego i kremońskiego, położonych w tak zwanej inflanckiej Szwajcaryi. Wyznać atoli należy, że brzegi Dźwiny od Zelburga do Frydrychsztatu, w szczególności zaś okolica Kokenhuzy, niemniej urocze wędrowcom przedstawiają widoki. Niziny Inflant szwedzkich rozciągają się: 1) wzdłuż całego wybrzeża odnogi ryskiej, z włączeniem dorzecza strumienia Parnawy i rzeki Salis, tudzież dolnego biegu Dźwiny i wielkiej Aa; 2) wzdłuż lewego brzegu jeziora Pejpusu i 3) około całego jeziora Würz-jerw. Pasmo nizin okalające wybrzeża odnogi ryskiej, wychodzi z Estonii, zajmuje niemal całą kotlinę Parnawy, następnie zwęża się stopniowo, tak iż u rzeki Salis szerokość jej wynosi wiorst 40 a u Lemzala zaledwie wiorst 20, potem, pozostając równie wązką, przechodzi rzekę Aa i dopiero się nieco rozszerza za zbliżeniem się do ujścia Dźwiny, gdzie się już rozpoczyna nizina kurlandzka czyli mitawska. Nizina parnawska wznosi się zaledwie na 100 stóp po nad powierzchnią morską a cała jest pokrytą obszernemi lasami i rozległemi częstokroć nieprzebytemi bagniskami; tylko na brzegach zatoki wznoszą się tu i owdzie odosobnione lesiste wyniosłości, z których najznaczniejszą jest ta, co się w pobliżu wsi Gutsmanhofu znajduje (426 stóp). Równinę rozległą na wschodnim krańcu Inflant szwedzkich stanowi część niziny, otaczającej jeziora Pejpus i pskowskie. Inflancka jej część położoną jest o stóp 120—130 nad powierzchnią morską. Dochodzi ona w swej południowej stronie do szerokości wiorst 25, w północnej zaś coraz bardziej się zwęża i w okolicy Tormy wynosi zaledwie wiorst 10. W całej swej rozległości pokrytą jest bagniskami, które, mianowicie pomiędzy biegiem rzek Woo i Embachu (czyli Omowży), są nieprzebytemi. Niziny otaczające jezioro Würzjerw, tak jak i samo jezioro, rozszerzają się ku północy a ścieśniają się ku stronie południowej tworząc płaską i szeroką dolinę górnej Omowży (Embach). Srednia wysokość tych nizin nie przechodzi 190 stóp. Bagnistemi są one jedynie w części wschodniej i północnej. Inflanty szwedzkie bardziej jeszcze obfitują w wody niż już opisane powyżej Inflanty polskie. Bienenstamm wylicza w nich rzek 325 tudzież do tysiąca jezior, z których 340 po nazwisku wymienia. Oprócz tego zachodnią granicę kraju opłukuje swą odnogą ryską morze baltyckie, a wschodnią olbrzymie jezioro czudzkie czyli Pejpus. Wszelako, mimo to wszystko, wody Inflant pod względem hydrograficznym w niebardzo korzystnym pozostają stosunku. Brzeg morski na swej 40-milowej rozległości tworzy tylko dwa porty (ujścia rzek Parnawy i Dźwiny) przystępne dla większych statków, a wejście do tych jedynych w kraju przystani bywa nader utrudnione przez częstokroć tam się wytwarzające haki piaszczyste; w innych zaś częściach 40-milowego inflanckiego wybrzeża tylko płaskie statki przybijać mogą do brzegu z powodu niskości wód. Zupełnie przeciwny mają charakter wybrzeża wysp do Inflant należących, co już łatwo ztąd daje się dostrzedz, iż ich linia nadbrzeżna wynosi 81 mil czyli drugie tyle ile stanowi rozległość wybrzeży lądu stałego gubernii inflanckiej. Niewygodną wszakże stronę licznych wyspowych portów inflanckich stanowi z jednej strony oddalenie ich od lądu stałego, z drugiej zaś wielka ilość okrążających je mielizn i skał podwodnych. Rzeki gubernii inflanckiej czyli Inflant szwedzkich należą w części do kotliny odnogi ryskiej, w części zaś do kotliny odnogi fińskiej. Do pierwszej zaliczyć winniśmy: dorzecza strumienia Parnawy, rzeki Salis, strumyki i strugi nadbrzeżne, a także dorzecza inflanckiej Aa, Dźwiny, tudzież kurlandzkiej Aa. Do drugiej należą: kotlina jeziora Würzjerw czyli dorzecza Embachu (Omowży), jako też część kotliny Pejpusu. Rzeki Parnawa i Salis tylko w małej części są spławnemi. O ile Dźwina i jej główny dopływ Ewikszta a także obie rzeki Aa są spławnemi a w części żaglownemi, o tem obacz wyżej w pojedyńczych artykułach do tych strumieni się odnoszących. Do kotliny odnogi fińskiej należy wielki Embach, tworzący wypływ jeziora Würz-jerw do Pejpusu a będący jedyną rzeką żeglowną w tej całej kotlinie. Mówiliśmy już wyżej, że kraj ten posiada niezliczoną ilość jezior, do których zaliczyć musimy i zachodnią część olbrzymiego jeziora Pejpusu, którego brzeg zachodni do Inflant należący ma przeszło 14-milową rozciągłość. Jezioro to wszakże mimo swej rozległości mało przedstawia korzyści pod względem żeglugi. Z innych większych jezior wymieniamy tu jeszcze Würz-jerw (240 w. kw.); tudzież jeziora Burtneek (36 w. kw.) i Babit (21 w. kw.); co zaś do pogranicznego jeziora

Łubanu, to ono niemal w całej swej rozległości do Inflant polskich należy. (Obacz artykuł *Łuban*). Jezior pomniejszych napotykamy najwięcej w powiecie wendeńskim. Liczą ich tam do 540 według Bienenstamma. Wszystkie leżą bądź w nizinach i zasilają się przebiegającemi wodami (rzekami lub strugami), przechodzącemi częstokroć w bagniska, bądź też położone są na znacznych wyżynach, gdzie dopływy ich stanowią wyłącznie podziemne źródłowiska. W Inflantach szwedzkich równie liczne napotykamy bagniska jak w opisanych powyżej polskich. Najrozleglejsze z nich leżą przeważnie w powiatach: parnawskim, felińskim i wolmarskim, najmniej zaś rozległe (na lądzie stałym) znajdujemy w powiecie wendeńskim tudzież w pow. arensburskim, leżącym na wyspie Ozylii (czyli Oesel). Sapy i bagna gubernii inflanckiej zajmują ogółem 360,000 dziesięcin t. j. $^1/_{10}$ powierzchni tej gubernii. Skład geognostyczny tej największej części dawnych Inflant nie odznacza się wcale rozmaitością. Napotykamy tu jedynie trzy główne formacye: syluryjską, dewońską i dyluwialną. Wyczerpujący obraz kraju pod względem geognostycznym podaje cenne dzieło profesora Grewingka: „Geologie von Liv-und Kurland mit 4 Prophiltafeln, einer Geschiebekarte und einer geognostischen Karte." Dorpat 1861 in 8°. Wielkość brył erratycznych granitu rozsianych w znacznej ilości na całej powierzchni Inflant dochodzi niekiedy do 20 stóp w średnicy. Grunta w ogóle nie odznaczają się tu żyznością. Rzadko napotykamy czarnoziem, częściej glinę, piasek, margiel, które w nizinach przechodzą zwykle w grunt błotnisty a czasem torfowy. Do najżyzniejszych zaliczaną bywa okolica Felina (Obacz wyżej art. *Felin*). Lasy gubernii inflanckiej według Siemienowa zajmują rozległość 1,896,000 dzies. t. j. 42,8% całej powierzchni a według Jung-Stillinga 1,056,957 dziesięcin. Wykazy ostatniego datują z r. 1880. Lasy te skupiają się w jednę massę od rzeki Parnawy do rzeki Aa, i tam ciągną się na mil 57, mając 4 do 13 mil szerokości, tudzież w pobliżu rzeki Ewikszty od granicy powiatu rzeżyckiego Inflant polskich aż do przeciwległego krańca powiatu walkskiego Inflant szwedzkich t. j. na mil 36, a szerokość tych puszcz obrachowują od mil 4 do 8 miu. Natomiast wyspy Inflant szwedzkich czyli gubernii inflanckiej mniej obfitują w lasy niż ląd stały. Las wysokopienny składają tu przeważnie sosny, świerki, brzozy, olchy i dęby. Lasy czysto dębowe napotykamy tu zresztą nader rzadko. W lasach mieszanych znajdujemy: osiny, jesiony, wiązy i klony, a czasem lipy. Zarośla pomniejsze tworzą leszczyny, wierzby najrozmaitsze, których tu wyliczają do 50 gatunków, czeremchy, jarzębiny leśne, suchodrzewka (Lonicera xylosteum) i wiele innych drzew i krzewów. Liczba mieszkańców w Inflantach szwedzkich czyli gubernii inflanckiej lub ryskiej w roku 1816 wynosiła 621,575 płci obojga, w roku 1834 liczono ich 741,903; w roku 1863 liczba ta podnosi się do 925, 275, a w r. 1880 oficyalne źródła inflanckich komitetów statystycznych wykazują w tej gubernii 1,000,876 mieszkańców, a mianowicie 488,402 płci męzkiej i 512,474 płci żeńskiej. Ludność wiejska w północnej stronie gubernii składa się wyłącznie z Estów, w południowej zaś z Łotyszów. Jak jedni tak drudzy są wyznania protestanckiego. Powiaty: ryski, wolmarski, wendeński, walkski zamieszkują Łotysze, a dorpacki, werroski, parnawski, feliński tudzież liczne wyspy wyłącznie plemiona Estów. Tych ostatnich jest 45%, łotyszów 43%, niemców 7%, rosyan 3% całej ludności kraju. Resztę ludności składają Polacy, Żydzi i kilkuset tylko szwedów. Rolnictwo stanowi przeważnie przemysł mieszkańców wiejskich. Uprawiają tu głównie: żyto, jęczmień, pszenicę, rośliny pastewne, kartofle i len, w mniejszej zaś ilości owies i grykę. Hodowla bydła przez krzyżowanie rasy miejscowej z zagranicznemi coraz bardziej się uszlachetnia, jak tego dowiodła ryska wystawą rolnicza z r. 1880. Odnosi się to nietylko do bydła rogatego, ale i do koni, dla których istnieją tu dobre stadniny, do owiec a nawet do nierogacizny. Rasa owiec ezelskich (z wyspy Oesel czyli Ozylii) a także konie ezelskie (krępe, silne ale małe) ogólnie bywają sławione. Hodowla merynosów bardzo się tu rozszerza. W r. 1880 liczono ich w Inflantach szwedzkich 280,548. Rozwój racyonalnego gospodarstwa coraz bardziej postępuje i liczą tu aż dwa towarzystwa rolnicze (obacz wyżej art. *Dorpat*). Do użyznienia ziemi używane bywają obok nawozu zwykłego najrozmaitsze sztuczne. Osuszanie gruntów wilgotnych za pomocą drenów istnieje już od r. 1854 i bardzo się rozpowszechnia. Niedostatek siana spowodował tu rozległą uprawę koniczyny i innych traw, tudzież wprowadzenie najrozmaitszych sposobów sztucznego osuszania łąk zbyt mokrych a nawodniania (irygacyi) suchych. Najlepszego siana dostarcza wyspa Oesel, która jedna na brak żyznych łąk uskarżać się nie może. Najmniej łąk i pastwisk posiadają stosunkowo powiaty walkski i werroski. Racyonalne gospodarstwo leśne wprowadzono tu przeważnie w okolicach nieobfitujących w lasy. Zasadza się ono głównie na oszczędzaniu lasu istniejącego tudzież zasadzaniu i sianiu lasów nowych. W tychże okolicach posługują się oddawna torfem, na którym i w Inflantach szwedzkich wcale nie zbywa. Co do stosunków włościańskich, te nierównie

dawniej i daleko szczęśliwiej tu uregulowane zostały niż w Inflantach polskich. Emancypacya włościan miała tu już miejsce w r. 1819, a od r. 1848 pańszczyznę stopniowo zamieniano na czynsze, przy czem włościanie mogli nabywać na własność grunta i siedziby przez nich zamieszkiwane, w którym to celu założono w Rydze osobny bank włościański, znany pod nazwą „Die livländische Bauernbank". Wszelako już w r. 1856 kolegium landratów poczęło ograniczać prawo nabywania ziemi przez włościan, tak iż odtąd wielka ich część z nierównie większą trudnością dochodzić może do posiadania gruntów na własność. Nowo ogłoszona cenna praca F. Jung-Stillinga „Ein Beitrag zur livländischen Agrarstatistik" (Riga 1881), wykazuje, iż dobra ziemskie w tym kraju zajmują ogółem 3,602,247 dziesięcin, z której to liczby już 1,487,785 dz. przez włościan wykupione zostały i stanowią tak zwane „Bauerland", pozostała zaś ilość dziesięcin (2,114,462) zatrzymała dotąd nazwę „Hofsland". Że zaś porachowano tu w cyfrze ogólnej i nieużytki, więc jedynie bliższe zapoznanie się z cenną pracą pana Jung-stillinga może dać czytelnikowi prawdziwy obraz tutejszej rolnej statystyki. Ciekawych przeto do powyżej cytowanej pracy wyczerpującej odsyłamy. Ogrodnictwo najbardziej jest rozwinięte w okolicach Rygi i Dorpatu. Myślistwo, jakkolwiek ogólnie rozpowszechnione, wszakże jedynie na wyspie Runo i półwyspie Szwarbe gałęź przemysłu stanowi. Na tym ostatniem mieszkańcy wyłącznie się poświęcają polowaniu na psy morskie. Natomiast rybołówstwo przeważną w Inflantach szwedzkich odgrywa rolę. Na wybrzeżach odnogi ryskiej połowia się w nadzwyczajnej ilości ryba zwana „Breitlinge", stanowiąca ulubiony pokarm ludności miejscowej, a także flądry. Te ostatnie (wędzone) w dosyć znacznej ilości ztąd się wywożą. Co do rybołówstwa w jeziorach i rzekach, kwitnie ono prawdziwie w okolicach jeziora Pejpusu, w którym około stu tysięcy rybaków połowia przeważnie szczupaki, sigę, sumy, częstokroć do niezwykłych dochodzące rozmiarów, leszcze, rybę zwaną „Weisslinge," sądaki, a w południowych częściach jeziora wielką ilość stynki, której Pejpus dostarcza corocznie do 150 tysięcy beczek. W jeziorze Würz-jerw napotykamy też same gatunki ryb z wyjątkiem wszakże wyżej wspomnianych „weisslingów". Rybołówstwem zajmują się również mieszkańcy okolic jeziora Burtneck tudzież rzek: Dźwiny, inflanckiej Aa, Parnawy i Salis. Rzeki dostarczają przeważnie łososiów i minogów; jedne i drugie w wielkiej ilości z tąd się wywożą. Przemysł gorzelany i piwny niepospolicie tu jest rozwinięty. Prawo stawiania młynów służy wyłącznie szlachcie rycerskiej (den Rittergutsbezitzern). W r. 1880 liczono ich tu 1916; z tej liczby 893 było na wyspie ezelskiej. Przemysł fabryczny również jest rozwiniętym. Największa ilość fabryk istnieje w Rydze i jej okolicach. Po szczegóły odsyłamy czytelników do artykułu „*Ryga*". Wspomnimy tu tylko iż wedle wykazów oficyalnych, w roku 1880 liczono w Inflantach szwedzkich fabryk najrozmaitszych ogółem 705 i że te fabryki w tymże roku 1880 wyrobiły towarów najrozmaitszych na 32,124,517 rubli. Obok wygodnych wodnych komunikacyj, przeprowadzone w wielu kierunkach koleje żelazne oddziaływają korzystnie na wzrost przemysłu. Jest ich sześć, jeżeli zaliczymy gałęzie wiodące do Mühlgraben i Bolderaa, a mianowicie: kolej rysko-dyneburska, mająca w pobliżu Rygi gałąź „Riga-Mühlgraben" kolej mitawska tworząca od stacyi Thorensberg osobną gałąź „Riga-Bolderaa", kolej rysko-tukumska i kolej dorpacko-tapska, wiodąca z Dorpatu po stacyi Taps (położonej na kolei bałtyckiej); ztamtąd w kierunku lewym do Rewla a w prawym do Petersburga. Na kolei rysko-tukumskiej leżą licznie uczęszczane miejsca kąpieli morskich: Bilderlingshof (18¼ wiorst od Rygi), Majorenhof (21¾ w.) Dubbeln (23 w.) i Karlsbad (25¾ w. od Rygi). Koleje żelazne nie mało podniosły i tak już znaczny ruch handlowy inflancki. Do handlu zagranicznego służą oprócz kolei żelaznych porty ryski i parnawski na lądzie stałym i arensburski na wyspie ezelskiej (Oesel). Według nader podejrzanych wskazówek Siemienowa w ciągu lat 1860—1864 dowóz z zagranicy do trzech portów inflanckich stanowił w przecięciu rocznie 5,508,964 rubli (!), wywóz zaś dochodził rocznie do 22,460,887 rubli. Według wykazów miejscowego biura statystycznego dowóz z zagranicy do Rygi kolejami żelaznemi w ciągu 1879 roku stanowił 160,337 pudów, a w tymże roku dowieziono tam statkami towarów na 35,869, 734 i pół rubli. Wywóz zaś towarów z Rygi kolejami żelaznemi w ciągu roku 1879 stanowił 228,804 pudy a wodą w tymże roku wywieziono ich na 62,809,916 i pół rubli. W Parnawie w roku 1880 obrachowano wywóz towarów na 8,220,421 rubli 69 kop., dowóz zaś do tego portu tak dalece jest nieznaczącym, że zdaniem biura statystycznego wcale nie zasługuje na uwzględnienie. Przedmiotem handlu wywozowego w Inflantach są przedewszystkiem len i siemię lniane a także konopie, powrozy i liny konopne; drugorzędne zaś stanowisko zajmuje w tutejszym handlu wywozowym: zboże, drzewo i wyroby drewniane. Według wykazów komór celnych stosunkowo najwięcej wywożą z Inflant jęczmienia i owsa, mniej

żyta a najmniej pszenicy. Same Inflanty do tego wywozowego handlu dostarczają znaczną część lnu, zboża i drzewa; większą atoli część lnu dostarczają gubernie litewskie i Inflanty polskie tudzież gubernia pskowska, cały zaś zapas lnu i powrozów konopnych otrzymują w Rydze z bliższych i dalszych gubernij rosyjskich, z któremi je łączą nietylko koleje żelazne ale i komunikacya wodna. Przedmiotami dowozu są przedewszystkiem śledzie, sól i wino tudzież towary kolonialne. Wielkie jarmarki odbywają się w Dorpacie (od 7—28 stycznia) i w Rydze (od 20 czerwca do 10 lipca), pomniejsze w Arensburgu, Parnawie, Werro i Felinie. Liczba parafialnych zborów protestanckich w r. 1880 wynosiła 184; oprócz tego liczono tu w tymże roku 206 przywatnych domów modlitwy, około sta nader mało uczęszczanych cerkwi prawosławnych, powstałych przeważnie za czasów, generał-gubernatora Gołowina; kościół parafialny rzymsko-katolicki dla kilkunastu tysiącznej ludności katolickiej przeważnie w Rydze osiadłej, tudzież kaplica katolicka w Dorpacie. Słownik geograficzny Siemienowa, co do oświaty gubernii inflanckiej w roku 1859 nader błędne podaje cyfry. Z wykazów miejscowego biura statystycznego widzimy, iż w roku tym liczono ich nierównie więcej. W r. 1880 cyfra ogólna zakładów naukowych w Inflantach wynosiła 1857, w tej liczbie 123 protestanckich szkół parafialnych ludowych (Parochialschulen), 937 szkół gminnych (Gemeinde und Hofschulen) tudzież najrozmaitsze gimnazya, progimnazya, seminarya nauczycielskie, szkoły realne, szkoły przemysłowe, szkoły powiatowe, szkoły żeńskie, szkoły mięszane, szkoły niedzielne i szkoły parafialne lub elementarne innych wyznań. W r. 1880 liczono tu w 1854 zakładach naukowych 117,458 uczących się, w tej liczbie 62,041 płci męzkiej i 55,416 płci żeńskiej. Wyższe zakłady naukowe w Inflantach stanowią: *uniwersytet dorpacki.* (Obacz wyżej art. *Dorpat*) liczący w 1880 r. 1106 immatrykulowanych studentów, wolnych zaś słuchaczów 17; *szkoła weterynarzy* w Dorpacie (miała w tym roku 71 uczniów) i *szkoła politechniczna* w Rydze, w której, wraz z połączoną z nią szkołą przygotowawczą, cyfra ogólna uczniów w r. 1880 wynosiła 745. O licznych tutejszych towarzystwach naukowych tudzież o wydawanych w tym kraju dziennikach i pismach najrozmaitszych obacz art.: *Dorpat, Felin, Parnawa* i *Ryga.* W artykule „*Ryga*" znajdzie także czytelnik szczegóły odnoszące się do tutejszych banków i instytucyj kredytowych, z których inflanckie Towarzystwo hypoteczne (das livländische Credit-system) służy wyłącznie właścicielom ziemskim Inflant i z tego powodu wielkiej jest doniosłości dla całej prowincyi. Po szczegóły dotyczące obszernej bibliografii Inflant odsyłamy czytelnika do cennego dzieła profesora Edwarda Winkelmana pod tytułem: „Bibliotheca Livoniae historica" (Berlin 1878); wykazującego dzieł i rękopismów 11,756, z których Słownik geograficzny najbardziej obchodzić muszą: NN. 633—926 obejmujące dział geografii, NN. 927—943 dotyczące orografii Inflant, NN. 944—1144 traktujące o hydrografii tego kraju, NN. 1188—1250 i 1321—1343 odnoszące się wyłącznie do jego statystyki i topografii, nakoniec NN. 1353—2151 wykazujące źródła do etnografii tej prowincyi. Mniej wyczerpującą bibliografią, wyszczególniającą tylko dzieła traktujące o Inflantach polskich, znajdzie czytelnik w książce „Inflanty polskie" na str. 163—168. Z dzieł ostatniemi laty ogłoszonych i dla tego w powyżej przytoczonych biblografiach wcale niewzmiankowanych zaznaczamy tu jeszcze: 1) „Generalnivellement von Livland"; (Dorpat 1877) część pierwsza, wydana przez Towarzystwo rolnicze (Livlandische oeconomische Societät); 2) „Beitrag zur Statistik der lutherischen Lardvolk-Schulen in Livland aus dem Material des ritterschaftlichen statistischen Bureaus zusammengestellt uud herausgegeben von F. Jung-Stilling," (Riga 1879), nakoniec 3) „Ein Beitrag zur livländischen Agrarstatistik und den Materialien des Landräts-collegiums zusammendestellt von T. Jung-Stilling" (Riga 1881). *Gustaw Manteuffel.*

Infułacka wólka, wś i fol., pow. zamojski, gm. i par. Zamość. Por. *Wólka.*

Ingelfingen albo *Ingenfingen*, kol., pow. łupecki, gm. Emilienheim, par. Zagórów, odl. 21 w. od Słupcy. Liczy 35 dm 373 mk.

Ingelheim (niem.), folw., pow. szczycieński, st. p. Rheinswein.

Ingermanland (niem), ob. *Ingrya.*

Ingken (niem.). wś, pow. kłajpedzki. st. p. Kłajpeda.

Inglauden (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Schillehnen.

Ingowangi, wś, pow. maryampol., gm. Chlebiszki, par. Preny. Ma odl. 30 w. od Maryampola, 89 dm., 685 mk. W 1827 r. było 31 dm., 316 mk.

Ingramsdorf (niem.), wś, pow. świdnicki na Szlązku, ma st. dr. żel. z Wrocławia do Halbstadt, o 36 kil. od Wrocławia.

Ingrya, dawne nazwisko tej okolicy cesarstwa Rossyjskiego, która się rozciąga między rz. Newą, jez. Ładogą, odnogą Fińską, rz. Narwą, gub. pskowską i nowogrodzką. Ludność kraj ten miał pierwotnie fińską.

Ingulec, st. dr. żel. na prawym brzegu rzeki t. n., w pobliżu Krzywego Rogu.

Ingulec albo *Mały Ingul*, rz. w gub. ekaterynosławskiej i chersońskiej, prawy dopływ

Dniepru. Bierze początek w pow. aleksandryjskiem, na 7 i pół w. od wsi Elizawetgradki. Długość 523 w. Brzegi w górnym biegu wysokie lecz pochyłe, w środku wysokie i strome, kamieniste. Szerokość blizko źródeł 2—10 sążni, w środku do 20 s., w dole 60—100 s. Dno twarde, brodów wszędzie znajduje się mnóstwo. Głębokość ku ujściu ciągle się zwiększa. Pęd umiarkowany, kilka mostów stałych ułatwia komunikacyą. Ważniejsze dopływy prawe: Bokoweńka, Saksagan; lewy Wisuń. Nad tą rzeką, przy ujściu rz Saksagani u zbiegu gub. chersońskiej, połtawskiej i ekaterynosławskiej leży mko i step zwane Krzywy Róg, słynne z kopalń i fabryk żelaza.

Ingul, st. p. w gub. i pow. chersońskim.

Ingul (po tatarsku Jeni-geł), rz., w gub. chersońskiej, lewy dopływ limanu Boskiego (Bohowego). Bierze początek na wzgórzach pow. aleksandryjskiego. Długość 324 w. W górnej części Ingul przebiega przez miejscowość błotnistą; brzegi to strome, to nizkie; dno twarde, a dalej miękkie. Szerokość od 5—15 sążni, głębokość dochodzi do 6 stóp; spadek niewielki. W górnej części wpada do niego wiele strumieni. W środkowej części, począwszy od Elizawetgradu, brzegi ma wązkie, wysokie, kamieniste. Dno twarde. Szerokość od 20—35 sążni; głębokość nie wszędzie jednakowa. W dolnej części ma szerokości od 30 do 45 sążni; dno iłowate; głębokość dochodzi do 7 stóp. Nieco dalej dzieli się na kilka odnóg. Około wsi Bałackie tworzy jezioro tegoż nazwiska, bardzo rybne. Niedaleko od ujścia znowu płynie jednem korytem. Szerokość od 70 do 150 sążni, głębokość od 8—14 st. Tylko u ujścia jest żeglow. Znajduje się na nim kilka mostów. Dopływy lewe: Kamionka, Sahajdak; prawe—Suhakleja i Hromokleja. Wincenty Pol tak opisuje tę rzekę: Poczyna się I. na wschód od Złotopola, koło wsi Taczówki, w okolicy źródłowisk Taszlików, płynących do Taśminy; odlewa 14 stawów, ostatni przy Ingulskiej-Kamionce i przyjmuje od prawego brzegu najprzód potok, odlewający dwa stawy, poniżej rzeczkę Hreczkę z 8 stawami, poniżej Suchakleję-Kamienowatą z rzeczką Zorowatką; odlewają razem 12 stawów; poniżej do Ingułu uchodzi rzeczka Kalinówka z 5 stawami, dalej Wyżwa z 6 stawami; poniżej przyjmuje: Nodajwodę, Łozowaty, Buzowy i Kremiano-Łozowaty. Poniżej do I. wpada Suhakleja-Kamyszowata z rzeczkami: Komyszowatą i Bobryńcem; wraz z dopływami odlewają 16 stawów. Poniżej wpada ruczaj Horohowatyj z wodomyjami: Pantjejew, Sołonowaty, Puchaczów i Gliniany — odlewają razem 6 stawów; poniżej do Ingułu uchodzi rzeczka Stołbowaja, Owrad-Kamienowatyj a poniżej rzeka Hromokleja, poczynająca się przy wsi Obóźniówce: przyjmuje od prawego brzegu rzekę Bohodusznę, dalej rzeczkę Wodzianą z wodomyją Wodzianą. Poniżej do Hromoklei wpadają Jar-Grjadów i Bałka-Puzałowa; od lewego zaś brzegu do Hromoklei wpada wodomyja Jeckowa i kilka drobnych jarów. Hromokleja tylko na wierzchowinie tworzy stawy wraz z dopływami odlewa 6 stawów. Dalej do Ingułu aż po ujście do Bohu, wpada kilka drobnych jarów, a przy samem ujściu Owrad-Ternówka i Owrad Mała-Ternówka. Od lewego brzegu Inguł przyjmuje najprzód: Krutojarkę z 10 stawami, Werynkę z 6 stawami, Mamajkę i Sozonówkę. Poniżej do Ingułu uchodzi rzeczka Adżiamka z ruczajem Wodzianym i wodomyjem Wilczym, do których wpada Bałka-Hołowkówka wraz z dopływami; Adżamka odlewa 9 stawów. Poniżej do Ingułu wpada Kamionka, która odlewa wraz z dopływami 8 stawów; dalej jeden potok, dalej wodomyje Korotjak i Łapkałów, dalej ruczaj Sidorów; poniżej rzeczka Berezówka z wodomyjem Kryniczowatym i rzeczką Kasznową, odlewa wraz z dopływami 3 stawy. Dalej do Ingułu wpada Sahajdak, dalej trzy potoki, rzeczka Kuca z 4 stawami, Bałka Wodziana z 4 stawami z których 3 są na odnogach; poniżej Bałki: Złodziejka z 2 stawami, Dobra-Krynicz z 1 stawem i kilka drobnych jarów. Poniżej Ingułu od lewego brzegu do Bohu nie wpada już żadna rzeczka.

Inieu czyli *hale Rodneńskie*, potężna massa gór pierwotnych w Węgrzech, tuż wprost Czarnohory galicyjskiej.

Inkerman, staroż. *Ktenos*, m. w Krymie.

Inkietry 1.) fol. szlach., nad jez. t. n., pow. wileński, 3 okr., odleg. o 57 w. od Wilna, 1 dm, 12 mk. kat. (1886). 2.) **I.**, dobra, pow. wiłkomierski, w XVII w. nabyte od Siesickiego wojew. mścisławskiego przez Romera Mateusza, generała artyleryi, który dobra te testamentem przekazał synowi swemu Stefanowi Wilhelmowi. 3.) **I.**, dobra, pow wiłkomierski, par. Owanta, własność Pawła Puzyny, nad jeziorem tegoż nazwiska; gruntów włók 17. 4.) **I.**, fol. szlach., nad jeziorem Dury, pow. święciański, 2 okr. par. Malaty o 72 w. od Swięcian, 1 dm., 25 mk. kat. Własność Brzozowskich (1866). Okrąg wiejski I. w gm. Malatach, liczy w obrębie swym wsie: Drusiańce, Czywile, Łaniszki, Popiszki, Szylejkiany, Mujduńce, Strakiaszce, Sorokiszki, zaścianki: Ażeliszki, Gołtyszki, Nikiszki, Ażusienis, Speciony 1-e i 2-e, Ażunis, Kumielina.

Innica, znaczny zaścianek, zasiedlony przez drobną szlachtę, w północnej stronie pow. nowogrodzkiego. gub. Mińskiej, nieopodal brzegów Niemna, w żyznej miejscowości, należy do klucza mirskiego, dóbr poradziwiłowskich, teraz księcia Wittgensteina; ma osad

34 na obszarze 660 mórg, licząc w to pastwiska i łąki. Okrąg policyjny IV mirski. *Al. Jel.*

Inno, *Kinno* (ob.)

Innovecz, szczyt, ob. *Galgockie góry.*

Ino, ob. *Janów.*

Inodary, zaśc. rząd. nad rz. Grejmianką, pow. święciański, 2 okr. adm., o 16 w. od Święcian, 1 dm., 6 mk. kat. (1866).

Inowłocław, błędnie, ob *Inowrocław.*

Inowłódź, os., przedtem mko, nad rz. Pilicą, pow. rawski, gm. Lubochnia, par. Inowłódź. Połączona drogą bitą z Tomaszowem i Rokicinami. Posiada kościół parafialny katolicki, szkołę początkową, fabryki żelaza. W 1827 roku liczono tu 88 dm., 722 mk.; w 1861 r. było 101 dm. (11 mur.) i 961 mk. (265 żydów); obecnie liczy 116 dm. i 1180 mk. Do mieszczan należy 2589 morg. ziemi a 210 do fabryki żelaza. Istniały tu dawniej kopalnie żelaza, wapna, gipsu, kamienia, obecnie zaniedbane podobnie jak i znajdujące się tu źródła mineralne żelaziste dawniej używane. Fabryka żelaza wyrobiła w 1875 r. 24,716 pudów żelaza surowcu. Jestto starożytna wielce osada, stanowiąca od najdawniejszych czasów włość królewską. Początek miasta nieznany. Kazimierz W. opasał je murem, wzniósł zamek obronny i darował dwum swym synom naturalnym Janowi i Abrahamowi Niemirom. Władysław Jagiełło, chcąc zamek obronny zachować na użytek publiczny, odkupił I. drogą zamiany 1393 r. Miasto to należało przedtem do woj. łęczyckiego, co do ludności piąte z całej ziemi, było stolicą starostwa niegrodowego i miało swego kasztelana. Zygmunt I ze względu, iż mieszczanie przez pożar postradali swe przywileje, ponowił w roku 1518 przez ojca swego nadany przywilej: ażeby połowę tylko cła opłacali w całem państwie, od swoich rzeczy i towarów, od targowego zaś w miasteczkach królewskich pobieranego zupełnie uwolnił. A nadto polecił po wszystkie czasy starostom dopilnowanie, ażeby po wsiach do zamku należących, w przestrzeni jednomilowej, piwa nie warzono, a tylko inowłodzkie sprzedawano; nakoniec zakazał odprawiania targów w takowych włościach. Zygmunt III na przełożenie Mikołaja Wolskiego, marsz. w. k., starosty tutejszego, zaprowadził trzy jarmarki, który to przywilej i król Stanisław August w r. 1777 zatwierdził. Zamek przez króla Kazimierza Wielkiego wzniesiony, był przez Bonę odnowiony i wzmocniony, lecz po pierwszej wojnie szwedzkiej tak dalece upadł, że starostowie byli zmuszeni inny dom sobie na mieszkanie wystawić. Zamek ten zbudowany był na pagórku nad Pilicą, gdzie do dziś dnia są znaki z jego rozwalin. Był on w kształcie czworoboku z kamienia kopalnego, otoczony do koła wodą. Utrzymuje się tu podanie, że w zamkowych piwnicach są gdzieś ukryte skarby i że z nich szedł loch podziemny aż do kościoła św. Idziego. W zamku tym Kazimierz W. odpoczywał w podróży do Opoczna. Z murów któremi było otoczone, są także jeszcze ślady. Najdawniejszym atoli zabytkiem w I. jest kościołek pod wezwaniem św. Idziego, wystawiony na górze w r. 1082 przez króla Władysława Hermana. Jest on murowany z kamienia polowego, znajdują się w nim małe wązkie okna i takież drzwi, oraz szczupła zakrystya. W chód do niego poprzedza tak zwana rotunda, czyli okrągła wieża, w której się mieściły dzwony i chór, oraz kruchta czyli przysionek kościelny. Nad wielkim ołtarzem znajduje się dziś nieczytelny napis, wyryty na kamieniu w następnych słowach: Vladislaus Hermanus Rex Poloniae, Frater Boleslai Occisoris S. Stanislai episcopi, fabricavit multas Ecclesias in Poloniaa sub titulo S. Egidii, hanc quoque Ecclesiam cum suo monasterio in vertice istius montis fabricavit et monialibus decoravit et decimis presertim et Villa ad radium istius montis sita, et agris ibidem adjacentibus, aliisque proventibus, multis copiose donavit Anno Domini post Christum 1082. Przy kościołku, jak to powyższy napis także opowiada, był klasztor dla panien zakonnych, lecz niewiadomo jakiej reguły. Według podania, w czasie napadu Tatarów został zniszczony, a zakonnice do innego się przeniosły. To wszakże pewna, iż mieszkańcy dzisiejszego miasta I, i bliższych jego wiosek uczęszczali na nabożeństwo do tegoż kościołka i tym sposobem utworzyli nową dzisiejszą parafią. W takim stanie zostawał aż do r. 1520, gdy zaś za pomnożeniem parafian nie był dogodny, postarano się o wybudowanie nowego kościoła, w środku miasta położonego, wtedy parafią z tego kościoła przeniesiono, jemu zaś tytuł filjalnego dano. Z czasem jednak tak opuszczony został, że już w nim żadne nabożeństwo nie mogło być odprawiane. Odtąd coraz bardziej zniszczeniu podlegając, zupełnie został zrujnowany. Inowłodzkie starostwo niegrodowe składało się podług lustracyi z r. 1661 z miasta Inowłodza i z wsi przyległych. W r. 1771 posiadał je Leon Moszyński, kasztelan lubelski, wraz z żoną Ludwiką z Załuskich, opłacając z niego kwarty złp. 1,505 gr. 11, a hyberny złp. 1,893 gr. 26. Na sejmie jednak warszawskim z roku 1772—75 stany Rzpltej nadały w posiadanie emfiteutycznie toż stwo z wojtowstwami i sołectwami na lat 50 Łuszczewskiemu, sędziemu sochaczewskiemu. Głośne było to stwo w Polsce z wyrobu doskonałego piwa, a Zygmunt I, chcąc po spaleniu zupełnem miasta przyjść w pomoc zubożałym mieszk., polecił starostom, ażeby po wsiach okolicznych piwa nie warzono i tylko inowłodzkie sprzedawano. Na polach

tego stwa Stefan Czarnecki, kasztelan kijowski, zniósł ze szczętem znaczny oddział Szwedów, przy samem rozpoczęciu wojny w r. 1655. Par. liczy dziś 1432 dusz. W r. 1609 należały do niej: Zamoście (przedm.), Zakościele, Królewska Wola, Małomierz, Luciążna, Zendlowicze, Wyrówka, Giełzów, Brzostowo, Czetheu (?). Dobra I. składają się z folwarku i attynencyi Teofilów—wsi Królowa Wola i Zakościele, od Tomaszowa w. 14, Rozl. wynosi m. 848, grunta orne i ogrody mr. 220, łąk mr. 25, pastwisk mr. 35, wody mr. 34, zarośli mr. 498, nieużytki i place mr. 36, budowli murowanych 2, drewn. 20, płodozmian 6-polowy; wś Królowa Wola osad 35, z gruntem mr. 581: wś Zakościele osad 9, z gruntem mr. 171.

Inowo lub *Hinowo*, dobra nad jeziorem t. n., pow. dzisieński, 3 okr., adm., o 72 w. od Dźwiny, własność w roku 1731 Felicyanny z Komorowskich Połokońskiej i jej potomstwa z pierwszego małżeństwa Adama i Aleksandra Puczyńskich, później były w zastawie u ich siostry Barbary Janowej Zagórskiej, starościny starosielskiej a w 1771 roku już własność Franciszka Talat-Kiełpsza, oboźnego bracł. nareszcie około 1787 r. Dominika Dusiackiego Rudominy; dziś własność syna jego Ignacego Rudominy. W pobliżu kilka zaścianków t. n. a mianowicie Inowo I czyli Zarzeczany, Inowo II i wś Inowo czyli Ukle gminy woropaszczyńskiej. *A. K. Z.*

Inowrocław (niem. *Inowrazlaw*), miasto pow. departamentu bydgoskiego, W. K. Poznańskiego, o pół mili od Noteci położone, pod 52°48 szer. półn., i 35°56' dług. wschodniej, o 106 kil. od Poznania, o 46 od Bydgoszczy, o 34 od Torunia. Gmina składa się z 10 miejsc: 1) I. 2) Młyn parowy, Cegielnie: 3) Garnewisze; 4) Kohna; 5) Fellmana; 6) Cegielnia miejska; z osady: 7) Jażewo; 8) Rybnik 9) Tomaszowa Góra (Thomasberg); 10) Mątwy. Miasto leży około 90 metrów nad poziomem Baltyku, w wyżynie, śród rozległej niziny wystawionej na wichry zrywające się często z wielką gwałtownością i sprowadzające klimat ostry. Wielki jest brak wody źródlanej do picia. Grunt na którym się miasto wznosi i grunt bliższej okolicy składa się z próchnicy, niebieskiej i szarej gliny, z glinki ogniotrwałej, czarnego piasku i gipsu; bezpośrednio pod warstwami gipsowemi znajduje się sól kamienna. Ma 11,494 mk. wedle obliczenia z roku 1880; w r. 1876 było 9,147; zaś w 1871 r. 7429 mk.; 539 dm., 2087 ew., 3756 kat.; 1586 żydów; 2031 analf. Siedziba landrata, sekretarza pow., poborcy podatków pow., budowniczego pow., kontrolera katastru, fizyka pow., cyrulika pow.; weterynarza pow., inspektora szkólnego pow.; komisarza obwodowego. Sąd okręgowy należy do sądu ziemiańskiego bydgoskiego. Przed reorganizacyą był tu sąd powiatowy kolegialny. Kościół kat. parafia należy do dekanatu inowrocławskiego, kościół protest. do dyecezyi inowrocławskiej i synagoga. Gimnazyum filologiczne, wyższy zakład naukowy żeński niemiecki, kilka szkół elementarnych. Tow. agronomiczne polskie (62 członków) i niemieckie. Kasa pożyczkowa polska. Cztery jarmarki. W skutek odkrycia pokładów soli przez inż. Michała Lewy, wystawiono na zachód od miasta, po nad gościńcem do Pakości i nad koleją żelazną do Poznania, liczne budowle potrzebne do fabrykacyi soli kuchennej, w miejscu znacznie wyżej od miasta położonem, bogatem we wodę. Dziennie przeszło 1000 centnarów soli kuchennej się wyrabia. Niedaleko salin królewskich na terytoryum wsi Rombina, prywatni przedsiębiercy, z których pierwszym i głównym inicyatorem był sędzia Zygmunt Wilkoński (zmarły 1880 r. Na cześć jego jedna ulica w mieście zowie się Zygmuntowską), starają się na własną rękę przez odpowiednie zakłady eksploatować sól kamienną i pokłady żwiru siarczanego. Od czasu tych ważnych odkryć przemysł I. niesłychanie się rozszerzył i jest głównem zajęciem mieszkańców; ludność szybko wzrasta. Oprócz królewskich salin i od lat kilku urządzonych królewskich solanek, z każdym rokiem liczniej odwiedzanych, miasto posiada: dwie kopalnie prywatne; olearnię parową, młyn parowy, fabrykę machin, lejarnię, zakład gazowy, browar, kilka cegielni. Urząd pocztowy pierwszej klasy, stacya telegraficzna, stacya kolei żelaznej poznańsko-toruńskiej i kolei inowrocławsko-bydgoskiej. Kolej żelazna idzie nadto z dworca do salin królewskich, na długość 1,5 kil. Poczty osobowe chodzą do Pakości, Strzelna, Kruszwicy. Gościniec rządowy poznańsko-toruński prowadzi z I. do Strzelna i do Gniewkowa (Argenau), drugi gościniec do Bydgoszczy, 3-ci do Pakości, 4-ty do Pławinka i z Mątów do Kruszwicy. W dawnych dokumentach napotyka się różne nazwy I. łacińskie, jako to: Vladislavia Junior, Juniivladislavia, Junovladislavia, niemiecką Jungen-Leslau. Pierwszą wzmiankę o mieście napotykamy w r. 1158, chociaż podług podań założycielem miał być Mieczysław I lub Mieczysław II; w XII w. miasto należało do księcia mazowieckiego Leszka i miało książęcą mennicę. Następne koleje jego opisuje Baliński w Polsce starożytnej: I p. 313 i 39 mniej więcej jak następuje: „Książęta mazowieccy linii kujawskiej, rozrodziwszy się w XIII wieku panowali tu udzielnie; lecz dzielnica ich niedługo trwała, doznawszy bowiem napadów od sąsiednich książąt i Pomorzan przechodziła w posiadanie różnych władców. R. 1240 książę kujawski Kazimierz nadał mia-

stu prawo magdeburskie. Roku 1258 i 1269 wojsko wielko-polskie pod wodzą Bolesława księcia kaliskiego oblegało I. Leszek Czarny książę sieradzki zagarnął r. 1275 część Kujaw wraz z I. i pisał się: Lestko Siradensis et Vladislaviae Junioris dux. Władysław Łokietek książę kujawski odziedziczył po braciach posiadłości te, a zostawszy panującym w całej Polsce, wcielił je do Korony. Nie mogąc od krzyżaków odzyskać Pomorza, udaje się z prośbą do papieża, który wyznacza kommisyą do rozstrzygnięcia sporu. Pod przewodnictwem arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława, w przytomności pełnomocnika krzyżackiego, komisya ta przez rok cały w I. sprawę badała i wydała wyrok na korzyść Polski. Krzyżacy jednakże nie uczynili zadosyć wyrokowi; przeciwnie zajęli 1332 r. I. z innemi grodami. Kazimierz Wielki dopiero na mocy traktatu kaliskiego i zjazdu inowrocławskiego w roku 1347 nakłonił Krzyżaków do wydania I. Ludwik król oddaje 1377 roku miasto z innemi grodami kujawskiemi prawem lennem siostrzeńcowi swemu Władysławowi, księciu opolskiemu, do którego należało przez lat 20, warowne zamkiem i obwiedzione murami. Gdy Władysław Jagiełło celem odzyskania Żmudzi i ziemi dobrzyńskiej z rąk Krzyżaków zamyślał o wojnie, r. 1397 odbył sie zjazd w I. królowej Jadwigi otoczonej orszakiem senatorów, z wielkim mistrzem Konradem Jungingen, ażeby zażegnać burzę. Królowa, widząc ze strony Krzyżaków tylko wykręty i odwlekanie sprawy, odezwała się wedle Kromera duchem wieszczym: „Za megoż żywota nic przeciwnego niewdzięcznicy za tak rozpustną śmiałość nie odniesiecie, wszakże po zejściu mojem wszystkich tych niecnot wielkiemi szkodami i hojnym z was krwie wytoczeniem, koniecznie musicie wypłacić.“ Na polach grunwaldzkich spełniła się przepowiednia cnotliwej królowej. Król po odniesionem zwycięztwie, w I. odbiera r. 1410 wiadomość o drugiej walce szczęśliwej pod Koronowem, zkąd wielkie zastępy jeńców przybywają; obdarza hojnie zwycięzców, ludzkim się okazuje dla jeńców. R. 1430 Krzyżacy już znowu pod miasto podchodzą, palą je; pożar pochłonął wtedy całe archiwum miejskie. Kazimierz Jagielończyk mając wzgląd na spalone miasto i zagładzie uległe prawa, ponawia je w roku 1450; uposaża mieszczan trzecią częścią gruntów do wojtowstwa należących i różnemi przywilejami... W r. 1459 miasto dostawia królowi na wojnę z Krzyżakami 20 uzbrojonych pieszych.

Jeszcze lustracya z r. 1616 świadczy o zamożności miasta! Było wtedy z gruntu murem, dwoma przekopami i dwoma wałami opasane; w murze było baszt 13 i 3 bramy. Znaczne posiadało grunta i dziewięć wsi nadanych od królów i Rzeczypospolitej pro melioratione et commodo civitatis. Administracya miasta, wówczas na nowo uporządkowana; przewyżka dochodów miała być oddawaną staroście, ażeby gmachy i budowle publiczne mogły być w dobrym stanie utrzymywane, co się dawniej nie działo, gdyż mieszczanie dzielili dochody pomiędzy siebie, skutkiem czego „mury się zwaliły, baszty obleciały“, wały wozami rozjeżdzono, przykopy pozałaziły; ztąd I. miasto obrony „wielkie oszpecenie Korony było“. Srogie znowu nieszczęście nawiedziło miasto r. 1656. W tym roku bowiem Szwedzi je ze szczętem spalili. Przywileje żydów spłonęły. dla czego król Jan III odnawia prawa żydowskie r. 1681. W wieku ośmnastym miasto zajmuje znowu znaczną przestrzeń, lecz było licho z drzewa zbudowane i nader błotniste. Roku 1772 dostało się pod panowanie pruskie, w r. 1792 liczyło domów 291 i 1,371 mk.; z których połowę żydów; w r. 1811 domów 417 i 3,106 mk.; w r. 1837: 4,761 mk.; chrześcian 2,844, żydów 1,917. I. był dawniej stolicą wojew.t. n. (por. *Gniewków*), miał wojewodę, kaszt. większego i starostę grodowego. Pierwszym wojewodą inowrocławskim podług Niesieckiego był Maciej z Radolina w r. 1400; ostatnim Piotr Sumiński w r. 1791. Pierwszym kasztolanem podług tego samego źródła był Jan herbu Rogala roku 1402; ostatnim w roku 1783 Jan Dąbski. I. otrzymał nową ordynacyą miejską roku 1835. Trzy wogóle były kościoły katolickie: 1) kościół św. Mikołaja, obecnie kościół paraf.; 2) klasztor franciszkanów; 3) kościół Panny Maryi, dawna fara. 1) Teraźniejsza fara jest ceglana, ma trzy nawy. Na zejściu się presbiteryum z nawami wznoszą się na zewnątrz małe wieże. Facyata i wnętrze kościoła były w XVIII w. restaurowane. W zakrystyi tylko utrzymało się pierwotne spółczesne budowli kościoła ostrołukowe sklepienie. Do kościoła tego przeniesiono szczątki alabastrowego pomnika Radojewskich z r. 1762 z dawnego klasztoru franciszkanów. 2) Starożytny ten klasztor był fundowany r. 1261 przez książąt kujawskich; spoczywają w nim zwłoki Warcisława księcia pomorskiego, zmarłego r. 1271. Po zamknięciu klasztoru r. 1809 zamieniono go na budowlę prywatną; znajduje się obecnie w jego murach olejnia. 3) Najdawniejszy zabytek, kościół Panny Maryi, zniszczony pożarem z r. 1834, od lat kilkudziesięciu stoi pustkaml. Łepkowski, który w r. 1865 zwiedził Kujawy opisuje w następujący sposób ciekawą tę budowlę: „Ruiny owe stoją na pagórku śród cmentarza, przedstawiają presbiteryum i podłużną nawę pojedyńczą, nieco od niego szerszą, oraz dwie z czworobocznych podstaw wznoszące się wieże, które, rozdzielone w środ-

ku głównem wejściem i kaplicą, nad niem wzniesioną, stanowiły zarazem facyatę. Mury nawy całe, a ściany wież do wysokości 6 łokci (od dołu) zbudowane z kostek granitu; górne zaś piętro wież i wierzchy ścian presbiteryum dobudowane z cegły. To ostatnie w dolnych częściach tak jak i wieże wzniesione z kostek granitu; a nadbudowane było wtedy, gdy je w XV wieku ostrołukowem nakryto sklepieniem. Ściany mają po 4 okna osklepione cegłą; ślady zaś pierwotnych wąskich okien, obiegających górą w oprawie z kostek granitowych, widoczne dotąd. Główne wejście jest między wieżami, dwa drugie boczne w obu ścianach nawy. Wszystkie te odrzwia sklepione lombardzkim półokrągłym łukiem mają oprawę wgłębiającą się stopniowo trzema węgarami, coraz węższemi, a pod kątem prostym zachodzącemi na siebie. Kruchta bocznych drzwi i zakrystya ostatniemi czasy dobudowane. Groby pod posadzką kościelną dziś zawalone, gruzem i chwastem zarosłe, miały ceglane sklepienia. Pozostał kamień płytę nagrobną stanowiący, starty i zniszczony". O ile Łepkowski mógł dopatrzeć, ryte były na nim godła ewangelistów po rogach; w środku zaś głowa wołu z mieczem w poprzek; napis odczytał w ten sposób: Anno Domini 1552 nobilis Stanislaus Sampolski lub Sampolnowski. „Od strony północnej na ścianie nawy, na zewnątrz, na węgarach drzwi bocznych, oraz wyżej nieco, są na kilku kostkach granitów odkute wypukłą rzeźbą twarze ludzkie, jużto brodate lub zakapturzone, jedne z rogami czy też uszami, inne jakoby maski. Także krzyż wykuty z rodzaju tych, które greckiemi zowiemy." Takie głowy potworne zdaniem Łepkowskiego często się spotykają na północ. ścianach kościołów średniowiecznych; stronę bowiem północną symbolizowano jako uległą sile złych duchów a na zasłonę przed niemi krzyż też na niej dawano". W Przyjacielu ludu (XI, Nr. 24) znajduje się rycina tych głów i krzyża. Życzenia Łepkowskiego, ażeby wyrestaurowano starożytną świątynię, która w części granitowej zapewne wkrótce po zaprowadzeniu chrześciaństwa w Polsce była wzniesioną, i ażeby, ile możności, przywrócono pierwotne jej kształty i rozmiary do tego czasu się nie ziściły. W rynku jeszcze są szczątki wieży pięknego niegdyś ratusza, dawnych wieków także zabytku. Pod miastem wykopano urny blisko salin i młotek kamienny. Powiat inowrocławski (por. *Bydgoszcz*) jest częścią najwięcej na wschód wysuniętą departamentu bydgoskiego, leży między 52°29′ a 53°3′ szer. półn. i pomiędzy 35°40′ i 36°18′ dług. wschodniej; graniczy na północ z powiatem bydgoskim i powiatem toruńskim (Prusami zachodniemi), na wschód z Prusami zachodniemi i królestwem polskiem (dawnym pow. kujawskim, gubernii mazowieckiej); na południe z królestwem polskiem (pow. konińskim, gubernii kaliskiej) i na małej przestrzeni z pow. mogilnickim; na zachód z pow. mogilnickim i szubińskim. Rozległość powiatu wynosi 30,007 mil kwadr.; najdłuższa linia pow. z północy na południe ma 8,13 mil czyli 61 kil.; ze wschodu na zachód blisko 5 mil czyli 37 kil. Powierzchnia jest w ogóle dokładną równiną, oprócz niektórych wzgórzy w części południowej, przerzniętej jeziorami i bagnami i posiadającej jeszcze dość rozległe lasy. Grunt należy do najurodzajniejszych w wielkiem ks. poznańskiem, wydaje słynną kujawską pszenicę, a w latach ostatnich także wielką ilość cukrowych buraków. Najżyźniejszą glebą odznacza się najbliższa okolica Inowrocławia. Tłusta ziemia kujawska traci na sile produkcyjnej przez niedostateczne spadki i przez węglan sody często się napotykający. Grunt piaszczysty znajduje się tylko na pobrzeżu Wisły, tworzącej granicę pow. na długości mniej więcej mili w części północno-zachodniej. Wisła, największa rzeka pow., bierze tu po lewej poboczną Zieloną strugę. Przez sam pow. na przestrzeni znacznie dłuższej przepływa Noteć, opuściwszy jezioro Gopło pod Kruszwicą, nazwana naprzemian Notecią i Mątwą; łączy się pod wsią Kołudą z Małą Notecią; płynie następnie przez Pakość i pod wsią Wojdek dochodzi do pow. szubińskiego. Rzeczka Zielona struga ma źródło w błotach Starowiejskich, płynie między leśnictwem starogniewkowskiem a cierpickiém i łączy się z Wisłą pod osadą leśną Katarzyną. Nareszcie jeszcze powiat posiada strumyki: Kopanicę parchańską, która płynie przez wsie: Parchanie, Modliborzyce, Brudnię i Stanomin, Bachorze. Koryto Noteci, łączącej w powiecie jezioro Gopło z jeziorem pod Trlągiem i Pakością w latach 1857 do 1859 uregulowano i aż do jeziora „Węgierce" obniżono, wskutek czego osuszono rozległe bagniska i moczary na wschód od Kruszwicy nad Gopłem, a mianowicie bagna bachorzańskie, z których kanał prowadzi do Noteci poniżej Kruszwicy. Jezior jest w pow. przeszło 20; największe Gopło (ob. G.); na samym krańcu zachodnim przez Noteć powstałe jezioro Trląg i Pakość; nadto jeziora pod wsiami Dłuczyną, Wojcinem, Ostrowem, Szarlejem i Michlem. O kopalniach żwiru siarczanego i soli wspomnieliśmy już powyżej. Ludności było w powiecie podług obliczenia z r. 1880: 85,068, z r. 1875 zaś 76,752; wzrost w tych latach wynosił 10 85%; w r. 1871 było 76,599 mk.; 21,583 ew., 52,361 kat., 4 chrześcian innego wyznania, 2651 żydów (Polaków liczą 65%). Szybkie pomnożenie się ludności w ostatnich latach należy przypisać głównie odkryciu ciał kopalnych, i prze-

mysłowi z każdym rokiem szczególnie w Inowrocławiu się więcej rozwijającemu. Na milę kwadratową przypada teraz cokolwiek nad 2,800 mk., na kil. kw. czterdziestu kilku mk. Powiat inowrocławski należy do drugiej klasy powiatów W. Ks. Pozn. pod względem zaludnienia; dwie jeszcze klasy powiatów gęstszą mają ludność; do rzędu pow. inowrocławskiego należą powiaty: bydgoski, wyrzyski, chodzieski, czarnkowski, szamotulski, obornicki, wągrowiecki, szubiński, mogilnicki i średzki. Gmin ma miejskich 4, wiejskich 182; gmin dominialnych 195; ogółem 381 gmin, 535 miejscowości, 6453 domów mieszkalnych. Miasta powiatu są: 1) Gniewkowo (niem. Argenau); 2) Inowrocław (niem. Inowraclaw); 3) Kruszwica (niem. Kruschwitz); 4) Strzelno; które w r. 1871 miały razem 13,547 mk. Pod względem narodowości ludność wiejska jest prawie wyłącznie polska, miasta zaś już bardzo są zniemczone; najniekorzystniejszy stosunek w Inowrocławiu. Najgłówniejszem zatrudnieniem mieszkańców jest rolnictwo i chów bydła. Rolnictwo w ostatnim czasie nowy przybiera kierunek, odkąd w powiecie kilka powstało cukrowni i skutkiem tego uprawa buraków cukrowych coraz więcej się rozpowszechnia. Kopalnie inowrocławskie, jak już kilkakrotnie nadmieniliśmy, korzystnie wpłynęły na rozkwit przemysłu. Miejscem urzędowania landrata jest Inowrocław, gdzie wszystkie zresztą urzędy powiatowe, podane już powyżej, się mieszczą. Powiat podzielony jest na 7 obwodów administracyjnych: 1) inowrocławski, 2) gniewkowski, 3) gniewkowicki, 4) kruszwicki, 5) dąbrowski (Louisenfelde), 6) markowicki, 7) strzelnicki (Strzelno). Zamiast sądu powiatowego kolegialnego, jaki istniał w Inowrocławiu do października r. 1879, ustanowiono dwa sądy okręgowe: 1) w Inowrocławiu, 2) w Strzelnie, należące do sądu ziemiańskiego bydgoskiego. Powiat liczy 34 parafij katolickich, które wszystkie należą do dyecezyi gnieźnieńskiej; parafie są: Inowrocław, Strzelno, Gniewkowo, Kruszwica w miastach; we wsiach zaś: Góra, Ludzisk, Ostrowo pod Pakością, Siedlimowo, Wójcin, Chełmce, Kościeszki, Piaski, Polanowice, Rzadkwin, Sławik, Stodoły, Ostrowo nad Gopłem, Dźwierzchno, Jaksice, Kościelec, Liszkowo, Orłowo, Pęchowo, Tuczno, Branno, Brudnia, Chlewiska, Stare Grabie, Murzynno, Ostrowo pod Strzelnem, Parchanie, Płonkowo, Pieranie, Radłowice. Kościół filialny jest jeszcze we wsi Markowice i kaplica „pustelnicą" nazwana, należąca do paraf. Stare Grabie. Parafie protestanckie, należące do dyecezyi inowrocławskiej, są w Inowrocławiu, w Wielkich Jeziorach, w Kruszwicy, w Dąbrowie pod Inowrocławiem (Louisenfelde), w Małem Murzynnie pod Gniewkowem, w Rojewie i Kaczkowie, w Strzelnie, w Dąbrowie. Prócz wymienionego już w Inowrocławiu gimnazyum filologicznego i wyższej szkoły żeńskiej znajdują się kilkoklasowe szkoły elementarne w Strzelnie i Gniewkowie; zresztą tylko jednoklasowe w Kruszwicy i po wsiach; pow. liczy 27981 analf. Trzy księgarnie, drukarnia i czytelnia w Inowrocławiu. Powiat ma 647,137 morgów rozległości; z tych jest pod pługiem 63,4%, łąk 6,2%, partwisk 7,2%, lasów 17,3%. Większa własność wynosi mniej więcej 424,289 mr., wliczając w to królewszczyzny, które mają 104,823 morgi. Od r. 1848 wyszło z rąk polskich przeszło 30,000 mr. Obecnie większa własność polska przechodzi o mało 100,000 mr. Fabryka maszyn i lejarnia w Inowrocławiu, w Orłowie i Laskowie; około 30 mniejszych; olejnia parowa w Inowrocławiu; 9 mniejszych olejni pędzonych siłą koni; gorzelnie 2 w Gniewkowie (Ludwigsruh) i w Gońsku, browar w Inowrocławiu; królewskie saliny; prywatne kopalnie żwiru siarczanego i saliny pod Inowrocławiem, młyn parowy w Inowrocławiu, na terytoryum wsi Sobiesierne piła parowa; cukrownie są: 1) w Przyjezierzu (Amsee) tuż pod Skalmirowicami; 2) w Wielowsi (Grossendorf); 3) pod Mątwami; 4) w Szymborzu pod Inowrocławiem; 5) w Wierzchosławicach. Gościńce przechodzą przez powiat: rządowy inowrocławsko-bydgoski, 19,5 kil. ma dług. w pow.; 2) rządowy poznańsko-toruński, przechodzący przez Strzelno, Inowrocław i Gniewkowo, 51 kil. w pow.; 3) gośc. z Inowrocławia do Pakości (idący dalej do Mogilna), 8 kil. dług. 4) gośc. idący z Mątew, gdzie się łączy z gościńcem poznańsko-toruńskim, przez Kruszwicę do Gocanowa, 12 kil. dług.; 5) gośc. z Inowrocławia do Sławinka 6 kil. dług.; 6) gośc. z Gniewkowa przez Wielkie Murzynno do Brudni; pod Gniewkowem łączy się z gośc. poznańsko-toruńskim; 7) gośc. z Strzelna do wsi Wronowy, 5,5 kil. dług. Koleje żelazne: 1) kolej poznańsko-toruńska w pow. 37 kil. dług. ze stacyami w Przyjezierzu (Amsee), w Inowrocławiu i Gniewkowie (Argenau); 2) kolej inowrocławsko-bydgoska, odnoga pierwszej, 22 kil. dług. w pow., ma stacye w Inowrocławiu, Złotnikach (Güldendorf) i w Chmielnikach (Hopfengarten); 3) kolej z dworca inowrocławskiego do salin, 1,5 kil. dług.; 4) kol. z Pakości do Przyjezierza (Amsee), 6 kil. dług. 5) kol. drugorzędna z Płonkówka do Wierzchosławic i kolei górnoszląskiej; 5) kol. z Rojewa do Wierzchosławic. Urząd pocztowy pierwszej klasy ze stacyą telegraficzną w Inowrocławiu; drugiej klasy w Strzelnie także ze stacyą telegraficzną; trzeciej klasy ze st. tel. w Gniewkowie, w Złotnikach (Güldenhof), w Chmielnikach (Hopfengarten); ajentury poczto-

we są w Przyjezierzu (Amsee), w Chełmcach, w Cierpcu (Schirpitz), w Dąbrowie (Louisenfelde), w Jerzycach, w Liszkowie, w Łojewie, w Markowicach, w Murzynnie Wielkiem, w Nowej wsi Wielkiej (Gross Neudorf), we wsi Papros, we Włostowie, w Wodku, w Wójcinie. W r. 1831 ludność pow. wynosiła 42,321 mk., na milę kwadratową przypadało 1291 mk., katolików było 30,095, protest. 9,876, żydów 2,350. Domów mieszkalnych było w r. 1831: miejskich 759, wiejskich 4,518, ogółem 5,277. Większa część dzisiejszego pow. inowrocławskiego należała do dawnego województwa inowrocławskiego, około 19 mil kw., z miastami Inowrocławiem i Gurciskowem, część mniejsza, około 9 mil kwadr. zaś do dawnego województwa brzesko-kujawskiego, z miastami Strzelnem i Kruszwicą; mała wreszcie cząstka wchodziła w skład województwa gnieźnieńskiego, zawierająca wsie: Kruszę podludową, Niemojewo, Bożejowice, Markowice, Ludzisk, Rzadkwin, Ciechsz, Rzegotki, mniej więcej 2 mile kw. Inowrocławskie województwo wraz z brzesko-kujawskiem tworzyło Kujawy czyli ziemię kujawską; obydwa sejmikowały wspólnie i jednego używały herbu, t. j. pół orła białego w złotem polu i pół lwa czarnego, jedną koroną uwieńczonych. Ten podział nastąpił prawdopodobnie po śmierci Kazimierza kujawskiego, r. 1268, gdy Ziemomysł otrzymał Inowrocław, a Łokietek Brześć. Wojewodowie inowłocławscy lub inowrocławscy pisali się z początku gniewkowskiemi, równocześnie zaś bywali obok nich wojewodowie brzescy czyli kujawscy; było dwóch wojew. Jarosławów, jeden władysławski, drugi kujawski. Na akcie sejmu horodelskiego z roku 1413 podpisał się Janusz z Kościelca, wojewoda gniewkowski, i Maciej z Łabiszyna, wojewoda brzeski. Od r. 1434 czytamy w dokumentach tytuł wojewodów inowrocławskich zamiast władysławskich; rok poprzednio Jordan z Grabia jeszcze pisał się wojew. władysławskim. Małej objętości to województwo w porównaniu z innemi dzieliło się na dwa powiaty, inowrocławski i bydgoski; przyłączono do niego jeszcze ziemię dobrzyńską. Dwóch miało większych senatorów, wojewodę i kasztelana inowrocławskich, jednego mniejszego, kasztelana bydgoskiego. Na mocy uchwały z roku 1510 sejmikowało wspólnie z województwem brzeskiem w Radziejowie; samo województwo inowroc. obierało dwóch posłów na sejm i jednego deputata na trybunał. Od r. 1768 po złączeniu trybunału koronnego uchwalono, aby obadwa województwa tylko jednego deputata obierały. W roku 1772 część województwa inowrocławskiego wraz z miastem Inowrocławiem przeszła pod panowanie pruskie; później sądy ziemskie inowrocł. przeniesiono do miasteczka Podgórza wskutek uchwały sejmu warszawskiego z r. 1776. Pomiędzy ostatnimi wojewodami najsłynniejszym był Jędrzej Zamojski, późniejszy kanclerz wielki koronny, autor projektu do praw. Województwo inowrocławskie graniczyło aż do pierwszego podziału kraju ze strony północnej z województwem pomorskiem i Wisłą, dzielącą je od województwa chełmińskiego, ze wschodu także z Wisłą oddzielającą je od ziemi dobrzyńskiej, na południe z wojew. brzesko-kujawskiem; na zachód było oddzielone Notecią od wojew. gnieźnieńskiego. Pod względem archeologicznym zdobycze nie są dotąd zbyt obfite; pod Inowrocławiem tuż przy solankach wykopano urny, w pobliżu złamany młotek kamienny. Dyrektor Schwartz wymienia miejscowości, gdzie się znajdują tak nazwane szańce szwedzkie czyli raczej starożytne wały grodowe. Pod Kościelcem jest wał z rowem w kształcie podkowy otwartej ku jezioru; w jednym końcu we wnętrzu szczątki sa bruku; pod Szarlejem wysoki jest wał grodowy na wyspie jeziora Gopła z podwójną fosą. Nadto znajdują się szańce w Kołudzie, w Janikowie, pod Gońskiem, jeden tuż pod Przedbojewicami, drugi w stronę ku Duchownej Kruszej, trzeci ku Kruszy Zamkowej. Nad Gopłem pod wsią Ostrówkiem wykopano nadto dwa wielkie żelazne oszczepy; żelazny miecz zgięty w wielkiej urnie, w tejże fibulę i nóż, różne inne odłamki; małe wreszcie, czarne naczynie, podobne do puhara. Obok znajdowało się mnóstwo skorup, węgli, kości zwierzęcych (szczęka końska); nakoniec wędzidło końskie brązowe. W Niszewicach odkryto pod cmentarzem protestanckim warstwę grobów pogańskich, jeden z nich wystawiony z gładkich kamieni tworzył sklepienie, skąd wydobyto 7 urn z pokrywami; obok garnuszek z uchem wielkości filiżanki, w którym znaleziono pierścienie metalowe; okrągły, po jednej stronie jeszcze dość kończaty kamień piorunowy, dwa dość wielkie młotki kamienne, jeden łupkowy, drugi bazaltowy. W Radajewicach wykopano siekierki kamienne, strzały krzemieniowe i t. p. *M. St.*

Inowskie, *Inowo*, jez. w pow. dzisieńskim, do 2 w. długie, do 300 saż. szerokie.

Inruecken (niem.), folw., pow. moląski, st. p. Quittainen.

Insar, miasto powiatowe w gub. penzeńskiej, nad rz. Insarą i Issą, $1277_{,75}$ wiorst od Petersburga, a 96 od miasta guber. odległe, 8901 mieszk. Tu osiedleni byli strzelcy za panowania Piotra I; posiada 4 cerkwie i st. poczt.

Inse (niem.), wieś kościelna nad zatoką kurońską, w pow. Nizinami zwanym, przy ujściu rzeczki Insy czyli Griebe do zatoki, otoczona z wszystkich stron szerokiemi lasami. Bliskość zatoki sprowadza wilgotny klimat z częstą i

gęstą mgłą. Grunta są bagniste, na wiosnę i jesień zalane wodami zatoki, która się tu na wielu miejscach w stały ląd wciska; w lecie grunta się osuszają i urządzają na nich mieszkańcy ogrody warzywne; na brzegu są wyborne łąki. Mk. 275 ewang., mówiących po litewsku, trudniących się sprzedażą drzewa, ryb, siana i ogrodowizn, które łódkami do Kłajpedy, Labiewa, Tylży i Królewca rozwożą. Jest tu agentura pocztowa. *J. B.*

Inse (niem.), ob. *Griebe* (niem.).

Inster, *Insterburg* (niem.), ob. *Wystruć* (mylnie *Instruć*) i *Pregla*.

Inszys, rz , lewy dopływ Niewiaży.

Intrubka, wś szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 50 w. od Wilna, 12 dm., 120 mk. kat. (1866).

Inturki, mko w pow. wilejskim, na płn. brz. jez. Giełota (Gołona?), o 58 w. na płn. od Wilna, pod 55°10' szer. geogr. i 43°14' dług. geog., w 3 okr. adm., posiada paraf. cerkiew prawosławną, drewniany parafialny kościół katolicki p. w. Wniebowz. N. P. M., fundowany 1555 r. przez królowę Bonę, i liczy 119 mk. Parafia prawosł. I. ma 563 parafian a katolicka 3382 parafian. Ta ostatnia jest klasy 5-ej, należy do dek. giedrojckiego, ma kaplicę w Rudessie. I. były starostwem a dziś należą do obu kościołów i do miejscowych włościan. Starostwo niegrodowe inturskie leżało w wdztwie i powiecie wileńskim. Podług spisów podskarbińskich z r. 1569 zaliczało się jeszcze w tym czasie do dóbr stołowych królewskich i składało się z miasteczka I. z przyległościami. W r. 1766 posiadał je Towiański, horodniczy wileński, opłacając z niego kwarty złp. 1575 a hyberny złp. 1200. Starostwo to było później nadane na lat 50 familii Kontrymów, po których oczynszowane. R. 1866 wieś I. miała 14 dm., 414 mk., folw. 1 dom, 31 mk. a karczma 8 mieszk. *J. W.*

Inułgi, niem. *Inulzen*, *Inulec* (Kętrz.), wieś w pow. ządzborskim, st. p. Mikołajki.

Inwałd, wś, pow. wadowicki, przy trakcie wiedeńskim, tuż przy Andrychowie, od niego na wschód, od Wadowic gościńcem 6 kil. oddalona; przytyka od północnego zach. do obszaru Wieprza, od półn. do Frydrychowic, od wsch. do Choczni, od płd. do obszaru Zagórnika. Leży w dolinie górnego potoku Frydrychówki (ob.). Obszar większej posiadłości liczy roli ornej 302, łąk i ogr. 21, pastw. 14, lasu 213; mniejszej zaś posiadłości roli ornej 1327, łąk i ogr. 77, pastw. 231, lasu 61 mórg austr. Chat 225. Po południowej stronie wsi wznosi się grzbiet wzgórzysty Wapienicą zwany, u stóp którego tryszczy Frydrychówka. Zachodnie wzgórze 531 m., wschodni czubałek 562 m. (szt. gen.). Środkowy wierzchołek zowie się Kobylą głową. We wschodniej części wsi jest wzgórze Tobcowa góra (377 m.). Wzniesienie wsi 320 m. (kościół). Kościół łaciński w miejscu p. w. Narodzenia N. P. Maryi. Istniał już r. 1318. Nowy kościół poświęcony r. 1750, od tego roku pochodzą metryki. Pierwotny kościół drewniany fundował Jakusz Ligęza r. 1318. W połowie XVIII wieku proboszczem inwałdzkim był ks. Jakób Urdzeń. Tenże ciągle się prawował z dziedzicem i wiele różnych papierów własności plebanii dowodzących pozostawił. Z papierów tych dowiadujemy się, że w XVI w. byli tu heretycy i zająwszy kościół dokumenta spalili. W r. 1713 dziedzicem Inwałdu był Piotr de Schwarzenberg Czerny i żona jego Salomea. Następcą ich był syn Franciszek Stanisław Czerny, kasztelan wojnicki, oprócz tego dziedzic Andrychowa, Czańca, Bestwiny, Wieprza i innych przyległych włości. Za niego r. 1748 kościół drewniany już chylił się ku upadkowi. Ale jeszcze w r. 1747 za jego staraniem poczęto budować kościół z cegły. Budowę ukończono r. 1750. Tego samego roku poświęcał go ksiądz Franciszek Potkański, sufragan krakowski, pod tem samem wezwaniem. W kościele znajduje się wizerunek Franciszka Czernego, który zmarł r. 1764. Portret ten wymalować dał Józef hr. z Posławic Ankwicz, kasztelan sądecki, na którego dobra owe po kądzieli przeszły. Salomea z Czernych Ankwiczowa, stolnikowa krakowska, ma tu nagrobek. W ołtarzach są obrazy: Rodzina św. (z r. 1755) i św. Wincenty z Ferary (r. 1797). Przy drzwiach zawieszone kości zwierząt przedpotopowych. Łomy kamienia wapiennego obfite w tej okolicy dostarczają pięknych skamieniałości. Dzwon średni z r. 1766. W r. 1770 założono tutaj bractwo szkaplerza N. P. Maryi z Góry Karmel, dotąd istniejące. W r. 1874 wprowadzono bractwo różańcowe. Do parafii inwałdzkiej należy wieś Zagórnik. Liczy dusz rzym. katol. w miejscu 1537, z Zagórnikiem 2382, 1 prot., 36 żydów (1880 r.). W r. 1869 wszystkich mieszkańców w In. było 1561 (714 mężcz., 847 kob.). Szkoła ludowa dwuklasowa o jednym nauczycielu. Istnieje tu fundusz ubogich, założony przez niewiadomego fundatora, pomnożony legatem Floryana Grzetki w r. 1868, zatwierdzony dekretem gubernialnym z 5 stycznia 1845. Cel: wspieranie ubogich miejscowych. Majątek zakładowy 1100 złr. w obligacyach. Dochód z r. 1879 czyni 39 złr. 90 ct. Przełożonym jego jest rada gminna. Nazwa Inwałd zdaje się być początku niemieckiego (Inwald, Hinwald). Właściciel Feliks hr. Romer. Ob. Łepkowski, Przegląd zabytków przeszłości. Warszawa 1863. Czyt. Zejszner L. Opis geologiczny wapienia neryneowego pod Inwałdem i Roczynami. W Rocz. Tow. Nauk. krak. 1849 t. 19, 252 — 273. Tożsamo w Hai-

dingera Naturwiss. Abh. 1850 (133 — 146), następnie w Bulletin de la Soc. des Naturalistes de Moscou. 1850, 1—29. Tegoż: Palaeontologische Beiträge zur Kenntniss des weissen Jurakalkes von Inwałd bei Wadowice. Prag. 1858. Tegoż: Fischabdrücke im menit. Schiffer bei Inwałd, w Jahrb. der geol. Reichs-Anstalt in Wien, str. 858 t. 9. *Br. G.*

Ipa, ob. *Ippa.*

Ipatlaucken (niem.), dobra, pow. stołupiański, st. p. Kattenau.

Ipoltyca, pot., wpada do Czarnego Wagu (ob.).

Ipotestie, wś, pow. suczawski na Bukowinie, o 4 kil. od Suczawy, ma cerkiew paraf. grecką nieunicką.

Ippa, *Ipa*, u niektórych pisarzy *Ina*, dość znaczny lewy dopływ Prypeci. Zaczyna się w południowej stronie pow. bobrujskiego w bagnach okolic wsi Sieliszcze i folwarku turskiego; płynie najprzód w kierunku połud. około wiosek Prytoki, Dubrawa i Zarzecze, zetknąwszy się z granicą pow. rzeczyckiego zwraca się ku wsch. stanowiąc kilka wiorst granicę dwóch powiatów; pod Słobodą Dawydowską w Rzeczyckiem rozlewa się w jezioro i obraca młyny; odtąd kierując się ku zach. przerzyna dzikie bagna i zetknąwszy się znowu z pow. bobrujskim, płynie granicą około mil 3 od płd. cyplu bobrujskiego powiatu; w pobliżu wsi Cydow wpływa powtórnie w pow. rzeczycki, tu naprzeciwko wsi Nowosiołki ma wielkie i piękne łąki; odtąd biorąc swe wody z bardzo niskich okolicznych bagien, coraz się rozszerza, a w okolicy wsi Kaplicze przyjmuje w siebie z prawej strony rzekę Wiszę (Olchówkę) i z lewej rzeczkę Głuszyniec; pod wsią Jakimowicze rozlewa się w jezioro; odtąd kierując się coraz bardziej na południe, poniżej wsi Julińsk wpływa w pow. mozyrski i o milę dobrą od granicy, rozdzieliwszy się na drobne odnogi, śród moczar i zatok wpada do Prypeci naprzeciwko wsi Zahorany. Długość I. w kierunku biegu wynosi około mil 25, brzegi jej z powodu niskiego położenia mało są zaludnione, łąki zato ma obfite i jest rybną. W III t. Encklopedyi Rolnictwa, na str. 307 podana całkiem fałszywa i lakoniczna wiadomość o Ippie, że jakoby się zaczyna w pow. mozyrskim około Czyrkowicz. *A. Jel.*

Ipuć, rzeka, wypływa z bagnisk pow. klimowickiego w gub. mohilewskiej, przebiega gubernie smoleńską i czernihowską i znów wraca do gub. mohilewskiej, do pow. bielickiego, gdzie o pół mili powyżej miasteczka Homla wpada do rzeki Soży. Bieg jej 43 mil wynosi; zwyczajna rzeki szerokość ma od 4—20 sążni, głębokość od $^1/_2$—3 przeszło łokci. Bieg rzeki Ipuci jest powolny, gdyż woda przez groble w pow. nowozybkowskim i bielickim jest wstrzymywaną. Groble te tamują zarówno żeglugę, która tylko na wiosnę odbywa się; w czasie przyboru wody spławiają rzeką niewielkie statki, z ładunkiem od 200—2000 pudów (od 800 — 80000 fun.), oraz spławia się tratwami drzewo rozmaitego rodzaju. Na wzmiankę zasługują młyny przy wsi Dobruszy. Prawe dopływy: Rżacz, Makonka, Wichowka, Oczesa; lewe: Woronica, Nadwa, Uczecza, Turosna, Weprynka, Karna, Demianka, Złynka, Rakitna, Choropuć.

Ipuć, rz.. ob. *Desna.*

Iraklówka, wieś nad rz. Ladawą, pow. mohylowski gub. podolskiej, gm. Kukawka, par. Jaryszów. Ma 450 mk., 91 dm., 458 dzies. ziemi włośc., 825 dworskiej (wraz z Kukawką). Należy do hr. Markowów. *Dr. M.*

Iranda, niem. *Irranda*, folw. do Topolna, pow. świecki, na bitym trakcie topolsko-pruskim (Pruszcz), po lewem wzgórzu Wisły, 1 milę od stacyi kolei żel. w Pruszczu. Ma bud. 4, dom 1, katol. 4. Parafia Topolno, szkoła Cieleszyn, poczta Pruszcz (dawniej Kotomierz).

Irba, niem. *Irbe*, dwie rz. w Kurlandyi, w parafii Dondangen, Wielka i Mała I., uchodzą do Bałtyku. Wielka I. wypływa z jez. Usmaiten i tam zowie się Anger, przepływa przez jez. Pussen, poczem przyjmuje Stende, Siluppe, Lohnest i Eere. Wincenty Pol tak opisuje te rzeki: „Rz. Wielka Irba, przymorska między Niemnem a Dźwiną, ma źródła w okolicy Dondangen, płynie od wschodu na zachód po pod Irbeswingel do moczka Angermindy i ujścia Angiery, której odtąd przybiera kierunek, a wykręciwszy się ku półn. wsch. wylewa się pod osadą Wielką Irbą do Bałtyku. Dopływy Irby, które od lewego brzegu przyjmuje, są daleko większe od niej, pierwszą jest Lonast, następnie Stenda, która nastaje we wsi tegoż nazwiska a płynąc z płd. ku płn. zach. pomija Postendę, Stendenek i na wprost Ibers-Wingula ma swe ujście. Poniżej jej ujścia rz. Irba przyjmuje aż po ujście Angiery nazwę Stendy, powyżej zaś ujścia Stendy rz. Irba ma nazwę Ostup, aż po ujście Ostopa, który do niej od prawego brzegu wpada. Drugą jest znaczniejsza daleko Angera; ta wypływa z największego jeziora kuroń. z jeziora Uszmaite (Uźma, po kurońsku Ismajloche), do którego się zlewa wiele okolicznych strumieni; kierunek jej jest północny, nieco ku zachodowi zwrócony, w biegu swym przechodzi jezioro Paseńskie i pod Angermondem (Angiermindą) wpada do Irby Wielkiej. Mała Irba wypływa tuż na przymorzu z jeziorka, ma się ku półn., po bardzo krótkim biegu uchodzi pod osadą Małą Irbą do Bałtyku i jest ostatnią rzeczką, która jeszcze wpada na zachodzie od przylądka Gór Błękitnych (Womes-Nes) do Bałtyku.

Irdyń, *Irdeń*, rz. w pow. czerkaskim i cze-

hryńskim. W starych dokumentach nazywany Rdeń, Rdeńskie trzęsawiska. Utrzymują, że błota Irdeńskie przed wieki były dawnem łożyskiem rz. Dniepru. Irdyń płynie śród błot i trzęsawisk; zaczyna się koło m. Moszen i wsi Budyszcz i łączy się z rz. Taśminą za m. Smiłą w pow. czerkaskim. We wsi Biłozirii tworzy on ogromne jezioro, nazywające się Białem. Około 1820 r. znaleziono w nim przód sporego statku i kotwicę. Błoto irdeńskie według Fundukleja ma 50 w. dług. a 400 saż. do 3 w. szer. *E. R.*

Irdynówka, niewielka wioska w pow. czerkaskim, oddzielona tylko Irdyniem od m. Śmiły, do której parafii należy; 194 mieszk. wyzn. prawosł. I. stanowiła niegdyś cząstkę starostwa czerkaskiego, obecnie należy do rządu.

Irena 1.), folw., pow. błoński, gm. Guzów (ob.), par. Wiskitki. 2.) **I.**, wś i os. fabr. nad rz. Sanną, pow. janowski, gm. i par. Zaklików. Założoną została śród lasów należących do dóbr Zaklików przez hr. Henryka Łubieńskiego w 1837 r. i od imienia żony jego otrzymała nazwę. Urządzono tu pudlingarnię i walcownię żelazu do którego surowiec sprowadzano z wielkich pieców w Ostrowcu o 7 mil za Wisłą położonym. W 1843 r. Irena wraz z zakładami Ostrowca przeszła na własność banku polskiego, w skutek czego zakłady fabryczne zostały znacznie rozszerzone. Trzy machiny parowe o sile 60 koni służyły za motor dla pudlingarni o 6 piecach i walcowni o 2 piecach i 4 walcach. Produkcya roczna dochodziła do 30,000 centn. wartości 120,000 rs. Fabryka narzędzi rolniczych wyrabiała za 3500 rs. Robotników pracowało 120. Bank założył dla nich szkołę początkową i kasę oszczędności. Droga bita połączyła I. z Zaklikowem i Wisłą. W ostatnich czasach I. została własnością bar. Frenkla. W 1875 r. wyrobiono 170,484 pudów żelaza kutego a 56,264 pud. wyrobów żelaznych i drutu. W 1877 r. wyrobiono 100107 pudów żelaza walcowanego. Średnia roczna wartość produkcyi wynosi 540000 rs. Przy zakładach pracuje średnio 350 ludzi. Opis I. podał Tyg. Illustr. (nr. 81 z 1861 r.) i kalendarz Jaworskiego z 1862 r. 3.) **I.**, osada, pow. nowoaleksandryjski, gm. Irena, par. Bobrowniki, na prawym brzegu Wieprza, o 1 i pół wiorsty od środka (cytadelli) fortecy, przy szosie prowadzącej z fortecy Iwangród do Moszczanki, 2 i pół wiorst od st. kolei żel. Iwangród, 20 wiorst od Żyżyna, siedziby sądu I okręgu, 21 wiorst od Puław. Osada pomieniona, powszechnie zwana Forsztatem, t. j. przedmieściem fortecy, r. 1854 założoną została na gruntach należących do dóbr dęblińskich i nazwaną od imienia żony dzisiejszego dziedzica dóbr Dęblin (ob.). W osadzie tej znajdują się: zarząd gminny, zarząd kasy pożyczkowo-wkładowej z kapitałem zakładowym 1079 rs. i wkładami wynoszącemi do 1500 rs. Urząd pocztowy, apteka, lekarz, młyn parowy z produkcyą 130000 rs., browar piwa zwyczajnego, składy wódek. Irena liczy 2309 mieszk., zamieszkujących w 96 domach drewnianych, które jako będące w obrębie fortecznym, każdej chwili w razie potrzeby w ciągu 24 godzin mogą być zburzone. Zakładów przemysłowych r. 1881 było tu 138. Gmina ireńska ma rozległości 12320 mr., z tych 8000 należy do włościan a reszta 4000 mórg (1200 pola ornego, 2800 lasu) do donataryusza. Mieszkańcy tutejsi są przeciążeni podwodami i kwaterunkiem a mimo łatwych zarobków w ogóle są niezamożni. Godną uwagi jest ta okoliczność, że w gminie ireńskiej, składającej się z 2 osad i 9 wsi, są tylko trzy szynki. W skład gminy wchodzą: Bobrowniki, Dęblin, Grębczyzna, Kamelanka, Kleszczówka, Krasnogliny, Krukówka, Lasoń, Masów, Młynków, Mierzwiączka, Moszczanka, Podwierzbie, Rycice, Sędowice, Żdżary.

Irenin, kolonia szlachecka, pow. oszmiański, 2 okr. adm., o 46 w. od Oszmiany, 1 dom, 3 mieszk. kat. (1866).

Irenów, folw., pow. opoczyński, gm. Wielka Wola, par. Wójcin, o 18 w. od Opoczna. Należy do dóbr Wójcin. Ma 609 mr. gruntu, 2 dm., 10 mk.

Irenów lub *Irenowo*, ob. *Krasnoluki.*

Irenowo, folw. szlach., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 41 w. od Oszmiany, 1 dom, 39 mk., z tego 30 prawosł., 9 katol. (1866).

Iretz (niem.), folw. do wsi Königsgnade, pow. wałecki, w lesistej okolicy, pół mili od traktu bitego do Tuczna i Słopanowa; parafia Tuczno, poczta Marcinkowo, budynki 3, dom 1, ludn. 9.

Irgen (niem.), dobra w Kurlandyi, powiat goldyngeński, par. Frauenburg.

Irgersdorf (niem.), ob. *Wostaszecy* (łuż.).

Irglacken (niem.), dobra ryc., pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Irgowo, ob. *Rzgów.*

Irhaczów, ob. *Rohacze.*

Irklejec, potok, dopływ rz. Taśmina z prawej strony, poczyna się na gruntach wsi Cwietnej w pow. czerkaskim i stanowi granicę gub. kijowskiej i chersońskiej. Dawniej według traktatów stanowił granicę polsko-rossyjską. Por. *Łysianka.* *E. R.*

Irklejew, miasto nad rz. Trubieżem, pow. zołotonoski gub. połtawskiej, ma st. poczt. Należało dawniej do sotni pułku perejasławskiego. W czasie wojny domowej pomiędzy nakaźnym atamanem Samkiem a Jurjem Chmielnickim, han krymski, sprzymierzeniec Chmielnickiego, przeprawiwszy się w r. 1662 przez Dniepr, zostawił oddział swego wojska w mieście Irklejewie. Samko, posiłkowany przez

księcia Romodanowskiego, rozbił ten oddział, a miasto w perzynę obrócił.

Irkuck, folw., pow. włodawski, gm. Włodawa, par. Orchówek. Ma 2 dm., 382 m. obszaru. Wspominany już w spisie wsi z 1827 r.

Irmanów, prawdopodobna nazwa Hermanowa w pow. lwowskim. Czyt. „Akta ziemskie i grodzkie", Lwów, t. II str. 20.

Irmelan (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. tukumski, par. Tukum.

Iropa, to samo co Irupa.

Irosz, mały zaścianek w pow. borysowskim, przy drodze wiodącej ze wsi Jacznej do wsi Horodźca.

Irpień, *Irpeń*, rzeka, nastaje w pow. skwirskim, za wsią Jaropowcami; przepływa przez pow. skwirski, dotyka granicy północnej pow. wasylkowskiego i nareszcie w pow. kijowskim wpada do Dniepru. W Łyczach, Fedorowce, Tomaszowce ma granit czerwony. Rzeczka Unawa, wpadając doń we wsi Czarnohorodce, powiększa jego wody, Przebiega 138 wiorst. W przepływie swoim mnóstwo młynów obraca. Miasteczka i wioski nad tą rz. następne: Jaropowce, Chodorków, Kornin, Suszczanka, Didowszczyzna, Tomaszówka, Kniażycze, Biłhorodka, Hostoml, Borki. Na brzegu tej rzeki na przeciw wsi Tomaszówki, na skale granitowej, widać odciski kopyt końskich i stopy ludzkiej (ob. Ant. Nowosielskiego: „Stepy, morze i góry" t. I str. 216). W kronikach i starych dokumentach rzeka ta nazywaną jest: Rpeń, Orpeń, Pierna. Rękopis świeżo odkryty kijowsko-pieczarski mówi, iż w 1333 r. „poszedł Gedymin na kniazia Stanisława kijowskiego, zbił jego ruskie tatarskie wojsko na rzece Irpieni i wygnawszy tatarów Kijów władzy swojej poddał" (Kaz. Stadnicki „Synowie Gedymina" II str. 26). Irpień od traktatu grzymułtowskiego stanowił czas długi granicę Rzeczypospolitej polskiej z państwem rossyjskiem. Wzdłuż tej rzeki stały wonczas z jednej strony graniczne luki polskie, z drugiej forpoczty rossyjskie. Dopływy I. mają być, z lewej strony: Kamionka, Żerka, Swiniarka, Koziczanka, Łupa, Durniewka, Bucz, Rokacz, Koska i w. i.; z prawej zaś: Ruda, Krywianka, Wielka, Wieprzyk, Unawa, Nowa Grebla, Lubka, Katyrka v. Horynka i Moszczun. *E. R.*

Irranda (niem.), folw., należący do Topolna, pow. świecki, ob. *Iranda.*

Irrgang (niem.), wieś, pow. malborski, ob. *Martąg.*

Irrkau (niem.), pustkowie ob. *Kosięcin.*

Irrmuntinnen (niem.), dobra, pow. wystrucki, st. p. Wystruć.

Irschotin, ob. *Lowkowice.*

Irsegnin, podług starych dokumentów wieś kiedyś z młynem, w pow. starogrodzkim, znajdowała się w pobliżu wsi Goszyn (ob.), w stronie południowej lubiszewskiego jeziora, nad strugą Spęgawą. Darowana była przez książąt pomorskich do Oliwy. R. 1342 istniała jeszcze; potem więcej nie wspominana.

Irsina, ob. *Gauja.*

Irsnacow, *Rinachow*, dziś niem. *Irrschnocke*, wś, pow. wrocławski, par. Thauer.

Irsza, rzeczka, dopływ Teterowa, 150 w. długa, śród skał granitowych płynie, na wiosnę spławna, poczyna się pod wsią Skołubów, uchodzi koło wsi Zarudzie, oblewa mko Malin. Na brzegach I. obfite pokłady rudy żelaznej. Przyjmuje Bałamarkę, Żłobicz, Glinkę, Ryznę, Rychtę, Trościanicę, Zrywlę, Ważnię, Koszarównę, Dobrynkę, Wyrwę, Didowkę, Łumlę, Irszycę. *E. R.*

Irszawa, węg. *Ilosva*, wieś w hr. bereskiem (Węg.), nad rz. Latorczą, kościół paraf. gr. kat. i ewang., kąpiele siarczane, młyn wodny, lasy dębowe, zwaliska starego zamku na górze Budolo; 945 mk. *H. M.*

Irszyca, lewy dopływ Irszy, w pow. żytomierskim, mija Daszyukę, Szlachową Rudnię, uchodzi pod Wolańszczyzną. Wierchnia Irszyca, także lewy dopływ Irszy w pow. żytomierskim, mija Krapiwnę, Haćkówkę i pod Rudnią Kamień uchodzi.

Irszyki, wś nad rz. Wielką Białką, wpadającą do Słucza, pow. starokonstantynowski, par Ostropól. W r. 1867 było tu 81 dm. *X. M. O.*

Irtuna, rz., dopływ z prawej strony rz. Szuni, uchodzącej do Jury.

Irupa, rz., dopływ Wilii pod Grabiałami.

Irupowo, zaśc. szlach., pow. wilejski, o 67 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej borysowskiej, 2 dm., 11 mieszk. (1866).

Iryłowa, ob. *Meża.*

Iryniewo, folw. pryw., pow. wilejski, o 20 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 1 dom, 5 mk. prawosł. (1866).

Irządze, wś w połud. zachod. stronie pow. włoszczowskiego, gm. i par. Irządze, w odległ. 11 w. na zach. od Szczekocin, zaś 8 w. na płd. wschód od Lelowa. Stosownie do rozpołożenia Irządze dzielą się na Irządze górne i Irządze dolne; pierwsze znajdują się na wyniosłem glinianem wzgórzu—drugie w niewielkiej dolinie, sąsiedniemi wzgórzami ze wszech stron otoczonej; mk. 671, dm. 75. Ogólna rozległ. 2695 i pół mor., w tem ziemi ornej dwor. 722 w., łak 122, lasów 900, pastw. 139. Ziemi ornej włość.: 615 mor.. łąk 52 i pół, pastwisk 11, lasów 80 mor. Ziemia tu jest mocno pogarbiona, przedstawia na przemian wysokie pagórki i głębokie doliny; w wielu miejscach porznięta wąwozami, parowami oraz głębokiemi rozpadlinami. Gleba glinkowata, bardzo urodzajna, grunta pszenne, gospodarstwo rolne dworskie znajduje się na wysokim stopniu roz-

woju. Łąki i pastwiska bardzo dobre, położone są w dolinach i rozpadlinach oraz nad rzeczkami: Krztynią i Białką (inaczej Szczerbnicą), śród obszernych lasów, które składając się z wysokopiennej przeważnie młodej sosniny a także niezłej dębiny, są w dobrym stanie i według racyonalnych prawideł gospodarstwa leśnego urządzone. Przez lasy te przechodzi szosa myszkowsko-jędrzejowska. Ziemia w lasach piaszczysta w głębi zawiera w wielkiej obfitości kamień wapienno-krzemienny, bardzo odpowiedni do budowy murów i również zdatny na szosę. W Irządzach górnych na wyniosłem wzgórzu znajduje się zdaleka widny, bardzo starożytny kościół pod wezwaniem św. Wacława, zbudowany przy schyłku XIII w. przez Świętopełków ówczesnych dziedziców. W XVII w blizkości Irządz stoczoczona została walka pomiędzy hufcami polskiemi a najezdcą Rakoczym, w czasie której kościół i cała wieś zostały zrabowane i spalone. Po wojnach pod koniec tegoż wieku, kościół został odbudowany ale właśnie w skutek tego stracił dawną swoją cechę i okazałość, mury bowiem i wieża zostały zniżone, sklepienia zaś które podczas pożaru runęły zostały zastąpione sufitem z belek. I dziś jeszcze świątynia ta, pomimo obecnego zaniedbania, przedstawia się okazale i stanowi istotną ozdobę całej okolicy. Jako arcydzieło sztuki ogrodniczej należy tu zanotować szpaler z drzew grabowych, w ogrodzie proboszcza miejscowego, w kształcie korytarza o płaskim suficie urządzony. przykrycie to liściaste jest tak gęste że nietylko promienie słońca przezeń się nie przecisną ale deszcz prawie że nie przechodzi. Szpaler ten długi jest około trzystu kroków. Na miejscu znajduje się sąd gminny IV okręgu pow. włoszczowskiego oraz urząd wójta gminy. Z zakładów przemysłowych znajduje się tu tylko gorzelnia z produkcyą roczną około 25,000 rs. Ludność tu zamożna, lecz mało oświecona; przeważnie zajmuje się rolnictwem. W okolicach Irządz od czasu do czasu pług rolnika wyorywa albo jakąś urnę z przedhistorycznych czasów albo pieniążki z czasów Jana Kazimierza. (Opis historyczny Irządz znajduje się wraz z rysunkiem N. 112 ser. III r. 1878 „Tygodnika Illustrowanego). Roku 1827 wś I, liczyła 50 dm, 420 mk. Par. I, ma 5140 dusz. Porównać też Lib. benef II, 207. Według Tow. Kred. Ziems. dobra I. składają się z folwarków: I. górne, I. dolne i Zawadka; wsi: I., Zawadka i Mikołajewice. Rozl. wynosi mr. 2946 a mianowicie: fol. I. górne grunta orne i ogrody mor. 447, łąk mor. 149, pastwisk mr. 200, lasu mr. 888, zarośli mr. 37, w osadach młynarskiej, leśnych i cegielni mor. 34, wody mr. 5, nieużytki i place mr. 50, razem mr. 1810; folw. Irządze dolne, grunta orne i ogrody mr. 351, łąk mr. 38, nieużytki i place mr. 22, razem mr. 411; folw. Zawadka grunta orne i ogrody mr. 368, łąk mr. 26, pastwisk mr. 5, lasu mr. 298, zarośli mr. 5, wody mr. 1, nieużytki i place mr. 22—razem mr. 725. Bud. w ogóle mur. 8, drew. 44; płodozmian 9 i 11 polowy. Są pokłady torfu, kamienia wapiennego i piaskowca budulcowego. Wś Irządze osad 85; wś Zawadka osad 27, z gruntem mr. 347; w Mikołaiewie osad 17, z gruntem mr. 201. Gmina Irządze zajmuje południowo-zachodnią stronę pow. włoszczowskiego; graniczy od południa z gminą Rokitno rządowe od zachodu częścią z powiatem olkuskim (gm. Krazyce), częścią z gminą Lelów, od północy z pow. Noworadomskim (gm. Koniecpol), od wschodu z gminami Secemin i Szczekociny. Terytoryum gm. Irządze ma długości (od wschodu ku zachodowi) wiorst 14, szerokości (od południa ku północy) wiorst 13; powierzchnia wynosi 21,285 i pół mr, Gruntów dworskich gmina obejmuje 14,407 mr., włościańskich 6,878 i pół mr.; większych posiadłości 10 (wszystkie prywatne), małych (włościańskie) 636 osad; na większą posiadłość przecięciowo przypada po 1440,7 mr., na małą posiadłość po 10,8 morg. Ziemi ornej w gminie ogółem znajduje się 11,871 mr., nieużytków 527 i pół mr., lasów 6941 i pół mr. Gleba ziemi w części zachodniej gminy glinkowata, w części wschodniej iłowato-sapowata z domieszką gliny, przy granicy północnej i południowej piaszczysta. Ziemia w całej gminie urodzajna; z korzyścią uprawiają tu rzepak, pszenicę, rośliny pastewne i okopowe. Powierzchnia gruntu nierówna, mocno falista, znajdują się tu naprzemian wysokie wzgórza i głębokie doliny, parowy, oraz wąwozy. Lasy położone są na piaskach wzdłuż południowej granicy gminy nad rzeką Krztynią, oraz nad rz. Pilicą przy wschodniej i północnej granicy i zajmują 28 proc. z ogólnego obszaru gminy. W ogóle są sosnowe wysokopienne, z niewielką przymieszką dębiny i buczyny; gospodarstwo leśne w większej części prawidłowe i racyonalne. Łąki rozpołożone są częścią w dolinach śród pól, częścią w lasach nad rzekami. Przez terytoryum gminy przepływają cztery rzeki: 1) Pilica stanowiąc granicę wzdłuż, na długości wiorst 8, 2) Krztynia, w odległości granicy południowej, na długości wiorst 9, 3) Białka albo Szczerbnica, płynąca równolegle do Krztyni, na długość wiorst 8, 4) Wreszcie Korytnica, właściwie struga leśna płynąca przez terytoryum gminy na długości wiorst 4. Stawów jest 7, ogólny ich obszar wynosi morg. 14, w ogóle nieźle zarybione. Wsi i wiosek w gminie znajduje się 28, ogólne zaludnienie wynosi 6397 mieszkańców (mężczyzn 3150, kobiet 3247). Domów w gminie 730 (mur.

18, drew. 712). Dwie parafie. mianowicie: Irządze, i Nakło. Dwie szkółki elementarne gminne: w Nakle z 90 uczęszczającemi dziećmi i w Witowie z 35 dziećmi. Zakładów przemysłowych w gminie jest 12, a mianowicie: gorzelni 3 z produkcyą roczną 141508 rubli, młynów 5 z produkcyą 3360 rub., fabryka krochmalu z produkc. 2000 rub. Cegielnia z produkc. 1800 rub., dwie piły z produk. 760 rub., ogólna roczna produkcya przemysłowa gminy wynosi 149418 rubli. Gmina w zarządzie należy do IV okręgu sądu gminnego. Najbliższa stacya pocztowa Pradła. Szosa myszkowsko-jędrzejowska przerzyna terytoryum gminy na długości wiorst 5. *Dr. E. B.*

Irzecz, wś rządowa nad rz. Narocz, pow. wilejski, o 12 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 20 dm., 262 mk. różnych wyznań (1866).

Irzykowo, właściwie *Jerzykowo* (ob.), *Irzykowice*, ob. *Iżykowice*.

Isa, ob. *Issa*.

Isabellin (niem.), ob. *Izabelin*.

Isaczki, zaśc. szlach., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 54 w. od Dzisny, 2 domy, 9 mk. (1866).

Isaje, zaśc. pryw. nad jez. Bohiń, powiat dzisieński, o 116 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 3 dm., 37 mk. (1866).

Isaje (al. *Issaje*, *Izaje*, po rusku *Isai*; z przysiołkami Isaje zarzeczne, Rzeczka i Bereżeniec), wś w pow. turczańskim, 12 kil. na półn.-wschód od st. poczt. w Turce. Na półn.-zach. leży Wołosianka wielka i mała, na płd. zach. Jawora, na płd.-wschód Jasionka masiowa, na półn.-wschód Lastówka i Swidnik (w powiecie staromiejskim), a na północ Turze (w pow. staromiejskim). Główną rz. jest Stryj. Wchodzi tutaj od płd. z Jawory, ale skręca się zaraz na wschód i płynąc łukiem lekko na półn. wygiętym, przybiera kierunek płd.-wsch. a nakoniec połud. i uchodzi po 4-kilometrowym biegu do wsi Jasionka masiowa. Zasilają go liczne dopływy. Z tych najznaczniejsze od prawego brzegu Bereźnianiec, od lewego Kropiwnik i potok Torhiwski. Wody z półn. kończyny wsi płyną na półn. do Turzanki za pośrednictwem potoku Diłok. Na prawym brzegu Stryja wznoszą się Zwihońka (796 m.) i Łapszy las ze szczytem 622 m. wys.; na lew. brzegu Zakopaniec ze szczytem 741 m. wys., lesista wyniosłość Kropiwniczek, Werszok, Pereniż ze szczytem 723 m. wys., Werch seredny (771 m.), Holica, a dalej na półn. Czerepowina (813 m.) i Podzenem (821 m.) na granicy Wołosianki wielkiej, Isajska góra ze szczytem 817 m. wys. i Szemcejowce wzdłuż granicy Turzego a na płd. od nich las Studene i las Jarczycki ze szczytem 826 m. wys. Najniższy punkt we wsi samej wznosi się do 550 m. Własn. większa (Tow. dla płodów leśn. w Wiedniu) ma roli ornej 176, łąk i ogr. 115, pastw. 55, lasu 2032 mr.; własn. mniejsza roli ornej 1622, łąk i ogr. 699, pastw. 626 mr. Wedle spisu z r. 1869 jest mk. 1168, wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. gr. katol. 1191, rzym. kat. 12. Par. rzym. kat. w Turce; gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu starosamborskiego a dyecezyi przemyskiej. We wsi jest cerkiew. Znajduje się tu ruda żelazna. I. były wsią dóbr stołowych w krainie wołosiańskiej, ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. W r. 1768 było tamtejsze wójtostwo w posiadaniu Antoniego Mikulińskiego. Po zajęciu Galicyi przyłączono je do Podbuża.

Isajewicze, wś, pow. słonimski, przy trakcie Słonim-Dworzec, własność Brońskiego. Była tu kapl. katol. parafii Słonim. Liczne kurhany.

Isajki, duża wieś, pow. kaniowski, nad rz. Repiachem, wpadającą do Rosi, powyżej Chochutwy, o 6 w. odległa od Bohusławia. Położenie ma nadzwyczaj górzyste. Mieszkańców 2200 wyzn. prawosł., 12 katol. Cerkiew parafialna zbudowana w 1748 r. (wizyty bohusławskiego dekanatu za 1749 r.). Wśród wsi wznosi się ogromna mogiła, nazwana Makarową górą; podanie miejscowe utrzymuje, że na tej górze niegdyś był klasztor. Ziemi 2411 dziesięcin gliniastej lecz dość urodzajnej. Mieszkańcy tutejsi prócz rolnictwa trudnią się wyrobem naczyń glinianych z miejscowej gliny, biorąc ją tylko z głębszych pokładów. Wioska należała niegdyś do bohusławskiego starostwa i dzieliła późniejsze jego losy. Darowana przez sejm w 1774 r. Stanisławowi Augustowi wraz z całém starost., zaraz potem ustąpiona ks. Stanisławowi Poniatowskiemu, który ją sprzedał 1785 r. hetmanowi w. k. Branickiemu; w r. 1879 hr. Konstanty Branicki sprzedał klucz bohusławski a z nim i Isajki rządowi, do którego i obecnie należą.

Isajowice, las w zachodniej stronie Woli Błażowskiej, w pow. samborskim, na granicy Woli Koblańskiej (pow. staromiejski). Połud. część lasu wznosi się do 490 m., północna spada do 455 m. Wschodnia stoczystość lasu wysyła wody do Wolanki, dopływu Błazówki, która do Czerchawy wpada. *Lu. Dz.*

Isajska góra, 817 m. wysoka, w północnej stronie wsi Isaje w pow. turczańskim, na granicy pow. staromiejskiego. Wody z półn. jej stoku zabiera pot. Turzanka, z południowego spływają do Stryja. *Lu. Dz.*

Isakion, starożytna osada grecka, ob. *Cherson*.

Isakiszki, folw., pow. nowoaleksandrowski, gub. kow., własność Sawowicza.

Isaków (al. Issaków, Jassaków, zwana dawniej Jessaków, po rusku Isakiw) z Tatomirówką, wieś w pow. horodeńskim, 22 kil. na

półn.-zachód od Horodenki a 6 kil. na półn.-zachód od stacyi poczt. w Niezwiskach, na granicy pow. tłumackiego a mianowicie gmin Dolma i Olesza. Na półn. leży Siekierczyn i Piotrów, na wschód Łuka oddzielona Dniestrem, na płd. Podwerbce i Żywaczów. Wody obszaru wiejskiego uchodzą do Dniestru za pośrednictwem małych potoków, z których jeden płynie od zachodu na wschód przez środek wsi, a drugi wzdłuż południ. granicy w tym samym kieruku. Na zach. granicy wznosi się punkt jeden do 328 w., reszta obszaru opada za biegiem potoków ku dolinie Dniestru. Własność większa ma roli ornej 483, łąk i ogr. 21, pastw. 42, lasu 172 mr.; własność mniejsza roli ornej 962, łąk i ogr. 20, pastw. 72 mr. Gleba urodzajna sprzyja uprawie tytuniu. Wedle spisu z r. 1869 było 720 mk. w gminie a 66 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 735, rzym. katol. 84. Par. rzym. kat. w Chocimierzu, gr. katol. w Podwerbcach. We wsi jest cerkiew.

Isakowce, mała wioska, pow. kamieniecki, gmina Rychta, przy ujściu Zbrucza do Dniestru, o 4 wiorsty od Żwańca, do którego parafii należy; jest tu komora celna pograniczna z Galicyą, kantor pocztowy 4 klasy, dm. 40, mk. wraz z wsią Łastowcami 826, ziemi włośc. 642 dz., dworskiej 2620 dz. Isakowce założone na ziemi darowanej przez Władysława Jagiełłę Swyczkowi z Leczyna w XV w., na której powstały m. Zwaniec i wsie okoliczne. Roku 1493 miały I. 20 domów. Następnie były własnością Jazłowieckich, Kalinowskich, Lanckorońskich, Skopowskich, Jordanów a dziś Maryi Komar. Handel wywozowy do Austryi przez komorę isakowiecką w r. 1878 wynosił 257,055 pudów, w rublach na summę 363,515 rs.; główne produkta wywozowe: zboże (rs. 91,000), skóry, wosk, bydło, konie, szerść i t. p. Przywozowy handel do 300,000 rs., główne produkta: wina, materye, płótna, meble, fortepiany, powozy i t. p. *Dr. M.*

Isakowicze, wieś w pow. rzeczyckim, nad Dnieprem, w gminie Chołmeckie, przy gościńcu wiodącym z Chołmecza do Łojowa, o 35 w. od Rzeczycy, ma osad 23, w glebie żyznej, łąki wyborne. Lud trudni się rolnictwem, flisactwem i rybołówstwem. Była tu stacya pocztowa.

Isbitza (niem.), ob. *Izbica.*

Isca, jez. rządowe w pow. horodeckim, gub. witebskiej, na terrytoryum wsi Rudnie, 24 dzies. rozl. *Fr. Gl.*

Isch..., ob. *Isz...*

Ischdagehlen (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Didlacken.

Ischdaggen (niem.) 1.) wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen. 2.) **I.**, wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen. 3.) **I.**, lub. *Skrusdienen,* wś, pow. labiewski, st. p. Laukischken. 4.) **I.**, lub *Storgallen,* wś, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken. 5.) **I.**, wś, pow. żuławski, st. p. Kellminnen. 6.) **I.**, wś, pow. żuławski, st. p. Skajzgiry. 7.) **I.**, wś, pow. labiewski, st. p. Mehlawischken,

Ischlaudszen (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Tollmingkehmen.

Ischlauken (niem.). inaczej *Skrudszen,* wś, pow. stołupiański. st. p. Stołupiany.

Ischl-Thurm (niem.), ob. *Mokrolona.*

Isep 1.) przys. Sporysza w pow. żywieckim, leży w południowej stronie Żywca, u ujścia Koszarawy do Soły, i ma 475 mk. W Isepie jest browar żywiecki. 2.) **I.**, przys. Łukanowic w pow. brzeskim, leży na lewym brzegu Dunajca, na wschód od Wojnicza, w glebie bardzo urodzajnej, namulistej, i należy do par. rzym. kat. w Wojniczu. W Isepie stoi młyn parowy, należący do Łukanowic. 3.) **I.**, ob. *Izep.* *Mac.*

Isepnica, potok, w obr. gminy Międzybrodzia, w pow. żywieckim, wytryskuje w Beskidzie zachodnim ze źródeł leśnych, położonych na południowo-zachodnich stokach gór Kiczery (831 m.) i Wielkiego Czysownika (853 m.) i płynie na południowy-zachód doliną Isepnicą, zabierając liczne strugi tak na prawym, jak lewym brzegu, i po 4 kil. biegu uchodzi z prawego brzegu do Soły w Międzybrodziu. *Br. G.*

Iserau (niem.), ryc. dobra, pow. chojnicki, ob. *Niezórawa.*

Iserbach (niem.), ob. *Goy.*

Isergebirge (niem.), ob. *Izerskie góry.*

Iserny albo *Gisernia,* wieś poleska w pow. słuckim, nad rzeką Słuczą, przy drodze wiodącej z Wielkich Byków do wsi Procewicz albo Prosewicz, ma osad 30, w glebie lekkiej, łąki wyborne. Okrąg policyjny I starobiński. Nazwa wskazuje, że tu była niegdyś fabryka właściwa. *Al. Jel.*

Isieniew, dwa małe zaścianki poleskie w pow. borysowskim, po obu brzegach rzeki Cchy, w pobliżu siebie, w okręgu policyjnym chołopienickim; miejscowość bardzo głucha, bagnista. *Al. Jel.*

Iskań, wś w pow. dobromilskim, 40 kil. na półn.-zachód od Dobromila, 7 kil. na płd.-wsch. od stacyi pocztowej w Dubiecku, na płn. krańcu powiatu. Na półn. leży Nienadowa, na płn. wsch. Babice, na wschód i płd. Bachów, na płd.-zachód Tarnawka, na półn.-zach. Ruska wieś. Od półn.-zach. wchodzi San z Nienadowy i płynie na płd.-wschód do Bachowa a zabiera od prawego brzegu pot. Jawornik (al. Jawornicki), płynący od zachodu na wschód przez środek wsi, i Iskański potok, płynący w tym samym kierunku wzdłuż płd. granicy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Jawor-

nika (253 m.). San opada do 221 m. Na lewym brzegu potoku wznosi się Iskańska góra (ob.) do 379 m.; na prawym brzegu dochodzi punkt jeden 412 m. Własność większa ma roli ornej 468, łąk i ogr. 46, pastw. 31, lasu 460 mr.; własność mniejsza roli ornej 701, łąk i ogr. 42, pastw. 154, lasu 41 m. Młyn amerykański. Wedle spisu z r. 1869 było 769 mk. w gminie a 52 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 675, rzym. kat. 90. Par. rzym. kat. w Babicach; gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu birczańskiego, dyecezyi przemyskiej, i ma filią w Tarnawce. We wsi jest cerkiew i młyn amerykański. Wieś należała niegdyś do Dubiecka jako przyległość Nienadowy. Dziedziczyli Sienińscy, potem Derszniakowie. Z tych gdy jeden Ulińskiego zabił, jako wywołaniec wieś utracił. Po 100-letnim blisko procesie powróciło do niej potomstwo. (Ob. rkp. Siarczyńskiego w bibliot. Ossol. Nr. 1825). Derszniakowie potwierdzają księdzu Kopestyńskiemu sprzedaż roli we wsi Iskań. Ob. Rozmaitości, Lwów, 1859 Nr. 1. Sprzedaż popostwa w I. ob. Dodatek Gaz. lwows. 1853 str. 8. *L. D.*

Iskańska, góra lesista, w półn. stronie Iskania, w pow. dobromilskim, nad prawym brzegiem Sanu, ze szczytem 379 metrów wysokim. *Lu. D.*

Iskański potok, wypływa w obr. gminy Piątkowej w pow. rzeszowskim; wkrótce przechodzi w obr. gm. Tarnawki, a w dalszym swym biegu tworzy granicę między Iskaniem a Bachowem i témsamem granicę pow. rzeszowskiego i przemyskiego na przestrzeni 3 kil. Wpada po 4 kil. i pół biegu do Sanu z pr. brzegu. *Br. G.*

Iskierka, os. włośc., pow. rawski, gm. i parafia Lubochnia. Liczy 2 dm., 16 mk., 38 mr. obszaru,

Iskorość, mko nad Uszą, pow. owrucki, pierwotnie *Korosten*, gród niegdyś stołeczny narodu drewlańskiego, który zawojowany został 883 r. przez Olega, opiekuna Igora Rurykowicza. Na miejscu gdzie okopany był obóz Olega, blisko miasta, powstała wioska nosząca dotąd nazwę Szatryszcze: „szatr", namiot. Igor dwukrotnie musiał walczyć z drewlanami; otoczony w powtórnej wojnie pod Korostenem, poległ 945 r. i zostawił kości swoje na obcej ziemi. Zgorzał Korosten, a z nim i wolność drewlan upadła. Dzieląc Włodzimierz państwo kijowskie 1000 r. między dwunastu synów, oddał Korosten Światosławowi, który zginął roku 1016. Odtąd żadnej już wzmianki o tym grodzie nie ma w dziejach. Z kilkudziesięciu chat składające się miasteczko prywatną jest własnością; granitowe skały sterczące nad rzeką w ogrodzie, zachowały nazwisko wanien Olgi, na cmentarzu zaś znajduje się kilka mogił, na których dęby, nieme świadki starożytności, rosną. Zygmunt III obdarzył I. przywilejem 1589 r. Czyt. Przeździeckiego „Podole, Wołyń, Ukraina"; Baliński „Staroż. Polska" i Wierbicki „Opis pow. owruckiego" w „Woł. Gub. Wiedom" 1854. *Kl. Przed.*

Iśków-jar, ob. *Kozackie.*

Iskryna, wieś, pow. zwinogródzki, od m. Szpoły w. 10, od Zwinogródki w. 25. Ziemi 1100 dz. Dawniej Lubomirskich. W roku zaś 1833 Roch Jabłoński nabył tę wieś od Daryi Łopuchinej a w 1855 r. sprzedał ją hr. Adamowi Bierzyńskiemu; po likwidacyi majątku tego ostatniego nabył p. Kołtaszew; obecnie jest to własność małoletnich dzieci córki Kołtaszewa Radziszewskiej. Cerkiew katolicka paraf. w Zwinigródzce. Zarząd polic. w Szpole.

Iskrzany-Majdan, wś, pow. lityński, par. Lityn. R. 1868 miała 39 dm.

Iskrzyczyn, wieś, pow. skoczowski na Śląsku austr., rozl. mr. 808, ludn. 479. W parafii katol. Baumgarten.

Iskrzyn, *Iskrzynia*, wś, pow. lityński, par. Lityn, ma 40 dm., 222 mk., 175 dzies. ziemi włośc., 213 dworskiej. Należała do Dydyńskich, dziś von Butte. *Dr. M.*

Iskrzyń, folw. szlach., pow. święciański, 3 okr. adm., o 56 w. od Święcian, 1 dom, 20 mk., z tego 6 prawosł., 14 katol. (1866).

Iskrzynia, wś na prawym brzegu Wisłoka, przy drodze z Dubiecka do Dukli a u stóp góry Iskrzyńskiej, 331 m. npm. wzniesionej, należy do parafii rzym. kat. w Krościenku wyżnem, liczy 1801 mieszk. rzym. kat. i ma szkołę ludową jednoklasową. Większa pos. należy do kilku spółwłaścicieli i wynosi 267 m. n. a. roli, 61 m. łąk i ogr., 22 m. pastw. i 13 m. lasu; pos. mniejsza 432 m. roli, 99 m. łąk i ogr., 76 m. pastw. i 10 m. lasu. I. ma sławny most kryty, jakich w kraju jeszcze tylko 3: na Białym koło Tarnowa i na Wiarze za Przemyślem. Sztuczne są u tych mostów wiązania drzewa, budowane w latach 1782 — 84. Wieś tę założył w miejscu zwanem: Obrwynowo, sołtys Jakób Iskra w r. 1352, na co otrzymał od Kazimierza Wielkiego przywilej wraz z nadaniem temu miejscu prawa magdeburskiego. Zygm. I potwierdza ten przywilej Adamowi Mysłowskiemu w r. 1530 (starostą sanockim był wtedy Mikołaj Wolski). *Mac.*

Iskrzyź, rz., dopływ Narwi z prawej strony, uchodzi poniżej Nierośli.

Iślanka, ob. *Uchanka* i *Bzura.*

Iśledź, mylnie, ob. *Isłocz.*

Islic, *Islik*, w Kurlandyi *Islitz*, rz., lewy dopływ kurlandzkiej Aa, ma źródło blisko mka Konstantynowa, mija m. Kibury i w pow. dobleńskim uchodzi. Przyjmuje Birszupę (Berszel), Płonianke i Mowczewkę. Por. *Szwitte.*

Islowec, ob. *Solka.*

Isłauż, folw., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Godlewo. Leży w stronie półn.-wschodniej od Maryampola, przy trakcie bitym drugiego rzędu, posiada ludności 104. Dom mieszkalny z ogrodem i zabudowaniami; od miasta Preny i st. poczt. 12 wiorst. Folw. Iszłauże z wsią Spryndyszki, Jurajtyszki, Armoniszki i Boraginie rozl. wynosi m. 422, grunta orne i ogrody m. 312, łąk m. 58, past. m. 30, nieużytki i place m. 22; wieś Spryndyszki osad 3, z gruntem m. 43; wś Jurajtyszki osad 8, z gruntem m. 115; wś Armoniszki osad 3, z gruntem m. 138; wś Boraginie osad 6, z gruntem m. 161. *A. Pal.*

Isłocz, największy lewy dopływ Berezyny Niemnowej (ob), źle wskazany przez Syrokomlę jako dopływ Niemna w powiecie nowogródzkim (ob. „Niemen“ str. 34 i 167), I. ma początek w zachodniej stronie powiatu mińskiego, gub. mińskiej, w okolicach folwarku Isłoczka, dziedzictwa Chełchowskich, w miejscowości najbardziej górzystej powiatu. Płynie naprzód w kierunku północno-zachodnim, pod miastem Rakowem rozstępuje się w małe jezioro i obraca młyny i folusze. Miejsce to musiało być czczone w pogańskich czasach Litwy, gdyż w środku jeziora znajduje się olbrzymi kurhan w rodzaju wysepki, a nieopodal brzegu w uroczej kotlinie, śród gajów, usypane w podkowę odwieczne, do dziś dnia zachowane w całości piękne horodyszcze. Poniżej folwarku Tupalszczyzny I. przyjmuje wody rzeczki Mokasinki z lewej strony, dalej rzekę Wialik z prawej strony i rzeczkę Dubleńczyk z lewej; nieco niżej wsi Borowikowszczyzny wpada rzeka Wołma z lewej strony, zaś około zaścianka Sutoki rzeka Lucynka z prawej strony i Diedyk. Odtąd I. płynie prawie milę granica ,powiatu oszmiańskiego i od osady Jackowa coraz bardziej zwracając się na zachód, przerzyna niedostępne moczary oszmiańskiego polesia. Poniżej zaścianka Rosoliszek I. przyjmuje w siebie rzekę Wołożynkę z prawej strony i zwracając się ciągle ku południowi, rozszerza się znacznie, a za zaściankiem Jagodniki przeciąwszy gościniec wieniecki wpada do Berezyny z lewej strony. Isłocz jest długa około mil 10, w początkach brzegi ma wysokie, w dolnym biegu nizkie i obfitujc w łąki, ryby a nawet bobry, w miejscach stanowiących, własność hr. Tyszkiewiczów. Na wiosnę jest spławną od osady zwanej Rum i Izabel-port, gdzie z okolicznych lasów zimą odstawia się wiele drzewa, i takowe z rozpoczęciem nawigacyi idzie przez Berezynę do Niemna i dalej. O Isłoczy u autorów zaledwo mamy wzmianki, chociaż posiada niemałe znaczenie dla miejscowości przez które przepływa. Według Korejwy wpada doń jeszcze Jaroszówka, Jerszówka, Wirszówka i Pierszajka z Baranówką. *A. Jel.*

Isłoczka, dobra w pow. mińskim, nad rz. Isłocz, od r. 1858 własność Chełchowskich, w miejscowości dość górzystej, mają obszaru 2940 mr. Dochód z młynów około 200 rubli, od szlachty zaściankowej około 800 rs. Okr. polic. rakowski, parafia katolicka rakowska.

Isnauda, poprzednio *Plasson*, dobra, pow. lucyński, par. lucyńska. Przez Zygmunta III r. 1599 nadana Henrykowi Platerowi w nagrodę zasług wojennych. Z ręką Anny Platerówny dostały się Robertowi hr. Brzostowskiemu kaszt. połock. Dziś własność Edwarda (syna Wincentego) i Racheli z Zenowiczów hr. Brzostowskich. *A. K. Ł.*

Iśnia, ob. *Szeczuwa.*

Isnothen lub *Isznothen* (niem.), wś, pow. ządzborski, st. p. Stara Ukta.

Ispan-Mezö (węg.), ob. *Szpano-Pole.*

Ispas, wś, w pow. kołomyjskim, 9 km. na płd. od stacyi poczt. i kolejow. w Kołomyi. Na płn. leży Wierzbiąż niżny, na wschód Okrzesińce, Kornicz i Kropiwniszcze, na płd. Mikulińce, na zach. Stopczatów, Kowalówka i Myszyn. Przez środk wsi płynie od płd. ku płn. Pistyńka, dopływ Prutu (324 m. na początku biegu, 287 m. przy końcu) i zabiera liczne dopływy, z których najważniejszy Sawczukiw od lew. brz. Zabudowania wiejskie leżą na praw brz. Pistyńki (z wyjątkiem kilku chat) długim szeregiem. Na prawym brzegu wznosi się obszar wiejski wyżej. W płd. wsch. kończynie dochodzi punkt jeden 412 m., reszta opada ku płn. do 404, 396, 382, 365 m.; na lew. brz. dochodzą wyniosłości 350 i 353 m. a na granicy Kowalówki leży las Brzezina ze szczytem 354 m. wys. na krańcu płn. Własność większa ma roli ornej 251, łąk i ogr. 54, pastw. 767, lasu 159 mor.; własn. mniej. roli ornej 634, łąk i ogr. 1688, pastw. 84 mor. Wedle spisu z r. 1869 było mk. 1648 w gm. a 29 na obszarze dworskim.; wedle szematyz. z r. 1881 mk. obr. gr. kat. 1798, rzym. kat. 14. Par. rzym. kat. w Jabłonowie; gr. kat. w miejscu, ma filią w Kropiwniszczu a należy do dekanatu pistyńskiego, archidyecezyi lwowskiej. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jendokl.; dawniej był tu monaster oo. bazylianów. Grunta do niego należące stanowią dziś dotacyą parafii. We wsi są pokłady węgla brunatnego i źródła skalnego oleju. Ispas należał do dóbr Jabłonów, zajętych w r. 1787 od Franciszki Jabłonowskiej, i przyłączony do dóbr Peczeniżyn. W r. 1832 nabył wś drogą licytacyi Antoni Rogowski za 10,306 zł. m. k.

Ispas, wś, pow. wisznicki na Bukowinie, o 7.5 kil. od Wisznicy, ma cerkiew grecką nieunicką.

Issa 1.) lub *Ussa*, rz., dopływ Szczary, źródło ma pod Pierchowiczami i Luszniowem w

pow. słonimskim, uchodzi poniżej Słonima, dł. 84 w., od wsi Błosznia spławna, przyjmuje z prawej strony Plechówkę, Turnę, Amszenkę. z lewej zaś: Kamionkę, Huciankę. 2.) **I.**, rz. w gub. witebskiej, wypływa z jez. Dziadowo w pow. siebieskim, z początku płynie przez błotniste łąki na przestrzeni 5 w. ku północy, dalej w tymże kierunku 21 w. aż do gr. gub. pskowskiej, przez dalsze 9 w. odgranicza witebską gub. od pskowskiej i pod wsią Luchowki wpada do rz. Wielkiej. Szer. od 5 do 10 saż., głęb. 4—10 stóp, dno pełne jam, mało spławna, długa 105 w. 3.) **I**, rz., dopływ rz. Obol, w gub. witebskiej, ma źródła w jeziorach Białe i Czarne, niedaleko wsi Łapciewo. Szerokość tej rzeki dochodzi 7 sąż., głęb. 10 stóp, dno piaszczysto-gliniaste, brzegi niskie, lesiste. Por. *Muldowa.* *Fr. Gl.*

Issa 1.) st. poczt., pow. insarski, gub. penzeńskiej. 2.) **I.**, st. pocz., pow. opoczkański, gub. pskowskiej.

Issaje, ob. *Isaje.*

Isslaudsen, ob. *Ischlandszen.* W pobliżu wzniesienie blisko 600 st. npm.

Issorka, karczma o 2 i pół mili od Słonima ku płn., pow. słonimski, niedaleko rz. Issy.

Ist, folw. pryw., pow. dzisieński, o 15 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 14 mk. kat. (1866) Byłe dziedzictwo Hołuba i Szkulteckiego.

Istalsna, *Istalinia*, po łotew. *Isztalszni*, wś w pow. lucyńskim, par. ewersmujskiej. własność Sokołowskich, 1562 dzies., z kaplicą filialną.

Istebeca. Tak się zwała 1216 r. wś Grunau w pow. ząbkowickim na Szląsku. Por. *Kamieniec.*

Istebna, ob. *Izdebna.*

Istebne, *Isztebne*, wś w hr. orawskiem (Węg), kościół ewang. paraf., piękne ogrody, folwarki, 417 mk.

Istebnik, ob. *Klimkowice.*

Isten-Segits albo *Czybeny*, wś, pow. serecki na Bukowinie, o 4 kil od Graniczestie, ma kościół paraf. rz. kat. i cerkiew gr. kat.; 2615 mk., od Józefa II gmina madjarska. Jest tu st. dr. żel. lwowsko-czerniowiecko-suczawskiej, między Hadikfalva-Radautz a Milleschoutz, o 332 kil. ode Lwowa.

Ister, nazwa rzymska dolnego *Dunaju* (ob).

Istoczanka, ob. *Jałówka.*

Istoki, folw. pryw., pow. lidzki. 2 okr. adm., o 24 w. od Lidy, 1 dm., 24 mk. (1866).

Istowica, rz., pow. dziśnieński, ob. *Drańki.*

Istra, wś w pow. lucyńskim, parafii posińskiej, o 40 w. od Lucyna, własność Benisławskich, niegdyś Borchów, z kaplicą filialną. Gmina istrzańska liczy dusz 1463 i ma zarząd we wsi St. Słobodzie.

Istra 1.) rz., dopływ Ławeny, ma źródło w błotach na płn. Poniewieża, mija Pompiany, uchodzi o 3 wiorsty na połud. od Poswola. 2.) **I.**, rz. w gub. smoleńskiej i kałuskiej, dopływ Wory. Bierze początek w pow. gżackim. Długość 30 w. Szerokość do 8 sążni; głębokość do 3 stóp. Brzegi piaszczyste, niskie. Na wiosnę spławia się drzewo.

Istvan (*Szent-*), ob. *Kostelani.*

Istrion, przystań grecka na Czarnem morzu w miejscu dzisiejszej Odessy.

Istrów, kol., pow. chełmski, gm. Turka, par. ewan. Lublin. Por. *Dorohusk.*

Istryca, dwór, pow. poniewieski, okr. polic. wobolnicki, 11 mk., gorzelnia (1859), o 12 w. od Poniewieża.

Istvan Vagas, ob. *Stefanowce.*

Istvansfalva, ob. *Stefanowce.*

Istwarta rz., ob. *Lizwarta.*

Istynowicze, zaśc. rząd., pow. wilejski, 7 dm., 8 mk, (1866).

Iswor, przys. Schipotu. Por. *Izwor.*

Isypowce (albo Issypowce, po rusku Wysypiwci), wś, w pow. tarnopolskim, 20 km. na płn. zach. od Tarnopola a 7 km. na płn. wschód od stac. poczt. i kolejowej w Jezierney. Na płn. leżą Kokutkowce, na płn. wsch. Czernichów, na płd. wsch. Seredyńce, a na płd. zachód Jezierna (w pow. złoczowskim). Przez środek wsi płynie od płn. zach. ku połud. wschod. potok łączący się w Kurowcach z pot. Kierniczki i uchodzący do Seretu. We wsi tworzy ten potok mały stawek (327 m.). Nad stawkiem i w dolinie potoku leżą chaty, w płd. zach. stronie obszaru wznosi się wyniosłość Wertepy ze szczytem 290 m. wysokim. Własność większa (Garapichów) ma roli or. 458, łąk i ogr. 76, pastw. 15 mor.; własn. mniej. roli or. 660, łąk i ogr. 25, pastw. 5 mr. Wedle spisu z roku 1881 mieszkańców obr. gr. kat. 401, rzymsko-katolików 126. Parafia kat. w Jezierney; gr. kat. w miejscu; należą do niej Seredyńce i Kokutkowce; leży ona w dekanacie tarnopolskim archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew i szkoła etatowa jednoklasowa. Wieś należała zdawna do Złoczowszczyzny. Królewicz Jakób dał dożywocie tej wsi swemu dworzaninowi Janowi Siemiginowskiemu. *Lu. Dz.*

Isz..., ob. *Isch...*

Iszalina, dwór nad rz. Kołupałą, pow telszewski, okr. polic, sałancki, o 59 w. od Telsz, 26 mk. (1859).

Iszczków, przys. Rosochańca w pow. podhajeckim. Jest tu szkoła etatowa jednoklasowa. *Lu. Dz.*

Iszczołna, mko i dobra ziemskie w pow. lidzkim, przy drodze pocztowej z Grodna do Wilna, nad rz. Iszczołnianką, o 37 w. od Lidy, o 12 od Szczuczyna, pod 54°40' sz. i 42°32' dł.; st. poczt. Pokłady marglu. Dawna własność Dowoynów, potem Limonthów. Kościół para-

fialny fundacyi Limonthów w 1515 r.; wymurowany przez Józefa i Maryannę z Więckowiczów Walów (Wolan?), chorążostwa grodzieńskich w 1758 r. Limonthowie dzielą się w r. 1616 dobrami Iszczołną i Szczuczynem po 220 włók 13 mr. W 1644 r. ks. Wiszniowiecka koniuszyna koronna nabywa Iszczołnę, w 1669 r. Połłupięta wojski mścisławski, w 1676 r. Radzymiński-Fronckiewicz podskarbi nadworny W. X. L., w 1694 r. dziedziczy Skarbek-Ważyński starosta tyrkszlewski; w 1701 r. przechodzi wianem na Wala starostę fraumburskiego, następnie w tenże sposób na Laskowicza sędziego lidzkiego, potem na Skarbka Ważyńskiego marszałka lidzkiego. Obecnie w dziedzictwie Skarbków-Ważyńskich. Mko I. leży w 3 okr. polic., ma 137 mk. R. 1866 mko i wś miały 319 mk. Par. kat. I. dek. radúńskiego ma dusz 2783, kaplicę w Możejkowie. Powierzchnia gruntu w parafii płaska, lasy i pastwiska liczne, gleba piaszczysta, zwirowata i nieco gliniasta. Zraszają ją rzeki Spusza, Prysa i Turya. Okrąg wiejski I. w gm. Szczuczynie, obejmuje wsie: Iszczołna, Kiemiany, Bojary, Korzyść, Mociewce, Nowosady, Kozarezy, Wojniłowce, Pilczaki, Naumowce, Korobki, Iwaszewce, Jucewce, Wołoka.

Iszczołnianka, rz., ob. *Iszczołna* i *Dyrwańce*.

Iszczołniany, wieś włośc., nad rz. Iszczołnianką, pow. lidzki, 3 okr. adm., o 13 w. od Szczuczyna, 14 dm., 85 mk. (1866).

Iszdaggen (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy. Por. *Ischdaggen*.

Iszkołdź, nie wielkie miasteczko i dobra w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, prawie o trzy mile na południe od historycznego miasteczka Miru i o milę od miasteczka Połoneczki położone. Niegdyś dziedzictwo Illiniczów, następnie Radziwiłłów, teraz własność ks. Wittgensteina przez wiano Stefanii Radziwiłłówny. Losy Iszkołdzia ściśle związane z losami Mirszczyzny całej, gdyż stanowiło to miejsce cząstkę klucza mirskiego. Istniał tu niegdyś bardzo starodawny kościół katolicki, według Syrokomli (ob. Wędrówki str. 67) z pogańskiej świątyni przerobiony i parafia katol. b. dekanatu stwołowickiego z kaplicami w Użance, Zauszu, Rudawce i Studziance (rubryc. dyec. mińskiej z r. 1863 i dzieło Lachnickiego o gub. grodz.-litewskiej).

Iszledimmen lub *Laukenischken* (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p. Trakieny.

Iszliny, dwór, pow. rossieński, par. stulgiewska, dziedzictwo Kuczewskich.

Iszłausz, ob. *Isłauż*.

Iszłondzie, wś, pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Urdomin. Odl. 15 w. od Kalwaryi. Liczy 39 dm., 309 mk.

Iszonany lub *Wołodki*, wieś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Preny. Liczy 22 dm., 149 mk., odl. 40 w. od Maryampola.

Isznewiec, ob. *Byk*.

Isznothen (niem.), ob. *Isnothen*.

Iszory, wś szlach., pow. kowieński, parafia Kormiałów, okr. polic. Janów (o 13 w.), położona niedaleko rz. Wilii, przy szosie kowieńsko-wiłkomierskiej, o 18 w. od Kowna; 6 dm., grunta lekkie. *J. D.*

Iszoryszki l.), okolica szlach.,. pow. wileński, 4 okr. adm., o 35 w. od Wilna, 4 dm., 32 mk., z tego 25 katol., 7 żydów. 2.) **I.**, wieś nad potokiem Kabarszczą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 66 w. od Wilna, 5 dm., 52 mk. katol. (1866).

Iszpartys, jezioro w pow. sejneńskim, gm. Wiejsieje. Wymienia je Lud. Wolski (kalend. obserw. warsz. 1861, str. 120), lecz mapa wojen. topogr. nie wskazuje go wcale. Być może, iż nosi dwa różne nazwiska. Według Wolskiego leżało ono w dawniejszej gm. Łosiewicze w pobliżu jeziora Szławantele i miało 36 mórg obszaru. *Br. Ch.*

Isztancs (węg.), ob. *Stanca*.

Iszylina, rz., dopływ Szałtony z prawej strony.

Iszypowice, węg. *Izsepfalva*, wś w hr. liptowskiem.

Itlania al. *Jutlania*, niem. *Güttland*, w dokumentach z r. 1376 *Jetlau*, włośc. wieś, powiat gdański, w żyznych żuławach gdańskich, po lewym brzegu Wisły, nad rz. Motławą, $^3/_4$ mili poniżej Tczewa. Posiada kościół luter. parafialny, szkołę; obszaru ziemi liczy mórg wraz z przyległościami Cöslin i Fährkrug 5335, gburów 8, zagrodn. 11, ewang. 294, katol. 346, dom. 40. Parafia dla katol. Miłobądz, poczta i stacya kolei żel. Pszczółki (Hohenstein). Odległość od Gdańska 4 mile. Osada I. (nie wiedzieć tylko na pewno, pod jakiem imieniem) istniała od dawnych czasów. Mestwin II przy końcu XIII wieku darował ją wraz z 8 innemi wsiami żuławy możnym panom Święcom. R. 1310 dwaj bracia Święcowie odprzedali te posiadłości za bezcen krzyżakom. R. 1454 król Kazimierz darował I. wraz z całą prawie żuławą gdańszczanom. R. 1465 mocno wieś ucierpiała w wojnie z krzyżakami. R. 1656 szwedzki gen. Wirtz miał tu swój główny obóz z niemałą szkodą mieszkańców. Kościół katolicki parafialny od początku istniał w Itlani. Wskutek prawa patronatu, które wykonywali gdańszczanie, wcześnie dostał się innowiercom. Przez nich nowo był budowany r. 1582 i potem znowu 1684, który dodziśdnia się zachował. Roku 1829 Wisła groblę przerwała pod Itlanią, przez co wiele szkody naczyniło się w całej żuławie. Przy Itlani jest zdawna urządzony przewóz przez Wisłę, z którego dochody należą także do gdańszczan. *Ks. F.*

Itol, wieś we wschodniej stronie pow. bo-

brujskiego, przy samej granicy pow. rohaczewskiego gub. mohilewskiej, ma osad około 40. Gmina horodecka, okr. policyjny IV świsłocki. Tu w okolicy zapadłej poleskiej ma początek rzeka Dobośnia (ob.). *Al. Jel.*

Itryna, ob. *Etryna.*

Ittowen (niem.), wieś, pow. niborski, st. p. Jedwabno.

Ittowken (niem.), wś i leśnictwo, pow. niborski, st. p. Jedwabno.

Itzkany 1.) **nowe**, kol. niemiecka, pow. suczawski na Bukowinie, na lew. brz. rz. Suczawy, wprost m. Suczawy, o 5 kil.; ma piękny dworzec drogi żel., komorę celną, st. poczt., należy do par. gr. nieunickiej Milleschoutz. W miejscu filiał parafii ewang. Illischestie od r. 1858, dusz 400, kościół z r. 1845, szkoła filialna. 2.) **I.**-stare, przys. Suczawy.

Itzken (niem.), ob. *Idźki.*

Ivany (*Szent*), ob. *Swati Jan.*

Ivaskofalva (węg.), ob. *Waszkowce.*

Ivanyi (węg.), ob. *Iwanowce.*

Ivenbusch (niem.), kolon., pow. czarnkowski, 65 dm., 372 mk., 366 ewang., 6 kat., 59 analf. Poczta i kolej żel. w Krzyżu (Kreuz) o kilka kil.

Iwa, *Jiwa*, wzgórze 218 m., ob. *Czarny strumień.*

Iwacewicze, wś, pow. słonimski. Była tu filia katol. parafii Kosów i st. p. b. warszaw.-mosk. szose, o 13 w. za Zapolem. Należą dobra I. do Jundziłłów.

Iwachnofalva, wś w hr. liptowskiem (Węgry), 282 mk.

Iwachnowce, wieś, pow. kamieniecki, gm. Olchowiec, okr. polic. lanckoroński, par. Kutkowce. I. leżą nad Żwańczykiem, który tworzy tu staw, o 12 w. od Gródka, o 11 od Husiatyna. Mają 190 dm., 1040 mk. (w tem 28 jednodworców), 928 dzies. ziemi włośc. i 1168 dworskiej Czerwińskich. Cerkiew Wniebowzięcia posiada 36 dzies. ziemi. Gorzelnia produkuje rocznie do 28000 wiader spirytusu. Młyn. Grunta górzyste. Przez pola I. ciągnie się odnoga gór miodoborskich. *Dr. M.*

Iwachny, duża wieś, pow. lipowiecki, par. Monasterzyska, nad rzeką Horskim Tykiczem, o 8 w. od m. Łukaszówki, a o 57 od powiatowego miasta. Mieszk. 1154 wyzn. prawosł. Cerkiew paraf. zbudowana w 1752 r.; szkółka. Ziemi wybornego czarnoziemu 3614 dzies. Rz. dzieli wioskę i grunta na 2 połowy, z których jedna, dawniej Krasickich, należy do Podhorskiego (dawniej zwana *Iwachnowa grobla*), a druga, dawniej Jełowieckich, do Rohozińskiego. Zarząd gminny w Monasterzyskach a policyjny w Cybulowie.

Iwaczów (po rusku Iwaczew) 1.), dolny i górny, wś w pow. tarnopolskim. I. dolny leży 12 kil. na płn. od st. poczt. i kolejowej w Tarnopolu. Na płn. leży Iwaczów górny, na zachód Hłuboczek wielki, na płd. i na wschód Płotycz. Wzdłuż zachodniej granicy płynie Seret od płn. ku płd. Najwyższe wzniesienie czyni w środku obszaru 358 m. I. górny leży o 2 kil. na płn. zachód od I. dolnego. Na płn. leżą Ihrowice, na zachód Małanowce i Hładki, na płd. Hłuboczek wielki i Iwaczów dolny, na wschód Dubkowce. Wzdłuż granicy płd. zach. płynie Seret i tworzy w płd. zach. kończynie wsi staw, nad którym leżą zabudowania wiejskie. W zach. połowie obszaru wiejskiego płynie od płn. ku płd. potok wchodzący tu z Ihrowic, skręca na płd. zachód, tworzy granicę między I. górnym a dolnym i wpada do Seretu. We wsch. połowie wsi wznosi się Sosnowy garb do 375 m. Na granicy Dubowiec leży folwark Steblicha. Własn. większa ma roli ornej 584, łąk i ogr. 339, pastw. 39, lasu 74 m.; własn. mniejsza roli ornej 1745, łąk i ogr. 158, pastw. 171, lasu 9 mr. Wedle spisu z r. 1869 było mk. w I. dolnym 668 w gminie a 5 na obsz. dwor., w I. górnym 483 w gminie a 32 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z roku 1881 w I. dolnym 512 mk. obrz. gr. kat., a 84 rzym. kat., w I. górnym 382 obrz. gr. kat a 126 rzym. kat. Par. rzym. kat. w Płotyczu; gr. kat. w Iwaczowie górnym, należy do dekanatu tarnopolskiego, archidyecezyi lwowskiej. W obu wsiach są cerkwie. W I. dolnym szkoła filialna i kasa pożyczk. gminna z kapitałem 1280 zł.; w I. górnym kasa pożyczkowa gminna z kapit. 466 zł. 2.) **I.**, wieś w pow. złoczowskim, 16 kil. na płd. wschód od Złoczowa, a 13 kil. na płn. od st. poczt. i kolejowej w Zborowie. Na płn. leżą Nuszcze, na wschód Wołczkowce, na płd. Podlipce, na zachód Podlipce i Trościaniec mały. Przez wieś płynie w zach. stronie pot. Strypa od płn. ku płd., w dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie, a na wsch. krańcu folwark Dworzyska. W zach. stronie wznosi się na płn. punkt jeden do 387 m., a na płd. do 376 m. Własn. więk. ma roli ornej 301, łąk i ogr. 23, pastw. 1 mr.; własn. mniejsza roli ornej 766, łąk i ogr. 32, pastw. 21 mr. Wedle spisu z r. 1869 było mk. 431, wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 450, rzym. kat. 35. Par. rzym. kat. w Złoczowie, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu zborowskiego, archidyecezyi lwowskiej, i ma filią w Wołczkowcach. We wsi cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Iwajtenki lub *Wójtenki*, wś, gub. czernihowska, pow. mgliński, nad rz. Bujną. Mieszk. przeszło 600. Cukrownia Gudowicza.

Iwakista, jez. w pow. święciańskim, przy drodze z Wilna do Połocka, 7 w. dł., 2 w. sz.

Iwan, ruska forma imienia Jan.

Iwań, dobra w pow. słuckim, o milę na południe od Słucka, nieopodal szosy brzeskiej,

nad rzeką Łuknieją z prawej strony położone; niegdyś jak i cała Słuczyzna dziedzictwo kniaziów Olelkowiczów, od połowy wieku XVII Radziwiłłów, zaś od drugiej ćwierci wieku bieżącego książąt Wittgenstejnów. Iwań ma obszaru około 5900 mr., w glebie żyznej, i słynął z jedynej w powiecie fabryki cukru; atoli fabryka od lat kilku już nieczynna. *Al. Jel.*

Iwan, jez. w pow. newelskim, o 10 w. od Newla, długości ma 8 wiorst, powierzchni 18.3 w. kw. Na niem ze 20 wysepek. *M. K.*

Iwan (*Pop*), ob. *Pop Iwan.*

Iwan Św., ob. *Ilnik.*

Iwańce, mały zaścianek w pow. ihumeńskim, o wiorstę na zachód od m. Ihumenia, nad rzeką Ihumenką położony, ma osadę jednę, miejscowość dzika poleska. *Al. Jel.*

Iwancewicze 1.), ferma rządowa, powiat wilejski, o 36 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dom, 4 mk. prawosł. 2.) **I.**, folw. pryw. nad strumykiem i rz. Pienią, pow. wilejski, o 5 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 22 mk.; młyn wodny. 3.) **I.**, wś nad rz. Pienią, pow. wilejski, o 5 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy drodze pocztowej z m. Dołhinowa do m. Wilejki, 9 dm., 113 mk., kaplica prawosławna drew. (1866).

Iwanczany, ob. *Iwaniczany.*

Iwańczyce, wieś, pow. piński, gm. Moroczna, nad rzeką Styrem, o milę w stronie północnej od miasteczka Pohosta Zarzecznego, w miejscowości bardzo obfitej w łąki i ryby. Ma osad 26. Lud trudni się rybołówstwem i flisactwem najbardziej; okr. policyjny III płotnicki, mieszk. 93, ziemi 834 dz. Własność dawniej Szyrmów, potem Zubkowskich, obecnie Kitycyna. Pod I. od Styru oddziela się ramię Prostyrem zwane.

Iwańczyce, wś, pow. łucki, ma kaplicę katolicką parafii Łuck.

Iwańczyk, las dębowy, pow. lipowiecki, należy do dóbr cybulowskich Rohozińskiego i do wsi Kniażyków Rościszewskich. Przez ten las idzie trakt handlowy z Lipowca do Humania; 800 mr. rozl.

Iwandar, dobra, pow. czerykowski, własn. Hołyńskich. Parafia katol. dekanatu czerykowsko-czausowskiego, dusz 605. Kościół Wniebowzięcia N. M. P., zbudowany 1849 kosztem Ign. Hołyńskiego. Kaplice w Błudzimlu, Skalinie i filialna w Hajdukówce.

Iwanden, ob. *Edsen.*

Iwan-dziad, zagroda górska pow. koneckiego, gm. i par. Miedzierza. Od zarządu gminnego w. 7, od powiatowego 21 w. odległa. Gruntu mórg 123, bud. mieszk. 13, mieszk. 55.

Iwangród lub *Dęblin*, forteca przy ujściu rz. Wieprza do Wisły, pow. nowoaleksandryjski, gm. Irena. Odl. od Warszawy 96 wiorst, od Kowla 218, połączona z Brześciem Litewskim linią drogi żel. łączącej się w Łukowie z drogą żel. warsz.-terespolską a z Warszawą linią dr. żel. nadwiślańskiej, która w Kowlu łączy się z drogą żel. brzesko-kijowska. Założoną została w 1842 r. na gruntach wsi Modrzyce. W 1844 r. zajęto pod obszar fortecy grunta włościańskie wsi Dęblina i ztąd forteca sama nosi zwykle miano Dęblina. St. p. I. leży o $3^3/_4$ w. od st. dr. żel. Z rozpoczęciem budowy twierdzy, wieś Modrzyce przeniesiono o 2 wiorsty na północo-wschód do wsi Rycice. Pod tąż wsią dziś znajduje się dworzec stacyi kolei nadwiślańskiej: Iwangród. Terytoryum, na którem wzniesiono twierdzę, należało do dóbr dęblińskich (ob. Dęblin), będących własnością książąt Jabłonowskich, od których dobra te r. 1836 nabył rząd na własność a r. 1842 przez cesarza Mikoła nadane zostały jako donacya księciu Iwanowi Paszkiewiczowi, namiestnikowi Król. Pol. Na punkt ten w czasie kampanii 1812 szczególną uwagę zwrócił cesarz Napoleon I a to ze względu na strategiczne położenie. Bagna rozciągające się po nad Wieprzem i Wisłą, punkt styczny dwóch rzek w którym wznosi się środek twierdzy, czynią ją niedostępną, aczkolwiek dziś przy dalekonośnych działach znaczenie samej twierdzy iwangrodzkiej jako twierdzy na wartości bardzo wiele straciło. R. 1842 położywszy kamień węgielny, rozpoczęto budowę twierdzy podług planów generała inżynieryi Avreggio; budową twierdzy kierował pułkownik Rydzewski. Nowobudującą się twierdzę z rozkazu cesarza Mikołaja nazwano Iwangród od imienia feldmarszałka Paszkiewicza. Pierwotnie twierdza składała się jedynie ze środka, zbudowanego podług systemu Vaubana na prawym brzegu Wisły, i dwóch fortów, jednego nad Wieprzem a drugiego od wsi Młynki. W następstwie, na lewym brzegu Wisły, naprzeciw środka twierdzy, wzniesiono fort nazwany Gorczaków, położony na trakcie głównym gub. radomskiej. Po r. 1855 na wniosek generała Todlebena postanowiono twierdzę iwangrodzką zamienić na obóz oszańcowany, rozszerzywszy rejon forteczny i wzmocniwszy go naprzód wysuniętemi fortami, które, tworząc w odległości dwóch do trzech wiorst od środka twierdzy pas obronny, dałyby mu możność zgromadzenia w tym punkcie armii 100,000. Na zasadzie też tego projektu, roku 1879 przystąpiono do wznoszenia nowych fortów na prawym brzegu Wisły i Wieprza, na gruntach stężyckich pod wsią Młynki, w odległości pół wiorsty od stacyi kolei nadwiślańskiej, pod wsią Mierzwiączka, między torami kolei nadwiślańskiej prowadzącemi do Lublina i Łukowa i pod folwarkiem dęblińskim na drodze prowadzącej do osady Bobrowniki. Na lewym brzegu Wieprza a prawym Wisły, na

gruntach wsi Skoki pod folw. Borów. Na lew. brzegu Wisły dwa. Ilość tych sześciu nowowznoszonych fortów pomnożoną być ma jeszcze paru innemi, koniecznemi do uzupełnienia systemu obozu oszańcowanego. W środku twierdzy czyli cytadeli, do której prowadzą trzy bramy: Aleksandryjska od strony Wieprza, Mikołajowska z przeciwnej strony i Wodna od strony Wisły, znajduje się cerkiew, domy komendantury i zarządu fortecznego. Tu też mieszczą się władze wojskowe: zarząd inżénieryi i artyleryi twierdzy. Załogę stałą stanowią dwa pułki piechoty, rota robocza i artylerya forteczna. Linia drogi żel. nadwiśl. przeżyna stoki cytadeli (glacis) i okalając ją w odległości kilkuset sążni od Wisły, przechodzi na lewy brzeg Wieprza po moście żelaznym, pod strzałami cytadeli i dwu fortów. Pod samą cytadelą na praw. brz. Wieprza leży wojskowa stacya kolei nadwiśl. I. należy do trójkąta fortecznego: I., Modlin, Brześć i broni linii Wieprza między Wisłą a Bugiem. Szczegóły dotyczące drogi żelaznej dęblińsko-dąbrowskiej, której budowa w r. b. (1882) ma się rozpocząć, podamy pod art. *Kielce*. *Wł. K. Z.*

Iwangród, małe mko rządowe, pow. hajsyński, leży na pograniczu gub. kijowskiej, przy trakcie pocztowym z Hajsyna do Humania, par. Granów, u źródeł rz. Udycz. Cerkiew prawosławna parafialna N. M. P. w miejscu, ma 1736 parafian. I. ma 282 dm., 1600 mk., szkołę wiejską, 26 targów, 22 rzemieślników, 1528 dzies. ziemi prywatnej, 52 dz. cerkiewnej. I. należał do Słupiczów, darowany im przez Witolda. Ostatecznie skonfiskowany Sobańskim i zamieniony na posielenie wojenne, dziś do dóbr Państwa się zalicza. Musiał być niegdyś obronnym, skoro Święcki zowie go „fortecą." *Dr. M.*

Iwan-hora, ob. *Rzyszczew*.

Iwanhorod, wioska, pow. czehryński, nad rzeką Bołtyszką, odległa o 4 w. od wioski Bołtyszki a o 8 w. od w. Erazmówki. Mieszk. 2017 wyzn. prawosł. Cerkiew paraf. i szkółka. Ziemi piaszczystej 3094 dzies., własność Rajewskich. Zarząd gminny we wsi Bołtyszce, policyjny w m. Aleksandrówce.

Iwaniańce, wś rząd., śród błót, pow. święciański, 2 okr. adm., o 30 w. od Święcian, 13 dm., 89 mk. katol. (1866).

Iwanica, miasteczko w pow. pryłuckim, gub. połtawskiej, nad rzeką Smoszą, 30 wiorst na północ od Pryłuki, 2600 mieszk., 3 cerkwie, b. stacya poczt.

Iwaniczany (w szematyzmie ruskim Iwanczany), wś w pow. zbaraskim, 18 kil. na płn. zachód od st. poczt. w Zbarażu. Na płn. zachód sąsiaduje z Kobylą i Berezowicą małą, na płd. wschód z Dobrowodami, na płd. zachód zaś z folwarkiem Hladocz, należącym do Jankowiec (w pow. tarnopolskim), a na płn. zachód z Rossyą. Zabudowania wiejskie leżą w środku obszaru, nad stawem utworzonym przez 2 potoki: Kobylański (także Rzeczką zwany), płynący od od płn. zachodu, i Berezowicki płynący od zachodu. Ze stawu płyną wody jedną już strugą jako potok Hnizdeczna (ob.). We wsi samej wznosi się punkt jeden do 351 m., w płd. zachodniej części do 397 m. a na granicy Jankowiec dochodzi Skała 426 m. wysokości. Włas. większa ma roli ornej 713, łąk i ogr. 197, pastwisk 8 mr.; własn. mniejsza roli ornej 825, łąk i ogr. 163, past. 10 mr. Wedle spisu z r. 1869 było 401 mk. w gminie, a 39 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 306, rzym. kat. 35. Par. rzym. katol. w Opryłowcach; gr. kat. w miejscu, należy do dekan. zbaraskiego, archidyecezyi lwow., i ma filie w Berezowicy małej, Kobyle i Kurnikach. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Iwanicze, wś w pow. ihumeńskim, w gminie klinieckiej, nad rzeką Wołmą, w miejscowości poleskiej, w łąki obfitej, ma osad włócznych 25, w porze zimowej od miasta Ihumenia o milę odległa. *Al. Jel.*

Iwanicze, wś, pow. włodzimierski, ma kaplicę katol. parafii Zabłotce.

Iwanie 1.) **puste**, wieś w pow. borszczowskim, 25 kil. na płd. wschód od Borszczowa, 5 kil. na płn. od st. poczt. w Mielnicy. Na płn. leży Germakówka i Zalesie, na wschód Nowosiółka, na płd. Kudryńce i Mielnica, na zachód Filipkowce i Krzywcze. Zabudowania wiejskie zajmują prawie środek obszaru a leżą w dolinie nieznacznych potoków uchodzących do Zbrucza. Najniższy punkt we wsi wznosi się do 245 m. W płn. zach. stronie wznosi się wzgórze Iwanie do 327 m., na zachód od niego leży folwark w wys. 294 m., a na zach. krańcu wsi las Dawidów i Dąbrowa. Własn. większa ma roli ornej 654, łąk i ogr. 355, past 50, lasu 118 mr.; własn. mniejsza roli ornej 1500, łąk i ogr. 276, past. 37 mr. Wedle spisu z r. 1869 było 1598 mk. w gminie a 75 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 1570, rzym. kat. 182. Par. rzym. kat. w Mielnicy, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu kudryneckiego a archidyecezyi lwowskiej. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa jednokl. 2.) **I.**, wieś w pow. zaleszczyckim, 12 kil. na płn. zachód od Zaleszczyk, a 7 kil. na płd. wschód od st. poczt. w Uścieczku, na granicy pow. horodeńskiego, od którego ją Dniestr oddziela. Na płn. leży Uścieczko i Torskie, na wschód Dźwiniacz, na płd. Żeżawa, na zachód za Dniestrem Horodnica i Potoczyska. Wieś leży na lew. brz. Dniestru i w dolinie potoku Ługi, dopływu Dniestru. Najwyższe wzniesienie czyni 288 m. w stronie półn., w lesie Maraczówka. Własn. większa (Kaliksta ks. Po-

nińskiego) ma roli ornej 479, łąk i ogr. 4, pastwisk 60, lasu 437 mr.; własn. mniejsza roli ornej 1150, łąk i ogr. 121, pastw. 133 mr. Wedle spisu z r. 1869 było 1230 mk. w gminie a 29 na obszarze dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 1253, rzym. kat. 36. Par. rzym. kat. w Czerwonogrodzie, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu zaleszczyckiego archidyecezyi lwowskiej. We wsi jest cerkiew, szkoła etatowa filialna i kasa pożyczk. gminna z kapitałem 632 zł. Wieś należała dawniej do starostwa czerwonogródzkiego w województwie podolskiem. W r. 1349 obdarzył książę ruski Lubart Bohdana z Iwania zaszczytem rycerstwa. *Lu. Dz.*

Iwanie, ob. *Oleksiniec, Aleksiniec, Iwańce, Iwonie.*

Iwaniec, ob. *Iwonicz.*

Iwaniki 1.), wś w pow. pińskim, gm. Chojno, o 3 mile na południe od Pińska, śród błót łożyska rzeki Strumień, w 2 okr. polic. położona, ma osad 7. Komunikuje się z Pińskiem wodą; lud trudni się przeważnie flisactwem i rybołówstwem. 2.) **I.**, osada żydowska, powiat piński, w 1 okr. polic., o milę od Pińska, z 32 osób złożona i mająca swoją bóżnicę. *Ks. M.*

Iwaniki, przys. Bonowa w pow. jaworowskim.

Iwanikowce, *Iwanikowe, Iwanikowice,* przys. Dobrohostowa w pow. drohobyckim, na płd.-zach. od Dobrohostowa, między potokami Kłodnicą a Termieńcem. *Lu. Dz.*

Iwanikówka (po rusku Iwanikiwka), wieś w pow. bohorodczańskim, 8 kil. na płn. wsch. od Bohorodczan, 5 kil. na płd. wschód od stacyi poczt. i par. rzym. kat. w Łyścu a 13 kil. na zachód od najbliższej stacyi kolei lwowsko-czerniowieckiej w Markowcach. Płn. wsch. i płd. wsch. część wsi przypiera do pow. stanisławowskiego, do wsi Radcza na płn., Czerniejów i Chomiaków na wschód, a Zabereże na płd. wschód; na płd. zachód leży Pochówka, a na zachód Stare Bohorodczany i Łysiec. Przez środek wsi płynie od płd. zach. na płn. wschód Pochówka, dopływ Horocholiny (ob.), przyjmująca w obrębie wsi znaczniejszy dopływ od lew. brz. W dolinie Pochówki leżą zabudowania wiejskie. Ciągną się one długim szeregiem i tworzą nieprzerwany łańcuch z zabudowaniami Radczy. W środku wsi wznosi się najwyższy punkt do 313 m. Wzdłuż granicy Chomiakowa i Czerniejowa płynie od płd. na półn. Horocholina (dopływ Bystrzycy). Własn. większa ma roli ornej 328, łąk i ogr. 18, pastw. 6 mr.; własn. mniejsza roli ornej 1293, łąk i ogr. 47, pastw. 25 mr. Wedle spisu z r. 1869 było 847 mk. w gminie a 7 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 831. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu stanisławowskiego, archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew i szkoła niezorganizowana. *Lu. Dz.*

Iwaniska, os., przedtem mko nad rz. Pokrzywianką, pow. opatowski, gmina i parafia Iwaniska, u źródeł rz. Klimontówki, o 35 w. od Sandomierza, o 14 od Opatowa. Posiada szkołę elem., sąd gm. okr. II i urząd gminny. W 1827 r. było tu 167 dm. i 1088 mk.; obecnie liczy z wsią 200 dm., 1662 mk., ziemi 971 mr. Targ co poniedziałek. Par. I. dek. opatowskiego 4115 dusz liczy. I. były dawniej zwane Uneszów. Kościół wystawiła tu 1403 r. szlachta okoliczna. Był filialnym Ujazdu, i dopiero po upadku kośc. w U. został paraf. Nowy modrzewiowy wystawił 1718 Wład. Morsztyn. Oddział kozaków z wojska Rakoczego splądrował a następnie ze szczętem spalił to miasto. We dni kilka nadciągnąwszy Karol Gustaw król szwedzki, lubo miał zamiar przyjąć tu uroczyście przybywającego w pomoc Jerzego Rakoczego ks. Siedmiogrodu, widząc wszakże zupełne zniszczenie miejsca, rozłożył się opodal obozem. I. leżą na wzgórzu; od Ossolińskich przechodząc przez różne ręce stały się własnością Sołtyków. Dobra I. składają się z folwarku Planta i wsi niżej wymienionych. Podług opisu z r. 1866 i 1870 rozległość dominialna wynosi morgów 2635, w tem lasu około mr. 1750; są trzy młyny. Osada dawniej miasto Iwaniska osad 230, z gruntem m. 938; wieś Chaliszka osad 6, z gruntem mr. 70; wś Zabłocie osad 4, z gruntem mr. 9; wieś Tęcza osad 6; z gruntem mr. 104; wś Krępa Stara v. Dolna osad 26, z gruntem mr. 236; wś Sobiekurów osad 28, z gruntem mr. 59; wś Zaldów osad 11, z gruntem mr. 140; wś Krępa Zabłocka osad 9, z gruntem mr. 89; wś Boduszów osad 16, z gruntem mr. 403. Gmina I. należy do sądu gm. okr. II, liczy 4585 mk., rozl. 10,250 mr., w tem ziemi dwor. 6,447; zakłady pzzemysłowe: browar, 10 młynów, olejarnia, tartak, trzy garbarnie. W skład gm, wchodzą; Boduszów, Borków, Brzeziny, Chaliszka, Chrusty, Garbowiec, Iwaniska, Jasiek, Kamieniec, Krępa nowa, Krępa stara, Kopiec, Markowszczyzna, Mydłów, Mydłowiec, Planta, Płaszczyzna, Przepiórów, Radwan, Sobiekurów, Tęcza, Toporów, Ujazd, Zabłocie i Zaldów. *Br. Ch.*

Iwaniszczewicze, wś i dobra w płd. stronie pow. bobrujskiego, na zapadłem Polesiu, o wiorst 4 na południe od jeziora Tremlec położone; wieś ma cerkiew i osad włócznych 19; dobra będące wspólnem dziedzictwem Galperiniego, Pietrajewskich i Cieślińskich mają obszaru przeszło 4641 mr. w glebie piaszczystej.

Iwaniszki 1.) wś, pow. suwalski, gmina Pawłówka, par. Przerośl. Ma 9 dm., 74 mk., odl. 20 w. od Suwałk. 2.) **I.**, folw., pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Gudele.

Odl. 24 w. od Maryampola, ma 10 dm. i 101 mk. Należała do dóbr głównych Balwierzyszki, które od 1 lipca 1856 r. podzielone zostały pomiędzy dwie córki ś. p. Tadensza hr. Tyszkiewicza, jenerała b. wojsk pol., a mianowicie: Józefa małżonka Karola Wodzińskiego otrzymała schedę Balwierzyszki, zaś Maryanna małżonka Ignacego Łempickiego otrzymała schedę I., którą składały folworki I., Dowgierdyszki i Ludwikowo, oraz wsie: Boboniszki, Choina v. Puszynie, Gielce, Gudele, Kampinie, Kropinie, Kolnino, Lejciszki, Mokrzyszki, Nowinka, Nowialiszki, Nowiki, Piłatyszki, Rudziany, Szaławanty, Tamuliszki, Ważniszki, Węgielnica, tudzież jezioro Amalwa. Dobra Balwierzyszki w r. 1856 miały przestrzeni włók 593 mr. 9 pręt. 65, z których przy rzeczonym podziale przypadło na schedę Iwaniszki włók 302 mr. 17 pręt. 209; resztę otrzymała scheda Balwierzyszki, to jest włók 290 mr. 21 pręt. 156. Po uwłaszczeniu zaś włościan pozostało przy folwarkach Iwaniszki, Dowgierdyszki i Ludwikowo, wraz z lasami i jeziorem Amalwa, włók 235 mr,, 27, pr. 230. Majątek dobrze zagospodarowany, lasy urządzone. Wieś Gielce osad 28, z gruntem mr. 751; wś Ważniszki osad 10, z gruntem mr. 192; wś Kolnino osad 28, z gruntem mr. 745; wś Choina osad 5, z gruntem mr. 233; wś Mokrzyszki osad 17, z gruntem mr. 522; wś Rudziany osad 38, z gruntem mr. 620; wś Nowinka osad 10, z gruntem mr. 222; wieś Gudele osad 20, z gruntem mr. 370; wś Pilatyszki osad 13, z gruntem mr. 319; wś Nowiki osad 6, z gruntem mr. 97; wś Kampinie osada 1, z gruntem mr. 54; wś Szławanty osad 5, z gruntem mr. 133: wś Kropinia osad 8, z gruntem mr. 18; wś Lejciszki osad 12, z gruntem mr. 313; wś Boboniszki osad 2, z gruntem mr. 52; wś Węgielnia osada 1, z gruntem mr. 38; wś Grożyszki osad 3, z gruntem mr. 118.

Iwaniszki 1.) zaśc. szlach., pow. trocki, 3 okr. adm., 29 w. od Trok, 3 domy, 34 mk. katol. (1866). 2.) **I.**, folw. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 48 w. od Wilna, 1 dom, 22 mk., z tego 4 prawosł., 18 kat. (1866). 3.) **I.**, wś, pow. telszewski.

Iwaniszki, jezioro w pow. maryampolskim, przy wsi t. n., ma 20 mr. obszaru i 54 stóp głębokości.

Iwańka 1.) wś, pow. lipowiecki, nad rzeką Sobem, graniczy z gub. podolską z pow. winnickim, o 18 w. od Lipowca; przez nią przechodzi trakt pocztowy z Żorniszcz do Lipowca. Zarząd gm. i polic. w Żorniszczach. Ziemi 1528 dzies., mieszk. 841. Cerkiew parafialna i szkółka. Z dóbr Żorniskich przeszła w posiadanie podkomorzego Choińskiego, a po nim dostała się synowi jego sędziemu Choińskiemu; po śmierci tego wzięła ją w sukcesyi córka Choińskiego Gojrzewska i uposażyła syna swego Władysława, który odprzedał ją pułkownikowi Stogowowi. Wieś to, położona na wzgórzystej pozycyi, dom miesz. na wzgórku, ogród spacerowy i owocowy z oranżeryą i plantacyą winogron założony przez sędzinę Choińską. Do par. katol. należała przedtem do Żorniszcz a później zaliczono I. do par. leneckiej. Wieś ta ma kamień granitowy. 2.) **I.**, lub *Iwanki*, miasteczko, pow. humański, par. Humań, nad zbiegiem 2 rzeczek Mańkówki i Byka, które połączone wpadają dalej o 4 w. do rz. Horskiego Tykiczu. Odległość od Humania wynosi 30 wiorst. Mieszkańców 1214 prawosł., 12 katol. i 217 żydów. Cerkiew parafialna zbudowana w 1782 r., dawniej unicka, szkółka. Ziemi 2906 dziesięcin czarnoziemu z glinką. Była tu od r. 1841 cukrownia, produkująca rocznie za 55,000 rs. mączki cukrowej, lecz w 1879 r. spaliła się. Klucz iwański składa sią z następujących wiosek: Iwańki, Pułkowniczej, Buków, Antonówki, Berezówki i Krzywych kolan, liczących ogółem 15134 dzies. ziemi. Należy do ks. Antoniego Lubomirskiego, dawniej hr. Kisielewa; z dóbr tulczyńskich odprzedana Czarkowskiemu. Zarząd gminny w temże miasteczku, policyjny w m. Talnem. *Kl. Przed.*

Iwanka, rz., prawy dopływ Teterowa, poczyna się u wsi Wolina. Podawana też jako dopływ Irszy.

Iwanken (niem.), wś, pow. lubawski, ob. *Iwanki.*

Iwanki 1.) wś, pow. włodawski, gm. Wyryki, par Włodawa. Liczy 5 dm., 25 mieszk. i 180 mr. obszaru. 2.) **I.**, folw., pow. hrubieszowski, gm. i par. Moniatycze, od rzeki Bugu w. 8, od Chełmu w. 44. Rozl. mr. 342, grunta orne i ogrody mr. 212, łąk mr. 5, lasu mr. 120, nieużytki i place mr. 5. Bud. drewn. 6, płodozmian 9-polowy, cegielnia; folwark ten w r. 1880 oddzielony od dóbr Nowosiołki.

Iwanki 1.) folw. pryw., pow. wilejski, o 60 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. mańkowiecka, 2 dm., 11 mk. katol. (1866). 2.) **I.**, wś rząd., nad strugą Czernicą, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 45, od Dziewieniszek 27, dm. 9, mk. 47 (1866). 3.) **I.**, zaśc. włośc., pow. święciański, 2 okr. adm., o 70 w. od Święcian, 2 dm., 15 mk. katol. (1866). 4.) **I.**, wś gminy mikołajewskiej, nad rzeką Powianóżką, pow. dziśnieński, 3 okrąg adm., o 14 w. od Dzisny, 8 dm., 84 mieszk. (1866).

Iwanki, przys. Karnowa w pow. Rawy ruskiej.

Iwanki 1.) niem. *Iwanken*, 2 miejscowości w pow. lubawskim a) I., wś szlach., obszaru ziemi mr. 541, budynk. 29, dm. 14, katol. 103, Parafia i szkoła Grodziczno, stacya pocztowa

Kiełpiny; b.) **I.**, wieś królewska, należy do Łąkorza, liczy budynków 8, domów 3, katolików 12, ew. 9. Parafia Lipinki, szkoła i poczta Łąkorz. 2.) **I.**, niem. *Friesenhof*, przezwany r. 1863, folw. do wsi Dębowa łąka, pow. brodnicki, w okolicy lesistej, 1 milę od Wąbrzeźna, liczy budynk. 9, dm. 4., kato l. 66. Parafia Łobdowo, szkoła Dębowa łąka, poczta Wrock. *Ks. F.*

Iwankoutz, *Iwankowce*, wś, pow. kocmański na Bukowinie, o 10 kil. od Kocmanu, ma cerkiew grecką nieunicką.

Iwanków, mko, pow. radomyski, na lewym brzegu rz. Teterowa położone, 80 w. od Radomyśla i Kijowa odległe, w pozycyi leśnej, w niedawnych czasach księcia Konstantego Lubomirskiego dziedzictwo, 5412 dzies. Do klucza iwankowskiego obecnie należą wioski: Zaprudki, Feniewicze, Termachówka, Ocytel, Talskie i Rokitna. We wszystkich tych wioskach liczą 1420 włościan męzkiego pogłowia i 19323 dziesięcin ziemi. W I. wyrabiają statki na Dniepr spuszczane. Podobnież w sąsiedniej wsi Kolence. W I. znajdował się zamek, zrujnowany do szczętu w 1834 przez tamecznego rządcę. Sam tez iwankowski dwór nazywa się zamkiem. Był on dawniej otoczony wyniosłemi wałami i głębokiemi fosami, do ktorych zbierała się woda z rzeki Teterowa, niedaleko płynącej, Wejście było przez dwa mosty, za którymi stały bramy, a na jednej z nich znajdowała się z dębowego drzewa zegarowa wieża. W czasie rozkopywania tych wałów w 1834 r. znajdywano ludzkie kości. Archiwalne dokumenta świadczą, że miejsce, na którem miał się dobrze później Iwanków osiedlić, pierwiastkowo nazywało się Pasynkowszczyzną i wchodziło w skład tak zwanej Trudynowskiej ziemi czyli Trudynowicz. Wtedy jeszcze było to ustronie całkiem dzikie i w lasach ukryte. Trudynowicze zaś już w XV w. należały do książąt ze Skwira Połowców Rożynowskich. Posiadł je był Michał Juriewicz ze Skwira Połowiec Rożynowski, na mocy przywileju Oleska Władymirowicza księcia kijowskiego (1443 — 1445) (ob. Opis powiatu wasylkowskiego str. 35). Książęta Rożynowscy wygaśli w 1536 r. i cała fortuna ich spadła na Iwana Niemirycza (tamże str. 35). Mamy wszakże ślad w sądowych dokumentach, że w 1586 r. już Trudynowicze należały do matki sławnego Filona Kmity, na imię Ewdotii 2-do voto Mikołajowej Hulewiczowej; ona to tegoż roku zapisała Trudynowszczyznę, Malechowszczyznę, Trybuchowszczyznę, połowę w Zahalcach i Mojsiejkach córce swoj Eudoksyi, Kmiciance, będącej w zamęźciu za Iwanem Proskurą Suszczańskim, sędzią grodzkim kijowskim. Iwan więc Proskura wziął w posagu te dobra. Urządził je też i zaludnił. Pasenkowszczyznę również osiedlił, i tę tedy pozostałą osadę od swojego chrzestnego imienia Iwankowem nazwał. Odtąd miejsce to coraz więcej wzrasta, z prostej wioski na targowe zamienia się miasteczko, staje się głównym punktem dóbr trudynowskich, a zamek w niem przez dziedzica wzniesiony osłania mieszkańców od nieustannie w tym kraju snujących się tatarów. Iwan Proskura był możnym ziemianinem, bo oprócz posagowych Trudynowicz, wraz z braćmi posiadał szeroką ojcowiznę jako to: Owdijowszczyznę, Możycz, Kornin, Wepryn, Mochnacz. Znaczna część tych dóbr weszła w dom Proskurów po babce Iwana z domu Juchnowiczównie, będącej za jego dziadem Senkiem Proskurą. Iwan Proskura był za młodu towarzyszem broni sławnego Filona Kmity; oba ci mężowie przez długi lat przeciąg nie składali zbroi z ramion spracowanych, strażnicząc na miedzach pogranicznych. Stryjkowski mówi, że Filon Kmita i Iwan Proskura „zebrawszy ludu 4000 chodzili pod Smoleńsko, a potem w kilkadziesiąt mil za Smoleńskiem burzyli ziemię moskiewską, bez odporu" (Kronika II, str. 417). Następcy atoli Iwana Proskury sprzedali Iwanków z całą Trydznowszczyzną Stanisławowi Koniecpolskiemu hetmanowi w. kor.; sami zaś wynieśli się z Polesia na Ukrainę dalszą, i tam już swoje nowe osadzili gniazda, swoje nowe utwierdzili siedliska (w Korninie, Mochnaczu, Suszczanie, Międzyrzeczu, Hryhorówce). Za Koniecpolskich dobra Iwankowskie składały się z następnych nomenklatur: Iwanków, Trydunowicze, Obuchowicze, Lubcza, Spasów, Melechów, Trybuchów, Feniewicze, Obczytel, Halin, Zahale, Pyków, Skwiranka. Prócz rudni, których było na Teterewi 18, włość sama rocznej czyniła intraty 25,000 złp. (Przyłęcki, Pamiętnik o Koniecp.). Było to przed samemi wojnami kozackiemi. W ciągu zaś tych wojen dobra Iwankowskie musiały też znacznie ucierpieć, gdyż, jak to widzimy z pewnego dokumentu spisanego d. 5 lutego 1683 r., w całym tym pod tenczas kluczu jeden tylko Iwanków, Obuchowicze i Staniszówka miały osiadłość i to dość szczupłą, inne zaś wioski były puste (Arch. JZR t. I, część 6, str. 156). Od Koniecpolskich przeszły te dobra następnie do Zahorowskich. W 1685 r. posiadał Iwanków Stefan Zahorowski kasztelan wołyński. Córka tegoż Rozalia wyszła za Antoniego Pocieja i Iwanków w posagu wniosła w dom Pociejów. Nareszcie również przez związek małżeński dobra te od Pociejów przeszły do ks. Lubomirskich, albowiem córka Antoniego Pocieja, na imię Ludwika, została małżonką ks. Stanisława Lubomirskiego, wojewody bracławskiego. Odtąd Iwanków staje się dziedzictwem ks. Lubomirskich. Dziedziczą tu z kolei: ks.

Stanisław Lubomirski, potem syn tegoż ks. Fr. Ksawery i nareszcie wnuk ks. Konstanty. Jest tu kościół katolicki, fundowany przez Rozalią z Zahorowskich Pociejową, strażnikową w. ks. lit., pod tytułem Wniebowzięcia Panny Maryi. Parafia kat. liczy dusz 1000. Cerkiew zbudowana w 1743 r. na miejscu dawniejszej. W 1783 r. mieszkańców chrześcian było 1340, żydów nie było. Dziś w Iwankowie prawosławnych 919, katol. 72 i izraelitów 763. W dobrach ziemia glejowata, piaszczysta, ma glinę garncarską i wapno hydrauliczne. W pobliżu wsi Obuchowicz zasługuje na uwagę bardzo starożytne do dziś dnia dochowane horodyszcze, otoczone z jednej strony wodą, z drugiej okopem czyli wałem, Nazywa je lud „Zinczyne horodyszcze". Podanie mówi, że w dawnych wiekach kniahini Zinka zamknęła się była w niem z całem swém wojskiem. Mąż obległ horodyszcze, gdzie się żona broniła, i po kilku szturmach zdobył. Kniahini zaś Zinka w boju została zabitą. Nieopodal od horodyszcza tego jest miejsce, noszące nazwę „Zinczyna łoża." *Ed. Rulikowski.*

Iwanków 1.) wioska, pow. kaniowski, nad bezimienną rzeczką, wpadającą o 2 wiorsty dalej do Dniepru; rzeczka ta oddziela ją od w. Przeniczników, z którą stanowi jednę parafią. Miejscowość górzysta i lesista. Mieszk. 617 wyzn. prawosł. Ziemi czarnoziemu 1071 dz. Własność hr. Buturlina. 2.) **I.**, wś, pow. żytomirski, gm. i par. Leszczyn, nad Hujwą, ma kaplicę katolicką, cerkiew drewnianą i od r. 1877 cukrownię. 3.) **I.**, *Iwanka* (ob.), powiat humański. *X. M. O.*

Iwanków (po rusku Iwankiw), wś w pow. borszczowskim, 11 kil. na półn.-wschód od Borszczowa, 4 kil. na płd.-zachód od Skały, 4 kil. na wschód od granicy rossyjskiej. Na półn.-zach. leżą Cygany, na półn.-wschód Skała, na wschód Gusztynek, na płd. Słobódka, na płd.-zach. Turylce i Muszkatowce. Wieś rozłożyła się w dolinie potoku zabierającego liczne strugi a płynącego na płd.-wsch. przez wieś Gusztynek do Zbrucza. W płn.-zachód. kończynie wsi leży las Iwankowski ze szczytem 301 m. wys. na półn., a opadający na płd. do 294 i 286 m. Na płd.-wsch. od niego wznosi się niedaleko granicy góra Muszkatowiecka (296 m.), a na płd.-wsch. od niej Iwankowiecka góra (287 m.). Cerkiew położona w środku wsi na wysokości 258 m. Własność więk. (hr. Gołuchowskiego) ma roli ornej 125, łąk 1 ogr. 53, lasu 1124 mr.; własn. mniejsza roli ornej 2625, łąk i ogr. 404, pastw. 31 mr. Wedle spisu z r 1869 było 2024 mk. w gminie a 31 na obszarze dworskim; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 2215, rzym. kat. 27. Par. rzym. katol. w Skale, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu Skała, archidyec. lwowskiej i ma filie w Gusztynku i Bereżance. We wsi cerkiew. Kwitnie tu także uprawa tytuniu. *Lu. Dz.*

Iwankowce 1.) wś, pow. uszycki, przy trakcie pocztowym z Uszycy do Kamieńca, o 12 w. od Dunajowiec, o 42 od Kamieńca, parafia Dunajowce. Cerkiew N. P., mieszk. 620, domów 60, ziemi włośc. 674 dz., dworskiej 678 dz., cerkiewnej 51 dz.; młyn na Studenicy w miejscowości zwanej Kaskada. Należy do klucza hołozubinieckiego sukcesorów Wiktora Skibniewskiego. Hohol, porucznik Potockiego w 1653 r. w czasie żwanieckiej wyprawy za Jana Kazimierza, napadłszy śpiących tatarów pod tą wsią, silnie ich poraził. Por. *Hołozubińce.* 2.) **I.**, wieś, pow. jampolski, gmina i parafia katolicka Krasne, mieszkańców 761, domów 146, ziemi włościan 823 dzies., dworskiej 735 dzies. Cerkiew pod wezwaniem N. P. posiada 42 dz. ziemi. Należała do Domaniewskich, dziś kilku właścicieli, ziemia glinkowata, grunta równe. 3.) **I.**, wieś, pow. lityński, gmina i par. katol. w Starej Sieniawie o kilka wiorst od niej odległa; mieszkańców 642, dm. 102, ziemi włościan 634 dz., dwors. 773 dz. Cerkiew w miejscu pod wezwaniem N. P., posiada 1253 parafian i 52 dż. ziemi. Czarnoziem glinkowaty. Leży niedaleko Pilawiec. Należała do Borejków, dziś Głębockich. Niepodal od tej wsi, nad rz. Ikawą, mają być wały ziemne, o których jest następujące podanie: w czasie najścia tatarów w 1657 roku mieszkańcy wsi sąsiedniej Grabowca (zniesionej przy urządzeniu wojennych posieleń w majątku międzyboskim) ukryli się tu z całym swym majątkiem i okopali nad brzegiem Ikawy, otoczonej nieprzebytemi lasami. Zostali jednak wyśledzeni i wszyscy wycięci; po dziś dzień znajdują jeszcze po polach kości nieszczęśliwych ofiar. 4.) **I.-satanowskie**, wielka wieś, pow. proskurowski, gmina Juryńce, parafia katolicka w Satanowie; prawosławna posiada 2 miejscowe cerkwie: jedna Wniebowzięcia, do której należy 1066 parafian i 51 dz. ziemi, druga Przemienienia Pańskiego z 1276 par. i 57 dz. ziemi; mieszkańców 3276, w tej liczbie 60 jednodworców, domów 333, szkoła wiejska, pograniczny posterunek i piękne sady owocowe. Ziemi włościan 2007 dz. Należy do klucza satanowskiego hr. Maryi z Sanguszków Potockiej, żony namiestnika Galicyi, w którym ziemi używalnej dworskiej liczy się 5464 dziesięcin. 5.) **I.**, wieś, powiat proskurowski, o 6 wiorst od m. Proskurowa, do którego należy par. katol.; okrąg polic. Czarny ostrow, gmina Chodkowce, mk. 900, domów 180, ziemi włościan 1060. Wieś ta należała do starostwa proskurowskiego i w czasie lustracyi kasztelana kamienieckiego Humieckiego w 1616 r. Iwankowce i Czerepowa

były w dzierżawie Potockich, gdyż, jak się wyraża lustracya, „Potoccy tu sobie prawa dziedziczne uzurpowali, z drugiej zaś strony Stanisław Lanckoroński wojewoda podolski mieni je być dobrami królewskiemi, do dzierżawy proskurowskiej należącemi, o które to wsie zaszły protestacye do decyzyi J. K. M." Widać że wróciły do dóbr królewskich, gdyż w 1796 r. cesarzowa Katarzyna darowała je z całem starostwem proskurowskiem feldmarszałkowi Gudowiczowi; dziś własność Kulikowskich. 6.) **I.**-chreptyjowskie, wieś, powiat uszycki, gmina Kalus, parafia Sokulec, mk. 414, w tej liczbie 58 jednodworców, domów 68, ziemi włościan 472 dz., dworskiej wraz z częścią Pilip Chreptyjowieckich 876 dz. Jest tu cerkiew, do której należy 56 dz. ziemi. Należała do Sobańskich, dziś Grabianków. *Dr. M.*

Iwańkowce, wioska, pow. berdyczowski, nad niewielką rzeczką bezimienną, wpadającą do Hniłopiaty, o 7 wiorst odległa od m. Berdyczowa, a o 4 w. od wsi Chażyna. Mieszkańców 743 prawosławnych i 67 kat., razem 810. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi wybornego czarnoziemu 1604 dzies. Należy do Żurowskiego. Piękny pałacyk, galerya obrazów, znana niegdyś stadnina. Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Berdyczowie.

Iwankowicze, dobra, pow. słonimski. Roku 1807 dziedzictwo Francisz. Połubińskiego.

Iwankówka, potok wytryskujący na polach wsi Iwankowa, w zach. jej stronie położonych, z pod Iwankowskiego lasu (286 m.), w pow borszczowskim. Płynie przez wieś w krętym biegu ku wschodowi, następnie po płn. wsch. stronie wsi Gusztynka łączkami w kierunku południowo-wschodnim i w obr. tej wsi, u stóp Iwankowieckiej góry (286 m.), wpada do Zbrucza z pr. brz. Długość biegu 8 kil.

Iwankowo, wś i folw., pow. kalwaryjski, gm. Balkuny, par. Mirosław. Odl. 46 wiorst od Kalwaryi. Wieś liczy 29 dm., 308 mk., folw. zaś 8 dm., 44 mk. Należy do dóbr donacyjnych Dobkiszki (ob.).

Iwańkowo, folw. pryw., pow. wilejski, o 41 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom. 9 mk. (1866).

Iwańkowo, wś i st. poczt. w gub. tulskiej, pow. kaszyrski, o 18 i pół w. od Kaszyry.

Iwankowszczyzna 1.) wś i folwark w zachodniej stronie pow. ihumeńskiego, w gm. pereżyrskiej, nad rz. Świsłoczą z lewej strony, przy drodze wiodącej z Lesznicy do Sieniła, niegdyś dziedzictwo Prószyńskich; wieś ma osad włócznych 18, grunta lekkie; ale łąki znakomitej dobroci nad Świsłoczą. 2.) **I**, wś we wschodniej stronie pow. borysowskiego, w gm. bohdanowskiej, ma osad włócznych 13.

Iwanoczkowe, góra w Polanicy, powiat doliniański, 825 mt. wys. Por. *Giercza.*

Iwanogród, ob. *Narwa.*

Iwanów 1.) majorat, pow. kozieniecki, gm. i par. Kozienice. Od zarządu gminnego w. 3 odległy, gruntu mr. 430, bud. mieszk. drew. 3, mur. 1. Mieszkańców 22. 2.) **I.**-*Przywory* i **I.**-*Kijki*, dwie wsie, pow. siedlecki, gm. Pióry Wielkie, par. Zbuczyn. I.-Przywory liczy 2 dm., 8 mk., 399 mr. obszaru; I.-Kijki 7 dm. 90 mk i 205 mr. obszaru.

Iwanów, ob. *Iwanowo* i *Janów.*

Iwanów, potok wytryskujący w obr. gm. Czeremchowa, w pow. kołomyjskim, w lesie Dąbrowie (Zapust), dwiema strugami łączącemi się na półn. brzegu tegoż lasu i w Czeremchowie po krótkim biegu wpada do Holiszanki (ob.), która wraz z Babianką tworzy potok Ottyński, silny dopływ Worony. Długość biegu 4 kil. *Br. G.*

Iwanów wiérch, wzgórze, na gruncie wsi Wychodnej, w hr. liptowskiem (Węgry), wznoszący się na płn. od tejże, a na zachód od rzeki Hibicy (ob.). Wzniesienie 848 m. szt gen.

Iwanow Bór, st. poczt. w gub. nowogrodzkiej, pow. kiryłowskim.

Iwanowa góra, nieznaczna wyniosłość na wschodniej stronie Rakowca w pow. lwowskim, na lewym brzegu potoku Zubrze.

Iwanowa Słoboda, wś niewielka w pow. mozyrskiem, w gm. toneskiej, o wiorst 12 na płn. wschód od wsi Toneża, w najdzikszej całkiem bezludnej miejscowości, nad jeziorem położona. *Al. Jel.*

Iwanowce 1.) wś w pow. sokólskim, gub. grodz., o 23 w. od Sokółki. 2.) **I.**, wś, pow. lityński nad rz. Szewczyczką, wpadającą do Rowu, w południowo-zachodniej części ptu; parafia katolicka do Baru, prawosławna posiada miejscową cerkiew pod wezwaniem N. P. z 1252 parafian i 52 dzies. ziemi. Mieszk. 708, dm. 132, ziemi włośc. 1130 dz. R. 1493 miała 16 dm. Wieś ta, założona na gruntach stwa chmielnickiego, należała do tak zwanych wsi bojarskich. W czasie lustracyi kaszt. kamień. Humieckiego w 1616 władali nią Iwanowscy-Owsianikowie, bezwątpienia pierwsi jej osadnicy; obowiązani oni byli odbywać służbę wojenną do zamku chmielnickiego na mocy konfirmacyi Zygmunta III z r. 1593 i zapisu Zygmunta Augusta z 1558 r. na tej wsi 60 grzywien. W ostatnich czasach należał do Krasińskiej starościny opinogórskiej i do innych właścicieli; dziś do Leona Rożałowskiego 722 dz., Honoraty Rożałowskiej 68 dz., Bazylego Rożałowskiego 706 dz. i Hanickiej 359 dz. Ziemia urodzajna, czarnoziem z glinką. 3) **I.**, wś, pow. bracławski, nad rz, Krasnianką, ma 600 mk., 637 dzies. ziemi włościańskiej, 950 dz. dworskiej, cerkiew, dwa młyny wodne. Należała do klucza peczar-

skiego Swieykowskich, następnie do Abramowiczów. *Dr. M.*

Iwanowce (po rusku Iwaniwci), 1) wś w pow. kołomyjskim, 18 km. na płn. zach. od Kołomyi, 8 km. na płn. wschód od stacyi poczt. w Łanczynie. Na płn. leży Majdan, na wschód Tłumaczyk, na płd. Kniaździwór i Peczeniżyn, na zachód Sadzawka. Przez południe obszaru płynie Prut od zachodu na wschód tworząc na małej przestrzeni granicę między Kniaździworem; na płn. od Prutu ciągną się w tym samym co i on kierunku jego dopływy: potoki Tłumaczek, Lisny z Pasieczyszczem i Tłumacz. Wiejskie zabudowania leżą w dolinie Tłumaczka. W środku obszaru wiejskiego wznosi się punkt jeden do 344 m., a w płn. stronie do 349 m. Własność większa (rządowa) ma roli ornej 81, łąk i ogr. 12, pastw. 259, lasu 707 mor.; własn. mniej. roli ornej 467, łąk i ogr. 369, pastw. 54 mor. Wedle spisu z r. 1869 było 1270 mk.; wedle szemat. z r. 1881 mk. obrz. gr. kat 1242, rzym. kat. 10. Par. rzym. kat. w Mariahilf, greck. kat. w Tłumaczyku (dekanat kołomyjski, archidyec. lwowska). We wsi cerkiew i szkoła filialna. Mieszkańcy uprawiają także tytuń. Iwanowce należały dawniej do klucza Kniaździwór w dobrach nadworniańskich a ziemi halickiej. W r. 1787 zajęto te dobra pod saliny i wcielono do dóbr delatyńskich. 2) **I.**, wś w pow. żydaczowskim, przy gościńcu, w okolicy bogatej w łąki, 3 km. na zachód od stac. poczt. w Żydaczowie. Na płn. leży Wołcniów, na zachód Demeńka leśna i Turady, na płd. Turady, na wschód Żydaczów, Dniestrem oddzielony. Wieś leży na prawym brzegu Dniestru, w dolinie pot. Tajsarówka (dopływ Dniestru), płynącego od płd. zach. na płn. wsch., a wznosi się mało co po nad 250 m. npm. Własność większa ma roli ornej 104, łąk i ogr. 104, pastw. 289 mor.; własn. mniejsza roli ornej 475, łąk i ogr. 140, pastw. 55 mr. Wedle spisu z r. 1809 było 340 mk., wedle szematyz. z r. 1881 mk. obr. gr. kat. 313, rzym. kat. 51. Par. rzym. kat. w Żydaczowie; grec. kat w miejscu, należy do dekanatu rozdolskiego, archidyec. lwowskiej, i ma filią w Turadach. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa jednoklasowa. Niegdyś były tu zdroje słone w użyciu; dziś są zarzucone. Iwanowce należały dawniej do starostwa pow. żydaczowskiego, ziemi lwowskiej a województwa ruskiego. Zajęto je wraz ze starostwem w r. 1779. W r. 1823 nabył wieś Konstanty Dobrzański, a przez cesyą Stanisław hr. Skarbek. *Lu. Dz.*

Iwanowce, las w obrębie gminy Gaje niżne w pow. drohobyckim, na wschod. krańcu wsi na granicy Delawy. Wody płynące z tego obszaru zabiera potok Torchów, płynący w kierunku wschod, do Lutyczyny. *Lu. Dz.*

Iwanówce, węg. *Ivanyi*, wś w hr. bereskiem (Węg.), nad rz. Latorczą, kościół par, gr. kat.; kąpiele żelaziste, 609 mk.

Iwanowen (niem.), kol., pow ządzborski, st. poczt. Stara Ukta.

Iwanowice 1.) właść. *Iwonowice*, os., przedtem miasteczko, pow. kaliski, gmina i parafia Iwanowice. Odl. od Warszawy 217 w., od Kalisza 22 w., od Opatówka 14 w., od granicy pruskiej około 12 w. Połączone z Kaliszem drogą bitą. Posiada kościół par. murowany, urząd gminny, szkołę początkową, dom schronienia dla starców i kalek. W 1827 r. liczono tu 100 dm. i 949 mk., w 1861 r. było 80 dm. (1 mur.) i 887 mk. (146 żydów); obecnie liczą 81 dm. (1 mur.), 843 mk. Ludność zajmuje się rolnictwem. I. założone zostały w XV w. przez Bartłomieja Gruszczyńskiego, podkomorzego sieradzkiego, który, posiadając wieś dziedziczną t. n., wyjednał u Kazimierza Jagiellończyka w 1470 r. przywilej zamieniający takową na miasto. Tenże sam monarcha nadał prawo magdeburskie, jeden targ tygodniowy i jarmark w dzień św. Katarzyny. Przywilej ten ponowił król Władysław IV w dniu 30 stycznia 1633 r., dozwalając przytem na osiedlenie się sukiennikom; zaś król August II na prośbę Jana Alberta z Sienna Potworowskiego, kan. gnieź,, archid. kaliskiego, oraz dziedzica I. i proboszcza tejże parafii, powyższe dwa przywileje powtarzając, wydał nowy na dniu 16 grudnia 1701 r. na cztery jarmarki. Te nadania Stanisław August w dniu 11 września 1776 r. zatwierdził. Miasto w różne przechodząc ręce, było dziedzictwem rodziny Dłuskich, następnie Potworowskich, w końcu należało do Zygmunta Rupnickiego, od którego nabył je Mikołaj Wężyk. Gruszczyński, założyciel miasta, wystawił tutaj w r. 1436 piękny murowany kościół, do dziś dnia w całości zachowany. Kościół ten ma budowę gotycką, ale tem się od innych różni, że nie dzieli się wcale na część kapłańską i nawę, ale wystawiony jest poprostu w kształcie podłużno czworokątnego domu, z murowanemi szczytami. Ta osobliwsza i w katolickim obrządku nie zwyczajna jego budowa, popiera utrzymujące się tu podanie, że kościół ten w dawniejszych czasach służył za zbór aryanom. W prawdzie nie masz na to na miejscu dowodu, wszakże w dziejach kościołów wyznania helweckiego w Małopolsce, przez J. Łukaszewicza skreślonych (str. 340), w opisie świątyń tego wyznania czytamy, iż dziedzic I. Mikołaj Dłuski herbu Kotwicz, surrogat krakowski, przyjąwszy wyznanie kalwińskie, kościół katolicki na zbór zamienił. Działo się to około r. 1551, a w 1562 synod pińczowski w sierpniu odprawiony pomiędzy wielu innemi podpisał także Albinus Minister in Iwanowice.

Kiedy zbór ten upadł niewiadomo, istniał atoli jeszcze w początkach XVII wieku i przy nim był wtedy minister Mikołaj Sokołowski. Wkrótce potem upaść musiał, bo synowie Mikołaja Dłuskiego wrócili na łono katolickiego kościoła, a jeden był z nich nawet opatem bledzewskim; ci tedy, objąwszy I., wyrugowali z kościoła kalwinów i pierwotnemu obrządkowi wrócili. Kościół ten odznacza się wytwornością i wykończeniem mularskiej roboty, a szczyty jego w płaskosłupy, nisze i okrągłe przezrocza przystrojone, za arcydzieło w swoim rodzaju uważane być mogą. Wewnątrz nie ma on sklepienia, ołtarze także są znacznie od murów późniejsze, ale niezgorszem dłutem wykonane. Znajdują się w tym kościele cztery starożytne grobowce. Jeden z nich, obok wielkiego ołtarza, wspaniały, z ciosowego kamienia wystawiony, należy do Pawła i Katarzyny Potworowskich, zmarłych w latach 1595 i 1596. Drugi w ścianie południowej kościoła z ciemnego marmuru, bez żadnych ozdób, wyobraża tylko leżącego mężczyznę w rycerskiem ubraniu; obok niego wyryty napis łaciński zaświadcza, iż jest to nagrobek Jana Baranowskiego. Trzeci nagrobek niewiadomo komu jest wystawiony, przedstawia w kamieniu dwie stojące osoby, to jest rycerza z długą brodą i niewiastę w osobliwszym kołpaku i welonie na głowie; po nad głowami tych figur znajduje się tarcza z herbem Korab' i napisy łacińskie. Wnosząc z kształtu zbroi rycerza i ubioru niewiasty, należałoby ten pomnik odnieść do końca XVI albo początku XVII stulecia. Oprócz tych nagrobków znajduje się tu jeszcze wielce starożytna chrzcielnica i podobnaż kropielnica; wyrobione są one i ciosowego kamienia, przyozdobione gotyckiemi łukami i okolone napisem łacińskim, z wypukłych gotyckich liter złożonym. Napis ten, na obu tych naczyniach jednakowy, różni się tylko rokiem, chrzcielnica ma rok 1460, a kropielnica 1464 i herb Ciołek. Ambona drewniana zbudowana jest w r. 1608. Kościół iwanowicki pod względem osobliwszej budowy swojej, oraz dochowania onej w pierwotnym stanie, ze wszech miar na uwagę zasługuje. Par. dek. kaliski 3630 dusz liczy. Wiadomem jest, że Kordecki urodził się w Iwanowicach, a że są trzy miejscowości tej nazwy, mianowicie w kaliskiem, piotrkowskiem i kieleckiem, przeto wiedziono spory, która z nich była kolebką obrońcy Jasnej Góry. Baliński (Pielgrzymka str. 301) napisał, że się urodził „w Iwanowicach w województwie kaliskiem około r. 1605 z rodziców zapewne rolników lub mieszczan ubogich". Za Balińskim powtórzyli inni i miejsce i rok, nikt wszakże, o ile wiemy nie oznaczył ściśle daty urodzenia. Niedawno wreszcie dzięki poszukiwaniom p. Adama Chodyńskiego okazało się, że Kordecki urodził się w I. kaliskich, o czem świadczy przechowany dotąd akt chrztu. Według tegoż aktu, spisanego jak wszystkie w owych czasach po łacinie, ksiądz Kordecki ochrzcony był w kościele iwanowickim pod imieniem Klemensa dnia 16 listopada 1603 r. przez miejscowego wikaryusza ks. Urbana Ossiakowskiego. Rodzicami jego byli mieszczanie iwanowiccy: Marcin i Dorota Kordeccy; ojcem zaś chrzestnym Mateusz syn tamtejszego wójta. Ze względu na religijność owych czasów, w których nie odkładano chrztu dzieci; ze względu, że urodził się w miejscu, gdzie był kościół parafialny; śmiało przyjąć można, że data chrztu była i datą urodzenia tego rycerza-mnicha. Kiedy wystąpił na widownię dziejową liczył zatem skończonych lat 62 i dziwnem zrządzeniem obchodził rocznicę swoich urodzin w dniu kiedy Wrzeszczowie oblegał Jasną Górę. Mieszczańskie i to z lichego, ubogiego miasteczka pochodzenie Kordeckiego, sławę przynosi temu stanowi, któremu praw równości obywatelskiej i nawet naturalnych przywilejów zaprzeczono. Kordecki umarł w dzisiejszej osadzie Wieruszowie dnia 20 marca 1673 r.; zatem ziemia kaliska i wieluńska były mu kolebką życia, słońcem sławy i powijakiem śmierci. Dobra I. składają się z folw. Niemiecka wieś i Guzdek, osady I., wsi Pośrednia, Niemiecka wś, kolonij Daniel i Joanki. Podług opisu z r. 1866 rozl. ma wynosić m. 1401, grunta orne i ogrody m. 580, łąk m. 90, lasu m. 660, nieużytki i place m. 81. Osada Iwanowice osad 86, z gruntem m. 1065; wieś Pośrednia osad 11, z grun. m. 236; wś Niemiecka wś os. 26, z gruntem m. 55; kolonia Daniel osad 7, z gruntem m. 165; kolonia Joanki osad 51, z gruntem m. 629. Gmina I. należy do sądu gm. okr. V w Godzieszach, st. poczt. Błaszki. Obszar gminy wynosi 11098 mr., ludność 4582 głów. W gminie 2 szkoły pocz. i kantorat. 2.) **I.**, kol., folw. i os. karcz., pow. częstochowski, gm. Opatów, par. Kłobucko, o 23 w. na płn. od Częstochowy, przy szosie do Wielunia. W okolicy kamień wapienny. Kol. liczy 102 dm., 733 mk., 2337 mr. ziemi, w tem 1525 mr. roli ornej. Folw. ma 2 dm., 5 mk. i 228 m. obszaru. Tu należy też I. os. karcz., 1 dom, 6 mr. i I. sołectwo 146 m. obszaru. Dobra rządowe ekonomia I. podług wiadomości z r. 1838 składały folw. i wś I., młyn Drynda, wójtowstwo I. z folw., wieś Opatów, młyn, folw. i wieś Rembielice, młyn Jurdak, wś, wójtowstwo, młyn Maków, folw. i wieś Zwierzyniec, młyn Kamieńszczyzna, folw. i wieś Zlichowice, kolonia Czarny las Dolicki, folw. i wieś Popów, folw. i wieś Mokra, folw. Biała papiernia, folw. i wieś Kłobucko, młyn Liguna, Brzoska, folw. i wś Rybna, młyn Kłobucko Malinia, folw. Jeleniec.

Budowle były ubezpieczone na rs. 121,000. Podług wiadomości z r. 1830 rozl. w gruntach, łąkach i pastwiskach wynosiła m. 16260 i pod lasem m. 11000. 3.) I., wś nad rzeczką Dłubnią, pow. miechowski, gm. i par. Iwanowice. Leży w stronie połud.-zachodniej od Słomnik, w odległości 8 wiorst, od miasta powiatowego wiorst 22. W r. 1827 miała ludności 370 głów, dom. 54; obecnie ludność tej wsi wynosi 601 głów, dom. murowanych 16, drew. 61; osad włościańskich 59, z przestrzenią gruntów mr. 721 pr. 36; grunta w posiadaniu duchowieństwa będące zajmują mr. 7 pr. 199. Dobra I. składają się z folwarków: I., Krasieniec, Poskwitów i Widoma Iwanowicka; ogólna przestrzeń tych dóbr wynosi mr. 2005. Jest tu: zarząd gminny i szkółka elementarna, młyn, tartak i gorzelnia największa w gubernii, która w 1876 r. wyrobiła 670493° czyli 16762 wiader okowity. W r. 1869 z gruntów poplebańskich powstała wieś Wysiołek Iwanowicki nazwana; składa się z 10 domów drew., ludności ma 39 głów, osad włośc. 23, z przestrzenią gruntów mr. 50 pr. 194. Najpierwszą wzmiankę o wsi I. znajdujemy u Szymona Starowolskiego, który mówi, że w r. 1293 Prokop, biskup krakowski, na wstawienie się dziedzica tej majętności, fundował tu kościół i dziesięcinami od stołu biskupiego zaopatrzył (Szymon Starowolski Vita Antistitum Cracoviensium 1658 r. pag. 72), lecz ktoby był tym dziedzicem nie wiemy. W XV wieku I. stanowiły własność Jana Pieniążka herbu Odrowąż, który to ród oddawna w tutejszej okolicy posiadał wiele włości. W połowie zeszłego wieku majętność ta należała do ks. Augusta Aleksandra na Klewaniu i Żukowie Czartoryskiego, wojew. ruskiego; w r. zaś 1792 dobra te były w posiadaniu Michała i Salomei Walewskich, następnie Tekli z Walewskich Walewskiej, a po jej śmierci w roku 1862 przeszły na syna Stanisława Walewskiego, który w r. 1866 sprzedał je Wilhelmowi Zawadzkiemu. Długosz, który tak dokładnie opisuje uposażenie każdego kościoła dyecezyi krakowskiej, nie wymienia jednak I. pomiędzy parafiami, a tylko wyliczając dziesięciny dla klasztoru norbertanek w Ibramowicach, mówi, że w I. znajduje się kościół parafialny; w innych zaś miejscach wymienia wsie: Poskwitów, Damice, Biskupice, Maszków i Przestańsko, jako należące do par. iwanowickiej (Lib. benefic. t. III, str. 86, 99, 107, 109, 111, 112, 332, 333). Do dóbr I., jak wyżej nadmieniliśmy, należą folwarki: Krasieniec, Widoma Iwanowicka i Poskwitów, z których dwóch pierwszych wsi nie znajdujemy wcale w księdze uposażeń Długosza, ostatnia zaś pod nazwą Poskytków, wymieniona jako należąca do Jana Pieniążka h. Odrowąż, którego także Gywanowskim (Iwanowskim) nazywa, i Jana Oraczowskiego ze Szreniawitów; wnosić więc wypada, że wsie Krasieniec i Widoma w późniejszych już czasach powstały. Kościół tutejszy, pierwiastkowo, jak wyżej przytoczyliśmy, był założony około r. 1293, lecz dzieje tego pierwotnego kościoła niewiadome. W r. 1408 wystawił tu nowy drewniany kościół i uposażył go, Mikołaj Pieniążek, ówczesny dziedzic I.; po śmierci którego zajęty i zniszczony został przez inowierców, jak tego ślad znajdujemy w aktach kościelnych. Z tychże akt widzimy, że na drugiej stronie w chórze mniejszym był napis: „MDCXXIV. Joan...cies D. Martinus Szyszkowski Episcopus Cracoviensis hanc Ecclesiam de novo per pravitatem Hereticorum desolatam et turpissime profanatam, ad Honorem et Gloriam Dei per Reverendissimum D. Thomam Oborski Suffraganeum suum et Canonicum reconciliavit et altaria in hac Ecclesia consecravit". Napis powyższy poucza, że kościół tutejszy po zniszczeniu przez innowierców na nowo był restaurowany i poświęcony w r. 1624. Obecnie istniejący kościół, również drewniany, ufundowany został w r. 1745, ukończony następnego roku; owczesny dziedzic dóbr Iwanowice książę August Aleksander Czartoryski, dał na budowę kościoła pierwiastkowo dukatów 150, następnie dodał 2000 złp. na prośbę plebana tutejszego ks. Kazimierza Bodurkiewicza, który daleko większą summę wyłożył na ten cel z własnych funduszów. Nowo wzniesiony kościół poświęcony w r. 1749 przez Jędrzeja Stanisława Załuskiego, biskupa krakowskiego. O uroczystości poświęcenia pisał Kurjer Polski N. 664 dnia 8 czerwca 1749 roku. Świątynia ta, z drzewa wzniesiona, do obecnych przetrwała czasów; otacza ją cmentarz, murem w r. 1859 obwiedziony. Przywchodzie są dwie wieże drewniane, a nad wielkiemi drzwiami od strony zewnętrznej, jest wyryty na drzewie napis: „Hoc opus constructum A. D. 1745". Snfit kościoła zdobią malowania na drzewie, przedstawiające: w części kapłańskiej, śś. Trójcę, a w głównej nawie Nsjświętszą Maryą Pannę Niepokalanego Poczęcia, po bokach zaś godła: sprawiedliwości, wiary, nadziei i miłości. Ołtarze są cztery: wielki ołtarz, z dawnego kościoła pozostały, z obrazem Wszystkich ŚŚ i św. Trójcy. W tymże ołtarzu jest wizerunek Ukrzyżowanego Pana Jezusa, w zagłębieniu umieszczony. Z pomników znajdują się tu tylko z prawej strony wielkiego ołtarza tablice grobowe poświęcone pamięci Michała i Salomei Walewskich, dziedziców dóbr. Nareszcie wspomnieć wypada o dzwonie z r. 1525, z napisem: „In honorem Sanctissimae Trinitatis et gratiam Sanctorum". Kościół w r. 1865 nowym dachem gontowym pokryty, w dobrym znajduje się stanie. Par. I. dek. mie-

chowskiego 2090 dusz liczy. Gmina I. należy do s. gm. okr. IV w Wilczkowicach, st. poczt. w Michałowicach, liczy 2725 mk. i 7695 mr. obszaru. W gminie znajdują się 2 szkoły elemen, gorzelnia, 3 młyny i 2 tartaki.

Iwanówka 1.) wś, pow. kaliski, gm. i par. Błaszki. Odl. 25 w. od Kalisza. Liczy 4 dm., 17 mk., utworzona na gruntach nadanych na mocy ukazu z 1864 r. 2.) **I.**, kol. włośc. nad rz. Luciążą, pow. piotrkowski, gm. Krzyżanów, par. Milejów, 17 dm., 205 mk., ziemi 442 mr. 3.) **I.**, wś, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka. Odl. 12 w. od Augustowa, liczy 6 dm., 36 mk. 4.) **I.**, os., pow. sejneński, gm. Lejpuny, par. Liszkowo. Liczy 6 dm., 24 mk., odl. 47 w. od Sejn. 5.) **I.**, wś, pow. sejneński, gm. Pokrowsk. Odl. 5 w. od Sejn, liczy 11 dm., 42 mk. *Br. Ch.*

Iwanówka 1.) wieś, pow. żytomirski, nad potokiem wpadającym z lewego brzegu do rz. Lemli. Składową część ziemi stanowi gnejs. Wieś odległa od miasteczka Uszomierza o 15 kilom. 2.) **I.**, osada, pow. nowogradwołyński, gm. romanowiecka, włościan dusz 13, należy do dóbr nowozwiahelskich, własność z Uwarowych Mezeńcowej. 3.) **I.**-smołderowska, wś, pow. nowogradwołyński, gm. smołderowska, włościan dusz 146, ziemi włośc. 743 dzies., należy do dóbr smołderowskich hr. Alfredowej Potockiej, leży przy Smółce. *L. R.*

Iwanówka, po łotewsku *Iwonowa*, wś w pow. rzeżyckim, parafii berzygalskiej, własność A. Paulina. Stacya drogi żelaznej petersbursko-warszawskiej, na przestrzeni Dyneburg-Psków, między Rzeżycą a Korsówką, o 104 w. od Dyneburga.

Iwanówka 1.) wś rządowa, pow. jampolski, gmina i par. Dzygówka, mk. 603, ziemi 978 dz. Należała do starostwa jaruskiego, ob. *Jaruga*. Jest tu cerkiew pod wezwaniem N. P., do której należy 40 dz. ziemi. W tej wsi wyrabia się kamień młyński z dosyć twardego piaskowca; wyrób dochodzi do kilkuset sztuk rocznie. Położona nad rz. Morafą, ma duży młyn pytlowy, produkujący rocznie do 2000 kułów mąki. Ziemia czarna, urodzajna, grunta równe; jest także kamień wapienny, do murowania zdatny. 2.) **I.**, st. dr. żel. Odessa-Podwołoczyska, między Zaciszem i Wesołym Kutem, o 507 w. od Podwołoczysk.

Iwanówka, czyli *Janówka*, folwark w pow. rzeczyckim, od roku 1870 własność urzędnika Gedeonowa, jako nagroda; ma obszaru 654 mr.

Iwanówka, wś i dobra, pow. horodecki, własność Ig. Gieryłowicza, 1368 dz. ziemi.

Iwanówka (po rusku Iwaniwka) 1.) wieś w pow. skałackim, 14 kil. na wschód od Skałatu a 6 kil. na półn.-zachód od stacyi poczt. w Tarnorudkach. Na półn. leżą Orzechowiec i Kaczanówka, na zachód Horodnica, na płd. Tarówka, na wschód Rożyska. Wiejskie zabudowania leżą w półn. stronie obszaru w dolinie potoku Stawek, płynącego od zach. na wschód do Zbrucza. Wody z płd.-zach. obszaru zabiera pot. Tarówka, dop. Zbrucza, płynący również od zach. wsch. Nad nim leży folw. „Na Skałce". Cerkiew wznosi się 328 m., na półn. od wsi dochodzi punkt jeden 334 m., na płd. od wsi wznosi się Podgrąglak do 340 m. Mały lasek leży w płn.-zach. kończynie wsi na granicy Kaczanówki i w płd. na granicy Tarówki. Własn. większa ma roli ornej 1383, łąk i ogr. 18, pastw. 21, lasu 263 mr.; własność mniejsza roli ornej 2435, łąk i ogr. 94, pastw. 58 mr. Wedle spisu z r. 1869 było 1592 mk. w gminie a 151 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 jest mk. obrz. gr. kat. 1178, rzym. kat. Par. rzym. kat. w Kaczanówce, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu skałackiego, archidyec. lwowskiej. We wsi cerkiew, szkoła etatowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa gmina z kapitałem 3964 zł. Wieś tę posiapał około r. 1650 Staniuław Pruss Szumańczowski. 2.) **I.** z Budami, wś w pow. trembowelskim (dawniej należała do husiatyńskiego powiatu), 10 kil. na płd.-wschód od stacyi pocztowej w Trembowli. Na północ leży Hleszczawa i Trembowla, na zachód Wolica, na płd.-zachód Plebanówka, na wschód Howiłów wielki i mały i Chorostków (w pow. husiatyńskim). Wieś leży nad potokami i stawami, z których zlewiska powstaje potok Tajna, płynący na płd.-wschód do pow. husiatyńskiego. Wzgórza okalające wieś wznoszą się na płd. do 318, na wschód do 331, na płn. do 338, na zachód do 346 m. W płn. wsch. kończynie wznosi się wzgórze lesiste ze szczytem Iwanówką (353 m.). Własn. więk. ma roli ornej 1978, łąk i ogr. 216, pastw. 15, lasu 190 mr.; własn. mniejsza roli ornej 2396, łąk i ogr. 266, pastw. 6 mr. Wedle spisu z r. 1869 było mk. 1701 w gminie a 55 na obsz. dwor., wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 894, gr. kat. 1113. Par. rzym. kat. w Trembowli, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu husiatyńskiego, archidyecezyi lwow. We wsi cerkiew, szkoła etatowa dwuklasowa. Jest także gorzelnia. 3.) **I.**, przysiołek Skomorocha w pow. tarnopolskim. *Lu. Dz.*

Iwanówka, w dol. kościeliskiej kopalnie żelaza.

Iwanówka, mała rzeczka, w pow. bobrujskim, zaczyna się w bagnach w pobliżu Kostrzyckiej Słobody, płynie w kierunku północno-zachodnim około 2 mil i poniżej wsi Usochi, naprzeciwko Olsy, wpada do rzeki Olsy (ob.) z lewej strony, dość rybna. *Al. Jel.*

Iwanówka, potok, wytryska w obr. gminy Potoka Czarnego, u zachodnich stoków pasma

wzgórzystego Fedorynczynem (731 m. szt. gen.) zwanego. Płynie na płd. zachód przez gm. Osław biały, a następnie granicą gmin Zarzyca i Łanczyna w pow. nadworniańskim i po 3 kil. i pół biegu uchodzi z pr. brz. do Prutu.

Iwanówka, góra w obr. gm. Utoropów, w pow. kosowskim, na granicy gm. Stopczatowa, w pow. kołomyjskim, po zachodniej stronie drogi wiodącej z Pistynia do Jabłonowa, na samej granicy powyżej wymienionych powiatów. Opływa ją od południa potok Nazarat, a od wschodu Koszelówka. Wzniesienie 447 m. szt. gen. *Br. G.*

Iwanowo, ob. *Janów.*

Iwanowo 1.) folw. pryw., pow. wilejski, o 58 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Parafianowo, 1 dom, 12 mk. kat. (1866). 2.) **I.**, (Krwawa praca), wś nad Szyrwintą, powiat wilejski, 2 okr., o 56 wiorst od Wilna, 1 dom, 14 mk. kat. (1866). 3.) **I.**, folw. szlach., pow. wilejski, 3 okr. adm., o 58 w. od Wilejki, 1 dom., 12 mk. kat. (1866). 4.) **I.**, mały folw. w pow. słuckim, własność mahometańskiej rodziny Abramowiczów, ma obszaru przeszło 100 mr. 5.) **I.**, mały folwark w powiecie słuckim, własność mahometańsko-polskiej rodziny Koryckich, ma obszaru włók 2. 6.) **I.**, wieś w pow. słuckim, nieopodal traktu wiodącego z Nieświeża do Klecka, z lewej strony, o wiorst 16 od Nieświeża odległa, ma osad włócznych 15 w glebie wybornej. Okr. policyjny II klecki.

Iwanowo 1.) lub *I-Wozniesieńsk*, osada w pow. szujskim, gub. włodzimierskiej, przy ujściu rz. Uwody do Tezy, 779,25 wiorst od Petersburga, a 123 od miasta gubernialnego odległa. Słynie z wielkiego rozwoju przemysłu rękodzielniczego, mianowicie: płótna i perkalu (za 4 miliony rs. rocznie). Ma 4 cerkwie i około 11,000 mieszkańców. Stacya pocztowa i st. kolei żelaznej. 2.) **I.**, osada w gub. jarosławskiej, słynie z handlu wyrobami jedwabnemi i bawełnianemi. 3.) **I.**, os., pow. aleksiński, gub. tulskiej, st. poczt. i st. drogi żelaznej moskiewsko-kurskiej.

Iwanowsk, wielkie dobra w powiecie ihumeńskim, z folwarkami zajmujące przestrzeń przeszło 31,500 mr., o wiorst 10 na północ od miasta Ihumenia, przy drodze wiodącej od miasteczka Bohuszewicz, w miejscowości całkiem poleskiej położone. W wieku XV cała ta okolica, stanowiąc tak zwane dobra Bakszty, nazwa których zaledwo w dokumentach pozostała, należała do zamożnej rodziny Kieżgajłów. Około roku 1447 Stanisław Kieżgajłło stolnik litewski, wraz z wsią Ihumeniem i 2000 włościan, oddał ją na własność biskupom wileńskim; jakoż do dziś dnia chłopi tych miejscowości nazywają siebie „biskupcami." Po roku 1795 t. j. po ostatnim podziale dobra biskupie skonfiskowane podzielone zostały pomiędzy kilku jenerałów, Iwanowsk zaś z przyległościami dostał się w dziale jenerałowi Szewiczowi i dotychczas w tej rodzinie pozostaje. Grunta są lekkie, ale łąk i lasu obfitość, wszystko jednak źle administrowane nie przynosi dziedzicowi właściwych korzyści; z propinacyi i młynów jest przeszło 2000 rs., po zaściankach leśnych niemało osiadło szlachty czynszowej; okrąg policyjny berezyński.

Iwanowsk, wieś, pow. rzeżycki, inaczej *Iwanówka.*

Iwanowsk, ob. *Czerwony dwór.*

Iwanowska, st. poczt., powiat wietłuski, gub. kostromskiej.

Iwanowskaja, st. p. i st. drogi żelaznej witebsko-orłowskiej w gub. smoleńskiej, pow rosławski.

Iwanowska słoboda, wś poleska w wsch. stronie pow. ihumeńskiego, w gminie pohoskiej, nieopodal rzeki Klewicy, ma osad 7; głuchy zakątek Ihumeńszczyzny.

Iwanowski, mały zaścianek poleski w pow. borysowskim, przy lichej drożynie wiodącej z Chotynia do Kozienic, w okr. policyjnym II łohojskim, ma osad 8.

Iwanowski las, ob. *Cyganka.*

Iwanowskie, st. p., pow. sławianoserbski gub. ekaterynosławskiej.

Iwanowskie Sioło. Tak się nazywa majorat z dóbr dęblińskich utworzony i hr. Paszkiewiczowi nadany. Por. *Dęblin* i *Gołąb.*

Iwanowszczyzna, folw., powiat nowoaleksandrowski, własność Michała Kwinty.

Iwanowszczyzna 1.) futor nad rz. Leśną, dopływem Teterowa, pow. żytomierski, par. Cudnów. Należał do Rzewuskiego. 2.) **I.**, okolica szlachecka w pow. nowogrodzkim, gub. mińskiej, nad rzeką Wiedźmą w gminie snowskiej, ma osad 3. 3.) **I.**, zaścianek mały w półn.-zachodniej stronie pow. ihumeńskiego, w gm. wierchnieńskiej, przy drodze wiodącej z Pokalina do Słobody i Smolewicz; zapadłe dzikie polesie. 4.) **I.**, wieś i folwark na północno-zachodnim krańcu pow. borysowskiego, w gm. tumiłowickiej, w okręgu policyjnym dokszyckim; wieś ma osad włócznych 25. Folwark jest dziedzictwem Proszyńskich, od roku 1821 na mocy sądu eksdywizorskiego; ma obszaru 7 włók i 9 mr. litewskich. 5.) **I.**, dobra, pow. borysowski, o 109 w. od Borysowa, o 21 w. od Dokszyc, 510 mr. obszaru. Gleba urodzajna, żytnia, łąk dosyć. Dziedzictwo Węcławowicza. 6.) **I.**-mała, folwark w pow. borysowskim, dziedzictwo Jastrzębskich, ma obszaru włók 5 i 14 mr. litewskich. 7.) **I.**, wś w pow. borysowskim, w gminie bohdanowskiej, ma osad włócznych 13. *Al. Jel.*

Iwańsk. Tak zwano niekiedy Iwaniska w wdztwie sędomirskiém.

Iwańsk, wś i dobra, powiat lepelski, o 90 wiorst od Witebska, 35 od Lepla, okr. polic. 2-i, okrąg sądowy 3-i, zarząd gminny w Kopciowicach. Niegdyś I. należał do udzielnego księstwa łukomlskiego. Musiał I. być oddanym na własność jezuitom połockim, gdyż w 1584 r. komisarze, wyznaczeni przez Stefana Batorego, wskutek ciągłych skarg jezuitów o zabranie przez szlachtę należących do nich majątków—oddają I powtórnie na własność zakonowi. W 1774 r. nabył Iwańsk za sumę 211,111 złp. 3 grosze 1 szeląg Tadeusz Wołodkowicz krajczy województwa mińskiego. Z przeszłości historycznej należy wspomnieć o walnem zwycięztwie na polach Iwanskich, odniesionem w dniu 26-go stycznia 1563 roku przez Mikołaja Radziwiłła, wojewodę trockiego, nad księciem Szujskim. Nieliczny oddział wojska litewskiego, zaledwo 4000 ludzi wynoszący, stał pod Mińskiem, dowodzony przez hetmana litewskiego Mikołaja Radziwiłła, hetmana polnego Hrehorego Chodkiewicza, Jerzego Tyszkiewicza i Romana Sanguszkę, którzy, powziąwszy wiadomość o obrotach wojsk nieprzyjacielskich, ruszyli śpiesznym marszem na spotkanie wroga. Wojsko Szujskiego, nie mając wiadomości o zbliżeniu się nieprzyjaciela i nie mogąc uszykować się do boju, pierzchnęło w nieładzie, zostawiając w ręku przeciwnika działa, broń ręczną i obozy. Ściganie trwało noc całą; polegli: dowódzca Piotr Szujski, Symon i Fieder bracia Poleccy, w niewolę wzięci: wojewoda Pleszczejew, Owczyna, Iwan Ochlibiszyn i dużo synów bojarskich; z całego oddziału zaledwo 5000 wróciło do Połocka. W 1812 r. przez I przechodził 2-i korpus armii francuskiej, o czem świadczą znajdujące się w miejscowem archiwum bony (kwity) wydawane przez dowódzców francuskich. Obecnie Iwańsk z fol. Nowiny i Wiszenki należy do Wincentego Wołodkowicza. Do tegoż właściciela należy m. Czaszniki z folwarkiem Alinpol, położone o 7 wiorst od I. Po odseparowaniu włościan mają przestrzeni I. i Wiszenki: ziemi ornej 344 dzies., łąk 130 dzies., pod lasami 336 dzies. i, nieużytków 114 dzies. Nowiny: ornej 98 dzies. łąk 67 dzies., pod lasami 1114 dzies., nieużyt. 738 dzies. Alinpol: ornej 109 dzies., łąk 42 dzies., pod lasami 136 dzies., nieużytków 58 dzies. Przez I. przechodzi splawna rz. Ulanka, wpadająca do Dźwiny, po której spławia się towar leśny z gub. mińskiej, wileńskiej, witebskiej i mohilewskiej, droga wojenno-komunikacyjna z Czasznik do Połocka, oraz linia telegraficzna z Czasznik do st. dynebursko-witebskiej drogi żelaznej Łowsza. I. należy do parafii hubińskiej. Jest tutaj stara drewniana kaplica, pobudowana przez jezuitów; ziemia piaszczysta i błotnista, staraniami i kosztem właściciela doprowadzona do najżyzniejszych w okolicy. Kanalizacya pola, plantowania łąk, poprawna uprawa roli i umiejętne zastosowanie maszyn rolniczych — wysoko podnosi kulturę gospodarki. Lokomobila zastosowana do młocki, gorzelni, młyna i tartaku jest wielką pomocą w gospodarstwie; gorzelnie w Iwańsku i Alinpolu produkują rocznie na 100000 rs. Egzystuje tutaj stadnina koni i poprawna rasa bydła. Do I. należały wioski: Kopciowicze, Iwańsk, Dziemidowicze, Ostrów, Tołpienice, Kraśnica, Miedźwieck, Puńki, Fiedki, Chocianow i Przystoje. Do Alinpola: Nowosady i Trylesin. Włościanie przez całe lato przeważnie zajmują się spławem drzewa do Rygi. Brak roboczych rąk bardzo niekorzystnie oddziaływa na stan rolnictwa i dobrobyt ludu. *G.*

Iwańsk, dobra, pow. dzisieński, o 63 w. od Dzisny, nad rz. Czoronką, miały 128 dusz, dziś 700 mr. rozl., gleba bardzo żyzna, gliniasta. Wszystkie budynki murowane. Dawne dziedzictwo Korsaka. I. należy do zarządu sielskiego Sebastyanów a do gminy nowo-hermanowskiej z wsiami Sawicki i Czoronka. Roku 1866 miał I. 26 dm.

Iwantiejewska, st. pocztowa, gub. nowogrodzka, pow. wałdajski.

Iwantyszki, wś, pow. kalwaryjski, gmina Raudań, par. Kalwarya. Odl. 7 w. od Kalwaryi, ma 10 dm., 45 mk.

Iwany, wś, pow. rypiński, gmina Starorypin, par. Rypin, odl. o 3 w. od Rypina, liczy 7 dm., 80 mk., 21 mr. gruntu. Folwark ma 92 mr. i należy do dóbr Starorypin.

Iwany-szczepkowo, powiat mławski, ob. *Szczepkowo.*

Iwaschken (niem.), ob. *Waschken.*

Iwaseczka, młyn nad Tyśmienicą w obrębie gminy Borysławia w pow. drohobyckim.

Iwasiów, futor, pow. zwinogródzki, nad rz. Olszanką, o 4 w. odległy od wsi Kieryłówki, do której gminy i parafii należy. Mieszk. 68 wyzn. prawosł.

Iwaśków-garb, las, pow. uszycki, gmina, Łysiec, par. Zwańczyk. Należy do Ignacego Chełmińskiego. *X. M. O.*

Iwaszki 1.) os., pow. kalwaryjski, gmina Raudań, par. Kalwarya. Odl. 7 w. od Kalwaryi, liczy 3 dm., 21 mk. 2.) I., wś, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo. Odl. 17 w. od Sejn, liczy 9 dm., 78 mk. *Br. Ch.*

Iwaszki, okolica szlach., pow. szawelski, par. kurszańska, o 1 i pół mili od Kurszan. M. Tomaszewicz ma tu 14 włók, Nagrodzcy 3 włóki, Daniusewicz 3 wł., Narkiewicz 3 wł. R. 1717 dziedziczyli tu Tomaszewicz, Narkiewicz, Iwaszkiewicz. *I. Godl.*

Iwaszkiewicze 1.) dobra, pow. wołkowyski a w części słonimski, nad rzeką Zelwianką,

Od Słonima wiorst 26, od Wołkowyska 35 w., od Grodna 105 w., od mka Zelwa 10 wiorst. Wchodzi w skład gmin (wołosti) pieniuchowskiej i jeziernickiej. Parafia rzymsko-katolicka Międzyrzec o w. 10. Cerkiew prawosławna, dawniej unicka, we wsi Iwaszkiewiczach, o wiorstę od fundum. Do 1863 r. należały do majątku wsie: Iwaszkiewicze, Koszele i Kościewicze, które uwłaszczone dziś mają do 950 dziesięcin ziemi. Obecnie w skład majątku wchodzą folwarki: Iwaszkiewicze, Maracze, Waleryampol i Mioduchów; przestrzeni gruntów dworskich 1901 dziesięcin, w tem gruntów ornych do 920 dzies., łąk i wygonów do 220 dziesięcin, lasów do 480 dziesięcin. Resztę przestrzeni stanowią jeziora Bezdenne i Moszkowskie z młynami Moszki i Sobońki, rzeka Zelwianka i nieużytki. Grunta żytnie żwirkowate, w części glinkowate, w ogólności dobre; na polach wiele kamieni granitowych, które stanowią bardzo dobry materyał budowlany na chłodne budowle; w wielu miejscach na powierzchni i wewnątrz ziemi znajduje się wapno kamienne (małe kamyki). Majątek w 1814 r. kupiony od familii Strawińskich przez Kacpra Ostromęckiego. Dziś jest własnością Michała Ostromęckiego. Była tu kaplica katol. 2.) **I.**, wieś w pow mozyrskim, na prawym brzegu rzeki Ptycza, w gminie kopatkiewickiej, przy gościńcu wiodącym z miasteczka Kopatkiewicz do m. Skryhałowa i Mozyrza, ma osad 50 przeszło, łąki wyborne.

Iwaszków, ob. *Iwaszkowo.*

Iwaszkowce 1.) lub. *Iwaszkowa*, wś, pow. olhopolski, nad rz. Podorożną, gm. Czeczelnik, par. Kodyma, o 12 w. od Olhopola, o 20 od Kodymy. Ma 654 mk., 1484 dzies. ziemi włościan, 245 dm., cerkiew św. Mikołaja z 46 dz. ziemi. Należy do klucza czeczelnickiego hr. Orłowej. 2.) **I.**, wś, pow. uszycki, u źródeł rz. Szurżówki, par. N. Uszyca. Ma 163 dm., 1036 mk., 1154 dzies. ziemi włościańskiej, 638 dz. dworskiej, cerkiew N. M. P. z 47 dzies. ziemi. Wieś ta należała do starostwa kuckiego, darowanego przez cesarzową Katarzynę generałowi Strekałowowi a z córką tegoż weszła w dom Dywowych, do których i dziś należy. Gleba czarna, urodzajna. 3.) **I.**, wś, pow. latyczowski, gm. bachmatowiecka, par. Michałkowce, obok kolei odesko-wołoczyskiej, między stacyami Proskurów i Bohdanowce. Ma 45 dm., 263 mk., 185 dzies. ziemi włośc., 278 dworskiej. Gleba czarna, grunta równe. Własność dawniej Cichockich, Asłanowiczów, dziś przeszła w obce ręce. 4.) **I**, wś, pow. mohylowski, par. Szarogród Ma 125 dm., 740 mk., 1091 dzies. ziemi włośc., 945 dzies. dworskiej, cerkiew N. M. P. z 47 dzies. ziemi. Należała do Lubomirskich, dziś Dębickiego. Według Marczyńskiego mają tu być rudy żelazne.

Iwaszkowce, wś włośc., nad rz. Oszmianką, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 15 w. od Oszmiany, 15 dm , 192 mk. kat. (1866).

Iwaszkowce (po rusku Iwaszkiwci), wś w pow. zbaraskim, 9 kil. na zachód od stacyi pocztowej w Zbarażu. Na półn. leżą Zarubińce, na wschód Zbaraż stary, na płd. Stechnikowce, na zachód Dubowce. Wieś leży w dolinie bezimiennego potoku, uchodzącego do Hnizdecznej, granicznej rzeki między Dubowcami. Nad Hnizdeczną leżą pastwiska, w stronie płn. wsch. las, resztę zajmuje rola orna. Ku półn. wznosi się obszar i dochodzi 375 m. Wedle spisu z r. 1869 było 209 mk. w gminie a 20 na obszarze dworskim, wedle szematyzmów z r. 1881 mk. rzym. kat, 78, gr. kat. 125. Własność większa ma roli ornej 459, łąk i ogr. 49, pastw. 16, lasu 157 mr.; własność mniejsza roli ornej 242, łąk i ogr 16, pastwisk 5 mr. Par. rzym. kat. w Łozowej, gr. kat, w Zarubińcach. 2.) **I.**, przysiołek Matkowa w pow. turczańskim, przy rz. Stryj, na pograniczu Węgier. W bliskości wznosi się skalista „Góra gwiazdowa." Tu Szanderer spostrzegał szczególny gatunek rudy wapienno-żelaznej, którą w r. 1810 dobywano do huty w Majdanie. (Ob. Rękopis Siarczyńskiego Nr. 1825 w Bib. Ossoli.). *Lu. Dz.*

Iwaszkowicze, ob. *Iwaszkiewicze.*

Iwaszkówka, wieś, pow. nowogradwołyński, gmina chulska, włościan dusz 200. Niegdyś należała do dóbr zwiahelskich; w XVI w. przez Annę Aloizę z ks. Ostrogskich Chodkiewiczową, właścicielkę Zwiahla, nadana kościołowi zwiahelskiemu, obecnie jest własnością rządową. *L. R.*

Iwaszkowo, wś, pow. bielski, gub. smoleńskiej, na skrzyżowaniu traktów wiaziemsko-bielskiego i porzecko-syczewskiego, o 45 w. od m. pow. Biały, u źródeł Dniepru.

Iwaszkowo, wś i st. poczt. w gubernii moskiewskiej, pow. wołokołamskim, o 45 w. od Wołokołamska.

Iwcza, duża wieś w lityńskim pow., par. katolicka Lityn, prawosławna ma miejscową cerkiew Wniebowzięcia; mieszkańców 1366, ziemi włościan. 1337 dz., cerkiewnej 94 dz., dworskiej 2136 dz., ziemia czarna urodzajna. Wieś położona nad dużym stawem. Jest tu zarząd policyjny (stan). Należała do Jurkowskich, dziś do sukcesorów znakomitego chirurga Pirogowa. *Dr. M.*

Iwen albo *Lubben* (niem), dobra w Kurlandyi, pow. talzeński, par. Erwalen.

Iwenberg (niem.) 1.) wś, pow. żuławski, st. p. Seckenburg. 2.) **I.**, lub *Waidehnen* (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Rautenberg.

Iwenwerder (niem.), os. pod. Thielenguth, nowo założ. r. 1852, pow. człuchowski, parafia Czarne, poczta Sztegrowy

Iwianka, rz. w pow. żytomierskim.

Iwiczna 1.) wś i fol. pow. kutnowski, gm. Błonie, par. Nowe. Liczy dm. 7, mk. 45; ogólnej przestrzeni mr. 115, z tego mr. 76 należy do włościan. Folwark ten położony przy szosie warszawsko-kaliskiej, odległy od Krośniewic wiorst 3, należy do dóbr krośniewickich. 2.) **I.** *stara* i **I.** *nowa*, dwie wsie przyległe, pow. warszawski, gm. Nowo Iwiczna, par. Piaseczno. Leżą na prawo od szosy z Warszawy do Piaseczna, w odl. 2 w. od Piaseczna. I. *stara* posiada dom modlitwy ewangielicki i cmentarz, 25 dm.; I. nowa posiada urząd gminny i 25 dm. Należą do dóbr Nowowola. Gm. Nowo Iwiczna należy do s. gm. okr. III w Raszynie, st. poczt. Piaseczno, liczy 8221 mk. i 7147 mr. obszaru. *W. W.*

Iwiczno, dawniej także *Iwiczna*, niem. *Iwitzno*, włoś. wś, pow. starogrodzki, w lesistej okolicy, blisko traktu bitego chojnicko-starogrodzkiego. Liczy włościan 13, zagrodników 20, obszaru mr. 2194, dm. 40; katol. 293, ew. 27. Parafia Zblewo, szkoła w miejscu, poczta Frankifeld. Odl. od Starogrodu 3 i pół mili. W I. znajdował się dawniej kościół, zapewne parafialny; proboszcz posiadał 4 włóki. Wizyta biskupa Rozrażewskiego pisze o nim, że w wojnie z krzyżakami spustoszał i więcej go potem nie odbudowali. Włóki plebańskie zabrał Borzechowski starosta i do folwarku swojego w Iwicznie przyłączył. R. 1662 proboszcz zblewski Andrzej z Gostynia już po drugi raz zawezwał przed sąd starostę, ażeby mu wydał kościelną własność. Zdaje się jednak że bezowocnie, ponieważ później cała sprawa przycichła. *Ks. F.*

Iwje, mko w pow. oszmiańskim, leży pod 53°56' szer. półn. i 43°26' dług. wsch., o 59 w. w kierunku połud. od Oszmiany, 134 ¾ w. od Wilna, mieści się na wyniosłości dochodzącej 514 stóp npm., posiada zarząd gm. włśc., szkółkę wiejską, mur. paraf. kośc. kat. śś. ap. Piotra i Pawła, st. poczt. załatwiającą wszelkie korespondencye i komunikującą się z Lidą przez st. poczt. Dzikowicze, odległą ztąd o 29 i pół w., liczy 2123 mk., t. j. 1054 mężcz. i 1070 kob. (1869). I. gm. włośc. dzieli się na 5 wiejsk. okr., posiada 42 wsi, 978 domów i 6243 włościan; a paraf. kat. I. klasy 2, dek. wiszniewskiego, posiada filią w Dudach (porów.), kaplicę w Satołtowiczach i liczy 7646 wiernych. I. były niegdyś własnością Kiszków, z których Mikołaj z Ciechanowca, wda mścisławski, sta wilkoszewski, fundował tu w r. 1631 kościół, a przy nim klasztor i sprowadził do niego bernardynów, ofiarując im z dóbr swych corocznie 200 złp, a także „przyzwoitą ordynaryą". Nadanie to nastąpiło 10 czerwca 1633 r. Bernardyni mieli tu bibliotekę zawierającą 489 ksiąg treści teologicznej i utrzymywali przy klasztorze szkółkę duchowną zwaną retoryką, aż do kasaty w pierwszej ćwierci b. stulecia. Od Kiszków I. przeszedł do Służków a mianowicie do Katarzyny Januszowej z domu Kiszkówny, hetmanowej lit. Ta zapisała je 1662 r. Karolowi i Katarzynie z Radziwiłłów Hlebowiczom, ktorzy zostawili dwie córki Marcybelę Marcyanową Ogińską wojewodzinę trocką, kanclerzową, litewską i Krystynę Sapieżynę wojewodzinę połocką. Gdy Ogińska zmarła bezpotomnie I. dostało się Sapiehom, którzy 1686 puścili je w zastaw Tyzenhauzom. Dziś I. należy do hr. Elfrydy Zamojskiej, która je otrzymała w spadku po Tyzenhauzach. *J. W.*

Iwiec, niem. *Iwitz*, dobra, pow. tucholski, w okolicy bagnistej i lesistej, blisko granicy pow. świeckiego, półtorej mili od Tucholi. Obszaru liczy morg 3550, budynki 62, dm. 27, katolików 64, ew. 126. Parafia Ciechocinek (Poln. Cekcyn), szkoła w miejscu, poczt. Bysław.

Iwieniec, mko, z zarządem gminnym i folw. w zachodniej stronie pow. mińskiego, paraf. Kamień, nad rzeką Wołmą, od roku 1810 własność Plewaków, niegdyś Sołłohubów; mko ma dm. 288, zasiedlone przeważnie żydami. Ludność żydowska trudni się drobnym handlem, chrześciańska słynie zduństwem, wyrobem garnków i kafli. Gmina Iwienicka składa się z 14 starostw wiejskich, ze 132 małych wiosek i liczy 3329 włościan płci męzkiej. Do roku 1868 był tu kościół parafialny fundowany w roku 1606, z filiami w Starzykach i Dutce. Także byli tu franciszkanie osadzeni w r. 1702 przez stolnika mińskiego Wańkowicza; wszystko to już dziś nie istnieje. Folw. posiada przeszło 3750 mr., miejscowość skalista i kamienista; łąki nadrzeczne dobre. Okr. polic. II rakowski. *Al. Jel.*

Iwierzyce (*z Olenycowem*), wś nad potokiem Bystrzycą, 6 klm. na południe od Sędziszowa w pow ropczyckim, w okolicy pagórkowatej 237 m. npm., należy do paraf. rzym. kat. i urzędu poczt. w Sędziszowie, ma według szematyz dyec. przemyskiej z r. 1879 210 mieszk. rzym. kat. Obszar większej posiadł. Wład. Michałowskiego ma 418 mr. roli, 42 mr. łąk i ogr., 39 mr. past. i 77 mr. lasu; mniej. pos 898 mr. pol., 111 mr. łąk i ogr., 118 mr. past. i 191 mr. lasu. *Mac.*

Iwina, rzeczka, ma źródła swoje w obr. wsi Łaz, w pow. jasielskim, w południ. zach. jej stronie, pod lasem cieklińskim; płynie łączkami ku połn. wsch. przez Łazy, a następnie przez łąki w Dębowcu. i w obr. gm. Niegłowic uchodzi z lew. brz. do Wisłoki. Długość biegu 7 kil. *Br. G.*

Iwiny, wś, pow kutnowski, par. Dąbrowice, liczy dm. 6, mk. 63, gruntu żytniego mr. 251.

Iwis, zaść. pryw. nad jez. t. n., pow. dzisień-

ski, o 54 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 10 mk. (1866).

Iwisa, jez. w pow. dzisieńskim, w gminie prozorockiej, położone śród gruntów należących do dóbr Szo, wsi t. n. i Chroły. Poławiają się w niem: jazgarze, liny, szczupaki, płocie, okonie, okleje i jazie. Do jeziora tego wpada rzeczka bezimienna, wypływająca z jeziora Białego: w samej rzeczce trafiają się wydry, w okolicach borsuki. Rzeczka ta obraca młynek na folw. Prudnikach. *W. Mien.*

Iwitz (niem.), pow. tucholski, ob. *Iwiec.*

Iwitzno (niem.), pow. starogrodzki, ob. *Iwiczno.*

Iwka, ob. *Chochutwa.*

Iwki, wś włość., pow. wilejski, o 36 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 3 dm., 25 mk. prawosław.

Iwki, mała wioska, pow. kaniowski, nad rz. Rosią, o 2 w. odległa od wsi Chochutwy, a o 5 od m. Bohusławia. Mieszk. 243 wyzn. prawosławnego należą do parafii chochutwiańskiej. Zarząd gminny we wsi Isajkach, polic. w m. Bohusławiu. Wioska należała niegdyś do stwa bohusławskiego, później do Poniatowskich, dalej do Branickich, a od 1879 r. drogą kupna przeszła do udziałów czyli dóbr Państwa.

Iwkowa, wś w pow. brzeskim, między miastami: Nowym Sączem, Brzeskiem, Czchowem i Lipnicą murowaną, wśród wzgórzy nad rzeczką Białką, lewym dopływem rzeki Łososiny, wpadającej o milę ztamtąd we wsi Witowicach dolnych do Dunajca, położona przy drodze krajowej sądecko-słotwińskiej, pół mili długa, o 7 kil. od st. poczt. w Tymowy. Ma ogólnej rozległości 3719 mórg, w czem obszaru dworsk.: roli ornej 89 mr., łąk 10 mr. pastwisk 31 mr., lasu 259; włościańskiego: roli orn. 1785 mr., łąk 245 mr., pastwisk 406 mr., lasu 894 mr.; grunta pagórkowate, gleba żytnia; dm. 396; mk. 1995 wyzn. rz. kat. i 67 żydów. Parafia miejscowa należy do dek. w Brzesku; kościół par. p. t. Podniesienia Krzyża Św. drewniany, erygowany r. 1398; metryki od r. 1752. Na cmentarzu w drewnianej kaplicy, erygowanej równocześnie z kościołem pod wezwaniem Nawiedzenia N. Maryi Panny, odprawianem bywa także nabożeństwo. Jest tu szkoła lud. 1 klas. Na górze wznoszącej się nad wsią, zwanej Pustelnia, stoi wśród lasów murowana kaplica św. Urbana, na miejscu gdzie niegdyś przebywał pustelnik tego imienia. Nieopodal od kaplicy wytryska źródło wody, mające mieć moc uzdrawiania chorych oczu (Por. *Just*). Ludność tutejsza trudni się oprócz rolnictwa zarobkiem w mniej ludnych wsiach i wyrobem materyałów leśnych, jak gątów, desek ręcznemi piłami, i. t. p.

Iwkowce, wioska, pow. czehryński, nad rz. Iwkówką, wpadającą do Tasminy, o 2 wior. odl. od m. Medwedówki. Mieszkańców 1112 wyzn prawosł., cerkiew paraf. i szkółka. Wśrod wsi na urwistej górze wznoszą się dobrze zachowane okopy starożytne, mające w obwodzie 485 sążni. Góry i jary otaczające wioskę niedawno jeszcze, bo w pierwszej połowie naszego wieku, były pokryte lasem, który teraz wytrzebiono. Las ten stanowił część sławnej motroneńskiej puszczy. Ziemi 2017dzies. piaszczystej, lecz dość urodzajnej, jakiem zwykle bywa niedawny karczunek. Wioska należała niegdyś do czehryńskiego starostwa, obenie do rządu. Zarząd gminny i policyjny w m. Medwedówce.

Iwkowitnica, ob. *Bobryca.*

Iwkówka, dopływ rz. Taśminy.

Iwla, wś nad potokiem Hyrową, nad gościńcem wiodącym z Dukli do Żmigroda w okolicy górzystej powiatu krośnieńskiego, należy do parafii r zym. kat. w Dukli, zkąd jest o 5 kilm. odległa, i ma 775 mieszk. rzym. kat. Obszar większej posiadłości (Cezar hr. Męciński) wynosi 385 mr. n, a. roli, 42 mr. łąk i ogr., 24 mr. pastw. i 446 mr. lasu.; posiadł. mniejsza 847 mr. roli, 98 mr. łąk i ogr., 173 mr. pastw. i 45 mr. lasu. Ta wieś ma kasę pożyczkową gm. z kapitałem 265 zł. w. a.

Iwla, znaczny strumień, zowiący się w górnym swym biegu *Hyrową*, w średnim zaś *Iwliskami*, a dolnym Iwlą. Wytryska w obrębie Hyrowej (Chyrowej), u płn. wschod. stóp góry Krzemionki (546 m.), dwiema strugami. Potoczek, przerznąwszy gościniec wiodący do Iwli, płynie ku półn. od wschod. strony tegoż gościńca, pomiędzy domostwami Hyrowej, poczem w obr. gm. Iwli przerzuca się na zachod. stronę tejże drogi, płynie krętym biegiem pomiędzy chatami Iwli, przecina gościniec dukielsko-żmigrodzki, a dostawszy się w obręb gm. Głojsca, pod nazwą Iwlisk, zabiera z lew. brz. strugę nastającą w Głojscu. W dalszym swym biegu północnym podąża przez wieś Droganową, poczem zwraca się na płn. zach., tworząc granice gm. Makowisk i Sulistrowej. Od przyjęcia z pr. brz. potoku Łękami zwanego, w kierunku zachodnim płynie przeważnie na granicy odnośnych gmin. I tak od północy legły Nienaszów, Sadki i Toki, a, od południa Siedlisko, Grabanina i Żmigród. Na gruntach wsi Tokó w przerznąwszy gościciec jasielski uchodzi z prawego brzegu do Wisłoki. Długość biegu 18 kil. Oprócz wymienionych pobocznych potoków przybiera z lew. brz. jeszcze potok Toczek w Makowiskach. Spadek wód Iwli podają następ. liczby: 520 m. (źródła), 450 m. (pod kościołem w Hyrowej), 403 m. (mostek na połud. końcu wsi Iwli), 336 m. (ujście potoku z Głojsca

napływającego), 295 m. (poniżej ujścia Toczka); 270 m. (ujście). Łąki nienaszowskie są zroszone osobnym ramieniem Iwli, 2 kilm. i pół długim. Wody Iwli poruszają kilka młynów. *Br. G.*

Iwliny, zaśc. szlach. nad Niemnem, pow. trocki, 2 okr. adm., 51 w. od Trok, 1 dm., 9 mk. kat. (1866).

Iwnia, przysiołek, pow. zamojski, gm. Wysokie, par. Krasnobród, odl. od Zamościa w. 14.

Iwnica, mko w pow. żytomierskim na południo wschód od Żytomierza, blizko granicy gubernii kijowskiej, nad rz. Iwianką i Chustką. August III nadał mu w r. 1761 przywileje. Ma około 2000 mk. Kościół, cerkiew, bóżnica, szkoła; gorzelnia, piwowarnia, smolarnia, garbarnie; 4 jarmarki do roku. Kościół par. w r. 1826 przez barona Szoduar pod wezwaniem ś. Jana Chrz. wystawiony a w r. 1839 przez x. kanonika Białobłockiego poświęcony; par. kat. 5 kl. dek. żytomirskiego 1033 dusz liczy. Kaplica w Wolicy Zarubinieckiej. Pod I. bierze początek dopływ Teterowa Wilia.

Iwnica, *Iwianka*, dopływ rz. Teterowa.

Iwno 1.) daw. *Kotów*, dom., pow. średzki; 9700 mr. rozl z Chorzałkami, Rujscami, Wiktorowem; gm I. ma 4 miejsc.: 1) I.; 2) leśnictwo Podgar; folwarki: 3) Wujsce; 4) Wiktorowo; 31 dm., 441 mk.; 24 ew., 417 kat., 183 analf. Kościół kat. paraf. należy do dek. kostrzyńskiego. Poczta i tel. w Kostrzynie o 3 kil.; st. kol. żel. Pobiedziska (Pudewitz) o 8,5 kil. I. jest gniazdem rodziny Iwińskich, herbu Łodzia, spokrewnionych z Tomickimi. Iwińscy zapewne wystawili tam paraf. kościół, który istniał już na początku XVI wieku; mieli w nim grób familijny i utrzymywali go w dobrym stanie. W wieku XVII Cieleccy otrzymali zapewne prawem spadku I. i zaniedbali kościół tak dalece, że przez czas niejaki nie można było w nim odprawiać nabożeństwa. Dopiero w XVIII wieku wybudowano nowy drewniany. Ku schyłkowi tegoż wieku rozebrano drewniany i wystawiono nowy z cegły palonej. W kościele nnajduje się nagrobek z dawnego przeniesiony, na posadzce przed wielkim ołtarzem z łacińskim napisem; jest nagrobek J. Iwińskiego, podkom. kaliskiego zmarłego roku 1549. Nadto zawieszono w kościele portrety Jarosza Ponińskiego, podkoniuszego koronnego (ur. r. 1690) w stroju polskim i Konstancyi z Mycielskich Ponińskiej; Ponińscy od połowy wieku XVIII posiadali I.; teraz jest własnością hr. Józefa Mielżyńskiego, który tu od r. 1864 posiada znakomitą owczarnię. W okolicy wykopano 3 szkielety obok siebie leżące, gwóźdź w jednej był czaszce, nóż obok nogi i szczątki żelaznych pierścieni ze zbroi na piersiach; 2.) I., dominium, pow. szubiński; 4311 morg. rozl. 14 dm.; 248 mk.; 7 ew., 241 kat.; 92 analf. Poczta w Gromadnie (Gromaden) o 3,5 kil., telegraf w Kcyni (Exin) o 5 kil., gośc. o 5 kil. przystanek kolei żelaznej Wałden o 13 kil., st. kol. żel. Naklo (Nakel) o 20 kil. Własność Napoleona Wollszlegra. *M. St.*

Iwnowszczyzna, zaśc. rząd., pow. wileński, 6 okr., o 10 w. od Wilna, 1 dm., 10 mk. kat. (1866).

Iwo, *Iwon*, *Iwik*, dawne imię, częste w Wielkopolsce i Małopolsce w epoce Piastowskiej, stanowi źródłosłów nazw: Iwanowice (Iwonowice), Iwony, Iwonie, Iwowe, Iwiczna, które należy wyróżniać od podobnych nazw utworzonych od rusińskiej formy imienia Jan (Iwan — ztąd Iwanówka, Iwaszki i t. p.), która używaną była i w Polsce w epoce Piastowskiej. *Br. Ch.*

Iwonicki potok, wytryska na granicy gm. Lubatowej i Wólki, z pod wzgórza Przymiarkami zwanego (640 m.), na granicy pow. krośnieńskiego i sanockiego, zrazu płynie przez obszar Lubatowej, na zach., a u południ. stóp Żabiej góry (550 m.) zwraca się na płnoc, który to kierunek zachowuje aż do swego ujścia. Opuszczając Lubatową wchodzi w las Iwonicki, zwany Wielkim, przepływa go, jakoteż zakład kąpielowy, a opuściwszy go, płynie już to po wschodniej, już też po zachodniej stronie drogi, pomiędzy domostwami wsi Iwonicza Minąwszy kościół, przerzyna drogę łączącą Iwonicz z Rogami, i płynie po zachodniej stronie gościńca krośnieńskiego i pod wsią Miejscem zwaną uchodzi z pr. brzegu do Lubatówki, dopływu Wisłoka. Długość biegu 13 kil. Spad wód: 446 m. (połud. brzeg lasu Wielkiego, 328 m. (żelazkowy mostek w Iwoniczu), 304 m. (dolny mostek na drodze Rogi-Iwonicz), 300 m. (ujście). *Br G.*

Iwonicz, dawniej *Iwoniec*, wś i miejsce kąpielowe nad potokiem tegoż nazwiska, uchodzącym do Lubatówki, wpadającej z lewego brzegu do Wisłoka w pow. krośnieńskim. Ze wsi I. rozchodzą się drogi do Krosna, Dukli i na południe do zakładu kąpielowego, leżącego w Wielkim lesie, o 16 kil. od Krosna. Wś jest wzniesioną npm. 304 m., zakład kąpielowy pod 39°28 wsch. dług. od Ferro i 49°33'30" półn. szer. npm. 410 met. Zakład leżący w bardzo uroczej, lasami szpilkowemi otoczonej dolinie, jest urządzony na wzór kąpieli zagranicznych. Iw. ma solanki jodowo-bromowe najsilniejsze w Galicyi, do których corocznie do trzech tysięcy osób zjeżdża. Z pomiędzy czterech mineralnych źródeł (głównie używane Karola i Amelii; analizował je 1876 r. dr. Br. Radziszewski) było najdawniej znane źródło w lesie (Bełkotka), sławne z wydawania węglowodoru łatwo zapalającego się. Kąpiele były już znane w XVII w., jedak musiały być mało zwiedzane, bo o nich Cellarius w „Descriptio Poloniae" nie wspomina, ale według

aktów kościelnych miał korzystać z nich w r. 1633 biskup przemyski H. Firlej, a „Visitatio Szembekiana“ z r. 1722 wspomina o tych źródłach następnie: „W granicach parafii iwonickiej znajdują się źródła mineralne lecznicze bardzo skuteczne, których woda jest podobna do deszczówki wystałej, ma zapach spalonego bursztynu, zmięszanego z naftą, i dla tego zapalona prochem strzelniczym lub papierem łatwo się zajmuje tak, że chcąc płomień ugasić, potrzeba wiele pracy i długo uderzać gałęzią jodłową. Ta woda ma bardzo wielką siłę leczniczą i bardzo jest pomocną, wzmacnia żołądek i wraca apetyt. Z tego powodu gromadzi się u tych źródeł bardzo wielkie mnóstwo ludzi prawie z całej Polski i innych krajów, a najwięcej z Węgier, tak jak do wód Siloe lub sławnych miejsc kąpielowych (probatica piscina).“ Później niewiadomo z jakiego powodu zaniedbano te kąpiele zupełnie, aż znów podniosły się w naszych czasach. W zakładzie znajduje się kaplica, w której się nabożeństwo w porze kąpielowej odprawia. We wsi I. znajduje się kościół drewniany, filialny do parafii w Rogach. Niewiadomo kiedy założono najdawniejszy kościół w Iw., ani też kiedy utworzono parafią, gdyż podczas napadu Tatarów spłonęły wszystkie akta; musiał jednak istnieć już w XV wieku gdyż czytamy w aktach, że go biskup przemyski Mikołaj Błażejowski w r. 1464 pod tyt. WW. ŚŚ. poświęcił. Ludność pochodzenia niemieckiego okazała się gorliwą i wytrwałą w wierze, albowiem gdy właściciel Iwonicza Zbigniew Sienieński socynianin chciał tam osadzić kaznodzieję i parafialne grunta zagrabił, nie tylko nie dali się żadnemi obietnicami od wiary katolickiej odwieść, ale utrzymywali składkami księdza, a wreszcie złożyli dziedzicowi znaczny okup pieniężny, ażeby od swego zamiaru odstąpił. Iw. ma 1927 mieszk. rzym. kat. i 60 izrael.. szkołę ludową jednoklasową. kasę pożyczkową gmin. z kapit. 941 zł. w. a. i źródła nafty. Obszar większej posiadłości hr. Michała Załuskiego wynosi 659 mor. roli, 112 mor. łąk i ogr., 38 past. i 690 mr lasu; posiadł. mniejsza 1632 m. roli, 153 mr. łąk i ogr., 218 mr. pastw. i 25 mr. lasu. Piękny pałac. Opis Iwonicza z ryciną, Lwowianin, 1840 str. 222; Przyjaciel ludu, 1840, str. 33 i 41; dokument z r. 1520 odnośny do Iwonicza. ob. dod. Gazet. lwow. 1856 Nr. Nr. 25 i 26. Iwonicz p. Chłędowskiego, Tyg. ilustr. XIV. 1866, str. 66. „Chemische Untersuchungen der Heilwasser v. Iwonitz“ v. Aleksandrowicz, Verhandl. der geol. Reichsanst. 1867 p. 385. Opis I. z ryciną, Strzecha z r. 1869 i z r. 1878; Mrówka z r. 1870. „Die brom-und jodhaltigen alkalinischen Heil-quellen v. Iwonitz“ v. Dr. Barach, Lemberg, 1841. Torosiewicz „Die brom- u. jodhaltigen Heilquellen v. I.“ Wien 1839 Torosiewicz „O wodzie iwońskiej“ Roczn. wydz. lek. w uniwersyt. jagielońskim VI, odd. II str. 299—307. Kraków 1843. W. M. „Woda iwonicka“ tamże III, 2, str. 309, 329 i VI. 2. str. 298, Kraków 1840 i 43. „Z Iwonicza Nowiny, Lwów 1855 p. 199. „Wody iwońskie“ Dziennik literecki, Lwów, 1857 p. 364. „Opis 24-godzinnego pobytu w I.“ Gaz. lwow. dodat. Lwów, 1844, Nr. 2. Dr. J. Saschkin „Censura o wodzie iwonickiéj r. 1630“ zapisek z dawnego rękopisu p. Dr. J. Majera ogłoszony w „Roczn. wyd. lek. w uniw. jagiel.“ 1841, IV. 2. p. 371. „O źródłach alkalicznych brom. i jod zawierających i o wodzie żelaznej w I.“ bez miejsca i roku. „Ilustrowany przewodnik w podróży do I. p. Zieleniewskiego Kraków, 1869. Dietl „Zdroje iwonickie“ Kraków 1866. Dietl „Źródła lekarskie w I.“, Kraków 1858 (odbitka z dzieła „Uwagi nad zdrojowiskami krajo).“ Czelakowski „Arztliche Beobachtungen über die Wirkungen der Iwoniczer Heilwasser“ Wien, 1876. Czyrniański „Sposoby wyrabiania ługu, soli i mułu z wody iwońskiej“ Roczn. Tow. nauk. Kraków t. 27 r. 1860. str. 271—274. Monczański „Wody iwonickie, sprawozdania z lat 1857 do 1867, Kraków. Bośniacki „Iw. w czasie pory kąpielowej“ r. 1870, 71 i 73, Kraków. Aleksandrowicz „Rozbiór chemiczny wód lek. w I.“ Roczn. Tow. nauk. Kraków t. 12 rok 1867 str. 1—3. Dr. Kl. Dębicki wydał 1879 (Lwów, Wild) broszurkę o Iwoniczu; podobnąż 1880—81. Dr. Adam Swirski. Czyt. też Tygodnik illustrowany 1836 N. 359 i Kłosy t. XIV p. 404.

Iwonie 1.) wś i fol. nad rz. Pisią, pow. sieradzki, gm. i par. Wierzchy. Odl. 30 w. od Sieradza. W 1827 r. było tu 18 dm. i 133 mk. Zarówno wś jak i folwark I. rozdzielone są na trzy części (lit. A. B i C.) i liczą razem trzy wsie, 27 dm. 217 mk., trzy folw. zaś 5 dm., 26 mk. Iwonie lit. A i Ustronie, rozl. wynosi mr. 259; folw. Iwonie lit. A. grunta orne i ogrody mr. 100, łąk mr. 37, nieużytki i place mr. 2, razem mr. 139; bud. 6; folw. Ustronie grunta orne i ogrody mr. 76; łąk mr. 7, pastwisk mr. 21, lasu mr. 15; nieużytki i place mr. 1, razem mr. 120; bud. dr. 3; Iwonie lit. B. rozl. wynosi mr. 254, grunta orne i ogrody mr. 171; łąk mr. 45; pastw. mr. 27; lasu mr. 3; bud. drew. 10; folw. Iwonie lit. C. wynosi mr. 231, grunta orne i ogrody mr. 164; łąk mr. 32; pastw. mr. 28; nieużytki i place mr. 7; bud. drew. 7. *A. Pal., Br. Ch.*

Iwonińce, wś, pow. latyczowski, gm. Susłowce, par. Latyczów. Ma 61 dm., 360 mk., 475 dzies. ziemi włośc. i 1410 dzies dworskiej. Należała do stwa latyczowskiego. W czasie lustracyi 1629—36 władał nią Adam Złoczew-

ski z opłatą kwarty 91 zł. Dziś Lidersowej-Wejnmarn. *Dr. M.*

Iwoniszki, wś i osada leśna, pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo. Odl. od Władysławowa 39 w.; w 1827 r. było tu 34 dm. i 329 mk.; obecnie liczy 50 dm., 648 mieszkańców.

Iwoniszki, dwór, pow rossieński, par. ławkowska, własność Zaleskich, o 68 w. od Rossien.

Iwonowo, ob. *Iwanówka.*

Iwonowce, ob. *Iwanowce.*

Iwonowice ob. *Iwanowice.*

Iwoszki, ob. *Janiszki.*

Iwowe, wś, pow. nowomiński gm. Iwowe, par. Latowicz. Jest tu szkoła początkowa. W 1827 r. było 46 dm. i 280 mk. Gm. I należy do s. gm. okr. II w Latowiczu, st. poczt. Nowomińsk; liczy 2876 mk. i 7622 morgów obszaru. Dobra I. w r. 1856 oddzielone od dóbr rządowych Latowicz i nadane tytułem majoratu generałowi Gorłow. Wieś Iwowe osad 10, z gruntem mr. 36.

Iwski-kamień, zaśc. pryw. nad rz. Wilią, pow. wilejski, o 61 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy drodze pocztowej radoszkowskiej, 1 dm., 11 mk. kat. (1866).

Ixtrum, dobra, pow. bowski, par. Ekawa.

Ixtrum, rz., dopływ Ekawy.

Ixtrummünde, dobra, pow. bowski, par. Ekawa.

Izaaka miasto, ob. *Żakowce.*

Izabela, kol., ob. *Borzewisko.*

Izabela, przys. Huty Nowej w pow. buczackim.

Izabela, pow. wyrzyski, dom., z Broniewem ma 5523 morg. rozl. (ob. Broniewo); bez Broniewa gm. ma 3 miejsc: 1) I.; folwarki: 2) Rajgród, 3) Podgórze; 16 dm.; 256 mk., 2 ew. 254 kat.; 107 analf., Wielka cegielnia produkuje tu rocznie 350,000 cegieł. Poczta w Dębionku (Debenko) o 2,5 kil.; przyst. kolei żel. Walden o 10 kil.; st. kol. żel. Nakło (Nakel) o 15 kil. Własność Kazimierza Koczorowskiego, *M. St.*

Izabelany ob. *Izabelina.*

Izabelin 1.) wś, pow. warszawski, gm. Ożarów, par. Zbików; 343 mr. rozl. 2.) **I.**, pow. warszawski, gm. i par. Nieporęt. 3.) **I.**, wś, gm. Młociny (dawniej Powązki), par. Wawrzyszew, pod Warszawą, nad rzeczką Struga zwaną. Por. *Powązki.* 4.) **I.**, lub *Borek*, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów. Ma osad 7, gruntu mr. 162. Ob. *Jakubów.* 5.) **I.**, os, powiat gostyński, gmina Dobrzyków, par. Troszyn. Ma 4 dm., 24 mk. i 4 morgi obszaru. 6.) **I.**, folw., pow. kolski, gm. Brudzew. Rozl. wynosi mr. 333, grunta orne i ogrody mr. 287, łąk mr. 15, pastw. mr. 4, lasu mr. 19; nieużytki i place mr. 8; bud. drew. 5; są w niektórych miejscowościach pokłady torfu. Folwark powyższy nowo erygowany po wyciętym lesie dóbr Brudzyń. 7.) **I.**, kol., pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna; odl. 12 w. od Konina w str. połud. wschod.; liczy 10 dm., 83 mk. i 238 mr. ziemi, gleba piaszczysta. 8.) **I.**, kol., pow. koniński; gm. Gosławice (ob.), par. Licheń. Leży przy trakcie z Konina do Sompolna, o 15 w. od Konina; liczy 30 dm., 234 mk. i 321 morg. obszaru ziemi żytniej. Położenie nizkie; pokłady torfu eksploatowane na miejscową potrzebę i sprzedaż. W pobliżu płynie rz. Warta. 9.) **I.**, wś. i fol., pow. koniński, gm. Sławoszewek, par. Kleczew, odl. 20 w. od Konina, a 2 i pół w. od os. Kleczewa. Wś i fol. liczy 13 dm., 112 mk. (mięszana ludność polsko-niemiecka) 193 morg. obszaru, gleba pszenna. Folw. I. należy do dóbr Sławoszewek. 10.) **I.**, folw., pow. radzyński, gm. Sitno, par. Kock. Ma 1 dm., 3 mk. i 126 mr ziemi. 11.) **I.**, os. fabr., nad rz. Wkrą, pow. ciechanowski, gm. Młock, par, Glinojeck (ob.); odl. 21 w. od Ciechanowa Posiada 12 dm., 226 mk. i 30 mr. ziemi. Cukrownia (Balickiego i Majzlera), która w roku 1872/3 przerobiła 7,200 berkowców buraków przez 48 dni; z tego wyprodukowano 5,040 pudów mączki; zapłacono akcyzy 3,528 rs I. leży na terytoryum dóbr Glinojeck. 12) **I.**, folw., pow. wyłkowyski, gm. Kibarty, par. Wierzbołów. Ma 2 dm., 38 mk.; odl. 20 w. od Wyłkowyszek; 290 mr. rozl., bud. drew. 9. Folw. ten 1873 r. oddzielony od dóbr Gutkowo lit, B. *J. Chor., Br. Ch.*

Izabelin 1.) mko, pow. wołkowyski, o 10 w. od Wołkowyska, o 85 od Grodna, nad rz. Chorążówką, przy drodze do Słonima; cerkiew i kościół kalwiński, niegdyś jedno z miejsc, gdzie urządzano sobory kalwińskie. Domy w rynku murowane. Dawniej własność hr. Grabowskich, dziś Strawińskich. Założył to miasteczko Fleming i nazwał od imienia swej córki Izabeli Czartoryskiej. R. 1812, po spaleniu Wołkowyska, tu władza pow. przeniesiona. Teraz jest tu zarząd policyjny sześciu gmin. Dnia 1 stycznia 1878 r. mko miało 577 mk., w tem 487 izr. 2.) **I.**, fol. szl. nad pot. Izabelin, pow. wileński, 1 okr. adm., o 19 w. od Wilna, 1 dm., 42 mk., z tego 36 kat., 6 żydów (1866). B. własność Wołłowiczów, potem Łopacińskich. Ma kaplicę kat. parafii mejszagolskiej. 3.) **I.**, wś szl., pow. wileński, 4 ok. adm. o 54 w. od Wilna; 6 dm., 62 mk. kat. (1866). 4.) **I.**, wś i karczma nad jez. Antoszwińcie, pow. wileński, 3 okr. adm., o 56 w. od Wilna, 9 dm., 100 mk. kat. (1866). 5.) **I.**, majątek, pow. wilejski, gm. mołodeczańska, par. oborkowska. Obszar wynosi mr. 5136; t. j. łąk 1086 mr., lasu 3135 i ziemi ornej 915. Łąki przeważnie mokre, bagniste. I. leży

przy poczt. drodze z Mołodeczna (st. libawsko-romeńskej dr. żel.) do Gródka; odległość od Mołodeczna wynosi 10 w.; własność Józefa Tyszkiewicza. Należy do ordynacyi wołożyńskiej. R. 1866 miał 28 mk. 6.) **I.**, folwark pryw. nad. rz. Wilią, pow. wilejski, o 47 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy drodze pocztowej dziśnieńskiej z m. Dołhinowa; 1 dm., 15 mk. (1866). Była tu kapl. kat. b. paraf. Chożów. 7.) **I.** *stary*, wś rząd. nad potokiem Ryngą, pow. święciański, 2 okr. adm., o 29 w. od Święcian, 7 dm., 81 mk. (1866). 8.) **I.** *nowy*, fol. rząd., nad rz. Ryngą, pow. święciański, 2 okr. adm., o 29 i pół w. od Święcian. 1 dm., 12 mk. kat. (1866). 9.) **I.**, folw. szl., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 18 w. od Dzisny, 1 dm. 6 mieszkańców kat. (1866). Własność Polkowskiego.

Izabelin, wś, pow. lepelski, należała do dóbr nadanych 1606 r. przez Lwa Sapiehę świętomichalskim bernardynkom wileńskim, od r. 1836 była własnością skarbową, r. 1866 oddana radcy stanu Pestowowi, ma 679 dzies. ziemi dworskiej. *M. K.*

Izabelin, wś, pow. nowogrodwołyński, gm. połońska, włościan dusz 773; ziemi włośc. 2645 dzies. Należy do dóbr połońskich, niegdyś Walewskich, obecnie Dunin-Karwickich.

Izabelin 1.) folw., pow. nowogrodzki, gub. mińska, dziedzictwo Brzozowskich, ma obszaru przeszło 680 mórg. 2.) **I.**, folwark w płn. zach. stronie powiatu ihumeńskiego, nieopodal rz. Świsłoczy, niegdyś dziedzictwo Górskich, do dóbr Koroliszczewicze należący, następnie Prószyńskich a przez wiano Prószyńskiej własność Frybesow; obecnie zaś dziedziczy Izabelin młody, dający się poznawać w świecie naukowym przyrodnik Józef Siemiradzki, brat stryjeczny malarza. Folwark od m. gub. Mińska odległy o wiorst 14, ma ziemię i łąki dobre, obszaru 360 mr., okr. polic. śmiłowicki. *Al. Jel.*

Izabelin, przys. Cieplic, pow. jarosławski.

Izabelin, niem. *Isabellin*, folw. do wsi Nawra, pow. toruński, o 1 milę od Chełmży. Obszaru mórg 597, budynk. 6, dom 1.; kat. 20. Parafia i szkoła Nawra, poczta Chełmża. I. należy do dobr rycer. Nawra, własn. Szczanieckiego.

Izabelina albo *Zabielany*, mała wioska, pow. jampolski, par. Tomaszpol, ma 225 mk., w tej liczbie 62 jednodworców; ziemi włościańskiej 365 dzies., 26 dm. *Dr. M.*

Izabelino wś pryw., pow. dzisieński, o 43 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 5 dm., 41 mk. prawosł. (1866).

Izabelino, wś i dobra, pow. dyneburski, wraz z Konstantynopolem i Małą Indrycą dziedzictwo hr. Ludw., Mich. i Adama Platerów, 1420 dzies. rozl.; zarząd gminy włośc., liczącej dusz 1834. *Fr. Gl.*

Izabella, 1.) pow. nowo-miński, gm. i par. Wiązowna. 2.) **I.**, ob. *Borzewisko*, *Charłupia* i *Izabela*.

Izabellów, inaczej *Bogusławów*, folw., pow. ihumeński, nad rz. Bołoczą, z lewej strony, przy lichej drożynie wiodącej, z zasciankow Bołoczanka do Francuzkiej grobli, dziedzictwo Bohuszewskich; miejscowość bardzo nizinna, poleska ale obfitująca w łąki; folwark ma obszaru około 950 mr. Par. kat. błońska, okr. polic. 4 puchowicki. *Al. Jel.*

Izabelmont, folw., pow. lubartowski, gm. Wielkie, par. Rudno.

Izabelów 1.) wś, pow. częstochowski, gm. i par. Przystajń. 2.) **I.**, kol., pow. sieradzki, gm. Wojsławice, par. Korczew. 3.) **I.**, Izabela, pow. sieradzki, gm. Wróblew, par. Charłupia Wielka. Nie zamieszczona w spisie urzędowym (Pam. kniż. gub. kaliskiej z 1881 r.) 4.) **I.**, wś włośc, pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie. Ma 8 dm., 50 mk. i 111 morg. ziemi.

Izabelówka, przys. Brzeżan.

Izabelówka, wś, pow. bracławski, gmina Obodne, par. Woronowica, ma 62 dm., 496 mk. (w tem 104 jednodworców). Ziemi dworskiej, należącej do Wandy Grocholskiej 1691 dzies., do Husaka 53 dzies. *Dr. M.*

Izabel-port, ob. *Isłocz*.

Izary, wś rządowa, pow. święciański, 1 okr. pol., mk. kat. 49, dm. 4 (1866), od Święcian 35 wiorst.

Izba albo *Mancza*, rz., lewy dopływ Berezyny w pow. borysowskim.

Izbica (właściwie *Izdbica*, por. *Izdebno*), nazwa dość trudna do wyjaśnienia pod względem pochodzenia i znaczenia pierwotnego. Na podstawie faktu iż dotąd nazwa ta służy budowlom wodnym, wznoszonym dla zabezpieczenia mostów drewnianych na rzekach, możnaby wnosić, iż pierwotnie oznaczała ona siedziby i mieszkania na palach śród wód wznoszone. *Ir. Ch.*

Izbica 1.) os., przedtem mko, pow. kolski, gmina i parafia Izbica, odl. od Warszawy 168 w., od Włocławka 35 w., od Koła 25, od Łęczycy w. 49. Posiada kościół par. murowany, dom schronienia dla 7-u starców i kalek, stacyą pocztową przy trakcie z Włocławka do Konina i Kalisza prowadzącym, urząd gminny, 2 szkoły początkowe, kat. i ewang., synagogę. Należy do sądu gminnego okr. I w Babiaku. Tutejszy kościół parafialny, 1639 r. murowany, wspomniany jest już w dokumentach z 1423 r.; data jednak założenia parafii i wzniesienia kościoła niewiadoma. Przechowuje się w nim wiele starożytnych portretów i herbów z dawnych grobowców, zniszczonych upływem czasu a może i przy odnawianiach kościoła. Około r. 1580 po prawej stronie przybudowaną została kaplica murowana, lecz już w roku 1711 zupełnemu uległa zniszczeniu. Aż po rok 1861 do kościoła należała cała wieś „Cho-

tel", o której wspomina dokument z r. 1423 i połowa wsi Każanki; druga połowa, należąca do dziedziców świeckich, oddaną została do kościoła dopiero później przez braci Macieja i Andrzeja Szczkowskich roku 1684. Także na mocy przywileju z r. 1477, do kościoła należały dwa stawy, oraz plebanowi przysługiwało prawo rybołóstwa z jeziora sieciami wszelkiego rodzaju, z wyjątkiem sieci wielkiej. Do kościoła parafialnego należy kaplica publiczna drewniana pod wezwaniem św. Floryana o 2 w. od I. Kiedy i przez kogo by była założoną, niewiadomo. W roku 1639 blizką zupełnego zniszczenia ze współudziałem niewielu ofiarodawców odrestaurował Wawrzyniec Karaśkiewicz, miejscowy wikaryusz. Por. *Chełmża.* Samo miasto otrzymało przywilej erekcyjny w 1595 r. i nosi mianostarego, podczas gdy drugie *nowe* założone zostało w 1754 r, na mocy przywileju Augusta III przez dziedzica I. Skarbka. Około 1825 r. dziedzic I. generał Słubicki sprowadził tu niemieckich sukienników w liczbie 88 i 5 postrzygaczy, lecz po 1831 r. osadnicy rozpierzchli się i przemysł ten upadł. W 1827 r. liczyła I. 133 dm. i 1370 mk., w 1861 r. było 135 dm. i 2127 mk. w tej liczbie 316 ewan. i 141 żydow. Dziś ma 171 dm., 3067 mk., w tem 1567 kat., 413 izr., 86 ewang., 1 praw. Są tu fabryki octu, tasiemek a w r. 1861 było 15 warszt. sukienniczych, produkujących grube sukno za summę około 50,000 rs. Par. I. dek. kolskiego dawniej izbickiego liczy 4550 dusz. Gmina I. należy do s. gm. okr. 1 w Babiaku, liczy 8652 mk. i 19,870 morg. obszaru. Dek. izbicki dyec. kujawsko-kaliskiej obejmował 11 parafij: Błenna, Brdów, Chodecz, Izbica, Lubotyń, Mąkoszyn, Modzerów, Orle, Przedecz, Sompolno, Wrząca Wielka. W skład dóbr I. wchodzą: miasto Izbica z przyległościami: Zagrodnica, Komorów, Wólka, Pasieka, Sokołów, Slazew, Grochowiska, Tymin i Długie; Modzerów z przyległościami: Korzecznik, Smielnik, Smielniczek, Stypień; nomenklatury: kolonie: Budy Cieplińskie, Lelechowo, Kolisz, Lucyanowo, Joasin, Zdzisławin, Józefowo Izbickie, Słubin, Mieczysławowo, Orgieleszczak, Góry, Zagrodnica, osada Libnerówka i folwark Wólka Komorowska. Rozl. wynosi mr. 6810. Folw. Zagrodnica grunta orne i ogrody mr. 730, łąk mr. 139, pastwisk mr. 203, wody mr. 22; lasu mr. 6, nieużytki i place mr. 95, razem mr. 1195. Bud. mur. 16, drew. 9; płodozmian 11 polowy; folw. Grochowiska, grunta orne i ogrody mr. 682, łąk mr. 74, pastw. mr. 26, lasu mr. 41, nieużytki i place mr. 32, razem mr. 855. Bud. mur. 8, drew. 10; płodozmian 10-cio polowy: folw. Kazanki. grunta orne i ogrody mr. 145, łąk mr. 116, nieużytki i place mr. 5, razem mr. 266. Bud. mur. 2, drew. 4. Fol. Długie, grunta i ogrody mr. 426, łąk mr. 81, pasw. mr. 79, wody mr. 158, lasu mr. 122; nieużytki i place mr. 263, razem mr. 1129. Bud. mur. 3, drew. 15, Folw. Wólka, grunta orne i ogredy mr. 345, łąk mr, 92, wody mr. 46, lasu mr. 132; nieużytki i place mr. 18, razem mr. 633. Budowli drew. 11. Folw. Komorowo, grunta orne i ogrody mr. 397, łąk mr. 82, pastw. mr. 70, wody mr. 115; nieużytki i place mr. 20, razem mr. 684. Bud. mur. 4, drew. 22; folw. Korzecznik, grunta orne i ogrody mr. 503, łąk mr. 123, wody mr. 36, lasu mr. 546; nieużytki i place mr. 22, razem mr. 1230. Bud. mur. 4, drew. 8. Osada Izbica, mr. 91. W nomenklaturach, osadach, na prawach wieczysto-czynszowych mr. 388. Młyn wodny, folusz i wiatraki, pokłady torfu, marglu; jeziór 5 i cegielnia. Miasto Izbica osad 145, gruntu mr. 548; wś Zagrodnica osad 24, gruntu mr, 80; wś Komorów osad 13, gruntu mr. 50; wś Wólka Komorowska osad 9, gruntu mr. 9; wś Pasieka osad 37, gruntu mr. 1287; wś Slazew osad 18, gruntu mr. 77; wś Sokołów osad 11, gruntu mr. 507; wś Grochowiska osad 27, gruntu mr. 70; wś Tymin osad 7, gruntu mr. 296; wś Długie osad 17. gruntu mr. 16; wś Modzerowo osad 32, gruntu mr. 636; wś Smielnik osad 5. gruntu mr. 50; wś Stypień osad 8, gruntu mr. 266; wś Chociszewo osad 19, gruntu mr. 277; wś Nowawieś osad 18, gruntu mr. 321; wś Korzecznik osad 16, gruntu mr. 99; wś Ciepliny osad 17, gruntu mr. 104; wś Cieplinki osad 3 gruntu mr. 151; wś Budy Ciepliński osad 10, gruntu mr. 118; wś Lelechowo osad 10, gruntu 48; wś Kolisz osad 13, gruntu mr. 97; wś Marynki osad 21, gruntu mr. 86; wś Lucinów osad 27, gruntu mr. 95; wś Libnerówka osad 2, gruntu mr. 73; wś Joasin osad 8 gruntu mr. 224; wś Zdzisławin osad 21, gruntu mr. 345; wś Józefowo Izbickie osad 14, gruntu mr. 170; wś Słubin osad 10, gruntu mr. 204; wś Mieczysławowo osad 46, gruntu mr. 750; wś Orgieleszczak osad 5, gruntu mr. 57; wś Góry osad 2, gruntu mr. 60; kolonia Zagrodnica osad 13, gruntu mr. 14. 2.) I. os., przedtem miasteczko, nad rz. Wieprzem, z prawego brzegu, pow. krasnostawski, gm. Izbica, par. Tarnogóra. Posiada urząd gminny, kassę wkładowo-zaliczkową, młyn amerykański z produkcyą około 150,000 rs. rocznie. I. stanowi właściwie przedmieście Tarnogóry, leżącej na przeciwległym brzegu Wieprza. Żydzi usunięci z Tarnogóry osiedlili się na przeciwległym brzegu i wtedy to Antoni Granowski starosta krasnostawski wyjednał u Augusta III w 1760 r. przywilej na podniesienie tej osady do rzędu miast. W 1827 r. I. liczyła 51 dm. i 407 mk., w 1861 r. było 117 dm. (80 mur.) i 1450 mk. samych żydów. Obecnie jest tu 154 dm. (90 mur.) i 2077 mk.,

w tej liczbie 2047 żydów i do 30 chrześcian. I. posiada 4449 rs. kapitału, złożonego obecnie w kassie wkładowo-zaliczkowej. Z Tarnogórą łączy ją stały most drewniany, z Warszawą zaś i Zamościem szosa 1-go rzędu; odl. od Warszawy 212 w., od Lublina 62 w. a od Krasnostawu 12 w. Gmina I. należy do sądu gm. okr. IV w Surchowie, st. poczt. w Tarnogórze, zarząd w miejscu, obszar gminy wynosi 18 094 mr., ludność 7,269 głów. W skład gminy wchodzą: Dekarzyska, Izbica, Kryniczki, Krynicki majdan, Maliniec, Maryanka, Mchy, Orłow Drewniany, Orłowska wólka, Ostrówek, Ostrzyca, Stryjew, Tarnogóra, Topola, Tarzymiechy, Wał. 3.) **I.** wś na wzgórzu z prawej strony Wieprza, pow. krasnostawski, gm. Tarnogóra. Domostw 61; ludn. chrz. 484; gruntów 231 mr. 202 pręt. 4.) **I.**, folw., pow. biłgorajski, gm. Majdan Sopocki, par. Józefów. 5.) **I.**, folw., pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze. Dobra I. składają się z folw., Skubianka i Maciejówka; od Jabłonny w. 8; rozl. wynosi mr. 3945; grunta orne i ogr. mr. 1256, łąk mr. 152, lasu mr. 2270, wody, nieużytki i place mr. 273. Bud. mur. 5, drew. 30. Dobra te w 1877 r. oddzielone zostały od dóbr Zegrze.

Izbica, przys Jastrzębicy, pow. sokalski.

Izbice, niem. *Giesebitz*, wś w pow. słupskim na Pomorzu.

Izbice, zaś., pow. wilejski, o 51 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., 1 dm., 5 mk. (1866).

Izbice niem. *Jesnitze* 1.) wś., pow. krobski; 32 dm.; 226 mk., 32 ew., 194 kat.; 51 analf. 2.) **I.**, dom.; 556 mr. rozl. 4 dm., 55 mk., należy do dóbr Łaszczyna. Gośc. na miejscu, poczta, telegraf i kol. żel. w Rawiczu o 4,6. Własność Michała Szczanieckiego.

Izbice, albo *Izbica*, była dawniej wś w pow. chełmińskim, za nowszych czasów zniesiona, więcej nie istnieje.

Izbicha, mały folw., w pow. mińskim gub. mińskiej, w okolicach miasta Rubieżewicz, dziedzictwo Osipowiczów, ma obszaru 4 włóki i 24 mr. litewskich, w glebie dobrej.

Izbicko, niem. *Stubendorf*, wś i dobra, pow. wielkostrzelecki, o 12 kil. od W. Strzelc, przy szosie opolskiej. Wś istniała już w 1324 r., ma 84 osad, 1700 mr. rozl., kościół paraf. od r. 1829 murowany i szkołę. Dobra mają 2400 mr. rozl., wielki piec, fryszerkę, gorzelnię. Parafia I. miała 1869 r. 1909 kat., 4 ewang., 23 izr. *F. S.*

Izbiczno, wś, pow. krotoszyński; 37 dm.; 322 mk.; 288 ew., 34 kat.; 51 analf. Poczta i gośc. w Dobrzycy o 3 kil., kol. żel. w Koźminie i Pleszewie o 8 kil. *M. St.*

Izbiec horb, góra w płd. stronie Łużka górnego w pow. staromiejskim, 619 m. wysoka. Na płd.-zach. jej stoku powstaje pot. Izbiec, dopływ Topolnicy, wpadającej do Dniestru.

Izbiska 1.) wś, pow. sochaczewski, gm. Seroki, par. Pawłowice. 2.) **I.**, kol. i folw., pow. częstochowski, gm. i par. Miedzno, o 24 w. na płn. od Częstochowy; kol. liczy 15 dm., 67 mk., 462 mr., obszaru (404 ornej roli) a folw. 2 dm. 27 mk. i 74 mr. obszaru.

Izbiska, wś nad Zgórską, pob. Brenia, w pow. mieleckim, należy do parafii rzym. kat. w Zgórsku, liczy 543 mieszkańców rel. rzym. kat. i jest o 8.2 kil. od urzędu poczt. w Radomyślu oodaloną. I. są 176 m. npm. wzniesione w glebie bardzo urodzajnej. Większa pos. należy do Zakładu Ossolińskich we Lwowie i wynosi 6 m. n. a. roli., 65 mr. łąk i ogr. i 2 m. past.; mniej. pos. 758 mr. roli, 8 mr. łak i ogr. i 54 mr. pastw. *Mac.*

Izbiszcze 1.) wś rządowa, pow. wilejski, o 6 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dm., 8 mk. prawosł. 2.) **I.**, zasc. szlach., pow. wilejski, o 66 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dm., 4 mk. rz. kat. (1866).

Izbiszcze 1.) mała wś poleska, w środku pow. ihumeńskiego, o wiorst parę ku północy od wsi Turynia odległa, w stanie polic. IV puchowickim, ma osad włócznych 5, miejscowość dość żyzna. 2.) **I.**, dwie bliskie osady wiejskie, w północnej stronie pow. mińskiego w gminie ostrożyckiej; obie mają osad włócznych 15. 3.) **I.**, wś poleska w zachodniej stronie pow. borysowskiego, przy gościńcu wiobącym z Hornej do Pohosta i Dołhinowa w pow. wilejskim, ma osad 18, gmina milczańska.

Izbiszcze, wś, pow. białostocki, par. Choroszcza.

Izbiszcze, zaś., pow. wilejski, 3 okr. adm., o 51 w. od Wilejki, 1 dm., 6 mk., z tego 3 kat., 3 prawosł. (1866).

Izborsk wś w połud. wschod. stronie pow. ihumeńskiego, nad rz. Swisłoczą, tam gdzie ona stanowi granicę pow. bobrujskiego, na pół drogi większej, wiodącej z miasteczka Puchowicz przez Łapice, Chotuj do miasteczka Swisłoczy; w gm. pohorelskiej. Wś ma osad włócznych 9, dwie cerkwie, grunta leśkie, łąki bardzo obfite. Lud trudni się rolnictwem, wyrabianiem „rohoż" z lipowego łyka, tudzież flisactwem. Na północ od Izborska rozciąga się kilkomilowe błoto lesiste, stolica łosi, niedźwiedzi i wszelkiego dzikiego zwierza. *Al. Jel.*

Izborsk, st. p. w gub. i pow. pskowskim.

Izbrya-Hozszumezö (węg.), ob. *Dluhi-Zbucke.*

Izby, wś ruska, pow. grybowski, na granicy węgierskiej, w Beskidach, nad rz. Białą, tworzącą się tu z połączenia dwu potoków: Bieliczny i Wiszniańki, o 10 kil. od st. poczt. w Ujściu ruskiem, o 20 kil. od Grybowa, przy drodze z Grybowa do Bardyowa. Rozl. 2344 morgów, w tem 832 mr. lasu i polan; położenie górzyste, gleba owsiana, dm. 98, mk.

643, paraf. gr. kat. w miejscu. Attynencya Muszyny, własność funduszu religijnego. Wysokość nadrzeczna Biały wynosi tu 570 met. npm. *M. Ż. S.*

Izdby, wś, pow. mogilnicki; 12 dm.; 119 mk. 14 ew., 105 kat.; 30 analf. Poczta w Wylatowie o 2.5 kil.; st. kol. żel. w Mogilnie o 6 kil. *M. St.*

Izdebki 1.) lub *Budziaki*, os., pow. wieluński, gm. Kamionka. 2.) I., okolica szlachecka, pow. siedlecki, par. Zbuczyn; w obrębie tej okolicy leżą wsie: *I. Błażeje* w 1827 r. 14 dm., 63 mk.; obecnie 14 dm., 85 mk. i 296 mr. obszaru. *I. Wąsy*, w 1827 r. liczyła 30 dm., 148 mk.; obecnie 33 dm., 138 mk. i 711 mr. obszaru. *I. Kosmy*, w 1827 r. 28 dm., 138 mk.; obecnie 34 dm.; 172 mk., 743 morg. obszaru. *I. Kośmidry* w 1827 r. liczyły 20 dm., 139 mk.; obecnie mają 15 dm., 163 mk. i 912 mr. obszaru. Trzy pierwsze leżą w gm. Pióry Wielkie zaś I. Kośmidry w gm. Królowa Niwa.

Izdebki, wś, nad Magierą pot., pod 30°48' wsch. dług. od Ferro i 49°15' półn. szer., 322 npm. wzniesiona, w okolicy lesistej i górzystej powiatu brzozowskiego, na zachodnim stoku góry Izdebki, 452 npm., ma paraf. rzym. i gr. kat., szkołę ludową 1-klas., kasę pożycz. gm. z kapit. 1677 zł. w. a. i 2341 mk. Pod względem religii jest 1610 rzym. kat., 640 gr. kat. i 91 izrael. Parafia rzym. kat. powstała w r. 1593, w którym Katarzyna z Maciejowskich Wapowska, wdowa po Andrzeju właścicielu Dynowa, zakupiła cerkiew gr. kat. i par. uposażyła. Teraźniejszy drewniany kościół został zbudowany w r. 1601. Paraf. grc. kat. należy do dyec. gr. kat. przemyskiej dek. birczańskiego i obejmuje wsie: Obarym z cerkwią murowaną, Wydrnę, Niewistkę, Jabłonkę, miasto Brzozów, Przesielnicę, Starą wieś, Domarady i Bliźne. Cała paraf. liczy 1000 gr. kat. Obszar więk. posiadł. należący do B. hr. Bukowskiego, ma 844 mr. roli, 97 mr. łąk i ogr., 163 mr. past. i 1031 mr. lasu. Pos. mn. 2403 mr. roli, 284 mr. łąk i ogr., 419 mr. pastwisk i 288 mr. lasu.

Izdebki, niem. *Eichenrode*, 1.) wś., pow, wyrzyski, 6 dm., 68 mk.. 6 ew., 62 kat., 1 analf. 2) I., dom., 1688 mr. rozl.; 2 miejsc: a) fol; b) cegielnia; 8 dm., 130 mk.; 31 ew., 99 kat., 39 analf. Poczta i telegraf w Łobżenicy (Lobsenz) o 5 kil., st. kol. żel. Osiek (Netzthal) o 19 kil. *M. St.*

Izdebki, rz. podgórska, w górnym swym biegu *Magierą* zwana, powstaje w obr. Izdebek, w pow. brzozowskim, w płn.-zach. stronie tejże wsi, ze źródłowisk leśnych, niedaleko granicy z gm. Golcową, z pod wzgórza 448 m. (szt. gen.) wysokiego. Płynie na południowy wschód wzdłuż dolinki, w której rozsiadła się wielka wieś Izdebki. Nad lewym tj. półn.-wsch. brzegiem wznosi się wzgórze Sliwówkami zwane (465 m.), którego grzbietem idzie granica tej wsi a Hłudnego (ob.) i który kończy się górą Izdebkami zwaną (452 m. szt. gen.). W południowej stronie wsi zwraca się rzeka na wschód, wkrótce na północ, płynąc brzegiem lasu a dobiegłszy granicy gm. Wary, w obr. której wpływa, zwraca się na wschód, przerzyna tę wieś i w tejże na wschodnim jej krańcu uchodzi z lew. brz. do Sanu. Długość biegu 17 kil. Spad wód: 367 m., (źródła); 350 (powyżej kościoła w Izdebkach); 322 m. (skręt na północ); 274 m. (górny koniec wsi Wary); 246 m. (ujście). Zabiera liczne strugi bezimienne, porusza kilka młynów. *Br. G.*

Izdebna, *Istebna*, wieś, pow. jabłonkowski na Szlązku austr., rozległa wraz z wsią Jasnowicami 8393 morg, ludności 2281. Należy do par. ewang. Nawsi. Ma komendę żandarmeryi, st. poczt., szkołę ludową, zarząd lasów arcyks. Albrechta. Par. kat. I. dek. jabłonkowskiego ma 4000 kat., 190 ewang.

Izdebne, ob. *Istebne.*

Izdebnik, wś, pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrówka.

Izdebnik 1.) wś, pow. wadowicki, przy połączeniu się gościńca krakowskiego (Kraków-Izdebnik) z gościńcem wiedeńskim (Wadowice-Myślenice), od Wadowic na wsch. 18 kil., od Myślenic na płn.-zach. 11 kil., a od Mogilan na płn.-zach. także 11 kil. w prostej linii. Graniczy od północy z Podchybiem i Zarzyczem małem, od zachodu z Zarzyczem Wielkiem i Brodami, od południa z Lanckoroną i Jastrzębią, a od wsch. z Biertowicami i Sułkowicami. Granicę zachodnią tworzy potok bezimienny, a wschodnią na małej przestrzeni Harbutowicki potok (ob.). Obszar Izdebnika zrasza potok Jastrzębski, który wraz z Harbutowickim i jego dopływem Gościbią tworzy Skawinkę (ob.). Obszar większej posiadł, liczy roli 142, łąk i ogr. 65, pastw. 10, lasu 184; mniejszej zaś posiadłości roli 1338, łąk i ogr. 178, pastw. 206, lasu 564 mr. Chat 277, budynków dworskich 8. (1869 r.). Wieś ma kościół parafialny p. w. św. Małgorzaty. Rok erekcyi niewiadomy. Wieś atoli istniała już w wieku 14. Na dokumencie z 8 lut. 1362 r. nadanym w Krakowie (Piekosiński Kod. dypl. Małopolski. Kraków 1876 str, 313) między świadkami przychodzi „*Wenceslaus*, sołtys izdebnicki (de Istibnik); podobnież znachodzimy go na dokumencie z 2 lipca 1365 r. nadanym w Krakowie (tamże str. 332), gdzie powiedziano „*Venczeslao de Izdebnik*“, wreszcie na dokumencie z 26 października 1377 (tamże str. 401), gdzie czytamy: *Wenczeslao de stobnik*“. Będzie to bezwątpienia *Izdebnik* ze względu na miejscowości tam podane, jak np. Głogoczów. Obecny kościół murowany, w nowszych czasach postawiony.

Kościół tutejszy był już parafialnym przed r. 1540. Od r. 1679 tworzy filią do Lanckorony. Jest także kapliczka prywatna p. w. św. Walentego, z przywilejem odprawiania w niej mszy św. Do parafii należą Podchybie i Solca. Cała parafia liczy 1849 dusz rzym. kat., z czego na I. przypada 1580; oprócz tego jest 109 żydów. Wr. 1869 liczba mk. czyniła 1647. Stacya pocztowa w miejscu. Wzniesienie wsi 275 m. (kościół). Szkoła ludowa dwuklasowa o 2 nauczycielach. Właściciel ks. Montleart. 2.) **I.**, przystanek Trzęsówki, pow. kolbuszowski. 3.) **I.**, w r. 1440 *Isdebnyk*, dawna nazwa dzisiejszego Stebnika w pow. drohobyckim. Czyt. Akta. ziemskie i grodzkie, Lwów, t. V, str. 101. *Br. G.* i *L. D.*

Izdebno 1.) wieś, pow. błoński, gm Pasy, par. Izdebno, położona nad wschodnią ścianą głośnej w dawnych czasach „puszczy jaktorowskiej" lub „jaktorskiej". Puszcza jaktorska, której pamięć tylko w nazwie wsi Jaktorowa, leżącej przy północnej stronie drogi żelaznej warszawsko-wiedeńskiej, w środku między stacyami Grodzisk i Ruda Guzowska, pozostała jeszcze, rozciągała się od Szymanowa aż po za okolice Mszczonowa, w kierunku od północy ku południowi aż po za wieś Turowa-Wola, i była schronieniem głośnych w dawniejszych czasach turów, na które królowie polscy i dostojnicy dworscy chętnie polowali. Dla utrzymania w tej okolicy owych pięknych, a i wówczas rzadkich już zwierząt, lokowano tu wśród przestrzeni leśnych nad rzeką Tuczną, przerzynającą tę okolicę od południa ku północy, lokowano tu gęstych dosyć osadników, których jedynym obowiązkiem pańszczyznianym było: dbać o siano dla turów na zimę i trzymać dla nich otwarte przeręble na rzeczce. Dzisiaj są tu już wszędzie osady czysto rolnicze, obok kilku młynów wodnych, na rzece istniejących; tylko brak pewnej, ustalonej drogi przez tę okolicę przypomina zbłąkanemu dawniejszą knieję. Rzeka Tuczna zgubiwszy prawie już swoje nazwisko, zeszła w okolicy I. do znaczenia rowu, wylewającego na wiosnę swoje wody na okoliczne łąki, a wysychającego w latach suchych. Na obszernej płaszczyznie, zalegającej cały powiat błoński, zajmuje duża, „chlebna" (jak mawiają) wś I. żyzną i urodzajną przestrzeń owego czarnoziemu błońskiego, który stanowi glebę majątków, położonych na północ nasypu drogi żelaznej warszawsko-wiedeńskiej, gdy tymczasem za południu znachodzimy wyłącznie grunta szeczerkowate i piaszczyste — żytne. *Pasek* w swoich pamiętnikach wspomina o sąsiedniej wsi Boża-Wola, że na tamtych gruntach cebula się rodzi. Wieś I., stanowiąca w dawniejszych czasach główne gniazdo gęstych okolicznych osad i folwarków, obejmuje, licząc razem gruntą dworskie (około 800 mr.), włościańskie przeszło (967 mr.), poduchowne (48 mr.) i kościelne (6 mr.) około 2000 mr. Urządzenie sielskie tej wsi „chlebnej" zdaje się sięgać bardzo odległych wieków. Przemawia za tem obszerne dosyć cmantarzysko pogańskie, jakie się tutaj znajdowało na jednej nieznacznej prawie wzgórzystości piaszczystej w południowo-zachodnim kącie ogrodu dworskiego. W roku 1873 rozkopano resztę tego wzgórza, gdzie w kamiennych skrzynkach grobowych jeszcze kilka urn się znalazło. Były wszystkie z palonej gliny, bez żadnych zewnętrznych znaków, zwyczajnego donicowego kształtu z pokrywami. Trzy takie donice wydobyto nieuszkodzone—jednę nawet z pokrywą, napełnioną kośćmi spalonemi, wśród których nie było żadnego innego przedmiotu ani żelaznego, ani szklanego, ani kamiennego. Znaczna przestrzeń tego cmentarzyska zdaje się wskazywać miejscowość śród dosyć gęstych i zaludnionych osad. Nadmienić prócz tego trzeba, że na polach Izdebińskich—równie jak i sąsiedniej osady Łysa-Góra vel Basin, znachodziły się w ostatnich jeszcze latach pieniądze rzymskie z czasów Hadryana cesarza (117 do 138 Chr.), które wskazują w tej okolicy szlak drogi handlowej kupców rzymskich, znoszących się przez porzecze nadwiślańskie z wybrzeżem morza baltyckiego. Parafia izdebińska, wchodząca dawniej w skład dekanatu błońskiego a dziś grodziskiego, egzystuje dopiero od r. 1777, chociaż nie braknie wskazówek, że właściciele dóbr Izdebno czynili już od początku wieku XVII usilne starania o urządzenie tu parafii, zabezpieczając odpowiedni na ten cel fundusz. Parafia izdebińska, dziś jeszcze do małych liczona—powstała na podstawie komplanacyi z sąsiedniemi dwiema parafiami, mianowicie Kaski i Grodzisk, które jeszcze pod same prawie opłotki wsi Izdebno sięgają. W roku 1621 dominica Laetare in Castro Sochaczeviensi zapisał Adam Izbiński, dziedzic Izdebna z przyległościami Chylice, Chyliczki, Gole, Zabłotnia, młyn Maruna, Badowo, Mścisko, na urządzenie parafii w I. wieś dziedziczną Chyliczki (vilam haereditariam parvam— Chyliczki), w której był młyn i staw ogromny. Wieś tę oddzielały od I. błota i nieprzebyte bajory, w których się wilki lęgły. Dziś nie ma z tego wszystkiego ani śladu, bo znajdujące się tu teraz łąki średniej wartości i żyzne pastwiska za mało mają wilgoci. Oprócz tego zabezpieczył równocześnie Ad. Izbiński na dobrach Izdebno summę złp. 40,000 za wymurowanie kościoła w I. Zdaje się, że na początek wymurowano tylko kaplicę pod wezwaniem Matki Boskiej, z podziemnem sklepieniem przeznaczonem na groby familijne dziedziców majątku. Przechowała się na miejscu tradycya,

że długi czas odprawiał tu nabożeństwo proboszcz z Kask za osobnem każdorazowem zaproszeniem. W sklepie pod tą kaplicą, dotychczas istniejącą, jest kilkanaście trumien, między któremi dużo mniejszych, zawierających popioły dzieci. Michał Szymanowski († 15 sierp. 1787) starosta wyszogrodzki, dziedzic Izdebna z przyległościami — wystawił kościół nie murowany, jak opiewał zapis, ale drewniany pod wezwaniem S-go Michała, łącząc go z ową dawną kaplicą murowaną, której sklep przestał być grobem familijnym dziedziców. Rozpoczętą w r. 1772 budowę ukończono w r. 1779, tak że w marcu r. 1779 rozpoczęto tutaj odprawiać nabożeństwo. W roku 1827 liczyła parafia Izdebno 1100 parafian, dzisiaj zaś liczy dusz około 2,500. We wsi Izdebno było w r. 1827 domów 34, a mieszkańców 360, dzisiaj liczymy tu domów mieszkalnych około 50 oprócz zabudowań folwarcznych (10 murowanych, a 7 drewnianych), mieszkańców zaś około 600. Na cmentarzu znachodzimy murowany grobowiec, kamienną płytą przykryty i żelazną kratą osztachecony, dla ś. p. Anieli ze Swidzińskich Szymanowskiej starościny wyszogrodzkiej, niemniej krzyż drewniany nad grobem ś. p. Piotra Galichet. Zwłoki ojca Klementyny Tańskiej spoczywają tuż przy kościele, ale bez nagrobka. Wdzięczne wspomnienie o Izdebnie, o jego kościołku i mieszkańcach zostawiła w swoich „Pamiętnikach“ Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, która wcześnie osierocona odebrała tu pod okiem Anieli ze Swidzińskich Szymanowskiej (ur. 1751 r. 4 stycz., um. 23 czerwca 1839 r.) i córki jej Doroty z Szymanowskich bar. Galichet, swoje wychowanie i naukowe wykształcenie, którego już tutaj dla dobra swych bliźnich używała, ucząc we dworze p. Galichet, dzieci włościańskie czytać, pisać, rachować i pierwszych zasad religii. Bliskie nader stosunki pokrewieństwa starościny wyszogrodzkiej, Anieli ze Swidzińskich Szymanowskiej z Franciszką Krasińską małżonką ks. Karola Saskiego (matka Anieli, Barbara z Krasińskich Swidzińska, była starszą siostrą Franciszki) tudzież z Maryanną z Krasińskich Lanckorońską, kasztelanową połaniecką, pod której opieką wzrastał Konstanty Swidziński, znany archeolog i bibliofil, niemniej z wielbionym wówczas wierszopisem Józefem Szymanowskim, mieszkającym w bliskim swym majątku Grądy—wszystko to składało się na to, że w atmosferze ówczesnych mieszkańców Izdebna panował wprawdzie wyższy nastrój umysłów, ale, jak świadczy Tańska, mocno sfrancuziały. W epoce ks. Warszawskiego i królestwa kongresowego panowało tu dosyć ożywione życie umysłowe, ściągające do zamożnego gościnnego domu liczną młodzież to na teatra amatorskie, to na uroczystości doroczne i familijne, jako i przemysłowe, gdy francuzki oficer br. Galichet, uczony chemik, ożeniwszy się z panną Dorotą Szymanowską, urządził w Izdebnie pierwszą w królestwie fabrykę cukru. Jak każdy początek była i ta fabryka izdebińska bardzo jeszcze słaba. Motorem był tylko kierat zwyczajny, obracany wołmi, a miejscowa studnia dostarczała potrzebnej do fabryki wody. Nie wyrabiano tu rafinady ale tak zwaną farynę. Lecz bądź co bądź fabryka ta stała się zachętą i podnietą do tego, że p. Henryk hr. Łubiński, właściciel dóbr guzowskich, zostający w bliskim bardzo stosunku z Izdebnem przez ożenienie się syna jego Piotra z siostrą pani Galichet, założył w r. 1829 drugą ale już znacznie większą fabrykę cukru w Guzowie, a syn jego Piotr, osiadłszy w sąsiadujących z Izdebnem dobrach żony swojej Golach, także na sposób izdebiński mniejszą cukrownią wybudował, w której także tylko za pomocą zwyczajnege kieratu mączkę cukrową wyrabiono. Te trzy fabryki stanowią zawiązek i kolebkę tej ważnej nader gałęzi przemysłu krajowego, krzewiącego się coraz pomyślniej przy pomocy Banku polskiego. Fabryki w Izdebnie i w Golach powstały w warunkach, które bez znakomitych nakładów nie przedstawiały pomyślnej przyszłości, tem bardziej że materyalny rozwój tych dwóch majątków został przez zbieg różnych okoliczności pod wpływem administracyi hr. Łubieńskich nie tylko wstrzymany ale zupełnie zachwiany. Jeden Guzów potrafił się utrzymać obok innych coraz więcej w bliskiem sąsiedztwie jego powstających fabryk (Oryszew, Szymanów vel Hermanów, Leszno vel Michałowice) a to głównie od czasu, gdy Feliks Sobański wszedł w posiadanie dóbr guzowskich. Na terytoryum dawnej wsi Izdebno mamy dziś następujące jednostki gospodarskie: 1) folwark z przestrzenią morgów 800, mianowicie: gruntów ornych i ogrodów 599; łąk i pastwisk około morgów 164; nieużytków i placów pod zabudowaniami mr. 37. Budowli mur. 10, drew. 7. Płodozmian od roku 1866 zaprowadzony 10-polowy, oparty głównie na produkowaniu pszenicy i buraków cukrowych. 2) Osada młynarska Żdżary z wiatrakiem i 45 mr. gruntu. 3) Probostwo z 6 mr. gruntu, placem dosyć obszernym pod zabudowania gospodarskie proboszcza, dom mieszkalny, dom „szpital“ zwany, cmentarz i kościół. Wieś Izdebno liczyła w chwili uwłaszczenia osad 36; dzisiaj w skutek działów familijnych i częściowej odprzedaży znacznie więcej na przestrzeni 966 morgów. 5) Kolonia „Małe I.“ (u ludu znane tylko pod nazwą „wydzieruch“) urządzona na gruntach po kościelnych. Mr. około 48 z 10 kolonistami. Z powyższego wynika, że w stosunku do r.

1827 powiększyła się znacznie liczba domów w Izdebnie, a zgodnie z tem liczba mieszkańców także się niemal podwoiła. Co do właścicieli dóbr: p. Galichet odprzedała te dobra szwagrowi swemu Feliksowi hr. Łubieńskiemu, którego wierzyciele weszli na hypotekę I., tak że po różnych kolejach, próbowanych zamianach na domy w Warszawie, dzierżawach i t. d. nabył te dobra w r. 1865 na publicznej licytacyi Stan. Kronenberg, jeden z wierzycieli, który odprzedał je w r. 1866 dzisiejszym właścicielom małżonkom Plebańskim, znanemu z prac historycznych i literackich J. K. Plebańskiemu i jego żonie. 2.) **I.**, folw. i wś, pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite. Folwark I. tworzył dobra z wsiami: Szyszłów, Grabiny, Tumidaj, Wilczno-Lucinów i Holendry Szyszłowskie. Rozl. folw. wynosi mr. 402, grunta orne i ogrody mr. 303, łąk mr. 38, pastwisk mr. 17. Bud. folw. 14; płodozmian 6 i 12 polowy; pokłady torfu, eksploatacya którego wykonywa się; wś I., osad 11, z gruntem mr. 13; wś. Szyszłów, osad 26, z gruntem mr. 229; wś Grabiny, osad 17, z gruntem mr. 324; wś Tumidaj, osad 17, z gruntem 192; wś Wilczno-Lucinów, osad 13, z gruntem mr. 280; wś. Holendry Szyszłowskie osad 21, z gruntem 256. Por. *Dąbrowa*, t. I, str. 922. 3.) **I.**, wś i folw., pow. garwoliński, gm. i par. Łaskarzew. Liczy 28 dm., 310 mk. i 531 mr. obszaru. W 1827 r. było tu 20 dm. i 114 mk. 4.) **I**, por. *Czyszków*. 5.) **I.**, wś i folw., pow. krasnostawski, gm. Gorzków, par. Częstoborowice. Liczy 42 osad włośc., 437 mr. ziemi włośc i 1102 mr. dworskiej, w tem 468 roli ornej i ogr., 488 lasu. Na folw. bud. mur. 3, drew. 12. *Br. Ch., A. Pal.*

Izdebno, 1.) wś, pow. średzki; 4 dm., 24 mk.; 3 ew., 24 kat., 8 analf. Poczta i gośc. w Kostrzynie; st. kol, żel. w Pobiedziskach (Pudewitz). 2.) **I.**, wś i dom., pow. międzychodzki, 2230 mr. rozl.; 10 dm., 151 mk.; 67 ew., 84 kat., 73 analf. Poczta i telegraf w Sierakowie (Zirke) o 9 kil.; st. kolei żel. we Wronkach o 13 kil. 3.) **I.**, dom., pow. mogilnicki, 1730 mr. rozl.; 2 miejsc: a) dom.; b) folw. proboszczowski; 7 dm.; 114 mk.; 41 ew. 73 kat.; 52 analf. Kościół paraf. kat. nal. do dek. rogowskiego. Poczta i telegraf w Rogowie o 3 kil.; st. kol. żel. w Gnieźnie o 23 kil. Niegdyś własność Szradera. *M. St.*

Izdzieszkowo, wś w pow. wiazemskim gub. smoleńskiej, st. poczt. w blizkości stacyi kol. żel. moskieswko-brzeskiej tegoż nazwiska.

Izdrygałowicze, wś włośc., pow. wilejski, o 44 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 16 dm., 138 mk. (1866).

Izdryszew, zaścianek na głębokiem polesiu w pow. słuckim, o 2 mile od miasteczka Starobina na północo-zachód położony, w okr. policyjnym starobińskim, ma osad 19.

Izep, przys. do Zdrochca w pow. brzeskim, należy do paraf. rzym. kat. i urzędu poczt. w w Radłowie, leży nad Dunajcem na północ od Radłowa, w okolicy zasianej lasami sosnowemi. Por *Isep*.

Izera (*Jizera*), po niemiecku *Iser*, największa rzeka z mających ujście od prawej strony do Elby (Łaby) w królestwie czeskiem i najgłówniejsza w pow. bolesławskim, biorąca początek w górach Izerskich (ob.), pod górą Grzbietem Bukowym (Buchberg), inaczej Bukowcem (Buchberg) zwaną, a kończąca się w nurtach Laby, naprzeciwko miasta Touszni albo Toužimi; spławna tylko dla tratew i tworząca w dolnej części moczary. Powstaje z połączenia się dwóch potoków: Izery Większej, wypływającej z grzbietu Wolskiego w górach Izerskich z wysokości 2,564 stóp i Izery Mniejszej, z Werchu Tylnego (Hinterberg) w Krkonoszach, z wysok. 3500 stóp. Z licznych rzek do Izery wpadających największa jest Kamenica, z ujściem pod Brodem Żelaznym, daléj Mohelka pod Sichrowem, Biela naprzeciw Bakowa; druga Izera Mniejsza pod Wichowami (na wysok. 850 stóp), Olesza pod Semilami i Pogelka (Libanka) pod Lomnicami (1,067 stóp) pod Turowem.

Izerskie góry, położone w północnej części królestwa czeskiego, poczynając od gór łużyckich, od których oddzielone są doliną rzeki Nissy, ciągną się na wschód granitowym grzbietem, który zwolna w tym kierunku od Dittersbachu do Neustadtu rozchodzi się w kilka odnóg i styka się wysokim grzbietem między Nowym Swietem w Czechii a Schreibershauem w Szlązku, z górami zwanemi Krkonoszami. Niektórzy nazwisko *Izerskich* rozciągają i do gór Łużyckich, to jest do tego pasma, które poczyna się z drugiej strony Nissy (zachodniej) i kończy się przy wypływie Łaby (Elby) z granic czeskich. Szczyty gór Izerskich przechodzą 3,000 stóp wysokości: najbardziej na południe wysunięty, nazywa się *Wolskim Hrzebenem* (3,500 stóp) i ciągnie się od wschodu na zachód; inny ku północy Izernym albo Izerskim Hrzebenem (Grzbietem, Grzebieniem), po niemiecku *Iserkamm*, idący na południo-wsch., między któremi toczą swe nurty Wielka i Mała Izera (ob.). Najwyższym tu szczytem jest Tafelfichte (3,558 stóp) i drugi krągły bazaltowy Bukowiec (po niem. *Buchberg*), sterczący pojedyńczo pośród samych granitowych skalisk. Góry Izerskie są bezludne, gęstym lasem porosłe, lub nieprzebytemi moczarami pokryte, mianowicie w miejscowości zwanej Izerska Louka (łąka), będącej lesistą doliną, a rozciągającej się od północy ku południowi,

z wyjątkiem innej doliny Mumli, gdzie istnieje głośna huta szklana w Nowym Swietie.

Izewka, rz., ob. *Izwa.*

Izguba, wś, pow. janowski, gm. i par. Potok Wielki.

Iziasław, ob. *Zasław.*

Izierów, wś i folw., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Chlewo. W spisie Zinberga nosi nazwę Izorów. Wś ma osad 11, gruntu mr. 45.

Izin, *Izyń*, wś na zapadłem polesiu Pińszczyzny, przy nędznej drożynie wiodącej ze wsi Kończyce do wsi Żytnicz, ma osad 7, dokoła bagna, lasy i okolice całkiem bezludne; okr. polic. II lubieszowski, gm. Chojno, 24 mk. Własność Rydzewskiego.

Izium, miasto pow. gub. charkowskiej, nad brzegami Dońca północnego i przy ujściu doń rzek Mokrego i Suchego Iziumca, 1459 wiorst od Petersburga a 123 od miasta gub. odległe. Dziś istnieje jeszcze tutaj na górze leżąca forteca ziemna z fossą niegdyś dobrze uzbrojona, 61 dm. mur., 1680 drewnianych, 14761 mieszkańców, w tem 14 kat., 2 cerkwie paraf., 11 fabryk zatrudniających 243 robotników i produkujących na 435,158 rs. rocznie. Stacya pocztowa, progimn. żeńskie. Głównym przedmiotem handlu wełna, wysyłana do Charkowa i Pułtawy, tudzież budulec do Taganrogu. Powiat iziumski ma 196548 mk., w tem 64 kat., fabryk 37, zatrudniających 556 robotników i dających 714,363 rs. produkcyi. Główne m. fabryczne Sławiańsk.

Izlany, wś włośc., pow. wilejski, o 32 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy drodze pocztowej z m. Dołhinowa do Wilejki, 6 dm., 70 mk. (1866).

Izled, właściwie *Isłocz*, ob. *Berezyna.*

Izła 1.) plebania prawosł. nad rz. Izłanką, pow. wilejski, o 31 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 2 dm., 19 mk. prawosł. cerkiew prawosł. drew. (1866). 2.) **I.**, folw. pryw. nad rz. Izłą, pow. wilejski, 28 w. od m. Wilejki, 1 okr. przy drodze pocztowej miadziolskiej, 1 dm., 43 mk. (1866). Por. *Dowżany.*

Izłom, nędzna wieś w połud. zachod. stronie pow. bobrujskiego, na zapadłem polesiu, przy drożynie prowadzącej przez groble i brody ze wsi Bojanicz do Czabus, ma osad 9, okr. polic. hłuski. *Al. Jel.*

Izmaił, forteca i przystań nad odnogą kilijską rzeki Dunaju, blizko ujścia rz. Repidy, o 12 m. od Kilii Nowej, w części Bessarabii wr. 1878 do Rossyi przyłączonej; 1934 wiorst ztąd od Petersburga, a 225 od m. gub. odległa. W dziejach wojennych jest pamiętny oblężeniem i zdobyciem dokonanem w r. 1770, 1790 i 1809. Liczy 21000 mk., i prowadzi znaczny handel. Imailskie gradonaczalstwo z miastami Reni i Kilią, utworzone 1830 r., miało 94504 dzies.

Izmaiłowo, wś i b. st. pocztowa między Dorohobużem a Jelnią, o 21 w. od Dorohobuża.

Izna, ob. *Usza.*

Izojtki, wś pryw., pow. dzisieński, o 21 w od Dzisny, 1 okr. adm., 4 dm., 45 mk. (1866).

Izorów, ob. *Izierów.*

Izówka, rz., ob. *Izwa.*

Izowo, jez. w zachod. stronie pow. drysieńskiego, o 3 w. od st. Balbinowa drogi żel. dynebursko-witebskiej, długości ma 2 wiorsty.

Izraiłówka, wś nad rz. Serebryją, pow mohylowski gub. podolskiej, par. Ozarzyńce, ma 83 dm., 506 mk., 867 dzies. ziemi włośc., 895 dworskiej. Cerkiew miejscowa ś. Krzyża z 34 dzies. ziemi. Własność Sulatyckich. Należy I. do klucza jurkowieckiego (ob. *Jurkowce*), odznacza się wybornym gatunkiem ziemi. P. Sulatycki utrzymuje tu znaczne stado owiec mołdawskich t. z. „czuszek", z których mleka wyrabia się doskonała bryndza, sprzedawana i w dalsze strony. *G. I.*

Izrecz 1.) wś pryw. nad rz. Dobryłówką, pow. dzisieński, o 49 w. od Dzisny, 2 okr. adm. 11 dm., 124 mk. (1866). 2.) **I.**, własność pryw. nad rz. Dobryłówką, pow dzisieński, o 49 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dm., 27 mk. (1867).

Izsep, ob. *Żipow.*

Izsepfalva, ob. *Iszypowice, Iżypowce.*

Izsnete, ob. *Znatin.*

Iztalszni, ob. *Istalsna.*

Izwa lub *Wizwa*, dwie wioski nieopodal siebie leżące i trzy folwarki nad rzeką Izewką, w pow. nowogródzkim, w zachodniej jego stronie, w obrębie gminy Wsielubskiej; górna I., wś ma osad włócznych 16; dolna osad 10. Folwark jeden ma obszaru około 1200 mr. w glebie dobrej i od roku 1869 jest własnością urzędnika Gassa; drugi ma obszaru 370 mórg i należy do Siekluckich, trzeci ma obszaru 714 mórg i należy do Rogalewiczów. *Al. Jel.*

Izwa, *Wizwa, Izówka*, albo *Izewka prudowa*, lewy dopływ Niemna. Bierze początek w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, w okolicach osady Wołkonosza; kierując się ku zachodowi, przepływa około wsi i folwarku tejże nazwy. Za wsią Izwą miejscowość jest lesista aż do granic pow. lidzkiego; w granicach tego powiatu Izwa, ubiegłszy równie lesistą okolicą, poniżej wsi Rudy wpada do Niemna. Długość rzeki około 6 mil; w porze wiosennej spławiano Izwą drzewo do Niemna, dziś z wyniszczeniem towaru leśnego mniej się to praktykuje. Przyjmuje I. Nieżatkę i Niechrymówkę *Al. Jel.*

Izwar, ob. *Markówka.*

Izwarta, mylna nazwa rz. Liczwarty.

Izwór 1.) potok, wytryska w obr. gm. Kąkolówki, w pow. rzeszowskim; ze źródeł leśnych na granicy zachodniej z gminą Białką, płynie na północny wschód parowem między-

wzgórzy stym i we wsi Kąkolówce wpada do Stryja z lew. brz. Długość biegu 3 kil. 2.) **I.**, potok górski, wypływa w Beskidzie lesistym, na obszarze gminy Krynicy, w pow. sądeckim, u stóp Gronieka (1082 m). Płynie na południowy wschód i wpada do Czarnego pot. (ob. t. I, str. 764 nr. 1) Długość biegu 5 kil. 3.) **I.**, także *Izwor Radieska*, potok górski w Beskidzie lesistym, w dziale czarnohorskim. na terytoryum wsi Żabiego, w pow. kosowskim, wytryska z pod grzbietu granicznego Radieskula, łączącego szczyty Stóg (1655 m. szt. gen.) i Kopilas (1599 m. szt. gen.) kilku strugami, które, łącząc się, tworzą silny potok górski, podążający ku północy leśnym parowem, zamkniętym od wschodu grzbietem Ruskim działem, którego najwyższy szczyt zwie się Ruski dił (dział, 1560 m. szt. gen.). Potok wpada z prawego brzegu do Szybenego dopływu Czeremoszu Czarnego. Długość biegu 5 kilometrów. 4) **I.**, lub *Isvorul*, potok, uchodzi do Suczawy we wsi Schipot. 5.) **I.**, *Isvorul* lub *I. Albii, Isvorul-Malului i Isvorul-Schandrului*, prawe dopływy Moldawy na Bukowinie. *Br. G.*

Izydorek, os., pow. kolski, gm. Karszew, par. Pieczew.

Izydorów, kol., pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Burzenin; w dobrach Strumiany.

Izydorowizna lub *Wilcza Wola*, fol. nad rz. Grabówką, pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Drużbice. Ma 1 dm., 5 mk., 40 morgów rozległości.

Izydorówka, (po rusku Izydoriwka), wś w pow. żydaczowskim, 20 km. na płd. od Żydaczowa, 14 na płn.-zach od Żurawna (st. poczt). Na płn. leżą Machliniec, Nowesioło i Krechów, na wsch. Lachowice podróżne, na płd. Sulatycze i Balicze podróżne, na zach. Siechów. Przez środek wsi płynie od płd.-zach. na płn.-wsch. pot. Krechówka (dopływ Dniestru), a równolegle z nią, wzdłuż półn. granicy, pot. Machliniec. dopływ Krechówki. Wieś zabudowana na pr. brz. Krechówki, 284 m. npm. W połudn. części obszaru wiejskiego wznosi się wzgórze Izydorówka do 288 m. Nad Krechówką leżą pastwiska, trochę podmokłe. Część ich połud.-zach. zwie się Mokrzec. Własność większa (Dzieduszyckich) ma roli or. 263, łąk i ogr 28, pastw. 7; własn. mniej. roli 823, łąk i ogr. 60, pastw. 19 mr. Wedle spisu z r. 1869 było 477 mk. w gminie, 41 na obszar. dwor.; wedle szemat. z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 6, gr. kat. 421. Par. rzym. kat. w Żurawnie, gr. kat. w Lachowicach podróżnych, należy do dekanatu żurawieńskiego, archid. lwowskiej. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Izydory, ob. *Bęklewo, Bątlewo, Tupadła.*

Izyń, wś, pow. piński, par. *Izin*

Izyrci, ob. *Jezierce.*

Izyt, dwór, pow. nowo aleksandrowski gub. kow., par. owilska, 265 dzies. rozl., własność Alfonsa Wróblewskiego.

Iża, I.) miasteczko w powiecie wilejskim, niedaleko jeziora Narocz i nad granicą powiatu święciańskiego, o 28 wiorst od miasta Wilejki, 2 okrąg administracyjny, leży nad rzeką Iżłą, przy drodze pocztowej świrskiej; zarząd gminy liczącej 195 domów a 2542 mieszkańców. Cerkiew parafii liczącej 3053 dusz. Własność Sulistrowskich. Dawne ststwo iżyckie lub życkie było już 1755 roku w ręku Sulistrowskich. 2.) **I.** albo *Dworzec*, wieś, powiat święciański, 4 okręg adm., o 70 wiorst od Święcian, 7 domów 56 mk. (1866).

Iżdagi, wieś, powiat władysławowski, gmina Tomaszbuda, parafia Wysokaruda. Odległość 32 wiorst od Władysławowa, liczy 2 domy, 18 mieszkańców. (Por. *Ischdaqgen*).

Iżdagiele, 1.) wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Maryampol. Odl. 30 w. od Maryampola; liczy 3 dm., 36 mk. 2.) **I.**, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Płutyszki, 1 dm., 18 mk., 40 wiort od Maryampola.

Iżdogi 1.) *małe* i I. *nad Wysoką*, wieś, powiat maryampolski, gmina i parafia Pilwiszki. Odległość 29 wiorst od Maryampola; liczą 3 domów, 32 mieszkańców. 2.) **I**, wieś, powiat władysławowski, gmina i parafia Syntowty. Odległość 19 wiorst od Władysławowa, liczy 18 domów, 180 mk.

Iżewskie, sioło i st. p. w gub. riazańskiej, pow. spasskim, 7629 mk.

Iżgirany, wieś rząd., pow. trocki, 2 okr. adm., 48 w. od Trok, 13 dm., 146 mieszkańców kat. (1866).

Iżna, rzeka, dopływ Okmiany (wpadającej do Jury), z prawej strony; przyjmuje Wikowę.

Iżora, st. p. w gub. petersburskiej, pow. carskosielskim.

Iżuhoszcz, własn. szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., 40 w. od Trok, 1 dom, 30 mk. katol. (1866).

Iżuleje, wieś rząd., pow. trocki, 1 okr adm., 19 wiorst od Trok, 6 domów 61, mieszkańców katol. (1866).

Iżyce, wś, pow. lubelski, gm. Piotrowice, par. Bychawka, o 3 mile od Lublina, należała do dóbr Osmolice. W 1827 r. było tu 11 dm., 87 mk.

Iżykowice, wieś, powiat pińczowski, gmina i parafia Sancygniów. Należy do dóbr Sancygniów, wspominana przez Długosza (II 73) jako dziedzictwo Jana Czyżowskiego, herbu Półkozic. W 1827 roku liczono tu 10 domów, i 79 mieszkańców Podług wiadomości z roku 1866 rozległość wynosi morgów 263: grunta orne i ogrody morgów 196, łąk morgów 4, pastwisk morgów 10, nieużytki i place morgów 55; wieś osad 13, z gruntem morgów 53.

Iżypowce, węg. *Izsipfalva*, wś w hr. liptowskiem (Węgry), 176 mk.

Iżysław (właściwie *Jiżysław*), dawne imię, które w skróconej formie *Iżeł* stanowi prawdopodobny źródłosłów nazwy *Iłża* (w dawnych dokumentach Izłża). Od skróconej formy *Iżyk* pochodzą Iżykowice i Iżyce.

Br. Ch.

J.

(Prosimy o porównanie z objaśnieniem na początku głoski *I* na str. 242 tomu III-go zamieszczonem).

Jaad, st. poczt. w Bukowinie na trakcie Suczawa-Bistritza, o 190 kil. od Suczawy.

Jaagssen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Prekulsk. Por. *Jagschen.*

Jabalinski, ob. *Jabłoński.*

Jablau (niem.), dobra rycer. w pow. starogródzkim, ob. *Jabłowo.*

Jablinka, lesista góra ze szczytem 909 m. wys., w obr. gminy Żupanie w pow. stryjskim, na prawym brzegu Stryja, u płd. krańca wsi, na granicy Wyżłowa. *Lu. Dz.*

Jablonka (niem.), wieś, pow. tucholski, ob. *Jabłonka.*

Jablonken (niem.) 1.), wieś paraf., pow. szczycieński, ob. *Jabłonki.* 2.) **J.**, wieś, pow. niborski, st. p. Jedwabno. 3.) **J.**, wś i leśnictwo, pow. ostródzki, st. p. Ostroda.

Jablonn (niem.), folw. do wsi Krajenki, pow. chojnicki, ob. *Jabłonka.*

Jablonnen (niem.), ob. *Jabłoń.*

Jablonowo (niem.), ob. *Jabłonowo.*

Jablowken (niem.) lub *Klein Jablau*, ob. *Jabłówko.*

Jablunkau (niem.), ob. *Jabłonków.*

Jabluschek (niem.), ob *Jabłuszko.*

Jabłeczna lub *Jabłeczno*, wś i folw., pow. bialski, gm. Zabłoć, par. Sławatycze. Folw. należy do Sławatycz. Cerkiew parafialna dla ludności rusińskiej i szkoła początkowa. Cerkiew erygował 1750 r. Hier. Flor. książę Radziwiłł. W r. 1827 było tu 40 dm. i 279 mk., obecnie liczy 64 dm., 570 mk. i 1637 mr. obszaru. Przy J. znajduje się tak zwany Jabłoczyński monastyr, liczący 10 dm., 12 mk. i 100 mr. obszaru, jedyny w Król. Polskiem od czasów Rzplitej monastyr ruski.

Jabłeczniki kamienne, J. kościelne i J. Jackowo, wsie i folw., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Klukowo. Folw. J. kościelne miał 1844 r. 360 m. obszaru.

Jabłków, *Jabłkowo*, kol. i os. karcz., pow. koniński, gm. i par. Kramsk. Odl. 20 w. od Konina, położenie niskie, kopalnie torfu. W 1827 r. było tu 11 dm., 128 mk., obecnie liczy 50 osad, 794 mr. ziemi żytniej, 36 domów i 238 mk. (polaków i niemców); ludność zamożna. Z dominium w r. 1864 zostało tylko 6 mr. Do dóbr. J. należały niegdyś wsie Bilczewo osad 43, gruntu mr. 716 i Strumyk os. 24, gr. mr. 330. *J. Chor.*

Jabłkówko, fol., pow. wągrowiecki, należy do dom. Pomarzanek, 1 dom, 18 mk., ob. *Pomarzanki.*

Jabłkowo 1.), wieś, pow. wągrowiecki, 13 dm., 99 mk.; 29 ew., 70 kat., 19 analf. 2.) **J.**, dom., 2584 mr. rozl., 16 dm., 179 mk., 16 ew., 163 kat., 69 analf. Poczta i telegraf w Kłecku o 9 kil., st. kolei żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 20 kil. Własność Leonarda Brzeskiego, który posiada jeszcze w pow. dobra Raczkowo i Stawiany, razem z J. 9078 mr. rozl.

Jabłoń 1.), wś i folw., pow. radzyński, gm. i par. Jabłoń, o 3 mile od Radzynia, o 5 od Włodawy. Posiada cerkiew parafialną dla ludności rusińskiej (którą erygowała 1571 r. Janowa Połubińska; 1854 spłonęła; filia Paszeńki) szkołę początkową i gorzelnię. W 1827 r. było tu 78 dm. i 515 mk., obecnie liczy 97 dm., 780 mk. i 2569 mr. obszaru, w tem 1306 mr. ziemi dworskiej. Była tu st. pocztowa. Dobra J. w XVIII w. należały do Firlejów; Werena z Dąbrowicy Firlejówna, córka Andrzeja i Lanckorońskiej, kasztelanka kamieńska, wniosła je w posagu na pocz. XVIII w. Józefowi hr. Scipio de Campo stście mukarowskiemu i lidzkiemu. Od Scypionów przeszły do Potoc-

kich, miedzy innemi do Seweryna Potockiego brata Jana słynnego podróżnika, ożenionego z córką Aleksandra Sapiehy. Pani ta, dziedziczka słynnego z piękności Celejowa (ob.), który upiększyła przez założenie okazałego parku i pałacu, wydała swą córkę Emmę za młodego i walecznego oficera Piotra Strzyżowskiego przyczem w posagu młoda pani otrzymała dobra Jabłoń. Strzyżowski, równie zdolny i energiczny gospodarz jak wojak, zajął się wytrwale podniesieniem zaniedbanego majątku. Dogadzając upodobaniom żony, nawykłej do piękności i przepychu Puław i Celejowa, założył tu piękny park, zbudował pałacyk, poprawił błotniste drogi w całej okolicy, powysadzał je drzewami, pozakładał szkoły i plantacye drzew dzikich i owocowych; gospodarstwo rolne pod kierunkiem Stanisława Nazdrowicza, ucznia Thaera, stanęło wkrótce na najwyższym stopniu doskonałości. Osuszono błotniste role i łąki, założono wybornie urządzoną gorzelnię, powstała liczna owczarnia wysoko poprawnych owiec, głośna na cały kraj zarodowa obora szwajcarskiego bydła. Towarzystwo rolnicze nagradzało kilkakrotnie tutejszy inwentarz medalami a kierownikowi gospodarstwa p. Nazdrowiczowi przyznało wielki medal srebrny za wzorową 30-letnią działalność. Przed 1863 r. dobra J. przynosiły do 15000 rubli czystego dochodu. Opis i dzieje J. podał J. Łoski w Tyg. Illustr. z 1876 r. str. 49. Tom II. Dobra J. składają się z folwarków J., Annopol, Seweryнów, Pustki, wsi: J., Dawidy i Kudry. Nabyte w r. 1872 przez Kazimierza hr. Łubieńskiego za rs. 86631. Rozl. wynosi m. 3275; folw. Jabłoń grunta orne i ogrody m. 504, łąk m. 578, pastw. m. 159, lasu m. 954, razem m. 2196, bud. mur. 7, drewn. 20, płodozmian 10-polowy. Folw. Annopol grunta orne i ogrody m. 274, łąk m. 3, past. m. 31, razem m. 312, bud. mur. 2, drew. 4, płodozmian 9-polowy; folw. Sewerynów grunta orne i ogrody m. 279, łąk m. 3, razem m. 282; folw. Pustki grunta orne i ogrody m. 238, łąk m. 173, razem m. 412; nadto w nieużytkach i placach pod budowlami na wszystkich folwarkach m. 73 i w gruntach oddzielnych m. 129. Wieś Jabłoń osad 121, z gruntem m. 1990; wś Dawidy osad 68, z gruntem m. 1491; wś Kudry osad 12, z gruntem m. 378. Gmina J. należy do sądu gminnego cichostowskiego. Zarząd gminny we wsi J. Wsie i miejscowości do niej należą: Annopol, Gęś, Dawidy, Kolano, Kudry, Łubno, Paszeńki, Puchowa Góra, Radcze, Rudzieniec, Sewerynówka. 2.) **J.**, okolica szlachecka w pow. mazowieckim, gm. Piekuty, par. Jabłoń. Wsie mieszczące się w obrębie tej okolicy wspominane są już w dokumentach z XV i XVI w. pod temi samemi nazwiskami co i obecnie (Gloger. Ziemia Bielska). Są to następujące wsie: J.-Dąbrowa—Zgniła, wieś szlach. W r. 1827 było tu 31 dm., 150 mk., obecnie liczy 31 dm., 465 mr. obszaru, zamieszczona w spisie Ziemi Biel. z r. 1676. J.-Dobki wś szlach. W 1827 było tu 10 dm., 59 mk., obecnie liczy 15 dm., m. 209, istniała już w 1548. J.-Jankowce wś szlach. W 1827 było tu 27 dm., 172 mk., obecnie liczy 33 dm., mr. 306 ziemi poduchownej; przez grunta tej wsi przechodzi kolej warszawsko-petersburska. J.-Koćmiery obecnie nie istnieje. Były tu 2 dm., grunta należące do tej części znajdują się między wsiami J. Jankowce i J. Piotrowce. J.-Kościelna dawniej J.-Wronia, wś szlach. i włośc. W 1827 r. było tu 28 dm., 162 mk., teraz 24 dm. szlacheckie, 479 mr. włośc., 6 dm. i 118 mr. poduchownych. Szkoła początkowa, karczem 2, wiatraków 2, zamieszczona w spisie Ziemi Bielskiej z r. 1676. Par. J. Kościelna, dekanat mazowiecki, dawniej tykociński, składa się z wiosek 20 a mianowicie: J. Dąbrowa-Zgniła, J. Dobki, J. Jankowo, J. Kościelna, J. Markowięta, J. Piotrowce, J. Rykacze, J. Sliwowo, J. Spały, J. Uszyńskie, J. Zarzeckie, J. Zambrowizna, Prószanka, Mańce w gminie Piekuty; Jabłoń Kikolskie, J. Samsony, Szymbory-Andrzejęwięta wiatrak, Sz.-Jakubowięta, Sz.-Włodki, Moczydły-Jakubowięta, Mazury folw. i wś włośc. Liczy kat. 2281 dusz, żydów w całej parafii około 123, innych wyznań niema. Kościół pod wezw. śś. Szymona i Judy apost. murowany z cegły, z wieżą frontową, dach płaski, blachą cynkową kryty, postawiony za proboszcza Fran. Kruszewskiego r. 1869 ze składek parafian, na miejscu spalonego około r. 1865 dawnego kościoła z drzewa. Parafia istnieje tu od r. 1493. J. Markowięta wś szlachecka. W 1827 r. było tu 16 dm. i 87 mk., obecnie liczy 14 dm., mr. 158, istnieje od r. 1581. J. Piotrowce wś szlach. W 1827 r. liczyła 31 dm. i 170 mk., obecnie ma 29 dm., mr. 388, grunta w pszennej glebie. J. Rykacze wś szlach. W 1827 r. liczyła 16 dm., 103 mk., obecnie ma 16 dm., 158 mr. i wiatrak. Istnieje od r. 1569. J. Sliwowo wś szlach. W 1827 r. liczyła 24 dm. i 121 mk., obecnie ma 22 dm., mr. 296, grunta w średniej glebie, las sosnowy opałowy. J. Opały lub Spały, wieś szlach. W 1827 liczyła 13 dm., 68 mk., obecnie liczy 9 dm., mr. 188; zamieszczona w spisie Ziemi Bielskiej z r. 1676. J. Uszyńskie, wieś szlach. W 1827 r. liczyła 14 dm., 88 mk., obecnie ma 12 dm., mr. 162; zamieszczona w spisie Ziemi Biel. z r. 1676. J. Zarzeckie, wieś szlach. W 1827 r. liczyła 10 dm., 58 mk., obecnie 15 dm., mr. 253; zamieszczona w spisie Ziemi Biel. z r. 1676. J. Zambrowizna, wieś szlach. W 1827 r. liczyła 10 dm., 58 mk., obecnie 9 dm., mr. 149; zamieszczona w spisie Z. Biel. z r. 1676. W spisie wsi i osad z 1827

r. wymienione są jeszcze J. Kikoły v. Kikolskie 9 dm., 52 mk. i J. Samsony 15 dm., 79 mk. 3.) **J.**, ob. *Faszcze*. *P. Łuk.*

Jabłoń, niem. *Jablonnen*, wś, pow. jańsborski, st. p. Jańsbork.

Jabłoń, niem. *Gablenz*, wś na dolnych Łużycach w pow. chociebuskim. *A. J. P.*

Jabłoń albo *Pniewska struga*, albo *Ślina*, albo *Gać*, ob. *Jabłonka*.

Jabłońc, niem. *Gablenz*, wieś serbska na pruskich górnych Łużycach, w pow. rozbórskim, kościół parafialny ewang. *A. J. P.*

Jabłońce, wś rząd., pow. wilejski, o 62 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 14 dm., 125 mk. kat. (1866).

Jabłończ, wś, pow. bytowski, okr. reg. koszalinski, st. poczt., 600 mk.

Jabłonica 1.), wś i os. leśna, majorat, nad rz. Jabłonicą, pow. konecki, gm. Chlewiska, par. Borkowice, o 38 w. od Końskich, o 7 od Chlewisk. W 1827 r. było tu 18 dm., 123 mk., obecnie liczy 28 dm., 239 mk., 194 mr. ziemi dworsk. i 315 mr. włoś. Osada leśna posiada rządowy zakład żelaza i 2 mr. gruntu. Grunta dworskie wsi J. stanowią majorat generała Sierzputowskiego. J. należała dawniej do klasztoru wąchockiego (Dług. III, 147). 2.) **J.**, wś nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Wieniawa, o 25 w. od Radomia, o 1 w. od Wieniawy. W 1827 r. było tu 20 dm., 133 mk., obecnie liczy 27 dm., 219 mk., 570 mr. ziemi dworskiej i 347 mr. włośc. 3.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. Kurozwęki, par. Kotuszów.

Jabłonica 1.), wieś rozrzucona na urodzajnych północnych stokach góry Ryczaka, między Ropą a Wisłokiem, na zach. od Kołaczyc w pow. jasielskim, parafii rzym. kat. w Bączalu; ma 317 mk. rzym. kat. Granicy od północy z Czerminem, od zachodu ze Swięcanami, od południa z Lisowem a od wschodu z Bączalem. Obszar większej pos. należy do Karola Klobasy i wynosi 124 m. n. a. roli, 12 m. łąk i ogr., 9 mr. pastw. i 335 m. lasu przeważnie jodłowego; mniej. pos. ma 308 m. roli, 28 m. łąk i ogr., 97 m. pastw. Ta wieś ma kasę pożyczkową gm. z kapitałem 143 zł. w. a. 2.) **J.** polska (z Budzyniem), wieś w pow. brzozowskim, po obudwu brzegach potoku wypływającego z góry Bucznika 436 m. npm. a wpadającego z lewego brzegu do Wisłoka. Wieś jest wzniesioną 298 m. nad p. m., ma kapelanią gr. kat., i jest przyłączoną do parafii rzym. kat. w Komborni. Oddalenie od urzędu poczt. w Jasienicy wynosi 9 kil. Z 904 mk. jest 479 rz. kat., 420 gr. kat. i 5 izrael. J. ma szkołę etatową i kasę pożyczkową gminną z kapitałem 284 zł. wa. Cerkiew gr. kat. murowana stoi w południowej stronie wsi. Ludność trudni się obok rolnictwa tkactwem, jako przemysłem domowym. Kapelania należy do dyec. gr. kat. w Przemyślu i obejmuje 9 miejscowości z ludnością gr. kat. 207 osób. Na zachód od J. krzyżują się drogi z Kroscienka i Jaćmierza. Obszar większej pos. ma 233 m. roli, 23 m. łąk i ogr., 27 m. pastw. i 306 m. lasu; mniejszej pos. 699 m. roli, 92 m. łąk i ogr. i 54 m. pastw. Właścicielka większej własności jest hr. Zofia Załuska. 3.) **J.** ruska (po rusku Jabłonycia ruskaja), wieś w pow. dobromilskim, 48 kil. na płn. zachód od Dobromila, 3 kil. na płd. wschód od st. poczt. w Niewistce, na zach. krańcu powiatu. Sąd powiatowy w Birczy. Na płn. leży Niewistka i Wola Wołodzka (przysiołek Wołodza), na wschód Hroszówka, na płd. Temeszów, na zachód Krzemienna i Obarzyna. Wzd łuż granicy płd. płynie San od wsch. na zachód, następnie przybiera kierunek płn. i tworzy granicę zach. Od pr. brz. wpadają do Sanu liczne dopływy; najważniejszy z nich płynie przez środek obszaru od wsch. na zachód a w jego dolinie leżą zabudowania wiejskie. Dolina Sanu (266 m. przy wnijściu rzeki do wsi) zajmuje zachodnią część obszaru i opada ku płn. (257 m. w połowie biegu). Na wsch. leżą wzgórza po części lesiste, z których najwyższe 470 m. na płn. granicy. Na płn. od wsi dochodzi jedno wzgórze 331 m., na płd. 360 m. wysokości. Własn. większa ma roli orn. 317, łąk i ogr. 15, pastw. 46, lasu 189 mr.; własn. mniejszej roli ornej 256, łąk i ogr. 20, pastw. 64, lasu 10 mr. Wedle spisu z r. 1880 mk. 462 w gminie, 34 na obszarze dworskim; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 417, rzym. kat. 62. Par. rzym. kat. w Dydni; gr. kat. w miejscu, dekan. birczański, dyecezyi przemyskiej. We wsi cerkiew pod wezw. Kozmy i Damiana. Władysław książę opolski nadał tę wieś Przemysławowi, synowi Phala z ziemi łęczyckiej, aktem wydanym w Sanoku 31 maja 1373 r. Ob. Akta ziem. i grodz. t. VII str. 15. 4.) **J.** (z Połonicą popowicką), wś, pow. nadworniański w górach karpackich nad pot. Jabłonica, dopływem pobliskiego Prutu, na samej granicy węgierskiej, śród gór i lasów, wieś rozrzucona na ogromnej przestrzeni po parowach nad potokami, które śród wsi tworzą Jabłonicę; na wsch. tej wsi wznosi się szczyt Magura 6672 nad pow. morza; na zachód na samej węgierskiej granicy szczyt Bukowina 5467; przez tę wieś prowadzi gościniec z Delatyna na Dorę Jamną, Mikuliczyn, Jabłonicę do miasta Szigeth w półn. Węgrzech i tu łączy się z gościńcem węgierskim oraz z koleją żelazną, która w Szigecie się kończy. Przestrzeni dwor. 10965, w tem 10722 m. lasu; włośc. 6875, w tem 1256 m. lasu; ludność gr. kat. 1190, parafia w miejscu na leży do dek. nadworniańskiego dyecezyi lwow., rzym. kat. 21 należących do par. w oddalonym o 5 kil. Delatynie; sąd pow., no-

taryat, urząd poczt. i telegraf. Nadwórna. Szkoła etatowa 1-klasowa należąca do rady szkol. okręg. w Nadwornie. Właśc. większej pos. zakład kredytowy ziemski (Boden-Credit-Anstalt) w Wiedniu. 5.) **J.**, wś, pow. kossowski, przestrzeń dwor. 1193, w tem 1091 m. lasu; włośc. 1301 m. a.; ludność gr. kat. 540, należąca do parafii Fereskula; należy do dóbr rządowych. *Mac., B. R.*

Jabłonica, wś na Bukowinie, należy do sądu powiatowego w Storoniec-Putyłowie, o 8 5 kil. od Storońca. Należy do parafii gr. katol. Fereskul, ma w miejscu cerkiew grecką nieunicką.

Jabłonica, potok górski, wytryska w Beskidzie lesistym, zpod głównego grzbietu, w obr. gm. Jabłonicy, w pow. nadworniańskim. Płynie na płn. polami, a przyjąwszy z praw. brzegu Tatarski potok, płynie po wsch. stronie gościńca Körösmezö—Jabłonica, a przerznąwszy go kilka razy, uchodzi z pr. brz. do Prutca, uchodzącego pod Tartarowem do Prutu. Długość biegu 8 kil. Ujście leży 748 m. npm. (szt. gen.). Nad źródłami potoku wznoszą się po wschodniej stronie szczyt Poharek (952 m.), a po zachodniej Jabłonica (1008 m.). Na południowo-wschodniej stronie wsi Jabłonicy wznosi się stożkowata góra Mikulanka (1000 m. szt. gen.). Zbocza jej jasnemi zielenią się łąkami, z wyjątkiem wschodniej części, po której lasy składające się z jodeł, świerków i buków, łączą się z lesistą krainą pasm coraz wyższych wzdłuż lewego brzegu na początkach Prutu. Na południowym zachodzie zmienia się krajobraz. Lasy ustępują, wyżyna się ściele polami i łąkami po falistych wzgórzach, uszlakowanych krzaczystymi gęstwinami. *Br. G.*

Jabłonicki potok, wytryska w Beskidzie lesistym, w dziale gór czarnohorskich, w obr. gm. Jabłonicy, w pow. kosowskim, w zachodniej jej stronie, ze źródeł leśnych, na południowo-wschodnim stoku góry Płajka (1229 m. szt. gen.). Płynie zrazu debrami leśnymi, potem łąkami wsi Jabłonicy i po 4 kil. biegu uchodzi w tejże wsi z lew. brz. do Czeremoszu białego, naprzeciwko Jabłonicy bukowińskiej Po południowej stronie tego górskiego potoku wznosi się góra Dereszkowata (1077 m. szt. gen.). *Br. G.*

Jabłoniec, właśc. *Jabłońc* (ob.).

Jabłoniec, pot., dopływ rz. Grabiny (ob.), przyjmuje pot. Jastrzębski.

Jabłonieckie góry, inaczej Jabłonkowskie, na Szląsku.

Jabłonka 1.) kol. włośc., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Borszewice. Ma 11 dm., 61 mk., 171 mor. obszaru (157 ornego). 2.) **J.**, os., pow. turecki, gm. Kowale pańskie, par. Bolesz yn; odl. od Turka 11 i pół w., dm. 1, mk. 6. 3.) **J.**, młyn, pow. turecki, gm. Wichertów, par. Boleszyn. 4.) **J.**, młyn wodny pow. turecki, par. Dobra, położony śród łąk, należy do Mikulic; męż. 9, kob. 9. 5.) **J.**, kol., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Osiek wielki; odl. od Koła 4 w., dom. 4, mk. 27. 6.) **J.**, osada w Bylickm lesie, pow. kolski, gm. Czołowo, par. Osiek wielki, odl. od Koła 14 w., dm. 2, mk. 5. 7.) **J.** albo Jabłonki, gm. Piorunów, par. Russocice; odl. 13 w. od Konina, 430 mor. obszaru, 38 dm. i 233 mk. Posiada pokłady gliny i torfu dobywanego w dość znacznej ilości. 8.) **J.**, wś, fol. i młyn, pow. słupecki, par. i gm. Kleczew; odl. od Słupcy 18 w.; wś ma dm. 8, mk. 80; folw. dm. 4, mk. 77; młyn dm. 1, mk. 5. W 1827 r. było tu 18 dm., 177 mk. Nabyte w r. 1873 za rs. 11501. Rozl. wynosi mor 890, grunta orne i ogrody mor. 785, łąk mor. 40, pastwisk mor. 27; osada młynarska mor. 4, nieużytki i place mor. 34. Bud. mur. 8, drew. 5; płodozmian 8-polowy. Wieś J. osad 25 z gruntem mor. 31. Dobra *J.* i *Komorowo* w pow. słupeckim, własność L. Grabowskiego, mają 2167 m. rozl. 9.) **J.**, *Kościelna*, os., i *J. Swierczewo*, wś szlach. i włościańska, pow. mazowiecki, gm. Chojany, par. Jabłonka. *J. Kościelna*, posiada kościół par. drewniany, założony pierwotnie w 1496 roku przez Ciechanowskiego i Mioduszewskich, obecny zaś pochodzi w 1766 r., odnowiony w 1861. W 1827 r. liczyła 61 dm. i 357 mk.; obecnie zaś liczy 48 dm., 595 mk. przeważnie żydów. *J. Swierczewo*, wś szlach. i włośc., liczy 807 mr. obszaru. Całą parafią zamieszkuje przeważnie drobna szlachta. Par. J. dek. mazowieckiego dawniej wysokińskiego, 1516 dusz liczy. W XVIII w. J. kościelna była miasteczkiem i należała do Szlaskich (Dykc. Echarda) *Br. Ch.*

Jabłonka 1.) wś, w pow. kijowskim, o 37 w. od Kijowa, Mieszk 411, wyznania praw. Ziemi 3454 dzies., w połowie pokrytej bardzo pięknym lasem, w połowie dosyć urodzajnej. Należy do Sagatowskiego. Por. *Hostoml.*). 2.) **J.**, wś, pow. rówieński, par. Kazimirka (ob.), o 6 w. od Kazimirki, niegdyś własność kościoła parafialnego, od 1843 rządowa, założona około 1630 r. przez Abrychta Radziwiłła. Miała 453 mk., 2900 mr. gruntu, około 1850 r.

Jabłonka 1.) niżna (po rusku Jabłinka), wś, w pow. turczańskim, 6 km. na płd-wsch. od Turki. Na płn. leży Przysłóp, na płn-wsch. Turka, na wsch. Mielnicze, na płd. Borynia i Turecki niżne, na płd-zach. Jabłonka wyżna. Nawodnienie obfite. Od płn.-zachod. strony wpływa z Jabłonki wyżnej pot. Jabłonka i płynie zrazu na płd.-wsch., a w samym środku wsi skręca na płn. wsch. i wchodzi do Turki. Dopływy przyjmuje liczne, z nich najważniejsze: Młaki, Wyrzykiski i Spisany od brze-

gu prawego. Wyniosłości najwyższe leżą w południowo-zachodniej stronie wsi. Ciągnie się tu dolna część pasma gór-skiego z Jabłonki wyżnej ze szczytem 868 mil wys. i opada na płn. wsch. ku dolinie Jabłonki (595 m), a na wsch. ku dolinie pot. Spisany (608 m.). W części płd. wsch. wznoszą się lesiste góry Jaworec ze szyt. 753 m. i Bukowina i opadają ku dolinie Jabłonki: a w stronie półn. na lewym brz. Jabłonki Jelenowaty ze szczyt. 745 m.; Kiczerka i Pawłowska góra (661 m.) na granicy Turki. Cerkiew wznosi się 611 m. npm. Własność większa (Tow. dla płod. leśnych w Wiedniu) ma roli or. 320, łąk i ogr. 191, pastw. 71, lasu 804 mor.; własn. mniej. roli or. 3246, łąk i ogr. 494, pastw. 861, lasu 62 mor. Wedle spisu z 1880 mk. 1468; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obr. gr. kat. 1186, rzym kat. 1, reszta ewangelicy (koloniści niemieccy) i izraelici. Par. rzym. kat w Turce, gr. kat. w miejscu, dek. wysoczański, dyec. przemyska. We wsi cerkiew, szkoła etat. jednoklasowa. Są tu ślady nafty. Wś należała dawniej do dóbr stołowych w krainie Rozłuckiej, ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Wójtowstwo było w r. 1786 w posiadaniu Sokołowskiego, po jego śmierci zajęte 1796 r. W skutek dekretu z r. 1797 zamieniono wójtowstwo w osadę i przyłączono do Łomny. 2) J. wyżna, wś, w pow. turczańskim, 10 km. na zach. od Turki. Na płn. leży Wołcza, a na płn. wsch. Przysłóp, na płd. wsch. Jabłonka niżna, na płd. zach. Sokoliki, Tarnowa wyżna i niżna, na płn. zach. Szandrowiec. Wody zabiera pot. Jabłonka, płynący w płn.-wschod. stronie wsi od płn.-zachod. ku płd.-wschod. a zasilany licznemi potokami jak Saraj, Roztoka, Orendiw, Senekiw. Najwyżej wznosi się płd. zach. obszar wsi. Wzdłuż granicy ciągnie się tam lesiste pasmo górskie ze szczytami Szaińskie-Tarnowskie (873 m.) i Szaińskie-Jabłońskie (876 m.). Na płn. wsch. zniża się obszar do 738 i 735 m. i opada ku dolinie Jabłonki (627 m.), ku dolinie Saraja. Na lewym brzegu Jabłonki wznosi się znowu obszar wyżej dochodzi w górze Wysoka 737 m., a na północno wschodniej granicy do 741 i 645 m. Własn. więk. (Tow. dla płod. leś. w Wiedniu) ma roli or. 51, łąk i ogr. 6, pastwisk 12, lasu 649 morgów; własn. mniej. roli orn. 2689, łąk i ogr. 450, pastw. 383, lasu 21 mor.. Wedle spisu z r. 1880 mk. 1085; wedle szematyz. z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 5, gr. kat. 960. Par. rzym. kat. w Turce, gr. kat. w miejscu, dek. wysoczański, dyec. przemyska. We wsi cerkiew i szkoła etat. jednokla. Na prawym brzegu doliny Jabłonki są ślady nafty (ob. Jhb. dr. geol. Reichsan., Wien, 1881 str. 155). Wieś ta, zwana dawniej Jabłonką dubową, należała do dóbr stołowych w krainie rozinskiej, ekon. samborskiej a ziemi przemyskiej; wójtowstwo było w r. 1768 w posiadaniu Jabłońskich i Romanowiczów. Po zajęciu kraju przyłączono ją do Łomny (ob.). 3.) **J.**, wś w okolicy górskiej i lesistej, pow. brzozowskiego, nad bezimiennym dopływem Sanu z prawego brzegu, przy drodze z Grabownicy starzeńskiej do Dubiecka, na leży do par. rzym. kat. w Dydni, a urzędu poczt. w Grabownicy, zkąd jest o 7 klm. oddaloną. Wś otoczona od południa Łysą górą, 452 m. i Rudawcem 468 m. npm. a od zachodu Czarną górą 451 m. npm., ma 595 mk. rzym. kat. Większa pos. wynosi 331 m. roli, 57 m. łąk i ogr. 26 mr., pastw. i 819 mr. lasu; mniej. pos. 477 m. roli, 51 mr. łąk i ogr., 86 mr. pastw. i 11 mr. lasu. 4.) **J.**, wś, pow. bohorodczański, nad rz. Bystrzycą, o 9.1 klm. na zachód od Sołotwiny; przestrzeń dwor. 773 w tem 651 m. lasu; włośc. 792 m. Ludność gr. kat. 861, par. w miejscu należąca do dek. bohorodczańskiego dyecezyi lwowskiej; obejmuje filię Bogrówkę z 344 gr. kat.; rzym. kat. 12, należy do parafii w Sołotwinie. Własność więk. posiada Towarzystwo dla produktów leśnych w Wiedniu. *Lu. Dz., B. R.*

Jabłonka 1.) Stara (Alt-Jablonke), wś, pow. międzyrzecki; 39 dm., 330 mk., 46 ewan., 284 kat., 104 analf. 2.) **J.** Nowa (Neu-Jablonke) olędry, pow. międzyrzecki; 9 dm., 74 mk., 24 ew., 46 kat., 8 analf. Poczta w Trzcielu (Tirschtigel) o 5 kil.; st. kol. żel. Zbąszyn (Bentschen) o 18 kil. 3.) **J.**, leśnictwo, należy do zamku trzcielskiego, 1 dm., 4 mk. ob. *Trzciel.* 4.) **J.**, folw., pow. międzychodzki, należy do dom. Nowego Dworu (Neuhaus), 2 dm., 8 mk., ob. *Nowy Dwór.*

Jabłonka 1.) niem. *Jablonn,* folw. do wsi Krajenki, pow. chojnicki, 1 milę od Chojnic. R. 1869 liczył budyn. 5, domy 3, kat. 34, ew. 8. Parafia i poczta Chojnice, szkoła Kłodawa. 2.) **J.**, niem. *Jablonka,* wś, pow. tucholski, obszaru liczy mr. 588, budynk. 15, dm. 5, kat. 45. Parafia, szkoła i poczta Sliwice.

Jabłonka, 1.) wś słowacka na Podhalu orawskiem, czyli na Orawie (Węgry), w dystrykcie trzciańskim, nad Orawą Czarną; nieopodal ujścia Piekielnika, potoku wypływającego od granicy galicyjskiej, t. j. Podhala nowotarskiego, przy gościńcu wiodącym z Trzciany do Rabki i z Jabłonki do Czarnego Dunajca, jakoteż z Jabłonki do Bobrowa. Obszar gminy Jabłonki graniczy od wschodu z Piekielnikiem, od północy z Orawką i Dolną Zubrzycą, od wschodu z Górną i Dolną Lipnicą, od południowego zachodu z Chiżnem, a od południowego wsch. z obszarem Hładówki. Obszar tej gminy zrasza główny potok Orawa Czarna, z dopływem Zubrzycą i Lipnicą ruską, Jabłonką z pr. brz., a Piekielnikiem z Borowym p.

i Chiżnikiem z lew. brz. Południowo-zachodnią granicę obszaru Jabłonki tworzy potok Chiżnik. We wsi znajduje się kościół łaciński zbudowany r. 1787. Od tego roku też pochodzą metryki. Kościół pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego. Parafia liczy 3286 dusz rz. kat., 1 praw., 60 żyd., 353 nieunitów. Razem 3700 dusz (1878 r.), w tem 3150 polaków. Stacya pocztowa w miejscu. Poszczególne części wsi, raczej grupy chat, noszą osobne miana; i tak w wschodniej części: Kapustowa, Suwadowa, Oskwarkowa, Gużówka, Suwadów, Dzików, Borówkowa, Wicaniówka, Telczowskie sałasze, Bystyaków, Zygmanów. W zachodniej połaci zaś: Leśniakowa, Lihositowa, Gawłowa, Berdekowa, Puhałowa, Wirtelowa. Diubkówka, Staszowa, Albertowa i Kubowa, Między Borowym potokiem a granicą Piekielnika rozciągają się torfy, zwane Piekielnicki bór, a w połud. wsch. połaci lasy świerkowe Borem zwane. Podobneż torfiska rozciągają się na południowej granicy nad potokiem Chiżnickim, w zachod. połaci nad ujściem Lipnicy do Orawy Czarnej. To ostatnie torfisko zowie się Ostrembówką. Wzniesienie obszaru wsi: 608 5 m. (Zejszner), 597.99 m. (Kreil), 661.12 m. (Kummersberg), 601.81 m. (karczma niżna, Korzystka). Wzniesienia obszaru tej wsi podług pomiaru sztabu generalnego są następujące: A) dział po wschodniej stronie gościńca wiodącego do Orawki a na północ od gościńca idącego do Piekielnika: 716 (wzgórze na wsch. od Suwadowej); 738 m. (wzgórze na płd. od Kapustowej), 664 m. (kościół), 663 m. (Krzyż przy drożynie wiodącej od Rzepkowej, grupy chat w Piekielniku, do Oskwarkowej, nieopodal granicy. B) Na południe drogi Jabłonka — Piekielnik: 616 m. (ujście Borowego potoku do Piekielnika); 610 m. (most na Piekielniku); 639 m. (Pirogowskie wzgórze); 663 m. (zachodni brzeżek Boru, nieopodal źródeł Chiżnika p.); 695 m. (Panówki-las). C) W zachodniej połaci na półn.-zach. od Orawy czarnej: 677 m. (wzgórze na południe od Gawłowej; 620 m. (młyn na Zubrzycy); 618 m. (powyżej ujścia Zubrzycy do Orawy; miejsce nad Orawą; 696 m. (Wirtelowski wierzch; 617 m. (most na Lipnicy Suskiej); D) Na południe Cz. Orawy: 604 m. (młyn nad Orawą Czarną „w łukach" zwany); 640 m (kaplica przy gościńcu, z 500 m., na północ od Chiżnika pot.). Najwyższy punkt obszaru wsi oznacza wzgórze między Oskwarkową a Kapustową (738 m.), najniższy zaś punkt połączenie się Orawy Cz. z Lipnicą, bo 598 m. Na potokach kilka młynów: 1 na Piekielniku, 1, na Orawie Cz., 1 na Zubrzycy. Piaskowiec karpacki Jura. *Br. G.*

Jabłonka, ob. *Jabłonków.*

Jabłonka 1.) *Jabłoń, Jabłonna*, rz., poczyna się w pow. mazowieckim pod wsią Żochy na zachód Wysokiego mazowieckiego; płynie w kierunku północno zachodnim, za Jabłonką wchodzi w pow. łomżyński, płynie pod wsiami Wdzięków, Laskowice, Wola Zambrowska, osadą Zambrów i pod wsią Poryte wpada z lewego brzegu do Gaci. Długa 20 w. Przyjmuje z prawego brzegu po między Wolą Zambrowską a Zambrowem strugę od Wierzbołowa. Z lewego, pod Laskowicami, od Rykaczów i w samym Zambrowie małą strużką od Sędziwojów. Por. *Gać, Pniewska struga.* 2.) **J.**, nazwa dawana niekiedy rzeczce znanej zwykle pod nazwą Czerniejówka (ob.). *J. Bl.*

Jabłonka, mała rzeczka w pow. winnickim, lewy dopływ rz. Postołowej. *X. M. O.*

Jabłonka, znaczny strumień, wytryska w obrębie gm. wołoszyńskiej, w pow. staromiejskim, w zachodniej jej stronie, ze źródeł leśnych, z pod wzgórza Magóry (728 m.); płynie z razu lasami, zasilając się obustronnie wodami licznych strug; płynie w kierunku wschod. między domostwami wsi Wołoszynowej, którą opuściwszy, zwraca się na półn. wsch., przez śródleśne łąki na granicy gminy Wołoszynowej a Bilicza, poczem zrasza łąki wsi Bilicza, a dosięgnąwszy pierwszych chat bilickich, zabiera z lewego brzegu pot. Bilicz i opływa południowy bok wsi. Wszedłszy w obręb gm. Strzelbic, przyjmuje z lewego brzogu potok Lewurdę i w kierunku wschodnim płynie dolinką rozwartą, wśród której rozpostarła się w północnym brzegu jego taż wieś, a przerżnąwszy gościniec Staremiasto-Starasól i uchodzi z lew. brzegu w obr. gm. Smolnicy. Długość biegu 22 kil. Spadek wód wskazują liczby: 650 (źródła); 554 m. (górny koniec wsi Wołoszynowej); 453 m. (ujście Bilicza); 403 m. (ujście Lewurdy); 340 w. (ujście do Dniestru). 2.) **J.**, potok, wytryska w północno-zach. stronie wsi Jabłonki, w pow. brzozowskim, ze źródeł leśnych, na granicy tejże gminy z gminą Przysietnicą, z pod południowo-wschodnich stoków wzgórza Rudawca (463 m.). Płynie zrazu dolinką śródleśną, po półn.-wsch. stronie wzgórza Czarnej Góry (451 m.), a przyjąwszy z lew. brz. strugę z pod Rudawca płynacą, naprzeciwko folwarków wsi Jabłonki, zwraca się na wschód pomiędzy domostwami Jabłonki. We wsi Jabłonce płynie wzdłuż gościńca wiodącego z Grabownicy starzeńskiej na Jabłonkę i Dydnię doliną nadsańską do Dynowa po północnej stronie. Przerzyna na małej przestrzeni obręb gminy Wydrnej, następnie obręb gm. Dydni, gdzie z lew. brz. przyjmuje wody potoku Ubocza, a z prawego brz. potok od wsi Krzywego płynący. Od ujścia tego potoku bieg wschodnio-południowo-wsch. zmienia na północny i w obrębie Krzemiennej naprzeciwko Jabłonicy ruskiej pod nazwą Starej rzeki,

uchodzi z lew. brz. do Sanu. Długość biegu 13 kil. Spadek wód wskazują następujące liczby: 450 m. (źródła), 291 m. (most w Dydni), 256 m. (ujście). 3.) **J.**, znaczny strumień podgórski, wytryska w obr. gm. Jabłonki wyżnej i Szandrowca, z pod południowych stoków Wysokiej Góry (737 m.); zasilony licznemi strugami z okolicznych stoków spływającemi; płynie na płd. wsch. przez wś Jabłonkę wyżnią, a następnie Jabłonkę niżnią, gdzie zabrawszy z pr. brz. potok Spisany, zwraca się na płn. wschód. W tym biegu dosięga miasto Turkę które przerzyna. Poniżej niego zabiera z lew. brz. potok Litmirz i na przedmieściu „Turka niższa" wpada z lewego brzegu do Stryja. Długość biegu 21 kil. Przyjmuje liczne potoki: z lew. brz. najznaczniejszym jest Litmirz, a z prawego Roztoką, Młaki, Wirikiwski, Spisany i Hryniów. Spadek wód dają następujące liczby: 700 m. (źródła); 627 m. (ujście Roztoki); 595 m. (ujście Wirikowskiego p.); 552 m. (ujście). 4.) **J.** mała. Górny bieg rzeki Hoczewki (ob.) od źródeł, znajdujących się na tak zwanym Wołosanowym Dziale (1070 m. stzt. gen.) aż po wieś Bystre, zatem na przestrzeni 7 kil., zowie się Jabłonką małą. Na mapie specyalnej mon. aust. węg. Z. 8. Col. XXVI czytamy nazwę „Jabłonki". *Br. G.*

Jabłonka, polanka i góra lesista w Mizuniu, pow. doliniański.

Jabłonki, wś, pow. liski nad potokiem tegoż nazwiska, który razem z potokiem Rabe tworzy Hoczewkę, leży przy drodze do Baligroda, 583 m. npm., i jest otoczoną od północy górą Worotnikówką 828 m., od zachodu górą Na Kamieniu 979 m., a od wschodu Wołosaniem 1001 m. npm. Z 224 mieszk. wyznaje relig. gr. kat. 304, 12 rzym. kat. i 12 mojż. Cerkiew parafialna drewniana, dek. baligrodzkiego, z filią Kołotyce. Obszar więk. pos. (Ign. Sołdraczyński) wynosi 163 m. n. a. roli, 97 m. łąk i ogr., 199 pastw. i 2275 mr. lasu; mniej. posiadł. 484 mr. roli, 412 mr. łąk i ogr., 151 mr. pastw. i 11 mr lasu. Grunta są górskie, lasy szpilkowe. Ta wieś ma kasę pożycz. gm. z kapitałem 200 zł. w. a. *Mac.*

Jabłonki Wielkie i **Małe**, dwie wsie, pow. łucki, należą z Zagórówką i Dołżycą do Moszyńskich; mają te dobra 685 dzies. ziemi.

Jabłonki, niem. *Jablonken*, wś kościelna, pow. szczycienski, około 2 mil od Szczytna, na prusko-polskich mazurach. Glebę ma pszenną, co jest wielką rzadkością w mazurskich tych stronach. R. 1506 mistrz w. krzyżacki Fryderyk saski zapisał tę wieś na własność familii Rochów. Kościół tutejszy powstał zapewne dopiero na początku XVII wieku, ponieważ go Henneberger w geografii swojej r. 1595 nie wspomina. Pierwszy raz wyliczany bywa w spisie porówno z innemi jako już dawniej istniejący r. 1684. Patronatu był rządowego. Co drugą niedzielę pastor z Frelkowa (Schöndamerau) przybywał tu z nauką. R. 1659 urodził się tu znany historyk niemiecki Krzysztof Hartknoch. Ob. Dr. Töppen, Geschichte Masurens. *Kś. F.*

Jabłonki przesmyk, ob. *Beskidy* i *Jabłonków.*

Jabłonków, *Jabłonka*, *Jabłunków*, niem. *Jablunkau*, m. pow. na Szlązku austr., starożytne, w położeniu malowniczem, 250 domów, 1764 mr. gr., 2500 mk. wraz z Białą i Liskami. Posiada kościół paraf., szpital dla chorych, znacznie rozwinięty przemysł lniany, 1210 stóp npm. wzniesione, u zbiegu Łomny z Olzą. Ma komendę żandarmeryi, szkołę ludową, sąd powiatowy, notaryat, urząd podatkowy, st. poczt., st. dr. żel. koszycko-bogumińskiej między Czaczą a Bystrzycą, o 50 kil. od Bogumina, o 19 od Cieszyna; towarzystwo powiatowe nauczycieli, tstwo grosza szkolnego i klasztor elżbietanek. Należy do paraf. ewang. Nawsi. W pobliżu słynna przełęcz jabłonkowska (Jablunka-Pass), prowadząca do Węgier, 1890 st. npm., z tak zwanym wałem jabłonkowskim (Jablunka-Schanze). Powiat jabłonkowski ma 6 i pół mil. kw. (21 proc ziemi uprawnej, 18 proc. łąk i 16 proc. pastw., 40 proc. lasu wysoko-piennego). Grunt górzysty (950—3500 st. npm.). Mieszkańców polaków 23451 (z tej liczby 10 tys. ewang., 300 żydów); dymów 2842. Miasto 1, wsi 24. Par. katolicka; J. ma 7061 kat., 2781 ewang., 130 izr. Dek. katol. jabłonkowski, dyec. wrocławskiej, ma 5 parafij: J., Jzdebna, Mosty, Trzycież i Wendrynia; i 2 filie: Końska i Ropice; liczy 13958 kat., 15000 ewang., 213 izr.

Jabłonkowianie, górale szląscy, zajmują północne stoki Beskidu szląskiego, czyli gór jabłonkowskich, od źródeł Ostrawicy, wpadającej do Odry aż po źródła i wierzchowinę Wisły. Niemi to rozpoczyna się góralszczyzna karpacka na zachodzie. Dzielą się oni na 4 rody t. j. na Morawian, właściwych Jabłonkowian Wiślan i Breniaków. Morawianie osiedli w zachodniej kotlinie nad rzeką Morawką i jej dopływami w trzech wsiach, t. j. w Krasnej, Morawce i Prażmie. Tu przechodzi narzecze polskie w morawskie. Właściwi Jabłonkowianie osiedli dalej na wschód w dorzeczu rzeki Olszy (Olsa) aż po miasteczko Jabłonków, które zajmuje ród góralski Jackami zwany, (Jazygowie) i zamieszkują wsi: Łomnę w dolinie pot. Łomny, Mosty w dol. pot. Osetnicy, Koniaków, Jaworzynkę, następnie Jzdebnę, Jasnowiec i Bukowiec w dol. Olszy. Wiślanie rozsiedli się u źródłowisk Wisły, w rozległej wsi Wisłą zwanej. Podobnież ezwarty ród góralski Breniacy zajął tylko jednę wieś Brennę. Różnice Morawian, Jabłonkowian, Wiślan i Breniaków są tylko miejscowo znane.

Ród w równinach osiadły zowie ich w ogólności Jabłonkowianami. Czyt. W. Pol, Rzut oka na północne stoki Karpat. Kraków 1851 strona 120. *Br. G.*

Jabłonkowizna, młyn, pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Parzymiechy, odl. od Wielunia 20 w.; dm. 1, mk. 10.

Jabłonkowskie wzgórze w Prusach wsch., na płn. od Szczytna, koło wsi Jabłonek, 215 m. wys.

Jabłonkowski powiat. ob. *Jabłonków.*

Jabłonna 1.) wś nad Wisłą z prawego brzegu, pow. warszawski, gm. Jabłonna; odl. od Warszawy w. 14. W pięknem bardzo położeniu nad Wisłą, śród lasów stanowiących szczątki dawnej olbrzymiej puszczy. Posiada sąd gminny okr. V, urząd gminny, st. dr. żel. Nadwiślańskiej, odl. 13 i pół w. od Pragi, 99 w. od Mławy, przystań statków parowych, st. pocztową, szkołę początkową, gorzelnię parową z produkcyą na 27,000 rs., tartak, fabrykę wyrobów chemicznych L. Spiessa, staranne gospodarstwo folwarczne, piękną oborę, park i pałac. Piękne położenie i bliskość Warszawy ściągają tu licznych gości, tak na krótkie letnie wycieczki jak i na dłuższy pobyt w porze letniej. W 1827 r. liczono tu 33 dm. i 392 mk., w 1867 r. było 50 dm. i 412 mk. J. od dawnych czasów stanowiła posiadłość biskupów płockich, którzy tu często przemieszkiwali, zwłaszcza gdy stolica przeniesioną została do Warszawy. Między innemi przemieszkiwał tu biskup Ferdynand Karol brat Władysława IV. W 18 wieku Michał Poniatowski, biskup płocki a następnie prymas, brat Stanisława Augusta, nabył J. od kapituły na swą prywatną własność. On to założył piękny ogród, odbudował i uporządkował wieś całą. Budowę pałacu ukończył jego synowiec i sukcesor książę Józef Poniatowski. Siostrzenica księcia hr. Wąsowiczowa upiększyła i rozszerzyła pałac, założyła wspaniały park, którego bramę przyozdabiają dwie kolumny granitowe sprowadzone z Malborga, gdzie wspierały sklepienia sal zamku krzyżackiego. Obecnie J. należy do hr. Augusta Potockiego. Gmina J. należy do s. gm. okr. V w Jabłonnie, liczy 3831 mk. i 16,143 mr. obszaru. W gminie istnieją 2 szkoły początkowe, 2 gorzelnie, fabryka wyrobów chemicznych, tartak. Dobra J. składają się z folwarku J., nomenklatur wieczysto czynszowych Chotomów, Bagno, Choszczówka, Biechnik, Dąbrowa; osad leśnych Biechnik, Rejszew, Józefów, wsi: Chotomów, Rejszew, Dąbrowa Chotomska i Józefów. Rozl. wynosi mr: 7916, gr. or. i ogr. morgów 1239, łąk mr. 137, pastw. mr. 57, wody morgów 100 lasu morgów 6248, zarośli mr. 99, nieużytki i place mr. 36; płodozmian 4—5 i 6 polowy. Bud. mur. 23, dr. 39, ubezpieczone na rubli sr. 68,884. Wś osad 52, z gruntem mr. 876; wś Chotomów osad 16, z gruntem mr. 282; wś Rejszew osad 34, z gruntem mor. 777; wś Dąbrowa Chotomska osad 7, z gruntem 150; wś Józefów osad 23, z gruntem mr. 698. 2.) **J.**, wś, pow. nowo miński, gm. Glinianka, par. Karczew. W r. 1827 r. było tu 11 dm. i 85 mieszkańców. 3.) **J.**, os leśna, pow. koniński, gm. i par. Tuliszków; odl. 22 w. od Konina a 3 w. od Tuliszkowa, do którego należy. Ma 3 mr. obszaru i 14 mk., dom 1. 4.) **J.**, folw. pow. łęczycki, gm. i par. Topola, odl. od Łęczycy 9 w., dm. 4, mk. 8, rozl. mr. 262, w tem 248 ziemi; bud. drewn. 8. 5.) **J.**, wś. i folw., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Wrzos, o 3 w. od Przytyka, o 14 od rz. Pilicy. W 1827 r. było tu 12 dm., 98 mk., obenie liczy 20 dm., 37 osad, 158 mk., 450 mr. obszaru ziemi dwor. i 256 mor. włośc. Przyległa wś Żerdź ma 7 osad, 13 mr. gruntu. 6.) **J.**-Żydy, wś i folw. pow. radomski, gm. i par. Potworów. Liczy 23 dm., 206 mk., 280 mr. ziemi dworsk. i 205 mr. włośc. W r. 1880 część folw. rozkolonizowana. Przyległa wś Żydy ma 26 osad, 315 mr. gruntu. 7.) **J.**, wś, pow. iłżecki, gm. Wierzbnik, par. Pawłów, o 8 w. od Wierzbnika. W 1827 r. było tu 10 dm., 79 mk.; obecnie liczy 15. dm., 116 mk., 151 mor. ziemi dworskiej i 135 mr. włośc. Należy do dóbr Styków. O wsi tej wspomina Długosz (II 488). Por. *Chybice.* 8.) **J.**, osada młynarska, pow. opoczyński, gm. Goździków, par. Smogorzew. Gruntu mr. 90, dm. 1 drew, 7 mk. 9.) **J.**, wś i folw. nad rz. Czerniejówką, pow. lubelski, gm. Piotrków, par. Bychawka (ob.), o 14 w. od Lublina. W 1827 r. było 80 dm. i 579 mk. Dobra J. składają się z folwarków: Wólka i Romanów, tudzież wsi J.; rozl. wynosi mr. 2227. Folw. Jabłonna grunta orne i ogrody mr. 246, łąk mr. 43, pastw. mr. 6, lasu mr. 240, nieużytki i place mr. 17—razem mr. 582; folw. Wólka grunta orne i ogr. mr. 727, łąk mr. 26, psstwisk morgów 15, nieużytki i place morgów 17, razem morgów 758; folwark Romanów grunta or. i ogr. mr. 604, łąk mr. 4, pastwisk mr. 2, lasu mr. 244, nieużytki i place mr. 5, razem mr. 860. Bud. na wszystkich folw. 11, mur., drew. 26, płodozmian 9-polowy, dwa młyny wodne, pokłady kamienia wapiennego i budowlanego. Wś J. osad 90 z gruntem mr. 1433. 10.) **J.** Respondowa lub lacka, wś, i **J.** ruska, wś, pow. sokołowski, gm. i par Jabłonna. Posiadają kościół par. mur. z r. 1841, urząd gminny, szkołę początkową, browar, cegielnię, gorzelnię, młyn wodny. W 1827 r. J. lacka liczyła 32 dm., 212 mk., obecnie zaś 27 dm., 325 mk. i 1403 mr. obszarn. Kościół i parafią J. erygował 1470 r. Maciej Respond dziedzic J.; parafia ta byłego dek. węgrowskiego, dziś sokołowskiego, liczy

4,500 dusz. Gmina J. należy do s. gminnego okr. II we wsi Repki, liczy 5476 mk., rozl. 25,334 mr.; st. poczt. w Sokołowie. W gminie znajdują się 2 cegielnie, młyn i wiatraków 6; szkół początkowych 6. W skład gminy wchodzi: Andropol, Bujały-gniewosze, Bujały mikosze, Czekanów, Dzierzby, Gródek, Jabłonna lacka, J. ruska, Kamieńczyk, Kanabród, Krzemień, Ludwinów, Łużki, Mołożewo, Niemirki, Teofilówka, Toczyski-czertki, T.-podborne, Toczyski-średnie, Tończa, Wioska, Wierzbice-guzy, W.-strupki, Władysławów i Zaborna. Folwark J. Lacka ma rozl. mr. 1354, grunta orne i ogrody mr. 507, łąk mr. 59, lasu mr. 746, nieużytki i place mr. 42. Bud. mur. 16, drew. 8, płodozmian 8 polowy. Folw. J Ruska ma rozl. mr. 491, grunta orne i ogrody mr. 351, łąk mr. 22, pastw. mr. 17, lasu mr. 100, nieużytki i place mr. 1; bud. mur. 1, drew. 3, płodozmian 8-polowy. Wś J. Ruska, osad 42, z gruntem mr. 591. 11.) **J.**, wś i folw., pow. węgrowski, gm. i par. Grębków. W 1827 r. było tu 17 dm., 116 mk.; obecnie liczy 10 dm., 144 mk., 898 mr. obszaru.

Jabłonna niem. *Jablona*, wś, pow. babimoski, 126 dm., 816 mk., 610 ewan., 197 kat., 9 żydów; 189 analf. Kościół paraf. protest, należy do dyecezyi wolsztyńskiej. Uprawia się chmiel, są winnice. Ajentura pocztowa na miejscu; st. kol. żel. w Grodzisku (Graetz) o 8 kil. Por. *Wioske*. *M. St.*

Jabłonna, ob. *Gabel* (niem.).

Jabłonna, rz. Nazwę tę w okolicy wsi wsi Jabłonny (pow. lubelski) nosi rz. Czerniejówka. Dawniej była ona powszechniejszą niż obecnie, jak o tem świadczy Długosz (I 198) przy opisie wsi Dziesiąte, pod którą tworzyła staw. *Br. Ch.*

Jabłonne 1.), wieś, pow. rówieński, w kluczu pieczałowskim. O wsi tej p. T. J. Stecki pisze w Wieku 1881 nr. 133: „Wieś Jabłonne, dawnemi czasy była właściwie gniazdową osadą całej majętności pieczałowskiej, starszą od innych i na jej gruntach, raczej w puszczach do niej należących, zakładali Radziwiłłowie nowe osady. J., dużo jeszcze pierwej przed Radziwiłłami, było osadą zaludnioną, miało dawniejszych dziedziców. Pierwszą o niem wzmiankę, a nawet cały dokument spotykamy z końca XV wieku. Chwetka Paszkowa, doczka (córka) Dochnowicza, darowuje majątek swój ojczysty J. ze wszystkiemi użytkami, mężowi swemu Wasylowi Chrebtowiczowi, na co wydaje mu zapis w grodzie łuckim 1490 roku dnia 16 indyktu 9, do którego przywiesza swą pieczęć i pieczęci świadków tej darowizny; Piotra Janowicza wojewody trockiego i kniazia Semena Juriewicza starosty łuckiego. Dochnowicze więc byli w XV wieku pierwszemi dziedzicami J. Oryginał tej donacyi na pargaminie przechowuje się dotąd w archiwum pieczałowskim Rybczyńskich. Ze świadków tych, Piotr Janowicz był to Piotr Janowicz Biały, znany z dziejów pierwszy wojewoda trocki, założyciel Radziwiłłowskiej następnie Ołyki. Semen zaś Jurjewicz, także znany z dziejów pogromca tatarów, kniaź holszański. Mąż Chwetki, ów Wasyl Chrebtowicz, jak widać z papierów, był namiestnikiem włodzimirskim i odznaczał się w utarczkach z Mengli-Girejem, pustoszącym w owe czasy te kraje. Umierając, testamentem przekazał majętność J. córce swej zamężnej za kniaziem Andrzejem Michaiłowiczem Sanguszkowiczem, co król Zygmunt potwierdza na prośbę kniazia, w Wilnie 6 czerwca 1514 r. indyktu drugiego. I ten pargamin znajduje się w oryginale w archiwum pieczałowskim. Kniaź Andrzej był z linii koszyrskiej Sanguszków, ojciec jego Michał był pierwszym tej linii protoplastą. Syn tego księcia Andrzeja, Aleksander Sanguszkowicz Koszyrski, piszący się także w dokumentach Lwem, marszałek hospodarski, poszukując na różnych osobach swego majątku, który, jak się wyraża w swem pismie, nieprawnie w cudze przeszedł ręce, zadłużył się u przyjaciół; dla spłacenia więc tych długów, pożycza u Mikołaja Radziwiłła kanclerza w. ks. lit. sześć tysięcy kóp groszy liczby i monety litewskiej, po dziesięć pieniążków w groszu, i w zastaw daje mu majątek swój macierzysty sioło J. leżące na Wołyniu „niepodaleku zamku Stepańskoho y meży imenjem pana Kirdeja Mylskoho, marszałka hospodarskoho, a imenjem kniazia Petra Ostrożeczkoho Berezickim a pana Mychajła Kozińskoho Boronnym.“ Pozwala tym zastawem Radziwiłłowi w tej majętności osady nowe robić i według upodobania gospodarować. Dokument ten datowany 25 kwietnia 1562 roku, co znowu król Zygmunt August, osobnym przywilejem zatwierdza w tymże roku w Wilnie 15 maja. Opisanie tego zastawu obszerne, szczegółowe jak wszystkie dokumenta z tej epoki, a jednak kniaź wspomina w nim jedno tylko sioło J. i „danniki z puszczą“; widocznie więc innych wsi nie było tu jeszcze na tych obszarach lasów, a Sanguszkowie, bardzo jeszcze wówczas ubodzy, nie mieli czem trzebić te puszcze i nowe śród nich tworzyć osady. To też pozostawione było dopiero Albrechtowi Radziwiłłowi, wówczas podkanclerzemu litew., który zastawę Jabłonnego zamienia na dziedzictwo, nową umową z Adamem Aleksandrem Olgierdowiczem Sanguszką, zawartą w Lublinie 15 maja 1620 r., spisaną na pargaminie i zatwierdzoną przez trybunał miejscowy. W tym ciekawym dokumencie, znajdującym się jak i inne w archiwum Rybczyńskich, po raz pierwszy dostrzegamy pretensye Sanguszków do pochodzenia od panującego domu litewskie-

go. Pisze się już nasz kniaź Olgierdowiczem i nie kniaziem jak przodkowie jego ale już książęciem, „książę.“ Jest to już wnuk tego Aleksandra, który pierwszy oddał J. w zastawę Radziwiłłom, a prawnuk Andrzeja który otrzymał to sioło w wianie po żonie. Książę Albrycht wziął się czynnie do uporządkowania tych dóbr, a więc naprzód (dnia 29 maja 1619 r.) zanosi skargę na potężnego sąsiada swego księcia Janusza Ostrogskiego z sąsiedniej Stepańszczyzny, o najechanie na puszczę czyli ostrów do Jabłonnego należący, o odebranie ostrowia nad rzeką Żołną położonego i przyłączenie takowego do wsi Piasecznej, i na inne szkody mu poczynione i pozywa niespokojnego kniazia do grodu. Następnie na gruntach Jabłońskich zakłada miasteczko Kazimierzów, wsie Rajnówkę, Jabłonkę i Kamionkę, opatruje je ludźmi, nowemi osadnikami, wznosi kościół w Kazimierzowie, porządkuje granice tych dóbr i wnosi je za zgodą sąsiadów do ksiąg łuckich podkomorskich (20 października 1631 r.) Umierając pobożny Albrycht, testamentem przekazuje J. z miasteczkiem Kazimierzowem, dożywociem dla żony swej Krystyny Lubomirskiej, i na tychże dobrach na własność jej 20 tysięcy złotych, warując że ten który po śmierci jej otrzyma w spadku J., winien będzie pomienioną sumę wypłacić, komu ona wskaże, prócz tego leguje na tychże dobrach 120 tysięcy złotych proboszczowi Ołyckiemu i jego następcom, z których corocznie winni będą wypłacać po 4 tysiące złotych na posagi dwunastu ubogim dziewczętom, sześciu ze stanu szlacheckiego a sześciu z mieszczańskiego wybranym, wedle osobnego na to zapisowego funduszu. Akt ten przedrukował Kotłubaj w swojej „Galeryi Nieświeskiej str. 511 — 515.“ Po Albrychcie, wciąż już pozostawała J. w posiadaniu Radziwiłłów, aż dopiero książę Dominik, ordynat nieswieski i ołycki, synowiec księcia Panie Kochanku, w roku 1810 sprzedał całą tę majętność, z wyjątkiem kościelnej wsi Jabłonki, generałowi Kajetanowi Kurdwanowskiemu za milion złp., a czyniły wówczas te dobra, jak świadczą współczesne regestra ekonomiczne, rocznej intraty 37473 zł. gr. 4. Był to ten sam Kurdwanowski, który w ostatnich latach Rzeczypospolitej, stojąc na czele partyi Branickiego wichrzył sejmiki w Łucku i smutną po sobie pozostawił pamięć. Za niego dopiero dobra jabłońskie przetworzyły się w osobny klucz pieczałowski. Umarł w rok po nabyciu tych dóbr, w 1811 r., przekazując je testamentem żonie Antoninie z Paszkowskich i wnukowi po córce, Adamowi Żyłłokowi. Zaciągnięte na nabycie tych dóbr długi w banku petersburskim spowodowały sprzedaż ich z licytacyi w r. 1834. Wówczas nabył je tanio, po 25 dukatów za duszę Mikołaj Rybczyński. Dziś dziedzicem J. jest młodszy syn Mikołaja Rybczyńskiego. Ziemi, oprócz lasów, posiada wieś ta: gruntów dworskich 416 mr. włościańskich 1457 i cerkiewnych 87 mr.“ 2.) **J**, os., pow. nowogradwołyński, gm. kurneńskiej; ziemi dwor. 300 dzies. Niegdyś należała do dóbr sokołowskich Ilińskich; obecnie własność Paszkowskich.

Jabłonnica, rz., poczyna się w pow. konieckim pod wsią Długa Brzezina, płynie w kierunku płn.-wsch. pod Rusinowem, Kochanowem, Rzucowem, Jabłonicą, Sulistrowicami i w pow. radomskim pod Rykowem wpada z pr. brz. do Rykówki. Długa 15 w. Powyżej Rzucowa przyjmuje z pr. brzegu Skłobę, poniżej Sulistrowic z tegoż brzegu strugę od Smogowa i Ostałowa. *J. Bl.*

Jabłonów, ob. *Jabłonowo.*

Jabłonów 1.), folw., pow. brzeziński, gm. Dmosin, par. Kołacinek. Ma 2 dm., 7 mk., 210 mr. (180 ornej) rozl. Por. *Cyrusowa Wola.* 2.) **J.**, kol., pow. kozienicki, gm. i par. Policzna, o 8 w. od Policznej. Liczy 46 dm., 267 mk., 825 mr. ziemi do kolonistów należącej. Wieś ta założoną została około 1867 r. na gruntach odłączonych od Czarnolasu i otrzymała nazwę od nazwiska dziedziców ks. Jabłonowskich.

Jabłonów, wieś, nad Niemnem, pow. grodzieński, ma kaplicę katolicką parafii Łunna. Pamiętna pobytem znanego w historyi nauki polskiej Aleksandra Jabłonowskiego wdy nowogrodzkiego.

Jabłonów, wieś, pow. kaniowski, par. Rzyszczów; rozrzucona w jarach nad kilku strugami płynącemi do rz. Rosawy, odległa o 10 w. od m. Kaniowa i od wsi Litwińca. Mieszkańców 1420 wyznania prawosł. i 32 katol. Cerkiew paraf. zbudowana w 1748 r., jak świadczy wizyta moszniańskiego dekanatu za rok 1789; w tej wizycie prócz tego czytamy, że w czasie koliszczyzny ksiądz Atanazy, ówczesny paroch przy tutejszej cerkwi, zginął śmiercią męczeńską z rąk rozwścieczonej ludności, a to z powodu przywiązania swego do Polski i Unii, ciało zaś po śmierci było wrzucone do jamy przy gorzelni. Ziemi, wybornego czarnoziemu, 1816 dzies. J. niegdyś w ststwie kaniowskiem należał w zeszłym wieku do ks. St. Poniatowskiego, później do Beklerzewa, dalej do Turczaninowej, Kudaszewa, od którego został kupiony przez teraźniejszego właściciela Wład. Jankowskiego. Jest tu od r. 1847 fabryka cukru. Por. *Chodorów.* *Kl. Przed.*

Jabłonów 1.), mko, pow. kołomyjski, o 17 kil. na południe od Kołomyi, nad rzeczką Łuczka, dop ływem Prutu, przy gościńcu prowadzącym z Kołomyi do Kut i Pistynia, w dolinie granicząc od północy i południa z lasami, zaś od wschodu i zachodu otwartej; liczne po-

toki górskie wpadają w tem miasteczku do Łuczki; przestrzeni dwor. 1390, w tem 924 m. lasu, włośc. 619, ludności rzym. kat. 143; parafia w miejscu, erygowana w 1760 r. przez ks. Jabłonowskiego, kościół drewniany nie poświęcony, pod wezw. Niepokal. poczęcia N. M. P. Do tej kapelanii należy 15 miejsc.: Akreszory, Bania berezowska, Bania świrska, Berezów niżny, Berezów wyżny, Ispas, Kluczów mały, Kluczów wielki, Kosmacz, Kowalówka, Łucza, Łuczki, Myszyn, Stopczałów, Tekucza; ogólna ilość katol. 441, izrael. 818, gr. katol. 672, Huculów, należących do parafii Stopczałów. Sąd pow. Peczeniżyn, urząd pocztowy w miejscu. Szkoła nieuznana dotąd za etatową należąca do rady szkol. okręg. w Kołomyi. Właśc. więk. pos. rzym. kat. arcybiskupstwo lwowskie. W J. urodził się 1824 r. znany ichtyolog Maksymilian Nowicki. 2.) **J.** (po rusku *Jabłoniw*) z przysiołkiem *Jasynów* (al. *Jazynów*), wś w pow. turczańskim, 17 kil. na na płd. wschód od urzędu poczt. w Turce. Jasynów leży na płd. wschód od wsi. Na zachód i płn. zachód leży Wysocko niżne, na płn. wschód Ilnik, na wschód Ryków i Mołdawsko, na płd. wschód Zadzielsko, na płd: Komarniki. Przez środek wsi płynie od płd. wsch. na płn. zachód Jabłonówka, dopływ Stryja. W dolinie potoku rozłożyły się zabudowania wiejskie i tutaj wznosi się punkt jeden do 632 m. Na pr. brz. potoku wznoszą się góry lesiste, między niemi najwyżej Wołcza (893 m.) na granicy Ilnika. Lewy brzeg opada niżej, Sepliwka dochodzi 771 m. na granicy Wysocka niżnego i Żubowiec 783 m. na granicy Komarnik. Jasynów leży w dolinie potoku uchodzącego do Zawadki. Własn. większa (Tow. dla płod. leśn. w Wiedniu) ma roli or. 16, łąk i ogr. 20, past. 26, lasu 391 mr.; własn. mniejsza roli ornej 1341, łąk i ogr 235, pastw. 37 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 530 mk., wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 3, gr. kat. 392. Par. rzym. kat. w Turce, gr. kat. w miejscu, dek. wysoczański, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew drewniana z trzema kopułami. Nad drzwiami napis wyryty łacińskiemi literami: „Sia cerkow wybudowana r. 1838 — majster Iwan Nastarynec z Krasneho." Po lewej stronie drzwi: „Łuć Chariw, fundator; Onyfro Ułyneć, cieśla." Po prawej: „Andrij Hołod, opiekun". Do r. 1789 była w J. samodzielna parafia gr. kat. Po śmierci parocha Macieja Polańskiego, który się na metrykach podpisywał „Parochus Jabłonoviensis" przyłączono J. do parafii Wysocko niżne i taki stan rzeczy trwał od r. 1790 do 1844. W tym to roku oddzielono J. od Wysocka z powodu wylewów Stryja ponawiających się rokrocznie i utrudniających komunikacyą, i utworzono znowu parafią samodzielną. 3.) **J.**, wś, pow. rohatyński, o 83 kil. oddalona od Bołszowiec; przestrzeń dwor. 832, w tem 753 m. lasu; włościań. 1621. Ludność rzym. kat. 83, należą do parafii w Konkolnikach, wsi o 4 kil. oddalonej; gr. kat. 640; parafia w miejscu należąca do dekanatu rohatyńskiego dyecezyi lwow., obejmuje filią Konkolniki z 448, Zagórze ze Słobodą z 330, razem 1395 gr. kat. parafian. Sąd pow. notaryalny, stacya kolei żelaznej lwow.-czerniowieckiej i stacya telegraf, Bursztyn, urząd poczt. Bołszowce. Kasa pożyczkowa. Właśc. więk. pos. rz. kat. arcyb. lwow. 4.) **J.**, wieś, pow. husiatyński, o 5.5 kil. na zachód od Kopeczyniec, przy gościńcu rządowym tarnopolsko-zaleszczyckim, południową stroną opiera się o lasy jabłonowskie, łączące się na zachód z Kobylowłockiemi i Budzanowskiemi, na wsch. z Kopyczynieckiemi; od płn. leżą niezmierzone okiem pola, należące częścią do Jabłonowa, częścią do ordynacyi chorostkowskiej i Kopyczyniec; przestrzeń dwor. 6168, w tem 3576 m. lasu a 1979 m. roli ornej; pos. włośc. 2174 m. Ludności rzym. kat. 309, należącej do par. w Kopyczyńcach; gr. kat. 1329, mają parafią w miejscu, należącą do dek. husiatyńskiego dyecezyi lwowskiej. Osada to dawna, bowiem Mikołaj Potocki dworzanin Zygm. Augusta, rządca zamku Kamieńca i dzierżawca dóbr Jabłonowa w powiecie trembowelskim (aulicus ac dispensator in arce Camenec., bonorum nostr. tenutarius) otrzymał przywilej 1553 r. dozwalający przeistoczyć wieś J. na miasto t. n. Dla tem rychlejszego wzrostu nowej osady obdarza ją król prawem niemieckiem, uwalnia na lat 15 od wszelkich podatków, jakoteż od targowego, mostowego i cła, oprócz pogranicznego, od czopowego zaś tylko na rok jeden; zaprowadza targ w piątek, jarmarki na św. Stanisław w maju i św. Leonard. Mimo to wszakże wzmiankowana wś pozostała wsią, a o małą ćwierć mili założono za stawem miasteczko Suchostaw, o którem lustratorowie 1664 r. piszą: „bywało osiadłych ludzi 90 i karczma; teraz w kozackiej wojnie spostoszało y żadnego w nim niemasz mieszczanka." Ostatnia lustr. 1765 r. zamieszcza: „Suchostaw miasteczko z wsiami: J., Uwista i Celejów są dzierżawą w posesyi Fr. Salezego Potockiego, wojew. kijow. W miasteczku jest cerkiew gospod. chrześc. 161, żydów 57". Tenże wojew. opłacał 1772 r. kwarty zr. 5801 zł. 28 gr. 12 denar. Marcin Lipski wicemarszałek Galicyi nabył od rządu Suchostaw około 1776 r. Obecnie Jabłonów, Suchostaw, Uwista i Celejów należą do Florentyny z hr. Dzieduszyckich ks. Czartoryskiej. J. jest wsią, a o ćwierć mili na północny wschód leży owa mieścina Suchostaw. Jest tu szkoła etat. o 2 naucz.; należąca do rady szkolnej okręg. w Trembowli, kasa pożyczkowa z kapitałem 2667 zr. aw., duża gorzelnia. Laty

obfitują w zwierzynę, liczne stada dzików a często i wilki się pojawiają. Niegrodowe starostwo jabłonowskie (według Wejnerta) znajdowało się w wdztwie ruskiem, w ziemi halickiej, na Pokuciu. W r. 1771 składało się z miasteczka Jabłonowa nad rzeką Łuczką (?) i wsi Celejowa i Uwista. Przed zajęciem go przez rząd austryacki było w posiadaniu Teresy Lipskiej, po zajęciu zaś w roku 1786 całe to ststwo oddano spadkobiercom Tadeusza hr. Dzieduszyckiego, jako częściowe wynagrodzenie za dziedziczne dobra kossowskie z przyległościami, zajęte przez rząd na saliny. *B. R.*

Jabłonów 1.) także *Jabłunów*, węg. i niem. *Almas*, wś w hr. spiskiem (Węgry), nad potokiem Hermanowym, nieopodal połączenia się jego z Łuczańskim pot., w dorzeczu Hornadu, na północny zachód od spiskiego zamku (Kirchdrauf), w odległości 3 kil. Kościół kat. filialny pod wezw. św. Maryi Magdaleny. Dwa młyny, niżny i wyżni. Liczy 971 dusz rzym. kat., 6 gr. kat., 6 żydów, 35 nieun. Razem 1018 mk. (1878 r.). Wzgórze na południe od górnego końca wsi 544 m. (szt. gen.). W Prodromie Beli na str. 120 czytamy „Jabłonowa", jako nazwę tej wsi. Wieś ta istniała już w XIII w. Pod r. 1249 i 1274 przytacza ją Fejer w Cod. dipl. Hung. IV, 46 i V, 231. 2.) **J.**, weg. *Almamező*, wś w hr. bereskiem (Węgry), lasy, 63 mk. *Br. G.*

Jabłonów, las w pow. dobromilskim. Zajmuje on wsch. kraniec Paportna, a zach. kraniec Łącka i Hubic (ob.). Wody jego spływają za pośrednictwem Szlamówki i innych dopływów do potoku Rybiska, uchodzącego do Wiaru. W zach. stronie lasu wznoszą się wzgórza do przeszło 500 m. (n. p. Glinianka, Wysoka góra); wsch. część lasu opada do 412 i 403 m. *Lu. Dz.*

Jabłonowce, pow. lityński, ob. *Jabłonówka.*

Jabłonowica, wioska, pow. lipowiecki, nad rz. Skibą, która na polach tutejszych ma swe źródła i wpada do Sobu. O 6 wiorst odległa od wsi Babina, a o 13 w. od m. Iliniec. Mk. 984 wyzn. prawosł.; cerkiew parafialna zbudowana w 1746 r. (Wizyty tetyjowskiego dekanatu za rok 1748). Północna część wioski nosi nazwę Skibina i zasiedlona prawie zupełnie przez szlachtę (tak zw. dawniej jednodworców), osiedlającą się tu na prawach wolnych czynszowników. Ziemi 1214 dzies. wybornego czarnoziemu, lecz grunta dworskie, znacznie wyniszczone przez plantowanie do pobliskiej balińskiej cukrowni, nie mogą się obejść bez sterkoryzacyi. J. dostała się (ob. Dańkówka) synowcowi Antoniego Jaroszyńskiego Antoniemu, po śmierci którego bracia jego Jan i Aleksander sprzedali Jabłonowicę Oktawianowi Jaroszyńskiemu, b. marszałkowi gubernii kijowskiej. Od tego nabył rodzony brat Józef Jaroszyński. Paraf. kat. i zarząd polic. w Ilińcach, gm. w Babinie,

Jabłonowiec 1.), wieś, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Maciejowice. Liczy 24 dm., 208 mk. i 494 mr. obszaru. 2.) **J.**, folw., pow. janowski, gm. Chrzanów (ob.), par. Goraj. W r. 1879 oddzielony od dóbr Chrzanów Szlachecki, ma rozległości m. 1010, grunta orne i ogrody m. 731, łąk m. 52, pastw. m. 2, lasu m. 176, nieużytki i place m. 49, bud. drew. 8. Pokłady kamienia wapiennego.

Jabłonowiec, ob. *Kaniów.*

Jabłonówka 1.), wieś, pow. latyczowski, gm. i par. Derażnia, o 7 w. od Derażni ma 657 mk., w tej liczbie szlachty 14, mieszczan 3, izraelitów 15, reszta włościanie. Domów 100, ziemi włościan 688, dworskiej 924, młyn. Cerkiew św. Michała, do której należy 32 dz. ziemi. J. należała do ststwa barskiego, do tak zwanych wsi bojarskich. R. 1616 władali nią Podczascy cum conditione wyprawiania w czasie trwogi po dwa konie na służbę wojenną ze ststą barskim. Następnie J. należała do Macewiczów, dziś do Koźmińskich. 2.) **J.** lub *Jabłonowce*, wś, pow. lityński, na pograniczu Wołynia, par. Kumanowce, ma 620 mk., 70 dm., 891 dzies. ziemi włościan. Należała do Szaszkiewiczów, dziś do Scipionów de Campo, 280 dzies. gruntu. Oprócz tego niewielkie działy Bydłowskich i Baranowskich. Ziemia czarna, urodzajna; lasu niema. *Dr. M.*

Jabłonówka, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. berezdowska; włościan dusz 60, ziemi włościań. 455 dzies., ziemi dworskiej 705 dz. Niegdyś należała do dóbr berezdowskich ks. Jabłonowskich, od tych nabyta przez Mikuliczów i jest w ich władaniu. *L. R.*

Jabłonówka 1.), duża wś, pow. wasylkowski, przy ujściu rz. Skwirki do rz. Rosi. Mieszkańców 1472, z tych wyznania katolickiego 47, reszta prawosł. Cerkiew parafialna zbudowana w 1731 r. (Wizyty białocerkiewskiego dekanatu za r. 1740). Ziemi 2116 dzies. wybornego czarnoziemu. Wioska należała niegdyś do starostwa białocerkiewskiego, obecnie do hr. Branickiego. Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Białocerkwi. 2.) **J.**, duża wś, pow. czerkaski nad rzeką Taśminem, o 2 wiorsty od wsi Smilanki, a o 4 w. od miasta Smiły. Mieszk. 1408 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi 3714 dzies., czarnoziem z glinką i iłom. We wsi znajduje się duża cukrownia, wyrabiająca rocznie do 150000 pudów mączki cukrowej (Statystyka cukrownictwa, St. Petersburg 1879 r.). Należała niegdyś wraz z całą Smilańszczyzną do ks. Lubomirskich, obecnie do hr. Bobryńskiego. Zarząd gminny i policyjny w m. Smile. 3.) **J.**, wś, pow. kaniowski, położona po prawej stronie rz. Rosi, o 4 w. poniżej m. Steblowa, zało-

żona przez byłego dziedzica Steblowa ks. Józefa Jabłonowskiego, ma cerkiew prawosławną ufundowaną przez tegoż księcia w r. 1754. Liczy mieszk. prawosł. 620 i kat. 4, posiada 1301 dzies. ziemi majątkowej, z której do 420 dzies. odeszło ziemi wykupowej. Należy do Hermogenesa Nejmana, mieszkającego we wsi Sydorówce. 4.) **J.**, duża wś, pow. zwinogrodzki, par. Łysianka, nad rz. Bużanką (Hanczarychą), wpadającą do rz. Zgniłego Tykicza, o 15 wiorst odległa od m. Łysianki. Mieszkańców 1741 wyzn. prawosł., piękna cerkiew murowana, zbudowana w 1838 r. kosztem ś. p. hr. Zofii Potockiej ówczesnej właścicielki. Obecnie J. należy do bużańskiego klucza hr. Andrzeja Potockiego. Ziemi 2416 dzies. pierwszorzędnego czarnoziemu. Folwark zbudowany w lesie o 3 wiosty od wsi odległy, zabudowania gospodarskie wszystkie murowane. Zarząd gminny we wsi Czyżówce, policyjny w m. Łysiance, gdzie też i stacya pocztowa. J. założona w 1714 r. przez ks. Salomeę Jabłonowską starościnę łysiańską. W pobliżu folw. J., własność Wojnakowskiego. *Kl. Przed.*

Jabłonówka 1.), wieś w pow. Kamionka Strumiłowa, 24 kil. na płd. wschód od K., 7 kil. na płn. od urzędu poczt. w Busku a 14 kil. na płn. od najbliższej stacyi kolejowej w Krasnem. Na płn. leży Grabowa i Adamy, na wschód Adamy i Wierzblany, na płd. Busk, na zachód Lanerówka, Poburzany i Wolica Derewlańska. Wieś cała leży w dorzeczu Bugu za pośrednictwem małych potoków płynących od płn. wschodu nad płd. zachód, z których najznaczniejszy potok Rokitna, płynący z płd. wsch. strony. Cały obszar przedstawa się jako nizina trochę podmokła, w stronie płd. zwana „Na dubowej" i wznosząca się tutaj do 228 m. najwyżej; strona półn., lesista, dochodzi 231 m. Do wsi należy przysiołek Ślązaki na płn. granicy, przysiołek Niwy na granicy płd. wsch. i Jabłonowski folwark na granicy płd. Wiejskie zabudowania leżą w płd. zach. stronie obszaru. W płd. zach. stronie jest cegielnia. Własn. większa ma roli ornej 445, łąk i ogr. 196, pastw. 364, lasu 1445 mr.; własności mniejszej roli ornej 562, łąk i ogr. 1028, past. 114, lasu 4 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 667 w gminie a 10 na obsz. dworskim; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 76, gr. kat. 429. Par. rzym. kat. w Busku, dekanat Busk, archidyecezya Lwów; gr. kat. w Grabowej, dek. Busk, archidyecezyi Lwów. We wsi jest cerkiew. 2.) **J.**, wieś, pow. podhajecki, o 3 kil. na płn. od Podhajec, przy gościńcu powiatowym prowadzącym z Podhajec na Zawałów, Hnilcze, Horożankę do Halicza, przestrzeń dwor. 178, w tem 168 m. lasu; włościańskiego 752 m. W ładnej okolicy, w dolinie, śród gór stromych choć nie wysokich, które od wschodniej strony pokryte są lasami. Ludność rzym. kat. 148, gr. kat. 234, sąd powiatowy Podhajce, obiedwie parafie i urząd pocztowy Zawałów. Właśc. więk. pos. Raczyńskiego Klemensa spadkob.

Jabłonówka, rz., lewy dopływ Narewki.

Jabłonówka, potok, wytryska na łąkach wsi Uhrynowa, w pow. podhajeckim, około folwarku Adamówki; przepływa między domostwami Uhrynowa w kierunku południowym; poczem przechodzi w obr. gm. Jabłonówki, płynąc zachodnim brzegiem lasu, wzdłuż gościńca wiodącego z Podhajec do Zawałowa. W końcu dostaje się w obr. gm. Zastawczego, tu płynie na zachód i na gr. tejże gminy a Zawałowa wpada z lew. brz. do Złotej Lipy po 9 kil. biegu. *Br. G.*

Jabłonowo ob. *Jabłonów.*

Jabłonowo-Kąty, i **J.** Wypychy, wsie, pow. mazowiecki, gm. Kowalewszczyzna, par. Płonka. W 1827 r. J. Kąty liczyły 20 dm., 90 mk., a J. Wypychy 19 dm., 103 mk. Wspominane są już w dokumentach z 1440 r. (Gloger). 2.) **J.**, folw., pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, par. Andrzejów. Należy do dóbr Mianowo. **J.**-klacze, wś włośc. i **J.**-Wielkie, wś szlachecka, pow. ostrowski, gm. Szulborze-koty, Pierwsza należy do par. Andrzejewo, druga do parafii Zuzel. Liczy obecnie 13 dm., 87 mk. 4.) **J.**, wś, drobno-szlachecka, pow. przasnyski, gm. Chojnowo, paf. Czernice-borowe, o 12 wiorst od miasta Przasnysza odległa, a o jednę wiorstę od szosy między Przasnyszem i Mławą. Domów 5. Rozległość wynosi 94 mr., z tego drobno-szlacheckich 2. Ludności 47, z tego mężczyzn 21, kobiet 26, wyłącznie katolików; stacya pocztowa Przasnysz. Zabudowań drobno-szlacheckich 6, włościańskich 3. Grunta kamieniste. Brak zupełnie lasu. 5.) **J.**, wś, pow. mławski, gm. Zieluń, par. Sarnowo; odl. 26 w. od Mławy. Jest tu szkoła początkowa. W 1827 r. było tu 31 dm., 179 mk., obecnie liczy 58 dm., 423 mk., gruntu mr. 1641 mr., w tem 1221 ornego. 6.) **J.**-Adamy, wś, pow. mławski, gm. Mława, par. Wieczfnia-kościelna; odl. o 15 w. od Mławy, ma 13 dm., 185 mk., 515 mr. gruntu. 7.) **J.**, Dyby, wś pryw., pow. mławski, gm. Mława-par. Wieczfnia-kościelna, odl. o 17 w. od Mławy, ma 11 dm., 108 mk., 454 mr. gr. 8.) **J.**, Maćkowięta, wś, pow. mławski, gm. Mława, par. Wieczfnia-kościelna, odl. o 17 w. od Mławy, ma 12 dm., 119 mk., 405 mr. gruntu. 9.) **J.**, wś i folw., pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Koletnik, odl. 13 w. od Suwałk. Wieś ma 6 dm., 60 mk., zaś folw. 2 dm., 10 mk. 10) **J.**, os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki, o 26 w. od Maryampola, ma 2 dm., 13 mk. 11.) **J.**, wś, pow. maryampol-

ski, gmina Jaworowo, par. Igłówka, odl. 17 w. od Maryampola, ma 2 dm., 36 mk.

Jabłonowo 1.)zaśc. rząd., nad rz. Mereczauką, pow. trocki, 4 okr. adm., 88 w. od Trok, 3 domy, 37 mk. kat. (1866.). 2.) **J.**, mko, pow. łubieński, gub. połtawskiej, st. poczt.

Jabłonowo, 1.) wś, pow. międzychodzki; 6 dm.; 216 mk., 53 ew., 163 kat., 36 analf. Poczta i telegraf w Sierakowie (Zirke) o 5 kil. st. kol. żel. Wronki o 15 kil. 2). **J.**, osada, pow. chodzieski (Kolmar); 5 dm., 52 mk.; 45 ew., 7 kat., 12 analf. 3) J., dom., pow. chodzieski, z folwarkami Nowie (Nowen) i Kegelsau, 8344 morg. rozl.; 14 dm., 233 mk., 169 ew., 62 kat., 2 żydów; 51 analf., gorzelnia parowa, młyn parowy i wodny, cegielnia. Poczta i telegr. w Uściu (Usch) o 7 kil., st. kol. żel. Piła (Schneidemühl) o 16 kil. W okolicy wykopano urny bronzowe, sprzączki (fibulae), pierścienie używane do walki. *M. St.*

Jabłonowo 1.) niem. *Jablonowo*, rycerskie dobra, pow. brodnicki, z dworcem krzyżujących się tu kol. żelaznych wystrucko-toruńskiej i grudziąsko-jabłonowskiej (która wkrótce dalej poprowadzona będzie do Brodnicy), o 49 kil. od Torunia, na trakcie jabłonowsko-brodnickim, w uroczem położeniu nad strugą Lutrzycą, do której druga bezimienna wpływa. Obszaru liczy mor. 2413, budynk. (r. 1868) 39, dm. 16, kat. 161, ew. 38. Obecnie liczba tak domów jako i ludności znacznie się powiększyła z powodu pozaprowadzanych tu nowych dróg komunikacyjnych. Gleba prawie bez wyjątku urodzajna i pszenna. We wsi jest nader pięknie z niemałym nakładem wzniesiony nowy kościół parafialny, budowy gotyckiej, szkoła katolicka, poczta i stacya telegraf. Pałac przepyszny nowy z parkiem obszernym, apteka, domy zajezdne i traktyernie. W J. odbywa się rocznie 7 targów na konie, bydło i kramne. Co się tyczy historyi, J. jest osadą prastarą. Przy wsi znajdują się niewiedzieć kiedy wzniesione okopy obronne. Pierwszy raz wspominana bywa ta wieś roku 1222. Znajdowała się oddawna w posiadaniu szlachty. R. 1580 zowie się posiadacz Grzegórz Jabłonowski z Wichulca, r. 1607 syn jego Zygmunt Jabłonowski albo też Wichulski, jako się pisze, z Jabłonowa. Jabłonowscy byli tu herbu Prus. Po nich odziedziczyli J. Działyńscy. R. 1641 Jan Działyński, wojew. chełmiński, zapisał J. oo. jezuitom w Grudziążu (ob.) którzy je posiadali aż do kasaty i okupacyi. Przy kościele pełnili ci ojcowie parafialną służbę bożą. Zazwyczaj bywało ich tu 2 albo, 3 z kilku braciszkami, którzy takim sposobem niby filią klasztoru grudziąskiego czyli t. z. rezydencyą stanowili. Często odprawiali missye ludowe, nietylko u siebie w J. ale i po sąsiednich parafiach. Akta kościelne wynoszą zasługi tych zakonników, że wiele osób oni osobliwie z Prus luterskich książęcych ponawracali. W kościele tutejszym słynął z łask i nabożeństwa szczególniejszego cudowny obraz św. Franciszka Ksawerego, który także mnóstwo ludu wiernego i nawet niewiernego luterskiego przyciągał. R. 1722 w bardzo solennej procesyi przeniesiony został ztąd obraz do Grudziąża ku wielkiej czci swojej. Po kasacie jezuitów i po zaborze Prus przeszły dobra jabłonowskie w ręce prywatne. Od dłuższego czasu posiadali je Narzymscy. Obecnie jest właścicielką księżna Maryanna z Narzymskich Ogińska, która tu r. 1873 osobny dom czyli klasztor miłosierdzia dla p. szarytek założyła. Panny tu przybyły z Chełmna (ob.), utrzymywały ochronę dla dzieci wiejskich (zwykle więcej niż 100), pielęgnowały chorych i uczyły ręcznych robótek wiejskie dziewczęta. W szwalni bywało zwykle przeszło 30 uczennic. W ten sposób 3 siostry były tu czynne aż do kasaty domu, wskutek kulturkampfu, d. 1 marca 1877, kiedy opuścić musiały Jabłonowo. O parafii i kościele tutejszym czytamy w dyec. szematyz. z r. 1867. Parafia J. liczy dusz 621 (obecnie 830). Kościół p. n. ś. Wojciecha, patronatu prywatnego, fundowany niewiadomo kiedy, nowo zupełnie przez Narzymskich od r. 1860 do 1865 zbudowany, jeszcze niekonsekrowany. Wsie parafialne: Jabłonowo, Jaguszewice, Piecewo, Kamień, Gorzechówko, Szczepanki, Budziszewo, Sadlinki. Szkoła paraf. w Jabłonowie ma dzieci kat. 68. Reszta w liczbie 11 zwiedza szkoły luterskie. Czyt. Tyg. illust. z r. 1867 Nr. 387. 2.) **J.**, niem. *Appelwerder*, obejmuje 2 obok siebie położone posiadłości w pow. wałeckim, na bitym trakcie do March. Frydlądu, około 1 milę i pół od tegoż miasta, o 14 kil. od Wałcza, na płd. stoku wzgórz pomorskich, nad bujnemi łąkami; a) włość wś; parafia, szkoła i poczta Wałcz. Obszaru ziemi mr. 956, budynk. 51, dm. 21, ew. 165; b) **J.**, rycerska wś; parafia, szkoła, poczta. jak wyżej. obszaru mr. 1383, budynk. 16, dm. 4, ew. 67. 3.) **J.**, niem. *Jablonowo*, folw., pow. ostródzki, st. p. Dąbrówno. *Ks. F.*.

Jabłonowski potok, lewy dopływ Bybełki (ob.). Wypływa w obr. gm. Jabłonowa, w. pow. rohatyńskim, we wschodniej jej stronie, płynie na płn. zachód i w obr. gm. Zagórza, uchodzi do Bybełki. Długość biegu 6 kil.

Jabłonowskie szańce, ob. *Jabłonków*.

Jabłonowszczyzna, os., pow. oszmiański, 2 okr. adm., 37 w. od Oszmiany, 1 dm., 8 mk., z tego 3 prawosł., 5 katolików, (1866).

Jabłonowszczyzna, wś i folwark, pow. nowogródzki, gub. mińska, nad rz. Uszą z prawej strony, o milę od stacyi moskiewsko-warszawskiej dr. żel. Horodzieja (ob.), w miejscowości

pięknej i obfitej, dziedzictwo starej rodziny Wojnów, w gminie horodziejskiej, w 4 okr. polic. mirskim. Wś posiada osad włócznych 16, folwark ma obszaru 531 mr. *Al. Jel.*

Jabłoński, niem. *Jabalinski*, lub też *Jablonski*, łot. *Grikumujża*, fol. w dobrach *Hohenbergen*, *Welkemujża*, w gub. ryskiej czyli inflanckiej, pow. weadeński, par. Stary Pebalg.

Jabłońskie, wś nad rz. Gołką, pow. augustowski, gm. Dowspuda par. Janówka. W 1827 r. było tu 26 dm., 157 mk., obecnie ma 33 dm., 268 mk. Należy do dóbr Dowspuda (ob.). Tu bierze początek rz. Gołka.

Jabłówko, wś., pow. szubiński; 5 dm., 38 mk., wszyscy kat., 14 analf. 2.) J., dom., pow. szubiński, 2496 mor. rozl.; 9 dm.; 193 mk., 69 ew,, 124, kat. 91 analf. Poczta w Chometowie (Hedwigshorst) o 4 kil., st. kol. żel. Chmielniki (Hopfengarten) o 20 kil.; telegraf w Łabiszynie o 9 kil. *M. St.*

Jabłówko, niem *Kl. Jablau*, folw. szlach. do Jabłowa przyłączony, pow. starogrodzki, na bitym trakcie skurzecko-starogrodzkim, nowo zabudowany przez Hiacentego Jackowskiego, który go posiadał r. 1877. Parafia i szkoła Jabłowo, poczta Bobowo. Odl. od Starogrodu 1 mila. Gleba urodzajna, po większej części pszenna. Posiada Edward Kalkstein. Ostatniemi czasy odkopano pod J. stare cmentarzysko pogańskie o kamiennych grobach skrzynkowych; plan sytuacyi oddany do archiwum towarz. naukowego w Toruniu; pomiędzy urnami znaleziono 2 bardzo ważne tak zwane symbolowe, przedstawiające jeźdźców na koniach. Oddane są także do Torunia. Patrz 1 Rocznik tow. naukowego w Toruniu, 30.

Jabłowo, wś i dom., pow. szubiński; dom. ma 2999 mr. rozl., gm. ma trzy miejsc.: 1) J. wś; 2) J. dom.; 3) osada Dębinki (Dembinke); 12 dm., 177 mk.: 5 ew., 172 kat.; 8 analf. Gorzelnia parowa, młyn i cegielnia, kopalnie torfu i wapna. Własność Ogrodowicza. Poczta w Chometowie (Hedwigshorst) o 3 kil., telegraf w Łabiszynie o 7,5 kil., st. kol. żelaznej Chmielniki (Hopfengarten) o 18 kil.

Jabłowo, niem. Gr. *Jablau*, szlach. dobra, pow. starogrodzki, w pięknem położeniu nad jeziorem, w którem po jednej stronie dwór się przegląda, naprzeciw z wyniosłego wzgórza kościół. Resztę jeziora otaczają starannie murowane zabudowania gospodarskie. Przez wieś idą dwa trakty bite: jabłowsko-pepliński i starogrodzko-skurzecki; przy miejscu, gdzie się schodzą, stoi na wysokim postumencie ozdobnie wyrabiana figura kamienna N. M. P. Opodal przy trakcie u stóp góry pod kościołem widać nowo zbudowane kosztowne i gustowne mauzoleum czyli groby tutejszych dziedziców z Nostyców Jackowskich, herbu Gryf; spoczywają tu: Hiacenty Jackowski, ojciec dotychczasowy właśc., radca ziemiański † 1867, jego małżonka Konstancya z Grąbczewskich Jackowska † 1875 i synek Teodora Jackowskiego. Odl. od miasta Starogrodu, gdzie jest stacya kol. żel. około pół mili. Z przyległemi dobrami Lipinki i Jabłówko zajmuje obszaru ziemi morgów 6790; katolików 475, ewangelików 72, domów 33. W miejscu jest kościół filialny do Starogrodu; szkoła elemen. katolicka; poczta: Starogród. Dwór otoczony obszernym parkiem; opodal gorzelnia dosyć intratna. Gleba po większej części pszenna. Do dóbr tych należy nieco jeszcze lasu, znaczne pokłady torfu, cegielnia. J. było pierwotnie królewszczyzną; dlatego prawo patronatu nad kościołem; teraz jeszcze jest królewskie. W XVI w. i później należało do starostwa gniewskiego. Obsadzone było gburami. R. 1637 Grzegorz Schmidt sołtys jabłowski i inni mieszkańcy zanoszą skargę przed starogrodzkim sądem, jako Jan Biedrzycki przywłaszczył sobie pewną część gruntu, łąki i bory do kościoła w J. należące (Archiwum w Peplinie). Jan Sobieski, który, królem będąc, trzymał starostwo gniewskie, podarował tę wieś Samuelowi Czarlińskiemu sędziemu ziemskiemu i przez długi czas rządcy rzeczonego starostwa. Musiał być ten nowy posiadacz J. wielkim dobroczyńcą oo. cystersów w Peplinie, bo kiedy umarł r. 1688, pochowali go ojcowie u siebie w kościele (teraz w katedrze) pomiędzy zakonnikami. Obecny posiadacz Teodor Jackowski, syn powyżej wspomnianego radcy ziemskiego Hiacentego Jackowskiego. Kościół w J. był od dawna parafialnym, budowany zapewne w czasach krzyżackich mocno z cegły, tytuł ma św. Wawrzyńca. W XVI w. za zlutrzałych starostów gniewskich Czemów i innych oddany protestantom na użytek, którzy go posiadali dłużej niż 20 lat. R. 1593 przez bisk. kujawskiego Rozrażewskiego odebrany. Następnie jako filialny przyłączony do Starogrodu. Do parafii należy: Jabłowo, Jabłówko, Barchnowy, Owidz, Owidzki młyn, Kolińcz i Kolincki młyn. *Ks. F.*

Jabłunków, *Jabłunka*, ob. *Jabłonków.*

Jabłuszko, niem. *Jabluschek*, posiadłość lemańska, pow. kościerski, nad znacznem jeziorem, przez które powstająca tu Czarna woda przechodzi, tuż przy granicy pow. bytowskiego, w okolicy lesistej i piasczystej, wydana została przywilejem starościńskim z dnia 23 września 1746, liczy 2 włościan, mr. 838, kat. 28, 2 domy; parafia Lipusz, szkoła Tuszkowy, poczta Kalisz; odl. od Kościerzyny 3 i pół mili.

Jabornik, ob. *Niesnasin.*

Jaborowitz, ob. *Jaworowice.*

Jabramki, ob. *Jebramy.*

Jaceniki, wś rząd. nad rz. Tuszką, pow.

święciański, 4 okr. adm., o 45 w. od Swięcian, 16 dm., 134 mk. kat. (1866).

Jacentów, 1). wś rządowa, pow. konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce, między Sielpią a Rudą Maleniecką, o 15 w. od Końskich. W 1827 r. było tu 13 dm., 67 mk., obecnie 39 dm., 295 mk.; 1675 ziemi dworskiej i 388 mr. włośc. 2.) **J.**, folw., pow. opatowski, gmina Sadowie, par. Ruszków. Ma 1 dm., 342 mr. obszaru. Należy do dóbr Ruszków. 3.) **J.** wś na gruntach plebanii Skaryszew założona 1835 przez ks. Jacka Gajewicza, proboszcza skaryszewskiego. *Br. Ch.*

Jacewicze, 1.) okolica szlachecka, nad rz. Kukawką, pow. lidzki, 5 okr. adminstr., od Lidy o 49 w., od Ejszyszek 13, dm. 9, mk. kat. 39 (1866). 2.) J., wś włość, nad jez. Swięta, pow. święciański, 3 okr. adm., o 44 w. od Swięcian, 10 dm., 108 mk. kat. (1866). 3.) **J**, wś, pow. słonimski, na płd. od mka Dworca, ma kurhan olbrzymi w samej wsi.

Jacewo 1.) osada, pow. inowrocławski, 3 dm., 16 mk., ob. *Inowrocław.* 2) **J.**, wś i dom. 2 miejsc: a) wś; b) folw.; dom. 590 mr. rozl.; gm. liczy 40 dm.; 329 mk.; 36 ew., 293 kat., 138 analf. Poczta, telegraf i st. koł. żel. w Inowrocławiu o 1 kil. *M. St.*

Jacewszczyzna, 1.) folw. w zachod. połud. stronie pow. borysowskiego, o 87 w. od Boyrsowa, o 17 od Dokszyc, przy granicy pow. mińskiego, od r. 1834 własność Kodziów, ma obszaru około ośmiu włók litewskich w głębie dobrej, żytniej; miejscowość górzysta, parafia katolicka dawniej hajeńska, teraz łohojska, okr. policyjny II łohojski. 2.) **J.**, folw. w pow. mińskim, gub. mińskiej, przy drodze małej wiodącej z Hałaburd do Laskowa, w okr. policyjnym rakowskim; ma obszaru 4 włóki i i 18 morg litewskich; dziedzictwo Sobolewskich. *Al. Jel.*

Jachcice, niem. *Jagdschütz*, ws, pow. bydgoski, właśc. *Jaksice* (ob.).

Jachim..., właściwie *Joachim...* (por.),

Jachimiszki, folw. szlach., pow. oszmiański, 1 dm., 12 mk. kaat. (1866).

Jachimowce, wś włośc., nad bezimiennem jeziorem, pow. dzisieński, o 78 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 6 dm., 54 mk. (1866).

Jachimowce, ob. *Czerepowa.*

Jachimowce, wś wymieniana w XVIII w. jako należąca do dóbr Czechowce na Wołyniu.

Jachimowice, *Jachymowice*, wś i folwark, z attyn. Zadroże, pow. sandomierski, gmina Klimuntów, par. Chobrzany, o 6 w. od Klimuntowa. W 1827 r. było tu 13 dm. i 60 mk.; obecnie 17 dm., 154 mk., 416 mr. ziemi dworskiej i 88 mr. włośc. Wspomina wieś tę Długosz jako dziedzictwo trzech właścicieli (Dług. II, 350).

Jachimowicze, os., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya. Ma 1 dom, 6 mk. Odl. 7 w. od Kalwaryi.

Jachimowizna, os., ob. *Huta*, t. III, 231.

Jachimówka, ob. *Joachimówka.*

Jachimowszczyzna, 1.) wś, pow. oszmiański (ob. *Połoczany*), dobra posagowe Judyckiej Teresy, żony Antoniego Sulistrowskiego. Odtąd drogą spadku przechodzą. W r. 1867 wskutek ukazu cesarza Aleksandra II uległa ta majętność przymusowej sprzedaży. Józef Sulistrowski sprzedał ją Pruszyńskiemu Eustachemu, marszał. gub. mińskiemu. 2.) **J.**, folw., własność Popławskiej i wieś włościańska, powiat oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 44, od Dziewieniszek 25; we wsi J. dm. 8, mk. katol. 51, prawosł. 21, w folw. J. mk. katol. 34. O dwie wiorsty dalej od Oszmiany leży t. n. folwark Mogilnickiego; mk. katol. 4. (1865).

Jachistów, ob. *Jahistów.*

Jachlusz, także *Jahlusz*, wieś, pow. rohatyński, położona w górzystej i lesistej okolicy w południowej części gór Gołogór, o 37 kil. od Podkamienia oddalona, przestrzeń posiadł. dwor. 1601, w tem 1099 m. lasu; włośc. 404. Ludność rzym. kat. 22, gr. kat. 250. Obydwie parafie i urząd poczt. Podkamień; kasa pożyczkowa. Właścicielka więk. posiadłości Leontyna z hrabiów Baworowskich hrabina Starzeńska.

Jachna, niem. *Duerrmühle*, al. *Mariesee*, wś, pow. chodzieski.

Jachniszki, wieś, pow. trocki, 3 okr. adm., 56 w. od Trok, 1 dom, 12 mk. katol., parafia jeźniewska, należy do m. Kowna.

Jachnowce, wieś na Wołyniu, należy do klucza Ożohowce.

Jachny, wioska, pow. kaniowski, nad rz. Suchym-Buteniem, wpadającym do Rosawy; rzeczka, przebiegłszy wioskę, tuż za nią gubi się w piaskach i płynie tak 6 wiorst w ukryciu, poczem zjawia się znów na powierzchni ziemi, dążąc w tym samym kierunku co i dawniej. Wioska odległa o 30 w. od Kaniowa, o 12 w. od m. Bohusławia, o 8 od Tahańczy, przy drodze pocztowej z Bohusławia do Kaniowa. Mieszkańców w 1858 było 1378 wyzn. prawosł. Roku 1790 było 54 chat i 583 mk. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi folwar. 1350 dzies. w glebie pszennej. Należały J. dawniej do bohusławskich dóbr hr. Branickiego, sprzedane wraz z całemi dobrami, należą obecnie do Korony. Zarząd gminny we wsi Jachnach, policyjny w m. Bohusławiu. 2.) **J.**, duża wieś, pow. wasylkowski, nad rz. Sobotą, wpadającą do Kamionki, o 6 w. odległa od wsi Kożanek, st. kijowsko-brzeskiej drogi żelaznej. Mieszk. 1107 wyzn. prawosł. Cerkiew paraf. i szkółka. Ziemi 2109 dz. czarnoziemu. Należy do białocerkiewskich dóbr hr. Branic-

kiego. Zarząd gminny we wsi Kołankach, policyjny w m. Białocerkwi. *Kl. Przed.*

Jachonka, przys. Golcowy, pow. brzozowski.

Jachonka, potok, wypływa z obr. gminy Domaradza, w pow. brzozowskim, koło gromady chat Jachonka zwanych; bieg ma południowy, zrasza łąki Golcowej i w tejże wsi wpada z pr. brz. do Golcówki (ob.). Długość biegu 4 kil. *Br. G.*

Jachowice, ob. *Celejów.*

Jachowizna, folw., pow. częstochowski, gmina Dzbów, par. Konopiska.

Jachówka, wś nad potokiem tego samego nazwiska, wpadającym z prawego brzegu do Skawy, w pow. myślenickim, parafii rzym. kat. w Bieńkówce, oddalona od urzędu poczt. w Makowie o 5,3 kil., leży w okolicy górzystej, 538 m. npm., zakrytej wysokiemi górami, pokrytemi dobrze zachowanemi świerkowemi lasami, 868 mk. rzym. kat., chat 151. Mimo odludnego położenia każdy mieszkaniec umie czytać i pisać. Z powodu nieurodzajności gleby, w której przeważa glinka z kamieniem, trudni się ludność handlem i przemysłem i dla tego odbywa często dalekie podróże. Zamożna ludność, oceniając korzyści nauki i dobrego nauczyciela, dopłaca na utrzymanie nauczyciela 50 zł. w. a., do płacy etatowej 300 zł. w. a. Do obszaru większej posiadłości ks. Maurycego Montléart należy 15 mr. lasu; do pos. mniejszej 574 mr. roli, 46 mr. łąk i ogr., 1004 mr. pastw. i 344 mr. lasu. We wsi nad potokiem 3 młyny, 11 traczów. Pojedyncze części wsi noszą nazwy (idąc za biegiem rzeki): Morogówka, Suwajówka, Celochówka, Piątkówka, Stupniówka, Głowaczówka i Rządkówka. Wzniesienie lasu na półn. granicy wsi, południowy jego brzeg 538 m. Na granicy z Makowem wznosi się wzgórze Prynsowa 699 m., a wzgórze na granicy z Żarnówką 651 m. (szt. gen.).

Jachówka, znaczny strumień podgórski, wytryska w obrębie wsi Bieńkówki w pow. myślenickim, z pod wzgórza Babicy, na granicy tejże gminy z Trzebunią koło kaplicy na Gąsiorówce. Płynie po południowej stronie drogi wiodącej ze Stróży do Makowa, w kierunku zachodnim, przez Bieńkówkę; poniżej kościoła zwraca się na płd.-zach.; tu przerzuca się na północno-zach. brzeg rzeczonej drogi i wchodzi w obr. gm. Jachówki, od której nosi miano. Na Celochówce zwraca się na półn.-zachód i w tym biegu, opuściwszy gm. Jachówkę, dostaje się na grunta Budzowa, śród których uchodzi z lew. brzegu do Paleczki, dopływu Skawy. Zabiera wody licznych strug spływających z stoków sąsiednich wzgórz. Długość biegu 11 kil. Wody potoku są bystre. W Bieńkówce porusza 1 młyn, 1 tracz, w Jachówce 3 młyny, 11 traczów, a w Budzowie 2 tracze. Potok ten zwie się także Kamienną. *Br. G.*

Jachronka, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze.

Jachtorów, ob. *Jaktorów.*

Jachturke (niem.), powiat szubiński, ob. *Jaktorka.*

Jachty (Małe i Duże), oraz Konopno i Zdręczno, cztery jeziora w Warmii, w lesie pod Wutrynami.

Jachymowice, ob. *Jachimowice.*

Jaciążek i J.-budy, wsie, pow. makowski, gm. i par. Płoniawy. W 1827 r. J. liczył 20 dm., 97 mk. Folw. J. od Makowa w. 9, od rzeki Orzycy w. 1. Rozl. wynosi mr. 1493, grunta orne i ogrody mr. 811, łąk mr. 72, pastwisk mr. 136, wody mr. 17, lasu mr. 408, nieużytki i place mr. 49. Bud. mur. 2, drewn. 31, płodozmian 7 i 12-polowy; pokłady torfu, piękny ogród. Folw. ten w r. 1878 oddzielony został od dóbr Szlazy-Jaciążek.

Jacilewszczyzna, zaśc. pryw., pow. dziśieński, o 80 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 8 mk. starowierców (1866).

Jacimierz, ob. *Jaćmierz.*

Jaciny, wś szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 75 w. od Wilna, 5 dm., 78 mk. katol. (1866).

Jaciska, wieś, osada leśna i os. po karczmie, pow. częstochowski, gm. Panki, par. Truskolasy, o 21 w. na płn.-zach. od Częstochowy, blisko granicy pruskiej. W 1827 r. było tu 20 dm. i 132 mk.; obecnie 24 dm., 191 mk., 400 mr. obszaru (233 ornej). Osada leśna z drugą os. Mostki stanowią leśnictwo rządowe krzepickie, liczące 2643 mr. obszaru leśnego i 28 mr. ornej ziemi. Os. leśna J. ma 1 dom, 6 mk., 17 mr. rozl. *Br. Ch.*

Jaciszki, dwór, powiat nowoaleksandrowski.

Jaciuchy, mały zaśc. poleski we wschodniej stronie pow. borysowskiego, przy lichej drożynie wiodącej ze wsi Klenia do wsi Nowego-Sioła, w okr. policyjnym chołopienickim; głuchy zakątek borysowszczyzny.

Jaciuki, duża wieś, pow. kaniowski, nad rzeką Repiachem, wpadającą do rz. Rosi, o 6 w. odległa od m. Bohusławia, a drogą tylko oddzielona od wsi Isajek. Mieszk. 1030 wyzn. prawosł., 2 katol. Cerkiew parafialna. Ziemi włośc. 480 dz., folw. 1714 dzies. Należała dawniej do bohusławskiego majątku hr. Branickiego, obecnie sprzedana, należy do Korony. Zarząd gminny we wsi Isajkach, policyjny w m. Bohusławiu. *Kl. Przed.*

Jaciuńskie, wś, pow. kalwaryjski, gmina nadniemeńska, par. Rumbowicze. W 1827 r. było tu 10 dm. i 68 mk.; obecnie 13 dm., 81 mk., odl. 59 w. od Kalwaryi.

Jaciuny, zaśc. rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 32 i pół w. od Swięcian, 2 dm., 17 mk. katol. (1866). Por. *Jacuny*.

Jacka zapora, ob. *Dniepr*.

Jackany-prywatne i J.-rządowe, wsie, powiat kalwaryjski, gm. i par. Udrya. J.-prywatne mają 30 dm. i 164 mk., zaś J.-rządowe 10 dm., 66 mk., odl. 51 w. od Kalwaryi.

Jackany, wś nad rzeczką Wisińcą, pow. wileński, 5 okr. adm., par. Soleczniki, o 33 w. od Wilna, 13 dm., 97 mk., z tego 8 prawosł., 83 kat., 6 izrael. (1866).

Jacken (niem.) 1.) albo *Abschruten*, wieś, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki. 2.) **J.**, dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda. 3.) **J.**, albo *Matz-Rauda-Baltrum*, wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Jacki, duża wieś, pow. wasylkowski, nad rz. Krzywą, wpadającą do Krasnej, o 9 w. odległa od m. Wasylkowa. Mieszk. 1501 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna zbudowana w r. 1726 przez wielebnego Wasyla Andrzejewskiego, dziekana kaniowskiego (wizyty 1740 i 1793 w aktach radomyskiego konsystorza). Ziemi piaszczystej 2631 dzies.; w 1793 roku było tu 100 chat i 773 mieszk. Wioska należała do Zaleskich. Piękny murowany dom właściciela i browar. Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Wasylkowie. *Kl. Przed.*

Jacki, ród podgórski, zamieszkujący miasteczko szląskie Jabłonków. Czyt. W. Pol: „Północne stoki Karpat", ob. *Jabłonkowianie*.

Jackiewicze, zaścianek, pow. słucki, w okręgu policyjnym kleckim, w okolicy pomiędzy wsiami Żerebkowicze i Husaki, ma osad 7; miejscowość bezleśna, w glebie dobrej.

Jackiewicze 1.) folw. pryw., pow. wilejski, o 3 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 8 mk. 2.) **J.**, wieś włośc., pow. wilejski, o 3 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 4 dm., 63 mk. 3.) **J.**, okolica szlachecka, pow. wilejski, o 3 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 4 dm., 29 mk. rzym. kat. 4.) **J.**, wś włośc., pow. wilejski, o 39 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 11 dm., 92 mk. 5.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 40 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 5 mk. rzym. kat. 6.) **J.**, wś nad rzeką Serwecz, pow. wilejski, o 48 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 15 dm., 141 mk. 7.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 49 w. od m. Wilejki, 1 dom, 12 mk. rzym. kat. 8.) **J.**, wieś nad Niemnem, pow. trocki, 3 okr. adm., 70 i pół w. od Trok, 13 dm., 43 mk. katol. (1866).

Jackischken (niem.), inaczej *Jaeckiken, Jaeckschuben*, wieś, powiat szyłokarczemski, st. p. Joneiten.

Jackogoła, wś, pow. wiłkomierski, gmina traszkuńska.

Jackopol (?), była wś na Podolu i klasztor dominikanów; założył go w połoie w XVII w. Jacek Szembek, zburzyli zaś turcy i tatarzy.

Jacków 1.) kol. i folw., pow. łęczycki, gm. Grabów, par. Grabów i Siedlec, odl. od Łęczycy 9 i pół w. Kol. ma dm. 6, mk. 61, os. 12, gruntu mr. 37 a folw. dm. 3, mk. 62, bud. 10, rozl. 357 mr., płodozmian 13-polowy; w 1827 r. było tu dm. 6, mk. 51. 2.) **J.**, wś, folw. i os. karcz., pow. noworadomski, gmina Kruszyna, par. Borówno. W 1827 r. było tu 39 dm. i 288 mk.; obecnie wś liczy 50 osad, 59 dm., 296 mk. i 529 mr. obszaru (407 ornej); folw. i osada karcz. 2 dm., 17 mk., 190 mr. roli ornej. Należy do dóbr Kruszyna. Por. *Borówno*. Dobra J. i Baby 1867 r. miały 1068 mr. rozl. 3.) **J.**, kol. włośc., pow. noworadomski, gm. i par. Żytno. Ma 26 dm., 208 mk., ziemi 243 mr. 4.) **J.**, pow. lubelski, gm. i par. Mełgiew. *Br. Ch.*

Jacków, ob. *Jackowo* i *Isłocz*.

Jacków, potok, wytryska na pograniczu gmin Uliczna i Dobrohostowa, w pow. drohobyckim, z licznych źródeł łącznych. Strugi te źródlane łączą się na łąkach gminy Uliczna, tworząc silny potok, który płynie w kierunku wschodnim dolinką, po nad którą od północy wznosi się Kiczera (408 m.), a od płd. Kalinowiec (483 m.) i Uliczno (407 m.). W dolnym swym biegu zwraca się na płn.-wschód i we wsi Ulicznie wpada z prawego brzegu do Kłodnicy, dopływu Dniestru. Długość biegu 6 kil. Ujście 330 m. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Jacków, pastwisko w obrębie gminy Żurawniki w pow. lwowskim, na płn. krańcu wsi. *Lu. Dz.*

Jackowa, przys. Komarnik w pow. turczańskim, w płd.-zach. stronie wsi, na lewym brzegu Stryja. Stąd płynie potok Truskawiec do Stryja. *Lu. Dz.*

Jackowa Wola, wś, pow. kielecki, gmina Górno, par. Daleszyce. W XV w. należała do biskupstwa krakowskiego (Długosz, II, 459).

Jackowce 1.) wś, pow. uszycki, nad rzeką Studenicą, gm. Łysiec, par. Żwańczyk, o 4 w. od Żwańczyka, w jarze między górami, ma z przys. Hutą 90 dm., 604 mk., cerkiew drew., 500 dzies. ziemi włościan, 1172 dz. dworskiej, pokłady wapna, młyn. Należała do Witosławskich, Skibniewskich, dziś Kosielskich. Na gruntach tej wsi, pod górą, jest nasyp z ziemi, do 3 sążni wysoki, zwany „zamczyskiem", lecz niewiadowo z jakich czasów. Obok tej wsi leży Słoboda Jackowiecka, 51 dm. 2.) **J.**, wś, pow. lityński, par. Janów, nad rz. Zharcem, 32 dm. *X. M. O.*

Jackowce z Serwirami (po rusku Jackiwci z Serwyrami), wś w pow. złoczowskim, 32 kil. na płd.-wschód od Złoczowa. 10 kil. na półn.-wschód od st. poczt. i kol. w Zborowie i tyleż na półn.-zach. od st. kol. w Jeziernej.

Na półn. leży Bzowica i Olejów, na zachód Kudynowce i Mszana, na płd. Bogdanówka, Białkowce i Nesterowce, wsch. granica nakoniec, pół kil. długa, przypiera do Nosowiec w pow. tarnopolskim. J. zajmują zach. część obszaru, na prawym brzegu Gniły; tuż obok nich na lewym brzegu Gniły leżą Serwiry, a na wsch. krańcu, blisko granicy, folwark Albronówka. Potok Gniła nastaje tutaj na płn.-zachod. krańcu i płynie na płd.-wschód, tworząc granicę między Bogdanówką a Białkowcami. Na granicy zach. wznosi się Mszana do 416 m., na wsch. granicy punkt jeden do 344 m., na półn. do 403, na płd. do 406 m. Własn. większa ma roli ornej 902, łąk i ogr. 241, pastw. 2, lasu 60 mr.; własn. mniejsza roli ornej 1297, łąk i ogrodów 128, pastw. 4 mr. Wedle spisu z r. 1880 było w Jackowcach mk. 392 w gminie a 12 na obszarze dworskim, w Serwirach zaś mk. 421 w gm , a 42 na obszarze dworskim.; wedle szematyzmów z roku 1881 w J. 271 mk. obrz gr. kat. a 102 rzym. kat., w Serwirach 413 gr. kat., 52 rzym. kat. Par. rzym. kat. w Jezierznej, dek. złoczowski, archidyec. lwow.; gr. kat. w Serwirach, dek. zborowski, archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew. Wieś ta razem z Serwirami, które były dawniej zaściankiem szlacheckim, należała do rodziny Komarnickich. Bolesław Komarnicki sprzedał ten majątek, osobno Jackowce, osobno Serwiry; Jackowce są teraz własnością rodziny Milewskich. *Lu. Dz.*

Jackowica, wioska, pow. lipowiecki, nad rz. Juszką, wpadającą do rz. Tykicza, o 3 w. od m. Łukaszówki. Mieszk. 597 wyzn. prawosławnego. Cerkiew paraf. i szkółka. Ziemi wybornego czarnoziemu 1274 dz. Własność Wierzbickich. *Kl. Przed.*

Jackowice, prymasowskie i pijarskie, pow. łowicki, gm. Bąków, par. Zduny. Odległość od Łowicza 14 w. a od Zdun 2 wiorsty. J.-pijarskie, obecnie osada większa w ks. łowickiem, stanowią wieczystą dzierżawę i liczą obszaru mr. 428 (120 pszen , 16 żytn., łąk 34, pastwisk 95, nieużytków 15). Prymasowskie w 1881 ziemi włośc. mr. 842 (250 pszen., 356 żytn., 25 łąk, 200 pastwisk, nieużyt. 21, osad 37). J.-pijarskie w 1879 liczyły katol. 107, domów dworskich 10. J.-prymasowskie, kolonia (1879) katolików 296, dom dwors. 1 i 24 dm. kolonistów; ziemi włośc. (w 1864 r.) 852 mr. 130 pr. a nieurodz. mr. 20, pr. 233. Osad 40, ludności 249. Nazwy tych 2 miejscowości najlepiej wskazują do kogo one kiedyś należały; leżą zaraz za Zdunami, pomiędzy traktem kaliskim a linią drogi żelaznej warszawsko-bydgoskiej. *R. Ocz.*

Jackowie, ob. *Jabłonków, Cieszyn* i *Jacki.*

Jackowiecka Słobódka, ob. *Huta Czarna* i *Jackowce.*

Jackowizna 1.) ob. *Kotlewy*, os. młyn., powiat częstochowski, por. *Częstochowa.* 2.) **J.**, al. *Baranowizna*, os. włośc., pow. będziński, gm. Choroń, par. Koziegłowy. Ma 1 dom, 13 mk., 50 mr. ziemi.

Jackówka, przysiołek, pow. płoskirowski, par. Czarnyostrów.

Jackówka, wś, pow. tłumacki, w dobrach Tłumacz; 2 kil. od Tłumacza. Urząd gminny Łokutki, par. rzym. kat. Tłumacz, dek. halicki, par. gr. kat. Tłumacz, tamże i dekan. Przy końcu XVIII w. była to mała osada, nazywała się Szyndybałówka. Bronisław Jacek Czechowicz, nabywszy część majątku Patakicz t. j. Łokutki, Słobódkę i Szyndybałówkę, założył na wykarczowanych polach folwark, sprowadził osadników i od swego imienia nazwał Jackówką, co w krótkim czasie przeniosło się i na wieś. Później przeszła J. na własność Rudakowskich; Paweł Rudakowski sprzedał hr. Dzieduszyckiemu Henrykowi, który tym sposobem zaokrąglił majątek Tłumacz. W r. 1849 kupił ją br. Werthenstein wraz z całemi dobrami tłumackiemi, w r. 1853 cały majątek wraz z Jackówką, Łokutkami i Słobódką przeszedł na c. kr. akcyjne towarzystwo dla wyrobu cukru w Galicyi. Ziemi ornej w J. obszaru dworskiego 976 mr. austr., łąk 134 mr., pastwisk 21 mr., ogrodu i sadu 13 mr., lasu 515 mr., pod budynkami 17 mr., stawów i rzek 12 mr., dróg 32 mr. austr. Karczma o 1 i pół kil. od wsi murowana (ob. *Munda* i *Mogiła*), droga żwirowa dobrze utrzymana łączy się z Tłumaczem a tem samem z drogą krajową żwirową sielecko-zaleszczycką. Gleba przeważnie czarnoziem, gospodarstwo postępowe wzorowe, rola po większej części zdrenowana. Las dębowy i sosnowy. Rola produkuje buraki, rzepak, pszenicę i t. d. Łąki bardzo żyzne, uregulowane do nawodniania (ob. *Gonczarówka*). Kamieniołom gipsu i kamienia budulcowego. Cegielnia, stawek rybny, z którego wypływa potoczek od wschodu na zachód, płynie przez żyzne łąki, zabierając z sobą kilka mniejszych strumyków; po 1 i pół kil. biegu wpada z prawego brzegu do pot. Gruszka cz. Gruszeckiego pod Tłumaczem. Na gruntach J. znajduje się kilka mogił przedhistorycznych, tudzież kilka wklęśnięć głębokich z otworami do podziemia, w które to otwory woda, szczególniej na wiosnę, gdy śniegi gwałtownie tają, wpada z hukiem i szumem, niknąc w szczelinach skał gipsowych. Do Jackówki należy folw. filialny Kierniczki. *R. T.*

Jackówka, mylnie, ob. *Jachówka*, powiat myślenicki.

Jackowo 1.) wś, pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Ossówka, odl. o 21 w. od Lipna, posiada kantorat ewangelicki, 18 dm., 97 mk., 437 mr. gruntu. Por. *Czernikowo.* Kol. J. lit.

B. ma 6 osad, 215 mr. gruntu. 2.) **J.**, wś niedaleko Buga, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Nasielsk. Leży przy linii drogi żel. nadwiślańskiej, o 7 w. od Nasielska ku Gąsocinowi. Według Tow. Kred. Ziemskiego w 1827 r. było tu 16 dm., 168 mk. Folw. J. lit. ABD z wsią J. i osadą Dębniak, leżą w gminie Somianka, par. Popów, od Serocka w. 12. Rozl. folw, wynosi mr. 723, grunta orne i ogrody mr. 608, łąk mr. 66, pastwisk mr. 24, nieużytki i place mr. 25. Bud. mur. 1, drewn. 10. Wieś J. osad 20, z gruntem mr. 194; osada Dębniak z gruntem mr. 1. Folw. J. lit. C z wsią tejże nazwy, leży w gm. Gołębie, par. Nasielsk, od Nasielska w. 4, od rz. Narwi w. 21. Rozl. wynosi mr. 1001, grunta orne i ogrody mr. 555, łąk mr. 43, pastwisk mr. 26, lasu mr. 356, nieużytki i place mr. 21. Bud. mur. 2, drewn. 15. Wieś J. osad 26, z gruntem mr. 164. 3.) **J.**, folw., pow. kalwaryjski, gmina Balkuny, par. Olita. Odl. 48 wiorst od Kalwaryi, liczy 3 dm., 31 mk. *Br. Ch., A. Pal.*

Jackowo 1.) wieś nad rzeczką Isłocz, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 69 w. od Oszmiany, 38 domów, 427 mk., z tego 400 prawosł., 19 katol., 8 izrael. (1866). Murowany wodny młyn, drewn. tartak i karczma. Okręg wiejski J. w gm. Wołożyn, ma w swym obrębie wsie: Pieszkury, Bańkowo, Daubienie, Leszczadka, Pomorszczyzna, Polipszczyzna, Jackowo; zaśc.: Mazurka, Białokorzec, Daubienie. 2.) **J'**, folw., należy do Opanowicza, powiat oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 47, od Dziewieniszek 27, dom 1, mieszk. katol. 4 (1866).

Jackowo, wś w pow. lęborskim ziemi pomorskiej.

Jackowskie, os. nad rz. Pisią, pow. wieluński, gm. Skrzynno, par. Rudlice, odl. od Wielunia 14 w., ma dm. 3, mk. 30.

Jackowszczyzna 1.) zaśc. włośc., powiat oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 29, od Dziewieniszek 15, dm. 2, mk. katol. 18. 2.) **J.**, zaśc. rządowy, pow. oszmiański, 3 okrąg adm., od Oszmiany o w. 41, od Dziewieniszek 24, mk. katol. 9. 3.) **J.**, zaśc., pow. dzisieński, o 75 w. od Dzisny, 3 dm., 48 mk. (1866)

Jackschenau (niem.), ob. *Jaksonów.*

Jackubben (niem.), ob. *Jakuby.*

Jackuny 1.) wś rządowa, pow. świeciański, 1 okr. polic., mk. katol. 26, dm. 5, od Święcian 27 w. (1866). 2.) **J.**, wś, pow. szawelski, gm. ligumskiej, dusz 16, ziemi 325 dzies. *J. Godl.*

Jacłów, wś, pow. jędrzejowski, gm. i par. Brzegi.

Jaćmierska posada, wś na lewym brzegu Wisłoka, na wschód od Jaćmierza, należy do parafii rzym. kat. w Jaćmierzu a gr. kat. w Nowosielcach i liczy 1151 mk. rzym. kat. i 4 gr. kat. Obszar większej pos. Leona Grotowskiego wynosi 236 mr. roli, 117 mr. łąk i ogr., 22 mr. pastw. i 70 mr. lasu; pos. mniej. 593 mr. roli, 68 mr. łąk i ogr. i 64 mr. pastw.; powiat sanocki. *Mac.*

Jaćmierz, dawniej *Jacimierz*, mko w pow. sanockim, pod 49°37'20" północnej szerokości a 39°41'12" wschodniej długości (Ferro), o 4 kil. od Wzdowa. Ma 145 dm. a 840 mk. Z tych 785 chrześcian, 55 izr. Starostwo i sąd powiat. w Sanoku, poczta we Wzdowie. Mieszkańcy wyłącznie Polacy. Obszar dworski ma 407 mr. gruntu ornego, 106 mr. łąk i ogr., 48 mr. pastw., 39 mr. lasu; mieszczanie 519 mr. roli, 117 mr. łąk i ogr., 34 mr. pastw. i 15 mr. lasu. J. leży na dołach sanockich, ma glebę bardzo żyzną, pierwszej klasy. Najniższe położenie 314 m. n. p. m; najwyższe od strony Górek 398 m. n. p. m., które jest punktem triangulacyjnym. J. jest odległy od Sanoka (w linii powietrznej) 15 kil.; od Brzozowa 8 i pół kil., od Zarszyna 4 i pół kil., od Rymanowa 12 kil. W rzeczywistości droga od Sanoka 19 kil, od Brzozowa 11 kil., od Zarszyna 5 kil., od Rymanowa 16 kil. Mieszczanie prócz zajęcia rolą, trudnią się rzemiosłami, przeważnie szewctwem, stolarstwem, ślusarstwem, tkactwem, garncarstwem, garbarstwem i są dość zamożni. Mają własną kasę pożyczkową z kapitałem zakładowym 780 fl., która po trzech latach istnienia wykazała obrót kapitału 4000 złr. J. ma trzy walne doroczne jarmarki na bydło, a to 12 marca, 8 maja i 24 czerwca, prócz tych targi tygodniowe. Na jarmarki przybywają kupcy z sąsiednich Węgier. Właściciel Jaćmierza Leon Grotowski ma tutaj oborę zarodową bydła berneńskiego i simentalskiego, która należy do pierwszych w Galicyi i na kilku wystawach w kraju i zagranicą zyskała medale zasługi. Jest tu także znaczniejszych rozmiarów chmielarnia, a za przykładem dworu już i mieszczanie zaczynają chmiel uprawiać. Sąsiedni browar zarszyński zapewnia im odbyt. Parafia łacińska w miejscu, należy do dekanatu sanockiego a obejmuje Jaćmierz (785 dusz), Posadę jaćmierską (1156) i Bażanówkę (897); razem jest w parafii 2838 kat. a 95 izr. Niema wiadomości o pierwotnem założeniu parafii, choć już w roku 1440 przywilej fundacyjny kościoła zarszyńskiego wzmiankuje Jana, plebana z Jaćmierza. Nadanie własności czyli drugą fundacyą uskutecznił Fryderyk, pan na Jaćmierzu i Bażanówce w r. 1460. W r. 1559 Stanisław Drohojowski, ówczesny właściciel Jaćmierza, przeszedłszy na aryanizm, uczynił kościół zborem i ogołocił z kosztowności, które schronić zdołano przed opryszkami beskidzkiemi, napadającemi kilkakrotnie między r. 1530 a 1556 kościół tutejszy i miasteczko. Kiedy kościół ode-

brano napowrót aryanom niewiadomo; odebrano go atoli przed r. 1624, gdyż w tym roku tatarzy pod dowództwem Kantemira wpadli podczas oktawy św. Jana Chrz. do Jaćmierza, kościół, dzwonnicę i plebanią w perzynę obrócili, zamordowawszy księdza i służbę. W roku 1640, w miejsce spalonego postawiono nowy, także drewniany, staraniem i kosztem Jana Kazimierza Oleszko, doktora obojga praw, plebana miejscowego i dziekana krośnieńskiego. W r. 1664 poświęcony przez Stanisława Sarnowskiego biskupa przemyskiego, pod wezwaniem N. M. P. i Wszystkich św., kościół ten w r. 1737 znów do gruntu spalony, zastąpiony został nowym w r. 1760 za staraniem Anastazyi z Grabowskich Sleszyńskiej, wdowy po kasztelanie brzezińskim, i w r. 1798 poświęcony pod dawnem wezwaniem. Ze znakomitych dotacyj jakie ten kościół posiada wymieniamy dary Reginy Konstancyi z Konar Balowej, wdowy po Adamie Balu chorążym ziemi przemyskiej. W r. 1646 daje kościołowi Balowa, w wieczne posiadanie dla szkoły jaćmierskiej, grunt dla bakałarza i organisty; w roku 1647 obdarza plebanią gruntami „Obszary" zwanemi, zaś w r. 1650 daje na wieczność plebanom trzy role kmiece, jednę zwaną „Piernikówka", drugą „Podłe błonia", trzecią „Janikówka". W J. był także drugi kościołek murowany pod wezwaniem św. Jana Chrz., który obecnie jest kaplicą cmentarną. O ufundowaniu miasta nic nie wiemy. Że już w r. 1460 był J. miastem i rządził się prawem niemieckiem wynika z dekretu fundacyjnego kościoła J., w którym za świadków podpisani wyraźnie „radni miasta Jaćmierza": Michał Naydether i Stanisław Stael. Jaćmierz ma etatową szkołę ludową dwuklasową. *W. J. W.*

Jacnia, wś i folw., pow. zamojski, gmina Podklasztor, par. Krasnobród. Leży śród lasów na południe od Zamościa o w. 20; obecnie liczy dm. dwor. 1, włośc. 43, mk. kat. 238, razem 294 dusz; obszaru włośc. 855 mr., gleba piaszczysta, dworski zaś obszar zaliczony do majątku Krasnobród (ob.). *T. Żuk.*

Jacob..., por. *Jakob...*

Jacobau (niem.), ob. *Jakubowo.*

Jacob-Grabben-Polin (niem.), wś, powiat kłajpedzki, st. p. Immersatt.

Jacob-Jagschen, al. *Gross-Jagschen* (niem.), wieś, powiat kłajpedzki, st. p. Plicken.

Jacobinnen (niem.), ob. *Jakubiny.*

Jakobkau (niem.), ob. *Jakóbkowo.*

Jacob-Kecken (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Jacob-Leisten (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Jacob-Masuhren (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Jacob-Nausseden lub *Birbinschen* (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawile.

Jacob-Paupeln (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Niem. Krotynga.

Jacob-Pipirn (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Plicken.

Jacobkowo (niem.), ob. *Jakóbkowo.*

Jacobsberg (niem.), leśnictwo i karczma, pow. olsztyński, st. p. Olsztyn.

Jacobsdorf (niem.) 1.) rycer. dobra z domem emerytów, pow. chojnicki, ob. *Zamarte.* 2.) **J.**, wś, pow. suski, ob. *Jakóbowo.* 3.) **J.**, osada do wsi Osiny, pow. świecki, ob. *Wymysłowo.* 4.) **J.**, wś i folw., pow. welawski, st. p. Taplacken.

Jacobsdorf (niem.) 1.), wieś, pow. świdnicki, par. Swidnica, st. dr. żel. między Swidnicą a Faulbrück, o 3 kil. od Świdnicy. 2.) **J.**, por. *Jakobsdorf.*

Jacobsdorf (niem.). ob. *Jakubowce.*

Jacobsmuehle (niem.), młyn przy Gniewie, nad Wierzycą, pow. kwidzyński, ob. *Młyny gniewskie.*

Jacobstadt (niem.), ob. *Jakobsztat.*

Jacobsthal (niem.), folw., pow. ostródzki, st. p. Witramowo.

Jacobswalde (niem.) 1.), wieś, pow. szczycieński, st. p. Lipowiec. 2.) **J.**, folw., powiat człuchowski, st. p. Fryląd pruski.

Jacob-Szodeiken (niem.) lub *Laukutten*, wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Niemiecka Krotynga.

Jacob-Thaleiken albo *Paul*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Jacob-Todden (niem.) al. *Rubbeln*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawile.

Jacob-Wetzkopallen (niem.) albo *Griegszen*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawile.

Jacochów, wieś nad rz. Uchanką, pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Pszczonów. Odl. od Łowicza wiorst 19 a od Pszczonowa 2 i pół. Leży po prawej stronie linii drogi żel. z Łowicza ku Skierniewicom. W 1879 r. liczono tu katol. 306, domów włośc. 40. Obszar ziemi w 1881 r. wynosił mr. 1163, osad 43. Ziemi włośc. w 1864 było mr. 1163, nieurodz. m. 60, osad 50. Ludność 267. *R. Ocz.*

Jacolda, ob. *Jasiolda.*

Jacowa, zaśc. w pow. mińskim, w okr. policyjnym rakowskim, w okolicy pomiędzy Hałaburdami, Batyńcami i Pereżyrami położony, ma osad 2, miejscowość wzgórkowata.

Jacowce, wś, pow. zbaraski, nad pot. Somce, o 10 kil. od Zbaraża; przestrzeń dwor. 452, włośc. 1154 mr. w podolskiej urodzajnej glebie, ludność rzym. kat. 479, należących do parafi w Zbarażu; gr. kat. 301, należących do parafii w Żlebanówce, wsi sąsiedniej. Szkoła filialna o 1 nauczycielu, należąca do rady szkolnej okręgowej w Tarnopolu. Urząd pocztowy.

telegraficzny oraz stacya kolei żelaznej Karola Ludwika: Bogdanówka. B. właściciel J. ś. p. Strzałkowski zapisał je 1879 na fundusz stypendyalny.

Jacowlany, wieś w pow. sokólskim gub. grodz., o 9 w. od Sokółki.

Jacubowen (niem.), ob. *Jakobsdorf*.

Jacubowo (niem.), ob. *Jakubowo*.

Jacukiewicze, wieś w pow. nowogródzkim, gm. lubczańska, o wiorst 13 na połud. wschód od historycznego nadniemeńskiego miasteczka Lubcza położona, ma osad włócznych 56, w głębie wybornej, w miejscowości wzgórkowatej. *Al. Jel.*

Jacuny 1.), dwór, pow. kowieński, par. żejmeńska, do 1863 r. własność Wieliczków. 2.) **J.**, folw. szlach. nad Niemnem, pow. trocki, 4 okr. adm., 91 w. od Trok, 1 dom, 49 mk., z tego 44 katol., 5 izrael. (1866). 3.) **J.**, zaśc. szlach. nad Niemnem, pow. trocki, 4 okr. adm., 91 w. od Trok, 1 dom, 2 mk. prawosł. (1866). 4.) **J.**, zaśc. rząd., pow. wileński, 5 okr. adm., o 34 w. od Wilna, 1 dom, 12 mk. katol. (1866). Dawniej własność sióstr miłosierdzia. 5.) **J.**, folw. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. katol. (1866). 6.) wś, pow. wilejski, o 60 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. norzycka, przy byłej drodze pocztowej połockiej, 10 dm., 117 mk. (1866). 7.) **J.**, wś rządowa nad rz. Miłą, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 56, starowierców 10 (1866).

Jaćwież, *Jadźwingi* (ob.).

Jaćwież, ob. *Jatwież*, pow. nowogródzki.

Jacynin, lesista góra w pow. dobromilskim, w płn. stronie Nanowy, na granicy Rudawki, ze szczytami 630 i 642 m. wysokimi. Wody z tego obszaru zabiera pot. Rudawka, dopływ Strwiąża. *Lu. Dz.*

Jacyny 1.), wś szlach. nad Oszmianą, pow. wileński, 4 okr. adm., o 63 w. od Wilna, 14 dm., 149 mk., z tego 145 katol., 4 izr. (1866). 2.) **J.**, wś nad potokami Haja i Łuk, pow. wilejski, 3 okr. adm., o 60 w. od Wilejki, 10 dm., 117 mk., z tego 1 prawosł., 116 mk. kat. (1866). 3.) **J.**, zaśc. włośc., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. 22, dm. 3 (1866).

Jacz..., por. *Jac...*

Jaczany 1.), folw. rząd., nad rz. Wilią, powiat wileński, 6 okr. polic., o 8 w. od Wilna, 1 dom, 8 mk. kat. 2.) **J.**, wieś rząd., nad rz. Wilią, pow. wileński, 6 okr. adm., o 8 w. od Wilna, 100 mk. katol. (1866).

Jaczenka, ob. *Jaczonka*.

Jaczew, wś szlach., pow. węgrowski, gm. J., par. Korytnica. Ma domów 60, mieszk. 417, ziemi 1016 mr. Na lewym brzegu rz. Liwca, grunta żytnie w części pszenne, stoczyste, żyzne. Obszerne i wyborne łąki i pastwiska użyzniane wylewami rzeki. Miejscowości od wieków zamieszkane: świadczą szczątki urn na polach, a także ładny okaz żarn przedhistorycznych w roku zeszłym w Jaczewie odkryty. Z czasów późniejszych są dokumenta, iż Jan starszy książę mazowiecki, dziedzic ziemi czerskiej i innych, przywilejem swoim nadał 10 włók chełmińskich ziemi Piotrowi dziedzicowi z Liszowa r. 1419, pod datą w Ciechanowie, a do akt grodu liwskiego, 24 stycz. 1776 sposobem oblaty przeniesionych. Tudzież według dowodu z akt grodzkich liwskich, prawo na 10 włók chełmińskich z korytem Liwca rozłożonych wydanego. Wieś prowadziła procesa trwające około 150 lat, z dobrami narodowemi, starostwem korytnickiem o kontrowers lasu i gruntów, zakończony w r. 1862. Gmina Jaczew obejmuje jedynie wsie zamieszkałe przez drobną szlachtę, ma ludności 2475, kancelarya wójta w Żelazowie. W skład gmin wchodzą: Bednarze, Górki grubaki, G.-średnie, Jaczew, Karczowiec, Kęsy-Kownaty, Komory, Kruszew, Pękule, Polesie, Rabiany, Rąbiesz, Rowiska, Wielądki, Zalesie, Zawady i Żelazów. *T. Ł.*

Jaczew, ob. *Jaczów*.

Jaczewek, folwark, pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Pniewnik. Wykrudowany i zabudowany przed 10 laty na gruntach dóbr Radoszyna, przez Wiktora Jaczewskiego. Pozycya płaska, grunt żytni II kl. Domów 2, mieszk. 10, ziemi 200 m. jest własnością Grzegorzewskiego. *T. Ł.*

Jaczkowice, *Jaszkowice*, przys. Więckowic, pow. jarosławski.

Jaczna albo *Jaszna*, wś, pow. borysowski, o wiorst 10 na północo-wschód od miasteczka Pleszczenic, przy drożynie wiodącej ze wsi Kozienic do miasteczka Okołowa, ma osad włócznych 13; miejscowość od północy wzgórkowata, od południa lesista. *Al. Jel.*

Jaczne, os., pow. suwalski, gm. Pawłówka, par. Jeleniewo. Odl. 4 w. od Suwałk, ma 2 dm., 7 mk.

Jaczniki, wś, pow. augustowski, gm. Kurjanki, par. Rygałówka. W 1827 r. było tu 16 dm., 94 mk., obecnie 30 dm., 207 mk., odl. 41 w. od Augustowa.

Jaczniki, ob. *Rasawa*.

Jaczno, wś, i *Jacznówek*, pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny. Odl. 19 w. od Suwałk, J. ma 3 dm., 40 mk., zaś Jacznówek 2 dm., 6 mk.

Jaczno, wś w pow. sokólskim, gub. grodz., o 29 w. od Sokółki.

Jaczno, jezioro w pow. suwalskim, przy wsi t. n., na zachód jez. Hańcza. Otoczone bagnami liczy 60 mr. obszaru. Brzegi przeważnie lesiste, płaskie i niskie. Z niego wypływa rz. Janówka. *Br. Ch.*

Jaczolino, wieś rząd., pow. trocki, 2 okr. adm., o 38 w. od Trok, 8 dm., 102 mk., z tego 40 prawosł., 62 katol. (1866).

Jaczonka 1.), dobra w zach.-połud. stronie pow. mińskiego, nad rzeczką Jaczonką, w okr. polic. kajdanowskim; niegdyś dziedzictwo rodziny Obuchowiczów, od roku zaś 1869 włas. urzędników Bychowca i Radczenki. Scheda I wraz z folwarkiem Nowopole ma około 1055 mr. obszaru, z arend i szlachty czynszowej około 1000 rubli. Scheda II ma obszaru około 1770 mr. Gleba i łąki wcale dobre, miejscowość bardzo dogodna. 2) **J.**-Mała, wieś w połud.-zach. stronie pow. mińskiego, na prawym brzegu rzeki Jaczonki, przy drodze wiodącej z Zasula do Siemieńczyc, w okr. policyjnym kajdanowskim, ma osad włócznych około 24. 3.) **J.**-Wielka, wś w zach.-połud. stronie pow. mińskiego, nad rzeką t. n., niegdyś dziedzictwo Obuchowiczów; w okr. polic. kajdanowskim, ma osad około 40, w glebie niezłej. 4.) **J.**, wieś w zach. stronie pow. ihumeńskiego, w gm. dudzickiej, w uździeńskim okr. polic., dawne dziedzictwo Radziwiłłów, a następnie Witgensteina, ma cerkiew i osad włócznych 30, w glebie niezłej, lud dość zamożny.

Jaczonka, niewielka rzeka w pow. mińskim, prawy dopływ Niemna. Ma początek za wsią Wielka Jaczonka, płynie w małych zakrętach w kierunku zachodnim około wsi Siemieńczy, Żołnierkowicz, Łapki, Żukowy Borek, i za tem ostatniem miejscem powyżej rz. Suły wpada do Niemna. Długość rzeki około 3 mil, na brzegach dolnego biegu łąki dość obfite. O Jaczonce wspomina Kondratowicz (Syrokomla) w „Wędrówkach" str. 13 i „Niemen" str. 27. *Al. Jel.*

Jaczonki, zaśc. nad Drujką w pow. dziśnieńskim.

Jaczów, niem. *Jaetschau*, *Jatschau*, wieś, powiat głogowski, ma kościół paraf. katolicki.

Jaczuny, wś rząd. nad jeziorem, pow. trocki, 2 okr. adm., 42 w. od Trok, 11 dm., 143 mk. katol. (1866).

Jaczyny, wieś, pow. wileński, na zach. od Wilna, nad Wilią, niedaleko dr. żel. z Wilna do Landwarowa.

Jadachy (z Radajkami i Janówką), wś nad Wisłą, w pow. tarnobrzeskim, parafii rzym. kat. w Miechocinie, o 10 5 kil. na południe od urzędu poczt. w Dzikowie oddalona, ma 951 mieszk. Obszar więk. pos. Au. hr. Schaafgotsche ma 323 m. roli, 627 m. łąk i ogr., 283 m. past. i 2774 m. lasu; pos. mniejsza 930 m. roli, 320 m. łąk i ogr. i 292 m. past. Grunta są urodzajne i piękne sosnowe lasy. W J. jest szkoła ludowa jednoklasowa. *Mac.*

Jadaminy, niem. *Adamsguth*, wieś, pow. ostródzki, st. p. Biesale.

Jadamirz, ob. *Adamirz*.

Jadamki (właśc. Adamki), wś i folw., pow. kaliski, gm. i par. Błaszki, o 3 w. od Błaszek. W 1827 r. było tu 9 dm. i 70 mk. Obecnie folw. J. ma rozl. m. 341, grunta orne i ogrody m. 308, łąk m. 27, wody m. 2, nieużytki i place m. 5, bud. drewn. 10, płodozmian 5-polowy. Wieś J. osad 17, z gruntem m. 20.

Jadamkowo al. *Adamkowo*, *Jadamkowice*, niem. *Jadamkowitz*, rycer. dobra, pow. tucholski, w lesistej okolicy, nad rz. Kamionką, przy granicy pow. złotowskiego, półtorej mili od Tucholi. Obszaru liczy mr. 972, budyn. 11, dm. 3, katol. 29, ew. 22. Par. i szkoła Kałdowo, poczta Drożdzienica. Wieś J. nazywała się pierwotnie Dąbrówka, którą krzyżacy dopiero tak przezwali, od 1-szego posiadacza Adama, któremu ją nadali. R. 1335 komtur tucholski Dytryk von Lichtenhain dokumentem potwierdza, jako wieś zwaną Dambrowke, między Bralewnicą, Pamiętowem, Wieszczycem i Kęsowem leżącą, wraz z wodą Kamiona, z prawem stawiania na niej młynów, sprzedał i na dziedziczną własność ustąpił, z prawem najlepszem pomorskiem, uczciwemu Adamowi, żeby im w wojnie, jak i drudzy lemani tej ziemi, wiernie sługiwał. Od innych ciężarów był wolny. Ob. Dregera Extract w arch. w Peplinie. Pomiędzy świadkami zachodzi Zysław w tym dokumencie. Porównaj też *Adamkowo*.

Jadamów, ob. *Adamów* i *Gułów*.

Jadamowo, *Jedamowo*, niem. *Adamsheide* 1.) wś, pow. olsztyński. 2.) **J.**, wś, pow. ostródzki, st. p. Witramowo.

Jadamwola, wieś w okolicy pagórkowatej pow. limanowskiego, o 13.6 kil. od N. Sącza, między potokami Słomka i Jastrzębskim pot., uchodzącymi z lew. brz. do Dunajca, należy do parafii rzym. kat w Czarnym potoku i ma 236 mieszk., 36 dm. Większa pos. należy do W. Stahlbergerowej i wynosi 98 m. roli, 2 m. ogr. i 5 m. pastw.; pos. mniejsza 333 m. roli, 25 m. łąk i ogr. i 102 m. past. Gleba urodzajna glinka. Nazwisko powstało z przekręcenia wyrazów Adama wola, ponieważ lud w tej stronie zawsze dodaje przy wyrazach zaczynających się od samogłoski A spółgłoskę J. Jadamwolę założył prawdopodobnie Adam Uhacz, mieszczanin nowo-sądecki na początku XVI stulecia, który w r. 1522, według dyplomu przechowanego w archiwum miejskiem w Nowym Sączu, ręczył za Turowskiego wydzierżawiającego od ks. Piotra plebanią w Łukawicy. Gdy Turowski nie płacił wikarego i ten wyjechał, zaskarżył dziedzic Łukawicy Sędzimir Jan wraz z gromadą ks. Piotra „że od sześciu tygodni niema w Ł. ani księdza ani rzeszy, ani udziału sakramentów: owa są jako trzoda bez pasterza, nie wiedząc kiedy święto lub nie święto". Z tego powodu pozywa ks. Piotr Uhacza jako poręczyciela. Ta wieś ma kasę gminną pożyczkową z kapitałem 245 zł. wa.

Jadden (niem.), ob. *Gady*.

Jadlowa 1.) Niżna, węg. *Also-Jadlova*, wieś

w hr. szaryskiem (Węg.), kościół filialny gr. katol., wielkie pastwiska, lasy. 2.) **J.** Wiżna, węg. *Felsö-Jadlowa*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. gr. katol., wielkie pastwiska, lasy. Razem z Niżną J., 387 mieszk.

Jadłówek, wieś, pow. szczuczyński, gm. i par. Grabowo.

Jadłowiec, wś i folw., pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Ruda, odl. od Wielunia 9 w. Wś J. z os. Chodaki liczy dm. 5, mk. 128, folw. dm. 2, mk. 16.

Jadów, os., przedtem mko, nad rz. Ossownicą, pow. radzymiński, gm. i par. Jadów, o 7 w. od Łochowa. Posiada kościół par. murowany, sąd gminny okr. II, urząd gminny, szkołę początkową. Tutejszy kościół par. założony został w 1473 r. przez ks. mazowieckiego Kazimierza. Dzisiejszy zbudowany był po pożarze dawniejszego w 1768. Obecnie buduje się nowy murowany kościół. J. należy do dóbr hr. Zamojskich, którzy założyli tu w r. 1823 fabryki sukna, papieru i perkalików a jednocześnie wystarali się o podniesienie J. do rzędu miast. Po 1831 r. upadły jednak te fabryki. Około 1861 r. istniały tu fabryki wyrobów miedzianych, bawełnianych, płótna i tałesów, małych jednak rozmiarów. W 1827 r. było tu 54 i 437 mk.; w 1861 r. liczono 58 dm. (11 murow.) i 847 mk. (367 żydów). Par. J. dek. radzymińskiego, daw. stanisławowskiego, ma 4578 dusz. Gmina J. należy do sądu gm. okr. II, st. poczt. w Łochowie, liczy 5199 mieszk. i 22816 mr. obszaru. Niegrodowe starostwo jadowskie leżało w województwie mazowieckiem, w ziemi nurskiej. Podług lustracyi z r. 1660 powstało z dawniejszego starostwa rożańskiego, przez odłączenie wsi: Jadowo, Borzymy, Zawieścichy, Wójty albo Zawady. W r. 1771 było w posiadaniu Jana Kuczyńskiego, który z niego opłacał kwarty złp. 1156 a hyberny złp. 162. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały toż ststwo na 50 lat w emfiteutyczne posiadanie generałowi Malczewskiemu. Z powodu jednak sporu, wynikłego między Kuczyńskim a Malczewskim względem tego ststwa, sejm rzeczony, przez oddzielną konstytucyą, nakazał jego ostateczne zawyrokowanie w sądach asesorskich przed wszystkiemi sprawami dopełnić. Dobra J. składają się z folwarków: J, Sulejów, Nowinki, Podłęż i Zawiszyn. Rozl. dominialna wynosi m. 17180, w tem lasu m. 12273, budowle ubezpieczone na rs. 42150. Osada Jadów osad 23, z gruntem m. 24; wś Jadów osad 27, z gr. 735; wś Wyględałów osad 4, z grun. m. 66; wś Podbale osad 16, z grun. m. 387: wś Jaworowa osad 3, z grun. m. 79: wś Podmyszadłów osad 14, z gruntem m. 209; wś Zawiszyn osad 33, z gruntem m. 592; wś Laski osad 2, z gruntem m. 31; wś Choszczowa osad 6, z gruntem m. 82; wś Ołdaków osad 8, z gruntem m. 108; wś Balcerów osad 7, z gruntem m. 140; wś Wólka Sulejewska osad 14, z gruntem m. 277; wś Skuszew osad 39, z gruntem m. 631; wś Nowinki osad 22, z gruntem m. 241; wś Owsianka osad 2, z gruntem m. 120; wś Sitne osad 51, z gruntem m. 857; wś Sulejów osad 39, z gruntem m. 575; wś Łubie osad 2, z grun. m. 29; wś Lasków osada 1, z gruntem m. 20; wś Białków osad 10, z gruntem m. 146; wieś Malcowizna osad 5, z gruntem m. 66; wś Olszyna osad 16, z gruntem m. 243: wś Tryców osad 8, z gruntem m. 117; wś Urla osad 7, z gruntem m. 209; wś Starowola osad 33, z grun. m. 614: wś Zastanowizna osad 5, z gruntem m. 92; wś Dembor osad 10, z gruntem m. 186; wś Myszadły osad 55, z gruntem m. 923; wś Wójtów osad 16, z gruntem m. 440; wś Chaty osad 6, z gruntem m. 111; wś Krawcowizna osad 28, z gruntem m. 702; wś Fidest osad 7, z gruntem m. 138; wś Kurów osad 13, z gruntem m. 127; wś Wymysłów osad 7, z gruntem m. 64; wieś Pentczyzna osad 4, z gruntem m. 62; wś Wilczochów osad 5, z gruntem m. 81; wś Niedźwiednik osad 4, z gruntem m. 56; wś Sitnianki osad 3, z gruntem m. 50; wieś Bale osad 6, z gruntem m. 116; wś Podgać osad 4, z gruntem m. 60; wś Grabszczyzna osad 9, z gruntem m. 134; wś Gwizdały osad 47, z grun. m. 738; wieś Nadkole osad 13, z gruntem m. 280; wś Czaplowizna osad 5, z gruntem m. 81; wś Brzuzy osad 47, z gruntem m. 540.

Jadowica, ob. *Rosochowata*. (U Winc. Pola mylnie Jarowica).

Jadowniki, wś i folw., majorat, pow. iłżecki, gm. Tarczek, par. Swiętomarz. W 1827 r. było tu 24 dm., 149 mk., obecnie 46 dm., 270 mk., 347 mr. ziemi dwor. i 606 mr. włośc. Wieś ta należała poprzednio do klasztoru miechowskiego. (Dług. III, 18).

Jadowniki 1.) mokre (z Zaurbaniem), wieś między Dunajcem a ujściem Uszwicy do Wisły, w pow. brzeskim, par. Wietrzychowice, w okolicy równej, ma 976 mieszk. rzym. kat. Większa pos. Feliksa bar. Konopki odznacza się wzorową uprawą i ma 330 m. roli, 157 m. łąk i ogr., 23 m. past. i 771 m. sosnowego pięknego lasu; pos. mniejsza 404 m. roli, 362 m. łąk i ogr., 150 m. pastw. W XV w. własność Stan. Pieniążka h. Jelita. 2.) **J.** podgórne (z Łękami) nad Uszwicą, 249 m. npm., przy gościńcu murowanym z Brzeska do Wojnicza, w pow brzeskim, o 4 kil. od st. dr. ż. Słotwina, ma parafią rzym. kat., szkołę murowaną dwuklasową i liczy 2752 mieszk. rzym. kat. Mieszkańcy trudnią się mularstwem i ciesielstwem i odbywają za robotą dalekie podróże. Obszar większej pos. ma 345 m. roli, 45 m. łąk, 7 m. pastw. i 503 m. lasu; pos. mniejsza 1976 m. roli, 189 m. łąk i ogr., 201 m. pastw. i 44 m.

lasu. Gleba jest piaszczysta, lasy sosnowe. Kościół drewniany na podmurowaniu został zbudowany w r. 1465 i był beneficyum królewskiem. Metryki od r. 1592. W r. 1623 nadał Zygmunt III prawo prezenty przełożonemu kolegiaty wojnickiej, a po zniesieniu tej kolegiaty wykonywał to prawo do r. 1867 proboszcz wojnicki. Na górze Bocheniec 400 m. npm. w połud. stronie wsi znajduje się murowana kaplica św. Anny. Do parafii należy wś Maszkienice. Cała ludność parafii wynosi według szemat. duch. dyec. tarnowskiej 3896 rzym. kat. i 113 izrael. Jadowniki miały w czasach Rzpltej polskiej prawo magdeburskie i przechowują księgi sądów ławieckich od XVI w. Z Jadownik wyszło w nowszych czasach wielu wykształconych ludzi, którzy między profesorami gimnazyów galic. zaszczytne zajęli stanowisko. J. wraz z przyległą wsią Maszkienice były dawniej starostwem niegrodowem. Według wykazu kwarty na r. 1770 było to starostwo wówczas w posiadaniu Aleksandra Łętowskiego podczaszego krak., z prowentem 12103 złp. 17 gr., z czego wynosiła kwarta 3025 złp. 26 gr. R 1787 oddał rząd austr. to starostwo spadkobiercom hr. Kossakowskiego, jako częściowy ekwiwalent za dobra Bohorodczany i Lisowice, zajęte przez rząd dla salin. Obecnie należą Jadowniki do dóbr Brzesko, będących własnością Antoniego Marfiewicza. *Mac.*

Jadowniki 1.), niem. *Jadownik*, wieś, pow. szubiński, 7 dm., 43 mk., wszyscy kat., 15 analf. 2.) **J.**, dom., 2320 mr. rozl., 2 miejscowości: a) J.; b) folw. Wartenberg; 14 dm., 239 mk., 43 ew., 196 kat., 107 analf. Poczta i telegraf w Żninie o 7.5 kil., st. kolei żel. Złotniki (Güldenhof) o 24 kil. Niegdyś własność hr. Gust. Dąmbskiego. *M. St.*

Jadowsie, folw. i wś nad rzeką Swiętą, powiat wiłkomierski, par. Nidoki, o 4 w. od Wiłkomierza, należały do Piotra Hoppena, a jako posażne córce jego wydzielone, przeszły spadkiem po matce do rąk wnuka Kublickiego.

Jadryno, słoboda, pow. bychowski, ma zarząd gminy, liczącej dusz 792. *A. K. Ł.*

Jadwichna nowa i **J. stara**, wsie, powiat turecki, gm. Lubola, par. Brodnia, odl. od Turka 38 w. J. N. ma dm. 26, mk. 199; J. S. dm. 5, mk. 82.

Jadwięgi (albo *Jatwięgi, Jadźwięgi,* po rusku *Jatwiahy* albo *Jatwychy*) 1.) wś w powiecie bóbreckim, 16 km. na płd. od Bóbrki, 6 km. na wsch. od st. poczt. i kolejowej w Borynicach. Na płn.-zach. leżą Dziewiętniki, na wschód Berteszów i Oryszkowce, na płd. Hołdowice, na zach. Jurkowce. Płd-zach. krawędź obszaru przepływa Sokołówka z płn. na płd. (z Dziewiętnik do Hołdowic) i zabiera małe strugi, płynące z płn.-wsch. do obszaru wsi. Najwyższe wzniesienie czyni 309 mr., w środku wsi prawie; płn.-wschód opada do 288 m. Własn. więk. ma łąk i ogr. 29 mor.; własn. mniej. roli. or. 330, łąk i ogr. 75, pastw. 28 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 347 mk.; wedle szematyz. z r. 1881 mk obrz. rzym. kat. 5, gr. kat. 499. Par. rzym. kat. w Sokołówce, dek. Swirz, archidyec. Lwów; par. gr. kat. w Dziewiętnikach, dek. Bóbrka, archi dyec. Lwów. We wsi cerkiew, kasa pożyczkowa gm. z kapitałem 122 złp. 2.) **J**, wś w pow. mościskim, 18 km. na płn.-wsch. od Mościsk, na płd. granicy powiatu. Na płn.-zach. leżą Chliple, na płn.-wsch. Sudkowice, na płd. wschód Kornice, płd-zach. Więckowice. Przeważna część wód płynie na płd. do Błożewki (dopływu Strwiąża). Zabudowania wiejskie zajmują płn. krawędź obszaru. Najwyższe wzniesienie czyni 295 m. na płd.-zach. od wsi. Własn. więk. ma roli ornej 220, łąk i ogr. 24, pastw. 3, lasu mr. 56; włas. mniej. roli or. 441, łąk i ogr. 52, pastw. 33 mor. Wedle spisu z r. 1881 mk. obr. rzym. kat. 10, gr. kat. 154. Par. rzym. kat. w Radenicach, dek. Mościska, dyec. przemyska; gr. kat. w Więckowicach, dek. Sądowa Wisznia, dyec. przemyska. We wsi jest cerkiew. Wieś tę dał Zygmunt August w r. 1570 w nagrodę zasług Konradowi Krupce Przecławskiemu. 3.) **J.**, wś w pow. rudeckim, 7 km. na płn. od Rudek. Na wschód leżą Szołomienice i Dubanowice, na zach. i płn. Milczyce (w pow. mościskim). Przez płd. kończynę wsi płynie potok Wisznia (249 m) od wsch. ku zach., nad nim leży dolina; płn. część wsi wypełniają nieznaczne pagórki. Własn. więk. (Fredrów) ma roli ornej 80 mr., łąk i ogr. 78, pastw. 67, lasu 122 mr.; włas. mniej. roli orn. 202 mr., łąk i ogr, 57 mr., pastw. 18 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 262 w gm., 23 na ob. dwor.; wedle szematyz. z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 89, gr. kat. 144. Par. rzym. kat. w Milczycach, gr. kat. w Hoszanach. We wsi jest cerkiew.

Jadwiga 1.) folw., pow. łukowski, gm. i par. Wojcieszków. Ma 1 dm., 4 mk., 300 mr. ziemi. 2) **J.**, ob. *Jadwigów.*

Jadwiga, 1.) kolonia, pow. wyrzyski; 2 miejsc. a) J.; b) leśnictwo Psota; st. kol. żel. i teleg. w Osieku (Netzthal) o 5 kil.; 2) **J.**, folw. należy do Żelazna i dóbr Samostrzela, własność hr. Ignacego Bnińskiego, ob. *Samostrzel.* *M. St.*

Jadwiga, jez., pow. słupecki, pod Czartowem, par. Skulsk.

Jadwigów, 1.) kol., pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Gombin, założona w r. 1860 na gruntach folw. Topolno, liczy dm. 9, osad 14, mk. 70, gr. mr. 363, w tem łąk mor. 22. 2.) **J.** lub *Jadwiga*, wś, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna. Odl. 12 w. od Koni-

na, ma 32 morg obszaru, 5 dm. i 57 mk. 3.) **J.**, wś nad rz. Wolbórką, pow. brzeziński gm. Łazisko, par. Chorzęcin, liczy 41 dm., 256 mk., ziemi włośc. 344 morg. 4.) **J.**, folw., pow. łaski; należy do dóbr Dłutów (ob.) 5.) **J.**, kol., pow. opatowski, gm. Julianów, paraf. Słupia, od zarządu gminnego w. 3, od powiatowego w. 34, gruntu mr. 205; budynk. drewnianych 10. 6.) **J.**, folw., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, w stronie północnowschodniej od Maryampola o 55 w. położony, liczy 2 dm.. i 28 mk. Grunta 30 mr.; odl. od miasta Preny stacyi pocztowej 15 w. (Opuszczony w spisie Zinberga).

Jadwigów, austerya, pow. wiłkomierski, na szosie warsz.-peters., pomiędzy Wiłkomierzem a Janowem, do Wolana należąca.

Jadwigowo 1.) wś, pow. wileński, 1 okr. adm., o 15 w. od Wilna, 5 dm., 64 mk. katolików (1866). 2.) **J.**, zaśc. pryw., nad jez., pow. dzisieński, o 102 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dm., 9 mk. starowierców. (1866).

Jadwigowo, niem. *Hedwigsthal*, osada do Huty ostrowickiej, przyłączona do wsi Ostrowite, pow. świecki, liczy budynk. 7, dm. 6, kat. 16, ew. 20. Parafia Swiekatowo, szkoła Dębowo, poczta Brunstplatz.

Jadwinin, folw., pow. łaski, gm. Widzew, od Pabijanic w. 4, rozl. wynosi mr. 197, grunta orne i ogrody mr. 89, łąk mr. 87, pastw. mr. 10, lasu mr. 2, nieużytki i place mr. 9; bud. mur. 3, drew. 4; płodozmian 7-o polowy; pokłady torfu z urządzoną eksploatacyą.

Jadwinów 1.) folw. z attyn. Stróżki, pow. warszawski, gm. Ręczaje, par. Cygów, od Radzymina w. 14, od Tłuszcza w. 10. Rozl. wynosi mr. 308, grunta orne i ogrody mr. 70, łąk mr. 26, pastw. mr. 1, lasu mr. 195, nieużytki i place mr. 7; bud. mur. 1, drew. 4; folwark ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Cygów (ob.). 2.) **J.**, folw., pow. piotrkowski, gm. Gorzkowice. Ma 1 dm., 156 mr. obszaru. 3.) **J.**, kol., pow. kozienicki, gm. i parafia Policzna. Założona około 1867 r. na gruntach Czarnolasu, liczy 27 dm., 177 mk. i 555 mr obszaru. 4.) **J**, folwark, pow. iłżecki, gm. i paraf. Lipsk, od zarządu gminnego w. 1, od powiatowego w. 28, gruntu morgów 332. Domów mur. 1, drew. 2. 5.) **J.**, kol., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Wrzos, od zarządu gminnego w. 11, od powiatowego 29. Gruntu mr. 154; domów 3 drew..

Jadwisia, folw. dobr. Soboszów, pow. pińczowski.

Jadwisin 1.) wś, pow. pułtuski, gm. i par. Zegrze. 2.) **J.**, kol., pow. tomaszowski, gm. Kotlice, par. Dub; i folw. dóbr Niewirków-Majdan, r. 1769 założony. 4.) **J.**, ob. *Domaszewnica.*

Jadwisin 1,) folw., pow. święciański, 3 okr. adm., o 46 w. od Święcian, 1877 r. z działu familijnego dostała po ojcu Adela z Sulistrowskich Sniadecka Kazimierzowa. R. 1866 miał 1 dm., 16 mk. kat. 2) **J.**, albo *Kolędzin*, wś, pow. wilejski, o 26 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dm., 18 mk.

Jadziejki, wś, pow. wilejski, o 51 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Mołodeczna do gran. pow. mińskiego, 4 dm., 31 mk. (1866).

Jadzin, folw., ob. *Ostrówek.*

Jadziowken (niem.), folw. do Tynwałdu, pow. suski, ob. *Jażdżówki.*

Jadźwingi, albo *Jaćwież*, lud dawno wygasły. Drukowane przez Theinera bulle papieskie z XIII w. zowią ten lud Jacintones, Jentwesones, kraj ich Jatwesonia. Nestor pisze Jatwęgi. Opis króla Alfreda z IX wieku mieści na wschód Wiślan (Vislaland) „Dacyą gdzie byli pierwej Gotowie", przez które to wyrazy rozumiał, zdaje się, to samo, co nasz Gallus z XII w., mieszczący na płn.-wschód od Polski „Sarmatyków, którzy i Gety się zowią". Są ta właśnie owi Jatwesones, z klasyczna przerobieni na Getów lub Gotów (*j* na *g*). Narodowość J. tak została określoną przez kronikę t. z. Bogufały (wielkopolską) i przez Długosza: „Pollexiani są rodem Getów czyli Prusaków" i „ród Jaczwingów ku płn. w sąsiedztwie Mazowsza, Rusi i Litwy położony, wielkie ma językowe podobieństwo z Prusami i Litwą" (pod r. 1264). Kromer twierdził, że zgoła różnego od mowy Słowian i Litwy języka używają. Z krytyków Naruszewicz wywodzi ich od Jazygów z nad Dunaju, z czem się zgadza Lelewel. Szafarzyk widzi najdawniejszy ich ślad w opisie Jordanesa z VI w. ludu pod nazwą Inaunxes (zapewne in Aunxis, w Aukszotę, t. j. w ziemi Wyższej, gdy Żemajtes, Zmudź, ziemię Niższą oznacza) i uważa ich za krewnych Alanów; D. Szulc za Polaków; Narbutt i Jaroszewicz za krewnych Litwy, w czem podobni są do źródeł najdawniejszych. Znalazł Narbutt w skidelskiem nad rzekami Pielasą i Kotrą ludność zwaną Jodweżaj, podobną do Litwy językiem, ale różną ciemniejszą cerą, obyczajami i czarną odzieżą. Nazwisko wywodzą od Jodas-weżas (czarny rak) a także „jautis," wół po litewsku. Kronika hipaciejowska p. r. 6764 (1256) dochowała nazwy wsi ich, które mają charakterystyczne końcówki po litewsku: Bołdykiszki, Prywiszcza, Płydykiszcze, Prowiszcza, Tajsewicze, Burjala (Dobrzyjałów za Łomżą i Wizną), Rajmocze (Ramoty w biebrzańskiem), Komaty (zapewne uroczysko Kumat w pow. brańskim, gub. grodzieńskiej, na folw. Kiersznówka), Dora (ob.). Taż kronika wylicza jakoby plemiona „Jatwiaze, Zmińcy (Żmudź), Krysmency, Pokiency"

i podaje nazwiska jadźwińskie: Jundziłł, Stekent. Sądząc z wymienionych powyżej miejscowości należałoby za siedzibę J. poczytać część dzisiejszych gub. łomżyńskiej, suwalskiej i grodzieńskiej. Pollexian czyli Podlasian Kadłubek w XII w. uważa też za Prusów czyli Getów t. j. Jadźwingów. Bulle papieskie 1256 i 1257 pogan oddawanych do nawrócenia Kazimierzowi kujawsko-łęczyckiemu (synowi Konrada I) i Bolesławowi (synowi Leszka) krakowskiemu raz Jaćwieżą, drugi raz Galindami i Pollexianami nazywają. Dziwna legenda u Długosza, że Kock (w lubelskiem) trzymał niegdyś jakiś książę włoski (od Włochów-Italów wywodzono Litwę!) świadczy także o jakichś jadźwińskich resztkach w tych stronach. Już r. 1167 Bolesław Kędzierzawy, jako spadkobierca Mazowsza i Kujaw, wyprawił się na Getów i wówczas to (śród Prusów) zginął Henryk Sandomierski brat jego. Legataryusz Kędzierzawego, Kazimierz II „z biskupem płockim" (więc jako książę Mazowsza) wyprawia się na Polleksyan, zwłaszcza za to że książę drohicki „Pollexius" awanturników (latrunculos) ruskich u siebie skrycie trzyma. Z tych czasów prawdopodobnie datuje zależność (pogost Kuczko) Kocka koło Lublina od biskupów płockich, jako części zdobytej na Podlasiu jadźwińskiem, przez Mazurów, o której wzmianka w posiadłościach tego biskupstwa za Konrada I (syna Kazimierza II) w r. 12(2)3. Dalszym momentem tych podbojów apostolskich Jaćwieży przez mazurów jest akt nadania „zamku Drohiczyna i całej ziemi z tej samej strony zamku zawartej od środka rzeki Bug i Nur do granic ruskich", przez Konrada I zakonowi „rycerzy Chrystusa", niegdyś dobrzyńskiego zakładu 1237 r. Rycerzy tych zrazu ustanowionych przeciw prusakom na Mazowszu, przeniósł Konrad na wschód dla poskromienia ostatecznego Jaćwieży. Niewiele to pomagało, bo już 1241 Gotard, jakiś syn Łukasza, ucierał się z Prusami, Litwą i Jaćwieżą i 7 wodzów jaćwieskich wziął do niewoli, z której wykupili się płacąc po 700 grzywien srebra, a Konrad za to zwycięztwo obdarzył go wsią Służewem pod Czerskiem. R. 1244 rusini (wedle jednych źródeł), prusacy (wedle drugich) napadli na Łuków, Lublin i Sieciechów i zniszczyli je. Ponieważ rusini z Drohiczyna od XI w. ciągle kusili się o Jaćwież, a ta jest krewną prusaków, bardzo być może, że te różne nazwy najezdników z r. 1244 mają oznaczać prusaków uległych rusi, t. j. podlasian czyli jadźwingów. Już za syna Konrada I, za Kazimierza kujaw.-łęczyckiego i Bolesława syna Leszka Białego, pomyślano o wspólnem podbiciu i nawróceniu Jaćwieży. W Łukowie „pogranicznym od Litwy" dla Jatwesonii są postanowieni biskupi: 1249 Henryk dominikan, 1257 Bartłomiej z Czech franciszkanin, głosiciel krucyaty na Jaćwież 1254. Równolegle z temi zabiegami krucyatowemi polaków, Ruś stara się posiąść Jaćwież północną, obejmując spadek po Litwie, i tu najczynniejszym jest Daniel syn Romana († 1205) halickiego. Tym sposobem zdaje się północna Jaćwież koło Narwi, Rajgrodu, Wizny przeszła w posiadanie Rusi, gdy południowa podlaska wpada w ręce polskie. Już 1258 r. istnieje kasztelan łukowski (zwierzchnik Kocka płockiego), czem udowodnione zostało objęcie niejako w posiadanie tej pogańskiej ukrainy przez książąt krakowskich. R. 1264 pokonały wojska krakowskie Jadźwingów, i ich wodza Komata położyły trupem. Pod r. 1282 jedne źródła zapisują zwycięstwo Leszka Czarnego nad Litwą, inne nad Jadźwingami, których dognał za Narwią. (Dowód to nowy tożsamości obu ludów). Długosz walkę tę uważa za kres bytu Jaćwieży, wytępionej podówczas co do nogi, i za datę fundacyi pamiątkowego kościoła św. Michała w Lublinie. Późniejsze legendy tę walkę połączyły ze śmiercią Komata 1264 i ze wsią Komaty spaloną 1254, czyniąc z uroczyska ostatniej widownię ostatniej walki Jadźwingów. Z ich wierzeń religijnych wiemy (z Kadłubka), że wyznawali przechodzenie dusz ludzkich w ciała zwierzęce. Ich kraina rodzinna słynie z błot, które zdaje się dały także nazwę Drohiczynowi nad Bugiem i plemieniu Dregowiczów, między Prypecią i Dźwiną (od dregwa, po białorusku błoto; kirba, po litewsku błoto, ma być źródłem nazwy Krywiczów). Trybem też pierwotnych słowian, w tych błotnych ostępach mieszkają, bagna i bory mając za twierdze. Źródła do dziejów Jaćwieży są: kronik i roczniki polskie i ruskie (Monumenta Poloniae historica, Bielowskiego; Połnoje sobranije russkich lietopisiej II, zwłaszcza kronika hipaciejowska; Długosz; Dyplomaty w kodeksie dypl. litewskim i polskim, oraz mazowieckim; Tejnera, Monumenta Poloniae; Szafarzyk, Starożytności Słowiańskie (t. I, rozd. 16, § 7); Szulc, O znaczeniu Prus dawnych (skąd artykuł w Encykl. wielkiej Olgelbranda t. XII, str. 862); Jaroszewicz, Obraz Litwy; Narbut, Pisma pomniejsze (i Tyg. Wileński z 1817 r. tom 4); Wiktor Ossoliński, Wspomnienia z Podlasia o uroczysku historycznem Kumat (Bibl. Warsz. 1848, IV, 465), Kilka uwag i t. d. (tamże 1851 t. I, str. 122). Sjögren „Ueber die Wohnsitze und Verhaeltnisse der Jatwaegen", Petersburg 1858. Porównaj też w Słowniku geogr. artykuły: *Drohiczyn*, *Galindya*, *Sudawia*, *Podlasie* i t. p. *E. S. Swieżawski.*

Jadzyna, albo *Badzyna*, *Badczyna*, dawna nazwa wsi Baczyna w pow. staromiejskim.

Jaeckiken (niem.), ob. *Jackischken*..

Jaecknitz (niem.) 1.) pow. kartuski, ob.

Jegmuc. 2.) **J.**, dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Zinten.

Jaeckschuben (niem), ob. *Jackischken.*

Jaeckstein, *Jeckstein* (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf.

Jaegel (niem.), ob. *Egel.*

Jaegel (*Polnisch* i *Deutsch*), dwie wsie, pow. strzeliński na Szląsku, zwane 1412 r. Jegil.

Jaegenberg (niem.), dobra, pow. tylżycki, st. p. Kalwy.

Jaegerberg (niem.), os. do Szynwałdu, powiat wejherowski, st. p. Kielno, o 2 mile od Wejrowa.

Jaegerdorf lub *Jaegendorf* (niem.) 1.) wieś, pow. bydgoski, ob. *Czyszkówko.* 2.) **J.**, królewszczyzna, pow. mogilnicki, ob. *Strzelce.*

Jaegerhof (niem.), cztery różne wybud. do Kielna, Kębłowa, Kolebek i Sobienczyc w pow. wejherowskim.

Jaegerhof (niem.) 1.) ob. *Janowo.* 2.) **J.**, folw., pow. iławski, st. p. Landsberg.

Jaegerhof (niem.), ob. *Militsch.*

Jaegerhof (niem.), ob. *Czyszkowo.*

Jaegerischken (niem.), dobra i wś, powiat tylżycki, st. p. Kalwy: leżą nad Niemnem, w miejscu gdzie się delta tworzy, u promu.

Jaegeritten (niem.), os. leśna i młyn, pow. aniewski, st. p. Gr. Rautenberg.

Jaegerkrug (niem.) 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. Aulowoehnen. 2.) **J**, folw., pow. welawski, st. p. Taplacken.

Jaegerndorf, ob. *Jaegerdorf.*

Jaegerndorf (niem.), ob. *Karniów.*

Jaegersberg (niem.), leśnictwo do dóbr Czarne, pow. człuchowski, st. p. Czarne.

Jaegersburg (niem.), kol., pow. czarnkowski, 47 dm., 350 mk., 338 ew., 12 kat., 104 analf. Najbliższa poczta w Siedlisku (Stieglitz); st. kol. żel. w Wieleniu (Filehne).

Jaegersburg (niem.), wieś w wieczystą dzierżawę wydana, pow. kartuski, przyłączona do gminy w Załężu, założona około r. 1639 we wytrzebionym lesie starościńskim; parafia, szkoła i poczta Kielno; odległość od Kartuz 1 i ćwierć mili.

Jaegersdorf (niem.) 1.) wś i młyn, powiat welawski, st. p. Alberga. 2.) **J.**, wś, pow. niborski, st. p. Muszaki. 3.) **J.**, *Gr.* i *Kl.*, wsie, pow. wystrucki, st. p. Norkitten i Puschdorf. Gross J. leży o 3 mile na zachód od Wystrucia na płd. od rz. Pregli. Była tu 30 sierpnia r. 1757 wielka bitwa Prusaków z Rossyanami. Opis tej bitwy u Hasenkampa „Ostpreussen unter dem Doppelaar."

Jaegershof (niem.), folw., pow. darkiemski, st. p. Karpowo.

Jaegersthal (niem.) lub *Melonelen*, dobra, pow. stołupiański, st. p. Mehlkehmen.

Jaegerswalde (niem.) 1.) dobra, powiat ządzborski, ob. *Rosocha.* 2.) **J.**, folw., pow. piłkalski, st. p. Willuhnen.

Jaeger-Tactau (niem.), dobra, pow. labiewski, st. p. Seith.

Jagerthal (niem.) 1.) król. leśn. do nadleśn. Cis należące, pow. chojnicki. R. 1869 liczyło 1 bud., 1 dom mieszk., dusz 11. Parafia, poczta, st. kol. żel. Czersk, szkoła Kurcze. 2.) **J.**, król. leśn. do nadleśn. Schönthal, pow. wałecki, par. i poczta Sypniewo, szkoła Nadorzyce; budynki 3, ludn. 13. 3.) **J.**, dobra, pow. królewiecki, st. p. Liska-Schaaken. *Ks. F.*

Jaeglack (niem.), dobra, wś, os. leśna i folw., pow. rastemborski, st. p. Barciany.

Jaeglitz (niem.), ob. *Jagielnica.*

Jaehnisch (niem.), ob. *Janiszewo.*

Jaeltsch, ob. *Jalec.*

Jaemlitz (niem.), ob. *Jamice* i *Jemielica.*

Jaenischken (niem.) 1.), wś, pow. wystrucki, st. p. Didlacken. 2.) **J.** lub *Tutteln*, wieś, pow. piłkalski, st. p. Kussen.

Jaenken-Jörge (niem.), *Gurgsden*, *Pallbyren*, *Schwehlen*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kolletzischken.

Jaenowitz (niem.), ob. *Janowice.*

Jaensch (niem.), ob. *Janiszewo.*

Jaenschwalde (niem.), ob. *Janszojce.*

Jaerischke (niem.), ob. *Jareszk.*

Jaerker (niem.), ob. *Jarków.*

Jaesch..., por. *Jesch...*

Jaeschen (niem.), ob. *Jażyn.*

Jaeschitz (niem.), ob. *Jeszicy* (łuż.).

Jaeschkenmühle (niem.), pod Gdańskiem, ob. *Jaśków młyn.*

Jaeschkenthal (niem.), os. pod Gdańskiem, miejsce wycieczek letnich dla Gdańszczan. W wigilię ś. Jana zbiera się tu do 20000 osób.

Jaeser (niem.), ob. *Jazory.*

Jaeskeim (niem.), wś, pow. królewiecki, st. p. Seepothen.

Jaeskendorf (niem.), dobra i wś, pow. morąski, ob. *Jaśkowo.*

Jaesrik (niem.), ob. *Jazork.*

Jaetau, *Jetau* (niem.), ob. *Jagatowo.*

Jaete, *Jaethe* (niem.), ob. *Jata.*

Jaetschau (niem.), ob. *Jaczów.*

Jaetzdorf (niem.), ob. *Jakowice.*

Jagańcze, wś szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., o 32 w. od Trok, 8 dm., 85 mk. kat. (1866).

Jagarzewo, niem. *Jaegersdorf*, dobra, pow. niborski, st. p. Muszaki.

Jagatowo, niem. *Jetau*, folw. do Wojanowa, pow gdański, przy bitym trakcie skarzewsko-gdańskim; parafia św. Wojciech, szkoła Swincz, poczta i stacya kol. żel. Pruszcz. Odl. od Gdańska 2 mile. *Ks. F.*

Jagatschütz (niem.), wś, pow. trzebnicki, par. Prausnitz.

Jagdbude (niem.), wś, pow. gołdapski, st. Kiauten (ob).

Jagdhaus (niem.) 1.) Król. leśnictwo nadleśnictwa Osa, r. 1866 założone, pow. świecki, ob. *Orlí-Ostrów* i *Smarz*. 2.) **J.**, wś, pow. wałecki, ob. *Budy*.

Jagdhausen (niem.), os. leśna, pow. wystrucki, st. poczt. Gross-Bubainen.

Jagdschütz (niem.), wś i folw. pow. bydgoski, ob. *Jakscice*.

Jagelleck (niem.), ob. *Jagielek*.

Jagelow (niem.) ob. *Gogolewo*.

Jaggeln (niem), ob. *Jagiele*.

Jagielany 1.) folw. szlach., nad jeziorem Badzis, pow. trocki, 1 okr. adm , o 16 wiost od Trok, 1 dm., 5 mk. kat. 2,) **J**. górne, wś rządowa, nad jez. Swieńce. pow. trocki, 1 okr. adm., o 30 w. od Trok, 16 dm., 174 mk. kat. 3.) **J**. dolne, wieś rząd. pow. trocki, 1 okr. adm., o 30 w. od Trok, 7 dm., 60 mieszkańców kat. (1866). Okrąg wiejski w gm. Sumieliszki obejmuje wsie: J. Górne, J. Dolne i Piksakiele.

Jagielszczyńska Wólka, wś i folw., pow. rawski, gm. Czerniewice, par. Krzemienica, liczy 23 dm., 160 mk., ziemi włośc. 336 mr. Folw. należy do dóbr Lipie.

Jagiele, niem. *Jaggeln*, wś, pow. darkiemski, st. p. Wikischken.

Jagielek, ob. *Jagielek*.

Jagieliszki, wś, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Poniemoń. Odl. 52 w. od Władysławowa, ma 10 dm., 130 mk.

Jagieliszki. 1.) wieś rząd., pow. trocki, 1 okr. adm., o 5 w. od Trok, 6 dm., 63 mk. kat. (1866). 2.) **J**., dobra, pow. szawelski, gm. gruździewska, przy trakcie bitym z Kurszan do Gruźdź, 24 włók ziemi. Niegdyś własność Kaliksta Rymgajły. 3.) **J**., wś, pow. szawelski, gm. gruździewska, dusz 26, ziemi 22 dzies.

Jagielna, os., pow. sieradzki, gm. i parafia Brzeźno.

Jagielna, 1.) rzeczka, odprowadza wody jeziora Dratowskiego (ob.) do Wieprza, z którym się łączy z prawego brzegu pod Łęczną po 4 milach biegu, opływa Brzeziny. Nazwę tę podaje L. Wolski (Enc. Pow. XXIV-44) Karta woj. topogr. wskazuje w tem miejscu małą rzeczkę bez oznaczenia nazwy. Tej samej nazwy rzeczkę na Szlązku wspomina dokument z 1239 r. zamieszczony w „Liber fundationis" klasztoru w Henrykowie. (por. Baudouin: Drew. pol. jezyk, str. 17, Słownik). 2.) **J**., albo *Jagielnica*, rz , ob. Swińka.

Jagielnia, młyn, pow, kielecki, gm. Cisów, 19 mr. rozl.

Jagielnia, fol., pow. raciborski, par. Brzezie, leży w pobliżu „Siedmiu Lip," 850 stóp wysokiego szczytu Brzeskich gór, z malowniczym widokiem na Beskidy i Sudety.

Jagielnica, rz., ob. *Stolla*.

Jagielnica, 1.) mko, pow. czortkowski, nad rzeczką Czerkaską, dopływem Seretu, dawniej należała do województwa podolskiego, pow. czerwonogrodzkiego o 8 kil. na południe od Czortkowa, przy gościńcu rządowym tarnopolsko-zaleszczyckim. Czerkaska płynie głębokim wąwozem, którego strome ściany miejscami porosłe są lasem; miasteczko leży na północnej stronie wąwozu, na południowej stronie leży wieś Nagórzanka, będąca właściwie przedmieściem Jagielnicy, bo tylko parów i płynacy w nim potok dzieli te miejscowości; w Nagórzance znajduje się nad stromym brzegiem zamek, obecnie przerobiony na fabrykę tytuniu. Przestrzeń dwor. 15 mr., włośc. 1248 mr. doskonałej podolskiej gleby; tytuń i kukurydza oraz drzewa owocowe doskonale się udają. Ludność rzym. kat. 952, gr. kat. 631, izrael. 1323. Obiedwie parafie są w miejscu; rzym. kat. należąca do dekanatu czortkowskiego dyecezyi lwowskiej erygowana 1473 r. przez Zygmunta z Jagielnicy sędziego kamienieckiego; kościół murowany poświęcony 1824 roku pod wezwaniem Wniebowzięcia N. P. M. Do tej parafii należy 12 miejscowości: Chomiakówka Dolna, Jagielnica stara, Milowce, Muchawka, Nagórzanka, Rosochacz, Salówka, Szulhanówka, Sosolówka, Ułaszkowce, Zabłotówka; ogólna ilość katolików w całej parafii 3324, izrael. 2780, W obrębie tej parafii są 4 szkoły trywialne i 1 parafialne. We wsi Milowce jest na cmentarzu kaplica, w której czasem nabożeństwo odprawiane bywa. Gr. kat. parafia należąca do dekanatu czortkowskiego dyecezyi lwowskiej obejmuje filie Nagórzankę, Salówkę, i Chomiakówkę, razem cała parafia liczy 1859 gr. kat. paraf. J. ma swoją historyą: Kazimierz Jagielończyk w przejeździe do Kamieńca 1440 r. zatrzymał się tu parę dni, i wyprawił ztąd Piotra Odrowąża wojewodę ruskiego i Przebora Koniecpolskiego kaszt. sand. do Piotra wojewody Multan z wezwaniem, aby zjechał celem złożenia hołdu i wydał przechowującego się Michała, syna Zygmunta byłego W. Ks. L. Pragnąc polepszyć stan miasta Jagielnicza, w ziemi podolskiej, pow Kamieniec leżącego, ustanawia Zygmunt 1518 r. targ w piątek i jarmark na Zielone Swiątki. Że było warownem okazuje się z Bielskiego, który wyraża: „Lata 1538 Piotr, wałaski wojewoda, ciągnął z swymi ludźmi na Podole i Jaglelnicę dobywał." Dziedzic Stan. Lanckoroński starosta skalski otrzymał od króla Stefana 1581 r. ponowienie dawnego jarmarku z przydaniem nowego na ś. Mikołaj i targu w poniedziałek. Zajęta wraz z ziemiami podolskiemi przez Turków 1672 r.

(była wtedy własnością Lanckorońskiego biskupa kamienieckiego rit. lat.) zostawała w ich posiadaniu do 1683 r.; wtedy bowiem Jędrzej Potocki kasz. krak., mający powierzoną straż granic, w chwili kiedy Jan III na odsiecz Wiednia pośpieszył, odzyskał tę posadę i kilka innych. Podług opisu Galicyi 1786 r. „miasto domu hr. Lanckorońskich: jest tu wielu fularzów, którzy ryby na spustach zakupują i ku Kamieńcu, gdzie kraj nierybny, handlują". Starożytny zamek dochował nad bramą herb dziedziców. Miasto zapewne nie było obwarowane nie ma bowiem żadnych szczątków fortyfikacyi, tylko zamek oddzielony od miasta głębokim parowem i rzeczką był fortecą, która od strony północnej z powodu tego parowu była niedostępną; z 3 innych stron rozciąga się płaszczyzna, dochodząca do samych murów zamku, któren przerobiony został na fabrykę tytuniu, będącą w rządowym zarządzie, jak wszystkie podobne fabryki w Austryi. Ma szkołę etatową o 3 naucz. Jagielnica od dawnych lat należy do dóbr rodziny hr. Lanckorońskich. Na początku bieżącego stulecia trzymał Jagielnicę starą w dzierżawie Franciszek Rozwadowski, który dopiero w 1872 roku z tej dzierżawy ustąpił, po czem w majątku tym hr. Lanckoroński zaprowadził własną administracyą. Franciszek Rozwadowski założył przy dworze stojącym obok zamku w Nagórzance obszerny sad z najwyborniejszych gatunków owoców się składający. 2). **J.**, *stara*, wś, o ¼ mili na płn.-zach. od Jagielnicy m. oddalona, leży również nad potokiem Czerkaską, przestr. dwors. 1328, włośc. 1801 m. a ludn. rzym. kat. 22, paraf. Jagielnica; gr. kat. 1162, parafia w miejscu, należąca do dek. czortków. dyec. lwow., obejmuje filią Czerkawszczyzna; razem 1433 gr. kat. Sąd pow. Czortków, urząd poczt. i telegr. Jagielnica miasteczko. Szkoła filialna o 1 naucz. Gleba podolska bardzo urodzajna, klimat łagodny. Własn. więk. pos. Karol hr. Lanckoroński. *B. R.*

Jagielnica, niem. *Jaeglitz*, wś, pow. nissański, par. Steinsdorf, nad strugą Steinau, przy granicy powiatu z pow. prądnickim i niemodlińskim; ma 41 osad, 776 mr. rozl. *F. S.*

Jagielnik, młyn wodny pod Szczygłowicami, pow. rybnicki.

Jagielno, ob. *Jagielna*, młyn, pow. kielecki, gm. i par. Cisów.

Jagielszczyzna, folw., pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 1 dom, 13 mk.

Jagieła, młyn, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Korytnica.

Jagiełajcie, wś, pow. kowieński, par. i gm. Betygoła, 7 dm., narzecze litewskie. *J. D.*

Jagiełek, niem. *Jagelleck*, os. leśna, pow. ostródzki, st. p. Olsztynek.

Jagiełła, wś w międzyrzeczu Wisłoka i Sanu, 486 m. npm., w pow. łańcuckim oddalona na północ od Przeworska o 8 kil., należy do par. rzym. kat. w Gniewczynie i ma 705 mk. rzym. kat. Obszar większej pos. w glebie urodzajnej powstałej z namuliska, wynosi 79 m. roli, 93 m. łąk i ogr, 8 m. past. i 413 m. sosnowego lasu; pos. mniejsza 748 m. roli, 245 m. łąk i ogr. i 460 m. lasu. Właścicielem większej pos. jest A. Kellerman. *Mac.*

Jagiełła, kol. należąca do wsi Słupsko, powiat toszecko-gliwicki.

Jagiełłów, dwór, pow. rossieński, par. lalska, własność Giedyminowej.

Jagiełłowicze, folw. prywatny, w pobliżu rzeki Wasupki, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 55, od Ejszyszek w. 26, mk. katol. 14, protest. 1 (1866).

Jagiełły, okolica szlachecka, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 44, od Dziewieniszek w. 8, mk. katol. 7 (1866).

Jagiełowa góra, niem. *Hagelsberg*, tuż przy Gdańsku, połączona z górą biskupią (Bischofsberg), u stóp których miasto się rozkłada. Jest stara opowieść, że za dawnych czasów (mówią że około r. 1000 po Chr.) stał zamek obronny na tej górze, w którym panował dziki i okrutny Jagiel (od niego cała ta góra ma nazwę): biednych mieszkańców napadał i uciemiężał, osobliwie też gdańszczanom, po większej części jeszcze wtedy rybakom, bardzo dokuczał. Oczywista, że wielką nienawiść wszystkich na siebie ściągnął. Z obawy przed utratą życia nigdy już potem zamku nie opuszczał, lud jednak wciąż dręczył. Razu pewnego, nie wiedzieć w jakim zamiarze, zaprosił gdańszczan na ucztę do góry. Lud gromadnie stawił się na górę. Ale zdawna zawzięty, a teraz jeszcze podburzony przez samego narzeczonego córki Jagiełowej Prechty, lud uzbroił się potajemnie, i gdy się wszyscy bawili, napadł znienacka i okrutnika zamordował. Przy tej sposobności i cały zamek do szczętu zburzono. Ile w tem prawdy, nie wiadomo, tyle jednak pewna, że owa góra bardzo przydatna ku obronie, bo przez całe nowsze wieki aż do dziś stanowi ona jednę z najważniejszych warowni miasta Gdańska. Pierwszy raz obwarowano ją podczas napadów szwedzkich r. 1655. R. 1734 oblegające wojsko rossyjskie siliło się bezskutecznie zdobyć Jagiełową górę. Także i r. 1807 w czasie oblężenia francuzi wały i forty jej mocno uszkodzili, ale zdobyć nie mogli. Potem po kapitulacyi Napoleon daleko mocniejsze warownie i forty pobudował na górze, na które przeszło 10,000,000 fr. wydał. Za pruskich czasów prowadzono dalej te roboty, tak że góra Jagiełowa należy teraz do najmocniejszych warowni. U stóp góry znajduje się kilka miejskich cmentarzy, z pomiędzy których

mianowicie cmentarz Bożego Ciała widzenia godny dla licznych historycznych pomników. Porównaj Dr. Brandstätter: Die Weichsel, 82.

Jagiełowszczyzna, folw. szl. pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 3 w. od Oszmiany, 1 dm., 17 mk. kat. (1866).

Jagieniszki, wś, pow. władysławowski, gm. Światoszyn, par. Poniemoń; odl. 46 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 10 dm. i 116 mk., obecnie 11 dm., 115 mk.

Jagienów, os., pow. opolski, pod Chwałkowicami.

Jagientowicze, wś szlach., nad rz. Niewiażą, pow. kowieński, par. Bobty, o 26 w. od Kowna, 9 właścicieli, grunta lekkie. *J. D.*

Jaginne (niem.), straż leśna w leśnictwie Dąbrówka, pow. opolski.

Jaginty, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 36 w. od Sokółki.

Jagiszki, dwór, pow. wileński. R. 1794 własność Ruszczycowej.

Jaglice albo *Guglicze*, jak dawniej pisano, niem. *Jagolitz*, wś, pow. wałecki, w okolicy lesistej, około 1 milę od m. Słopanowa (Schloppe); parafia i poczta Słopanowo, szkoła w miejscu. Obszaru ziemi mórg 5178, budynk. 107, dm. 39, kat. 8, ew. 373. Za polskich czasów istniał tu kościół kat. z drzewa stawiany, który był filią do Słopanowa. W XVII wieku mało kiedy odprawiało się w nim nabożeństwo. Roku 1641 była tu już ludność zniemczona i po największej części protestancka. Kiedy ten kościołek zaginął, nie wiadomo. *Ks. T.*

Jaglimońce, wś, pow. wileński, gm. Soleczniki, z karczmą przy gościńcu.

Jagłowo, wś, pow. sokólski, o 45 w. od Sokółki, między błotami nad Biebrzą i Brzozówką; na wiosnę z sąsiedniemi wsiami komunikacya tylko łódkami się odbywa, zimą na saniach do Goniądza i Suchowoli.

Jagmann (niem.), folw. dóbr Amboten w Kurlandyi, pow. hazenpocki.

Jagminiszki, fol., pow, szawelski, 11 włók rozl., własność niegdyś Jagminów, dziś Wincentego Piotrowskiego. *J. God.*

Jagminopol, ob. *Barszczyce.*

Jagminy 1.) dobra, pow. szawelski, 27 wł. rozl., własność Szemetułówien. 2.) **J.**, wś szlach., pow. kowieński, par. i okr. polic. Kiejdany (o 10 w.); czterech właścicieli, grunta lekkie; przechodzi przez nie kolej libawska.

Jagniątka. *Jagniątki*,, wś i folw., pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Łęki. W 1827 r. było tu 12 dm. i 130 mk., obecnie liczy 10 dm., 117 mk.; przestrzeni ogólnej 393 mr., w tem gruntu ornego żytniego 243 mr., łąk i pastw. 150 w., do włościan należy 39 mr., 15 osad. *W. W.*

Jagnięcy wierch, właściwa nazwa szczytu w głównym grzbiecie Tatr spiskich, nad Białemi Stawami, który u niemców zowie się Weisse-See-Spitze; ztąd też pochodzi polska nazwa „Białostawiański szczyt" (ob.), u górali, jak stwierdził W. Elasz (ob. Wycieczka do Zielonego Stawu kieżmarskiego. Pam. Tow. tatrz. V. 11), wcale nieznana. Do wysokości tego szczytu podanych w T. I. 195 p. n. „Białostawiański szczyt" dodaję jeszcze 2235 m. wedł. szt. gen. Jagnięca hala ob. Baranie Rogi.

Jagnin, wś i folw.. pow. opatowski, gm. Modliborzyce, par. Strzyżowice. W 1827 r. było tu 17 dm., 106 mk., obecnie 19 osad, 18 dm., 178 mk., 250 mr. ziemi dworskiej i 98 mr. włośc. W 15 w. była dziedzictwem Mikołaja Ziarunickiego Różyca (Dług. I, 385).

Jagoczany, wś, pow. kowieński, par. i gm Betygoła, 9 dm., narzecze litewskie.

Jagódka, 1.) folw. poleski, na północowschodnim krańcu pow. ihumeńskiego, w okr. policyjnym berezyńskim, przy nędznej drodze wiodącej ze wsi Iglicy do wsi Maczeski, niedaleko źródeł rzeki Olsy; najgłuchsze polesie ihumeńskie, gmina pohoska. Por. *Czeresin.* 2.) **J.**, mały folw., a raczej awuls w pow. ihumeńskim, w okr. polic. Śmiłowickim, do dominium Łada, dziedzictwa Jelskich należący.

Jagoda, rz., ob. *Struga Jagodna.*

Jagodne, 1.) ws, i folw., pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Okrzeja. Posiadą browar, stawy rybne, młyn wodny i cegielnię. W 1827 roku było tu 14 domów i 135 mieszkańców, obecnie 13 domów, 192 mieszkańców. Dobra **J.**, składają się z folwarków **J.** i Zofinin, tudzież wsi: **J**., Gęsia Wólka, Gust, Sokola i Kokoszki, od Żelechowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 3364; folw. J. grunta orne i ogrody mr. 822, łąk mr. 296, pastw. mr. 44, wody mr. 166, lasu mr. 1615, nieużytki i place mr. 154, razem mr. 3097. Bud. mur. 6, drew. 40; płodozmian 10 i 13-polowy; folw. Zofinin grunta orne i ogrody mr. 236, łąk mr. 19, nieużytki i place mr. 12, razem mr. 267. Bud. drew. 7. Wieś Jagodne osad 14, z gruntem mr. 179; wś Gęsia Wólka, osad 47, z gruntem mr. 869; wś Gust, osad 43, z gruntem morgów 540; wś Sokola, osad 25, z gruntem 229; wś Kokoszka, osad 17, z gruntem mr. 248. 2) **J.** wś, pow. garwoliński, gm. Wola Rębkowska, par. Garwolin. Ma 32 dm., 358 mk. i 723 mr. obszaru. Należała do starosta garwolińskiego (wedl. lustr. 1664 r.). 3.) **J.** albo *Jagodno*, wś i folw., pow. węgrowski, gm. Sinołęka, par. Oleksin. Pod tą nazwą mieszczą się obok siebie dwie wsie J. lit. A, J. lit. C, J. Chojeczno, 1-e folw., i J. Chojeczno 2-e folw. ogólna ludność wynosi 224 dusz. J. lit. A ma 5 dm., i 32 mr. Lit. B. dm. 4 i 32 mr.; folw. 1-y 6 dm. i 579 mr. a 2-i 6 dm. i 616 mr. obszaru. 4.) **J.**, wś, pow. łukowski, gm. Dąbie, par. Do-

manice. Ma 30 dm., 240 mk. i 639 mr. obszaru. Dobra J. obejmują 1082 morgów gruntu 5.) **J.**, wieś i folwark, powiat łukowski, gm. Mysłów, paraf. Wilczyska. Ma 10 domów 185 mk. Folw. J. z wsią J., Swider i Ludwinów od Żelechowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 1365, grunta orne i ogrody mr. 608, łąk mr. 138, pastwisk mr. 2, wody mr. 7, lasu mr. 399, zarośli mr. 163, nieużytki i place mr. 28. Bud. mur. 3, drew. 13; wś Jagodne osad 14, z gruntem mr. 61; wś Swider osad 14, z gruntem mr. 245; wś Ludwinów osad 11, z gruntem mr. 94. 6.) **J.**, wś, pow. siedlecki, gm. Starawieś, par. Siedlce. Ma 11 dm., 61 mk. i 116 mr. obszaru. Por. *Golice*. 7.) **J.**, wś, pow. włodawski, gm. Wola Wereszczyńska, par. Sosnowica. Ma 24 dm., 179 mk. i 400 mr. obszaru. 8.) **J.**, wś, pow. chełmski, gm. Staw, par. Czułczyce. Leży przy linii dr. żel. Nadwiślańskiej, o 8 w. od Dorohuska ku Lubomli. 9.) **J.** lub *Jagodno*, kol. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Przytyk, par. Wrzos. Ma 2 dm. 13 mk., 112 mr. ziemi; utworzona na terytoryum dóbr Domaniew, (ob.). 10.) **J.**, wś i folw., majorat, pow. iłżecki, gm. Skarzysko-kościelne, par. Mirzec, o 20 w. od Iłży. W 1827 r. było tu 23 dm. i 164 mk., obecnie liczy 54 dm., 352 mk., 515 mr. ziemi dworsk. i 853 mr. włośc. J. należało do klasztoru wąchockiego (Dług. III 412). *Br. Ch.*

Jagodne, niem. *Jagodnen*, 2 wsie, pow. lecki, W. i M. Jagodne, leżą nad jeziorem jagodzińskiem, w polsko- pruskich mazurach, st. p. Miłki i Szymonki.

Jagodnia, wś rząd. nad rz. Isłocz, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 73, od Dziewieniszek w. 44, mk. 88. (1866).

Jagodnica, 1.) J. złotna, folw., i Jagodnica huta, wś i kol., pow. łódzki, gm. Rąbień, par. Konstantynów. Leży na prawo od drogi bitej z Łodzi do Konstantynowa. W 1827 J. folw. liczył 1 dm. i 16 mk. a J. huta miała 17 dm. i 189 mk. Należały wtedy do parafii w Kazimierzu. Obecnie J. złotna ma 3 dm., 72 mk., 553 mr. ziemi (369 ornej); zaśc. J. huta 15 dm., 122 mk., 410 mor. obszaru. Według Tow. Kr. Z. folw. J. Złotna z wsią J. Złotna i Leonowo, rozl. mr. 567, grunta orne i ogrody mr. 378, łąk mr. 68, pastw. mr. 64, lasu mr. 45, nieużytki i place mr. 11. Bud. mur. 4, drew. 6; wieś J. złotna osad 29, z gruntem mr. 447, wś Leonowo osad 3, z gruntem mr. 80. Por. *Huta Jagodnica*. 2.) **J.**, wś i folw., pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała. W 1827 r. było tu 22 dm. i 154 mk., obecnie 11 dm., 139 mk. i 573 mr. obszaru. *A. Pal., Br. Ch.*

Jagodnik 1.) lub *Palka*, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Kobiele, ma 3 dm., 13 mk. 35 mr. obszaru. Por. *Huta drewniana*. 2.) **J.** kol., pow. sokołowski, gm. i par. Kossów. Ma 1 dm., 90 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Jagodnik, wś, w okolicy równej, piaszczystej, pow. kolbuszowski, par. rzym. kat. w Trzęsówce, ma 359 mk. rzym. kat. Większa posiadłość W. Dolańskiej ma obszaru 130 mr. roli, 59 mr. łąk i ogr., 8 mr. past. i 113 mr. sosnowego lasu; pos. mn. 367 m. roli, 96 mr. łąk i ogr. i 50 mr. pastw.

Jagodniki, zagroda leśna, pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, od zarządu gminnego w. 2, od powiatowego w. 21. Gruntu morga 1. Dom 1 drew., 9 mk.

Jagodniki 1.) wś na lewym brzegu Wisły, w okolicy równej, pow. brzeski, należy do parafii rzym. kat. w Wietrzychowicach a urzędu poczt. w Siedluszowicach, zkąd jest o 4 klm. oddaloną. Większa pos. należy do Zofii hr. Załuskiej ma 25 mr. roli, 50 mr. łąk i ogr., 15 mr. pastw. i 23 mr. lasu sosnowego; pos. mniejsza 40 mr. roli, 9 mr. łąk i ogr. i 2 mr. past. Ludność tej małej wioski liczy 97 mk. 2.) **J.**, ob. *Cmolus*. *Mac.*

Jagodna, ob. *Jagodne*.

Jagodno, folw., pow. oszmiański, 2 okr. adm., 48 w. od Oszmiany, 1 dm., 22 mieszkańców kat. (1866).

Jagodno, jez. ob. *Jagodzińskie* jez.

Jagodowizna-sierakowo, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lubowidz, należy do dóbr Rozwozin.

Jagody 1.) zaśc. szlach. pow. trocki, 1 okr. adm., 19 w. od Trok, 1 dom, 8 mieszk. katol. (1866). 2.) **J.**, zaśc. szlach., nad potokiem Jagodą, pow. trocki, 1 okr. adm., 23 w. od Trok, 1 dom, 12 mk. kat. (1866).

Jagodzińskie jezioro, pow. lecki, na pruskich Mazurach, stanowi południową odnogę wielkiego jeziora Niewocina (Löwentin See) przy Lecu. Nazwę ma od wsi W. i M. Jagodne, które w pobliżu ponad jeziorem są położone. Za pomocą kanału szymońskiego w nowszym czasie wykopanego zostaje w związku z jeziorami: Tałtowisko, Tułty, Smiardowe, przez które statki parowe kursują pomiędzy Jańsborkiem, Rynem, Lecem, Węgoborkiem i t. d. Długość jeziora jagodzińskiego wynosi około 1 milę. Dalszym jego ciągem ku południowi jest jezioro Górkło.

Jagolitz (niem.), ob. *Gogolice* i *Jaglice*.

Jagonia, ob. *Jagumin*.

Jagony, ob. *Jagunin*.

Jagotschen (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Kleszczewo.

Jagotyn, miasto, pow. piratyński, gub. połtawska, nad rz. Supojem, ma 4 jarm., na które przywożą towary łokciowe, naczynia szklane i drewniane, zboże, wino, smołę i t. d., oraz przypędzają bydło rogate i konie; st. poczt.

Jagowiszcze, zaśc. rządowy, pow. oszmiań-

ski, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 40, od Dziewieniszek 27, dm. 2, mk. 7. (1866).

Jagschen (niem.) 1.) *Gross J.* lub *Jacob J.* (ob). 2.) **J.**-*Jugs* lub *Okslinden*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten. 3.) *Klein* **J.** albo *Silinnen* wś, pow. kłajpedzki, st. p. Plicken. 4.) *Martin* **J.** albo *Kalwen*, wś, pow. kłajpadzki, st. p. Dawillen. Por. *Jaagssen.*

Jagstellen (niem.) lub *Jagsten*, wś. pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten.

Jagstein (niem.) 1.) wś, pow. żuławski, st. p. Skajzgiry. 2.) **J.** ob. *Jagstellen.*

Jagszen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Lankuppen.

Jaguczany, dwór, pow. rossieński, parafia betygolska, własność Jagoczewskiego.

Jagumin, *Jagunin*, *Jagonia*, przys. Obydowa w pow. Kamionka Strumiłłowa. Jest tu kaplica murowana. szkoła filialna.

Jagunia, potoczek, dopływ Babiaczki (ob.)

Jagunin albo *Jagony*, niem. kol. do wsi Łan należąca.

Jaguszewice, niem. *Jaguschowitz*, rycer. dobra, pow. brodnicki, ¼ mili od st. kol. żel. w Jabłonowie, nad strugą Lutrzyną. Obszaru liczy mr. 1317, budyn. 17, dm. 10, kat. 114, ew. 15. Parafia, szkoła i poczta Jabłonowo. Gleba urodzajna. Właścicielka p. Rutkowska. Przy wsi znajdują się stare okopy.

Jagutten (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Krotynga Niemiecka.

Jahde (niem.), ob. tom. II, str. 528.

Jahistów, *Jachistów*, *Jahostów*, lesista góra w obrębie gminy Tuchla, w pow. stryjskim, w płn.-zach. stronie wsi, na lewym brzegu Oporu, wznosi się do 886 m. Na wschodnich jej stokach ma źródło potok Jahistów.

Jahistów, potoczek górski, wytryskujący w obr. gm. Tuchli, w pow. stryjskim, w Bieskidzie lesistym, z pod lesistego wzgórza Jahistowa (886 m. szt. gen.), wznoszącego się od Tuchli na płn.zach. Potok płynie na wschód i po krótkim, bo zaledwie 3 kil. biegu, wpada z lew. brz. do Oporu. *Br. G.*

Jahlewicze, wś, pow. słonimski, nad Hrywdą, przy b. trakcie handl. Pińsk-Słonim, o 47 w. od Słonima, 17 od Kozików.

Jahlusz, ob. *Jachlusz.*

Jahmen ob. *Jahmno* (niem.), ob. *Jamno.*

Jahn (niem.), w połączeniu: Alt-Jahn, Kirchen-Jahn, Lesniau, obszerne dobra, pow. kwidzyński, ob. *Jania stara*, *Jania kościelna*, *Jania leśna.*

Jahn (niem.) 1.) *Alszeiken* **J.**, powiat kłajpedzki, st. p. Krotynga Niemiecka. 2.) *Jodenschen* **J.**, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg. 3.) *Kaitonnen*-**J.**, wś, pow. klajpedzki, st. p, Kłajpeda. 4.) *Kunzen*-**J.**, albo *Grambowischken*, dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen. 5.) *Patra*-**J**, albo *Patern*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Krotynga Niemiecka. 6.) *Ramutten*-**J**, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Immersatt. 7.) *Schuscheiken*-**J.** albo *Luszen*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda. 8.) *Titern*-**J.**, albo *Lillischen*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg. 9.) *Wittinnen*-**J.**, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Plicken.

Jahna-Basnica, ob. *Alt-Rahden.*

Jahnen (niem.) *Gross* i *Klein*, ob. *Jany* i *Janki.*

Jahniatyn, wioska, pow. skwirski, nad rz. Rastawicą, która, łącząc się z potokiem Orzeszną, płynie śród malowniczych skał granitowych. Według dwóch przywilejów: Włodzimierza Olgerdowicza księcia kijowskiego (1377—1395) i syna tegoż, Olelka Włodymirowicza także księcia kijowskiego (1443 — 1455), wydanych w 1568 z kancelaryi koronnej w kopii polskiej z widymusem, a znajdujących się niegdyś w archiwum motowidłowieckiem Aksaków, potem w zbiorach K. Swidzińskiego, tak Jahniatyn (Janiatyn) jak Skwira, Trylisy i Fasurowo (Chwastów) były pierwiastkowo w posiadaniu książąt ze Skwira Rożynowskich, (ob. Chwastów). Jahniatyn należał wtedy do Skwiry czyli tak zwanej w wyż wzmiankowanym przywileju „Połowieczczyzny." Ale dobra te uległy zniszczeniu za najazdu Mengligireja (1483) i po wygaśnięciu rodu książąt Rożynowskich (w 1536 r.) przeszły do rąk obcych, a więc i w naturę dóbr innych się zamieniły. Toż w XVII wieku Jahniatyn już do dóbr pawołockich należał. Odtąd też wraz z Pawołoczą wieś ta z kolei odmieniała właścicieli. Od ks. Rożyńskich przeszła więc ta posiadłość do Zamojskich, następnie do Koniecpolskich, Walewskich, ks. Lubomirskich a od tych do Potockich, ks. Ogińskich i Pławutynów. Pod wsią Jahniatynem jest mnóstwo mogił, a raczej całe pole usypane mogiłami; ma to być ślad bitwy, w której polacy wyrznięci od tatarów jak „jagnięta": stąd nazwisko wsi. Opodal uroczysko „Wczorajsze": niby tak nazwane od odwetu polaków na tatarach za „wczoraj". Z dwóch stron rzeki Rastawicy dwie mogiły otoczone od pola znacznej wysokości wałem. Jest też podanie, jakoby Jahniatyn miał się też nazywać: Kitajgrodem. Cerkiew tu parafialna zbudowana w 1779 r. na miejscu dawniejszej uniackiej, której opisanie podają wizyty z 1741 i 1746. Z nich widać, że cerkiew jahniatyńska odnowioną była w r. 1737 i że do niej oprócz Jahniatyna należało jeszcze 20 chałup we wsi Płoskiej i 6 w Mołczanówce. Mieszk. prawosł. 1010, katolików 32, izraelitów 30. *Edward Rulikowski.*

Jahnkunzen (niem.), ob. *Grambowischken.*

Jahodenka, wś, pow. żytomirski, nad rzeką Wierzchnią Irszycą, która tu tworzy staw. Spotyka się w gruntach labradoryt i gnejs.

Jest też tu fabryka odlewów żelaznych Baczkowskiego i filia parafii katol. Uszomierz.

Jahodnica, potok w powiecie radomyskim, wpada do rz. Tali.

Jahorłycka Słobódka, nad rz. Jahorłykiem, pow. bałcki, gm. Harmackie, par. Rybnica; 29 dom. *X. M. O.*

Jahorłyckie, góry na Podolu, odgraniczają zlew m. Czarnego od środkowego Bohu i Dniestru.

Jahorłyk, małe miasteczko, pow. bałcki, przy ujściu rzeki Jahorłyku do Dniestru, w samym końcu klina, jaki tworzy gub. podolska między gub. bessarabską i chersońską. Parafia katolicka do Rybnicy, gm. Harmaki, od Bałty odległe o wiorst 83; mieszk. 350, dom. 83, szkoła wiejska, dom modlitwy żydowski, gorzelnia, targów 26, sklepów 9. Ziemi dwor. z częścią wsi Cybulówki 2538 dz. używalnej i 666 nieużytków. Ziemi włośc. 526 dz. Jahorłyk pierwotnie zwał się Orlik, Koniecpol (?), po tatarsku Kajnard; miasteczko miało niegdyś okopy i zameczek drewniany, obronny, zniszczony przez kozaków niżowców w 1583 roku. Ponieważ leżał on na samym końcu Polski, zjeżdżali się tu zwykle sędziowie dla sądów pogranicznych, godzenia krzywd między Polską i Turcyą, ze wzajemnych najazdów pochodzących; juryzdykcya takowa odbywała się jeszcze za Stanisława Augusta. Karłowickim traktatem w 1699 r. brzegiem Jahorłyku określona była granica Polski i Turcyi, i tu przy ujściu Jahorłyka do Dniestru, na 10 sążni od brzegu, postawiony był słup graniczny murowany, $1^1/_2$ sążnia wysoki, w dole 2 a u góry $1^1/_2$ arsz. szeroki, z 2 stron miał wmurowaną tablicę, z napisem już dawno nieczytelnym, na jednej stronie od rz. Jahorłyku można było jeszcze w 1841 r. wyczytać „granica Polski", od strony zaś Dniestru „anno 1703, granica, koniec Polski", reszta nieczytelna. Według zaś podań ludu miało być napisano: „smotry Lasze, póki wasze." Pomnik ten, choć znacznie uszkodzony, przetrwał dotąd. Niedaleko od niego, na polach jahorłyckich, są nasypy ziemne, rodzaj bateryi, niewiadomo z jakich czasów. Góry jahorłyckie ciągną się po nad Dniestrem, na mil 7. Według Marczyńskiego w niektórych miejscach pokazują się ziemne tłustości i węgiel kamienny. Jahorłyk należał do Zamojskich, do włości krasniańskiej, która zaczynała się pod Winnicą, a kończyła się na Jahorłyku, takim sposobem obejmowała całe 3 powiaty: jampolski, olhopolski i bałcki. Barbara Joanna Zamojska wniosła go w dom Koniecpolskich, od których przeszedł do Lubomirskich; w ich posiadaniu J. tworzył oddzielny klucz, składający się z miasteczka i 27 wsi. Przy podziale majątku ks. Stanisława Lubomirskiego w 1776 r. między 4-ma jego synami, dochód z m. Jahorłyka przynosił tylko 270 zł., a z całego klucza 23300 zł. Następnie przeszedł we władanie Grabowskich, dziś należy do Ludwika Sikarda. *Dr. M.*

Jahorłyk, mała rzeczka w pow. bałckim, oddzielająca gub. podolską od chersońskiej, dawna granica Polski od Turcyi. Bierze początek około wsi: Honoraty i Borszcze; kierunek jej południowy do wsi Kosy posiada bardzo mało wody, od wsi Flory tworzy już stawy, których w całym ciągu jest 18 i tyleż młynów. Woda cuchnąca, słonawa, pełna gadów; latem czasami wysycha. Przy ujściu do Dniestru szerokości ma do 2 sążni; na wiosnę szeroko rozlewa. Płynie obok wsi: Lubomirki, Głęboczka, Koss, Flory, M. Okien, Toskołunga i poniżej M. Jahorłyka wpada do Dniestru. Pokłady skał w nadbrzeżach są te same co i nad Dniestrem, ale postępując w górę około wsi Kosy, skały kryją się głęboko. Jahorłyk przyjmuje z prawej strony rzeczkę Trościaniec pod wsią Dojban, zaczynającą się na polach wsi Kulnej, do niej zaś wpada strumień Mokra z prawej i Czarna z lewej strony. Był dawniej projekt połączenia rz. Jahorłyku z Kodymą, to jest Dniestru z Bohem, ale na przeszkodzie stały dość znaczne wzgórza i niespławność Bohu. (patrz Andrzejowski str. 58). Stuckenberg zowie tę rzekę Jaurłyk.

Jahostów, ob. *Jahistów*.

Jahubiec, duża wieś, pow. humański, par. Humań, nad rz. Udyczą, wpadającą do rz. Humańki, o 23 wiorsty od m. Humania, a 6 w. od wioski Oradówki. Mieszkańców 1004 wyznania prawosł., 8 katol. Cerkiew paraf. zbudowana w 1748 r., w niej znajduje się duży dzwon odebrany przez pułkownika Ordyńskiego od hajdamaków. Ziemi wybornego czarnoziemu 2479 dzies. Własność ks. Trubeckiej, dawniej Markowskiego. J. pamiętny bitwą, którą tu stoczył Stefan Czarniecki d. 21 kwietnia 1653 r. ze zbuntowanem kozactwem dowodzonem przez Bohuna. J. wówczas posiadał zameczek, który został wzięty szturmem przez wojska polskie; zburzono go do szczętu, a załogę w pień wycięto; straty z obu stron wynosiły blisko 20000 ludzi (list Czarnieckiego do króla Jana Kazimierza: „Pamiętniki południowo-zachodniej Rusi," t. III, str. 39).

Jajce, pasmo górskie, w Beskidzie lesistym w obr. gmin Lolina i Ilemni w pow. Dolina, rozsiadło się w dwóch grupach oderwanych. Jedna z nich większa legła między rzeką Świcą od zach., jej prawym dopływem Sołotwiną od płd. zach., Mszanką od płd. wsch., Mszaną od wsch. i Grawiczem od płn. wsch. Dolina Mszany oddziela to górskie gniazdo od również potężnego działu górskiego, Gorganem ilemskim (ob.) zwanego, który legł nieco na płn. wschód, niemal równolegle do pasma Jaj-

ca. Ciągnie się ono w kierunku z płn. zachodu na płd. wschód, poczynając się nad ujściem Prawicza do Swicy, wzgórzem lesistem Tarnycznykiem (1131 m.), wznosząc się coraz wyżej grzbietem lesistym przez tak zwany Wielki Lisak, potem przez Tannicę (1495 m.), polanę Dauhe pole, wreszcie wznosi się w szczycie Jajkiem zwanym do najwyższej wysokości, bo 1683 m. (szt. gen.) npm. Naokoło szczytu tego, z jakie 300 m. niżej, rozpostarły się połoniny, na których rok rocznie pasą się woły i owce z Wełdzirza, Niagrynu i Lolina. Zeszczytu wspaniały widok na góry skolskie, dalej na Pikuj i węgierskie Berżawy, a wreszcie na góry stanisławowskie. Obok Jajka, na płd. wsch. sterczy inny szczyt, prawie równej z Jajkiem wysokości, zwany Perebyty, połączony z nim małą przełęczą. Na płn. zaś wschód, także w najbliższem sąsiedztwie, ciągnie się przeszło 45 kil. długie prześliczne pasmo Gorganu ilemskiego, którego cały grzbiet, ledwo o kilkanaście metrów niższy od Jajka; gdyby ściana zakrywała widok w tę stronę, szczyt Jajka przedstawiałby kupę zwiru. Piaskowiec warstwowany tworzy tu płyty wielkości talerza, nie grubsze nad 2 centymetry. Niżej zaś kamienie grube, wielkie, kształtu nieregularnego. Wegetacya bardzo nędzna, szczególnie co do roślin jawnopłciowych. Z roślin alpejskich lub podalpejskich bardzo mało tu zachodzi, więcej zato jawi się roślin skrytokwiatowych. Masa kamieni pokryta żółtym porostem Rhizocarpon geographicum atrovirens. Porost ten już zdala jest widoczny jakby ogromne żółte plamy nie tylko na Jajku, lecz i na przyległych pasmach i szczytach. Obok tego porostu rosną tu Lecidea confluens, Gyrophora cylindrica, Parmelia stygia, Bryopogon jubatus. Z mchów wpadają w oko czarne małe zeschłe murawki, rosnące na kamieniach, a składające się z gat. Weissia crispula, Grimmia contorta, Andrea petrophila; następnie Racomitrium lanuginosum i pospolity Ceratodon purpureum. Pod względem jawnokwiatowym roślin obficie rosną Silene inflata, Hieracium alpinum, Solidago alpestris, Senecio nemorensis; ostatnie 2 gatunki zazwyczaj skarłowaciałe. Północny bok szczytu pokrywają wielkie płaty mchów torfowych i inne rośliny do składu torfowisk należące, jak Sphagnum acutifolium i S. cymbifolium. Płaty utworzone przez Sph. acutifolium wpadają w różową barwę, stąd też zdala świecą połyskiem złocistym, wcale różniącym się od żółtego porostu Rhizocarpon geographicum. Ten sam połysk okazują szczyty pasma Gorganu. Wśród Sphagnum widać tu mech Polytrichum strictum, P. Jumosum i alpinum, a wreszcie Dicramna flagellare. Oprócz tego znaleść można obficie rosnący porost Cetraria islandica, który pod kosodrzewiną wraz z mchami Hypnum splendens i Schreberi itd. grube tworzy poduszki. Widać tu także Cladonia rangiferina, Cl. amaurocrea (rzadziej) i Lycopodium Selago. Na szczycie zdobią poduszki torfowe rośliny Vaccinium Myrtillus, Vitis Idaea i uliginosum, oraz Empetrum nigrum w wielkiej obfitości. Połoniny, powyżej szczytu będące, odznaczają się gęstą trawną wegetacyą, w skutek tego przedstawiają monotonny widok. Rośnie tu także olsza górska Alnus viridis, jałowiec Juniperus nana. Kosodrzew schodzi bardzo nisko i mięsza się z lasem świerkowym. Lasy ciemne, gęste. Znajduje się tu także limba Pinus Cembra, a niżej wiązy, jawory i buki znacznej wielkości. Lasów bukowych niema. Od szczytu Jajka odrywają się ku płd. wsch. dwie odnogi, wschodnia kończy się szczytem gołym Szywaną zwanym (1430 m. szt. gen.) nad rzeką Mszanką, a zachodnia bieży przez skalistą grupę czubków Ukiernię (1622 m.), kończąc się również Szywaną (1650 m.), od której na południe wznosi się czubek Sołotwina (1355 m. szt. gen.). Tu w okolicy tej Szywany biją źródła Mszanki. Szczyt Jajka zwiedził w r. 1840 ś. p. profesor Łobarzewski, a w 1868 r. prof. Edward Hückel. Ob. *E. Huckel*, Wycieczka bot. w Karpaty stryjskie do źródeł Swicy, w spraw. kom. fizyogr. T. II, 1868 r. Na płd. od potoku Mszanki, między nim a Mołodą od płd., a Mszaną od wsch., legło mniejsze gniazdo górskie, także Jajce zwane, wzniesione do 1600 m., a należące do działu Mszaną zwanego (1724 m. szt. gen.). *Br. G.*

Jajczaki, kol. i folw., pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce, odl. od Wielunia 10 w.; kolonia wraz z Daszewem liczy: dm. 23, mk. 139; folw. dom 1, mk. 9.

Jaje, wś, pow. dziśnieński, gm. Druja, okr. adm. Drujka, na drodze ze Słobódki do Drui, od której odl. wiorst 6, ziemi uwłaszczonej 81 dzies. sążni 2301. Dusz 13, należała do dóbr Drujki o wiorstę odległej. Do r. 1667 Druja lub Drujka wraz z Jajami była własnością knaziów Massalskich, z których Dawid i Klara z Tukałłów sprzedają r. 1667 wespół z częścią miasteczka Drują Stefanowi Wojciechowi i Krystynie z Galineckich Czerniewskim. Gdy ten umarł w r. 1687 obejmuje syn jego Jan Czerniewski a ten w r. 1700 wespół ze swą matką Krystyną 2-voto Stabrowską sprzedał Janowi i Zofii z Suffczyńskich Rudominom. W tym rodzie został do 1813 aż do śmierci ostatniego potomka tej linii Tadeusza Rudominy, poległego w bitwie pod Lipskiem. Od Rudominy dostała J. w posagu siostra jego rodzona Kazimiera Łopacińska i przekazuje synowi swemu Adamowi; który w r. 1858 sprzedał Józefowi Wasilewskiemu; dziś jest własnością syna jego Justyna. Drujka zawierała obszaru 1960 dzies.

dzisiaj 530; w r. 1839 liczyła dusz męz. 101 a 1850 tylko 90. *A. K. Ł.*

Jajeczkowicze, wieś w zachodniej stronie pow. pińskiego, nad rz. Piną, w gm. Brodnica, przy gościńcu pocztowym wiodącym z Pińska do Lubieszowa i na Wołyń, na pół drogi pomiędzy stacyami Mokre i Duboja, ma osad 26, w glebie lekkiej, łąki zato wyborne, nadrzeczne; lud trudni się rolnictwem, rybołówstwem i flisactwem. Własność Kurzenieckich. *Kś. M.*

Jajka, ob. *Jajce.*

Jajki, wś i folw., przezwane obecnie *Janki*, pow. noworadomski, gm. Brzeźnica, par. Pajęczno. W 1827 r. było tu 14 dm. i 175 mk., obecnie liczy wś 11 dm., 160 mk., folw. zaś 11 dm. Dobra J. albo Janki składają się z folwarku J. i Grabiec, tudzież wsi: J., Łążek, Orczuchy, od Brzeźnicy w. 4. Rzeka Warta przepływa. Rozl. wynosi m. 1230. Folw. J. grunta orne i ogrody m. 495, łąk m. 41, nieużytki i place m. 66, razem m. 602, bud. mur. 8, drewn. 12, płodozmian 16-polowy. Folw. Grabiec grunta orne i ogrody m. 174, łąk m. 24, pastw. m. 20, lasu m. 360, nieużytki i place m. 59, razem m. 637, bud. mur. 2, drewn. 3, płodozmian 7-polowy, pokłady wapna. Wś Jajki osad 26, z gruntem m. 100; wś Łążek osad 26, z gruntem m. 199; wś Orczuchy osad 3, z gruntem m. 59.

Jajko, dawne nazwisko, dało początek nazwom: Jajki, Jajczaki (synowie Jajka), Jajkowice i t. p.

Jajków, *Jajkowo* (ob.).

Jajkowce, wieś, pow. żydaczowski, o 7.6 kil. od Żurawna. Ludności gr. kat. 344, paraf. w miejscu, należąca do dek. Żurawno, dyec. lwow., obejmuje filią Żyrawa z 424 par., razem 768 gr. kat. Właśc. więk. posiadł. Leopold hr. Starzeński, szkoła niezorganizowana należąca do rady szkolnej okręgowej w Stryju.

Jajkowice, wś i folw., nad Gostomką, pow. rawski, gm. i par. Lubania. Leży na lewo od drogi bitej z Nowego miasta do Grójca. W r. 1827 było tu 19 dm. i 176 mk.; obecnie liczy wieś 23 dm., 330 mk. Folwark dawniej J., obecnie Broniew, z wsią J., od Mogielnicy w. 6. Rozl. wynosi mr. 316, grunta orne i ogrody mr. 304, lasu mr. 10, nieużytki i place mr. 2. Bud. drewn. 2, płodozmian 11-polowy. Wś J. osad 25, z gruntem mr. 343; w r. 1880 od dóbr tych oddzielony został folw. Emilin, rozl. mr. 574, grunta orne i ogrody mr. 495, łąk mr. 15, pastwisk mr. 7, lasu mr. 50, nieużytki i place mr. 7. Bud. mur. 3, drewn. 7, płodozmian 9-polowy, wiatrak, młyn i osada fabryczna. *A. Pal.*

Jajkowice, niem. *Jeikowitz*, *Jeykowilz*, wieś, pow. rybnicki, nad Jajkowicką Wodą, o pół mili na zachód od Rybnika, przy dawnym trakcie raciborskim; 26 osad, 585 mr. rozl. Do J. należy młyn zwany Gsell, leśnictwo król. Lerchenberg i pustkowie Chałupki. *F. S.*

Jajkowo, niem. *Jaikowo*, folw., pow. brodnicki, w okolicy lesistej, nad Drwęcą i jez. Szczygowo, przy bitym trakcie brodnicko-lubawskim, 1 mila od Brodnicy. Obszaru liczy mr. 2910, budynk. 37, dm. 18, katol. 164, ew. 19, gorzelnia parowa. Parafia Pokrzydowo, szkoła w miejscu, poczta Brodnica. R. 1858 posiadacz Abramowski.

Jajkowska-Wola, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Brzeźnica, par. Pajęczno; ma 28 dm., 216 mk., ziemi włośc. 205, folwarcznej 628 mr.

Jajnica, rz., ob. *Iłczeńki.*

Jajost (niem.), część wsi Biasowic, powiat pszczyński.

Jajówka lub *Zajajówka*, zaśc., pow. dzisieński, o 1 w. od Jaj a o 2 od Drujki, gmina Druja, ma 22 mk., 43 dz. gruntu uwłaszczonego. *A. K. Ł.*

Jajtawy, niem. *Getau*, wieś, pow. inowrocławski, blisko Wisły, przy kolei żel. bydgosko-toruńskiej, 10 dm., 94 mk., 90 ew., 3 kat., 1 żyd, 3 analf., 49 wątpliwych co do wykształcenia szkólnego. Stac. poczt., kol. żel. Solec lub Szulec (Schulitz) o 7 kil.

Jajuszowice, ob. *Jawiszowice.*

Jak, *Jakusz*, skrócone formy imienia (Joachim), stanowią źródłosłów nazw: Jaki, Jakusze. *Br. Ch.*

Jakać 1.) J.-stara, J.-młoda, J.-borki, wieś szlach, włośc. i folw., pow. łomżyński, gmina i par. Sniadowo. W 1827 r. J.-stara miała 25 dm., 116 mk., J.-młoda 10 dm., 42 mk., J.-borki 11 dm., 55 mk. Jest to gniazdo rodu Jakackich, wspominane w aktach 1552 r. (Gloger). Niegdyś królewszczyzna w łomżyńskiem, dziedzictwo Jana Mleczki. Bardzo ładna rezydencya, pałac w pięknym stylu. Folw. J.-stara z wsiami: J.-stara, J.-mała i Pstrągi Gniewoty od Łomży w. 14. Rozl. wynosi mr. 1867, grunta orne i ogrody mr. 1038, łąk mr. 156, pastwisk mr. 28, lasu mr. 572, nieużytki i place mr. 78. Bud. mur. 4, drewn. 18, płodozmian 11 i 12-polowy. Cegielnia, olejarnia i pokłady torfu. Wieś J.-stara osad 22, z gruntem mr. 395; wś J.- mała osad 8; z gruntem mr. 248; wś Pstrągi-Gniewoty osad 9, z gruntem mr. 234.

Jakajcie, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele. Odl. 28 w. od Władysławowa, ma 9 dm., 72 mk.

Jakańce 1.) wieś rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., o 49 w. od Trok, 19 dm., 188 mk., z tego 183 katol., 5 żydów (1866). 2.) J., wieś nad pot. Dubopisią, pow. trocki, 1 okr. adm., 46 w. od Trok; 13 dm., 148 mk. kat. (1866). Jest tu 661 dzies. rozl.; własność Jerzego Pranisznikowa. Okrąg wiejski J. w gm. Oranach,

ma w swym obrębie wsie: J., Poręcze, Pobieżniaki, Wizgirdany.

Jakarcice, *Puste J.*, niem. *Jakartitz*, *Wüst-J.*, kol., pow. raciborski, ma 9 osad, należy do gminy Hoszyce.

Jakartowice, niem. *Eckertsdorf*, wieś na Szląsku austr. w ks. opawskiem, ma par. i dek. katol., oraz szkołę ludową.

Jakendorf (niem.), powiat chodzieski, ob. Sokołowo.

Jaki, wś szlach., pow. szczuczyński, gmina Wąsosz, par. Słucz. W 1827 roku było tu 15 dm., 86 mk.

Jaki, folw., pow. szawelski, par. popielańska, o 10 w. od Tryszek, o 3 w. od Szawdyń, siedm włók ziemi leśnej, niskiej, z dobremi zabudowaniami, własność Emilii Rubażewiczowej. Niegdyś część dóbr Szawdyń (ob.) Godlewskich. *J. G.*

Jaki-Kamieniec, os., pow. szawelski, gm. tryska, 3 dz. ziemi. *J. Godl.*

Jakielańce, wś, pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje. Odl. 28 w. od Sejn, ma 8 dm., 51 mieszk.

Jakiele, wś rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 28 w. od Święcian, 25 dm., 236 mk., z tego 231 kat., 5 żydów (1866).

Jakieliszki, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele. Odl. 31 w. od Władysławowa, ma 6 dm., 68 mk.

Jakielnica, właśc. *Jagielnica* (ob.).

Jakielowszczyzna, wieś, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 7 w. od Oszmiany, 4 dm., 41 mk. kat. (1866).

Jakim, ob. *Jak.*

Jakimczyce (po rusku *Jakimczyczy*), wś w pow. rudeckim, 20 kil. na wschód od Rudek, 4 kil. na półn.-wschód od urzędu pocztowego w Komarnie. Na półn. leżą Czułowice, na zachód Katarynice, na płd. Klicko, na wschód Jastrzębków (w pow. lwowskim). W północnowschodniej części obszaru wznosi się wzgórze Jakimczyce do 291 m., reszta obszaru leży niżej i opada ku dolinie, w której dawniej był staw Klitecki (Komarniański), utworzony przez Wereszycę a sięgający pod samo Komarno, spuszczony niedawnemi czasy lecz nie osuszony należycie. Własn. więk. (Kazim. hr. Lanckoroński) ma roli ornej 55, łąk i ogrodów 184, pastw. 12, lasu 124 mr.; własn. mniejsza roli ornej 315, łąk i ogr. 78, pastw. 47 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 380 w gminie, 19 na obszarze dworskim. Par. rzym. katol. (mk. 25) w Komarnie, gr. kat. w Klicku, dek. Horożana, dyecezya przemyska. J. w XVIII w. należały do klucza Komarno.

Jakimczyce, wzgórze 291 m. wysokie, w Jakimczycach, w pow. rudeckim. *Lu. Dz.*

Jakimiecka, st. poczt. w gub. riazańskiej, obok ranenburskiej stacyi dr. żel. riazańsko-kozłowskiej:

Jakimiszki, folwark, powiat maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie. W 1827 roku było tu 18 dm., 241 mk.; obecnie posiada 104 mieszkańców. Jest tu fabryka serów. Odległość od miasta Preny i stacyi pocztowej 13 wiorst. Dobra J. składały się z folwarków: J., Nowydwór, Samopol, Malinowo, Lustberg, Elizental, Girniki, przyległości Taszeta i wsi niżej wymienionych. Rzeka Niemen stanowi granicę południową, a rzeka Jesia granicę zachodnią. Rozl. wynosi mor. 4074; folw. Jakimiszki grunta orne i ogrody mr. 551, łąk mr. 186, pastwisk mr. 56, lasu mr. 115, zarośli mr. 7, wody mr. 2, nieużytki i place mr. 50, razem mr. 967. Bud. mur. 20, drewn. 7. Folw. Samopol grunta orne i ogrody mr. 36, łąk mr. 105, pastwisk mr. 30, lasu mr. 42, nieużytki i place mr. 22, razem mor. 535. Bud. mur. 9. Folw. Lustberg grunta orne i ogrody mr. 231, łąk mr. 54, pastw. mr. 18, lasu mr. 160, wody mr. 1, nieużytki i place mr. 13, razem mr. 477. Bud. mur. 1, drew. 6. Folw. Elizental grunta orne i ogrody mr. 246, łąk mr. 49, pastwisk mr. 3, lasu mr. 360, wody mr. 3, nieużytki i place mr. 18, razem mr. 679. Bud. mur. 4, drewn. 13. Folw. Nowydwór grunta orne i ogrody mr. 297, łąk mr. 49, pastwisk mr. 25, wody mr. 1, lasu mr. 90, nieużytki i place mr. 42, razem mr. 504, bud. mur. 6, drewn. 3. Folw. Malinowo grunta orne i ogrody mr. 295, łąk m. 48, pastwisk mr. 36, lasu mr, 260, zarośli mr. 10, nieużytki i place mr. 18, razem mr. 667. Bud. mur. 5, drewn. 1. Folw. Girniki grunta orne i ogrody mr. 94, łąk mr. 31, pastwisk mr. 1, lasu mr. 46, wody mr. 9, nieużytki i place mr. 7, razem mr. 188. Bud. mur. 3, drewn. 5. Pod osadami karczemnemi mr. 57 i bud. drewn. 11; na folwarkach płodozmian 8, 11 i 12-polowy; gorzelnia, młyn deptak, młyn wodny, folusz i cegielnia, pokłady torfu w niektórych miejscowościach. Wieś Autokalnie osad 25, z gruntem mr. 790; wś Wangi osad 14, z gruntem mr. 638; wś Sodziby osad 34, z gruntem mr. 356; wś Pomatery osad 10, z gruntem mr. 428; wś Buczkiemie osad 15, z gruntem mr. 565; wś Dwiliki osad 35, z gruntem mr. 726; wś Girniki osad 31, z gruntem mr 1214; wieś Sobolany osad 13, z gruntem mr. 466.

Jakimów (po rusku *Jakymiw*), wś w pow. Kamionka Strumiłowa, 18 kil. na płd. od K. Str., 10 kil. na zachód od urzędu pocztowego w Milatynie nowym a 14 kil. na płn.-zachód od najbliższej stacyi kolejowej w Zadwórzu. Na półn. i wschód leży Wyrów, na płd. Dziedziłów, na zachód Kłodno wielkie. Wody uchodzą do Bugu za pośrednictwem Horpinki (ob.), wchodzącej tu z Dziedziłowa. Płynie ona

od płd. przez wsch. obszar a zabiera od lew. brzegu kilka strug nieznacznych. Położenie wsi nizinne. Najwyższe wzniesienie na granicy płn.-zach. czyni 238 m. Własn. większa (probostwa łacińskiego w Wyźniauach) ma roli ornej 133, łąk i ogr. 44, pastwisk 6 mor.; własn. mniej. roli ornej 442, łąk i ogr. 97, pastwisk 6 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 363 w gminie a 11 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1882 mk. obrz rzym. kat. 5, gr. kat. 376. Par. rzym. kat. w Jaryczowie, dek. lwow.; gr. kat. w miejscu, dek. Busk. We wsi jest cerkiew i i szkoła niezorganizowana. *Lu. Dz.*

Jakimowce, wś, pow. krzemieniecki, niedaleko Jampola.

Jakimowice, wś, pow. konecki, gm. Pijanów, par. Lipa, stanowiła niegdyś część starostwa radoszyckiego, którego ostatnim starostą był Hiacynt Małachowski, kanclerz w. k. za panowania Stanisława Poniatowskiego; od r. 1874 właścicielem dóbr J. jest Seweryn hr. Jezierski. Do dóbr Jakimowice 2132 mr. rozl. należy attyn. Łbiska i drugi folwark Czarnyług, obszerności 250 mr., w którym uprawa żółtego łubinu na obszerną skalę zaprowadzona. Dobra J. mają łąk 170 mr. z górą, które, od wieków nie nawodnione dostatecznie, były porosłe mchami; dziś łąki poprawione, ilość siana zdwojona. Lasy są porębowe urządzone wedle zasad gospodarstwa leśnego; jakkolwiek po wycięciu starodrzewu są w stanie młodocianym, to jednak obecnie przy obsiewie sztucznym lub przez nasienniki przedstawiają porost w zupełności zadawalniający. W 1827 r. było tu 48 dm., 318 mk.; obecnie 35 dm., 282 mk., ziemi włośc. 547 mr. Wspomina tę wieś Długosz (I, 369). Ostatnie szczątki wojska narodowego złożyły tu broń 18 listopada 1794 r.

Jakimowice, ob. *Starawieś.*

Jakimowicka Rudnia, wś w zachodnio-północnej stronie pow. rzeczyckiego, nad rzeką Ippą, ma osad włócznych 10; miejscowość poleska w łąki obfita i w rudę żelazną.

Jakimowicze 1.) wielkie dobra w powiecie rzeczyckim, na głuchem lecz obfitem polesiu; wraz z folwarkiem Koszczyce mają obszaru przeszło 26000 mr. i są dziedzictwem Goleniszczewa-Kutuzowa Tołstego. Młyny i propinacyje przynoszą około 1000 rubli. Starostwo jakimowickie niegrodowe znajdowało się w województwie mińskiem, powiecie mozyrskim. W r. 1766 składało się z dóbr Jakimowicze, z folwarkami Koszczyce, Wołożewicze i Siekierzyce. W tymże roku posiadał je Ludwik Jeleński, podkomorzy mozyrski, opłacając z niego kwarty złp. 424 gr. 1 a hyberny złp. 495. 2.) **J.,** wieś w zachodnio-północnej stronie powiatu rzeczyckiego, nad rzeką Ippą, ma cerkiew, osad włócznych do 40; miejscowość poleska, grunta lekkie, łąk obfitość. 3.) **J.,** wś w pow. słonimskim, nad Issą, przy b. trakcie handlowym z Białegostoku do Mińska.

Jakimówka, przedmieście m. Żywotowa, oddzielone od tego rz. Rosią, pow. taraszczański, nazywało się dawniej kijowskiem, dla tego że leży po drodze z Żywotowa do Kijowa. Mieszk. 614 wyzn. prawosł. Cerkiew paraf., gorzelnia. Ziemi dość urodzajnej 1124 dzies. Własność Hnatowskich. Zarząd gminny w m. Żywotowie, policyjny w m. Tetyjowie.

Jakimowska Słoboda, wieś z zarządem gminnym w północnej stronie pow. rzeczyckiego, nad rzeką Berezyną, o 86 w. od Bobrujska, przy krzyżowych traktach pocztowych, wiodących z Bobrujska i Parycz do Horwala i Rzeczycy i z Mozyrza do Rohaczewa. Tu się stykają trzy powiaty: bobrujski, rohaczewski (gub. mohilewskiej) i rzeczycki. Ma cerkiew parafialną, stacyą pocztową, szkółkę wiejską (od 1866) i osad wiejskich 40. Gmina się składa z 11 starostw, 22 wsi i 1576 włościan płci męzkiej. Miejscowość nizka, lecz niezmiernie w łąki obfita. Okr. policyjny rzeczycki.

Jakimowszczyzna, zaśc. pryw. nad rzeką Dzisienką, pow. dzisieński, o 87 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 dm., 15 mk. starow. (1866).

Jakimy, mały zaścianek w połud. krańcu pow. mozyrskiego, nad rzeką Jasieńcem z prawej strony, w gminie skorodeńskiej; ma osad 3, miejscowość bagnista, bezludna. *Al. Jel.*

Jakintany 1.) wś rząd., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 26 w. od Oszmiany, 15 dm., 87 mk. kat. 2.) **J.,** folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 26 w. od Oszmiany, 21 dm., 139 mk. kat. 3.) **J.,** folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 26 w. od Oszmiany, 1 dm., 15, mk. kat. (1866).

Jakiszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pozewoń, par. Grażyski. W 1827 r. było tu 20 dm., 148 mk., obecnie 24 dm., 238 mk. Odl. 18 w. od Wyłkowyszek.

Jakiszki, dobra, pow. szawelski, par. janiska, 26, włók ziemi, niegdyś do dóbr stołowych należące, dziś dziedzictwo bar. Koszkula. Uwłaszczona wś t. n. gminy janiskiej ma dusz 40, ziemi 318 dzies. *J. G.*

Jakiszki, pow. *Jackischken* (niem.)

Jakłowce, węg. *Jakelfalva,* po niem *Jekelsdorf,* wieś w okr. spiskiem (Węg), kościół kat. paraf., kopalnie żelaza, lejarnie i kuźnie n. rz. Hnilcem, 912 mk. *H, M.*

Jakob..., por. *Jacob..., Jakub...*

Jakób, kopalnia węgla na Szlązku, niem. *Jacobgrube,* największa w dominialnym lesie mysłowickim.

Jakóba Huta, niem. *Jakobshütte,* fabryka i gisernia pod Katowicami.

Jakóba kanał pod Mitawą, łączy rzeczkę Swehte z rz. Drixe i Aa.

Jakobeny, ob. *Jakubeny.*

Jakobestie, ob. *Fogodestie.*

Jakobfalva, ob. *Jakubowani.*

Jakobinnen (niem.), ob. *Jakubiny.*

Jakóbkowo, niem. *Jakobkau*, dawniej *Jacobsdorf*, *Jocuschdorf*, rycer. dobra, pow. grudziąski, nad strugą Łasinką, blisko jeziora łasińskiego Obszar zajmuje mórg 845, budynk. 12, dm. 5 kat. 54, ew. 25. Parafia i poczta Łasin, szkoła Szonowo. J. jest wś stara i oddawna znajdowała się w ręku polskiem. R. 1298 mistrz pruski krzyżacki Meinard von Querfurt wystawia nowy przywilej Janowi z Boru (de Nemore) w tych samych granicach, jak tę wieś poprzednio posiadali dwaj bracia polacy Mateusz i Jakób (zapewne od tego Jakóba pochodzi nazwa Jakóbkowo). Prawo dostali chełmińskie. „Za to pełnić nam będą dwie służby we wojnie, z lekką zbroją. Na strudze Łasince, która z jeziora wypływa, mogą sobie młyn postawić, tak jednak żeby woda zatrzymana w jezioro się nie cofała i nam szkody nie porobiła, bo byśmy młyn zburzyli. Od tego młyna dadzą nam po 2 latach wolnych, jak mleć zaczną, corok po 2 marki.“ R. 1386 J. podane jest jako w polskiem ręku zostające dobra. Włók liczono wtedy 12 i 2 służby wojenne. R. 1414 księga strat krzyżackich zapisuje: wś całkiem spalona, pan który te dobra posiadał z młynem, poniósł szkody 400 m. Mistrz w. krzyżacki Michał von Kuchmeister nadał przywilej Mikołajowi von Jocushdorf, według którego miał także prawo łowić ryby nietylko w granicach Łasinki strugi ale i w jeziorze łasińskiem. R. 1540 Wojciech von Lichtenhayn z Jakóbkowa, który zarazem wś Orle i Pęsławice posiadał, toczył proces z m. Łasinem, ze wsią Gruta, Słupy i Szczepanki o rybołówstwo w łasińskiem jeziorze. Zjechali się wtedy królewscy komisarze: wojewoda malborski, Jerzy von Bayzen, kasztelan elbląski i starosta grudziąski Jan Sokołowski, starosta kowalewski Tomasz von Ludecz i Fabian Wolski, którzy osądzili, że nie wolno mu łowić w jeziorze, tylko w strudze i to sieciami, zastawu żadnego nie czyniąc, ażeby ryby wolne przejście miały. Pomimo to r. 1604 Jan Lichtenhayn z Jakóbkowa zastawił Łasinkę pod wsią Bogdanki i wszystkie ryby wyłowił, z czego znowu skarga powstała. R. 1629 Jan Lichtian z J. jest sędzią ziemskim chełmińskim. R. 1679 trzymał tę wś prawem zastawnem Sielski. R. 1728 J. nabył Antoni Piwnicki, który je, jak się zdaje, posiadał aż do okupacyi. Przy okupacyi zapisali prusacy, że wś ta ma prawa szlacheckie, większe i mniejsze sądownictwo, prawo polowania wywaru piwa i okowity i t. d. Włók podano wtedy 5, które pięciu czynszownikom w dzierżawę wydzielone były; jeden z nich trzymał młyn tutejszy. R. 1803 Franciszek Nostic Bąkowski z Grodziczna, radca ziemiański, jak się zdaje następca Piwnickich, sprzedał J. Julianowi Sampławskiemu za 8000 tal, R. 1815 Józef Czaplicki nabył J. od Sampławskiego za 4000 tal., wykupił także młyn z wieczystej dzierżawy, za co zapłacił tal. 700. Włók liczono wtedy 12. W nowszym czasie prostowano bieg strugi Łasinki między J. a Bogdankami, która tu tworzy granicę, przez co pola stały się regularniejsze. R. 1870 są posiadacze Różyccy. Ob. Frölich, Gesch, des Kreises Graudentz I, 165.

Jakóbkowo, dobra, pow. lubawski, ob. *Jakubkowo.*

Jakóbliki albo *Jakublaki*, *Jakubłaki*, przysiołek Dąbrowicy w pow. gródeckim na płn. ode wsi.

Jakobsdorf (niem.), ob. *Jakubowice*, *Jakubowce*, *Jakubowo.*

Jakobsdorf, u ludu *Juxdorf*, dwie wsie na Szlązku, w okr. reg. lignickim, pow. jaworski i lubiński.

Jakobs-Eszer (niem.), os., pow. żuławski, st. p. Seckenburg.

Jakobsgrube i *Jakobshütte* (niem.), ob. *Jakóba* kopalnia i huta.

Jakobshof (niem.), dobra, pow. i parafia mitawska w Kurlandyi, z folw. Raggenhof.

Jakobsruhe (niem.), ob. *Proden.*

Jakobsschacht (niem.), ob *Świętochłowice.*

Jakobsstadt, *Jacobstadt* (niem.), ob. *Jakobsztat.*

Jakobswalde (niem.), folw. do Frydlądu, pow. człuchowski, założony r. 1822, parafia i poczta Frydląd.

Jakobswalde (niem.), pow. kozielski, ob. *Kotlarnia.*

Jakobsztat, *Jakubowo*, niem. *Jakobstadt*, łoew. *Jekaba miests*, miasto okręgowe w pow. zelburskim gub. kurl., nad Dźwiną, o 149 w. na wsch. od Mitawy, na granicy, między jeziorami Rycza i Sito. Paraf. kośc: kat. M. B. założony 1756 przez ks. Bogdanowicza ze składek. Parafia kat. dekanatu semigalskiego: dusz 1268. J. ma 4679 mk., przystań, targi niedzielne, st. poczt. Niegdyś słoboda książęcych dóbr Holmhof, 1670 r. miasto. W pobliżu dworek Proszka i dobra Kreutzburg. Por. *Illukszta* i tom II, str. 307. Powiat zelburski, ob. *Zelburski* pow. i *Kurlandya.*

Jakobtitzkus albo *Weidszenten* (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Szameitkehmen.

Jakovics (węg.), ob. *Jakowjani.*

Jakowcowo, wś, pow. połocki, dobra rodziny Litwinowych, 4280 dzies. ziemi.

Jakowice, dawna nazwa niektórych Jakubowic.

Jakowice, niem. *Jaetzdorf*, 1288 r. *Jasowiz*, 1353 *Jeczcowicz*, wś, pow. olawski, par. Olawa,

nad rz. Olawą. Hodowla tytuniu, pszczelnictwo.

Jakowicze 1.), wś rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 41 w. od Swięcian, 4 dm., 37 mk., z tego 9 prawosł., 28 katol. 2.) **J.**, wieś włośc., pow. święciański, 3 okr. adm., o 53 w. od Swięcian, 3 dm., 22 mk. katol. 3.) **J.**, wś, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 50 w. od Oszmiany, 28 dm., 260 mk., z tego 134 prawosł., 126 katol.

Jakowiszki, zaśc. pryw., pow. święciański, 1 okr. polic., 2 dm., 20 mk. kat. (1866).

Jakowjani, węg. *Jakoviss*, *Jacovics*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół filialny gr. katol., żyzna gleba, piękne łąki, 318 mk.

Jakówki, wś i folw., pow. konstantynowski, gm. Pawłów, par. Janów. W 1827 roku było tu 22 dm., 157 mk., obecnie liczy 26 dm., 223 mk., rozl. gruntów włośc. 471 mr., dwor. 570 mr. W r. 1840 dobra J. około 1500 mr. miały. W pobliżu wieś Horoszki 2 morgi, 2 osady.

Jakówki, *Jakowsk*, wś, pow. połocki, par. katolicka Rukszenice, o 27 w. od Połocka, należała do Bielikowiczów, ma 4074 dzies. ziemi dworskiej. *M. K.*

Jakowlewicze, wieś, pow. horecki, ma zarząd gminy liczącej dusz 1297. *A. K. Ł.*

Jakowszczyzna, wś w pow. święciańskim, o 5 w. na płd. wschód Daugieliszek, 958 stóp ang. n. p. m.

Jaksa, dawne imię czy też nazwisko, stanowi źródłosłów nazw: Jaksice itp. *Br. Ch.*

Jaksanowice, ob. *Jaksonów*.

Jaksice 1.), wieś i folw. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. i par. Miechów, na południe od Miechowa w odległości o wiorst 5. Zarząd gminny w miejscu. W r. 1827 J. liczyły 24 dm. i 189 mk., obecnie ludność wynosi 279 głów, domów mur. 10, drew. 29; osad włośc. 46, z przestrzenią gruntów mr. 529, grunta dworskie zajmują mr. 436, do dóbr tych należy osada karczemna Swiderską zwana, przy trakcie głównym warszawsko-krakowskim położona; jako też w samej wsi jest osada karczemna z przestrzenią gruntu mr. 2 pr. 50, będąca własnością rządową; oraz młyn wodny dworski. Osada wielce starożytna. Pierwszą o niej wzmiankę znajdujemy w dyplomacie z r. 1198 (Nakielski. Miechovia pag. 84), w ktorym czytamy, że wieś ta nadaną została klasztorowi miechowskiemu przez Mikołaja wojewodę. Długosz (Lib. benefic. t. III, 6) toż samo przytacza i ówczesne granice J. odpowiadają dzisiejszym, a mianowicie położona była tak jak i obecnie między wsiami: Rzerzuśnia, Krempa i Czaple małe. U Nakielskiego jednak znajdujemy pod r. 1230 nadanie temuż klasztorowi wsi Jaczyce, zwanej także Jaksice, przez rycerza Wita syna Zdzisława. Zdaje się więc że jest to jedna wieś, tylko część jej należała do Mikołaja wojewody, druga zaś część do rycerza Wita, i obie różnemi czasy nadane zostały klasztorowi Bożogrobców w Miechowie. Za czasów Długosza J. miały 12 łanów kmiecych, z których dawali czynszu po jednej grzywnie, nadto 30 jaj, 4 kapłony i 2 sery, odrabiali jeden dzień w tygodniu własnym sprzężajem i powaby, dawali osep. Karczma z należącym doń polem czyniła dochodu jedną kopę, z młyna zaś 4 grzywny; był tu również znaczny folwark klasztorny. 2.) **J.**, wś nad Wisłą, pow. pińczowski, gm. i parafia Książenice Wielkie. Osada bardzo dawna i przedwieczne stanowisko handlowe. Ślad dawności osady pozostał w szczątkach grobowiska pogańskiego, które Wisła, podrywając brzeg, zniszczyła tak, że go tylko mała pozostała część, będąca dzisiaj polem do osady podleśnego należącem, i w której tylko małe ułamki popielnic dość grubej i bez żadnych ozdób roboty, niedopalonych szczątków kości i węgli, niekiedy monety rzymskie (przed 10 laty znaleziono na tem polu monetę Antonina cesarza, zaczernioną od ognia), nic więcej znaleść się nie udało. Gleba tutejsza jest to glina dość spoista i twarda, pokryta mniej lub więcej grubą warstwą próchnicy, jako w miejscu gdzie to cmentarzysko, grubość wierzchniego pokładu wynosi mniejwięcej łokieć jeden i ten tylko pokład przekopywano na wstawienie urny a ponieważ niema kamienia, więc każda urna w osobnym stała dole i pod nią wkładano, ile ze znalezionych szczątków można wnosić, płytę z wypalonej gliny, grubą na pół cala prawie. Że zaś była stanowiskiem handlowem wnosimy z targowego, jakie posiadacz J. miał prawo w XIII w. pobierać. Musiała mieć dawniej inną nazwę i mieć wielu cząstkowych właścicieli; jednę a może i kilka części z ludźmi do ziemi przywiązanymi (adscripticii) w XII wieku posiadał Jaksa. Jak podaje Długosz, Jaksa posiadłość tę darował klasztorowi benedyktynów w Sieciechowie. W dyplomatach wszakże tego klasztoru, o ile je znać mozemy, o Jaksicach niema wzmianki; natomiast w dyplomacie klasztoru zwierzynieckiego norbertanek z r. 1256 i 1287 czytamy Jaksici cum hominibus ascripticiis, cum agris, tabernis, silva et foro .(Cod. dipl. pol. t. III). Przypuścić więc można, że klasztor zwierzyniecki osadę tę odstąpił sieciechowskiemu, a ten ponabywawszy części prywatne na pamiątkę fundatora nazwał Jaksicami (tak np. klasztor w Staniątkach, wieś Lutowica przezwał Klimontowem, zwierzyniecki nowo założoną osadę Jaksicami), i te w 1222 r. odstąpił przez zamianę Iwonowi biskupowi (Dług. Lib. benef. tom III). Dawna osada leżała według tradycyi, tam gdzie dzisiaj płynie Wisła, a może nawet i na dzisiejszym jej pra-

wym brzegu; do niedawna bowiem do Jaksic należało 60 mr. ziemi za Wisłą. Wzgórze, na którem dzisiaj wieś stoi, było lasem zarosłe, którego części różne nosiły nazwiska, jak lipowa góra, dębowa góra, zapust, do dzisiaj w ustach ludu zachowane. Przed parciem Wisły niskie i równe pola dawnej osady niszczącej, osadnicy coraz wyżej się posuwając i dawne cmentarzysko i miejsce po wyciętym lesie pod pług zajęli. Na samym wierzchu wzgórza przed 20 laty jeszcze rosły chrusty, dzisiaj i te wykarczowano na pole. Od 1222 do 1827 r. J. były w posiadaniu biskupa, następnie przeszły do skarbu a dzisiaj są donacyą. W tych to J. według Starowolskiego Sieciech z Chmielnika kanonik krak. miał źle przyjąć królowę Jadwigę, co później przypłacił utratą biskupstwa, na które został przez kapitułę wybrany. W XV wieku prócz folwarku biskupiego w J. było 9 łanów kmiecych, taberna mające pole i 6 zagród; dzisiaj folwark ma pola ornego mr. 444, past. mr. 40, zarośli m. 15, osada podleśnego mr. 30. Osad włośc. 26, roli mr. 154, pastw. mr. 40. Domów 33, ludności 262. *B.*

Jaksice 1.), niem. *Jagdschütz*, wś, pow. bydgoski, 40 dm., 420 mk., 339 ew., 81 kat., 152 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Bydgoszczy o 4 kil. 2.) **J.**, król. nadleśnictwo, pow. bydgoski, 2550 mr. rozl., poczta i gośc. w Trzeszczynie (Trischin) o 2 kil., st. kolei żel. Bydgoszcz o 14 kil. 3.) **J.**, wieś i dom., pow. inowrocławski, dom. Jaksice Wielkie (Gross Jaxice), 1700 mr. rozl.: gmina ma 4 miejsc.: a) J., wś; b) J., dom.; c) Borkowo dom.; d) Jaksicki folw. (538 mr. rozl.), 50 dm., 725 mk., 76 ew., 649 kat., 231 analf. Kościół paraf. katol. należy do dek. inowrocławskiego. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Inowrocławiu o 8 kil., gośc. na miejscu. *M. St.*

Jaksionek lub *Jaksionki*, wś, pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Dąbrowa. Leży o 6 w. od Sulejowa. Liczy 17 dm., 173 mk. i 374 mr. ziemi włośc.

Jaksmanice, *Aksmanice, Jaskmanice*, wieś na prawym brzegu Sanu, w pow. przemyskim, na płd. wschód od Medyki, należy do urzędu pocztowego w Przemyślu. J. mają parafią gr. kat. z cerkwią drewnianą, mieszk. rzym. katol. obrządku są przydzieleni do parafii rzym. kat. w Medyce. Z 870 mieszk. wyznaje religią rz. kat. 19 a gr. 851. Grunta są równe, urodzajne, lasy sosnowe. Obszar większej pos. Hieronima ks. Lubomirskiego ma 363 m. roli, 115 m. łąk i ogr., 25 m. pastw. i 330 m. lasu; pos. mniejsza 1052 m. roli, 200 m. łąk i ogr., 129 m. past. i 11 m. lasu. Do parafii gr. kat. jest dołączoną wieś Siedziska z drewnianą cerkwią. Uposażenie proboszcza w obudwu wsiach wynosi 101 m. roli i 13 m. łąk. Par. należy do dyecezyi gr. kat. w Przemyślu i liczy 1644 parafian. J. mają szkołę ludową jednoklasową.

Jaksonów 1.), *Jaksanowice*, niem. *Jackschenau*, wś, pow. wrocławski, par. Przedsławice. 2.) **J.**, niem. *Jackschoenau*, wś, pow. oleśnicki, par. Losów.

Jaksza, wś, pow. piński, 2 okr. polic., gm. Brodnica, mieszk. 26, własność Pusłowskiego.

Jaksztany, wś nad Niemnem, pow. kowieński, par. i gm. Rumszyszki, 4 dm., grunta lekkie, narzecze litewskie. *D. J.*

Jaksztojcie, wieś, pow. szawelski, gm. szawelska, dusz 46, ziemi 670 dzies.

Jakszty 1.), wieś włośc. nad jez. Bohiń, pow. dzisieński, o 100 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 4 dm., 82 mk. prawosł. (1866).

Jakszty, wieś uwłaszczona, pow. nowoaleksandrowski, par. dusiacka, do folw. Koniuchy dóbr Osohno Tyszkiewicza należąca.

Jakszyce, por. *Jaksice*.

Jakszyce 1.), wś w pow. ihumeńskim, o 35 w. od Ihumenia, z zarządem, gminnym przy trakcie pocztowym wiodącym z Ihumenia do Świsłoczy, nad rzeką Berezyną z prawej strony położone, niedaleko ujścia Ussy. Ma przystań i liczy się do punktów handlowych, gdzie się wyładowują statki ze zbożem i solą z Niżu prowadzone. W J. jest osad około 40, cerkiew parafialna i szkółka gminna, dm. 46, między ludnością 42 dusz starowierców. Dobra J., 102 włók rozl., należą do gen. Sacharowa, niegdyś do Kiełczewskich. Gmina jakszycka składa się z 8 starostw, 41 wsi i liczy 1598 włościan płci męzkiej. Ludność trudni się rolnictwem i flisactwem; okr. polic. trzeci berczyński. 2.) **J.**, wieś w zach. stronie pow. słuckiego, w gm. kleckiej; ma osad 36 w glebie bardzo dobrej.

Jakszyszki, folwark, pow. wiłkomierski, par. żmujdecka, niegdyś należący do dóbr Radziszewki Hoppenów a po podziale pomiędzy braćmi na schedę Józefa przypadły i w ręku jego syna Adolfa dziś zostający. Przed Hoppenami należały one razem z innemi dobrami do familii Dąbrowskich.

Jaktarka, strumień, dopływ Opy, na Szląsku austryackim. Nad nią wś parafialna katolicka Jaktar.

Jaktor, dawne imię czyteż nazwisko (por. Baudouin. O drewniepol. jazykie, str. 60 słownika dawnych nazw) dało początek nazwie Jaktorów i in.

Jaktorka, niem. *Jachturke*, wieś i leśnictwo, pow. szubiński, leśnictwo należy do dóbr Łabiszyna, gmina ma 17 dm., 131 mk., 113 ew., 18 kat., 27 analf. Poczta i gośc. w Łabiszynie, st. kolei żel. Chmielniki (Hopfengarten) o 13 kilom.

Jaktorów, wieś, pow. błoński, gm. Kaski, par. Grodzisk, nad rz. Tuczną. W 1827 r. było tu 77 dm., 498 mk., obecnie 441 mk. Należała do zamku sochaczewskiego, osiadła na 18 i pół łanach, a włościanie wolni od wszel-

kich powinności, płacili z łanu po grzywnie i obowiązani byli do zbierania siana dla turow, które się w ogromnej puszczy jaktorowskiej gnieździły i chowały. Wyrok z r. 1507 włościanom tutejszym zabraniał paść tam bydła „gdzie turowie bywają albo stanowiska mają". Puszcza ta w r. 1599 wzdłuż ciągnęła się 2 i pół mile, a szeroka 2 mile; wtedy było turów 24 z młodemi; w r. 1620 było tylko turów 4 a turzyca 1. Wkrótce zniknęły zupełnie. W puszczy jaktorowskiej włościanie okoliczni zajmowali się chowem pszczół dzikich. W naszych czasach i puszcza sama zginęła do szczętu. Puszcza ta między Bolimowem, Wiskitkami, Mszczonowem się ciągnęła. Por. *Izdebno.*

Jaktorów, także *Jachtorów*, wś, pow. przemyślański w górach Gołogóry, położona między gościńcami rządowymi: lwowsko-złoczowskim i lwowsko-przemyślańskim, przestrzeni dwor. 1374, włośc. 1423, ludności rzym. kat. 20, parafia w Glinianach, miasteczku o 10 kil. na płn. zachód oddalonem; gr. kat. 721, parafia w miejscu, należąca do dek. Uniów, dyecezyi lwow., obejmuje filią Uniów z 670 gr. kat., razem 1391 gr. kat. Sąd pow. Gliniany, urząd poczt. Podhajczyki o 4 kil. na zachód położone, szkoła filialna, kasa pożyczkowa z kapitałem 750 zł. Właśc. więk. pos. gr. kat. arcybiskupstwo lwowskie.

Jaktorower Hauland (niem.), olędry, powiat chodzieski, ob. *Sokolice.*

Jaktorówka, ob. *Jaktorowski potok.*

Jaktorowo, osada i dom., pow. chodzieski, dom. ma 8270 mr. rozl., gm. liczy 7 miejsc.: 1) J., dom.; 2) J. osada, folw.; 3) Nowydwór (Neuhof); 4) Józefowo; 5) Zofiówka (Sophienhof) karczma; 6) Lipa, młyn; 7) Hamernia (Hammermühle). Kościół paraf. kat. należy do dek. kcyńskiego. Poczta w Lipie (Liepe) o 3.5 kil., telegr. w Szamocinie (Samotschin) o 7 kil. st. kolei żel. Białośliwie (Weissenhöhe). Dom. było własnością Lipskich i Żychlińskich, obecnie należy do banku Kwileckiego i Potockiego. *M. St.*

Jaktorowska puszcza, ob. *Jaktorów*, pow. błoński.

Jaktorowski potok, nazwa górnego biegu Przegnojówki (ob.), dopływu Pełtwi. Por. *Gołogóry.*

Jaktorowskie huby, niem. *Freirode*, huby blisko Noteci, pow. chodzieski, 16 dm., 172 mk, 91 ew., 81 kat., 40 analf. Poczta w Szamocinie o 6 kil., st. kolei żel. w Osieku (Netzthal) o 8 kil. *M. St.*

Jaktory, pow. radzymiński, gm. Małopole, par. Dąbrówka. Por. *Chajęty.*

Jakub..., por. *Jakób.*

Jakubajcie 1.) dwór, pow. rossieński, par. szyłelska. 2.) **J.**, wś, pow. szawelski, gmina gruździewska, dusz 37, ziemi 205 dzies.

Jakubańce, wś i folw., pow. władysławowski, gmina Świątoszyn, par. Poniemoń. W r. 1827 było tu 16 dm. i 109 mk.; obecnie liczy 16 dm., 203 mk.; odl. 47 w. od Władysławowa. Folw. J. lit. B.; rozl. wynosi mr. 101, grunta orne i ogrody mr. 65, łąk mr. 30, pastwisk mr. 4, nieużytki i place mr. 2. Bud. drewn. 6.

Jakubańce 1.) wś szlach. nad jeziorem, powiat wileński, 2 okr. adm. o 58 w. od Wilna, 7 dm., 79 mk. kat. 2.) **J.**, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 36 w. od Wilna, 6 dm., 103 mk., z tego 15 prawosł., 88 kat. (1866).

Jakubben (niem.), ob. *Jakuby.*

Jakubeny, *Jakubeni*, *Jakobeny* (z Czotiną, Mariensee i Pudczosem), wś nad Złotą Bystrzycą, pow. Dorna-Kimpolung na Bukowinie, ma kośc. paraf. gr. katol., dwie cerkwie unicką i dyzunicką, 2267 mk., wodę siarczaną (do picia i kąpiele), wysoki piec żelazny, st. poczt. na trakcie Suczawa-Bistritza, o 99 kil. od Suczawy, kościół ewang. z r. 1874 (parafia od 1853, dusz 2000 z filiami Louisenthal, Eisenau i Freudenthal) w Czotinie hamernię. Pod J. dwie kopalnie czarnego żelaziaka: Arszyca i Fundul-fierului.

Jakubestie, przys. wsi Fogodestie.

Jakubfalva (*Magyar-*), ob. *Jakubowce.*

Jakubianka, rzeka, w hr. spiskiem, powstaje z trzech potoków, jeden płynie z pod Jawora (1204 m. szt. gen.), położonego nieco na południe od Jankowca (ob.), drugi z pod szczytu Derežowa (1207 m.) a trzeci z pod Igły (1284 m.) i Schwarzenbergu (1291 m.). Potoki te łączą się u stóp Szerokiego wierchu (1114 m.); J. płynie doliną zwartą na półn.-wschód, a zabrawszy z prawego brzegu potok Pisownę, zwraca się na północ, w którym to kierunku podąża przez Jakubiany i Nową Lubowuią do Popradu, do którego wpada pod Starą Lubownią. Przyjmuje z pr. brz. Pisownę i Uhlisko i z lew. Szypkowę, Repiszczański pot. i Kolaczkę. Długość biegu 21 kil. *Br. G.*

Jakubice, wieś, pow. turecki, gm. Bartochów, par. Charłupia. W 1827 r. było tu 37 dm., 185 mk.

Jakubielewszczyzna, ob. *Ikaźń.*

Jakubieńki, folw. pryw., pow. dzisieński, gm. Łużki, o 42 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 29 mk. katol. (1866). R. 1811 własność Hryniewskich, dusz 83, ziemi 391 dzies. Okr. wiejski J. obejmuje wsie: Żołnierczyki, Zabłocie, Protasy, Dubowszczyzna, Semkowo, Zakrzewszczyzna, Gińki, Sowickie, Kowale, Atemie, Wołkowo.

Jakubiki, wś, pow. sokołowski, gm. i par. Kossów. Jest tu młyn wodny, 9 dm., 96 mk. i 227 mr. obszaru.

Jakubina, szczyt w Tatrach liptowskich, na południe od Hrubego wierchu (2142 m. szt.

gen., ob.), szczytu w głównym grzbiecie Tatr liptowsko-nowotarskich. Od tego Hrubego idzie na południe ramię górskie, będące wschodnią ścianą doliny Jamnickiej i zachodnią doliby Raczkowej. W odległości 750 m. od Hrużego wznosi się Jakubina, także Magórą wynią zwana. Wzniesienie 2189 m. (szt. gen.). Na mapie Tatr Kolbenheyera zwie się ten szczyt Magórą Raczkową. Wzniesienie podaje na 2122 m. *Br. G.*

Jakubiny, niem. *Jacobinnen*, wś, pow. gołdapski, st. p. Grabowo.

Jakubionki, wś, gm. przegrodzka, powiat dziśnieński, 3 okr. adm., o 64 i pół wiorst od Dzisny, 1 dm., 9 mk. kat. (1866).

Jakubiszki, ob. *Pilwinie* i *Podwilejcie.*

Jakubiszki 1.) wś, pow. sejneński, gmina Kudrany, par. Liszkowo. Odl. 52 w. od Sejn, ma 18 dm. i 108 mk. 2.) **J.**, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka. Odl. 19 w. od Maryampola, ma 3 dm., 29 mk.

Jakubiszki 1.) folw., pow. kowieński, par. Wędziagoła, okr. polic. janowski; 5 włók rozl., grunta słabe, należy do dóbr Dolna Kułwa. 2.) **J.**, wś, pow. szawelski, gm. szawlańska, 27 dusz, 195 dzies. ziemi. 3.) **J.**, wieś szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 16 w. od Trok, 3 domy, 24 mk. kat. 4.) **J.**, zaśc. rząd., nad jez., pow. wileński, 1 okr. adm., o 38 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. kat. 5.) **J**, zaśc. rząd., nad rz. Mikitą, pow. święciański, 3 okr. adm., parafia Komaje, o 22 w. od Święcian, 2 domy, 25 mk. katol. 6.) **J.**, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 22, od Dziewieniszek 11, dm. 18, mk kat. 83 (1866).

Jakubjan, wś w hr. spiskiem (Węg.), kościół par. gr. kat., 2744 mk.

Jakubkowice, przys. Łososiny dolnej, w kotlinie nad Łososiną wpadającą z lew. brzegu do Dunajca, przy gościńcu słotwińsko-sądeckim, w pow. nowosądeckim, o 6.8 kil. od Tęgoborzy, ma parafią kat. i liczy 40 mieszk. J. założyła Jadwiga królowa polska żona Władysława Łokietka w r. 1333, wybudowawszy kościół, przyczem zamianowała plebanem Piotra z Sącza. Na utrzymanie plebana wyznaczyła łan frankoński, dziesięcinę, karczmę, wolny wręb leśny, nadto uwolniła łany kościelne z pod wszelkiego sądownictwa, poprzestając na prawie kościelnem (Por. Morawski Sądeccz I, 221). Później w roku 1339 nadała królowa Jadwiga Jakubkowice Pawłowi Benedyktowi Węgrzynowi, aby założył miasto z prawem magdeburskiem. Założenie miasta nieudało się a włość przeszła do rodziny Wiernek ów, gdyż w r. 1477 Mikołaj Wiernek na Jakubkowicach i Bielsku opisuje na tych dobrach w sądzie ławniczym w Nowym Sączu (Dok. w narch N. Sącza) oprawę dla swej żony Zdzichny, córki Zbigniewa ze Stadnik. W 1522 był dziedzicem Jan Wiktor z Chełmca, którego rodzina przyjęła wyznanie Fausta Socyna i zamieniła w r. 1575 kościół na zbór protestancki, a dochody probostwa zagrabiła. Obecnie stanowi uposażenie kościoła 20 m. roli, 18 sągów twardego drzewa, które pleban swoim kosztem zwozi i 5 mr. pastwisk, zwane Kamieńcem, na brzegu Łososiny. Prócz drewnianego paraf. kościoła jest jeszcze murowana kaplica zbudowana w r. 1832 pod tytułem św. Kazimierza królewicza i druga na cmentarzu cholerycznych we wsi Zbikowcach. Parafia należy do dyec. rzym. kat. w Tarnowie i obejmuje 21 miejscowości: Bielsko, Roćmirową, Łososinę dolną, Sadową, Łaszcze, Wronowice, Michalczową, Grabie, Zbikowice, Stankową, Wolę stankowską i Łęki. Ludność całej parafii wynosi 2927 rzym. kat. i 80 izrael. Metryki zaślubin od r. 1676, narodzin od r. 1721, zgonów od 1736. Grunta sa równe, namuliste i bardzo urodzajne. *Mac.*

Jakubkowo, wś i folw., pow. rypiński, gm. i par. Płonne. Odl. 14 w. od Rypina, ma 4 dm., 53 mk., 498 mr. roli i 8 mr. nieużyt.

Jakubkowo, al. *Jakóbkowo*, dobra, powiat lubawski, przyłączone przedtem do Zajączkowa. Obszaru liczy mr. 831, budynk. 28, dm. 10, katol. 95, ew. 2. Parafia Tylice, szkoła Zajączkowo, poczta Lubawa. R. 1870 J. znajdowało się w posiadaniu Różyckich; obecnie ma je niemiec.

Jakublaki, ob. *Jakóbliki.*

Jakubów 1.) folw., pow. warszawski, gm. Zaborów, par. Babice. Folw. J., rozl. wynosi mr. 992, grunta orne i ogrody mr. 92, łąk mr. 12, pastwisk mr. 4, lasu mr. 874, nieużytki i place mr. 10. Bud. drewn. 3. 2.) **J.**, wieś i folw., pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów. Jest tu kościół par. murowany. Parafia ta była utworzona w pustyni Szczytno zwanej przez Jakóba z Goszczańcic, który tu założył kościół parafialny w 1473 roku. Wtedy parafia liczyła tylko dwie wsie: Jakubów i Łaziska; w 1540 było ich ośm a 1616 dziesięć. Par. J. dek. nowomińskiego, daw. siennickiego, 3918 dusz liczy. Gmina J. należy do sądu gm. okr. IV w Stanisławowie, st. poczt. w Kałuszynie, ma 11,300 mr. obszaru i 3382 mk. (1866 r.). Z folwarku J. wydzieliły się kolonie Antonin, Izabelin i wś włośc. J. (osad 43, gruntu mr. 557). Tak zw. J. poproboszczowski ma osad 14, gruntu mr. 97. Grunta dworskie wynoszą 1080 mr. Wieś Antonin osad 6, gruntu mr. 92; kol. Antonin gruntu mr. 45; wś Izabelin osad 7, gruntu mr. 133. R. 1827 J. miał 18 dm., 229 mk. 3.) **J.**, folw., powiat grójecki, gmina Rykały, parafia Goszczyn. 4.) **J.**, wś, pow. skierniewicki, gm. Kowiesy, par. Chojnata. 5.) **J.**, kol. i os. włośc., pow. rawski, gm. Lubochnia, par. Tomaszów. Ma

10 dm., 121 mk., 169 mr. obszaru (142 mr. ornej ziemi). 6.) **J.**, os. włośc., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Kurzeszyn. Ma 2 dm., 19 mk., 123 mor. ziemi. 7.) **J.**, os., pow. łaski, gm. Bałucz. Ma 1 dm., 7 mk., 20 mr. ziemi. 8.) **J.**, wś, nad rz. Pierzchnianką, pow. radomski, gm. Białobrzegi, par. Błotnica, o 6 w. od Białobrzeg. W 1827 r. było tu 13 dm., 106 mk. obecnie 17 dm., 148., mk. 452mr. ziemi dwors. i 370 m. włośc., Według Tow. Kred. Ziemsk. folwarku, Jakubów, Chruściechów, z wsiami: Jakubów i Chruściechów, rozl. wynosi mr. 921: grunta orne i ogrody mr. 609, łąk mr. 61, pastw. mr. 3, lasu mr. 208, nieużytki i place mr. 40. Bud. mur. 9., drew. 24. Płodozmian 16-polowy, wiatrak, olejarnia, pokłady torfu. Wś Jakubów osad 9, gruntem mr. 196; wś. Chrnściechów osad, 6, z gruntem mr. 229. 9.) **J.**, wś włośc., pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha. Ma 13 dm., 86 mk. i 119 mr. obszaru. 10.) **J.**, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno. W 1827 r. było tu 28 dm. i 247 mk. Wspomina tę wieś Długosz jako dziedzictwo Różyców. (II 68). Dobra **J.** składają się z folwarku Jakubów i Dąbrowa, tudzież wsi **J.** Rozl. wynosi mr. 1263: grunta orne i ogrody mr. 489, łąk mr. 40, pastw. mr. 33, lasu mr. 668, nieużytki i place mr. 34. Bud. mur. 1, drew. 14, płodozmian 6 i 12-o polowy. Wieś **J.**, osad 53, z gruntem mr. 214. 11.) **J.**, wś, pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin. Należała do dóbr Gruszczyn. *Br. Ch.*

Jakubów, ob. *Jakubowo.*

Jakubów (po rusku *Jakubiw*), wś, w pow. doliniańskim, 12 km. na płn. wsch. od urzędu i sądu powiatowego, od st. poczt. i kolejowej w Dolinie. Na płn. leżą Czołhany, na wsch. Trościanіec i Słoboda, na płd. Sułuków, na zach. Podbereż. Granicę zach. tworzy pot. Luszczawa, płynący od płd. na płn. Do niego wchodzi od praw. brz. pot. Jakubowczyk, w którego dolinie leżą zabudowania wiejskie. Na wsch. od Jakubowczyka płynie Hłuszcza, również od płd. ku płn., a na wsch. tworzy granicę między Słobodą pot. Trościańczyk. Pomiędzy dolinami tych potoków wznoszą się wzgórza, najwyższe w części płd. (409, a blisko granicy Trościańca 406 m.) Własność mniejsza ma roli ornej 415, łąk i ogr. 673, pastw. 478 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 468; wedle szemat. z r. 1881 mk. obr. gr. kat. 509. Par. rzym. kat. w Bolechowie, gr. kat. w Sułukowie, dek. Bolechów. We wsi jest cerkiew pod wezwaniem św. Bazylego. Jakubów należał dawniej do starostwa doliniańskiego w pow. żydaczowskim.

Jakubów 1.) mko. pryw. w pow. tolszewskim, o 63 w. od Telsz, o 10 od Kretyngi. Kościół kat. N. M. B., 1779 fundowany przez Nagórskiego, filialny kretyngeński.

Jakubów, dwór, pow. wiłkomierski, par. Żmujdki, własność Sawickich, 31 i pół włók rozl., niegdyś własność kalwińskiej rodziny Grużewskich.

Jakubowani, po węg. *Jakobfalva*, w hr. Liptowskiem (Węg), 301 mk.

Jakubowce, wś, w gm. włośc. Zabłocie, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy odl. w. 37, od Wasiliszek w. 9; dm. 10, mk. wyzn, kat. 84, (1866).

Jakubowce *Uherske*, *Jakubowani*, węg., *Magyar Jakubfalva*, niem. *Jakobsdorf*, wś, w hr. Szaryskiem (Węg.), kościół kat. filialny, obszerne lasy, 483 mk.

Jakubowjani, 1.) węg. *Nemet-Jakob-Vogas*, niem. *Deutsch-Jakobsdorf*, wś w hr. Szaryskiem (Węg.) kościół paraf. ewang., wiele dobrych owoców, szczególniej wiśni, lasy, pastwiska, 492 mk. 2.) **J.**, por. *Jakubowce.*

Jakubowice 1.) wś. i os., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Charłupia mała, odl. od Turka 45 i pół w; wś. ma dm. 55, mk. 317; os. dm. 1, mk. 3. 2.) **J.**, wś i folw., pow. opatowski, gm. Ożarów, par. Przybysławice. Jest tu szkoła początkowa. W 1827 r. było tu 15 dm. i 102 mk., obecnie 25 dm., 254 mk., 322 mr. ziemi dworskiej; wedł. Tow. Kred. Ziemsk. folw. J. z atynencyą leśną Łubowa. rozl. wynosi mr. 403, grunta orne i ogrody mr. 267, łąk mr. 1, lasu mr. 125, nieużytki i place mr. 10. Bud. mur. 2, drew. 15, płodozmian 10 i 12 połowy; wś. J. osad 29, z gruntem mr. 256. 3.) **J.**, wś i folw., pow. miechowski, gm. Kowala, par. Proszowice. Leży przy drodze z Proszowic do Brzeska. W 1827 roku było 23 dm., 204 mk. obecnie 24 dm., 208 mk. 24 osad włośc., 155 mr. ziemi dworsk. Wieś tę wspomina już Długosz (II, 157). Obecnie przechował się tu starożytny bardzo dwór, o piętrze, w prostokąt budowany, ciężki ale oryginalny. 4.) **J.**, wś, nad rz. Jakubówką v. Dzierążnią, pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Działoszyce o 2 w. od Działoszyce. W 1827 r. było tu 27 dm., 193 mk. Wspomina o tej wsi Długosz (II 456). Dobra J. Wielkie i Małe składają się z folw. Jakubowice Wielkie, Jakubowice Małe i Wymysłów, tudzież wsi J. Nabyte w r. 1879 za rs. 77,000. Rozl. wynosi mr. 906; folw. J. Wielkie grunta orne i ogrody mr. 328, łąk mr. 37, pastwisk mr. 7, nieużytki i place mr. 8, razem mr. 380. Bud. mur. 3, drew. 7. Folw. J. Małe: grunta orne i ogrody mr. 306, łąk mr. 26, pastw. mr. 45, nieużytki i place mr. 7, razem mr. 384. Bud. drew. 9. Folw. Wymysłów grunta orne i ogrody mr. 160, łąk mr. 11, pastw. mr. 15, lasu mr. 9, nieużytki i place mr. 3, razem mr. 198. Bud. mur. 1, drew. 2, młyn wodny, pokłady

gipsu i kamienia budowlanego. Wieś J. osad 43 z gruntem mr. 204. 5.) **J.** murowane, wś, i folw. nad rz. Bystrzycą, pow. lubelski, gm. Wólka, par. Kalinowszczyzna. Leżą o pół mili od Lublina w dolinie Bystrzycy, w bardzo malowniczem położeniu. Jestto starożytna osada, która wraz z przyległymi dobrami miała należeć kolejno do książąt Zasławskich, Ostrogskich, następnie do Tęczyńskich, jak o tem świadczą herby i godła zdobiące wejście do kaplicy, której ostrołukowa budowa pozwala odnosić początek do XV wieku. Długosz wspomina o tej wsi (II 537) lecz nie podaje żadnych szczegółów o istnieniu zamku i kaplicy. Mówi tylko o folwarku szlacheckim i 4 łanach kmiecych. Później J. miały stanowić własność Jakóba Sobieskiego. W czasie wojny szwedzkiej Karol XII miał tu swoją kwaterę. W początkach bieżącego stulecia J. należały do generałowej Szeptyckiej, synowicy Tadeusza Czackiego, który tu częstym bywał gościem. Na cześć jego usypano w tutejszym ogrodzie kopiec, na którym leżał kamień z napisem. Obecnie znajduje tu się piękny dwór na wzgórzu, przerobiony z dawnego zamku, o czem świadczą potężne mury i strzelnice. Piękny ogród starannie utrzymany posiadać ma wszystkie rodzaje drzew w naszym kraju rosnących. W 1827 r. było 16 dm. i 131 mk. W 1861 r. liczono 14 dm. i 97 mk. Opis z ryciną podał Tyg. illustr. z 1873 r. N. 304 i Kłosy T. II, str. 545. Folwark J. Murowane z wsiami: J. Murowane,, Długie, Zadębie, Swidniczek, Rudnik i Wólka. Rozl. wynosi mr. 581: grunta orne i ogrody mr. 288, łąk mr. 103, pastw. mr. 127, nieużytki i place mr. 63. Bud. mur. 15, drew. 6, płodozmian 5-o, 7-o i 10-o polowy. Jest młyn wodny, pokłady szarego kamienia wapiennego i torfu. Wś J. Murowane osad 10, z gruntem mr. 181; wś Długie osad 15, z gruntem mr. 321; wś Zadębie osad 4, z gruntem mr. 54; wś Swidniczek osad 12, z gruntem mr. 222; wś Rudnik osad 14, z gruntem mr. 214; wś Wólka osad 7, z gruntem mr. 140. 6.) **J.** końskie, wś i folw., pow. lubelski, gm. Jastków, par. Dyss. W 1827 r. było tu 49 dm., 345 mk. Dobra J. Końskie składają się z folwarków: J. Końskie, Zaradowka, Smugi, Dębina, nomenklatury Niny, Dyszlówka i Krawka, wsi Końskie, Rozl. wynosi mr. 1961. Folw. J. Końskie grunta orne i ogrody mr. 479, łąk mr. 66, pastwisk mr. 28, lasu mr. 488, nieużytki i place mr. 55, razem mr. 1116. Bud. mur. 6, drew. 9, płodozmian 12-o polowy. Folw. Zawadówka grunta orne i ogrody mr. 252, łąk mr. 1, lasu mr. 1, nieużytki i place mr. 8, razem mr. 262. Bud. drew. 4. Folw. Smugi grunta orne i ogrody mr. 182, łąk mr. 9, nieużytki i place mr. 4, razem mr. 195. Bud. drew. 3. Folw. Debina grunta orne i ogrody mr. 309, łąk mr. 1, nieużytki i place mr. 7, razem mr. 317. Bud. drew. 4, płodozmian 12-opolowy. Nomenklatura Dyszlówka z gruntem mr. 60. Bud. mur. 1, drew. 3. Nomenklatura Kawka bud. drew. 6, młyn wodny, pokłady kamienia wapiennego, rzeczka Ciemięga przepływa. Wś J. końskie osad 49, z gruntem morgów 754. 7.) **J.**, wś nad Wisłą, pow. janowski, gmina i par. Świeciechów. W 1827 r. było tu 11 dm., 80 mk.; obecnie ma 100 mk. i fabrykę mączki i krochmalu, która 1880 r. miała 8000 rs. produkcyi. 8.) **J.**, kol., pow. konecki, gmina Czermno, par. Falków, od zarządu gm. w. 6, od powiatowego w. 30; gruntu morgów 900. Domów drewn. 2, kobiet 8, mężcz. 2.

Jakubowice 1.) z aktu rozgraniczenia państwa bytomskiego od ks. siewierskiego w r. 1524 okazuje się że Mieroszowscy posiadali dobra Jakubowice jako donacyą książęcą. Wieś ta do swobodnego państwa bytomskiego, to zaś, nawet i samo miasto Bytom, od r. 1355, czyli śmierci Bolesława na Oświęcimiu i Koźlu, rozdzielonem było między cieszyńskie i oleśnickie księstwa, póki Maciej król węgierski w r. 1477 obu połów znowu nie połączył i Janowi z Zierotyna nie zostawił. Tem że prawem przeszło bytomskie od ostatniego posiadacza w r. 1498 do Jana ks. opolskiegp i raciborskiego († 1532), który je znowu w roku 1526 Jerzemu margr. brandeburskiemu zostawia. Zważywszy nie prawdopodobieństwo by Maciej Węgierski obdarowywał polskiego szlachcica musimy uznać, że tylko książę Jan ostatni z piastów opolskich wraz z bratem swoim Mikołajem, w Nisie w r. 1447 ściętym, stronnik Jana Olbrachta i przyjaciel polaków mógł był tę donacyą uczynić. Musiał więc ją otrzymać pierwszy w Szląsku osiadły Mikołaj Mieroszowski † 1516, gdyż w powołanem rozgraniczeniu wspomina że już przodkowie ówczesnych właścicieli dobra te posiadali a oni przecież tylko wnukami owego Mikołaja byli. Musiała więc donacya nastąpić przed r. 1516 a więc pochodzić od Jana ks. opolskiego. Gdy w 1587 r. arcyks. Maksymilian pretendent do tronu polskiego oblegał Kraków, wpadł rotmistrz Hołubek z oddziałem tatarów i kozaków by zrobić dywersyą, spalił Bielsko i kilka wsi a między temi zupełnie zniszczył Jakubowice. Już ich więcej nie odbudowano a grunta rozdzielono między Bangów, Michałkowice, Siemianowice t. j. inne posiadłości Mieroszowskich; pozostała tylko nomenklatura „Wüst Jakubowitz", przy sprzedaży Bangowa przez Stanisława Mieroszowskiego 1692 wyszły Jakubowice po 166 latach posiadania z rąk tej rodziny. Zródła Grammer, Kronik der Stadt Beuthen, pag. 118 i 119, Henelius Silesiographia, Idzikowski Geschichte von Oppeln, Lustig

Geschichte der Stadt Myślowitz, pag. 28. 2.) **J.**, niem. *Jacobsdorf*, wś i dobra, pow. kluczborski, o 14 kil. od Kluczborka, o 9 od Wołczyna, przy szosie z Gorzowa do Kępna. Wieś ma 24 osad, 310 mr. rozl., gorzelnię, kuźnię, wiatrak, kośc. ewang., filialny komorzeński, sięgający czasu reformacyi, przez ces. Leopolda I zamknięty, 1707 r. nanowo otwarty. Dobra mają 2140 mr. rozl., gleba żytnia, grunta ku płd. stoczyste, na wsch. pagórkowate. 3.) **J.**, niem. *Jakobsdorf*, wś i folw., pow. kozielski, par. Grudynia-Milice, na płn. od szosy głupczycko-kozielskiej. Wś ma 30 osad, 221 mr. rozl. a dobra, od 1815 dziedzictwo Szczutowskich, 760 mr. rozl., grunta górzyste. 4.) **J.**, niem. *Jakubowitz*, wś, pow. głupczycki, par. Nassiedel, o 3 kil. od Głupczyc, ma 60 osad, 1261 mr. rozl., grunta żyzne, kościół filialny i szkołę. 5.) **J.**, kol., pow. kładzki, należy do wsi Deutsch-Tscherbeney. 6.) **J.**, niem. *Jakobsdorf*, wś, pow. namysłowski, par. kat. Namysłów-Wilkowa, par. ewang. Wojcieszko Wielkie. Był tu niegdyś kościół ś. Jakóba i stąd nazwa wsi. 7.) **J.**, niem. *Jacobsdorf*, wś, pow. niemodliński, par. Przychód, o 6 kil. na płd.-zach. od Niemodlina, niedaleko szosy niemodlińsko-nissańskiej. Wś ma 35 osad, 2359 mr. rozl., dwa młyny wodne i szkołę katol. od r. 1818. Dobra mają 849 mr. rozl., piękny park, wzorowe gospodarstwo. 8.) **J.**, niem. *Jakobine*, lub *Nieder-Dremling*, folw. i zamek, pow. olawski, nad Olawą, przylega do wsi Dręblik, własność Rosenbergów-Lipińskich.

Jakubowicze, dwa niewielkie zaścianki poleskie, w zachodniej stronie pow. borysowskiego, nad rzeką Sliżanką, przy drodze wiodącej ze Sliżyna do Rudni, prawie na pół drogi; w okr. policyjnym drugim łohojskim położone. Jeden zaścianek ma osad 6. drugi 4. Były to dobra rządowe, miały dusz 49. *Al. Jel.*

Jakubówka 1.) wś i folw., pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Dzierzgów. 2.) **J.**, folw., pow. lubelski, gm. i par. Zemborzyce, powstały z gruntów po probostwie w Zemborzycach, od Lublina w. 8. Rozl. wynosi mr. 172, grunta orne i ogrody mr. 152, łąk mr. 11, lasu mr. 5, nieużytki i place mr. 3.

Jakubówka 1.) duża wś, pow. lipowiecki, nad rzeką Sobkiem, wpadającą do Sobu, o 6 w. odl. od m. Liniec, a drogą tylko oddzielona od wsi Ułanówki. Mieszk. 917, dm. 148. Cerkiew par. i szkółka, a także murowany kościołek katol., filialny liniecki. Ziemi cokolwiek piaszczystej lecz urodzajnej 1947 dzies. Własność Drzewieckich. Zarząd gminny i policyjny w m. Lińcach. 2.) **J.**, wś, pow. olhopolski, nad rz. Jałańcem, gm. Demówka, par. Czeczelnik, o 12 w. od Olhopola, o 37 od Kodymy, ma 156 mk., 361 dzies. ziemi włośc., 1668 dworskiej wraz z Gołdaszówką; 61 dm. Dawniej własność Lubomirskich, należała do klucza sawrańskiego, dawała 909 zł. dochodu. Dziś Opoczyńskich. *Dr. M.*

Jakubówka, wś, pow. Horodenka, o 4 kil. od Obertyna oddalona, przestrzeni 504, włośc. 1263 m. Ludność: rzym. katol. 23, gr. kat. 973; parafia w miejscu, należąca do dek. Żuków dyecez. lwowskiej; urząd pocztowy i rz. kat. par. Obertyn. Gleba urodzajna jak wszędzie na Pokuciu. Kasa pożyczkowa z kapitałem 884 złr. *B. R.*

Jakubówka, lub *Dzierążna*, rzeka, bierze początek pod wsią Sudoł w pow. pińczowskim, gm. Drożejowice, i w ciągłych zakrętach płynie ze wschodu na zachód koło wsi Kujawki, Dzierążnia, Kwaszyn, Januszowice, Jakubowice i pod os. Działoszyce wpada do Sancygniówki z lewego brzegu, ubiegłszy około 9 w. Brzegi wysokie i strome, koryto szerokie do 10 stóp a w czasie wylewów do 20 stóp; głębokość do 2 stóp. *L. W.*

Jakubowo 1.) inaczej *Jakoblewo*, wś, pow. włocławski, par. Przedecz, sami gospodarze, 40 mr. rozl. 2.) **J.**, folw., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Ostrowice, odl. od Słupcy 22 w., dm. 3, mk., 32. 3.) **J.**, wś, nad rz. Wkrą, pow. ciechanowski, gm. Młochy, par. Glinojeck, odl. o 21 w. od Ciechanowa, ma 6 dm., 97 mk., 140 mr. gruntu. 4.) **J.**, wś, pow. mławski, gm. Rozwozin, par. Lutocin, odl. o 42 w. od Mławy, ma 3 dm., 30 mk., 10 mr. gruntu. Por. *Chromakowo*. 5.) **J.**, os. leśna, pow. władysławowski, gm. Giełgudyszki (ob.), par. Szaki. Ma 1 dom, 13 mk., odl. 31 wiorst od Władysławowa. 6.) **J.**, por. *Jakubów*.

Jakubowo 1.) dwór, pow. wiłkomierski, okr. polic. widziski, o 20 w. od Wiłkomierza, 9 mk., gorzelnia (1859). 2.) **J.**, folw. należący do Burzyńskiego, pow. lidzki, 4 okr. adm., 49 w. od Lidy, 12 od Wasiliszek, mk. kat. 24, starozakon. 2. 3.) **J.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 78 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 1 dom, 7 mk. kat. 4.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 41 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dom, 4 mk. wyznania rzym. kalol., własność Korsakowej (1866). 5.) **J.**, folwark szlach. nad rz. Dziśnienką, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 14 w. od Dzisny. Własność Rutkiewicza, miał 92 dzies. rozl. 6.) **J.**, folwark, pow. drysieński. R. 1811 d'Oubril miał tu 625 dusz. 7.) **J.**, wieś w pow. mińskim, gub. mińskiej, w okolicach Mińska i Gródka Chmarzyńskiego, nad rzeką Cną w gminie siemkowskiej, ma osad 9, w glebie dobrej i piękne łąki.

Jakubowo, ob. *Jakobsztat.*

Jakubowo 1.) wś, pow. inowrocławski, 26 dm., 174 mk., 130 ew., 44 kat., 42 analf. Poczta w Nowej wsi wielkiej (Gross Neudorf) o

6 kil.; st. kol. żel. Chmielniki (Hopfengarten) o 8 kil., sąd okręgowy w Łabiszynie o 5 kil. 2.) **J.**, wś, blisko rzeki Wełny, pow. gnieźnieński, 9 dm., 90 mk., 27 ew., 63 kat., 38 analf. Poczta, telegr. i kol. żel. w Gnieźnie o 6 kil. 3.) **J.**, osada, pow. gnieźnieński, 1 dom, 12 mk., ob. *Rogówko*, dom. 4.) **J.**, wś, nad rzeką Wełną, pow. wągrowiecki, 13 dm., 106 mk., 82 ew., 24 kat., 21 analf. Poczta, telegraf i st. kol. żel. w Rogoźnie (Rogasen) o 5 kil. 5.) **J.**, folw. proboszcza, pow. obornicki, 626 mr. rozległości, 1 dom, 19 mk.; ob. *Połajewo*. 6.) **J.**, dom., pow. szamotulski, 2300 mr. rozl.; należy do gm. Pniew (Pinne-dorf), 5 dm., 120 mk., ob. *Pniewy*. *M. St.*

Jakubowo 1.) folw. do Wabcza należący, w nowszym czasie dopiero założony, powiat chełmiński. Roku 1868 liczył bud. 2, dm. 2, kat. 8. Parafia, szkoła Wabcz, poczta Chełmno. 2.) **J.**, niem. *Jacobau*, rycer. dobra, pow. suski, około 1 milę od Susza i Kisielic. Obszaru liczy mr. 3763, budynk. 32, dm. 12, katol. 1, ew. 190. Parafia Iława, szkoła w miejscu, poczta Susz. 3.) **J.**, niem. *Jacobsdorf*, wś, pow. suski, nad wielkiem jeziorem dzierzgońskiem (Sorgen See), blisko pow. sztumskiego. Parafia Krasna łąka (Schönwiese), szkoła w miejscu, poczta Prabuty. Obszaru mr. 2405, budynk. 75, dm. 36, katol. 29, ew. 214. 4.) **J.**, folw., pow. chojnicki, w okolicy lesistej, przy bitym trakcie starogrodzko-chojnickim, 1 milę od Chojnic. Obszaru liczy mr. 1942, budynk. 11, dm. 3, kat. 36, ew. 33. Parafia Nowa cerkiew, szkoła Lotyń, poczta i stacya kol. żel Rytel. 5.) **J.**, niem. *Jacubowo*, folw. do Kiełpina, pow. gdański, par. Maternia, szkoła Sulmin, poczta Gdańsk, dokąd odległość około 1 mili. 6.) **J.**, osada, pow. świecki, obszaru liczy mr. 189, budynk. 24, dm. 14, kat. 1, ew. 96. Parafia Drzycim, szkoła Wierzchy, poczta Osie. 7.) **J.**, niem. *Jakobsdorf*, wieś, pow. ządzborski, st. p. Ządzbork. *Ks. F.*

Jakubowskie, wś włośc., pow. wilejski, o 76 w. od Wilejki, 3 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej połockiej, gm. mańkowieckiej, 5 dm., 52 mk. (1866).

Jskubowszczyzna 1.) wś rządowa, powiat dzisieński, o 62 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 10 dm., 48 mk. prawosł. 2.) **J.**, zaśc. pryw. nad strumykiem i bezimienną rzeczką, pow. wilejski, o 70 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 11 mk. 3.) **J.**, zaśc. szlach., pow. dziśnieński, 3 okr. adm , o 29 w. od Dzisny, 1 dom, 7 mk. kat. 4.) **J.**, wś, gm. czereska, powiat dziśnieński, 3 okr. adm., o 29 w. od Dzisny, 6 dm., 76 mk. prawosł. (1866).

Jakuby, niem. *Jakubben*, wś, pow. jańsborski, st. p. Kumilsko.

Jakucie, mały zaścianek w pow. mińskim, gub. mińskiej, w okolicy pomiędzy wsią Pralnikami i wsią Galimcy, w rakowskim okr. policyjnym, ma osad 3.

Jakuń, folwark, powiat oszmiański, 3 okr. administracyjny, od Oszmiany w. 49, od Dziewieniszek 32, mk. kat. 53 (1866). Starostwo niegrodowe jakuńskie mieściło się w wdztwie wileńskiem, powiecie oszmiańskim. W roku 1766 posiadał je Frąckiewicz, a następnie Zienkowiczowie, którzy z niego opłacali kwarty złp. 750.

Jakuńka, nad rz. Gowiją, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 36, od Dziewieniszek 20, domów 4, mk. katol. 37 (1866).

Jakunka, ob. *Żyżma* i *Gruszczeńce*.

Jakunówko, niem. *Jakunowken*, wś, pow. węgoborski, st. poczt. Banie.

Jakunowo, niem. *Jakunowen*, wś, pow. węgoborski, st. p. Węgobork.

Jakunowska góra, niem. *Jakunowkenberg*, wś, pow. węgoborski, st. p. Banie.

Jakusiewszczyzna, albo *Jakusowszczyzna*, wieś niewielka w pow. słuckim, w okr. policyjnym kopylskim, w okolicy dóbr Rymie, ma osad 4.

Jakusy, ob. *Chełchy*.

Jakusz, ob. *Jak*.

Jakuszany, wś, pow. trocki, 2 okr. adm., 40 w. od Trok, 7 dm., 70 mk. kat. (1866).

Jakusze, wś, pow. łukowski, gm. Jakusze, par. Trzebieszów. Ma 33 dm., 184 mk. i 958 mr. obszaru. Gmina J. graniczy z gm. Celiny i Trzebieszów, liczy 2332 mk., rozl. 8178 mr.; należy do sądu gm. okr. III w Trzebieszowie, urząd gm. we wsi Wierzejki, od Łukowa 16¾ w., od Siedlec 25¼ w. W skład gm. wchodzą: Grochówka, Jakusze, Kurów, Leszczanka, Maciejowice, Płudy, Szczepanka, Tęczki Wierzejki i Wylany.

Jakuszewicze, wś, ob. *Jakuszyńce*.

Jakuszowice, wś, pow. pińczowski, gmina Kazimierza Wielka, par. Kazimierza Mała. W 1827 r. było tu 9 dm., 69 mk. Wspomina je Długosz jako dziedzictwo Ligenzy (II, 145). Obecnie należy do dóbr Kazimierza Mała.

Jakuszyńce, al. *Jakuszewicze*, wś, pow. winnicki, par. Winnica, gm. Jóźwin, o 7 w. od Winnicy, przy trakcie pocztowym z Lityna do Winnicy, o 10 w. od Jóźwina, w okr. polic. strzyżawskim, sądowym winnickim, o 10 w. od st. dr. żel. Winnica. Ma 215 dm., mieszk. z górą 700, ziemi włościan 1510 dzies., dwor. ornej i sadybnej 767 i pół, lasu 1852, sianożęci 153, nieużytków 115 dzies. Cerkiew par. p. w. ś. Mikołaja, do której należy przeszło 1100 parafian. Była też fabryka cukru, dziś zamknięta. P. zez pola płynie mała rzeczułka Wiśnia, która pod Saburowem do Bohu wpada. W lesie zachowały się dotąd wały, we trzy rzędy sypane, za któremi, według poda-

nia, lud się krył w czasie najazdów tatarskich; w polu zaś jest wielka mogiła, w środku nieco zapadła; z jakich czasów niewiadomo. Między wsią i lasem, w którym są wyżej wspomnione wały, miało być mko Horodyszcze; i dziś jeszcze dobywają tam za pługiem gruzy, kamienie, czerepy i t. p., świadczące iż miejsce to było zamieszkiwanem. J. niegdyś należały do Jakuszyńskich; następnie do Nitosławskich a już w XVII w. do Pruszyńskich. R. 1792 Józef Pruszyński, rotmistrz kawaleryi narodowej, sprzedał je Kajetanowi Russanowskiemu, stolnikowi bełskiemu, pułkownikowi kawaleryi narodowej. W dokumencie Pruszyński mówi, że J. spadły nań były po antecessorach prawem wieczystem. Z tego wnosić można, że długo do rodu tego należały i czy posiadał je w początkach 1700 r. Jan Mikołaj Kampenhauzen, komendant Kamieńca, o czem dr. Rolle wspomina („Zameczki podolskie", str. 58) sprawdzić nie mogłem. Była niegdyś w J. kaplica katolicka. Z zakładów produkcyjnych są tu dwa młyny, gorzelnie skasowane. Obecnie J. należą do Artura Russanowskiego.

Jakutowo, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 31 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Jakuże, wś, gm. drujskiej, nad rz. Wiatą, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 55 w. od Dzisny, 4 dm., 51 mk. kat. (1866).

Jalec, niem. *Jeltsch,* 1351 *Jelze,* 1364 *Jelksch,* wś, pow. olawski, niedaleko koryta starej Odry, par. Melaszyce, znakomite gospodarstwo przemysłowe i rolne. Do J. należy kol. Mały J., folw. Brześcina, os. flisacka Boruta i kaplica przy drodze do Melaszyc. *F. S.*

Jalina, strumień, wpada do rz. Świder pod Kozłowem.

Jalina, lesista, 786 m. wysoka góra w pow. drohobyckim, w obrębie gminy Smolna, w południowo-zach. jej stronie, na samej granicy Turzego (pow. staromiejski). *Lu. Dz.*

Jalina, ob. *Jałyna.*

Jalinka. góra 740 m. wysoka, w pow. drohobyckim, w płn. stronie gminy Smolna.

Jalinowate, ob. *Jałynowate.*

Jalowec, węg. *Jałocz*, wś w hr. liptowskiem (Węgry), uprawa roli, lasy; 300 mk.

Jalowszewo (niem.), ob. *Jałowczewo.*

Jaluny, zaśc. włośc., pow. wileński, 2 okr, adm., o 32 w. od Wilna, 1 dom, 10 mk. katol. (1866).

Jałaniec 1.) wielka wś, pow. jampolski, gm. Kłębówka, par. Dzygówka, nad rz. Jałańcem, dopływem Markówki, o 25 wiorst od Jampola, o 25 od Wapniarki, o 6 od Kłębówki, ma 302 dm., 1600 mk., 1429 dzies. ziemi włościan, 2096 dzies. dworskiej; cerkiew parafialną ś. Trójcy, do której należy 2076 parafian. Do dóbr J. należy wś Ratusza. Grunta równe, gleba czarna, urodzajna, własność Giżyckich. 2.) **J.**, wś. pow. olhopolski, gmina Berszada, par. Czeczelnik, o 15 w. od Olhopola, o 40 od Kodymy, ma 241 dm., 735 mk., 1733 dzies. ziemi włośc., 1505 dz. dworskiej. Należy do klucza berszadzkiego, dawniej Moszyńskich, dziś Jurjewiczów. Jest tu cerkiew p. w. św. Trójcy, do której należy 2026 parafian i 43 dz. ziemi. Według Marczyńskiego na gruntach wsi J. było źródło żelaziste, „skuteczne szczególniej na zastarzałe rany," lecz gdy pospólstwo, uważając je za cudowne, licznie zbierać się poczęło, kazano je zasypać.

Jałaniec 1.) lub *Jełaniec,* mała rzeczka w pow. bałckim, poczyna się na gruntach wsi Jałańca w pow. olhopolskim, płynie pod wsią Leśniczówką, Michałówką, Gołdaszówką w olhopolskiem, tudzież Bondurową i Kamienowatą w bałckiem. Wpada z lewej strony do Sawranki (pod Osiczkami ?). Rzeczka ta jeszcze pamiętna bitwą, jaką 1489 r. stoczył z tatarami królewicz Jan Albert w okolicach Sawrania, gdzie na błotach jałanieckich miało poledz do 10,000 pohańców. Bitwę tę stoczono, według Stryjkowskiego, przy ujściu rz. Sawranki do Bohu t. j. w okolicach m. Sawrania, gdzie także J. do Sawranki wpada. 2.) **J.**, mała rzeczka w pow. jampolskim (nazywana też Izwar), bierze początek około wsi Ignatkowa, wpada do rz. Markówki (dopływ Dniestru), około wsi Kitros (Podlasówka ?). Przyjmuje strumień Szlachtanię. *Dr. M.*

Jałcówka, mała wioska, pow. radomyski, nad rzeką Irszą, wpadającą z lewej strony do Teterowa, o 6 w. odległa od wsi Zarudzie, a o 19 w. od m. Radomyśla. Mieszk. 207 wyzn. prawosł., należą do parafii Zarudzie. Ziemi 1517 dzies. lesistej, w części błotnistej. Własność Pezo. Zarząd gminny we wsi Zarudzie, policyjny w m. Radomyślu. *Kl. Przed.*

Jałe 1.) potok górski, wytryskujący pod Wysocką, szczytem najwyższym Ihrowiszcza (ob.), w obr. Jasienia, w pow. kałuskim, płynie debrami leśnemi, ku zachodowi, i wpada z prawego brzegu do Łomnicy. Długość biegu 4 kil. i pół. 2.) **J.**, potok górski w tejże gminie, wytryskujący z polany Jałego z pod Pasiecznego Wierchu (1292 m.), płynie na północ, zabierając licznych strug górskich wody i wpada z lew. brzegu do potoku Szumleczego, prawego dopływu Łomnicy. Długość biegu 3 kil. i pół *Br. G.*

Jałenki, góra 913 m. wysoka, w płd. stronie Tarnawki w pow. stryjskim. *Lu. Dz.*

Jałenkowate, ob. *Jełenkowate.*

Jałmużyny albo *Jałmużny*, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mąkobody. Skorowidz Zingerga i spis urzędowy wydany przy zaprowadzeniu nowego podziału Królestwa podają tę miejscowość, lecz ani Spis wsi z 1827 r. ani

„Pamiatnaja kniżka" gub. siedleckiej z 1877 r. nie wymieniają podobnej nazwy.

Jałnowicze, folw. pryw. nad rz. Niewiszką, pow. lidzki, 3 okr. adm., o 23 w. od Szczuczyna, 34 mk. (1866).

Jałowa, wś, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Ciechanów, odl. 6 w. od Ciechanowa, ma 4 dm., 50 mk., 74 mr. gruntu.

Jałowa, niem. *Jellowa*, 1528 *Gilowe*, 1532 *Gylowa*, wś, pow. opolski, o 2 i pół mili od Opola, przy szosie opolsko-olesińskiej, ma 125 osad, około 3000 mr. rozl., kościół paraf. katol. z r. 1344, w 1844 murowany, i zarząd leśnictwa J. mającego 24718 mr. boru iglastego z podleśnictwami J., Königshuld i Lugnian. Parafia J. dek. sialkowickiego 1869 roku miała 1504 katol., 10 ewang., 4 izr. *F. S.*

Jałowa buda, niem. *Gehlbude, Gehlebude, Jellebude, Jaloven bude*, dwie posiadłości w powiecie grudziąskim, w niskiem, lesistem położeniu, 1 milę od Grudziądza, ćwierć mili od bitego traktu grudziąsko-radzyńskiego. 1) **J.-królewska**, niem. *Königl. Gehlbude*, dobra, obejmują obszaru mr. 232, budyn. 9, dom. 3, kat. 3., ew. 48. Parafia i poczta Grudziądz, szkoła Piaski. R. 1595 Henneberger na swojej sławnej mapie podaje osadę J. pod niem. nazwą Einsiedel, tyle co Pustki. Za polskich czasów trzymana była ta wieś w wieczystej dzierżawie. R. 1778 Jan Groth otrzymał tu 1 mr. pusty i 150 kwadr. prętów na własność, na co miał dawać rocznie gr. 54, reszta pozostała jeszcze w dzierżawie. Dopiero w r. 1843 całość z karczmą wydano na własność, mórg liczono 220. Właściciel zrzekł się wolnego pastwiska w królewskim lesie, zobowiązał się most swoim kosztem utrzymywać i rocznie płacić kanonu 16 tal. 2.) **J.-miejska**, niem. *Städtisch Gehlbude*, osada, należąca do m. Grudziądza. Par., szkoła i poczta Grudziądz; budyn. liczy 4, dm. 2, kat. 1, ew. 14. Kiedyby tę posiadłość miasto Grudziądz nabyło, nie ma pawności, chyba żeby dobra zwane Zalendorf, dziś nieznane, które kupili grudziączanie r. 1483 od jakiegoś Andrzeja za 170 lekkich marek, tę osadę oznaczały. Pod swoją nazwą J. zachodzi pierwszy raz r. 1695. R. 1702 miało stąd miasto dochodu fl. 80, r. 1730 fl. 100, r. 1772 fl. 130. R. 1778 wydało miasto J. we wieczystą dzierżawę Michałowi Manthey; włók liczono 3 przeszło, z łąkami, bagnami i ogrodami. Od szarwarku był wolny dzierżawca, tylko most zwany krowi, Kuhbrücke, swoim kosztem miał utrzymywać i 3 fury siana z lasu do miasta przywieść. Za to zapłacił jednorazowo (Erbstandsgeld) tal. 66 sgr. 20; kanonu rocznego dawał tal. 101. W lesie miejskim mógł sobie gałąski i drobne drzewo na opał zbierać i 50 sztuk bydła pasać. R. 1819 miasto odkupiło napowrót J. za 4350 tal. i dotąd tę wieś trzyma. Ob. Frölich, Gesch. des Kreises Graudenz I, 78. *Ks. F.*

Jałowa Klewa (al. Kliwa, Kływka), góra w Perehińsku, pow. doliniański. Zajmuje ona obszar między Łomnicą a jej dopływem Pietrosem, dokąd też swe wody wysyła. Prawie w środku tej grupy górskiej wznosi się najwyższy szczyt, nagi, skalisty, poszarpany, do 1563 m. Na płn. zachód opada ona ku dolinie Pietrosa (844 m.), a na płd. wschód ku dolinie Łomnicy (780 m.). Na płd. zachód łączy się z górami: Werch Tulinycia i Werch Guretwyna. *Br. G.*

Jałowce, folw., pow. przasnyski, gm. i par, Dzierzgowo (ob.), odl. o 24 w. od Przasuysza, ma 1 dom, 3 mk.

Jałowce, wś pryw., pow. dzisieński, o 25 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 6 dm., 58 mk. (1866).

Jałowczewo, niem. *Jałowszewo*, os., powiat wejherowski, st. p. Smazin.

Jałowe, mały zaścianek w południowej stronie pow. ihumeńskiego, przy trakcie słuckim idącym z Pereszewskiej słobody na Hroców, z lewej strony, na zachód od miasta Starzyca, w stanie policyjnym uździeńskim położony; ma osad 2, miejscowość dzika, poleska.

Jałowe, przys. Starego sioła w pow. cieszanowskim.

Jałowe, potok górski, w obr. gm. Wyszkowa, w pow. doliniańskim, w Beskidzie wyszkowskim, wytryska zpod działu wodnego między Swicą a górną Mizuńką, u zachodnich stóp góry Pustego Wierchu (1358 m.). Płynie na wschód leśnymi debrami i po 4 kil. biegu uchodzi z lew. brz. do Swicy. *Br. G.*

Jałowek, jez. w pow. suwalskim, w pobliżu jeziora Jałowo, ma 10 mr. obszaru.

Jałowęsy, wieś i folw., nad rz. Opatówką, pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Opatów. W 1827 r. było tu 26 dm., 239 mk., obecnie 48 dm., 264 mk., ziemi dwor. 800 mr., włośc. 549 mr. J. należały do dóbr biskupstwa lubuskiego (Dług., I, 589). Dobra J. składają się z folwarku J. i Karsy. Rozl. wynosi mr. 992, folw. J. grunta orne i ogrody m. 501, łąk m. 52, pastw. m. 97, zarośli m. 47, nieużytki i place m. 8, razem m. 706; folw. Karsy grunta orne i ogrody m. 268, łąk m. 12, nieużytki i place m. 6, razem m. 286, bud. mur. 6, drewn. 7. Dobra te w r. 1873 oddzielone zostały od dóbr Opatów. *A. Palm., Br. Ch.*

Jałowica, folwark w południowej stronie powiatu borysowskiego, nad rz. Plisą, nieopodal granicy pow. ihumeńskiego i drogi żelaznej moskiewsko-brzeskiej, dziedzictwo ks. Wittgensteina; należy do klucza smolewickiego.

Jałowicze, wś, pow. łucki, st. p. Łuck. Ma paraf. kościół katol. N. P. M., z muru 1669 r. wzniesiony przez Issajkowskiego. Parafia katol. dekanatu łuckiego: dusz 575. Kaplice w

Ostrożcu, Nowostawie i Pułhanowie. R. 1658 (1667 ?) założył tu klasztor dominikanów Samuel Dołmat Izajkowski, sędzia ziemski łucki; niebawem zniesiony.

Jałowiczowa, potok, prawy dopływ Białego Czeremoszu na Bukowinie; ma źródła u podnóża góry Tomnatik.

Jałowiec 1.), folwark szlach. nad rzeczką Cyrwą, pow. trocki, 1 okr. adm., 15 w. od Trok, 1 dom, 13 mk. katol. 2.) **J.**, zaścianek szlach. nad rz. Cyrwą, pow. trocki, 1 okr. adm. o 15 w. od Trok, 2 domy, 18 mk. prawosł. (1866).

Jałowiec, przys. Lesienic w pow. lwowskim, o 4 kil. na wschód od Lwowa.

Jałowiec, góra i szczyt w Beskidzie zachodnim, w dziale babiogórskim, na granicy pow. myślenickiego i żywieckiego, jakoteż na granicy gmin Zawoi, Koszarawy i Stryszawy, nad źródliskami Koszarawy i Stryszawki, w grzbiecie tworzącym dział wodny między Skawicą a Koszarawą. Wzniesienie 1118 m. szt. gen. J. na obszarze gm. Koszarawy, na południe od Bystrej, potoku wpadającego do Koszarawy, od Mądrej ławy na płn. zachód, wznosi się góra Jałowiec 997 m. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Jałowiec, ob. *Jałowiec.*

Jałowiki, dwa małe zaścianki poleskie w pow. bobrujskim, o 10 wiorst w stronie północnej od m. Bobrujska, nieopodal drogi pocztowej wiodącej ze Swisłoczy. Oba zaścianki mają osad 3. Parafia katol. bobrujska.

Jałowiki 1.), wieś, pow dzisieński, o 63 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 5 dm., 63 mk. 2.) **J.**, zaśc. szlach., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 50 w. od Dzisny, 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Jałówka, mko, pow. wołkowyski, o 12 w. od Swisłoczy, przy drodze białostocko-mińskiej, o 82 w. od Grodna, o 42 w. od Wołkowyska, okr. adm. świsłocki, ma zarząd gminy szymkowskiej, 2 cerkwie, 1091 mk., w tem 668 izrael. (1878), przeważnie cieśle i kotlarze. Była tu par. katol. dekanatu wołkowyskiego z filią w Narewce, i kaplicami w Krasnej i Dąbrowie. Okolica górzysta. Starostwo niegrodowe jałowskie posiadali r. 1766 Jan i Monika Horajnowie, kasztelanostwo brzescy, którzy opłacali z niego kwarty złp. 3751 gr. 28. Na sejmie jednak warszawskim r. 1773—75 stany Rzpltej przez oddzielną konstytucyą, nadały toż ststwo Michałowi Bułharynowi, pisarzowi ziemskiemu i posłowi wołkowyskiemu w posiadanie emfiteutyczne na lat 50, z warunkiem opłacania z niego rocznie złp. 15000 w dwu ratach do skarbu w. ks. litewskiego.

Jałówka, trzy wsie w pow. sokólskim, 1) o 33 w. od Sokółki; 2) o 12 w. od Sokółki; 3) o 27 w. od Sokółki.

Jałówka, niewielka wś w zachodniej stronie pow. ihumeńskiego, przy granicy powiatu mińskiego na północo-zachód, o wiorst trzy od wioski i folwarku Cielakowa, w gm. uździeńskiej, ma osad włócznych 8, miejscowość niska, poleska. *Al. Jel.*

Jałówka 1.), zaśc. rząd., pow. wileński, 6 okr. adm., o 9 w. od Wilna, 1 dom, 8 mk. kat. 2.) **J.**, karczma rząd., pow. wileński, 6 okr. adm., o 9 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. żydów. 3.) **J.**, wś rząd., pow. wileński, 6 okr. adm., o 9 i pół w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. kat. 4.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 6 okr. adm., o 16 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. katol. 5.) **J.**, zaśc. pryw. nad rz. Janką, pow. dzisieński, o 62 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 18 mk. katol. 6.) **J.**, wś pryw., pow. dzisieński, o 34 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 10 mk. kat. 7.) **J.**, folw. pryw., pow. dzisieński, o 30 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 13 mk. katol. 8.) **J.** lub *Jasiowo*, wś, gm. dryguczeska, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 35 w. od Dzisny, 3 dm., 30 mk. prawosł. 9.) **J.**, zaśc. szlach., pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 19 w. od Dzisny, 1 dom, 7 mk. izr. (1866).

Jałówka 1.), rz., dopływ Supraśli z prawej strony. 2.) **J.**, rz., dopływ Sokoldy z prawej strony. 3.) **J.**, rz., lewy dopływ Swisłoczy, przyjmuje Istoczankę.

Jałówki, wś rządowa nad rz. Soszą, powiat dzisieński, o 62 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 25 mk. prawosł. (1866).

Jałownica, por. *Jełownica* i *Ilownica.*

Jałowo, wś, pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Jeleniewo. W 1827 r. było tu 36 dm., 323 mk., obecnie 49 dm. i 384 mk.

Jałowo, jezioro przy wsi t. n. w pow. suwalskim. Leży śród lasów przy lewym brzegu rz. Rospudy do której odchodzą jego wody; ma 30 mr. obszaru.

Jałowo, folw. pryw., pow. wilejski, o 28 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., gm. Wiazyń, 1 dom, 12 mk. Okrąg wiejski J. w gm. Wiazyń ma w swym obrębie wsie: Rybczyzna, Pachomowo, Jarmolicze, Kobuzie, Reńkowicze, Matczyce; zaśc. Wasilinowo, Ozierec, Brzozowo, Sieniszcze, Kasuck.

Jałowy, potok górski w Beskidzie szerokim, na obszarze gm Mizunia, w pow. Dolina, wytryska zpod Roztoki, gniazda górskiego ciągnącego się od Ilnicy (ob.) po Mizuńkę, ze szczytami Horodyszczem (1377 m.), Tomnatykiem małym (1235 m.) i wielkim (1204 m.). Płynie ku północy leśnym parowem, zwartym od zach. co dopiero pomienionym grzbietem a od wschodu gniazdem górskiem skalistem o szczytach Kruhłej (1345 m.) i Pustym hqrbem (1314 m.), a zabrawszy z pr. brz. potok idący zpod Dauszki (ob.), zwraca się na płn. zachód i wpada do Mizuńki z pr. brz. Długość biegu 7 kil. i pół. *Br. G.*

Jałowy róg, os., pow. augustowski, gmina Kuryanki, par. Teolin. Ma 1 dom, 2 mk.

Jałożyca, wieś, nad rz. Narocz, pow. święciański, 4 okr. adm., o 89 w. od Święcian, 16 dm., 130 mk. prawosł (1866).

Jałpuk, wielkie jez w Bessarabii, pod Bolgradem.

Jałta, staroż. *Koraks*, miasto powiatowe i portowe w gub. tauryckiej, na południowym brzegu Krymu, nad bystrym strumieniem, z gór spadającym, w prześlicznem położeniu, 89 wiorst od miasta gubernialnego odległe; 2064 mieszk. Stacya pocztowa i przystań statków parowych.

Jałtuszków, ob. *Jołtuszków*.

Jałucewicze, wś w pow. nowogródzkim, gub. mińsk., w gm. poczepowskiej, przy drożynie wiodącej ze wsi Bujniewicz do Rawiniewicz, ma osad 16.

Jałyna, potok górski, w obr. wsi Wołosianki, w pow. stryjskim, wypływa zpod Wysokiego Wierchu, szczytu w dziale wodnym między Sławskiem a Różanką p. (1245 m.). Płynie na płd. zach. i na gruncie wsi Jelenkowatego uchodzi do pot. téjże nazwy (ob.). Długość biegu 3 kil. *Br. G.*

Jałyna albo *Jalina*, góra w Rożance wyżnej w pow. stryjskim, w płn. zach. jej stronie, na lewym brzegu Różanki, ze szczytami 896 i 846 m. wysokiemi. *Lu. Dz.*

Jałynowate albo *Jalinowate*, las w zachod. stronie Skolego w pow. stryjskim, nad lewym brzegiem Oporu, ze szczytem 835 m. wysokim.

Jama t. j. dół wykopany w lesie i osłonięty gałęziami dla ukrycia myśliwca czatującego na zwierzynę dała początek nazwom miejscowym: Jamno, Jamy, tudzież przezwisku Jamnik od którego pochodzą: Jamniki, Jamnice. *Br. Ch.*

Jama, niem. *Grube*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. lubijskim. W r. 1875 dom. 12, mieszk. 51, w tem serbów 36. *A. J. P.*

Jama 1.), folw. z wsią Engefer pod Dorpatem. 2.) **J.**, wś paraf. w płd. stronie wyspy Ozylii.

Jama albo *Jamburg* (ob.).

Jama, jezioro w pow. bobrujskim, w błotnistej kotlinie rzeki Berezyny, pomiędzy brzegami tej rzeki i jeziorem zwanem Krywiec, na przeciwko wsi Lutynia, ma obszaru mr. kilka, jest bardzo głębokie i rybne przez łączność strugą z wodami Berezyny.

Jama 1.), rzeka kilkowiorstowa w pow. mozyrskim śród labiryntu moczarów i strug jeziornych rzeki Prypeci, tu wypływa i łączy się z Prypecią naprzeciwko wiosek: Hołubica i Doroszkowicze; jest bardzo rybna. 2.) **J.** albo *Dziemianka* (ob.), mała rzeczka w pow. mozyrskim, ma początek w bagnach za wsią Witczyną i płynąc w kierunku zachodnim około 2 mil wpada do jeziora Żyd albo Kniaż zwanego, w stronie wschodnio-południowej. Bardzo bagnista, ale rybna. *Al. Jel.*

Jama, las w Woli Dobrostańskiej, pow. gródecki, na płn. od wsi. Najwyższy jego szczyt wznosi się 361 m. Wody z płd. stoku płyną potokiem do Wereszycy; płd. zach. części lasu przypierają do stawu wolickiego.

Jamaiken, wś w Kurlandyi, parafii piltyńskiej, z odwiecznym dębem, który za drzewo święte był uważany w pogańskich tego kraju czasach.

Jamborek, wś, pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Kociszew.

Jamborzyki, wś, pow. szczuczyński, gm. i parafia Szczuczyn.

Jambrożno, ob. *Ambrożno*.

Jamburg, zwane dawniej *Jama*, miasto powiatowe w gub. petersburskiej, nad rz. Ługą, 129 w. od Petersburga odległe; 2542 mk. Dawniej twierdza. Stacya poczt. i stacya kolei żelaznej. Parafia katolicka J. dekanatu petersburskiego ma dusz 422. Kościół św. Jana Nepom. z r. 1816.

Jamelna (w dawniejszych aktach *Jemielna* mylnie *Jamelnia* lub *Jamełna* zwana, po rusku *Jamełynna*), wś, w pow. gródeckim, 18 km. na płn. wsch. od Gródka, 7 km. na płd. wsch. od sądu powiatowego i urzędu poczt. w Janowie. Na płn. leżą Żorniska i Domażyr, na wschód Karaczynów i Wroców, na płd. Wroców i Malczyce, na zach. Porzecze Janowskie i Stradcz. Wieś leży w dolinie potoku Jamelskiego, na płn. od gościńca lwowsko-janowskiego. W stronie płn., pagórkowatej, wznoszą się Radka i Białagóra. Najwyższe wzniesienie czyni tutaj 429 m. Obszar płd. opada ku podmokłej dolinie Wereszycy do 284 m. Własność większa ma roli ornej 141, łąk i ogr. 47, past. 11, lasu 9 mr.; własn. mniej. ro. or. 389, łąk i ogr. 194, past. 92 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 434 mk. w gminie, a 36 na obsz. dwor.; wedle szematy. z r. 1881 mk. ob. rzym. kat. 194, gr. kat. 313. Par. rzym. kat. w Janowie dek. Gródek; par. gr. kat. w Stradczu, dek. Gródek. Wieś była dawniej w posiadaniu Szymona Szeptyckiego, cześnika lwowskiego i żony Anny z Trembińskich, za konsensem z 8 paźd. 1750 r. udzielonym Pawłowi Starszyńskiemu cześnikowi podolskiemu na cesyą, i cesyą z r. 1722 oraz i przyw. na jus commun. z 1657. Niosła ona prow. 1993 złp. 21 gr., z czego kwarta 498 złp. 12 i pół gr. Przy licytacyi 7 lut. 1812 nabył ją Marek Swidzinski za 36,350 złr w. a. *Lu. Dz.*

Jamelnica, ob. *Jamielnica*.

Jamen (niem.), ob. *Jamno* i *Jamy*.

Jamerau (niem.) ob. *Brankowy*,

Jamice, niem. *Jamlitz*, wś na dolnych Łużycach, w pow. grodkowskim. *A. J. P.*

Jamieczna albo *Jamniczna*, las w płd. zach.

stronie Dźwiniacza górnego w powiecie turczańskim. *Lu. Dz.*

Jamielne, ob. *Jamielno.*

Jamielnica (al. *Jamielnica*, po rusku *Jamelnycia*), wś w pow. stryjskim, 34 km. na płd. zach. od Stryja, 16 km. na płn. od sądu powiat. i urzędu poczt. w Skolem. Na zach. leżą Urycz i Podhorodce, na płd. zach. Podhorodce, na wsch. Synowódzko wyżne, na płn. wsch. i płn. Orów (w pow. drohobycktm). Wieś cała leży w dorzeczu Stryja w Podhorodcu. Płn. zach. granicy wsi dotyka na krociutkiej przestrzeni Stynawka, również dopływ Stryja. Zabudowania wiejskie leżą w w dolinie potoków (570 m. na płn. i 462 m. na płd.). We wschod. stronie wsi wznosi się, na granicy Orowa Równa góra do 766 m., na płd. od niej Kobura do 773 m., a jeszcze dalej na płd. opada Czupryna do 652 m. Niższy cokolwiek jest obszar zach. wznosząc się najwyższym punktem do 729 m. Własność większa ma roli ornej 41, łąk i ogr. 12., pastw. 190, lasu 273; własn. mniej. roli ornej 765, łąk i ogr. 1553, pastw. 443, lasu 4 mor. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 650 w gm., a 43 na obrz. dwor., wedle szematy. z r. 1881 mk. ob. rzym. kat 3, gr. kat. 663. Par. rzym. kat. w Skolem, gr. kat. w miejscu, dek. Skole, archydyec. Lwów. We wsi cerkiew i szkoła etat. jednoklasowa. *Lu. Dz.*

Jamielnica, potok, lewy dopływ Baczkowej, nad którą rozłożyła się wieś Jamielnica, w pow. stryjskim, tworzy granicę między Jamielnicą a Podhorodcami. Wypływa z połd. zach. stoku gór bezleśnych, tak zwanego działu orowskiego, z pod Kobury (773 m.) z kilku silnych górskich źródlisk. Płynie popod Czuprynę (652 m.) ku połud. zach. Długość biegu 3 kil. i pół. *Br. G.*

Jamielnik 1.) folw., pow. łowicki, gm. i par. Nieborów, o 4 w. od Nieborowa, 18 mk. kat. 2.) **J.**, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Tuchowicz. W 1827 r. było 27 dm. i 181 mk., Spis urzędowy zamieszczony „w Pamiatnej kniżce“ gub. siedleckiej z r. 1877 nie wymienia miejscowości. 3.) **J.**, rumunek, pow. mławski, gm. Turza, par. Bogurzyn.

Jamielnik 1.) albo *Jamielniki*, wś, pow. lubawski, kolej żel. toruńsko-wystrucka, przechodzi tu, 1 milę od stacyi kolei w Biskupicach, Obszaru mórg 3261, budynk. 119, dm. 94, kat. 387. Parafia Radomno, szkoła w miejscu, poczta Iława. Z wizytacyi kanonika Strzesza z r. 1669 dowiadujemy się, że w J. kiedyś istniał kościół. R. 1669 świadczyły o nim dobrze jeszcze zachowane fundamenta i mury cmentarza. Kamień do święconej wody dosyć wielki i gustownie wyrobiony, niedawno temu zawieziono do Radomna. Kiedy się pytano ludzi starych, nikt już kościoła nie pamiętał; nie wiedzieli też, gdzie się włóki plebańskie podziały i jaki był tytuł kościoła. Zapewne w tej okolicy staczane bitwy z Krzyżakami położyły koniec kościołowi w J. 2.) **J.**, niem. *Jamielnik*, wś i folw., pow. brodnicki, w okolicy lesistej, $^1/_4$ mili od Lidzbarka. Obszaru liczy mr. 2303, budynk. 66, dm. 29, kat. 192, ew 78. Parafia, szkoła i poczta Lidzbark. Jako w J. istniał dawniej kościół katolicki, okazywały jeszcze w r. 1670 dobrze zachowane fundamenta i mury cmentarza. Kamień do święconej wody dość wielki i gustowny, niedawno temu zawieziono do Radomna. Kiedy się pytano ludzi starych, nikt już kościoła nie zapamiętał; nie wiedzieli też, gdzie się włóki plebańskie podziały. Zapewno częste w tej okolicy staczane bitwy z Krzyżakami położyły koniec kościołowi.

Jamielno, *Jamielne*, wś, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek. W 1827 r. było tu 39 dm., 230 mk., obecnie 30 dm., 364 mk. i 1214 mr. obszaru.

Jamieniec, dwie sąsiednie wyspy piaszczyste, lasem porosłe, wśród bagien olbrzymich na zachodnio północnym krańcu pow. pińskiego, rozciągających się pomiędzy Obrową, Swiętą Wolą, Glinną i Ktelnem. Każda z tych wysp ma mniej więcej długości około wiorst 3 i szerokości około 1 i pół wiorsty. Nieopodal ku południowi rozlewa się duże, dzikie jezioro Hoszcza. Jest to całkiem bezludny zakątek pińszczyzny.

Jamiki, ob. *Jamki.*

Jamin, ob. *Jamy.*

Jamińsk albo *Jaminek*, dwie wsie w pobliżu siebie leżące, w zachodniej stronie powiatu bobrujskiego, na zapadłem polesiu, przedzielone bagnistą rzeczką Plusną, w 3 okr. policyjnym hłuskim. Mały Jamińsk posiada 28 osad, drugi zaś tak zwany Wielki Jamińsk ma osad 48. Lud trudni się rolnictwem, hodowlą bydła i jest zamożny, czego za dowód służy fakt, że gdy w r. 1873 sąsiednie dobra tegoż nazwiska były wyprzedane, 12-u włościan zakupiło je za gotowe pieniądze w ilości 3834 morgów i wszyscy zostali zaliczeni urzędowo do liczby zasobniejszych obywateli ziemskich mińskiej gubernii. Wymienimy nazwiska tych nowych dziedziców: Wołodkiewiczów 3, Wołotowski, Płyszewskich 2, Stetkiewicz, Syćko, Ciszkiewicz, Szymański, Michniewiczów 2. Grunta w J. sa piaszczyste, łąk błotnych obfitość, lasu także. *Al. Jel.*

Jamińsko, pustkowie, należące do wsi Łagiewniki Małe, pow. lubliniecki.

Jamińszczyzna, wś, pow. biłgorajski, gm. Wola Rożaniecka, par. Tarnogród.

Jaminy, wś rządowa, pow. augustowski, par. Jaminy. Leży śród błot i lasów, o pół mili od Sztabina o 23 w. od Augustowa, nad

rzeczką bezimienną, wpadającą do Biebrzy z praw. brz. Posiada kościół drewniany paraf. W 1827 r. było tu 28 dm., 167 mk., obecnie 67 dm., 318 mk. Kościół i parafią erygowała księżna Teodora Sapieżyna. Kościół obecny po r. 1849 wzniesiony. Par. ma dusz 2645.

Jamioła, to samo co *Jemioła* i *Imioła* (ob.).

Jamiołki, okolica szlachecka w obrębie której leżą wsie: J.-godzięby, J.-klosy, J.-kowale, J.-piotrowięta, J.-rawki i J.-świetliki, wsie szlach., pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły. W 1827 r. J.-godzięby liczyły 7 dm., 37 mk.; J.-kłosy 10 dm., 59 mk.; J.-kowale 8 dm., 56 mk.; J.-piotrowięta 21 dm., 126 mk.; J.-rawki 7 dm., 40 mk.; J.-świetliki 8 dm., 46 mk. W akcie z 1545 r. wspominane są wszystkie wsie powyżej wymienione (Gloger).

Jamisko, ob. *Jamińsko.*

Janka 1.) niem. *Polnisch-Jamcke,* wś i dobra, pow. niemodliński, par. Fyrląd, o pół mili na wschód od Fyrlądu. Wś ma 34 osad. 376 mr. rozl., wiatrak, szkołę. Dobra 1169 mr. rozl. 2.) **J.**, niem. *Deutsch-Jamke*, wś i dobra, pow. niemodliński, par. Dąbrowa, przy dr. żel. górnoszląskiej; wś ma 29 osad, 969 mr. rozl. i szkołę; dobra 1592 mr. rozl. *F. S.*

Janki 1.) kol., pow. piotrkowski, gm. Olkusko-Siewierska; ma 10 dm., 87 mk., 100 mr. obszaru (98 ornego).

Janki, albo *Leśniaki*, mylnie *Jamiki*, wieś nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Rększowice, par. Konopiska, o 14 w. na płd. od Częstochowy nad granicą pruską, w okolicy lesistej. R. 1827 miała 22 dm., 144 mk., dziś 51 dm., 320 mk. i 886 mr. rozl. (384 ornej). Karczma rządowa.

Janki, mała wioska stepowa w pow. czehryńskim, o 5 w. odległa od wsi Stawidła z któremi stanowi jednę parafią i własność. Mk. 71 wyzn. prawosł. Ziemi wybornego czarnoziomu 613 dzies. *Kl. Przad.*

Jamm (niem.), ob. *Jamy.*

Jammersthal (niem.), przys. Polanicy w pow. doliniańskim, na płd.-zachód od wsi, w dolinie Sukiela. *Lu. Dz.*

Jammi (niem.), ob. *Jamy.*

Jamna 1.) wś, pow. grybowski, par. Bruśnik, dek. Bobowa, o 14.4 kil. od st. p. Ciężkowice, w położeniu górzystem, 475 m. npm., rozl. 974 m. (w tem obszar dworski 505 m., przeważnie lasu); dm. 36, mk. 241; attynencya Bruśnika. 2.) **J.**-dolna i górna, wś w pow. dobromilskim. J.-górna 16 kil. na płn.-zachód od Dobromila, 8 kil. na płd. od urządu poczt. w Rybotyczach, 10 kil. na płd.-wschód od sądu powiatowego w Birczy. J.-dolna 2 kil. na płn.-zach. od górnej. Na półn. leży Trójca, na wschód Borysławka i Matkowa, na płd. Kwaszenina, na zachód Wojtkowa i Grąziowa. Przez środek wsi płynie od płd.-wschodu na płn.-zachód pot. Jamninka (dopływ Wiaru) i zabiera wszystkie dopływy z wyjątkiem kilku nieznacznych strug uchodzących do Mszańca (dopływu Wiaru), płynącego wzdłuż płd.-zach. granicy Jamny górnej W dolinie Jamninki leżą zabudowania wiejskie (452 m. w J.-górnej, 396 m. w J.-dolnej na płd., 374 m. na płn.). Na prawym brzegu Jamninki wznosi się blisko płd.-wsch. granicy J.-górna do 595 m., na wsch. granicy Turnica do 603 m , poczem opada obszar do 514 m., w J.-dolnej do 490 m. a blisko Jamninki wznosi się znowu na wsch. granicy do 569 m. Na lewym brzegu Jamninki leżą w J.-górnej las Cień bliżej rzeki i las Lichnówka na granicy płd.-wsch. aż po Mszaniec. Najwyższe wzniesienie czyni tu 531 m. w samym środku prawie, w J.-dolnej zaś wznosi się J.-dolna na granicy zach. do 571 m. a na płn. od niej opada obszar do 547 m. Własność większa (Tyszkowskiego) ma roli ornej 274, łąk i ogrodów 51, pastwisk 22, lasu 842; własn. mniejsza roli ornej 2088, łąk i ogr. 153, pastw. 254, lasu 246 mr. Wedle spisu z r. 1880 było w J.-dolnym 772 mk. w gminie a 23 na obszarze dworskim, w J.-gór. 525 mk. w gminie a 63 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881, mk. obrz. rzym. kat. 12 w J.-górnej a 1 w J.-dolnej. gr. kat. 518 w J.-gór., 783 w J.-dol. Par. rzym. kat. w Rybotyczach, dek. dobromil.; par. gr. kat. w Trójcy, dek. dobromil., dyec. przemysk. W J.-dol. cerkiew pod wezwaniem św. Trójcy, w J.-gór. pod wezwaniem św. Michała Arch. Wieś J.-górna z wójtostwem była w posiadaniu Adama Konarskiego, kasztelanica sandomierskiego z prow. 2582 złp. (kwarta 644 złp. 15 gr.) Zajęta w r. 1788. Przy licytacyi r. 1812 nabył ją Paweł Tyszkowski za 31,000 złr. *Lu. Dz.*

Jamna, także *Jamne*, wś, pow. Nadworna, o 6.6 kil. od Mikuliczyna, śród gór i lasów; przestrzeni dwor. roli ornej 2, łąk i ogr. 13, pastw. 58, lasu 3782; włość. roli ornej 85, łąk i ogr. 717, pastw. 663, lasu 701 m. a.; ludności 732, sąd powiatowy i rzym. kat. parafia Delatyn, gr. kat. Mikuliczyn. Należy do dóbr rządowych. *Lu. Dz.*

Jamne, ob. *Hniszów* i *Jamno.*

Jamne, mały zaścianek w pow. ihumeńskim (ob.), do dóbr Ciepleń należący, w obrębie gm. dudzickiej, ma osad 3, miejscowość bardzo lesista, grunt piaszczysty. *Al. Jel.*

Jamne, wś huculska, ob. *Jamna.*

Jamne, potok górski, ob. *Czerwonka.*

Jamnica 1.) przys. Kunowa w pow. sądeckim, nad Kamienicą, pob. Dunajca i koleją tarnowsko-leluchowską, należy do par. rz. kat. w Nowym Sączu i ma 433 mk. J. należała wraz z Kamienicą do dziedzicznego wójta N. Sącza Mikołaja Trentela, który, sprzedając sołtystwo

w Falkowy Janowi Kwestitowi zastrzega dyplomem z 14 grudnia 1409 r. (Archiw. N. Sącza) aby mieszkańcy J. mieli prawo mlewa we młynie, który nowonabywca Falkowy ma postawić (Morawski, Sądecez II, 69). J. używała prawa magdeburskiego, tego samego co Kraków. Później przeszło sołtystwo w J. w ręce szlachcica Walentego Dąbińskiego, gdyż w r. 1521 pod Toruniem, gdzie uchwalono ustawę wzbraniającą mieszczanom posiadać dobra ziemskie, dozwolił Zygmunt I osobnym przywilejem Nowemu Sączowi odkupić to sołtystwo. J. ma kasę pożyczkową gminną z kapitałem 269 zł. w. a. 60 ctów. (Por. Długosz, Lib. benef. I, 560). 2,) **J.**, (z Kendziem i Zatrześnią), wś nad Łęgiem w pow. tarnobrzeskim, leży w okolicy równej i jest otoczona lasami sosnowemi tak, że otwarta jest tylko strona zachodnia, ku Grębowowi. J. należy do parafii rzym. kat. i urzędu pocztowego w Grębowie zkąd jest o 3.7 kil. odległą; ma 496 mk. rzym. kat. Większa pos. należy do F. Dolańskiego. Obszar więk. pos. ma 11 mr. roli, 18 mr. łąk i ogr., 108 mr. pastw. i 747 mr. lasu; posiadł. mniej. 276 mr. roli, 474 mr. łąk i ogr. i 83 mr. pastw. *Mac.*

Jamnica, 1.) wś, pow. stanisławowski, o 9.5 kil. od Stanisławowa; przestrz. dwor. 474; włośc. 2647 m. a., ludności 1928; par. gr. kat. w miejscu należąca do dek. Stanisławów dyec. lwow., sąd powiatowy, notar, rzym. kat. par., urząd pocztowy i telegr. Stanisławów. Szkoła etatowa o 1 nauczycielu, należy do rady szkolnej okręgowej w Stanisławowie. Kasa pożyczkowa z kapitałem 340 złr. a. w. Właśc. więk. posiadł. Stanisław hr. Borkowski. 2.) **J.**, przys. Smolina, pow. rawski *B. R.*

Jamnica, lub *Pokrzywica*, rz., poczyna się w pow. sieradzkim, dwoma strumieniami pod Pokrzywnią i Kopaczem, uchodzącemi zaraz w pow. kaliski i łączącymi się pod Jamnicami; płynie w kierunku zachodnio-północnym przez Brzeziny, Saczyn, Porwity i na prost Trojanowa wpada z lewego brzegu do Cieni. Długa 24 wiorst. Na prost Saczyna przyjmuje z prawego brzegu strumień od Iwanowic i Stoka.

Jamnica 1.) rzeczka, wytryska na gruncie Posiecza w pow. bohorodczańskim, koło Krechowieckiej budy; wkrótce przechodzi na obręb wsi Pacykowa, zrasza łąki Zagwoździa (w powiecie stanisławowskim); w Rybnem płynie po zachodnim brzegu lasu; następnie w Pawelczu zwraca się na wschód, w którym to biegu dostaje się do wsi Jamnicy, gdzie z lew. brzegu uchodzi do Bystrzycy. Bieg nadzwyczaj kręty, wśród okolicy przeważnie lesistej, a zarazem pięknej. Długość biegu 18 kil. W średnim biegu nadają jej także miano „Pawelcze." 2.) **J.**, potok, ma swoje źródła we wsi Żarówce w pow. pilźnieńskim, płynie w kierunku północnym w krętym biegu przez Dulczę wielką i małą, Jamy i Wadowską Wolę (w pow. mieleckim). Uchodzi do Partyńskiego potoku z lew. brz. (ob. Breń). Długość biegu 17 kil. 3.) **J.**, potok, nastający w Jagodniku, w powiecie kolbuszowskim; przepływa staw w tejże wsi; poczem płynąc na półn.-zachód, tworzy granicę między Ostrowem tuszowskim a baranowskim, dostaje się w obr. wsi Czajkowa, gdzie przerzyna błotne lasy, ginąc w błotach lasów babulskich, na wschód wsi Babuli (w pow. mieleckim). Długość biegu 16 kil. *Br. G.*

Jamnice, wś i os. nad rz. t. n., pow. kaliski, gm. Ostrów kaliski, par. Wojków, odl. od Kalisza 25 w. Wieś ma dm. 30, mk. 175; os. 1 dm., mk. 5. W 1827 roku było tu domów 17, mk. 112.

Jamnice, przysiołek, ob. *Imielin.*

Jamnicka dolina, dolina tatrzańska, w Tatrach liptowskich, po południowej stronie głównego grzbietu Tatr. Północną ścianę tej doliny tworzy grzbiet głowny; od szczytu Płaczliwego (2126 m. szt. gen.), będącego narożnikiem dolin Jamnickiej, Smreczańskiej i doliny Studzonej wody, po szczyt Hruby wierch (2142 m. szt. gen.), narożnik dolin Jamnickiej, Raczkowej i Jarząbczej. Grzbiet ten od Płaczliwego ciągnie się na półn.-wsch. przez Rohacz przedni (2072 m. szt. gen.) do Wołowca (2065 m. szt. gen.). Na tej przestrzeni, 1800 m. wynoszącej, tworzy on granicę między Liptowem a Orawą. Od Wołowca zwraca się na południowy-wschód po Przedni Upłaz (1960 m. szt. gen.); odtąd zbiega na południe, a potem zwraca się na wschód przez Hruby wierch. Przestrzeń ta wynosi 3 kil. Tędy bieży granica między Galicyą a Węgrami (Podhalem nowotarskiem a liptowskiem). Od Hrubego Wierchu wybiega ramię górskie na południe ze szczytami Jakubiną (ob.), Pośrednią Kotliną, Ostredokiem i Magórą niżnią, opadając zwolna ku ujściu potoku Jamnickiego do Raczkowego. Tworzy ono wschodnią ścianę doliny Jamnickiej, odgraniczającą od niej dolinę Raczkową. Długości od Hrubego wierchu aż po ujście Jamnickiego potoku 5650 m. Od zachodu przypiera tu dolina do ramienia poprzecznego, idącego od Płaczliwego po Wielki wierch a od niego przez Hładki (ob.) i Klinowaty. Długość tej ściany 6750 m. W górnej części tej doliny u samych stóp Wołowca, śród głazów granitowych legły dwa małe stawki Jamnickiemi zwane. Mówią zwykle „ku plesom". Według Kolbenheyera wznoszą się one 1739 m. npm. Z tych stawków pod głazami spływa woda, która występuje na jaw u zachodnich stóp Przedniego Upłazu, tworząc potok Jamnicki czyli Małą Białą, który przerzyna środkiem tę doline. Stok wschodni doliny

nader stromy, daleko dzikszy aniżeli stok zachodni. Spadek doliny wskazują cyfry następujące: 1419 m. (zachodni brzeg lasu, naprzeciwko szałasu, w górnym końcu doliny); 700 m. poniżej powyższego stanowiska wzniesienie 1227 m.; 275 m. w dół 1211 m., nieopodal, bo 400 m. w górę, od przejścia ścieżki na brzeg zachodni; przeszło 3100 m. poniżej 1015 m.; potok i droga 974 m., z jakie 700 m. w dół. Wzdłuż potoku wiedzie drożyna, a potem ścieka do górzystego szałasu. Długość doliny czyni 7 kil. od stawów licząc. *Br. G.*

Jamnicki potok, potok tatrzański, w Tatrach liptowskich, po południowej stronie głównego grzbietu Tatr. Zwie się także Małą Białą (Bela). Wpada do Raczkowej (ob.). Ob. *Jamnicka dolina.* Długość biegu 7 kilom. niespełna. *Br. G.*

Jamniczna, ob. *Jamiczna.*

Jamnielnik (niem.), wś i folw., pow. brodnicki, ob. *Jamielnik.*

Jamnik, młyn, powiat mielicki, należy do Osieka. Por. *Janik.*

Jamnik 1.) wieś w hr. spiskiem (Węg.), kościół katol. filialny, 605 mk. 2.) **J.**, wś w hr. liptowskiem (Węgry), uprawa roli, chów owiec, lasy, 513 mk. *H. M.*

Jamniki, przys. Jaszczurowy, pow. wadowicki.

Jamninka, rzeczka, ma źródło w dziale górskim Braniowem zwanym, na granicy gm. Jamny górnej i Kwaszeniny. Zasilając się licznemi strugami z tego pasma opływającemi, płynie na północo-zachód przez wieś Jamnę dolną i we wsi Trójcy, poniżej folwarku, wpada do Wiaru. Dolinę Jamniki otaczają wzgórzyste pasma, częścią lesiste, częścią polami zajęte. Las nad Jamną górną po zach. stronie zwie się Cieniem. Najwyższy punkt zachodniego pasma czyni 571 m. Po wschodniej stronie grzbiet Turnica ciągnie się. Szczyt połud. też Turnicą się zowie i wznosi 603 m. npm. Północną kończyną jego jest wzgórze Kamionka (490 m.); u zachodnich jej stóp leży ujście Jamninki. Spad wód: 500 m. (źródła); 452 m. (pod folwarkiem w Jamnej g.); 396 m. (górny koniec Jamny d.); 374 m. (pod kościołem w Jamnej dolnej); 344 m. (ujście). Długość biegu 9 kil. *Br. G.*

Jamnitz (niem.) 1.) wś, pow. żegański, parafia Przewóz, z kolonią Patag (Potok?). 2.) **J.**, por. *Imielin* i *Jamnica.*

Jamno 1.) wś, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Łowicz; odl. od Łowicza w. 6. Leży przy drodze prowadzącej z Łowicza ku Głownu. Obszar dworski został tu rozkolonizowany i na tę pamiątkę wystawiono na podmurowaniu dwa krzyże. Domów włośc. 49, dwor. 1. Jest tu urząd gminny i kasa gminna wkładowo-zaliczkowa, która w 1878 r. miała obrotu na 1426 rs. 86 kop. Zapomogi ma od rządu rs. 737. W 1864 r. liczono tu mr. 1371 a nieurodz. mr. 51, pr. 148; osad 42, ludności 331. W r. 1881 mr. 1371, osad 45. 2.) **J.**, wś, pow. gostyński, gm. Słubice, par. Jamno, o 2 i pół w. od Słubic, o 10 w. od Sannik. W 1827 r. było tu 58 dm., 404 mk. Par. J. dek. gostyńskiego, daw. gąbińskiego, ma 1355 dusz. Parafia od niepamiętnych czasów erygowana. Kościół 1702 r. odbudowany; roku 1854 zupełnie się spalił, poczem parafia do filial. kościołka w Słubicach przeniesiona była czasowo. Dobra J. składają się z folwarku J., attynencyi Grzybów, wsi J., Potok czarny, Lasek, Brzeziny, Potok Biały, Romanów i Barcik. Rozl. wynosi mr. 1466, grunta orne i ogrody mr. 708, łąk mr. 82, pastwisk mr. 64, lasu mr. 172, zarośli mr. 73, nieużytki i place mr. 94. Budowli mur. 6, drewn. 6, płodozmian 12-polowy. Wieś J. osad 33, z gruntem mr. 132; wś Potok czarny osad 11, z gruntem mr. 278; wś Lasek osad 13, z gruntem mr. 277; wś Brzeziny osad 16, z gruntem mr. 428; wś Potok biały osad 10, z gruntem mr. 232; Romanów osad 7, z grun. mr. 189; wś Barcik osad 31, z gruntem mr. 591. 3.) **J.**, albo *Jamne*, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Kruszyna, par. Borówno. Wieś ma 4 dm., 64 mk., 30 mr.; folw. 2 dm., 9 mk., 236 mr. Należy do dóbr Kruszyna. Według Tow. Kred. Ziemskiego folwark J. i Nowa wieś, własność księcia Eugeniusza Lubomirskiego, miały w r. 1867 mr. 456, grunta orne i ogrody mr. 83, łąk mr. 7, pastwisk mr. 75, lasu mr. 290, nieużytki i place mr. 2; wś Nowa-wieś osad 8, gruntu mr. 31. 4.) **J.**, folw., powiat opatowski, gm. Rembów, par. Raków, 3 w. od Rembowa. Ma 4 dm., 34 mk., 360 mr. obszaru; należy do dóbr Raków. 5.) **J.**, por. *Grodziec.* *Br. Ch., A. Pal.*

Jamno 1.) zaśc. pryw. nad rz. Serwecz, pow. wilejski, o 75 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 4 dm., 25 mk. 2.) **J.**, karczma szlachecka, nad pot. Jamnią, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 23 i pół w. od Dzisny, 1 dom, 5 mk. izrael. 3.) **J.**, wś, pow. bychowski, ma zarząd gminy liczącej dusz 1782.

Jamno, ob. *Jamna, Jamne, Jamy.*

Jamno, niem. *Jahmno,* wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. żarowskim. Tegoż nazwiska, po niem. *Jahmen,* wieś serbska na pruskich górnych Łużycach, w pow. rozbórskim. *A. J. P.*

Jamnów, mały folwark w pow. ihumeńskim, na prawym brzegu rzeki Wołmy, przy drodze wiodącej ze wsi Iwanicz do okolicy Piereszenka, miejscowość poleska, łąki obfite.

Jamończie, dwór, pow. rossieński, par. retowska, własność Strumiłłów.

Jamonty, wieś włośc., powiat lidzki, 2

okr. adm., o 30 wiorst od Lidy, 20 dm., 167 mk. (1866).

Jamosłowie, przys. Brzeżan.

Jampol, miasto główne powiatu tegoż nazwiska, w gub. podolskiej, leży pod szerokością geogr. 48,14°, dług. 45,56°, na południowsch. od m. Kamieńca podolskiego o 184 w. na wzgórzu, w pięknej pozycyi, nad Dniestrem przy ujściu do niego rz. Rusawy, wprost bessar. m. Bielce. Od najbliższej stacyi kolei odesko-kijow. Rachny wiorst do 50. Mieszkańców 4305 (1881 r. 4905); w tej liczbie prawosł. 2618, katolików 357, protestantów 2, żydów 1338. Mężczyzn w ogóle 2296, kobiet 2009. Pod względem stanu: szlachty 226, duchownego stanu 37, mieszczan 2033, reszta włościanie. Mieszczą się tu: władze powiatowe, mirowy zjazd sędziów, kantor pocztowy, stacya telegraficzna, kościół katolicki parafialny dekanatu jampolskiego pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia N. P., wymurowany w 1812 r. przez Władysława Dobrzańskiego, konsekrowany przez biskupa Mackiewicza, liczy parafian 1150, oprócz tego jest kaplica na cmentarzu; cerkwi 2, jedna soborna pod wezwaniem N. P. liczy 1458 par., druga św. Mikołaja z 1278 parafianami. Synagog 3, domów murowanych 68, drewnianych 597, rzemieślników 107, szpital miejski na 20 łóżek i więzienny na 12 łóż. O 6 w. niżej Jampola znajdują się katarakty czyli progi na Dniestrze. Oglądał je jeszcze nuncyusz papiezki Commendoni objeżdżając Polskę za Zygmunta Augusta, uznał je za mało znaczące w żegludze i zrobił projekt otworzenia handlu z Wenecyą za pośrednictwem Dniestru i m. Czarnego. Król z senatem zachwyceni byli tym projektem, lecz wysłani komisarze, uznali to za niemożebne. Kiedy Jampol założony i przez kogo niewiadomo. W początkach 16 wieku był już miasteczkiem i prowadził znaczny handel. Należał początkowo do Zamojskich. Barbara Joanna Zamojska kanclerzanka koronna, wniosła go w dom Koniecpolskich; składał on wtedy wraz z 3 miasteczkami i 3 wsiami oddzielną włość dającą rocznego dochodu 82,000 złp. W pierwszych latach hajdamaszczyzny, miejsce to było głównym przytułkiem kozaków, gdze bezpiecznie się przechowywali i skarby swoje ukrywali. To też na mocy punktów zborowskich w 1649 roku Jampol był w liczbie miast, gdzie dozwolono kozakom wnosić imiona swoje do regestru i był on naznaczony pogranicznem miastem między Małorossyą i Mołdawią. W 1661 r. w marcu Stanisław Lanckoroński wojewoda bracławski wpadł tu niespodzianie w czasie jarmarku i straszną rzeź sprawił; według Kochowskiego miało tu zginąć do 10,000 ludu! Po rzezi batohskiej (1652) Tymosz Chmielnicki idąc na gody weselne 16 sierpnia zajął Jampol, bojąc się jednak zdrady, czekał tu 10 dni, dopóki mu hospodar zakładników nie przysłał. Po bitwie pod Selią, gdzie Lupul i Tymosz zostali pobici przez hospodara Görgicza, schronili się obadwa do Jampola; tu ich oczekiwał pułkownik Nosacz, przysłany przez starego watażkę z 16,000 kozaków i 1500 tatarów na pomoc synowi. Zostawiwszy więc Lupula w Raszkowie, pospieszył Tymosz na odsiecz teszczy Lupulowej i żony swej Rozandy, które się ukrywały z całemi skarbami w Suczawie. Miał Jampol wtedy zamek i był obronny. W 1710 r. Jampol był darowany (?) przez hetmana Skoropadzkiego ks. Menszykowowi (Encyklopedya większa Orgelbranda) po upadku którego znowu wrócił do buławy hetmańskiej. W 1751 r. cesarzowa Elżbieta oddała go Razumowskiemu. Jampol w tym czasie tak upadł, że posiadał zaledwie 118 dm. i policzony był w liczbę wsi. Należał on jakiś czas do rodziny Orłowskich; Katarzyna z Pruszyńskich żona Dominika Orłowskiego, pułkownika pancernego, wystawiła tu kościół katolicki (Niesiecki wyd. Bobrowicza). W 1795 r. Jampol naznaczony był powiatowem miastem bracławskiej gub. i w tymże roku ukazem z 8 sierpnia założona tu była komora i kwarantanna. Po skasowaniu bracławskiej gub. (1796) powiat przyłączony do podolskiej gub. W 1796 r. ukazem z 27 stycznia urzędy powiatowe przeniesione do Cekinówki, lecz gdy Dniestr to miasteczko zalał — z rozporządzenia gubernatora Essena, sądy znowu wrócono do Jampola, co w 1804 r. cesarz Aleksander potwierdził. Od Orłowskich nabył J. głośny w swoim czasie przedsiębierca, Prot Potocki; należał on do kompanii handlowej czarnomorskiej; mając na celu żeglugę do Chersonu, założył tu port składy, kwarantanę lądową i wodną. Jampol bystro zaczął się podnosić, ładowne zbożem statki poczęły nawiedzać Bendery i Akerman—handel się ożywił, lecz na nieszczęście wszystko to prędko upadło. Po bankructwie Prota Potockiego, Jampol dostał się Maciejowi Dobrzańskiemu,— który starał się podtrzymać handel, zakładał fabryki sukna, pończoch, nieustępujące zagranicznym, powozów i t. p., lecz i te niedługo się utrzymały. Dziś jest we władaniu kilku właścicieli; największa część Bielajewa, mniejsze: Miłabędzkich, Witkowskich, Napolskich i innych. Ziemi włościan. jest 1221 dz. i cerkiewnej 66 dz. Góry otaczajace Jampol pokryte winogradem, najlepszy jest Turskich; produkcya roczna wina dochodzi do 5000 wiader; konsumcya miejscowa. Jest tu browar z produkcyą na 1500 rs. Jampol prowadzi handel drzewem i wyrobami z jodły idącemi Dniestrem z Galicyi. Przed zbudowaniem kolei odesko-kijowskiej wszystko zboże z powiatu i okolic sprowadza-

no do Jampola, zkąd Dniestrem spławiano na galarach. W roku 1873 kompania rossyjkich statków parowych miała otworzyć żeglugę na Dniestrze i mieć swoją stacyę w Jampolu. Dla oczyszczenia rzeki naznaczona przez rząd znaczna summa. Herb m. Jampola na dany, w 1798 r. jest następujący: w zielonem polu płynie srebrna rzeka, na której z prawej strony ukazują się progi a na brzegu budujące się statki z podporami. Do gminy jampolskiej należą wsie: Jankulów, Dzygobród, Halszbijówka, Mirony i inne. Z dawnych pamiątek pozostał tylko nad Dniestrem dom murowany bardzo stary, zwany zamkiem, ściany którego dochodzą do 2 łokci szerokości, około tego domu mury i szczątki strzelnic. *Powiat jampolski* gub. podolskiej, graniczy na północ z pow. winnickim, częścią pow. bracławskiego, na wschód z pow. bracławskim i olhopolskim; na południe z Dniestrem i Bessarabią, na zachód z pow. mohylewskim. Zawiera mil kw. $65._{65}$, czyli w. 3179, dzies. 392,038. Ziemia po większej części czarna i tłusta, miejscami tylko nad Dniestrem piaszczysta i glinkowata. W czasie lata mokrego, zboże zbyt rośnie, przy umiarkowanym roku ziemia daje wielkie korzyści. Powierzchnia pagórkowata poprzerzynana rzeczkami płynącemi do Dniestru. Ludność powiatu: męż. 82,240, kobiet 81297: razem 163,537; w tej liczbie: prawosł. 132198, kat. 15493, żydów 14254. Pod względem stanów: szlachty męż. 697, kob. 721 razem 1418; duchownych męż. 906, kob. 818 razem 1723; mieszczan męż. 9207, kob. 9453 razem 18660; włościan męż. 66614, kob. 67539 razem 134043; różnych stanów męż. 5817, kobiet 2876 razem 7693. Na jednę milę kwadratową przypada 2,615, mk. na wiorstę 55; na jednego mieszkańca wypada $2._{24}$ dzies. W 1878 r. zawarto ślubów w m. Jampolu 52 w pow. jampolskim 1946; urodziło się w mieście Jampolu męż. 163, kob. 113 razem 276; w powiecie jampolskim męż. 4439, kob. 4224 razem 8663; zmarło w m. Jampolu męż. 66, kobiet 60 razem 126; w pow. jampolskim męż. 3158, kob. 3055 razem 6213 ludzi; przewyżka więc w m. Jampolu jest † 150, w pow. jampolskim † 3156. Na 1000 więc mieszkańców wypada ślubów 13,25 we wsiach, 9,75 w mieście. Urodzeń 49,84 we wsiach, 49, 25 w m. Smierci we wsiach 32,88, w mieście 26,00; Przybytek we wsiach 16,96, w mieście 23,25. Z ogólnej ilości ziemi, pod zabudowania, ogrody, wygony i drogi jest ziemi 23371 dzies., pod polami 266327 dzies., pod łąkami 48489 dzies.; pod łąkami 56200 dzies., pod wodą i błotami 19650. Ilość lasu jest w ogóle niewielką, w ostatnich latach jeszcze więcej się zmniejszyła, tak że rzadka jest wieś aby las był wystarczającym do gorzelni i fabryk. Ubożsi mieszkańcy opalają burzanami, trzciną i tak nazwanym kirpiczem czyli nawozem. Koni w pow. jampolskim 28296, bydła 33063, owiec 98128, świń 56022. Fabryki świec 2 produkcya 350 rs., zajmuje 2 lud.; garbarnia 1 produkcya 300 rs. zajmuje 2 lud.; sukna 1, produkcya 700 rs., zajmuje 6 ludzi; cukrowni 7, produkcya 1,270,000 rs. zajmuje 2200 lud.; browar. 2, produkcya 3900 rs., zajmuje 3 lud., octu 1 produkcya 200 rs. 1 cegielnia, 8, produkcya rs. 14200; wapniarek 9, prod. 12,000 rs. zajmuje 90 ludz.; młynów krupczat. 15 produkcya 59000 rs. zajmuje 80 lud.; młynów parowych 5, produkcya 9200 rs., zajmuje 20 ludzi; razem fabryk 51 z produkcyą 1,369,850 rs., zajmują 2500 ludzi. Szkoła 2 klasowa jest tylko w Jampolu; przy gminach mają być szkółki wiejskie. Kolej żelazna odesko-kjowska przechodzi przez wschodnią część powiatu i na gruncie jego są następujące stacye: Jaroszenka, Rachny lasowe, Jurkówka, Wapniarka. Trakt pocztowy prowadzi jeden do Bracławia, drugi do Mohylowa i Kamieńca. Wygodne przeprawy przez Dniestr w granicach ptu są: w Jarudze, Michałówce, Jampolu, Cekinówce, Kośnicy. Cerkwi w pow. jest 34 murowanych , 92 drewnianych, synagog i meczetów 18. Pow. Jampolski tworzy oddzielny dekanat do którego należy 7 kościołów rzymsko-katolickich, w Czernijowcach Dzygówce, Krasnem, Jampolu, Mołczanach, Morafie i Tomaszpolu. W jampolu są: 2 szp. miejski na 2 łóż., i więzienny na 12 łóż. w pow. zaś przy fabrykach cukru na kilka łóżek. Rzeki: Dniestr oblewa południową część powiatu; niedaleko Jampola są znane Porohy-Dniestrowe przeszkadzające żegludze. Do Dniestru wpadają w granicach powiatu następujące rzeczki: Morafa, dawna granica województwa bracławskiego od podolskiego, płynie przez powiat jampolski, przyjmuje pod wsią Widły rzekę Łozowę i Baszę, małe rzeczki. Wołczyca wpada do Morafy pod Dzurynem. Moraszka, Rusawa biorą początek w powiecie jampolskim, Kraśnianka mała rzeczka wpada do Bohu. Markówka bierze początek w olhopolskim pow., przyjmuje: Jełaniec i Olszankę wpada do Dniestru. Kałamanówka zaczyna się koło wsi Borówki. Miasteczek w pow. 13, wsi 130; powiat dzieli się na 3 okr. polic.; 1-y w Babczyńcach, 2-i w Murafie, 3-i w Tomaszpolu. Gm. 12-cie 1) Jampol, 2) Czernijowce, 3) Dzygówka, 4) Tymanówka, 5) Komargród, 6) Tomaszpol, 7) Klembówka, 8) Stara Murafa, 9) Rożniatówka, 10) Krasne, 11) Pańkówka, 12) Babczyńce. Dekanat jampolski dyecezyi łucko-żytomierskiej rozciąga się na pow. jampolski i obejmuje 7 parafij: J., Czerniowce, Dzygówka, Krasne, Mołczany, Morachwa i Tomaszpol (dawniej 8-ma Komargród). Wiernych

liczy: 21,125. Marszałkami pow. jampolskiego byli: Czetwertyński Borys, Domaniewski Marcin (1820), Jaroczyński Antoni (1825), Jaroczyński Walenty (1809), Jełowiecki Eustachy, Lubomirski Fryderyk (1812), Podoski Leon (1811), Sobański Eustachy (1822), Urbanowski Krzysztof (1817). Herb powiatu: dwie szyszki brzozowe. *Dr. M.*

Jampol, mstko w pow. krzemienieckim, na lewym brzegu Horynia, groblą tylko od Tychomla przedzielone, o 13 mil od Łucka, o 20 w. od Teofilpola, o 17 w. od Lachowiec, o 12 w. od W. Dederkał. Pierwotnie nazwane Horodyszczem tychomelskim a po nabyciu od Sieniutów w 1535 r. przez ks. Janusza bisk. wileńskiego przezwane Januszpolem, którą to nazwę przemieniono na dzisiejszą. Było następnie w posiadaniu Zbaraskich, Wiśniowieckich, Radziwiłłów nakoniec Chodkiewiczów. Byli tu: królewicz Władysław w 1617 r. i Stanisław August 1787 r. Dawniej był tu kościołek drewniany, zbudowany 1646 r., jak świadczy wizytacya bisk. Rupniewskiego z r 1726. Gdy jednak kościół ten zniszczony i zburzony został, przeto de nova radice ufundowany został nowy kościół w 1723 r. przez książąt Wiśniowieckich z zapewnieniem znacznych funduszów, p. w. Przemienienia Pańskiego. W 1736 r. od cechów znajdujących się w Jampolu (kowalskiego, szewskiego, tkackiego i krawieckiego), zapewniono kościołowi po 2 funty wosku. Od żydów również pewne opłaty wybierano: nadto prywatne były zapisy. Kościół konsekrowany był w 1741 r. przez Antoniego Kobielskiego bisk. łuckiego a w r. 1850 bardzo starannie odnowiony. Parafia J. dek. krzemienieckiego ma dusz 1745; ma kaplice: w Tatarynowcach, Zahorcach, Wołoskiem, Makłaszach i Lachowcach. R. 1870 miał J. 658 mk., w tem 45 proc. izr.; 231 dm., 2 cerkwie, kościół, kaplicę, synagogę, potaszarnię, browar, mydlarnię, 36 sklepów, 52 rzemieślników, 4 jarmarki, st. p. i telegr., wiele młynów i obfite pokłady kredy.

Jampol albo *Starościna*, niewielka wioska, pow. zwinogródzki, nad rz. Wysią, o 27 w. odległa od m. Zwinogródki, a o 7 w. od wsi Petrykówki, do której parafii należy, na pograniczu gub. chersońskiej, mieszk. 471 wyzn. prawosławnego. Ziemi cokolwiek piaszczystej 1543 dzies. Należała niegdyś do starostwa zwinogródzkiego, obecnie do dóbr państwa. Zarząd gminny we wsi Petrykówce, policyjny w m. Kalnibłotach.

Jampol 1.), dwór, pow. nowoaleksandrowski, gub. kow., okr. polic. widzki, o 35 w. od m. pow., 17 mk., młyn wodny (1859). Attynencya klucza dryświackiego, 978 dzies. rozl., niegdyś własność Łopacińskich, następnie Korsaków, w końcu Bobrowskich. 2.) **J.**, folw., pow. nowoaleksandrowski gub. kow., 66 dz. ziemi, niegdyś własność Karoliny z Brzozowskich Rudominowej. *A. K. Ł.*

Jampolczyk, wieś, pow. kamieniecki, par. Smotrycz, ma 92 dm., 550 mk., ziemi włościan 440 dzies., dworskiej 528 w czterech częściach: Lipińskich, Czuwaszów, Boheńskich i Dziewanowskich. Dawniej własność Lipińskich. Jest tu cerkiew, do której należy 36 dzies. ziemi; kamień wapienny, gleba czarna, urodzajna.

Jampolczyk, rzeczka w pow. kamienieckim, płynie od wsi Chropotowy i pod Poczapińcami wpada do Żwańca z lewego brzegu.

Jampolskie porohy, ob. *Dniestr* i *Jampol*.

Jamrozowizna (Ambrożowizna?), folwark, pow. noworadomski, gm. Kruszyna. Ma 1 dm, 9 mk., 60 mr. obszaru.

Jamroża, niem. *Ambrosi*, młyn, pow. ostrzeszowski, ob. *Rajów*, wś.

Jamundzkie, jez. na Pomorzu. Odlewa je do Baltyku rz. Nest.

Jamy 1.), kol., pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Grabów, odl. od Łęczycy 21 i pół wiorst, dm. 3, mk. 29. 2.) **J.**, karczma, pow. sieradzki, gm. i par. Męka, odl. od Sieradza 7 wiorst, dom 1, mk. 5. 3.) **J.**, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Rypin. 4.) **J.**, os. włośc., pow. opatowski, gm. Waśniów, par. Pawłów. Ma 3 dm., 32 mk., 41 mr. obszaru. O 26 w. od Opatowa, o 8 od Waśniowa. 5.) **J.**, wieś, pow. włodawski, gm. i par. Ostrów. W 1827 roku miała 75 dm. i 397 mk., obecnie 36 dm., 517 mk. i 2493 mr. obszaru (Opuszczona w Skorowidzu Zinberga).

Jamy, zaśc. rząd., pow. święciański, 4 okr. adm., o 78 w. od Święcian, 1 dom, 5 mieszk. prawosł. (1866).

Jamy (z Przybyszem), wieś w pow. mieleckim, na północ od urzędu poczt. w Radomyślu, zkąd jest 9 kil. oddaloną, należy do paraf. rz. kat. w Zgórsku i liczy 698 mieszk. rzym. kat. Obszar więk. pos., należący do zakładu Ossolińskich we Lwowie, wynosi 569 m. roli, 107 m. łąk i ogr., 104 m. pastw. i 129 m. sosnowego lasu; pos. mniejsza 730 m. roli, 67 m. łąk i ogr. i 74 m. past. Gleba piaszczysta Ta wieś ma szkołę lud. jednoklasową. *Mac.*

Jamy 1.), niem. *Jamen*, włośc. wieś, pow. kartuski, 420' nad poziom morza, w pobliżu obszernego jeziora, przy granicy pomorskiej. Wraz z przyległym Jamowym borem i Jamowym młynem obejmuje 1 wolne sołectwo, 25 gburów, zagrodn. 10, obszaru mr. 4372 (w tem wody 215 mr.), katol. 423, ew. 174, dm. 61; szkoła w miejscu, parafia Garchowo, poczta Wygoda. Odległość od Kartuz 6 i pół mili, od Kościerzyny 4 mile. Wacław czeski, panując pokrótce na Pomorzu, darował tę wieś oo. cystersom w Oliwie, którzy także pobliskie dobra Pomejsko, w ziemi bytowskiej położone,

posiadali. We wsi Jamy utrzymywali cystersi swojego prokuratora, zwykle zakonnika, który tym kluczem zarządzał. Z powodu zbytniej zapewne odległości od klasztoru, sprzedali te dobra napowrót krzyżakom r. 1381. 2.) **J.**, niem. *Jammi*, król. nadleśn., pow. grudziąski, w północnej części, blisko granicy pow. kwidzyńskiego. Parafia i szkoła w Rogoźnie, poczta Gardeja; kasa nadleśnicza w Kwidzynie. Liczy budyn. 9, dm. 5, obszaru mr. 16898; ew. 9, katol. 5. Podległe leśnictwa są: Białybór (Weissheide), Rudnik, Walddorf, Szembruk, Jamy, Dusocin, Wołczyce (Wolz), Dianenberg, Rudy, Bogusz. *Ks. F.*

Jamy, niem. *Jamm*, wś i dobra, pow. olesiński, par. Gorzów, o 1 kil. od szosy gorzowsko-olesińskiej, o milę od Gorzowa. Wieś ma 28 osad, około 560 mr. rozl., kościół filialny od r. 1793 i szkołę; dobra 3931 mr. rozl., w tem 2118 m. lasu. Gorzelnia.

Jan, kopalnie węgla, ob. *Dąbrowa.*

Jan (*Święty*), ob. *Swati Jan.*

Janapol, ob. *Janopol.*

Janaszów 1.), wś. pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Tumlin. W 1827 r. było tu 15 dm., 107 mk. 2.) **J.**, folw. i os. włośc., powiat noworadomski, gm. Kruszyna. Folw. ma 1 dom, 6 mk., 120 mr. obszaru; os. włośc. 2 dm., 5 mk., 1 mr. rozl. *Br. Ch.*

Jancewicze 1.), wś rząd., pow. oszmiański, 3 okr. adm., par. Traby, od Oszmiany w. 70, od Dziewieniszek 48, dm. 3, mk. prawosł. 4, katol. 24. Ma kaplicę kat. 2.) **J.**, wieś, pow. święciański, 4 okr. adm., o 55 w. od Święcian, 14 dm., 155 mk., z tego 10 prawosł., 138 kat., 7 izr. 3.) **J.**, wieś włośc., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 11 w. od Lidy, 19 dm., 149 mk. (1866).

Jancewo, *Juncewo*, *Jącewo*, por. *Inczew.*

Janciszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 46 w. od Wilna, 1 dom, 12 mk. katol. (1866).

Janczarudnia, wieś, pow. nowogradwołyński, gmina emilczyńska, nad rz. Uborciem, włośc. dusz 138, ziemi włośc. 1258 dz.; należy do dóbr emilczyńskich, własność Uwarowych.

Janczaryszki, wś, pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol. Ma 3 dm., 20 mk., odl. 2 w. od Maryampola.

Jancze, wś, pow. władysławowski, gmina Leśnictwo, par. Władysławów. Ma 9 dm., 86 mk., odl. 5 w. od Władysławowa.

Janczelewo, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 30 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 2 dm., 18 mk. kat. (1866).

Janczenka, niewielka rzeczka, wypływa z bagien znajdujących się na północnym krańcu pow. bobrujskiego około wsi Wonicze, albo Gończe, kierując się w stronę zachodnio-północną i ubiegłszy około wiorst 3 poniżej małej wsi Drany, płynie wiorst parę granicą powiatów ihumeńskiego i bobrujskiego i wpada do rzeki Suszy. *Al. Jel.*

Janczenki, zaśc. szlach. nad rz. Drujką, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 55 w. od Dzisny, 5 dm., 16 mk., z tego 10 kat. Własność Malinowskich (1866).

Janczewice, wś i folw., pow. warszawski, gm. Nowo-Iwiczna, par. Raszyn. Leży przy drodze z Falent do Lesznowoli, o 3 w. od Sękocina, o 8 od Pruszkowa. W 1827 r. było tu 19 dm., 137 mk.; dziś 18 osad, 271 mr. gruntu. Folw. J. miał 1866 r. 165 mr. rozl., bud. 7.

Janczewko, wś, pow. kolneński, gm. i par. Jedwabno. W 1827 r. było tu 9 dm., 53 mk.

Janczewo 1.), wś i folw., pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Wizna. W 1827 r. było tu 20 dm. i 123 mk. Folw. J. z attynencyą Budziska i wsią J. Rzeka Narew przepływa. Rozl. wynosi m. 1538, grunta orne i ogrody m. 519, łąk m. 322, pastw. m. 62, wody m. 66, lasu m. 520, nieużytki i place m. 29, w osadzie młynarskiej m. 20, bud. mur. 16, drewn. 21, płodozmian 12-polowy. Gorzelnia, młyn wodny i pokłady torfu. Wieś J. osad 60, z gruntem m. 134 2.) **J.**, wś szlach., pow. kolneński, gm. i par. Jedwabne. 3.) **J.**-sukmanki, wieś szlachecka, pow. ostrowski, gm. Zaręby-kościelne, par. Zuzel. Ma 9 dm., 64 mk. 4.) **J.**-wielkie, wś szlach., pow. ostrowski, gm. Szulborze Koty, par. Andrzejów. W 1827 r. było tu 17 dm. i 101 mk.

Janczewo, wieś, pow. siebieski, i dobra rodziny Kossowych, mające 1678 dzies. ziemi wraz z folw. Lidyno i Terechowna. *Fr. Gl.*

Janczowa, wś, pow. sądecki, par. Siedlce, dek. Bobowa, o 17.4 kil. od N. Sącza, leży na wzgórzu, ma 870 m. rozl. (w tem 406 m. obszaru dworskiego) w niezłej glince; dm. 39, mk. 340 wyzn. rz. katol. W XV w. była dziedzictwem Trzecieskich, później Gostkowskich i Zdanowskich. Dzisiejszy właściciel Antoni Skąpski. *M. Ż. S.*

Janczuki 1.), wś, pow. wilejski, o 68 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 4 dm., 35 mk. 2.) **J.**, wś włośc., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 2 w. od Szczuczyna, 15 dm., 170 mk. (1866).

Janczule, wieś, pow. sejneński, gm. i par Kopciowo. Odl. 28 w. od Sejn, ma 14 dm., 112 mk.

Janczuny 1.), zaścianek szlach., pow. lidzki, od Lidy w. 45, od Ejszyszek 10, dom 1, mk. kat. 6. 2.) **J.**, wś rządowa, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 81, dm. 10 (1866).

Janczurki, las w obrębie gminy Dobrohostowa w pow. drohobyckim, na zachód od przysiołka Iwanikowca, ze szczytem 565 m. wys. Wody z jego płn.-wsch. stoków stanowią źródła Kłodnicy. *Lu. Dz.*

Janczury, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 45 w. od Wilna, 5 dm., 78 mk., z tego 21 prawosł., 57 kat. (1866).

Janczyce, wś i folw., pow. opatowski, gm. i par. Baćkowice. W 1827 r. było tu 26 dm., 215 mk., obecnie 35 dm., 260 mk., 472 mr. ziemi dworsk. i 252 mr. włośc. Wspomina tę wieś, jak i nieistniejącą obecnie Janczyną Wolę, Długosz (T. I, 596).

Janczyce, wś w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, o 6 w. od miasteczka Iszkołdź, nad rzeką Uszą, dopływem Niemna położona, ma osad 14, w glebie wybornej.

Janczycha, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 97 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 7 mk. katol. (1866).

Janczycha, os. na gruntach Żwańczyka, pow. uszycki, gm. Łysiec, o 3 w. od Żwańczyka, pod lasem sokuleckim, własność Ign. Chełmińskiego. *X. M. O.*

Janczyki 1.), wieś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Czerwin. W 1827 r. było tu 10 dm., 40 mk. 2.) **J.**, folw., pow. kalwaryjski, gm. i par. Simno. Ma 3 dm., 21 mk., odl. 30 w. od Kalwaryi, 3 w. od Simna. Rozl. wynosi m. 322, grunta orne i ogrody m. 231, łąk m. 74, past. m. 1, nieużytki i place m. 16, bud. drew. 8. Cegielnia i pokłady torfu. Folw. ten w r. 1874 oddzielony został od dóbr Simno.

Janczyn, dwie wioski bliskie w pow. borysowskim, w gm. kiszczyno-słobodzkiej. Tak zwany Stary J. leży nad rzeką Cchą, lewym dopływem Berezyny, przy drodze wiodącej ze wsi Kostrzycy do Pupielicz i ma osad włócznych 19, tudzież cerkiew. Nowy J. leży nad jeziorem rybnem, przy drodze ze wsi Kostrzycy do wsi Borek wiodącej i ma osad włócznych 13. Miejscowość poleska, bardzo zapadła.

Janczyn, wś, pow. Przemyślany, leży przy gościńcu rządowym przemyślańsko-brzeżańskim, nad potokiem dopływem pobliskiej Lipy przemyślańskiel, także Zgniłą Lipą zwanej, przestrzeń dwor. 910, włośc. 1646 m. a., ludn. rzym. kat. 64 (par. Firlejów, o 10 kil. oddalony), gr. kat. 1120; par. w miejscu, należy do dek. Narajów, dyecezyi lwowskiej; szkoła etatowa o 1 nauczycielu. Stacya pocztowa przy trakcie lwowsko-monastyrskim, między Przemyślanami a Narajowem. *B. R.*

Janczyńce 1.) wś nad rz. Rowkiem, pow. latyczowski, gm. Żeniszkowce, par. Nowosiołka, ma 79 dm., 385 mk., w tem 12 izrael.; 261 dzies. ziemi włościan, 900 dz. dworskiej, dwa młyny. Gleba czarna, pomieszana z gliną, urodzajna. Należały J. do Obrębskich, dziś do Cichockich i kilku drobnych właścicieli. 2.) **J.**, wś u źródeł Olszanki, pow. kamieniecki, gm. Dłużek, par. Kamieniec (potrynitarska), o 7 w. od Kamieńca, obok traktu pocztowego z Kamieńca do Chocimia, ma 304 mk., w tej liczbie 40 jednodworców, 70 dm. ziemi włościan 258 dż. Należała do starostwa kamienieckiego, darowanego przez cesarzową Katarzynę hr. Morkowowi. Por. *Dłużek.*

Janda, przys. Rudy, pow. nisiecki, na prawym brzegu Trzebośny; należy do par. rzym. kat. w Sarzynie i liczy 330 mk. Na wschód przypiera do sosnowych lasów Budzin i Bazanówka. *Mac.*

Jandrzyszkowice, ob. *Andruszkowice.*

Janecy, niem. *Jannowitz*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 domów 9, mk. 60, w tem serbów 50.

Janeiken (niem.), właściwie *Joerge-J.* lub *Jankeiten*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Krotynga-Niemiecka.

Janele, wś włośc. nad potokiem Pozelwianką, pow. wileński, 2 okr. adm., o 65 w. od Wilna, 2 dm., 24 mk. kat. (1866).

Janele, *Janiele*, niem. *Janellen*, wś, pow. węgoborski, st. poczt. Banie, r. 1600 w borach węgoborskich założona. Obszaru liczyła wtedy włók 6 mórg 12. Mieszkańcy płacili rocznie czynszu m. 7 i byli pomocni przy książęcych łowach. Także zasadzki czynili na zwierza. Ob. Dr. Töppen „Gesch. Masurens".

Janeliszki, ob. *Janieliszki.*

Jangeluny, wś szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 12 w. od Trok, 4 dm., 122 mk. kat. (1866).

Jangród, ob. *Markówka.*

Jangrot, wś, nad rz. Dłubnią, pow. olkuski, gm. i par. Jangrot. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom schronienia dla starców i kalek. W 1827 r. było tu 155 dm. i 962 mk. Jest to dawna własność biskupów krakowskich i nosiła pierwotnie nazwę Biskupice. Jan Grot bisk. krakowski zamienił ją na miasto (około 1340 r.) i nadał swe zazwisko. W 15 w. istniał tu kościół drewniany (Długosz II, 56). R. 1822 nowy kościół murowany wystawił x. Jan Paweł Woronicz biskup krak.; jeden dzwon kościelny z datą 1200 r. Lokacya miejska J. nie została w życie wprowadzoną i ślad jej został tylko w zmianie nazwiska; J. zaś pozostał wsią i do ostatnich czasów należał do dóbr biskupich. Parafia J. dek. Olkuski ma dusz 2239. Kaplica we wsi Michałówce o 4; w. Gmina J. należy do s. gm. okr. II w Skale, st. p. Wolbrom, ma 22,632 mr. obszaru i 9165 mk. (1870 r.), w gminie znajduje się kilka tartaków i kilkanaście młynów wodnych na licznych strumieniach górskich.

Janguny, wś szlach. nad jeziorem Sośniak pow. trocki, 1 okr. adm., 9 w. od Trok, 3 dm., 29 mk. kat. (1866).

Jania kościelna, niem. *Kirchen-Jahn*, wś kościelna i folw., pow. kwidzyński, przy bitym trakcie skurzecko-czerwińskim, nad struga

Jonką, która ztąd nieopodal początek swój bierze, 1 milę od st. kolei żel. w Czerwińsku; a) włość, wś, obszaru liczy mr. 664, budynk. 66, dm. 27, kat. 277, ew. 23. W miejscu jest szkoła element. kat.; poczta Czerwińsk. Kościół tu stary, istniał r. 1400, bo już wtedy wś ta od niego kościelną się nazywała (w dok. Jene templi) od początku był w mur założony ale jak się zdaje nie dokończony, tylko z drzewa albo w pruski mur w drugiej części stawiany. Dopiero około r. 1622 dziedzic tutejszy i patron Piotr Kosta ze Stembarku, podkomorzy chełmiński. i tę drugą część w cegłę, jak dziś jest, wystawił i budowy dokończył. Konsekrował potem ten kościół biskup Łubieński r. 1633 dnia 7 sierpnia. Dawniej było więcej patronów czyli kolatorów kościoła; zapewne ile wtedy istniało działów dóbr jańskich W czasie reformacyi wszyscy ci kolatorowie odpadli. Niemniej i lud cały przeszedł na nową wiarę. R. 1596 donosi wizytacya biskupa Rozrażewskiego, że 2 patronów nawróciło się, reszta trwa jeszcze w herezyi. Także i parafianie prawie wszyscy wrócili do katolickiej wiary. O parafii wyjmujemy z szematyzmu: Parafia w J. liczy dusz 1338. Kościół tytułu św. Trójcy, patronatu prywatnego. O Piotrze Kostce, jakoby r. 1622 dopiero był fundował kościół, myli się szemat. Szpital przy kościele dla 5 ubogich. Wsie parafialne: Kościelna Jania, Stara Jania, Leśna Jania, Słuchacz, Grabowiec, Komorze, Kownatka, Lichtenthal i Bobrowiec. Szkółka 1 istnieje w miejscu, dzieci kat. 100, nauczyc. zarazem organista; b) folwark należący do Starej Jani, bud. liczy 13, dm. 5, kat. 92, ew. 5. Parafia szkoła i poczta jak wyżej. Gleba po największej części urodzajna i pszenna. Obie te posiadłości znajdowały się oddawna w ręku polskiem. Ponieważ wieś składała się w jednej części z czynszowników i ludzi szarwarkowych, z drugiej z nieznacznego tylko folwarku, państwo nigdy tu nie mieszkali, tylko cała ta wś należała do Jani starej czyli szlach., gdzie był, jako i teraz jest, dwór dziedziców. O posiadaczach ob. Jania Stara. 2.) **J.** *stara*, niem. *Alt-Jahn*, rycer. dobra, pow. kwidzyński, na bitym trakcie skurzecko-czerwińskim. małą milę od st. kolei żel. w Czerwińsku. Wraz z przyległościami: folw. Kościelna Jania, Długoleszcz albo Długolas, leśn. Komorze, obejmuje obszaru ziemi mr. 7319 incl. znacznego boru, budynk. 37, dm. 15, kat. 272, ew. 40. W miejscu znajduje się gorzelnia i cegielnia. Gleba po największej części urodzajna i pszenna. Parafia i szkoła Kościelna Jania, poczta Czerwińsk. Wieś Stara J. oddawna połączona była z Janią Kościelną, której imię także niekiedy nosiła. R. 1400 mistrz w. krzyżacki Konrad v. Jungingen dokumentem zeznaje, jako te dobra (bona Jene Templi) po wymarciu familii dawnego posiadacza Mikołaja przypadły prawem krzyżakom. Ów tedy Konrad mistrz darował je na dziedziczną własność dwu braciom, zapewne pokrewnym dalszym owego Mikołaja, Filipowi i Jerzemu, których też nazywa „de Jenen". W przypadku oporów i procesów, jakieby mieć mogli ci nowi nabywcy, zastrzega sobie mistrz krzyżacki, że pod żadnym innym sądem, tylko jedynie przed zakonem odpowiadać i stawać mają, ktory im te dobra zapisał (ob. archiwum w Peplinie). R. 1454 Jan z Jani razem z inną szlachtą pruską stawa po stronie polskiej naprzeciwko Krzyżakom dla czego nawet starostą pierwszym polskim w Gniewie mianowanym został, z oddziałem swoim walczył w nieszczęsnej bitwie pod Chojnicami. R. 1570 i później posiada Janię Jerzy Konopacki, o którym dodaje biskupi wizytator, że był katolikiem; zapewne jest to ów Jerzy Konopacki, starosta świecki i kasztelan chełmiński, który w r. 1604 klasztor oo. bernardynom w Nowem przywrócił, lutrom go odebrawszy, † 1604, pochowany w tymże klasztorze; za żonę miał Annę Kostczankę. R. 1590 piszą też akta kościelne, że posiadaczką dóbr jańskich była jakaś Kostkowa, a na innem miejscu zachodzi nawet Swarozińska (Czapska?), co nie wiadomo jakimby sposobem wytłumaczyć. R. 1622 Piotr Kostka, podkomorzy chełmiński, dziedzic na Jani, dobudowywa reszty kościoła, przez co zapewne jedynym jego patronem został. Około roku 1640 Jan zLudinghausen-Wolf z dalekich Inflant przeniósł się do Prus i tu w Jani osiadł, pojąwszy za żonę Rembowską; trzymał przytem w dzierżawie dobra królewskie misterwałdzkie pod Piasecznem. Urodzony ich tu syn Aleksander Wolf był powiernikiem ulubionym króla Michała i Jana Sobieskiego, felińskim, piaseckim, obornickim, wasilijskim starostą, opatem peplińskim 1673 do 1679. R. 1670 zapewne już ojciec jego nie żył, bo J. należała wtedy do jego brata Wilhelma Wolfa. R. 1673 Jan Opaliński, wysłany od króla Michała na obiór nowego opata peplińskiego, bawił u wdowy brata Aleksandra w Jani, z czegoby wypadało wnosić, że to wspomniany powyżej Wilhelm wtedy nie żył. R. 1685 zachodzi inny Wilhelm de Ludinghaus baron Wolf; oprócz Starej Jani posiadał Janię kościelną, Kopytkowo, Kamionki, Bobrowiec i Janiszewo; za małżonkę miał Maryą Sybillę z domu Kosputów, która po jego śmierci poszła za hr. Eberarda de Candallo. Spadkobiercą został brat jego Jan Wolf; żył jeszcze roku 1696. Roku 1700 należy Jania do Denhofów, ale per modum pignoris, jak piszą kościelne akta, trzymała tę wieś Maryanna Owianna Wolfowa, mieszkająca najczęściej w Gdańsku lub Mis-

terwałdzie. Około r. 1750 posiadali J. Tomasz i Maryanna Czapscy; dwie ich córki: Urszula wyszła była za hr. Małachowskiego starostę sandeckiego, Konstancya za ks. Radziwiłła starostę krzeczyckiego, podzieliły pomiędzy siebie następ. dobra rodzicielskie: Kościelna J., Stara J., Kownatka, Bobrowice, Komorze W. i M., Długoleszcz, Grabowiec, Nicponia i Pastwisko czyli Wołownik. Roku 1803 zapisany Gotzendorf-Grabowski na Jani. Obecnie od kilkudziesięciu lat trzyma je niemiec Curtius. 3.) **J.** *leśna*, niem. *Lesnian*, wś i rycerskie dobra, pow. kwidzyński, w sąsiedztwie wielkich lasów, które ztąd sięgają aż po za Tucholę; trakt bity prywatny, wiedzie do granic lasów do skurzecko-czerwińskiego traktu; około trzy czwarte mili od stacyi kolei żel. w Czerwińsku. Parafia Jania kościelna, szkoła Rynkówka, poczta Czerwińsk. a) wś, liczy obszaru mr. 629, bud. 69, dm. 38, kat. 319, ew. 4; b) rycer. dobra z folwarkami: Słuchacz i Piecki obejmują obszaru mr. 3243, budynk. 30, dm. 15, kat. 171, ew. 23. Dotąd należą znaczne obszary lasów. Leśna Jania stanowi drugą główną część obszernych dóbr jańskich, podzielonych tak prawdopodobnie już przez owych dwóch braci Filipa i Jerzego, którym to r. 1400 mistrz w. krzyżacki Konrad von Jungingen te dobra podarował (ob Stara Jania). Nie mamy tu imiennie tyle co przy Starej Jani posiadaczy znanych; zapewne często, jako w bliskości i w pokrewieństwie będące, obadwa działy w jednem ręku się znajdowały. Jako osobni właściciele Leśnej Jani zachodzą: r. 1570 Konopacki. R. 1630 Jerzy Konopacki, starosta mitawski, † 1650, wraz z żoną Anną Konarską, † 1646, zapisali znaczne darowizny oo. bernardynom w Nowem na dobrach swoich Leśnej Jani, Rynkówce i innych. R. 1700 Stan. Konopacki, star. nowski, kasztelan chełmiński, trzyma tę wieś. R. 1789 Franciszek Czapski, wojewoda chełmiński. Obecnie od dłuższego czasu niemiec. 4.) **J.** *góra*, niem. *Johannisberg-Lowinnek*, osada, pow. świecki. Obszaru liczy mr. 524, budynk. 138, dm. 77; kat. 246, ew. 278. Par., szk. i poczta Świekatowo. *Ks. F.*

Janiańce, wś, pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo. Ma 37 dm., 256 mk., odl. 57 w. od Sejn.

Janiańce 1.) wś, pow. wileński, 2 okr. policyjny, o 65 w. od Wilna, 17 dm., 143 mk. katol. 2.) **J.**, wś, pow. święciański, 8 dm., 56 mk., z tego 36 katol. 3.) **J.**, wś nad rz. Dzisną i strum. Szeminką, pow. święciański, 2 okr. polic., mk. kat. 130, dm. 15, od Święcian 32 wiorst. 4.) **J.**, wś, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 45, od Ejszyszek w. 9, dm. 8, mk. katol. 64. 5.) **J.**, wś nad rz. Wersoką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy 53 w., od Ejszyszek 17, dm. 9, mk. kat. 78 (1866).

Janica, rz., lewy dopływ Prosny, uchodzi pod Wieruszowem.

Janice, wś i folw., pow. łęczycki, gmina Mazew, par. Witonia, odl. od Łęczycy 10 w. Wieś ma dm. 5, mk. 53; folw. dm. 2, mk. 4. Ziemi ornej pszennej mr. 116, do włościan należącej mr. 31 i pół.

Janichow, ob. *Janików*.

Janichowo, al. *Jankowo*, niem. *Jankau*, dobra rycer., pow. gdański, przy bitym trakcie kościersko-gdańskim, 330 st. nad poziom morza, posiadają wyższy zakład naukowy męzki z pensyą, t. z. „Conradinum". Obszaru ziemi zajmuje J. mr. 818, ewang. 140, katol. 76, menon. 5 (uczniów r. 1869 było w internacie 50), dm. 12, dla szkół przeznaczonych 4. Parafia i poczta Gdańsk, dokąd odległość wynosi tylko przeszło milę. J. jest starą osadą: roku 1315 biskup kujawski Gerard ustępuje z niej swoich dziesięcin na korzyść oo. benedyktynów w pobliskim św. Wojciechu. W drugiej połowie przeszłego wieku posiadał tę wieś Karol Fryderyk von Conradi, pan obszernych włości w tutejszej okolicy. Nie mając dzieci, ufundował we wsi J. wyższy zakład naukowy pod nazwą imienia swojego „Conradinum," żeby takim przynajmniej sposobem pamięć po sobie pozostawić. Zapisał tedy na tę szkołę cały majątek, jako to w gotówce 200,000 tal., w papierach 84,000, 6 kamienic i śpichlerzy w Gdańsku i nadto bogate wioski: Bąkowo, Gołębiowo, Janichowo. Mokry dwór (Nassenhuben), Hochzeit i Dziewięć Włók. Budowa gmachu szkolnego kosztowała więcej niż 64000 tal. Początkowo był to rodzaj gimnazyum, zkąd uczniowie odchodzili na wszechnice; roku 1819 zamieniono to na seminaryum nauczycielskie, które, gdy nie miało powodzenia, przekształcone zostało r. 1840 na wyższą szkołę realną. Charakter szkoły protestancko-niemiecki; duch i kierunek religijny. R. 1875 było tu uczniów 128, z tych na pensyi w internacie mieszkających 79; dla biedniejszych jest miejsc wolnych 13; 55 miejsc po 600 marek pensyi rocznej, 12 po 450 m., klas 4; oprócz dyrektora pracuje kilku nauczycieli. Znani są tutejsi dyrektorowie: Jachmanu od r. 1800, który zakład urządził; po nim Stäger, Neumann od r. 1839, Eichhorst 1868, Bonstedt 1875. Wspaniałomyślny fundator umarł w Gdańsku r. 1798. Warto dodać, że prócz czysto naukowego Conradinum założył jeszcze i uposażył dwie inne szkoły dobroczynne, rolniczą w Bąkowie i rzemieślniczą w Mokrym dworze. Czyt. Dr. Brandstätter, Landkreis Danzig. *Ks. F.*

Janicz, duża wieś, pow. czehryński, nad rz. Łysianką, biorącą swój początek w Motraneńskim lesie i wpadającą do Irklejca, dopływu

Dniepru. Wioska odległa o 7 w. od m. Czehryna, część wioski nad rzeczką położona nazywa się Chersonką. Mieszk 2317 wyznania prawosł.; cerkiew parafialna i szkółka; ziemi 5019 dzies. nadzwyczaj urodzajnego czarnoziemu. Wioska otoczona z trzech stron Motraneńskim lasem, ma też na swych polach dużo mogił i wałów starożytnych. Należała niegdyś do czehryńskiego starostwa, obecnie do dóbr państwa. Zarząd gminny w tej wsi, policyjny w mieście Czehrynie. *Kl. Przed.*

Janiczyn, folw. szlach., nad Dzisną, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 34 w. od Dzisny, 1 dom, 22 mk., z tego 20 kat. (1866).

Janidzie górne i dolne, dobra, pow. wiłkomierski, par. Skiemiany, w liczbie dóbr egzulantom Smoleńskim nadanych, wyznaczone na wynagrodzenie familii Anforowiczów; obecnie drogą spadku po kądzieli, jeden folw. jest własnością Iwaszkiewiczów.

Janiec, ob. *Joniec.*

Janiele, ob. *Janele.*

Janieliszki 1.) folw. szlach. nad jez. Biedusze, pow. trocki, par. starotrocka, 1 okr. adm., 19 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. kat. R. 1850 miał 140 dzies., należał do Minejków. 2.) **J.**, folw. szlach., nad rzeczką Cyrwią, pow. trocki, 1 okr. adm., 17 w. od Trok, 1 dom, 13 mk. katol. 3.) **J.**, zaśc. szlach., nad jez. Samałką, pow. święciański, 3 okr. adm., o 13 w. od Święcian, 4 dm., 30 mk. starowier. (1866).

Janiewicze, wieś, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 46 w. od Oszmiany, 6 domów, 58 mk., z tego 54 prawosł., 4 katol. (1866).

Janik (właściwie *Jamnik*), wś włośc., pow. opatowski, gm. i par. Kunów, o 3 w. od Kunowa, o 22 od Opatowa. W 1827 r. było tu 25 dm., 181 mk., obecnie 57 dm., 382 mk. i 867 mr. ziemi włośc. Należała dawniej do biskupstwa krakowskiego i w 15 w. nosiła nazwę Jamnik (Dług. II, 477).

Janiki, kol., pow. janowski, gm. i par. Zaklików.

Janików, por. *Janikowo, Jankowice.*

Janików, 1.) wś i dwie kol., pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Rajsko, odl. od Kalisza 15 w. Ma wraz z wsią Rajskiem dm. 16, mk. 80; a) kol., dm. 4, mk. 7; b) kol., dm. 2, mk. 18. 2.) **J.**, wś, pow. kozienicki, gm. i par. Brzeźnica, o 4 w. od Kozienic. Ma młyn wodny, 49 dm., 420 mk., 457 mr. ziemi dworsk. i 488 mr. włośc. J. w XV w. należał do klasztoru w Sieciechowie (Długosz II, 565) i do tamtejszej parafii. 3.) **J.**, wś i folw., powiat opoczyński, gm. i par. Skrzyńsko. W r. 1827 liczono tu 36 dm. i 315 mk.; obecnie 53 dm., 519 mk. Folw. J. z wsią J. i Glinice, od Radomia w. 35, od Opoczna w. 28, od Przysuchy w. 5. Rozl. wynosi mr. 977, grunta orne i ogrody mr. 715, łąk mr. 29, pastwisk mr. 6, lasu mr. 182, nieużytki i place mr. 45. Bud. mur. 23, drewn. 8, płodozmian 4, 9 i 15-polowy. Gorzelnia, wiatrak, cegielnia, pokłady kamienia budulcowego. Wś Janików osad 109, z gruntem mr. 675; wieś Glinice osad 26, z gruntem mr. 495. 4.) **J.**, wś włośc., pow. opatowski, gm. Czyżów szlachecki, par. Janików. Posiada kościół par. murowany erekcyi niewiadomej, 1796 nowo uposażony przez Maryannę z Corticellich Kostecką, dziedziczkę dóbr J. W 1827 r. było tu 56 dm. i 284 mk.; obecnie 39 dm., 299 mk., 306 mr. ziemi włośc. Par. J. dek. opatowskiego, daw. zawichoskiego, ma 1277 dusz.

Janików, niem. *Jankau*, 1193 *Janichow*, wś, pow. olawski, par. Wierzbno, ma kościół filialny. Do r. 1810 własność duchowieństwa ad Stam Mariam we Wrocławiu.

Janikowice 1.) wś i folw., pow. miechowski, gm. Kacice, par. Zielenice. Leży na półn.-wschód o 8 w. od Słomnik. Są tu pokłady piaskowca gliniastego. Wieś ta składa się z dwóch części: J.-prywatne i J.-prebenda; w r. 1827 w pierwszej z nich było 6 dm., 41 mk., w drugiej 23 dm., 211 mk.; dziś cała wieś ma 142 głów (męż. 69, kob. 73), domów drewn. w każdej po 10, osad włośc. w części pryw. 4 a w poduch. 13, z przestrzenią gruntów: w pierwszej mr. 40, pr. 81, a w ostatniej mr. 45; grunta dworskie zajmują mr. 350 w J.-prywatnych i mr. 62 w poduchownych. Wieś J. w XV wieku należała do Mikołaja Mlecznego herbu Ulina, i wtedy już było tu pole należące do prebendy św. Jakóba przy kościele w Nasiechowicach (Długosz t. II, 81). Taki podział tej majętności, jak widzimy, utrzymał się do obecnych czasów; tylko w r. 1867 po zajęciu na skarb funduszów duchowieństwa, część prebendarska stała się własnością rządową; następnie sprzedana włościanom. Folw. zaś ciągle stanowił własność prywatną. 2.) **J.**, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa. W 1827 r. było tu 29 dm. i 175 mk.; obecnie 21 dm., 174 mk. Folw. J. z wsiami J., Aleksandrów, Kolanków, Maryanów, Wiatka, od Radomia w. 84, od Opoczna w. 28, od m. Sulejowa w. 7, od Paradyzu w. 9. Rozl. wynosi mr. 229, grunta orne i ogrody mr. 188, łąk mr. 20, nieużytki i place mr. 8, wody mr. 1; w osad. karcz. i kowalskiej mr. 12. Bud. mur. 3, drewn. 9, płodozmian 6-polowy, pokłady kamienia-piaskowca. Wieś Janikowice osad 21, z gruntem mr. 364; wieś Aleksandrów osad 22, z gruntem mr. 465; wś Kolanków osad 18, z gruntem mr. 325; wieś Maryanów osad 18 z gruntem mr. 412; wieś Wiatka osad 5, z gruntem mr. 180. *Br. Ch.*

Janikowice, przys. Otwinowa w powiecie dąbrowskim, leży na lewym brzegu Dunajca, przy drodze z Otwinowa do Siedliszowic, ma

178 mk. Na wschód od J. leży folwark Dyament L. bar. Konopki, odznaczający się wzorową uprawą roli. *Mac.*

Janikowice, ob *Jankowice.*

Janikowo, wś i folw., pow. płoński, gm. Sielec, par. Czerwińsk. Odl. 26 w. od Płońska. W 1827 r. było tu 12 dm. i 118 mk.; obecnie 12 dm., 137 mk., 640 mr. obszaru. Należy do kilku właścicieli. Por. *Czerwińsk.*

Janikowo 1.) wś, pomiędzy Główną rzeką a Wartą, pow. poznański, 14 dm., 123 mk., wszyscy kat., 31 analf. Poczta, telegr. i kol. żel. w Poznaniu o 5 kil. 2.) **J.**, osada, powiat inowrocławski, 10 dm., 95 mk. ob. *Sokolniki* wś, 3.) **J.**, dom., pow. inowrocławski, 801 mr. rozl.; 3 dm., 56 mk., należy do gm. Sielec. Ob. *Sielec.* Poczta, telegraf i st. kol. żel. w Przyjezierzu (Amsee) o 1,5 kil., o 1 kil. od cukrowni; od miasta pow. Inowrocławia o 14 kil. Pod wsią ślady wału grodowego.

Janikowo, według Kętrz. niem. *Kregenort,* miejscowość w pow. wałeckim czyli dawniejszem starostwie drahimskiem, nie znajduje się w dzisiejszych spisach.

Janikuła, góra w Karpatach szląskich, w grupie Łysejhory, 2620 st. wys.

Janin 1.) wś, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka. 2.) **J.**, wś, pow. płoński gm. Kuchary, par. Królewo, odl. o 15 w. od Płońska, 4 dm., 26 mk., 182 mr. gruntu. Nie zamieszczony w spisie Zinberga. 3.) **J.**, osada, pow. mławski, gm. Kosiny stare, par. Wyszyny, odl. o 4 w. od Mławy, ma cegielnie, 1 dm., 8 mk. Nie zamieszczony w spisie Zinberga. 4.) **J.**, wś i folw., pow. ciechanowski, gm. Zalesie, par. Krasne. Nie pomieszczony w najświeższym urzędowym spisie wsi i osad gub. płockiej z 1880 r. 5.) **J.** stary, wś, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Przasnysz-Zielona, odl. o 17 w. od Ciechanowa, 9 dm. 64 mk., 30 mr. gruntu. Folw. J., 353 mr. rozl., 1860 r. oddzielony od dóbr Gostkowo. 6.) **J.** nowy lub *Janinek,* wś, pow. ciechanowski, 3 dm., 25 mk., 172 mr. gruntu. 7.) **J.**, kol. pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Kumów. *Br. C.*

Janin, dobra poleskie we wschodniej stronie pow. bobrujskiego, nad małą rzeczką Bielicą, o wiorst parę od stacyi libawo-romeńskiej dr. żel. Kowale położone, są dziedzictwem dawnej w tamtych stronach rodziny Kiełczewskich i mają obszaru około 210 włók litewskich, grunt lekki, piaszczysty. Była tu kaplica kat. parafii Bobrujsk. *Al. Jel.*

Janin, dobra, pow. drysieński, dawniej nazywały się *Zadrysień* lub *Podrysień,* nad rz. Dźwiną, jednym bokiem do rzeki Drysienki, drugiem do rz. Żowiejki przyległe, kończą się puszczą i gruntami graniczącemi z ziemią Bielkowszczyzny, dziś własność Mikołaja Szczytta. W 1602 r. własność Mikołaja Podborskigo, syna zaś jego Jan Podborski w r. 1631 z żoną Heleną Korsakówną przedają za 600 kóp groszy Zacharyaszowi Fiedorowiczowi Szantyrowi; dalej własność rodziny Konarzewskich; w roku 1669 Bazylego i Krzysztofa braci Konarzewskich; w 1690 Andrzej Bazylewicz Konarzewski za zgodą matki swej Barbary Limontówny, znosząc dług Jana dziada swego Konarzewskiego, w summie złp. 2000 zastawił Konstantemu i Krystynie z Korsaków Szczyttom a w roku 1693 zbył im na wieczną własność.

Janin, folw., pow. bydgoski, 2 dm., 35 mk., własność hr. Ignacego Bnińskiego, ob *Strzelewo.*

Janin, folw. do Obozina, pow. kościerski, przy bitym trakcie skarszewsko-starogrodzkim, $^3/_4$ mili od Skarszew, przy granicy pow. starogrodzkiego; parafia Godziszewo, szkoła Obozin, poczta Skarszewy.

Janina, wś, pow. stopnicki, gm. Szczytniki, par. Janina. Leży przy drodze z Chmielnika do Stopnicy. Posiada kościół par. murowany z 1819 r. W 1827 r. było tu 40 dm., 337 mk. W 15 w. istniał tu już kościół par. drewniany św. Wojciecha (Długosz, II, 379) J. par. dek. stopnickiego ma 3386 dusz.

Janina, os., pow. jańsborski, st. p. Dłotowo.

Janina, wierzchołek lesistego pagórka, spadającego ku rzece Słomce, na gruncie wsi Siekierszczyny, w pow. limanowskim, blisko gościńca, o 6 kil. na wschód od mka Limanowy; stare grodzisko, prawdopodobnie po Wierzbiętach. (Por. *Przyszowa*).

Janina nowa, część północna wsi Przyszowy, obejmująca folwarki Berdychów i Ogrójec, w pow. limanowskim, par. Przyszowy, o 7 kil. od st. poczt. w Limanowy, w dolinie rzeczki Słomki, i na pochyłościach okalających ją wzgórzy, założona w pierwszej połowie XVI w. przez Wierzbiętów herbu Janina, pod nazwą „Nowa wieś Janina," na gruncie wsi Siekiernazyny, w pobliżu starego grodziska Janiny. W dziale dóbr Przyszowy z r. 1560 pomiędzy synami słynnego z bitwy pod Starodubem Jakóba Wierzbięty, stanowiła nowa wieś Janina (czwartą) schedę Stanisława Wierzbięty; gdy zaś były tam wówczas „prawie same lasy i zarośla, a pola gotowego bardzo mało,", więc dodano mu folwark pod Sączem, dzisiejsze Załubińcze (ob.), nadany r. 1341 ich przodkowi Bernardowi przez króla Kazimierza W. za zasługi wojenne. Por. *Przyszowa*). *M. Ż. S.*

Janinek, ob. *Janin.*

Janino, folw., pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin.

Janinów 1) kol., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Brzeziny. Ma 6 dm., 84 mk., 165

mr. obszaru; w tem 150 mr. ornej roli. 2.) **J.**, os. leśna i kol., pow. wieluński, gm. i par. Rudniki, odl. od Wielunia 17 w., os. leś. ma dm. 1, mk. 4; kol. ma dm. 5, mk. 43. W obrębie dóbr Rudniki.

Janiny, ob. *Joniny*.

Janischau (niem.), wś i rycer. dobra, pow. kwidzyński, ob. *Janiszewo*.

Janischken (niem.), dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Janisław, dawne imię, rozpowszechnione wielce wskutek użycia jego skróconej formy *Jan* na oznaczenie chrześciańskiego imienia Joannes. W licznych formach: Jan, Janko, Janek, Janik, Janisz, Janusz, Jaś, Jaśko dało ono początek wielkiej liczbie nazw miejscowych Janice, Janin, Janiki, Janczyce, Janczewo, Janisławice, Janisze, Janiszewce, Janiszewice, Jankowice, Jasice, Jaśki i t. p. *Br. Ch.*

Janisławice, wś, pow. skierniewicki, gm. Głuchów (ob.), par. Janisławice. Jest tu kościół par. murowany z XV w. erekcyi niewiadomej; 1856 r. odnowiony (Czyt. Lib. benef. Łaskiego). W 1827 r. było 32 dm. i 207 mk. Par. J. dek skierniewiekiego ma 1190 dusz.

Janistal, niem. *Johannisthal*, młyn i os., pow. szczycieński, st. p. Szczytno

Janisze, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Ryki. W 1827 r. było tu 8 dm., 48 mk., obecnie 10 dm., 117 mk. i 216 morg. obszaru.

Janiszew, wś kol., folw. i osada nad rzeką Kiełbaską, pow. kolski, gm. Koźmin, par. Janiszew, odl. od Koła 14 w. Kol. ma dm. 48, mk. 340; folw. dm. 8, mk. 106; os. prob. dm. 1., mk. 5. W 1827 r. było tu 26 dm., 248 mk. J. z wsiami: J., Kordownia, Łęk Wielki, Sarbice, Podłużyce, Kuźnica i Posoka, od Kalisza odl. w. 53. Rz. Warta przepływa. Rozl. wynosi mr. 1151, grunta orne i ogrody mr. 508, łąk mr. 199, pastw. mr. 127, lasu mr. 280, nieużytki i place mr. 37. Bud. mur. 10, drew. 6, płodozmian 8-o polowy. Wiatrak i pokłady torfu; wś Kordownia osad 15, z gruntem mr. 150; wś Łęk Wielki osad 23, z gruntem mr. 252; wś Sarbice osad 17, z gruntem mr. 248; wś Podłużyce osad 21, z gruntem mr. 249; wś Kuźnica osad 27, z gruntem mr. 329; wś Posoka osad 47, z gruntem mr. 600. Dobra J. z Koźminem mają 1478 mr. rozległ. Par. 1. dek. kolskiego ma dusz 1250; kościół drewniany, kiedy i przezz kogo byłby założony, dla braku dowodów niewiadomo. Pewnem jest tylko, że około r. 1721 Piotr Szymański, pleban miejscowy, własnym kosztem kościół odrestaurował, a w dniu 16 lipca 1430 r. konsekrował go pod wezwaniem ś. Jadwigi Franciszek Kraszkowski, sufragan gnieźnieński. Do kościoła niegdyś należały przyległe posiadłości wraz z rzeką, zaroślami, oraz lasem (t. n. Staszny las) w majątku Głowy, jak świadczy dokument z r. 1445. Niegdyś także we wsi był kościół filialny pod wezwaniem św. Bartłomieja apostoła.

Janiszew, por. *Janiszewo* i *Janiszów*.

Janiszew lub *Janiszewo* niem. *Jaensch* 1.) wś, pow. krobski, 23 dm., 161 mk.; 152 ew. 9 kat., 24 analf. 2.) J., folw. z Miechcinem 3640 mr. rozl.; należy do gm. i dóbr: Wydawy; 7 dm., 129 mk. Poczta i telegr. w Ponicu (Punitz) o 4,5 kil., st. kol. żel. Bojanowo o 8 kil.

Janiszewek, wś, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka. W 1827 r. było tu 8 dm., 89 mk.

Janiszewice, wś, pow. sieradzki, gm. Zduńska wola, par. Korczew, odl. od Sieradza w. 17, dm. 7, mk. 50. Podług opisu z roku 1826, dobra J. i Kłody nabyte w r. 1820 za złp. 170,000; rozl. podana włók magdeburskich 85 czyli mr. 2550; wś Stare Kłody osad 7, z gruntem mr. 53.

Janiszewko, niem. *Neu-Janischau*, włośc. wś, pow. kwidzyński, na lewym brzegu Wierzycy, pół mili od st. kolei żel. w Peplinie. Obszaru liczy mr. 942, bud. 29, dom. 15, katol. 166, ew. 18. Parafia Lignowy, szkoła Rożental, poczta Peplin. *Kś. F.*

Janiszewo, por. *Janiszew*.

Janiszewo 1.), kol., pow. kutnowski, gmina Sójki, par. Mnich. 2.) **J.**, wieś i folw., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka. W 1827 r. było tu 9 dm., 113 mk. Por. *Iłów*. Folw. J. z wsią tejże nazwy, odl. od Warszawy w. 150, od Włocławka w. 20, od Lubrańca w. 7. Rozl. wynosi m. 315, grunta orne i ogrody m. 223, łąk m. 84, wody m. 8, bud. mur. 6, drew. 3, pokłady torfu i marglu. Wś J. osad 12, gruntu m. 19. 3.) **J.**, wieś włośc., pow. rypiński, gm. i par. Chróstkowo. Odl. 9 w. od Rypina. W 1827 r. liczono tu 10 dm., 184 mk., obecnie jest 14 osad, 126 mk., 354 mr. obszaru; w tem 232 m. ornej roli i 40 nieużytków. *Br. Ch.*

Janiszewo, folw., pow. bukowski, zmieniona na *Nasse Gärte*.

Janiszewo, niem. *Alt Janischau*, rycer. dobra, pow. kwidzyński, po lewym brzegu Wierzycy, $^2/_3$ mili od st. kolei żel. w Peplinie, ma grunt tłusty, czarny, za suchych lat ciężko uprawny. Obszaru ziemi liczy mr. 2830 z folw. Fersenthal, budyn. 29, dm. 16, kat. 206, ew. 16. Parafia Lignowy, szkoła Kulice, poczta Peplin. Gospodarstwo wzorowe i poprawne, kosztowne jednak dla zbyt uciążliwej uprawy roli, w używaniu są różne machiny, pługi parowe, lokomobile itd. J. w dokumentach Jenschaw, Janschaw, należało kiedyś do ziemi zwanej wąską, teraz gniewską, i było własnością książąt. R. 1229 książę Wracisław zapisał tę wś wraz z całą ziemią wąską oo. cystersom w Oliwie, co jednak brat jego Sambor II

zerwał i oddał krzyżakom. R. 1282 opierający się Mestwin II po długich natarciach zezwolił na ten zapis brata. Pierwszy krzyżacki przywilej nadał tej wsi mistrz pruski Meinecke von Querfurt, rządzący od r. 1288 do 1299. Podług niego wieś była wtedy włościańska, liczyła włók 54; sołtys Marcin Reunecken otrzymał 5 wolnych, proboszcz 4. Niedługo ów sołtys Marcin zaciągnął dług u krzyżaków na swoje sołectwo czynszu rocznego 2 marek, a r. 1302 nawet zupełnie je Mikołajowi Hartmanowi odprzedał. Mistrz krzyżacki Konrad Sack, zezwalając na tę sprzedaż, zaginiony ów pierwszy przywilej bliżej wyszczególnia. Podług tego zaprowadzone tu było prawo chełmińskie. Także i nowy sołtys miał dawać owe 2 marki zapożyczonego czynszu. Od sądów, które we wsi wykonywał, dostawał $^1/_3$ dochodu. Czynsz z karczmy zastrzegł zakon dla siebie. Osadnicy dawali od włóki po 1 t. zw. maldracie rozmaitego czworakiego zboża, t. j. po 3 korce pszenicy, żyta, jęczmienia i owsa i po 2 kury. Mleć zboże zobowiązali się wszyscy w młynie krzyżackim. Między świadkami podpisany jest: frater Henricus de Jobech commendator villae (scil. Janiszewo), czego nie wiadomo jak rozumieć. R. 1351 „an der 3 Nonas Novembris" Konrad von Falkenstein komtur gniewski wydaje dokument: jak mu się skarżyli osadnicy janiszewscy, że pełnej liczby włók, od których czynsz płacą, we wsi nie mają. Dał wtedy mistrz grunta rozmierzyć, i znaleźli, że było mniej 3 włóki (Huben) i 4 morgi. Zato darował im mr. 54 na nizinach (in der Au), które dotąd Jeschke von der Watzin posiadał. Rola ta albo raczej łąki graniczyły ze wsią Walichnowy, Garcem, dobrem Jeschkego von der Watzin i folw. gniewskiego zamku. Czynszu dawali od tych mórg rocznie 3 marki (ob. arch. w Peplinie). Za polskich czasów w XVI wieku wydawano J. w dzierżawę, jak np. r. 1570 i 1596 ma je znany Samuel Łaski sekretarz królewski, który się zowie tenutą; nie mieszkał tu, ani sam gospodarstwa nie prowadził, tylko zwykły czynsz pobierał od włościan. Wkrótce zamieniono dzierżawę na prywatną własność, wieś włościańską na dobra szlacheckie. Pod r. 1638 donoszą akta peplińskie, jako syn osadnika klasztornego ze wsi Pomyje, lat mający około 20, podpalił dwór szlachcica w Janiszewie. Choć pożar jeszcze rychło przytłumiono, jednak kazał burgrabia pepliński klasztorny winowajcę żywcem spalić, a ojczyma, matkę i sługę ich wypędzić aż 20 mil poza majątek klasztorny, za to że skradzione przez syna rzeczy przechowywali. R. 1685 posiada J. Wilhelm bar. von Ludinghaus Wolf. Oprócz J. posiadał Ludwik Wilhelm Wolf: Starą Janię, Kościelną Janię, Kopytkowo, Kamionkę i Bobrowiec; od oo. cystersów w Peplinie zaciągnął długu zł. 20000 i dał im w zastaw J. na 6 lat. Tego zaraz roku 1685 puścił konwent pepliński J. w dzierżawę jakiemuś Rajkowskiemu, r. 1687 Abrahamsonowi z Gdańska; miał płacić rocznie zł. 1800 i dać beczkę francuskiego wina. Około r. 1696 umarł Ludwik Wilhelm Wolf, a J. dostało się w spadku żonie jego Maryi Sybili z domu Kosputów. R. 1734 jest jakaś pani Gralewska właścicielką J. R. 1777 szambelan polski Piwnicki z żoną Teresą z Dziewanowskich pożyczyli od oo. cystersów w Peplinie 32300 zł. i wydali im wieś swoją J. na 18 lat w dzierżawę. Czynszu mieli płacić rocznie zł. 5000. Ugodę tę podpisał także Piotr Kalkstein jako opiekun Piwnickiej, gdzie bliżej było wyłuszczone, że konwent tylko 1500 zł. ma dawać dzierżawy, a resztę sobie odciągać od pożyczki. Oprócz cystersów pożyczyli jeszcze Piwnickim na Janiszewo: oo. karmelici z Gdańska 10200 zł., dominikanie z Tczewa 1500, pani Berecka z Doręgowskich 20600 zł. R. 1782 rząd pruski, zabierając gotówkę oo. cystersom, rozerwał ugodę ich z Piwnickami, tak że dzierżawy janiszewskiej musieli zaniechać. Tylko na pokrycie procentów zostawił tymczasowo klasztorowi janiszewskie łąki pod Garcem nad Wisłą (ob. Opactwo peplińskie ks. Kujota 491 i 492). R. 1789 mieli jeszcze J. Piwniccy. Obecnie od dłuższego czasu niemiec. Kościół w J. istniał od dawnych czasów. Początkowo był parafialnym. Proboszcz posiadał 4 włóki roli i 27 mr. łąki na nizinach nad Wisłą, które trzymał wspólnie z sołtysem za małym czynszem. Później przyłączono kościół jako filią do Lignów. R. 1596 pisze wizytacya biskupa Rozrażewskiego, że już oddawna nie istniał, ani nawet znaku po nim nie pozostało; włóki proboszczowskie zabrali włościanie. Dopiero po uciążliwym procesie, wlokącym się od r. 1687 przez lat blisko 50, wydane zostały proboszczowi do Lignów, który je dodziśdnia posiada. R. 1746 jest jeszcze cmentarz na jego miejscu ogrodzony, który używano do pogrzebów. Teraz nie ma znaku. Ob. ks. Fankidejski; „Utracone kościoły", 258. *Ks. F.*

Janiszki, folw., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny. Odl. 8 w. od Sejn, ma 1 dom, 5 mk. R. 1830 dobra J. miały 1260 mr. rozl. Wś Bubele ma 90 osad, 432 mr. rozl.

Janiszki, por. *Cesarka*, rz.

Janiszki 1.), mko, pow. wileński, na zach. brzegu jez. Oryna (Urnis), pod 55°4' szer. geogr. i 43°22' dług. wsch., o 49 w. na płn.-zach. od Wilna, w 3 okr. adm., posiada zarząd gminy włośc., szkółkę miejską, drewniany parafialny kościół katol. nadzwyczaj stary, niewiadomo kiedy i przez kogo zbudowany Roku 1866 miało 12 domów, 239 mieszk., w tem 135 izr., 90 katol., 14 prawosł. Gmina

włośc. J. dzieli się na 7 okręgów wiejskich, posiada 118 wsi, w których 420 dm., 5287 włościan mówiących po polsku i po litewsku. Parafia katol. J. ś. Jakóba, dek. giedrojckiego, ma 3 kaplice: na cmentarzu w J., w Antoszwińciach i w Ornianach; wiernych liczy 3352. Dobra J. należą do hr. Jana Tyszkiewicza. 2.) **J.**, folw. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. katol. 3.) **J.**, karczma szlach. nad jez. Oryna, pow. wileński, 3 okr. adm., o 50 w. od Wilna, 1 dom, 14 mk. żydów. 4.) **J.** lub *Bejrakumpie*, wś, pow. wileński, 2 okr. adm., o 56 i pół w. od Wilna, 8 dm., 61 mk. katol. 5.) **J.**, zaśc. włośc., powiat wileński, 2 okr. adm., o 39 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. katol. 6.) **J.**, folw. prywatny, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy 47 w., od Ejszyszek 17, dom 1, mk. katol. 8. 7.) **J**, zaścianek, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 35, od Ejszyszek 5, mk. katol. 10. 8.) **J.**, zaścianek szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 14 w. od Oszmiany, 7 dm., 75 mk. kat. 9.) **J.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 67 w. od Swięcian, 2 dm., 20 mk. katol. 10.) **J.**, zaśc. rządowy, pow. dzisieński, o 59 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 5 mk. starowierców. 11.) **J.**, dwór, pow. nowoaleksandrowski, gub. kow., był własnością Władysława Dąbrowskiego. 12.) **J.**, mko, pow. szawelski, 3 okr. polic., o 6 mil od Szawel i tyleż od Mitawy; szosa przerzyna J. łącząc Mitawę z pruską granicą przez Szawle, o 20 w. od dawnej st. poczt. Meszkucie. Główne ulice brukowane. Zabudowania porządne, gminny zarząd i zarząd policyjny. Sławne niegdyś jarmarki, na które z Rossyi przyprowadzono wiele koni, przywożono tytuń, ożywiały handel i przemysł mieszkańców J., wpływając zbawiennie na ich dobrobyt i wykształcenie. Bardzo wiele rodzin mieszczan janiskich, stosunkowo bardzo niezamożnych, obdarzyło społeczeństwo ludźmi fachowemi i z nauką: lekarzami, księżmi itd. Od 1863 r. jarmarki szybkim krokiem dążą ku upadkowi; koleje żel. zostawiły J. na boku. Ruch handlowy się zmniejsza, ograniczając się tylko do miejscowych producentów, i świetne czasy minęły. Obecnie do szlachty należy 105 domów, do mieszczan dawniejszych, dziś zapisanych do zarządu miejskiego, 145 domów; w ogóle 500 dzies.: do żydów 203 domów; w ogóle ludności zapisanej chrześcian 300 męż. i 281 dusz żeńskich; żydów 700 męzkich i 725 żeńskich według ostatnich spisów ludności. Manifestem cesarzowej Katarzyny 30 paźdz. 1794 r. zatwierdzono wszystkie przywileje nadane J. przez królów polskich i J. razem ze wszystkiemi stołowemi dobrami oddane były księciu Zubowowi; ostatecznie zaś decyzyą rządzącego senatu 19 czerwca 1840 r. uznano J. za miasto rządowe niepodległe prywatnemu właścicielowi hr. Zubowowi i tym sposobem proces długotrwały mieszczan J. był skończony. Uwłaszczonych włościan liczą obecnie dusz 9, ziemi 189 dzies., niegdyś siedziby szlacheckie skonfiskowane w 1863 r. Na rynku bóżnica czyli synagogą żydowska wymurowana uderza oko architekturą. Mieszkańcy J. po opał muszą o mil 4 udawać się, lecz za to mają znakomitą pszenną glebę i na całej Żmujdzi znana jest urodzajność pól janiskich. Par. katol. J. dek. janiskiego ma dusz 12544 z filią w Rudyszkach. Kaplice w Melwidziach, Bałkajciach, Kurmejciach, Poszupiu, Gaszczunach, Iwaszkach, Jawnejkach i Górce. W J. parafialny kościół katol. św. Trójcy, wzniesiony z muru przez Zygmunta III 1626 r. Prócz tego była dawna kaplica św. Ignacego. Dekanat janiski dyecezyi żmujdzkiej obejmuje 13 parafij: J., Szawle, Gruździe, Poszwityń, Nowe Żagory, Stare Żagory, Szakinów, Krupie, Kruki, Meszkucie, Sałaty, Linków i Konstantynów; z tych 10 pierwszych w pow. szawelskim, a 3 ostatnie w poniewieskim; filij 7, wiernych 74094. *J. Godl.*

Janiszkowice, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Opole. W 1827 r. było tu 23 dm., 147 mk.

Janiszów, ob. *Janiszew.*

Janiszów 1.) i *Janiszowski młynek*, wś i fol., pow. radomski, gm. i par. Radom. Odl. od Radomia 4 w. W 1827 r. było tu 15 dm., 148 mk.; obecnie J. ma 31 dm., 318 mk., 299 mr. ziemi dworsk. i 359 mr. włośc.; zaś J. młynek 13 dm., 124 mk., 14 mr. ziemi dwor. i 65 włośc. Jest tu młyn wodny. Wymienia tę wś Długosz (II, 515). 2.) **J.**, wś i folw. nad Wisłą, pow. janowski, gm. Kosin, par. Borów. W 1827 r. liczono tu 94 dm. i 628 mk., obecnie jest 800 mk. Jest tu tak zwana binduga t. j. miejsce do spławu drzewa. J. leży naprzeciw Zawichostu. Odl. od Lublina w. 63, od Janowa w. 28, od Zawichostu w. 2. Rozl. folw. wynosi m. 961, grunta orne i ogrody m. 149, łąk m. 179, past. m. 99, lasu m. 333, nieużytki i place m. 201, bud. drewn. 17. Wieś J. osad 134, z gruntem m. 451. 3.) **J.**, wieś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Kamień, parafia Piotrowin. W 1827 r. liczono tu 12 dm. i 87 mk. Podług opisu z r. 1867 rozl. folw. wynosi m. 915, grunta orne i ogrody m. 506, łąk m. 24, lasu m. 194, zarośli m. 156, nieużytki i place m. 35. Wieś J. osad 19, z gruntem m. 98. 4.) **J.**, pow. radzymiński, gm. i par. Jadów. *Br. Ch., A. Palm.*

Janiszówka, mylnie *Janiszów*, wś rządowa nad Kodymą, pow. bałcki, gm. Wielki Bobryk, par. Krzywe-jezioro, o 44 w. od Bałty, ma 458 mk., 1364 dzies. ziemi. *Dr. M.*

Janiszówka, duża wś, pow. taraszczański, nad rz. Targanem, o 11 w. od m. Stawiszcz.

Mieszkań. 1812, z tych połowa szlachty i 112 katol., reszta prawosławnych. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi 4013 dzies. wybornego czarnoziemu, lecz zupełnie bezleśnej. Przez wioskę przechodzi wielka droga transportowa z Białocerkwi do Stawiszcz. Należy do stawiszczańskich dóbr hr. Branickiego. Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Stawiszczach. *Kl. Przed.*

Janiszpol, wś włośc. i kol., pow. radomski, gm. Gębarzew, par. Radom. W 1827 r. było tu 6 dm. i 43 mk., obecnie zaś 29 dm., 139 mk., 315 mr. ziemi kolonistów i 84 m. włośc.

Janka, rz., ob. *Dzisna, Dubinki, Jałówka.*

Jankajcie 1.) dwór, pow. rossieński, par. kołtyniańska, własność Kiełpszów. 2.) **J.**, folwark, pow. szawelski, 10 włók ziemi, własność Wiktora Matuszewicza. *J. Godl.*

Jankańce, folw. pryw., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 8 w. od Oszmiany, 9 mk. (1866).

Jankau (niem.), ob. *Janików.*

Jankeiten (niem.), ob. *Janeiken.*

Jankendorf (niem.), ob. *Jenkendorf.*

Jankendorf, ob. *Sokołowo*, wś, pow. chodzieski.

Jankendorf (niem.), 1.) folw. szlach., pow. holądzki, st. p. Dzierzgoń. 2.) **J.**, folw., pow. rastemborski, ob. *Jankowo.* 3.) **J.** i *Jankenkrug*, wś, pow. malborski, st. p. Neu-Münsterberg.

Jankenwalde (niem.), wś i dobra, powiat rastemborski, st. p. Dryfort.

Janki 1.) folw., pow. warszawski, gmina Falenty, par. Pęcice. Należy do dóbr Falenty (ob.). 2.) **J.**, folw., pow. kutnowski, gmina Krzyżanówek, par. Łęki. Liczy dusz 2, mk. 18, rozległości mr. 118. 3.) **J.**, kol. i os. leśna, pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk. Ma 11 dm., 112 mk., 281 mr. ziemi kolon. Osada leśna należy do dóbr Goryń (ob.). 4.) **J.**, wieś, właściwie *Jajki* (ob.). 5.) **J.**, ob. *Bogusławki Duże* 6.) **J.**, folwark, powiat hrubieszowski, gm. i par. Moniatycze. Folw. Janki, od Hrubieszowa w. 7, od Stepankowic w. 3. Rozl. wynosi mr. 408, grunta orne i ogrody mr. 294, łąk mr. 31, lasu mr. 78, nieużytki i place mr. 10. Bud. mur. 1, drewn. 6; płodozmian 10-polowy. Folw. ten w 1872 r. oddzielony od dóbr Moniatycze. 7.) **J.**, wś, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo. W 1827 r. było tu 22 dm., 133 mk. Dziś folw. J. z wsią t. n. od Pułtuska w. 24, od Serocka w. 9. Rzeka Bug przepływa i stanowi granicę południową. Rozl. wynosi mr. 620, grunta orne i ogrody mr. 475, łąk mr. 7, pastwisk mr. 33, nieużytki i place mr. 105. Bud. mur. 6, drewn. 12, płodozmian 9-polowy; pokłady kamienia wapiennego i żwiru. Wieś Janki osad 12, z gruntem mr. 66. 8.) **J.**-młode, wieś szlach. i włośc., pow. ostrołęcki, gm. Troszyn, parafia Czerwin. W 1827 roku było tu 16 dm., 114 mk.; obecnie ma rozległości 681 mr. 9.) **J.**-stare, wś szlach., pow. ostrołęcki, gm. i par. Czerwin. W 1827 r. było tu 12 dm., 76 mk. 10.) **J.**, wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka Ruda; odl. 33 w. od Władysławowa, ma 10 dm., 74 mk. *Br. Ch.*

Janki, przys. Wólki Mazowieckiej.

Janki, folw., mała wieś i zaścianek w pobliżu siebie, na zachodnio-północnej stronie powiatu borysowskiego, o wiorstę na południe od miasteczka Dokszyc, przy drodze do Raszkówki wiodącej położone; gmina dokszycka, okr. policyjny III dokszycki, par. katol. dokszycka. J. należały do Korsaków potem do karmelitów głębockich i liczyły wtedy przeszło 330 głów poddanych mężczyzn w 7-iwioseczkach zamieszkałych; po kasacie karmelitów J. przeszły do skarbu. Wieś ma teraz osad włócznych 8. Zaścianek ma osad 2, folw. ma obszaru około 520 mr. i w r. 1870 został oddany za nagrodę urzędnikowi Arnoldowi; miejscowość dość górzysta i leśna.

Janki, niem. *Klein-Jahnen*, wś, pow. darkiemski, st. p. Boćwinka.

Jankielówka, wś, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka. Należy do dóbr Dowspuda (ob.), ma 17 dm., 80 mk.

Jankiełuńce, zaśc. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 29 w. od Wilna, 2 domy, 11 mk. katol. (1866).

Jankierszyki, leśnictwo i dwór rząd., powiat trocki, 1 okr. adm., 24 w. od Trok, 1 dom, 13 mk. katol. (1866).

Jankiszki, folw., pow. sejneński, gm. i par. Sereje. Leży o 2 wiorsty od Serej; własność zboru ewang.-reformowanego w tem mieście, ma 1 dom, 10 mk.

Jankiszki 1.) folw. rząd. nad jez. Jankisz. ki, pow. święciański, 3 okr. adm., gm. Hoduciszki, o 29 w. od Swięcian, 1 dom, 23 mk-katol. Okrąg wiejski J. zawiera w swym obrębie wsie: Andruniszki, Bagdziuny, Wirszyły, Giełbowszczyzna, Grodzie, Dziawguny, Zapoły, Józefinopol, Kuklany, Piotrowicze, Starczuny, Smilginie, Sławatyszki, Jakuny, Jankowicze, Jankiszki; zaśc.: Montagaliszki, Trabiszki, Jakubiszki. Por. *Grodzie.* 2.) **J.** karczma rząd. nad jez. Jankiszki, pow. święciański, 3 okr. adm., o 29 w. od Swięcian, 1 dom, 7 mk. żydów. 3.) **J.**, dwór, pow. rossieński, par. Kroże, własność Giedgowda.

Janków, por. *Jankowo.*

Janków 1.) trzy kol., pow. łęczycki, gmina Balków, par. Piątek, odl. od Łęczycy 24 w., od Piątku 6 w.; a) kol. dm. 9, mk. 96; b) kol. dm. 4, mk. 29; c) kol. dm. 2. W 1827 r. było tu 6 dm., 86 mk. 2.) **J.**, kol., folw. i osada, pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica mała, odl. od Łęczycy 7 w.; kol. ma dm. 20, mk.

160; folw. dm. 4, mk. 21; os. dom 1. W 1827 r. było tu dm. 22, mk. 143. 3.) **J.**, folw., powiat sieradzki, gm. Wróblew, par. Charłupia, odl. od Sieradza 7 w. J. z folwarkami: Charłupia wielka, Józefów, Gęzówka, Izabelów i Elotowizna; ma dm. 13, mk. 51. 4.) **J.**-chocki i folwarczny, wś i folw., pow. kaliski, gmina Chocz, par. Blizanow, odl. od Kalisza 18 w. a) wś ma dm. 24, mk. 189; b) wś dm. 8, mk. 114; c) folw., dm. 3, mk. 50. W 1827 roku było tu dm. 21, mk. 195. 5.) **J.**, wś i folw., pow. kaliski, gm. Zborów, par. Goliszew, odl. od Kalisza 14 w. Wś liczy dm. 12, mk. 95; folw. dm. 2, mk. 35. W 1827 r. było tu 16 dm., 201 mk. Dobra J. składają się z folw. J., Koźlątków, osad Glapienin, Krzyżówka, wsi: Janków, Koźlątków, Jelmia; od Kalisza w. 21, od Stawiszyna w. 3. Rozl. wynosi mr. 2261; folw. J. grunta orne i ogrody mr. 491, łąk mr. 78, pastwisk mr. 70, wody mr. 2, lasu mr. 163, nieużytki i place mr. 26, razem mr. 832. Bud. mur. 5, drewn. 13, płodozmian 10-polowy; folw. Koźlątków grunta orne i ogrody mr. 478, łąk mr. 42, pastwisk mr. 87, wody mr. 2, lasu mr. 356, zarośli mr. 437, nieużytki i place mr. 27, razem mr. 1429. Budowli mur. 4, drewn. 4, płodozmian 8-polowy. Wieś Janków osad 19, z gruntem mr. 217; wś Koźlątków osad 36, z gruntem mr. 192; wieś Jelmia osad 18, z gruntem mr. 480. 6.) **J.**, wś i folw. z młynem i Jankówek, wieś, pow. brzeziński, gm. Ciosny, par. Budziszewice. W 1827 r. Janków liczył 28 dm., 284 mk.; obecnie liczy Janków wś 29 dm., 273 mk., 220 mr. obszaru, zaś folw. 5 dm., 62 mk., 1346 mr., w tem 673 ornej. Jankówek wś, 14 dm., 77 mk., 128 mr. a os. karcz. 1 dom, 7 mk., 5 mr. Podług Tow. Kred. Ziem. dobra J. lit. A B C D E F z wsiami: J., Łączkowice, Ciosny, Maksymilianów i Jankówek, podług opisu z roku 1867 miały rozległości mr. 1262, grunta orne i ogrody mr. 657, łąk mr. 8, pastwisk mr. 13, lasu mr. 480, zarośli mr. 16, nieużytki i place mr. 88. Wieś Janków osad 29, z gruntem mr. 220; wś Łączkowice osad 25, z gruntem mr. 392; wś Ciosny osad 32, z gruntem mr. 261; wś Maksymilianów osad 41, z gruntem mr. 299; wś Jankówek osad 16, z gruntem mr. 130. 7.) **J.**, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno. W r. 1827 było tu 21 dm., 160 mk.; obecnie 17 dm., 173 mk., 765 mr. ziemi dworsk. i 31 mr. ziemi włośc. Dobra J. składają się z folw. Janków, Owadów i Huta v. Modliszów, tudzież wsi: Janków i Owadów; od Radomia w. 72, od Opoczna w. 11, od Paradyzu w. 5, droga bita przechodzi. Rozl. wynosi mr. 973; folw. Janków grunta orne i ogrody m. 311, łąk mr. 98, pastwisk mr. 16, lasu mr. 172, nieużytki i place mr. 24, razem mr. 621; bud. mur. 2, drewn. 13, płodozmian 12-polowy; folw. Owadów grunta orne i ogrody mr. 146, łąk mr. 31, pastwisk mr. 11, lasu mr. 37, nieużytki i place mr. 8, razem mr. 233; budowli drewn. 4; folw. Huta v. Modliszów grunta orne i ogrody mr. 79, łąk mr. 8, pastwisk mr. 13, lasu mr. 18, nieużytki i place mr. 1; razem mr. 119. Bud. drewn. 3. Wieś Janków osad 48, z gruntem mr. 283; wś Owadów osad 12, z gruntem mr. 64. Gmina J. z urzędem we wsi Sławno liczy 2704 mk. i 308 dm., rozległości 11910 morg., w tem ziemi dwor. 7848 mr. Należy do sądu gm. okr. VI w Sławnie, st. p. w Opocznie. W skład gm. wchodzą: Grązowice, Janków, Józefów, Kalinówka, Kozienin, Olszowiec, Olszowiec-Popława, Owadów, Prymusowa-Wola, Radonia, Sienno, Sławno, Wygnanów i Zacharzów. *Br. Ch.*

Janków, wieś, pow. winnicki, gm. i par. Tywrów (ob.), ma 74 dm., 473 dzies. ziemi włościan. Należała do Jaroszyńskich, przez sprzedaż przymusową dostała się Koczubejowi. *Dr. M.*

Janków, przys. Stawczan w powiecie gródeckim.

Janków 1.) wś, pow. pleszewski, 6 dm., 60 mk., wszyscy kat.; 18 analf. 2) **J.**, dom., pow. pleszewski, 955 mr. rozl.; 8 dm., 132 mk., 8 ew., 124 kat., 55 analf. Poczta telegr., st. kol. żel. w Pleszewie o 7,5 kil. Własność Wincentego Zaleskiego. 3.) **J.**, wieś, powiat ostrzeszowski, 29 dm., 258 mk., 2 ew., 256 kat., 13 analf. 4.) **J.**, niem. *Louisenhof*, dom., pow. ostrzeszowski, 971 mr. rozl.; 6 dm., 67 mk., 14 ew., 53 kat., 16 analf. Poczta, telegr. i kol. żel. w Kępnie o 5 kil. 5.) **J.**-przygodzki, wś, pow. odolanowski; 74 dm., 612 mk., 9 ew., 603 kat., 251 analf. Poczta, telegraf, i kolej żelazna w Przygodzicach o 2 kil., st. kol. żel. w Ostrowie o 5 kil. 5.) **J.**-zaleśny, wś i gm., pow. odolanowski; gm. ma 4 miejsc.: a) J., wś; pustkowia; b) Klimek; c) Majcher; d) Nychy; 47 dm., 395 mk., 5 ew., 390 kat., 87 analf. Kościół par. kat. należy do dekanatu koźmińskiego. Poczta i telegraf w Raszkowie o 4 kil., st. kol. żel. w Ostrowie o 7,5 kil. Wieś ta należała niegdyś do starostwa odolanowskiego. Kościół drewniany kilkakrotnie spłonął, pomiędzy innemi w czasie wojny szwedzkiej na początku XVIII wieku, poczem Karol Łodzia Poniński, sufragan poznański, poświęcił go nowo; wybudowany r. 1727. 7.) **J.**-zaleśny I, wś, pow. krotoszyński, 61 dm., 408 mk., wszyscy kat., 117 analf. Poczta i telegraf w Raszkowie o 4 kil., st. kol. żel. w Ostrowie o 8 kil. Obiedwie wsie ostatnie położone na pograniczu dwóch powiatów łączą się prawie ze sobą. *M. St.*

Janków, potok górski, wypływa w obrębie gm. Cisowa, w pow. Dolina, z pod wzgó-

rza lesistego Sechłą (650 m.) zwanego; płynie lasem, a w średnim i dolnym biegu łączkami pomiędzy chałami Cisowa w kierunku południowym. Wpada do Sukiela. Długość biegu niespełna 4 kil. *Br. G.*

Janków, lesista góra w pow. staromiejskim, na zachodniej granicy Starego Miasta i Terszowa, ze szczytem 709 m. wys. Wody z płd. jej stoku płyną do Leniny, z płn. do Jabłonki. *Lu. Dz.*

Jankowa, wś, pow. nowoaleksandryjski; gm. i par. Opole. W 1827 r. było tu 4 dm. i 15 mk.

Jankowa, wś, pow. grybowski, par. Wilczyska, dek. bobowski, o 2 kil. od Bobowy, położona nad rz. Białą, przy dr. zel. tarnowsko-leluchowskiej i gościńcu z Bobowy do Grybowa, w pagórkach i równinie, w glebie urodzajnej; 332 mk. wyzn. rz. katol., 48 dm., 658 m. rozl. (w tem obszaru dworskiego 410 m. w 2 folwarkach). W XV w. własność Jeżowskiego. *M. Ż. S.*

Jankowa, niem. *Jantkowe*, wś, pow. mielicki, par. Strzebicko.

Jankowa kępa, niem. *Jankower kämpe*, os. na kępie przez Wisłę utworzonej do wsi Górsk, pow. toruński; przedtem zwała się Gnino. Budynków 6, dom 1, ew. 13. Parafia i poczta Toruń, szkoła Górsk. R. 1868 właściciel Janke, od którego zapewne nowa ta nazwa pochodzi.

Jankowa wola, wś, pow. makowski, gm. Sielc, par. Rożan.

Jankowce 1.) wś, pow. latyczowski, gm., par. i okr. polic. michałpolski, ma 100 dm., 529 mk., cerkiew p. w. św. Michała, uposażoną 76 dzies. ziemi. Włościanie mają 675 dz., dwór 1430 dzies. Ziemia położona nad rzeką Wołczkiem czarna, w innych punktach glinkowata. Obok przechodzi dr. żel. odesko-wołoczyska. J. należały do Sachnowskich, Kownackich, Kosielskich, dziś Nowickiego. 2.) **J.,** wś, pow. lityński, dusz męz. 168. Ziemi włośc. 238 dzies. Należy do Chołoniewskich; ob. *Janów.* 3.) **J.,** wś wymieniana w XVIII w. jako należąca do czechowieckiego klucza na Wołyniu. 4.) **J.,** wś wymieniana w XVIII w. jako należąca do klucza starowiśniowieckiego na Wołyniu. 5.) **J.,** niewielka wioska, pow. berdyczowski, nad rz. Hujwą, wpadającą do Hniłopiaty, o 1 w. odległa od wsi Koziatyna i o 11 w. od Machnówki. Mieszk. 504 wyzn. prawosł., należą do gminy i parafii Machnówka; wioska otoczona lasami, ma ziemi 727 dzies. Własność Tyszkiewiczów.

Jankowce, ob. *Jabłoń.*

Jankowce 1.) z Groblą, wś, pow. tarnopolski, przestrz. dwor. 1845 m., włośc. 1204; ludność rzym. kat. 125, parafia Płotycz, o 12 kil. na wschód oddalona; gr. kat. 516, należą do parafii Zarudzie. Sąd pow., notaryat, urząd poczt. i telegr. Tarnopol. Szkoła etat. o 1 nauczycielu, kasa pożyczkowa z kapitałem 544 złr. a. w. Właśc. więk. posiadł. Juliusz Korytowski. 2.) **J.,** wś, pow. liski, przy dr. żel. przemysko-łupkowskiej, ob. *Jankowice.*

Jankówek 1.) wś, pow. gostyński, gm, Szczawin kościelny par. Trębki. Liczy dm. 9. mk. 60; posiada ziemi żytniej mr. 40. 2.) **J.,** por. *Janków.* *W. W.*

Jankowen (niem.) ob. *Jankowo.*

Jankowerkaempe (niem.), pow. toruński, ob. *Jankowa Kępa.*

Jankowice 1.) wś, pow. kutnowski, gm. i par. Krośniewice. W 1828 r. było tu 10 dm. i 161 mieszkańców, obecnie liczą 8 domów, 129 mk., 524 mr. obszaru, w tem 14 mr. ziemi włośc. Należy do dóbr Głogowa i zowie się też J. Pakoszowe. 2.) **J.,** kol., pow. turecki, gm. Niewiesz, par. Uniejów, odl. od Turka 28 i pół w., dm. 5, mk. 98. W 1827 r. było tu 14 dm., 101 mk.; folw. J. lub Ksawercin lit. ABCD, podług opisu z r. 1867 miał rozl, mr. 298; wś J. osad 17, z gruntem mr. 311. J. lit. A, w pobliżu rz. Warty. Rozl. wynosiła mr. 102, grunta orne i ogrody mr. 89, łąk mr. 8, pastwisk mr. 1, nieużytki i place mr. 4. Bud. mur. 1, drew. 4. 3.) **J.,** wś i folw., pow. rawski, gm. Góra, par. Żdżary. W 1827 r. było tu 11 dm., 89 mk., obecnie jest 14 dm., 115 mk., ziemi włośc. 397, dwor. 362 mr. 4.) **J.,** wś, fol. i os. młyn. nad rz. Rawką, pow. brzeziński, gm. Popień, par. Białynin. W 1827 r. było tu 11 dm., 110 mk.; obecnie liczy 28 dm., 202 mk., ziemi włośc. 290 mr., dworsk. 382 m. 5.) **J.,** kol. i dwie osady młynar. nad rz. Wartą, pow. nowo-radomski, gm. Radziechowice, par. Jedlno. W 1827 r. było tu 14 dm., 101 mk., obecnie kol. liczy 15 dm., 133 mk., 495 mr. (178 m. ornej); folw. 1 dm. 7 mk., 113 mr.; dwie os. młyn. 14 mk., 47 mr. 6.) **J.,** wś rząd., pow. konecki, gm. Szydłowiec, par. Wysoka. Odl. 43 w. od Końskich. W 1827 r. było tu 22 dm., 170 mk., obecnie liczy 28 dm., 283 mk. i 696 mr. ziemi włośc. i 1 m. dworski. Wspomina tę wś Długosz (II 521) jako dziedzictwo Krystyna Jankowskiego. 7.) **J.,** wś i folw. nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Błotnica, par. Jankowice. Odl. 18 w. od Radomia, posiada kościół par. murowany erekcyi niewiadomej; obecny rozpoczął budować 1788 r. Jan Sarysusz Skórkowski, ukończyli zaś parafianie dopiero w r. 1858. W 1827 r. było tu 14 dm. i 132 mk., obecnie liczy 22 dm., 185 mk,, 616 mr. ziemi dworsk. i 168 mr. włośc. Par. J. dek. radomskiego, daw. jedlińskiego, ma 1400 dusz. Według Tow. Kred. Ziem. do folw. J. kościelne należą: nomenklatura Maryanki, wsie: Jankowice, Żabia wola i Górna Wola

Rozl. folw. Jankowice wynosi mr. 616, grunta orne i ogrody mr. 404, łąk mr. 123, pastw. mr 2, lasu mr. 55, nieużytki i place mr. 32. Bud. mur. 3., drew. 20, młyn wodny, w niektórych miejscowościach pokłady torfu, rzeka Radomirz przepływa. Nomenklatura Maryanki w r. 1872 od dóbr tych oddzielona i stanowi odrębną własność. Rozl. wynosi mr. 267 a mianowicie: grunta orne i ogrody mr. 139, łąk mr. 25, pastwisk mr. 63. wody mr. 2, zarośli mr. 31, nieużytki i place mr. 7. Wś J. osad 28, z gruntem mr. 168; wś, Żabia Wola osad 14, z gruntem mr. 160; wś. Górna Wola osad 24, z gruntem mr. 314. 8) **J.** Górne, wś, pow. sandomirski, gm. Klimontów, parafia Chobrzany, od zarządu gminnego w. 5, od powiatowego w. 15. Gruntu morgów 923; domów drew. 48, mieszk. 301. 9.) **J.** wś i J. wąwone, fol., pow. opatowski, gm. Czyżów-szlachecki, par. Przybysławice. Posiada szkołę elem. W 1827 r. było tu 21 dm. i 162 mk., obecnie J. wś ma 27 dm., 212 mk. i 293 mr. ziemi włośc., zaś J. wąwoźne fol. 9 dm., 31 mk., 969 mr. ziemi dworskiej i młyn wodny. 10.) **J.**, wś nad rz. Opatówką zwane zwykle J. kościelne, pow. sandomierski, gm. Wilczyce, par. Jankowice. Posiada kościół parafialny drewniany, który istniał jnż w XV w. pod wezwaniem św. Tomasza (Długosz II, 496); obecny kościół modrzewiowy podobno wystawił w końcu XVII w. dziedzic Wilczyc Karwicki. W 1827 r. J. liczyły 4 dm., 44 mk., obecnie 12 dm., 20 mk., 1 morga ziemi dworskiej i 54 włośc. Należą do dóbr Wilczyce. J. par. dek. sandomierski ma 1999 dusz. 11.) **J.**, wś i folw; pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Książenice Wielkie. W 1827 r. było tu 8 dm. 67 mk., obecnie 10 dm., 85 mk., 300 mr. ziemi dworsk. i 40 włośc. W 15 w. mieszkała tu sama szlachta h. Strzemię i jeden kmieć (Długosz t. II, 169). W późniejszych dopiero czasach z cząstek tych utworzył się jeden folwark. 12.) **J.**, wś, pow. chełmski, gm. Staw, par. Chełm. *Br. Ch.*

Jankowice, wś, pow. kijowski, o 20 w. od Kijowa, nad rz. Rostówką. Mieszk. 894. Mieszkańcy trudnią się głównie ogrodnictwem mając miejscowość po temu. Przez tę wioskę szła w starożytności wielka południowa droga karawanowa. Wioska założona r. 1093 przez Jana bojara w. ks. kijowskiego Swiętopełka. Niegdyś był tu klasztor bazylianów, zniesiony r. 1793, cerkiew parafialna zbudowanę 1702. *Kl. Prz.*

Jankowice 1.) wś przy kolei przemysko-łupkowskiej, w okolicy górzystej, pow. liski, na północny wschód od Uherec, wniesiona 345 m. npm., należy do parafi rzym. i gr. kat. w Lisku. Z 472 mieszk. jest 412 gr. kat, a 60 rzym. kat. obrządku Większa pos. jest własnością parafii rzym. kat. w Lisku i wynosi 80 m. roli, 13 m. łąk i ogr., 36 m. pastw i 155 mr. lasu; pos. mniej. 290 mr. roli, 41 mr. łąk i ogr. i 69 mr. pastw. 2.) **J.** (z Olszynami), wś na lewym brzegu Wisły, naprzeciw ujścia Skawy, w okolicy równej i bardzo urodzajnej, pow. chrzanowski, należy do parafii rzym. kat. w Babicach, ma 711 mieszk. i szkołę ludową. Obszar więk. pos. ma 124 mr. roli, 59 mr. łąk i ogr. 6 mr. pastw. i 46 mr. lasu; pos. mniej. 579 mr. roli, 158 mr. łąk i ogr. i 294 mr. pastw. 3.) **J.**, wś w pobliżu drogi z Pruchnika do Przeworska w okolicy pagórkowatej, 256 m. npm. w pow. jarosławskim, należy do parafii rzym., kat. w Chłopicach a gr. kat. w Boratynie, oddalona o 8 kil. od urzędu poczt. w Jarosławiu. Z 365 mieszk. należy 350 do obrz. rzym. kat. a 15 do obrz. gr. kat. Obszar większej posiadłości wynosi 340 mr. roli, 77 mr. łąk i ogr., 4 mr. pastw. i 192 mr. lasu; pos. mniej. 275 mr. roli, 33 mr. łąk i ogr. i 20 mr. lasu. *Mac.*

Jankowice, dom. i wś., pow. poznański, 3384 mr.rozl., 17 dm., 266 mk.; 61 ew., 205 kat., 39 analf.; gorzelnia parowa, cegielnia propukująca rocznie 500,000 cegieł. Poczta i telegraf w Gaju Wielkim o 4 kil., st. kolei żel. Dąbrówka o 12 kil. Dawniej J. były własnością Brezów. Do J. należy folw. Edmundowo. *M. St.*

Jankowice miejskie 1.), niem. *Jankowitz-staedtisch*, wioseczka, pow. pszczyński, parafia Pszczyna, o pół mili od Pszczyny, przy trakcie nowobieruńskim, ma młyn wodny, 13 osad, około 60 mr. gruntu. 2.) **J.** książęce, niem. *Jankowitz-Fürstlich*, wś, pow. pszczyński, par. Pszczyna, o 5 kil. na płn.-wschód Pszczyny, przy drodze do Jedlina, ma 2535 mr. rozl. Dominium posiada tu 361 mieszkańców i osadę leśną. 3.) **J.** lub *Janikowice, królewskie*, niem. *Koeniglich-Jankowitz*, wś i folw., pow. Rybnicki, o 5 kil. na płd. od Rybnika, par. Rybnik. Wś ma 62 osad, kościół filialny, młyn wodny i os. leśną królewską. Folw., dawniej należący do klucza rybnickiego, ma z Michałowicami i Biasowicami 740 mr. roli. Las wynosi 1993 mr. Od r. 1863 jest tu leśnictwo dla 4 straży; J., Chwałowice, Lerchenberg i Kłokocin. 4.) **J.**-Ruda, niem. *Jankowitz-Rauden*, wś. pow. rybnicki, par. Ruda, o 5 kil. na płd.-zachód od W. Rudy, przy drodze raciborsko-rudzkiej, na lesistym rozgórzu rzek Rudy i Suminy, o 2 m. na płn.-zach. od Rybnika. Ma 67 osad, 330 mk., 409 mr. rozl. Pod J. leży folw. książęcy J. i os. leśna Rothenburg. 5.) **J.**, niem. *Jenkwitz*, wś i pow. nowotarski na Szlązku, par. Kostomłot.

Jankowice 1.) niem. *Jankowitz*, dawniej *Hansdorf, Jankendorf*, dwie posiadłości, pow. grudziąski, leżą obok siebie, na bitym trakcie

grudziąsko-suskim, pół mili od Łasina, nad małem jeziorem. a) włośc. wś, obszaru ziemi mórg 1847, bud. 93, dm. 50, kat., 42, ew. 316. Parafia Szenwałd, szkoła w miejscu, poczta Łasin. b) J. rycer. dobra, niem. *Körberode*, zajmują obszaru mórg 2910, budynk. 30, dm. 12, katol. 109, ew. 108. Parafia, szkoła i poczta, jak wyżej. Pierwotnie były te dwie posiadłości połączone. J. istniały bezwątpienia od najdawniejszych czasów, co już z tego wynika, że we wsi znajdował się kościół parafialny o 6-u włókach proboszczowskich. Zadziwia jednak, że w starych księgach krzyżackich nie jest wspominana. R. 1595 Hanneberger na sławnej swej mapie umieszcza ją pod imieniem Hannsdorf. Oddawna przyłączona była do królewsk. ekonomii czyli starostwa w Szenwałdzie. R. 1602 Samuel Łaski sekr. królewski trzyma J. za złp. 60. R. 1618 Andrzej Jakuszewski ustępuje swój dział w J. Jakóbowi Lesińskiemu. Przed wojnami była a wś zamożna, przez 60 włośc. zamieszkała. t Szwedzi z gruntu ją zburzyli, że kamień na kamieniu nie pozostał. Kiedy r. 1677 wizytator biskupi kanonik Strzesz przybył tu, nie znalazł ani śladu zabudowania, tylko fundamenta jednego domu natrafił; miejsce to lasem porastało, Żeby na nowo okolicę zaludnić, sprowadzono aż ze Szwabii osadników, którzy na innem miejscu, jakby w lesie, nad parowem się pobudowali. R. 1682 byli tu już, jako z ksiąg czynszowych wynika. R. 1772 podczas okupacyi trzymał J. w dzierżawie generał polski Gruszczyński, któremu król pruski Fryderyk II, z szczególnej ku niemu łaskawości wś tę z szlacheckiemi prawami na własność zapisał r. 1774. Podatki i ciężary pozostały tymczasem jak dawniej. Wtedy liczono włók 43, które były gburom w dzierżawę wypuszczone. R. 1821 właściciel J. i dóbr szenwałdzkich landrat pruski Rozenberg-Gruszczyński uczynił ugodę z dzierżawcami we wsi J. R. 1839 nabył ten folwark Franc. Wilh. Körber z Halberstadt za 43500 tal., oprócz tego płacił rocznego kanonu 129 tal. Ten to Körber nadał swojemu folwarkowi nową nazwę Körberode, która dotąd urzędowo istnieje. po polsku jednak zowie się Jankowicki folw., albo Nowe Jankowice. Ob. Frölich, Gech. des Kreises Graudenz I, 167 i 178. Są jeszcze niejakie wiadomości o kościele. Kościół w J. był stary po Krzyżakach, parafialny jako się zdaje, gdyż proboszcz przy nim 6 włók posiadał. Tytuł miał św. Trójcy; budowany z drzewa. Prawdopodobnie w ostatnich wojnach krzyżackich, a napewno podczas reformacyi, podupadł. Został wtedy jako filia do Szenwałdu przyłączony. Włóki kościelne przywłaszczył sobie dwór szenwałdzki. Kiedy przy końcu XVI w. stary kościołek zupełnie w gruzach runął, postanowił go na nowo wskrzesić Samuel Łaski, sekr. król. i dóbr szenwałdzkich jako i jankowickich dzierżawca. Miał być teraz kościół mocno z cegły murowany, gdy wtem umarł przedwcześnie gorliwy fundator Łaski. Następca jego w dzierżawie dóbr tutejszych królewskich Jan Zawadzki, później kaszt. gdański i wojewoda parnawski, nie sprzyjał rozpoczętej budowie. Przewiózł wszystka cegłę i drzewo do Błonowa, ale zamiast na kościół, użył je do nowego swojego dworu. R. 1640 wizytator biskupi zwiedził Jankowice, żeby się dowiedzieć o dawniejszym kościele. Ale wieś leżała teraz na innem miejscu, a nowo sprowadzeni luterscy i niemieccy mieszkańcy nic o nim nie wiedzieli. Zaledwo po niejakich szczątkach poznano gdzie się przedtem znajdował. Ogrodzono cmentarz i krzyż na nim postawiono. R. 1743 prob. szenwałdzki Teblowski toczy proces o jankowickie kościelne włóki. Obacz. Ksiądz Fankidejski. Utracone kościoły w dyecezyi chełmińskiej 108. 2.) **J.**, wś w pow. niborskim. 3.) **J.**, wś, pow. ostrodzki, st. p. Dąbrówno. *Ks. F.*

Jankowickie, ob. *Hołowin.*

Jankowicze 1.), wieś nad rz. Szurą, pow. oszmiański, 4 okr. adm., o 102 w. od Oszmiany, 38 dm., 308 mk., z tego 196 katol., 12 izr. Młyn wodny. 2.) **J.**, zaśc. szlach. nad rz. Szurą, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 101 w. od Oszmiany, 1 dom, 10 mk. katol. 3.) **J.**, wś rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 30 w. od Święcian, 12 dm., 87 mk., z tego 84 kat., 3 izr. 4.) **J.**, zaśc. szlach., nad jez. Wiłkiewicze, pow. trocki, 1 okr. adm., 16 w. od Trok, 1 dom, 13 mk. katol. (1866).

Jankowiec, szczyt w Beskidach spiskich, na granicy hr. spiskiego a szaryskiego. Wzniesienie 1170 m.

Jankowięta, ob. *Kamieńczyk.*

Jankowitz (niem.), wś, ob. *Jankowice.*

Jankówka, ob. *Janków* i *Charłupia.*

Jankówka 1.) albo *Łopatyńszczyzna*, duża wś, pow. wasylkowski nad rz. Użką wpadająca do rz. Rosi, o 3 w. od wsi Rejmentarszczyny a o 21 w. od Białocerkwi. Mieszk. 2001, z tych 304 szlachty wyzn. katolickiego; reszta prawosławni. Cerkiew parafialna i szkółka. Nazwa wioski pochodzi od założyciela jej Jana Łopatyńskiego; obecnie należy do białocerkiewskiego majątku hr. Branickich. 2.) **J.**, wioska, pow. humański, nad rz. Berezynką, wpadającą do Horskiego Tykicza, a o 9 w. odległa od m. Iwańki. Mieszk. 714 wyzn. prawosł.; cerkiew parafialna. Ziemi 2111 dzies. dość urodzajnej. Należy do kilku właścicieli. Zarząd gminny we wsi Bahwie, policyjny w m. Talnem. 3.) **J.**, wś w pow. zwinogródzkim, par. Łysianka. Należy do Tworkiewicza. *Kl. Przed.*

Jankówka, wś w pow. wielickim, przy dro-

dze z Wieliczki do Dziekanowic, w par. rzym. kat. w Dziekanowicach, oddalona od urzędu poczt. w Wieliczce o 8.4 kil., ma 180 mieszk. rzym. kat. Obszar wiek. pos. wynosi 105 m. roli, 15 m. łąk i ogr., 13 m. pastw. i 83 m. lasu; pos. mniejszej 105 m. roli, 25 m. łąk i ogr., 16 m. pastw. i 11 m. lasu. Okolica jest pagórkowata, gleba średnia żytnia, mianowicie glinka urodzajna. W XV w. J. należała do Laurentego Gryfa. *Mac.*

Jankówko, niem. *Morgenau*, wś, pow. gnieźnieński, 10 dm., 100 mk., 83 ew., 17 kat., 29 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Gnieźnie o 7 kil.

Jankowo 1.), os., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Niedzbórz, odl. o 11 w. od Ciechanowa, ma 1 dom, 16 mk. Należy do dóbr Niedzbórz. 2.) **J.**, wieś, pow. lipnowski, gm. Jastrzębiec, par. Sumin. Leży nad jez. Duże. W 1827 r. było tu 31 dm., 259 mk., obecnie wś liczy 1212 mr., w tem 842 mr. ornych, 68 dm., 304 mk., posiada szkołę początkową. Fol. zaś liczy 239 mr. ornych, 4 dm., 26 mk. Starostwo niegrodowe jankowskie w wdztwie inowrocławskiem, w ziemi dobrzyńskiej, składało się w r. 1771 z wsi: Jankowo i Trzebiegoszcz z folwarkami. W tymże roku posiadał je Tomasz Dembowski, komornik ziemski płocki, wraz z żoną Julianną z Kapenhauzenów, opłacając z niego kwarty złp. 552 gr. 3, a hyberny złp. 39 gr. 15. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 Stany Rzpltej nadały toż sstwo w 50-letnie emfiteutyczne posiadanie Adamowi Sumińskiemu, chorążemu rypińskiemu, i jego wszystkim następnym spadkobiercom, zachowując wszakże dożywocie poprzednich dzierżawców. 3.) **J.**-zambrzyce, wś, pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Rutki. 4.) **J.** skarbowe i J. młodziankowe, wieś szlach. nad rz. Krzywą nogą, pow. łomżyński, gm. Miastkowo, par. Nowogród. W 1827 r. J. skarbowe miało 24 dm., 112 mk. a J. młodziankowo 44 dm., 196 mk.; obecnie J. skarbowe 17 dm., 191 mk., 179 mr. (99 roli) a J. młodziankowo 45 dm., 370 mk., 440 mr. (177 ornej). Do tej wsi należą łąki Kule zwane, 270 mr. obszaru. 5.) **J.**, wś włośc. nad rz. Orzyc, pow. makowski, gm. Smrock, par. Makow. J. wchodziło niegdyś w skład starostwa różańskiego, a następnie ekonomii różańskiej; podług pomiaru 1803 r. było 647 mr. magd. Na początku obecnego stulecia włościanie dzielili grunta na pola; osady gospodarskie nosiły nazwę od ilości nadanych w każdem polu półwłóczków; nadto we wsi znajdowało się wybraniectwo t. j. uprzywilejowana osada włościańska, nadana rodzinie Tyburcych; przywileje na wybraniectwo zostały zabrane przez rząd pruski i następnie zaginęły. Wś płaciła dziesięcinę w naturze proboszczowi z Makowa. W 1819 roku znajdujemy jednego wybrańca, płacącego 57 zł. 8 gr. wieczystego czynszu, i 7 osad zacieżnych, oddających czynsze i naturalia naddzierżawcy ekonomii Różan, a pańszczyznę odrabiających do folw. Bazar. Pomiędzy osadami zacieżnemi znajdowała się jedna trzy półwłóczkowa, odrabiająca 130 dni sprzężajnych i płacąca 7 złp. czynszu, 3 kapłony i 15 jaj; 4 dwupółwłóczkowe, odrabiające każda po 104 dni sprz. i tyleż pieszych, i płacące po 7 złp. czynszu, 2 kapłony i 10 jaj; 2 półwłóczkowe, odrabiające każda po 52 dni sprz. i tyleż piesz, 3 zł. 15 gr. czynszu, 1 kapłon i 5 jaj. Na półwłóczku wysiewano 2 korce jarz. i tyleż ozim. Było wtedy 10 koni, 18 woł., 15 kr., 10 jałow., 37 świń. Po 1820 wś J. urządzono; utworzono wtedy 7 osad równopodzielnych, odrabiających oprócz czynszu, po 52 dni sprzęż. i 52 piesz.; wybraniec otrzymał 42 mr. 113 pręt., zkąd płacił 17 rs. 10 kop. czynszu; karczma. W r. 1835 wś Makowice i Jankowo dodano do majoratu Smrock na czas trwania towarzystwa kredytowego na tymże majoracie; w 1847 urządzono J. kolonialnie. Na 495 mr utworzono 10 osad rolnych po 35 mr., osada dla wybrańca 54 mr., karczemną i kowalską osadę po 1 i pół mr. i 70 mr. wyznaczono pod wspólny paśnik; czynszu z gruntów ustanowiono 177 rs. 66 kop. (potrąciwszy wszelkie wydatki); dziesięcinę w naturze oddawaną do Makowa zamieniono na 15 rs. 26 gr. Obecnie 495 mr.

Jankowo, wieś rządowa, pow. dzisieński, o 43 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 43 mk. katol. (1866).

Jankowo 1.), wś, blisko rzeki Cybiny, powiat średzki; 2 miejsc.: a) J. wś; b) J. młyn, 23 dm., 216 mk., 62 ew., 154 katol., 66 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 10 kil. Pod wsią wykopano urny, pierścienie brązowe i stopione kawały brązu. 2.) **J.**, wś, pow. szubiński; 3 miejsc.: a) J. wś; b) osada Dębogóra; c) młyn Dębogóra; 22 dm., 206 mk., 126 ew., 80 kat., 33 analf. Poczta w Gromadnie (Gromaden) o 3 kil., st. kolei żel. i telegr. w Nakle o 15 kil. 3.) **J.**, dom., pow. mogilnicki, nad jez.; 3502 mr. rozl.; 2 miejsc.: a) J. dom.; b) Mikołajkowo (Louisenau) folw., 14 dm., 302 mk., 68 ew., 234 kat., 149 analf. Fabryka mączki. Poczta i telegraf w Pakości o 3 kil., st. kolei żel. Przyjezierze (Amsee) o 7 kil. Wykopano w okolicy urny, pomiędzy niemi żółtą, do 0,2 metr. wysoką, mającą po bokach zamiast usz sterczące wypukłości podobne do guzików, perły gliniane. Urny te pochodziły po części z pojedyńczych grobów, wydobywano je najczęściej już zgniecione. Nadto napotkano w rozmaitych miejscach na roli kawały wyżłobionych większych kamieni; jeden znaleziono niepołamany. Zbadał go dyrektor Schwartz i uznał za kamień używany do mie-

lenia, za kamień granitowy podobny do kamieni napotykanych w Pomorzu i na Rugii. W skutek tych odkryć rządca wsi rozpoczął poszukiwania i na wyspie położonej na pobliskiem jeziorze wydobył z głębokości 3 stóp wielki jeszcze kamień do mielenia, odłamki kości, części rogów itp.; kości pochodziły zapewne od jeleni, dzików, sarn itd. Szczątki te były prawie skamieniałe; spoczywały za tem w ziemi przez długi bardzo przeciąg czasu. Wyspa wspomniana ma około 4 mr. rozl., bliższa jest brzegu przeciwległego, prawie się z nim łączy, trzciną tylko oddzielona; woda tam bardzo miałka; z tej zaś strony od Jankowa przepływa przez jezioro Noteć dość szeroka i mająca do 30 stóp głębokości. Wyspa sterczy obecnie po nad wodę o 4 tylko stopy; o 12 stóp od brzegów wznoszą się stare bardzo wierzby. Wnętrze samo wyspy nie ma drzew, pokryte bujną trawą i zielskiem. Ze środka ku brzegom widoczne jest stopniowe wzniesienie gruntu, podobne do wału, które dawniej było niezawodnie wyższe. Tego wzniesienia jeszcze nie rozkopano. W środku tylko wyspy pokłady ziemi badano: pod samą powierzchnią ziemia czarna i pulchna, widocznie powstała ze szczątków roślinnych; cokolwiek głębiej grunt jest twardszy, również czarny, dalej zaś coraz wilgotniejszy, tłustszy, w głębokości 4 stóp przechodzi w margiel i podstawę twardą. Wyspa utworzyła się z czasem przez napływy i we wschodniej części była połączona pierwotnie z lądem. W większej dopiero głębokości znajdują się wykopaliska. Przedmioty najrozmaitsze całkiem są rozrzucone, większe i mniejsze odłamy urn, kości zwierzęce, kamienie, popiół i szczątki węgli, ale nigdzie nie masz drzewa, pali, kruszczu jakiego, kości ludzkich. Rządca, który kierował zbadaniem wyspy, sądzi, że wyspa była kryjówką w różnych epokach, gdyż są tam skorupy z urn i szczątki naczyń właściwych grodziskom. Z pierwszych wnieść można, że tam było niegdyś cmentarzysko, i że w późniejszych czasach używano wyspy jako miejsca schronienia. Pomiędzy przedmiotami wydobytemi zasługuje jeszcze na szczególną wzmiankę skamieniały prawie róg sarni z dziurką, aby go było można nosić na sznurku. Najciekawsze z tego wykopaliska rzeczy posłano do muzeum berlińskiego. 4.) **J.**, dom., pow. gnieźnieński, 2899 mr. rozl.; 2 miejsc.: a) J. dom.; b) Gałuzy folw.; 16 dm., 234 mk., 67 ew., 167 kat., 133 analf. Gorzelnia parowa. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Gnieźnie o 7 kil. Należało do N. Koszutskiego. 5.) **J.**, wś, pow. wągrowiecki, 3 dm., 63 mk., 25 ew., 38 kat., 35 analf. Poczta i telegraf w Wągrówcu o 2 kil., st. kolei żel. Rogoźno (Rogasen) o 18 kil. *M. St.*

Jankowo 1.), niem. *Jankendorf*, wieś, pow. malborski, należy do Szkarpawy, na nizinach malborskich, zajmuje posiadł. 7, zagrodn. 13, włók 27, ew. 189, kat. 8, men. 23, dm. 20; parafia Fürstenwerder, poczta Neumünsterberg; odległość od Malborka 4 mile. 2.) **J.**, niem. *Jenkau*, wś w pow. gdańskim, ob. *Janichowo*. 3.) **J.**, niem. *Jankendorf*, folw., pow. rastemborski, st. p. Rastembork. 4.) **J.**, niem. *Jankowen*, wś, pow. szczycieński, st. p. Wielbark.

Jankowszczyzna 1.) lub *Filipiszki*, zaścianek rząd. i szlach. nad pot. Rudzianką, pow. święciański, 2 okr. adm., o 6 i pół wiorst od Święcian, 4 dm., 23 mk. kat. 2.) **J.**, zaścianek szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. katol. W pobliżu góra 137 sąż. npm. 3.) **J.**, wś gm. przegrodzkiej, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 57 w. od Dzisny, 3 dm., 21 mk. kat. (1866).

Jankułów, wieś nad rz. Dniestrem, powiat jampolski, gm. i par. Jampol, o 15 w. od Jampola, o 55 od st. dr. żel. Krzyżopol, ma 70 dm., 375 mk., 545 dzies. ziemi włościan, 1110 dzies. dworskiej. Pola płaskie; wś tylko sama położona w wąwozie i wjazd do niej ze stromej góry; kamień opoczysty i wapienny. Zamieszkała przez Wołochów. Do J. należy Słobódka Sewerynowiecka. Dziś J. jest własnością Górskich, dawniej wchodził w skład klucza cekinowskiego Lubomirskich *Dr. M.*

Jankuniszki 1.), zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 53 w. od Wilna, 3 dm., 40 mk. katol. 2.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 42 w. od Wilna, 2 dm., 10 mk. katol. (1866).

Jankuny, wś, pow. władysławowski, gm. i par. Giełgudyszki. W 1827 r. było tu 15 dm., 191 mk., obecnie 13 dm., 273 mk., odl. 36 w. od Władysławowa.

Jankuny 1.), wieś rządowa, pow. wileński, 5 okr. adm., o 35 w. od Wilna, 7 dm., 59 mk. katol. W r. 1794 własność Bobaka. 2.) **J.**, okolica szlach., pow. kowieński, par. pernarowska, przy trakcie ejragolsko-kiejdańskim.

Jannewitz (niem.), ob. *Janowiec*.

Jannowitz (niem.), ob. *Janowice* i *Janecy*.

Jano, ob. *Janów*.

Janochy, wieś i folw., pow. ostrołęcki, gm. Troszyn, par. Rzekuń. W 1827 r. było tu 11 dm., 59 mk. Dziś folw. J.-Susk z wsią Janochy, od Łomży w. 28, od Ostrołęki w. 7. Rozl. wynosi m. 583, grunta orne i ogrody m. 325, łąk m. 163, pastw. m. 3, zarośli m. 78, nieużytki i place m. 14, bud. drew. 12. Wieś J. osad 21, z gruntem m. 40.

Janocin, dom., pow. inowrocławski, 1032 mr. rozl., 5 dm., 92 mk., 18 ew., 74 kat., 46 analf. Poczta w Chełmcach o 2.5 kil., telegraf w Kruszwicy o 8 kil., st. kolei żel. w Inowrocławiu o 22 kil.

Janocz, *Janoczka*, ob. *Janowik*.

Janójce, wieś w pow. lęborskim ziemi pomorskiej.

Janolin lub *Budy Wałowskie*, kol., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Rawa, ma 8 dm., 76 mk., 195 mr. obszaru.

Janopol 1.), wieś i folw., pow. garwoliński, gm. i par. Kłoczew. Ma 41 dm., 492 mk., ziemi dworsk. ornej 829 mr., włośc. 400 mr. Folw. J. Wilhelmów z wsiami Janopol i Przykwa, od Garwolina w. 32, od Żelechowa w. 10, od drogi bitej w. 5. Rozl. wynosi m. 240, grunta orne i ogrody m. 150, łąk m. 21, past. m. 2, lasu m. 60, nieużytki i place m. 7, bud. drewn. 7, w niektórych miejscowościach są pokłady torfu. Rzeczka Okrzeja stanowi granicę północno-wschodnią. Wieś Janopol osad 8, z gruntem m. 4; wś Przykwa osad 32. z gr. m. 508. Kol. J.-Kasin w r. 1872 oddzielona od dóbr Janopol i następnie rozdzieloną została pomiędzy 46 częściowych właścicieli. Rozl. wynosi m. 1119, w gruntuch ornych i ogrodach m. 617, łąk m. 85, past. m. 30, lasu m. 329, zarośli m. 40, nieużytki i place m. 19, bud. drew. 66. 2.) **J.**, folw., pow. opatowski, gm. Lasocin, par. Ożarów, o 23 w. od Opatowa. Jest tu 1 dom, 20 mk., 317 mr. obszaru. 3.) **J.**, wś, pow. sejneński, gm. Lejpuny, par. liszkowska, na lewym brzegu Niemna, naprzeciw Druskiennik. R. 1872 Seweryn Römer marszałek pow. grodzieńskiego nabył od włościan na wieczny czynsz pół dziesięciny ziemi. Założył tam ogród owocowy. Z winogron swojej hodowli wina fabrykuje. Wzorowe pszczelnictwo, 30 uli. Mały stawek zarybiony, grunt nader piaszczysty z gliną u spodu.

Janopol, ob. *Janopole*.

Janopol 1.), ob. *Karolin*. 2.) **J.**, zaścianek w pow. wileńskim, gm. i par. solecznicka, 54 dz. ziemi uprawnej, należy do Aksamita. 3.) **J.**, zaśc., pow. wileński, gm. i par. solecznicka, 20 dz. ziemi uprawnej, należy do Duszkiewicza. Por. *Trybańce*. 4.) **J.**, folw. szlach. nad rz. Oławką, pow. trocki, 4 okr. adm., par. Niemonajcie, o 62 w. od Trok, 1 dom, 43 mk. katol. R. 1850 J. z folw. i 3 wsiami należał do Mujżela i miał 1828 dzies. rozl. 5.) **J.**, zaścianek pryw. nad rz. Swięcicą, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 58 w. od Lidy, 2 dm., 12 mk. (1866). 6.) **J.**, folw. dóbr Horodno, pow. lidzki. 7.) **J.**, folw. pryw., pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 29, od Ejszyszek w. 10, dom 1, mk. 17 katol. (1866). 8.) **J.**, dwa folwarki pryw., pow. dzisieński, o 45 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 2 dm., 30 mk. kat. Jeden należał niegdyś do Kandyby, drugi do Jakubowicza. Jeden zwał się też Januszewo. 9.) **J.**, folw. szlach. nad jez. Drynga, pow. święciański, 2 okr. adm., o 29 w. od Swięcian, 1 dom, 15 mk. kat. 10.) **J.**, wś, pow. białostocki, miała przed r. 1866 filią parafii Białystok. 11.) **J.**, dwór, pow. wiłkomierski, par. troupiańska, niegdyś stanowił dobra większe, należące do familii hr. Radzymińskich Frąckiewiczów; razem z innemi dobrami lecz po dwukrotnej eksdywizyi rozdzielony na kredytorów, ma dziś na jednym dziedzińcu dwóch dziedziców a mianowicie: Muśnickich i Zubowiczów. 12.) **J.**, lit. *Janopolis*, mko rząd. w pow. telszewskim, o 23 w. od Telsz. Kościół paraf. katolicki św. Michała Arch., wzniesiony 1763 z drzewa przez bisk. ks. Giedroycia. Kaplica z r. 1825. Parafia katolicka dekanatu worniańskiego: dusz 2536. Mko to nad rz. Wirzuwianką nosiło niegdyś nazwę Wirzuwiany, i należało do biskupów żmujdzkich. Jeden z nich Jan Dominik Łopaciński upodobał je sobie, wzniósł tu piękny pałac drewniany i do niego z Olsiad przeniósł się na mieszkanie. Tu, w tym Janopolu, tak przezwanym przez lud przywiązany do swego pasterza, błogą rozwijał działalność, uszlachetniając i oświecając Żmudzinów.

Janopol, dobra, pow. i par. rzeżycka w Inflantach polskich, stanowiły za czasów rzeczypospolitej część dóbr biskupów inflanckich. Dobra te przy zaborze kraju przez cesarzowę Katarzynę skonfiskowane zostały. (Okoliczność ta tłumaczy brak zupełny w Janopolu dokumentów gruntowych, starszych od panowania rosyjskiego. Szukać takowych tamby potrzeba, gdzie się teraz znajdować mogą archiwa dóbr biskupów inflanckich). Dnia 20 marca 1774 r. cesarzowa Katarzyna ukazem „imiennym", darowała Aleksandrowi Wasilczykowowi w liczbie innych dóbr kościelnych także i wsie Janopolską i Łajzańską w prowincyi dźwińskiej, gubernii pskowskiej leżące. Dnia 15 października 1780 r. tenże Aleksander Semenow syn Wasilczykow przedał Gustawowi Gustawowiczowi Sztrandmanowi też wsie kościelne (dwa pohosta) Janopol i Łajzany za sumę 24,000 rubli. Dnia 20 lipca 1787 roku Sztrandman przedaje wsie kościelne Janopol i Łajzany von Tipoltowi za sumę 29,000 rubli. Dnia 11 sierpnia 1805 r. synowie Jana Tiepolta dzielą się ojcowizną w ten sposób, iż Janopol otrzymuje starszy brat Aleksander, Łajzany zaś czyli Szpele dostają się młodszemu bratu Karolowi Tiepoltowi. Dnia 14 listopada 1810 r. Aleksander Typolt chorąży pow. rzeżyckiego i żona jego Wilhelmina z Paulinów Tipoltowa obowiązują się dokumentem intercyzyjnym sprzedać Janopol Antoniemu Römerowi b. wicemarszałkowi powiatu trockiego za sumę 92,500 rubli asygnacyjnych. W skutek tego dokumentu intercyzyjnego Antoni Römer dnia 23 kwietnia 1811 r. objął Janopol. Antoni Römer umierając w Janopolu d. 20 czerwca 1855 r. przekazał testamentem tę swoję majętność trzem synom brata swego

stryjecznego Michała Römera: Edwardowi, Seweryнowi i Michałowi Römerom. W grudniu 1877 r. w skutek układu familijnego majętność ta przeszła na własność dzieci Seweryna Römera, Kazimierza i Maryi, w sumie 95,700 rubli; rozl. 3770 dzies. Między ludnością pewna liczba estów.

Janopol 1.) dobra, pow. drysieński, własność Oktawii Materniny, z folw. Wojciechowem 785 dzies. obszaru. 2.) **J.**, dobra, powiat siebieski, 921 dzies. ziemi, własność Katarzyny i Maryi Chomotyńskich oraz Henryka Łowcyki. 3.) **J.**, dobra, pow. klimowicki. Własność ks. Sergiusza Meszczerskiego, 7856 dz. rozl. *A. K Ł.*

Janopol albo *Hulajpol* 1.) wioska, powiat czehryński, nad rz. Wysią, na granicy chersońskiej gub., o 8 w. odległa od m. Nowomirgrodu. Mieszk. 396 prawosł. i 48 żydów. Cerkiew parafialna. Ziemi 918 dzies. wybornego czarnoziemu, lecz bez lasu. Na polach tutejszych dużo starożytnych mogił; w samej wsi nad rzeką wysoka rozkopana mogiła, na której zwykle stał szyldwach, ponieważ Hulajpol był w zeszłym wieku stacyą kresową, a tuż za wsią zaczynały się sławne „Dzikie pola". Na początku teraźniejszego wieku J. został kupiony przez porucznika Neczuja od generała Wysockiego; syn tegoż Neczuja sprzedał ten majątek Malczeskiemu. 2.) **J.**, mała wioska w zachodniej części pow. winnickiego, obok Uładówki, par. Pików, ma 27 dm., należy do hr. Alfreda Potockiego. 3.) **J.**, mko nad rz. Kiltenią, pow. bobryniecki, gub. chersońskiej.

Janopol, wś w Kurlandyi, w okr. iłłukszciańskim, parafii dyneburskiej, nad rzeką Dwetą.

Janopol 1.) niem. *Hansfelde,* wś, powiat czarnkowski, 41 dm., 334 mk., 321 ew., 13 kat., 52 analf. We wsi jest folw. mający 295 mr. rozl. Poczta w Dzierźnie Wielkiem (Gross Drensen) o 4 kil.; st. kol. żel. Wieleń (Filehne) o 14 kil. 2.) **J.**, lub *Janopole,* folwark, powiat średzki, 308 mr. rozl., należy do gm. „Kostrzyn", 2 dm., 23 mk. Ob. *Kostrzyn.* 3.) **J.**, folw., pow. wschowski, należy do domin. Żakowa (Saake), 1 dom, 7 mk. Ob. *Żakowo.*

Janopole 1.) wś, pow. makowski, gmina Perzanowo, par. Czerwonka. W 1827 roku było tu 17 dm., 80 mk. Por. *Czerwonka.* 2.) **J.**, wś, pow. płoński, gm. Modzele, par. Nowemiasto, odl. o 20 w. od Płońska, ma 10 dm., 91 mk., 142 mr. gruntu. 3.) **J.**, por. *Janopol.*

Janos (Szent), ob. *Swati Jan.*

Janoshaza, ob. *Janoszowce.*

Janosław 1.) wś, pow. sejneński, gmina Hołny Wolmera, par. Łozdzieje. Odl. 13 w. od Sejn, ma 19 dm., 96 mk. 2.) **J.**, wieś, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Łozdzieje. Odl. 15 w. od Sejn, ma 3 dm., 11 mk. (Nie podana ani w spisie z 1827 ani u Zinberga). J. lub Położdzieje i folw. Elżbiecin, od Suwałk w. 42, od Łozdziej w. 4. Rozl. wynosi mr. 943; folw. Janosław grunta orne i ogrody mr. 375, łąk mr. 128, pastwisk mr. 22, lasu mr. 277, nieużytki i place mr. 30, razem mr. 832. Bud. drewn. 8. Folw. Elżbiecin grunta orne i ogrody mr. 61, łąk mr. 29, pastwisk mr. 19, nieużytki i place mr. 2, razem mr. 111. Bud. drewn. 3, pokłady torfu. Dobra te w r. 1871 oddzielone zostały od dóbr Hołny Mejera. *A. Pal., Br. Ch.*

Janostrów, wś, pow. hrubieszowski, gm. Strzelce, par. Dubienka. W 1827 r. było tu 11 dm. i 64 mk.

Janoszowce, węg. *Janoshaza,* wioska w hr. liptowskiem (Węgry), 73 mk.

Janoszówka, wś i folw., pow. zasławski, należy do klucza sławuckiego.

Janoszyce, ob. *Junoszyce.*

Janów, *Janowo.* Nazwa ta rozpowszechniała się w dość późnej epoce (XVI, XVII wiek), kiedy kilku królów i wielkich ludzi Janów spopularyzowało to imię. Osady z nazwą Janów i Janówek najczęściej spotykają się w obrębie Mazowsza dawnego, gdzie najwięcej powstawało nowych wsi i folwarków na wyrębywanych puszczach. Najwięcej przecie przybyło osad z tą nazwą w ostatnich czasach. W obrębie samego królestwa kongresowego Spis z 1827 r. podaje 17 miejscowości a Skorowidz Zinberga z 1874 r. 47 osad z tą nazwą. *Br. Ch.*

Janów, por. *Janowo.*

Janów, obecnie lubelskim przedtem ordynackim zwany, miasto powiatowe gubernii lubelskiej, leży pod 50°42'2 szerokości półn. a 40°04'5 długości wschodniej, nad rzeką Białą, śród płaskowzgórza wzniesionego na 751 stóp nad poziom morza a 230 stóp nad poziom Lublina. Grunta przyległe do J. liche, piaszczyste. J. położony w końcu powiatu, jako punkt w którym ześrodkowują się interesa mieszkańców powiatu, jest miejscem niedogodnem, jako punkt handlowy bardzo lichem. Odległość od Warszawy wynosi 228 wiorst, od Lublina 70 wiorst, od linii drogi żel. nadwiślańskiej 61 wiorst, od najbliższej drogi żel. w Galicyi 49 wiorst, od Wisły 35 wiorst. Połączony w części drogą bitą z Lublinem. Posiada sąd pokoju okręgu IV, należący do zjazdu sędziów w Lublinie i obejmujący miasto Kraśnik, zarząd powiatu, zarząd miejski, zarząd akcyzny okręgu III, obejmujący powiaty: janowski, biłgorajski i części powiatów zamojskiego, krasnostawskiego i nowoaleksandryjskiego; urząd pocztowy, stacyą telegraficzną, szpital powiatowy, więzienie śledcze ze szpitalem. Kościół parafialny katolicki podominikański, cerkiew parafialną, synagogę i dom modlitwy. Szkołę miejską jednoklasową i elementarną żeńską. W 1827 roku było tu 509 domów a 3199 mk.; w 1860 roku liczono 550 dm. (27 murow.) i 3356 mk (1520 żydów); obecnie

jest 5570 mk. (około 2500 żydów). Istnieją tu dwie fabryki sukna z produkcyą na 7000 rs.; fabryka zapałek z produkcyą roczną na 6000 rs., 1 garbarnia wyrabiająca za 6000 rs Z 20 ulic 9 posiada bruk; najgłówniejsza Zamojska przerzyna środek miasta i mieści przy końcu bardzo piękny ogród, założony z wielką pracą i własnym kosztem przez Józefa Sotowskiego urzędnika z biura powiatowego. W ogrodzie tym stoi obelisk z piaskowca (33 stóp wysoki) wzniesiony na miejscu, w którym Kościuszko, wracając z pod Dubienki, stał obozem. Wystawiono go w 1818 r. z publicznych składek. Dawniej mieściła się, oderwana obecnie, tablica z napisem: „Jaśnie Wielmożnemu Tadeuszowi Kościuszce, Dowódzcy Naczelnemu Wojsk Polskich, na pamiątkę, wdzięczni obywatele." Miasto J. założone zostało na gruntach przyległej i dotąd istniejącej wsi Biała, przez Katarzynę z Ostroga, Tomasza Zamojskiego, podskarbiego w. kor., małżonkę, na mocy przywileju Władysława IV z dnia 21 lipca 1640 r. Wtedy to monarcha polski mieszkańców obdarzył prawem magdeburskiem, nadał osobną pieczęć z wyobrażeniem Najświętszej Panny, dozwolił zaprowadzić zgromadzenie kupieckie i rzemieślnicze, wyznaczył ośm jarmarków do roku, targi tygodniowe i t. p. W kilka lat potem syn wspomnionej Katarzyny, Jan Zamojski ordynat, zmienił nazwisko Biały na Janów, na pamiątkę swego imienia, a król Jan Kazimierz przywilejem 10 czerwca 1653 r. w Janowie datowanym, już mko Białę mianuje świeżo nazwanym Janowem, które z powodu przechodu różnych wojsk, morowem powietrzem dotknięte, ogniem i mieczem zniszczone, chcąc podnieść, nakazał omijać swojemu wojsku i rozmaitemi nadaniami wynagrodził. Dziedzice też ordynatowie Zamojscy w różnych czasach udzielali potem Janowowi wiele swobód i funduszami opatrywali, mianowicie wyżej wspomniany Jan Zamojski w r. 1664, Marcin wojewoda bracławski w r. 1687, który do dawniejszych trzy nowe jarmarki dodał, dozwolił mieszkańcom pobierać targowe i inne opłaty na rzecz miasta. Toż uczyniła i Anna Zamojska 1696 r.; ordynat Jan w roku 1770 i 1777, Aleksander r. 1792, Andrzej r. 1793 i w. i. Przywileje te po większej części ze zmianą czasu uchylone lub odebrane zostały. Miasto też przedtem było daleko ludniejsze i dobrze zabudowane. Kwitnęły w niem rozmaite rzemiosła, a mianowicie słynęły istniejące tu do r. 1831 fabryki cienkiego sukna, które wielki miały odbyt i zatrudniały przeszło 360 osób; po wypadkach owego roku zupełnie upadły. Istnieje tu wspaniały kościół z wysokiemi wieżami, poklasztorny po dominikanach, wystawiony przez rodzinę Zamojskich w r. 1650, słynący cudownym obrazem Najświętszej Panny, zdawna tu przy źródle objawionej, do którego niegdyś bardzo licznu zgromadzenia ludu ściągały i ściągają w dnie 8 września; przy kościele tutejszym istnieje oddawna zwyczaj w porze przedwieczornej uderzania w duży dzwon 9 razy za poległych pod Warną. W Janowie znajduje się kilkadziesiat starych domów, zbudowanych na wsch. sposób, to jest niemających z frontu okien, tylko drzwi w półksiężyc z góry wycięte. Istniała tu widocznie osada jeńców tatarskich, o czem dotąd świadczą nazwiska niektórych mieszczan np. Ałałajka i t. d. Opis Janowa i rysunek kościoła podał Tygod. Ilustrowany (r. 1870, Nr. 135), rysunek pomnika Kościuszki (r. 1880, Nr. 17). W r. 1880 w misiącu czerwcu J. został dotknięty klęską pożaru, zgorzało około 100 domów; obecnie miasto odbudowuje się, w miejsce domów drewnianych wznoszą murowane, kryte materyałem niepalnym, blachą i tekturą smołowcową. Powiat janowski w gub. lubelskiej utworzony został w 1867 r. z $^1/_3$ części dawnego powiatu zamojskiego (dawny powiat zamojski 99,33 kw. mil). Graniczy od północy z powiatami: lubelskim, krasnostawskim i nowoaleksandryjskim, od wschodu z krasnostawskim i biłgorajskim, od południa z biłgorajskim i Galicyą; na zachodzie Wisła odgranicza go od gubernii radomskiej. Obszar powiatu obejmuje 35,66 mil kw. (297,014 mr.); w powiecie mieszczą się 2 miasteczka, 4 osady (z dawnych miasteczek) i 250 wsi i kolonij. Powierzchnia pow. przedstawia rozległą wyżynę, wznoszącą się stopniowo od brzegów Wisły w kierunkach południowo-wschodnim i północno-zachodnim, stanowiącą część większą wyżyny lubelskiej. Wzniesienie jej wzrasta od 700 do 900 — 950 stóp nad poziom morza. Wzgórza te noszą najczęściej nazwy miejscowości, w których się znajdują, jako to: góry olbienckie, chrzanowskie i urzędowskie; te ostatnie około 950 stóp, stanowią najwyższy punkt w powiecie (myli się Joachim Szyc, w rysie geograficznym dawnej Polski, jak również i Baliński, uważając punkt ten za najwyższy w gubernii lubelskiej; najwyższym bowiem punktem w gubernii jest wieś Huta w powiecie krasnostawskim, 1050 stóp). Góra Chełma stożkowata; piaszczyste około Modliborzyc góry Sławiankami zwane; wapienne w Opolu nad Wisłą, zkąd prześliczny widok na rzekę i wsie galicyjskie. We wschodniej części powiatu a mianowicie w gminach Brzozówka, Chrzanów, Modliborzyce i Kawęczyn, występują liczne wąwozy, jary i rozdoły. Co do geologicznej budowy występuje tu przeważnie formacya kredowa, ciągnąc się pasem stopniowo zwężającym się od północno-wschodu ku południo-zachodowi. For-

macye trzeciorzędowe zajmują niewielką przestrzeń, rozpoczynając się w środkowej części powiatu w gminie Brzozówka (na pograniczu gm. trzydnickiej), ciągnąc się z północo-zachodu na południo-wschód, ku Modliborzycom, gdzie zwężone rozszerzają się następnie na granicy powiatu biłgorajskiego. Margle liasowe występują przeważnie w gminach dzierzkowickiej i urzędowskiej, tworząc trójkąt, którego wierzchołek stanowi Urzędów (zwane tutaj „Urzędowską Opoką"), boki zaś wsie: Wyźnica i Dzierzkowice. Margle te częściowo znajdują się również na wyżynach dotykających brzegów Wisły (w nizinie rzeki Struży). Najświeższe warstwy napływowe (wiślane) stanowią glebę doliny Wisły, piaski a pod nimi iły aluwialne rozpoczynają się wąskim, następnie znacznie rozszerzonym pasem od zachodnio-południowej strony (przy wsiach Zabełczu i Kosinie) ku południowo-wschodniej, wchodząc w powiat biłgorajski. Głazy narzutowe, granitowe, znajdują się przeważnie około Urzędowa, wsi Wyźnicy i Księżomieszy; ogromne piaskowce, w lasach do Wierzchowisk należących i około rzeki Łysakowa, zaś około osady Annopola na gruntach przeważnie piaszczystych rozrzucone massy syenitów czy też syenito - granitów. Badania geologiczne w powiecie janowskim prowadzili: prof. Trejdosiewicz (ob. „Pam. fizyograficzny" z r. 1881) i prof. Jurkiewicz („o miełowoj formacyi w lublinskoj gubernii"). Gleba różnorodna: na gruntach piaszczystych w zachodnio-południowej i południowo-wschodniej części powiatu licha, żytnia (w obszarze tym znaczną przestrzeń zajmują lasy i bagna). Na gruntach piaszczysto-gliniastych występujących częściowo w gminach: annopolskiej, dzierzkowickiej, gościeradowskiej, kosińskiej i urzędowskiej, przy silniejszej sterkoryzacyi udaje się pszenica; niewielkie przestrzenie gruntów marglistych stanowią ziemię bogatą pszenną. Zaś grunta gliniaste zajmujące resztę przestrzeni w powiecie wypada zaliczyć do ziemi pszennej II klassy; przy racyonalnem bowiem płodozmiennem gospodarstwie zasiew pszenicy daje rezultaty dobre. Glina tutejsza nosi nazwę glinki lubelskiej (z wyglądu podobna do glinki popielatką zwanej, uboższa od niej w części organiczne). Główną wadę tutejszej gleby stanowi mało przepuszczalne podłoże, albowiem pod warstwą rodzajną występują szaroniebieskawe iły; przepuszczalność ta zmniejsza się w kierunku od północo-zachodu ku południo-wschodowi. Drugą wadę stanowią niewielkie wzgórki z glinką czerwonawą. Z powodu przymieszki wodanu tlenniku żelaza przez wypalenie tych miejsc wadę tę łatwo usunąć. Największy obszar ziemi należy do ordynacyi Zamojskich, 18 folwarków, wszystkie wydzierżawione (lasy ordyn. w pow., ob. *Kraśnik*, leśnictwo kraśnickie). Majątków donacyjnych w powiecie janowskim 3: Dzierzkowice, Księżomiesz (dawne starostwo urzędowskie), Zakrzówek (dawniej własność Czartoryskich). Większe gospodarstwa rolne stopniowo podnoszą się; obecnie niemal w całkowitej kulturze majątki: Kępa, Potoczek, Popkowice, Olbiencin, Metelin, Wilkołaz dolny i Struża; w częściowej przeszło 25 majątków. Najniżej stoją pod względem kultury majątki poduchowne, stanowiące własność osób posiadających specyalne prawo nabywania tychże dóbr. Główne produkta, wytwarzane przez większą własność, stanowią: rzepaki (na powiślu), pszenica, koniczyny, jęczmień, owies, żyto, kartofle i buraki cukrowe. U mniejszych właścicieli: żyto, jęczmień, tatarka, owies, kartofle i len, który w znaczniejszych ilościach sieją włościanie w okolicy Godziszowa i Kawenczyna. Zamożność włościan ogólnie biorąc zaledwie średnia; najlepiej się mają we wsiach ordynackich (przyczyniło się do tego wcześniejsze oczynszowanie w 1846 — 1848 roku), szczególniej zaś we wsiach Godziszowie i Wilkołazie, gdzie wielu z nich hoduje piękne konie. W przeciągu ostatnich lat 14 większa własność znacznie się zmniejszyła przez parcelacyą: całkowitemu rozczłonkowaniu uległy dobra: Chrzanów, Dąbrówka, Rudnik, Radwanówka, Osiny, Wola potocka, Stany, Potok wielki, Polichna górna, Polichna dolna i Świeciechów; częściowej parcelacyi z korzyścią dla większych gospodarstw: Popkowice, Bliskowice, Opoka, Liśnik mały, Grabówka, Olbiencin, Zdziechowice i Ostrów. Kolonistami są po największej części przybysze z Galicyi polskiego pochodzenia i włościanie miejscowi; tylko w Woli Potockiej i kolonii Natalinie Niemcy. Lasy pokrywające $^1/_3$ część powiatu sprzyjają wytwarzaniu się licznych rzek, strumieni i błot. W południowo-wschodniej części powiatu powstają rzeki: Biała ma źródła w Godziszowie, przyjmuje poniżej osady leśnej (Pikule) dopływ Trzebesznę lub Zajemnę, bieży w kierunku z północo-wschodu na płd.-zachód, wpada około Łążka ordynackiego do Bukowny. Branwica bierze początek we wsi Branew, płynie równolegle do poprzedniej, również przez lasy, wpada do Bukowny pod wsią Momoty dolne. Czartosowa lub Czartowa, maleńki strumyk, bierze początek z błót leśnych około Szklarni, wpada również do Bukowny. Wszystkie te rzeczki z wiosną zabierają w części wody błót leśnych. Rzeka Bukowna ma źródła w pow. biłgorajskim; zaś w pow janowskim bieży przez niewielką przestrzeń w kierunku ze wschodu na zachód, odgranicza niemal powiat od Galicyi, gdzie wkroczywszy wpada do Sanu. Oprócz powyżej

wymienionych w lasach graniczących: z półn. z Łążkiem Zaklikowskim, Zaklikowem i Modliborzycami, ze wschodu z Janowem a z południa i zachodu z Galicyą, z błot noszących najczęściej nazwy miejscowości do których należą jak np. błota: stojeszyńskie, zdziechowickie i Sienielity błoto (nazwa specyalna), powstaje kilka strumyków, z których jeden nosi nazwę Moszków: inne o nieustalonych nazwach; wszystkie bieżą w kierunku z północo-wschodu na południo-zachód, wkraczają do Galicyi i wpadają do Sanu. Rzeka Łada ma źródła w Chrzanowie, bieży przez niewielką przestrzeń w pow. janowskim, wkracza w biłgorajski, gdzie uchodzi do Tanwi i wraz z nią wpada do Sanu w Galicyi pod Ulanowem. W środkowo wschodniej części powiatu w gminie Modliborzyce we wsi Wierzchowiska bierze początek rzeka Sanna; źródła jej biją z pod wzgórz lesistych, kierunek z północo-wschodu na południo-zachód utrzymuje się do Modliborzyc, gdzie tworząc kolano zmienia kierunek na zachodnio-północny. Długość jej wynosi wiorst 26. Rzeka ta z wiosną niesie bogate namuły; wody jej zużytkowano w nawodnieniu łąk w dobrach: Wolica, Lute i Potoczek. Oprócz kilku strumieni bez nazwy we wsi Potoczku przyjmuje strumyk Potok zwany, mający źródła we wsi Potok Stany, zaś o wiorst 6 od swego ujścia przyjmuje dwa znaczniejsze dopływy Karasiówkę i Tuczyn; wpada do Wisły na gruntach do dóbr Opoki należących. Ujście jej w zimie stanowi dogodną przystań dla berlinek. W środkowej części powiatu w gminie trzydnickiej we wsi Olbiencinie bierze początek rzeczka Tuczyn u źródeł zwana Olbientką. Źródła jej biją z pod wzgórz wapiennych na 600 stóp wyniesionych nad poziom morza, długość jej wynosi 18 wiorst, kierunek z płn.-wschodu na południo-zachód utrzymuje się stale. Na wiosnę i po zlewach znacznie wody jej wzbierają. Oprócz źródeł nad jej korytem położonych, które wody jej powiększają, przyjmuje w Lipniku dużym strumień Zimnowodą zwany; w Gościeradowie zaś strumień bez nazwy, mający źródła w lesie Dąbrową zwanym. Tuczyn wpada do Sanu pod Janiszowem, większą połowę swej drogi licząc od źródeł bieży przez malowniczą okolicę. Rzeka Karasiówka ma źródła we wsi Rzeczycy księżej, o wiorst 6 od źródeł Tuczyna, na wiosnę znacznie wzbiera; kierunek z północo-wschodu na południo-zachód utrzymuje do Zdziechowic, gdzie tworząc kolano zmienia kierunek na zachodnio-północny; oprócz kilku strumyków bez nazwy, we wsi Węglinie przyjmuje najznaczniejszy dopływ rz. Jędrzejówkę, wpada do Sanu pomiędzy wsiami Kosinem i Janiszowem, o pół wiorst od ujścia Tuczyna. W pierwszej połowie swej drogi bieży przez najwięcej malowniczą okolicę w powiecie. Rzeczka Jędrzejówka ma źródła we wsi Trzydniku na łąkach torfiastych, długość jej wiorst 10, kierunek z północo-wschodu na południo-zachód. Rzeka Struża ma źródła we wsi Sładkowie, gm. Brzozówka, o wiorst 4 od źródeł Bystrzycy; przerzyna wzdłuż gminę dzierzkowicką, wkracza następnie w powiat nowoaleksandryjski i pod Józefowem wpada do Wisły (rzeka ta mylnie na karcie wojenno-topograficznej nazwana Wyźnicą). Kierunek jej z południo-wschodu na północo-zachód utrzymuje się stale. W nizinie rzeki Struży najwięcej łąk w powiecie janowskim, przeszło 1000 morgów. Rzeka Struża ma liczne dopływy, z których najznaczniejszemi są: strumyk Źródliska, wpadający pod Kraśnikiem; strumyk Wyżnica mający źródła we wsi Budzyniu; rzeka Urzędówka 18 wiorst długości, źródła jej pomiędzy wsiami Wolą Rudnicką i Wilkołazem, u źródeł bez nazwy, dalej w Popkowicach zwana Suką, wlewa się do Struży w Dzierzkowicach dwiema odnogami. Rzeczka ta zmienia ustawicznie swój kierunek aż do przedmieść urzędowskich, zkąd bieży juz stale z północo-wschodu na południo-zachód. Rzeka Podlipie ma źródła w Bokach, gminie urzędowskiej, wkracza w powiat nowoaleksandryjski, wpada do Struży pod Prawnem. Kierunek jej z północo-wschodu na południo-zachód. W północo-wschodniej części powiatu we wsi Sulowie, gminie Zakrzówek, ma źródła pod znacznemi wzgórzami rzeka Bystrzyca, najznaczniejszy dopływ Wieprza; wpada do niego w powiecie lubartowskim, zaś w powiecie janowskim przebiega 10 wiorst przestrzeni; w nizinie jej w Zakrzówku wyborne łąki. W północnej części powiatu bierze początek kilka strumyków bez nazwy, około wsi Kłodnicy; mają one swoje ujście do rzeki Chodla w powiecie lubelskim. Wisła na przestrzeni 24 wiorst odgranicza powiat janowski od gubernii radomskiej, przyjmuje w janowskim jedyny dopływ rzekę Sannę; w nizinie Wisły bogate łąki i wyborna gleba, niedająca się częstokroć zużytkowywać z powodu sporów serwitutowych. Dawne koryto Wisły, zwane Łachą Wiślaną, obfituje w ryby. Najuboższą pod względem wód w powiecie jest gm. Brzozówka. Niezależnie od błót leśnych powyżej opisanych, w Chrzanowie szlacheckim występują błota zwane Ładą; zajmują przeszło 100 mr., stanowią prawdopodobnie pozostałość po niegdyś tu istniejących jeziorach; pomiędzy wsiami Rudnikiem i Wilkołazem około 100 m. błot zwanych Jazami. Jak w Chrzanowie tak i tutaj poławiają się ryby. W lesie wilkołaskim jezioro bez nazwy 4-morgowej przestrzeni, głębokie stóp 20. W dalekiej przeszłości w

nizinie rzeki Struży, począwszy od Kraśnika aż do Dzierzkowic, istniały ogromne stawy; szereg ich zajmował przeszło 1000-morgową przestrzeń; świadczą o tem duże groble na łąkach kraśnickich, oraz we wsiach: Wyżnicy, Wyżniance i Dzierzkowicach (że stawy te istniały i nosiły nazwę królewskich ob. Dzierzkowice, przywileje wybrańców). Ostatnim śladem tych stawów był duży słynny z wybornych szczupaków staw wyżnianecki, przed paru laty zniesiony. Obecnie w pow. janowskim znajduje się przeszło 50 stawów i kilkadziesiąt sadzawek. Rybołówstwo w wielu stawach i sadzawkach sztucznie zaprowadzone, na szczególniejszą jednak uwagę zasługuje w Potoczku, gdzie umiejętną ręką z nieużytków i błot stworzono cały szereg sadzawek obficie zarybionych; dalsze prace w tym kierunku ciągle się prowadzą i z czasem stanowić będą jedno z najlepiej urządzonych rybołóstw w kraju. Lasy stanowiące według wykazów urzędowych $^1/_3$ część powiatu, 90000 mr. w rzeczywistości zaś $^1/_4$, 75000 mr., w znacznej części należą do ordynacyi Zamojskich. Lasy rządowe należą do nowoaleksandryjskiego leśnictwa, z prywatnych zaś największe przestrzenie leśne należą do dóbr: Gościeradów około 10000, Dzierzkowice, Zdziechowice, Modliborzyce, Stojeszyn, Boiska, Sosnowa-Wola, Opoka i Zakrzówek. W 1879 r. rozpoczęto w dobrach Potoczek i Zdziechowice na znacznych przestrzeniach zalesiać nieużytki i urządzać lasy istniejące; również urządzają lasy, dobra: Moniaki, Popkowice, Lute, Wolica i Olbiencin. Przemysł fabryczny, jakkolwiek mało rozwinięty, pod względem wysokości cyfry rocznej produkcyi ustępuje li tylko powiatowi lubelskiemu. Z fabryk znaczniejszych znajdują się tutaj: zakłady żelazne w Irenie 600000 rs. produkcyi rocznej. Cukrownia w Zakrzówku 150000 rs. Dwie fabryki mączki kartoflanej w Potoczku i Jakubowicach 30000 rubli (produkcya ta znacznie z czasem się zwiększy; chwilowy bowiem zastój należy przypisać zmianie właściciela), huta szklanna 9000 rs., dwie fabryki sukna w Janowie 7000 rs., 3 garbarnie 10000 rs., 4 gorzelnie 60000, goździarnia w Zaklikowie 10000 rs., 5 browarów 20000 rs., 2 terpentyniarnie w Rudkach i Dzierzkowicach 9000 rs., papiernia 1500 rs., 2 fabryki miodu 1500 rs., oprócz tego znajduje się kilka pieców wapiennych, kilkanaście cegielni, młynów, wiatraków i tartaków przeszło sto; ogólnie więc roczna produkcya dochodzi do 1,000,000 rs. Dwa główne trakty przerzynają powiat pierwszy lubelsko-wiślany wiorst 44, w tem drogi bitej 26 wiorst od granicy pow. lubelskiego do Annopola nad Wisłą; drugi janowsko-kraśnicki wiorst 28, w tem drogi bitej w. 20; dalej przedłuża się ten trakt ku granicy pow. biłgorajskiego wiorst 10, w tem drogi bitej w. 3. Droga bita istnieje jeszcze na przestrzeni od Zaklikowa do Ireny w. 3; w ogóle więc dróg bitych w powiecie w. 54. Drogi 2-go rzędu zwyczajne z Urzędowa do Annopola, Bełżyc i Kraśnika (dawny trakt pocztowy) i z Annopola do Józefowa nad Wisłą. Drogi gminne w znośnym stanie, jakkolwiek wiele czasu i robocizny marnuje się częstokroć przez nieumiejętne kierownictwo. Przed 2-ma laty istniał projekt przeprowadzenia dróg bitych z Ireny do Zawichosta nad Wisłą oraz dopełniania traktów lubelsko-wiślanego i janowsko-kraśnickiego. Przedsiębiorstwa tego miano dokonać prywatnym funduszem na rachunek funduszów szosowych gubernialnych, zkąd przedsiębiercy mieli częściowo wycofywać wyłożony kapitał; projekt ten dotychczas nie uzyskał zatwierdzenia władzy. Z miejscowości historycznych w powiecie jak Kraśnik, Urzędów i inne będą pod właściwemi literami. W przeszłości w dzisiejszym pow. janowskim miały tu swoje posiadłości dawne rodziny: Kraśnickich, Rzeczyckich, Bobowskich, Wierzbickich, Zaklików, Górków, Gorajskich, Tenczyńskich, Olelkiewiczów-Słuckich, Wybranowskich, Rejów, Moszyńskich i Myszkowskich. Pod względem etnograficznym na tak niewielkiej przestrzeni 35,66 mil ciekawe dają się widzieć różnice; innym jest typ nadwiślanina, innym mieszkańca środkowej i północnej części powiatu. We wsi Wilkołazie np. mężczyźni odznaczają się silną wspaniałą budową; największy ztąd procent rekrutów. Po linii ciągnącej się od Blinowa na Wierzchowiska aż po Chrzanów, Godziszów i Kawęczyn t. j. w wschodniej części powiatu typy tutejsze cokolwiek zbliżone do mieszkańców powiatu biłgorajskiego, rusinów. Mieszczanie i mieszkańcy osad (dawnych miasteczek) przedstawiają również wybitne różnice; pochodzi to prawdopodobnie ztąd, że niemal wszystkie te miejscowości rządziły się prawem magdeburskiem, otrzymując je w różnych epokach, a wraz z niem obcych przybyszów, którzy, choć łączyli się z miejscową ludnością i całkowicie polonizowali, to jednak, pod względem typu, względnie swój specyalny charakter utrzymali. W 1879 r. było ludności 75676, w tem mężczyzn 36663, kobiet 39013; podług stanów: szlachty 717, duchownych 30, mieszczan 4052, handlarzy 5620, mieszkańców osad (dawnych miasteczek) 6740, kolonistów 5624, żołnierzy dymisyonowanych i ich rodzin 1496, obcych poddanych 1774 i włościan 52669. Podług wyznań katolików 65569, żydów 8275, w tem kobiet 4262, mężczyzn 4013, prawosł. 1614 (3 parafie: Janów, Otrocz i Branęw; 2 ostatnie byli unici, w tem męż. 813, kob. 801) i protestantów 223. Pod względem sądów gminnych powiat dzieli się na 4 okręgi: 1) go-

ścieradzki, 2) popkowicki, 3) potocki i 4) janowski. Gmin 13: Annopol, Brzozówka, Chrzanów, Dzierzkowice, Gościeradów, Kawęczyn, Kosin, Modliborzyce, Trzydnik, Urzędów, Wilkołaz, Zaklików i Zakrzówek. Dekanat janowski dzieli się na parafie: Batorz filia w Bożej Woli, Borów, Boiska, Boby, Dzierzkowice filia w Księżomierzy, Gościeradów, Janów, Kraśnik, Modliborzyce, Popkowice, Potok Wielki, filie Blinów i Rzeczyca Ziemiańska, Swiecichów, Urzędów, Wilkołaz, Zaklików i Zakrzówek. Najstarszym jest kościół w Potoku na początku XIV w. wzniesiony, najpiękniejszym kraśnicki po klasztorze kanoników regularnych. Według wykazów urzędowych przestrzeń powiatu 297014 mr. dzieli się na: ziemi ornej 163228 mr., lasów 90000 m., bagna, rzeki i drogi 8000 m., nieużytki i krzaki 20612 m., ogrody 7904 m., łąki 9160. W rzeczywistości zaś przestrzeń ziemi ornej co najmniej wynosi 178000, lasy zaś nie więcej nad 75000 m.; w wielu bowiem miejscowościach znaczne przestrzenie leśne zamieniono na żyzne niwy. W ciągu 3 lat od 1870—1873 przeciętny wysiew wynosił pszenicy 3300 czetw., zebrano 10330 czetw.; żyta 22000, zebrano 70000 czetw. Obecnie wysiew pszenicy co najmniej wypada podwoić, w miarę bowiem postępu gospodarstw większych i krudowania lasów coraz znaczniejsze przestrzenie obsiewane są pszenicą. Pod względem roślinności powiat tutejszy nie przedstawia wybitnej różnicy od innych okolic królestwa; zachowały się tu jednakże w lasach ordynackich w północno-wsch. części powiatu około wsi Szatarki, modrzewie w znaczniejszej ilości, zaś w płd.-wsch. części powiatu lasy bukowe, należące w części do ordynacyi, w części zaś do dóbr Wierzchowiska i Pasieka. W południowo-zachodniej części powiatu po nad granicą galicyjską w lasach ordynackich około wsi Lipy nierzadko spotyka się jesiony, klony i wiązy, również rosną one w lasach sąsiadujących z poprzedniemi do dóbr Stojeszyna należącemi. Szkółek początkowych w powiecie znajduje się 22, budzą one jednakże mało zaufania pomiędzy ludnością wiejską, w ogóle chętną i pragnącą nauki. Głównemi portami zbytu produktów rolnych do niedawnego czasu były (i dzisiaj są dla drzewa) osada Annopol i wieś Janiszów naprzeciwko Zawichostu. Obecnie po otwarciu kolei nadwiślańskiej zboże odstawia się przeważnie do Lublina lub też do Konopnicy, najbliższej stacyi, oddalonej od Kraśnika, środkowego punktu powiatu, o wiorst 36. *Aleksander Mikuliński.*

Janów 1.) wś, pow. nowo-miński, gmina Barcząca, par. Mińsk. Leży przy szosie z Warszawy do Brześcia prowadzącej o 6 wiorst od Mińska. W 1827 r. było tu 27 dm. i 385 mk. Folw. J. z wsiami J., Budy Janowskie i Anielów. Rozl. wynosi mr. 1309, grunta orne i ogrody mr. 688, łąk mr. 167, lasu mr. 400, nieużytki i place mr. 53. Bud. mur. 1, drew. 18, płodozmian 9-polowy. Gorzelnia i dystylarnia, pokłady torfu; wś Janów osad 45, z gruntem mr. 434; wś Budy Janowskie osad 6, z gruntem mr. 117; wś. Anielów osad 11, z gruntem mr. 147. Por. *Ignaców.* 2.) **J.**, wś, pow. nowo-miński, gm. Otwock, par. Karczew. Należała do dóbr Otwock Wielki. 3.) **J.**, wś, pow. grójecki, gm. Drwalew, par. Chynów. 4.) **J.**, kol., pow. sochaczewski, gm. Rybno, par. Giżyce (ob.). 5.) **J.**, wś, pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Brochów. 6.) **J.**-dezerta, ob. *Domaradzyn.* 7.) **J.**, wś, pow. skierniewicki, gm. Kowiesy, par. Chojnata. 8.) **J.** kol., pow. gostyński, gm. Czermno. Ma 11 dm., 90 mk., gruntu mr. 213, ziemia mocna, gliniasta. Por. *Czermno.* 9.) **J.**, folw., nowo założony na gruntach dóbr Bedlno, dm. 1, mk. 24., ziemi ornej mr. 246, ob. *Bedlno.* 10.) **J.**, wś włośc., pow. brzeziński, gm. Dobra, par. Skoszewy. Ma 7 dm., 38 mk., 123 mr. rozl, Por. *Glinnik.* 11.) **J.**, wś i fol. nad rz. Mrogą, pow. brzeziński, gm. i par. Dmosin. W 1827 r. było tu 11 dm., 63 mk., obecnie wś ma 18 dm., 163 mk., 209 mr.; fol. wś 1 dm., 2 mk., 11 mr. rozl. 12.) **J.**, kol., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Mileszki. W 1827 r. było tu 32 dm., 229 mk., obecnie ma 7 dm., 56 mk., 195 morg rozl. 13.) **J.**, os., pow. brzeziński, gm. Biała, par. Stryków. Ma 2 dm., 10 mk., 1 mr. rozl. 14.) **J.**, kol., pow. rawski, gm. Stara wieś, par. Biała. Ma 12 dm., 80 mk., 256 mr. (141 ornej) rozl. Por. *Chodnów.* 14.) **J.**, wś, pow. rawski, gm. Boguszyce, par. Żelechlinek. Ma 3 dm., 6 mk., 38 mr. rozl. 16.) **J.**, powiat łódzki, gm. i par. Bełdów. Nie zamieszczony w spisie urzęd. (Pam. Kn. Piotrk. gub. 1882). 17.) **J.**, kol., pow. łódzki, gm. i par. Nowosolna. Ma 37 dm., 248 mk., 598 mr. (593 ornej) rozl. 18.) **J.**, pow. łaski, gm. Wygiełzów, par. Grabno. Nie zamieszczony w spisie urzęd. z 1882 r. 19.) **J.**, kol. pow. piotrkowski, gm. Golesze, par. Chorzęcin. Ma 20 dm., 146 mk., 207 mr. obszaru. 20.) **J.**, wś, kol. i os. karcz., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Parzno. Ma 21 dm., 143 mk., 685 mr. (200 m ornej). Karczma 1 dm., 7 i pół mr. Por. *Grabica.* 21.) **J.**, kol., pow. piotrkowski, gm. Łękawa, par. Bogdanów. Ma 25 dm., 230 mk., 384 mr. (350 or.) rozl. 22.) **J.**, kol., pow. nowo-radomski, gm. Brudzice, par. Dobryszyce. Ma 13 dm., 57 mk., 115 mr. rozl. 23.) **J.**, folw., pow. nowo-radomski, gm. Brzeźnica. Ma 2 dm., 350 mr. obszaru. Folwark J. v. Posada i osada leśna dóbr Wólka Prusicka. Os. leśna tylko J. się nazywa. 24.) **J.**, osada, przedtem miasteczko pryw., powiat częstochowski, leży w okolicy górzystej, przy

trakcie bitym drugiego rzędu ze Szczekocin do Częstochowy, od Żarek mil 3 odległe. Założone w XVII wieku przez Jana Aleksandra Koniecpolskiego, syna sławnego hetmana i od jego imienia przezwane, przywileje swoje miało potwierdzone przez późniejszych właścicieli, mianowicie w latach 1700 i 1726 przez Potockich, w których posiadaniu zostawało, i od nich nabył dopiero w r. 1852 hrabia Wincenty Krasiński, do którego rodziny dotąd należy. Osada to uboga, 1861 r. liczyła ogólnej ludności 960 dusz, pomiędzy któremi chrześcian 512, starozakonnych 448, zajmujących się po większej części rolnictwem i drobnym handlem. Był tu 1 dom murowany, a 116 drewnianych. Kościołek filialny, gdyż parafia tutejsza Złoty Potok o 1 i pół wiorsty tylko odległa. Kościół był w J. drew., zbudowany 1700 r. przez proboszcza Floryana Silnickiego. Niedawno stanął zupełnie nowy. Mieści się w J. VI okr. sądów gminnych dla gmin Przyrów, Złoty Potok, Olsztyn. Dobra J. składają się z folwarków: Czepurki, Piasek, Swiętny Dąb, Sielce, Złoty Potok, Dziadówka, z miasta obecnie osadyJ., wsi: Potok, Ponik, Czepurki, Apolonka, Piasek i Sielce. Własność hr. Krasińskiej. Podług opisu z r. 1866 rozległość posiadłości folwarcznych wynosi ogółem mr. 6097. Miasto J. osad 141 z gruntem morgów 1340; wś Potok osad 57, z gruntem mr. 994; wś Ponik osad 43, z gruntem mr. 537; wś Czepurki osad 29, z gruntem mr. 741; wś Apolonki osad 9, z gruntem mórg 210; wś Piasek osad 28, z gruntem 767 mr.; wś. Sielec osad 37 z gruntem mórg 896. 25.) **J.**, os., pow. wieluński, gm. Skrzynki, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 36 w., dm. 1. 26.) **J.**, kol., pow. wieluński, gmina Skrzynno, par. Rudlice, odl. od Wielunia 16 w., dm. 46, mk. 216. 27.) **J.**, wś, pow. łęczycki, gm. i par. Grabów, odl. od Łęczycy 21 w., dm. 20, mk. 124. W 1827 r. było tu 14 dm., 86 mk. Należy do dóbr Grabów (ob.). 28.) **J.**, fol., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Parzęczew; fol. J. 306 m.; gr. orne i ogrody mr. 282, łąk mr. 14, nieużytki i place mr. 10. Bud. drew. 4, płodozmian 13-polowy; folwark ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Parzęczew. 29.) **J.**, wś, pow. łęczycki, gm. Dalków, par. Leźnica wielka, odl. od Łęczycy 15 w., dm. 8, mk. 57. 30.) **J.**, ob. *Gaj*. 31.) **J.** lub *Borek*, nad rz. Wartą, kol. i karcz., pow. kolski, gm. Brudzew, par. kat. Dobrów, ew. Koło, odl. od Koła. 9 w. J. z kolonią Praksedów lub Niwice ma dm. 25, mk. 235; karcz. dm. 1, mk. 7. 32.) **J.**, folw., pow. słupecki, gm. i par. Grodziec, odl. od Słupcy 32 w., dm. 1, mk. 16. Por. *Grodziec*. 33.) **J.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Tczew. Odl. 30 w. od Kozienic, posiada szkołę początkową, ma 33 dm., 318 mk. i 600 mr. obszaru. 34.) **J.**, wś, folw., pow. iłżecki, gm. Wierzchowiska, par. Krępa kościelna. Odl. 17 w. od Iłży, ma 21 dm., 133 mk., 430 mr. ziemi dworsk. i 21 mr. włośc. 35.) **J.**, kol., pow. iłżecki, gm. Pawłowice, par. Zemborzyn. Odl. 39 w. od Iłży, ma 12 dm., 32 mk. i 469 mr. ziemi. 36.) **J.**, kol., pow. opatowski, gm. i par. Lasocin. Ma 6 dm., 22 mk. i 327 mr. ziemi. 37.) **J.**, wś nad rz. Czarną, pow. konecki, gm. Duraczów, par. Końskie. W 1827 r. było tu 8 dm., 51 mk., obecnie 16 dm., 110 mk., 832 mr. ziemi dwors., 95 włośc. Należy do dóbr Końskie. Posiada młyn wodny. 38,) **J.**, wś, pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha. Posiada wielki piec do topienia rudy żelaznej. W 1827 r. było tu 15 dm., 123 mk.; obecnie 18 dm., 166 mk., 59 mor. ziemi dworsk., 79 włośc. Należy do dóbr Przysucha. 39.) **J.**, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Łopuszno. Dobra J. i Huta Jadwiga z fabryką żelazną Kuźniaki, od Kielc w. 21, od m. Radoszyc w. 10, od st. poczt. Mniów w. 6. Nabyte w r. 1872 za rs. 72000. Rozl. wynosi mr. 3560, grunta orne i ogrody mr. 225, łąk mr. 2, lasu mr. 3169, nieużytki i place mr. 72, w czynszach mr. 89. Bud. mur. 5, drewn. 22. Zakłady pieca wielkiego do topienia rudy żelaznej i wapielnia. Dobra te w r. 1876 oddzielone zostały od dóbr Wólka Kłódzka. 40.) **J.**, wś, pow. kielecki, gm. i par. Piekuszów. 41.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. Zborów, par. Solec, o 8 w. od Stopnicy; folw. J. od Kielc w. 65, od m. Stopnicy w. 8, od drogi bitej w. 1. Rozl. wynosiła mr. 353, grunta orne i ogr. mr. 267, łąk mr. 33, pastw. mr. 35, wody mr. 2, nieużytki i place mr. 15. Bud. drew. 5, płodozmian 11-polowy. Folw. ten w r. 1880 oddzielony od dóbr Włosnowice i rozparcelowany. 42.) **J.**, folw., pow. stopnicki, gm. Szaniec, par. Kije, o 8 w. od Pińczowa. Rozl. wynesi mr. 474, grunta orne i ogrody mr. 333, łąk mr. 89, pastw. mr. 34, nieużytki i place mr. 18. Bud. mur. 5, drew. 2; folwark ten w r. 1865 oddzielony od dóbr Gartatowice. 43.) **J.**, folw., pow. miechowski, gm. Klimontów, par. Kościelec. Należy do dóbr Przemenczany. 44.) **J.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Korytnica. 45.) **J.**, wś, pow. nowo-aleksandryjski, gm. i par. Garbów (ob.). 46.) **J.**, osada przedtem mko nad rz. Krzywką, o 2 w. od Bugu, pow. konstantynowski, gmina i par. Janów (zwany *Podlaski* lub *Biskupi*). Odl. 228 w. od Warszawy, o 76 w. od Lublina, o 8 w. od Konstantynowa. Połączony drogą bitą z Białą (19 i pół wiorst) gdzie stacya droga żel. Warsz. Teresp. Posiada kościół par. murowany, przedtem katedralny, szkołę dwuklasową męzką i takąż żeńską, dom schronienia dla starców i kalek, st. pocztową, sąd gminny okr. I-go i urząd gm., zarząd rządowego stada

koni. W 1827 r. było tu 228 dm. i 1380 mk.; w 1861 roku 217 domów i 1960 mieszkańców (448 żydów); obecnie zaś 210 dm., 2976 mk. i 3943 mr. ziemi do osady należącej. Pierwotnie była to wieś Porchów zwana, którą w r. 1423 Witold, wielki ks. lit., darował kościołowi katedralnemu łuckiemu, za rządów pierwszego biskupa Andrzeja ze Spławki, czyli Spławskiego, a w. ks. Zygmunt takową donacyą w. r. 1437 zatwierdził. Na mocy powyższych przywilejów, biskup łucki Jan Losowicz (Joczowicz) wś tę zamienił w r. 1465 na miasto i od imienia swego przezwał J., nadał prawa chełmińskie, oznaczył czynsz z gruntów, wyrabiać i szynkować piwo za pewną opłatą dozwolił, polowania w lasach, łowienia ryb w rzece Bugu, pod warunkiem utrzymywania i reperowania grobel w tychże dobrach. W r. 1497 król Aleksander Jagielończyk, będąc jeszcze W. Ks. Lit., nadał nowemu miastu trzy jarmarki, król Zygmunt I potwierdził ów przywilej, a król August II w r. 1730 dodał czwarty. Od niepamiętnych czasów w J. biskupi łuccy mieli swoją rezydencyą, tak iż został prawie drugą ich stolicą, ztąd niemal każdy starał się o dobry byt miasta i licznemi obdarzał je swobodami. Istnieją też rozmaite w tym względzie nadania: z r. 1503 biskupa Albrychta Radziwiłła, Bernarda Maciejowskiego z r. 1589, Jędrzeja Gembickiego z r. 1654, Tomasza Leżeńskiego 1673 i wielu innych, które oblatowane są w aktach brzeskich, terespolskich i mielnickich. Seminaryum tutejsze założył i uposażył w r. 1685 biskup Stanisław Witwicki. Tu zmarli biskupi łuccy: Franciszek Kobielski, Antoni Wołowicz i znakomity historyk polski Adam Naruszewicz, wszyscy trzej w J. pochowani. Ostatni po drugim podziale kraju osiadł nawet zupełnie tutaj i na krok się do śmierci nie oddalał. Wtedy to i miasto przeszło na własność rządową. Przed r. 1575 było ono ludne i pięknie zabudowane, gdy podług śladów archiwalnych, liczono w niem przeszło 500 domów, wtedy zaś całkiem spaliło się; drugi pożar w r. 1620 wynikły, także zniszczył je ze szczętem. Szwedzi zrabowali w r. 1757 zdobyli zamek biskupi i zabrali akta dyecezyi łuckiej tu przechowywane i archidyakonatu brzeskiego od r. 1469 spisywane. Wprawdzie wypędził Szwedów z J. Paweł Sapieha wojewoda wileński ale z upadku już się nie podźwignęło. Kościołów jest tu trzy, z tych najznaczniejszy były katedralny, przedtem parafialny i kolegialny pod wezwaniem św. Trójcy, założony został w r. 1428 przez Witolda, w. ks. litewskiego, który gdy w kilkadziesiąt lat potem zgorzał, Paweł Algimont ks. Holszański, biskup łucki, na nowo go w r. 1522 odbudował, w ostatku w r. 1714 biskup Aleksander Wychowski założył teraźniejszy, którego budowę drugi po nim biskup Stefan Rupniewski w r. 1728 dokończył. Kiedy po r. 1818 w królestwie utworzono nową dyecezyą podlaską, a J. wybrany na rezydencyą biskupów, kościół ten wyniesiono do godności katedralnego, lecz dopiero odnowiony i przyozdobiony został przez księdza Benjamina Szymańskiego w roku 1859, wtedy także i otrzymał sprowadzone tutaj z Rzymu relikwie św. Wiktora męczennika. Znajdują się w niej groby biskupów łuckich, a między nimi i znakomitego dziejopisa Adama Naruszewicza, zmarłego 6 lipca 1796 r.; żaden jednak niema nagrobku, prócz Franciszka Kobielskiego. Drugi kościół księży dominikanów pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela, założony w r. 1465 przez biskupa Jana Lasowicza; klasztor przez bisk. Stan. Gomolińskiego, po spaleniu się w czasie ostatniej wojny szwedzkiej, zbudowany dopiero został ze składek i jałmużny, zbieranych od r. 1790 do 1801, za staraniem przeora, księdza Gronostajskiego. Trzeci parafialny b. grecko-unicki, drewniany, pod wezwaniem śś. Kosmy i Damiana, wystawiony w r. 1840 na miejscu dawniejszego, ze starości upadłego a erygowanego w XVI w. przez biskupa łacińskiego łuckiego Jerzego Falczewskiego. Należał do dek. łosickiego. Jest tu jeszcze kaplica na cmentarzu murowana. Z gmachów świeckich znaczniejsze są dwie oficyny murowane, wznoszące się na miejscu zwanem zamkiem biskupim, gdyż w istocie niegdyś do niego należały. Zamek zaś dawniejszy, kiedy stał w całości, był wystawiony na górze, w czworobok wałami otoczony i wystającemi w narożnikach bastyonami wzmocniony. W tych to oficynach mieszkał i w nich umarł biskup Naruszewicz; od roku 1818 przeznaczone na biura wydziału stada rządowego koni i mieszkania niektórych urzędników zakładu. Dalej stoi oficyna murowana, przeznaczona na mieszkanie biskupa podlaskiego, która złączona jest z innem zabudowaniem murowanem, w którem się mieścił konsystorz i mieszkania kanoników, oraz seminaryum rzymsko-katolickie. Dyecezya podlaska została zniesioną w 1866 i wcieloną do lubelskiej. Par. J. dek. konstantynowskiego ma 3100 dusz. Opis J. i pamiątek po Naruszewiczu podał Tyg. Illust. (z 1876. N. 15). Gm. J. granicy z gm. Bohukały, Pawłów i Rokitno liczy 2934 mk. rozl. 4383 mr., sąd gm. okr. I ist p. w miejscu; w skład gm. wchodzą: Janów osada, Kozioł i Zabrowarny. Dek. J. b. dyec. podlaskiej miał 12 par.: Janów, Knychówek, Kożuchówek, Łosice, Niemojki, Paprotna, Przesmyk, Rusków, Sarnaki, Skrzeszew, Sokołów, Wyrozęby; 2 filie: Hadynów, Wierów; oraz dominikanie w Janowie. Dobra rządowe

J. składają się z os. Janów, folwarku Wygoda nomenklatur: Hutkowice, młynów: Kozioł, Międzybrcwarny, Pozamkowy i Zaborek, wsi Pawłów, Buczyce, Bubel, Ostrów i Wajków. Podług opisu z r. 1856 rozległość ogólna wynosiła mr. 10,069. 47.) **J.**, kol., pow. ostrowski, gm. i par Jasienica, o 18 w. od Ostrowia, o 10 od Czyżowa. Rozl. wynosi mr. 351, grunta orne i ogrody mr. 226, łąk mr. 36, pastw. mr. 42, lasu mr. 36, nieużytki i place mr. 11. Bud. mur. 3, drew. 12. Kol. ta w r. 1872 oddzielona od dóbr Jasienica. 28.) **J.** w gub. łomżyńskiej i płockiej, ob. *Janowo*. 49.) **J.**, folw., pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Kalwarya. Odl. od Suwałk 43 w., od Kalwaryi 3 w. Ma 7 dm., 39 mk. Gmina J. ma 2569 mk., rozl. 10840 mr., s. gm. okr. II os. Ludwinów o 8 w., st. p. w Kalwaryi. W skład gminy wchodzą: Czarna Krynica (3 miejscowości tegoż nazwiska), Dewoniszki, Dębówka wś i folw., Dylginie, Franciszkowo, Goduniszki, Gulbieniszki, Janów, Janówka, Kępiny, Kimsze, Krzywo, Kumieciszki, Lejbiki, Los, Malina, Michałówka, Podkirklewo, Podturupie, Posudonie wś i folw., Stawiszki, Suwałki nowe, S.-Stare, Szałabudziszki, Szlajnie, Trakiszki, Turpie, Turpiele, Warnaliszki i Waźniszki. Dobra donacyjne J. v. Posudonie należą do generała Wasilja Sikstela. W skład ich wchodzą wsie: Janówka osad 25, z gr. mr. 564; Posudonie Wielkie osad 18, z gruntem mr. 451; Kimsze osad 3, z gruntem mr. 86; Michałówka osad 24, z gruntem mr. 554; Stawiszki osad 2, z gr. mr. 123. *Br. Ch., A. Pal.*

Janów 1.), mko, pow. sokólski, o 21 w. od Sokółki, 2 okr. adm. suchowolski; mieszk. posiadało 1534 (katolików 528, prawosł. 3, żydów 997, mahometan 3), dziś podobno 2050, kościół, domów modlitwy 4, domów 321 (mur. 21), zarząd oddzielnego miasta. Paraf. kościół katol. ś. Jerzego, z muru wzniesiony. Parafia katol. kl. 4 dekanatu sokólskiego: dusz 5790. Na cmentarzu kaplica. Fabryka żelazna z produkcyą roczną 165 tys. rs. Dawna własność ks. Sapiehów. Ks. Teodora z Sołtanów Sapieżyna, wojew. mścisławska, wystawiła tu kościół r. 1725, pod którym 1774 zwłoki jej spoczęły. 2.) **J.**, ross. *Iwanowo*, mko, pow. kobryński, przy trakcie kobryńsko-pińskim, st. poczt., o 28 w. od Drohiczyna, o 255 od Grodna, o 82 w. od Kobrynia, 1696 mk., w tem 856 izr., z zarządem gminy, liczącej 1977 dusz i z zarządem 5 okr. polic. dla czterech gmin. Ma kościół, cerkiew i dekanat prawosł. z 14 parafij (1857 r. miał 18730 dusz). Paraf. kościół katol. ś. Krzyża, z muru 1842 przez parafian wzniesiony. Parafia katol. kl. 3 dekanatu kobryńskiego: dusz 1569. Okolica płaska, lasów mało, grunt piaszczysty, nad rzekami: Piną, Jasiołdą, Czyrką. Stąd wysyłają do Warszawy dużo t. zw. „litewskiego" masła. Mko J. należało dawniej do Szujskich, potem do Orzeszków. Tu miał rozwijać swoją gorliwą dla kościoła misyjną propagandę jezuita Andrzej Bobola i tu zginął pod ciosami czerni roku 1657, pogrzebiony w Połocku. Murowana figura przy gościńcu wskazuje miejsce poniesionego męczeństwa. 3.) **J.**, wś nad jez. Wirusze, pow. wileński, 3 okr. adm., o 51 w. od m. Wilejki, 3 dm., 31 mk. katol. (1866). 4.) **J.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 65 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej mińskiej, 1 dom, 9 mk. 5.) **J.**, zaścianek szlach., nad Niemnem, pow. trocki, 2 okr. adm., 50 w. od Trok, 2 domy, 17 mk. wielkorossyan. 6.) **J.**, hutor szlachecki, nad rz. Oszmianką, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 12 w. od Oszmiany, 1 dom, 8 mk. katol. 7.) **J.**, wś, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 40, dm. 3. 8.) **J.**, zaśc. pryw., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 14, żydów 4, dom 1. 9.) **J.**, zaśc. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 9 i pół w. od Święcian, 1 dom, 8 mk. kat. 10.) **J.**, folw. szlach., pow. święciański, 4 okr. adm., o 60 w. od Święcian, 1 dom, 5 mk. kat. 11.) **J.**, wś, pow. dzisieński, o 27 w. od Dzisny, nad rz. Dzisienką. Dobra J. z folwarkami Kazulin i Balnów mają 1600 mr. obszaru. Gleba gliniasta, urodzajna, pszenna, w części żytnia. Wszystkie trzy folwarki zbudowane na wysokim brzegu spławnej Dzisienki. Własność Adeli Okuszkowej. 12.) **J.**, folw. ob. *Górki*. 13.) **J.**, wieś, pow. dziśnieński, gm. i par. miorska. Dom. 11, mk. 135, ziemi mają włościanie 350 mr. Wś położona przy jeziorze Howczyca. Oddalona od Balbinowa (st. dr. ż. dyn.-wit.) o w. 31. 14.) **J.**, fol., pow. dzisieński, o 89 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 11 mk. 15.) **J.**, wś pryw., pow. dzisieński, o 60 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 7 mk. kat. Folwarki J. w pow. dzisieńskim należą trzy do Sawicza, Targońskiej, Roemera. Okrąg wiejski J. w gm. Stefanopolu, obejmuje w swym obrębie wsie: Redźki, Krasna-Łąka, Końce.

Janów 1.), mko i dwór, powiat kowieński, na prawym brzegu rzeki Wilii i strugą Warnówką położone, przy szosie kowieńsko-wiłkomierskiej, o 31 wiorst od Kowna, o 34 w. od Wiłkomierza, o 648 od źródeł Wilii. Mko posiada przeszło 3000 mieszk., z tych 2500 żydów, reszta zaś starowierców i innych chrześcian. Jest tu kościół katol. filialny pod wezwaniem ś. Jakóba, należący do parafii Skorule dekanatu kowieńskiego, dawniej drewniany, wzniesiony w 1750 r. przez Maryą z Zabiełłów Kossakowską, stolnikową żmudzką a murowany w 1791 r. przez biskupa infl. Kossakowskiego, był tu niegdyś klasztor trynitarzy (obecnie koszary), 4 synagogi murowane, jest zarząd mieszczański, 4 okrąg policyjny (stan)

składający się z czterech gmin: janowskiej, aleksandrowskiej, rumszyskiej i żejmeńskiej. Gminny zarząd janowski składa się z 6 okręgów (sielskich obszczestw). Okręgi te są: Janów, Łuksze, Marywil, Miłejgany, Skrebiny i Rymki. Pierwsze 5 okręgów zamieszkane przez ludność litewską, a szósty przez ruskich starowiercow. Okrąg janowski obejmuje w swym obrębie miasteczko Janów oraz wsie: Giejżuny, Bojaryszki, Kunigiszki, Ławkogol, Mejsztany, Mieszkańce, Skorule, Warnówkę i Wirbały. Oprócz tego jest ucząstek śledczy i akcyzny, stacya pocztowa przy trakcie bitym z Kowna do N. Aleksandrowska, z ekspedycyą wszelkiego rodzaju korespondencyi, o 17 w. od Pogiełoża i o 1 i pół wiorsty stacya Janów libawsko-romeńskiej kolei, położona o 7 w. od stacyi Giejżuny, 8 w. od st. Żejmy, o 28 w. od Koszedar. Mko bardzo handlowe, posiada dwa targi zwyczajne na tydzień i co środę targ na konie, posiada też aptekę, 3 browary, 2 fabryki octu, 2 fabryki świec łojowych, 2 młyny wodne na Warnówce, 2 cegielnie, 1 piec wapienny, most żelazny kolejowy na rzece Wilii oraz dwa przewozy i jaź do połowu łososi. Dwór J. tuż przy miasteczku położony, własność Kossakowskich, dawniej Skorulskich, grunta lekkie, bardzo żyzne, 1650 mr. rozl. Mko J. założył Dominik Kossakowski, stolnik żmudzki. 2.) **J.**, dobra, pow. wiłkomierski, par. swiadoska, dawniej Ołotki, jako folwark dóbr Ołoty z eksdywizyi platerowskiej Janowi Żórawskiemu wydzielone, który wspaniałą rezydencyą zbudował, lecz obecnie podziałem pomiędzy córki na cztery schedy rozdrobiony.

Janów 1.) dobra, pow. borysowski, o 82 w. od Borysowa, 750 mr. obszaru, gleba żytnia, dziedzictwo Gieryłowicza (z folw. Ludwinów 3200 mr. rozl.). 2.) **J.** albo *Radusz*, dobra w pow. bobrujskim, o milę od granicy pow. rohaczewskiego, nieopodal rzeki Oty i o w. 18 od stacyi Kowale libawo-romeńskiej drogi żelaznej położone; dziedzictwo Pruszanowskich, mają obszaru około 100 włók litewskich w glebie lekkiej. Miejscowość poleska, łąki obfite, okr. polic. I. 3.) **J.**, mały zaścianek poleski w pow. ihumeńskim, na północ od 10 w. od m. Suchonicz, przy drodze wiodącej ze wsi Bołoczy do Oczyża z lewej strony położony. Głuchy zakątek. 4.) **J.**, por. *Janowo*. *Al. Jel.*

Janów 1.), miasteczko, pow. lityński nad rz. Bohem, przy ujściu do niej rz. Sniwody, która rozlewa się tu w duży staw, w wschod. części tegoż powiatu, o 30 wiorst od m. Winnicy i stacyi drogi odesko-kijow. i tyleż od Lityna, od Kamieńca wiorst 210. Mieszkańców do 2000, z tych połowa żydów, domów 401. Kościół parafialny po bernardyński dekanatu winnickiego, kl. 3-ej, pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia, wymurowany w 1780 r. przez Salomeę Chołoniewską, ma 1221 wiernych (kaplice w Czerepaszyńcach i Hulowcach); cerkwi murowanych 2, synagog 2, browar, gorzelnia, młynów 4, jarmarków 26, sklepów 44, rzemieślników 362, głównie szewców. Ziemi włościan 1372 dz., dworskiej w całym kluczu janowskim używalnej 8910 dz., do którego należą wsie: Słobódka janowska, Pieńkówka, Jarkowie i Bajkówka, ziemia glinkowata. Jest tu zarząd gminny. Janów od bardzo dawna należy do rodziny Chołoniewskich, którzy i dziś nim władają. Był tu obronny zamek, opatrzony basztami. Stanisław August wracając z Kamieńca nocował tu 20 listopada 1781 r. przyjmowany przez Stanisława Chołoniewskiego, starostę kołomyjskiego. Między 1812—20 r. istniała w J. drukarnia, w której odbijano książki roskolnickie i polskie. Marczyński w swojej Statystyce Podola podaje, że w okolicach J. mieszkał dawniej dziki naród, który częste wojny z Krywiczami prowadził, o czem i Naruszewicz ma wspominać. W J. urodził się Stefan Witwicki. 2.) **J.**, wieś, pow. hajsyński, na pograniczu kijowskiej gub., par. Granów, mieszk. 608, ziemi włościan 782 dz., dworskiej wraz z Komarówką 2125, domów 112. Cerkiew z 35 dz. ziemi, własność Czarnomskich.

Janów, inaczej *Janowo* 1.), folw., pow. lepelski, 3 zarz. polic., 4 ucząst. sąd., par. katol. zahacka, przy trakcie handlowym z Głębokiego do Połocka. Dawniej z folw. Jurkowo (ob.) stanowił jednę całość i nazywał się Orzechowno. Należy oddawna do rodziny Rożnowskich. Według dokumentów ma przestrzeni 43 dz., w tem 30. gr. orn., 8 dz. łąk, 2 dz. lasu i 3 dz. nieużytku. 2.) **J.**, folw. w pow. lepelskim, ob. *Sieliszcze*. 3.) **J.**, folw. w pow. dziśnieńskim, na granicy z lepelskim, własność Wincentego Kandyby. 4.) **J.**, por. *Janowo*. *W. Mien.*

Janów, *Janowo*, ob. *Rymszany*, *Zgniłe Błoto*.

Janów 1.) z Romanówką (po rusku Janiw), miasteczko w pow. gródeckim, 18 kil. na płn. wschód od Gródka, między 49°54'40" a 49° 56'30" płn. szer. i między 41°21'30" a 41°26' 30" wsch. dług. Na północny wschód leżą Stawki, na płd. wschód Stradcz, na płd. Zalesie, na zachód Lelechówka. J. należy z najbliższą okolicą do dorzecza Dniestru. Przez środek obszaru płynie od płn. zach. (z Lelechówki) na płd. zachód Wereszyca i rozlewa się we wsch. połowie obszaru w staw rozległy (ob. *Janowski staw*). Od płn. wpada do stawu potok Stawki ze wsi tej nazwy. Zabudowania wiejskie leżą na zachód od stawu. Część domów wspina się po falistych wzgórzach, z których jedno wznosi się 316 m. npm., część zaś kryje się w dolinach. Rynek dość obszerny w czworobok zabudowany domami przeważnie

drewnianemi i niepiętrowemi. Nad stawem wznoszą się skaliste urwiska, z których najwyższe zwie się Królewskim nosem. Na płn. zachód od miasta leży Romanówka; tutaj wznosi się Próchnik do 357 m. Na płn. zachód od Romanówki leży Maksymówka. Nad Wereszycą, na płn. i wschód od stawu, leży nizina, na zachód granicy las niewielki. Wzgórza, jak Próchnik, Królewski nos i inne są z wapienia szarego lub żółtego, rzadziej białego. Tu i ówdzie trafiają się grube pokłady piasku i piaskowca łatwo wietrzejącego, jak na królewskiej górze; na płd. i zachód od Janowa zajmuje piasek znaczniejsze przestrzenie i tworzy suche, nieurodzajne pola, skąd całe przedmieście ma nazwę „Piasek". Obok tego nie brak większych pokładów gliny. Nizinę zajmują podmokłe łąki, na których miejscami znajdują się pokłady torfu. Klimat Janowa i najbliższej okolicy ostry. Wiosna późniejsza i dłuższa, gdyż śniegi w debrach gęstych lasów ukryte topnieją powoli i obniżają temperaturę przez czas dłuższy tak, że zasiewy wiosenne później uskuteczniać można, niż we wsiach niezbyt odległych na płd. od Janowa ku Gródkowi. Gwałtowne burze i wielkie gradobicia nadchodzące z zachodu wymijają Janów lub go ledwie dosięgają. Ludzie wiekowi nie pamiętają w Janowie żadnej klęski gradowej. Janów znany jest ze swej osobliwej i bogatej flory i fauny. Są tu owady i rośliny, z których jedne gatunki właściwe tylko krainom górskim, a drugie wyżynie podolskiej. W sprawozdaniu komisyi fizyogr. krakow. z r. 1874 wymienia Żegota Król 258 gatunków roślin w okolicy uzbieranych wraz z ludowymi nazwami miejscowości i działów leśnych. Własn. większa (hr. Gołuchowskiego) ma roli ornej 9, łąk i ogrodów 813, pastw. 4, lasu 53; własn. mniej. roli ornej 551, łąk i ogr. 403, pastw. 102, lasu 169 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 817 w gm., 3 na obszarze dwor., wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 264, gr. kat. 556. Par. rzym. kat. w miejscu, dek. gródecki, archidyecezya lwowska. Do parafii należy 21 wsi: Borki, Dąbrowica, Domażyr, Jamelna, Jaśniska, Karaczynów, Kozice, Kurniki, Lelechówka, Łozina, Majdan, Porzecze, Starzyska, Stawki, Stradcz, Wereszyca, Wiszenka, Wroców, Zalesie, Zielów, Żornisko. Par. gr. kat. w miejscu, dek. Gródek, archid. Lwów; należą do niej wsie Lelechówka i Zalesie. Jest tu kościół murowany, fundowany 1614 r. przez Jana Swoszowskiego, pisarza ziemskiego lwowskiego i jego żonę Elżbietę z Rzeczyckich, konsekrowany r. 1774; cerkiew, szkoła etatowa dwukl. założona w r. 1816, sąd powiatowy, urząd pocztowy i posterunek żandarmeryi. Przemysł bez znaczenia: jest mydlarnia i huta wapna. Niegdyś była tu wyborna fabryka wiśniaków i maliniaków i daleko słynęła; lecz przez nadużycia fabrykantów wiele na pokupie straciła i podupadła. Handlowy obrót widać tylko w czasie targów i jarmarków. Od najbliższych stacyj kolei Karola Ludwika w Mszanie lub Kamienobrodzie leży J. o 11 kil. na płn. Gościniec prowadził stąd na płd. wschód do Lwowa, na płn. zachód do Jaworowa. Janów, zwany dawniej ruskim, został założony przez Jana Abdank Swoszowskiego pisarza ziemskiego lwowskiego, na mocy przywileju Zygmunta III z r. 1611, pozwalającego „by tenże Swoszowski, dzierżawca wsi Zalesie, należącej do dóbr stołowych, założył na przyległych gruntach miasto Janowem zwać się mające." Przywilej ten obdarzył osiadających prawem magdeburskiem, a co do wolności i innych ustaw zrównał z Żółkwią; ustanowił targ w sobotę, jarmarki na Wniebowst. Pańs. i św. Michał. Lustracya z r. 1661 przedstawia smutny stan tego miejsca; mówi bowiem: „miasto całe przez kozaki zniszczone i spustoszone będąc, a potem przez przechodzącego ustawicznie żołnierza i obozów częste stanowienie wskórać nie mogąc, trudno się ma osadzić". R. 1673 był pod Janowem obóz polski, gdzie się zbierało wojsko pod komendą Sobieskiego, hetm. w. kor. na odsiecz Buczacza i Kamieńca (ob. Klimakter Kochowskiego, t. 4, str. 300). Jan Sobieski lubił tu przebywać i osadzał miasto jeńcami tureckiemi. Podług lustracyi z r. 1765 był posiadaczem ststwa Jędrzej Mokronowski, gen. inspektor. W rynku było domów katolickich 23, żydow. zajezdnych 13, w ulicach katolickich domów 48, żydow. 4; na przedmieściu Jaworowskiem osad 19; jeden tylko był cech szewcki, zatwierdzony przez Jana III r. 1693. Spust stawu co rok czyni 22554 zł. Od roku 1717 konsystowała tutaj jedna chorągiew pancerna. W r. 1789 założył tutejszy pleban ks. Wojciech Rożejowski szpital dla ubogich z funduszem 4000 złp. Tu leży matka króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, Konstancya z książąt Czartoryskich, córka Kazimierza ks. Czartoryskiego, kasztelana wileńskiego, zmarła w Malczycach d. 27 paźdz. 1759 roku. Janów był niegdyś starostwem niegrodowem w ziemi lwowskiej a województwie ruskiem. Do starostwa należały prócz Janowa (z prow. 10608 złp. 20 gr., kwarta 2652 złp. 5 gr.), wsie: Zalesie (prow. 400 zł. 16 gr.), Porzecze (prow. 3020 złp. 89 gr.), Stradcz (prow. 2808 złp. 27 gr.), Stawki (prow. 1230 złp. 15 gr.), Borki (prow. 524 złp. 29 gr.), Tyczna, nowa osada (prow. 376 złp. 28 gr.), Sucholas (prow. 141 złp. 20 gr.), Wielkopole (prow. 6592 złp. 10 gr.), Karacynów (prow. 2468 złp. 12 gr.) i Wroców (prow. 5169 złp. 2 gr.). Dzierżawę zajęto po śmierci dożywotnika Mokronowskie-

go w r. 1784; później ustanowiono urząd gospodarczy w Janowie. W r. 1820 sprzedano lasek Neuwald (29 mr. 1336 sążni kwadr. lasu, 15 mr. 1107 sążni kwadr. wyrębisk) przez licytacyą Michałowi Graffowi za 2600 zł. m. k. Dobra pozostawały w administracyi rządowej, jednak w r. 1868 sprzedano je spółce Simundta i Kirchmajera z resztą pozostałą klucza jaworowskiego, od spółki zaś zakupił dobra janowskie Agenor hr. Gołuchowski. Herb Janowa: W polu białem św. Michał w zbroi trzyma w lewej ręce tarczę okrągłą z krzyżem złotym w polu czerwonem, w prawej ręce palmę zwycięstwa i łańcuch opuszczony na dół, na którym na uwięzi trzyma dyabła leżącego pod nogami, zwróconego paszczą do góry. Dokumenta odnośne do Janowa z r. 1611 i inne, ob. w Dod. do Gaz. lwow. z r. 1856, nr. 15, 16, 17; dokumenta odnośne do kościoła janowskiego z r. 1614, 1769 i 1774, tamże 1853 str. 80 i 88. Lustracya dzierżawy janowskiej, tamże 1869 nr. 24. W czasopiśmie „Miscellen" z r. 1823 nr. 21 podaje Zawadzki wiadomość o rosnącej tutaj roślinie Scleranthus annuus i perennis (czerwiec), na której żyje mszyca Coccus polonicus (czerwiec polski), używana w barwierstwie zamiast koszenili, niegdyś tak powszechna w Polsce, że nią handel prowadzono do Włoch. Tenże Zawadzki wspomina także o roślinach tu rosnących w dziele „Flora der Stadt Lemberg":—Bericht über die geologischen Aufnahmen bei Janów itd. Verhandl. der k. k. geol. Reischsan. t. X, 1860, str. 123. Krótki opis J. i okolicy w Dzienniku liter. z r. 1862 w artykule „Wycieczka ze Lwowa do Szczawnicy" str. 459. Szkodniki w lasach janowskich koło Lwowa. Przyrodnik. Lwów, 1872, str. 92. Sprawozdanie z wycieczki w okolice Janowa pod Lwowem odbytej w r. 1874 p. Ż. Króla": Sprawozd. kom. fizyogr. Kraków 1875, t. 9, str. 71 i 1877, t. 11, str. 3—33. „Fauna koleopterologiczna Janowa pod Lwowem p. Króla", tamże, str. 33—63. 2.) **J.**, wś w pow. samborskim, 16 kil. na zachód od Sambora, 5 kil. na płn. wschód od urzędu pocztowego w Starejsoli, na granicy powiatu staromiejskiego. Na płn. leży Głęboka, na wschód Czaple, na płd. i zachód Starasól (w pow. staromiejskim). Wzdłuż płn. granicy płynie Strwiąż od zach. na wsch.; płd. część obszaru wznosi się do 350 m. Własn. mniej. ma roli ornej 232, łąk i ogr. 35, pastw. 45 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 322 mk.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. katol. 307. Par. rzym. kat. w Sąsiadowicach, dek. Sambor; gr. kat. w Czaplach, dek. Starasól. 3.) **J.**, miasteczko, pow. trembowelski, o 15 kil. na południe od Trembowli oddalone, leży nad Seretem, ktory to mko z 3 stron opasuje, Zbudowane na pagórku tworzącym półwysep, do którego tylko od strony północnej jest przystęp lądem, w około wznoszą się dość wysokie pagórki; cała miejscowość ładny stanowi widok. Przestrzeń dwor. 1159, włośc. 1553 mr. doskonałej podolskiej gleby, wielka część roli dwor. stanowi stawisko. Ludność rzym. kat. 814, gr. kat., 501 izrael. 893; obiedwie parafie w miejscu. Rzym. kat. erygowana 1611 r. przez Jana Golskiego kasztelana halickiego i i Zofią z Zamiechowa, kościół murowany poświęcony 1661 r. pod wezw św. Trójcy; do tej parafii przyłączonych jest 6 miejsc. Dereniówka, Kobyłowłoki z Papiernią, Młyniska, Podhajczyki z Wybranówką, Słobódka janowska ze Zniesieniem, w całej parafii liczba rzym. kat. 3794, akat. 9, żydów 1106. W Janowie oraz Dereniówce, Dołhem, Kobylowłokach, Młyniskach, Podhajczykach i Słobódce są szkoły ludowe. Na cmentarzu janowskim znajduje się kaplica, postawiona w 1807 roku, przez Teklę hr. Skarbek, w 1841 poświęcona. W Młyniskach śród dworskiego ogrodu stoi kaplica publiczna drewniana, 1877 poświęcona. Greko katolicka parafia obejmuje filie: Podhajczyki z Wybranówką i Słobódką, razem 880 gr. kat. paraf. Obiedwie te parafie należą do dekanatów trembowelskich dyecezyj lwowskich. Sąd pow. i notar. oraz urząd telegr. Urząd poczt. w miejscu. Szkoła etatowa o 2 nauczycielach, kassa pożycz. z kapitałem 832 zł. r. Dotychczas miasteczko to nie miało gościńca bitego, obecnie buduje Wydział Rady powiat. trembowelskiej gościniec powiat., któren już tylko 2 kil. od Janowa jest oddalony; w bieżącym roku ma być ten gościniec do samego miasteczka i aż do Seretu doprowadzony; na Serecie most mający być zbudowany będzie znacznych wymagał nakładów. Zygmunt III, mając zdaną sobie sprawę, że Jan Golski, wojski trembowelski, na dziedzicznych gruntach swoich do miasta Janowa należących, znacznym nakładem wystawił mosty na rzekach Serecie i Hnieźnie, pozwala mu 1604 r. pobierać myto po szeląga od konia i wołu, ciągnącego wóz z towarami, choćby ich i 6 było zaprzężonych; zastrzega wszakże: iż rzeczy należące do szlachty i duchownych ulegać nie mają opłacie od bydła, mosty zaś w należytym stanie utrzymywane być winny. Obronny zamek tutejszy, stojący od strony północnej, właśnie tej którą jedynie do miasta przystąpić było można, służył za schronienie w czasie trwogi i najazdów tatarskich, dotychczas stoją ruiny tego zamku, a w śród nich wznosi się kościół parafialny; w śród ruin odznacza się północna wieża, której tylko szczątki pozostałe świadczą o jej dawnej warowności grubością murów i położeniem nad spadzistością pagórka. Za późniejszych dziedziców Boguszów była tu znaczna

fabryka saletry; miasteczko z drzewa pobudowane obecnie jest własnością Pauliny z hr. Baworowskich hr. Łosiowej. *Lu. Dz., B. R.*

Janów, *Janowo*, analogicznie lecz błędnie przez Domin. Szulca wywnioskowana nazwa Jańsborska (ob.).

Janów, niem. *Janow*, kol. pod Mysłowcami ze szkołą katolicką od r. 1848. Tu też należą pustkowia Piasek i Zabielina.

Janow, *Ino*. węg. *Jano*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół filialny gr. kat., obszerne lasy, 203 mk. *H. M.*

Janowa-góra (Kętrz.), niem. *Johannisdorf*, wś, pow. kwidzyński, ob. *Janowo*.

Janowata, góra 996 m. wysoka, w pow. stryjskim, na granicy Tysowca i Orawczyka.

Janowce, wś, pow. lityński, par., gm. i okr. polic. Nowy Konstantynów, ma 46 dm., 260 mk., 352 dzies. ziemi włościan, 36 dz. cerkiewnej. Cerkiew pod w. N. M. P., należała do Jaroszyńskich, do klucza tywrowskiego, który drogą sprzedaży przymusowej przeszedł do Koczubeja. *Dr. M.*

Janowce, ob. *Janowik*.

Janowce, ob. *Ganowce*.

Janowce, węg. *Berczalja*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół kat. filial., łąki, pastwiska, 376 mk.

Janowczyn, folw., powiat sieński, gmina Czereja, należy do dóbr Cholniewicze Orzelskiej. *A. Ch.*

Janowdów 1.) dwór, pow. rossieński, par. kołtyniańska, własność Bortkiewicza. 2.) **J.**, dwór tamże, własność Billewicza.

Janówek 1.) część I i J. część II, wś, pow. warszawski, gm. Góra, par. Nowydwór. W r. 1827 było tu 19 dm. i 157 mk. Należy do dóbr Góra (ob.). 2.) **J.**, kol., pow. nowomiński, gm. Dębe Wielkie, par. Nowomińsk. Por. *Dębe Wielkie*. 3.) **J.**, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Wiązowna. 4.) **J.**, wś i folw., powiat grójecki, gm. Kobylin, par. Grójec, o 2 w. od Grójca. W 1827 r. było tu 5 dm., 53 mk. Dziś folw. ma: grunta orne i ogrody mr. 284, łąk mr. 21, pastwisk mr. 6, nieużytki i place mr. 8; bud. drewn. 16. Wieś J. osad 12 z gruntem mr. 45. 5.) **J.**, wś, pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Brochów. 6.) **J.**, wś, pow. turecki, gm. i par. Goszczanów. Należy do Goszczanowa (ob.). 7.) **J.**, pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice. 8.) **J.**, os. włośc. nad rz. Grabówką, pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Kociszew. Na ziemi odłączonej od dóbr Grabica (ob.). Ma 1 dom, 8 mk., 105 mr. obszaru. 9.) **J.**, wś, pow. janowski, gmina i par. Modliborzyce. 10.) **J.**, kol., pow. janowski, ob. *Grabówka*. 11.) **J.**, wś włośc., pow. radomski, gm. Wolanów, par. Cerekiew, o 8 w. od Radomia. W 1827 r. było tu 6 dm., 48 mk., obecnie 7 dm., 60 mk. i 157 mr. obszaru. 12.) **J.**, wś, pow. augustowski, gmina Sztabin, par. Krasnybór. Odl. 20 w. od Augustowa. W 1827 r. J. miał 13 dm., 77 mk.; obecnie 22 dm., 155 mk. 13.) **J.**, wś i folw., pow. węgrowski, gm. Ossowno, par. Wierzbno, mają 32 dm., 196 mk., 710 m. ziemi. Na folw. gospodarstwo płodozmienne, pozycya płaska, grunt pszenny bielicowaty. Olejarnia o sile trzech koni przerabia rocznie około pięciu tys. pudów rzepaku. Ogród owocowy starannie prowadzony. Serwituty usunięte. Roku 1827 było 11 dm., 81 mk. 14.) **J.**, por. *Janówko*.

Janówek 1.) czyli *Stanisławów*, dwór, pow. wiłkomierski, par. owancka, własność Mikołaja Kuleszy; włók 10. 2.) **J.**, folw. i zaśc., pow. święciański, 2 okr. polic., mk. kat. 36, dm. 4 (1866 r.), od Święcian w. 68.

Janówek, folw. dóbr Leśniowice, powiat gródecki.

Janowen (niem.), wś, pow. ządzborski, ob. *Janowo*.

Janower-See (niem.), jezioro w pow. ządzborskim, ob. *Janowskie jezioro*.

Janowica 1.) wś, pow. chełmski, gm. Staw, par. ewan. Lublin. 2.) **J.**, wś, pow. chełmski, gm. Cyców, par. Puchaczów. 3.) **J.**, wś, powiat chełmski, gm. Siedliszcze, par. Pawłów.

Janowice 1.) wś i kol. nad rz. Bzurą, pow. łowicki, gm. Nieborów, par. Bednary; odl. od Łowicza w. 5. Kolonia po prawej stronie rz. Bzury. W 1879 r. było mieszkańców katol. 183 i dm. włośc. 31. Obszar ziemi wynosił w 1864 r. mr. 495 i nieużytków mr. 5, pr. 92; osad 47, ludności 195. 2.) **J.**, wś, pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Sadlno. W 1827 r. było tu 5 dm., 47 mk. Dobra J. składają się z folw. J. i Krzyszkowice i wsi tychże nazw, od Warszawy w. 140, od Radziejowa w. 14, od Sompolna w. 7. Rozl. wynosi mr. 1127; folw. Krzyszkowice grunta orne i ogrody mr. 560, łąk mr. 19, pastwisk mr. 30, wody mr. 1, lasu mr. 238, nieużytki i place mr. 14, razem mr. 868. Bud. mur. 15, drewn. 1, płodozmian 12 i 14 polowy; folw. J. grunta orne i ogrody mr. 184, łąk mr. 14, pastwisk mr. 60, nieużytki i place mr. 6, razem mr. 264. Bud. mur. 4, płodozmian 9-polowy. Wieś J. osad 9, z gruntem mr. 14; wś Krzyszkowice osad 22, z gruntem mr. 70. 3.) **J.**, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Mąkoszyn. W 1827 r. było tu dwie odrębne miejscowości t. n., z których 1-a liczyła 4 dm., 47 mk., 2-ga zaś 5 dm., 65 mk. Folw. J. od Warszawy w. 140, od Nieszawy w. 28, od Sompolna w. 7, od Brześcia Kujawskiego w. 21. Rozl. wynosi mr. 192, grunta orne i ogrody mr. 165, łąk mr. 21, nieużytki i place mr. 6. Bud. mur. 4, drewn. 4. Folw. ten w r. 1878 odłączony od dóbr Sierakowy. 4.) **J.**, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie. W

1827 r. było tu 9 dm., 116 mk. Dobra J. składają się z folw. J., Zapomianowo, nomenklatur Stawice i Przywieczerzynek, tudzież wsi J., Stawice, Zapomianowo, Przywieczerzynek i osady Popielarze. Odl. od Warszawy w. 175, od Radziejowa w. 21, od Nieszawy w. 10; droga bita przechodzi. Rozl. wynosi mr. 1260, grunta orne i ogrody mr. 778, łąk mr. 30, pastwisk mr. 10, lasu mr. 37, zarośli mr. 5, wody mr. 3, nieużytki i place mr. 63. Bud. mur. 16, drewn. 3; wieś Janowice osad 18, z gruntem mr. 14; wś Stawice osad 9, z gruntem mr. 10; wś Zapomianowo osad 14. z gruntem mr. 67; wś Przywieczerzynek osad 7, z gruntem mr. 11; osada Popielarze gruntu mr. 52. 5.) **J.**, wś i folw., pow. łaski, gmina Łask, par. Mikołajewice. Leży przy drodze z Pabianic do Szadku, o 11 w. od Pabianic. W 1827 r. było tu 22 dm., 145 mk.; obecnie 24 dm., 270 mk. i 258 mr. ziemi włośc. Folw. należy do dóbr Poleszyn i ma 720 mr. obszaru. Według Tow. Kred. Ziems. folw. J. wynosi mr. 1195, grunta orne i ogrody mr. 326, łąk mr. 46, pastwisk mr. 391, lasu mr. 416, nieużytki i place mr. 16. Bud. drewn. 16, wiatrak; folw. ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Łask. 6.) **J.**, wś, folw. i os. nad Strugą, powiat łęczycki, gm. Balków, par. Piątek; odl. od Łęczycy 14 w. Wieś ma dm. 11, mk. 201; folw. dm. 5, mk. 21; os. dm. 1, mk. 5. W r. 1827 było tu 17 dm., 134 mk. Folw. J. z wsią t. n., od Łęczycy w. 14, od Piątku w. 3. Rozl. wynosi mr. 512, grunta orne i ogrody mr. 360, łąk mr. 20, pastwisk mr. 40, wody mr. 7, lasu mr. 57, nieużytki i place mr. 28. Bud. mur. 5, drewn. 13, płodozmian 12-polowy. Wieś J. osad 17, z gruntem mr. 87. 7.) **J.**, wś, pow. koniński, gm. i par. Stare Miasto. Odl. 4 i pół w. od Konina. W 1827 r. było tu 11 dm., 88 mk.; obecnie 257 mk. (120 męż., 137 kob.) i 322 mr. obszaru, dm. 15. 8.) **J.**, wś, pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Błaszki, odl. od Sieradza 21 wiorst. J. wraz z wsiami Żelisławem, Wójcicami, Dembińcem, mają dm. 41, mk. 584. 9.) **J.**, wieś, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Mąkolno, odl. od Koła 16 w., dm. 5, mk. 68. W 1827 roku było tu 7 dm., 55 mk. 10.) **J.**-holendry, attyn. dóbr Mostki, pow. kolski. 11.) **J.**, wś i folw., nad rz. Wisłą, pow. kozienicki, gmina Oblassy. Odl. 42 w. od Kozienic, par. Janowiec. W 1827 r. było tu 30 dm. i 209 mk.; obecnie 20 dm., 287 mk., 586 mr. ziemi dworskiej i 675 mr. włośc. Leży tuż przy os. Janowiec, o 6 w. od Oblas. Dobra J.-Baryczka składają się z folwarku J., Baryczka, nomenklatury Plewka, Machowiec i Krzywda, wsi J., Baryczka i Polesie; odl. od Radomia w. 50, od Kozienic w. 35, od Zwolenia w. 20, od rz. Wisły w. 1. Nabyte w r. 1880 za rs. 41550. Rozl. wynosi mr. 1528; folw. J. grunta orne i ogrody mr. 184, łąk mr. 98, pastwisk mr. 76, wody mr. 5, lasu mr. 330, nieużytki i place mr. 35, razem mr. 728. Bud. mur. 4, drewn. 7, płodozmian 10-polowy; folw. Baryczka grunta orne i ogrody mr. 540, łąk mr. 24, pastwisk mr. 29, wody mr. 3, lasu mr. 155, nieużytki i place mr. 49, razem mr. 800. Bud. mur. 10, drewn. 7, płodozmian 8-polowy. Młyn wodny Plewka. Wieś J. osad 33, z gruntem mr. 675; wieś Baryczka osad 12, z gruntem mr. 72; wieś Polesie osad 41, z gruntem mr. 821. 12.) **J.**-bagniste, wś i folw., pow. opatowski, gm. Ożarów, par. Bidziny. Odl. 19 w. od Opatowa. Posiada szkołę początkową. W 1827 r. było tu 19 dm., 93 mk.; obecnie jest 22 dm., 188 mk., 706 mr. ziemi dworsk. i 127 mr. włośc. Młyn wodny. Według Tow. Kred. Ziems. dobra J.-bagniste składają się z folw. J.-bagniste, Góry Janowickie, wsi J.-bagniste i Grochocice; odl. od Radomia w. 70. od Ożarowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 1074; folw. J.-bagniste, grunta orne i ogrody mr. 552, łąk mr. 29, pastwisk mr. 19, wody mr. 2, lasu mr. 125, nieużytki i place mr. 22, razem mr. 748. Bud. mur. 3, drewn. 18, płodozmian 10-polowy. Folw. Góry grunta orne i ogrody mr. 319, nieużytki i place mr. 5, razem mr. 324. Bud. mur. 1, drewn. 4. Wś Janowice bagniste osad 28, z gruntem mr. 123; wś Grochocice osad 35, z gruntem mr. 203. 13.) **J.**, wś rząd., pow. opatowski, gm. Boksice, par. Momina, o 17 w. od Opatowa. W 1827 r. było tu 12 dm., 92 mk.; obecnie 25 dm., 149 mk., 2 mr. ziemi dworsk. i 329 mr. włośc. Należała dawniej do klasztoru Sto-Krzyskiego (Dług. II, 471). 14.) **J.**-górne, wś i folw., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Chobrzany. Odl. 15 w. od Sandomierza. W 1827 r. było tu 36 dm., 156 mk.; obecnie 49 dm., 301 mk., 570 mr. ziemi dworsk. i 353 mr. włośc. W XV w. siedziało tu kilku częściowych właścicieli (Długosz, II, 350). Według Tow. Kred. Ziems. folw. J.-górne z wsią t. n., od Sandomierza w. 13, od Klimontowa w. 7. Rozl. wynosi mr. 571, grunta orne i ogrody mr. 448, łąk mr. 29, pastwisk mr. 14, lasu mr. 56, nieużytki i place mr. 24. Bud. mur. 1, drewn. 15, płodozmian 10-polowy. Wieś J.-górne osad 56, z gruntem mr. 336. 15.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Gnojno. Odl. 16 w. od Stopnicy. W 1827 r. liczono tu 25 dm., 256 mk. Folw. J.-poduszowskie z attynencyą Antoniów, nomenklaturą Nadrybie lub Potyrała, wsi J. i Antoniów, od Kielc w. 37, od Chmielnika w. 7. Rozl. wynosi m. 440, grunta orne i ogrody mr. 292, łąk mr. 55, pastwisk mr. 5, lasu mr. 64, nieużytki i place mr. 23. Bud. mur. 1, drewn. 12, płodozmian 6-polowy, młyn wodny, stawy rybne, las.

Wieś Janowice osad 34, z gruntem mr. 124; wś Antoniów osad 7, z gruntem mr. 42. 16.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. Grabki, par. Gnojno, odl. 16 w. od Stopnicy. W 1827 r. wraz z Zagrodami liczono tu 24 dm. i 194 mk. 17.) **J.**, wś i folw., nad rz. Nidzicą, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Słaboszów. Leży o 11 w. od Miechowa, przy drodze do Działoszyc. W 1827 r. było tu 23 dm., 150 mk.; obecnie 18 dm., 197 mk., 25 osad, ziemi włośc. 138 mr., dworskiej 731 mr. Długosz wspomina J. jako dziedzictwo Białeckiego (II, 75). 18.) **J.**, wś i folw. don., pow. zamojski, gm. i par. Zamość. Leżą nad rzeką Topornicą, odl. od Zamościa w. 2 na północ, gleba ziemi bardzo urodzajna, łąk wielki dostatek. Obecnie dm. dwor. 3, włośc. 38; mieszk. rz. kat. 198, prawosł. 19, razem 217 dusz; obszaru dwor. 400 mr., włośc. 396. 19.) **J.**, wś i folw., pow. lubelski, gm. i par. Mełgiew. W 1827 r. było tu 27 dm., 129 mk. Folw. J. z wsią t. n. podług opisu z r. 1868 rozl. wynosiła mr. 1235, grunta orne i ogrody mr. 790, łąk mr. 78, lasu mr. 356, nieużytki i place mr. 11. Wieś J. osad 36 z gruntem mr. 545. *Br. Ch.*, *A. Pal.*

Janowice 1.) wś w pow. bialskim, w pobliżu kolei północnej ces. Ferdynanda i gościńca wiedeńskiego, o 3 kil. od m. Biały, w okolicy falistej, 311 m. npm. Wś, rozrzucona na stokach pagórków, należy do parafii rzym. kat. w Bestwinie, graniczy z nią od zachodu, z Hałcnowem od południa, z północy i wschodu ze Starą wsią. Obszar więk. pos. należy do Arcyks. Albrechta i ma 3 m. roli i 382 m. przeważnie jodłowego lasu; pos. mn. 654 m. roli, 32 m. łąk i ogr., 51 m. pastw. i 48 mr. lasu. Mieszkańców 725 rzym. kat. 2.) **J.** (Horn), wś w pow. wielickim, przy drodze z Wieliczki na Swiątniki do Mogilan, w okolicy pagórkowatej, 280 m. npm., jest o 4,6 klm od kościoła paraf. w Wieliczce oddaloną i ma 481 mieszk. rzym. kat. Większa pos. wynosi 135 mr. roli, 37 mr. łąk i ogr., 14 mr. pastw. i 53 mr. lasu; pos. mn. 212 mr. roli, 49 m. łąk i ogr., 25 mr. pastw. i 6 mr. lasu. Grunta są średnie żytnie. 3.) **J.** (z Podbrzeziem stadnickiem i Gierową), wś na prawym brzegu Dunajca, w powiecie tarnowskim, o 6 kilometrów. od kościoła par. i urzędu pocztowego w Zakluczynie, ma 1185 mk. rzym. kat. Obszar więk. posiadł. należy do Jana hr. Stadnickiego i Ludwika Dobrzyńskiego i wynosi 383 mr. roli, 35 m. łąk i ogr., 137 mr. pastw. i 184 mr. lasu; posiadł. mniej. 777 mr. roli, 83 mr. łąk i ogr., 175 mr. pastw. i 193 m. lasu. Rola jest pagórkowata, żytnia, lasy przeważnie jodłowe. W Janowicach jest szkoła ludowa jednoklasowa. J. były w XV stuleciu własnością Potockich, którzy prócz tej wsi posiadali Potok, Ponik, Siedlce przy Mstowie i Głupczów przy Raciechowicach. Z tych wsi obecnie nieistnieje Głupczów. Od tych Potockich pochodzi młodszy ród Potockich Piławitów, który później na Rusi doszedł do wielkiego znaczenia i majątku. Długosz wymienia Grota z Janowic nad Dunajcem jako towarzysza Władysława III na Węgry w r. 1440. (Mylnie u Morawskiego Sąd. II. 173 „z Jankowic"). Stęczyński, podając w Okol. Gal. na str. 76 rysunek tej wioski, pisze: „Nie ma (ta wioska) wprawdzie żadnych pamiątek dawnych, żadnych zabytków wiekowych, któreby tę małą wiejską osadę odznaczały jakąś nadzwyczajnością; ale ma za to położenie tak piękne, a widoki tak rozległe, że zaprawdę rzadko co piękniejszego w tym rodzaju znaleść można w całym kraju naszym nieubogim w piękne położenia i widoki. Położenie tej wioski jest górzyste; widok zatem z niej samej poprzerywany załomami tej całej rozmaicie popiętrzonej okolicy. Ale za to na wschodniej stronie wznosi się o kilka tysięcy kroków nad wieś samą spora góra... Położenie tej góry jest tak szczególne, że jednym rzutem oka widzieć można Wojnicz, Brzesko, Melsztyn, Zakluczyn, Czchów i kilkadziesiąt wsi prawie wydających się jakby rzucone naumyślnie klomby wśrodek tego olbrzymiego ogrodu, ręką przyrody stworzonego. Piękny we wsi jest pałac a w około niego powabny ogródek w smaku angielskim założony, w drzewa i kwiaty zamożny." 4.) **J.** (z *Dobroniowem*, *Markuszową* i *Raciborzanami*), wś nad Stradomką, w okolicy górzystej powiatu limanowskiego, o 5.3 kil. od Skrzydlnej. Do par. rzym. kat. w Skrzydlny należą Janowice z 135, Markuszowa z 148 i Raciborzany z 363 rzym. kat. mk., do parafii w Szczyrzycu-Dobroniów ze 140 rzym. kat. mieszk. Przysiołek Dobroniów leży na płn.-wsch., Raciborzany i Markuszowa na południe od J. Obszar więk. pos., podzielony na cztery folwarki, jest własnością konwentu oo. cystersów w Szczyrzycu i wynosi 236 m. roli, 25 m. łąk i ogr., 25 mr. pastw. i 7 mr. lasu; pos. mniej. 146 mr. roli, 31 mr. łąk i ogr., 18 mr. pastw. i 22 m. lasu. Gleba jest pszenna i średnia żytnia, lasy jodłowe. W tem miejscu rzekę Stradomkę nazywano dawniej Śreniawą. 5.) **J.**, przystanek Zdziarzca, pow. pilzeński. *Mac.*

Janowice, wś i dom., pow. inowrocławski; dom. 844 mr. rozl., 4 dm., 127 mk.; 48 ew. 72 kat., 7 żydów, 39 analf. Poczta i telegr. w Markowicach o 3 kil., st. kolei żelaznej Inowrocław o 9 kil. *M. St.*

Janowice, 1.) niem. *Janowitz*, wś u zbiegu Troi z Cynną, pow. raciborski, par. J., przy dr. żel. głupczyckiej, ma 43 osad, 1378 mr. rozl., kościół (1861 r. spłonął) i szkołę. Par. J. dek raciborskiego 1869 r. miała 1833 katol., 9 ewang. 2.) **J.**, niem. *Janowitz*, wś, pow. wrocławski, par. u ś. Małgorzaty we Wrocła-

wiu. 3.) **J.**, wś, pow. wojerecki, par. ewang. Rugwan. 4.) **J.**, niem. *Jannowitz*, 1369 *Jenwicz*, wś nad Bobrawą, pow. szunowski, par. Szunów,ma kościół filialny kat. i paraf. ewan.; ruiny hist. zamku z 1374 r., 1200 st. npm., 1634-40 często obleganego, 1643 przez Szwedów zburzonego. 5.) **J.**, niem. *Jaenowitz*, wś, pow. lignicki, par. Słup. *F. S.*

Janowice, niem. *Janowitz*, wś, pow. frydecki na Szlązku austr., par. kat. Skalica; rozl. mr. 2283, lud. 1831, szkoła ludowa.

Janowice, wś w pow. lęborskim ziemi pomorskiej.

Janowicze 1.) zaśc. pryw., pow. wilejski, o 71 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm,, gm. Parafianowo, 2 dm., 13 mk. 2.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 70 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Parafianowo, 3 dm., 25 mk. kat. 3.) **J.**, okolica szlachecka, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy o w. 36, od Wasiliszek w. 35, dm. 7, mk. 51, wyz. rzym. katol. (1866).

Janowicze, 1.) dwie wsie niezbyt od siebie odległe, w zachodniej stronie pow. nowogródzkiego gub. mińskiej, w gm. koszelewskiej; jedna ma osad 15, druga osad 3, miejscowość piękna i żyzna. Między J. i Sawczewicami rz. Mołczadź ma swoje źródło. 2.) **J.**, zaścianek w pow. mińskim, w okr. pol. kajdanowskim, ma osad7, miejscowość wzgórkowata. 3.)**J.**,wś i fol., pow. słucki nad rzeką Łanią, o wiorst 8 na południo-wschód od Klecka położone, w miejscowości żyznej, obfitej w łąki. Wieś ma osad włócznych 18, folwark ma obszaru 46 włók i przeszło 10 mórg litewskich, dziedzictwo Pilawskich. Propinacye, młyn i folusz. Kaplica katol. parafii Kleck. *Al. Jel.*

Janowicze, mko i dobra, pow. witebski, nad pot. Wymnicą, dopływem Kaspli, o 35 w. od Witebska, o 7 od gran. gub. mohilewskiej; mko ma 234 dm., 934 mk. ob. płci, przeważnie żydów, 3 doroczne jarmarki, których obrót handlowy nie przechodzi 7000 rs., zarząd gminy z 1311 dusz. Dobra mają 1660 dzies. ziemi i należą do Józefa Bohdanowicza.

Janowiczki, wś, fol., pow. miechowski, gm. i par. Racławice. Odl. 19 w. od Miechowa na połud. wschód. W 1827 r. było tu 13 dm., 78 mk.; obecnie 15 dm., 166 mk., 15 osad włośc., 415 mr. ziemi dworsk., 66 mr. włośc.

Janowidyszki, dobra, pow. szawelski, 16 włók rozl, własność Jana Ertela. *J. Godl.*

Janowiec, os. nad rz. Wisłą, naprzeciw Kazimierza, pow. kozienicki, gm. Oblassy, parafia Janowiec, poczta w Zwoleniu. Odl. 42 w. od Kozienic. Posiada kościół paraf. murowany, szkołę elem., ochronkę i dom schronienia starcow i kalek, 4 jarmarki, targ co niedzielę. W 1827 r. było tu 129 dm. i 861 mk.; w 1862 r. było 926 mk. (330 żydów); obecnie 118 dm. (17 mur.), 1142 mk. i 2060 mr. ziemi do mieszczan należącej. Miejsce to pierwotnie było wsią Serokomlą zwane, należącą do Piotra Firleja, kasztelana wiślickiego, który otrzymał w r. 1537 przywilej Zygmunta I na osadzenie miasta, zwać się mającego Janowiec. Monarcha ten obdarzył wtedy mieszkańców prawem niemieckiem, ustanowił targi tygodniowe i 3 jarmarki. Jędrzej Firlej, kasztelan lubelski, spisał w r. 1580 szczegółowo prawa i powinności mieszczan, udzielił rozmaite swobody, oznaczył czynsze i daniny, miary i wagi, rzemieślników od nich uwalniając, nadał miastu pieczęć z wyobrażeniem wieży na skale, z 2-ma lewartami. Pod J. w r. 1606 rokoszanie pod wodzą Zebrzydowskiego, woj. krak., zebrali się by stawić opór wojskom królewskim, lecz senatorowie ubłagali Zygmunta III, aby się nakłonił do umowy, w skutek czego Zebrzydowski przeprosił króla, a rzecz całą odłożono na sąd sejmowy. Szwedzi w r. 1656 złupili J. i spalili do szczętu. Po wygaśnięciu rodziny Firlejów miasto przeszło w posiadanie Tarłów, potem Lubomirskich, w r. 1780 stało się własnością Piaskowskich. Główne znaczenie J. stanowił zamek, wzniesiony na wyniosłej kamienno-wapiennej górze, z takiegoż kamienia zbudowany, a nad całą panujący okolicą, której dotąd są największą ozdobą jego wspaniałe ruiny. Zamek ten wystawił wspomniany Piotr Firlej, człowiek uczony i „wielki budownik", jak go nazywa Paprocki, w pierwszych latach XVI wieku. Był to gmach ogromny, zbudowany w czworogran, z obszernemi dziedzińcami, na podobieństwo zamku królewskiego w Krakowie. Obejmował ten zamek siedm sal wielkich a pokojów 98, miał piękne malowidła na ścianach, szczególnie w pokojach lewego frontowego narożnika, marmurowe posadzki, kominki i kolumny, przedstawiające oku wspaniały obraz zamożności dawnych swych mieszkańców. Dotąd jeszcze w pokoiku umieszczonym w południowej baszcie widać piękne rzeźby i sztukaterye. Obszerne sklepione suteryny mieściły kuchnie, w głąb idące lochy służyły za piwnice, w których według podania mają się ukrywać niezmierne skarby. Po Firlejach, przy końcu XVI stulecia, posiadała ten zamek można rodzina Tarłów; od nich zaś w spadku familijnym przeszedłszy do Lubomirskich, przybrał tę ostateczną postać jakiej dziś ruinę tylko postrzegamy. Wtedy i przyległości wielkich dóbr, ogrodami, zwierzyńcami i kilku ładnemi budowlami ozdobione zostały. J., jak wszystkie owych wieków zamki był stolicą obszernego klucza, który rozciągał się o kilka mil w około i do jednego należał pana. Zygmunt III gościł tu w r. 1591. W czasie pierwszej wojny szwedzkiej, J., niedostateczną załogą opatrzony, zdobyli Szwedzi dnia 7 lutego 1656 r. i zwyczajem swoim zbu-

rzyli i spalili. Wkrótce atoli Lubomirscy do dawnego przywrócili go stanu. W nim to mieszkał znany w dziejach Jerzy Lubomirski, marszałek wielki kor. i hetman polny koronny, jedna z najznakomitszych postaci za panowania Jana Kazimierza. Michał Korybut, chcąc obecnością swoją zachęcić szlachtę do skorszego ciągnienia przeciw Turkom, zjechał tu w połowie sierpnia 1672 r., i dopiero gdy nadeszła wiadomość o zdobyciu Kamieńca i posuwaniu się nieprzyjaciela wgłąb kraju, wyruszył ztąd do obozu pod Gołębiem. Tu, w czasie wojny domowej w r. 1716, bawił August II i traktował ze związkowymi o ustąpienie wojska saskiego z kraju, a zgodziwszy się na zawarcie pokoju, był obecnym jak niedaleko ztąd przeprawiały się jego hufce przez Wisłę, wracając do Saksonii. Ostatecznie ozdobiony i odnowiony był ten zamek przez Marcina Lubomirskiego, sławnego z awanturniczych przygód swojego życia, który średniowiecznemi wybrykami i hulankami straciwszy cały ogromny majątek przodków, w końcu zmuszony był sprzedać J. wraz z zamkiem w r. 1783 Piaskowskiemu, podkomorzemu krzemienieckiemu. Nowi właściciele, mniej zamożni a może mniej dbali, nie mogli go długo w należytym stanie utrzymać, a ostatni dziedzic zamku starosta Piaskowski zmarł tutaj w r. 1803. Po śmierci jego, gmach przez następnych dziedziców opuszczony, począł upadać, a gdy w latach 1809 i 1813 wszystko żelaztwo i drzewo z niego wydobyto i na inny obrócono użytek, pozostały tylko same mury, dziś jeszcze zdumiewające swoim ogromem i okazałością. W samem miejscu znajdujący się parafialny kościół murowany jest także pomnikiem budownictwa z początku XVI wieku, fundacyi Firlejów. W r. 1539, kiedy przyjęli oni wyznanie kalwińskie, Jan Firlej, wojewoda ruski, kościół ten na zbór przemienił i szkoły przy nim założył. Powrócił go katolikom i bogatemi sprzętami przyozdobił Stanisław Tarło, starosta sochaczewski, w r. 1599, i tam jego obok żony popioły spoczywają, jak o tem świadczy piękny nagrobek z łacińskim napisem. W skarbcu kościelnym jest pięknej roboty krucyfiks, ofiarowany w r. 1625 przez miejscowego proboszcza ks. Wawrzeńca Reklewskiego, a przez niejakiego Jana Gosławskiego zrobiony, oraz kielich starożytny, dar Abrahama Świderskiego. Przywilej fundacyjny J. zamieścił M. Baliński w Bibl. Warsz. (1841 r. T. IV, str. 645). Opis i widok ruin podał Tyg. Ill. (z 1868 r. Nr. 36). Par. J. dek. kozienickiedo, daw. zwoleńskiego, 6153 dusz posiada. Według Tow. Kred. Ziem. dobra J. składają się z folw. J. nad Wisłą, Oblassy, Manyż, attynencyi Pomysłów, Nadbrzeże, osady J., wsi Oblassy, Łaguszew, Ignaców, Łowiecko i Helenów; od Radomia w. 50, od Kozienic w. 42, od Zwolenia w. 20, od Kazimierza w. 2. Rozl. wynosi m. 2516; folw. Oblassy i Manyż, grunta orne i ogrody m. 441; folw. Janowiec nad Wisłą grunta orne i ogrody m. 250, łąk m. 140; ogółem wykazano: wody m. 15, lasu m. 1290, zarośli m. 310, nieużytki i place m. 20, osady karczemne m. 20; bud. mur. 12, drewn. 32, płodozmian 12-polowy. Gorzelnia, wiatrak, dwa piece wapienne i cegielnia, pokłady torfu i kamienia wapiennego. Osada Janowiec osad 189, z gruntem m. 1434; wś Oblassy os. 33, z gruntem m. 225; wś Łaguszew os. 25, z gruntem m. 660; wś Ignaców os. 25, z gruntem m. 285; wś Ławiecko os. 26, z gruntem m. 545; wś Helenów os. 17, z gruntem m. 266. Oprócz powyżej wymienionych realności rozprzedano kolonistom na zupełną własność m. 2220; nazwa powstałych nomenklatur nie jest wiadomą. *Br. Ch., A. Pal.*

Janowiec 1.), folw., pow. wieluński, gmina Naramnice, par. Łyskornia, odl. od Wielunia 15 w., dom 1, mk. 5. 2.) **J.**, os. młyn., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, ma 1 dom, 5 mk., 12 mr. rozl. 3.) **J.**, okolica szlachecka, pow. mławski, gm. Szczepkowo, par. Janowiec. Odl. 25 w. od Mławy. W obrębie jej leżą wsie: J.-Kościelny, posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową i zarząd gminny. W 1827 r. było tu 6 dm., 28 mk., obecnie 13 dm., 96 mk., 108 mr. ziemi pokościelnej a 96 włośc. J.-Boruty ma 3 dm., 32 mk. i 119 mr. ziemi drobnej szlachty. J.-Jastrzębki liczył w 1827 r. 10 dm., 38 mk., obecnie zaś 14 dm., 87 mk. i 299 mr. ziemi drob. szlachty. J.-Leśniki 11 dm., 70 mk. i 160 mr. ziemi drobnej szlachty. J.-Szlachecki 8 dm., 62 mk. i 326 mr. ziemi drob. szlachty. J.-Zdzięty 2 dm., 24 mk., 141 mr. ziemi. Jest tu posterunek straży pogranicznej. Parafia J. dek. mławskiego ma 2883 dusz. Kośc. i parafia erekcyi niewiadomej, podobno z 1449 r. Kościół obecny z r. 1741, drewniany. Na odpust 6 sierpnia mnóstwo osób z Prus tu przybywa. *Br. Ch.*

Janowiec, dwór, pow. rossieński, par. kielmeńska, własność Iwanowicza.

Janowiec, wś w zachodnio-północnej stronie pow. słuckiego, w gminie howieźniańskiej, nieopodal zetknięcia się granic pow. mińskiego i nowogródzkiego, ma osad włócznych 20.

Janowiec, niem. *Janowitz* 1.) miasto, pow. wągrowiecki, niedaleko rzeki Wełny, o 11 kil. w kierunku południowo-wschod. od miasta powiatowego, w okolicy zdrowej i piaszczystej. W r. 1875 było 674 mk.; w r. 1871 zaś 645 mk.; 113 ew., 343 kat., 189 żydów; 199 analf.; $^3/_5$ ludności nal. do narodowości polskiej, $^2/_5$ do narod. niemiecko-żydowskiej. Głównem zajęciem mieszkańców są rolnictwo i rzemiosła. Siedziba komisarza obwodowego.

J. należy do sądu okręgowego w Wągrowcu; Kościół paraf. katolicki należy do dek. gnieźnieńskiego św. Piotra i Pawła. Synagoga, szkoła element. kilko-klasowa. Urząd pocztowy trzeciej klassy, telegraf; poczta osobowa z Kcyni przez Janowiec do Gniezna; st. kol. żel. w Gnieznie o 25 kil. Prywatny omnibus do Kłecka. W r. 1811 J. miał 46 dm., 261 mk.; w r. 1833 było 414 mk.: 248 kat., 45 ew., 121 żydów. 2.) **J.**, wś, 25 dm.; 307 mk., 46 ew., 253 kat., 8 żydów; 122 analf. 3.) **J.**, dom., 2800 morg. rozl., 3 miejsc.: a) J.; folwarki: b) Robertowo; c) Brzozowiec; 10 dm., 226 mk.; 11 ew., 215 kat.; 64 analf. W pierwszej połowie wieku b. własność Heleny Zakrzewskiej; w ostatnich latach właściciele się często zmieniali; ostatnimi byli Hipolit Szczawiński, Kazimierz Drwęski, a teraźniejszy Siewicz. *M. St.*

Janowiec, wielki i mały, niem. *Gr.* i *Kl. Jannewitz*, 2 wsie w pow. lęborskim, ćwierć mili od bitego traktu lęborsko-łebskiego, 1 i pół mili od Lęborka. Roku 1354 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode nadaje dwu braciom „Wirkolaen und Josken" z Janowca 2 wsie Janowiec w ziemi białogrodzkiej i Kębłowo w chmielińskiej (Chmellen) prawem magdeburskiem na własność. „Za co oni corok dadzą nam zamiast „krowy i świni" i innych ciężarów dawniejszych polskich, jakie na tych dobrach dotąd mieliśmy, 2 m. zwykłej monety i służyć nam mają na koniu we wszystkich wyprawach, zamki nowe stawiać, stare obalać, naprawiać, gdzie i kiedy się rozkaże." R. 1437 lustrator dóbr ziemi lęborskiej pisze: Wieś Janowiec i Kębłowo na prawie polskiem dają rocznie 2 m. Kościół istniał tu oddawna parafialny. Jakie miał uposażenie, niewiadomo, ponieważ pierwsze przywileje zaginęły. Patronatu był prywatnego. Wskutek reformacyi wcześnie się dostał w posiadanie luteranów. R. 1658 należały do niego wioski: Janowiec, „Gotzlow," Retochowice, Witoraz, „Niebensinn", Rozgórz, M. i W. Pogorszewo, wszystkie szlacheckie; włośc. wś 1 „Darsow." Ob. Cramer, Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow, 2 tomy. *Ks. F.*

Janowiecka struga, inaczej *Niecieczlub Przyłęcka*, uchodząca do Wisły pod Janowcem, pow. kozienicki.

Janowiecka słobódka, ob. *Janówka.*

Janowiecka, os. szlach., ob. *Hubków*, wś.

Janowięta, folw., pow. ciechanowski, gm. Opinogóra, par. Koziczynek.

Janowik 1.) *Janowce*, węg. *Janocz*, *Janocsa*, niem. *Hansdorf*, wieś w hr. spiskiem (Węg.), kościół katol. filial., 231 mk. 2.) **J.**, węg. *Janocska*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), 243 mk.

Janowiszki, os., pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki. Odl. 37 w. od Maryampola, ma 1 dom, 9 mk.

Janowitz (niem.), ob. *Janowiec* i *Janecy.*

Janówka 1.) kol. i os. karcz., pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Mileszki. Ma 17 dm., 242 mk., ziemi włośc. 261 mr. Należą do dóbr Bedoń. 2.) **J.**, wś, pow. rawski, gm. i par. Boguszyce, Niezamieszczona w spisie urzęd. 1882 r. 3.) **J.**, kol. w dobrach Osiny, pow. piotrkowski, gm. i par. Chabielice. Huta szklana wyrabiająca butelki i szkło zwyczajne z produkcyą na 9760 rs. 4.) **J.**, wieś, pow. chełmski, gm. Rakołupy, par. Wojsławice. Jest tu piec wapienny. 5.) **J.**, wś, pow. tomaszowski, gm. i par. Komarów, o 3 mile od Tomaszowa i granicy Galicyi, o pół mili od szosy idącej z Zamościa do granicy. Włościanie, przed 1864 roku czynszownicy, w liczbie 567 dusz, mają dymów 90, gruntu ornego 487 mr., łąk 14 mr. a lasu 264 mr.; niegdyś J. należała do hr. Mierów. Grunt na wzniesieniu popielaty, urodzajny, włościanie jako mało gruntu posiadający zajmują się różnemi rzemiosłami: stolarz 1, cieśli 2, szewc 1, tkaczów 12; inni zaś zajmują się powroźnictwem, robieniem łyżek, szufli i t. p. 6.) **J.**, folw. dóbr Zubowice, pow. tomaszowski. 7.) **J.**, wś i folw., pow. bialski, gm. i par. Kościeniewicze, o 20 w. od Biały, o 14 od Wisznic, o 8 od Chotyłowa. Ma 3 dm., 45 mk. i 373 mr. obszaru. 8.) **J.**, wś, pow. bialski, gmina i par. Sławatycze, o 5 w. od Sławatycz. Poprzednio należała do par. Hanica i miała w r. 1827 25 dm., 155 mk.; obecnie ma 30 dm., 239 mk. i 715 mr. obszaru. 9.) **J.**, wś, pow. mazowiecki, gm. Szepietowo. par. Dąbrowa. 10.) **J.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wisztyniec. Odl. 30 w. od Wyłkowyszek, ma 2 dm., 14 mk. 11.) **J.**, wieś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki. Odl. 27 w. od Maryampola, ma 5 dm., 47 mk. 12.) **J.**, os., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo. Odl. 42 w. od Sejn, ma 2 dm., 79 mk. 13.) **J.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Kalwarya. W 1827 r. było tu 16 dm., 103 mk.; obecnie 37 dm., 100 mk.; odl. 3 w. od Kalwaryi. 14.) **J.**, wś, pow. sejneński, gm. i par. Swięto Jeziory. Odl. 24 w. od Sejn, ma 5 dm., 43 mk. 15.) **J.**-rządowa, J.-poduchowna, J.-prywatna i J.-kordon, wś nad rz. Gołką, pow. augustowski, gm. Dowspuda, par. Janówka. Odl. 11 w. od Augustowa, posiada kościół par. drewniany. W 1827 r. liczono tu 39 dm. i 225 mk.; obecnie J.-rządowa ma 40 dm., 360 mk.; J.-poduchowna 10 dm., 124 mk.; J.-prywatna 2 dm.; J.-kordon 1 dom. J. należała w XVII w. do dóbr Dowspuda (ob.). Par. J. dek. augustowskiego ma 4286 parafian, erygowana wraz z kościołem 1623 roku przez Stanisława Rudominę Dusiackiego.

Janówka 1.) wś włośc., pow. wileński, 5 okr. adm., o 49 w. od Wilna, 6 dm., 61 mk. katol. 2.) **J.**, wś gm. butrymańskiej, powiat trocki, 4 okr. polic., 53 w. od Trok, 5 dm., 48 mk. katol. 3.) **J.**, folw. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 68 w. od Święcian, 1 dom, 9 mk. katol. 4.) **J.**, zaśc. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 68 w. od Święcian, 3 dm., 27 mk. kat. 5.) **J.**, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 4 dm., 38 mk. katol. (1866),

Janówka 1.) wś poleska, piękne dobra we wschodniej stronie pow. rzeczyckiego, w okr. policyjnym IV rzeczyckim, dziedzictwo Kuncewiczów; wieś ma osad włócznych około 50; folwark J. wraz z drugim Brygidów zwanym nad samym Dnieprem ma obszaru około 161 włók litewskich. 2.) **J.**, folwark w pow. ihumeńskim, od roku 1866 własność włościańskiej rodziny Piotrowskich, ma obszaru około 19 włók litewskich. 3.) **J.**, por. *Iwanówka.*

Janówka 1.) mko, pow. kowelski. R. 1870 miało 17 dm., 74 mk., w tem 15 izr., cerkiew, browar, gorzelnię, młyn, 3 rzemieślników, 2 jarmarki. 2.) **J.**, wś, pow. starokonstantynowski, par. Bazalia. Roku 1868 miała 45 domów. *X. M. O.*

Janówka 1.) lub *Słobódka Janowiecka*, mała wioska, pow. latyczowski, gm., par. i okr. policyjny michałpolski, o 1 w. od Michałpola, o 20 w. od st. dr. żel. Derażnia, o 36 w. od Latyczowa, ma 43 dm., 408 dzies. ziemi włośc., 362 dworskiej. Należała do Wisłockich, Wejdlichów, dziś do Przyłuskich. Por. *Łuka.* 2.) **J.**, wś, pow. uszycki, gm. Kapuściany, par. Mińkowce (Zamiechów ?), o kilka wiorst od N. Uszycy, ma 63 dm., 408 mk., 428 dz. ziemi włościan, 2372 dz. dworskiej, 47 dz. cerkiewnej. Parafialna cerkiew N. P. M. dla 897 parafian. J. należała do Mniszchów, Jabłonowskich, Stadnickich, a w ostatnich czasach, razem z Głęboczkiem i Kapuścianami, przeszła do Burdeka. *Dr. M.*

Janówka 1.) duża wieś, pow. kaniowski, nad rz. Nechworoszczą, wpadającą do Rosi, o 25 w. od Kaniowa, o 1 w. od st. Tahańcza, na pół drogi między miasteczkami Bohusławiem i Tahańczą, w stepach, założona przez Jana Jabłonowskiego w XVII wieku. Mieszkańców ma 1640 prawosł. i 21 katol.; cerkiew paraf. zbudowana około 1771 r. jak się pokazuje z prezenty Jana Klemensa Branickiego. Przez wioskę przechodzi wielka droga handlowa z za Dniepru do Białejcerkwi, i właśnie na tej drodze, na południowo-zachodnim krańcu wsi, zbudowano 3 karczmy, z których każda należała do innego właściciela, mianowicie do hr. Branickiego (do którego też należała i J.), do ks. Poniatowskiego i ks. Łopuchina, ponieważ tu się schodziła granica 3 dużych majątków: bohusławskiego, tahanieckiego i korsuńskiego. Obecnie J. wraz z całym kluczem bohusławskim została sprzedaną przez hr. Branickiego koronie. Z dwóch stron wsi znajdują się ślady starożytnych okopów podwójnych; podanie miejscowe mówi o bitwach lachów z tatarami, które tu zaszły. Folw. ma 900 dz. roli ornej, gleba pszenna. 2.) **J.**, przys., pow. kaniowski, par. Rzyszczów, w pozycyi stepowej, nad Chodorówką, o 5 wiorst od Pijów, o 2 od Piwców. Posiada ziemi majątkowej 1018 dziesięcin, z której do 400 dziesięcin odeszło ziemi wykupowej. Należy do S. i E. Socharzewskich, niegdyś Hołowińskich, i ma 720 mk. prawosł., oraz 12 katolików. 3.) **J.**, duża wieś, pow. czehryński, nad bezimienną rzeczką wpadającą do rz. Osoty, o 15 w. od m. Medwedówki. Mieszk. 1610 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi 3117 dz. wybornego czarnoziemu, wycieńczonego przez buraki. Zarząd gminny we wsi Osocie, policyjny w Medwedówce. Własność wielu właścicieli. 4.) **J.**, niewielka wioska, pow. radomyski, nad rzeką Woźnią, wpadającą do Teterowa, o 10 w. od Malina. Mieszk. 507 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna; ziemi 3211 dz., piaszczystej i prawie zupełnie pokrytej lasem. Własność Kruszyńskich. Zarząd gminny i policyjny w Malinie. *Kl. Przed., J. J.*

Janówka, mko, pow. odeski gub. chersońskiej, ma st. poczt.

Janówka, rzeczka, wypływa z jez. Jaczno w pow. suwalskim, gm. Wiżajny; wpada do rz. Szeszupy.

Janówka, ob. *Kahorlik.*

Janówka 1.) (po rusku *Janiwka*), wieś w pow. doliniańskim, 16 kil. na płd.-wsch. od stacyi kolejowej w Dolinie, 8 kil. na płd.-zach. od sądu powiat. i urzędu poczt. w Rożniatowie. Na półn. leży Jasienowiec, na płn.-wsch. Cieniawa, na płd. i wschód Kniażowskie, na zachód Spas. Od płd. wchodzi ze wsi Kniażowskie pot. Smereka, płynie na płn. na przestrzeni 1 i pół kil., poczem skręca na wschód i półn.-wschód i wchodzi do Cieniawy, zabrawszy w obrębie wsi kilka mniej znacznych dopływów. W płd. stronie wsi wznoszą się na granicy lesiste wzgórza do 545 m., na prawym brzegu Smereki leży najwyższe wzgórze, 589 m. wysokie. Własn. więk. (fundacyi hr. Skarbka) ma lasu 114 mr.; własn. mniejsza roli ornej 276, łąk i ogr. 318, pastw. 163 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 435 mk.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz gr. kat. 443. Par. rzym. kat. w Rożniatowie, gr. kat. w miejscu, dek. perehiński, archidyec. lwow. Do parafii tej należą: Jasienowiec i Kniażowskie. We wsi cerkiew pod wezwaniem św. Michała i szkoła filialna. 2.) **J.** (z Piławą), wieś, pow. buczacki, o 10·5 kil. od Buczacza,

śród rozległych pól podolskich położona; przestrzeń dwor. 1896, włośc. 3988 mr.; ludn. rz. kat. w Janówce 30, w Piławie (także Pielawa) 152; gr. kat. w obudwóch miejscowościach razem 490; należą do parafii Medwedowce, urząd poczt. i telegraf. oraz rzym. kat. parafia Buczacz; właśc. więk. posiadł. Władysław Czajkowski. 3.) **J.**, wś, pow. tarnopolski, o 5·3 kil. od Tarnopola, należy do par. rz kat. Tarnopol a parafią gr. katol. ma w miejscu. Dusz w gminie 447, na obszarze dworskim 22 (własność hr. Krosnowskiego). *Lu. Dz., B. R.*

Janówka, wś, pow. ostrzeszowski, 32 dm., 187 mk., 1 ew., 186 kat., 52 analf. Najbliższa poczta w Trzcinicy, st. kol. żel. i telegr. w Kępnie.

Janówko, wś włośc., pow. ciechanowski, gm. i par. Sońsk; odl. 17 w. od Ciechanowa. W 1827 r. było tu 10 dm., 74 mk.; obecnie 9 dm., 34 mk., 316 mr. ziemi, w tem 195 mr. roli ornej. Posiada dom modlitwy dla ewangelików i olejarnię.

Janówko, wś, pow. brodnicki, nad jeziorem, 1 i pół mili od Lidzbarku i od Kurzętniku. Obszar liczy mr. 3266, budynk. 90, dm. 39; katol. 277, ew. 22. Parafia Pol. Brzezie, szkoła w miejscu, poczta Bartniczki.

Janowo 1.) kol., pow. gostyński, gmina Duninów, par. Gostynin; dm. 5, mk. 61, gruntu żytniego mr. 70. 2.) **J.**, pow. włocławski, gm. i par. Lubień. 3.) **J.**, folw., pow. włocławski, gm. Smiłowice, par. Choceń; założony 1854 r. na gruntach po wyciętym lesie przez Józefa Blizińskiego, dziedzica dóbr Choceń (ob.). 4.) **J.**, os., powiat nieszawski, gmina Wierzbie, par. Sompolno. 5.) **J.**, wś, powiat słupecki, gm. i par. Grodziec; odl. od Słupca 32 w.; należy do wsi Grodziec, dm. 6. 6.) **J.**, kol. i młyn, pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. od Słupcy 18 i pół w.; kol. ma dm. 8, mk. 52. Por. *Dankowo.* 7.) **J.**, osada, dawniej miasteczko, rządowe, nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. i par. Janów, przy trakcie z Chorzel do Mławy, od Przasnysza o mil 5 odległe. Leży na samej granicy od Prus, posiada kościół par. murowany z r. 1827, synagogę, urząd gminny, młyn, dwa wiatraki. Stanowi odrębną gminę i liczy 140 dm. i 2059 mk., tudzież 998 mr. roli. Przez tutejszą komorę wywieziono w 1876 r. do Prus za 54189 rs. Początkiem swoim odległych sięga czasów. Jan Starszy, książę mazowiecki, pragnąc wzrostu i dobrego bytu miasta, obdarzył je w roku 1421 prawem niemieckiem, ustanowił łaźnię i postrzygalnię, z których dochód na użytek miasta przeznaczył. Następni książęta mazowieccy niemniej opiekowali się J., przyczyniając mu ciągle rozmaitych swobód; zaprowadzili targi tygodniowe i trzy jarmarki do roku. Po zupełnem zgorzeniu miasta, król Zygmunt I uwolnił je w r. 1533 od opłaty podatku, szos zwanego, i od wszelkich innych poborów na lat cztery, wyjąwszy od czopowego, a gdy miasto dobrze zabudowało się, spaliło się w XVII wieku i po dwakroć w naszych czasach w r. 1826 i 1855, z której to ostatniej klęski znowu się podźwignęło. W r. 1862 J. liczyło ogólnej ludności 1,616 dusz, pomiędzy któremi było katolików 1095, ewangelików 11, starozakonnych 629, utrzymujących się z rolnictwa i wyrobu płótna domowego; dm. mur. 2, drewn. 158. Janów wójtos., folw. i J., młyn, pow. przasnyski, gm. i par. Janowo. J. folw. liczy 1 dom, 4 mk., 40 mr. ziemi ornej i 35 mr. nieużytków. J. młyn na rzece Orzyc, 1 dom, 4 mk., 20 mr. roli i 10 nieużytków. Par. J. dek. przasnyskiego ma 2499 dusz. J. gmina należy do sądu gm. okr. III, liczy 142 dm., 2067 mk., 1103 mr. ziemi (125 nieużytków). W skład gminy wchodzą: Janowo os., J. wójtostwo i J. młyn. 8.) **J.**, pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Wielgie. 9.) **J.**, wś, pow. lipnowski, gm. i par. Kikoł, odl. o 14 w. od Lipna, ma 25 dm., 174 mk., 640 mr. ziemi 10.) **J.**, wś, pow. rypiński, gmina Dzierżno, par. Swiedziebna, odl. o 14 w. od Rypina. W 1827 r. było tu 57 dm., 392 mk.; obecnie zaś 69 osad, 88 dm., 703 mk., 2272 mr. gruntu (1155 ornego), szkółkę. J. należało dawniej do biskupów płockich, później było wsią rządową. Ludność bardzo zamożna. 11.) **J.**, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Strzygi. 12.) **J.**-dąbek, folw., pow. mławski, gm. Stupsk, par. Wyszyny, odl. o 12 w. od Mławy, ma wiatrak, 2 dm., 4 mk., 67 mr. gruntu. 13.) **J.**, pow. mławski, gm. i par. Mława. 14.) **J.**, wś, nad rz. Wkrą, powiat ciechanowski, gm. Młock, par. Malużyn, odl. o 21 w. od Ciechanowa, ma 4 dm., 23 mk., 80 mr. gruntu. 15.) **J.**, wś włośc., pow. płoński, gm. Błędówko, par. Kroczewo, odl. 22 w. od Płońska. W 1827 r. było tu 8 dm., 67 mk.; obecnie 24 dm., 159 mk., 388 mr. ziemi uprawnej i 17 nieużytków. Według Tow. Kred. Ziem. folw. J. z wsią J. i Swobodnia. Rozl. wynosi mr. 224, grunta orne i ogrody mr. 210, wody mr. 1, nieużytki i place mr. 13; bud. drewn. 12. Wieś J. osad 20, z gruntem mr. 179; wś Swobodnia osad 6, z gruntem mr. 91. 16.) **J.**, pow. pułtuski, gm. i par. Lubiel. 17.) **J.**, wś włośc., nad rz. Skrodą, pow. kolneński, gm. i par. Mały Płock. Odl. 9 w. od Kolna i 24 w. od Łomży, leży na wzgórzach piaszczystych śród błotnistej niziny rz. Skrody, tak iż jedynie od strony południowej możliwym jest dojazd do wsi. W 1827 r. było tu 61 dm., 333 mk.; obecny obszar wynosi 2047 mr., w tej liczbie 1016 ornej ziemi, 394 mr. łąk i 417 mr. pastwisk. Jedna z większych wsi powiatu kolneńskiego; wchodziła w skład

starostwa łomżyńskiego, następnie ekonomii i dóbr donacyjnych Mały Płock. Znajdowały się tu tak zwane wybraniectwa t. j. uprzywilejowane osady włościańskie; Jan III, 8 kwietnia 1679 r., potwierdza przywileje wybrańców w Janowie, nadane przez Jana Kazimierza i Michała Korybuta; przywilej Jana III wydany jest na imię Franciszka Ciepłego. August II przywilejem z 19 czerwca 1700 i August III 30 czerwca 1750 potwierdzają przywilej Jana III. Wybrani mieli prawo warzyć piwo i palić gorzałkę na swoją potrzebę, brać drzewo z lasów królewskich na budowle, opał i ogrodzenie, paść bydło w lasach; mogli zajmować się rybołówstwem na Piśnie i Skrodzie i opłacali pewną ilość czynszu; byli zaś wolni od wszelkich innych podatków i ciężarów. Część tych praw, jako to wolny wręb, rząd odjął w początkach obecnego stulecia; czynsz w 1808 r. prefektura łomżyńska podwyższyła na 100 złp., oprócz tego zobowiązała wybrańców do opłacania 6 złp. rocznie na komisarza. W 1819 r. znajdujemy 48 osad rolnych, 2 posiadaczy wybraniectwa, 8 chałupników i karczmę. Każdy rolnik opłacał 60 złp. czynszu i za zniesione naturalia (za czasów pruskich) 3 i pół złp. stróżowego, 1 zł. 8 gr. za fury pod drzewo; oprócz tego do miejscowego folw. od osady odrabiali rocznie po 4 i pół dni sprzężajnych, 10 ręcznych i 2 tłuki. Chałupnicy byli wolni od wszelkich prestacyj. Każdy gospodarz posiadał po 15 mr. chełm.; wybraniectwo 2 wł. 9 mr. chełm.; folwark 324 mr. magd. (pomiar Lindsaya z 1800 r.). Włościanie opłacali dziesięcinę w $^2/_3$ częściach do probostwa Kolno, w $^1/_3$ do Małego Płocka. Było wtedy 64 męż., 63 kob.; 37 synów i 30 córek młodszych nad 10 lat; 40 syn. i 52 cór. starszych nad 10 lat; 18 parobków, 18 dziewek; 87 koni, 83 wołów, 104 świń, 72 krów, 176 owiec, 47 jałowizny. W czasie urządzenia dóbr Mały Płock, włościanie Janowa nie przyjęli projektowanego im kolonialnego urządzenia. 18.) **J.**, wś, pow. łomżyński, gm. Kupiski, par. Łomża, odl. 4 i pół wiorst od Łomży. Posiada 20 dm.; liczyła w 1876 r. 60 męż., w tej liczbie 12 żydów. Włościanie posiadają 140 mr., wchodziła w skład wsi roboczych ekonomii nowogródzkiéj. Wspominana w aktach z 1443 r.; gniazdo Janowskich (Gloger).

Janowo 1.), folw. w pow. mińskim, gubernii mińskiej, o milę w stronie zachodniej od mczka Kojdanowa położony, w miejscowości pięknej, górzystej, ma obszaru około 411 mr. w glebie dobrej; dziedzictwo Dryżyńskich. 2.) **J.**, folw. w pow. nowogródzkim, o milę ku zachodowi od miasteczka Turca, nad rzeką Serwecz, dziedzictwo Terajewiczów; ma obszaru 11 włók i 7 i pół mr. litewskich w glebie pszennej. 3.) **J.**, folw. w pow. borysowskim, o wiorst 5 na południe od miasteczka Ziembina położony, własność Kuczuków od r. 1836, ma obszaru 5 włók i 9 mr. litewskich. Parafia katolicka ziembińska, okrąg polic. 2 łohojski; miejscowość górzysta i kamienista. 4.) **J.**, mały folwark w pow. borysowskim, własność Chocianowiczów, ma obszaru włók 3 i 5 i pół mr. litewskich. 5.) **J.** albo *Radusz*, dobra w pow. bobrujskim, o milę od granicy pow. rohaczewskiego, nieopodal rzeki Oły i o wiorst 18 od stacyi Kowale libawsko-romneńskiej dr. żel. położone; dziedzictwo Pruszanowskich; mają obszaru około 100 włók litewskich w glebie lekkiej. Miejscowość poleska, łąki obfite, okr. polic. 1. *Al. Jel.*

Janowo 1.), okolica szlach., pow. drysieński, zamieszkiwana przez Weryhów. 2.) **J.**, folw., pow. drysieński. Własność Adama i Elżbiety Erdmanów. 3.) **J.**, osada, pow. drysieński, 30 dzies. obszaru, własność Ustinowicza. 4.) **J.**, wś, pow. lepelski, na granicy pow. połockiego, nad jez. Janowo, włas. Jasiewiczów, przedtem Żabów, z których Tadeusz, ostatni wda połocki, sprzedał te dobra Jasiewiczom. Przed r. 1836 była tu kaplica katol. par. Rukszenice. Rozl. 933 dzies. 5.) **J.**, folw., pow. lepelski, własność niegdyś Sielawów, dziś Szyryna. 5.) **J.**, dobra, pow. horodecki, dawna własność rodu Żabów, dziś należą do spadkobierców Brygidy Żabinej, 772 dzies. obszaru. 7.) **J.**, posiadłość rolna, pow. horodecki, 679 dzies. obszaru, należy do Wiktora Korsaka.

Janowo, inaczej *Paule Janowo*, jez. w półn. stronie pow. lepelskiego, tuż pod m. Homlem. Półn. brzeg tego jez. rozgranicza pow. lepelski i połocki. Długość jez. 6 w., największa szerokość 2 w. Rozl. 7 i pół w. kw. Największa głęb. około 4 sążni. J. ma dno piaszczyste; ze wszech stron jest okrążone dość wyniosłemi pagórkami. Oprócz kilku pomniejszych ruczajow J. pochłania wody rzeczki Turosianki, dopływu Dźwiny. Jestto odpływ jeziora Turosa, łączący między sobą kilka większych jezior, mianowicie: Borczowo, Ciotcza, J., Homel, Suja i Turowla. Por. *Paule.* *M. K.*

Janowo 1.), wieś, pow. wrzesiński, 9 dm., 132 mk., 19 ew., 113 kat., 25 analf. Najbliższa poczta w Strzałkowie; st. kolei żel. i telegraf we Wrześni. 2.) **J.**, folw., pow. wrzesiński, 1 dom, 36 mk. Ob. *Zielniec.* 3.) **J.**, wieś, pow. średzki, 21 dm., 174 mk., 1 ew., 173 kat., 54 analf. Najbliższa poczta, telegr. i kol. żel. w Środzie. 4.) **J.**, wś i folw., blizko rzeki Obry, pow. międzyrzecki, 9 dm., 61 mk., 47 ew., 14 kat., 10 analf. Folw. należy do dom. Policka. Poczta i telegr. w Międzyrzeczu (Meseritz) o 6 kil., st. kolei żel. Zbąszyń (Bentschen) o 28 kil. 5.) **J.**, wś, pow. krobski, 13 dm., 128 mk., 69 ew., 59 kat., 13 analf. Najbliższa poczta w Jutrosinie, st. kolei żel. i te-

legr. w Rawiczu. 6.) **J.**, folw., pow. bydgoski, 512 mr. rozl., 3 dm., 35 mk., 4 ew., 31 kat., 16 analf. Poczta w Wilczaku (Schleusenau) o 10 kil., st. kolei żel. i telegr. w Bydgoszczy o 11 kil. Własność Czerwińskiego. 7.) **J.**, folw., pow. pleszewski, 3 dm.; 44 mk., należy do dom. Ruska. 8.) **J.**, kol., pow. poznański, 1 dom, 7 mk., ob. *Chojnica*. 9.) **J.**, folw., pow. wyrzyski, 1 dom, 10 mk., należy do dom. Wyrza. 10.) **J.**, folw., pow. mogilnicki, 1 dom, 7 mk., należy do dom. Padniewa.

Janowo 1.), wieś włośc., pow. chełmiński, na wyżynach prawego brzegu Wisły położona, w okolicy lesistej, $^1/_4$ mili od bitego traktu chełmińsko-fordońskiego. Obszaru liczy mórg 597, budyn. 35, dm. 20, katol. 137, ew. 50. Parafia i poczta Ostromecko, szkoła częścią w Dąbrówce, częścią w Boliminku. Odległość od Chełmna około 2 i pół mili. J. oddawna należało do pp. benedyktynek w Chełmnie; posiadało las obszerny. R. 1592 przeniesiono ztąd poddanych do Ostaszewa, a zostawiono tylko sołtysa z zagrodnikami. R. 1599 skupiono także sołtysa za 200 zł. a na nowiźnie folw. założono. Po okupacyi zabrał rząd pruski tę wś i oddał na własność włościanom. 2.) **J.**, niem. *Hennigsdorf*, wś, pow. chojnicki, ob. *Hengowice*. 3.) **J.**, osada, pow. toruński, w okolicy lesistej i bagnistej, przy granicy pow. chełmińskiego. Obszaru liczy mr. 509, budynk. 18, dm. 7, kat. 71, ew. 25. Parafia i szkoła Ryńsk, poczta Wąbrzeźno, dokąd odległość wynosi 1 milę. J. należy do obszernych dóbr w Ryńsku, własność Sumińskiego. 4.) **J.**, włośc. wieś, pow. kościerski, powstała w nowszych czasach śród lasu wykarczowanego, który rząd odprzedał; liczy dwóch włościan, obszaru mr. 407, katol. 25, domy 2; parafia Pogutki, szkoła Junkrowy, poczta Skarszewy. Odl. od Kościerzyny $3^3/_4$ mili. 5.) **J.**, niem. *Johannisdorf*, rycer. dobra, przedtem król. domena, pow. wejherowski; zajmują obszaru ziemi włók 47, kat. 72, ew. 14, dm. 7; parafia i szkoła Rumia, poczta Zagórze. Odl. od Wejherowa 2 mile. 6.) **J.** al. *Janowa góra* (Kętrz.), niem. *Johannisdorf*, wieś kościelna parafialna, pow. kwidzyński, na nizinach prawego brzegu Wisły, prawie naprzeciw Gniewu położona, ze strony Wisły groblą zabezpieczona. Obszaru liczy mr. 1446, budyn. 64, dm. 31, kat. 157, ew. 126. W miejscu jest kościół katol. parafialny, nowo od r. 1867 aż do 1871 gustownie w cegłę murowany, najbardziej za staraniem sufragana chełmińskiego Jerzego Jeschke ze składek, dusz liczy ta nowa parafia 1123. Przedtem nie było tu żadnego kościoła, a katolicy, pomiędzy innowiercami na nizinach rozproszeni, musieli na przeciwną stronę Wisły do Gniewu uczęszczać na nabożeństwo, co z niemałemi przeszkodami połączone było. Szkoła częścią w Nowych Lignowach, częścią w W. Pastwie; poczta Kurzybrak (Kurzebrak?), przedtem Gniew. 7.) **J.**, wś, pow. brodnicki, na mapach wojskowych podana przy bitym trakcie brodnicko-jabłonowskim, pół mili od Mileszew, także u Kętrz. wymieniona; w nowych wykazach urzędowych nie znachodzi się. 8.) **J.**, niem. *Janowen*, wś, pow. ządzborski, przeszło 1 milę od Zadzborka, na prusko-polskich Mazurach, st. p. Ządzbork. Por. *Galindya* i *Janowskie jezioro*. 9.) **J.**, niem. *Johannisberg*, wś, pow. ostródzki, st. p. Marwałd. 10.) **J.**, niem. *Schillings*, folw., powiat morąski, st. p. Reichau. *Ks. F.*

Janowol, *Janowola*, po łotew. *Janowols*, wś w pow. lucyńskim, dawne dobra koronne, składające niegdyś starostwo lucyńskie. Jest tu cerkiew prawosławna. Między ludnością wielu Estów. Gmina J. z zarządem we wsi Brygach ma 1011 dusz.

Janowsk, kol. i os., pow. turecki, gmina i par. Goszczanów, odl. od Turku 26 w.; kolonia ma dm. 16, mk. 81; osada dom 1, mk. 4.

Janowska kolonia, kol., pow. słupecki, gm. Dłusk, par. Zagórów i Szymanowice, odl. od Słupcy 28 w., dm. 8, mk. 55.

Janowska Słobódka, wieś nad rz. Bohem, pow lityński, par. Janów, 62 dm. *X. M. O.*

Janowski staw, we wsch. stronie Janowa w pow. gródeckim, po gródeckim największy ze stawów utworzonych przez Wereszycę. Od płn. wpada do niego potok Stawki. Wspaniały ten staw podobny raczej do jeziorka, ma bowiem blisko 1000 mr. powierzchni. Rozciąga się on od płn. zach. na płd. wschód, gdzie we wsi Zalesie opiera się o wysoko usypaną i dobrze zabezpieczoną groblę. Kształt jego pół okrągły, księżycowaty, wody gładkie, nieporosłe. Dłuższy, zewnętrzny brzeg stawu tworzą skaliste i leśne wzgórza, między któremi największe pospolicie Królewskim nosem zwane; na krótszym, wewnętrznym i płaskim brzegu rozłożyło się miasteczko Janów. Ryby stawu janowskiego słynęły z dawien dawna z wybornego smaku, gdyż łoże stawu nie jest błotne. Co czwarty rok spuszczano staw i sprzedawano ryby drogą licytacyi. W r. 1808 np. zapłacono 14000 złr. Utrzymanie stawu nie kosztowało jak 50 zł. na stróża stawowego.

Janowskie borki, ob. *Borki Janowskie* z przys. *Dąbrowa*, t. I, str. 927.

Janowskie budy, wieś, pow. nowomiński, gm. Barcząca, par. Nowo-Mińsk.

Janowskie Holendry, ob. *Janowska kolonia* i *Ciemierów*.

Janowskie jezioro, niem. *Janower See*, powiat ządzborski, około 1 milę od Ządzborka, w pobliżu wsi Bagnowy i Janowo, na pruskich Mazurach. Nad jeziorem znajduje się góra około 45 stóp wysoka. Na wierzchu ciągną się dokoła niby obronne mury okopy, które zupeł-

nie wyraźnie można rozpoznać, że są ręką ludzką usypane, wysokie 10 do 12 stóp. Dawniej były znacznie wyższe, ale posiadacz teraźniejszy kazał je rozkopać. Miejsce u wierzchu okopami zajęte liczy długości 45 stóp, cały obwód okopów 175 stóp. Lud okoliczny dodziśdnia nazywa tę górę „zameczek", i opowiada, że tu niegdyś stał rzeczywisty zamek, ale potem w ziemię zapadł, i teraz jeszcze tam w ziemi się znajduje i wszystkie skarby są zakopane. Rybacy, co w jeziorze ryby w nocy łowili, nieraz, jak mówią, widywali żołnierza bez głowy, który około wałów chodził, a potem nagle znikał. Resztek jakichś fundamentów albo murów nie ma żadnych; na górze tylko starą zardzewiałą broń i inne żelazne narzędzia znaleziono. Ob. Dr. Töppen: Aberglauben aus Masuren. *Ks. F.*

Janowskie starostwo 1.), niegrodowe, było położone w wdztwie mazowieckiem, w ziemi ciechanowskiej. Podług lustracyi z r. 1660 okazuje się, iż powstało z dawniejszego sstwa przasnyskiego i wówczas składało się z miasteczka Janowa nad rz. Orzycą i z wsi Janowa z folwarkiem i młynem. W tymże czasie sstwo to z mieszkańcami Przasnysza i Chorzel, składało się w $^1/_4$ części na wóz wojenny w czasie pospolitego ruszenia. W r. 1770 posiadał je Stanisław Radzymiński, podkomorzyc ciechanowski, opłacając z niego kwarty złp. 905 gr. 1 a hyberny złp. 574 gr. 21. W roku jednak 1773 na sejmie warszawskim, Stany Rzplitej nadały te posiadłości na własność emfiteutyczną Rościszewskiemu, podstolemu przasnyskiemu, z warunkiem opłacania czterech kwart podług taryfy z r. 1765. 2.) **J.** starostwo, ob. *Janów* w Galicyi.

Janowszczyzna 1.), wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 10 w. od Sokółki. 2.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 37 w. od m. pow. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Mołodeczna do gr. pow. mińskiego; 1 dm., 4 mk. rz. kat. 3.) **J.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 65 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 3 dm. 14 mk. katol. 4.) **J.**, folw. zasekwestrowany, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy w. 34, od Wasiliszek w. 7, dom 1, mk. prawosł. 4, kat. 35 (1866). 5.) **J.**, mały folwark w pow. słuckim, własność Łaszkiewicza od r. 1861, ma obszaru około 3 włók litewskich.

Janpol, ob. *Jampol.*

Janpol, wieś we wsch. stronie pow. rzeczyckiego, przy lichej drożynie wiodącej z Równego do Zaspy, w okr. polic. 4 rzeczyckim, ma osad włócznych 20, miejscowość głucha poleska.

Janpol, mko, pow. głuchowski gub. czernihowskiej, i obszerna posiadłość wiejska (M. Nieplujewa) z fabryką cukru, gorzelnią i wielkim lasem, o 35 w. od Głuchowa. St. poczt.

Janpole, niem. *Hansfelde*, wieś, pow. wałecki, ob. *Stary dwór.* Por. *Frydląd Marchijski.*

Jańsbork, niem. *Johannisburg*, miasto pow. w Prusach wschodnich, nad znacznem jeziorem jańsborskiem albo raczej warznieńskiem (niem. Warschau See, w dok. Warsen), zkąd rzeka Pisek płynie do Narwi, na bitym trakcie z Białej do Ządzborku i z Lecu do Polski, około 2 i pół mil od polskiej granicy, na t. zw. pruskich Mazurach. w obw. gąbińskim, pod 53°37' i 39°29'. W J. znajdują się zwykłe władze powiatowe, komora celna, magistrat, kościół nowozałożony misyjny katolicki, kościół luterski, synagoga, poczta, stacya telegr., szkoła miejska, apteka, doktór, młyn parowy, browar itd. Targi doroczne odbywają się: 4 kramne, 4 na bydło i konie, 1 na płótno. Najbliższa stacya kolei żel. mazurskiej około 5 mil w Ełku. Nieco ruchu dodaje żegluga wodna, składająca się dotąd z 5 parowców, które jeziorami i kanałami kursują między Jańsborkiem, Lecem, Rynem, Węgoborkiem itd. Dm. mieszk. liczą 186, ludności po największej części luterskiej i mazurskiej około 3000. J. między jeziorami w borach miał obronne z natury położenie. Krzyżacy zbudowali tu zamek obronny, tak potrzebny w wojnach częstych z Polską i Litwą. Fundowany jest r. 1344 al. 1345 przez komtura z Balgi, który tu wójta swojego utrzymywał. Podówczas daleko naokół żadnej jeszcze nie było osady w tej okolicy. Zapewne teraz dopiero osiedlili się pierwsi rybacy w pobliżu zamku, którzy dali początek późniejszemu miastu. R. 1366 książę litewski Kiejstut, powaśniwszy się z krzyżakami, napadł J. i zdobył go. Tylko załoga trzymała się w jakiejś wieży pod kloaką. Kiejstut kazał podprowadzić statek pod wieżę, napełnił drzewem, pakiem i podpalił; musieli się krzyżacy poddać. R. 1367 komtur z Balgi Ulryk Fricke nadał 1-szy przywilej osadnikom około zamku będącym. O rolnictwie nie masz w nim jeszcze mowy. Mieszkańcy trudnią się li tylko rybitwą i myślistwem. Ryby mogą łowić we wszystkich jeziorach pobliskich z wyjątkiem Warzna i Neden. W borach także im wolno bić zwierza dzikiego, począwszy od rzeki Kerwik (łączy jezioro Mokre i Kurwit) aż w głąb ziemi litewskiej, jak daleko przed nieprzyjacielem będą mogli. Wójt tutejszy utrzymywał składy różnych towarów, które mieszkańcom pobliskich wsi sprzedawał. R. 1377 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode, z Rynu jadąc wodą, zwiedził tutejszy zamek, wiódł wtedy wojnę z litwinami. R. 1391 wrzała wojna zakonu z Jagiełłą. Najwyższy marszałek krzyżacki Engelard Rabe przybył tu z wielkiem wojskiem. Wyprawiono wspaniałą ucztę na zamku, przy której 1-sze miejsce dano niejakiemu Apelowi Fuchs z Frankonii, który obnosił

sztandar św. Jerzego. Ztąd udali się potem wodą w głąb Mazowsza i zajęli zamek Suracz nad Narwią. R. 1393 tenże marszałek i dowódca ciągnął znowu z wojskiem ku Litwie, prowadził z sobą wielu pomocników z Holandyi, Geldryi, Francyi itd. Płynęli statkami począwszy od Rynu po jeziorach, potem z Jańsborka rzeką Pisą i Narwią, Bobrem i Netą (?) aż do augustowskiego jeziora. Ztąd łodzie pokładli na wozy i tak dalej jechano po kniejach i borach. Na zamku tutejszym siedzieli krzyżaccy wójtowie (Pfleger) i, jak się wspomniało, zależni byli od komturów w Baldze. Znani są następujący: Jan Kollin (Köllen) 1361, Jan v. Kletttenberg 1439, Ulryk v. Ottenberg 1461, Hans v. Helmstadt 1476, Jerzy v. Kolbitz 1495, Fryderyk Herr zu Heideck 1522. R. 1450 mistrz w. krzyżacki Ludwik v. Erlichshausen objeżdżał polskie Mazury; d. 14 sierpnia był w J., gdzie mu polscy posiadacze hołdowali z tej okolicy „die polnischen Freien um Johannisburg gesessen alle gross und klein huldigten am Abende Assumptionis Mariae.“ R. 1519 kiedy ostatni mistrz krzyżacki Albrecht brandeburski rozpoczął wojnę z Polską, oddział wojska polskiego zbliżył się pod J. Dowódca krzyżacki Hans Colwitz pierzchnął na samą wieść o zbliżającym się nieprzyjacielu, zostawując wszelką amunicyą i zapasy żywności. Szlachta okoliczna polska bardzo wtedy polakom sprzyjała. W lipcu około 300 polskiej jazdy z Jańsborka uczyniło wycieczkę na zdobycz; po drodze spalili Ządzbork, a zabrawszy bydło, koni itd. podostatkiem, wrócili na zamek d. 22 lipca. Tej samej nocy niespodzianie oddział krzyżacki w liczbie 5000 piechoty i 100 jazdy napadł ich we śnie pogrążonych. Naczelnik polski Jerzy Talfus zaledwie zdołał skoczyć w wodę i pływając uszedł. Przeszło stu czeskich i polskich żołnierzy po karczmach rozlokowanych zabito. Zamek zdobyli dopiero kiedy naszym zabrakło amunicyi. Także około stu naszych poległo na zamku. R. 1500 prob. tutejszy nie pobierał jeszcze żadnych dziesięcin w zbożu, z czego wnioskują niektórzy, iż uprawa roli stała wtedy na niskim stopniu, ani sam proboszcz roli żadnej na uposażenie nie posiadał. R. 1531 kiedy reformacya już była na Mazurach zaprowadzona, prob. Marcin szerzył tu zasady anabaptystów; został za to urzędu pozbawiony, ale wkrótce potem przywrócony. R. 1533 przebywał tu przez niejaki czas książę Albrecht. R. 1538 w miesiącu lutym znowu się tu schronił na dłuższy czas przed powietrzem morowem, które wtedy w Królewcu grasowało. Tenże książę kazał zamek jańsborski wałami i fosami lepiej obwarować. Osada tutejsza także się znacznie podniosła. Odbywał się tu ożywiony handel z Polską, mianowicie rybami. Z Mazowsza do Prus główny trakt wiódł wtedy przez J. Woły aż z Podola pędzono tym traktem do Gdańska. Także zjazdy liczne książąt i szlachty na wielkie łowy często się tu odbywały. R. 1569 ks. Albrecht Fryderyk, jadąc hołd składać polakom do Lublina, był w J. R. 1594 ubiegali się mieszkańcy J. o prawa miejskie, które im jednak dla różnych przeszkód dopiero później użyczone zostały. Od r. 1550 był proboszczem jańsborskim Marcin Glossa, wypróbowany reformator luterski, który już od r. 1524 miewał uczone prelekcye o reformacyi w Krakowie; r. 1546 powołał go ztamtąd książę Albrecht do Królewca, a teraz tu przysłał, żeby polskie Mazury z gruntu i do ostatka zreformował. R. 1628 zamek powiększano i obwarowywano. R. 1642 powstały sprzeczki graniczne, jak się zdaje gwoli łowów, pomiędzy Hieronimem Radziejowskim, starostą łomżyńskim, później wicekanclerzem koronnym, a zamkiem tutejszym. Ludzie Radziejowskiego po 2-kroć w listopadzie z mocą zbrojną zamek z miastem napadli i zadosyćuczynienie otrzymali. R. 1655 znowu tu zamek powiększono i mocniej obwarowano. R. 1657 Paweł Sapieha z oddziałem swoim naszedł Mazury, zamek tutejszy oblegał, ale nie zdołał zdobyć, bo był zbyt mocno obwarowany; tylko miasto zajęli i pobliższe wioski, przez co wielkie było spustoszenie. Tegoż r. 1657 panowało straszne morowe powietrze na Mazurach i w jańsborskiem, które jeszcze większe spustoszenie na całą tę okolicę sprowadziło. Nawet biedne zwierzęta pozdychały: w obszernej tutejszej parafii nie pozostało ani jednego konia; w starostwie jańsborskiem przeszło 1000 włók leżało pustych. R. 1645 kurfirszt Fryderyk Wilhelm nadał wreszcie tyle oddawna upraszany miejski przywilej tutejszym mieszkańcom. Prawo otrzymali chełmińskie. „Burmistrza, radnych, sędziów sami sobie mogą obierać w obecności naszego starosty, jak się dzieje po innych miastach. Co do sądów w sprawach cywilnych, jeżeli dobrowolnie się nie ugodzą, mogą iść do burmistrza, a od burmistrza do sędziego. Kryminały li tylko przed sędziego należą, który jednak wyroku swego nie wyda wprzód, nim najwyższy nasz sąd (Hofgericht) go nie potwierdzi. Dochody od małych sądów w 3-ej części do sędziego należą, a za pokaleczenie i pobicie (für Blut und Blau) w całości. Zwolnić może od kar sądowych jedynie starosta albo my sami. Czynsze z jatek kupieckich jako i od łazienek (Badestube) pobiera miasto. W borze jak dawniej za opłatą (1 m.) mogą brać drzewo do potrzeby, także i bydło swoje tam wypędzać. Za to i nam wolno będzie bydło nasze z folw. naszego Łupki na miejskie pola pędzić.“ Pierwszym burmistrzem obrany został Fryd. Adam Zierniewski, który najwięcej do uzyskania powyż-

szego przywileju się przyczynił. R. 1682 miasto w większej części zgorzało. R. 1684 zamek tutejszy na nowo został z gruntu naprawiony; komendantem był wtedy generał von Waldeck. R. 1697 i 1698 znaczne znowu podejmowano roboty około zamku i prawie znowa go odbudowano. Tegoż r. 1697 odbył się sławny zjazd króla polskiego Fryderyka Augusta z kurfirsztem Fryderykiem III, późniejszym królem pruskim. Król nadjeżdżał z Pułtuska na Chorzele, Wielbark i Szczytno, gdzie przenocował d. 3 czerwca. Następnego dnia stanął w Jańsborku. W otoczeniu jego znajdowało się kilku wojewodów i wiele szlachty; także i biskup Jan Załuski, który to spotkanie dosyć dokładnie opisał. Kurfirszt pruski daleko poza miasto wyjechał królowi naprzeciw, kiedy się przybliżał. W nowo właśnie odbudowanym zamku pomieszczono króla i kilku najpierwszych z otoczenia. Innych wzięto do miasta, które nie mogło wszystkich objąć, tak wielu gości i ciekawych zewsząd tysiącami się nazjeżdżało. Znaczna część mieszkała poza miastem w namiotach, inni w pobliskich wioskach. Przy stole siedział król osobno sam tylko, w środku, pod baldachimem, a kurfirszt dość oddalony po boku, czego senatorowie polscy koniecznie się domagali. Nazajutrz 5 czerwca i dwa następne dni urządzone były wspaniałe łowy w tutejszych borach. Na starem bardzo obszernem drzewie, około pół mili za miastem, zbudowany był mały ale nader gustowny domek dla króla i kurfirszta. Inni zajęli niezliczone namioty, które jakby miasto jakie w formie ulic sporządzone były. Wszyscy niemal urzędnicy leśni całego kraju skomenderowani byll na te łowy, także i szlachta brała w nich udział; chłopów mazurskich tysiącami zeszło się spędzać zwierzynę. Ubito wtedy niezliczoną moc żubrów (Auerochs), łosiów, saren, wilków, jaźwców i innych zwierząt, które mógł każdy brać do woli, bo z tego nic nie użyto. Wszyscy goście utrzymywani byli na koszt kurfirszta. Powiadają, że skutkiem tych łowów zwierz dziki stał się daleko rzadszy w tych okolicach; niektóre nawet wymarły, jako żubry, a sarny dotąd jeszcze, mimo ochrony, nie mogą się należycie rozmnożyć, tyle ich wtedy ubito. Dnia 8 odjechał król napowrót do Pułtuska, kurfirszt towarzyszył mu aż do polskiej granicy. Powiadają, że na zjeździe tym umówione było wywyższenie kurfirszta pruskiego do godności króla; niemniej były narady tyczące się zajęcia Elbląga, ulepszenia poczt w Gdańsku itd. R. 1709 powstała tu sroga choroba morowa. Przez cały rok trwała i następny rok aż do 1711 w całej okolicy. Rynek i ulice w Jańsborku trawą wysoką porosły, a w mieście pozostało tylko 15 mężczyzn. R. 1720 piszą o naboż., że się odprawiało naprzemian po polsku i po niemiecku i że 2 gminy polską i niemiecką rozróżniano w mieście i parafii. Polska jednak gmina bez porównania była liczniejsza. Aż do r. 1735 obchodzili chłopcy w białe komże ubrani z szopkami i gwiazdami po domach w mieście, zupełnie jak i u nas po Bożem narodzeniu. Potem stary ten katolicki zwyczaj zniesiono. R. 1722 urodził się tu Krzysztof Pizański, który wiele pisał o pruskich Mazurach, † 1790. R. 1740 zamek jeszcze naprawiano, ale potem coraz bardziej upadał i zupełnie został zniesiony przy końcu zeszłego wieku. R. 1697 otrzymało miasto pewne łąki, zwane Porębiski, nad Pisowodą. Do końca z. w. siedzieli na zamku starostowie jańsborscy (Amtshauptleute), którzy tu w miejsce zniesionych około r. 1525 wójtów krzyżackich bez przestanku byli przysyłani. Znani są starostowie tutejsi: Fryderyk zu Heydeck 1525 — 1536, Jobst v. Krösten 1538, Otto v. Hayn 1540, Hans v. Krösten 1544, Antoni v. Lehwald 1544—1548, Krzysztof von der Oelsnitz 1548 — 1550, Jerzy von Weier 1550 — 1555, Hans v. Schlieben 1555 —1559, Jerzy von Hohndorf 1559 — 1573, Hans v. Krösten 1573—1575, Grzegórz z Portugalii 1575 — 1581, Hektor von Königsegg 1582—1583, Krzysztof von Königsegg 1584, Hektor von Königsegg 1584 — 1591, Andrzej von Reitein 1591—1599, Botho Albrecht freiherr zu Eylenburg 1602 — 1621, Samson von Finck 1621 — 1625 (?), Fryd. von Lehndorff 1628 — 1632, Fryd. von Lehndorff oberstleitnant 1632 — 1633, Ludwik von Kanacher oberstleitnant 1633—1652, Dytryk von Lessgewang oberst 1653 — 1671, Krzysztof erbtruchsess freiherr zu Waldburg administr. 1653—1659, Fryd. erbtruchsess freiherr zu Waldburg oberstleit. 1672—1678, Jerzy Krzysztof Finck von Finckenstein 1678 — 1679, Krzysztof erbtruchsess freiherr zu Waldburg 1679—1689, Karol Wilh. Finck graf v. Finckenstein 1689—1714, Jan Fryd. freiherr von Dobrzeński, radca tajny 1714 — 1715, Fryd. Krzysztof Finck graf von Finckenstein 1715—1739, Jan Jerzy von Lestwitz generalleitn. 1739 — 1767, Ernst Juliusz von Koschembahr generalmajor 1767 — 1776, Fryd. Wilh. von Löllhöffer generalleitn. 1776—1780, Otto Baltazar von Thun generalteitn. 1780—1793. R. 1806 przechodziło tu i stało kwaterą wiele wojsk rossyjskich, mianowicie pod gener. hr. Osterman—Tołstojem. Po bitwie pod Pułtuskiem od 31 grudnia do 7 stycznia jeszcze więcej ich powracało; zostawili tu dużo chorych. R. 1807 stała w J. załoga rosyjska, która szczęśliwą wycieczką na pobliskie forpoczty francuskie w Wielbarku wielu jeńców swoich uwolniła. Potem przechodziły wojska francuskie przed i po bitwie pod Iławką (Pr. Ei-

lau). Oprócz innych szkód wnieśli zarazę na bydło, które wszystko wtedy prawie wyniszczało. Za 1 kozę płacono tal. 16. R. 1812 na początku czerwca przechodzili i stali kwaterą bawarczycy, potem kawalerya francuska została 10 dni, w końcu piechota i konnica pod gener. Decroix. Począwszy od 12 grudnia aż do połowy stycznia r. 1813 mnóstwo najróżnorodniejszego wojska franc. przechodziło tędy bez ładu pierzchając; wielu było pomarzłych, wynędzniałych. Dnia 15 stycznia przechodził tu oberst Dawidow z 3 pułkami kozaków, poprzedzając główną armią księcia Kutuzowa. Dnia 23 cesarz Aleksander przybył tu z Ełku. Miasto prawie całą milę wyszło naprzeciw. Cesarz wraz z otoczeniem, począwszy od jeziora Drygal, puścili się konno jeziorem Warznem aż do Jańsborka. Przyjęcie było świetne. Cesarz zamieszkał w domu rzecznika Mischell i pozostał aż do 26. Codzień było miasto iluminowane. Na środku rynku wzniesiono piękny obelisk 30 stóp wysoki z napisem: „Heil dem Befreier Europens Alexander dem Grossen." Krótko przed odjazdem około południa wielki książę Konstanty przybył z oddziałem ciężkiej kawaleryi. Cesarz wyjechał po południu do Friedrichshof. W początkach tego wieku rozwinął się znaczny handel z Polską w J. i z pobliskiemi miastami mazurskiemi. R. 1814 przedsiębierczy kupiec tutejszy Meyer rozpoczął żeglugę z jednej strony na północ do Rynu, z drugiej na południe do Warszawy, Gdańska i Elbląga. Zbudował sobie ku temu kilka statków, na których zboże skupował i zwoził z Mazur jeziorami do Jańsborka, a potem do Gdańska, Elbląga odstawiał. Wspomnionego r. 1814 na pierwszych dwóch statkach odesłał rzeką Piskiem (Pisa ?) z Jańsborka, potem Narwią, Wisłą do Gdańska 1600 korcy żyta i 48 beczek spirytusu. Z powrotem zabierał różne potrzebne towary. R. 1816 otworzył tenże Meyer w J. wielki skład i magazyn soli, oraz towarów różnych, które ztąd prawie na całe Mazury się rozchodziły. Odkąd r. 1823 granicę z Polską zamknięto, żegluga ta i handel prawie zupełnie podupadły. Tylko niekiedy spuszczają jeszcze drzewo Piskiem do Polski albo małemi łodziami ryby wiozą. R. 1823 zaczęto użyzniać bardzo obszerne nieużyteczne bagniska pod Jańsborkiem, z których teraz niemały idzie pożytek. Od r. 1845—1849 wykopano nowy kanał jańsborski przy J., przez co dość ożywiona żegluga parowa się otworzyła. Przemyśliwają jeszcze Jańsbork kanałem między jeziorami złączyć z Ełkiem i Orzyszem. Ob. Dr. Töppen, Geschichte Masurens, w bardzo wielu miejscach. *Jańsborski powiat* obejmuje obszaru mil kwadr. 30. Leży między 39° i 40°1' wschod. dług. a 53° 27' i 53°52' północnej szerok. Na północ styka się z pow. leckim (Lötzen), na wschód z łeckim (Lyck), na południe z Polską, na zachód z ządzborskim i szczycieńskim powiatem. Największa szerokość z półn. na połud. wynosi 6 mil, największa długość z zachodu na wschód 10 mil. Część południowo-zachodnia, z małemi wyjątkami, jest równa, rozległemi borami zajęta. W północnej i wschodniej połowie wznoszą się wzgórza, wysokości 500 do 525 stóp nad poziom morza dochodzące, zwykle są krzewami i drzewami porosłe. Z powodu licznych pobliskich jezior, mianowicie największego jeziora Smiardwego (Spirding See), powiat ma powietrze w ogóle zimne, rolnictwu jednak mniej szkodzące. Także burze, grzmoty, z powodu jezior zbyt licznych, stosunkowo częste bywają. Temperatura nader zmienna. Zima trwa zazwyczaj od początku paźdz. do końca marca. W maju jednak powietrze mało się różni od kwietnia, a w czerwcu nawet około św. Jana częste bywają i mocne przymrozki. Latem są dnie gorące, noce zwykle oziębione. Susza nieraz zbyt długo trwająca. Około jesieni bywa tu pora najpiękniejsza. Pod względem urodzajności gleby stoi pow. na niskim stopniu. Czysto piaszczystej gleby liczy się większa część powiatu, bo aż procent 53, mianowicie na południu i zachodzie, gdzie się rozciągają bory jańsborskie. Inne części mają glebę często żwirowatą, tu i owdzie gliniastą, urodzajną i także mniej albo więcej piaszczystą. Na wielu miejscach nagromadzone leżą kupy kamieni. Niektóre wzgórza obfitują w wapienne kamienie. Jezior liczy powiat 49, znaczniejsze są: Smiardowe (Spirding See) niemal 2 kw. mile rozl., 12 do 14 mil obwodu liczące, z odnogami Beldan, Górkło, Seksty (Sexter See?), Warnow. Inne jeziora nietak wielkie: Orzysz, Warzno (Warsen al. Warschau See), Niskie (Nieder See?), Pogobie przednie, Pogobie średnie, Białoławki (Bialolawker - See), Kociół (Kessel See), dybowskie, guckie jezioro i wiele innych. Rzeki i strugi znaczniejsze. 1) Pisek z jeziora Warzna płynie do Narwi; 2) Wilkus łączy jezioro Kociół i Warzno; 3) Białoławka łączy Kociół z jez. białoławskiem; 4) Wąska przedtem łączyła jez. Śmiardowe z białoławskiem, teraz zatamowana; 5) Wincenta (Wycięta?) dopływ Piska; 6) Szeska struga także dopływ Piska; 7) Niska (Niederfluss?) łączy jez. Niskie z Beldanem; 8) Konopczanka zpod miasta Biały do jez. Warzna; 9) Święcek (Schwentzekfl.) łączy jez. dybowskie i Warzno; 10)Orzyska struga z jez. orzyskiego przez mikoskie do syrkłowskiego. Uprawa pod jarzynę trwa tu od 15 kwietnia do 8 czerwca, pod oziminę od 24 sierpnia do 10 października. Żniwa żytnie zaczynają się 20 lipca. Po

mniejszych posiadłościach gburskich utrzymuje się jeszcze stare 3-polowe gospodarstwo, tylko po większych dobrach jest ulepszona uprawa roli. Hodują najwięcej żyto, kartofle, mało jęczmienia i grochu, a najmniej pszenicy; także jarkę, bukwitę sieją po piaskach z lichym pożytkiem. Drzewa owocowe nie udają się dobrze i są tu rzadkie. Len i konopie sieją li tylko dla własnej potrzeby. Łąki są obszerne ale małodonośne, po największej części torfiaste. Mianowicie we wschodniej części pow. mało mają siana, które sobie z Polski dokupują. W ostatnim czasie nieco więcej zbierają siana, ponieważ znaczne obszary błotnistych łąk osuszone zostały ponad wielu jeziorami, w których do kilka stóp wody spuszczono. W części zachodnio-południowej znajduje się co najmniej 450 włók czystego piasku latającego, który tylko okoliczne pola zanieczyszcza. Bory są bardzo obszerne w pow., prawie tylko do rządu należące. Rozkładają się na 7 nadleśnictw. Rosną w nich najczęściej sosny, jodły i t. d. Roku 1874 wynosiła summa pieniężna za rozprzedane drzewo tal. 95,000, obecnie przeszło 100,000, ponieważ drzewo coraz bardziej drożeje. Drzewo rośnie około 80 do 100 lat, nim się ścina. Z prywatnych dóbr tylko ublickie dobra mają na sprzedaż drzewo. Rozwożą drzewo częścią na południe Piskiem i kanałem do Narwi i Polski, więcej jednak na północ parowcami do stacyj nowej kol. żel. mazurskiej w Lecu i Węgoborku. Z powrotem zabierają z sobą do Jańsborka różne towary, mianowicie sól. Chów koni i bydła w ogóle na dość niskim stopniu stoi. Z pomiędzy zwierząt żarłocznych znajdują się lisy, wilki, jaźwce i kuny. Myśliwstwo jednak mało rozwinięte. Zato wielki pożytek z rybitwy. Fiskalne po największej części jeziora, liczne i wielkie, tysiące talarów przysparzają kasie corok, a wielu mieszkańcom dają utrzymanie. Znaczniejsze ryby są: leszcze, sandacze, liny, szczupaki, węgorze, morenki i t. d. Węgorze t. z. rzeczne (Flussaale) ukazują się nieraz w nadzwyczaj wielkiej ilości w rzece Pisku, tak że je rękami niemal chwytają. Także leszczy zadziwiającą moc często łowią, osobliwie w jeziorze Smiardowem. Sumy w Smiardowem też się znajdują. Pod względem osad pow. jańsborski obejmuje: 3 miasta: Jańsbork, Biała, Orzysze, 194 wsi, dóbr rycer. 9, domen. król. 3, hutę żel. 1, dóbr 27, folw. 14, pustkowi i wybudowań 155. Wsie gburskie nie są jeszcze wszystkie separowane. Trakty bite: 1) z Dłutowa naprzeciwko Wincenty w Polsce przez Jańsbork do Ządzborku, państwowy, mil 5 i pół; 2) z Jańsborka na Orzysze, Ublik, Stoczki do Leca, powiatowy, mil 4; 3) z Jańsborka na Białę, Drygale do Ełka, mil 5. Zresztą po piaszczystych gruntach bardzo jest utrudniona komunikacya. Wodne drogi w 2-jakim kierunku rozchodzą się przez powiat: na północ kanałem jańsborskim przez jeziora do Rynu, Lecu i Węgoborka, na której-to przestrzeni 5 parowców kursuje. W południową stronę Piskiem uregulowanym i kanałami przewożą drzewo, ryby i t. d. do Polski. Drogi żel. niema w powiecie. Najbliższa stacya w Ełku około 5 mil odległości. Ludności liczy pow. jańsborski 44381, z których zaledwie kilka tysięcy jest niemców, reszta pruskopolscy mazurzy Jak wykazują stare przywileje, zaludnienie naszego powiatu miało miejsce dopiero w XV wieku. Pierwszy przywilej na Jańsbork pochodzi z roku 1367; wtedy jeszcze naokoło żadnej tu nie było osady przez dłuższy czas. O ile wiemy otrzymały potem swoje przywileje wsie tutejsze: Liski, Sokoły, Kowalewo, nad polską granicą leżące, r. 1428; Bielczące także opodal granicy na południe od Biały 1429, Pawłoczyny i Pietrzyki 1435, Drygały 1438, Jeże, Kociół i Giętkie 1445, Dąbrówka, Kaliszki 1447, Orłowo i Rozogi 1448, Myszki 1449, Bogumiły i Skarszyny 1452, Grabowo 1453 i t. d. Warunki osiedlania były wszędzie prawie te same; zwykle od włóki dawali pół marki i 2 kury; dobra tz. wolnych liczyły najczęściej 10 do 15 włók, od których 1 służbę w wojnie pełnili. Pod względem wyznania, prawie wszyscy mieszkańcy powiatu są lutrzy, katolików zaledwie jest 300, żydów 400. Parafij luter. 9: Orzysz liczy wiosek 29, Biała 34, Drygały 45, Okartowo 21, Jeże 17, Jańsbork 77, Kumilsk 26, Różyńsk 23, Turośle 23. Katolicka parafia na cały powiat 1 w Jańsborku, synagogi 2. Szkół publ. 107, nauczycieli 108, nauczycielek 90, prywat. szkół 13 (uczniów 166). Głównem zatrudnieniem ludności uprawa roli. Rzemieślników w 3 miastach 301, po wsiach 506; kupców w miastach 38, we wsiach 46. Pod względem przemysłu słabo nader rozwiniętego notujemy: browarów 7, gorzelni 35, pieców do wypalania wapna 4, parowy młyn 1. Wyroby płótna, wełny, półwełny dosyć często się znachodzi, ale tylko jako dodatkowe zatrudnienie obok gospodarstwa dla potrzeb własnych. Farbierni 5, cegielni 8, olejarnie 2, tartaki 3, smolarni 8, węglarni 5, fabryka likworów 1, octu 1, młynów wodnych 14, wiatraków 15. Huta żelazna we Wądołku dostarcza wszelkich potrzebnych wyrobów tak w gospodarstwie jak przy kuchni. Utrzymywana kosztem rządowym, własność rządu. Targi odbywają się corok 4 razy w 3 miasteczkach kramne, na bydło i konie; nadto na płótno 8-dniowe targi w Jańsborku. Nadleśnictw liczy pow. 7: Szeroki bór ma podleśnictw 2, Grądówki 4, Jańsbork 4, Kulik 3, Kurwie 2, Turośle 3,

Wolfsbruch 4. Nadto 2 leśn.: Wejsuny i Nida do nadleśn. Gusianna w pow. ządzborskim należą. Do powiatowego sejmiku (Kreistag) należy 22 posiadaczy większych (Virilstimmen) i 12 obranych posłów (6 z miast, 3 ze wsi, 3 z dóbr pomniejszych szlach.). Lekarze 3, apteki 3. Ob. Dr. Weiss: Preuss. Littauen und Masuren 1879 w 3 tomach. *Ks. F.*

Tu dodamy według innych źródeł, że J. zowią też Janśpork, Hansbork, Wancbork a Kętrzyński znalazł w Tomicyanach i na jednej mapie z XV w. nazwę *Pisz* lub *Pysz*. Może więc właściwszą byłaby ta pokrewna z nazwą rzeki nazwa wyraźnie słowiańska a wtedy powiat zwałby się powiatem piskim. Analogicznie wywnioskowana przez Dom. Szulca nazwa Johannisburga Janowo nie ma podstawy. Rzekę Pisek, Pisz zowią też Pisią, Pisą, Pysią. Jezioro Warzno zowią niektóre źródła nasze „warszawskiém" a niemieckie zowią je też Rosche. Kętrzyński wymienia także dwie pod J. osady: Kubusze (Alt-Johannisburg) i Kulig (Neu-Johannisburg). Założenie zamku przypisują też w. mistrzowi Henrykowi Tusmer koło r. 1345 a nawet do r. 1268 cofają. R. 1854 wychodziło w J. pismo polskie *Gospodarz mazurski*; r. 1859—60 *Prawdziwy ewangelik Polski*, a r. 1850 *Kurek Mazurski*, wszystkie nakładem i drukiem Antoń. Gąsiorowskiego. Powiat jańsborski ma 0,7 lasu, 0,1 wody, 0,2 roli i łąk. Wody liczą 74249 mr. Gdzieniegdzie ślady rudy żelaznej łąkowej. Por. *Gąbin, Sudawia, Mazury.*

Jańsborska puszcza, niem. *Johannisburger-Wildniss.* Tak się zowią lasy koło Jańsborka, które tworzą puszczę 98 kil. długą, 45—52 szeroką; styka się ona prawie z puszczą ostrołęcką. Por. *Jańsbork.*

Jańsborski kanał, niem. *Johannisburger-Kanal*, kanał w Prusach wschodnich na Mazurach, pow. jańsborski, zowie się niekiedy jeglińskim od wsi Jegliny, około której przechodzi. Łączy jezioro Jańsborskie, które jest przy Jańsborku, zazwyczaj Warzno zwane, ze Śmiardowem. Jest tak głębokie, że parowe statki wygodnie mogą przechodzić. Z tej przyczyny stał się ten kanał pobudką nowej żeglugi parowej, która się po licznych i wielkich jeziorach mazurskich otworzyła. Długi jest około 1 milę. Kopany od r. 1845 do 1849. Koszta wynosiły 48070 tal. Obecnie kursuje 5 parowców kanałem i jeziorami między miastami mazurskiemi; Jańsbork, Ryn, Lec i Węgobork. Tworzy to drogę wodną 11.5 mil długą. Ob. Dr. Töppen, Geschichte Masurens i Dr. Weiss, Preuss, Littauen und Masuren, „Kanał ten, pisze Winc. Pol, łączy Wisłę z Preglą za pośrednictwem z jednej strony rzeki Pisz, wpadającej do Narwi od prawego brzegu i z ta do Wisły, a z drugiej rz. *Angramy*, która jest właściwie górną Preglą. Kanał ten przerzyna w poprzek grzbiet pojezierza baltyckiego na przestrzeni roztoki polskiej i przypada tu na rzęd 11-tu jezior najznaczniejszych, które z sobą łączy; z pierwszego i ostatniego z tych jezior wypływają już spławne rzeki: *Pisz* i *Angrama*. Jak największa liczba kanałów, został i ten doprowadzony do skutku w wieku przeszłym w latach 1764—1767." *Ks. F.*

Jańsborskie jezioro, pow. jańsborski, ob. *Warzno.*

Jańskawieś, niem. *Johannisdorf*, wś, pow. inowrocławski, 11 dm., 88 mk.; 87 ew., 1 kat., 9 analf. Najbliższa poczta, telegr., i st. kol. żel. w Gniewkowie (Argenau) o 6 kil.

Janszojce, niem. *Jänschwalde*, wś serbska na dolnych Łużycach, w pow. chociebuskim. Kościół parafialny ewangelicki z nabożeństwem serbskiem, szkoła początkowa. W roku 1880 mieszkańców 791, w tem około 50 Niemców. *A. J. P.*

Jantal, niem. *Johannesthal*, mko na Szląsku austr. w księztwie opawskiem, pow. karniowski, ma szkołę ludową, kośc. paraf. katol., st. poczt., tstwo śpiewaków, tstwo grosza szkólnego, tstwo weteranów wojskowych, 1615 mieszkańców.

Jantekla, wś., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek.

Jantkowe, ob. *Jankowa.*

Jantoniów, *Antoniów*, ob. *Antonia*, kolonia o 23 kil. od Opola, założona 1781 r., ma 53 osad, 200 mr. rozl. i szkołę katolicką od roku 1821.

Jantoszka, młyn, pow. nowotarski na Szlązku, należy do wsi Walcy.

Jantsch (niem.), lub *Jancy*, wś., pow. opawski na Szląsku, ma 248 mk. i szkołę ludową.

Jantzonsruhe (niem.), os. pod Wystruciem.

Januarów, albo *Januarowo*, folw. w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, dziedzictwo Baranowiczów, ma obszaru około 400 morg.

Januchta, 1.) wś. włość., pow. konecki, gm. i par. Gowarczów, o 8 w. od Końskich. W 1827 r. było tu 10 dm., 73 mk., obecnie 14 dm., 63 mk., 180 morg. ziemi. Należy do dóbr Gowarczów (ob.). 2.) **J.**, osada wiejska, pow. konecki, gm. i par. Borkowice, o 16 w. od Końskich. Posiada fabrykę żelaza, 2 dm., 39 mk., 29 morg. ziemi włosc. i 2 m. dworsk. Należy do dóbr. Borkowice (ob.)

Janucie, wś., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 44 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 11 dm., 65 mk., obecnie 40 dm., 324 mk. Por. *Freda.*

Januciszki, zaśc., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 24, dm. 2 (1866).

Januki, wś rządowa, pow. wilejski, o 62 w.

od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 10 dm., 93 mk. katol., dwa wiatraki (1866.).

Janukiszki, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów. Odl. 14 w. od Władysławowa, ma 16 dm., 99 mk.

Janukowicze, wś włośc., pow. święciański, mk. kat. 57, dm. 6 (1866).

Janulańce, dwór, pow. nowoaleksandrowski.

Januliszki, 1.) zaśc. rząd., pow. trocki, 2 okr. adm., 37 w. od Trok, 8 dm., 70 mk., z tego 11 prawosł., 59 katol. 2.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 26 w. od Wilna, 4 dm., 52 mk. katol.

Januliszki folw., pow wiłkomierski, paraf. uciańska, do dóbr uciańskich należący, założony przez Hr. z Bobrownickich Strutyńską na gruntach wsi tego nazwiska oraz na zrujnowanej wsi Aukształanka (lit. „Wysokie-Pole").

Janułajcie, wś, pow. szawelski, gm. szawelska, dusz 18, ziemi 250 dzies. *J. Godl.*

Janułajckie jez., ob. *Spalwa.*

Janusch (niem.), pow. toruński. Ob. *Janusz.*

Januschau (niem.), pow. suski, ob. *Januszewo.*

Januschkau (niem.), ob. *Januszkowo.*

Januschkowitz (niem.), ob. *Januśkowice.*

Janusken (niem.), ob. *Januszkowo*

Januśkowice, niem. *Januschkowitz*, wś i dobra, pow. kozielski, par. Leśnica, o milę na płn. od Koźla, przy trakcie kozielsko-leśnickim. Wś ma 49 osad (z kol. Lesianą), 1617 mr. rozl., 2 młyny wodne, tartak, browar piwny i od 1835 szkołę. Dobra mają 1070 mr. ziemi miernej, przez Odrę zalewanej w wielkiej części.

Janusz, niem. *Janusch*, folw. do Dźwierzna, pow. toruński, nad strugą Łąką. Budynk. 7, dm. 3, katol. 29, ew. 5. Parafia i szkoła Dźwierzno, poczta Chełmża.

Janusze, wś, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 33 w. od Oszmiany, 4 dm., 47 mk. prawosł. (1866).

Januszen (niem.) 1.) *Goerge*-**J.** lub *Klipsten*, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Dawillen. 2.) *Szik-Nausseden*-**J.** lub *Grünapp*, wś, pow. kłajpedzki, st. poczt. Dawillen.

Januszew 1.) wś i kol. z os. leśną, pow. sochaczewski, gm. Iłów, par. Kamion, zaś ewang. Iłów. W 1827 r. było tu 22 dm., 165 mk.; tu należy osada leśna *Januszewek*, 2.) **J.**-kępa i **J.**-łęg, pow. sochaczewski, gm. Iłów, par. ewang. Iłów, katol. Kamion. Dobra J. z wsiami: Bieniewo, Łęg Januszewski, Kępa Januszewska, Łęg Bieniewski, Kępa Bieniewska, Nowawieś, Bieliny i Kępa Szempławska, w r. 1844 nabyte zostały na rzecz Cesarza Rossyjskiego łącznie z dobrami Iłów (ob.) za rs. 270,000. Podług opisu z r. 1826 rozległość miała wynosić włók magdeburskich 121 czyli mr. 3630.

Januszew, 1.) albo *Nowa wieś*, dwa folw. w północno-zachodniej stronie pow. borysowskiego, nieopodal granicy gubernii wileńskiej, w miejscowości kędy się schodzi granica pow, wilejskiego i dziśnieńskiego, w obrębie par. kat. dokszyckiej, w stanie policyjnym dokszyckim, dziedzictwo Rudominów. Jeden folw. ma obszaru włók 15, drugi włók 14 i 9 mr. litewskich w glebie niezłej. Miejscowość pagórkowata i lesista. 2.) **J.**, mały zaśc. polesski, w pow. ihumeńskim, w gm. bieliczańskiej, do dominium Rawanicze należący, ma jednę osadę. 3.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 46 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dm., 9 mk. Okręg wiejski J. w gm. Krzywicze, liczy w swym obrębie wsie: Kapuścicze, Wytreski, Jelnice, Kowale. 4.) **J.**, dobra, pow. wiłkomierski, par. kowarska, niegdyś rozległe Radziwiłłowskie, później Tyszkiewiczów, następnie w drodze podziału pomiędzy kredytorów z eksdywizyi przeszły do rąk Siesickich, uległy drugiej eksdywizyi, lecz samo fundum przeszło do rąk też Siesickich innej linii: Feliksa, b. marszał. wiłkom., którego syn Leonard jest obecnie dziedzicem. *Al. Jel.*

Januszewice 1.) wś, pow. opoczyński, gm. i par. Opoczno, przy trakcie z Piotrkowa do Radomia; odl. 3 w. od Opoczna. W 1827 r. było tu 33 dm., 208 mk.; obecnie 29 dm., 341 mk., 1497 mr. ziemi dworsk. i 499 mr. włośc. W XV w. J. należały do dóbr królewskich (Dług. I, 381). Według Tow. Kred. Ziems. folw. J. tworzy dobra z wsiami J., Kliny i Swierczyn. Rozl. wynosi mr. 1571, grunta orne i ogrody mr. 594, łąk mr. 166, lasu mr. 540, zarośli mr. 200, wody mr. 1, nieużytki i place mr. 65. Bud. mur. 12, drewn. 17, płodozmian 4 i 8-polowy, gorzelnia i wiatrak. Wieś J. osad 19, z gruntem mr. 504; wś Kliny osad 17, z gruntem mr. 363; wś Swierczyn osad 6, z gruntem mr. 148. 2.) **J.**, wś, pow. olkuski, gm. i par. Korzkiew. W 1827 roku było tu 17 dm. i 149 mk. 3.) **J.**, por. *Januszowice.*

Januszewice, wieś nad rz. Grabarką, do Zbrucza wpadającą, pow. starokonstantynowski, par. Wołoczyska. W r. 1867 miała 73 domów. *X. M. O.*

Januszewice, wś nad wielkiem jeziorem, pow. bukowski, 28 dm., 210 mk., wszyscy kat., 5 analf. Poczta w Granowie o 7 kil., st. kol. żel. i telegr. w Buku o 9 kil. Dobra J. należały w XVIII w. do kolegium jezuickiego w Poznaniu.

Januszewicze, wieś szlach., nad rz. Ginią, powiat kowieński, parafia Wędziagoła; 9 dm., grunta urodzajne. Od Kowna w. 28. *J. D.*

Januszewo, por. *Januszew* i *Januszów.*

Januszewo, wś włośc., pow. płoński, gm. Wychodź, par. Chociszewo. W 1827 r. było tu 10 dm., 107 mk.; obecnie 14 dm., 176 mk., 609 mr. ziemi dobr. i 20 nieużytków.

Januszewo, pow. dzisieński, ob. *Janopol.*

Januszewo 1.) wś, nad rz. Maskawą, pow. średzki, 8 dm., 96 mk., wszyscy katol., 23 analf. 2.) **J.**, domin., 1021 mr. rozl.; 4 dm., 74 mk., wszyscy kat., 24 analf. Poczta, telegraf i st. kol. żel. w Srodzie o 5 kil. Własność dawniej Działyńskich, obecnie Władysława hr. Zamojskiego. W okolicy znajduje się cmentarzysko pogańskie. 3.) **J.**, wś, powiat kościański, 14 dm., 123 mk., 21 ew., 98 kat., 4 żydów, 43 analf. Najbliższa poczta, telegr. i kol. żel. w Kościanie (Kosten). 4.) **J.**, niem. *Johannisfeld*, folw., pow. babimoski, 3 dm., 42 mk., należy do gm. Hammer-Boruy. *M. St.*

Januszewo, niem. *Januschau*, rycer. dobra, pow. suski. Obszaru mr. 4175, budynk, 26, dm. 10, katol. 1, ew. 203. Parafia Iława, szkoła w miejscu, poczta Susz.

Januszewszczyzna, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 32 w. od Święcian, 2 dm., 18 mk. kat. 2.) **J.**, okolica szlachecka, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 51, od Dziewieniszek w, 12, dm. 11, mk. katol. 51, starozakon. 11 (1866).

Januszgród, ob. *Markówka.*

Januszkajcie, wś, pow. szawelski, gmina Iigumska, dusz 38, ziemi 362 dzies.

Januszkany, wieś, pow. szawelski, gmina skiemska, dusz 34, ziemi 320 dz. *J. Godl.*

Januszki 1.) zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 52 w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. kat. (1866). 2.) **J.**, wś w południowo-zachodniej stronie pow. mińskiego, gub. mińskiej, na lewym brzegu rzeki Suły, o milę na południe od miasteczka Rubieżewicz położona, ma osad włócznych 8. Okrąg policyjny III kojdanowski, gleba i łąki dobre. 3.) **J.**, mały folw. w pow. mińskim, własność Baranowskich, ma obszaru przeszło 100 mr. *Al. Jel.*

Januszkiewicze 1.) wś i folw. w zachodnio południowej stronie pow. borysowskiego, nad rzeką Sliżanką, w obrębie gminy hajeńskiej, dawne dziedzictwo Jeśmanow. Za czasów poddaństwa pracowało do dworu 80 poddanych mężczyzn. Wieś ma osad włócznych 11, folwark ma obszaru około 38 włók litewskich w miejscowości górzystej. Len najbardziej się tu udaje. J. mają cerkiew z r. 1733, którą obecny dziedzic tej włości Justyn Jeśman przy pomocy składek porządnie odnowił. 2.) **J.**, wś w pow. mińskim, w gminie pierszajskiej, o wiorst 3 na południe od miasteczka Pierszaj, ma osad 8; odtąd się poczyna tak zwane „Babie błoto", po nad rzeką Isłoczą.

Januszkowice, wś, pow. stopnicki, gmina i par. Tuczępy. W 1827 roku było tu 16 dm., 142 mk. Wspomina je Długosz jako dziedzictwo Jana Szczepieckiego h. Janina (II, 447). Folw. J. z wsią t. n. od Kielc w. 50, od Stopnicy w. 8. Rozl. wynosi mr. 449, grunta orne i ogrody mr. 276, łąk mr. 92, pastwisk mr. 18, lasu mr. 54, nieużytki i place mr. 9. Bud. drewn. 5, płodozmian 6 i 8-polowy. Wieś J. osad 30, z gruntem mr. 126.

Januszkowice, wś, pow. jasielski, w dolinie potoku Gogolewskiego, wpadającego z prawego brzegu do Wisłoki, przy drodze z Frysztaku do Brzostka, należy do parafii rzymsko-katol. w Brzostku, zkąd jest o 11.5 kil. odległa. Ma 696 mk. rzym. kat. Większa pos. (Konst. Fihauser) ma 253 mr. roli, 40 mr. łąk i ogr., 23 mr. pastw. i 394 lasu; pos. mniej. 593 mr. roli, 51 mr. łąk i ogr., 74 pastw. i 162 mr. lasu. W J. jest kaplica rzym. kat., w której się msza odprawia. Kasa pożyczk. gminna ma 289 zł. kapitału.

Januszkowice, ob. *Januśkowice* i *Januszkiewicze.*

Januszkowo 1.) wś nad Nidą, pow. niborski, por. *Działdówka.* 2.) **J.**, niem. *Januschkau* lub *Janusken*, wś, dobra i kol., pow. ostródzki, st.-p. Witramowo.

Januszkowo, wś, pow. szubiński, 45 dm., 407 mk., 33 ew., 374 kat., 134 analf. Poczta i telegraf w Żninie o 5 kil., st. kol. żel. Złotniki (Güldenhof) o 18 kil. Tu się urodził Klemens Janicki poeta z XVI w.

Januszkowskie lub *Kownackie*, jezioro, w Prusiech wsch., ob. *Kownackie* jez.

Januszno, wś nad rz. Brzeźniczką, powiat kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha, o 14 w. od Kozienic. Ma 23 dm., 206 mk., 182 mr. ziemi dworsk., 337 mr. włośc. Jestto majorat gen. Bućkowskiego.

Januszów, przys. Szczepanowa, pow. brzeski w Galicyi, między Szczepanowem a Mokrzyskami.

Januszów 1.) folw., pow. wileński. Własność Oskierków, później Zenowiczów, dziś Rudominów. 2.) **J.**, wieś szlach. a zarazem przedm. Kiejdan, pow. kowieński, par. Jaswojnie; grunta bardzo żyzne. *J. D.*

Januszowa (z Łęgiem i Roszkowicami), wś na północny-wschód od Nowego Sącza, zkąd jest o 4.5 kil. oddaloną, w pow. sądeckim, należy do parafii rzym. kat. w Nowym Sączu, ma przy drodze trzy, a w środku wsi czwartą kapliczkę, 35 dm., 280 mk. Ta wieś nazywała się pierwotnie Sonneschyn i należała 1384 r. do Szydła mieszczanina i wójta St. Sandeckiego. Ludwik węgierski nadał J. prawo magdeburskie, zatem sołtysi mieli sądzić włościan, sołtysów Szydło a on miał odpowiadać tylko przed królem. Mimo to chcieli dostojnicy królewscy wykonywać w J. jurysdykcyą, o co Szydło królowej Jadwidze skarżył się, a ta

wydała, mając na Sączu oprawę, osobny przywilej w Krakowie w dniu św. Łukasza 1384 r., potwierdzający prawo magdeburskie i zakazujący je urzędnikom królewskim gwałcić (Dok. w Arch. N. Sądeck., por. Morawski Sąd. II, 27). Władysław Jagiełło daje J. jako posag klasztoru premonstratensów w Nowym Sączu z 12 łanami i dziesięciną 12 grzywien. Większej posiadłości niema; obszar pos. mniejszej ma 299 mr. roli, 31 mr. łąk i ogr., 136 mr. pastw. i 244 mr. lasu. J. jest attynencyą Librantowy. W płd. części wsi wznosi się góra Dział (485 m.), a wschodnią część przerzyna potok Łękówka. *Mac.*

Januszowice, wś nad rzeką Szreniawą, powiat miechowski, gm. Kacice, par. Prandocin. Leży na północo-zachód o 3 w. od Słomnik. W r. 1827 miała 8 dm., 47 mk., dziś liczy ludności 120 głów (męż. 63, kob. 57), 1 dom mur., 15 dm. drewn., osad włośc. 15, z przestrzenią gruntów mr. 197. Pierwszą wzmiankę o tej wsi znajdujemy w dyplomie erekcyjnym klasztoru cystersów w Mogile z r. 1222, w którym Wisław, pan na Prandocinie, nadał temu klasztorowi, między innemi, wieś J. Była to jednak połowa czy też pewna część J., gdyż drugą posiadali już wtedy bracia szpitalni św. Jana Jerozolimskiego w Zagości (Cod. diplom. Poloniae, tom III, 46). Część tę dopiero w 1319 r. wyrokiem delegata stolicy apostolskiej odebrano im wraz z innymi dobrami i przysądzono biskupom kujawskim na wynagrodzenie szkód zrządzonych im przez krzyżaków i szpitalników. Lecz nie dostały się J. w ręce biskupie ale zatrzymał je król Władysław Łokietek i przyłączywszy, mocą układu zapewne, drugą połowę wcielił do dóbr stołowych królewskich. Następnie w r. 1350 Kazimierz W. nadał cystersom łąkę w tejże wsi (Monografia opactwa cystersów w Mogile Kraków 1867 r. część I, str. 75, 77). W końcu XV w. J. były jeszcze w posiadaniu klasztoru mogilskiego, wymienia je bowiem Długosz (t. III, 425). W późniejszych atoli czasach od klasztoru odpadły i w końcu stały się własnością rządową. W ostatnich czasach J. nadane zostały z dobrami Nasiechowice i Dziewięcioły generałowi Pisarew. Dziś stanowią własność włościan, do wspomnionych zaś dóbr należą tylko Januszewice osada leśna. 2.) **J.**, wś nad rz. Czarną, pow. włoszczowski, gm. i par. Kluczewsko. W 1827 r. było tu 28 dm., 200 mk. Tu był pierwotny kościół parafialny parafii Kluczewsko; 1314 r. erygował go Jan Pakosz dziedzic J.; potem dziedzic Kluczewska Ksawery Turski zbudował nowy w Kluczewsku. 3.) **J.**, wś i folw., pow. stopnicki, gm. Grabki, par. Gnojno. W 1827 r. było tu 10 dm., 33 mk. Wymienia je Długosz, (II, 445). Dobra J. składają się z folw. J., Raczyce i Zagrody, attynencyi Grabie, Brzeście i Skadle, wsi: J., Raczyce, Janowice, Zagrody, Skadle i Maciejowice, odl. od Kielc w. 37, od Stopnicy w. 14, st. poczt. Chmielnik. Rozl. wynosi m. 1877; folw. J. grunta orne i ogrody m. 230, łąk m. 30, wody m. 1, nieużytki i place m. 16, razem m. 277, bud. mur. 1, drew. 4; folw. Raczyce grunta orne i ogrody m. 488, łąk m. 171, pastw. m. 17, wody m. 10, lasu m. 429, nieużytki i place m. 60, razem m. 1175, bud. drewn. 15; folw. Zagrody grunta orne i ogrody m. 169, łąk m. 40, wody m. 2, lasu m. 200, nieużytki i place m. 14, razem m. 425, bud. mur. 1, drew. 4; w attynencyach Grabie, Brzeście i Skadla, bud drew. 10. Rzeczka niemająca nazwy przepływa, na której są trzy młyny, dwa tartaki i dwa stawy; pokłady kamienia wapiennego. Wieś Januszowice osad 13, z gruntem m. 80; wś Raczyce osad 48, z gruntem m. 211; wś Janowice osad 18, z gruntem m. 249; wś Zagrody osad 20, z gruntem m. 102; wś Skadla osad 25, z gruntem m. 268; wś Maciejewice osad 20, z gruntem m. 135. 4.) **J.**, wieś i folw. nad rz. Jakubówką, powiat pińczowski, gm. Drożejowice, par. Działoszyce. W 1827 r. było tu 13 dm., 122 mk. W XV w. należały do Jakóba Kozłowskiego h. Lis (Długosz I, 108 i II, 456). Folw. J. z wsią t. n., od Kielc w. 56, od Pińczowa w. 21, od Działoszyc w. 2. Rozl. wynosi m. 467, grunta orne i ogrody m. 381, łąk m. 42, nieużytki i place m. 44, bud. mur. 2, drewn. 14. Wieś J. osad 22, z gruntem m. 88. 5.) **J.**, por. *Januszewice.*

Januszowice, por. *Kleinburg* (niem.), na Szląsku.

Januszówka 1.), wś i folw., nad Świdrem, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek. Ma 9 dm., 63 mk. i 225 mr. obszaru. 2.) **J.**, wieś, pow. siedlecki, gm. i par. Zbuczyn. Ma 9 dm., 61 mk. i 161 mr. ziemi. 3.) **J.**, wś, pow. lubartowski, gm. Zawieprzyce, par. Kijany. W 1827 r. było tu 17 dm. i 186 mk.

Januszówka, osada, pow. nowogradwołyński, gm. kurneńska, włościan 9, ziemi włośc. 53 dzies., ziemi dworskiej 365 dzies. Niegdyś należała do dóbr sokołowskich Ilińskich; obecnie ma kilku właścicieli. *L. R.*

Januszówka, potok górski, w Beskidzie zachodnim w obr. gm. Kamesznicy, w pow. żywieckim, wytryska z pod granicy szląskiej, na tak zwanych Kulikach i Nadgropami, t. j. częściach tejże wsi. Potok płynie łąkami ku płn. wsch. Nad nim legły następujące części Kamesznicy: Juraszówka, Gołuszków i Lipkówka. Zabiera z lew. brz. potok zpod Karolówki płynący i uchodzi w Kamesznicy do Bystrej z praw. brz. Długość biegu 5 kil. i pół.

Janoszowo, ob. *Januszów* i *Januszewo.*

Januszowo, wś dawniejsza, w pow. wejhe-

rowskim położona, niedaleko wsi Kaczki. Oddawna była własnością kujaw. biskupów na Pomorzu, przyłączona do klucza kaczkowskiego. W najstarszych dokumentach zowie się Urzemino, z czego mogłoby powstać Jarzemino, Januszowo. Krzyżacy przezwali ją po swojemu Poppendorf, pod którą to nazwą zachodzi roku 1526 przy Kaczkach; r. 1760 wyliczona jeszcze w spisach inwentarskich. Obecnie od długiego czasu nic o tej wsi nie wiemy. (X. Kujot o majątkach biskupich w roczn. II tow. nauk. w Toruniu). *Kś. F.*

Januszpol, mko nad rz. Teterówką, pow. żytomierski, gm. i okr. polic. Januszpol, par. Krasnopol, o 17 w. od Olszanki, o 13 w. od Rajgródka, przy szosie berdyczewsko-kamienieckiej. R. 1870 J. miał 1017 mk., w tem 15 proc. izr., 322 dm., cerkiew, kaplicę katol., synagogę, dom modlitwy, fabrykę świec, dwie garbarnie, 68 rzemieślników, gorzelnię. Należał dawniej J. do Dąbrowskich, Bukarów, dziś w połowie Piegłowskiego i Hulewicza. Okr. polic. januszpolski pow. żytomierskiego obejmuje gminy januszpolską, ozadowską i motowidłowską. *X. M. O.*

Januszpol, ob. *Jampol.*

Januszyszki 1.), okolica szlachecka, nad rz. Raduńką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 37, od Ejszyszek w. 13, dm. 3, mk. katol. 25. 2.) **J.**, folw. szlach. nad potokiem Prudis, powiat święciański, 2 okr. adm., o 23 w. od Święcian, 3 dm., 27 mk. katol. 3.) **J.** albo *Pogirejki*, zaśc. rządowy, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 29, starowierców 14, dm. 3 (1866).

Jany, niem. *Gross-Jahnen*, wieś, pow. darkiemski, st. p. Boćwinka.

Jany, ob. *Kessel* (niem.).

Janyszówka, mała wioska, pow. lipowiecki, położona nad rz. Sobem, na piaszczystej równinie, o 2 wiorsty od wsi Kopijówki, a o 6 w. od m. Daszowa. Mieszk. 304 wyzn. prawosławnego, należą do parafii Kopijówki. Ziemi 814 dzies. należy do kitajgródzkiego majątku. Zarząd gminny i policyjny w mieście Daszowie. *Kl. Przed.*

Japołot, wieś na Polesiu wołyńskiem, o półtory mili od Stepania. Należała niegdyś do ordynacyi ostrogskiej a włości stepańskiej, dziś podzielona na kilka części, miała ludności 347 o. p. Na gruntach Japołoti znajduje się ruda obfita w żelazo, która się wywozi i sprzedaje, biorąc po groszy dwadzieścia od fury, do sąsiedniej fabryki wyrobów żelaznych w Lubaszy. *T. S.*

Jar 1.), mała wioska nad rz. Uszycą, pow. uszycki, ma 40 dm., należy do Kosikowiec (ob.), własność Regulskich. 2.) **J.**, mała wioska, pow. uszycki, gm. Kitajgród, należy do Wychwatyniec, własność Mniszków. *Dr. M.*

Jar, por. *Hnyłopiat.*

Jar Kruszanowiecki (itp.), ob. *Kruszanowiecki* (itp.) *Jar.*

Jara, błotniste jez. w pow. wiłkomirskim, na płd. zachód od jez. Sołły, długość około 3 i pół w., szerokie zaledwie pół wiorsty. Z północy wpada do J. rz. Szateksznia, która po wypłynięciu z tego jeziora także Jarą się zowie aż do zejścia się ze Swiętą. Por. *Czyki.*

Jaracz 1.), olędry, nad Wełną, pow. obornicki, 21 dm., 153 mk., 117 ew., 36 kat., 32 analf. 2.) **J.**, młyn, 3 dm., 31 mk., 23 ew., 8 kat., 12 analf. Poczta telegr. i st. kolei żel. w Obornikach o 9 kil. 3.) **J.**, niem. *Jaratz*, folw., pow. chodzieski, 4 dm., 43 mk., 28 ew., 15 kat., 18 analf. Poczta telegr. i kolej żel. w Miasteczku (Friedheim) o 9 kil. *M. St.*

Jaraczew lub *Jaraczewo*, miasto nad początkiem błót oberskich, w równinie, z gruntem urodzajnym, pow. śremski; w r. 1875 miało 1068 mk., w r. zaś 1871: 1105 mk., 92 dm, 126 ew., 832 kat., 147 żydów, 298 analf. Urząd poborowy. Kościół katol. paraf. należy do dek. boreckiego. Synagoga. Szkoła elementarna kilkoklasowa. Trzy gorzelnie, fabryka serów. Kółko włościańskie, kasa pożyczkowa. Urząd pocztowy trzeciej klasy, 4 jarmarki, poczta osobowa z Jarocina przez Jaraczew do Borku i Leszna. St. kolei żel. w Jarocinie o 15 kil. W r. 1811 J. miał 34 dm., 560 mk., w 1837 r. 817 mk. J. jest gniazdem znakomitej rodziny wielkopolskiej Jaraczewskich, herbu Zaręba; w ich ręku był przez 4 przeszło wieki, w ostatnich latach dopiero dostał się w obce ręce. Jaraczewscy wystawili kościół paraf., o którym są wiadomości już z XV wieku. W kościele znajdują się groby familijne, zachowane są portrety członków tej rodziny bez napisów i nagrobek z napisem na tablicy cynowej Adama Jaraczewskiego, wojownika z pod Chocimia i z wojny szwedzkiej z Karolem Gustawem, zmarłego r. 1657. Dawniej drugi jeszcze był kościołek pod miastem św. Krzyża. Kościołem filialnym jaraczewskiego jest teraz kościół w Potarzycy. W okolicy wykopano brązowe pierścienie i ostrze żelazne oszczepu. *M. St.*

Jaranówek, wieś, pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Wieniec. Por. *Brzezie.*

Jaranowo, wś, pow. nieszawski, gm. i par. Bądkowo. Dobra J. liczą rozl. 2060 mr. Należą tu Jaranowo kol. i Stasin.

Jarantów, kol., wś, folw. i osada nad rzeką Bawołem, pow. kaliski, gm. i par. Brudzew kalis., odl. od Kalisza kol. i os. 20 w., wś 21 w., folw. 19 w.; kol. ma dm. 16, mk. 149; wś ma dm. 18, mk. 301. Jarantów folw. wraz z folw. Godziątkowem, Filitowem i os. Jarantowską karczemką, mają dm. 13, mk. 68. Dobra J., własność T. Radońskiego, składają się z

folw. Filutów, z wsią Jarantów, Filutów i kol. Holendry Jarantowskie. Podług opisu z roku 1866 rozl. dworska wynosi m. 2071, grunta orne i ogrody m. 625, łąk m. 103, lasu m. 965, pastw. i zarośli m. 300, nieużytki i place m. 78. Wieś Jarantów os. 37, z gruntem m. 196; wś Filutów os. 8, z gruntem m. 11. Kolonia Holendry Jarantowskie os. 17, z gruntem m. 227. *Br. Ch., A. Pal.*

Jarantowice, folw., pow. nieszawski, gm. i par. Osięciny. W 1827 r. było tu 13 dm., 87 mk. Folw. J. z wsią t. n., od Nieszawy w. 28, od Brześcia kujawskiego w. 14, od Osięcin w. 2. Nabyte w r. 1873 za rs. 58500; rozl. wynosi m. 833, grunta orne i ogrody m. 746, łąk m. 43, pastw. m. 5, nieużytki i place m. 39, bud. mur. 13, drewn. 1, płodozmian 7-polowy. Wiatrak. Wieś J. os. 29, z gruntem m. 28.

Jarantowice, *Jerentowice*, niem. *Jerrentowitz*, od r. 1874 *Arnoldshof*, dawniej *Arnolsdorf*, *Arensdorf*, *Arnsdorf*, *Jarnoltowice*, *Jarnoltkowice*, wś, pow. grudziąski, na bitym trakcie wąbrzesko-grudziąskim, $^3/_4$ mili od Wąbrzeźna i Radczyna, blisko granicy pow. chełmińskiego. Obejmuje obszaru mr. 4822, budyn. 190, dm. 112, katol. 63, ew. 779. Parafia i poczta z stacyą kolei żel. Wąbrzeźno, szkoła w miejscu. Przywileju krzyżackiego dla tej wsi nie ma, tylko r. 1351 mistrz w. krzyżacki Henryk Dusmer nadał przywilejem sołtysowi Piotrowi 4 włóki (osobne od sołectwa?) w J. wolne od robocizn, na prawie chełmińskiem, od których miał czynszu płacić po 15 skotów. Jako stare księgi krzyżackie zapisują, było tu r. 1414 wł. obsadzonych 74, także kościół osobny istniał we wsi; proboszcz i sołtys mieli każdy po 6 włók; reszta obsadzonych 60 włók czynszowała ogółem 41 m. W skutek wojny z Władysławem Jagiełłą znajdowało się wtedy pustych włók 24, kościół poniósł szkody m. 100, gburzy mieli szkody m. 133, zabitych ludzi było 5. R. 1435 jest karczma we wsi, pustych włók 22; r. 1438 pustych 26, od reszty dają włościanie po 15 skotów. R. 1444 kościół w dobrym stanie istniał, w którym odbyła się przepisana wizyta biskupia. R. 1446 mistrz w. krzyżacki Konrad von Erlichshausen nadaje 8 włók w J. „an Wiesen, Weiden, Wald, Busch, Sträuchern und Brüchen“ Mikołajowi Palaske, za wierną jego służbę, niemniej też za szkodę, jaką poniósł we wsi swojej Bobrowie przez to, iż przy Radzynie stawy zamkowe zostały zatrzymane. R. 1494 król Jan Albert odnawia stary zgorzały w wojnie przywilej Katarzynie wdowie po Andrzeju sołtysie jarantowickim. Podług tegoż przywileju posiadał tu sołtys wł. 6, do których nieco boru należało. Za to miał służyć w wojnie, ile razy była potrzeba, z koniem, w zbroi i z nabojem (balista). Czasu zaś pokoju, kiedy włościanie (cmethones) roboty czynili przy zamku, powinien stać przy nich (cum eis stare tenetur). Na łowach mógł używać sieci na zające, także i 2 psy polowe chować. Za to przyjąć powinien u siebie na sołectwie myśliwych i towarzyszy królewskich, ile razyby tu przybyli, jednak bez swojej szkody. Równocześnie król pozwala, aby w leciech już będąca Katarzyna sprzedała swoje sołectwo szlach. Borzin (?) Blińskiemu za 10 m. prus. licząc każdą po 20 gr. Nowy sołtys będzie mógł także odprzedać sołectwo, jednak za naszą królewską wiedzą i pozwoleniem. Starać się będzie, aby wś czemprędzej włościanami obsadzić i wolne lata, jako jest zwyczaj, im naznaczyć. Potem odda nam do zamku od każdej włóki po 25 gr. R. 1580 król Stefan nadaje szlach. Maciejowi Kretkowskiemu w J. 4 włóki jako advocatia, czyli, jak je też zowie, lemaństwo, wolne od ciężarów, za które miał służyć w wojnie. Sprzedać mógł te włóki, nie pytając króla, byleby obowiązki lemana były spełnione. R. 1602 szlach. Jan Rycharski jest sołtysem. O kościele nic już teraz nie wiedzieć, zapewne, że podczas reformacyi albo w skutek wojen podupadł, i potem go więcej nie odbudowano. Także i włóki kościelne zaginęły. R. 1718 star. grudziąski Piotr Czapski wydał wieś w wieczystą dzierżawę włościanom na lat 40. R. 1750 star. Tomasz Czapski tenże przywilej potwierdził i przedłużył. Wł. czynszowych było wtedy 31 i 31 włościan; imiona ich są: Wawrz. Pik, Jakób Nikman, Piotr Hofman, Herm. Hauptman, Marcin Maron, Piotr Krajna, Krystyan Korzhals, Jerzy Nikman, Marcin Stock, Jan Piezker, Jerzy Zeysmer, Jakób Neske, Jan Drawer, Jerzy Plit, Jerzy Rochol, Piotr Bucholz, Jan Grienke, Jakób Klicki, Marcin Christian, Michał, Jakób i Henryk Keyna, Michał i Paweł Stanke, Jerzy Drawer, Franc. Pick, Daniel Korzhals, German Nipert, Krystyan Rochalt, Adam Drawer i karczmarz Keyna. Od włóki płacili czynszu fl. 29; razem fl. 885 gr. 15. Dwie chaty stały puste. Król Stan. August nadał nowy nieco odmienny przywilej wiosce, który się jednak nie zachował; tyle tylko donosi lustracya z r. 1765, że tak sołectwo jako i lemaństwo liczyło wtedy po 4 włóki. W tym stanie dzierżawy czyli czynszu wieczystego znajdowała się wieś J. podczas okupacyi. Włościanom stan taki bardzo był miły i żadnej w tym względzie zmiany nie pragnęli. Kiedy im później rząd pruski włóki chciał nadać na własność, opierali się, i dopiero sądowo przez wszystkie instancye trzeba ich było zmusić. R. 1827 d. 22 stycznia 28 włościan przyjęło swoje włóki na własność. Ogólna ich posiadłość obejmowała wtedy mr. 3717, wartość wynosiła tal. 19300. Za to mieli teraz dawać rządowi żyta rocznie korcy 525. Inni 4 wło-

ścianie otrzymali mr. swoich 433 w wartości tal. 2233 na własność dopiero w grudniu 1829 roku; zboża dawać mieli niby czynszu korcy 64. R. 1830 wspominają o sołectwie tutejszem które zawierało włók przeszło 10 i należało wspólnie do całej wsi. R. 1840 czynsz dotychczasowy zbożowy zamieniony został na pieniężny, przyczem korzec liczono po 1 talarze. Następnie i tę pieniężną daninę skupiono. Ob. Frölich, Gesch. des Kreises Graudenz, I, 168.

Jarantowiczki, wś, pow. włocławski, gm. Śmiłowice, par. Choceń. Por. *Chocenek.*

Jaratz (niem.), gburstwo, ob. *Jaracz.*

Jarcewo, st. poczt. i st. dr. żel. moskiewsko-brzeskiej, powiat duchowszczyński, gub. smoleńskiej.

Jarcewo, *Jarcewy*, pow. chojnicki, ob. *Jarczewo.*

Jarchorów, także *Jarhorów*, wieś nad Złotą Lipą, pow. buczacki, o 9.5 kil. od Monasterzysk oddalona; przestrzeń dwor. 1703, w tem lasu 1009, włośc. 894 m. a. Ludność rzym. kat. 18, należą do parafii Uście zielone, o 3 kil. oddalonej; gr. kat. 954, parafia w miejscu, należy do dek. buczackiego dyecezyi lwow. Obejmuje filią Wyczółki z 806 gr. kat., razem 1760 parafian. Szkoła filialna należąca do rady szkolnej okręgowej w Czortkowie. Właściciel większej posiadłości Franciszek Starzeński. *B. R.*

Jarchy, albo *Jarki* (ob.).

Jarczachowo, wś, pow. lipnowski, gmina i par. Kikoł. Leży nad jez. Kikolskiem; odl. 10 w. od Lipna, ma 55 mr. ziemi włośc., 8 dm., 68 mk. Folw. położony nad jez. Jarczachowskiem, ma 2 dm., 36 mk. Ob. *Sumin.*

Jarczaki, wś włośc. nad jez. t. n., powiat lidzki, 2 okr. adm., o 60 w. od Lidy, 14 dm., 107 mk. (1866).

Jarcze, potok górski, wytryska z pod stoku głównego grzbietu Gorców (ob.), w obrębie gminy Ochotnicy, w powiecie nowotarskim w lesie ustrzyckim zpod Jaworzyny (1288 m.). Płynie lasem, zrazu na wschód, potem na południowy-wschód łąkami. Miejsce zwrotu 828 m. npm. Pomiędzy budynkami Ochotnicy wpada do Ochotnicy górnej z lew. brzegu. Wzdłuż potoku wiedzie drożyna, wyprowadzająca na główny grzbiet Gorców. Po zach. stronie potoku wznoszą się Borsuczyny (1100 m.) i Magórka (913 m.). Długość biegu 6 kil. *Br. G.*

Jarczeszewo, niem. *Artschau*, dobra w pow. gdańskim; jest to stara nazwa zamiast dzisiejszego, jak mówimy, Arciszewa (ob.). R. 1315 biskup kujawski Gerard ustępuje ze wsi „Jarczeszewo" dziesięciny swoje na korzyść oo. benedyktynów w pobliskim św. Wojciechu.

Jarczew 1.) wś i folw., pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyska. W 1827 r. było tu 23 dm., 169 mk.; obecnie 46 dm., 376 mk Dobra J. składają się z folwarku Jarczów i Lis, od Siedlec w. 42, od Łukowa w. 28, od Żelechowa w. 4. Rozl. wynosi mr. 5234; folw. J. grunta orne i ogrody mr. 830, łąk mr. 190, pastwisk mr. 143, wody mr. 6, lasu mr. 3380, nieużytki i place mr. 176, razem mr. 4725. Bud. mur. 13, drewn. 29, płodozmian 13-polowy. Folw. Lis grunta orne i ogrody mr. 186, łąk mr. 230, pastwisk mr. 25, wody mr. 3, nieużytki i place mr. 65, razem mr. 509. Bud. drewn. 19, płodozmian 9-polowy. Gorzelnia, browar, tartak, młyn wodny, wiatrak, cegielnia, smolarnia, pokłady torfu, stawy, sadzawki i struga bez nazwy przepływa stroną północną. Wieś J. osad 54, z gruntem mr. 226; wś Dwornica osad 20, z gruntem mr. 291; wś Nowy Świat osad 22, z gruntem mr. 127; wieś Gołołazy osad 27, z gruntem mr. 422; wieś Giermanicha osad 29, z gruntem mr. 347; wś Antonówka osad 5, z gruntem mr. 63; wś Zawalina osad 8, z gruntem mr. 119; wś Stara Huta v. Mysłonin osad 24, z gruntem mr. 336; wś Feliksin osad 19, z gruntem mr. 321; wś Podosie osad 28, z gruntem mr. 452; wś Teodorów osad 12, z gruntem mr. 206; wś Kasyldów osad 20, z gruntem mr. 305. Gmina J. graniczy z gm.: Gułów i Mysłów, ma 3175 mk., rozl. 5928 mr.; należy do s. gm. okr. 1 w Miastkowie Kościelnym, st. p. w Żelechowie i urząd gm. we wsi Podosiu. W gminie znajduje się: huta szklana, gorzelnia, młyn. W skład gm. wchodzą: Antoniówka, Dwornia, Feliksin, Gołołazy, Hermaniska, Jarczew, Kasyldów, Lis, Nowy-Świat, Podosie, Stara huta, Teodorów i Zawalina. 2) **J.,** ob. *Jarczów.*

Jarczewo, wś, pow. lipnowski, gm. Skempe, par. Karnkowo, odl. o 8 w. od Lipna, 6 dm., 112 mk., 278 mr. gruntu dobrego, 3 nieużytków.

Jarczewo, niem. *Zandersdorf*, rycer. dobra, pow. chojnicki, nad strugą Chojniczką, 1 milę od Chojnic. Obszaru 9360, budynk. 38, dm. 18, katol. 127, ew. 106. Parafia i poczta Chojnice, szkoła w miejscu.

Jarczów, osada, przed 1868 r. miasteczko, pow. tomaszowski, gm. Jarczów, par. rzym. kat. Chodywańce; posiada cerkiew dawniej unicką z drzewa, kancelaryą gminną, bóżnicę nowobudującą się z drzewa. Oprócz bardzo rozległego rynku wogóle przedstawia stan ubóstwa i na nazwę miasteczka nie zasługuje, ma domów 32, mk. 328, w tej liczbie 286 żydów, a 17 katol.; gruntu piaszczystego mr. 9; jest tu 2 krawców, 3 szewców, 1 mechanik, 1 rymarz. Wieś J. przy osadzie t. n. położona ma cerkiew i szkółkę. Ludności 391 dusz, w tej 219 kat.; gruntu włośc. mają 493 mr., dymów 43, tkaczy 3, kołodziej 1. Grunt bo-

rowina i piasek w mniejszej części; sławny tu jest browar piwny. We wsi tej jest dwór i folwark, budynki w połowie murowane; gruntu dworskiego 620 mr. Dobra jarczowskie własność Antoniego Makomaskiego rozciągają się nad pasem granicy Galicyi i zowią się Jarczów-Jezierna; składają się z folw. Jarczów, Korczynia, osady młynarskiej Żeliszki i Lucenie, tudzież osady J., wsi Korczyn, Żyłki i Jezierny. Podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi mr. 2484, grunta orne i ogrody mr. 1128, łąk mr. 154, lasu mr. 800, zarośli mr. 290, pastwisk mr. 64, nieużytki i place mr. 48. Osada Jarczów osad 83, z gruntem mr. 502; wś Korczyn osad 52, z gruntem mr. 451; wś Żyłki osad 12, z gruntem mr. 96; wś Jezierna osad 49, z gruntem mr. 444. Gmina J. należy do sądu gm. okr. III w Łaszczowie, st. poczt. w Tomaszowie, ma 13,715 mr. obszaru i 3724 mk. (1867 r.). 2.) **J.**, ob. *Jarczew.* *X. S. S.*

Jarczowce, wś, pow. złoczowski, o 4 mile na wschód od Złoczowa, a o 1 milę również na wschód od Zborowa, nad potokiem Rzycka, dopływem Strypy, na zimnem wysokiem Podolu, siedziba zarządu dużego majątku, składającego się z folwarków: Jarczowce, Zborów, Toustobaby, Młynowce i Mszana; przez grunta tej gminy przechodzi gościniec rządowy lwowsko-tarnopolski, a przez wś przechodzi kolej żelazna Karola Ludwika ze stacyą w Młynowcach, zwaną „Zborów"; ludność rzym.-kat. 38, grek: 477; par. grec.-kat. w miejscu należąca do dekat. zborowskiego, dyecezyi lwowskiej; sąd pow., notaryat, urząd poczt i rzym.-kat. par. Zborów, urząd telegraf. na dworcu kol. żel. w Młynowcach, kassa pożycz. z kapitałem 872 złr. Do niedawna było tu najsławniejsze na całą Galicyą stado arabskich koni czystej krwi, po ogierach i klaczach sprowadzanych z Arabii osobiście przez właściciela tych dóbr Juliusza hr. Dzieduszyckiego; dotychczas jeszcze najlepsze w całej wschodniej Galicyi konie arabskiej krwi pochodzą z jarczowieckiego stada. Tenże hr. Dzieduszycki takim był miłośnikiem koni, że postawił dom mieszkalny w Jarczowcach w ten sposób, iż dwa skrzydła tego domu stanowią ogromne z wszelkiemi wygodami dla koni urządzone stajnie, a tylko środek budynku stanowi dom piętrowy; wprost z pokoi wchodzi się bezpośrednio do stajen. Obecnie dobra puszczone w dzierżawę, a stadninę prawie zupełnie rozwiązano, utrzymywano ją do niedawna po części w Jarczowcach, po części zaś na Wołyniu w dobrach żony J. hr. Dzieduszyckiego. Na pół.-zachód od J. leżą Podhajczyki, na płd. Wołosówka, na wschód Jezierna, na płd. Płaucza wielka (w pow. brzeżańskim). W płn. stronie płynie od płd.-wsch. na płn.-zachód potok powstający tutaj, zwany w Podhajczykach Gniłą, a uchodzący do Strypy w Zborowie. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. W stronie płdn. nastaje pot. Hrebelka, płynie również na płn.-zachód do Zborowa i tam uchodzi do Strypy. W płd. kończynie wsi leżą pola i pastwiska „Lisie Jamy" a tutaj dochodzi punkt jeden 389 m. wysokości. Własn. więk. ma roli ornej 1828, łąk i ogr. 83, past. 5; własn. mniejsza roli ornej 682, łąk i ogrodów 73, p. 15 mor. Wedle spisu z r. 1880 było 666 mk. w gm., 87 na obsz. dworskim. *B. R.*

Jarczówek, wś, pow. łukowski, gm. i par. Stanin. W 1827 r. było tu 13 dm., 147 mk.; obecnie 16 dm., 167 mk., 348 mr. obszaru.

Jarczowice, niem. *Jartschowitz*, wś i dom., pow. prądnicki, par. Komornik, o 9 kil. od Głogowy Górnej. Dom. należy do majoratu głogowskiego i ma 1424 mr. rozl. a wieś 28 osad, 1515 mr. rozl. *F. S.*

Jarczugowo, ob. *Arcugowo.*

Jarczycki las ze szczytem 826 m. wysokim w Isajach, pow. turczańskim, na wsch. granicy wsi, na lew. brz. Stryja. W płn. stronie jego wznosi się szczyt Szemrejowce, na wschód łączy się on z lasami; Roztoki i Naługach w Świdniku, a na połd. z Holicą opadającą ku dolinie Stryja, dokąd też wody jego spływają.

Jardini, przekręcona nazwa potoku *Jordan*, który także *Kamionką* (ob.) się zowie. *Br. G,*

Jarecin, folw., pow. łęczycki, gm. Piątek, par. Oszkowice, odl. od Łęczycy 26 w., dm. 1, mk. 5.

Jarembina, wś w hr. spiskiem (Węg.), niedaleko Lubowni, kościół paraf. greko-katol., chów bydła i owiec, płóciennictwo i garbarstwo, 1184 mk. Por. *Granastów.* *H. M.*

Jaremków, wś w pow. rudeckim, 3 kil. na półn.-zachodzie od urzędu poczt. i sądu pow. w Rudkach. Na północ leżą Uherce sieniawskie i Bieńkowa Wisznia, na wschód Bieńkowa Wisznia, na połd. Michalewice, na zachód Woszczańce. Położenie nizinne, najwyższy punkt wznosi się mało co po nad 280 m. W zachod. stronie leży las, połud. koniczyna lasu Bieńkowego, a wody z tej części płyną małemi strugami do Bieńkowej Wiszni i wpadają do Wiszenki. Własn. większa ma roli ornej 71, łąk i ogr. 17, pastw. 2, lasu 133 mr.; własność mniejsza roli ornej 73, łąk i ogr. 13, pastw. 5 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 138 w gm., 5 na obszarze dwor., wedle szemat z r. 1881 mk. obrz. rzym. katol. 82, grek. kat. 86. Par. rzym. kat. w Rudkach, dek. Drohobycz, dyec. Przemyśl; gr. kat. w Michalewicach, dek. Komarno, dyec. Przemyśl. *L. Dz.*

Jaremowa góra, ob. *Horpinka.*

Jaremówka (z Łęgorzem), wś na lewym brzegu Wisłoki 272 m. npm. w pow. jasielskim, należy do par. rzym. kat. w Jaśle, zkąd

jest 43 klm. odległą. Obszar mniejszej posiadłości ma 199 mr. roli, 10 mr. łąk i ogr., 64 mr. pastw. i 21 mr. lasu. *Mac.*

Jareńsk, m. pow., gub. wołogodzkiej, przy trakcie z Solwyczehodzka do Ustsysolska.

Jarentowice, dawniej *Jarontowice*, wś nad Wisłą z prawego brzegu, pow. nowo-aleksandryjski, gm. Kamień. par. Wilków. W XV w. należała do par. Chotcza po drugiej stronie Wisły w pow. kozienickim i była wsią królewską (Długosz II, 567). Obecnie ma 71 mk.

Jarentowice, ob. *Jarantowice.*

Jarentowskie pole, wś, majorat, nad rz. Wisłą, pow. iłżecki, gm. Chotcza, par. Chotcza dolna. Ma 74 dm., 409 mk., 424 mr. ziemi włość., 2 mr. dwors. Należy do dóbr Białobrzegi, własność rzeczyw. radcy stanu Szabelskiego.

Jareśki, mko w pow. mirhorodzkim, gub. półtawskiej, stacya poczt. Ob. *Areski.*

Jareszki albo *Jereszki*, wioska, pow. skwyrski, nad rz. Kamionką, oddzielona tylko rzeczką od Browek, stacyi dr. żel. kijowsko-brzeskiej. Mk. 714 wyzn. prawosł., 31 kat. Cerkiew paraf. Ziemi 1104 dzies. Własność Rylskich, w zeszłym wieku należała do ks. Lubomirskich.

Jareszk, niem. *Järisehke*, wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. żarowskim.

Jareszyny, góra 601 m. wysoka, w półnć. stronie wsi Kalna w pow. doliniańskim, na granicy Roztoczek. Wody z płn. jej stoku płyną do pot. Roztoczka, z płd. do Hawryłowca. *Lu. Dz.*

Jarętowice, ob. *Jarantowice.*

Jarft (niem.), dobra, pow. świętosiekierski, st. poczt. Bladiau. W pobliżu leży folw. *Jarftthal.*

Jarft (niem.), rz., wpada do zatoki fryskiej, opływa m. Świętą Siekierkę.

Jarhorów. ob. *Jarchorów.*

Jarina. Tak nazywają dokumenta około 1008 roku miasto szlązkie *Jawor*, niem. *Jauer.*

Jarina, niem. *Gaehren*, wś kościelna, pow. luckauski, na dolnych Łużycach, 414 mk.

Jarischau (niem.), ob. *Jaroszów*, *Jaryszów* i *Jaroszewy.*

Jarka, niem. *Jarkefluss*, struga w pow. gołdapskim, na pruskich Mazurach. Wypływa z szeskich gór (Seeska Berge) kilku strumieniami, które się w jeden potok schodzą pod wsią Górne. W dalszym swym biegu ku północy tworzy J. nierówne półkole, otwarte na zachód. Wpływa do gołdapskiego jez., z którego wychodząc, zowie się już Gołdapią. Jak donosi Henneberger przy końcu XVI w., znaleziono tu w okolicy nad Jarką różne rodzaje prastarej zbroi, o których przypuszczano, że pochodziły z czasów pogańskich. Długość biegu tej strugi wynosi około 3 mile.

Jarki 1.) os. i folw. nad str. Strzechą, pow. kaliski, gm. i par. Staw, odl. od Kalisza 23 ½ w.; os. dm. 1, mk. 12; folw. dm. 1, mk. 4. Por. *Kołdów* i *Suliszewice.* 2.) **J.**, pow. przasnyski, gm. i par. Janów. 3.) **J.**, ob. *Czaple.*

Jarki, niem. *Jarken*, wś o kilka kil. od Wisły, pow. inowrocławski, 10 dm., 91 mk., 85 ewang., 6 kat., 29 analf. Poczta w Cierpicach (Schirpitz) o 7 kil., gośc. o 5 kil., st. kol. żel. i telegr. w Gniewkowie (Argenau) o 8 kil.

Jarków, niem. *Jaerker*, wś, pow. kładzki, par. Miesteczek.

Jarkowce, wś rządowa, pow. dzisieński, o 50 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 3 dm., 38 mk. kat. (1866).

Jarkowce, 1.) wś, pow. lityński, u zbiegu Zharku ze Zharem, ma 33 dm., 316 mk., 238 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza Janów (ob.), własność Chołoniewskich. 2.) **J.**, wś, pow. winnicki, należy do koczubejowskiego klucza Tywrów (ob.). *Dr. M.*

Jarkowizna, pust., pow. wieluński, gmina Mierzyce, par. Działoszyn, odl. od Wielunia 22 w. Jarkowizna i przyległe: Szczepany, Młynki, Cieśle, Węże, Gligi, Cegów, Tasarz, Bobrowniki, Jarząb i Troniny mają dm. 98, mk. 674.

Jarkowo, dwie wsie sąsiednie i folwark w pow. mińskim, o 10 wiorst na zachód od Mińska, przy trakcie do miasteczka Rakowa wiodącym położone. W obu wioskach osad włócznych 34, folw. ma obszaru około 6 włók litewskich, w glebie dobrej gliniastej, własność Czerepowiczów, propinacya i arendy wynoszą około 200 rub., miejscowość górzysta.

Jarkuszewo, ob. *Arkuszewo.*

Jarluty wielkie, wś włośc., i J.-małe, wś i folw., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Zeńbok; odl. 11 w. od Ciechanowa, 4 w. od Konopek. W 1827 r. J.-wielkie miały 12 dm., 108 mk.; obecnie 32 dm., 250 mk. i 604 mr. roli a 12 mr. nieużyt.; J.-małe zaś 9 dm., 141 mk., 709 mr. ziemi, 14 nieużytków. Folw. J.-wielkie miał 1866 r. 694 mr. rozl. a wś J. wielkie otrzymała 190 mr. na 23 osady. Fol. Jarluty Małe lit. AB z wsią t. n. Rozl. wynosi mr. 804, grunta orne i ogrody mr. 359, łąk mr. 118, pastwisk mr. 156, lasu mr. 146, nieużytki i place mr. 25; bud. drewn. 8. Rzeka Łydynia przepływa stroną zachodnią. Wś Jarluty Małe osad 20, z gruntem mr. 73.

Jarmarki, wś włośc., pow. wilejski, o 50 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z Mołodeczna do gran. pow. mińskiego, 10 dm., 70 mk.

Jarmolicze 1.) wś włośc. nad rz. Radoszkówką, pow. wilejski, o 19 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 24 dm., 284 mk., kaplica prawosławna drewniana. Por. *Hanuta.* 2.) **J.**, wieś,

pow. święciański, 4 okr. adm., o 90 w. od Święcian, 16 dm., 117 mk. (1866).

Jarmolińce 1.) miasto, pow. proskurowski, przy trakcie pocztowym z Proskurowa do Kamieńca, od Proskurowa, stacyi kolei odesko-wołoczyskiej, wiorst 26, od Kamieńca w. 60. Mieszkańców 4131 (z częściami Bośniaczyzną i Pisarzówką), w tej liczbie włościan 1728, jednodworców 236, reszta żydów, szlachty i mieszczan, domów 541. Kościół katolicki św. Piotra i Pawła, dekanatu proskurowskiego, wymurowany 1793 r. przez Adama Orłowskiego, wykończony 1862 r. przez teraźniejszego właściciela; do parafii należą wsie oprócz Jarmoliniec: Sutkowce, Nowa-wieś, Wołudryńce, Sokołówka stara, Kadyjówka, Słobódka kadyjowiecka i Tomaszówka wyższa i niższa, razem parafian 3126; oprócz tego jest kaplica na cmentarzu, w której, po zabraniu kościoła, długi czas odprawiało się nabożeństwo. Cerkiew prawosławna murowana, pod wezwaniem św. Trójcy, przerobiona z byłego klasztoru bernardyńskiego, zabranego w 1831 r. Klasztor ten, jeden z piękniejszych na Podolu, zaczęty był przez Pawła Starzyńskiego, szambelana Stanisława Augusta w r. 1761, wykończony i ozdobiony przez Jana Onufrego Orłowskiego łowczego koronnego; mury klasztorne (otaczające kościół) nie były wykończone zupełnie; bernardyni zajmowali go lat 70, w czasie kasaty było ich 7. W cerkwi tej pozostał piękny obraz w wielkim ołtarzu, i rzeźba stacyj w ścianach bocznych, obecnie zabielone i znacznie uszkodzone. W roku zeszłym (1881) ostatecznie zewnętrzna piękna architektura kościoła przerobiona została w guście wschodnim. Parafia prawosławna liczy 1880 wiernych i uposażona 35 dziesięcinami ziemi. W J. jest zarząd policyjny (stan), w obręb którego wchodzą gminy jarmoliniecka i szarawiecka; zarząd gminny, stacya telegraficzna, biuro pocztowe 3 klassy, szkoła wiejska 1-klasowa, sąd pokoju (mirowy sąd), mirowy pośrednik, apteka założona p. Fiszera jeszcze w 1790 r. na mocy przywileju króla Stanisława Augusta, kilka stałych dobrze zaopatrzonych magazynów i t. p. Miasto po większej części z drzewa zbudowane, błotniste, jak w ogóle wszystkie podolskie, znane jest ze swoich znacznych jarmarków, osobliwie na św. Piotra i Pawła, rozpoczynający się 15 czerwca, trwający do 1 lipca; drugi jarmark na św. Mikołaja, 6 grudnia, ciągnący się także parę tygodni, jest znacznie mniejszy. Na pierwszy zwożą towary z różnych stron Rossyi, Królestwa Polskiego i sąsiedniej Galicyi. Jarmarki te przeniosły się tu 1835 r. z sąsiedniego miasta Tynny, o 20 wiorst odległej. Najwięcej przywożone są tu towary łokciowe z Moskwy, Łodzi i innych miejscowości, herbata, futra, powozy miejscowych i zagranicznych fabryk, szczególnie wiedeńskich, machiny rolnicze, konie hodowane i dzikie (tabuny) i t. p. Według wykazów rządowych w 1880 r. przywieziono w ogóle towarów na 1,988,884, sprzedano za 721,607 rs.; w 1881 przywieziono na 2096224 rs, sprzedano za 1,253,173 rs. Dla pomieszczenia tych towarów pobudowane są przez właścicieli obszerne budynki, a oprócz tego kupcy mieszczą się po domach mieszkańców. Jarmark na św. Mikołaj jest nierównie mniejszy. Obrót jego nie wynosi więcej jak 20 do 30,000 rs. W czasie jarmarku na św. Piotra robią się znaczne sprzedaże zboża i odbywa się wystawa koni hodowli krajowej, z udzielaniem przez rząd nagród, a także od lat kilku odbywają się wyścigi konne, które bez wątpienia z czasem przyjmą większe rozmiary. Sklepów stałych w J. jest 35, kilka składów win krajowych i zagranicznych, rzemieślników 40. Kiedy J. założone i przez kogo niewiadomo, wiemy tylko, że jeszcze Władysław Jagiełło nadał je Chodkowi Kroacie. Niesiecki pisze „Chodko z Kroacyi, ze krwi Despotów idący, pierwszy do Polski przybył za Władysława Jagiełły, będąc przedtem u królów węgierskich w wielkich respektach; ten to w obozie to na dworze królewskim zacnie się popisawszy, w zasługach wziął od niego wieś Jarmolińce nad rz. Smotryczem; o czem przywilej ruskim charakterem w 1407 r.". J. od rzeki Smotrycza o 20 w odległe, albo więc w nadaniu myłka i Smotrycz zamiast rz. Uszycy wzięty ta bowiem tylko o parę wiorst odległa; albo też rzeczywiście grunta darowanej posiadłości dotykały rz. Smotrycza. Rodzina Korczaków Jarmolińskich zaledwie 3 wieki w linii męskiej przetrwała na Podolu; wkrótce stała się możną, głównie przez związki małżeństwa, i wydała kilku znakomitych kresowych wojowników w krwawych bojach z Turkami i Tatarami. Chodko wkrótce zginął. Syn jego Olechno czyli Aleksander, także mąż wojenny, przywilejem Kazimierza Jagielończyka wyd. w Toruniu w 1455 r. zamienił wieś J. na miasteczko i otrzymał dla niego prawo magdeburskie. Tenże Aleksander ożenił się z ostatnią z rodu Kaleniczanką z Podhajec i odziedziczył znaczną jej fortunę. Syn ich Dachno pierwszy zaczął się zwać Jarmolińskim, drugi syn od sąsiedniej wsi Sułkowieckim (1476). Mikołaj miał za żonę Czuryłównę, Jerzy—Zuzannę Kalinowską z możnego domu podolskiego. W 1575 r. rotmistrz Jarmoliński zniósł pod Krasiłowem kosz tatarów. Mieli oni tu zameczek obronny, którego brama wjazdowa i wały dotąd przechowały się (obok poczty konnej). Ród dziedziców Jarmolińskich w linii męzkiej skończył się na Tomaszu, córka którego Anna z Korczaków Jarmolińska wyszła

około 1705 r. za Jana Szepinga inflantczyka, Barbara zaś Sutkowce wniosła w dom Bałabanów. Syn tegoż Jana Szepinga Dominik, jak się zdaje bezżenny, służył jako adjutant przy Branickim, i więcej przebywał w Białymstoku, niż w dobrach swych podolskich; zniechęcony do siostrzeńców swoich Markowskich, nie chcąc aby im się ta majętność dostała, sprzedał ją w 1757 r. Pawłowi Starzyńskiemu, szambelanowi królewskiemu za 245,000 zł. Do klucza jarmolinieckiego należała wtedy: Pisarzówka i Bośniaczyzna, Tomaszówka i Nowa wieś. Starzyński przeniósł tu parafią kat. z Szarawki, rozpoczął budowę klasztoru i sprowadził bernardynów. Niedługo jednak Starzyńscy władali Jarmolińcami, gdyż już w 1772 sprzedali je Sciborom Marchockim. Wojciech Marchocki, kasztelan sanocki, przyjmował tu 10 listopada 1781 r. Stanisława Augusta, jadącego do Kamieńca (dwór ich mieścił się w ogrodzie dzisiejszej apteki). Od Marchockich nabył w końcu zeszłego stulecia Jan Onufry Orłowski, łowczy koronny, i odtąd majętność ta ciągle w ich rodzie pozostaje. Łowczy wykończył kościół bernardyński gdzie pochowany, a także wymurował jeden z piękniejszych pałaców na Podolu, w sąsiedniej wsi Malejowcach, otoczył go równie rzadkiej piękności ogrodem, i wiele przyczynił się do podniesienia miasteczka. Syn jego Adam wymurował kościół par. teraźniejszy, po zabraniu na cerkiew bernardyńskiego, ostatecznie jednak kościół wykończony i upiększony przez teraźniejszego właściciela Aleksandra Orłowskiego. Adam Orłowski otrzymał przywilej na jarmarki, pobudował magazyny, starał się o założenie fabryk, sprowadził fabrykantów niemców, którzy założyli tu rękodzielnię sukna, w 2 warsztatach, wyrabiających corocznie do 80 postawów sukna; oprócz tego założył garbarnię, kotlarnię, fabrykę siodeł, kapeluszy i inne. Miasteczko bardzo się ożywiło i zaczęło podnosić,—nie długo to jednak trwało, fabrykanci bowiem z przyczyny braku wody, zmuszeni byli przenieść się do sąsiedniego miasta Dunajowiec. Pod względem gospodarczym J. dziś składają 3 oddzielne folwarki: zaleśny, bośniacki i dębowy. Ziemi używalnej w nich 1508 dzies., w tej liczbie lasu 340 dzies. Do klucza jarmolinieckiego oprócz wymienionych folwarków należą: Sokołowka stara, Nowawieś, Tomaszowka, Tatarzyna, Głuszkowo, Słobódka Głuszkowiecka, Werbka, Malejowce i Słobodka malejowiecka, razem do 6.000 dzies. W mieszkaniu teraźniejszego właściciela w Jarmolińcach, pamiętnem bytnością zmarłego cesarza Aleksandra II, znajduje się wiele arcydzieł sztuki, szczególniej mistrzów krajowych: są tu dzieła Siemiradzkiego „Taniec śród mieczów“,—„Orgia na Kaprerze „Jawnogrzesznica“,—prześliczny obraz Brandta „Kozak w zalotach“, — Chełmońskiego, akwarele Kossaka; Orłowskiego; rzeźby Brodzkiego i wiele malowideł włoskiej i flamandzkiej szkoły. Pod Jarmolińcami Sieniawski, chorąży koronny rozbił tabor turecki za Jana I, spieszący na odsiecz Międzybożowi. W końcu zeszłego stulecia stał się tu ohydny wypadek, może jeden z ostatnich na Podolu, mieszkańcy Jarmoliniec spalili żywcem biednego maronitę, posądzonego przez nich o rozszerzanie cholery! W. J. urodził się 1828 r. dr. Adryan Baraniecki, dzielny twórca muzeum szkoły wyższej dla kobiet w Krakowie. Ziemi włościań. w Jarmolińcach 2103 dz. Do gminy tutejszej należą wsie: oprócz Jaamoliniec Sokołówka stara i nowa, Głuszkowo ze Słobodką, Kadyjówka, Oleksiniec podleśny i polny, Słobódka Oleksiniecka, Skazińce, Tomaszowka, Żyszczyńce i Wołudryńce. 2) **J.**, wś, pow. hajsyński, par. i gmina Kuna, 900 mk., 170 dm., 1326 dz. ziemi włoś. Cerkiew św. Mikołaja z 1172 paraf. i 81 dz. ziemi. Należy do klucza bubnowskiego hr. Aleksandry Potockiej. *Dr. M.*

Jarmoliszki, wś i folw., pow. maryampolski, gm. Poniemoń-Pożajście, par. Poniemoń. Odl. 54 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 8 dm., 67 mk., obecnie J. wś liczy 14 dm., 118 mk. J. folw. 2 dm., 47 mk.

Jarmoliszki 1.), wś, pow. wileński, 6 okr. adm., gm. rudomińska, o 12 w. od Wilna, 6 dm., 89 mk., z tego 29 prawosł., 60 kat. 2.) **J.**, folw., pow. wileński, 6 okr. adm., o 13 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. kat. Własność rządowa, pofranciszkańska. 3.) **J.**, folw. szlach., pow. trocki, par. Wysokidwór, 3 okr. adm., o 36 w. od Trok, 3 dm., 29 mk. katol. R. 1850 folw. J., 265 dzies., należał z 5 wsiami do Pliskowskiego. 4.) **J.**, wś szlach., pow. trocki, 3 okr. adm., 36 w. od Trok, 1 dom, 29 mk. kat. 5.) **J.**, wś szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 14 w. od Trok, 8 dm., 63 mk. kat. (1866). Okrąg wiejski J. w gm. Jewie, obejmuje wsie: Jewienniki, Jarmoliszki, Łunkiszki, Kacieliszki, Miejciszki, Bielary, Naborowszczyzna i zaśc. Jewienniki.

Jarmuszewo, wś, pow. krotoszyński, należy do gm. Sośnicy, 3 dm., 38 mk. Ob. *Sośnica.*

Jarmuszkiewicze, mały poleski zaścianek na północnej granicy pow. ihumeńskiego, prawie na pół drogi wiodącej z Koturzyc do Szabinki, z prawej strony, w gm. bieliczańskiej, ma 1 osadę. *Al. Jel.*

Jarmuta, góra i szczyt w pasmie Pienin (ob.) działu wschodniego, nad Szczawnicą wyżnią a w obr. Szlachtowy (ob.), nieopodal granicy Galicyi i Węgier (Spiż). Znajduje się w niej jaskinia, pochodząca z kopalni miedzi, którą tu za Lubomirskich wydobywać miano.

Robota atoli nie opłacała się. Za czasów Maryi Teresy szukano tu złota. Wzniesienie m. 773. Poszukiwania Gwalberta Pawlikowskiego z Medyki w r. 1840 wykryły popielnice, brązowe toporki i ozdoby (Morawski, Sądeccz. I, 17). *Br. G.*

Jarmutowce, wieś w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, o 2 mile na południe od miasteczka Horodyszcza, przy trakcie położona, ma osad 28 w glebie dobrej. *Al. Jel.*

Jarmuszewek lub *Wrąbczyn*, folw., powiat słupecki, gm. Emilienheim, par. Zagórów, odl. od Słupcy 15 i pół w., dm. 3, mk. 46.

Jarnice, wieś i folw. u zbiegu Czerwonki z Liwcem, pow. węgrowski, gm. Ruchna, parafia Węgrów, o 3 w. od Węgrowa, o 28 w. od Siedlec. Posiada szkołę początkową i kaplicę; niegdyś kościół parafialny tu był. W 1827 r. było tu 21 dm., 158 mk., obecnie 39 dm., 484 mk. Folw. J. z wsiami J., Zając i Snice, należał 1853 r. do Morawskiego. Rozl. folw. wynosi m. 2047, grunta orne i ogrody m. 520, łąk m. 200, pastw. m. 140, wody m. 15, lasu m. 1130, nieużytki i place m. 38, bud. mur. 11, drew. 16. Wiatrak i pokłady torfu. Wieś Jarnice osad 40, z gruntem m. 433; wś Zając osad 32, z gruntem m. 146; wś Snice osad 15, z gruntem m. 557. *Br. Ch., A. Pal.*

Jarniewskie albo *Jerniewskie*, starostwo niegrodowe, leżało w wdztwie nowogródzkiem, pow. słonimskim. W r. 1766 posiadał je Aleksander Mikulski, wojski słonimski, opłacając z niego kwarty złp. 392. W r. 1773 składało się z dóbr Jarniew i Kokoszyce, które na sejmie warszawskim z tegoż roku Stany Rzpltej przez oddzielną konstytucyą nadały wraz z sstwem lubonickiem i dzierżawą Stoupiszczem w pow. rzeczyckim, w 50-letnie posiadanie emfiteutyczne Michałowi Pruszanowskiemu, sędziemu grodzkiemu i podczaszemu rzeczyckiemu, z warunkiem opłacania do skarbu czterech kwart podług taryfy z r. 1765.

Jarnówek, folw., pow. włocławski, parafia Wieniec, miał 1826 r. 1080 mr. rozl.

Jarnowo, folw. i wś, pow. włocławski, parafia Bądków, o 7 w. od Osięcin, o 14 od Włocławka. Folw. należał 1860 r. do Dzierzbickiego. Na dziedzińcu pałacowym piękna statua kamienna N. M. Rozl. wynosi m. 2058, grunta orne i ogrody m. 1450, łąk m. 64, lasu m. 482, nieużytki i place m. 62, bud. mur. 17, drew. 6, płodozmian 14-polowy. Wiatrak. Wś J. osad 46, z gruntem m. 148.

Jarnuty 1.) albo *Jarnołty*, *Jarnułty*, wieś szlach., pow. łomżyński, gm. i par. Szczepankowo. W 1827 r. było tu 20 dm., 121 mk. Jestto gniazdo rodu Jarnułtowskich i Jarnutowskich, wspominane w dokumentach z 1431 r. (Glöger). 2.) **J.**, wś, pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Wizna. W 1827 r. było tu 7 dm., 43 mk. 3.) **J.**, wś szlach., pow. ostrołęcki, gm. Czerwin, par. Troszyn. W 1827 r. było tu 25 dm., 136 mk., obecnie ma 781 mr. ziemi. 4.) **J**, wieś, pow. kolneński, gm. Jedwabno, par. Burzyn. *Br. Ch.*

Jarocha, rz. w pow. tomaszowskim. Poczyna się pod wsią Księżostawy, płynie na wschód przez Komarów, Perespę i pod Czermnem wpada z lew. brzegu do Huczwy (ob.). Długa 16 wiorst. *J. Bl.*

Jarochów, *Jarochowo*, daw. *Jaruchów*, wieś, pow. łęczycki, gm. i par. Mazew. Leży przy szosie zgiersko-włocławkowskiej, w odległości w. 12¼ od m. Łęczycy. W 1827 r. było tu 10 dm., 130 mk.; obecnie dm. 15, mk. 191. Ogólnej przestrzeni mórg 854, w czem gruntu ornego m. 688, zagajnika m. 4, łąk i pastwisk m. 96, włościanie posiadają m. 66, własność Konst. Jezierskiego. *W. W.*

Jarochówek, wieś szlach., pow. łęczycki, gm. i par. Mazew. Odl. od Łęczycy 11 w. W 1827 r. było tu 11 dm., 130 mk., obecnie dm. 7, mk. 48, ogólnej przestrzeni m. 519; należy do właścicieli cząstkowych. *W. W.*

Jarochy, wieś i folw., pow. grójecki, gm. Belsk, par. Lewiczyn, o 2 w. od Grójca. W 1827 r. było tu 8 dm., 63 mk. Rozl. folw. wynosi m. 208, grunta orne i ogrody m. 192, łąk m. 9, nieużytki i place m. 7, bud. mur. 2, drew. 4, płodozmian 8-polowy. Wieś J. osad 4, z gruntem m. 57.

Jarocice, *Jaroczyce*, wieś włośc., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, o 18 w. od Sieradza, u zbiegu rz. Brzeźnicy z Wartą. Ma 204 mk., w tem 195 kat., 2 ewang., 7 izr. Rozl. 186 m., z tego 150 m. roli or., 36 m. łąk. Młyn i karczma. R. 1827 było tu 16 dm., 102 mk.

Jarocin, wś, pow. płoński, gm. i par. Sarbiewo. Odl. 7 w. od Płońska. W 1827 r. było tu 6 dm., 91 mk., obecnie 10 dm., 144 mieszk. Folw. J. ma 790 mr. rozl., włościanie 12 osad, otrzymali 15 mr. ziemi. Folw. należy do Franciszka Strzeszewskiego. R. 1246 miała tu być bitwa z Konradem.

Jarocin lub *Jaroczyn* (z Majdanem i Szczutkami), wś na prawym brzegu Tanwi, w pobliżu jej ujścia, w pow. Nisko, należy do parafii rzym. kat. w Kurzynie a gr. kat. w Dąbrówce. Z 1044 mieszk. jest 910 rzym. kat., 96 gr. kat. i 38 izrael. Większa pos. ma obszaru 87 m. roli, 46 m. łąk i ogr., 37 m. pastw. i 1416 m. lasu; pos. mniej. 1013 m. roli, 434 m. łąk i ogr., 249 m. past. i 18 m. lasu. Gleba jest równa, piaszczysta, lasy sosnowe. *Mac.*

Jarocin, niem. *Jarotschin*, miasto, pow. pleszewski, niedaleko rzeczki Lutyni, w okolicy płaskiej i leśnej. Miał w 1875 r. 2471 mk.; w r. zaś 1871: 204 dm., 2210 mk., 320 ew., 1455 kat., 435 żydów, 561 analf. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem; pomiędzy rzemie-

śinikami dość znaczna jest liczba szewców i młynarzy. Urząd poborowy i siedziba komisarza obwodowego. Kościół katol. paraf. należy do dekan. nowomiejskiego, paraf. protestancka Jarocin i Sierszew, niem. Breitenfeld, należy do dyecezyi śremskiej; synagoga. Szkoła elementarna kilkoklasowa. W okolicy dwie są gorzelnie. Urząd pocztowy trzeciej klasy ze st. telegr., poczthalteryą; poczta osobowa z miasta do dworca kolei żel. W J. krzyżują się dwie koleje żelazne: poznańsko-kluczborska i oleśnicko-gnieźnieńska. Stacya J. leży o 47 kil. od Ostrowa, o 66 od Gniezna, o 67 od Poznania, o 92 od Kępna, o 94 od Oleśnicy, o 133 od Kluczborka. Poczta osobowa z J. do Leszna (do Leszna 75.7 kil. ma być zbudowana drugorzędna kol. żel.); poczta listowa do Mieczkowa i Goliny. Cztery jarmarki. W r. 1811 J. liczył 160 dm., 945 mk.; w r. 1837: 1637 mk.: 1111 chrześcian, 526 żydów. W XVI wieku dobra J., podzielone na kilka części, posiadały rozmaite rodziny wielkopolskie aż nareszcie w pierwszej połowie XVIII wieku Andrzej Radoliński pisarz grodzki kaliski miasto Jaroczyn kupił. Kościół katolicki istniał już w XV wieku, z początku był drewniany; za Radolińskich zaś już murowany. Z dawniejszych pomników utrzymało się tylko kilka portretów familii Radolińskich. W J. był dawniej jeszcze drugi kościół katol., św. Ducha, którego ściany jeszcze sterczą. Pod miastem wykopano piękne arabskie ozdoby srebrne i monety. Czyt. Wład. Jażdżewskiego „O wykopaliskach jarocińskich" (Poznań, 1879). Dobra J. z Radlinem (ob.) mają 20719 mr. rozl. *M. St.*

Jarociszki, folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 8 w. od Oszmiany, 1 dom, 4 mk. katol. (1866).

Jarockie, mały zaścianek poleski we wschodniej stronie pow. borysowskiego, nad rzeką Dubiesznią, dopływem rzeki Naczy, o wiorst 6 od stacyi Krupki moskiewsko-brzeskiej drogi żelaznej, przy drożynie wiodącej ze wsi Słowicz do wsi Radzicy położony. Ma osad 2.

Jarockie koszary, kol. nad jez. dankowskiem, pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Ostrowite, odl. od Słupcy 18 i pół w., dm. 17, mk. 90. Por. *Jarotki.*

Jaroczewo, al. *Mała Witowa góra*, niem. *Kl. Wittenberg*, wś, pow. wałecki, na bitym trakcie wałecko-słopanowskim, około 1 milę od m. Piła; parafia i poczta Piła, szkoła w miejscu; obszaru ziemi mr. 2950; budynk. 96, dm. 29, katol. 178, ew. 65.

Jaroczyce, ob. *Jarocice.*

Jaroczyn, ob. *Jarocin.*

Jarogniewice 1.), wś nad Kopanicą północną, pow. kościański, 30 dm., 238 mk., 9 ew., 229 kat., 53 analf. 2.) **J.**, dom., 4140 mr. rozl., 12 dm., 337 mk., wszyscy kat., 175 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Czempinie o 5 kil., gość. na miejscu. Własność hr. Stefana Żółtowskiego wraz z Głuchowem 10796 mr. rozl. W okolicy znajduje się cmentarzysko pogańskie, z którego wydobyto urny, kamieniami otaczane, pomiędzy niemi jest urna czarna z wypukłościami, małe naczynia w kształcie czary, garnek pokryty cały lineamentami, w pośrodku wydęty, i naczynie do kadzenia. Por. *Drożdzyce.* *M. St.*

Jaromierz 1.) niem. *Paulswiese*, nad Obrą, królewszczyzna, pow. babimoski; 4 miejsc.: a) J.; b) folwark Podborowo (*Rodewald*); c) leśnictwo J., niem. *Hopfenbruch* czyli *Süssloch* d) karczma, niem. *Sandkrug*, 11 dm., 156 mk., 61 ew., 95 kat., 30 analf. 2.) **J.**, wieś i dom.; dom. ma 2340 mr. rozl.; 44 dm., 339 mk., 178 ew., 161 kat., 59 analf. Domin. ma gorzelnię parową. Poczta w Kopanicy (Köpnitz) o 3 kil., telegr. i st. kol. żel. w Babimoście o 10 kil. 3.) **J.**-stary, olędry, pow. babimoski, 67 dm., 435 mk., 366 ew., 69 kat., 71 analf., na południe od J. wsi; poczta w Kopanicy o 2 kil., st. kol. żel. i telegr. w Babimoście o 12 kil. 4.) **J.**-nowy, olędry, 28 dm., 184 mk., 125 ew., 59 kat., 22 analf., 2 kil. na południe od poprzedniego. *M. St.*

Jaromierz, niem. *Germen*, rycer. dobra, powiat kwidzyński, nad znacznem jeziorem, zwanem po niem. *Kautzger See*, blisko pow. suskiego. Obszaru liczy mr. 1140, budynk. 17, dm. 7, ew. 97. Parafia Szynwałd, szkoła Trąbki, poczta Nowa wioska (Neudörfchen).

Jaromiłka, ob. *Jaromirka.*

Jaromir i *Jarosław*, w skróconych formach: *Jar*, *Jarek*, *Jarot*, *Jarosz*, *Jarost*, stanowią źródłosłów licznych nazw: *Jarki*, *Jarczew*, *Jarocin*, *Jarocice*, *Jarochy*, *Jaromirka*, *Jarosty*, *Jaroszewice*, *Jarosławiec* i t. p. *Br. Ch.*

Jaromirka, wś, pow. kamieniecki, parafia Gródek, gm. i okr. polic. Kupin, o 40 w. od Kamieńca, o 5 w. od Kupina, ma 179 dm., 1100 mk., 993 dz. ziemi włośc. Wieś ta należała do dóbr królewskich, r. 1616 trzymali ją Potoccy, i należała do nich przez cztery pokolenia na mocy zapisu pewnej sumy jeszcze przez króla Władysława. Dawała kwarty 92 zł. Następnie J. należała do Mniszchów, do klucza gródeckiego; dziś większa część, do 900 dzies., jest własnością Szczęsnego Sadowskiego, a mniejsza, tak zwana mała J., 360 dzies., do Żurowskich. Jest też cerkiew p. w. św. Trójcy, do której należy 55 dzies. ziemi. Ziemia równa, czarna, urodzajna, lasy wyniszczone. Marczyński w swej Statystyce Podola zowie ją Jaromiłką. *Dr. M.*

Jaromirka albo *Jaromiłka*, inaczej *Rękaw Smotrycki*, rzeczka, pow. kamieniecki, zaczyna się na gruntach wsi Jaromirki i wpada do rz.

Smotrycza pod m. Smotryczem. Nad nią leżą wsie Jaromirka, Serwatyńce, Zawadyńce i Skipcza. *Dr. M.*

Jaromirz, ob. *Jaromierz.*

Jaromnice, ob. *Jaramnice.*

Jaron v. *Aron* (*Aaron*), używane dawniej imię (podobnie jak *Jadam* za *Adam*, *Jędrzej* za *Andrzej*) stanowi źródłosłów nazw: *Jaronowice*, *Jaronowo.*

Jaronowice (właść. *Aronowice*, t. j. potomkowie Aroną), wś, pow. jędrzejowski, gm. Nagłowice, par. Rakoszyn. Leży przy drodze bitej z Jędrzejowa do Szczekocin. Posiada szkołę wiejską. W 1827 roku było tu 25 dm., 170 mk. Wspomina ją Długosz (I, 21) jako dziedzictwo Jana Pilawity. Folw. J. z wsią t. n. od Kielc w. 54, od Jędrzejowa w. 19. Nabyty w r. 1872 za rs. 54,000. Rozl. wynosi mr. 998, grunta orne i ogrody mr. 503, łąk mr. 26, lasu mr. 416, nieużytki i place mr. 53. Bud. mur. 6, drewn. 24, płodozmian 7, 11 i 14-polowy, pokłady kamienia budowlanego. Wieś J. osad 42, z gruntem mr. 393. *Br. Ch., A. Pal.*

Jarontowice, ob. *Jarentowice.*

Jaronty, dom., pow. inowrocławski, 934 mr. rozl., 4 dm., 89 mk., wszyscy kat., 35 analf. Poczta telegraf i st. kol. żel. w Inowrocławiu o 6 kil. Własność Kozłowskiego.

Jaropowce albo *Jaropolcza*, duża wieś w powiecie skwyrskim, u źródeł rz. Irpenia, o 5 w. odległa od m. Chodorkowa. Mieszkańców 1809 wyznania prawosławnego i 74 katolików, cerkiew parafialna i szkółka, gorzelnia od 1859, cukrownia produkująca rocznie 76000 pudów mączki cukrowej (Statystyka cukrownictwa, St. Petersburg 1879 r.). Ziemi czarnoziemu 8068 dz., z tej włościańskiej 1192 dz. Nazwa wioski dowodzi głębokiej starożytności, prócz tego okopy i fosy stanowiące ślady dawnego zamczyska toż samo stwierdzają. W 1736 r. J. należały do Stanisława Tysza-Bykowskiego, cześnika połockiego, po śmierci którego w 1740 do sędziego grodzkiego kijowskiego, Nitosławskiego; było tu wówczas 56 dymów. Sędzia testamentem zapisał w 1751 r. chodorkowskim dominikanom 25,000 złp. i zabezpieczył tę sumę na Jaropowcach; po Nitosławskich majątek przechodzi do Trzeciaków; z tych Tytus Trzeciak sprzedał go Zygmuntowi Kotiużyńskiemu, teraźniejszemu właścicielowi w 1859 r., z wyjątkiem małych cząsteczek wydzielonych wnukom Trzeciaka.

Jaroschin (niem.), ob. *Jaroszyn.*

Jaroschowitz (niem.), ob. *Jaroszowice.*

Jarosin albo *Jaroszyn* (ob.).

Jarośliszki, wś i folw. rząd., nad rz. Jankuńką, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 42, od Dziewieniszek w. 28, dm. 5, mk. 41 (1866).

Jarosław, ob. *Jaromir.*

Jarosław, kol., pow. nowomiński, gm i par. Wiązowna. Leży w pobliżu Otwocka, przy linii drogi żel. nadwiślańskiej.

Jarosław, miasto powiatowe na lewym brzegu Sanu, przy stacyi kolei arcyks. Karola Ludwika (między przyst. Pełkinie a st. Radymno, o 133 kil. ode Lwowa), leży w równinie bardzo urodzajnej, pod 40°21' wsch. dług. od Ferro i 50°1' półn. szer., jest 208 m. n. p. m. wzniesione i ma 12949 mk., którzy podług religii dzielą się na 4320 rzym. kat., 4276 gr. kat., 53 akatol. i 4300 izrael. Niegdyś miasto bardzo głośne dla nader rozległego handlu, upadło wskutek kilkakrotnego pożaru i nawałnic wojennych w XVII i XVIII wieku, ale znowu podnosi się z każdym rokiem, wznawiając dawny handel i przemysł. Dla nader korzystnego położenia nad rzeką i koleją żelazną, spławiają mieszkańcy Jarosławia do Gdańska zboże, mięso, jaja i albumin. W J. znajduje się dystylarnia nafty, fabryki parafiny i świec parafinowych, kafli, dwa zakłady wyrabiające kości mielone, spodyum i klej, fabryka tałesów t.j. szat białych używanych przez starozakonnych przy modlitwie, 3 cegielnie i szkoła koszykarska założona r. 1879, utrzymywana kosztem kraju. Główną gałęzią przemysłu rękodzielniczego jest szewctwo i garbarstwo. Według memoryału podanego wydziałowi kraj. w r. 1881, jest w J. 40 koncesyonowanych szewców a prócz tego zajmuje się domowo 300 osób tem rzemiosłem. Szewcy jarosławscy mogliby w razie zbytu dostarczać rocznie 60,000 par butów. Handel i przemysł popierają instytucye finansowe: Wydział towarzystwa kredytowego ziemskiego, Związek kredytowy ziemski i fundusz dla wspierania rękodzielników chrześcian, założony w r. 1859 z kapitałem zakładowym 2100 zł. wa., dwa targi w każdym tygodniu i 12 dorocznych jarmarków, z których każdy trwa trzy dni. Dobrze zabudowany J., zajmuje przestrzeni 4679 mr. i 418 kw. sążni, ma w środku rynku stary kwadratowy piętrowy ratusz, ozdobiony wieżyczkami, w którym się mieści urząd gminny. Na około czworograniastego rynku stoją jedno i dwupiętrowe kamienice, zbudowane nad obszernemi jedno i dwupiętrowemi piwnicami o sklepieniach łukowych. W jednej z tych kamienic miasta, według podania miejscowego, miała przebywać królowa Jadwiga udając się do Przemyśla; w innej znajduje się na pierwszem piętrze ogromna sala, która najprawdopodobniej była używaną na zebrania kupców w czasie sławnych jarmarków. W południowo-wschodniej stronie rynku znajduje się wolne miejsce, obrócone w r. 1877 na ogródek, na którem stał pierwotny kościół parafialny, zniszczony w skutek nagłego zawalenia się wieży w r. 1804. Z rynku rozchodzą się czte-

ry ulice: na wschód trakt radymiński, na południe krakowski, na północ ulica prowadząca do Sanu, a na zachód wązka bardzo zaniedbana ulica, będąca główną siedzibą izraelitów. W stronie północno-zachodniej rynku stoi kościół parafialny rzym. kat. św. Jana, dawniej Tow. Jezusowego, zbudowany w stylu odrodzenia. Ten kościół zbudowany w r. 1571 zgorzał w r. 1862 i został zupełnie odnowiony staraniem proboszcza a szczodrobliwością miasta. Blisko kościoła wznosi się na wzgórzu z rozległym ogrodem dawny budynek klasztoru pp. benedyktynek, obrócony po zniesieniu klasztoru na komisyą moderunkową a teraz na magazyn wojskowy. Pod tym budynkiem znajdują się rozległe piwnice, z których według podania ma się ciągnąć podziemny chodnik aż do kościoła N. P. M. stojącego za miastem przy trakcie lwowskim. Ten nadzwyczaj ubogi kościół z klasztorem, zajęty teraz przez oo. dominikanów, był pierwotnie drugiem zamiejskiem kolegium oo. jezuitów. Odnowieniem tego kościoła zajął się w ostatnich czasach bardzo gorliwie starosta Beneszek, urządzając na ten cel loteryą fantową i składki. Na trakcie krakowskim, w pobliżu miasta jest piękny chociaż mały kościół oo. reformatów z klasztorem i internatem dla kleryków, a za nim dawny kościół przy szpitalu św. Ducha ze statuą N. P. M. nad bramą, przemieniony teraz na zbór ewangielicki (Par. ew.-augsb. istnieje tu od 1797, ma dusz 360 i dwa filiały: w Przemyślu i Monasterzu). W stronie półn. wschodniej obok rynku stoi mała, uboga cerkiew gr. kat., mająca w podwórzu plebanią. Na trakt radymiński schodzi się przez małe wały, ostatni ślad dawnego zamku, u których stóp znajduje się okazały dwupiętrowy budynek, zbudowany w r. 1875 dla umieszczenia szkoły realnej. Przy tym trakcie, ale o 2 kil. od miasta, znajduje się zbudowany w r. 1876 klasztor pp. niepokalanek, obwiedziony wysokim murem. Klasztor połączony z zakładem wychowawczym dla córek najzamożniejszych rodzin, jest urządzony stosownie do tego celu. Od XIII w. miał tu być także kościół ormiański. J. jest siedzibą c. k. starostwa i urzędów z niem połączonych, c. k. sądu pow., rady powiatowej, rady szkolnej okręgowej na powiat jarosławski i cieszanowski, urzędu poczt. i telegraf. W J. znajduje się szkoła ludowa męzka 4-klasowa, 5-klasowa wydziałowa żeńska i szkoła wyższa realna przemieniona w roku 1869 z niesamoistnej dwuklasowej na trzechklasową a w. r. 1872 na wyższą. Do tej szkoły uczęszcza 256 uczniów. Prócz tego na przedmieściu leżajskiem szkoła 2-klasowa i I-klasowa ludowa. J. ma dwie apteki i mieszka w niem sześciu lekarzy. Założenie J. przypisują Jarosławowi I, który zdobył Przemyśl od Mieszka II w 1031 r. W XI w. zaś pierwszą wzmiankę o tem mieście znajdujemy u Praya „Hist. Hung." pod r. 1234, według której król węgierski Andrzej, wyprawiwszy się dla powrócenia na tron halicki wypędzonego przez rusinów syna Kolomana, gród Irosto zdobył. Przedtem dzielił J. losy Przemyśla. Panowanie węgrów nie mogło być tutaj dłuższem, bo znów o wyprawie Beli czytamy. Nawała Mongołów w 1241 zapewne zniszczyła ten gród zupełnie, ale drewniane miasto prędko się podnieść musiało, bo już w r. 1247 (por. Lewicki Dr. „Obrazki Przemyśla", str. 75) toczy się pod Jarosławiem walna bitwa między Romanowiczami, Polską i Węgrami. Wtedy J. był warownią, trudną do zdobycia. Od tego czasu niema wspomnienia o Jarosławiu aż do r. 1375, albowiem w tym r. 7 grudnia wydaje Władysław Opolski we Lwowie ważny dokument, mocą którego przenosi to miasto z dotychczasowego miejsca przed swój zamek, aby tamże na nowo było założone na prawie magdeburskiem; nadto dodaje miastu sto łanów frankońskich a dziedziczne wójtostwo powierzył jakiemuś Piotrowi i tegoż synowcowi Maciejowi, ktorzy mają stawać na każdą wyprawę wojenną, z kopią i kuszą na koniu, w zbroi porządnej. W tym samym roku nadał ten książę łan kościołowi par. rzym. kat., którego prawdopodobnie był fundatorem. W kilka lat później 1394 i 1398 napotykamy w aktach konsystorskich pierwszego proboszcza jarosławskiego Piotra. Po ustąpieniu Opolczyka 1379 r. nadał Ludwik węg. Jarosław jakiemuś staroście węg., o którego czynności nie mamy śladów; tylko po śmierci Ludwika roku 1382 trzymała się jakiś czas załoga węgierska, pokąd orężem nie została wyparta. Od tego czasu pozostał J. stale przy Polsce; tutaj zatrzymuje się Jadwiga dążąc dla zajęcia Rusi czerwonej po śmierci swej siostry Maryi, tutaj witają ją bojarowie przemyscy, a ona wydaje 18 lutego 1387 sławny przywilej ziemi przemyskiej. W kilka lat później 1394 i 1398 znajdujemy w aktach konsystorza przemyskiego pierwszego proboszcza jarosławskiego Piotra. Za Kazimierza W. posiadali chwilowo J. potomkowie Otona z Pilczy. Władysław Jagiełło nadał je swemu pasierbowi Janowi Granowskiemu 1417 z tytułem hrabstwa, a później Jaśkowi z Tarnowa, którego potomkowie pisali się później jarosławskiemi. Teraz wzmogło się miasto w czasach pokoju. Władysław III w dyplomie wydanym w Budzie 1443 wspomina o rozległym handlu i kupcach zagranicznych, nadaje miastu prawo składu, grożąc kupcom utratą kupna, którzyby się poważyli to miasto pominąć. W 1470 r. tworzy Rafał Jarosławski starosta lwowski ordynacyą jarosławską, którą Kazimierz Jagieloń-

czyk 1470 potwierdza. Tę ordynacyą zniósł później Zygmunt I w 1519. W 1479 nadał Spytek Jarosławski woj. ruski miastu ratusz z wszystkiemi dochodami, zapewniając, że nad dawną daninę 20 grzywien wymagać nie będzie, z wyjątkiem uchwalenia nowego poboru w ziemi ruskiej, że nad 5 dni do robocizn z ról nie będzie zmuszał, poleca rajcom czuwać nad sprawiedliwością miar i wag i obowiązuje mieszczan do wyprawiania na wojnę pieszego woźnicę i wóz czterokonny, dobrze w żywność zaopatrzony. W 20 lat potem 1497 r. zaszła straszna bukowińska klęska, która pociągnęła za sobą napady tatarskie. W 1498 r. napadają wołosi i turcy a 1502 tatarzy Jarosław, niszcząc ogniem i mieczem. Spytek Jar. kaszt. krak. warnje miasto 1513 r., przeznacza 10 grzywien z młynów na utrzymanie warowni, nakazując rajcom, aby drugie tyle odkładali i utrzymywali człowieka w miernictwie biegłego, a za to uwalnia mieszczan od przywożenia soli z żup przemyskich. Żona Spytka Jarosławskiego ze Sprowy h. Odrowąż. Jadwiga z Wawrzyszyna powiększyła w r. 1523 uposażenie probostwa i utworzyła przy kościele kolegiatę, którą dopiero rząd austr. zniósł, a jej wnuczka Zofia wdowa po Krzysztofie Tarnowskim kaszt. wojnickim, wszedłszy w ponowne śluby z Janem Kostką kaszt. gdańskim 1569, przebudowała zamek na ozdobniejszy, zbudowała 1571 r. kościół św. Jana z kolegium jezuitów (dziś parafialny) i wydała miastu dyplom, w którym dla utrzymania warowni poleca poddanym swych włości zwozić corocznie do J. furę drzewa na parkany a drugą do cegielni. Przytem dozwala tylko dwom rodzinom izrael. osiedlać się w mieście, upoważniając mieszczan, aby „mieli moc i władzę, gdzieby się ich więcej nad dwa domy osadzić chciało, one z miasta wygnać"... W 1572 komisarze Zygmunta Augusta zastali drogi chrustem wysłane, a groble i mosty w dobrym stanie. Miasto było w owym czasie bogate i bardzo handlowne. Trzy jarmarki na popielec, Wniebowzięcie N. P. M. i św. Jędrzeja trwały po 4 tygodnie, a zjeżdżali się na nie kupcy tatarscy, tureccy, perscy, z Moskwy, Wenecyi, Niemiec i Węgier. (Cellarius Descrip. Pol. 325. Baliński Star. Pol. II, 655). Na te jarmarki, powiada Piasecki (Chron. sui temp.), spędzano 20000 koni i 40000 wołów, miały sławę największą po frankfurckich i na nich zaopatrywali się kupcy niemieccy w korzenie i bakalie. Anna Kostczanka, żona Aleks. ks. Ostrogskiego, wojew. wołyńskiego, mieszkała tu stale i postanowiła sędziów, którzyby przybyłym kupcom szybko sprawiedliwość czynili. W r. 1600, 8 maja dotknęła J. straszna klęska pożaru; spłonęła część miasta, wraz z kościołem farnym. Anna Ostrogska uwalnia więc mieszczan na 4 lata od czynszów i danin, zaopatruje ich w drzewo, wyrabia ulgi u króla i odnawia kościół. W dwadzieścia jeden lat wytłacza tu księgi drukarz Jan Szeliga, gdy nowe klęski zaczynają nawiedzać miasto. Kupcy ze wschodu przynoszą zarazę morową w 1622 r., tatarzy łupią miasto w 1624 a straszny pożar wszczęty w nocy św. Bartłomieja 1625 niszczy całe miasto i towary zgromadzonych na jarmark kupców. Pożar wybuchnął naraz w czterech miejscach, spłonęło drewniane miasto a z niem towarów za 10 milionów złotych, przyczem 300 ludzi znalazło śmierć w płomieniach. Anna Ostrogska znowu uwalnia mieszczan na trzy lata od podatków i danin, i pomaga do odbudowania miasta; spis z r. 1629 wymienia wszelkie rodzaje rzemieślników, i znowu odnawiają się sławne jarmarki. Zobaczyć ten jarmark zjeżdża nawet Władysław IV w r. 1646 i podejmują go dziedziczki ks. Ostrogskiej, które całe mienie i zamek na trzy części podzieliły. W owym czasie nie było już miasto warownem (mylnie u Balińskiego II, 657). W połowie marca 1656 zajął J. Karol Gustaw król szwedzki. Z obozu pod Krakowcem uderzył na wojsko szwedzkie Stefan Czarnecki, pobił je i ścigał aż do mostu pod Jarosławiem, poczem połączywszy się z Lubomirskim, zmusił Karola Gustawa do opuszczenia miasta (por. Walewski hist. wyzwol. Rzpltej I, 199 na podstawie listu St. Czar. do królowej z 18 marca 1656). W następnym r. 1657 złupił J. Rakoczy i zniszczyła zaraza. Po Janie Zamojskim, synie Katarzyny żony Tom. Zamojskiego kancl. w. kor., która była córką Anny Ostrogskiej, przeszły dwie trzecie części dóbr na wdowę Maryą Kazimirę de la Grange d'Arquien. Ta oddawszy rękę Janowi III sprzedała swe części Elżbiecie z Lubomirskich (wnuczka Anny Ostrogskiej) Sieniawskiej, żonie Adama kaszt. krak. W czasie wojny Augusta II z Karolem XII był J. po kika razy zajmowany, co zniszczyło jego handel. W 1711 odbywały się tutaj wspaniałe chrzciny 13-letniej Zofii Sieniawskiej, którą do chrztu trzymał August II, Piotr W. i ks. Rakoczy. Od tego czasu upadał J. coraz bardziej a wzrastała liczba izraelitów; w 1738 r. liczyli już 100 rodzin. Ostatnia Sieniawska wniosła dobra jarosławskie najprzód Stan. Denhoffowi, po jego śmierci ks. Aug. Czartoryskiemu, a po śmierci ich córki ks. Izabeli Lubomirskiej rozpadły się ogromne dobra (16 miast i 53 wsi) na kilka części. Ósmego sierpnia 1755 r. koronował biskup przemyski Wacław Sierakowski cudowny obraz Matki Boskiej w kościele oo. jezuitów. W tym czasie posiadali jezuici w J. dwa kolegia i sławne szkoły, nadto były klasztory reformatów, benedyktynek, bernardynów i dominikanów oraz kilka cerkwi gr. kat. W 1780 był J. po Lwo-

wie najokazalszem miastem w Galicyi, całe murowane miasto, wiele kamienic o dwu i trzech piętrach w około rynku i po ulicach, fabryki świec jarzących i inne. Dnia 3 czerwca 1790 zgorzało prawie do szczętu. Około roku 1800 miało do 11 tys. mieszk. (Nowy Dykcyonarz geogr. Wrocław 1813) przed r. 1842 tylko 8000 (Berghaus Grundriss d. Geogr. 1842). W r. 1862 miał tylko 8800 mieszk. Pozbawione szkół wyższych, zostało w rozwoju prześcignionem przez inne miasta i dopiero teraz się podnosi. Herb miasta wyobraża otwartą bramę, nad nią dwie baszty pod koroną. *Mac.*

Miasto J. jest też zwane niekiedy w dokumentach Jarosławiec, np. w dokum. z r. 1425 rozgraniczającym Żurawicę od dóbr Przemyśla. Akta ziemskie i grodzkie t. 7 str. 70. W XVI w. budowano tu dubasy czyli dziubasy, t. j. statki do ładowania zboża. Stanowiły one przedmiot handlu rozgałęziony po całym kraju. Szkuty i komięgi tu budowane spławiano Sanem aż do Wisły. Już r. 1570 ustanowione było cło od tych statków a w r. 1650 zawiązało się towarzystwo pod nazwą „konfraterni nowej", którego celem było budowanie kryp, szkut i komięg i spuszczanie ich wraz z zbożem do Wisły. Zyski tego towarzystwa wynosiły przeszło 6000 zł. czerw. W r. 1616 założył tu Jan Szeliga drukarnię. W XVI w. wieku był browar; w XVII w. były tkalnie, wyrabiano też zegarki, miecze i noże, kapelusze i sieci, była garbarnia, w ogóle w 1629 r. istniało 20 cechów, w XVII w. był także cech hultajów, dawniej szeroko rozgałęziony. W XVIII w. była fabryka świec jarzących, zwanych jarosławskimi, potwierdzono cech kotlarzy. Przy końcu w. XVIII wyrabiał tu broń Bielogradzki, w tym czasie zaczęto także wyrabiać mundury austryackie. Z początkiem w. XIX blichowano w fabrykach Stawika i Wapińskiego po 400 do 500 cetn. wosku i wyrabiano zeń świece; także fabryka Schwarzmana mało im w tem ustępowała. Z początkiem tegoż wieku wyrabiano kafle, założono fabrykę sukna i sławną garbarnię. Opis miasta z ryciną w Przyj. ludu z r. 1844 str. 330 i 1846 str. 113. Kościół p. Maryi tamże, str. 202 i 203. Opis miasta w Rozmait. Lwow., 1831 str. 30 i 1834, str. 167. Wiadomość histor. i statyst. o Jarosławiu p. Siarczyńskiego, Lwów, 1826. Opis miasta p. Płoszczańskiego w „Naukowym Sbornyku Matycy" 1868 str. 177 inn. — Kościół p. Maryi w J., Kłosy, t. 18 str. 188. — O drukarni w J., Lwowianin, 1840 str. 16.—Najświętsza Marya u dominikanów w J. p. Piątkowskiego, 1864. Erekcya kolegiaty jarosławskiej (w znacznem skróceniu) ob. „Przyjaciel chrześc. prawdy" 1835, zesz. I, str. 107, zesz. II, str. 109. — Restauracya kościoła P. Maryi p. Kalinkę, Czas, 1880, nr. 66. — Steinrelief an der Kirche w Mittheil. der Commission zur Erhaltung der Baudenkmale, Neue Folge, Wien t. III, str. XV i t. IV str. XVI.—Ueber Wachsbleichen in J. w „Bemerkungen auf der Reise durch Galizien" v. Rohrer, 1804 str. 202.—„Nawodziska na Sanie" Gaz. lwowska, 1874 nr. 246.—Krótki opis z ryciną u Stęczyńskiego: „Okolice Galicyi." — O obrazach Stachowicza w tutejszych kościołach wspomina Rastawiecki w Słowniku malarzy t. II str. 211. — Przywilej z r. 1440 ob. Dod. Gaz. lwow. 1854 nr. 47 i 48. — Rękopisy: Kodeks papierowy zawierający rzeczy odnośne do klasztoru benedyktynek jarosławskich w Bibl. Ossol. nr. 101. — Catalogus tertius collegiorum provinciae Polonae S. J. (zawiera także Jarosław) tamże nr. 98. — Liczne rękopisy odnośne przeważnie do dziejów kol. jezuitów w J. znajdują się we Lwowie w bibliotece uniwersyteckiej pod liczbami: 5, 6, 15, 22, 33, 34, 57. Powiat jarosławski w Galicyi ma 1 miasto, 3 miasteczka, 97 gmin wiejskich, 38 zarządów obszarowych dworsk., razem 139 jednostek administracyjnych. Rozległości 22.6528 mil kw. austr. Ludności 90811. Miasto J., miasteczka Pruchnik, Radymno, Sieniawa. W J. jest sąd śledczy dla sądów powiatowych w J., Radymnie i Sieniawie.

Jarosław, miasto gubernialne gubernii jarosławskiej, leży przy ujściu rzeki Kotorosty do Wołgi, pod 57° 37' szerokości północnej, 57° 34' długości wschodniej; o 655,75 wiorst od Petersburga, o 261 w. od Moskwy; 24311 mk., w tem 312 katol., 177 ewang., 451 izr.; 66 cerkwi, 2 monastery, 86 fabryk i zakładów przemysłowych, z których znaczniejsze: 1 fabryka wyrobów bawełnianych, 1 tkanin jedwabnych, ludwisarnia i 3 wyrobów z surowcu i żelaza. Fabryka wyrobów bawełnianych zasługuje na uwagę dla swego urządzenia i starożytności; założona przed 130 laty, posiada szpital, szkółkę i cerkiew. Do rozwoju handlu i przemysłu tutejszego położenie miasta wiele się przyczynia; leży ono bowiem przy głównej wodnej komunikacyi, łączącej wody baltyckie z kaspijskiemi, gubernie środkowe z północnemi i wschodniemi, Europę z Azyą, prócz tego przechodzą przez miasto drogi lądowe z Petersburga do gubernij wschodnich i droga żelazna z Moskwy. Z zakładów publicznych znaczniejsze są: liceum Demidowa, gimnazyum, teatr, 4 mosty murowane, pomnik Demidowa, założyciela liceum, bulwar wzdłuż nadbrzeża, tuż za miastem ogród publiczny i park. Prócz tego znajdują się tutaj stacya pocztowa, stacya kolei żelaznej, przystań statków parowych. Miasto założone zostało za czasów Jarosława, wielkiego księcia kijowskiego, syna Włodzimierza I, i zależało pierwotnie od księstwa rostowskiego i włodzimier-

skiego, a następnie od smoleńskiego; od roku zaś 1219 zostało księstwem udzielnem pod rządami własnych książąt. Z tych na wzmiankę zasługują: Wsiewołod i Iwan synowie w. ks. włodzimier. Konstantyna, oraz Wasil Wsiewołodowicz. W r. 1267 księstwo jarosławskie połączone było z perejasławskiem; panował u nich wtedy syn Aleksandra Newskiego, Dymitr, który w r. 1279 oddał Jarosław księciu Teodorowi Rościsławiczowi możajskiemu. Tenże po śmierci brata swojego Michała otrzymał księstwo smoleńskie i połączył je z jarosławskiem; gdy zaś w r. 1298 syn starszego jego brata Aleksander Hlebowicz, opanował księstwo smoleńskie, Teodor poprzestać był zmuszony na samem księstwie jarosławskiem pomimo wszelkich usiłowań ku odzyskaniu Smoleńska. Po nim nastąpili synowie drugiej jego żony Dawid i Konstanty, następnie zaś Wasil Dawidowicz zmarły r. 1426. Odtąd aż do r. 1607 o książętach jarosławskich żadnej nie ma wiadomości; pod rokiem zaś 1607 jest wzmianka o księciu jarosławskim Andrzeju. Piotr I przeznaczył Jarosław na miasto prowincyonalne gubernii moskiewskiej. Za Katarzyny II mianowane zostało miastem gubernialnem. *Powiat jarosławski* ma 24,7 mil kw. przestrzeni, powierzchnię równą, zroszoną rzekami Wołgą, Kotorostą, Pamą i innemi; grunt gliniasty i piaszczysty, rolnictwo małoznaczące. Ma 146000 mieszk., zajmujących się po większej części handlem zbożowym, wyrobami z miedzi i bronzu, robieniem gwoździ, kapeluszy włościańskich i szewctwem; wielu z nich trudni się mularstwem i ciesielstwem; w osadzie Wielikoje odbywa się znaczny targ na len, przędzę i płótno własnego wyrobu; w okolicach zaś tejże jest urządzona blicharnia i fabryka płótna na sposób holenderski; w osadzie Pleszczejewie znajduje się papiernia, jedna z najlepszych w Rossyi. *Gubernia jarosławska*, jedna z gubernij wielkorossyjskich, leży w środkowej Rossyi, na północo-wschód od Moskwy, graniczy na północ z gubernią wołogodzką, na zachód z nowogrodzką i twerską, na południe z włodzimierską, na wschód z włodzimierską i kostromską; utworzoną została w r. 1777 i dzieli się na 10 powiatów: jarosławski, daniłowski, lubimski, mołogski, myszkiński, poszechoński, romano-borysohlebski, rostowski, rybiński i uglicki. Zajmuje powierzchni 646,76 mil kw. (31293,5 w. kw.); z tych ziemi uprawnej 1166600 dzies., łąk 308000 dzies. i lasów około 267000 dziesięcin. Liczba mieszkańców w gubernii wynosi 1008315 gł. płci obojga; w tej liczbie 468691 mężczyzn i 539624 kobiet; 931783 prawosławnych, 7548 roskolników, 481 katol., 169 ewang., 627 żydów, 83 mahometan; na 1 milę kw. przypada 1561 głów. Powierzchnia gubernii jest w ogólności równa, w południowej zaś części powiatu rostowskiego leżącej w pobliżu Wołgi, znajdują się niewielkie wyniosłości. Powiaty rostowski, poszechoński, lubimski, daniłowski i mołogski, mają miejscowość niską, poczęści bagnistą, szczególnie cała północna część ostatniego między rzekami Szeksną i Mołogą jest tak niską, że na wiosnę, w czasie wezbrania wspomnionych rzek, zalewa się i tworzy jedno obszerne jezioro. Powiaty leżące na prawym brzegu Wołgi mają grunt kamienisty, oprócz powiatu rostowskiego, w którym takowy jest gliniastym, po części bagnistym. Na lewym zaś brzegu rzeki leżące, mają grunt gliniasty, a w pobliżu Wołgi piaszczysty. Z rzek przez gubernią płynących znaczniejsze podwzględem żeglugi: Wołga, Szeksna i Mołoga przyjmują do siebie wiele rzek i strumieni. Z jezior znaczniejsze: Nero w pow. rostowskim, Jachrobolskie w daniłowskim, Chorłam w pow. mołogskim. Bagna znajdują się po większej części w powiatach mołogskim, poszechońskim, po części daniłowskim, rostowskim, rybińskim. Lasów w gubernii jest liczba dostateczna, drzewem opałowem mieszkańcy prowadzą dość znaczny handel. Drzewa budowlanego jest mało i dla tego spławiają je z gubernii nowogrodzkiej, twerskiej i poczęści wołogodzkiej. Gubernia jarosławska należy do liczby przemysłowych, rolnictwo jest małoznaczące, tak dla małej ilości gruntów stosunkowo do ludności, jako też i dla niewielkich urodzajów. Sieją wiele rozmaitych roślin lekarskich: miętę, rumianek ogrodowy, szałwiję, gurjan, bazylikę, przytem kalafiory, korzeń cykoryowy i inne, sprzedaż których przynosi rocznie kilka kroć stotysięcy rubli sr. Do najprodukcyjniejszych powiatów należą poszechoński, lubimski i poczęści myszkiński. Głównem zatrudnieniem mieszkańców jest rolnictwo i oparty na niem handel zbożowy; wielu trudni się budowaniem statków, wielu też pracuje w fabrykach, zakładach przemysłowych, oraz wydalają się do miast innych gubernij dla zarobku. Gubernia słynie głównie ze swego płóciennictwa, którem trudni się przeszło 50000 ludzi, wyrabiających i sprzedających płótno przeszło za 1200000 rs. Głównie przemysłem tym słynie osada Wielikoje Sieło z okolicami. Z fabryk i zakładów największe są fabryki skór, świec, płótna (17) i bawełnianych wyrobów. Jarosławskie płótna i serwety słyną z doskonałego wyrobu. *Z. B.*

Jarosławice 1.) górne, wś włośc. J. dolne, wś włośc., i J. średnie, wś włoś., pow. radomski, gm. Wolanów, par. Jarosławice. J. dolne leżą nad rz. Radomką i mają kościół parafialny drewn. założony w XIV w., posiadają 13 dm., 89 mk. i 173 mr. obszaru. J. górne 10 dm., 77 mk. i 53 mr. obszaru a J. średnie 3 dm., 15

mk. i 22 mr. W 1827 r. wszystkie trzy części liczyły 14 dm. i 108 mk. J. dolne (zwane dawniej mniejsze) miały już w XV w. kośc. drewniany i należały do Andrzeja Marczuszewskiego h. Lewart (Dług. I, 449). Par. J. dek. radomskiego 530 dusz. Od r. 1824 par. J. przyłączona faktycznie dla braku fund. do par. Przytyk. Niegdyś należała do dek. iłżeckiego. 2.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Tuczępy. W 1827 r. było tu 18 dm., 148 mk. W XV w. należały do Jana Szczepieckiego h. Janina (Długosz II, 447), dziś do S. Bronikowskiego. Folw. J. z wsią, od Kielc w. 50, od Stopnicy w. 8. Rozl. wynosi m. 609, grunta orne i ogrody m. 243, łąk m. 46, pastw. m. 49, nieużytki i place m. 256, bud. mur. 1, drew. 11, płodozmian 6- i 8-polowy. Wieś J. os. 17, z gruntem m. 171. *Br. Ch., A. Pal.*

Jarosławice (po rusku Jarosławyczy), wś w pow. złoczowskim, 21 kil. na płd. wschód od Złoczowa, 10 kil. na płd. od urzędu poczt., stacyi kolejowej i sądu powiatow. w Zborowie. Na płn. leżą Hukałowce, na wschód Moniłówka, na płd. Kudobińce i Kabarowce, na zachód Kabarowce i Wołczkowce. Wzdłuż granicy zach. płynie Strypa od płn. na płd. i zabiera od lew. brz. potok, w którego dolinie leżą zabudowania wiejskie. Cerkiew leży 396 m. npm., w stronie płn. wznosi się punkt graniczny do 412 m. a w stronie zach. do 414 m. Nad ujściem potoku czyni wzniesienie 356 m., w stronie płd. 393 m. Własn. więk. ma roli orn. 576, łąk i ogr. 74, pastw. 16; własn. mniej. roli ornej 1144, łąk i ogr. 53, pastw. 17 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 651 mk. w gminie, 59 na obszarze dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 22, gr. kat. 654. Par. rzym. kat. w Zborowie, gr. kat. w miejscu z filią w Moniłówce. Obie parafie należą do dekanatu zborowskiego, archidyecezyi lwowskiej. We wsi cerkiew, prywatna kaplica, gdzie się czasem msza odprawia i szkoła etatowa jednokl. Dokument z r. 1469 odnośny do pobierania cła w J. przez Jana Swinkę z Pomorzan, ob. Akta grodz. i ziem. t. 6 str. 112 i 113. *Lu. Dz.*

Jarosławicze 1.), wś, pow. dubieński, okr. polic. ołycki, gm. J., o 16 w. od Łucka, przy trakcie z Łucka do Dubna, starożytna ruska osada, w 1519 r. nadana Bohuszowi Bohowitynowiczowi przez Zygmunta I, pierwej należała do Niemirów. W r. 1706 stał tu obozem Karol XII. 2.) **J.** w 1620 r. miasteczko starostwa owruckiego.

Jarosławiec 1.), wieś, pow. hrubieszowski, gm. Jarosławiec, par. Uchanie. Jest tu cerkiew dla ludności rusińskiej, b. filia gr. katol. parafii Uchanie, erygowana 1640 r. przez Władysława IV. Sąd gminny okr. I. Wieś ta należy do Towarzystwa rolniczego hrubieszowskiego (ob. Hrubieszów) i wchodziła w skład dóbr Staszyca. Posiada 1292 mr. roli i 3238 mr. lasu. W 1827 r. 47 dm. i 356 mk. Gm. J. należy do s. gm. okr. I. w miejscu, st. poczt. w Wojsłowicach, ma 16502 mr. obszaru i 6460 mk. (1867). 2.) **J.**, wś i folw., należący do dóbr Horyszów polski (ob.), pow. zamojski, gm. Zamość, par. Sitaniec. Leży przy trakcie zamojsko-hrubieszowskim, na wschód od Zamościa o w. 7. Z tej to wsi, liczącej obecnie dm. dwor. 5, włośc. 40, mk. katol. 335, prawosł. 32, razem 367 dusz i posiadłości włośc. 1014 mr., pisał się poeta polski Karol Baliński. *T. Żuk.*

Jarosławiec, ob. *Jarosław.*

Jarosławiec 1.), dom., pow. średzki, 2522 mr. rozl.; 2 miejsc.: a) J.; b) folw Urniszewo; 17 dm., 207 mk., wszyscy katol., 45 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Środzie, o 4 kil. Własność hr. Zamojskiej. Wykopano w okolicy złotą monetę rzymską. 2.) **J.**, kolonia, powiat poznański, należy do gm. Rosnowa; 4 dm., 45 mk., ob. *Rosnowo.* *M. St.*

Jarosławiszki, zaśc. rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 49 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. kat. (1866).

Jarosławka 1.), wioska, pow. zwinogródzki nad zbiegiem rzek Stepowego i Zgniłego Tołmacza, blisko granicy chersońskiej gubernii, o 21 w. od m. Szpoły. Mieszk. 619 wyzn. prawosławnego. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi 1854 dzies. Zarząd gminny we wsi Tołmaczu, policyjny w m. Szpole. Dawniej własność Kukol—Jasnopolskiego, od którego 1833 r. kupił Iwan Podoliński, znany rosyjski poeta. 2,) **J.**, wioska, pow. berdyczowski, nad bezimienną rzeczką wpadającą do Rastawicy, położenie ma nadzwyczaj górzyste, odległa o 3 wiorsty od wsi Niehureć, a o 10 w. od m. Bielopola. Mieszk. 931 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna i szkółka. Ziemi 1420 dzies. gliniastej. W 1740 r. Jarosławka należała do Kaspra Ponińskiego, w 1780 r. do Hulnickich, w 1821 r. do Dyonizego Iwanowskiego, córka którego w 1840 r. wniosła ją posagiem w dom Rzewuskich.

Jarosławka 1.), wś rządowa nad strumieniem Żyteczką, dopływem Bożka, pow. latyczowski, gm. i par. Międzybóż, o kilka wiorst od Międzyboża; ma 124 dm., 620 mk., 1866 dzies. ziemi, młyn. Dawniej należała do klucza międzyboskiego ks. Czartoryskich, po skonfiskowaniu którego przez pewien czas była kolonią wojenną (posielenije). Jest tu cerkiew Narodzenia Chrystusa Pana, do której należy parafian 1072 i 57 dzies. ziemi. 2.) **J.**, mała wioska z kilku chat złożona, nad rz. Zbruczem, pow. kamieniecki, par. Zbrzyż. Należy do Żabiniec. Jest tu pograniczny posterunek.

Jarosławki 1.), wś, dom. i gm., pow. śremski, dom. 1480 mr. rozl.; 2 miejsc.: a) J. wieś;

b) J. czyli Obreda, dom.; 15 dm., 199 mk., 6 ew., 193 kat., 87 analf. Poczta i telegraf w Książu o 5 kil., st. kolei żel. Chocicza, niem. Falkstaedt, o 12 kil. Własność Władysława Wąsowicza. 2.) J., dom szosowy, pow. śremski, 1 dom, 4 mk., należy do gm. i dom. Zawory. *M. St.*

Jarostowa, przys., pow. limanowski, na prawym brzegu Łososiny, przy lesie jodłowieckim, na płd. od Jakubkowic.

Jarosty, wieś i kol., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, par. Piotrków. Leży o 6 w. od Piotrkowa, o 2 w. za Bykami na płn., przy drodze żelaznej. W 1827 r. było tu 9 dm. i 40 mk.; obecnie wś liczy 12 dm., 186 mk., 136 mr.; kol. 37 dm., 603 mr. (453 ornej). Przyległa wś Michałów ma 13 osad, 246 mr. rozl. Folw. J, miał 1866 r. 741 mr. rozl.

Jarosze, *Gierosze*, niem. *Geroschen*, według Kętrzyńskiego miejscowość w pow. jańsborskim.

Jaroszenka, ob. *Jaroszynka.*

Jaroszew, ob. *Jaroszewo.*

Jaroszewice, 1.) grodzieckie, wś, pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grodziec, o 2 w. od Rychwała. Odl. 16 w. od Konina na płd.-zachód. Ma 247 mk., grunt żytni, w części sapowaty. J. należały dawniej do dóbr Grodziec. Folw. J.-Mokre lub Grodzickie z wsią J.-Grodzickie i kol. Holendry Jaroszewskie nabyte w r. 1872 za rsr. 37050. Rozl. wynosi 757 mr., grunta orne i ogrody 454 mr., łąk 38 mr., pastw. 178 mr., lasu 62 mr., nieużytki i place mr. 25. Bud. mur. 10, drew. 4, płodozmian 10-polowy; pokłady torfu, marglu gliniastego i wapiennego. Wś J.-Grodzickie os. 32, z gruntem mr. 320; kol. Holendry Jaroszewskie os. 14, z gruntem mr. 109. 2.) J.-rychwalskie, wś, folw. i os. leś., pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Rychwał. Odl. 19 w. od Konina, a 2 i pół od Rychwału. Ma 187 mk., dm. 20, grunt w części pszenny, sapowaty. Dobra J.-Rychwalskie składają się z folw. Jaroszewice i Moczydła, tudzież wsi J. Rozl. wynosi mr. 953; folw. Jaroszewice grunta orne i ogrody mr. 432, łąk mr. 93, nieużytki i place mr. 30, razem mr. 555; folw. Moczydła grunta orne i ogrody mr. 281, łąk mr. 56, lasu mr. 59, nieużytki i place mr. 2, razem mr. 398. Bud. na obudwu folwarkach mur. 10, drew. 9, płodozmian 13-polowy; olejarnia. Wś J. os. 19, z gruntem mr. 98. 3.) **J.** lub *Jaroszowice*, wś, pow. lubelski, gm. i par. Bełżyce, nad Bystrzycą. W 1827 r. było tu 22 dm., i 123 mk. Folw. Jaroszowice z przyległością Korytowszczyzna, Piątakowizna, Ulatowizna i wsią Jaroszewice, od Lublina w. 20, od st. poczt. Bełżyce w. 2. Rozl. wynosi mr. 690, grunta orne i ogrody mr. 636, łąk mr. 23, nieużytki i place mr. 31. Bud. mur. 3, drew. 10, płodozmian 12-polowy, są pokłady kamienia wapiennogo. Wś Jaroszewice osad 30, z gruntem mr. 360. *Br. Ch.*

Jaroszewo 1.) wś, pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Zagroba. Odl. o 20 w. od Płocka. W 1827 r. było tu 13 dm., 127 mk., obecnie 12 dm., 167 mk., 696 mr. gruntu. Folw. Jaroszewo od Płocka w. 21, od Drobina w. 7, od Bielska w. 8. Rozl. mr. 569, grunta orne i ogrody mr. 419, łąk mr. 20, pastw. mr. 56, lasu mr. 62, wody mr. 2, nieużytki i place mr. 10. Bud. mur. 2, drew. 10; są pokłady torfu. Wś Jaroszewo osad 23, z gruntem mr. 141. 2.) **J.**, wś, pow. rypiński, gm. Gujsk, par. Sierpiec, odl. o 23 w. od Rypina, ma 4 dm., 23 mk., 48 mr. gruntu. *Br. Ch., A. Pal.*

Jaroszewo 1.) niem. *Garstedt*, folw., pow. międzychodzki, należy do królewszczyzny Grobia, niem. Grabitz, 8 dm., 127 mk., ob. *Grobia.* 2.) **J.**, wś, pow. szubiński, 49 dm., 433 mk., 1 ewang., 432 katol., 87 analf., poczta w Żninie o 4 kil., st. kol. żel. Mogilno o 34 kil. 3.) **J.**, pow. wągrowiecki, 1934 mr. rozl., 11 dm., 104 mk., wszyscy kat., 25 analf., poczta i telegr. w Mieścisku o 6 kil., st. kol. żel. Rogoźno (Rogasen) o 15 kil. Własność Katerlów. *M. St.*

Jaroszewskie holendry, pow. koniński, gm. Dąbroszyn, par. Grodziec. Liczą 112 mr. obszaru, 107 mk. Por. *Jaroszewice.*

Jaroszewy, niem. *Jarischau*, wś włośc., powiat kościerski, nad rz. Wierzycą (Ferse Fl.), $^3/_4$ mili od Skarszew. Obejmuje obszaru mr. 3686, włościan 34, ogrodn. 43, katol. 476, ew. 232, bapt. 9, dm. 82, szkoła i karczma w miejscu, parafia i poczta Pogutki. Odległość od Kościerzyny 4 mile. Przy wsi znajdują się grobowiska pogańskie czyli t.z. mogiły kamienne gromadne. Wogóle jest ta wieś prastara. R. 1259 książę Sambor II darował ją na fundacyą klasztoru oo. cystersów w Pogutkach (później w Peplinie). Około roku 1354 opat pepliński Eberard nadał tej wsi pierwszy przywilej znany, według którego dotychczasowe polskie prawo zamienione zostało na chełmińskie czyli niemieckie. Drugi przywilej pochodzi od opata Macieja z r. 1369: włók było wtedy 37; z tego sołtys otrzymał wolne 3 włóki i kawał zbiegły przy podziale; od innych włók pobierał klasztor po 14 skojców i 2 kurczęta; osadnicy stawali do zaciągu po 3 dni od włóki. R. 1378 opat Piotr z Rogowa udzielił przywilej na karczmę i półtory morgi roli. Ciężary wiejskie miał ponosić od karczmy i 1 mr., bo pół morgi liczyło się jako ogród warzywny do każdego domu należący. R. 1612 wystawił opat Feliks Kos Marcinowi Doręgowskiemu przywilej na sołectwo. R. 1624 należały Jaroszewy do dzierżawcy Krzysztofa Rembowskiego. R. 1650 opat Czarliński sprzedał 1

włókę za 150 zł. bez wszelkich opłat czynszowych. R. 1677 Jan Tywusik kupił karczmę z 1 włóką roli i łąką przy granicy skarszowskiej. Opat Ciecholewski potwierdził to kupno dla niego i żony Elżbiety Petkówny, dodając im w dzierżawę 1 włókę na lat 6. Od starej włóki karczemnej miał nabywca dawać zł. pruskich 6, koguty 2, podwód w obwodzie 7 mil odprawić 4 i odrabiać 3 dni zaciężne we 2 osoby. Od włóki dzierżawionej miał klasztor pobierać tylko zł. 14 bez robocizny. R. 1731 opat Tomasz Czapski puścił 4 włóki, które miał poprzednio Marcin Reszka, Jakubowi na 6 lat za czynszem rocznym 48 zł. Dzierżawca winien był stawać do niewodu i z gburami kolejno odbywać drogi do Gdańska i do Peplina; pogłówne i hibernę płacił osobno. R. 1741 opat Leski wystawił wszystkim gospodarzom jeden wspólny kontrakt, wskutek często odzywających się użaleń jednej części, że nie podoła zaciągom dlatego, iż kilku gospodarzy siedzących na bardzo dawnych kontraktach odbywa tylko drobne szarwarki. Według tego wspólnego kontraktu mieli wszyscy gburzy płacić po 12 zł. od włóki, a na kontrybucye wojenne porówno się składać. Roku 1743 Tomasz Engelbrecht dostał od Pędzickiego, ekonoma oo. cystersów w Pogutkach, 2 włóki, które miał Zienger, na 3 lata za 40 zł. rocznie i zwykłe szarwarki. R. 1773 uzyskał Preła kontrakt 3-letni na 2 włóki; 1-szego roku miał dać zł. 85, potem 140. Na polu jaroszewskiem począwszy od XVII wieku stała karczma nad samą Wierzycą „Barska karczma", obecnie Barka, niem. Barkan, zapewne od 1-szego dzierżawcy Bara tak zwana. R. 1698 nabył tę karczmę Joachim Wetzel za 500 zł. R. 1745 opat Turno sprzedał karczmę Juńczykowi za zł. pruskich 1000. Po okupacyi zabrane zostały Jaroszewy klasztorowi i wydane na własność włościanom. Patrz Kujot: Opactwo peplińskie 344. *Ks. F.*

Jaroszki 1.), wieś, kol. i folw., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Skoszewy, o 5 w. od Brzezin, o 2 w. od Rogowa. W 1827 r. było tu 21 dm., 159 mk.; obecnie wś 2 dm., 21 mk., 5 mr.; kol. 8 dm., 24 mk., 227 mr. a folw. 3 dm., 68 mk., 228 mr. Płodozmian 10-polowy. 2.) **J.**, wś, pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, o 3 w. od Jedlni. W 1827 r. było tu 12 dm., 103 mk., obecnie 28 dm., 177 mk., 444 mr. ziemi włośc. i 1 dworsk. Należy do majoratu Stoki, własność generała Bezaka. *Br. Ch.*

Jaroszkowo, folw. prywatny, pow. wilejski, o 32 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska; 2 dm. 12 mk. (1866).

Jaroszów, wieś i folw. do dóbr Żarki (ob.) należący, pow. będziński, gm. i par. Żarki. W 1827 r. było tu 16 dm., 85 mk., obecnie 28 dm., 197 mk., ziemi włośc. 369 mr. Folw. zaś ma 986 mr. (w tem 224 mr. ornej).

Jaroszów, niem. *Jarischau*, wś i folw., pow. strzygłowski na Szląsku, ma kościół paraf. kat. i szkołę.

Jaroszowa Wola, wś, pow. grójecki, gm. Wągrodno, par. Prażmów. W 1827 r. było tu 6 dm., 51 mk.

Jaroszowce, ob. *Jaroszówka*, pow. winnicki.

Jaroszowice (z Zaskawiem), wieś, powiat wadowicki, na lewym brzegu Skawy, na południowym stoku góry „Na lenii", 544 m. n. p. m. wzniesionej. Wieś leży w dolinie 271 m. n. p. m., o 7·3 kil. na południe od Wadowic, ma 1030 mk. rzym. kat., kościół murowany, zbudowany w r. 1860, filialny do parafii w Wadowicach. Większa pos. (Jan Fischer) wynosi 75 m. roli, 6 m. łąk i ogr., 26 m. pastw. i 477 m. lasu; pos. mniej. 469 mr. roli, 19 m. łąk i ogr., 182 m. pastw. i 26 m. lasu. Lasy szpilkowe, przeważnie jodłowe. *Mac.*

Jaroszowice, niem. *Jaroschowitz*, wś i dom., pow. pszczyński, par. Bieruń, o 12 kil. od Mikołowa, przy drodze pszczyńsko-mysłowickiej. Dom., część klucza pszczyńskiego, ma 1607 m. rozl., w tem 1007 mr. wody, jeden staw 969-morgowy, i osadę leśną 19-morgową Wygorzele. Wś ma 44 osad, 881 mr. rozl. *F. S.*

Jaroszowizna, os. młyn., pow. piotrkowski, gm. Ręczno. Ma 1 dom, 7 mk., 6 mórg rozl.

Jaroszówka 1.), folw., pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Góry Wysokie. Należy do dóbr Garbów (ob.), ma 2 dm., 8 mk. i 250 mr. obszaru. 2.) **J.**, wś, pow. chełmski, gm. Staw, par. Czułczyce.

Jaroszówka 1.) albo *Brusino*, zaścianek we wschodniej stronie pow. borysowskiego, ku granicy pow. oszmiańskiego, nieopodal rzeki Naczy z prawej strony, tudzież drożyny wiodącej ze wsi Klenia do wsi Klociuch w okr. policyjnym chołopienieckim, jest to głuchy zakątek polesia borysowskiego; ma osad 4. 2.) **J.**, albo *Nowosiołki*, wieś w pow. mińskim, gub. mińskiej, o wiorst 5 na zachód od miasteczka Kojdanowa, w gm. kojdanowskiej położona, ma osad 24. Por. *Isłocz.* *Al. Jel.*

Jaroszówka, wś, pow. winnicki, gm. i par. Tywrów, ma 124 dm., 920 mk., w tej liczbie 37 jednodworców; ziemi włościan 1360 dzies. Należała do Wyrzykowskich, Jaroszyńskich, dziś Koczubeja. *Dr. M.*

Jaroszówka, 1.) wioska, pow. zwinogródzki, nad rzeką Wysią, o 24 w. od m. Szpoły. Mieszk. 691 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna. Ziemi 1611 dzies. Należała do Osknera, obecnie do Lerche. Zarząd gminny we wsi Tołmaczu, polic. w mieście Szpole. 2.) **J.**, mała wioska, pow. wasylkowski, nad rz. Irpeniem, o 9 w. od m. Chwastowa, a o 4 od wsi

Przyszywalni, do której gminy i parafii należy. Należała niegdyś do dóbr chwastowskich, biskupów katolickich kijowskich, obecnie do dobr Państwa. *Kl. Przed.*

Jaroszówka, przys. do Niewiarowa nad Jaroszówką pob. Raby, przy gościncu z Gdowa do Bochni, w równiach. Należy do pow. wielickiego a par. rz. kat. w Niegowicach, ma 152 mk. rz. katol. W XV w. była własnością Niewiarowskich. *Mac.*

Jaroszyce, wś i folw. w zachodnio-południowej stronie pow. nowogródzkiego, o 3 w. na połud. od mka Walówki położone. Wś ma osad 20. Folw. ma obszaru 20 włók i przeszło 25 mórg litewskich; od r. 1843 własność Szulakowskich. *Al. Jel.*

Jaroszyce (po rusku Jaroszyci) w powiecie stryjskim, przys. Komarowa, 7 kil. na wschód od st. kol. żel. i poczt. i od sądu powiatowego w Stryju. Na północ i wschód leżą Oleksice stare, na płd.-zachód Łotatniki, na płn.-zachód Podhorce. Przez środek przysiołka płynie od płd.-zachód na półn.-wschód pot. Bereźnica. W dolinie potoku leżą zabudowania, na praw. brzegu potoku las Oleksice ze szczytem 351 m. wysok., na lew. brz. wznosi się punkt jeden do 310 m. Własn. większa ma roli ornej 105, łąk i ogr. 43, past. 28, lasu 373; własn. mniej. roli ornej 94, łąk i ogr. 245, pastw. 37 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 181 mk. w gm., 2 na obsz. dwor.; wedle szemat. z r. 1881 mk. obrz. rzym.-katol. 4, greko-katol. 151. Par. rzym. katol. w Kochawinie, greko-katol. w Oleksicach, obie należą do dekanatu stryjskiego, archidyec. lwowskiej. *Lu. Dz.*

Jaroszyn, 1.) wś, folw., młyn, pow. słupecki, gm. Ciążeń, par. Lądek, odl. od Słupcy 7 w.; wś dm. 33, mk. 88; folw. dm. 2, mk. 14; młyn dm. 1, mk. 8. W 1827 r. było tu 18 dm., 186 mk. 2.) **J.**, folw., pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Góra Jaroszyn. Od zarządu gminnego w. 2, od powiatow. w. 34. Gruntu mr. 86. Dm. 1, mk. 6. Por. *Góra.*

Jaroszyn, folw. w zachodnio-południowej stronie pow. pińskiego, na głuchem Polesiu, w okolicach Wólki Lubieszowskiej i wsi Derewok, na pół drogi wiodącej z Wólki Pniowskiej do Lubieszewa, okr. policyjny II lubieszewski. *Al. Jel.*

Jaroszyn albo *Jurosz*, niem. *Jaroschin* i *Jurosch*, pustkowie do Gołkowic, pow. rybnicki.

Jaroszynka, mylnie *Jaroszenka*, wś, pow. jampolski, gm. Pieńkówka, par. Krasne, ma st. dr. żel. odesko-kijowskiej, pierwszą za Żmerynką, o 19 w. od Żmerynki ku Odessie, o 344 w. od Odessy; st. poczt. i telegr. Dm. 40, mk. 215, ziemi włościan 124 dzies., dworskiej 274 dzies., własność dr. Joachimowicza. Kaplica katolicka. *Dr. M.*

Jaroszyszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 37 w. od Wilna, 2 dm., 22 mk. katol. (1866).

Jarotki nad jez. ostrowickiem, kol. i folw., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Ostrowite, odl. od Słupcy 17 w.; kol. dm. 5, mk. 37; fol. dm. 5, mk. 90. W 1827 r. było tu 9 dm., 70 mk. Folw. Jarotki i Jakóbowo z wsiami Jarotki i Koszary Jarockie. Podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi m. 514, grunta orne i ogrody m. 387, łąk m. 63, pastw. m. 8, lasu m. 5, nieużytki i place m. 51. Wieś J. os. 13, z gruntem m. 9; wś Koszary Jarockie os. 22, z gruntem m. 149 *A. Pal.*

Jarotschin (niem.), ob. *Jarocin.*

Jarowa słobódka, mała wioska, nad rzeką Uszycą, pow. uszycki, gm. i par. Mukarów (ob.), ma 12 dm., należała do ststwa mukarowskiego, dziś rządowa. *Dr. M.*

Jarowe, niewielka wioska, pow. czehryński, położona przy ujściu obudwu Czehryńskich Taszłyków do rzeki Taśminy, o 19 w. od miasta Aleksandrówki. Mieszk. 341 wyzn. prawosławnego. Cerkiew parafialna zbudowana w 1794 r. Ziemi 1000 dzies. wybornego czarnoziemu. Własność Korowaj-Metelickich. Zarząd gminny we wsi Werbówce, policyjny w m. Aleksandrówce. *Kl. Przed.*

Jarowica, ob. *Jadowica.*

Jarowiszcze albo *Jarowyszcze*, góra w Tuchli, pow. stryjskim, 6 kil. na płn.-zach. ode wsi, ze szczytem 909 m. wysokim, na zachód od góry Jahistów. Wody z płn. jej stoku płyną do Kobylca, z płd. do Hołowczanki. *Lu. Dz.*

Jarowitza, przys. Schipota.

Jarowniów, niem. *Gernau*, *Jernau*, wieś, pow. głupczycki, o 2 mile od Głupczyc, nad Cynną, wprost Baborowa, ma 92 os., 2736 mr. rozl., szkołę, cegielnię i st. dr. żel. zwaną „Baborow". Mówią tu po morawsku.

Jarrentowitz (niem.), ob. *Jarantowice.*

Jarschembinitz (niem.), rycer. dobra, roku 1872 przezwana *Eschendorf*, pow. świecki, ob. *Jarzębieniec.*

Jarszewicze, wś, pow. wilejski, o 54 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Mołodeczna do granicy powiatu mińskiego, 25 dm., 158 mk. Była tu cerkiew prawosł. murowana i druga drewniana. Szkoła. Okrąg wiejski J. w gm. Hermaniszkach obejmuje w swym obrębie wsie: Jarszewicze, Krapiwniki, Kisiele, Kisielki, Ciszkowszczyzna, Adamowce, Zarzecze; zaśc. Zielone, Żbykały.

Jartschowitz (niem.), ob. *Jarczowice.*

Jartypory, wieś i folw., pow. węgrowski, gm. Ruchna, par. Węgrów. W 1827 r. było tu 29 dm., 264 mk., obecnie 56 dm., 497 mk. i 1854 mr. obszaru.

Jartyszów, ob. *Artyszczów.*

Jaruchów, ob. *Jarochów.*

Jaruga 1.) **bahowicka** lub *Jarużka*, mała

wioska rządowa, pow. kamieniecki, gm. Wróblowce, 32 dm. J. wraz z Bahowicą tworzyła odzielne starostwo bahowickie. Otrzymał je w 1816 r. na 12 lat jenerał Korniłow bez opłacania kwarty. 2.) **J.**, małe mko, pow. jampolski, nad Dniestrem, otoczone przykremi i skalistemi górami, od Jampola w. 15, od st. Rachny, kolei odes.-kijow., w. 55, od zarządu gminnego w m. Dzygówce w. 20. Mieszk. ma 1205, w tej liczbie połowa żydów, dm. 184, po większej części drewnianych. Jest tu cerkiew, synagoga, szkoła wiejska, przewóz promem przez Dniestr, jarmarki co 2 tygodnie, sklepów 11, rzemieślników 21, kamień wapienny, płytowy i opoczysty, ziemia saletrzana (Marczyński). Ziemi, należącej do włośc., 798 dz., oprócz fermy 200 dz., nadanej urzędnikowi Rakowiczowi. Przy wielu domach zaprowadzone są plantacye winogradowe, produkcya wina obecnie wzrasta i rocznie dochodzi 10000 wiader; wino gatunku wołoskiego. Jest tu miejscowość otoczona wałem, ale niewiadomo z jakiego czasu. Kiedy J. założona i przez kogo, niewiadomo; należała ona do Potockich, którzy zamienili ją na klucz smotrycki, i odtąd J. składała oddzielne sstwo Jaruskie, do którego weszły wsie: Sobotówka, Iwonówka, Doroszówka, Pietraszówka, Michałówka, Fleminda i Biała nad Dniestrem. Dzierżawa przynosiła 34,123 złp. Uchwała sejmu na tę zamianę nastąpiła w 1768 r. (Volumina legum str. 235 t. 8). Gdy jednak 20 maja 1790 r. zapadło na sejmie prawo, uchylające wszelkie zamiany dóbr królewskich, poleciła komisya skarbowa w 1791 r., aby Jaruga do dóbr dziedzicznych Teodora Potockiego wróciła; prawo to jednak nie przyszło do skutku i Jaruga przeszła we władanie rządu. W 1617 r. Skinderbasza, objawiwszy wojnę Polsce, na czele 20000 Turków, 70000 Tatarów i 14 Mołdawian stanął nad Dniestrem na przeciwnej stronie Jarugi. Hetman Żółkiewski wystąpił w 20000 i silnie się obwarował w poniżej leżącem m. Buszy. Zaczęły się już utarczki, w czasie których m. Raszkow i inne miejscowości zostały spalone i zniszczone. Trudno było hetmanowi z tak małą siłą prowadzić wojnę i narażać wojsko i kraj na pewną zgubę. Ulegając więc konieczności i woli króla, zmuszony był starać się o pokój. Zaczęły się więc rokowania; prowadził je Ali-aga i przez cały czas od 13 do 26 września mieszkał w Jarudze; 26 września Żółkiewski zjechał się ze Skinder-baszą w Jarudze i pokój został podpisany. Polska zrzekła się praw swoich do Mołdawii i Wołoszczyzny, oprócz innych ciężkich warunków, jak spalenie Berszady i innych miejscowości. *Dr. M.*

Jaruga, wś w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, nad rzeczka Kotówką, przy drodze wiodącej z Moszewicz do Sapieżyc, ma osad 11 w glebie dobrej. *Al. Jel.*

Jaruga, nazwa dolnego biegu rzeki Jasienicy (ob.). *Br. G.*

Jarule, wś rząd., pow. oszmiański, 2 okr. adm., 28 w. od Oszmiany, 7 dm., mk. 74, z tego 9 prawosł., 65 katol. (1866).

Jaruń, mko nad Ceremem, pow. nowogrod-wołyński, gm. żołobeńska, włościan dusz 176, ziemi włośc. 689 dzies., żydów dusz 111. Należy do dóbr piszczowskich, własność hr. Alfredowej Potockiej. Obraz cudowny Matki Boskiej, który jakoby się objawił w studzience; nad nią zbudowana kapliczka prawosławna ściąga dwa razy do roku tysiące pobożnych, i w dniach tych odpustowych odbywają się jarmarki. Na polach jaruńskich dużo jest kurhanów z czasów wojen kozackich. *L. R.*

Jaruska Michałówka i *Jaruskie starostwo*, ob. *Jaruga.*

Jaruszówka, potok górski, ob. *Bystra* pot. i *Głębówka.*

Jaruszyn lub *Jarużyn* 1.) wś, gm. i domin., blisko Noteci, pow. szubiński; domin. 1540 mr. rozl.; gm. ma 2 miejsc.: a) J.; b.) folw. Sobiech; 8 dm., 144 mk., 16 ew., 128 kat., 18 analf. Poczta w Wielkich Samoklęskach; st. kol. żel. i telegr. w Nakle o 10 kil. Niegdyś wraz z Sobiechem, 3608 mr. rozl., własność Kurowskiego. 2.) **J.**-górny, blisko Wisły, wś i gm., pow. bydgoski; 3 miejsc.: a) J. wś; b) J. domin.; c) Parowa J.; 42 dm., 301 mk., 57 ew., 244 kat., 105 analf. Poczta w Fordonie o 3 kil., telegraf i st. kol. żel. w Bydgoszczy o 12 kil. 3.) **J.**, kolon., tamże, 12 dm., 111 mk., 33 ew., 78 kat., 32 analf. 4.) **J.**-dolny, dom., tamże, o pół kil. od Wisły, 2593 mr. rozl., należy do probostwa w Fordonie (ob.); 1 dom., 11 mk., 9 ew., 2 kat., 3 analf. Poczta w Fordonie o 4 kil., telegr. i st. kol. żel. w Bydgoszczy o 15 kil. *M. St.*

Jaruźka, ob. *Jaruga.*

Jarużyn, ob. *Jaruszyn.*

Jary, mała wioska, pow. bracławski, par. Niemirów, należy do klucza niemirowskiego hr. Maryi z Potockich Strogonowej; wraz z Dubowczykiem ma 1163 dzies. ziemi włośc., 1006 mk. *Dr. M.*

Jaryczów 1.) nowy (po rusku *Jaryczew*), miasto w pow. lwowskim, 24 kil. na półn.-wsch. od Lwowa, między 49°53' a 49°55'30' płn. szer. i między 41°57'40" a 42°2'15" wsch. dług. od F. Na półn. leżą Ceperów i Podliski wielkie, na płd.-wsch. Połonice (w pow. przemyślańskim), na płd. Barszczowice, na zach. Jaryczów stary. Miasto leży w nizinie, przez którą płynie Jaryczówka od zach. na wschód. Wchodzi ona tutaj z J.-starego a w czasie wylewów zamienia znaczne przestrzenie w moczary. W celu osuszenia nizi-

ny poprowadzano kanał jaryczowski (ob.). Na płn. krańcu Jaryczowa wznosi się punkt jeden do 252 m. Środek obszaru zajmuje miasto, na płd. od niego leżą folwarki miejskie (232 m.), na płd. od nich na granicy las Kopanie ze szczytem t. n., 256 m. wys.; na płd.-wsch. od miasta, blisko granicy, folwark Cepuchy. Własn. więk. (Krzeczunowiczów) ma roli ornej 38, łąk i ogr. 323, pastw. 169, lasu 744; własn. mniejsza roli ornej 294, łąk i ogr. 455, pastw. 289, lasu 17 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 2571 mk. w gminie, 118 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrzędu rzym. kat. 636, gr. katol. 770. Par. gr. kat. w miejscu, dek. i archid. Lwów. Należą do niej: Jaryczów stary i Podliski wielkie. Par. rzym. kat. w miejscu, dek. i archid. Lwów. Należą do niej: Barszczowice, Chreniów, Dzidziłów, Jakimów, Jaryczów stary, Podliski, Połonice i Zapytów. Jest tu cerkiew i kościół murowany, konsekrowany 1855, spalony 1872, odnowiony 1875 r. W akcie fundacyjnym z r. 1431 niejakiego Paszczko, dziedzica Jaryczowa, czytamy, że kościół był już przed tym rokiem założony. Dawniej był tu monasterek, który należał do monasteru krechowskiego. Wspomina o nim historya tego ostatniego z r. 1750 do 1760. W mieście jest szkoła etatowa męzka 4-klasowa istniejąca od r. 1821, urząd pocztowy, posterunek żandarmeryi i kąsa pożyczkowa gm. z kapitałem 800 zł. W początkach XIX w. były tu warsztaty sukienne, na których wyrabiano sukna w różnych gatunkach, a zwłaszcza sieraku 60 postawów rocznie. Dziś istnieje tu browar pospolity a mieszkańcy trudnią się także uprawą chmielu. Osada istniała jako wieś już przed r. 1431. W r. 1469 dziedziczył tu Stanisław z Jaryczowa, któremu zakazano pobierać nieprawnie cło w Jaryczowie (Ob. Akta ziem. i gr. tom. VI str. 115). Sebastyan i Franciszka z Chodorowstawu Zórawińscy zamienili tę wieś na miasto a w roku 1563 otrzymali od Zygmunta Augusta przywilej potwierdzający takową erekcyą. Nadto obdarzył król mieszkańców prawem magdeburskiem i uwolnił na lat 12 od wszelkich poborów, wyjąwszy od nowego cła i czopowego. Dla lepszego wzrostu i bytu miasta ustanowił jarmarki na św. Trójcę i W.ŚSw. a targi co niedzielę i czwartek. W r. 1618 dziedziczył tu Stanisław Żółkiewski, kanclerz i hetman wielki kor., i wyjednał u króla ponowienie jarmarków z przemianą pierwszego na Boże Ciało. Targi miały się odbywać w czwartki. W r. 1695 spustoszyli Jaryczów tatarzy. Potem przeszedł on na Sobieskich, Radziwiłłów a od tych około r. 1770 na własność Stanisława Bernarda Gozdzkiego, wojewody podlaskiego i córki jego, księżnej Nassauskiej, która zapisała J. Katarzynie Ekonomos, zamężnej Butiakin, a w powtórnem małżeństwie Cetnerowej. Od spadkobierców Butiakina przeszedł J. w drodze kupna do Krzeczunowiczów. Herb miasta przedstawia Matkę Boską, siedzącą na tronie w polu niebieskiem, olśnioną naokoło promieniami złocistemi a okrągłą aureolą złocistą dokoła głowy, w szacie purpurowej, z koroną zębatą, złocistą, na głowie. Na dole księżyc złocisty, rogami do góry zwrócony. W prawej ręce trzyma Matka Boska wysokie berło wystające ponad aureolę, złociste, uwieńczone lilią, w lewej zaś Dzieciątko Jezus w szacie różowej, z kulą ziemską krzyżem ozdobioną w lewej ręce. Kolorowany rysunek herbu znajduje się w muzeum Ossolińskich w zbiorze herbów, pozostałym po Antonim Sznejderze. 2.) **J.**-stary z Romansówką, wś w pow. lwowskim, 21 kil. na półn.wschód od Lwowa i tuż na zach. od urzędu poczt. w Jaryczowie nowym. Na półn. leżą: Remenów, Kukizów i Ceperów, na wschód J.-nowy, na płd. Barszczowice i Pikułowice, na zach. od nich leży Romansówka, na płd. na granicy przysiołek Majorka, na granicy półn. karczma Pohulanka. Przez środek wsi płynie od zach. na wschód Jaryczówka, tworząc między wsią a Romansówką staw obszerny. Przez płd. część obszaru idzie kanał Jaryczowski a do niego wpada Pikułówka. W płd. stronie wsi, między kanałem a Jaryczówką, leżą nad samym stawem lasy: Borek od płd.-zach., Makowiniec od płd. wsch., na płd. od kanału las Zastawie. Po obu bokach Jaryczówki i kanału leży obszar moczarzysty. W półn. stronie wsi wznosi się punkt najwyższy 255 m. npm. Własność większa ma roli ornej 442, łąk i ogr. 839, pastwisk 107, lasu 816; własność mniejsza roli ornej 832, łąk i ogr. 223, pastwisk 95 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 836 mk w gminie, 35 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z roku 1881 mk. obrz. rzym. kat. 255, gr. kat. 416. Parafia rzym. i gr. kat. w Jaryczowie nowym. We wsi szkoła filialna, istniejąca od r. 1854. O bagnach i moczarach jaryczowskich ob. Dodatek Gazety lwowskiej z r. 1858, Nr. 9 i 12. *Lu. Dz.*

Jaryczowski kanał w pow. lwowskim, poprowadzony od wsi Grzybowice i Grzęda w kierunku wschodnim aż do Zadwórza, w celu osuszenia moczarzystej doliny, przez którą płynie Jaryczówka. Długość jego czyni 48 kil. W gornej swej części zwie się on kanałem rządowym, od Jaryczowa począwszy jaryczowskim. Spadzistość jego przedstawiają następujące liczby: 248 m. między Grzędą a Grzybowicami, 245 m. w odległości 4 kil. na wschód, 240 m. w odległości 8 kil. na wschód, między Podliskami a Żydatyczami, 232 m. w odległości 8 kil. na wschód; 230 m. w odl. 5

kil. na wschód w Jaryczowie starym, 229 m. w odległ. 10 kil. na wschód w Podliskach wielkich, 228 m. w odległ. 4 kil. na wschód w Zadwórzu. *Lu. Dz.*

Jaryn, niem. *Gerrin*, folw. u zbiegu rzeki Hamerki zachodniej i rz. Bukno z Notecią, powiat czarnkowski, 850 mr. rozl., 2 dm., 93 mk., należy do domin. Wielenia (Filehne), st. poczt. i kol. żel. w Wieleniu (Filehne) o 4 kil.

Jaryna, niem. *Gruenthal* (ob.); leśniczówka J. w Woli Dobrostańskiej w pow. gródeckim, 6 kil. na północ od wsi, przy gościńcu wiodącym z Janowa do Jaworowa, w środku lasów: Jama i Mur na płd. a rewir Dobrostany na półn. *Lu. Dz.*

Jarynówka, wś, pow. rówieński, osadzona przez ks. Albrychta Radziwiłła na początku XVII wieku, na gruntach do Jabłonnego należących, przy założeniu Rajnówką a raczej Reginówką nazwana; od imienia pierwszej żony kanclerza, Reginy von Eisenreich, rodem bawarki, wdowy po Michale Działyńskim, wojewodzie brzeskim. Wieś ta należy dotąd do Rybczyńskich, do folwarku Pieczałowskiego; gruntów dworskich nie ma wcale, ziemi zaś włościańskiej posiada 1536 mr.; ludność jej dusz męzkich 168, żeńskich 180.

Jarynowo, zaśc. szlach., pow. święciański, 3 okr. adm., par. komajska, o 35 w. od Święcian, 1 dom, 9 mk. katol. (1866).

Jaryszewo, wś, niedaleko Warty, powiat obornicki, 22 dm., 206 mk.; 182 ew., 24 kat., 32 analf. Poczta w Obrzycku (Obersitzko) o 6 kil., st. kol. żel. i telegr. w Szamotułach (Samter) o 8 kil. *M. St.*

Jaryszki, niegdyś *Zwirble*, ob. *Remigoła*.

Jaryszki, folw., pow. śremski, 1 dom., 18 mk., należy do domin. Żerniki.

Jaryszów, miasteczko, pow. mohylowski, nad Ladawą, w głębokiej dolinie, o 16 i pół w. od Mohylowa, od Kamieńca o 110 w. Przy trakcie pocztowym z Uszycy do Mohylowa. Mieszkańców 1100, w tej liczbie znaczna część żydów; ziemi włościan: 1372 dz., dworskiej wraz ze Słobódką 2158 dz. Jest tu zarząd gminny. Kościół parafialny kl. 5-ej, dekanatu mohylowskiego, pod wezwaniem Wniebowzięcia N. P., wystawiony w 1773 r. przez Dominika Kossakowskiego kasztelana podolskiego, ma filialną kaplicę w Jurkowcach, parafian 1018. Cerkiew Wniebowzięcia z 60 dz. ziemi; synagoga, dom modlitwy, gorzelnia, browar, cegielnia, młynów 3, szkoła wiejska, sklepów 31, rzemieśl. 40. Jest tu zarząd gminny i policyjny, stacya konna pocztowa. J. należała do Kossakowskich, dziś Dzieduszyckich.

Jaryszów, niem. *Jarischau*, wś i dobra, powiat wielkostrzelecki, par. J., o 0.7 mil od Ujazdu. Dobra z folw. Dziedzinka mają 1980 mr. rozl., piękny park, dwór, gorzelnię, 4 stawy rybne; wś ma 100 osad, 1060 mr. rozl., 4 młyny, kościół w półgotyckim stylu, szkołę 2-klasową i 167-morgowe probostwo. Par. J. dek. ujazdowskiego miała 1869 r. 1429 katol., 8 ewang. *F. S.*

Jaryszówka, wś, pow. jampolski, gmina Tomaszpol, prawie przedmieście Tomaszpola, nad rz. Rusawą, ma 66 dm., mieszk. 683, ziemi włośc. 772 i pół dzies. Należała do Branickiej, dziś do Potockich.

Jaryszowska-Jurydyka, wś, pow. mohylowski, gm. Jaryszów, ma 80 mk. i 9 dzies. ziemi; należała do kościoła jaryszowskiego, dziś rządowa. *Dr. M.*

Jaryszowska-słoboda, duża wś nad rzeką Ladawą, pow. mohylowski, gm. i par. Jaryszów, 281 dm., 1400 mk., ziemi włośc. 1553 dz. Należy do Dzieduszyckich. *Dr. M.*

Jaryżyn, folw. pryw., pow. dzisieński, o 62 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 9 mieszk. prawosł. (1866).

Jarząb 1.) folw., pow. wieluński, gm. i par. Siemkowice, odl. od Wielunia 25 w., dom 1, mk. 2. 2.) **J.**, nad rz. Wartą, pust., młyn, pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce (młyn par. Wierzchlas), odl. od Wielunia 18 w. Os. Jarząb i przyległe: Szczepany, Młynki, Jarkowizna, Cieśle, Węże, Gligi, Cęgów, Tasarz, Bobrowniki i Troniny liczą: dm. 98, mk. 674; młyn dom 1, mk. 6.

Jarząb, wś, pow. kielecki, gm. Snochowice, par. Grzymałków.

Jarząbek, os., pow. siedlecki, gm. Czuryły, par. Zbuczyn.

Jarząbka, wś kurpiowska, pow. ostrowski, gm. Długosiodło. Podług pomiaru za rządów pruskich, znajdowało się 2243 mr., w tej liczbie 2148 mr. lasu. W 1820 roku jest 2 czynszowników, 3 chałupników; wszystkiego 30 mk., w tej liczbie 14 męż., 14 kobiet i 2 parobków. W 1827 r. 5 dm. i 32 mk. Obecnie znajduje się smolarnia z obrotem 600 rs. rocznie. *Lud. Krz.*

Jarząbki, *Jastrząbki*, wś i folw., pow. słupecki, gm. Grabki, par. Gnojno. W 1827 r. było tu 32 dm. i 211 mk., należy do dóbr Grabki (ob.).

Jarząbkowice, niem. *Jarzombkowitz*, domin. i wś, pow. pszczyński, nad granicą austryacką, o 2 mile od m. Żary, o 3 kil. od st. dr. ż. Pruchna, par. Golasowice. Dom. z folw. Raindowka (?) ma 1854 m. roz .a wś z kol. Petersdorf 50 osad, 550 mr. rozl. *F. S.*

Jarząbkowo, wś, dom. i folw. proboszczowski, pow. gnieźnieński; dom. ma 1051 mr rozl.; folw. prob. ma 318 mr.; 19 dm., 203 mk. 11 ew., 192 kat., 56 analf. Kościół paraf. kat. dek. gnieźnieńskiego św. Trójcy istniał już w XIV w. Poczta w Żydowie o 6 kil., st. kol. żel. i telegr. we Wrześni (Wreschen) o 8 kil.,

st. kol. żel. w Czerniejewie o 5 kil. Dom. należy do Chrzanowskiego. Do połowy XVI w. własność Słomowskich. *M. St.*

Jarzembinitz (niem.), pow. chełmiński, ob. *Jarzębieniec.*

Jarzew, *Jarzewo*, dobra, pow. święciański, paraf. komajska, o 35 w. od Święcian, 3000 mr. obszaru, gleba nadzwyczaj urodzajna. R. 1722 prawem wieczystem przedażnem nabył od Katarzyny z Rudominów ks. Ogińskiej starościny uświackiej Krzysztof Sulistrowski, chorąży oszmiański. Roku 1829 Celina Sulistrowska, wychodząc za mąż za ks. Konstantego Radziwiłła, otrzymała dobra te w posagu. Córka ich ks. Jadwiga, żona ks. Edwina Druckiego Lubeckiego, otrzymała J. w posagu. Obecnie jest własnością Feliksa i Hieronima ks. Lubeckich. Okrąg wiejski J. w gm. Komajach, ma w swym obrębie wsie: Narkowice, Małdziewice, Munciewicze, Swilele, Ockowicze i zaśc. Celin. *A. R.*

Jarzębczy, potok tatrzański, powstający z pod północnych stoków szczytu Hrubego, który na mapie Kummersberga (sekcya 35) nosi miano szczytu Jarzębczego. Po krótkim biegu powyżej szałasu chochołowskiego wpada do potoku Chochołowskiego (ob.). *Br. G.*

Jarzębia, osada, pow. konecki, gm. i par. Szydłowiec. Podana w spisie Zinberga ale nie zamieszczona w najświeższym spisie urzędowym wsi i osad gub. radomskiej z 1880 r.

Jarzębia łąka, wś, pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Postoliska. W 1827 r. było tu 10 dm., 79 mk. Por. Dębinki.

Jarzębica, ob. *Jarzębczy* i *Chochołowski* potok.

Jarzębie, pustk., pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce. Por. *Jarząb.*

Jarzębiec, folw., pow. kielecki, gm. Morawica, par. Brzeziny. Należy do dóbr Morawica.

Jarzębieniec 1.) niem. *Jarschembinitz*, roku 1872 przezwane *Eschendorf*, rycer. dobra, pow. świecki, ćwierć mili od bitego traktu tucholsko-świeckiego, 1 mila od stacyi kol. żel. w Terespolu. Obszaru liczy mr. 811, budynk. 10, dm. 3, katol. 33, ew. 13. Parafia Przysiersk, szkoła Biechowo, poczta Terespol. 2.) **J.**, 2 miejscowości w pow. chełmińskim, na wyżynach prawego brzegu Wisły położone, w okolicy piaszczystej i lesistej, pół mili od bitego traktu chełmińsko-fordońskiego; a) J., szlach. folw., obszaru mr. 330, budynki 2, domy 2, katol. 6, ew. 5. Parafia Czarze, szkoła Gzin, poczta Ostromecko. Odległość od Chełmna około 2 i pół mili; b) J., król. wś, obszaru mr. 109, budynk. 6, dm. 4, katol. 15, ew. 23. Parafia, szkoła, poczta, jak wyżej. J. należał oddawna do pp. benedyktynek w Chełmnie, stanowił nieznaczne tylko pustkowie. R. 1611 zbudowano tu może pierwszą chałupę do mieszkania. R. 1761 dostawał ztąd klasztor dzierżawy zł. 43. Po sekularyzacyi dóbr duchownych przez rząd pruski wydany na własność. *Ks. F.*

Jarzębówka, rzeczka w pow. łowickim. Bierze początek pomiędzy Uchaniem a Srokami, płynie ku północy równolegle z Uchanką i wpada do tejże z prawego brzegu w m. Łowiczu, tuż powyżej jej ujścia do Bzury. Długa 9 wiorst. *J. Bl.*

Jarzombkowitz (niem.), ob. *Jarząbkowice.*

Jarzowitz. Tak pisano w r. 1534 nazwę Jarczowic, pow. prądnicki.

Jarzyły, wś i folw., pow. makowski, gmina Sypniewo, par. Gąsewo. W 1827 r. było tu 9 dm., 74 mk. R. 1866 folw. J. miał 467 mr.; wś J. 16 osad, 141 mr. a przyległe wsie: Prześniska 3 osady, 7 mr.; Glinki-Rafały 4 os., 65 mr. roli.

Jarzynny-Kierz, os. leśna i leśnictwo rządowe, pow. przasnyski, gm. Bugzy płoskie, par. Krzynowłoga wielka, o 30 w. od Przasnysza, ma 1 dom, 5 mk.; leśnictwo zaś ma 4147 mr. lasu, w tem 1,000 mr. nieużytków.

Jaś, *Jaśko*, ob. *Janisław.*

Jasajcie, wś, pow. szawelski, gm. szawlańska, dusz 26, ziemi 200 dzies. *J. Godl.*

Jasaków, ob. *Isaków.*

Jasany, ob. *Jassany.*

Jasaszno-Taszlińska, st. poczt., powiat i gub. symbirska.

Jascheki (niem.), ob. *Jaśki.*

Jaschhütte (niem.), ob. *Jasiowo.*

Jaschienitz (niem.), pow. świecki, ob. *Jasieniec.*

Jaschin (niem.), ob. *Jaszynie.*

Jaschiona (niem.), ob. *Jasiona.*

Jaschken (niem.), wieś, pow. olecki, st. p. Margrabowa.

Jaschkowe (niem.), ob. *Jaśkowe.*

Jaschkowen (niem.), pow. jańsborski, ob. *Jaśkowo.*

Jaschkowitz (niem.), ob. *Jaśkowice.*

Jaschonken al. *Jeroschen* (niem.), os.. pow. jańsborski, st. p. Kumilsko.

Jascz (niem.), kilka miejscowości w pow. świeckim, ob. *Jaszcze.*

Jasdrowo (niem.), ob. *Jazdrawy.*

Jasdzowken (niem.), pow. suski, ob. *Jaździówki.*

Jaseł, ob. *Jasiołka.*

Jaseń, niem. *Jessen*, wieś serbska na dolnych Łużycach, w pow. grodkowskim. Kościół parafialny ewangelicki. Serbskie nabożeństwo zniósł w nowszych czasach pastor Pachali. Szkoła początkowa. *A. J. P.*

Jasenca, niem. *Jessnitz bei Marienstern*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 dm. 59, mieszk. 298, w

tem serbów 273. *A. J. P.*

Jasenica, węg. *Jaszenicza*, wś w hr. orawskiem (Węg.), kościół parafialny ewangielicki, gorzelnia i browar, płóciennictwo i handel płótnem; 1161 mk.

Jasenica, *Jasomca*, ob. *Chochołowski* i *Jarzębczy potok*.

Jasenicz (niem.), m. na Pomorzu, w b. ks. szczecińskiem, na lew. brz. Odry, 1454 mk.

Jasenka (niem.), pustkowie do Długiej wsi, pow. raciborski.

Jasenowa, węg. *Jaszenova*, wś w hr orawskiem (Węg.), kościół parafialny ewangielicki, płóciennictwo, chów owiec, wyrób wybornego sera, 640 mk.

Jasenowe, pastwisko we wsi Letnia w powiecie drohobyckim, między pot. Lutyczyną a Letnianką, z najwyższem wzniesieniem 301 m. we środku. Na płd. od niego leży las Galone.

Jasenowik, węg. *Jaszenocz*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.), kościół katol. filialny, uprawa roli, 108 mk.

Jaserń, niem. *Jessern*, wieś w zniemczonej stronie dolnych Łużyc, w pow. lubińskim.

Jaserna, niem. *Jessen*, wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. żarowskim.

Jaśhuta al. *Jasiowa huta*, niem. *Jaschhütte*, ob. *Jasiowo*.

Jasiańce, okolica pryw., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 33 w. od Lidy, 3 dm., 45 mk. (1866).

Jasianowycia, także *Jasienica*, potok górski, wytryska w obr. Lolina, w pow. Dolina, z silnych źródeł leśnych, w dziale górskim Niagrynem zwanym, tworzącym dział wodny między dopływami Ilemki (ob.) a Swicy. Płynie na północ parowem i wpada po 3 kil. biegu do Swicy z pr. brz. na gruncie Wełdzirza. Między tym potokiem od wschodu a Pokereczným od zach. wznosi się góra i połonina Babycz zwana, na granicy między Wełdzirzem a Niagrynem wznosi się do wys. 675 m. npm. Zachodni stok tej góry, o wiele spadzistszy, zachodzi w obręb Wełdzirza, większa jednak jej część i wschodni stromy bok należą do obr. gm. Niagryna, gdzie też niemal cała powierzchnia tejże poprzerywana mnogimi parowami i dolinkami, oraz przepaściami, pokryta jest gęstym lasem świerkowym, który po stronie wełdzirskiej już po większej części wytrzebiono i tylko miejscami widać grupy drzew mięszanych (jodłowych i bukowych). U podnóża tej góry nad Swicą istnieją zakłady hutnicze (żelaza) wełdzirskie p. n. Zakla. Wnętrze góry B. zawiera oprócz mnogich pokładów piaskowca karpackiego także pokłady rudy żelaznej. Mnóstwo też zdrojowisk wytryska na wszystkie strony, tworząc kilka większych potoków, zlewających się do Swicy i Łomnicy, jak Jasienica, Pokereczny, Niagryn i Litowyszczy. Góra Babycz żyje także w podaniach i klechdach ludowych w okolicy nad Swicą. Znachodzi się tu także wiele nieznacznych mogił. W źródłowisku pod jedną z tych mogił święcono dawniej jakąś twardą wodę, której lud do mycia jakoteż za lekarstwo na wszelkie choroby używał. *Br. G.*

Jasice, wieś i folw., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Bidziny, o 14 w. od Opatowa, o 4 od Ożarowa. W 1827 r. było tu 18 dm., 143 mk., obecnie 18 osad, 24 dm., 215 mk., 654 mr. ziemi dworsk. i 242 mr. ziemi włośc. Wiatrak.

Jasie, rz., wpada pod Poniemuniem do Niemna, między Kownem a Birsztanami.

Jasiek, os. młyn. nad rz. Pokrzywianką, pow. opatowski, gm. i par. Iwaniska, o 14 w. od Opatowa. Jest tu 1 dom, 7 mk. i 12 mórg ziemi.

Jasiel, wieś w pow. sanockim, na granicy Węgier, pod Beskidem. Ma 41 dm. i 305 mk. wyłącznie rusinów. Obszar dworski posiada tutaj łąki 1 m., pastwiska 2 m., lasu 1105 m. Włościanie 622 m. roli, 161 m. łąk i ogrodów. 256 m. pastwisk i 111 m. lasu. J. podlega jurysdykcyi starostwa w Sanoku, sądu pow. w Rymanowie, pocztę odbiera w Jaśliskach. Do parochii miejscowej należy tylko Jasiel (296 dusz) i Rudawka jaśliska (171 dusz), razem 467 dusz. Cerkiew drewniana pod wezw. św. Michała Archanioła. Dotacya parocha obejmuje 24 m. pola, 20 m. pastw. i 3 m. łąki, oraz z lasu 18 sążni drzewa na opał. Charakter wsi górski. Osada po obu brzegach potoku Jasiel, który w tej gminie wypływa z Beskidu. Najniższe położenie 564 m. npm. przy granicy Rudawki jaśliskiej, najwyższe wzniesienie na granicy wsi Wisłok wielki, na szczycie góry Hanasiówka zwanej, 823 m. npm. Szczyt ten służył za punkt triangulacyjny przy pomiarze Galicyi. Drugi szczyt Beskidu, w samym pasie granicznym położony, będący również punktem triangulacyjnym, zowie się Weretyszów i ma wysokości 742 m. npm Wejrzenie dzikie, lesiste. Jasiel należał do dóbr koronnych Rzeczypospolitej i z innemi sąsiedniemi wsiami stanowił część składową dzierżawy beskiej. Sprzedał go rząd austryacki w roku 1779 prywatnym. Obecnie jest własnością księcia Władysława Czartoryskiego.

Jasiel, *Jaseł*, rz., ob. *Jasiołka*.

Jasielewicze, wieś rząd., nad rz. Lebiodą, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 47 w. od Lidy, 38 dm., 656 mk (1866).

Jasielniki albo *Jasieniki*, lesista góra w powiecie doliniańskim, we wsi Suchodół, o 5 kil. na płd. ode wsi, na lewym brzegu Czeczwy. Na zachód sięga ona po potok Wołoską, na płn.-wsch. łączy się z lesistą górą Podsyhlos a na płn. dochodzi 1112 m. wysokości i łączy się z Siwakową i Syhlosem. *Lu. Dz.*

Jasielski powiat, ststwo, ob. *Jasło.*

Jasień 1.), wś i folw., pow. skierniewicki, gm. Słupia, par. Brzeziny. W 1827 r. było tu 21 dm., 135 mk. 2.) **J.**, wieś i folw., pod Wysokienicami, pow. skierniewicki, gm. Głuchów, par. Wysokienice. Należy do dóbr rządowych Głuchów (ob.). 3.) **J.**, wieś i folw. nad rz. Strugą, pow. rawski, gm. i par. Lubochnia. Leży na lewo od drogi bitéj z Rawy do Tomaszowa. W 1827 r. było tu 30 dm., 211 mk., obecnie wś liczy 35 dm., 336 mk., ziemi włośc. 1063 m., zaś folw. 5 dm., 12 mk. i ziemi dwor. 442 m. Folw. J. rozl. wynosi m. 435, grunta orne i ogrody m. 296, łąk m. 21, pastw. m. 54, lasu m. 40, nieużytki i place m. 24, bud. mur. 2, drewn. 15, płodozmian 12-polowy, są pokłady torfu. Folw. ten w r. 1873 oddzielony od dóbr rządowych ekonomia Luboszew. 4.) **J.**, wś nad Mrogą, pow. rawski; młyn należy do księstwa łowickiego. 5.) **J.**, folw. i os. fabr., pow. noworadomski, gm. Kobiele, par. Kobiele wielkie. Odl. 9 w. od Radomska. Jest tu huta szklana z maszyną parową o sile 20 koni, wielki piec i maszyna do rznięcia szkła, zatrudnia 130 ludzi (30 szlifierzy), produkuje rocznie za 60000 rs. i zbywa wyroby głównie do cesarstwa; robotnicy przeważnie Czesi. J. folw. liczy 592 mr. ziemi, 17 dm. i 94 mk.; część lit. A ma 17 mr. a lit. B. 28 mr. Ogólna ludność dochodzi 400 dusz. Hutę i szlifiernię założył tu Lange, dyrektor zarządu komunikacyi w Król. Pol. za namiestnictwa Zajączka. 6.) **J.**, folw., pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia 15 w., dom 1, mk. 2. Ob. *Czernice.* 7.) **J.**, wś, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. W 1827 r. było tu 47 dm., 250 mk. 8.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Chmielnik (ob.). W 1827 r. było tu 11 dm., 62 mk. W XV w. należała do Andrzeja z Oleśnicy h. Dębno (Długosz I, 139). 9.) **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. Kurozwęki, par. Kotuszów. W 1827 r. było tu 30 dm., 191 mk. 10.) **J.**, wieś włośc. nad potokiem Narwą, pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo, odl. o 18 w. od Lipna, posiada karczmę, 32 dm., 270 mk., 935 mr. gruntu dobrego, 11 nieuż. Por. Gawarecki Opis Ziemi Dobrzyńskiej (str. 88). 11.) **J.**, wieś włośc., rum. i os. młyn. przy potoku Stawiska, pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo, odl. o 16 w. od Lipna, 39 dm., 301 mk., 533 m. gruntu dobrego, 5 nieuż. J., młyn. osada (zwana Sadki), 1 dom, 5 mk., 10 mr. roli i 10 mr. nieużytków. Dobra J. z os. młyn. i wsią Jasień i Rumunki Jasieńskie podług opisu z r. 1867 rozl. wynosi m. 1667, grunta orne i ogrody m. 428, łąk m. 177, pastw. m. 3, lasu m. 700, zarośli m. 313, nieużytki i place m. 46. Wieś Jasień osad 45, z gruntem m. 196; wś Rumunki Jasieńskie os. 35, z gruntem m. 539. 12.) **J.**, pow. będziński, ob. *Jasinie.*

Jasień, pow. bobrujski, ob. *Jasion.*

Jasień 1.), po rusku *Jaseń*, wś, pow. kałuski, 36 kil. na płd. zachód od st. kolej. i sądu powiatowego w Kałuszu, 8 kil. na płd. od urzędu poczt. w Perehińsku. Wieś ta zajmuje płd. kończynę pow. kałuskiego, szeroką w przecięciu 6 kil. a zwężającą się na płd. do 3 kil. i ciągnie się na przestrzeni 36 kil. od płn. wsch. na płd. zachód przypierając na przestrzeni 16 kil. do Węgier. Od zach. sąsiaduje ona z Perehińskiem w pow. doliniańskim a od wsch. z Porohami w pow. bohorodczańskim. Na płn. wschód od wsi leżą Bagrówka w pow. bohorodczańskim i Sliwki w pow. kałuskim. W płd. kończynie wsi powstaje z kilku potoków Łomnica i płynie na płn. zachód a potem ciągle wzdłuż granicy zach. Od lew. brzegu przyjmuje ona w obrębie wsi mały potok Lachów, płynący wzdłuż granicy Jasienia a Perehińska; od pr. brz. zasilają ją bardzo liczne dopływy, z których najważniejsze od płd. ku płn.: Kisneny, Bystra z Łopuszną; od pr. brz. Jala, Kuźmienice, Szumlecz, Babski, Czerbul, Turawka. Nad dolnym biegiem 3 ostatnich potoków i na pr. brz. Łomnicy leży dopiero rozleglejsza dolina, a w niej, nad Łomnicą, zabudowania wiejskie (566 m. na płd., 559 m. na płn). Ku płd. wznosi się obszar coraz wyżej. Na wschód od niziny dochodzi Turawka 827 m., na płd. od wsi wznosi się Łopata do 894 m., Werch babski 952 m., Hrynków ze szczytem 1250 m. wys., na lew. brz. Szumlecza las Płajak ze szczytem 1485 m. wys., Małachiwczyk 1422 m. Na granicy Porohów wznosi się naga, skalista wyniosłość Ihrowce ze szczytami Seredny (1642 m.) i Wysoka (1808 m.). Wysoka wysyła nagie, skaliste ramię, 3 kil. długie, w głąb wsi. Ramię to opada do 1672 m. Na płd. od tej grupy wznosi się też na granicy Porohów drugie, krótsze ramię skaliste i nagie, Sywula, ze szczytem t. n., 1818 m. wys. na płd. Na płd. zachód od tych grup skalistych leży Gorgan łomnicki (ob.). Pomiędzy tymi górami płynie od płd. wsch. na płn. zachód pot. Bystra, a na pr. jego brzegu wznosi się góra t. n. 1427 m. wysoka. W płd. zach. kończynie wznoszą się na granicy węgierskiej: Hrobok (1348 m.), Płytka (1282 m.), Kopuła (1608 m.), Busztuł (1693 m.). Z wyjątkiem nizinnej, płn. części obszaru, gdzie są pola i pastwiska, zajmują resztę lasy. Własność większa (rządowa) ma roli ornej 2, łąk i ogr. 34, past. 87, lasu 25838 mr.; własn. mn. roli ornej 1065, łąk i ogr. 3047, pastw. 2453, lasu 376 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 2090 mk. w gm., 38 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 9, gr. kat. 2063. Par. rzym. kat. w Rożniątowie, gr. kat. w miejscu, dek. Perehińsko, archidyecezyi

Lwów. We wsi dwie cerkwie i szkoła etatowa jednoklasowa. Jest tu także zarząd lasów i domen. Wieś należała dawniej do starostwa kałuskiego w ziemi halickiej, zajętego w r. 1782 a pozostaje do dziś w administracyi rządowej. Jest tu zdrój wody słonej i tartak wodny. O źródle ob. wzmiankę w Hałyczaninie 1862, knyha I, wypusk I, str. 172. W J. urodził się historyk Jan Wagilewicz. 2.) **J.** (z Górami), wś w pow. brzeskim, przy gościńcu głównym rządowym z Bochni do Brzeska w okolicy falistej, glebie żytniej urodzajnej, o 3 kil. na zachód od Brzeska oddalona, ma kościół parafialny murowany, zbudowany przed r. 1436 według Długosza przez Spicimira na Melsztynie de Lelewel et Fridemund, który, przybywszy z nadreńskich prowincyj, w Polsce doszedł znaczenia i dostatków i w r. 1436 umarł. J. ma szkołę ludową jednoklasową, kasę pożyczk. gminną z kapitałem 3596 zł. wa., zakład ubogich utworzony z masy plebana Ant. Piotrowskiego z kapitałem zakładowym 140 zł. wa. i fundacyą szkolną hr. Kaźm. Krasickiego, utworzoną w r. 1866 w nominalnej wartości 3000 zł. wa. J. ma 801 mieszk. rzym. kat. i jednę rodzinę izraelicką. Obszar więk. pos. Kaźm. hr. Krasickiego wynosi 391 m. roli, 42 m. łąk i ogr., 22 m. pastw. i 80 m. lasu; pos. mniej. 519 m. roli, 77 m. łąk i ogr., 46 m. past. i 33 m. lasu. Lasy są jodłowe i sosnowe. Do par. w J., należącej do dyec. tarnowskiej, należy Pomianowa, Nowa wieś, Kopaliny i część Grąd z ogólną liczbą mieszk. rzym. kat. 1523 i izr. 28. 3.) **J.**, wś nad Jasionką wpadającą do Strwiąża, pow. Lisko, o 2 kil. na płd. od Ustrzyk, przy kolei przemysko-łupkowskiej, ma cerkiew drewnianą przyłączoną do parafii gr. kat. w Ustrzykach dolnych miasteczku i parafią rzym. kat. z kościołem murowanym. Z 420 mieszk. należy 310 do kościoła gr. kat. a 110 do rzym. kat. Jasień nazywany także Ustrzykami dolnemi (?) był wsią królewską, którą król Jan Olbracht puścił rodzinie Ustrzyckich za zasługi położone podczas wyprawy bukowińskiej. Parafią i kościół założył Stanisław z Unichowa Ustrzycki w r. 1664, co król Jan Kaźmierz dyplomem z r. 1666 potwierdził. Parafia należy do dyecezyi rzym. kat. w Przemyślu i obejmuje 21 miejscowości (także Ustrzyki mtko), w których według szematyzmu duchow. z r. 1879 mieszka 1242 rzym. kat., 487 akat. i 821 izrael. Obszar większej pos. (Kat. Laskowska) wynosi 17 m. roli, 9 m. łąk, 16 m. pastw. i 135 m. lasu; mniejsza pos. 657 m. roli, 115 m. łąk i ogr., 170 m. pastw. i 40 m. lasu. *Lu. Dz.* i *Mac.*

Jasień, pow. kościański, ob. *Jasin.*

Jasień albo *Nynkowy*, niem. *Nenkau*, szlach. dobra, pow. gdański, na bitym trakcie gdańsko-kartuskim, posiadają znaczną cegielnię i karczmę. Z przyległościami Nenkauerberg i Seeberg obejmuje obszaru morg. 1721, katol. 211, ew. 55, menon. 4, dm. 20. Par. i szkoła Maternia, poczta Gdańsk. Odl. od Gdańska mała mila. Cmentarzysko. Por. *Gdańsk.*

Jasień, część bagien w pow. słuckim, mająca obszaru kilkanaście wiorst kwadratowych, mniej więcej zawarta w okolicach pomiędzy wsiami Deniskowice, Buda, Czudzin i zaściankiem Duby. W środku na kilka w. płynie struga wodna, w rodzaju rzeki, niemająca jednak odpływu widocznego. Przy osuszeniu Polesia mogłyby tu być łąki i pastwiska. *Al. Jel.*

Jasień, pasmo górskie, 3 kil. długie, w Komarnikach, pow. turczańskim. Rozpoczyna się ono w pobliżu lewego brzegu potoku Butelskiego wzniesieniem 743 m., a idąc na połud.-wschód dochodzi przy końcu 821 m., poczem łączy się z lesistą górą Zelenie, 877 m. wysoką. *Lu. Dz.*

Jasień, potok górski w obrębie gm. Tureczek niżnich, w pow. Turka, wytryska z pod działu wodnego między Sanem a Stryjem, u wschodnich stóp góry Byczka (915 m.). Płynie na płn.-wschód, zabiera z prawego brzegu potok Roztoczyn; we wsi Tureczkach niżnich wpada do Spisanego potoku. Długość biegu 3 kil. i pół. *Br. G.*

Jasieńce, ws, pow. lepelski, i folw. K. Karłowicza, 618 dzies. ziemi. *Fr. Gl.*

Jasienczek. Na granicy powiatów limanowskiego i sądeckiego, a gmin Młyńczyska i Zagorzyna, ciągnie się lesiste pasmo wzgórzyste, od Zbłudzkiego potoku ku Jastrzębskiemu potokowi, zwane Jasieńczkiem. Poczyna się ono na zachód górą Modymiem (1032 m.), a biegnąc nieco ku płd.-wschod. opada, kończąc się na wschód wzgórzem 735 m. wysokiem. Długość jego czyni 8 kil. *Br. G.*

Jasieńczyk, wś włoś., pow. kozienicki, gm. Maryampol, par. Głowaczów. Odl. 21 w. od Kozienic. Ma 30 dm., 205 mk., 645 mr. ziemi.

Jasieńczyki, wś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 49 w. od Oszmiany, 8 dm., 67 mk., z tego 34 prawosł., 33 katol. (1866).

Jasienica, 1.) wś i folw. nad strugą t. n., pow. radzymiński, gm. i par. Klembów, o 2 w. od Tłuszcza. W 1827 r. było tu 28 dm., 186 mk. Rozl. folw. wynosi mr. 1267: grunta orne i ogrody mr. 535, łąk mr. 191, pastw. mr. 174, lasu mr. 340, nieużytki i place mr. 27. Bud. mur. 4, drewn. 14, płodozmian 8-polowy. Wś J. osad 47, z gruntem mr. 670. 2.) **J.**, wś włośc., pow. sandomierski, gm. i par. Łoniów, o 2 w. od Łoniowa. Ma 23 dm., 121 mk., 304 mr. obszaru. W XV w. należała do Mikołaja Dzika hr. Doliwa (Długosz III, 345.). 3.) **J.**, wś i folw., pow. ostrowski, gm. i par. Jasienica. Odl. 10 w. od Ostrowia, przy trakcie do Andrzejewa. Posiada kościół par., szko-

łę początkową, urząd gminny. W miejsce dawnego drewnianego kościołka pod wezwaniem S-go Rocha w 1756 r. pobudowanego przez kapitułę pułtuską i który do r. 1804 lub 1819 był filią Złotoryi, stoi nowa mur. w stylu gotyckim świątynia, wzniesiona ze składek, o dwóch żelaznych ażurowych wieżach i licznych bocznych arkadach, skarpach i wieżyczkach. Gm. J. liczy 703 dm., ludność zaś 6809 dusz a mianowicie 3353 mężczyzn i 3456 kobiet. Ludność ta rozpada się na następujące kategorye: szlachty obywateli 47, księży 2, mieszczan t. j. oficyalistów, młynarzy, karczmarzy i rzemieślników (w połowie żydów) 115, włościan polaków 4825, szlachty drobnej 340, urlopowanyah żołnierzy wszelkich wyznań 153, kolonistów niemców ewang i katol. 1319, cudzoziemców 7. Tu dodać należy, że pomiędzy kolonistami jakkolwiek trafiają się rodziny nie mówiące po polsku i uznające się za niemców choć katolickie, tak znowu są także rodziny ewangelickie z obcemi nazwiskami, lecz nie mówiące po niemiecku i uznające się za polaków; ztąd rozdział według narodowości dosyć trudny, tem bardziej że kilka rodzin pochodzących z Alzacyi pomimo 50-letniej nieobecności w kraju i nieznajomości innego języka prócz niemieckiego, obraża się posądzeniem o jakąbądź inną narodowość i koniecznie żąda, by ich za Francuzów uważano. Gm. J. należy do największych i najbogatszych w okolicy; w skład jej wchodzą następujące wsie, folwarki, osady i kolonie: Budy-Grudzie wś, 132 mr. ogólnej przestrzeni, Biel, osada strzelecka 45 mr., takaż os. Grudzie 15 mr., szlachecka wś Guty-Bujno 757 mr., Dąbrowa wś czynszowa 617 mr., Dąbrowa zielona folwark Skarzyńskich 245 mr., Dąbrowa na górce fol. Włodkowskich 206 mr., Kalinowo wś 1729 mr., Kalinowo folw. donac. jenerała Kostandy 356 mr., Kalinowo osada strzelecka 15 mr.. Kowalówka kol. 604 mr., Króle małe kol. 602 mr., Króle duże kol. 1712 mr., Łętownica wś 1287 mr., Łętownica folw. donac. jenerała Zengera 389 mr., Nieskórz wś 1354 mr., Nieskórz folw. Skłodowskich 300 mr., Nowy borek kol. 682 mr., Prosienica wś 171 mr., Prosienica folw. Zalewskich 144 mr., Prosienica wś szlachecka 284 mr., Pachratka wś 915 mr., Paproć mała kol. 490 mr., Paproć duża kol. 1862 mr., Paproć probostwo ewangelickie 56 mr., Ruskołęka wś 1885 mr., Ruskołęka folw. donac. jener. Kostandy 925 mr., Smolechy wś 327 mr., Smolechy folw. Grąbczewskich 252 mr., Strugi leśna osada 15 m., Ugniewo wś 24 mr., Ugniewo fol. 150 m., Ugniewo szlacheckie wś 648 mr., Chmielewo wś 850 mr., Chmielewo folw. donac. jener. Kostandy 236 mr., Jasienica wś 1205 mr., Jasienica folm. donac. jener. Kostandy 356 mr., Janowo wś 43 mr., Janowo folw. i Piętków 358 mr. Ogólna przestrzeń gminy 22,253 mr., w czem 300 mr. łąk, 19535 mr. ornej ziemi, 120 mr. lasu i 2298 m. pastwisk, smugów i nieużytków; oprócz tego w granicach gminy mieści się 4782 mr. lasów rządowych, należących do leśnictwa Zambrów, a mianowicie straże: Biel, Strugi i Kalinowo. Oprócz tych lasów obrastających wzgórza około Ostrowia i stanowiących jakoby obramowanie gminy, cały obszar przedstawia doskonałą bezleśną płaszczyznę o ziemi gliniastej, tłustej, około Kowalówki przechodzącej w czarnoziem. Spadki prawie żadne, wody bardzo niewiele w ogóle, bieżącej szczególnie. Maleńki strumyczek Jasionka, poczynający się na łąkach wsi Króle, przepływa przez Jasienicę, Chmielewo i na gruntach wsi Nieskórz wpada do Broku; niewiększa Rypa poczyna się w łąkach wsi Srebrna, łomżyńskiego pow., przepływa przez Łętownicę i na gruntach wsi Przeździecko-Grzymki gm. Warchoły, ostrowskiego pow., wpada do Broczku, również jak Łętówka wypływająca z pastwisk wsi Przeździecko-Jachy i przepływająca przez Łętownicę. Zakładów przemysłowych i fabrycznych na większą skalę w gminie niema oprócz kilku wiatraków z rocznym dochodem: Jasienica 150 rs., Kowalówka 300 rs., Pęchratka 280 rs., Paproć-duża 290 rs. i P.-mała 180 rs., Smolechy 240 rs., Dąbrowa 315 rs., Króle duże 218 rs. i trzy w Ruskołęce z ogólnem dochodem 510 rs.; wielu także z mieszkańców szczególniej wsi Paproć zajmuje się wyrobem sit i bron, a w Królach, Kowalówce i Pęchratce tkanin lnianych i wełnianych lecz wyroby te, jakkolwiek dość zadawalniające pod względem jakości, w zbyt małej ilości wysyłane są na sprzedaż, tak że po za kres najbliższej okolicy nie wychodzą. Prawie wszystkie wsie tej gminy są urządzone kolonialnie przez b. komisyą skarbu w 1846 r. i podzielone na osady od 25 do 60 mr., w skutek czego, jak również dzięki wybornej glebie i dobrym warunkom zbytu, mieszkańcy rolnicy cieszą się dobrobytem. Prowadzą na swych osadach gospodarstwa postępowe z uprawą roślin pastewnych, trawiastych i okopowych, mają w znacznej liczbie i poprawny inwentarz, dla uszlachetnienia którego nie wahają się ponosić nieraz i znaczne wydatki; to też niejeden kolonista wyjezdża do kościoła parą koni z których każden wart jest po 200 i 300 rs., w porządnej uprzęży i malowanej resorowej bryce; prawie wszyscy używają do órki żelaznych ulepszonych pługów, mają porządne młynki a nawet młocarnie. To samo odnosi się i do folwarków; z wyjątkiem fol. Nieskórz, obie Dąbrowy, Ugniewo, Smolechy i Janowo, reszta należy do donacyjnych dóbr Jasienica jenerała Kostandy, w skład których wchodzą jeszcze folw. Złotorya, Daniłowo i Sagaje gmi-

ny Orło i 1566 mr. lasu rozłożonego częścią w gm. Orło częścią w Porębie, pow. ostrowskiego. Dzierżawcy tych folwarkow, trzymając je na dogodnych warunkach i na długie terminy, prowadzą płodozmienne gospodarstwa, trzymają poprawnę rasy inwentarza, dbają o ulepszone machiny rolnicze i szlachetne gatunki drzew owocowych, tak, że gm. Jasienica nie tylko, że zasypuje okoliczne targi doskonałemi odmianami ziarna i warzywa, ale jest niewyczerpaną dostarczycielką tęgich wołów, dobrze zbudowanych koni i wybornych owoców. Ogrodów owocowych tylko szlachetne odmiany produkujących jest w gminie dworskich 30, włościańskich 60 mr. Gorsze nieco warunki gleby, mniejszą zamożność i zagospodarowanie mają szlacheckie wsie Ugniewo, Prosienica i Guty-Bujno rozłożone na granicach gminy od miasta Ostrowia i łomżyńskiego pow. i dotykające rządowych lasów zambrowskiego leśnictwa. W gminie J. znajdują się cztery szkoły początkowe w J., Kowalówce, Królach, Paproci i kościół ewangelicki murow. w Paproci. Z zabranych przez rząd pruski różnorodnych dóbr duchowych utworzono w końcu zeszłego stulecia dobra ekonomiczne Jasienica. Rozkolonizowano je wtedy pomiędzy cudzoziemców. W 1818 r. zaś z ekonomii Jasienickiej utworzono 2 oddzielne ekonomie: Smolewo i Jasienica. W skład ostatniej weszły miasto Andrzejów, wś Chmielewo, Dąbrowa, Jasiennica, Kalinowo, Króle, Łętownica, Nieskurze, Ruskołęka i Smolechy; kolonie: Dąbrowa, Janowo, Koenigsgold, Louisenau, Mecklenburg, Srebrna i Wilhelmsdorf; wójtostwo Andrzejkow; folwarki: Chmielewo, Jasiennica, Kalinowo, Łętownica, Nieskurze, Ruskołęka i Smolechy. Wś sama J. podług pomiaru 1798 r. posiadała 74 włók 11 mr.; do tego czasu wś płaciła różne prestacye, ale te zamieniono przez rząd pruski na pieniądze; postanowiono wtedy, iżby każda cała osada rolna płaciła 25 złp. 26 gr. 2⅔ szel. W 1818 r. znajdujemy 39 gospodarzy całorolnych (po włóce), 6 półrolnych i 4 ogrodników (kowal); nadto w tym że roku osadzono 6 osad, pustkujących od 1809 r., kolonistami niemcami, razem 234 mk., ztąd 19 niemców. W 1818—19 r. urządzono J. kolonialne; utworzono 32 osad rolnych po 75—82 mr. (w tej liczbie jedna karczemna), 20 osad ogrodniczych (kowalska), osadę szkolną (3 mr.) wolną od czynszu, osadę dla organisty; nadto oddzielne 11 mr. 100 prętów pod cmentarz, plebanią i t. d. Osady rolne zajęło 3 kolonistów i 38 gospodarzy; inni z powodu ubóstwa zmuszeni byli osiąść na osadach ogrodniczych, położonych przy ich chałupach. Ogrodnicy opłacali 142 złp. 19 gr. czynszu; gospodarze, oprócz czynszu 2302 złp. rocznie, obowiązani byli odrabiać rocznie 23 dni sprzężajnych i 9 pieszych (w tej liczbie 3 dni gnój wozić, 6 dni ręcznych w żniwa, 1 dzień snopki zwozić, zorać 9 mr. gruntu; pańszczyznę w ostatniej formie mieli odbywać tylko do 1826 r.); nadto dwór Jasienicki mógł ich wysełać w podróż 14-milową, za co potrącano 5 dni sprzężajnych; nakazać wymłócić 3 korce oziminy, za co potrącano 3 dni pieszych (koloniści, sołtys i karczma nie odrabiali pańszczyzny, ale opłacali ją w gotówce). W 1821 roku koloniści usunęli się, na ich miejsce osadzono gospodarzy. W 1828 r. było 143 męż., 112 kobiet. Par. J. dekan. ostrowskiego dawniej andrzejewskiego ma dusz 4100. *L. Ch.*

Jasienica 1.) wś w pow. myślenickim nad Gościbią, pob. Skawinki, przy drodze z Myślenic do Sułkowic i Izdebnika a na zachód od Górnej wsi. Wioska górska 437 m. n. p. m. wzniesiona, oparta o południowe stoki Trzebińskiej góry 562 m. npm. i północne Pisanej góry 553 m. npm., należy do parafii rzym. kat. w Sułkowicach, ma 820 mk. rzym. kat. Obszar więk. posiadł. ks. Lubomirskich ma 49 mr. roli, 7 mr. pastw. i 111 mr. lasu; posiadł. mniejsza 622 mr. roli, 64 mr. łąk i ogr., 229 mr. pastwisk i 601 mr. lasu. Gleba nieurodzajna, ruda żelazista, lasy świerkowe, które lud nazywa smrekami. 2.) **J.** (z Płosiną), mko nad Stobnicą, pod 39°36' wsch. dług. od Ferro a 49°45' półn. szer. w okolicy górzystej pow. brzozowskiego, 310 m. npm. wzniesiona, ma parafią rzym. kat., urząd pocztowy i szkołę ludową jednoklasową. Miasteczko źle zabudowane ma 1739 mk. rzym. kat. i 600 izr., co piątek targ tygodniowy i trzy jarmarki, mianowicie 2 lipca, 5 sierpnia i 9 grudnia. Kasa pożyczkowa gminna ma 580 zł. w. a. kapitału. Ludność chrześciańska trudni się tkactwem jako przemysłem domowym, ale od zwinięcia komisyi moderunkowej w Jarosławiu, która te płótna kupowała, jest ludność wyzyskiwaną przez spekulantów izraelickich tak, że zarobek dzienny tkacza równa się zarobkowi zwykłego wyrobnika, a nawet często cała rodzina zajęta przy warsztacie nie zarabia 1 zł. w. a. dziennie. Obszar większej posiadłości należy do hr. Zofii Załuskiej i ma 219 mr. roli, 29 łąk i ogr. 22 mr. past. i 33 mr. lasu; mniejsza posiadł. 1134 mr. roli, 116 mr. łąk i ogr., 180 mr. pastw. i 247 mr. lasu. W J. był kościół już na początku XV w. niewiadomej fundacyi jako filialny od parafii w Bliznem, który został w r. 1470 przez biskupa przemyskiego Mikołaja Błażowskiego zamieniony na parafialny. W XV w. miał prawo patronatu Henryk Kamieniecki t. j. dziedzic wyższego zamku odrzykońskiego. Dzisiejszy drewniany kościół zbudował w r. 1770 Ignacy Załuski starosta chęciński i ojcowski. Na cmentarzu znajduje się kaplica drewniana zbu-

dowana 1710 przez proboszcza jasienickiego Marcina Gorzkowskiego pod tyt. św. Antoniego z Padwy. Obadwa kościoły odnowił teraźniejszy proboszcz Sieczkowski w r. 1870. Parafia należy do dyec. rzym. kat. przemyskiej i obejmuje wsie Orzechówkę, Wolę i Wólkę. Liczba mieszk. całej parafii wynosi 4855 rzym. kat. i 600 izrael. 3.) **J.**-sufczyńska (po rusku *Jasenycia suwczyńska*), wś w pow. dobromilskim, 36 kil. na półn.-zachód od Dobromila, a 8 kil. na półn.-zachód od sądu pow. i urzędu pocztowego w Birczy. Na północ leży Bachów, na wschód Brzuska i Sufczyna, na płd. Rudawka i Kotów, na zachód Piąskowa. Od płd. ku półn. płynie potok bezimienny, głębokiem korytem, skręca następnie na półn.-wsch. i płd.-wsch. i wpada w Brzusce do Stupnicy, dopływu Sanu. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Na płn. granicy wsi wznosi się Poremba do 414, na płd.-zach. Moczary do 439, a na płd. Piaskowa do 474 m. W zachodniej stronie obszaru leży huta szkła. Własność więk. ma roli ornej 1, łąk i ogr. 1, past. 3, lasu 769; własn. mniejsza roli ornej 264, łąk i ogr. 16, pastw. 18, lasu 10 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 300 mk. w gminie, 43 na obszarze dwor.; wedle szematyzmów z roku 1881 mk. obr. rzym. kat. 260, gr. kat. tutaj oraz w Hucie brzuskiej 96. Par. rzym. kat. w Birczy, gr. kat. w miejscu, dek. Bircza, dyec. Przemyśl. 4.) **J.**-solna (po rusku *J.-silna*), wś w pow. drohobyckim, 12 kil. na zach. od sądu powiatowego, stacyi kolejowej i pocztowej w Drohobyczu. Na półn.-zach. leżą Nahujowice, na półn.-wschód Uniatycze, na płd.-wschód Popiele, na płd.-zach. Opacka i Podbuż. Przez środek wsi płynie od płd.-zach. na półn.-wsch. pot. Szumówka: zasilony licznymi dopływami, z których najznaczniejszy Tarnawka od lew. brzegu, płynący również w tym kierunku. Wzdłuż granicy płn. płynie pot. Radyczów od zachodu na wschód. Z połączenia wszystkich tych potoków powstaje pot. Bar (ob.). Wzdłuż płd.-zach. granicy nakoniec płynie od płd.-zach. na półn.-wschód Czecza, która się potem łączy w Popielach z Ratoczyną. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Szumówki, pola orne, łąki i pastwiska zajmują płn.-wsch. część obszaru, dokoła zabudowań a dochodzą od 347 do 385 m. wys. Na półn. krańcu wsi leży na prawym brzegu pot. Radyczowa, las t. n. ze szczytem 357 m. wys. W stronie płd.-zachodniej rozłożyły się wzgórza lesiste, poprzerzynane Tarnawką, Szumówką, Czeczą i licznymi ich dopływami, płynącymi na półn.-wschód, a mianowicie: Horby ze szczytem 708 m. wys. na samej granicy, Łazy, Horoszówka (704 m.), Bzyny, Radyczów. Na półn.-wsch. opadają te wzgórza za biegiem potoków do 540, 503 i 468 m. i przechodzą w dolinę. Własność większa (rządowa) ma łąk i ogr. 5, lasu 2604; własność mniejsza roli ornej 2009, łąk i ogr. 505, pastw. 126, lasu 5 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1566 mk.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 1283. Par. rzym. kat. w Drohobyczu, gr. kat. w miejscu, dek. mokszański, dyec. przemyska. We wsi dwie cerkwie: jedna w t. zw. J.-górnej, druga w J.-dolnej, szkoła jednokl. nieetat. i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 3634 zł. W XVII wieku była tu żupa solna. Wieś należała dawniej do dóbr stołowych, do starostwa drohobyckiego a ziemi przemyskiej; potem była w posiadaniu Gołkowskiej, po jej śmierci zajęta w r. 1779 i przyłączona do klucza drohobyckiego. 5.) **J.**-zamkowa, wś w pow. turczańskim, 18 kil. na półn. od sądu pow. w Turce, 3 kil. na płd. od urzędu pocztowego w Łopuszance chominej. Na półn. i półn.-wschód leży Łopuszanka chomina (pow. staromiejski). na płd.-wschód Wołosianka wielka, na płd. Wołosianka mała i Rozłucz, na zachód Rypiany i Gwoździec. Przez środek wsi płynie od płd.-wsch. na półn.-zachód pot. Jasienica (dopływ Dniestru). Powstaje on w płd. stronie z połączenia trzech potoków: Wołosianki, Berda i Rozłucza, wchodzących tu ze wsi sąsiednich. Ze znaczniejszych dopływów przyjmuje Jasienica w obrębie wsi pot. Perewę od lewego brzegu. W dolinie Jasienicy (487 m.) i Perewy (532 m. na płd.) leżą zabudowania wiejskie. Na górze tuż przy gościńcu nad Rozłuczem wznosi się między drzewami cerkiew drewniana, a koło niej drewniana dzwonnica, otoczona galeryą w dwóch piętrach. Wzdłuż prawego brzegu Jasienicy ciągnie się pasmo górskie Smereczyki ze szczytem 717 m. wys., na lew. brzegu między Perewą a Rozłuczem wznosi się wzgórze ze szczytem 720 m. wys., na półn. zach. zaś, na granicy góra Laniski, najwyższa w obrębie wsi, 767 m. wysoka. Własn. więk. ma roli ornej 409, łąk i ogr. 54, pastw. 264, lasu 120; własn. mniejsza roli ornej 1253, łąk i ogr. 89, pastw. 923. lasu 45 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. 1065; wedle szem. z r. 1881 mk. obr. rzym. kat. 5, gr. kat. 980. Par. rzym. kat. w Turce, gr. kat. w miejscu, dek. starosamborski, dyec. przemyska. We wsi są dwie cerkwie i tartak wodny. Był tam dawniej tartak parowy, ale go zniesiono w r. 1879. (O nafcie ob. w Jhrb. dr. geol. Reichsanenst. 1881 str. 155). Wieś należała dawniej do dóbr stołowych w krainie gwoździeckiej. Wójtostwo było w posiadaniu Gołkowskiej; po jej śmierci zajęto wieś 1779 r., grunta rozdzielono między osadników i przyłączono do Gwoździca (ob.). 6.) **J.**, (al. *Jazienica*) polska z Maziarnią i J.-ruska (po rusku *Jazenycia*) wsie w pow. Kamionka Strumiłowa, tuż

na wschód od sądu pow. i urzędu poczt. w Kamionce Strumiłowej. Na półn.-zachód leży Łapajówka, na półn. Ruda wielecka, na wsch. Berbeki i Sokole, na płd. Tadanie. J.-polska zajmuje płn. część obszaru a na półn. od niej leży folwark Rodananiec; J.-ruska leży na płd. od polskiej. W stronie zach. leżą przysiołki Łany niemieckie na granicy i Rzeźniki na wschód od nich, a na płd. od J.-ruskiej Maziarnia. W płn.-wsch. stronie płynie potok Jasienica. Wchodzi on do J.-polskiej z Berbeków i płynie od wschodu na zachód a potem na półn.-zachód do Bugu i przybiera od lew. brzegu dopływ płynący od płd. przez J.-ruską. Przeważną część obszaru zajmują lasy, z których najrozleglejsze: Kruki, Rohizna, i Hajek w stronie płd. Cały obszar jest niziną. Najwyższe wzniesienie czyni 222 m. na granicy wsch., najniższe 212 m. na granicy płd. Własność większa (hr. Miera) ma roli ornej 17, łąk i ogr. 129, pastwisk 116, lasu 1874; własność mniejsza roli ornej 692, łąk i ogrodów 648, pastw. 81 mr. Wedle spisu z r. 1880 było mk. w J.-pol. 590 w gminie, 25 na obszarze dworskim, w J.-rus. 442, w Maziarni 74. Wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obr. rzymsko-kat. 559 w J.-pol. a 106 w J.-rus., mk. obrz. gr. kat. 425 w obu wsiach. Par. rzym. kat. w Kam. Stru., gr. kat. w Rudzie. W J. polskiej jest kaplica drewniana i szkoła etatowa jednoklasowa, w J.-ruskiej szkoła niezorganizowana, W Jasienicy był dawniej monaster bazylianów, zwany także „Prekrasnaja pustynia", założony jeszcze w XVI wieku. Rewizya dokumentów z roku 1624 tak mówi: „Monaster Jazienicki za prawami królewskiemi. Ihumen O. Ipolit Rohowec, za patentem JW. O. Ath. Szeptyckiego, E. L. Zakonników 7". Wielkim dobrodziejem tego monasteru był Konstantyn Papara w drugiej połowie XVIII w., zapisując nań 12,000 zł., a w zapisie tym wspomina, że monaster jest fundacyi królewskiej. Zniesiono ten monaster w r. 1788. Posiadał on wówczas tylko zabudowania gospodarskie i 67 mr. pola a 2 poddanych. W roku 1798 sprzedano tę realność wraz ze starostwem Kamionka Strumiłowa, Józefowi hr. Mierowi. Dawniej zwały się te wsie J. zabużańska i J.-rudeńska, należały do starostwa Kamionki Strumiłowej a w r. 1787 przeszły wraz z całem starostwom na Ign. hr. Cetnera w zamian za dobra Nadwórnę. Dokum. do J.-zabużańskiej ob. Dod. do Gaz. lwow. 1869 Nr. 19; do J.-rudeńskiej tamże Nr. 20 i 21. *Lu. Dz.*

Jasienica, niem. *Heinzendorf bei Bielitz*, wś, pow. bielski na Szlązku austr., ma rozl. mr. 2863, ludn. 1673, parafią ewangelicką i katol. (ostatnia ma 420 katol., 1110 ewang., 32 izr.), dwie szkoły ludowe. Pod *Hyńczyce* mylnie, gdyż *Hyńczyce*, niem. *Heinzendorf bei Olbersdorf*, jest to wieś w pow. cukmantelskim, ma dekanat i parafią katol. (2562 kat., 17 ew.) st. p., szkołę ludową i straż ogniową. Jest też na Szląsku wioseczka *Heinzendorf bei Odrau* ze szkołą ludową.

Jasienica, rzeczka w pow. radzymińskim, nad którą leży st. dr. żel. Tłuszcz i wś Jasienica. Por. *Jasienka.*

Jasienica 1.) potok znaczny podgórski, powstaje w obrębie gm. Rozłucza, w powiecie Turka, z pod półn.-wsch. stoków pasma górskiego Rozłucza, po którego połud.-zach. stronie Dniestr ma swoje źródła (ob), u stóp góry Rozłucza (633 m.). Zrazu płynie na półn.-wsch. pastwiskami, przerzyna gościniec wiodący z Turki do Starego Miasta, i zwraca się na półn. u zachodnich stóp lesistego wzgórza Dmytrowca (789 m.), poczem przerzuca się na drugą (zachodnią) stronę tegoż gościńca, zasilając się z pr. brz. strugą wodną bezimienną a 1500 m. poniżej przyjmuje potok płynący ze wsi Rozłucza; oba potoki połączone tworzą silny strumień górski, pod nazwą Rozłucza, który przerzuca się na wschodni brzeg gościńca. Przeszedłszy w obr. gminy Jasienicy zamkowej, płynie pod nazwą Jasienicy w kierunku półn. łąkami po zachodniej stronie gościńca. W Jasienicy przyjmuje z lewego brzegu Perewę, a z praw. Berdo (ob.). W końcu zrasza łąki Łopuszanki Chominej, gdzie z prawego brzegu zasila się wodami potoku Łopuszanki, a na granicy gm. Strzyłek wpada z prawego brzegu do Dniestru. Długość biegu 14 kil. Porusza kilka młynów. 2.) **J.**, znaczny strumień, powstaje z połączenia się dwóch strug, w obrębie gminy Torczynowic, w pow. samborskim, z pod północno-wschod. stóp wzgórza Bzania (458 m.). Płynie łączkami między wzgórzystemi na półn.-wschód, opływa wieś Wolę rajnową od wschodu, przerzyna obr. wsi Kamieńca i Wojutycz, a w Biskowicach uchodzi z prawego brzegu do Strwiąża. W dolnym swym biegu pod wsią Biskowicami przyjmuje miano Jarugi. Długość biegu 16 kil. 3.) **J.**, por. *Jasienicki potok.* *Br. G.*

Jasienica, ob. *Jasianowycia.*

Jasienicka wola, wś na wschód od Jasienicy w pow. brzozowskim, parafii rzym. kat. w Jasienicy a gr. kat. w Jabłonicy polskiej, ma 900 rzym. kat. mieszkańców trudniących się obok uprawy roli tkactwem. Obszar większej posiadłości Kazimierza hr. Załuskiego ma 1 mr. łąk i 417 mr. lasu; mniejsza posiadł. 606 mr. roli, 46 mr. łąk i ogr., 143 mr. pastw. i 294 mr. lasu. Częściej napotyka się nazwę Wola jasienicka. *Mac.*

Jasienicki potok, potok podgórski, wytryskuje w obr. wsi Jasienicy w pow. myślenickim, w płd.-wsch. jej części, kilku źródłami. Jedno znajduje się koło krzyża, nieopodal dro-

gi wiodącej do Bysiny (440 m.), inne zaś tryszczą po półn.-zach. stoku góry Sularzowej (624 m. szt. gen.). Potok płynie na zachód między domostwami Jasienicy, a opuszczając jej obręb, zwraca się na półn.-zachód i w obr. gm. Sułkowic uchodzi do Gościbi (ob.). Długość biegu 4 kil. Zabiera liczne strugi od południa ze stoków Trzebuńskiej góry (562 m. szt. gen.). *Br. G.*

Jasienicki potok, niem. *Heinzendorfer Wasser*, ob. *Iłownica.*

Jasienie, wś w pow. rzeczyckim, w gminie brahińskiej, przy lichej drożynie, wiodącej ze wsi Spierzyż albo Sparysz do Brachina, ma osad 26, grunta lekkie, łąki dobre i obfite.

Jasienie, wś i folw., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 86, starowierców 36, dm. 14 (1866 r.), od Święcian 30 w.

Jasieniec, ob. *Jasiniec.*

Jasieniec 1) folw. i kol., pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno. W 1827 r. było tu 13 dm., 120 mk. Folw. J. od Warszawy w. 60, od Sochaczewa w. 7. Rozl. wynosi mr. 581, grunta orne i ogrody mr. 528, łąk mr. 45, nieużytki i place mr. 8. Bud. mur. 7, drewn. 11, płodozmian 7-polowy, wiatrak. Wieś J. osad 3, z gruntem mr. 4. 2.) **J.**, wś i folw., pow. grójecki, gm. i par. Jasieniec, o 7 w. od Grójca, nad rzeką Kraską. Posiada kościół par. drewniany i cukrownię zwaną Czersk, (własność Bersonów), otwartą w 1868 r. i posiadającą 8 maszyn o sile 113 koni. Folw. J. ma 567 mr. rozl., wś osad 23 z 20 mr. gruntu. Tu urodziła się Eleonora Ziemięcka, autorka wielu dzieł treści filozoficznej i belletrystycznej. Parafia ta liczyła w 1540 roku 21 wsi a w 1616 r. 27 wsi, istniała już 1472 r. Władysław Grzegorzewski kaszt. ciechanowski z gruntu odnowił kościół w 1754. Wystawił on tu szpital na 7 ubogich i uposażył zapisem 3000 zł. na wsi Falencinie. Fundacya nie istnieje obecnie a fundusz złożono w banku polskim. Dzwon mały pochodzi podobno z XIV w. J. par. dek. grójeckiego ma 4654 dusz. Gm. J. należy do sądu gm. okr. II w os. Goszczyn, st. poczt. w Grójcu, ma 13,336 mr. obszaru i 3848 mk. (1867 r.). 3.) **J.**-nowy, wś, pow. włocławski, gm. i par. Przedecz. W 1827 r. było tu 14 dm., 93 mk.; obecnie ma 15 dm., 91 mk. Folw. J. Gałeckiego ma 136 morgów gruntu. 4.) **J.**-stary, wś, pow. włocławski, gm. i par. Przedecz. W 1827 r. było tu 17 dm. i 156 mk.; obecnie 15 dm. i 65 mk., 324 mr. gruntu. 5.) **J.** (Iłżecki), wś folw. i osada leśna, oraz majorat, pow. iłżecki, gm. Lubienia, par. Iłża. Odl. od Iłży 8 w., posiada szkołę początkową. W 1827 r. było tu 48 dm. i 239 mk ; obecnie 92 dm., 528 mk., 359 mr. ziemi dworskiej i 1119 mr. włośc. Folw. J. należy do tajnego radzcy Kruzego (majorat), zaś os. leśna do zakładów górniczych. Poprzednio J. należał do dóbr biskupów krakowskich (Długosz II, 482) i do dóbr Iłża (ob.). 6.) **J.** (Solecki), wś, majorat, pow. iłżecki, gm. i par. Ciepielów; odl. 32 w. od Iłży. W 1827 r. było tu 78 dm., 569 mk.; obecnie 98 dm., 764 mk., 1347 mr. ziemi dworsk. i 1616 mr. włośc. Jestto majorat nadany 1838 r. gen. lejt. Szabelskiemu i składa się oprócz Jasieńca, ze wsi: Kawenczyn, Wyglądała i Barycz. R. 1840 majorat składał się z folw. i wsi J., folw. i wsi Barycz, wsi Baranowa i Pole Jarantowskie. Dwór J. ma obszerny pałac, okolony parkiem i odwiecznemi aleami lipowemi; pałac przed niewielu laty zgorzał z niewiadomej przyczyny. 7.) **J.**, ob. *Celejów.* 8.) **J.**, wś, pow. włoszczowski, gm. Słupia, par. Obiechów. W 1827 r. było tu 21 dm., 156 mk. J. leży niedaleko południowej granicy pow. włoszczowskiego, o dwie wiorsty od prawego brzegu rz. Pilicy, w odległości 10 w. na połud. od Szczekocin, zaś 7 w. na półn. od Żarnowca. Mieszk. 109 (męż. 45, kob. 64), domów 15. Ogólna rozległość mr. 1110, w tem ziemi ornej dworskiej 450 mr., łąk i past. 400, ziemi ornej włośc. 203 mr. Wieś na piaskach śród lichych lasów sosnowych położona; grunta lekkie, rędziniaste albo przypiaskowe. Łąki niskie, torfiaste, często ulegają wylewom Pilicy. W J. znajduje się folwark dworski do majątku Obiechowa należący. Na Pilicy młyn z roczną produk. około 1000 rs. Lud biedny bez oświaty. 9.) **J.**, wś, powiat olkuski, gm. i par. Kidów. 10.) **J.**, wś, pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Barcice. *Br. Ch.*

Jasieniec 1.) wś i folw. w pow. nowogródzkim, gub. mińskiej, w obrębie gminy horodyszczańskiej, nad rzeką Serwecz z lewej strony, przy drodze wiodącej z Horodyszcza do Tuhanowicz, w pięknej żyznej miejscowości, dziedzictwo Wereszczaków. Wieś ma osad włócznych 10, folwark posiada obszaru mr. 540, dochodny młyn, gospodarstwo dobre. 2.) **J.**, dwa małe zaścianki w pobliżu siebie, w południowej stronie powiatu ihumeńskiego, śród bagien i moczar, kędy rzeka Łosza, pierwszy większy dopływ lewy Niemna, bierze początek, przy nędznej drożynie wiodącej z miasteczka Łoszy do Jezierzyc, Hacuka i Hreska; gmina pereszewska, okrąg policyjny uździeński 1, zapadły zakątek. *Al. Jel.*

Jasieniec 1.) lub *Jazyniec*, wś blisko rzeki Obry, pow. babimoski, 58 dm., 442 mk., 9 ew., 433 kat., 82 analf. Poczta w Obrze o 8 kil.; telegraf i stacya kol. żel. w Babimoście (Bomst) o 15 kil. 2.) **J.**, dom., tamże 800, mr. rozl., 3 dm., 27 mk., 11 ew., 16 kat., 9 analf. 3.) **J.**, niem. *Eschenwalde*, olędry, pow. międzyrzecki, 58 dm., 416 mk., 388 ew., 28 katol., 41 analf. Stac. pocztowa w Trzcielu (Tirsch-

tiega) o 5 kil.; st. kol. żel. w Zbąszyniu (Bentschen) o 15 kil. *M. St.*

Jasieniec, niem. *Jaschienitz*, dawniej w dokumentach *Jesnitz*, *Jessenicz*, *Jaschinitz*, *Gesnitz*, *Jaszenyecz*, kilka miejscowości w pow. świeckim. 1.) **J.**-nowy, niem. *Neu Jaschienitz*, dobra nad jeziorem jasienieckiem al. zamkowem, skąd struga płynie ku rz. Brdzie. Obszaru liczy m. 3239, budyn. 31, dm. 14, katol. 101, ew. 22. Parafia i szkoła w Sierocku, poczta w Koronowie. 2.) **J.**, młyn, niem. *Mühle-Jaschienitz*, nad strugą płynącą z jeziora do Brdy, należy do wsi Nowy Jasieniec, liczy budyn. 8, dm. 2, ew. 17. 3.) **J.**, zamek, niem. *Schloss-Jaschienitz*, należy także do Nowego J. Jestto prastary zamek dawniejszy staroświński i krzyżacki, który dotąd dość dobrze się zachował. Leży on ponad znacznem jeziorem jasienieckiem al. zamkowem, na wyniosłem nieco wzgórzu. Przedstawia, jak na teraz, jeden jedyny gmach 72' długi, 41' szeroki. W górnej części (2-gie piętro) jest z cegły budowany, w dolnej zaś z wielkich nieogładzonych polnych kamieni stawiany. W dolnej tej części i fundamentach pochodzi on bez zaprzeczenia z najdawniejszych czasów książęcych, ponieważ u krzyżaków podobnej budowy nie natrafiamy. Mury dochodzą tu grubości 7 do 8 stóp. Dach jest obecnie nieco zmieniony, dachówką kryty. Jedyne jedno wejście wiodące do wnętrza znacznie jest podwyższone. Zapewne był tu przyrząd z drzewa robiony, podobny do schodów albo drabki, po których do góry wchodzono, usuwano zaś, kiedy się zbliżał nieprzyjaciel. Przy zachodniej stronie są znaki, że tu zapewne wieża była przybudowana. Dokoła otaczały zamek szańce i fosy głębokie, do których wodę wpuszczano z jeziora. Na ląd przechodzono przez most zwodzony. Oczywiście, że teraz są łąki i ogrody w dawniejszych fosach, okopy także usunięto; zawsze jednak szczątki niejakie pozostały, po których przeszłość można rozpoznać. Nazwę Jasieniec wywodzą niektórzy od starosłowiańskiego bożka Jasa, któryby tu miał być czczony (ob. Kazimierz Szulc, Mytologia słowiańska, str. 146). Na dowód przytaczają mnóstwo urn i grobowisk pogańskich, przy tej wsi natrafianych. Jest też jezioro bliżej pod Sierock leżące, które lud dotąd Święte zowie. Opowiadają, że tu stał kościół kiedyś, ale zapadł w wodę, i dziś jeszcze na dnie jeziora się znajduje, bo rybacy nieraz o jego wieże sieci sobie podarli. Na pewno istniał na tem miejscu zamek za pomorskich książąt. Zaliczano go do pobliskiej wsi Sierock i zwano dla tego w dokum. najstarszych: „castellum, castrum Syrosk". Na zamku zasiadał kasztelan książęcy, jak np. r. 1264 jest tu kasztelan Nasław. Miał też kiedyś wielkie znaczenie ten gród obronny, bo tu przechodziły główne trakty z Bydgoszczy i Torunia do Nowego i Gdańska. Wraz z Pomorzem dostał się J. krzyżakom, którzy tu wójtów swoich osadzili. Znani są dotąd 2 jasieniecey wójtowie (Pfleger): r. 1390 Jan Becke Pfleger czum Jesnitz i r. 1433 Jakób. R. 1349 J. pierwszy raz w dokum. pod właściwą nazwą swoją „Jessenicz" wspominany bywa. Krzyżacy wciąż ten zamek naprawiali i dobudowywali. R. 1377 Albrecht Schof komtur świecki, do którego obwodu J. należał, dał 40 m. „tzu Huse Jesnitz das man das Hus damet vollbrenge". R. 1392 palono tu wiele cegły do budowy: „zu Jessenitz 32 Ofenzigel jeder a 16000 Zigel und 100 Lasten Kalk". R. 1414 po grunwaldzkiej bitwie polacy zdobyli zamek, który wtedy zburzono. R. 1416 mistrz w. Michał Küchmeister von Sternberg pisze ze skargą do króla polskiego, jako Hans Birkenhaupt starosta bydgoski (który, jak widać, ten zamek trzymał) wbrew zawartemu pokojowi, chcąc spalony jasieniecki zamek odbudować, drzewa wiele naokół w krzyżackich borach naciął. Także wtedy często ziemię świecką napadał i ze zdobyczą wracał. Mocą ugody zawartej r. 1420 miał być zamek oddany krzyżakom pod karą 10000 grz. Polacy oddali go r. 1421 d. 15 lipca. Odtąd znowu krzyżacy zamek wciąż naprawiają i budują. Zaraz tego samego r. 1421 mistrz w. krzyżacki rozpisał kolektę na rzecz podupadłego zamku jasienieckiego po wszystkich niemal komturyach swojego państwa. Wkrótce wojska polskie połączone z husytami weszły na Pomorze pomiędzy Jasieńcem a Tucholą, zamku jednak nie tykały. Dopiero gdy z powrotem szły zpod Gdańska i Tczewa, napadły go i zdobyły, przyczem znowu został spalony. Polacy teraz przez dłuższy czas trzymali zamek. Dopiero w r. 1436 mocą ugody w Brześciu zawartej d. 1 stycznia zamek jasieniecki miał być zwrócony krzyżakom (castro Jasiniec in terris ordinis remanente). R. 1445 mistrz w. krzyżacki Konrad von Erlichshausen zapisał chorążemu świeckiemu Jasko von Nynneko (Minikowo) za jego wierne usługi jezioro Pietzke (Piaseczno) między wsią Łąkie i Sierockiem leżące, prawem polskiem na własność. Jeżeliby jednak, dodaje, zamek nasz w J. miał być odbudowany i obsadzony, napowrót odda nam jezioro do zamku, czem iunem wynagrodzony. Kiedy mistrz wielki Konrad von Erlichshausen d. 7 listop. umarł, tego r. 1449 pisze d. 8 grudnia komtur do jego zastępcy, ażeby się budową zamku w J. zajął. R. 1454 zamek poddał się Polsce. R. 1455 d. 22 listopada król Kazimierz zapisał Jasieniec, Przebantkowo (Swiekatowo?), Sierocko i Klonowo Jąnowi Kościeleckiemu, za to że pożyczył 4350 zł. skarbowi na uzbrojenie przeciw krzyżakom. R. 1461 znowu król za otrzymane dalsze 6000

zł. zapisuje Janowi Kościeleckiemu staroście bydgoskiemu zamek i miasto Swiecie, Osiek i Jasieniec, twierdze opuszczone, które długo do Swiecia należały. W XVI wieku należał Jasieniec do tucholskiego starostwa, jako czytamy r. 1565 w lustracyi tegoż starostwa: „Jasieniec, dzierżawa Macieja Żalińskiego sekret. i łożniczego król. Jest zamek murowany na jeziorze wielkiem, niemałym kosztem i nakładem zbudowany, nie potrzebuje poprawy wielkiej. Należą zdawna wsie 2, włók osiadłych 81, sołtyskich 3, kościelnych 2. Item dziedziczy puste (scil. włóki) między borami, których nieustawiczny pożytek, iż ony przez role siewają. Karczmarzów na niewielkich rolach 4. Zagrodników 21. Folwark 1, którego nie masz pomiary pewnej. Jezior 13. Puszcza sosnowa wielka, między którą nieco lasów, której aż za panów Kościeleckich niemało na smołę wygajono; znaczny może jeszcze być pożytek. Suma wszystkich prowentów fl. 511 gr. 11.“ Pod r. 1570 pisze lustracya: „Do starostwa tucholskiego należy arx, ubi etiam templum est. Nobilis Georgins Zaliński, 9 hortulani, 1 campona annua, 1 rota ad molam Parafia istnieje oddawna. Należy do niej wieś Ząbrzenica oprócz Jasieńca, młyn o 2 kołach i Klonowo.“ Później o kościele i o parafii w J. nic nie wiadomo; tylko jeszcze kaplica wspominana bywa na zamku. Począwszy od XVII wieku J. stanowi niegrodowe starostwo. R. 1612 jest Samuel Zaliński starostą jasienieckim, r. 1680 Jan Franciszek Tuchołka; r. 1712 Ignacy Tuchołka z żoną Katarzyną z Rozrażewskich starostwo jasienieccy, stale mieszkają na zam- ı. R. 1766 zachodzi jeszcze Ignacy Tuchoł- ка, star. jasieniecki. Prusacy zaraz po okupacyi r. 1772 nie mieli nic śpieszniejszego, jak zamienić stare osamotnione zamczysko na luterski kościół, przyczem całą dawniejszą jego postać zrujnowali. Wewnątrz wszelkie dzielące ściany i piętra zerwali, zewnątrz zaś stare okna zamurowali i nowe dla swojego kościoła większe w murach powybijali. Używali go choć z nader szczupłym udziałem nielicznych rozproszonych swoich wiernych aż do ostatniego czasu. Dopiero przed 6 laty zaniechali go dla osamotnionego i odległego położenia. Ludzie opowiadają sobie, że od tego zamku prowadzi ganek pod ziemią aż do Swiecia. Mocne i obszerne sklepienia w ziemi pod zamkiem bardzo dobrze się aż dotąd zachowały. 4.) **J.**, osada do wsi Osiny, liczy budynk. 10, dm. 5, katol. 40, ew. 7. Parafia Lalkowy, szkoła Jeżewnica, poczta i st. kolei żel. Warlubie. Por. Wegner „Geschichte des Schwetzer Kreises,“ 2 tomy. *Kś. F.*

Jasieniec, struga, dopływ Skakunki, wpadającej do Sobi.

Jasieniec, prawy dopływ rzeki Sławecznej w pow. mozyrskim. Ma początek w pow. owruckim w bagnach około wielkiej Słobody, albo raczej miasteczka Lewkowicz. Płynąc mil 2 od źródeł w kierunku zachodnim, odrazu zwraca się na północ i odtąd na przestrzeni około mil 8 przepływa przez 5 jezior rybnych; pod Słobodą Jasieniecką przyjąwszy w siebie rzekę Dziewoszyn, z prawej strony i kierując, się bardziej ku wschodowi, o milę niżej za tą Słobodą, wpływa w południowy kraniec pow. mozyrskiego; w mozyrskim ma jeszcze biegu prawie mil 8, śród bagien niedostępnych i lasów; za folwarkiem Józefowem płynie prawie równolegle w pobliżu do traktu owruckiego i na przeciwko wsi Skorodno wpada do Sławecznej. Długość Jasieńca około mil 18-stu; jest rzeką rybną i wiosenną porą służy do spławu drzewa z puszcz owruckich. *Al. Jel.*

Jasieniec, wzgórze słabo zalesione w Kruszelnicy, pow. stryjskim, ze szczytem 885 m. wys. Leży ono o 5 kil. na zachód od wsi, na granicy Podhorodec a opada na płd. ku dolinie potoku Rzeczka (546 m.) (dopływu Stryja), płynącego przez środek Kruszelnicy od zach. na wschód. Na wschód łączy się wzgórze ze wzgórzem Kobyła i opada w dolinę Stryja, na płn. łączy się z lasem Kizia i za biegiem potoku Dalanowskiego opada ku dolinie Stryja, a na zachód łączy się z lasem Czumba i za pośrednictwem szczytu 896 m. wys. z lasem Jedliną. *Lu. Dz.*

Jasieniecki pot., dopływ potoku *Wapienicy* (ob.).

Jasienieckie jezioro, ob. *Jasieniec*, pow. świecki.

Jasienieckie olędry, ob. *Jasieniec*, powiat międzyrzecki.

Jasieniek, kol., pow. chełmski, gm. Brzeziny, par. Puchaczów.

Jasieniewicze, dobra, pow. wilejski, o 87 w. od Wilejki, o 3 w. od Duniłowicz, nad jez. Swidno, 3 okr. adm., gm. duniłowicka, 31 mk. (1866), 1200 mr. obszaru, gleba dobra, dziedzictwo Janiszewskich. We dworze kaplica katolicka parafii duniłowickiej. *K. O.*

Jasienik, potok podgórski, wytryska w obrębie gminy Bandrowa, w pow. Lisko, ze źródlisk leśnych, w południowej stronie tejże gminy, z pod grzbietu górskiego Żukowem zwanego, u półn. stóp góry Jaworników (910 m.). Płynie na północ, zrazu leśnym parowem, poczem łąkami bandrowskiemi i po 5 kil. i pół biegu łączy się z potokiem Bandrową (ob.), tworząc potok Królówkę, dopływ Stebnika. Źródła 800 m., ujście 530 m. npm. *Br. G.*

Jasieniki, ob. *Jasielniki.*

Jasieniki, potok, w obr. gm. Lubeni, w powiecie rzeszowskim, wypływa ze źródła leśnego u płn. stóp góry Lubenią zwanej (426 m. szt. gen.). Płynie na płn. i we wsi Lubeni

wpada z lew. brz. do potoku Lubeni. Długość biegu 2 kil. *Br. G.*

Jasienin lub *Górki*, wś i os. leś., pow. brzeziński, gm. Popień, par. Jeżów. Leży w pobliżu drogi żel. warsz.-wied. i dróg bitych z Jeżowa do Strykowa i Brzezin. W 1827 r. było tu 19 dm., 99 mk.; obecnie 28 dm., 260 mk., ziemi włośc. 760 mr., lasu rządowego 385 mr.

Jasieniów, wś huculska, ob. *Jasienów.*

Jasieniowce, ob. *Jasienowce.*

Jasieniowice, ob. *Jasienowice.*

Jasieniowiec, potok, powstaje w obr. gm. Jasienowca, w pow. Dolina, ze źródeł łącznych; płynie przez wś na płn. wschód, poczem zwraca się na wschód, tworząc na małej przestrzeni granicę z gm. Cieniawą; w końcu zrasza łąki cieniawskie, i pod Demnicą, przysiołkiem Cieniawy, zwróciwszy się na płn., wpada do Duby z lew. brz. Długość biegu 6 kil. Z pr. brz. przyjmuje potok Smerekę. *Br. G.*

Jasieniówka, *Jasienówka*, przys. Niemirowa, pow. Rawa ruska.

Jasieniówka, dopływ Berezy (ob.).

Jasienka, ob. *Jasionka.*

Jasienka, rzeczka, powstaje na zach. granicy gm. Polany, w pow. dobromilskim, płynie na wschód pomiędzy domostwami Polany a przeszedłszy na obszar gm. Tarnawy, zwraca się na płn. wschód, opłukując południowe i wschodnie stopy wzgórza Herbuta (Herburta 560 m.), na którym sterczą zwaliska zamku (ob. t. II, 73); przerzyna gościniec z Chyrowa do Dobromila wiodący; przechodzi w obręb wsi Pietnic, gdzie pod kościołem św. Mikołaja zwraca się na północ i na granicy gm. Huczka i Boniowic wpada do Wyrwy. Długość biegu 9 kil. Z pr. brzegu wpada doń Zawadny pot. W Pietnicach przerzyna on dr. żel. przemysko-łupkowską. *Br. G.*

Jasieńka, rzeka, powstaje z połączenia dwóch potoków, zachodniego Strynika i wsch. Pastewnika, które łączą się na granicy gmin Hoszowa i Jałowego, w pow. Lisko. Powstały strumień przerzyna obręb Jałowego, gdzie z pr. brz. przyjmuje potok Głuchy; poczem wchodzi w obr. Jasienia, którą to wieś opływa łączkami od płn. wsch. W końcu dostaje się na łąki w Ustrzykach dolnych, a przerznąwszy drogę kolei żelaznej przemysko-łupkowskiej i gościniec ustrzycki wiodący do Chyrowa, wpada z pr. brz. do Strwiąża. Długość biegu od połączenia się potoków 4 kil. *Br. G.*

Jasienki, wioska, pow. berdyczowski, nad rz. Olszanką, o 15 w. od m. Machnówki, a o 10 w. od wsi Brychów, do której gminy i parafii należy. Mieszk. 339 wyzn. prawosł. Ziemi 1015 wybornego czarnoziemu. Należy do wielu właścicieli. *Kl. Przed.*

Jasienki, st. poczt. i st. dr. żel. moskiewsko-kurskiej, gub. tulska, pow. krapiwieński.

Jasienna, ob. *Jasionna.*

Jasienna, wś, pow. sądecki, nad potokiem Jasienną (ob.), w okolicy podgórskiej, w glebie owsianej, na zachód od obszaru Lipnicy wielkiej, na płn. od Łyczany, na wschód od Przydonicy, a na płd. od Bukowca. Od płd. zach. wznosi się wzgórze Berdychów (530 m. npm.); zaś w płn. wsch. stronie wsi, na granicy jej obszaru z obszarem gm. Bukowca i Lipnicy wielkiej wznosi się góra znaczna, Żebraczką zwana (534 m. npm.). Wieś sama rozłożyła się w dolinie potoku. Północną część jej obszaru zajmują lasy. Posiadłość większa liczy roli ornej 593, łąk i ogr. 23, pastw. 66, lasów 249, a mniejsza posiadłość roli ornej 645, łąk i ogr. 39, pastw. 118 a lasów 40 mr. austr. Zabudowań dworskich 13, chłopskich 89. Mieszkańców 707 (między nimi 344 mężcz., 358 kobiet). Należy do par. łac. w Lipnicy wielkiej. Według szem. dyec. tarn. z r. 1880 liczba dusz rzym. kat. w Jasiennej wynosi 747. Stacya pocztowa Bobowa. Właściciele: Gabryel Chwalibóg, Maksym. Bobakowski, Józef Grabczyński, Jan Lisowski i 4 spółwłaścicieli. Wieś ta istniała już w XIV wieku. W dokumentach z r. 1378 i 1379 zachodzi pod nazwą Jaschona, Jazona. (Ob. dr. Piekosiński, Kod. dyplom. Małopolski, Kraków, 1876, 405, 409). Dziedzicami tej wsi są w 1378 i 1379 bracia Mikołaj i Klemens. Na płaskowzgórzu zajmującem kilkadziesiąt mr. pastwiska, przytykającem do folw. Kępy, graniczącego z wsiami: Lipnicą i Bukowcem, miało według podania ludowego stać w bardzo dawnych czasach miasto; miejsce to zachowało dotąd nazwę: Mieściska. *Br. G.*

Jasienna 1.), znaczny dopływ lewy Białej Dunajcowej. Powstaje na obszarze gminy Jasienny, w pow. sądeckim, płynie wsią na płd. wschód u stóp wschodnich wzgórza Berdychowa (530 m.), następnie opuściwszy Jasiennę, tworzy granicę między Korzenną i Lipnicą Wielką. Przyjąwszy z pr. brz. potok Spólnik zwraca się na wschód, płynąc przez obszar Wojnarowej, gdzie uchodzi do Białej Dunajcowej z lew. brz. Długość biegu 13 kil. Oprócz wymienionego potoku przyjmuje z lew. brz. Lipnicę, a z pr. brz. Krużlową. Od ujścia Krużlowej płynie Jasienna na północ. Nad ujściem łąki moczarowate. Ujście 288 m. npm. 2.) **J.**, potok górski, w obr. gminy Lubomirza, w pow. limanowskim, wytryska zpod góry Jasienia (974 m.) ze źródeł leśnych; płynie na płd. przez łąki lubomirskie i wpada do Mszany. Długość biegu 3 kil. *Br. G.*

Jasiennica, ob. *Jasienica.*

Jasiennik stary i J. nowy, wś, pow. biłgorajski, gm. i par. Krzeszów. W 1827 r. J. stary liczył 24 dm., 208 mk.

Jasienów, ob. *Jasionów.*

Jasienów albo *Jasienówka*, inaczej *Brodeckie* (ob.).

Jasienów 1.) **górny**, wś, pow. kossowski, wś górska i leśna, o 30 kil. od Kossowa oddalona; przestrzeń dwor. roli ornej 9, łąk 236, pastw. 121, lasu 2058 mr.; włośc. roli ornej 208, łąk 3357, pastw. 1425, lasu 1389 mr. Kopalnia węgla. Ludność rzym. kat. 4, gr. kat. 1814; par. gr. kat. w miejscu, należy do dek. kosowskiego dyecezyi lwow. Sąd pow. i rzym. kat. parafia Kosów, urząd poczt. Uście-ryki. Szkoła etat. jednokl., kasa pożyczkowa z kapit. 2160 zł. a. w. Właśc. więk. posiadł. była pierwej rodzina Straszerów, obecnie Towarzystwo dla płodów leśnych w Wiedniu. 2.) **J.** polny czyli dolny, wieś, pow. horodeński, o 55 kil. od Horodenki oddalona, przestrzeń dworska 1710, włośc. 3199 doskonałej pokuckiej ziemi. Ludność rzym. kat. 514, gr. kat. 1550; parafia gr. kat. w miejscu, należy do dek. horodeńskiego dyec. lwow. Sąd pow., rz. kat. parafia, urząd poczt. i telegraf. Horodenka. Kasa pożyczk. z kapit. 1405 zł. a. w., szkoła etatowa o 1 nauczycielu. Właśc. więk. posiadł. Ignacy Krzysztofowicz. 3.) **J.**, przys. Małpy w pow. rudeckim. *B. R.*

Jasienowa, góra 831 m. wysoka w pow. turczańskim, w obrębie gminy Krywki. Niższą stoczystość porasta las rzadki, część wyższą zajmuje połonina. Wody z płn. jej stoku uchodzą do Krywki, dopływu Husnego; wody z płd. stoku do pot. Latorcza na Węgrzech.

Jasienowatka, mała wioska, pow. czehryński, nad małą rzeczką wpadającą do rzeki Suchego Taszłyku, o 1 i pół w. odległa od wsi Szpakowej, do której parafii należy. Mieszk. 306 wyzn. prawosł., ziemi 585 dzies. wybornego czarnoziemu. Własność Brylianowa. Zarząd gminny we wsi Stawidłach, policyjny w m. Aleksandrówce, gdzie też i stacya dr. żel. chwastowskiej.

Jasienowce, wieś rząd. nad rz. Serwecz, pow. wilejski, 3 okr. adm., o 66 w. od Wilejki, 10 dm., 68 mk. katol. (1866).

Jasienowce (al. *Jasionowce*, *Jasieniowce*, po rusku *Jasieniwci*), wś w pow. złoczowskim, 3 kil. na zachód od st. kolejowej, poczt. i sądu powiat. w Złoczowie. Na płn. leżą Chilczyce, na wschód Złoczów, na płd. Zalesie, na zachód Lackie małe. Wody z płd. obszaru uchodzą do Złotej Lipy, z płn. krawędzi do Bugu. Są to same nieznaczne strugi. Płd. część jest lesista, na płn. leżą pola orne i podmokłe pastwiska. Przez środek wsi idzie od zach. na wsch. gościniec lwowsko-złoczowski i kolej Karola Ludwika. Przy samym gościńcu, na płd. odeń stoi cerkiew; dalej na płd. zabudowania wiejskie. Własn. większa ma roli ornej 131, łąk i ogr. 20, pastw. 2, lasu 288; własn. mniejsza roli ornej 548, łąk i ogr. 251, pastw. 9 mórg. Wedle spisu z r. 1880 było 613 mk. w gminie, 5 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 160, gr. kat. 381. Par. rzym. kat. w Złoczowie; gr. kat. w miejscu, dek. Złoczów, archidyec. lwow.; do tej parafii należy filia w Zalesiu. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. *Lu. Dz.*

Jasienowiec (al. *Jesienowiec*, *Jasieniowice*, po rusku *Jasenoweć*), wś w pow. doliniańskim, 14 kil. na płd. wschód od st. kolej. w Dolinie, 6 kil. na płd. zachód od urzędu poczt. i sądu pow. w Rożniatowie. Na płn. leżą Strutyn niżny i Rożniatów, na wschód Cieniawa, na płd. Janówka, na zachód Spas, na płn. zachód Strutyn wyżny. W płd. zach. kącie wsi powstaje pot. Jasieniowiec i płynie na płn. wschód a następnie na wschód, tworząc granicę od Cieniawy, poczem wchodzi do Cieniawy i wpada do Duby. Wzdłuż wsch. krawędzi wsi płynie od płd. na płn. pot. Smereka. Wchodzi on tu z Cieniawy, na małej przestrzeni tworzy granicę i wpada do Jasienowca. W doliuie Jasienowca leżą zabudowania wiejskie; płd. wsch. część obszaru zajmują pola, łąki i pastwiska, a najwyższe wzniesienie czyni tutaj 430 m.; część płn. zach. pokrywają lasy: Las czarny ze szczytem 468 m. wys. na płd., i Pomiarki, ze szczytem 458 m., na płn. Własność większa (fundacyi hr. Skarbka) ma roli ornej 1, lasu 90 mr.; własn. mniejsza roli orn. 422, łąk i ogr. 632, pastw. 180, lasu 5 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 581 mk.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. gr. kat. 599. Par. rzym. kat. w Rożniatowie, gr. kat. w Janówce. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Jasienowiec, potok, ma swoje źródła na obszarze gm. Pacykowa, w pow. Dolina, w lesie u stóp góry Zaboja (782 m.), płynie na płn. zachód zrazu lasami, poczem łąkami pacykowskiemi, a w obr. gm. Nowosielicy wyżniej uchodzi do Świcy. Długość biegu 5 kil.

Jasienówka, ob. *Jasieniówka*, *Jasionówka*.

Jasienowo, ob. *Jasionowo*.

Jasieńszczyzna, mały zaścianek we wsch. stronie pow. mozyrskiego, przy drożynie wiodącej z okolicy zwanej Pieńki do wsi Bibiki, ma 1 osadę. Obręb gminy michałkowskiej, okrąg policyjny I skryhałowski, miejscowość wzgórkowata. *Al. Jel.*

Jasieszówka, góra w dziale górskim, położonym na granicy gmin Pasiecznej i Zielonej, w pow. nadwórniańskim, na dziale wodnym między Pasieczną a Zielenicą, dopływami Bystrzycy nadwórniańskiej. Największe w tym dziale szczyty Pasieczanka (1215 m.) i Podsmereczek (1276 m.). Wzniesienie Jasieszówki czyni 1209 m. szt. gen. Por. *Czernohorczyk*.

Jasiewicze 1.), wś rządowa, pow. dzisieński, o 62 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 7 dm., 71 mk. prawosł. (1866). 2.) **J.**, wś, folwark

do dóbr Sielce należący, w gub. grodzieńskiej, 2250 dz., tartak parowy.

Jasiewo, folw. rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 45 w. od Swięcian, 1 dom, 9 mk. katol. (1866). Własność niegdyś Korsaków, z których Jan Mikołaj na bursę korsakowską na 20 osób J. zapisał. Gmina J. ma 332 dm., 3110 włościan obojga płci. Zarząd gminny w wiosce Zahaczu. Gmina składa się z 4 okr. wiejskich: 1) Zahacze, 2) Nowy Dwór, 3) Słowik, 4) Jasiewo. Okr. wiejski J. ma w swym obrębie wsie: Jasiewo, Daszki Wielkie, Daszki Małe, Kraski, Biełunki, Olszewskie, Jakowicze, Worsy, Kojże, Skuraty, Krytowszczyna; zaśc. Mała Czetwierć i Kozły.

Jasiewszczyzna 1.) folw. pryw., pow. wilejski, o 70 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. Parafianowo, 1 dom, 12 mk. (1866). 2.) **J.**, mały folw. w pow. mińskim, własność Bahrycewicza od roku 1835; ma obszaru 75 mr.

Jasiłowce, wś rząd., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 6 w. od Szczuczyna, 8 dm., 96 mk. (1866).

Jasin, ob. *Jasień* i *Jasino*.

Jasin, al. *Jasień* 1.) wś, pow. kościański; 2 miejsc.: a) J. wś; b) domek stróża kolejowego; 16 dm., 126 mk., 16 ew., 110 kat., 58 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Czempinie o 4 kil. 2.) **J.**, domin.; 1517 mr. rozl., 10 dm., 154 mk., 5 ew., 149 kat., 35 analf. Własność w dawniejszych latach Koczorowskich, obecnie Ignacego Raszewskiego. 3.) **J.**, wś, pow. poznański, 27 dm., 237 mk., 181 ew., 56 kat., 112 analf.; poczta w Swarzędzu o 2 kil., st. kol. żel. i telegr. w Kobylnicy (Kobelnitz) o 5 kil., w Poznaniu o 12 kil. *M. St.*

Jasinie, *Jasień*, wś, pow. będziński, gmina olkusko-siewierska, ma 49 dm., 467 mk., 870 mr. obszaru (494 mr. ornej roli).

Jasiniec, ob. *Jasieniec*.

Jasiniec 1.) leśnictwo, pow. bydgoski, 1 dom, 11 mk., 9 ew., 2 kat., 3 analf. Najbliższa poczta, telegr. i st. kol. żel. w Bydgoszczy. 2.) **J.**, karczma, pow. bydgoski, 2 dm., 39 mk., 33 ew., 6 kat., 8 analf. Najbliższa poczta w Fordonie, telegraf i stacya kolei żelaznej w Bydgoszczy. 3.) **J.**, niem. *Jesuitersee*, kolon, i gm., pow. bydgoski, 2 miejsc.: a) J. wś; b) J. leśnictwo; 9 dm., 70 mk., 60 ew., 10 kat., 8 analf. Najbliższa poczta, st. kol. żel. i telegraf w Bydgoszczy. *M. St.*

Jasino 1.) folw. szlach. nad rz. Jelnianką, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 13 wiorst od Dzisny, 1 dom, 8 mk. katol. 2.) **J.**, wś, gm. stefanpolskiej, nad pot. Jamną, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 25 w. od Dzisny, 14 dm., 230 mk. prawosł. (1866).

Jasinów, ob. *Jasynów* i *Jasienów*.

Jasinowa, wś rządowa nad rzeką Kodymą, pow. bałcki, gm. Wielki Bobryk. par. Bałta ma 545 mk., 99 dm., ziemi włościan 1355 dz., W tej wsi nadano generałowi Hlebowowi 569 dzies. Por. *Gwozdawka*. *Dr. M.*

Jasinowiec, strumień, wytryska w obrębie gminy Zarzycza, w pow. nadwórniańskim, z lasu Jasinowca, na północnym stoku góry Jaworowej (1001 m.) położonego, płynie na północ w krętym biegu przez łąki zarzyckie, położone między wzgórzami Klewą od zachodu (636 m.), a od wsch. wzgórzem 548 m. wysokiem, przerzyna gościniec delatyński, wydostaje się na mokrzadła zarzyckie i śród nich uchodzi z prawego brzegu do Prutu, nieopodal ujścia Osławy. Długość biegu 9 kil. *Br. G.*

Jasiołda, inaczej *Jesiołda*, rz., poczyna się w rozległych błotach gub. grodzieńskiej, niedaleko wsi Truchnowicz, prawie na granicy pow. wołkowyskiego; płynie w kierunku płd.-wschodnim przez pow. prużański i potem od wsi Szylina do Podrzecza granicą pow. prużańskiego ze słonimskim; pod Berezą kartuską J. krzyżuje się z szosą brzesko-moskiewską i odtąd stanowi znowu granicę pow. kobryńskiego od słonimskiego; niedaleko Żaber zwraca się ku wschodowi, przepływa jez. sporowskie i motolskie, a w pobliżu Czemieryna wchodzi do gub. mińskiej i tam pod Koczanowcami uchodzi do Prypeci (niektórzy geografowie uważają J. za dopływ Piny). Na całej swojej długości, J. płynie szeroko w dolinie błotnistej, rozległej, ktora na płd. od pomienionej szosy zlewa się z największemi moczarami nadprypeckiemi. Długość jej, według Stuckenberga, wynosi 250 w., z tego 160 w. żeglowna. Według mapy wojennej długość rzeki J. w prostym kierunku nie przenosi 160 w., z tego 120 w. w gub. grodzieńskiej, 40 w mińskiej. Jej dopływy są: z prawej strony Sielc, Winiec, Swiatopółka i Pina; z lewej strony: Parchownia (Truchownia), Temra, Zobka, Radohoszcza, Dorohobuża i Kanał Ogińskiego (ob.). Szerokość tej rzeki niełatwo określić, błota bowiem nadbrzeżne stoją w wielu miejscach pod wodą i trudno rozeznać łożysko; przytem rozgałęzia się J. na mnóstwo odnóg. Zwykle przyjmują, że w górnym biegu J. ma 1 do 8 sąż. szerokości, w dolnym 6 do 10 sąż. Spadek dolnej J. na długości 80 w. wynosi 72 do 74 stóp, co wynosi 10.8 do 11.1 cali na wiorstę. Niwelacya atoli nie była ściśle prowadzoną; najłatwiejby się dało wykonać ją w czasie zimy, po lodzie. Że spadek J. bardzo jest mały, to już widać z nader powolnego jej biegu. Głębokość J. zmienna: w górnym biegu 1 do 7 stóp, w dolnym 5 do 10 i wyżej. Niegdyś J. miała być żeglowną i w górnej swej części, którą atoli przez niedozór pozwolono zaprzątnąć kilku młynami, i tym sposobem spław sparaliżowano. Por.

Szczara, Dniepr, Pina, Bug, Czyt. *Gaz. Polska* 1874 Nr. 130, 131. *F. S.*

Jasiołka, rz. podgórska. W obr. wsi Jasiela, w pow. sanockim, z pod granicznego grzbietu Beskidu lesistego, między Galicyą a Węgrami, w którym wznoszą się szczyty Weretyszów (742 m.), Czertesz (720 m.) i Hanasiówka (823 m.), z lasu Beskidu, pokrywającego stoki Hanasiówki, wypływa potok, który zanim dobiegnie pierwszych chat wsi Jasiela, zasila się potokami, spływającymi z lasu Beskidu i płynie w kierunku płn.-zach. przez wś Jasiel, Rudawkę jaśliską i Wolę yźnią. Odtąd zwraca się ku zach.-półn.-zachodowi i przechodzi w obręb wsi Posady. Tutaj tworzy granicę między nią a Jaśliskami, przyjąwszy z lew. brz. potok Bielczę a z pr. Posadę p. i Hyżny. We wsi Daliowej, która legła po prawym brzegu Jasiołki, zasila się potokiem Daliówką, poczem dolina J. nagle się zwęża, płynąc okolicą leśną, pomiędzy Ostrą górą (687 m.) od płd. a Piotrusiem (731 m.) od płn. Wkrótce od ujścia doń potoku Swadłówki, wypływa na łąki, tworząc granicę między pow. sanockim a krośnieńskim aż po Lipowicę, więc na przestrzeni 7 kil., odtąd też zmienia swój bieg na północny. Po wschodnim pr. brzegu legł obszar gm. Zawadki, a po lew. zaś Tylawy i Trzciany. W dalszym swym biegu płn. przez pow. krośnieński przerzyna obszary gmin Lipowicy, Dukli, którą opływa od wschodu, Zboisk, Równego, następnie Niźniej Łąki, Machnówki, Szczepańcowej, Swierzowej, Dobieszyna i Borka. Odtąd zwraca się ponownie ku płn.-zach., zraszając obszary Jedlicza, Męcinki, Brzezówki. Na granicy gm. Dobrucowej i Moderówki, którą tworzy J., przyjmuje kierunek zach., w którym podąża przez Dobrucową, Zimną wodę, Roztoki, Hankówkę, przez miasto Jasło, i tuż za niem na obsz. gm. Kaczorowów wpada z pr. brz. do Wisłoki. Długość biegu wynosi 70 kil. W dolnym swym biegu między Hankówką a Wolicą koryto rzeki nadzwyczaj kręte. Spad wód wskazują następujące cyfry: około 800 m. (źródła), 664 m. (w Rudawie jaśliskiej), 471 m. (w Woli niżniej), 448 m. (kościół w Woli niżniej), 370 m. (ujście rzeki Sołotwiny), 323 m. (most na gościńcu Dukla—Miejsce, w Zboiskach), 292 m. (na granicy gmin Łąki niżniej i Wrocanki), 254 m. (pod Borkiem), 249 m. (dolny koniec Jedlicza), 225 m. (ujście). Przyjmuje liczne potoki, z pr. brz. Posadę, Hyżny, Daliówke, a z lew. brz. Bielczę, Swadłówkę, Zawadkę, Jasionkę, Głęboki, Równe, Sołotwinę, Bóbrkę, Chlebiankę i inne. Według prof. Nowickiego: *Ryby* i *wody Galicyi*, w Jasiołce znajdują się ryby: błyskotka, jelec, kiełb, klonek, leszcz, lipień, miętus, okoń, płoć, sandacz, szczupak, świnka, ukleja i węgórz. W górnym biegu zowią tę rzekę Jasiel, Jaseł, Jasełka. *Br. G.*

Jasion 1.) wś włość., pow opoczyński, gm. Machory, par. Żarnów. W 1827 r. było tu 21 dm., 153 mk.; obecnie 7 dm., 49 mk., 263 mr. ziemi. 2.) **J.**, ob. *Jesion.*

Jasion albo *Jasień* 1.), wś w zach.-płn. stronie pow. bobrujskiego, na zapadłem Polesiu, w odległości kilku wiorst od st. dr. żel. tegoż nazwiska, ma os. włócznych 32. 2.), **J.**, st. libawsko-romeńskiej dr. żel. w pow. bobrujskim, pierwsza za st. *Osipowicze* zwaną, w stronę ku Bobrujskowi, na gruntach dóbr Korytna, o 19 w. od Bobrujska ku Mińskowi. 3.) **J.**, mały folwark poleski w pow. bobrujskim, własność Karczewskiego, kupca, ma obszaru przeszło 80 mr. 4.) **J.**, wś w powiecie bobrujskim, o 4 w. od st. dr. żel. Słoboda-Kamionka, własność Wojniłowicza. *Al. Jel.*

Jasiona 1.) niem. *Jeschiona*, wieś, powiat wielkostrzelecki, o 2 mile od Leśnicy, ma 37 osad, 367 mr. rozl., szkołę i kościół paraf. 2.) **J.**, pow. olesiński, ob. *Jaszona.* 3.) **J.**, niem. *Jasten*, wś i dobra, pow. toszecko-gliwicki, na granicy bytomskiego, par. Kopienice. Wś ma 28 osad a dobra z folw. Kopanina 1362 mor. rozległ. *F. S.*

Jasionek, wś, pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Osiek, odl. o 32 w. od Lipna, ma 2 dm., 9 mk., 96 mr. gruntu.

Jasionica, potok, wypływa z lasu w obr. gm. Jasionki steciowej, w pow. Turka, zpod półn.-zach. stoku Opalonka (1098 m.), w dolinie zwartej od wsch. Chaszczowatem (1021 m.), a od zach. Truskowcem (844 m.). Przepływa wieś w kierunku północnym, a opuściwszy ją, wchodzi na łąki Jasionki maziowej, gdzie z lew. brzegu uchodzi do Jasionki (ob). Długość biegu 6 kil. Nad doliną potoku od zachodu wznoszą się Studena (Studzona) góra (972 m.) i Magóra (864 m.), a od wschodu Cyganki (918 m.). *Br. G.*

Jasionka 1.) os. młyn., pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk. Jest tu młyn wodny. 2.) **J.**, kol., gm. Szczawin kościelny, pow. gostyński, ma dm. 19, ludn. 149, ziemi ornej żytniej mr. 240, łąk lądowych mr. 20, wiatrak zwyczajny. 3.) **J.**, os., pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew; odl. od Łęczycy 16 w., dom 1, mk. 90. 4.) **J.**, folw., pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew, odl. od Łęczycy w. 17, dm. 3, mk. 21. Roku 1767 do folw. J. należały wsie J. osad 4, gruntu mr. 6; Ostrów os. 6, gruntu mr. 80 i Huta Bardzińska os. 6, gruntu mr. 105. 5.) **J.**, wś i folw., powiat brzeziński, gm. Biała, par. Modlna. W 1827 r. było tu 10 dm. i 101 mk.; obecnie 13 dm., 25 osad. 6.) **J.**, wś, pow. siedlecki, gm. Jasionka, par. Zbuczyn. W 1827 r. było tu 35 dm., 231 mk., obecnie 35 dm., 290 mk.

i 1158 mr. obszaru. Gm. J. należy do sądu gm. okr. V w Zbuczynie, urząd gm. we wsi Borki Wyryki, ma 1203 mk., rozl. 4870 mr; o 5 w. st. p. w Siedlcach. W skład gminy wchodzą: Borki-kosiorki, B.-kosy, B.-poduchy, B.-sołdy, B.-wyryki, Chromna, Jasionka, Łuki rętki i Swiercze. Folw. J. podług opisu Tow. Kred. z r. 1867 rozległy mr. 319, grunta orne i ogrody mr. 225, łąk mr. 10, pastwisk mr. 14, lasu mr. 46, zarośli mr. 5, nieużytki i place mr. 15. Wieś Jasionka osad 9, z gruntem mr. 122. 7.) **J.**-ruska, wś, pow. radzyński, gm. Milanów, par. Parczew. W 1827 r. było tu 19 dm. i 92 mk., obecnie 23 dm., 112 mk. Folw. J.-ruska z wsią J.-ruska i Zaniówka, od Radzynia w. 23, od Parczewa w. 2. Rozl. wynosi mr. 1423, grunta orne i ogrody mr. 482, łąk mr. 157, pastwisk mr. 11, lasu mr. 730, nieużytki i place mr. 35. Bud. drewn. 16, płodozmian 7-polowy, pokłady torfu. Wś J.-ruska osad 16, z gruntem mr. 210; wś Zaniówka osad 33, z gruntem mr. 677. W roku 1874 oddzieloną została nomenklatura Bierzla z gruntem mr. 220. 8.) **J.**, os. nad rz. Drwęcą, pow. lipnowski, gm. Nowogród, par. Ciechocin; odl. 30 w. od Lipna, ma młyn wodny, 3 dm., 50 mk., 56 mr. gruntu dobrego, 25 nieużytków. Por. *Ciechocin.* *W. W., Br. Ch.*

Jasionka, ob. *Jasieńka, Jesionka.*

Jasionka 1.) wś, pow. krośnieński, w dolinie Jasionki, wpadającej z lewego brzegu do Jasiołki, przy drodze do Dukli, wzniesiona 355 m. npm., ma w stronie południowej górę Cergową 718 m. a w stronie północnej Lisówkę 506 m. npm. wysoką, ma parafią rzym. kat. i kasę pożyczk. gm. z kapitałem 437 zł. w. a. Mieszkańcy w liczbie 815 są rzym. kat. Od Dukli jest J. oddaloną o 3.5 kil. Obszar większej posiadł. jest własnością kapituły rzym. kat. w Przemyślu i wynosi 2 mr. łąk i ogr. i 151 mr. lasu, posiadł. mniejsza 830 mr. roli, 121 mr. łąk i ogr., 194 mr. pastw. i 50 mr. lasu. Jasionkę założył biskup przemyski Eryk na wykarczowanych lasach należących do wsi Cyrgów (Zirkhof) nad Jasionką nazwaną w dokumencie Yeschone i nazwał ją Biskupesvaldt (Bischofswald-Biskupice, Las biskupi). Późniejszą nazwę przybrała wieś od rzeki. Tenże biskup przeznaczył na utrzymanie kościoła łan. Kościół nie posiada przywileju założenia, a późniejsze akta wspominają o częstych napadach rozbójników z gór cergowskich i z Beskidów. Według tradycyi mieli zbudować kościół drewniany osadnicy Jan Król i Marcin Koczur; teraźniejszy murowany kościół zbudował nieznany bliżej podstarości z Cergowy w r. 1756. Parafia należy do dyec. rzym. kat. przemyskiej i obejmuje wsie Cergowę i Zawadkę. Liczba mieszk. całej parafii wynosi 1650 rzym. kat. i 54 izrael. 2.) **J.**, przys. do Krzywy u południowego stoku góry Popowe wirchy 686 m. npm., przy drodze z Gorlic do Bardyowa, w pow. gorlickim, należy do parafii gr. kat. w Krzywem i ma 274 mk. gr. kat. Obszar więk. posiadł. wynosi 18 mr. roli, 19 mr. łąk i ogr., 28 mr. pastwisk i 302 mr. szpilkowego lasu; posiadł. mniejsza 1220 mr. roli, 407 mr. łąk i ogr., 393 mr. pastwisk i 104 mr. lasu. 3.) **J.** (z Gęsionką i Grontem), wś na lewym brzegu Wisłoka, w pow. rzeszowskim, między Rzeszowem a Głogowem, należy do parafii rzym. kat. w Zaczerniu i Stobierny, jest o 17 kil. od Rzeszowa oddaloną i ma 1250 mk. rzym. kat. Większa posiadł. (Henryk Jędrzejewicz) ma obszaru 516 mr. roli, 69 mr. łąk i ogr., 21 mr. pastw. i 474 mr. lasu; mniejsza posiadł. 982 mr. roli, 172 mr. łąk i ogr., 308 mr. pastw. i 12 mr. lasu. Ta wieś ma kasę pożyczk. gm. z kapitałem 228 zł. w. a. *Mac.*

Jasionka (po rusku *Jasínka*) 1.) maziowa, wś w pow. turczańskim, 12 kil. na półn.-wsch. od urzędu pocztowego i sądu powiatowego w Turce. Na półn.-wschód leży Lastówka (w pow. staromiejskim), na płd.-wschód Kondratów, na płd.-zach. Jasionka steciowa, na półn.-zach. Isaje. Przez płn. obszar wsi płynie Stryj. Wchodzi on tu ze wsi Isaje i płynie zrazu na płd., potem skręca na półn.-wschód i na wschód, w końcu na półn. a opuszczając wieś wchodzi do Lastówki. Od prawego brzegu zasilają go potoki: Łapszyn, powstający w płd.-zach. końcu wsi a płynący na półn., i Jasionica, wchodząca tu od płd.-zach. z J.-steciowej a zasilona od prawego brzegu Jasionką, napływającą od płd.-wschodu z Kondratowa. Oba te potoki złączone płyną na półn. a w dolinie ich leżą zabudowania wiejskie (564 m. na płd., 532 m. w pobliżu Stryja). Na lewym brzegu Jasionicy, wznosi się Magura do 864 m., na zachód od niej leży po obu brzegach potoku Łapszyna las Łapszy. Własność większa (Tow. dla prod. leśn. w Wiedniu) ma roli ornej 8, łąk i ogr. 14, pastw. 2, lasu 602; własn. mniej. roli ornej 691, łąk i ogr. 897, pastw. 1378 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 717 mk.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrzędu rzym. kat. 6, gr. kat. 665. Par. rzym. kat. w Turce, gr. kat. w miejscu, ma filią w Kondratowie a należy do dek. starosamborskiego dyec. przemyskiej. We wsi jest cerkiew i tartak wodny. Wieś ta należała dawniej do dóbr stołowych w Kraśnie wołosiańskiej, ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Było tam wójtostwo w posiadaniu Humnickiej, miecznikowej koronnej w r. 1768. Po zajęciu przyłączono wieś do Podbuża. 2.) **J.**-steciowa, wś w pow. turczańskim, 7 kil. na wschód od urzędu poczt. i sądu pow. w Turce. Na półn. leży J.-masiowa, na wsch.

Kondratów, na płd. Radycz, na zachód Łosieniec i Jawora. Przez środek wsi płynie od płd. na półn. nastający tutaj potok Jasionica łukiem lekko na zachód wygiętym do J.-maziowej i zabiera małe strugi od lewego i prawego brzegu. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie, przeważna ich część w stronie płd. (688 m,), reszta w północnej (614 m.). Wzdłuż prawego brzegu Jasionicy ciągnie się lesiste pasmo górskie Chaszczowate od płd. na półn., wzbija się w środku do 1021 m., w środkowej części obszaru dochodzi do samego brzegu potoku a na półn.-wschód opada do 918 m. i łączy się z górą Cyganki. Na lewym brzegu potoku wznoszą się w stronie płd. bezleśne wzgórza i Truskawiec (943 m.), na półn. od niego Bachońska (859 m.) a dalej na półn. Horodków las ze szczytem Studena góra (972 m.) na granicy zach., dochodzący w środkowej części obszaru również aż do brzegu potoku. Własn. więk. (Tow. dla prod. leśn. w Wiedniu) ma łąk i ogr. 2, lasu 1078; własn. mniejsza roli ornej 407, łąk i ogr. 246, pastw. 230, lasu 10 mr. Wedle spisu z ryło 1880 było 239 mk.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrzędu gr. kat. 246. Par. rzym. kat. w Turce, grecko kat. w Łosieńcu. We wsi cerkiew. Wieś należała dawniej do dóbr stołowych w Kraśnie wołosiańskiej. *Lu. Dz.*

Jasionka, fryszerka do Sierakowic, pow. toszecko-gliwicki.

Jasionka 1.), *Jasienica, Cienka*, rzeka w powiecie radzymińskim. Poczyna się pod Głęboczycą, na północ Dobrego, płynie w kierunku północno zachodnim przez Gołębie, Nadcienkę, Radzowiznę, Kury, Dzięcioły, Tłuszcz, Jasienicę, a przeszedłszy drogę żelazną warsz.-petersb., skręca więcej ku południowi i pod Klembowem wpada z prawego brzegu do Rządzy. Długa 21 wiorst. Przyjmuje z prawego brzegu pod Kurami Rynię, z lewego pod Radzowizną Borucę a pod Jasienicą strumień. Opis jej mniej dokładny podany był pod nazwą Cienka. 2.) **J.**, lub *Dobrzączka*, rz., pow. kielecki. Płynie od Chęcin w stronę południowo-wschodnią, pod Murowaną Wolą wpada z prawego brzegu do Bóbrka. Długa wiorst 5. W opisie Bóbrka mylnie nazwana Jeziorką. 3.) **J.**, rz., ob. *Brok mały* i *Chmielewo*.

Jasionka 1.), rz., wypływa w obr. Kondratowa, w pow. Turka, w południowej stronie wsi, nieopodal granicy z gm. Hołowskiem, w lesie. Płynie na północny-zachód u zach. stóp Poharu i Bunkawki. W Kondratowie przyjmuje z lew. brzegu potok Popielkę, zrasza łąki kondratowskie; w końcu przechodzi w obr. gm. Jasionki masiowej, gdzie z lewego brzegu przyjmuje Jasionicę (ob.) i wpada do Stryja z prawego brzegu. Długość biegu 6 kil. Źródła leżą na wysokości 700 m. Ujście 530 m. npm. 2.) **J.**, potok, nastaje na granicy swi Jasionki z Lubatową z dwóch strug, w pow. krośnieńskim. Płynie na płn.-zachód przez Jasionkę, a następnie obszar Dukli. Pod samem miastem zwraca się na północ, poczem wpada do Jasiołki z prawego brzegu. Długość biegu 7 kil. Wzniesienie rzeki w Jasionce pod kościołem 355 m. (pom. szt. gen.). 3.) **J.**, potok, wytryska w obr. gm. Jasionki, zpod północnych stoków góry Jasionki, płynie po wsch. stronie wsi na północ, a przyjąwszy potoczek w Krywej nastający, zwraca się na wschód łączkami i wpada we Wołowcu do Zawoi, dopływu Wisłoki. Długość biegu 4 kilom. *Br. G.*

Jasionka, wzgórze w Beskidzie lesistym, na granicy gmin Jasionki i Czarnego w pow. gorlickim; wznosi się 705 m. npm. *Br. G.*

Jasionki w księstwie cieszyńskiem, ob. *Nałęcz*.

Jasionna 1.), folw., pow. grójecki, gm. i par. Jasieniec, od Warszawy w. 49, od Grojca w. 8; droga bita przechodzi. Rozl. wynosi m. 251, grunta orne i ogrody m. 214, łąk m. 22, pastw. m. 4, nieużytki i place m. 11, bud. drew. 7, płodozmian 9-polowy. 2.) **J.**, ob. *Guzów*. 3.) **J.**, wś i folw. nad rz. Rawką, powiat łowicki, gm. Nieborów, par. Bolimów. Odl. od Łowicza 16 w., od Bolimowa 5 w. Folw. liczył (1876 r.) 518 mórg (w tem 20 nieużytków), wieś zaś (1881 r.) 233 mr., osad 24; osada karczemna, kowalska i wspólne pastwisko 274 mr. (w 1869 r.). W 1877 było 20 dm. i 148 mk. katol. W 1777 r. J. zamienioną została przez ks. Michała Radziwiłła kaszt. wileńskiego na Arkadyą z arcyb. gnieźn. Ant. Ostrowskim. 4) **J.**, wś, folw. i os., pow. łęczycki, gm. Piątek, par. Oszkowice, odl. od Łęczycy 25 i pół w., folw. 26 w., od Piątku 7 w., wś dm. 11, mk. 177, osad 25, gruntu m. 19; folw. dm. 7, mk. 54, gr. m. 875; os. dm. 1, mk. 6. W 1827 r. było tu 14 dm., 163 mk. Por. *Helenów*. 5.) **J.**, wś, pow. łaski, gm. Łask, par. Mikołajewice. W 1827 r. było tu 10 dm., 139 mk. 6.) **J.**, wieś i folw., pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wojków. Odl. 35 w. od Kalisza a 7 w. od Błaszek, przy trakcie z Kalisza do Wielunia. Dobra J. składają się z folw. J. i młyna Strzecha, liczą 1500 mr. ziemi dworsk. Od 1560 r. znajdują się one w posiadaniu rodziny Załuskowskich, z których Maciej skarbnik sieradzki wybudował tu dwór modrzewiowy z wieżyczkami i założył kaplicę w 1729 r.; dotąd odbywa się w niej nabożeństwo. Do dóbr J. od 1839 r. należą Gąsiorowizna, Topielec oraz dwa folw. Cienia Wielka i Józefów, 16 domów, 1631 mórg rozl., grunta orne i ogrody m. 470, łąk m. 46, wody m. 6, lasu m. 522, zagajników m. 514, nieużytki i place m. 23, w osadach młynarskich i smolarni m.

63, płodozmian 4-polowy, bud. mur. 4, drew. 16. Gorzelnia, 2 młyny wodne, smolarnia. Wś J. z attynencyami Wiśniewszczyzna, Wyrębieniec, Mizgała, Kurek, ma 21 dm., 291 mk. J. ma 31 osad, 137 mr. gruntu; Kurek 3 os., 14 mr. gr.; Mizgała 2 os., 15 mr. gr.; Wyrębieniec 1 os., 14 mr. gr. 7.) **J.**, wś i kolonia nad rz. Pierzchnianką, pow. radomski, gmina Białobrzegi, par. Jasionna. Odl. 29 w. od Radomia, 4 w. od Białobrzeg, posiada kościół parafialny drewniany, założony w XIV w. W 1827 r. było tu 13 dm., 141 mk.; obecnie 26 dm., 229 mk., 695 mr. ziemi kolonistów i 210 mr. włośc. Do J. należały poprzednio Borki Jasieńskie (23 mr.), wś i os. młynarska i Klamy Jasieńskie (146 mr.), wś włośc. Folw. J. miał 333 m. J. par. dek. radomskiego daw. jedlińskiego ma 2200 dusz. 8.) **J.**, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. Raków, par. Imielno. Wspomina ją Długosz (II, 67) jako dziedzictwo Mikołaja h. Róża. Folw. J. od Kielc w. 42, od Jędrzejowa w. 7, droga bita przechodzi żarecko-staszowska, od Myszkowa w. 91, od rz. Nidy w. 5. Rozl. wynosi m. 386, grunta orne i ogrody m. 164, łąk m. 38, lasu m. 170, nieużytki i place m. 14, bud. mur. 1, drew. 7, płodozmian 8-polowy. Pokłady torfu i kamienia budowlanego. Folw. ten w r. 1867 oddzielony od dóbr Liśca. *Br. Ch., A. Pal.*

Jasionna, wś, o 2 w. od Smoleńska, w pobliżu źródeł wody siarczanej.

Jasionna, wś, o 5 kil. od Warty, pow. szamotulski, 36 dm., 368 mk., 367 ew., 1 kat., 69 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. we Wronkach o 5 kil. *M. St.*

Jasionów, ob. *Jesionów.*

Jasionów 1.), wś nad bezimiennym dopływem Wisłoka z pr. brzegu, między Wzdowem a Brzozowem w pow. brzozowskim, ma parafią rzym. kat. i szkołę ludową jednoklasową i należy do parafii gr. kat. w Besku. J. ma 844 mk. rzym. kat. i ? gr. kat. Obszar więk. pos. (Ostaszewska Marya) wynosi 301 m. roli, 63 m. łąk i ogr., 20 m. pastw. i 131 m. lasu; pos. mniejsza 357 m. roli, 86 m. łąk i ogr. i 67 m. pastw. Pierwszą wiadomość o J. mamy w aktach biskupich z r. 1480. W XVI w. zamienił ówczesny właściciel J. Błoński kościół na zbór helwecki i zagrabił dobra kościelne, katolicy zaś odprawiali nabożeństwo we wsi Trzęśniowie. Dopiero w r. 1644 zmusił proboszcz jasionowski Sebastyan Zyberowicz dysydentów do wydania katolikom kościoła, wygrawszy sprawę w trybunale lubelskim. Teraźniejszy drewniany kościół zbudowano w r. 1810. Parafia należy do dyec. rzym. katol. przemyskiej i obejmuje prócz Jasionowa cztery miejscowości: Buków, Turzepole, Wzdów i Zmienicę. Liczba mieszk. całej parafii wynosi 3115 rzym. kat. i 26 izrael. Ta wieś ma kasę pożyczk. gm. z kapitałem 256 zł. wa. 2.) **J.**, przys. Wołodzia, powiat brzozowski, leży na wschód od tegoż, należy do parafii rzym. kat. w Dylągowy a gr. kat. w Siedliskach, ma 100 mieszk. gr. kat. i 2 rzym. kat. 3.) **J.** (al. *Jasienów*, po rusku *Jaseniw*), wieś w pow. brodzkim, 18 kil. na płd. zachód od Brodów, 5 kil. na płn. wschód od urzędu poczt. w Podhorcach, 10 kil. na płd. wschód od najbliższej stacyi kolei Karola Ludwika w Żabłotcach. Na płn. leżą Kadłubiska i Dubie, na wschód Dubie i Hołubica, na płd. Huta pieniacka i Majdan (przysiołki Pieniak), na zachód Podhorce (w pow. złoczowskim). Płn. część obszaru należy do dorzecza Styru, za pośrednictwem potoków płynących od płd. ku płn.; zach. do Łahodowa; część płd. do dorzecza Dniestru za pośrednictwem Seretu (zwanego tutaj Wolicą), płynącego od zach. na wschód do Hołubic, tworzącego mały stawek. Wiejskie zabudowania leżą w dolinie potoków uchodzących do Łahodowa; na zachód od wsi wznosi się koło folwarku punkt jeden do 335 m., koło wsi do 393 m., a na wschód od wsi leży las ze szczytem 424 m. wys. Płn. część obszaru opada niżej. Gościniec złoczowsko-brodzki przerzynający płn. część obszaru od płd. zach. na płn. wschód dochodzi 291 m. wysokości. Własność większa ma roli ornej 562, łąk i ogr. 219, pastw. 34, lasu 1229; własn. mniejsza roli ornej 1541, łąk i ogr. 726, pastw. 46, lasu 4 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1388 mk. w gminie, 95 na obsz. dworskim; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 113, gr. kat. 1032. Par. rzym. kat. w Podhorcach, gr. kat. w miejscu, dek. Brody, archidyec. lwow., ma filią w Żarkowie. We wsi cerkiew i szkoła etat. jednokl. 4.) **J.**, przysiołek Tuligłów w pow. rudeckim, 2 kil. na płd. wschód od wsi, na samej granicy Nowej wsi, a raczej jej przysiołka Poddolin. Na płd. od przysiołka płynie potok Grzeski. 5.) **J.**, ob. *Jasienow, Jasinów.* *Mac.* i *Lu. Dz.*

Jasionowce, ob. *Jasienowce.*

Jasionowica, rz., dopływ Rosi niemnowej.

Jasionówka 1.), wś, pow. sejneński, gmina Krasnowo, par. Łozdzieje. Odl. 16 w. od Sejn, ma 48 dm., 129 mk. Nieoznaczona na karcie wojenno-topogr. 2.) **J.**, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol. Odl. 10 w. od Maryampola, ma 2 dm., 18 mk.

Jasionówka 1.), wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 28 w. od Sokółki. 2.) **J.**, mko, pow. białostocki, ma kościół paraf. kl. 3-ej, 1452 mk., w tem 1064 izr. (1878), różne fabryki. Paraf. kościół katol. ś. Trójcy, z muru wzniesiony 1553 r. przez Jana Skórzeńca. Parafia katol. dekanatu białostockiego: dusz 2039. Na cmentarzu kaplica. Dobra J. pod Knyszynem należały niegdyś do Wołłowiczów, i była tu

słynna stadnina koni. 3.) **J.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 49 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 2 dm., 13 mk. katol. (1866).

Jasionówka, wioska, pow. taraszczański, nad rzeczką a właściwie błotem zwanem Cecylią, o 18 w. odległa od m. Taraszczy. Mieszk. 930 wyzn. prawosł. i 21 katolików. Ziemi 2018 dzies. pierwszorzędnego czarnoziemu. Rzęd wysokich mogił ciągnie się przez pola tutejsze i ma wedle niektórych wskazywać miejsce brodu na rozległych błotach Cecylii. Po za Jasionowicką groblą, ciągnącą się więcej niż wiorstę przez te błota, widać ślady reduty, której zadaniem było bronić przeprawy w tem miejscu; koło niej także kilka mogił. Podług miejscowej legendy osada egzystowała tu bardzo dawno i nazywała się Szukajwody, lecz zniszczona przez tatarów, została powtórnie zasiedloną przez niejakiego Tura, wychodźca węgierskiego, który, znalazłszy tu obficie rosnący jasion, nazwał i osadę J. Wioska J. należy do stawiszczańskich dóbr hr. Branickiego.

Jasionowo 1.), wś, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór. Odl. 21 w. od Augustowa, ma 58 dm. i 409 mk. 2.) **J.**, wś, pow. augustowski, gm. Dembowo, par. Jaminy. Odl. 29 w. od Augustowa. W 1827 r. było tu 15 dm., 55 mk.; obecnie 16 dm., 162 mk. Dobra rządowe J. i Kopytkowo miały 1858 r. przyległości Łąki Zabiele i Klewańskie. 3.) **J.**, wś rządowa, pow. augustowski, gm. Kuryanki, par. Lipsk. Leży na wzgórzach nad błotami rzeki Biebrzy, na drodze z Krasnoboru do Sztabina, odl. 29 w. od Augustowa. W 1827 r. było tu 8 dm., 47 mk., obecnie 12 dm., 112 mk. 4.) **J.**, wś, pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Lubowo. Odl. 20 w. od Suwałk, ma 49 dm., 384 mk. Os. J. i Ignatowizna, od Szypliszek w. 7. Rozl. wynosi m. 123, grunta orne i ogrody m. 74, łąk m. 30, pastw. m. 13, nieużytki i place m. 6, bud. mur. 1, drew. 5. Pokłady torfu. 5.) **J.** (nowe), wieś, J. folw., pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo. Odl. 7 w. od Suwałk. J. nowe ma 8 dm., 52 mk., a J. folw. 2 dm., 18 mk. 6.) **J.**, wś, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol. Odl. 9 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 10 dm., 82 mk., obecnie 10 dm., 143 mk. 7.) **J.**, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki. Odl. 22 w. od Maryampola, ma 3 dm., 34 mk. *Br. Ch.*

Jasionowo, cztery małe sąsiednie zaścianki w pow. ihumeńskim, w okr. polic. I uździeńskim, w okolicach miasteczka Uzdy na wschód położone. Tu z dwóch stron leżą źródła rzek Niemna i Łoszy. Zaścianki zamieszkuje szlachta drobna czynszowa lub dziedziczna. Parafia katolicka uździeńska. *Al. Jel.*

Jasionowo, folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 13 w. od Oszmiany, 1 dom, 11 mk. katol. (1866).

Jasionowszczyzna 1.), zaśc. rząd. gminy przegrodzkiej, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 62 i pół w. od Dzisny, 1 dom, 15 mk., z tego 3 pr., 12 kat. 2.) **J.**, zaśc. szlach., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 52 w. od Dzisny, 1 dom, 6 mk. (1866).

Jasiony, wś, pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Skrwilno, odl. o 23 w. od Rypina. W r. 1827 było tu 11 dm., 195 mk., obecnie 22 dm., 243 mk., 316 mr. gr. dobr., 10 nieużyt. Należy do kilku właścicieli.

Jasiorówka, folw., pow. węgrowski, gmina Łochów, par. Kamionna. Ma 4 dm., 123 mk. i 762 mr. rozl. (1877). *X. J. W.*

Jasiów, wieś nad Bobrzycą, pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Tumlin. W 1827 r. było tu 21 dm. i 153 mk. Jest tu kuźnica i kowalnia, a mianowicie jedno ognisko fryszerskie z młotem i jedno ognisko kowalskie z młotem narzędziowym. Miechy są trójkątne. Gdy często na wodzie zbywa, dlatego dostarcza rocznie tylko od 500 do 700 centnarów żelaza.

Jasiowa huta, niem. *Jaschhütte*, osada, pow. kościerski, ob. *Jasiowo*.

Jasiowiec, pasmo górskie, wznoszące się na północ od Butelki niżniej a na płn. zachód od Wysocka niżnego w pow. Turka, nad doliną Gniłej (ob. t. II, 637, nr. 1) i Jaworówki, dopływu Gniłej. Najwyższe wzniesienie czyni 863 m. Płn. stok jest lesisty. W nim tryszczą potoki Krywula i Namasterski. Od szczytu Jasiowca na płd. wschód jest szczyt bezimienny 834 m., a na płn. zachód są szczyty Na diłu (844 m.) i Ostry (839 m.) nad samym gościńcem węgierskim, wiodącym do Turki.

Jasiowo, ob. *Jałówka*.

Jasiowo al. *Jasiowa huta*, *Jaśhuta*, niem. *Jaschhütte*, nowa osada (Neusassarei), powiat kościerski, wydana przywilejem z d. 1 lutego 1782 r., blisko pow. kartuskiego, w lesistej okolicy. Obejmuje włościan 8, ogrodn. 2, kat. 11, ew. 113, obszaru mr. 819, dm. 12. Parafia Stare Grabowo, szkoła Szpon, poczta Skarszewy. Odl. od Kościerzyny 2 i pół mili.

Jasiucewszczyzna, wś, w pow. mińskim, gub. mińskiej, w gm. kojdanowskiej, o w. 10 od mka Kojdanowa w stronie zachodniej, ma osad 12.

Jasiuki, wś włośc., pow. dzisieński, o 91 wiorst od Dzisny, 2 okr. adm., 8 dm., 94 mk. (1866).

Jasiukówka, wś włoś., pow. wilejski, o 56 w. od miasta Wilejki, 2 okr. adm., 9 dm., 78 mk. rzym. kat. (1866).

Jasiuliszki 1.) folw., pow. wiłkomirski, par. i okr. polic. Widziszki (o półtorej wiorsty), niedaleko szosy wiłkomiersko-dyneburskiej, o 11 w. od Wiłkomierza. Rozl. 10 włók, z tych 4 wł. lasu opałowego, grunta pszenne, własność Downarowiczów, niegdyś Dąbrow-

skich. 2.) **J.**, zaśc. szl., pow. wileński, 3 okr. adm., o 48 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk. katol. (1866). 3.) **J.**, wś, pow. poniewieski. 4.) **J.**, ob. *Wobolniki.*

Jask, wś, pow. szczuczyński, gm. i par. Lachowo.

Jaska, jezioro w Inflantach, pow. dorpacki, pół wiorsty długie a ćwierć m. szerokie.

Jaskajcie lub *Szacuny*, wś, nad strugą Lulewą, pow. wiłkomierski, par. i gm. Szaty (o 6 w.), o 10 w. od Kiejdan. Narzecze litewskie. grunta dobre, 6 dm. *J. D.*

Jaskenbruch (niem.), dobra, pow. ostródzki, st. p. Rychnowy.

Jaśki 1.) kol., pow. wieluński, gm. i par. Czastary, odl. od Wielunia 21 w., dm. 5, mk. 24. 2.) **J.**, wś i folw., pow. radzyński, gm. Biała, par. Radzyń, o 9 w. od Radzynia. W 1827 r. było tu 11 dm., 45 mk., obecnie 13 dm., 207 mk. Rozl. folw. wynosi mr. 601 a mianowicie: grunta orne i ogrody mr. 218, łąk mr. 41, pastw. mr. 3, lasu mr. 325, nieużytki i place mr. 13, Bud. drewn. 6. Wś J. osad 8 z gruntem mr. 5. 3.) **J.**-rytolowizna, wś, pow. mazowiecki, gm. Brzozowo, parafia Poświętne. 4.) **J.**, wś, pow. augustowski, gm. Dowspuda. Odl. 16 w. od Augustowa, par. Janówka. W 1827 było tu 22 dm., 138 mk., obecnie 26 dm., 314 mk., 728 mr. Należy do dóbr Dowspuda (ob.). *Br. Ch., A. Pal.*

Jaśki, ob. *Kamieńsk.*

Jaśki, mały zaśc. poleski w stronie północno-zachodniej pow. ihumeńskiego, przy samej granicy pow. borysowskiego, ma os. 2.

Jaśki, niem. *Gischkau*, wś w pow. gdańskim, ob. *Juszkowo* i *Gdańsk.*

Jaśki, niem. *Jascheki*, kol. do wsi W. Łagiewniki, pow. lubliniecki.

Jaśkiewicze 1.) wś i folw., pow. ihumeński, 1 okr. policyjny, gm. dudzicka, par. katol. dawniej dukorska, dziś annopolska, o 30 w. od Mińska, w glebie dość dobrej położone. W w. XVII i na początku XVIII miejsce to należało do Chaleckich, przez wiano przeszło do Radziwiłłów i później nabyte przez Jelskich, zaś około 1820 r. nabyte z eksdywizyi przez Kotowiczów i do dziś dnia folw. w ręku tej rodziny pozostaje. Wś posiada osad włócznych 13, folw. ma obszaru około 400 mr. Por. *Hrebień.* 2.) **J.**, wś i folw. w południowej stronie pow. słuckiego, w gm. krugowickiej, w najgłuchszej miejscowości poleskiej, śród błot i topielisk. Do XVII wieku dziedzictwo książąt słuckich Olelkowiczów, następnie przez wiano ostatniej księżniczki Zofii Olelkowiczówny, poślubionej Januszowi Radziwiłowi przeszły w dom Radziwiłłów, a przez księżniczkę Stefanią Radziwiłłównę wniesione w posagu w dom książąt Wittgenstejnów i dziś stanowi własność tej rodziny. Wś ma osad włócznych 35; folw. posiada obszaru przeszło 10,000 mr., w glebie lekkiej w tem niezmierną ilość łąk błotnych. Okrąg policyjny II klecki. Jestto miejsce urodzenia Syrokomli (Kondratowicza) w 1823 r.

Jaskiłdany, ob. *Remigoła.*

Jaskin albo *Jaskinka*, mała wś poleska i fol. we wschodniej stronie pow bobrujskiego, nad rzeką Dobośną, odgraniczającą tu gubernią mińską od mohilewskiej, w gm. turkowskiej. Wś ma osad włócznych 6, folw. jest dziedzictwem wspólnym Zdanowiczów i Jaszczykowskich i ma obszaru około 14 włók litewskich; gleba lekka, łąki obfite, miejscowość lesista.

Jaskmanice (albo *Jaksmanice* lub *Aksmanice*, po rusku *Jaskmanyczi*), wś w pow. przemyskim, 9 kil. na płd.-wschód od Przemyśla. Na północ leży Hurko i Siedliska, na wschód Byków i Popowice, na płd. Popowice i Cyków, na zachód Łuczyce i Krowniki. Przez wś płynie od wschodu na zachód dopływ Wiaru. Na lewym jego brzegu wznosi się Mohiłka do 293 m., na prawym brzegu w północnej stronie wsi lesiste wzgórze dochodzące 304 m., półn.-zach. strona zaś opada do 231 m., a na krańcu, w Długich borach, do 203 m. Własność większa (ks. Lubomirskiego) ma roli ornej 363, łąk i ogr. 115, pastw. 25, lasu 330, własn. mniej. roli ornej 1052, łąk i ogr. 200, pastw. 129, lasu 11 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 779 mk. w gminie, 22 na obsz. dwor.; wedle szemat. z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 17, greko-katol. 834. Par. rzym.-katol. w Medyce, greko-kat. w miejscu, ma filią w Siedliskach, a należy do dekanat. dyecez. przemyskiej. We wsi jest cerkiew i szkoła etatowa jednoklassowa. Na Mohiłce są ślady uroczyska pogańskiego wedle zapisków Schneidera, znajdujących się w muzeum Ossolińskich. W dokumencie Władysława Jagiełły z r. 1407, zatwierdzającym uposażenie władyctwa przemyskiego, zwie się wś „Jaskmanicze“ (ob. Akta ziem. i grod. T. 7, str. 80). W dokumencie tegoż króla z roku 1424, potwierdzającym dawne i nadającym nowe dochody kapitule przemyskiej, zwie się „Jaskmancze“ (ob. tamże T. 8 str. 77). W 8-m tomie Akt. ziem. i grod., wspomniany jest kilkakrotnie Stanisław Jaskmanyczky (str. 211, 212, 224, 229), stąd prawdopodobnie pochodzący. Stąd pochodził także prawdopodobnie Aksmanicki czyli Jaskmanicki, o którym Szajnocha mówi w szkicu historycznym „Jan Sobieski bannitą.“ Wś leżała w sstwie przemyskiem. Wójtostwo było przy końcu 18 w. w posiadaniu Franciszka Mniszcha (prow. 794 złp. 16 gr., kwarta 198 złp. 19 gr.). Wedle kontraktu z r. 1788 sprzedana Mniszchowi za 3900 złp. Dziś J. należą do Lubomirskich. Por. mniej dokładne opisy: *Aksmanice* i *Jaksmanice.* *Lu. Dz.*

Jaskółka lub *Podjaskulcze*, młyn *Strzelecki*, os. młynar., pow. nowo-radomski, gm. Masłowice, par. Chełmno; ma 1 dm., 7 mk., 18 mr. roli.

Jaskółki, 1.) wś nad Prutem, pow. kościański; 22 dm., 153 mk., wszyscy kat.; 25 analf. Poczta w Wolkowie o 5 kil., stacya kolei żel. i telegr. w Kościanie (Kosten) o 10 kil. 2.) **J.**, wś, pow. odolanowski, 36 dm., 270 mk., 2 ewang., 268 kat., 88 analf. Poczta w Raszkowie o 3 kil., st. kolei żel. i telegr. w Ostrowie o 5 kil. 3.) **J.**, folw., pow. kościański, 6 dm., 113 mk., należy do domin. Karczewa. 4.) **J.**, dom. i gm., nad jeziorem, pow. śremski; 1653 mr. rozl., 4 miejscow.: a) J., b) folw. Kotowo; leśnictwa: c) Miranowo; d) Brudnia; 9 dm., 121 mk.; 23 ewang., 98 katol., 37 analf. Poczta i telegr. w Dolsku (Dolzig) o 1 kil.; stac. kolei żel. w Kościanie o 30 kil. *M. St.*

Jaskółki, wś włośc., pow. nowo-radomski, gm. Masłowice, par. Chełmno; ma 4 dm., 40 mk., 53 mr. obszaru.

Jaskółowizna os., pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Płońsk, odl. o pół mili od Płońska, ma cegielnię, 2 dm., 6 mk., 31 mr. gruntu.

Jaskólowo. wś, pow. pułtuski, gm. i par. Nasielsk. W 1827 r. było tu 19 dm., 148 mk. W 1842 r. folw. J. ze wsią t. n. miał około 500 mr. obszaru. Wś J. os. 25, gruntu 56 mr.

Jaśków młyn, niem. *Jaschkenmühle*, posiadłość z młynem nad Strzyszą (Striess), powiat gdański, dawniej własność oo. cystersów w Oliwie; obecnie po okupacyi w ręku prywatnem, przyłączona do Brentowa. Par. Oliwa, poczt. Langfuhr. Odl. od Gdańska 1 mila.

Jaśkowa lub *Jaszkowa*, wś w pow. grybowskim, nad dopływem Biały z prawego brzegu, w okolicy pagórkowatej i leśnej, graniczy na południe z Brunarami i Czarną, na wschód z pasmem wzgórz, tworzących dział wodny dopływów Biały i Ropy, który się ciągnie między Grybowem a Uściem ruskiem i dochodzi w szczytach Chełm do 779 i Homli albo Suchejgóry do 707 m. npm. J. należy do par. greko-kat. w Brunarach i ma 288 greko-kat. mieszk. Obszar większ. posiadł. należy do funduszu religijnego i ma 56 mr. lasu; mniej. posiadł. ma 524 mr. roli, 100 mr. łąk i ogr., 83 mr. pastw. i 83 mr. lasu. *Mac.*

Jaśkowa, ob. *Pohanka.*

Jaśkowce, wś nad Wołczkiem, pow. latyczowski, o 12 w. od st. dr. żel. Derażnia, w gm., par. i okr. polic. michałpolskim, ma 100 dm., 516 mk., w tem 7 szlachty, 4 izr. Ziemi włośc. 542 dzies., dworskiej 540, młyn, piękny ogród z oranżeryą i figarnią. Cerkiew p. w. św. Mikołaja, do której należy 961 parafian i 57 dzies. ziemi. J. należały do Czartoryskich, obecnie do Bernatowiczów. *Dr. M.*

Jaśkowce, wś, pow. lidzki, 1 okr. adm., gm. Lida, o 4 w. od Lidy, 11 dm., 86 mieszk. (1866).

Jaskowdzie, wś szlach.. pow. wileński, 2 okr. adm., o 59 w. od Wilna, 3 dm., 115 mk. katol. (1866).

Jaśkowe, niem. *Jaschkowe*, 1.) folw. dóbr Ciasna, pow. lubliniecki. 2.) **J.**, folw. dóbr Jeżowa, pow. lubliniecki,

Jaśkowice 1.) lub *Jaszkowice*, *Jastkowice*, wś na lewym brzegu Sanu, u ujścia Bukowy 164 m. npm., w pow. tarnobrzeskim, ma przysiółki Domostawę starą, Moskale, Kuziory, Wołoszynę i Szwedy, należy do par. rzymsko-katol. w Pysznicy, jest o 6 kil. od Rozwadowa oddaloną i ma 1446 mk. rzym.-katol. Obszar większ. posiadł. Adama hr. Lubomirskiego ma 15 mr. roli, 23 mr. łąk i ogr., 59 mr. pastw. i 5786 mr. lasu; posiadł. mniejsz. 2345 mr. roli, 517 mr. łąk i ogr. i 25 m. lasu. Przysiołki zaludnione jeńcami wojennemi z czasów wojen szwedzkich nie zachowały żadnych właściwości narodowych, prócz nazwisk; gleba jest piaszczysta, lasy sosnowe. J. ma szkołę ludową dwuklasową i kasę pożyczkową gminną z kapitałem 1693 złr. wa. 2.) **J.** z *Pasieką*, wś w równinie na prawym brzegu Wisły, przy drodze ze Skawiny do Zatora, w pow. wadowickim, należy do par. rzym. kat. w Pobiedrze i ma 393 mieszk. rz. kat. Obszar więk. pos. (Zofia Dąbska) wynosi 248 m. roli, 24 m. łąk i ogr., 27 m. pastw. i 19 m. lasu; pos. mniejsza 321 m. roli, 47 m. łąk i ogr., 48 m. pastw. i 3 m. lasu. Grunta nadwiślańskie urodzajne.

Jaśkowice, niem. *Jaschkowitz* 1.), wś, dobra i kol., pow. opolski, o 2 mile od Opola, parafia Ligota proszkowska. Wieś istniejąca od 300 lat z górą ma 24 osad, 244 mr. nędznego gruntu; dobra około 1815 r. oddzielone od dóbr Proszków 566 mr. rozl. a kol. w r. 1797 założona 11 osad i 85 mr. rozl. 2.) **J.**, wś i dobra, pow. toszecko-gliwicki, par. Ziemięcice, o pół mili od Pyskowic. Wś ma 26 osad, 315 mr. piaszczystego gruntu. Por. *Dąbrowa.* 3.) **J.**, wś i dobra, pow. pszczyński, par. Dubieńsko, o 3 kil. od Orzesza. Wś ma 31 osad, 219 mr. a folw. 734 mr. rozl. 4.) **J.**, była owczarnia w dobrach Dolny Borin, pow. pszczyński. 5.) **J.**, 1414 r. *Gischkowicz*, wś rząd., pow. kluczborski, tuż pod Byczyną, ma 110 osad, 2035 mr. rozl., szkołę. Folw. Kluczów byłych dóbr J. ma około 400 mr. *F. S.*

Jaśkowicze 1.), wś włośc., nad bezimienną strugą, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 75, od Dziewieniszek 55, dm. 28, mk. katol. 159, prawosł. 8, starow. 6. 2.), **J.**, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 75, od Dziewieniszek 44, dm. 8, mk. kat. 59 (1866).

Jaśkowieckie futory, wś rządowa, powiat

latyczowski, gmina Michałpol, dusz męz. 454. Ziemi włośc. 635 dz. Skonfiskowana Aleksandrowi Bernatowiczowi.

Jaśkówka, wś włośc., pow. wilejski, o 49 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej dziśnieńskiej, 33 dm., 251 mk. (1866).

Jaśkowo 1.), niem. *Jaschkowen*, wś, pow. jańsborski, na ostrowie między jeziorami, w okolicy lesistej i piaszczystej, na polsko-pruskich Mazurach. W XVI wieku założona tu była hamernia żelazna, dla której książę Albrecht korzystny wystawił przywilej. Ponieważ roli żadnej donośnej tu nie było, dawał właściciel zamiast zwykłej zbożowej kolędy dyakonowi i kantorowi w Jańsborku rocznie po parę sztab żelaznych. Hamernia ta istniała jeszcze przy końcu XVIII w., w dość dobrym stanie. Ponieważ była jedyna w całej tamtejszej mazurskiej okolicy, miała znaczny odbyt wyrabianego u siebie żelaza. Później zaginęła. Ob. Dr. Töppen, Geschichte Masurens. 2.) **J.**, niem. *Jaeschkendorf*, wś, powiat morąski, ze st. poczt. *Ks. F.*

Jaskranka, *Jaskrzanka* (ob.).

Jaskrów, wś i folw. nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Wancerzów, par. Mstów, o 6 w. od Częstochowy, o 5 od Kłomnic. W r. 1827 było tu 41 dm., 229 mk., obecnie wieś ma 42 os., 52 dm., 387 mk., 533 mr. obszaru, zaś folw. 4 dm., 57 mk. i 410 mr. Należał do dóbr klasztoru we Mstowie (Długosz III, 153). Według Tow. Kred. Ziemsk. folw. J. ma 1269 mr. rozl. t. j. 462 roli ornej i ogr., 23 łąk, 160 pastw., 590 lasu, 34 nieuż. Płodozmian 4-polowy. Bud. mur. 4, drewn. 6. Do J. należała wś Ołowianka 2 osady, 26 mr. rozl.

Jaskrzanka, rzeka w byłej ziemi bielskiej, dopływ Narwi (ob.) z prawego brzegu, uchodzi poniżej Kulikówki.

Jaskuła, młyn, ob *Dzierzgowice.*

Jaskuła, struga, dopływ Rotniczanki.

Jaskułowo, ob. *Jaskółowo.*

Jaślany z Józefowem (także *Josephsdorfem*), *Tuszowem*, *Pierzchną* i *Pustami*, wś nad Wisłokiem, o 14 kil. od Mielca w pow. mieleckim, ma par. rzym. kat. i szkołę ludową jednoklasową. Obszar więk. posiadł. należy do izraelity L. B. Hirscha i wynosi 124 mr. roli, 27 mr. łąk i ogr. i 61 mr. pastw.; mniej. własn. 1599 mr. roli, 407 mr. łąk i ogr. i 589 mr. pastw. Józefów (261 m.) i Tusiów (160 m.) są osobno zabudowanemi koloniami niemieckiemi, założonemi przez cesarza Józefa II i różnią się tylko lepszemi zabudowaniami i strojem podobniejszym do stroju mieszczańskiego, zresztą koloniści mówią językiem polskim. Kościół drewniany zbudowany około roku 1680, został odnowiony w r. 1759 a następnie w r. 1787 uposażony i zamieniony na kapelanią. Na cmentarzu znajduje się murowana kaplica pod tyt. św. Tekli. Ta kapelania należy do dyec. tarnowskiej i ma 1216 mk. rzym. katol. i 97 izrael. Za Długosza (II, 322) wś J. należała do parafii Padew i była własnością w części Korony Polskiej, w części zaś Feliksa Tarnowskiego h. Leliwa i Pawła Skotnickiego h. Bogorya. *Mac.*

Jaślików, wś, pow. krasnostawski, gmina i par. Krasnystaw. W 1827 r. było tu 31 dm., 264 mk. Folw. Jaślików lit. A, od Lublina w. 44, od Krasnegostawu w. 8. Rozległ wynosi mr. 497, grunta orne i ogrody mr. 393, łąk mr. 9, pastwisk mr. 19, lasu mr. 63, nieużytki i place mr. 13. Bud. mur. 2, drewn. 11, pokłady kamienia wapiennego. Wieś J. osad 9, z gruntem mr. 90. Folw. Jaślików lit. B D. rozl. wynosi mr. 329, grunta orne i ogrody 254, wody mr. 11, lasu mr. 64. Bud. drewn. 8. Folw. Jaślików lit. G C E, powstały z części zwanych Przyjałkowszczyzna, Rutkowszczyzna, Kozirynek i Chmielowszczyzna z wsią Jaślików G C E, rozl. wynosi mr. 225, grunta orne i ogrody mr. 221, nieużytki i place mr. 4. Bud. drewn. 10. Wieś J. osad 9, z gruntem mr. 42. *A. Pal.*

Jaśliska 1.) miasteczko w pow. sanockim, pod 49°26'30" szer. półn. a 39°28'20" dług. wsch. od Ferro, w pobliżu granicy Węgier. Ma 148 dm. a 900 mk.; między temi 30 żydów. Należy do jurysdykcyi starostwa w Sanoku, sądu pow. w Rymanowie; urząd pocztowy ma w miejscu. Obszar dworski posiada 83 mr. roli, 54 mr. łąk i ogrodów, 21 mr. pastw. a 173 mr. lasu. Mieszczanie posiadają 520 mr. roli, 82 mr. łąk i ogrodów, 87 mr. pastwisk. J. mają 12 walnych jarmarków, na które z całego okolicznego pasma górskiego przybywają mieszkańcy. Głównym przedmiotem handlu na tych jarmarkach jest bydło górskie i owce. Parafia łacińska jest w miejscu, ruska w sąsiedniej wsi Daliowa. Do par. tutejszej (dekan. rymanowski) należą: Jaśliska (dusz 870), Czeremcha (6), Daliowa (50), Darów (1), Jasiel, Lipowice (9), Moszczaniec, Polany, Posada jaśliska (862), Rudawka, Surowica, Wola wyżna, Wola niżna (3), Wernejówka (4); razem 1814 dusz kat. i 360 żydów. Miasteczko położone na stromem wzgórzu przy ujściu potoku Bielcza do rzeki Jasiołki. Najniższe położenie po nad Jasiołką 425 m. npm., najwyższe wzniesienie 666 m. npm. w lesie zwanym Ostryż. Miasteczko to założył Kazimierz Wielki w r. 1367, udzielając Janowi Hanselinowi przywilej ulokowania miasta Hohenstadt albo Wysoke-Mesto na 200 łanach frankońskich, z czego 2 łany zastrzegł na użytek kościoła. Niemiecka nazwa miasta wyszła w biegu czasu z użycia i zastąpiona została polską nazwą Jaśliska. Były one już za

Kazimierza W. grodem obronnym i zamykały od Węgier przesmyk ku Krosnu i Dukli. Resztki murów świadczą do dziś dnia o obronności miasta, zaś murowane piwnice pod domami o rozległym handlu winem, jaki ono do XVIII wieku prowadziło, spółzawodnicząc z Duklą. Parafia założoną była równocześnie z miastem. Dokumenta jej sięgają XV wieku. Podlegała z początku jurysdykcyi duchownej biskupów krakowskich i dopiero w roku 1763 do dyec. przemyskiej wcieloną została, mimo że miasto już Władysław Jagiełło w r. 1443 przydzielił biskupstwu przemyskiemu na własność, i ono aż po dziś dzień stanowi część dóbr stołowych biskupa łacińskiego w Przemyślu. Kościół obecny wymurowany został w r. 1732, poświęcono go w r. 1756 pod wezw. św. Katarzyny. Przed rokiem zbudowano przez Jaśliska gościniec, wiodący od Tylawy (resp. Dukli) do stacyi kolei żelaznej Mezö-Laborcz w Węgrzech. Budowa ta wykonaną została wspólnym nakładem państwa, prowincyi całej, powiatu i gmin, przez które gościniec prowadzi. J. leżą w obszarze, który obsiedli Kurtacy czyli Czuchońcy, tak zwani od zwierzchniej sukni zwanej czuchonią. Ten lud mieszka w niskim Beskidzie od źródeł Ropy po źródła Sanu. W jego gwarze spotykamy słowo: łem w znaczeniu tylko, w niektórych wioskach nad Osławą: nem albo też i z tąd zowią ich Łemkami. Oni sami nazywają się Rusnakami. Klucz J., własność biskupów przemyskich, miał 13 wsi. 2.) **J.**-posada, wś na północ od Jaślisk po drugiej stronie rzeki, w pow. sanockim, należy do parafii rzym. kat. w Jaśliskach a gr. kat. w Daliowy, ma 860 mk. rzym. kat i 146 gr. kat. Obszar większej posiadł. należy do biskupstwa rzym. kat. w Przemyślu i wynosi 79 mr. roli, 100 mr. łąk i ogr., 46 mr. pastw. i 456 mr. lasu; posiadł. mniejsza 1192 mr. roli, 179 mr. łąk i ogr., 271 mr. pastwisk i 14 mr. lasu. Grunta górskie, lasy szpilkowe.

Jaslowetz, *Jazłowiec*, wieś, pow. Solka na Bukowinie, o 11 kil. od Solki, ma cerkiew grecką nieunicką.

Jasło, miasto powiatowe, oblane od północy Jasiołką a zachodu Dębówką, do której w pobliżu miasta uchodzi Ropa, tak że od tego miejsca te trzy rzeczki przybierają nazwę Wisłoki, leży w pięknej dolinie 233 m. npm., pod 39°8' wsch. dług. od Ferro i 49°45' półn. szer., o 57 kil. od Tarnowa. Z J. rozchodzą się gościńce do Dukli, Górki i Pilzna. Z 2962 mieszk. jest 2448 rzym. kat., 22 gr. kat., 8 akat. i 468 izr. Małe, ale dobrze zabudowane miasto ma w rynku jednopiętrowe murowane domy, w ulicach drewniane dworki, zbudowane po większej części w pięknych ogrodach. Powierzchnia ta ma 815 mr. 1090 sążni kw. Stan czynny majątku miejskiego wynosi 176000 zł. wa., stan bierny 7976 zł. a roczny dochód 18000 zł. wa. Jasło jest siedzibą c. k. starostwa i z niem połączonych urzędów, rady powiatowej, rady szkolnej okręgowej, c. k. sądu powiatowego, urzędu poczt. i telegraficznego. W J. są szkoły ludowe czteroklasowe męzka i żeńska, i c. k. wyższe gimnazyum, założone w r. 1868 jako miejskie, a w r. 1875 przeniesione na etat rządowy, do którego uczęszcza 350 uczniów. Z instytucyj finansowych znajduje się tutaj wydział Towarzystwa galic. kredytowego, kasa oszczędności założona w r. 1868 przez gminę z funduszem gwarancyjnym 12000 zł. wa. i fundusz pożyczkowy dla rękodzielników i przemysłowców, założony przez radę gminną w r. 1866, w celu wspierania biednych rękodzielników 4% pożyczkami, aż do wysokości 1000 zł. wa. Do instytucyj humanitarnych należy internat (bursa) dla ubogiej młodzieży gimnazyalnej, fundusz inwalidów utworzony w roku 1851 z kapitałem zakładowym 1300 zł., fundusz ubogich utworzony w r. 1844 i szpital powszechny, założony z dobroczynnych składek między r. 1838 a 1842 Celem szpitala jest leczenie i pielęgnowanie chorych za opłatą 60 ctów dziennie; majątek zakładowy składa się z piętrowego murowanego domu w wartości 18000 zł. i ogrodu. Dochód z r. 1879 wynosił 13656 zł. wa. Powodem, że prócz starożytnego kościoła parafialnego, miasto ma wejrzenie zupełnie nowego miasta, małą liczbę mieszk. i że wszystkie instytucye pochodzą z czasów najnowszych, są liczne klęski, które to miasto nawiedziły, mamy bowiem wiadomość o tej miejscowości już w r. 1328. W tym roku znajdujemy kościół w Jassel w dekanacie zręcińskim dyec. krak. na spisie probostw, sporządzonym w celu wybierania świętopietrza. W 38 lat później przeniósł Kazimierz W. wieś Jaszyel na prawo magdeburskie, robiąc ją miastem, nadając wagę i 2 łany wolne od opłaty na pastwisko, zwane pospolicie skotnicą (1366). Pierwotny drewniany kościół mieli zburzyć Węgrzy, a dzisiejszy murowany wystawili podług Długosza (Lib. benef. Dioec. crac.) w roku 1446 bracia Stanisław Cielątko (Czelanthco) doktór dekretaliów, scholastyk sandomirski, i Mikołaj herbu Ciołek, który jest w r. 1442 wymieniony między kanonikami przemyskiemi. Na sklepieniu świątyni znajdują się herby Janina, Gryf, Pobóg, Trąby i Strzemię, zkąd wnosić można, że i inne rodziny szlacheckie przyczyniły się do budowy. Od tego czasu zaczęły się nieszczęścia Jasła. W sporze o Czechy między Władysławem Jagiellończykiem a Maciejem Korwinem, w którym Kazimierz Jagiellończyk stanął po stronie syna, napadł król węgierski na podgórze karpackie i spalił Jasło w r. 1474. O ile i jak prędko podniosło się miasto po tym wypadku nie można

dociec, bo zamienione na starostwo ziemskie (niegrodowe) zostało nadane dopiero w r. 1550 Joachimowi Lubomirskiemu dworzaninowi Zygmunta Augusta, przyczem król przywileje i wolności miasta przez poprzedników nadane potwierdził. Lustracya z r. 1564 nie wykazuje ileby mieszczanie posiadali łanów; „płacą jednakże ogółem grzyw. 4 gr. 28 den. 6, z domów osiadłych i pustych dają progowego po groszu, na stancyą grzyw. 20, z łaźni grzyw. 8. Rzeźnicy dają za łój grz 5, flakowego z jatki po gr. 2, wszyscy zaś składają się na dobre cielę. Piekarze mają 14 jatek, z każdej po gr. 10, szewcy z tyluż jatek po gr. 12.“ Sądząc po liczbie piekarzy i szewców należałoby wnosić, że miasto było wówczas znacznie większe, niż dzisiaj. W mniej pochlebnem świetle przedstawia się trzeźwość ówczesna mieszkańców, bo „dla wielkiego pyaństhwa a sthąd zabyania y ynszich zbithków“ widział się ówczesny dzierżawca starostwa zmuszonym zakazać palenia i wyszynku gorzałki. Targowego opłacało wówczas miasto 3 marki a z censusu i mlewa 210 mar. 40 gr. 6 den. Zdaje się, że było bardzo powszechne warzenie saletry, bo Zygmunt III zakazał ją tu robić pod karą stu grzyw. z powodu niszczenia lasów, przyczem żydom wzbronił się osiedlać i otwierać handle w Jaśle. W 1613 r. nadał Zygmunt III starostwo jasielskie Mikołajowi Strusiowi „który żadnej wyprawy wojennej nie opuścił“ a w 1619 r. ponowił i zaostrzył zakaz przeciw żydom „gdyż mieszczanom w handlu przeszkadzają i wiktuały podkupują.“ Mimo tak wielkiej protekcyi królewskiej upadło miasto podczas wojny szwedzkiej za Jana Kazimierza, zajęte i spalone prawdopodobnie w 1655 r. przez Szwedów. Lustratorowie zastali w r. 1664 „tylko jeden dom gościnny, 5 szynkownych a 10 pospolitych, inne place leżały puste.“ Statiey składają na rok fl. 32, elektiey pro festo Epiphan. fl. 6 gr. 28. Szewców było tylko 2, piekarz 1, bań gorzałczanych 5. Pieniędzy kor. złożyli 10 fl. Rzeźnik pokazywał dyplom z r. 1574, dozwalający przebywać w mieście tylko ośmiu i ustanawiający, aby wszyscy z jatek i za łoje płacili razem 15 grzyw. Naturalnie, że w tym czasie nie mogło miasto wyprawiać na pospolite ruszenie wojennego wozu z dobrymi końmi i spiżą (działem), do czego było obowiązane. Wątpić należy czy się miasto podniosło z tego upadku, bo znowu w r. 1683 dotknął je straszny pożar, który się ponowił w r. 1755 i 1826. Przedostatnim starostą jasielskim był gorliwy stronnik Stanisława Leszczyńskiego Adam Tarło (od r. 1733), ostatnim zaś Jędrzej Moszczeński wojew. inowłocławski, który w r. 1772 opłacał kwarty: zł. 6018, gr. 25, den. 12. Do starostwa należały wsie: Krajowice, Kaczorowy, Bryszczki, Hankówka i Siemiechów.

Jasło było miastem otwartem a starosta rezydował w zamku w Krajowicach o 5.6 kil. od J. odległych, póki tamtejszy zamek nie został zburzony. Zapewne o tych ruinach wspomina Baliński (Star. pol.), bo w J. ruin zamku nie ma ani żadnej tradycyi. Oprócz kościoła par. był w J. klasztor i kościół karmelitów niewiadomego założenia, ale prawdopodobnie przed r. 1437. W kaplicy znajdowała się studnia, którą św. Wojciech idąc z Węgier miał błogosławić i obraz cudowny N. P. M. zwanej węgierską, znajdujący się obecnie we wsi Tarnowcu „do którego tak wielka ilość pątników z Polski a szczególnie z Węgier się schodziła, że ich miasto pomieścić nie mogło“. Klasztor zniósł ces. Józef II w r. 1786 i zamienił na biuro starostwa. Akta wspominają nadto prebendę Zwiastowania N. P. M., którą Zygmunt I w r. 1550 ustalił i szpital św. Ducha z kaplicą. Obecnie niema śladu tej sławnej studni, tylko lud wskazuje źródło przy drodze do Tarnowa, utrzymując, że płynie z Dukli „od św. Jana“ i że jest w chorobach oczu pomocne. Zapewne w ten sposób zmieniła się tradycya o dawnej studni. Na cmentarzu znajduje się murowana kaplica z r. 1862 pod tyt. Ukrzyżowania Chr. P. Parafia należy do dyec. przemyskiej i obejmuje 21 miejscowości z ogólną liczbą mieszkańców 7157 rzym. kat., 8 akat. i 468 izrael Powiat jasielski ma przestrzeni 9·57820 miriam. i 83.709 mieszk. w 154 osadach i 150 gminach katastralnych. W granicach tego powiatu są 3 sądy powiatowe: w Jaśle, Frysztaku i Żmigrodzie. Powiat jasielski graniczy na wschód i południe z pow. krośnieńskim, na zachód i południe z pow. gorlickim a na północ z pilzneńskim, obejmuje zatem górne dorzecze Wisłoki i podgórza płaskiego Beskidu. Pod względem zaludnienia i urodzajności gleby wypada ten powiat zaliczyć do drugiego rzędu pow. w Galicyi. Więcej urodzajną jest północna część powiatu, mianowicie urocze doliny ubrane pięknemi i licznemi dworami szlachty, mniej urodzajną a więcej lesistą jest część północna. W tej części pow. około Żmigroda w Łężynach znajdują się obfite źródła nafty. *Obwód jasielski* w Galicyi zniesiony został za ministerstwa hr. Gołuchowskiego rozporządzeniem z 6 sierpnia 1860 r., wraz z obwodami wadowickim i bocheńskim. Obwód ten składały powiaty: Dukla (mil kw. 6, ludności 20000, gmin 39); Zmigród (mil kw. przeszło 5, ludności 22000, gmin 44); Frysztak (mil kw. przeszło 4, ludności 24200, gmin 4); Brzostek (mil kw. przeszło 4, ludności 24200, gmin 30); Strzyżów (mil kw. przeszło 5, ludności 28000, gmin 35); Jasło (mil kw. przeszło 4, ludności 28000, gmin 25); Krosno (mil kw. przeszło 4, ludności 29000, gmin 25); Biecz (mil kw. przeszło 5, ludności 29400, gmin 33); Gorlice (mil

kw. 7, ludności 35100, gmin 48). Z pomiędzy tych, miasto Gorlice było najludniejsze. Powyższem rozporządzeniem przyłączono powiaty Gorlice i Biecz do obwodu sądeckiego; Brzostek, Frysztak i Jasło do obwodu tarnowskiego; Strzyżów do rzeszowskiego, zaś Krosno, Żmigród i Duklę do sanockiego. Obwód jasielski graniczył od północo-wschodu z obwodem rzeszowskim, od wschodu z sanockim, od zach. z sądeckim, od południa z Węgrami. Łańcuch Karpat przerzynał obwód, grunt po większej części kamienisty, mniej pod uprawę zdolny. Płóciennictwo jest zwykłem zatrudnieniem ludu obok rolnictwa. Oprócz miast powiatowych o których jest mowa we właściwym porządku abecadłowym, są tu główniejsze miejscowości: Kołaczyce, niegdyś stał tu gród obronny, w r. 1546 miasto zgorzało, ocalał jedynie kościół. Błażowa, ma piękny pałac. Czudec, z pięknym ogrodem i pałacem. Frysztak, niegdyś Freistadt, za Kazimierza Wielkiego przez Niemców założone miasto. Osiek, miasto, niegdyś zamek królewski. Strzyżów, ma śliczny kościół w stylu gotyckim, mieszkańcy są garncarze. Miasteczka Dębowiec, Jedlińcze, Jodłowo bardzo podupadłe. Ważniejsze wsie są: Binarowa, Czarnorzeki, Dobrzechów, Głęboka, Głogołów, Jaworze, Kobylanka, Korczyna, Krościenko, Kunowa, Libusza, Moderówka, Nawsie, Niegłowice, Odrzykoń, Polany, Racławice, Ropa, Rosenbark, Rychwald, Szmokląski, Sobniów, Suchodoł, Szymbark, Tarnowiec, Trzciana, Trzenica, Turaszówka, Wysowa, Żarnowiec i kolonia Niemców w Wiesendorfie. Czarnorzeki odznaczają się śliczną okolicą, Głęboka posiada wody mineralne, do Kobylanki odbywa lud liczne pielgrzymki odpustowe. W Kościeńcu są osadnicy szwedzcy jeńcy. Kunów gniazdo rodowe Oświecimskich. Libusza, wś, znana już od końca XIV stulecia. Nawsie ma źródło mineralne, w r. 1840 założono tu fabrykę nankinu i katunu. W Niegłowicach widać ruiny starożytnego zamku. Odrzykoń ma źródło mineralne, ruiny zamczyska na skale istniejącego w XII wieku pod nazwą Ehrenberg. Polany, mają hutę szklanną. W Samoklęskach jest ładny pałac. W Sobniowie zmarł ostatni z rodu Firlejów. Suchodół powstał z osady szwedzkich jeńców. Szymbark znany w XII wieku, pod nazwą Schönpark, zamek starożytny zniszczył Rakoczy. Tarnowiec, znane miejsce odpustów. W Trzcianie kaplica w miejscu przebywania błogosławionego Jana z Dukli. W Turaszówce płonące źródło mineralne, w Wysowie również jest źródło mineralne. W Żarnowcu przebywała Adelajda, córka landgrafa heskiego, porzucona przez jej męża Kazimierza W-go. Czyt. Hibel „Bruchstücke einer Topographie des Jasloer Kreises, gerchrieben im J. 1808“ w „Vaterländische Blätter fur Oesterreich,“ 1811 nr. 76. Toż samo po polsku w Dod. do Gaz. lwow. 1811 nr. 43.—Krótki opis miasteczka i rycina w Stęczyńskiego „Okolice Galicyi“ zesz. I. — „Z podróży archeologicznej w Jasielskiem“. Czas, 1852 nr. 235. — „Spostrzeżenia meteorologiczne w J.“ w „Jahrbücher dr Central-Anstalt f. Meteorologie v. Kreil, Wien, 1860, VII, 140.“— O rudzie żelaznej w Jasielskiem ob. Jhb. dr geol. Reichsan. Wien, VII, 836; o nafcie ob. tamże XV, 184.—„Przyczynek do flory obwodów jasielskiego i sanockiego p. Knappa“ w „Spraw. kom. fizyogr.“ Kraków 1869.—„Jąsło i jego okolice“ w Tyg. illustr. Warszawa 1879. — Acta oppidi Jaslicensis ab a. 1584 ad 1643. Rkp. w Bibl. Ossoliń. nr. 432. *Mac.*

Jasłów, młyn, ob. *Brzegi.*

Jasłowice, przys. Biłki szlacheckiej, pow. lwowski.

Jaśmieńce, wś w pow. rzeczyckim, w gm. brahińskiej, w okolicy wiosek: Nudzicz, Ilicz i Koziełudziec, ma osad 15.

Jaśmiewo, albo *Mały Przykop*, niem. *Friedrichstadt*, wś dziedziczna w pow. olsztyńskim, st. p. Wutryny.

Jaśmin, ob. *Dobrotów.*

Jasmonda, *Jasmund* (niem.), półwysep, ob. *Rugia*, wyspa.

Jasmujża, po łotew. *Joszmujża*, wś w pow. dyneburskim, własność Szadurskich, z kościołem Podniesienia św. Krzyża parafialnym, 1815 r. erygowanym przez Ksawerego Szadurskiego. Parafia J. dek. dolno-dyneburskiego, klasy 5-ej, ma dusz 2066. Dobra 1292 dzies. Gmina włośc. J. ma 1136 dusz. *A. K. Ł.*

Jasna (z Podłopieniem), wś, pow. limanowski, par., dek. i st. poczt. Tymbark, o 3.3 kil. od Tymbarku, w położeniu górzystem, ma 2002 m. rozl., w tem 590 mr. lasu; 138 dm., 880 mk. wyzn. rzym. katol., gleba owsiana. Attynencya Tymbarku. *M. Ż. S.*

Jasna góra, nazwa ogólnie dawana w czasach dawniejszych wyniosłościom znaczniejszym, których szczyt, nie porośnięty lasem i utworzony zwykle z kamienia wapiennego, jaśniał z daleka swą białością na widnokręgu. Ciemne a nagie szczyty zwano Łysemi, porośnięte drzewami zaś Czarnemi. Ztąd poszły nazwy: Łysagóra, Czarnagóra. Z Jasnych gór najgłośniejszą jest wyniosłość koło miasta Częstochochowy, na której stoi klasztor z głośnym obrazem Matki Boskiej. Inna Jasna góra w kieleckiem posiada marmur jasno fioletowy. Podobnież słynie J. w Hoszowie. *Br. Ch.*

Jasnagóra, ob. *Częstochowa.*

Jasna-góra, folwark we wschodniej stronie pow. borysowskiego w okolicach Bohdanowa i Latylicz w I okr. policyjnym chołopienickim, na Polesiu położony, jest dziedzictwem Późniakow, ma obszaru 7 włók i około 10 mr. litewskich. *Al. Jel.*

Jasna góra w Hoszowie, pow. dobromil-

skim. Na niej klasztor bazylianów z cudownym obrazem Matki Boskiej. Ob. *Hoszów.*

Jasna górka, pustkowie, pow. piotrkowski, gm. Gorzkowice. Leży przy wsi Czerno, ma 5 mr. obszaru i należy do rządu.

Jasnagórka lub *Koronowo*, dwór nad Szuszwą, pow. kowieński, okr. polic. kiejdański, o 44 w. od Kowna, 12 mk., gorzelnia i młyn wodny (1859).

Jasna górka, folw. pryw. nad rz. Dzisienką, o 21 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 10 mk. (1866).

Jasne, niewielkie jezioro, wielkości około 2 mr., w północnej stronie pow. ihumeńskiego, powstałe z moczarów otaczających wioski Mokonie i Słoboda; strugą zasila rzeczkę Mokońkę, wpadającą do Uszy. *Al. Jel.*

Jasne, jez., wypływa z niego rzeka Drysa (ob.).

Jasnepole, ob. *Hellefeld* (niem.).

Jaśnica, rz., ob. *Husaki.*

Jaśniska (po rusku *Jasnyska*) z *Jezierskiem* i *Laszym potokiem*, wś w pow. gródeckim, 26 kil. na półn.-wschód od Gródka, 10 kil. na wsch. od urzędu poczt. i sądu pow. w Janowie, na granicy pow. lwowskiego. Na półn.-wschód leży Rokitno, na płd. Borki janowskie, dominikańskie i Zielów, na zach. Zielów, na półn.-zach. Łozina. Wieś sama zajmuje płd. część obszaru, przysiołek Jezierskie leży na zachód od wsi, a Laszy potok na wschód. W płn. kończynie wsi wznosi się punkt jeden do 378 m., na półn.-wschód od niego Worotyszka do 376 m.; reszta obszaru opada ku płd. do 338 m. na płd.-zach. a do 330 m. na płd.-wsch. granicy. Przez środek wsi płynie od półn. ku płd. potok zasilony licznymi dopływami a uchodzący za obrębem wsi do Starej rzeki, dopływu Wereszycy. W dolinie tego potoku leżą zabudowania wiejskie. Własność więk. ma roli ornej 113, łąk i ogr. 18, pastw. 15, lasu 16; własn. mniej. roli ornej 1057, łąk i ogr. 146, pastw. 187, lasu 136 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1157 mk. w gminie, 50 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 28, gr. kat. tutaj i we filii Borki janowskie 1319. Par. rzym. kat. w Janowie, gr. kat. w miejscu, dek i archidyec. Lwów. We wsi jest cerkiew i szkoła niezorganizowana. Są też ślady istniejącego dawniej monasteru. W dawnych dokumentach zwą się J. „Jaczniska, Jaszcaniszcza" lub „Jasniszcza". Było to niegdyś pustkowie darowane w r. 1451 przez Kazimierza Jagie ończyka dwom braciom Stankowi i Iwankowi Dawidowiczom, obywatelom miasta Lwowa, w nagrodę waleczności okazanej w bitwie z tatarami. (Ob. Akta ziem. i grodz., Lwów, tom 5, str. 171 i 172). Dokument odnośny do Jaśnisk z r. 1601, ob. w Dod. do Gazety lwow. 1858, Nr. 19 i 20. *Lu. Dz.*

Jaśniszeze 1.), (po rusku *Jasnyszcze*), wieś w pow. brodzkim, 32 kil. na płd.-wschód od Brodów, 10 kil. na płd. od urzędu pocztowego w Podkamieniu. Na półn. leżą Palikrowy i Kutyszcze, na wsch. Seredec, na płd. Podberezce, na zachód Wierzbowczyk. Wzdłuż granicy wsch. płynie od półn. na płd. potok bezimienny, skręca na zach., tworzy granicę płd., rozlewa się w staw i wpada poza obrębem wsi do Seretu. Na półn. od stawu leżą zabudowania wiejskie a na półn. od nich dochodzi najwyższy punkt obszaru 376 m. Własność większa ma roli ornej 231, łąk i ogr. 131, pastwisk 7, lasu 151; własn. mniej. roli ornej 359, łąk i ogr. 66, pastwisk 8 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 409 mk. w gminie, 46 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 102, gr. kat. tutaj i w Kutyszczu 628. Par. rzym. kat. w Podkamieniu, gr. kat. w Kutyszczu. We wsi szkoła niezorganizowana. 2.) **J.**, przys. Borek Dominikańskich, pow. lwowski. *Lu. Dz.*

Jasnitz, *Alt-Jaschienitz* (ob.).

Jaśniuka, potok górski, w obr. gm. Wyżłowa, w pow. stryjskim, pod samym grzbietem granicznym Beskidu szerokiego, wypływa po zach. stronie Jawornika wielkiego (1123 m.), płynie na zachód, zasilając się licznymi górskimi strumykami, wpada na górnym końcu wsi Wyżłowa do Stryja z lew. brzegu. Ujście 818 m. npm. (szt. gen.). *Br. G.*

Jasno, dobra, pow. chojnicki, ob. *Jasnowo.*

Jasnogórka, ob. *Jasnagórka.*

Jasnogórka 1.), dwór, pow. rossieński, parafia szydłowska, własność niegdyś Chrapowickich, dziś Komarów. 2.), **J.**, folw. nad Niewiażą, pow. poniewieski, par. Krakinów, własność Lutkiewiczów. *J. D.*

Jasnogorodka, ob. *Jasnohorodka.*

Jasnogród, wś nad rz. Leśną, do Teterowa wpadającą, pow. żytomirski, par. Cudnów, ma cerkiew. Należała do księdza Wacława Żylińskiego, biskupa wileńskiego, dziś jego brata. W r. 1867 było tu 44 dm., dziś 296 mk.

Jasnohorodka, *Jasnogródka*, mko, powiat kijowski, o 40 w. od Kijowa, na drodze z Byszowa, nad rzeczką Trubiszczem, wpadającą do rz. Irpienia. Niewielka żydowska mieścina. Chat włościańskich liczą tu 137; włościan 980, katol. 4, izrael. 406. Jedna część tej włości nazywa się Bohuszówką. Miejsce to w dawnych czasach nosiło miano Dołhobródki, ale po wydarzonem przed wiekami wyludnieniu tatarskiem, pierwotne to siedlisko zamienione zostało w pustkowie i następnie wieś nowa na innem znów zasiedliła się miejscu, pod nazwiskiem Jasnohorodki. Sędziwa tradycya wskazuje jeszcze dziś posadę zniszczonej przez tąta-

rów Dołhobródki. Pierwiastkowo majętność ta należała do rodziny Bohuszów-Hulkiewiczów; atoli w 1585 r. została sprzedaną księżnie Joachimowej Koreckiej (z domu Chodkiewiczównie, siostrze rodzonej sławnego wodza Karola Chodkiewicza). Odtąd też J. weszła w skład dóbr sąsiednich biłhorodzkich. Roku zaś 1646 ks. Samuel Karol Korecki przedał J. wraz z całym kluczem biłhorodzkim Maksymilianowi Brzozowskiemu. Brzozowscy h. Gozdawa pochodzili z nad Wisły. Wcześnie jednak przeniosłszy się na Ruś, z katolików zostali wyznawcami wschodniego obrządku. To wszakże przechodzenie z jednego obrządku na drugi nie było pono w owych czasach jedynym tego rodzaju przykładem. Wiadomo np. że Dzikowie, Lassotowie, Zalescy, aczkolwiek byli to najczystszej krwi Mazury, raz osiadłszy śród Rusi, zostali z czasem wyznawcami cerkwi wschodniej. Fakt to w każdym razie wyjątkowy, ale nie bez znaczenia. Maksymilian Brzozowski nabywca Biłhorodczyzny był wybitną swego czasu postacią. Jako terrygena kijowski był on naprzód podczaszym kijowskim, w 1638 r. komisarzem do rozgraniczenia między wdztwy kijow. i czernich. (Cons. fol. 21) nareszcie kasztelanem kijowskim, z którym tytułem podpisał elekcyą Jana Kazimierza. W młodych latach traktował wojskowo; w czasie nabiegu Abazy Baszy, jako porucznik wojewody ruskiego brał udział w bitwie pod Kamieńcem (Pam. do panow. Zygm. etc wydał Wójcicki, tom I, str. 219). Już jako pułkownik pod wodzą księcia Jeremiasza Wiszniowieckiego bił się z kozakami pod Łubnami; następnie należał do komisyi z kozakami na Masłowym Stawie (Diariusz Okolskiego, str. 192). Nareszcie za wojen Chmielnickiego występuje wraz z Adamem Kisielem wda kijowskim w charakterze negocyatora i medyatora Rzplitej z kozakami. Oprócz Biłhorodczyzny na Ukrainie posiadał on w owruckiem Wepryn i Kuchary, a na Wołyniu Połonne. Był to już więc pan krociowy. Według Niesieckiego miał on syna Michała i córkę Katarzynę za Karolem Denhofem, kasztelanem konarskim. Potomstwo to jednak Maks. Brzozowskiego musiało wymrzeć bezpotomnie, gdyż wiemy skądinąd że ich krewna bliska Zofia Brzozowska odziedziczyła po nich Jasnohorodkę. Wyszła zaś ona za Konstantego Szujskiego. Ród Szujskich pochodził z Moskwy. Byli to jedni z owych zbiegów z dalekiej północy, którzy jak kniaziowie Kurbscy i tylu innych osiedli śród Polski, i którzy to według słów poety „jak na ojcowskim łonie, odpoczęli w tej koronie" (Grochowski, Lech wzbudzony). Niesiecki w Starowolskim wyczytał, że niektórzy kniaziowie Szujscy z Moskwy do Polski przenieśli się przed r. 1600. Tymczasem ślady już o Szujskich w Polsce mamy nierównie dawniejsze. Czytamy bowiem list Zygmunta starego do podskarbiego Hornostaja, w którym powiedziano: „Bili nam czołem kniaź Szujski i Carewicz Puński, abyśmy łaską naszą ich wspomogli i utrzymanie im dali, lecz nam się to nie zdało na onczas abyśmy imiona im dawali, ale chcemy im dawać na każdy rok pewną sumę pieniędzy. Dla tego zlecamy iżbyś kniaziowi Szujskiemu co rok dawał po 80 kóp gr., a carewiczowi Puńskiemu do pierwszego datku iżbyś dodawał po 50 kóp gr.; wszystko więc po sto kóp gr. rocznie, i żebyś ten datek wydawał im zupełnie co rok, aż póki nasza hospodarska wola, a my od ciebie w liczbie mamy przyjąć" (Akty Zap. Ros. tom II, str. 390). Karamzin mówi, że za panowania Wasila aż na trzech Szujskich padło podejrzenie, że mają ochotę uciekać na Litwę, i że aż duchowieństwo musiało poręczać za ich wierność w r. 1522 (Karamzin VII, str. 337). Byli to wszystko potomkowie kniaziów suzdalskich, których jeszcze syn Dońskiego z dzielnic powyganiał. Owoż bardzo być może, że ów wspomniany Szujski w liście Zygmunta starego stał się właśnie przodkiem odnogi polskiej Szujskich, a nie owi dwaj bracia cara Wasila Szujskiego, od których, jak mówi Słuszka w „Swadzie", miał pochodzić jakoby polski szczep Szujskich. Toż Szujscy nasi po ucieczce swej z Moskwy, udarowani posiadłościami, najpierw w brzeskiem wdztwie zagnieździli się byli „gdzie było ich ulubione domicilium"; następnie niektórzy z nich poprzenosili się w powiat piński; nareszcie, jak to widzieliśmy, Jan Konstanty Szujski starosta jałowicki potem zawalski, przez ożenienie się swe z Zofją Brzozowską dziedziczką Jasnohorodka w kijowszczyznę zapłynął. On to pierwszy z Szujskich naszych zaczął się podpisywać „kniaziem"; chociaż Słuszka w panegiryku dla tego domu mówił, że Szujscy „aby nienarażali równości szlacheckiej, tytułu książęcego nieużywali." Synem jego był Dominik. Ten kilka razy związki małżeńskie ponawiał; 1-mo voto był ożeniony z Jadwigą z Ziemisławic Sulimierską łowczyną brzeską; 2-do voto z Roztworowską; 3-tio z Konstancyą Horainówną; umarł w 1720 r. Po śmierci jego J. przeszła w posiadanie syna jego jego Mikołaja, z Sulimierskiej urodzonego, ale gdy ten umarł bezpotomnie, Jasnohorodka spadła na brata jego Ignacego chorążego nowogrodzkiego, potem brześciańskiego, starostę jałowskiego, urodzonego z Rostworowskiej. Ignacy Szujski ogrócz Jasnohorodki posiadał w brzeskiem Terebuń, Janów, w mińskiem Chwojniki, w kijowskiem Chabne. Atoli Jasnohorodka w skutek traktatu Grzymułtowskiego nietylko poniosła wielką szczerbę, bo cała włość należąca do niej biłhorodzka jako

położona po drugiej stronie rz. Irpienia, odpadła była do Rosyi, ale nadto w czasie tak zwanej „Palejowszczyzny" zupełnie była zniszczoną. Inwentarz tych dóbr z 1720 r. powiada: „siedlisko nazywające się J., gdzie przed tym bywało miasteczko, teraz puste znajduje się siedlisko, nazywające się Dołhobród, tam quondam bywała wieś, teraz puste znajduje się pole" (Akty JZR, część 5, tom I, str. 48). Toć Ignacy Szujski zjechawszy do pustego dziedzictwa musiał też je urządzać i osiedlać na nowo. I nietylko Jasnohorodkę i inne do niej należące wioski zasiedlił, ale nadto na przeciwległym brz. Irpienia, wprost nę przeciwko odpadłej do Rossyi Biłhorodki, założył nowe miasteczko i od swego chrzestnego imienia Ihnatówką nazwał. J. zrobił główną siedzibą dominialną; dwór tu wybudował i dla bezpieczeństwa opasał fossami. Ożeniony z Ludwiką Zborowską, z którą zostawił jedyną córkę Anielę. Umarł w Terebuniu. Po śmierci jego żona wyszła za Bystrego. Wyswatali mu ową ciepłą wdówkę książę Fryderyk Czartoryski i zięć jego Fleming. Bystry tedy administrował Jasnohorodczyzną jako majątkiem małoletniej Anieli kniaziównej Szujskiej. Wkrótce atoli żona mu umarła; on się ożenił po raz drugi z Tymanówną; „a post fata matki córka Aniela będąc w opiece biskupa Sołtyka, została przez niegoż wydaną za dworzanina jego Wojciecha Szujskiego, nie krewnego ale imiennika". Wojciech Szujski był posłem na sejm ekstraordynaryjny w 1766 r.; potem został starostą niżyńskim. Zamieszkawszy w Jasnohorodce oboje kniaziowstwo światowe i wystawne prowadzili życie. Kniaziowa często odwiedzała Warszawę, dawała „asamble," na które król uczęszczał. W czasie podróży króla na Wołyń, jeździła ona na spotkanie J. K. Mości do Łabunia." Król, powiada Ochocki, ze szczególniejszemi był względami dla księżnej Szujskiej, jeszcze bardzo pięknej i miłej; wszyscy to uważali, a po cichu szeptano, alem ja nic nie widział, a domyślać się nie chcę (str. 204). Po raz wtóry widziała się kniaziowa z królem w Chwastowie, gdy jechał do Kaniowa. Oto jej list pisany do przyjaciela: „Byłam w Chwastowie i witałam Miłościwego Pana; bawił dwa dni i trzeciego dnia wyjechał. Zjechało się do Niego mnóstwo figur wielkich t. j. Potemkin, Stakelberg, Branicki, książę de Nassau, trzech książąt de Liń (Ligne), marszałkowie Mniszchowie oboje; innych już i pisać mi się nie chce. Miałam honor być prezentowaną Potemkinowi przez samego Miłościwego Pana. Za widzeniem się miałabym wiele do mówienia ale jak uważam z pisma tego, to wcale nie mam nadziei prędkiego widzenia. Król niewypowiedzianie był grzeczny. Z najwyższą wdzięcznością dziękował mi, żem przyjechała o kilka mil na przywitanie jego; jednem słowem, że nadzwyczajnie był zabawny i grzeczny. Na drugi dzień, jak powyjeżdżali te pierwsze grandece, otóż bawił się z nami długo nad swój zwyczaj, bo do godziny 10-tej w noc, a bawił się tak, jakby zapomniał o tem że król; dość że najsłodszy i najmilszy był w swojej zabawie. Na przywitanie król pytał się mnie czy mam wygodną kwaterę, i ten komplement do mnie powiedział, że gdyby to było w jego domu, toby sam ją dla mnie najlepszą wybrał. Uważ sobie jak to mnie ukontentowało, iż on tak wdzięcznie tę moją afekcyę przyjął. Trafia się nam często w Białejcerkwi, że jak psy stoimy, a nikt ani słowa nam grzecznego nie powie, ani dziękuje, żeśmy ośm, albo i więcej mil przyjechali do nich. Przywitanie króla z Branickim opowiem jeżeli się widzieć będę, bom stała o dwa kroki podtenczas. Wchodzili razem Potemkin, Stackelberg i Branicki. Proszę Cię ten bilet nazad mi odesłać dla mojej spokojności, bo się lękam, abyś nie zgubił. Słyszałam też, iż nasza Senatorya za diabły niepopisała się na przywitaniu króla, podobnie i nasz ruski oficialina; niechże im Bóg nie pamięta." Kniaziowa Szujska starała się podnieść Jasnohorodkę; jakoż wyjednała dla niej w 1773 r. przywilej u króla na zaprowadzenie 10-ciu dorocznych jarmarków (arch. JZR. część 5-ta tom I, str. 434). Jasnohoródka leżała pod ówczas w samym pasie pogranicznym częstokroć z całemi rodzinami emigrowali ztąd za kordon rossyjski. Kniaziowa Szujska miała trzy córki. Najstarsza z nich Franciszka wyszła za Abrahama Marczenka, rosyanina, brata pani Szeremetiewowej, gubernatorowej wołyńskiej; druga za Jacka Saryusza Zaleskiego prezesa izby cywilnej kijow., trzecia za Leduchowskiego. Jasnohorodczyzna podzieloną więc została dla trzech sióstr na trzy schedy: Jasnohoródkę z wioskami: Horbowiczami, Kniażyczami, Muryczami i Łuką wzięła Marczenkowa. Obecnie posiada je Jan Marczenko, syn Abrahama. Dzisiejsza cerkiew zbudowana w 1743 r. była uniacką. Oprócz tego istnieje tu dotąd kaplica na zamku, która była kiedyś uniacką. Taryfa z 1775 podaje w miasteczku 80 domów i 11 wsi do tego klucza należących. W 1855 r. był tu pożar, w którym spłonęło 35 dm. żydowskich. *Edward Rulikowski.*

Jasnopole, ob. *Hellefeld*

Jasnosz, młyn i kol., pow. łukowski, gm. Wojcieszków, par. Radoryż. Ma 1 dom, 6 mk., 90 mr. obszaru. Por. *Burzec.*

Jasnow (niem.), pow. chojnicki, ob. *Jasnowo.*

Jasnowice, niem. *Jasnowitz*, wieś, pow. cieszyński, gm. i par. katol. Izdebna, 162 mk.

Jasnówka, niewielka wieś w pow. ihumeńskim, w gm. pereżyrskiej, na prawym brzegu

rzeki Swisłoczy, i na pół drogi wiodącej z m. Zacierza do Tokarni, ma osad włócznych 10, ziemię dobrą, łąki wyborne. *Al. Jel.*

Jasnowo al. *Jasno*, niem. *Jasnow*, dobra do wsi Jeziórki należące, pow. chojnicki, nad bezimienną strugą, w okolicy lesistej, $^1/_4$ mili od st. kolei żel. w Rytlu (Rittel). Parafia Nowa Cerkiew, szkoła Kłodawa, poczta Rytel. R. 1869 miało budyn. 3, dom. 2, katol. 27, ew. 1.

Jasny Las, wieś i dobra w pow. bobrujskim, o wiorst kilka za Bobrujskiem, przy szosie wiodącej do Mohilewa, z prawej strony, w miejscowości gdzie rzeczka Kropiwna bierze początek, piaszczystej i lesistej; wieś ma osad włócznych 13, folwark, dziedzictwo rodziny polskiej Wołków, ma obszaru około 3159 mr. Była tu kaplica katolicka parafii Bobrujsk.

Jasomca, potok, ob. *Jarzębcza.*

Jasoń, niem. *Jassen*, dawniej *Gessyna*, *Jessin*, *Jassin*, 2 wsie, mały i wielki J., pow. bytowski, nad wielkiem lupańskiem czyli lupowskiem jeziorem, blisko granicy Prus zachodnich. Wś ta oddawna znajdowała się w posiadaniu szlachty (die panen) i miała prastare prawo polskie. R. 1335 tutejszy posiadacz Razlaus al. Raceslaus ma spór z klasztorem oliwskim co do używania i własności pobliskiego jeziora jasieńskiego, inaczej lupańskie i lupowskie zwanego. Zjechała wtedy komisya na to miejsce: krzyżak Otto komtur słupski, „Cotzemirus miles de Thuckem et Jesce Pomozzewicz de Stanziz.“ Ugodzili się, że Racław z Jasonia może łowić ryby, kiedy zechce ku swojej potrzebie „cum sagena parva que vulgariter Prswloc (? przewłók) nominatur et rustici secum habitantes cum parvis hamis.“ Z tem jednak zastrzeżeniem „quod in coitu luceorum vel squillarum piscari non debet modo prelibatus Raceslaus nisi dies precipui Jeiunii fuerit, tunc si piscibus caruerit, ipse Raceslaus piscari potest pro mensa solum modo.“ Prawa własności do tego jeziora, jakie mógł mieć Racław, odkupili oo. cystersi z Oliwy, płacąc mu zaraz 10 grzyw. mon. pr. Takim sposobem oni sami prawa własności jeziora otrzymali. Około r. 1360 od kilku właścicieli nabył tę wieś Nicusz Swarsewicz, który miał spór z Micuszem Zcorteke z Gowidlina o pewien las i łąki „by der lesenicze,“ ale nie mógł go wygrać. R. 1365 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode wydaje przywilej na wieś Gessyna w bytowskiej ziemi dwom braciom Mikołajowi i Bartoszowi na własność dziedziczną. Granice czysto polskie, tylko niemczyzną zeszpecone, tak opisuje: „anczuheben czu polvtuoga (? półodnoga) czu lesniczza bis czu Campesta (Kępnista?) Lancke bis czu Bukaw und den andern grennitczen.“ „Za to służyć nam będą konno w wojnie z zbroją (1 Platendienst), zamki nowe stawiać, stare naprawiać, kiedy i gdzie rozkażą. Zamiast pługnego (Pflugkorus) dawać nam będą rocznie 4 m. fen. pruskich. A na uznanie państwa naszego 1 funt kramnego wosku i 1 fen. kolońśki.“ R. 1437 donosi lustracya, jako wieś ta była szlachecka, płacili z niej 4 marki i pełnili służbę w wojnie. Przed reformacyą istniał tu kościół parafialny; patronatu był prywatnego. Dostał się wcześnie w ręce innowierców. Ob. Cramer, Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow, 2 tomy. *Ks. F.*

Jasona, ob. *Jeschen.*

Jasońca i *Nowa Jasońca* (łuż.), niem. *Jessnitz* i *Neujessnitz*, dwie wsie, pow. budyszyński, niedaleko Rakec. Por. *Jaseńca.*

Jasów, węg. *Jaszó*, ob. *Gielnica.*

Jasowiz, dawna nazwa wsi *Jaetzdorf* lub *Jakowice* w pow. olawskim.

Jassa, ob. *Essa.*

Jassany, wś pryw. w pow. wiłkomierskim, parafii uciańskiej, o 56 w. od Wiłkomierza, o 4 od Uciany, przy szosie warsz.-petersb. Kaplica katol. M. B., 1780 zbudowana z drzewa przez obyw. Wilczyńskiego. Dobra J. niegdyś należały do Uciany i razem z temi dobrami nadane egzulantom smoleńskim, były potem we władaniu familii Wilczyńskich przez dwa pokolenia, z których Franciszek sprowadził tu z Wilna rzemieślników i założył fabrykę powozów; obecnie przeszły do familii Bożeniec Jałowieckich; gruntu dworskiego włók 21, lasu włók 4, razem z Prusakiszkami (ob.).

Jassen (niem.), wieś, pow. prądnicki, na wschód od Prądnika, par. Prądnik, ma 55 osad, 1759 mr. rozl.

Jassen (niem.), pow. bytowski, ob. *Jasoń.*

Jasski powiat, ob. *Bielce.*

Jassówka, os. leśna, pow. warszawski, gm. Wawer, par. Praga.

Jassowszczyzna, zaśc. rządowy, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 42, od Ejszyszek w. 21, dom 1, mk. katol. 11 (1866).

Jassy, jez. w stronie półn.-wschodniej pow. siebieskiego, długości ma 6 wiorst, szerokość największa 1 i pół w., rozl. 49.15 dzies., głęb. do 5 sąż., brzegi kręte, niewysokie. Przepływa przez J. rz. Wielka. *M. K.*

Jassy, rum. *Jaszi*, miasto stołeczne dawnego księstwa Mołdawii czyli Multan, zjednoczonego potem z księstwem wołoskiem, obecnie prowincyi królestwa Rumunii, b. rezydencya hospodara, metropolity mołdawskiego, wyższych dygnitarzy księstwa i konsulów europejskich. Połączone odnogą kolei żelaznej ze stacyą Paskani na głównej linii z Czerniowic do Bukaresztu a następnie przez Ruszczuk do Warny idącej. Zbudowane nieregularnie, na wzgórzu oblanem przez rzekę Bachluję, która bardziej do szeregu jezior, aniżeli do rzeki jest podobną. Jassy, podobnież jak Bukarest, zajmują obszerną prze-

strzeń ziemi, gdyż domy otoczone są rozległemi ogrodami. Widok miasta w ogólności jest dość piękny; nowe budowle odznaczają się smakiem i schludnością, której w dawnych zabudowaniach nie postrzegamy. Jest w niem kilka szerokich i długich ulic; w niektórych zaś dzielnicach bruk zastąpił dawne pokrycie drewniane. Tu, również jak na Wołoszczyźnie, z powodu rzadkości materyałów budowlanych, nie ma okazałych gmachów; lecz widzieć można piękne cerkwie i nie brak też domów bogatych bojarów, z powierzchowności do starożytnych zamków podobnych. Na środku miasta, między bogatszemi domami nieraz napotkać można puste place, na ktorych się pasie bydło. Powierzchowność miasta mniej dochowała śladów stylu wschodniego, aniżeli w Bukareszcie; pochodzi to ztąd zapowne, że pożar r. 1827 zniszczywszy dawne budynki, zostawił miejsce dla gmachów nowszej architektury, której kształty odznaczają się tu stylem miast nowo-rossyjskich. Główna ulica zamieszkałą jest przez kupców, meklerów, wekslarzy, faktorów wszelkiego rodzaju, głównie żydów. W staro-dawnej części tej szerokiej ulicy, galerya wsparta na lekkich kolumnach drewnianych, stanowi nakrycie dla magazynów, których pułki uginają się od wszelkiego rodzaju wyrobów z fabryk angielskich, francuskich i niemieckich; tu się znajduje także księgarnia i czytelnia francuska. Jassy posiadają 43 kościoły, 26 monasterów, 6000 przeszło domów, liceum, seminaryum i t. d. Ludność obecna wynosi około 100,000. Handel miasta dość ożywiony, zostaje głównie w ręku Greków i Ormian. Miasto Jassy jest odległe o 48 i pół mil na płn. wschód od Bukarestu. Nazwa miasta pochodzić ma, podług Strittera, od narodu Jassów; lecz zdanie to nie jest uzasadnione, gdyż lud ten nie mieszkał w Mołdawii, ale w Dagestanie, Podług świadectwa Kantemira (Opisanie Mołdawii), do czasów hospodara (króla) mołdawskiego Stefana V, tam gdzie dziś leżą Jassy, stał młyn, którego właściciel nazywał się Jassius; Stefan, zbudowawszy na tem miejscu miasto, nazwał je od imienia młynarza Jassami. (Enc. Orgelbr.).

Jast..., por. *Jazd.*

Jast, dwie osady, pow. pszczyński: a) należy do gm. Dzieckowice; b) do gm. Imielin.

Jastarnia, niem. *Heisternest*, 2 osady rybackie, na półwyspie Heli (ob.), pow. wejherowski, blisko siebie leżące, na ruchomym piasku zbudowane. Dróg na tym piasku nie ma, ponieważ wiatr go rozwiewa. Ludność czysto polska i katolicka, trudni się tylko rybołówstwem. Rzemieślnika tu ani jednego nie ma, ani pługa, ani konia. Sieją na piasku nieco żyta jarego i kartofli. Krowy i trochę bydła jałowego pasie pasterz na wspólnej łące. 1.) J.-pucka, niem. *Putziger Heisternest*, wś kościelna parafialna, r. 1872 liczyła dusz 348, dm. 54, ognisk domowych 74. We wsi znajduje się parafialny kościół, szkółka katol., stacya telegr. i poczta, z Pucka utrzymywana, piesza. Istniała ta osada oddawna. R. 1378 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode stanowi przywilejem danym dla miasta Helu, ażeby Jastarnia to samo prawo miała, co teraz Hel otrzymał. Ludność była tu zawsze polska i katolicka, należała do puckiego starostwa. Przez długie czasy nie było żadnego katolickiego kościoła na tym półwyspie, odkąd Hel się zlutrzył. Dopiero Urszula z Potockich Przebendowska, żona Piotra Jerzego Przebendowskiego, wojew. malborskiego, przed r. 1750 mały kościołek drewniany zbudowała. Początkowo pracowali przy nim komendarze: Dyonizy Diesing dominikanin z Gdańska 1796 — 1806, Bartł. Itryk 1806 — 1820, Jan Knitler 1821 — 1829, Tausch 1829 — 1832, Józef Wilbrecht 1832 — 1838, Göbel 1838 — 1840. Odtąd ustanawiani proboszcze: Dr. Łukasz kanonik 1840 — 1841, Anlauf 1841 — 1844, Kapitz górnoszlązak 1844 — 1852, Lugart górnoszlązak 1852 — 1861, Zaporowicz administr. 1861 — 1862, Prengel proboszcz 1862— 1867, Kastner 1867 — 1872, Hieronim Gołębiewski od r. 1872. Rząd pruski usilnie się starał, żeby za pomocą szkoły i kościoła osadę tę zniemczyć. Jakoż w rzeczy samej, choć lud zna tylko niektóre wyrazy w handlu swoim potrzebne, prawiono tu kazania niemieckie zwykle co 2-gą niedzielę za proboszczów Anlaufa, Kapitza i Lugarta. Także i pieśni w kościele po niemiecku śpiewano. Prengel miewał jeszcze 3 razy w roku niemieckie kazania. Potem wreszcie ustały, jako nic nie skutkujące. Śpiew niemiecki dopiero teraźniejszy prob. Gołębiewski ostatecznie wyrugował z kościoła; w domu nikt go nie używa, bo nie umieją po niemiecku. Kościół tutejszy, w ostatnich latach powiększony, poświęcony został r. 1836; tytuł ma Nawiedzenia M. B., patronatu rządowego. Istnieją przy nim 2 bractwa: różańcowe i trzeźwości, zaprowadzone r. 1856 po misyi, którą tu oo. jezuici z wielkim skutkiem odprawili. R. 1867 liczyła parafia tutejsza dusz 1087, obecnie znacznie już więcej, ponieważ liczba rybaków się wzmaga. Wsie parafialne: Jastarnia gdańska, Kasfeld i Hel. Szkółki 3 istnieją w każdej katol. wiosce; Hel zlutrzony ma szkołę luterską. 2.) J.-gdańska, niem. *Danziger Heisternest*, zupełnie jak poprzednia osada rybacka, zaledwie 1000 kroków od puckiej J. oddalona, ma przydomek gdańskiej J. z tej przyczyny, że wraz z miastem Helem do Gdańska należała; lud teraz nazywa ją tylko Bór, od boru który się zaraz ze wsią aż do m. Helu ciągnie. R. 1872 liczyła dm. 74, ognisk

domowych 89, mk. 388, wszystko polacy i katolicy. Parafia i poczta Jastarnia pucka, szkoła katol. w miejscu. Zaraz za wsią nad brzegiem, znajduje się latarnia morska 36 m. wysoka. Z powodu zależności od gdańszczan, wieś ta wraz z Helem po reformacyi zupełnie się zlutrzyła i zniemczała. Pastor z Helu przybywał tu co 4-tą niedzielę i odprawiał nabożeństwo w szkole (mapa wojskowa podaje tu kościół). Także i cmentarz swój mieli. Odkąd zaś przymus religijny ustał, na początku tego wieku, mimo okupacyi pruskiej i rządów luterskich, napowrót cała wieś spolszczyła się i przeszła na katolicyzm. Oczywiście, że wiele się do tego przyczyniła bliskość kościoła katol. w puckiej Jastarni, do którego uczęszczać woleli. Także i żony zaczęli pojmować z tej wsi i inne stosunki rybackie zawierali. Dotąd w szkole zachowuje się na pamiątkę biblia luterska, z której pastor czytywał. Istnieje też jeszcze cmentarz poluterski, używany i przez katolików aż do r. 1863. Na środku wsi stoi figura św. Rozalii z Palermo, do której raz w rok w jej święto przybywa uroczysta procesya z puckiej Jastarni z księdzem na czele. *Kś. F.*

Jastef, ob. *Jastew* i *Dębno.*

Jasten (niem.), ob. *Jasiona.*

Jastew, wieś w równiach przy gościńcu z Brzeska do Wojnicza w pow. brzeskim, nad dopływem Uszwiny z lewego brzegu, należy do parafii rzym. kat. w Dębnie i ma 313 mk. rzym. kat. Większa posiadł. (Edw. Jastrzębski) ma 4 mr. łąk i 143 mr. lasu; mniej. pos. 209 mr. roli, 35 mr. łąk i ogr., 11 mr. pastw. i 2 mr. lasu. Gleba jest żytnia, lasy sosnowe i jodłowe. *Mac.*

Jastew, ob. *Jazdów.*

Jastków 1.), wś nad rzeką Dyską, powiat lubelski, gm. Jastków, par. Garbów; odl. 10 w. od Lublina. Jest tu gorzelnia, produkująca za 21,000 rs. rocznie; niegdyś sławny browar. W 1827 r. było tu 41 dm., 327 mk. Wspomina tę wieś Długosz (II, 541) jako dziedzictwo Grota h. Rawa. Część jej zwana Jastkowa Dąbrowa lub Opatki należała do klasztoru w Sieciechowie (Dług. III, 271). Gm. J. należy do sądu gm okr. IV w Wieniawie, poczta w Lublinie, liczy 20,801 mr. obszaru i 4023 mk. (1867 r.). Dobra J. składają się folw. J. i Wygoda, tudzież wsi J. i Skorupniki. Podług opisu z r. 1867 rozległość dworska wynosi mr. 1918. Wieś Jastków osad 52, z gruntem mr. 1050; wś Skorupniki osad 44, z gruntem mr. 450. 2.) **J.**, wieś i folw., pow. opatowski, gm. Cmielów (ob.), par. Potkanów. Odl. 11 w. od Opatowa, ma 37 dm., 287 mk., 261 mr. ziemi dwor. i 411 mr. włośc. Należy do dóbr ks. Drucko-Kubeckiego.

Jastkowice (z Wólką, Paleniem, Zielonkami, Kuziorami i Szwedami), wś, pow. tarnobrzeski, o 6 kil., od Rozwadowa, par. Pysznica. Ma szkołę filialną, 1776 mk. t. j. 1760 we wsi a 16 na obszarze dworskim, który należy do ks. Lubomirskich.

Jastrebe, ob. *Jastrzębie.*

Jastrebe lub *Jestrabi*, węg. *Jesztreb*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół par. gr. kat., wielkie lasy, 1020 mk. *H. M.*

Jastrebeńka, mała wioska, pow. radomyski, nad bezimienną rzeczką wpadającą do Zdwiżu, o 12 w. od wsi Brusiłowa, przy drodze pocztowej z tego miasta do Kijowa. Mk. 264 wyzn. prawosł., należą do brusiłowskiej par., gdzie i zarząd gminny i policyjny. Ziemi piaszczystej pokrytej lasem 1108 dzies. Własność Bohdanowiczów. *Kl. Przed.*

Jastrebińce, *Jastrubińce* (ob.).

Jastrebka, albo *Jastrzębka*, wieś w pow. rzeczyckim, w IV okr. policyjnym rzeczyckim, w bardzo głuchej bezludnej poleskiej miejscowości, w okolicy pomiędzy wsiami Udalowką i Michałówka, ma osad 16.

Jastrembe, ob. *Jastrzębie.*

Jastrembkau (niem.), lub *Jastremken*, *Jastrembke*, ob. *Jastrzębiec*, pow. złotowski.

Jastrib, potok górski, w obr. gm. Smolnika, w pow. Lisko, wytryska w Beskidzie lesistym, u zach. stóp góry Wyrostoków (884 m.), płynie na zachód u południowych stóp góry Kiczery wyżniej (648 m.). Wpada do Osławy z prawego brzegu. Długość biegu 2 kil. *Br. G.*

Jastrowie, niem. *Jastrow*, miasto w Prusach zachodnich, w pow. wałeckim, na bitym trakcie berlińsko-królewieckim i złotowsko-jastrowskim, w piaszczystej okolicy, nad strugą zapewne Wąską, którą niemcy Wutzke przezwali (w Słowniku Echarda czytamy, że J. leży nad rz. Pylą), w ostatnim północno-wschodnim końcu powiatu, 2 mile od stacyi kolei żel. tczewsko-pilskiej w Złotowie, niedaleko rzeki Gwdy. Ma ziemski sąd obwodowy, st. telegrafu i stacya drogi żel. z Piły do N. Szczecina, między Lebehnke a Ratzebuhr, urząd poczt., urząd celny, kościół paraf. katol., kościół luterski, synagogę żydowską, magistrat miejski, szkołę luter. miejską, szkołę katolicką, browar, aptekę, lekarza itd. Obszaru ziemi zajmuje mr. 27660. R. 1868 miał kat. 300, ewang. 3670, oprócz żydów (razem 4914 mk.); budyn. 888, dm. 322. J. jest szeroko zabudowane. Istnieje zresztą jako miasto dopiero od 5 maja roku 1602, fundowane wtedy od króla Zygmunta III. Ludność, oddawna zniemczona, trudni się oprócz rolnictwa głównie rzemiosłami i handlem. Targi doroczne odbywają się dość licznie: na len 3 razy, na bydło i konie 4 razy, kramne 4 razy. Osobliwie konie tysiącami się tu rozprzedają. Z pomiędzy rzemiosł słynęły tu-

tejsze wyroby sukiennicze, szewców i krawców. Jeszcze r. 1860 liczono: sukienników 81, szewców 119, krawców 19, tkaczów 4, piekarzów 9, rzeźników 5, młynarzów 2, garbarzów 1, czapników 4, siodlarzow 5, introligatorów 1, powroźników 2, stolarzów 16, szklarzów 3, tokarzy 6, zdunów 7, kołodziejów 4, kowalów 21, fabrykantów gwoździ 8, octu 1, ślósarzów 8, blachnierzy 2, fabrykantów dzwonów 1, zegarmistrz 1, malarzy 2, farbierzy 2, kupców najwięcej, żydów 28. O kościele jest też wiadomość. Przez kogo i kiedy założony, nie wiadomo. Ale w XVI w. przywłaszczyli go sobie innowiercy; zapewne żeby posiadanie wzmocnić, r. 1618 nowo go odbudowali. Pomimo to zaraz następnego roku 1619 król Zygmunt III zabrał im go na prośby najbardziej małżonki swojej Konstancyi, która właśnie wtedy m. J. wraz z całem ujejskiém starostwem dzierżyła. Kościół ten był z drzewa stawiany i jeszcze w r. 1641 nie poświęcony; tytuł miał św. Michała Archanioła, nabożeństwo odprawiało się za indultem. R. 1729 przy pożarze miasta spłonął. R. 1738 stał już nowy, w t. zw. pruski mur przez magistrat i mieszczan jastrowskich budowany, kryty dachówką, wieża gontami dębowemi. Obok na cmentarzu znajdowała się kaplica, w ktorej nabożeństwo odprawiało się, ponieważ kościół nie był dokończony. W parafii jastrowskiej istniały wtedy 2 kaplice we wsi Plitnica i Krępa. Wizyta Branickiego z r. 1641 pisze o nich, że były także już przez innowierców (powtórnie?) budowane, ale królowa Konstancya zabrała je dla katolików. Obecnie nie istnieją. Ob. Józef Łukaszewicz, kościoły parochialne I, 198. *Ks. F.*

Jastrowo 1.), wś, pow. szamotulski; 26 dm., 237 mk., 31 ewang., 206 katol., 74 analf. Poczta, telegraf i stacya kolei żel. w Szamotułach (Samter) o 5 kil. 2,) **J.**, folw., 3 dm., 93 mieszk.; należy do dominium Gałowa; ob. *Gałowo.* *M. St.*

Jastrubińce, duża wś, pow. lipowiecki, nad rz. Kupą, wpadającą do rz. Sobu, o 9 w. odległa od miasta Daszowa. Mieszk. 1301 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna i szkółka; ziemi 2018 dzies. wybornego czarnoziemu. Należy do daszowskich dóbr hr. Potockiego. Zarząd gminny w m. Daszowie, policyjny w m. Lińcach. *Kl. Przed.*

Jastrząb, os., pow. radomski, gm. Rogów, par. Jastrząb, własność rządu. Od Radomia w. 28, od miasta Szydłowca w. 6. Stac. drugorzędna przy budującej się kolei żel. iwangrodzko-dąbrowskiej. W glebie sucho-piaszczystej, silnie sfalowanej, przestrzeni mr. 4014 z łąkami małemi torfiasto-błotnemi. Jest tutaj młyn wodny cylindrowy, przy ładnym stawie 40-o morgowym, na małej rzeczce zwanej niekiedy Smiłówką, biorącej początek w kamieniołomach piaskowca pod Szydłówkiem, która zwiększona w dalszym biegu strumieniami i rzeczkami łączy się z rzeką Radomką powyżej osady Przytyka. W Jastrzębiu domów 88, mk. katol. mężczyzn 247, kob. 289 trudniących się rolnictwem, między któremi: szewców 2, kowali 2, stolarzy 2, cieśla 1, mularz 1, tkacz 1. Żydów mężcz. 48, kob. 44, zajętych sprzedażą wódki, tytuniu i handlem koni, rozgałęzionym w dalekie okolice, przy współudziale cyganów. Między żydami: krawców 2, rzeźników 3, farbiarz 1. J., dawniej miasteczko, własność biskupstwa krakowskiego, założone na świeżo wykarczowanym gruncie, przez Wojciecha h. Jastrzębiec biskupa krakowskiego i kanclerza królowej Jadwigi na początku XV w., włączone zostało do klucza iłżeckiego. Zbigniew zaś Oleśnicki kardynał i biskup krakowski miasteczko powiększył i kościół drewniany swoim kosztem wystawił r. 1435 (Długosz, Liber beneficiorum, p. 487). Jastrząb jako własność biskupów obdarowany samorządem sprawowanym przez radnych z burmistrzem na czele, cieszył się niemałemi swobodami i przywilejami królów polskich, wyjednywanemi mozną protekcyą biskupów. Mieszkańcy Jastrzębia nietylko mieli dozwolone jarmarki w miejscu ale prawo handlu: zbożem, końmi, wołmi, bydłem, owcami, wyrobami rzemieślniczymi i wogóle produktami surowymi i przerobionymi, bez opłaty ceł i podatków targowych, we wszystkich miastach i miasteczkach całego królestwa; również cła na wszystkich komorach lądowych i wodnych, wszelkie pobory, mostowe, groblowe itp. zupełnie ich nie tyczyły. Swobody te obszerne i obiecujące nadane im zostały przez Władysława Jagiełłę (prawdopodobnie, gdyż następni królowie na ten akt się powołują) w Wolborze w oktawę Nawiedzenia Najśw. M. P. Chwalebnej r. 1422, na prośbę zapewne Wojciecha Jastrzębca biskupa. Prawda, że w praktycznem wykonaniu tych swobód trafiały się przeszkody, silnie krępujące nadania, pod postacią chciwości i ździerstwa urzędników i poborców królewskich, które przecież Jastrzębianie szczęśliwie usuwali częstemi skargami do królów, wspieranemi skutecznie przez biskupów krakowskich. I tak: na żałobę Piotra Gamrata biskupa krakowskiego w imieniu Jastrzębia, Zygmunt I-y uniwersałem danym w Krakowie na sejmie w wigilią Oczyszczenia N. M. P. 1539 roku, przykazuje surowo urzędnikom i poborcom ceł, by się nie ważyli wydzierać jakichkolwiek opłat od mieszkańców Jastrzębia, gdy ci udają się w interesach handlowych. Tenże król w uniwersale danym na sejmie piotrkowskim d. 7-go po Zielonych Swiętach roku 1548, gromi ponownie występnych swoich poborców za krzywdę czynioną

Jastrzębianom a to na zażalenie Samuela Maciejowskiego biskupa krakowskiego i kanclerza państwa. Z powodu znów tegoż Samuela biskupa, Zygmunt August wydaje uniwersał w Piotrkowie 1549 r., w którym zagraża nieposłusznym i występnym urzędnikom karą wygnania, za ucisk sprawiany w przywilejach Jastrzębia. W pięć lat później Jędrzej Zebrzydowski biskup krakowski wnosi instancyą za obywatelami Jastrzębia, na skutek której wychodzi uniwersał Zygmunta Augusta na sejmie lubelskim d. 4 przed Wielkanocą 1554 r., w którym z oburzeniem napomina urzędników i poborców ceł i rozkazuje im mieć w szczególnej pieczy wszelkie swobody i przywileje m. Jastrzębia w ogóle i szczegółach, pod utratą łaski królewskiej i kar ustanowionych statutem królestwa, za przewinienia tego rodzaju. Z powyższych dokumentów wnosić należy, że Jastrzębianie prowadzili dość żywy i obszerny handel, kiedy chciwość poborców ważyła się, mimo tylukrotnych rozkazów królewskich, łamać takowe w widokach zysku, który zresztą musiał równoważyć niebezpieczeństwo, na jakie się swojem bezprawiem narażali; same nadto skargi zanoszone przed króla są wskazówką, że tu nie o małe rzeczy chodziło, kiedy Jastrzębianie decydowali się aż tak wysoko kołatać, z niemałym naturalnie trudem a i kosztem także, mimo protekcyi swoich panów biskupów krakowskich. Logicznem powyższego następstwem jest wniosek, że i ludność miasteczka była odpowiednio liczna (tradycya podaje mk. 10,000), a jakkolwiek danych pod tym względem brakuje, drobna przecież wskazówka jak: Ustawa bractwa szewckiego w J., znakomicie wniosek ten wspiera. Ustawa, o której mowa, spisana po polsku (z niemałem kalectwem w sensie i ortografii) przez burmistrza i radnych z pieczęcią miasta, na żądanie szewców chcących się w bractwo ukonstytuować a zatwierdzona przez Władysława IV w marcu 1633 r. na sejmie koronacyjnym w Krakowie, daje jakiekolwiek wyobrażenie o mnogości mieszkańców, z łona których, przedstawiciele jednego tylko rzemiosła szewckiego, mogli się wiązać w stowarzyszenie, ustawą aż przez króla umocnioną. Oprócz przywilejów królewskich, biskupi krakowscy także otaczali opieką swoje miasteczko, czego mamy pewność w nadaniu Piotra Myszkowskiego biskupa krakowskiego i kanclerza z d. 1 września 1584 r. w zamku bodzentyńskim, mocą którego przywraca pola Jastrzębiowi zabrane poprzednio przez Filipa Padniewskiego, biskupa krakows. Jerzy Radziwiłł kardynał i biskup krak. aktem z d. 4 paźdz. 1598 r. w zamku iłżeckim stwierdza darowiznę swego poprzednika. Ostatecznym znanym wreszcie przywilejem królewskim; jest uniwersał Augusta III dany w Warszawie d. 5 paźdz. 1746 r. na prośbę urzędu m. Jastrzębia, potwierdzający wszystkie przywileje dane kiedykolwiek przez królów, książąt i panów Królestwa Polskiego Jastrzębiowi (w którym to uniwersale wyraźnie wymieniony jest przywilej Władysława Jagiełły, wyżej cytowany). J, posiadał kopalnie rudy żelaznej, jak tego dowodzi nazwa „rudnych dołów“ w pewnej miejscowości Jastrzębia, gdzie jeszcze i teraz znajduje się ruda żelazna, a nadewszystko obecność niegdyś fabryk żelaznych: lipienickiej (ob. *Kuźnia*), śmiłowskiej (ob. *Smiłów*) a nawet pieca lub kuźnicy w samym Jastrzębiu, chociaż bytność tej ostatniej tylko podanie stwierdza. J. wraz z dobrami biskupiemi przeszedł na własność Rzeczypospolitej uchwałą sejmu z d. 27 lipca 1789 r., ostatecznie zaś ukazem cesarza Aleksandra II zamieniony na osadę, został włączony do gm. Rogów. J., budowany z drzewa, ulegał częstym pożarom, z tej też przyczyny przed 20 laty większa połowa pergaminów zatracona, przytoczone zaś wyżej są resztą przypadkiem ocalałą. Dzisiejszy stan J. smutno się przedstawia. Warunki miejscowe wcale handlowi nie sprzyjają a rolnictwo prowadzone w ziemi ubogiej, na codzienne tylko utrzymanie wystarcza. Nie ma tu nawet szkoły elementarnej, którą jednak kilka razy wspomina ustawa bractwa szewckiego z czasu Władysława IV, jako egzystującą. Parafia Jastrząb, przeniesiona z Gąsów do Jastrzębia przez Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krak., który tu kościół drewniany postawił, prawami i dochodami kościoła gąsowskiego opatrzył (Długosz. Lib. beneficiorum p. 487). Oprócz tego przywileje i darowizny biskupów krak.: Marcina Szyszkowskiego dane w zamku bodzentyńskim d. 18 września 1627 r., Jakóba Zadzika w dworze mirowskim d. 2 sierpnia 1641 r., Kajetana Sołtyka w Kielcach d. 23 marca 1765 r. dochody kościoła znacznie zwiększyły. Teraźniejsza par. Jastrząb obejmuje 14 wsi, z ludnością 3728, na przestrzeni dworskich donacyjnych mr. 3496, włośc. mr. 14887. Obszar ten bogaty częścią w kamieniołomy piaskowca „szydłowieckiego“, znanego w całym kraju ze swoich przymiotów i w pokłady torfu. Powierzchnia ziemi mocno falista. z obfitemi zdrojami żelazistemi nawet, w wielu miejscowościach; lasów, oprócz rządowych, nie ma. Proboszcz miał gospodarstwo i mieszkanie w Gąsawach, do Jastrzębia odległego o 3 w. jeździł w miarę potrzeby, gdzie stale przebywał tylko wikaryusz i trwało to aż do r. 1878. Kościołek w Gąsawach (filia) drewniany, przed 41 laty przestawiony w inne miejsce przez proboszcza księdza Adamskiego, odznacza się niewyszukanym gustem i prostotą w zewnętrznym swym kształcie; nie brak tam bowiem i wieżyczek i

zdobnych galeryjek, które czynią z tej niewielkiej budowli miłą całość dla oka. Wewnątrz ładny obraz Matki Boskiej Bolesnej ozdabia boczny ołtarz a jedna z ławek z malaturą w guście bizantyjskim zwraca uwagę swoją starożytnością, jak nie mniej nieduże obrazki w ścianach zakrystyi i korytarza, równoczesne zdają się z ławką. W loży nad zakrystyą są dobrze zachowane dwa portrety: Jana Karola hrabiego na Konopatach Konopackiego, opata komend. cystersów, na którym napis łaciński opiewa: że powróciwszy z niewoli francuskiej z Najmiłościwszym Kazimierzem królewiczem, bazylikę Gedeona (w Wąchocku) obrazem, 2 ołtarzami i kosztownymi sprzętami kościelnymi ozdobił i kopalnią bzińską uposażył r. 1636, 2-gi portret z napisem łacińskim: J. W. Excelencya Wojciech na Leszczach Leski, opat pepliński, generalny wizytator zakonu cystersów na Polskę, biskup chełmski i podlaski, prezes trybunału królewskiego radomskiego w latach 1753 i 1754. Nagrobek jest tylko jeden, użyty jako stopień przed wielkim ołtarzem, z napisem polskim: Jakób Sierakowski umarł d. 22 czerwca 1764 r. w 98 roku życia. Kościół w Jastrzębiu murowany, nie wiedzieć kiedy i przez kogo wzniesiony. Odnowiony przed 20 laty za staraniem miejscowego proboszcza i kanonika ks. Antoniego Ryłkowskiego i tutejszej parafii, stracił pierwotną cechę oryginalności, dzięki pomysłowi budowniczego, kierującego robotami przy restauracyi. I gdyby nie piękne wyniosłe położenie, panujące nad całą okolicą, nie zwróciłby uwagi wędrowca swoim płaskim dachem, przyklepaną wieżycą i wybielonemi ścianami zewnątrz, zpod których się gwałtem dobywa sędziwy kamień, gęstym mchem obrosły. Z tem wszystkiem kościół jastrzębski nie należy do zbyt dawnych, a to dla tego, że w r. 1435 był wystawiony nowy drewniany kościół, który przy sprzyjających warunkach mógł stać bardzo długo i że brak dawnych pomników świadczy na niekorzyść jego starożytności. Jest tu tylko jeden nagrobek kamienny (z piaskowca) w ścianie pod amboną, Anny Dadzibożanki z Olszowskich na Budkowie Budkowskiej z r. 1679, napis wierszem po polsku opiewa cnoty zmarłej żony i matki 3-ga dzieci. Wójtostwo J., folwark położony śród pól osady, mr. 150, sprzedany przez rząd na publicznej licytacyi. Właścicielem obecnie jest Jan Chudziński, który postawił wodny młyn powyżej J., zabudowania folwarczne tamże przeniósł a folwark dzieli na kilka drobnych kawałków i odprzedaje sąsiadom. Za biskupstwa krakow. pomienione wójtostwo posiadało 4 łany wolne z obowiązkiem dziesięciny (Długosz Lib. beneficiorum, p. 487). *Ig. J.*

Jastrząb 1.), kol., folw. i os. karcz. nad rz. Wartą, pow. będziński, gm. Choroń, par. Koziegłowy. Kol. ma 74 dm., 493 mk., 979 mr. obszaru (532 ornej); folw. 1 dom, 9 mk., 365 mr. J.-komorniki, kol. 10 dm., 60 mk., 42 mr. roli. 2.) **J.**, lit. A wś i lit. B. fol. i młyn, pow. opoczyński, gm. Goździków, par. Bieliny, o 4 w. od Drzewicy. W 1827 r. było tu 18 dm., 89 mk. Obecnie J. wś 24 osad, 16 dm., 191 mk., 180 mr. ziemi dworsk. i 173 mr. włośc. J. folw. ma 17 dm., 40 mk. i 480 mr. obszaru. W ostatnich czasach wszystko rozparcelowane.

Jastrząb, ob. *Jastrzębie.*

Jastrząb, *Jastrzęb*, niem. *Jastrzemb*, powiat rybnicki. 1.) *Górny J.*, niem. *Ober-Jastrzemb*, wieś i dobra, prawie na rozgraniczu dorzecza Wisły i Odry. Dobra, pięknie zagospodarowane, mają 2147 mr. rozl., gleba gliniasta; wieś 221 osad, 1069 mk., 252 dm., piękny kościół paraf. (od 14 wieku) z r. 1826 i szkołę. Do J. należy folw. Neuhof, młyn Neumühle. Knie wymiania też folwark Zankowe (?), o którym Triest nie wspomina. Par. Górny J. dek. wodzisławskiego 1869 r. miała 159 katol., 78 ew., 12 izr. 2.) *Dolny J.*, niem. *Koenigsdorf-Jastrzemb*, wś i dobra w tej samej dolinie, zwane od dziedzica hr. Koenigsdorfa, par. Górny J. Dobra mają 1056 mr. rozl., solankę jodowo-bromową, zakład kąpielowy od r. 1862, folwarki Centnarowice i Annenhof. Wieś ma 58 osad, 63 dm., 262 mk. W pobliżu leży kolonia Sophienthal. *F. S.*

Jastrząb, niem. *Habicht*, wieś i dobra, pow. kozielski, par. Grzędzin, o 3 m. prawie na płd. od Koźla. Dobra ryc. J. mają 1173 mr. rozl., gorzelnię, a wś 39 osad, 284 mr. rozl. *F. S.*

Jastrząbek 1.), wś, pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka. 2.) **J.**, os. leśna, pow. gostyński, gm. Duninów, par. Radzin.

Jastrząbka 1.), wieś włośc., pow. przasnyski, gm. i par. Baranowo. Odl. 30 w. od Przasnysza. W 1827 r, było tu 21 dm., 139 mk., obecnie 46 dm., 330 mk., 1245 m. ziemi dobrej i 35 nieużytków. 2.) **J.** młoda i J. stara, wś, pow. łomżyński, gm. i par. Sniadowo. W r. 1827 J. młoda miała 29 dm., 130 mk. a J. stara 12 dm., 70 mk. *Br. Ch.*

Jastrząbka 1.) *nowa*, wś na płn. wschód od Tarnowa, na północ od kolei Arc. Karola Ludwika w równiach, 259 m. npm., w pow. tarnowskim, należy do parafii rzym. kat. w Lisiej górze i ma 589 mieszk. rzym. kat. Większa pos. (Ludwik Neumann) ma obszaru 275 m. roli, 67 m. łąk i ogr., 30 m. pastw i 1220 m. lasu; mniejsza pos. 739 m. roli, 158 m. łąk i ogr., 63 m. pastw. i 43 m. lasu. Gleba jest urodzajna a lasy sosnowe. 2.) **J.** *stara*, wieś w pow. pilzneńskim, na wschód od Jastrząbki nowej, u źródeł Dąbrówki, ma parafią rzym. kat., szkołę lud. jednoklasową, kasę pożyczkową gminną z kapitałem 800 zł. wa. i fundusz ubogich utworzony przez ks. Radziwiłła w r. 1665 skła-

dający się z 5 mr. pola. Obszerny murowany kościół został zbudowany w r. 1794, w miejscu dawnego drewnianego, nieznanej fundacyi, w którym się metryki od r. 1645 przechowują. Wieś należy obecnie do izraelity M. Gorlitzera i ma 1764 rzym. kat. i 152 izrael. mieszk. Większa pos. ma obszaru 815 m. roli, 95 m. łąk i ogr., 17 m. pastw. i 740 m. lasu; posiadłość mniejsza 1766 m. roli, 263 m. łąk i ogr., 172 m. pastw. i 88 m. lasu. Gleba żytnia, lasy sosnowe. *Mac.*

Jastrzemb..., por. *Jastrzęb*...

Jastrzemb (niem.), ob. *Jastrząb* na Śląsku.

Jastrzembke (niem.), pow. złotowski, ob. *Jastrzębiec.*

Jastrzemki 1.) **nowe** lub *Jastrzębskie nowe olędry*, niem. *Friedenau*, wś, pow. międzyrzecki, 69 dm., 498 mk., 382 ew., 116 kat., 111 analf. Stacya poczt., kolej żel. w Jastrzemkach starych (Friedenhorst) o 3 kil. Od miasta Zbąszynia (Bentschen) o 10 kil. 2.) **J.** *stare* lub *Jastrzębskie stare olędry*, niem. *Friedenhorst*, wieś, pow. międzyrzecki, 76 dm., 588 mk., 537 ew., 34 kat., 12 żydów, 67 analf. Kościół ewang. dyecezyi kargowskiej. Poczta, st. kolei żel. na miejscu. Do miasta Zbąszynia (Bentschen) o 9 kil.; do m. Nowego Tomyśla, do sądu okręgowego 7 kil. *M. St.*

Jastrzęb, ob. *Jastrząb.*

Jastrzębce, mała wś, pow. lityński, ma 60 mk., 62 dzies. ziemi włościan. Ziemia czarna, urodzajna, plantacye tytuniu, J. należały do Laskowskich, dziś do Piatina, *Dr. M.*

Jastrzębia, ob. *Jastrzębie.*

Jastrzębia 1.), wieś i folw., pow. grójecki, gm. Rykały, par. Mogielnica. W 1827 r. było tu 17 dm., 142 mk. Folw. J. z kol. Kaplin, od Warszawy w. 63, od Grójca w. 20, od Mogielnicy w. 6. Nabyte w r. 1873 za rs. 30000. Rozl. wynosi m. 936, grunta orne i ogrody m. 748, łąk m. 43, pastw. m. 41, lasu m. 76, nieużytki i place m. 28, bud. mur. 3, drew. 20, płodozmian 12 i 13-polowy. Pokłady torfu. Wś J. osad 16, z gruntem m. 29. W r. 1866 odprzedano częściowym nabywcom m. 360, z której to przestrzeni powstała kolonia Kaplin. 2.) **J.**, folw., pow. gostyński, gm. Rataje, par. Sokołów (o 3 w.). W 1827 r. było 15 dm., 162 mk , obecnie 48 mk., 13 osad, 12 mr. gr. włośc., ziemi ornej w części pszennej 680 m., łąk 30 mr., torfu średniego gatunku na 15 mr., lasu starego 2 włóki. 3.) **J.**, wś, pow. kutnowski, por. *Jastrzębie.* 4.) **J**, wś, pow. łowicki, gm. Dąbkowice, par. Łowicz. Odl. od Łowicza w. 3. W 1879 było tu dm. 33 i 1 karczma. W 1881 r. mr. 801, osad 30. W 1864 mr. 793, pszen. 298 a nieurodz. m. 48, pszen. 147, osad 30, ludności 249. Leży za Bratkowicami, przedmieściem Łowicza, po lewej stronie drogi wiodącej z Łowicza ku Łęczycy. 5.) **J.** górna, wś włośc. i J. dolna, wś, folw. i osada leśna, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Zgierz. J. dolna leży nad rz. Bzurą i ma wś 8 dm., 98 mk., 110 mr. obszaru, zaś folw. 2 dm., 8 mk., 150 mr. J. górna wś 39 dm., 337 mk., 424 m. obszaru. 6.) **J.**, os. i kol., pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Grabów, odl. od Łęczycy 19 w.; ziemi żytniej m. 526 i pół, os. ma dom 1, mk. 7; kol. dm. 9, mk. 99. W 1827 r. było tu 12 dm., 115 mk. Folw. Jastrzębie z wsią Kępina i osadą Jastrzębie. Podług opisu z r. 1840 rozległość ma wynosić m. 690. Wieś Kępina os. 6, z gruntem m. 122; osada Jastrzębie z gruntem m. 34. 7.) **J.**, wś nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. Kozłów, par. Jedlna. Posiada szkołę początkową. Odl. od Radomia 13 w. W 1827 r. było tu 53 dm., 336 mk., obecnie 113 dm., 685 mk., 2125 mr. ziemi włośc. Jest tu młyn wodny. *Br. Ch.*

Jastrzębia 1.), wieś nad Kąśnianką, dopływem Biały z lew. brz., na zachód od Ciężkowic, w pow. grybowskim, ma parafią rz. katol., szkołę ludową jednoklasową, kasę pożyczkową gminną z kapit. 146 zł. wa. i fundusz ubogich, składający się z domu i 210 zł. kapitału; liczy 1190 mieszk. rzym. kat. Obszar większej pos. Ign. Dobrzyńskiego ma 477 m. roli, 41 m. łąk i ogr., 92 m. pastw. i 791 m. lasu; pos. mniej. 1133 m. roli, 103 m. łąk i ogr., 181 m. pastw. i 474 m. lasu. Grunta są górskie, leśne a lasy sosnowe. Kościół drewniany został zbudowany znacznie przed r. 1529, gdyż dokument z tegoż roku wspomina, że akt erekcyjny został zagubiony, zapewne razem z wsią, która już w r. 1412 istniała. W tym roku nadaje ją Władysław Jagiełło Sulisławowi Rożnowi, w Wyszehradzie, wraz z wsiami: Poleśnicą, Ossową, Borową i Kąsną. Ten Rożen lub Rosenberg (także Rosembark) miał zamek w Gródku nad Dunajcem, który za panowania Ludwika węg. wymurował, ale gdy po śmierci Ludwika stał po stronie Zygmunta luksemburskiego, oburzyli się nań stronnicy Jadwigi a uderzywszy z Melsztyna zamek zburzyli. On sam uszedł na Węgry i dopiero w 1412 pojednał się z Władysławem Jagiełłą i wrócił do Polski (por. Morawski: Sąd. II 30, 36 i 93). Lud zachował w pamięci imie rycerza z Rożnowa i jego spór z Melsztyńskim, ale ubarwił je romantycznem opowiadaniem, mięszając weń Kąśnę i skały przy Ciężkowicach, zwane zaklętem miastem. Podanie ludowe zużytkował w pięknej baladzie A. Piasecki (Poezye. Kraków 1861). Por. *Kąśna.* 2.) **J.** dolna, wieś, pow. wadowicki, par. Lanckorona, położona nad potokiem Jastrzębskim (ob.), na południe od Izdebnika, na wschód od Lanckorony, na płn. od Palczy, a na wschód od Sułkowic. Obszar większej pos. liczy roli ornej 198, łąk i ogr. 28, pastw. 13, lasu 51, a mniejszej pos. roli

ornej 273, łąk i ogr. 19, pastw. 18, lasu 44 m. austr. Chat 54. Należy do par. łać. w Lanckoronie. Liczba mk. 383. Według szematyzmu dyec. tarn. 392 d. rz. kat. (1880). Stacya pocztowa w Lanckoronie. W obrębie wsi kilka stawów. Szkoły nie ma. Dzieci posyłają do Lanckorony, odległej 3 kil. Właściciel ks. Montléart. Przy gościńcu znajduje się murowana kapliczka. Zabudowania gospodarcze większej pos. są dobrze pobudowane i utrzymane. Z J. jest piękny widok na Lanckoronę. 3.) **J.**, pow. limanowski, ob. *Jastrzębie. Mac.*

Jastrzębia turnia, niem. *Karfunkelturm,* przez niektórych piszących o Tatrach *Karbunkułową turnią* zwana, turnia i szczyt w Tatrach spiskich, na wschód od głównego grzbietu, na północ od Zielonego Kieżmarskiego, a na południe od Czerwonego stawu. Od Kołowego wierchu (Czerwonostawiański szczyt, Rothseespitze, ob.) z głównego grzbietu wybiega odnoga wprost na wschód, w której wznosi się wymieniona turnia. Żaden ze szczytów tatrzańskich nie jest tyle rozpowszechniony w podaniach górali Spiżaków, co pomieniony. Już Townson w zeszłym wieku pisał o nim. Wzniesienie wynosi 2308 m. (Kolbenheyer), 2131 m. (szt. gen.). *Br. G.*

Jastrzębianka, rz. Poczyna się na zachód wsi Hruskie w pow. augustowskim, płynie z półn. ku połud, przez wieś Jastrzębnę i poniżej tejże wpada z lewego brzegu naprzeciwko Krasnoboru do Krasnoborki. Ta ostatnia wszakże aż do ujścia nazywaną bywa także i Jastrzębianką. Długa do połączenia się z Krasnoborką wiorst 4. Okolice tej rzeczki stanowią rozległą błotną nizinę. *J. Bl.*

Jastrzębica (al. *Jastrzębice,* po rusku *Jastrubyczy*) z *Izbicą,* wś w pow. sokalskim, 20 kil. na płd.-wsch. od urzędu poczt. i sądu powiat. w Sokalu. Na półn. leży Poździmierz, na półn.-wschód Hohołów, na wschód Radwańce, na płd. Tyszyca, na płd.-zach. Sielec, na półn.-zach. Wołowin. Wzdłuż granicy płd. płynie Bug od płd.-wsch. na półn.-zach. Na półn.-wsch. od Bugu tworzą liczne strugi i potoki gęstą sieć wodną. Między niemi najznaczniejszy potok Peresika na granicy płd. i potok Krawiec. Wszystkie te wody zabiera Bug. Zabudowania wiejskie zajmują płd.-wsch. część obszaru. Na wsch. od nich wznosi się najwyższy punkt do 223 m., na zachód opada Krzywce do 213 m., a na płn.-zach. część do 209 m. Tu, blisko granicy wiejskiej, leży browar. Izbica leży nad siecią wodną w stronie płd.-zach. Płd. część obszaru jest lesista. Rozróżniamy tu następujące lasy od zach. ku wsch.: Kochanów ze wzgórzem Czerniwa (208 m.), Mochanów, Rzepnik, Pleszów, na płd. od nich Długi garb (212 m.) a na krańcu płd. Dzików kąt. Własn. więk. ma roli ornej 331, łąk i ogr. 185, pastw. 66, lasu 1883; własn. mniej. roli ornej 798, łąk i ogr. 943, pastw. 126, lasu 167 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1211 mk. w gminie, 67 na obszarze dwor.;wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obr. rzym. kat. 53, gr. kat. 1125. Parafia rzym. kat. w Sokalu, gr. kat. w miejscu, dek. Sokal, dyec Przemyśl. Należą do niej: Wołowiń, Poździmierz i Bendiuha. We wsi cerkiew zbudowana r. 1757, szkoła etatowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 238 zł. Według podań ludowych stoi wieś dzisiejsza na innem miejscu; dawną osadę zburzyli bowiem tatarzy. W lesie tutejszym jest miejsce „Magazyny", o którem podanie mówi, że tatarzy, dopytując się gdzie pochowano skarby, piekli ludzi (Ob. Słowo, Lwów 1869, Nr. 72). Po polach znajdowano tu często ułamki broni i inne sprzęty starożytne. J. należała dawniej do powiatu buskiego. Była to dzierżawa z przyl. Zbycie, Wołczwin z Narudną i Tyszyca, w pos. Józefa Mierzejewskiego, wojskiego podolskiego, z prow. 8722 złp. 20 gr. (kwarta 2180 złp. 20 gr.), zajęta w skutek dekr. gub. z r. 1806 i wskutek najwyższego postanowienia wedle dekr. gub. z 1810 r. oddana arcybiskupowi ormiańskiemu in partem congruae od 1 marca 1810 r. z rocznym dochodem 5,627 zł., wyrachowanym wedle czynszów dzierżawnych z r. 1807 i intraty z lasów. Dekretem nadwornym z dnia 4 kwietnia 1824 r. postanowiono, że fundusz religijny, z którego pierwej arcybiskup kongruę 6,000 zł. pobierał, za czas od 1 marca 1810 r. ekwiwalentu odpowiedniego do funduszu kameralnego spłacać nie winien. Dobra te zatem pozostały własnością „funduszu kameralnego", chociaż były w użytkowaniu funduszu religijnego, a gdy arcybiskup później prosił o odebranie dóbr, i spłacenie napowrót kongruy 6,000 zł. gotówką a najwyższem postanowieniem z r. 1843 przychylono się do tej prośby, napowrót dobra zajęto i trzymano we własnym zarządzie. W r. 1855 objął je bank narodowy i sprzedał takowe wedle kontraktu z 1861 roku Jędrzejowi hr. Renard za 70,500 zł. w. a. Po za wsią J. na stromej górze pokrytej szpilkowemi lasami znajduje się skała Wieprz, o ktorej Stęczyński w Okolicach Galicyi str. 130 powiada: „na pierwszy widok zda się zawodzić nadzieję ciekawego wędrowca. Lecz zbliżywszy się, dreszcz przebiegnie ciało patrzącego, na widok tego kapryśnego wymysłu przyrody. Z głębi ciemnej tła z drzew szpilkowych złożonego, wystaje na przodzie skała z trzech części blisko siebie stojących, złożona. I wszystkie trzy części wąskie u dołu, obszerne u góry, zdają się stać cudem prawie w równowadze, wierzchołkiem w dół obróconym, a posadą w górę zwróconą. Z łatwością można

przejść ze skały na skałę. Na wierzchu tych skał rosną wysokie i grube drzewa jodłowe, krzaki malinowe itd. Pod skałą jest obszerna pieczara, która widocznie jest dziełem przyrody. Są jeszcze na skałach tych wielkie a nawet przezroczyste gdzie niegdzie wydrążenia, w których ptaki mają swe gniazda". *Lu. Dz.*

Jastrzębice, wś i kol., nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Dąbrowa Rusiecka, par. Rusiec. W 1827 r. było tu 17 dm., 147 mk.; obecnie wś ma 24 dm., 220 mk., 190 mr. obszaru, zaś kol. 4 dm., 24 mk., 561 mr., w tem tylko 100 ornej roli. J. kol. lit. A. zaś 5 dm., 73 mk., 304 mr. (178 ornej). Według Tow. Kred. Ziems. folw. Jastrzębiec lit. A z wsią J. i Blas, od Piotrkowa w. 52, od Łasku w. 28, od Szczercowa w. 7. Rozl. wynosiła mr. 304, grunta orne i ogrody mr. 195, łąk mr. 16, pastwisk mr. 54, lasu mr. 12, zarośli mr. 13, nieużytki i place mr. 14. Bud. mur. 1, drewn. 5. Wieś Jastrzębice osad 25, z gruntem mr. 192; wś Blas osad 3, z gruntem m. 53. *Br. Ch.*

Jastrzębie, por. *Jastrzębia, Jastrząb.*

Jastrzębie 1.), wś, powiat grójecki, gmina i par. Jazgarzew. 2.), **J.**, wś, pow. kutnowski, gm. i par. Oporów, ma 12 dm., 267 mk., gruntu mr. 343. R. 1827 było 12 dm, 109 mk. 3.), **J.**, os., pow. koniński, gm. Golina, par. Myślibórz, odl. od Konina 18 w. Ma 1 dom, należy do wsi Sługocinek, nad Wartą. 4.) **J.**, okolica szlach., pow. siedlecki, gm. Jastrzębie, par. Domanice. W obrębie jej leżą wsie: J.-łupiny, która w 1827 r. miała 29 dm., 138 mk.; obecnie ma 37 dm., 255 mk. i 1104 mr. obszaru. J.-daćbogi w 1827 r. 21 dm., i 123 mk., dziś 23 dm., 187 mk. i 693 mr. obszaru. J.-mroczki w 1827 r. miały 31 dm., 164 mk.; obecnie 37 dm., 188 mk. i 1306 mr. J.-pluty w 1827 r. miały 13 dm., 72 mk., dziś 21 dm., 167 mk., 610 mr. obszasu. J.-śmiary w 1827 r. 39 dm., 176 mk., teraz 53 dm., 353 mk. i 1221 mr. J.-tworki w 1827 r. 23 dm. i 112 mk.; obecnie 24 dm., 111 mk. i 822 mr. Wogóle ludność okolicy z 785 w 1827 r. podniosła się na 1241 mk. W J.-mroczkach jest tartak parowy. W Tow. Kred. Ziems. wymieniony też folw. Jastrzębie Kąty. Rozl. mr. 314, grunta orne i ogrody mr. 168, łąk mr. 67, pastwisk mr. 20, lasu mr. 52, nieużytki i place mr. 7. Bud. mur. 1, drewn. 10, płodozmian 9-polowy, pokłady torfu. Folw. ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Jastrzębie Łupiny. Gmina J. należy do sądu gm. okr. IV w Wiszniewie, urząd gm. we wsi Smiary, st. p. Siedlce o 14 i pół w. Ma 6283 mr. obszaru i 1312 mk. W skład gm. wchodzą: cała okolica Jastrzębie a więc wsie: Daćbogi, Łupiny, Mroczki, Pluty, Tworki i Śniary. 5.), **J.**, wś, pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Zawidz. Niepomieszczone w spisie urzędowym. 6.), **J.**, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Jastrzębie, par. Lipno, odl. o 3 w. od Lipna, ma 46 dm., 341 mk., 1665 mr. gruntu dobrego, 56 nieuż. Dobra J. składają się z folw. Jastrzębie i Okrąg, wsi J. i Rumunków. Rozl. wynosi mr. 1170 a mianowicie: folw. Jastrzębie grunta orne i ogrody mr. 630, łąk mr. 72, pastwisk mr. 108, las i zagajniki mr. 28, nieużytki i place mr. 40, razem mr. 878. Bud. mur. 8, drewn. 23, płodozmian 12-polowy; folw. Okrąg grunta orne i ogrody mr. 266, łąk mr. 15, nieużytki i place mr. 11; razem mr. 292. Budowli mur. 2, drewn. 6, płodozmian 11-polowy, pokłady torfu i marglu, cegielnia. Wieś Jastrzębie osad 34, z gruntem mr. 219; wieś Rumunków osad 24, z gruntem mr. 502. Gm. J. należy do sądu gm. III okr.; ma 260 dm., 2429 mk., 7477 mr. obszaru, w tem nieużytków 422 mr. W gminie znajduje się: 1 kościół, 3 karczmy, 1 szkoła, 1 browar i cegielnia. W skład gminy wchodzą; Aleksandrowo, Buchowo, Wiadomy, Złotopole, Jonczewek, Karnkowo, Kolankowo, Konotop, Nagórzynek, Okrąg, Trzebiegoszcz, Chlebowo, Cybryszewo, Jankowo, Jastrzębie. *Br. Ch., A. Pal.*

Jastrzębie, wś, pow. limanowski, rozłożona wzdłuż Jastrzębskiego potoku, uchodzącego po lewym brzegu do Dunajca, ma na zachodzie pasmo górskie Jasieniczek, którego szczyt w północnej stronie J. „Skielek" dochodzi do 753 m. npm. a w południowej stronie od J. „Czarny las" do 650 m. npm. Ta wieś należy do parafii rzym. kat. w Czarnym potoku i jest oddalona od Limanowy o 17.4 kil.; ma 459 mk. rzym. kat., 58 dm. Obszar mniejszej posiadł. wynosi 384 mr. roli, 93 mr. łąk i ogr., 478 mr. pastw. i 111 mr. lasu. J. ma kasę pożyczkową gm. z kapitałem 538 zł. Większej posiadł. niema. *M. Ż. S.*

Jastrzębie, niem. *Falkenburg*, wieś i domin., o kilka kil. od Brdy, pow. bydgoski, 1664 mr. rozl., 9 dm., 130 mk., 33 ew., 97 katol., 58 analf. Stac. poczt. i kol. żel. w Bydgoszczy o 12 kil. *M. St.*

Jastrzębie 1.), niem. *Jastrzembie*, r. 1325 zwane *Jastrebe*, r. 1317 *Jastremb*e, wś kościelna parafialna, blisko strugi Pisy, płynącej do Drwęcy, nad polską granicą, ćwierć mili od traktu bitego lidzbarsko-brodnickiego, $^3/_4$ mili od Górzna, przeszło milę od Brodnicy, powiat brodnicki. Obszaru liczy mr. 3968, budynk. 177, dm. 73, kat. 480, ew. 75. Kościół paraf. i szkoła w miejscu, poczta Brodnica. R. 1325 krzyżacy zapisali tę wieś biskupom płockim (do których dyecezyi wtedy należała), wzamian za opuszczone im dziesięciny z ziemi michałowskiej. Biskupi dzierżyli też tę wś aż do okupacyi, poczem dostała się na własność prywatną. O parafii i kościele donosi szematyzm: Parafia J., w dekanacie górznieńskim,

ma dusz 1232. Kościół tytułu św. Leonarda patronatu niegdyś płockich biskupów, nowo r. 1821 budowany; o pierwszej fundacyi nie wiadomo. Wsie parafialne: Jastrzębie, Komorowo, Sobiesierzne, Skrobacyn, Gotardowo, Dzierzno, Gołkówko, Bachor. Szkółki katol.: w Jastrzębiu dzieci katol. 68, w Gotardowie 48. 2.), **J.**, niem. *Jastrzembie*, 2 miejscowości w powiecie kościerskim; a) J., wś włośc., wydana przywilejem starościńskim d. 5 lutego 1757 r., w piaszczystej i lesistej okolicy, blisko granicy pow. chojnickiego. Obejmuje gburów 3, zagrodn. 2, obszaru mr. 2015, katol. 64, dm. 7. Parafia Wiele, szkoła Piechowice, poczta Kalisz. Odległość od Kościerzyny 3 mile; b) J., folw. do Obozina, pół mili od Skarszew, przy granicy pow. starogrodzkiego, nad strugą zwaną w starych dokumentach Jastrzębie, która do jeziora obozińskiego (przedtem Stanko) wpada; aż do tej strugi dosięgały włości joanitów, dane im przez księcia Grzymisława 1198 r. 3.) **J.**, niem. *Jastrzembie*, wś włośc., pow. starogrodzki, w okolicy lesistej i piaszczystej przy Czarnej wodzie, blisko granicy pow. chojnickiego, pół mili od bitego traktu chojnicko-starogrodzkiego i od stacyi kol. żel. w Czarnej wodzie (Schwartzwasser). Obejmuje włościan 4, zagrodn. 3; obszaru ziemi mr. 532, katol. 67, dm. 10. Parafia i szkoła w Łęgu, poczta Czarna woda. Odległość od Starogrodu 5 mil. 4.) **J.**, niem. dawniej *Jastrzembie*, za krzyżaków *Jestersheym*, r. 1874 przezwane *Falkenhorst*, rycer. dobra, pow. świecki. Wraz z młynem Brzęczek obejmują obszaru morgów 3983, budynk. 22, dm. 14, katol. 114, ew. 36. Parafia Drzycim, szkoła Lniano, poczta Brunstplatz. J. zachodzi r. 1360 pod nazwą Jestersheim. Za krzyżaków była to wieś włościańska, jak czytamy w ich czynszowych księgach: „Jesdersheym (Jastschembie) hat 30 huben, davon hat der scholcze 3 frey, von den andern czinsen sie von itizlicher huben $^1/_2$ margk und 2 huner uff Martini. Das ist mittenander wuste". *Ks. F.*

Jastrzębie, niem. *Nassadel*, 1353 r. *Nussadel*, wś, pow. namysłowski. par. katol. Biestrzykowice, par. ewang. Miedary. Do J. należy folw. Ferdinandshof. *F. S.*

Jastrzębiec 1.), os. włośc. i karczma, pow. łódzki, gm. i par. Bełdów. Osada ma 1 dom, 23 mk., 26 mr. obszaru, karczma zaś 1 dom, 10 mr. rozl. 2.), **J.**-pątków, ob. *Grabica*. 3.), **J.**, wś, pow. stopnicki, gm. Stopnica, par. Kargów, niegdyś własność Zborowskich. W 1827 r. było tu 23 dm., 159 mk. Por. *Czyżów*. 4.), **J.**, wś, pow. przasnyski, gm. Dzierzgowo, par. Krzynowłoga-mała, odl. o 13 w. od Przasnysza, ma browar, wiatrak, 21 dm., 218 mk., 582 mr. gruntu dobrego, 16 mr. nieuż. Folw. J. z wsią Jastrzębin i Pawłówko. Podług opisu z r. 1866 miał rozl. mr. 587, grunta orne i ogrody mr. 341, łąk mr. 10, lasu mr. 120, pastwisk i zarośli mr. 110, nieużytki i place mr. 6. Wieś J. osad 15, z gruntem mr. 11; wś Pawłówko. osad 28, z gruntem mr. 198. 5.), **J.**, os., pow. rypiński, gm. i par. Chrostkowo; odl. o 29 w. od Rypina, ma cegielnię, 1 dom, 6 mk. *Br. Ch., A. Pal.*

Jastrzębiec, wś, pow. mohylowski, gmina Tereszki, par. Bar, 20 dm. Należała do Czerkaskich, dziś Piatina. *X. M. O.*

Jastrzębiec 1.), wś w pow. łańcuckim, na granicy królestwa polskiego, na zachód od Tarnogrodu; należy do par. rzym. kat. w Tarnowcu a gr. kat. w Brzyskiej woli, ma 699 rzym. kat. i 36 gr. kat. mk., leży w równinach pokrytych sosnowemi lasami, w glebie piaszczystej. Obszar więk. posiadł należy do dóbr leżajskich Alfr. hr. Potockiego i ma 98 mr. roli, 66 mr. łąk i ogr., 32 mr. pastw. i 955 mr. lasu; posiadł. mniejsza 730 mr. roli, 163 mr. łąk i ogr., 93 mr. pastwisk i 145 mr. lasu. 2.) **J.**, ob. *Hanuszowce*.

Jastrzębiec, dwie posiadłości w pow. złotowskim; a) wś i dobra, r. 1876 przezwana *Jastremken*, r. 1546 *Jastrzambicz*, w okolicy lesistej, blisko granicy pow. wałeckiego, około 1 milę od Więcborka. Parafia Więcbork, szkoła w miejscu, poczta Więcbork. Obszaru mórg 3464, budynk 47, dm. 14, katol. 74, ew. 94. J. był oddawna królewszczyzną, w której urządzono folwark i w dzierżawę puszczono; pomniejsi osadnicy i dannicy odrabiali szarwark. R. 1823 d. 8 kwietnia 5 danników otrzymało prawa własności. Resztę zniesiono, rolę w mniejsze jeszcze cząstki podzielono i w dzierżawę oddano. Następnie sprzedano i te parcele na własność. Takim sposobem powstała nowa dzisiejsza osada (Kolonie) Jastrzębiec. Folw. tutejszy otrzymał r. 1859 d. 6 lipca prawa szlacheckie, które jednak niebawem utracone zostały, z powodu że przywiązane były do osoby i potomków ówczesnego posiadacza Nehringa, a ten sprzedał dobra roku 1862 Schultzom. b) J., niem. *Jastrzembke*, osada, nowo założona po r. 1823 na zniesionych i odprzedanych dawniejszych dzierżawach królewskich wsi Jastrzębca. Zawiera obszaru ziemi mr. 422, budynk. 32, dm. 12, katol. 9, ew. 75. Parafia, szkoła, poczta jak powyżej.

Jastrzębik, wś ruska, pow. sądecki, nad potokiem Jastrzębikiem (ob), na płn.-wschód od Muszyny; 4 kil. w linii powietrznej na zachód od Krynicy, miejsca kąpielowego, w okolicy górskiej. Wschodnia granica tej gminy bieży grzbietem wzgórzy, oddzielających dolinę pot. Jastrzębika od doliny potoku Czarnego (ob.), dopływu Krynicy. Wznoszą się w nim Jastrzębska góra (695 m.), Jasiennik, Palenica (807 m.) i Jaworyna (1116 m.).

Należy do par. gr. kat. w Złockiem. Obszar większej posiadłości roli ornej 28, łąk i ogr. 3, pastwisk 8, lasu 98, a mniejszej posiadłości roli ornej 689, łąk i ogr. 216, pastw. 275, a lasu 211 mr. austr. Gleba owsiana, lasy świerkowe. Mieszk. 397 gr. kat., chat 62, cerkiewka. Należy do funduszu religijnego. Stacya pocztowa i st. drogi żel. w Muszynie. Szkoła ludowa jednoklasowa filialna o jednym nauczycielu. *M. Ż. S.*

Jastrzębik, potok, w obr. gm. Jastrzębika w pow. sądeckim, wypływa u południowych stóp góry Jaworzyna (1116 m.), źródeł leśnych płynie na południe przez wś Jastrzębik i wpada z lewego brzegu do Muszynki. Długość biegu 6 kil. Po zach. stronie doliny tego potoku wznoszą się Zaruby (833 m.), Nowińska góra (710 m.) i Wielki Łazek (702 m.), po wschodniej stronie Palenica (807 m.), Jasiennik i Jastrzębska góra (695 m.). *Br. G.*

Jastrzębińce, wś rządowa nad rz. Kutkówką, dopływem Bohu, pow. bracławski, gmina Grabowiec, należała do ststwa bracławskiego. Wieś ta była nadaną 1809 r. na 12 lat generałowi Zewachowi, potem, również na lat 12, gen. Hanowi. *Dr. M.*

Jastrzębińce, ob. *Daszów* i *Jastrubińce.*

Jastrzębka, ob. *Jastrebka.*

Jastrzębka, por. *Jastrząbka* i *Dąbrówka.*

Jastrzębki, ob. *Janowiec,* pow. mławski.

Jastrzębków (po rusku *Jastrubkiw*), wś w pow. lwowskim, 32 kil. na płd.-zach. od Lwowa, 7 kil. na zachód od st. poczt., kol. i sądu powiat. w Szczercu, na granicy pow. rudeckiego. Na półn. leży Falkenstein, na wschód Sroki, na płd. Rumno, na zach. Klicko i Jakimczyce. Na wschód od wsi leży przysiołek Joppe. Własn. większa ma roli ornej 143, łąk i ogrodów 26, pastwisk 10, lasu 15 mr.; własn. mniejsza roli ornej 390, łąk i ogrodów 71, pastwisk 19 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 557 mk., wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 118, gr. kat. 465. Par. rzym. kat. w Szczercu, gr. kat. w Srokach.

Jastrzębl, albo *Jastrzęblewo,* wieś z zarządem gminnym i dobra w południowej stronie pow. nowogrodzkiego, gub. mińskiej, nad rzeką Myszanką, w V okr. policyjnym snowskim, w miejscowości obfitej położone. Dobra są dziedzictwem Kotłubajów i zdaje się, że tu mieszkał znany autor Edward Kotłubaj, lub ztąd przynajmniej pochodzi. Obszar dóbr przenosi 4000 mr. Gmina jastrzęblewska składa się z 3 wiejskich starostw, 20 wiosek i przeszło 1700 głów płci męzkiej. Wioska ma osad około 20. *Al. Jel.*

Jastrzębla, wś, pow. piński, 3 okr. polic., gm. Płonica, mk. 22, własność Kieniewicza.

Jastrzębna 1.), wś wymieniona przez Łaskiego (Lib. benef.) p. n. Yastrzebna w par. Grabów, dziś pow. łęczycki, zapewne Jastrzębia (ob.). 2.) **J.,** wś i folw., donacya, pow. augustowski, gm. Petropawłowska, par. Lipsk. Leży na wzgórzach ponad błotami rz. Biebrzy, na lewo od drogi z Rajgrodu do Lipska, o 10 w. od ostatniego a 21 w. od Augustowa. Wś J. ma 100 dm., 760 mk., folwark zaś 7 dm,, 69 mk.

Jastrzębna, wś nad rz. Ladawą, pow. mohylowski, par. Jaryszów, ma 73 dm., 400 mk., 434 dzies. ziemi włośc. a dworskiej wraz z Serebryńcami 1383 dzies. Należała do Czackich, dziś do Bereznikowa. *Dr. M.*

Jastrzębna, ob. *Byszów,* t. I, p. 517.

Jastrzębna-Kola, ob. *Hrubieszów,* str. 184.

Jastrzębnik, wś, pow. błoński, gm. Skuły, par. Ojrzanów.

Jastrzębniki 1.) wś, folw. i os. nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. i par. Pamięcin; odl. 10 w. od Kalisza. W 1827 r. było 23 dm., 234 mk., obecnie J. wś ma 36 dm., 310 mk., posiada urząd gminny. Folw. wraz z osadą ma 10 dm., 68 mk. Folw. Jastrzębniki (z wsią J. Poklęków) rozl. wynosi mr. 535, grunta orne i ogrody mr. 449, łąk mr. 21, pastwisk mr. 27, nieużytki i place mr. 38. Bud. mur. 15, płodozmian 10-polowy, młyn wodny. Wieś Jastrzębniki osad 43, z gruntem mr. 462: wieś Poklęków osad 7, z gruntem mr. 71. 2.) **J.,** wś, pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Działoszyce. W 1827 r. było tu 15 dm. i 64 mieszk. Folw. Jastrzębniki (z wsią t. n.), od Pińczowa w. 20, od Działoszyc w. 3. Rozległ. wynosi mr. 365, grunta orne i ogrody mr. 287, łąk mr. 23, lasu mr. 42, nieużytki i place mr. 14. Bud. mur. 3, drewn. 6. Wieś J., osad 13, z gruntem mr. 99. *Br. Ch., A. Pal.*

Jastrzębniki 1.) wś, pow. bukowski, 49 dm., 404 mk., 124 ew., 280 kat., 1 analf.; o 262 nie wiadomo, czy umieją czytać i pisać. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Opalenicy o 6 kil. 2.) **J.,** folw., 6 dm., 82 mk., należy do dom. Opalenicy, ob. *Opalenica.*

Jastrzębno, wś i folw., pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór. Jest tu jezioro Mikoszewo. W 1827 roku było 69 dm., 404 mieszk. Jest to część wsi Jastrzębna, (ob.) położonej w gm. Petropawłowsk.

Jastrzębowo, niem. *Falkenhain,* wieś, pow. mogilnicki, 13 dm., 159 mk., 148 ew., 11 kat., 38 analf. Stac. poczt. i kol. żel. w Trzemesznie o 9 kil.

Jastrzębowszczyzna, ob. *Czerniejów* i *Dąbrówka-Stany.*

Jastrzębska góra, góra lesista w Gołogórach (ob.), na południe od Hanaczowa, między nim a Kopaniem w powiecie przemyślanskim. Wzniesienie 391 m. (szt. gen.). *Br. G.*

Jastrzębska Wola, wś i folw., pow. opatowski, gm. Malkowice, par. Iwaniska. Jest

tu młyn i tartak. W 1827 r. było 12 dm., 109 mk.; obecnie 38 dm., 150 mk. Folw. J.-Wola (z wsią J.-Wola i Pipały), od Radomia w. 77, od Iwanisk w. 7. Rozl. wynosi mr. 932, grunta orne i ogrody mr. 263, łąk mr. 52, lasu mr. 590, wody mr. 11, nieużytki i place mr. 16. Bud. mur. 3, drewn. 16, tartak i młyn wodny. Wieś Jastrzębska Wola osad 28, z gruntem mr. 173; wś Pipały osad 2, z gruntem mr. 21.

Jastrzębski potok 1.) albo *Olszanka*, potok górski, ma swe źródło w obr. gm. Młynczysk w pow. limanowskim, w płn.-zach. rogu tej gminy, z pod Ostrej góry (928 m.), wznoszącej się na granicy gmin Młynczysk i Starej Wsi, zabierając strugi spływające z gór Modynia (1032 m., ob. *Jasieńczek*), Cichonia (929 m.) i Ostrej (928 m.). Płynie łąkami wsi Młynczysk w południ. wsch. kierunku, tworzy granicę między Młynczyskami a Jastrzębiem, płynąc półn.-wsch. brzegiem lasu na przestrzeni 2 kil., zrosiwszy łąki jastrzębskie, płynie w niezmiennym kierunku na granicy Czarnego Potoku i Jadamwoli, poczem przerzyna obszar Jadamowoli; mija Olszanę a w Olszance uchodzi z lewego brzegu do Dunajca. Długość biegu 17 kil. Spad wód 664 m. (połączenie się strug źródłowych), 455 m. (ujście potoku z Klagowy płynącej w Jastrzębiu); 325 m. powyżej Stanęcia, przysiołku Olszanki. Zabiera wiele potoków mniejszych. 2.) **J.**, powstaje we wsi Jastrzębi w pow. wadowickim z połączenia dwóch stróg napływających, jedna od Lanckorony, druga od Palczy z lasu Grobami zwanego. Łączą się poniżej folwarku jastrzębskiego. Poczem powstały potok płynący zrazu na wschód zwraca się łukiem ku północy, odgraniczając tutaj obszar Jastrzębia od Sułkowic, poczem zwraca się na płn.-zach., okrążając obszar Jastrzębia od półn. i oddzielając tutaj obszar jego od Izdebnika. Wszedłszy w obręb Izdebnika, płynie ku północy i półn.-wschod. przerznąwszy poniżej kościoła gościniec krakowski, płynie po półn.-zach. stronie tegoż i na granicy z Biertowicami łączy się z Harbutowickim potokiem, tworząc potok Skawinkę. Długość biegu nader krętego 10 kil. Przy ujściu swem porusza tracz 3.) **J.**, ob. *Grabiny*, rzeka. *Br. G.*

Jastrzębskie olędry, ob. *Jastrzemki*.

Jastrzęby, kol., pow. suwalski, gm. Hutta, par. Wigry; odl. 21 w. od Suwałk, ma 1 dom, 26 mk.

Jastrzygowice, *Hartwigowice* (?) niem. *Jastrzygowitz*, wś, pow. olesiński, par. Kościeliska, o pół mili od Gorzowa, ma 48 osad, 870 mr. rozl., trzy młyny: Zimnawoda, Mokros i Paprotny i szkołę. *F. S.*

Jasudańce, wś rząd., nad potokiem Lubisz, pow. trocki, 3 okr. adm., 38 w. od Trok, 5 dm., 35 mk. kat. (1866). Okrąg wiejski J. w gm. Wysoki Dwór obejmuje wsie: Jasudańce, Szadlupce, Widlapce; zaścianki: Massie, Rągowo, Zaworyszki.

Jasudowo, folw., pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin.

Jasuliszki (*Jasiuliszki* ?), wieś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 47 w. od Wilna, 7 dm., 57 mk., z tego 50 kat., 7 żydów (1866).

Jaswiłajcie, wś, pow. szawelski, gm. radźwiliska, dusz 30, ziemi 68 dzies. *J. Godl.*

Jaświły, wś, pow. białostocki, ma zarząd gminy włośc., liczącej 2926 dusz.

Jaświn, i t. p., por. *Jaźwin* i t. p.

Jaświnki, pole orne w Łozinie, pow. gródecki, na granicy Dąbrowicy i Rokitna.

Jaświno, przystanek dr. żel. dynebursko-witebskiej między Sirotynem a Starem Siołem.

Jaświny, zaśc. pryw., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 18 w. od Lidy, 1 dom, 8 mk. (1866).

Jaswojnie, po żm. *Joswajniaj*, mko rządowe i dwór w pow. kowieńskim, nad rz. Szuszwą, o 43 w. od Kowna, o 12 od Kiejdan. Domów 35. Zarząd gminy mającej 1599 dusz. Paraf. kościół katolicki WW. SS., wzniesiony z drzewa 1590 kosztem obyw. Judyckiego, przy pomocy ks. Kobylińskiego i mieszczan, niedawno nowy postawiony kosztem parafian i ks. Krzyżanowskiego. Na cmentarzu kaplica Ukrz. J. Chr., odnowiona 1860. Parafia katol. dekanatu krockiego: dusz 8632. Filie w Kiejdanach i Poniewieżyku. Dobra królewskie J. oddał Zygmunt August w dożywotnią dzierżawę Hieronimowi Kwileckiemu, pisarzowi skarb. lit., po zgonie którego 1571 r. dostały się Stanisławowi Miłaszewskiemu. R. 1626 objął je Stanisław Sapieha marsz. lit., który potem ustąpił swych praw Aleksandrowi Massalskiemu marsz. kowień. Po śmierci syna, Stanisława, Aleksander ustąpił Jaswojnie 1643 r. Judyckiemu Aleksandrowi. Tegoż syn Jerzy Konstanty Judycki zostawił wdowę Katarzynę z Benettów, która powtórnemi śluby z kasztelanem smoleńskim Krzysztofem Szczyttem wniosła J. w dom Szczyttów. Tym samym porządkiem synowa Krzysztofa Petronela Józefowa Szczytowa z Wołodkiewiczów wniosła J. w posagu swemu drugiemu mężowi Szymonowi Syruciowi, kaszt. witeb. Starostwo niegrodowe jaswońskie było w księstwie żmudzkiem, pow. jaswońskim. W r. 1766 składało się z miasta J. i z wsi Lilsupie, Imienicze i Bołosz z przyległościami. W r. 1771 opłacało kwarty złp. 3,248 gr. 5. Podług opisów podskarbińskich dobra J. w r. 1569 zaliczały się do ekonomij królewskich. Krzyżacy nazywali okolicę J. ziemią Gessowską i często ją pustoszyli w latach 1294 — 1376. *A. K. Ł.*

Jasynów, ob. *Jazynów*.

Jasynów, las we wsi Dołhe w pow. dro-

hobyckim, na prawym brzegu Jasynowa (dopływu Stryja) aż po granicę wsch. pow. stryjskiego, na wsch. od przysiołka Jasynowa.

Jasynów 1.) przysiołek wsi Dołhe w pow. drohobyckim, nad Stryjem i ujściem Jasynowa do Stryja. 2.) **J.** (al. Jazynów), przysiołek Jabłonowa w pow. turczańskim. *Lu. Dz*

Jasza, jez. w pow. dyneburskim, 3.8 w. kw. rozl. *Fr. Gl.*

Jasza, rz. w gub. witebskiej, wypływa z jez. t. n., płynie 17 w. ze wschodu ku zachodowi i wpada z prawej strony do rz. Dubny (ob.). Bieg J. jest dość bystry, brzegi równe, wsiami zasiane; dno z małym wyjątkiem piaszczyste; mało spławna. Głęb. 4—6 stóp, szerokości 8—12 sążni, na wiosnę do 30 sąż. Por. *Górnojasza, Grodziszki.* *Fr. Gl.*

Jaszcze, niem. *Jascz*, 3 miejscowości w powiecie świeckim, w okolicy lesistej: a) J., rycer. dobra, obszaru mr. liczy 5614, budyn 20, dm. 8, katol. 101, ew. 22; b) J., młyn wodny do dóbr rycer. należący, ma budyn. 5. dom 1; c) J. al. *Krodunki* albo *Nowe Jaszcze*, niem. *Neu Jascz*, osada do wsi Jaszcze należąca, budynk. 15, dm. 11, katol. 96. Parafia dla wszystkich Jeżewo, szkoła Czersk, poczta Osie. *Ks. F.*

Jaszczerek, niem. *Jaszerrek*, osada do wsi Osiny, pow. świecki, w borze położona. Ma budyn. 32, dm. 18, katol. 110, ew. 27. Par. Lalkowy, szkoła Jeżewnica, poczta i stacya kol. Warlubie. *Ks. F.*

Jaszczew, wś w pow. krosneńskim, wzniesienie 300 m. npm., przy drodze z Krosna, należy do parafii rzym. kat. w Szebnie i ma 1065 rzym. kat. mieszk. J. graniczy na zachód z Męcinką, na południe z Jedliczami i Potokiem, na wschód z Ustrobną. Obszar więk. pos. wynosi 279 m. roli, 9 m. łąk i ogr., 10 m. pastw. i 201 m. lasu; pos. mniejsza 537 m. roli, 108 m. łąk i ogr. i 77 m. past. Ta wieś ma kasę pożyczkową gminną z kapit. 684 zł. wa. *Mac.*

Jaszczochowice, według Liber benef. Łaskiego wś w par. Gieczno, pow. łęczycki, dziś zwana Astachowice, zwała się w XVI w. J.

Jaszczów, wieś i folw., pow. lubelski, gm. Jaszczów, par. Milejów. Leży przy drodze żel. nadwiśl. o 7 w. od Minkowic ku Trawnikom, na trakcie ku Łęczny nad Wieprzem. W 1827 r. było tu 40 dm. i 251 mk. Gmina J. należy do sądu gm. okr. III we wsi Mełgiew, st. poczt. Piaski, ma 18213 mr. obszaru i 4182 mk. (1870). W pobliżu wsi są ślady zamczyska na górze niegdyś istniejącego, również groby aryańskie, grunt żyzny. Dwór z ogrodem, folwark, obfitość lasów, starodrzewia, własność jenerałowej Kickiej. Dobra J. składają się z folw.: Jaszczów, Starościce, Natalin, Białka i Ludwinin v. Wola Białecka; wsie: Jaszczów, Białka, Zgniła Struga, Starościce, Wólka Białecka. Rozl. wynosi m. 6023, folw. Jaszczów grunta orne i ogrody m. 454, łąk m. 369, pastw. m. 107, wody m. 284, lasu m. 1024, nieużytki i place m. 21, razem m. 2358, bud. mur. 3, drew. 19; folw. Starościce grunta orne i ogrody m. 229, łąk m. 84, nieużytki i place m. 5, razem m. 317, bud. drew. 8; folw. Natalin grunta orne i ogrody m. 436, łąk m. 9, pastw. m. 6, nieużytki i place m. 11, razem m. 463, bud. drew. 4; folw. Białka grunta orne i ogrody m. 258, łąk m. 22, pastw. 58, wody m. 1873, lasu m. 592, zarośli m. 22, nieużytki i place m. 15, razem m. 2841, bud. drew. 12; folw. Ludwinin v. Wola Białecka grunta orne i ogrody m. 86, łąk m. 18, pastw. m. 3, wody m. 5, zarośli m. 30, nieużytki place m. 1, razem m. 143, bud. drew. 5. Gorzelnia, cegielnia, piec wapienny, młyn pływak, pokłady kamienia wapiennego i opoki. Wieś Jaszczów osad 56, z gruntem m. 518; wś Białka osad 28, z gruntem m. 343; wś Zgniła Struga osad 9, z gruntem m. 124; wś Staroszczyce osad 28, z gruntem m. 272; wś Wólka Bielecka osad 9, z gruntem m. 259. *Br. Ch.*

Jaszczułty, wś kurpiowska w dawnej puszczy nadbużańskiej, pow. ostrowski, gm. Brańszczyk, par. Długiesiodło. Wieś ta wchodziła w skład dóbr biskupów płockich i należała do wsi czynszowych, na zasadzie umowy włościan z komisarzem dóbr ks. Gościckim z 18 czer. 1791 r. Podług pomiaru z czasów pruskich liczyła 805 mr. W 1820 r. znajdujemy 17 osad czynszowych, wysiewających po 2 korcy jarz. i ozim. i opłacających 778 złp. 19 gr. czynszu i 42 złp. hyberny; 3 chałupników. Gospodarstwo dwupolowe. W 1827 r. 20 dm., 118 mk.; dziś 37 dm., 302 mk. *Lud. Krz.*

Jaszczurów lub *Wolica*, nad rz. Wartą, wś i folw., pow. turecki, gm. Skotniki, par. wsi Wilamów, folw. Uniejew; odl. od Turka 28 i pół w., wś ma dm. 3, folw. dom 1, mk. 6. Por. *Czepów.*

Jaszczurowa 1.) (z *Jamnikami*), wieś przy gościńcu, na lewym brzegu Skawy w powiecie wadowickim, należy do parafii w Mucharzu i ma 533 mieszk. rzym. kat. Okolica jest górzysta i lesista (jodły i świerki), grunta urodzajne. Obszar więk. pos. Dominika Knesека wynosi 213 m. roli, 16 m. łąk i ogr., 57 m. pastw. i 793 m. lasu; pos. mniejsza 520 m. roli, 22 m. łąk i ogr., 320 m. pastw. i 91 m. lasu. W pięknym pałacyku znajduje się kaplica prywatna. 2.) **J.**, wś w okolicy pagórkowatej pow. ropczyckiego, 447 m. npm. w par. rzym. kat. w Brzezinach, oddalona o 11·4 kil. od Frysztaka, ma 408 mieszk. rzym. katol. Obszar więk. pos. wynosi 202 m. roli, 11 m. łąk i ogr., 13 m. past. i 294 m. lasu; pos. mn. 334 m. roli, 17 m. łąk i ogr., 52 m. pastw. i 21 m. lasu. *Mac.*

Jaszczurówka, potok podgórski, bierze po-

czątek ze źródeł leśnych w Tarnawie górnej, w pow. żywieckim z pod Magórki (819 m.), tworzy na przestrzeni 3 kil. granicę pow. żywieckiego i wadowickiego; płynie nasamprzód na płd. wschód, poczem zwraca się na płn. wschód przez obr. gm. Jaszczurowej w pow. wadowickim, a w końcu zwraca się na płn. zachód, płynąc po zach. stronie gościńca wiodącego z Jordanowa do Wadowic i tworząc tutaj granicę między Jordanową a Mucharem, a w obr. gm. Świnnej Poręby po 10 kil. biegu uchodzi z lew. brz. do Skawy. Wzdłuż całego swego biegu opływa od południa i wschodu rozłożyste wzgórze Surzyce (539 m.). Po stronie południowej wznosi się lesiste wzgórze Jedlicznik (549 m.). *Br. G.*

Jaszczurówka, jedyna cieplica na ziemi polskiej. U półn. stóp Tatr, w uroczem miejscu, 2 kil. od Kuźnic zakopiańskich na płn. wsch., na obszarze wsi Poronina, przy samejże granicy z Zakopanem, w pow. nowotarskim, śród lasu świerkowego, przy wstępie do doliny Olczyska (ob.), zamkniętym od wschodu Małym Reglem, od zachodu Nosalem (1215 m. szt. gen.), po zachodniej stronie potoku, płynącego z tejże doliny zpod Skupniowego Upłazu wytryska obfite źródło ciepłej wody, koło którego pod kamieniami w ukryciu żyją salamandry plamiste, od górali jaszczurami zwane. Od nich to źródło nazwano „Jaszczurowa woda“ czyli Jaszczurówka (ob. dr. Janota, Salamandra plamista. Kraków 1868). Długość geogr. wsch. 37°40'12'', szerokość geogr. płn. 49°17'. Dawniejsi badacze Tatr, jak Hacquet i Staszic, a z nowszych Pusch, nie wiedzieli nic o tym zdroju. Pierwszą dokładną o nim wiadomość podał nam L. Zejsmer (czyt. O temperaturze źródeł Tatrowych i pasm przyległych, w Bibl. Warsz. R. 1844. T. II, 257—281). Badał to źródło r. 1839 i 1840. W następnych latach badali je: prof. dr. Kuczyński w r. 1852, prof. dr. Skobel z drem med. Zduniem w r. 1858, Adolf Aleksandrowicz wraz z prof. Skoblem w sierpniu 1859. Źródło to dobywa się u podnóża Nosala, po wschodniej jego stronie, z dolomitu nummulitowego. „W poblizkości, pisze Zejszner, nie masz ani śladu skały ogniowego początku. Ze wszech stron otaczają tę cieplicę skały z wód osadzone.“ W r. 1858 źródło, a raczej zagłębienie w skale, w którem woda się zbierała, a którego dno pokrywał szarawy żwir, miało w poprzek cali wied. 72, w podłuż 90; głębokość największa 15 cali. Woda bezbarwna, przezroczysta, na całej powierzchni wody wydobywa się mnóstwo baniek gazowych bez woni. Również woda jest bez woni i smaku. W piciu jest nieprzyjemną, mdłą, czego przyczyną jest znaczna ciepłota, mała ilość kwasu węgl. i obecność azotu. Ciężar gat. 1·00068 w ciepł. + 18° C. Według Aleksandrowicza wynosi on 1·00046 przy 15°C. O 2 metry na południe było drugie źródło rozlewające się po murawniku. Odpływ tworzy spory strumień, wpadający nieopodal około 30 sążni poniżej do Olczyska. W odpływie Jaszcz., a dawniej w samej Jaszczurówce, nim ją ujęto w zbiornik do kąpania urządzony, rośnie obficie porostnica wielkokształtna (Marchantia polymorpha L.) i po brzegach zielenica rzeczna (Conferva rivularis). Dr. Skoblowi opowiadali górale o tem źródlisku, że „w zimie wznosi się z niego ciągle para, że w pobliżu nawet podczas tęgich mrozów znajduje się świeża trawa, a potok Olczysko dopiero o jakie pół mili niżej zamarza; cierpiący na darcie i łamanie w członkach, takoż jeżeli komu takowe spuchną, moczą w tej cieplicy dotknięte chorobą członki po kilka godzin, nawet do sześciu bez przerwy, i zwykle taka kąpiel jednorazowa bywa dostateczną do ich uzdrowienia.“ Wzniesienie źródliska 908·4 m. (Kuczyński), 908·66 m. (Janota); 901 m. (Kolbenheyer). Według Zejsznera ciepłota wody wynosi 20·60°C (27 lipca 1839), 19·95°C (1 sierp. 1840), 20·40°C (2 sierpnia 1840), 20·22°C (20 sierp. 1840), według prof. dra Kuczyńskiego 16°R=20°C (8 sierp. 1852) według Skobla 21°C (3 sierp. 1858) przy cieplocie pow. 13°C, według Aleksandrowicza 20·4°C (4 sierp. 1859) przy ciepł. pow. 24·7° C, następnie 20·2°C (8 sierp. 1859) przy ciepł. pow. 17°C, wreszcie 20·4°C przy ciepł. pow. 16°C (6 wrześ. 1859). W r. 1867 mierzył ciepłotę tej wody prof. Janota i otrzymał dla niej 16°1°R przy ciepł. pow. 17·7° R (14 lipca), 16·4°R przy ciepł. pow. 22 5°R (26 lipca), 16·2°R przy ciepł. pow. 15·4°R (27 sierp.). Woda potoku Olczyska naprzeciwko Jaszczurówki według pom. Skobla okazywała 7°C, a 10 sążni poniżej połączenia się z niem odpływu z Jaszczurówki 9·5°C (wrzesień 1858), Aleksandrowicz podaje ciepłotę wody Olczyska na 7—7·5°C. Według badań prof. dra Skobla woda tego źródła w 100 częściach zawiera części zsiadłych (stałych) 0·03, które po największej części składają się z węglanu wapna i chlorku sodu. Należy więc do cieplic obojętnych, które zowią powszechnie akratotermami. Dokładnego badania chemicznego dokonał pierwszy Adolf Aleksandrowicz w r. 1859 (Rocz. tow. nauk. t. 28, 450—475). Badania jego wykazały, że w skład tej wody wchodzą siarkan wapniowy, azotan magnowy, chlorek sodu, chlorek magnu, węglan wapniowy, węglan magnowy, kwas krzemowy, oprócz tego kwas węglowy, azot i tlen; prócz tego badania wykazały istnienie siarkanu potażu i fosforanu glinki. W 1 funcie wody (32 cali sześc.) znajduje 1·6 cali sześc. kwasu węglowego istotnie wolnego, 2·2 cala sześc. kwasu węgl. niby wolnego, 0·7 cala sz. azotu i 0·035 cala sz. tlenu.

Czyli w 100 częściach gazów wywięzujących się razem z wodą ze źródła Jaszczurówki jest azotu 96·75, tlenu 2·44, kwasu węgl. 0·81. Części zsiadłych w 1 funcie wody = 7680 ziarn jest zaledwie 2 ziarna. Podobnych źródeł jest wiele w Pireneach; najpodobniejsze do Jaszczurówki zdroje są Gostyń iwoński (Gastein), Giengen w Wirtemberskiem, Aix w w Prowancyi i Mühlheim w Badeńskiem. Obecnie jest źródło ocembrowane deskami, wyłożone podłogą podziurawioną dla wpuszczania wody; dawniej nakryte było dachem. Z jednego boku są dwa półkoliste nieoszklone okna i upust, zapomocą którego umiarkować można wysokość lub całkiem wypróżnić łazienkę. Na wstępie jest wąski taras, zajmujący całą szerokość budy, wyniesiony nieco nad powierzchnię wody. Są tu ławeczki i kołki do wieszania sukien. Miejsce to bowiem służy do rozbierania się i ubrania dla używających kąpieli. Stąd schodzi się do wody po kilku schodach Tak było jeszcze w r. 1871. Dziś jak podaje W. Eliasz w swoim Przewodniku do Tatr, budynek dachu nie ma, a do rozbierania i ubierania się służą dwie komórki. Długość zbiornika wody czyni 16 stóp 8 cali, a szerokość 16 stóp 6 cali. Woda wypuszcza się do 11", a nabiera do 41", czyli 30 cali wysokości w 14 min. Na jednę więc minutę przybywa wody 49. stóp sześc. Z drugiej strony potoku stoi karczma, której dzierżawca pobiera opłatę za kąpiel w Jaszczurówce. Od osoby płaci się 10 ct. W czasie letniej pory goście w Zakopanem bawiący z upodobaniem używają tej kąpieli. Droga jezdna z Zakopanego wiedzie do Kuźnic, skąd przy ujściu doliny Bystrego skręca się na wschód u stóp Nosala między domostwami, następnie wiedzie przez las nad potok Olczyska do Cieplicy. Jazda trwa godzinę. Piesza droga wiedzie z Krupówek przez las nad potok płynący z Kuźnic popod Kozińcem, przez który prowadzi ława, potem przez wierzch Kozińca, przez Bystre w las, skąd już jezdną drogą dochodzi się na miejsce. Ta piesza wycieczka trwa godzinę. Z Kozińca (949 m. szt. gen.) widok jest bardzo piękny na Tatry i Zakopiańską dolinę, a szczególniej na dolinę Bystrego z Kuźnicami. Z Jaszczurówki urządza się wycieczkę do doliny Olczyska (ob.). Literatura: 1) Zejszner L. O temperaturze źródeł Tatrowych i pasm przyległych. W Bibl. Warsz. 1844 t. II (257—281). 2) Prof. dr. Skobel Jaszczurówka cieplica w Tatrach. Rocz. tow. nauk. krak. 1859 t. 26 (83—91). Tożsamo w osobnej odbitce. Wyjątek z tegoż w Pamiętn. Tow. lek. warsz. 1860, t. XLIII 362. 3) Adolf Aleksandrowicz. Rozbiór chemiczny Jaszczurówki, cieplicy w Tatrach. Rocznik tow. nauk. krak. 1861 t. 28 (450 — 475). 4) Dr. Janota. Przewodnik w wycieczkach na Babią Górę, do Tatr i Pienin. Kraków 1861, str. 39. 5) M. Zieleniewski. Rys balneologii powszechnej. Warszawa 1875 (str. 369—372). 6) Dr. Wł. Sciborowski. Kilka słów o Zakopanem, zwłaszcza pod względem klimatycznym i leczniczym. W Przegl. lekar. krak. 1877, nr. 18—28. Także w osobnej odbitce. 7) Dr. Wł. Sciborowski. Kilka słów o Jaszczurówce. W Pam. Tatrz. R. III, str. 20—27. 8) Wal. Eljasz. Przewodnik do Tatr i Pienin. Kraków 1881 (127—130). *Br. G.*

Jaszczury, kol., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Prażuchy, odl. od Kalisza 19 w., dom. 8, mk. 56.

Jaszczysko, wieś, pow. garwoliński, gmina Wilga, par. Mniszew. Ma 8 dm., 90 mk., 60 mr. obszaru.

Jaszenicza (węg.), ob. *Jasenica.*

Jaszenocz (węg.), ob. *Jasenowik.*

Jaszenowa (węg.), ob. *Jasenowa.*

Jaszerrek (niem.), ob. *Jaszczerek.*

Jaszkowa, ob. *Jaśkowa.*

Jaszkowice, przys. Więckowic.

Jaszkowo 1.), dom., pow. średzki, 2420 m. rozl., 11 dm., 211 mk., 6 ew., 205 kat., 102 analf. Poczta w Kurniku o 6 kil., st. kolei żel. w Środzie o 9 kil. Własność hr. Zygmunta Czarneckiego na Rusku. 2.) **J.**, dom., pow. śremski, 3154 mr. rozl., 15 dm., 211 mk., wszyscy kat., 68 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. Czempin o 15 kil. Własność Emila Szołdrskiego. 3.) **J.**, wieś, pow. wyrzyski, 8 dm., 85 mk., 17 ew., 68 kat., 54 analf. Poczta w Tuszkowie (Bischofsthal) o 6 kil., st. kolei żel. i telegr. w Nakle o 30 kil. 4.) **J.**, dom., 1307 mr. rozl., 8 dm., 90 mk., 4 ew., 86 kat., 56 analf. *M. St.*

Jaszmujża nad Jaszą, ob. *Jasmujża.*

Jaszna, ob. *Jaczna.*

Jaszna, niewielka rzeka w pow. ihumeńskim, ma początek w wielkich błotach Jaźwinka zwanych (ob.), leżących na pograniczu pow. słuckiego i ihumeńskiego, płynie w kierunku półn. najdziksżą poleską miejscowością; następnie przeciąwszy drogę wiodącą ze wsi Wieczerzewicz do wsi Porzecza, zwraca się bardziej na wschód, wpada do Ptycza z prawej strony. Długość biegu około 2 mil. Zauważmy że gdyby Polesie miało się skutecznie osuszyć, rzeka Jaszna mogłaby być dobrym przewodnikiem wód z błót okolicznych w łożysko Ptycza. *Al. Jel.*

Jaszó (węg.), ob. *Jasów.*

Jaszona, *Jasiona*, ob. *Jaszynie.*

Jaszów, w pobl. Koszyc, ob. *Jasów.*

Jaszowice, wś i folw., pow. radomski, gm. Zakrzew kościelny, par. Cerekiew. Odl. 12 w. od Radomia. W 1827 r. było tu 15 dm. i 129 mk., obecnie 21 dm., 237 mk., 990 mr. ziemi dwor., 273 mr. włośc. Należą do dóbr Za-

krzew. Wspomina tę wieś Długosz (T. I, 448). Folw. Jaszowice rozl. wynosi m. 969, grunta orne i ogrody m. 482, łąk m. 75, lasu m. 392, nieużytki i place m. 20, bud. mur. 3, drew. 14, płodozmian 10-polowy. Wieś J. osad 30, z gr. m. 224. *Br. Ch., A. Pal.*

Jaszuny, mko i dobra, pow. wileński, o 27 w. ku płd. od Wilna, nad rz. Mereczanką, która tu obraca młyn, tartak, gonciarnię i hamernię. o 7 w. od st. p. Jedlina, przy trakcie wileńsko-lidzkim. W mku J. mieści się zarząd 5 okr. admin. i 344 mk. Dobra J. z folwarkami: Pasieki, Ruczaj i kilku pomniejszemi zaściankami liczą 1300 dzies. ziemi uprawnej, po większej części piaszczystej i 3290 dzies. odwiecznych lasów, przeważnie sosnowych, coraz więcej atoli przerzedzanych z powodu cząstkowej wyprzedaży i używania drzewa do wyrobu szkła w hucie dotąd funkcyonującej a także do pędzenia terpentyny i smoły. Do końca przeszłego wieku J. były własnością ks. Radziwiłłów, którzy w XVI w. mieli tu zbór kalwiński w miejscu, gdzie dziś cmentarz kryje zwłoki Jana Śniadeckiego, Michała Balińskiego i innych członków tej rodziny. Dziś J. należą do Konstantego Balińskiego, syna Michała. Jest tu dwór wzniesiony według planu Podczaszyńskiego. Okrąg wiejski J. w gm. Solecznikach, obejmuje wsie: Dejnowa, Służuny, Nowosiołki, Czetyrki, Sokoły, Pasieki, Kudziany, Bójki, Pelokańce, Mrozy, Wojcieszuny; zaśc.: Gaj, Dziagieszki, Pleonowszczyzna, Skierdzimy, Bękarty i Jaszuny. *J. W.*

Jaszy, jez. w płn.-wsch. stronie pow. siebieskiego, tuż przy granicy gub. pskowskiej. Długie 5 i pół wiorst, szer. 1 i pół, głęb. około 5 sąż., zajmuje 5 i pół w. kw. rozl. Dno piaszczyste, brzegi wysokie, urwiste, gęsto zaludnione. Por. *Jassy*. *Fr. Gl.*

Jaszynie, przys. Wielowsi nad Wisłą, pow. tarnobrzeski, naprzeciw Sandomierza.

Jaszynie, *Jaszona*, niem. *Jaschin*, *Jaschine*, król. dobra, pow. olesiński, o 2 i pół mil od Olesna, o $1^1/_4$ od Kluczborka, śród lasów, ma 2163 mr. rozl. z folw. Lorzendorf; wieś ma 62 osad, 1600 mr. i szkołę katolicką.

Jaszyno, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 42 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 2 dm., 14 mk. prawosł. (1866).

Jata (*Jatka*), dawny wyraz, oznacza chatę, budę, szopę. *Br. Ch.*

Jata, las i błoto, w nim mieszczące się, w stronie półn. zachód od Łukowa, koło wsi Jagodne, stanowi on punkt rozchodzenia się linii wododziałów, z których najważniejsze są: Wisły-Wieprza, Wisły-Bugu i Wieprza-Bugu. Jata stanowi wierzchołek trójkąta którego ostre kąty przypadają przy Dęblinie i Nowym Dworze. Jestto płaskowzgórze niewielkiej wyniosłości.

Jata, ob. *Kostrzyń*.

Jata, *Jatta*, wś, pow. Nisko, blisko drogi z Rzeszowa do Radomyśla, w równiach, 205 m. npm., należy do par. rzym. kat. w Jeżowcu i ma 707 mk. Włościanie tu mają 857 m. roli ornej, 201 m. łąk i ogr., 102 m. pastw. *Mac.*

Jata al. *Jate*, niem. *Jaethe*, *Jäte*, wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. żarowskim. *A. J. P.*

Jateluny, folw. nad Brażołą, pow. trocki, 1 okr. adm., par. jewieńska, o 14 w. od Trok, r. 1819 z posagiem ks. Aleksandry Puzyniankі przeszedł w ręce Józefa Römera; r. 1840 spadkobiercą stał się syn poprzedzającego, Stanisław Römer. W r. 1876 drogą spadku właścicielką została Ewelina z Chrapowickich hr. Lubieniecka, córka Adama i Maryi Roemerówny. R. 1866 folw. J. wraz z karczmą miał 35 mk., w tem 19 izr. *A. R.*

Jatki przednie i tylne, dwa szczyty tatrzańskie, w Tatrach wapiennych bielskich, na Podhalu spiskiem, wznoszą się od płd. nad doliną Koperszad przednich bielskich, na wschód od Szalonego Wierchu, i na płd. od Gaffelsturm. Przednie Jatki od Szalonego W. 600 m. na płn. wschód wznoszą się 1938 m. Od nich 450 m. dalej na płd. wschód wierch bez nazwy, 2019 m. mający. Stąd 500 m. na wschód są turnie zwane Jatkami Tylnemi. Pomiaru wysokości mapa fotogr. Tatr (1: 25,00) nie podaje. Mapa Tatr atoli na specyalnej mapie Mon. austr. węg. (Z. 9 Col. XXII) podaje szczyt o wysokości 2019 m. za Jatki Tylne, a szczyt następny ku płd. wsch. położony, bez pomiaru, za Jatki przednie. Po niemiecku zwą się Fleischbank. Pisze już o nich Townson, anglik, który w r. 1797 zwiedzał Tatry Spiskie (ob. *Tatry*). Wysokość ich podaje na 2056 jardów, t. j. 1880 m., a skały poniżej Jatek będące na 2130 jardów, t. j. 1947·64 m. Staszic w swojem Ziemiorodztwie Karpat przetłumaczył żywcem nazwę niemiecką na Rzeziławnią (str. 114). Marcin Roth w Jahrb. d. Ung. Karp. Ver. (t IV, str. 211) bierze tę nazwę Fleischbank za jednoznaczącą z z Leiten (ob.). Od szczytu 1938 m. wysokiego ciągnie się grzbiet ku półn. W nim 800 m., od pomienionego wierchu wiedzie perć z Kempenbachu na przełęcz między Szalonym Wierchem a Starą; wzniesienie tej przełęczy 1450 m. W grzbiecie ciągnącym się od wsch. końca Jatek prosto ku płn., 900 m. od głównego grzbietu Tatr bielskich, wznosi się Gaffelsturm 1631 m. npm. Od tego szczytu ciągną się ku płn. dwa ramiona, jedno między potokami Kempenbach i Kl. Urenbach. W niem 1150 m. na półn. wierch „Pod Kosarzysko" (1227 m. npm.). Wierch 450 m. na płn. zachód nad Kempenbach, 1073

m. npm. Następnie wierch 500 m. na półn. wschód nad Kl. Urenbach 1188 m. npm. Dalej 800 m. na płn. wschód, nad tymże potokiem, jest wierch bezimienny 996 m. npm. Drugie ramię zwraca się ku płn. wsch. między potokami Kl. Urenbach i Babiną. W tem ramieniu jest wierch Jaworynka (1244 m.). Oprócz tego od wschodniej krawędzi Jatek idzie jeszcze skalisty grzbiet ku potokowi Babinie. W nim niemal 1600 m. na płn. wschód od główn. grzb. wierch bezimienny 1180 m. *Br. G.*

Jatło, bagno, ob. *Pipilia.*

Jatne, wieś, pow. nowomiński, gm. Kołbiel, par. Glinianka.

Jatnica, rz., dopływ Kotry.

Jatno, pustkowie, pow. noworadomski, gm. Koniecpol, par. Borzykowa, należy do Radoszewnicy, od której na płn. wschód leży o 4 w. Dymów 3, ludność męzka 21, żeńska 21, przestrzeni gruntów włośc. 35 mr. Łąk nie ma tylko w lecie. Grunt piaszczysty.

Jatołtowicze, folw. i wieś włośc., powiat oszmiański, 3 okr. adm., par. Iwie, od Oszmiany w. 58, od Dziewieniszek w. 31; folw. J. mk. katol. 16; wieś t. n. mk. katol. 84, dm. 8 (1866), kaplica katol. Folw. J. należy do Rymaszewskiej.

Jatowty, wieś rządowa, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy w. 21, od Wasiliszek w. 42, dm. 5, mk. wyzn. rz. katol. 46 (1866).

Jatra, wś i folw. w połud.-zachodniej stronie pow. nowogródzkiego, w 2 okr. polic. horodyszczańskim, nad rz. tegoż nazwiska. Wś ma osad włócznych 20, folwark od roku 1869 jest własnością urzędnika Syliwerstowa, dany mu w nagrodę, i ma obszaru 12 włók i 24 mr. litewskich, gleba i łąki dobre.

Jatra, niewielka rzeka w zachodnio-południowej stronie powiatu nowogródzkiego, gub. mińskiej. Ma początek około wsi Nowosiołek i folwarku Kosicz, płynie najprzód w kierunku południowym około wielkich Kosicz, wsi Paździerzowa do wsi Jatra, odtąd się zwraca coraz bardziej ku zachodowi, przepływa około wsi Zapola, folwarku Starojelnia i zaraz po za wsią Kościuki wpada do rzeki Mołczadzia, czyli Mołczadki (ob.), lewego dopływu Niemna. Długość rzeki Jatry około wiorst 20-tu; w kilku miejscach rozlewa się w małe jeziorka i tu obraca młyny i folusze, spadek ma dość znaczny, z powodu wzgórzystych okolic któremi toczy swe wody. *Al. Jel.*

Jatrań, mała rzeczka, prawy dopływ Siniuchy, poczyna się w gub. kijowskiej we wsi Tomaszowce, oddziela pow. bałcki od humańskiego z półn.-wschodniej strony, zaczynając od wsi Perehonki (gub. kijow.) do Kohutówki (pow. bałcki), gdzie ma ujście. Płynie z płd. ku płn. przez wsie: Czerpowody, Ładyżynę, Tekuczę. Lasy duże koło wsi Ryżawki. Dopływy: Ropołucha, Humańka.

Jatrzob, *Jastrzebj*, niem. *Jetscheba*, wś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 domów 30, mk. 161, w tem serbów 137. *A. J. P.*

Jatschau (niem.), ob. *Jaczów.*

Jatta, ob. *Jata.*

Jatti (niem.), ob. *Jaty.*

Jatutów, wś, pow. zamojski, gm. i par. Łabunie, o pół mili od Zamościa; ma 37 dm., 384 mk., w tem 372 r. l., ludność rolnicza, 1 kowal, 1 tkacz. Gruntu 522 mr., lasu 72 mr., gleba popielatka. Roku 1827 było 28 dm., 208 mk. *X. S. S.*

Jatwa, por. *Jadźwingi.*

Jatwież, wś i folw. nad Niemnem, powiat augustowski, gm. Balla wielka, par. Hoża Sylwanowce. Odl. 57 w. od Augustowa a 69 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 34 dm. i 203 mk.; obecnie wieś ma 43 dm. i 312 mk.; zaś folw. 2 dm., 27 mk. Folw. J. z osadą Niemnów i wsią J., od XVII w. własność Gosiewskich, od st. poczt. Sopoćkinie w. 7. Rozległ. wynosi mr. 941, grunta orne i ogrody mr. 492, łąk mr. 108, pastwisk mr. 16, lasu mr. 274, nieużytki i place mr. 52. Bud. mur. 2, drewn. 16, płodozmian 7-polowy. W r. 1871 Las Sanicki mr. 625, odprzedany został częściowym nabywcom. Wieś Jatwież osad 43, z gruntem mr. 922. *Br. Ch., A. Pal.*

Jatwież, albo *Jaćwież* 1.) wieś w pow. nowogródzkim, w gminie rajczańskiej, o wiorst trzy na północ od unieśmiertelnionego pieśnią wieszcza narodowego jeziora Switezi, przy drodze wiodącej z Solecznik do Miratycz, ma osad 7. 2.) **J.**, wieś w powiecie nowogródzkim, przy drodze wiodącej ze Swojatycz do Podlisiejki, w gminie snowskiej, ma osad przeszło 50. Niezawodnie iż nazwa ta ma stosunek z Jaćwieżą, Jadźwingami, plemieniem, z którem Litwa śmiertelny bój toczyła, będąc z niem w sąsiedztwie. Że Jadźwingowie mieszkali w nowogródzkiej ziemi, o tem mówi Stryjkowski (str. 181), i Jaroszewicz to świadectwo przytacza (ob. Obraz Litwy, część I, str. 28). Wszakże Jaroszewicz wymieniając miejsca naprowadzające na domysł o Jadźwingach, zdaje się nie wiedzieć o niniejszem.

Jatwięgi, ob. *Jadwięgi.*

Jatwisk, folw. pryw., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 8 w. od Szczuczyna, 13 mk. (1866). Była tu kaplica kat. parafii Szczuczyn.

Jatwiż, wś w pow. wołkowyskim, nad Rosią, o 3 w. na zachód od miasta powiatowego.

Jaty, niem. *Jatti*, wś, pow. chojnicki, w okolicy lesistej i piaszczystej, ćwierć mili od bitego traktu starogrodzko-chojnickiego, 1 milę od stacyi kol. żel. w Czersku. Obszaru liczy

mr. 1594, budynk. 15, dm. 5, katol. 43. Par. i poczta Czersk, szkoła Kłodnia.

Jatzdorf (niem.), ob. *Jazowice.*

Jatzischken (niem.), dobra, pow. szyłokarczemski, st. p. Kinten.

Jatzkow (niem.), ob. *Jackowo*, pow. lęborski na Pomorzu.

Jateln (niem.), dobra w Kurlandyi, powiat goldyngeński, par. Goldynga.

Jauchendorf (niem.), pow. namysłowski, ob. *Juskie.*

Jauer (niem.), na Szląsku, ob. *Jaworz, Jawor, Jaurów, Jaworze.*

Jauer (niem.), pow. lecki, ob. *Jora.*

Jauer (niem.), ob. *Jawora* (łuż.).

Jauerau (niem.), ob. *Jaworów.*

Jauergasse (niem.), przedm. Lignicy, na lewym brzegu Kacbachy.

Jauernig (niem.), ob. *Jawornice* i *Jawornik.*

Jauernik (niem.), ob. *Jaworów, Jawornik, Jawornice, Jawernik.*

Jaugehnen (niem.), wś, pow. fyszhuski, st. p. Pobethen.

Jaugenecken (niem.), folw. dóbr Preekuln, pow. grobiński, par. Durben, w Kurlandyi.

Jaugury, okolica szlachecka w pow. mińskim, pomiędzy Kojdanowem i Rakowem, przy drożynie wiodącej z Ciemina do Bielakowa i Dudzicz, ma osad 7, w miejscowości górzystej. *Al. Jel.*

Jaukuny, zaścianek w pow. mińskim, na zachód od miasteczka Kojdanowa, w miejscowości górzystej, przy drodze wiodącej z Łasiczkowszczyzny do Mioduchowszczyzny, ma osad 4. *Al. Jel.*

Jaun, *Jauna, Jawn*, po łotewsku „nowy,-a,-e", stąd wiele nazw geograficznych na Łotwie ma w swoim składzie ten wyraz. Tak np. m. Frydrychsztat zowią Łotysze Nową Mitawą, Jauna-Jełgawa, lub N. Rygą, Jauna-Rige. *F.S.*

Jaunamujża, ob. *Jaunmujża.*

Jauna-Koplawa, ob. *Born.*

Jaun-Auca, ob. *Auc.*

Jaunmuischneek (niem.), folw. dóbr Neu-Moken w Kurlandyi, pow. tukumski, parafia Tukum.

Jaunmujża, po łotew. *Jaunamujża*, wś, pow. dyneburski, par. prelska, własność A. Bohomolca.

Jaun-Okra, ob. *Okra.*

Jaunpils, ob. *Neuenburg* (niem.).

Jaun-Rykowa, ob. *Nowy Ryków.*

Jaunzeem al. *Ud-Kula*, por. *Liwowie.*

Jaurów. niem. *Jauer*, w r. 1364 *Jawrow*, wś, pow. olawski, nad strugą Olbą, o milę od Więzowa, ma kościół paraf. kat. Uprawa lnu i pszczelnictwo. *F. S.*

Jautecken (niem.), dobra, pow. darkiemski, st. p. Launingken.

Jautelischken (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Jauth (niem.), pow. suski, ob. *Jawty.*

Jautmalki, 1.) wś, pow. szawelski, gmina krupiewska, o 12 w. od Żagor, 9 dusz, 110 dz. ziemi. 2.) **J.**, wś, pow. szawelski, gm. podubiska, dusz 2, ziemi 21 dz. *J. Godl.*

Jauza, dopływ rz. Gżać (ob.).

Jawcewory, wieś, pow. wileński, 1 okrąg adm., o 32 w. od Wilna, 3 domy, 47 mk. kat. (1866).

Jawcze, wś, pow. rohatyński, ma 935 mk. a z tego 120 na obszarze dworskim i szkołę filialną. *F. S.*

Jawczyce, wś, pow. warszawski, gm. Blizna, par. Żbików.

Jawczyce, wś, pow. wielicki, przy drodze z Wieliczki do Gdowa, w okolicy pagórkowatej, należy do parafii rzym. kat. w Łazanach i ma 297 mk. rzym. kat. Większa posiadł. (Al. Skuta) wynosi 223 mr. roli, 10 mr. łąk i ogr., 19 mr. pastw. i 135 mr. lasu; posiadł. mniejsza roli 155 mr., 25 mr. łąk i ogr. i 9 mr. pastw. Gleba jest bardzo urodzajna a lasy sosnowe. Długosz (Lib. benef. I, 207) pisze, że J. należą do par. Biskupice i są własnością Zawisiusa z Borzyszewic h. Różyc.

Jawejsze, wś, pow. sejneński, gm. i par. Lejpuny; odl. 36 w. od Sejn. W 1827 roku było tu 19 dm., 164 mk.; obecnie 49 dm., 253 mk. W spisie urzędowym (Pamiat. Kniżka z 1878 r.) zamieszczona pod nazwą *Jowejte.*

Jawer, niem. *Jauer*, ob. *Jaworz.*

Jawernik, niem. *Jauernik*, właściwie *Jawornik* (ob.).

Jawgieliszki, wś, pow. kowieński, parafia Skorule, o 4 w. od zarządu gminnego w Janowie; 4 dm., ludność składa się z Litwinów i starowierców, grunta lekkie. *J. D.*

Jawgiela, rz., lewy dopływ Smiłgi.

Jawiczowycze. Tak Długosz zowie Jawiszowice.

Jawidowszczyzna, zaśc. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 35 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Jawidowszczyzna, wieś niewielka w zachodniej stronie pow. mińskiego, w gm. pierszajskiej, nad rzeką Lucynką, ma osad 4.

Jawidz, wś, pow. lubartowski, gm. Zawieprzyce, par. Bystrzyca. W 1827 r. było tu 63 dm. i 525 mk.

Jawiszowice, mylnie *Jajuszowice*, wś na lewym brzegu Wisły, w pow. bialskim, przy granicy Szląska pruskiego, ma parafią rzym. kat., szkołę ludową jednoklasową i stacyą kolei żelaznej ces. Ferdynanda (przystanek między Oświęcimiem a Dziedzicami, o 74 kil. od Krakowa). J. leżą w równinie w międzyrzeczu Wisły i Soły, w ziemi urodzajnej. Zabudowania większej posiadł. leżą między dworcom kolei żel. a wsią, kościół w środku wsi. J. mają 1411 rzym. kat., 6 ewang. i 9 izrael.

mieszkańców. Obszar więk. posiadł. arcyks. Albrechta wynosi 444 mr. roli, 95 mr. łąk i ogr., 83 mr. pastw. i 607 mr. lasu szpilkowego; mniejsza posiadł. 1176 mr. roli, 73 mr. łąk i ogr., 141 mr. pastw. i 84 mr. lasu. Gospodarstwo stawowe. Kościół drewniany zbudowany w r. 1504 pod tyt. św. Marcina bisk. przechowuje metr. urodz. od r. 1754. Długosz (Lib. benef. II, 150) pisze, iż wś J., własność Korony Polskiej, leży w par. Rachwałowice.

Jawnejki, ob. *Janiszki.*

Jawnele, wieś, pow. szawelski, gm. gruździewska, dusz 30, ziemi 147 dzies.

Jawneliszki, wś i folw., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 19, starowierców 21, dm. 4 (1866).

Jawniańce, wieś, pow. trocki, 3 okr. adm., 49 w. od Trok, 26 dm., 158 mk. kat. (1866).

Jawninki, dwór, pow. rossieński, par. Kroże, własność Przewłockiego.

Jawniszki, zaśc. szlach., nad jeziorem Łokaje, pow. wileński, 3 okr. adm., o 75 w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. kat. (1866).

Jawniuny, wieś i zaścianek, pow. wileński, 2 okr. adm., o 37 w. od Wilna, 19 dm., 206 mk. kat. (1866).

Jawniuny, wś, pow. szawelski, gm. gruździewska, par. meszkucka, dusz 83, ziemi 529 dzies.

Jawojszany, wś, pow. kalwaryjski, gmina Nadniemeńska, par. Rumbowicze. Odl. 49 w. od Maryampola, 66 w. od Kalwaryi, ma 4 dm., 31 mk.

Jawojsze, folw., pow. wiłkomierski, par. Szaty, okr. polic. Pogiełoże, własność Mackiewiczów, grunta średnie. *J. D.*

Jawojsze, lit. *Jowajszej*, była wieś w pow. rossieńskim, par. rossieńskiej, niedaleko Kołnuj. Zgorzała przed kilkudziesięciu laty, dotąd nieodbudowana, miała 4 dm., należała do Jarudów. *M. D. S.*

Jawojszowska, góra w pobliżu dziś nieistniejących Jawojsz (po litewsku góra ta nazywa się pilkalnis-góra sypana lub zamkowa). Prawdopodobne okopy krzyżackie z czasów litew. księcia Mendoga na połowie ziemi rossieńskiej nadanej krzyżakom przez tego księcia. Przypuszczalnie jest tam we środku góry piwnica, gdyż przed kilkudziesięciu laty na zachodniej stronie tej góry był jeszcze loch, przez który rzucony kamień spadał z łoskotem w głębię. Okopy te są porosłe lasem i dotąd dobrze zachowane. Na zachód od tej góry było dawniej jezioro, dziś torfowisko Palondry.

Jawojszyszki, zaśc. szlach., pow. trocki, 3 okr. adm., par. Wysoki Dwór, o 37 w. od Trok, 4 dm., 30 mk. katol. (1866). R. 1850 Mąkiewicz miał tu 100 dzies. roli.

Jawor 1.) wś i J.-Emilianów, kol. włość., pow. łaski, gm. i par. Wygiełzów; odl. od Widawy 9 w. Jest tu dom ewangielicki, szkoła i cmentarz. Ma 28 dm., 245 mk., ziemi włośc. 139 morg., kolonistów 401 mor. Por. *Chajczyny.* 2.) **J.** wś i folw., pow. opoczyński, gm. Radomia, par. Sławno. Odl. 15 w. od Opoczna, ma 7 dm., 64 mk. Należy do dóbr Mniszków. Wspomina ją Długosz (I, 505). Folw. J. rozl. wynosi mr. 647, grunta orne i ogrody mr. 217, łąk mr. 12, lasu mr. 407, nieużytki i place mr. 11; bud. drew. 6; wieś Jawor osad 14, z gruntem mr. 82. **J.** Solecki, wś i folw. i Jaworska Wola, wś, nad Krępianką, pow. iłżecki, gm. Wierzchowiska par. Krępa kościelna. Odl. 17 w. od Iłży. J. solecki posiada urząd gminny, gorzelnię. W 1827 r. było tu 44 dm., 337 mk., obecnie 77 dm., 518 mk. Jaworska wola wś ma 56 dm., 347 mk., 847 mr. ziemi włośc. i 1 mr. dworsk. Młyn wodny. Należy do dóbr Jawor. W 15 w. należał Jawor do Mikołaja Czajki h. Dębno (Długosz II, 574). Folw. J. Solecki z wsiami J., Janowice, Gozdawa i Wola Jaworowska, wynosi mr. 1102, grunta orne i ogrody mr. 582, łąk mr. 25, pastw. mr. 7, lasu mr. 470, nieużytki i place mr. 18. Bud. mur. 8, drew. 8, płodozmian 12-o polowy, są pokłady wapna. Wś Jawor osad 55, z gruntem morgów 1205; wś Janowice osad 21, z gruntem mr. 417; wś Podolany osad 21, z gruntem mr. 364; wś. Gozdawa osad 22, z gruntem mr. 524; wś Wola Jaworowska osad 50, z gruntem morgów 486. 4.) **J.** opatowski, wś, pow. iłżecki, gm. Tarczek, par. Świętomarz. W 1827 było tu 11 dm., 95 mk., obecnie 15 dm., 110 mk. Folwark J. AB od stacyi poczt. Brody w. 10. Rozl. wynosi mr. 308: grunta orae i ogrody 253, łąk mr. 23, pastw. mr. 18, wody mr. 1, place mr. 1. Bud. drew. 12, pokłady wapna Wieś Jawor osad 19, z gruntem mr. 74; folwark ten w r. 1872 oddzielony od dóbr Wawrzeńczyce. 5.) **J.**, wś, pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Chomentów. W 1827 roku było tu 16 dm. i 146 mk. Wspomina ją Długosz pod nazwą: Jawor albo Wola; miała wtedy trzech dziedziców Piotra Balickiego, h. Topór. Jana Rokosza, h. Trąby i Jana Gutowskiego h. Półkozic (I, 474 i II 393).

Jawor, folw. pryw., nad rz. Wersoką, pow. liczki, 5 okr. adm., od Lidy w. 40, od Ejszyszek 16, mk. 19 kat. (1866).

Jawor, ob. *Chrzanów* i *Jaworek.*

Jawór, wś, pow. ostrzeszowski; 21 dm., 167 mk., wszyscy kat.; 89 analf. Poczta w Kobylej górze; st. kol. żel. i teleg. w Ostrzeszowie (Schildberg).

Jawor, ob. *Jaworz.*

Jawor, niem. *Urle,* wś, pow. mielicki na Szlązku, par. Strzebicko, należy do dóbr Mielice.

Jawora dolna i górna (po rusku J. doli-

szna i horiszna), wś w pow. turczańskim, 4 km. na płn.-wsch. od urzędu poczt. i sądu powiat. w Turce. Na płn.-wsch. leżą Isaje, na wsch. Jasionka stęciowa, na płd.-zach. Turka i Szumiacz, na płn.-zach. Rozłucz i Wołosianka mała. Przez środek wsi prawie płynie Stryj. Wchodzi on tutaj z Turki, a płynąc od płd. na płn. tworzy kilka zakrętów i przyjmuje kilka dopływów z prawego i lewego brzegu. W dolinie największego z tych dopływów, płynącego od płn.-zach., leżą zabudowania wiejskie J. górnej nad górnym biegiem, a J. dolnej nad dolnym biegiem i na lewym brz. Stryja. Na lew. brz. Stryja leży w dolinach kilku potoczków przysiołek Studiwka. Na prawym b. Stryja leży w stronie zach. las Sołtanów, a wzdłuż granicy wsch. ciągnie się pasmo lesiste ze szczytami od płd. ku płn.: Grób (908 m.), Studena góra (530 m.), Zimna góra (765 m.). Na zachód opada to pasmo ku dolinie Stryja (539 m.) Na lew. brz. Stryja wznosi się Petryków ze szczytem 732 m. wys., słabo zalesiony, na płn. zach. od niego ciągnie się wzdłuż granicy pasmo lesiste ze szczytem 893 m. wys., opadające na płn. wsch. lasem Cerenia (646 m.) i Kiczurką (620 m.) ku dolinie największego z dopływów Stryja. Wzdłuż lew. b. tegoż dopływu ciągnie się równolegle z dopływem nagie pasmo górskie. Zaczyna się ono w płn. zakątku wsi Zakopańcem (747 m.), wznosi się szczytem Kijowiec do 685 m., a następnie opada ku dolinie Stryja. Na płn. jego stoku, na płn. od Kijowca leży mały las Hozowski. Przez płd. zach. obszar wsi idzie gościniec staro-miejsko-turczański od płn.-zach. na płd. wsch. przez górę Petryków, z której śliczny przedstawia się widok na krętą dolinę Stryja i Słobodę, przysiołek Turki, osadzony jakby na półwyspie przez załomy rzeki utworzonym. Własn. większ. ma roli ornej 294, łąk i ogr. 111, pastw. 269, lasu 1236; własn. mniej. roli or. 1901, łąk i ogr. 307, pastw. 804, lasu 571 mor. Wedle spisu z r. 1880 było 1163 mk. w gm., 10 na obsz. dwor., wedle szemat. z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 21, gr. kat. 1220. Par. rzym. kat. w Turce, gr. kat. w miejscu, dek. starosamborski, dyec. przemyska. We wsi dwie cerkwie. Ztąd pochodzą Jaworscy h. Sas. Dunczewski pisze, że Wład. Jagiełło nadał w r. 1431 Wanczałuchowi z Węgier dobra na Rusi, nad Stryjem, na 3 mile rozległe: Jawora, Ilnik i Turka. Potomstwo jego spolszczczałe, dobrami podzielone, dało początek trzem domom: Jaworskich, Ilnickich i Turskich, teraz Zacharowskich. *Lu. Dz.*

Jawora, niem. *Jauer*, wieś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. kalawskim. Tegoż nazwiska wieś serbska na saskich Łużycach w pow. kamienieckim. W r. 1875 domów 19, mieszkańców, 106, w tem Serbów 102. *A. J. P.*

Jaworec, gora w pow. turczańskim, w płd. stronie Jabłonki niżnej, 753 mr. wys. Wody jej uchodzą do dopływów Jabłonki. *Lu. Dz.*

Jaworek 1.) wś i folw., pow. węgrowski, gm. Ossowno, par. Wierzbno, ma 25 dm., 192 mk., 1152 m. ziemi. Pozycya falista, grunt żytni, serwituty zmienione. Około r. 1820 ówczesny właściciel Hryniewicz zaczął budować śród lasu obszerny pałac, po którym dziś ślady fundamentów w polach pozostały. R. 1827 J. miał 11 dm., 124 mk. 2.) **J.**, osada, pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 1 dm., 9 mk., 5 m. gruntu. 3.) **J**, kol. i os., pow. wieluński, gm. i par. Czastary, odl. od Wielunia 20 w.; kol. ma dm. 18, mk. 162; os. dm. 1, mk. 8. 4.) **J.** folw. nad str. Jaworkiem, pow. wieluński, gm. i par. Rudniki; odl. od Wielunia 30 w., dm. 1, mk. 12, Należy do dóbr Rudniki. 5.) **J.**, wś, pow. makowski, gm. Sielc, par. Lubiel. *Br. Ch.*

Jaworek, przys. Żarek, pow. chrzanowski, nad Chechłem (ob.).

Jaworek, ob. *Jeworki.*

Jaworeńka, lesista góra w Lipowicy, w pow. doliniańskim, na płd.-wsch. ode wsi, między dopływami Czeczwy. Na płn. łączy się ona z Tołoczną i Kiczerą, poczem w dolinę przechodzi. Na płd. łączy się ze Świnnym i Jawornikiem. *Lu. Dz.*

Jaworina, ob. *Jaworzyna.*

Jaworinka, ob. *Jaworzynka* na Szlązku austr.

Jaworka, szczyt w odnodze wschodnich Beskidów, między rzekami Białą i Kamienicą, obok Boguszy, 876 m. wys.

Jaworka, ob. *Szczara.*

Jaworka, rz., ob. *Krępianką.*

Jaworki, wś w dolinach potoków górskich nad rz. Ruską, wpadającą z lew. brzegu do Dunajca w pow. sądeckim, przy granicy węgierskiej. Wieś leży na zachód od Szczawnicy i Szlachtowy, 575 met. npm., otoczona od południa górą Wysokie skałki, 1052 m. npm. a od północy Jasinem Wierchem, 896 met. npm. Ta wioska ma paraf. gr. kat. i szkołę ludową jednoklasową. Mieszkańców ma 802 gr. kat. wyznania. Jest to najbardziej na zachód wysunięta osada pusta. Większa pos. Edwarda hr. Stadnickiego wynosi obszaru 55 m. past. i 505 m. lasu.; pos. mniej. 860 m. roli, 85 m. łąk i ogr., 417 m. past. i 166 m. lasu. Cerkiew parafialna murowana nieposiada żadnego uposażenia w roli i tylko przyłączone do parafii gminy dają proboszczowi 6 kóp i 12 korcy owsa, 14 zł. w. a. i 39 sztuk opałowego drzewa, resztę zaś dopłaca fundusz religijny w kwocie 567 zł. w. a. Lasy są świerkowe, gleba owsiana. Parafia należy do dyec. prze-

myskiej gr. kat. i obejmuje wsie Jaworki, Białowodę i Czarnowodę z ludn. gr. kat. 1868 m. Osada powstała prawdopodobnie w końcu XV stulecia, kiedy rzucono się do zakładania osad na prawie wołoskiem i ruskiem w tych bezludnych, lub wojnami z Węgrami wyludnionych okolicach; być może nawet, że pierwotna osada składała się z braci czeskich i polskich, tego wojowniczego zastępu husyckiego, który w tych stronach długo wojował. Husyci w owych czasach mogli łatwo zmienić swój obrządek na grecki, od którego się w wielu widoczniejszych dla niewykształconego ludu obrzędach nie różnili. *Mac.*

Jaworki, wieś, pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Rutki.

Jaworna, rz., dopływ Turczanki.

Jaworna, dolina, ob. *Hale-Wiaterne.*

Jawornica, wś i folw., pow. rypiński, gm. Dzierżno, par. Swiedziebna, odl. o 12 w. od Rypina, ma wiatrak, 10 dm., 83 mk., 278 mr. gruntu dobrego, 6 nieuż. Folw. należy do dóbr Rokitnica.

Jawornice 1.), niem. *Jawornitz*, wś i dobra, pow. lubliniecki, par. Lubliniec, o pół mili na płn. wschód od Lublińca, przy szosie do komory Herby. Wś ma 30 osad, 407 mr. rozl., dobra 1057 mr. rozl. Szkoła w Kochanowicach. 2.) **J.**, niem. *Jauernig*, wieś, pow. kładzki, par. Lewin, ma młyn wodny i wielu tkaczy płótna.

Jawornicki potok 1.) albo *Jawornik*, wytryska w obr. gm. Jawornika ruskiego, w powiecie dobromilskim, u płd. wsch. stóp lesistej góry Dębowej (436 m. szt. gen.); przepływa wieś w płd. wsch. kierunku, a opłukując płn. stoki Działu bodnarowego (481 m.), zwraca się na wschód, przerzyna wś Zohatyn, gdzie popod folwarkiem zwraca się na północ, płynąc u stóp góry Berezkami zwanej (449 m.). Na obszarze gminy Piątkowej zwraca się zrazu na wschód, a od kaplicy św. Jerzego na północny wschód, który to bieg zachowuje aż do swego ujścia w Iskaniu do Sanu z pr. brz. Zabiera liczne potoki z obu brzegów, ale to są potoki krótkie, spływające z sąsiednich wzgórzy. Długość biegu 15 kil. 2.) **J.**, potok w obr. gminy Jawornika, w pow. rzeszowskim, wytryska ze źródeł leśnych zpod góry Żarnowej (468 m.); płynie lasem na płd. wschód, następnie przez wieś, a doszedłszy do drogi wiodącej z Lutczy do Jawornika i Niebylca, zwraca się na płn. i po 6 kil. biegu wpada z lew. brz. do Gwoźnicy (ob.), na płd. od ujścia Gwoździanki (ob.).

Jaworniczek, ob. *Jawornik.*

Jaworniczek, potok, także *Jawornikiem* zwany, wytryska z działu górskiego Kamieniem zwanego, kilku strugami leśnymi, łączącymi się w półn. stronie wsi Jawornika, w powiecie sanockim; na wschodnim końcu wsi zabiera strugę płynącą przez wieś Jawornik; poczem płynie na płd. wschód, a przerznąwszy dr. żel. kolei przemysko-łupkowskiej, wpada z lew. brz. do Osławicy. Długość biegu 6 kil.

Jawornieński potok, wypływa po półn. wsch. stronie pasma górskiego Gorganu jawornickiego (ob.) w obr. wsi Jamny, w pow. nadworniańskim. Płynie na płn. wschód, a pod wsią Jamną wpada do Prutu z lew. brz. Długość biegu 4 kil. *Br. G.*

Jawornik, wś, pow. myślenicki. Cztery kil. na płn. zachód od miasta Myślenic, przy tak zwanym gościńcu podgórskim z jednej a drodze pobocznej łączącej ten gościniec w Głogoczowie z krakowskim, prowadzącym z Mogilan do Kalwaryi, z drugiej strony; leży wieś Jawornik (w wizycie Mikołaja Oborskiego, biskupa laodycejskiego, oficyała jeneralnego krakowskiego, z r. 1663 Jaworznik), 301 m. npm. (szt. gen.). Domy tworzące tę wieś rozłożone są po większej części na południowym stoku wzgórzy tworzących północy bok niewielkiej doliny, której spodem płynie potoczek od zachodu na wschód, Zakręty zwany, wpadający do Krzyszkowianki. Niemało uroku nabiera położenie tej wioski od kilku stawów urządzonych wzdłuż wymienionego potoku, tudzież od lesistych wzgórzy wznoszących się na południe od wsi tuż za gościńcem, a należących już do lesistych pasm Beskidów. Najwyższy ich punkt, odległy od kościoła w prostym kierunku nie więcej jak na 2 kil., zwie się Dalin, (ob. Bysina) i wznosi się na 513 m. npm., lecz całkiem okryty gęstym młodym lasem nie dozwala widoku, który stąd na wszystkie strony byłby zarówno rozległy jak piękny, przedewszystkiem ku północy, na dolinę Wisły i poza Kraków, od wsch. na część doliny Raby, od zachodu na zamczysko lanckorońskie i Kalwaryą. W północnym boku tego grzbietu na gruncie plebańskim był łom kamieni piaskowcowych, używanych do podsypywania gościńca. Roczne wynagrodzenie plebana za pustoszenie tego gruntu wynoszące 8 złr. nie wyrównywało pożytkowi, któryby właściciel mógł mieć, gdyby dosyć znaczną przestrzeń, zajętą nietylko na łom i na drogę do niego prowadzącą i zasypaną rumowiskiem, obrócono na pastwisko, las lub owsisko. Nazwa wsi każe wnosić, że tutaj niegdyś znaczne musiały być lasy jaworowe. Kiedy powstała, kto ją lokował, tego szczupłe źródła miejscowe nie wskazują. Nie podlega atoli żadnej watpliwości, że około początku XIV wieku już istniała. Za owych dawniejszych wieków było w niej sołtystwo, które pomiędzy rokiem 1621 i 1633 za ówczesnego dziedzica Hieronima z Przyłęku Przyłęckiego, stolnika krakowskiego, a potem kasztelana sądeckiego, wsią [illegible] do posiadłości dworskich. Jako pojedyńcze działy Jawornika wspominają zapiski kościelne Tarnówkę (dotąd

kilka chałup w stronie ku Myślenicom), Podekrze, Snożkę, Gródek i Bugaj. Co do właścicieli tej włości, najdawniejszy był jakiś Rafał pod r. 1448, może z Niewiarowskich, którzy w wieku XV i XVI posiadali Jawornik. Z tych w dawnych zapiskach plebańskich wymieniony jest Jan, niezawodnie ten sam, co 1596 r. dominikanom krakowskim zapisał wieś Kasinę, potem Seweryn, może syn Jana. Na jednym z dzwonów jawornickich ulanym 1564 r. jest herb Półkozic Niewiarowskich, a nad nim litery C. N. (może Christophorus Niewiarowski). Niesiecki podaje, że wspomniany powyżej Jan i Przecław Niewiarowscy mieli brata starszego Krzysztofa, a ojciec i dziad ich tak samo się nazywali. W XVII wieku prócz wymienionego powyżej Hieronima Przyłęckiego prezentę na plebanią jawornicką około r. 1650 daje Mikołaj Koryciński, kasztelan biecki i starosta ojcowski. W wieku XVIII wspominani są jako właściciele Jawornika: Jan z Lubrańca Dąbski; w r. 1743 Michał z Korabnik Waksman, cześnik księstwa oświecimskiego i zatorskiego a od r. 1756 Adam z Zakliczyna Jordan, wojewoda bełzki, potem kasztelan wojnicki; r. 1766 Stefan z Zakliczyna Jordan, brat poprzedzającego, zmarły w sierpniu 1776 r.; po nim Anna Kossowska. Ponad dosyć wielkim stawem wznosi się drzewami okolony kościół parafialny, drewniany, niewielki. Według zapisków plebańskich, odwołujących się do nieistniejącego już napisu na ścianie wewnątrz kościoła, po prawej ręce wchodząc do zakrystyi, kościół jawornicki miał fundować Hebrot, sołtys tameczny, z innymi włościanami 1305 r. Pod r. 1768 znajduje się w zapiskach plebańskich odpis bardzo niezręcznie podrobionego dokumentu, zawierającego nibyto uposażenie kościoła w Jawerniku. Dukument ten mieli szwedzi zawlec do Królewca; a 7 marca 1768 r. przynosi go niby stamtąd jakiś Stanisław Morawski, i za sowite wynagrodzenie odpisuje go ówczesny pleban. Dla okazania, że Stanisław Morawski okpił nieznającego się na rzeczy księdza, wystarczą dwa ustępy z tego dokumentu. Zaraz na początku czytamy: „Ego strenuus vir Joannes in Czorsztyn Tarło, palatinus Vilnensis, fundata ecclesia Jawornicensi lignea, tituli Exaltationis s. Crucis,“ itd. Koniec zaś tak opiewa: „Quam fundationem meam eandemque in omnibus punctis his positis approbando, confirmando et ratificando, manu mea propria subscriptam, sigillum meum pensile appono. Datum in villa mea hereditaria Javornicensi die VIII. mensis Septembris anno Domini 1316.“ Pieczęć miała się znajdować w puszce drewnianej. Pomijając błędne wysłowienie, rozumie się samo przez się, że przed wstąpieniem na tron polski Władysława Jagiełły (1386) nie ma u nas mowy o wojewodach wileńskich, których Niesiecki wylicza dopiero od r. 1413: o Tarłach wiadomości rodowe podane w Niesieckim (IV, 306) nie sięgają dalej jak początku XV w.; prócz tego wiadomo, że w dokumentach tak starych, jakim ten tu ma być, przy dacie kładziono indykcyą, a potem szli świadkowie, czego tu nie ma; rzecz o podpisie własnoręcznym i drewnianej na pieczęci puszce tylko śmiech wzbudza. Zapisek Długosza „Yawornik, villa sub parochia ecclesiae de... (Zakliczyn ad Siepraw) sita, cuius heres... Nyewyarowsky de armis Polukoze, in qua sunt quadraginta lanei cmethonales...“ podaje w wątpliwość zapisek plebański jawornicki o założeniu kościoła w Jaworniku 1305 r., albo jeżeli rzeczywiście w tym czasie kmiecie jawornicy wystawili sobie kościołek, mógł on długo nie mieć własnego księdza i do innej należeć parafii, jakiemi są np. kościołek św. Wojciecha w Krzeczowie należący do parafii w Lubniu, kościołki św. Sebastyana w Skomielnie-Białej i św. Krzyża w Habówce, należące do parafii w Rabce. O losach tego kościoła, założonego na cześć Znalezienia i Podwyższenia Krzyża św., niewiele wiadomo. R. 1633 od 16 września Anna z Mireckich, żona Hieronima Przyłęckiego, stolnika krakowskiego, dała na ołtarz wielki 60 ówczesnych złotych, z czego widać, że go wtedy odnawiano albo i nowy stawiano. Około 1648 r. parafianin Marcin Linek zbudował zakrystyą. Drzewo dał Mikołaj Koryciński. Roku 1671 pleban miejscowy, Józef Krzeczowski, dał powałę; r. 1735 Waksmanowie, dziedzice Jawornika, sprawili ławki, 1743 r. z zapisu włościanina Walentego Leszkowicza sprawiono dwa ołtarze, jeden Najświętszej Panny, drugi św. Józefa. Tego samego roku nakładem Michała z Korabnik i żony jego Barbary z Lubrańca Waksmanów naprawiono podupadły kościół, mianowicie wieżę; jakoż pod r. 1690 i 1727 znajdują się w zapiskach plebańskich utyskiwania, że dach na kościele zły, księgi liturgiczne także w niedobrym stanie. R. 1782 kościół pogorzał. Z tą pogorzelą zdaje się być w związku następujący napis umieszczony na chórze: Ecclesia haec de novo restaurata sumptibus I. — C. A. — de L. K. C. — V. — V. — I. — C. S. et adornata a D. 1794. Między literami jest herb Żukowski czy Nowina. R. 1744 za staraniem dziedzica Michała Waksmana zaprowadzono bractwo szkaplerza, któremu nadmieniony dziedzic w grodzie krakowskim fer. 4 in vig. festi ss. Simonis et Judae 1745 zapisał 1000 złp. wykupnych, zabezpieczonych na Gaju, z rocznym czynszem 50 złp. R. 1776 przeniesiono tę sumę na Korabniki, własność wówczas Józefa Waksmana, młodszego syna Michała. Bractwo to dotąd istnieje, rozumie się bez funduszu,

który gdzie się podział, każdemu wiadomo. Co do uposażenia kościoła Jan Niewiarowski nadał łąkę. Zapis na nią uronił pleban Łukasz Anneberski (Annebergensis). Zapiski plebańskie jawornickie zwą go wyraźnie Niemcem z dodatkiem, że lubił zapijać we dworze. On też uronił rolę, dawszy ją słudze swemu w miejscu winnej zapłaty. Był on plebanem jawornickim przy końcu XVI wieku. R. 1655 łąkę tę odzyskał pleban Marcin Sadowski czy Sadowicz. Hieronim Przyłęcki las nabyty od Seweryna Niewiarowskiego, sięgający granic wsi Bysiny, odstąpił plebanom jawornickim. Atoli już około 1660 r. zaprzeczano go im. R. 1768 jest jeszcze wzmianka o wolnym wrębie do lasu na opał i budulec; obecnie pobiera pleban tylko $15^3/_4$ siągów drzewa na opał. Staw pod kościołem, zwany księżą sadzawką, należał dawniej (1628) także do plebana. Kiedy go utracono, niewiadomo. Prócz tego pobierał pleban dziesięcinę wytyczną z pól dworskich jawornickich a w połowie także z Niewiarowa, tudzież meszne z Jawornika, w r. 1650 do połowy uszczuplone. Wreszcie już na początku XVII wieku (1621) wspominano są krowy kościelne u włościan umieszczone, od których opłacali rocznie po 20 gr. Teraz jest ich 48; opłaca się od nich po 13 c. i po dwie lampy do kościoła. Co do zapisów pieniężnych na kościół Jakób Odrowąż, dziedzic Niewiarowa, Cracoviae in terminis terrestribus fer. 5 post undecim millia virg. (27 paźdz.) 1474 zapisał 50 grzywien w złocie z rocznym czynszem 8 wiardunków od grzywny. Zapis ten zmniejszony obecnie do 350 złr. i wcielony do ogólnego funduszu religijnego galicyjskiego przynosi tylko 7 złr. m. k. austr. Jan z Lubrańca Dąbski, dziedzic Jawornika, zapisał w grodzie krakowskim dnia 8 marca 1731 r. na odprawianie nabożeństwa za dusze rodziców swoich w dzień św. Józefa i św. Stanisława 1000 złp. z rocznym czynszem 7 od sta, ubezpieczonych na Trzebini w Krakowskiem, należącej do Franciszka Trzebińskiego, burgrabi zamku krakowskiego. Czynsz ten płacili: Wojciech Trzebiński, syn Franciszka, tudzież Jerzy Trzebiński, jenerał-major w służbie austryackiej (1750). Dziś zapis ten uważa się za przepadły. Organista brał dawniejszemi czasy, a mianowicie na początku XVII wieku od każdego kmiecia rocznie po 6 a od zagrodników po trzy grosze. Przy zaprowadzeniu bractwa szkaplerzowego 1744 r. Michał Waksman dał ogródek, aby organista śpiewał koronkę. R. 1759 Adam Jordan polecił wypłacać rokrocznie po 20 złp. za śpiewanie z ludem w kościele w każde święto koronki i litanii do Najświętszej P. Bakałarzowi płacili na początku XVII wieku kmiecie po groszu, zagrodnicy po dwa szelągi. Przyłęcki darował dla niego ogród. Od Przyłęckich kościołek ten jeszcze inne odbierał dary. Jakoż 1628 r. Anna Przyłęcka sprawiła cały ubiór mszalny i antepedium adamaszkowe. R. 1630 sprawili Przyłęccy monstrancyą srebrną, do czego przyłożyła się także panna Czarnkowska, tudzież panny pani stolnikowy Przyłęckiej. Dano też nieco z jałmużny kościelnej. Taż panna Czarnkowska darowała r. 1628 bursę i palę adamaszkową, 1633 r. korporał, pas włóczkowy i ręcznik. Pani stolnikowa sprawiła 1630 r. także puszkę srebrną za 60 złr.; 1631 r. lampę mosiężną za 5 zł., 1632 r. ampułki srebrne i tackę cynową za 27 zł., 1633 r. ornat adamaszkowy, stułę i bursę. R. 1631 pleban miejscowy sprawił graduał za 33 zł., tudzież kadzielnicę za złp. 6 gr. 15, a w r. 1636 mszał za pieniądze od Katarzyny Syguliny z Jawornika w ilości 12 zł., na ten cel przekazane dodawszy nieco ze swego. Hieronim Przyłęcki darował 1630 r. kapę atłasową; 1641 r. dała Elżbieta Korycińska kielich srebrny. Barbara Salomea z Dąbskich Waksmanowa, łowczyna latyczowska, darowała 1736 r. albę koronkami obszytą z humerałem, a do obrazu św. Józefa lilią srebrną i sandałki; jedne dla św. Józefa, drugie dla Pana Jezusa, tudzież pasek srebrny dla św. Józefa. Ona sprawiła także naczyńko srebrne, wewnątrz wyzłocone, do noszenia w nim Najświętszego Sakramentu do chorych; potem jeszcze ornat biały z stułą i manipularzem; wreszcie mszał, wprawdzie nie nowy, ale dobry. R. 1736 darowała ona na tenże ołtarz św. Józefa serce srebrne jako wotum za synem swoim Bonifacym: a 1744 r. dała ośm świeczników cynowych, z tych cztery nowe, kapę, dwa świeczniki srebrne stołowe do ołtarza brackiego; a 1745 r. zasłonę na wielki ołtarz na czas postu. Panna Jagielska darowała 1756 r. zasłonę przed Najświętszy Sakrament; a 1744 r. pani Piasecka dwie złote obrączki na obraz bracki. Jako dawców innych pomniejszych darów, mianowicie bielizny kościelnej, wspominają zapiski plebańskie Katarzynę Jołdzinę, mieszczkę myślenicką (1620), Annę, żonę leśnego z Jawornika (1630), Reginę Fornalową (1630), Szyatową (1630), Katarzynę Literzynę z Sieprawia, starościnę jawornicką (1632, 1633), Jadwigę Jadamkową z Jawornika (1636), Zuzannę Rychcińską, starościnę jawornicką (1636), Zofią Tarnowską, podstarościnę jawornicką (1647, 1649), żonę Tomasza Leśniaka (1736), Młodkową, Reginę Fidrydzynę z Polanki (1742), Stanisława Grabowskiego (1743). Obszar większej posiadłości liczy roli ornej 226, łąk i ogr. 22, pastw. 14, lasu 303; mniejszej posiadłości roli ornej 958, łąk i ogr. 119, pastw. 102, lasu 451 mr. austr. Chat 150. Dusz rz. kat. 1028 (469 męż., 559 kob.) a żydów 15 (1880). Stacya poczt. Myślenice. Jest także szkoła jednoklasowa o jed-

nym nauczycielu. Oprócz tego istnieje fundusz dla ubogich. Majątek zakładowy 158 złr. w obligacyach, książka wkładkowa kasy oszczędności 9 złr. 91 i pół ct. i gotówka 386 złr. 8 i pół ct. (1880). Należy do dóbr Władysława Bzowskiego. Por. Janota, *Jawornik*, w Pamiętniku krak. 1866, nr. 3 i 4. Łepkowski. Zabytki przeszłości z okolic Krakowa. 1863, str. 178. *Br. G.*

Jawornik 1.), wieś w pow. tarnowskim, na płn. od kolei Arc. Karola Ludwika, w pobliżu stacyi w Czarny, w okolicy równej, lesistej, należy do parafii rzym. kat. w Zassowie i Lisiej górze, ma 911 m. rzym. kat. i jest od kościoła parafialnego o 9·5 kil. oddaloną. Większa pos. ma obszaru 12 m. roli i 128 m. sosnowego lasu, mniejszej pos. 101 m. roli, 8 m. łąk i ogr. i 14 m. pastw. Ta wieś ma kasę pożyczkową gminną z kapit. 55 zł. wa. 2.) **J.** (z Berdychowem), wś nad Gwoźnicą, pob. Wisłoka, w pow. rzeszowskim, należy do parafii rzym. kat. w Niebylcu, zkąd jest o 1 kil. na płd. oddalony i z tego powodu także nazywany J. niebylecki; ma kasę pożyczkową gminną z kapit. 189 zł. wa. i liczy 827 mieszk. rzym. kat. Większa pos. ma obszaru 429 m. roli, 7 m. łąk i ogr., 58 m. pastw. i 169 m. lasu; pos. mniejsza 1060 m. roli, 93 m. łąk i ogr., 124 m. pastw. i 116 m. lasu. 3.) **J.** *polski*, mko (dawniej *Jaworniczek*) nad potokiem Łęgami, wpadającym do Tarnawki, pob. z praw. brzegu Sanu, pod 39°57' wsch. dług. od Ferro i 49°53'30" półn. szer., leży w okolicy pagórkowatej, 272 met. npm. w pow. rzeszowskim. Mko zabudowane prawie samemi drewnianemi domami ma parafią rzym. kat., urząd pocztowy, szkołę ludową jednoklasową, kasę pożyczkową gminną z kapit. 130 zł. wa. i fundusz ubogich założony przez Grzegorza Kaspra Ogińskiego, posiadający 9 m. gruntu. Ludność 694 rzym. kat. i 6 gr. kat., około 100, izr. trudni się uprawą roli i druciarstwem i za tym przemysłem odbywa dalekie podróże. Dawniej wyrabiano tutaj kolczugi i druciane koszulki dla towarzyszy pancernych. Kiedy założono osadę i pierwotną parafią niewiadomo, gdyż Stanisław Maciej Stadnicki, gorliwy protestant, właściciel Dubiecka, zamieniwszy ten kościół na zbór helwecki, niszczył wszystkie dokumenta. Nową parafią fundował w 1587 r. Marcin na Żmigrodzie Stadnicki, a fundacyą odnowiła Magdalena z Białobrzega Korycińska, kasztelanowa sandecka i Michał z Zebrzydowic Zebrzydowski, miecznik kor. z żoną Maryą w r. 1640. Dokument przechowywany (?) w aktach parafial. z 8 września 1315 r., według którego założycielem kościoła dawnego w J. ma być „Jan z Czorsztyna Tarło, wojewoda wileński" jest bez wątpienia fałsyfikatem, może ze sławnej fabryki fałszywych dokumentów Janikowskiego dworzanina Władysława IV. Parafia gr. kat. w Tarnawce. Dzisiejszy murowany kościół został zbudowany w r. 1839. Na cmentarzu znajduje się kaplica p. tyt. N. P. M. Obszar więk. pos. Zygm. Chmielowskiego ma 318 m. roli, 28 m. łąk i ogr., 20 m. pastw. i 448 m. lasu; pos. mniejsza 1293 m. roli, 110 m. łąk i ogr., 183 m. pastw. i 259 m. lasu. Parafia należy do dyec. rzym. kat. przemyskiej i obejmuje sześć miejscowości z ludnością rzym. kat. 2917 i izr. 168. 4.) **J.**, wś w pow. rzeszowskim, o 1 kil. od J. mka oddalona, na mapie sztabu gen. Z. VI, 26 nieoznaczona, należy do parafii rzym. kat. w Jaworniku polskim, ma 708 mieszk. rzym. kat. i 3 gr. kat. Obszar więk. pos. należy do Zygm. Chmielowskiego i ma 142 m. roli, 21 m. łąk i ogr., 7 m. pastw. i 212 m lasu; posiadłość mniejsza 54 m. roli, 12 m. łąk i ogr. i 9 m. pastw. Par. gr. kat w Bliźniance. *Mac.*

Jawornik ruski z Borownicą (po rusku *Jawornyk ruskij* z *Borownyceju*), wś w pow. dobromilskim, 42 kil. na płn. zachód od Dobromila, 16 kil. na płn. zachód od urzędu pocztowego i sądu powiatowego w Birczy. Na płn. leży Dylągowa, na wschód Żohatyn, na płd. Ułucz i Hroszówka, na zachód Wołodz. Wieś leży w dorzeczu Sanu, wody jej jednak płyną w 3-ch różnych kierunkach. Jedne z płn. obszaru, zabiera potok Jawornik płynący na wschód, z płd. obszaru uprowadza potok Borownica na płd. a z zach. obszaru bezimienny potok płynący na zachód. W dolinie tego ostatniego potoku leży Jawornik ruski, w dolinie Jawornika druga część wsi t. zw. Jawornik dolny i górny, a w dolinie Borownicy przysiołek t. n. W płn. stronie obszaru leży las Dębowa. Wody jego zabiera potok Kruszelnica, płynący na płn. zachód do Sanu. W lesie tym wznosi się na granicy płn. najwyższa we wsi wyniosłość zwana „Na Kamiennem" do 504 m. Na płd. opada ona do 457 m. ku dolinie Jawornika. Na prawym brzegu Jawornika wznosi się Dział Bodnarów do 481 m., w części płd. zach. lesistej, wznosi się punkt jeden do 468 m. Własn. większa ma roli ornej 376, łąk i ogr. 47, pastw. 62, lasu 811; własn. mniejsza: roli ornej 1410, łąk i ogr. 153, pastw. 259, lasu 514 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1032 mk. w gminie, 99 na obsz. dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 328, gr. kat. 770. Par. rzym. kat. w Dylągowej, gr. kat. w miejscu, dek. birczański, dyec. przemyska, należy do niej filia w Żohatynie. We wsi cerkiew i szkoła etat. jednoklas. *Lu. Dz.*

Jawornik górny, wieś, pow. sanocki. Ma 73 dm. i 426 mk., z tych 193 męż., 233 kobiet. Ludność mieszana, przeważnie Rusini (355). Obszar dworski posiada 30 m. roli, 12 m. łąk, 24 m. pastw. i 567 m. lasu; włościanie 781 m. roli, 109 m. łąk i ogrodów, 272 m. pastw. i 2

m. lasu. Najniższe położenie nad Osławicą 414 m. npm., najwyższe wzniesienie 665 m. npm. od granicy Czystohorba, które jest zarazem punktem triangulacyjnym. Podlega jurysdykcyi star. w Sanoku, sądu pow. w Bukowsku, pocztę odbiera w Komańczy. Osada rozłożona po obu brzegach potoczku będącego dopływem potoku Jawornik, wpadającego do Osławicy. Od wschodu przerzyna grunta tej wsi kolej łupkowska. Parochia miejscowa, należąca do dek. jasielskiego, obejmuje wszystkiego 355 dusz miejscowych. Cerkiew drewniana pod wezw. św. Dymitra. J. należał do dóbr kor. Rzplitej i stanowił część składową starostwa krośnieńskiego. Lustracya z r. 1765, która J. zalicza do wsi wołoskich, zastała tutaj kniażtwo w posiadaniu rodziny Szczawińskich i Jaroszów, za przywilejem Zygm. Augusta z r. 1549. Z kniażtwa tego liczono prowizyi 120 złp., z czego szła kwarta 30 złp. Tak kniażtwo to, zwane obecnie Fajtyska, jak i całą wieś, razem z sąsiednią Rzepedzią i Czystohorbem, sprzedał rząd austr. w r. 1819 za 7500 złr. m. k. Grzegorzowi Semetkowskiemu a od tego nabyła przez cesyą Domicella Podolecka. Obecnie właścicielem J. jest Władysław Pruszyński. *W. J. W.*

Jawornik, niem. *Jauernik*, *Jauernig*, miasto powiatowe na Szlązku austr., w księztwie opawskiem, na 255 dm. i blisko 3000 mk., komendę żandarmeryi, dekanat katolicki (z siedzibą w Johannisbergu), kościół katolicki ś. Trójcy, szkołę chłopców, szkołę dziewcząt, sąd powiatowy, notaryat, urząd podatkowy, okrąg kontroli finansowej, st. p. i tel., kasę oszczędności, tstwo czytelnicze, strzeleckie, weteranów wojskowych. W pobliżu wieś t. n. ze szkołą ludową i kopalnia srebra. Wzniesienie npm. 880 stóp. W stronie płd.-zachod. od miasta leży piękny zamek biskupów wrocławskich zwany Johannesberg al. Johanisberg z parkiem. Zamek wzniesiony npm. 1014 stóp. *Powiat jawornicki* ma 2.3 mil kw. rozl., z tego 49% roli ornej, 9% łąk i pastw., 37,0/0 lasu przeważnie wysokopiennego. Powierzchnia gruntu częścią płaskopagórkowata, częścią górzysta, od 800 do 2700 stóp npm. Mieszkańców 13987, niemców i katolików, rolników i przemysłowców lnu. Są w powiecie: 1 miasto, 1 mko i 30 wsi. Mko Bila woda al. Weisswasser. Największe wsie: Wildschütz, Pertoltice.

Jawornik, 1.) niem. *Jauernik*, wś, pow. walbrzyski na Szlązku, par. Nieder-Taunhausen. 2.) **J.**, niem. *Jauernik*, wś i dobra, pow. zgorzelicki na Szlązku, pod górą t. n., par. ewang. Kunerwitz, ma kościół paraf. kat., w r. 967 erygowany. 3.) **J.**, ob. *Niesnasin*.

Jawornik, ob. *Jaworniczek*.

Jawornik, potok górski, wytryskujący z Gorganu jawornickiego (ob.), płynie na płd. zach. i po krótkim bo 2 kil. biegu wpada z lew. brz. do Żeńca, dopływu Prutu.

Jawornik 1.) grzbiet górski, w obr. gm. Perehińska, w pow. Dolina, ciągnie się w połud.-wsch. kierunku od granicy wsi Lipowicy, poczynając się tamże wierzchem 1197, poczem zwolna opada i kończy się szczytem 946 m. wysokim nad Angełowem, przy ujściu potoku Świnnego do Łomnicy, nad granicą wsi Jasienia (w pow. kałuskim). Jak od południa wzdłuż tego pasma płynie potok Swinny, oddzielający pasmo to od równolegle, a nieco na południowy zachód bieżącego pasma Sehły, tak od północy opływa jego stopy potok Czuta (ob). Na północ od grzbietu Jawornika wznosi się Wierch Łomowaty (665 m, szt. gen.) 2.) **J.**, szczyt w Gorganie jawornickim (ob. T. II. 707, nr. 6). Wzniesienie 1467 m. npm. 3.) **J.**, szczyt lesisty w obr. gm. Nasicznego, w pow. Lisko, na zachód od wsi. Wzniesienie 1042 m. npm. (ob. *Połonina wetlińska*). 4.) **J.** *wielki*, góra i szczyt w Beskidzie szerokim, na południe zródłowisk Stryja, w obr. Wyżłowa w pow. stryjskim, na płn.-zach. od Jawornika małego, na granicy Galicyi i Węgier. Wznosi się do wysokości 1123 m. 6.) **J.** *mały*, góra i szczyt, w głównym grzbiecie Beskidu szerokiego, w obr. wsi Chaszczowania, w pow. stryjskim, na granicy Galicyi i Węgier. Wznosi się do wys. 1017 m. npm. (szt. gen). 6.) **J.**, lesisty dział górski w obr. gm. Wetliny, w pow. Lisko, na południe od wsi, między potokami Smerekiem od zach., Solinką od wschod., Wetliną od półn. Najwyższy szczyt zowie się Sękowa (1022 m. szt. gen.). Wierzchołek najbardziej na płn. wysunięty, tuż nad ujściem Smereka do Wetliny, zowie się Kiczerką (754 m. szt. gen.).

Jaworniki 1) lesista grupa górska w pow. doliniańskim, w płn. stronie Cisowa na granicy Taniawy. W stronie płd. dochodzi ona 556 m., najwyżej do 585 m.; wznosi się na zach., na płn.-wsch. opada do 436 m. Na zachód od niej leży Sechła, na płn. Borsuków, na wschód Droszowski las. Na płn.-wsch. stoku lasu nastaje pot. Bereźnica (ob.), wody ze stoku płd. uprowadza potok. Tyrczów (ob.) do Sukiela. 2) **J.**, lesista grupa górska w pow. doliniańskim, w płd. wsch. stronie Ilemni, a w płd. zachodniej stronie Łopianki i Spasa. Na płd. dochodzi ona do Czeczwy, Ilemki (dopływ Czeczwy) i Maciuły (dopływ Ilemki). Najwyżej wznosi się jej część środkowa (714 m.). Na płn. łączy się ona z Wyrowatym (752 m.), na zach. z Kiczerą. Na wsch. oddzielona jest małym dopływem Czeczwy od wzgórza zwanego Za Wyrowatym (620 m.). 3). **J.**, lesista góra, 910 m. wysoka, w pow. staromiejskim, w płn. stronie gminy Bystre, na granicy Żołobka Bandrowa. Wody z płn. jej

stoku płyną przez wieś Bystre kilkoma strugami do potoku Jawornika, wody z płn. stoku do pot. Jasienka płynącego w Bandrowie. Na płn.-wsch. od Jawornik leży krótkie pasmo górskie Żuków, na płd.-zach. las Besida.

Jawornitz (niem.), ob. *Jawornice.*

Jawornisty las w płd. stronie Zubrzycy, w pow. turczańskim. Przypiera on na płd.-zachód do granicy Bachnowatego i w tej stronie łączy się z Minczołem zubrzyckim (1108 m wys.), lasem Kiczerą i Prypirem (1068 m.); na zach. łączy się z lasem Łabyciówka a na wsch. oddzielony jest doliną Rybnika zubrzyckiego od lesistych gór Medwedie (1069 m.) i Rosochaczka (1044 m). Wody jego spływają w kilku strugach na płn. do Rybnika zubrzyckiego. *Lu. Dz.*

Jaworów 1.) wś, pow. warszawski, gm. Falenty, par. Raszyn. Leży na lewo od drogi bitej warsz.-radomsk., o 2 w. od Raszyna. W 1827 r. było tu 10 dm., 78 mk. 2.) **J**, wś i folw. pow. nowo-aleksandryjski, gm. i par. Żyżyn. W 1827 r. było tu 10 dm., 85 mk.

Jaworów, dobra w pow. wileńskim, nad rz. Wisińczą, w 5 okr. adm. gm. i par. Soleczniki, o 31 w. ku płd. od Wilna, liczą z folwarkami: Podbarcie, Koryznówka i karczmą Kunkułką 253 dzies. ziemi uprawnej i 75 dzies. lasu. Mają także młyn i gonciarnię. Na schyłku zeszłego wieku J. należał do Jana Chodźki, szambelana JKM., ojca Dominika znanego literata. Następnie przeszedł do Korzeniowskich, dziś należy do Wędziagolskich.

Jaworów (po rusku *Jaworów*), 1) miasto powiatowe w Galicyi, 48 km. na płn.-zach. od Lwowa, 16 km. na płn. od najbliższej stacyi kolei Karola Ludwika w Sądowej Wiszni, między 40°56' a 41°6' wschodniej długości i 49°54 a 49°59' płn. szer. Na płn. od J. leży. Czerniława i Jarów stary, na wsch. Załuże i Olszanica, na płn-wsch. Czołhynie i Przyłbice, na płd. Czerczyń i Rogoźno, na płd-zach. Porudeńko, na zach. Wólka rosnowska i Huki. Miasto leży na równinie. W stronie wschodniej, na granicy Załuzia i Olszanicy, leży Jaworowski staw (ob.), utworzony przez Szkło. Potok wypływa ze stawu i płynie na zachód, przez południowy obszar miasta, łukiem lekko na płd. wygiętym, a przyjmuje w obrębie miasta kilka dopływów od lew. i praw. brz., z których najznaczniejsze od lew. brz. pot. Rułów i Popowski potok, zwany w dolnym biegu Sklenarką. Wody z północnej krawędzi obszaru uprowadza potok płynący od płd. wsch. na płn. zach. do Retyczyna (dopływu Szkła). Na zachodnim brzegu stawu leży miasto samo; na płd. zach. brzegu przedmieście małe, zaś na zach. od miasta ciągnie się wzdłuż praw. brz. Szkła najprzód przedmieście wielkie a potem Nakoneczne na przestrzeni 7 kil. W środku miasta znajduje się rynek obszerny, w czworobok zabudowany. Ulic jest 17: lwowska, królewska, jarosławska, farna, stawowa, szpitalna, młyńska, groblańska, wyższa i niższa żydowska, żydowskiej łaźni i synagogi, krzywa, garncarska, zawalna i wałowa. W mieście samem domy murowane, między niemi kilka piętrowych. W stronie połud. wschod. od miasta na lew. brz. Szkła leży pastwisko, piaskiem po większej części pokryte, i przypiera o las zwany Borkiem, należący do paraf. łacińskiej i obszaru dworskiego. Najwyższy szczyt tego lasu wznosi się do 273 m. Północną stronę obszaru zajmują pola orne, jak Kopaczka, Zakadkami i inne, wznoszące się wyższymi pagórkami do 248 i 268; najwyżej blisko płn. granicy do 281 m., opadają zresztą do 239 m. Dolina Szkła opada w połowie drogi do 217. m. Cały obszar wiejski liczy 9002 mor.; z tego przypada na obszar dworski 328 roli or., 380 łąk i ogr., 21 pastw., 546 lasu., na własn. mniej. 4765 rol. or., 1216 łąk i ogr.; 1254 p., 502 mor. lasu. Gleba piaszczysta, na pagórkach glinkowata, sprzyja najlepszej uprawie żyta i hreczki, także kartofli, prosa i lnu, mniej uprawie pszenicy i jęczmienia. Wedle spisu z r. 1880 było 9072 mk. w gminie a 87 na obsz. dwor. Wedle obliczenia z roku 1857 było mk. 8585 (5856 obr. gr. kat., 844 rzym. kat, 12 wyzn ewang., 1873 żydów). Wedle szematyz. z r. 1881 mk. ob. rz. kat. 1047, gr. kat 5211. Przedmieszczanie noszą ubiór wiejski (niebieskie sukmany i żupany) z tą tylko różnicą, że używają kaszkietów (czapek). Właściwością ruskiego języka tutejszych mieszkańców jest, że kobiety mówią: „ja budu robył" (zamiast „robyła") a w liczbie mnogiej „my budem robył" (zamiast „robyły"). Wszyscy mieszczanie i przeważna część przedmieszczan trudnią się rękodzielnictwem. Przedewszystkiem celują tutejsi stolarze, tokarze, rzeźbiarze, garncarze i rzeźnicy w przeważnej ilości; są też tkacze wyrabiający płótno grube i średnie lniane, kilku garbarzy, kuśnierzy, szewców i rozmaitych innych, którzy wszyscy niemal zbywają wyroby swoje na odwiedzanych tu licznie jarmarkach i targach, jakoteż i po cudzych jarmarkach. Szczególnie znane są po wszystkich jarmarkach w Galicyi tutejsze wyroby z drzewa lipowego, jaworowego i olechowego, jako to naczynia, fujarki, piszczałki, sita, przetaki, niemniej wyroby bednarskie; słynne są też tutejsze plecionki ze słomy, wikliny i rogóżki, dla których dostarczają obfitego materyału obszerne stawy i moczary w miejscu i okolicy. Okazy dość wytwornej roboty, jak koszyczki do robót damskich, na frukta, tacki, wazoniki i inne w prześliczne desenie plecione, otrzymały już kilkakrotnie pochwały na wystawach pu-

blicznych. Jest tu mydlarnia, młyn amerykański i browar pospolity. Browar był tu już w 16 wieku. W tymże wieku była także woskobójnia. W wieku 17 była drukarnia; przeniósł ją tu Szeliga z Dobromila w r. 1619 (Lelewel przytacza kazanie Gabryela Leopolity wydane tutaj w tymże roku); w wieku 18 wyrabiano sery szwajcarskie; z początkiem w. 19 była fabryka krochmalu i pudru założona po upadku Lanetowskiej (w Złoczowskiem); w wieku 19 słyneła tutejsza garbarnia. Wedle lustracyi z r. 1627 było 10 kowali, 16 rzeźników. Wedle lustracyi z r. 1765 były następujące cechy: szewcki (33 majstrów, i 2 cechmistrzów), garbarski (42 majstrów); krawiecki (11 majstrów chrześciańskich, 15 żydowskich); zjednoczony cech stolarzy, stelmachów itp. (24 majstrów); garncarski i bednarski (25 majstrów). Handel tutejszy, przez żydów wyłącznie prowadzony, ogranicza się na drzewie budulcowem i sągowem, zbożu i wapnie. Słynne są w targu także tutejsze szynki i inne wędzonki wieprzowe, oraz szczecina w trzech gatunkach. Tygodniowe targi odbywają się w poniedziałki (większe) i piątki (mniejsze); jarmarków jest 6: na św. Grzegorza, we wtorek po Zielonych świątkach, na ś. Eliasza, na św. Paraskewią i na św. Andrzeja. Przez sam środek miasta idzie gościniec po nad prawym brzegiem rz. Szkła, do Krakowca. Stan czynny majątku miejskiego czyni 82,658 zł., bierny 10,479 zł. W r. 1881 było 3771 zł. dochodu. J. jest siedzibą urzędu miejskiego, urzędu powiatowego i podatkowego, sądu powiatowego i notaryatu, rady powiatowej, powiatowej komisyi szacunkowej, rady szacunkowej, rady szkolnej okręgowej na powiaty jaworowski i mościski, urzędu pocztowego i telegraficznego. Jest tu szkoła etat. 4 kl. męska i 4 klas. żeńska, 2 lekarzy, 2 chirurgów, jedna apteka. J. jest siedzibą urzędu parafialnego i dekanalnego obr. rz. i gr. kat., należących do dyec. przemyskiej. Par. rz. kat. należała dawniej do archidyecezyi lwowskiej Fundat. jej był Wacław ks. Opawski (na Szląszku) w r. 1454. Potem Piotr kaszt. poznański i i dziedzic dóbr Jaworowa w r. 1512; nareszcie Władysław IV zatwierdził wszystkie fundacye poprzednie przywilejem z d. 5 grudnia 1646 r. Do parafii należą wsie: Bonów, Cetula, Czerczyk, Czerniława, Jazów nowy, Jazów stary z Nowinami, Olszanica, Porudeńko, Porudno, Roguźno, Semerówka, Szkło i Załuże. Dekanat jaworowski rz. kat. obejmuje następujące parafie: Bruchnal, Jaworów, Krakowiec, Milczyce (w pow. mościskim), Myżyłowice, Sądowa Wisznia (w pow. mościskim), Stojance (w pow. mosciskim) i Wielkie oczy. Par. gr. kat. obejmuje miasto i przedmieścia: Wielkie i Groblę. Do gr. kat. dek. jaworow. należą następujące parafie: Bunów, Bruchnal, Czerniława, Drohomyśl, Gnojnice, Hruszów, Jaworów, Jaworowskie przedmieście małe (ekspozytura), Jazów nowy, Jazów stary, Kochanówka, Krakowiec, Lubiane Młyny, Nahaczów Nakoneczne (dalszy ciąg Jaworowskiego przedmieścia wielkiego), Olszanica, Porudno, Przyłbice, Roguźno, Siedliska, Szkło, Trościanice, Zawadów, Żółwie i Żmijowiska. W J. był dawniej klasztor dominikanów (zniesiony w r. 1784) z kościołem św, Mikołaja, założonym napoczątku 17 w. przez Piotra Milewskiego, kanonika lwowskiego. Kościół murowany wznosi swoim kosztem Filip Rykowski (ob. Niesieckiego „Koro. Pol.)" Kościół ten później odnowiono, jako kościół pod wezwaniem św. Piotra i Pawła i przeznaczono na kościół parafialny. Cerkwie są trzy. Jedna w mieście pod wezwaniem św. Grzegorza drewniana, w kształcie krzyża zbudowana między 1588 a 1633 na podstawie przywileju wydanego przez króla Zygmunta dnia 7 listopada 1588. W cerkwi tej znajduje się starożytna, pisana ewangelia bez wyrażenia roku. Jest w niej także chorągiew gwardyi narodowej z r. 1848, niebieska z żółtym lwem herbu Rusi halickiej. Za głównym ołtarzem znajduje się ładna ikona przeczystej Dziewicy, którą po zniesieniu monasteru św. Bazylego w Lisku (koło Czernilawy) przeniesiono do kościoła łacińskiego, zkąd ją potem Rusini w skutek procesu odebrali. Druga cerkiew leży na wielkiem przedmieściu, jest także drewniana, o trzech kopułach. Zbudowano ją 1670 roku na pięknem wzgórzu. Trzecia cerkiew, także drewniana, leży na małem przedmieściu. Jest tu także żeński klasztor zakonu św. Bazylego. Zakonnice sprowadzono tutaj w r. 1621. Z początku mieszkały one w dwóch domach, zakupionych przy górnej miejskiej cerkwi. Lecz w r. 1636 zapisała im Małgorzata Hryćkówna, mieszczanka jaworowska, swój grunt dziedziczny, na którym też klasztor zbudowano. Wkrótce potem wstąpiła Małgorzata sama do klasztoru i była tu pierwszą ksienią. Dzisiejszy klasztor wybudowano w r. 1831. Drewniana cerkiew postawiona jeszcze 1702 r. zgorzała w r. 1846, lecz za staraniem gorliwem ksieni Czernik i przy wsparciu dobrodziejów zbudowano z kamienia nową piękną cerkiew w r. 1863. Monaster ten zatwierdził cesarz Franciszek I dekretem z 13 stycznia 1821 r. Na soborze zakonników w Przemyślu w r. 1693 odbytym pod przewodnictwem biskupa Wincentego postanowiono, aby w monasterze jaworowskim był nowicyat dla zakonnic. Przy tym klasztorze jest także zakład sierot, założony w r. 1636 przez Małgorzatę Hryćkównę, w celu kształcenia dziewcząt. Majątek zakładowy czyni 8000 zł. w

obligacyach państwa i 16 mr. gruntu. W r. 1881 było 510 zł. dochodu. Ludwik Gajewski, emerytowany syndyk miasta Jaworowa, założył tu w r. 1857 kilka dobroczynnych fundacyj zatwierdzonych w. r. 1878 a mianowicie: fundacyą w celu rozdawania procentów od zakł. kapit. 5408 zł., w $^3/_4$ co piątku ubogim chrześcianom a w $^1/_4$ ubogim izraelitom, podczas świąt wielkanocnych; fundusz w celu obdzielania procentami od 4140 zł. dwóch biednych w J. mieszkających wdów bez różnicy wyznania, ktore niemniej jak 2 dzieci w wieku do 10 lat będących mają do wyżywienia; fund. w celu wyposażenia procentami z 5408 zł. dwóch biednych dziewcząt mieszkających w J., wyzn. chrześc., przez losowanie odbywajace się 25 sierp. każdego roku; fundusz w celu obdzielania procent. z 5615 zł. 2 ubogich młodzieńców jaworowskich, którzy po ukończeniu praw do egzaminów sposobić się mają, lub 2 uczni gimnazyalnych. Prócz tego jest fundacya Jaworowa im, Agenora hr. Gołuchowskiego założona przez gminę w r. 1867 w celu obdzielania biednych uczniów szkoły jaworo. książkami szkolnemi z odsetek majątku zakładowego 300 zł. i fund. szkolny założony w r. 1872 p. Kazim. Andruszowskiego w celu obdzielania proc. od 100 zł. najcelniejszego ucznia m. J. Jest także fundusz pożyczkowy dla przemysłowców i rękodzielników, założony 1875 r. Celem funduszu udzielanie mieszczanom a w szczególności rzemieślnikom i przemysłowcom pożyczek do 100 zł. za ofiarą 6 proc. i umorzeniem kapitału w ratach tygodniowych. Fundusz zakładowy czyni 10,445 zł. Nazwę swoje wzięło miasto, jak mówią, od jaworowego lasu, który był niegdyś w miejscu, gdzie dzisiaj staw leży. Jest to jedno z dawniejszych miast Rusi halickiej. Najdawniejszym śladem piśmiennym tyczącym się miasta jest dokument z 20 lutego 1454 r. (ob. Akta ziemskie i grodzkie T. 5 str. 175), którym Wacław, ks. opawski i raciborski uposażył kościół parafialny w mieście swem J., nakładając na mieszkańców daninę dla kościoła łacińskiego, t. j. meszne po 24 korc. żyta i tyleż owsa od każdego łanu. W r. 1470 władał miastem i jego przynależnościami Piotr z Szamotuł, kasztelan poznański, który powiększył uposażenie kościoła łacińskiego. Otrzymał J. tudzież Olszanicę, Załużę, Jazów, i inne jako zastaw na 1300 grzywien zwykłej monety i 1650 z. węg. pożyczonych Kaz. Jagiellończyków i na zapłatę wojennej wyprawy do Węgier (ob. Akt. ziem. i grodz. T 2 str. 145). W r. 1482 nadał Kaoim. Jagiellończyk miastu przywilej na jarmark naś. Jana Wyznawcę z pozwoleniem przebywania ludziom wszelkiego stanu prócz tych, którym prawo magdeburskie nie pozwalało. Wkrótce potem zostali dziedzicami J. Górkowie. Przywilej Łukasza Górki, kasztelana poznańskiego, generała Wielkopolski z r. 1512, podaje Baliński w Star. Pol. S. II str. 564. Jest on tej osnowy: „Mając wzgląd, że z powodu częstych najazdów nieprzyjacielskich miasto nasze Jaworów nieszczęśliwemi wypadkami dotknięte zostało, zezwalamy mieszczanom wspólną odbudować łaźnię z warunkiem, ażeby jej mógł używać bezpłatnie rządca z domownikami zamkowymi. Wolno im będzie w stawie bliżej miasta leżącym ryby łowić mniejszą siecią zwaną batha, na pustych placach domy i browary budować, bez opłaty czynszu na rok, po czem wnosić mają po pół grzywny od browaru. Uwalniamy ich nadto od wznoszenia i naprawy grobli na przedmieściu Nadolnem. Jeśli który bezpotomnie umrze, wszystko co po nim zostanie, na nas spadnie. We wsiach naszych miastu przyległych nie wolno obcym kupcom niczego nabywać, lecz poddani nasi są obowiązani wszystko prowadzić do miasta i tam sprzedawać pod zagrożeniem kary na wykraczających; w braku wszakże kupców w mieście wolno im po wsiach zbywać. Targowe z dwóch jarmarków przeznaczamy miastu, targowe tygodniowe dla nas zastrzegamy." Z potwierdzenia tego przywileju przez Zygmunta Augusta w r. 1569 okazuje się, że J. należał już do dóbr królewskich. Monarcha bowiem mówi: „Bacząc, że mieszczanie kosztem swoim ratusz wystawili i miasto parkanem opasali, co z wdzięcznością od nich przyjmując, przeznaczamy im wieczyście czynsz i z ratusza i z woskobójni, jako też od ładujących piwo na wozy, zwany srotarstwo, pod warunkiem obracania tych dochodów na budowle publiczne i ich utrzymanie." Obdarzając nakoniec prawem niemieckiem, nadaje jarmarki na Przem. Pańskie i na 11,000 panien, targ zaś na poniedziałek. W r. 1570 był starostą jaworowskim Andrzej Górka—Wałecki. Zygmunt III ustanawia w r. 1588 skład soli ruskiej (vulgo Sołpy) i pozwala cerkiew wybudować. Podług lustracyi z r. 1627 znajdowało się domów w rynku 32 prócz radzieckiego, wójtowskiego i organisty; na ulicy do fary idącej domów 29, ku młynowi 15, na przemyskiej 66, na jarosławskiej 10, lwowskiej 40, żydów gospodarzy 23, komorników 33; na przedmieściu wielkiem zagrodników 151. Władysław IV pozwala r. 1633 mieszczanom wybierać 3 rajców katol. a jednego greckiego wyznania. Lustratorowie w r. 1661 znaleźli miasto przez wojnę spustoszone. Posiadaczem starostwa był Jan Sobieski, chorąży koronny, pułkownik, po ojcu swym Jakubie, kaszt. krakowskim. W akcie lustracyjnym opisany jest zamek ówczesny: „Zamek nad stawem, wałem otoczony, czosnkami otarniony i drzewem o-

cembrowany dla ustąpienia wałów. Nad samym stawem budynek wyborny, drewniany, gontami pobity, w którym izb 4 z oknami gdańskiemi, drzwi stolarskiej roboty złocistemi sztukami sadzone. Posadzka w jednej izbie marmurowa, w drugiej gdańska polewana, izba stołowa i t. d. To dolne mieszkanie. Na górce sala, w której okien 8, na rogu skarbiec murowany, łaźnia na sadzawce, kuchnia na stawie, dla kuchmistrza mieszkanie, 2 sadzów dla ryb, ogród włoski dopiero de novo fundują. Armata, która jest własna Imci pana chorążego a nie do starostwa należąca i dział spiżowych 4, żelaznych 2, śmigownic spiżowych 4, żelaznych 4, hakownic z zamkami 4 i organki. Do zamku jest brama na przegrodku, na której izba mała z komnatą, dalej na rogu baszta". Miejsce to było ulubionym pobytem Jana Sobieskiego. Jako król zjechał on tu w r. 1676, gotując się do wojny z turkami. Do Jana III bawiącego tutaj w r. 1678 przybył Mikołaj Władysław Przeździecki, kasztelan nowogrodzki, jako wysłannik Sapiehy. Korespondencyą jego stąd do Sapiehy wysyłaną ogłosił A. Przeździecki w Gazecie codziennej, Warszawa 1856, i w osobnych odbitkach. W tym że roku odbył się tu chrzest królewicza Aleksandra Sobieskiego. Do chrztu trzymali Marceli, nuncyusz papieża w im. Innocentego XI i księżna Radziwiłłowa siostra króla Jana za cesarzowę wdowę po Ferdynandzie III, w obecności Żerowskiego posłem wielkim od Leopolda I na ten akt mianowanego. W r. 1684 gościł on tu, aby bliżej być wojsk gromadzących się na odebranie Kamieńca. Zajaśniał wtedy J. sławą Jana III, stawiono bowiem przed niego pojmanego Dukaja, hospodara Mułtan, a jego bojarowie, hołd złożywszy, wiarę zaprzysięgli. W czerwcu zjechała tu hr. Montecuculi, winszując w imieniu króla hiszpańskiego szczęśliwego powodzenia wyprawy wiedeńskiej; następnie zaś przybyli hr. Wallenstein, nadzwyczajny poseł cesarski i Angelo Morosini, posłannik Rzpltej Weneckiej, mający polecenie towarzyszyć królowi w nowej tej wyprawie. Jednę z uczt daną na cześć dostojnych gości d. 6 lipca 1684 r. w altanie królewskiego ogrodu przedstawia olejny obraz nieznanego włoskiego malarza. Dokoła owalnego stołu suto, zastawionego, siedzi 26 osób, król na pierwszem miejscu, po prawej jego ręce ambasador austryacki, po lewej królewicz Jakób. Między ucztującymi znajdują się następnie: biskup warmijski, ks. Lubomirski, Stanisław Jabłonowski, Kazimierz Sapieha, Feliks Potocki, marszałek de Béthune, Angelo Morosini, Hieronim Morosini, synowiec ambasadora weneckiego, Mikołaj Gavanii i Jakób Gavanii, sekretarze weneccy, Filip de Molin, szlachcic wenecki, dwaj posłowie multańscy, Alojzy Bazadonna, szlachcic wenecki, królowa Marya Kazimira, żona Lubomirskiego, żona Jabłonowskiego i inni. Wszystkie osoby siedzące przy stole są oznaczone liczbami a u dołu obrazu pod tymi liczbami wymienione ich nazwiska. U góry po lewej ręce znajduje się napis: „Cenna data del Re di Polonia in giorno 6 luglio in Jaworowa sotto una loggia in Realgiardinno". Obraz ten przywieziony z Padwy przez d-ra Sterkla, nadwornego lekarza ks. Henryka Lubomirskiego i darowany księciu znajduje się obecnie w muzeum Ossolińskich we Lwowie. Zdaje się, że podobieństwo twarzy choć w części zachowane i tem jest ten obraz najważniejszy. Przyjaciel ludu z roku 1842 podał na str. 189 rysunek tego obrazu, wykonany przez Adolfa br. Nigroniego. Do owoczesnego pobytu Sobieskiego w J. wiąże się także następujące zdarzenie: Tegoż dnia, gdy król przybył po odsieczy wiedeńskiej do J., była wielka uczta we dworze. Pod sam wieczór przyszła gromada z Podzamcza z chlebem i weselem. Wójt jaworowski miał przemowę do króla i ofiarował mu od swej gromady pług, bronę, wóz i 6 siwych wołów, które z całym przyborem stały na dziedzieńcu i zakończył: „Ażeście się miłościwy Panie pono potracili na wojnie, otóż bez urazy Waszej daje tu Wam przezemnie gromada statek kmiecy na zapomogę, bo za statkiem idzie i dostatek". Król przyjął chleb, narzędzia i woły od wójta a królowa kołacz i wieniec, poczem rozpoczęto tany. W pierwszą parę poszła królowa z wójtem, a w drugą król ze starościną wesela. „A czyjażeś, moja rybko?" pytał król biorąc ją do tańca. „Kowalowa, Panie nasz" odpowiedziała hoża kobieta. Król krzyknął potem na kapelę: „Nuż teraz raźnego" i wysunął się naprzód wybijając w podkówki z krakowska. Obszedłszy taniec do koła stanął przed kowalową i zaśpiewał: „A zkądżeś ty? — Z Jaworowa! I czyjaś to? — Kowalowa! Kowalowa z końca A choć że do tońca. Kowalowa, Bóg daj zdrowa, Bóg daj zdrowa, Kowalowa!" Na zakończenie zabawy darował król gromadzie wielkie daniny a wójtowi i kowalowi po sołtystwie, i rozstał się z ludem jak ojciec z dziećmi". Owo „wesele w Jaworowie" przedstawił w obrazie znacznych rozmiarów malarz Szlegel, a obraz ten znajduje się w posiadaniu miasto Lwowa i mieści się w ratuszu. Marya Kazimiera w gronie rodziny i świetnym otoczona dworem wybrała się stąd 1687 r. dnia 1 czerwca do wód szląskich pod imieniem wojewodziny kijow. Król przeprowadził ją do Rzeszowa. R. 1688 pomknąwszy się tatarzy pod Jaworów ogniem i mieczem okolice spustoszyli wielki plon uprowadzając. Jan III uwolnił r. 1692 mieszkańców od podatków, składek miejskich, i od łanowego żołnierza, pod obo-

wiązkiem pilnowania stawu we dnie i w nocy i odbywania stróży podczas spustu. W roku 1698 wydała tu Marya Kazimira przed podróżą do Rzymu uniwersał (ob. Akta ziem. i gro. t. I, str. 109). Gdy w czasie wojny północnej Karol XII król szwedzki wtargnął do Polski i nowego jej króla nadać postanowił, zjechał do J. August II i zwołał 16 listopada r. 1703 radę senatu, gdzie przekładał, że jedyną widząc nadzieję w pomocy cara Piotra I umyślił wysłać Tomasza Działyńskiego, wojewodę chełmińskiego, w celu zawarcia nowego przymierza wspólnej obrony. Wielu temu było przeciwnych, dając za powód, iż przez to zniweczono by rozpoczęte z królem szwedzkim układy pokoju. Na ostatniem posiedzeniu oświadczył August, iż wstrzyma się z poselstwem 4 tygodnie, oczekując skutku owych układów. Lecz gdy i na to szemrać poczęto, obrażony monarcha opuścił zgromadzenie a 18 grudnia udał się do Saksonii. Po zgonie królewej Maryi Kazimiry Sobieskiej, pobierającej prawem dożywocia dochody ze starostwa, nadał je August II Józefowi Mniszchowi, marszałkowi wielk. kor. r. 1716. Od r. 1740 posiadała starostwo Katarzyna z Zamojskich Mniszchowa, podkom. lit., za przywilejem Augusta III, a w r. 1771 objął je Ksawery Branicki, hetman wielki koronny. W inwentarzu sporządzonym w tymże roku znajduję się następujący opis: „Zamek i most z poręczami na fosie z drzewa, wałami i fosą otoczone z lipami powale. Na wale brama z gruntu opadła; za tą stajnia, spichlerz, oficyna z drzewa. Z dziedzińca do zamku idąc, brama z dwoma kordygardami, za tą plac, na którym bywał pałac drewniany, teraz rozebrany; skarbiec murowany, budynek ekonomiczny, rezydencya pisarska. Ogród włoski; lipy, smereki, grabina, bukszpan i inne rodzajne dla pożytku, nierodzajne dla ozdoby adornują; altanki i inne budynki, jedne porozbierane, drugie dla starości ruiny czekają; kanały pozałaziły; sadzawka, na której bywały łazienki, trzciną zarosła; figarnia, oranżerya. Staw duży na rzece Szlam, młyn o 6 kamieniach, inne młyny: Awedykowski, Szumiłów, Cherhalizów i Czajków. W rynku ratusz z drzewa, domów kat. 10, żydowskich 28. Ulice: farna, bruchnalska, krakowiecka, zatylna, jarosławska, lwowska i zamkowa mają 150 chałnp; na podwalu chałup 59 wraz z groblanami. Na przedmieściu wielkiem chałup 332, na małem 97. Garncarze, ślusarze i szklarze w zamku bez żadnej płacy naprawiać powinni. Groblanie raz do roku zażeń odbywają, do zamiatania pokojów, mycia okien, lepienia w zamku, kiedy tego potrzeba chodzą; chmiel w ogrodzie podzameckim zbierają, kapustę ogrzebują i podlewają, jarzynę wykopują i urządzają, z listami poblisko chodzą, na straż do stawu kolejno wychodzą lub stróża rokowego najmują". Do dawnego starostwa jaworowskiego należały: miasto J. z przedmieściami wielkiem, i małem z prowentem 31,220 złp. 6 gr. i wsie: Olszanica z wielkim stawem z prow. 5,171 złp. 12 gr., Cytula (przedtem Wólka Jazowska) nowa osada z prow. 1,008 złp. 8 i pół gr., Załuże z prow. 3,272 złp. 15 gr., Stary Jazów z prow. 2987 złp. 9 gr., Szkło z prow. 7369 złp. 12 gr.; Zawadów z prow. 2585 złp., Nowiny, nowa osada z prow. 1180 złp. 19 gr.; Czernilawa z pro. 4095 złp. 20 gr., Wierzbiany z prow. 6303 złp. 28 gr. i Trościanicc z prow. 5841 złp. 6 gr. W Cytuli było też pół łana w pos. Władysława Kryńskiego za przywil. z roku 1750; w Wierzbianach pół łana w posiadaniu Mikołaja i Stanisława Kruszelnickich za przywil. z r. 1763 z prow. 359 złp. 16 gr., sołtystwo Jana Klisza za przywil. z roku 1749 z prow. 207 złp., z czego czynsz do dworu odrabiał i pół łana w posiadaniu Józefa Sadurskiego za przyw. z r. 1750 z prow. 33 zł. 9 gr. Starostwo zajęto w roku 1773. Opowiadał naoczny świadek Adam ks. Czartoryski, iż gdy Józef II przejeżdżał przez Jaworów i chciał w nim wszystko oglądać, kazał tu sobie okazywać dawnych czasów zabytki. Rządca tych dóbr ekonomiczny poprowadził go ku pniom drzew ściętych, sadzonych za Jana III. Na ten widok monarcha rozgniewany podniół laskę, którą miał w ręku, na chwalącego się z tej psoty i nierozsądek urzędnika zgromił. W skutek dekretu gub. z 2 kwietnia 1790 r. wyłączono miasto J. z dóbr starostwa i dano mu nazwę królewskiego miasta. W tymże roku miasto do szczętu zgorzało. W skutek dekretu z r. 1797 winno było miasto spłacić cenę wykupna w sumie 26,470 złr. 44 kr., w 25 rocznych ratach, otrzymawszy za tę sumę prawo poboru rocznych czynszów od mieszczan, żydów i przedmieszczan, grunta Bukownia zwane (190 m. 706 kw. sążni ornego pola, 17 mr. 1170 kw. sążni łąk) i cegielnię, prócz karczem dwóch na Koniecznej i Charchaliz, jeszcze jednę karczmę, prawo wolnego pędzenia i przedaży wódki. Od ceny wykupna odrachowano retencyą za prawo rybołówstwa przyznane gminie wyrokami sądu szlacheckiego lwowskiego z r. 1788 i sądu appelacyjnego z roku 1791. W administracyi rządowej pozostało 11 wyżej wymienionych wsi z wójtostwami nowymi i starym Jazowem, Cytuli i Czernilawie. Przyłączono i wieś Ozomla (z ziemi przemyskiej), dzierżawę Tuczapy ze wsiami Mołoszkowice i Zbadyn, wieś Czarnokońce, w końcu dobra funduszu edukacyjnego, po zniesionem zgromadzeniu jezuitów zajęte, Mużelowice, Berdychów, Reczyczany, Laszki, Nowosiołki i Podłuby; utworzono osady: Szumlan,

Kuttenberg, Kleindorf, Mużełowice, Berdikan, Hartfeld i Mosberg. Wszystkie te dobra stanowiły klucz jaworowski w administracyi rządowej zostający. Część tego klucza przeszła w r. 1856 w administracyą banku narodowego austryackiego. Wsie Czernilawa, Olszanica, Załuże, Cytula, Stary Jazów, Nowy Jazów, Zawadów, Wierzbiany, Trościaniec i Jaworowskie grunta przy licytacyi 13 maja 1861 roku w Wiedniu odbytej nabył hr. Lanckoroński za 462,000 złr. a. w. Resztę wsi bank zwrócił rządowi w r. 1862, przyłączono je do klacza janowskiego i sprzedano wraz z Janowem w r. 1868 spółce Simundta i Kirchmajera, od której przeszły takowe na własność hr. A. Gołuchowskiego a względnie Maurycego Kolischera. Jako zabytki z dawnych czasów zachowały się: część wału z ziemi usypanego, którym dawniej całe miasto (bez przedmieść) było obwiedziono. Resztę wału zniesiono a na miejscu tem pobudowano domy i pozakładano ogrody. Zachował się także dworek myśliwski Jana III. Stoi on otoczony dokoła staremi lipami, na wyniosłem wybrzeżu, z którego roztacza się piękny widok na staw i dalszą okolicę. Zbudowany jest z drzewa i tylko zewnątrz obmurowany. Okna ma wąskie, sklepione, drzwi wchodowe od zachodu, sień wielką, włoską kamienną posadzkę i kilka izb, w których napróżno szukać pamiątek po założycielu i śladów królewskiej świetności. Rysunek tego dworku mieści się w Tyg. ilustr. z r. 1866 Nr. 350, str. 268 i w lwowskiem czasopiśmie Strzecha z r. 1868 str. 410. Tygodnik lwowski z r. 1867, str. 28, podaje rycinę i opis pomnika grobowcowego, jaki się tutaj w r. 1855 znajdował. „Pomnik przedstawiał rycerza naturalnej wielkości, w zupełnej zbroi niby kutej, o formach bardzo prostych, wielkich i poważnych, jakich używano w XV w. Przez lewe ramię przewieszony łańcuch idzie po pod prawe ramię. W prawej ręce trzyma rycerz rękojeść miecza. Układ postaci przypomina bardzo pomniki podziemia klasztoru oo. dominikanów we Lwowie. Kogo ten pomnik przedstawia trudno odgadnąć, gdyż ani napisu ani herbu wykutego dostrzedz nie można. Według podania było dawniej w ogrodzie jaworowskim 6 takich pomników, lecz zginęły bez śladu" (Karol Szlegel). Opis Jaworowa przez Płoszczańskiego, zawarty jest w „Sbornyku naukowym" na r. 1868, str. 184 i inne; opis klasztoru bazylianek w Peremyszlianynie na r. 1855. W archiwum miejskiém znajdują się liczne przywileje królów polskich, lustracye i inne starożytne dokumenta. Granice starostwa jaworowskiego oznaczone za Augusta II r. 1723, ob. Rkp. w Bibliot. Ossol., Nr. 2571. Przy tutejszej cerkwi parafialnej jest metryka dzieci chrzczonych od r. 1690 do 1776, pisana po rusku skoropisem. W niej mieszczą się między innemi następujące ciekawe zapiski: „Roku bożaho 1693 miesiaca awhusta Stefan Darmoros wkrestych Stefana imiaże lit sedm i Wasilia lit dwa, wid rodytelej Musztafa, sekty mahometańskoj, t. j. tureckoj i maty Ekateryny, wiry kaftołyczeskoj i t. d.". — „R. b. 1697 St. Darmoros, presbiter parochialnyj, wkrestych dwa błyźnca, jedynomu imia Konstantyn, wtoromu Mychaił, wid błahorodnych rodytelej Mychaiła Tetercha kupca peremyskoho i żeny jeho tretyj na imia Jełysafefty, bratanki neboszczyka metropolita suczawskoho". — „R. b. 1703 St. Darmoros wkrestych Annu wid rodytelej Hryhoria Krutynskoho, na tojczas dydaskala jaworowskoho i żeny jeho Maryi Bruchawny. Wospryjemnyk że byst Iwan Wasyłewycz Moskwytyn, na toj czas buduczyj w Jaworowy pidczas bytnosty jeho Mj. Awhusta Sasa, pry rezydenti moskowskim ksonżenciu Dołhorukom". — „R. b. 1712 wkrestych St. Darmoros Turkiniu na imie Anny, wyszłu z Turok a teraz zostajuczuju u p. Stefana Bieleckoho". Z tych zapisek okazuje się, że w r. 1693 i 1712 byli w J. turcy i turczynki między służbą przy dworze królewskim i że ich chrzczono na obrz. gr. kat.; że mieszczanin kupiec przemyski Tetercha ożeniony z bratanicą metropolity suczawskiego osiadł tutajaj (dziś nie ma w J. nikogo tego nazwiska); że August II był 8 grudnia 1703 r. w J. a przy nim był rezydent rossyjski kniaź Dołhoruki. *Jaworowski powiat* leży w północnej stronie Galicyi, na płn.-zachód od Lwowa, w nizinie Sanu, między 49°49' a 50° 8' półn. szer. i m. 40°36'15" a 41°18'20" wsch. dług. od F. i sąsiaduje na półn.-zachód z pow. cieszanowskim, na półn. z pow. rawskim, na wschód z gródeckim, na płd. z gródeckim i mościskim, na płd.-zachód i zachód z mościskim i na krótkiej przestrzeni z jarosławskim. Obszar powiatu zajmuje 1.012·20 kil. kw. (18·38 mil kw.). Gmin jest w pow. 67, obszarów dworskich 53, przełożeństw obszarowych 28, a więc jednostek administracyjnych 95. Między gminami są 3 miejskie: miasto Jaworów (z obszarem dworskim) i miasteczka: Krakowiec (z obsz.) i Wielkie Oczy (z obsz.), a 64 wiejskich: Berdychów z obsz., Bonów z obsz., Bruchnal z obsz., Boża wola z obsz., Budomierz z obsz., Budzyń, Cetula, Chotyniec, Czaplaki z obsz., Czerczyk z obsz., Czerniława z obsz., Czołhynie z obsz., Drohomyśl z obsz., Gnojnice z obsz., Hruszów z obsz., Hruszowice z obsz., Huki z obsz., Jazów nowy z obsz., Jazów stary z obsz., Kłonice z obsz., Kochanówka z obsz., Kurniki z obsz., Laszki z obsz., Lubienie z obsz., Ludwinów obszar dworski, Młyny z obsz., Mołoszkowice z obsz., Morańce z obsz., Mosberg, Muzy kolonia, Mu-

żyłowice z obsz., Nahaczów z obsz., Nowosiołka, Podłuby wielkie i małe, Porudeńko z obsz., Porudno z obsz., Przedborze z obsz., Przyłbice z obsz., Rehberg, Roguźno z obsz., Ruda kochanowska, Ruda krakowiecka, Sarny z obsz., Semerówka z obsz., Siedliska z obsz., Skolin z obsz., Swidnica z obsz., Starzyska z obsz., Szczepłoty z obsz., Szkło z obsz., Szumlan, Trościaniec z obsz., Tuczapy, Wierzbiany z obsz., Wilcza góra, Wola Gnojnicka z obsz., Wola Starzyska z obsz., Wólka Rosnowska z obsz., Wólka Zmijowska, Załuże, Zawadów z obsz., Zawadów (Poruby) obszar dworski, Zbadyń i Żmijowiska. Odległość punktu najdalej na półn. wysuniętego (w Budomierzu) od najdalszej kończyny płd. (góry Miłotyn w Laszkach) czyni w prostej linii 37 kil., odległość krańca zach. (w Chotyńcu), od wsch. (Kamiennej góry w Starzyskach) 50 kil. Miasto powiatowe oddalone jest od krańca półn. o 22, od płd. o 15, od zach. o 32, od wsch. o 18 kil. Linia graniczna między pow. jaworowskim a rawskim rozpoczyna się we wsi Trościańcu nad pot. Białym, niedaleko góry Haraj, i idzie na półn. zachód przez Łysą górę i Buchenhain, wchodzi na pot. Smerdech, idzie na zach., opuszcza potok, skręca na płd. i znowu na zachód oddzielając Wierzbiany i Zawadów od Niemirowa w pow. rawskim, poczem wraca na pot. Smerdech a opuszczając po raz drugi skręca na półn., oddziela Szczepłoty od Niemirowa, przerzyna pot. Rybna, przybiera kierunek płn.-zach., oddziela Hruszów od Wróblaczyna i kończy się w Czernilawie. Dalsza linia graniczna między pow. jaworowskim a cieszanowskim idzie na zach. oddzielając Hruszów i Budomierz od Sieniawki, potem przybiera kierunek płd., przerzyna potoki: Zawadówka, Zamiło, las Haraj, oddziela wsie Budomierz i Drohomyśl od Krowicy samej, Kr. hołodowskiej i Lipowca, skręca za zach., przerzyna potok Lipowiec, zwraca na półn.-zachód, wchodzi na pot. Łuh, dzieląc Żmijowiska i Wulkę Żmijowską od Lipowca, opuszcza potok, idzie na zach. a potem na płd. przez góry Mylaną, Swidnicę (263 m.), Księżą i Wasiową (245 m.) dzieląc Wielkie Oczy i Czaplaki od Krowicy lasowej, Łukawca i Kobylnicy wołoskiej. Dalej skręca linia graniczna znowu na zachód a biegnąc doliną pot. Szkło oddziela Budzyn i Młyny od Kobylnicy wołoskiej i ruskiej. Zwracając następnie na płd. zach. a potem na płd. tworzy granicę od pow. jarosławskiego, oddziela Chotyniec i Hruszowice (należące dawniej do pow. jarosławskiego a dziś jaworowskiego), od Zaleskiej Woli i Nienowic. Tutaj skręca linia graniczna na wschód i dzieli pow. jaworowski od mościskiego a mianowicie Hruszczewice i Wolę gnojnicką od Kalnikowa, Małnowa i Woli małnowskiej, potem na płd. dzieli Sarny od Woli małnowskiej, a w końcu na płd. wsch. dzieląc Sarny, Bonów, Siedliska, Rogoźno, Ożomlę, Nowosiołki i Laszki od Sokolego, Arłamowskiej Woli, Chorośnicy, Zarzycza i Bortiatyna. Idąc dalej na wschód tworzy ta linia granicę od pow. gródeckiego a mianowicie między Laszkami, Zbadynem i Tuczapami a Rodatyczami, poczem biegnie na półn. przez wzgórza: Türkenhübl, Dąbrowę, Kamienną górę do Haraju, oddzielając Tuczapy, Berdychów, Mołoszkowice, Szkło, Starzyska, Kurniki i Trościaniec od Rzeczyczan, Leśniowic, Dobrostan, Dobrostańskiej Woli, Lelechówki, Wereszycy i Wiszenki małej. Cały powiat leży w dorzeczu Wisły, wysyłając swe wody na płd. i zach. do Wiszni i Lubaczowki (dopływów Sanu) a z krawędzi płn.-wsch. do Bugu. Przez środek powiatu płynie potok Szkło i dzieli powiat na dwie równe prawie połowy. Powstaje on we wsi Szkło na granicy wsch., płynie przez Jazów nowy, Olszanicę (Werch staw), Załuże, Jaworów (jaworowski staw), Wólkę rosnowską, Przedborze, Krakowiec a potem wzdłuż półn. granicy powiatu i wchodzi do pow. jarosławskiego, gdzie wpada do Wiszni. Ze znaczniejszych dopływów przyjmuje w powiecie od praw. brzegu Kurniki (z Tereszką od lew. brzegu), Jakszę (uchodzącą do Werch stawu), Retyczyn (z Lipowcem i Hatką od prawego brzegu); od lewego brzegu: Hnojence (ob.) z potokami Ponikło i Ruski potok od prawego brzegu, Rulów, Popowski potok, Ożomlę zwaną w dolnym biegu Szczanem (ze Zwierzyńcem od lew. brz.) i Stawiska. W płn. części powiatu płynie Zawadówka od płd.-wsch. na półn.-zachód przez Wierzbiany, Zawadów (staw), Szczepłoty, Hruszów i Rudomierz do pow. cieszanowskiego, gdzie wpada do Lubaczówki. Od prawego brzegu zasilają ją potoki: Hniła, Sokole, Wolena, Uniaczka (wpada do stawu w Zawadowie), Potiska, Smerdech i Rybna. W płn.-wsch. krańcu wsi nastaje w Trościańcu Biały potok (al. Biała, ob. tom I, str. 173) i płynie na półn.-wsch. do Raty (dopływu Bugu). W płd. kończynie wsi biorą początek: w Tuczapach pot. Gliniec (ob.) płynący na półn.-zach. a potem na płd.-zach. do mościskiego, gdzie wpada do Wiszni; w Siedliskach Chorośnica płynąca na płd.-zach. do pow. mościskiego, gdzie pod nazwą Nowego potoku uchodzi do Wiszni; w Bonowie Czarny potok (ob. tom I, rts. 768) płynący na płd. do Arłamowskiej Woli w pow. mościskim do Wiszni i kilka mniejszych potoków płynących w tym samym kierunku również do Wiszni. Południowe pasmo graniczne, z którego wody płyną na płd.-wsch. do Wiszni, jest 2 do 4 kil. szerokie a dział wodny oddzielający te potoki od dopływów Szkła tworzą następujące wzgórza od

zachodu ku wsch.: Horodysko (w Chotyńcu) 213 m., Jaźwińska 254 m. w Woli gnojnickiej, Rehberg 253 m. w Sarnach, Na Kończy 263 m. w Lubieniach, Bonów 282 m. i Łysa góra 272 m. w Bonowie, Rogoźno 289 m. w Rogoźnie, wzgórze 300 m. wys. w Ożomli, Korolówka (302 m.) w Nowosiółkach, Łopina (303 m.) i Turkenhübl (322 m.), w Tuczapach. Dział wodny między dopływami Szkła a Zawadówki tworzą od zach. ku wsch. wzgórza: Hora bereżnyki (288 m.) w Budomierzu, Wysoka (284 m.) i Stawczyna hora w Drohomyślu, Zbyhno (289 m.) w Wierzbianach, Turaszowa (294 m.) w Jazowie nowym. W płn. wsch. stronie wznoszą się w Trościańcu: Zawodka góra (384 m.), Pisoczok (385 m.) a na płd. od niej wzgórze jedno 390 m. wys., najwyższa wyniosłość w powiecie. Dalej na płd. wznoszą się na wsch. granicy pow. wzgórza: Piaskowa góra (351 m.), Kamienna góra (369 m.) i Tryściana góra (342 m.) w Starzyskach, a w dalszym ciągu same znacznie niższe wyniosłości aż do Turkenhübl. Od tego wschodniego pasma najznaczniejszych wyniosłości pochyla się cały obszar za biegiem potoków ku zach. i obniża coraz bardziej aż do 205 m. na zach. krańcu Chotyńca, najniższego punktu w powiecie. W dorzeczu Szkła zasługują jeszcze na uwagę wzgórza: Królik (278 m.), na płd. od Zbyhna w Jazowie starym, Klinia (284 m.) w Czernilawie, Mniszawa (251 m.) na płn. granicy Kochanówki, Sucha Kosa (247 m.) w Nahaczowie i Bereźnik (244 m.) w Swidnicy. Srednia temperatury zimy czyni — 2 do 4° C., wiosny 6 do 8°, lata 18 do 20°, jesieni 8 do 10°. Opady atmosferyczne wynoszą w zimie 10 do 15 ctm., w wiośnie 15 do 20, w lecie 20 do 40, w jesieni 10 do 20 ctm. Roli ornej jest w powiecie 84.315 mr. to jest 46·83 proc., ogrodów 1.873 mr. t. j. 1·04 proc., łąk 21·553 mr. t. j. 11·97 proc., pastwisk 14.629 mr. t. j. 8·13 proc., stawów i moczarów 1.142 mr. t. j 0·63 proc., lasów 47.141 mr. t. j. 26·18 proc., innych gruntów 9.390 mr. t. j. 5·22. Gleba piaszczysta. Z obszaru uprawnego idzie pod uprawę pszenicy 5·9 proc., żyta 24·9 proc., jęczmienia 10·2 proc., owsa 13·7 proc., kukurudzy 0·03 proc., prosa 1·2 proc., hreczki 10·7 proc., roślin strączkowych 2·6 proc., rzepaku 0·11 proc., lnu 0·83 proc., konopi 0·34 proc., buraków pastewnych 0·13 proc., ziemniaków 11·5 proc., kapusty i innych jarzyn 0·6 proc., koniczu 0·96 proc., innych roślin pastewnych 0·49 proc. Ugór jednoroczny zajmuje 16·1 proc. Pszenicy wydaje hektar w przecięciu hektolitrów 10.6, żyta 8·3, jęczmienia 10·9, owsa 10·6, kukurudzy 15, ziemniaków 82·4, siana cetnarów 16·2. Lasy najobszerniejsze znajdują się w płd. wsch. stronie obszaru. Łąki i pastwiska najznaczniejsze nad brzegami Zawadówki, Reteczyna i Szkła. Wszystkie te rzeki potrzebują koniecznie regulacyi biegu, by łąki i pastw. korzystnie nawodnić i od szkód uchronić. Liczba bydła w ogólności wynosiła wedle obliczeń z 31 grudnia 1880 r. sztuk 56151. W szczególności było koni 13589 (właścicieli 5430), bydła rogatego 28210 (właścicieli 9178), owiec 4464 (właśc. 1623), świń 9866 (właśc. 5894), kóz 6 (jeden właściciel), mułów i osłów 16 (właśc. 5). Bydło należy do rasy podolskiej. Jedna krowa daje rocznie w przecięciu 331 litrów nabiału. Pszczelnictwo rozwija się bardzo pomyślnie; gdy bowiem wedle obliczeń z r. 1877 było pni 1617: jest ich wedle spisu z 1880 r. 3648 (właśc. 646). Ludności było wedle obliczeń z 1880 r. 65465 (wedle spisu z 1869 r. było 61007, zatem przybyło 4458) i pod tym względem zajmuje powiat obecnie 53 miejsce w Galicyi. Między ludnością jest mężczyzn 32391, kobiet 33.074, ludności krajowej 65276, pozakrajowej 189. Pod względem wyznania rozróżniamy: 6421 mieszk. rzym kat., 51590 gr. kat., 51 gr. oryental., 1046 augsburskiego, 337 helweckiego, 57 menonickiego, 5963 mojżeszowego wyznania. W stosunkach towarzyskich używa języka polskiego 14176 mk., ruskiego 49415, niemieckiego 1808, innych języków 16. Ze względu na stopień wykształcenia jest 4968 mk. (7·59 proc.) umiejących czytać i pisać (3016 męż., 1952 kob.), 702 (1·07 proc.) umiejących tylko czytać (384 męż., 318 kob.), 59795 (91·34 proc.) nieumiejących ani czytać ani pisać (28991 męż., 30804 kob.). Slepych na oczy jest 23 męż., 18 kob., głuchoniemych 33 męż., 19 kob., obłąkanych 8 męż., 1 kobieta, umysłowo niedołężnych 14 męż., 8 kob. Przemysł nieznaczny. Prócz gałęzi przemysłu rozwijających się w Jaworowie zasługują jeszcze na wymienienie następujące miejscowości: Ożomla wyroby tekstylne, węgle drzewne i potaż w Drohomyślu i Wierżbianach; maż i terpentyna w Drohomyślu, Starzyskach, Wierzbianach i Zawadowie; cegielnia pospolita w Jazowie starym; wiatraki w Rogóźnie, Przyłbicach i Semerówce; tartaki wodne w Hruszowie, Kurnikach, Szkle, Starzyskach, Woli Starzyskiej, Wierzbianach i Zawadowie; młyny amerykańskie w Jazowie nowym i Olszanicy; gorzelnie w Drohomyślu, Przyłbicach, Swidnicy i Wielkich Oczach. Zakład kąpielowy (wody siarczanej) jest w Szkle; zdrój mineralny w Woli Starzyskiej. Kolei żelaznej nie ma w powiecie. W pobliżu południowej granicy powiatu przechodzi kolej Karola Ludwika na przestrzeni od Gródka do Mościsk. Do półn. części powiatu zbliży się niebawem kolej jarosławsko-sokalska, której budowę już postanowiono. Dróg rządowych jest 47·900 kil. (6·79 proc.), gminnych 657·132 kil. (93·21 proc.), razem 705·032 kil.

Na 100 kil. przestrzeni przypada dróg rządowych 5·212 kil., gminnych 71·504 kil., razem 76·716 kil. Gościniec wchodzi do powiatu od wschodu z pow. gródeckiego od Janowa i idzie na zachód przez Jazów nowy, Jaworów, Krakowiec do powiatu jarosławskiego (do Radymna), biegnąc prawie na całej przestrzeni doliną Szkła. Ogół podatków bezpośrednich czynił w 1880 r. 118705 zł. 24 ct., a zatem wypadało na mieszkańca 1 zł. 89 ct. w. a. Powiat tworzy wraz z pow. mościskim okrąg szkolny. Szkół jest w pow. 35, same ludowe. Dwie czteroklasowe (męz. i żeń.) posiada Jaworów; 1 klas. Bonów, Bruchnal, Chotyniec, Czernilawa, Gnojnice, Hruszów, Jazów stary, Krakowiec, Kurniki, Nahaczów, Nakonieczne (przedmieście jaworowskie), Ożomla, Rogóźno, Siedliska, Starzyska, Szkło, Trościanicc, Tuczapy, Wielkie Oczy, Wierzbiany, Załuże; filialne: Hruszowice, Przyłbice, Sarny; niezorganizowane: Czerczyk, Mużyłowice, Zawadów; ewangielickie: Jazów stary, Kuttenberg, Moosberg, Rehberg, Szumlan; jednoklasowa żeńska w Wielkich Oczach. Doktorów medycyny jest w pow. 3, chirurgów 3, aptek 2. Kas pożyczkowych gminnych 11. W powiecie są dwa sądy powiatowe: w Jaworowie i Krakowcu. 2.) **J.**, koło Doliny, wieś w pow. doliniańskim, 6 kil. na płd. zachód od st. poczt. kolejowej od sądu powiatowego w Dolinie. Na płn. leżą Podbereż i Sołuków, na wschód i południe Dolina, na zachód Kniaziołuka i Tiapcze. Wzdłuż granicy zach. płynie od płd. na płn. potok Sadzawa (dopływ Swicy), do niego uchodzi kilka potoków z zach. obszaru wsi; wzdłuż granicy płn. wsch. płynie potok Luszczawa (dopływ Swicy) i zabiera dopływy z obszaru wschodniego. Stronę płd. wsch. zajmuje las Jaworowa ze szczytem 451 m. wysokim. Lesista jest także płn. część obszaru. Przez obszar zachodni przebiega kolej Albrechta z Bolechowa do Doliny od płn. zach. na płd. wschód. Własn. mniejsza ma roli ornej 228, łąk i ogr. 1102, pastw. 217 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 336 mk., wedle szematyzmu z r. 1881 mieszk. obrz. rzym. kat. 29, gr. kat. 243. Par. rzym. kat. w Dolinie, gr. kat. w Sołukowie. We wsi cerkiew, szkoła filialna i tartak wodny. Są tu ślady nafty. Na niektórych bajurkach i płytkich studniach zbiera się tu olej ziemny w parafinę bardzo obfity, w dość znacznej ilości. Terenu tego nie wyzyskano jeszcze górniczo a zdaniem Paula można się tu spodziewać obfitych źródeł (ob. Jahrb. dr k. k. geolog. Reichsan., 1881, str. 165). 3.) **J.**, wś, w pow. turczańskim, 20 kil. na płd. zachód od Turki, 9 kil. na płd. zachód od urzędu poczt. i sądu powiatowego w Boryni. Na płn. leży Butelka wyżna, na wschód niżna, na płd. wschód Butla, na płd. zach. Użok (na Węgrzech), na zachód Sianki. Przez środek wsi płynie od płd. zach. na płn. wschód potok Jaworówka. Powstaje on tutaj z licznych potoków i przybiera kilka dopływów, z których najznaczniejszy potok Filowa od lew. brz. a Roweny od praw. brz. Spadzistość potoku przedstawiają następujące liczby: 778 m. na płd., 736 m. w środku wsi przy ujściu Filowa koło cerkwi, 694 blisko płn. granicy. Na granicy płn. zach. wznosi się Szczawinka do 953 m., na granicy wsch. Magóra do 1013 m., wzdłuż granicy węgierskiej biegnie Beskid wielki ze szczytem 1012 m. wysokim. Wzdłuż granicy zach. idzie gościniec wiodący do Węgier. Własn. większa (Tow. dla płodów leśn. w Wiedniu) ma roli ornej 150, łąk i ogr. 30, pastw. 163, lasu 142; własn. mniejsza roli ornej 1086, łąk i ogr. 254, pastw. 575, lasu 255 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 658 mk., wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 6, gr. kat. 830 (?). Par. rzym. kat. w Turce, gr. kat. w Butelce wyżnej. We wsi cerkiew. J. należał dawniej do dóbr stołowych w krainie lubochorskiej, ekonomii samborskiej a ziemi przemyskiej. Było tu wójtostwo w posiadaniu Radzimińskiego. Po zajęciu kraju przydzielono wieś do Boryni. *Lu. Dz.*

Jaworów, niem. *Jauernik* al. *Jauerau*, wieś, pow. świdnicki, przy dr. żel. wrocławsko-świdnickiej, ze stacyą Koenigszelt zwaną, należy do par. ewang. w Swidnicy i par. katol. Nieder—Arnsdorf. Po drugiej stronie linii dr. żel. leży kol. Nowy J. *F. S.*

Jaworów, góra w pow. dobromilskim, na płn. od wsi Trójcy, blisko granicy Łodzinki górnej, ze szczytem 506 m. wysokim, nagim. Na płn. wschód i płd. zach. stoku góry pokrywa ją las. Na wschód i płd. opada ona ku dolinie Wiaru, na płn. i zachód ku dolinom dopływów Wiaru. *Lu. Dz.*

Jaworowa 1.), lesista góra w pow. doliniańskim, w płd. wsch. stronie wsi Jaworów, ze szczytem 451 m. wysokim. Wody jej płyną na wschód do Luszczawy, na zachód do Sadzawy (dopływów Swicy). 2.) **J.**, góra w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Zarzyc, w powiecie nadworniańskim, od Dory na wschód; wznosi się 1001 m. npm. (pom. szt. gen.). Leży ona w grzbiecie tworzącym dział wodny między Prutem a Osławą. *Br. G.*

Jaworowa dolina 1.), ob. *Jaworzynka*. 2.) **J.** dolina. Tak zwą także dolinę Cichej (ob. Cicha, t. I, 672, nr. 1). Nadmienię, że według mapki Wahlenberga wierch leżący między doliną Cichej a Koprowej zwie się Jaworowa. Coby to za szczyt był w tej okolicy, nie wiadomo mi. Odpowiada on bowiem z opisu Wahlenbergowego szczytowi zwanemu Krzyżnem liptowskiem (2040 m. szt. gen.). Od Czerwonego Wierchu Kondrackiego (mapa Tatr na

spec. map. mon. austr. węg. z. 9. Col. XXII, jakoteż na fotodr. mapie Tatr, 1: 25,000) ciągnie się główny grzbiet na przestrzeni 750 m. na płd. wsch. po szczyt 1901 m. Od tego szczytu na południe wybiega skalista grań ku dolinie Cichej, 800 m. długa, a kończąca się turnią Jaworem zwaną. U płd. wschodnich stop turni Tomanowej polskiej i liptowskiej (1979 m.) rozpościera się dolinka Jaworowa, mające swe ujście w dolinie Cichej. *Br. G.*

Jaworowa Kiczera, góra i szczyt w obr. gm. Wyszkowa, w pow. dolińskim, w Beskidzie lesistym czyli szerokim, w samym grzbiecie granicznym między Galicyą i Węgrami, nieco na zach. od szczytu Haczki (ob.). Wznosi się do wysokości 1115 m. w dalszym ciągu grzbietu granicznego, w którym wznosi się Gorgan Wyszkowski (ob.). Od niej odrywa się ku płn. grzbiet lesisty zwany Długą Górą. Z jakie 1500 m. na płn. od J. K. szczyt Długi (1102 m.). Tutaj rozdwaja się ten grzbiet na dwa ramiona, zachodnie bieży dalej na płn. i kończy się Megłą średnią (1312 m.) a wschodnie nieco ku płn. wsch. kończy się szczytem nieco niższym Megłą małą (1240 m. szt. gen.). Grzbiet rozciąga się między górną Swicą od wsch., a jej dopływem Czarną Roztoką od zach. U stóp Megły średniej wpada Czarna Roztoka do Swicy (804 m. szt. gen.). *Br. G.*

Jaworowa wola, przys. do Seńkowej Woli w pow. sanockim, w okolicy górskiej, lesistej i nieurodzajnej. Osada jest wzniesiona 445 m. npm. i ma od południa dział wodny Bukowicę ze szczytami Zrubów 778 m. i Tokarnię 777 met. npm. Z 267 mieszk. jest 213 gr. kat. a 54 rzym. kat. wyznania. Greko-katol. należą do parafii w Seńkowej woli, a rzym. kat. do parafii w Nowotańcu. *Mac.*

Jaworowce, wś, pow. starokonstantynowski, par. Kulczyny-Krasiłow. Jest tu kaplica katolicka. W r. 1867 było 81 dm.

Jaworowe, wś, pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Kamieńczyk. Por. *Jadów.*

Jaworowe Sady, ob. *Jaworzynka.*

Jaworowec, wzgórze słabo zalesione w pow. turezańskim, na płd. od wsi Wołcza, ze szczytem 626 m. wys., na pr. brzegu Dniestru, w pobliżu jego źródlisk. Na płd. łączy się ono ze wzgórzem Roztoki wyższe a na północ z Kornatem. *Lu. Dz.*

Jaworowice 1.) niem *Jaborowitz*, wś i dobra, pow. kozielski, o 12 kil. na płd. od Koźla, par. Polska Cerkiew. Folw. J., zwany też Kochaniec (Liebosort), niegdyś własność hrabiów Gaszczynów, ma 512 mr. rozl., pyszny park, ogród, gorzelnię i słynny browar. Wś J. ma 38 osad, 937 mr. rozl. i młyn wodny. 2.) **J.**, niem. *Raatz*, wś i dobra, pow. ziębicki, par. Henryków, r. 1840 przez króla holenderskiego nabyte.

Jaworówka 1.) zaśc. szlach. nad jeziorem okszańskiem, pow. trocki, 1 okr. adm., o 2 w. od Trok, 1 dm., 15 mk. kat. (1866). 2.) **J.**, wś, pow. białostocki, na pr. brz. Supraśli.

Jaworówka (po rusku *Jaworiwka*), wś w pow. kałuskim, 9 km. na płd.-wsch. od stacyi pocztowej, kolejowej i sądu powiat. w Kałuszu. Na płd.-zach. leży Zawój, na płn.-zach. Podmichale, na płn.-wsch. Rypianka, na płd. wsch. Zagwóźdź (w pow. stanisławowskim) i Posiecz (w pow. bochorodczańskim). Przez środek wsi płynie od płd.-zach. na płn. wsch. Łukwa (dopływ Dniestru). Na lewym jej brz. leżą zabudowania wiejskie, pola i pastwiska, i ta część obszaru wznosi się mało co po nad 400 m.; na pr. brzegu leży las Trasków średniej wysokości 416 do 420 m. Przez środek lasu płynie również od płd.-zach. na północo wschód potok uchodzący do Łukawicy, dopływu Łukwi. Własn. większa (rządowa) ma roli or. 1, łąk i ogr. 1, pastw. 7, lasu 1177; włas. mniej. roli or. 136, łąk i ogr. 418, pastw. 101, lasu 7 mor. Wedle spisu z r. 1880 było 304 mk., wedle szemat. z r. 1881 mk. obr. gr. kat 321. Par. rzym. kat. w Kałuszu, gr. kat. w Rypiance. We wsi jest cerkiew. J. należała dawniej do starostwa kałuskiego, zajętego w r. 1782. *Lu. Dz.*

Jaworówka, potok górski, wypływa z licznych strug biorących początek na głównym grzbiecie Beskidu szerokiego, z pod przełęczy Użockiej (889), na tak zwanej polance „Na Młakach," po wsch. stronie gościńca węgiersko-galicyjskiego (Użok-Turka); strugi te spływają parowami do wsi Jaworowa (pow. Turka) gdzie się łączą, tworząc silny potok Jaworówkę. Płynie na płn.-wsch. doliną, w której leży wieś tejże nazwy, a nad którą od zach. wznosi się Szczawinka (953 m.), a od wsch. Magóra (1013 m.); wchodzi w obręb wsi Butelki wyżnej, gdzie z lew. brzegu przyjmuje potok Ropę. Tutaj zwraca się na południowy wschód, opłukując południowe stoki Jasiowca i w Butelce niżniej uchodzi z lew. brz. do Hnyłej czyli Gniłej (t. II. 637. m). Długość biegu 10 kil. Spadek wód wskazuje cyfry: 880 m. (źródła), 636 m. (ujście Filowego potoku ob.), 694 m. (wieś Jaworów, pod kapliczką), 669 m. (ujście Ropy), 625 m. (ujście do Hnyłej). *Br. G.*

Jaworówka, olendry, pow. wągrowiecki; 3 dm., 29 mk.; należy do gm. Miłosławice.

Jaworowo 1.) kol., pow. słupecki, par. i gm. Młodojewo, odl. od Słupcy 6 w., dm. 4., mk. 14. 2.) **J.**, wś włoś., pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Zawidz. Odl. 15 w. od Sierpca. W 1827 r. było tu 20 dm., 223 mk; obecnie liczy 101 dm., 1200 mk., obszaru mr. 2040 i 24 nieużytków. 3.) **J.**, folw., pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Maryampol.

Odl. od Suwałk 64 w. od Maryampola 8 wiorst, liczy 7 dm., 30 mk.; gm. liczy 614 mk., rozl. 18522 mr., sąd gm. okr. I i st. poczt. w Maryampolu. W skład gm. wchodzą: Awiżynie, Bąkowo, Bieluniszki, Bojarska, Borsukowo, Brzozowa, B.-Buda, Bukonie, Buchta, Dębowo, Dębówka, Dobrowola, Dybokalnie, Fijałkowo, Giełażynie, Głuszka buda, Grabowo, Grochowo, Gudynie, Gudyszki, Igliszki, Jakubiszki, Jasionowo, Jasionówka, Jaworowo, Kanpuście, Kiermuczynie, Kizie, Klonowo, Końcowo, Kulinga, Kuchty, Lideryszki, Mączuliszki, Miedaliszki, Mieszkinie, Morgowo, Nadpojesie, Nowinanowosady, Nowosady, Obszruta, Paużyszki, Pietrowinie, Podgrochowo, Podklonowo, Podkulinga, Podłębowo, Podnowosady, Podpojesie, Podworzyszki, Pojesie, Pojesie leśne, Połubiszki, Pomorgi, Poszławanty, Poziomkowo, Przydatki, Rajszupie, Ryngowiele, Santoka, Sołła, Stagiliszki, Szławianty, Taszliszki, Tupiki, Warnabuda i Zamczyszki. 4.) **J.**, por. *Czaplice*, *Falenty* i *Jawory*.

Jaworowo, folw. szlach. nad rzeczką Wisińczą, pow. wileński, 5 okr. adm., o 31 w. od Wilna, 1 dm., 14 mk. kat. (1866).

Jaworowo 1.) wś, pow. gnieźnieński, 14 dm., 94 mk., wszyscy kat., 45 analf. Poczta w Mielżynie o 3 kil., st. kolei żel. i telegr. we Wrześni (Wreschen) o 15 kil. 2.) **J.**, dom., 2035 morg. rozl., 11 dm., 146 mk., wszyscy kat., 77 analf. Własność Zygmunta Jaraczewskiego. 3.) **J.**, leśnictwo, pow. inowrocławski, 4 dm., 7 mk.; ob. nadleśnictwo *Myradz*. *M. St.*

Jaworowski staw, do którego uchodzi pot. Szkło (ob).

Jaworowszczyzna, dwa małe bliskie folwarki w pow. ihumeńskim, jeden własność Dulęby, mieszczanina, ma obszaru 90 mórg, drugi własność Kopciów, ma obszaru 156 mr.

Jaworowy potok, ob. *Jaworzynka*.

Jaworowy, szereg gór w Karpatach szlązkich, ciągnący się od Małego Połomu ku północy. Główne szczyty Jaworowy (3250 st. wys.), Gucki (2482) i Jaworowy-Ołdrzychowski (2916 st.). Por. *Jaworze* i *Głuchowa*, rz.

Jaworska wola, wś, pow. iłżecki, gmina Wierzchowiska, par. Krępa kościelna, od zarządu gminnego w. 7, od powiatowego 15, gruntu mr. 850; domów 56 drew. Mieszk. 347, wiatrak. Por. *Jawor Solecki*.

Jaworskie góry, ob. *Jaworze*,

Jaworski powiat, ob. *Jaworz*.

Jaworsko, wś w pow. brzeskim, par. rzym. kat. w Porąbce, przy Uszwi, ma 592 mk. rzym. kat. Obszar większ. posiadł. (Aleks. Żelechowskiego, dawniej biskupstwa krakowskiego) wynosi 65 m. roli, 16 mr. łąk i ogr. i 3 mr. past.; pos. mn. 459 m. roli, 89 mr. łąk i ogr. 54 mr. past. i 64 mr. lasu. Gleba jest mało urodzajną lasówką. Ta wieś ma kasę pożycz. gminną z kap. 675 zł. w. a. i jest położona przy drogach gminnych, prowadzących do gościńca słotwińsko-sandeckiego. (Długosz, II, 267).

Jawory lub *Jaworowo* 1.) wś włościańska, pow. ostrołęcki, gm. Goworowo. Niegdyś wś szlachecka, ale już w przeszłém stuleciu wchodzi w skład dóbr sieluńskich. W czasie wojen francuzkich wś ta podupadła: część gospodarzy opuściła wś, inni z kmieci przeszli na zagrodników z braku sprzężaju; na domiar marszałek Ney, donataryusz części dóbr sieluńskich, odbiera włościanom łąki i oddaje niejakiemu Pawłowi Grąbczewskiemu na lat 40 praw. emfiteut. W 1820 r. znajduje się 43 osad; z nich na 30 siedzą zaciężni gospodarze, z których każdy wysiewa po 4 korcy jarzyny i 5 ozim. Każdy gospodarz zaciężny opłacał wtedy po 8 zł. 12 gr. czynszu, 30 garncy owsa, 2 kapłony, kurę, 5, jaj 3 motki przędzy i odrabiał rocznie 52 dni sprzęż., 26 ręcznych, 8 tłuki. Nadto gromada oddawała do dworu dziesiąty snop i opłacała 322 złp. hyberny; daniny i robociznę składano do dworu Rembiskiego. Na 7 osadach grunta pustkowały; dawni ich właściciele od 1814 z powodu ubóstwa przeszli na zagrodników, obrabiając tylko ogrody z dawnej swojej osady i odrabiając ztąd po 8 dni tłuki. Pozostałe 6 osad od końca zeszłego stulecia pustkują; po części dwór je odrabia, po części stoją pustkami. W 1820 roku znajdujemy 98 męż., 108 kob. W 1827 roku 38 dm., 250 mk. Obecnie 434 mk., 2253 mr. rozl. 2.) **J.**, wś szlach. i włośc., pow. łomżyński, gm. Chlebiotki, par. Rutki. W 1827 r. było tu 14 dm., 101 mk. Jest to gniazdo Jaworowskich i Jaworów, wspominane w aktach pod 1474 r. (Gloger).

Jawory, por. *Hińczowe stawy*.

Jawory, wś nad Obrą, pow. szremski, 20 dm. 167 mk., wszyscy kat., 57 analf., poczta i telgr. w Borku o 5 kil., st. kol. żel. Jarocin o 30 kil. 2.) **J.**, dom., 2 miejsc.: a) J.; b) folw. Liz, 7 dm., 137 mk., wszyscy kat., 51 analf.

Jaworyna, 1.) wzgórze znaczne w Beskidzie lesistym, w obr. gm. Jastrzębika, pow. sądecki, na północ od niego, najwyższy punkt w dziale zawartym między Popradem a górną Białą, a ściślej biorąc w dziale między rzeką Szczawnikiem a Krynicą i Muszynką, dopływami Popradu. Wzniesienie 1116 m. npm. U stóp tej góry tryskają liczne źródła, z których powstają Szczawnik mały, Jastrzębik, Czarny (ob.). Z Jaworyny jest przepyszny widok na Tatry; niedaleko niej jest kamień zwany „diabelskim“, szczególny utwór piaskowca karpackiego, szerszy u góry niż u dołu i grota mało zwiedzana dla trudnego do niej wstępu. Niektórzy mniemają,

że kamień ów jest prastarem ołtarzyskiem Celtów lub śladem ich budowli kamiennych. 2.) **J.** *zełena* (zielona), lesista góra w pow. doliniańskim, w obrębie gminy Perehińska, w zakącie utworzonym przez Haninec i Mołodę. Na wschód od niej ciągnie się pasmo Męczył, na płd. Parenki. Najwyższe wznies. 1405 m.

Jaworyna, ob. *Jaworzyna.*

Jaworynka 1.) lesista góra w pow. drohobyckim, w Kropiwniku Nowym, na płd.-zach. od wsi, na jej granicy, między Stryjem a jego dopływem pot. Mielniczne. 2.) **J.**, lesista góra w Dołhem, pow. drohobyckim, na granicy płn.-zach., na płd.-zach. od przysiołka Rybnik, ze szczytem 724 m. wysokim. Na zachód łączy się ona z Wieżą i Wszechwładą, na płn. ze Sparaską, na wschód opada ku dolinie Rybnika. Do Rybnika płyną też wody i jej stoku wschod. za pośrednictwem potoku Wodostecz. *Lu. Dz.*

Jaworynki, las w płd.-zach. stronie Schodnicy, w pow. drohobyckim na granicy Mraźnicy, na praw. brzegu potoku Schodnica. Na płn.-wschodzie wznosi się on do 675 m.

Jaworyńskie, lesista góra w Kropiwniku nowym, pow. drohobyckim, na płd.-zach. od wsi, na prawym brzegu Stryja. Na płd. opada ona ku dolinie Rybnika, na płn. i wschód ku dolinie Stryja a na zach. łączy się ze Sparoską i Smerekowatym. Najwyższe jej wzniesienie 838 m. *Lu. Dz.*

Jaworyny, pasmo górskie, blisko 4 km. długie, w pow. doliniańskim, w gm. Kalna. Zaczyna się ono nad lew brz. Mizuńki i idzie w kierunku płn.-zach. W połowie drogi wznosi się do 909 m, a kończy się szczytem Jaworyny 1134 m., wysokim na granicy Lipy. Od tego szczytu idzie wzdłuż płd. granicy Lipy jedno ramię na wschód, opada do 1041 m. i łączy się następnie z Przysłópiem na płd. a Łysą górą na płn.; drugie zaś wybiega na zach. i opada w Gorganie do 1133 m. Na płn. wsch. opadają Jaworyny ku dolinie pot. Bystry, na płn.-zach. ku dolinie pot. Hłyboki, dopływu Mizuńki. Por. *Gorgan.* *Lu. Dz.*

Jaworz, ob. *Jaworze* na Szlązku austr.

Jaworz, dawniej *Jawor*, mylnie *Jawer*, niem. *Jauer*, 1.) m. powiatowe na Szlązku dolnym, nad rz. Szaloną Nissą, o 8 mil od Wrocławia, o 18 kil. od Swidnicy, ma stacyą dr. żel. z Lignicy do Swidnicy i przeszło 10 tys. mieszk. Jest tu gimnazyum ewangelickie, zakład karny, znaczny handel zbożem, fabryki skór, okolica żyzna, 4 jarmarki. Niegdyś mur i fosa oddzielały właściwe miasto od czterech przedmieść: strzygłowskiego, bolkowickiego, złotogórskiego i lignickiego. Była to stolica osobnego księstwa jaworskiego, które obejmowało mniej więcej dzisiejsze powiaty: jaworski, bolkowicki, lwowski, jeleniogórski, szunowski (por. *Świdnica*). W wojnie szwedzkiej miasto dużo ucierpiało. Dek. kat. J. dyec. wrocławska, ma 10.420 kat., 28679 ew., 110 izr., 29 dys. i 8 parafij, J., Hermannsdorf, Klein-Helmsdorf, Pombsen, Profen, Rohnstock, Schlaup-Seichau. Par. kat. J. ma 3330 kat., 13670 ewang., 110 izr. i 29 dyss. (1869). *Powiat jaworski* w okr. regencyi lignickiej ma 5.75 mil. kw. rozl. i 33608 mk., z tej liczby trzy czwarte ewangelików. Zachodnia część powiatu stanowi powabną okolicę wzgórkowatą z wdzięcznemi dolinkami, a wschodnia rozległą bardzo żyzną równiną, pełną wsi bogatych i dobrze uprawionych tudzież obfitującą w sady owocowe. Ma też powiat węgiel brunatny, rudę ołowiu i miedzi, piece wapienne, fabryki cukru, pojazdów i skór. W Mertschütz znajduje się fabryka narzędzi rolniczych. W Kolbnitz kopalnie miedzi i ołowiu. Piękne zamki i ogrody w Malitsch, Brechelshof, Lobris, Peterwitz i Prausnitz. Mko Poischwitz słynne podpisaniem zawieszenia broni w r. 1813. 2.) **J.** *Stary*, niem. *Alt-Jauer*, wś, pow. jaworski, par. m. Jaworz, nad rz. Szaloną Nissą, niegdyś folw. do Lubiąża. Niedaleko miasta Jaworza, przy bolkowickiej bramie, leży Jaworski zamek, folw., zwany niegdyś Jauer-Burglehn, dziś Hellwingshof. *F. S.*

Jaworz, góra, w powiecie limanowskim w dziale Beskidów, zawartym między Dunajcem od wsch., Łososiną od płn., Smolnikiem od południa, a Mordarką i Sowliną od zach. Ten dział górski, ciągnący się swym grzbietem od zachodu ku wschodowi, tworząc dział wodny między Smolnikiem a Łososiną, poczyna się w obrębie wsi Sowlin wzgórzem Dzielcem (626 m.), poczem się wznosi w Ostrej do wys. 767 m., w Sałaszu do wys. 909 m. a w Jaworzu do najwyższej wysokości 921 m. Odtąd grzbiet ten górski zwolna spada, a dosięgłszy w Babiej górze wys. 793 m., wznosi się znowu w Chełmie do wys. 793 m. nad Męciną. Od Ostrej góry na południe mamy Łysą górę (785 m.) nad Limanową, po półn.-wsch. jej stronie, od Jaworza na płn.-wsch. jej stronie, od Jaworza na płd. Wielką górę (754 m.), nad Pisarzową, na płn. od niej. Z pasma tego biorą liczne potoki swój początek, jedne spływają na północ do Łososiny, drugie na południe do Smolnika. Długość grzbietu tego wynosi 18 kil. *Br. G.*

Jaworze 1.) *dolne* i *górne* na lewym brzegu Wisłoki 226 metrów npm. w pow., pilzneńskim, ma 403 mk. rzym. kat. i należy do paraf. rzym. kat. w Dobrkowie. W pośrodku obydwóch części wsi leży dwór nad Wisłoką. Obszar wiek. pos. Miecz. Bobrownickiego ma 371 m. roli, 31 m. łąk i ogr., 161 m. past. i 872 m. lasu; pos. mn. 517 m. roli, 37 m. łąk i ogr. 85 m. past. i 69 m. lasu. J. górne ma kasę

pożyczk. gm. z kap. 120 zł. w. a. 2.) **J.**, wś, pow. jasielski, należy do paraf. gr. kat. w Desznicy, ma 269 mieszk. gr. kat. Wieś 495 m. npm. wzniesona jest otoczoną od południa górą Kolaninem 707 m. a od zachodu Swierzową 803 m. npm., ma glebę nieurodzajną a lasy szpilkowe. Więk. pos. ks. Sanguszko ma 278 m. lasu; mn. 234 m. roli, 63 m. łąk i ogr., 190 m. pastw. i 40 m. lasu. J. ma kasę pożyczk. gm. z kap. 248 zł. w. a. *Mac.*

Jaworze, góra pokryta lasem w pow. gorlickim, w obszarze wsi Binczarowy, na lew. brzegu Biały. Jest o niej wzmianka w dyplomie nadania sołtystwa w Bilczarowy (Binczarowy) Iwanowi Truchanowiczowi przez Stanisława z Iwanowic Pieniążka. Truchanowicz ma na tej górze założyć miasto na prawie wołoskiem. Dyplom dany w Grybowie w dzień św. Katarzyny 1531 (Podług Morawskiego: Sąd.). *Mac.*

Jaworze, niem. *Ernsdorf* al. *Ernsdorf bei Bielitz*, miasto na Szląsku austr., pow. bielski, u stóp malowniczej grupy Beskidów, zwanej górami Równia i Skałka, pod 49°44'48" szer. i 36°17'2" dług., 263 metry npm., o 3 kwadranse drogi od Bielska. Jest tu parafia kat. (1063 dusz katol., 979 ewang., 26 izrael.) dek. bielskiego, parafia ewangelicka od roku 1782 (dusz ewan. 2970), szkoła ludowa, stacya pocztowa (na trakcie z Cieszyna do Bielska, między Skoczowem a Bielskiem), st. telegr., zarząd dóbr J., zakład leczniczy, wodny i żętyczny, mieszkańców 2105 w całej gminie, obejmującej 6 miejscowości: J.-średnie 673 mk., J.-dolne 793, J.-górne 336, Nałęcz 198, Blatnia (St. Génois) 88, Pelchrim 17. Gruntu 3845 mr. Niegdyś książęce dobra J. należały do Bielska, później rozdzielone dostały się 1793 drogą kupna rodzinie hrabiów Saint Génois d'Aneaucourt, do której odtąd należą. Zakład leczniczy istnieje tu od r. 1863, urządzony przez właścicieli dóbr. Srednio w ciągu lata ciśnienie powietrza wynosi tu 325 linij paryskich, 13° do 14° R. temperatura a wilgotność 70 proc. Zakład leży bądź w parku, bądź tuż obok. Wodolecznica 1876 r. udoskonalona. Jaworze, pisze Winc. Pol, leży w uroczej dolinie, otoczonej łagodnemi wzgórkami. Podgórza wznoszą się tu łagodnie ku południowi, a pojedyńcze kopczaste góry, miejscami nagie, miejscami gajami okryte, wystrzelają z tego wyniosłego trzonu. Wzgórki te nazywają miejscowo „kępami" a całą okolicę górzystą Jaworskiemi górami. Te opadają w jednę stronę na Białą rzekę, ku wschodowi, a na zachodzie zamyka je dolina górnej Wisły, która z Szląskiego Beskidu odprowadza wody i pod Skoczowem w równiny wstępuje. Jaworskie góry są przeorane gęstemi wąwozami. Wąwozy te są kosmami gajów obrosłe, równie jak i kopczaste kępy. Uprawa zbóż wstępuje szachownicą na góry i ztąd ma okolica wiele malowniczego ruchu, tak z powodu różności poziomu i rozmaitości kształtów plastycznch, które się coraz innemi nawodzą barwami. Powietrze jest tu przedziwnie dobre, prawie już górskie a jednak bez ostrości gór." Czyt. także Kłosy tom 11, 12, 13 i Tyg. illustr. z roku 1877 Nr. 73. *F. S.*

Jaworze, 2 miejscowości w pow. brodnickim, 1) wś włośc., blisko granicy pow. chełmińskiego i grudziąskiego, ćwierć mili od st. kol. żel. w Wąbrzeźnie. Parafia Niedźwiedź, szkoła w miejscu, poczta Wąbrzeźno. Obszaru mr. 1563, budynk. 66, dm. 43, katol. 58, ew. 242. 2) J., osada do wsi Dębowa łąka, par. Łobdowo, szkoła Jaworze, poczta Wąbrzeźno. Budynk. 22, dm. 18, katol. 87, ew. 60.

Jaworzec, wś, pow. rypiński, gm. Czermin, par. Sadłowo.

Jaworzec (z Berehami i Kobylskiem), wś, na granicy węgierskiej, nad potokiem Wetliną, wpadającym do Sanu z lew. brzegu, w pow. liskim. Wioska jest otoczona górami: na zachodzie Fatową 965 m., na północ Żałobną 783 m., na wschód Bukowiną 922 m., Siwarnią 944 m. i Krysową 844 m. n. p. m. J. należy do parafii rzym. kat. w Wołkowyi i ma paraf. gr. kat. dek. baligródzkiego z filiami Łuh i Zawój. Ludność gr. kat. liczy 380 a rz. kat. 71 osób. Cerkiew paraf. jest drewniana. Większa posiadł. (hr. Łoś Franc.) ma 107 mr. roli, 188 mr. łąk i ogr., 9 mr. pastw. i 1088 mr. lasu; mniejsza posiadł. 739 mr. roli, 376 mr. łąk i ogr., 278 mr. pastw. i 34 mr. lasu. Do parafii gr. kat. należącej do dyec. przemyskiej są przydzielone cerkwie drewniane w Zawoi i Łuhu. Cała paraf. gr. kat. ma 810 mieszk. *Mac.*

Jaworzeński powiat, ob. *Jaworzno.*

Jaworzinka (niem.), ob. *Jaworzynka.*

Jaworzna, wś w pow. limanowskim, na południowym stoku góry Jaworza 921 m. n. p. m. a zachodnim Wielkiej góry 754 m. npm., należy do parafii rzym. kat. w Ujanowicach, jest o 15 kil. na wschód od Limanowy odległa i ma 555 mk., 85 dm. Większa posiadł. ma 34 mr. pastw. i 173 mr. lasu jodłowego; mniej. posiadł. 423 mr. roli, 80 mr. łąk i ogr., 141 mr. pastw. i 252 mr. lasu. Ta wieś odległa od kościoła paraf. o 7 kil. leży w glebie urodzajnej i ma kasę pożyczkową z kapit. 481 zł. 40 cen. Attynencya Pisarzowy. *M. Ż. S.*

Jaworznia lub *Jaworzno*, wś, pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów. Leży o 9 wiorst od Kielc, o 7 od Chęcin, śród pięknych gór lasami zarosłych, przy drodze bitej do Włoszczowy, w pobliżu Białogona. Znajduje się tu ogromna góra z łomami marmuru blado różowego, twardego i trudnego do obrobienia. W r.

1827 J. liczyła 18 dm., 116 mk. Miała niegdyś znaczne kopalnie ołowiu; zaniedbany piec wapienny. Folw. J. z wsią J. i Stanisławów. Rozl. folw. wynosi mr. 781, grunta orne i ogrody mr. 281, łąk mr. 53, pastwisk mr. 38, wody mr. 5, lasu mr. 353, nieużytki i place mr. 31. Bud. mur. 10, drewn. 2. Ma fabrykę śrutu. Wieś Jaworznia osad 32, z gruntem mr. 228; wś Stanisławów osad 4, z gruntem mr. 26. *Br. Ch., A. Pal.*

Jaworznik, wś, folw. i os. fabr., pow. będziński, gm. i par. Żarki. Leży przy drodze z Żarek do Włodowic. Posiada dystylarnię słodkich wódek z produkcyą na 36,000 rs., browar piwa bawarskiego z prod. na 11,200 rs., fabrykę octu z prod. na 2000 rs., gorzelnię z prod. na 18,150 rs. i cegielnię z produk. na 5,000 rs. W 1827 roku było tu 16 dm., 85 mk.; obecnie liczy 140 dm., 1052 mk., ziemi 1293 mr.

Jaworznik lub *Kozibród*, rzeczka, bierze początek śród leśnych wzgórz, między wsiami Psary, Mysłachowice i Płoki w pow. będzińskim. Płynie koło wsi Czyżowka, wzgórz Luszowskich, Sierszy, pod Ciężkowicami przyjmuje wody trzech strumieni: Żabnik, Jaworznik i Łuźnik, mija Szczakowę i poniżej Sośnic, rozdzieliwszy się na dwie odnogi, wpada do Przemszy białej; ubiega 21 wiorst.

Jaworznik, por. *Jawornik.*

Jaworzno, wś, kol., folw. i os., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Parzymiechy, odl. od Wielunia 23 w., od Krzepic w. 10. Wś ma dm. 62, mk. 444; kol. dm. 10, mk. 70; folw. dm. 9, mk. 98; osada dom 1, mk. 3. W 1827 r. było tu 78 dm., 531 mk. Jest tu kościołek filialny. Folw. J. (z wsiami J., Mostki i Słowików), rozl. wynosi mr. 1291, grunta orne i ogrody mr. 957, łąk mr. 63, pastwisk mr. 15, lasu mr. 183, nieużytki i place mr. 45. Bud. mur. 7, drewn. 18, płodozmian 14-polowy. Podług Pam. Kniżki gub. kaliskiej dominium J., własność Kiślańskiego, ma 1137 mr. rozl. (316 mr. lasu). Wieś J. osad 63, z gruntem mr. 882; wś Mostki osad 4, z gruntem mr. 66; wś Słowików osad 5, z gruntem mr. 180.

Jaworzno (z *Pechnikiem*, *Niedzieliskami*, *Jeziorkami* i *Jęzorem*), mko w pow. chrzanowskim, pod 36°57' wschod. dług. od Ferro i 50°12' szer. półn., leży w okolicy równej, piaszczystej, w pobliżu granicy królestwa polskiego i Szląska pruskiego. Do J. prowadzi wicynalna kolej ze stacyi kolei Ces. Ferdynanda w Szczakowy. Mko słynne z powodu rozległych kopalń węgla kamiennego i galmanu ma 5131 mieszk. t. j. samo J. 4178, t. zw. Kolonia 403 a Niedzieliska 550 (izr. 25 proc.). W J. znajduje się kościół parafialny, szkoła czteroklasowa i jednoklasowa i apteka na przedmieściu Pechniku, gwarectwo, urząd poczt. i telegraficzny. Kopalnie węgla leżą obok miasteczka, mianowicie w południowej stronie szyby Heleny, Karola i Dohmsa, w zachodniej Nowa Wieliczka, w północnej w Pechniku szyb Edwarda i Leopolda. Kopalnie należą w części do gwarectwa jaworznickiego, w części do Hugona Libecke z Wrocławia, spadkobierców Gust. Kramsta i Dohmsa. Ludność trudni się głównie górnictwem. Kopalnie węgla kam. rozciągają się na płn. do granicy, na wschód do Sierszy i Luszowskich gór. W J. i Niedzieliskach wydobyto 1876 r. 21732 ctr. metrycznych węgla. Ludzi pracowało 654. Są też tu warzelnie ałunu i źródło wody żelazistej. Większa pos. należy do Tow. akcyjnego lasowego i ma 264 m. roli, 48 m. łąk, 25 m. pastw. i 3744 m. lasu; mniejszej pos. 2549 m. roli, 452 m. łąk i ogr., 575 m. pastw. i 37 m. lasu. Par. katol. J. dek. nowogórskiego, ma wiernych 10370, obejmuje J. i wsie: Niedzieliska, Szczakowę, Długoszyn, Dąbrowę, Jeleń, Byczyn, Ciężkowice; w Jeleniu prebenda i kościół. (Por. Długosz, Lib. benef. II, 228). Były powiat jaworzeński graniczył od północy z Królestwem polskiem, od wschodu z byłym powiatem krzeszowickim, od zachodu z pruskim Szląskiem i Królestwem polskiem, od południa z powiatem chrzanowskim w granicach dawnych. W skład jego wchodziły gminy: Byczyna, Ciężkowice, Czyżówka, Dąbrowa narodowa, Długoszyn, Góry luszowskie, Jeleń, Jaworzno, Luszowice, Myślachowice, Płoki, Siersza, Szczakowa, Wodna. Powiat jaworzeński obejmował 33.019 mr. 581° kw. W r. 1869 na tej przestrzeni las zajmował 13.690 mr. 477° kw. czyli 41.46 proc. całej powierzchni. Las powiatu nadmienionego podzielony był na trzy główne wydziały: byczyński, jaworzeński i myślachowicki. Do wydziału byczyńskiego należą lasy gmin Byczyny, Ciężkowic, Gór luszowskich, Luszowic, Szczakowy; do wydziału jaworzeńskiego lasy gmin Jaworzna, Jelenia, Długoszyna, Dąbrowy narodowej; w skład wydziału myślachowickiego wchodzą gminy Myślachowice, Siersza, Wodna, Czyżówka. Gmina Płoki stanowi sama dla siebie oddzielny wydział: Cała przestrzeń poświęcona leśnej uprawie zagajona jest przeważnie sosną zwyczajną. Tu i owdzie tylko wzrastają gromadnie albo też pojedyńczo rozstrzelone inne rodzaje drzew, mianowicie dąb, buk, świerk, olsza, wreszcie brzoza. Gleba całego powiatu jaworzeńskiego tak we wschodniej części, to jest w wydziale myślachowickim i płockim, jak ku zachodowi, t. j. w wydziale jaworzeńskim i byczyńskim, jest napływowa, przeważnie piaszczysta. Kwarcowy piasek wierzchniej warstwy jest grubo ziarnisty, słabo spojony, przeto lekki i zwiewny; odsłoniony stałby się przez zetknięcie z po-

wietrznią lotnym. W Szczakowie przestrzeń obejmującą 644 mr. 763 kw. zajmuje piasek lotny, śród którego zbudowany jest dworzec kolejowy. Przykre uczucie budzi widok tak znacznego obszaru, nie przynoszącego najmniejszego użytku. W mniejszej części stanowią wierzchnią warstwę gruntu leśnego w powiecie jaworzeńskim torfowiska i oparzeliska. Pokład dolny tychże stanowi często piasek tej samej jakości, co piasek warstwy wierzchniej, z powodu łatwego przepuszczania wilgoci, nieodpowiadający rozwojowi drzew, tu i owdzie zaś ił nieprzepuszczalny, odwrotnie oddziaływający, albowiem na takich miejscach warstwa wierzchnia staje się mokrą, często nawet bagnistą. Miejscami znajduje się ruda cynku, zwana galmanem, która jeżeli leży tuż pod powierzchnią, nie sprzyja wcale rozwojowi drzew, mianowicie dlatego, że jest nieprzepuszczalną, a powtóre, że kwasy wytwarzające się z niej niszczą korzenie, co przeszkadza dalszemu rozwojowi drzew. Nadto znajdują się jeszcze w Jaworzniu, Długoszynie, Dąbrowie narodowej i w Sierszy pokłady węgla, śród których natrafiają się skamieniałości, co właśnie dowodzi, iż grunt w tych stronach jest napływowy. W Płokach znajduje się ruda żelazista, gdzie w celu wyrabiania żelaza do niedawna istniała huta, w najnowszych dopiero czasach zaniechana. Galman zaś najobficiej wydobywają w Lgocie, Myślachowicach i w Sierszy, gdzie po dziś dzień wyrabiają cynk. Jakość i rodzaj gleby, tudzież położenie równe, niemniej też napływowe wzgórza nasuwają domysł, że w odległej starożytności całą tę przestrzeń pokrywały wody. Położenie tej okolicy jest równe, oprócz mało znacznej wyniosłości w Płokach, Czyżówce, Mysłachowicach, Sierszy, Wodnie, Luszowicach i Górze luszowskiej.

Jaworzy, wierch, ob. *Groń.*

Jaworzyn, ob. *Raab, Raba.*

Jaworzyna, wś, pow. kutnowski, gm. Oporów, par. Oporów. W 1827 r. było tu 18 dm., 147 mk., obecnie jest 14 dm., 206 mk. Ogólnej przestrzeni mr. 593, z których 117 należy do włościan. Dawniej do folw. J. należała też wś Skórzewka os. 10, mr. 129.

Jaworzyna 1.), potok górski. W Beskidzie zachodnim od najwyższego jego szczytu Babiej góry (1725 m. szt. gen.) ciągnie się między Galicyą a Węgrami grzbiet graniczny, półkolisto, łukiem wydanym na południe, ku półn. zach., po szczyt Mądralowe (1170 m. szt. gen.) a ku płn. wsch. po grzbiet i szczyt Policę (1367 m.). Po półn. stronie tego grzbietu legła potężna dolina Skawicy, raczej jej źródlisk i górnych jej dopływów. Od grzbietu Policy ku Babiej G. mamy szczyt Na pułku (1235 m.), Główniak i Sokolica (1367 m.). Na stoku położonym między Sokolicą a Główniakiem wytryska w lesie Jaworzyną zwanym dwiema strugami potok Jaworzyna. Zabrawszy z prawego brzegu potok od Zimnej Dziury, przerzyna na północny zachód Wilczną, część wsi Zawoi, a zasiliwszy się wodami pot. Stanownego, zwraca się ku płn. i koło leśniczówki w Zawoi wpada z pr. brz. do Skawicy. Długość biegu 7 kil. Spad wód 900 m. (źródł.), 705 m. (ujście pot. od Zimnej Dziury), 593 m. (ujście). Porusza tracz we Wilcznej. 2.) **J.**, potok tatrzański w obr. gm. Zakopanego, ob. *Jaworzynka dolina.* *Br. G.*

Jaworzyna 1.) wzgórze w Beskidzie wsch., na granicy powiatu wadowickiego i żywieckiego, nad źródłem potoku Ponikiewki. Wzniesienie 890 m. (szt. gen.). 2.) **J.**, góra i szczyt w Gorcach (ob.), na północ od głów. grzbietu, w ramieniu poprzecznem odrywającem się od Obidowca, w dziale wodnym między potokami Porębą (od zach.) a Koninką (od wsch.), w obr. wsi Poręby wielkie w pow. myślenickim. Wzniesienie 961 m. (szt. gen.). 3.) **J.**, szczyt w głównym grzbiecie Gorców, na wschód od Niedźwiedzia. Wzniesienie 1288 m. (szt. gen.). 4.) **J.**, szczyt i góra w Beskidzie zachodnim, w obrębie gminy Kamesznicy, nieopodal granicy szląskiej. Wzniesienie 1020 m. npm. Por. *Fatra, Czerwonka, Goły wierch, Fedorówka, Bystrá, Jaworzynka* *Br. G.*

Jaworzyna spiska, niem. *Urgarten* lub *Javorina*, osada górnicza w hr. spiskiem (Węgry), na pograniczu Galicyi a Spiża, nad potokiem Jaworzynką, u płn. stóp Tatr spiskich, na południe od wsi Jurgowa (ob.), pod 49°16' płn. szer. geogr. a 37°48'30" wsch. długości geogr. (od Ferro), w dystrykcie niedzickim. Okolica J. spiskiej podobna do Kuźnic zakopiańskich, lecz nie tak malownicza, bo zpoza połogich lasem porosłych gór nie widać głównego łańcucha Tatr, oprócz szczytu Lodowego, gdyż Szeroka Jaworzyńska (ob.) potężnie rozgałęziona zasłania cały najciekawszy widnokrąg od południa. Są tu kuźnie i piec do wytapiania rudy żelaznej. W r. 1863 było tu 11 młotów (schlagwerke) i jedna walcownia. W miejsce dawnej fabryki masy papierowej drzewnej założono w r. 1880 nową, na wielką skalę urządzoną fabrykę, kosztem 70000 złr., którą poświęcił proboszcz z Jurgowa 9 stycznia 1881 r. z wielką uroczystością. Należy do dziedzictwa magnackiej rodziny Paloczajów (ob. Zamek Niedzica). Jest tu także zwierzyniec, obejmujący 2000 mr., otoczony murem 6000 metrów długim. W r. 1881 w styczniu znajdowało się w nim 50 jeleni. Należy do parafii łac. w Jurgowie. Jest tu kościołek filialny p. wezw. ś. Anny. Mieszk. 286 (213 kat., 10 prot., 3 żydów, 60 szyzm.). Stacya pocztowa Stara Wieś. Wzniesienie: huty 982 m. (Wahlenberg), 1002 m. (Oesfeld), 989·8 m. (Steczkowski), 983·7 m.

(Gresner), 10125 m. (Fuchs), 995·6 m. (Korzistka); koniec osady płn. wsch. nad Jaworzynką 993 m. (szt. gen.); droga do Podspadów, 650 m. od wsi, 974 m. (szt. gen.) górny koniec wsi; ostatnie zabudowania 1021 m. (szt. gen.); karczma 993·54 (Kolbenheyer). W pobliżu J. leży góra Nowi, w której na wys. do 200 m. npm. jaskinia, a w niej liczne skamieliny mniejszych ssaków i ptaków. Czyt. Verh. d. geol. Reichsanst. 1880 nr. 2 str. 31, art. A. Nehringa „Ueber glaciale Thierreste von der hohen Tatra." *Br. G.*

Jaworzynie, wieś, pow. kalwaryjski, gmina Raudań, par. Kalwarya. Odl. 7 w. od Kalwaryi, liczy 6 dm., 52 mk.

Jaworzynka, niem. *Jaworinka*, wieś, pow. jabłonkowski na Szląsku austr., rozl. mr. 4022, ludn. 1369. Leży pod górą t. n., 2170 st. wys. Ma szkołę ludową, należy do par. katol. Izdebna i par. ewang. Nawsi.

Jaworzynka, na Kolbenheyera mapie Tatr *Jaworzyną* zwany szczyt w Tatrach nowotarskich. Od Hrubego Regla (ob.) na zachód rozciąga się w kierunku od płd. wsch. na płn. zachód piękny trawiasty, od Hrubego Regla niższy grzbiecik Jaworzynka, spadający turniami ku Miętusiej dolinie. Z Jaworzynki dobre wyjście na szczyt Kończystą zwany. Równolegle do grzbietu Jaworzynki wznosi się od płd. zach. rzęd niższych skał wapiennych, połączonych z Jaworzynką pięknemi przełączkami. Wzniesienie tego szczytu 1259 m. (Kolbenheyer i szt. gen.). Czubek nad Ogonem, północnym kątem doliny Miętusiej, naprzeciwko Kończystej, 1309·42 m. (Janota). Przełęcz między J. a Hr. R. 1284·93 m. (Janota). Por. *Jaworzyna* i i. *Br. G.*

Jaworzynka, znaczny potok i dolina w Tatrach spiskich, po półn. stronie głównego grzbietu Tatr, w obr. gm. Jaworzyny spiskiej, także *Jaworowym* potokiem i *Jaworową* doliną zwane. Od szczytu Małej Wysokiej (2430 m.), narożnika dolin Wielickiej, Wielko-Zimnowodzkiej czyli Staroleśniańskiej i Swistowej, główny grzbiet Tatr bieży na północ, na przestrzeni 750 m., aż po Turnie Swistowe (pierwsza zachodnia 2375 m., druga wschodnia 2378 m.), gdzie zwraca się tenże na płn. wschód, przebiegając przestrzeń 1430 m. aż po narożnik dolin Równienek, Staroleśniańskiej i Jaworzynki. Tu poczyna się potężny dział górski głównego grzbietu Tatr, zwany Jaworowymi Sadami (właściwie Zadami). Ciągnie się on ku wschodowi, łukiem nieco wygiętym ku południu, tworząc południową ścianę Jaworzynki, a północną doliny Staroleśniańskiej. W grzbiecie tym wznoszą się szczyty Jaworowe, zachodni 2402 m., wschodni 2470 m. Długość grzbietu Jaworowych Sadów czyni 1575 m. aż po szczyt Czerwoną Turnię Jaworową (2465 m.), t. j. narożnik Jaworzynki, Staroleśniańskiej i Małozimnowódzkiej. Od tego narożnika ciągnie się grzbiet między dolinami Równienki (od zachodu) a Jaworzynki (od wsch.), a więc na dziale wodnym Białej Wody i Białki (od zach.) a Jaworzynki (od wsch.) ku płn. zach. W tym grzbiecie na płn. zachód od Żabiego stawu Jaworowego mamy szczyt bezimienny 2207 m. Od tego szczytu ku płn. wsch. ciągnie się odnoga górska, tworząca północną ścianę za wysokim progiem położonego zagłębienia, w którem jest Żabi staw. Równolegle odeń leży odnoga, oddzielająca dolinę Żabiego stawu od dol. Zielonego. Na zach. od tego ostatniego stawu wznosi się szczyt bezimienny na 2129 m. Zbiega on dwoma ramionami ku zach. do doliny Białej Wody. Południowe z tych ramion zowie się Skałą. Drugie ramię ciągnie się ku płn. zach. i tworzy południową ścianę Litworowych żlebów. Stoki tego ramienia nad Białą Wodą zowią się Podupłazki. Od szczytu 2129 m. na północ w dalszym ciągu zachodniej ściany dol. Jaworzynki, w odległości 600 m., szczyt zwany Szeroką Jaworzyńską. Wzniesienie jego 2215 m. Tutaj rozgałęzia się grzbiet poprzeczny na dwa ramiona. Zachodnie ramię tworzy właściwą zach. ścianę pomienionej doliny Jaworzynki. Ciągnie się on dalej w niezmiennym kierunku półn. zach. ponad Białką (od wsch.). W tej odnodze mamy szczyt Zamki 2017 m. Między Zamkami a Szeroką jest przełęcz 1971 m., tworząca przejście z doliny Szerokiej Jaworzyńskiej do doliny Białej Wody. Od Zamków biegnie jedna boczna odnoga na płn. zachód ku Białej Wodzie, tworząc południową ścianę tak zwanej Rozpadliny. W głównem zaś ramieniu bieżącym na północ, 1150 m. od Zamków, mamy szczyt 1829 m.; dalej na płn. Mały Upłaz 1672 m. npm., a wreszcie Holica 1630 m. npm. Od niej 500 m. dalej na płn. Czerwona Skała (1386 m.), pod nią od płn. Czerwona polana (1135 m.). Dział ten wodny między Białką a Jaworzynką zwęża się coraz bardziej, opadając nieznacznie ku północy. W odnodze środkowej ciągnie się od Holicy ku płn., a potem ku płn. wsch. polanka, 800 m. na płn. od Holicy, wznosząca się 1310 m. npm. Od niej 1000 m. na płn. wschód wznosi się szczyt Skałkami zwany (1435 m.). Od Skałek ciągnie się jedno ramię od zachodu zwane Pod Skałki. W niem 1300 m. na płn. od Skałek wierch 1195 m., a inny 800 m. dalej na płn. wschód nad drogą z Łysej polany do Jaworzyny, 1054 m. npm. Dalszy ciąg tego grzbietu na płn. od pomienionej drogi jest Chowańców wierch (ob.), spadający Chowańcową polaną ku ujściu Jaworzynki do Białki. Drugie ramię, od Szerokiej Jaworzyńskiej daleko krótsze, wybiega ku płn. nad Jaworzynką czyli Jawo-

rową, tworząc zachodnią ścianę tej doliny sponad Zielonego Stawu. W tem ramieniu zwanem ogólnie Szeroką, 1000 m. na północ od szczytu Szerokiej, mamy wierch 2072 m., dalej 700 m. ku płn. zach. wierch 1905 m. npm. Stąd 1100 m. na płn. jest wierch, na wschód od Suchej doliny, 1493 m. npm. Inny 400 m. na płn. wschód nad Jaworową 1349 m. Stąd do 500 m. na płn. wierch 1525 m. npm. Od tego szczytu dalej z 800 m. na płn. jest Hoły wierch (ob.), dochodzący 1473 m. npm. To ramię od poprzedniego zachodniego ramienia, w którem wznoszą się Zamki, Mały Upłaz i Holica, dzieli dolina zwana Wywiorą lub Szeroką, w której płynie potok tej samej nazwy. Cały stok zachodni doliny Jaworzynki, od głównego grzbietu począwszy, wynosi 19 kil. Wschodnie ograniczenie tej doliny bieży głównym grzbietem Tatr od Czerwonej Turni Jaworowej (2425 m.), szczytami Ludowym (2629 m.), Baranimi Rogami (2535 m.) aż po szczyt Kołowy czyli Czerwono-stawiański (2425 m.). Od tego szczytu wybiega na płn. zachód ramię, odgraniczając dolinę Czarnego Stawu jaworzyńskiego od doliny Kołowego Stawu. W tem ramieniu wznosi się szczyt Portki (1936 m.), dalej ku płn. zach. Wielki Upłaz (1427 m.), od którego grzbiet ten opada, kończąc się nad ujściem doliny Tylnych Koperszad do doliny Jaworzynki. Na północ Tylnych Koperszad wschodnią ścianę Jaworzynki tworzą zachodnie stoki Tatr bielskich, zwłaszcza stoki zachodnie Hawrania (ob.), Murania (1827 m.), Rogowej (1268 m.) i Czuby (1286 m.); stoki te stromo spadają do pomienionej doliny. Droga wiodąca z Żdżaru do Podspadów przez przełęcz żdżarską oddziela Tatry od Magóry spiskiej, która z swymi zachodnimi stokami, począwszy od Przysłopu (1216 m.), przez Rzepisko (1267 m.), Suche (1139 m.) i Śmieszny wierch (1027 m.), tworzy wschodnią ścianę dolnej Jaworzynki. Dolinę w tych granicach opisaną przerzyna potężny potok Jaworzynka, prawy dopływ Białki. Jest on wypływem Żabiego stawu jaworzyńskiego (1887 m. npm.); zrazu ten potok płynie ku płn. zach., poczem zwraca się na płn. i w tym niezmiennym kierunku podąża popod Tatry bielskie, gdzie tworzy łuk na zachód wygięty, kierując się ku płn. wsch. Od mostku na drodze żdżarskiej w Podspadach płynie na płn. zach. i poniżej polany Chowańcowej uchodzi do Białki. Jest to potok nader burzliwy i dziki. Dolina Jaworzynki, jakkolwiek przeszło milę długa, od Gałajdówki polany począwszy jest dziką, ale wcale nie zajmującą. U jej wejścia, już w samym ostępie gór, legła niewielka osada, zwana Jaworzyną spiską (ob.), u zachodnich stóp Tatr bielskich. Tuż na górnym końcu tej wsi uchodzi z pr. brzegu potok Szeroki, także Wywiorą (Wywierzysko?) zwany, płynący zpod Szerokiej Jaworzyńskiej. Nad tym potokiem rozpościera się dolina Szeroka Jaworzyńska, która tworzy zachodnie rozgałęzienie doliny Jaworzyńskiej. Po wschodniej jej stronie wznosi się Hoły wierch (1475 m.), a po zachodniej Siodło (1278 m.). Nieco powyżej nad tym potokiem rozpościera się Kubalowa polana. Na niej szałasy. Powyżej tej polany (więc na południe) dzieli się dolina Szeroka na trzy ramiona, zachodnio-południowe czyli właściwą Szeroką dolinę, środkowe południowe czyli Swistową dolinę i wschodnio-południowe czyli Suchą dolinę. W Szerokiej dolinie pod Zamkami mały stawek, zwany Cichym (Stiller See). U wschodnich stóp Hołego wierchu, nieco powyżej polany Gałajdówki (1112 m.), wpada z pr. brz. do Jaworowego potoku niewielki potok, płynący zpod Hawrania (ob.), u półn. stóp Stefanowego Wierchu. U południowych stóp tegoż wierchu rozpościera się dolina Koperszad polskich czyli tylnych, którą zrasza potok zpod Kopy płynący i wpadający do potoku Kołowego. Nad potokiem Kołowym leży dolina tejże nazwy, prowadząca do Kołowego Stawu (1572 m.). Potok Kołowy uchodzi z pr. brz. do Jaworzynki. Potok Jaworzynka w górnym swym biegu przyjmuje z pr. brz. potok płynący z Czarnego Stawu Jaworzyńskiego, a z lewego brzegu potok nastający w Zielonym Stawie Jaworzyńskim (1819 m.). Doliny stawów Zielonego, Czarnego i Kołowego stanowią wschodnie i zachodnie rozgałęzienie doliny Jaworzyńskiej. Wycieczki z doliny tej przedsiębrane w tę uroczą wschodnią część Tatr ob. W. Eljasza: Nowy illustrowany Przewodnik do Tatr i Pienin, w Krakowie 1881. Spad doliny Jaworzyńskiej, a tym samym wód potoku Jaworzyńskiego, wskazują następujące liczby: 1887 m. (Żabi staw); 1517 m. (700 m. powyżej ujścia potoku z Zielonego Stawu); 1316 m. (ujście potoku z Czarnego Stawu); 1112 m. (ujście potoku zpod Hawrania, górny koniec Gałajdówki); 1097 m. (dolny koniec tejże polany); 993 m. (dolny koniec osady Jaworzyny); 919 m. (Podspady wschodni brzeg, droga do Żdżarów); 864 m. (przejście drogi z Jurgowa przez północne ramię Jaworzynki); 820 m. (ujście do Białki). *Br. G.*

Jaworzynka dolina, w Tatrach nowotarskich, w obr. gm. Muru Zasichłego, na południowy wschód od Kuźnic zakopiańskich. Przeszedłszy w Kuźnicach zakopiańskich (ob. *Zakopane*) mostek na potoku Bystrego, wchodzimy w dolinę Jaworzynkę. Wstęp do niej jest bardzo romantyczny. Dolinkę tę przerzyna górski potok Jaworzyna, powstający z dwóch strug, jednej płynącej zpod Kopy Królowej, a drugiej zpod Kopy Magóry. Dolinę ścieśniają spadziste stoki Magóry od wschodu i położy-

stego grzbietu (od półn. wsch.), którego koniec tuż nad dworem zakopiańskim zwie się Boconiem, a od południa i południowego zachodu przepaściasty grzbiet Gładkiego jaworzyńskiego (ob.). U wnijścia do doliny wytryskają z wsch. boku w lesie obfite źródła, przyczyniające potokowi, jak się górale wyrażają, godnie wody. Nieco wyżej przy samej drodze wytryska z boku zachodniego kilka skąpych źródełek. Bok zachodni doliny jest lesisty, wschodni (Bocoń) zaś goły, drobnym piaskiem wapiennym zasypany, jałowy. Tu i owdzie sterczy skała zwietszała, podarta, rozpadająca się. Poniżej szop i szałasu na polanie potok Jaworzyński niknie. Szopy na polanie rozrzucone są porządnie utrzymywane; leżą przy drodze do Kasprowej doliny. Ponad polaną, na wschod. boku znajduje się żlebek zwany Czerwoną Glinką; tu nieco lasu, a dalej bok ten znowu goły. Tutaj rozdziela się dolinka na dwa ramiona, południowo-zachodnie pod Magórę i północno-wschodnie ku Kopie Królowej. Grzbiecik rozdzielający oba ramiona doliny zwie się Siodłem a południowo-zachodni bok dolinki, porosły lasem, zwie się Limbowem. Może tu ongi rosły limby. Powyżej skrętu drogi ku kopalniom, ze żlebu płynie potoczek wody, która powyżej drogi ku kopalniom niknie w piasku. Skręciwszy na drogę ku kopalniom obchodzącą w około podnóże grzbietu dzielącego oba ramiona doliny, wychodzimy na piękną płasienkę Wyszniem zwaną a okoloną z trzech stron lasem i tylko ku Magórze rozwartą. Dawniej miała ona być okrytą pięknym murawnikiem. Teraz przymulona jest drobnym żwirem, naniesionym od kopalń. Po obu stronach tej równieńki prowadzą drogi ku Baniom (ob.). Pod samą Magórą widać tutaj kosodrzewinę, smreki karłowate, od północy obeschnięte, obumarłe i konarów pozbawione. Gdyby tę płasienkę zabezpieczono od zasypywania żwirem, co ułożeniem powyżej na poprzek doliny wału z kamieni i wykopaniem ścieku dla wody z łatwością dałoby się osiągnąć, gdyby wreszcie i od Magóry zapuszczono las, ponad który sterczałyby turnie Magóry z swemi świeżemi upłażkami, dolinka ta należałaby do najpiękniejszych w bliskości Zakopanego. Powyżej płasienki szumi woda w żlebie i wkrótce ginie. Potok Jaworzyński, mający tu swe źródliska, w całym górnym swym biegu niknie w drobnym odłoku skalistym. Zabiera on także wody deszczowe spływające pochyłościami tak z jednej jak z drugiej strony, i wpada naprzeciw Kuźnic zakopiańskich do Bystrego. Wzniesienie: polana nad potokiem, wyżnie szopy (1125 m. od Kuźnic) czyni 1130·2 m. (Loschan); wyżni koniec doliny przy rozszczepieniu się potoku 1158 m. (szt. gen.), 1132 m. (Kolbenheyer); źródełka przy wejściu do doliny 867·05 m. (Zejszner). Ich temperatura 5·6°C (31 lipca 1840), 5·55°C (2 sierpnia 1840) podług Zejsznera. Ob. *Gładkie jaworzyńskie* i *Magóra*. Czyt. W. Eliasz. Przew. do Tatr. Kraków. 1881, str. 111. *Br. G.*

Jaworzyska lub *Olchowiec*, szczyt w Beskidach wschodnich, w dziale między Konieczną a przesmykiem dukielskim, 741 m. wys.

Jawrow, ob. *Jaurów*.

Jawry 1.) zaśc. szlach., nad jeziorem Biebrusy, pow. wileński, 3 okr. adm., o 56 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. kat. 2.) **J.**, zaśc. rząd., nad jez. Butrynis, pow. święciański, 2 okr. adm., o 12 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Jawsiewicze, wś włośc., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 12 wiorst od Lidy, 24 dm., 183 mk. (1866).

Jawteryszki, wś rząd., gm. przegrodzkiej, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 58 w. od Dzisny, 11 dm., 51 mk., z tego 25 kat., 26 star. (1866).

Jawty, niem. *Jauth*, 2 posiadłości, powiat suski, $^3/_4$ mili od Susza, nad okolicą bagnistą. 1) J.-wielkie, niem. *Gr. Jauth*, rycer. dobra, obszaru liczą mr. 6273, budynk. 55, dm. 20, katol. 5, ew. 382. Parafia i poczta Susz, szkoła w miejscu. 2) J.-małe, niem. *Kl. Jauth*, dobra, obszaru mr. liczy 2467, budynk. 11, dm. 3, katol. 2, ew. 105. Parafia, szkoła i poczta, jak wyżej.

Jawulka, os., pow., warszawski, gm. Cząstków, par. Łomna.

Jaxen (niem.), dobra, pow. fyszhuski, st. p. Laptau.

Jaxonovo, dziś *Jackschoenau* (niem.), wieś, pow. oleśnicki, par. kat. Lossen, par. ewang. w miejscu.

Jaybutten (niem.), wś, pow. niborski, st. p. Nibork.

Jaykowice, ob. *Jajkowice*.

Jaykowo, ob. *Jajkowo*.

Jaytawy, ob. *Jajtawy*.

Jaz, była to grobla lub płot z trzciny i wikliny, zachodzący w rzekę lub jezioro dla odwrócenia jej nurtu i skierowania w potrzebnym kierunku ku młynowi lub tartakowi; a pierwotnie ochraniano prawdopodobnie jazami mieszkania nawodne od naporu nurtów wody. *Br. Ch.*

Jaz, przys. Niepołomic, pow. bocheński, nad Wisłą.

Jazdajcie, dobra, pow. telszewski, parafia płungiańska, własność familii Swistunów.

Jazdów, al. *Jastew* (ob.).

Jazdowice, wś i folw. nad rz. Nidzicą, pow. miechowski, gm. Nieszków, par. Działoszyce. Leży tuż pod Działoszycami, na granicy pow. pińczowskiego. W 1827 r. było tu 10 dm., 96 mk.; obecnie 19 dm., 171 mk. (77 męż., 94 kob.), ziemi dworskiej 326 mr., włośc. 63 mr., osad 19. Do wsi tej należy karczma Owsiana

przy drodze z Miechowa do Działoszyc. Wspomina tę wieś Długosz (II, 455) jako dziedzictwo Jana Czyżowskiego h. Półkozic.

Jazdowiczki, wś i folw., pow. miechowski, gm. i par. Koniusza. Leży o 2 w. od Proszowic, przy drodze do Słomnik. W 1827 r. było tu 7 dm., 74 mk.; obecnie 14 dm., 85 mk., 292 mr. ziemi dworsk. i 37 mr. włośc. (11 osad). Wspomina ją Długosz jąko własność prywatną. W r. 1881 folw. rozprzedany na części (168 mr.). Jest tu kopalnia żwiru do mozajkowania posadzek kamiennych.

Jazdrawy al. *Jazdrowy*, niem. *Jasdrowo*, wś, pow. złotowski, nad strugą Juchacz, w okolicy lesistej, $^3/_4$ mili od bitego traktu złotowsko-więcborskiego, niedaleko jez. Ilonko. Parafia Sypniewo, szkoła w miejscu, poczta Ossowo. Obszaru mr. 3027, budynk. 98, dm. 31, kat. 66, ew. 240. J. należały zdawna do dóbr sypniewskich; r. 1722 posiadał je Andrzej Teodor Grabowski, sędzia ziemski człuchowski; testamentem zapisał J. między innemi trzeciemu synowi swojemu. Nazwa J. powstała zapewne od jazu, który tu w strudze urządzono. Por. *Grabowo*.

Jazdrzeńce, wś włośc., pow. wilejski, o 30 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 6 dm., 64 mk. (1866).

Jazel, ob. *Debryca*.

Jazestrów, lesista góra we wsi Żupanie w pow. stryjskim, na płn. granicy wsi. Na płn.-wschodzie łączy się ona z Waleczniną (1184 m.); na płd.-zachodzie opada ku dolinie Stryja, dokąd też płyną jej wody za pośrednictwem pot. Jazestrów. *Lu. Dz.*

Jazgarka, wś kurpiowska, pow. ostrołęcki, gm. Nasiadki, par. Kadzidło, nad Rozogą, w odległości 8 wiorst od zarządu gminnego, znajdującego się we wsi Tatarach. August III przywilejem z 1752 r., ogólnym dla wszystkich wsi starostwa ostrołęckiego, uwalnia włościan od pańszczyzny i oznacza wysokość czynszu rocznego na 532 złp. Lustracya 1765 r. wykazuje 14 gospodarzy, płacących po 4 złp. propinacyjnego i 505 zł. 14 gr. czynszu, wyłączając wójta. W 1799 roku czynsz podwyższono na 540 złp., propinacyjne zniesiono, ponieważ wtedy zarząd ekonomiczny założył we wsi karczmę; zresztą włościanie nie posiadali żadnych przywilejów na prawo propinacyjne, a przynajmniej takich nie mogli przedstawić. W 1820 r. znajdujemy 18 włościan, posiadających po 2 zagony i wysiewających 4 korce oziminy i tyleż jarzyny i płacących po 27 złp. czynszu i 1 złp. 5 gr. dziesięciny do dworu; dziesięcinę tę do 1799 r. uiszczali do seminaryum w Pułtusku; 4 włościan, posiadających po zagonie, wysiewających po 2 korce jarz. i tyleż ozim. i opłacających 18 gr. dziesięciny do dworu i 13 i pół złp. czynszu, pieniądze wnoszono do kasy ekonomii Ostrołęka i 8 chałupn., odrabiających po 4 dni pańszczyzny; szynk. Szynk w 1820 r. przynosił dochodu 500 złp. W 1827 r. 22 dm., 218 mk. Obecnie (1878 podług wykaz. rządu gub.) 35 dm., 143 męż., 169 kob., 1130 mr., grunta lekkie, piaski i wydmuchy (z powyższej ilości 475 mr. rozl.). Obręb leśny Jazgarka zawiera 1581 mr. lasu sosnowego (od 80—100 lat); położenie suche, gdzie niegdzie znajdują się bagna, zawierające rudę żelazną. *Lud. Krz.*

Jazgarz, niem. *Springwerder*, poj. osada, pow. czarnkowski.

Jazgarzew, wieś i folw. nad rz. Jezioruą, pow. grójecki, gm. i par Jazgarzew. Jest tu kościół par. istniejący już w XV w., wybudowany podobno 1763 r. przez ks. Brylskiego, proboszcza J. Ks. Trojden nadał tę wieś Domisławowi czyli Daszkowi w 1326 r. W XV w. był J. własnością Pełki z Jaszewa, podsędka czerskiego, od którego synów pochodzą rodziny Jaszowskich i Łaszczów. W 1827 r. J. miał 18 dm. i 239 mk. Par. J. dek. grójeckiego, daw. wareckiego, 3528 dusz. Gmina J. należy do sądu gm. okr. I w Górze Kalwaryi, st. pocztowa Piaseczno, ma 17,116 mr. obszaru i 3243 mk. (1867 r.). *Br. Ch.*

Jazgarzewszczyzna, os., pow. warszawski, gm. Nowo Iwiczna, par. Piaseczno.

Jazia góra, wzgórze w Wólce Karwickiej w opoczyńskiem.

Jazienica, ob. *Jasienica*.

Jazienicki rów, także *Jazienicą* zwany, potok, wytryska w wschodniej stronie Berbehów, przysiołka wsi Sokoli, w pow. Kamionki Strumiłowej, z moczaru śródleśnego, Perechodami zwanego; płynie zrazu na południe śródleśnem korytem, poczem w Berbehach zwraca się na zachód, wypływając na obszerniejsze łąki śródleśne, poczem przechodzi w obręb gminy Jasienicy polskiej i ruskiej. Tu zabiera wody obszernych łąk moczarowatych i uchodzi z pr. brz. do Bugu. Wody jego leśne i bagienne płyną zwolna. Źródła leżą na wysokości 218 m.; ujście 210. Przy ujściu szeroko się rozlewa. Długość biegu wynosi 9 kil. *Br. G.*

Jaziewo, wś nad rz. Nettą, pow. augustowski, gm. Dębowo, par. Jaminy. Odl. 22 w. od Augustowa. Otoczona z trzech stron błotami leżącemi po obu brzegach Netty. Ma 93 dm., 815 mk.

Jazłowczyk, wś w pow. brodzkim, 4 kil. na półn. od st. poczt., kolejowej i sądu pow. w Brodach. Na półn. leży Koniuszków, na wschód i płd. Brody, na zachód Smolno i Berlin. Płn. część obszaru jest moczarzysta; sięgają tu moczary rozpostarte na prawym brzegu Berlinki; w części płd. dochodzi wzgórze Jazłowczyk 237 m. Przez środek wsi idzie od płd. na płn. droga powiatowa do Koniuszkowa

Własn. więk. (probostwa łaciń. w Brodach), ma roli ornej 73, łąk i ogr. 33, lasu 9; własn. mniejsza roli ornej 450, łąk i ogr. 232, pastw. 48, lasu 9 mr. Wedle spisu z roku 1880 było 528 mk. w gm., 12 na obsz. dwor.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 58, gr. kat. 382. Par. rzym. kat. w Brodach, gr. kat. w Smólnem. We wsi jest cerkiew i szkoła niezorganizowana. *Lu. Dz.*

Jazłowiec, miasteczko nad rzeką Olchowcem, w b. obwodzie czortkowskim czyli zaleszczyckim, powiat buczacki, parafie obudwu obrządków i poczta w miejscu, połączona traktem z Tarnopolem (82 kil.). Szkoła trywialna założona w r. 1819, obszar ziemi 1,650 mórg, ludność 3,000 dusz. O początkach Jazłowca krąży między ludem poetyczne podanie, którego wszakże historya nie stwierdza. Starożytne pomniki, jak mówi uczony ks. Sadok Barącz (Pamiątki jazłowieckie), nie przechowały śladu o początkach Jazłowca. Na wszelki wypadek można twierdzić, że pochodzenie tego miejsca sięga dalekiej starożytności, bo za Kazimierza Wielkiego znajdował się J. już w ręku sławnego rodu Buczackich, których jedna dzielnica przybrała nazwisko Jazłowieckich. Co dla Jazłowa uczynili dziedzice, okazuje się przedewszystkiem z dokumentu danego w Zalesiu „feria sexta in crastino Purificationis Maria Virginis Gloriosa, r. 1436, którym Teodoryk z Buczacza, dziedzic J., zapisuje tamecznemu kościołowi wieś Niezbrody (teraz Znibrody zwana). Synowiec jego Michał i Jan Buczaccy potwierdzili i pomnożyli fundacyą. Król Kazimierz Jagielończyk nadał miastu temu przywilej na jarmarki (przywilej zaginiony). Gdy Buczackich ród wymarł, przeszedł (niewiadowo jakim sposobem) J. w posiadanie Mikołaja Sieniawskiego, jak świadczy przywilej króla Zygmunta I z r. 1519, którym tenże uwalnia J. od czopowego na dwa kwartały, oraz nowy jarmark (na dzień św. Katarzyny) naznacza. Po Sieniawskim pojawia się znowu Jerzy Jazłowiecki jako dziedzic miasta równie jako i męztwa swoich przodków. Ten przeszedł na wyznanie reformowanego kościoła wraz z kapelanem swoim ks. Chrząstowskim i przemienił kościół Maryi Magdaleny w zbór kalwiński (r. 1549). Pomimo tego wzrastał Jazłowiecki, dla męztwa swego, w łasce u króla, został hetmanem polnym koronnym (1561); pojąwszy zaś Tomszę otrzymał województwo podolskie (1564). Po jego śmierci przypadł J. synowi Mikołajowi (w r. 1575). Ten powrócił na łono kościoła katolickiego, a po przebytych rozlicznych walkach wewnętrznych (należał bowiem do stronnictwa Zborowskich i dopiero w r. 1589 przywrócony został do łaski króla Zygmunta III), oraz zewnętrznych z Wołoszą, odnowił kościół i fundował klasztor ks. dominikanów na łożu śmiertelnem w r. 1607. Przez powtórne małżeństwo wdowy po Hieronimie Jazłowieckim, Eleonory z książąt Ostrogskich, z Janem Jerzym Radziwiłłem, kasztelanem trockim, przeszedł Jazłowiec w posiadanie Radziwiłłów. Tenże Jan Jerzy Radziwiłł przywilejem danym w Jazłowcu d. 10 grudnia r. 1615, potwierdza i poprawia dawne wolności Ormian w tém mieście osiadłych. Z tego dokumentu wnioskuje ks. Barącz, że Ormianie dopiero w XVI wieku przybyli do Jazłowca, podczas gdy podanie ludowe i pisarze inni wskazują już r. 1250, jako czas ich osiedlenia, a nawet istnieje podanie że, przybywszy w XV wieku, założyli to miasto pod nazwą Jasłosowiec. W krótkim przeciągu czasu zmieniał J. kilkakrotnie dziedziców. Od Radziwiłłów przeszły te dobra w ręce Czuryłów, Boguszów, Kaszewskich, Stanisławskich, Tyszkiewiczów. Anna Odrzywolska, która dziedziczyła Jazłowiec wraz z licznemi okolicznemi po Jadwidze Bełzeckiej i Czuryłach, przedała je Stanisławowi Koniecpolskiemu, hetmanowi wielkiemu koronnemu w r. 1643, który Ormianom znowu ich prawa potwierdził i rozszerzył. Było tu już wtedy arcybiskupstwo ormiańskie, chociaż bez wszelkiej juryzdykcyi i podległe lwowskiemu. J. obwarowany przez Aleksandra Koniecpolskiego (syna Stanisława, zmarłego w r. 1646), wytrzymał w r. 1647 oblężenie kozaków pod Chmielnickim i odparł przypuszczony szturm. Przemysł i handel kwitnął w owych czasach w Jazłowcu, a komorę tamtejszą wymienia z osobna królewski przywilej z d. 12 czerwca r. 1659, którym wydzierżawia król Jan Kazimierz cła ruskie i wołyńskie Jakóbowi Boymowi, mieszczaninowi lwowskiemu. Otrzymał też J. rolnicze przywileje handlowe. W roku 1676 doznało miasto zajęcia przez turków pod Ibrahimem Szajtanem i zostało zniszczone w ciągu 7-mio letniego panowania turków. Odtąd miasto podupadać zaczęło. Część Ormian opuściła miasto. Stanisław Koniecpolski, kasztelan krakowski (syn Aleksandra, zmarłego w r. 1659), zapisał J., schodząc bezpotomnie ze świata w r. 1682, Janowi Koniecpolskiemu, wojewodzie bełzkiemu. Odtąd doznawał J. rozlicznych klęsk od tatarów, kozaków i turków, tak dalece, że zatracone zostały dokumenta na prawa tego miasta, a Jan Aleksander Koniecpolski był zniewolony w r. 1712, dla uratowania miasta od zupełnego upadku, wznowić prawa Jazłowca; ludność się zmniejszyła, zubożała, handel upadł zupełnie, a miasto weszło do rzędu najmniejszych miasteczek (w Jazłowcu było w r. 1713 mieszczan i przedmieszczan 125, żon ich, komornic i dziewek 118, żydów 47). Tenże Jan Koniecpolski założył tu klasztor ks. paulinów, a po jego bez-

potomnej śmierci przeszedł Jazłowiec na Walewskich w r. 1720, od tych zaś drogą przedaży na Jerzego Aleksandra Lubomirskiego, obożnego wielkiego koronnego w roku 1723. Od Lubomirskich przeszedł J. na Poniatowskich r. 1746, a mianowicie na Stanisława Poniatowskiego, wojewodę mazowieckiego; w roku 1777 przeszedł J. w ręce Potockich. Od zaboru austryackiego upadło nareszcie miasto zupełnie i władza municypalna ustała, a mieszczaństwo tutejsze, dzierżąc przedtem silnie władzę sądową i policyjną, oraz miasta obronę, straciło wszelkie znaczenie i zostało poddane juryzdykcyi dominikalnej. Zamek opustoszał, domu dla ubogich wojskowych (inwalidów), założonego jeszcze przez Mikołaja Jazłowieckiego, nie masz ani śladu, a o fundacyi tylko pamięć została. Jeszcze za czasów austryackich liczył J. w r. 1780: kuśnierzów 30, szewców 21, tkaczów 17; jednakże już wtedy sam rząd uważał, że mieszczanie najwięcej z roli się żywią i widział się zmuszonym do zmniejszenia kontrybucyi rzemieślniczej o 300 złp.: ks. paulinów i dominikanów konwenta zostały zniesione; podobnież miasto wszelkiej własnej juryzdykcyi, wszelkich praw i przywilejów pozbawione w r. 1798, z czego dziedzice ówcześni Potoccy korzystając, wszelkiemi sposoby miasto uciskali. W r. 1800 przeszedł J. w ręce Grudnickiego Krzysztofa, a od niego prawem dziedzictwa na Błażowskich (baronów). Powiat jazłowiecki obejmował 7 i pół mil kw. obszaru i jedno miasteczko, 28 wsi, 4,422 domostw, 6,067 rodzin, 27,600 mk., dochód opodatkowany z ziemi, oceniony był w roku 1859 urzędownie na 612,000 złp. Opis Jazłowca z r. 1685 w Rozmait. Lwów, 1857, str. 79. Nagrobek Mikołaja Gomołki w J., Rozmait. Lwów, 1828 str. 398 i Przyjaciel ludu 1841, str. 242. Opis J. w Rozmait., Lwów, 1831 str. 70. O zamku jazłowieckim, Rozmait. Lwów, 1832, Nr. 39. Pamiątki jazłowieckie p. Barącza, Lwów, 1862 (krytyka tego dzieła w Bibliot. warszaw. 1864, IV, 131). Wiadomość o obrazie Matki Boskiej w J. p. Barącza, Dod. do Gaz. lwow. 1853. Rycina zamku jazłowieckiego (ruin) i krótki opis, Przyjaciel dom. Lwów, 1877 Nr. 8. Dokument z r. 1481, którym Kazimierz Jagiellończyk zniósł jarmarki w J, Akta ziem. i grodz. t. 6, str. 64. Dokument z r. 1469 znoszący cło pobierane przez Michała z Jazłowca w J. tamże, tom 6, str. 114. Dok. z r. 1457, mocą którego Michał i Jan z Buczacza dziedzice na J. potwierdzają i pomnażają fundacyą kościoła paraf. w J., dokonaną w r. 1436 przez ich ojca Teodoryka z Buczacza, tamże, tom II, str. 193 i inne. Dok. z r. 1766, w którym Stan. Aug. Poniatowski potwierdza przywilej dany J., tamże, tom 1, str 160; Dod. Gaz. lwow. z r. 1855, Nr. 43. Akt z r. 1753 odnośny do J. w Dod. do Gaz. lwow. 1861, Nr. 10 i 11. Akta jazłowieckie używane przez Barącza w Pam. jazłowieckich, Rkp. w Bib. Ossolińskich, Nr. 1485. Inwentarz dóbr miasta Jazłowca, Rkp. w Bib. Ossolińskich. Nr. 2811. *Lu. Dz.*

Jazłowiec, ob. *Jaslowetz.*

Jazmanice. Tak Encykl. Orgelbr. mylnie nazywa Jaskmanice.

Jaźminie, przys. Grębowa.

Jaźnica, rz., pow. dziśnieński, por. *Dworyszcze.*

Jaźnie, wś włośc., nad bezimienną rzeczką, pow. wilejski, o 32 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 28 dm., 215 mk. (1866).

Jazno, wś i dobra nad jez. t. n., pow. newelski, z zarządem gminy liczącej 390 dusz, o 35 w. od Newla. Dobra J. należą do Igu. Potrykowskiego, 3750 mr. obszaru. *K. O.*

Jazno, mko, pow. dzisieński, 4 okr. polic., par. Dzisna, o 312 w. od Wilna, o 15 w. od Dzisny, ma 118 mk. Właściwie są to dwa mka nad jez. t. n., z których jedno Małe J. z zarządem gminy miało 1866 r. 9 mk. a drugie 165 mk., 15 dm. Jest tu cerkiew paraf. drew., niegdyś była też kaplica katol. Dobra J. w glebie dobrej, żytniej, 2000 mr. obszaru, są dziś własnością Artura Korsaka. Niegdyś dziedzictwo Galimskich, dobra te od XVII w. przechodziły kolejno drogą spadkową do Druckich-Sokolińskich, Koziełłów-Poklewskich, Kociełłów, aż nabyli je Korsakowie. W dobrach J. 1811 r. było dusz 463. Gmina J. ma dusz męz. 1801, kob. 1906, wsi 123 i składa się z 7 okręgów wiejskich: J., Puciatyn, Kwiatyń, Krasnopol, Kuryłowicze, Pawłowicze, Ugolniki. Do okręgu J. należą wsie: Awłasienki, Brusowanka, Barbaryna, Woronki, Dorożki, Żojdziki, Zazierce, Izoitki, Kułaki, Kopcierowo, Kazielskie, Kobiaszczyno, Kopciużyno, Łąszczyno, Piskunowo, Puczkowskie, Pasznino, Siwickie, Sokołowszczyzna, Szczerbickie, Jazno.

Jazno w województwie połockiem, było to ststwo w posesyi Pakoszowej Teresy z Zenowiczów. Wedle metryk litewskich powstało w r. 1625 z tego powodu, iż mieszczanka połocka Anna Koszczanka Biedrzycka, właścicielka dóbr J., zmarła bez żadnych spadkobierców. Podług praw ówczesnych dobra takie przechodziły do dyspozycyi królewskiej. Na mocy więc tego król Zygmunt III przywilejem z d. 18 kwietnia r. 1625 nadał je w posiadanie Janowi Cywińskiemu. Później przyłączono do tych dóbr dwie wsie Horki i Perebródki i w takiej przestrzeni dzierżyli następnie to sstwo Kazimierz Dunin Kuniński i Anna z Pakoszów. Po śmierci tychże posiadał je Marcin Motowski a wreszcie ostatnimi posiadaczami byli Józef i Franciszka z Żabów

Bohomolcowie, a to z mocy przywileju króla Poniatowskiego z d. 21 maja r. 1766. W tym roku opłacono z tego sstwa kwarty złp. 413 gr. 17 a hyberny złp. 68.

Jazno, pow. trocki, właściwie *Jezno* (ob.).

Jazno 1.) jez. w zach. stronie powiatu nawelskiego, dług. 13 wiorst, szerokość największa 1 wiorstę. 2.) **J.**, jez. rząd. na zachodzie pow. lepelskiego, 15 w. długie, 7 w. kw. rozl. 3.) **J.**, jez. w pow. dzisieńskim.

Jazońca, ob. *Jasenca.*

Jazorce, niem. *Malenchen,* wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. kalawskim.

Jazork, niem. *Jäsrik,* wś na dolnych Łużycach, w pow. grodkowskim. *A. J. P.*

Jazory, niem. *Gross-Jäser,* wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w powiecie kalawskim. *A. J. P.*

Jazosko al. *Jazowsko,* wś w Podgórzu, powiat sądecki, w ściśniętej górami zachodniej kończynie równiny sądeckiej, na lewym brzegu Dunajca, w nadrzecznej płaszczyźnie i na płd. pochyłości wznoszących się nad nią od strony płn. wzgórzy, na trakcie krajowym nicdzicko-tarnowskim, o 7 kil. od st. poczt. w Łącku, a 10 kil. od st. telegr. i dr. żel. w Starym Sączu położona, ma rozległości 1136 mr. n. austr., w czem obsz. dworsk. roli ornej 313 m., łąk i ogr. 22 m., pastw. 31 m., lasu 90 m. w trzech folw. (4-ty folw. Majerz zniszczony przez Dunajec); gleba folw. J. leżącego w równi bardzo urodzajne namulisko, ze spodem przepuszczalnym, w górzystych folw. Gruszów i Nowakówka niezła żytnia glinka; dom. mieszkalnych włośc. 71, dm. mieszk. dworsk. 12, mk. 628. Parafia rzym. kat. tutejsza, niewiadomego czasu erekcyi, istniała już w XV w. (ob. Długosza Liber benef.) i miała wówczas kościół drewniany Narodz. M. B., wznoszący się obecnie na stromej pochyłości góry ponad zabudowaniami dworskiemi; zdaleka widny kościół murowany, postawiony staraniem i kosztem dwóch miejscowych plebanów, rozpoczęty został około r. 1700 przez ks. Jana Owsińskiego (recte Owsiankę), a wykończony około r. 1727 przez jego następcę i synowca ks. Stanisława Owsińskiego, obu urodzonych w Jazosku z rodziców włościan. Do tej parafii należą wsie stanowiące kompleks dóbr J., Jazosko z Gruszowem, Brzyna z Łazami, Obidza i należąca do państwa staro-sądeckiego wś Kadcza, razem wiernych 3277 i żydów 88. Ludność trudni się oprócz rolnictwa, furmanką, flisem, rybołówstwem; jest tu także wielu rękodzielników. Szkoła parafialna i szpital fundowane i wieczyście uposażone przez dawniejszych dziedziców Wyszkowskich; dwór, ogrody i obszerne murowane budynki gospodarskie, zajazd, gorzelnia, browar itp. założone również przez nich. Dobra J. graniczą od płn. i zach. z pow. łąckim i Tylmanową, od płd. ze Szczawnicą, od wschodu z pow. Starym Sączem. Obszar dworski całych dóbr wynosi: roli orn. 395 m., łąk i ogrod. 85 m., pastwisk 129 m., lasu 2344 m., razem 2953 mr. n. austr. Lasu szpilkowego na budulec i materyał zdatnego jest około 900 mr. w górach na Obidzy, zkąd kloce wywożą do tartaku parowego postawionego w Jazosku przy gościńcu, a budulec na spław do Dunajca; reszta lasów, także w górzystem położeniu, porosła jest buczyną, przydatną tylko na opał. Droga gm. prowadząca z J. przez góry (na Obidzę) do słynnego zdrojowiska Szczawnicy ułatwia wywóz drzewa z lasów. Oprocz drobniejszej zwierzyny gnieżdżą się w tutejszych lasach sarny i dziki. Na szczycie góry, zwanej Skałka, wysokiej 1168 metrów npm., gdzie się schodzą granice lasów Jazoskich (wsi Obidzy), Szczawnickich i Staro-sądeckich (wsi Gabonia), jest jaskinia, w której ukrywali się dawniej rozbójnicy siejąc postrach na całe Podgórze i przyległą okolicę Spiża odległego ztamtąd w najbliższym punkcie w linii napowietrznej tylko o pół mili; tkwi dotąd w pamięci ludu groźne imię herszta Józefa Baczyńskiego, straconego r. 1735 z trzema innymi zbójcami w Krakowie i jego podhetmaniego Łazarczyka z Tylmanowy, straconego rokiem później samosiedm na Węgrzech w Lewoczy. Lecz i potem a nawet jeszcze w pierwszych dziesiątkach tego wieku, wydarzały się w tej lesistej okolicy częste rozboje, ograniczające się już jednak tylko na bogatszych samotnie mieszkających żydach lub chłopach. Nazwa Jazoska ma pochodzić od wielkiego jazu, zamykającego całą szerokość Dunajca od brzegu do brzegu, założonego tu w b. dawnych czasach dla połowu łososi ciągnących na tarło w góre rzeki, wielokrotnie przez wodę niszczonego i napowrót wielkim nakładem odbudowywanego; ów jaz istniał jeszcze w pierwszej ćwierci bieżącego stulecia, robiąc nierównie więcej szkody przez zatapianie i obrywanie pól, niż pożytku z obfitszego połowu ryb. W XV w. było J. dziedzictwem Wiernków z Gabonia h. Janina; w XVIII i w pierwszych dwóch dziesiątkach XVIII w. Lubomirskich, za ktorych od roku 1700—1716 ucierpiał bardzo wiele dwór i gromady od przechodzących tędy na Spiż i napowrót wojsk koronnych, saskich, szwedzkich i rossyjskich, a najwięcej od włoskich chorągwi ks. Teodora Lubomirskiego, wojewody krakow., starosty spiskiego (Zapiski kościelne jazoskie). Zniszczone stacyami i kontrybucyami J. puścił r. 1713 ks. Aleksander Dominik Lubomirski, starosta sandomirski, sędziemu wojskowemu Piotrowi Sulimierskiemu w kapitulacyi jako porucznikowi swojej chorągwi; zaś r. 1717 wziął tenże Piotr Sulimierski sędzia wojskowy, wówczas chorąży bracławski, przez

swego plenipotenta, na mocy aktu z d. 6 września t. r. oblatowanego w grodzie sądeckim, całe państwo jazoskie w zastaw za 40000 i 20 groszy currenti moneta, lecz nie mieszkał tu wcale. Po przedwczesnym bezpotomnym zgonie wspomnianego ks. Aleksandra Dominika Lubomirskiego w Dubnie 14 listopada 1719 r., objął jego dziewierz ks. Paweł Sanguszko marszałek nadw. lit., na rzecz swej żony, tytułem spadku po bracie, całą ordynacyą ostrogską i wiele prywatnych dóbr, do których należało i Jazosko. (Roczniki Podtatrza i Spiża z lat 1680—1748 wyd. J. Jerzmanowski. Kraków 1858 r.). Po rozwiązaniu zaś na mocy tranzakcyi kolbuszowskiej z dnia 7 grudnia 1753 r. przez jego syna ks. Janusza Sanguszkę ordynacyi ostrogskiej i oddaniu Lubomirskim 400 wsi, przeszło i Jazosko w ich posiadanie, a następnie dostało się córce ks. Marcina Łucyi z Lubomirskich Tyszkiewiczowej Jerzowej, która tragicznie z ręki własnego syna zginęła. Od niej w r. 1805 kupił te dobra starosta ropczycki Marceli Wyszkowski za 320 tys. złp., po jego zaś wnuku Ludwiku, zmarłym bezpotomnie J., dostało się 1865 r. w spadku przyrodniemu jego bratu Stanisławowi Fihauserowi, który 1875 r. sprzedał je za 120000 złr. teraźniejszym właścicielom izraelitom: Ader et Robinson. *M. Ż. S.*

Jazów 1.) *nowy* (po rusku *Jażiw nowyj*), wś w pow. jaworowskim, 8 km. na wsch. od sądu powiat. w Jaworowie, 4 km. na płn.-zach. od urzędu poczt. w Szkle. Na płn.-wsch. leżą Kurniki, na wsch. Starzyska, na płd.-wsch. Szkło, na płd. Olszanica, na zach. Cetula i Jazów stary. Przez płd. kończynę obszaru płynie pot. Szkło od wsch. na zach. i dopływ jego Tereszka. Do tych potoków uchodzą inne płynące z płn. na płd. Nad Szkłem i Tereszką leżą zabudowania wiejskie, na południowy wschód od wsi, na samej granicy Szkła, szpital wojskowy. Na płn. od wsi wznosi się wzgórze Na lisku (281 m.), dalej na płn. Maleszna (pola, pastw. i lasek na granicy wsch. ze szczytem 258 m. wys.); a na płn. krawędzi Turaszowa ze szyt. 294 m. wys. Przez płd. kończynę wsi idzie gościniec z Janowa do Jaworowa. Własn. więk. (hr. Lanckorońskiego) ma roli ornej 6, łąk i ogr. 21, lasu 79; własn. mniej. roli or. 1065, łąk i ogr, 351, pastw. 275, lasu 314 mor. Wedle spisu z r. 1880 było 944 mk. w gm., 20 na obszarze dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obr. rzym. kat. 12, gr. kat. 800. Par. rzym. kat. w Jaworowie, gr. kat. w miejscu, ma filią w Cetuli, należy do dek. jaworowskiego dyec. przemyskiej. We wsi jest cerkiew i kasa pożyczkowa gm. z kapit. 162 zł. Jest tu źródło siarczane odkryte w r. 1762 przez lekarza Włocha Marsigliego. Jazów nowy należał dawniej do starostwa jaworowskiego (ob.). Prow. czyniła 2987 złp. 9 gr., kwarta 746 złp. 25 gr. W r. 1861 nabył wieś hr. Lanckoroński przy licytacyi w Wiedniu odbytej. 2.) **J.** *stary*, wś, w pow. jaworowskim, 6 km. na płn. od urzędu poczt. i sądu powiat. w Jaworowie. Na płn. leżą Wierzbiany, na wsch. Kurniki i Jazów nowy, na płd. Cetula, Załuże i Jaworów, na zachód Czerniława i Drohomyśl. Wody z półn. wsch narożnika zabiera potok Hniła (ob.), płynący tędy z Kurnik do Wierzbian, ze strony zach. płyną od wschodu na zachód i uchodzą do Retyczyna (dopływu Szkła), z płd. wsch. strony do Szkła, a najznaczniejszy tu potok Jaksza, płynący z płn. na płd. Zabudowania wsi samej leżą w stronie płd. przy drodze wiodącej z płd. na płn. (z Załuża do Wierzbian). Na wschód od wsi leży w odległości 2 km. przysiołek Batohy, na płd. zach. w odl 1 km. Perduny. Na płn. od Batohów, w odległ. 1 km., przys. Peliny. Wzdłuż płn. granicy leżą następujące przysiołki od wsch. na zach.: Hudiki, Gery, Tyszyki, Kąty, Zające, Jaroszy, Chlany, Cipylki, a ztąd na płd. wzdłuż granicy zach. przysiołki: Nowiny, Wachowe, Borousy, Warszenicy, Biliki, Tyszyki, Mańki i Romaniki. W stronie płd.-zach. między przysiołkami Perduny, Mańki i Romaniki wznosi się wzgórze Królik do 278 metr. na płnocno-wschodniej od niego dochodzą dwa wzgórza 281,282 m., i to są najznaczniejsze wyniosłości na całym obszarze. Strona płn. obszaru opada do 267 m. i niżej. Własn. większa (hr. Lanckorońskiego) ma roli ornej 183, łąk i ogr. 15, pastw. 6; własn. mniej. roli ornej 3619, łąk i ogr. 783, pastw. 647, lasu 190 mor. Wedle spisu z r. 1880 było 2404 mk. w gmnie, 11 na obsz. dwor., wedle szemat. z r. 1881 mk. ob. rzym. kat. 18, gr. kat. 2282. Par. rzym. kat. w Jaworowie, gr. kat. w miejscu, dek. Jaworów, dyec. Przemyśl. We wsi cerkiew, szkoła etat. jednokl., szk. ewangelicka, i kasa pożyczkowa gm. z kapit. 161 zł. Do przysiołka Nowiny należy miejscowość Hłuboki, i tu stał niegdyś monastyr bazyliański. Jest to ten sam monasterek, który powstał w lesie Hłuboczku darowanym przez księdza Jarmułowicza ze St. Jazowa monasterowi czernilawskiemu; darowiznę tę potwierdził Jan III Sobieski w r. 1688 w Jaworowie d. 30 listopada. Później powstał tu monaster nazywany „Hłuboczek", „Hłuboka" a często „Stary Jazów". Wieś należała dawniej do starostwa jaworowskiego (ob) z prow. 4382 złp. 5 gr. (kwarta 1095 złp. 16 gr.) W r. 1456 zastawił Kazimierz Jagiellończyk wieś Jazów (zwaną w dokumencie Jezów) wraz z Jaworowem i innemi wsiami Piotrowi Szamotulskiemu, kasztelanowi poznańskiemu (ob. Akta ziemskie i grodz. t. 2

str. 151). Ob. też Akta ziem. i grodz. t. 2 str. 175. W roku 1861, przy licytacyi w Wiedniu odbytej, nabył ją hr. Lanckoroński.

Jazowa, wś na prawym brzegu Wisłoka w okolicy pagórkowatéj pow. jasielskiego, należy do parafii rzym. kat. w Niewodny, a gr. kat. w Oporowy, jest o 3 kil. od Frysztaka (na północ) oddalona i ma 509 rzym. kat. mieszk. Obszar więk. posiadł. Fr. hr. Mycielskiego ma 97 m. roli, 6 m. pastw i 247 m. szpilkowego lasu; mn. pos. 208 m. roli, 21 m. łąk i ogr. i 30 m. past. *Mac.*

Jazowe, pust., pow. będziński, gm. Gzichów, par. Grodziec (ob.).

Jazowe, była niegdyś miejscowość przy rz. Redzie położona, blisko morza, w pow. wejherowskim; nazwę i istnienie wzięła zapewne od jazu, który tu był oddawna urządzony; dochody brał starosta pucki. W lustracyi z r. 1678 czytamy: „J. jest to miejsce na rzecze Redzie, gdzie łososie wpadają z morza i z rzeki. Ztąd prowent czynił przed laty kilkaset zł., ale teraz że się rzeka zaszorowała piaskiem u morza i łososie przechodzić nie mogą, przeszłego roku uczynił tylko za łososie fl. 29 gr. 20, za węgorze zaś przy młynie brzezińskim tylko fl. 6. Zjechaliśmy tedy na to miejsce i obaczyliśmy, że rzekę kopać trzeba do jazu od morza około prętów 170. Rozkazaliśmy kopacza jednego albo dwóch nająć umiejętnych, dodać im ze starostwa chłopów po zasiewku i rzekę przekopać, także jaz i śluzę przez cieśli i kowala naprawić, inaczejby ten prowent zupełnie zaginął dla J. K. M. Tamże folusz do sukna wybijania, który przeszłego roku, od sztuki po gr. 5 rachując, uczynił tylko florenów 9 gr. 20. Sami sukiennicy puccy go reperowali za konsensem zamkowym i wydali fl. 14, które to pieniądze defalkować zamek im obiecał. Przy tej rzece wszyscy gburzy szarwarkowi starostwa wystawić powinni na każdy rok pół pręta drew". Obecnie ani osady Jazowe w tem miejscu, ani jazu zastawnego i foluszu nie ma. *Kś. F.*

Jazowica 1.) mała rzeczka, pow. bracławski, zaczyna się na polach wsi Hrynienki, płynie obok wsi Szury i pod wsią Maczuchą wpada do Bohu. 2.) **J.** lub *Wiazowica*, potok, łączy się z rz. Sobem i Sobikiem w Lińcach w pow. lipowieckim. *E. R.*

Jazowice, niem. *Jatzdorf*, wś, pow. niemodliński, o 5 kil. od Niemodlina, przy skrzyżowaniu się szos niemodlińsko-nissańskiej z grotkowsko-tylowiecką, ma 24 osad, 2000 mr. rozl. i szkołę.

Jazowin, wś poleska w pow. słuckim, w okręgu policyjnym starobińskim, w okolicy między wioskami: Listopadowicze, Sakowicze i Zerzewicze; ma osad 8, miejscowość bardzo głucha.

Jazówka, awuls Kożangródka w pow. pińskim.

Jazownica, rz., ob. *Wiązownica.*

Jazowo, 1.) folw. szlach. nad stawem, pow. wileński, 4 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 1 dm., 82 mk., z tego 8 prawosł., 54 kat., 15 żydów; browar i młyn wodny drewn. (1866) R. 1794 własność Kiełpszowej. 2.) **J.**, zaśc. rząd, pow. wileński, 4 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 2 dm., 19 mk. kat. (1866).

Jazowsko, ob. *Jazosko.*

Jazwy, wś, pow. sieński, gm. Obczucha, dobra z folwarkami Chudowo i Wysokie, niegdyś dziedzictwo Sapiehów, teraz Henryka Nitosławkiego, położone blisko jez. starożyskiego. Dwór dziedzica murowany, otoczony pięknym ogrodem. Obfitość lasu, łąk i pastw. Ziemi używalnej 2657 dzies., nieużytków 1432 dz. *A. Ch.*

Jazy 1.) wś, pow. włocławski, gm. Dobiegniewo, par. Wistka. 2.) **J.**, os., pow. wieluński, gm. i par. Czastary. 3.) **J.**, fol. nad jeziorem, pow. lipnowski, gm. i par. Skempe, odl. o 15 w. od Lipna, ma 1 dm., 18 mk., 68 mr. gruntu. 4.) **J.**, os., pow. augustowski, gm. Kuryanka, par. Teolin. Odl 32 w. od Augustowa, ma 2 dm., 8 mk.

Jazy, *Jaz*, przys. Niepołomic.

Jazy, niem. od r. 1865 *Birkenau*, folw. do Lipiej góry, pow. kwidzyński, liczy budynk. 4, dm 1, dusz 3. Parafia Barłożno, szkoła Lipia góra, poczta Czerwińsk.

Jazy, błota zajmujące około 100 mr. w pow. janowskim, między Rudnikiem i Wilkołazem.

Jazykowo, wś, pow. sejneński, gm. i par. Metele. Odl. 55 w. od Sejn, ma 4 dm., 28 mk. Nieoznaczone na karcie wojen. topogr.

Jazygowie, por. *Jabłonkowanie*, *Jadźwingi* i t. p.

Jazyl duża wieś w zachodniej stronie pow. bobrujskiego, w gminie góreckiej, nad rz. Talicą, przy drodze wiodącej z miasta Urzecza do wsi Horek, ma cerkiew, osad włócznych 70, miejscowość poleska bardzo głucha. Lud trudni się rolnictwem i pszczolnictwem po lasach.

Jazynek, jez. w pow. dyneburskim, 6·5 w. kw. rozl. *Fr. Gl.*

Jazynów albo *Jasynów*, przys. Jabłonowa w pow. turczańskim.

Jaż, os., pow. sejneński gm. i par. Kopciowo. Odl. 23 w. od Sejn, ma 2 dm., 17 mk. Nieoznaczona na karcie woj. topogr. Królestwa.

Jażwce, wś rząd. i włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia. Odl. 16 w. od Kozienic, ma 22 dm., 105 mk., 300 mr. ziemi włośc. 30 mr. rząd.

Jaźwie, wś i folw., pow. radzymiński, gm. Międzyleś, par. Klembów. Folw. J. od Tłuszcza w. 5 Rozl. wynosi mr. 345, grunta or-

ne i ogrody mr. 147, łąk mr. 63, pastw. mr. 34, lasu mr. 79, zarośli mr. 6, nieużytki i place mr. 16, budowli drew. 12; wieś J. osad 21, z gruntem mr. 126. W r. 1872 częściowym nabywcom sprzedano około mr. 600; nazwa nowej nomenklatury niewiadoma.

Jaźwiec, nazwa zwierzęcia (borsuk) a także nazwisko dawne, stanowi źródłosłów nazw Jaźwiny, Jaźwie i. t. p. *Br. Ch.*

Jaźwiec, rz., lewy dopływ Szczary.

Jaźwin, os., pow. bialski, gm. Sitnik. Ma 1 dm., 4 mk.

Jaźwin 1.) znaczny zaścianek, zasiedlony szlachtą, na zachodnim cyplu pow. ihumeńskiego, tuż przy samej granicy pow. słuckiego i nieopodal zetknięcia się powiatu mińskiego, o wiorst 2 na południe od miasteczka Mohilnej, nad rz. Mytwą, w miejscowości podniosłej nad poziom błot otaczających, ma osad włócznych 34, gm. mohilańska, okr. policyjny uździeński. 2.) **J.**, wieś poleska, w południowym głuchym krańcu pow. bobrujskiego, pomiędzy Mołczą i Piotrowicami, w II okr. polic. paryckim, ma osad 13, lasy i bagna.

Jaźwin, ob. *Chołojówka*, *Grębów*, *Dobrotwór*.

Jaźwińce, wieś poleska, prawie w środku powiatu bobrujskego, nieopodal jeziora Stremiszcze, z którego bierze początek rzeczka Borowa, przy nędznej drożynie wiodącej z Kozłowicz do Hlebowej Rudni, w okr. polic. paryckim, ma osad 8, głuchy zapadły zakątek.

Jaźwiniec, rz., ob. *Warta*.

Jaźwinka, *Jaźwinki*, wś znaczna we wschodniej stronie powiatu pińskiego, w gminie kożangródeckiej, przy drodze wiodącej z Dziaciołowicz do Kożangródka, ma osad włócznych około 50, mieszk. 168, własność Szczytta, cerkiew paraf. Dużo jest na polesiu miejsc noszących podobne nazwiska np. Jaźwiny, Jaźwinek i t. p. Czyżby one miały jaki stosunek z Jadźwingami, Jaćwieżą? Nazwiska Jaźwiny i im podobne zdają się pochodzić od rusińskiego słowa „jazwić", zatruć jadem; otóż widzimy, że najczęściej miejscom nizkim, mogącym obfitować w gady, są dawane. Bardziej na północy i na wschodzie w pogranicznych z polesiem miejscowościach nie spotykamy prawie nazw podobnych, nawet w nizinach.

Jaźwinka, niewielkie błoto na południowym krańcu pow. ihumeńskiego, rozszerzające się po obu stronach głuchego, zapadłego zaścianka Woronowa, na zachód i na wschód, na wiorst kilkanaście. Jest to właściwie cząstka nieprzebytych moczarów i bagien polesia mińskiego i innych stykających się z sławnem błotem hryczyńskiem. W Jaźwińce ma początek rzeka Jaszna (ob.) a o kilka wiorst na południu leżą błota w pow. słuckim „Wierch Słucz" zwane, z których wypływa znaczna rzeka Słucz. *Al. Jel.*

Jaźwinki, wś nad rz. Zamczyk, pow. bracławski, par. Niemirów, należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, dziś Strogonowej; 126 dm.

Jaźwiny 1.) wś, pow. częstochowski, gmina Wancerzów, par. Żurów. 2.) **J.**, wieś, pow. kolski, gm. Sompolno, par. Lubstówek, odl. od Koła 14 w. J. wraz z os. Zieloną Babą mają dm. 4, mk. 32. 3.) **J.**, osada leśna, pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Klonowa, odl. od Sieradza 27 w., dm. 2, mk. 3. 4.) **J.**, wieś i folw., pow. łukowski, gm. Miastków, parafia Borowie. W 1827 r. było tu 15 dm., 143 mk.; obecnie 27 dm., 190 mk. i 428 mr. obszaru. Folw. należy do dóbr Borowie. 5.) **J.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Osieck. W r. 1827 było tu 43 dm., 213 mk.; obecnie 46 dm., 370 mk., 671 mr. rozl. 6) **J.**, wś, pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała. Nie pomieszczona w spisie urzędowym w Pam. Kniżce za 1877 r. 7.) **J.**, folw., pow. lipnowski, gmina Ossówka, par. Czernikowo, odl. o 19 w. od Lipna, ma 3 dm., 16 mk., 18 mr. gruntu. 8.) **J.**, rum., pow. lipnowski, gm. Bobrowniki, par. Kikoł; odl. o 9 w. od Lipna, ma 5 dm., 37 mk., 36 mr. gruntu. 9.) **J.**, wś, powiat rypiński, gm. Szczutowo, par. Gujsk, odl. o 23 w. od Rypina, ma 10 dm., 51 mk., 180 mr. gruntu. 10.) **J.**, wś włośc. nad rz. Sonią, pow. ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Zielona; odl. 15 w. od Ciechanowa. W 1827 r. było tu 8 dm., 71 mk.; obecnie 6 dm., 69 mk. i 339 mr. obszaru. 11.) **J.**, pow. mazowiecki, gm. i par. Sokoły. 12.) **J.**-koczoty i **J.**-pierdki, wsie szlacheckie, pow. ostrowski, gmina Dmochy-glinki, par. Rossochate. J.-koczoty mają 7 dm. a J.-pierdki 4 dm. i 29 mk. *Br. Ch.*

Jaźwiny 1.) albo *Jaźwiły*, folw. w powiecie słuckim na polesiu, od roku 1873 własność urzędnika Witowicza, wraz z zaściankami Białe błoto i Gorochowce ma obszaru około 1240 mr. Okr. policyjny I starobiński. 2.) **J.**, okolica szlachtą osiadła, w północno-zachodniej stronie pow. słuckiego, nieopodal rzeki Turyi i miasteczka Bobowni, ma osad 14 w miejscowości lesistej. 3.) **J.**, dwa folwarki w pow. słuckim, należą do ordynacyi nieświeskiej książąt Radziwiłłów; jeden ma obszaru 5 włók i 18 mr., drugi 11 włók przeszło. 4.) **J.**, mały folwark w powiecie bobrujskim, własność włościanina Terechowicza od roku 1859, ma obszaru około 5 włók litew. *Al. Jel.*

Jaźwiny 1.) wś w pow. pilzneńskim, na płn. od stacyi kolei arc. Karola Ludwika w Czarny, należy do paraf. rzym. kat. w Zassowie i ma 852 rzym. kat. mk. J. leży 255 m. npm., w okolicy równej, pokrytej sosnowemi lasami. Większa posiadł. (Zbyszewski Wiktor) ma obszaru 298 mr. roli, 41 mr. łąk i ogr., 28 mr. pastw. i 737 mr. lasu; posiadł. mniejsza 908

mr. roli, 94 mr. łąk i ogr., 136 mr. pastw. i 87 mr. lasu. Ta wieś ma kasę pożyczkową gminną z kapitałem 430 zł. w. a. Za Długosza J. należały do Stanisława Tenczyńskiego. 2.) **J.**, przys. do Grębowa, od tej wsi na południe, w pow. tarnobrzeskim. *Mac.*

Jażwiny, pustkowie, powiat ostrzeszowski, 20 domów, 153 mk., należy do gminy Przedborów.

Jażwiska al. *Jeżyska*, niem. *Jesewitz*, 2 wsie włośc., pow. kwidzyński, na lewym brzegu Wisły, w nizinach i na wzgórzu. 1) J.-wielkie, niem. *Gr. Jesewitz*, wś włośc., ½ mili od bitego traktu bydgosko-gdańskiego, 1 milę od Gniewu, 1¼ mili od Kwidzyna. Obszaru liczy mr. 2239, budynk. 154, dm. 77, kat. 529, ew. 91. Parafia Gniew, szkoła w miejscu, poczta Mała karczma (Kleinkrug). 2) J.-małe, niem. *Klein Jesewitz*, wś włośc., ćwierć mili od bitego traktu czerwińsko-kwidzyńskiego, 1 milę od Kwidzyna Obszaru liczy mr. 221, bud. 8, dm. 2, katol. 8, ew. 7. Par. Gniew, szkoła Opalenie, poczta Mała karczma (Kleinkrug). R. 1355 komtur gniewski Jan von Falkenstein daje pierwszy znany przywilej dla J. Zaraz na wstępie mówi, że to niemiecka wieś. Włók było wtedy 34, prawo chełmińskie. R. 1564 donosi lustracya stwa gniewskiego, jako pan Jerzy Oleski z Ostrowitego opowiedział się przed rewizorami król., co dobra starośc rewidowali, iż ma krzywdę wielką od pana Achacego Czemy, starosty gniewskiego, który mu odejmuje paśnie przy jego własnej wsi Jaźwiskach i wynajmuje poddanym inszym. Znany Rzączyński w historyi swojej naturalnej str. 46 wspomina o wielkiej jakoby osobliwości (w tym przypadku jako i częściej wprost niewiarogodnej), że w okolicy Jaźwisk miały się znajdować żyły najczystszego srebra pełne (venae argenti purissimi) do tyla, że nawet drzewa, mianowicie leszczyna (corylus) srebrem się napełniła (venae argenti corylum impleverant). Raz, tak prawi, ciął chłop w lesie przy Jaźwiskach drzewo i nieco leszczyny wziął z sobą do domu. Pociął w kawałki i włożył na ogień. Aż tu widzi kruszec piękny błyszczący. Usunął już resztę tego drzewa i zaniósł zdziwiony proboszczowi swojemu w Piasecznie, księdzu Mątowskiemu, który znowu dalej je oddał ówczesnemu staroście gniewskiemu i wojew. pomorskiemu Gnińskiemu.

Jażdżówki, niem. *Jadziowken*, albo *Jasdzowken*, folw. do Tynwałdu, pow. suski.

Jażełbice, st. poczt., pow. wałdajski, gub. nowogrodzkiej.

Jażewo, os., ob. *Inowrocław.*

Jażewo, folw. szlach., pow. święciański, 3 okr. adm., o 31 w. od Święcian, 1 dom, 9 mk. kat. (1866).

Jażyn, niem. *Jäschen*, wieś zniemczona na dolnych Łużycach, w pow. kalawskim.

Jażyniec, ob. *Jasieniec.*

Jączewo-Abramki, wieś włośc. i folwark pryw., pow. płocki, gm. Żągoty, par. Bielsk, 5 dm., 6 osad, 62 mk., 334 mr. gruntu (310 mr. ornego); do folw. należy wiatrak. Por. *Jonczewo.*

Jączów, ob. *Inczew.*

Jądorf, niem. *Jommendorf*, wś, pow. olsztyński; w r. 1342 nadana prusakowi Jomen.

Jądrowice lub *Jędrowice*, wś, folw. i kol., pow. włocławski, gm. Falborz, par. Brześć, o 6 w. od Brześcia. Ogólny obszar ziemi dworskiej 650 mr.; należy do nich Ulanka. Wieś J. ma 23 osad, 19 mr. gruntu a kol. J. osad 2, m. 25. Por. *Iłów.*

Jąkrowy, ob. *Junkrowy.*

Je..., ob. *Jae...*

Jebeszen (niem.) al. *Jurge-Szubien*, wieś, pow. tylżycki, st. p. Szameit-Kehmen.

Jeblonsken (niem.), zapewne *Jabłońskie* v. *Jebłońskie*, wś, pow. gołdapski, st. p. Gołdap.

Jebramy, niem. *Jebrammen*, *Jabramki* (Kętrzyński) 1.), wś w pow. jańsborskim, st. pocztowa Różyńsk. 2.) wś, pow. łecki, st. poczt. Pisanica.

Jecbark, ob. *Jedzbark.*

Jeckstein, albo *Jaeckstein* (niem.), wieś, powiat gąbiński, st. p. Nemmersdorf.

Jeksterken (niem.) i *Neu-J.*, dwa folwarki, pow. tylżycki, st. p. Pogegen.

Jeczcowicz, ob. *Jakowice.*

Jeczyska, niem. *Jetschen*, wś, pow. tylżycki, st. p. Wilkiszki.

Jedamken (niem.), może *Jadamki* po polsku, wś, pow. lecki, st. p. Miłki.

Jedamowo, ob. *Jadamowo.*

Jedeńcy, *Jedyńce*, *Edeńcy*, mko, pow. chocimski gubernii bessarabskiej, i st. poczt. w pobliżu stacyi Bielce i Glinna.

Jedlanka 1.), wieś nad rz. Radomką, pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk, ob. *Jedlonka.* 2.) **J.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Tczów, parafia Zwoleń. Odl. 26 w. od Kozienic, ma 13 dm., 108 mk. i 189 mr. ziemi. 3.) **J.**, wieś i folw. nad Iłżanką, pow. iłżecki, gm. i parafia Krzyżanowice, o 6 w. od Iłży. Posiada młyn wodny i tartak. Liczy wraz z częścią lit. A. 40 dm., 452 mk., 1454 mr. ziemi dworsk. i 107 włośc. w J. a423 w części lit. A. W 1827 r. liczono tu 40 dm. i 250 mk. Wspomina ją Długosz jako dziedzictwo Jedlińskiego h. Habdank (II, 475). Dobra J. składają się z folw. J. i Nowosiółka oraz wsi t. n. Podług opisu z r. 1886 rozl. wynosiła m. 1728, grunta orne i ogrody m. 521, łąk m. 81, pastwisk m. 56, lasu m. 996, zarośli m. 18, nieużytki i place m. 56. Jest młyn wodny, tartak i folusz. Wieś Jedlanka-osad 33, z gruntem m. 432; wieś No-

siółka osad 8, z gruntem m. 38. 4.) **J.**, wieś, pow. włodawski, gm. Uścimów, par. Ostrów. Ma 39 dm., 421 mk., 1182 mr. obszaru. Należy do dom. Uścimów, niegdyś do ststwa parczewskiego. 5.) **J.**, wś, pow. łukowski, gmina Prawda, par. Tuchowicz. W 1827 r. było tu 33 dm. i 193 mk., obecnie 34 dm., 272 mk., 1916 mr. obszaru.

Jedlanka v. *Jedlina*, rz. Wypływa zpod wzgórz pomiędzy Krasnem a Lejnem w pow. włodawskim, płynie ku północy przez Maszłuchy, za któremi przyjmuje z prawego brzegu strumień płynący od jeziora pod wsią Lejno; płynie dalej przez Drozdówkę i Jedlankę, gdzie rozdziela się na dwa ramiona; jednem płynie w stronę półn. zach. przez młyny Królik, Rudka, Kozera, Gościeniec i uchodzi do jeziora Tulnickiego, przez które przepływa Tyśmienica, czyli jest przytokiem tej ostatniej z praw. brz. Drugiem płynie ku północy do tegoż jeziora. Długa 15 wiorst. *J. Bl.*

Jedlcza Mała, przys. dóbr Zagajów, pow. pińczowski.

Jedle, wś, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. Leży przy drodze bitej z Włoszczowy do Kielc. W 1827 r. było tu 9 dm. i 86 mieszk. Por. *Czartosowy*.

Jedlec 1.), wieś, pow. pleszewski, 69 dm., 504 mk., 2 ew., 502 kat., 125 analf. Kościół kat. paraf. dek. pleszewskiego. Poczta w Bogusławie o 6 kil., st. kolei żel. i telegr. w Pleszewie o 18 kil. 2.) **J.**, dom., 4110 mr. rozl.; 3 miejsc.: a) J. dom.; b) Jedlec Wujki; c) J. folwark; 37 dm., 397 mk., 14 ew., 383 kat., 163 analf. Własność Wincentego Niemojowskiego. *M. St.*

Jedlice, ob. *Dęba*

Jedlice, niem. *Jedlitz*, a) fabryczna attynencya zakładu Małopany w pow. opolskim; b) młyn wodny do Schodni, pow. opolski.

Jedlicy, niem. *Jidlitz*, *Jedlitz*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. kamjeneckim. W r. 1875 dm. 23, mieszk. 190, w tem serbów 124. *A. J. P.*

Jedlicze, dwie wsie, kol. i os. włośc., nad rz. Lindą, pow. łódzki, gm. Nakielnica, parafia Zgierz. Leżą przy drodze z Brużycy Wielkiej do Ozorkowa. W 1827 r. było tu 13 dm., 117 mk., obecnie J. wieś lit. A. ma 3 dm., 11 mk., 44 mr.; wieś lit. B. 8 dm., 116 mk., 88 mr. J. kol. A. 30 dm., 92 mk., 460 mr. obszaru (339 ornej). J. lit. C. os. włośc., 2 dm., 23 mieszk., 28 mr. *Br. Ch.*

Jedlicze, mko nad Jasiołką, pod 39°19' wsch. dług. od Ferro i 49°42'30" płn. szerokości, 266 m. npm., w pow. krośnieńskim, ma parafią rzym. kat. i urząd pocztowy. Mieszk. rz. kat. 420 i około 150 izrael. J. mają pięć jarmarków: 25 lutego, 20 kwietnia, 18 czerwca, 9 sierp. i 29 września, szkołę ludową jednoklasową, kasę pożyczkową gminną z kapitałem 2341 zł. i dom ubogich, utrzymywany datkami dworu. Większa pos. należy do Tekli z Zakliczyna Stojowskiej i ma obszaru 523 m. roli, 30 m. łąk i ogr., 36 m. pastw. i 52 m. lasu; pos. mniejsza 188 m. roli, 31 m. łąk i ogr. i 33 m. pastw. Kiedy parafia została założoną niewiadomo, ale w r. 1598 utworzył dziedzic Jedlicz i Męcinki Just. z Chyżowa Romer prebendę przy ołtarzu N. M. P. Dzisiejszy kościół został zbudowany przez Remig. Wielowiejskiego w 1740 r. Prócz kościoła paraf. znajduje się na cmentarzu kaplica zbudowana w r. 1864. Parafia należała dawniej do dyec. krakowskiej, dziś przemyskiej, i obejmuje 9 miejscowości z 4289 rzym. kat. i 211 izrael. mieszk. *Mac.*

Jedliczka, wzgórze lesiste, w Beskidzie zachodnim, w obr. wsi Sleszowic dolnych, w powiecie wadowickim. Wzniesienie 549 m.

Jedlimońce, wś i karczma nad stawem, powiat wileński, 5 okr. adm., o 32 w. od Wilna, 6 dm., 40 mk. (1866).

Jedlin, niewielki folwark w pow ihumeńskim, niedaleko jez. Dołhie, w obrębie gminy dudzickiej; założony w r. 1875 na pasiekach, do dominium Bierczuki należący, dziedziczna własność Hłasków; pod pługiem pola mr. około 60 dz., łąk brak zupełny, gleba niezła, stan policyjny uździeński, par. katolicka annopolska.

Jedlin, wieś i dobra, pow. pszczyński, par. Dolny Boischow, o 2 i pół mil od Pszczyny, o pół mili od N. Bierunia, nad rz. Wisłą, na płn. od ujścia dopływu jej Korzenicy a na płd. od ujścia Gostyny. Dobra mają z Dolnym Boischowem i folw. Sandhof 2104 mr. rozl., wieś zaś 33 osad, 369 mr. rozl. *F. S.*

Jedlina, wś, pow. siedlecki, gm. Wodynie, par. Seroczyn. Ma 14 dm., 105 mk., 294 mr. obszaru.

Jedlina, karczma i poczta, pow. wileński, 5 okr. adm., o 24 w. od Wilna, 5 dm., 57 mk., z tego 14 prawosł., 15 katol., 5 mahom., 23 żydów (1866). Jestto pierwsza od Wilna stacya poczt. przy gościńcu lidzkim. W okolicy duże lasy iglaste, grunta piaszczyste.

Jedlina, folwark i karczma w południowej stronie pow. nowogródzkiego, przy drodze wiodącej ze wsi Litwy i Darewa do miasteczka Wiedźmy, dziedzictwo Miładowskich, ma obszaru około 5 wł. w glebie wybornej.

Jedlina 1), las w pow. drohobyckim, we wsi Dobrohostów, na płd. od przysiołka Iwanikowce, ze szczytem 580 m. wys. na wschód, gdzie się las ten łączy z lasem Rudawiec. Na płn. zachód łączy się on z lasem Janczurki. W J. powstaje potok Kłodnica i płynie stąd na płn. wschód. 2.) **J.**, las w pow. drohobyckim, w Gajach niższych, na płn. wschod. granicy wsi, między lew. brz. Letnianki a praw. brz.

jej dopływu Czarna Łoza. Najwyższe wzniesienie czyni 317 m. 3.) **J.**, las w pow. drohobyckim, w płn. stronie wsi: Sniatynka i Wacowice. Najwyższe jego wzniesienie czyni 321 m. Na wschód łączy się on z lasem Pohiboliwskim, na zachód z Krzywym lasem. Wody z płn. jego stoczystości płyną do Niedźwiedzicy kilkoma małemi strugami. 4.) **J.**, las w pow. samborskim, w płd. wsch. rogu wsi Bukowa, wciskającym się między Lutowiska a Sąsiadowice, ze szczytem 349 m. wys. Wody z jego zach. stoku uchodzą w kilku strugach do potoku płynącego przez Bukową do Błożewki. 5.) **J.**, las w pow. staromiejskim, w płd. stronie Wołczy dolnej i Błożwi górnej, przechodzący poza granice tych wsi do Słochyni, gdzie się zwie Zagumienki, i do Grodowic. Najwyższe wzniesienie czyni 367 m. w Wołczy. Wody z jego płn. stoku płyną do Błożewki za pośrednictwem nastających tutaj potoków Zwineczny i Pietnicki, płynących na płn., i za pośrednictwem małych strug płynących na wschód do Koniówki (dopływu Błożewki). 6.) **J.**, lesista góra w pow. stryjskim, w płd. stronie gminy Sopot. Wsch. jej skrzydło dochodzi 896 m. i tutaj łączy się ona z Jasieńcem (ob.), na płd. wzbija się na granicy do 1108 m. i łączy się z lasami Czumba i las Hromowy; na skrzydle zach. wzbija się na granicy w Szerokim Werchu do 1181 m. Na płn. jej stoku nastaje potok Sopot. 7.) **J.**, lesista góra w Libuchorze, w pow. turczańskim, na płd. wschód od wsi. Na granicy Husnego wyżnego wznosi się najwyższy jej szczyt do 944 m. Na płn. zachód leży góra Tysowa opadająca ku dolinie Libuchory (704 m.), na płd wschód łączy się z Prypirem (916 m.) i opada ku dolinie pot. Husnego (734 m.). Na płn. wschód opada wzgórzem 773 m. wysokiem ku dolinie Leszczaka (dopływu Libuchory) a na płd. zachód ku dolinie pot. mohylskiego (dopływu Libuchory).

Jedlinka 1.), wieś, pow. przasnyski, gmina Bugzy-Płońskie, par. Krzynowłoga-wielka, odl. o 31 w. od Przasnysza, liczy 18 dm., 128 mk., 233 mr. gruntu dobrego, 52 nieuż. Niezamieszczona w spisie z 1827 r. ni też w Skorowidzu Zinberga a tylko w spisie urzędowym wsi i osad gub. płockiej z 1881 r. 2.) **J.**, kol., pow. przasnyski, gm. Bugzy Płaskie, par. Duczymin. Należy do dóbr Duczymin (ob.).

Jedlinka, wieś w hr. szaryskiem (Węgr.), kościół filialny gr. kat., 278 mk.

Jedlinka, las w pow. samborskim, w płd. zach. kończynie Czukwi. Na płn. jego stoku nastaje potok Oreb i płynie przez wieś ku płn. wsch. do Dniestru. *Lu. Dz.*

Jedlinki, wieś, pow. biłgorajski, gm. i par. Potok górny. W 1827 r. było tu 21 dm., 135 mieszk.

Jedlinki, przys. Brzysk, pow. jasielski na lew. brz. Wisłoka, na płd. od Kołaczyc.

Jedlinowo albo *Strug*, mały folwark w powiecie mińskim, gub. mińskiej, ma obszaru około 7 włók; własność Juźwikiewiczów.

Jedlińsko, *Jedlińsk*, dawniej miasteczko dziś osada, pow. radomski, własność prywatna Seweryna Trzcińskiego, założone zostało przez Mikołaja (Jedlińskiego) herbu Nabram, dziedzica obszernych włości, który zyskał pozwolenie od Zygmunta I króla polskiego w r. 1530 wydane w Piotrkowie, na założenie miasta, i takowe w tym roku założył na gruntach swoich dziedzicznych. Wyrobił dla niego przywilej, że się rządziło prawem magdeburskiem i posiadało prawo miecza. Odbywały się w niem targi w każdą sobotę i dwa jarmarki: na św. Urban i na św. Idzi. Odległe jest od miasta gubernialnego Radomia o wiorst 12, a przez nie przechodzi trakt główny warszawsko-krakowski, po drodze bitej (szose). Pod miastem od południa płynie rzeka Radomka, a druga od wschodu rzeczka Tymiana, które łącząc się z sobą w Jedlińsku, wpływają pod miastem Ryczywołem do Wisły. Na Radomce do r. 1855 był młyn zwany Lisówek, w obrębie miasta do dziedziców jego należący, lecz gdy rzeka Radomka zmieniła swoje koryto, młyn upadł, bo nie miał wody. Przywileju lokacyjnego to miasto teraz nieposiada, gdyż w czasie napadu szwedzkiego w r. 1655 całe ogniem spłonęło i przywileje zgorzały. Pamiętne jest szkołą aryan, którzy, zająwszy miasto i kościół katolicki, utrzymywali się tu od r. 1560 do 1630. Aryanie wystawili tu domy murowane, założyli szkołę, biorąc do niej nauczycieli z miasta Rakowa. Stanisław z Popowa Witowski, kasztelan brzeziński, kupił dobra J. w r. 1630. Aryanów usunął, miasto i kościół im odebrał, parafią katolicką na nowo utworzył, a w ich domach założył w Jedlińsku szkołę wyższą (Lyceum) i oddał ją pod dozór akademii krakowskiej, która tu przysyłała swoich baccalaureatów, czyli mężów uczonych (magistrów). Z nich wymieniają akta kościelne: Sebastyana Fafrowicza 1640 r., Fabiana Czaplica 1646 r., Wojciecha Zabłockiego 1648 r., Jana Złomańskiego 1650 r. Szkołę tę szwedzi w r. 1655 zniszczyli. Po zniszczeniu w J. szkoły wyższej przez szwedów, niczem się już to miasteczko nie odznaczyło, było zawsze małe, ubogie, nieludne, dopiero po ostatniej pogorzeli w roku 1841 i 1842 zaczęło się budować porządnie, przemysł się ożywił i ludność się zwiększyła. Przez J. na wiosnę w r. 1794 przechodził Tadeusz Kościuszko do Warszawy, i na polach jedlińskich obozował z wojskiem narodowem. J. pamiętne jest także potyczką polaków z austryakami: w miesiącu czerwcu 1809 roku zginęło tu paruset austryaków, węgrów i ty-

rolczyków, pochowano ich blisko miasta i usypano wielką mogiłę, na której dziś krzyż drewniany stoi. Na uwiecznienie tej potyczki, są w aktach kościelnych następujące wiersze: Na zachód od miasta, obok bitej drogi, Wznosi się na piasku obszerna mogiła, Bo tu grób znaleźli niemcy, nasze wrogi, Których ręka polska walecznie pobiła. W J. jest kościół murowany, pięknego stylu o dwóch wieżach, wystawiony w r. 1752 przez Stanisława Andrzeja Załuskiego, biskupa krakowskiego, dziedzica Jedlińska. Od r. 1869 J. jest osadą i nosi urzędową nazwę Jedliński; ma dom. katol. 86, żydow. 16, razem 102, pomiędzy któremi są murowane: plebania, oberża i jeden dom żydowski. Ludności ma w ogóle: katol. 613, żydów 354, prawosł. 6, ewang. 2, razem 975. Ma ulic 5: Rynek, Farną, św. Wojciecha, Chłodną i Pocztową; rynek obszerny i równy. Cechow miejskich trzy: szewcki, kowalski i cech połączony, to jest składający się z członków innych rzemiosł. Jarmarków dziś odbywa się sześć, a co dwa tygodnie we wtorek odbywają się targi. W Jedlińsku jest urząd wójta gminy J., szkoła elementarna, do której w r. 1879 uczęszczało dzieci 75, jest szpital czyli dom ochrony dla starców, w którym mieści się sześć osób. Jest tu sąd okręgowy czyli gminny, zaprowadzony w dniu 1 (13) lipca 1876 r. Jest stacya pocztowa i straż ziemska, w r. 1867 zaprowadzona. Są dwie kasy pożyczkowe jedna kasa włościańska czyli gminna, założona w r. 1870 z kapitałem zakładowym wynoszącym rs. 181 kop. 52 i druga kasa miejska, w r. 1873 założona z kapitałem zakładowym rs. 843 kop. 6 i pół. Herb miasta dawniej był Rak, z powodu że tu były słynne raki, poławiające się w rzece Radomce, znane w Warszawie pod nazwą „Raki jedlińskie". Szynków wódczanych i piwnych jest 5 ale pijaństwa niema, bo zaprowadzona wstrzemięźliwość w r. 1863 położyła tamę pijaństwu. W J. jest sklepików żydowskich z wiktuałami i towarami płóciennemi i bawełnianemi kilkanaście; zresztą żadnych fabryk nie ma. J. w ogóle ma rozl. w gruntach, łąkach, ogrodach, pastwisku, włók 21. Z tych gruntu ornego mają mr. 263, prętów 56, łąk 140, pr. 56, ogrodów mr. 27, pr. 91, pastwiska mr. 144, pr. 167. Pod budowlami mr. 8, pr. 87, wody zajmują mr. 10, pr. 45. Granice i drogi mr. 35, pr. 22. Nieużytków mr. 1, pr. 6 czyli w ogóle mr. 630, pr. 250, albo włók 21 przeszło. Mieszkańcy osady żyją z gospodarstwa rolnego, z rzemiosł i przemysłu. Uprawiają oni starannie ogrody warzywne, temi warzywami zaopatrują miasto Radom, i dobrze się z tego mają. Trudnią się rzemiosłem a głównie szewctwem, gdyż tu szewców jest ze 100, kuśnierzy 9, kowali 5, stolarzy 4, tkaczów 4, rymarz 1, cieśla 1, kołodziej 1, rzeźników bijących wieprze 15. Z żydów zaś są rzeźnicy, piekarze, krawcy i jeden felczer. Trudnią się przemysłem, jako to: przewózką różnych produktów do Warszawy; wywożą żelazo z fabryki Nietulisko i szkło z huty Wólczyna. J. zdobią dwie alee topolowe, które obok szosy ciągną się od Jedlińska ku Białobrzegom parę wiorst i od Jedlińska ku Wsoli wiorst parę. Cała okolica J. obfituje w łąki, które po obu stronach rzeki Radomki ciągną się od wsi Jankowic przez wsie: Bród, Gutów, Wolą Gutowską, Jedlińsko, Piastów, Wsolą, Piaseczno, Lisów, Bartodzieje w długości wiorst przeszło 12 i dostarczają dobrego siana, które zakupuje wojsko dla koni artyllerijskich w Radomiu i kolonisci z parafii Głowaczów, którzy łąk nie mają. J. uległo dwukrotnej pogorzeli raz w dniu 9 października 1841 r. drugi raz w dniu 27 sierpnia 1842 r., gdzie całe prawie miasto ogniem spłonęło. W przeciągu 40 lat powstały nowe domy porządne i dogodne, ale jeszcze te niedbalstwo mieszkańcom zarzucić można, że nie brukują ulic. Ks. Jan Kloczkowski, proboszcz jedliński, od r. 1839 napisał w J. kilka dziełek treści religijnej i wydrukował w Warszawie. W J. odbywa się corocznie zabawa ludowa pod nazwą „Ścięcie śmierci w kusy wtorek", opisana przez ks. Kloczkowskiego. Obszerniejszy opis Jedlińska zamieszczony jest w *Zorzy* z r. 1870 nr. 20, 21 i 22. Gm. J. ma 5192 mk., ziemi 17580 mr., w czem 11147 dworskiej; domów 574. W skład gmin wchodzą: Amelków, Andrzejówka, Bartodzieje, Bierwce-Księże, B. Szlacheckie, Bierwiecka Wola, Borki, Brodek, Goryń, Goryńska Wola, Jańki, Jedlanka, Jedlińsk, Jezierna, Ludwików, Lisów, Malinów, Marcelów, Obozek, Olszów, Osowie, Ostoja, Piaseczno, Płasków, Romanów, Spezyja, Szpaczki, Wierzchowiny, Wola Gutowska, Wolczyna, Wycisłówka, Zawady, Zazdrość, Zielonka i Załowie. Par. J. byłego dekanatu sandomierskiego ma 2031 dusz katolickich.

Jedlińska wola, wś i folw., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Jedlno (ob.). Leży na połowie drogi z Radomska do Brzeznicy, ma 385 mk., 48 dm., ziemi włośc. 558 mr., dworskiej wraz z folw. Ludwinów 1276 mr., w tem ornej 450 mr.

Jedlisko ob. *Siedlisko*, pow. raciborski.

Jedlitz (niem.), ob. *Jedlice* i *Jedlicy*.

Jedlna lub *Jedlnia*, wś i folw., pow. kozienicki, gm. i par, Jedlnia. Leży przy drodze bitej, o 18 w. od Kozienic (nad strugami Rakietką i Roścień (według Balińskiego nad Jedlonką). Posiada kościół parafialny murowany, szkołę początkową, urząd gminny, fabrykę fajansów. Ma 183 dm., 1429 mk., 605 mr. ziemi dworsk. i 2673 mr. włość. Folw. J. był nadany generałowi majorowi Bezakowi,

Podług wyciągu z r. 1866 należały doń wsie: Jedlnia osad 115, z gruntem mr. 2470; wieś Siczki osad 13, z gruntem mr. 288; wś Jaroszki osad 29, z gruntem mr. 445; wś Laraszowka osad 14, z gruntem 141; wś Brzeziny osad 15, z gruntem mr. 156; wś Zadobrze, osad 18, z gruntem mr. 277; wś Mikołajówka v. Jajsce lub Jaźwce osad 20, z gruntem mr. 300; wś Huta osad 27, z gruntem mr. 180. Dobra J. w r. 1859 zostały oddzielone od dóbr rządowych Kozienice. J. jest pamiętną pobytem całego Jagiellonów rodu, a mianowicie Wł. Jagiełły który zwykle lato w Polsce, a zimy w Litwie przepędzając, co rok w powrocie do Korony zjeżdżał na zapusty do J. Musiały zaś być tutaj znaczne zabudowania dworskie, skoro wygodnie pomieścić mogły monarchę, dworzan i panów rady, wielokrotnie tu goszczących. Podług świadectwa Długosza, w roku 1412 przybył król Władysław z Litwy na mięsopust do Jedlni i znowu w r. 1444, po ustaniu zarazy w Polsce, czas zapustny tu spędził. W r. 1416 z Lublina udał się zwykłemi stacyami do J. na ostatki, toż w r. 1419 wracając z Litwy przez zapust bawił, w roku 1426 wracał także przez J. zaś w r. 1433 choć Boże Narodzenie święcił w Krakowie, na mięsopust do J. się udał. I nietylko sam Jagiełło tu zapustował, bo według tegoż historyka w r. 1410 przybył tam do niego Herman hrabia Cylli, brat stryjeczny królowej. Hojnie go podejmował monarcha i pod jego tu bytność urządzał rozliczne igrzyska, biesiady i zabawy myśliwskie (Długosz, ks. XI, str. 336, 366 i nast.). Z tąż królową i w r. 1415 dni zapustne w Jedlni przebył, Elżbieta też, trzecia żona, wracającemu z Litwy r. 1418 drogę zajechawszy, tu z nim mięsopust odbyła. I z Zofią wreszcie, ostatnią swą małżonką wszystkie dni zapustne 1432 w Jedlni bawił, gdzie do nich Ziemowit, książę mazowiecki, oraz wielu dostojników i panów ściągnęło. Kraków prawda był stolicą państwa Jagiełły, ale i po całym kraju miał ten król miejsca, do których w pewne dni corocznie zjeżdżał. Tam gromadzili się i doradcy, jeśli wypadała tego potrzeba, i tam sprawy kraju wraz z monarchą załatwiali. W Jedlni zebranie rady było w dni zapustne 1417 r. Także 1426 r. w niedzielę zapustną przed królem, w obec mnóstwa biskupów, książąt i panów, Zbigniew Oleśnicki i Mikołaj Cebulka zdawali tu sprawę z poselstwa, odbytego do Zygmunta cesarza. Tutaj w r. 1422 w mięsopust wybór tegoż Oleśnickiego na biskupstwo krakowskie król Jagiełło zatwierdził: tu w r. 1428, również w zapusty, wielu panów duchownych i świeckich nad sprawami kraju z królem radziło. Najsłynniejszą atoli stała się J. przez statut w niej ułożony 1430 r., który w trzy lata później ogłoszony był w Krakowie. Po przebyciu Bożego Narodzenia w Radomiu, udał się król Władysław na mięsopust do Jedlni. Zjechało tam za nim pięciu biskupów, sześciu wojewodów, jedenastu kasztelanów, ośmiu podkomorzych, czterech sędziów, trzech chorążych i inne liczne rycerstwo, należące do rady, i po różnych namysłach Polacy jednego z królewiczów, Władysława lub Kazimierza, którego do rządów godniejszym uznają, po zgonie ojca za następcę przyjąć i gdy lata słuszne będzie miał, koronować obiecali; król zaś wszystkie prawa i przywileje dawniejsze, tak przez siebie, jako poprzedników nadane, potwierdzał: J., w której tak ważne dla całego kraju, za króla Jagiełły, stanowiono uchwały, używała takiego rozgłosu w całym kraju, że przedmieście dziś lubelskie w Radomiu zwało się niegdyś przedmieściem Jedlińskiem, miała też liczne przywileje. Król Jagiełło w r. 1387 uwolnił włościan tutejszych od wszelkich podatków i czynszów, a włożył na nich jedyne posługę myśliwską. Odstawiać sieci na oznaczone miejsce i ztamtąd je sprowadzać, drew dostarczać i inne potrzebne rzeczy przywozić w czasie pobytu królewskiego, było dotąd jedynym ich obowiązkiem, który jeszcze lustracya z r. 1602 zastała. Zugmunt stary i Zygmunt August polowali tu na jelenie, toż i August III. Ostatnim z królów polskich, który odbywał tu łowy i z prawa tego korzystał, był Stanisław August, polujacy na ostatniego tutaj niedźwiedzia, wypędzonego ze zwierzyńca pod J. Znikły bowiem już wtedy znajdujące się niegdyś w puszczy łosie, daniele i rysie. W następstwie czasów, Jan Kazimierz uwolnił J 1650 r. od stanowisk przechodzącego żołnierza i od wszelkich jego wymagań. A z r. 1680 jest wiadomość, iż wieś ta miała browary i karczmy i nie płaciła czopowego. Od najdawniejszych też czasów J. w tych stronach uważała się za stolicę bartnictwa i wprawnych bartników, miała nawet cech bartniczy. Sławna jest i ztąd także, iż była może jedyną osadą, której aż do naszych czasów służyło tak zwane prawo obelne, to jest oznaczone, czyli obdarzonych niem ludzi od niemających go odznaczajace. Jako więc taka, miała rząd i sąd własny, który się ze starosty, sędzią sprawiedliwości prawa obelnego nazywającym się, też i z sześciu ławników, z pomiędzy mieszczan pobliskiego miasteczka i wsi przez gromadę obetną wybieranych, składał, a miał na czele opiekującego się osadą starostę dóbr królewskich, w których obrębie leżała Jedlnia. Wszyscy obelnicy byli dziedzicznymi czynszownikami, każdy miał w sprawach publicznych udział i był panem w swoim, jak mówiono, kącie, czyli właścicielem swojego udziału i takowy następcom swoim

przekazywał. Gromada czyli reprezentujący ją rząd i sąd obelny ściągał podatki i sądowe kary, a za nastaniem r. 1617 pańszczyzny, dopilnowywał by ją odrabiano (Maciejowski, Hist. praw., I, str. 225). Tak uprzywilejowana i starożytna osada miała od bardzo odległych czasów swoją własną świątynię parafialną. Są też ślady, iż w r. 1391 stał tu kościół drewniany z modrzewiu, wspomina go Długosz (Lib. ben. II 529) a gdy ten ze starości zniszczony został, rozebrano go w r. 1745, a na miejsce jego, kosztem króla Stanisława Augusta, od r. 1790 stawiać zaczęto teraźniejszy, murowany, który dopiero w r. 1819 staraniem tutejszego proboszcza ks. Antoniego Roszkowskiego dokończony. Piękny ten gmach na wzgórzu, wśród piramidalnych topoli, podług planu Jana Fontany budowniczego stawiany, jest w formie okrągłej, pod kopułą na czterech filarach opartą, z czterema prostokątnemi wystawami, nakrytemi przez trójkątne fortony. Ma kształt krzyża, w którego trzech ramionach są ołtarze, a w czwartym ramieniu nad wchodem organy. Jakkolwiek projektowane pierwiastkowo oświecenie przez rotundę, a tej wsparcie na ośmiu murowanych kolumnach porządku jońskiego, oraz malowania wewnątrz kopuły w kassetony i inne ozdoby nie przyszły do skutku, świątynia ta przecież liczyć się może do piękniejszych wiejskich kościołów. Włość ta z dawna do starostwa radomskiego należąca, od r. 1710 do dóbr stołowych królewskich zaliczona, w r. 1839 odłączona została od ekonomii kozienickiej i darowana generałowi Bezak. Dokładny i wzorowy opis przez ks. J. Gackiego znajduje się w Pamiętniku religijno-moralnym na r. 1846, tom X, tudzież w osobno wydanej książce pt. Jedlnia, jej kościół, zapisy i t. d Gmina J. należy do s. gm. okr. V we wsi Brzoza o 15 w., st. poczt. w Kozienicach. Liczy 8354 mr. obszaru, w tem 1045 mr. ziemi dworsk., 3509 mk., 469 dm. Wskład gminy wchodzą: Brzeziny, Huta, Idogła, Jaroszki, Jaśce, Jedlnia, Karłowka Kurdyum, Kołąka, Lewaszówka, Mąkosy, Płonki, Siczki, Sokoły, Stoki, Zaborze, Zagożdżon. Parafia J. dek. kozienickiego ma 5995 dusz.

Jedlna lub *Jelna* (ze *Zbękiem*), wś, w pow. sądeckim, par. rz. kat. Zbyszyce, dek. nowosądeckiego, o 17 kil. od st. poczt. w Nowym Sączu, składająca się z dwóch oddzielnych wiosek i folwarków. Jedlna leży w parowie między górami, nad prawym dopływem Dunajca, rzeczką Siennianką, tworzącą się tu właśnie z połączenia dwóch górskich potoków, i na południowej pochyłości góry miłkowskiej, której najwyższy szczyt zw. „Kobylnica", 303.1 sążni npm.; zaś Zbęk leży na zach. i północ stoku tejże góry, odpowiednio swej nazwie po nad stromą spadzistością, od północy ku wsi Kobyle, a od zachodu ku Lipiu. Droga gm. komunikacyjna Sienna-Wojnarowa, łącząca porzecza Dunajca i Biały, przerzyna południowy kraniec Jedlny. Ogólna rozległość 1389 m. w czem obsz. dworsk. 409 m., w glinkach od płd. i zach. urodzajnych, a od płn. zimnych i wilgotnych. Jedlnia ma dm. 43, mk. 362. Zbęk dm. 24, mk. 165. Szkoła etatowa filialna 1-klas.; kasa pożyczkowa gminna. Jedlnię zwano dawniej także „Piekło" obie nazwy pochodzą prawdopodobnie od jodłowego lasu na którego miejscu powstała a którego małą resztą może być lasek (około 40 morgów 1) tuż przyległej wsi Miłkowy, w głębokim parowie położony, „Piekło" zwany. W XIV w. należała wieś Jedlna alias Piekło do dóbr zamku rożnowskiego i była dziedzictwem Rożnów. W XV w. należała do Zawiszów a po nich do Tarnowskich. Zbęk był w XVII i na początku XVIII w. własnością Bałdowskich; później wraz z Jedlnią i Miłkową Stadnickich i Siemońskich. *M. Z. S.*

Jedlnia, ob. *Jedlna.*

Jedlnica, wś, pow. kielecki, gm. Zajączków, par. Bolmin. Posiada łomy marmuru jasnopomarańczowego z żyłkami fioletowemi.

Jedlno, folw. i kol. włośc., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Jedlno. Leży na drodze z Radomska do Brzeźnicy. Posiada kościół par. drewniany i szkołę początkową. W 1827 r. było tu 55 dm., 456 mk., obecnie 72 dm. i 610 mk., ziemi włośc. 982 mr., kościelnej 6 mr. Dobra J., własność Mikoszy, składają się z folwarków Jedlno, Jankowice z 2-ma młynami, Zagóra, oraz leśnej os. Hulanka; ogólnej przestrzeni 1433 mr., w tem ziemi ornej 833 mr. Według Tow. Kred. Ziem. 2344 mr. rozl. z folw. Podlipie. Parafia J. ma dusz 1350. Początek założenia kościoła jest niewiadomy. Niesiecki tylko twierdzi, że pierwotny kościół był założony przez Stanisława Witowskiego, kasztelana brzezińskiego, zmarłego 1637 r. Późniejsze dzieje tej świątyni są nieznane, już bowiem w r. 1709 stanęła nowa modrzewiowa świątynia staraniem właściciela wioski Jana Jedlińskiego. W kościele znajduje się pięć ołtarzy. Franciszek i jego małżonka Cecylia z Lubranieckich Dąbscy, kollatorowie, swym kosztem wystawili chór i organy i na utrzymanie organisty ofiarowali 7 mr. ziemi ornej, ogród i 30 macior. R. 1878 kościół staraniem miejscowego proboszcza został odnowiony: wewnątrz i zewnątrz pomalowano, zakrystyą powiększono, wystawiono wieżyczki, posadzkę zmieniono, ołtarz wielki pozłocono i wszelkie apparata wyrestaurowano. Parafia składająca się niegdyś z Jedlna i Woli Jedlińskiej, dziś obejmuje: Jedlno, Wolę Jedlińską,

Jankowice, Borki, Zagórze, Hulankę i Zacisze. Przed r. 1864 pleban posiadał 106 mr. i 112 prętów ziemi ornej, 50 mr. łąk, 30 sążni drzewa, oraz dziesięcinę; o czem już wspomina „Liber beneficior." z r. 1521.

Jedlonka lub *Jedlanka*, wś, pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk, o 1½ w. od osady Jedlińsk oddalona, była siedzibą dziedziców dóbr jedlińskich, czyli tak zwanego Klucza Jedlińskiego. Wieś to dawna, bo już o niej Długosz w księdze uposażeń duchowieństwa krakowskiego (Liber beneficiorum) pod r. 1440 wspomina, ale nie wiadomo przez kogo była założona i skąd wzięła swoje nazwisko. Wieś ta ma rozległości 60 włók gruntu, który jest w części pszenny, w części żytni, a reszta torf i piaski, nad rzeczką Tymianą rozciągające się. Miała las dość znaczny, dziś już zniszczony, ale za to ma łąki dobre gruntowe nad rzeką Radomką, i liczną ludność, bo 392 osób dziś wynoszącą. Ma dwór obszerny drewniany i budowle dworskie, jako to: stodoły i owczarnię murowane, browar, kuźnię, inne domy i mieszkania dla służby dworskiej drewniane, ogród owocowy i warzywny, dobrze utrzymany. We wsi jest chałup włościan uwłaszczonych 41, mają 628 mr. gruntu. Drugim wiadomym dziedzicem dóbr jedlińskich, był: Stanisław z Popowa Witowski, chorąży łęczycki bocheński i krzeczowski starosta, później kasztelan brzeziński, który objąwszy w dziedzictwo Jedlińszczyznę w r. 1630 Aryanów z miasta usunął. Witowski wystawił w Jedlonce dwór wspaniały, drewniany, zwany pałacem, który w końcu XVIII wieku uległ zupełnej ruinie. Umarł ten bogobojny pan we wsi Jedlonce dnia 12 grudnia 1637 roku i pochowany został w kościele jedlińskim. Niesiecki w swoim herbarzu wspomina, że Stanisław Witowski, kasztelan brzeziński, był bardzo miły Zygmuntowi III i różne poselstwa od króla do Turcyi i do Węgier sprawował. Miał on trzy żony: 1-ą żonę Elżbietę Kochanowską, trzecią córkę Jana Kochanowskiego, naszego poety z Czarnego lasu, po polsku podpisującą się Halszką, herbu Korwin (ks. Józef Gacki, pleban z Jedlni w dziełu p. t. „o Rodzinie Kochanowskich," str. 101 wydanem w r. 1869), z której miał córkę Katrzynę i syna Stanisława Witowskiego, który po nim dobra jedlińskie objął. 2-ą żonę miał Zebrzydowską, kasztelankę szremską. 3-cią żonę miał Kunegundę Stamierowską, herbu Półkozic. Trzecim dziedzicem Jedlińszczyzny był Stanisław Witowski, syn poprzedniego dziedzica, z Halszki Kochanowskiej zrodzony, naprzód miecznik łęczycki, podkomorzy łęczycki a w końcu kasztelan sandomierski, starosta lubelski, knyszyński, krzeczowski, nowotarski (Neoforensis) i zwoleński, dziedzic całej Jedlińszczyzny oraz wsiów: Regowa, Tymienicy, Piastowa i Wsoli, r. 1644 w województwie sandomierskiem położonych. Był to pan bogobojny i chwałę bożą pomnażający. Widząc, że kościół w Jedlińsku, który ojciec jego aryanom odebrał zaczął się chylić do upadku, spełniając wolę ojca swego i swoję własną, wystawił w Jedlińsku w roku 1645 nowy kościół murowany, pięknej struktury, sklepiony, pod tytułem Matki Boskiej i św. Stanisława, który poświęcił Maciej Łubieński. Według Tow. Kred. Ziems. rozl. folw. J. z osadą Jedlińsko, wsiami: J., Wola Gutowska, Romanów i Nowa Wola wynosi mr. 1584, grunta orne i ogrody mr. 614, łąk mr. 98, pastwisk mr. 30, wody mr. 6, lasu mr. 745, zarośli mr. 28, nieużytki i place mr. 48, w osadach karczemnych i młynarskich morg. 5. Bud. mur. 5, drewn. 15, pokłady torfu; osada Jedlińsko osad 127, z gruntem mr. 534; wieś Jedlanka osad 47, z gruntem mr. 628; wieś Wola Gutowska osad 31, z gruntem mr. 527; wś Romanów osad 19, z gruntem mr. 220; wś Nowa Wola osad 12, z gruntem mr. 169.

Jedlonka 1.) rzeka. Pod nazwą Piwonii wypływa z jez. Łukie w pow. włodawskim, w dobr. Zawadówka. Por. *Górznica.* 2.) **J.**, rz., bierze początek w pow. kozienickim, na samej granicy z radomskim, płynie w kierunku zachodnio-północnym i powyżej Mąkosów i ujścia Leniwej wpada z prawego brzegu do Radomki. Jest to strumień długi 3 wiorsty. Por. *Jedlna.* *J. Bl.*

Jedlownik (niem.), ob. *Jodłownik.*

Jednaczewo 1.) wieś włośc., pow. łomżyński, gm. Kupiski, par. Łomża, w dolinie lewego brzegu Narwi, w odległości 5 w. od Łomży. J. powstało z 3 części: Jednaczewa-Sadykierz, J.-górki i goszewka, rozróżnianych obecnie bardzo rzadko, i wchodziło w skład starostwa łomżyńskiego, następnie należało do dóbr narodowych Nowogród. W 1800 r. było 26 roln. czynszowych i 1 szynkarz, 32 koni, 42 woł., 86 krów, 79 jałowizny, 99 owiec i 59 świń. 1876 r. było 50 dm., 164 męż. (ztąd 3 starozak.); obecnie 1878 r. 187 męż., 181 kob., 715 mr. gruntu. Opodal od wsi w lesie jednaczewskim, należącym do majoratu kupiskiego, chata strażnika leśnego. W lesie jednaczewskim, na łączce zwanej Rycerką, pochowany wódz kurpiowski Konwa, poległy w walce z rossyanami za Augusta II. Mieszkańcy Jednaczewa chodują znaczną ilość krów; przemysł mleczny wysoko rozwinięty. 2.) J., zwane po prostu Szablakami, pow. łomżyński, par. Nowogród, gm. Kupiski, przy ujściu Łomżyczki do Narwi, w odległości 10 ½ w. od Łomży. Wchodziło w skład wsi, należących do dóbr kupiskich. W 1800 r. 9 osad, 4 koni, 16 wołów, 15 krów, 5 jał., 7 owiec,

14 świń. W 1876 r. 50 męż., 1878 r. 77 męż., 64 kob., 28 dm., 364 mr. (w tej liczbie 24 nieuż.). *Lud. Krz.*

Jednorożec, wś, nad rz. Orzyc, pow. przasnyski, gm. Jednorożec, par. Chorzele (ob.), odl. o 17 w. od Przasnysza, posiada kaplicę, urząd gminny, sąd gminny, kasę zaliczkowo-wkładową gminną (z funduszu rządowego), urząd straży pogr., wiatrak, karczmę, 117 dm., 907 mk., 3898 mr. gruntu dobrego, 1294 nieużytków. 1827 r. było tu 111 dm. i 693 mk. Gmina J. należy do sądu gmin. IV okr., liczy 586 dm., mk. 4376; obszaru 35,391 mr.; w tem użyteczn. 15,010 mr., nieużytków 20,381 mr. W gminie znajduje się: kaplica, urząd gminny, sąd gm., posterunek straży pogranicznej, urząd leśny, 4 fabryki smoły, 3 wiatraki, 2 karczmy. W skład gminy wchodzą następujące wsie: Budy Przysieki rządowe i prywatne, Budziska, Wólka, Kobylaki, Jednorożec, Żelazna rządowa i prywatna, Żelazna leśnictwo, Zadziory, Kamienica leśnictwo, Lipa, Małowidz, Nakieł, Olszewka, Oborki włościańskie i rządowe, Połoń, Parciaki, Przejmy-rządowe leśne, Stegna, Stegna małowidzkie, Stegna drążewskie-leśne, szlacheckie.

Jednowiercy, ob. *Filiponie.*

Jednorajście, ob. *Edorajście.*

Jedubka, strumień, ob. *Girejki.*

Jedwabka, niem. *Jedwapkerkämpe*, r. 1876 przezwana *Kranichfelde*, wraz z Wilczą kępą i Żurawią kępą osada należąca do m. Swiecia, pow. swiecki, na kępie przez Wisłę utworzonej, ma dom 1, katol. 4. Parafia, szkoła, poczta Swiecie.

Jedwabne, *Jedwabno*, os. i folw., pow. kolneński, gm. i par. Jedwabne. Leży przy trakcie z Wizny do Szczuczyna odl. 29 w. od Kolna. Posiada kościół katolicki parafialny drewniany, wzniesiony 1716 roku (erygował go 1466 r. Jan Bylica dziedzic J.), kaplicę ewangelicką, synagogę, urząd gminny, szkołę początkową, fabrykę miodu i octu. Liczy 1857 mk. (925 męż. i 932 kob.), przeważnie izraelitów. Par. J. dek. kolneńskiego ma 4,000 dusz (dawny dek. wiski). Gmina J. należy do sądu gm. okr. I w Stawiskach, liczy ludn. męzkiej 3115, żeń. 3182, razem 6297, domów 932, rozległości 17746 mr. W gminie istnieją: fabryka sukna, gorzelnie dwie, browar, cegielnia i 2 młyny, szkoły 2. W skład gm. wchodzą: 1 osada Jedwabne, 23 wsi szlacheckich: Bartki-Mocarze, Biedry-Falki, Borawskie, Bronaki-Olki, B.-Pietrasze, Brzóstowo, Nadbory, Chyliny-Wity, Grzędy małe, G.-wielkie, Janczewo, Kasiny, Kamionki, Chmielewo, Karbowo-Połyki, Karbowo-Wszebory, Kąty-Chyliny, Koniecki-wądołowo, Konopki-chude, K.-tłuste, Korytki-borowe, Kubrzany, Makowskie, Pieńki-borowe i Szostaki-dąbrowa; 3 wsie z ludnością mięszaną: Kucze wielkie, Mocarze dziubiele i Witynie; oraz 10 wsi włościańskich: Burzyn, Kosaki-turki, Kucze małe, Mocarze-budne, Orlikowo, Pawełki zabłotne, Przestrzele, Rostki, Stryjaki-karwowo i Siestrzanki. Dobra J., dawniej Rembielińskich, dziś Skarzyńskich, składają się z folwarków: Jedwabno, Przestrzele, Kajetanowo, Byczki i Nowiny, wsie niżej wymienione. Rozl. wynosi mr. 4317; folw. Jedwabno grunta orne i ogrody mr. 563, łąk mr. 257, pastwisk mr. 2, lasu mr. 2062, nieużytki i place mr. 77, razem mr. 2961. Budowli mur. 29, drewn. 20, płodozmian 15-polowy. Folw. Przestrzele grunta orne i ogrody mr. 427, łąk mr. 430, pastw. mr. 33, nieużytki i place mr. 13, razem mr. 603. Bud. mur. 4, drewn. 14, płodozmian 13-polowy. Fol. Kajetanowo grunta orne i ogrody mr. 341, łąk mr. 32, pastwisk mr. 22, nieużytki i place mr. 9, razem mr. 404. Bud. mur. 4, drewn. 5, płodozmian 12-polowy. Folw. Byczki grunta orne i ogrody mr. 140, łąk mr. 46, pastwisk mr. 4, nieużytki i place mr. 8, razem mr. 198. Bud. mur. 2, drewn., 1 płodozmian 7-polowy. Folw. Nowiny grunta orne i ogrody mr. 115, pastwisk mr. 3, nieużytki i place mr. 3, razem mr. 121. Bud. drewn. 3, płodozmian 4-polowy. W osadach karczemnych mr. 29; gorzelnia, browar piwny i wiatrak. Wieś Pawełki osad 10, z gruntem mr. 199; wś Przestrzele osad 30, z gruntem mr. 46; wś Kossaki-Turki osad 14, z gruntem mr. 255; wś Janczewo osad 2, z gruntem mr. 60; wś Bronaki-Pietrasze osad 7, z gruntem mr. 156; wś Stryjaki-Karwowo osad 11, z gruntem mr. 130; wś Orlikowo osad 22, z gruntem mr. 281. Osada Jedwabno z kościołem paraf. osad 100 z gruntem mr. 39. *Br. Ch., A. Pal.*

Jedwabno, wś kościelna, pow. niborski, na bitym trakcie niborsko-pasymskim, około 2 mile od Pasyma, w obrębie t. zw. niegdyś puszczy Patrąk, z glebą dość żyzną, nawet pszenną, co jest rzadkością w tych stronach. Dwa razy w roku odbywają się targi na bydło, konie i kramne. Za dawnych czasów znajdował się tu rodzaj zamku obronnego, głównie jak się zdaje dla obrony i straży w lasach i myśliwstwa założony, zwany po niemiecku *Jagdbude*, *Wildnissbereiter*. R. 1397 miał zbroję w zapasie: 2 Rückarmbrüste, 2 Knottelarmbrüste, 3 Schock Pfeile. Ob. Dr. Töppen, Gesch, Masurens. J. leży o 29 kil. od miasta pow. Niborka, ma 700 mk. ewang., mówiących po polsku. Grunta zawierają 1-2 metrów głęboko pokłady wapna. Wypalają tu wapno w 6 piecach bezustanku dzień i noc. W sąsiedztwie wielkie lasy rządowe, w których wypalają smołę i pak. Jest tu stacya pocztowa, w której poczta osobowa do Dźwierzut i Nidborka; 2 jarmarki na rok, w kwietniu i paźdz.

Jedwapkerkaempe (niem.), osada nad Wisłą, przy Swieciu, pow. świecki, r. 1876 przezwana Kranichfelde, ob. *Jedwabka.*

Jedwilleiten (niem.) 1.) wś i karczma, pow. nizinny, st. p. Neukirch. 2.) **J.** al. *Uszkurwe*, wś, pow. nizinny, st. p. Heinrichswalde.

Jedwilleitsche Wiesen (niem.), os., pow. nizinny, st. p. Lappienen.

Jedyna, ob. *Gdynia.*

Jedyńce, ob. *Jedeńcy.*

Jedynowiercy, ob. *Filiponie.*

Jedzbark, niem. *Hirschberg*, wś, powiat olsztyński, ponad jeziorem, przy bitym trakcie pasymsko-wartemburskim, 1 milę od stacyi kolei żel. toruńsko-wystruckiej w Wartemborku, na polskiej Warmii. J. należał od początku do dóbr stołowych warmińskich biskupów. Jak wynika z dokumentów, znajdował się zamek biskupi we wsi. R. 1364 biskup warmiński Jan zapisuje 10 włók w J. przy jedzbarskim zamku Janowi Stebin prawem chełmińskiem bez sądów, młyna i karczmy. Leżała ta posiadłość między strugą „Sirwinthe i Ardinghene." Także i 10 mr. łąki należało do niego. Łowić ryby mógł w jeziorze „Raxowe" ku potrzebie małemi narzędziami. A jeżeliby złoczyńcę jakiego pochwycił w granicach 42 włók pobliskich zamkowi, dostanie $^1/_3$ od sądów. Za to służyć nam będzie zbrojno z koniem na wojnie, zamki stawiać i inne zwykłe ciężary ponosić. Przez 14 lat pierwszych „duntaxat ad Reisas non equitabit et expeditiones", ale potem i do tego zobowiązany. Tegoż roku 1364 biskup Jan zapisał prusakowi Toleclaus 4 włóki w polu przy zamku jedzbarskim prawem pruskiem. Zato służyć nam będzie zbrojno na koniu, zamki stawiać i inne podatki płacić. Odprzedać może posiadłość drugiemu. Nagłówka (Wahrgeld) wynosi za niego 30 m. Pierwsze 14 lat był wolny od służby wojennej. Te same przywileje o podobnych prawach i ciężarach otrzymali równocześnie prusacy każdy na 4 włóki: Herman syn Rodela na 4 włóki, Diwil, bracia Glandiem i Ketawe, Nobande, Kotulne camyn, Rodole; włók 8 dostali za 2 służby prusacy: Muselith, Pomere, Kunecon, Marcin, Scloden, Asthiothe, Nickel i Hanke. R. 1381 biskup warmiński Henryk pozwala młynarzowi Jakóbowi młyn założyć o 1-em kole we wsi J., do którego ma 2 mr. łąki i 2 włóki roli dziedzicznej własności. Zato dawać będzie rocznie 4 m. Ryby łowić może w stawie do potrzeby. R. 1656 pisze mniej więcej lustracya: „Wieś J. 1 milę od Wartemborka, włók ma około 30. Jest tu folwark utrzymywany. Budynki są dobre. Rola pod oziminny sprzęt dobra, pod letni zła. Łąki niewiele warte, fur siana z nich zaledwie 15. Ostatniego roku było wysiewu: żyta łaszt. 4 k. 3 i pół, jęczm. k. 5, owsa ł. 4 k. 20, grochu k. 2, tatarki k. 15, chmielu beczek 5, czyni zł. 9. Cały dochód z folw. wynosił zł. 2284. Po okupacyi zajął tę wieś rząd pruski i wydał na własność prywatną. Ob. Monumenta Warmiae i Zeitschr. fur die Gesch. Ermlands tom VII. Nauczyciel z J. p. Gallinowski zbierał szczegóły etnograficzne do życia ludu warmińskiego. *Ks. F.*

Jeesau (niem.), pow. rastemborski: a) dobra, st. p. Rastembork; b) osada leśna, st. p. Reszel.

Jeetze (niem.), ob. *Jetzel.*

Jeflandya. Tak Stuckenberg Inflanty polskie nazywa.

Jefremow, ob. *Efremow.*

Jefremowo, mały zaścianek poleski w powiecie ihumeńskim, przy drodze wiodącej z miasteczka Pohosta do wsi Kozłowy Brzeg, nieopodal wsi Bykowicz i rzeki Klewy. Okr. policyjny berezyński, miejscowość dzika, zapadła. *Al. Jel.*

Jege, rz w pow. tylżyckim, wpada do odnogi Niemna, zwanej Rus. Płynie pod Schilgallen.

Jegelnicz; w r. 1351 tak się zwała *Jagielnica*, niem. *Jaeglitz.*

Jegerndorf (niem.), ob. *Jaegerndorf.*

Jegiel, ob. *Egiel.*

Jegiel, pow. ostrowski, gm. Brańszczyk, obręb lasu rządowego koło Bugu, w pobliżu wsi Długosiodło, nazwa litewska.

Jegieryszki, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol. Ma 3 dm., 12 mieszk.

Jegle lub *Egle*, podobno nazwa bogini litewskiej, zródłosłów nazw: *Jeglówek*, *Jeglowice* i t. p. Właściwie *egle* znaczy po litewsku: „jodła". Por. *Igły.*

Jegleniszki, wś i folw., powiat sejneński, gm. i par. Krasnopol; odl. 12 w. od Sejn. W 1827 r. było tu 14 dm., 92 mk.; obecnie 5 dm., 35 mk.

Jeglia, wś włośc., pow. lubawski, na wzgórzu, przy lesistej i bagnistej okolicy. Obszaru liczy mr. 1717, budynk. 69, dm. 26, kat. 185, ew. 24. Parafia Rumian, szkoła w miejscu, poczta Kiełpiny. J. należała oddawna do dóbr stołowych biskupów chełmińskich, przyłączona do klucza w Hartowcu. W inwentarzu dóbr biskupich pod r. 1759 czytamy o niej: w tej wsi siedzi 8 kontraktowych: Jan Bierkowski, Franciszek Nowakowski, Paweł Bierkowski kowal, Maciej Bierkowski, Łytowaknowska wdowa, Stan. Faralisz, Szymon Pokój i Paweł Pokój. Z tych każdy trzyma po 2 włóki za kontraktem, ma pańską chałupę, stodołę i 2 chlewy. *Ks. F.*

Jeglin, niem. *Jeglinnen*, wś i leśnictwo, pow. jańsborski, st. p. Drygały.

Jegliner-kanal (niem.), kanał w Prusiech wschodnich, ob. *Jańsborski kanał.*

Jegliniec, 1.) wś nad jeziorem t. n., pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Puńsk; odl. 26 w. od Suwałk, ma 7 dm., 58 mk. Jezioro J. ma 36 mr. obszaru i do 30 stóp głębokości. 2.) **J.**, wś, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Kaletnik; odl. 14 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 30 dm., 274 mk., obecnie 50 dm., 358 mk.

Jegliniszki 1.) wś przy jeziorze t. n., pow. suwalski, gm. i par. Wiżajny. Odl. 25 w. od Suwałk, ma 15 dm., 117 mk. J. jezioro przy wsi t. n., na północny-wschód od jez. Hańcza, ma brzegi płaskie, bezleśne i 30 mr. obszaru. 2.) **J.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. Kapsodzie, par. Wierzbołów. Ma 29 dm., 139 mk. 3.) **J.**, por. *Egliniszki.*

Jeglinnen (niem.), ob. *Jeglin.*

Jegliński kanał, niem. *Jegliner Kanal*, kanał w Prusach wschodnich, pow. jańsborski, od wsi Jegliny, przy której jest zbudowany, tak nazwany, ob. *Jańsborski kanał.*

Jegliowiec, *Jeglowiec*, wś kurpiowska, pow. ostrołęcki, gm. Wach, par. Kadzidło, w odległości 4 wiorst od zarządu gminnego, znajdującego się we wsi Wachu. Antoni Małachowski, starosta ostrołęcki, zapisem z 15 listopada 1752 r. zwalnia włościan od pańszczyzny: oznacza czynsz roczny na 342 złp. August III przywilejem z 25 listopada t. r., ogólnym dla wszystkich wsi starostwa ostrołęckiego, potwierdza zapis Małachowskiego. Lustracya z r. 1765 podaje 12 gospodarzy, płacących, oprócz powyższego czynszu, po 8 złp. propinacyjnego. W 1799 r. czynsz podwyższono na 352 złp. Oprócz tego wieś J. płaciła 18 złp. dziesięciny do seminaryum w Pułtusku; dziesięcinę tę od 1799 r. włościanie uiszczali do dworu. W 1820 r. znajdujemy 24 gospodarzy i 7 chałupników. Gospodarze na 24 zagonach wysiewali 72 korce jarzyny i tyleż oziminy; opłacali 192 złp. propinacyjnego, 18 złp. dziesięciny, 352 złp. czynszu z gruntów, mianowicie każdy opłacał 14 zł. 20 gr. czynszu, 22 i pół szel. dziesięciny; pieniądze wnosili do kasy ekonomii ostrołęckiej. Prestacye chałupników wynosiły w pieniądzach 28 złp. (za 28 dni pańszczyzny). Przywilejów na prawo propinacyjne wieś nie posiadała. Roku 1878: 35 dm., 137 męż., 139 kob.; 796 mr. (ztąd 260 mr. ornego). W 1827 r. 31 dm., 176 mk. J. leży w obrębie rząd. leśnictwa Rzące, koło wsi Długosiodło; dawne uroczysko litewskie. Jest tu kamień ogromny, obrobiony, prawdopodobnie ołtarz ofiarny bogini Egle. *Lu. Krz.*

Jeglówek 1.) wś, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Krasnopol. Odl. 17 w. od Suwałk, ma 8 dm., 81 mk. 2.) **J.**, wś i folw., pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo; odl. 17 w. od Suwałk, ma 2 dm., 42 mk.

Jeglówek, folw. nad jez. Szurpiły. Na gruntach folwarku śród lasku góra zwana kościelną a w pobliżu druga, widocznie usypana, zwana zamkową, na której są szczątki grodu warownego jak wały z ziemi i kamieni, lochy i ślady trzech bram. Jest tu inna góra zwana starem zamczyskiem i trzy jakby strażnicze nasypy pod wsią Gulbieniszki, Szurpiły i Dzierwany (Połujański, Wędrówki po gub. augustowskiej str. 42).

Jeglówka ob. *Heglówka.*

Jeglowo, folw., pow. suwalski, gm. Koniecbór, par. Raczki; odl. 10 w. od Suwałk.

Jegłona, rz., lewy dopływ Wodoksty.

Jegmuc, niem. *Jäcknitz*, dobra w wieczystą dzierżawę wydane, pow. kartuski, w okolicy lesistej, blisko pow. kościerskiego, było przedtem własnością oo. kartuzów w Kartuzach, założone zostało około r. 1600 w wytrzebionych lasach. R. 1670 osadnik Janusz Rink dawał czynszu rocznie zł. 10. Obszaru ziemi ma teraz mr. 666, ew. 47, dm. 5. Parafia Goręcin, szkoła Polęcino, poczta Przywidz. Odległość od Kartuz 2 1/4 mili, od Kościerzyny 1 1/2 mili.

Jegodnen (niem.), zapewne *Jagodne* (ob.), wś, pow. jańsborski, st. p. Jańsbork.

Jegodschen (niem.), leśnictwo, pow. jańsborski, st. p. Jańsbork.

Jegolin, folw. szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., 39 wiorst od Trok, 1 dom, 7 mk. katol. (1866).

Jegora, ob. *Chełmno*, t. I, p. 566.

Jegorjewsk, miasto pow. w gub. riazańskiej, 5212 mk., 712 w. od Petersburga a 114 od Riazania odległe. Bank, stacya pocztowa i stacya kolei żelaznej mosk.-riazańskiej.

Jegorjewska 1.) st. poczt. i st. drogi żel. jarosławsko-wołogodzkiej w gub. wołogodzkiej. 2.) **J.**, st. p. i st. dr. żel. szujsko-iwanowskiej w gub. władymirskiej.

Jegothen (niem.) al. *Gegothen*, wś, powiat licbarski, st. p. Licbark.

Jegrznia, rz., wypływa z jez. rajgrodzkiego w pow. szczuczyńskim, pod Rajgrodem, ztąd w kierunku wschodnio-południowym przepływa przez jezioro Dręstwo, płynie dalej pod Wożną wsią i Kuligami, i poniżej Ciszewa wpada z lewego brzegu do Łeku. Długa 15 w. Przyjmuje z lewego brzegu przez jezioro Dręstwo Solistówkę. *J. Bl.*

Jegużyn, ob. *Giegużyn.*

Jehlenz (niem.), powiat tucholski, ob. *Jeleńcz.*

Jehser (niem.), ob. *Jeziory.*

Jeikowitz (niem.), ob. *Jajkowice.*

Jej.., ob. *Ej*..

Jejcewiły, wieś, pow. święciański, 4 okr. adm., o 63 w. od Święcian, 3 domy, 39 mk. kat. (1866).

Jejskaja, forteczka, pow. rostowski, gub.

ekaterynosławskiej, st. poczt. w pobliżu stacyj Azow i Szczerbinów.

Jekaterynosław, ob. *Ekaterynosław.*

Jekelfalva (węg.), *Jekelsdorf* (niem.), ob. *Jaklowce.*

Jekimanja, ob. *Ekimań.*

Jekowitz (niem.), ob. *Riemberg.*

Jekschen (niem.) al. *Ikschen,* wś, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Jel..., por. *Jell...*

Jelaszyszki, zaśc. szlach. nad jez. Gołoty, pow. wileński, 3 okr. adm., o 57 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Jelawa, rz., ob. *Zielawa.*

Jelca (łuż.), niem. *Jedlitz, Jidlitz,* właśc. *Jedlicy* (ob.).

Jelce, ob. *Jalec,* pow. olawski.

Jelcza 1.) wś i folw., pow. miechowski, gm. i par. Tczyca. Leży na granicy pow. olkuskiego, przy drodze do Żarnowca, o 14 w. od Miechowa, w stronie półn.-zach. W 1827 r. było tu 40 dm., 299 mk., dziś 52 dm., 449 mk. (221 męż., 228 kob.), 71 osad włośc., 1336 mr. ziemi dworsk. i 439 mr. włośc. Długosz zowię tę wieś Jedlcza (II 35, III 86, 99, 107, 111), należała za niego do Iwona z Obychowa h. Wieniawa, płaciła dziesięcinę klasztorowi norbertanek w Imbramowicach. Por. *Głogoczów.* 2.) **J.**-mała, wś, pow. pińczowski, gm. Góry, par. Wrocieryż. W 1827 r. było tu 11 dm., 71 mk. Stanowiła własność klasztoru miechowskiego, wspomina ją Długosz (I, 32 i III, 18). 2.) **J.**-wielka, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. Nawarzyce, par. Wrocieryż. W 1827 r. było tu 10 dm., 91 mk. *Mac.*

Jeldzin, *Jeldzino,* niem. *Gelsin,* wś szlach., pow. wejherowski, należy do obszernych dóbr krokowskich, ćwierć mili od bitego traktu krokowsko-gdańskiego, obejmuje włościan 22, zagrodn. 3, włók 56, kat. 30, ew. 177, dm. 21, parafia Żarnowiec, poczta i szkoła Krokowo; 3 ¼ mili od Wejherowa. R. 1288 książę pomorski Mestwin II zapisał J. wiernemu Gniewomirowi z Krokowa (później Krokowscy), za to że mu dopomógł wyswobodzić Przemysława zpod mocy księcia wrocławskiego; przed nim posiadał tę wieś z łaski książęcej Maciej Wese. Za krzyżaków posiadacze J. pełnili służbę wojenną zbrojno na koniu. Do dziś dnia wieś J. utrzymała się w ręku prastarej i możnej rodziny Krokowskich, zniemczonych od reformacyi i zowiących się teraz von Krockow.

Jelec, miasto pow. w gubernii orłowskiej, 35,935 mk., 180 w. od miasta gubernialnego odległe. Bank, stacya pocztowa i stacya kolei żelaznej orłowsko-griazskiej.

Jelechowice (po rusku *Elechowyczy*), wieś w pow. złoczowskim, 3 kil. na półn. od st. p., kol. i sądu pow. w Złoczowie. Na półn. leży Horodyłów, na wschód Zazule, na płd. i zach. Złoczów. Przez płn. obszar wsi płynie potok od wschodu na zachód i uchodzi w Chilczycach do potoku Bełzec (dopływ Bugu). W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie. Na półn. od wsi leży przysiołek Zagrodnik. W środku obszaru wznosi się punkt jeden do 294 m. Przez wsch. obszar wsi idzie od płd. na półn. gościniec złoczowsko-brodzki. Własn. więk. (prob. łacińskiego w Złoczowie) ma roli ornej 203, łąk i ogr. 12, pastw. 53; własność mniej. roli ornej 601, łąk i ogr. 71, pastwisk 129 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 478 mk. w gminie, 17 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 466, gr. kat. 101. Par. rzym. kat. w Złoczowie, gr. kat. w Żulicach. We wsi szkoła filialna i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 371 złr. *Lu. Dz.*

Jeleń, mko targowe w pow. chrzanowskim, na lewym brzegu Przemszy, blisko granicy szląskiej, pod 36°55' wsch. dług. od Ferro i 50°10' półn. szer., w piaszczystej równinie, ma prebendę, kościół, szkołę ludową jednoklasową i 12 dorocznych jarmarków. J. ma 1311 mk., trudniących się głównie wydobywaniem węgla kamiennego. Kopalnie leżące w stronie północno-wschodniej od miasteczka należą do Rob. Dohmsa. Tutejszy węgiel jest łupkowy, błyszczący. Więk. posiadł. ma 11 mr. roli i 334 mr. lasu; mniejsza 1330 mr. roli, 238 mr. łąk i 480 mr. pastw. Por. *Jaworzno.*

Jeleń, folw., pow. wągrowiecki, 2 dm., 23 mk., ob. dom. *Smogulec.*

Jeleń, niem. *Jellen* 1.) wieś włośc., powiat brodnicki, nad jeziorem wąpierskiem, ¾ mili od Lidzbarka, przy granicy Prus wschodnich. Obszaru liczy mr. 4860, budynk. 209, dm. 75, katol. 441, ew. 97. Parafia, szkoła i poczta Lidzbark. 2.) **J.**, wś i rycer. dobra, powiat kwidzyński, ob. *Jelenie.*

Jeleń, niem. *Hirschenwirthshaus,* oberża w ks. cieszyńskiem na Szląsku.

Jeleńce, niem. *Gellnitz,* wieś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. łukowskim.

Jeleńcz al. *Jelińcz,* niem. *Jehlenz,* wś kościelna parafialna, pow. tucholski, około 1 milę od Tucholi. Obszaru liczy mr. 2647, bud. 88, dm. 37, kat. 211, ew. 37. W miejscu jest katol. kościół parafialny i szkoła, poczta Droździenica. Wieś J. od dawnych czasów istniała. Prawo miała polskie, dzierżona przez polskich panow. Z r. 1392 jest dokument, jako komtur tucholski Rechter von Elner odkupił tę wieś, 41 i pół włóki liczącą, od dotychczasowych panów polskich (von den poln. Panen) i włościanami obsadził. Sołtys otrzymał wolnych 5 i pół włóki bez 7 i pół morga, „za co ma nam służyć, jako i inni sołtysi służą w wojnie, gdziekolwiek będzie potrzeba. Od reszty 36 włók, prawem chełmińskiem obsadzo-

nych, dadzą nam od każdej po 16 skotów rocznie, po korcu chełmińskim owsa, po 2 dni we żniwa odrobią, alho kiedy siano zbierać będziemy, gdy bracia nasi nakażą i inne zwyczajne robocizny według wsi tych okolic wypełnią. Mamy też karczmę w tej wsi, która posiada 7 i pół mr. roli, karczmarz co rok odda nam czynszu 2 grzywny. Do tego ma mieć sołtys 3-ci grosz od sądów, także 3-ci grosz czynszu karczmarskiego, drugie 2 zaś wiernie nam odda. Lustracya starostwa tucholskiego z r. 1570 pisze: „Wieś J., włók 40, dzierżawy Jerzego Żalińskiego; prob. posiada 2 włóki, pustych wł. 16, 1 wł. wybraniecka, ogrod. 2; czynszu zł. 21". Podług lustracyi z r. 1664 posiada prob. 4 włóki. O parafii wyjmujemy z dyecezyalnego szematyzmu: Parafia J. liczy dusz 2081; kościół r. 1767 nowo budowany, r. 1768 poświęcony, tytułu św. Wojciecha, patronatu rządowego. Przy nim szpital dla 4 ubogich parafian. Filialny kościół w Mędromierzu. Wsie parafialne: Jeleńcz, Kęsowo, Sieciny, Siecinki, Tuchołka, Krajenka, Sady, Słupy. Szkółki parafialne: w Jeleńczu dzieci kat. 56 (nauczyciel zarazem organista), w W. Mędromierzu dzieci 86, w M. Mędromierzu 95; 12 dzieci kat. odwiedza luter. szkołę w Łyskowie, 65 w Kęsowie, którem naukę religii udziela nauczyciel z Jeleńcza. R. 1762 istniała kaplica prywatna w Kęsowie; indult był wygotowany na imię Ludwiki z Czapskich Stolińskiej, podkomorzyni chełmińskiej. Za polskich czasów każdorazowy proboszcz jeleński był zarazem kanonikiem kustoszem pobliskiej kolegiaty w Kamieniu. *Kś. F.*

Jeleńcz, niem. *Hirschfelde*, ob. *Jeleńczyn.*

Jelenczewo, folw., pow. śremski, 3 dm., 36 mk., ob. dom. *Mórka.*

Jeleńczyn al. *Jeleńczyno*, niem. *Jellentsch* al. *Hirschfelde,* wś, pow. bytowski, blisko granicy Prus zachodnich, nad jeziorem, jest osadą prastarą. R. 1293 książę pomorski Mestwin II nadaje tę wieś na własność jakiemuś „Mistco" (Mieszko?), uwalniając go: „a stan, a canibus et breviter ab omni exactione et jure, quae ad ducatum nostrum pertinent, sive predicta haereditas locata fuerit sive non." Od służby wojennej także był wolny, chybaby nieprzyjaciel kraj naszedł, dla obrony: „que ad terre pertinent defensionem." Jako świadkowie podpisani: Swenca palatinus gedanensis, pater Bernardus prior gedanensis, Andreas castellanus et judex gedanensis. Lustracya dóbr ziemi bytowskiej donosi r. 1437: Wieś J. w posiadaniu szlachty ma prawo chełmińskie, od 30 włók dają owsa chełmińskiego (colmischen habir) 1 łaszt i czynią 1 służbę w wojnie. *Kś. F.*

Jelenga, struga, dopływ Dubissy, w pow. rossieńskim, 7 w. długa. *J. D.*

Jelenia góra, wś, pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki; odl. 27 w. od Maryampola, ma 1 dom, 8 mk.

Jelenia góra, ob. *Bystra* i *Gądka.*

Jeleniagóra, niem. *Hirschberg*, miasto pow. na Szląsku pruskim, u zbiegu rzek Zacken i Bober, o 14 mil od Wrocławia, ma 14480 mk. (1880), dworzec drogi żel. górskiej i piękny wiadukt przez rz. Bober (106 st. wys.), gimnazyum ewang., wyższą szkołę żeńską, 4 jarmarki, handel płótnem i zbożem, fabrykacyą koronek, fabryki jabłeczniku, porcelany, papieru maszynowego i cementu drzewnego. Przędzalnie lnu i bawełny. Blicharnie. Sztuczna hodowla ryb. Okolica przepyszna. Wdzięczne wille na t. zw. Hausbergu i Kavalierbergu. Parafia katol. J. w dek. t. n. miała 1869 r. 2497 katol., 13252 ewang., 316 izrael., 49 dyss. Miasto J. założył Bolesław III w roku 1108: powiększył je 1241 kś. lignicki Bolesław Łysy. Miasto wiele ucierpiało w wojnach husyckich i w wojnie 30-letniej. *Powiat jeleniogórski* w okr. regencyjnym lignickim, położony w górach, ma 10 i pół mil kw. i 63261 mk. (1865), przeważnie ewangelików. Jestto rozległa, wspaniała dolina, wkoło olbrzymiemi górami zwarta, najbogatszy w piękno przyrody zakątek Szląska. Wdzięczne folwarki, gustowne dworki, stawy i parki sztuczne zapełniają podeszwę doliny, gdy znowu po bokach, śród górskich rozpadlin, kryją się długie, bogate wioski przemysłowe, lesistych gór sięgające. Tutaj-to pracowita ludność przędzie, tka i blichuje len, bawełnę, wełnę i jedwab'; kwitnie też snycerstwo drzewne, szlifowanie szkła i kamieni. Z ziemi dobywają wapno, ołów, arszenik, fluspat, żelaziak magnetyczny. Najważniejsze w tym powiecie miejscowości: Schmiedeberg, Warmbrunn, Petersdorf, Schreiberhau, Giersdorf, Seidorf, Arnsdorf, Brückenberg, Krummhübel, Steinseifen, Buchwald, Stohnsdorf, Fischbach, Erdmannsdorf, Hermsdorf, Kynast. *F. S.*

Jelenica, mała wieś poleska w pow. ihumeńskim, nad rzeką Hanutką, w okolicy wsi Hanuta (ob.) położona; ma osad 4, miejscowość bagnista; okr. policyjny berezyński. *Al. Jel.*

Jelenica, niem. *Jellenthal*, osada do rycer. dóbr Jelenie, pow. kwidzyński, na wyżynach lewego brzegu Wisły, blisko traktu bitego bydgosko-gdańskiego, ponad nieznacznem jeziorem, zwanem w dokumentach *Małe Jelenie,* parvum *Jelen*, liczy budyn. 26, dm. 19, katol. 108, ewang. 12. Parafia Piaseczno, szkoła Jeleń, poczta Mała karczma (Kleinkrug). Roku 1526 był spór o tutejsze jezioro, które sobie przywłaszczał Jerzy Sokołowski z Frący. Zesłana komisya królewska orzekła, jako to jezioro zapisane jest oo. kartuzyanom w Kartuzach od królów polskich Jana Alberta i Ale-

ksandra, i dlatego pan Sokołowski nie ma do nich prawa (akta kartuskie).

Jelenie 1.), kol., pow. wieluński, gm. Kuźnica Grabowska, par. Kraszewice, odl. od Wielunia 40 w., dm. 48, mk. 514. W 1827 r. było tu 10 dm., 81 mk. 2.) **J.**, wieś i folwark, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki, przy szosie z Ostrowia do Ostrołęki, na 10-tej wiorście od Ostrowia, zkąd pocztę odbiera. Wś J. ma 36 osad, 359 mr. gruntu. Folw. J. z attynencyą na Jelonkach i wsią Przyjmy, własn. Hipolita Ostrowskiego, zawiera ogólnej przestrzeni mr. 1664, w tem lasu sosnowego 772 mr.; ziemia przeważnie lekka lecz w kulturze. R. 1827 było tu 10 dm., 111 mk. *L. Ch.*

Jelenie al. *Jeleń*, niem. *Jellen*, włośc. wieś i rycer. dobra, pow. kwidzyński, na bitym trakcie bydgosko-gdańskim, przy znacznem jeziorze także *Jelenie* zwanem, na wyżynach lewego brzegu Wisły, 1 milę od Gniewu, przeszło milę od stacyi kolei żel. w Czerwińsku, dokąd trakt bity wiedzie. Parafia Piaseczno, szkoła w miejscu, poczta Mała karczma (Kleinkrug). 1.) **J.** szlach., niem. *Adl. Jellen*, rycer. dobra, obszaru liczą mr. 1223, budyn. 31, dom. 12, katol. 118, ew. 34. Początkowo była to królewszczyzna, tenutom w dzierżawę nadawana. Z r. 1526 jest wiadomość, że Jerzy Sokołowski z Frący (de Wrancza), zapewne tenuta tej wioski, rościł sobie prawa do jeziora jeleńskiego. Zesłana tu na miejsce komisya królewska przeglądała dokumenta, papiery, i rozsądziła, jako to jezioro, zwane Jelen, królowie Jan Albert i Aleksander darowali byli oo. kartuzyanom w Kartuzach, i nie ma żadnego prawa do niego Sokołowski (akta kartuskie). W XVII wieku z łaski król. trzymał tę wś star. gniewski Łebiński. Później zamieniona została na własność prywatną. Obecnie jest w posiadaniu niemca. 2.) **J.** król., niem. *Königl. Jellen*, włośc. wś, obszaru liczy mr. 1591, budyn. 65, dm. 34, katol. 248, ewang. 52. Lustracya star. gniewskiego z r. 1664 pisze pokrótce o tej wsi: Jelenie wieś ma włók 40, gburów przed wojną było 6, teraz 3.

Jeleniec 1.), os. włośc., pow. będziński, gm. Choroń. Ma 1 dom, 4 mk., 2 mr. rozl. 2.) **J.**, folw. i os. leśna, pow częstochowski, gmina Opatów, par. Krzepice. Jest to majorat gen. Muchanowa. Folw. ma 2 dm., 155 mk., dwie osady leśne, 2 dm., 9 mk., 30 mr. rozl. 3.) **J.**, folw., pow. garwoliński, gm. Górzno, par. Garwolin. Ma 1 dom, 10 mk., 110 mr. obszaru. 4.) **J.**, wś i folw., pow. łukowski, gmina Stanin, par. Tuchowicz, o 5 w. od Łukowa. W 1827 r. było tu 34 dm., 258 mk., obecnie 37 dm., 265 mk. i 1841 mr. obszaru. W spisie wsi urzędowym (Pamiat. Kniżka siedlec. gub. za 1877 r.) mylnie podany jest pod nazwą Ełmiec. Wspomina tę wieś Długosz (II, 559). Jest tu klasztor pobernardyński drewniany, w którym przecież nigdy nie było więcej nad dwóch księży mszalnych i jednego braciszka bez nowicyatu. Klasztor ten i kościół przy nim erygował 1771 r. dziedzic Ant. Jezierski. Później J. należał długo do Dmochowskich. Fol. J. rozl. m. 1401, grunta orne i ogrody m. 493, łąk m. 300, pastw. m. 70, lasu m. 423, zarośli m. 109, wody m. 2, place m. 4, bud. mur. 10, drewn. 6, pokłady torfu, młyn wodny i staw. Wieś Jeleniec osad 36, z gruntem m. 572. 5.) **J.**, rum., pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Gujsk. Odl. 19 w. od Rypina, ma 4 dm., 38 mk., 72 mr. roli Por *Cisze*.

Jeleniec, niem. od r. 1866 *Gelens*, rycer. dobra, pow. chełmiński, na bitym trakcie toruńsko-chełmińskim, około 1 milę od Chełmna, nad jeziorem. Obszaru liczy mr. 2125, budyn. 18, dm. 8, katol. 115, ew. 27. Parafia i szkoła Czyste, poczta Zygląd.

Jeleniec, niem. *Hirschdorf*, wieś, na Szląsku austr. w księstwie opawskiem.

Jeleniewo, wieś kościelna, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo, o 11 wiorst od m. Suwałk, przy trakcie z Suwałk do Wiżajn. Wś dotąd nierozkolonizowana, domy zbudowane rzędem po obu stronach gościńca, ztąd pozór lichego miasteczka. Domów 84, ludności osób 659, a prawie połowa żydów którzy się trudnią handlem i rzemiosłami. Chrześcianie oddają się wyłącznie roli. Jest tu nowy zgrabny drewniany kościół katolicki o dwóch wieżach, z pięciu ołtarzami, otoczony rozłożystemi drzewami. Jeden z ołtarzy poświęcony św. Stanisławowi a drugi św. Kazimierzowi, patronom Polski i Litwy, bo stąd niedaleko zaczynają się już wsie litewskie. Jest i bóżnica, cmentarze katolicki i żydowski, dwie karczmy, w środku wsi obszerny plac a na nim jeziorko; budowle drewniane słomą kryte, a że stoją blisko, przeto pożary często całą wieś w perzynę obracają. Pomimo to po ostatnim pożarze nowe budowle wzniesiono na dawnych fundamentach. Obszar gruntów zawiera mr. 1252 prętów 250; gleba żytnia, kamienista, gospodarstwo trzypolowe, ku północy wzgórza. Kościół i parafią erygował tu 1771 r. Stanisław August. Par. J., dawniej dek. sejneńskiego, ma dusz 5692. R. 1827 J. miało 63 dm., 433 mk. Gmina J. ma 7509 mk., rozl. 21495 mr., sąd gm. okr. I i st. p. w Suwałkach. W skład gminy wchodzą: Białawoda, Białorogi, Bilwinowo, Cisówek, Czajewszczyzna, Czerwone-bagno, Czerwonka, Jasionowo-nowe, J.-folwark, Jeglówek wieś i folw., Jeleniewo, Kaźmirówka, Klonorejce (?), Kopanie, Kozia-szyja, Krzemianka, Leszczewo, Morgi, Nowiny, Osinki, Palemona, Pawłówka, Piotrówek, Podsumowo-hultajewo, P.-Kutiły-P.-Jabłońskiego, P.-Makarewicza, P.-Michalewicza, P.-Nikity, Podsidorówka, Polule, Ro-

iski, Rosztobole, Rychtyn, Sidorówka, Sosnowy-grunt, Studzieniczne, Suchodoły, Sumowo muchy, Szwajcaryc, Szurpiły, Scibowo, Targowisko, Udryn, Węgielnia, Wołownia, Zaleszczewo, Żywa-woda i Żubryn.

Jeleniewska góra lub *Zamkowa*, przy wsi Jeleniów, pow. opatowski, stanowi jednę z ważniejszych wyniosłości odnogi Łysogór, ciągnącej się w południowo-wschodnim kierunku względem świętokrzyskiej góry.

Jeleniewska Kuźnica, ob. *Kuźnica*.

Jeleniogórski powiat, ob. *Jeleniagóra*.

Jeleniów, wś i folw. nad rz. Pokrzywianką, pow. opatowski, gm. Grzegorzewice, par. Słupia nowa. Odl. 23 w. od Opatowa, posiada dom przytułku dla biednych i kalek z kaplicą, szkołę początkową, młyn wodny, 58 dm., 433 mk., 1166 mr. ziemi dworsk i 495 mr. włośc. Według Tow. kred. ziems. folw. J. (z realnościami Baranochy, osadą młynarską Dymarka, wsiami J. i Wojciechowice; dawniej do dóbr tych należały nomenklatury Podleszany, Kończany, Nowiny i Wystawki), od Łagowa w. 7. Rozl. wynosi m. 1115, grunta orne i ogrody m. 476, łąk m. 96, pastw. m. 5, wody m. 3, lasu m. 503, zarośli m. 21, nieużytki i place m. 11, bud. mur. 1, drewn. 12, płodozmian 8-polowy. Wieś J. osad 38, z gruntem m. 466; wś Wojciechowice osad 15, z gruntem m. 76. Por. *Jeleniewska góra*.

Jeleniówka, wś nad rz. Kodymą, pow. bałcki, gm. Moszniagi, par. Bałta, o 7 w. od Bałty. Wraz z Moszniagami do 1389 mk., 139 dm., 1922 dzies. ziemi włośc., 3225 dzies. dworskiej. Należała J. do Starzyńskich, Baczyńskich, obecnie do Lwowa. Jest tu gorzelnia. Marczyński nazywa J. także Helenówką.

Jelenka, osada w gub. czernihowskiej, 3389 mieszk., 155 w. od miasta gubernialnego odległa, st. poczt.

Jelenkowate (po rusku Jałenkowate), wieś w pow. stryjskim, 60 kil. na płd. zachód od Stryja, 35 kil. na płd. od urzędu poczt. i sądu powiat. w Skolem. Na płn. zachód leży Wołosianka, na płn. wschód Rożanka wyżna, część płd. przypiera do Węgier. Granica płd. biegnie wzdłuż głównego łańcucha Beskidu. Wznoszą się tutaj od zach. ku wsch.: Cyrkowski werch (986 m.), Ukrad (963 m.), Błyszniec (1222 m.) a na krańcu wsch. dochodzi szczyt jeden 1228 m. Na płn. stoczystości tego pasma granicznego powstaje we wsch. stronie pot. Jelenkowaty, zwany w dalszym biegu Wołosianką i płynie na płn. zachód przez środek wsi, a w dolinie jego leżą na całej przestrzeni, przeszło 5 kil. długiej, zabudowania wiejskie. Z pr. i lew. brzegu przyjmuje on liczne dopływy, z których najznaczniejszy potok Sławka, powstaje na płn. stoku granicznego pasma w stronie zach. a płynie na płn. wschód. Na praw. brz. Wołosianki wznosi się obszar nad doliną potoku (752 m.) do 1034 m. a na granicy wsch. dochodzi Tousty Żołob 1258 m.; na lew. brzegu Wołosianki leży na praw. brzegu Sławki lesista góra Błyszcze ze szczytem 1202 m. wys. a na lew. brzegu Sławki Hłyniszcza ze szczytem 1151 m. wys. (ob.), opadająca na płn. wschód ku dolinie Jelenkowatego. Własność więk. (hr. Kińsky'ego) ma pastw. 1, lasu 926; własn. mniejsza roli ornej 702, łąk i ogr. 983, pastw. 963, lasu 518 mr. Wedle spisu z roku 1880 było 521 mk., wedle szematyzmu z 1831 r. mk. obrz. gr. kat. 508. Par. rzym. kat. w Skolem; gr. kat. w miejscu, dek. Skole, archidyec. Lwów. We wsi cerkiew i szkoła etatowa jednoklasowa. Przez wś prowadzi droga do Węgier. *Lu. Dz.*

Jelenowaty 1.), las w pow. turczańskim. Zajmuje on płd. wsch. część Dydiowy, płd. zach. Łokcia i płn.-zachod. Dźwiniacza Górnego. Od płd. zach. i płn. opasuje go dolina pot. Muczny (dopływ Sanu), od płn. wsch. dolina Sanu. Najwyższe szczyty jego wznoszą się do 909 m. na płd., na granicy Dźwiniacza, a 840 m. na zachód, na granicy Dydiowy, i opadają ku dolinie Mucznego (715 m. na płd., 654 m. na płn.). Na płn. wschód opada las ku dolinie Sanu (614 m.). 2.) **J.**, góra, 745 m. wys., w Jabłonce niżnej, w pow. turczańskim, na lew. brzegu Jabłonki, do której też uchodzą wody z płd. jej stoku. *Lu. Dz.*

Jelenowo, niem. *Glinow, Glinhof*, leśnictwo do król. nadleśn. Filipy należące, pow. kartuski, przy granicy Pomeranii, dom 1, mk. 5, parafia Parchowo, szkoła Nakło, poczta Wygoda. Odległość od Kartuz 6 i pół mili.

Jeleńsk. Tak rossyjskie źródła zowią widać Jeleniówkę a Siemienow pisze, że byłoto niegdyś „miasto powiatowe, które połączywszy się z Bałtą (Słobodą) otrzymało nazwę Bałta. Ongi był tu zamek Józefgród, przez ks. Lubomirskiego wzniesiony, nad rz. Kodymą".

Jeleńska huta, niem. *Jellenschehütte*, szlach. dobra, pow. wejherowski, w piaszczystej okolicy, należy do dóbr rycer. Zalesie; wraz z przyległościami: Otałżyno, Wysoka i Strickwalde obejmują dobra szlach. 1, posiadł. gbur. 2, posiadł. z młynem 1, włók 78, katol. 207, ew. 22, dm. 29; parafia, szkoła Szynwałd, poczta Kielno. Odległość od Wejherowa 3 mile.

Jeleński powiat, ob. *Cherson*, t. I, p. 573 i *Jeleńsk*.

Jeleńszczyzna, folwark w pow. słuckim, należy do dominium Bereśniewicze, z którem razem składa territorium 278 i pół włók litewskich, własność rodziny Nowickich. *Al. Jel.*

Jelesaj, mały zaścianek w pow. słuckim, przy granicy pow. ihumeńskiego, nad rzeką Turyą, ma 1 osadę. Okr. policyjny kopylski.

Jeleśna, także *Jeleśna woda*, rzeka podta-

trzańska, wypływa z źródeł leśnych w obrębie gminy Suchej Hory na Orawie (Węgry), na północnym stoku góry Magóry (1230 m.), wznoszącej się na granicy Orawy i Nowotarżczyzny, a zasiliwszy się z pr. brz. potokiem Staszkowym, tworzy granicę gminy Hładówki i Suchej Hory, płynąc w kierunku północnym doliną międzygórską; po 6 kil. biegu górnego przechodzi na obszar Hładówki, zwracając się na półn. zachód, a potem na zachód i pod Hamrami (ob.) uchodzi z lew. brz. do Czarnej Orawy. Długość biegu dosyć krętego czyni 22 kil. Źródła leżą na wysokości 1000 m., ujście 538 m. npm. Porusza w Hładówce dwa, w Chyżnem dwa, a w Hamrach jeden młyn.

Jeleśnia (z Dworzyskiem), wieś, pow. żywiecki, od Żywca 11 kil. na wschód, w dolinie rzeki górskiej Koszarawy, dopływu Soły. Według twierdzenia prof. Łepkowskiego (Przegląd zabytków przeszłości. Warszawa 1863) na podstawie księgi dekretów prawa wołoskiego, w parafii przechowanej, wieś ta była osadą Wołochów. Istnieje ona już w XVI w. Pod koniec tego wieku, bo r. 1595, jak wykazuje Lib. visit. de anno 1595, był tu kościołek, zbudowany przez wieśniaków; należał on jako filia do Żywca Nowego, bedąc przez proboszcza tamtejszego administrowanym. Dzwon średni dla kościoła jeleśniańskiego ulał Jan Weiser z Kubina z napisem: Vox mea vox vitae; voco vos ad sacra, venite, 1584. Według kroniki Komonieckiego Wojciech Gagatkowski, pleban żywiecki, dziekan oświecimski, postawił r. 1619 (1618 ?) w miejsce pierwotnego podupadłego kościołek p. w. św. Wojciecha i Wacława, i wikaryusza tam ustanowił. Według innych podań postawiła go roku 1628 krolowa Konstancya. Kościół ten drewniany poświęcał r. 1636 Mikołaj Oborski, sufragan krakowski. Pierwszym proboszczem był tu Andrzej Chytry (Chytrzeński). W r. 1631 sołtys Andrzej Gąsior za znieważę plebana Chytrego podczas kazania musiał za karę zbudować plebanią własnym kosztem. Parafia liczy w miejscu 2682 dusz rz. kat. (1880 r.). Według obliczenia z r. 1869 liczba mk. czyniła 2729. Do parafii jeleśniańskiej należy 9 wsi: Krzyżowa, Przyborów, Pewel wielka i mała, Sopolnia wielka i mała, Mutne, Huciska i Korbielów. W całej par. jest dusz rz. kat. 11733, ew. 4, żydów 150. Liczba chat 376. Obszaru większej posiadłości nie ma. Mniejsza zaś pos. liczy roli ornej 1933, łąk i ogr. 201, pastw. 1269, lasu 491 mr. austr. Należy do dóbr arcyksięcia Albrechta, w XVIII w. Wielopolskich. We wsi jest szkoła ludowa o trzech klasach, w skład której wchodzą nauczyciel kierujący i dwóch nauczycieli młodszych wraz z proboszczem, który udziela religii. Poczta w miejscu. Wzniesienie 456 m. npm. Nazwa wsi pochodzić ma od jeleni lśniących (?), które tam na paszę chodziły i często ich tam łowiono gdy przedtem lasy były (Ob. Komoniecki, Chronografia albo dziejopis żywiecki, w Radwańskiego Dziejopisie Żywieckiem. Kraków. 1866). *Br. G.*

Jelgawa, *Jełgawa*, łotewska nazwa Mitawy, zwanej też *Leela-J.*, Wielką Mitawą. Zaś Jauna-J., Nową Mitawą, zowią Łotysze Frydrychsztat.

Jelica, wś i folw., pow. piotrkowski, gmina Gorzkowice, par. Mierzyn. Ma wś 4 dm., 27 mk., 46 mr., zaś folw. 1 dom, 7 mk., 129 mr. Należy do dóbr Cieszanowice (Niwy?).

Jeligowo, folw., pow. kościański, 1 dom, 13 mk., ob. dom. *Białcz.*

Jelińcz, niem. *Jehlenz*, pow. tucholski, ob. *Jeleńcz.*

Jelinice, *Jeleniec* (ob.), niem. *Hirschdorf.*

Jeliniska, osada, powiat wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 27 w., dm. 1, mk. 4.

Jelinka, przys. Hrebennego, pow. Rawa Ruska.

Jelinowo, niem. *Jellenowen*, wś, pow. szczycieński, niedaleko ządzborskiego powiatu, w borach szczycieńskich założona. Podług przywileju z r. 1568 było tu trzech sołtysów. Głównem ich zadaniem było czuwać nad płotami w borach, na zwierzynę porobionemi, ażeby się nie popsowały. Ob. Dr. Töppen, Geschichte Masurens.

Jelisawetgrad, ob. *Elizabetgród.*

Jelita, os., pow. hrubieszowski, o 6 w. od Hrubieszowa ku Zamościowi, w dobrach Podhorce, nad Huczwą. R. 1882 powstała tu fabryka narzędzi rolniczych.

Jelitki al *Siemiętki*, niem. *Jelitken* al. *Schementken*, wś, pow. oleski, st. p. Gąski. Ks. Albrecht nadaje r. 1564 ziemianom jelitkowskim Michałowi, Janowi, Rafałowi braciom majątek J. z 6 włókami między Kleszczewem, Bronakami, Gutami i Golubiem na prawie magdeburskiem.

Jelitkowo al. *Gletkowo*, niem. *Gletkau*, włościańska wś, pow. gdański, nad strugą jelitkowską, przy brzegu morza, w którem urządzone są tu kąpiele morskie, niezbyt licznie jednak zwiedzane, $^1/_4$ mili od stacyi kolei żel. w Oliwie. Z przyległoścismi Dreieck i Hasenberg obejmuje gburów 3, zagrodn. 15, obszaru mr. 778, kat. 179, ew. 27, dm. 12. Parafia Maternia, szkoła kat. w miejscu, poczta Oliwa. Odległość od Gdańska 1 i pół mili. Młyn tutejszy nad jelitkowską strugą ma 2 ganki. J. było prastarą własnością oo. cystersów w Oliwie, darowaną im przez pomorskich książąt. Z r. 1480 jest przywilej opata Mikołaja dla wsi zwanej wtedy Glotkau. W pobliżu znajdowała się wieś Primore (przy morzu) z mły-

nem. Po okupacyi i sekularyzacyi duchownych dóbr należało J. do gdańszczan od roku 1807 do 1826, następnie włościanom na własność ustąpione. Mieszkańcy trudnią się po większej części rybołóstwem. *Ks. F.*

Jelitkowska struga, *Gletkauer Fliess*, w Prusach zachodnich, bierze początek w górach lesistych, 149 m. wysokich, przy wsi Klukowie w pow. gdańskim; kierunek ma przeważnie północno-wschodni. Przechodzi przez cichą dolinę, zwaną dla tego miłą, po niem. Freudenthal. Przy leśnictwie tworzy małe, przydługie jeziorko; pędzi następnie cały zastęp hamerni i młynów we wsi Schwabenthal i Ernstthal; przybiera kilka dopływów z północy i z zachodu; wyszedłszy z gór, płynie przez sławną Oliwę, zupełnie blisko kościoła klasztornego; w ogrodzie poklasztornym tworzy przepyszne fontanny i wodospady; obraca zaraz potem młyn wielki, następnie we wsi Günthershof i Konradshammer kilka hamerni i uchodzi kilku ramionami, młyn jeszcze pędząc, przy Jelitkowie do morza. Długość małego tego ale nader uroczego i pożytecznego strumyka, przez miłośników natury chętnie zwiedzanego, nie przechodzi jednej mili. Za polskich czasów płynął cały w obszernych dobrach oliwskich cystersów, którzy oddawna wszystkie te młyny i hamernie pozakładali. Począwszy od źródła aż do Oliwy są wzgórza po obu stronach strumyka lesiste. Por. *Gdańsk.*

Jelitów, 1.) folw., pow. rawski, ob. *Lelitów.* 2.) **J.**, ob. *Tomaszów lubelski.*

Jelitów, 1,) wś, nad rzeczką Ołobokiem, poboczną Prosny, powiat odolanowski; 22 domów, 155 mieszkańców, wszyscy kat.; 60 analf. Poczta., telegr., st. kol. żel. w Ostrowie o 5 kil., 2.) **J.** folw., 7 dm., 143 mk. 3.) **J.**, cegielnia; 1 dm., 5 mk., ob. dom. *Pogrzybów.*

Jelitowo, wś i dom., pow. gnieźnieński; dom. 857 mr. rozl., 11 dm., 133 mk.. wszyscy kat., 60 analf. Poczta w Żydowie o 3 kil., st. kol. żel., telegr. w Czerniejewie (Schwarzenau) o 8 kil. Dom. należy do T. Chrzanowskiego. *M. St.*

Jelizawetgrad, ob. *Elizabetgród.*

Jellen (niem.), ob. *Jeleń i Jelenie.*

Jellenowen (niem.), ob. *Jelinowo.*

Jellenschehütte (niem.), ob. *Jeleńska-huta.*

Jellenthal (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Jelenica.*

Jellentsch (niem.), ob. *Jeleńczyn.*

Jellowa (niem.), ob. *Jałowa.*

Jelmia, ob. *Janków*, t. III, 407.

Jelmie, ob. *Ilmie.*

Jelna, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Kszczonów, par. Drzewica, o 2 w. od Drzewicy. W 1827 r. było tu 7 dm. i 101 mk., obecnie 14 dm., 101 mk., 540 mr. ziemi dworsk. i 286 mr. włość. Według Tow. Kred. Ziemskiego. folw. Jelnia (z wsią Jelnia i Augustów) mr. 609, grunta orne i ogrody mr. 405, łąk mr. 28, pastw. mr. 52, lasu mr. 102, nieużytki i place mr. 22. Bud. mur. 6, drew. 2. Wieś Jelna osad 17, z gruntem mr. 287; wś Augustów osad 5, z gruntem mr. 82.

Jelna 1.) folw. pryw., pow. lidzki, 1 okr. adm, o 25 w. od Lidy, o 3 w. od Bielicy (ob.), 9 mk. (1866). Niegdyś należała J do Sapiehów, Szemiotów, Odachowskich. Był tu klasztor dominikanów; założyły go 1667 Zofia Marya z Olszewskich Odachowska i Anna z Mańkowskich Przesławska. Dziś jest paraf. kościół katolicki M. B., z drzewa wzniesiony roku 1667. Parafia kat., dek. lidzkiego, dusz 1692. Filia w Waszkiewiczach, kaplica w Bielicy. Okolica wyniosła i równa, lasów mało, łąk, bagien, pól wiele; grunta lekkie, piaszczyste. Wokolicy są rzeki: Niemen, Mołczadka, Niemenek, Dzitwa, Izwa, Hołdówka, Lebioda, Smołocz, Niecieczа, Rosoka, Olechówka, Jeleńka; jez. Weliczay. 2.) **J.**, trzy folw. i karczma nad rz. Jelnianką; pow. lidzki, 2 okr. adm., o 26—28 w. od Lidy, 5 dm., 46 mk. (1866). 3.) **J.**, zaśc. szlach, pow. wileński, 3 okr. adm., o 53 wiorst od Wilna, 36 mk. kat. 4.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 52 w. od Wilna, 1 dm., 14 mk. kat. (1866). 5.) **J.**, mały zaśc. na południowym krańcu polesia pow słuckiego, nieopodal traktu pocztowego wiodącego do Pińska, w okolicy pomiędzy wsią Lubaszewem i pocztową stacyą Kaczajką, ma osad 2, okr. polic. klecki 6.) **J.**, ob. *Starojeina.*

Jelna, ob. *Jedlna.*

Jelna (z Judaszówką), wś w pow. Nisko, należy do parafii rzym. i gr. kat. w Leżajsku, leży w okolicy równej, piaszczystej, pokrytej sosnowemi lasami. Z 1059 mk. jest 972 rzym. kat. Większa posiadł. Alf. hr. Potockiego ma obszaru 317 mr. roli, 19 mr. łąk i ogr., 67 mr. pastw. i 1167 mr. lasu; mniej. pos. 1891 mr. roli, 264 mr. łąk i ogr., 579 mr. pastw. i 143 mr. lasu. *Mac.*

Jelnia, wś poleska w pow. ihumeńskim, z lewej strony rzeki Hać, w gminie hrebiońskiej położona, ma osad włócznych 18.

Jelnia, m. pow. gub. smoleńskiej, po obu brz. rz. Deśny i przy rzeczkach Horodczance i Biełomojce położone, pod 54°34' szer., 50°51' dł., o 127 w. od Smoleńska, o 345 od Moskwy, o 837 od Petersburga. O Jelni czytamy pierwszą wzmiankę pod r. 1447. Wtedy była to wś w pow. smoleńskim, gm. Dworzec. J. nie była nigdy ani w ręku polskiem ani litewskiem. R. 1500 Rossyanie wzięli tu w niewolę ks. Ostrogskiego. Od r. 1776 jest miastem, od 1802 powiatowem. Ma 3861 mk. (tylko 1 kat. w r. 1863), 3 cerkwie, 469 dzies. gruntów wiejskich. *Powiat jelnieński* graniczy

na płn. i płn-wsch. z powiatami duchowszczyńskim i dorohobuskim, na wsch. z gub. kałuską, na połd. i płd-zach. z pow. rosławskim, na zach. ze smoleńskim. Rzeki Ośma i Uhra w tym powiecie źródła swoje mają. Gleba gliniasta. ku granicom gub. kałuskiej kamienista. Rozl. 427797 dzies. Najdłuższe przekątnie powiatu 110 w. na długość, 80 w. na szerokość. Ludności było 1863 r. 97746, w tem tylko 2 kat. W pow. leży historycznie pamiętna wś Lachowo. Powiat dzieli się na 9 okręgi policyjne (stany). *F. S.*

Jelnia, Jelnianka, rzeczki, w pow. dziśnieńskim i lidzkim. Por. *Jelnia, Dzierbałowo, Jasino.*

Jelnianka, rzeczka podgórska, powstaje we wsi Jelni, w pow. nowosądeckim, z połączenia się trzech potoków, obok płynących od Siedlec, a jednego od Miłkowej z pod góry Kobylnicy (582 m.). Jelnianka płynie dolinką między wzgórzystą, nad którą od płn. zach. i w obrębie Sienny, zabrawszy z lew. brz. strugę powstającą we Woli kurowskiej, przerzyna gościniec nowosądecki, zwraca się na płn.-wsch. i w tym biegu w Lipiu uchodzi z pr. brz. do Dunajca. Długość biegu 9 kil. Porusza kilka młynów. *Br. G.*

Jelniańskie wyspy, wś, pow. dziśnieński. 3 okr. adm., o 38 w. od Dzisny, 1 dm., 2 mk. kat. (1866).

Jelnica, wś, pow. radzyński, gm. Misie, par. Międzyrzec. W 1827 r. było tu 50 dm., 225 mk., dziś 47 dm., 264 mk. i 906 mr. obszaru. Tu prawdopodobnie urodził się Marcin Matuszewicz, autor głośnych „Pamiętników", tak ciekawych dla dziejów wieku XVIII-go.

Jelnica, 1.) mały zaścianek w północnej stronie pow. bobrujskiego, ku granicy pow. ihumeńskiego, w okolicy wsi Mieżostrowia, w gm. świsłockiej, w okr. polic. świsłockim, zapadły, bagnisty, bezludny zakątek polesia bobrujskiego. 2.) **J.**, wś, osad włócznych 12 i dwa małe folwarki w pow. ihumeńskim, w okolicy Koroliszczewicz; posiadają dobre łąki.

Jelnica, pierwszy mały lewy dopływ Berezyny, w pow. borysowskim, po wypłynieniu jej z jeziora Pelik. Ma początek w bagnach około folwarku Jelnicy, płynie w kierunku płnocno-zach. moczarami około mili i wpada do Berezyny naprzeciwko wsi Lisina, nieopodal z drugiej strony brzegu leżącej.

Jelnica, ob. *Plissa.*

Jelnice, wś i dwa małe folwarki w pow. ihumeńskim, nieopodal Koroliszczewicz, w gm. perezyrskiej, miejscowość dość górzysta, od miasta gubernialnego o 12 wiorst odległa, wś ma osad 12, okr. polic. 1-szy uździeński.

Jelnik, mały zaścianek w pow. mińskim, gub. mińskiej o milę w stronie zachodniej od m. Rubieżewicz, przy drodze wiodącej ze wsi Tonowa i Słobodki, w okr. polic. kojdanowskim położony, ma osad 2.

Jelnikowo, st. dr. żel. kursko-charkowskiej w gub. kurskiej.

Jelniszeze, wś, pow. wilejski, o 47 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 5 dm., 84 mk. (1866).

Jelniszki, zaścianek szlachecki, pow. wileński, 1 okr. adm., o 21 w. od Wilna, 2 dm., 12 mk. kat. (1866).

Jelno, folw. i os. włośc., pow. łaski, gm. Wola Wężykowa, par. Strońsko. Folw. ma 3 dm., 33 mk.; osada zaś 1 dm., 13 mk., 4 mr. Folw. należy do dóbr Kalinowa. U Zinberga w wykazie podany pod nazwą Elno.

Jelno, 1.) dobra szlach. nad rzeką Dziśnieńką, pow. dziśnieński, 3 okr. administracyjny, o 14 wiorst od Dzisny, 1 dm., 11 mk. kat., 502 dzies. rozległości, własność Jakowickich. 2.) **J.** lub *Chwedosowo*, zaścianek szlachecki nad rzeką Dziśnieńką, powiat. dziśnieński, 3 okr. adm., o 20 wiorst od Dzisny, 2 domy, 11 mk. kat. (1866). Okrąg wiejski J. w gm. Stefanopolu obejmuje wsie: Pogapce, Tkaczewo, Glińskie, Haniebne.

Jelnokumpie, folw. rząd. nad rzeką Wilią, pow. wileński, 1 okr. adm., o 27 wiorst od Wilna, 1 dom, 69 mk., z tego 67 kat., 2 izr.; gorzelnia (1866). Por. *Elnokumpie.*

Jelnówka, rzeczka, wypływa na łąkach w południowej stronie wsi Jelny, w pow. Nisko, płynie niemi na północ, przepływa stawki na południ. krańcu wsi Jelny, gdzie porusza młyn, poczem przerzyna wieś samym środkiem, a przerżnąwszy drogę z Leżajska do Rudy wiodącą, zwraca się na półn.-wschód; płynie moczarowatemi łąkami, dostaje się w obr. gminy Łukowej, gdzie przybiera nazwę Maliniczka i po bardzo krętym biegu śród łąk uchodzi do Sanu z lew. brzegu, pod lasem Kępą zwanym, na granicy gmin Sarzyny (pow. Nisko) i Przychojca (pow. łańcucki).

Jelonek 1.) wś włośc., nad rz. Drzewiczką, pow. opoczyński, gm. Klwów, par. Odrzywół, o 5 w. od Klwowa. W 1827 roku było tu 7 dm., 80 mk.; obecnie 15 dm., 120 mk., 259 mr. obszaru. 2.) **J.**, folwark, powiat iłżecki, gm. i par. Rzeczniów, o 2 w. od Rzeczniowa, 2 dm., 29 mk., 565 mr. Należy do dóbr Rzeczniów, stanowiących własność Banku Polskiego. 3.) **J.**, wś włośc., pow. iłżecki, gm. Lipsko, par. Krępa. Ma 21 dm., 150 mk., 319 mr. ziemi włośc. i 1 mr. dworsk. 4.) **J**, os., pow. radomski, gm. Orońsk, par. Kowala, od Orońska w. 4. Ma 2 domy, 7 mk., gruntu mr. 15. 5.) **J.**, por. *Jelonki.*

Jelonek 1.) folw., pow. poznański, 3 dm., 30 mk.; ob. dom. *Złotniki.* 2.) **J.**, leśnictwo, pow. gnieźnieński, 2 dm., 22 mk., ob. dom.

Żelaskowo. 3.) **J.**, niem. *Hirschkrug*, karczma, pow. średzki.

Jelonek 1.) pow. kartuski, ob. *Jelonko.* 2.) **J.**, pow. brodnicki (według Kętrzyńskiego). 3.) **J.**, por. *Ilonko.*

Jelonek (prawdopodobnie), *Gallonek* (mylnie), ob. *Lelonek* (niem.), pow. lubliniecki.

Jelonek, jez., ob. *Gniezno*, t. II, 630.

Jelonka, słobódka żeniszkowiecka, pow. latyczowski, gm. Żeniszkowce, par. Wońkowce-Żeniszkowce. R. 1868 miała 45 dm.

Jelonka, ross. *Elenka*, rz., dopływ Narewki z prawej strony i drugi z lewej.

Jelonke, *Jelonken* (niem.), ob. *Jelonko.*

Jelonki 1.) al. *Jelonek*, wś, pow. warszawski, gm. Blizne, par. Babice, między Włochami a Odolanami. Jest tu cegielnia Bogumiła Sznajdra z produkcyą na 150,000 rs. rocznie. 2.) **J.**, folw. i osada w dobrach Żytniów (ob.), pow. wieluński. 3.) **J.**, wieś kościelna i folw. do dóbr Jelenie należący, na 11 wiorście szosy od Ostrowia do Ostrołęki, pow. ostrowski, gm. Komorowo. Kościół drewniany pod blachą, pod wezwaniem św. Anny, erygowany w roku 1500, przez Górskich fundowany, poświęcony przez sufragana płockiego Marcina Załuskiego w 1702 r.; parafia dawniej dekanatu mławskiego ma 3434 dusz; z dawnego probostwa rozległego do 200 mr., po oddzieleniu w skutek ukazu z 1866 r. 4 mr. na użytek proboszcza utworzono folwark poduchowny. Dzięki staraniom i pracy miejscowego proboszcza ks. Józefa Korolca na gruncie lekkim, jak w ogóle w tej okolicy, zaprowadzono na probostwie rozległy bo 4-morgowy ogród zasadzony wyborowymi gatunkami wszelkiego rodzaju owocowych drzew i krzewów. Ogród ten nie tylko że twórcy swojemu dziś już poważne przynosi korzyści lecz jest zarazem rozsadnikiem na okolicę wyborowych szczepów i nasion. Folwark Jelenie (z wsiami Jelenie, Jelonki i Jelonki-Przyjmy). Rozl. mr. 1356, grunta orne i ogrody mr. 470, łąk mr. 67, pastwiska mr. 127, lasu mr. 666, nieużytki i place mr. 26. Budowli drewn. 14. Wieś Jelenie osad 36, z gruntem mr. 259; wieś Jelonki osad 4, z gruntem mr. 68; wś Jelonki-Przyjmy osad 14, z gruntem mr. 356. 4.) **J.**-włóki, wś, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki.

Jelonki, wieś w zachodniej stronie powiatu mińskiego, na samej granicy pow. wilejskiego, nad strumieniem tak zwanym Steckim, wpadającym do Berezyny Niemnowej, a odgraniczającym tu dwa powiaty; ma osad 13. Okr. policyjny rakowski. *Al. Jel.*

Jelonko, *Jelonek*, niem. *Jelonken*, folw. do Tuchlina, pow. kartuski, par. i poczta Sierakowice, szkoła Tuchlin; odległość od Kartuz 3 i pół mili.

Jelonowate, szczyt w Karpatach lesistych, nad dopływem Stryja Jabłonką, 730 m. wys.

Jelowa, ob. *Jałowa.*

Jelsk, inaczej *Karolin*, małe starożytne miasteczko i wielkie dobra ziemskie, we wschodnio-południowej stronie powiatu mozyrskiego, przy głównym gościńcu pocztowym, wiodącym z Mozyrza do Owrucza, o wiorst 30 od powiatowego miasta odległe. Jelsk w starosłowiańskich czasach musiał być dzielnicą książąt waregskich, kiedy znajdujemy u dziejopisarzy kniaziów piszących się z Jelska, ergo Jelskich, już wygasłych; atoli na początku XVI w. Jelsk stał się własnością starej rodziny Spadów, z Francyi podczas prześladowań religijnych przybyłej, która, osiadając, jak pisze Kojałowicz, w różnych miejscowościach korony i Litwy, od tych nazwiska przyjęła. J. zatem jest gniazdem Jelskich, pochodzących od Spadów, herbu Pielesz, jak o tem świadczą dokumenta wywodowe. Jeszcze w końcu XVII i w początku XVIII stulecia J. należał do tego nazwiska, a Józef Stefanowicz Jelski był w tym czasie starostą mozyrskim. Miasteczko posiada 50 osad i stacyą pocztową, leży w I okr. policyjnym skryhałowskim. Dobra dziś stanowią własność familii Anzelmów, mają obszaru około 14,000 mr. w glebie lekkiej, propinacye i arendy wynoszą przeszło 1,000 rub. Miejscowość poleska. *Al. Jel.*

Jelsk, folw., pow. trocki, par. starotrocka. R. 1850 własność Jelskich.

Jelsza, rz., lewy dopływ Meży, ma źródło w pow. porzeckim gub. smol., na przestrzeni 9 i pół w. rozgranicza gub. witeb. od smol. a uchodzi do Meży w pow. wieliskim. Por. *Dołżyca.*

Jelszawa, węg. *Jolsva*, niem. *Eltsch*, po łac. *Alnovia*, mko nad potokiem t. n. w hr. gömörskiem (Węg.), wspominane w dyplomie króla Beli IV już w 1243 r. Kościół paraf. katol. i ewang., stacya pocztowa i telegr., dwa pałace, wielu rękodzielników, średni grunt, ożywiony handel żelaza, jarmarki, kopalnie rudy i białego marmuru, podobnego do kararyjskiego; 3076 mk. Por. *Dluha Luka.* *H. M.*

Jeltsch, ob. *Jalec.*

Jełań, wieś w północnej stronie pow. rzeczyckiego nad rzeczką Swiedź, prawym ostatnim dopływem Berezyny, przy lichej drożynie wiodącej ze wsi Sławań do Jakimowskiej Słobody, w gminie jakimowskiej, ma osad 20. Jest to głuchy bezludny zakątek polesia rzeczyckiego.

Jełań-Zagacz, ob. *Ełań-Zagacz.*

Jełanica, mała bagnista rzeczka w północnym krańcu pow. rzeczyckiego, ma początek przy granicy pow. rohaczewskiego, w bagnach kotliny Berezyny, ubiegłszy w kierunku wschodnio-południowym około półtorej mili

i złączywszy się z podobną i prawie równoległą rzeczką Podholeszczówką, poniżej wsi Wasilewicz wpada do jeziora Głuszec, stanowiącego jednę z zatok Berezyny.

Jełaniec, ob. *Jałaniec.*

Jełanskaja stanica, w ziemi wojska dońskiego, 12823 mk., st. pocztowa.

Jełaszew, mały zaścianek, na bezludnym południowym krańcu polesia mozyrskiego, nieopodal rzeki Jasieńca, z lewej strony, w gminie skorodeńskiej, ma 1 osadę.

Jełat'ma (Jełatom), miasto powiatowe w gub. tambowskiej, 7250 mk., 952 wiorst od Petersburga, a 271 w. od Tambowa odległe. Bank, stacya pocztowa i przystań statków parowych.

Jełława 1.) niem. *Wehlau*, m. w pow. iławskim, ob. *Iława nad Preglem.* 2.) **J.**, ob. *Iławka.*

Jełażyce, ob. *Hanuta.*

Jełdzin, ob. *Jeldzin.*

Jełgawa, ob. *Jelgawa.*

Jełguń, *Giełguń*, niem. *Gelguhnen*, leśnictwo i huta szklana, powiat olsztyński, st. p. Wutryny.

Jełomie, *Ilmonie*, niem. *Almoyen*, wś, pow. ządzborski, nad jeziorem, blisko granicy pow. reszelskiego, na pruskich Mazurach. R. 1379 mistrz wielki krzyżacki Winryk von Kniprode zapisał 2 dobra Jełomie i Pustniki, 150 włók liczące, dwom braciom Wilhelmowi i Januszowi von Oelsen. Za to mieli mu pełnić 5 służb w wojnie z koniem i w zbroi. R. 1397 Janusz von Olsyn zapisuje dobra swoje J. między jeziorem Jełomie, granicą warmińską i dobrami pana Wildenau jakiemuś Glaudianowi i Niklasowi za 2 służby wojenne prawem chełmińskiem. Ob. Dr. Töppen, Gesch. Masurens.

Jełowica, wś w pow. krzemienieckim, w XVI w. własność Czetwertyńskich.

Jełowice al. *Iłowiec*, folw., pow. miński, gm. Glinianka, par. Kołbiel, od Mińska w. 6. Rozl. wynosi mr. 863, grunta orne i ogrody mr. 275, łąk mr. 47, pastwisk mr. 1, lasu mr. 474, zarośli mr. 45, nieużytki i place mr. 20. Bud. drewn. 5, płodozmian 7-polowy. Folwark ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Grzebowilk.

Jełowka, st. dr. żel. Kałkuny-Radziwiliszki, o 24 w. od Kałkun, w dobrach Alt-Lassen barona Kloppmanna.

Jełownica, niem. *Gillnitz*, pow. kościerski, ob. *Iłownica.*

Jełowo, ob. *Windawski kanał.*

Jełsza, ob. *Jelsza.*

Jełtuszków, ob. *Jołtuszków.*

Jemce, wś, pow. starokonstantynowski, ma cerkiew, miała kaplicę katol.; własność Szaszkiewiczów. W r. 1867 było tu 65 dm.

Jemczycha, wś, pow. kaniowski, par. Rzyszczów, położona po prawej stronie rz. Rusawy, naprzeciw wsi Masłówki, przy bezimiennym strumieniu, wpadającym do rz. Rusawy. Ma cerkiew prawosł. i liczy mk. prawosławnych 1660 oraz kat. 4. Należy do Masłówki do Prozorów. Dawniej J. należała do Dziekońskich.

Jemelitz (niem.), ob. *Jemielnica.*

Jemelna, ob. *Jamelna.*

Jemielski, ob. *Czerwony bór.*

Jemielin, ob *Imielin.*

Jemieliste 1.) wś i folw.. pow. ostrołęcki, gm. Goworowo par. Wąsewo. W 1827 roku było tu 11 dm., 102 mk., obecnie liczy obszaru 2993 mr. 2.) **J.**, wś, pow. suwalski, gm. i par. Filipów. Odl 16 w. od Suwałk. W r. 1827 było tu 31 dm., 179 mk., obecnie 30 dm., 205 mk. *Br. Ch.*

Jemieliste 1.) jezioro w dobrach Dębszczyzna (ob.), pow suwalski, gm. Czostków, wraz z przyległym jez. Okumowskim ma rozległości 92 mr., głębokości do 80 st. 2.) **J.**, jezioro przy wsi t. n., w dobrach Filipów, pow. suwalski, liczy 36 mr. obszaru, do 18 st. głębokości, wypływa z niego rz. Rospuda.

Jemielite kolby, *J. stare*, *J.wypychy*, wieś szlachecka, pow. łomżyński, gm. i par. Sniadowo. W 1827 r. J. kolby ma 14 dm., 58 mk., J. stare 17 dm., 86 mk., J. wypychy 10 dm., 68 mk. Są to stare osady, wspominane już w dokumentach z XVI w. (Gloger).

Jemielna, dawna nazwa Jamelny, pow. gródecki.

Jemielnica, niem. *Himmelwitz*, wś i dobra, pow. wielkostrzelecki, o 8 kil. od W. Strzelc, przy drodze bitej wielkostrzelecko-lublinieckiej. Był tu niegdyś klasztor cystersów, założony 1282 r. przez ks. Bolesława Opolskiego dla dwudziestu zakonników. R. 1425—28 zburzyli go husyci, po odbudowaniu uległ znowu zniszczeniu w wojnie 30-letniej, 1733 stał się pastwą płomieni, później znakomicie rozprzestrzeniony i masywnie z wieżą odmurowany, jest dziś jeszcze ozdobą tej wioski. Była przy tym klasztorze szkoła, z której wychowańcy albo do uniwersytetów przechodzili albo święcenia kapłańskie przyjmowali. Posiadał zakon 6 wsi, które po sekularyzacyi 1810 r. przeszły na rzecz państwa. Ostatni z 40 opatów był w końcu proboszczem jemielnickim. Parafia kat. J. dekanatu wielkostrzeleckiego miała 1869 r. 4712 kat., 560 ewan., 45 izr. Kościół poklasztorny i kaplica cmentarna. Szkoła katolicka na 300-350 dzieci w byłym klasztorze. Tamże plebania. Właściwa wieś J. składa się z wioski t. n., z kolonii t. n., z pustkowia Zawadzki i trzech młynów wodnych: Kachel, Krawiec i Mendler. Na płd. odo wsi leży duży staw, zasilany rowami z Łoniaku i Centawy a wysyłający do Małychpanów t. z. Jemielnicką Wodę, niem. Himmelwitzer Wasser. Są też w pobliżu wsi źródeł-

ka wody lekko siarkowej. Ma gmina J. 128 osad, 3500 mr. piaszczystego gruntu, 5 młynów, gorzelnię, trzy karczmy, Dobra J. na płd. ode wsi mają 800 mr. rozl. Na lesie poklasztornym, po większej części 1830 r. przez skarb wyciętym, powstały kolonie Petersgraetz i Liebenhain. Czyt. Dr. Wattenbach: „Urkunden der Kloester Ratibor und Himmelwitz," Wrocław 1859, 4-o. *F. S.*

Jemielnica, po niem. *Jemlitz*, wś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. lubińskim.

Jemielnicka woda albo *Jemielnicki potok*, ob. *Czarnowąs* i *Jemielnica*.

Jemielno, ob. *Imielno* i *Imielin*. Ten ostatni wymienia Długosz w parafii Lędziny jako własność biskupa krakowskiego.

Jemielno, ob. *Gimmel*.

Jemieniec, pow. newelski, wś i dobra które wraz z folw. Rybakowo i Borysowo mają 4074 dzies ziemi. *Fr. Gl.*

Jemieniec, jez. w pow. newelskim, 4 w. kw. rozl., łączy się z jez. Ordowem.

Jemienka, rz. w pow. newelskim, dopływ Łowaci, bierze początek z jeziora Ordowo, które się z jez. Jemieńcem łączy. Spławna.

Jemiłówka, ob. *Emilówka*, u źródeł rzeki Trojanki, własność niegdyś Bol. Potockiego, 1872 r. Juliana Głębockiego, o 8 w. od Hołowaniewskiego.

Jemiolinek lub *Imielinek*, wś, pow. płoński, gm. Załuski, par. Kroczewo; odl. o 28 w. od Płońska, ma 10 dm., 69 mk., 243 mr. gruntu. Nie zamieszczona w skorowidzu Zinberga ale podana w spisie wsi i osad gub. płockiej z roku 1881.

Jemioła, ob. *Imioła*.

Jemiołowica, ob. *Jmiołki*.

Jemiłowo, niem. *Mispelsee*, jez. w powiecie ostródzkim, niedaleko Olsztynka. Wypływa z niego rz. Ameling.

Jemioły, właściwie *Imiołki* (ob.), wś, nad Lednicą, z płn.-wsch. strony jeziora, ze starożytną mogiłą.

Jemlitz (niem.) ob. *Jemielnica*.

Jemna, ob. *Raschdorf* (niem.), pow. ząbkowicki.

Jen..., ob *Ję...*

Jenaki, ob. *Kalinestie*.

Jencbork, ob. *Jańsbork*.

Jencewo, niem. *Entzow*, wś, pow. lęborski, blisko granicy Prus zachodnich, przy bitym trakcie wejherowsko-słupskim, znajdowała się oddawna w ręku szlachty kaszubskiej (po niem. die Panen), prawo staropolskie przez długi czas nawet za krzyżaków zachowała. Z r. 1437 jest krótki zapisek w lust. dóbr lęborskich „Entczow. petrasch gibt XIV scot von cyme firteil vor swyn (świnia), kw (krowa), prowodt (?). R. 1493 książę pomorski Bogusław X nadaje w lenno wś Jencewo i Przebędowo dwom braciom Jordanowi i Marcinowi z Przebędowa na tych prawach i granicach, jak je po ojcu swoim otrzymali, z wszelkiemi użytkami, ciężarami i prawami, jako np. sądów, łowów, rybitwy, młynów stawiania, mostów utrzymywania i t. d. R. 1544 książe Barnim X podobny przywilej lenny na te same dobra wygotował Marcinowi i Joachimowi z Przebędowa. R. 1575 książę pomorsko-szczeciński Jan Fryderyk daje te dobra w lenno pięciu braciom i pół braciom z Przebędowa; z tych Adryan i Jerzy otrzymali przedniejsze prawa lenności, Hans Jakób zaś i Piotr, czasu dostąpionej pełnoletności otrzymają to same prawa i złożą przysięgę wiernosci, którą dziś złożył (zapewne brat ich starszy) Hannsz.

Jencieleniszki, zaśc., pow. wileński, 5 okr. adm. ma 46 dzies. ziemi uprawnej i 35 dzies. lasu, należy do Andruszkiewicza.

Jencz, ob. *Jentsch* (niem.).

Jencze, wś włośc. nad rz. Wersoką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o w. 40, od Ejszyszek 16, dm. 11, mk. 77 kat. (1866).

Jenczewskie, ob. *Jęczowskie*.

Jendreyken (niem.), ob. *Jędrzejki*.

Jendryn, ob. *Jędryn*.

Jendryssek, ob. *Jędryszek*.

Jenele, zaśc. szlach. nad jez. Wojsa, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 50 w. od Dzisny, 1 dm., 8 mk. (1866).

Jenełajcie, jez. w pow. szawelskim, na płn. wsch. od mka Kurtowian.

Jeni-geł, ob. *Inguł*, rzeka.

Jenik, potok górski, w ob. gm. Jamielnicy, płynie z północnego stoku Kobury (773 m.) w dziale gór orowskich, na zachód i wpada do Baczkowej (ob.), dopływu Stryja. Długość biegu 3 kil. *Br. G.*

Jenisławicze, dawne nazwisko wsi Janisławic, arcybiskupów gnieźnieńskich, w której według wizytacyi 1609 r. był paraf. kościół ś. Małgorzaty, drewniany, 1500 r. konsekrowany. Do parafii tej, dziś dek. skierniewickiego, należały wsie: J., Gzów, Borzysław, Raczuł (?).

Jeniz-Agacz, ob. *Eniz-Agacz*,

Jenkau (niem.), wś w pow. gdańskim, ob. *Janichowo*.

Jenkau (niem.) 1.) w r. 1224 *Gandkowo*, wś, pow. lignicki, przy szosie z Jaworza do Nowegotargu, ma kościół paraf. ewang., należy do kat. parafii Kuhnern. 2.) **J.** i *Wilków*, ob. *Wilkowitz* (niem.).

Jenkecy, *Jenkowice*, niem. *Jenkwitz*, wś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. Wr. 1875 dm. 43, mk. 247, w tem serbów 216.

Jenkendorf (niem.), 1581 *Jankendorf*, wś, pow. żegański, par. Reichenau, pod Przewozem.

Jeńki, wś, pow. mazowiecki, gm. Kowalewszczyzna, par. Waniewo. W 1826 r. było tu

28 dm., 232 mk.

Jenklerz, jez. ob. *Narew.*

Jenkowice (pol.), *Jenkecy* (łuż.).

Jenkwitz (niem.) 1.) ob. *Jankowice.* 2.) Kilka wsi na Szlązku w pow. brzeskim, nowotarskim, oleśnickim, nosi dziś nazwę Jenkwitz, dawniej w dokumentach Jenkowice.

Jenkwitz (niem.), łuż. *Jenkecy* (ob).

Jennen (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Jennen-Culmen (n,em.), albo *Grabben*, wś, pow. tylżycki, st. p. Pictupoehnen.

Jennutischen (niem.) albo *Kermuschienen*, wś, pow. darkiemski, st. p. Wilhelmsberg.

Jenorajście, folw., pow. sejneński, gm. Krosnowo, par. Sejny. Odl. 9 w. od Sejn. Ma 2 dm., 15 mk., należy do dóbr Dumbel (ob), Według Tow. Kred. Ziem. dobra Jenorajscie składają się z fol. Jenorajście i Wesołówka tudzież wsi: Radzince, Burbiszki, Jedoliszki i Rynko-Jeziory. Rozl. wynosi morgów 773 folw. J., grunta orne i ogrody mr. 213, łąk 95; pastwisk mr. 177, lasu mr. 76, nieużytki i place mr. 20 razem mr. 581; bud. drew. 10; folw. Wesołówka grunta orne i ogrody mr. 116, łąk mr. 13, nieużytki i place mr. 3—razem mr. 132, Bud. drew. 6. Wieś Radzińce osad 57, z gruntem mr. 842; wś Burbiszki osad 48, z gruntem mr. 1101; wś Jedoliszki osad 17, z gruntem mr. 478; wś Rynko-Jeziory osad 6, z gruntem mr. 313.

Jenotajewsk, miasto pow. w gub. astrachańskiej, 1831 mk.; 143 w. od miasta gubernialnego odległe. Stacya pocztowa i przystań statków parowych.

Jenowicz, dawna nazwa Janowic, pow. raciborski.

Jensborg, ob. *Jańsbork.*

Jenschnick (niem.), wś włość. i dobra, pow. chojnicki i człuchowski ob. *Jęczonki.*

Jenschowicz (niem.), ob. *Giesmansdorf* i *Jentsch* (niem.).

Jenschwalde (niem.), *Janszojce* (łuż.), według Bogusławskiego.

Jenszecy, (łuż.), pol. *Jenszowice*, niem. *Johnsdorf*, wieś serbska na saskich Łużycach, w. pow. radymińskim. W r. 1875 domów 18, mk. 75, w tem serbów 66. *A. J. P.*

Jentkutkampen (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p. Kattenau.

Jentisch (niem.), w r. 1415 *Jenschowicz*, folw. i kol. z młynem Zaupitz, pow. nisański, par. Odmachów, 423 mr. rozl., w tem 217 mr. wybornych łąk. Por. *Giesmannsdorf.*

Jenznik (niem)., ob. *Jęczniki* lub *Jęczonki.*

Jepiszewo, wś, gub. smoleńska, pow. rosławski, nad Petą. Mk. 350, cerkiew, cukrownia.

Jeralischken (niem.), albo *Herzogsthal*, albo *Klein-Gerehlischken*, dobra, pow. gołdapski, st. p. Boćwinka.

Jerawnice, *Jarownice*, po węg. *Jernye*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf., lasy, 881 mk.

Jeraslawendorf, ob. *Jerschendorf.*

Jerasschinaw, ob. *Zweihof.*

Jerasselwitz (niem.) albo *Gross-Rasselwitz*, w r. 1314 *Jerislawicz-polonice Wirzba*, pow. wrocławski, par. Sobacisko, st. p. Olawa.

Jerchecy (łuż.), niem. *Jerchwitz*, wś górnołużycka.

Jerczyki, ob. *Erczyki.*

Jeremicze, wś nad W.Białką, dopł. Słucza, pow. nowogradwołyński, gm. Rajkowska, par. Ostropol, włościan dusz męż. 194, dm. 51. Ziemi dwor. 961 dzies. Własność pierwej Łozińskich, obecnie pułkownika Seliwanowa.

Jeremicze 1.) dobra, niegdyś w księztwie słuckiém, później wwojewództwie nowogródzkiem oraz w pow. bobrujskim, o mil parę na zachód od miasteczka Lubań, nad rzeczką bagnistą Kołodną, okr. policyjny Hłuski , w obrębie gminy Zabłockiej, na zapadłem polesiu położone. Do połowy wieku XVII dziedzictwo książąt Olelkowiczów, przez wiano ostatniej Olelkowiczówny Zofii przeszły w darze Radziwiłom, zaś w pierwszej połowie b. stulecia Stefania Radziwiłówna wniosła Jeremicze w posagu ks. Ludwikowi Wittgensteinowi i dotąd zostają w tem imieniu. Gleba piaszczysta, obszar włók 9000 mr. 2.) **J.**, nie wielkie, niegdyś Radziwiłowskie, miastezko w północnej stronie powiatu nowogródzkiego, nad rzeką Niemnem i Uszą, w 4-ym okr. policyjnym mirskim, ma osad około 80, cerkiew i zarząd gminny jeremickiej, składającej się z 5-u wiejskich starostw, 53 wiosek, w których się liczy 3462 mieszk. płci męzkiej. J. przeważnie zasiedlone jest żydami, trudniącymi się handlem, chrześcianie zaś mają flisackie zarobki. O Jeremiczach wspomina krótko Syrokomla (ob. Niemen str. 29). *A. Jel.*

Jeremiejówka, mko, pow. złotonoski, gub. połtawska, 6486 mk.; jarm. Byłe dobra zadnieprskie ks. Wiśniowieckich. Czyt. Stecki: Wołyń, II, 230.

Jeremiewicze, wś, rząd., pow. lidzki, 2 okr. adm., o 27 w. od Lidy, 9 dm., 145 mk. (1866).

Jeremin, wś, pow. homelski, o 9 w. od Homla, z zarządem gminy, liczącej 630 dusz,

Jeremino, st. poczt., pow. ustiużewski, gub. nowogrodzkiej, w pobliżu stacyi Ustiużna i Borowicze.

Jeremiówka, ob. *Jeremiejowka.*

Jerentowicze, wś, pow. grudziąski, ob. *Jarantowice.*

Jerischke (niem.), łuż. *Jaresk*, na dolnych Łużycach.

Jerisławitz, ob. *Jerasselwitz.*

Jerjese (węg.), ob. *Draszice.*

Jerka 1.) wś., pow. kościański 65 mr. i 580 mk.; 43 ew., 437 kat., 147 analf. We wsi jest folw. 490 mr. rozl. Poczta w Krzywiniu (Kriewen) o 5 kil.; st. kol. żel. Kościan o 17 kil. 2.) **J.**, dom., 1335 mr. rozl., 6 dm., 73 mk., 7 ew., 66 kat., 27 analf. Ma gorzelnię. Własnością jest Taczanowskich. Pod wsią wykopano urny, kilka małych naczyń, powiększej części czarnych. Por. *Choryń.*

Jerki, wś w pow. zwinogródzkim, dawniej starostwo, przy ujściu rz. Szpołki do Gniłego Tykicza, przy drodze pocztowej ze Zwinogródki do m. Kanibłot, o 10 w. od Zwinogródki i 5 w. od. Kanibłot. Mieszk. prawosław. 1600, ziemi 2797 dzies.; cerkiew paraf.

Jerlauken (niem.), dobra, pow. iławski, st. poczt. Iława Pruska.

Jerluzno, jez., ob. *Chełmy.*

Jermaki, wś włośc., pow. wilejski, o 56 w. od m. pow. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 6 dm., 46 mk. (1866).

Jermakowo, stacya pocztowa w pow. posiechońskim gub. jarosławskiej, 29 wiorst od miasta powiatowego.

Jermakowszczyzna, ob. *Kuryn*, pow. wieliski.

Jermieszki, wś, pow. horodecki, i dwór E. Stasza, 570 dzies. ziemi. *Fr. Gl.*

Jermolino, st. dr. żel. szujsko-iwanowskiej w gub. kostromskiej.

Jermołajewo, wś w gub. witebskiej nad rz. Ałulą.

Jermołowo, wś gm. drujska, nad rz. Dżewiną, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 59 w. od Dzisny, 10 dm., 112 mk., z tego 100 kat., 12 izr. (1866).

Jernau (niem.), ob. *Jarowniów* i *Tarniów.*

Jerniewskie stwo, ob. *Jarniewskie.*

Jernye (węg.), ob. *Jerawnice.*

Jeroltschütz (niem.), ob. *Gierołcice.*

Jeromin, wś, pow. szczycieński, st. pocztowa Chochół.

Jeropkino, st. dr. żel. moskiewsko-kurskiej w gub. orłowskiej.

Jeroschen (niem.), pow. jańsborski, ob. *Jaschonken.*

Jerosław. Tak niektórzy pisarze nasi zowią miasto gub. Jarosław w cesarstwie.

Jerowienka, rz., dopływ rz. Dniepru z prawej strony w gub. smoleńskiej.

Jerozolima 1.), kol., pow. łęczycki, gmina Piaskowice, par. Parzęczew. 2.) **J.-*Nowa***, ob. *Góra Kalwarya.*

Jerozolima-Werki al. *Jerozolimka*, osada, pow. wileński, par. Kalwarya (ob.), 1 okr. adm., o 5 w. od Wilna, tuż pod Kalwaryą, miała 1866 r. zarząd 1-go okr. polic., 8 dm., 55 mk. Dziś mieszkają tu urzędnicy administracyi dóbr Werki.

Jerozolima, ob. *Emaus* i *Gaszowice.*

Jerozolimka, ob. *Jerozolima-Werki.*

Jerrentowitz (niem.), pow. grudziąski, ob. *Jarantowice.*

Jerrutten (niem.), pow. szczycieński, ob. *Jeruty* i *Jerutki.*

Jerschendorf (niem.), w 1358 r. *Jeraslawendorf*, wś, pow. nowotarski na Szląsku, par. Peicherwitz. Ma kościół paraf. ewang., daw. katol.

Jerschewerfelde (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Jerzewskie-Pole.*

Jerschow, dziś *Jarischau* (niem.), wś, pow. strzygłowski na Szląsku z kościołem paraf.

Jerskowitz (niem.), ob. *Jerzkowice*, powiat słupski.

Jersze, wieś na zachodnim krańcu powiatu ihumeńskiego, w gminie mohilańskiej, o wiorst 3 na południe od Mohilnej, opodal lew. brzegu rzeki Niemna położona. Ma osad włócznych 30, łąki wyborne. Oprócz rolnictwa trudnią się flisactwem na Niemnie. *Al. Jel.*

Jerszewo (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Jerzewo.*

Jerszówka, ob. *Isłocz.*

Jerusalem (niem.), pustkowie, pow. rybnicki, ob. *Gaszowice* i *Sumin.*

Jerusalem (niem.) al. *Jerozolima*, 1) osada pod Elblągiem; 2) osada pod Królewcem.

Jeruschowicz, *Jaroschowicz*, dziś *Jaeschwitz* (niem.), wś, pow. bolesławski na Szląsku, par. Bolesław i Warthau.

Jerutki, niem. *Kl. Jerutten*, wieś kościelna, pow. szczycieński, około 1 i pół mili od Szczytna, na pruskich Mazurach. Osada ta została nowo założona r. 1687 w borach szczycieńskich, częścią na smołę powypalanych, częścią wytrzebionych. Przywilej przygotowany jest d. 23 stycznia przez nadleśniczego książęcego von Manteuffel. Sołtys J. Ferrarius otrzymał wolnych włók 3, za które zapłacił kupnego m. 30. inne 27 włók czynszowały rocznie po 7 latach wolnych, każda m. prus. 16. Cała gmina odpowiadała za pojedyncze czynsze, jeżeliby nie były zapłacone. Sołtys miał nadto prawo: karczmę założyć, piwo, okowitę warzyć i szynkować, za co zapłacił kupnego zł. 100 i roczny czynsz dawał m. 20. R. 1701 nadleśniczy mazurski von Lüderitz dodał tej wsi włók 10, przyczem zatwierdził, jako mieszkańcy wolni są od wszelkich wojskowych ciężarów, tylko pogłównego mają płacić od czynszowych włók po 1 zł. R. 1802 odbywały się tu wielkie musztry wojskowe. Sam król Fryd. Wilhelm III z małżonką Ludwiką osobiście brali w nich udział. Mieszkali przez ten czas w nowo właśnie zbudowanej tutejszej plebanii. Po odbytej rewii król z królową udał się do Warszawy.

R. 1812 w czasie wyprawy francuskiej do Rossyi cały regiment kawaleryi stał kwaterą we wsi i okolicy przez czas niejaki: książę Wrede, gen. Dubois, Thierry i inni zamieszkali w plebanii. R. 1863 piszą, jako w parafii tutejszej, niemniej także w wielbarskiej sąsiedniej i nowowiejskiej (Fürstenwerder), utrzymuje się sekta pewna religijna oddawiendawna. Sama sobie odrębnej nazwy nie daje, ale lud ją powszechnie zowie świętą. Mają sobie za zasadę, nikogo, choć znajomego, nie pozdrowić, ażeby przypadkiem grzesznika jakiego nie uczcić. Na luterskie nabożeństwo i na komunią nie chodzą, za to po domach u siebie nabożeństwa odprawiają. W ogóle okazują się wielce gorliwymi w pobożności. Każdy ma sobie za obowiązek uzyskać jak największy stopień świętości. Pomimo to nie są wolni od licznych zboczeń, jak np. w przemycaniu towarów przez granicę tak samo biorą udział jak i inni mazurzy. Protestanccy pisarze i pastorzy gorszą się tą gorliwą sektą i zarzut im czynią, że się jeszcze przesądów starych katolickich trzymają, których reformacya luterska nie zdołała usunąć dla zbytniej odległości w tych borach. Ob. Dr. Töppen, Gesch. Masurens.

Jeruty, niem. *Gr. Jerutten*, wś, pow. szczycieński, około 1 i pół mili od Szczytna na Pruskich Mazurach, st. p. Chochół. Por. *Chajdyce.*

Jeruzal 1.), wś i J. poduchowny, os., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Jeruzal. Posiada kościół par. murowany. Kościół i parafią erygowali tu 1532 r. bracia Oborscy, dziedzice dóbr Łukowiec. Wś J. zwała się niegdyś Żeliszewo. Par. J. dek. nowomińskiego, daw. siennickiego, ma 1760 dusz. 2.) **J.**, wieś, powiat skierniewicki, gm. Doleck (ob.), par. Jeruzal. Posiada kościół par. drewniany z 1798 r., wystawiony przez Niemirycza. Erygował go .r 1630 Janusz Prandota dziedzic J. Folw. J. od Radziwiłłowa w. 10. Rozl. wynosi m. 464, grunta orne i ogrody m. 269, łąk m. 22, past. m. 72, lasu m. 68, wody m. 6, zarośli m. 7, nieużytki i place m. 22, bud. mur. 1, drew. 8. Wieś J. osad 22, z gruntem m. 196. 3.) **J.**, wieś włośc., pow. radomski, gm. Białobrzegi, par. Jasionna. Odl. 29 w. od Radomia, ma 4 dm., 40 mk. i 117 mr. ziemi. *Br. Ch., A. Pal.*

Jeruzale, wś, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mokobody. Ma 6 dm., 53 mk. i 398 mr. obszaru.

Jeruzalem, niegdyś słoboda pod Dyneburgiem, na przeciwnym brzegu Dźwiny, attyn. dóbr Kałkuny.

Jeruzalem, ob. *Brodnica* i *Jerozolima.*

Jerwia (niem. *Jerwen*, estoń. *Jaerwe-Ma*), część Estlandyi, 2523 w. kw., graniczy z Haryą, Wirlandyą i gub. inflancką, dzieli się na J. wschodnią i południową. W J. południowej m. gł. Weissenstein. R. 1851 pow. jerweński miał 45763 mk.

Jerwonice, według Lib. benef. Łaskiego Nierwanice, wś i folw. nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Małyń, o 7 w. od Lutomierska. Wieś ma 18 dm., 243 mk., 126 mr. rozl.; folw. zaś 3 dm., 32 mk, 971 mr. (w tem 451 ornej), płodozmian 12-polowy.

Jerychy, wś włośc. nad rzeczką bezimienną, pow. wilejski, o 29 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 22 dm., 168 mk. (1866).

Jeryłówka, ob. *Odla.*

Jerz .., por. *Jeż...*

Jerzakowizna, ob. *Jeżakowizna.*

Jerze, przys. Mostek na lewym brzegu Sanu, pow. nisiecki, na granicy Król. Polskiego, należy do parafii rzym. kat. w Korzynie; okolica równa, lasami sosnowemi pokryta. *Mac.*

Jerzewo, ob. *Jeżewo.*

Jerzewo, niem. *Jerszewo*, wś i dobra, pow. kwidzyński, na wyżynach prawego brzegu Wisły, blisko pow. sztumskiego. Parafia Tychnowy, szkoła w miejscu, poczta Rehhof: 1) wieś liczy obszaru ziemi mr. 372, budyn. 40, dm. 18, katol. 115, ew. 7; 2) dobra liczą obszaru mr. 1373, budyn. 26, dm. 15, katol. 91.

Jerzewskie pole, niem. *Jerschewerfelde*, os. do Jerzewa, pow. kwidzyński. Budynków liczy 10, dm. 8, katol. 30, ew. 30. Parafia Tychnowy, szkoła Jerzewo, poczta Rehhof.

Jerzkowice al. *Wierzkowice, Wierzkojce*, niem. *Jerskowitz, Jerskewitz*, wś, pow. słupski na Pomorzu.

Jerzmaniec, góra pod Chęcinami, posiada łomy marmuru. Według lustracyi z 1569 r. znajdował się tam kruszec ołowiany i srebro. Roboty górnicze jeszcze były prowadzone wtedy ale już na schyłku.

Jerzmanów, kol., pow. brzeziński, gm. Lipny. Ma 3 dm., 14 mk., 43 mr. rozl.

Jerzmanów, wś, pow. wielicki, dawne sołtystwo, ob. *Wierzbanowa.*

Jerzmanowice, wś, pow. olkuski, gm. Ojców, par. Jerzmanowice. Leży w pobliżu granicy od Galicyi, przy drodze z Olkusza do Krakowa, niedaleko Ojcowa. Posiada kościół paraf. murowany, który istniał już w XV w. pod wezw. św. Bartłomieja (Długosz V, 239). Erygował go 1338 r. król Kazimierz a w 1827 r. parafianie nowy wznieśli. J. były dawniej wsią królewską. W 1827 r. liczono tu 114 dm. i 832 mk. W 1848 r. odkryto tu ciekawą i obszerną grotę zwaną Nietoperzową, od mnóstwa przebywających tam nietoperzy, których odchody utworzyły ogromne pokłady nawozu użytkowanego już podobno przez rolników. J. par. dek. olkuskiego, daw. skalskiego, dusz 1378. *Br. Ch.*

Jerzmanowo, wś, pow. włocławski, gmina

Pyszkowo, par. Kłobia. W 1827 r. było tu 9 dm., 71 mk.

Jerzmanowska grota, ob. *Jerzmanowice.*

Jerzów, nazwa średniego biegu potoku Kamieńskiego (ob.).

Jerzwałd 1.), niem. *Geyerswalde*, wieś, reg. królewieckiej, pow. morąski, niedaleko Zalewa, ma 2 jarm., st. poczt., 981 mieszk. 2.) **J.**, ob. *Gietrzwałd.*

Jerzy, kol., pow. olkuski, gm. Bolesław, i kopalnia cynku, pod Starczynowem, 1820 roku otwarta, daje rocznie do 400 tys. pudów galmanu.

Jerzy, huta, ob. *Georgshütte* (niem.).

Jerzyce 1.), wś i gm., pow. poznański, gm. ma 5 miejsc.: a) J., wś; b) J. dworzec kolejowy; c) J. cegielnia; d) Mulackshausen osada; e) cmentarz żydowski. Od dwóch lat gm. J. wcielona do miasta Poznania; 175 dm., 3281 mk., 790 ew., 2468 kat., 23 żydów, 736 analf. Poczta w Poznaniu o 2 kil., telegr. i st. kolei żel. o 2 kil. 2.) **J.**, wś, pow. inowrocławski, 13 dm., 144 mk., 17 ew., 100 kat., 27 żydów, 76 analf. Poczta w Chełmcach o 7 kil., st. kolei żel. Inowrocław o 30 kil. 3.) **J.**, dom., 660 mr. rozl., 6 dm., 83 mk., 8 ew., 69 kat., 6 żydów, 47 analf. Własność Nepomucena Mlickiego. *M. St.*

Jerzykowo 1.) *Irzykowo*, wś, pow. średzki, we wsi cztery są folwarki, po 560 mr., 465 m., 263 mr. i 386 mr. rozl., 16 dm., 190 mk., 138 ew., 52 kat., 51 analf., poczta, telegr. i st. kol. żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 7 kil. 2.) **J.**, wś, pow. mogilnicki, 7 dm., 87 mk., 16 ew., 71 kat., 25 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Trzemesznie (Tremessen) o 6 kil. *M. St.*

Jerzyn 1.), wś nad jeziorem, pow. średzki, 16 dm., 138 mk., 66 ew., 72 kat., 49 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 5 kil. 2.) **J.**, olędry i gmina nad Główną rzeką; 3 miejsc.: a) J. olędry, niem. *Bitterfelde*; b) Kuracz, młyn; c) Nadrożny młyn 7 dm., 106 mk., 42 ew., 64 kat., 6 analf., o 3 kil. od Pobiedzisk. *M. St.*

Jerzyska, ob. *Jeżyska.*

Jeś, *Jesia*, rz., poczyna się na płn. wsi Igliszkany w pow. maryampolskim, o 2 mile na wschód od m. Maryampola, płynie w kierunku wsch.-płn. przez wsie Jesiotraki, Sarginie, Raudeniki, Wejwery, Rynkuny i poniżej Poniemonia, a na wschód Kowna wpada z lewego brzegu do Niemna. Długa 37 w. Oprócz kilku strumieni bez nazwy przyjmuje z praw. brzegu pod Wejwerami: Swiętupią, pod Byrzeną Szunupis, a pod Rynkunami Wić. Według innego opisu J. bierze początek z lasów leżących na północ jeziora Amalwa w pow. maryampolskim koło osady leśnej Pojesie, płynie przez Dąbrowę, Jesiotraki, Rudę, Michalin, Pogrejże, Budwiecie, Pojesie, Spryndyszki, Armoniszki, Rynkuny, Rożyszki i wpada do Niemna z lewego brzegu między Fredą a Poniemoniem. Wpadają do niej Łososna i Zorstrota pod Nowosadami.

Jesaków, ob. *Isaków.*

Jesau (niem.), wieś, dobra i cegielnia, pow. iławski, st. p. Tharau.

Jesau (niem.), ob. *Jeżow* (łuż.).

Jesaułowskaja stanica w ziemi wojska dońskiego, 18499 mieszk. Stacya pocztowa.

Jeschen (niem.), 1255 r. *Jasiona*, *Jasona*, wieś, pow. brzeski na Szląsku, par. Michałowo.

Jeschenowitz (niem.), pow. szczycieński, ob. *Jesionowiec.*

Jescherken (niem.), pow. kościerski, ob. *Jeziorki.*

Jeschewnitz (niem.), osada do wsi Osiny, pow. świecki, 1868 przezwana Kronfelde, ob. *Jeżewnica.*

Jeschiona (niem.), ob. *Jasiona.*

Jeschionne (niem.), ob. *Jesiona.*

Jeschken (niem.), ob. *Ikschen.*

Jeschkendorf (niem.), por. *Lignickie jeziora.*

Jeschkenmühle (niem.), posiadłość z młynem w pow. gdańskim, ob. *Jaśków młyn.*

Jeschkittel (niem.), ob. *Gandau.*

Jeschkowicz, dziś *Jaeschkowitz* (niem.), wś, pow. wrocławski, par. Meleschwitz.

Jeschona (niem.), ob. *Jasiona.* Par. J. dek. wielkostrzeleckiego miała 1869 r. 4831 katol., 60 ew., 9 izr.

Jeschona (niem.), struga, pow. lubawski, ob. *Jesionna.*

Jeschonowitz (niem.), wś, pow. szczycieński, st. p. Wielbark.

Jeście, *Jesia* (ob.).

Jesenow, węg. *Jeszenö*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.); kościół kat. filialny, uprawa roli, znaczne lasy, rozwaliny zamku jesenowskiego, zbudowanego po najściu tatarów na wysokiem wzgórzu. Zamek ten był niegdyś główną siedzibą państwa tejże nazwy, zniszczony w r. 1644 przez Rakoczego, 618 mieszk. *H. M.*

Jeserig (niem.), ob. *Jazork.*

Jeseritz (niem.), pow. kościerski, ob. *Jezierze.*

Jeseritz (niem.), ob. *Rzeszotnica*, powiat słupski.

Jeseritz (niem.) ob. *Jeziorki* i *Jezierzyce.*

Jeseritz (niem.), *Kl.* i *Gr.*, dwie wsie w powiecie niemczyńskim na Szląsku, z folw. Pudigau, na którym słynne cmentarzysko przedhistoryczne.

Jesewitz (niem.), powiat kwidzyński, ob. *Jaźwiska.*

Jesewnitz (niem.), folw. do Ryngówki, powiat kwidzyński, ob. *Jeżewnica.*

Jesia, ob. *Jeś.*

Jesia, *Jeście*, wś i młyn, nad rz. t. n., pow.

maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 49 w. od Maryampola. Ma 18 dm., 174 mk. Graniczy z nią wieś i folw. Pojesie. Młyn J. należy do dóbr Freda dolna.

Jesienie. Tak się zwała według Zarańskiego wieś Grunwald (?) w księstwie głogowskiem.

Jesienina, osada, pow. szamotulski, 2 dm., 8 mk., ob. wś i gm. *Chojno.*

Jesieniszcze, zaśc. szlach., pow. dzisieński, o 53 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 6 mk. kat. (1866).

Jesienniki, zaśc. pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, o 83 w. od Dzisny, II okr. adm., 1 dom, 9 mk. kat. (1866).

Jesion, os., pow. turecki, ob. *Jesiony.*

Jesiona, niem *Jeschionne,* wś, pow. sycowski, par. Międzybór.

Jesionek, folw., pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Osieck.

Jesionek, niem. *Jesionnek,* wś do Topolinka, pow. świecki, par. Topolno, poczta i stacya kol. Pruszcz (dawniej Kotomierz).

Jesioniki, niem. *Gesenke,* tak zowią wschodnią część gór Olbrzymich, morawsko-szląską, od Ramsau aż do Beczwy i Odry.

Jesionka 1.) wś, pow. błoński, gm. Guzów, par. Wiskitki. Ma mk. 343. 2.) **J.,** wś, pow. gostyński, gmina Szczawin kościelny, parafia Gombin. Ma dm. 18, mk. 149, ziemi mr. 250 żytniej. 3.) **J.,** wś i folw., pow. płoński, gm. Sochocin, par. Dziektarzewo, odl. o 11 w. od Płońska, ma 3 dm., 51 mk., 116 mr. gruntu.

Jesionka, ob. *Piła.*

Jesionna, kol., pow. łaski, gm. Łask, par. Mikołajowice. Ma 32 dm., 248 mk., ziemi włośc. 391 mr.

Jesionna, niem. *Jeschona* al. *Jeszona,* struga, pow. lubawski. Wypływa u stóp wzgórza wsi Rodzone w niewielkiej odległości od rzeki Drwęcy (około $^1/_8$ mili), gdzie zaraz młyn pędzi. Początkowo ma kierunek południowo-wschodni, przy wsi kościelnej Sępławie zwraca się ku półn.-wschodowi, mija wieś Targowisko, u której młyn znowu pędzi, dalej miasto Lubawę, gdzie z prawej strony otrzymuje znaczniejszy dopływ Sandelę, mija Byszwałd, Lossen (?), zdala Kazanice, Grabowo, przechodzi przez Rożental, Zielkowo, obraca młyn i tartak zielkowski, poczem uchodzi do rzeki Drwęcy, blisko granicy powiatu ostródzkiego i suskiego. Długość biegu wynosi przeszło 3 mile. Brzegi są po większej części górzyste, mniej albo więcej od siebie odległe, przy Rożentalu ścieśnione. Nazwa „Jesionna" zapewne od drzewa jesion wzięta, który był poświęcony słowiańskiemu bożkowi Jesse. Z tego względu dodaje się, że na dwóch miejscach, o ile wiadomo, odbywały się przy tej strudze wielkie zbiegowiska ludu u starych pogan: we wsi Targowisku targi (ztąd nazwa wzięta) załatwiali pogańscy prusacy z polakami, a przy Lubawie, gdzie teraz Lipy, zbierali się na cześć bogini Majumy. Czyby tu i bożka Jesse gdzie czcili, nie wiadomo. *Ks. F.*

Jesionnek (niem.), pow. świecki, ob. *Jesionek.*

Jesionów (al. *Jasionów*), góra w pow. doliniańskim, w obrębie gminy Lolin, na prawym brzegu Świcy, między jej dopływem Sokołowcem od półn.-wschodu a drugim mniejszym od płd.-zach. Szczyt najwyższy dochodzi 870 m. Niższe części tylko pokryte są lasem. Na płn.-zachód opada góra ku dolinie Świcy (589 m.); na południowy-wschód łączy się z Sokołowem (927 m.). *Lu. Dz.*

Jesionowce, wś rząd. nad rzeką Serwecz, pow. wilejski, o 66 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. wołkołacka, 10 dm., 68 mk. kat. (1866).

Jesionowiec, niem. *Jeschonowitz,* wś, pow. szczycieński, w błotnistej okolicy, 1 milę od Wielbarka, na prusko-polskich Mazurach, została nowozałożona r. 1763. Ob. Dr. Töppen, Gesch. Masurens. *Ks. F.*

Jesionówka, ob. *Jasionówka.*

Jesiony, wś, pow. turecki, gm. Lubola, par. Pęczniew, odl. od Turka 36 m. J. z wsią Przywidzem mają dm. 26, mk. 271.

Jesiorken (niem.), ob. *Jeziorki.*

Jesiotraki, wś, folw. i os., pow. maryampolski, gmina Michaliszki, parafia Płutyszki. Odl. od Maryampola 26 w. W 1827 r. było tu 16 dm. i 135 mk.; obecnie 52 dm., 460 mk.

Jesipowicze, stacya pocztowa w powiecie wyszne-wołockim, gub. twerskiej, 45 wiorst od miasta powiatowego.

Jeśkiewicze, w pow. nowogródzkim, ob. *Jaśkiewicze.*

Jeśkowszczyzna, folw., pow. lepelski, 3 okr. policyjny, 4 ucząstek sądowy, par. katol. zahacka. Ma przestrzeni około 15 mr. Należał poprzednio do Bajkowskich, od których przez wiano przeszedł na własność dzisiejszego właściciela Macieja Drozdowicza. Grunt szary, miejscami gliniasty, brak lasu. Folw. ten położony nad rz. Bystrzycą (ob.) i jest odległy od mka Bobynicz o 1 i pół w. *W. Mien.*

Jesmań, wś, gub. czernihowska, pow. głuchowski, nad Jesmaniem, mk. 2000, st. pocztowa. Por. *Esmańska.*

Jeśmańce, *Ejsmańce,* wieś rząd. i szlach., nad jeziorem, pow. trocki, 1 okr. adm., gmina Hanuszyszki, 16 w. od Trok, 6 dm., 69 mk. kat. (1866).

Jesmania, rz., ob. *Głuchów.*

Jeśmanowce, wś pryw., pow. wilejski, 1 okr. adm., 7 dm., 75 mk. prawosł. (1866).

Jeśmany, *Ejsmany,* ob. *Jeśmona.*

Jeśmona, inaczej *Jeśmany,* małe miasteczko skarbowe i folwark w południowo-wschodniej

stronie powiatu borysowskiego nad rzeką Oślik, w okr. policyjnym I chołopienickim położone. Jest tu zarząd gminy jeśmońskiej, składającej się z 5 starostw, 27 wiosek i 1570 włościan płci męzkiej. Miasteczko posiada cerkiew parafialną, ma szkółkę gminną, liczy 32 osad. Niegdyś to miejsce stanowiło królewszczyznę, do której należały trzy wsie; w r. 1847 217 dusz męzkich, robiło do folwarku pańszczyznę. Starostwo niegrodowe jesmańskie, w wojew. witebskiem, powiecie orszańskim, w r. 1771 posiadał Przeździecki, opłacając kwarty złp. 771 gr. 2, a hyberny złp. 180.

Jesnitze, pow. krobski, ob. *Izbice.*

Jesorken (niem.), ob. *Jeziorko.*

Jesówka, ob. *Jessówka.*

Jessa, rz., ob. *Essa* i *Ulanka.*

Jessatschen (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Walterkehmen.

Jessen (niem.), ob. *Jaseń* i *Jaserna.*

Jessen (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Karalene.

Jessern (niem.), ob. *Jaserń* (*Jeziory?*).

Jessia, rz., ob. *Jesia.*

Jessnitz (niem.), ob. *Jasenca*, mylnie *Jasenka.*

Jessówka, wś, pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew. W 1827 roku było tu 8 domów, 80 mk.

Jestice, węg. *Jeszte*, wś w hr. gömörskiem (Węg.), uprawa roli, chów bydła, 187 mk.

Jestrabi, ob. *Jastrebe.*

Jestwethen (niem.) al. *Geswethen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Budwethen.

Jesuitenbruch (niem.), pow. inowrocławski, ob. *Jezuicka struga.*

Jesuitergarten (niem.) albo *Schwabenthal*, dobra, pow. gdański, st. p. Oliwa.

Jesuitergrund (niem.), wybudow. przy Toruniu, należące dawniej do oo. jezuitów, pow. toruński, mr. 43, dom 1, ew. 5.

Jesniterhof (niem.), powiat sztumski, ob. *Stawek.*

Jesuitersee (niem.), powiat bydgoski, ob. *Jasiniec.*

Jesypenki, mała wś, pow. bracławski, gm. i par. Niemirów, ma 21 dm., własność hr. Maryi z Potockich Strogonowej. Mylnie zowią tę wieś Osypenki. *Dr. M.*

Jeszecy albo *Jeszicy*, niem. *Jaschitz*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 serbskiej ludności 46.

Jeszenö, ob. *Jesenow.*

Jeszewnitz (niem.), al. *Kronfelde*, powiat świecki, ob. *Jeżewnica.*

Jeszewo (niem.), powiat świecki, ob. *Jeżewo.*

Jeszicy (łuż.), ob. *Jeszecy.*

Jesziorken (niem.), pow. lecki, ob. *Jeziorko, Jeziorki.*

Jesziorowken (niem.), wś, pow. węgoborski, st. p. Kruklanki.

Jesziorowsken (niem.), ob. *Jeziorowskie.*

Jeszo, ob. *Esza.*

Jeszona (niem.), struga, powiat lubawski, ob. *Jesionna.*

Jeszte, ob. *Jestice.*

Jesztreb, ob. *Jastrebe.*

Jetau (niem.), folw., pow. gdański, ob. *Jagatowo.*

Jetkant-Reischen (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Krotynga Niemiecka.

Jetlin, pow. jarosławski, ob. *Wietlin.*

Jetrzwałd, ob. *Gietrzwałd.*

Jetscheba (niem.), łuż. *Jatrzob'* (ob.), *Jatrzeb'.*

Jettschen (niem.) albo *Gettchen*, wieś, pow. tylżycki, st. p. Willkischken. Podobno po polsku *Jeczyska.*

Jetzel (niem.), także *Jeetze*, dopływ Łabu w hanowerskiem, według Szafarzyka Jesna, według D. Szulca Jeża.

Jetziorken (niem.), powiat lecki, ob. *Jeziorko.*

Jetzkany, ob. *Itzkany.*

Jeusiewicze: 9 osad wiejsk. w pow. nowogródzkim, w gminie wereskowskiej; w tej okolicy ma początek rzeka Chodosa, mały lewy dopływ Niemna, wspomniony u Syrokomli (ob. Niemen str. 34); miejscowość piękna, gleba dobra.

Jeve (niem.), ross. *Jewwe*, st. poczt. w gub. estlandzkiej, pow. allentakeński, oraz o 3 w. od niej stacya dr. żel. baltyckiej, o 157 w. od Rewla.

Jewje, *Jewije*, *Jewie*, mylnie *Ewje*, mko w pow. trockim, na płn. brzegu jez. Iwis, pod 54°46' szer. geogr. i 42°29' dług. wschod., o 38 w. od Wilna a 16 od Trok, w I okr. adm., posiada zarząd gm. włośc., szkółkę wiejską, murowany paraf. kościół katol., murowaną parafialną cerkiew prawosł., st. dr. żel. petersb.-warszaw. (gałęź od Wilna do Wierzbołowa) i ma 535 mk., t. j. 249 męż. i 286 kob. (1879). (R. 1866 miało 346 mk., w tem 93 prawosł., 103 kat., 150 izr. Dm. 57. R. 1850 dobra rządowe J. i J.-Balceryszki miały 1 mko, 1 folw., 7 wsi, 8 zaśc., razem 3697 dzies. rozl.). Gm. włośc. J. dzieli się na 8 wiejskich okręgów, posiada 98 wsi z 366 dm. i 6045 włościan; parafia prawosławna liczyła w 1879 r. 713 par., t. j. 371 męż. i 342 kob.; katol. par. klasy 4, dek. trockiego posiada kaplicę na cmentarzu w J. i filią w Rykontach (miała kaplicę w Dębinie), liczyła w tymże roku 3615 wiernych, oprócz 1500 należących do Rykont. J. należy do włościan tamecznej gminy, a w części do mieszczan-żydów, 1830 r. skonfiskowane

Gabryelowi Ogińskiemu. Około 1600 r. właściciele ówcześni J., Ogińscy, fundowali tu zbór wyznania helweckiego; później powstały tu szkoła i zbór socyniański, wszystko to atoli upadło w drugiej połowie XVII w. Jednocześnie bohdan kniaź Ogiński, podkomorzy trocki, wyznawca wschodniego obrządku, założył w J. cerkiew grecką pod zwierzchnością wileńskiego monastyru św. Ducha, dla kilku przez niego utworzonych w tych stronach osad ruskich. Mnisi tutejsi utrzymywali słowiańską drukarnię i wydali kirylicą, w 1611 r., Nowy Testament, w 1612 księgę religijną p. t. „Ziercało mirozritelnoje" in 4-to, a w 1619 gramatykę słowiańską ks. Melecyusza Smotryckiego, mnicha monastyru św. Ducha, p. t. „Prawilnoje Syntagma" z herbem Ogińskich na odwrotnej stronie tytułu. Następnie drukarnia tutejsza wydała kilka pism polskich, między innemi w r. 1634 panegiryk p. t. „Niebo gwiazdeczne JaśnieWielmożnej familii Ichmość p.p. Słuszków" i t. d. przez Aleksandra Waleryana Wysockiego św. teologii w akademii wileńskiej audytora, 4 arkusze in folio, druk gotycki. (Baliński; Staroż. polska, t. 3: Syrokomla: Wycieczki po Litwie, t. 2). *J. W.*

Jewjeniki, wś na płd. od m. Jewie, za jez. Iwis, pow. trocki.

Jewlicze, wś w pow. słuckim, o 3 mile na południe od Słucka i wiorst 5 od szosy brzeskiej; w gminie czaplickiej położona; ma osad 54. *Al. Jel.*

Jewłasze albo *Jewłosze*, przy gościńcu pocztowym pińsko-lubieszowskim, 2 okr. polic., w gminie dubojskiej, na pół drogi pomiędzy Duboją i Jajeczkowicami, ma osad 21, grunta piaszczyste, łąki bardzo dobre nad Piną, 78 mk., własność Kurzenieckich. *Al. Jel.*

Jewłasze, wś włośc., nad rz. Spuszą, pow. lidzki, 3 okr. adm., o 10 w. od Szeczuzyna, 15 dm., 181 mk. (1866).

Jewona al. *Orysupie*, wś., w pow. wyłkowyskim. Poczyna się o milę na wschód Wisztyńca, płynie ku północy przez Skordupiany, Talerzyszki, Kunigiszki, a pod Budwieciem wpada z prawego brzegu do Zaniły. Długa 10 w. Pod Kunigiszkami przyjmuje z lewego brzegu strumień płynący od Ejgłupia (Mappa hydrogr.). *J. Bl.*

Jewonischken (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy.

Jeworken (niem), młyn, pow. olecki, st. p. Mieruńsko. Zapewne *Jaworek*, *Jaworki*, *Jeworki*, *Jeworek* (Kętrz.).

Jewsiejewicze, wieś na połud. krańcu powiatu ihumeńskiego, przy samej granicy powiatu słuckiego, w gminie pukowskiej, ma osad włócznych 59, grunta i łąki dobre, lud trudni się rolnictwem. *Al. Jel.*

Jewsiejki, mały zaścianek w pow. borysowskim, w gminie pleszczenickiej, tuż pod Pleszczenicami na południe, nad rzeką Małką, ma 1 osadę. *Al. Jel.*

Jewst (niem.), ob. *Ewikszta*, rz.

Jewtodya, ob. *Eftodya.*

Jewwe, ob. *Jeve* (niem.).

Jeyerswalde (niem.), ob. *Gietrzwałd.*

Jeykowitz (niem.), ob. *Jajkowice.*

Jezerszko, ob. *Jezierskо.*

Jezierce, niem. *Seehorst,* leśnictwo, powiat średzki.

Jezierce, *Izyrci*, wś, pow. dyneburski, par. indryckiej, i dwór E. Żaby, 682 dz. ziemi.

Jezierce (Kętrz), niem. *Jeseritz*, wś, pow. kościerski, ob. *Jezierze.*

Jezierce, pow. lęborski, ob. *Jeziorki.*

Jezierki, os., pow. kaliski, gmina Zbiersk, par. Stawiszyn, odl. od Kalisza 18 w., dm. 2.

Jezierna, ob. *Jeziorna*, *Jarczów.*

Jezierna, miasteczko w pow. złoczowskim, 40 kil. na płd.-wschód od Złoczowa. Zajmuje ono płd.-wsch. narożnik powiatu, przypierający wschodnią krawędzią o tarnopolski, zach. o brzeżański powiat, i leży m. 49°35' a 49°40' płn. szer., 42°55' a 43°5' wsch. dług. od Ferro. Na półn. leżą Daniłowice i Ostaszowce, na wschód Isypowce, Seredyńce i Cebrów, na płd. Pokropiwna, Kozłów, Cewry i Płaucza wielka, na zachód Jarczowce. Przez środek mka płynie od półn.-zach. na płd.-wschód pot. Wosuszka (dopływ Strypy). Wchodzi on tu z Ostaszowiec, zaraz na wstępie tworzy stawek i zabiera od prawego brzegu kilka dopływów. W dolinie potoku na prawym jego brzegu leżą zabudowania przeważnie drewniane (361 m., 350 m. koło stawu); na lewym brzegu Wosuszki, o 2 kil. od mka, leży folwark Opal, a o 3 kil. na płd.-zachód od mka karczma Odydra. Najwyżej (do 394 m.) wznosi się wzgórze Jezierna w płd.-zach. kącie, na granicy; o 2 kil. od mka na półn.-zach. wznosi się Miketa do 392 m. a o 3 kil. na płd.-wsch. od mka Za dubem do 388 m. Przez środek obszaru idzie gościniec od półn.-zach. na półn.-wschód (ze Złoczowa do Tarnopola) a w średniej odległości 2 kil. na półn. od niego kolej Karola Ludwika, mająca tu stacyą, na lewym brzegu Wosuszki, na płn. granicy (stacya między Zborowem a Hłuboczkiem wielkim, o 108 kil. ode Lwowa). Własność większa ma roli ornej 2132, łąk i ogr. 451, pastw. 75, lasu 440; własn. mniej. roli ornej 6102, łąk i ogr. 971, pastwisk 110, lasu 16 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 4713 mk. w gminie, 226 na obszarze dworskim; wedle szematyzmów z roku 1881 mk. obrz. rzym. kat. 1386, gr. kat. 1900. Par. rzym. kat. w miejscu, dek. Złoczów, arch. Lwów. Rok erekcyi 1636, fundatorem Jakób Sobieski. Par. gr. kat. w miejscu, dek. Zborów, archid. Lwów. J. należą do sądu pow.

w Zborowie, urząd pocztowy, stacya kol. i telegraf są w miejscu. Jest tu cerkiew i kościół murowany, szkoła etatowa dwuklasowa. Kuropatnicki wspomina w Geogr. Galicyi, że nad stawem leży piękny dom; Celary zaś mówi o obronnym zamku. W czasie budowy kolei w r. 1870 odkopano w miejscu, gdzie dziś leży stacya kolejowa, grób pogański z popielnicą i kościotrupem. Narzędzia wojenne nowsze wydobywano rozmaitemi czasy. Mogiłki poniszczone całkiem. 2.) **J.**, przysiołek Wiszenki w pow. jaworowskim. *Lu. Dz.*

Jezierna, ob. *Ezierna.*

Jezierne, wzgórze, z pod którego wytryska pot. Hrebelka (ob.).

Jeziernia, wzgórze 279 m. wys., w Zuchorzycach, pow. lwowski, na płd. od wsi, blisko granicy Czarnuszowicz. *Lu. Dz.*

Jezierniсa, ob. *Oziernica.*

Jezierskie, przys. Jaśnisk w pow. gródeckiem, o 2 kil. na płn.-zachód od wsi.

Jeziersko, węg. *Jezerszkó*, wś w hr. spiskim (Węgry), w dystrykcie staromiejskim, nad potokiem wpadającym do Koniny, w dorzeczu Dunajca, na północnym stoku Magóry spiskiej. Liczy mk. 399, między nimi dusz rz. kat. 349, żydów 4, szyzm. 46. Należy do par. łac. w Hanuszowcach (ob.), 3 kil. na północ odległych. Wzniesienie wsi 731 m. npm.

Jeziersko, ob. *Jeziorsko.*

Jezierszczyzna, os., powiat nowoaleksandryjski, gm. i par. Kazimierz.

Jezierzanka (po rusku *Ozieriańka*) 1.), przysiołek Zarudzia w pow. złoczowskim, 21 kil. na płd.-wschód od Złoczowa, na wschód od Zarudzia. Wedle spisu z r. 1880 było 466 mk.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 33, gr. kat. 415. Jest tu szkoła filialna i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 591. Resztę szczegółów ob. *Zarudzie.* 2.) **J.**, wś, pow. borszczowski, o 1 kil. od st. p. i par. gr. kat. Jezierzany.

Jezierzany, mko w półn. części pow. włodzimierskiego, ob. *Ozierany.*

Jezierzany 1.) *J.-Rembertów*, folw. z wsiami t. n., pow. grójecki, gm. i par. Tarczyn, od Warszawy w. 28, od m. Grójca w. 10, od Tarczyna w. 1. Rozl. wynosi mr. 710, grunta orne i ogrody mr. 562, łąk mr. 89, pastw. mr. 3, wody mr. 3, lasu mr. 18, nieużytki i place mr. 28. Bud. mur. 2, drewn. 18, płodozmian 10-polowy. Wieś Jezierzany osad 13, z gruntem mr. 87; wś Rembertów osad 10, z gruntem mr. 60. Osada młynarska J. rozległość wynosi mr. 191, grunta orne i ogrody mr. 4, łąk mr. 3, wody mr. 3, lasu mr. 180, nieużytki i place mr. 1, bud. drewn. 3. Osada ta oddzielona w r. 1877 od dóbr Jezierzany. W 1827 r. wś J. miała 12 dm., 80 mk.

Jezierzany 1.) miasteczko w powiecie borszczowskim, parafia obrządku łacińskiego w Borszczowie, obrządku greckiego w miejscu, poczta w Skale; szkoła trywialna założona w r. 1845; obszaru ziemi 21 mr. (do tego należy wieś Jezierzanka, z obszarem ziemi 3,753 mr.), ludności 2,608 (w Jezierzance 910). Miasteczko to położone o ćwierć mili od rzeki Hniławy, było niegdyś królewszczyzną; było w r. 1765 w dzierżawie Wacława Rzewuskiego, hetmana polnego koronnego; szedł tędy trakt osobny solny do pokuckich żup; okolica odznacza się mnóstwem jeziorek, które mają własne źródła. Dochód z tej królewszczyzny wynosił podług lustracyi z r. 1765 czystego 9,452 złp. Od r. 1717 konsystowała tu chorągiew pancerna na zimowych leżach. Po zaborze kraju sprzedał rząd austryacki majętność tę Sewerynowi Rzewuskiemu, hetmanowi polnemu koronnemu; po nim dziedziczył Wacław Rzewuski, emir, a syn jego Leon (hrabia) Rzewuski, przedał ją Leonowi (księciu) Sapieże. Inwentarz miasta J. i wsi Jezierzanki w Bibl. Ossolińskich, rkps N. 2845. 2.) **J.**, wś, pow. tłumacki, na drodze żwirowej sielecko-zaleszczyckiej, o 10 kil. od Tłumacza. J. należą do majątku Tłumacz (ob.). Z akt z XVIII w. pokazuje się, że J. nazywały się Jeziorzyska i przedtem stanowiły niezawodnie dwie osady, gdyż wspomina kikakrotnie Jeziorany lub Jeziorzyska, później dopiero Jezierzany. Co dowodzi iż rzeczywiście były dwie osady, gdyż często wyorują w polu na 1½ kil. od wsi szczątki maszyn i sprzętów, a ludzie powiadają iż niegdyś w tem miejscu miała istnieć osada, która w skutek wojny została zniszczona. Jezierzany stanowiły niegdyś kompleks dóbr stołowych królewskich. Gospodarstwo wzorowe postępowe, pole w większej części zdrenowane, czarnoziem, produkuje buraki, rzepak, pszenicę i t. p.; roli obszaru dworsk. 600 mr., ogrodu 1½ mr., łąk 30 mr., pastw. 59 mr., stawów, jezior, moczarów, tudzież potoków 9 mr. austr., placów pod budynkami; dróg 22 mr., lasu niema. Cała ziemia J. jest formalnie podziurawiona przez wklęsłości lejkowate, tak we wsi jak i w polu, pagórki i doły, co utrudza w gospodarstwie, lecz nadzwyczaj dobra ziemia wynagradza trudy. W skutek owych wklęsłości nie może się żaden strumień uformować, gdyż wszystka woda, czy to z deszczu lub śniegu, czy ze źródeł lub moczar, po krótkim biegu wpada do takiej wklęsłości czyli zapadni i niknie w podziemiu. Z wielu takich wklęsłości potworzyły się już to czyste jeziora lub bagna. W jeziorach tych woda niema ani przypływu ani odpływu, przecież zawsze jest czystą i zdrową, co jest wielkiem dobrodziejstwem dla mieszkańców, gdyż są to rezerwoary na wody do wszelkiego użytku. Studnia jest tylko jedna we dworze, innej nie-

ma w całej wsi z powodu pokładów gipsowych. Kamieniołomy gipsu i wapna, dwie karczmy, jedna murowana we wsi, druga przy drodze żwirowej Jezierzany-Chocimierz, wiatrak. Par. rzym. kat. w Tłumaczu, gr. katol. w miejscu, cerkiew drewniana. Jest tu i kościołek drewniany jako filia parafii tłumackiej. Szkółka ludowa. Urząd gminny w miejscu. Folwark filialny Zielona (ob.). 3.) **J.**, wieś, pow. rohatyński, o 4.5 kil. od Bursztyna, par. rzym. kat. Kuropatniki, 316 mk. 4.) **J.**, wś, pow. buczacki, o 8.5 kil. od Monasterzysk, par. rzym. kat. Barysz, cerkiew w miejscu, 908 mk.

Jezierzce, wś, pow. rowieński, wchodziła w skład klucza niewierkowskiego.

Jezierze 1.) wś, powiat międzychodzki, na granicy Brandenburgii, 12 dm., 102 mk.; wszyscy ew., 42 analf. Najbliższa poczta we wsi Lipke, st. kolei żelaznej i telegr. w Drezdenku (Driesen). 2.) **J.**, niem. *Grünsee*, leśnictwo, pow. bydgoski. 3.) **J.**, niem. *Schulitz*, leśnictwo, tenże powiat. *M. St.*

Jezierze al. *Jezierce* (według Kętrzyńskiego), niem. *Jeseritz*, w starych dokumentach *Hanswald*, wieś król., wydana w wieczystą dzierżawę (Erbpachtsgut) d. 18 sierpnia 1785, pow. kościerski, blisko pow. starogródzkiego; dawniej znajdowały się tu 2 jeziora, wyschłe teraz, od których zapewne imię tej wioski pochodzi. Obejmuje obszaru mr. 1949, kat. 66, ew. 68, dm. 9. Parafia Pogutki, szkoła Kleszczewo, poczta i stacya kol. żel. Żblewo. Odległość od Kościerzyny 4 i pół mili. J. istnieje od najdawniejszych czasów. Pierwotnie należało do pomorskich książąt. R. 1258 książę Sambor II darował tę wieś na fundacyą nowego klasztoru oo. cystersów w Pogutkach (potem w Peplinie). Za rządów zakonnych przyłączona była do klucza poguckiego. Mieszkańcy rządzili się początkowo starodawnem polskiem prawem. R. 1350 opat Eberard nadał im nowe prawo chełmińskie czyli niemieckie. Także i imię niemieckie Hanswald utworzone teraz zostało od sołtysa ówczesnego Jana, po niem. Hans. Włók miała wtedy ta wieś 50, z których wolnych trzymał sołtys 5. Od innych dawali osadnicy po 3 wiardunki i 2 kurczęta od włóki; przez 20 lat zwolnieni byli od tej dani. R. 1360 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode ustanawia granice między Jezierzem a Samlinem (pow. starogródzki); zachodzi już wtedy mała osada Babi dół i Góra. Pod rokiem 1501 wyczytał skrzętny badacz cysterski o. Maurycy Lilienthal z Peplina w archiwum królewskiem, że naonczas istniał kościół w Jezierzu (Hennewald al. Hanswald), na krótce tak sobie o tem zanotował: „Hennewaldensis ecclesia fuit a. 1501; fol. 135 in parte 2." Następnie nie ma o tym kościele nigdzie mowy. R. 1569 opat Leonard Rembowski wydał Jerzemu Zapałowskiemu w dożywocie za usługi łowieckie 12 pustych włók w Jezierzu, z tem życzeniem, aby i nadal opatowi dostarczał regularnie dziczyzny (były to czasy moralnego upadku cysterskiego klasztoru). W nadmiar łask udzielił mu zarazem pozwolenia kupić sołtystwo tamtejsze, a gdyby któren z potomków nie chciał go już trzymać, klasztor miał zwrócić wszystkie nakłady i włóki odebrać. Szczęściem wykupił opat gorliwy Kostka ten przywilej od spadkobierców Zapałowskiego. R. 1624 należało J. do Krysztofa Rembowskiego. R. 1641 ukończył się spór o granice Jezierza i Pinczyna, do kiszewskiego starostwa należącego, które trzymał Samuel Konarski wojewoda pomorski. R. 1664 miał czynsz z J. iść na utrzymanie dawniejszego opata Czarlińskiego. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś cystersom i wydał ją początkowo jako dobra królowskie we wieczystą dzierżawę; obecnie jest już prawną własnością prywatną. *Ks. F.*

Jezierzec, wś, folw. i osada leśna, powiat rawski, gm. Góra, par. Łęgonice. Wieś ma 7 dm., 65 mk., 180 mr.; folw. 2 domy, 501 mr.; osada leśna 1 dom, 173 mr.

Jezierzyce 1.) *Niemieckie*, niem. *Jeseritz Deutsch*; wś, pow. wschowski, 65 dm., 463 mk., 28 ew., 435 kat., 61 analf. Poczta w Święcichowie (Schwetzkau) o 7 kil., st. kol. żel. Leszno (Lissa) o 11 kil. 2.) **J.**, domin., 1966 mr. rozl., 3 dm., 25 mk., 7 ew., 18 kat., 8 analf. 3.) **J.**-polskie, niem. *Jeseritz-Polnisch*, dom. nad jeziorem, pow. kościański, 2302 mr. rozl., 10 dm., 125 mk., 13 ew., 112 kat., 45 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Starym Bojanowie (Alt-Boyen) o 8 kil. Własność Karola Żychlińskiego. W jeziorze jest grobla z kamieni wystawiona bardzo dawna, tak nazwany most dyabelski. *M. St.*

Jezierzyce, niem. według Kętrzyn. *Geserich*, folw. do Tynwałdu, pow. suski. Parafia i poczta Iława, szkoła Tynwałd. Bud. 6, dm. 3, kat. 4, ew. 28. Nazwę swoję otrzymała ta osada niezawodnie od wielkiego z wielu jezior składającego się jeziora (ob.).

Jezierzyce, niem. *Geserich-See*, wielkie jezioro, na pograniczu Prus zachodnich i wschodnich, w pow. suskim i morąskim. Nazwę otrzymało zapewne od wielu jezior, z których się kiedyś pierwotnie bez zaprzeczenia składało. Na wielu miejscach w ląd się wrzyna, zakręty czyni, wyspami i półwyspami poprzerzynane, tak że teraz jeszcze łatwoby było te pierwotne jeziora rozpoznać i pooddzielać. Na dokładnych mapach wysp naliczyć można znaczniejszych 12, półwyspów 7 i tyleż zatok. Wyspy prawie wszystkie są lasem porosłe; na jednej zwanej Wielka żuława (Gr. Werder)

znajdują się dość obszerne szlach. dobra, na innej urządzone król. leśnictwo, zwane Czaplak. Kierunek ma z północy na południe-wschód, potem zwraca się na południe-zachód. Długie jest to jezioro około 3 mile. W szerokości nierówne: miejscami, gdzie napoprzek ciągną się zatoki, i milę przechodzi; gdzieindziej zaś między przesmykami i półwyspami bardzo wąskie; ogólna szerokość może wynosić około $^1/_4$ mili. Brzegi są nierówne, po największej części lasami porosłe, górzyste, w północnej części przeważnie niskie. Okolica dosyć uboga, lesista, tak zwana staro-pruska i mazurska, gdzie jeszcze wielu mówi po polsku. Z osad przyległych ważniejsze są: Na południowym końcu miasto Iława (Deutsch Eilau), na północ nad jeziorem Ewing w związku stojącem z Jezierzycami miasto Zalewo (Saalfeld). Wsie kościelne: Weinsdorf i Schnellwalde. Inne osady: Schwalgen, Schwalgendorf, Likszany, Bukowiec, Molity, Pauliny, Skitlanki, Wieprz, Gablanki, Ulpity, Chmielówki, Jezierzyce i inne. Dopływy liczne przybiera, mianowicie z północy, ale i z innych stron. Odpływ ma dwojaki: północny przez liczne jeziora i nowy kanał mazurski (oberländischer Kanal) na jezioro Druzno koło Elbląga do Swieżej zatoki i południowy przez strugę Iławkę do Drwęcy i Wisły. Wspomniony kanał mazurski sprowadził tu znaczny ruch na jeziorze. Prawie bez przestanku widać liczne łodzie przypływające pod Iławę, drugie odchodzące. Wywożą głównie zboże i drzewo do Elbląga i Gdańska, przywożą różne towary. Nowe krzyżujące się przy Iławie koleje żelazne: toruńsko-wystrucka i malborsko-mławska ruchowi temu nie zaszkodziły. W ryby rozmaitego rodzaju właściwe tutejszym okolicom Jezierzyce obfitują; zbyt ich bardzo teraz ułatwiony, osobliwie do Polski. *Ks. F.*

Jezierzyska, przys. Horodnicy.

Jezierzyszcze, wś w pow. horodeckim, nad jeziorem t. n.; na stronie północnej półwyspu są ślady obronnego zamku, zbudowanego w w. XVI. R. 1565 lipca 22 dowódca wojsk cara Iwana Groźnego Tokmakow, wraz z wojewodą Szeremetiewym, na czele piechoty i jazdy ruszyli z Newla do Jezierzyszcz i zamek oblegli. Wojewoda witebski Stanisław Pac, otrzymawszy o tem wiadomość, wysłał z Witebska Jana Snieporoda na czele silnego oddziału na pomoc oblężonym; przed nadejściem jednak tego oddziału Rossyanie zdobyli twierdzę i załogę wycięli. R. 1570, w skutek układów przy zawieszeniu broni, zamek jezierzyski pozostał w ręku rossyan; w r. 1580 Stefan Batory, po zdobyciu Wielkich Łuk, przebywał czas jakiś w Newlu, stąd wysłał wojewodę wileńskiego Mikołaja Radziwiłła pod Jezierzyszcze; zamek został prędko zdobyty i osadzony załogą; roku 1615 zamek drewniany spłonął; następnego roku uchwałą sejmową polecono Krzysztofowi Sokolińskiemu staroście jezierzyskiemu, zamek Jez. odbudować, używając do tego ludzi do starostwa Jez. należących. Jak długo J. było zamkiem obronnym, pewnych źródeł niema; w r. 1667 starostwo J., które na ten czas liczyło chat 215, opłacało hiberny 3010 złt. i na utrzymanie poczty 30 zł.; w r. 1725 wójtowstwo jezierzyskie wnosiło do kasy województwa połockiego 700 zł. Na początku bieżącego stulecia starostwo jezierzyskie nadano księciu Aleksandrowi wirtemberskiemu, ówczesnemu generał-gubernatorowi witebskiemu, z dochodem rocznym 11550 rubli. Dziś samo fundum czyli wieś Zamek należy do Juhana, przy niej ziemi 1719 dzies. Podług metryk litewskich z r. 1619 należały do tego ststwa: miasto obronne Jezierzyszcze (ob.) i dobra Toroczany, Koziany, Czortawicze, Swinie, Uhło, Kopne, Stojawicze, Rawna, Ostrowna i Stajki. Od r. 1580 było w kolejnem posiadaniu familii Grocholskich, książąt Sokolińskich, Statkiewiczów, książąt Ogińskich z Kozielska, Poniatowskich, wreszcie z mocy przywileju Augusta III z d. 31 października r. 1744, dzierżył je Antoni Sołłohub wraz z żoną Brygidą z książąt Radziwiłłów, opłacając z niego kwarty złp. 10250 a hyberny złp. 6020. R. 1880 otworzono tu bank wkładowo-zaliczkowy pod dyr. p. Edw. Terleckiego.

Jezierzyszcze, ob. *Dołoźce.*

Jezierzyszcze, *Ozieryszcze* 1.), jez. w pow. horodeckim, usiane mnóstwem wysepek lesistych i licznych palów na dnie. W zachodniej stronie na półwyspie stał niegdyś zamek obronny, J. zwany. Ma 13·8 w. kw. rozl. 2.) **J.**, jez. w płn. wsch. części pow. siebieskiego, 3 i ćwierć w. kw. rozl., 5 w. długie, 1 w. szer. Na płn. brzegu J. wspaniały las sosnowy budulcowy. *Fr. Gl.*

Jezioliszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 35 w. od Wilna, 3 dm., 14 mk. katol. (1866).

Jezior, dawne imię czy też nazwisko, stanowi źródłosłów nazw: Jeziorowiec, Jeziory itp.

Jezior..., ob. *Eszer..., Ežer..., Jezier..., Ozier...*

Jeziora, wś, pow. grójecki, gm. Belsk, par. Jeziorka. W 1827 r. było tu 7 dm. i 81 mk. Tu urodził się Gaszyński Konstanty, znany poeta.

Jeziora, wś, pow. piński, 2 okr. polic., gm. Kuchcicka Wola, między dwoma jeziorami niewielkiemi i niemającemi nazwisk, mieszk. 45, ziemi 2050 dz., własność Ordy. *Ks. M.*

Jeziora 1.), wieś, pow. krobski, na granicy szląskiej, 35 dm., 237 mk., 21 ew., 216 kat., 77 analf. Najbliższa poczta i telegr. w Jutrosinie, st. kolei żel. w Miliczu o 8 kil. 2.) **J.**, wś i gm., pow. mogilnicki, w okolicy 2 małe

jeziorą; 3 miejsc.: a) J. wś; b) Kępniak osada; c) J. leśnictwo, niem. *Seebrück*; 14 dm., 95 mk., 51 ew., 44 kat., 19 analf. Najbliższa poczta w Gościeszynie o 4 kil., st. kolei żel. i telegr. w Mogilnie o 12 kil. 3.) **J.** (*Wielkie* i *Małe*), przezwane *Grosssee* i *Kleinsee*, dwie wsie w pow. inowrocławskim. *M. St.*

Jeziora, rz., ob. *Jeziorna.*

Jeziora tatrzańskie. Podhalanie nasi nie używają wyrazu jeziora, lecz mówią: staw, stawy. Słowacy węgierscy używają wyrazu pleso; niemcy See. Opis jezior tatrzańskich patrz pod dotyczącemi nazwami. Ob. artykuł *Tatry.*

Jezioranka, ob. *Huczwa.*

Jeziorany, ob. *Ozierany.*

Jeziorany al. *Zybork*, niem. *Seeburg*, miasto, pow. reszelski, w pobliżu kilku jezior, od których imię wzięło, na bitym trakcie wartemberskо-licbarskim i bisztyńskim, 2 mile od stacyi kolei żel. w Biesowie, 2 i pół od Wartemborka, blisko granicy olsztyńskiego powiatu. Okolica ta z natury jest bardzo obronna z powodu jezior wielu, gór i lasów pobliskich. Mieszk. 2930, przeważnie katolików, cegielnia, sąd okręgowy, st. poczt. i telegr. Oddawna też były J. za starych pogańskich prusaków zaludnione i obwarowane. Teraz jeszcze opowiadają sobie o zamkach tutejszych zaczarowanych i o górze, którą świętą zowią, albo zamczyskiem. Leży ona niedaleko za miastem ponad jeziorem Krokowskiem, obecnie osuszonem. Można dość dobrze rozpoznać, że tu kiedyś stał zamek obronny, i po szczątkach wałów zachowanych i po fosach wydrążonych i cegłach, kamieniach przy oraniu wydobywanych. Z góry jest daleki i przepyszny widok na całą okolicę. Otóż lud mówi, że tu był kiedyś zamek piękny o murach grubych i wieżyczkach wysokich. Ale się potem mieszkańcy jego zepsuli, i zapadł w ziemię, gdzie teraz jeszcze są wszystkie skarby. Staruszek białowłosy i panna bardzo piękna bronią skarbów. Dzwony z wież zamkowych zatopione są w jeziorze Egde, w którem też ludność cała w rybki zaczarowana mieszka. Obok w pobliżu znajduje się druga góra, po której jeszcze wyraźniej można poznać, że zamek miała. Lud jednak o tej górze i zamku nic nie wie. W czasie podbojów krzyżackich przypadła ta okolica do biskupów warmińskich, którzy tu zamek stary (choć może nie na tem samem miejscu) utrzymywali i miasto założyli. Miasto otrzymało pierwszy przywilej r. 1338. Pod nieobecność biskupa Mikołaja wystawił go brat (krzyżak) Henryk, advocatus eccl. warm. Prawo nadał chełmińskie. Włók było wszystkich 80. Z tych sołtys Heynco Wendelpaffen za sołectwo otrzymał wolnych 8 i z szczególnej łaski 3; nadto dla proboszcza przeznaczono 6 włók, na założenie miasta 1 włókę, na paśnik dla biskupich koni w rozgarcie 1 włókę. Od reszty włók „po 10 latach wolnych dawać nam będą od włóki po pół marki denarów, 1 denar koloński albo 6 chełmińskich od każdego zabudowania (area). Do wspólnego użytku użyczamy nadto wszystkim 30 włók lasu w pobliżu, żeby sobie drwa cięli na opał i do budowy. Ryby łowić pozwalamy sołtysowi i mieszkańcom w jez. Loncasir i Ryngasir i w strudze młyńskiej aż do granic miejskich małemi i wielkiemi narzędziami, wyjąwszy rethe, co się nazywa newoth. Także łowy czynić mogą sołtys i mieszczanie na „cervos hinnulos et capreolos cum omnibus feriis aliis majoribus et minoribus quantum possunt" w granicach miejskich. Sądy powierzamy małe, sołtysowi, większe wójt biskupi (advocatus) wykonywać będzie, od których sołtys dochodu weźmie część trzecią. Jeżeli na złym uczynku pochwyci prusaka, dostanie od niego część swoją, jako powyżej mówiono; jeżeli zaś nie pochwyci, nic w tym razie nie dostanie. Od jatek rzeźników, sukienników, szewców „nec non de stuba balneari" dostanie $^1/_3$, $^1/_3$ biskup i $^1/_3$ miasto." Pierwotny zamek tutejszy był z drzewa stawiany. Do nowego mocniejszego w cegłę i kamienie położył fundament biskup warmiński Jan de Misna około r. 1353. Na zamku nietylko biskupi sami często przebywali, ale i wójtów bez przestanku utrzymywali, którym dozór naczelny nad całym obwodem powierzyli: „ire ad bellicidia, ad hostilitates cum populo ecclesiae, mensuram, agros, arguas causas saeculares deffinive, uno familiari contentus, notarium unum cum interprete prothenico, cum uno servo pro officio suo, pro equis sex." R. 1435 zachodzi wójt krzyżak fr. Eberard von Wesenthau. Około r. 1389 a zapewne prędzej miasto J. wystawia przywilej na wieś swoję miejską, po niem. zwaną Bürgerdorf. Włók liczono 40. Prawo było chełmińskie. Sołtys Jan Vüenste otrzymał wolnych włók 4. „Od innych dawać nam będą pół marki denarów od włóki. Sądy sołtysowi oddajemy, jednak coby zaszło z mieszczanami, razem przy nim w mieście sąd się odbędzie." R. 1389 otrzymało miasto 2-gi przywilej odnowiony i poprawiony. Czytamy w nim, że czasu, kiedy pierwszy raz miasto było zakładane (r. 1338), włók owe 80 naokoło miasta „erant nemorosa deserta et inhabitabilia." Potwierdza zatem ów 1-szy przywilej jako i wieś ich nowozałożoną Bürgerdorf, którego wymienia granice: Lawkaser (jezioro?), Schardenithe, Sorbowin, gdzie wiele jeszcze lasów przy tych wsiach, Kirstanus Tolke ze wsią swoją, las miejski i biskupi, dobro Sanderi Bohemi. Ponieważ role te niedonośne, a miasto od dróg kupieckich odległe, dodaje nadto przywilej miastu nowe 40 włók lasu, bo już drzewa im nie starczyło, 2 jeziora Korkyn i Gaygelyth w

tym lesie, także rybitwę w jez. Ryngaser przy wsi Locow i w strudze co płynie z Locaser. R. 1455, jak się zdaje, husyci z wodzem Resske zdobyli zamek jeziorański, który im niemal dobrowolnie otworzył Piotr Funcke wraz z wielu przewodnikami kościołów. Mieszczanie zaś byli przeciwni. Wkrótce także i pobliski zamek biskupi w Dobrem mieście napadli i zajęli. R. 1461 naczelnik Reske ze swoimi gwałtem wydalony z Dobrego miasta. Tegoż r. 1461 husyci przez 21 tygodni oblegani w Jezioranach zamek oddali biskupowi warmińskiemu d. 29 września z warunkiem wolnego wymarszu. Nadto biskup zapłacił im zł. 10000. Jako naczelnicy czescy podpisali kapitulacyą: Henryk von Ztwarkawa, Nikolasz Zkladrob, Henryk von Kroszkaw, Nikolaszky von Zburczina. R. 1655 lustracya opisuje miasto i dochody biskupie: Miasto J. otoczone murami i fosami głębokiemi, po zniszczeniu wojny znowu dość dobrze zabudowane. Kościół parafialny lekko sklepiony bez wieży. Ratusza po pożarze jeszcze nie ma. Zamek, podobnie jak w Reszlu, w czworobok stawiany. Młyny dwa: miejski o 3 gankach. Drugi młyn wójtowy (Voigthöffsche). Stawy należą 3 do zamku: 1) domowy (Hausteich); w niém ułowione w jeziorach o zimowej porze ryby dla potrzeby domowej składają; 2) Lekicki staw; 3) Czarnik. Jeziora są: 1) Doday, największe; 2) Pisa; 3) Teisdym; 4) Krakowskie; 5) Małe jezioro; 6) Rink; 7) Kook; 8) Seuberwald; 9) Prabichy; 10) Spangen; 11) Krak; 12) Neutsch; 13) Raschnik; 14) Paudling; 15) Parleschki; 16) Awer w borze; 17) Spangen; 18) Plaschichen. Urząd wójta biskupiego pełnił naonszas Stanisławski, który takie daje sprawozdanie: 1. Corok 2 razy wykonywa wójt t. zw. generalia judicia po całem biskupstwie. 2. Co do miast jest on instancyą apelacyjną in criminalibus. 3. Na sądach kryminalnych ze szlachtą prezyduje. 4. Przy pospolitem ruszeniu szlacheckie pułki (Ritterdienste) na plac musztry odstawia i oficerom przeznaczonym oddaje, którzy je dalej ćwiczą. On sam musztruje poprzednio żołnierza, konia, zbroję, nieprzybyłych zapisuje i zwierzchności do ukarania donosi. Dochodów pobiera: fl. 100, $^1/_3$ dochodów ze sądów większych, od mniejszych sądów wszystkie dochody. Kiedy sądy ziemskie odprawuje, od każdej włóki dostaje po gr. 4 po wsiach, miastach i folwarkach. O kościołach i parafii jeziorańskiej sa jeszcze niektóre wiadomości z dawniejszych czasów: 1. Kościół parafialny, tytułu św. Bartłomieja, patronatu biskupiego, starej budowy; ołtarz wielki konsekrował biskup Grabowski dnia 6 paźdz. 1752 r. 2. Kaplica św. Wojciecha, w górnem piętrze szkolnego gmachu urządzona, dla naboż. polskiego przeznaczona, poświęcona od biskupa Kromera 1580, znajdowała się w pobliżu szpitala. 3. Kaplica na biskupim zamku, z czasem bardzo podupadła, zniesiona roku 1609. Kościół luterski budowany tu r. 1832. Do parafii należy oddawna filia w Tłokowie (Loken). W lesie pod Tłokowem znajdowała się kaplica św. Rocha, r. 1665 ku czci Najśw. Sakr. pobudowana. Powiadają, że tu r. 1652 dzieci, pasąc bydło, naczynie srebrne znalazły, w którem Sakrament Najśw. do chorych zabierają. Ponieważ właśnie podówczas morowe powietrze panowało, wznieśli na tem miejscu kaplicę św. Rocha. Lud wierny czynił liczne pielgrzymki do tej kaplicy. Nową murowaną kaplicę konsekrował biskup Krasicki d. 26 września 1790 r. W J. odbywają się znaczne targi doroczne, jako to 6 razy na bydło i konie, 4 razy kramne, po 2 dni każdy raz i 2 razy na płótno, także po 2 dni. Do dekanatu jeziorańskiego należy 7 parafij: Jeziorany z filią w Tłokowie, Biskupiec z filialnym kościołem św. Jana, Biesowo, Franknowo, Freudenberg z filią Fleming, Lautern i Prositty (Prossitten). Ob. Monum. Warmiae i Zeitschrift für die Gesch. Ermlands. *Kś. F.*

Jeziorawa, wś włośc. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, o 86 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 14 dm., 47 mk. prawosł. (1866).

Jeziorawka, karczma pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, o 84 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dm., 6 mk. żydów. (1866)

Jeziorawki, zaśc. pryw., pow. dzisieński, nad rz. Dzisieńką, o 84 i pół w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dm., 8 mk.; młyn wodny (1866).

Jeziorce, ob. *Gradowo.*

Jeziorce-Małe, folw. pryw., pow. dzisieński, o 56 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dm., 60 mk., gorzelnia i młyn wodny. (1866).

Jeziorce, leśnictwo, pow. bydgoski, 1 dm., 12 mk., ob. *Kabas.*

Jeziorce, ob. *Ozierce.*

Jeziorek, wś, pow. nowomiński, gm. Kuflew, par. Jeruzal. W 1827 r. było 7 dm., 82 mk.

Jeziorenki albo *Jeziorelki*, wś, pow. sejneński, gm. i par. Święto-Jeziory. Odl. 23 w. od Sejn, ma 19 dm., 145 mk.

Jeziork (łuż.), niem. *Jeserig*, zapewne to samo co Jazork.

Jeziorka 1.) wś, pow. grójecki, gm. Konie, par. Jeziorka. Posiada kościół parafialny drewniany. W 1827 r. liczono tu 7 dm., 81 mk., J. stanowiły jedną własność ze wsią Grabie, zwaną ztad Grabie-jeziorko (ob.). Par J. dek. grójeckiego miała 1800 dusz (1861). Kościół i par. erekcyi niewiadomej; miały być benedyktynów; x. Walenty Żółtowski opat płocki budował kościół nanowo 1775, i ten dotąd istnieje. 2.) J., ob. *Jeziorko* i *Czarnca.*

Jeziorka, mylne, ob. *Jasionka*, rz., i *Jeziorna* rzeka.

Jeziorka, rz., ob. *Musza*, *Dowgiwa*, *Ejrymajcie*.

Jeziorka 1.) przys. do Żupawy w pow. tarnobrzeskim, ma 364 mieszk. rzym. kat., należących do paraf. w Grębowie. J. leży wśród sosnowych lasów w równinie, należących do hr. Jana Tarnowskiego, jest w nich leśniczówka. 2.) **J.**, przys. do Jaworzna, na południowy wschód od J. w pow. chrzanowskim. Por. *Jęzor*.

Jeziorka, ob. *Byczyna*.

Jeziorken (niem.), ob. *Jeziorki*.

Jeziorki 1.) *polskie* i J. *niemieckie*, wś, pow. warszawski, gm. Falenty, par. Raszyn. 2.) **J.** kol. i dwie osady., pow. wieluński, gm. Kuźnica Grabowska, par. Kraszewice, odl. od Wielunia 36 w.; kol. ma dm. 11, mk. 69; jedna osada dm. 3, mk. 4; druga osada dm. 1, mk. 4. 3.) **J.**, wś, pow. rypiński, gm. Osiek, par. Michałki, nad rz. Rypienicą, o 5 w. od zarządu gm., ma 7 osad, 9 dm., 74 mk., 336 mr. rozl., 222 mr. roli ornej, ewang. dom modlitwy i szkołę początkową. 4.) **J.**, wś, pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce. 5.) **J.** lub *Jeziorko*, wś i folw., pow. łomżyński, gm. Drozdowo, par. Piątnica, w odległości 7 wiorst od Łomży, 4 od zarządu gminnego znajdującego się w Piątnicy. Dobra Jeziorkowskie w 1763 r. nabyte zostały od Głębockich przez Adama Jabłońskiego, następnie przeszły do Bykowskich. Od 1828 r. należą do Rzętkowskich; składają się obecnie z folwarków Jeziorki, Zabawka lub Wygoda, Rzętków i młyna Motyki—razem 2742 mr., ztąd 1681 mr. ornej ziemi; właściciel teraźniejszy Antoni Rzętkowski. W r. 1876 (podług wykazów rządu gubern.) we wsi 36 dm., na folwarku 8 dm. kamiennych. Włościanie posiadają 475 mr.; 257 męż., 251 kob., karczma. Gorzelnia i dystylarnia; gorzelnia w 1878 r. produkowała na 24020 rs., dystylarnia zaś na 30155 rs. W 1827 r. 27 dm., 179 mk. 6.) **J.**, wś, nad małem jeziorem t. n. i błotem Trukele, pow. augustowski, gm. i par. Bargłów. Leży o 9 w. na zachód od Augustowa. W 1827 r. było tu 37 dm., 223 mk. Jezioro J. ma 15 mr. obszaru i do 20 stóp głębokości; znajduje się w pobliżu Netty. 7.) **J.**, wś, pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Puńsk. Odl. 23 w. d Suwałk, ma 6 dm., 64 mk. 8.) **J.** *wielkie* o J. *małe*, dwie wsie, pow. sejneński, gm. Poikrowsk, par. Krasnopol, leży pomiędzy trzema małomi jeziorami: Jurkowo, Piaskowo i Małe, o 3 w. na południe od jez. Gremzdy. Brzegi tych jezior płaskie i bezleśne; wś J. małe ma 10 dm., 78 mk.; J wielkie 19 dm., 142 mk.; odl. od Sejn 8 w.

Jeziorki 1.) zaśc. pryw., pow. dzisieński, leży nad jeziorem bez nazwy, o 108 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dm., 5 mk. kat. 2.) **J.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 50 w. od Dzisny, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 1 dm., 9 mk. kat. 3.) **J.**, folw. pryw., pow. dziśnieński, o 46 w. od m. Dzisny, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilejki do Dzisny, 1 dm., 10 mk. katolików.

Jeziorki, wś, pow. grodzieński, między linią drogi żel. warsz-peters. a Niemnem.

Jeziorki, przys. Lipnicy, pow. kolbuszowski, par. Dzikowiec.

Jeziorki, przys. Byczyny.

Jeziorki 1.) niem. *Jeziorke*, pod Mroczą, niem. *Mrotschen*, w okolicy jeziora, wś, pow. wyrzyski, 20 dm., 142 mk., 85 ew., 57 kat., 44 analf. Najbliższa poczta w Mroczy, st. kol. żel. i telegr. w Nakle. 2.) **J.**, niem. *Jeziorke* lub *Schönsee*, pod Wysoką, niem. *Wissek*, pow. wyrzyski, 18 dm., 162 mk., 64 ew., 98 kat., 60 analf. Najbliższa poczta w Wysoce o 4 kil., st. kol. żel. i telegr. w Białośliwiu (Weissenhöhe) o 9 kil. 3.) **J.**, dom., 2093 mr. rozl., 8 dm., 159 mk., wszyscy kat., 89 analf. Przed kilku jeszcze laty były własnością Józefa Sikorskiego, teraz przeszły w ręce niem. 4.) **J.**, wś, pow. poznański, 7 dm., 60 mk., wszyscy kat., 11 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Otuszu o 5 kil. 5.) **J.**, dom., 5290 mr. rozl., 3 miejsc.: a) J. dom.; folwarki: b) Piekary; c) Słupia; 33 dm., 341 mk., 335 kat., 6 żydów, gorzelnia parowa i cegielnia, 114 analf. Przed kilku laty wyszły z rąk Moszczeńskich. 6.) **J.**, dom., pow. wschowski, 972 mr. rozl., 3 dm., 81 mk., 19 ew., 62 kat., 30 analf., poczta i telegr. w Osiecznie (Storchnest) o 2 kil., st. kol. żel. w Drzewcach (Driebitz) o 4 kil., w Lesznie (Lissa) o 7 kil. 7.) **J.**, niem. *Amalienhof*, dom., pow. inowrocławski, 343 mr. rozl., 3 dm, 26 mk., 4 ew., 22 kat., 15 analf. Poczta w Strzelnie o 11 kil., st. kol. żel. Mogilno o 25 kil. 8.) **J.**, wś i folw., pow. wągrowiecki; folw. 744 mr. rozl.; 10 dm., 121 mk., 52 ew., 69 kat., 42 analf. Poczta w Gołańczy o 5 kil., st. kol. żel. Osiek (Netzthal) o 20 kil. 9.) **J.**, osada, pow. międzyrzecki, 9 dm., 73 mk., należy do gminy i miasta Pszczewa, niem. Betsche. 10.) **J.**, osada, pow. inowrocławski, 17 dm., 134 mk., należy do gminy i miasta Strzelna. *M. St.*

Jeziorki 1.) niem. *Schulzendorf*, wś włośc., pow. wałecki, w okolicy pagórkowatej, nad trzema jeziorkami, blisko granicy Pomeranii, parafia i poczta Tuczno (Tütz), szkoła w miejscu. Obszaru ziemi mr. 5010, bud. 166, dm. 54, kat. 437, ew. 11. Za polskich czasów istniał tu kościół katol., afiliowany do Tuczna; w XVII wieku był budowany z drzewa. Nabożeństwo jednak tylko rzadko się odprawiało. Za to bakałarz miejscowy, od kościelnej władzy upoważniony, czytał w niedzielę i

święta zgromadzonemu ludowi odpowiedni ustęp z katol. postyli. Także i naukę chrześciańską czyli katechizm wykładał. Ob. Józef Łukaszewicz, Kościoły w dyecezyi poznańskiej 1, 225. 2.) **J.**, niem. *Jesiorken*, rycer. dobra, pow. chojnicki, na bitym trakcie chojnicko-starogrodzkim, 1 milę od Chojnic. Obszaru liczy mr. 5286, bud. 19, dm. 9, katol. 67, ew. 70. Parafia i szkoła Nowa cerkiew, poczta i stacya kol. żel. Rytel (Rittel). 3) **J.**, niem. *Jeschorken*, folw. do W. Klińcza należący, pow. kościerski, między dwoma jeziorami, od których widocznie nazwany, około 1 milę od Kościerzyny oddalony, blisko traktu bitego kościersko - gdańsko - skarszewskiego. 4.) **J.**, niem. *Jesiorken*, wybud. do wsi Lekarty, nad jeziorem, w lesistej okolicy, pow. lubawski, pół mili od stacyi kol. żel. w Biskupicach. Obszaru liczy mr. 322, budyk. 3, katol. 11, ew. 5. Parafia Skarlin, szkoła Lekarty, poczta Biskupice. 5.) **J.**, niem. *Jesiorken*, wieś, pow. świecki, przy dwóch małych jeziorach, blisko traktu bitego świecko-tucholskiego, nad okolicą bagnistą. Obszaru liczy mr. 817, bud. 54, dm. 39, katol. 70, ew. 250. Parafia Drzycim, szkoła w miejscu, poczta Brunstplatz.

Jeziorki, niem. *Jeseritz*, wieś w pow. słupskim na Pomorzu.

Jeziorki, potok, ob. *Dźwiniaczka* i *Zielony potok*.

Jeziorki, *Jeziorko*, ob. *Będzeń*.

Jeziorki, ob. *Garlica*.

Jeziorko 1.) wś i folw., pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Kocierzew. Odl. od Łowicza 15 w. Część gruntów folwarcznych należy do księstwa łowickiego (647 mr.), część zaś stanowi prywatną własność (460 mr.). Włościanie mają 729 mr. (30 pszennej, 447 żytniej, 18 mr. łąk, 210 pastwisk i 24 nieużytków). Osad 32, domów włośc. 30, dworsk. 10, mk. 306 (katol.). Gmina J. ma urząd gminny we wsi Chąśno, liczy 26,243 mr. obszaru, w tem 1245 m. roli pszennej, 12,392 żytniej, 786 łąk, 10818 pastwisk i 1002 nieużytków. Ludność stała w 1878 r. wynosiła 8419; w tem męż. 4173, kobiet 4246; katol. 8157, protest. 230, żydów 32. Osad było 1149, szkół początkowych 5, wiatraków 17, olejarni 3 (z produkcyą na 1120 rs.). Podatków gmina płaciła: gruntowego 5782 rs., dodatkowego 2891 rs., podymnego 4234 rs. Dobra Jeziorko, r. 1829 przyłączone do dóbr Łowicz, własność Najjaśn. cesarza wszech Rosyi, króla polskiego, podług wiadomości zaczerpniętej z r. 1842 miały rozl. mr. 30417, składały się: z wsi i folwarku Jeziorko, wsi Wicie, kolonii Ludwików v. Konstantynów, folwark i wieś Karnków; folwark i wieś Błędów, folwark i wieś Kocierzew, folwark i wieś Rożyce, folwark i wieś Skowroda, wieś Karsznice, folwark i wieś Duplice małe, folwark i wieś Złaków Kościelny, wieś Retki, wieś Mostki, wś Niespusza, wieś Szczudłów, folw. i wieś Boczki, folw. i wś Osiek, folw. i wś Chąśno, folw. i wś Kocieszew, wś Płaskocin, wójtostwo Rożyce, wójtostwo Duplice wielkie, łąka Kobylec, łąka Staw Goleński (złączone z księstwem łowickiem). 2.) **J.**, wieś i folw., pow. brzeziński, gm. Długie, parafia Jeżów. Liczy 8 dm., 120 mk., 660 mr. ziemi dworskiej i 18 mr. włośc. Folw. J. w roku 1874 oddzielony od dóbr Długie (ob.). 3.) **J.**, wś i folw., nad rz. Nerem, pow. łódzki, gm. Puczniew, par. Małyń. Wś ma 4 dm., 80 mk., 82 mr. obszaru; folw. zaś 1 dm., 16 mk., 1090 mr., w tem 120 ziemi ornej. 4.) **J.**, wś włośc., nad rz. Wartą, pow. łaski, gm. Zapolice, par. Stroúsko. Ma 6 dm., 39 mk., 91 mr. obszaru. 5.) **J.**, os. leśna, pow. kaliski, gm. Żydów, par. Godziesze, odl. od Kalisza 14 w., dom 1, mk. 8. 6.) **J.**, pust. i os., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin i Wieruszów, odl. od Wielunia 30 w.; pust. ma dm. 13, mk. 102; osada dom 1, mk. 32. 7.) **J.**, os. i folw., pow. wieluński, gm. i par. Dzietrzkowice (ob.), odl. od Wielunia 21 w., od Byczyny 7 w.; os. ma dm. 1, mk. 4; folw. dm. 4, mk. 46. Folw. Jeziórko z wsią Brzozówka-Jeziórko, rozl. wynosi mr. 405, grunta orne i ogrody m. 379, pastw. mr. 1, nieużytki i place mr. 25; płodozmian jest 11-polowy. Bud. murow. 1, drewn. 11, tartak parowy i młyn do mielenia kości z machiną parową o sile 14 koni. Wieś Brzozówka-Jeziorko osad 4, z gruntem mr. 51. 8.) **J.**, wś, pow. opatowski, gm. Słupia nowa, par. Dębno; odl. 31 w. od Opatowa. W 1827 r. było tu 53 dm i 305 mk.; obecnie 104 dm., 657 mk.; 1129 mr. ziemi włośc. i 1 mr. rząd. Należała dawniej do biskupstwa krakowskiego (Dług. II, 464). 9.) **J.**, os. leśna, pow. opatowski, gm. Ruda kościelna, par. Denków; 1 dom, 18 mk. i 6 mr. obszaru. 10.) **J.**, ob. *Garbacz*. 11.) **J.**, rum., pow. ostrowski, gm. i par. Poręba. 12.) **J.**, rum., pow. lipnowski, gmina Czarne, par. Makowo. Nie zamieszczony w spisie urzęd. z 1882 r. 13.) **J.**, ob. *Grabie* i *Jeziorki*.

Jeziórko, czyli tak zwane dawniej *Krzykliwe jezioro*, w pow. dubieńskim, kolonia założona w 1869 r. przez czechów kolonistów, którzy przeszli w poddaństwo Rossyi, a tem samem nabyli praw do nabywania własności ziemskiej w prowincyach południowo-zachodnich. Kolonia ta ma obecnie 11 dm., 116 mk., którzy posiadają na prawach dziedzicznych 292 mr. ziemi ornej i łąk w części zarośli nabytych z dóbr mizockich po odseparowaniu folw. piweckiego od gruntów włośc. (ob. *Mizocz*). Czesi zajmują się przeważnie rolnictwem prowadzonem przez nich bardzo postępowo, wywierają przez to nader zbawienny wpływ na

okolicznych włościan; są między niemi zdolni rzemieślnicy, jako to: mularze, ślusarze i kowale. Mają wzorowe plantacye buraków cukrowych. *J. D. K.*

Jeziorko 1.) wieś, pow. stanisławowski, o 6.5 kil. od st. p. Uście Zielone, par. gr. kat. Kończaki, par. rz. kat. Uście. 2.) **J.**, powiat tarnobrzeski, por. *Jeziorki* i *Stale.*

Jeziorko, niem. *Jesorken*, *Jeszіorken* al. *Jetziorken*, wś, pow. lecki, st. p. Ryńsk. Książę Olbracht podaje r. 1552 do wiadomości, że Jerzy von Diebes, starosta ryński, sprzedał Janowi Stronidle z Orła 44 włók boru, pomiędzy niemi 4 sołeckie, przy jez. Brzoska, między Orłem a Styrławkami, celem założenia wsi dannickiej na prawie magdeburskiem.

Jeziorko, niem. *Gesorke*, dwie wsie na Pomorzu, w pow. słupskim i lęborskim.

Jeziorko 1.) jezioro we wsi Młyniec, nad rz. Drwęcą, w pow. lipnowskim, gm. Dobrzejewice, ma 4 mr. obszaru, do 40 stóp głębokości. 2.) **J.**, jezioro we wsi Wojnowo, powiat rypiński, gm. Sokołowo, liczy 34 mr. obszaru i 30 stóp głębokości. Tak podaje Encykl. Powszechna (t. XIII, str. 308); jednakże karta woj. topogr. królestwa polskiego (XVI c.) oznacza tu jedynie niewielkie dwa stawy. Toż samo i spis wsi i osad gub. płockiej z 1881 r. nie zaznacza istnienia tu jeziora.

Jeziorna 1.) wś, pow. warszawski, gmina Jeziorna, par. po rzekę Powsin, za rzeką par. Słomczyn; odległa od Warszawy w. 16, dzieli się na 3 części: wieś J.-oborska, należąca do hrab. Potulickiego, J.-fabryczna i J.-bielawska al. królewska, własność Ludwika Rossmana. Leży nad rzeką Jeziorką, która dzieli właśnie wieś Jeziornę na wyżej opisane trzy części; przy samym stawie należącym do papierni wpada do niej rzeczka Wierzbna. Woda w rzece Jeziorce jest bardzo czysta, smaczna i zdatna do wszelkiej fabrykacyi; to też przy niej funkcyonują różne zakłady fabryczne; wpada nareszcie do łachy willanowskiej a ztamtąd do Wisły. J. fabryczna czyli raczej fabryka papieru nad rzeką Jeziorką, własność dawniej banku polskiego a od r. 1869 w posiadaniu Karola Roeslera, wyrabia wszelkie gatunki papieru, słynące dobrocią, zajmuje 106 mr. miary nowo polskiej rozległości, budynki ma wszystkie murowane, najnowsze maszyny do wyrobu papieru służące oraz jedyną w kraju na wielką skalę prowadzoną czerpalnię, która robi szlachetne papiery ręczną robotą pod listy zastawne, kupony, pieniądze i t. p. Zatrudnia stale 250 ludzi krajowców, przerabia oprócz surrogatów 1,500,000 funtów szmat wyłącznie krajowych; obrót roczny dochodzi do 300,000 rs. Folw. J.-królewska (z wsiami J.-królewska, Kieszka, Okszeszyn, Kępa okszewska i Bielawa). Rozl. wynosi mr. 268, grunta orne i ogrody mr. 198, łąk mr. 25, pastwisk mr. 16, lasu mr. 10, nieużytki i place mr. 19. Bud. mur. 3, drewn. 9, płodozmian 8-polowy. Wieś Jeziorna królewska osad 73, z gruntem mr. 602; wś Kieszka osad 5, z gruntem mr. 34; wś Okszeszyn osad 12, z gruntem mr. 218; wś Kępa okszewska osad 20, z gruntem mr. 222; wś Bielawa osad 60, z gruntem mr. 728. Gmina J. należy do sądu gm. okr. IV w Wilanowie, st. p. Piaseczno. W gminie znajdują się 3 szkoły początkowe, 1 papiernia, 1 browar piwny (Bielawa), 1 gorzelnia, 7 cegielni, 3 wiatraki. Liczy 8715 mr. obszaru i 3941 mk. (1867 r.). 2.) **J.**, os., pow. warszawski, należy do dóbr Nowowola. 3.) **J.**, kol., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin. 4.) **J.**, wieś, pow. tomaszowski, gm. Tomaszów, par. rzym. kat. Tomaszów, przy samym pasie gran. Galicyi położona, o 3 w. od Tomaszowa, śród lasów z jednej i drugiej strony granicy ciągnących się, o pół mili od Narola w Galicyi. Folw. ma gruntu ornego 804 mr., licząc i łąki. Lasu dobrego budulcu sosnowego 212 mr., gorzelnia, własność Antoniego Makomaskiego. W tej wsi mieszka straż graniczna; włościanie mają gruntu ornego i łąk 433 mr., dymów 58, ludność 469 dusz, w tej liczbie 429 kat.; w ogóle gleba urodzajna, mimo że piaszczysta; często tu padają grady; ludność oprócz roli i zarobku, jako w pobliżu miast, nie zajmuje się rzemiosłem, oprócz 2 gonciarzy, 1 kowala, innych niema. 5.) **J.**, wś, powiat płoński, gm. Błędówko, par. Cieksyn, odl. o 26 w. od Płońska, ma 5 dm., 86 mk., 242 mr. gruntu dobrego, 8 nieuż. 6.) **J.-łąki**, wś, pow. lipnowski, gm. Bobrowniki, par. Kikoł, odl. o 10 w. od Lipna, ma 5 domów, 29 mk., 54 mr. gruntu.

Jeziorna, ob. *Ezierna*, *Ozierna.*

Jeziorna 1.) albo *Jeziorka, Jeziora*, rz., bierze początek w pow. grójeckim pod Wygnanką, na granicy pow. błońskiego (Osuchowskie lasy), płynie ku wschodowi przez Cychry, Wilczorudę, Jeziorka, Jeziora, Głuchów, Koźmin, wchodzi w pow. grójecki (ob.), od Gościeńczyc skręca ku północy przez Prażmów, Łoś, Jazgarzew, wchodzi w pow. warszawski, od Piaseczna przybiera kierunek półn.-wschodni, płynie pod Jeziorną (ob.), Bielawą i wpada z lewego brzegu do Wisły (Obory, Siekierki, Jeziorna). Długa 49 w. Przyjmuje z prawego brzegu pod Gościeńczycami Kraskę, zaraz poniżej strumień od Kukał, pod Jazgarzewem małą strużkę od Pęcher i poniżej rzeczkę płynącą od Wągrodna. Z lewego brzegu i poniżej Prażmowa strumień od Pawłowic, powyżej Łosia Tarczankę, powyżej Jazgarzewa Głoskowską, pod Jeziorną Wierzbnę. W Encykl. Orgelbr. większej (XXIV, 42), pomiędzy dopływami Jeziorny, oprócz Głoskowskiej i Kra-

ski, wymienione: Niedźwiedna i Podgoszcza albo Cisówka; ktoreby to były z wyżej wymienionych dojść trudno. J. oddzielała ziemię czerską od warszawskiej. 2.) **J.**, rzeka, poczyna się w pow. konstantynowskim, z kilku strumieni płynących od Kamionek, Plewisk, Sawic górnych i małych, łączących się w pow. sokołowskim pod Knychówkiem; płynie ku północy przez Szczeglatyn i pod Starzewicami, na zachód Drohiczyna, wpada z lewego brzegu do Bugu. Długa 12 w. (Mappa hydrogr.).

Jeziorne 1.) kol., ob. *Brzeźno.* 2.) **J.**-bądkowo, ob. *Bądkowo.*

Jeziorne, zaśc. pryw. nad jez. Chołostynem, pow. wilejski, o 72 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. zareżska, 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Jeziorne góry, ob. *Isergebirge, Izerskie.*

Jeziorne, ob. *Jeziorna.*

Jeziornica, mko, pow. słonimski, o 21 w. od Słonima na zachód, przy b. trakcie handlowym do Białegostoku, nad rz. J. i stawem. Ma cerkiew i bożnicę, około 600 mk.

Jeziornica, rz., dopływ Zelwy, ma źródło w jez. Klepacze.

Jeziorny (*Nad-Jeziorze*), zaśc. szlach. nad jez. Krasnem, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 55 wiorst od Dzisny, 1 dom, 6 mk. katol. (1866).

Jezioro jestto zbiorowisko wody nagromadzonej w zaklęsłości przez naturę wytworzonej i zasilane bądź przez źródła tryskające po brzegach lub we dnie kotliny jeziornej, bądź też przez strugi, rzeczki lub bagniska. Sztuczne zbiorowiska, powstałe bądź w wykopanych kotlinach (sadzawki), bądź też przez powstrzymanie wód rzeki lub źródeł za pomocą grobel (staw), bywają nieraz znacznie większych obszarów niż naturalne, lecz nie posiadają tyle znaczenia naukowego, tak dla swej nietrwałości jak niedawnego stosunkowo istnienia. Nad brzegami jezior i na jeziorach samych zakładane były najpierwsze osady i miasta; na Litwie bardzo wiele jezior uznawanych za święte było przedmiotem czci religijnej. Pierwsze początki państwowego bytu Polski miały za widownię brzegi Gopła. Pierwsza stolica i gród książęcy polski mieściły się na wyspie śród jeziora Lednickiego.

Jezioro 1.) wś, pow. częstochowski, gmina Węglowice, par. Truskolasy, leży w pobliżu jeziora i granicy pruskiej, nad strumieniami, w okolicy lesistej. W 1827 r. było tu 8 dm., 69 mk.; obecnie wieś liczy 21 dm., 228 mk., 252 mr., zaś osada leśna 1 dom, 2 mk., 15 mr. 2.) **J.**, folw., pow. sandomierski, gm. Łoniów, par. Sulisławice, o 6 w. od Klimontowa. Należał do dóbr Ruszcza-płaszczyzna, ma 166 mr. obszaru. 3.) **J.**, wieś nad jeziorem, pow. radzyński, gmina Suchowola, par. Czemierniki. W 1827 r. było tu 24 dm., 178 mk.; obecnie 37 dm., 326 mk. i 690 mr. obszaru. Przy wsi tej leży jezioro bez nazwy, rozległe 203 mr., z głębokością do 20 stóp. Wody jego odchodzą do rz. Tyśmienicy.

Jezioro u zbiegu Białej Przemszy z Czarną, ob. *Jęzor.*

Jezioro 1.) mała wioska, pow. bracławski, par. i gm. Niemirów, ma 34 dm., należy do niemirowskiego klucza hr. Maryi z Potockich Strogonowej. 2.) **J.**, ob. *Oziero.*

Jezioro 1.) leśnictwo, pow. ostrzeszowski, ma ze Szklarką myślniowską 8 dm., 81 mk.; ob. *Szklarka myślniowska.* 2.) **J.**, kol., nad jeziorem i blisko Baryczy, pow. odolanowski, 11 dm., 82 mk., należy do gm. Przygodzic Małych.

Jeziorodowicze, wś włośc., pow. wilejski, o 30 w. od m. pow. Wilejki, 2 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Dołhinowa do m. Wilejki, 11 dm., 116 mk. kat. (1866).

Jeziorody, zaśc. rządowy, pow. wilejski, o 29 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 2 dm., 17 mk. prawosł. (1866).

Jeziorossy, ob. *Nowoaleksandrowsk.*

Jeziorowice 1.) wieś, pow. olkuski, gmina Żarnowiec, par. Rokitno. W 1827 r. było tu 28 dm., 226 mk. Posiada szkołę wiejską. W XV w. była to wieś królewska, wspomina ją Długosz (II, 209 i III, 329) jako należącą do par. w Żarnowcu. Niegrodowe jeziorowickie starostwo w wdztwie krakowskiem, powiecie lelowskim, podług lustracyi z r. 1660 powstało z sstwa żarnowieckiego, przez odłączenie od niego wsi Jeziorowic z folwarkami i przyległościami. W r. 1771 posiadał je wraz z żoną Antoni Sikorski, miecznik chęciński, opłacając z niego kwarty złp. 793 gr. 3. Że zaś tenże posiadacz na melioracyą tego sstwa wydał znaczną sumę złp. 40,000, przeto na sejmie warszawskim r. 1773—75 stany Rzpltej, przez oddzielną konstytucyą, udzieliły mu na lat 40 w posiadanie toż sstwo z warunkiem, iż nie wprzód z tej posesyi miał ustąpić po latach 40, aż skarb Rzpltej wypłaci mu rzeczoną sumę. 2.) **J.**, osada włośc., pow. będziński, gm. Rokitno szlacheckie, par. Niegowonice; 1 dom, 5 mk., 3 mr. rozl.

Jeziorowice, niem. *Jezorowitz, Jeschorowitz,* kol., pow. pszczyński, należy do wsi i gm. Zawada (Zazdrość).

Jeziorowski powiat, ob. *Nowoaleksandrowski* (ob.) gub. kowieńskiej, właściwiej jezioroski.

Jeziorowskie, *Jeziorowsko,* niem. *Jeziorowsken,* wś, pow. łecki, nad rz. Gołdopiwa, st. p. Grabik. Wit von Gich, kontor brandenburski, nadaje r. 1471 Piotrowi Jeziorowskiemn na prawie magdeburskiem 9 włók wolnych od czynszu i tłoki, z obowiązkiem jednej służby zbrojnej.

Jeziorozce, tak mylnie czasem zwano m. *Jeziorossy.*

Jeziorsko, *Jezierskо,* wś i os., nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Ostrów Warcki, par. Jeziorsko, odl. od Turku 29 w., od Warty 10 w. , przy szosie z Turku do Warty. Wś Jeziorsko z Maszewem ma dm. 47, mk. 389; os.

dm. 2, mk. 13; karczma dm. 1, mk. 8. Ogólnej przestrzeni 560 mr., własność małorolnych gospodarzy, ziemia 1/4 żytnia I kl., reszta II kl., łąk obfitość nad rz. Wartą i wspólnym łęgiem; kościół pierwszy założony przez Jana Soliśkiewicza, miejscowego proboszcza, w roku 1634, poświęcony 1710 r. przez Hieronima Wierzbowskiego sufrag. pozn.; przed tym jednak rokiem musiał egzystować już kościół, bo J. miało wizytę Jana Łaskiego bisk. w r. 1521; następnie w 1856 r. w miejsce starego kościoła wystawiony został nowy, murowany, ze składek parafian, i ten istnieje dotąd. Przy kościele był szpital dla ubogich, gruntem uposażony. Na cmentarzu jest kaplica murowana pod wezwaniem ś. Krzyża. Parafia J. ma 2700 dusz. Wś J. w r. 1734 zniszczyły wojska Augusta III.

Jeziorszczyzna, zaśc. rząd. nad rz. Rudominą, pow. wileński, 6 okr. adm., o 11 wiorst od Wilna, 3 dm., 23 mk., z tego 3 prawosł., 20 kat. (1886).

Jeziorupa, rz., dopływ Jury z prawej strony, przyjmuje Balczę z Trumpią i Dobrupie.

Jeziory 1.) wś i folw. nad jeziorem i rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. Bogumiłów, par. Sieradz, odl. od Sieradza 4 w. Wś ma dm. 29, mk. 246; fol. dm. 1, mk. 5. Rozl. folw. wynosi mr. 168, grunta orne i ogrody mr. 162, nieużytki, place i zarośla mr. 6. Bud. mur. 1 drew. 4. Folw. ten w r. 1873 oddzielony od dóbr Monice. 2.) **J.**, wś, pow. konstantynowski, gm. Czuchleby, par. Niemojki. Ma 5 dm., 37 mk., ziemi 202 mr. 3.) **J.**, wś, pow. łukowski, gm. Gołąbki, par. Łuków, o 4 w. od Łukowa. W 1827 r. było tu 13 dm., 80 mk., obecnie 14 dm., 113 mk. i 672 mr. obsz. Folw. Jeziory rozl. wynosi mr. 540, grunta orne i ogrody mr. 172, łąk mr. 55, pastw. mr. 64, lasu mr. 133, zarośli mr. 110, nieużytki i place mr. 4; bud. drew. 9; w niektórych miejscowościach są pokłady torfu. Folwark ten w roku 1874 oddzielony od dóbr Gołąbki (ob). 4.) **J.**-*Sobienie*, wś, ob. *Sobienie-Jeziory*.

Jeziory, *Oziery*, mko nad jez. Białem, pow. grodzieński, okr. polic. Porzecze, par. Jeziory, o 22 w. od Grodna, ma zarząd gminy włościańskiej, 1013 mk., w tem 508 izr, (1878). Cerkiew, szkoła, fabryka sukna. Paraf. kościół kat. M. B. Różańcowej, z drzewa przez parafian 1679 wzniesiony. Parafia kat. dekanatu grodzieńskiego: dusz 3531. Kaplica w Kotrze, dawniej i w Rudzie. Okolica po większej części lesista, lasy skarbowe nad rz. Kotrą i Pyrrą. Grunta różnej gleby. Dobra J., niegdyś stołowe króla Stanisława Augusta, przeszły potem do rodziny Walickich. Słynęło tutejsze gospodarstwo rolne, biblioteka i zbiory rzadkich przedmiotów nauki i sztuki.

Jeziory, wś, pow. czerykowski, 8 w. od Czerykowa, ma zarząd gminy liczącej dusz 1655.

Jeziory małe 1.) wś i gm., pow. średzki, 2 miejsc: a) J. M. wś; b) Polesie folw.; 26 dm., 225 mk., 4 ew., 221 kat., 100 analf. Poczta i telegr. w Zaniemyślu (Santomischel) o 1 kil., st. kol. żel. w Środzie o 13 kil. 2.) J. M., dom. i gm.; 6328 mr. rozl., gm. ma 2 miejsc: a) J. M.; b) Kępę Wielką folw.; 17 dm., 261 mk., 14 ew., 247 kat., 102 analf. Własność hr. Zygmunta Czarneckiego z Ruska. 3.) J. M., wś, pow. inowrocławski, 18 dm., 173 mk., 85 ew., 88 kat., 68 analf. Poczta w Wóycinie o 7 kil., st. kol. żel. w Mogilnie o 26 kil.

Jeziory wielkie 1.) wś nad jeziorem, pow. średzki, 27 dm., 232 mk., wszyscy kat., 58 analf. Poczta i telegr. w Zaniemyślu (Santomischel) o 4 kil., st. kol. żel. Sulęcin o 14 kil., st. kol. żel. Środa o 12 kil. 2.) J. W., dom., 3744 mr. rozl.; gm. ma 2 miejsc.: a) J. W., dom.; b) Zofijówka folw.; 16 dm., 233 mk., 9 ew., 224 kat., 54 analf. 3.) J. W., wś, pow inowrocławski, 33 dm., 286 mk., 206 ew. 67 katolików 13 żydów, 76 analf. Poczta w Wóycinie o 6 kil., st. kol. żel. w Mogilnie o 27 kil. 4.) J. W., dom., pow. inowrocławski, 1446 mr. rozl., należy do gm. Nożyczyna, 2 dm., 35 mk., własność Pętkowskiego.

Jeziory, niem. *Jessern* albo *Jehser*, wś na dolnych Łużycach, w Brandenburgii.

Jezioryszcze, *Jeziorzyszcze*, ross. *Ozieryszeze*, ob. *Jezierzyszcze*.

Jezioryszki, folw. nad rz. Miorą, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 30, od Święcian 6 w.

Jeziorzany, ob. *Jezierzany*.

Jeziorzany, wś na lewym brzegu Wisły, w pow. krakowskim, należy do parafii rzym. kat. w Liszkach, zkąd jest o 7 klm. odległą. Większa pos. należy do szpitala św. Łazarza w Krakowie i ma 55 m. past. i 27 m. lasu; pos. mn. 185 mr. roli, 47 mr. łąk i ogr. i 43 mr. pastw. Okolica równa, gleba urodzajnym namułem pokryta ale poprzerzynana staremi korytami Wisły, zwanemi Wisliskami. Ludność 402 mk. trudni się obok rolnictwa wyrobem kapeluszy słomkowych, które w Krakowie zbywa. *Mac.*

Jeziorzany 1.) **mogilnowe**, kolon. i gmina, pow. mogilnicki; gm. ma 3 miejsc.: a) J. kol.; b) Borówiec folw.; c) Pytlewo karczmę; 11 dm., 113 mk., 7 ew., 105 kat., 1 żyd, 52 analf. Poczta, gośc., telegr. i st. kolei żel. w Gnieźnie. 2.) **J.**, wieś, pow. gnieźnieński, nad jeziorem i Wełną; 9 dm., 73 mk., wszyscy kat., 23 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Gnieźnie o 7 kil. *M. St.*

Jeziorzyszcze, ob. *Jezierzyszcze*.

Jezna, byłe dobra zadnieprskie Wiśniowieckich. Czyt. Stecki, Wołyń II 230.

Jezno, mko, pow. trocki, nad jez. t. n., pod 54°36' szerok. geogr. i 41°51' dług. wschod., o 103 i pół w. ku zach. od Wilna, o 59 w. od Trok, w 3 okr. adm., posiada zarząd gminy włośc., szkółkę wiejską, murowany paraf. kościół katol. św. Michała Arch., st. poczt. Liczy 892 mk. R. 1866 było 553 mk., w tem 375 kat., 170 izr., 5 mahom., 3 prawosł. Gmina włościańska J. dzieli się na 10 wiejskich okręgów, posiada 104 wsie, 708 dm., w których 10691 mk.; paraf. zaś katol. klasy 4, dek. mereckiego, posiada kaplicę w J. na cmentarzu i 4728 wiernych (1879). J. było niegdyś królewszczyzną, którą otrzymał na wieczność ks. na Hołowczynie herbu Łabędź, sekretarz i powiernik królowej Heleny, żony Aleksandra króla. Ostatni potomek tego rodu, księżniczka Hołowczyńska wyszła za Paca i wniosła w ten dom Hołowczyn w Mohilewszczyźnie i J. Od czasu, kiedy Antoni Pac, pisarz w. ks. litew., wzniósł tu pałac, imponujący ogromem i przepychem w wewnętrznem urządzeniu, a darzący język nasz powszechnie znanem na Litwie przysłowiem: „Wart Pac pałaca, a pałac Paca", J. stało się rezydencyą tej możnej niegdyś rodziny. Była tu świątynia wyznania helweckiego (Łukaszewicz, Dzieje wyznania helweckiego t. 2, str. 20), którą Stefan Pac, podkanclerzy w. ks. litew., przerobił na kościół katolicki w r. 1634. Syn jego, Krzysztof, kanclerz wielki litew., dokończył pracy, a w r. 1770 Antoni Pac kościół ten freskami przyozdobił i powiększył o całe prezbiteryum. W czasie kościuszkowskiego powstania świątynia ta znacznie ucierpiała z powodu rabunku. Ostatni z Paców, Ludwik, jenerał wojsk polsk., zmarły na wygnaniu w Smyrnie, z powodu długów, odziedziczonych po ojcu, obok powiększających takowe nieszczęść krajowych, ofiar i rabunków, zmuszony był oddać prawie wszystkie swe dobra litewskie na eksdywizyą. Hołowczyn i J. nabyli Pęczkowscy. Wkrótce atoli, bo w r. 1834, także drogą eksdywizyi, J. przeszło od tych ostatnich na własność 3-ch ich kredytorów. Pożar w r. 1837 zniszczył znaczną część sławnego pacowskiego gmachu. Reszty zniszczenia dopełnili urzędnicy obu eksdywizyj, którzy tu plądrowali przez lat 10. Dziś J. należy do Ignacego Kwinty (Baliński, Staroż. Polska, tom 3; Syrokomla, Wycieczki po Litwie t. I; S. Morawski, Od Merecza do Kowna w Tece wileńsk, nr. 6). R. 1850 dobra J. składały się z mka, 4 wsi, 5 folw. Właścicielami byli: Kamińska 1860 dzies., Żaba 932 dzies., Suszycki 138 dzies., Matuszewicz 96, Charewicz 83, Sulistrowski (? dzies.). *J. W.*

Jezor, niem. *See*, wieś w zniemczonej części pruskich górnych Łużyc, w pow. rozbórskim. Kościół parafialny ewangelicki. Nabożeństwo serbskie ustało w r. 1817.

Jezorowitz (niem.), pow. pszczyński, ob. *Jeziorowice.*

Jezow (niem.), pow. lęborski, ob. *Jeżowo.*

Jezowa (niem.), ob. *Jeżowa.*

Jezuicka struga, niem. *Jesuiterbruch*, wieś, pow. inowrocławski, 24 dm., 193 mk., 183 ew., 10 kat., 25 analf. Najbliższa poczta we wsi Wodzek, st. kolei żel. i telegr. w Gniewkowie (Argenau). *M. St.*

Jezuitka, wieś i karczma, pow. wileński, 5 okr. adm., o 28 w. od Wilna, 15 dm., 113 mk. t. j. 98 kat., 15 izr. (1866).

Jezupinowa, ob. *Józefinowo.*

Jezupol, małe miasteczko, pow. stanisławowski, nad Dniestrem, o milę ku południowemu wschodowi od Halicza. Niegdyś gród znaczny, z obronnym zamkiem, przy ujściu rzeki Bystrzycy do Dniestru. Jest tu kościół paraf. rz. kat. i cerkiew gr. kat., 3125 mieszk., piękny klasztor dominikanów, założony 1598 r. przez Jakuba Potockiego, wdę bracławskiego, oraz st. dr. żel. lwowsko czerniowiecko-suczawskiej między Haliczem a Stanisławowem, o 125 kil. od Lwowa. Niegdyś J. był wsią zwaną Czeszybiesy. *F. S.*

Jezupolski potok, wypływa w obr. gminy Sielca, w pow. stanisławowskim, po wschodniej stronie gościńca wiodącego z Ciężowa do Halicza, a po połn. stronie gościńca wiodącego z Jezupola do tegoż gościńca, nieopodal ich połączenia się. Płynie on na wschód, zabierając od północy z lesistego wzgórza (313 m.), tworzącego dział między doliną tegoż potoku a Kamiennego (od półn.), liczne strugi; przechodzi w obr. gm. Jezupola, a przerznąwszy północną część miasta i drogę kolei żel. czerniowieckiej, łączy się z północną odnogą Bystrzycy i wpada wraz z nią do Dniestru z pr. brzegu. Długość biegu 8 kil. Źródła 300 m., ujście 215 m. *Br. G.*

Jezytyna, ob. *Szeczuwa.*

Jeż, dawne nazwisko, dało początek nazwom: Jeże, Jeżów itp.

Jeż..., por. *Jerz...*

Jeż, os., pow. błoński, gm. Radzików, par. Leszno.

Jeża, ob. *Jetzel* (niem.).

Jeżakowizna, inaczej *Hryniewizna*, osada młynarska nad strumieniem Rządza, pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów. R. 1863 oddzielona od Łazisk, ma 47 m. gruntu. *Sw.*

Jeżar, mały zaścianek we wschodnio-południowej stronie powiatu borysowskiego, nad rzeką Możą, w obrębie gminy uchwalskiej i nieopodal dwóch jezior Łabędziego i Gęsiego, ma osad 4; jest to zapadły poleski zakątek Borysowszczyzny. *Al. Jel.*

Jeże, wś i folw. nad rzeką Giedniówką, po-

wiat mławski, gm. Stupsk, par. Stupsk, odl. 11 w. od Mławy, liczy 10 dm., 95 mk., 136 mr. gruntu. Folw. należy do dóbr Pieczyska.

Jeże, niem. *Gehsen*, wieś parafialna, pow. jańsborski, na bitym trakcie z Jańsborka do Polski, niedaleko granicy polskiej i ujścia strugi Wincenty do Piska, na prusko-polskich Mazurach. Pierwszy przywilej otrzymała ta wieś r. 1445 przez komtura krzyżackiego z Balgi Eberarda von Wesentau. Dawniej utrzymywała znaczne stosunki handlowe z Polską z powodu bliskiej granicy. Nawet targi doroczne kilkorazowe były tu zaprowadzone. Parafia została utworzona dopiero w r. 1846. Ludność luterska choć polska. Poczta Dłotowo.

Jeżew, por. *Jeżewo* i *Jeżów*.

Jeżewice, *Jeżowice*, wś i folw., pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn. Dobra J. składają się z folwarków: J., Werdoń, Ksawerów, wsi J., Popielarze, Werdoń i Huta Jeżewska, od Tarczyna w. 4. Rozl. wynosi m. 1912; folw. J. grunta orne i ogrody m. 911, łąk m. 59, wody m. 1, lasu m. 184, zarośli m. 79, nieużytki i place m. 47, razem m. 1282. Folw. Werdoń grunta orne i ogrody m. 143, łąk m. 31, pastw. m. 5, zarośli m. 222, nieużytki i place m. 6, razem m. 407. Folw. Ksawerów grunta orne i ogrody m. 132, zarośli m. 86, nieużytki i place m. 4, razem m. 223, bud. na wszystkich folwarkach mur. 5, drew. 5. Gorzelnia, młyn wodny, staw, rzeczka i pokłady torfu. Wieś Jeżewice osad 24, z gruntem m. 128; wś Werdoń osad 7, z gruntem m. 61; wś Popielarze osad 5, z gruntem m. 32; wś Huta Jeżewska osad 5, z gruntem m. 56.

Jeżewiec, wieś, pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Wola. Jest tu jezioro mające około 24 mr. rozl. i do 30 stóp głębokości. J. należy do dóbr Zbójno (ob.).

Jeżewnica 1.), niem. dawniej *Jeschewnitz*, r. 1868 przezwana *Kronfelde*, osada do wsi Osiny, pow. świecki, w lesie położona, blisko granicy pow. kwidzyńskiego. Liczy budyn. 15, dm. 7, katol. 27, ew. 31. Parafia Lalkowy, szkoła w miejscu, stacya kolei żel. i poczta Warlubie. 2.) **J.**, niem. *Jesewnitz*, folw. do wsi rycer. Rynkówka, pow. kwidzyński, parafia Lalkowy, poczta Czerwińsk, budyn. 6, dm. 3, katol. 5, ew. 14. R. 1789 posiada J. Franciszek Czapski, wojew. chełmiński. *Ks. F.*

Jeżewo 1.) lub *Jeżów*, kol., pow. gostyński, gm. i par. Duninów. Należała do dóbr Duninów (ob.), ma 7 dm., 75 mk., 54 mr. rozl., gleba średnia żytnia. 2.) **J.**, wś, pow. pułtuski, gm. Kleszewo, par. Pułtusk. Należała do dóbr Górki (ob.), ma 10 dm. i 302 mr. obszaru. 3.) **J.**, wieś, kol., folw., pow. płoński, gm. Wójty-Zamoście, par. Radzymin. Odl. 6 w. od Płońska, ma 16 dm., 245 mk., 678 mr. obszaru. Jest tu wiatrak i karczma. Według Tow. Kr. Ziems. folw. Jeżewo-Kopytowe ma rozl. m. 943, grunta orne i ogrody m. 812, łąk m. 83, pastwisk m. 30, nieużytki i place m. 18, bud. mur. 2, drewn. 10, pokłady torfu, wapna i rudy. Wś J. osad 24, z gruntem m. 37. We wsi J. znajduje się murowany pałac, który, jak twierdzą powszechnie, jest zbudowany z cegły, jaka się została po przebudowaniu kościoła parafialnego przez niejakiego księdza Smolińskiego Macieja, którego staraniem został także ów pałac wystawiony. Ks. Maciej był proboszczem w Bodzanowie. 4.) **J.** i *Jeżewo poświętne*, wś, pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo, ob. *Tłuchowo poświętne* i *Tłuchowo-Jeżewo*. 5.) **J.** kościelne, wś i folw. nad rz. Sierpienicą, powiat sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo. Odl. 11 w. od Sierpca. Posiada kościół paraf. murowany z 1623 r., szkołę wiejską i wiatrak. Liczy 6 dm., 25 mk., 125 mr. obszaru, 4 nieużytków. Według Tow. Kred. Ziems. folw. J. Stropkowo (z wsiami J., Grzędowo i Stropkowo) rozl. wynosi m. 805, grunta orne i ogrody m. 418, łąk m. 148, pastw. m. 62, lasu m. 155, nieużytki i place m. 22, bud. drew. 20. Wiatrak, pokłady torfu w niektórych miejscowościach. Wś Jeżewo osad 4, z gruntem m. 19; wś Grzędowo osad 10, z gruntem m. 17; wś Stropkowo osad 15, z gruntem m. 29. 6.) **J.-*Wesel***, wś i folw., pow. sierpecki, gm. Gutkowo, par. Unieck, odl. o 35 w. od Sierpca, ma 32 dm., 246 mk., 618 mr. gruntu. Folw. ma 295 mr. Do wsi należą grunta wsi Charzyny-Borzymy. 7.) **J.**, wś i folw., pow. mazowiecki, gm. Stelmachowo, par. Tykocin. Leży ona w dawnej ziemi bielskiej. Należała dawniej do starostwa tykocińskiego. W r. 1592 Łukasz Górnicki, starosta tykociński, autor „Dworzanina", stawał w obronie włościan jeżewskich, najeżdżanych przez sąsiadów ze wsi Pogorzałek. J. razem ze starostwem tykocińskiem darowała Stefanowi Czarnieckiemu Rzeczpospolita, później przeszło do gryfów Branickich, następnie do Kruszewskich i Sosnowskich, a w roku 1859 nabył je Jan Gloger, miłośnik malarstwa i obrazów. Syn Jana Zygmunt zaczął od r. 1862 gromadzić tu bibliotekę, obrazy, pamiątki i wykopaliska. W r. 1863 zawiązek zbiorów był zniszczony i praca zaczęta na nowo. W r. 1881 biblioteka jeżewska liczyła druków przeszło 10000, zbiór numizmatyczny około 4000 monet i medali polskich, archiwum mieściło się w oddzielnej izbie a zawierało papiery po Branickich, Potockich, Sapiehach, Szczawińskich, Wojnach, oraz cenne materyały do historyi Podlasia od XV wieku. Zbiór jeżewski zabytków kamiennych i krzemiennych jest dziś najliczniejszym ze zbiorów polskich. Obok niego są tu mnogie i ciekawe zabytki do rękodzielnictwa w dawnej Polsce, a mianowicie przedmioty szklane, ceramiczne, tkaniny, są

rzeźby na drzewie i zbrojownia. Zbiór etnograficzny ludowy obejmuje do tysiąca przedmiotów z różnych okolic dawnej Polski. Ozdobą pamiątek i dzieł sztuki jest znana ze „Wzorów sztuki średniowiecznej" nalewka, ofiarowana przez króla duńskiego Wilhelma III-go Stefanowi Czarnieckiemu w czasie jego bohaterskiej wyprawy do Danii. Włościanie, uwłaszczeni w liczbie 22, posiadają ziemi mr. 350. Folwark J. wraz z folw. Zacisze ma rozległości mr. 1500, glebę pszenną, gospodarstwo od r. 1860 płodozmienne. Ludność głów około 250.

Jeżewo 1.), gm. i dom., pow. śremski; dom. ma 7857 mr. rozl., gm. ma 4 miejsc.: a) J. dom.; folw.: b) Frasunek; c) Werbno; d) Wroniny leśnictwo; 31 dm., 506 mk., wszyscy kat., 127 analf. Ma gorzelnię. Poczta i telegraf w Borku o 3 kil., st. kolei żel. w Jarocinie o 25 kil. Własność hr. Raczyńskiego. Przy planowaniu ogrodu dworskiego zniszczono całe cmentarzysko pogańskie; całe wydobyto tylko małe naczynie czarne, nie połyskujące; zresztą tylko skorupy, pomiędzy któremi kilka niezwykłej grubości znajduje się w zbiorach dyrektora Schwartza. 2.) **J.**, olędry, pow. szubiński, 36 dm., 256 mk., 67 ew., 189 kat., 103 analf. Poczta i telegraf w Łabiszynie o 5 kil., st. kolei żel. Chmielniki (Hopfengarten) o 17 kil. 3.) **J.**, dom., 2800 mr. rozl., 12 dm., 180 mk., 43 ew., 137 kat., 80 analf. Niegdyś własność Kiełczewskiego. *M. St.*

Jeżewo, niem. *Jeszewo* al. *Jeschewo*, wieś kościelna paraf. i dobra, pow. świecki, ponad jeziorem; przed lasem, koło wsi przechodzi kol. żel. bydgosko-tczewska: 1) wieś kościelna obszaru liczy mr. 2792, budyn. 12, dm. 6, katol. 262, ew. 113. W miejscu jest paraf. kościół. Szkoła, poczta i st. kolei żel. Laskowice. 2) dobra, należą do wsi, budynk. 12, dm. 6, kat. 58, ew. 8. Parafia, szkoła, poczta jak wyżej. Wieś J. od najdawniejszych czasów znajduje się w posiadaniu biskupów kujawskich, zarządzających dawniej tą częścią Pomorza. Kiedy i przez kogo nadana im była, z akt nie wiadomo, ale zapewne przez pomorskich książąt. R. 1293 książę Mestwin II pozwala biskupowi Wisławowi założyć groblę na strudze płynącej między wsią jego własną Taszewem a biskupią Jeżewem i młyn na niej pobudować. R. 1338 zachodzi spór między obiema wsiami o granice i o jeziora: Clidno, Plesno majus i Plesno minus. R. 1412 Maciej Szkoda sołtys jeżewski stanął przed bisk. Janem, przezwanym Kropidło, skarżąc się, jako podczas wojen ostatnich pierwszy dokument lokacyjny zagubił. W kancelaryi biskupiej nie można go było znaleźć, więc odebrał nowy, ułożony według zeznań trzech dawniejszych włódarzy. Biskup przyznał mu 4 włóki, gdy cała wieś miała 41, oraz jezioro za wsią i część boru. Z sądów wszystkich miał przypadać Maciejowi 3-ci grosz, przy cięższych sprawach miał jednak być obecnym pełnomocnik biskupi. Gospodarze mieli dawać po całej grzywnie toruńskiej (wówczas blisko marek 7.90) i po 2 korce owsa i 2 kury od włóki. Co do praw, służbistości, ciężarów, wymagań (peticiones, pewnie szczególniej podwody) i honorów oddawanych biskupowi za bytności jego w majątku, miały obowiązywać zwyczaje sołtysów i gospodarzy innych wsi pomorskich. W czasie reformacyi zdaje się, że wieś ta dostawała się już w ręce prywatne. R. 1580 donosi wizytacya kościelna, że tę wieś trzymał Maciej Niewieściński. Następnie znowu ją mają całkowicie biskupi. R. 1760 księga inwentarska biskupia podaje: Wieś J. należy do klucza w Komórsku. Folw. biskupi obejmował tylko 3 włóki i mórg 28. Las znacznie był zniszczony; przy nim miał pleban borek, zdawna kościołowi nadany. Jezior 5 należało do wsi: Krukwie, Strzemiętowo, Jeżewko, Plesno i Pleszewko. Sołectwo i gospodarze znajdowali się, ale nie podano bliższych wiadomości. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś i wydał na własność prywatną. O parafi i kościele wyjmujemy z dyecez. szematyzmu: Par. Jeż. liczy dusz 2315, kościół tyt. św. Trójcy, patronatu niegdyś biskupiego. O fundacyi jego nie wiadomo. Teraźniejszy kościół nowo zbudowany r. 1824 i przez dziekana Łakomeckiego w niedzielę po św. Michale poświęcony. Wsie parafialne: Jeżewo, Lipinki, Wężowiec, Piskarki, Lipna, Belno, Bedlenko, Laskowice, Nowe Laskowice, Buczek, Krąglewice, Nowe Krąglewice, Taszewo, Taszewko, Taszewskie pole, Ostrów, Lasy, Ciemnik, Węglarki, Plęsno, Grzyspa, Dubielno, Wilcze błota, Białe błota, Biała, Nowy młyn, Leństwo, Długoleszcz, Pięćmórg, Wymysłowo, Jaszcze, Nowe Jaszcze, Kwiatki, Czersk, Łęg nowo, Buszyn, Krudonki taszewskie, Skrzynki.

Jeżewo, ob. *Jeżów*, *Jeżowo*.

Jeżewskie olędry, ob. *Jeżewo*, pow. szubiński.

Jeżno, właściwie *Jezno* (ob.).

Jeżoruki, wieś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Syntowty. Odl. 17 w. od Władysławowa, ma 11 dm., 109 mk.

Jeżów 1.), folw., pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Pustelnik. 2.) **J.**, wś i folw., pow. piotrkowski, gm. Krzyżanowo, par. Rozprza. Leży o 12 w. od Piotrkowa. W 1827 r. było tu 18 dm., 164 mk., obecnie 28 dm., 343 mk., 287 mr. ziemi włośc. Dobra J. składają się z folwarków: Jeżów z młynem Kisiele i Siomki, mają ogolnego obszaru 1215 mr., w tem ziemi ornej 5[illegible]0 mr. 3.) **J.**, os., przedtem mko i fol., nad rz. Rawką lub Jeżówką, pow. brzeziński, gm. Popień, par. Jeżów. Połączony drogą bitą ze stacyą dr. żel. warsz.-wied. w Rogowie,

odl. o 6 w., z miastami Rawą i Brzezinami. Posiada kościół par. murowany, szkołę początkową, dom schronienia dla 9 starców i kalek, farbiarnię wełny. W 1827 r. było tu 102 dm. i 750 mk., obecnie 96 dm. i 1557 mk., ziemi należącej do mieszczan 1908 mr., włośc. 205 m., dwor. 304 mr. Starożytna ta osada, niegdyś własność książąt mazowieckich, była przedtem wsią tegoż nazwiska, którą Konrad I książę opatowi benedyktynów w Lubieniu nad Wartą darował, zaraz w pierwszych latach panowania swego, a Bolesław książę mazowiecki przywilejem w r. 1272 wyniósł na miasto. Następnie na prośbę opatów lubieńskich od książąt mazowieckich, a potem od królów polskich rozmaite zyskiwało przywileje, do których i opaci swoje dobrodziejstwa przyłączali. Król Zygmunt I podwakroć w r. 1519 i 1537 uwolnił na zawsze mieszczan tutejszych od dostawiania wozu wojennego. Po zgorzeniu J. w r. 1579 Jędrzej Chrzczonowski opat ponowił oddawna używane prawo niemieckie, nadał miastu opłatę mieszczać się mającą z każdego łanu i ogrodów, pozwolił wystawić łaźnię i pobierać z niej opłatę na potrzeby miasta. Opat Eustachy Wołowicz szczególnie dbały o wzrost miasta, zaprowadził tu cechy: kowalski, stelmachski i szewcki, obdarzywszy ich rozmaitemi swobodami, które w r. 1629 potwierdził inny opat Maciej Żylewski. Nakoniec król Stanisław August, przywilejem r. 1778 odnawiając dawniejsze jarmarki, nowe cztery nadał. Po supresyi benedyktynów dobra ich zajęte zostały na rzecz skarbu. Małe to miasteczko, zaledwie uwagę podróżnego zwracające na siebie, jest przecież jednym z ciekawych zakątków kraju, nietylko pod względem starożytności swojej, ale i pod względem pamiątek, jakie się tam z czasów najdawniejszych dochowały. Szczyci się kościołem wielce starożytnym, którego założenie Piotrowi Duninowi przypisują, i posiada przy nim wielce dawne oryginalne przywileje. W rzeczy samej niektóre części kościoła jeżowskiego stawiane są z polowego w kostki obrabianego kamienia, co jest jednem z głównych znamion duninowskich świątyń; z tem wszystkiem planem swoim cokolwiek się od nich odróżnia. Jest to budowla wystawiona w stylu ostrołukowym a choć nie wszystkie jej części są jednoczesne, wszystkie przecież jednorodną tworzą całość. Pospolicie budowle kościelne mają dwie kondygnacye, to jest wyższą nawę i niższą, tak zwaną część kapłańską, czyli sanctuarium. W kościele jeżowskim takich kondygnacyj jest trzy, co ztąd pochodzi, że pierwotnie był nierównie mniejszym i że skutkiem powiększenia się ludności parafialnej nową nawę przybudować w nim musiano. Nastąpiło to staraniem ks. Mikołaja Wilczyńskiego benedyktyna zgromadzenia lubieńskiego a tutejszego proboszcza. Wnętrze kościoła tego, odznacza się wielce starożytnemi sklepieniamio których żebra bezpośrednio na ściany boczne zbiegają. Ołtarze i inne części nowsze przez ostatniego dopiero z benedyktyńskich proboszczów zaprowadzone. Jedynym sprzętem starożytnym jest tutaj kamienna chrzcielnica. Archiwum kościoła dochowało kilka bardzo dawnych przywilejów, po większej części w pargaminowych rękopisach, a mianowicie z r. 1257 księcia Ziemowita, zatwierdzający przywilej ojca swego Konrada, zwalniający wieś J. od rozmaitych służebności; z r. 1336 Janisława arcybiskupa gnieźnieńskiego, na mocy którego dziesięcina z Węgrzynowic kościołowi jeżowskiemu została oddana; wreszcie z r. 1347 przywilej Jarosława arcybiskupa gnieźnieńskiego, który zgodnie z książęciem Ziemowitem dziesięcinę z Krosnowy przysądza. Przywileje te po raz pierwszy ogłoszone zostały drukiem w Dzienniku powszechnym na r. 1862 nr. 137. Par. J. dek. brzezińskiego ma 4875 dusz. Opis J. podał Tyg. Illustr. (t. I, str. 244). R. 1609 do parafii J. należały wsie: „Góra, Mosczyszcze, Zamłynio, Wolia, Rawicza, Popieniek, Popień, Leszczyny, Wierzchy, Długie, Wągry, Rogów, Olsze, Przyłęk, Jesień, Przybyszycze, Mikulin i Koszysky.“ 4.) **J.**, folw., ob. *Mikulin*. 5.) **J.**, wieś i folw. nad rz. Nerem, pow. sieradzki, gm. Krokocice, parafia Małyń, odl. od Sieradza 35 w. Wieś ma dm. 18, mk. 300; folw. dm. 7, mk. 47. Dobra J. składają się z folwarków J. i Ruda, wsi J., Ruda, Feliksów i Budy Rudzkie. Rozl. wynosi m. 1230; folw. J. grunta orne i ogrody m. 397, łąk m. 151, nieużytki i place m. 14, razem m. 562, bud. mur. 6, drew. 8; folw. Ruda grunta orne i ogrody m. 55, łąk m. 23, pastw. m. 218, lasu m. 363, nieużytki i place m. 9, razem m. 668, bud. mur. 1, drew. 3. Wieś Jeżów osad 32, z gruntem m. 177; wieś Ruda osad 12, z gruntem m. 55; wieś Feliksów (ob.) osad 17, z gruntem m. 293; wś Budy Rudzkie osad 2, z gruntem m. 61. 6.) **J.**, wieś, pow. konecki, gm. Końskie, par. Białaczew. W roku 1827 miał 16 dom., 91 mk., obecnie 37 dom., 235 mk., 1049 mr. ziemi dworsk i 406 mr. ziemi włośc. Należy do dóbr białaczewskich hr. Tarnowskiej. 7.) **J.**, wś rząd., pow. opatowski, gm. Boksice, par. Waśniów. Odl. 17 w. od Opatowa. W 1827 r. było tu 12 dm., 99 mk., obecnie liczy 23 dm., 184 mk., 362 mr. ziemi włośc. i 2 mr. dworsk. R. 1352 całość czy część należała do Mirosława i Falisława i rodziny ś. p. Strzeżka (Kod. wielk. nr. 1314), zdaje się także spółdziedziców Chmielowa i Czyżowa, należących potem do Michała h. Półkozic, który jako kasztelan sandomierski jedyny raz pisze się z Jeżowa 1406 r. (AGZ. V, str. 35). Są to może krewni tego dostojnika,

którego syn Jan z Czyżowa, bezpośredni dziedzic jego urzędu w r. 1430—31, był namiestnikiem za wypraw węgierskich Warneńczyka. Niewiadomo jak długo Jeżów był w ręku Półkoziców. R. 1379 część była nabyta przez małżeństwo: Wojsława i jego żonę Joannę (M. M. Aevi III, str. 413). Część Jeżowa inna 1380 r. została kupioną przez zgr. kan. regul. w Trzemesznie (M. M. Aevi III, str. 476). Całość czy część przeszła na własność klasztoru cystersów w Wąchocku, którzy 1462 r. jako zaodległą od reszty dóbr za wieś Mniszki z benedyktynami łysogórskiemi za opata Michała z Lipia wymienili (Lib. benef. Długosz III, str. 413, 237; ks. Gacki Kl. Bened. na Łysog. str. 229—230). Miała 8 łanów (włóka) kmiecych, płacących po 4 gr. poradlnego, czynszu 24 (½ grzyw.), 30 jaj, 2 kury, 2 sery rocznie do klasztoru, a oprócz tego odrabiali dzień robocizny sprzężajnej. Dziesięcina była ceniona na 12 grz. (po 48 gr.). Później zjawił się obok kmiecych jeden łan szlachecki Jana Wagórskiego. Opat łysogórski Sierakowski w r. 1658 za 10 grzywien z jeżowskich dochodów dawanych na kożuchy dla braci klasztornych odstąpił dziesięcin chłopskich, należących dotąd do dochodów opata. R. 1782 wyznaczony podział dochodów opackich między opata klasztornego a komendataryjnego, przez który pierwszemu dostał się Jeżów, nie przyszedł do skutku; wszakże 1809 r. opat Niegolewski zrzekł się wszystkich swych dóbr na rzecz klasztoru. Po zniesieniu klasztoru na Łysogórze 1819 r. dobra jego przeszły na własność duchowieństwa świeckiego. 8.) **J.**, folwark, pow. jędrzejowski, gm. i par. Mstyczów. Wspomina go Długosz (II, 90). 9.) **J.**, wieś, pow. lubelski, gm. i par. Chodel (ob.). W r. 1827 było tu 5 dm. i 30 mk. Folw. J. rozl. wynosi m. 478, grunta orne i ogrody m. 341, łąk m. 48, pastw. m. 3, wody m. 3, lasu m. 4, zarośli m. 64, nieużytki i place m. 15, bud. drew. 6. Rzeka Chodlica przepływa, są pokłady kamienia wapiennego. Folw. ten w r. 1878 oddzielony od dóbr Chodel i Ratoszyn. *Br. Ch.*

Jeżów (z Wilczyskami i Moroniem), wieś w pow. grybowskim, nad rz. Białą, między m. Grybowem i Bobową, przy trakcie pow. i drodze żel. leluchowsko tarnowskiej, o 3·5 kil. od st. poczt. i dr. żel. w Bobowy, w płaszczyźnie nadrzecznej i na przyległych pagórkach położona, ma ogólnej rozl. 1050 m., z czego należy do obszaru dworsk.: roli ornej 322 m., łąk i ogr. 46 m., pastw. 80 m., lasu 137 m., w glebie dość urodzajnej; dm. 89, mk. 548. Par. rz. kat. w Wilczyskach, w kościele drewn. jest w wielkim ołtarzu śliczny obraz włoskiej szkoły: „Zdjęcie z krzyża Zawiciela;" metryki kościelne od r. 1786. Do tej parafii należą wsie: Chodorowa, Jankowa, Jeżów z Moroniem, Lipniczka, Stróże niżnie, Stróże wyżnie, Wilczyska i Wojnarowa; razem wiernych 2816, 1 ewang. i 74 żydów. Dwór w Jeżowie, w nizinie nad stawem, w kształcie zameczku, nie wiadomo przez kogo i kiedy założony; wnosząc jednak ze struktury można przypuścić, iż pochodzi z XVI lub XVII wieku; jest to budynek piętrowy, z basztą i małemi wąskiemi oknami, osadzonemi w murze do 2 metrów grubym; są widoczne ślady, iż obwarowany był zawodnioną fosą i wałem. Na przeciwległym (lewym) brzegu rz. Biały, na wzgórzu stromo ku rzece spadającém, jest folwarczek zw. Zamczysko, gdzie prawdopodobnie stał dawniejszy zamek. Jeżów jest gniazdem rodowem Jeżowskich herbu Strzemię, i był jeszcze w XVI w. w ich posiadaniu. W sąsiedztwie leżą również starodawne pielesze Strzemieńczyków, wsie: Wojnarowa, Korzenna, Janczowa, Trzecież, od których dziedziczący niegdyś na nich stryjce herbowni pobierali nazwiska. *M. Ż. S.*

Jeżow, *Jeżewo*, niem. *Jesau*, *Gesau*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. kamienieckim. *A. J. P.*

Jeżów, *Jeżewo*, niem. *Jesau*, wś w pow. lęborskim, ziemi pomorskiej.

Jeżowa, niem. *Jezowa* 1.), wieś, pow. lubliniecki, par. Sieroków, o 2 mile od Lublińca, ma 83 osad, 1788 mr. rozl., 2 młyny wodne: Goradze i Młynek; szkoła od r. 1790. 2.) **J.**, ob. *Ciasna*. *F. S.*

Jeżowa, ob. *Bystra*, potok tatrzański.

Jeżowa-Wola 1.), wś i folw., pow. radomski, gm. i par. Kowala-Stępocina, o 5 w. od Radomia, ma 20 dm., 198 mk., 390 mr. ziemi dworsk. i 259 mr. włośc. Do folw. J. Wola należała wś Potkanów: 11 osad, 95 mr. gruntu. 2.) **J.** *Wola*, ob. *Jeżówka*.

Jeżowe (z przys. *Kowale, Błądki, Trela, Krzysze, Zagrodki, Górka* i *Olejarze*), wieś przy drodze z Rzeszowa do Radomyśla w okolicy równej, lesistej, pow. Nisko, ma parafią rzym. kat. Z 3946 mieszk. jest 3138 rzym. kat., 528 protestantów i 280 izrael. Większa pos. ma obszaru 40 m. roli, 70 m. łąk i ogr., 37 m. past. i 755 m. sosnowego lasu; mniejszej pos. 3944 m. roli, 1509 m. łąk i ogr., 578 m. pastw. i 25 m. lasu. Większa pos. należy do hr. Eug. Kińskiego i ma fabrykę terpentyny. W J. jest szkoła ludowa 3-klasowa i fundusz ubogich utworzony w r. 1670 przez Samuela Zachczyńskiego, mający 27 m. roli i 830 zł. wa. kapit. Parafią założył biskup krak. Bernard Maciejowski a uposażył Zygmunt III w r. 1603. Kościół drewniany został zbudowany w r. 1720. Parafia należy do dyec. przemyskiej i obejmuje ośm miejscowości z ludnością 10025 rzym. kat., 536 protest. i 315 izrael. *Mac.*

Jeżowice 1.), wś, pow. włoszczowski, gm.

i par. Kurzelów. Jest tu młyn wodny. 2.) **J.**, ob. *Jeżewice.*

Jeżowiec, ob. *Jeżewiec* i *Dąbrówka*, pow. rypiński.

Jeżówka 1.), wś i folw., pow. sochaczewski, gm. Kozłów Biskupi, par. Mikołajew. W 1827 r. było tu 13 dm. i 106 mk. Dobra Jeżowa Wola al. Jeżówka składają się z folw. Jeżówka, Dzierzgów, Michałki, attynencyj Kamionka, Nowiny, wsi Jeżówka i Wyczółki, od Sochaczewa w. 6, od Wiskitek w. 6. Rozl. wynosi m. 1202; folw. Jeżówka grunta orne i ogr. m. 272, łąk m. 76, wody m. 5, lasu m. 206, nieużytki i place m. 12; osada młynarska m. 6; razem m. 578; bud. mur. 16, drew. 14, płodozmian 7-polowy. Folw. Dzierzgów grunta orne i ogrody m. 280, nieużytki i place m. 9, razem m. 289, bud. mur. 2, drew. 1, płodozmian 7-polowy. Folw. Michałki grunta orne i ogrody m. 117, łąk m. 13, nieużytki i place m. 1, razem m. 130, bud. drewn. 1; attynencye Kamionka i Nowiny mają gruntu m. 204. Wiatrak, cegielnia i pokłady torfu. Wieś Jeżówka osad 23, z gruntem m. 14; wś Wyczółki osad 15, z gruntem m. 391.

Jeżówka, wieś, pow. miechowski, gm. i par. Tczyca. Leży na granicy pow. olkuskiego, w stronie zach.-półn. o 17 w. od Miechowa. W r. 1827 liczyła 472 mk., 84 dm., dziś ma mieszk. 671 (męż. 328, kob. 343), 126 dm. drew., osad włośc. 124, z przestrzenią gruntów mr. 1257 pr. 135; grunta dawniej dworskie, dziś w posiadaniu włościan będące, zajmują mr. 548 pr. 217, i dawne wójtostwo mr. 148 pr. 6. Wieś Jeżówka ma dotąd miejscowe nazwy: górna, polna i wójtostwo. Jakoż i Długosz (Lib. beneficiorum t. I, 35) nazywa tę wieś Jeżówka niższa (inferior); stanowiła wtedy własność królów polskich. Wójtostwo to przeszło na własność rządu i przed kilku laty dopiero zostało sprzedane; folwark zaś rozkolonizowany został przez sprzedaż włościanom.

Jeżówka 1.), rz., poczyna się w pow. skierniewickim, na granicy pow. brzezińskiego, z dwóch strumieni, od osady Jeżów z południa a od Krosnowej i Słupi z północy, łączących się pod Modlą; płynie w kierunku wschodnim pod Gzowem i Janisławicami a za Grocholskim młynem wpada z lewego brzegu do Skierniewki. Długa 10 wiorst. 2.) **J.**, rz., bierze początek w pow. włoszczowskim, pod wsią Czarncą na południe Włoszczowy, płynie w kierunku zachodnio-północnym przez grunta Żelisławic i Jeżowic, poczem wpada z prawego brzegu do Zwleczy. Ta ostatnia do ujścia bywa także zwana Jeżówką. Długa 10 wiorst. 3.) **J.**, ob. *Huczwa.* *J. Bl.*

Jeżówka, *Jeżówki*, wieś w pow. pińskim, w gm. kożangródzkiej, przy większej drodze wiodącej z Łunina do Kożangródka, ma osad 19, mk. 51, miejscowość poleska. Folw. należy do Szczytta.

Jeżowo, niem. *Jeżow*, wieś, pow. lęborski, blisko granicy Prus zachodnich, 1 milę od stacyi kolei żel. w Bożempolu, parafia Rozłazin. Wieś ta oddawna znajdowała się w ręku kaszubsko-pomorskiej szlachty (po niem. kassubische Panen). Nawet za krzyżaków przez długie czasy zachowała prawa prastare pomorsko-polskie. Pod rokiem 1437 jest krótki zapisek w lustracyi dóbr lęborskich, jako posiadacz płacił jeszcze podatek stary. Kaszubów katolików znajduje się we wsi 107.

Jeżowska huta, wś, pow. grójecki, gmina Komorniki, par. Lutkówka.

Jeżowskie, os., pow. wieluński, gm. Skrzynno, par. Rudlice. Miejscowość tę wymienia Skorowidz Zinberga; niema jej przecie w spisie urzędowym miejscowości gub. kaliskiej (Pamiatnaja Kniżka za 1881 r.).

Jeżyńce, ob. *Sutkowce.*

Jeżyska (mylnie *Jerzyska*), wieś, pow. węgrowski, gm. Kamieńczyk, par. Kamionna. Ma 143 m. rozl., 75 mk. (1877). Był tu folwark leśny dóbr Kołodziąża i smolarnia.

Jeżyska, niem. *Jesewitz*, wś, pow. kwidzyński, ob. *Jaźwiska.*

Jęcbork, ob. *Jańsbork.*

Jęczew, ob. *Inczew.*

Jęczewo, wieś w pow. lęborskim ziemi pomorskiej.

Jęczmieniska, lesiste wzgórze w Dąbrowicy i Rokietnie, pow. gródecki, na płn. krańcu wsi, ze szczytem 392 m. wys. *Lu. Dz.*

Jęczmieniszki, folw. rząd., pow. wileński, 1 okr. adm., o 32 w. od Wilna, 1 dom, 14 mk. katol. (1866). Przed kilku laty była tu kaplica katol. parafii niemenczyńskiej. R. 1794 J. należały do misyonarzy.

Jęczmionka, młyn wodny, pow. raciborski, należy do gminy Lubom.

Jęcznik, niem. *Davidshof*, osada, pow. szczycieński, przed r. 1684 w borach nowozałożona. Stanowiła wtedy folw. starościński z wioskami szarwarkowemi: Grom (ob.), Gąsiorowo i Zaborowo. Wspomnionego r. 1684 wynosiły wydatki zł. 547, dochody tylko 518. Owiec chowano w tym folw. sztuk 605. Ob. Dr. Töppen, Gesch. Masurens.

Jęczonki al. *Jęczniki*, niem. *Jenschnick*, 2 posiadłości obok siebie, w dwóch różnych powiatach leżące, jeziorem rozdzielone, z którego pograniczna struga płynie do jeziora wierzchowskiego, na bitym trakcie kamieńsko-człuchowskim, pół mili od st. kolei żel. w Wierzchowie, $^3/_4$ mili od Człuchowa: a) J. wielkie, niem. *Gr. Jenschnick*, wś kościelna, pow. człuchowski, przy granicy pow. chojnickiego. Obszaru liczy mr. 5757, budyn. 105, dm. 46, katol. 262, ew. 140. W miejscu jest kościół filialny do

Pr. Frydlądu, rządowego patronatu, tytułu św. Katarzyny, także i szkółka katol. Parafia Pr. Frydląd, poczta Wierzchowo (Firchau), przedtem Człuchowo; b) J. mały, niem. *Kl. Jenschnick*, dobra, pow. chojnicki, wrzyna się wąskim pasem w pow. człuchowski. Obszaru liczy mr. 962, budyn. 10, dm. 2, katol. 16, ew. 18. Parafia Człuchowo, szkoła w miejscu, poczta Wierzchowo. J. jest wś stara. Pierwszy przywilej pochodzi z r. 1350, wystawił go komtur człuchowski Ludolf Haken dla sołtysa tutejszego, żeby wieś nanowo po krzyżacku urządził. *Kś. F.*

Jęczowskie al. *Jęczykowskie*, osada we wsi Zborowskie, pow. lubliniecki. Por. *Chwostek*.

Jędrasy, pustk. nad błotem, pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa, odl. od Sieradza 34 i pół wiorst; ob. *Leliwa*.

Jędrów, obręb leśny w bodzentyńskim urzędzie leśnym i fryszerka w oddziale suchedniowskim z r. 1839, o 4 ogniskach, 3 młotach i miechu cylindrowym.

Jędruszkowce, wieś nad Sanoczkiem, przy drodze z Sanoka do Zarszyna, w pow. sanockim, 343 m. npm., ma parafią rzym. katolicką i należy do parafii gr. kat. w Pielny. Ze 190 kilku mieszk. jest 92 rzym. kat., 99 gr. kat. i kilku izrael. Większa pos. (Leop. Horodeńska) ma 220 m. roli, 98 m. łąk i ogr. i 3 m. pastw.; mniejsza pos. 120 m. roli, 15 m. łąk i ogr. i 2 m. pastw. J. mają kościół murowany, zbudowany przez teraźniejszą dziedziczkę 1871 — 1876 r. w miejsce dawnego drewnianego z r. 1775. Parafia nosi nazwę w „Dudyńcach": jakkolwiek Dudyńce w większej części do parafii w Niebieszczanach należą. Pierwotny kościół paraf. był w Niebieszczanach i jest wspomniany w aktach biskupich z r. 1529, ale prawdopodobnie został zniszczony przez Pobiedzińskich, którzy przyjęli protestantyzm, a nawet Magdalena Pobiedzińska poślubiła sławnego apostatę Marcina Krowickiego, byłego proboszcza w Sądowej Wiszni. Dopiero w r. 1677 odnowili zrujnowaną kaplicę w Dudyńcach, Tomasz sędzia ziemski sanocki i Wojciech z Leszna Leszczyńscy właściciele Dudyniec i Jędruszkowic. Tę kaplicę poświęcił biskup przemyski Szembek między r. 1721 a 1723 i zamienił na kościół paraf. Parafia należy do dyec. przemyskiej, obejmuje część Dudyniec, Markowce z Podgajem, Pisarowice i Pobiedno. Cała ludność parafii ma 1213 rzym. kat. i 28 izrael. Jędruszkowice pod względem żyzności gleby liczą się do Dołów Sanockich. Najniższe położenie 218 m. npm., najwyższe wzniesienie 370 m. npm. J. przerzyna z północy ku południowi gościniec prowadzący z Pisarowiec do Nowotańca. Ślady nafty na powierzchni łąk. Poszukiwań nikt nie robił. Osada skupiona w pobliżu folwarku dworskiego. Istnieje kasa pożyczkowa gminna z kapitałem zakładowym 110 złr. w. a. *Mac.*

Jędrychów, ob. *Andrychów*.

Jędrychów, niem. *Hennersdorf*, wś na Szląsku Austr., ma parafią katol., szkołę ludową, sąd powiatowy, st. p., komorę celną II klasy i st. dr. żel. z Ziegenhals do Karniowa, o 15 kil. od Ziegenhals.

Jędrychowo 1.) niem. *Heinrichau*, wś i rycerskie dobra, pow. suski, nad znacznem jeziorem, przez które rz. Ossa przechodzi, 1 milę od Kisielic; a) J., rycer. wś, obszaru liczy mr. 4001, budynk. 29, dm. 12, kat. 30, ew. 195. Parafia Swarcenowo, szkoła w miejscu, poczta Kisielice. Jest tu cegielnia, młyn i piła parowa. 800 mr. lasu, 180 mr. pokładu torfu, znaczny dochód z rybitwy; b) J., włośc. wś; poczta, szkoła i parafia jak wyżej; obszaru mr. 1390, budynk. 100, dm. 62, katol. 6, ew. 475. Cejnowa mylnie zowie tę wieś *Hejnrykowo*. 2.) **J.**, niem. *Heinrichowen*, *Heinrichshöfen* albo *Heinrichswalde*, wś, pow. ząłzborski, około 1 i pół mili od Ządzborka, nad jeziorem w pruskich Mazurach, par. Sorkwity. Roku 1724 prob. Riedel ze Sorkwit odkrył tu stare cmentarzysko pogańskie. *Kś. F.*

Jędrychowo, ob. *Jędrzychowo*.

Jędryki, ob. *Cesarka*.

Jędryn, niem. *Jendryn*, ob. *Rozmierka*.

Jędryszek, niem. *Jendryssek*, wś i dobra, pow. bytomski, o 2 mile od Tarnowskich gór, pośród borów. Wieś ma 21 osad, 379 mr. rozl.; dominium, do dóbr Nejdek należące, 4147 mr.; do 1859 r. była tu fryszerka.

Jędrzeiszki albo *Anderskehmen* (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p. *Trakieny*.

Jędrzeje, *Andreischken*, wś w pow. nizińskim Prus Wschodnich pod Skajzgirami.

Jędrzejew, *Jędrzejewice*, ob. *Jędrzejów*, *Jędrzejowice*.

Jędrzejewo 1.) niem. *Holländerdorf*, wieś i gmina, pow. obornicki, 2 miejsc.: 1) J. wieś; 2) Bukowice (Buchwerder), osada; 35 dm., 339 mk., 261 ew., 78 kat., 58 analf. Poczta w Połajewie o 10 kil., st. kol. żel. Rogoźno (Rogasen) o 32 kil. 2.) **J.**, niem. *Weissenberg*, wś i gm., pow. inowrocławski, 2 miejsc.: a) J. wś; b) Magdalenowo osada; 14 dm., 90 mk., 85 ew., 5 kat., 38 analf. Poczta we wsi Wodzek o 5 kil., telegr. i st. kol. żel. w Gniewkowie (Argenau) o 6 kil. *M. St.*

Jędrzejewo 1.) *Andreasthal*, osada, powiat świecki. Obszaru liczy mr. 319, budynk. 18, dm. 15, kat. 47, ew. 41. Parafia Swiekatowo, szkoła Dębowo, poczta Brunstplatz. 2.) **J.**, al. *Andrzejów*, *Andreasdorf*, wybud. do wsi Nogat, pow. grudziąski, nad jeziorem Nogat, przy granicy pow. kwidzyńskiego. Parafia Szenwałd, poczta Łasin. R. 1777 z 5 chat się składało.

Jędrzejowskie olędry, niem. *Putzig-Hauland*, ob. *Jędrzejów*.

Jędrzejki, niem. *Jendreyken*, wś, pow. łecki, st. p. Borzymy.

Jędrzejnik, *Jędrzejniki*, wś, pow. nowomiński, gm. Glinianka, par. Nowo Mińsk. W roku 1827 było tu 15 dm., 108 mk. Folwark Jędrzejniki-Celinów (z wsią Jędrzejniki), od Mińska w. 7. Rozl. mr. 774, grunta orne i ogrody mr. 450, łąk mr. 35, pastwisk mr. 70, lasu mr. 170, zarośli 39, wody mr. 1, nieużytki i place mr. 10. Bud. mur. 1, drew. 12. Wieś Jędrzejniki osad 15, z gruntem mr. 168.

Jędrzejów (w języku urzęd. Andrejew zwany), osada, przedtem mko, stolica powiatu t. n. gub. kieleckiej, leży pod 50°38'4 szerok. i 37°57'2 dług. wschodniej, nad dwiema rzeczkami: Brzeźnicą i Jasionką, z których pierwsza przerzyna miasto (ze stawów pod klasztorem wypływa), druga płynie brzegiem jego terytoryum. Połączony jest traktem bitym IV rzędu z Kielcami i Miechowem, traktem bitym na Szczekociny do Koziegłów i st. drogi żel. warszaw.-wied. w Myszkowie, tudzież z traktem idącym z Kielc na Pińczów do Skalbmierza, z którym trakt z J. idący przecina się we wsi Kije. J. odl. od Warszawy 196 w., od Radomia 112 w. od Kielc 35 w. Posiada dwa kościoły murowane (paraf., po cystersach), sąd gminny okr. I, urząd powiatowy, urząd gminny, dwie szkoły początkowe (męzką i żeńską), szkołę niedzielną rzemieślniczą, seminaryum nauczycielskie ze szkółką wzorową, filią banku polskiego, oddział pocztowy, stac. telegraficzną, dom schronienia dla starców i kalek. W 1827 r. liczono tu 185 dm. i 1447 mk., w 1861 r. było 223 dm. (49 mur.) i 1970 mk. (wyłącznie chrześcianie); 1875 r. 2537 mk.; obecnie 3,100 mk. Osada to bardzo starożytna, na początku XII wieku była wsią zwaną Brzeźnica i należała do dwóch braci: Janisława, proboszcza wrocławskiego, kanonika gnieźnieńskiego i krakowskiego, oraz Klemensa, z domu i rodu Gryfów, którzy słynący podówczas zakon cystersów sprowadzili roku 1111 z Morybundu, w Burgundyi, do Brzeźnicy, i klasztor im tutaj wystawili (1149 r.). Klasztor ten z początku miał szczupłe dochody, lecz gdy pierwszy z założycieli został arcybiskupem gnieźnieńskim, zaraz hojnie go obdarzył i samą wieś Brzeźnicę podarował. Późniejszymi głównymi uposażycielami klasztoru byli biskupi krakowscy: Gedeon i Wincenty Kadłubek, z których ostatni wstąpił nawet do tutejszego klasztoru, puszczając biskupstwo Iwonowi, i w nim jako zakonnik w r. 1223 świętobliwego życia dokonał. Przy końcu XII w. wieś Brzeźnica (która już 979 r. miała podobno kościół mur.) przezwana była Jędrzejowem, od imienia jednego z opatów Andrzeja, jak twierdzi Paprocki. Lecz wiarogodny spis opatów tutejszych (Hencel, O klaszt. Jędrzej., str. 170) żadnego w owym czasie nie podaje Jędrzeja. Bezwątpienia zatem Brzeźnica od kogo innego przemianowanie swoje otrzymała. Był tedy J. jeszcze w r. 1271 wsią, którą dopiero Bolesław Wstydliwy osobnym przywilejem wyniósł do stopnia miasta i prawem niemieckiem nadał, uwalniając mieszczan od wypraw wojennych i od robocizn przy stawianiu zamków, wyrażając się w niem, iż oni wyłącznie tylko do opata i klasztoru rozrządzenia należą. Obdarzyli to miasto różnemi swobodami i inni monarchowie polscy i biskupi, jako to: biskup krakowski Paweł w r. 1274; Władysław Łokietek w latach 1308 i 1318 i t. d., pomnażając dobra klasztoru, który aż do ostatnich czasów był stolicą jednego z najbogatszych opactw w dawnej Polsce. Lecz ślady tych nadań w czasie pogorzeli J. przed r. 1510 w ogniu zniszczały. Po spaleniu miasta i przywilejów mieszczanie udali się do Zygmunta I z prośbą, aby im takowe ponowił. Król wyznaczył na grunt komisyą, która pod przysięgą 10 wiarogodnych obywateli wybadała jakie im prawa, nadania i swobody służyły. Na mocy zdania sprawy tej komisyi, Zygmunt przywilejem wydanym w Krakowie 1510 roku przyznał miastu prawo niemieckie, targi tygodniowe i trzy jarmarki do roku. A ponieważ okazało się z zeznania tychże mieszczan, iż winni byli dostarczać na każdą wyprawę wejenną wóz czterokonny z woźnicą, dwóch pieszych ludzi i łożyć na ich utrzymanie, a nadto obowiązani byli dawać podwody i opłacać podatki, jakie tylko uchwalone zostaną; wszystkie przeto takowe ciężary i powinności nadal ponosić mają, bynajmniej się od nich nie wyłamując. Przywilej ten i inne petwierdzali późniejsi królowie polscy, jako to: Zygmunt August w r. 1533 w Krakowie; Stefan Batory, w r. 1581 w Warszawie; August III dnia 26 maja 1751 i nakoniec Stanisław August 25 sierpnia 1778 r. Ztąd miasto było zamożne, ludne i dobrze zabudowane, a do tutejszego klasztoru liczne włości należały, które wraz z miastem, po supressyi zakonu w r. 1817, przeszły na własność rządową. Co do wspomnień historycznych przywiązanych do J., to w r. 1526 r. znaczna część stanu rycerskiego, przeciwna wyborowi cesarza Maksymiliana, popierając elekcyą Stefana Batorego, zgromadziła się tu na zjazd walny trybem pospolitego ruszenia, do którego przyłączyło się niemało senatorów. Tu przybyły w poselstwie Hieronim Filipowski dziękował w imieniu Batorego za obranie na królestwo. Potwierdzono następnie wybór Anny Jagiellonki na królowę i przybranie jej za małżonka Batorego. Przy końcu maja 1592 r. tu zje-

chali: Jan Zamoyski, kanclerz wielki koronny wielu wojewodów i kasztelanów, w celu zaradzenia przeciwko małżeństwu Zygmunta III z Anną, córką arcyksięcia Karola, tajemnie bez wiedzy i zezwolenia stanów ułożonemu, co jednakże pomimo ich protestacyi przyszło do skutku. W czasie rokoszu 1607 r. zjechała się szlachta do J. a za przybyciem Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewody krakowskiego, uznano za nieważną ugodę janowiecką i uradzono zbierać wojsko. Do najdawniejszych zabytków tutejszych należą: kościół parafialny pod wezwaniem św. Trójcy, starszy swem założeniem od kościoła pocysterskiego, a istniejący jeszcze kiedy J. był wsią Brzeźnicą, bowiem za czasów Bolesława Krzywoustego poświęcał go i dziesięciną uposażył biskup Maurus, od r. 1109 do 1118 na stolicy biskupiej krakowskiej zasiadający. Teraźniejszy atoli kościół, w połowie XV wieku jak się zdaje przez Mikołaja herbu Odrowąż, opata, wzniesiony, dosyć okazałą ma budowę, a zewnętrznem tylko potynkowaniem jest oszpecony. Ma on dach ostry, gontami kryty, a wewnątrz sklepienie ścian filarami podparte; na potrójnej ścianie od strony zewnętrznej, znajdują się wypukłe na kamieniu wyrobione herby Prus i Odrowąż, oraz takaż tablica z napisem gotyckim, wypukło rzniętym, którego część tylko pozostała. Tablica ta zdaje się pochodzić z r. 1479 i obejmuje wzmiankę o erekcyi. Wnętrze tej świątyni malowane jest na mokro, pędzlem wcale niezgorszym. Nagrobków jest tu sześć, z tych najdawniejszy Łagowskiego i jego żony Doroty ze Słupskich, zmarłych w r. 1595—96, z marmuru siwego, bez żadnych ozdób, z samym tylko napisem. Inne nagrobki należą do tutejszych proboszczów, którzy posiadali wyższe w hierarchii duchownej dostojeństwa i wszyscy byli dobrodziejami tutejszego kościoła; pomniki te są bardzo skromne. Najważniejszym atoli zabytkiem są gmachy pocysterskie, ćwierć mili za miastem w miejscu zwanem Brzeźnica, które należą do najstarożytniejszych a razem i najpiękniejszych pomników budownictwa w Polsce; łączące się z sobą gmachy kościoła, opactwa i klasztoru, wraz z rozległemi ogrodami, opasane są w około obszernym murem, z którego w pewnych symetrycznych odległościach wyskakujące niskie jakby baszty, dają miejscu temu pewne podobieństwo do obronnego grodu. Wiemy też z historyi, że Konrad, książę mazowiecki, chciwy opieki i krajów synowca swego Bolesława Wstydliwego, wtargnąwszy w r. 1235 w ziemię krakowską, porobił zamki z kościołów, a w tej liczbie i w J., opasując je murami i lud zbrojny osadzając. Według opisu Długosza (Lib. Ben. III, 363) był tu kościół piękny z kamienia budowany, klasztor murowany, środkiem strumień, sad owocowy obfity. Do XV w. zakonnikami byli sami Włosi i Francuzi, dopiero od XV przeważają Polacy. Częścią najdawniejszą rzeczonych gmachów jest właściwy klasztor, którego szerokie w koło idące korytarze do licznych cel dawnych zakonników prowadziły. Tu pokazują jeszcze celę, w której miał mieszkać Wincenty Kadłubek, a chociaż tradycya ta na niczem pewniejszem nie opiera się, a struktura gmachu jest znacznie późniejszą od XII wieku, to przecież sława, jakiej po śmierci zażywał nasz kronikarz, cześć z jaką przechowywano zwłoki jego w tymże klasztorze i późniejsza, za długiem staraniem opatów, osiągniona wreszcie w roku 1764 beatyfikacya onegoż, są dostatecznemi powodami do mniemania, iż zachowano jeśli nie rzeczywiście samą celę Kadłubka, to przynajmniej pamięć o miejscu gdzie była. Gmach opactwa czyli sam pałac opatów, z kościołem i klasztorem stykający się w murach które dotąd istnieją, wystawiony był w drugiej połowie XV wieku. Dwie na krużganku dolnym wmurowane kamienne tablice, z których jedna ma w głębi wyryty rok 1475, a druga wypukło wyrobiony napis w słowach: Nicolaus Odrowons, hujus coenobii Abbas, hoc opus fecit, wskazują datę założenia i fundatora. Obszerne na dziedzińcu klasztornym stajnie, kuchnie, składy i gospodarskie budynki, tudzież obmurowanie i ozdoby niektóre ogrodu, jak np. szczątki fontanny i cysterny, zdają się być restaurowane w przeszłym wieku.. W najlepszym stanie utrzymał się kościół, niezawodnie należący do rzędu najwspanialszych świątyń w Polsce, założony, jak wyżej wspomnieliśmy, w r. 1149. Gmach ten kilkakrotnie przerabiany, ma zewnątrz styl XVIII wieku; facyata jego piękna, a dwie wyniosłe wieże, pomimo położenia kościoła na nizinie, zdaleka się ukazują. Wewnętrzne tylko sklepienia kształtem swoim o jego dawności świadczą. Stawiany jest z ciosu, pokryty miedzianą blachą. Wewnątrz odpowiedniem jest bogactwo marmurów w odrzwiach i ołtarzach, piękny nadzwyczaj styl całej głównej nawy kościoła, wspartej na czterech z każdej strony arkadach, oddzielających ją od naw bocznych, i zblakłe już dzisiaj, ale widoczne sklepienia głównego freski, które dzieje założenia klasztoru wyobrażają. Wchód główny nie jest naprzeciw wielkiego ołtarza, lecz z lewego boku, stosownie do umieszczonej w murze obwodowym dzwonnicy, która stanowi jakby bramę wjazdową do kościelnego dziedzińca. Ołtarzy murowanych jest tutaj dziewięć, a dziesiąty na ścianie tylko osadzony. Prócz tego kaplic do kościoła z lewej strony przymurowanych jest dwie: jedna św. Michała, służąca następnie za zakrystyą;

druga Wincentego Kadłubka, mniej więcej w połowie długości kościoła, w której kości tego błogosławionego, w trumnie metalowej, na ołtarzu są teraz umieszczone. W ostatniej wizycie zapisane zostało, że w r. 1800 zgorzał ten gmach wraz z biblioteką, w której były dowody erekcyi klasztoru, pisma własnoręczne Kadłubka, list św. Bernarda do tutejszego zgromadzenia pisany i inne starożytności. To co później po spaleniu cystersi jeszcze z tradycyi zebrali, to wszystko po supressyi do archiwów rządowych wzięto. W roku 1806 i 1817 przedsięwzięto lecz nie dokonano restauracyi kościoła i klasztoru. Jedynym prawie wyjątkiem jest nagrobek Pakosława, kasztelana krakowskiego, zmarłego w r. 1319, który odkrył i opisał A. Z. Helcel. Wreszcie są tu także wielkie organy, niegdyś w całym kraju najsławniejsze. Kościół jędrzejowski po częściowém swojém spaleniu, winien odnowienie i pokrycie dachu blachą miedzianą przedostatniemu opatowi, Niegolewskiemu. Po supressyi cystersów w r. 1817 kościół ten poszedł niejako w zaniedbanie i już groził ruiną. Dopiero gdy w r. 1858 rząd darował go ojcom reformatom, ci znacznym kosztem, a szczególnie usiłowaniem ex-prowincyała tegoż zakonu ks. Czerwonki, podźwignęli go i w dobrym stanie utrzymywali. Za miastem o $^3/_4$ mili, na gruncie gminy Sudoł, wznosi się drugi kościół i klasztor pocysterski, potem księży reformatów, który wyżej opisaliśmy. Par. J. dek. jędrzejowskiego 6695 parafian. Gmina J. obejmuje tylko os. t. n., ma 4302 mr. obszaru i 3100 mk. (1867 r.). Dobra rządowe J., czyli ekonomia J. obejmowały 1833 r. folw. i wieś Sudoł, miasto Jędrzejów z klasztorem i kościołem, młynem pod groblą i stawami, folw. i wieś Zdanowice, wieś Brynica Mokra, folw. i wś Lasków z cegielnią, wieś Tarnawa, folw. i wś Prządław, wś Chorzewa z dwoma młynami wodnemi, wś Caców, wś Brynica Sucha, folw. i wś Cierno z kościołem, folwark Oskarzów, folw. i wieś Przyłęk, folw. i wieś Kawice Seperatne, folw. i wieś Raków z młynem i tartakiem, folw. i wieś Węglenice, folw. i wś Wolica z trzema młynami, folw. i wieś Łątczyn, folw. i wieś Łysaków, folw. Ludwinów, folw. i wieś Skroniów, folw. i wieś Potok z młynem, folw. i wś Słaboszewice, folw. i wieś Bizorenda z młynem, folw. i wieś Złotniki z kościołem i młynem, folw. Dyament, folw. i wieś Mniszek z młynem, tartakiem i papiernią; ogólna rozl. dóbr miała wynosić około mr. 33,000. O J. i jego zabytkach pisali: Niemcewicz (Podróże po ziem. polsk. str. 28). A. Z. Helcel, Klasztor Jędrzejowski (Roczniki tow. nauk. krak., 1852, zesz. II). Powiat jędrzejowski gubernii kieleckiej (w urzędowym języku andrejewskim zwany) utworzony został w 1867 r. z części dawnego kieleckiego powiatu i kawałków stopnickiego i miechowskiego. Graniczy on na półn. i półn.-wschód z kieleckim, od wschodu z częścią stopnickiego i z pińczowskim, na południe z pińczowskim i miechowskim a na zachód z częścią olkuskiego i włoszczowskim. Leżąc w samym środku gubernii styka się ze wszystkiemi jej powiatami. Obszar jego wynosi 23,06 mil kw. Stanowi on wyżynę wyniesioną średnio na 900 stóp nad poziom morza i przedstawia w środku powiatu koło Jędrzejowa i nad brzegami Nidy lekko pofalowaną płaszczyznę, zaś w północno-wschodniej stronie od linii łączącej Korytnicę, Sobków i Rembieszyce przybiera charakter górzystej okolicy w skutek pojawienia się licznych dolin, wąwozów i górzystego charakteru wyniosłości. W południowej części powiatu wraz z podnoszeniem się poziomu do 1,000 stóp, występuje również od prawego brzegu Mozgawy okolica z górzystym charakterem wąwozów i wyniosłości do 1,100 stóp dochodzących. Północno-zachodnia część powiatu obfituje w lasy, których wody odprowadza Nida, przerzynająca powiat w kierunku z zachodu ku wschodowi i z północy ku południowi. Wody południowej części prowadzą do Nidy, Mierzawa z Mozgawą. Brzegi Nidy stanowią szeroką i błotnistą dolinę. Ludności miał 1879 r. 59,752 mk. stałych, w tej liczbie 29,047 męż., 30,705 kob. J. pow. w 1880 r. miał 48,320 mr. lasów, w tej liczbie 10,963 mr. lasów prywatnych urządzonych a 25,659 mr. nieurządzonych, 2,107 mr. na nowo obsianych, 6,830 wyciętych a niezadrzewionych, w ręku włościan było 936 mr. a do osad miejskich należało 1,924 mr. O stanie rolnictwa dają pojęcie cyfry wysiewu i zbiorów w 1876 r. Pszenicy wysiano 13,238 czetwierti, zebrano zaś 52,952 czetw.; żyta wysiano 16,277, zebrano 48,331; pszenicy jarej wysiano 2,275, zebrano 6,825. W latach 1878—80 obsiano żytem włók 80, które wydały ziarn w 78 roku 6, w 79—2, a w 80—$2^1/_2$. Pszenicy zimowej włók 46, a z tych ziarn w 78 r.—7, w 79—2, w 80—5. Pszenicą jarą włók 35, wydały ziarn w 78 r.—$5^1/_2$, w 79—$1^3/_4$, w 80—$4^1/_4$. Jęczmienia włók 64, ze zbiorem ziarn w 78 roku 6, w 79 zaledwie 2, a w 80—6. Owsa włók 90, z tych ziarn w 78 r.—6, w 79—3, a w 80—4. Gryki włók 2, wydały ziarn w r. 78—5, w 79 i 80 po 3. Prosa włók $2^1/_2$, wydały w latach 78 i 79 po 14 ziarn, a w 80 tylko 12. Grochu włók 25 dały ziarn w 1880 roku 4. Kartofli włók 56 w tymże roku wydały 8 ziarn. Przemysł nie bardzo rozwinięty, jak o tem przekonywają następne cyfry, wskazujące ilość fabryk i wysokość ich rocznej produkcyi: 7 garbarń z produkcyą na 15,500 rs. i 21 robot.;

6 tartaków z prod. na 18,760 rs., 34 rob.; 2 smolarnie z prod. na 1,320 rs., 4 rob.; 2 huty szkła z prod. 5,600 rs., 20 rob.; 1 kafli z prod. 1,300 rs., 4 rob.; 1 wapna z prod. 2,100 rs., 7 rob.; 9 garncarni z prod. 2,760 rs., 12 rob.; 11 cegielni z prod. 5,500 rs., 30 rob.; 1 fabryka machin z prod. 5,000 rs., 13 rob.; 12 gorzelni z prod. 246,259 rs., 63 rob.; 3 browary z prod. 5,494 rs., 6 rob.; 2 młyny amerykańskie z prod. 155,400 rs., 17 rob. Wogóle 57 fabryk z prod. 469,993 rs., 231 rob. Dekanat jędrzejowski dyec. kieleckiej składa się z 28 parafij: J., Brzegi, Chomentów, Cierno, Grudzyn v. Mierzwin, Imielno, Jędrzejów, Korytnica, Kozłów, Krzcięcice, Łukowa, Małogoszcz, Mokrzko dolne, Mstyczów, Nagłowice, Nawarzyce, Oxa, Piotrkowice, Rakoszyn, Rembieszyce, Sędziszów, Sobków, Tarnawa. Węgleszyn, Wodzisław, Wrocieryż, Złotniki. Pod względem sądowym pow. J. dzieli się na cztery okręgi: Jędrzejów, Wodzisław, Węgleszyn, Brzegi. Pod względem administracyjnym na 14 gmin: Brzegi, Jędrzejów, Małogoszcz, Mierzwin, Mstyczów, Nagłowice, Nawarzyce, Prząclaw, Raków, Sędziszów, Sobków, Wodzisław, Węgleszyn, Złotniki. *B. Ch.*

Jędrzejów 1.) folw. i wś, pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów, o 5 w. od Kałuszyna. R. 1827 miał 10 dm., 158 mk. Dziś wś włośc. ma 18 osad, 204 mr. gruntu. Folw. J. (z wsią J., Leonów i osadą Romualdów) rozl. mr. 1144, grunta orne i ogrody mr. 460, łąk mr. 77, pastwisk mr. 5, wody mr. 1, lasu mr. 430, zarośli mr. 28, nieużytki i place mr. 43. Bud. mur. 1, drewn. 16, płodozmian 4-polowy, smolarnia wyrabiająca terpentynę, dziegieć i smołę. Wieś Leonów osad 10, z gruntem mr. 198. Osada Romualdów ma rozległości mr. 90, w r. 1870 od dóbr tych odłączona. 2.) **J.**, kol. włośc., pow. łódzki, gm. Wiskitno, par. Mileszki, 32 dm., 294 mk., 568 mr. obszaru. 3.) **J.**, os. młyn., ob. *Wiskitno.* 4.) **J.**, wś, pow. opatowski, gm. Bodzechów, parafia Szewnia. Odl. 14 w. od Opatowa, ma 33 dm., 212 mk., 92 mr. ziemi dworskiej i 517 mr. włośc. Składał się poprzednio z trzech części noszących nazwy: J.-miłkowski, J.-ostrowiecki i J.-sobowski.

Jędrzejów 1.) dziś *Oleksiniec* w pow. krzemienieckim. 2.) **J.**, ob. *Bereźne.*

Jędrzejów 1.) niem. *Putzig*, o kilka kil. od Noteci, wś, pow. czarnkowski, 173 dm., 1321 mk., 1241 ew., 70 kat., 10 żydów, 197 analf. Poczta na miejscu; st. kolei żelaznej i telegraf Trzcianka (Schönlanke) o 20 kil. 2.) **J.**, niem. *Putzig*, folw., 1 dom, 9 mk. 3.) **J.**-olędry, niem. *Putzighauland*, 1 dom, 7 mk.; J. folw. i olędry należą do domin. Białej (Behle). 4.) **J.**, folw., niem. *Putzig*, 4 dm., 76 mk., należy do domin. Czarnkowskiej Hamerni (Hammer-Czarnikau). *M. St.*

Jędrzejowice, wś włośc. i os. górn., pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Szewnia. Odl. 20 wiorst od Opatowa. W 1827 r. było tu 13 dm. i 68 mk.; obecnie 49 dm., 294 mk. i 227 mr. ziemi włośc. Istnieje tu kopalnia rudy żelaznej w osadzie należącej do barona Frenkla i liczącej 2 dm., 10 mk. i 20 mr. obszaru. Kopalnia ma kołowrót 2-konny do wydobywania rudy (2 miliony garncy rocznie).

Jędrzejowizna, pow. wieluński, gm. i par. Dzietrzkowice. Nie zamieszczona w spisie urzędowym miejscowości gub. kaliskiej (Pamiatnaja Kniżka za 1881 r.) a podana tylko u Zinberga.

Jędrzejówka 1.) wś, pow. stopnicki, gm. i par. Chmielnik. 2.) **J.**, wś, pow. zamojski gm. Goraj, par. Radzięcin. Leży o 39 w. na, zachód od Zamościa, i o 6 i pół w. na wschód od gm. W 1827 r. było tu 34 dm. i 189 mk. Obecnie liczy 33 dm., 241 mk. kat. i 574 mr. ziemi. Położenie równe, gleba żytnia, uprawa roli zwyczajna. Podług atlasu J. A. Jabłonowskiego (Londyn 1772 r.) J. posiadała przy końcu XVII w. kościół, z którego dziś i śladu nie pozostało. 3.) **J.**, wś, pow. tomaszowski, gmina Miętkie, par. Nabróż. 4.) **J.**, pow. biłgorajski, ob. *Andrzejówka.*

Jędrzejówka, wś wymieniana w XVIII w. jako należąca do klucza Daniłowszczyzna Wiśniowieckich na Wołyniu.

Jędrzejówka, *Andrzejówka*, wś ruska, pow. sądecki, w Beskidach, nad rz. Popradem, odgraniczającą tę wieś od Węgier, w par. gr. kat. Milik, o miedzę od zdrojowiska Żegiestów (między niemi 500 m. długi tunel drogi żel. tarnowsko-leluchowskiej), o 4 kil. od st. poczt. Muszyna; ma 1147 mr. rozległ., 56 dm., 373 mk. wyzn. gr. kat., szkołę etatową 1-klasową; majątku wspólnego posiada gmina 4227 złr.; należy do dóbr muszyńskich, własność funduszu religijnego. J. założył za przywilejem król. w r. 1352 Matiasz Michał na prawie magdeburskiem. Wyciąg z przywileju w archiwum miejsk. N. Sącza; u Morawskiego Sąd. II, 5.

Jędrzejówka 1.) przys. Dynisk w pow. Rawa Ruska. 2.) **J.**, przys. Lipska w pow. cieszanowskim.

Jędrzejówka, rz., dopływ rz. Karasiówki w Węglinie w pow. janowskim (ob.), ma źródła w Trzydniku, długa 10 w., płynie z płn.-wsch. ku płd. zach.

Jędrzejówka, wzgórze na przedmieściu Wilna, Rosa, przy poczt. gościńcu wileńsko-grodzieńskim, tuż za ostrobramskiemi rogatkami; na niem w d. 4 maja 1838 r. studenci b. akademii wileńskiej, uczniowie znakomitego Jędrzeja Sniadeckiego, przeprowadziwszy jego zwłoki za miasto, usypali na pamiątkę kopiec

zaledwie dziś widoczny. Jestto jedyna widoma pamiątka w Wilnie, złożona geniuszowi sławnego Jędrzeja.

Jędrzejowo, ob. *Jędrzejewo.*

Jędrzychów, ob. *Andrychów.*

Jędrzychowice, niem. *Hoeckricht*, wieś, pow. olawski, par. Więzów; odkryto tu 1826 cmentarzysko przedhistoryczne.

Jędrzychowo, niem. *Heinrichswalde*, osada w Prusach Wschodnich z siedzibą władz powiatowych powiatu nizińskiego, w nizinach Niemna leżącego, nie mającego na swym obszarze ani jednego miasta, pod 55°3' płn. sz. i 39°21' wsch. dł. geogr., 17 kil. od Tylży, w równinie piaszczystej, w zdrowym bardzo klimacie. Mieszk. 1876, przeważnie luteran, mówiących po części po litewsku. Za pomocą nawodnień podniesiono tu grunta do wysokiej urodzajności; włóka chełmińska kosztuje tu 30000 marek. Na folw. szlach. gorzelnia. Wysyłają ztąd masło do Berlina. Kościół w stylu gotyckim bardzo piękny, zbudowany między 1866—1869 r. Jest tu dom przytułku dla starców, landratura, powiatowa kasa podatkowa, kasa leśna, urząd celny, sąd okręgowy i stacya pocztowa III klasy, poczta osobowa do Tylży i Kaukiem. Na rok 2 jarmarki.

Jęklerz, jez., ob. *Narew.*

Jęzor, właściwie *Jezor* (ob.), niem. *See.*

Jęzór, przys. Jaworzna (ob.), pow. chrzanowski, u zbiegu Białej i Czarnej Przemszy, na płn. od dr. żel. Szczakowa-Mysłowice.

Jiedlitz, *Jidlitz* (niem.), ob. *Jedlicy.*

Jilowe, niem. *Iławia*, ob. *Eylau.*

Jjełocy, *Jiłocy*, niem. *Eulowitz*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim; w r. 1875 dm. 44, mk. 221; w tem serbów 165.

Jindrzichów, ob. *Osoblaha.*

Jirowa, góra w Karpatach szląskich, na płd.-wschód od Jabłonkowa, 2641 st. wys.

Jitk, niem. *Eutrich*, wieś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W r. 1875 dm. 26, mieszk. 142, w tem serbów 139.

Jitro, niem. *Milstrich*, wś serbska na saskich Łużycach w pow. kamjeneckim, szkoła elementarna; w r. 1875 dm. 53, mk. 305, w tem serbów 236. *A. J. P.*

Jó..., por. *Ju...*

Joachim, ob. *Jakim* (*Jachim, Efim*).

Joachim, os. młyn., pow. łaski, gm. Góra Pabiańska, par. Pabianice. Ma 1 dom, 4 mk., 62 mr. obszaru. Jestto wieczysta dzierżawa rządowa.

Joachimów 1.), folw., pow. łowicki, gm. i par. Bolimów. Odl. od Łowicza wiorst 11 a od Bolimowa w. 3. Ma 2 dm., 47 mk. 2.) **J.**, folw., pow. częstochowski, gm. Rędziny, par. Olsztyn, ma 4 dm., 26 mk., 460 mr. obszaru. Majorat. 3.) **J.**, folw., pow. wieluński, gmina Naramnice, par. Biała, 2 dm., 7 mk. W spisie urzęd. miejscowości gub. kaliskiej (Pam. Książka za 1881) nazwany Jochanka.

Joachimowce, ob. *Efimówka* i *Jochimowce.*

Joachimowen (niem.), *Gross-* i *Klein*, osady leśne, pow. ządzborski, st. p. Sorkwity.

Joachimowicze, ob., *Juchimowicze.*

Joachimówka, ob. *Efimówka* (nad Klekotynką), dopływem Murachwy.

Joachimówka albo *Jachimówka*, wś w pow. borysowskim, w gm. chołopienickiej, o milę na południe od miasteczka Chołopienicz, przy drodze wiodącej ze wsi Moczaliszcza albo Moczulicz, ma osad wł. 26, wokoło bagna i moczary. *Al. Jel.*

Joachimowo 1.) piękne dobra w pow. mińskim, o wiorst kilka na południe od miasteczka Wołmy, w okr polic. rakowskim położone, dziedzictwo staroszlacheckiej rodziny Protasewiczów; mają obszaru około włók 40, w glebie dobrej, gospodarstwo dobrze prowadzone, parafia katolicka rakowska. 2.) **J.** albo *Borsuki*, folwark mały w pow. mińskim, własność Zimodrów, ma obszaru włók litewskich 6. 3.) **J.**, folwark w zachodnio-północnej stronie powiatu ihumeńskiego, przy granicy powiatu mińskiego, niedaleko traktu wiodącego z miasteczka Smiłowicz do Mińska z prawej strony, o wiorst 24 od Mińska na wschód położony; miejscowość wzgórkowata. J. ma obszaru około 520 mr. w glebie dobrej, jest dziedzictwem dość dawnem rodziny Jelców. *Al. Jel.*

Joachimowo, folw., pow. ostródzki, st. p. Rychnowy.

Joachimsfeld (niem.), ob. *Mrowino*, królewszczyzna, pow. poznański.

Joachimshoeh' (niem.), dziś *Runowo-Claranowo*, pow. wyrzyski, st. p. Więcbork.

Joachimsthal (niem.), dom., pow. ostrzeszowski; 796 mr. rozl., 3 dm., 41 mk., należy do gm. Hanula. Poczta, telegr. i kol. żel. w Kępnie o 5 kil., gośc. o pół kil.

Joachimsthal (niem.) 1.), folwark do wsi Rudki, pow. wałecki, paraf., szkoła i poczta Wałcz, budynk. 10, dm. 4, ew. 53, 2.) **J.**, folw. do Gałdowa, pow. suski, parafia Radomno, szkoła Gałdowo, poczta Ząbrowo, budyn. 5, dm. 2. 3.) **J.**, os., pow. olecki, st. p. Margrabowa.

Joan..., por. *Johan...*, *Jan...*

Joaniew, ob. *Joannów.*

Joanin 1.), wieś, pow. radzymiński, gmina Strachówka, par. Pniewnik. 2.) **J.**, folw., powiat krasnostawski, gm. Rudnik, par. Gorzków. Niezamieszczony w spisie miejscowości gub. lubelskiej (Pam. Książka 1872).

Joanka 1.), kol., pow. kaliski, gm. Iwanowice (ob.), par. Sobieségki. Odl. 22 w. od Kalisza. W 1827 r. było tu 36 dm. i 263 mk. W 1876 r. liczono 42 dm., 399 mk. 2.) **J.**, ob. *Joachimów.*

Joanka czyli *Niwy*, kol., pow. ostrzeszowski, 25 dm., 178 mk., należy do dom. i gm. Mroczeń.

Joanki 1.), os., pow. łęczycki, gm. i parafia Piątek, dom 1, mk. 5. 2) **J.**, por. *Iwanowice* i *Joanka*.

Joanna 1.), kol., pow. brzeziński, ob. *Słotwiny*. 2) **J.**, kopalnia węgla kamiennego nad Czarną Przemszą, pow. będziński, gm. Poręba Mrzygłodzka; 4 dm., 6 mk., 6 mr. rozl.

Joannopol, folw., pow. jędrzejowski, gmina Wodzisław, par. Mieronice.

Joannów, wś, pow. opoczyński. gm. Wielka Wola, par. Żarnów. Należy do dóbr Wielka Wola, ma 10 dm., 87 mk., 2 mr. ziemi dworsk. i 134 m. włośc. Spis urzędowy z r. 1881 (Pam. Kniżka) nazywa tę wieś Joaniew.

Joanów, kol., pow. sieradzki, gm. Krokocice, par. Małyń, odl. od Sieradza 31 w., dm. 14, mk. 92.

Joanówka, wś i folw., pow. zamojski, gmina Zamość, par. Sitaniec. Leży o 11 w. od Zamościa na północo-wschód, ma dm. dwor. 4, włośc. 9, ludn. katol. 18 i prawosł. 42, razem 60 mk.; posiadł. dwor. 398 mr., włośc. 17 mr. Folw. 1874 r. oddzielony od dóbr Sitno.

Joanpol, folw. rządowy, pow. święciański, 2 okr. polic., mk. starow. 23, kat. 11, dm. 3 (1866), od Święcian 14 w.

Joasin, wś, pow. kolski, gm. i par. Izbica, o 24 w. od Koła, ma 7 dm., 64 mk., w tem 13 ewang., 250 m. gruntu.

Jobshöhe (niem.), ob. *Liszkówko*, dom., powiat wyrzyski.

Jochanka, ob. *Joachimów*.

Jochem-Mühle (niem.), młyn pod Lublińcem.

Jochimowce, mylnie *Juchimowce*, wieś, pow. proskurowski, gm., par. i okr. policyjny Czarnyostrów, leży przy kolei odesko-wołoczyskiej, ma 114 dm., 720 mk., w tem 22 jednodworców; ziemi włośc. 782 dzies., dworskiej z Boczylińcami i Czerepową 1400 dzies. Cerkiew św. Trójcy z 51 dz. ziemi. Należały J. do Zaleskich, dziś spadkobierców Chylińskiego.

Jochniszki, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 58 w. od Wilna, 7 dm., 96 mk. kat. (1866).

Jociszki 1), dwór i wieś, pow. wiłkomierski, par. Subocz, do dóbr Pelisze attynencya, w posagu po Duroszewiczównie dostały się podkomorzemu Butlerowi, po którym wziął w spadku syn jego Tadeusz; obecnie nabył z licytacyi Szulikow. Gruntu włók 35. 2.) **J.**, wieś rządowa, pow. wiłkomierski, par. uszpolska, nad rzeką Swiętą w pięknej pozycyi. W tej wsi jest rodzina Bowkisów, bardzo bogata, z której pochodził oficyał kapituły wileńskiej, prałat Bowkiewicz. 3.) **J.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 21 w. od Swięcian, 7 dm., 47 mk., z tego 41 katol., 6 staroobr. (1866).

Jockeln (niem.) 1) al. *Jokeln*, dobra, pow. szczycieński, st. p. Walterkehmen. 2.) **J.** albo *Buttkus-Willkomeden*, wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Saugen.

Jocknen (niem.) albo *Augkszaloepen*, wieś, pow. stołupiański, st. p. Bilderweitschen.

Jocksdorf (niem.), *Jocobsdorf*, dawne, w dokumentach używane formy nazw geograficznych szląskich *Jacobsdorf*.

Joczańce al. *Joczewicze*, wieś włośc., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 11 w. od Lidy, 4 dm., 42 mk. (1866).

Jocze 1.), okolica szlachecka nad rz. Wasupką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 55, od Ejszyszek w. 26, dm. 5, mk. katol. 67. 2.) **J.**, wieś nad jez. Sesarka, pow. wileński, 3 okr. adm., o 72 w. od Wilna, 6 dm., 74 mk. katol. (1866).

Joda, wś i folw., nad potokiem Jodą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 32 w. od Wilna, 5 dm., 81 mk. katol. (1866).

Joda 1.), rzeczka w pow. poniewieskim, lewy dopływ Niewiaży, długa około 4 mil, uchodzi blisko Poniewieża (pod Kirowem). 2.) **J.**, rz., por. *Joda* i *Drawcze* (nazwa J. znaczy po lit. „Czarna"). *J. D.*

Jodaki 1.), zaśc., powiat wileński, 3 okr. adm., o 73 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. katol. 2.) **J.**, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 64 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. katol. 3.) **J.**, folw., pow. wileński, 3 okr. adm., o 94 w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. katol. (1866).

Jodańce 1.), wieś nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 52 w. od Wilna, 6 dm., 43 mk. katol. (1866). 2.) **J.**, wieś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 11 dm., 153 mk., z tego 23 prawosł., 130 katol. (1866). 3.) **J.**, wieś i folw., pow. kowieński, par. i gm. Bobty (o 6 w.), nad rz. Niewiażą, przy gościńcu z Kiejdan do Kowna, o 18 w. od Kowna, o 30 od Kiejdan. Wieś ma 16 dm., ludność składa się w większej części z litwinów, w mniejszej ze starowierców. Folw. należy do dóbr Nowotrzeby, grunta średnie. Niewiaża tu już spławna, nad brzegiem śpichlerze. 4.) **J.**, wś, pow. wiłkomierski, par. Swiadoście, do dóbr sawiczuńskich należąca. 5.) **J.**, folw. należący do Milewskich, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 46, od Dziewieniszek 13, mk. katol. 11 (1866).

Jodapurwis, zaśc. nad rz. Permakszną, powiat wileński, 3 okr. adm., o 82 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. katol. (1866).

Jodażalis, zaśc., pow. wileński, 3 okr. adm., o 42 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. katol. (1866).

Jodbangen (niem.) al. *Laukogallen*, wieś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoenen.

Jodbaryszki, wś, pow. maryampolski, gm.

Antonowo, par. Pilwiszki. Odl. 23 w. od Maryampola, ma 3 dm., 57 mk.

Jodegalce, zaśc. szlach., pow. święciański, 3 okr. adm., o 25 w. od Swięcian, 1 dom, 6 mk. staroobr. (1866).

Jodegale, wieś nad rz. Konciarzyną, powiat święciański, 3 okr. adm., o 25 w. od Swięcian, 12 dm., 196 mk., z tego 188 katol., 4 staroobr., 4 izrael. (1866).

Jodeganie, wś, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Sapieżyszki. Odl. 15 w. od Władysławowa, ma 18 dm., 240 mk.

Jodeglienen (niem.) 1.), wś, pow. gierdawski, st. p. Muldszen. 2.) **J.** al. *Paeschken*, wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen.

Jodeiken (niem.), wś, pow. welawski, st. p. Taplacken.

Jodeiken-Dargwill (niem.) al. *Kullischken*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Plicken.

Jodejki, wś, pow. szawelski, gm. żagorska, na pr. brz. rz. Swety, par. nowożagorska, o 2 mile od Żagor. Ma 68 dusz rewizyjnych, 550 dzies. ziemi 1-go gat. Ludność z pobożności słynie. *J. Godl.*

Jodejkiszki, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. bachmacka.

Jodekrand (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Russ.

Jodele, wieś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya. Odl. 7 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 11 dm., 69 mk., obecnie 7 dm., 14 mk.

Jodele 1.), wś, pow. trocki, 1 okr. adm., 18 w. od Trok, 10 dm., 102 mk. katol. 2.) **J.**, wś, pow. wileński, 2 okr. adm., o 46 w. od od Wilna, 7 dm., 52 mk. katol. 3.) **J.**, zaśc. rząd., pow. wileński, 2 okr. adm., o 65 w. od Wilna, 1 dom, 18 mk. katol. (1866).

Jodeliszki, wś, pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Sejny. Odl. 10 w. od Sejn, ma 16 dm., 107 mk. W spisie urzędowym (Pam. Kniżka suwal. gub. za 1878 r.) nazwana: *Judeliszki.*

Jodeliszki, zaśc. rządowy nad jez. Jodą, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 24, dm. 2 (1866).

Jodelkehmen (niem.) al. *Jodszen*, wś, pow. stołupiański, st. p. Trakieny.

Jodeławka, wś rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 31 i pół w. od Swięcian, 9 dm., 59 mk. katol. (1866).

Jodenki, wieś, pow. szawelski, gm. Szawle, należała do dóbr stołowych szawelskich, ma 54 dusz rewiz., 312 dzies. ziemi. *J. Godl.*

Jodenurwie, zaśc. rząd., pow. wileński, 2 okr. adm., o 60 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. katol. (1866).

Jodesały, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 47 w. od Swięcian, 2 dm., 14 mk. katol. (1866).

Jodeuschen-Jahn (niem.), wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Jodgallen (niem.), wś, pow. żuławski, st. p. Seckenburg.

Jodicken (niem.), *Gross-* i *Klein-*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Aglonen.

Jodilis, jezioro w dobrach Hołny Wolmera, pow. sejneński, ma 12 mr. obszaru.

Jodischken (niem.), wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Jodjeziory lub *Jodzieziory* i *Jod-jeziorki* lub *Jodzieziorki*, wś i folw., pow. suwalski, gmina Kadaryszki, par. Lubowo. Odl. 22 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 10 dm., 58 mk., obecnie 17 dm., 108 mk.

Jodkańce, wś, pow. wileński, 2 okr. adm., o 66 w. od Wilna, 5 dm., 58 mk. kat. (1866).

Jodkańce, wś rządowa, pow. wiłkomierski, par. swiadoska, do dóbr ołockich niegdyś należąca. Starostwo niegrodowe jodkańskie w województwie wileńskiem, powiecie wiłkomierskim, zniszczone przez ogień, posiadał w r. 1771 Plater, opłacając z niego kwarty tylko złp. 151 gr. 25, a hyberny złp. 216.

Jodkany, wś, pow. trocki, par. Żośle, tuż przy stacyi Koszedary położona, nad pot. Łomianym, gm. Żyżmory, 2 okr. adm., 50 w. od Trok, 9 dm., 103 mk. (1866); narzecze litewskie.

Jodkasze, wieś rząd. nad rzeką Niemen, pow. trocki, 2 okr. adm., 56 w. od Trok, 2 domy, 44 mk., z tego 34 kat., 10 żydów, młyn wodny na rzece Łapojnie (1866).

Jodki, okol. pryw., powiat lidzki, nad Lidzieją, o 6 w. od Lidy, 1866 r. miała 35 dm., 174 mk. *F. S.*

Jodkiszki 1.) folw., pow. kowieński, par., okr. polic. i st. dr. ż. Kiejdany (o 4 w.), nad rz. Abelą, o 50 w. od Kowna, 18 mk., młyn wodny (1859). Własność Wędziagolskich. Przez grunta przechodzi kolej lipawska. 2.) **J.**, folw. i dwór, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o w. 37, od Ejszyszek 21, mk. katol. 18 (1866).

Jodkowicze, wieś włośc., 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 54, od Dziewieniszek 29, dm. 16, mk. kat. 108 (1866).

Jodkupa, struga, dopływ. Imstry z prawej strony.

Jodlauken (niem.) 1.) wś, pow. wystrucki, ze stacyą pocztową, 296 mk. 2.) **J.**, wś, pow tylżycki, st. p. Schillgallen.

Jodler Frischfeuer (niem.), fryszerka do Plümkenau, pow. opolski (według Knie).

Jodła, por. *Jegle.*

Jodłowa, mko nad potokiem wpadającym z prawego brzegu do Wisłoki, 256 m. npm. wzniesiona, u stóp góry Wiszowy 409 m. npmi pod 38°55' wsch. dług od Ferro i 49°52 pł., szer., w pow. pilzneńskim. Mko składa sęn

z dwóch osad, J.-górna i dolna, z których każda ma szkołę ludową jednoklasową. J. ma 3282 rzym. kat. i 280 izrael. mieszk., parafią rzym. kat., urząd pocztowy, kasę pożyczkową gminną z kapitałem 2891 zł. w. a. i fundusz ubogich. Większa posiadł. (Kollat F.), wynosi obszaru 582 mr. roli, 58 mr. łąk i ogr., 37 mr. pastw. i 167 mr. roli; posiadł. mniejsza 3937 mr. roli, 311 mr. łąk i ogr., 316 mr. pastw. i 872 mr. lasu. Ludność trudni się rolnictwem i handlem.. Targ odbywa się co drugi wtorek a nadto jest 24 jarmarków dorocznych. Mamy dwa dyplomy erekcyjne odnoszące się do J. Pierwszy Kazimierza W. dany w Krakowie feria tertia post festum Ap. Petri et Pauli 1353, w którym król nadaje Kunadowi synowi Alpodrika scultori 100 łanów frankońskich na założenie osady na prawie magdeburskiem, przyczem nadaje mu wójtostwo z dochodami w mającej się założyć Jodłowej górze (por. Morawski Sąd. I, 234) i drugi tegoż króla dany nazajutrz po św. Michale 1359 Jędrzejowi i Mikołajowi braciom na założenie wsi Jodłowy w lasach w ziemi bieckiej na prawie magdeburskiem, pozwalając im w tym celu zabrać 80 łanów frank. aż do rzeki Wisłoki. Parafia należała do dyec. krakowskiej i do dóbr stołowych biskupów krak. Rok fundacyi parafii niewiadomy, a teraźniejszy drewniany kościół pochodzi z roku 1670. Prócz tego kościoła jest na cmentarzu kaplica, w której się nabożeństwo odprawia. Teraz parafia należy do dyec. przemyskiej i ma wraz z przyłączoną wsią Dembową 3800 rzym. kat. i 280 izr. mk. Starostwo niegrodowe jodłowskie w wdztwie krakowskiem, powiecie bieckim, w r. 1770 składało się z wsi Jodłowa z wójtostwem i przyległościami. Od r. 1765 posiadał je Franciszek Dębiński, starosta wolbromski, wraz z małżonką Urszulą z Morsztynów. Po zajęciu go przez rząd austryacki, w skutek dekretu kameralnego z d. 16 lutego 1815 r. i umowy piśmiennej z d. 38 sierpnia 1815 r., oddano je Aleksandrowi Debolemu, w zamian za wsie Kniaziołukę, Oboziska, Nowosielicę i osadę Debolów, które przyłączono do dóbr rządowych dolińskich. *Mac.*

Jodłowa góra, ob. *Tymbark.*

Jodłowiec, os., pow. wieluński, gm. Starzenice, par. Ruda. Nie zamieszczony w spisie urzędowym miejscowości gub. kaliskiej (Pamiatnaja Kniżka za 1881 r.). W 1827 r. była to osada rządowa, licząca 2 dm. i 19 mk.

Jodłowiec, wś, pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia, od zarządu gminnego w. 8, od powiatowego w. 21. Gruntu mr. 418. Budyn. mieszkalnych 7 (drewn.), mk. 43.

Jodłówka, folw., pow. nowoaleksandrowski, b. własność Waleryna Dąbrowskiego.

Jodłówka 1.) szczepanowska, przys. do Szczepanowic, między Dunajcem a Białą, w powiecie tarnowskim, ma par. rzym. kat. i liczy 127 rzym. kat. mk. J. leży w glebie urodzajnej, ale ma położenie niepiękne i pagórkowate. Te pagórki są przedłużeniem góry św. Marcina przy Tarnowie. Kościół był erygowany w XV w., później w XVII w. zamieniony na zbór kalwiński, pozostał w tym stanie do r. 1809, w którym znowu na kościół został zamieniony. Dzisiejszy kościół murowany zbudowano w r. 1845. Metryki przechowują się od r. 1785. Parafia należy do dyec. tarnowskiej i obejmuje wsie Błonie, Dąbrówkę, Lubczę, Lubinkę i Szczepanowice z 2096 rzym. kat. i 72 izrael. mk. 2.) **J.**, wś w pow. boheńskim, blisko kolei żel. arc. Karola Ludwika, należy do parafii rzym. kat. w Rzezawie, ma szkołę ludową jednoklasową i liczy 907 rzym. kat. mk. Obszar większej posiadłości należy do Leopolda Bondego i wynosi przestrzeni 71 mr. roli, 13 mr. łąk i 839 mr. lasów; posiadł. mniejsza 1007 mr. roli, 304 mr. łąk i ogr., 67 mr. pastw. i 11 mr. lasu. Okolica jest równą, gleba średnia żytnia, miejscami piaszczysta a lasy sosnowe. Za Długosza wieś koronna. 3.) **J.**, przys. do Wałek (Wołąk) w pow. tarnowskim, przy kolei arc. Karola Ludwika, należy do parafii rzym. kat. w Lisiej górze i Skrzyszowie i ma 208 mk. rzym. kat. Obszar więk. posiadł. ks. Sanguszki wynosi 9 mr. roli w ogóle; mniejsza posiadł. 705 mr. roli, 251 mr. łąk i ogr., 158 mr. pastw. i 32 mr. roli. 4.) **J.** (z *Nasalową* i *Kozłówkami*), wś w pow. jasielskim, ma kapelanią rzym. kat. i liczy 1230 rzym. kat. mk. Obydwa przysiołki leżą w północnej stronie nad Rostówką, pob. z praw. brzegu Biały. Większa posiadł. ma 146 mr. roli, 14 mr. łąk i ogr., 15 mr. pastw. i 729 mr. lasu; posiadł. mniej. 1169 mr. roli, 122 mr. łąk i ogr., 179 mr. pastw. i 482 mr. lasu. W pobliżu J. wznosi się 401 m. npm. wysoka „Sołtysia góra"; być zatem może, że dyplom Kazimierza W. dany Kunadowi (patrz. Jodłowa mko w pow. pilzneńskim) w r. 1353 do tej miejscowości się odnosi. Dawniej J. należała do parafii w Rzepienniku, od r. 1840 jest miejscowa kaplica. Kościół drewniany został zbudowany w r. 1871. Kapelania należy do dyecezyi przemyskiej i ma wraz z Kozłówkiem i Nasalową 1690 rzym. kat. i 46 izrael. mk. 5.) **J.**, wś w pow. jarosławskim, na zachód od Pruchnika o 4 kil., nad potokiem Jodłówką, w okolicy pagórkowatej i lesistej, należy do parafii rzym. kat. w Pruchniku a gr. kat. w Rozborzu okrągłym, ma 900 mk. t. j. 800 rzym. kat. i 100 gr. kat. W Jodłówce znajduje się kościół murowany, zbudowany w r. 1871 pod tyt. N. P. M. Pocieszycielki i Orędowniczki, z cudownym obrazem, do którego odbywają

się pielgrzymki; szkoła ludowa jednoklasowa i kasa pożyczkowa gminna z funduszem 118 zł. w. a. Większa posiadł. (Zaklika), ma obszaru 340 mr. roli, 41 mr. łąk i ogr., 33 mr. pastw. i 446 mr. lasu; mniejsza posiadł. 824 mr. roli, 119 mr. łąk i ogr., 90 mr. pastwisk i 153 mr. lasu. *Mac.*

Jodłówka 1.) rzeczka, powstaje w obrębie gm. tejże nazwy, w pow. jarosławskim, w płd. zach. stronie wsi, płynie zrazu na wschód, poczem na płn.-wschód dolinką międzywzgórzystą, w której rozłożyła się wieś; przyjąwszy z lewego brzegu potok Wólkę z Swiebodny płynący, przechodzi na obszar gminy Rozborza okrągłego, a w Rozborzu długim zasila się wodami Rzeplina; tutaj przyjmuje znowu kierunek wschodni przez Czudowice i w Cząstkowicach uchodzi z lewego brzegu do Mleczki. Długość biegu 14 kil. Źródła leżą na wys. 400 m., ujście 211 m. 2.) **J.**, znaczny strumień, powstaje z kiku źródlisk leśnych i łącznych na gruntach wsi Kowalowej, w pow. tarnowskim; wkrótce dostaje się na obszar wsi Jodłowej, w pow. pilzneńskim, płynie pomiędzy domostwami wsi na wschód, poczem pod kościołem zwraca się na płn.-wsch. a u wsch. stóp góry Czechówki (332 m) przyjmuje kierunek północny i w Dęborzynie przed samem ujściem łączy się z potokiem Lubeckim i wpada do Wisłoki z lewego brzegu. Długość biegu 14 kil. *Br. G.*

Jodłownik (z Dąbrówką), wś nad potokiem Wilkowisko, wpadającym do Tarnawy, pob. Stradomki, uchodzącej do Raby, w powiecie limanowskim, należy do parafii rzym. katol. w Szczyrzycu i ma 410 mk. Większa posiadł. ma obszaru 175 mr. roli, 9 mr. łąk i ogr. i 23 mr. past.; mniejsza posiadł. 367 mr. roli, 49 mr. łąk i ogr., 95 mr. pastw. i 87 mr. lasu. Gleba jest glinką, dosyć urodzajną. Wieś ciągnie się od Skrzydlny pod górę, dwór i zabudowania gospodarskie z gorzelnią stoją pod pagórkiem. Obecnie buduje się w J. gościniec powiatowy od Limanowy do Dobczyc. Strój ludu składa się z górnic t. j. płótnianek albo sukman i płytkich kapeluszy z wązkiem rondem, opasanych tasiemką. W J. jest kościołek drewniany, zbudowany przez Niewiarowskiego r. 1590, pod wezw. N. Panny; ma osobny cmentarz i był dawniej parafialnym, później został przyłączony do parafii w Skrzydlnej a teraz do konwentu oo. cystersów w Szczyrzycu. W niedziele i święta odprawiają nabożeństwo zakonnicy. Ekskurenda należy do dyec. tarnowskiej i liczy wraz z przyłączoną wsią Kostrza-Ryje 733 rzym. kat. i 14 izr. Na pobliskiej górze Strzałka znajduje się wiele obrobionych kamieni, przygotowanych w dawnych czasach do jakiejś znacznej budowy, którą później zaniechano. Folw. J. w końcu XVI w. przez Niewiarowskiego, kawalera maltańskiego, zapisany oo. dominikanom w Krakowie, w końcu XVIII w. zabrany przez rząd austr. za cesarza Józefa II do funduszu kościelnego, wkrótce przeszedł w posiadanie prywatne, mianowicie w r. 1820 do rodziny Romerów, i w posiadaniu tej dotąd zostaje. Właściciel dzisiejszy J. ma u siebie od 1867 stacyą meteorologiczną, zawisłą od komisyi fizyograficznej w Krakowie. Do dóbr Jodłownika należą wioski: Kostrza-Ryje, Lipie-Rzeki, Sadek i Krasne z Lasocicami. *Mac.*

Jodłownik, niem. *Jedlownik*, wś, pow. rybnicki, par. J., o ćwierć mili na zachód od Wodzisławia, na prawym brzegu Wodzisławki, ma b. dawny kościół, szkołę, 69 rodzin, 356 mk., 487 mr. rozl. Folw. J. ma 730 mr. roli z folw. Pędzich. Par. J. dek. wodzisławskiego miała 1869 r. 2115 kat., 52 ew.

Jodłowski dział, las w pow. przemyskim, w półn. stronie Nienadowy, na lewym brzegu potoku Kamieniec, ze szczytem 378 m. wys. Na płn.-wschodzie łączy się on z lasem grabińskim. *Lu. Dz.*

Jodogalwiszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 2 okr. adm., o 66 w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. kat. (1866).

Jodogrybiszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 21 w. od Wilna, 3 dm., 16 mk., z tego 9 kat., 7 izr. (1866).

Jodokłanie, okol. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 59 w. od Wilna, 5 dm., 44 mk., z tego 8 praw., 36 kat. (1866).

Jodopurwie, zaśc. szlach., nad jez. Żołwa i pot. Surażka, pow. święciański, 2 okr. adm., o 51 w. od Święcian, 2 domy, 17 mk. katol. (1866).

Jodowce albo *Jodupce*, wś włośc., powiat święciański, 3 okr. adm., par. Komaje, o 36 w. od Święcian, 34 dm., 281 mk., w tem 6 izr. (1866).

Jodożejmy, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 70 w. od Wilna, 1 dom, 3 mk. kat. (1866).

Jodpiaunen (niem.), ob. *Robkoje*.

Jodplaucken (niem.) al. *Paszleidszen*, wieś, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki.

Jodraggen (niem.), os., pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Jodringkehmen (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p. Ejtkuny.

Jodschinn (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy.

Jodschleidszen (niem.) al. *Petruckschen*, wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen.

Jodszahlen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Szyrwinty.

Jodszehmen (niem), wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Jodszen (niem.) 1.) wś, pow. piłkalski, st.

p. Malwiszki. 2.) **J.**, wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen. 3.) **J.**, wś, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen. 4.) **J.**, ob. *Jodelkehmen*, powiat stołupiański.

Jodszlauken (niem.), dobra stadninowe, powiat gąbiński, st. p. Trakieny.

Jodszuhnen (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Kleszczewo.

Jodszuhnen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Szyrwinty.

Jodubka, *Jodupka*, zaśc. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 11 dm., 6 mk. kat. (1866).

Joducie, wieś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 48, od Dziewieniszek w. 15, dm. 10, mk. kat. 90 (1866).

Jodup, *Jodupis*, *Jodupie*, *Jodupka*, *Joduppe* (niem.), nazwa wielu rzeczek i strug na Litwie, odpowiadająca polskiej nazwie Czarna struga. Por. *Joda*, *Upis*, *Holmonciszki*, *Dudy*, *Horodno*, *Mitwa* i w. i.

Jodupce, ob. *Jodowce*.

Jodupchen (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen.

Jodupiany 1.) folw., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita; odl. 13 wiorst od Wyłkowyszek. W 1827 r. było tu 11 dm. i 103 mk.; obecnie 12 dm., 92 mk. 2.) **J.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, parafia Kieturwłoki; odl. 16 w. od Wyłkowyszek. W 1827 r. było tu 9 dm., 97 mk.; obecnie 11 dm., 115 mk. 3.) **J.**, wś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki; odl. 26 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 7 dm., 66 mk.; obecnie 4 dm., 67 mk.

Jodupie, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk. Odl. 15 w. od Wyłkowyszek, ma 3 dm., 51 mk.

Jodupie, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 34 w. od Wilna, 1 dom, 12 mk. kat. (1866).

Jodupoehnen (niem.) 1.) cztery wsie, pow. piłkalski: a) J., st. p. Szyrwinty; b) J. albo *Smailen*, st. p. Malwiszki; c) J. (Gross-), albo *Kaulhallen*, st. p. Rautenberg; d) J. (Klein-), al. *Kickschen*, obok poprzedzającej. 2.) **J.**, os. leśna, pow. gołdapski, st. p. Szittkehmen.

Joduppe (niem.) na Litwie pruskiej, ob. *Jodup*.

Joduppe (Gross-), ob. *Czarnówko*.

Jodwarys, folw., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Pokojnie; odl. 46 w. od Maryampola, ma 2 dm., 31 mk.

Jody, mko, pow. dzisieński, o 220 w. od Wilna, o 78 ku zach. od Dzisny, w 2 okr. adm., posiada zarząd gminy włośc., szkółkę wiejską, par. cerkiew prawosł., liczy 423 mk. Gmina włośc. J. dzieli się na 8 okręgów wiejskich (J., Rafałowo, Paulinowo, Tadulin, Judycyn, Terezyanowo, Zamoszje, Milki), obejmuje 78 wsi, 544 dm., 4592 dusz. Parafia prawosł. J. drujskiego **błahoczynija** liczy 127 4 parafian, ma tu cerkiew św. Eliasza. Roku 1866 mko i wś J. miały 15 dm., 179 mk. Dobra J. w glebie gliniastej mają 1900 dzies. obszaru, n'egdyś 234 dusz. Dawne dziedzictwo ks. Sapiehów J. otrzymały miano swoje od wyrazu litewskiego „jodas", co oznacza „czarny las", bo rzeczywiście przed stu laty zalegały tu ogromne lasy. J. należały do hr. drujskiego i były nazwane wójtostwem jodzkiem. W roku 1701 zostały puszczone przez Sapiehów w zastaw Dyonizemu Masalskiemu; około 1742 nabywa je Mikołaj Łopaciński, podczaszy mścisł., który potem ustępuje bratu swemu młodszemu Ignacemu Łopacińskiemu, pisarzowi skarb. lit., gdy ten wzamian oddaje mu dobra Łopacin w czerykowskiem położone. Około 1754 Ignacy i Judyta z Prozorów Łopacińscy fundują tu cerkiew i drugą w nowozałożonym przez siebie folw. Judycynie i pewne ziemie dla nich przeznaczają; około 1774 roku w lasach jodzkich blisko dworu żył pustelnik z kleru francuskiego. Roku 1794 dzieli się ta majętność, zawierająca 24,000 dziesięcin czyli włók 1,200, na cztery części, między synami Ignacego pisarza lit.: Marcin szambelan J. K. M. i podkomorzy dziśn. bierze samo fundum z pałacem murowanym; Józef rotmistrz kawaleryi narod. w części swej zakłada folwark, któren od swej żony Pauliny z ks. Ogińskich przezywa Paulinowem, a ksiądz Rafał Swięcicki, kanonik smoleński, brat jego cioteczny, w części Józefa Łopacińskiego zakłada drugi folwark, który przezywa od swego imienia Rafałowem; w swej zaś wiosce Borodzieniczach, należącej do Milek a przyłączonej później do Rafałowa, Józef Łopaciński funduje kościołek murowany pod wezw. św. Józefa, gdzie dla swej rodziny zakłada groby. Tadeusz Łopaciński w swej części jodzkiej zakłada dwa folwarki, które od swego i żony imienia przezywa Tadulinem i Annodworem. Mikołaj, najmłodszy z braci, bierze Judycyn i w niem zakłada folwark Mikołajew: samo fundum Jody od Marcina Łopacińskiego, przechodzi do jego wnuka Henryka. *A. K. Ł.*

Jodycyn (niem.), ob. *Judycyn*.

Jodynia, ruczaj w pow. kowieńskim, 4 w. długi, wpada do rzeczki Berupis, lewego dopływu Niewiaży, *J. D.*

Jodyszki 1.) zaśc. szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., 51 w. od Trok, 1 dom, 24 mk., z tego 6 prawosł., 18 katol. (1866). 2.) **J.**, folw., pow. nowoaleksandrowski; a) własność Twardowskich; b) Stankiewiczów. 3.) **J.**, ob. *Godyszki*.

Jodź, rapa na Niemnie pod Poniemuniem.

Jodzie 1.) folw., pow. kowieński, par. Per-

narów, okr. polic. i st. poczt. Ejragoła (o 12 w.), własność Benedykta Tyszkiewicza. 2.) **J.**, po lit. *Jodziay*, wś w pow. kowieńskim, o 51 w. od Kowna, z kaplicą Chrystusa Ukrzyżowanego, zbudowaną 1780 przez parafian, filialną parafii ejragolskiej. 3.) **J.**, ob. *Gruździe*. 4.) **J.**, wś nad jez. t. n., pow. święciański, 4 okr. adm., o 37 w. od Święcian, 5 dm., 69 mk. kat. 5.) **J.**, zaścianek w gm. włośc. Raduń, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy o w. 42, od Wasiliszek w. 36, dm. 2, mk. 5 wyzn. kat. (1866).

Jodzie, jez. w dobrach Kojrany, pow. wileński.

Jodzieniany, folw. szlach. nad jez. Szłowiną, pow. wileński, 3 okr. adm., gm. Janiszki, 56 w. od Wilna, 1 dom, 29 mk. katol. (1866).

Jodzieńce, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 49, od Dziewieniszek 7, dm. 7, mk. kat. 60 (1866).

Jodzieziory, ob. *Jod-jeziory*.

Jodzina, zaśc. szlach. nad jez. Szemilis, powiat święciański, 2 okr. adm., o 11 w. od Święcian, 2 dm., 8 mk. kat. (1866).

Jodziszkańce 1.) albo *Katarzynów*, zaśc., przy uroczysku Białusy, pow. święciański, 2 okr. adm., o 7 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. kat. 2.) **J.**, wieś nad pot. Rudzianką, powiat święciański, 2 okr. adm., o 8 w. od Święcian, 17 dm., 121 mk. kat. (1866).

Jodziszki 1.) folw. szlach. nad rz. Grejmianą, pow. święciański, 2 okr. adm., o 8 w. od Święcian, 2 domy, 25 mk. kat. 2.) **J.**, wieś rząd. nad rz. Grejmianą, pow. święciański, 2 okr. adm., o 8 w. od Święcian, 7 dm., 47 mk. kat. 3.) **J.**, zaśc. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 10 i pół w. od Święcian, 1 dom, 6 mk. kat. 4.) **J.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 16 w. od Święcian, 2 dm., 19 mk. kat. 5.) **J.**, zaśc. rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 66 w. od Trok, 3 domy, 52 mk. katol. 6.) **J.**, zaśc., nad jez. Sesarką, powiat wileński, 3 okr. adm., o 67 w. od Wilna, 2 domy, 16 mk. kat. 7.) **J.**, wieś rudomińskiej wołosti, pow. wileński, 6 okr., o 15 w. od Wilna, 9 dm., 51 mk., z tego 15 prawosł., 36 kat. (1866). 8.) **J.**, albo *Antoniszki*, folwark, pow. nowoaleksandrowski, dziedzictwo Stefana i Maryi Kiełpszów.

Jodzuhnen (niem.), wś i dobra, pow. gąbiński, st. p. Gąbin.

Joegsden (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Koadjuthen.

Joerkischken (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Gołdap'.

Joftodya, ob. *Eftodya*.

Jogauden (niem.), wś i dobra, pow. tylżycki, st. p. Willkischken.

Joge, ob. *Szeczuwa*.

Jogelehnen (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Walterkehmen.

Jogeln (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p. Pillupoenen.

Jogschen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen.

Joguny, wś, pow. szawelski, gmina janiska, ma dusz rewiz. 51, ziemi uwłaszczonej 323 dzies., gleba 1-go rzędu. *J. Godl.*

Johaniszkiele, mko pryw. w pow. poniewieskim, nad Mażupią, o 35 w. od Poniewieża. Paraf. kościół katol. św. Trójcy, wzniesiony r. 1792 z muru przez Benedykta Karpia. Kaplica J. Chrz. wzniesiona 1814 z muru przez włościanina Szlażysa. Parafia katol. dekanatu szadowskiego: dusz 5039. Jest też tu bóżnica, szkoła, szpital. Ignacy Karp' fundował szkołę agronomiczną, której ustawę zatwierdzono 3 (15) czerwca 1869 r.

Johanka, kol. do Załęża, pow. bytomski.

Johann (*St.*), ob. *Swati Jan*.

Johanna (niem.), kopalnia galwanu (od r. 1857) w Miechowicach, pow. bytomski.

Johannathal (niem.), folw. do wsi Grodziczno (ob.), pow. lubawski, przezwany tak roku 1876; ob. *Wesołowo*.

Johannendorf (niem.), wieś kol., powiat pszczyński, par. Bzi, o 3 mile od Pszczyny, o 2 od Żarowa, ma 18 osad, 151 mr. rozl.

Johannenhof (niem.), dobra, pow. welawski, st. p. Grünhayn.

Johannenthal (niem.), młyn, pow. ostródzki, st. p. Wittmannsdorf.

Johannesberg (niem.) 1.), folw. do Grabowa, pow. człuchowski, bud. 2, dom 1, kat. 5, ew. 8. Parafia Ekfir, poczta Białybór. 2.) **J.**, wś, pow. chojnicki. Obszaru mr. 660, budyn. 11, dm. 4, katol. 29. Parafia, poczta i stacya kolei żel. Czersk, szkoła Kłodnia.

Johannesberg (niem.), wś i zamek na Szląsku austr., pod Jawornikiem (ob.), rezydencya biskupa wrocławskiego. Jest tu dekanat katolicki, klasztor zakonnic, zarząd dóbr ks. biskupa. Par. katol. J. ma 3450 kat., 3 ew., 22 izrael.

Johannesberg (niem.) i *Koenigsthal* (niem.) pod Gdańskiem wzgórze i dolina, od Jana III, który tu 1677 bawił, tak nazwane.

Johannesdorf (niem.), *Jankowice* w pow. rybnickim i *Janowice* w szunowskim.

Johanneshof (niem.), folw. do dóbr Dolna, pow. wielkostrzelecki, par. Kluczów.

Johannes-Philippine (niem.), kopalnia węgla pod Koblowem, pow. raciborski.

Johannessegen (niem.), kopalnia węgla pod Rudą i huta cynkowa pod Brzezinką, pow. bytomski.

Johannesthal (niem.) 1.), folw. i gmina, pow. wyrzyski, 1753 mr. rozl., 8 dm., 110 mk., 67 ew., 43 kat., 50 analf., należy do dóbr

Dźwierchno, niem. Dreidorf. 2.) **J.**, folw., powiat wyrzyski, 2 dm., 33 mk., należy do dom. Tarce. *M. St.*

Johannesthal (niem.), ob. *Osoblaha, Jantal, Janistal.*

Johannino, folw. dóbr Sikkeln, pow. iłłukszciański, par. Ueberlauz.

Johannisberg (niem.), ob. *Szkudy.*

Johannisberg (niem.), folwark, pow. chodzieski, in. *Jańskagóra.*

Johannisberg (niem.) 1.), os. do szlach. Stężycy, pow. kartuski, parafia i szkoła Stężyca, poczta Kościerzyna. Odległość od Kartuz 3 mile. 2.) **J.**-*Simkau*, szlach. leśn. do Szymkowa, pow. świecki, budyn. 4, dm. 2, katol. 14, ew. 13, par. Drzycim, szkoła Lubodzież, poczta Brunstplatz, ob. *Biała karczma.* 3.) **J.**-*Lippinken*, osada, pow. świecki, ob. *Leństwo.* 4.) **J.**-*Lowinnek*, osada, pow. świecki, ob. *Jania-Góra.* 5.) **J.**, ob. *Dubielno.* 6.) **J.**, pow. chojnicki i człuchowski, ob. *Johannesberg.* 7.) **J.**, dobra, pow. reszelski, st. p. Bischofsburg. 8.) **J.**, dobra, pow. gałdapski, st. p. Gołdap'. 9.) **J.**, folw., pow. królewiecki, st. p. Kobbelbude. 10.) **J.**, wś, pow. ostródzki, st. p. Marwalde. 11.) **J.**, os., pow. reszelski, st. p. Jeziorany. 12.) **J.**, os., pow. tylżycki, st. p. Kallwen. 13.) **J.**, folw., pow. iławski, st. p. Uderwangen.

Johannisburg (niem.), miasto powiatowe w Prusach Wschodnich, ob. *Jańsbork.*

Johannisburger-Kanal (niem.), kanał w Prusach wschodnich, pow. jańsborski, ob. *Jańsbórski kanał.*

Johannisburger See (niem.), jezioro, pow. jańsborski, ob. *Warzno.*

Johannisdorf (niem.) 1.), ob. *Gostusza*, kolon., pow. szubiński 2.) **J.**, ob. *Jańska wieś*, wś, pow. inowrocławski. 3.) **J.**, folw., pow. międzychodzki, ob. *Janowo.*

Johannisdorf (niem.), ob. *Janowo.*

Johannisdorf (niem.), ob. *Jankowice*, pow. sycowski.

Johannisfeld (niem.), ob. *Januszewo*, folw., pow. babimoski.

Johannisfeld (niem.), folw. do Wyczechowa, pow. kartuski, w leśistej okolicy; parafia Goręcin, szkoła Nowy dwór; 1 i pół mili od Kartuz, poczta Hoppenfeld.

Johannisgrün (niem.), wieś, pow. mogilnicki, ob. *Łaziska.*

Johannishof (niem.) 1.), ob. *Johanshof.* 2.) **J.**, folw. dóbr Gross-Gramsden, pow. hazenpocki, par. Gramsden.

Johannishof (niem.), folw., pow. międzyrzecki, 1 dom, 15 mk., należy do miasta i gm. Międzyrzecza (Meseritz).

Johannishof (niem.), powiat człuchowski, 1.) osada do wsi Stara Brda, par. Koczała, poczta Rummelsburg. 2.) **J.**, folw. do Brzeźna, parafia Borzyszkowy, poczta Kremersbruch, nowo został założony r. 1871.

Johannishof (niem.) 1.), os., pow. lubawski, st. p. Bischofswerder. 2.) **J.**, wieś, pow. braniewski, st. p. Młynary. Por. *Frombork* II, 414. 3.) **J.**, os., pow. iławski, st. p. Landsberg. 4.) **J.**, folw., pow. kłajpedzki, st. poczt. Niem. Krotynga.

Johannishof (niem.), leśnictwo do Trawnika, pow. kozielski.

Johanniskrug (niem.) 1.), posiadł. z karczmą, pow. wejherowski, przyłączona do Gdyni (ob.), należała dawniej do oo. kartuzyan w Kartuzach. 2.) **J.**, os., pow. ządzborski, poczta St. Ukta.

Johannismühle (niem.), młyn, pow. poznański, ob. *Swiętojański młyn.*

Johannisruh (niem.) 1.), dobra, pow. reszelski, st. p. Bisztynek. 2.) **J.**, osada, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen.

Johannisruhe (niem.), dobra, pow. zelburski w Kurlandyi, par. Zelburg.

Johannisthal (niem.), kol. i gm., pow. inowrocławski, 54 dm., 314 mk., 273 ew., 38 kat., 3 żydów; 104 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Inowrocławiu.

Johannisthal (niem.) 1.), przedtem dzierżawa wieczysta, na własność wydana d. 28 kwietnia 1845 r., pow. gdański, obejmnje 1 włośc. posiadłość, obszaru mr. 791, ewang. 62, katol. 16, dm. 5; parafia Prągowo, szkoła Buszkowy, poczta Pruszcz; odległość od Gdańska 2 i pół mili. 2.) **J.**, osada do miasta Wałcza, pow. wałecki, nowozałożona r. 1864; parafia, szkoła, poczta Wałcz; budyn. 10, dm. 4, katol. 30, ew. 38. 3.) **J.**, os. do Sierakowic, pow. kartuski; parafia, szkoła, poczta Sierakowice; odległość od Kartuz 3 mile. 4.) **J.**, 3 miejscowości, pow. człuchowski: a) J., folw. do Kiełpina (Woltersdorf), parafia Przechylewo, poczta Człuchowo; b) J., os. do wsi Stara Brda, parafia Koczała, poczta Człuchowo; c) J., os. do Rynowa, parafia i poczta Konarzyny. 5.) **J.**, folw., pow. ządzborski, st. p. Sorkwity. 6.) **J.**, dobra, pow. gąbiński, st. p. Gerwischkehmen. 7.) **J.**, os. pod Wystrucią. 8.) **J.**, dobra, pow. łecki, st. p. Ełk.

Johannsdorf (niem.), folwark dóbr Kron-Würzau, pow. dobleński w Kurlandyi, parafia Mitawa.

Johannsdorf (niem.), ob. *Ganowce.*

Johannsdorf (niem.), pow. namysłowski, ob. *Wielka Kolonia.*

Johannsdorf (niem.) 1.), wś, pow. żuławski, st. p. Neukirch. 2.) **J.**, folw., pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Johanns-Eszer (niem.), wieś, pow. żuławski, st. p. Seckenburg.

Johannshof (niem.), folw. dóbr Gross-Essern, pow. goldyngeński, par. Frauenburg.

Johanów, dwór, pow. rossieński, par. botocka, własność Mańkowskiej.

Johanówka, wś i folw., pow. zamojski, ob. *Joanówka*.

Johanówka, *Hanówka*, ob. *Annówka*.

Johanowo, kol., pow. sieradzki, gm. Krokocice, par. Małyń. Por. *Joanów*.

Johanowo, dobra, pow. szawelski, parafia poszwytyńska, 45 włók rozl., należą do hr. Jana Tyszkiewicza. *J. Godl.*

Johanowo 1.), folw. szlach., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 58 w. od Oszmiany, 1 dom, 25 mk., z tego 15 prawosł., 10 katol. 2.) **J.** albo *Śniegi*, folw. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., gm. Giedrojcie, o 50 w. od Wilna, 1 dom, 32 mk. katol. (1866).

Johanpol, osada, pow. święciański, 2 okr. adm., o 14 w. od Święcian, 3 dm, 34 mk., z tego 23 starow., 11 katol. (1866).

Johanshof (niem.), folw. od dóbr Stelmużża barona Felckerzamba, pow. jakobsztadzki w Kurlandyi.

Johnasdorf (niem.) 1.), wś, pow. ostródzki, st. p. Brzydowo. 2.) **J.**, ob. *Jonasdorf*.

Johnhof (niem.), ob. *Jonów*.

Johnken (niem.), folw., pow. iławski, st. p. Iława Pruska.

Johnsdorf (niem.), wś i dobra, pow. grotkowski, par. Lasswitz, o 1 milę od Odmachowa. Wś ma 15 osad, 689 mr. rozl., młyn, bogate sady śliwkowe; folw. średniej wielkości, gleba glinkowata.

Johnsdorf (niem.), ob. *Jenszecy* (łuż.).

Johnwitz (niem.), r. 1383 *Jonewicz*, wieś, pow. olawski, par. Więzów.

Johstan (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. dobleński, par. Mitawa.

Jokacie, wś, pow. kowieński, par. i gmina Betygoła, narzecze litewskie. *J. D.*

Jokeln (niem.), ob. *Jockeln*.

Jokisch (niem.), folw., pow. międzyrzecki, 2 dm., 20 mk., należy do gm. i miasta Międzyrzecza.

Joksze 1.) wś, pow. szawelski, gm. łuknicka, na lewym brzegu rz. Wirwity, na granicy pow. telszewskiego; ma dusz rewiz. 24, ziemi piaszczystej 217 dzies. 2.) **J.**, folw., pow. szawelski, par. kurszańska, 3 włóki rozl., własność niegdyś Lutyna, dziś Bogdanowicza

Jokule, dwór, pow. rossieński, par. gorżdowska, własność Wolmera.

Jolice (dawniej), dziś *Golice* (ob.) w łęczyckiem.

Jolków, przys. Marcówki, pow. wadowicki, w okolicy górzystej, na lew. brz. Skawy.

Jolsva (węg.), ob. *Dluha Luka* i *Jelszawa*.

Jolsva-Taploca (węg.), ob. *Teplica*.

Jołcza, wś z zarządem gminnym, w południowo-wschodniej stronie pow. rzeczyckiego, nad lewem ramieniem rzeki Brahinki, nieopodal od brzegów rzeki Dniepru, w bardzo żyznej obfitującej w łąki miejscowości. Ma cerkiew parafialną i szkółkę. Gmina jołczańska składa się z 12 starostw, 17 wiosek i liczy 1540 włościan płci męzkiej. Okrąg pol. brahiński.

Jołtuchy, wś, pow. latyczowski, gm., par. i st. p. Żeniszkowce, ma cerkiew N. P. M., 250 dm., 809 mk., w tem 27 szlachty, 31 izr., ziemi włościan 146 dzies., dworskiej 330 dzies., cerkiewnej 49 dz. Wieś ta należała do stwa barskiego, do t. z. wsi bojarskich. R. 1616 J. albo Ruda Parobecza była w dożywociu Michała Karbota cum conditione wyprawiania jednego konnego ze starostą barskim. Wieś bezleśna, obecnie należy do wielu właścicieli.

Jołtuszków 1.) albo *Ołtuszków*, ross. *Jałtuszkow*, małe miasteczko, pow. mohylowski, nad rz. Ladawą, do 2000 mieszkańców, dm. 250, szkoła wiejska, zarząd gminny, sklepów 11, rzemieśl. 14, jarmarków 26, fabryka mączki cukrowej na akcyach; ziemi włośc. z przysiołkiem Brygidówką 524 dz., dworskiej 2090 dzies., kościół parafialny św. Ducha z drzewa w 1799 r. postawiony przez Kazimierza Krasowskiego liczy 1210 parafian; kaplica w Chodakach. Cerkiew św. Trójcy z 2021 paraf. uposażona 73 dz. ziemi. Synagoga i dom modlitwy. J. założony na gruntach starostwa barskiego. Zygmunt I, przychylając się do przełożenia królowej Bony, mając na względzie, że m. Ołtuszków w starostwie barskiem zupełnie przez Tatarów zniszczone, obdarza je prawem magdeburskiem. W 1549 r. znowu zniszczone przez Tatarów, którym mężny opór stawili Pretwicz, Jan Herburt i Sieniawscy (Bielski). Król Stefan i Zygmunt III w 1607 roku potwierdzili wszystkie prawa i przywileje miasteczka, jak świadczy lustracya Humickiego kaszt. kamien. z 1616 r. Dalsze losy miasteczko przechodziło ze starostwem barskiem;—w 1651 nadane było Janowi Wyhowskiemu wojewodzie kijowskiemu, syn zaś jego Eustachy w 1698 r. sprzedał je Jerzemu Dominikowi Lubomirskiemu, następnie władał nim Adam Poniński, od którego nabyli Wisłoccy; w ostatnich czasach miasteczko należało do ks. Abamelik, a dziś do kompanii akcyonaryuszów prowadzących tu fabrykę cukru. 2.) **J.** *podleśny*, duża wieś, parafia Jołtuszków, 1540 mieszkańców, dm. 232, ziemi włościan 1558 dzies. Należała do starostwa barskiego i z niem zmieniała właścicieli. Następnie do Krasowskich—dziś w częściach Czajkowskich 470 dz., Klawera 471 dz., Krukowieckiej 415, Krasowskiego Franciszka 447 dz., Smolińskiej 227 dzies. Jest tu cerkiew pod wezwaniem N. P., do której należy 1908 parafian i 55 dz. ziemi.

Jołtuszkowska słoboda, wś, pow. mohylowski, w północno zachodniej części tegoż powiatu, obok m. Jołtuszkowa, nad stawem któ-

ry tworzy tu Ladawa, domów 281, mieszkańców 1270, ziemi włościan. 999 dziesięcin, dworsk. 1568. Cerkiew pod wezwaniem N. Panny posiada 44 dzies. ziemi. Parafia katolicka należy do m. Jołtuszkowa. Wieś ta należała do starostwa barskiego; obecnie własność sukcesorów Klemensa Krasowskiego.

Jołtyszki, ob. *Giełgudyszki dolne*,

Jołza, jez. w pow. dyneburskim, 24.68 dz. rozl., od niedawna własność Goleniszczewych-Kutuzowych. *Fr. Gl.*

Jommendorf (niem), wś, pow. olsztyński, ob. *Jądorf*.

Jomsburg (niem.), ob. *Wollin*.

Jon-Drucken (niem.), albo *Rubocken*, wś, pow. szyłokarczenski, st. p. Szyłokarczma. 2) *Jon-Jaukandt*, albo *Piktaten*, wś, pow. j. w., st. p. Jugnaten. 3) *Jon-Jündisch*, albo *Jündschen*, wś, pow. j. w., st. p. Saugen. 4) *Jon-Maszut*, ob. *Jonaten*. 2) *Jon-Kawohlen*, al. *Kawohlen*, wś, pow. tylżycki, st. p. Szameitkehmen. 6) *Jon-Kujeleit*, al. *Kujehlen*, wś tamże. 7) *Jon-Meussen*, ob. *Eydaten*. 8) *Jon-Minneiken*, al. *Minneiken*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. *Wieszen*. 9) *Jon-Raubszen*, al. *Paschelischken*, wś, pow. j. w., st. p. Saugen. 10) *Jon-Sakuthen*, al. *Wabbeln*, wś, pow. j. w , st. p. Kinten. 11) *Jon-Schadwill*, in. *Alck*, wś, pow. j. w., st. p. Saugen. 12) *Jon-Szeumen*, al. *Laschen*, wś tamże. 13) *Jon-Sziesgirren*, wś, pow. szyłokarczemski, stacya poczt. Szyłokarczma. 14) *Jon-Tarwieden*, wś, pow. j. w., st. Jugnaten. 15) *Jon-Tautkus*, al. *Tautischen*, wś tamże. 16) *Jon-Theboes*, al. *Blaszen*, wś, powiat szyłokarczemski, st. p. Kinten. 17) *Jon-Wirkutt-Matz*, al. *Wirkieten*, wś, pow. j. w., st. p. Kukoreiten.

Jonaiten (niem.), ob. *Joneiten*.

Jonajcie, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita. Odl. 12 w. od Wyłkowyszek. W 1827 r. było tu 25 dm. i 243 mk., obecnie 10 dm., 71 mk.

Jonajcie, ob. *Jonojcie*.

Jonaki lub *Janaki*, *Janiki*, wś i folw., pow. janowski, gm. Kawęczyn, par. Janów. Spis urzędowy z 1872 r. podaje tylko nazwę: Janiki. Spis z 1827 r. i Zinberg Jonaki.

Jonańce 1.), dwór w pow. wiłkomierskim, par. Wiżuny, o 60 w. od Wiłkomierza. Kaplica katol. Dwór i wieś nad rz. Swiętą, przez którą jest przewóz na trakcie ryskim z Uciany, z karczmą, należy od wieków do familii Jawgiellów. 2.) **J.**, folw. i wieś, pow. wiłkomierski, par. Owanta, okr. polic. Uciana, własność Chlewińskich, grunta słabe.

Jonasdorf (niem.), wieś, pow. malborski, obejmuje posiadł. 7, zagrodn. 1, włók 107, kat. 145, ew. 132, men. 12, dm. 19. Parafia Königsdorf, szkoła Kaczynos, poczta Starepole (Altfelde). Odległość od Malborka 1 $^{1}/_{4}$ mili.

Jonasthal (niem.), dobra stadninowe, pow. gąbiński, st. p. Trakieny.

Jonaten (niem.) 1.) albo *Jon-Maszut*, wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma. 2.) **J.** al. *Galsdon-J.*, wś, pow. tylżycki, st. p. Plaschken.

Jońce, kol. i wś włośc.. pow. rypiński, gm. Szczutowo, par. Łukomia. Odl. 22 w. od Rypina. Posiada ewangelicki dom modlitwy, szkołę początkową, 36 dm., 307 mk., 321 mr. rozl. Por. *Paprotki*.

Joncz..., por. *Jącz .., Jęcz...*

Jonczewek, wś i folw., nad rz. Mień, pow. lipnowski, gm. Jastrzębie, par. Karnkowo, odl o 4 w. od Lipna, ma 2 dm., 18 mk., 7 mr. gr.

Jonczewo 1.) *Jeziorne*, wieś, pow. płocki, gm. Żągoty, par. Bielsk, odl. o 17 w. od Płocka, ma 5 dm., mk. 44, gruntu 285 mr. 2.) **J.** *Abramki*, wś, pow. płocki, gm. Żągoty, parafia Bielsk, odl. o 16 w. od Płocka, ma 3 domy, 61 mk. Folw. Jonczewo-Abramki, przy którym istnieją przyległości Jonczewo Dusze, Jonczewo Rogacze, Jonczewo Pszczule i wś Jonczewo Abramki. Rozl. wynosi m. 313, grunta orne i ogrody m. 260, łąk m. 13, past. m. 26, nieużytki i place m. 14, bud. mur. 2, drew. 9. Wiatrak. Wieś Jonczewo-Abramki osad 6, z gruntem m 10. *A. Pal.*

Jonczyki, dwór, pow. sieradzki, gm. i par. Godynice, odl. od Sieradza 21 w. J. z przyległym: Pędziwiatrem, Plutami, Szczesem i Kurpiem mają dm. 25.

Jonczyk, parę osad pod Gosławicami i pod Olszyną, pow. lubliniecki.

Joneikischken (niem.), wś, pow. żuławski, st. p. Neukirch.

Joneiten (niem.), wieś, pow. żuławski, nad zatoką kurońską, w równinie zalewanej wodą zatoki. Ma 235 mk. ewang. Litwinów i agenturę pocztową. *J. B.*

Jonel-Kindschen (niem.), al. *Szibben*, wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma.

Jonel-Klebing (niem.), al. *Tirkslen*, wś, powiat szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Jonell-Szodeiken (niem.), al. *Seigen*, wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Kretynga Niemiecka.

Jonewicz, ob. *Johnwitz*.

Jonie 1,), wieś nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, 3 okr. adm., o 47 w. od Wilna, 5 dm., 54 mk., z tego 6 prawosł., 48 kat. 2.) **J.**, wś rząd., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 30 w. od Lidy, 6 dm., 62 mk. (1866).

Joniec (podobno *Janiec*), wś, pow. płoński, gm. Szumlin, par. Joniec, o 12 w. od Płońska, nad Wkrą. Wieś ta miała być założona przez Jana Sobieskiego i wraz z wsią Sobieszczki, Królewo, Wrona (podobno Warna pierwotnie), Sobokleszcz i Szumlin, stanowiła klucz szumliński, królewszczyzną zwany. W Jońcu hodowano stadninę Jana III, a król ten przybywał

tam na łowy. Do początku XVIII w., Joniec wraz z całą królewszczyzną był własnością rodziny Sobieskich. Prowizyą z dóbr tych pobierał królewicz Jakób aż do śmierci t. j. do r. 1737. R. 1776 Joniec przeszedł w ręce Michała Poniatowskiego prymasa. W tymże czasie na miejscu spalonej drewnianej kaplicy z XIV w. parafianie zaczęli budować kościół murowany. Do składek ich dołożył znaczną sumę książę prymas, nadając zarazem erekcyą i zakładając szkółkę. R. 1862 kościół odnowiony. W dzwonnicy jest wmurowana tablica z abecadłem drukowanem, liczbami i wierszem następującym: „Czytać, pisać, rachować, uczcie się z tej tablice, Pomogą ci do tego proboszcz, pan, rodzice. Chceszże dokładniej poznać tę naukę walną, Wraz z inszemi książeczkę masz parafialną. Korzystaj z daru który czyni rząd krajowy, Będziesz z niego majętny, porządny i zdrowy. Proście Boga za króla, ojczyznę, panów i dobrodzieja, Oraz za biskupa ks. Poniatowskiego autora tej tablicy. Rok 1784." Joniec od czasu Sobieskiego osiadły jest przez gospodarzy włościan, ma urząd gminny, karczmę, 53 dm., 503 mk., 881 mr. gruntu. R. 1827 było 39 dm., 270 mk. Par. J. ma 2400 dusz katol. *Z. M.*

Jonienen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Jonik, os. leśna, pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonki.

Jonikam (niem.), wś, pow. holądzki, st. p. Schlobitten.

Jonikaten (niem.) al. *Lukoscheiten*, wś i dobra, pow. tylżycki, st. p. Stonischken.

Jonino, jez. rządowe w pow. dyneburskim, 4.15 dzies. rozl. *Fr. Gl.*

Joniny z Lipiem, wś nad dopływem Biały z praw. brzegu, na zachód od Tuchowa, w okolicy pagórkowatej, 296 m. npm., w pow. tarnowskim, należy do parafii rzym. kat. w Ryglicach, ma 866 mieszk. rzym. kat. Większa pos. ma 346 m. roli, 23 m. łąk i ogr., 37 m. past. i 318 m. lasu; pos. mniejsza 802 m. roli, 73 m. łąk i ogr., 112 m. past., 134 m. lasu. Ta wieś ma kasę pożyczkową gminną z kapitałem 469 zł. wa. *Mac.*

Jonischken (niem.), dobra, pow. szyłokarczemski, st. p. Kukoreiten.

Joniszki, os., pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Syntowty. Odl. 18 w. od Władysławowa, ma 1 dom, 5 mk.

Joniszki, ob. *Janiszki.*

Jonka, niem. *Jonke Fl.*, struga w Prusach zachodnich, w starych dokum. *Jana, Jane, Janía.* Początek bierze w jańskich i rynkowskich borach, w pobliżu folwarku Długoleszcz i Grabowiec w pow. kwidzyńskim. Płynie licznemi zakrętami, przeważnie ku północy. W lasach jańskich, zaledwie pół mili od źródła uszedłszy, pędzi młyn Słuchacz. Wzmacnia się potem dopływem po prawej stronie zpod Kopytkowa, mija dobra Stara Jania przy bitym trakcie skurczewsko-czerwińskim, dalej zaraz Kościelną Janię. Przyjmuje po lewej strugę zpod Mirotek. Tworzy granicę pow. starogródzkiego i kwidzyńskiego, mija folw. Kornatki, gdzie przedtem młyn pędziła (ob. mapę wojskową). W dalszym biegu obraca młyn w Lipiej górze, przyjmuje po lewej stronie znaczny dopływ Liszki, dawniej z dokum. Mielcucha, zpod Wielbłądowa, obraca młyn w Pile. Przechodzi ztąd do starogródzkiego powiatu, pędzi młyn w Olszówce, dalej nieco w Królówlesie, gdzie przed wsią kolej żel. bydgosko-tczewską mija. Płynie między kościelną wsią Dzierzążnem i Morzeszczynem. Zaraz poza ostatnią wsią przyjmuje po lewej strugę Bachę zpod Olszów (Wolsze) i Nowej cerkwi. Tworzy ponownie granicę pow. kwidzyńskiego i starogródzkiego i uchodzi nieco powyżej wsi Brody w powiecie starogródzkim do Wierzycy (Ferse Fl.). Długość Jonki wynosi w zakrętach około 5 mil. Tylko przy źródle i przy ujściu płynie śród lasów, zresztą przez pola uprawne. Wody niezbyt wiele pędzi latem. Zato po zimie i po ulewach z brzegów występuje i łąki naokoło zalewa. Brzegi ma często górzyste i piaszczyste. Z powodu miałkiej wody o letniej porze mało rybna. *Ks. F.*

Jonken (niem.), osada do wsi Zychce, pow. człuchowski, ob. *Niepszczolony* i *Janki.*

Jonkendorf, wś kościelna, pow. olsztyński, ob. *Jonkowo.*

Jonki, niem. *Jonken*, osada do wsi Zychce, pow. człuchowski, ob. *Niepszczolony.*

Jonkowitz (niem.), ob. *Jankowice*, powiat pszczyński.

Jonkowo, niem. *Jonkendorf*, wieś kościelna paraf., pow. olsztyński, na polskiej Warmii, około 2 mile od Olsztyna. J. należało oddawna do dóbr stołowych warmińskich biskupów, którzy ją potem ustąpili wraz z cała tą okolicą na uposażenie kapitule. R. 1345 biskup warmiński Herman wystawił 1-szy przywilej na tę wieś, którą miano dopiero założyć w ziemi (in terra) Gudikus przy bagnisku Mosebruch przy granicy Gritegrucz. Nazywać się miała z woli biskupa po niem. *Hogenbruch.* Co się jednak nie stało, tylko nazwana została według 1-go sołtysa Joneko ze wsi Bartłomieja Jonkowo. Wspomniony sołtys brał cały dochód z sądów mniejszych i $^1/_3$ z większych. Sądy, które wykonywał, odnosiły się „usque ad collum et manum." Prawo było nadane chełmińskie. Za sołectwo odbierze Joneko włók 6 wolnych i innych 6 z łaski, za które nam będzie służył z koniem w wojnie. Także nam da na uznanie panowania naszego od włók niesołtyskich 1 talent wosku i 1 denar koloński

corok. Dla kościoła, który się ma budować, przeznaczamy także wolnych 5 włók. Od innych dadzą nam po pół marce denarów pruskich. Ażeby ludzi tem łatwiej mógł sołtys dostać do obsadzenia, pozwalamy karczmę założyć, w której piwo sprzedawać będą, a od której nic nam sołtys nie będzie płacił. Łowy może sołtys podejmować w granicach swoich i ryby łowić w jeziorze Rauthschoys ku własnej potrzebie. R. 1462 w lutym komtur elbląski Henryk von Plauen zburzył prawie całą wieś, w lipcu nadto bydło wszystko co jeszcze pozostało ludziom pozabierał, nietylko tu ale i w całej okolicy olsztyńskiej. R. 1580 d. 18 września kościół tutejszy, patronatu kapituły warmińskiej, konsekrowany przez biskupa warmińskiego Kromera pod tytułem św. Jana Chrzc. Podług lustracyi z r. 1656 wieś wydana była włościanom, których liczono 14, włók 60; 2 sołtysów, wolnych (Freie) także 2, karczma 1. Włościanie dawali społem kur 64, gęsi 32, gotówką czynszu fl. 16. Dwóch wolnych z 6 włók swoich czynili 1 służbę wojenną i dawali łaszt pszenicy 1, łaszt żyta 1, funt 1 wosku i 1 koloń. fen. Pustych włók było 9. R. 1714 nowopobudowany kościół konsekrował sufrag warm. Kurdwanowski d. 14 czerwca pod tyt. św. Jana Chrz. i św. Rocha. R. 1789 z gruntu odnowiony kościół konsekrowany przez bisk. warm. Krasickiego d. 28 paźdz. pod tyt. jak wyżej. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś i wydał na własność dawniejszym czynszownikom. R. 1873 kościół tutejszy liczy komunikujących 1220; proboszczem jest Jan Skowroński. Ludność jest tu oddawna polska. Do parafii J. należą wsie J., Pupki i Węgajty. Ludności ma J. 692 głów. Leży w równinie żyznej, mającej znaczne pokłady torfu. Jest w J. agentura pocztowa. Ob. Monumenta Warmiae i Zeitschr. f. d. Gesch. Ermlands, VII. *Ks. F.*

Jonne 1.), wieś, pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. 17 w. od Sierpca, posiada szkołę początkową, 37 dm., 458 mk., 966 mr. gruutu dobrego, 33 nieuż. W 1827 r. było tu 28 dm. i 207 mk. 2.) **J.**, wieś, pow. lipnowski, gm. i par. Bobrowniki, odl. 12 w. od Lipna, liczy 4 domy, 34 mk., 84 mr. gruntu dobrego, 7 nieużyt. Należała do dóbr Gnojno.

Jonnik albo *Jonniki*, wieś, pow. łukowski, gm. i par. Stanin. W 1827 r. było tu 8 dm., 55 mk., obecnie 24 dm., 226 mk. i 953 mr. obszaru. Należała do dóbr Gąska.

Jonno, ob. *Junno* i *Grodziec*.

Jonojcie 1.), folw., pow. szawelski, parafia szadowska, ma 12 włók ziemi, należy do Węckiewiczów. 2.) **J.**, folw., pow. szawelski, par. łuknicka, własność Petronęli Gwałdowej i Micewiczowej, 1 i pół włók rozl. 3.) **J.**-*Galwaliszki*, folw. tamże, 4 włóki rozl., własność Pietkiewiczów. 4.) **J.**, wieś, pow. szawelski gm. popielańska, niegdyś wś starościńska, 31 dusz rewiz., 500 dzies. ziemi. 5.) **J.**, wś, powiat szawelski, gm. poszwityńska, dusz 30, dzies. ziemi 240. *J. Godl.*

Jonopols, ob. *Janopol*.

Jonów, *Jonowe*, niem. *Johnhof*, folw. dóbr Rusinowice, pow. lubliniecki; inaczej Kokotek.

Jonsdorf (niem.), ob. *Johnsdorf*.

Joppe, przys. Jastrzębkowa w pow. lwowskim.

Jora, po węg. *Oer*, wś w hr. użhorodzkiem (Węgr.), kościół paraf. rz. katol., gr. katol., synagoga żydow., urodzajna gleba, młyn wodny, 740 mk.

Jora, niem. *Jauer*, wś, pow. lecki, nad jez. ryńskiem, na zachód jeziora Tałty, przy granicy powiatu ządzborskiego, na pruskich Mazurach. R. 1437 mistrz w. krzyżacki Paweł von Russdorf zapisał wieś J., 60 włók liczącą, na własność Januszowi, Mikołajowi i Stanisławowi z Jory (von Jauer). Za to miał im każdy służyć konno w zbroi. Ob. Dr. Töppen, Gesch. Masurens.

Jordajcie, dobra, pow. szawelski, 3 okr. polic., par. żagorska, przy szosie z Gruźdź do Żagor i Janiszek. Rozl. włók 205, większa połowa pod lasem, troskliwie pielęgnowanym. Dobra te należą do Wład. Komara, dziedzica Bejsagoły. *J. Godl.*

Jordan, ob. *Kamionka*.

Jordanestie i *Haleszyny*, wś, pow. storożyniecki na Bukowinie, o 11 kil. od Storożyńca, ma cerkiew grecką nieunicką.

Jordaniec, potok podgórski, na Podhalu spiskiem (Węgry), wypływa w obr. gm. Hafki, w płd. stronie wsi, płynie na płn. przez obr. gm. Hafki i Starej wsi, wpada z pr. brz. do Dunajca na obszarze Lechnicy, nieco na zachód od ujścia Hafki (ob.), naprzeciwko Sromowiec średnich. Długość biegu 9 kil. *Br. G.*

Jordanki, niem. *Jordanken*, r. 1303 *Gut Jordanis*, 1437 *Jordansdorf*, 1669 *Jordanki*, włośc. wś, pow. sztumski, około połtorej mili od Malborka. Obszaru liczy mr. 1660, budynk. 48, dm. 24, katol. 136, ew. 74. Parafia Kalwa, szkoła w miejscu, poczta Starytarg. Za czasów reformacyi mieli te dobra zlutrzeni Güldensternowie, którzy tu kościół luterski założyli. R. 1717 kiedy J. nabył po nich Słup-Wałdowski, katolik i polak, kazał go rozebrać jako niepotrzebny i materyał przewieść do Dzierzgonia (Christburg), gdzie został użyty na budowę klasztoru oo. reformatów. R. 1772 przy okupacyi znajdowały się jeszcze J. w posiadaniu Wałdowskich. *Ks. F.*

Jordanów 1.), kol. i os. karcz., pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Mileszki. Ma 36 dm., 340 mk., 486 mr. ziemi włośc. Os. karczemna, nazwiskiem Smolewizna, należy do

dóbr Bedoń. 2.) **J.**, os. młynarska, pow. gostyński, należy do dóbr Solec.

Jordanów, miasto nad Skawiną z widokiem na Babią górę, pod 37°30' wsch. dług. od Ferro i 49°39' półn. szerok., w pow. myślenickim, w pobliżu przejścia przez Tatry z doliny Orawy do doliny Raby, 802 m. wys. Ubogie górskie miasto, z obszernym trawą porosłym rynkiem, na którym wznosi się zajęty kramami drewniany ratusz, jest zabudowane drewnianemi, prawie jednakiemi domkami, od których różni się tylko murowana szkoła, plebania i dom ubogich. W bardzo pięknej, malowniczej dolinie położona stolica Babiogórców (ob. *Górale*), nazywana także Zielonem miastem, zajmuje przestrzeni 1479 mr. i ma 1254 mieszk., między tymi 1065 rzym. kat. i 189 izrael. Majątek czynny wynosi 20800, bierny 4330 a roczny dochód około 6000 zł. wa. Ludność trudni się garncarstwem, uprawą bardzo niewdzięcznej roli i handlem. Do podniesienia handlu przyczyniają się cztery doroczne jarmarki, z których każdy trwa trzy dni. Głównemi artykułami przedaży jest bydło, trzoda chlewna i płótno. J. ma szkołę ludową dwuklasową, parafią rzym. kat., urząd pocztowy i telegraficzny, sąd powiatowy, notaryat, lekarza i aptekę. Kiedy założono Jordanów niewiadomo, ponieważ jednak rodzina Jordanów herbu Trąby pierwszy raz występuje w dokumentach jako osiadła na Spiżu, mianowicie Marek, Jerzy i Paweł niechcą płacić dziesięcin (Morawski Sąd. II, 171) około r. 1441, nadto w tych czasach głównie w tej stronie Polski spotykamy oddziały braci czeskich i polskich husytów, przeto być może, że wonczas powstała tutaj osada husycka, coby potwierdzała biblijna nazwa Trąby są godłem górnictwa żupnego a wieś Zakliczyn w pow. wielickim (prawdopodobniej niż miasto nad Dunajcem, jak podaje Morawski) posiadają w 1505 r. Jordanowie, potomkowie Hansa wójta myślenickiego, starszego górniczego w żupach wielickich, który Zakliczyn od króla w r. 1455 otrzymał. W ten sposób da się wytłumaczyć późne powstanie parafii rz. kat. Kościół paraf. drewniany, zbudowany w 1570 r., był do 1857 filialnym od par. w Łętowni. Prócz tego kościoła był jeszcze kościół zbudowany w r. 1648 przy szpitalu św. Wawrzyńca, zniesiony w 1776, prebenda bractwa różańcowego, zniesiona w 1775, i dom Tow. Jez. zbudowany około r. 1726 a zniesiony w r. 1777. Przy parafii znajduje się fundacya Jordana Spytka z r. 1597 w celu utrzymywania 8 ubogich, mająca dom murowany i około 10600 zł. wa. majątku. Parafia należy do dyec. tarnowskiej i ma z przyłączonemi pięciu wsiami 4696 rzym kat. i 189 izrael. *Mac.*

Jordanowice, wś i folw., pow. błoński, gm. i par. Grodzisk. W 1827 r. było tu 21 dm., 235 mk., obecnie 381 mk. Wieś ta leży przy stacyi Grodzisk dr. żel. warsz. wied. i posiada piękny park spacerowy, cel wycieczek letnich dla warszawian. Dokoła parku wznoszą się liczne domki i wille z letniemi mieszkaniami. Dobra J. składają się z folwarku J., Szczęsne v. Cyberowa Wola, Kierz v. Krze, wsi J., Kady, Odronowola, Kałęczyn, Wólka Grodziska i miasta Grodzisk. Własność Henryka hr. Skarbka. Rozl. wynosi m. 1630, grunta orne i ogrody m. 732, łąk m. 194, pastw. m. 46, lasu m. 614, nieużytki i place m. 44, bud. mur. 10, drew. 29, płodozmian 8-polowy. Cegielnia i pokłady torfu. Wieś Jordanowice osad 21, z gruntem m. 303; wś Kady osad 7, z gruntem m. 292; wś Odronowola osad 9, z gruntem m. 258; wś Kałęczyn osad 10, z gruntem m. 213; wś Wólka Grodziska osad 32, z gruntem m. 273; miasto Grodzisk domów 51, z gruntem m. 38. *Br. Ch.*

Jordanówka, wieś w pow. mościskim, 18 kil. na płd. zachód od stacyi kolejowej, poczty i sądu powiatowego w Mościskach. Maleńką tę wioskę okalają od płn. zach. Horysławice, od płn., wsch. i płd. wsch. Bolanowice, od płd. zach. Radochońce. Przez płd. wsch. obszar płynie w pobliżu granicy potok Sołotwina (dopływ Buchty). Wchodzi on tu z Radochoniec, płynie od płd. zach. na płn. wschód a ztąd wchodzi do Bolanowic. Własn. większa ma roli ornej 107, łąk i ogr. 20, pastw. 8, lasu 43; własn. mniejsza roli ornej 52, łąk i ogr. 11, pastw. 17 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 142 mk. w gminie, 17 na obszarze dwor., wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 108, gr. kat. 34. Par. rzym. kat. w Hussakowie, gr. kat. w Bolanowicach.

Jordanowo 1.), według Zarańskiego *Polentowo* (?), wś, pomiędzy jeziorami, pow. inowrocławski, 6 dm., 69 mk., 56 ew., 13 kat., 12 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Złotnikach (Güldenhof) o 4 kil. 2.) **J.**, olędry i gm., 2 miejsc.: a) J. olędry; b) Mochelek, olędry; 10 dm., 79 mk., wszyscy ew., 19 analf. 3.) **J.**, dom., 2490 mr. rozl.; 2 miejsc: a) J. dom., b) Jordanówko folw.; 12 dm., 252 mk., 55 ew., 197 kat., 129 analf. *M. St.*

Jordansmüh (niem.), pow. olesiński, ob. *Kamień.*

Jordany, dwór, pow. wiłkomierski, okr. polic. widziski, nad strugą Jordan i jez. Żyrnowo, o 13 w. od Wiłkomierza, 108 mk., młyn wodny (1859).

Jorki, ob. *Jurki.*

Jorkiszki, ob. *Jurkiszki.*

Jorksdorf (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Laukischken.

Joryszki, zaśc. szlach. nad rz. Sawenią, pow. wileński, 3 okr. adm., o 32 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. katol. (1866).

Josaphat (niem.), ob. *Jozafat.*

Josef-falva i *Tolowa*, wś, pow. Gurahumora na Bukowinie, o 9 kil. od st. p. Illischestie, par. grecka nieunicka Dragojestie.

Josefinendorf (niem.) albo *Józefina*, kolonia niemiecka, przys. Poddubiec, pow. Rawa Ruska.

Josefowo (niem.), pow. starogródzki, ob. *Józefowo.*

Josefsberg (al. Korośnica), niem. kolonia w pow. drohobyckim, 22 kil. na płn. wschód od Drohobycza, 4 kil. na płd. wschód od sądu powiat. i urzędu poczt. w Medenicach, 12 kil. na zachód od najbliższej stacyi kolejowej Bilcze-Wolica. Na płn. leżą Medenice i Krynica, na wschód Bilcze, na płd. Königsau, na zachód Letnia. W płd. stronie wsi powstaje potok Korośnica i płynie na płn. Wieś leży na łagodnej wyniosłości, w równej, urodzajnej okolicy, a zabudowania wiejskie tworzą czworobok w środku obszaru. W płd. stronie leży pastwisko „An der Hutweide", z najwyższem wzniesieniem 310 m., w stronie płn. orne pola Mausboden z najwyższem szczytem we wsi 321 m.; w stronie płn. zach. Pfaffenwald ze szczytem Josefsberg (307 m.) na granicy zach. Własn. większa ma roli ornej 5, łąk i ogr. 1; własn. mniejsza roli ornej 1237, łąk i ogr. 74, pastw. 140 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 740 mk. Mieszkańcy wyznają konfesyą helwecką, mają własnego pastora, piękną murowaną świątynię, szkołę ewang., kasę pożyczkową gminną z kapitałem 495 zł. Do pastoratu należy sąsiednia wieś Ugartsberg. Par. ewang. refor. J. przez ces. Józefa II założona 1784 r. z filiałem Ugartsberg, liczy dusz 1419; w J. 773; kościół mur. z r. 1805 i cmentarz.

Joseph..., ob. *Józef...*

Josephat (niem.), pow. brodnicki i toruński, ob. *Józafat.*

Josephin (niem.), wieś, pow. bydgoski, ob. *Występ.*

Josephine (niem.), folw., pow. pleszewski, 2 dm., 18 mk., należy do dom. i gm. Bógwidz.

Josephinengrube (niem.), ob. *Gardawice.*

Josephinenshoffnung (niem.), kopalnia węgla pod Mysłowicami.

Josephinenthal (niem.), folw., pow. szubiński, 5 dm., 83 mk., należy do dom. Barcina.

Josephinenthal (niem.), folw. do wsi W. Konojady, pow. brodnicki, blisko traktu bitego brodnicko-jabłonowskiego, 1 milę od Jabłonowa, w okolicy lesistej. Bud. 6, dom 1, katol. 7, ew. 10. Parafia Lembark, szkoła W. Konojady, poczta i stacya kol. żel. Jabłonowo.

Josephowo (niem.), ob. *Józefowo.*

Josephsau (niem.), dobra, pow. braniewski, st. p. Braniewo.

Josephsberg (niem.) ob. *Josefsberg* (niem.).

Josephsberg (niem.) 1.) z *Tęczynowem*, kol., pow. olesiński, par. Gorzów, ma 20 osad po 8 mr. 2.) **J.**, ob. *Józefka.*

Josephsberg (niem.), ob. *Józefowo, Bagna, Cegielki.*

Josephsdorf (niem.), przys. Jaślan, pow. mielecki, ma 261 mk. i kasę pożyczk. gm. z kapitałem 624 złr.

Josephsdorf (niem.), ob. *Józefowo* i *Dęby.*

Josephsdorf (niem.), ob. *Jozafat.*

Josephsdorf (niem.), ob. *Józefowice.*

Josephsgrund (niem.), wś, pow. prądnicki, par. Biała, ma 22 osad, 485 mr. rozl.

Josephshoehe (niem.), folw. dóbr Kozłowice, pow. olesiński.

Josephshof (niem.) 1.) folw. do dóbr Nowa wieś, pow. człuchowski, par. Przechylewo, poczta Konarzyny. 2.) **J.**, folw., pow. reszelski, st. p. Rasząg.

Josephshof (niem.), folw. do Wielopola, pow. rybnicki, i do Gostomi, pow. prądnicki.

Josephsthal (niem.) 1.) wieś, pow. wągrowiecki, 8 dm., 106 mk., 7 ew., 99 kat., 45 analf. Poczta w Wągrówcu, st. kol. żel. i telegr. w Budzyniu. 2.) **J.**, dawniej Priment, pol. Przemęt, leśnictwo, powiat babimoski, 1 dom, 6 mk., należy do królewszczyzny Zaborowa (Unterwalden).

Josephsthal (niem.) 1.) kol. pod Niem. Piekarami, nad graniczną rz. Brynicą, powiat bytomski, 19 dm., 252 mk. 2.) **J.**, wś, pow. głupczycki, par. Mladenice, 10 dm., 58 mk.

Josepshwalde (niem.) os. w pow. starogródzkim, ob. *Józefowo.*

Josephthal (niem.), os. do Kębłowa, pow. wejherowski, odległość od Wejherowa $1\frac{3}{4}$ mili.

Josieniszki 1.) zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., odl o 57 w. od Wilna, 3 dm., 28 mk. kat. 2.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr., o 72 m. od Wilna, 1 dm., 9 mk. kat. (1866).

Josifowo, ob. *Józefowo.*

Joski, *Józki*, wś włościańska, pow. mazowiecki, gm. i par. Piekuły. Wchodziła w skład starostwa brańskiego. Podług lustracyi 1560 r. liczy 18 włók z zaroślami. Z powodu sporów zaszłych pomiędzy włościanami i dzierżawcą starostwa Adamem Leśniowolskim królewscy komisarze ustanawiają stały czynsz i robociznę, co potwierdza na ich przedstawienie Zygmunt III w 1605 (ob. *Hodyszewo*); przywilej Zygm. III potwierdza Władysław IV 1634 r., Michał 1659 r., Jan III 1683 r., Aug. II 1720 r. i Stan. Aug. 1790 r. W 1674 znajduje się 18 włók, ztąd pół włoki wybranieckiej, 4 wójtowskie. Prowent zaś wynosił 18 złp.; wybranym za Aug. III jest niejaki Jan Miałkowski, potwierdzony przez tegoż Augusta III; w 1820 zaś ks. unicki w Hodyszewie, Antoni Bankowski. W 1820 r. znajdujemy 11 czynszowników, wybranego i wój-

tostwo; czynszownicy do 1807 r. obrabiali pańszczyznę do wsi Bojnowo, ale kiedy przy prowadzeniu pogranicznej linii odcięto ich od folwarku, przestali odrabiać pańszczyznę i poczęli opłacać czynsz. Czynsz ten, w ilości 592 złp. 10 gr. razem z czynszem od wybraniectwa i wójtostwa, opłacano do zarządu ekonomii Suraż. do której Joski wtedy wchodziły. Włościanie wysiewali 98 korcy ozim., 82 jarzyny; wojtostwo 4 korc. pszenicy, 25 żyta, 5 jęcz. i 20 owsa. Było 72 mieszk. Grunta dzierżawca wypuszczał na trzeciaka włościanom i dlatego nie trzymał koni i bydła. Wś cała opłacała jeszcze 40 złp. tak zwanej suchej arendy, za co mogła brać trunki gdzie jej się spodoba. Dziś J. mają 33 dm., 215 mk. (153 rz. kat.), 859 mr. rozl. *Lud. Krz.*

Jośkiewicze, nad strumieniem Newisza, wś włośc., w gm. Szejbakpol, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy o w. 40, od Wasiliszek w. 8; dm. 6, mk. kat. 61. (1866).

Josmujża, ob. *Jasmujża.*

Josta, *Juosta*, rz., dopływ Niewiaży, uchodzi pod Pojościem, niedaleko Poniewieża. J. bierze początek z błot i lasów nazwanych Wagiłka (lit. zn. Złodziejka) w parafii kowańskiej—przepływa koło Traszkun, Jostynik, Rogówka, Pojościa.

Jostyniki, dwór, pow. wiłkomierski, par. Rogów, własność Daniela Bilewicza, niegdyś do Rogowa Straszewiczów należący.

Joswajnie, ob. *Jaswojnie.*

Josypenki, mała wioska, pow. bracławski, par. Niemirów, należy do klucza niemirowskiego, dawniej Potockich, dziś Strogonowej; Por. *Józefówka.*

Josypowce, ob. *Kusikowce* i *Dyakowce.*

Joszmujża, ob. *Jasmujża.*

Jotańce, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 5 dm., 86 mk. kat. (1866).

Jotaniszki, zaśc., pow. wileński, 3 okr. adm., o 58 w. od Wilna, 1 dm., 15 mk. kat. (1866).

Jotczakelis, ob. *Święta.*

Jotyja, wś nad rz. t. n., pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo. Niezamieszczona w spisie urzędowym miejscowości gub. suwalskiej z 1872 r.

Jotyja, rz., bierze początek w lasach i bagniskach za wsią Budele, niedaleko Niemna, o 5 w, na płd. od w. Błogosławieństwo, w pow. władysławowskim, płynie przez Pojotyje, Jotyszki, Albrechtyszki, Pieśce, Warczule, Degiesie, Bunikiele, Norkwiecie, Bończyce, Narczyszki i pod Kirkiłami wpada do Szeszupy; z prawego brzegu powyżej jej ujścia w Prusy. Przyjmuje z prawego brzegu Krykształkę (pod Gieczami), z lewego pod Degiesami Oryję. Długa 30 do 40 wiorst. *J. Bl., Br. Ch.*

Jotyszki małe, i *J. wielkie*, wś pow. władysławowski, gm. i par. Błogosławieństwo. Odl. 35 w. od Władysławowa. W 1827 r. J. wielkie; liczyły 18 dm., 187 mk.; obecnie liczą 22 dm. 279 mk.; J. małe zaś liczą 14 dm., mk. 193. Por. *Giełgudyszki* i *Joltyszki.*

Jouglauken (niem.), pow. fyszhuski: a) folw., st. p. Grünhoff. b) folw., st. p. Girmo.

Jourlauken (niem.), dobra, pow. labiewski, st. p. Labiewo.

Jowejte, ob. *Jawejsze.*

Jowicze, wś w pow. mozyrskim, nad rzeką Słuczą, w gm. lenińskiej, przy jedynej drożynie wiodącej tem zapadłem polesiem z Lenina do Żalutycz, ma osad 6. *Al. Jel.*

Jownowicze, zaśc. niewielki w pow mińskim, przy drodze wiodącej z miasteczka Iwieńca do wsi Korduń, ma osad 5; jest to ostatni kraniec zachodni odprysków wzgórz awratyńsko-wałdajskich, przerzynających w rożnych kierunkach powiaty borysowski i miński. od Jawnowicz ku zachodowi, miejscowość jest coraz niższą i łączy się z mzczarami Berezyny Niemnowej przez kotlinę rzeki Wołmy.

Jowtodya, ob. *Eftodya.*

Jowżyny. Nieopodal od wsi Wasilewicz, nad błotami chmielnickiemi w pow. rzeczyckim leżącej, do dziś dnia znajdują się wielkie doły albo stndnie tę nazwę noszące, o których zachowała się pomiędzy ludem miejscowym tradycya, mianowicie: iż zostały wykopane z rozkazu „Waregskiej kniehini" Olgi, w czasie jej najścia na Drewlan, za Prypecią zamieszkałych. Istotnie Nestor opowiada o napadzie Olgi, żony Igora kijowskiego, na Drewlan około roku 946, w celu odemszczenia za śmierć męża przez wzmiankowany lud zamordowanego za zdzierstwa i okrucieństwa. (Por. u Karamzina T. I, Roz. VII). Skoro podanie przechowane w ciągu dziewięciu wieków ma pewny związek z dziejami, powinno więc i samo miejsce posiadać niejakie znaczenie dla archeogów. *Al. Jel.*

Józ..., por. *Juz...*

Józafat, niem. *Josephat* 1.) dobra, pow. brodnicki, nad Drwęcą, przy polskiej granicy, 2 mile od Brodnicy. Obszaru liczy mr. 1044, budynk. 9, dm. 6, kat. 38, ew. 23. Parafia, szkoła Hamer, poczta Wrock. R. 1858 właściciel Jadacz. 2.) **J.**, folw., pow. toruński, w okolicy lesistej, 1 milę od Kowalewa. Obszaru mr. 1225, bud 6, dm. 4, kat. 69. Parafia i szkoła Wielka łąka, poczta Kowalewo.

Jozafat, niem. *Josaphat* al. *Josephsdorf*, kol., pow. bytomski, o pół mili od Katowic, par. Chorzów, ma 35 osad 2-morgowych.

Józafatów, ob. *Józefatów.*

Jozapowa, ob. *Józefowo.*

Józef, imię własne, rozpowszechnione dopiero w obecnem stuleciu pod wpływem uwielbienia dla ks. Józefa Poniatowskiego, stało się źródłosłowem licznych nazw nowozakładanych wsi, folwarków i kolonij. Podczas gdy w spisie z 1827 r. w obrębie królestwa is-

tniało 52 miejscowości z nazwą od tego imienia, obecnie istnieje przeszło 220 nazw takich jak Józefów, Józefin, Józefina. Są to przeważnie nowozałożone folwarki, kolonie a rzadko wsie. *Br. Ch.*

Józef, kopalnia galmanu pod Olkuszem, pośród pola dawnych kopalni olkuskich, pomiędzy dawnemi sztolniami Ponikowską i Pilecką, o pół mili od Olkusza, w miejscu dawnej osady zwanej Stary Olkusz, niedaleko ruiny kaplicy św. Jana. Zaczęto w niej pracować w r. 1814 a 1826 wprowadzono regularniejszą odbudowę. Kopalnia ta wydaje do 5000 kibli galmanu grubego a 25,000 drobnego. Rob. 120.

Józef, kop. węgla pod Załężem, pow. bytomski.

Józefa, kopalnia węgla pod Kosztowem, powiat pszczyński.

Józefapol, ob. *Zofipol.*

Józefat, ob. *Józafat.*

Józefatka, wieś włośc., pow. radomski, gm. Kuczki, par. Skaryszew. Odl. 14 w. od Radomia, ma 17dm., 140 mk. i 160 mr. obszaru.

Józefatów, *Józafatów* 1.) osada w dobrach Żelazna, pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna. W 1827 r. było tu 19 dm. i 118 mk. 2.) **J.**, kol., pow. łaski, gm. i par. Buczek, ma 28 dm., 183 mk., ziemi włośc. 276 mr.

Józefatów, dobra, pow. lepelski. Niegdyś własność Pakoszów, dziś Jacynów.

Józefatowo 1.) os., pow. włocławski, gm. Lubień, par. Białotarsk. 2.) **J.**, folw., powiat augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin. Niezamieszczony w spisie miejscowości gub. suwalskiej (Pamiatnaja kniżka z 1878 r.). Folw. J. z attynencyami Stróż, Wołkusz i Wólka. Rozl. wynosi mr. 1489, grunta orne i ogrody mr. 103, łąk mr. 22, pastwisk mr. 46, lasu mr. 1292, nieużytki i place mr. 25. Bud. mur. 5, drewn. 5; pokłady torfu i wapna, cegielnia.

Józefatowo 1.) zaśc. rząd., nad potokiem Kiertuszą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 57 wiorst od Wilna, 1 dom, 26 mk. kat. 2.) **J.**, własn. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 22 w. od Oszmiany, 1 dom, 19 mk. katol. (1866).

Józefek 1.) uroczysko, pow. radzyński, gm. Suchowola, par. Parczew, 1 dom, 6 mk., 2 mr. ziemi. 2.) **J.**, uroczysko, pow. bialski, gm. Sitnik, 1 dom, 4 mk., 190 mr. obszaru.

Józefgród, ob. *Bałta* i *Jeleńsk.*

Józefin 1.) wś, pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Tarchomin. Stanowiła dawniej własność tak zwanego funduszu edukacyjnego i w 1827 r. liczyła 3 dm., 24 mk. 2.) **J.**, wś, pow. radzymiński, gm. Klembów, par. Poświętne. 3.) **J.**, kol. dworska od Brzozówki odłączona, pow. nowomiński, gm. i par. Jakubów. Ma 34 mr. gruntu. Przytem osad włośc. 20 na gruncie 185 mr. 4.) **J.**, wś, pow. nowomiński, gm. Wiązowna, par. Długa Kościelna, należała do dóbr Długa Kościelna (ob.). 5.) **J.**, kol., pow. nowomiński, gm. i par. Glinianka. Ob. *Dobrzyniec.* 6.) **J.**, kol., folw., osada fabryczna i karczma, nad rzeką Rawką, pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek; kol. ma 14 dm., 129 mk., 139 mr. obszaru; folw. 1 dom, 108 mr.; karczma i osada fabryczna po 1 mordzo. 7.) **J.**, ob. *Gorzkowiczki.* 8.) **J.**, folw., pow. lipnowski, gm. Spethal, par. Chełmice (ob.), odl. o 15 w. od Lipna, ma 1 dom, 26 mk., 225 mr. gruntu dobrego, 220 nieuż. 9.) **J.**, wś, pow. janowski, gm. Zakrzówek, par. Boża Wola. 10.) **J.**, folw., pow. janowski, gm. Kosin, par. Świeciechów. 11.) **J.**, folw., pow. chełmski, gm. Turka, par. Chełm, 361 mr. rozl., 10 bud. Do folw. J. zaliczano wsie: Kamieniec, Ignatów, Udalce, Maciejów. 12) **J.**, folw.. powiat chełmski, gmina Cyców, parafia Puchaczów. 13.) **J.**-majdan, wieś, pow. chełmski, gm. Krzywiczki, par. Chełm. 14.) **J.**, wieś, pow. chełmski, gm. Pawłów. Niezamieszczona u Zinberga. 15.) **J.**, wś, pow. włodawski, gm. Wola Wereszczyńska, par. Wereszczyn. Niezamieszczony w spisie urzędowym z 1872 r. 16.) **J.**, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Żeliszew. Ma 7 dm., 52 mk. i 259 mr. rozl. 17.) **J.**, wieś, pow. sokołowski, gm. i par. Jabłonna. Nie zamieszczony w spisie miejscowości gub. siedleckiej (Pamiatnaja Kniżka z 1877 r.). 18.) **J.**, os., pow. węgrowski, gm. i par. Korytnica. Ma 1 dom, 3 mk., 104 mr. ziemi. 19.) **J.**, folw., pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki. Odl. o 2 w. od os. Balwierzyszki, własność Józefy z hr. Tyszkiewiczów Wodzińskiej, przez nią założony w r. 1880 i od jej imienia nazwany. Należy do dóbr Balwierzyszki. *Br. Ch.*

Józefin 1.) dobra poleskie w płd. stronie powiatu mozyrskiego, w okr. policyjnym turowskim, w obrębie gminy berezowskiej, przy nędznej drożynie wiodącej przez moczary i puszcze z Drożdzina do Glinnego, na najgłuchszem polesiu położone. Do końca prawie XVI w. dziedzictwo kniaziów litewskich, następnie i dziś Radziwiłłów przez dar Zygmunta Augusta (ob. Dawidgródek). Do r. 1875 należały do ordynacyi kleckiej, odtąd w skutek najwyższego zezwolenia i układu familijnego przeszły na własność ordynacyi nieświeskiej. Dobra te leżą w obrębie klucza dawidgródzkiego i mają obszaru przeszło 303 włóki litewskie w glebie lekkiej, ale łąki obfite. 2.) **J.**, wś, pow. piński, w 1 okr. polic., mk. 116, ziemi 900 dz., własność Skirmuntów. 3.) **J.**, folwark w pow. nowogródzkim, dziedzictwo Czeczotów, ma obszaru 5 włók litewskich. 4.) **J.**, folwark w pow. mińskim gub. mińskiej, własność Rożkowskich, ma obszaru około 8 włók. 5.) **J.**, folwark w pow. mińskim gub.

mińskiej, własność Nerońskich, ma obszaru około 24 włók litew. *Al. Jel.*

Józefin, folw., pow. kowieński, par. Datnów, należy do dóbr Datnów. *J. D.*

Józefin, wieś, powiat nowogradwołyński, gmina korecka, dusz włościan 135. Niegdyś należała do dóbr koreckich, jednemu z sukcesorów ks. Czartoryskich hr. Hermanowi Potockiemu za 1841 rok skonfiskowana, obecnie własność rządowa. *L. R.*

Józefin, mała wioska w kijowskiej gub., radomyskim pow., nad rz. Rohówką, wpadającą do Uszy, o 8 w. odległa od miasta Chabnego, z którem stanowi jeden majątek, należący do Horwata. Mieszk. 121 wyzn. praw., należą do chabnieńskiej parafii. Ziemi 1219 dzies. piasków z wyniszczonym lasem. Zarząd gminny i policyjny w mieście Chabnem.

Józefin, folw., pow. babimoski, 2 dm., 38 mk.; należy do dóbr i gm. Rakoniewic (Rackwitz).

Józefin, ob. *Józefina.*

Józefina 1.) os., pow. błoński, gm. Młochów, par. Ojrzanów. 2.) **J.**, os., pow. błoński, gm. i par. Grodzisk. 3.) **J.**, kol. i folw., pow. nowomiński, gm. i par. Siennica. Folw. Józefin albo Swoboda, od Nowomińska w. 12, od Siennicy w 4, od Cegłowa w. 4, rozl. wynosi mr. 145, grunta orne i ogrody mr. 125, łąk mr. 3, wody mr. 1, lasu mr. 12, nieużytki i place mr. 4. Bud. drewn. 9. 4.) **J.**, folw., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, par. Parysew, o 8 mil. od Warszawy, o 7 w. od st. Pilawa, o 5 w. od huty Czechy, o 1 i pół w. od os. Parysew. Rozl. wynosi mr. 630, grunta orne i ogrody mr. 149, łąk mr. 125, pastw. mr. 100, lasu mr. 243, nieużytki i place mr. 13. Bnd. drewn. 8. Folwark ten w roku 1873 oddzielony od dóbr Kozłów. 5.) **J.**, kol. nad struga Swędrnią, pow. kaliski, gm. i par. Koźminek, odl. od Kalisza 15 w., dm. 20, mk. 141. 6.) **J.**, wś, pow. wieluński, gmina i par. Siemkowice, odl. od Wielunia 31 w., ob. *Chorzów.* 7.) **J.**, kol., pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków; odl. od Wielunia 21 w., dm. 18, mk. 129, mr. 268. Niegdyś należała do do dóbr Czernice. 8.) **J.**, wś, powiat sieradzki, gm. Klonowa, par. Lututów, odl. od Sieradza 31 w. J. wraz z Piaskami i Niemojowem liczą dm. 41, mk. 515. 9.) **J.**, kol., pow. turecki, gm. Wichertów, par. Psary, odl. od Turku 14 w., dm. 71, mk. 409. 10.) **J.**, kol., pow. turecki, gm. i par. Malanów. Na gruntach odłączonych od dóbr Grąbków. Ma 111 mr. obszaru, 8 dm., 30 mk., odl. od Turku 7 w. 11.) **J.**, folw., pow. noworadomski, gm. Sulmierzyce, par. Lgota, 1 dom, 27 mk., 288 mr. obszaru. 12.) **J.**, kol., pow. noworadomski, gm. Rząśnia, 7 dm., 40 mk., 147 mr. obszaru. 13.) **J.**, wś włośc., powiat noworadomski, gm. i par. Dobroszyce; 6 dm., 29 mk., 40 mr. 14.) **J.**, wś, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. Posiada szkołę początkową. *Br. Ch.*

Józefina, folw. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 29 wiorst od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Józefina, ob. *Josefinendorf* (niem.).

Józefina, b. huta cynkowa pod Zawadą, pow. pszczyński; b. huta cynkowa pod Zawadą, pow. toszecko-gliwicki, i b. kopalnia węgla pod Gardawicami (ob.), pow. pszczyński.

Józefinek, os., pow. maryampolski, gmina Michaliszki, par. Płutyszki; odl. 22 wiorst od Maryampola, ma 1 dom, 11 mk.

Józefino, zaśc. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 21 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Józefinów, folw., pow. łukowski, gm. Radoryż, par. Okrzeja.

Józefinów, niem. *Josephinen*, wś blisko kanału bydgoskiego, 43 dm., 341 mk., 214 ew., 127 kat., 91 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Nakle o 4 kil.

Józefinowo 1.) łotew. *Jezupinowa*, wieś w pow. dyneburskim, parafii ruszońskiej, niegdyś własność Sielickich. 2.) **J.**, łotew. *Juzapinowa*, wś w pow. lucyńskim, par. Pyłda, własność A. Sokołowskiej, 840 dz. rozl.

Józefinowo 1.) folw., pow. wyrzyski, 3 dm., 39 mk., należy do dom. Topola. 2.) **J.**, folw., pow. obornicki, 3 dm., 80 mk., należy do dom. Wełny.

Józefiny, *Józefin*, os., pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, 4 dm., 31 mk., 22 mr. obszaru. Por. *Gorzkowiczki.*

Józefka 1.) os., pow. warszawski, gmina Częstków, par. Łomna. 2.) **J.**, os., pow. kaliski, gm. i par. Iwanowice; odl. od Kalisza 22 w., dm. 2, mk. 20. 3.) **J.**, karczma, pow. kolski, gm. Karczew, par. Pieczew, odl. od Koła 19 w., ma dom 1, mk. 5. 4.) **J.** al. *Józefki*, kol. i os., pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy 27 w., kol. ma dm. 7, mk. 77; os. dom 1, mk. 5. Por. *Ciężków.* 5.) **J.**, kol. i karczma, pow. sieradzki, gm. Zadzim, par. Rososzyca, odl. od Sieradza 19 i pół w. W kol. dm. 12, mk. 56; w karcz. dom 1, mk. 3. 6.) **J.**, osada, pow. sieradzki, gm. i par. Zduńska wola, odl. od Sieradza 16 i pół w., dom 1, mk. 8. 7.) **J.**, os., pow. turecki, gm. Lubola, par. Brodnia, odl. od Turku 38 w., dom 1, mk. 12. W 1827 r. była własnością rządową i liczyła 7 dm, 25 mk. 8.) **J.**, os. włośc., pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Łobudzice; 1 dom, 5 mk., 16 mr. rozl. 9.) **J.**, kol. włośc., pow. noworadomski, gmina i par. Dmenin. Utworzona na gruntach dóbr Dziepułć. Ma 6 dm., 43 mk., 103 mr. obszaru. 10.) **J.**, os. włośc., pow. częstochowski,

gm. Grabówka, par. Kłobuck; 3 dm., 20 mk., 14 mr. rozl. 11.) **J.**, pow. olkuski, gm. i par. Kromołów. *Br. Ch.*

Józefka, niem. *Josephsberg*, folw. do Kamieńca, pow. toszecko-gliwicki.

Józefki 1.) wś, pow. włocławski, gm. i par. Chodecz, 22 dm., 130 mk., 69 katol., 61 ew., 570 mr. gruntu. R. 1827 było 25 dm., 205 mk. 2.) **J.**, ob. *Józefka*.

Józefków 1.) os., pow. kolski, gm. i par. Chełmno; odl. od Koła 13 w., dom 1, mk. 4. 2.) **J.**, al. *Józefów*, folw., pow. kolski, gmina Drzewce, par. Umień. Należy do dóbr Drzewce (ob.). 3.) **J.**, wś, pow. bialski, gm. Sitnik, par. Biała. Nie zamieszczony w spisie urzędowym miejsc. gub. siedl. z 1877 r. 4.) **J.**-szamowski, kol., powiat łęczycki, gm. i par. Witonia. Liczy 11 dm., 115 mk., gruntu żytniego mr. 87. 5.) **J.**, wś, pow. gostyński, gm. Szczawin kościelny, par. Trębki. W roku 1827 było tu 23 dm., 170 mk.; obecnie jest 20 dm., 164 mk., ziemi żytniej mr. 125. Należy do dóbr Trębki. 6.) **J.**, folw., pow. opatowski, gm. Czyżów szlachecki, par. Przybysławice, ma 2 dm., 45 mk. i 646 mr. ziemi dworsk. Należy do dóbr Prusy górne.

Józefkowo, wieś włośc., pow. lipnowski, gm. i par. Skempe; odl. 9 w. od Lipna, ma 8 dm., 155 mk., 98 mr. ziemi i 9 mr. nieuż.

Józefkowo, wś o 2 kil. od Noteci, powiat szubiński, 27 dm., 248 mk., 234 ew., 14 kat., 35 analf. Poczta w Gromadnie (Gromaden) o 6 kil., st. kol. żel. i telegr. w Nakle o 7 kil.

Józefkowo, niem. *Josephsdorf*, folwark do Mgoszcza, powiat chełmiński, ob. *Józefowo* i *Dębie*.

Józefosław albo *Ludwigsgrot*, folw. i wieś, pow. warszawski, należy do dóbr Nowowola, gm. Nowo Iwiczna, par. Piaseczno. W 1827 r. było tu 22 dm. i 160 mk.

Józefów (nad Wisłą), osada, przedtem miasteczko, na praw. brzegu Wisły, pow. nowoaleksandryjski, gm. Rybitwy, par. Józefów. Odl. od Warszawy 177 w., od Lublina 56 w. od Puław 49 w., leży przy trakcie pocztowym z Opola do Annopola, pod 51°2'30."4 sz. i 19° 29'33."1 dług. Posiada kościół murowany, synagogę, szkołę początkową, stac. pocztową. W 1827 r. liczono tu 130 dm. i 1115 mk.; w 1861 r. było 142 dm. (113 murow.) i 1714 mk. (1454 żydów). Obecnie ma około 50 dm. murow., 140 drewn. i 1917 mk. Opoka kredowa, na której mieści się J., dostarcza taniego materyału do budowy domów; ludność trudni się rolnictwem, rybołóstwem i przewoźnictwem na Wiśle, żydzi drobnym handlem, 55 kramów. Było przedtem wsią Kołczyn zwaną, którą Andrzej Potocki, kasztelan krakowski, przywilejem wydanym dnia 25 marca 1687 roku na miasto zamienił, a król Jan III Sobieski takowy dnia 5 kwietnia 1688 roku zatwierdził; podobnież uczynił i król August II dnia 31 maja 1710 r. Według pierwotnego nadania miasto miało prawo wybudowania sobie łaźni i woskobojni, z których dochody, równie jak z kramów około ratusza, były mu przyznane. Niemniej miało wolność palenia wódki, warzenia piwa, sycenia miodu i szynkowania nim, za pewną opłatą dworowi, oraz wolny wrąb do lasu. Wszystkie te nadania z czasem uchylone zostały. Istniał tu do ostatnich czasów klasztor ks. bernardynów; kościół poklasztorny jest obecnie filialnym, erygował go 1727 r. Józef Potocki wojewoda kijowski. Ob. rysunek ratusza w Kłosach Nr. 844. Dawna par. J. należała do dek. chodelskiego. Dobra J. nad Wisłą, podług wiadomości zaczerpniętych z roku 1870 składały się z folwarków głównych: 1) Kołczyn i attynencyi Nietrzeba; 2) Nieszawa z attynencyami Pocześnie, Studnicko i Maryampol; 3) Chróślina z attynencyą folwark Górny v. Owczarnia, oraz miasta Józefów i wsi niżej wymienionych. Rozległość ogólna wynosi mr. 10,083 a mianowicie: folw. Kołczyn z attynencyami grunta orne i ogrody mr. 907, łąk mr. 169, wody mr. 120, lasu mr. 1622, nieużytki i place mr. 47, w osadach karczemnych i innych mr. 25, razem mr. 2890. Folw. Nieszawa z attynencyami grunta orne i ogrody mr. 1275, łąk mr. 60, pastwisk mr. 306, wody mr. 500, lasu mr. 2020, nieużytki i place mr. 30, w osadach mr. 20, razem mr. 4211; folw. Chróślina z attynencyami, grunta orne i ogrody mr. 898, łąk mr. 130, pastwisk mr. 90, wody mr. 169, lasu mr. 1500, zarośli mr. 150, nieużytki i place mr. 30, w osadach mr. 15, razem mr. 2982. W całych dobrach jest bud. mur. 19, drewn. 89, gospodarstwo zaprowadzone 4-polowe. Rzeka Wisła stanowi granicę zachodnią, nadto dwie rzeczki bez nazwy przepływają, na których jest 5 młynów wodnych, 2 tartaki; są dwa jeziora i 3 stawy, 2 gorzelnie, browar i cegielnia. Miasto Józefów nad Wisłą osad 212, z gruntem mr. 243; wieś Kołczyn osad 23, z gruntem mr. 398; wś Wólka Kołczyńska osad 14, z gruntem mr. 272; wś Rybitwy osad 23, z gruntem mr. 642; wś Nieszawa osad 17, z gruntem mr. 342; wś Basonia osad 38, z gruntem mr. 892; wś Bór osad 18, z gruntem mr. 602; wś Chróślina osad 79, z gruntem mr. 1078; wś Chróślanka osad 61, z gruntem mr. 872; wieś Idalin osad 33, z gruntem m. 517; wś Wandalin osad 72, z gruntem mr. 1419; wś Spławy osad 5, z gruntem mr. 27. *A. Pal.*

Józefów (ordynacki), osada, przedtem mko, nad rz. Nepryszką, pow. biłgorajski, gm. Aleksandrów, par. Józefów. Odl. 252 wiost od Warszawy, 100 w. od Lublina, 55 wiorst od

Zamościa, 63 od Rejowca. Posiada kościół par. drewniany, sąd gminny okr. IV, dom schronienia dla starców i kalek, synagogę, 22 kramy, st. pocz. w Zwierzyńcu. W 1827 r. liczono tu 133 dm. i 1045 mk.; w 1861 r. było 166 dm. (20 mur.) i 911 mk. (656 zydów); obecnie ma 27 dm. mur., 94 drew., 1200 mk. J. leży na pokładach piaskowca białego, średnio ziarnowo skalistego, na nagrobki używanego. Jarmarków sześć. Było dawniej wsią Majdan zwaną, którą ordynat Tomasz Józef Zamoyski, starosta grodecki, przywilejem d. 3 grudnia 1725 r. na miasto zamienił i od swego imienia Józefowem przezwał. Nadał on mu wtedy 4 jarmarki do roku, dozwolił palenia wódki, warzenia piwa i sycenia miodu za pewną opłatą, który to przywilej przez żadnego z monarchów nie był potwierdzony. Ordynatowie zaś późniejsi, swobody przedtem udzielone następnie sami znieśli. Tenże sam ordynat fundował tutaj w r. 1723 istniejący dotąd kościół drewniany na podmurowaniu, z dwiema wieżami, pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia N. M. Panny, który konsekrował dopiero w roku 1728 biskup chełmski Szaniawski. Była tu drukarnia hebrajska założona w r. 1824, która, przed laty bardzo czynna, dużo książek hebrajskich wydawała, lecz od czasu powstania i ozwinięcia się tego rodzaju drukarń w Warszawie, działalność jej znacznie się zmniejszyła. Są tu łomy kamienia ciosowego na gruntach wydzierżawionych przez ordynacyą. Pod J. zginął 24 kwiet. 1863 i pochowany Mieczysław Romanowski, zdolny poeta. Par. J. dek. biłgorajskiego dusz 3984. *Br. Ch.*

Józefów 1.) wś, pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Chotomów. Jest tu szkoła początkowa wiejska. W 1827 r. było 17 dm. i 196 mk. Por. *Jabłonna* 2.) **J.**, os., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Żbików. Jest tu fabr. cukru, która 1880 r. miała 611 robotników, wyprodukowała cukru za 660 tys. rs. Do Pruszkowa jest linia dr. żel., 7.9 w. długa. 3.) **J.**, kol., pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Słomczyn. 4.) **J.**, lub *Dębówka* (ob.), powiat grójecki. 5.) **J.**, al. *Czarnowska Wola*, wieś, pow. radzymiński, gm. Małopole, par. Dąbrówka. Ob. *Czarnów*. 6.) **J.**, wś, pow. radzymiński, gm. Strachówka, par. Jadów. 7.) **J.**, w r. 1842 folw. i wś, pow. radzymiński, gm. i par. Ossówno. W r. 1842 oddzielone od dóbr Ossówno, rozległość nieujawniona i nie wiadomo czy folwark ten obecnie istnieje. 8.) **J.**, kol., pow. nowomiński, gm. Barcząca, par. Nowomińsk. Jest tu urząd gminny i szkoła początkowa. 9.) **J.**, wś, pow. błoński, gm. Radzików. 10.) **J.**, wś, pow. błoński, gm. Żyrardów, liczy 205 mk. Por. *Guzów*. 11.) **J.**, kol., pow. kutnowski, gm. i par. Plecka Dąbrowa. Ma 16 dm., 77 mk. i 120 mr. obszaru. 12.) **J.**, os., pow. kutnowski, par. Kutno, dm. 2, mk. 21, posiada gruntu mor. 50. 13.) **J.**, folw., pow. łowicki, gm. i par. Bolimów. 14.) **J.**, wś, pow. gostyński, gm. i par. Kiernozia. Liczy 29 dm., 215 mk., przestrzeni mr. 364, ziemi przeważnie żytniej, utworzona na gruntach folw. Brodne. Por. *Czermno*. 15.) **J.**, os., pow. włocławski, gm. Przedecz, par. Chodecz. 16.) **J.**, kol., pow. nieszawski, ob. *Galczyce*. 17.) **J.**, folw. nad rz. Pokrzywnicą, pow. kaliski, gm. i par. Opatówek, odl. od Kalisza 12 i pół w., dm. 3, mk. 27. Należy do dóbr Opatówek. 18.) **J.**, kol., pow. kaliski, gmina Chocz, par. Stawiszyn, odl. od Kalisza 30 w., dm. 61, mk. 647. 19.) **J.**, folw. i kol. nad rz. Prosną, pow. kaliski, gm. Żydów, par. Chełmce; odl. od Kalisza 9 w., dm. 17, mk. 26 (?). Folw. J. ma 569 mr. rozl. 20.) **J.**, kol. i os., pow. wieluński, gm. Kamionka, par. Krzyworzeka, odl. od Wielunia 8 w. Ma kol. dm. 25, mk. 166; osada dom 1. 21.) **J.**, kol. i osada, pow. łęczycki, gm. i par. Witonia, odl. od Łęczycy 15 w.; kol. ma dm. 9, mk. 75, ziemi 169 mr.; osada dom 1. 22.) **J.**, kol. nad rzeką Wartą, pow. turecki, gm. Piekary, par. Skęczniew; odl. od Turku 17 w., dm. 23, mk. 190. 23.) **J.**, wś, pow. turecki, gm. Biernacice, par. Niewiesz; odl. od Turku 27 w. Józefów z wsią Biernacicami liczy: dm. 14, mk 264. 24.) **J.**, nad rz. Nerem, folw., pow. turecki, gm. Niewiesz, par. Bartkowice; odl. od Turku 28 w., dom 1, mk. 12. 25.) **J.**, kol., powiat turecki, gm. Skarzyn, par. Malanów; odl. od Turku 19 w. J. z Miłaczewem, dwu Miłaczewkami, młynami Miłaczewskiemi, ma dm. 33, mk. 409. 26.) **J.**, kol., pow. turecki, gm. Strzałków, par. Lisków, odl. od Turku 23 i pół w. Czyt. *Swoboda* i *Małgów*. 27.) **J.**, kol., pow. sieradzki, gm. Wróblew, par. Charłupia, odl. od Sieradza 9 i pół w. J. z folwarkami: Charłupia wielka, Janków, Gęsówka, Izabelów i Elatowizna ma dm. 13, mk. 51. 28.) **J.**, kol., pow. sieradzki, gm. i par. Gruszczyce; odl. od Sieradza 19 w. J. wraz z Cienią wielką liczy dm. 9, mk. 179. Por. *Gruszczyce* i *Jasionna*. 29.) **J.**, zwany J.-izbicki lub *Wiktorów*, folw., pow. sieradzki, gm. Dzierząźna, par. Rososzyca; odl. od Sieradza 16 w., dom 1, mk. 5. 30.) **J.**, wś, pow. kolski, gm. i par. Brudzew; odl. od Koła 17 w.; Józefów wraz z Hutą Józefowską ma dm. 25, mk. 178. 31.) **J.**-krzewacki, wś i 2 folw., powiat kolski, gm. Drzewce, par. Kłodawa; odl. od Koła 21 w.; wieś liczy dm. 3, mk. 45; folw. A dm. 3, mk. 33, mr. rozl. 162; folw. B. dm. 2, mk. 12, mr. rozl. 155. 32.) **J.**-ostrowski, kolonia, pow. kolski, gm. Drzewce, par. Dąbie (u Zinberga: Umień), odl. od Koła 12 w., ma dm. 3, mk. 28. 33.) **J.**, kol., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice. W spisie gub. piotrk.

z 1881 r. niewymieniony, może więc nie istnieje pod tą nazwą. 34.) **J.**, kol. włośc., powiat piotrkowski, gm. Bełchatówek, par. Parzno, ma 26 dm., 138 mk., 338 mr. rozl. 35.) **J.**, os. młyn. nad rz. Pilica, powiat piotrkowski, gm. Golesze, par. Wolbórz. Ma 1 dom, 3 mk., 59 mr. rozl. 36.) **J.** stary, wś, pow. rawski, gm. i par. Budziszewice, o 25 w. od Rawy, o 1 w. od Budziszewic, 36 mk., 196 mr. rozl., wiatrak. 37.) **J.**-nowy, wieś tamże, 22 mk., 66 mr. rozl. 38.) **J.**, wś włośc. i os. karcz., pow. rawski, gm. Stara wieś, par. Biała. W r. 1827 było tu 21 dm., 141 mk., obecnie 16 dm., 160 mk., ziemi włośc. 413 mr.; karczma należy do dóbr Chodnów (ob.). 39.) **J.**, wieś włośc., pow. rawski, gm. i par. Czerniewice (ob.), ma 8 dm., 45 mk., 178 mr. rozl. 40.) **J.**, folw., pow. rawski, gm. Góra, par. Łęgonice. Ma 1 dom, 314 mr. rozl. (160 mr. ornej). 41.) **J.**, kol. włośc., powiat brzeziński, gm. Ciosny, par. Budziszewice. Ma 13 dm., 112 mk., 178 mr. obszaru. 42.) **J.**, kol. włośc., pow. brzeziński, gm. Dobra, par. Brzeziny. W roku 1827 było tu 25 dm., 133 mk.; obecnie 10 dm., 85 mk., 180 mr. rozl. Por. *Glinnik.* 43.) **J.**, os. fabr., ob. *Huta Józefów*, pow. brzeziński, gm. i par. Dmosin, pod Osinami, nad Mrogą. 44.) **J.**, kol. włośc., pow. brzeziński, gm. Mroga dolna, par. Brzeziny. Ma 6 dm., 26 mk., 112 mr. obszaru. 45.) **J.**, kol. włośc., powiat łódzki, gm. i par. Bełdów. Ma 9 dm., 72 mk., 157 mr. obszaru. 46.) **J.**, kol. włośc., powiat łaski, gm. i par. Wygiełzów. Ma 16 dm., 118 mk., 271 mr. obszaru. 47.) **J**, kolonia włośc. nad rz. Plisią, pow. łaski, gm. Wodzierady, par. Mikołajewice. Ma 6 dm., 45 mk., 145 morgów obszaru. 48.) **J.**, kolonia, powiat łaski, gmina i parafia Lutomiersk, nie wymienia go urzędowy spis gubernii piotrkowskiej z 1882 roku. 49.) **J.**, wś włośc., pow. noworadomski, gm. Radziechowice, par. Noworadomsk. Ma 7 dm., 34 mk., 77 mr. obszaru. 50.) **J.**, kol. włośc., pow. noworadomski, gm. Gosławice, par. Kodręb. W 1827 r. było tu 16 dm., 84 mk.; obecnie 27 dm., 193 mk., 473 mr. obszaru. 51.) **J.**, folw., pow. noworadomski, gm. i par. Wielgomłyny. Ma 1 dom, 500 mr. (120 ornej ziemi) obszaru. 52.) **J.**, osada, pow. noworadomski, gm. Garnek, par. Kłomnice. 53.) **J.**, pow. noworadomski, gm. i par. Koniecpol. Miejscowości tej i poprzedzającej pod N. 52 nie zamieszcza Spis gub. piotrk. z r. 1882. 54.) **J.**, kol. i folw. należące do wsi Zagórze, pow. będziński, gm. Górnicza, par. Niwka; rozl. 94 mr. gruntów dworskich. Domów włośc. murowanych 13, drew. 7. Ludności stałej 354. Gleba żytnia dobra. 55.) **J.**, folw. dóbr Wysoka lelowska, powiat będziński, gm. Żarki, par. Przybyszów; 2 dm., 87 mr. rozl. 56.) **J.**, wś włośc., pow. radomski, gm. i par. Radom; odl. 4 w. od Radomia, ma 12 dm., 107 mk. i 313 mr. obszaru. 57.) **J.**, folw., pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk, ma 135 mr. rozl., 6 bud. R. 1876 folw. J. oddzielony od dóbr Zawady. 58.) **J.**, folw., powiat radomski, gm. Gębarzew, par. Skaryszew. Odl. 11 w. od Radomia, ma 2 domy, 15 mk., 308 mr. obszaru. 59.) **J.**, zagroda, pow. radomski, gm. Orońsk, par. Wysoka. Od zarządu gminnego w. 15, od powiatowego 27; gruntu mr. 30, dom 1 drewn., mk. 6. R. 1873 oddzielony od dóbr Wysocko. 60.) **J.**, wieś i kol., pow. kozienicki, gm. i par. Tczów. Była tu huta szklana. Odl. 33 w. od Kozienic, leży przy drodze bitej, ma 29 dm., 227 mk., 210 mr. ziemi kolonistów i 360 mr. włośc. 61.) **J.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Bobrowniki, par. Głowaczów. Odl. 25 w. od Kozienic, ma 12 dm., 74 mk. i 246 mr. obszaru. 62.) **J.**, kol., pow. kozienicki, gm. Policzna, par. Zwoleń. Odl. 20 w. od Kozienic, ma 27 dm., 132 mk. i 730 mr. obszaru. 63.) **J.**, kol., pow. kozienicki, gm. i par. Świerze górne, od zarządu gminnego w. 6, od powiatowego 5, gruntu mr. 50, dm. drewn. 2, mk. 13. 64.) **J.**, wieś, powiat iłżecki, gmina i par. Lipsko. Odl. 25 w. od Iłży, ma 38 dm., 240 mk., 512 mr. ziemi włośc., 1 mr. dworskiej. Por. *Daniszów.* 65.) **J.**, folw., pow sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice, Ma 1 dom, 17 mk., 70 mr. obszaru, należy do dóbr Witowice. 66.) **J.**, wś, pow. opoczyński, gm. Zajączków, par. Błogie. Ma 3 dm., 12 mk., 57 mr. ziemi włośc., 2 rząd. 67.) **J.**, folw., pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno. Ma 3 dm., 21 mk. i 240 mr. obszaru. 68.) **J.**, kol., pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Wójcin. Ma 7 dm., 34 mk. i 158 mr. ziemi. 69.) **J.**, wś włośc., powiat konecki, gm. i par. Gowarczów. W 1827 r. było tu 11 dm. i 69 mk.; obecnie 16 dm., 105 mk. i 213 mr. ziemi. 70.) **J.**, kol., pow. konecki, gm. Góry mokre, par. Żeleźnica. Ma 36 dm., 72 mk. i 744 mr. ziemi. 71.) **J.**, wś, pow. konecki, gm. i par. Skotniki. Odl. 33 w. od Końskich, ma 39 dm., 378 mk., 384 mr. ziemi włośc. i 4 mr. dworskie. Posiada smolarnię należącą do dóbr bar. Frenkla. 72.) **J.**, folw., pow. jędrzejowski, gm. i par. Mstyczów. 73.) **J.**, folw., pow. włoszczowski, gm. i par. Moskorzów. Należy do dóbr Goleniowy. 74.) **J.**, folw., pow. miechowski, gm. i par. Książ Wielki. Należy J. do dóbr Rzędowice. 75.) **J.**, folwark, pow. miechowski, gm. Wawrzeńczyce, par. Brzesko nowe. Należy J. do dóbr Rudno dolne. 76.) **J.**, pow. olkuski, gm. i par. Ogrodzieniec. 77.) **J.**, pow. pińczowski, gm. Nagórzany, par. Bobin. 78.) **J.** albo *Józwów*, folw., powiat lubelski, gm. i par. Bychawa. Graniczy na południe z pow. krasnostawskim, na zachód z pow. janowskim, na północ z do-

brami Gałęzów, na wschód z dobrami Wola Gałęzowska. Folwark dobrze zagospodarowany i zabudowany, własność Stefana Kowerskiego. Zawiera przestrzeni mr. nowopol. 600; w tej lasu mr. 230, przeważnie liściastego, urządzonego na 30-letnie poręby. Gruntów ornych mr. 370. Gospodarstwo na 260 mr. od wielu lat płodozmienne, 13-polowe, 10 mr. pod ogrodami i zabudowaniami; pozostających 100 mr. w czteropolówce. Grunt pszenny, przepuszczalny; gleba glinka szara lubelska. Folw. J. założony 1856 r. przez Józefa Przewłockiego. 79.) **J.**, wś, pow. lubelski, gm. i parafia Piaski. 80.) **J.**, wś i folw., pow. lubelski, gm. Jastków. 81.) **J.**, pow. lubelski, gm. i parafia Krzczonów. 82.) **J.**, folw., powiat lubelski, gmina i paraf. Mełgiew. 83.) **J.**, folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Kurów. 84.) **J.**, folw., pow. janowski, gm. i par. Zaklików. 85.) **J.**, kol., pow. janowski, gm. Urzędów, par. Popkowice. 86.) **J.**-stany, folw., powiat janowski, gm. i par. Potok Wielki. 87.) **J.**, wieś, pow. hrubieszowski, gm. i par. Horodło. 88.) **J.**, attyn. do Chorupnika, pow. krasnostawski. 89.) **J.**, folw. dóbr Dębica, pow. lubartowski. 90.) **J.**, os., pow. garwoliński, gm. Żelechów, par. Gończyce, o 10 w. od Żelechowa, należy do dóbr Ostrożeń, ma 3 dm. i 3 osady rolne, 84 mr. gruntu, 22 mk. katol. J. powstał r. 1868 z gruntów dworskich, dla włościan ukazem 1864 r. obdarowanych. 91.) **J.**, wś, pow. łukowski, gm. i par. Tuchowicz. W 1827 r. było tu 18 dm., 144 mk.; obecnie 22 dm., 192 mk., 752 mr. obszaru. 92.) **J.**, wś, pow. łukowski, gm. i par. Serokomla. Ma 35 dm., 268 mk., 605 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Józefów, ob. *Józefowo.*

Józefów 1.) lub *Szetejnie,* folw., pow. kowieński, par. Opitołoki, okr. polic. i st. dr. żel. Kiejdany (o 10 w.), nad rz. Niewiażą; płodozmian 8-polowy, grunta żyzne, własność Syruciów. 2.) **J.**, folw., pow. kowieński, folw. pod Kiejdanami, własność Kognowickich. 3.) **J.**, folw., pow. kowieński, par. Skorule, nad rz. Wilią, o pół wiorsty od Janowa, własność Kossakowskich, gleba pszenna. *J. D.*

Józefów, pow. szawelski, ob. *Dyrwiany.*

Józefów 1.) folw., pow. nowoaleksandrowski, par. owilska, niegdyś do dóbr Wenusowa należący, obecnie dziedzic Józef Kiełłpsz. 2.) **J.**, folwark, pow. wiłkomierski, par. Owanta, do dóbr szwabiskich, wprzód księcia Giedrojcia a dziś Władysława Pomarnackiego należący. *J. Dr.*

Józefów, attyn., ob. *Hermanowicze.* W dziśnieńskim jest też folw. J., własność Racewicza. W J. istnieje fabryka parowa odlewów żelaznych. Por. *Józefowo.*

Józefów 1.) folwark w pow. ihumeńskim, w I okr. polic, uździeńskim. Niegdyś własność Oskierków, następnie Kaznowskich i Kamińskich, a obecnie z tytułu darowizny Obrąpalskich; ma obszaru około 1900 mr. w glebie lekkiej, łąk i lasu dostatek. 2.) **J.**, dwa małe folwarki w pow. bobrujskim, w okr. polic. hłuskim, nad rzeką Komarówką, dziedzictwo Pożarzyckich, ma obszaru 21 włók i 5 mr. litewskich, głuchy poleski zakątek. 3.) **J.**, mały folwark w pow. mińskim, gub. mińskiej, własność Zubowiczów, od roku 1863 ma obszaru około 2 włók litew. *Al. Jel.*

Józefów, ob. *Fejmany, Hofcumberge* i *Józefowo.*

Józefów, *Białokiernica* (po rusku *Josyfiw*), wś w pow. Kamionka Strumiłowa, 32 kil. na półn.-wschód od Kamionki Strumiłowej, tuż na półn.-zachód od urzędu pocztowego i sądu powiatowego w Radziechowie. Na półn. leżą Tetewczyce i Wólka Suszańska, na zach. Wólka Suszańska i Płowe, na płd. Stanin. W zach stronie wsi powstaje potok Białystok (ob.), płynący na pół.-zach. do Bugu. W płd. stronie leży mały las. Na płn. granicy wznosi się Mogiła do 280 m. Własn. więk. ma roli ornej 67, łąk i ogr. 1, pastw. 4, lasu 119; własn. mniejsza roli ornej 259, łąk i ogr. 2 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 375 mk. Przeważna część mieszkańców, koloniści niemieccy, wyznaje protestantyzm; 42 tylko rel. rzym. kat. a mało co więcej gr. kat. Par. rzym. kat. i gr. kat. w Radziechowie; protestanci mają pastora a do pastoratu tego należą: Mirów, Hanunin, Stanin, Antonin, Zabawa i Sapieżanka. We wsi jest szkoła niezbrganizowana ewang. i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 960 zł. Paraf. ewan. augsb. J. ma 2442 dusz; w J. 335; istnieje od r. 1790. Ma filiały: Mierów, Heinrichsdorf, Sobolówka, Karolówka, Sapieżanka. Kościół z r. 1846.

Józefów 1.) przys. do Trzęsówki w pow. kolbuszowskim. 2.) **J.**, przys. do Dąbrowicy w pow. tarnobrzeskim. 3.) **J.**, przys. do Wampierzowa w pow. mieleckim, par. rzym. kat. Wadowice górne, ma szkołę ludową. 4.) **J.**, kol. niemiecka do Firlejowa, pow. przemyślański.

Józefów, folw., pow. odolanowski, 5 dm., 103 mk., należy do miasta i gm. Raszkowa.

Józefowa, wieś, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Rusocice; odl. od Konina 10 w.; dm. 5, mk. 34.

Józefowce, pow. bałcki, ob. *Józefówka.*

Józefówek 1.) kol., pow. opoczyński, ob. *Grabowa.* Nie zamieszczony w spisie Zinberga ani też w urzędowym spisie (Pamiatnaja Kniżka za 1881 r.). 2.) **J.**, folw., pow. radomski, gm. i par. Jedlińsk. Odl. 15 wiorst od Radomia, ma 2 dm., 5 mk. i 342 m. obszaru. Nie zamieszczony w spisie Zinberga. 3.) **J.**, wś nad rzeką Mleczną, pow. radomski, gmina

Wielogóra, par. Wsola; odl. 12 w. od Radomia, ma 6 dm., 59 mk., 3 mr. ziemi dworsk. i 79 mr. włośc. 4.) **J.** al. *Józefówka*, wś, pow. biłgorajski. gm. Majdan Sopocki, par. Krasnobród. Ma 13 dm., 60 mr. gruntu piaszczystego, niegdyś własność Szeptyckich. Mieszkańcy żyją jedynie z wyrobu gontów. Por. *Ciotusza.*

Józefowice, niem. *Josephsdorf*, wś, powiat klinkowicki w ks. opawskiem na Szląsku, gm. Klinkowice miasto; ma 251 mk.

Józefowizna, rum., pow. lipnowski, ob. *Józefowo.*

Józefówka 1.) wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Godów (ob.), par. Opole. 2.) **J.** albo *Zemborzyce*, os., pow. lubelski, gm. i par. Zemborzyce, 98 mr. rozl. 3.) **J.**, ob. *Józefówek.*

Józefówka 1.) niewielka wioska w wasylkowskim pow., nad małą rzeczką bezimienną wpadającą do rz. Krasnej, o 3 w. odległa od wsi Mekijówki a o 8 w. od m. Wasylkowa. Mieszk. 348 wyzn. prawosł., należą do mekijowieckiej parafii. Ziemi 833 dzies. gliniastej. Wioska założona w 1827 r. przez ówczesnego właściciela Mekijówki, Proskurę, i zasiedlona wychodźcami z tej wsi; nazwa zaś pochodzi od imienia córki tegoż Proskury Józefy. Zarząd gminny i policyjny w miasteczku Wasylkowie. Wioska należy do Krasnodubskich. 2.) **J.**, wioska w pow. berdyczowskim, nad rz. Desną, o 8 w. odległa od m. Samhorodka. Mk. 641 wyzn. prawosł. Cerkiew paraf. i szkółka. Ziemi wybornego czarnoziemu 2115 dzies. Należy do Abramowicza. Zarząd gminny i policyjny w Samhorodku. 3.) **J.**, wś w powiecie kijowskim, par. Rzyszczów. Należy do Emilii Działyńskiej. *Kl. Przed.*

Józefówka 1.), wieś rządowa, pow. bałcki, gm. Baksza, par. Krzywe jezioro, ma 144 dm., 822 mk., 2290 dzies. ziemi, odległa o 35 w. od Bałty. Folw. ten 1816 r. nadany był na lat 12 generałowi Adamowi Bystremu. Kwarta wynosiła rocznie 467 rs. Jest tu cerkiew św. Michała z 85 dzies. ziemi. 2.) **J.**, wś nad rz. Sinicą, pow. bałcki, gm. Trojany, par. Hołowaniewskie, o 75 w. od Bałty, ma 200 dm., 898 mk., w tem 46 jednodworców; ziemi włościan 2536 dzies., dworskiej 2874 dz., cerkiewnej 65 dz. Cerkiew p. w. N. P. M. Wś J. należała do Potockich; Marya z Potockich Strogonowa sprzedała ją zarządowi Dóbr Państwa. 3.) **J.**, mała wioska, pow. lityński, par. Stara Sieniawa, ma 29 dm., 174 mk., 189 dzies. ziemi włościan, 185 dz. dworskiej. Należy do Moszyńskich. 4.) **J.**, mała wioska, pow. kamieniecki, par. Zbrzyź, gm. Olchowiec, obok Husiatyna (ob.), nad strumieniem Rudką, wpadającym do Zbrucza pod Koźmińczykiem. Ma 15 dom. *Dr. M.*

Józefówka, przys. *Kupczyniec.*

Józefówka, wś nad rz. Grabarką, pow. nowogradwołyński, gm. i par. ostropolska, włośc. dusz 337, dm. 27, ziemi włościańskiej 676 dz., ziemi dworskiej 1143 dzies. Własność Dorożyńskich. *L. R.*

Józefówka, folw. dóbr Mokwin, pow. rówieński. Według Stypułkowskiego J., inaczej *Balarka*, osada szlachty na Polesiu wołyńskiem w rowieńskiem, o milę od Aleksandryi. Osiedlili się oni tutaj przy końcu przeszłego stulecia, jest kilka familij wylegitymowanych, inni tak zwani jednodworcy. Ziemi ornej wraz z sianożęcią mają w posiadaniu mr. 453, prócz tego lasu do karczunku mr. 302. Za to płacili czynszu rocznie dziedzicowi ks. Lubomirskiemu złp. 1131 gr. 5. Niemców osadników, dających nierównie więcej, tutaj nie przyjęto, chociaż kontrakt szlachty dawno już minął. Gospodarzów jest 15. (Enc. Org.).

Józefówka 1.), przys. Hodowa w pow. złoczowskim. 2.) **J.**, przys. Staniatyna w pow. sokalskim. 3.) **J.**, leśniczówka w płd. wsch. stronie Bucowa, pow. przemyski. *Lu. Dz.*

Józefówka siemieńska, kol., pow. ostrzeszowski, 16 dm., 167 mk., wszyscy kat., 89 analf. Najbliższa poczta w Trzcinicy, st. kolei żel. w Łęce.

Józefowo, por. *Józefów.*

Józefowo 1.), folw., pow. nieszawski, gm. Bądkowo, par. Łowiczek. 2.) **J.**, kol., powiat nieszawski, gm Wierzbie, par. Sompolno. 3.) **J.**, kol., pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Orle. 4.) **J.**, folw. i kol., pow. nieszawski, gm. Lubanie, par. Zbrachlin, o 6 w. od Nieszawy. Rozległość folw. wynosi m. 296, grunta orne i ogrody m. 267, łąk m. 10, pastw. m. 1, zarośli m. 10, nieużytki i place m. 8, bud. mur. 2, drewn. 4. Wieś Józefowo osad 18, z gruntem m. 29. 5.) **J**, wś, pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek. W 1827 r. było tu 20 dm., 205 mk. 6.) **J.**, folw., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Zgłowiączka, o 21 w. od Kowala. Rozl. wynosi m. 240, grunta orne i ogrody m. 201, łąk m. 22, nieużytki i place m. 17, bud. mur. 6, drew. 5, płodozmian 4-polowy. Pokłady torfu i marglu. 7.) **J.**, os., pow. włocławski, gm. Smiłowice, par. Kruszyn. 8.) **J.**, wś, pow. włocławski, gm. i par. Przedecz. Ma 2 dm., 10 mk., 39 mr. gruntu. 9.) **J**, kolonia, pow. koniński, gm. Rzgów, par. Kuchary, odl. od Konina 17 w., dm. 8, mk. 61. 10.) **J.**, wś i kol., pow. koniński, gm. Rzgów, parafia Sławsk. Należy do dóbr Grabienice (ob.). 11.) **J.**, kol., pow. kolski, gm. i par. Lubotyń. W r. 1827 było tu 10 dm., 154 mk., obecnie jest tu olejarnia, 14 dm., 128 mk. 12.) **J.**, wieś, pow. kolski, gm. i par. Izbica, ma 15 dm., 120 mk., 167 mr. gruntu. 13.) **J.**, folw., pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Złotków. Nie zamieszczony w spisie urzęd. z 1881 r. (Pamiat.

Książka kal. gub.). 14.) **J.**, wieś i kol., pow. słupecki, gm. Młodojewo, par. Słupca, odl. od Słupcy 6 i pół w., ma dm. 17, mk. 121. Należały do Piotrowic. 15.) **J**, kol., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. od Słupcy 22 i pół w., dm. 22, mk. 113. 16.) **J.**, wś, pow. turecki, gm. Biernacice, par. Niewiesz. 17.) **J.**, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo. Nie zamieszczone w spisie urzędowym miejscowości gub. płockiej z 1881 r. 18.) **J.**, folw., pow. mławski, gm. Dąbrowa, par. Żurominek, odl. o 16 w. od Mławy, ma 3 dm., 31 mk., 1589 mr. gruntu. 19.) **J.**, wś nad rzeką Działdówką, pow. mławski, gm. Ratowo, par. Radzanów, odl. o 26 w. od Mławy, ma ewang. dom modlitwy i szkołę początkową, 14 dm., 149 mk., 208 mr. gruntu. W 1827 r. było tu 12 dm., 80 mk. 20.) **J.**, wieś, pow. mławski, gm. Turza, par. Lipowiec, odl. o 15 w. od Mławy, posterunek straży pogranicznej, ma 5 dm., 46 mk., 89 mr. gruntu. 21.) **J.**, wieś, pow. mławski, gm. i par. Stupsk, odl. o 13 w. od Mławy, ma 2 dm., 16 mk., 16 mr. gruntu. 22.) **J.**, wieś, pow. mławski, gm. Dębsk, par Szydłowo, odl. o 8 w. od Mławy, ma 2 dm., 36 mk., 52 mr. gruntu. 23.) **J.**, ob. *Brzechowo*. 24.) **J.**, wieś, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Bogate, odl. o 7 w. od Przasnysza, ma 15 dm., 142 mk., 483 mr. gruntu dobrego, 6 nieuż. Por. *Gostkowo*. 25.) **J.**, wś, pow. płoński, gm. Szumlin, par. Joniec, odl. o 11 w. od Płońska, ma 19 dm., 183 mk., 393 mr. gruntu, 6 nieuż. 26.) **J.**, wieś, pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Osiek, odl. o 32 w. od Lipna, ma 3 dm., 12 mk., 140 mr. gruntu. 27.) **J.**, wieś i rum., pow. lipnowski, gm. Bobrowniki, par. Lipno, odl. o 4 w. od Lipna, ma 2 domy, mk. 11, gruntu 11 mr. 28.) **J.**, wieś i folw., pow. lipnowski, gm. i par. Czarne, odl. o 6 w. od Lipna, ma 8 dm., 86 mk., 237 mr. gruntu dobrego. R. 1876 folw. J. oddzielony od dóbr Czarne 29.) **J.**, wieś i folw., pow. lipnowski, gm. i par. Dobrzejewice, odl. o 35 w. od Lipna. W 1827 r. było tu 6 dm., 40 mk., obecnie 12 dm., 121 mk., 568 mr. gruntu dobrego, 48 nieużytku. Rozl. folw. wynosi m. 317, grunta orne i ogrody m. 271, łąk m. 18, pastw. m. 2, lasu m. 8, wody m. 19, nieużytki i place m. 30, bud. mur. 1, drewn. 6. Pokłady torfu, rzeka Drwęca przepływa, są stawy i jezioro. Folwark ten w r. 1879 oddzielony od dóbr Młyniec. 30.) **J.**, wś, pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Bądkowo, odl. o 33 w. od Lipna, ma 5 dm., 33 mk., 12 mr. gruntu. 31.) **J.**, os., pow. rypiński, gm. Gujsk, par. Sierpc, odl. o 22 w. od Rypina, ma cegielnię, 2 dm., 9 mk., 180 mr. gruntu; grunta orne i ogrody m. 146, łąk m. 8, pastw. m. 22, nieużytki i place m. 4, bud. mur. 1, drewn. 3. Cegielnia i pokłady torfu. Folwark ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Gójsk. 32.) **J.**, folw., pow. pułtuski, gm. i par. Obrytte. 33.) **J.**, wś, pow. pułtuski, gm. i par. Lubiel. W 1827 r. było tu 8 dm., 75 mk. 34.) **J.**, wś i folw., pow. kolneński, gm. Stawiski, par. Poryte. W 1827 r. było tu 11 dm. i 68 mk. 35.) **J.**, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo. 36.) **J.**, pow. augustowski, ob. *Wronowo* i *Dowspuda*. 37.) **J.**, folw., i J. poduchowne, wś, pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Olszanka. Odl. 14 w. od Augustowa. Folw. ma 1 dom, 2 mk., wieś 14 dm., 122 mk. W 1827 r. było tu 15 dm., 92 mk. 38.) **J.**, wieś, pow. suwalski, gm. Koniecbór, par. Raczki. Odl. 10 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 42 dm., 252 mk., obecnie 37 dm., 300 mk. 39.) **J.**, folw., pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, Odl. 27 w. od Sejn, ma 2 dm., 24 mk. 40.) **J.**, folw., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łozdzieje. Odl. 13 w. od Sejn. Należy do dóbr Dumbel. 41.) **J.**, folw., pow. wyłkowyski, gm. i par. Olwita. Odl. 14 w. od Wyłkowyszek. Ma 1 dom, 28 mk. 42.) **J.**, folw., pow. wyłkowyski, gm. Olwita, par. Łaukieliszki. Odl. 11 w. od Wyłkowyszek, ma 4 dm., 57 mk. Rozl. wynosi m. 785, grunta orne i ogrody m. 631, łąk m. 114, pastw. m. 4, wody m. 3, nieużytki i place m. 32, bud. mur. 4, drew. 16, płodozmian 10-polowy, pokłady torfu. Folwark ten w r. 1868 oddzielony od dóbr Kłampupie. 43.) **J.**, wś i folw., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 38 w. od Maryampola, ma 9 dm., 60 mk. Dobra Józefowo składają się z folwarków: Józefowo, Marywil, Zagroda, Powicie, Michałowo i Nowina. Rozl ogólna dóbr wynosi m. 4423; folw. J. grunta orne i ogrody m. 498, łąk m. 99, nieużytki i place m. 47, razem m. 554; folw. Marywil grunta orne i ogrody m. 298, łąk m. 41, pastw. m. 54, nieużytki i place m. 49, razem m. 442; folw. Zagroda grunta orne i ogrody m. 430, łąk m. 23, nieużytki i place m. 36, razem m. 490; folw. Powicie grunta orne i ogrody m. 89, łąk m. 27, nieużytki i place m. 16, razem m. 132; folw. Michałów grunta orne i ogrody m. 164, łąk m. 125, nieużytki i place m. 18, razem m. 317; folw. Nowina grunta orne i ogrody m. 62, łąk m. 92, nieużytki i place m. 5, razem m. 159. Nadto lasu m. 2292 i w osadach karczemnych m. 47; w całych dobrach jest bud. mur. 20, drewn. 22. Gospodarstwo 4- i 3-polowe, pokłady torfu w niektórych miejscowościach; przechodzi droga żelazna; rzeki przepływają w rozmaitych kierunkach. Dobra powyższe w drodze działów w r. 1872 oddzielone od dóbr Freda. 44.) **J.**, osada, pow. maryampolski, gm. Balwierzyszki, par. Igłówka. Ma 1 dom, 12 mk. Odl. 25 w. od Maryampola. *Br. Ch.*

Józefowo 1.), zaśc. szlach., pow. wileński, 2 okr. adm., o 55 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk.

katol. 2.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 2 okr. adm., o 57 w. od Wilna, 1 dom, 8 mk. katol. 3.) **J.**, folw. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 48 w. od Wilna, 1 dom, 25 mk. katol. 4.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 41 w. od Wilna, 2 dm., 13 mk. katol. 5.) **J.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. katol. 6.) **J.**, folw. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 31 w. od Wilna, 1 dom, 17 mk. katol. 7.) **J.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 73 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 1 dom, 14 mk. 8.) **J.**, folw. szlach., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 60 w. od Oszmiany, 1 dom, 29 mieszk., z tego 14 prawosł., 15 katol. 9.) **J.**, folw. należący do Szczuki, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy w. 20, od Wasiliszek w. 16, mk. 11 wyzn. rz. kat. 10.) **J.**, folw., należący do Szyszki, w tymże okr. adm., od Lidy odl. w. 30, od Wasiliszek w. 19, mk. prawosł. 3, katol. 10. 11.) **J.**, futor pryw., pow. dzisieński, o 52 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 2 dm., 15 mk. Był tu młyn wodny drew. 12.) **J.**, folw. pryw., pow. dzisieński, o 24 w. od Dzisny, 1 dom, 5 mk. katol. Własność Szyrynów, 1694 dzies. rozl., uprzednio dusz 503. 13.) **J.**, folw. szlach. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 39 w. od Dzisny, 1 dom, 69 mk. kat. 14.) **J.**, zaśc. szlach., pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 10 w. od Dzisny, 1 dom, 5 mk. katol. (1866). Por. *Józefów.*

Józefowo, pow. kowieński, par. wędziagolska, folw. z dóbr Wędziagoła Chłopickich, dziś Z. Hartowskiej. *J. K. G.*

Józefowo, folw., pow. nowoaleksandrowski gub. kow. Własność Anny Eytminowiczowej.

Józefowo, dwa niewielkie folwarki w pow. borysowskim, dziedzictwo Jankowskich, każdy folwark ma obszaru około włók 4 litewskich.

Józefowo 1.), wś, pow. dryssieński, własność Hłasków, ma 972 dzies. ziemi dworskiej. 2.) **J.**, tamże, własność Dominika Borodzicza. , 1840 liczyło 232 dusz. *M. K.*

Józefowo, dobra, pow. dyneburski. Dawna własność Platerów, potem Szadurskich, Kamieńskich, dziś Szachnowej, 4656 dzies. ziemi. Kośc. par. kl. 4-ej fundował 1782 r. Stanisław Szadurski pod wezw. śś. Piotra i Pawła. Par. ma 1394 dusz i należy do dek. górnodyneburskiego. St. dr. żel. między Dyneburgiem a Malinówką, o 228 w. od Witebska. Stacyą zowią Josifowo.

Józefowo, wieś, pow. lepelski, i dobra K. Studzińskiej, 1000 dzies. ziemi.

Józefowo 1.), wś, pow. mogilnicki, 29 dm., 296 mk., 48 ew., 242 kat., 6 żydów, 96 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Mogilnie o 10 kil. 2.) **J.**, wieś, pow. wągrowiecki, 13 dm., 106 mk., 7 ew., 99 kat., 45 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Rogoźnie (Rogasen) o 9 kil. 3.) **J.** Stare i Nowe, wś, pow. chodzieski, 18 dm., 176 mk, 145 ew., 29 kat., 2 żydów, 39 analf. Poczta i gośc. w Margoninie o 4 kil., telegr. i st. kolei żel. w Budzyniu o 14 kil. 4.) **J.**, folw., pow. chodzieski, 1 dom, 30 mk., należy do dom. Jaktorowa. 5.) **J.**, wieś, pow. średzki, 23 dm., 182 mk., 77 ew., 105 kat., 36 analf. Najbliższa poczta i gośc. w Zaniemyślu (Santomischel), st. kolei żel. i telegr. w Srodzie. 6.) **J.**, dom., pow. międzychodzki, 2 dm., 36 mk., 7 ew., 29 kat., 17 analf. Poczta w Kwilczu, st. kolei żel. we Wronkach. 7.) **J.**, folw., niem. *Josephshof*, pow. pleszewski, 5 dm., 45 mk., należy do dom. Boguszyna. 8.) **J.**, folw. pow. śremski, 1 dom, 22 mk., należy do dom. Zaborowa. 9.) **J.**, folw., pow. bukowski, 1 dom, 10 mk., należy do dom. Lwówka (Neustadt bei Pinne). 10.) **J.**, folw., pow. bukowski, 1 dom, 24 mk., należy do dom. Otusza. 11.) **J.**, folw., pow. poznański, 1 dom, 18 mk., należy do dom. Trzcielino. 12.) **J.**, folw., pow. szamotulski, 4 dm., 39 mk., należy do dom. Wróblewa. 13.) **J.**, folw., pow. krobski, 2 dm., 44 mk., należy do dom. Łęki Wielkiej. 14.) **J.**, osada, pow. krotoszyński, 4 dm., 32 mk., należy do wsi Ochla. 15.) **J.**, folw., powiat krotoszyński, 2 dm., 48 mk., należy do dom. Szelejewa. 16.) **J.**, folw., pow. wyrzyski, 2 dm., 34 mk., należy do dom. Pobórki Wielkiej. 17.) **J.**, folw., pow. gnieźnieński, 1 dom, 21 mk., należy do dom. Witakowic. 18.) **J.**, niem. *Josephsruh*, wś, 42 dm., 363 mk., 346 ew., 17 kat., 43 analf. Poczta w Szamocinie o 6 kil., telegr. i st. kolei żel. w Chodzieżu (Kolmar in Posen) o 14 kil. *M. St.*

Józefowo 1.), niem. *Josephsdorf*, wś i folw. do wsi Jaworze, pow. brodnicki, $^1/_3$ mili od st. kolei żel. w Wąbrzeźnie, blisko pow. grudziąskiego i chełmińskiego, w okolicy lesistej i bagnistej (mapa wojskowa). Budyn. liczy 33, dm. 11, ew. 81. Parafia i szkoła Niedźwiedź, poczta Wąbrzeźno. 2.) **J.**, niem. *Josephowo*, os. do W. Kaczek, pow. wejherowski, odległość od Wejherowa 4 mile. Swieżo przezwane po niem. *Bollenbruch*. 3.) **J.**, wś, pow. tucholski, wymieniona u Kętrzyńskiego, na mapach wojskowych jako mała osada nad rz. Kamionką, położona przy lesie między osadą Hundekopf a leśn. Smolnik, w teraźniejszych spisach urzędowych nie jest podana. 4.) **J.**, niem. *Josephowo*, os. do Załęża, pow. kartuski, założona w wytrzebionych starościńskich borach około r. 1639, parafia Przodkowo, szkoła Załęże, poczta Kartuzy, dokąd odległość wynosi $1^1/_4$ mili. 5.) **J.** al. *Józefkowo*, niem. *Josephsdorf*, folw. do Mgoszcza, pow. chełmiński. Obszaru mr. 2151, budyn. 15, dm. 6, kat. 128, ew. 24. Parafia i szkoła Płużnica, poczta Lisewo. R. 1874 przyłączono tu folwark Dębie. 6.) **J.**, niem. *Josephsberg*, folw. do Niewieścina,

19 kil. od Ełku, 160 m. nad poziomem morza. Przez środek wsi płynie rzeczka, łącząca dwa pobliskie jeziora. Mk. 789 luteranów, mówiących po polsku, umiejących w znacznej części po niemiecku. Łąki liche, mają pokłady torfu. Na folw. gorzelnia i młyn, na dworcu stacya pocztowa i telegr. R. 1548 kiedy panował wielki mór w Królewcu i okolicy, strwożony książę Albrecht szukał schronienia na polskich Mazurach. We wsi tutejszej bawił miesiąca grudnia. *J. B.*

Jucijowce, wieś rząd., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 10 w. od Szczuczyna, 9 dm., 77 mk. (1866).

Juciuny, wieś rządowa, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy o w. 26, od Wasiliszek w. 38, dm. 15, mk. wyzn. rzym. kat. 140 (1866).

Juckeln (niem.), dobra, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Jucklauken (niem.), wieś, pow. fyszhuski, st. p. Thierenberg.

Jucknaten (niem.) 1.), wś i dobra, powiat piłkalski, st. p. Lasdehnen. 2.) **J.**, al. *Jugnathen* (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Ragneta. 3.) **J.**, ob. *Jugnathen.*

Juckneitschen (niem.) al. *Jugnaitschen*, wś, pow. gołdapski, st. p. Boćwinka.

Jucknischken (niem.) 1.) al. *Titnaggen*, wś, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf. 2.) **J.**, wś, pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Juckstein (niem.) 1.) al. *Mingstimmen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki. 2.) **J.**, dobra, pow. j. w., st. p. Neu-Eggleningken.

Juckutschen (niem.), al. *Antballen*, wś, powiat piłkalski, st. p. Malwiszki.

Jucukiewicze, wieś w powiecie nowogródzkim, w gminie lubczańskiej, o wiorst 3 na południo-wschód od historycznego, nadniemeńskiego miasteczka Lubcza (ob.) położona, ma osad włócznych 56 w glebie wybornej, w miejscowości wzgórkowatej. *Al. Jel.*

Jucuny, wś, pow. kowieński, par. i gmina Żejmy (o 8 w.), okr. polic. Janów (o 20 w.), 10 w. od stacyi Żejmy dr. żel. lipawskiej, ma 7 dm., narzecze litewskie. Folwark jest własnością Kulwieciów, grunta żyzne. Jest tu kaplica katol. drewniana, 1879 r. nanowo przebudowana. Por. *Żejmy.* *J. D.*

Juda, niem. *Judamühle*, posiadł. z młynem do wsi Gronowa, pow. toruński, nad strugą Łąką, blisko bitego traktu toruńsko-kowalewskiego, 1 milę od Kowalewa, $^3/_4$ od stacyi kol. żel. w Turznie. Budynków liczy 5, dm. 2, kat. 1, ew. 22. Parafia i szkoła Wielka Łąka, poczta Lubicz. *Kś. F.*

Judaszówka, przys. Jelny, pow. łańcucki, nad Trzebośną, dopływem Sanu z prawej strony, w okolicy piaszczystej, pośród lasów sosnowych, należy do par. rzym. kat. w Leżajsku i ma 183 mk. rzym. kat. *Mac.*

Judejki Wielkie i Małe, dwór i wś, nad rz. Wardawą, pow. telszewski, okr. policyjny szkudzki, o 45 w. od Telsz, 49 mk., młyn wodny (1859). Własność Świrtunów.

Judelowce, wś w gm. włośc. Zabłocie, powiat lidzki, 4 okr. adm., od Lidy o w. 45, od Wasiliszek w. 18, dm. 4, mk. 35 wyzn. katol. (1866).

Juden (niem.), dobra, powiat pasłęcki, st. p. Grünhagen.

Judenberg (niem.), kol. do wsi Domecko, pow. opolski.

Judendorf (niem.), wś, pow. pasłęcki, st. p. Młynary.

Judenfurth (niem.), ob. *Żydowski bród*, osada, pow. krobski.

Judenfurth (niem.), os., powiat mielicki, nad samą granicą szląsko-poznańską; w 1840 r. składała się z 3 chat a każda należała do innych dóbr (Mielice, Frejno, Dupin). *F. S.*

Judenkrug (niem.), pow. rybnicki, ob. *Zamysłów.*

Judenlüge (niem.), ob. *Elizanki.*

Juditten (niem.), ob. *Żydówko.*

Juditten (niem.) 1.) wś kościelna pod Królewcem, ob. *Judyty.* 2.) **J.**, dobra, pow. frylądzki, st. p. Barsztyn.

Judjahr-Bartel al. *Suwehnen* (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kinten.

Judka, struga, ob. *Mroga.*

Judkajcie, dwór nad rz. Sarcą, pow. telszewski, okr. polic. szkudzki, o 52 wiorst od Telsz, 118 mk., wiatrak (1859).

Judków, mała wioseczka, pow. wasylkowski, nad bezimienną rzeczką wpadającą do rz. Rosi, o 4 w. od wsi Czerkas, do której gminy i parafii należy; zarząd zaś policyjny w m. Białocerkwi, odległej o 12 wiorst. Mieszk. 294 wyzn. prawosł. Należy do białocerkiewskich dóbr hr. Branickiego. Pierwotnie był tu tylko stawek z młynkiem, arendarzem którego był Judko żyd, ztąd i nazwa wioski „Judkow". *Kl. Przed.*

Judra, rz., lewy dopływ rz. Szołpie, wpadającej do Wiewiry.

Judraj, rz., poczyna się w pow. władysławowskim, płynie w kierunku półn.-wschodnim i wpada z lewego brzegu do Niemna pomiędzy wsiami Jodogany i Rogaliszki. Strumień długi 4 wiorsty. Nazwa z mapy Textora. *J. Bl.*

Judrany, wś i dwór w dawnem księztwie żmudzkiem, w powiecie szczególnym pojurskim a ogólnym rossieńskim, dziś zaś pow. rossieńskim, w parafii chwejdańskiej, od Kowna 26 mil, od Rossień 14 mil, od Retowa 18 w., Szwekszń 15 w., Chwejdan 14 w., Wiewirżan 16 w. i Andrzejowa 14 w., od granicy pruskiej trzy mile, od Kłajpedy mil siedm. Do tego ostatniego punktu kieruje się głównie z tutejszej okolicy zbyt wszelkich, pozostają-

czasie lustracyi w 1789 r. miało zaledwo 17 domów żydowskich i 65 włościańskich chałup, ratusz nowy i dwór. W 1782 r. Jóźwin wraz z starostwem winnickiem dany w dożywocie ks. Józefowi Poniatowskiemu, który odstąpił go Protowi Potockiemu, a po jego bankructwie prawo to nabył od komisyi bankowej warszawskiej Kajetan Skopowski stolnik brzesko-kujawski. Po jego śmierci sukcesorowie jego Jordanowie odstąpili w 1819 r. prawa swoje Mikołajowi Grocholskiemu, późniejszemu gubernatorowi podolskiemu. Ponieważ rząd rossyjski dożywocie ks. Józefowi Poniatowskiemu zostawił, po jego więc dopiero śmierci darowane sukcesorom kanclerza Murawiewa z opłatą kwarty 7040 rs. W 1833 r. ststwo winnickie znowu wróciło do rządu. Por. *Winnica.*

Jóźwiński majdan, wś rządowa, pow. winnicki, parafia Winnica, gm. Jóźwin, dom. 75, mk. 450, w tej liczbie 126 jednodworców; ziemi włośc. 491 dz. Należała do starostwa winnickiego, następnie w 1812 r. sprzedana, a gdy kupujący z kontraktu się zrzucił w 1820 r. wypuszczona w 12-letnią dzierżawę Wielopolskiemu za opłatą roczną 800 rs. *Dr. M.*

Jóźwinki, wieś, pow. bracławski nad rzeką Zameczkiem, par. Niemirów, mieszk. 620, ziemi włośc. 735: własność hr. Maryi z Potockich Strogonowej. *Dr. M.*

Jóźwin albo *Kostianiec*, mała wioseczka w pow. berdyczowskim nad rz. Sytnią wpadającą do rz. Rostawicy, o 4 w. odległa od m. Bieliłówki, gdzie też parafia, zarząd gminny i policyjny. Mieszk. 59 wyzn. prawosł., ziemi 314 dzies. wybornego czarnoziemu. Należy do dóbr państwa. *Kl. Przed.*

Józwów, ob. *Józefów*, pow. lubelski.

Ju..., por. *Jó...*

Juaniszki, *Joaniszki*, zaśc. szlach., powiat wileński, 4 okr. adm., o 42 w. od Wilna, 1 dom, 4 mk. kat. (1866).

Jucajcie, dwór, pow. rossieński, par. retowska, własność Ławrynowicza.

Jucewicze, wś, pow. kalwaryjski, gmina Raudań, par. Kalwarya. Odl. 4 w. od Kalwaryi, ma 2 dm., 28 mk.

Jucha (niem.), wś, pow. łecki, ob. *Juchy.*

Juchacz, niem. *Juchatz Fl.*, struga w Prusach zachodnich, pow. złotowski, początek bierze w lesistej okolicy z jeziora Juchacz. Początkowo ma kierunek południowy, mija wieś Jazdrawy, w małem jeziorze łączy się z Ilonką po lewej stronie. Ztąd wychodząc dzieli się na 2 ramiona, północnem ramieniem pędzi młyn sypniewski Hamer, mija wś Adamkowo, przyjmuje w borze po prawej stronie małą strugę; tworzy granicę pow. złotowskiego a w. ks. poznańskiego. Przechodzi koło wsi Rudna do jeziora przy wsi Łobzonka. Odtąd przybiera nazwę Łobzonka i uchodzi do Noteci. Struga J. płynie po największej części przez bory sypniewskie i unowskie; jej długość wynosi około 2 mile. Ob. mapę sztabu generalnego pruskiego. *Ks. F.*

Juchacz, niem. *Juchatz-See*, jezioro, pow. złotowski, w lesistej okolicy, około ćwierć mili długie. Wschodni brzeg ma niski, torfiasty, zachodni wysoki. Ztąd bierze początek struga Juchacz. Wioski pół mili i więcej oddalone leżą naokoło: Lutowo, Radońsk, Jazdrawy, Iłowo, Szyszkowski młyn. *Ks. F.*

Juchendorf (dokum.), tak się zwało w r. 1362 Jauchendorf, pow. namysłowski, ob. *Juskie.*

Juchimowce, ob. *Jochimowce.*

Juchimowicze albo *Joachimowicze*, wieś w pow. słuckim, w okolicach pomiędzy miasteczkami Kleckiem i Siniawką, nieopodal dóbr Naczy, ma osad 22 w glebie dobrej, okr. policyjny klecki.

Juchmeliszki al. *Juchneliszki*, folw., powiat kalwaryjski, gm. Kirsna Wielka, par. Urdomin. Odl. 16 w. od Kalwaryi, ma 4 dm., 21 mk., cegielnię.

Juchniańce, *Juchnajce*, wś, pow. wileński, 2 okr. adm., o 66 w. od Wilna, 15 dm., 153 mk. katol. (1866).

Juchniany, wś, pow. trocki, 2 okr. adm., 46 w. od Trok, na płd.-zach. od Żyżmor, 18 dm., 187 mk. katol. (1866).

Juchniszki, folw. szlach., nad stawem i u źródeł rz. Wierzchniej, pow. trocki, 1 okr. adm., gm. i par. Hanuszyszki, o 34 w. od Trok, 1 dom, 26 mk. kat. (1866). Dobra J. przez Ignacego Rudominę nabyte i przez syna jego Wincentego w spadku otrzymane, kupił po 1863 roku z przymusowej sprzedaży Rachmanow. Gruntu 2724 dzies.; w roku 1850 na 1 folw. i 3 wsiach. *J. K. G.*

Juchnów, folw., pow. oszmiański, w 1564 r. należał do Andrzeja Sulistrowskiego i żony jego Reginy z Wiazemskich. Por. *Juchnowo.*

Juchnów, m. pow. gub. smoleńskiej, po obu brzegach rz. Kupawy, wpadającej tu do Uhry, pod 54°44' szer. i 52°53' dług. geogr., o 254 w. od Smoleńska, o 194 w. od Moskwy, o 775 w. od Petersburga. Do r. 1777 była to słoboda podklasztorna. Ma 3283 mk. Roku 1863 było 2701 mk., w tem 12 kat. Powiat juchnowski graniczy na płn. i płn.-wschód z pow. wiazemskim i gżackim, na wschód i południe z gub. kałuską, na zachód z pow. dorohobuskim. Główna rzeka Uhra. Gleba przeważnie piaszczysto-gliniasta, miejscami piaszczysto-kamienista. Rozl. 359,529 dzies. Największa przekątnia powiatu 90 w. na długość, 65 w. na szerokość. Ludności 110,760, w tem 11 kat. Powiat dzieli się na 2 okręgi (stany) policyjne.

Juchnowicze, *Juchnowiec*, wieś kościelna,

pow. białostocki, zarząd gminy juchnowickiej, leży w 2 okręgu administracyjnym dobryniewskim, oddalone od Grodna wiorst 96, od Białegostoku 14, od Dobrzyniewa 14. Par. kościół katol. św. Trójcy, z muru wzniesiony 1547 przez podskarbiego lit. Stanisława Włodka. Parafia katol. dekanatu białostockiego: dusz 2932.

Juchnowicze 1.) albo *Piecule*, folw. pryw., pow. wilejski, o 46 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dom, 5 mk., własność Swiętorzeckiego (1866). 2.) **J.**, mko, pow. dryssieński, o 54 w. od Dryssy, z zarządem gminy włośc.

Juchnowicze 1.) osada w pow. mińskim, przy drodze wiodącej z m. Kojdanowa do m. Wołmy, zdaje się być gniazdem drobnej szlacheckiej, ale dość licznej rodziny w mińskim Juchnowiczów, ma osad 8 w miejscowości zroszonej wielu strumieniami i rzeczkami dopływającemi do rzeki Suły. Okrąg policyjny kojdanowski. 2.) **J.**, niewielki zaścianek w pow. mińskim, nad rzeką Wołmą, o wiorst kilka na południe od mka Wołmy odległy; ma osad 3 w miejscowości dobrej dla gospodarstwa. 3.) **J.**, wieś w zachodniej stronie pow. pińskiego, w gminie dubojskiej, nieopodal traktu pocztowego wiodącego od stacyi Duboi do Drohiczyna, ma osad 22. *Al. Jel.*

Juchnowiec, ob. *Juchnowicze.*

Juchnówka 1.) wieś w pow. borysowskim, przy drodze wiodącej z Pjanego lasu do Dobruni i Milkun, nieopodal rzeki Poni, w gminie witunickiej, ma osad 34; od południa miejscowość wzgórkowata, na północy rozlegają się moczary rzeki Poni. Dobra J., o 57 w. od Borysowa, 1500 mr. obszaru, w tem połowa lasu. Dziedzictwo Bułhaka. 2.) **J.**, mały zaścianek w zachodniej stronie pow. borysowskiego, przy samej granicy pow. mińskiego, na dawnym trakcie pocztowym wiodącym z Mińska do Borysowa, nad rzeką Wołmą, ma osad 2, gmina smolewicka. Była tu st. poczt. o 21 i pół w. od Mińska. *Al. Jel.*

Juchnówka, rz., ob. *Juchówka.*

Juchnowo, folw. pryw. nad rz Miadziolicą, pow. wilejski, 3 okr. adm., gm. Hruzdowo, 1 dom, 31 mk. (1866). Dobra J., o 53 wiorst od Wilejki, o 21 w. od Duniłowicz, 600 mr. rozl., gleba urodzajna żytnia, dziedzictwo Kazimiery Butlerowej. *K. O.*

Juchnowszczyzna albo *Zaszcześle*, dwa folwarki w północno-zachodniej stronie powiatu borysowskiego, nad rzeczką Zaszcześlanką, w okr. pol. dokszyckim; miejscowość górzysta i lesista, dawne dziedzictwo Drozdowiczów, za czasów poddaństwa liczyło ono w J. 33 dusze męzkie, robiące pańszczyznę; teraz jeden folwark ma obszaru około 150 mr. i drugi tyleż. *Al. Jel.*

Juchny, duża wieś, pow. kaniowski, nad rz. Butenią, wpadającą do rz. Rosi, o 5 wiorst od m. Bohusławia, przy drodze pocztowej z tegoż miasteczka do Kaniowa, o 10 w. od Mironówki. Mieszkańców 2191 wyznania prawosławnego, 8 katol. Cerkiew paraf. tutejsza bardzo starożytna lecz nie wiadomo kiedy założona, egzystowała już w 1703 r. jak widać z napisów; w niej pochowany sławny setnik bohusławskich starościńskich kozaków Szelest, który był nobilitowany za usługi oddane Rzeczypospolitej w czasie smutnej pamięci „koliszczyzny" (Gawędy o koronie polskiej tom I, str. 217). Ziemi 2009 dzies., folwarcznej w tem 850. Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Bohusławiu. Wioska ta należała dawniej do bohusławskich dóbr hr. Branickiego; obecnie sprzedana wraz z całemi dobrami, należy do Udiełów. *Kl. Przed.*

Juchór al. *Gliniany las*, osada, pow. konecki, gm. Miedzierza, par. Grzymałków, ma 3 dm., 18 mk., 10 mr. ziemi dworsk., należy do dóbr Kłucko.

Juchowicze, mko i dobra, pow. dryssieński, nad rz. Niszczą, dopływem Dryssy, przy trakcie pocztowym z Połocka do Siebieża, o 45 w. od Połocka, o 36 od Siebieża; własność przedtem Chrapowieckich, obecnie Kuzniecowa. Mko ma 42 dm., 282 mk., przeważnie żydów. Dobra mają ziemi dworskiej 17,319 dzies., wielkie lasy. Por. *Juchnowicze.* *M. K.*

Juchówka, niewielka rzeka w pow. rzeczyckim; ma początek w bagnach okolic wsi Kruki albo Popowce, w północno-zachodniej stronie powiatu; płynie w kierunku południowym około wsi Orsicz i poniżej wsi Uchły, mianowicie: od folwarku Taruszy albo Janopol, rozszerzając się w moczarach, przybiera nazwę Wiszy, wpadającej do Ippy (ob.) z prawej strony; długość właściwej Juchnówki około 4 mil; bardzo bagnista i dość rybna, brzegi porosłe obfitemi łąkami. *Al. Jel.*

Juchy stare al. *Jucha*, wś kościelna, pow. łecki, na pruskich Mazurach, w pobliżu przechodzi nowa kolej żelazna mazursko-rastemborska. Przez długi czas przyłączona była ta wieś do parafii w Ełku. Nowy kościół fundowano tu dopiero w r. 1487. Pierwszy proboszcz Paweł i następcy otrzymali dotacyi włók 6, prawem chełmińskiem, między jeziorem „Sanstangen i Orzechaw" położonych, od Wita von Gich, kontora brandenburskiego. Kościół w Stradunach przyłączony został jako filialny do J. Za to proboszcz tutejszy zobowiązany był wszelki miód swój ustąpić komturowi brandeburskiemu, beczkę licząc po 5 lekkich marek. (Ob. Töppen, Geschichte von Masuren). *Ks. F.*

Juchy Nowe, wieś kościelna ewang., pow. łecki, z folw. i stacyą kolei zachodnio-pruskiej,

pow. świecki, przy bitym trakcie topolsko-pruskim (Pruszcz), pół mili od stacyi kolei żel. w Pruszczu. Ma budyn. 4, dom 1, katol. 8, ew. 7. Parafia Topolno, szkoła Niewieścin, poczta Pruszcz. 7.) **J.**, folw. do Radownicy, powiat złotowski, obszaru ziemi zawiera mr. 1121, budyn. 3, dom 1, katol. 10, ew. 2. Powstał po r. 1766. Parafia i szkoła Radownica, poczta Jastrowie. 8.) **J.**, niem. *Josepshwalde*, folw. do Rajków, pow. starogródzki, paraf. i szkoła Rajkowy, poczta Peplin. Odległość od Starogrodu przeszło 1 milę. Właściciel Ornos Polak. *Ks. F.*

Józefowskie Budy, ob. *Budy*.

Józefpol, wś, pow. błoński, gm. Radziejowice, par. Mszczonów.

Józefpol, małe mko, pow. bałcki, par. Sawrań, o 120 w. od Bałty, ma 821 mk., 151 dm., 1181 dzies. ziemi włośc., 2024 dworskiej, cerkiew, dom modlitwy, szkołę wiejską, 26 targów, 7 sklepów, 8 rzemieślników. Jest tu zarząd gminny, do którego należą: Berezowa Bałka, Dorożynka, Suchy Taszłyk, Katerynka, Kuca Bałka, Oleszki, Owsianiki, Korytna, Wilcza Bałka i Buznikowata. Razem ludność tej gminy wynosi 6932, obszar 14524 dzies. dworskich a włościańskich 9432. Należał J. do klucza sawrańskiego Lubomirskich, następnie do hetmanowej Rzewuskiej, dziś do Franciszka Kosko. *Dr. M.*

Józefpol, folw., pow. nowoaleksandrowski, własność Weroniki Klimowiczowej.

Józefpol czyli *Użbłoć*, folw. szlach., powiat oszmiański, 4 okr. adm., 49 w. od Oszmiany, 1 dom, 36 mk., z tego 19 prawosł., 17 katol. (1866).

Józefpol, ob. *Pukały*, pow. święciański.

Józefpol, ob. *Ludwin*.

Józefpol, po łotew. *Juzapals*, wś w powiecie rzeżyckim, parafii berzygalskiej, własność E. Sawickiej.

Józefpol, folw., pow. sieński, ob. *Kuźmin*.

Józefy, wieś i folw., pow. węgrowski, gm. Ossówno, par. Czerwonka. Ma 8 dm., 71 mk., 297 mr. obszaru. Por. *Józefów*.

Józia, wś i folw., pow. garwoliński, gmina Pszonka, par. Parysów. Ma 7 dm., 96 mk. i 165 mr. obszaru.

Józin, folw., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Wyrozęby. Ma 1 dom i 168 mr. obszaru.

Józina, mała wioska, pow mohylowski gub. podol., pod m. Łuczyńcem, ma 26 dm.; należy do Melanii z Uruskich Sobańskiej. *Dr. M.*

Józinek, folw., pow. płocki, gm. Kleniewo, par. Ciachcin, odl. o 11 w. od Płocka, mk. 30, 436 mr. gruntu dobrego, 4 nieużytku; cegielnia.

Józinki 1.), folw., pow. łęczycki, gm. Witonia, par. Strzegocin, odl. od Łęczycy 14 w., dm. 2, mk. 5. Por. *Gledzianów*. 2.) **J.**, folw. dóbr tuliszkowskich, pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, o 18 i pół w. od Konina, ma 3 dm., 40 mk.

Józinki, wś, pow. gnieźnieński, 4 dm., 25 mk., 7 ew., 18 kat., 11 analf. Najbliższa poczta, telegr. i st. kolei żel. we Wrześni (Wreschen).

Józiuchna al. *Józefów*, os. włośc., pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Widawa. Ma 1 dom, 4 mk., 5 mr. rozl. W dobrach Struniany.

Józki młynowięta, *J. średnie, J. wykno*, wś, pow. mazowiecki, gm. Poświętne, par. Sokoły.

Józki, ob. *Joski*.

Józki, wś w pow. bielskim, gub. grodzieńskiej.

Józopajcie, wś, pow. szawelski, gm. Szawle, 11 dusz rewiz., 20 dzies. rozl. *J. Godl.*

Józów, mały zaścianek w płd.-zach. stronie pow. mińskiego, nad rzeczką Chałaimowszczyzną, wpadającą do Sierniażki, ma osad 3 w miejscowości dość górzystej; nieopodal przechodzi droga wiodąca ze wsi Ihumenowszczyzny do Okołowa. Obręb gm. słobodzkiej; okr. polic. III kojdanowski.

Józówka, mko, pow. bachmucki, gub. ekaterynosławskiej, o 7 w. od Mandrykińskiej st. dr. żel. konstantynowskiej.

Józowo, kol. polska, pow. sławiano-serbski gub. ekaterynosławskiej, dusz 100.

Józulin, folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 22 w. od Oszmiany, 1 dom, 13 mk. katol. (1866).

Józuniszki rządowe, *J. instytutowe, J. poduchowne*, wś i folw., pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, odl. 26 w. od Maryampola. J. rządowe mają 3 dm., 37 mk.; J. folw. 1 dom, 16 mk.; J. poduchowne 2 dm., 33 mk.

Józwików, ob. *Juźwików*.

Józwin 1.) albo *Stary Lubsk*, os., pow. słupecki, gm. i par. Kaźmierz, odl. od Słupcy 25 w., dm. 8, mk. 164. 2.) **J.**, folw. nad jez. Józwińskiem, pow. słupecki, gm. i par. Kaźmierz, odl. od Słupcy 25 w., dm. 6, mk. 70.

Józwin al. *Juźwin*, miasteczko rządowe, powiat winnicki, nad rz. Draganką, wpadającą do Rowu, mieszk. 1500, w tej liczbie 73 jednodworców i połowa żydów. Domów 156, parafia katolicka do Winnicy. Cerkiew miejscowa pod wezw. N. P. liczy 903 parafian, uposażona 102 dz. ziemi. Zarząd gminny, szkoła wiejska, synagoga, targów 26, sklepów 6, rzemieślników 16. Józwin należał do starostwa winnickiego, i pierwotnie był wsią pod nazwiskiem Szałasze, dopiero starosta Józef Czosnowski w 1758 r. przeistoczył go na miasto i nazwał od swego i mienia. Podług inwentarza w 1764 r. gospodarzów chrześcian było tu 107 i 147 żydów, arendy dawali 2300 zł. Widać następnych lat musiało uledz zniszczeniu, gdyż w

cych od miejscowego spożycia, produktów rolnych i inwentarza a przeważnie trzody chlewnej. Nazwa Judran pochodzi od niewielkiej rzeczki Judry, biorącej w dobrach Judrany swój początek i przepływającej przez dość znaczną tychże dóbr przestrzeń; oprócz tej znajduje się jeszcze w J. kilka innych pomniejszych rzeczek, jako to: Kruszwa (Krusza), Graumena i Widejka. Dobra J., będące za czasów Rzeczypospolitej polskiej starostwem, obejmowały podówczas przeszło 500 włók ziemi, dziś zaś, po różnych zmianach i kolejach losu, dobra te, łącznie z należącemi do nich folwarkami: Wornoławki, Sodale, Krynica, Benedyktopol oraz fermami i wsiami: Ustronie, Pojudrze, Pograumenie i t. d. obejmują tylko sto włók przestrzeni. Miejscowość ta, zwyczajem powszechnym na Litwie i Żmudzi, nazywaną bywa miasteczkiem z tego jedynie powodu, iż posiada kościół, dwór pański, oberżę i kram. Kościół drewniany judrański, w najnowszych czasach odrestaurowany przez obecnego dziedzica Bucewicza, jest filią parafii chwejdańskiej, wystawionym zaś był w 1780 r. przez Siemaszkę i Pulejkę. W archiwum domowem rodziny Bucewiczów, dzisiejszych posiadaczy Judran, niema żadnych dokumentów, świadczących o dacie założenia starostwa judrańskiego; nie ulega wszakże wątpliwości, że starostwo to musiało być bardzo dawnem, gdyż w pomienionem archiwum znajduje się inwentarz pomiaru Judran, uczyniony w 1561 roku, z polecenia Zygmunta Augusta, przez Jakóba Łaszkowskiego rewizora królewskiego. Po rozbiorze Polski, cesarz Paweł I starostwo judrańskie darował 26 lutego 1797 roku untersztalmajstrowi dworu cesarsko-rossyjskiego i kawalerowi orderów Teodorowi synowi Piotra Remezowowi, co następnie potwierdził r. 1798. Remezow zaś, aktem sprzedażnym sporządzonym pod datą 6 października 1798 roku, pomienione Judrany sprzedał kazańskiemu szlachcicowi, dymisyonowanemu podpułkownikowi wojsk rossyjskich, Tymoteuszowi synowi Teodora Owczennikowowi, który dnia 25 sierpnia 1800 r. dobra te wieczystem prawem zapisał żonie swojej Tatyanie córce Andrzeja Owczennikowowej; ta ostatnia zaś, w dniu 5 stycznia 1805 r., dała za 12000 rs. wieczysto zrzeczne na dobra J. prawo Ignacemu synowi Klemensa z Monczy Bucewiczowi rotmistrzowi księstwa żmudzkiego, który aktem wieczysto zrzecznej darowizny, napisanym 1813 r. i do ksiąg ziemskich powiatu rossieńskiego tegoż roku wniesionym, dobra J. z miasteczkiem, folwarkami, wsiami, lasami, młynem, karczmą i wszelkiemi przynależytościami odstąpił na wieczne czasy Benedyktowi Korczak Bucewiczowi, sądziemu granicznemu powiatu rossieńskiego, po śmierci którego dobra te, drogą spadku, przeszły do rąk obecnego ich posiadacza Bronisława Korczak Bucewicza.

Judrzańska ruda, wś i os., pow. maryampolski, gmina Antonowo, par. Pilwiszki. Odl. 30 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 15 dm., 124 mk.; obecnie 13 dm., 179 mk.

Judsziszken (niem.), folw., pow. kłajpedzki, st. p. Prekulsk.

Judtschen (niem.), wś, pow. gąbiński, o 12 kil. od miasta pow. Gąbina, na lewym stromym brzegu Węgrzy, w żyznej równinie, agentura pocztowa i stacya kolei wschodniej. Mk. 347 t. zw. reformowanego wyznania, wszyscy pochodzący od przybyszów z francuskiej szwajcaryi. Tu przez 3 lata Emanuel Kant był nauczycielem prywatnym u pastora Andersch a. *J. B.*

Judupis, rz., lewy dopływ Stygry, która do Aszwy wpada.

Juduryszki, ob. *Induryszki.*

Judycyn, dobra, attyn. Jod, pow. dzisieński, 2 okr. adm., gm. Jody (ob.), o 57 w. od Dzisny, 2500 mr. obszaru, gleba urodzajna. Dawne dziedzictwo Łopacińskich, dziś Pepłowa. Cerkiew parafii złożonej z 1688 dusz, fundowana przez Ign. i Judytę Łopacińskich. Roku 1866 wś J. miała 60 mk., 7 dm. *K. O.*

Judyta, według Knie kopalnia galmanu pod Niemieckiemi Piekarami, pow. bytomski.

Judyty niem. *Juditten* al. *Jüdenkirch* (dawniej), wś kościelna, około pół mili od Królewca odległa, pow. królewiecki, w uroczem położeniu ponad ujściem rz. Pregla do kurońskiej zatoki (Kurisches Haff), w dawniejszej dyecezyi samlandzkiej. Z Królewca często tu podejmują wycieczki dla pięknego położenia. Całą wieś stanowi zresztą tylko kościół luterski, plebania pastora i szkoła. Kościół tutejszy jest zapewne najstarszy z dawniejszej Samlandyi, założony około r. 1255. Jak wskazują pozostało jeszcze niejakie mury i fundamenta, krzyżacy mieli w tej wsi swój zamek obronny. I mury kościoła są jakby zamku jakiego, 5 stóp grube, z kamieni polnych stawiane. Słynął kiedyś ten kościół za katolickich czasów z licznych pielgrzymek pobożnych i odpustów, które wierni czynili na to miejsce, ponieważ prastary obraz M. B. czczony tu był powszechnie jako cudowny. Roku 1393 aż z Geldryi książę Karol przybył do Judyt z 4000 ludzi swoich, żeby wypełnić ofiarę, którą był ślubował Matce B. w Judytach. Długo jeszcze po reformacyi wierni nie mogli zapomnieć miejsca tego świętego i z dalekich nieraz stron przybywali, jak sami protestanccy historycy piszą. Obraz cudowny z drzewa rzeźbiony M. Najśw. z P. Jezusem bardzo starożytny dotąd w kościele judyckim przechowuje się. Jakiby był związek nazwy Juedenkirch i Judyty, tru-

dno rozpoznać. Ob. Preuss. Prov. Blätter VII 725. *Ks. F.*

Judziewszczyzna, wieś włośc., pow. wilejski, o 30 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Dołhinowa do m. Wilejki, 3 dm., 25 mk. (1866).

Judziki, wś, pow. augustowski, gm. Bargłów, par. Rajgród. W 1827 r. było tu 8 dm. i 50 mk.; obecnie 8 dm., 79 mk.

Judziki, niem. *Judzigken*, wś, pow. olecki. Wawrzyniec von Halle, starosta olecki, sprzedaje r. 1561 Jakubowi z J. w pow. łeckim 4 włóki sołeckie, włókę za 57 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach, nadanych prawem chełmińskiem z 10-letnią wolnością. R. 1600 w J. mieszkają sami polacy.

Juedelsforwerk (niem.), pow. sycowski, ob. *Trębaczów*.

Juedenkirch (niem.), wś kościelna, powiat królewiecki, ob. *Judyty*.

Juendschen albo *Jon-Juendisch*, wś, powiat szyłokarczemski, st. p. Saugen.

Juerkendorf (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Bladiau.

Juertsch (niem.) 1.) w r. 1361 *Jurtschicz*, wś i dobra, pow. nowotarski na Szląsku, nad Bystrzycą, par. Schosnitz. 2.) **J.**, w r. 1313 *Gurtz*, 1530 *Gortsch*, wś, pow. sztynowski, par. Parchwitz. *F. S.*

Jueterbogk, miasto powiatowe w regencyi potsdamskiej, prowincyi brandenburskiej, w Prusach, przy kolei żel. Berlin-Anhalt położonie, liczy 6000 mieszk., ma targi wełniane i konopne, nieco uprawy wina, i jest historycznie znane z bitwy r. 1644, podczas trzydziestoletniej wojny stoczonej, w której generał szwedzki Torstenson pobił wojska cesarskie, a nadto z potyczki prusaków z francuzami 6-go września 1813 r. Kraj powiatu tego, równina piaszczysta, zamieszkana niegdyś przez słowiańskich lutyków, zawdzięcza swą kulturę głównie flamandzkim osadnikom, którzy, od XII wieku począwszy, zaludniali okolice arcybiskupstwa magdeburskiego, mięszając się z krajowcami, i założyli osadę Fläming. W następstwie część ta kraju arcybiskupia dostała się na mocy pokoju praskiego r. 1635 elektorowi saskiemu, z wyjątkiem Luckenwalde i Zinna. Wkrótce potem wcielono ją do utworzonego dla bocznej linii sasko-weissenfels księstwa Querfurt, z którym odpadło na powrót do elektorstwa, r. 1815 zaś do Prus. Porównaj Heffter'a: Urkundliche Geschichte der Stadt J. (Jüterbogk, 1854). Szczątki średniowiecznych budynków tutejszych opisał Puttrich (Lipsk, 1846). Niegdyś słowiańskie, wzięło swą nazwę od Jutroboha, bogini jutrzenki, którą serbowie łużyccy liczyli w rzędzie pierwszych bóstw swoich (Enc. Org.).

Juga-Neusass (niem.), wś, pow. gierdawski, st. p. Muldszen.

Jugenfeld (niem.), ob. *Smolonek*.

Jugendfeld (niem.), wś, pow. ostródzki, st. p. Rychnowy.

Jugi albo *Jugi Kąty*, wieś, pow. węgrowski, gm. i par. Korytnica. Nie zamieszczona w spisie urzędowym (Pam. Kniż. gub. siedlec. z 1877 r.). W 1827 r. była to posiadłość rządowa i miała 5 dm., 34 mk.

Jugikiewicze 1.), wś włośc., pow. wilejski, o 58 w. od Wilejki, 3 okr. adm., 15 dm., 157 mk.; cerkiew prawosł. (1866). 2.) **J.** i *Hieronimowo*, 2 folw. różnych właścicieli nad bezimiennym strumykiem, pow. wilejski, o 58 w. od Wilejki, 3 okr. adm., 2 dm., 8 mk. (1866).

Jugla, łotewska nazwa rz. i jez. *Egiel* (ob.).

Jugnaitschen (niem.), ob. *Juckneitschen*.

Jugnaten (niem.) 1.), al. *Jucknaten*, *Kissim-Tautrim*, wś, pow. szyłokarczemski, ze stacyą pocztową, 269 mk. 2.) **J.**, por. *Jucknaten*.

Jugole, pow. rzeżycki, ob. *Kownaty*.

Jugoszów albo *Jugoszew*, wś włośc. i osada rząd., pow. sandomierski, gm. Obrazów, parafia Goźlice. W 1827 r. było tu 21 dm., 126 mk., obecnie 37 dm., 199 mk. i 453 mr. obszaru. Os. rzadowa, 1 dom, 1 mr. ziemi. Wspomina tę wieś Długosz (II, 335) jako własność Kielciusza h. Habdank.

Jugowice, przys. Borku falęckiego, pow. wielicki, par. rz. kat. Gaj, leży przy gościńcu wiedeńskim, od Podgórza na zachód (Tom I str. 309 mylnie wydrukowano Sugowice). Długosz (Lib. benef. II, 26) wymienia tę wieś w parafii św. Jakóba na Kazimierzu w Krakowie. *Mac.*

Jugowo, w dokum. *Jugow*, nazywała się niegdyś wieś szlach. w pow. tucholskim. R. 1357 mistrz w. krzyżacki Winryk von Kniprode zapisuje prawem chełmińskiem na dziedziczną własność w polu Jugowo zwanem, wł. 30 i jezioro Redzimin Janowi i Jerzemu, synom rycerza Piotra von der Linde. „Zato powinni nam wojenną służbę odprawiać z koniem i zbroją, fortece stawiać, naprawiać, gdzie i kiedy rozkażą. Zamiast płużnego zboża dadzą nam po korcu owsa od włóki.“ Obecnie osada ta nie istnieje. Zapewne została zniesiona i przyłączona do wsi sąsiedniej Radzimin, która nad jeziorem Radzimin wtedy leżała, tylko nie była tak wielka, jak teraz.

Jugs-Jagschen (niem.) al. *Okslinden*, wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten.

Juhrow (niem.), folw., pow. rybnicki, ob. *Jurów*.

Juk..., por. *Juck...* (niem.).

Jukiszne, okolica szlachecka, pow. święciański, 1 okr. polic., 3 dm., 21 mk. kat.

Jukojnie, dwór, pow. rossieński, par. widuklewska, własność Konarskich.

Juków, kol., pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Łanięta. R. 1827 było tu 8 dm., 81 mk.; obecnie 17 dm., 319 mk., 105 mr. ziemi. Jest też tu cegielnia do dóbr Łanięta należąca, która zatrudnia sześciu ludzi i wyrabia cegłę tylko na miejscową potrzebę. *W. W.*

Jukowce, wś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 45 w. od Oszmiany, 4 domy, 43 mieszk., z tego 40 prawosł., 3 katol. (1866).

Jukowicze, wś pryw., pow. wilejski, o 33 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy b. drodze pocztowej z m. Wilna do Mińska, 4 dm., 35 mk. (1866).

Jukszany, wś rząd., pow. wileński, 5 okr. adm., gm. Rukojnie, o 18 w. od Wilna, 4 dm., 49 mk. kat. (1866).

Julchenhof (niem.) 1.), al. *Herminenhof*, folw., pow. gołdapski, st. p. Kowale. 2.) **J**, folw., pow. świętosiekierski, st. p. Ludwigsort.

Julchenwalde (niem.), folw. i cegielnia, pow. welawski, st. p. Welawa.

Julew, wieś, pow. łaski, gm. Bałucz, par. Szadek. Por. *Juliów*.

Julia, kol., pow. kolski, gm. Piotrkowice, par. Wąsosze, odl. od Koła 31 w., ma 19 dm., 173 mk.

Julia, kopalnia węgla kamiennego pod Bertułtową, pow. rybnicki.

Juliampol, ob. *Julianpol*.

Juliampol 1.), zaśc. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 35 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. katol. 2.) **J.**-Czupryny, folw. szlach., powiat święciański, 3 okr. adm., o 50 w. od Święcian, 1 dom, 6 mk. katol. (1866).

Juliana, kol., pow. bukowski, 2 dm., 19 mk., należy do gm. Albertowskie Olędry. Por *Bukowiec*.

Julianka 1.) albo *Radoszewizna*, osada leśna, pow. częstochowski, gm. i par. Potok złoty. Ma 2 dm., 4 mk., 12 mr. rozl. 2.) **J.**, wś, powiat pułtuski, gm. i par. Lubiel. Należała do dóbr Grądy (ob.) w pow. ostrowskim, gmina Długosiodło.

Julianki 1.), os., pow. warszawski, gm. Zagóźdź, par. Zerzeń. 2.) **J.**, kol., pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Parzęczew, odl. od Łęczycy 14 i pół w., dm. 6, mk. 41.

Julianki, niem. *Aleenhof*, folw., pow. toruński. Obszaru liczy mr. 454, budyn. 7, dm. 3, katol. 28, ew. 7. Parafia Grzywno, szkoła Ostaszewo, poczta Toruń. J. należą do obszernych dóbr ryńskich, własn. Sumińskiego.

Julianopol, folwark w pow. ihumeńskim, należy do dominium Kostrzyń, dziedzictwa Kotowiczów, ma obszaru 16 włók litewskich.

Julianów 1.), wieś, pow. warszawski, gm. Nowo-Iwiczna, par. Piaseczno. Ob. *Chyliczki*. 2.) **J.**, kol., pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Ostrówek. 3.) **J.**, kol., pow. nowomiński, gm. i par. Siennica. 4.) **J.**, folw., pow. grójecki, gm. Kąty, par. Sobików. Ob. *Czarny las*. 5.) **J.**, wś, pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Tarczyn. 6.) **J.**, pow. grójecki, gm. i parafia Promna. 7.) **J.**, wś i folw., pow. skierniewicki, gm. Grzymkowice, par. Biała. 8.) **J.**, folw., pow. łowicki, gm. i par. Nieborów. Odl. od Łowicza w. 11, od Nieborowa w. 2. Należy do dóbr Nieborów. W 1879 r. katol. 17, domów dworskich 2, stanowi wieczystą dzierżawę, obszaru mr. 159. Grunt orny 140, łąk 6, past. 7, nieużytku 6. R. 1875 szacunek do licytacyi rs. 5791. 9.) **J.**, kol., pow. kutnowski, gm. i par. Plecka Dąbrowa; 8 dm., 56 mk., 86 mr. obszaru. Należy do dóbr Stradzew. 10.) **J.** albo Zdrojowe pagórki, folw., pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Kaszewy kościelne. Liczy dm. 2, mk. 18, ziemi ornej dobrej żytniej m. 240. Roku 1875 oddzielony od dóbr Kaszewy Tarnowskie. 11.) **J.**, folw., ob. *Gryffów* i *Julianowo*. 12.) **J.**, pow. kolski, gm. Drzewce, par. Umień. Spis urzędowy miejscowości gub. kaliskiej (Pam. Książka z 1881 r.) zamieszcza tylko jeden Julianów (pow. łęczycki, gm. Dalikow) tymczasem skorowidz Zinberga wymienia prócz tego jeszcze cztery inne. Brak danych nie pozwala nam sprawdzić czy one obecnie istnieją jeszcze pod tą nazwą. 13.) **J.**, wś, pow. łęczycki, gm. Dalików, par. Domaniew, dm. 9, mk. 161. 14.) **J.**, wieś, pow. łęczycki, gm. Piaskowice, par. Parzęczew. 15.) **J.**, kol., pow. sieradzki, gm. Barczew, o 11 w. od Sieradza, ma 37 mk., 44 m. rozl. 16.) **J.**, kol. włośc., pow. łaski, gm. Wodzierady, par. Mikołajewice. Ma 15 dm., 158 mk., 390 mr. obszaru. Por. *Chorzeszów*. 17.) **J.**, kol., pow. łódzki, gm. i par. Chojny. Ma 29 dm., 242 mk., 546 mr. obszaru. 18.) **J.** albo *Gazdówek*, kol. nad rz. Moszczenicą, pow. brzeziński, gm Biała, par. Stryków. Ma 4 dm., 50 mk., 77 mr. obszaru. Por. *Gozdów* oraz *Czekanów*. 19.) **J.**-raducki, wś, pow. rawski, gm. Maryanów, par. Babsk. Utworzony na gruntach wsi Raducz, ma 6 dm., 52 mk., 125 mr. obszaru. 20.) **J.**, kol., pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek. Ma 14 dm., 92 mk., 158 mr. obszaru. 21.) **J.** lesiewski, wieś nad rz. Białką, pow. rawski, gm. Maryanów, par. Biała. Utworzona na gruntach wsi Lesiew, ma 5 dm., 46 mk., 101 mr. obszaru. 22.) **J.**, pow. kielecki, gm. i par. Piekoszów. 23.) **J.**, powiat włoszczowski, gm. i par. Słupia. 24.) **J.**, fol., pow. radomski, gm. i par. Wieniawa, od zarządu gminnego w. 2, od powiatowego 27, gruntu mr. 171, dom 1, mk. 2. R. 1876 folw. oddzielony od dóbr Brudnów. 25.) **J.**, pow. opoczyński, gm. Zajączków, par. Błogie. Niezamieszczony w spisie urzędowym z 1881 r. (Pam. Książka radom. gub.). 26.) **J.**, wś włośc., powiat opatowski, gm. Julianów, par. Tarłów, odl. 36 w. od Opatowa, ma 41 dm., 313 mk., i

616 mr. obszaru. Posiada urząd gminny. Gmina J. należy do sądu gminnego okr. VI w Ożarowie, st. p. w Klimontowie, ma 2746 mk. i 14245 mr. obszaru, w tem ziemi dwor. 8283 mr. W gminie znajduje się gorzelnia 1, piec wapienny, cegielnia, jedno jezioro 2-morgowe. W skład gminy wchodzą: Bronisławów, Brzozowa, Buszkowska Kępa, Chałupki, Duranów, Gliniany, Julianów, Jadwigów, Kaźmierzów, Kochanów, Lipowa-Wólka, Mieczysławów, Magnuszew, Nowe, Ogrodzianka, Potok, Słupia-nadbrzeżna, Słupska-kępa, Stary-Maksym, Stróża, Ścięgno, Tarłowska-Wólka, Teofilów, esołówka i Zaduranów. 27.) **J.**, kol., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Mikułowice. Odl. 19 w. od Opatowa, ma 16 dm., 96 mk. i 282 mr. obszaru. 28.) **J.**, os. włośc., pow. konecki, gm. Ruda Maleniecka, par. Fałków. Ma 5 dm., 46 mk. i 15 mr. obszaru. 29.) **J.**, os. leśna, pow. konecki, gm. Czermno, par. Fałków. Od zarządu gminnego w. 5, od powiatowego w. 25. Gruntu mr. 16, dom 1, mk. 3. 30.) **J.**, folw., pow. sandomierski, gmina Górki, par. Olbierzowice, o 21 w. od Sandomierza. Należy do dóbr hr. Ledóchowskiego, ma 2 dm., 22 mk. i 90 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Julianów 1.) lub *Romajnie*, folw., pow. kowieński, par. Czerwony Dwór, o 5 w. od Kowna; 12 i pół włók rozl., gleba bardzo urodzajna, własność Juliana Nartowskiego. 2.) **J.**, folw. i wś, pow. nowoaleksandrowski, parafia Rakiszki, do dóbr rakiskich hr. Tyzenhauza należący, od Juliana Pomarnackiego w r. 1838 kupiony. 3.) **J.** al. *Hrehorowszczyzna*, dobra, pow. dryssieński, była własność Grothusa, potem Rejerów, dziś Grzymałowej, 811 dz. rozl. z folw. Pandami. R. 1811 było dusz 238.

Julianów albo *Trębin*, folwark w północnej stronie powiatu borysowskiego, przy drodze wiodącej ze wsi Pustosiela do miasteczka Berezyny, o milę od ostatniego, w okr. policyjnym dokszyckim, w par. katolickiej dokszyckiej, od r. 1859 własność Korsaków, ma obszaru 262 mr.; miejscowość lesista i wzgórkowata. *Al. Jel.*

Julianów, ob. *Julianowo*.

Julianówka, pow. włodawski, gm. Krzywowierzba, par. Parczew. Niezamieszczona w spisie urzęd. (Pam. Kniż. siedl. gub. 1877 r.).

Julianówka 1.), mała wioska, pow. jampolski, par. Jampol, przy ujściu Rusawy do Dniestru, ma 62 dm., 172 mk., 121 dzies. ziemi włościan, 135 dzies. dworskiej. Należy do Witkowskiego. 2.) **J.**, mała wioska, powiat hajsyński, gm. Chaszczewata, ma 74 dm., 404 mk., 652 dzies. ziemi włościan, 566 dzies. dworskiej. Należy do spadkobierców Łopuszańskiego. 3.) **J.**, wś, pow. lipowiecki. *Dr. M.*

Julianowo 1.), folw., pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno. Por *Gryfów* i *Julianów*. 2.) **J.**, wś, pow. rypiński, gm. Żałe, par. Ruże, odl. o 13 w. od Rypina, ma 6 dm., 82 mk., 30 mr. gruntu dobrego. Przy wsi jezioro. 3.) **J.**-Modełka, folw., pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Sulerzysz, odl. o 10 w. od Ciechanowa, ma 1 dom, 14 mk., 180 mr. gruntu dobrego, 20 nieuż., ob. *Modełka*. 4.) **J.**, wieś włośc., pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. o 27 w. od Sierpca, ma 8 dm., 38 mk., 147 mr. gruntu dobrego, 6 nieuż. 5.) **J.**, wś, pow. płoński, gm. Modzele, par. Nowemiasto, odl. o 19 w. od Płońska, ma 6 dm., 99 mk., 103 mr. gruntu. 6.) **J.**, folw., pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo, odl. 47 w. od Maryampola, ma 4 dm., 56 mk. Folw. J. (z przyległością łąka Franciszkańska i wsią Karkiszki lit. A) podług opisu z r. 1866 rozległy m. 231, grunta orne i ogrody m. 94, łąk m. 72, pastw. m. 30, lasu m. 15, zarośli m. 10, nieużytki i place m. 10. Wieś Karkiszki lit. A osad 2, z gruntem m. 11. 7.) **J.**, os., pow. maryampolski, gm. Szumsk, par. Maryampol. Odl. 5 w. od Maryampola, ma 1 dom, 9 mk.

Julianowo 1.), folw. pryw., pow. dzisieński, o 62 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 7 mk. katol. (1866). Attyn. Szarkowszczyzny, własność Federowiczów. 2.) **J.**, wieś pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, o 59 w. od Dzisny, 2 okr. adm., gm. Ihumenowo, 1 dom, 21 mk. katol. 3.) **J.**, fol. szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 21 w. od Trok, 1 dom, 13 mk. katol. (1866). 4.) **J.**, folw. pryw., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 8 w. od Lidy, 11 mk. (1866). 5.) **J.**, ob. *Kuryn*. 6.) **J.**, folwark w pow. borysowskim, od roku 1858 własność polskiej rodziny Frejtów, ma obszaru 25 włók litewskich. 7.) **J.**, pow. borysowski, 3 okr. polic., r. 1811 własność Zawadzkich, 22 dusz. 8.) **J.** tamże, 1811 własność Rusieckiego, 41 dusz.

Julianowo 1.), folw., pow. szubiński, 5 dm., 91 mk., należy do dom. Barcina. 2.) **J.** lub *Byk*, wś, pow. inowrocławski, 2 dm., 25 mk., należy do gm. Rycerzewa. 3.) **J.**, folw., pow. inowrocławski, 2 dm., 26 mk., należy do dom. Będzitowa. 4.) **J.**, niem. *Julienau*, folw. i leśnictwo, 3 dm., 23 mk., należy do dom. Łopienna. *M. St.*

Julianowo, niem. *Julienhof*, folw., powiat świecki, blisko traktu bitego tucholsko-świeckiego, $^3/_4$ mili od st. kolei żel. w Terespolu. Obszaru liczy mr. 1360, budynk. 8, dm. 5, katol. 32, ew. 17. Parafia Przysiersk, szkoła Biechowo, poczta Terespol.

Julianowo, ob. *Julianów*.

Julianpol, *Juliampol*, folw., pow. wieluński, gm. Rudniki, par. Parzymiechy, odl. od Wielunia 26 w., dm. 8, mk. 81. Rozl. wynosi m. 973, grunta orne i ogrody m. 555, łąk m. 72, lasu m. 326, nieużytki i place m. 20, bud. mur. 5, drew. 10, płodozmian 12 i 14-polowy. Po-

kłady rudy żelaznej. Folwark ten w r. 1871 oddzielony od dóbr Jaworzno.

Julianpol, małe mko, pow. jampolski, par. Krasne, przy dr. żel. odesko-kijowskiej, o 8 w. od stacyi Rachny, ma 62 dm., 202 mk., izr. dom modlitwy, 26 targów, ziemi włościan 176, dworskiej 96 dzies. Należy do Sulatyckich.

Julianpole, kolonia, pow. ostrzeszowski, 17 dm., 121 mk., należy do gm. Szklarka mielęcka.

Julienau (niem.), ob. *Julianowo*.

Julienbruch (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Nemonien.

Julienfelde (niem.), wś, pow. wyrzyski, ob. *Wysoka Wielka*.

Julienfelde (niem.) 1.), dobra ryc., powiat darkiemski, st. p. Abeliszki. 2.) **J.**, dobra, pow. szczycieński, st. p. Dźwierzuty. 3.) **J.**, ob. *Dulsk*, pow. świecki.

Julienhoeh' (niem) 1.), dobra, pow. ostródzki, st. p. Berkfreda. 2.) **J.**, dobra, powiat braniewski, st. p. Braniewo.

Julienhoehe (niem.), folw., pow. labiewski, st. p. Seith.

Julienhof (niem.) 1.), folw. do Rudzicza, pow. suski, założony r. 1829, poczta i stacya kolei żel. Rudzicz, budyn. 12, dm. 5, ew. 129. 2.) **J.**, folw. do wsi Mierzynek, pow. lubawski, przezwany 1866 r., ob. *Zacharczyzna* (u Zarańskiego mylnie: Zacharczewo). 3.) **J.**, według Kętrz. os. do Kurzętnika, pow. lubawski 4.) **J.**, folw., pow. świecki, ob. *Julianowo*. 5.) **J.**, folw., pow. szczycieński, st. p. Rheinswein. 6.) **J.**, folw., pow. olecki, st. p. Kowale. 7.) **J.**, dobra, pow. ostródzki, st. p. Olsztynek. 8.) **J.**, dobra, pow. wystrucki, st. p. Gross-Bubainen. 9.) **J.**, dobra, pow. królewiecki, st. p. Królewiec. *Kś. F.*

Julienthal (niem.) 1.), dobra, pow. ządzborski, st. p. Ryn. 2.) **J.**, niemiecka nazwa wsi Borowiec, pow. kartuski.

Julienthal (niem.), wieś, pow. niemodliński, o 1 kil. na płn. od Fyrlądu, przy szosie do Niemodlina, ma 15 osad, 66 mr. obszaru.

Julin, folw., pow. garwoliński, gm. i parafia Ryki. Ma 2 dm., 5 mk., 40 mr. obszaru.

Julin, ob. *Wieluń* i *Wollin*.

Julinek, folw. dóbr Leszno, pow. błoński, gm. Radzików, par. Leszno.

Julinki, wieś i folw., pow. łęczycki, gmina Witonia, par. Strzegocin, odl. od Łęczycy 14 w. Wieś Julinki wraz z dwu Strzegocinami, Wierżykiem, Obidówkiem i Obidowem, ma dm. 41, mk. 634; folw. dm. 3, mk. 15. *W. W.*

Julinów, folw. należący do Dąbrówek breńskich, w okolicy równej, lesistej, nad Breniem, między Smęgorzewem a Dąbrówkami. *Mac.*

Julińsk, wś, ob. *Ipa*, rz.

Juliopol 1.), wś, pow. sochaczewski, gm. i par Młodzieszyn. 2.) **J.**, os., kol. i os. młyńska nad rzeczką bez nazwy, pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów. Ma 5 dm., 56 mk., 17 mr. ziemi włośc. i 30 mr. dworsk. 3.) **J.**, kol., pow. radzyński, gm. Siemień, par. Czemierniki. Jest tu szkoła elementarna. Ma 52 dm., 414 mk., 923 mr. ziemi. *Br. Ch.*

Juliów, *Julew*, kol. i os. karcz., pow. łaski, gm. Bałucz. Ma 7 dm., 57 mk., 29 m. ziemi włośc. i 6 m. przy karczmie. Por. *Julew*.

Julis, ob. *Bejnarów* i *Dobszany*.

Julisin, wś, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Glinojeck, odl. o 19 w. od Ciechanowa, ma 13 dm., 109 mk., 184 mr. gruntu.

Julisina słobódka, mała wioska, pow. proskurowski, gm. Kuźmin, par. Felsztyn, ma 34 dm., 162 mk., w tem 21 jednodworców, ziemi włościan 190 dzies. Należy do klucza ostapkowskiego Martyny z Grabianków Zaleskiej.

Juliszew, wś i folw., pow. gostyński, par. Gombin, gm. Czermno. Ma 8 dm., 138 mk., ziemi ornej mr. 231 i pół, z tych do folwarku należy 120 m., łąki z pokładem torfu na 3 łokcie głębokim. Urząd gminny mieści się w pałacu dawnych dziedziców. *W. W.*

Juliszewo, wieś, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Glinojeck, odl. o 19 w. od Ciechanowa, ma 1 dom, 5 mk., 625 mr. gruntu uprawnego, 95 nieuż. U Zinberga mylnie podane jako *Juliuszewo*.

Juliszki, dwór, pow. wiłkomierski, par. sudejska, ufundowany na miejscu wsi Pogrejże, wydzielonej z dóbr biguskich w posagu dla Julii z Bienieckich Drozdowskiej a z podziału pomiędzy rodzeństwem jej synowi Józefowi Drozdowskiemu jako część przypadły; drogą licytacyi przymusowej nabyty przez Massalskiego, lecz już odprzedany po wyniszczeniu lasów i budowli; gruntu włók 6.

Juliusburg (niem.), pow. kozielski, ob. *Kradziejów*.

Juliusburg (niem.), mko, pow. oleśnicki, nad dopływem rz. Oleśnicy, zwanym Juliusburger Wasser, do r. 1663 było wioską zwaną Dreski (?), prawa miejskie nadał mu wtedy ks. wirtemberski Juliusz. Mieszk. 1000, jarmarków 4. St. dr. żel. z Jarocina do Oleśnicy, o 9 kil. od Oleśnicy. *F. S.*

Julius-Hoffnung (niem.), kop. węgla kamiennego pod Orzeszem, pow. pszczyński.

Juliushütte (niem.), ob. *Szklana huta*, wieś, pow. ostrzeszowski.

Juliusz, kop. węgla pod Rudą, pow. bytomski.

Juliuszewo, ob. *Juliszewo*.

Juliuszów, os. leśna, pow. opoczyński, gm. i par. Przysucha, od zarządu gminnego w. 9; ma 1 dom, 2 mk., 3 mr. gruntu.

Julków 1.) kol. dóbr Żelazna, pow. skierniewicki, gm. Dębowa Góra, par. Żelazna. 2.) **J.**, folw., pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała.

Ma 1 dom, 5 mk., 87 mr. rozl. Należy do dóbr Grabanów jako tak zwany awuls.

Julkowo, wś, pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo, odl. o 19 w. od Lipna, ma 3 dm., 51 mk., 250 mr. gruntu.

Jumna, *Jumneta*, ob. *Wollin.*

Jumprauweeten (niem.), dobra, pow. goldyngeński, par. Frauenburg.

Junaczyńce 1.) wś, pow. latyczowski, par. Międzybóż. 2.) **J.**, wś, pow. zasławski, par. Butowce.

Junaszki, wioska, pow. berdyczowski, nad rz. Rosią, o 8 w. odległa od miasteczka Dziuńkowa (ob.), a o 2 w. od wsi Sarażyniec, do której parafii należy. Mieszk. 509 wyznania prawosł.; ziemi 856 dzies. czarnoziemu z glinką. Należała dawniej do pohrebyskiego majątku hr. Rzewuskiego, obecnie sprzedana należy do Bartoszewickiego. Zarząd gminny w m. Dziuńkowie, policyjny w m. Pohrebyszczach. *Kl. Przed.*

Junaszków, wieś, pow. rohatyński, o 4.5 kil. od st. p. Bursztyn, ma cerkiew gr. kat.

Juncewicze, wś i folw. pryw., pow. wilejski, o 45 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Sosienki do gran. pow. borysowskiego, 13 dm., 127 mk.

Juncewo, wś, pow. wągrowiecki, 51 dm., 458 mk., 453 kat., 5 ew., 176 analf. Kościół kat. paraf. dekan. rogowskiego. Najbliższa poczta i telegr. w Janówcu, st. kolei żel. w Gnieźnie. *M. St.*

Junciszki albo *Dradziszki*, zaśc. szlach., powiat święciański, 2 okr. adm., o 21 wiorst od Swięcian, 1 dom, 6 mk. kat. (1866).

Juncowszczyzna, inaczej *Mazury*, zaścianek w pow. mińskim, zasiedlony szlachtą czynszową, należy do dominium Stańków (ob.), ma osad 10; od roku 1876 jest własnością Czapskich. *Al. Jel.*

Juncy, wieś, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 37 i pół w. od Dzisny, gm. czereska, 5 dm., 53 mk., z tego 47 prawosł., 6 starow. (1866).

Jończa, niem *Juncza*, 3 miejscowości w pobliżu siebie leżące, pow. chojnicki, pół mili od bitego traktu chojnicko-starogródzkiego, $^3/_4$ mili od stacyi kol. żel. w Czersku, przy granicy pow. starogródzkiego, w okolicy piaszczystej i lesistej. 1.) **J.**, król. leśn. do nadleśn. Cis należące, parafia i poczta Czersk, szkoła Mokra. R. 1869 liczyło dom 1, katol. 3, ew. 8. 2.) **J.-stara**, niem. *Alt-Juncza*, wieś, obszaru ziemi mr. 608, bud. 37, dm. 17, kat. 6, ew. 109. Parafia, szkoła i poczta, jak wyżej. 3.) **J.-nowa**. niem. *Neu-Juncza*, osada do wsi Mokra należąca, bud. 7, dm. 3, kat. 21, ew. 18. Parafia, szkoła, poczta, jak wyżej. *Ks. F.*

Junczany, folw. i wś, pow. trocki, 4 okr. adm., 56 w. od Trok, 11 dm., 151 mk. kat. (1866).

Junczów, ob. *Inczew.*

Jundszen (niem.), ob. *Robkoje.*

Jundyty (czy *Jundyły*), wieś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Syntowty. Odl. 16 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 13 dm., 130 mk.; obecnie 13 dm., 157 mk.

Jundziliszki 1.) wieś rząd. nad rz. Wierzchnią, pow. trocki, 3 okr. adm., 56 wiorst od Trok, 5 dm., 82 mk. kat. (1866). 2.) **J.**, okolica, pow. wileński, gm. i par. Soleczniki, nad rz. Wisińczą; roku 1866 miała 5 dm., 39 mk. katol. Dawni dziedzice tej osady Bielińscy (3 domy) posiadają razem 78 dzies. ziemi uprawnej i 50 dzies. lasu a Jundziłowie 30 dz. roli ornej. Oficer żandarmeryi Iwanow, który odziedziczył w r. 1864 schedę Łuszczyka, posiada 56 dzies. ziemi uprawnej i 39 dzies. lasu. 3.) **J.**, albo *Wielogóry*, wieś włośc., nad rz. Solczyszką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o w. 38, od Ejszyszek 16, dm. 5, mk. katol. 73 (1866).

Jundziłowice (*Jundziły*) i *Sielec*, dobra w gub. grodzieńskiej, które 1879 r. nabył Gólcz, 1600 włók rozl.

Jundziłowo, zaśc. szlach., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., gm. N. Pohost, o 56 w. od Dzisny, 1 dom, 14 mk., z tego 6 prawosł., 8 kat. (1866). Dawniej należało J. do Ikaźni hr. Jundziłłów, dziś Napoleona Szyryna, 2511 dzies. rozl. Dusz liczyło 256.

Jungbreslau, *Jungleslau* (niem.), ob. *Inowrocław.*

Jungen (niem.), wieś, powiat świecki, ob. *Wiąg.*

Jungen-Leslau (niem.), ob. *Inowrocław.*

Jungensand (niem.), wś, pow. świecki, ob. *Wiąskie piaski.*

Jungfer (niem.), wś włośc., pow. elbląski, na nizinach, liczy włościan 46, zagrodn. 26, obszaru mr. 4430, katol. 12, ew. 896, menon. 11, dm. 75. Parafia luterska i szkoła w miejscu, dla katol. paraf. Elbląg; poczta w miejscu. Odległość od Elbląga 2 mile. *Ks. F.*

Jungfernberg (niem,), wś w pow. kościerskim, ob. *Junkrowy* i *Genszna.*

Jungferndorf (niem.), pol. *Cobula (?)*, wieś na Szląsku austr., par. Widnowa, ma szkołę ludową, par. kat., tow. grosza szkolnego.

Jungferndorf (niem.), wś i os., pow. królewiecki, st. p. Królewiec.

Jungfernhof (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. bowski, par. Bowsk. W XVI w. Römer Symeon, syn Bernarda, był zastawnikiem tych dóbr za sumę 24,000 grzywien od ks. Gotarda; później dobra te przez tegoż księcia wykupione z pod zastawu zostały. Por. *Bowsk.* *A. R.*

Jungfersche-Lache (niem.), ob. *Panieńska Łacha.*

Jungferwerder (niem.), ob. *Panoniewo*, wś, pow. szubiński.

Jungfirowe (dokum.), ob. *Genszna.*

Jungfrau (niem.), ob. *Panna*; tom II, str. 338.

Junghof (niem.), leśnictwo, pow. darkiemski, st. p. Sodehnen.

Jungstadt (niem.), ob. *Cyganki, Gdańsk* i *Nowe Miasto.*

Jungwalde al. *Junkwalde*, osada leśna, pow. piłkalski, st. p. Mallwischken.

Jungwitz (niem.), ob. *Junkowice.*

Jungwrowe (dokum.), ob. *Genszna.*

Junie, niem. *Junien*, wś, pow. lecki, st. p. Wydminy. R. 1564 ks. Olbracht nadaje ziemianom juniowskim w pow. straduńskim na prawie magdeburskiem z obowiązkiem jednej służby konnej 15 włók nad strumykiem Więckowicą.

Juniewicze, wieś i folw., pow. konstantynowski, gm. i par. Huszlew. W 1827 r. było tu 20 dm., 120 mk.; obecnie jest 19 dm., 190 mk., 445 mr. rozl. folw. i 397 mr. włośc.

Junigeda, na lew. brz. Niemna, należała do tych twierdz rozlicznych drewn. za czasów pogańskich, które wznosili Litwini na Żmudzi, jako obronę przeciw napadom Krzyżaków. Junigeda zbudowaną była r. 1291; krzyżacy długo daremnie ją zdobyć usiłowali, a w r. 1317 przegrali pod jej wałami bitwę z Litwinami (Enc. Orgelbr.).

Juniki, mały folwark poleski w pow. ihumeńskim, przy lichej drożynie z Domowiczka do Drachczy wiodącej położony, miejscowość bardzo zapadła, dzika, okrąg policyjny bereźyński. *Al. Jel.*

Juników, dwa folwarki i wś, pow. kaliski, gm. i par. Rajsko. Folw. J. lit. A. ma 142 mr. rozl. a J. lit. B. 144 mr. rozl. Wś J. ma 2 os. i 2 mr. gruntu.

Junikowo, wieś i gm., pow. poznański, 2 miejsc.: a) J. wś; b) Rudnicze kol.; 37 dm., 328 mk., 31 ew., 297 kat., 152 analf. Poczta, telegr. i kol. żel. w Poznaniu o 6 kil.

Juniszcze, wieś i folw. w pow. pińskim, na zapadłem odludnem polesiu, o 3 mile na północ od miasteczka Stolina położone, w okręgu policyjnym płotnickim; wieś ma osad 24 i cerkiewkę, grunta lekkie. Folw. J. ma ziemi 2160 dzies., należał dawniej do Korzeniowskich, obecnie do Oleszy. Por. *Franopol.*

Juniszki 1.) wieś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Odl. 23 w. od Władysławowa, ma 8 dm., 111 mk. 2.) **J.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Ludwinów. Odl. 10 w. od Kalwaryi, ma 9 dm., 51 mk.

Junivladislavia (łac.), ob. *Inowrocław.*

Junkeracker (niem.), wś, pow. gdański, st. Stegen.

Junkerbrück (niem.), król. leśn. do nadleśn. Eisenbrück, parafia i poczta Przechylewo, powiat człuchowski.

Junkerhof (niem.), rycer. dobra, powiat świecki, ob. *Trzepczyny, Trzebczyny.*

Junkerken (niem.), **dobra,** pow. rastemborski, st. p. Reszel.

Junkermühl (niem.), osada do wsi Kłoda, pow. wałecki, blisko granicy w. księstwa poznańskiego, w okolicy lesistej i piaszczystej, parafia Wałcz, poczta Schönlanke, budyn. 6, dom 1, ludn. 12.

Junkertroyl i *Junkertroylhof* (niem.), dwie wsie, pow. gdański, st. p. Stegen.

Junkerwald (niem.), folw., pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Juńki, wś włośc. nad rz. Łuczajką, powiat dzisieński, o 112 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 8 dm., 84 mk. (1866).

Juńki, karczma pryw. nad rz. Łuczajką, pow. dzisieński, o 112 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 7 mk. żydów (1866).

Junkowice, niem. *Jungwitz,* 1413 r. *Jenkewicz*, wieś, pow. olawski, nad Olawą, par. Sobacisko.

Junkowicze, dwa folwarki prywatne, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 47, od Dziewieniszek 28; jeden z nich, należący do Piotrowicza, mk. katol. 11, drugi do Huleckiego i Arciszkiewicza, mk. 13 (1866).

Junkrowy, po starosłowiańsku *Genszna* (ob.), niem. *Jungfernberg* al. *Jungwrowe, Jungfirowe,* wś włośc., pow. kościerski, ponad traktem bitym kościersko-skarszewskim, blisko rz. Wierzycy i wpadającej do niej Wietcisy (Fietze Fl.), w pobliżu kilku jezior, pół mili od Skarszew. Obejmuje włościan 14, zagrodn. 9, obszaru ziemi mr. 1569, kat. 149, ew. 76, bapt. 4, dm. 26. Parafia Pogutki, szkoła katolicka w miejscu, poczta Skarszewy. Odległość od Kościerzyny 4 mile. Junkrowy albo raczej Genszna, jak pierwotnie się nazywała, jest bardzo starą osadą, grodem warownym obronną. Należała początkowo do pomorskich książąt. R. 1258 książę Sambor II zapisał ją na fundacyą klasztoru oo. cystersów w Pogutkach (potem w Peplinie), i przyłączona była do poguckiego klucza. Mieszkańcy rządzili się starodawnem prawem polskiem. R. 1863 opat pepliński Piotr z Rogowa nadał jej odmienne prawo niemieckie czyli chełmińskie; włók było wtedy 40, z których sołtys otrzymał wolne 4, od innych mieli dawać po 2 kurczęta (czynszu nic?) i stawać do zwykłych robót dworskich. Do roku 1383 opuścił im opat wszelką opłatę. R. 1414 przywilej ten został odnowiony. Pod koniec 16-tego stulecia leżały włóki junkrowskie odłogiem, zapewne wskutek nierządu w klasztorze wtedy panującego. Liczba włók znacznie się uszczupliła a dokądby były przyłączone, niema wskazówki,

R. 1599 Jercy Beyerlingk mieszczanin gdański wziął spustoszałe J. na 30 lat w dzierżawę, „bo wieś wymaga większych nakładów nad te, które obecnie dla braku poddanych moglibyśmy łożyć". Dzierżawca dawał przez 10 lat marek prus. 250, następnie m. 300. R. 1614 ustąpił Beyerlingk dzierżawy Krzysztofowi Czarlińskiemu, który się jej także zrzekł po 5-ciu latach na korzyść Stanisława Bartlińskiego, męża siostry opata Rembowskiego. Tenże przyobiecał dawać m. 320 rocznie, do 6 istniejących chałup 4 nowe wystawić, stodołę o 12 prętów i o 2 klepiska powiększyć i dworu zaczętego przez Beyerlingka dokończyć. Wojna za Gustawa Adolfa do szczętu wieś tę jako i wiele innych w tej okolicy spustoszyła: włóki junkrowskie przez 10 lat leżały odłogiem. Roku 1638 opat Rembowski wystawił nowy przywilej na tę wieś, podług którego folwark dotychczasowy znowu na wieś gospodarską zamienił, włók do użytku było już tylko 21, reszta borem zarosła. Sołtys Henryk Müller otrzymał 4 wolne włóki wiecznemi czasy za złożeniem zł. 200; z sądów mniejszych pobierał jak zwykle $^1/_3$ dochodu; zamiast podwód miał rocznie płacić 12 zł. gospodarzom, których było 6 na 17-stu włókach, dał klasztór przywilej na 30 lat; płacić mieli od włóki po 12 zł. i 2 kapłony, a 1 gęś od 2 włók; podatki zwykłe i ciężary mieli ponosić w równych częściach. Dla koniecznych budowli opuszczono im czynsz na 3 lata. R. 1646 pozwolił opat Rembowski Ernestowi Bobkowi wystawić karczmę własnym nakładem ale z drzewa konwentowego, byle karczma po 30 latach przeszła na własność konwentu. Od włóki danej na 30 lat miał Bobek po 3 latach dawać zł. 6 i 2 koguty, a po 7 dalszych latach 10 zł. Piwo powinien brać z Głodowa, resztę, jak gorzałkę, śledzie i owies, zkądby chciał. Tegoż roku otrzymał sołtys przywilej łowić ryby w jeziorze Strzyżewku; miał zato dawać 2 wozy kapusty albo zł. 6, kopę pstrągów, kopę szczupaków albo linów i dobrą porcyą okoniów rocznie. R. 1672 było 7 gospodarzy: Walenty Reimer, Urban Blanck, Marcin Schulz, Michał Anut, Jerzy Sawicki, Jerzy Labnicz, Jakób Fritz i Jakób Nembe; dań wynosiła, jak przedtem, po 12 zł. od włóki, 2 koguty i 1 gęś od 2 włók. Nadto mieli rocznie zwozić do klasztoru 5 ćwierci drzewa, a jednę połupać. R. 1678 konwent przypomina osadnikom, ażeby też odłogiem leżące pola uprawiali. Roku 1685 czytamy w klasztornych aktach, że pasterz na polu niedźwiedzia zabił i zawiózł go do klasztoru. R. 1717 opat Tomasz Czapski pozwolił Maciejowi Kotlewskiemu z Głodowa posiąść 2 włóki przez Wojciecha Wynygę zaniedbane. W pierwszym roku nie miał przyjąć żołnierza na kwaterę, a na 2 lata został uwolniony od czynszu i dani. R. 1753 rybak klasztorny Marcin Wojewódka kupił opróżnione sołectwo za 400 zł. na 3 pokolenia. Od 3 włók miał płacić po 15 zł. czynszu, 4-tą miał wolną za pełnienie obowiązków, np. dwie podwody do Gdańska i dozorowanie gospodarzów na zaciągach dworskich. W czasie wywożenia mierzwy i żniw mógł warzyć piwo na potrzeby domu. Klasztor pozwolił też chować 15 owiec od włóki. Po sekularyzacyi dóbr duchownych, rząd pruski wydał J. na własność d. 29 czerwca 1819 r. Por. Kujot: Opactwo peplińskie 348. *Ks. F.*

Junkucie, wś nad rz. Berupis, pow. kowieński, par. i gm. Żejmy (o 6 w.), ma 10 dm., narzecze litewskie. *J. D.*

Junkuny, folw., pow. nowoaleksandrowski gub. kow., 258 dzies. rozl., własność Justyna Choynowskiego.

Junkwalde (niem.), ob. *Jungwalde.*

Junno, *Jonno*, wieś nad rz. Bawołem, pow. słupecki, gm. i par. Grodziec, odl. od Słupcy 33 w. Junno wraz z wsiami Mokrem i Hutą nową ma dm. 45, mk. 279. R. 1827 J. miało 12 dm., 125 mk.

Junojcie, wś, pow. kowieński, par. i gmina Betygoła; 3 dm., narzecze litewskie.

Junosza góra, ob. *Sikorz.*

Junoszyce 1.) lub *Janoszyce*, wieś nad rz. Skrwą, pow. lipnowski, gm. Brudzeń, parafia Bątkowo kościelne; odl. 32 w. od Lipna. Wś włośc., wraz z rumunkami Józefowo i Janoszyce, liczy 71 mr. ziemi, w tej liczbie 64 mr. ornej, 11 dm., 132 mk. Wieś dworska liczy 321 mr. (187 mr. ornych), 2 dm. i 17 mk. Młyn wodny Junoszyce posiada 22 mr. ziemi i 7 mk. W 1827 r. było tu 9 dm. i 97 mk. 2.) **J.**, las należący do Żągot w płockiem. W nim jeziora zawalone kłodami drzew.

Junowicze, wieś, pow. kalwaryjski, gmina nadniemeńska, par. Rumbowicze. Odl. 56 w. od Kalwaryi, ma 29 dm. i 152 mk.

Junowszczyzna, zaśc. szlach., pow. święciański, 3 okr. adm., o 34 w. od Święcian, 1 dom, 13 mk. kat. (1866).

Jura, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki; odl. 25 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 12 dm., 211 mk.; obecnie 23 dm. i 359 mk.

Jura al. *Antgiluwen*, nadleśnictwo, pow. ragnecki, st. p. Wischwill.

Jura al. *Judra, Judraj*, rz., bierze początek w pow. maryampolskim, wypływa z Warnego bagna pod wsią Nauszus-strzelce (?) w leśnictwie Pilwiszki, płynie w kierunku zachodniopołudniowym pod Koźliszkami, Jurą, Kozłową wodą, ztąd też obok drogi żelaznej z Kowna do Eytkun, wreszcie za Wysokiszkami, pod wsią Kaczeros na północ Pilwiszek, wpada

w pow. władysławowskim z lewego brzegu do Wysokiej. Długa 30 wiorst. *J. Bl.*

Jura (stara), rzeczka w dawnej ziemi wiskiej, słynęła z połowu pstrągów (?). Wspomina ją Święcicki w opisie Mazowsza z początku XVII w. (Kwartalnik Kłosów, tom I, 109). Obecnie pod tą nazwą znana jest struga płynąca w pow. kolneńskim koło wsi Dobrzyjałowo a biorąca początek w lasach na płn. tej wsi pod wsią Jurzec, od której zapewne wzięła swą nazwę; ob. *Bronówka. Br. Ch.*

Jura, rz., dopływ Niemna z prawej strony. Jej lewe dopływy: Ejżerupis, Kirsznia, Degowo, Ajtra, Wieża, Łokista, Iłgota, Żyrżmota, Okmiana, Szunia, Szeczuwa; prawe dopływy: Grawmiena, Bykowa, Giermontyszka, Alanga, Jeziorupa. J. ma źródła niedaleko Retowa, ujście pod Schreitlaugken.

Juraciszki, miasteczko i folw. nad stawem, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 53, od Dziewieniszek 35, dm. 23, mk. kat. 100, prawosł. 97, cerkiew paraf. (1866). Niegdyś własność Kopciów, potem Kościałkowskich i Rodkiewicza. Zarząd gminy liczącej 424 dm., 4969 dusz. Dziś mko ma 244 mk.

Juragiszki, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 30 w. od Swięcian, 1 dom, 13 mk. katol. (1866).

Jurahowo, po łotew. *Juragowa*, wieś pow. dyneburskiego, par. indryckiej, własność Wincentego Jurahy.

Jurajtyszki, wś, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Poniemoń. Odl. 44 w. od Maryampola, ma 3 dm., 17 mk. Por. *Isłauż.*

Jurańce, wś włośc. nad rzeką Rawdańką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 36, od Ejszyszek w. 16, dm. 2, mk. kat. 13 (1866).

Juranowa góra, w Tatrach, ob. *Furkaska.*

Juraski, błoto w pow. dorpackim, parafia Harjel.

Jurasze, wś w pow. sokólskim, gub. grodz., o 14 w. od Sokółki.

Jurasze, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 46 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze poczt. z m. Sosienki do granicy pow. borysowskiego, 1 dom, 5 mk. prawosł.

Juraszów, przys. na lewym brzegu Soły, na płd. od Żywca, przy gościńcu z Żywca na Szląsk.

Juraszowa, wś, pow. sądecki, par. Podegrodzie, o 11.3 kil. od st. p. Stary Sącz, rozl. 249 m., 134 mk., 20 dm., własność funduszu religijnego. *M. Ż. S.*

Juratyszki, mko, pow. oszmiański, własność Giedymina Rodkiewicza, ob. *Juraciszki.*

Jurażelis, zaśc. rząd. nad jez. Jurażelis, pow. trocki, 1 okr. adm., 24 w. od Trok, 1 dom, 13 mk. kat. (1866).

Jurażyszki, folw. nad jez. Dudajce, pow. wileński, 3 okr. adm., o 49 w. od Wilna, 1 dom, 18 mk. kat. (1866).

Jurborg, *Jurburg*, miasto, zwane też *Jurbork, Jurbark, Jurburk*, niem. *Georgenburg* dawniej, leży w pow. **rossieńskim**, o 6 mil od Rossien, nad samą **granicą** Królestwa Polskiego, niedaleko granicy pruskiej, o 131 w. od Kowna, o 42 w. od Taurogenu. Jedno z najstarożytniejszych miast żmudzkich, nazywające się w krajowym języku *Jurbarkas.* Zabudowane na obszernej dolinie nad Niemnem, ma przyjemny widok przed sobą. Przez miasto płynie rzeka Imstra, a za miastem rzeka Mitwa. Obiedwie wpadają do Niemna, płynącego tu szerokiem korytem. J. ma kilkanaście domów murowanych, należących do prywatnych właścicieli, synagogę żydowską (rysunek w Tyg. illustr. 1872, nr. 225), także murowaną, ekspedycyą pocztową (stacya poczt. przy trakcie z Rossien do Taurogenu, między Bardziami a Ejczami, o 22 i pół w. od Ejcz), przystań i stacyą obserwacyjną na Niemnie, komorę celną, aptekę itd. Na małem wzgórzu stoi kościół katolicki parafialny, drewniany, dalej cerkiew prawosławna także drewniana, a za miastem dwór należący do majoratu (J. i Taurogi) książąt Wasilczykowych. Ludność miejska, składająca się z żydów, niemcow i krajowców, dochodzi do trzech tysięcy dusz, lecz element żydowski przewyższa element chrześciański. Już w XI wieku, według kronikarzy, mieszkał tu na zamku Gimbut, władca ziemi jurborskiej i wojownik żmudzki. Ślady zamku są bardzo mało dziś znaczne; wznosił się on za miastem nad rzeką Imstrą, na górze zwanej przez krajowców Wiszpilis, co oznacza sypaną górą. Niemcy zowią tę górę Szlosberg czyli górą zamkową. Kto był pierwszym założycielem tego zamku dzieje nie wskazują; to tylko pewna, że do czasu przybycia Skandynawów w te strony była już w tem miejscu osada żmudzka, dla obrony której Skandynawowie zbudowali warownię na wyż rzeczonej górze. Jakiemu losowi ulegał ten zamek do 1290 r., jak długo książęta żmudzcy mieli go za swa stolicę i czy ciągle w nim mieszkali, o tem wszystkiem nic dzieje krajowe nie wspominają. W 1290 r. krzyżacy oblegając zamek Koliniany (zapewne Kałnienaj) niżej Jurborka na prawym brzegu Niemna leżący i nie mogąc go zdobyć, podstąpili pod Jurborg; jednakże na ten raz zostawili tę warownię nietkniętą i dopiero znowu 1316 r. przystąpili do jej zdobycia. Po upadku zaś twierdzy krzyżackiej Christmemla (dzisiejszy Skirstymoń) 1328 r. rycerze uznali potrzebę mocniejszego obwarowania Jurborga, zatem na miejscu dawnego zamku zbudowali nowy. R. 1382 Kiejstut zdobywał go bombardami prochowemi bezskutecznie, bo komtur Jan Meldingen tak się mężnie bronił, iż doczekał odsie-

czy i zmusił Kiejstuta do odstąpienia od oblężenia. R. 1384 Witold opanował zamek podstępnie w następny sposób: zaproszony przez komtura na biesiadę, odmówił zaprosinom jego a na swoje miejsce wysłał krewnego swego Sudemunda, który zamiast biesiadowania wpadł nagle do zamku i wziąwszy w niewolę komtura spalił zamek. R. 1388 krzyżacy znowu odbudowali zamek i murem go opasali. R. 1392 przemieszkiwał w nim przybyły z Prus Witold z familią, a także krewni jego książęta bełzcy. Tu nastała zgoda Witolda z Jagiełłą, mocą której Witold ostatecznie skłonił się do porzucenia krzyżaków a 1396 r. przybył tu w. mistrz krzyżacki Konrad von Jungingen, wzywając Witolda do zgody. R. 1412 Jagiełło i Witold po bitwie grunwaldzkiej oraz po traktacie toruńskim zwiedzili Jurborg i bawili się tu łowami. Biskup żmudzki Mikołaj Dzierzgowicz fundował tu pierwszy kościół 1430 r. a Zygmunt I na nowo go erygował 1522 r. Z ustawy Zygmunta I nadanej dla Żmudzi 1529 r. widać, że Jurborg należał do dóbr stołowych wielkich książąt litewskich i nadany był królowej Bonie. J. był przytułkiem chłopstwa żmudzkiego, uciśnionego przez dziedziców, którzy, mimo skarg zanoszonych na sejmach 1547, 1551 i 1555 r., nie mogli odzyskiwać swych zbiegów. Ta opieka królowej Bony nad uciśnionemi zrobiła jej tak wielką popularność u włościan i u drobnej szlachty żmudzkiej, że ją i dotąd pamiętają. R. 1552 Zygmunt August, wracając z Królewca do Wilna, przejeżdżał przez Jurborg i bawił w nim dni dwa. Konstytucyą sejmową 1593 r. J. z leśnictwem (Nowa Wola, dziś Wierzbołów). założonem przez królowę Bonę, naznaczony był między innemi dobrami na oprawę żony Zygmunta III. Konstytucyami zaś 1638, 1646 i 1670 r. był zabezpieczeniem oprawy żon Władysława IV Cecylii Renaty i Ludwiki Maryi, a także królowej Eleonory żony króla Michała. R. 1598 naznaczeni byli komisarze królewscy dla ograniczenia leśnictwa i starostwa jurborskiego od Prus, z przyczyny wdzierających się coraz głębiej do ziemi jurborskiej prusaków. Z opisu puszczy jurborskiej przez Grzegorza Wołłowicza Mścibogowskiego 1554 r. uczynionego, widać, że puszcza jurborska miała obszerności do siedmiu mil, a granice jej zaczynały się od rzeczki Marg-upis, wpadającej do rzeki Gerždanwy, od rzeki zaś Szeszupy szła ona do rzeki Cesarki, i od tej ostatniej ciągnęła się do rzeki Nawy. R. 1611 Zygmunt III dał Jurburgowi przywilej na prawo magdeburskie oraz nadał mu za herb trzy lilie białe w polu czerwonem, jakowy przywilej potwierdził 1736 r. August III. Jan Kazimierz nadał starostwo jurborskie Aleksandrowi Ludwikowi Radziwiłłowi, wdzie połock., a zaś August II nadał je Janowi Mikołajowi Radziwiłłowi, w dzie nowogr.; starostwo to z leśnictwem Nowa wola czyniło kwarty 16320 zł. pol. Po upadku Rzeczypospolitej, J. dostał się ks. Platonowi Zubowowi a w r. 1840 stał się własnością rządową. Dziś jest to własność majoratu książąt Wasilczykowych, darowana przez cesarza Mikołaja I-go 1846 r. ich ojcu. Parafia jurborska obejmuje dusz obojej płci katolików 4095, a plebania do reformy rządowej funduszów kościelnych posiadała ziemi 20 włók i dusz rewizyjnych 54. Kościół p. w. ś. Trójcy. Prócz tego w parafii J. dek. wielońskiego jest we wsi Girdzach kościołek ś. Maryi Magdaleny, 1858 r. odnowiony. Jurborg jest miastem handlowem, ma wielu kupców, transportujących zboże w znacznej ilości za granicę. Kapitał ich w obrocie będący wynosił w 1862 r. 5,361,702 rs. Przywieziono towarów przez komorę jurborską w 1855 r. na sumę 5,430,446 rs. a wywieziono na 4,251,290 rs. Wywóz towarów oclonych przez komorę J. zmniejszył się między 1866 a 1874 blisko 5 razy: r. 1866 cło z opłaty za wywóz 127172 rs., a 1874 r. tylko 27214 rs. W r. 1876 cyfra przywozu: 1,156,621 rs., wywozu: 3,002,661 rs. W Jurborgu rezyduje asesor policyjny 3 okr. pow. rossieńskiego a także pograniczny komisarz rządowy. Za miastem we wsi zwanej Żwiry ewangelicy mają swój dom modlitwy, położony nad brzegiem Niemna; kto i kiedy fundował ten zbór nie ma miejscowych podań, ani też śladu w dokumentach miasta. *J. B., A. K. Ł.*

Jurbudzie 1.), wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze. Odl. 24 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 22 dm., 167 mk., obecnie 32 dm., 257 mk. 2.) **J.** albo *Jurgbudzie*, wieś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów. Odl. 11 w. od Władysławowa; ma 3 dm., 20 mk.

Jurcewo, ob. *Borystenów*.

Jurciszki, folw., pow. wileński. R. 1794 własność Sokołowskiego. Por. *Jurszyszki*.

Jurczenki, wś rządowa, pow. latyczowski, gm. Susłowce, ma 190 mk., 886 dzies. ziemi włościan, 46 dz. cerkiewnej, cerkiew ś. Michała, młyn. Należała do ststwa latyczowskiego. Lustracya 1616 r. zowie ją Jurczanki alias Ładyżyńce; posesorem jej był wtedy Jan Wannicki „per cessionem juris Stefana Gorecckiego i Elżbiety de Kłodniki conjugum za konsensem Króla J. M. a. 1613". Prowentu dawała zaledwie fl. 14, kwarty od tego fl. 2. Następnej lustracyi w 1629 — 36 posesorem był Adam Złoczewski, kwarty już dawała fl. 59. Następnie J. tworzyły już osobne ststwo, nadane 1795 r. na lat 50 Kazimierzowi Jasińskiemu a przez tegoż ustąpione Adamowi Raciborowskiemu za opłatą kwarty 424 rs.

Jurczenki, wś nad rz. Kudrynką, pow. li-

tyński, par. Nowokonstantynów. R. 1868 miała 45 dm. *X. M. O.*

Jurczuki, wieś i zaśc., pow. wileński, 5 okr. adm., o 23 w. od Wilna, 3 dm., 37 mk. katol. (1866).

Jurczuny, wieś nad jez. Gausty, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Łozdzieje. Odl. 17 w. od Sejn. W 1827 r. było tu 8 dm., 65 mk., obecnie 17 dm., 115 mk. Por. *Hołny Wolmera.*

Jurczyce, wś na lewym brzegu Skawinki, uchodzącej z prawego brzegu do Wisły, w okolicy pagórkowatej, urodzajnej pow. myślenickiego. J. leżą przy drodze ze Skawiny do Kalwaryi zebrzydowskiej, należą do par. rzym. kat. w Radziszowie (Długosz III, 221) i mają 274 mk. rzym. kat. Większa pos. (Haller) ma 177 m. roli, 20 m. łąk i ogr. i 4 m. pastw.; mniej. pos. 131 m. roli, 16 m. łąk i ogr. i 7 m. pastw. *Mac.*

Jurczycha, wioska w pow. czehryńskim, nad rz. Taśminą, stanowi prawie przedmieście m. Kamionki bo zaledwie o 2 w. od niego odległa. Mieszk. 916 wyzn. prawosł. należą do gminy i parafii Kamionki; ziemi wybornego czarnoziemu 2011 dzies. Własność Dawydowych. *Kl. Przed.*

Jurczyka, rz., dopływ Narwi z prawej strony, uchodzi poniżej Supraśli.

Jurdischken (niem.), dobra, pow. gołdapski, st. p. Kiauten.

Jureczko, os. leśna nad rz. Wartą, powiat będziński, gm. Poręba Mrzygłodzka. Ma 1 dom, 3 mk., 1 mr. rozl.

Jureczkowa, wś w pow. dobromilskim, 16 kil. na płd. zachód od Dobromila, 6 kil. na płd. wschód od urzędu poczt. w Wojtkowej, 20 kil. na płd. wschód od urzędu poczt. w Birczy, 14 kil. na płn. od najbliższej stacyi kolei węg. galicyj. w Ustrzykach dolnych. Na płn. zachód leży Netrepka, na wschód Kwaszenina, na płd. wschód Liskowate, na płd. zachód Leszczowate. W płd. wsch. lesistej stronie wsi powstaje Wiar, dopływ Sanu, zpod Brańcowej góry, i płynie na płn. zachód zabierając kilka dopływów od lew. i praw. brz. W dolinie jego leżą zabudowania wiejskie. Na praw. jego brzegu wznoszą się na granicy: las Roztoka ze szczytem 625 m. wys. na płd., a las Hniła na płn. ze szczytem 554 m. wys. Na lew. brzegu potoku wznosi się na płd. zachod. granicy lesiste pasmo górskie, płd. kończyna lasu Chwaniów i dalszy jej ciąg t. zw. Pański las. Na samej granicy wznosi się w tem pasmie Miczkowa dolina do 675 m., reszta opada ku dolinie Wiaru (491 m.) a na tej stoczystości wznosi się Truszowska do 617 m. Własn. większa ma roli ornej 421, łąk i ogr. 46, pastw. 46, lasu 1362; włas. mniejsza roli ornej 811, łąk i ogr. 71, pastw. 96, lasu 18 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 513 mk. w gminie, 51 na obszarze dwor.; wedle szematyzmu z r. 1881 mk. obrz. rzym. kat. 118, gr. kat. 388. Par. rzym. kat. w Nowosielcach, gr. kat. w Wojtkowej. We wsi cerkiew i tartak wodny, źródła słone i naftowe. Długosz nazywa górę, zpod której Wiar płynie, Trybunem (ob. Czasopismo Ossolińskich 1828, t. I str. 72). *Lu. Dz.*

Jureiten (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Prekulsk.

Jurek, folw., pow. inowrocławski, 562 mr. rozl., 4 dm., 49 mk., wszyscy ewan., 24 analf. Poczta, telegr., st. kolei żel. w Gniewkowie (Argenau) o 6 kil. *M. St.*

Jurele, okolica szlachecka, nad rz. Rawdanką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o w. 38, od Wasiliszek w. 13, dm. 6, mk. katol. 110, starozakon. 11 (1866).

Jurewicze 1.), miasteczko w dawnem województwie mińskiem, dziś rządowe, w zach. stronie pow. rzeczyckiego, niedaleko rz. Prypeci z lewej strony, przy 1 małym trakcie wiodącym z Łojowa, Bralina, Chojnik do Mozyrza, w malowniczej miejscowości położone. Jezuici litewscy mieli tu swoją misyą od roku 1726 i zbudowali wspaniałą świątynię. Po jezuitach byli tu bernardyni, później kapucyni. Parafia katolicka przetrwała w Jurewiczach do r. 1866 (należała do dekanatu mozyrsko-rzeczyckiego i miała kaplicę w Hliniszczu), wtedy bowiem kościół został zamieniony na cerkiew. Miasteczko ma około 140 domów, 900 mieszk.; mieści się tu biuro II okr. polic.; jest szkółka wiejska. Gmina się składa z 18 starostw wiejskich, 43 wsi i liczy 2335 włościan płci męzkiej. Jurewicze są prawdziwą malowniczą oazą śród głuchych topielisk polesia rzeczyckiego. Posiadają przywileje króla Stanisława Augusta z r. 1778. Historyk jezuitów Rostowski nie wspomina o tem miejscu chociaż miało ono ważne znaczenie dla Polesia pod względem misyi tego zakonu. Dobra J. w powiecie rzeczyckim, niegdyś Oskierków, od roku 1875 kupca Bakunienki, mają obszaru przeszło 3440 mr. 2.) **J.**, niewielka wieś poleska z zarządem gminnym i folwark w pow. ihumeńskim, o 19 w. na północ od miasta Ihumenia, przy małym trakcie pocztowym berezyńskim położone. W Encykl. Orgelbr. błędnie pomieszane z Barbarowem. Miejsce to w wieku XV należało do możnej rodziny Kieżgajłłów i wchodziło w skład wielkich dóbr Baksztami zwanych. Stanisław Kieżgajłło stolnik litewski wraz z innemi dobrami oddał J. w r. 1447 na własność biskupom wileńskim. Po roku 1795 cesarzowa Katarzyna II, udzielając donatywy swym jenerałom, darowała J. z kilku innemi folwarkami Szewiczowi, które do dziśdnia są własnością tej rossyjskiej rodziny. Gmina jurewicka składa się z 7 starostw, 42 niewiel-

kich wiosek i ma 1960 włościan płci męzkiej. Jest tu cerkiew parafialna, szkółka wiejska i stacya pocztowa; wieś ma osad 10. W tym obrębie dziedzictwo Szewiczów ma obszaru około 30000 mr. w glebie piaszczystej. Por. *Czerwony dwór.* 3.) **J.**, folw. w pow. ihumeńskim, na północ od miasta Ihumenia o wiorst 18, przy drodze wiodącej do Berezyny położony, niegdyś biskupów wileńskich, teraz własność urzędnika Szewicza, należy do klucza iwanowskiego (ob. *Czerwony dwór*), grunt lekki, miejscowość poleska, okrąg policyjny berezyński. 4.) **J.**, wś, pow. połocki, z zarządem gminy liczącej 1137 dusz. 5.) **J.**, ob. *Jurowicze.*

Jurewicze 1.), wieś i folw., nad jez. Osina, pow. trocki, 1 okr. adm., par. Wysokidwór, 36 w. od Trok, 12 dm., 91 mk. katol. (1866). R. 1850 dziedzictwo Staniewicza. 2.) **J.**, wś i folw., pow. trocki, 3 okr. adm., gm. i par. Hanuszyszki, 36 w. od Trok, 15 dm., 144 mk. katol. (1866). R. 1850 Wasilewski miał tu 587 dzies. gruntu. 3.) **J.**, wieś włośc., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 10 w. od Lidy, 4 dm., 42 mk. (1866).

Jurewo, mylnie *Juryew*, wś z zarządem gminnym w południowej stronie pow. borysowskiego, na prawym brzegu rzeki Usiaży, w okr. policyjnym łohojskim, o 27 w. od Łohojska, ma osad około 50, miejscowość poleska. Gmina jurewska składa się z 9 starostw wiejskich, 54 wiosek i ma przeszło 1900 głów męz.

Jurewo-Giejszyszki, wś, pow. wileński, 1 okr. adm., o 34 w. od Wilna, 8 dm., 75 mk., z tego 48 prawosł., 23 kat., 4 żydów (1866). Mur. cer. prawosł. Por. *Giejszyszki.*

Jurg (niem.), inaczej *Jurik, Gurik* lub *Hórka* (łuż.), ob. *Myszecy.*

Jurgaiczen (niem.), dobra, pow. darkiemski, st. p. Trempen.

Jurgaidszen (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Gawaiten.

Jurgaitschen (niem.) 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen. 2.) **J.**, wś, pow. stołupiański, st. p. Trakieny.

Jurgajcie, 1.) okolica szlach., pow. kowieński, okr. polic. ejragolski, o 73 w. od Kowna, par. Kroki, nad rz. Szuszwą, 7 dm., 33 mk., wiatrak (1859). 2.) **J.**, folw., pow. rosieński, par. i okr. polic. Szydłów (o 2 w.), nad strugą Łapiszą. Grunta słabe, piaszczyste, własność Sznabowiczowej. *J. D.*

Jurgasdorf (niem.), os., pow. jańsborski, ob. *Zaskwierki.*

Jurgbudzie, ob. *Jurbudzie.*

Jurge-Dargen, 1.) ob. *Maszen* (niem.), 2.) **J.**-*Grutscheit*, ob. *Saulen* (niem.). 3.) **J.**-*Jaenken*, ob. *Gurgsden* (niem.). 4.) **J.**-*Kandscheit*, albo *Daubern*, wś, pow tylżycki, st. p. Koadjuthen. 5.) **J.**-*Szubien*, ob. *Jebeszen* (niem.).

Jurgen (niem,), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawile.

Jurgi, wś nad rz. Orz, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo. W 1827 r. było tu 6 dm., 51 mk.

Jurgi, niem. *Georgensgut*, wś, pow. szczycieński, blisko granicy nidborskiego powiatu, na płn. granicy tak zwanej niegdyś puszczy Patrąk, około 1 ⅓ mili od Szczytna, 1 i pół od Pasyma, na prusko-polskich Mazurach. R. 1429 dany jest tej wsi przywilej, w którym czytamy o biednych prusakach: A kiedyby kto z naszych (t. j. pod niem. prawem będących) miał sprawę z prusakami, albo prusacy z ludźmi naszymi, wtedy nie ma ich sołtys sądzić, tylko na naszym sądzie w Szczytnie słuchani będą. Ob. Töppen, Geschichte von Masuren. *Ks. F.*

Jurgiańce 1.) folw., pow. kowieński, par, Skorule, własność Adamowiczów, ma 4 i pół włók rozl. w glebie lekkiej. 2.) **J.**, folw., pow. nowoaleksandrowski, własność Augusty Czarnockiej i Eugenii Kwintowej.

Jurgielaniszki, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 30, od Dziewieniszek w. 5, dm. 4, mk. 43 kat. (1866).

Jurgielany 1.) okol. szlach. nad rz. Łukną, pow. trocki, 1 okr. adm., par. starotrocka, 12 w. od Trok, 16 dm., 122 mk. kat. (1866). Roku 1850 mieli tu Czerwiński 219 dzies.; Skorobohaty 16 dzies.; Kozakiewicz 2 dz.; Wirpsz 7 dzies.; Lipnicki 20 dz. gruntu. 2.) J., folw., pow. trocki, 3 okr. adm., par. Butrymańce, 56 w. od Trok, 2 domy, 28 mk., z tego 23 kat., 5 żydów (1866). R. 1850 miał tu Korewa 980 dzies. gruntu. 3.) J., wś i folw. rząd., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 30, od Dziewieniszek 5, dm, 13, mk. kat. 139 (1866). Niegdyś stwo jurgielańskie w oszmiańskiem było emfiteuzą Zadarnowskiego.

Jurgielew, *Jurgielewszczyzna*, os., pow. sejneński, gm. Kopciowo, par. Wiejsieje (gmina i par. Lejpuny?), o 31 w. od Sejn, 3 dm., 36 mk.; folw. Jurgielewszczyzna (z wsiami Bartoszuny, Wilkenszyno i Michalin) należy do Szumkowskich. Rozległość wykazana w r. 1867 mr. 1184 lecz łącznie z folwarkiem Szumkowsk, który w r. 1871 oddzielony został; szczegółowy opis nieujawniony. Wś Bartoszuny osad 7, z gruntem mr. 120; wś Wilkenszyna osad 37, z gruntem mr. 1081; wś Michalin osad 9, z gruntem mr. 51.

Jurgieliszki, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. 14 wiorst od Wyłkowyszek. W 1827 roku było tu 22 dm., 185 mk., obecnie 6 dm., 60 mk.

Jurgieliszki, wś, pow. święciański, 3 okr. adm., o 14 w. od Święcian, 12 dm., 97 mk. star. obrz. 2.) **J.**, zaśc., pow. święciański, 2 okr.

adm. o 33 w. od Święcian, 2 dm., 31 mk. kat (1866).

Jurgielewszczyzna, folw. i dobra przy ujściu Serejki do Białej Hańczy. Por. *Jurgielew*.

Jurgieniszki, wś, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 36 w. od Maryampola. Na wschód od Mawruć. W 1827 r. było tu 13 dm., 132 mk.; obecnie 43 dm., 371 mk. Ob. *Freda dolna*.

Jurgieziory, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya. Odl. 5 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 15 dm., 146 mk.; obecnie 25 dm., 289 mk.

Jurgilany, ob. *Jurgielany*.

Jurgiszki 1.) wś i folw., pow. kalwaryjski, gm. i par. Olita. Odl. 50 w. od Kalwaryi. Wś J. ma 9 dm. i 104 mk.; folw. J. zaś 5 dm., 27 mk. Folw. J. lit. A. (z wsią Jurgiszki i Zejdy) rozl. wynosi mr. 202, grunta orne i ogrody mr. 123, łąk mr. 20, lasu mr. 56, nieużytki i place mr. 3. Bud. drew. 4. Wieś Jurgiszki osad 12, z gruntem morgów 83; wieś Zejdy osad 12, z gruntem mr. 148. Folw. Jurgiszki lit. BC rozl. wynosi mr. 405, grunta orne i ogrody mr. 237, łąk mr. 65, lasu mr. 91, zarośli mr. 6, nieużytki i place mr. 5. Bud. drew 9; gospodarstwo 4-o polowe; w niektórych miejscach pokłady torfu. Folwark ten w 1874 oddzielony od dóbr Jurgiszki. Folw. Jurgiszki lit. D rozl. wynosi mr. 202; grunta orne i ogrody mr. 71, łąk mr. 15, pastw. mr. 22, lasu mr. 49, zarośli mr. 43, nieużytki i place mr. 2. Bud. drew. 4; w niektórych miejscowościach pokłady torfu; Folwark ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Jurgiszki. J., stwo niegrodowe położone w województwie i powiecie trockim w parafii olickiej, r. 1771 było w posiadaniu Ludwika i Jadwigi Korejwów, którzy opłacali z niego kwarty złp. 69 a hyberny złp. 20. Nie należy mięszać tego stwa z dzierżawą tejże nazwy, w temże samem województwie i powiecie położoną, bo ta ostatnia była w posiadaniu Boreckich, stanowiąc oddzielną zupełnie nomenklaturę. 2.) **J.**, folw., pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubowo. Odl. 12 w. od Kalwaryi, ma 8 dm., 17 mk. 3). J., os., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny; odl. 42 w. od Maryampola. Ma 2 dm., 13 mk.

Jurgiszki, wś i folw. nad jez. t. n., pow. wiłkomierski, par. Wieszynty. Wś ma 18 dm., małą drewnianą kapliczkę kat., ludność litewską. Folw., własność Downarowiczów, ma 10 włók gruntu w glebie bardzo żyznej.

Jurgiszki, jez. w pow. wiłkomierskim, 5 wiorst długie. *J. D.*

Jurgken (niem.), ob. *Jorki*.

Jurgów, węg. *Jurgó*, wś w hr. spiskiem (Węgry), nad Białką, po prawym jej brzegu, na granicy galicyjskiej, między Białką a potokiem Jurgowczykiem, wpadającym do Białki, naprzeciwko Brzegów, wsi nowotarskiej, w dystrykcie niedzickim. Od zachodu tworzy granicę Białka, a od północy i północo-wschodu od Czarnejgóry, potok Jurgowczyk aż ku Zadniemu potokowi; ztąd bieży granica wschodnia ku połudn. wierchami na Bryje (1011 m.), Drozdówkę (1021 m.), polanę Kacwinską, Rzepisko (1267 m.), Przysłop (1216 m.), skąd wraca się potokiem ku zachodowi ponad Podspady i znowu potokiem Hawraniem bieży na południe na Hawrań. Z Hawrania schodzi do Koperszadów, a z nich w kierunku południowo-wschodnim na szczyt Jagnięcy Wierch (2235 m.). Wzniesienie obszaru wsi: kościół 786·41 m. (Fuchs); 776 m. (Wahlenberg); karczma 768 m (Korzistka); kaplica na południe od wsi 778 m. (Kolbenheyer); 802 m. (Oesfeld); Według sztabu generalnego pomiarów: 1) kapliczka na górnym końcu wsi, przy drodze do Podspadów 786 m; 2) Klorówka potok, przejście tejże drogi przez potok, nieopodal ujścia jego do Białki, 799 m.; 3) mostek na Jaworzynce, 100 m. wyżej ujścia do Białki, 820 m.; 4) droga do Podspadów, 1200 m. dalej ku południu, brzeg Jaworzynki, 874 m.; 5) przejście drogi przez płn. ramię Jaworzynki, 864 m.; 6) zabudow. między drogą pomienioną a ujściem do Jaworzynki połączonych potoków Jasiniaka i Kotlińskiego, 650 m.; od poprzedniego miejsca 875 m.; 7) zabudowanie, 650 m. dalej na południe przy tej drodze, 891 m.; 8) Podspady, droga do Żdżaru, wschodni brzeg Jaworzynki, 919 m., 9) droga do Żdżaru, najwyższe wyniesienie między Dłuhem (od płd.) a Przysłopem (od płn), 1081 m.; 10) Przysłop, granica Jurgowa, Osturni i Żdżaru, 1216 m.; od Przysłopu wiedzie droga do Jurgowa na Rzepisko, Kacwińską polanę, Suche i Śmieszny. 11) Kotliński wierch, za zachód od Przysłopu nad Jaworzynką, 1079 m.; 12) Rzepisko, niemal 850 m. na płn. zach. od Przysłopu, 1267 m.; 13) Wierch Suche na północ od potoku Jasiniaka 1139 m.; 14) Wierch Śmieszny, na płn. zach. od Suchego, 1027 m.; 15) Wierch Drozdówka, 1021 m.; 16) Wierch Bryja 1011 m. W miejscu parafia łac. Rok założenia kościoła p. w. ś. Sebastyana niewiadomy. Metryki siegają r. 1742. Wieś słowacka. Liczba mk. 769 dusz rz. kat., 1 gr. kat., 6 żydów, 130 szyzm. razem 906. Do parafii J. należą: Czarnogóra, Rzepisko, Solisko, Jaworzyna i Podspady: razem dusz rz. kat. 2168, gr. kat. 1, prot. 10, żyd. 17, szyzm. 210. Stacya pocztowa: Starawieś. *Br. G.*

Jurgowo, niem. *Georgenau*, *Georgenaw*, wś, pow. frydlądzki. Posiadała w kościele tutejszym przed reformacyą obraz sławny N. M. P., o którym jest wiadomość, że powszechnie

czczony był jako cudowny. Później wzięto go ztąd i przeniesiono do klasztoru św. Trójcy we wsi Patuły (Patolen). Obecnie J. zniemczone. *Ks. F.*

Jurguny, wś, pow. wileński, 4 okr. adm., o 45 w. od Wilna, 7 dm., 73 mk. kat. (1866).

Jurgutschen (niem.), dobra, pow. węgoborski, st. p. Launnigken.

Jurik, ob. *Jurg.*

Jurjew, ob. *Juryew.*

Jurka albo *Górka* 1.) os., pow. kolski, gm. i paraf. Lubotyń, odl. od Koła 21 w., dm. 3, mk. 22.

Jurka, mylnie *Turka*, rz., ob. *Brok.*

Jurkakalnie, folw., pow. nowoaleksandrowski, gub. kow., własność Winc. Makowskiego.

Jurkańce, 1.) wieś rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 53 w. od Trok, 4 domy, 58 mk. kat. 2.) **J.**, wieś rząd., pow. trocki, 4 okr., 49 w. od Trok, 11 dm., 90 mk. kat. (1866).

Jurken (niem.), 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen. 2.) **J.** al. *Stobern*, wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen. 3.) **J.**, ob. *Jurki.*

Jurkenthal (niem.), os., pow. ostródzki, st. p. Biesale.

Jurki 1.) wś, pow. grójecki, gm. Konie, par. Jeziorka. W 1827 r. było tu 15 dm., 102 mieszk. 2.) **J.**, wś i folw., pow. radzyński, gm. i par. Kąkolewnica. W 1827 r. było tu 22 dm., 110 mk., obecnie wieś J. ma 13 dm., 194 mk. i 242 mr. obszaru; folw. J. 1 dm., 5 mk., 283 mr. 3.) **J.**, wś kurpiowska, pow. kolneński, gm. Gawrychy, par. Nowogród, nad Pisną, w odległości 24 wiorst od Kolna, 19 od Łomży, przy obrębie leśnym Czarnakowizna (322 mr.). Jako oddzielna całość, mieszcząca w sobie kilka osad gospodarskich, założonych przez rodzinę Piaścików z Dobregolasu, Jurki oddzieliły się od nomenklatury Dobrylas po 1820 r. W 1827 r. 8 dm., 50 mk. W 1843 r. 9 osad czynszowych (7 z nich należy do Piascików), opłacających razem 7 rs. 56 kop. czynszu, 60 $^1/_2$ kop. z dziesięciny do dworu kupiskiego, 130 sztuk dranic (lub 19 kop. za kopę dranic), i odrabiających 36 dni sprzężajnych i 57 pieszych rocznie do Kupisk; było wtedy 48 mieszkańców. Obecnie 209 morgów 267 pręt. (154 mr. orn.). 4.) **J.**, wś kupiowska, pow. kolneński, gm. i par. Turośl, nad Pisną, w odległości 15 wiorst od Kolna, 43 od Łomży. W początkach obecnego stulecia Jurki stanowiły attynencyą wsi Popiołek; po 1820 poczęto Jurki uważać jako oddzielną całość. W 1820 r. 2 gospodarzy rolnych i 2 chałupników, 18 mk. Gospodarze płacili czynszu 21 złp 3 gr. 2 i pół szel.; chałupnicy opłacali po 3 złp. rocznie tak zwanej „trzydniówki". Obecnie 66 morg (32 mr. 202 pręt. orn.). W 1827 r. 7 dm., 39 mk. *L. Krz.*

Jurki, *Jorki* albo **Miłuki**, niem. *Jurgcken, Jurken, Miłucken*, wś, pow. olecki. Krzysztof Glaubitz, ststa straduński, sprzedaje r. 1560 Jurkowi Kowalewskiemu z Miłuk 5 włók boru na sołectwo, włókę po 60 grzywien, celem założenia wsi dannickiej na 50 włókach chełmińskich. R. 1600 J. mają tylko polską ludność.

Jurkiańce, wś rząd. nad pot. Wirsoką, pow. trocki, 1 okr. adm., 42 w. od Trok, 17 dm., 206 mk. kat. (1866).

Jurkiewicze, ob. *Głuszcze.*

Jurkiszki 1.), wś włośc., pow. wileński, 1 okr. adm., o 20 w. od Wilna, 4 dm., 40 mk. katol. 2.) **J.**, folw. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 25 w. od Wilna, 1 dom, 22 mk. katol. 3.) **J.**, zaśc. szlach., nad rz. Sawenią, pow. wileński, 3 okr. adm., o 29 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. katol. 4.) **J.**, zaśc. szlach. nad jez. Dubinki, pow. wileński, 3 okr. adm., o 53 w. od Wilna, 1 dom, 11 mk. katol. 5.) **J.**, zaśc. szlach. nad jez. Szpora, pow. wileński, 3 okr. adm., o 56 w. od Wilna, 2 dm., 21 mk. katol. (1866). 6.) **J.**, folw., pow. nowoaleksandrowski, własność Ordów. 7.) **J.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 34 w. od Swięcian, 2 dm., 15 mk. katol. (1866). 8.) **J.**, wieś włośc. nad rz. Żyżmą, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 63, od Dziewieniszek 24, mk. katol. 16 (1866). 9.) **J.**, folw. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 16 w. od Oszmiany, 1 dom, 13 mieszk. katol. (1866).

Jurkoutz (rum.), ob. *Jurkowce.*

Jurków, wieś nad Nidą, pow. pińczowski, gm. Złota, par. Jurków. Jest tu kościół paraf. murowany (wystawiony przez Helenę z Potockich Morsztynową) i szkoła wiejska. W r. 1827 było tu 88 dm., 491 mk. Już w XV w. istniał tu kościół par. drewniany a wieś należała wtedy do Stanisława Ligenzy h. Półkozic (Dług. I, 409). Par. J. dek. pińczowskiego, dawniej opatowieckiego, ma 1002 dusz. Dobra J. (około 1800 r. własność Ożarowskich) składają się z folw. J., Ludwinów i wsi Jurków; podług opisu z r. 1866 rozległość wynosi mr. 1361, grunta orne i ogrody m. 786, łąk m. 236, pastw. m. 182, lasu m. 46, nieużytki i place m. 111, bud. mur. 15, drew. 18. Wieś Jurków osad 110, z gruntem m. 349.

Jurków 1.) (z Lewniową), wś w pow. brzeskim w Galicyi, należy do parafii rzym. katol. w Czchowie, zkąd jest o trzy kil. odległa. J. leży w okolicy pagórkowatej, urodzajnej i ma dwa dwory hr. Marassego i Tyt. Dobrzańskiego. Lewniowa położona przy gościńcu słotwińsko-sądeckim, ma osobną tabulę i większa pos. należy do Ed. Homolacsa z Gnojnika. Dawniej był w Lew. piękny park z wieloma posągami, dworem i kaplicą, własność Mieczysława Skarżyńskiego, ale wszystko to z wy-

jątkiem kaplicy zostało potłuczone i zniszczone w lutym r. 1846. Większa pos. w J. wynosi 388 m. roli, 21 m. łąk i ogr., 47 m. pastw. i 12 m. lasu; mniejsza pos. 253 m. roli, 24 m. łąk i ogr., 47 m. pastw. i 13 m. lasu. J. ma kasę pozyczkową gminną z kapitałem 428 zł. w. a. W XV w. należał J. z Lewniową, Tymową, Gosprzydową, Sieprawiem, Zawadą, Zielenicami i Rawłowicami do Nanajki Wielogłowskiego (h. Starykoń). 2.) **J.**, wieś w pow. tarnowskim, na prawym brzegu Dunajca, na północ od ujścia Biały, przy drodze z Tarnowa. J. ma parafią rzym. kat. i liczy 188 mieszk. rzym. kat. Kościół drewniany z roku 1320. J. leży w bardzo urodzajnej równinie i jest własnością hr. Potulickiego Ign. Parafia należy do dyec. tarnowskiej i obejmuje dziesięć miejscowości z 4365 rzym. kat. i 56 izr. mieszk. 3.) **J.**, wś nad górnym biegiem Łososiny, przy gościńcu z Mszany dolnej do N. Sącza, o 4.5 kil. od Dobry, w pow. limanowskim, należy do parafii rzym. kat. w Dobry i ma 730 rzym. kat. mieszk. Wieś leży na wschodnim stoku góry Ćwiliny, 1060 m. npm., a zachodnim Łopieni, 951 m. npm., w glebie nieurodzajnej, śród lasów bukowych i jodłowych. Mniejsza pos. ma 709 m. roli, 190 m. łąk i ogr., 360 m. pastw. i 310 m. lasu. Gleba owsiana. J. ma kasę pożyczkową gminną z kapitałem 280 zł. wa. *M. Ż. S., Mac.*

Jurków, ob. *Jurkowo.*

Jurkowa Wola, wś i kol., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Swierczyn.

Jurkowce 1.), wieś nad rz. Serebryją, pow. mohylowski (dawne województwo bracławskie, pow. latyczowski), par. Jaryszów, w prześlicznej dolinie, śród skał i jarów, o wiorst 3 od rzeki Dniestru a o 7 od miasta Mohylowa położona. Majętność ta, w połowie XVIII stulecia, wraz z wsiami Izraelówką, Ladawą, przysiołkami Hucułówką i Gordyjówką oraz częścią miasteczka Jaryszowa, przeszła od Dzieduszyckich do Sulatyckich, w których władaniu dotąd zostaje. Zawiera około 4000 mr. ziemi ornej, prócz nadziałów włościańskich, lasów i sianożęci, na których jest urządzona sztuczna irygacya na sposób zagraniczny. Gospodarstwo prowadzi się tu płodozmienne, intensywne, z wielką plantacyą buraków do miejscowej fabryki mączki cukrowej, jednej z najdawniejszych na Podolu (od 1845). Piękny ogród, ozdobiony wodotryskami, kanałami itp. a śród tego pałacyk w stylu włoskim, przerobiony z dawnego zameczku i upiększony staraniem Julii z Uruskich Sulatyckiej. Obok pałacyku wznosi się kaplica katolicka, a we wsi piękna murowana cerkiew św. Mikołaja. Za ogrodem kilkunastomorgowa winnica, dostarczająca najwyborniejszych winogron, z których fabrykują wino, dość poszukiwane w okolicznych miasteczkach. W jarach jurkowieckich znajdują się w wielkiej ilości fosforany, które, stosownie przygotowane, służą jako wyborny nawóz mineralny. Do Jurkowiec należy pięć młynów wodnych na rzece Serebryi; a prócz tego willa nad samym Dniestrem z pięknym sadem i ogromnym zbożowym magazynem, mogącym kilkadziesiąt tysięcy korcy pomieścić. Magazyn ten służył głównie za skład zboża, gdy, przed otwarciem kolei odeskiej, cały transport odbywał się przeważnie galarami po Dniestrze. Wś J. ma dm. 200, mk. 840, ziemi włościan 918, ziemi dwors. 667 dz., cerkiewnej ziemi 40 dz. Parafia prawosł. ma dusz 1131. Wieś ta była założona na gruntach starostwa barskiego; w czasie lustracyi w r. 1569 posesorami byli Mytkowie, w czasie zaś następnej lustracyi w 1616 r. przez Humieckiego kaszt. kamienieckiego, posesorką była księżna z Ostroga Radziwiłłowa. 2.) **J.**, wieś rządowa, pow. kamieniecki, nad rz. Żwańcem, parafia Smotrycz, obok m. Czemerowiec, 39 dm., mieszk. 600, w tej liczbie 48 jednodworców; grunta równe, kamień wapienny, fabryka wyrobów z drzewa, jako to: parawanów, rolet (patyczkowych) Rakowskiego. Wieś ta skonfiskowana po 1831 r. Joachimowi Leśniewiczowi. *Dr. M.*

Jurkowce, wieś nad Bohem, pow. winnicki, par. Winnica, dawniej Potockich, dziś Seroczyńskich. *X. M. O.*

Jurkowce 1.), wioska, pow. lipowiecki, nad rz. Czerwoną, która później łączy się w Sitkowcach z rz. Powstanką. Mieszk. 896 wyznania prawosł. Cerkiew parafialna zbudowana w 1751 r. Ziemi 1584 dzies. wybornego czarnoziemu. Należy do Soroczyńskich. Por. *Daszów.* 2.) **J.**, wś nad rz. Juszką, pow. lipowiecki.

Jurkowce, przys. Wasylkowic.

Jurkowce, niem. *Jurkoutz*, wś, pow. Zastawna na Bukowinie, o 14 kil. od st. p. Kuczurnik. Ma cerkiew grecką nieunicką.

Jurkowen (niem.), pow. węgoborski, ob. *Jurkowo.*

Jurkowice 1.), wś włośc., pow. opatowski, gm. i par. Opatów. W 1827 r. było tu 9 dm., 76 mk., obecnie 21 dm., 226 mk., 495 mr. obszaru. J. były nadane w 1237 r. wraz z Opatowem i innemi dobrami przez Henryka Brodatego (jako opiekuna Bolesława Wstydliwego) biskupstwu lubuskiemu na Szląsku (Por. Długosz I, 637). 2.) **J.**, wś i folw., pow. sandomierski, gm. Górki, par. Olbierzowice. W r. 1827 było tu 12 dm. i 95 mk., obecnie 25 dm., 218 mk., 440 mr. ziemi dwor. i 117 włośc. Wspomina tę wieś Długosz (II, 348). Według Tow. kred. ziems. folw. J. (z wsią J. i Witoldów) ma gruntów ornych i ogrodów m. 234, łąk m. 20, pastw. m. 9, lasu m. 170, nieużytki i place m. 10, bud. mur. 8, drew. 11, płodo-

zmian 11-polowy, pokłady kamienia wapiennego i budulcowego. Cegielnia i piec wapienny. Wieś Jurkowice osad 22, z gruntem m. 108; wś Witoldów osad 4, z gruntem m. 21.

Jurkowice, niem. *Georgensdorf*, *Georgenhof*, r. 1400 *Jorgesdorff*, 1565 *Jörgensdorf*, 1659 *Jurgensdorf*, włośc. wieś, pow. sztumski, na bitym trakcie malborsko-prabuckim, półtorej mili od Malborka, nad strugą Młynicą (Mühlengraben). Obszaru liczy mr. 2382, budyn. 67, dm. 32, katol. 226, ew. 90. Parafia Kalwa, szkoła w miejscu, poczta Starytarg. Podczas 1-szej szwedzkiej wojny zaginął tu stary przywilej. R. 1641 starosta sztumski Zygm. I Güldenstern nadał im tedy inny przywilej nowy, na prawie chełmińskiem, który kilku zarazem wioskom był wspólny. *Ks. F.*

Jurkowicze 1.), wieś w zachodniej stronie powiatu bobrujskiego na zapadłem polesiu, tuż nad brzegiem rzeki Oresy, w gminie zabłockiej. ma osad 11. Łąki bardzo obfite. Na drugiej stronie rzeki o wiorst kilka na przeciwko leży piękne jezioro Wieczera. 2.) **J.**, wieś w pow. borysowskim, w II okr. polic. łohojskim, przy drodze wiodącej ze wsi i folwarku Haniewicz do wsi Chałynia, ma osad włócznych 24, miejscowość górzysta, okolica leśna. 3.) **J.**, wieś we wschodnio-południowej stronie pow. rzeczyckiego, w okr. polic. brahińskim, w całkiem bezludnej poleskiej miejscowości, o 5 mil od Brahina ku południowi; ma os. 22. *Al. Jel.*

Jurkowicze, ob. *Homel.*

Jurkówka, duża wieś, pow. jampolski, par. Tomaszpol, u źródeł Hołoworusawy, o 47 w. od Żmerynki, ma 217 dm., 1170 mk., 1565 dz. ziemi włościan, 1876 dzies. dworskiej; cerkiew ś. Michała z 72 dzies. ziemi i do 2000 parafian; st. dr. żel. odesko-kijowskiej (między Rachnami a Żurawlówką), o 14 w. od Rachn, o 303 w. od Kijowa, o 310 od Odessy; st. poczt., telegraficzna; gorzelnia z prod. 13000 rs. Należała do Potockich, dziś Sulatyckich. *Dr. M.*

Jurkówka 1.), niewielka wioska, pow. radomyski, nad rz. Myką, wpadającą do rz. Teterowa, o 5 wiorst odległa od wsi Stawek, do której gminy i parafii należy, a o 11 wiorst od m. Radomyśla, gdzie zarząd policyjny. Mieszk. 284 wyzn. prawosławnego; w 1783 r. było tylko 123. Ziemi 1306 dzies. lesisto-błotnistej. Należała niegdyś do pułkownika Wąsowicza; skonfiskowana w 1832 roku; obecnie należy do dóbr państwa. 2.) **J.**, duża wieś, powiat zwinogródzki, nad rz. Szpołką, wpadającą do Zgniłego Tykicza, o 20 w. od Szpoły a o 12 od m. Zwinogródki, po drodze z tego miasta do m. Złotopola. Mieszk. 2400 prawosł. i 40 żydów. Cerkiew parafialna, daw. unicka, i szkółka. Była tu niegdyś i katolicka kaplica. Ziemi piaszczystej 4018 dzies. Wyborna glina ogniotrwała. J. należała niegdyś do zwinogródzkiego starostwa, obecnie do dóbr państwa. Zarząd gminny w tejże wsi, policyjny w m. Kalnibłotach. 3.) **J.**, wioska, pow. taraszczański, nad bezimienną rzeczką wpadającą do rz. Tykicza, o 8 w. odległa od m. Stawiszcz. Mieszk. 914 wyzn. prawosł. Cerkiew parafialna. Według miejscowej legendy 200 lat temu miał tu być hutor stawiszczańskiego mieszkańca Jurka, skąd i nazwa wioski. Ziemi 2014 dzies. wybornego czarnoziemu, należy do hr. Branickich. Zarząd gminny i policyjny w m. Stawiszczach. 4.) **J.**, duża wś, pow. humański, par. Humań, nad rz. Sinicą, wpadającą do rz. Jatrani, o 14 w. od m. Humania. Mieszk. 1209 wyzn. prawosławnego, 9 katol., dm. 110. Cerkiew parafialna i szkółka. Część wioski położona od strony m. Maksymówki nazywa się Lubaszówką. Ziemi 2226 dzies. wybornego czarnoziemu, należy do Jałowickiego Feliksa. *Kl. Przed.*

Jurkówka 1.), przys. w pow. myślenickim, na południowy wschód od Makowa, leży śród gór pokrytych szpilkowemi lasami, mianowicie jest otoczony od południa górą Klimuntówką 705, od zachodu Stankówką 651, a od płn. Banasiówką 730 m. npm. Grunta owsiane, zimne i nieurodzajne „początek wody a koniec chleba.“ 2.) **J.**, wś, pow. tłumacki, o 12.3 kil. od st. p. Tyśmienica, par. gr. katol. Miłowanie; 262 mieszk.

Jurkówka, rzeczka, dopływ. Serebryi.

Jurkowniany, folw. pryw., pow. wilejski, o 48 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicze, 1 dom, 7 mk. katol. Własność Strzałkowskiego (1866).

Jurkowo, wś pryw., pow. dzisieński, o 44 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 7 dm., 48 mk. (1866).

Jurkowo, folw., pow. lepelski, 3 zarząd policyjny, 4 ucząst. sąd., par. kat. Zahacka, przy trakcie handlowym z Głębokiego do Połocka. Ma przestrzeni 43 dz., w tem nieużyt. 7 dzies. Po dawnych dokumentach folwark ten nazywał się Orzechowno i łącznie z folw. Janowo (ob.) stanowił jednę całość. Należał dawniej do Różnowskich, od których przez wiano w drugiej połowie XVIII w. przeszedł we władanie Ihnatowiczów, od tych też przez wiano do Delawallów. W r. 1859 Zenon Delawall zrzekł się go na rzecz swych sióstr Anicety Żylińskiej i Anny Ihnatowiczowej; z tych ostatnia przed kilkunastu laty sprzedała swą połowę za 500 rs. swym siostrzanom Żylińskim, do których ten folw. obecnie należy. J. ma wstęp do jezior Przenosy i Ostrowno (ob.).

Jurkowo 1.) wś, pow. kościański, nad Obrą; 33 dm.; 239 mk., 5 ew., 234 kat.; 17 analf. Poczta w Krzywiniu (Kriewen) o 6 kil.; st. kol. żel. w Starem Bojanowie (Alt-Boyen) o 15 kil., w Kościanie (Kosten) o 14 kil. 2.)

J., dom. i gmina powiat kościański, 4080 mr. rozl; 2 miejsc.: a) J. dom.; b) Wymysłowo folw., 14 dm., 208 mk., 3 ew., 205 kat.; 14 analf. Własność Morawskiego Kajetana. 3.) **J.**, dom., pow. inowrocławski; 597 mr. rozl.; 3 dm., 44 mk.; wszyscy kat.; 24 analf. Poczta w Chełmcach o 8 kil.; st. kol. żel. Inowrocław o 30 kil. Własność Dyonizego Mlickiego. *M. St.*

Jurkowo, niem. *Jurkowen*, wś nowozałożona r. 1713, pow. węgoborski, na prusko-polskich Mazurach.

Jurkowski potok, lewy dopływ Dunajca.

Jurkowszczyzna, 1.) wś włośc., pow. wilejski, o 73 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. Parafianowo, 7 dm., 53 mk. katolików (1866). 2.) wś gm. czereskiej, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 22 w. od Dzisny, 3 dm., 38 mk. prawosł. (1866).

Jurkowszczyzna, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. żołobeńska: dusz włościan 162, ziemi włoś. 565 dzies., ziemi dworskiej 977 dzies. Niegdyś należała do dóbr zwiahelskich, w XVIII wieku nabyta od Lubomirskich przez Wilnera, doktora nadwornego książąt na Zwiahlu; tranzakcyi tej dopełnił ks. Kalikst Poniński, ojczym i opiekun małoletniej córki ks. Kacpra Lubomirskiego, jenerała wojsk rossyjskich, późniejszej Uwarowej; następnie Jurkowszczyznę nabył Omieciński, a od tego Rokossowscy, do których i dziś należy. Jurkowszczyzna leży nad Ceremem, ma mszalną kaplicę katolicką parafii zwiahelskiej, na polach tej wioski liczne kurhany z kamiennemi krzyżami świadczą o nieszczęśliwej dla oręża polskiego walce w 1648 r. z kozakami pod dowództwem Maksyma Krywonosa stoczonej. J. posiada znakomitą glinę porcelanową, którą się posiłkowała fabryka korecka. Do tego majątku należą osady: Majstrowa-Wola i Hałe-błoto. *L. R.*

Jurksze 1.) wś, pow. wyłkowyski, gmina Pojeziory, par. Wyłkowyszki, odl. 10 w. od Wyłkowyszek. W 1827 r. było tu 22 dm., 186 mk.; obecnie 38 dm., 248 mk. 2.) **J.**, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki, Odl. 58 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 17 dm., 144 mk., obecnie 13 dm., 157 mk.

Jurlauken (niem.) 1.) *Gross*-**J.**, dobra, pow. darkiemski, st. p. Trempen, 2.) *Klein*-**J.**, dobra, pow. wystrucki, st. p. Jodlauken.

Jurłowska st. p., pow. karsuński gub. symbirskiej.

Jurosch (niém.), *Jurosz*, ob. *Jaroszyn*.

Jurów, wś, pow. tomaszowski, gm. Jarczów, par. Chodywańce, o 2 mile od Tomaszowa, o pół mili od granicy, ma cerkiew b. unicką z drzewa, dymów 55 z ludnością 417 dusz; gruntu włościanie mają 699 mr. a 3 mr. łąki; czarnoziem i popielatka urodzajna. W tej wsi jest dwór murowany, z obszernym w pół dzikim ogrodem. Folwark ma ziemi ornej 469 mr., własność hr. Łosia. O pół wiorsty na wschód od tej wsi na łąkach (właściwie pastwiska) znajdują się wzniesienia zwane „Horodysko“, na których był zamek, czego dowodem są ślady fundamentu; znajdują tam kółka od ostróg i inne rzeczy żelazne. W zamku tym opasanym fosą i wodą, bawił za Jana Kazimierza, w czasie wyprawy, król szwedzki Karol Gustaw; w następstwie zamek, napadany przez turków i tatarów, został zburzony. W 1836 wystawiony w pobliżu młyn, a miejsce po zamku do nieużytków zaliczone.

Jurów, niewielka wioska, pow. radomyski, nad rz. Zdwiżem, o 20 wiorst odległa od m. Korystyszowa a o 52 wiorsty od m. Kijowa, położona przy kijowsko-brzeskiej szosie, ma stacyą pocztową. Mieszkańców 394 wyznania prawosławnego, należą do gminy i parafii Sitniaków. Jest tu duża gorzelnia, cegielnia i młyny wodne. Ziemi 2015 dzies. łesistej. Należała dawniej do Sabińskich lecz w 1848 r. kupiona przez Jeremiejewa, do którego i obecnie należy. Na wschód od wioski znajdują się na polach i w lesie starożytne wały, pochodzące z daty gdy teraźniejszy Jurów zwał się *Irowo* i należał do Eustachego Daszkiewicza, zaporoskiego hetmana, siostra którego Bohdana wyszła za Andrzeja Niemirę, wojewodę kijowskiego, i wniosła mu Jurowo wraz z innemi włościami; córka tej Bohdany— także Bohdana, dostała go jako wiano idąc za Semena Oliżara, a po śmierci tego za Borysą Tyszkiewicza, który zastawia Irowo księciu Bohdanowi Glińskiemu za 100 kóp litewskich: po śmierci tegoż Irowo dostaje się w spadku ks. Michałowi Osowieckiemu (książęta Osowieccy mianowali się od wsi Osowiec, odległej o 10 wiost od teraźniejszego Jurowa). Stąd wywiązuje się długoletni proces, który niewiadomo czem się skończył, ponieważ Olizarowie chcieli koniecznie odebrać ten majątek (Archiw Jugo-zapadnoj Rusi t. II,). Przeździecki w swoich podróżach po Wołyniu i Podolu przytacza własnoręczny list Eustafiego Daszkiewicza do króla Zygmunta pisany w tym interesie.

Jurów, niem. *Juhrow*, folw. dóbr Wilcza górna w pow. rybnickim.

Jurowce, wś, pow. sanocki, stanowi razem ze wsią Srogowem górnym i przysiołkiem Popiele jednę gminę katastralną. Ma z temi atynencyami 112 domów i 684 mieszkańców a to 348 męż., 336 kobiet. W Jurowcach i Popielach ma obszar dworski 329 m. roli, 92 m. łąk i ogr., 24 mr. pastw. i 13 mr. lasu; włościanie 85 mr. roli, 25 mr. łąk i ogr., 40 mr. pastw. Ludność mięszana. Polacy (60) należą do parafii w Strachocinie, Rusini (614) do parafii miejscowej w Jurowcach. Przysiołek

Popiele zamieszkany wyłącznie przez polaków. J. liczą sie do dołów sanockich i odznaczają żyżnością gleby. Najniższe położenie nad potokiem Rosawa 300 m. n. p. m., najwyższe 501 m. n. p. m. na górze Wrocień, będące punktem triangulacyjnym. J. podlegają jurysdykcyi star. i sądu pow. w Sanoku, pocztę odbierają w Jurowcach. Istnieje tutaj gorzelnia i stadnina dworska. J. mają szkołę etatową o jednym nauczycielu. Na obszarze dworskim wzorowe gospodarstwo rolne. Parafia tutejsza, należąca do dek. sanockiego, obejmuje: Jurowce (196 dusz), Srogów dolny i górny (624), Falejówkę i Raczkową (131), razem 951 dusz. Paroch ma w dotacyi 24 m. gruntu ornego. Cerkiew tutejsza pod wezwaniem św. Jerzego drewniana, zbudowana w r. 1873 staraniem włościan i dworu, należy do najpiękniejszych w okolicy, a urządzenie jej wewnętrzne jest nader gustowne. Pokryta blachą, z trzema kopułami. Na cmentarzu cerkiewnym spoczywają zwłoki byłego parocha tutejszego ks. Jana Dobrzańskiego, jednego z najzacniejszych i najświatlejszych Rusinów galicyjskich, który, jako poseł sejmowy, wybrany przez włościan powiatu, należał do stronnictwa ugodowego razem z ks. Kaczałą i radcą Ławrowskim. Około r. 1600 był w J. kościół filialny do Dydni z osobną kapelanią. Oddawna zniesiony. Znane były do r. 1848 kąpiele jodowe jurowieckie, które jednakowoż upadły. Zródła te leżą właściwie na terytoryum Srogowa górnego. Właścicielem J. z przyłegłościami jest Marcelina Słonecka. *W. J. W.*

Jurowicze 1.) wieś poleska w północnozachodniej stronie pow. bobrujskiego, nad rzeką Ptyczem z lewej strony, w gm. życińskiej, w miejscowości obfitującej w łąki, ale bardzo głuchej i niedostępnej, ma osad włócznych 26. Tędy przechodzi licha drożyna z Mosiejewicz do wsi Krymek; grunt piaszczysty. 2.) **J.**, wieś w powiecie nowogródzkim, przy drogach krzyżowych z miasteczka Horodyszcza do Mira i z Połoneczki do Lubanicz, ma osad przeszło 30. Okrąg policyjny horodyszczański, pozycya dość wysoka, gleba dobra. *A. J.*

Jurowicze, kolonia, pow. białostocki, ma ludność ewangelicką.

Jurowicze, ob. *Jurewicze.*

Jurówka, duża wieś, pow. berdyczowski, nad bezimienną rzeczką, wpadającą do rzeki Wowczyńca i razem później do rz. Hniłopiaty; o 13 w. odległa od m. Berdyczowa. Mieszk. 849 prawosł. i 704 (?) kat. (szlachty). Cerkiew parafialna zbudowana w 1774 r. Ziemi 3334 dzies., gleba pszenna, własność Steckich. Zarząd gminny we wsi Klitence, policyjny w Berdyczowie. *Kl. Przed.*

Jurówka, wś, pow. ostrogski, gm. unijowska, o 40 w. na płd. od Ostroga, ma cerkiew, glebę pszenny czarnoziem, łąki dostatek, młyn wodny na stawie, okolica górzysta. Dobra J. należały najpierw do ks. Ostrogskich, potem do Jabłonowskich, Sapiehów; 1824 wziął je za długi Filewski. Obecnie należą w połowie do Rybnickiego i Hartmana. *Z. Róż.*

Jurówka, inaczej *Hurba*, mała rzeczka we wschodniej stronie pow. borysowskiego, ma początek około małego zaścianka Hurba i płynąc bagnami około mili w kierunku południowym, wpada do rzeki Pieszczanki, dopływu lewego Berezyny. Jest to zupełnie bezludny zakątek polesia borysowskiego. *Al. Jel.*

Jurowlany, wś w pow. sokólskim gubernii grodz., o 18 w. od Sokółki.

Jurowo, wś, pow. owrucki, gm. J., okrąg polic. Olewsk, o 20 w. od Olewska, o 24 od Hłuszkiewicz, ma kaplicę katol. par. Olewsk.

Jurowszczyzna, wieś rząd., pow. oszmiański, 2 okr. adm., gmina Bienica, 44 w. od Oszmiany, 7 dm., 67 mk. prawosł. (1866).

Jurowszczyzna, folw., powiat lepelski, 3 zarząd polic., 4 uczą̨stek sądowy, par. katol. Zahacka. Własność Polikarpa Korsaka. Po dokumentach ma przestrzeni przeszło 4 włóki. Grunt urodzajny, mięszany, większość gliniastego; brak lasu. Płaci się rocznej dzierżawy za ten folwark 500 rs. Odległy od miasteczka Bobynicz 3 w. *W. Mien.*

Jurpol, wś w pow. zwinogródzkim, parafia Łysianka. Należy do rządu.

Jurskie, węg. *Szent-György,* niem. *St. Girgen*, wś w hr. spiskiem (Węg.), kościół filialny kat. i ew., 316 mk. *H. M.*

Jurszany 1.) okolica szlach. i folw. pryw., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 33 w. od Holszan, 6 dm., 85 mk. (1866). 2.) **J.**, zaśc. rząd. nad jez. Miszkinis, pow. święciański, II okr. polic., mk. kat. 21, dm. 3 (1866 r.), od Święcian 10 w.

Jurszyszki 1.) zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 67 w. od Wilna, 2 dom., 10 mk. katol. 2.) **J.**, okol. nad rz. Łowkistą, powiat trocki, 2 okr. adm., par. Żośle, 36 w. od Trok, 3 dm., 33 mk. kat. R. 1850 miał tn Mączuński 145 dzies. a Bieńkuński 20 dzies. gruntu; 3.) **J.**, wś włośc. i folw. prywatny, nad rzeką i stawem Kulipką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o 56 w., od Ejszyszek 20; folw. J. mk. kat. 28, starozakon. 6; wś J. mk. kat. 46, dm. 7. 4.) **J.**, zaścianek szlachecki, powiat lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o w. 44, od Ejszyszek 8, dom 1, mk. kat. 13 (1866). 5.) **J.**, wś włośc., folw. i dwór nad strugą Chomicze, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o 45 w., od Ejszyszek 9; folw. J. mk. katol. 22, wś J. mk. tegoż wyznania 63, dm. 9. 6.) **J.**, wś włośc. i folw. prywatny, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy o w. 46, od Ejszyszek 10; dm. 9, mk. kat. 76 dusz (1866).

Juryampol (?), wieś, w. zaleszczycki, o 4 kil. od st. poczt. i parafii gr. kat. w Korolówce.

Juryanów, dobra, pow. nowoaleksandrowski gub. kowieńskiej, 906 dzies. rozl., własność Podbereskich.

Jurydyka, była to nazwa sądu grodzkiego czyli miejskiego i oznaczała zarazem całe terytoryum podlegające juryzdykcyi tego sądu. Wskutek rozszerzania się miast tworzono z przyległych wsi i folwarków, zamienionych w przedmieścia, nowe jurydyki czyli okręgi miejskie, mające swój oddzielny zarząd i sądy. Warszawa np. w dzisiejszym swym obrębie obejmuje kilkanaście takich jurydyk. Pod mniejszemi miastami, mimo wcielenia gruntów przyległych w obręb jurydyki miejskiej, pozostały one często i nadal tylko folwarkami dla braku mieszkańców. *Br. Ch.*

Jurydyka 1.) folw., pow. sieradzki, gmina i par. Zduńska Wola. 2.) **J.**, pow. piotrkowski, par. Piotrków. Leżała na gruntach przyległych do Piotrkowa i liczyła w 1827 roku 36 dm., 256 mk. 3.) **J.**-grabowiec, pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec. W 1827 r. było tu 36 dm., 256 mk.

Jurydyka 1.) przedmieście Dunajowiec. 2.) **J.**-chmielnicka, przedmieście Chmielnika nad rz. Bohem, pow. lityński. R. 1868 miało 22 dm. 3.) **J.**-staro-sieniawska w pow. lityńskim, dusz męz. 75; ziemi 112 dzies. Należała do sieniawskiego kościoła, dziś rządowa. 4.) **J.**-wygnanka, wś u zbiegu rz. Tarnorudki ze Zbruczem, pow. płoskirowski, par. Tarnoruda. R. 1868 miała 134 dm.

Jurydyka, ob. *Juryzdyka.*

Juryew, wś, pow. borysowski, ob. *Jurewo.*

Juryew, ob. *Białacerkiew.*

Juryew (liwoński), ob. *Dorpat.*

Juryew polski, miasto pow. w gub. włodzimierskiej, nad rz. Kołoszką, 801 w. od Petersburga a 89 od miasta gubernialnego odległe; 4769 mk.; z fabryk najwięcej jest płóciennych, kupcy prowadzą handel płótnem, skórami i juchtem; stacya pocztowa.

Juryewiec powolski, miasto pow. w gub. kostromskiej, na prawym brzegu rzeki Wołgi, 897 wiorst od Petersburga a 145 od miasta gubernialnego odległe; 2423 mk., handel płótnem, przędzą, skórami, łojem i zbożem. Bank miejski, stacya pocztowa i przystań statków parowych.

Juryewka, potok, wpada w pow. kijowskim do rz. Wety, dopływu Dniepru. O J. wzmiankuje dokument z r. 1575. *E. R.*

Juryńce, *Jurzyńce*, duża wś nad rz. Zbruczem, pow. proskurowski, par. i okr. polic Satanów, ma 136 dm., 828 mk., 629 dzies. ziemi włościan. Szkoła wiejska 1-klasowa. Zarząd gminny, do którego należą: J., Satanów, Kręciłów, Pokrówka, Aleksandrówka, Żaglówka, Lipówka, Bębnówka Mała, Hreczana, Wygnanka, Kumanów. Jest tu cerkiew drewniana. Należy do klucza satanowskiego hr. Maryi z Sanguszków Potockiej. *Dr. M.*

Juryszewo, wieś, pow. płocki, gm. Rogozino, par. Radzanowo, odl. o 9 w. od Płocka, ma 9 dm., mk. 125, 17 osad, 498 mr. gruntu dobrego, 45 nieuż. Roku 1839 folw. J. miał 1100 mr. gruntu.

Jurytowo, wieś w zachodniej stronie pow. borysowskiego, nad rzeką Omniszewką, w gminie milczańskiej, ma osad włócznych 8, miejscowość poleska. *Al. Jel.*

Juryzdyka 1.) wś, pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra. Odl. 14 w. od Augustowa; ma 11 dm., 89 mk. 2.) **J.**, pow. sejneński, gm. i par. S-to-Jeziory. Odl. 21 w. od Sejn. 3.) **J.**-puńska, wieś, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Puńsk; odl. 24 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 8 dm., 44 mk.; obecnie 9 dm., 82 mk. 4.) **J.**-szołtańska, pow. suwalski, gm. Sejwy; odl. 23 w. od Suwałk, ma 9 dm., 41 mk., ob. *Szołtany.* *Br. Ch.*

Juryzdyka 1.) zaśc. szlach. nad jez. Gołota, pow. wileński, 3 okr. adm., o 67 w. od Wilna, 2 dm., 11 mk. kat. 2.) **J.**, wś, pow. wileński, 4 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 9 dm., 111 mk., z tego 102 kat., 9 żydów. 3.) **J.**, zaśc. szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., 21 w. od Trok, 3 domy, 30 mk. kat. 4.) **J.**, zaśc. szlach., nad rzeką Limszą, pow. trocki, 2 okr. adm., 35 w. od Trok, 1 dom, 6 mk kat. 5.) **J.**, wś, pow. święciański, 4 okr. adm., o 78 w. od Swięcian, 7 dm., 65 mk., z tego 2 praw., 63 kat. (1866). 6.) **J.**, wś w pow. sokólskim gub. grodz., o 28 w. od Sokółki. 7.) **J.** lub *Zarzecze*, ob. *Gniezno*, pow. wołkowyski. 8.) **J.**, wś rząd. nad rz. Wersoczką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Ejszyszek o w. 1; domów 8, mk. wyzn. katol. 100, starozak. 9. Kościół katolicki (?), zarząd gminny ejszyski (1866).

Juryzdyka, wieś niewielka w pow. ihumeńskim, w gm. bieliczańskiej, przy drodze wiodącej z Wołoduty do m. Rawanicz, dziedzictwo Słotwińskich, ma osad włócznych 6. *Al. Jel.*

Juryzdyki 1.) zaścianek w pow. słuckim, w okr. policyjnym kopylskim, parafii katolickiej kopylskiej, w okolicy wiosek Dumicze i Wieleszyna, należy do dominium Kuncowszczyzny, ma osad 16. 2.) **J.**, wieś w pow. nowogródzkim, nad rzeczką Mczawną, w gminie rajczańskiej, ma osad 7, w glebie wybornej. *Al. Jel.*

Jurzec-Mały (pański), wś i folw., i J.-wielki (szlachecki), wś szlach., nad rz. Jurą, pow. kolneński, gmina Stawiski, parafia Dobrzyjałowo (ob.). Folw. Jurzec pański, rozl. wynosi mr. 2010, grunta orne i ogrody mr. 714, łąk mr. 61, wody mr. 5, lasu mr. 1165, nieużytki i place mr. 18; osada młynarska mr. 49. Bud. mur. 12, drewn. 11, młyn wodny, pokłady kamienia wapiennego i torfu. Wieś Jurzec mały osad 25, z gruntem mr. 67.

Jurzyńce, ob. *Juryńce.*

Jurzyn, wś, pow. płoński, gmina Modzele, par. Klukowo; odl. o 21 w. od Płońska, ma 6 dm., 45 mk., 169 mr. gruntu.

Jurzynek, wś, pow. płoński, gm. Modzele, par. Klukowo, odl. o 21 w. od Płońska, ma 4 dm., 74 mk., 336 mr. gruntu. Folw. Jurzynko podług opisu z r. 1866 ma rozległości mr. 270. Wieś Jurzynko osad 5, z gruntem mr. 6.

Jurżyszki, wieś w pow. mińskim gub. mińskiej, w okr. policyjnym rakowskim, przy drodze wiodącej ze wsi Pralnik do wsi Laskowa i Kozaków, ma osad włócznych 11. *Al. Jel.*

Jusaki, folw., pow. bialski, gm. Lubianka, par. Łomazy. Ma 4 dm., 37 mk., 60 mr. rozl.

Juschenitz (niem.), ob. *Jużenice.*

Juschka-Budwethen (niem.), al. *Strillen*, wś, pow. tylżycki, st. p. Szamaitkehmen.

Juschka-Spoetzen al. *Spoetzen*, wś, pow. tylżycki, st. p. Szameitkehmen.

Juschken (niem.), wś, w pow. kościerskim, ob. *Juszki.*

Juścianowo, ob. *Justyanowo.*

Juseptycze, ob. *Jusypczyce.*

Jusielin, zaśc. szl., pow. święciański, 2 okr. adm., o 49 w. od Święcian, 2 dm., 12 mk. kat. (1866).

Jusina, dwa zaśc. nad potokiem Jusiną, pow. wileński, 1 okr. adm., o 37 w. od Wilna, 3 dm., 25 mk., z tego 21 katol., 4 żydów (1866).

Jusiszki, zaśc. rząd., pow. wileński, 2 okr. adm., o 62 w. od Wilna, 1 dm., 6 mk. katolików (1866).

Juskie, niem. *Jauchendorf*, r. 1362 *Juchendorf*, wś, pow. namysłowski, par. ewang. Namysłów, do r. 1810 własność johanitów namysłowskich.

Juśkowce, ob. *Juszkowce.*

Juśkowce, wś, pow. krzemieniecki, u zbiegu Horynki z Horyniem.

Juśkowice (po rusku *Juśkowyczy*), wś w pow. złoczowskim, 20 km. na płn. od Złoczowa, tuż na zach. od sądu powiat. i urzędu pocztowego w Olesku, a 3 km. na wsch. od st. kolei żel. Karola Ludwika w Ożydowie. Na płn. leży Brachówka, przysiołek wsi Kąty w pow. brodzkim, na wsch. i płd Olesko, na zach. Ożydów. Wieś należy do dorzecza Bugu za pośrednictwem strug nieznacznych. Cerkiew wznosi się 231 m., na płn. od wsi wznosi się obszar do 245 m., na płd. do 243 m.; ku kończynie płn. zach. leżą lasy: Na Łukowem i Brzezina. Własność więk. ma roli ornej 463, łąk i ogr. 82, lasu 356 mr.; własn. mniej. roli ornej 890, łąk i ogr. 515, pastw. 142 mr. W XVIII w. własność Uruskich, potem Wasilewskich, teraz da la Scalla. Wedle spisu z r. 1880 było 644 mk. w gm., 56 na obszarze dworskim; wedle szematyz. z r. 1881 mk. obrządku rzym. kat. 21, gr. kat. 902. We wsi cerkiew, szkoła etat. jednokl. i kasa pożycz. gmin. z kap. 275 zł. *Lu. Dz.*

Just, przys., folw. i tej samej nazwy góra w obrębie wsi i par. Tęgoborzy, w pow. sądeckim, pomiędzy wsią Tęgoborzą a Łososiną dolną, wys. 486 m. npm., rozpoczynająca pasmo wzgórzy, przedzielonych we wsi Łyczance siodełkiem od wznoszącej się nad Chomranicami góry Chełmu wys. 793 m., ciągnących się w kierunku płn. pomiędzy dolinami rzek Dunajca i Łososiny, a kończących się nad ujściem Łososiny do Dunajca we wsi Witowicach dolnych. Przez tę górę prowadzi droga pow. sądecko-słotwińska; na samym grzbiecie wznosi się, tuż po nad drogą, starożytny modrzewiowy spruchniały już kościołek, z pod którego roztacza się zachwycający daleki widok na malownicze, bujną roślinnością okryte, wstęgami wód błyszczące doliny pomienionych rzek, i na piętrzące się po nad niemi lesiste góry. Podanie niesie, że ongi, kiedy ta kraina była puszczą, zaczynającą się na porzeczach dopiero zaludniać, przebywało w niej trzech pustelników, nauczających pogan wiary chrześciańskiej. Lud tutejszy zachowuje ich dotąd w pobożnej pamięci i czci ich imiona jako świętych. Benedykt mieszkał w pustelni nad Dunajcem, zajmowanej przedtem przez swego mistrza św. Jędrzeja Swierada (Żerarda), gdzie później powstała wieś Tropie (ob.); Urban na górze nad wsią Iwkową; Just nad wsią Tęgoborzą, na górze zwanej od jego imienia Justem, na tem samem miejscu na którem postawiono później, po dziś istniejący wspomniany kościołek, nazwany na jego pamiątkę kościołkiem św. Justa. Te trzy pustelnie, leżące w równych między sobą odległościach, tworzyły w walce chrześciaństwa z pogaństwem — jakby dziś powiedziano — strategiczny trójkąt, które go każda ściana zajmowała długość jednej mili. Gdy zaś według świadectwa błog. Maurusa biskupa pięciokościelskiego, praca apostolska nad Dunajcem św. Jędrzeja i tegoż ucznia Benedykta, — którego Maurus, będąc jeszcze chłopięciem, znał osobiście, przypada pod koniec X w. (ob. Morawski, Sądecczyzna, I, 34); przeto odnosi się widocznie do owej epoki czasu tradycya o świętych pustelnikach, zamieszkujących niegdyś tę okolicę. Jest to epizod posłanniczej, czestokroć męczeństwem wieńczonej działalności mnichów zakonu ś. Benedykta, którzy posuwając się od Nitry i Jagru dolinami rzek Wagi, Popradu i Dunajca, wnieśli światło Boże w tutejsze puszcze. Leżący niedaleko od kościołka folwark Just jest attynencyą Tęgoborzy, spadkobierców Petronelli z hr. Stadnickich Dunikowskiej. *M. Z. S.*

Justenhof (niem.), al. *Budsargen*, dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Justinenhof (niem.), ob. *Justynka.*

Justinenhof (niem.), folw., pow. złotowski, ob. *Męczychudoba.*

Justinenhof (niem.), os., pow. wystrucki, st. p. Georgenburg.

Justjohanów, folw., pow. nowoaleksandrowski, gub. kow., własn. Julii Żołędziowej.

Justorod, zaśc. szl. nad jez. Miłosza, pow. święciański, 3 okr. adm., o 30 i pół w. od Święcian, 1 dm., 12 mk. starowierców (1866).

Justusberg (niem.), dobra, pow. lecki, ob. *Siejkowo.*

Justyanów, folw., pow. sejneński, gm. i par Kopciowo. Odl. 37 w. od Sejn, ma 3 dm. i 72 mk. Dobra niegdyś Massalskich, dziś Abłamowiczów, nad pięknem jeziorem Hańczą, składają się z folwarków: Justyanów, Józefowo, Helenowo i Gulbieniszki, przyległości Wysmały, osady fabrycznej Kopciowo, attynencyj Pohulanka i Miciuny (wsie poniżej wymienione). Rozl. dominialna wynosi mr. 8105; folw. Justyanów i Gulbieniszki grunta orne i ogrody mr. 633, łąk mr. 16, pastw. mr. 91, lasu mr. 1373, wody mr. 24, bagna i błota mr. 23, nieużytki i place mr. 41, razem mr. 2203; folwark Helenów z przyległością Wysmały grunta orne i ogrody mr. 230, łąk mr. 60, pastwisk mr. 11, lasu mr. 460, nieużytki i place mr. 23, razem mr. 795; folwark Józefowo grunta orne i ogrody mr. 5, łąk mr. 35, pastwisk mr. 31, lasu mr. 34, wody mr. 11, nieużytki i place mr. 5; osada fabryczna Hamernia mr. 34; w osadach i attynencyach mr. 23, w lasach mr. 4763. Bud. mur. 10, drewn. 35, płodozmian 5-polowy, zakłady fabryczne, hamernia z rudnią, ćwieczkarnia, młyn z foluszem i tartak, smolarnia, gorzelnia i browar, jeziora, 2 rzeki Marycha, Hańcza Biała i Czarna, i obfite pokłady torfu. Wieś Michaliszki osad 9, z gruntem mr. 399; wieś Nasuty osad 7, z gruntem mr. 225; wś Podumble osad 16, z gruntem mr. 845; wś Olechnowice osad 4, z gruntem mr. 134; wieś Stoły osad 8, z gruntem mr. 60; wś Gulbieniszki osad 3, z gruntem mr. 9; wś Podhelenowo osada 1, z gruntem mr. 6; wś Zmynkle osad 2, z gruntem mr. 6; wieś Siemaszki osad 7, z gruntem mr. 422; wś Mięciszki osad 17, z gruntem mr. 1056; wieś Kopciowo osad 57, z gruntem mr. 1911; wś Tań v. Jaź osada 1, z gruntem mr. 30; wś Iwaszki osad 10, z gruntem mr. 427; wś Mieciuny osad 22, z gruntem mr. 647; wś Nowiki osad 4, z gruntem mr. 145; wś Przetok osad 10, z gruntem mr. 153; wś Mięciszki Niewetka osada 1, z gruntem mr. 50; Podjańczule os. 1, gruntu mr. 16. *A. Pal.*

Justyanowo, folw. pryw., pow. dzisieński, o 50 w. od Dzisny, 1 okr. adm., gm. Plissa, była własność gen. Adama Swołyńskiego, 1 dom, 21 mk. (1866).

Justyanowo, *Justynianowo*, *Juścianowo* 1.) dawniej zwały się *Uzmiony*, dobra w powiecie dryssieńskim, o 4 w. od Dryssy, na prawym brzegu Dźwiny, 2819 dzies. ziemi dworskiej; r. 1811 dusz 1734. Filia parafii Zabiały pod wezwaniem św. Trójcy, wzniesiona 1736 roku. Dobra te należały najpierw do Ogińskich, potem przechodziły sukcesyjnie do Korsaków, Swirskich, Szczyttów (od 1717 do dziś dnia). W drugiej połowie zeszłego wieku Justynian Szczytt zmienił nazwę Uzmion na J. 2.) **J.**, dobra, pow. siebieski, o 12 w. od Siebieża, należą do hr. Wielhorskich, którzy z folwarkami Dziedzinem i Zasieinem mają ziemi 8114 dzies. Samo J. 3828 dzies. *M. K.*

Justymówka, mała wioska, powiat radomyski, nad bezimienną rzeczką wpadającą do Irszy, o 15 w. od m. Malina, a o 7 w. od wioski Janówki, do której gminy i parafii należy. Mieszk. 201 praw. i 27 kat. Ziemi 1617 dz. lesistej (piaski), huta szklana. W 1802 roku zbudowano tu kaplicę katolicką przez ówczesnego właściciela J. Michałowskiego; uposażenie kaplicy stanowi 500 zł. pol. i 15 mr. ziemi zabezpieczonych na majątku janowieckim. Zarząd policyjny w m. Malinie. *Kl. Przed.*

Justyn albo *Zahajpole*, wioska, pow. lipowiecki, nad rz. Konełą, o 5 w. od m. Koneły. Mieszk. 347 prawosł., 118 katolików i 517 żydów. Ziemi 1091 dzies. czarnoziemu. Gmina i parafia Koneła. Własność Podhorskich.

Justyna, huta cynkowa pod Brzęczkowicami, pow. bytomski.

Justynbór, wś, pow. owrucki, ma kaplicę katol. parafii Olewsk.

Justynianów, ob. *Justyanowo.*

Justynka 1.) folw., pow. ostrzeszowski, 1 dom, 12 mk., należy do dom. Grębanina. 2.) **J.**, karczma, pow. ostrzeszowski, 1 dom, 10 mk., należy do dom. Olszyny.

Justynków, os., pow. gostyński, gm. Skrzany. par. Trąbki.

Justynopol, zaśc., pow. święciański, 2 okr. adm., o 5 w. od Święcian, 1 dom, 8 mk. katol. (1866).

Justynów 1.) folw., pow. turecki, gmina Ostrów Warcki, par. Jeziorsko, odl. od Turku 31 w., ma dom 1, mk. 18. 2.) **J.**, folw., pow. sochaczewski, gm. i par. Młodzieszyn. Rozl. mr. 524, grunta orne i ogrody mr. 462, łąk mr. 20, lasu mr. 24, nieużytki i place mr. 18. Bud. drewn. 6, płodozmian 11-polowy; folwark ten w roku 1877 oddzielony od dóbr Młodzieszyn. 3.) **J.**, wś, pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Mileszki. Leży na prawo od dr. żel. z Łodzi do Koluszek, st. kolei w Andrzejowie. Ma 1 dom, 330 mk., ziemi włośc. 441 mr. Należy do dóbr Bedoń. 4.) **J.**, wś włośc. nad rz. Pilicą, pow. konecki, gm. i par. Skotniki; odl. 38 w. od Końskich, ma 5 dm., 27 mk., 90 mr. obszaru. 5.) **J.**, os., powiat

opoczyński, gm. Machory, par. Skórkowice. Ma 4 dm., 27 mk., 100 mr. ziemi dworsk. i 4 włośc. Należy do dóbr. Siucice. 6.) **J.**, wś, pow. sokołowski, gm. Grochów, par. Czerwonka. Ma 26 dm., 238 mk. i 572 mr. obszaru, ob. *Grochów.* 7.) **J.**, kol., pow. lubartowski, gm. Rudno, ma kantorat ewangelicki. Nie zamieszczona ta miejscowość ani w spisie urzędowym (Pam. Kniżka lub. gub. z 1872 r.), ani u Zinberga. 8.) **J.**, folw., ob. *Gorenice,* pow. olkuski.

Justynów, lit. *Nau-kajmis,* „nowa wieś," wś nad rz. Oleją, pow. rossieński, par. widuklewska, ma 10 dm. i dwór. Własność kolejno Mikuckich, Jeleńskich, Narbuttów. Gleba żyzna. *M. D. S.*

Justynówka, folw., pow. wileński, 1 okr. adm., o 1 w. od Wilna, 1 dom, 12 mk., z tego 2 prawosł., 10 kat. (1866).

Justynówka, ob. *Justymówka.*

Justynówka, wieś, pow. podhajecki, o 9.8 kil. od st. p. Podhajce, par. gr. kat. Nowosiółka; 394 mk.

Justynowo, wś nad rz. Sonią, pow. płoński, gm. Szumlin, par. Nasielsk, odl. o 15 w. od Płońska, ma 4 dm., 50 mk., 199 mr. gruntu, 32 nieuż.

Justynowo 1.), zaśc. nad jez. Rudakowo, pow. wilejski, o 51 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Miadzioł, 1 dom, 5 mk. rzym. kat. 2.) **J.**, zaśc., pow. wileński, 4 okr. adm., o 42 w. od Wilna, dom 1, 9 mk. katol. 3.) **J.**, folw. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 26 w. od Wilna, 1 dom, 13 mieszk. katol. 4.) **J.**, zaśc. rząd. nad rz. Swirzanką, pow. święciański, 4 okr. adm., o 42 w. od Swięcian, 1 dom, 7 mk. katol. 5.) **J.** (Lichoderki-tarucie i Nad-Jeziorcy), wś, gm. leonpolska, nad jeziorem, powiat dziśnieński, 3 okr. adm., o 46 i pół w. od Dzisny, 3 dm., 38 mk., z tego 35 prawosł., 3 kat. (1866).

Justynpol, folwark w pow. mińskim, własność kolonisty Mette, ma obszaru 10 włók i 12 mr. litewskich. *Al. Jel.*

Jusypczyce, *Juseptycze*, wś, pow. żydaczowski, o 8.4 kil. od st. p. Nowesioło, par. gr. kat. Daszawa, 683 mk. Dom. należy do Konst. Pietruskiego.

Juszczbole al. *Jusieżbole, Użbole*, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Szumsk (?) Odl. 23 w. od Wyłkowyszek, ma 4 dm., 39 mieszk.

Juszczyn, wś w pow. myślenickim, w międzyrzeczu Skawicy i Skawy, w okolicy górskiej u stóp Sarniej góry, 514 m. npm. wzniesionej, należy do parafii rzym. kat. w Makowie, zkąd jest o 10 kil. oddalona i ma 1495 rz. kat. mieszk. J. leży przy gościńcu z Jordanowa do Makowa, ma klimat zimny a grunta owsiane, nieurodzajne. Większa pos. (arcyks. Albrecht) ma obszaru 13 m. roli, 135 m. past. i 665 m. lasu szpilkowego; mniejsza pos. 2203 m. roli, 115 m. łąk i ogr., 989 m. pastw. i 142 m. lasu. *Mac.*

Juszczyna, wś w pow. żywieckim, nad potokiem Juszczynką, wpadającym z pr. brzegu do Soły, w okolicy górzystej, na południe od Żywca, należy do par. rzym. kat. w Cienciale i ma 943 rzym. kat. mieszk. Większa posiadł. (arc. Albrecht) ma 585 m. lasu; mniejsza pos. 794 m. roli, 162 m. łąk i ogr., 953 m. pastw. i 152 m. lasu. *Mac.*

Juszewicze, duża wś w pow. słuckim, przy drodze wiodącej z m. Bobowni i wsi Rymasz do wsi Sławkowa i m. Nieświeża, ma osad przeszło 50. Okr. polic. III kopylski. *A. Jel.*

Juszka, rz., dopływ Horskiego Tykicza w pow. lipowieckim. *E. R.*

Juszkajcie (lit. *Juszkajtej*) 1.), wieś, pow. kowieński, par. czekiska, z folwarkiem Jankowskich i 1 chatą Sylwestrowiczów, dawniej Radwiłowiczów. 2.) **J.**, dwór, pow. rossieński, par. skawdwilska, własność Szlagiera. 3.) **J.**, dwór, pow. rossieński, par. kołtyniańska, własność Daniły. *M. D. S.*

Juszkańce, wieś, pow. sejneński, gm. i par. Kopciowo, odl. 30 w. od Sejn. W 1827 r. było tu 10 dm. i 65 mk., obecnie 13 dm., 140 mk. Por. *Ilgieniki.*

Juszkańce, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 1 dom, 14 mk. katol. (1866).

Juszkany, dwór nad jez., pow. poniewieski, okr. polic. kławański, o 48 w. od Poniewieża, 18 mk., młyn wodny (1859).

Juszki 1.) wś, pow. władysławowski, gm. Swiatoszyn, par. Poniemoń; odl. 46 wiorst od Władysławowa, ma 2 dm., 38 mk. 2.) **J.**, wś, pow. władysławowski, gm. Dobrowola, par. Poniemoń; odl. 47 w. od Władysławowa, ma 10 dm., 84 mk. 3.) **J.**, wś, pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita; odl. 13 w. od Wyłkowyszek. W 1827 r. było tu 13 dm., 103 mk.; obecnie 15 dm., 105 mk.

Juszki, wieś włośc., pow. wileński, 5 okr. adm., o 25 w. od Wilna, 6 dm., 57 mk. katol. (1866).

Juszki, wieś poleska, pow. rzeczycki, nieopodal gościńca pocztowego, wiodącego z Domanowicz do Mozyrza z lewej strony, w gminie dudzickiej; ma osad włócznych 20, w glebie lekkiej. *Al. Jel.*

Juszki, wioska w pow. kijowskim, nad rz. Karczą, par. Rzyszczów, o 13 w. od Rzyszczowa, ziemi 1500 dzies., wybornego czarnoziemu; mieszk. 743 w 83 chatach. W r. 1740 było tu 370 mk. i 67 chat (Wizyty kaniowskiego dekanatu). Dawniej wioska ta należała do rzyszczowskiego majątku, obecnie własność Bajkowskiego Aleksandra. *Kl. Przed.*

Juszki, niem. *Juschken,* wś włośc., przedtem dzierżawa wieczysta, wydana d. 1 kwietnia 1820 r., pow. kościerski, w piaszczystej i lelistej okolicy nad małem jeziorem. Obejmuje włościan 6, zagrodn. 9, obszaru ziemi mr. 2354, kat. 148, dm. 15. Parafia i poczta Kościerzyna, szkoła Węglikowice. Odległość od Kościerzyny 1 i ćwierć mili. *Ks. F.*

Juszkiany 1.) folw., pow. nowoaleksandrowski gub. kow., własność Szantyrów. 2.) **J.**, folw. tamże, własność Małachowskich. 3.) **J.**, wieś, pow. wiłkomierski, par. uciańska, do majętności Syrutany Wiktoryi z Łappów Dubilewskiej należąca, dziś uwłaszczona, włók 16.

Juszkiele, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 56 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Juszkiewicze, wś w pow. borysowskim, o 3 w. od st. dr. żel. Borysów, mk. 36.

Juszkiewicze 1.) wś, pow. wilejski, 3 okr. adm., o 58 w. od Wilejki, 15 dm., 160 mk., z tego 80 prawosł., 80 kat. 2.) **J.** i *Hieronimowo,* dwa folw., pow. wilejski, 3 okr. adm., o 58 w. od Wilejki, 2 dm., 8 mk., z tego 7 kat., 1 prawosł. (1866).

Juszkiszki, dwór, pow. poniewieski, par. szadowska, o 8 w. od st. Łaba dr. żel. lipawskiej, własność Bażeńskich, 30 włók gruntu średniego. *J. D*

Juszkokajmie, wś nad Cesarką, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki; odl. od Władysławowa 21 w. W 1827 r. było tu 33 dm. i 278 mk.; obecnie 54 dm., 501 mk.

Juszkow-roh, duża wś, pow. taraszczański, nad rz. Nureć albo Juszkow-roh, wpadającą do Cecylii; o 14 w. od m. Taraszczy. Mk. 2017 prawosł. i 32 kat. (w tej liczbie do 300 szlachty), ziemi 3011 dzies. Cerkiew parafialna zbudowana w 1778 r. Wioska należała dawniej do taraszczańskiego starostwa, później do rządu; darowana przez cesarza Pawła I gubernatorowi Miłaszewiczowi, ten ją sprzedał baronowi Ogern, a ten znów hr. Branickiej, do wnuczka której obecnie należy. *Kl. Przed.*

Juszkowce, wś, pow. sejneński, gm. i par. Swięto-Jeziory; odl. 33 w. od Sejn. W 1827 r. było tu 16 dm., 189 mk.; obecnie 46 dm., 449 mk.

Juszkowce, wś włośc., pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy o w. 53, od Wasiliszek w. 17, dm. 10, mk. kat. 87, starozak. 5 (1866).

Juszkowce, ob. *Bałabanówka* i *Jużkowce.*

Juszkowce, duża wś, pow. lipowiecki, nad rz. Juszką, wpadającą do Zgniłego Tykicza, o 3 w. od m. Łukaszówki. Mieszk. 2007 wyznania prawosł. Cerkiew paraf. zbudowana w 1757 roku. Ziemi 3802 dzies. wybornego czarnoziemu. Własność Sierotki. *Kl. Przed.*

Juszkowce (al. *Juśkowce,* po rusku *Juszkiwci*), wieś w pow. bobreckim, 16 kil. na płd. od Bóbrki, 4 kil. na wschód od stacyi kol. w Boryniczach. Na półn.-zachód leżą Czyżyce, na półn.-wschód Dziewiętniki, na wschód Jadwięgi, na płd. Hołdowice, na płd.-zach. Borynicze. Od zach. na wschód płynie kilka strug nieznacznych, które się łączą w potok uchodzący w Dziewiętnikach do Sokołówki. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie, na płd. od nich folwark. Ta część obszaru wznosi się od 260 do 270 m. Na półn. zach. leży las Podsadacze ze szczytem 339 metr. wys. Własn. więk. ma roli ornej 198, łąk i ogr. 36, pastw. 2, lasu 335; własn. mniejsza roli ornej 477, łąk i ogr. 70, pastw. 20 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 387 mk. w gm., 24 na obszarze dwor.; wedle szematyzmów z r. 1881 mk. obr. rzym. kat. 15, gr. kat. 360. Parafia rzym. kat. w Sokołówce, gr. kat. w Hołdowicach. We wsi cerkiew i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 1360 zł. W XV w. należała wieś do Pawła Jurkowskiego; po nim otrzymał ją siostrzeniec Prokop Korawa, dziedzic Malechowa. Ob. Akta ziems. i grodz. tom 7, str. 146. *Lu. Dz.*

Juszkowice, ob. *Juśkowice.*

Juszkowicze 1.) duża wieś, pow. nowogródzki, w gminie czernichowskiej, o wiorst 10 od stacyi Pohorelec moskiewsko-brzeskiej dr. żelaznej, ma osad przeszło 50. 2.) **J.**, wś w zachodniej stronie pow. bobrujskiego, nieopodal granicy pow. słuckiego, w gminie zabłockiej, przy drodze wiodącej z Zabłocia do Smołgówki, ma osad 22, grunta piaszczyste, miejscowość lesista. *Al. Jel.*

Juszkówka, wś włośc., pow. wilejski, o 37 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 8 dm., 93 mk. kat. (1866).

Juszkowo al. *Jużkowo, Jaśki* (Kętrz.), niem. *Gischkau,* w dokumentach z r. 1220 *Uscow,* r. 1244 *Juscow,* wś włośc., pow. gdański, nad rz. Radunią, ma kościół luterski parafialny, szkołę, młyn wodny o 6-ciu kołach, zaledwie $^1/_4$ mili od bitego traktu gdańskiego i stacyi kolei żel. w Pruszczu. Obszaru zajmuje mr. 2298, włościan 13, zagrodn. 6, ew. 324, kat. 100, dm. 38. Parafia dla kat. św. Wojciech, poczta Pruszcz. Odległość od Gdańska 1 i ćwierć mili. J. należy do najstarszych osad na Pomorzu. Swiadczą o tem najlepiej stare cmentarzyska tu natrafiane z wielu urnami, w których pieniądze rzymskie (denary) znaleziono. Oddawna była to wieś książęca. Mestwin 1, książę pomorsko-gdański, będąc chorym, zapisał ją oo. cystersom w Oliwie. R. 1220 syn jego Swiętopełk II cofnął zapis i dał w to miejsce cystersom dogodniejszą wieś Barnowiec. Po książętach przejęli J. krzyżacy. Po nich zbyt szczodry król Kazimierz darował tę wieś z wielu innemi gdańszczanom. Kościół katolicki od początku tu istniał; w XVI wieku jako filialny przyłączony był do św. Wojcie-

cha. Wskutek prawa patronatu, które wykonywał magistrat gdański, wcześnie się dostał innowiercom. Biskup Rozrażewski starał się go napowrót odzyskać katolikom: r. 1583 posłał swojego wizytatora w tym celu, ale tenże nie został wcale dopuszczony do kościoła, ponieważ zdawna już siedział tam predykant.

Juszkowskie pustkowie, niem. *Gischkausche Pustkowie,* osada do wsi Braunsdorf należąca, pow. gdański.

Juszkowszczyzna 1.) wś rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 48 i pół w. od Święcian, 3 dm., 37 mk. kat. 2.) **J.** (Astratowka), zaśc. szlach. przy górach antonowskich, pow. święciański, 2 okr. adm., o 20 i pół wiorst od Święcian, 1 dom, 7 mk. staroobr. (1866)

Jutka, *Judka,* struga pod wsią Rokicie Nowe, pow. łódzki, ob. *Mroga.*

Jutlania, niem. *Güttland,* wś na Żuławach, pow. gdański, ob. *Itlania.*

Jutrków 1.) wieś, pow. ostrzeszowski, 24 dm., 249 mk., 14 ewang., 235 kat., 65 analf. Najbliższa poczta, st. kol. żel. i telegr. w Podzamczu (Wilhelmsbrück). 2.) **J.,** folw., pow. ostrzeszowski, 8 dm., 98 mk., należy do dom. Lubczyny. *M. St.*

Jutroboh, ob. *Jueterbogk.*

Jutroczyn, ob. *Jutroszew* i *Grabica.*

Jutrosin, *Jutroszyn,* niem. *Jutroschin,* miasto nad Orlą, pow. krobski (daw. pyzdrski), w równinie położone, żelazo błotne znajduje się w łąkach pobliskich; w r. 1880 miał 1996 mk.; w r. zaś 1875 i 1871 było 1977 mk., 213 dm., 813 ew., 971 kat., 193 żydów; 284 analf. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem. Siedziba komisarza obwodowego, sąd okręgowy najbliższy w Krotoszynie. Kościół kat. paraf. dekan. jutrosińskiego, folwark proboszczowski ma 335 mr. rozl.; kościół protest. do dyec. bojanowskiej. Szkoła elementarna kilkoklasowa, miejska kasa oszczędności, towarzystwo pożyczkowe liczące przeszło 200 członków. Pp. Weller i Rose zakładają tu fabrykę cukru. Urząd pocztowy 3-ej klasy, stacya telegraficzna, poczta osobowa do Dłoni, poczta listowa do Dubina, st. kol. żel. Krotoszyn o 20 kil., Zduny o 15 kil. W r. 1811 J. miał 205 dm., 1239 mk.; w r. 1837: 1691; 1521 chrześcian, 170 żydów. Sukiennictwo i płóciennictwo stanowiły wówczas główny mieszkańców przemysł. Ordynacyą miejską miasto otrzymało w r. 1835. W r. 1859 i r. 1861 prawie całe zgorzało. W dawniejszych wiekach było położone w powiecie kaliskim, w XVIII zaś w pyzdrskim. Pierwsza wzmianka o kościele kat. znajduje się w księgach biskupich pod r. 1444. Na początku wieku XVI J. należał do Bnińskich, następnie wrócił do Jutrosińskich, przeszedł w posiadanie rodziny katolickiej Kołaczkowskich; w połowie XVII w. połowa jedna miasta była własnością familii protestanckiej Sieniutów. W XVI wieku Zygmunt August, na przedstawienie dziedzica Pakosława Kołaczkowskiego, że miasto Jutrosin w pow. kaliskim przez pożar postradało przywilej na jarmarki, ponawia r. 1556 ten przywilej. Archiwum miejskie posiada jeszcze przywilej Władysława IV, którym król ten potwierdza przywilej nadany miastu na prawo magdeburskie w r. 1534 przez Macieja Małachowskiego, Wisława Kołaczkowskiego i Jerzego Konarskiego, dziedziców Jutrosina. Kołaczkowicy głównie otaczali pieczą swą kościół katolicki. W dobrym był utrzymywany stanie, w r. 1818 zgorzał. Następnie nabożeństwo przeniesiono do drugiego kościołka św. Krzyża, gdzie dotąd się odprawia. Kościołek ten, na przedmieściu położony, wystawiony został w obecnym stanie r. 1777 przez ks. Józefa Gogolewskiego, obecnie nowy budują. W drugiej połowie XVII i w XVIII w. posiadali to miasteczko Lanckorońscy, Leszczyńscy, Ponińscy. Teraz jest własnością księcia Czartoryskiego. *M. St.*

Jutroszew, kol. włośc. i osada karczemna, i *Jutroszewskie Niwy,* folw., pow. piotrkowski, gm. Grabica (ob.), par. Tuszyn. W 1827 r. było tu 42 dm., 340 mk.; obecnie kol. liczy 52 dm., 426 mk. i 1026 mr. obszaru; osada karczemna 1 dom, pół mr. J. Niwy folw. liczy 9 dm., 23 mk., 30 mr. Zowią też tę wieś *Jutroczyn.*

Jutroszyn, ob. *Jutrosin.*

Jutrowo albo *Dojutrów,* dawne nazwy Jutrkowa.

Jutrzenka, niem. *Morgenstern,* ztąd także *Moszterη,* wś, pow. bytowski, nie posiada najstarszych dokumentów lokacyjnych. R. 1423 wójt bytowski Łukasz von Lichtenstein wystawia przywilej na młyn tutejszy Wolderowi młynarzowi na własność wraz z 18 morgami roli, zastawem na węgorza przy młynie, łąkami, chmielnikiem podług prawa chełmińskiego. Groblę sam sobie ma sypać, młyńskich kamieni sobie szukać, drzewo na użytek brać z boru. Ryby może łowić w Młynicy aż do jeziora i w jeziorze gartędzkiem (Garttendischer See) małemi narzędziami ku potrzebie. Ażeby w swojej węgarni nie miał przeszkody, nie wolno nikomu robić zastawu przy borzetuchomskiem jeziorze ani w stawie młyńskim i w Młynicy (Mühlenfliess). Do młyna będą mu posyłać wsie Strussow i Jutrzenka. Na korzec weźmie mac 16, jak zwyczaj w tutejszej ziemi. Za to dawać nam będzie rocznego czynszu grzyw. 6 prus. monety. R. 1437 lustracya dóbr ziemi bytowskiej donosi: J. ma włók 25, każda czynszuje 1 m. i 2 kury „und machet Jo (jeder?) von der hube 1 morgen hoyss (?). Z tych 25 są 3 puste włóki. Tamże jest młyn, czyn-

szuje 6 m. Także sołtys daje czynszu od okopu (borgwal) 6 szel. Suma czynszu m. 17 i 6 szel. Suma kur 44. R. 1515 książę szczecińsko-pomorski Bogusław wystawił przywilej sołtyscwi Piotrowi Labun prawem własności na 5 włók wolnych i 4 m. łąki, na okopy (Borchwall) z jeziorem, od którego dadzą nam rocznie czynszu 4 grosze. W borzetuchomskiem jeziorze ryby może łowić na potrzebę małemi narzędziami. Od sądów weźmie $^1/_2$ fenig. Za to będzie nam służyć i czynić, jak nasi inni sołtysi czynią w bytowskiej ziemi. R. 1658 lustr. dóbr ziemi bytowskiej zapisuje. Przed wojną był tu sołtys wolny, 11 gburów, zagrodnik 1, młynarz 1. Sołtys trzyma 2 konie do służby. Młynarz daje czynszu fl. 24 i 1 podwodę po wino do Gdańska. Bydła jest teraz po wojnie: 4 konie, 18 wołów, 12 krów. Potem pisze: Młynarz uprzywilejowany daje rocznie czynszu fl. 72 (?). Są stawy w polu (Feldteiche). Wieprzów może tu iść na wypas (żer w lesie) 10. Drzewa jest poddostatkiem, które możnaby do Słupska spławiać (die geflösst werden können). Wozem dowozić nie opłaciłoby się. Drzewo na belki, łaty itd. obrobione gnije, i nie można go sprzedać. Ob. Cramer, Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow, II tomy. *Kś. F.*

Jutrzkowice, wieś nad rz. Pabianką, pow. łaski, gm. Widzew, par. Pabianice. W 1827 r. było tu 20 dm. i 116 mk., obecnie liczy 33 dm., 328 mk., ziemi włośc. 633 mr.; ob. *Widzów.*

Jutschen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Pilkały.

Juttahütte (niem.), od 1845 do 1858 wysoki piec w Gardawicach, pow. pszczyński.

Juwendt (niem.), wieś i leśnictwo, pow. labiewski, st. p. Nemonien.

Juwki, wś, pow. lityński, gm. i parafia Stara Sieniawa, 52 dm., mieszk. 300, ziemi włościan 550, dworskiej 530. Należała do Gardlińskich, dziś Pogórskich; ziemia czarna, urodzajna. *Dr. M.*

Juwkowce, wieś, pow. ostrogski, okr. policyjny 3-ci, zarząd gminny w Pererosłem, poczta w Ostrogu, parafia prawosł. w Dobryniu, parafia rzym. kat. w Białogrodzie. Odl. od kolei żelaznej kijowsko-brzeskiej stacyi Krzewin wiorst 35, od Ostroga w. 27. Chat 41. Grunt pszenny, glinka z czarnoziemem; głębszą warstwę stanowią pokłady wapienia. Własność dziedziczna w jednej części Bolesława Rupniewskiego, nabyta w 1844 r. z dóbr płużańskich od książąt Jabłonowskich, w drugiej zaś mniejszej, stanowi posiadłość kilkunastu właścicieli wyznania mahometańskiego, noszących zdawna nazwę wojennych tatarów, którzy tamże mają swój meczet, cmentarz, mołłę czyli duchownego oraz rozległy zarząd parafialny, zależny od konsystorza mahometańskiego w Bakczyseraju. Ziemie przez nich posiadane w Juwkowcach nadane im zostały przez Stanisława Koniecpolskiego w r. 1681; z treści jednak służącego im na to przywileju widać, że od bardzo dawnych czasów byli już osiedli na Wołyniu; nazywani są bowiem potomkami zasłużonych żołnierzy i wiernych obrońców przybranej ojczyzny we wszystkich wojnach z ościennemi mocarstwy a nawet i z turkami. Nadanie to potwierdzone im zostało przez późniejszego dziedzica księcia Antoniego Jabłonowskiego w r. 1755. Wspomnieni wyżej cząstkowi dziedzice wsi Juwkowiec tatarzy trudnią się gospodarstwem rolnem, przeważnie zaś leczeniem obłąkanych, a tak w tym względzie mają ustaloną opinią, że zawsze mają mnóstwo pacyentów, których im zwożą nawet z odległych stron kraju. Sposób leczenia jest tajemnicą, którą przechowują od wielu pokoleń i, jak twierdzą, przynieśli ją ich przodkowie z dawnej swej ojczyzny ze wschodu. Meczet juwkowiecki jest to budynek drewniany, ubogi, nie posiada żadnych dawnych pamiątek oprócz starej już zbutwiałej chorągwi z herbem Prus 3-im, pod którą to kiedyś przodkowie tych tatarów pełnili wojenną służbę w nadwornej milicyi książąt Jabłonowskich. Przepisy alkoranu są dotąd ściśle przez nich zachowywane. Wielożeństwo atoli wzbronione im zostało przez prawodawstwo krajowe. Na gruntach wsi Juwkowiec widać wszędzie wiele rozsianych mogił czyli kurhanów, które, po dokładnem ich zbadaniu przez specyalistów archeologów (Ossowskiego, Glogera, Radzimińskiego), zaliczone zostały do epoki krzemienia łupanego i polerowanego, czaszki zaś odkopanych szkieletów przedstawiały wyraźnie cechy długogłowych. Z późniejszej zaś epoki jedynym dotąd odszukanym okazem był grot stalowy suto nabijany złotem, z ozdobami w stylu bizantyjskim (złożony w gabinecie Z. Radzimińskiego w Krakowie) oraz pieniążki rzymskie. W czasie wojen kozackich w 1648 r. wieś J. uległa zupełnemu zniszczeniu, ludność się rozbiegła lub też wyginęła. Dawne inwentarze zachowane w archiwach płużańskich świadczą, że po strasznej klęsce został tylko na gruncie jeden włościanin, którego potomstwo dotąd nie wygasło i nosi to samo co przodek nazwisko. Nadto są ślady, że w czasach przedhistorycznych mieszkańcy trudnili się wyrobem maszyn glinianych czyli że była tu stacya ceramiczna. Szczątki różnych kształtów urn, garnków, misek, corocznie bywają wyorywane na przestrzeni kilkumorgowej. Z legend ludowych jedna mówi, że było tu miasto zwane *Czopy.*

Juxdorf (niem.), ob. *Jakobsdorf.*

Juz..., ob. *Józ...*

Juza (właściwie *Hughes'a*), os. i fabryki że-

laza w gub. ekaterynosławskiej, na granicy Ziemi Kozaków dońskich.

Juzapals, ob. *Józefpol.*

Juzapinowa, ob. *Józefinowo.*

Juzeliszki, wś włośc., pow. wileński, 5 okr. adm., o 35 w. od Wilna, 4 dm., 44 mk. katol. (1866).

Juz-Maryanów, folw. i wieś, pow. nowoaleksandrowski, par. Aleksandrów, przezwane ze wsi Krowińce; jako posag dane Maryi Zarankównie z dóbr Suwiek, w temże imieniu zostających. Jest tu 320 dzies. rozl., własność niegdyś Matulewiczów.

Jużwików (właśc. *Józwików*), wś rząd., powiat konecki, gm. Grodzisko, par. Radoszyce. Odl. 23 w. od Końskich. W 1827 r. było tu 13 dm., 92 mk., obecnie 30 dm., 288 mk., 709 mr. ziemi dwor. i 239 mr. włośc.

Jużwin, ob. *Jóźwin.*

Jużdziany, wś rząd., pow. wileński, 2 okr. adm., o 65 w. od Wilna, 9 dm., 101 mk. kat. (1866).

Jużenice, niem. *Juschenitz* lub *Juzynetz*, wś, pow. kocmański, o 14 kil. od st. p. Kocman, ma 657 mk., cerkiew grecką nieunicką, oraz stawy, z których wypływają dwa potoki: W. i M. Sowica, dopływy Prutu.

Jużkowce, wś, pow. ostrogski, o 23 w. na płd. od Ostroga, w okolicy lesistej. Niegdyś należała do ks. Ostrogskich, później do Jabłonowskich. Kasztelanka Dorota Jabłonowska, wyszedłszy za hr. Potockiego, posła w Stockholmie, wzięła tę wieś w posagu. Córka ich jedynaczka wyszła za Hieronima Walewskiego, który te dobra sprzedał Borowieckim. Po nich posiadał je Zawisza, dziś Mogilniccy. We wsi jest cerkiew. Gleba czarnoziem urodzajny, położenie wzgórzyste. *Z. Róż.*

Jużkowo, ob. *Juszkowo.*

Jużynty, po żm. *Jużyntaj*, mko nad jez. t. n. w pow. nowoaleksandrowskim gub. kow., o 43 w. od m. pow.; kościół katol. paraf., niegdyś augustyański, zbudowany 1790 kosztem Weyssenhofa. Parafia katolicka dekanatu abelskiego, dusz 3331. Dobra Weyssenhofów 1420 dzies., gmina 1616 dusz. *F. S.*

K.

(Niektóre nazwiska niemieckie zaczynające się od *K.*, piszą się też przez *C.* np. *Kastnitz* lub *Castnitz*; gdyby więc której nazwy tej kategoryi nie było poniżej, prawdopodobnie znajdzie się pod *C.*).

Kaaden (niem.), ob. *Kudmień.*

Kaana (niem.), ob. *Kanjow* (łuż.).

Kabaczek 1.) folw. nad rz. Mussą, powiat wileński, 2 okr. adm., o 44 w. od Wilna, 3 dm., 25 mk., z tego 16 kat., 9 izrael., młyn wodny. 2.) **K.**, zaśc. szlach., nad rz. Kabaczką, pow. wileński, 3 okr. adm., o 44 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. kat. (1866).

Kabajka, wś, pow. grójecki, gmina Nowa wieś, par. Boglewice. W 1827 r. było tu 8 dm. i 67 mk.

Kabajłowo, wś pryw., pow. dzisieński, o 25 w. od Dzisny, 10 dm., 114 mk. (1866).

Kabajły, wś włośc. nad jez. Wołczyn, pow. wilejski, 3 okr. adm., gm. mańkowiecka, przy byłej drodze pocztowej połockiej, 8 dm., 116 mk. (1866).

Kabak, osada, pow. wileński, 1 okr. adm., o 24 w. od Wilna, 3 dm., 27 mk., z tego 20 kat., 7 izr. (1866).

Kabak, ob. *Byk.*

Kabak, dobra rządowe, pow. lepelski.

Kabaki, dobra, pow. prużański, o 14 w. od Prużany, o 6 w. od dr. żel., należały wraz z wsiami Pawłowicze, K., Rewejki, Pieszczule, Regule, Sosnówka, Podkrajcze i Załuzie do ekonomii prużańskiej, darowanej przez ces. Katarzynę gen. Rumiancowowi, sprzedane przez tegoż Jagminowi, przeszły wkrótce w ręce Włodków, w których władaniu zostają dotąd z wyjątkiem części, która się w 1863 r. obcym dostała. Włodkowie mają dotąd 1400 dzies. gruntu dobrego. Jest tu kopalnia wapna.

Kabaki 1.) folwark na obszarze dworskim Wysocka, pow. brodzki, w płn. stronie obszaru wiejskiego, śród lasów, st. p. Zabłotce. 2.) **K.**, ob. *Kobaki.* *Lu. Dz.*

Kabal al. *Kabala, Kabel, Chabel, Chabal,* często zachodzi w dokum. z XIII i XIV wieku, oznacza dwie odnogi Wisły, wielki i mały Kabal, do zatoki Swieżej uchodzące na wielkiej Żuławie; wyspa pomiędzy temi odnogami leżąca nazywała się w dokum. insula Fabri, niem. Schmiedeinsel. Sławne były te wody z rybołówstwa. Roku 1254 przez krzyżaków Samborowi II ustąpione. R. 1282 Mestwin II napowrót je oddał krzyżakom. Roku zaś zaraz 1393 przeciwnie wręcz oświadcza Mestwin, jako tych wód ustąpić nie może, i ustępuje w to miejsce kawał lądu i morza na Mierzei krzyżakom. R. 1285 tenże Mestwin daje krzyżakom wyspę między rzeką Przymysławą a wielkim Kabalem. R. 1309 księżniczka kujawska Salomea ustępuje krzyżakom wody w. i m. Kabal, wyspę i inne stacye rybackie przy odnogach Wisły do Swieżej zatoki uchodzących. Obecnie nazwy te nieznane; odnogę Przymysławy przypomina prawdopodobnie wioska teraźniejsza Prinzlaff na półwyspie Mierzei. Ob. Dr. Perlbach Pomerell. Urkundenbuch.

Kabał, ob. *Kabat.*

Kabałda, wieś i karczma, pow. wileński, 2 okr. adm., o 48 w. od Wilna, 6 dm., 52 mk., z tego 45 kat., 7 izr. (1866).

Kabałdyki, wieś, pow. szawelski, gm. wiekszniańska, ma 35 dusz uwłaszcz. na 346 dz. ziemi 4-go gat. *J. Godl.*

Kabały, kol., pow. wieluński, gm. i parafia Działoszyn, odl. od Wielunia w. 27; dm. 15.

Kabanówka, rzeczka, powstaje z połączenia się potoków Horożanki (ob.), Wodnickiego i Kocurowskiego, na moczarowatych łąkach, po płn. zachodniej stronie wsi Dźwinogrodu w pow. bobreckim. Wzniesienie miejsca połączenia się potoków czyni 250 m. npm. Od Dźwinogrodu zwraca się potok łąkami na płn.,

przepływa staw pod Żukowskim młynem i wkrótce przechodzi w drugi wielki staw na obszarze gm. Gajów w pow. lwowskim; opływa wieś od zachodu, poczem tworzy na niewielkiej przestrzeni granicę gmin Gajów (od wsch.) a Głuchowic i Czyżykowa (od zach.). W Czyżykowie zabiera z lew. brz. maleńką strugę. Dosięgnąwszy gościńca lwowsko-złoczowskiego, na granicy Czyżykowa i Podbereziec łączy się z lew. brz. z Maruńką, przerzyna tenże gościniec, zwraca się na płn.-wsch., płynie granicą Biłki szlacheckiej i Gajów mokremi łąkami Zastawiem zwanemi i na obszarze Biłki szlach. aż do swego ujścia przybiera nazwę Białki. Opływa wieś zrazu od wschodu a przepłynąwszy dawniej bardzo rozległy staw we wsi, przechodzi na zachodni jej bok. Minąwszy Biłkę królewską, zmienia swój kierunek na płn.-wsch. i tak zwanemi Błotami wielkimi, rozpościerającymi się na granicy obu Biłek a Barszczowic, podąża do Pełtwi z prawego brzegu. Ujście leży u zejścia się granic gmin Barszczowic, Biłki szlach. i Zuchorzyc na wys. 225 m. npm. Wody po większej części łączne, błotne; dno namuliste, spadek wód powolny. Długość biegu 21 kil. *Br. G.*

Kabany, wś, pow. radomyski, par. praw. Martynowicze, o 4 w. od Martynowicz, 450 mieszk.

Kabarowce (po rusku *Kabariwci*), wś w powiecie złoczowskim, 20 kil. na płd.-wschód od Złoczowa, 7 kil. na półn. od urzędu pocztowego i sądu powiatowego w Zborowie, a 5 kil. na płd.-wsch. od najbliższej stacyi kolejowej w Płuhowie. Na półn. leżą Wołczkowce, na wschód Jarosławce i Kadobińce, na płd. Młynowce, na zachód Młynowce, Meteniów i Kazimirówka (folw. Płuhowa). Przez środek wsi płynie potok Strypa. Wchodzi on tu z Wołczkowic, płynie zrazu na płd., tworzy na krótkiej przestrzeni granicę wsi, rozlewa się w mały stawek, potem skręca na płd.-zachód, tworzy drugi stawek, przybiera kierunek płd. i tworzy znowu na krótkiej przestrzeni granicę, poczem skręca na zachód a płynąc wzdłuż granicy płd. wchodzi do Młynowiec i wpada tutaj do głównej Strypy. Dolina potoku wznosi się przy wnijściu do wsi 356 m., przy ujściu ze wsi 348 m. Na lew. brzegu potoku dochodzi w płd.-wschod. krańcu wsi Złota góra (al. Senia) 413 m., na prawym brzegu wznosi się punkt jeden do 401 m. Zabudowania leżą w dolinie potoku a cerkiew w samym środku obszaru. Na lewym brzegu Strypy znajduje się kamieniołom, 0.5 kil. długi, a w nim rozeznać można następujące pokłady: bezpośrednio nad marglem kredowym leżą ławy piaskowca, 45 m. grube, posiadające tylko w najwyższej warstwie skamielinę Paludina cf. stagnalis Bast. Piaskowiec ten dostarcza dobrego szutru do wysypywania drogi. Na tej ławie piaskowca leży ława muszli, 0.2 m. gruba, utworzona z niezliczonych skorupek (Pectunculus, Arca, Cardium i t. d.) i piasku białego, cienkoziarnistego, zawierającego tu i ówdzie piękne skorupki; na niej leży 0.8 m. gruba warstwa siwej, wapnistej, twardej gliny bez skamielin, im wyżej tem obfitszej w piasek, przechodzącej nakoniec w warstwę żółtego piasku. Dokładniejszy opis kamieniołomu podał Dunikowski p. t. „Das Gebiet des Strypa-Flusses in Galizien" w Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanst., Wien, tom 30, str. 45. Własność większa ma roli ornej 509, łąk i ogr. 112, pastw. 29; własn. mniejsza roli ornej 1155, łąk i ogr. 22, pastw. 4 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 612 mk. w gminie, 60 na obszarze dworskim. Mieszkańcy są wyznania gr. kat. Szematyzm wykazuje tylko 29 wyznania rzym. kat. Par. gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu zborowskiego, archid. lwowskiej. Par. rzym. kat. w Zborowie. We wsi jest cerkiew, szkoła etatowa jednokl., dwór i młyn. Na początku XIX w. należała wieś do Antoniego Kriegshubera, który r. 1806 założył tutaj blich wosku i fabrykę świec woskowych i oddał kierownictwo Józefowi Kettnerowi z Czech sprowadzonemu. Kierownik przysposobił kilkunastu włościan tej wsi na zdolnych robotników i przy ich pomocy doprowadził do tego, że corocznie, biorąc średnią miarę, wyrabiano 1200 kamieni (kamień 12 kg.) surowego wosku. Wosk w tej fabryce bielony odznaczał się białością a świece woskowe miały odbyt nietylko we Lwowie, lecz wywożono je także do Brodów, Berna, Wiednia, Pragi a nawet do Monachium i t. d. (Ob. Gazetę lwowską 1812, N. 38).

Kabarszcza, ob. *Iszoryszki.*

Kabaś, pustkowie, pow. ostrzeszowski, 7 dm , 54 mk., ob. *Kotłów.*

Kabat, młyn, pow. ostrowski, gm. i parafia Długosiodło. W spisie wsi i osad z 1827 r. miejscowość ta nosi nazwę *Kabał.*

Kabat, ob. *Kabot.*

Kabatki, tak zowią na miejscu Kaszubów mieszkających w pow. lęborskim na Pomorzu.

Kabatnia al. *Wasylówka,* wś cerkiewna nad strugą Kalniczką, śród gór i lasów, powiat lipowiecki, 774 mk., w tem 27 kat. Mieli ją założyć zbiegli z Wielkorossyi raskolnicy, których starszyna zwał się Wasyl. W lesie pod K. jest grodzisko otoczone wałem. Pierwotnie K. należała do Sanguszków, od których ją nabył Jaroszyński. Mniejsza część, właściwa Wasilówka, jest własnością Drzewieckich i Czarnomskiego. Cerkiew pod wezw. Opatrzności, z r. 1750, drewniana, ma 52 dzies. ziemi. Por. *Dańkówka.*

Kabaty, wś, pow. warszawski, gm. Wilanów, par. Powsin. Leży na południe od Na-

tolina. W 1827 r. było tu 17 dm. i 177 mk.; obecnie ma 33 dm.

Kabbal (niem.), góra, ob. *Inflanty*, tom III, 286.

Kabeckiszki, wieś, pow. rossieński, parafia rossieńska.

Kabel (niem.), ob. *Kowalewo*, pow. wschowski.

Kabel, odnoga Wisły na wielkiej żuławie, ob. *Kabal.*

Kabel (niem.), ob. *Koblej* (łuż.).

Kabelce, wś różnych właścicieli, nad rzeką Bułachówką, pow. wilejski, o 83 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 5 dm., 47 mk. (1866).

Kabele, wś włośc., pow. wilejski, o 73 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 16 dm., 98 mk. (1866).

Kabele-Zastorcie 1.) folw., pow. szawelski, par. kurszańska, przy trakcie bitym z Kurszan do Gruźdź; 8 włók. dziedzictwo Apolonii Butkiewiczowej. 2.) **K.**, folw. tamże, włók 9, własność Michała i Kazimierza Tomkiewiczów. *J. Godl.*

Kabeli, zaśc. szlach., pow. święciański, 2 okr. adm., o 67 w. od Święcian, 1 dom, 19 mk. katol. (1866).

Kabelke (niem.), folw. należący do mka Mielice, pow. mielicki.

Kabestie, ob. *Kabin.*

Kabiaki, wś rządowa nad rz. Zadicą, pow. dziśnieński, o 18 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 47 mk. (1866).

Kabielce, *Kabiele*, ob. *Kabelce, Kabele.*

Kabienen (niem.), wś, pow. reszelski, ob. *Kabiny.*

Kabilanka, ob. *Fryba.*

Kabillen, dobra w Kurlandyi, pow. talzeński, par. Zabeln.

Kabilunken (niem.), wś, pow. grudziąski, ob. *Kobylanka.*

Kabin al. *Kabestie*, wś, pow. storożyniecki na Bukowinie, o 14 kil. od st. p. Storożyniec, ma cerkiew paraf. grecką nieunicką i 910 mk. Sąd powiatowy w Stanestie.

Kabinie albo *Kabiny*, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya. Odl. 48 w. od Kalwaryi, ma 30 dm., 124 mk.

Kabiny, niem. *Kabienen* al. *Cabinen*, w dok. *Cabyn*, pierwotnie *Drutlauken*, wś, pow. reszelski, na katol. dawniej polskiej biskupiej Warmii, 1 i pół mili od m. Reszla; 2 jeziora nazywały się tu Atirs i Banse. Od początku była ta wieś własnością biskupów warmińskich. Po okupacyi przez krzyżaków długo leżała pusto. R. 1346 nadano jakiemuś Tungen 5 włók w Drutlaukon na własność „propter nimiam solitudinem et densitatem ibidem". Za to służył konno w wojnach, dawał 1 k. żyta i pszenicy, łowił ryby na własną potrzebę małemi narzędziami w jeziorach Atirs i Banse. Nawiązka za niego wynosiła 30 m. Na dokum. dodano: „ubi nunc villa Cabyn"; widać, że tu później wieś większa powstała. Za biskupa Mikołaja okupili mieszkańcy pańszczyznę. R. 1375 dany przywilej na młyn z ćwierć morgiem roli we wsi i morgiem na polu; czynszu płacił młynarz 1 m. i pełnił inne zwykłe obowiązki. R. 1656 liczono wł. 77, gbur. 17, sołt. 2, młyn, karczmę; dawali owsa ł. 1 k. 15, kur 88, czynszu fl. 358 gr. 17. Wskutek wojny było 5 gburstw pustych, innych 15 posiadłości ze wszystkiego ogołoconych. Był wielki staw około 80 kopami ryb zasadzony. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś i wydał na prywatną własność. *Ks. F.*

Kabiszki 1.) wieś rząd., pow. wileński, 1 okr. adm., o 24 w. od Wilna, 3 dm., 33 mk., z tego 1 prawosł., 32 kat. 2.) **K.**, wieś rząd., pow. wileński, 1 okr. adm., o 25 w. od Wilna, 4 dm., 28 mk. kat. (1866).

Kablau (niem.), ob. *Borowy las.*

Kable, os. do wsi Przodkowo, pow. kartuski, st. p. Kartuzy lub Przodkowo.

Kabli-Kojweli, wś, pow. szawelski, gmina skiemska, 33 osad, 172 dzies. ziemi. *J. Godl.*

Kabłukowo, kol., pow. nieszawski, gmina Czamanin, par. Świerczyn.

Kaborno lub *Kalborno*, wś i dobra w pow. olsztyńskim. Ob. *Kalborno.*

Kabot czyli *Kabat*, niem. *Kabott*, wś i gm., pow. bydgoski; 4 miejsc.: 1) Kab. wś; 2) Mały Kabat wś; 3) Trzcianka (Seebruch) wś; 4) Jeziorce leśnictwo; 45 dm., 346 mk., 343 ew., 3 kat., 81 analf. Poczta w Szulcu (Schulitz) o 10 kil., st. kol. żel. i telegr. w Chmielnikach (Hopfengarten) o 15 kil. *M. St.*

Kabruns-Aschbude (niem.), osada do wsi Schellmühl, pow. gdański, pół mili od Gdańska. *Ks. F.*

Kabsdorf, inaczej *Kapsdorf* (niem), ob. *Kapsdorf.*

Kabylonka, wieś, powiat grudziąski, ob. *Kobylanka.*

Kabyn, ob. *Kabiny.*

Kabza, os. młynarska nad rz. Pokrzywianką, pow. opatowski, gm. i par. Iwaniska. Ma 1 dom, 5 mk., 1 mr. obszaru. Należy do dóbr Jana Orsettiego.

Kac al. *Kac wielki, Kaczki wielkie, Kacze wielkie,* niem. *Gr. Katz*, wś włośc. kościelna, pow. wejherowski, nad strugą Kaczą i jeziorem, blisko brzegu zatoki puckiej. Obszaru liczy wł. 87, osady Bernardowo i Bolenbruch, gbur. 34, zagrodn. 16, kat. 653, ew. 3, dm. 57. W miejscu jest kościół fil. kat., szkoła katol.; poczta w Kacyku. Odległość od Wejherowa 4 mile. K. jest starą osadą, we wsi natrafiono na groby pogańskie skrzynkowe. Książe Swiętopełk darował ją na własność biskupom kujawskim;

dokument prawda nie zachowany, ale potwierdza tę darowiznę r. 1277 syn jego Mestwin II. Odtąd już zawsze ta wieś zostawała przy biskupach; przywilej komtura gdań. Giesebrechta v. Doldisheim na Kac W., Kacyk i Kolebki, wystawiony r. 1383 dla Piotra von der Katze polega zapewne na pomyłce (ob. *Kacyk*). Roku 1526 leżało w pobliżu wsi pustkowie czy też folw. Januszowo al. Poppendorf (Urzemino w dok. z r. 1277?), teraz nieznane. Kościół oddawna tu istniał, fundowany przez biskupów, którzy także prawo patronatu nad nim wykonywali. Był przedtem parafialny; należały do niego między innemi odjęte teraz wsie Radłowo i Kolebki. Niemałą klęskę zadała mu reformacya luterska. R. 1560 skryci luteranie radłowscy kościół okradli i spalili. Za uzbierane 300 m. u siebie w Radłowie kościół luter. zbudowali, a tymczasem w K. świątynia długo leżała w gruzach. Dopiero po r. 1686 nowy dzisiejszy kościołek zbudowano, ale proboszcza osobnego już nie miał, tylko był przyłączony jako filia do Chwaszczyna. W okolicy K. posiadali biskupi kujawsko-pomorscy znaczne dobra, które w kluczu kackowskim połączyli. Zazwyczaj włodarz czyli starosta niemi zawiadywał w imieniu biskupa, często także szlachcie były przedzierżawiane. Z r. 1760 takie jest krótkie sprawozdanie o tym kluczu. Klucz kackowski, 3 mile od Gdańska, do niego należą wsie: Kacki, Chwaszczyn, Pustkowie, Ossowo, Legunia, Januszewo, Pogensaal (?) i Smolno, 4 mile od Kaca. Jezioro 1 w K., drugie nazwane Ossowskie, trzecie Wysockie, lecz tego połowa należy do Oliwy. Karczem 4: w K., Chwaszczynie, Ossowie i Smolnie. Lasy bukowe na Kacu i Chwaszczynie dość obszerne, ale zniszczone od swoich i obcych. Klucz ten prócz Smolna trzyma w dzierżawie pani z Sikorskich Lewińska i płaci rocznie 1300 zł. Ob. Kujot o majątkach biskupich w 2 roczn. tow. nauk. w Toruniu stron. 59—60. Po okupacyi rząd pruski dobra te zajął i powydawał z czasem ną własność prywatną. O teraźniejszym stanie kościoła i szkoły donosi dyecez. szemat. z r. 1867: Kościół w W. Kacu tytułu św. Wawrzyńca patronatu królew., wsie paraf.: Kac, Kacyk, Bernardowo, Krückwald; oddawna filialny do Chwaszczyna. Szkoła katol. ma 103 dzieci katol.; w Kacyku chodzi 48 dz. kat. do szkoły luter. *Ks. F.*

Kacapówka, część mka Czerniachowa, powiat żytomierski.

Kacbacha, niem. *Katzbach*, rz., lewy dopływ Odry, wypływający z Sudetów (Bleiberg 1422 stóp npm.) pod Ketschdorf, płynie około mil 12, przyjmuje z prawej strony Szaloną Nissę i Weidelache a niedaleko Lignicy z lewej strony rz. Czarną; uchodzi do Odry poniżej mka Partowic. Oblewa Szunów, Złotogórę, Lignicę. Nad K. d. 26 sierpnia 1813 zwycięztwo Blüchera nad Francuzami.

Kacerzyno (dokum.), ob. *Kęcerzyn.*

Kachelmühle (niem.), młyn w gminie Jemielnicy, pow. toszecko-gliwicki.

Kachowka, mko, pow. dnieprowski, gub. taurydzkiej, st. p.

Kacianowicze, folw. i wś, pow. wileński, 4 okr. adm., o 58 w. od Wilna, 12 dm., 54 mk. kat (1866).

Kacice 1.), wieś i folw., pow. miechowski, gm. Kacice, par. Prandocin, na północ od Słomnik. Odl. od Miechowa 12 w. Folw. położony niedaleko traktu głównego warszawsko-krakowskiego, w bliskości rz. Szreniawy; wieś zaś, kolonialnie urządzona, rozciąga się po za Słomnikami o 1 i pół wiorsty. W r. 1827 wś K. miała 37 dm. i 275 mk., obecnie 53 dom., 416 mk.; osad włośc. 45, z przestrzenią gruntów mr. 649 pr. 214. Dobra K. składają się z folwarków: Kacice, Sosnówka, Bazary, Granów, z osad młynarskich: Kacice i Barłóg, oraz osad karczemnych: Srodek, Zberezówka, pośród wsi Prandocina położonych, Buciory przy szosie, Muniakowice we wsi tegoż nazwiska; ogólna przestrzeń dóbr tych wynosi mórg 1554 pr. 207. Wieś K., zwana na początku XIII wieku Kaczewice, była razem z Prędocinem, Sakowicami i Januszkowicami lub Januszowicami, dziedzictwem Wisława pana (comes) na Prędocinie, krewnego Iwona Odrowąża, biskupa krakowskiego. Ten Wisław powziął myśl założenia klasztoru cysterskiego w okolicach Krakowa, i w r. 1218 nadał cystersom wspomnione wsie. Klasztor miał stanąć w Prandocinie, później wybrano K. Zakonnicy nie rozgospodarowali się jeszcze w Kacicach, gdy Iwon udał się z krewnym Wisławem w układ o ustąpienie fundacyi, uczynił syna jego Dobiesława spadkobiercą dóbr swoich rodzinnych, a za K., Sakowice i Januszowice dał mu w zamian dobra Końską, Stary Odrowąż, Goszczę, Nieswienię, Modliszowice, Kazanów i Popów. Na podstawie tego układu stanął (w r. 1223 czy później) fundacyjny dokument. We dwa lata potem, podług kronikarza klasztoru mogilskiego Mikołaja krakowianina, przenosi Iwo klasztor z Kacic do Mogiły (monogr. opactwa cystersów w Mogile. Kraków 1867 r. Część I, 11 i 12). Wieś jednak sama i nadal własnością klasztoru pozostała, i, jak mówi Długosz, klasztor mogilski wszystkich kmieci tej wioski, która ma ziemię urodzajną, usunął i złączywszy ich łany z łanami folwarcznemi dawnemi, uczynił folwark znamienity, któremu drugi równy zaledwie znaleźć można, a zbudowawszy kilka ogromnych stodół, wielką ilość zboża wszelkiego rodzaju tam składa i przechowuje, jakowego zboża uprawa odbywa się więcej własnym (klasztornym) pługiem i

ludźmi swojemi, niż pracą kmieci (Liber benef. t. III, 425). Łanów kmiecych było wtedy w Kacicach 16, z których opłacali po 20 skojców; z karczmy dwie marki i 60 jaj; był tu również młyn dobry, z którego szły do klasztoru przymiarki (metretas) i wykarmiali dwa wieprze. W XVI wieku dobra K. powiększone zostały kupnem dwóch młynów, jednego na Szreniawie, który w r. 1576 nabył klasztor od Alberta Kokoszki za 255 złp., i drugiego w K. w r. 1578. Opat Erazm Ciołek (1522—1546) klasztor w K. podówczas zniszczony odbudował stosownie do reguły zakonu. Musiał to być folwark, tak zwana w dyplomataryuszach villa zamieszkała przez braci i służbę klasztorną, pod zarządem jednego z zakonników. W XVII wieku średnio ustanowiony, z rozmaitych lat pomiędzy rokiem 1560 a 1738, czyli na rok przeciętny 1650, stan dóbr K. z Sosnówką był następujący: znajdowały się tutaj 2 folwarki, karczma, browar, gorzelnia, młyn i staw; poddanych było: kmieci 10, komorników 4, robocizna ich roczna wynosiła: dni ciągłych 520, stróży dni 365, jutrzyn dni 10; czynszu płacili 16 złotych i dawali kapłonów 40, jaj 370, konopi garści 40. W r. 1738 zawarta pod dniem 20 lutego komplanacya za Augusta III wyznaczyła i oddzieliła dla opata cystersów mogilskich wsi ośm, w tej liczbie K., Moniakowice i Prędocin. Nareszcie d. 30 stycznia 1846 roku senat rządzący nadał ks. Janowi Michałowi Schindlerowi uposażenie opactwa mogilskiego, na przedstawienie ks. Antoniego Bystrzanowskiego, opata, który dla starganych sił żądał zamianowania koadyutora opactwa z prawem następstwa. Zgodził się na to rząd królestwa polskiego i dał przyzwolenie ze swej strony ks. Schindlerowi, ale jemu tylko wyłącznie służyć mające, to jest iż po śmierci jego dobra K. z przyległościami Prandocin, Bazary, Sosnówka, Barłog (młyn), tudzież wieś Moniakowice, do opactwa mogilskiego należące, przejść mają nieodwołalnie na skarb królestwa, a to z powodu już dawniej orzeczonej supresyi opactwa. Jakoż dobra te dotąd w posiadaniu dożywotniem ks. Schindlera zostają. Gm. K. należy do sądu gminnego okr. III w Słomnikach, gdzie też i st. poczt.; posiada cztery szkoły początkowe i 2 młyny. Obszar gminy wynosi 9594 mr., a ludność 3663 mk. 2.) **K.**, wieś, pow. pułtuski, gm. Kleszewo, par. Pułtusk. Jest tu kościół filialny murowany. W 1827 r. było 19 dm. i 198 mk. *Mar.*

Kacieniszki folw. i *Kacieniszki ogrodniki*, wś, pow. sejneński, gm. Sereje, par. Mirosław. Odl. 43 w. od Sejn, ma 2 dm., 21 mk.

Kaciuba al. *Michałówka*, karczma w Buczkowiczkach, pow. przemyski.

Kaciubijów, ob. *Kociubijów*.

Kaciuki, zaśc. szlach., pow. święciański, 4 okr. adm., o 59 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. katol. (1866).

Kaciuniszki, wieś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 50 w. od Wilna, 7 dm., 86 mk. katol. (1866).

Kack (mylnie), ob. *Kac* i *Kacyk*.

Kackeln (niem.), wś i dobra, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Kackheim (niem.), wieś, pow. gierdawski, st. p. Alberga.

Kacki, wieś, pow. piński, gm. Brodnica, 2 okr. polic., 26 mk. Własność niegdyś Wiszniewskich, dziś Bądzkiewiczów. *Kś. M.*

Kackscheiten (niem.), wieś, pow. tylżycki, st. p. Szillen.

Kackschen (niem.), trzy wsie, zwane *K.* al. *Ziegen*, *Gross-K.* i *Klein-K.* al. *Czoken*, powiat ragnecki, st. p. Neu-Eggleningken.

Kacmazów, ob. *Kaczmarów*.

Kacpary, wś, pow. ostrowski, gm. Poręba, par. Ostrów.

Kacperek, os., pow. skierniewicki, gmina Skierniewka, par. Maków.

Kacperków, kol., pow. radomski, gm. i parafia Potworów. Odl. 33 w. od Radomia. Ma 14 dm., 36 mk. i 398 mr. obszaru. Utworzona na terytoryum wsi Długie.

Kacperowo, folw. z nomenklaturą w Klukowie, pow. pułtuski, gm. Gołembie, par. Klukowo. Rozl. wynosi m. 401, grunta orne i ogrody m. 30, lasu m. 365, nieużytki i place m. 6, bud. drew. 6; folw. Kacperowo oddzielony w r. 1879 od dóbr Smolechowo. *A. Pal.*

Kacperowszczyzna, folw. pryw., pow. wilejski, o 51 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego, 1 dom, 12 mk.

Kacprów, folw., pow. piotrkowski, gmina Krzyżanów, par. Bogdanów, ob. *Radziątków*.

Kacprowice, wieś włośc., pow. radomski, gm. i par. Wolanów. Odl. 8 w. od Radomia. Ma 12 dm., 60 mk., 156 mr. ziemi.

Kacprówka, wieś, pow. garwoliński, gm. i par. Łaskarzew. Ma 11 dm., 86 mk., 271 mr. obszaru.

Kacprowo, wś szlach. i włośc., pow. szczuczyński, gm. Bogusze, par. Grajewo. W 1827 r. było tu 8 dm., 49 mk.

Kacpury (mylnie), ob. *Kacpary*.

Kacsand, ob. *Kaczanow*, u Zarańskiego błędnie *Kaczanowce*.

Kacse (węg.), ob. *Kacze*.

Kacun, las i pole orne, we wsch. stronie Witkowa starego w pow. Kamionka Strumiłowa, na granicy wsi Suszno i Płowe. *Lu. Dz.*

Kacurka. Tak się zwała karczma w powiecie olesińskim, należąca do Wędryni, przy drodze z Oleśna do Brzegu.

Kacwin, niem. *Kacvin*, węg. *Kaczvin*, wieś słowacka w hr. spiskiem (Węgry), w dystry-

kcie niedzickim, nad Kacwińską rzeką, w dorzeczu Dunajca, w szerokiej dolinie, zamkniętej obustronnie północnemi odnogami Magóry spiskiej. Zwie sie także Kacwink, pierwotnie Katzwinkel, Katzenwinkel. Istniała już w XIII wieku. Wiemy o niej tylko to, że mistrz Kokosz r. 1320 sprzedał bratu swemu Janowi i tegoż synowi Michałowi za 100 grzywien ziemię Frydman (ob.), Niedzicę, Kacwin i Frankową (ob.). Por. Féjer, Cod. dipl. Hung. eccl. et civ. VIII, cz. 2, str. 289. Par. łać. istnieje od r. 1278. Kiedy powstał kościół, niewiadomo. Kościół p. w. Wszystkich Świętych posiada metryki od r. 1679. Liczba mk. czyni 940, między nimi rz.-kat. 832, gr. kat. 1, żydów 14, nieun. 93 (r. 1880). We wsi znachodzą się dwie kapliczki: jedna p. w. św. Trójcy, druga p. w. św. Anny. Stacya pocztowa: Starawieś. Wzniesienie 561 m. (kościół). Od zachodu wznoszą się wzgórza Krzyżowa góra (Križowa hóra) 767 m., Kunia hóra 780 m., Winterleit 723 m. i Na Skład 835 m., a od wschodu Halzyna 734 m. i Czerbulski wierch 743 m. *Br. G.*

Kacwińska rzeka, znaczny potok górski, powstaje w obr. gminy Osturni, w hr. spiskiem (Węgry), z dwóch strug, wytryskujących po północnej i południowej stronie góry Krzyżowego wierchu (933 m. szt gen.); łączą się u wschodnich stóp tejże góry, we wsi Osturni; wzniesienie tego miejsca czyni 788 m. Potok płynie na wschód przez Osturnię, dolinką międzygórzystą aż do granicy tejże wsi z Frankową Wielką. Po półn. stronie wznoszą się wzgórza Polanka (932 m.), Petrołówka (943 m.) i Żubrowków wierch (836 m.), a od południa Roztoki wierch (1005 m.), Kanin wierch (895 m.) i Głęboka (1023 m.). Ze stoków tych wzgórzy spływają liczne potoki. Większe od południa zdążające są: Petrołowski, Bystry, Kremieniak z Krułowskim potokiem, wreszcie Głęboki (ob.). Od ujścia Głębokiego zwraca się K. rz. na płn. wschód a przyjąwszy z pr. brz. Frankowską wodę (ob.), podąża przez obszar Wielkiej Frankowej na płn. doliną coraz więcej rozwartą; przerzyna obszar Kacwina a wreszcie Niedzicy, gdzie od ujścia doń Łapszanki z lew. brz. przybiera nazwę Niedzickiego potoku. W tejże wsi zwraca się po raz ostatni na wschód i przerznąwszy gościniec węgierski, uchodzi z praw. brzegu do Dunajca. Długość biegu 19 kil. Ujście 487 m. npm. *Br. G.*

Kacwiński potok, potok górski, tworzy granicę między gminą Kacwinem a Niżniemi Łapszami na Spiżu. Wypływa z lasu Koszarów z północnego stoku góry Petrołówki (943 m.) w dolince, nad którą od zach. wznosi się Pieckowski wierch (983 m.), a od wsch. Malorówka (956 m.), Na Skład (835 m.) i Kunia hóra (780 m.). Potok płynie na północ i wpada z praw. brzegu do Łapszanki po 6 kil. i pół biegu. *Br. G.*

Kacyk al. *Kaczki małe, Kacze małe,* niem. *Kl. Katz,* w dok. *Kl. Katze, Katztza,* rycer. dobra, pow. wejherowski, na bitym trakcie gdańsko-żarnowskim, przy brzegu zatoki puckiej, nad strugą Kaczą. Z wybudow. Kruckwalde i Brauchitschhof liczy obszaru włók 83, folw. 1, gbur. 3; katol. 202, ew. 174, dm. 30. W miejscu jest 1 młyn wodny, 2 hamernie żel. i cegielnia, szkoła i kościół luter.; dla katol. parafia Kac, poczta w miejscu. Odległość od Wejherowa $3^3/_4$ mili. Osada tu istniała od najdawniejszych czasów. Na pograniczu wsi z gruntami W. Kacu na wzgórzu w płd.-zach. stronie odkryto r. 1874 groby skrzynkowe, z których ocalono zausznice brązowe, należące prawdopodobnie do urn twarzowych, szpile itd. Ob. dr. Berendt „Pomerell. Gesichtsurnen" 1878 str. 142; Godfr. Ossowski Mapa archeol. Prus zachod. 60. Także na południowej pochyłości wzgórza radłowskiego przy samej granicy ze wsią Kacykiem leży pogańskie cmentarzysko. W XIV wieku Kacyk, Kac (?) i Kolebki stanowiły jeden klucz wspólny; r. 1383 komtur gdański Giesebrecht von Doldisheim wystawił przywilej na te 3 dobra sędziemu Piotrowi von der Katze; włók liczono 49, prawo było magdeburskie. Za to płacił na zamek w Gdańsku 3 m. i biskupowi co należało zwykłem prawem polskiem, służył konno w wojnie itd.; osadnicy mogli ryby łowić w morzu, za co płacili przełożonemu nad rybołówstwem w Pucku 1 m. R. 1469 ma te dobra (z wyjątkiem Kacu) Stibor von der Katze; za wierne usługi wojenne nadał jemu i braciom jego król Kazim. Jagiel. 500 m. nagrody, za które dał mu w zastaw dobro Żelistrzewie, iżby te pieniądze były wypłacone. Sprowadzeni tu osadnicy niemcy, mianowicie robotnicy w hutach żel. i młynach, przyjęli wcześnie religią lutérską i kościół sobie zbudowali. Pierwszy pastor przybył dopiero w r. 1630. *Kś. F.*

Kacynka (właśc. *Kocinka*) albo *Trzopka,* rz. Poczyna się pod wsią Kaleja w pow. częstochowskim, pomiędzy Częstochową a Kłobuckiem, płynie w stronę wschodnio-północną przez Szarlejkę, Białę, Kuźniczkę, Kocin, wchodzi w pow. noworadomski, płynie ku północy pod Wólką Prusicką, Kuźnicą, Trzepiem i na wprost wsi Kule wpada z prawego brzegu do Liczwarty, tuż powyżej ujścia tejże do Warty. Długa 20 wiorst. Przyjmuje z lewego brzegu, pomiędzy Białą a Kuźniczką, Trzopkę (por. Słownik, t. I, 860).

Kacz, ob. *Kaczor.*

Kacza 1.) w dokum. *Cacza,* struga nadmorska w Prusiech zachodnich, pow. wejherowski. Tworzy się z 2 źródeł: jedno wychodzi z błotą

pod Bojanem, płynie przy wsi Wiślinie i Chwarznie ku wschodowi, drugie zpod Chwaszczyna bierze początek i płynie ku północy przy W. Kacu. Oba ramiona schodzą się w odległości od morza około milowej przy pustkowiu Krükwald. Ztąd powiększony strumień szybciej płynie ku wschodowi, obraca hamernię żelaza, młyn papierny, mija wieś Kacyk, pędzi jeszcze drugą papiernię i ginie w zatoce puckiej, nieco poniżej wsi Kolebki. Długość biegu wynosi przeszło 2 mile. Brzegi są po większej części lesiste, wzgórkowate. Podług dokum. z r. 1526 struga K. tworzyła granicę między biskupiemi dobrami Chwaszczyn a szlacheckiemi Wiślinem aż do Charzeńskiego mostu, przedtem Kozimost zwanego. Od mostu płynęła granicą biskupiego Kacu i innych dóbr sąsiednich. 2.) **K.**, w dokum. *Kaccza*, struga pod Gdańskiem, płynąca zapewne z gor pobliskich św. Wojciecha, r. 1236 darowana oo. benedyktynom u św. Wojciecha (ad quercum) ze wszystkiemi jazami i rybołówstwem. *Kś. F.*

Kaczaczyn, właściwie *Kaczyczyn* (ob.)

Kaczagórka 1.), wś, pow. krotoszyński, 21 dm., 155 mk., 4 ew., 151 kat., 14 analf. Poczta i telegr. w Borzęciczkach (Radenz) o 4 kil., st. kolei żel. Koźmin o 10 kil. 2.) **K.**, dom., należy do dóbr Borzęciczek (niem. Radenz), 1245 mr. rozl., 6 dm., 125 mk., dawniej własność Radolińskich, przeszła w ręce niem.; obecnie właścicielem jest hr. Stolberg-Wernigerode, podkanclerz państwa niemieckiego.

Kaczaj-bołoto, rossyjska nazwa Kaczajskiego błota (ob.).

Kaczajcie, wś nad rz. Korcianką, pow. telszewski, okr. polic. sałancki, o 56 w. od Telsz, 13 dm., 171 mk., młyn wodny (1859).

Kaczajka, stacya pocztowa w pow. słuckim, przy trakcie Mińsk-Pińsk, o 14 i pół w. od stacyi Buda, o 2 w. od jez. Kaczajskiego.

Kaczajło, jezioro w półn. stronie powiatu pińskiego, śród olbrzymich bagien Kaczajskich, nieopodal drogi wiodącej z Radziałowicz do Nowosiołek z prawej strony położone, ma około 30 mr. obszaru. *Al. Jel.*

Kaczajskie Błoto, wielkie moczary poleskie, zajmujące część północną pow. pińskiego i połud. pow. słuckiego, między rzekami Szczarą i Cną, w okolicach Nowosiołek, Radziałowicz, Chotynicz, Łosina i Hancewicz; mają łączność z sławnem błotem Hreczyńskiem (ob.).

Kaczajskie, jezioro w połud. stronie pow. słuckiego, przy granicy pow. pińskiego, śród błot Kaczajskich (ob.), w bardzo dzikiej odludnej miejscowości, o wiorst dwie od stacyi Kaczajki, na trakcie pińskim położone; ma obszaru około 200 mr. *Al. Jel.*

Kacza kępa (?), niem. *Katscherkaempe*, osada do Gniewskiego pola (ob.), pow. kwidzyński, par. Gniew, poczta Kwidzyn, 9 bud., 6 dm., 27 kat., 10 ewang. K. leży w nizinach prawego brzegu Wisły. *Kś. F.*

Kaczaki, przys. Dąbrowicy, pow. Nisko, na lewym brzegu Tanwi, w okolicy równej, w celnym pasie pogranicznym, należy do parafii rz. kat. w Ulanowie. *Mac.*

Kaczaków, część Wysocka, pow. brodzki, w płd. stronie wsi, na prawym brzegu Łahodowa. *Lu. Dz.*

Kaczalino, st. p. w Ziemi Wojska dońskiego, w drugim okręgu donieckim. O 3 w. od st. p. leży st. dr. żel. griazie-carycyńskiej K.

Kaczały, wś, pow. kijowski, par. prawosł. Zahalce, o 1 w. od Halenki, 333 mk. O 2 w. od K. nad rz. Mircą leży w lesie Stara albo Kaczalska Buda, w której budnicy, przeważnie mieszczanie radomyscy, topią smołę i węgiel palą.

Kaczaniszki 1.), folw. nad rz. Niewiażą, pow. kowieński, par. Czerwony dwór (ob.), okr. polic. janowski, o 15 w. od Kowna. Jest tu kaplica katol. drewniana. 2.) **K.**, zaśc. szlach., nad Niemnem, pow. trocki, 3 okr. adm., o 66 w. od Trok, 1 dom, 7 mk. katol. 3.) **K.**, wieś, pow. święciański, 1 okr. polic., mk. starowierc. 67, dm. 4 (1866).

Kaczanki, wś rządowa, pow. wilejski, o 7 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., gm. Wilejka, przy drodze poczt. borysowskiej, 12 dm., 113 mk. (1866). Okrąg wiejski w gminie Wilejki, obejmuje w swym obrębie wsie: Kaczanki, Chołopki, Wołkowszczyzna; zaśc.: Wojszczyno, Górne-Ogrodniki, Zimodry, Butrymowo, Czarnochwostowo, Kurzeniec.

Kaczanów al. *Kazanów*, część przedmieścia Zasanie w Przemyślu. Należał niegdyś do dominikanów przemyskich; po ich zniesieniu sprzedany przez rząd austryacki. *Lu. Dz.*

Kaczanów, ob. *Zagórze*.

Kaczanów, niem. *Kotzenau*, mko i dobra na Szląsku, okr. reg. lignicki, pow. Lüben, 1250 mk., st. p., zamek, zwierzyniec, 2 młyny wodne, tartak parowy itp.

Kaczanów, ob. *Kaczanowo*.

Kaczanów, węg. *Kacsand*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.), uprawa roli, 268 mk.

Kaczanów Jarek, os. leśna i las, pow. uszycki, gm. Łysiec, par. Żwańczyk, o wiorstę od Żwańczyka, ma 2 dm., należy do Ign. Chełmińskiego. *X. M. O.*

Kaczanowce, węg. *Kacsand*, właściwie *Kaczanów* (ob.).

Kaczanowicze 1.), dwie bliskie wsi w powiecie słuckim, w gm. łańskiej, o milę od Nieświeża, przy drodze wiodącej do Sołtanowszczyzny; jedna ma osad 10, druga 26. Miejscowość bezleśna, grunta dobre. 2.) **K.**, ob. *Koczanowicze*. *Al. Jel.*

Kaczanówka, ob. *Wójtowce*.

Kaczanówka, duża wś, pow. lityński, o 45 w. od Lityna, par. katol. Kumanowce, ma cerkiew prawosł. p. w. N. P., ok. 1000 mk., 1449 dzies. ziemi włościan, 186 dzies. cerkiewnej, 990 dworskiej, 190 dm. Jest tu zarząd gminy, do której należą wsie: K., Semki, Tereszpol, Zofipol, Torczyńce, Skarzyńce, Sułkowce, Adampol, Antonówka, Biczowa, Berezówka, Gąsiorówka, Ihnatówka, Kumanowce, Maryanówka, Mazepińce, Sewerynówka, Czeszki, Szpiczyńce i Jabłonówka. Wieś ta należała do starostwa chmielnickiego, do wsi tak zwanych bojarskich. W czasie lustracyi Humieckiego kasztelana kamienieckiego w 1616 r. posesorami wsi Koczanówki byli: Grzegórz i Jan Koczanowscy, na którą posiadali prawo lenne od króla Zygmunta Augusta za przyczyną Jana Mieleckiego wdy podolskiego dane na osadzenie tej wsi. Po upływie 20 lat winni byli wszystkie ciężary odprawiać do zamku chmielnickiego. Przywilej Zygm. Augusta wydany w Krasnymstawie 1558 r. Ces. Katarzyna r. 1795 darowała K. wraz ze ststwem chmielnickiem hr. Kuszelewowi-Bezborodce. Dziś należy K. do Kanszyna. *Dr. M.*

Kaczanówka, wieś, pow. skałacki, o 7 kil. od Skałatu, ma 1167 mk., z tego 1064 we wsi a 103 na obszarze dworskim; kościół paraf. rz. kat., cerkiew gr. katol. i szkołę 2-klasową. Por. *Grzymałów.*

Kaczanowo, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 34 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 18 mk. katol. (1866).

Kaczanowo, wieś i folw., pow. wrzesiński, blisko rzeczki Wrześni, 57 dm., 528 mieszk., wszyscy kat., 136 analf. Kościół katol. paraf. dekan. miłosławskiego. Folwark w K. ma 431 mr. rozl. Poczta, telegr. i stacya kolei żel. we Wrześni (Wreschen) o 4 kil. Wś K. dawniej w pow. pyzdrskim, województwie kaliskiem położona, od wieku XIV była prestymonialną kustoszy katedralnych poznańskich. Jeden z tychże zapewne założył kościół paraf. W kościele zachowany jest jeszcze dzwon z r. 1453 z napisem: „Sancte Martine ora pro nobis"; rok ten zapewne jest rokiem założenia. Kościół pierwotnie drewniany w zeszłym wieku tak dalece podupadł, że go rozebrano, i mieszkańcy K. wybudowali nowy kościół także drewniany. Wielkim dobrodziejem wsi K. był w tymże czasie kustosz katedralny poznański, ksiądz Swinarski, proboszcz babimoski, oddając mieszkańcom folwark w wieczną dzierżawę i nadając im rozmaite jeszcze swobody. Na cześć jego znajduje się na cmentarzu przy kościele pomnik z kamienia ciosowego na ogromnym kamieniu kwarcowym z pól kaczanowskich przymocowany z odpowiednim napisem, wystawiony r. 1834 staraniem Józefa Kalasantego Jakubowskiego, dawniejszego nauczyciela przy gimnazyum poznańskiem, który szkółkę w K., miejscu swego urodzenia, hojnie także uposażył. *M. St.*

Kaczanowszczyzna, niewielka osada wiejska w połud. stronie pow. mińskiego, gmina świerzeńska, grunta lekkie, wzgórkowate, miejscowość bezleśna. *Al. Jel.*

Kaczany 1.), zaśc. szlach., pow. wilejski, 3 okr. adm., o 78 w. od Wilejki, 2 dm., 17 mk., z tego 3 prawosł., 14 katol. 2.) **K.**, wś rząd. nad błotem, pow. wilejski, 3 okr. adm., o 48 w. od Wilejki, 12 dm., 94 mk., z tego 84 prawosł., 10 katol. 3.) **K**, wś pryw., pow. dzisieński, o 53 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 6 dm., 46 mk. (1866).

Kaczany, wś w gub. mińskiej, pow. nowogródzkim, nieopodal gościńca do Mira wiodącego, ma osad 10, w glebie dobrej, miejscowość bezleśna. *Al. Jel.*

Kaczany, przys. Głuchowic (ob.), powiat lwowski.

Kaczarniki, wś, pow. święciański, 4 okr. adm., o 62 wiorst od Święcian, 9 dm., 81 mk. kat. (1866).

Kaczaryca, rz., dopływ Wilii z prawej strony, uchodzi między Pleśnianką a Naroczem.

Kaczawa, nazwa potoku Baworowskiej ruskiej (ob.).

Kaczawarta albo *Kaczowarta*, holendry, powiat nieszawski, gm. Ruszkowo, par. Połajewo. W 1827 r. było tu 4 dm., 32 mk.

Kaczbach (dokum.), ob. *Kratzbach* (niem.).

Kacze, wś, powiat wejherowski, ob. *Kac*, *Kacyk.*

Kacze, węg. *Kacse*, według Zarańskiego wś na Spiżu, z przysiołkami: Międzybrodziem, Krędzielówką, Zawodziem.

Kacze bagno, niem. *Entenbruch*, według Kętrzyńskiego osada w pow. lubawskim, w skorowidzach urzędowych niezamieszczona.

Kaczebłoto 1.) pustk., pow. częstochowski, gm. Potok Złoty, par. Staromieście. Ma 4 dm., 31 mk., 61 mr. obszaru. 2.) **K.**, osada młyn., pow. będziński, gm. Choroń, ma 1 dm., 12 mk., 9? mr. obszaru.

cze błoto (?), pow. czarnkowski, niem. *ibruch.*

Kaczek, wś, pow. lubawski, w okolicy lesistej, nad strugą Wel. Obszaru mr. 466, bud. 35, dm. 4, kat. 143, ewang. 11. Parafia i poczta Nowemiasto, szkoła Bratyan. *Kś. F.*

Kaczeliszki, folw. szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., 40 w. od Trok, 1 dom, 17 mk. kat. (1866).

Kaczemka (niem.), ob. *Karczemka.*

Kaczeniec al. *Kaczyniec*, kol., pow. kolski, gm. Czołowo, par. Wrząca Wielka; odl. od Koła 10 w., ma dm. 13, mk. 140. Należy do dóbr Wrząca.

Kaczeniec, ob. *Kaczyniec.*

Kaczenka, rz., lewy dopływ Berezyny, uchodzi powyżej Olsy.

Kaczerga, zaśc. szlach., pow. święciański, 4 okr. adm., o 38 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Kaczergi, wś nad jez. Łokaje, pow. wileński, 3 okr. adm., o 62 w. od Wilna, 6 dm., 86 mk. kat. (1866).

Kaczergi, wieś nad strugą Urną, pow. kowieński, par. Łabunów, gm. Bobty, ma 12 osad włośc., gleba urodzajna. *J. D.*

Kaczergiszki, wś rząd. nad rz. Dukszta, pow. wileński, 1 okr. adm., o 29 w. od Wilna, 4 dm., 27 mk. kat. (1866).

Kaczergiszki, wieś, pow. święciański, ma kaplicę kat. parafii Daugieliszki. Jestto attynencya starostwa daugieliskiego; w posesyi była hr. Kazimierza Platera, podkanclerzego lit. Dziś własność rządowa.

Kaczerki, *Kaczerhy*, folw. nad rz. Drujką, pow. nowoaleksandrowski, attynencya Drujki, 60 dzies. rozl., dawniej własność Łopacińskich, dziś Terentja Saweliewa. *A. K. Ł.*

Kaczerycze, *Kaczorycze*, z polska *Kaczerzyce*, zwane też *Staresioły*, wieś z zarządem gminnym, dobra i stacya pocztowa w pow. bobrujskim, przy szosie wiodącej z Bobrujska do Mohilewa, o 23 w. od Bobrujska, o 24 od Mohilewa, nad rz. Ołą, w okr. polic. I-ym położone, dziedzictwo Fon-Hojera. Folwark ma 795 włók w glebie piaszczystej, lasy zniszczone. Gmina kaczerycka składa się z 4 wiejskich starostw, 30 wiosek poleskich i liczy 1,436 włościan płci męzkiej. *Al. Jelski.*

Kaczeryszka albo *Koczeryszka*, mała rzeczka w płd. stronie pow. nowogródzkiego, gub. mińska, ma początek w lasach, przerzyna kolej żel. moskiewsko-brzeską, po za karczmą Kaczeryszki rozlewa się w jezioro, obraca młyny, i ubiegłszy wiorst 2 lasami, wpada do rzeki Dzierewianki, która odtąd zaczyna się zwać Tartak. Długość Kaczeryszki około w. 5.

Kaczew, folw., pow. łowicki, gm. i parafia Nieborów; odl. od Łowicza w. 14, od Nieborowa 7. Liczy 4 dm., 33 mk. Folw. świeżo wykarczowany w r. 1873, wybudowany i obsiany na wycinkach lasu. Wysiewu oziminy kor. 113, pod jarzynę wykarczowano i uprawiono mr. 40. Obszar cały folw. 11 włók, w tem łąk być może 3 do 4 włók.

Kaczewice, ob. *Kacice.*

Kaczewo, wieś, pow. nieszawski, gm. Radziejów, par. Piotrków. Rozległości włók 7, należących do 6 włościan. Proboszczowskie grunta (75 mr.) rozdano 15 osadnikom. W w. XVIII należało K. do katedry włocławskiej; za pruskich czasów przyłączone do amtu w Jeżycach. Rząd pruski skasował robociznę i zamienił ją na czynsz; prócz tego dał przywilej na pędzenie gorzelni ze zboża własnego i kupnego. Jest tu kościół stary, modrzewiowy, dawniej parafialny, obecnie filialny do Piotrkowa. *A. Z.*

Kaczeżeris, jez. w dobrach Kroże.

Kaczika, ob. *Kaczyka.*

Kaczimierez (niem.), pow. wejherowski, ob. *Kazimierz.*

Kaczka, ob. *Kaczor.*

Kaczka 1.) kol., nad rz. Wartą, pow. turecki, gm. Piekary (ob.), par. Boleszczyn, odl. od Turku w. 19 i pół, dm. 12, mk. 116. 2.) **K.**, osada włośc. i rząd., pow. rawski, gm. i par. Lubochnia. Osada włośc. 2 dm., 26 mk., 20 mr.; os. rząd. 5 dm., 72 mk., 163 mr. (w tem 66 ornej ziemi). 3.) **K.**, osada włośc., powiat iłżecki, gm. Wielka wieś, par. Wąchock. Liczy 3 dm., 61 mk., 43 mr. obszaru. 4.) **K.**, obręb leśny w bodzentyńskim urzędzie leśnym. 5.) **K.**, wś, pow. ostrołęcki, gm. i par. Gowarowo. Ma 11 dm. i 101 mk., 77 mr. gruntu. R. 1841 folw. K. miał 900 mr. rozl.

Kaczka albo *Zacnówka*, rz., poczyna się w pow. kieleckim na północ wsi Wzdół, płynąc ku północy wchodzi pod Kaczką w pow. iłżecki, płynie dalej pod Mostkami, gdzie stanowi granicę między temi powiatami, pod Parszowem, Majkowem, od Michałowa skręca na wschód i powyżej Wąchocka wpada z prawego brzegu do Kamienny. Długa 12 wiorst, ma obfitą wodę. W Encykl. Orgelbranda większej (XXIV, 42) przy wyliczeniu rzek wpadających do Kamienny wymieniona „Kaczka z Mościską i Nidopeć". Mościska może być strumyk wpadający z prawego brzegu pod Mostkami, gdzie zaś Nidopeć niewiadomo. *J. Bl.*

Kaczki 1.) mostowe, nad rz. bez nazwy, kol., fol., pow. turecki, gm. Kowale pańskie, par. Turek; odl. od Turku w. 6; kol. K. wraz z wsią Kaczki średnie ma dm. 15, mk. 214; folw. dom 1, mk. 27. W 1827 r. było tu 8 dm., 64 mk. 2.) **K.**-plasrowe, dwie wsie i folw., pow. turecki, gm. Pęcherzew, par. Turek; odl. od Turku w. 7. Wsie mają dm. 9, mk. 72; folw. zaś dm. 2, mk. 44. W 1827 r. było tu 9 dm., 62 mk. Folw. ma 281 mr. gruntu. 3.) **K.**-średnie, wś, folw., pow. turecki, gm. Kowale pańskie, par. Turek; odl. od Turku w. 5 i pół; wś K. wraz z kol. Kaczki mostowe ma dm. 15, mk. 214; folw. dm. 3, mk. 52. W 1827 r. było tu 12 dm., 90 mk. Por. Łaski, Lib. benef. I, 261. 4.) **K.**-*Hutki* v. *Hutki*, wś włośc., pow. częstochowski, gm. Rększowice, par. Konopiska, leży nad strugą wpadającą do Warty, o 16 w. na płd. od Częstochowy, w pobliżu granicy pruskiej. Liczy 59 dm., 419 mk., 992 mr. obszaru (388 ornej ziemi). Por. *Hutki.* *Br. Ch.*

Kaczki 1.) niem. *Katzke*, szlach. dobra, pow. gdański, przy bitym trakcie skarszewsko-gdań-

skim. Obszaru liczą mr. 973, kat. 52, ow. 67, dm. 9. Parafia Kłodawa, szkoła i poczta Trąbki. Odległość od Gdańska 3 mile. R. 1787 właściciel Michał Owidzki, łowczy bracławski, obecnie niemiec. 2.) **K.**, wś, pow. wejherowski, ob. *Kac, Kacyk.*

Kaczków, wś i attyn., pow. błoński, gmina Skuły, par. Mszczonów, ob. *Grzegorzewice.*

Kaczkowerdorf i *Kaczkowerneudorf* (niem.), ob. *Kaczkowo.*

Kaczkowice, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Dobiesławice, par. Gorzków, w położeniu górzystem. W 1827 r. było tu 20 dm. i 151 mk. Folw. K., rozl. wynosi mr. 317, grunta orne i ogrody mr. 247, łąk mr. 22, lasu mr. 37, nieużytki i place mr. 11. Bud. drewn. 8. Folw. ten w r. 1874 oddzielony został od dóbr Dobiesławice.

Kaczkowizna, folw. i wś, pow. kutnowski, gm. i par. Żychlin. Ma 113 mk., 15 osad, 463 mr. gruntu dworskiego, 7 i pół włośc. Pokłady torfu. Własność spadkobierców Władysława Byszewskiego. *W. W.*

Kaczkówka 1.) folw., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Goźlice. Ma 1 dom, 287 mr. obszaru. Należy do dóbr Ossolin. 2.) **K.**, pow. opatowski, gm. Modliborzyce, par. Opatów. Niezamieszczona w spisie miejscowości gub. radomskiej (Pam. Kniżka z 1881 r.).

Kaczkówka 1.) duża wś, pow. jampolski, nad rz. Jałańcem, gm. Klembówka, par. katol. Dzygówka, o 12 w. od Jampola, o 35 od Krzyżopola. Ma cerkiew pod wezw. N. P. z 1559 parafianami, 951 mk., 1246 dzies. ziemi włośc., 3232 dzies. dworskiej, 53 cerkiewnej. Grunt równy, gleba czarnoziem. Własność kolejno: Rzewuskiej, Karskiego i Wisłoucha, dziś Giżyckich. 2.) **K.**, ob. *Gielotyńce.* *Dr. M.*

Kaczkówka, wś w pow. zwinogródzkim, par. Łysianka. Należy do hr. Potockiego.

Kaczkówko, ob. *Kaczkowo.*

Kaczkowo (1-sze i 2-gie), wś, nad rzeką Broczysko, pow. ostrowski, gm. Orło, parafia Brok. W 1827 r. było tu 35 dm. i 227 mk.; obecnie 64 dm. i 511 mk.

Kaczkowo 1.) lub *Kaczkowska wieś,* niem. *Kaczkowerdorf,* wieś, pow. inowrocławski, 19 dm., 141 mk., wszyscy ew., 9 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Gniewkowie (Argenau) o 4 kil. 2.) **K.**, domin., 1669 mr. rozl.; 2 miejsc.: a) K.; b) kolonia Staw; 12 dm., 118 mk., 23 ewang., 95 kat., 63 analf. Własność Brzeskiego.

Kaczkowo, wś, pow. wągrowiecki, nad jeziorem, 31 dm., 274 mk., 15 ew., 259 katol., 105 analf. Poczta w Żninie o 8 kil., st. kol. żel. w Mogilnie o 36 kil. Dominium K., przezwane *Sommerfeld,* 971 mr. rozl., było niegdyś własnością Sliwińskich.

Kaczkowo, niem. *Katschow,* wieś, pow. lęborski, nad strugą do Leby wpływającą, przeszło milę od m. Lęborka. R. 1437 była ta wś jeszcze na polsko-pomorskiem prawie osadzona; młyn i karczma czynszowała 4 m., od 1 włóki młynarz dawał 16 skot. R. 1658 piszą, że przed wojną był sołt. 1, gbur. 12, teraz jest tu sołt. Wawrz. Vinck, gburów 8: Mich. Nagerin, Jerzy Danicke, Jak. Kos, Janusz Klop (Chłop?), Tom. Kolasik, Janusz Nagorson, Jerzy Nadacz i Piotr Nagerrin; mają teraz po wojnie koni 19, wołów 15, krów 13 itd. Wł. było 13, z tych sołt. miał 1, puste 4; od nich dawali sąsiedzi 9 k. owsa (Stationshaber); 8 wł. obsadzonych czynszują fl. 24, jęczm. k. 8, owsa 24, Stationshaber k. 24, gęsi 9, kur 9.

Kaczkowska nowa wieś, niem. *Kaczkowo-Neudorf,* wś, pow. inowrocławski, 12 dm., 84 mk., wszyscy ew., 14 analf. Poczta w Wodzku, niem. Wodek, o 6 kil., st. kol. żel. i telegraf. w Gniewkowie o 12 kil.

Kaczkowska wieś, wś, ob. *Kaczkowo.*

Kaczkowszczyzna, folw., pow. drysieński, 116 dzies. rozl., własność Jana i Józefa Łabęckich. *A. K. Ł.*

Kaczkuny al. *Koczkuny,* wś i mały folwark, pow. miński, nad rz. Oceda, o półtorej wiorsty od dr. żel. brzesko-moskiewskiej, o 10 w. na płn. od mka Stołbce, okr. polic. kojdanowski, osad 7, grunta dobre, wzgórkowate. *Al. Jel.*

Kaczlin, wś, gm. i folw., pow. międzychodzki; 3 miejsc.: a) K. wś; b) Lesionka folw.; c) K. kolonia; 50 dm., 481 mk., 332 ew., 149 kat., 112 analf. Folw. ma 792 mr. rozl. Poczta w Sierakowie (Zirke) o 6 kil., st. kol. żel. we Wronkach (Wronke) o 15 kil. *M. St.*

Kaczmarów (Marczyński), *Karczmarzów* (Baliński), duża wieś, pow. mohylowski, gub. podolska, gm. Kopajgród, 1280 mieszk., ziemi włośc. 1579, dwor. 1424 dz. Założenie tej wsi sięga odległych czasów; jeszcze po wypędzeniu tatarów Witold przywilejem 5 maja 1383 r. w Płocku darował ziemię tę słudze swemu Wasylowi Karaczewskiemu, to jest grunta, gdzie wpada Moraszka Senkowska w Moraszkę Wielką, pod warunkiem, aby ściąwszy drzewa, założył wieś Kniazią łukę na mokrym korzeniu. Przywilej ten znajduje się w Bibl. Ossolińskich, na cytrynowo-żółtym pergaminie, po rusku. Niewiadomo jednak, czy przyszło to do skutku, czy też Kniazia łuka uległa zniszczeniu, jak się to często tu przytrafiało; dosyć, że miejscowość tę, zwaną już Karaczów, około roku 1500 Jakób Holeniszczowicz zapisał wnukowi swemu Mykicie w 10 kopach szerokich groszy, dodając, że gdyby znalazł się tego imienia jaki dziedzic, zwrócić ma Mykicie rzeczoną ilość pieniędzy. Król Aleksander w. ks. lit. w 1497 r. utwierdza to: „bił nam czołem ziemianin bracławski Mykita Fomicz, upraszając o przynależne nam puste siedliszcze; jakoż

nadajemy mu takowe, niech je trzyma i służbę nam z niego płaci." (Archiwum szarogrodzkie). Zaludniwszy się ta miejscowość, przemieniła nazwisko na Karczmarzów i z przyległemi wsiami należała do biskupów kamienieckich. Marcin Białobrzeski bisk. kam. zamienił je z Rzeczpltą na dobra w Mazowszu, do których należało pół Pragi pod Warszawą; do Karczmarzowa należały wtedy wsie: Popowce, Wasylowce, Hadnikowo, Kańczyńce i Mikulińce, (z tych 2 tylko pozostały, reszta zniszczone przez turków). Król Stefan majętność tę całą podolską przywilejem z 26 marca 1579 r. darował Janowi Zamojskiemu, kanclerzowi w. kor., wraz z okolicznem pustkowiem, gdzie wkrótce nieopodal założone zostało m. Szarogród. Barbara Joanna Zamojska wniosła Karczmarzów wraz z całym kluczem szarogrodzkim w dom Koniecpolskich, od których przeszedł do Lubomirskich. W ostatnich czasach dziedzicami Karczmarzowa byli Kaczkowscy, a obecnie Makowieccy. Grunt nieco górzysty, ziemia w części glinkowata, glina sposobna na garnki i kamień wapienny (Marczyński). *Dr. M.*

Kaczmary 1.) część Kamionki Wołoskiej, pow. Rawa ruska. 2.) **K.** al. *Kaczmarze*, przys. wsi Sokoli w półn. stronie obszaru wiejskiego, pow. mościski. 3.) **K.** al. *Karczmary*, część Kunina, pow. żółkiewski, na płn. wschód ode wsi, na granicy Dobrosina. *Lu. Dz.*

Kaczmarzyk, pow. lubliniecki, ob. *Zborowski.*

Kaczmazaki, część Lublińca Nowego, pow. cieszanowski, w półn. stronie obszaru wiejskiego. *Lu. Dz.*

Kaczmierowen (niem.), pow. kościerski, ob. *Kaźmirowo.*

Kaczocha, dopływ rz. Wereśni, wypływa z pól około wsi Lewkowicz.

Kaczor, *Kuczka, Kacz*, dawne nazwiska, stanowią źródłosłów nazw Kaczewo, Kacice (dzieci Kacza), Kaczyce, Kaczyny, Kaczory, Kaczorów, Kaczkowo, Kaczkowice itp. *Br. Ch.*

Kaczór, niem. *Kaziurmühle, Kadziormühle*, młyn do Wielopola, pow. rybnicki i gliwicki.

Kaczorka albo *Kaczorki*, wieś i folw., pow. zamojski, gm. i par. Krasnobród, poczta w Zamościu. Odl. 28 w. na połud. od Zamościa, 6 w. od Krasnobrodu, przy trakcie ze Zwierzyńca do Tomaszowa. Leży w pięknej malowniczej dolinie leśnej, nad rzeczką przepływającą żyzne łąki. W lasach sąsiednich, bogatych w budulcowe drzewo, jest kilka maziarni, wyrabiających smołę. Oprócz sośniny znajduje się tu wiele buków, brzóz i grabów. Ludność przeważnie trudni się rolnictwem i hodowlą bydła. W 1827 r. było tu 20 dm. i 159 mk. i wtedy K. należała do parafii Sucha Wola. Obecnie liczy 16 dm., do 400 mk., w tem 116 kat.; 252 mr. obszaru.

Kaczorów, folw., pow. stopnicki, gm. Szaniec, par. Chmielnik. Rozl. wynosi m. 251; grunta orne i ogrody m. 202, łąk m. 23, wody m. 1, nieużytki i place m. 25; bud. mur. 4. Folw. ten w r. 1879 oddzielony od dóbr Żrece małe i duże.

Kaczorowa-góra, miejscowość w powiecie lęborskim, według Kętrzyńskiego.

Kaczorowce, ob. *Kaczorówka.*

Kaczorówka albo *Kaczorówki*, wieś, powiat płoński, gm. Dziektarzewo, par. Gralewo, odl. o 20 w. od Płońska, ma 2 dm., 36 mk., 50 mr. gruntu.

Kaczorówka, *Kaczorowce*, wś, pow. bracławski, gm. Trościaniec, należy do klucza Trościaniec (ob.). *Dr. M.*

Kaczorówko, niem. *Katzerowken*, folw., powiat węgoborski, st. p. Budry.

Kaczorowo, ob. *Kaczorowy.*

Kaczorowo, niem. *Katzerowen*, wieś, pow. węgoborski, st. p. Kruklanki.

Kaczorowy, *Kaczorowo*, wieś, pow. płoński, gm. Dziektarzewo, par. Gralewo, odl. 20 w. od Płońska, ma 16 dm., 320 mk., 1013 mr. gruntu dobrego, 70 nieuż. Według Tow. Kred. Ziems. folw. Kaczorowo ma rozl. m. 914, grunta orne i ogrody m. 586, łąk m. 165, pastw. m. 17, lasu m. 86, zarośli m. 41, nieużytki i place m. 18, bud. drew. 10, jest wiatrak. Wś Kaczorowo osad 33, z gruntem m. 140.

Kaczorowy, wś w pow. jasielskim, w urodzajnej dolinie nad Wisłoką, 212 m. npm. Wisłoka, tworząc w tem miejscu łuk wygięty ku wschodowi, okala wieś z trzech stron, przez co wieś graniczy suchą granicą tylko od zachodu z Bryłami i Jareniówką. Według spisu ludności z r. 1881 liczy 355 mieszk., według szematyzmu dyec. rzym. kat. w Przemyślu z 1879 r. 280 rzym. kat. Od kościoła paraf. i urzędu pocztowego w Jaśle jest oddaloną o 2.4 kil. na północ. Większej posiadłości niema; mniejsza pos. wynosi 338 m. n. a. roli, 11 m. łąk i ogrodów, 80 m. pastw. i 28 m. lasu. Por. *Jasło.* Czyt. Długosz, II, 285. *Mac.*

Kaczory, wieś, pow. siedlecki, gm. Wiszniów, par. Domanice. W 1827 r. było tu 11 dm., 60 mk., obecnie 24 dm., 170 mk., 522 mr. obszaru.

Kaczory, kilka domów na obszarze dworskim Gorajec, w pow. cieszanowskim.

Kaczory 1.), niem. *Erpel*, wś nad jez. t. n., pow. chodzieski, 44 dm., 403 mk., 285 ew., 118 kat., 94 analf. Stacya pocztowa w Smiłowie (Schmilau) o 6 kil., st. kolei żel. w Pile (Schneidemühle) o 10 kil. 2.) **K.**, niem. *Katschuren*, pow. odolanowski, kolonia, należy do gm. Gliśniny; 11 dm., 107 mk. 3.) **K.**, folw., należy do księstwa krotoszyńskiego, 1 dom, 22 mieszk. *M. St.*

Kaczorycze, ob. *Kaczerycze.*

Kaczorzyńce, *Kaczoryńce*, mylnie *Kociu-*

rzyńce, wś, pow. proskurowski, nad rz. Medwedówką, dopływem Zbrucza, gm. Sarnów, okr. polic. Satanów, par. kat. Czarny Ostrów; ma 45 dm., 458 mk., 203 dzies. ziemi włościan, 263 dz. dworskiej. Należała do Wołęckich, dziś Ostrowickich. Wieś bezleśna. *Dr. M.*

Kaczowarta, ob. *Kaczawarta.*

Kaczowice, wś włośc. nad rz. Scieklec, powiat miechowski, gm. Pałecznica, par. Wrocimowice. W r. 1827 liczono tu 6 dm., 58 mk.; obecnie 9 dm., 83 mk. i 214 mr. ziemi włośc. K. istniały już w XV wieku (Długosz, 163).

Kaczówka, holendry, pow. włocławski, gm. i par. Lubień. W 1827 r. było tu 8 dm., 53 mk.

Kaczówka, przys. Żdżar, pow. dąbrowski, przy drodze pow. z Dąbrowy do Radomyśla, o 4.3 kil. od Radomyśla, na płn. od Żdżar, 281 mieszk. *Mac.*

Kaczujnie, wieś, pow. rossieński, par. andrzejowska.

Kaczuny, wieś nad jeziorem Kierepa, pow. święciański, 2 okr. adm., o 52 w. od Święcian, 22 dm., 169 mk., z tego 163 katol., 6 izr.

Kaczupis, rz., prawy dopływ Datnówki (ob.).

Kaczuren (niem.), ob. *Kaczory*, pow. odolanowski.

Kaczvin (węg.), ob. *Kacwin.*

Kaczybej, ob. *Odessa.*

Kaczyca na Bukowinie, ob. *Kaczyka.*

Kaczyce, wieś włośc., pow. sandomierski, gm. Lipnik, par. Mydłów. Odl. od Sandomierza 25 w. W 1827 r. było tu 14 dm. i 82 mk., obecnie 31 dm., 123 mk., 361 mr. ziemi. W XV w. były tu dwie części szlacheckie: K. większe i K. mniejsze a dziedzicami ich byli Miedźwiecki Andrzej h. Oksza i Jan Małżyński h. Topór (Długosz, I 362 i II 338). Ob. *Grocholice.*

Kaczyce, niem. *Katschitz*, Dolne i Górne, wś, pow. frysztacki, na prawym brzegu Olzy, o pół mili od Frysztatu (1098 mk. w gminie K.), i dobra należące do klucza rojskiego, te ostatnie wraz z Otrębowem (318 mk.). R. 1760 K. górne należały do niejakiego Skrońskiego. Mają one szkołę katol. 2-klasową (1878 r. 198 dzieci), 142 dm., 402 mk., 676 m. rozl. K. dolne mają kaplicę parafii Pogwizdów, 102 dm., 378 mk., 502 m. rozl., zarząd lasów barona von Beess. *F. S.*

Kaczyczyn, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. emilczyńska, włościan dusz 83, ziemi włościańskiej 459 dzies.; należy do dóbr emilczyńskich, własność Uwarowych. *L. R.*

Kaczydół, wś, pow. warszawski, gm. Wawer, par. Zerzeń. W 1827 r. było tu 5 dm., 26 mk.

Kaczyka, *Kaczika*, *Kaczyca*, *Katzyka*, przys. do Pertestie dolne na Bukowinie, pow. radowiecki, sąd pow. Solka, nad strugą Sołońcom, na płd. od Radowiec, ma 1487 mk., pokłady soli i węgla kamiennego, st. poczt.

Kaczylnik, rzeczka, prawy dopływ Dniestru — według Winc. Pola.

Kaczyn, wś, pow. kielecki, gm. Szczecno, par. Daleszyce. Jest tu fryszerka żelaza. W r. 1827 było tu 9 dm. i 88 mk.

Kaczyn, wś, pow. kowelski, gm. Soczyczno, o 35 w. od Kowla, nad jeziorem, ma 152 dm., 780 mk., 2047 dzies. ziemi. Dwór ma 1400 dzies. Gleba: piasek, ił i próchnica na podkładzie iłu, gliny i kredy. Wyroby garncarskie. Jestto osada starożytna, ma okopy dawnego horodyszcza przy ujściu rzeczułki Bystraży do rz. Turyi. W XVI w. był tu na wyspie jezior-nej przez Bukowieckich pobudowany zamek obronny. Majętność ta podzielona była przez częste sądy eksdywizyjne na mnogie kollokacye a tradycya przechowała w ustnem podaniu wiele epizodów z prywatnego życia pieniackich kollokatorów, jako najazdów i gwałtów. Obok K. leży kol. Wólka Kaczyńska i folw. Michałówka. *A. Br.*

Kaczyn, wś włośc., pow. wilejski, o 41 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Mołodeczna do granicy pow. mińskiego; 5 dm., 37 mk.

Kaczyna, wieś w pow. wadowickim, parafii rzym. kat. w Choczni. Ta wieś oddalona o 13.6 kil. od Wadowic, ma położenie górskie i lesiste nad potokiem Kaczyną, uchodzącym z lew. brzegu do Skawy. Według spisu ludności z r. 1881 ma 305 mk., z tych 283 rzym. kat. Większa pos. należy do klucza zatorskiego. Kaczyna graniczy na zachód z Sułkowicami, na wschód z Ponikwią, na północ z Zawadką a na południe z Rzykami i górą Gancarzem, 802 m. npm. wzniesioną. *Mac.*

Kaczyna, osada i folw., pow. średzki, należy do gm. Pobiedzisk, 2 dm., 21 mk; folw. ma 307 mr. rozl. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 4 kil. *M. St.*

Kaczynek, pow. łomżyński, gm. i par. Szumowo.

Kaczyngi, zaśc. rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 85 w. od Trok, 2 domy, 11 mk. katol. (1866).

Kaczyniec, ob. *Kaczeniec.*

Kaczyniec, wieś, pow. krotoszyński, należy do gm. Sośnicy; 5 dm., 50 mk. Najbliższa poczta w Dobrzycy, st. kolei żel. w Pleszewie.

Kaczyniec, niem. dawniej *Kaczinitz*, dziś *Friedenthal*, folw., pow. ostródzki, st. p. Rychnowy.

Kaczyniec, zniemiecka *Kaszyniek*, jezioro, pow. toruński, 42 mr. rozl., w granicach klucza rychnowskiego, własność m. Torunia.

Kaczyniszki, folw. na prawym brzegu Nie-

wiaży, między Nowotrzebami a Romajniami, b. własność bernardynek kowieńskich.

Kaczyno, ob. *Kaczyny*.

Kaczy nos, niem. *Katznase*, wś kośc. luterska, pow. malborski, na żuławach, po prawym brzegu Nogaty, pół mili od dworca kolei żel. Stare pole. Obszaru liczy włók 123, gbur. 8, zagrodn. 5, kat. 197, ew. 206, dm. 33. W miejscu jest kościół luter. i szkoła; dla katol. parafia Königsdorf; poczta Stare pole. Odl. od Malborka $1^3/_4$ mili. Pierwszy znany przywilej pochodzi z r. 1365 od mistrza krzyż. Winryka von Kniprode; włók było wtedy 8, od których dawali jęczm. k. 200 od włóki. Kościół zdawna katolicki przeszedł wcześnie w ręce luterskie; obrządek luterski zaczęto w nim obchodzić r. 1575; pierwszy pastor Brandamus Regius. R. 1692 schwytano na tutejszém polu niedźwiedzia. *Kś. F.*

Kaczyńska Wólka, kol., pow. kowelski, obok Kaczyna, nad rz. Turyą, ma 30 dm., 126 mk., 380 dzies. ziemi dworskiej, 337 dzies. włościańskiej. *A. Br.*

Kaczyny albo *Kaczyno*, okolica szlach. w obrębie której znajdują się K.-Wypychy, wieś, K.-Starawieś, wieś szlach. i K.-Tobolice, wieś szlach., pow. ostrołęcki, gm. i par. Rzekuń. W 1827 r. K.-Starawieś miały 24 dm., 152 mk.; K.-Tobolice 9 dm., 58 mk.; K.-Wypychy 8 dm., 32 mk. Jestto gniazdo rodowe Kaczyńskich, wspominane w dokumentach z r. 1440 (Gloger). Dziś Wypychy mają 89 mk. (folw. rozparcelowany), Starawieś 245 mk. a Tobolice 182 mk.

Kaczy Smug, bagno w pow. koneckim, między Gowarczowem a Bębnowem, 30 mr. rozl.

Kad, *Kadys*, *Kadziel*, rozmaite formy dawnego nazwiska czy też przekręconego imienia (Arkadyusz?), stanowią źródłosłów nazw: Kady, Kadź, Kadzice, Kadysz, Kadzielin, Kadzinek i t. p. *Br. Ch.*

Kadagina, wś, pow. rossieński, par. chwałojńska.

Kadary, wś, pow. rossieński, parafia szyłelska.

Kadarynie, wś, pow. władysławowski, gm. Zyple, par. Łuksze; odl. 31 w. od Władysławowa, ma 5 dm., 33 mk.

Kadaryszki, folw., pow. suwalski, gmina Kadaryszki, par. Lubowo; odl. 27 w. od Suwałk, ma 5 dm., 12 mk. Gm. K. liczy 5787 mk., rozl. 18096 mr., sąd gm. okr. IV w Starej Hańczy o 9 i pół w., st. poczt. Szypliszki. W skład gm. wchodzą: Baranowo, Bojary, Bondziszki, B.-małe, Ejszeryszki, Folusz, Grygaliszki, Gulbieniszki, Gutowszczyzna, Jałowo, Jasionowo, Jodjeziory, Jodjeziorki, Kadaryszki, Kamionka, Kleszczówek, Krejwiany, Kułak, Lizdejki, Maryanka, Maszutkina, Michałówka, Muchowo, Nowa-Kamionka, Olszanka-Makowszczyzna, Pobondzie, Poplin, Postawełe, Poszeszupie, Potopy, Rowele, Rudka-tartak, Sidory, Sidory-zapolne, Sikorowszczyzna, Smaczna-woda, Smolnica, Smolniki wś i folw., Smolniki małe, Soliny, Trzcianka, Uzdziejek, Wierzbiszki, Wingrany wś i folwark i Wingranki. Podług opisu z r. 1854 z dóbr rządowych K. wydzielony został w r. 1838 majorat na rzecz generała piechoty Skobelewa. W skład majoratu wchodzi folwark Zaboryszki, wsie: Szlązak, Wesołówka, Lowocie, Pokomsze, Zawady, Grawice, Sitkowizna, Dembniak, Olszanka, Lipina, Lipniak, Fornetka, Przejma, Szelment, Moskiewszczyzna, Baryły, Ilgiel, jezioro Iłgie i jezioro Jodel. Do składu ekonomii rządowej Kadaryszki wchodzą: folwark i wieś Auksztokalnie, folw. i wś Kleszczówek z młynem wodnym, folw. i wieś Bokrzyszki z młynem wodnym, wieś Widgierele v. Wartelle, folw. Nowosady, wsie Klinowo i Krepożany, folw. Burniszki i Olszanka, wsie Stankuny, Grybino, Burniszki i Olszanka, folw. Trydonie, wsie: Harmudziszki, Kowniszki, Trydonie-Neudryńce i Trydonie-Podworze, folwark i wieś Postawelle, folw. i wieś Jurgiszki, wieś Baworze, folw. i wieś Poszeszupie z młynem wodnym, wieś Smolica, folw. i wś Ejszeryszki, wsie Grygaliszki i Bojary, folw. Kadaryszki z młynem wodnym, folwarki: Kamionka, Kupowo, Olszanka Kułak, Wizajny, wsie: Andrzejewo, Budzisko, Bolcie małe i wielkie, Baranowo, Borkowszczyzna, Bondziszki, Białobłoto, wsie: Budzisko-cegielnia, Czerwonka, Folusz z młynem wodnym, Gungliszki, Gromadczyzna, Gulbieniszki, Jasionowo, Ignatowizna, Jeglenice, Jałowo wielkie i małe, Jeziorki, Jegleniszki, Kupów, Krzemionka, Kociołki, Leszkiemie, Laskowskie, Maryanka, Munda, Matyn v. Pawełki, Makowszczyzna, Nowa wola, Obliny wielkie, Obliny małe, Olszanka Kułak, Pobondzie, Potarzynia, osada Polulkiemie, wsie: Podlubówek, Potopy, Postawelek, Rutka tartak, Romaniszki, Rogożany wielkie, Rogożany małe, Rowelle, Rakówek, Stanieliszki, Szelmentka, Scibów, Siekierowo, Szesciowłoki, Sidory, Soliny, Sadzawki, Trzcianka, Uzdziejek, Wiłkowizna, Wojpunie, Wierzbiszki, Wizgory, Wojciuliszki, Wysokie, Wiłkupie, Wołownia, miasto Wiżajny z młynem wodnym Bielcie, miasto Lubów, wś Durowizna, osady: Muchów, Bogożany średnie, Uzmando v. Bendzisko; jeziora: Wiżajny, Wistne, Kaprelek, Predelek v. Tredelek, Eseryszki, Modyszki, Oblino, Igliniszki, Siekierowo, Maryanka, Maryanka druga, Talejk wielkie, Talejk małe, Berzyny, Wigrzeny, Grausze, Letopy, Białe, Barwinek, Płowszynek v. Plewszynek, Polandze, Postawelek, Przechodnie, Okrągłe, Perty, Krejwele, Rakówek, Wysokie, Jankowskie, Sudanskie, Ejszyszki, Karasinko, Bokrzyszki, Widgierek, Postawek,

Kupowo, Jałowo, Jałowek i Sumowo. Podług śladu z r. 1838 rozległość w gruntach wynosiła mr. 11,502, w lasach mr. 4855. Starostwo niegrodowe kadaryskie było położone w województwie i powiecie trockim. W r. 1766 posiadali je Ignacy i Helena Ogińscy, marszałkostwo w. ks. lit., opłacając z niego kwarty złp. 2,548 gr. 15, a hyberny spólnie z starostwem maćkowskiem złp. 3,000. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 stany rzeczypospolitej nadały toż starostwo w 50-letnie posiadanie emfiteutyczne Andrzejowi i Paulinie z Szembeków Ogińskim, sekr. w. ks. lit., łącznie z wsią Brzozową, leśnictwem maćkowskiem i ststwem płotelskiem. Na sejmie zaś z roku 1776 uchwalono odłączyć włók piętnaście z starostwa kadaryskiego na uposażenie plebanii kościoła lubowskiego. *Br. Ch.*

Kadaryszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. katol. (1866).

Kadcza (z niem. kol. *Kadschau* ?), wś, pow. sądecki, par. Jazosko, na lew. brz. Dunajca, w równinie, w glebie bardzo urodzajnej, przy drodze krajowej niedzicko-tarnowskiej, o 9 kil. od St. Sącza, ma rozległ. 906 mr., w tem 220 mr. lasu dworskiego; mk. 444; według szem. dyec tarnowskiej 456 rz. kat.; dm. 57. Majątek gminy 10,525 złr. K. należy do dóbr starosądeckich, własność funduszu religijnego. Dawniej był tu most na Dunajcu, postawiony z powodu skalistego łożyska rzeki na izbicach wypełnionych bryłami kamiennemi; gdy jednak woda parę razy most zerwała, zastąpiono go promem a w r. 1878 postawiono o 2 i pół kil. niżej most obecnie istniejący w miejscu zw. „Pod gliną", gdzie żwirowate dno Dunajca pozwoliło na wymurowanie filarów. Gleba glinowata urodzajna, lasy szpilkowe. W dyplomie fundacyi klasztoru pp. klarysek w Starym Sączu z r. 1280 nadaje św. Kunegunda wdowa po Bolesławie V Kadczę temu klasztorowi; następnie według legendy mieli uciekającą z zakonnicami przed napadem tatarów opuścić tutaj poddani klasztoru w r. 1287, a w 1292 zamieniła Kadczę „między potokiem Obigrą i Babim potokiem" za Łąkę biskupią, którą natomiast do funduszu klasztoru starosandeckiego wcieliła. (Czyt. Morawski, Sądecczyz. I, str. 149, 160, 174). *M. Ż. S.*

Kadecki potok, potok podgórski, ma swoje źródła w okr. gm. Szczercza w pow. nowosądeckim. Płynie na południowy-wschód wzdłuż północno-wschodniej granicy Jazowska, poczem przez obszar Kadczy i po 5 kil. i pół biegu uchodzi w Kadczy z lew. brz. do Dunajca.

Kadejowce, *Kadejówka*, ob. *Kadyjowce.*

Kadel (dokum.), ob. *Kadlau* (niem.).

Kadelamo (dokum.), ob. *Kadlau.*

Kaden (niem.), ob. *Kudmień* (łuż.).

Kaderyszki, wś pryw., pow. dzisieński, o 59 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 4 dm., 27 mk. starowierców (1866).

Kadgienen (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Wulfshoefen.

Kadicki (niem.), wś, pow. niborski, st. p. Kozłówko.

Kadiejowce, *Kadijowce*, ob. *Kadyjowce.*

Kadienen, *Kadinen* (niem.), ob. *Kadyny.*

Kadis-Matz-Praetz (niem.), albo *Tumstallies,* wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Kadlau (niem.), r. 1358 *Kadlup*, 1360 *Kadlub*, 1376 *Kadelamo*, 1412 *Kadel*, wieś, pow. nowotarski na Szląsku, par. Bischdorf. Por. *Kadłub.*

Kadlewe, ob. *Kottlewe.*

Kadlub, *Kadlup*, ob. *Kadlau* (niem.) i *Kadłub.*

Kadłub, dawne nazwisko, stanowi źródłosłów nazw: *Kadłubek, Kadłubowo, Kadłubiska.* Fakt istnienia tego nazwiska podkopuje twierdzenie nowoczesnych badaczów, dopatrujących w nazwie kronikarza naszego Wincentego Kadłubka przekręcenie niedbałego przepisywacza, który z Gotlobonis (Gotlieb —Boguchwał) zrobił „Kadłubonis". *Br. Ch.*

Kadłub 1.) trzy wsie, kol., folw., pow. wieluński, gm. Kamionka, par. Krzyworzeka, odl. od Wielunia w. 5. Trzy wsie mają: dm. 58, mk. 419; kol. dm. 4, mk. 7; folw. dm. 2, mk. 13. R. 1827 było 39 dm., 251 mk. Wieś K., pierwotnie arcybiskupów gnieźnieńskich, od r. 1555 w skutek darowizny arcyb. Mikołaja Dzierzgowskiego własność kapituły gnieźnieńskiej, miała już w w. XIV kościół parat., niezawodnie przez arcybiskupów gnieźnieńskich fundowany i uposażony. Dzisiejszy kościół jest modrzewiowy, zapewne z XVI w., w dobrym stanie. Poświęcony w niedzielę po św. Michale. Parafia składała się z 3 wsi: K., Popowic i Grębienia. W ostatnich dwóch wsiach istniały już na początku wieku XVI-go kościoły filialne, które 1841 r. wraz z kadłubskim wcielone zostały do parafii krzyworzeckiej, do której później przybyła kol. Józefów. 2) **K.**, folw., pow. konecki, gm. Pijanów, par. Pilczyca; odl. 24 w. od Końskich, ma 1 dom, 8 mk., 173 mr. obszaru. Należy do dóbr Pilczyca. 3.) **K.**, wieś i folw., pow. radomski, gm. i par. Błotnica; odl. 25 w. od Radomia. W 1827 r. było tu 11 dm., 142 mk.; obecnie 17 dm., 170 mk., 645 mr. ziemi dwor. i 317 mr. ziemi włośc. Z tą wsią graniczy wś Kadłubek (ob.). Czyt. Lib. benef. Łaskiego II, 676.

Kadłub, czyli *Kadłubiska* zwany, folw. na gruntach do Gruszki należących, w pow. tłumackim, rozl. 76 mr. austr., ma 2 domy. Filip Jaworski kupił grunta rustykalne w 1866 i wybudował folwark tuż przy drodze żwirowej sielecko-zaleszczyckiej. Od spadkobier-

ców tegoż nabył Abraham Scheeter; 5 kil. od Tłumacza, czarnoziem. *W. J. W.*

Kadłub, niem. *Kadlub* 1.) wś, pow. wielkostrzelecki, par. Rozmierz, o 1.65 mil od W. Strzelc, nad Wodą Jemielnicką, ma 184 osad, 2020 mr. rozl., dwie fryszerki. wysoki piec, szkołę. R. 1429 Gniczko z Gorzkowa sprzedał K. za 310 marek Mitzkowi z Gaszowic. Według Knie do K. należała kol. Banatki. 2.) **K.**-turawski, niem. *Kadlub-Turawa*, wś, pow. opolski, par. Ligota turawska, o 3.25 mil od Opola, 1630 mr. rozl., 77 osad. Do wsi tej należy wioseczka mniejsza, którą Knie-zowie Tylla a Triest: Dylloken-Kadlub (dla odróżnienia od przyległej osady Dylloken-Biestrzinnik). Zarański mylnie K. przezywa Rumpf. 3.) **K.**-Wolny, niem. *Frei-Kadlub*, wś, powiat olesiński, par. Zębowice, o 1.85 mil od Oleszna, o 1 milę od Dobrodnia, graniczy na zachód, północ i południe z kluczem zębowickim. Roku 1605 niejaki Jan Bess z Szumiradu sprzedał swoje dobra K. mieszkańcom tej wsi za 2500 tal. Z 5000 mr. rozl. 3000 mr. zajmuje las. Jest tu 1 posiadłość 600-morgowa, 1 ma 300 mr., 84 po 5 do 300 mr. i 30 mniej niż po 5 mr. Jest szkoła, 4 młyny wodne (według Knie zwane: Gralowski, Mlenek, Syndowske i Wypychower), grunta nędzne. Do K. należą pustkowia: Rosocha i Zawada. 4.) **K.**, pow. nowotarski, to samo co *Kadłau* (ob.), z osadami Garten, Goebel i Neudoerfel. *F. S.*

Kadłub, las w płd.-zach. stronie Tartakowa i płd.-wsch. od Poturzycy w pow. sokalskim, ze szczytem Ostolnia góra (237 m.). Na wsch. od niego leży las Dobrowa, na zachód Wilczy las i Wielki las. *Lu. Dz.*

Kadłubek 1.) wieś i kol., pow. radomski, gm. i par. Błotnica. W 1827 r. było tu 20 dm. i 207 mk.; obecnie 70 dm. (5 mur.), 416 mk., 1021 mr. ziemi kolonistów i 561 morg. włośc. Według Tow. Kred. Ziems. dobra K. składały się z folwarku K., Gabryelów, attynencyi Rusica i wsi K. i Kalinowo. Podług opisu z r. 1866 rozl. wynosiła mr. 1250, grunta orne i ogrody mr. 526, łąk mr. 202, pastw. mr. 10, lasu mr. 381, zarośli mr. 120, nieużytki i place mr. 11. Wieś Kadłubek osad 57, z gruntem mr. 562; wieś Kalinowo osad 9, z gruntem mr. 180. 2.) **K.**, wś włośc., powiat iłżecki, gm. i par. Sienno; odl. 20 w. od Iłży, ma 28 dm., 236 mk. i 774 mr. ziemi. 3.) **K.**-mały, kol., pow. iłżecki, gm. i par. Lipsko, odl. 24 w. od Iłży, ma 9 dm., 296 mr. obszaru.

Kadłubica, wieś rząd., prawie przedmieście Chwastowa, powiat wasylkowski, na lewym brzegu rz. Unawy, 757 mk. prawosł., parafia Chwastów.

Kadłubiec, niem. *Kadlubietz*, wś, pow. wielkostrzelecki, par. Wysoka, o 1.20 mil od W. Strzelc, o 0.87 mil od Leśnicy, należała niegdyś do jemielnickiego opactwa i przez jednego z prałatów jako dar ojca chrzestnego daną została dziedzicowi Wysokiej. Ma 68 osad, 1600 mr. rozl. *F. S.*

Kadłubiska, wś, pow. tomaszowski, gmina Dołhobyczów, par. Oszczów, o ćwierć mili od Dołhobyczowa, w pasie granicznym, ma 20 dm., 156 mk., w tem 83 r. l.; 248 mr. gruntu, 13 mr. łąk, gleba popielatka. Folw. z pięknym ogrodem, własność Franc. Swieżawskiego, 387 mr. gruntu, 100 mr. lasu, ziemia żyzna. Dwór staroświecki, od dwóch wieków rezydencya Swieżawskich, którzy w ziemi bełzkiej tradycyjnie urzędy sędziowskie piastują. *X. S. S.*

Kadłubiska (po rusku *Kadłubyska*) 1.) wś w pow. brodzkim, 15 kil. na płd.-zachód od Brodów, 10 kil. na płn.-wschód od sądu powiatowego w Olesku a 5 kil. na płd.-wschód od najbliższej stacyi kolejowej i urzędu poczt. w Zabłotcach. Na płn. leży Wysocko. na wschód Hołoskowice i Dubie, na płd. Jasionów i Podhorce (w pow. złoczowskim), na zachód Czechy. Przez środek wsi płynie od płd. na płn. pot. Łahodów, dopływ Styru, zasilony kilkoma dopływami od prawego brzegu. W dolinie potoku leżą w samym środku obszaru zabudowania wiejskie a w środku między niemi cerkiew. Płd. część obszaru dochodzi 272 m., płn. opada do 250 m. i tworzy na samej granicy podmokłe pastwisko. Gleba tu czarna i żyzna, lecz w czasie mokrego lata zboże wylega. Najwięcej roli idzie pod zasiew hreczki, sławnej w całej okolicy; dobrze udaje się żyto, owies, jęczmień i pszenica, ozimina (jarej nie sieją) a także kapusta. Chów bydła nieznaczny. Własność większa ma roli ornej 467, łąk i ogr. 87, pastw. 19; własn. mniejsza roli ornej 1260, łąk i ogr. 339, pastw. 182 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1107 mk. w gminie, 29 na obszarze dworskim. Par. gr. kat. w miejscu, dek. brodzki, archidyec. lwowska, do niej należą wszyscy mieszkańcy z wyjątkiem kilku rzym. kat., których parafia w Olesku. We wsi jest cerkiew drewniana na kamiennych fundamentach, odnowiona w r. 1852. Jest ona 39 łokci długa, 16 szeroka, ma 3 wieże. Szkoła etatowa jednokl. istnieje od r. 1854. Jest tu kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 1978 zł. Wedle podania leżała niegdyś na całym obszarze, gdzie dziś leżą wsie Kadłubiska, Czechy i Zabłotce, jedna wielka wieś „Stohyń" (al. Stochynie, Stuchynie), oddalona o pół mili na zachód od dzisiejszych Kadłubisk. Gdy jednak wieś tę nawiedziła dżuma, której ofiarą padła połowa mieszkańców, przesiedliła się reszta. Jedna część poszła na płd.-wschód i osiedliła się „pod Kadłubem," druga część na płn.-zachód „Za błotami" i nazwała wieś tę Zabłotcami, trzecia część nakoniec osiedliła się na płd.-zach. i na-

zwała swą osadę Czechami od jednego z mieszkańców zwanego Czechem (której to nazwy mieszkańców i dziś jeszcze w tej wsi znajdujemy). W miejscu dawnej osady istnieje aż dotąd folwark i karczma pod dawną nazwą Stohynia. Na półn. za wsią K. wznosi się na polu mogiła, gdzie postawiono krzyż żelazny na kamiennym postumencie. Kadłubiska nabył w roku 1629 Stanisław Koniecpolski (wraz z Brodami). R. 1704 przeszła wieś w posiadanie Potockiego a około połowy XVIII wieku w ręce hetmana Rzewuskiego. Po jego śmierci posiadali ją Orłowscy, potem Pleszczyńscy, Listowscy a nakoniec Gniewoszowie. 2.) **K.** z przysiołkami Chyże i Podlesina, wś w pow. cieszanowskim, 22 kil. na płn.-wschód od sądu powiat. w Cieszanowie, tuż na płn. od stacyi poczt. w Narolu. Na płd. zachód od wsi leży Narol stary, na płd.-wschód Chliwiska i Bełzec (pow. rawski);płn.-wschod. i płn.-zach. strona przypiera do królestwa polskiego, do Jezierni i Mazyli. K. zajmują płd. część obszaru, Chyże część płn.-wsch. nadgraniczną a Podlesina płn.-zach. nadgraniczną. Na północ od K. leży mały stawek Minokąt w lesie t. n.; na wschód od K. kilka mniejszych stawków: Na dziadu, Juspie, Jezioro, utworzonych przez pot. Krynicę, płynący płd.-wsch. krańcem wsi na płn.-wschód do Bełzca. Ta część obszaru wznosi się do 303 m. Część półn., lesista, wznosi się wyżej, w Chyżem dochodzi Miszkowe półko 322 m. a las Jedlina na granicy płn. zach. 335 m. Wedle spisu z roku 1800 było 546 mk. w gminie, 19 na obsz. dworsk. We wsi jest cegielnia. Ob. *Chyże*. 3.) **K.**, ob. *Kadłub*. *Lu. Dz.*

Kadłubiska, rum. *Kadobestie*, wś, pow. kocmański na Bukowinie, ma 2264 mk. w gminie a 41 na obszarze dworskim; stacyą pocztową, cerkiew grecką nieunicką.

Kadłubna, przys. Rybiego nowego, powiat limanowski, o 7 kil. od Limanowy.

Kadłubówka, wieś, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo, odl. o 15 w. od Płońska, ma 10 dm., 53 mk., 409 mr. gruntu dobrego.

Kadłubówka, wieś gub. grodz. w b. ziemi bielskiej.

Kadłubowo, wś i folw., pow. płoński, gmina Sarnowo, par. Baboszewo, odl. o 18 w. od Płońska, ma wiatrak, 12 dm., 158 mk., 503 mr. gruntu, 11 nieużyt. Folw. K. rozl. wynosi m. 520, grunta orne i ogrody m. 436, łąk m. 37, pastw. m. 7, lasu m. 20, wody m. 2, nieużytki i place m. 17, bud. mur. 1, drew. 7, płodozmian 10-polowy. Wieś K. osad 14, z gruntem m. 12.

Kadłubska-Wola i *K.-wólka*, wieś włośc. i folw., pow. radomski, gm. Radzanów, par. Błotnica. Odl. 30 w. od Radomia. W 1827 r. było tu 14 dm., 129 mk., obecnie K. wola ma 23 dm., 197 mk., 666 mr. ziemi dwor. i 266 mr. włośc., młyn wodny; K. wólka zaś 5 dm., 22 mk. i 99 mr. ziemi włośc., należy do par. w Bukównie.

Kadłuby, potok, powstający w obr. gminy Chwalibogi (ob.), w pow. kołomyjskim, płynie łąkami na płn. zachód, we wsi przepływa staw i na obszarze gm. Winogrodu wpada z lewego brz. do Czerniawy, dopływu Prutu. Długość biegu 5 kil. *Br. G.*

Kadmień (błędnie u Zarańskiego), ob. *Kudmień*.

Kadnickaja, st. p. w gub. nieżegrodzkiej, pow. makaryewski, blisko letniej st. p. Polana.

Kadnikow, m. pow. gub. wołogodzkiej.

Kadnoje, st. p. w gub. tulskiej, pow. efremowski, przy trakcie z Łapotkowa do Efremowa.

Kadobestie, ob. *Kadłubiska*

Kadobiński al. *Kadobniański* młyn w płd. zach. stronie Siwki kałuskiej, pow. kałuski, nad Siwką.

Kadobna (al. Kadobne), wś w pow. kałuskim, 12 kil. na zachód od sądu powiat., stacyi pocztowej i kolejowej w Kałuszu. Na płn. leży Zawadka, na wsch. Kropiwnik, na płd. Hołyń i Krechowice, na zach. Rachyń (3 ostatnie wsie leżą w pow. doliniańskim). Z płd.-wsch. obszaru płynie potok Kropiwnik na płd. wsch. a potem wzdłuż granicy na wschód; na płn. od niego potok Fruniłów (ob.) na wschód do Kropiwnika i pot. Parewy (al. Parowy lub Kamienny) również na wschód do Bołochówki. Wody z obszaru zach. płyną do Bołochówki, a mianowicie pot. Hłuboki (al. Głęboki, ob.) wzdłuż zach. granicy; na wschód od niego pot. Kalinów płynący od płd. na płn. a zasilony od lew. brz. znaczniejszym dopływem płynącym również naprzód od płd. na płn. a potem na płn. wsch. wzdłuż granicy. Zabudowania wiejskie leżą w dolinie Kropiwnika, do koła nich orne pola i łąki okolone lesistemi wzgórzami, jako to: Pohar (391 m.), Walenczyzna, Syhła. Zachodni obszar jest lesisty. Między Kalinowem a jego dopływem od lew. brz. leży las Hatny, na płn. od niego Czarny las. Własność większa (rządowa) ma roli ornej 27, łąk i ogr. 75, pastw. 103, lasu 2158; własn. mniejsza roli ornej 734, łąk i ogr. 1588, pastw. 75, lasu 67 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 840 mk. w gminie, 13 na obsz. dwor., prawie wszyscy obrz. gr. kat. (tylko 9 obrz. rzym. kat.). Par. gr. kat. w Kropiwniku, rzym. kat. w Kałuszu. We wsi jest szkoła filialna, cerkiew, kasa pożyczkowa gminna z kapit. 161 zł. i młyn. K. należała dawniej do starostwa kałuskiego. Nazwa wsi pochodzi od wzgórza „Kadowba," koło którego się ona wzniosła (ob. Słowo z 1864 r., nr. 70). Był tu niegdyś monaster, jak świad-

czy nazwa sianożęci erekcyonalnej „Monastyrec". *Lu. Dz.*

Kadobniański młyn, ob. *Kadobiński m.*

Kadon, mko w gub. tambowskiej, pow. temnikowski, st. poczt.

Kadoubów, wzgórze bezleśne w płn.-wsch. stronie miasteczka Turki w Galicyi, na zachód od gościńca, na lewym brzegu Stryja. *Lu. Dz.*

Kadouby, folw. pryw., pow. lidzki, 1 okr. adm., o 14 w. od Lidy, 5 mk. (1866).

Kadrany, wieś nad rz. Muszą, pow. wiłkomierski, par. Widziszki, gm. Towiany, o 6 w. od Wiłkomierza, przy szosie dyneburskiej, ma 18 osad włośc. *J. D.*

Kadschau (niem.), ob. *Kadcza.*

Kadszen-Duden al. *Duden*, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Kadub, ob. *Burdiakowce.*

Kadubiowa, lesiste wzgórze, 677 m. wys., na granicy Mraźnicy i Opaki, pow. drohobycki. Na wschód łączy się ono z Horodyszczem. Wody z jego płd. stoku uchodzą do Tyśmienki, z płn.-wsch. do Klutkowicy. *Lu. Dz.*

Kaduczyce, wś w płd. stronie pow. nowogródzkiego, przy drodze z Ucios do Nowosad, 16 dymów, grunta dobre, miejscowość wyjątkowo lesista. *Al. Jel.*

Kaduki, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 103 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 dm., 29 mk.

Kadułtowo, folw. z dezertą Tyski i wsią Kadułtowo, pow. sierpecki, gm. Gutkowo, par. Unieck. Rozl. wynosi m. 790, grunta orne i ogrody m. 332, łąk m. 45, pastwisk. m. 209, wody m. 2, lasu m. 180, zarośli m. 6, nieużytki i place m. 16, bud. mur. 2, drew. 6. Wieś Kadułtowo osad 30, z gruntem m. 145.

Kadunin, folwark w pow. ihumeńskim, do dominium Dukora (ob.) należący, w obrębie gminy dukorskiej, w parafii katolickiej koroliszczewickiej, w okr. polic. 2-gim smiłowickim. Niegdyś dziedzictwo Ogińskich, później Osztorpów, a od r. 1874 Wańkowiczów. Dawniej ta miejscowość miała inną nazwę, lecz została nazwaną Kaduninem przez Osztorpa smutnej pamięci marszałka gub mińskiej, na pamiątkę córki jego Leokadyi. Gleba niezła, lasu na wygody gospodarstwa dostatek. *Al. Jel.*

Kaduszki, wieś rządowa, pow. dzisieński, o 8 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 36 mk. (1866).

Kady, wieś, pow. błoński, gm. i par. Grodzisk, między Żółwinem a Grodziskiem. W r. 1827 było tu 8 dm., 76 mk. Por. *Jordanowice.*

Kadyj, mko w gub. kostromskiej, pow. makaryewski, st. poczt.

Kadyjowce, duża wieś nad rz. Żwańcem, pow. kamieniecki, 1068 mk., w tem 123 jednodworców, 168 dm., 2875 dzies. ziemi włościańskiej. Parafia katol. w Oryninie, prawosławna ma miejscową cerkiew N. P., do której należy 1851 parafian i 80 dzies. ziemi. Byłato wś bojarska, do ststwa barskiego należąca. W czasie lustracyi Humieckiego, kaszt. kamien., 1616 r., władali nią Piekarscy z obowiązkiem służenia wojskowo na wezwanie ststy barskiego. Następnie należała do Wacława Rzewuskiego, dziś rządowa. *Dr. M.*

Kadyjoweczka, rz., lewy dopływ Uszycy w pow. płoskirowskim. *X. M. O.*

Kadyjowiecka Słobódka, wieś, pow. proskurowski, gm., okr. polic., par. katol. Jarmolińce, par. prawosł. Kadyjówka, o 7 w. od Jarmoliniec, o 23 od Proskurowa u źródeł rz. Kadyjoweczki, ma 60 dm., 400 mk., w tem 2 jednodworców, ziemi włośc. 280 dzies., dworskiej 360 dzies. Należała do Markowskich, Langów, obecnie do Anny z Langów Orzechowskiej.

Kadyjówka, wś, pow. proskurowski, gmina, poczta, okr. polic. i par. katol. Jarmolińce, o 4 w. od Jarmoliniec, o 26 w. od Proskurowa. Ma 800 mk., w tem 123 jednodworców; 130 dm., 562 dzies. ziemi włościan, 605 dzies. dworskiej. Cerkiew paraf. p. w. ś. Mikołaja ma 1023 parafian (z Wołudryńcami i Słobódką) i 110 dzies. ziemi. Wieś ta należała do Markowskich, następnie do Bernatowiczów, dziś do Maryi z Bernatowiczów Kostkiewiczowej. *Dr. M.*

Kadyłowa, las w płd.-zach. stronie Wierzchni, pow. kałuski.

Kadyły, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Kadyma, ob. *Kodyma.*

Kadyny, niem. *Kadinen*, rycer. dobra, pow. elbląski, 2½ mili od Elbląga, ⅔ od Tolkmicka, nad Świeżą zatoką, w bardzo uroczem położeniu. Stanowi obszerny majątek szlachecki z pobliską wsią Rehberg, z którą liczy mr. 6404. Osobno ma włók 29, katol. 136, ew. 57, dm. 18. Gleba dosyć urodzajna wydaje pszenicę, żyto, jęczmień itd. Las bukowy i dębowy dość znaczny. W miejscu jest szkoła, wygodny zajazd, browar, cegielnia. Dwór pański, park piękny starożytny pod wzgórze się ciągnący, ma sztuczne wodotryski, kaskady, groty itd. Drzewa niektóre bardzo stare. Między innemi znajduje się dąb, zapewne więcej niż 1000 lat liczący, w obwodzie ma stóp 80. Do spróchniałego wnętrza prowadzą drzwi pod kluczem, niby do pokoju oświetlonego. Stoi stół w tem wnętrzu i 4 osoby wygodnie mogą się zmieścić. Korona drzewa, wciąż zdrowa, mnogie gałęzie i liście wydaje. Na wzgórzu lesistem przy wsi widać ruiny klasztoru dawniejszego oo. bernardynów. Z altany przy tym klasztorze na samym szczycie urządzonej jest przepyszny widok na całą okolicę, wsie naokół uroczo położone, zatokę Świeżą, Mierzeję, morze itd. Osada tu istniała oddawna przed przybyciem krzyżaków, staropruska. Była ona naczelną

siedzibą osobnej ziemi kadyńskiej (terra Cadinensis r. 1255 wspominana). Krzyżacy zajęli to urocze miejsce, mieli tu swój folwark z dworcem, który nad całą okolicą postawili. Utrzymywali także urzędników czyli rządców we wsi. Częściej wygotowywano przywileje krzyżackie w Kadynach, jako np. r. 1324 dla Hazelewa i Bierkowa, r. 1330 na młyn we wsi Klakendorf, r. 1347 na młyn w Reimannsfelde itd. Także sądy odbywały się tu osobne nad prusakami, jak czytamy w aktach: „in unserem Richthofe zu Cudyn." Około r. 1430 ustąpili te dobra krzyżacy sławnemu Januszowi von Baysen, tyle im potem niewdzięcznemu. Przywilej nieco później wygotował mistrz w. Paweł von Russdorf r. 1432. W przywileju wspomina mistrz między innemi, że za pilne usługi. które czynił krzyżakom Janusz i później czynić będzie, ustępuje mu się dwór nasz i dobra Cudynen (unsir Hof und Gut Cuddynen) dokąd włók 20 należy. Nadto 8 włók i jedna włóka pruska (Hoke) przy wsi Scharfenberg; dalej 40 włók w Rehberg, młyn w Hazelowie, wszystko prawem magdeburskiem. W zatoce Swieżej miał Janusz prawo ryby łowić mniejszemi narzędziami ku własnej potrzebie. Sądownictwo większe i małe otrzymał nad poddanymi. A jeżeliby mu P. Bóg męzkich potomków nie użyczył, mogą te dobra po nim odziedziczyć córki wyjątkowym sposobem. Za to winien nam będzie Janusz Baysen (Baziński) corok na uznanie naszego panowania dawać wosku funt kramny i 1 chełmiński albo 5 pruskich fenigów płacić, nadto w wojnie służyć nam na koniu, kiedy potrzeba. Płużne z tych dóbr mu opuszczamy, ale następcy dawać je będą. R. 1431 d. 23 lutego tenże Janusz wydał 17 włók prawem chełmińskiem we wsi swojej Kudien: osadnicy nazywali się Piotr Schweinchen (Swinka), Piotr Glandaw, Paweł Glandaw, Nadraw, Klauken, Dytmar Hayen, Mikołaj Tulken i Paweł Dytryk. Gotówką zapłacili od włóki po 4 m., czynszu dawali po 1 i pół m. Na swój użytek wyjął Baysen: dwór z ogrodem, las jodłowy i łąkę między lasem a zatoką. Czynszownicy zobowiązani byli utrzymywać w należytym stanie (gelegen zu halten) dwór i ogród, drzewo ku temu brać z lasu swojego. A kiedyby pan Baysen tu bawił, drzewo także dla jego potrzeby z lasu swojego dostawiać, łąkę mu grodzić, siano do połowy sprzątnąć. R. 1605 Ludwik Baysen i Anna z Białobłockich Bazińscy sprzedali kadyńskie dobra za 10,000 zł. miastu Elblągowi z prawem wykupna po 3 latach. R. 1682 posiadacz Jan Teodor von Schlieben wojew. liwoński. Po jego śmierci r. 1695 przez niejaki czas posiadał te dobra syn jego Ernst Zygm. von Schlieben, który je sprzedał Stan. Działyńskiemu. Krótko potem znowu je posiada młodszy brat ostatniego, Jan Wilhelm von Schlieben; zostawił jednę córkę niedorosłą Eleonorę; majątek bardzo rozpraszał. Za 18000 tal. zaciągnionego długu objęła po nim K. siostra jego Marya Eleonora, żona kanclerza pruskiege von Ostau. Sama nie mając dzieci zapisała dobra owej córce Jana Wilhelma Eleonorze. Hr. Eleonora v. Schlieben 1° voto za Morsztynem, 2° za hr. z Lubrańca Dąbskim kasztelanem brzeskim, także dzieci nie miała, zapisała więc dobra swoje ostatniemu mężowi Dąbskiemu. Po jej śmierci krewni von Schlieben wytoczyli jednak proces i zapis unieważnili r. 1786 i odprzedali dobra generałowi pruskiemu Wilh. hr. von Schwerin. R. 1799 d. 18 maja nabył K. drogą subhasty kanon. warm. Ignacy Mathy, późniejszy biskup chełmiński, ale tegoż jeszcze r. 1799 d. 4 paźdz. ustąpił je krewnemu Ignacemu Antoniemu Mathy, bankierowi w Gdańsku. R. 1804 Gotfryd Struensee z Elbląga posiadacz. R. 1806 lejnant Leop. von Dewitz. R. 1811 ponownie Strueusee. R. 1817 Daniel Birkner kupiec z Elbląga. R. 1827 drugi syn jego Edward Birkner. Przedtem bywała znaczna część wsi wydawana czynszowym gburom, których ostatniemi czasy wykupiono, tak że obecnie istnieje tylko folwark w K. Fundatorem klasztoru oo. bernardynów jest wspomniony powyżej Jan Teodor v. Schlieben wojewoda. R. 1682 zawezwał do siebie na pierwszą ugodę o. Piotra Meischel z Warszawy, przeznaczonego tu na gwardyana. R. 1683 d. 18 sierp. bisk. warmiński potwierdził fundacyą. Tegoż roku d. 7 września przygotowany jest przywilej erekcyjny: zakonnicy zowią się fratres ord s. Francisci minores de regulari observ. Otrzymali plac wolny 200 kroków długi, 150 szeroki; klasztor i kościół przyrzekł pobudować fundator. Kamień węgielny do tej nowej fundacyi położony r. 1684, zakonnicy z Warszawy sprowadzeni r. 1685, kościół ukończony 1686 r. Zniesiony został ten klasztor za rządów pruskich r. 1826: budynki, ogród przeszło 8-morgowy, łąkę 11-morgową kupił posiadacz dóbr Birkner r. 1840 za 2596 tal. Kapitał poklasztorny przejął fiskus. R. 1863 wzrósł on do sumy 8169 tal. Kwotę oddał rząd biskupowi warm. na fundacyą zakładu dyecezyalnego demerytów w Springborn przy Licbarku. Obecnie pozostały jeszcze słabe resztki dawniejszego klasztoru. Ob. C. Rhode: Der Elbinger Kreis 47, 86, 129, 385, 386, 369. *Ks. F.*

Kadys, ob. *Kad.*

Kadysz, wś nad Czarną Hańczą, pow. augustowski, gm. Wołowiczowce, par. Teolin, w pięknem położeniu, blisko ujścia Marychy do Hańczy. Odl. 53 w. od Augustowa. Składała się z kilku odrębnych części, przybierających coraz to inne nazwy od właścicieli takowych. Spis z 1827 r. wylicza pięć oddzielnych części,

które liczyły 34 dm. i 201 mk.; z nazw tych jedna tylko się przechowała dotąd K. Gineta. W spisie Zinberga jest sześć odrębnych części, zaś w urzędowym spisie (Pam. Kniżka suwal. gub. 1878) tylko trzy: K. Hołowieńczyce (17 dm., 270 mk.), K. rządowy (15 dm., 108 mk) i K. Gineta (12 dm., 48 mk.). Jeden folw. Kadysz według Tow. Kred. Ziems. podług opisu z r. 1866 rozl. m. 354, grunta orne i ogrody m. 46, łąk m. 20, lasu m. 10, pastwisk, zarośli m. 242, nieużytki i place m. 30. Wieś Kadysz albo Liszyce lit. BE. os. 14, z gruntem m. 61.

Kadyszki 1.), wś, pow. trocki, 3 okr. adm., 56 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. katol. 2.) **K.**, wś, pow. trocki, 3 okr. adm., 58 w. od Trok, 7 dm., 51 mk. kat. (1866). Obie te wsie należą do m. Kowna.

Kadywne, pole orne we wsi Kawczykąt, pow. stryjski, na praw. brz. Stryja.

Kadź, wieś i folw., pow. opoczyński, gm. i par. Klwów. Odl. 27 w. od Opoczna. W 1827 r. było tu 11 dm. i 96 mk.; obecnie 20 dm., 119 mk., 339 mr. ziemi dwor., 256 m. włośc. Należy do obszernych dóbr stanowiących własność rodziny Swidzińskich. R. 1872 oddzielony od dóbr Podczasza Wola.

Kadzajówka, wś wymieniana w XVIII w. jako należąca do klucza starowiśniowieckiego na Wołyniu.

Kadzewo, dom., pow. śremski; 2 miejsc.: a) K.; b) folw. Marszewo; 2763 mr. rozl.; 12 dm., 261 mk., wszyscy kat., 123 analf. Poczta i telegraf w Sremie o 7 kil., st. kolei żel. Czempin o 16 kil. Własność hr. Stefana Żółtowskiego.

Kadziak, wś, pow. pleszewski, 21 dm., 199 mk., 5 ew., 194 kat., 99 analf. Najbliższa poczta, telegr. i st. kolei żel. w Jarocinie. *M. St.*

Kadzice, wś i folw., pow. miechowski, gmina Klimontów, par. Kościelec. Leży nad strumieniem bez nazwy, o 7 w. od Proszowic. W 1827 r. było tu 26 dm., 148 mk., obecnie 29 dm., 219 mk., 372 mr. ziemi dworsk. i 132 mr. włośc. (26 osad). K. należały pierwotnie do klasztoru w Brzesku a następnie do dóbr królewskich już w XV w. (Długosz, I, 140 i 480, II, 166).

Kadzidlno (dokum.), ob. *Kadzielin.*

Kadzidlowen (niem.), wś, pow. ządzborski, ob. *Kadzidłowo.*

Kadzidło 1.), wś kościelna, pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, par. Kadzidło. Leży ona śród dawnej puszczy myszynieckiej, jest zamieszkana przez kurpiów. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową. Kościół fundował w 1780 Antoni Nałęcz Małachowski, sekr. w. k., starosta ostrołęcki; dawniejszy erygował także 1740 ojciec Antoniego Jan Małachowski. Do parafii tej należy kaplica na Dąbrówce. W 1827 r. było tu 91 dm., 515 mk., obecnie ma 116 dm., rozl. 2510 mr. Par. K. dek. ostrołęckiego, dawniej mławskiego, ma 8525 dusz. Dawniej do par. K. należała dzisiejsza par. Lipniki. 2.) **K.** lub *Kadzidła*, wieś, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek. Ma 6 dm., 61 mk., 150 mr. obszaru.

Kadzidłowo, wś i folw., pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Pieczew. Odl. 23 w. od Łęczycy. W 1827 r. było tu 17 dm., 167 mk., obecnie 20 dm., 147 mk., ziemi ornej 628 mr., włośc. 112 mr. Do folw. K. należy dezerta Strzelitowo. Folw. K. według Tow. kred. ziems. z wsiami K., Holendry Borki i Osiny. Rozl. wynosi m. 659, grunta orne i ogrody m. 590, łąk m. 22, lasu m. 17, nieużytki i place m. 30, bud. mur. 4, drew. 10, płodozmian 4-polowy. Wiatrak. Wieś Kadzidłowo osad 19, z gruntem m. 124; wś Holendry Borki osad 6, z gruntem m. 140; wś Osiny osad 5, z gruntem m. 169.

Kadzidłowo, niem. *Kadzidlowen*, wieś, pow. ządzborski, po lewej stronie strugi Krutyńskiej, w borach krutyńskich, założona dopiero w r. 1832 dla filiponów przybyłych ze Wschodu. *Ks. F.*

Kadzie, wieś szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 40 w. od Wilna, 2 dm., 21 mk. katol. (1866).

Kadzie al. *Eichhorst* (niem.), dobra, pow. morąski, u źródeł rz. Dzierzgoni, st. p. Maldeuten.

Kadzielin 1.), wś, pow. brzeziński, gm. Bratoszewice, par. Głowno, ma 11 dm., 85 mk., 220 mr. rozl., 195 mr. roli ornej. 2.) **K.**-*Głowno*, kol. tamże, nad rz. Zabrzuśnią, 2 dm., 100 mr. rozl. W XVI w. zwano tę wieś: Kadzidlno (Łaski, Lib. benef. II 344).

Kadzielnia, wś, pow. przasnyski, gm. Dzierzgowo, par. Pawłowo, odl. 15 w. od Przasnysza, ma 4 dm., 47 mk., 216 mr. gruntu dobrego, 6 nieuż.

Kadzielnia, góra pod Kielcami, posiada marmur jasno-szary i szary.

Kadziel, ob. *Kad.*

Kadzierzyno (dokum.), ob. *Kędzierzyn.*

Kadzinek, wś i folw., pow. chełmski, gmina i par. Rejowiec.

Kadzionka 1.), niem. *Entenpfuhl*, leśnictwo, pow. bydgoski, 1 dom, 4 mk., wszyscy ew., 1 analf. Najbliższa poczta w Koronowie (Polnisch Crone), st. kolei żel. w Kotomierzu (Klarheim). 2.) **K.**, folw. i młyn nad rz. Brdą, powiat bydgoski, folw. ma 1163 mr. rozl.; poczta w Mąkowarsku o 5 kil., st. kolei żel. Kotomierz o 20 kil. *M. St.*

Kadziormühle (niem.), ob. *Kaczor.*

Kadziszcze, zaśc., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 69 w. od Oszmiany, 1 dom, 28 mk., z tego 13 prawosł., 15 katol. (1866).

Kadziuńce, folw. i dwór szlach., nad rzeką Rawdańką, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 36, od Ejszyszek w. 16, mk. kat. 8 (1866).

Kadźmirowo, niem. *Katschmierowen*, folw., pow. kościerski, ob. *Kaźmirowo*. *Ks. F.*

Kadzyn, folw., pow. śremski, 7 dm., 90 mk., należy do dom. i gm. Ostrowieczna.

Kae..., ob. *Ke...*

Kaebers (niem.), wieś, pow. morąski, st. p. Reichau.

Kaedingskampe (niem.) lub *Grubenkampe*, os. do wsi Groschkenkampe, pow. gdański, na mierzei, poczta Sztutowo (Stuthof). *Ks. F.*

Kaegelsau (niem.), folw. Jabłonowa, pow. chodzieski.

Kaehme (niem.), ob. *Kamionna* i *Motzberg*.

Kaehmermühle (niem.), ob. *Kamiński młyn*.

Kaelberhaus (niem.), os., pow. braniewski, st. p. Braniewo.

Kaelberkampe (niem.), os., pow. elbląski, st. p. Elbląg.

Kaelberwerder (niem.), os. do wsi Fischerbabke, pow. gdański, na mierzei, poczta Sztutowo.

Kaeme (niem.), ob. *Kamionna* i *Motzberg*.

Kaemersdorf (niem.), ob. *Kaemmersdorf* (niem.).

Kaemmchen (niem.), wysoki grzbiet górski, tworzący wschodni stok szczytu Sławkowskiego (2453 m. szt. gen.) w Tatrach spiskich, na obszarze Szczaw sławkowskich czyli Szmeksu, a rozdzielający Szmeks od doliny Staroleśniańskiej czyli Wielkiej Zimnej Wody przy drodze do dolin zimnowódzkich. Zpoza najwyżej położonych domów (Alpenfee i Sanssouci) w Szmeksie wiedzie drożyna drogowskazami opatrzona koło źródeł Kastora i Polluxa w górę lasem coraz rzadszym wprost na Kämmchen, odległe od Szmeksu trzy kwadranse drogi. Widok czarujący, jużto na tę część Tatr wschodnich, jużteż na rozległy Spiż. Z Kämmchen spuszcza się drożyna w dolinę ku schronisku zwanemu Chatą Róży (Rosahütte) a stąd do schroniska Rainera i doliny Zimnej Wody. Wzniesienie Kämmchen czyni 1271 m. (Fuchs), 1287·39 m. (C. Rothe), 1279 m. (Kolbenheyer), 1266 m. (szt. gen.). Korzistka podaje w tem miejscu Turnberg 1279 m. Polskiej nazwy grzbiet ten nie ma. Możnaby go nazwać Grzebykiem. Ob. Wal. Eljasza „Przewodnik do Tatr", 1881. *Br. G.*

Kaemmen (niem.), wś, pow. morąski, st. p. Zalewo.

Kaemmersdorf (niem.) 1.), włośc. wś, pow. elbląski, na bitym trakcie elbląsko-holądzkim, u stóp wzgórza, nad łęgami jeziora Druzna. Obszaru liczy mr. 3096, gbur. 11, zagr. 5, kat. 4, ew. 219, dm. 25. Parafia Elbląg, szkoła w miejscu, poczta i stacya kolei Güldenboden. Odległość od Elbląga $1\frac{3}{8}$ mili. K. istniało oddawna pod nazwą: Passiauxty. Ludność mieszkała tu staropruska, przez krzyżaków podbita. Wieś ta była jakby naczelna całej okolicy. Od czasu do czasu zjeżdżał tu komtur wykonywać sądownictwo nad prusakami, którzy byli wyjęci zpod władzy sołtysów. Przypuszczają, że tu mieszkał zastępca krzyżacki, zwany Kämmerer, od którego potem i wieś z niemiecka: Kämmersdorf przezwaną została. Początkowo małych włók (Hoken) liczyła ta wś 16, do których około r. 1420 nadto 3 jeszcze przydane. Od szarwarków i zaciągów byli osadnicy wolni, dawali tylko czynsz i dziesięciny. Ponieważ jezioro Druzno podówczas aż do wsi blisko dochodziło, znajdowało się wielu rybaków we wsi. Około r. 1380 przełożony szpitala (Spittler) Ulryk Frick wystawił dla nich osobny przywilej lokacyjny: każdy rybak otrzymał miejsce wolne do zabudowania z ogrodem i łąką. Drzewo na opał i do budowy brał z przeciwnej strony Druzna. Paśnik miał wspólny z sąsiadami. Za to dawał każdy corok 3 wiardunki. Na roki, ile razy się we wsi odbywały, przynosił jednę kopę leszczy. We wsi Drausenhof pełnił szarwark za dziesięcinę (augsten um den Zehnten). Przywilejem Kazimierza Jagiellończyka dostała się ta wieś w posiadanie miasta Elbląga. 2.) **K.**, wś, pow. ostródzki, st. p. Locken.

Kaemmershoefen (niem.), folw., powiat świętosiekierski, st. p. Kobbelbude.

Kaempe (niem.). R. 1877 tak przezwane leśnictwo królewskie w pow. toruńskim, ob. *Młyniec*.

Kaentchen (niem.), r. 1373 *Kentchin*, wieś, pow. świdnicki, par. kat. Goglau.

Kaernthen, niem. nazwa *Karyntyi*, zwanej inaczej *Korutany*, albo *Koroska Zemlia*.

Kaerthen (niem.), wś, pow. frydlądzki, st. p. Glommen.

Kaeseburg (niem.), ob. *Sernik*, leśnictwo, pow. czarnkowski.

Kaesemark (niem.), wś, pow. gdański, ob. *Kiezmark*.

Kaeshof (niem.), folw. dóbr Kron-Wuerzau (niem.), pow. dobleński, par. Mitawa, w Kurlandyi.

Kaesmark, *Kaesmarkt* (niem.), ob. *Kiezmark*, *Kieżmarek*, *Kežmarek*.

Kaetzels (niem.), folw., pow. rastemborski, st. p. Korschen.

Kafar, wś nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Owczary, par. Podklasztór (Sulejów ?); odl. 28 w. od Opoczna, ma 8 dm., 62 mk. i 193 mr. ziemi włośc. W 1827 r. istniały tu dwie wsie t. n. K.-szlachecki (4 dm., 19 mk.) i K.-księży (17 dm. i 111 mk.). Obecnie jest tu młyn wodny.

Kafarnia, leśniczówka, powiat raciborski, między Białą a Busławicami, i folwark dóbr busławickich.

Kafenhauz, zaśc. rząd., pow. święciański, 2

okr. adm., o 60 w. od Święcian, 2 dm., 11 mk. kat. (1866).

Kaffemaniszki, dwór, pow. rossieński, parafia szydłowska, własność Zaleskich (1862).

Kaffken (niem.), ob. *Kawki*, pow. brodnicki.

Kaflewa, strumień, powstaje ze źródeł leśnych na granicy gm. Dzikowa i Niemstowa w pow. cieszanowskim; płynie na północ lasem, poczem łąkami Niemstowa i śród moczarowatych łąk na obszarze Lublińca starego wpada do Wirowy, dopływu Tanwi. Długość biegu 7 kil. *Br. G.*

Kaftany, wieś w gub. mińskiej, pow. mińskim, w okr. polic. kojdanowskim, w okolicy wsi Wiertnik i folwarku Lipnie, nad zbiegiem bezimiennych rzeczułek, stanowiących pośrednio pierwsze dopływy Ussy, w miejscowości górzystej, ma osad 4. *Al. Jel.*

Kaftyno, st. dr. żel. rybińsko-bołogowskiej w gub. twerskiej.

Kagarlik, *Kagarłyk*, ob. *Kahorlik*.

Kagenau (niem.), folw., pow. holądzki, st. p. Lauck.

Kaguł, dawniej *Frumosa*, miasto powiatowe nowej prowincyi bessarabskiej, leży o 23 mile na południowy-zachód od Kiszeniewa, nad brzegiem odnogi rzeki Prutu, zwanej Bałocz, 6876 mk. W niewielkiej od Kagułu odległości, obok kolonii Wolkoneszty, znajdują się dwa pomniki na pamiątkę zwycięztwa przez Rossyan nad Turkami r. 1770 odniesionego. Kagulski powiat zajmuje powierzchni około 118,6 mil kw. Liczba mieszkańców wynosi przeszło 26,000 głów płci obojej. Miejscowość powiatu kagulskiego przedstawia płaszczyznę, pochyloną od północy ku południowi i przerzniętą ogromnemi jarami, idącemi w kierunku rzek, powiat skrapiających: Kagułu, Salczy, Salucy, Jałpuchu, Wielkiej i Małej Łunczy, które, zbliżając się do Dunaju, kończą się po większej części jeziorami: Kaguł, Jałpuch, Katłabuch. Kagulski powiat odznacza się od innych pięknym klimatem, któremu sprzyjają góry i lasy, leżące w powiecie orgiejewskim i zasłaniające Kaguł od zimnych wiatrów. Grunt w powiecie jest nadzwyczaj urodzajny: sieją pszenicę, żyto, proso i kukurydzę. Rolnictwo nie stanowi jednak głównego przedmiotu przemysłu; mieszkańcy trudnią się więcej hodowaniem bydła, ogrodnictwem i jedwabnictwem.

Kagury, zaśc. włośc., pow. wileński, 2 okr. adm., o 38 w. od Wilna, 1 dom, 16 mk. kat. (1866).

Kahalnickaja, st. p. w okr. wojska dońskiego, pow. czerkaski.

Kaharlik, ob. *Kahorlik*.

Kahl (niem.), leśnictwo, pow. niborski, st. p. Jedwabno.

Kahla (niem.), ob. *Koło*, pow. wschowski.

Kahlau (niem.), wieś, pow. morąski, st. p. Quittainen.

Kahlbach, *Kahlbacher Grat*, ob. *Zimna Woda*, *Grań zimnowódzka*, także *łomnicka*.

Kahlberg (niem.), wieś rybacka i kąpiele morskie, powiat gdański, nad zatoką Świeżą (Frisches Haff). Wraz z przyległą osadą Lipe obejmuje zagr. 28, obszaru mr. 595, katol. 16, ew. 292, dm. 43. Parafia Fürstenwerder, szkoła i poczta w miejscu. Odległość od Gdańska 8 mil. Wieś K. jako i cała Mierzeja znajdowały się oddawna w posiadaniu miasta Gdańska. Nazwa niemiecka „Kahlberg" wzięta oczywiście od pagórka dość znacznego, opodal wsi położonego, który był przedtem całkiem goły i piaszczysty (Kahl: goły, łysy, ztąd Kahlberg: goła, łysa góra). R. 1842 odstąpili gdańszczanie goły pagórek z pobliskim obszarem piasku elblążanom, którzy w tem miejscu kąpiele umyślili sobie urządzić. Z nadzwyczajnym kosztem i wysileniem pozwozili z lądu ziemi urodzajnej na piasek, pozakładali ogrody, tarasy założyli, domy, łazienki wygodne wystawili, tak że wkrótce Łysa góra zamieniła się na przepyszne ustronie. Obecnie kąpiele w K. bywają licznie, osobliwie przez Elblążan ale i innych gości zwiedzane. O wygodę w mieszkaniu, zabawie itd. jest dostateczne staranie. Co dzień śród lata kursują parowce między Łysą górą a Elblągiem. Na jednym z licznych pięknych dworków czytać napis niemiecki: „Danzigs Gunst verlieh den Musen Kunst". Uroczy widok przedstawia się z samego pagórka, gdzie jest hotel główny „Belvedere": widać daleko morze, zatokę Świeżą, wąską Mierzeję (Nehrung), w pośrodku miasto Frombork, Tolkmicko itd. Kąpiele tutejsze są czystsze i silniejsze niż w Copotach. Także powietrze daleko łagodniejsze, dzięki wysokim dynom (górzystym z piasku usypom), z północy od morza wyniesionym. Cały zakład jest nieco opodal wioski założony. Wieśniaków rzadko się widzi, wyjąwszy na wodzie przy łowieniu ryb. *Kś. F.*

Kahlberg (niem.), wś, pow. szyłokarczemski st. p. Russ.

Kahlbruch (niem.), leśnictwo, pow. niborski, st. p. Jedwabno.

Kahlbude (niem.), ob. *Kolbudy*.

Kahle (niem.), ob. *Koło*, pow. wschowski.

Kahlen (niem.), wś, pow. węgoborski, ob. *Kal*.

Kahlenberg (niem.), znaczy *Łysagóra*, w ogóle wszelka góra niepokryta lasem i w mniemaniu pospólstwa zamieszkała przez czarownice (*Hexenberg*). Takie są między innemi, prócz niżej wymienionych: Babiagóra pod Tatrami, Blocksberg pod Budą i w. i. Por. *Kahlberg*.

Kahlenberg al. *Callenberg* (niem.), wieś w dawniejszem staros. drahimskiem, ob. *Uraza*.

Kahlenberg, wś niemiecka w hr. spiskiem

(Węgry), na pograniczu Galicyi a Węgier, na prawym brzegu Dunajca, naprzeciwko Sromowiec wyżnich, u ludu powszechnie Gołembarg zwana. Należy do par. łac. w Starej wsi. Mieszk. 155, między nimi 120 dusz rzym. kat., 6 żydów, 29 nieun. *Br. G.*

Kahlenberg (niem.), inaczej *Holm*, wyniosła góra w pobliżu Wiednia, na której w roku 1683 stał klasztor kamedułów i stary zamek tegoż nazwiska co sama góra. Tu stanął po ciężkiej przeprawie król Jan Sobieski obozem d. 11 września w sobotę 1683 r., śpiesząc na odsiecz stolicy Austryi, osaczonej przez potężne wojska otomańskie. Kiedy kopano pod namiot dla Jana III, znaleźć miano w ziemi mały obrazek Matki Boskiej, co pobożny wojownik wziął za pomyślną wróżbę. Ztąd pisał d. 12 września o godzinie trzeciej przedniem list do swej małżonki, donosząc, że z tej góry widzi Wiedeń jak na dłoni i cały ogromny obóz turecki. Dowódzca załogi Wiednia ujrzał uradowany odsiecz wyglądaną z utęsknieniem, puszczał race i bił z dział ustawicznie. Wiatr „panuje taki (jak pisze Jan III), a właśnie prosto w oczy nam od nieprzyjaciela, że się ludzie na koniach ledwie osiedzieć mogą". Król, gdy jeszcze mgły przypadły, przypisuje te niepogodne czasy czarom wielkiego wezyra. Tegoż dnia równo ze dniem w niedzielę 12 uderzyły wojska chrześciańskie z góry K. pod wodzą Jana III na Otomanów i odniosły sławne i pamiętne zwycięztwo, które uratowało Wiedeń i cesarstwo. Za naszych czasów wzniesiono na tej górze pomnik na pamiątkę owej bitwy.

Kahlenseifen (niem.), lewy dopływ Wierzbowskiego potoku (Menhardter Bach), wpadającego do Popradu na Spiżu. Ob. *Farkaszowce.* *Br. G.*

Kahlholz (niem.), wś rybacka, pow. świętosiekierski, na półwyspie, st. p. Balga.

Kahlstaedt (niem.), ob. *Węglewo*, wś, pow. chodzieski.

Kahlwalde (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Eisenberg.

Kahna (niem.), ob. *Kanjów*

Kahorlik, *Kaharłyk*, *Kahorłyk*, mko, powiat kijowski, odległe o 80 wiorst od Kijowa, o 15 od Rzyszczowa, położone jest w dolinie, ujętej dwóch rzeczułek ramionami: t. j. Hniłuszy i Mokrego Kahorlika. Kahorlik z brzmienia jakby wyraz tatarski; co pomiwolnie zwraca uwagę, że w czasie panowania w tym kraju mongołów, mieszkał tu niedaleko (w Kaniowie) urzędnik (baskak), umyślnie nad zbieraniem haraczu w stronach Kijowa przełożony. Według zaś tradycyi gminnej w miejscu tem, gdzie znajduje się dzisiejsze miasteczko, w onych czasach miała stać jakoby straż pograniczna tatarska, której główny posterunek mieścił się na uroczysku dziś istniejącem i dwoma nazwiskami oznaczonem: Chandyby i Tatarskie Konowiszcze. Kopiąc w tych miejscach, nieraz znajdowano przynależytości bojowe, jako to: żeleźca strzał, strzemiona i szable. Oprócz tego w środku dzisiejszego prawie miasteczka znajduje się na wyniosłem miejscu tak zwany horodok, z jednej strony wodą, z drugiej z trudnym dostępem jarami otoczony. Slad ten starego grodziska, chociaż mógłby wskazywać na jakąś dawną w tem miejscu osiadłość; wszakże, jak też można wnosić, może być on zarówno i pozostałością późniejszego zamku. Kijowszczyzna, po najcałkowitszem zniszczeniu mongolskiem, z największą trudnością wychodziła z pustkowia, i jeżeli z czasem tu i owdzie urządzać zaczęto miejsca na stalszy pobyt ludzi, to przy nieustannie ponawiających się napadach tatarskich, były to w każdym razie znikome osiadłości, które chyba tylko na krótką zakwitały chwilę. K. więc jako miejsce osiadłe dość późno się pojawia, bo dopiero przy końcu XVI stulecia. Pierwiastkowo jedno on z Rokitną i Olszanicą stanowił dobra, które to miejscowości jeszcze w 1590 r. istniały jeno jako puste uroczyska, położone śród tak zwanych oficyalnie „pustyń za Białącerkwią." W 1590 roku uroczyska te, na mocy konstytucyi, zostały przez Zygmunta III nadane wiecznem dziedzicznem prawem ks. Januszowi Ostrogskiemu, kaszt. krak. Graniczyły one ze starostwem białocerkiewskiem po rzeczkę Uzin i las t.zw. Bołhun. Janusz Ostrogski wkrótce uroczysko Rokitnę (inaczej Krotyłów) i Olszanicę zasiedlił; i Kahorlik musiał w tymże czasie powstać, ale że był osiedlony na gruntach, które nie wchodziły w skład darowanej ziemi, już od księcia Dominika Zasławskiego, spadkobiercy całej fortuny po zeszłym Januszu Ostrogskim, został przez lustratorów odebrany i na osobne starostwo zamieniony. Pierwszym kahorlickim starostą był właśnie tenże książę Dominik Zasławski. W 1644 r. rezydował tu z jego ręki podstarości Samuel Grzymalski. A że Kahorlikowi, niezaopatrzonemu dotąd w żadne warowne umocnienie, groziło niebezpieczeństwo od wiecznie w tych stronach plądrujących tatarów, książę starosta pomyślał też o zabezpieczeniu go od złej przygody i wzniósł tu obronny zameczek. W 1643 r. Stanisław Koniecpolski hetman w. kor. wracając z Hadziacza za Dnieprem do Baru, przejeżdżał d. 3 grudnia przez Kahorlik. Oświecim, który hetmanowi towarzyszył w tej podróży, powiada, że od Trechtymirowa do Kahorlika jechali pięć mil wielkim stepem. Hetman miał tu swój nocleg (Kiew. Star., Dziennik Oswiecima tłumaczenie tom I, r. 1882, str. 136). Wkrótce atoli nadeszły zaburzenia kozackie. Zrujnowały one Ukrainę. Gdy w 1653 r. patryarcha

antiochejski Makary przejeżdżał przez K., zastał zameczek tutejszy w zupełnem zniszczeniu (ob. Kiew. eparch. wied.). Dopiero po przebytej kozaczyznie Kahorlik zaczął powoli przychodzić do siebie. Około 1742 roku został starostą K. Jan Jacek Amor Tarnowski. Lustracya z 1765 r. opisuje tak stan starostwa: Starostą jest Jan hrabia Tarnowski. Poddani płacą tu czynsz podług mienia swojego, dają osyp, a kosić chodzą po dwa dni dla starosty swego. Dworek dla p. dyspozytora. Budynek z izbą i piekarnią, na boku w sieniach izdebka mała, komora na podwórzu i stajnia; to obudowanie częstokołem ogrodzone. Miasteczko Kahorlik leży w dole nad rz. Kahorlik; żydów osiadłych tu niemasz, tylko karczma, w której siedzi arendarz; chałup do intraty 93. Należy Słobódka wieś. Intraty rocznej złp. 6428. Antoni Staszewski komisarz, wójt i gromada starostwa kahorlickiego żalili się, iż starostwo K. znaczne krzywdy od sąsiadów ponosi: 1-mo od Bohusławia odebrano grunta po rudę Lipowiec i rzekę Rossawę; 2-do pp. Woroniczowie Hołowińscy także grunta poodbierali Suchym Kahorlikiem rudą Hniłuszczą, rzeczką Horohowatką. P. Sasin, imieniem p. Szczeniowskiego żalił się, że starostwo kahorlickie przywłaszczyło sobie grunta nad rzeką Horohowatką, należące do Rzyszczowa; ale rzecz tak się ma: Szczeniowski Tarnowskiemu w dobrach rzyszczowskich, we wsi Ulanikach, gdzie jest las, pozwolił winnicę (gorzelnię) postawić, a Tarnowski pozwolił bydło paść na gruntach kahorlickich koło Horohowatki dopóty, dopóki winnicy Tarnowski w Ulanikach będzie używał; teraz tam tej gorzelni niema, a Szczeniowski rości pretensye do stepu przy Horohowatce". Atoli jeszcze za życia Jana Jacka Tarnowskiego w 1775 r. Suchocki stolnik sieradzki otrzymał był prawo emfiteutyczne na K. (Trębicki, tom I, str. 118); nie przyszedł on wszakże do objęcia starostwa, gdyż Tarnowski żył, a prawo chciało, że ci co zostali posesorami emfiteutycznymi, powinni byli doczekać się śmierci tych, co byli obecnymi starostwa posiadaczami. Suchocki w końcu odstąpił był swoje prawa Józefowi Czarnieckiemu, ale i ten nie przyszedł też do posiadania starostwa, już nie dla tego że żył Tarnowski, ale dla tego, że podział kraju nastąpił i rząd nowy na rzecz swoją to starostwo zabrał. W czasie krwawych rozruchów na Ukrainie w r. 1768 Kahorlik był widownią potyczki pomiędzy zbrojną siłą polską a hajdamakami. Pułkownik Sawicki starł się tu zwycięzko z watahą kolijów (Socharzewski, Echo smutn. odgł. ukr. brzmiące etc., rkpsm). W 1787 r. król Stanisław August w czasie podróży do Kaniowa przejeżdżał przez K. Podejmował go tu stryjeczny brat starosty kahorlickiego, Rafał hrabia Tarnowski, dziedzic Wasylowa, ożeniony z powinowatą króla, Urszulą Ustrzycką. Hrabia Tarnowski, asystując w dalszej drodze królowi, „pokazywał na gruntach kahorlickich część onego wału, nazwanego Trojanowym" (Dzien. podr., Warszawa 1788). Podczas sejmu czteroletniego w 1792 r. biskup Cieciszowski podał był projekt założenia w dyecezyi kijow. 24 nowych kościołów; w liczbie tych miał stanąć kościół i w Kahorliku. Projekt ten został na sesyi d. 26 kwietnia przyjęty, i luboć w prawo się zamienił, pozostał wszakże tylko na papierze, nie przyszedł do skutku (Bartoszewicz, Encykl. Orgelbr., ob. Cieciszowski). W 1781 r. byli już tu żydzi. Tarnowski podniósł Kahorlik. Starostwo zagospodarował. Miasteczko ożywiło się też handlem przez przybywających na tutejsze jarmarki. W 1789 r. starostwo to przynosiło już dochodu 35,954 złp. i 17 gr. (Baliński, Star. Polska, tom II, str. 526). W dobrach też kahorlickich, wasylowskich i hermanowieckich Tarnowscy pielęgnowali wybornych koni gniazdo. Nazywało się ono hetmańskiem. Po rozprzedaniu tych dóbr przez Tarnowskich część stadniny tej dostała się za Dniepr i była znaną pod nazwiskiem Płatowa; część zaś druga przeszła w ręce Proskurów. Jan Jacek Amor hr. Tarnowski, starosta kahorlicki, przodek dzisiejszych Tarnowskich z Dzikowa, z cnót obywatelskich powszechnie ceniony, i „przeto znaczący że znaczyć nie chciał", z Rozalii Czackiej, siostry Tadeusza, zostawił syna Jana Feliksa, męża wielce uczonego, który był członkiem towarzystwa przyjaciół nauk i głównym założycielem biblioteki w Dzikowie; sam też poświęcał się badaniom, pisał i drukował. Po podziale kraju K. wzięty na skarb, za cesarza Pawła został darowany wieczném dziedzicznem prawem ministrowi hr. Troszczyńskiemu. Hr. Troszczyński urządził tu rezydencyą, w której miał się znajdować piękny księgozbiór, dochodzący do 10,000 tomów i kolekcya rzadkości, pomiędzy któremi znajdowało się biurko Maryi Antoniny. Od hr. Troszczyńskich przeszedł następnie K. do Miaśnikowa, i niedawnemi już czasy z publicznej licytacyi przez generała Czortkowa nabyty został. Na polach kahorlickich mnóstwo mogił. Na drodze idącej z Rzyszczowa do K. stoi starożytny krzyż kamienny. „A przecie musi on stać, mówi M. Grabowski, nad prochem jakiejś osoby osobliwej, kiedy zadano sobie pracę dźwigać ten głaz w step głuchy a kamieni nierodzący, i zdobywać się na misterstwo, ociosywać go w kształt dosyć zbliżony do krzyża. Już on do połowy ugrzązł w ziemi, a przecież oko podróżnego go śledzi, bo jestto jedyny przedmiot, który mu posłużyć może do zmiarkowania dobrą czy obłędną wziął

drogę na stepie, oszukującym najpoufalszego z nim swoją jednostajnością." Jest tu też miejsce śród pola, na drodze, nazywające się „królewskim mostem". Most ten miał być zbudowany pod przejazd króla Stanisława Augusta z Wasylowa do Kahorlika. Cerkwie w miasteczku są dwie. Troicka została zbudowaną w 1800 r. Przedtem w témże miejscu stała cerkiew unicka, wzniesiona z drzewa w 1740 r. pod wezwaniem św. Parascewii. W 1792 r. starosta tutejszy następną dał parochowi Teodorowiczowi prezentę: „Jan Jacek Amor hrabia na Tarnowie i Dzikowie Tarnowski, graf z Czobora włości, dóbr klucza hermanowskiego i innych pan dziedziczny, kahorlicki etc. starosta. Do wiadomości podaję, iż jakom Pawła Teodorowicza, dobrze w nauce biegłego, do cerkwi w starostwie mojem kahorlickiem, od gromad starostwa tego zaleconego, niedawnym czasem prezentował, a ponieważ ta cerkiew przez antecessorów moich żadnej dotąd nie miała erekcyi dla siebie, więc ja dla przymnożenia chwały Boskiej, aby taż cerkiew i paroch pomieniony Paweł Teodorowicz w swojem zostawali ustanowieniu, w niżej opisany sposób uczyniłem erekcyą, pozwalając gruntu w polach i stepach kahorlickich we trzy ręki po 20 dni; siano kosić na kosarzów 60; sadzawkę i lasek na pasiekę zająć sobie, plac poblizki cerkwi na pobudowanie rezydencyi upatrzyć, i ogród do niego zagrodzić sobie; tymże gromadom moim aby wyznaczyły, nakazuję i wszelkich powinności dworskich i gromadzkich jako to: czynszów, dziesięcin owczych, pszczelnych i bydlęcych, rokowszczyzn, powozów, składek i innych ciężarów przy zwykłych stanowi jego wolnościach konserwując, uwalniam i sukcesorów moich do utrzymania tego wszystkiego obliguję; piwa na Swięta Wielkanocne i Boże Narodzenie uwarzyć sobie na swoje potrzoby własne pozwalam war jeden i gorzałki spust jeden ukurzenia. I tę erekcyą dla większej wiary i wagi, przy zwykłej pieczęci własną podpisuję ręką. Datum w zamku hermanowskim d. 18 maja r. 1748, Jan Jacek Amor hrabia Tarnowski". Druga cerkiew Swiato-Olgijska zbudowana przez hr. Troszczyńską. Mieszk. praw. 3023, katol. 75, izrael. 804. Do klucza kahorlickiego obecnie należą: Kahorlicka Słoboda, Horohowatka, Nowosiołki, Ternowka i Janowka, z 18,480 dziesięcinami ziemi. W 1853 r. była tu założona fabryka cukru. Istniała tu też dawniej i rękodzielnia sukna. Jarmarki uczęszczane licznie. W dobrach ziemia urodzajna, próchniczna. *Edward Rulikowski.*

Kahorlik Mokry, rz., ma źródło w jarach koło wsi Józefówki, przepływa pod Kahorlicką Słobodą i w powiecie kaniowskim, we wsi Rossawa, niedaleko Zielonek, wpada do rzeki Rossawy z lewej strony. *E. R.*

Kahorlik Suchy, rz., uchodzi powyżej wsi Zielonek do K. Mokrego i razem oba łączą się z Rossawą. *E. R.*

Kahren (niem.), ob. *Korjeń* (łuż.).

Kahrkelhof (niem.), folw. w Kurlandyi, należy do dóbr Fokkenhof, pow. dobleński, par. Graenzhof.

Kahsuppe, *Kasuppe* (niem.), rz. pod wsią t. n., dopływ w parafii mitawskiej rzeki Behrse, wpadającej z lewego brzegu do Aa.

Kahujów (po rusku *Kahujiw* al. *Kuhajów*, dawniej *Kawhujów*, w dawnych dokumentach *Kawhuyewo*), wieś w pow. rudeckim, 32 kil. na płd. od Rudek, 16 kil. na płd. od sądu pow. w Komarnie a 8 kil. na płn.-zachód od st. pocztowej i kolejowej w Mikołajowie. Na wsch. leżą Czerkasy (przystanek kolei Albrechta), i Honiatycze, na płd. Honiatycze i Ryczyhów, na zachód Horożana wielka, na płn. Dmytrze (w pow. lwowskim). Wzdłuż granicy wsch. płynie potok Szczerek od płn. na płd. a do niego uchodzą wody z obszaru wiejskiego, płynąc od zach. na wsch., z których najznaczniejszy potok Sponka, płynący w pobliżu południ. granicy. Dolina tego potoku (275 m. na zachod.) podmokła; na płn. od niej wznosi się obszar wyżej (Stara Tłoka do 287 m.). Zabudowania wiejskie zajmują wschodnią część obszaru, a na wschód od nich leży mały stawek przy samej granicy. Własność więk. (arcybiskupstwa łaciń. lwows.) ma roli ornej 98, łąk i ogr. 23, pastw. 4, lasu 8; własn. mniej. roli ornej 443, łąk i ogr. 73, pastw. 99 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 325 mk. w gminie, 17 na obszarze dworskim (prawie wszyscy obrz. gr. kat.). Par. gr. kat. w Werbiżu. Wieś tę dał 1464 r. Kazimierz Jagielończyk kapitule lwowskiej w zamian za las i grunta pod zamkiem lwowskim, tejże kapitule przez Władysława Jagiełłę dane, których posiadanie dla starostwa lwowskiego niezbędnie potrzebnem się okazało. Dokument odnośny mieści się u Stadnickiego „Ziemia lwowska", Biblioteka Ossoliń. poczet nowy, tom III, roku 1863, str. 79, a oryginał znajduje się w archiwum konsyst. metropol. łaciń. we Lwowie. Na tej wsi zapisał był Władysław Warneńczyk r. 1444 Fyatkowi (Fedkowi) Jaremu z Młodowa w wynagrodzenie czynów jego wojennych sto grzywien i oddał mu wieś tę w zastaw (ob. Akta ziem. i grodz., tom II, str. 121 i Stadnicki l. c. str. 78. Oryginał dokumentu w archiwum konsyst. metrop. łaciń. we Lwowie). W prokuraturze skarbowej we Lwowie znajduje się oryginalny dokument z 30 marca 1718 r. podpisany przez Piotra Jerzego Prebendowskiego, wojew. inflanckiego i jego żonę Urszulę, nadający dobra połowiczne cerkiewne we wsi K. duchownym Ignacemu i

Teodoremu i ich synom z uwagą, że antecesorowie ich musieli oddać grunta cerkiewne w pociężne pola (Szaraniewicz, Rzut oka na beneficia rusk. str. 6). *Lu. Dz.*

Kaidann (niem.), wś, pow. gierdawski, st. p. Friedenberg.

Kailen (niem.) 1.) wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen. 2.) **K.**, wś, pow. gąbiński, st. p. Gąbin.

Kaim, przys. Bierzanowa, pow. wielicki, o 1.5 kil. od stacyi drogi żel. w Bierzanowie. W XV w. własność kapituły krakowskiej.

Kaimelau (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Judtschen.

Kaimen, *Caymen* (niem.), ob. *Kajny.*

Kaina (niem.), ob. *Kina* (łuż.).

Kainen (niem.), wś, pow. olsztyński, ob. *Kajny.*

Kaindorf (niem.), w r. 1372 *Kyendorf*, wś i dobra, pow. nissański, par. Koeppernig. Wś ma 29 osad, 127 mr. rozl., dobra 568 mr. rozl. (należą do Naasdorf).

Kainowe (niem.), ob. *Koniowo.*

Kainscht (niem.), ob. *Kęszyca*, wś, powiat międzyrzecki.

Kainzen (niem.), roku 1310 *Kenzyna*, 1321 *Kentzin*, wś, pow. górski na Szląsku, par. Góra, miała niegdyś kościół filialny.

Kairin al. *Bartel-Kischken*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Kaiserau (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Kellminen.

Kaiser-Franz-Joseph-Bahn, ob. *Cesarza Franciszka Józefa kolej.*

Kaiserin-Elisabeth-Bahn, ob. *Cesarzowej Elżbiety kolej.*

Kaisersdorf (niem.), ob. *Młotkowo*, wieś, pow. wyrzyski.

Kaisersdorf (niem.), kol. niemiecka, pow. samborski (Rudki?), po polsku Kalinów (ob.).

Kaisersfelde (niem.), ob. *Dąbrowo*, dom., pow. mogilnicki.

Kaisershöhe (niem.), ob. *Sławsk Mały*, kolonia, pow. inowrocławski.

Kaisershof (niem.), ob. *Duszniki*, królewszczyzna, pow. szamotulski.

Kaisershütte (niem.), dobra, pow. kartuski, ob. *Scibórz* (Szczybórz).

Kaisersmark (niem.), ob. *Kieżmarek.*

Kaisersthal (niem.), ob. *Sławsk* (Mały).

Kaiserswaldau (niem.), wś, pow. złotogórsko-hajnowski, par. kat. Merzdorf; jest tu st. dr. żel. z Lignicy do Kohlfurt, o 95 kil. od Wrocławia.

Kaiserswalde (niem.), ob. *Grabionna*, wieś, pow. wyrzyski.

Kaiserwald (lasek cesarski), część płaskowzgórza okalającego kotlinę lwowską od strony płn. wsch., po za strzelnicą i dawniejszym kościołkiem św. Wojciecha. Przy końcu wieku XVIII był tu sławny ogród (na wzgórku Lonchana). Ogród ten odwiedził w r. 1786 cesarz Józef II w czasie swego pobytu we Lwowie i stąd pochodzi jego dzisiejsza, powszechnie używana nazwa; dziś jest ten ogród opuszczony i zaniedbany. Na pamiątkę odwiedzin cesarskich wystawiło miasto w dolince swym kosztem pomnik, stojący obecnie ruiną. *Lu. Dz.*

Kaitinnen-Jahn (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Kaiwen (niem.), dobra, pow. tukumski w Kurlandyi, par. Tukum; z folw. Karen.

Kajacice, węg. *Kajata*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. filialny, wielkie łąki, pastwiska, lasy, 488 mk. *H. M.*

Kajacienięta, folw., pow. oszmiański, własność niegdyś Jusewicza, dziś Garbuniowa.

Kajackiszki, wś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki. Odl. 19 w. od Maryampola, ma 3 dm., 40 mk.

Kajata, ob. *Kajacice.*

Kajcenie, *Kajcienie*, wieś we wsch. stronie pow. mińskiego, gub. mińskiej, w gm. krzywickiej, w okr. policyjnym rakowskim, przy drodze wiodącej z Dubrowy i Nowosiołek do Chaleckowszczyzny; ma osad 10, miejscowość wzgórkowata. Por. *Dubrowy.* *Al. Jel.*

Kajdacki poroh, ob. *Dniepr.*

Kajdaczycha, futor pod m. Winnicą, nad Małym Tiażyłowem, dopływem Bohu, 80 mk., 14 dzies. ziemi włośc., 120 dzies. dworskiej. Należał do jezuitów a następnie z licytacyi publicznej nabył go kś. Maciejowski, dyrektor szkół winnickich. Dziś własność Jasińskich.

Kajdak (mylnie), ob. *Kudak.*

Kajdanów (mylnie), ob. *Kojdanów.*

Kajdas, młyn nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia w. 16; dom 1, mk. 7.

Kajetanka, wś i folw., pow. konstantynowski, gm. Pawłów, par. Janów, rozl. gruntów włościańskich mr. 306, dm. 9, ludn. 62; grunta folw. mr. 244. (U Zinberga pominięta). Por. *Derło.*

Kajetanów 1.), folw., pow. łaski, gm. Lutomiersk, par. Mikołajewice. Ma 1 dom, 7 mk., 93 mr. obszaru. 2.) **K.**, wś, pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Zagdańsk. Leży o 10 w. na płn. od Kielc, a 23 wiorst od Chęcin, u stóp góry Wiśniówki z pasma Łysogór. Na przestrzeni jednej mili kw. posiada marmur czarny, śród permskiej formacyi. W 1827 r. było tu 9 dm. i 59 mk. O cechsztajnie tutejszym pisał 1865 Zejszner w Verh. d. k. Min. Ges. in St. Petersburg. 3.) **K.**, wś włośc. i os. rząd., pow. iłżecki, gm. i par. Krzyżanowice. Odl. 10 w. od Iłży, ma 30 dm., 218 mk. i 548 mr. obszaru. Os. rząd. ma 1 dm., 2 mr. rozl. 4.) **K.**, folw., pow. kozienicki, gm. Góra Puławska, par. Góra Jaroszyn. Należy do dóbr

Bronowice, ma 1 dom, 490 mr. obszaru. 5.) **K.**, folw. nad rz. Czarną, pow. opatowski, gm. Rembów, par. Szumsko. Należy do dóbr Szumsko, ma 1 dom, 3 mk. i 741 mr. obszaru. 6.) **K.**, wś włośc., pow. konecki, gm. Góry-mokre, par. Żeleźnica. Odl. 34 w. od Końskich, ma 57 dm., 372 mk. i 675 mr. obszaru. Utworzona na terytoryum dóbr Góry-Mokre. 7.) **K.**, kolonia włośc., pow. konecki, gm. Pijanów, parafia Mnin. Odl. 24 w. od Końskich, ma 6 dm., 37 mk. i 147 mr. obszaru. 8.) **K.**, pow. włoszczowski, gm. Radków, par. Dzierzgów. 9.) **K.**, folw., pow. chełmski, gm. Brzeziny, par. Łańcuchów. *Br. Ch.*

Kajetanowice, wś włośc. i os. leśna, pow. noworadomski, gm. Garnek, par. Kłomnice. W 1827 r. było tu 13 dm., 108 mk., obecnie mk. 160, dm. 22, ziemi włośc. 386 mr. (os. leśna i karczma należy do dóbr Garnek).

Kajetanówka 1.), folw., pow. lubelski, gm. Piotrowice, par. Bychawka. 2.) **K.**, wś, pow. biłgorajski, gm. Puszcza Solska, par. Biłgoraj. Należała do dóbr Dyle (ob.). 3.) **K.**, folwark, pow. krasnostawski, gm. i par. Wysokie. 4.) **K.**, pow. hrubieszowski, gm. Białopole, parafia Dubienka. Niezamieszczona w spisie urzędowym (Pam. Kniżka lub. gub. z 1872 r.).

Kajetanówka 1.), wś cerkiewna nad strugą Wierzbowcem albo K., o 3 w. poniżej Okninej, o 12 w. od Kapuścinej, 548 mk., cerkiew drew. ś. Jana z r. 1848, po 1741 erygowana. Tuż pod K. za owragiem leży wieś Lubomirka al. Swiniarka, 261 mk. We wsi K. wody żelaziste. 2.) **K.**, wś, pow. radomyski, par. prawosł. Berezówka, nad strugą Bystryjówką, o 2 w. od Berezówki, założona 1807 r., ma 170 mk. 3.) **K.**, wś, pow. czehryński, ob. *Osota.*

Kajetanówka 1.), wś rząd. nad rz. Biłoczą, pow. bałcki, gm. Mołokisz; 280 mk., 58 dm., 229 dzies. ziemi. Wś ta należała do dóbr królewskich, klucza woronkowskiego, 1816 r. nadana na lat 12 admirałowi Tetu z warunkiem opłacania 603 rs. kwarty. 2.) **K.** (*Teklówka?*), wś, pow. bałcki, gm. Baksza, par. Bałta, 130 dm., 1251 mk., 2955 dzies. ziemi włośc., 2786 dzies. dworskiej. Własność Sobańskich. Ob. *Płoska.* 3.) **K.**, wś, pow. jampolski, par. Miastkówka, 365 mk., 488 dzies. ziemi włośc. Należy do Grocholskich. *Dr. M.*

Kajetanówka, rz., pow. zwinogródzki, płynie przez wsie Okninę, Lubomirkę, Kajetanówkę i wpada do rz. Gniłego Tykicza.

Kajetanowo, folw., pow. kolneński, gm. i par. Jedwabne (ob.).

Kajetany, wieś i folw., pow. błoński, gm. Młochów, par. Pęcice.

Kajew, wieś, pow. kutnowski, gm. Błonie, par. Krośniewice. Leży przy szosie zgierskonieszawskiej, odl. od Krośniewic o wiorst trzy. W 1827 r. było tu 25 dm., 251 mk., obecnie 36 dm., 197 mk., gruntu 423 m. *W. W.*

Kajew 1.), wieś, pow. pleszewski, 27 dm., 241 mk., wszyscy kat., 88 analf. Poczta i telegraf w Pleszewie (Pleschen) o 7 kil., gośc. o 4 kil., st. kolei żel. Pleszew o 11 kil. 2.) **K.**, dom. i gm., 4201 mr. rozl.; 3 miejsc.: a) K. dom.; b) Cieśle folw.; c) Karczemka, karczma; 19 dm., 357 mk., wszyscy kat., 127 analf. Własność hr. Sokolnickiego. *M. St.*

Kajków, folw., pow. konstantynowski, gm. Witulin, parafia Bordziłówka, rozległość mr. 148 (u Zinberga pominięty). *Rz.*

Kajków, folw. w pow. mińskim, gub. mińskiej, dobrze zagospodarowany, dziedzictwo niegdyś Chalickich, obecnie Radziwiłłów, należy do dominium Annopol (ob.) *Al. Jel.*

Kajliny, wieś, pow. sejneński, gm. i par. Wiejsieje. Odl. 27 w. od Sejn, ma 17 dm., 85 mieszk.

Kajła, zaśc., pow. święciański, 4 okr. adm., o 35 w. od Święcian, 1 dom, 2 mk. kat. (1866).

Kajmele 1.), wś i folw., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele. Odl. 35 w. od Władysławowa. Liczy 27 dm., 365 mk. W r. 1827 było tu 26 dm. i 232 mk. W K. jako w rezydencyi biskupów żmudzkich była kaplica katol. jeszcze przed r. 1685. W r. 1758 zamieniona na kościół filialny do par. Błogosławieństwo. Obecny kościół w r. 1839 wzniesiony z drzewa. Par. K. dek. władysławowskiego ma 3177 dusz. 2.) **K.**, wś nad jez. Gausty, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera, par. Łozdzieje. Odl. 18 w. od Sejn, ma 9 dm., 57 mk.

Kajmele, wsie, pow. rossieński, par. szydłowska, lidowiańska, kielmeńska. Wieś K. nad rz. Dubissą, ma 6 dm., gleba czarnoziem i glina. Własność Iwanowskiego. *M. D. S.*

Kajmen, ob. *Kajny.*

Kajmenie, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Kajmiałka 1.), wś, pow. kowieński, par. i gm. Czerwony Dwór, ma 9 osad włośc. 2.) **K.**, wieś, pow. kowieński, par. i gm. Czerwony Dwór, o 7 w. od Kowna, o 3 w. od Czerwonego Dworu, przy gościńcu z Kowna do Kiejdan, ma 5 osad włośc., grunta dobre. *J. D.*

Kajminy 1.), wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny. Odl. 40 w. od Maryampola. Ma 2 dm., 5 mk. W Skorowidzu Zinberga mylnie nazwano: Kamminy. 2.) **K.**, wieś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Simno. Odl. 28 w. od Kalwaryi, ma 18 dm., 179 mk.

Kajmów, wś na prawym brzegu Wisły, na zachód od drogi z Baranowa do Tarnobrzegu, w okolicy równej i lesistej powiatu tarnobrzeskiego, należy do parafii rzym. kat. w Miechocinie i jest oddalona o 3 kil. od urzędu poczt. w Dzikowie. Zabudowania większej pos. Wincentego Cetnerskiego leżą w południowej stro-

nie wsi, za któremi ciągną się sosnowe lasy. Według spisu ludności zamieszkuje wieś 189 a obszar większej własności 10 osób, razem 199; według szematyzmu dyec. przemyskiej z r. 1879 należy do Kajmowa 205 rzym. katol. Obszar większej pos. ma 134 m. roli, 14 m. łąk i ogr., 71 m. pastw. i 12 m. lasu; posiadł. mniejszej 99 m. roli, 8 m. łąk i ogr. i 12 m. past. K. graniczy na południe z Machowem a na płn. wschód z Miechocinem. W XV wieku własność Mikołaja Machowskiego h. Habdank i Jakóba Kobylańskiego h. Grzymała (Długosz II, 359). *Mac.*

Kajmowizna, os., pow. nowomiński, gmina Ładzyń, par. Stanisławów.

Kajmy lub *Kaimy*, wś szlach., pow. kolneński, gm. i par. Jedwabne.

Kajnard, ob. *Jahorlyk*.

Kajnary, st. dr. żel. bendersko-galackiej w gub. bessarabskiej.

Kajny, niem. *Kainen*, wieś, pow. olsztyński, nad rz. Łyną (Allef.), na polskiej Warmii, oddawna własność kapituły warmińskiej. Za pogańskich Prusaków nie było tu jeszcze właściwej osady, tylko pole nazywano „campus Kaynyn", od którego teraźniejsza nazwa wzięta. R. 1354 wydała kapituła przywilej prusakowi Kynste na 4 włóki in campo Kaynyn prawem pruskiem na dziedziczną własn. Za to miał konno służyć ze zbroją w wojnie; ryby mógł łowić w jeziorach „in extrema solitudine sitis"; widać, że wtedy owe okolice jeszcze puste były; także łowy były mu dozwolone w tych lasach. Nawiązka wynosiła 30 m. Tego samego roku wystawiła kapituła zupełnie podobne przywileje na 4 włóki posiadłość 2-ą dla Melumen, Astioten i Andangen, na 3-ią posiadłość także na 4 włóki dla Gotko i Kirstana, na 4 włóki w 4-éj posiadłości dla Jana Wisken i Mikołaja, braci prusaków, na 4 włóki w 5 posiadł. dla Tulnicken i Tyczen, na 4 wł. i 6 ą posiadł. dla Sambangen, wreszcie na 7-me miejsce również 4 wł. liczące dla Weluna. R. 1430 wolni prusacy w Kajnach uskarżają się na zbyt wysoką liczbę 7 służb konnych wojennych, które odbywać zobowiązani; kapituła zniżyła im te służby do liczby 4. R. 1461 komtur elbląski Henryk von Plauen splądrował wś wraz z całą okolicą. Po okupacyi rząd pruski zabrał wś K. i wydał na własność prywatną. *Kś. F.*

Kajo, jez., ob. *Inflanty*, tom III, 286.

Kajów, ob. *Kajew*.

Kajowski młyn, młyn wodny pod Lublińcem na Śląsku.

Kajrany, wś, pow. kowieński. par. Hrynkiszki, gm. Kroki, blisko rz. Szuszwy, 16 osad włośc., grunta dobre. *J. D.*

Kajre, jez. na wschód od Szawel, przyjmuje błotnistą strugę Szyładys.

Kajrie, ob. *Kajry*.

Kajrowo, dwór, pow. rossieński, par. niemoksztyńska, nad Szeszuwą, własność Swiechowskiego. *M. D. S.*

Kajry 1.), wieś, pow. rossieński, par. betygolska. 2.) **K.**, *Kajrie*, wieś, pow. szawelski, gm. Szawle, przy trakcie bitym z Szawel do Meszkuję, o 4 w. od Szawel, 66 dusz uwłaszcz. na 503 dzies. ziemi 1-go gat., ma kaplicę mur. katol. M. B. z r. 1792 parafii szawelskiej.

Kajrynele, wś, pow. kowieński, par. Hrynkiszki, gm. Kroki, blisko rzeczki Szuszwy, ma 11 osad włośc., grunta dobre. *J. D.*

Kajrysze, jez. w pow. dyneburskim, 34.42 dzies. rozl., własność rządowa. *Fr. Gl.*

Kajryszki, wieś rząd., pow. trocki, 2 okr. adm., par. Kronie, 49 w. od Trok, 7 dm., 119 mieszk., z tego 16 prawosł., 96 kat., 8 izrael. (1866). Okrąg wiejski K. ma w swym obrębie wsie: K.-Wielkie, K.-Małe, Ginciejkiszki, Januliszki, Jezolina, Łukiszki, Dębowa Buda, Wilkińszczyzna, Polimsze, Gajewszczyzna, Morgiale, Przydatki.

Kajryszki 1.), dobra, pow. szawelski, par. tryska, przy trakcie bitym z Tryszek (o 5 w.) do Wiekszń (o 15 w.), w pięknem położeniu na stromych wybrzeżach bystrej rz. Wirwity, śród zieleni. Mają 21 włók rozl. Zabudowania wszystkie po pożarze nowowzniesione przez Juliusza Syrutowicza, obecnego dziedzica K. Majątek ten z tryskiej eksdywizyi w r. 1811 nabył Józef Syrutowicz, dziedzic Lal w telszewskiem. Rodzina Syrutowiczów, czysto żmudzkiego pochodzenia, nobilitowana przez królów polskich, do początku XIX wieku nosiła nazwę: Syrajtys i dziedziczyła Syrajcie pod Telszami. R. 1878 Juliusz Syrutowicz zbudował w K. na rzece Wirwicie młyn ze wszelkiemi udoskonaleniami, o pięciu żarnach, przytem zaprowadził młocarnię, z któréj i sąsiedzi korzystają. Dla ułatwienia komunikacyi przeprowadzono od młyna przez lasy i bagna 2-wiorstową drogę bitą ku Popielanom. 2.) **K.**, wieś, pow. szawelski, gm. tryskiej, 60 osad, 115 dzies. ziemi 3-go gat. 3.) **K.**, wś tamże, 3 os., 15 dzies. ziemi. 4.) **K.**, folw. tamże, przy nowym trakcie bitym z młyna kajryskiego Syrutowicza do Popielan, 3 włóki ziemi leśnej, własność Tadeusza Łukowicza, porządnie zabudowany. *J. Godl.*

Kajśle, zaśc., pow. wileński, 3 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Kajszałaki, wieś szlach., nad rzeką Waką, pow. trocki, 1 okr, adm., 22 w. od Trok, 4 dm., 34 mk. kat. (1866).

Kajszedary, ob. *Koszedary*.

Kajszówka, piękna wieś i znakomity dobrocią gleby i łąkami folwark, w pow. nowogródzkim, w gminie rajeckiej, nad rzeką Serwecz, dziedzictwo Niezabytowskich. Wieś ma

osad 75, miejscowość wzgórkowata, bezleśna.

Kajtarnia, nazwa jaskini znajdującej się o 1/4 mili od Olsztyna śród tamecznych skał. (Star. Polska II, 118).

Kajtoruny, wś rządowa nad jez. t. n., pow. święciański, 1 okr. adm., mk. kat. 108, starowierców, 11, mahometan 10, dm. 14 (1866).

Kajtry 1.) **Wielkie**, jez. w pow. dyneburskim, 52.78 dzies. rozl., własność rządowa. 2.) **K.**-*Małe*, jez. tamże, 4.60 dzies. rozl., także rządowe. *Fr. Gl.*

Kajty, ob. *Holąd Pruski*, tom III, 96.

Kajzerowizna, os., pow. kolski, gm. i par. Chełmno, odl. od Koła 15 w., ma dom 1, mk. 8.

Kajzerówka, osada włośc., pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice. Ma 1 dom, 37 mr. obszaru.

Kakalin, wieś, blisko Małej Wełny, powiat wągrowiecki, 18 dm., 204 mk., 185 ew., 19 kat., 56 analf. Poczta w Skokach (Schoken) o 8 kil., st. kol. żel. Rogoźno (Rogasen) o 24 kil. *M. St.*

Kakasfalu (węg.), ob. *Kakaszowce*.

Kakas-Lomnitz (węg.), ob. *Łomnica Kokoszowa*.

Kakaszowce, węg. *Kakasfalu*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol. paraf., kanał wodny, którym spławiają drzewo do żup solnych w Szorwarze, 632 mk. *H. M.*

Kakawa, nazwa rzeczki, podana w dokumencie z 1283 r. (Watlenbach, Codex diplom. Silesiae, tom II, 79) dała zapewne początek nazwie wsi (Baudouin de Courtenay Drewn. polsk. Jazyk). W dawnym języku używany był wyraz kawić (mącić, przeszkadzać), kawy, kawka (nazwa ptaka). W nazwie Kakawa możnaby dopatrywać śladu reduplikacyi, właściwej prastarym językom aryjskim. *Br. Ch.*

Kakawa 1.) wś, pow. częstochowski, gm. Mykanów, par. Borowno. W 1827 r. było tu 25 dm., 144 mk. Obecnie grunta dworskie zostały rozdzielone na kolonie, i już nazwa ta nie istnieje w spisach urzędowych. (Spis miejsc. gub. piotrk. z 1882). Wspomina tę wieś Długosz (III, 334). i Łaski (I, 521). 2.) **K.**, wś, folw. i osada leśna nad rz. Prosną i strum. Zapławią, pow. kaliski, gm. i parafia Godziesze; odl. od Kalisza w. 19; wś ma dm. 29, mk. 390; osada dm. 3; folw. dm. 8, mk. 16. Folw. K. graniczy na południe z wielkiem ks. poznańskiem. Rozl. wynosi mr. 2055, grunta orne i ogrody mr. 736, łąk mr. 110, pastwisk mr. 2, lasu mr. 1105, nieużytki i place mr. 102. Bud. mur. 16, drewn. 8, płodozmian 9-polowy. Folw. powyższy oddzielony od dóbr Wola Droszewska. 3.) **K.**, *Kakawskie Holędry*, kol., pow. kaliski, gm. i par. Godziesze; odl. od Kalisza w. 20; dm. 24, mk. 224.

Kaki-Mroczki, wś i folw., pow. przasnyski, gm. i par. Krzynowłoga mała; odl. o 12 w. od Przasnysza, ma 25 dm., 247 mk., 1101 mr. gruntu dobrego, 18 nieuż. Włośc. mają 188 mr. gruntu.

Kakischken (niem.), wś w Kurlandyi, powiat grobiński, par. Grobin.

Kaklanka, albo *Kakłanka*, mała rzeczka w powiecie bobrujskim, ma kierunek północny, płynie odludnemi moczarami około mili i pod miasteczkiem Nowe-Dorohi (ob.) wpada do rz. Żeleźnicy, prawego dopływu Ptyczy. *A. J.*

Kakonin, wś, pow. kielecki, gm. i parafia Bieliny. W 1827 r. było tu 29 dm. i 189 mk.

Kakos (węg.), ob. *Łomnica*.

Kakupis, rz., dopływ z prawej strony Sauzdrawy, która do Minii wpada.

Kakurka, przys. Rokitna, pow. gródecki, w płn. stronie obszaru wiejskiego, nad Młynówką, płynącą wzdłuż wschodniej granicy wsi. *Lu. Dz.*

Kal..., ob. *Kał*.

Kal, niem. *Kahlen*, wś, pow. węgoborski, na półwyspie wielkiego jeziora Mamry (Mauer See) i jez. Swiętajt, na polsko-pruskich Mazurach. Jako dawniej jez. Mamry znacznie mniejsze było, z tego wynika, że ludzie do kościoła w Węgielsztynie chodzili drogą kamieniami wyłożoną, które teraz dość głęboko są w wodzie; kiedy woda opadnie, widać jeszcze tę kamienną drogę. Pierwszy znany przywilej dany tej wsi r. 1478; włók było wtedy 5 więcej niż teraz, które wezbrana woda jeziora Mamry zalała. O strasznej legendzie teraz jeszcze opowiadają. Za wsią na polu znajdowała się jak zwykle dawnemi czasy mała buda czyli szałas dla pasterzy, do którego młodzież schodziła się potajemnie na hulankę. Tak też czworo ich przybyło w święto Niewiniątek, ale wtedy czart ich wszystkich porwał z mocy Bożej i okropnie pomordował. Wiele osób ciekawych przychodziło oglądać to miejsce. To się sprzykrzyło gburom i chcieli budę przenieść: podłożyli kloce i drągi, ale nie mogli ruszyć; trwogą opanowani uciekli i domek z podłożonemi drągami zostawili. W takim stanie oglądał go jeszcze r. 1573 znany pruski historyk Henneberger. Z czasem jednak domek zapadł, a na pamiątkę postawili w tem miejscu murowaną kolumnę, na której w czterech językach, polskim, niemieckim, litewskim i łacińskim okropne owo zdarzenie opisali. Mówią, że kiedy kolumny nie było, płaczliwe, głośne narzekania i skomlenie wciąż słyszano. O tej legendzie pisali zdawna Vinc. Barfus, Vera historia de calamitoso et horrendo quatuor personarum interitu, furoribus diabolicis e medio sublatorum, Dantisci 1593, Henneberger 166, Werner, historia de columna Kelnensi w Königsb. wöchentl. Nachr. 1741 Nr. 48, 1748 Nr. 49, Wollweber w Preuss. Archiv 1791 str. 379, Tettau i Temme, Volks-Sagen und Märchen in Masuren 122. *Ks. F.*

Kal, rz., ob. *Bartów.*

Kalabarz, *Kalaborek*, ob. *Kałaborek.*

Kalafindestie, wś, pow. serecki na Bukowinie, o 11 kil. od st. p. Graniczestie, ma cerkiew paraf. grecką nieunicką i 1070 mk.

Kalaharówka, ob. *Kałahorowka.*

Kalameny, węg. *Kelemenfalva*, ob. *Kalomeni.*

Kalamiczanka, potok górski, mający swe źródła w Tatrach orawsko-liptowskich, na wschód od grzbietu górskiego Hawrańca (ob.); płynie na południe doliną górską, zwartą od zach. grzbietem stromo tu spadającego Hawrańca, a od wschodu Sielnickim grzbietem, w którym wznosi się Sielnicka hora (1051 m.) i Sielnicki hrad (1001 m.). W obr. gm. Kalamenów (Kelemenfalu) łączy się z prawego brzegu z potokiem Roztocznym, tworząc Teplańską wodę, uchodzącą do Wagu z prawego brzegu pod Teplą. Długość biegu 6 kil.

Kalarasz, miasto w gub. bessarabskiej, powiecie orgiejewskim, ze st. p. i st. dr. żel. jassko-kiszyniowskiej, o 38 w. od Kiszyniewa.

Kalasantówka, ob. *Chodaczków* i *Bucniów.*

Kalasantowo, wieś, pow. mławski, gmina Ratowo, par. Radzanów; odl. o 27 w. od Mławy, ma 2 dm., 30 mk., 31 mr. gruntu.

Kalatówki. Nazwa pięknej polany w Tatrach nowotarskich, z szałasami, powyżej i na południe Kuźnic zakopiańskich, u wejścia do doliny Kondratowej. Miano jej pochodzi od właścicieli Kalatów, którzy za Kazimierza W. byli sołtysami w Szaflarach. Powyżej polany tej, z pośród licznych ogromnych głazów wapienia liąsowego, tuż pod drożyną leśną, wytryska przeszło 4 m. szeroki potok i spada zaraz po kamieniach na dół przynajmniej na 10 m. Źródło to, mylnie uważane za źródło Białego Dunajca (ob.), zowie się wywierzyskiem potoku Bystrego (ob. Bystre, tom I, 508). Liczne potoki spływające z południowego boku Giewontu do doliny Kondratowej, zwłaszcza w czasie posuch, częścią wysychają, częścią też giną w drobnym zwirze, zapełniającym dno doliny Kondratowej; a płynąc potem pod pokładem ziemi, wydobywają się razem ze stromego wschodniego brzegu polany Kalatówek. Źródło to jest nadzwyczaj wspaniałe i godne widzenia. Przedewszystkiem cudnie się ono przedstawia z dołu, zpoza potoku. Woda tego źródła miała w dniu 19 lipca 1867 o godzinie 10 i pół rano 3·75°C przy ciepł. pow. 18·4°C; a dnia 13 sierpnia o godziuie 10 rano 4°C. przy ciepł. pow. 11°C. Mierzył ciepłotę jego Zejszner w latach 1839, 1840, 1841 i 1843. Z pięciu pomiarów jego przeciętna ciepłota wody czyni 4·06°C. Wzniesienie tego źródła czyni 1164·5 m. (Janota); 1154 m. (szt. gen.); 1169 m. (Kolbenheyer). Położenie tej polany jest nadzwyczaj rozkoszne. Rozpościera sie stąd cudny widok na okoliczne szczyty. Dokoła piętrzą się wspaniałe turnie, to nagie, to ciemnym lasem świerkowym i kosodrzewiną pokryte. Poniżej tego źródła czyli wywierzyska pot. Bystrego wpadają doń od południowego-wschodu potoki z dolin Kasprowej i Jaworzynki płynące. Por. *Bystre* i *Biały Dunajec.* *Br. G.*

Kalaty, wieś, pow. węgrowski, gm. Starawieś, ma 6 dm., 68 mk., 117 mr. obszaru. Należała do dóbr Starawieś.

Kalau (niem.), ob. *Kaliszkowice* i *Kalawa.*

Kalaushoefchen (niem.), folw., pow. fyszhuski, st. p. Pobethen.

Kalawa, niem. *Kalau*, wś, pow. międzyrzecki, 61 dm., 452 mk., 421 ew., 30 kat., 1 żyd, 18 analf. We wsi dwa większe gospodarstwa, jedno ma 703 mr., drugie 279 mr. Kościół paraf. kat. należący do dek. zbąszyńskiego. Poczta w Jordanie o 4 kil., st. kol. żel. w Swiebodzinie (Schwiebus) o 14 kil., od miasta pow. i telegr. w Międzyrzecu (Meseritz) o 10 kil. Kalawa należała niegdyś do opactwa cysterskiego w Paradyżu. Kościół paraf. już istniał r. 1510; jeden z zakonników paradyskich księży cystersów wypełniał przy nim obowiązki duchowne. Podczas wojny szwedzkiej za Jana Kazimierza szwedzi złupili i spalili kościół r. 1655. Opat paradyski Edmund Zagorów odbudował go r. 1660. Kościół spalił się ponownie r. 1733, poczem opat Józef Gorczyński wzniósł go na nowo. W paraf. kalawskiej znajdowały się jeszcze kościoły: 1) we wsi opackiej Wysoka i 2) w Jordanie.

Kalawa, niem. *Calau*, miasto powiatowe na dolnych Łużycach, w obwodzie regencyi frankfurckiej. Najbliższa okolica dziś zniemczona, wschodnia część powiatu jeszcze serbska. Stacya kolei żelaznej na liniach Halle-Gubin i Kamjenc-Lubnjow (Kamenz-Lübbenau). O historyi miasta pisał Merbach „Geschichte der Stadt Calau." *A. J. P.*

Kalazin, m. pow. gub. twerskiej.

Kalba (dokum.), ob. *Kalwa.*

Kalbassen (niem.), dobra stadninowe, pow. piłkalski, st. p. Kussen.

Kalbe (doknm.), ob. *Kalwa.*

Kalborno, *Kaborno*, wś, pow. olsztyński, na polskiej Warmii, oddawna własność kapituły warmińskiej. Roku 1656 było tu włók 30, wolnych 10, pełniących 1 służbę w wojnie; dawali 7 i pół ł. pszenicy i tyleż żyta, 1 funt wosku i 1 fenig chełmiński. Po rozbiorze Polski rząd pruski zabrał tę wieś i wydał na własność prywatną. Pola w tej wsi noszą różne nzzwiska jak np. Dworznice, Łazówki, Przecze, Stożyska, Kujawy, Krzyżowki, Marchwiaki, Ogrodawki, Bagnówki, Gazówki. *Ks. F.*

Kalbszagel (niem.), osada do wsi Sławkowo, pow. kartuski, st. p. Szymbark.

Kalcze, wś nad jez. t. n., pow. telszewski, okr. polic. szkudzki, o 48 w. od Telsz, 7 dm., 65 mk., młyn wodny (1859).

Kalczig (dokum.), ob. *Koltzig* (niem.).

Kalczuny, wieś włośc., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 5 w. od Oszmiany, 10 dm., 120 mk. katol. (1866).

Kalczyk, *Kalec*, dawniej *Kałka*, ob. *Ekaterynosław*, II, 324.

Kaldau (niem.), ob. *Kałdowo.*

Kaldaun (niem.), wś i domin., pow. głupczycki, par. Nassiedel, o 2 i pół mil na płd. od Głupczyc. Dom. ma 360 mr. gruntu, wś 21 osad, 102 mr. gruntu, ludność morawska.

Kaldeling, nazywała się dawniej w dokum. wieś położona w okolicy Tczewa, w pow. starogrodzkim, często razem z wsią Narkowami wspominana. Nie wiadomo teraz, któraby to wieś była, ponieważ osady żadnej tego nazwiska tam nie ma. Istnieją nieco podobne w brzmieniu przy Narkowach pod Tczewem położone dwie wsie: Wielgłowy, niem. Felgenau i Bałdowo, Baldau, trudno jednak odgadnąć, czy Kaldeling jednę z tych wsi oznacza, albo czy też zaginęło. Mamy o niem następujące wiadomości. R. 1335 posiadali tę wieś Celow i Nikuńc z Chyloni, którzy wypuścili ją w dzierżawę osadnikom na kilkadziesiąt lat. R. 1481 opat pepliński Paweł de Zullen nabył 18 włók w K. z karczmą za 1448 m. od Szymona z Dalwina pod Tczewem. R. 1490 pozostali tu jeszcze dawnejsi osadnicy, siedzący na starych przywilejach, wzbraniali się czynsz zapłacić klasztorowi. Pozwani przez oficyała gdańskiego Grzegorza Grewe, który ów zapis z r. 1335 do akt swoich zaciągnął i pod karą klątwy zagroził, obowiązku dopełnili. Roku 1570 Andrzej Swarożyński, dworzanin królewski, doniósł królowi, jako konwent wieś K. bezprawnie trzyma, ponieważ służby wojennej, choć to wieś dawniej szlachecka, nie pełni itd. Król dał się namówić i pozwolił Swarożyńskiemu objąć K. a klasztorowi wrócić kupno. Już miał posiąść majątek, w tem nagle umarł. Prawa po nim spadły na brata Mikołaja Swarożyńskiego, który wieś K. sprzedał za 3000 tal. bratu opata w Peplinie Krysztofowi Rembowskiemu, posiadaczowi Sumina i Sycymina pod Pogutkami. Fama twierdziła, że to było pozorem tylko, i że ksiądz opat wyznaczył K. na posag dla córki Alberta Rembowskiego, zapewne syna brata Krysztofa, Doroty, mającej właśnie iść za Michała Konarskiego, starostę czarnieńskiego (hamersztyńskiego), a następnie kasztelana gdańskiego i wojew. pomorskiego. Ztąd wywiązał się potem długi proces przed sądem wojewódzkim i przed trybunałem. W końcu poszła sprawa przed sejm, jako że klasztor posiadał wieś szlachecką, a obowiązku służby wojennej zawarowanej w kupnie nie pełnił itd. Sejm jednak nie rozstrzygał, i tak wdano się w umowy. R. 1619 stanęła już ugoda, że klasztor zapłaci 14000 zł. właścicielce Dorocie, wdowie już po Michale Konarskim, i majątek odbierze. Później jednak albo inna przeszkoda stanęła albo ojcom zdawało się za drogo, gdyż r. 1622 przeciwnie oni ustąpili praw swoich na Kaldeling pani Dorocie i synowi jej Stanisławowi, otrzymawszy ustępnego 4000 zł. Tegoż r. 1622 książę Albert Stanisław Radziwiłł nabył od Konarskich wś K., a konwent wydał mu wszystkie przywileje dotyczące wsi. Porównaj X. Kujot Opactwo peplińskie 404. *Ks. F.*

Kaldowe (niem.), wś, pow. malborski, ob. *Kałdowo.*

Kaldunek (niem.), pow. brodnicki, ob. *Kałdunek.*

Kaldus (niem.), wieś, pow. chełmiński, ob. *Kałdus.*

Kalec, wś, pow. piński, 3 okr. polic., gm. Moroczna, mk. 27, własność Skirmunnta.

Kalec, ob. *Kalczyk.*

Kalecza al. *Kalicza* 1.) góra, jedno ze wzgórz okalających Lwów od strony płd.-zachodniej, na których zbudowano cytadelę. 2.) **K.**, ulica we Lwowie na pdm. halickiem, wiodąca z ulicy Zimorowicza na cytadelę.

Kaleczyce 1.) wś włośc., nad rz. Iszczołnianką, pow. lidzki, 3 okr. adm., o 15 w. od Szczuczyna, 10 dm., 89 mk. 2.) **K.**, wś włośc., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 11 w. od Szczuczyna, 14 dm., 170 mk. (1866).

Kalehnen (niem.) 1.) wieś, pow. tylżycki, st. p. Lauszargen. 2.) **K.**, wś i folw., powiat ragnecki, st. p. Langwethen.

Kaleja lub *Kalej*, kol. i folw., pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Kłobucko; odl. 10 w. na półn. od Częstochowy. Kol. ma 60 dm., 394 mk., 1451 mr. a folw. 2 dm., 21 mk., 360 mr. Stanowiły posiadłość klasztoru częstochowskiego jeszcze w XV w. (Długosz, III 170). Obecnie folw. należy do ks. Czerkaskiego; kol. posiada szkołę elementarną. Roku 1827 było tu 30 dm., 239 mk.

Kaleje, wieś, pow. rypiński, gm. Okalewo, par. Skrwilno; odl. 19 w. od Rypina, ma 7 dm., 62 mk., 130 mr. obszaru.

Kaleje 1.) wś, pow. śremski, 10 dm., 123 mk., 18 ew., 105 kat., 47 analf. Poczta w Sremie o 8 kil., st. kol. żel. w Srodzie o 16 kil. 2.) **K.**, folw., pow. śremski, stanowi z folw. Tesinem i leśnictwem Grobelką jednę gminę, 7 dm., 90 mk., wszyscy kat., 30 analf. Należały niegdyś do klucza mechlińskiego. *M. St.*

Kalejtka, *Kaletka*, wś dziedziczna w pow. olsztyńskim.

Kalekancie, wś, pow. wileński, 2 okr. adm., o 62 w. od Wilna, 6 dm., 53 mk. kat. (1866).

Kalemba (niem.), leśnictwo, pow. starogrodzki, ob. *Kalęba*, mylnie *Kalębnica*.

Kalembice, niem. *Kalembitz*, wieś, pow. cieszyński, gm. Pastwiska, par. kat. Cieszyn, na Szlązku austr., rozl. mr. 326, ludn. 263.

Kalembina, wś na lewym brzegu Wisłoka, na zachód od Strzyżowa w pow. jasielskim, par. rzym. kat. w Dobrzechowie, jest oddalona od stacyi poczt. we Frysztaku o 8 kil. Według spisu ludności z 1881 ma sama wieś 238, a obszar większej posiadłości 10, razem 248 mk., z których 229 rzym. kat. Więk. posiadł. należąca do sióstr miłosierdzia w Przeworsku wynosi 152 mr. roli, 23 mr. łąk i ogr., 16 mr. pastwisk i 24 mr. lasu; mniejsza posiadł. 107 mr. roli, 20 mr. łąk i ogr. i 9 mr. pastw. W 1522 r. zapisał według archiwów parafialnych w Podegrodziu na kmieciach tej wsi Jan Trzecieski z Korzuchowa grzywnę popłaty w obec sądu duchownego. *Mac.*

Kalemenfalva (węg.), ob. *Kalomeni.*

Kaleń 1.) wieś i folw., pow. warszawski, gm. i par. Okuniew. W 1827 r. było tu 27 dm., 212 mk. Folw. K. z wsią K. i Banasków. Rozl. wynosi mr. 1245, grunta orne i ogrody mr. 273, łąk mr. 86, pastwisk mr. 46, lasu mr. 128, nieużytki i place mr. 42, w osadach wieczysto-czynszowych mr. 670. Bud. mur. 6, drewn. 5; wieś Kaleń osad 25 z gruntem mr. 136; wieś Banachów osad 5, z gruntem mr. 27. Por. *Hegnerówka.* 2.) **K.**, wś i folw., pow. błoński, gm. Skuły, par. Żelechów (?), od Grodziska w. 10. Rozl. folw. wynosi mr. 589, grunta orne i ogrody mr. 359, łąk mr. 73, pastwisk mr. 13, lasu mr. 88, zarośli mr. 50, nieużytki i place mr. 7. Budowli drewn. 19; wieś Kaleń osad 23, z gruntem mr. 273. 3.) **K.**, wś, pow. gostyński, gm. Szczawin kościelny, par. Suserz. Ma 8 dm., 75 mk., ziemi ornej mr. 291, w połowie żytniej, w połowie pszennej. 4.) **K.**, al. *Kaliń*, wieś, pow. kutnowski, gm. Rdutów, par. Dzierzbice. Ma dm. 27, mk. 329, ziemi ornej mr. 329, lasu mr. 290. Wś K. ma osad 41, gruntu mr. 315. Por. Łaski Lib. ben. II, 455. 5.) **K.**, albo *Holendry*, wś, pow. rawski, gm. Wałowice, par. Rawa. W 1827 r. było tu 33 dm., 194 mk.; obecnie ma 32 dm. i 271 mk., ziemi włośc. 578 mr.; karczma należy do dóbr Konopnica. 6.) **K.**, wieś i folw., pow. rawski, gm. Lubania, par. Sadkowice. Wś ma 28 dm., 356 mk., 384 mr. rozl.; folw. 6 dm., 19 mk., 962 mr. (701 mr. ornego); do folw. należy osada leśna Wykno. 7.) **K.**, attyn., ob. *Domaniewice.* 8.) **K.**, kol., folw. i os. karczemna, pow. piotrkowski, gm. Golesze, par. Chorzęcin. W 1827 r. było tu 19 dm., 83 mk.; obecnie wieś 16 dm., 145 mk., 151 mr. obszaru; folw. 1 dom, 10 mk., 725 mr.; osada karczemna 1 dom, 5 mk., 4 mr. Por. Łaski Lib. ben. II, 179. 9.) **K.**, osada leśna, pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce, 5 mk. 10.) **K.**, wś, ob. *Częstochowa* (I, 853). 11.) **K.**, wieś włośc., pow. radomski, gm. Wieniawa, par. Mniszek; odl. 22 w. od Radomia, ma 7 dm., 113 mk. i 118 mr. ziemi. Część na K. posiadał Piotr Kochanowski, ojciec poety z Czarnolesia. 12.) **K.**, pow. włoszczowski, gm. Secemin, parafia Czarnca; attyn. *Czarncy* (ob.). 13.) **K.**, wieś i folw., pow. garwoliński, gm. Sobolew, par. Korytnica. W 1827 r. było tu 15 dm., 102 mieszk.; obecnie 21 dm., 226 mk. i 603 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Kaleń, ob. *Kąty.*

Kalendszynnen (niem.), wś, pow. jańsborski, ob. *Kałęczyn.*

Kalenen, ob. *Kalehnen* (niem.).

Kalenica, *Kalenice*, wś nad rz. t. n., pow. łowicki, gm. Pszczonów. Odl. 17 w. od Łowicza. W 1827 r. było tu 41 dm. i 287 mk.; obecnie 79 dm., 553 mk. kat., 72 osad włośc., 2244 mr. ziemi i 203 mr. nieużytków. Por. Lib. ben. Łaskiego II, 281.

Kalenica, rzeka w pow. łowickim, ob. *Bobrawa.*

Kalenicze Małe, wieś w pow. zasławskim. Była tu kapl. katol. parafii Łabuń.

Kalenie, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Markuszów. W 1827 r. było tu 18 dm., 120 mk. Wspomina ją Długosz (tom II, 572).

Kalenik, część Oleska, pow. złoczowski, złożona z kilku domów.

Kalenkowszczyzna, wś pryw., pow. dzisieński, o 103 i pół w. od Dzisny, 2 okr. adm., 12 dm., 120 mk. (1866).

Kalenna, wś, pow. skwirski, nad rz. Struhą, o 3 w. od Tatarynówki, ma ludności 595 prawosł., 12 katol., 7 izr.; 1850 dzies. ziemi. Do 1838 r. własność Ign. Pieńkowskiego, potem Piotra i Reginy z Pieńkowskich małżonków Chojeckich. Cerkiew Narodz. N. M. P. ma 41 dzies. gruntu i słynny z cudów obraz Zbawiciela, r. 1746, według wizyty dek pohrebyskiego nie była wykończoną. Do par. K. należy położona o 1 w. wieś Czapieżyńce dóbr borszczajowskich, mająca 443 mk. K. wymieniają w XVIII wieku jako należącą do dóbr borszczajowskich.

Kalenna, rz., ma źródło w pow. skwirskim w Rybczyńcach, wpada do rz. Struhy, dopływu Rosi. Nad tą rzeczką leżą wioski K., Mołczanówka i inne. *E. R.*

Kalennczynnen (niem.), powiat łecki, ob. *Kałęczyn.*

Kalenne, wś, pow. janowski, gm. Modliborzyce, par. Janów.

Kaleńskie, wieś, pow. owrucki, na granicy z pow. radomyskim, nad potokiem biorącym początek na granicy powiatu i płynącym przez

wsie Horbacze, Chodaki, Kuniecz i Czerniawkę, gdzie przyjmuje mały ruczaj i wpada z prawego brzegu do rzeki Użu. Wieś odległa o 12 kil. od mka Iskorościa. Nad rzeką występują labradoryty. *A. L. Br.*

Kaleńskie Budy, ob. *Budy.*

Kalesztan, bagna i błota w puszczy nowogrodzkiej, pow. kolneński, gm. Gawrychy, pomiędzy wsiami Wykiem i Laskami. Z błot K. wypływa t. z. Ossowiecka struga. Błota porosłe lasem, należącym do dóbr donacyjnych Kapiski. *Lud. Krz.*

Kaléta, niem. *Kalitta*, podług Kętrz. osada w pow. brodnickim. Niepodana w skorowidzach. *X. F.*

Kaletka, ob. *Kalejtka.*

Kaletnik, wś i folw. i K.-mały, wieś, odl. 14 w. od Suwałk, pow. suwalski, gm. Sejwy, par. Kaletnik. Posiada kościół paraf. drewn. W 1827 r. K. liczył 32 dm., 287 mk., obecnie zaś K. folw. ma 7 dm., 21 mk., K. wś ma 50 dm., 389 mk.; K.-mały zaś 4 dm., 21 mk. Par. K. dek. suwalskiego dawniej sejneńskiego ma 3240 dusz. Kościół par. erygował Stanisław August 1793 r., obecny zbudowano w 1837 r.

Kaletówka, przys. Skrzydlny, pow. limanowski, nad Stradomką, przy drodze z Dobry do Góry św. Jana. *Mac.*

Kaletwy, niem. *Schulzenbruch*, folw., powiat czarnkowski, 519 mr. rozl., 2 dm., 22 mk., 20 ew., 2 kat., 11 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Krzyżu (Kreuz) o 12 kil. *M. St.*

Kalety 1.) wś, pow. wieluński, gm. Lututów, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia 26 w. Ma dm. 8, mk. 36. 2.) **K.**, wś i os., powiat sejneński, gm. Pokrowsk, par. Teolin. Odl. 29 w. od Sejn. W 1827 r. było tu 11 dm. i 102 mk.; obecnie 21 dm., 227 mk. Por. *Hańcza.*

Kaletyńce 1.) male, wś, pow. ostrogski, o 10 w. na zachód od K. Wielkich, własność najpierw Ostrogskich, potem Jabłonowskich, Sapiehów, r. 1822 sprzedane Proszyńskiemu, marszałkowi pow. ostrogskiego, dziś Pinińskiego, którego ojciec był żonaty z córką Prószyńskiego. W części wschodniej grunt piaszczysty, lecz na niewielkiej przestrzeni, w ogóle pszenny czarnoziem klasy 2-ej. Dwór i ogród nowoczesny, oranżerye, włościanie zamożni, domowy przemysł kobiecy kwitnie. 2.) **K.**-wielkie, wś, pow. ostrogski, o 35 w. na płd. od Ostroga, w 3-im okr. adm. i w gm. Unijów, w położeniu płaskiem. Własność pierwotnie ks. Ostrogskich, potem Jabłonowskich i Sapiehów, gdy księżniczka Jabłonowska wyszła za Leona Sapiehę. R. 1824 sprzedane Janowi Radzimińskiemu, chorążemu pow. ostrogskiego, a r. 1844 przez kupno z licytacyi dostały się Stan. Łobaczewskiemu. Porządny dwór z ogrodem, otoczonym staremi lipami. Gleba czarnoziem 2-ej klasy pszenna. Cerkiew filialna i karczma. Włościanie zamożni. 3.) **K.**, wś, pow. zasławski, par. kat. Zasław, ma 260 mk. i 150 dz. ziemi włośc. Własność niegdyś Koniecpolskich, potem ks. Jabłonowskich, Kaniewskich, Zakrzewskich, obecnie Eustachego Sleszyńskiego. *Z. Róż.*

Kaletyńce, ob. *Kalityńce.*

Kaletyńczyki, wś, pow. ostrogski, gmina Płużno, dawniej własność ks. Ostrogskich, potem Jabłonowskich, od r. 1830 Sleszyńskich. Położenie górzyste. Gleba pszenny czarnoziem 2-ej klasy. Włościanie trudnią się rolnictwem i wynajmem do przewozu. *Z. Róż.*

Kaletys, ob. *Łusza.*

Kaleba, niem. *Kalemba*, królewskie leśnictwo, pow. starogrodzki, w nadleśnictwie Drewniaczki (Wilhelmswalde).

Kalgen (niem.), dobra ryc., pow. królewiecki, st. p. Królewiec.

Kalhusen, *Kallusen* 1.) inaczej *Antbrakupoenen*, wś, pow. gąbiński, st. p. Malwiszki. 2.) *Klein* **K.**, al. *Krausenwalde*, dobra tamże.

Kaliawa, węg. *Kallyava*, wś w hr. spiskiem (Węg.), 298 mk. *H. M.*

Kaliberda, ob. *Siemihory*, *Siédmiogóry*, pow. kaniowski.

Kalichowszczyzna, wś i folw., pow. bialski, gm. Międzyleś, par. Kodeń; odl. 10 w. od Wisznic. Ma 7 dm., 55 mk. i 250 mr. ziemi. Folw. należał do wisznickiego klucza Sapiehów.

Kalicza, ob. *Kalecza.*

Kaliczanka, przedmieście Czerniowiec.

Kaliczanka, rz., prawy dopływ Prutu.

Kalicze, część wsi Chłopy, pow. rudecki.

Kaliczka al. *Kalitka*, strumień, pow. lubawski. Wypływa z jeziora pod Górznem, pędzi młyn przy mieście, przechodzi przez drugie większe jezioro górznieńskie, mija wieś Rudę i łączy się z Branicą, dopływem Drwęcy. Bieg ma północny, długości przeszło milę.

Kalidy, rus. *Kałyty*, przys. Wiszenki Małej, pow. gródecki, na płd.-wschód ode wsi, nad Rudaczką. *Lu. Dz.*

Kaliga, wś włośc., pow. konecki, gm. i par. Radoszyce; odl. 23 w. od Końskich. W 1827 r. było tu 8 dm., 61 mk.; obecnie 18 dm., 115 mk. i 316 mr. obszaru.

Kaligana, ob. *Kuligana.*

Kalihirka, potok, ob. *Załomeszcze* i *Hutar.*

Kalihórka mokra 1.) m. w pow. zwinogródzkim, od Zwinogródki w. 25, od granicy gub. chersońskiej w. 8, od wsi Sobolówka w. 4, przy ruczaju wpadającym do rzeki Wysi o w. 8. Mieszk. prawosł. 900 i żydów 400, kat. 20, apteka. Niegdyś dobra ks. Lubomirskich, w ostatnich czasach Bernardakich, obecnie przeszły na własność p. Abazy; właściciel ma piękny park i dwa pałacyki. Ziemi

2500 dz. Cerkiew prawosł.; katolicka par. w Zwinogródce (Przy końcu XVIII w. była w K. kaplica katolicka). Zarząd polic. w m. Szpole. Dawniej tu była (1848) fabryka piasku cukrowego, lecz z powodu braku opału zamknięta. Strona ta zupełnie bezleśna, zbliżona do stepów gub. chersońskiej. 2.) **K.-sucha**, wś, pow. zwinogródzki, o 4 w. na płd. od m. Mokrej Kalihórki; mieszk. 720. Dawniej własność Łopuchina, potem Bernardakich, razem z Kalihórką-mokrą i wś Elizawetką i Sobolówką, oraz Tołmaczem, stanowiła jeden klucz do 15000 dz. i główny zarząd. Teraz te wszystkie wsie przeszły na własność Stołypina, pasierba ks. Woroncowa. Cerkiew katolicka par. w Zwinogródzce; zarząd policyjny w Szpole. *Dr. T. Hr.*

Kalihórka, sucha i mokra, dwie rzeczki, łączą się i razem wpadają do rzeki Wysi w powiecie zwinogródzkim. *E. R.*

Kalihurka, ob. *Kalihórka.*

Kalikstówka, folw. w Dobrej, pow. dobromilski.

Kalikstowo, folw. szlach., pow. wileński, 1 okr. adm., o 22 w. od Wilna, 1 dom, 21 mk. katol. (1866).

Kalin, *Kalyn* (dokum.), ob. *Kalonke*, powiat brzeziński.

Kaliń, ob. *Kaleń.*

Kalina, ob. *Kalinowa.*

Kalina 1.) **mała**, wś i folw. nad rz. Kalinką, pow. miechowski, gm. Wielkozagórze, par. Miechów. Leży przy drodze bitej z Miechowa do Działoszyc. Wieś rozkolonizowana położona jest w innem zupełnie miejscu niż folwark przy drodze od Miechowa ku Szkalbmierzowi prowadzącej. Folwark od Miechowa w. 7, a kolonia o w. 5 i pół. W r. 1827 było tu 46 dm., 327 mk., obecnie wieś ta liczy 99 dm. (9 mur.) i 628 mk.; osad włośc. 104, z przestrzenią gruntów mr. 1134 pr. 161; grunta dworskie zajmują mr. 471 pr. 153, a oprócz tego lasu mr. 616 pr. 206; są tu dwie osady karczemne, mające 3 mr. gruntu, do skarbu należące, młyn wodny małych rozmiarów. Szkółka elementarna. Wś K. należała od bardzo dawnych czasów do klasztoru miechowskiego, jak to widzimy z potwierdzenia przywilejów klasztornych przez Kazimierza Wielkiego r. 1354 (Nakielski, Miechovia). W XV wieku było tu 17 łanów kmiecych, z których czynsz wynosił po 14 skojców, dawali 30 jaj, 4 kapłony, 2 sery, nadto odrabiali powinności jutrzynami i powabami zwane. Była tu również karczma i młyn, przynoszące dochodu pierwsza dwie grzywny, a drugi kopę jednę. Klasztor miał tu swój folwark. Długosz wymienia również wś Wola Kalińska, dziś nieistniejącą, z której klasztor pobierał tylko czynsze z łanów kmiecych, lecz ani wysokości czynszu, ani ilości łanów nie podaje (Lib. benef. T. III, 22, 24). Po kasacyi zgromadzenia miechowitów K. stała się własnością rządową, a od r. 1868 należy do dóbr donacyjnych Miechów. 2.) **K.-wielka**, wś i folw. nad rz. Kalinką, pow. miechowski, gm. Racławice, przy drodze z Miechowa do Działoszyc, w stronie wsch.-płn. Miechowa, odl. wiorst 9. Posiada kościół paraf. drewniany i szkołę początkową. W r. 1827 nosiła jednę tylko nazwę Kalina wielka, miała 38 dm. i 267 mk., dziś składa się z trzech części a mianowicie Kalina wielka licząca 26 dm. (6 mur.), osad włośc. 19, z przestrzenią gruntów mr. 177 pr. 221; Kalina zarzeczna 15 dm. (2 mur.), os. włośc. 15, z przestrzenią gruntów mr. 116 pr. 245 i Wysiołek Kaliński, utworzony w r. 1868 z gruntów poplebańskich, mający 21 dm., osad włośc. 26, z przestrzenią gruntów mr. 83 pr. 128. Dobra K. wielka, przed niedawnym czasem rozdzielone hypotecznie na dwie części: K. wielka z folw. Rędziny (2 domy drew.) i osadami: Zadole i Grząbki (po 1 domu drew.) zajmują gruntów mr. 1087 pr. 17 i K.-Zarzeczna mr. 411 pr. 141. Nareszcie osada kościelna ma gruntu mr. 7 pr. 53. Ludność ogólna K. ze wszystkiemi attynencyami wynosi 377 głów. K. wielka należy do najstarożytniejszych osad w kraju, jak to widzimy z historyków naszych, w roku bowiem 1241, podczas napadu tatarów, gdy z Bolesławem Wstydliwym i rodziną książęcą zbiegło wiele ludu z ziemi sandomierskiej w krakowską; odbywał się tam właśnie we wsi Kalina, pod przewodnictwem wojewody krakowskiego Włodzimierza, sejmik szlachecki, obradujący nad środkami obrony kraju. Zkąd zgromadzona szlachta udała się w pogoń za tatarami, których dognano o 12 mil na spoczynku pod Wielkiem Turskiem (Długosz. Dzieje t. II, 255; Szajnocha, Dzieła, Warszawa 1876 t. I, 13). Że Kalina bywała wówczas rzeczywiście miejscem zjazdów szlacheckich, przekonywa dokument (Nakielski. Miechovia, p. 164) z r. 1242 na zjeździe w K. wydany (Szajnocha tamże przypiski nr. 40). K. jest gniazdem szlachty herbu Topor, którzy od tej wsi pisali się Kalińskiemi; z tych Jan z Kaliny w r. 1381 był kanonikiem krakowskim; wielu z tego rodu wymienia Niesiecki (Korona Polska etc. wyd. lwowskie 1728 r. t. II, 466 i 467); między innemi Kaliński Łukasz, urodzony w roku 1565, był biskupem sufraganem lwowskim w XVII w., mąż znamienity w swoim czasie nauką, wymową i pobożnością. W XV wieku wś K. należała do szlachty herbu Topor, jak o tem pisze Długosz (Liber benefic. t. II, 82); było tu podówczas 66 łanów kmiecych i wiele folwarków szlacheckich. Kiedy została założona tu parafia i wzniesiony kościół niewiadomo. W XV w. istniał tu już kościół drewniany pod wezw. Wszystkich świętych (Długosz, II,

82). K. wielka par. dek. miechowskiego, ma 839 dusz. 3.) **K.**, pow. jędrzejowski, gm. Węgleszyn, par. Czarnca. 4.) **K.**, ob. *Jętowagóra.*

Kalina, osada, pow. gnieźnieński, 1 dom, 15 mk., należy do gm. i wsi Braunsfeld.

Kalina 1.), kol. do dóbr Hajduki górne w pow. bytomskim. 2.) **K**, niem. *Kallina*, wieś, pow. lubliniecki, par. Cieszowa, nad granicą Król. Polskiego, o 2¼ mili na płn.-wschód od Lublińca, ma wraz z pustk. „Czolka" 50 osad, 844 mr. ronl. Według Knie do K. należą pustkowia: Kaczmarzyk, Odrzykoń, Ostrzęże, Czolka. *F. S.*

Kalinestie 1.) **nad Czeremoszem**, wieś, pow. storożyniecki na Bukowinie, o 7 kil. od Waszkowiec, ma 819 mk. i paraf. cerkiew dyzunicką. 2.) **K.** albo *Jenaki*, wś, pow. suczawski, o 15 kil. od Suczawy, ma 448 mk. i cerkiew. 3.) **K.** al. *Kuparenko*, wś, pow. suczawski, o 9 kil. od st. p. Graniczestie, ma 1112 mk. i cerkiew.

Kalinie, wieś, pow. kamieniecki, gm. Bahowica, par. ormiańska Kamieniec, ma 700 mk., w tem 90 jednodworców; 88 dm., ziemi włośc. 490 dzies., dworskiej 184 dzies. Kolarzanowej dawniej Szlepickiej; 400 dz. Lewickiego i kilka drobnych części. Cerkiew N. P. z 31 dzies. ziemi. Grunta pagórkowate, czarnoziem. K. należało do Lanckorońskich z których Jadwiga wniosła je w dom Humieckich. *Dr. M.*

Kaliniec, las ze szczytem 259 m. wys., w zach. stronie Hrebennego, pow. Rawa ruska.

Kaliniszki, os., pow. kalwaryjski, gm. Kirsna Wielka, par. Simno. W 1827 r. było tu 2 dm., 14 mk. Spis urzędowy (Pam. Kniżka z r. 1878) nie wymienia tej miejscowości.

Kaliniszówka, wś, pow. bracławski, gmina Trościaniec, parafia Woronowica, mieszk. 180, ziemi włośc. 163 dz., dworskiej 349 dz., dom. 30. Grunta w części górzyste, wieś bezleśna, ziemia glinkowata. Należała do Grocholskich. Michał Grocholski nabył ją wraz z kluczem trościanieckim od Stamiła Szandyrowskiego i innych częściowych właścicieli (patrz Pietniczany przez Drwęcę). Następnie władali nią Dwerniccy, Mazańscy; dziś spółki cukrowarnianej stepankowieckiej. *Dr. M.*

Kalinka, *Kalinki*, wś i folw., pow. włodawski, gm. i par. Opole. W 1827 r. było tu 16 dm., 64 mk., obecnie 18 dm., 116 mk. i 1478 mr. obszaru; w tem 1239 mr. ziemi dworskiej.

Kalinka, mały zaścianek w pow. borysowskim, w okr. polic. łohojskim, o milę na południe od miasteczka Hajny, w miejscowości wzgórkowatej położony, ma osadę jednę.

Kalinka, rus. *Kałynka*, część wsi Chmielowa, pow. złoczowski; zajmuje półn. zach. część obszaru, na granicy Sassowa. Jest tu folw. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Kalinka, rz., bierze początek w pow. miechowskim, pod Kaliną małą, na wschód od Miechowa, płynie ku północo-wschodowi przez Kalinę wielką, Słodów, Janowice i pod Ilkowicami wpada z praw. brzegu do Nidzicy. Długa wiorst 6.

Kalinki 1.), os. włośc., pow. sieradzki, gm. Barczew, par. Chojne, odl. od Sieradza w. 13; K. wraz z przyległemi: Dąbrową wielką, Kozami i Budziczną, ma dm. 68, mk. 427. 2.) **K.**, wś i folw. nad rz. Pilicą, pow. noworadomski, gm. Masłowice, par. Bąkowa góra, liczy 30 dm., 290 mk., ziemi włośc. 273 mr. Folw. należy do dóbr Bąkowa góra. 3.) **K.**, ob. *Kalinka.*

Kalinki, mała wioska, pow. kamieniecki, gm. Kujawy, okr. polic. Kupin, par. Tynna, o 42 w. od Kamieńca, w płn. stronie powiatu, ma 21 dm., 140 mk., 330 dzies. ziemi włośc., 93 dzies. Łupkowskiego, 86 dz. Zawadzkiego.

Kalinki, rus. *Kałynki*, część wsi Wolicy, powiat żółkiewski.

Kalinko, wieś, pow. łódzki, gm. Gospodarz, par. Rzgów. Leży przy drodze bitej z Rokicin do Pabianic. W 1827 było tu 26 dm., 228 mk. Należała do dóbr Gospodarz. Por. *Kalino.*

Kalinków, wś, pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa. Odl. 25 w. od Opoczna, ma 20 dm., 147 mk., 325 mr. ziemi włościańskiej i 1 mr. dworsk. do dóbr Janikowice.

Kalinkowo, wieś, pow. siebieski, własność Lucyana Rycka.

Kalinkowo, niem. *Kallinken*, osada do Grudziądza, na bitym trakcie grudziąsko-chełmińskim, pow. grudziąski, na wyżynach prawego brzegu Wisły, ¼ mili od Grudziądza, w okolicy lesistej i płaszczystej. Parafia i poczta Grudziądz, szkoła Zielona Lipa (Grünelinde), bud. 31, dm. 21, katol. 85, ew. 169. K. należała oddawna jako własność do miasta Grudziądza. R. 1504 było tu czynszowników 10, r. 1506 nawet 17. Następnie osada ta uboga opustoszała, rola krzewami i lasem porosła. R. 1624 wypuszcza miasto K. puste na 10 lat gburom z Lubienia, żeby ztąd chrósty brali do płotów. R. 1662 trzyma K. arendarz grudziąski Strzemocina (Preybut); chrósty mógł wybierać na potrzebę, tylko nie drzewa do budowy. Dopiero po okupacyi została ta osada znowu zaludniona. R. 1788 wydało miasto 28 mr. w K. burmistrzowi Genée za rocznym czynszem 5 tal. i 1 włókę 23 mr. za 4 tal. 41 gr. rocznego czynszu; wpłaty dał na wstępie 5 tal. O gruncie piaszczystym zawarowali sobie mieszczanie żeby tyle tylko i to orano, iżby sąsiedzi szkody nie mieli, Ostatnie 14 mr. wydano 10 czynszownikom za 22 i pół srebr. rocznie. Ob. Frölich Gesch. des Graudenzer Kreises. *Ks. F.*

Kalinnik, jez. we wsi Jakubowo, pow. połocki, 10.73 dzies. rozl. *Fr. Gl.*

Kalino, wś, pow. łódzki, gm. Wiskitno, pa-

rafia Rzgów. W 1827 r. było tu 34 dm., 315 mk. W XV w. należała do par. w Tuszynie i nosiła nazwę Kalino al. Kalno większe, dla różnicy od Kalna mniejszego, Kalinka (Długosz., I, 290).

Kalinów 1.), wś, pow. warszawski, gmina Pruszków, par. Raszyn. 2.) **K.**, wieś włośc., pow. radomski, gm. Stromiec, par. Błotnica. Odl. 26 w. od Radomia, ma 10 dm., 53 mk. i 180 mr. obszaru. Por. *Kadłubek.* 3.) **K.**, folw., pow. bialski, gm. Sidorki, par. Biała. Ma 2 dm., 8 mk. i 189 mr. obszaru.

Kalinów (niem. *Kaisersdorf*, rus. *Kałyniw*), niemiecka kolonia, wieś w pow. samborskim, 10 kil. na płn. wschód od sądu powiatowego i urzędu pocztowego w Samborze. Część płn. wsch. przypiera do Koniuszek Sieniawskich (w pow. rudeckim) na przestrzeni 1 kil. Na płd. wschód leżą Kornalowice i Krużyki, płd. zach. część oddzielona jest na przestrzeni pół kilom. Dniestrem od Radłowic, na płn. zachód leży Babina i Pieniany. Cały obszar wiejski ma kształt podługowaty, prawie 8 kil. długi, od 1 do $2^1/_2$ kil. szeroki i leży między Dniestrem na płd. a Strwiążem na płn. Przez środek obszaru płn. poprowadzono t. zw. „wielki kanał" celem osuszenia doliny. Zabudowania wiejskie zajmują płd. część obszaru, wznoszącą się do 280 m. Przez płd. zach. część obszaru a potem wzdłuż granicy płn. zach. idzie gościniec samborsko-lwowski. W czasie wylewu Dniestru i Strwiąża stoi cała dolina a także gościniec, od Pienian począwszy aż do Koniuszek, pod wodą tak, że wszelka komunikacya przerwana. Własność większa ma roli ornej 7, łąk i ogr. 31 mr.; własn. mniejsza roli ornej 908, łąk i ogr. 367, pastw. 272 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 630 mk. w gminie, 4 na obszarze dworskim. Przeważna część mieszk. jest wyzn. rzym. kat. Par. rzym. kat. w miejscu. Przy końcu wieku XVIII utworzono tutaj kapelanię miejscową, którą przemyski biskup Maciej Hirschler wyniósł w r. 1877 do godności kościoła parafialnego. Kościół murowany zbudowano w r. 1816, konsekrowano r. 1858. Do parafii tutejszej należą: Babina, Brzegi, Czernichów, Krużyki i Pieniany. Par. gr. kat. w Babinie. We wsi jest szkoła etat. jednoklasowa. Klucz Kalinowski z folw. i wsiami: Babina, Brzegi, Pieniany, Kulczyce, należał dawniej do dóbr stołowych ekonomii samborskiej i przynosił intraty 5290 złp. Po zajęciu kraju r. 1772 przyłączono go do dóbr samborskich.

Kalinów 1.) dawniej *Wielki K.*, niem. *Kalinow*, dawniej *Gross-Kalinow*, wieś i dobra, pow. wielkostrzelecki, par. Wysoka, przy szosie do Gogolina. Wś ma 18 osad, katolicki kościół filialny, murowany, z XVI w., w stylu gotyckim i szkołę; dobra mają 3055 mr. rozl., własność Zawadzkiej (1864). 2.) **K.**-*mały*, ob. *Kalinowiec.*

Kalinów, por. *Kalinowo.*

Kalinowa 1.), wś, pow. kutnowski, gmina Krośniewice, par. Nowe. W 1827 r. było tu 8 dm. i 92 mk., obecnie liczy 6 dm., 134 mk. Ogólnej przestrzeni mr. 550. Gospodarstwo staranne, zabudowania murowane. Czyt. Łaski Lib. benef I, 472. Według Tow. kred. ziems. folw. i wieś Kalinowo-Włostowo rozl. mr. 582, grunta orne i ogrody m. 540, łąk m. 18, past. m. 2, nieużytki i place m. 22, bud. mur. 13, drew. 4, płodozmian 8 i 10-polowy. Wś Kalinowo-Włostowo osad 12, z gruntem m. 92. 2.) **K.**, wś i folw. nad rz. Swędrnią, pow. kaliski, gm. Staw, par. Kalinowa. Odl. 27 w. od Kalisza, przy drodze ze Stawu do Warty. Posiada kościół paraf. erygowany w XIII w. przez Zarembów. W 1827 r. było tu 30 dm., 297 mk. Do dóbr K. należy folw. Garbów a dawniej i wś Gorzałów. Gniazdo możnej rodziny Zarembów. R. 1480 Jan z K. Zaremba, kasztelan kaliski, wystawił w miejscu dawnego kościoła dzisiejszy murowany, o czem świadczy nagrobek w posadzce. Na utrzymanie proboszcza kupił od Korytkowskiego wieś Kawęczynek i dał fundusz na mansyonarzy. Fundacya ta w pocz. XVII w. upadła. R. 1649 wskrzesił ją arcyb. Maciej Łubieński. W końcu XVIII w. upadła. Czyt. Łaskiego Lib. ben. II, 83. Wś K. ma 25 dm., 329 mk. K. poduchowna 1 dom, 9 mk. K. folw. 5 dm., 68 mk. i K. probostwo 1 dom, 3 mk.; ogółem 32 dm., 409 mk. Par. K. dek. kaliskiego ma 570 dusz. Dobra K. składały się z folw. K. i Garbów, wsi K. i Gorzałów. Rozl. m. 1528; folw. K. grunta orne i ogrody m. 861, łąk m. 9, pastw. m. 7, nieużytki i place m. 54, razem m. 932, bud. mur. 13, drew. 11, płodozmian 15-polowy; folw. Garbów grunta orne i ogrody m. 483, łąk m. 64, pastw. m. 29, nieużytki i place m. 20, razem m. 596, bud. mur. 1, drew. 4, płodozmian 8-polowy. Wiatrak i cegielnia. Wieś K. osad 66, z gruntem m. 147; wieś Gorzałów osad 29, z gruntem m. 253. 3.) **K.**, ob. *Dankowo.* 4.) **K.** lub *Kalinowo*, wś i folw., nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Wężykowa wola, par. Strońsk. Leży przy drodze bitej o 7 w. od Widawy, o 17 w. od Sieradza. W 1827 r. było tu 18 dm., 185 mk.; obecnie 46 dm., 505 mk. i 264 mr. ziemi włośc. Dobra K. składają się z folw. K., Jelno i Kalinowska Lgota i mają 1769 mr. obszaru, w tem 1014 mr. ziemi ornej. Według Tow. kred. ziems. dobra Kalinowo składają się z folwarku: K., Jelna, nomenklatury Bolesławów, wsi K., Bronisze Kalinowskie i Jelno. Rozl. wynosi m. 1254; fol. Kalinowo grunta orne i ogrody m. 417, łąk m. 154, pastw. m. 154, lasu m. 13, nieużytki i place m. 35, razem m. 775, bud. mur. 8, drew.

3, płodozmian 4-polowy; folw. Jelno grunta orne i ogrody m. 281, łąk m. 4, pastw. m. 9, lasu m. 170, nieużytki i place m. 14, razem m. 478, bud. mur. 2, drew. 3, płodozmian 4-polowy, pokłady torfu. Wś Kalinowo osad 47, z gruntem m. 264; wś Bronisze Kalinowskie os. 16, z gruntem m. 260; wś Jelno osad 4, z gr. m. 4. 5.) **K.**, kol. i karczma, pow. kolski, gm. i par. Brudzew, odl. od Koła w. 17. Kol. ma dm. 41, mk. 303; karcz. dom 1, mk. 5. W 1827 r. 11 dm., 105 mk. *Br. Ch.*

Kalinowa, wś u źródeł rz. Serebranki, pow czerkaski, o 5 w. na płd. od Orłowca, okrążone gajami dębowemi, w których i kalina rośnie, ma 1094 mk., cerkiew ś. Mikołaja, 1746 r. jeszcze nie wspominaną. Ludność K. podobno przybyła tu z Polesia.

Kalinowa, ob. *Różyna.*

Kalinowa gòra, ob. *Horożanka.*

Kalinowaty wzgórze (mogiła), 333 m. wysokie, w Czeremchowie, pow. bóbrecki, na zachod. granicy obszaru wiejskiego. *Lu. Dz.*

Kalinowce 1.) al. *Kalinowiec*, nagi szczyt 993 m. wysoki, wznosi się śród lasu rozłożonego w pow. doliniańskim na płd. od Wyszkowa, między górną Mizunką a jej dopływem od lew. brz. pot. Bagna (al. Bahońska). W półn. części tego lasu wznosi się góra Kałuzy. 2.) **K.**, ob. *Kalinowiec.* *Lu. Dz.*

Kalinowice, ordynackie, rządowe i poklasztorne, trzy wsie i folw., pow. zamojski, gm. i par. Zamość, nad rz. Łabuńką, przy trakcie bitym 1-go rzędu z Zamościa do granicy austryackiej, odl. od Zamościa w. 5; liczą K. ordynackie 21 dm., 259 mk. i 393 mr., posiadają wiatrak o 1 kamieniu; K, rządowe 9 dm., 83 mk. i 128 mr.; K. poklasztorne należały niegdyś do pp. szarytek w Zamościu i Szczebrzeszynie, dm. dwor. 2, włośc. 2, razem 4 dm., 17 mk. i posiadł. dwor. 17 mr., a włośc. 29 mr. Gleba ziemi nadzwyczaj urodzajna, wyłącznie pszenna, lasu brak, łąki obfite. Posiadają szkółkę początkową. Istniał tu browar wyrabiający za 8000 rs. W 1827 r. liczono ogółem 31 dm., 185 mk. *T. Ż.*

Kalinowiec 1.), wś i folw., pow. nieszawski, gm. i par. Bądkowo; folw. ma rozl. m. 450, grunta orne i ogrody m. 420, łąk m. 7, nieużytki i place m. 23, bud. mur. 12, drew. 5, płodozmian 14-polowy. Wieś K. osad 15, z gr. m. 17. 2.) **K.**, kol., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Złotków, odl. od Słupcy 20 w., ma dm. 9, mk. 65. 3.) **K.**, wś, pow. węgrowski, gm. i par. Stara wieś. Ma 22 dm., 173 mk i 227 mr. obszaru.

Kalinowiec, niem. *Kalinowitz*, wieś i dobra, pow. wielkostrzelecki, o 1.15 mil od W. Strzelc, przy szosie gogolińskiej. Wieś ma 8 osad, 270 mr. rozl., dwie kaplice, szkołę. Dobra K. składają się z 2 części: K. właściwy i Kalinów mały. Część K. właściwy należała oddawna do Kalinowskich, którzy 1789 r. sprzedali ją hr. Gaszynom; od 1819 r. własność Elsnerów z Gronowa. Kalinow mały w r. 1775 nabyty został przez posiadaczy Kalinowca od dziedziców Wysokiej. Elsnerowie wzorowo ten cały majątek urządzili, zarówno co do uprawy roli jak co do hodowli owiec i bydła. Całe dobra wraz z folw. Dąbrowa obejmują 2680 mr. rozl., w tem 540 m. lasu. *F. S.*

Kalinowiec 1.) (al. *Kalinowce)*, przysiołek Wyszkowa w pow. doliniańskim, na płd. od wsi, blisko granicy węgierskiej. 2.) **K.**, lesiste wzgórze w zach. stronie Uliczna w pow. drohobyckim, na granicy powiatu. Szczyt jego dochodzi 483 m. Leży ono między praw. brz. Jackowa, dopływu Kłodnicy, a lew. brz. pot. Szypilski. Oba te potoki płyną od zach. na wschód i do nich, a przeważnie na płn. do Jackowa uchodzą wody z tego wzgórza. 3.) **K.**, las w półn. wsch. stronie Lubienia wielkiego w pow. gródeckim. Przypiera on do granicy Stawczan i Wolanki. W płd. zach. jego stronie wznosi się Melkin do 308 m. i w tej stronie leży t. zw. Dębowa dolina; w części płd. wsch. dochodzi szczyt jeden 314 m. Dalszy południ. ciąg lasu zwie się Las Garby. 4.) **K.**, ob. *Kalinowce* *Lu. Dz.*

Kalinowiecka Słobódka, mała wioska, powiat winnicki, u źródeł Żerdzia, obok mka Kalinówki, par. Janów, ma 50 dm. *Dr. M.*

Kalinowiecki potok, potok górski, w obr. gm. Wyszkowa, w pow. dolińskim, wypływa z pod grzbietu granicznego Beskidu lesistego na granicy Galicyi a Węgier; płynie górskim parowem na płn., opłukując zachodnie stopy góry Kalinowcami zwanej (993 m.), a przerznąwszy gościniec wyszkowski, wpada po niespełna 3 kil. biegu do Bagna czyli Bahońskiego potoku (ob. t. I, 82). *Br. G.*

Kalinowitz (niem.), pow. wielkostrzelecki, ob. *Kalinowiec.*

Kalinówka 1.), kol., pow. turecki, gmina Skotniki, par. Wielenin, odl. od Turku w. 25 i pół; K. wraz z kol. Czepów średni ma dm. 12, mk. 90. Por. *Czepów.* 2.) **K.**, pow. olkuski, gm. i par. Kroczyce. 3.) **K.**, os. nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Ossa, par. Odrzywół. Od Opoczna 29 w., gruntu mr. 45. 4.) **K.**, os. pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, od Opoczna 8 w., gruntu mr. 43; 2 dm., 5 mk. 5.) **K.**, pow. hrubieszowski, gm. i par. Grabowiec. Nie zamieszczona w spisie miejscowości gub. lubelsk. (Pam. Kniżka w 1872 r.). 6.) **K.**, folw., pow. lubelski, gm. Zemborzyce, par. Abramowice. 7.) **K.**, wieś szlach., pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Rutki, składa się z części K. Basie, K. Bystry i K. Wielobory. W 1827 r. miały one 38 dm. i 272 mk. Części te z temi nazwami istniały już w XVI w. i były

gniazdem rodu Kalinowskich (Gloger, Ziem. Łomż.).

Kalinówka 1.), zaśc. rządowy, pow. wilejski, o 42 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gmina miadziolska, 3 dm., 27 mk. 2.) **K.**, wś rządowa, pow. wilejski, o 42 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. miadziolska, 7 dm., 66 mieszk. prawosł. (1866).

Kalinówka Sasiny, wś gub. grodzieńskiej, w b. ziemi bielskiej.

Kalinówka, wś, pow. białostocki, ma paraf. kościół katol. ś. Anny, przez parafian wzniesiony 1776 z drzewa. Parafia katol. dekanatu białostockiego: dusz 3518. Filia w Brzozowie.

Kalinówka, wś i folwark, pow. zwiahelski, do majątku ostropolskiego należący, własność Szwejkowskich, 18 dm. *L. R.*

Kalinówka, wieś, pow. kowelski, gm. Koszary, o 5 w. od Kowla, ma 20 dm., 118 mk., 240 dzies. ziemi dworskiej, 156 dzies. włośc. Gleba przeważnie rędzina na pokładzie marglowym. *A. Br.*

Kalinówka 1.), wś, pow. taraszczański, parafia prawosł. Żywotów, o 10 w. od Żywotowa, za wsią Osiczną, u zbiegu krzyżujących się licznych dróg, o 2 w. od Osicznej. Do r. 1830 K. była własnością Karola i Jana braci Sienkiewiczów. Karol, sekretarz ks. Adama Czartoryskiego, emigrował z nim zagranicę, i jego część K. uległa konfiskacie. Jan umarł 1850 r. zostawiwszy swój udział żonie Julii. Ziemi w każdej części po 205 dzies. Mieszk. razem 185. 2.) **K.**, por. *Chałaimgródek.*

Kalinówka 1.), wś, pow. mohylowski pod M. Szarogrodem, do 600 mk., 126 dm., ziemi włościan 682, nadana przez ks. Jerzego Lubomirskiego ks. bazylianom szarogrodzkim, następnie oddana monasterowi czerncow szarogrodzkich. 2.) **K.**, wieś, pow. proskurowski, gm. Chodkowce, par. katolicka Mikołajów, mk. 500, ziemi włościa 329 dz., dworskiej 412, domów 76. Odległa od m. Proskurowa o 12 wiorst, własność dawniej Czartoryskich, ks. Wirtemberskiej, Korytkowskich, dziś Czajkowskich. 3.) **K.**, miasteczko w winnickim pow., 185 od Kijowa, o 21 w. od m. Winnicy i nad rz. Żerdziem. Stacya kolei odesko-kijowskiej (między Hulowcami a Sosonkami, o 4 w. od st. p. K., o 65 w. od Zmierzynki). Telegraf, fabryka cukru (mączka) założona przez właściciela teraźniejszego pruskiego poddan. Walkowa, robiąca obrotu do 400,000 rs., gospodarstwo rolne wzorowo prowadzone, jarmarki co 2 tygodnie, mieszk. 800, ziemi włościa 821 dz., dworskiej 1116 dz. Parafia katolicka do Janowa, prawosławna ma cerkiew w miejscu, pod wezw. św. Onufrego, liczy 525 parafian i 44 dz. ziemi. Domów 195, synagoga, sklepów 27, rzemieślników 16 (głównie bednarzy). Majętność ta była dziedzictwem dawniej Chołoniewskich. Jest tu zarząd gminny, do którego należą wsie: Huszczyńce, Pawłówka i inne.

Kalinówka, ob. *Dubrowy.*

Kalinówka (po rusku *Kałyniwka*) 1.), przysiołek Oryszkowiec w pow. bóbreckim, w płd. stronie wsi, na granicy Hołtowic od zachodu, Łuczan od płd. i Leszczyna od wschodu, między Sokołówką a jej dopływem płynącym przez środek Oryszkowiec od wsch. na zachód. Par. gr. kat. w Leszczynie (mk. 158), rzym. kat. w Podkamieniu (mk. 6). Ob. Oryszkowce. 2.) **K.**, folwark w Dziewiątnikach, w pow. bóbreckim, zajmuje wsch. krawędź obszaru i przypiera do Berteszowa. 3.) **K**, kilka domów w Podłubach wielkich i Berdychowie w pow. jaworowskim. 4.) **K.**, część Pomorzan w pow. złoczowskim. 5.) **K.**, przysiołek Biłki szlacheckiej w pow. lwowskim, na płn. zachód od wsi, 272 m. npm., nad Białką, dopływem Pełtwi. 6.) **K.**, wzgórze we wsch. stronie Zapytowa w pow. lwowskim, na granicy Jaryczowa starego. *Lu. Dz.*

Kalinówka albo *Wolica*, *Wojsławka* lub *Wotyka*, rzeczka, poczyna się w pow. hrubieszowskim, pod Białowodami, płynie w stronę płd.-zachodnią pod Kalinówką, Szystowicami, Grabowcem, poczem pod wsią Cieszynem wchodzi w pow. zamojski i przepływając w półn.-zachod. kierunku wś Majdan-Szorcówka, Hajowniki, Swidy, Zabytów, Skierbieszów i Monastyrek, tworzy w 2 ostatnich 2 stawy, do których sciekają miejscowe strumyki, a następnie w pow. krasnostawskim na płn. Izbicy, wpada z praw. brzegu do Wieprza. Przyjmuje z praw. brzegu poniżej Grobowca strumień od Tuczępów, z lewego w temże miejscu strumień od Swidnik, poniżej od Żukowa pod Hajownikami od Iłowca, poniżej Skierbieszewa od Huczki. Długa 35 wiorst. *T. Ż.*

Kalinówka, ob. *Inguł.*

Kalinowo 1.) *nowe i stare*, wieś, pow. brzeziński, gm. i par. Bratoszewice. Obie razem liczą 19 dm. i 170 mk., ziemi włośc. 402 mr. 2.) **K.**, wś i folw. nad rz. Narwią, pow. łomżyński, gm. Drozdowo (ob.), par. Piątnica. W 1827 r. było tu 22 dm., 178 mk. Poprzednio nosiło nazwę K. narodowe i stanowiło własność rządową wraz z osadą K.-Wyszkowszczyzna. Fol. i wieś Kalinowo rozl. m. 1583, grunta orne i ogrody m. 463, łąk m. 304, pastw. m. 240, lasu m. 523, wody m. 39, nieużytki i place m. 14, bud. mur. 4, drew. 12. Rzeka Narew i Narwica przepływają; są jeziora. Wieś Kalinowo osad 45, z gruntem m. 352. Jest to jedna z najpiękniejszych miejscowości w okolicy Łomży, ulubione miejsce letnich zamiejskich wycieczek. Za wsią wznosi się dość znaczna góra, porosła lasem; o górze tej w ludzie krąży wiele podań. (Ob. Rzeczniowskiego „Stara i Nowa Łomża"). W przeszłem stuleciu Kalino-

wo częściowo wchodziło w skład dóbr star. łomż., częściowo było własnością prywatną; część starościńska po rozbiorze kraju była włączoną do dóbr narodowych Mały Płock; w r. 1833 kupił ją od skarbu Walenty Olędzki, w którego ręku znajdowała się podówczas część prywatna Kalinowo. We wsi znajdowało się wybraniectwo, nadane przywilejem z d. 23 listopada 1762 r. przez Stanisława Augusta Walentemu Bargielskiemu. Bargielscy do 1808 r., na zasadzie przywileju, opłacali rocznie po 56 zł. 8 gr. łanowego; w 1808 r. prefektura łomżyńska zmusiła Bargielskich wziąść w zastaw swoje własne wybraniectwo na lat 12 za sumę 1125 zł. 10 gr.; nadto opłacać rocznie 13 złp. 13 gr. 2 szel. czynszu, jakiem prawem, niewiadomo. W 1818 r. na części rządowej spotykamy 3 wybranych (Bargielscy), 5 chałupników i 11 zaciężnych, razem 115 mk. Zaciężni wysiewali po 3 korce jarzyny i tyleż oziminy na swoich 22 mórg 114 pręt. chełm., stanowiących jedną gospodarską osadę; odprawiali do dworu w Kalinowie po 3 dni tygodniowo pańszczyzny (1 dzień sprzężajem lub pieszo i 2 dni ręcznej tłuki) od św. Jakóba do św. Michała; innemi czasami po dniu sprzężajnym lub pieszym tygodniowo; nadto opłacali pewien czynsz w pieniądzach i naturze. Chałupnicy siedzieli na pustych dwóch osadach, posiadali po 9 mr. 10 pręt. chełm. gruntu i odrabiali oznaczoną robociznę. W 1878 r. (podług wykazów rządu gubern.) 46 dm., 226 męż. 250 kob., karczma. Włośc. gruntu 443 mórg (260 orn.), dworskiego 1390 mr. (276 orn., 480 mr. lasu, przeważnie dębiny, 80 wycinków, 3 ogrodn.). 3.) **K**, okolica szlachecka, w obrębie której leżą wsie: K.-Czosnowo, K.-Nowe, K.-Sulki, K.-Stare, wsie szlach., pow. mazowiecki, gm. Chojany, par. Kulesze. Wspominają te nazwy już dokumenta z XV i XVI w. a prócz tych jeszcze K. Trojany (r. 1557) Gloger. Ziem. Bielska. W 1827 r. K. Czosnowo miało 25 dm., 149 mk.; K. Nowe 13 dm., 93 mk.; K. Solki 28 dm., 158 mk.; K. Stare 30 dm., 159 mk. 4.) **K.**, kol. włośc., pow. ostrowski, gm. i par. Długosiodło. Ma 41 dm., 307 mk. 5.) **K.**, wś włośc., pow. ostrowski, gm. i par. Jasienica. W 1827 r. było tu 52 dm., 298 mk., obecnie 62 dm., 612 mk. Podług pomiaru Smejla w 1799 r. liczyła 57 włók 16 mr. magd. W 1818 r. znajdujemy 7 gospodarzy trzydniowych, wysiewających po 5 korcy oziminy i 4 jarzyny i odrabiających 3 dni tygodniowo pańszczyzny sprzężajem lub pieszo, stosownie do woli dworu, 16 dni stacyi i 4 tłuki; 15 gospodarzy dwudniowych, wysiewających po 3 korce oziminy i 2 jarzyny i odrabiających po 2 dni tygodniowo pańszczyzny, 16 stacyi i 4 tłuki; 8 kolonistów osadzonych w 1816—17 r. na pustych dwudniowych osadach; 3 (w tej liczbie jeden kolonista) jednodniowców, wysiewających po 2 korce ozim. i 1 i pół jarz., sołtys, karczma, 8 chałupników, razem 217 mk. Oprócz pańszczyzny opłacała wieś czynszu 994 złp. Pańszczyznę odrabiano do folw. Kalinowa. W 1820 r. urządzono Kalinowę na sposób kolonialny; utworzono 37 os. gospodarskich, 13 ogrodniczych po 2 — 3 mr., szkołę, karczmę (98 mr.), osadę leśną (15 mr.). W 1856 r. urządzono wieś kolonialnie, utworzoną 1 osadę 28-morgową, 39 osad po 35 — 42 mórg, 14 ogrodniczych po 2 — 3 mórg, kowalską i leśną osady, karczmę, szkołę. Czynsz czysty po urządzeniu wynosił 826 rs. 53 kop. Por. *Jasienica.* 6.) **K.**, wś i folw., pow. pułtuski, gm. Obrytte, par. Zambski. Folw. należy do dóbr Gostkowo (ob.). 7.) **K.**, wś, pow. suwalski, gm. Andrzejewo, par. Puńsk. Odl. 24 w. od Suwałk, ma 2 dm., 16 mk. 8.) **K.**, os., pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 41 w. od Maryampola, ma 1 dom, 12 mk. 9.) **K.**, por. *Kalinowa.* *Lud. Krz.*

Kalinowo 1.), niem. *Kallinowen*, wieś, pow. łecki, na polsko-pruskich Mazurach, 1 milę od Ełku. Kościół istniał tu przed reformacyą. R. 1499 za proboszcza Macieja jest proces o wieś Kleszczewo, którą od tej parafii odłączono a do kościoła we wsi Jucha przyłączono: proces ten rozstrzygnął sufragan Jan eppus simbaliensis. St. poczt. 2.) **K.**, wś, pow. lecki, st. p. Lec.

Kalinowska ligota (czy lgota), wś i folw. nad rz. Widawką, pow. łaski, gm. Wężykowa Wola, par. Grabno, ma 26 dm., 220 mk. i 171 mr. ziemi włośc. Folw. należy do dóbr Kalinowa.

Kalinowska-Wola, wś, pow. olkuski, gm. Sułoszów, par. Sąspów.

Kalinowszczyzna, przedmieście Lublina, (ob. *Lublin*),

Kalinowszczyzna, folw., pow. wiłkomierski, własność Kościałkowskich.

Kalinowszczyzna, uroczysko we wsi Leśniki, pow. kijowski.

Kalinowszczyzna, wieś, pow. czortkowski, o 9.5 kil. od Czortkowa, w par. gr. kat. Białobożnica, ma 664 mk. w gminie a 127 na obszarze dworskim. Cerkiew filialna.

Kalinowy ług al. *dół*, wieś, pow. łukowski, gm. Łysobyki, par. Gułowska Wola. Ma 9 dm., 50 mk., 122 mr. rozl.

Kalinowy potok, wypływa w Krechowickim lesie, w obr. gm. Krechowic, w pow. doliniańskim, płynie zrazu na wschód tymże lasem, poczem zwraca się na płn., tworząc na małej przestrzeni granicę tejże gminy z gminą Kadobną, poczem przez lasy Kadobieńskie, między Czarnym lasem od zach. a Majdanem (381 m.) od wsch., a w końcu przez las Zawadzki i w obr. Zawadki uchodzi do Czarnego pot. (ob. t. I. 764, nr. 5). Długość biegu 7 kil.

Kalińskie, folw., pow. noworadomski, gm. i par. Koniecpól.

Kalińskie Błoto, mały folwark w powiecie mińskim, w okolicy dóbr Maćki, w gm. białoruckiej; miejscowość górzysta. *Al. Jel.*

Kalińszczyzna, wś pryw., pow. dzisieński, o 39 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 32 mk. (1866).

Kalisch (niem.), wieś, pow. kościerski, ob. *Kalisz.*

Kalischerheide (niem.), ob. *Kaliszkowice.*

Kaliska 1.), folw., pow. radzymiński, gm. Jadów, par. Kamieńczyk. Folw. K. lit. A, od dr. żel. Łochów w. 5. Rozl. wynosi m. 545, grunta orne i ogrody m. 190, łąk m. 81, past. m. 1, lasu m. 319, nieużytki i place m. 35, bud. drew. 4. Folw. ten oddzielony od dóbr Pogorzelec. 2.) **K.**, wś i folw., pow. włocławski, gm. i par. Lubień. W 1827 r. było tu 12 dm., 107 mk. Folw. K. (z wsią Kaliska i Biernatki), podług opisu z r. 1866 rozl. mr. 615, grunta orne i ogrody m. 460, łąk m. 60, pastw. m. 22, lasu m. 63, nieużytki i place m. 10. Wś Kaliska osad 27, z gruntem m. 79; wś Biernatki osad 5, z gruntem m. 60. 3.) **K.**, wś i folw., pow. włocławski, gm. i par. Kłóbka. Dobra K. liczą 615 mr. obszaru. Wieś K. ma 2 dm., 22 mk., 60 mr. 4.) **K.**, os. leśna, pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, na płd. wschód od Konina, odl. od miasta w. 13, od szosy poznańskiej w. 7; powierzchni 18 mórg n. p., lud. 28 męż., 30 kob., razem 58. Grunt żytni, w części pszenny. Osada ta, dawniej wś dość obszerna, przez kmieci osiedlona, w aktach kościelnych parafii Tuliszków jeszcze w roku 1521 jest wspomnianą (Łaski, Lib. benef. I, 271). W czasie panującego tu morowego powietrza, na początku XVII w., ludność tej wsi zupełnie wymarła. 5.) **K.**, wś, folw. i K., holendry, pow. słupecki, gm. Wilcza Góra, par. Kleczew, dawniej Złotków (Lib. benef. Łaskiego, I, 194). Folw. K. z wsią K., Holendry Kaliskie lub Wymysłów, rozl. wynosi m. 620, grunta orne i ogrody m. 492, łąk m. 25, past. m. 43, lasu m. 29, nieużytki i place m. 32, bud. mur. 10, drewn. 2, płodozmian 13-polowy, pokłady torfu. Wieś Kaliska osad 14, z gruntem m. 12; wieś Holendry Kaliskie lub Wymysłów osad 8, z gruntem m. 195. 6.) **K.**, wś, pow. przasnyski, gm. i par. Baranowo, odl. o 31 w. od Przasnysza, ma 16 dm., 104 mk., 72 mr. gruntu.

Kaliska 1.), wś, pow. wągrowiecki, 13 dm., 87 mk., 15 ew., 72 kat., 36 analf. Poczta najbliższa w Wągrówcu (Wongrowitz), st. kolei żel. w Rogoźnie (Rogasen). 2.) **K.**, osada, powiat szubiński, 1 dom, 10 mk., należy do gm. Buszkowa, najbliższa poczta w Łabiszynie, st. kolei żel. w Chmielnikach (Hopfengarten). 3.) **K.**, dom szosowy, pow. inowrocławski, 1 dom, 7 mk., należy do gm. i wsi Tarkowa. 4.) **K.**, folw., pow. inowrocławski, 3 dm., 31 mk., należy do dom. Tarkowa. 5.) **K.**, osada, powiat mogilnicki, 1 dom, 11 mk., należy do gm. i wsi Gałężewa. 6.) **K.**, niem. *Kaliske*, folw., pow. międzyrzecki, 4 dm., 56 mk., należy do wsi i gm. Lewic (Lewitz). *M. St.*

Kaliska 1.), trzy miejscowości w pow. starogrodzkim: a) K. król., niem. Königl. K., wieś włośc., w lesistej i piaszczystej okolicy, przy granicy pow kościerskiego, obejmuje gbur. posiadł. 8, zagrodn. 11, obszaru mr. 1356, kat. 105, ew. 60, dm. 24. Parafia Zblewo, szkoła Piece, poczta Frankifeld. Odległość od Starogrodu $3^1/_4$ mili; b) K. szl., niem. Adl. K., nad borzechowskiem jeziorem, dobra, liczą obszaru mr. 1346, katol. 24, ew. 54, dm. 4. Parafia, szkoła i poczta Lubichowo. Odl. od Starogrodu 2 mile; c) K., leśn. do nadleśn. Okonin, kat. 3, ew. 3, dom 1, poczta Frankifeld. 2.) **K.** albo *Pisanki*, nowa osada, r. 1825 na wykarczowanym lesie kartuskim założona, dawniej własność oo. kartuzów, pow. kartuski. Obszaru liczy mr. 65, gbur. 1, zagrod. 4, katol. 40, ew. 13, dm. 4. Parafia, szkoła, poczta Kartuzy, dokąd odległość $^1/_4$ mili. 3.) **K.**, niem. *Beeck*, włośc. wś, pow. kościerski, przy bitym trakcie kościersko-gdańskim (na Żukowo), blisko granicy pow. kartuskiego, 1 milę od Kościerzyny. Obszaru liczy mr. 3708, włośc. 22, zagrodn. 22; katol. 21, ew. 332, dm. 44. W miejscu jest szkoła ewang. i karczma. Parafia i poczta w Kościerzynie. Wieś ta otrzymała prawa własności przywilejem z d. 1 kwiet. 1820. 4.) **K.**, niem. *Kalisken*, os. do Gródka, pow. świecki, w lesistej okolicy nad Czarną wodą, bud. 10, dm. 9, ewang. 52. Parafia Drzycim, szkoła Gródek, poczta Laskowice. 5.) **K.**, mała osada nad rz. Brdą, pow. tucholski, przy trakcie bitym świecko-tucholskim, na mapach wojskowych wskazana, w skorowidzach urzędowych niezamieszczona. 6.) **K.**, nazywały się oddawna łąki czy też pastwiska na nizinach prawego brzegu Wisły, między wsią Rzeczkowem a Skłodzewem, w pow. toruńskim. Należała początkowo do miasta Torunia. R. 1577 wydana przez radę braciom Rentschkau (? Renczkowski) za rocznym czynszem 8 m., z tej przyczyny najbardziej, że nie mogliby się obyć bez tej łąki; lasu jednak toruńskiego, który jest tamże, nie mają ruszać. Teraz jeszcze łąka pewna do Skłodzewa należąca zowie się Kaliska. Ob. Wernicke, Gesch. der Stadt Thorn 305. *Ks. F.*

Kaliske (niem.), ob. *Kaliska*, pow. międzyrzecki.

Kalisken (niem.), pow. świecki, ob. *Kaliska.*

Kaliski 1.), wś szlach., pow. konstantynowski, gm. i par. Przesmyki, ma 16 dm., 101 mk. i 250 mr. obszaru. 2.) **K.**, wś, pow. siedlecki,

gm. Tarków Wielki, par. Paprotnia. Ma 17 dm., 112 mk. i 419 mr. obszaru.

Kaliski, staw, niem. *Kalisch-Teich*, w wodozbiorze górnej Odry, pod Opolem.

Kaliskie Holędry, ob. *Kaliska*.

Kalisko, os. fabr., pow. piotrkowski, gm. Łękawa, par. Grocholice. Jest tu fabryka parowa desek i łat z produkcyą na 31200 rs.

Kalisz, jedna z najdawniejszych osad polskich, stolica województwa, obecnie gubernii, leży w dolinie rzeki Prosny, przerzniętej kilkoma jej odnogami i dopływami, gdyż w tym punkcie znaczne obniżenie poziomu koncentruje wody dość rozległego okolicznego obszaru (por. *Kał*). K. leży pod 51°45' szerok. półn. i 35°45'8" dług. wschod. Odl. od Warszawy 224 w., od najbliższych stacyj dr. żel. w Łodzi 105 w. (przez Sieradz i Łask) i w Kutnie o 110 w. (przez Turek i Koło). Najbliższa stacya kolei w sąsiednim w. ks. poznańskiem Ostrowo o 16 w. Położony blisko granicy od Prus, o kilka wiorst od komory pogranicznej w Szczypiornie, połączony jest drogami bitemi z Koninem, Turkiem, Sieradzem i dalszymi powiatowemi miastami gubernii. Z K. szedł dawniej trakt fabryczny do Łowicza, mil 23 (Błaszki-Sieradz-Łask-Pabianice-Łódź-Zgierz-Stryków-Domaniewice); dziś dochodzi do Łodzi mil 15. K. posiada dwa kościoły paraf. katolickie, cerkiew prawosławną, kościół par. ewangelicki (pojezuicki), synagogę, szpital św. Trójcy na 60 łóżek z przytułkiem dla 12 kalek, szpital starozakonnych na 25 łóżek, dom schronienia dla starców i kalek na 30 osób, ochronę na 80 dzieci, gimnazyum męzkie klasyczne, gimnazyum żeńskie, Z władz rządowych mieszczą się tu: rząd gubernialny, sąd okręgowy, dyrekcya szczególowa Tow. Kred. Ziemskiego, filia banku polskiego, zjazd sędziów pokoju okr. I i sąd pokoju okr. I dla Kalisza i Błaszek, magistrat, gubernialny urząd pocztowy, stacya telegraficzna międzynarodowa. Według zatwierdzonego przez władze budżetu, w r. 1882 K. ma mieć rs. 58,835 kop. 75 dochodu, a 53,076 rs. 17½ kop. rozchodów; czysty zatem remanent wynosić powinien z końcem roku rs. 758 kop. 90. Nadto miasto posiada w banku polskim w formie kapitału żelaznego na 4% rs. 122,787 kop. 40 i pół, zapasowy zaś fundusz na 3% wynosi rs. 53,614 kop. 45½; oprócz tego wypożyczono miejscowym obywatelom na budowę domów i zabezpieczono na hipotekach wzniesionych nieruchomości rs. 49,280 kop. 89. Tym więc sposobem majątek m. Kalisza w kapitałach dosięga pokaźnej sumy rs. 225,682 kop. 75. Długi zaś na kasie miejskiej ciążące stanowią zaledwie 10,320 rs. Wyżej podana cyfra dochodu powstaje głównie z wpływów z nieruchomości, przywilejów, i t. p. własności miejskich, skąd otrzymanem będzie rs. 19,278 kop. 45, przemysłowcy i t. p. wniosą w formie kanonu 1770 rs., dochody uboczne i niestałe podatki miejskie dadzą rs. 3,455 kop. 4; opłaty od wekslów, akt sądowych i 50% od podatku podymnego wzbogacą kasę Kalisza na rub. sr. 22,497 kop. 26, resztę stanowią dochody drobne i nadzwyczajne. Wydatki miejskie, których ogólną cyfrę wymieniliśmy, rozpadają się na następujące grupy: rs. 14,249 kop. 46 kosztować będzie utrzymanie zarządu miejskiego, policyi i służby zdrowia, utrzymanie nieruchomej własności miejskiej a także wynajem lokalów dla władz pochłonie rs. 4296 kop. 50, na utrzymanie miasta wporządku a także na roboty melioracyjne wydaném będzie rs. 10,165 kop. 70, szkoły, zakłady dobroczynne i szpitale dostaną w formie subwencyi rs. 9457 kop. 50, na umorzenie długów asygnuje się rs. 516, wydatki nieprzewidziane i nadzwyczajne mogą spotrzebować rs. 3314 kop. 27; nakoniec w formie jednorazowych wydatków na większe roboty do gospodarstwa miejskiego należące, przeznaczono rs. 11,046 kop. 73. Cyfry tu podane pokazują, że Kalisz należy do bogatszych miast Królestwa. Według uprzednio zbieranych statystycznych danych, miasto to liczyło oprócz gmachów rządowych, 400 domów prywatnych, dających w ogóle 214,000 rs. dochodu, ludność miasta wynosiła 15,137 dusz, w tem 6724 męż. a 8413 kob. i rozpadała się pod względem wyznania na katolików w liczbie 7330, prawosł. 75, ewang. augsburskich 1956, resztę zaś przypadało na żydów, stanowiących prawie 20%. „Kiedy K. powstał i kto go założył, tego ani z kronik, ani ze starodawnych akt miejscowych żadną miarą dociec nie można (pisze p. Cezary Biernacki w Encykl. Orgelbr.). O dawności K. świadczy wzmianka w Ptolemeuszu, który wyraźnie wspomina o mieście Calissia, mieni je być stolicą plemienia Ligeów, i naznacza mu prawie tenże sam stopień geograficzny, pod jakim leży dzisiejszy K. Wszelako Ptolemeusz popełnia tu błąd, utrzymując jakoby Ligee ci mieli być plemieniem germańskiem; bo badania i krytyka historyczna dowodnie wyjaśniły, że cały obszar kraju leżący po nad Wisłą, Wartą, Odrą i sięgający aż po za Łabą, zajmowany był od najdawniejszych czasów przez szczep lechicki. Sama nazwa Kalisza wskazuje początek jego słowiański. Nazwa ta powstała zapewne ztąd, że pierwotna posada miasta leżała na bagnistem porzeczu rzeki Prosny, tam właśnie gdzie dziś znajduje się wieś Stare Miasto. Swiadczą o tem: Bogufał, Kadłubek, Długosz, Bielski i wielu innych (ob. Przegląd naukowy z r. 1848, II, 265). Zakładanie osad i grodów śród błot niedostępnych było powszechnem tak u Słowian jak i innych ludów

w epoce przeddziejowej. Zapewne niedogodność tego miejsca, nawiedzanego ciągłemi powodziami, skłoniła mieszkańców do przenoszenia się częściowego w inne. Opodal starego miasta ciągnęły się piękne błonia, nieco wywyższone, wolne od zalewów i jakby z natury naznaczone do dźwigania grodu, bo okrążone odnogami Prosny, a więc łatwe do obrony, zdrowsze położeniem i obfitujące w wodę. Tu też obok starego wznosić się zaczął nowy Kalisz. Zmiana ta posady miasta nastąpić musiała dopiero w XIII wieku, bo inaczej Mieczysław Stary, fundując kościół św. Pawła około r. 1167, pewnieby go nie w starem ale w nowem zbudował mieście, gdyby to ostatnie już wtedy istniało. Przy końcu zaś XIII stulecia znajdujemy już wyraźną wzmiankę o starym i nowym Kaliszu, a to w przywileju Władysława Łokietka z r. 1298. Miasto nowe szybko wzrastać musiało w zamożność i ludność, skoro już Kazimierz W. troskliwie się niem zajmował i murem obronnym opatrzył. Wszelako i stare miasto nie odrazu upadło, a dogorywało zwolna przez jakie lat sto, albo i więcej. Co wnosić można z tego, że będąca w niem kolegiata św. Pawła istniała jeszcze na początku XV wieku, lubo musiała być już wtedy bardzo zniszczoną, gdyż wkrótce w gruzy się rozsypała. Początek też XV w. świadkiem był zapewne zagłady dawnego Kalisza, skoro już w następnym wieku i ślad nawet onego nie został, a tylko tu i owdzie odkopywane gruzy wskazywały dawną miasta posadę. W Bielskim (Kronika II, 69, wyd. z r. 1830) znajdujemy następującą o starym Kaliszu wzmiankę: „W tym zaszła Mieczysława starego prędka śmierć, gdy już miał w wieku lat 73, umarł lata pańskiego 1202. Pogrzebion w Kaliszu, w kościele św. Pawła, który on dał zmurować i pół tumu tam założył i opatrzył dochody; ale potem kościół i miasto na inne miejsce przeniesiono, tak iż dziś na dworze grób jego stoi." Pomimo częstego niszczenia wojną, pożogą i wylewami, świetnym był jednak stan K. za czasów Piastowskich. Podział kraju między synów Krzywoustego, acz zgubny dla kraju, bo przyprawiający o utratę Szląska i Pomorza, korzystnie wpłynął na byt tego miasta, które stało się nawet stolicą książąt i otrzymało od nich liczne przywileje i włości. Powstały tu słynne rękodzielnie sukna (przywilej Przemysława z r. 1291), a stosunki z ościennemi krajami, spławność ówczesna rzeki Prosny i skierowanie traktu handlowego wrocławsko-toruńskiego na Kalisz, wszystko to wpływało na wzrost onego. Wtedy to Kalisz wszedł podobno w związek hanzeatycki, a mieszkańcy snać bardzo wzrośli w zamożność, skoro posyłali swych synów na naukę nietylko do akademii krakowskiej, ale nawet aż do praskiej wszechnicy (J. Muczkowski: Wiadomość o założeniu akademii krakowskiej). Żydzi, wyparci z Niemiec, wcześnie się tu sadowią i otrzymują od księcia Bolesława Pobożnego (r. 1264) ważne przywileje i swobody. Już w XIII wieku rządziło się miasto prawem magdeburskiem i miało swego kasztelana, swój sąd wójtowski (Bandtkie: Hist. prawa polsk.). Przemysław II rozszerzył władzę tutejszych sądów (r. 1283), dodając im oprócz Kalisza, wiele miast okolicznych, jako to: Konin, Pleszew, Wieluń i t. d. (Starożytna polska). Władysław zaś Łokietek nadał tymże sądom roku 1299 prawo miecza. W wieku XIV miał już Kalisz swego starostę grodowego i wojewodę (Volum. leg. I, 57). Musiało miasto zajmować wielkie znaczenie w kraju, kiedy w r. 1434 uczestniczyło w elekcyi Władysława III i kiedy pieczęć m. Kalisza, razem z pieczęciami celniejszych miast polskich i królewską, zawieszoną była przy traktacie zawartym w r. 1436 z krzyżakami (Bandtkie: Hist. prawa polsk.). Miasto K., tak samo jak Kraków, Poznań, Sandomierz i wiele innych, brało udział w obradach sejmowych na równi ze szlachtą (tenże), aż do czasów króla Aleksandra. Od tej wszakże epoki datuje się stopniowo wyzuwanie stanu miejskiego ze służących mu prerogatyw. Upośledzenie mieszczan pociąga za sobą szkodliwe skutki, wiele miast chyli się do upadku, a wojny szwedzkie w XVII i XVIII wieku zadają im cios stanowczy. Kolej tę opłakaną przechodził i Kalisz. Kwitnący za Piastów i za pierwszych Jagiellonów, od wieku XVI zwolna poczyna zmierzać do upadku. Najazdy szweda, pożogi, a do tego jeszcze i zaraza morowa, zniszczyły tak dalece miasto i zdziesiątkowały ludność, że w niem (r. 1719) tylko 34 domów z 78 mieszkańcami ocaleć miało. Za czasów Augusta III, a bardziej jeszcze za Stanisława Poniatowskiego, dźwigać się znowu począł K., ale już nie dosięgnął dawnej swojej pomyślności. Lustracya z roku 1789 wykazuje w nim 3,033 mk. W liczbie tej 881 żydów. Wszelako owo powolne wzrastanie miasta przerwane znowu zostało okropnym pożarem, w r. 1793 wydarzonym. Niemal całe wraz z pięknym ratuszem stało się pastwą płomieni. Zatarły się jednak wkrótce ślady tej klęski, a Kalisz zdobniejszym niż wprzódy powstał z swoich popiołów. Rząd pruski troskliwie zajął się losem i uporządkowaniem miasta, a przez zaprowadzenie kamery, regencyi, landratury, wielce przyłożył się do wzrosty onego. Znaczna liczba urzędników niemieckich osiadła naraz w Kaliszu. W ślad za nimi przyciągali rozmaici rzemieślnicy, fabrykanci, przemysłowcy. Gdyby ten stan rzeczy dłużej był potrwał, K. byłby zupełnie zniemczał. Epoka księstwa warszaw-

skiego, wojenna, tymczasowa, przeminęła dla Kalisza bez wpływu. Od r. 1815 datuje się wzrost i ciągłe przyozdabianie miasta. Sprowadzono licznych przemysłowców, i wiele tu fabryk powstało. Dano im znaczne zapomogi, oddano budynki poklasztorne, a nawet i młyn miejski na folusz. Tylu ofiarami, tylu kosztami dźwignięty przemysł, wpłynąć musiał na pomyślność i pomnożenie ludności miasta. Jakoż w r. 1830 liczył Kslisz już około 14,000 mk. Po wypadkach roku 1831 większa część rękodzielników i fabrykantów opuściła miasto, wyniósłszy z sobą zebrane tu mienie i dostatki. Kronika K., poczynając od wieku XII, jako czasu, pod którym najdawniejszą o tem mieście znajdujemy w dziejach wzmiankę, obfituje we wspomnienia dziejowe. W 1108 r. Zbigniew, wszczęwszy wojnę domową, uchodzi do K. przed Bolesławem Krzywoustym, i zbudowany tutaj przez siebie zamek ludem swoim osadza. Zamek ten niebawem Bolesław zdobywa. W 1202 r. umiera tu Mieczysław Stary i w kościele św. Pawła pogrzebion. Bolesław Pobożny, książe kaliski, r. 1264 nadaje przywilej dozwalający mieszczanom pobierać miarkę soli od wiozących ją na odbudowanie i naprawę miasta. W tymże roku przywileje żydom nadaje. W 1268 r. tenże Bolesław nadaje miastu 10 łanów gruutu przy drodze toruńskiej, ku wsi Kokaninowi. Przemysław II r. 1283 stanowi tu sądy dla miast okolicznych i w tymże roku eryguje szpital św. Ducha, pospolicie duchniakami (a nie Joannici zakon maltański, jak mylnie Długosz a za nim Naruszewicz wspomina) zwany. Roku 1284 Henryk książe wrocławski, bierze zamek, zdradą Sędziwoja kasztelana kaliskiego wydany. W tém zdarzeniu część miasta zgorzała. Roku 1287 Przemysław nadaje miastu cztery łany gruntu we wsi Dóbrcu. Tenże w r. 1291 nadaje miastu wolność założenia pięciu aptek, co dowodzi, że ono musiało już wtedy być zamożne i ludne. Dozwala także pobierać od przedaży sukna cło, z przeznaczeniem tego dochodu na naprawę miasta. R. 1298 Władysław Łokietek lokacyą miasta zatwierdza, nowe swobody nadaje, targowego opłatę w starém i nowém mieście znosi, połowę dochodu z młynów miastu pobierać dozwala. Tenże r. 1299 nadaje miastu prawo miecza (ob. Rzyszczewskiego Kodeks dyplom., 1, 161). Litwini pod wodzą Witenesa r. 1306 najeżdżają Kalisz, niszczą go i wielu braúców uprowadzają. Henryk, książę głogowski, dzierżący Kalisz, r. 1308 potwierdza przywileje miasta i nadaje mu wsie: Dobrzec i Tyniec. Krzyżacy r. 1331 zdobyli i spalili zamek, ale miasta z powodu wylewu rzeki Prosny owładnąć nie mogli. Kazimierz Wielki w r. 1332 potwierdza darowiznę wsi Tyńca, przez Henryka, księcia głogowskiego, uczynioną, z warunkiem utrzymywania spławn na rzece Prośnie. W następnym roku Ziemowit, książę mazowiecki, oblega K., ale znalazłszy dzielny opór, pali tylko wieżę i od oblężenia odstępuje. R. 1338 król Kazimierz stanowi tu jarmark ośmiodniowy na św. Małgorzatę. W 1343 r. zawiera w K. (d. 8 lipca) niekorzystny bardzo traktat z posłami w. mistrza Rudolfa. Tym to traktatem zrzekł się Kazimierz praw do Pomorza. Następnie r. 1350 król ten opasał miasto murem i zamek umocnił. W tymże roku odbył się w K. synod duchowny, zwołany przez Jarosława, arcybiskupa gnieźn., na którym sektę biczowników (ob.) potępiono. W r. 1355 zjechał Ziemowit, ks. maz., z panami radnymi i z Mikołajem, bisk. płoc. i czynił hołd przed obecnym tu wówczas Kazimierzem W. R. 1357 Jarosław, arc. gniez., zwołuje do Kalisza synod, na którym ponowiono uchwałę synodu łęczyckiego (z roku 1285), zabraniającą przypuszczania cudzoziemców, nieświadomych języka polskiego, do posad duchownych i nauczycielskich. Kazimierz W. następnego roku przenosi do K. z wsi Mąki (Męki pod Sieradzem) kanoników regularnych i kościół św. Mikołaja im oddaje. R. 1370 Ludwik, król polski i węgierski, udając się po odbytej koronacyi do Gniezna, przybył do Kalisza, gdzie zgromadzona szlachta wykonała mu posłuszeństwa przysięgę. Roku 1372 królowa Elżbieta wieś Dobrzec, przez króla Kazimierza odebraną, miastu powróciła. R. 1376 d. 17 września umarł w Kaliszu Jarosław herbu Bogorya Skotnicki, arcybiskup gnieźnieński. Następca a siostrzan jego Jan herbu Grzymała, zwany „Suchywilk," był synem Przecława woj. kal. R. 1378 odbył się tu synod pod przewodnictwem tegoż Jana Suchywilka, arcyb. gniezn., na którym uchwalono poselstwa: jedno do króla Ludwika, w Węgrzech na ówczas przebywającego, z żądaniem uwolnienia duchowieństwa od podatku poradlnego (ob.); drugie do Rzymu z powodu, iż biskup poznański, stosownie do żądanego przez papieża wsparcia od duchowieństwa, nałożył na swą dyecezyą uciążliwy pobór. R. 1420 miasto kupuje od Piotra i Janusza Polibonów, wieś Ostrów za 600 marków praskich groszy. Powracający z Palestyny Eryk VII, król duński, r. 1425 przepędził tu z Władysławem Jagiełłą święta Wielkanocne. Król Kazimierz Jagiellończyk r. 1447 i 1450 odwiedzał miasto Kalisz. Z powodu nowych ceł zabroniono kupcom polskim udawać się do Wrocławia, i aby tych ceł uniknąć i jarmarkom tamecznym szkodzić, ustanowiono r. 1451 jarmarki doroczne w Kaliszu, Poznaniu i Wieluniu. Kazimierz Jagiellończyk r. 1465 zawiera tu ugodę z Konradem Czarnym Oleśnickim, który się upominał po żonie swej, księżniczce

mazowieckiej Małgorzacie, spadku wielu ziem do Polski należących. Wypłata 20,000 czerwonych złotych uspokoiła jego pretensye. W tymże roku otrzymuje miasto od króla wolność propinacyi trunków bez żadnych opłat. Roku 1537 pożar niszczy miasto, już naówczas porządnie zabudowane i pozbawia mienia wielu mieszkańców. Z tego powodu Zygmunt I uwalnia miasto od podatków na lat 20. R. 1540 naznaczony został w Kaliszu skład towarów. Przywilej ten właściwie był tylko wznowieniem podobnegoż przywileju, przez króla Olbrachta miastu nadanego. Zygmunt August r. 1552 potwierdzając tenże przywilej, postanawia nadto, iż odtąd wiecznemi czasami tamże każdy kupiec przez siedm dni z wykładaniem towarów stać powinien. W przywileju miastu K. przez Jana Ostroroga z rozkazu króla Olbrachta wydanym, opisano, że komunikacya handlowa pomiędzy miastami pruskiemi a szląskiemi, przez K. koniecznie odbywać się powinna, pod utratą towarów. R. 1555 Zygmunt August nadaje przywilej sukiennikom miasta K.; roku zaś 1557 potwierdza kupno wsi Ostrowa, przytem nadaje miastu wszelkie prawa, jakie wówczas dziedzicom dóbr ziemskich służyły. R. 1559 tenże król po pogorzeli miasta, mieszczan od opłaty cła i podatków na lat 20 w całem królestwie uwalnia. R. 1565 odbywający się sejm, z uwagi że ścieśnienia handlu na korzyść miasta nie powinny czynić ujmy ziemskiemu obywatelstwu, ustanawia w Kaliszu dwa jarmarki doroczne na konie i bydło. Karnkowski Stan. (ðb.), arcyb. gniez., r. 1581 sprowadza tu jezuitów, założywszy im kolegium, kościół i konwikt na 12 ubogich uczniów. Tenże r. 1603 zmarły w Łowiczu pochowany został w kaliskim kościele jezuitów. Tegoż roku w Kaliszu pojawiają się pierwsze druki polskie. Sejm w r. 1613 odbyty, uchwaliwszy pobór niektórych podatków, uwolnił od ponoszenia onych do lat trzech Kalisz, a to przez wzgląd, iż miasto, jak się prawo wyraża, przez ogień funditus w proch obrócone i przez żołnierza skonfederowanego ogłodzone zostało. Roku 1630 zjawiają się tu pierwsze druki łacińskie. Władysław IV potwierdzając r. 1633 swobody miasta, ustępuje mu młyny, tudzież połowę kaduków, to jest prawo do połowy miejscowych bezdziedzicznych spadków. W r. 1655 wojska szwedzkie zajęły miasto i mocną osadziły go załogą. Lecz w następnym roku Weiher, woj. malborski i Jakób Rozrażewski, woj. inowrocławski, szturm do zamku i miasta przypuścili, lecz dla silnej obrony dopiero za nadejściem z posiłkami samego króla Jana Kazimierza, załogę szwedzką do poddania się przymusili. Michał Korybut r. 1673 dozwolił miastu pobierać opłatę mostowego po trzy grosze od konia, przeznaczając dochód ten na utrzymanie mostów i budynków miejskich. Sejm w r. 1676, mając wzgląd na klęski poniesione przez obywateli miasta, uwolnił ich wiecznemi czasy od przechodów żołnierskich, stanowisk, stacyj łanowych i wszelkich zimowych. August II posiłkowany przez wojska moskiewskie, pobiwszy na głowę pod Kaliszem przy wsi Zawody (raczej Zawodzie) r. 1706 wojska szwedzkie i te, co trzymały stronę Leszczyńskiego i wziąwszy w niewolę samego ich dowódzcę Manderfelda, zajął Kalisz. Miasto w czasie walki wiele ucierpiało, bo trzy czwarte części, razem z kościołem św. Mikołaja, stały się pastwą płomieni. Pamięć owej bitwy w pobliskiej Kalisza wiosce Zawodzie dochowała się, lud bowiem dotąd wzgórza tameczne szwedzkiemi okopami nazywa. Jest podanie, iż w tem miejscu stał niegdyś zamek, starościńskim zwany. Na zwaliskach tedy wspomnionego gmachu, Szwedzi szaniec założyli. Bytności jego dowodzą do dziś dnia wykopywane cegły i drzewo do budowy używane. W lat kilka po wzmiankowanej bitwie, srożyło się w Kaliszu morowe powietrze, którego ofiarą prawie cała ludność miasta padła. Mieszczanie r. 1787 zawierają komplanacyę z żydami, która w roku następnym zyskuje potwierdzenie komisyi dobrego porządku. Mocą tej komplanacyi zabroniono żydom szynku trunków zagranicznych i krajowych i tylko na rzecz synagogi dozwolono utrzymywać cztery szynkownie trunków krajowych; dalej zabroniono im budować lub nabywać domy w mieście. R. 1793 zgorzało całe niemal miasto, wraz z pięknym i starożytnym ratuszem, którego wieża do najwyższych liczyła się w Polsce. W tymże roku w październiku, zesłanym został do K. major pruski Schak, wraz z budowniczym, celem zdania sprawy: w jaki sposób i jakim kosztem da się przerobić lewo skrzydło gmachu pojezuickiego na korpus kadetów; część bowiem kolegium po prawej stronie kościoła pojezuickiego (dziś ewangelickiego) będąca, miała już wtedy swoje przeznaczenie na pomieszczenie biur kamery i regencyi, które tu jednak dopiero w r. 1798 z Piotrkowa przeniesiono. W skutek przedstawienia majora Schak, rząd pruski wyznaczył 26000 talarów i zaraz w następnym roku zajęto się przebudowaniem opustoszałego po jezuitach gmachu. Wyznaczony atoli fundusz okazał się wkrótce niewystarczającym, tak, iż zwiększonym być musiał do sumy 75,000 talarów. W czasie zniesienia zakonu, kolegium posiadało dobra: Kokanin, Lisków, Taczanów, Stopieszyn, Kościelec, Zawódź, Skarszewo. Posiadało też kolegium swoją drukarnię, potem do Łowicza przeniesioną. Budowla postępowała dosyć prędko, tak że już w 1795 r. znalazło się dosyć miejsca na pomieszczenie 12 kadetów z 2 guwernerami i rządzcą insty-

tutu. W następnym czasie pomnożono stopniowo i mieszkania i liczbę kadetów, a w r. 1797 nastąpiło wykończenie gmachów i zupełne otwarcie korpusu kadetów. Rząd pruski nakazał przyjmować do kadetów dzieci szlacheckie od 8—10 lat wieku. Liczba kadetów nie przenosiła wtedy 125. Uczono ich języków: niemieckiego i francuzkiego, początków arytmetyki i geometryi, historyi brandeburskiej, historyi naturalnej i tańca, a co ciekawe to, iż religia i język polski nie były tu wykładane. Do tych przedmiotów dodano później początki rysunku wojskowego, geometryi i fortyfikacyi. Wychowańcy kaliscy przechodzić następnie mieli do berlińskiego korpusu kadetów. Za księstwa warszawskiego rozszerzono zakres nauk i podniesiono korpus do rzędu wyższych tego rodzaju zakładów. Przyjmowano do niego dzieci zasłużonych w kraju wojskowych, urzędników i obywateli, od 10—16 lat wieku. Wykład nauk urządzony był w ten sposób, ażeby wychowańcy nietylko wojskowemu, ale i cywilnemu zawodowi w danym razie poświęcać się mogli. Za czasów kongresowego królestwa uległ zupełnemu przeistoczeniu kaliski korpus kadetów. Oddano go pod zarząd ministra wojny, a wykład nauk zastosowano wyłacznie do potrzeb wojskowości. Liczba kadetów wynosiła około 220, podzieleni byli na dwie kompanie. Komendant wraz z przydanemi oficerami zawiadywał instytutem, szczegółowy zaś nadzór nad profesorami i wykładem nauk poruczony był oddzielnemu dyrektorowi, niższemu w stopniu od komendanta. W bieżącem stuleciu miasto K. wielokrotnie widziało w swych murach monarchów, książąt i inne dostojne osoby. Do pamiętniejszych dla miasta wypadków należą: bitwa stoczona na błoniach ku Kokaninowi w d. 13 lutego 1813 roku między wojskami rosyjskiemi a kontyngensem saskim, pod wodzą generała Reynier będącym. Roku 1827 przeniesiono tutejsze szkoły wojewódzkie do miasta Piotrkowa trybunalskiego. Korpus kadecki roku 1832 d. 1 czerwca rozwiązany został. Z pomiędzy kadetów, 30-tu udało się do korpusów petersburskich, 16 zaś do korpusu moskiewskiego. Wraz z kadetami wyjechało do Petersburga 3 korpusowych oficerów. Roku 1835 przebudowano teatr, wzniesiono kilka letnich budowli i poczyniono wielkie przygotowania do przyjęcia panujących osób i ich orszaków, za których przybyciem odbyły się pod Kaliszem wielkie rewie wojska. Przedstawienia baletu warszawskiego, wspaniałe iluminacye, kosztowne fajerwerki i rozmaite uroczystości, jakie wtedy miały miejsce, trwały przez cały miesiąc, których opis drukowany istnieje pod tytułem: „Opisanije zaniatij wojsk imperatorsko-rossyjskich i korolewsko-pruskich, bywszich w sborie pri gorodie Kalisze w 1835 godu, w prisutstwii ich wieliczestw Imperatora wsierossijskaho Nikołaja I i korola pruskaho Fridricha Wilhelma III. Sostawleno pri gławnom sztabie diejstwujuszczej armii połkownikom kniaziem Teniszewym; Sankt Peterburg, 1837 goda, w tipografii Pluszara," str. 141, 8-vo majori z dodaniem 11 tablic planów. W skutek tego zjazdu wystawiono na placu przed kościołem św. Józefa pomnik żelazny, na pamiątkę przymierza między Rosyą a Prusami; odkrycie tego pomnika odbyło się w d. 25 czerwca 1841 roku. Pierwszy jarmark wełniany w Kaliszu odbył się w dniu 28, 29 i 30 maja 1843 roku. W rok zaś później w miesiącu grudniu nastąpiło zwinięcie rządu gubernialnego kaliskiego i przeniesienie biur jego do Warszawy. Później skutkiem wszczętego d. 18 lipca 1852 roku, przy ulicy Piskorzewskiej, pożaru, 50 domów w samej dzielnicy żydowskiej zgorzało. Na domiar nieszczęścia tegoż samego roku cholera szerzyła się tu z całą zaciętością. Śmierć objęła cały obszar miasta w swoje ramiona i przedziesiątkowała jego mieszkańców. We dwa lata później (1854 r.) straszliwa znów i od najdawniejszych czasów niepamiętna powódź zalała całą południowo-zachodnią część miasta. Za czasów Rzeczypospolitej Kalisz miał kasztelanią większą, a generał wielkopolski był zarazem kaliskim starostą. Herb miasta, wyobrażony na autentycznej pieczęci z czasów Kazimierza Jagiellończyka, jest brama miejska zan knięta z dwiema nad murem wieżami, między któremi postać męża z czapką (rogatywką) na głowie, trzymającego w lewej przy ustach trąbę, której dźwiękiem do czujności jakoby mieszkańców pobudza, a w prawej różczkę; gwiazdka koło głowy. Napis około herbu: Sigillum majus Civitatis Callisiensis primeve fundationis. Jest to więc najpierwszy herb, jakiego miasto Kalisz używało. Starostwo grodowe kaliskie, wedle lustracyi z r. 1564 obejmowało miasta: Kalisz z zamkiem i Koło oraz wsie: Nędzerzewo, Winiary, Staremiasto, Piotrów, Pawłówko, Krzywosącza, Kościół, Głogowa, Jankowo, Grodzisko i Krasowice. W r. 1771 posiadał je Jerzy Mniszek, generał wielkopolski, opłacając kwarty złp. 2,286, a hyberny złp. 2,970 gr. 20. Kalisz, lubo starożytnem jest miastem, nie wielu jednak pomnikami przeszłości pochlubić się może. Ustawnie walące się klęski, mianowicie najazdy Szweda, mór, pożogi, wylewy wód i t. p., istotnym były tego powodem. I z onego zniszczenia powstało jakby inne miasto; gdyby nie kilka kościołów i szczątków muru Kazimierzowego, nie byłoby w niem żadnych zgoła zabytków minionych wieków. K. leży w dolinie poprzerzynanej odnogami rzeki Prosny;

wszystkie też niemal ulice, albo wybiegają ku rzece, albo wzdłuż jej wybrzeży się ciągną, a piękny park dodaje miastu niemało ozdoby. Właściwe miasto otoczone jest dwiema odnogami rzeki, kilkanaście mostów ułatwia komunikacyą z przedmieściami i dalszą okolicą. Rynek wprawdzie nie obszerny, ale porządny, dwupiętrowemi domami otoczony. Do rynku zbiega 10 ulic, z których najcelniejsze: Warszawska, Maryańska, Wrocławska. Przy ulicy Maryańskiej plac okazały, z farą, gmachem rządu gubernialnego, kościołem ewangelickim, gmachem b. korpusu kadetów, domem Rozena i żelaznym pomnikiem. W końcu ulicy Wrocławskiej jest piękny z ciosowego kamienia most o jednym łuku. Od tego mostu prawie tuż ponad przeciwnym brzegiem rzeki aż do miejsca gdzie był teatr (zgorzał w dniu 8 kwietnia 1858 r.) ciągnie się ulica Józefiny, wysadzona w połowie swej znacznej długości czterema rzędami drzew, przy której wznosi się okazały gmach trybunału, a za tym po jednej i drugiej stronie piękne mieszkalne murowane domy. Z przedmieść: Warszawskie i Wrocławskie są dosyć porządne. Placów i ulic w Kaliszu, w ogóle było 1860 r. przeszło 40. Domów: murowanych 234, drewn. 186, razem 420. Ogólna ludność w roku 1860 wynosiła 12,835 mk., z tych podług narodowości: polaków 6,000, niemców 2,405, rosyan 7, żydów 4,423; których główne zatrudnienie i sposób utrzymania stanowią: handel, przemysł, rękodzieła i rzemiosła. Miasto K., jak to już powiedzieliśmy, ubogiem jest w starożytne pamiątki. Dwa najdawniejsze kościoły, św. Wawrzyńca i św. Pawła, istniejące niegdyś w Starym Kaliszu, ze zmianą lokacyi miasta upadły i zniszczały. Podobnież i zamku ślad nawet nie został. Oprócz tego pięć jeszcze innych kościołów zniesionych zostało w ostatnich czasach, a mianowicie przy schyłku zeszłego i na początku bieżącego stulecia. Kościoły te były następujące: 1) św. Trójcy, drewniany, na przedmieściu wrocławskiem, naprzeciw kościoła księży reformatów, po dziś dzień istniejącego; 2) św. Walentego, drewniany, na przedmieściu stawiszyńskiem, prawie wprost ulicy idącej z tego przedmieścia ku drodze bitej warszawskiej; 3) św. Ducha, murowany, potém przerobiony na użytek fabryki sukna Repphanów; 4) bernardynek, murowany, położony naprzeciw kościoła św. Ducha. Klasztor bernardynek za rządu pruskiego zniesiony, a na miejscu jego dom dość ozdobny na szkołę akuszeryi założony, lecz nie ukończony. Kościół w czasie wojen francuzkich, wraz z domem rzeczonym, służył za skład słomy i siana, oddany zaś następnie fabrykantowi Repphan, przez tegoż na fabrykę sukna przerobiony został. 5) franciszkanek murowany, położony był tuż przy kościele franciszkanów. Kościołek ten rozrzucony został w r. 1841. Do r. 1835 przez lat blisko 20 odprawiało sie w nim nabożeństwo greckie. Obecnie oprócz kościoła prawosławnego, oraz kościoła ewangielickiego (pojezuickiego) i starożytnej synagogi, istnieje jeszcze w Kaliszu pięć kościołów katolickich. Pomiędzy niemi kościół św. Mikołaja, dawniej kanoników regularnych lateraneńskich, a nateraz parafialny, pierwsze trzyma miejsce. Musiał to być okazały niegdyś gmach, kiedy dziś nawet, chociaż ogołocony z ozdób (skutkiem pożaru z r. 1706), mimo to jeszcze dla swej starożytności poszanowaniem i czcią przejmuje. Założony był za czasów Leszka Białego, około r. 1220, i zostawał początkowo w posiadaniu księży świeckich; a od r. 1358 oddany kanonikom regularnym lateraneńskim, przeniesionym tu ze wsi Mąki (Męka), pod Sieradzem będącej. Wnętrze kościoła zaniedbane; pomiędzy nielicznemi nagrobkami zwraca uwagę tablica marmurowa z napisem w języku łacińskim dziejopisa Stanisława Kobierzyckiego, na filarze bocznym w murze osadzona. Organy są dosyć piękne. W wielkim ołtarzu cudny obraz szkoły flamandzkiego mistrza: zdjęcie z krzyża Chrystusa, kopia znanego oryginału Rubensa i podobno przez tegoż wykonana (Czyt. Tyg. illustr. N. 356, r. 1874). Obraz ten sprowadzony z Antwerpii i darowany temuż kościołowi przez Piotra Żeromskiego, nad kuchnią j. k. mci przełożonego, starostę bydgoskiego. Niegdyś w tym kościele była piękna ambona i starożytna ławka, pokryta rzeźbą, przedstawiającą gilotynę, której opis podał Ed. Raczyński (ob. Wspomnienia Wielkop.); myli się jednak tenże utrzymując, iż ławka ta w kościele farnym znajdowała się. Fara czyli kościół pod tytułem Wniebowzięcia N. P. Maryi, fundowany około roku 1445, z przeznaczeniem na kolegiatę, wprzódy przy kościele św. Pawła istniejącą. W r. 1783 kościół P. Maryi zawalił się, lecz już w r. 1790 staraniem i nakładem księdza Stanisława Kłossowskiego, kustosza tejże kolegiaty, do stanu w jakim się dziś znajduje przyprowadzony został. Skutkiem takowego przerobienia zniknąć musiały ślady starożytności kościoła i wszelkie jego dawne pamiątki. W ołtarzu przybocznej kaplicy, po prawej stronie presbyteryum, jest cudami słynący obraz św. Józefa, i dla tej przyczyny kościół P. Maryi nazywany także bywa kościołem św. Józefa. Krata żelazna stanowi wejście do samej kaplicy, przed którą stoją 4 olbrzymie mosiężne lichtarze, przeniesione z kościoła jezuitów. Do przyozdobienia tego miejsca najwięcej przyczynił się Jędrzej z Kościelska Ogiński, wojewoda trocki. W skarbcu tego kościoła znajdują się godne uwagi aparaty: Kielich srebrny grubo złocony,

emaliowany niebieskim kolorem, z orłami srebrnemi pod koroną kielicha, do koła wypukło wyrobionemi, dar Kazimierza W. z r. 1363. Patyna srebrna starożytnej roboty, z obrazami i napisami. Srebrna złocona monstrancya z r. 1674, przez kartuzów z Gidel kolegiacie darowana. Druga monstrancya srebrna złocona, bardzo misternej roboty, bez żadnych napisów. Oprócz tego znajdują się tam jeszcze 4 bardzo bogate złotolite ornaty. Przed kilku laty kościół ten wewnątrz i zewnątrz odnowiony. Kościół i klasztor księży franciszkanów, założony jeszcze w XIII wieku przez Bolesława Pobożnego, księcia kaliskiego, obszerny, dosyć okazały, ale także ubogi w pamiątki historyczne; w jednym z bocznych ołtarzy znajduje się bardzo starożytny obraz Przemienienia Pańskiego. Kościół i klasztor księży bernardynów, zdobny wewnątrz malowaniem (al secco), nic w sobie jednak szczególnego nie mieści. Fundowany został r. 1465 przez Jana Gruszczyńskiego, biskupa kujawskiego. Kościół i klasztor księży reformatów, ubogi ale schludny, założony r. 1631 za panowania Zygmunta III, staraniem Marcina Kowalskiego herbu Wierusz, syna Adama, łowczego wieluńskiego, sędziego grodzkiego ostrzeszowskiego (Niesiecki II, 679). W kapliczce zwanej żołnierską, sklepienie pokryte malowidłami. Gmachy rządowe w Kaliszu są następujące: 1) pałac biskupi, 2) dom pocztowy, 3) gmach szkół gimnazyalnych, 4) pałac rządu gubernialnego, 5) trybunał, 6) magazyn solny, 7) dom badań, 8) szpital św. Trójcy, 9) szpital starozakonnych, 10) dom schronienia, 11) gmach po korpusie kadetów, zamieniony obecnie na koszary wojskowe. Miasto oprócz placów i innych drobnych realności, posiada jeszcze następujące wsie: 1) Tyniec, 2) Dobrzec Mały, 3) Dobrzec Wielki, blisko Kalisza; w odległości zaś mili: 4) Wolicę, 5) Chełmce, 6) Szałe i 7) Saczyn; nadto o 1 $^1/_2$ mili odległą wieś, 8) Takomyśl; zaś 9) Ostrów kaliski i 10) Pieczyska o mil 4 odległe. Lasy miejskie zawierały morgów nowopolskich 3,172 prętów 240. Znajdują się tu następujące cechy rzemieślnicze: bednarzy, blacharzy, farbiarzy, felczerów, garncarzy, gwoździarzy, introligatorów, kotlarzy, kowali, kuśnierzy, kapeluszników, mularzy, cieśli, mosiężników, młynarzy, mydlarzy, płócienników, powroźników, piwowarów, piekarzy, rymarzy, rzeźników, rękawiczników, ślusarzy, siodlarzy, stolarzy, stelmachów, szewców, sukienników, tasiemników, tokarzy, zegarmistrzów, złotników, oraz zgromadzenie kupieckie. Targi tygodniowe w Kaliszu odbywają się we wtorki i piątki, a to w skutek tabeli przez komisyą rządową spraw wewnętrznych i duchownych, pod d. 24 grudnia 1854 r. za Nr. $^{37965}/_{49560}$ zatwierdzonej, na które z okolic zwożą ziemiopłody, nabiał, drób domowy, trzodę chlewną i rozmaite artykuły żywności. Jarmarków zaś dorocznych sześć, powołanem rozporządzeniem zatwierdzonych, na które to, prócz powyższych przedmiotów, dostarczane bywają kożuchy, obuwie, pomniejsze gospodarskie narzędzia, inwentarz rogaty, konie, a niekiedy towary łokciowe krajowego wyrobu. Oprócz pięknego spacerowego parku i kilkunastu ogrodów owocowych, w obrębie miasta położonych, znajduje się jeszcze w okolicy wiele miejsc, będących celem przechadzek albo przejażdżek mieszkańców Kalisza; takiemi są: Opatówek (ob.), miasteczko liczące około 1,800 ludności, odznaczające się gmachami najznaczniejszej w królestwie fabryki sukna Fiedlera, kościołem, pałacem dziedzica i obszernym angielskim ogrodem. Wieś Winiary, w której znajdował się na wielką skalę urządzony browar, wybornego dostarczający piwa. Wieś Szczypiorno, miejsce to jest od lat wielu bardzo uczęszczane; komora celna, restauracya z porządnym salonem, ogródek i niewielki bór sosnowy, oto i wszystko co się tu znajduje. Wieś Sulisławice, słynąca przed dwudziestu kilku laty wyborowemi owczarniami. Jest tu ogród z pięknym świerkowym szpalerem i kilku aleami w gęstwinie. Wieś Rożdżały o $^3/_4$ mili od Kalisza odległa, między dwoma bitemi do Warszawy wiodącemi traktami, w bardzo romantycznem położona miejscu. Nakoniec wsie: Nosków i Rypinek, z restauracyami dla gości i ogrodami spacerowemi, stanowią przyjemne dla Kaliszan wytchnienie (Dotąd Encykl. Orgelbr.).” Statystyczne dane o mieście i gubernii podaje: „Noworocznik kaliski na 1875 r.”, tudzież wydawane przez miejscową władzę gubernialną w języku rosyjskim: Sprawozdania roczne dla ministeryum spraw wewnętrznych (Obzory) i tak zwane „Pamiatnyja kniżki” tj. roczniki mieszczące prócz wykazu władz opisy i dane statystyczne. W 1881 r. wydany został spis miejscowości zamieszkałych w gubernii (Spisok nasielonnym miestnostiam) z podaniem ludności i odległości od miejsc zarządu. Co do dziejów K. i obecnego jego stanu por. Chodyński Adam „Dawne ustawy miasta K.”, „Przywileje, prawa cechów oraz przemysłu i handlu w dawnym K.” Od 1816—45 wychodził tu Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego; 1830 r. Dziennik Wielkopolski; od 1868 roku Kaliszanin, który zamieszcza często bardzo ciekawe monografie z przeszłości Kalisza i bogate dane odnoszące się do obecnego stanu miasta i całej gubernii. B. szkoła obwodowa tutejsza wydawała 1834—43 w K. „Akta uroczyste zakończenia rocznego biegu nauk”. Czyt. także: „Die Reise nach Kalisch. Das Palatinat u. die Stadt Kalisch historisch-statistisch be-

leuchtet", 2 wyd. Berlin 1835. R. 1835 także wyszły w Warszawie barona Vietinghoffa „Historische Erinnerungen von K." (właściwie przekład z Miroszewskiego). Edw. Stawecki wydał „Album Kaliskie" rysunki S. Barcikowskiego, Warszawa 1857. J. Jeleński: „K. i jego okolice" (odbitka z Niwy) Warszawa 1875 r. C. Biernacki: Jezuici w Kaliszu. Bibl. Warszaws. 1857 I, 1859 II. Wolle „Wiadomości histor., dotyczące m, Kalisza", wraz z 3 planami tego miasta z lat 1785, 1825 i 1878 (1879). *Powiat kaliski* w dzisiejszych granicach utworzony został w 1867 r. z połowy dawnego pow. kaliskiego (z drugiej zaś połowy utworzono pow. turecki). Obszar ogólny wynosi 25,99 mil kw. Graniczy od północy z pow. słupeckim i konińskim, na wschód z tureckim, na południe z sieradzkim i wieluńskim, na zachód zaś z w. ks. poznańskiem. Powierzchnia powiatu przedstawia płaską nizinę z lekkiemi falistemi wzniesieniami w okolicach Kalisza, Opatówka i Koźminka. Gleba żytnia, poprawiona tylko przez długowiekową i staranną uprawę. łąki obfite w dolinach licznych rzek i rzeczek. Lasy wyniszczone. Główną rzeką jest Prosna, stanowiąca przeważną część linii granicznej między pow. kaliskim a w. ks. poznańskiem; do niej spływają liczne drobne strumienie, z których najznaczniejsze są: Trojanówka, prowadząca wody z południowej części powiatu i Swędrnia ze środkowej, wynioślejszej części; obie wpadają do Prosny w pobliżu Kalisza. Pod względem geologicznym okolice te nie zostały należycie zbadane. W dolinie Prosny, w górnym jej biegu powyżej Kalisza warstwy napływowe leżą na pokładzie marglu liasowego, około Kalisza zaś napotkano w dwóch miejscach białą jurajską formacyą. Błotniste brzegi Prosny były już zaludnione w odległych, prawdopodobnie przeddziejowych czasach. Kalisz sam sięga odległej starożytności. Mimo niezbyt żyznej, przeważnie żytniej gleby, zarówno gęste zaludnienie i dawność kultury jak i położenie przy granicy od w. ks. poznańskiego, ułatwiające korzystny zbyt produktów, są powodem zarówno wysokich cen ziemi jak i wysokiego stopnia rozwoju gospodarstwa rolnego, opartego głównie na hodowli bydła i owiec. Niewielką część obszaru zajmują lasy, starannie po większej części urządzone. W 1880 r. było tu 22,634 mr. lasów prywatnych nieurządzonych jeszcze a 15,757 mr. urządzonych, 4,922 mr. zasianych po wycięciu a 5,167 mr. niezadrzewionych ponownie. Włościanie mieli dawniej oddanych 1019 mr., za serwituty otrzymali 635, do osad należało tylko 18 mr. Sady owocowe liczne obszerną zajmowały, stosunkowo do innych stron kraju, przestrzeń, bowiem 897 mr. w posiadł. włośc., 465 na obszarach dworskich a 56 m. w osadach. O produkcyi rolnej świadczą cyfry wysiewu i zbioru, średnio z lat 1870, 71 i 72. Wysiewano wtedy przecięciowo 8,300 czetw. pszenicy a zbierano 38,600 czetw.; żyta wysiewano 32,000 czetw., zbierano 161,000. Największe dobra w powiecie są: Chocz, Brudzew, Szczytniki, Długawieś, Marchwacz, Zbiersk i Petryki, Droszewska Wola i Kakawa, Brzeziny-Zajączki, Rożewo, Opatówek i Józefów. Przemysł fabryczny nie może się rozwijać należycie wskutek konkurencyi wyrobów fabryk niemieckich, wprowadzanych jako kontrabanda, tudzież dla braku komunikacyi kolejowej. Kalisz stanowi główne ognisko przemysłowe powiatu i gubernii. Ogólna cyfra produkcyi powiatu w 1877 r. jest 281 fabryk, 1603 robotn. i 2,376,766 rs. wartości wyrobów. Ludność powiatu w 1870 r. wynosiła 97,818. (Roku 1765 było w powiecie 1833 izr., w K. 808). Pod względem kościelnym powiat kaliski stanowi dek. kaliski dyec. włocławskiej i składa się z 34 parafij: Blizanów, Błaszki, Borków, Brudzew, Chełmce, Chlewo, Chocz, Dębe, Dobrzec, Dzierzbin, Giżyce, Godziesze, Goliszew, Góra, Iwanowice, Kalinowa, Kalisz parafij 2 (kolegiacka 3500 dusz, parafialna 4500 dusz), Kokanin, Kościelec-Kaliski, Kościelna-Wieś, Kosmów, Koźminek, Opatówek, Pamięcin, Piątek Wielki, Przespolew, Rajsko, Rychnów, Staw, Stawiszyn, Tłokinia, Tykadłów i Zbiersk. Dyecezya kaliska, ob. *Włocławek*. Pod względem administracyjnym powiat kaliski dzieli się na 20 gmin: Błaszki, Brudzew Kaliski, Chocz, Ceków, Godziesze, Iwanowice, Kalisz, Kamień, Kościelec, Koźminek, Marchwacz, Opatówek, Ostrów Kaliski, Pamięcin, Staw, Stawiszyn, Tyniec, Zbiersk, Zborów i Żydów. Pod względem sądowym tworzy 5 okręgów sądów pokoju: Tyniec, Stawiszyn, Morawin, Staw, Godziesze. Gmina Kalisz należy do sądu gm. okr. I w Tyńcu, ma obszaru 6649 mr. i 5440 mk. Urząd gm. we wsi Dóbrzec mały i st. poczt. w Kaliszu. W skład gm. wchodzą: Dobrzec wielki wś os. prob., Dobrzec mały dwie wsie, dwa folw., Stare miasto wś, Biskupice smolane os. wieś, Borczysko wieś, folw., Zawodzie wś, os., Kościelna wieś wieś, prob., folw., Ogrody duchowne wś, os., Ogrody starościńskie wś, Rypinek wś, folw., Czaszki dwie wś, dwa folw., Graniczka os., Korczak os., Piekary wś, Stare miasto czyli Chałupka os. R. 1860 powiat K. miał miast 12, z nich rządowych 4 i prywatnych 8, a mianowicie miasta: Błaszki, Chocz, Dobra, Iwanowice, Kalisz, Koźminek, Opatówek, Staw, Stawiszyn, Turek, Uniejów, Warta; w miastach tych było domów 2,236; gmin wiejskich 105, a w nich dymów 13,319. Wyznania rzymsko-katolic-

kiego powiat obejmował 4 dekanaty: kaliski, który miał kościołów parafialnych 15, filial. 4, klasztorów 3, kaplic publicznych 4; stawski, kościołów parafialnych 18, filialnych 4, kaplica publiczna 1; stawiszyński, kościołów parafialnych 12, filialny 1, klasztor 1, kaplic publicznych 2; uniejowski, kościołów paraf. 18, filialnych 2, klasztorów 2 i 7 kaplic publicznych. Powiat kaliski pod względem naukowych zakładów, w r. 1860 liczył: 3 szkoły rzemieślnicze z liczbą 501 uczniów; 31 szkół elementarnych rządowych, w których było 2,782 uczniów; 7 szkół prywatnych z 229 uczniami; nadto 1 szkołę wyższą realną, zamienioną potem na gimnazyum 8-klasowe w Kaliszu. Pod względem sądowym, powiat dzielił się na 2 okręgi: kaliski i warcki.

Gub. kaliska leży w zach. części królestwa polskiego, pomiędzy gub. warszawską z północy i wschodu a piotrkowską od wschodu i południa, zachodnim i zachodnio-północnym bokiem przytyka do Szlązka i w. ks. poznańskiego. Obszar gubernii wynosi 206.55 mil kw. (9994,1 wiorst kw. lub 11,373.5 kil. kw.) i przedstawia trójkątny klin, zwrócony podstawą ku północo-wschodowi. Pod względem układu poziomego obszar gubernii przedstawia płaską nizinę, pochylającą się wogóle ku zachodowi. Różnice we wzniesieniach są wogóle nieznaczne i występują stopniowo, tak że niepodobna dokładnie oznaczyć linii działów wodnych trzech dorzeczy, które spotykamy w obrębie gubernii K. Najmniej wybitnym jest dział wodny między Wartą a Wisłą, powstał on dopiero w czasach historycznych skutkiem osuszenia tych stron przez wycięcie lasów i uprawę roli, co sprowadziło wyschnięcie wielu jezior i błot i obniżenie znaczne poziomu w istniejących jeszcze jeziorach. W dawnych wiekach istniała, zwłaszcza w porze wiosennego przyboru wód, komunikacya wodna między Wartą i Wisłą za pośrednictwem łańcucha jezior zgrupowanych koło Gopła i rz. Bachorzy. Czy północną część gub. kaliskiej a mianowicie północne części pow. słupeckiego, konińskiego i kolskiego uważać należy za dorzecze Warty czy też za dorzecze Wisły tego trudno rozstrzygnąć bez dokładnego zbadania samego terrytoryum. Wody tego obszaru spływają do Gopła, którego brzeg pod Broniszewem wznosi się na 298 stóp. W pow. kolskim między Kołem, Kłodawą, Babiakiem, Izbicą rozciąga się wyżyna wzniesiona średnio na 400 do 430 stóp, podczas gdy dolina Warty pod Kołem przedstawia tylko 282 st. a Koło 305 stóp. Na półn. zachód od Babiaka wzniesienie dochodzi 542 stóp. Różnica wzniesienia pomiędzy Kołem nad Wartą a Broniszewem nad Gopłem, przy trzydziesto-wiorstowej odległości, wynosi około 7 stóp. Również między dorzeczem Warty i Prosny dział wodny niezbyt wyraźny. Za linią tego działu można przyjąć z niewielką różnicą, drogi bite z Kalisza do Turku, z Turku do Sieradza i z Sieradza do Praszki. Obszar objęty temi drogami i stanowiący trójkąt złożony z połów powiatu kaliskiego, tureckiego, sieradzkiego i wieluńskiego stanowi dorzecze Prosny, do której wlewają wody tego obszaru rzeczki: Trojanówka i Swędrnia wpadające do Prosny pod Kaliszem, który stanowi najniższy punkt koncentrujący wszystkie wody okolicy. W południowej części dorzecze Prosny przedstawia szybko wzrastające wzniesienie poziomu. Do lina Prosny pod Praszką wznosi się na 604 stóp. Strojec o kilka wiorst od Praszki ma 737 st., nieco dalej na drodze do Krzepic Jaworzno 890 stóp. Wschodnia część gubernii, stanowiąca dorzecze Warty, jest znacznie wyniośleisza od zachodniej. Obniżenie poziomu doliny Warty jest szybkie i znaczne. Od Działoszyna płynie ona wązką doliną, wyżłobioną śród wyżyny mającej 700 do 800 stóp. Dzietrzniki między Praszką a Działoszynem 714 stóp. W miarę obniżania się poziomu dorzecza, rozszerza się sama dolina rzeki. Sieradz wznosi się tylko 448 stóp. W tureckim i kolskim powiecie przy małem wzniesieniu i łagodnem pochyleniu poziomu dorzecza, Warta rozdwaja często koryto i tworzy obszerną dolinę, pokrytą bujnemi łąkami i torfiastemi mokradlami. Pomiędzy Nerem wpadającym do Warty, a Bzurą która prowadzi do Wisły wody z większej części powiatu łęczyckiego dział wodny jest bardzo niewydatny. Kierunek jego oznacza w przybliżeniu droga łącząca Aleksandrów (w pow. łódzkim) z Poddębicami i Poddębice z Łęczycą. Część północno-zachodnia gub., stanowiąca pow. słupecki, przedstawia płaską nizinę, zlewającą swe wody do Gopła i łączących się z nim pomniejszych jezior. W dawniejszych wiekach jezior było daleko więcej i obecne miały znacznie większe obszary, dziś pozostały po nich tylko błotniste niziny, jak ta co otacza jezioro Lubstowskie i Mąkolskie lub mokrą zapadlina rozciągająca się koło os. Dobra w pow. tureckim, między Milejowem, Mikulicami, Bądkowem. Z rozszerzeniem się kultury, wycięciem lasów obfitość wód się zmniejszyła, bagna i mokradle osuszono, dna jezior stały się łąkami i rolami. Największe jeziora leżą na granicach gubernii: Powidzkie i Budzisławskie na granicy od w. ks. poznańskiego a Gopło na granicy od w. ks. poznańsk. i gub. warszawskiej. Z leżących wewnątrz gubernii: gosławickie, ślesińskie, skulskie, modzerowskie.

Gubernia kaliska dzieli się na 8 powiatów, 142 gminy, 3 parafie prawosławne; 8 dekanatów, 220 parafij katolickich; 15 parafij ewang.

i jednę reformowaną; 39 okręgów bożniczych. Gub. kaliska należy do okręgu warszawskiej izby sądowej; posiada jeden sąd okręgowy, dwa okręgi sądowe pokojowe z 8 rewirami sędziów pokoju i 47 gminnemi sądami. W gubernii znajduje się miast powiatowych 8, miast niestatowych 5, miast zamienionych na osady 37, wsi 2041, folwarków 1672, kolonij 1116, siedzib oddzielnych 1970, izb oddzielnie zamieszkałych 3,343, wszystkich mieszkalnych zabudowań 135,846. W całej gubernii jest dróg bitych rządowych i gubernialnych wiorst 739 sążni 131. Ogólna ilość gruntów gubernii, od których płaci się podatek, wynosi mórg 1,891,851 prętów 239. W ciągu roku 1881 ilość gruntów zwiększyła się o 633 mr. i 124 pręty. Ogólna ta ilość gruntów dzieli się na 80,128 posiadłości (średnio biorąc przypada na jednę posiadłość 23 1/2 morgi) w ten sposób: na 63 posiadłości rządowych przypada 31476 mr., na 1409 posiadłości miejskich 13,370 mr., na 40 posiadłości należących do instytucyj dobroczynnych 610 mr., na 250 posiadłości kościelnych 1443 mr., na 6379 posiadłości na prawach prywatnej własności oprócz włościan 1,092,610 mr., na 71991 posiadłości należących do włościan podług tabel 752,284 mr. Grunta będące w posiadaniu prywatnych właścicieli rozdzielone są w ten sposób że: osoby pochodzenia rosyjskiego mają posiadłości 5 a 1165 mr.; właściciele majoratów 64 posiadł. obszaru 59,635 mr.; rozdane przez rząd grunta poduchowne na prawach własności posiadłości 48 obszar 11390 mr.; nabyte przez kupno na prawach zupełnej własności, posiadłości 118 a 4902 mr. Do właścicieli polskiego pochodzenia należy posiadłości 71,760 a 1633140 mr., do właścicieli starozakonnych należy posiadłości 7245 a 251,879 m., do właścicieli niemieckiego pochodzenia należy posiadłości 789 a 46,087 mr. Większa część gruntów należy do właścicieli polskiego pochodzenia, którzy mają w posiadaniu 1,633,140 mr. Gospodarstw, należących do włościan, jest 74,266 i te zajmują mr. 767,533; gospodarstw — do innych właścicieli jest 5,662 i te zajmują mr. 1,124,318. W gubernii przeważają małe posiadłości. Prawie 1/3 część powierzchni ziemi, a mianowicie 693,430 mr., rozdzielona jest na części od 5 włók do 6 mórg; takich części jest 34,808 i składają prawie połowę wszystkich (80,128) posiadłości. Z każdym rokiem zwiększa się podział większych posiadłości na większe lub mniejsze działy, i tych działów jest coraz więcej. Sprzedaż większych majątków w całości jest dziś rzadka; przechodzą na własność cząstkową, skutkiem czego ciągle cena ziemi wzrasta. Obecnie cena jednej morgi dochodzi od 120 do 250 rs. Cena ostatnia praktykuje się w sieradzkim powiecie, gdzie trzy razy jest większą niż w latach poprzednich. Obecnie znajduje się w całej gubernii 697 gospodarstw, należących do niemieckich kolonistów i żydów, posiadających razem mr. 47160. Najwięcej kolonistów w powiecie konińskim, gdyż 379, którzy posiadają mr. 13,756. W gubernii znajduje się włościańskich siedzib 58105, w których zamieszkuje mężczyzn 290945, kobiet 304706; ilość mężczyzn, którzy nie posiedli ziemi przez uwłaszczenie, wynosi 29763; takich zaś, którzy otrzymali mniej niż 3 mr. jest 30043, od 3 do 6 mr. 27099, od 6 do 15 mr. 36181, od 15 do 30 mr. 16632, od 30 mr. do 3 włók 2416, od 3 do 5 włók 42, więcej niż 5 włók 5. Z tego się pokazuje, że w gubernii znajduje się ludzi wiejskiego pochodzenia, nieposiadających ziemi, 29763; na pozostałą zaś ludność przypada udziałów 1145418. W ostatnich latach widoczny jest popęd włościan do nabywania gruntów. Od czasu uwłaszczenia włościanie nabyli na własność 48196 mr., których 1/4 część nabyli w roku 1880. Ten popęd objawia się szczególniej w powiatach łęczyckim, sieradzkim, słupeckim. W ogólnej przestrzeni gruntów 1891851 mr., ornej znajduje się 1115692 mr., lasy i zarośla zajmują 323164 mr., sady 16781 mr., ogrody 23738 mr., łąki, pastwiska i wygony 235226 mr., nieużytki 159491 mr., pod zabudowaniami 17759 mr. W dobrach właścicieli ziemskich i należących do skarbu zbożem obsiano, w 1880 r. 399415 mr., zasadzono kartoflami 83000 mr., burakami 16312 mr., pastewnemi trawami 37457 mr., lnem, konopiami i innemi roślinami 10029 mr.; razem 546213 mr. Gruntów miejskich obsiano zbożem 10303 mr., pastewnemi trawami mr. 135, lnem, konopiami i innemi roślinami mr. 41, zasadzono kartoflami mr. 3226, burakami mr. 124; razem 13829. Gruntów włościańskich obsiano zbożem mr. 412592, pastewnemi trawami 8751, lnem, konopiami i innemi roślinami 7648, obsadzono kartoflami 122511 mr., burakami mr. 4148; razem mr. 555650. W r. 1880 w majątkach właścicieli ziemskich użyto stałych robotników i robotnic w zimie 28915, w lecie 40658. Robotnik pojedyńczy pobiera do 70 rs. rocznie; z rodziną od 20 do 35 rs., mieszkanie, opał, ordynaryą, kawałek ziemi na len i kartofle i oprócz tego na pańskiej oborze 2 sztuki bydła. Więcej zamożni włościanie rolni utrzymują parobków. Oprócz najemników bardzo wielu włościan utrzymuje w domu komorników, którzy za mieszkanie odrabiają 2 dni w tygodniu. Oprócz najemników rocznych właściciele i włościanie przyjmują dziennych, sprzężajnych albo pieszych najemników i najemnice, którym płacą odpowiednio do ugody każdodziennie. Sprzężajny bierze dziennie od rs. 1 kop. 40 do rs. 2 kop. 75, pieszy od kop. 35 do 65, a na-

jemnica od 20 kop. do 50. Płaca najemnika z każdym rokiem się zwiększa. Do 1-go stycznia 81 r. pożyczek Tow. Kred. na dobrach miało rs. 14,428,400, w r. 80 wydano pożyczek na 466,600 rs. Do większych posiadaczów należy koni 27984, bydła 53277, owiec 551,977, z tych 300,000 cienkowełnistych. W gubernii znajduje się około 40 wzorowych gospodarstw, ze sztucznemi nawodnieniami i osuszeniem gruntu, ulepszonem utrzymywaniem inwentarza, zasiewaniem traw i t. d. W gospodarstwach włościańskich ulepszenia wprowadzają się nieznacznie. Ogrodnictwo bardzo mało rozwinięte; zajmują się niem w większych majątkach i to tylko na swoje potrzeby; włościanie prawie zupełnie nie zajmują się ogrodnictwem z wyjątkiem tych, którzy mieszkają w bliskości miast. Sadownictwo także mało rozwinięte; większe sady znajdują się tylko w większych majątkach i u kolonistów niemieckich. W 1880 r. sady dworskie zajmowały 2793 mr., włośc. 3585 mr., w osadach miejskich 289 mr. i w lasach rządowych 21 mr. Ogólny obszar lasów gubernii wynosił w 1880 r. 325,666 mr., w tej liczbie 131718 mr. lasów pryw. nieurządzonych, 114712 mr. lasów urządzonych, 23013 mr. zasianych po wycięciu, 38388 mr. niezadrzewionych, 7209 mr. za serwituty danych włościanom, 2534 mr. włościańskich, 8,090 do osad należących, 3006 miejskich, 30730 rządowych, 28437 donacyjnych. Prędszemu rozwojowi gospodarstwa leśnego stoją na przeszkodzie serwituty. W ogóle lasów w gubernii 514, z tych 315 obciążonych serwitutami a 199 bez serwitutów. 315 prywatnych lasów obciążonych serwitutami wynoszą mr. 208487 pr. 162, z tych 87612 mr. 131 pr. gdzie urządzone jest gospodarstwo leśne a 120875 mr. 31 jeszcze nieurządzonych. Handel drzewem budulcowem szczególniej znaczny prowadzi się w miejscowościach przygranicznych i przy rzece Warcie. Lasy rządowe w gubernii dzielą się na cztery leśnictwa: Wieluń, Klonowa, Koło i Turek. Głównem zajęciem ludności jest rolnictwo, z którem łączą wieśniacy uboczne pomocnicze rodzaje pracy. W powiatach nadgranicznych jak kaliski, wieluński, słupecki, chów gęsi i trzody chlewnej na wywóz za granicę, przytem przemytnictwo, stanowią ulubione zajęcie włościan. Przemysł rękodzielniczy w zastoju, gdyż wszelkie potrzeby lud zaspakaja w pogranicznych miasteczkach w. ks. poznańskiego, gdzie znajduje tanie i dobre wyroby niemieckie. Dobywanie torfu w pow. konińskim, kolskim, łęczyckim; praca po cukrowniach (w pow. kolskim), przemysł furmański w pow. łęczyckim mianowicie, wyrób płótna i wełnianych grubych tkanin na miejscową potrzebę: oto główne zatrudnienia ludności wiejskiej. Od czasu wprowadzenia włościańskiej reformy do 1 stycznia 1881 r. włościanie nabyli od prywatnych osób mórg 48198; siedzib w ogóle, należących do włościan i mieszczan rolników podług tabel likwid. jest 71836, w tej liczbie 159 bez gruntu należących do komorników, ogół zaś ilości gruntów włościańskich i mieszczańskich wynosi mr. 634946. Z tej liczby pomierzono i okopcowano mr. 262731. Do 1 stycznia 1881 r. korzystało z serwitutów z prawem paszenia bydła osad 23716, korzystania z budulcowego drzewa osad 6158, z opału, zbieraniny i szyszek 16528 osad, ze ściółki 11015 osad. W ogóle w gubernii jest wsi, którym przyznane zostały serwituty 1773, wsi, które w zupełności zawarły zgodę o serwituty 379, w części 86; osad zaś, którym podług tabel likwidacyjnych przyznane zostały serwituty 38500, z tych 9754, które przez dobrowolną ugodę zamieniły serwituty, czyli 27 proc.; pozostało jeszcze 28746 osad korzystających z serwitutów. Samorząd gminny. Wszystkich gmin w gubernii do 1 stycznia 1881 r. było 142 i tyluż wójtów, z których 87 włościan, 40 mieszczan a 15 z innych stanów; umiejących zaś czytać i pisać 103, nieumiejących 39. Wszystkich kas oszczędnościowo-pożyczkowych do końca r. 1880 było czynnych 119, więcej o 13 niż roku 1879 i posiadały obrotowego kapitału rs. 227645 kop. 41 i pół. O ile ilość kas i obrotowy kapitał wzrasta z każdym rokiem przekonać się można z tego, że w r. 1872 było kas tylko 34, które miały obrotowego kapitału rs. 36534. Fundamentalny kapitał wszystkich kas wynosi rs. 77087 kop. 8, a od czasu ich założenia do 1 stycznia 1881 r. stan czynny i bierny wynosi rs. 1,269,488 k. $4^3/_4$. Do 1 stycznia 1880 r. znajdowało się w gubernii ludności: mężczyzn 359746, kobiet 383406, razem 743152. W ciągu roku 1880 urodziło się: płci męzkiej 15184, płci żeńskiej 14471, razem 29656; umarło płci męzkiej 8220, płci żeńskiej 9126, razem 17376. Takim sposobem ludność w tym roku zwiększyła się: płci męz. o 6964, płci żeńs. 5316, razem o 12280 czyli około 1,6 proc. W r. 1879 ludność wzrosła o 8809; zatem w roku 1880 zwiększyła się o 3390. Tak więc do 1 stycznia 1881 było ludności płci męz. 366710, płci żeń. 388722, razem 755722. W r. 1880 urodziło się 29656, w tej liczbie było prawnie urodzonych chłopców 14617, dziewcząt 13771, razem 28388; nieprawnie: chłopców 567, dziewcząt 701, razem 1268. Srednio biorąc od roku 1867 przypada w gubernii jeden urodzony na 24 i 25 a w r. 1880 na 26. Liczba nieprawnie urodzonych w r. 1880 składa 4 proc. ogólnie narodzonych i w porównaniu z r. 1879 zwiększyła się o 180. Jeden nieprawnie urodzony przypada na 595 ogólnej ludności. Najwięcej urodzo-

nych było w pow. sieradzkim, gdyż prawnie 4089, nieprawnie 318 czyli razem na 100 — 4,6. Odpowiednio do liczby urodzeń przypada po wsiach: na 100 chłopców 94 dziewcząt, a na 100 dziewcząt 106 chłopców; po miastach na 100 chł. 113 dziew. a na 100 dziew 87 chł. Procent nieprawnie urodzonych wyższy jest w miastach aniżeli we wsiach: na 100 urodzonych we wsiach przypada 4, a w miastach 10. W r. 1880 zawarto małżeństw 7208, więcej niż w r. 1879 o 1158. W miastach przypada jedno małżeństwo na 118, a we wsiach na 82. Na podstawie danych małżeństwa zawierają się między rokiem 21 a 25. Najwięcej zawieranych bywa małżeństw w styczniu i lutym, a najmniej w grudniu. Powyższe dane odnoszą się tylko do stałej ludności, zapisanej do ksiąg ludności. Do 1 stycznia 1881 r. znajdowało się za paszportami z innych gubernij 7091 osób, wojska kwaterowało 7959. W r. 1880 przesiedliło się do innych gubernij: mężczyzn 2071, kobiet 1974, razem 4045; osiedliło się zaś i zapisało do ksiąg ludności męż. 2374, kob. 1881, razem 4255. W kaliskiej, jako przy granicy położonej, gubernii znaczną część ludności niestałej składają cudzoziemcy, przeważnie poddani pruscy, którzy przybywają dla zarobku i kupna gruntów. W r. 1880 przyjęło poddaństwo tutejsze katolików 312, ewang. 77, razem 389. Do 1 stycznia 1881 r. znajdowało się za paszportami cudzoziemców 11706. Razem do tego czasu było niestałej ludności w gubernii 31011. Ogólna ludność gubernii wedle stanu szlachty męż. 2411, kobiet 2489, razem 4900; duchownych wyznania chrześciańskiego męż. 332, kob. 12, razem 344; kupców męż. 4199, kob. 4766, razem 8945; mieszczan męż. 56870, k. 62326, razem 119196; dymisyonowanych i urlopowanych wojskowych stopni m. 10234, k. 2660, razem 12894; włościan m. 283378, k. 304437, razem 587815. Ogólna ludność podług wyznań: prawosławnych m. 438, k. 331, r. 769; katol. m. 290304, k. 323444, r. 613748; protestantów m. 35523, k. 37846, r. 73369; mahometan m. 7, k. 2, r. 9; żydów m. 32049, k. 35166, r. 67215. Miast 13 w gubernii; miały w roku 1880 dochodu 142683 rs. 13 kop., wydatków 127964 rs. 91 i pół kop. a w ogóle do 1 stycznia 1881 posiadały swego kapitału rs. 355240 kop. 11 i pół; sam Kalisz posiadał rs. 192973 kop. 16. Obszar 1,506,098 mr. w gubernii jest obłożony gminnemi ciężarami. Podług zatwierdzonych rozkładów na wydatki gminne w r. 1880 było rozchodu 219093 rs. 16 kop. Średnio przypada z morgi maximum 22⅔ kop., minimum 6 kop. Na utrzymanie szkół gminnych, gminy wydały rs. 26798 kop. 80. Najwięcej w tym celu wydał powiat łęczycki, bo 7365 kop. 88, a najmniej wieluński, gdyż tylko 290 rs. W r. 1880 powołano do wojska 2296, z tych polaków 1983, niemców 133, żydów 180. Między temi było takich którzy skończyli 4 klasy 9, szkołę elem. 1; umieli czytać i pisać albo tylko czytać 281, nie umieli ani czytać 2005. Poczta w Kaliszu otrzymała w r. 1880 a) wewnętrznej korespondencyi: zwyczajnych listów 87716, otwartych 16994, pod opaską posyłek 9074, rekomendowanych listów 8094, rządowych ekspedycyj 70933, rządowych posyłek 1660, listów z pieniędzmi 9876 na sumę 1,978.924 rs., posyłek prywatnych 2254 na sumę rs. 42543; b) korespondencyi zagranicznej: zwyczajnych listów 45100, otwartych 9708, rekomendowanych 3256, pod opaską 14008, pieniężnych 197 na sumę 14993 rs., posyłek 57 na sumę rs. 941. Przestępstw różnego rodzaju w r. 1880 było 18175, za które osądzono męż. 11084, kobiet 2055. W trzech więzieniach znajdujących się w gubernii do 1 stycznia 1881 r. było męż. 781, kob. 161, razem 942, o 125 więcej niż roku poprzedniego. W sieradzkim i łęczyckim powiecie więźniowie zajmują się przędzeniem i wyrobem płótna. Pożarów w r. 1880 było w miastach 24, w powiatach 267, razem 291, które zniszczyły dm. 756 za sumę 376838 rs. Straże ogniowe urządzone znajdowały się w Kaliszu, Koninie, Sieradzu, Łęczycy, Wieluniu, Turku, Zduńskiej woli i Złoczewie. Służba zdrowia: w r. 1880 było: lekarzy 55, weterynarzy 8, dentysta 1, felczerów 129, akuszerek 78, aptek 36, składów materyałów aptecznych 2, aptekarzy 36, prowizorów 4, aptekarskich pomocników 15, uczniów 14. Odpowiednio do ogólnej ludności przypada 1 doktór na 13755 mk., 1 felczer na 5856 m., 1 apteka na 20985 m., 1 akuszerka na 380 porodów. Szpitali posiada gubernia 7, urządzonych na łóżek 276, w których było w r. z. chorych 3089 obojej płci. Procent śmiertelności wyniósł 12,6. Dochodu szpitale miały 48304 rs. 26 kop., rozchodu 43843 rs. 5 kop., zapasowego kapitału 67697 rs. 80 kop., oprócz pozostałych 4461 rs. 21 kop. Stan przemysłu przedstawiają następne cyfry produkcyi fabrycznej: W 1877 r. było w gubernii 1781 fabryk czynnych, zajmowały one 7416 robotnika i wyprodukowały za 9,236,110 rs. Co do ilości i wartości produkcyi pierwsze miejsce zajmują gorzelnie, których w zimie z 1877 na 1878 r. było 169, z tych przecie 86 tylko czynnych a 98 w ogóle miało wymagane przez obecne przepisy akcyzne aparaty kontrolujące. Ogólna cyfra produkcyi wynosiła 55,458,924 proc. okowity, z której 30,386,146 proc. wywieziono za granicę, 5,891,027 proc. do innych wysłano gubernij a 1,966,245 proc. zużyto na miejscu. Najwięcej wyprodukowała gorzelnia w Gosławicach (2,535,223 proc.), największe rozmiary miała gorzelnia w Nieświastowie (hr. Mielżyńskiego), mogąca na jeden zacier użyć

409 pudów kartofli. Z pięciu cukrowni istniejących w gubernii najznakomitszą jest Leśmierz wzorowo urządzona. Po niej idą: Dzierzbin, Zbiersk, Młynów a w końcu Cielce. Cyfra produkcyi tych cukrowni z 537,547 rs. w 1873 r. wzrosła do 1,014,000 rs. w 1878 r., choć jednocześnie liczba zajętych robotników zmniejszyła się z 1243 ludzi w 1873 r., na 963 w roku 1878. Z 36 browarów sześć jest w kaliskim, po pięć w sieradzkim i słupeckim, po cztery w konińskim i łęczyckim i po trzy w tureckim i sieradzkim. Najpierwsze miejsce zajmuje kaliski browar Wejgta, którego produkcya dochodzi do 70000 rs. rocznie Z 26 fabryk miodu, małych rozmiarów, było czynnych 20, z tych 8 w pow. łęczyckim a w pozostałych po jednej do trzech. Młyny parowe w liczbie 11 zajmowały 48 robotników i wyprodukowały za 182316 rs., 2 amerykańskie z 10 robot. za 36180 rs., 204 wodnych z 231 robot. za 210915 rs., 837 wiatraków z 983 robot. za 411944 rs. i 11 konnych z 15 rob. za 48916 rs. Domów przytułku jest 7, urządzonych na 114 osób a mieściły 1880 r. 200 ubogich, z których utrzymanie każdego kosztowało 8,9 kop. Roczny dochód wynosił rs. 11619 kop. 1, rozchód rs. 7495 kop. 11; pozostało w kasach rs. 4123 kop. 90, a zapasowy kapitał rs. 26397 kop. 96. Oprócz tych przytułków znajduje się w osadach i wsiach 29 zakładów pod zawiadywaniem gminnych zebrań. Większa ich część daje tylko ubogim mieszkanie i nieznaczne wsparcie pieniężne; istnieją tylko ze wsparć mieszkańców wiejskich i z procentów od niewielkich kapitałów. Ochron dla dzieci w całej gubernii jest trzy: w Kaliszu, Sieradzu i Wieluniu, które urządzone są na 160 dzieci a przebywało w nich w 1880 r. 215. Utrzymanie każdego dziecka kosztowało dziennie: w Kaliszu 6,9 kop., w Sieradzu 8,5 kop., w Wieluniu 11,8 kop.; dochodu miały rs. 4274 kop. 64, rozchodu rs. 3447 kop. 74, pozostało rs. 826 kop. 90 a kapitału zapasowego rs. 9343 kop. 63. Z różnych źródeł wpłynęło w 1880 r. 6733 rs. kop. 10. Oprócz tego wpłynęło rs. 951 kop. 95 z kar akcyznych od trunków. Zakłady dobroczynne zarządu kaliskiego mają w ogóle zapasowego kapitału rs. 103439 kop. 38 i pół i rs. 31478 kop. 47 przeznaczonych na urządzenie dobroczynnych zakładów. Do 1 stycznia 1881 r. zakładów naukowych było w gubernii: gimnazyum męzkie 1, żeńskie 1, seminaryum nauczycielskie 1, szkoła wzorowa przy niem 1, prywatnych zakładów męzkich 6, żeńskich 15, obojej płci 4, niedzielno rzemieślniczych szkół 10, niedzielno-handlowych 1, ewangelickich szkółek (kantoratów) 117, elementarnych szkół 270, razem 427. W tych zakładach uczących się było 22420, w tej liczbie płci męzkiej 13933, żeńskiej 8487. W tej liczbie w kantoratach 3210 dzieci (1879) obojga płci. Jeżeli ilość mieszk. liczymy 800,000, to 1 uczący się płci męzkiej przypada na 58 a 1 płci żeńskiej na 97; 1 zaś zakład naukowy przypada na 1882 mieszk. Na utrzymanie szkół elem. miejskich wydano w 1880 r. 5785 rs. 39 i pół kop. Podług tabel likwidac. do szkół elem. należy 411 kawałków gruntu czyli mr. 1504 pr. 56, z tych w użytkowaniu nauczycieli katolickich jest m. 690 pr. 210, kantorów m. 493 pr. 295; reszta m. 319 pr. 151 oddawaną bywa w dzierżawę, z której dochód wójci wnoszą do kas pożyczkowych albo banku. Do 1 stycznia 1881 takich sum wniesiono na procent rs. 8639 k. 42 W Kaliszu istnieje towarzystwo lekarskie z celem badania gubernii pod względem sanitarnym i zbierania statystycznych danych o chorobach i śmiertelności mieszkańców. Towarzystwo składa się z 42 członków, prezydującego, sekretarza i bibliotekarza. Innych towarzystw w gubernii niema. Handel księgarski mało rozwinięty i ostatecznie nie zaspakaja potrzeb miejscowych. Sklepy księgarskie przeważnie handlują książkami dla uczących się i sprowadzają w ograniczonej liczbie utwory belletrystyczne. Wszystkich księgarń w gubernii jest 9 z obrotem rocznym około 16400 rs. Bibliotek ze specyalnym celem udzielania książek do czytania dla publiczności niema; prawie każda istniejąca księgarnia posiada tak zwane czytelnie, złożone ze starych wydań w polskim, francuskim i niemieckim języku, z których wypożycza książki za opłatą miesięczną. Drukarń i litografij znajduje się 9; w Kaliszu dwie drukarnie i 2 litografie, w Łęczycy, Koninie i Kole po jednej drukarni. Zakładów fotograficznych dwa, jeden w Kaliszu, drugi w Łęczycy.

Województwo kaliskie. Ziemia ta, jako część Wielkopolski, przy podziale królestwa przez Bolesława Krzywoustego (ob.), dostała się w posiadanie synowi jego Mieczysławowi Staremu, którego prawnucy podzielili znów Wielkopolskę r. 1247 w ten sposób, iż Przemysławowi dostało się Gniezno i Poznań; Bolesławowi zaś młodszemu, zwanemu Pobożnym, księstwo kaliskie. Bolesław ten był zarazem pierwszym i ostatnim udzielnym księciem kaliskim, gdyż Przemysław, synowiec jego, przyłączył Kaliskie do księstwa gnieźnieńskiego i poznańskiego. Później tenże Przemysław został królem polskim, i Kaliskie wróciło około r. 1308 do Korony jako województwo. W tym stanie przetrwało kilka wieków, aż dopiero r. 1768 z części północnej utworzono województwo gnieźnieńskie (ob.) i do tego czasu składało go sześć powiatów: kaliski, koniński, pyzdrski, nakielski, gnieźnieński i koyński; po utworzeniu województwa gnieźnieńskiego, z dwóch ostatnich pozostało

cztery, a potem w pierwszym rozbiorze kraju r. 1772, nakielski dostał się pod panowanie pruskie. Województwo kaliskie, do drugiego podziału Polski, graniczyło na północ z wojew. gnieźnieńskiem i brzesko-kujawskiem; na wsch. z wojew. brzesko-kujawskiem, łęczyckiem i sieradzkiem; na południe z sieradzkiem i Szląskiem; na zachód z poznańskiem. Województwo kaliskie miało herb Wieniawa zwany, to jest: głowę żubra z pierścieniem przechodzącym przez nozdrza, na polu w szachownicę, z kolorów białego i czerwonego ułożonem. Sejmikowało razem z województwem poznańskiem w Szrodzie, gdzie obierano sześciu posłów na sejm na jeden raz, dwóch deputatów na trybunał piotrkowski i komisarza skarbowego do Radomia na trybunał skarbowy. Zjazd obranych posłów przed sejmem, czyli tak zwany generał prowincyi wielkopolskiej, odprawiał się w Kole. Popis rycerstwa wojew. kaliskie odbywało corocznie pod stolicami powiatowemi, a powszechny co 4 lata, w poniedziałek po św. Mateuszu, także pod Szrodą. W Kaliszu zaś obierano kandydatów na podkomorzego granicznego i sędziów ziemskich z całego ówczesnego województwa, z których król po jednym mianował dożywotnie. Inny porządek przepisało prawo w r. 1792, nierównie lepszy, lecz ta korzystna zmiana do skutku nie przyszła. W Kaliszu ulokowany był sąd ziemski dla powiatów: kaliskiego, konińskiego i pyzdrskiego, oraz sąd grodzki dla tychże samych powiatów, lecz po poprawie ustaw na sejmie r. 1792, sąd grodzki zniesiony został, a sąd ziemski ustanowiony był jeden w Kaliszu dla powiatów: kaliskiego i konińskiego, drugi w Pyzdrach dla powiatów: pyzdrskiego i szrodzkiego. Miasto Kalisz było składem archiwum sądów ziemskich i grodzkich dla powiatów: kaliskiego, konińskiego i pyzdrskiego, których akta dotąd się tam znajdują. Województwo kaliskie miało także komisyą cywilno-wojskową do utrzymania porządku i sądzenia małych uczynkowych spraw. W r. 1793 w początkach po zaborze kraju za rządu pruskiego województwo kaliskie należało do regencyi poznańskiej (podług dekretu królewskiego z dnia 8 maja 1793 r., Nr. XXXV, str. 2568 w zbiorze praw pruskich, pod tytułem: Novum Corpus Constitutionis Prussico-Brandeburgensium, umieszczonego), później zaś w r. 1798 z mocy gabinetowego reskryptu ministra Vossa, regencya tak nazwana łęczycka, z Piotrkowa przeniesioną została do Kalisza, i wtenczas z województw kaliskiego i sieradzkiego uformowano oddzielny departament kaliski, pod zarządem regencyi kaliskiej zostający. Ówczesny departament kaliski miał rozległości 288 mil kw., podzielony był na 11 obwodów, to jest: kaliski, odolanowski, koniński, szadkowski, radomski, warcki, piotrkowski, ostrzeszowski, wieluński, sieradzki i częstochowski. W tych obwodach było 2245 wsi i 64 miast; ludność departamentu wynosiła po miastach mieszkańców 72609, po wsiach 322843, w ogóle 395452 głów. Po pamiętnej epoce wojny r. 1806, gdy cały zabór prowincyj polskich z lat 1793 i 1794 odpadł napowrót od Prus a z nich uformowano księstwo warszawskie, departament kaliski, podług dekretu króla saskiego ówczesnego księcia warszawskiego z dnia 19 grudnia 1807 r., podzielony został na 13 powiatów, jako to: kaliski, koniński, warcki, szadkowski, sieradzki, piotrkowski, radomski, częstochowski, wieluński, ostrzeszowski, odolanowski, pilicki i lelowski; dwa ostatnie po kampanii austryackiej 1809 r. przyłączone zostały do departamentu krakowskiego. Rozległość departamentu kaliskiego wynosiła 300 mil kw., liczył 80 miast, 2400 wsi, 405000 mieszk., a między tymi 32000 żydów. Od czasu przywrócenia królestwa, województwo kaliskie dzieliło się na 5 obwodów, złożonych z następnych powiatów, to jest: 1) obwód kaliski, z powiatów: kaliskiego i warckiego; 2) koniński, z powiatów: konińskiego i pyzdrskiego, odpadłego od dawnego departamentu poznańskiego, po rozgraniczeniu księstwa poznańskiego z królestwem polskiem; 3) obwód sieradzki składał się z powiatów: szadkowskiego i sieradzkiego; 4) obwód piotrkowski, z powiatów: radomskiego i i piotrkowskiego i obwód 5) częstochowski, z powiatów: częstochowskiego i wieluńskiego. Powiaty: odolanowski i ostrzeszowski po traktacie wiedeńskim w r. 1816 powróciły do wielkiego ks. poznańskiego. W takim składzie województwo kaliskie graniczyło na północ z w. ks. poznańskiem i częścią województwa mazowieckiego; na wschód z województwami: mazowieckiem i sandomierskiem; na południe z częścią województwa krakowskiego i Szląskiem; na zachód z w. ks. poznańskiem. Rozległości liczyło 277 mil kw., ludności 524905 głów, miast rządowych 31 i tyleż prywatnych, parafij 30, gmin 522, wsi rządowych 522, prywatnych 2044. Nareszcie województwo kaliskie zamieniono na gubernią, a komisyą wojewódzką rządem gubernialnym nazwano, z mocy ukazu Mikołaja I z dnia 23 lutego (7 marca) 1837 r. (ob. Dziennik praw, tom XX). Skutkiem tego obwody województwa zamieniono na powiaty, a powiaty na okręgi. Komisarze obwodowi, naczelnikami powiatów; adjunkci dozorcy miast, pomocnikami naczelników powiatowych, a urzędy municypalne, magistratami zatytułowane ukazem z d. 29 września (11 października) 1842 r. (Dz. praw t. XXX). Kiedy w końcu królestwo polskie kongresowe podzielono na 5 gubernij, podobnież ukazem Mikołaja 1 z d. 9 (21) sierpnia 1844 r. (Dzien.

pr. t. XXXIV), natenczas po złączeniu gubernii kaliskiej z mazowiecką nadano obu jednę nazwę: gubernii warszawskiej, a trybunały cywilne do nazwy gubernii w intytulacyach zastosowano, z mocy postanowienia rady administracyjnej królestwa z d. 14 (26) paźdz. 1844 (Dz. pr. t. XXXV). (Część historyczna tego artykułu czerpana głównie z artykułu p. Cezarego Biernackiego, w Encykl. Orgelbr. wiekszej pomieszczonego).

Kalisz 1.), wieś nad jeziorem, pow. kolski, gm. Izbica, par. Modzerowo. Leży w błotnistej nizinie nad jeziorem Modzerowskiem, stwierdzając swem położeniem etymologią swej nazwy. Ma 12 dm., 106 mk., 88 mr. ziemi. 2.) **K.**, wś, pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Ciechanów, odl. o 7 w. od Ciechanowa, ma 11 dm., 108 mk., 435 mr. ziemi. 3.) **K.**, młyn, pow. olkuski, gm. i par. Wolbrom.

Kalisz, niem. *Kalisch*, włośc. wś, pow. kościerski, na bitym trakcie chojnicko-kościerskim. Obszaru liczy mr. 7425, gbur. 24, zagr. 23, kat. 591, ew. 47, dm. 52. W miejscu jest poczta, szkoła katol., 2 karczmy, młyn wodny nad małą strugą do Czarnej wody uchodzącą. Parafia Lipusz. Odległość od Kościerzyny 2¼ mili. Wieś ta posiada przywileje na różne grunta z r. 1681, 1695, 1750, 1755, 1763, 1765.

Kaliszany, znaczy tyle co mieszkańcy Kalisza, błotnistej niziny, jak *Nagórzany*, osadnicy wyniosłego brzegu itp. *Br. Ch.*

Kaliszany 1.), wś i folw., pow. opatowski, gm. Wojciechowice, par. Gierczyce. Odl. 10 w. od Opatowa, posiada młyn wodny. W roku 1827 liczono tu 21 dm., 183 mk., i wtedy K. należały do par. w Wojciechowicach, obecnie mają 42 dm., 276 mk., 876 mr. ziemi dworsk., 325 mr. ziemi włośc. R. 1839 dobra K. miały 1420 mr. rozl. 2.) **K.**, wś i folw. nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski, gm. Kamień, par. Piotrowin. W 1827 r. było tu 22 dm. i 140 mk., obecnie 243 mk. W XV w. była dziedzictwem Mikołaja Czajki h. Dębno (Długosz II, 562). Dobra K. składają się z folwarku K., Kopanina, Ostrów, attynencyi, Kępa Kaliszańska, las Ludomirów, wsi K. i Łopoczno. Rozl. wynosi m. 2750; folw. Kaliszany grunta orne i ogrody m. 384, pastw. m. 130, pod zabudowaniami m. 10; folw. Kopanina grunta orne i ogrody m. 218, pod zabudowaniami m. 2; folw. Ostrów grunta orne i ogrody m. 116, łąk m. 121, pastwisk m. 115; Kępa Kaliszańska grunta orne i ogrody m. 34, łąk m. 34, pastwisk m. 128; w osadach karczemnych i młynarskich gruntu m. 18, nadto lasu m. 973, zarośli m. 40, wody m. 347, w nieużytkach m. 82; bud. mur. 12, drewn. 18. Płodozmian 6-o i 7-polowy. Gorzelnia i wiatrak. W r. 1875 przeszło dla częściowych nabywców z przestrzeni leśnej m. 397 i w r. 1880 las Ludomirów m. 180. Wś K. osad 24, z gruntem m. 223; wieś Łopoczno osad 22, z gruntem m. 240. 3.) **K.**, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Opole.

Kaliszany 1.), kol., nad jeziorem, pow. wągrowiecki, 20 dm., 182 mk., 37 ew., 145 kat., 64 analf. Poczta w Pawłowie o 3 kil., tel. w Margoninie o 9 kil., st. kolei żel. w Budzyniu o 12 kil. 2.) **K.**, dom., 3299 mr. rozl., 8 dm., 154 mk., 20 ew., 134 kat., 60 analf. Własność Nieżychowskiego. Por. *Żelice*. *M. St.*

Kaliszki, wś, pow. warszawski, gm. Cząstków, par. Łomna.

Kaliszki, niem. *Kallischken*, wieś, pow. jańsborski, na zachód od m. Biały, na polsko-pruskich Mazurach. Pierwszy znany przywilej pochodzi z r. 1447, mieszkańcy dostali prawo magdeburskie. Przedtem nie było tu osady, tylko lasy się ciągnęły: dokument mówi, że wś ma być założona „w naszej Dąbrowie (Damerau)"; wspominane między innemi jezioro Gayle, co tłumaczą na Białe, od którego zapewne imię wzięło mko późniejsze Biała. *Ks. F.*

Kaliszkowice 1.) *kaliskie*, nad rzeką Ołobokiem, wieś, pow. ostrzeszowski, 74 dm., 654 mk., 180 ew., 474 kat., 297 analf. Poczta w Miksztacie o 6 kil., st. kolei żel. w Ostrzeszowie (Schildberg) o 15 kil. 2.) **K.**, dom., 4880 mr. rozl.; 3 miejsc.: a) K., b) leśnictwo Grünwald, c) owczarnia Westna; 6 dm., 134 mk., 65 ew., 69 kat., 54 analf. 3.) **K.**-ołobockie, nad rzeką Ołobokiem, gm. i wieś; 3 miejsc. a) K., b) pustkowie Kut; c) leśnictwo K., niem. *Kalischerheide*; 89 dm., 865 mk., 84 ew., 781 kat., 371 analf. Poczta w Miksztacie o 5 kil., st. kolei żel. i tel. w Ostrzeszowie o 14 kil. Por. *Grabowo* *M. St.*

Kaliszkowo, osada, pow. wrzesiński, 1 dom, 13 mk., należy do gm. Grobla.

Kalita, in. *Neusorge* al. *Stahlhammer*, kolonia i wysoki piec do dóbr Kutschau, pow. lubliniecki.

Kalitaki al. *Kałytiaki*, część Wierzbian w pow. jaworowskim.

Kalitka, niem. *Kalittken*, folw. do Stankendorf, pow. suski, nad jez. Ił (? Gehl), w okolicy lesistej i piaszczystej, bud. 19, dm. 8, ew. 149. Parafia i poczta Iława. *Ks. F.*

Kalitka, struga, pow. lubawski, ob. *Kaliczka*.

Kalitta (niem.), os., pow. brodnicki, ob. *Kaleta*.

Kalittken (niem.), pow. suski, ob. *Kalitka*.

Kalitwa, st. dr. żel. woronesko-rostowskiej w gub. woroneskiej.

Kality, wieś włośc., pow. wilejski, o 84 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. Duniłowicze, 10 dm., 124 mk. (1866). Folw. K. por. *Krykały*.

Kality, wś nad rz. Saryą w gub. witebskiej.

Kalityna, *Kalitynka*, wieś, pow. jampolski, gm. Rożniatówka, par. katol. Szarogród, o 25 w. od st. dr. żel. Rachny. Ma 750 mk., 130

dm., ziemi wraz z Pokutyną 1245 dzies., cerkiewnej 35 dz. Cerkiew p. w. ś. Dymitra dla 966 parafian. Młynarski kamień wapienny. Własność dawniej Waligórskich, dziś Czarneckich. *Dr. M.*

Kalityńce, wś nad rz. Skwilą, pow. proskurowski, w rozdole, gm. Kuźmin, par. katol. Kumanów; 215 mk., 130 dzies. ziemi włościan, 291 dzies. dworskiej, 35 dz. cerkiewnej. Cerkiew p. w. Wniebowzięcia M. B. dla 1036 parafian. Grunta górzyste, lasu niema, dziedzictwo Sokulskich. *Dr. M.*

Kalityńce, ob. *Kaletyńce.*

Kalizberg, folw. pryw. nad rz. Wiereniejką, pow. wilejski, o 52 w. od m. pow. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dom, 5 mk. prawosł. Własność Śnitki (1866).

Kalizzen (niem.), dobra, pow. talzeński w Kurlandyi, par. Zabe'n.

Kaliże, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 56 w. od Wilna, 4 dm., 34 mk., z tego 5 prawosł., 29 kat. (1866).

Kalk (niem.), folw. i młyn, pow. fyszhuski, st. p. Thierenberg.

Kalka, os. do wsi Brodnicy, pow. kartuski, nad jez. raduńskiem. Par. Chmielno, poczta Szymbark.

Kalkappen (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Tylża.

Kalkau (niem.), r. 1291 *Calcow*, wś i sołectwo, pow. nissański, o 2 m. od Nissy, nad strugą Weidenauer Wasser. Wieś ma 78 osad, 3033 mr. rozl., kościół paraf. z r. 1132, przez templaryuszy założony, szkołę. Sołectwo, niegdyś templaryuszów, potem biskupie, od 1750 w ręku prywatnem, 664 mr. rozl. Par. K. dek. odmuchowskiego 1869 r. miała 2181 katol., 24 ewang. *F. S.*

Kalkberg (niem.), kol. do Karlowic, powiat brzeski na Szląsku.

Kalkeim (niem.), wieś i osada leśna, powiat królewiecki, st. p. Waldau.

Kalkeningken (niem.), wś i kol., pow. wystrucki, st. p. Neunischken.

Kalkeninken (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Mehlawischken.

Kalkgrund (niem.), dolinka tatrzańska, w Tatrach spiskich, u południ. stóp Czerwonych Glinek (ob.) a północnych Przysłopu bielskiego (Stösschen), prowadząca przez Koperszady Przednie na przełęcz pod Kopę. Dolinką tą płynie potok Liebseifen, który z lew. brzegu przyjmuje potoczek od Tokarni płynący i tworzy potok Czarną Wodą zwany. Wzniesienie połączenia się potoków 1052 m. (Kolbenheyer).

Kalki (dokum.), ob. *Kały.*

Kalkofen (niem.), osada do wsi Nehrungscheweg, pow. gdański, nad Wisłą, o pół mili od Gdańska.

Kalkow, *Calcow*, ob. *Kalkau.*

Kalkowo, folw., po niem. *Kallkowen*, pow. gołdapski, st. p. Regellen.

Kalkowsky (?), wś, pow. sycowski, parafia katol. Drołtowice, ewang. Międzybór, ma szkołę ewang.

Kalkschanze (niem.), os. do wsi Strohteich, pow. gdański.

Kalkstein (niem.). 1.), wieś, pow. licbarski, st. p. Arnsdorf. 2.) **K.**, dobra, pow. fyszhuski, st. p. Fyszhuza.

Kalkunen (niem.), ob. *Kałkuny.*

Kalkuppe, rz. w Kurlandyi, w parafii Erwalen, płynie ku wschodowi do zatoki ryskiej.

Kalkutyszki, wś, pow. rossieński, par. retowska.

Kalkwitz (niem.), ob. *Kałkojce.*

Kalleiendorf (niem.), wieś w Kurlandyi, jedna z wsi „der Kurischen Koenige," pow. goldyngeński, par. Goldynga.

Kallenberg (niem.), ob. *Kahlenberg.*

Kallehnen, ob. *Kalenen* (niem.).

Kallen (niem.), dobra ryc., pow. fyszhuski, st. p. Fyszhuza.

Kallenzien (niem.), pow. szczycieński, ob. *Kałęczyn.*

Kalleten (niem.), dobra, pow. hazenpocki, st. p. Gramsden.

Kallina (niem.), ob. *Kalina.*

Kallinken (niem.), os., pow. grudziąski, ob. *Kalinkowo.*

Kallinowen (niem.), pow. łecki i lecki, ob. *Kalinowo.*

Kallischken (niem.), pow. jańsborski, ob. *Kaliszki.*

Kallisten (niem.), dobra i młyn, pow. morąski, st. p. Heiligenthal.

Kallkappen, ob. *Kalkappen.*

Kallkowen (niem.), ob. *Kalkowo.*

Kallminnen albo *Aszmoneitkr hnen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Kallnelischken (niem.), wieś, pow. piłkalski, st. p. Piłkały.

Kallnen (niem.) 1.) al. *Auxkallnen*, wś, powiat gąbiński, st. p. Nemmersdorf. 2.) **K.**, al. *Gelleszeningken*, wieś, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy.

Kallniggen (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Koadjuty.

Kallningken (niem.) 1.) wś, pow. szyłokarczemski, ma stacyą pocztową, 357 mk. 2.) **K.**, al. *Chatoull-Staffel*, wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma.

Kallnischken (niem.), 1.) wś, pow. gołdapski, st. p. Boćwinka. 2.) **K.**, wieś, pow. piłkalski, st. p. Lasdehnen. 3.) **K.**, wś, powiat kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Kałługa (niem.), ob. *Kaluga.*

Kałługa (niem.), wieś, powiat toruński, ob. *Kaluga.*

Kallusen, ob. *Kalkusen* (niem.).

Kallwaiten (niem.), dobra, pow. tylżycki, st. p. Willkischken.

Kallweitschen (niem.) 1.) al. *Miszischken, Missischken*, wś, pow. gołdapski, st. p. Mehlkehmen, nad jez. wisztynieckiém. 2.) **K.**, wieś, pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Kallwehlen, *Kallwellen* (niem.), podobno *Kalwiszki*, wś, pow. ragnecki, st. p. Schmaleningken.

Kallwellen (niem.), 1.) wś, pow. ragnecki, st. p. Budwethen. 2.) **K.**, os. leśna, pow. piłkalski, st. p. Lasdehnen. 3.) **K.**, os., powiat nizinny, st. p. Seckenburg.

Kallwellischken (niem.), dobra, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma.

Kallwen (niem.) 1.) wś, pow. tylżycki, ma st. p., 431 mk. 2.) **K.**, al. *Chatoull-Scheer*, al. *Neusass-Scheer*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten. 3.) **K.**, por. *Kalwen*.

Kallweninken (niem.) 1.) wś i leśnictwo, pow. labiewski, st. p. Gross-Baum. 2.) **K.**, wś, pow. labiewski, st. p. Mehlawischken.

Kallwischken (niem.) 1.) wieś, pow. darkiemski, st. p. Sodehnen. 2.) **K.**, wś, powiat kłajpedzki, st. p. Lankuppen. 3.) **K.**, wieś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Kallyava (węg.), ob. *Kaliawa*.

Kalmaczka, *Kalnaczka*, rz., poczyna się w pow. bialskim, wypłynąwszy z łąk pod Kopytowem, płynie z północy ku południowi, równolegle z Bugiem, okrąża Kodeń od zachodu i południa, potem zwraca się ku północy i od wschodniej strony tejże osady wpada z lewego brzegu do Bugu; nadto ma drugie ujście o 13 wiorst dalej ku południowi pod Liszną, płynąc ciągle równolegle do Bugu. Długa 18 w.

Kalmbornia, ob. *Kombornia*.

Kalmke (niem.), część wsi Kąty, powiat sycowski.

Kalmuetzen al. *Weedereitischken* (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Neu-Eggleningken.

Kalmuzy, podobno *Kałamusy*, niem. *Kalmusen*, dobra, pow. grudziąski, przy bitym trakcie grudziąsko-kwidzyńskim, w okolicy lesistej. Obszaru liczy mr. 697, bud. 8, dm. 3, kat. 8, ew. 39. Parafia Rogoźno, szkoła Slemno, poczta Gardeja. K. należały za polskich czasów do starostwa czyli raczej ekonomii król. rogozińskiej. Nowo założona ta osada dopiero około r. 1740; wtedy jeszcze zwykłych dziesięcin kościołowi nie opłacała; była wydana w dzierżawę. Roku 1794 dotychczasowy dzierżawca prezydent Schröter przejął te dobra na swoję własność: włók liczono wtedy 22, rocznej kontrybucyi dawał tal. 9 gr. 77, kanonu rocznego tal. 23 gr. 72, owsa kor. 12, siana centn. 12, snopów słomy 30 i t. d. Roku 1805 jako spadek otrzymała K. córka jego zamężna Bequignolle. R. 1820 Gustaw Zokern nabył te dobra. Należał wtedy do wsi znaczny las i daleko większe pokłady torfu. Ażeby mieć pożytek większy ze sprzedaży torfu, nowy nabywca około 40 mr. lasu wytrzebił i osadził w to miejsce 12 czynszowników, z obowiązkiem torf z bagien kopać i suszyć. Nową takim sposobem powstałą osadę na gruncie K. nazwano Herminendorf (ob.). Frölich, Gesch. des Graudenzer Kreises. *Ks. F.*

Kalna, wieś w pow. doliniańskim, 15 kil. na zachód od sądu powiatowego w Dolinie, 13 kil. na płd. zachód od stacyi kol. i poczt. w Bolechowie. Na płn. wschód leży Witwica, na płd. wschód Mizuń, strona płd. zach. przypiera do Rożanki wyźnej i Libochory w pow. stryjskim, na płn. zachód zaś leżą Brzaza, Luszki, Lipa i Roztoczki. Okszar wsi ma kształt podługowaty, ciągnący się od granicy pow. stryjskiego w kierunku płn. wsch. na przestrzeni 27 kil. Szerokość obszaru wynosi 2 do 5 kil. W płn. części obszaru rozłożyły się w dolinie Hawryłowca (ob.) zabudowania wiejskie (451 m.) a dokoła nich orne pola i pastwiska. Tutaj wznoszą się na granicy półn. zach. Jareszyny do 601 m., a między potokiem Putna i Hawryłowiec Łazok do 594 m. Całą resztę obszaru zajmują góry Beskidu lesistego, im dalej na płd. tem wyższe, poprzerzynane dolinami licznych potoków, płynących przeważnie od płn.-zach. na płd. wschód. Na płd. wsch. od zabudowań rozłożył się las Mahinka między Putną a Hłubokim zwirem (dopływem Hawryłowa), płynącym od płd. na płn. Na płd. wschód od Mahinki leży lesista góra Kiczera (901 m.) a z półn. jej stoku płynie prócz Hłubokiego zwiru potok Sołotwina (dopływ Roztoczek) na płn. a potem wzdłuż granicy na płn. wschód. Na lewym brzegu Sołotwiny wznosi sią Luta Roztoka (929 m.), na płd. od niej Leksor (1016 m.), a na płd. od niego na granicy Mizunia „Za polowatym" (1038 m.). Od tego szczytu na płd. zach. leży niższe wzgórze graniczne Przysłóp (1012 m.) a w połowie drogi między obu przełęcz wzniesiona 837 m. npm. W tem miejscu wypływa Roztoka, dopływ Lipy uchodzącej do Łużanki, ostatni z potoków płynących na płn. zach. Wszystkie inne płyną z płn. zach. na płd. wschód do Mizuńki lub Sobola, jej dopływu. Soból powstaje w płd. krańcu obszaru i płynie ciągle wzdłuż granicy wsi na płn. wschód aż do złączenia się z Mizuńką; stąd począwszy tworzy granicę Mizuńka, płynąca również na płn. wschód. Do Mizuńki uchodzą ze znaczniejszych dopływów idąc od płn. ku płd.: Bystry, Hłuboki, do Sobola Sobolica, Magurymiec, Tichy. Między Bystrym a Hłubokim leży las Jaworyny, ze szczytem t. nazwy na granicy płn., 1134 m. wysoki, zniżający się w połowie przestrzeni do 909 m. i opadający

ku dolinie Mizuńki. Między Hłubokim a Sobolicą wznoszą się najwyższe góry również na płn. zachód, jako to: Czarna Sechła 1287 m., Ardzyłusza (al. Ardziałusza) 1282 m.; reszta opada niżej ku dolinie Mizuńki i Sobola, np.: Przysłóp 1022 m., Czorna Sechła 1187 m. Liczne dopływy Hłubokiego, płynące na płn. wschód, i Sobolicy, płynące na płd. zach. a nareszcie małe dopływy Mizuńki i Sobola płynące na płd. wschód, przerzynają tę grupę górską i dzielą na rozliczne części. Między Sobolicą a Maguryńcem wznosi się na granicy Kalnej, Libochory i Brzazy Magura (al. Lisak) do 1385 m. W środku tej przestrzeni wznosi się lesista góra Kresny Szyr (al. Kresznyszyn) do 1199 m. Reszta opada ku dolinom Sobolicy, Sobola i Maguryńca i poprzerzynana jest dopływami tych potoków. Na przestrzeni między Maguryńcem a Tychym wznosi się prawie w środku jedno wzgórze do 968 m. Resztę obszaru, t. j. kończynę płd. zach. na prawym brzegu potoku Tychy spiętrzają nadgraniczne wyniosłości: Menczeł 1175 m., Czyrak 1283 m. i Sekul wielki 1275 m. Stąd opada obszar ku dolinom Tychego i Sobola do 1134 m. (Magura) i 939 m. w zakątku między Sobolem a Tychym. Własn. więk. (rządowa) ma roli ornej 19, łąk i ogr. 217, pastw. 41, lasu 13597; własn. mniejsza roli ornej 556, łąk i ogr. 747, pastw. 416, lasu 75 mr. Wedle spisu z roku 1880 było 550 mk. wyzn. gr. kat. Par. gr. kat. w Roztoczkach, rzym. kat. w Wełdzirzu. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Wieś należała za czasów Rzeczypospolitej do starostwa doliniańskiego a pow. żydaczowskiego.

Kalna, wś, pow. bialski, nad pot. Kalonką; osada niewielka, bez obszaru większej posiadłości. Obszar zaś mniejszej posiadłości ma roli ornej 111, łąk i ogr. 14, pastw. 8 mr. Lasu nie ma, mk. 330. Chat 48. Należy do par. łac. w Łodygowicach. Stacya pocztowa Żywiec. Odległość od Żywca 6 kil. na płn. zachód. Właścicielka Klementyna Primavesi.

Kalna, rzeczka, dopływ Hańczy Czarnej, ma źródło w lasach a ujście powyżej Głębokiego Brodu pod samą wsią Strzelcowizną w pow. sejneńskim. *Now.*

Kalna, potok górski, powstaje w obr. gminy Lipowej w pow. żywieckim, w lesie Równią zwanym; płynie na północny wschód przez wś Lipową, następnie tworzy granicę między Lipową a Pietrzykowicami, wreszcie łączkami w Pietrzykowicach podąża ku płn.-wschodowi a połączywszy się z lew. brz. z Kalonką (ob.) i minąwszy gościniec żywiecki i drogę żel. kolei żywieckiej, wpada z prawego brzegu do Żylcy. Długość biegu 10 kil. Ujście 346 m. (szt. gen.). *Br. G.*

Kalna-Derażnia, wieś, pow. latyczowski, gm., okr. polic. i par. kat. Derażnia, o 7 w. od Derażni (ob.). Ma 929 mk., w tem 23 izr., 616 dzies. ziemi włośc., 910 dzies. dworskiej, 35 dzies. cerkiewnej. Cerkiew pod wezwaniem Wniebowzięcia M. B. ma 1088 parafian. Wieś ta początkowo należała do starostwa barskiego; następnie władali nią Wyhowscy, Lubomirscy i Ponińscy. R. 1779 nabył ją wraz z kluczem derażniańskim bankier Tepper; po bankructwie Teppera dostała się w połowie Woronieckiemu, od którego kolejno nabywali Stępkowski, Łaźniński i Spędowski (dziś jego spadkobierców); druga połowa K.-D. dostała się Abramowiczowi a od niego Janczewskim i Osińskim. *Dr. M.*

Kalnaczka, ob. *Kalmaczka.*

Kalnas, ob. *Kalnist.*

Kalne 1.) wieś w pow. stryjskim, 60 kil. na płd. zachód od Stryja, 30 kil. na płd.-zach. od sądu powiatowego w Skolem, 5 kil. na płd. wschód od urzędu pocztowego w Tuchołce. Na płn. leży Pławie, na wschód Pławie i Tarnawka, na płd. Ławoczne i Wyżłów, na zachód Hutar. Przez środek obszaru płynie od płd.-wsch. na płn.-zachód Kalnianka (dopływ Wądrówki) i zabiera liczne dopływy od prawego brzegu. W dolinie potoku leżą zabudowania wiejskie (717 m.); na prawym brzegu Kalnianki wznoszą się wzgórza słabo zalesione, między nimi Kiczerka (899 m.) na płn. a Hołycia (937 m.) na płd. Na wschód od tych wzgórz płynie wzdłuż granicy potok Ternowiec od płn. ku płd. do Oporu. Na lewym brzegu Kalnianki wznoszą się wzgórza Kiczerka (867 m.), Ragoszu werch (869 m.) a stąd począwszy wąski pas lesisty, 4 kil. długi, $^1/_2$ kil. szeroki, tak zw. Racenowa i dochodzi w zaczątku 930 i 935 m. a przy końcu 1111 m. Własn. większa (Eug. hr. Kinsky'ego) ma roli ornej 21, pastw. 16, lasu 478; własn. mniejsza roli ornej 744, łąk i ogr. 195, pastw. 353, lasu 420 mr. Gleba gliniasta, wydatniejsza niż w sąsiednim Hutarze. Żniwo przeciągą się tutaj od ruskiego Wniebowzięcia do Narodzenia Maryi, czyli jak tu mówią „od perwoj Maty do wtoroj". Wedle spisu z r. 1880 było tu 439 mk. (prawie wszyscy obrz. gr. kat.). Par. gr. katol. w Hutarze, rzym. kat. w Felizienthal. We wsi jest szkoła etat. jednokl. i cerkiew pod wezwaniem św. Michała, drewniana, z 3 kopułami, postawiona r. 1825 na gruncie gospodarza Danińca. Dawniej stała cerkiew na łanie cerkiewnym od „Woronowoho" potoka, lecz się spaliła. Na granicy Ławocznego leżą t. zw. Rakowskie pola, na których wedle podania miał obozować Rakoczy siedmiogrodzki. Znajdowano tu często ułamki zbroi, łańcuszki od munsztuków końskich, podkowy i t. p. a u ludu krąży podanie, iż Rakoczy kazał tu podkować koniom podkowy, by nie zostawić po sobie śladu dalszego pochodu. (Ob. Literatur.

Sborn. 1870, str. 81. 2.) **K.**, wieś w powiecie złoczowskim, 22 kil. na płd.-wschód od Złoczowa, 14 kil. na płd.-zachód od sądu pow. w Zborowie. Na płn. Pomorzany (urząd pocztowy) i Żabin, na płn.-wschód Trawotłoki, na płd.-wschód i płd. Hodów, na zachód Pomorzany. Przez płd.-zachod. kończynę obszaru płynie potok Zwaryca, dopływ Złotej Lipy. Wchodzi on tu z Hodowa, płynie na płn. zach., poczem skręca na płd.-zachód i wchodzi do Pomorzan. W dolinie potoku (305 m.) leżą zabudowania wiejskie, na wschód od nich lasek Dębina, karczma Zahajka, a na wsch. krańcu folwark Emilówka. Płn. wsch. część obszaru dochodzi 392 i 398 m. wysokości. Własność więk. ma roli ornej 371, łąk i ogr. 19, pastw. 32, lasu 330; własn. mniejsza roli ornej 859, łąk i ogr. 111, pastw. 38, lasu 25 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 579 mk. w gminie, 61 na obszarze dworskim (między tymi 130 obrz. rzym. kat., reszta gr. kat.). Parafia gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu złoczowskiego, archidyec. lwowskiej, i ma filią w Żabińcu. Par. rzym. kat. w Pomorzanach. We wsi jest cerkiew i szkoła filialna. Do wsi tej należały dawniej jako przysiołek Bubszczany (ob.), tworzące dzisiaj osobną gminę. 3.) **K.**, wieś, pow. brzeżański, licząca 852 mk. w 195 rodz., 428 męż., 414 kobiet, 189 rzym. kat. należących do parafi w Kozowie, 641 gr. kat., 12 izrael., ma parafią gr. kat., do której należy wieś Szczepanów (511 dusz), obejmuje 2797 mr. austr. roli ornej, 33 sianożęci, 76 ogrodów, 80 pastwisk, 49 dróg. Własność Józefa Tyszkowskiego. *Lu. Dz.*

Kalne, lesiste wzgórze w Suszycy wielkiej w płd. zach. stronie wsi, w pow. staromiejskim, na granicy Smerecznej w pow. dobromilskim. Najwyższe jego wzniesienie czyni 701 m., ku płn. wsch. opada ono do doliny dopływu Strwiąża (451 m.), płynącego przez Suszycę od płd. wsch. na płn. zachód. Do tegoż potoku wysyła wzgórze swe wody. *Lu. Dz.*

Kalne błoto, błoto w Kijowszczyźnie, zaczyna się we wsi Rosochowatej i w Ekaterynopolu uchodzi do Gniłego Tykicza. *E. R.*

Kalnianka, potok górski, powstaje w obr. wsi Kalnego w pow. stryjskim, w południowej jej stronie, ze źródeł podleśuych, u stóp góry Hołyci (937 m.). Potok podąża na płn.-zachód przez wieś Kalne, dolinką międzywzgórzystą, zwartą dwiema Kiczerkami (zach. 867 m., wsch. 899 m.) i po 3 kil. biegu wpada z prawego brzegu do Wądrówki (Ob. Hołowczanka). Źródła 800 m., ujście 680 m.

Kalniańska słoboda, wś, pow. latyczowski, gm. Derażnia, 48 dm., 259 mk., ziemi włośc. 209 dzies., dworskiej 218 dz. Własność Zaleskich. *Dr. M.*

Kalniany, wieś, pow. rossieński, par. jurborska.

Kalnibłoto, *Kanibłoto,* ob. *Ekaterynopol.*

Kalnica, dawniej *Linkówek*, folw., powiat rossieński, par. kroska, niedaleko Kroż; 1495 zapisany na rzecz fary kroskiej przez starostę żmujdzkiego Jana Kieżgajłę.

Kalnica 1.) *niźna*, wś nad Tarnawką, wpadającą z prawego brzegu do Osławy, w pow. Lisko, ma cerkiew gr. kat. i urząd parafialny i należy do parafi rzym. kat. i urzędu poczt. w Baligrodzie, zkąd jest o 26·5 kil. odległą. Na południe od wsi ciągną się lasy szpilkowe na wzgórzach zwanych Na rywni 796 m. n. p. m. wzniesionych. Według spisu ludności z r. 1881 zamieszkuje wieś 456 a obszar większej posiadł. 16, razem 472 mieszk.; według szematyzmów duchownych dyecez. przemyskiej rzym. i gr. kat., należy do Kalnicy niźnej 5 rzym. kat. i 480 gr. kat. Większa posiadł. hr. Edm. Krasickiego ma 433 mr. roli, 30 mr. łąk i ogr., 44 mr. pastw. i 831 mr. lasu; mniej. posiadł. 744 mr. roli, 89 mr. łąk i ogr., 247 mr. pastw. i 7 mr. lasu. Parafia gr. kat. należy do dyec. przemyskiej, dekanatu olchowieckiego, jest do niej przyłączoną cerkiew drewniana w Sukowatem i wś Kamenki i liczy ogółem 1069 gr. kat. i 18 izrael. Wyposażenie proboszcza gr. kat. składa się z 87 mr. roli, 11 mr. łąk i ogr. i 15 mr. pastw. K. graniczy od zachodu z Sukowatem, od wschodu z Kielnawą. 2) **K.** *górna* (ze Strubowiskami), wś w pow. Lisko położona, 592 m. npm., na lewym brzegu Wetliny, wpadającej z prawego brzegu do Solinki a na wschodnim stoku Krzemiennej góry, 937 m. npm. wysokiej, w okolicy lesistej, górskiej; dotyka lasami ciągnącymi się na południe granicy węgierskiej; należy do parafii gr. kat. w Smereku a rzym. kat. w Wyłkowyi; od urzędu poczt. w Ciśnie jest oddaloną o 7.5 kil. Liczba mieszkańców wynosi według spisu ludności z r. 1881 415, z których jest tylko 2 rzym. kat., reszta gr. kat. Cerkiew gr. kat. drewniana pod tyt. Narodzenia N. P. Maryi. Samą Kalnicę zamieszkuje 165, obszar większej posiadł. 32 a Strubowiska leżące na południe od Kalnicy 250 mk. Obszar więk. posiadł. należy do Adeli hr. Dawidów i wynosi 85 mr. roli, 88 mr. łąk i ogr., 72 mr. pastw. i 948 mr. lasu,; posiadł. mniej. 213 mr. roli, 113 mr. łąk i ogr., 127 mr. past. i 5 mr. lasu. *Mac.*

Kalnica, rz., lewy dopływ Krożęty.

Kalnica 1.) potok podgórski, wytryska w połud.-wschodniej stronie wsi Wisłoka wielkiego, w pow. sanockim, nieopodal płn.-zach. granicy wsi Jawornika, z pod lesistego wzgórza Jasieniny (663 m.); płynie na płn. po zachodnim brzegu tegoż lasu, a u wschodnich stóp Sredniej Góry (Sredna hora, 584 m.), i u-

chodzi z lew. brzegu do Osławicy, dopływu Wisłoka. Długość biegu 3 kil. 2.) **K.**, potok górski, wypływa w Beskidzie lesistym, z pod głównego grzbietu, dwiema strugami, jedną napływającą od wsi Przysłupa, drugą zaś ze Strubowisk (pow. Lisko). Płynie krętym biegiem zrazu na wschód, potem na północ, opływając połudn. i wsch. zbocza lesistej góry Krzemiennej (937); we wsi Kalnicy uchodzi z lewego brzegu do Wetliny. Długość biegu 6 kil. *Br. G.*

Kalniczka, rzeczka, dopływ rz. Sob z prawej strony.

Kalniczka, potok górski, wytryska w obrębie Kamionek, w pow. Lisko, płynie na północ, poczem na północny wschód i w obr. gm. Kalnicy wpada z lew. brzegu do Tarnawy. Długość biegu 5 kil. *Br. G.*

Kalnik, wś, pow. lipowiecki, leży przy zlewie rzeczki Kalniczki z rz. Sobem, śród okolicy otwartej, zlekka falowatej. Grunt czarnoziemny. Ze źródeł, które nam służą, widzimy, że osada ta pierwiastkowo nie Kalnik, ale Kalnicz się nazywała. W XVI wieku a może wcześniej miejsce to już było posiadłością rodziny Jańczyńskich. Rodzina ta z pochodzenia była wołyńska, i zapewne z wielu innemi rodzinami z Wołynia, obdarzonemi przez władców Litwy i Polski w tych stronach za zasługi posiadłościami, równocześnie osiedliła się była. Jańczyńscy w bracławskiem posiadali też oprócz Kalnicza, czyli Kalnika, Parijówkę, Babin, Skomoroszkowce a dalej Cybulów (ob. Cybulów). Tymczasem jeden z tych Jańczyńskich Iwaszko miał tylko jednę córkę Marynę, która wyszła była za krewniaka swego Jerzego Jańczyńskiego z Wołynia, ale gdy ten poległ w boju z tatarami, wyszła ona powtórnie za mąż za Hańskiego. Z pierwszym mężem miała syna Aleksandra i kilka córek; z drugim syna Adama i także kilka córek. Ową Jerzową Jańczyńską nazywano powszechnie „Kalniczanką"; albowiem ojciec jej Jańczyński od dóbr Kalnicza nazywał się Kalnickim czy też wprost z Kalnicza. Z upływem atoli czasu potomstwo jej w całą gromadę wnuków i prawnuków się rozrodziło, tak że dóbr pozostałych po niej spadkobiercami byli, oprócz Janczyńskich i Hańskich, Podhorodeńscy, Podhorscy od tych Sieliscy i Turowie, Sługoccy, Czerniejewscy, od tych Sobiescy i z Obodnego Obodeńscy. Wszelako już w 1608 r. syn „Kalniczanki" Aleksander Jańczyński przedał był swoją część w Kalniku Annie Joachimowej z Chodkiewiczów księżnie Koreckiej, pani na Korcu, Biłołówce, Biłhorodce i Stajkach etc. Księżna ta była to rodzona siostra sławnego wodza Jana Karola Chodkiewicza, i kiedy mąż jej książę Joachim rzadkim w domu bywał gościem, z pola nie schodził, wodząc roty swe na Rossyą, za Tatarów, przeciwko rokoszanom Zygmunta III; ona, zajęta rządem posiadłości dziedzicznych, przysparzała mienia, od szlachty tak w Kijowskiem jak i w Bracławskiem wioski po wioskach skupowując. Wszelako po pewnym przeciągu czasu sukcesorowie Kalniczanki, owi wzmiankowani wyżej wnukowie już jej i prawnukowie, wystąpili też z pozwami przeciwko księżnej Koreckiej, jakoby własne ich uzurpującej dziedzictwa, a to ztąd, że Aleks. Jańczyński, przed uczynieniem działu dóbr spadkowych Kalnickich i innych pomiędzy spółsukcesorami, nie mógł i nie miał prawa części swojej komubądź sprzedawać. Dział zaś ów nie mógł dotychczas przyjść do skutku, albowiem pomiędzy sukcesorami kilku było małoletnich, a przytem i ustawiczne inkursye tatarskie zjechać im z Wołynia w Bracławszczyznę nie dozwoliły. Bo też najazdy tatarskie na straszliwy rozmiar były się tu zagęściły i istotnie nie było roku, żeby krymski czambuł był tej lub owej części pogranicza nie dotknął. Toż w 1612 r. spadła i na Kalnik wielka niedola: nabieg ordy. Szlakowa ta osada została też zniszczoną tak dalece, że dokument z 1613 r. nazywa już Kalnik „pustem uroczyskiem". Od tego też czasu posiadłość ta na wartości wiele straciła. Nie przeszkadzało to jednak spółsukcesorom Kalnika o dział sądownie upominać się. Jakoż w 1616 r. sprowadzono sąd winnicki na grunt, i wydzielono część prawną każdemu z sukcesorów. Dziedzictwo to ich atoli opustoszone, ani pomiaru nie miało, ani też w stałe granice ujęte nie było; stąd też pomiędzy nimi niedługo nieporozumienia i spory się wszczęły. Nadto, z powodu zniszczeń tatarskich dość chudopacholsko się mając, ani dóbr tych zasiedlić, ani podnieść intraty onych nie byli oni w stanie. Jakoż widzimy iż właśnie z tych oto powodów, wkrótce po uczynionym rozdziele jak w zawody jedni po drugich śpieszą się oni z wyprzedaniem swoich w Kalniku cząstek. I tak w 1617 r. sprzedają ks. Koreckiej swoje dziedziczne części Turowie sukcesorowie Sieliskich; w 1623 r. Podhorodeńscy, to jest Aleksandra z Pociejów żona Fryder. Podhorodeńskiego, rzeczonego wnuk i jej synowie. Tylko Hańscy, Sługoccy i Obodeńscy jeszcze przy swoich pozostają wydziałach, ale i to do czasu (Papiery fam. Podhorodeńskich). Wszakże nietylko w tym oto zakątku nad Sobem zrujnowana szlachta dawna bracławska wyprzedała się była z dóbr, ale proces pochłaniania Bracławszczyzny przez kniaziów z Wołynia rozpoczął się był na dobre i cała ta prowincya około tego czasu zapełniła się już była olbrzymiemi latifundiami ks. Ostrogskich, Zasławskich, Koreckich, Rużyńskich i Zbaraskich etc. Księżna Korecka, będąc w posiadaniu znakomitych majątkowych śród-

ków, rychło też kalnickie, zniweczone dobra, podźwignęła i zasiedliła. Była to właśnie doba nadzwyczaj ożywionego ruchu osadniczego w tych stronach; wszędzie się mnożyły osady, wzrastały włości. Kolonizacyi tej szczególnie patronizowali owi nowi nabywcy dóbr, kniaziowie z Wołynia. Toż i Kalnik w krótkim czasie rozrósł się sporo i, jak widzimy z dokumentów, dzielił się już wtedy na „stary i nowy", i nazywał się „miastem". W tranzakcyach familijnych pisano też czasem: zamek Kalnik; widać że księżna Korecka, dla osłony mieszkańców od Tatar, zamek tu postawiła. Stepy otaczające Kalnik wypuszczały stada koni, których plemię dzielne hodowała księżna, na użytek rycerskich swoich synów. Księżna Korecka zeszła z tego świata w 1626 r., i testamentem odpisała Kalnik, Babin i Parijówkę, jako też Biłhorodkę, Stajki i Olszankę synowi Janowi Karolowi, z warunkiem żeby po śmierci tegoż majętności te na potomstwo jego męzkie spadały. Nie przewidywała przecież, że prędko już, jak to zobaczymy wnet, imieniowi Olgierdowiczów na Korcu przedstawicieli po mieczu zabraknie. Ks. Jan Karol Korecki przykładał też rękę do podniesienia i zaludnienia dóbr kalnickich; jakoż widzimy, że w r. 1633 powstały wioski, jako to: Dubrowiec, Pasieczna, Hubin, Tałajówka, które wraz z Kalnikiem, Parijówką i Babinem czyniły już rocznego dochodu 7571 zł. (Archiwum ks. Koreckich w Horodnicy). Jan Karol Korecki kasztelan wołyński, skończywszy szkoły, udał się był do cudzych krajów, gdzie w Holandyi podczas trwającej tam wojny zaciągnął się do wojska, ale pod Amsterdamem na morzu został pojmany przez Szwedów. Karol król, dowiedziawszy się że był to siostrzeniec wielkiego Jana Karola Chodkiewicza, który się tak Szwedom dał we znaki, odesłał go do Sztokolmu, gdzie całe lat pięć zostawał w niewoli; tam też Korecki uczynił ślub, iż gdyby Opatrzność z tak ciężkiego razu na wolność go wyprowadziła, to się nawróci na wiarę katolicką. Wysłuchał go Pan Bóg, powiada Niesiecki, bo wkrótce potem na zamian dany, skoro się do Polski powrócił, ślub wykonał, pierwszy z domu swego unit, do czego i własnym poddanym był powodem; kościół w Korcu oo. franciszkanom wystawiwszy, do niego 10 tysięcy zapisał. Widać, że i w Biłołówce (ob. Biłołówka) i w Kalniku musiał też postawiać kościoły, bo w pozostałych po nim papierach w horodnickiém archiwum, czytamy rozporządzenie testamentowe jego, noszące tytuł: Rozprawa sług ks. Jana Karola Koreckiego, w którem powiada: „kościoły moje w Kalniku i Biłołówce, aby bez księdza nie bywały, rozkazuję; którym jurgieltu po złotych trzysta z tamecznych arend ukazuję." Dalej w tem rozporządzeniu swem jeszcze następną czyni wzmiankę: „P. Garnysz przy urzędzie kalnickim ma zostawać, tylko aby bez ucisku poddanych zachował się i przy wiosce Tałajówce." Umarł ks. Jan Karol w r. 1633 i z Anny Potockiej zostawił syna Samuela Karola. Kalnik jednak nie był jeszcze w całości dziedzictwem ks. Koreckich i dopiero w 1641 r. Andrzej Obodeński księciu Karolowi Samuelowi swoją część w tymże Kalniku przedał. Książę Samuel Karol Korecki, starosta robczycki, za młodu w Styryi, Austryi, Niderlandach nauki traktował, w Duaku publicznym aktem filozofią zakończył. Powróciwszy nareszcie do ojczyzny i zastawszy wojnę kozacką, na wszystkich wyprawach rycersko stawał: pod Korsuniem kozacy chorągiew jego całą znieśli, czego mszcząc się, na wielu miejscach potężnie ich gromił. Pod Zborowem konia pod nim zabito. Zszedł z tego świata przedwcześnie, bo w 1651 r. Miał on być „czarami przez niewiasty zgładzony". Żenił się dwa razy: pierwszy raz z Maryanną z Bobrka Ligęzianką, drugi raz z Zofią Opalińską; potomstwa nie zostawił i „tak na nim dom Koreckich ustał, który dla wielkich dzieł swoich wiekować powinien". Tymczasem Kalnik jeszcze w 1648 r. zajęty został przez kozaków. Stanął tu pułk kozacki, liczący 2046 ludzi; pułkownikiem był Ostap (ob. Grabianki Letopis str. 266). Następnie w 1650 r. pułkownikował tu Fedorenko (Bantysz Kam. I, nota 53). R. 1653 Stefan Czarniecki i Machowski wyparowali z Kalnika kozaków, dawszy im uprzednio bitwę. Kozacy uciekli do Bałabanówki i Monastyrzyszcz, gdzie się zamknęli (Jerlicz I, str. 143). Wkrótce atoli znowu do Kalnika wrócili; w 1659 roku pułkownikiem ich był Iwan Sierko (Bantysz Kam. II, str. 45). Zdaje się jednak, że w tym czasie kozacy kalniccy uznawali się podległymi Rzpltej, bo w skutek umowy hadziackiej na juramencie posłów wielkiego księstwa kijow. i wojska zaporoskiego podpisali się jako posłowie od pułku kalnickiego Fedor Ponczenko i Fedor Dulski (Vol. leg. IV, str. 307). Wszakże wierność dla Rzplitej kozaków kalnickich była chwiejną, dwuznaczną, bo w 1660 r., gdy wojska polskie rozlokowały się na Ukrainie na zimowe leże, miały rozkaz aby pułki kozackie z Humania i Kalnika mieć na oku (Dispositia hiberny dla wojsk JKM. na Ukrainie 1660 r.; rkpsm.). Był to właśnie czas, w którym po całej zajętej przez kozaków Ukrainie powstały nagle niepomiarkowanie wielkie osady zbrojne, czyli tak zwane „horody". Boć cała ludność sielska owoczesna, opuściwszy swoje wioski i futory, zbiegła się była do horodów, jako miejsc obronnych, chroniąc się przed Tatarami, którzy przez ówczesnych hetmanów kozackich sprowadzani w pomoc, jako to Bohdana Chmielnickiego, następnie Wyhowskiego, Jurka i Te-

terę, straszliwie niszczyli kraj, paląc sioła i jasyrząc. Toż wtedy i za warowne wały Kalnika wszystko co żyło, zgarnęło się było z wiosek odbieżałych i pustych. Zatętniał też on gwarem i życiem niezwykłem. Wzrósł bez miary i wcale pokaźny miał pozór. Imponował też nie zwyczajnie. Składał się już bowiem wtenczas z trzech oddzielnych miast, z dwóch górnych i z trzeciego dolnego. Pierwsze dwa górne mieściły się w starym Kalniku, trzecie dolne w nowym. Miasta górne były obwarowane głębokiemi fosami; w dolnem zaś zamek czyli forteca się znajdowała, z dwóch stron oblana stawami, na których była grobla i młyny; te zaś były tak potężną palisadą dokoła opasane, że z nich kozactwo mogło sypać ogień na nieprzyjaciela, samo ukryte. Na barkach zaś gór szeregi wypieszczonych domków, chat wieśniaczych, tłoczyły się jedne przy drugich, a po za stawami daleko przedmieścia i futory się rozciągały. Chassepol powiada, że w Kalniku mogło być wtedy 20 tysięcy zbrojnych kozaków i 60 tysięcy mieszkańców. Przesada to wielka, lecz pewna rzecz wszakże, że musiało tu być niezwyczajnie ludno. Na tak gęstą atoli ludność była tu tylko jedna drewniana cerkiewka. Mieszkańcy tutejsi nie tylko przecież z oręża i krwawych łupów żyli, ale z konieczności wyżywienia siebie i rolę uprawiali. Swiadek też ówczesny powiada, że dokoła Kalnika widziano wtedy pola uprawne, pełne zbóż (Liske, Cudzoz. w Polsce, Werdum str. 151. Chassepol, Hist. des Grands Visirs etc. w Anecqt. Jablovian. Amb. Grab. Spominki ojczyste, II, str. 339). W 1671 r. pułkownikiem w Kalniku był Hawryło Kowalenko. Ten trzymał stronę Doroszenka. Jan Sobieski tegoż roku całe Pobuże odebrawszy z rąk Doroszenka, i złączywszy się pod Ładyżynem z Hanenkiem, Lisicą, Zielenickim, Sirkiem, kozakami, którzy przeszli na stronę Rzplitej, d. 11 października przybliżył się pod Kalnik. Ale miejsce to trzymało się ostro i nie chciało się poddać. Sobieski więc za właściwe uznał działać nie naporem, ale raczej perswazyą; ale gdy kozacy wciąż drażnili polaków utarczkami, hałastra polska obozowa zapaliła wszystkie przedmieścia i futory. Kalniczanie patrzali na to obojętnie. Sobieski przeto chciał ich zmusić głodem do poddania się, ale gdy i to nie pomagało, z wojskiem odstąpił na chwilę ku sąsiednim o milę Ilińcom. Tymczasem z Daszowa dano mu znać, że Petranowski kozak z ordą krymską idzie ku odsieczy Kalnikowi. Wyrusza natenczas Jan Sobieski na całą noc do Kalnika i przybywa o świcie. Ale Petranowski z kozakami już był wszedł do miasta; tatarowie tylko przed groblą się rozłożyli. Sobieski tedy uderza na tatarów i rozbija na głowę. Wielu z nich potonęło w rzece. Dwóch murzów było zabitych, trzeci żywcem wzięty. Stało się to w dzień św. Urszuli, d. 21 października. (W Spominkach ojcz. list Jana Sobieskiego do biskupa Andr. Olszowskiego II, str. 339. Liske, Cudzoziemcy w Polsce, Werdum, str. 151). Po tem zwycięztwie jeszcze tydzień stał pod Kalnikiem wódz polski, ale gdy, pomimo szturmów, oblężenie dalsze szło oporem, ujrzał się w smutnej konieczności odwrotu. Nie posiadał on sił potrzebnych do prowadzenia formalnego oblężenia, i chociaż upominał się o posiłki, lecz tych mu nie nadesłano. Z Kalnika udał się Sobieski do Bracławia, który się poddał. Roku 1672 d. 29 sierpnia turcy wzięli Kamieniec; Kalnik też z innemi horody wpadł w ich ręce. Sobieski atoli zbija turków pod Chocimem; wybrany królem polskim odkłada koronacyą a śpieszy na Ukrainę, którą odbiera z rąk turków i Doroszenka. Kalnik też po długoletnim buncie otwiera bramy swoje pułkownikowi Michałowi Floryanowi Rzewuskiemu i powraca nareszcie pod zwierzchność Polski (Chassepol Hist. des Gr. Visirs avec l'hist. du grand Sobieski). Wkrótce też upada Doroszenko. Ale w 1676 r. następuje nowa wojna turecka. Pod Żórawnem staje traktat, mocą którego dwie części Ukrainy, gdzie Biała cerkiew i Pawołocz do Polski, a trzecia, gdzie Bar i Międzybóż, do Turcyi powinna należeć. Kalnik przeto w granicach Polski pozostał, ale niedługo potem, gdy w 1678 r. turcy wzięli Czehryn, załogi polskie z Kalnika, Iliniec, Żorniszcz ustąpić musiały (Samowidziec, str. 70. Letopis Grabianki, str. 230). Z ustąpieniem polskich załóg ludność ukraińska zaczęła tedy uciekać z pod panowania tureckiego całemi tłumami za Dniepr; Kalnik też najzupełniej się wyludnił. Odtąd pustynia tu zapanowała, ale w końcu Ukraina, zniszczona, wyludniona, zaczęła też powoli przychodzić do siebie. Porządek prawny wrócił i Kalnik, acz pusty, odzyskał swoich dziedziców. Dziedzicami ówczesnymi Kalnika byli ks. Czartoryscy, którzy po kądzieli od ks. Koreckich pochodzili. Jakoż w 1728 r. Kalnik należał już do księcia Józefa Czartoryskiego, natenczas łowczego kor. Mieszkał tu z jego ramienia gubernator, niejaki Falkowski, który zajął się zasiedleniem na nowo tych dóbr spustoszałych. Owóż niebawem nie tylko sam Kalnik się zasiedlił, ale też inne dokoła niego nowozałożone powstały osady, jak Żadanówka (inaczej Soroka), Kosztanówka, Kantelina, Parchomówka i Tałajówka. Wszelako dóbr tak długo pustujących granice były niepewne; stąd waśń i spory ustawiczne z sąsiadami. Szczególnie granica od Iliniec, dóbr ks. Antoniego i Franciszka Lubomirskich, ciągle była zakłócaną. Jakoż czytamy pod r. 1728 skargę są-

dową Falkowskiego komisarza kalnickiego na komisarza Iliniec, niejakiego Sławka, iż ten nie szanuje granic i „najeżdża i zabiera grunta kalnickie, przywłaszcza lasy, osadza Pilipowców; a nadto na własnych gruntach kalnickich czerwiec kopie i trawy przez kopanie i codzienne tratowanie niszczy". Trzeba wiedzieć, że czerwiec (coccus polonicus) był w owe czasy artykułem nader skrzętnego w tych stronach handlu. Czartoryscy wkrótce też mądrym zarządem tak podnieśli dobra kalnickie, iż w 1751 r. przynosiły już one dochodu rocznego 29,623 złp. i 29 gr. Pretium zaś tych dóbr 355,487 złp. i gr. 18 (Archiwum horodnickie). Czartoryscy nareszcie około 1775 r. przedali Kalnik hr. Platerom z Broelu; od tych zaś przeszedł w dziedzictwo Pilawitów Potockich. Obecnie majętność ta należy do akcyjnej kompanii cukrowniczej. Przy końcu zeszłego wieku żydzi się tu byli osiedlili, ale następnie do Daszowa i Lipowca się wynieśli. Kalnik odtąd przybrał postać wsi. Z dawnej jego przeszłości pozostały mu tylko wspomnienia. Jest tu dziś fabryka cukrowa, mieszkańców liczy się obojej płci: prawosławnych 1220, z których szlachty czynszowej więcej niż 200 i 95 katol. Mnóstwo mogił zalega pola okoliczne. W pobliżu Kalnika widnieją mogiły: Soroka, Assauły, Nepromacha i Praksedy. Mogiła Soroka jest wysoką na 10 sążni, ale wnosząc z jej obwodu, musiała być o wiele wyższą. Jest podanie, jakoby usypaną została przez tatarów, którzy idąc wielkimi tłumami na Ukrainę, każdy przynosił ziemi w połach, i z tej ją usypali. Inna znów tradycya wyprowadza nazwisko mogiły od 40 bitw wygranych przez jakiegoś kozackiego hetmana; z czego zrobił cały poemat Aleksander Groza. W tejże mogile przypadek dał odkryć kamyk podłużny, z wyciętym symbolem i wiązanemi literami. Symbole te tak tłumaczy Lelewel: księżyc i gwiazda czyli słońce są znanymi Wołoszczyzny czyli Mołdawii znakami, leżące na wznak E, czyli trzy kolumny, przypominają herb litewski, oraz znak wielu pieniędzy słowiańsko-bulgarskich wieku XIII. Wiązane litery są oczywiście dużo późniejsze. Mogą wydać imię Mledi, lub inne jakie, a są z XVI, może XVII wieku. Wnosić należy, że mogiła Soroka jest wypadkiem kozackich za Jana Kazimierza wojen. Wniosek Lelewela oczywiście jest powierzchowny. Prędzej przypuścićby można, iż mogiła ta jest pamiątką daleko odleglejszych czasów a opieramy to przypuszczenie nasze na zasadzie słów starej kroniki, która mówi, że w 1497 r. nad rz. Soroką zaszła była krwawa bitwa pomiędzy ks. Michałem i Konstantym Ostrogskimi a Tatarami. (Karamzin, Wyciągi z kronik. Dopełnienia tom VIII, str. 158). Niezawodnie, że ta bitwa niegdzieindziej tylko w pobliżu Kalnika zajść musiała, gdyż kronikarz naznacza jej miejsce nad rz. Soroką u włości Koszyłowskich; te zaś tak zwane włości koszyłowskie, jak to wiemy z naszych notat archiwalnych, istniały już w wieku XV i były przyległością Kalnika, a więc podług tego już w 1487 r. istniała tu rzeczka Soroka, a może nie rzeczka ale mogiła, gdyż kronikarz mógł się pomylić i wziąć jedno za drugie, tem bardziej iż rzeczki tegoż nazwiska w całej tej okolicy nie było i niemasz. Samo zaś nazwisko mogiły bodaj czy niema też związku z nazwiskiem rodziny litewskiej Soroków, która, według Niesieckiego, na Litwie i Rusiach w dawnych wiekach kwitnęła. Wiadomo z metryki lit., że za Zygmunta Starego jakiś Soroka był posłem do Krymu. Król ten go swoim „dobrym sługą" nazywał (Pułaski, Stosunki z Mendligirejem, str. 109). Ale z mogiłą Soroki wiąże się jeszcze kilka późniejszych wspomnień dziejowych. Za czasów Chmielnickiego, według pieśni ludowej, u tej też mogiły Perebijnos miał stoczyć krwawą bitwę z polakami. Pieśń ta zaczyna się od tych słów: „Oj za Daszowom, pid Sorokoju, mnoho Lachow propało". Roku zaś 1671, kiedy Jan Sobieski stał pod Kalnikiem, wojsko polskie „u tej bardzo wysokiej mogiły, na brzegu rz. Sobu, obozem się rozłożyło" (Liske, Cudzoziemcy w Polsce, Werdum, str. 151). Mogiła ta jednak nie tak ręką czasu, jak wyrabianiem z niej saletry mocno też uszkodzoną została. W archiwum horodnickiém czytaliśmy list pewnego mieszczanina kalnickiego do ks. Józefa Czartoryskiego, w którym się żali, iż pomimo kontraktu ekonomia nie dozwala mu wyrabiać saletry z mogił; prosi więc o wydanie nowego rozkazu, aby mu wolno było z mogiły Soroki robić saletrę a on na nowo będzie płacił albo saletrą, albo gotowemi pieniędzmi". Jeszcze jedno słówko. Autor „Soplicy" zaczyna powieść swoję „Zamek krakowski" od opisu Kalnika; powiada, że w końcu XVI wieku był miastem bardzo handlownem; że w łonie swojem mieścił kilka narodów i wyznań, że był w nim monaster czernic, kilka cerkwi, zbór aryanów, kirka ewangelicka, dwie bożnice, jedna żydowska, druga karaimska, nawet kościołek ormiański, że był dziedzictwem potężnego domu Zborowskich, że nareszcie przechodził bądź spadkiem, bądź kupnem, z rąk do rąk: należał do Koniecpolskich, Dolskich, Wiszniowieckich etc. Jak to wszystko dalekiem jest od prawdy, opis obecny naszego Kalnika dostatecznie wykazuje. Zresztą rzecz czerpana li w wyobraźni powieściopisarskiej, na wymyśle oparta, z pewnością nikogo w błąd nie wprowadzi. *Edw. Rul.*

Kalników, wś w pow. mościskim, 19 kil. na płn. zachód od sądu powiatowego w Mości-

skach, 12 kil. na płd.-zachód od urzędu pocztowego w Krakowcu. Zajmuje ona płn.-zach. róg powiatu, wciskający się między powiaty przemyski a jaworowski. Na płd. leży Starzawa, na wschód Małnów a dalej Wola gnojnicka, na płn. Hruszowice (obie ostatnie w powiecie jaworowskim), na zachód nakoniec Stubno (w pow. przemyskim). W małem oddaleniu od płd. zach. granicy wsi płynie Wisznia (dopływ Sanu) z Małnowa od płd.-wsch. na płn.-zachód do Hruszowic, a wzdłuż granicy płd.-zach. poprowadzono kanał Wisznia Od prawego brzegu wpada w obrębie wsi do Wiszni znaczniejszy dopływ z Woli gnojnickiej od płn. wsch. na płd. zachód. W dolinie tego potoku (słynącego oddawna z wielkich i smacznych raków) leżą zabudowania wiejskie (cerkiew 200 m. npm.). Do gminy należą także Wronie Koszary (al. Na Wronowych Koszarach). Jest to nazwa kilkunastu zabudowań odosobionych, położonych w rozległej piaszczystej nizinie. Własn. więk. ma roli ornej 621, łąk i ogr. 408, pastw. 122, lasu 598; własn. mniej. roli ornej 941, łąk i ogr. 199, pastw. 170, lasu 3 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 1287 mk. w gminie, 104 na obszarze dworskim (100 obrz. rzym. kat., reszta gr. kat.). Par. rzym. kat. w Krakowcu, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu jarosławskiego a dyecezyi przemyskiej. We wsi jest cerkiew. Wedle dokumentu ruskiego z roku 1378 (ob. Akta grodz. i ziems. tom II, str. 15 i 16) sprzedała Chonka, zona Waśka Djadkowicza z całą swą rodziną za 20 grzywien srebra ważonego monaster Kaleników z cerkwią Wniebowzięcia Najświętszej P. M. Iwanowi Hubec, protodjakonowi episkopii św. Jana Chrzciciela w Przemyślu i tegoż bratu Chodorowi, którzy za błogosławieństwem episkopa Lariwona (Hilarego) kupili tenże monaster dla episkopii św. Jana. W dokumencie Władysława Jagiełły z roku 1407 zatwierdzającym uposażenie Władysława przemyskiego (ob. Akta grodz. i ziem. tom VII, pag. 50) wymieniono także „Calienikow", pod czem niezawodnie Kalników rozumieć należy. Przed rokiem 1570 był Kalników dziedzictwem Leśniowskich, od tych przeszedł po kądzieli na Romanowskich, potem na Romerów, Bielskich, Ziętkiewiczów, Janków, Orzechowiczów. *Lu. Dz.*

Kalnist, węg. *Kalnas*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), 314 mk.

Kalniszki (lit. *kalnas*, góra), os. leśna, pow. kalwaryjski, gm. Kirsna, par. Simno. Nie zamieszczona w spisie urzędowym miejscowości gub. suwalskiej (Pam. Kniżka z 1878 r.).

Kalniszki 1.) dobra, pow. szawelski, par. popielańska, okr. polic. popielański, o 4 w. od Popielan, przy trakcie z tego mka do Tryszek, na wysokich brzegach kręto wijącej się Wenty, mają 30 włók rozl., piękny ogród, zarośla i ładne zabudowania. Z taryfy ks. żmujdzkiego z r. 1717 widzimy między właścicielami K. niejakiego Kazimierza Lewgowda. Potem przeszły K. do rodziny Dyrmowiczów, a na początku bieżącego stulecia do Bereśniewiczów, z których Józef głównie K. zabudował. Aleksander Bereśniewicz sprzedał K. 1882 r. rodzinie Kątowtów. 2.) **K.**, wś, pow. szawelski, gm. popielańska, 136 dusz uwłaszcz. na 220 dzies. ziemi z dóbr K. Bereśniewiczów. 3.) **K.**, tamże, wś starościńska, 1 os., 3 dzies. 4.) **K**, wś, pow. szawelski, gm. Chwałojnie, na 14 dusz uwłaszcz. 132 dzies. ziemi 2-go gat. 5.) **K.**, wieś, pow. szawelski, gm. wiekszniańska, 13 dusz męz., 173 dzies. ziemi nadanej. *J. Godl.*

Kalniszki, kilka wsi, pow. rossieński; a) w par. erźwiłkowskiej; b.) w par. kroskiej; c.) w par. lidowiańskiej; d.) w par. szydłowskiej, nad rz. Dubissą, niegdyś własność Korewy; e.) w par. żwingowskiej; f.) w par. skawdwilskiej.

Kalniszki, kilka dworów, pow. rossieński; a.) w par. kołtyniańskiej, własność Wolmera (1862); b.) w par. skawdwilskiej, należy do Ejnika (1862); c.) w par. teneńskiej, własność Billewicza (1862); d.) w par. girtakolskiej, własność Draszkowskiej, dawniej Piłsudzkich; e.) w par. rossieńskiej, własność Ottowiczów-Życkich. Była tam okolica należąca do szlachty, po której pozostały dziś tylko mogiły, na których znajdują się groby Ottowiczów-Życkich. *M. D. S,*

Kalniszki 1.) wś rząd., pow. wileński, 1 okr. adm., o 36 w. od Wilna, 3 dm., 34 mk. katol. 2.) **K.**, wieś, pow. trocki, 2 okr. adm., 38 w. od Trok, 4 domy, 49 mk., z tego 39 kat., 10 wielkoros. 3.) **K.**, wieś, pow. trocki, 2 okr. adm., 40 w. od Trok, 4 domy, 58 mk. katol. (1866).

Kalniszki i t. p., por. *Kallnischken* i t. p.

Kalniszówka, ob. *Kaliniszówka.*

Kalniuńce, wieś nad Konciarzyną, powiat święciański, 3 okr. adm., o 29 w. od Święcian, 15 dm., 101 mk., z tego 79 katol., 22 staroobr. (1866).

Kalno, ob. *Kalino.*

Kalno, jez. w Warmii pod Nową Wsią; w niem klasztor miał zatonąć.

Kalnofosty (dokum.), ob. *Kanafosty.*

Kalny łuh, uroczysko we wsi Leśniki, pow. kijowski.

Kalnzeem (niem.), dobra, pow. i par. Mitawa w Kurlandyi, mają łomy wapienia.

Kalomeni, węg. *Kalemenfalva*, wieś w hr. liptowskiem (Węgry), 400 mk.

Kalonka 1.) wś, pow. brzeziński, gm. Dobra, par. Skoszewy. W 1827 r. było tu 20 dm. i 140 mk. 2.) **K.**, wś, pow. garwoliński,

gm. Pszonka, par. Parysów. W 1827 r. było tu 17 dm. i 106 mk.; obecnie 15 dm., 134 mk. i 346 mr. obszaru.

Kalonka, potok górski, ma swoje źródła na obsz. gm. Słotwiny w pow. żywieckim, płynie na płn.-wsch., tworząc granicę między Słotwiną i Kalną (od półn.) a Lipowiną (od połd.), w końcu przerzyna obszar Pietrzykowic i tutaj po 7 kil. biegu uchodzi z lewego brzegu do Kalny (ob). *Br. G.*

Kalowiec, był młyn wodny w Rudzie, powiat rybnicki. Por. *Stodoły.*

Kalowiska, las w płn. stronie Budek, pow. Kamionka Strumiłowa.

Kalowo (dokum.), ob. *Kałów.*

Kalpakinn (niem.), dobra stadninowe, powiat stołupiański, st. p. Trakieny.

Kalsk, niem. *Kalzig,* ob. *Kalsko.*

Kalska wola, wś i folw., pow. łódzki, gm. i par. Czarnocin. Leży niedaleko wsi Kał w pow. brzezińskim, między Babami st. dr. żel. warszaw.-wied. a Będkowem. W 1827 roku było tu 15 dm. i 121 mk.; obecnie wieś ma 12 dm., 113 mk., 174 mr., folw. zaś 4 dm., 11 mk., 332 mr. rozl. t. j. grunta orne i ogrody mr. 307, łąk mr. 10, lasu mr. 1, nieużytki i place mr. 14. Bud. mur. 3, drewn. 10, płodozmian 10 i 12-polowy.

Kalsko 1.) niem. *Kalzig,* wś i gm., powiat międzychodzki; 2 miejsc.: a) K. wś; b) Kalski młyn; 43 dm., 369 mk., 19 ew., 350 kat., 4 analf. Poczta w Przytoczni (Prittisch) o 9 kil., st. kol. żel. Swiebodzin (Schwiebus) o 33 kil., od miasta pow. o 10 kil. 2.) **K**, królewszczyzna, 1464 mr. rozl., 5 dm., 61 mk., 9 ew., 52 kat., 9 analf. *M. St.*

Kalszyno, wś, pow. bielski, gub. smoleńskiej, przy trakcie z Iwaszkowa do Duchowszczyny.

Kaltbach, *Kaltbacher Grat* (niem.), ob. *Zimna Woda, Grań zimnowódzka.*

Kalte-Bach (niem.), strumień, dopływ Odry, opływa miasta Lüben, Steinau.

Kalteborn (niem.), os., pow. kościerski, należy do wsi Lubieszynek.

Kaltebrunn (niem.), ob. *Inflanty,* tom III, 279 i *Kaltenbrunn.*

Kaltecke (niem.), folw. dóbr Lammsdorf, pow. niemodliński.

Kaltecken i *Heyde* (niem.), wś, pow. tylżycki, st p. Tylża.

Kalteherberge (niem.), wś do Szkarpawy, pow. malborski, na żuławach, w pobliżu ujścia prawej odnogi Wisły. Obszaru włók 14, gbur. 12, zagrodn. 6, kat. 2, ew. 150, menon. 16, dm. 20. Parafia Fürstenwerder, szkoła Küchwerder, poczta Nowodwór (Tiegenhof). Odległość od Malborka 4 i pół mili.

Kaltenberg (niem.), osada w Ritterswalde, pow. nissański.

Kaltenbrunn (niem.), dobra, pow. iłłukszciański w Kurlandyi, par. Dyneburg. Ob. *Inflanty* t. III, 279.

Kaltenen (niem.), ob. *Kołtyniany.*

Kaltenhausen (niem.), wś i dobra, powiat głupczycki, nad Straduną. Dobra K. do 1684 r. własność m. Głupczyc, mają 287 mr. ziemi, częściowo wydzierżawianej; wieś ma 13 osad, 86 mr. roli. *F. S.*

Kaltenhof (niem.), dobra, pow. suski, ob. *Kałdowo.*

Kaltfliess (niem.), dwie miejscowości, powiat człuchowski: a.) os., par. Przechylewo, poczta Rzeczęca, bud. 4, dm. 2, kat. 2, ew. 19. b.) król. leśnictwo do nadleśnictwa Zanderbrück, poczta Rzeczęca. *Ks. F.*

Kaltfliess (niem.), *Kaltflys,* dobra rycer., pow. olsztyński, st. p. Jonkowo.

Kalthoefen (niem.), dobra, pow. wałecki, 491 mr. obszaru, 2 dm., 3 kat., 16 ew. Par. i poczta Piła. *Ks. F.*

Kalthof (niem.) 1.) dobra, pow. królewiecki, st. p. Królewiec. 2.) **K.**, dobra, powiat fyszhuski, st. p. Pobethen. 3.) **K.**, dobra, powiat pasłęcki, st. p. Grünhagen. 4.) **K.**, leśnictwo, pow. braniewski, st. p. Braniewo.

Kalthof (niem.), wieś, pow. malborski, ob. *Kałdowo.*

Kaltikken (niem.), dobra w Kurlandyi, powiat i par. Goldynga.

Kaltken (niem.), ob. *Kałtki.*

Kaltspring (niem.), wś, pow. starogrodzki, ob. *Zimne zdroje.*

Kaltvorwerk (niem.), ob. *Hetmanice,* wieś i folw., pow. wschowski.

Kaltwangen (niem.), wś, pow. rastemborski, st. p. Sępopel.

Kaltwasser (niem.), kolonia w powiecie lwowskim, 10 kil. na płd.-zach. od sądu powiatowego we Lwowie, 5 kil. na wschód od urzędu poczt. w Bartatowie, tuż na zachód od Zimnej wody, a na granicy powiatu gródeckiego (Suchej Woli i Obroszyna). Na płn. leży Rudno, na płd. Zimnowódka. Zabudowania leżą na lewym brzegu potoku Zimnawoda (dopływu Starej rzeki), przybywającego tu od płd.-wsch. ze Skniłowa a płynącego na płn.-zach. wzdłuż granicy Zimnej wody do Rudna. W płn.-zach. stronie obszaru leży las Sitki, w płn. jego stronie wznosi się Garbacza lenia 322 m., na płd. od lasu folwark Franciszkówka i karczma Fujarówka. Własn. większa i mniejsza ob. *Zimnawoda.* Wedle spisu z roku 1880 było 196 mk. w gminie, 21 na obszarze dworskim (wyznania rzym. kat. 115 mk.). We wsi szkoła 1-klas. ewang. i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 1310 zł. Osadę tę utworzono w roku 1785 z gruntów Zimnej wody. *Lu. Dz.*

Kaltwasser (niem.), ob. *Zimnawoda*, wieś, pow. bydgoski.

Kaltwasser (niem.), pow. wielkostrzelecki, ob. *Zimnowódka.*

Kaltzig (niem.), ob. *Kalsko.*

Kaluda (niem.), powiat tucholski, ob. *Kałudy.*

Kaluga 1.) leśnictwo królewskie, pow. brodnicki, należące do nadleśnictwa Wilhelmsberg, nad Drwęcą, przy granicy pow. lubawskiego, bud. 2, ew. 7. Parafia Pokrzydowo, poczta Kurzętnik. 2.) **K.**, niem. *Kalluga*, według Kętrzyńskiego osada, pow. lubawski, w skorowidzach urzędowych niezamieszczona.

Kaluha 1.) wś w północnej stronie powiatu słuckiego, w gm. hreskiej, przy drodze wiodącej ze wsi Karaczewszczyzny do Budy Hreskiej, ma osad 9, grunta lekkie, miejscowość zapadła poleska. 2.) **K.**, *wielkie* i *małe*, dwie wioseczki poleskie, nad rzeką Hanutką w pow. ihumeńskim, w 3 okręgu policyjnym berezyńskim, niegdyś do dominium Bohuszewicze należące; każda ma po osad włócznych cztery, w glebie lekkiej, łąki dobre. *Al. Jel.*

Kalukszy, wieś, pow. trocki, 3 okr. adm., 38 w. od Trok, 5 dm., 57 mk. kat. (1866).

Kaluminiaki, przys. Bortiatyna, pow. mościski, zajmuje płn. zach. część obszaru.

Kalus, mko, pow. uszycki, par. kat. Wierzbowiec, przy zbiegu Kalusika z Dniestrem, w pięknem położeniu, ma 293 dm., do 1000 mk., ziemi włośc. 462 dzies., dworskiej 2741 dz., cerkiewnej 36 dz. Cerkiew pod wezwaniem św. Michała dla 1743 parafian. Targów 26. Wygodna przystań i prom. Miasto niegdyś handlowe i ludne, od lat kilkunastu znacznie upadło. Ruch towarów w przystani 144,296 rs. Od 1879 st. poczt. Około 1795 należało do Lipińskich, następnie do Sarneckich, od których przeszło w obce ręce. Są tu duże plantacye winogradu i zarząd gminny. Jarmarki: 4 marca, 16 maja, a także na Wniebowzięcie i na WW. SS. Roku 1672 pod K. zwycięztwo nad tatarami. *Dr. M.*

Kalus, ob. *Kalusik.*

Kalus (niem.), ob. *Kałus.*

Kaluschmühle (niem.), młyn w dobrach Posznitz, pow. głupczycki.

Kalusik, wś, pow. uszycki, gm. Osłamów, par. Wońkowce; 840 mk., 672 dzies. ziemi włośc., 56 dz. cerkiewnej. Cerkiew św. Mikołaja dla 1140 mk. K. należał do Trzecieskich; dziś 226 dzies. Fedkowicza, 277 dz. Lątkiewicza, 230 dz. Grodzińskich i inne. Domów 118. *Dr. M.*

Kalusik, albo *Kalus*, rzeka, lewy dopływ Dniestru, bierze początek w okolicy m. Wońkowiec, na granicy pow. latyczowskiego i uszyckiego. Przy ujściu jej leży m. Kalus. Przyjmuje z prawej strony przy wsi Bystrzycy rz. Bystrę, z lewej zaś około wsi Brahiłówki rzekę Batóg. Według Wincentego Pola K. bierze początek na południowych stokach podolskiego grzbietu z dwóch strug zwanych: Kołomyjka i Niczyporówka, które odlewają dwa stawy i których źródła leżą tuż w pobliżu źródeł rz. Rowu, płynącego do Bohu z płn. zboczy podolskiego grzbietu: te dwie strugi płyną na stawy i łączy się z sobą w okolicy Wońkowiec; następnie płynie z północy ku południowi jarem i wpada pod mstem Kalusem do Dniestru. Długość jego biegu zajmuje 9 mil. *Dr. M.*

Kałużyce, dobra i folw. w pow. ihumeńskim, gm. biliczańskiej, w par. katol. berezyńskiej, w 3 okr. policyjnym, przy drodze z Berezyny luboszańskiej do Borysowa. Mają obszaru 4483 mr., z których pod lasami 1917 mr., gleba piaszczysta, miejscami glejowata, miejscowość równa. Folwark zbudowany na lewym brzegu rz. Uszy, ma gorzelnię, a o 2 w. na rz. Uszy młyn konstrukcyi amerykańskiej, ukończony r. 1877. Dobra K. należą do Melchiora Wańkowicza. Tu w roku 1800 d. 14 lutego urodził się Walenty Wańkowicz, syn Melchiora i Scholastyki z domu Góreckich Wańkowiczów, malarz i przyjaciel Adama Mickiewicza, zamieszk. w Paryżu 1841 roku. Ten Wańkowicz robił portret, Mickiewicza, który ma być najpodobniejszy. W K. jest jeszcze obecnie kilka obrazów tego malarza. O wiorstę od folw. leży nad strumykiem Wilnicą wieś Kałużyce, mająca domów 6 i obszaru ziemi 150 mr. Niedaleko K. są ślady drogi Witoldowej. *T. S.*

Kalvaria (niem.), folw., pow. grudziąski, ob. *Kalwarya.*

Kalwa, os., pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki; odl. 25 w. od Maryampola, ma 2 dm., 14 mk.

Kalwa, niem. *Kalwe*, w dokum. roku 1400 *Calba*, 1532 *die Kalbe*, 1669 *Kalwa*, wś kośc. paraf., pow. sztumski, na bitym trakcie starotarsko-malborskim. Obszaru liczy mr. 2623, bud. 87, dm. 39, kat. 416, ew. 33. Parafia, szkoła w miejscu, poczta Stary targ. R. 1297 właściciel wsi jakiś von Mückenberg wydał 1-szy znany przywilej z wolą i przyzwoleniem komtura krzyż. Henryka von Wilnowe (Malbork); prawo było chełmińskie; sołt. Zygfryd otrzymał włók 5, prob. 4 włók. W 1-szej wojnie szwedzkiej za Gustawa Adolfa spalono kościół tutejszy. *Ks. F.*

Kalwa, niem. *Kallwen*, wieś w pow. tylżyckim, o 10 kil. od Tylży, nad Niemnem, który tu się dzieli na dwie odnogi, Rus i Gilge. Mieszk. 431, wszyscy luteranie, mówiący w części po litewsku. Agentura pocztowa.

Kalwa, jez. w Warmii, pod Pasymem (Passenheim).

Kalwary (niem.), dobra, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Kalwarya, miasto powiatowe gub. suwalskiej, nad rz. Szeszupą, leży pod 54°23'8 szer. geogr. i 40°54'1 długości. Odl. 307 w. od Warszawy, 40 od Suwałk, 16 i pół od Maryampola. Leży przy szosie idącej z Warszawy na Suwałki, Kalwaryą i Maryampol do Kowna. Najbliższa stacya dr. żel. warsz. petersburskiej na odnodze do Wierzbołowa idącej w Kozłowej Rudzie. K. posiada kościół paraf. murowany, kościół ewangelicki filialny, synagogę murowaną, urząd powiatowy, sąd pokoju okr. III należący do zjazdu sędziów w Suwałkach, sąd gm. okr. I, urząd miejski, stacyą pocztową i telegraficzną międzynarodową, szpital św. Jerzego na 25 łóżek, więzienie z kaplicą katolicką, szkołę początkową. Dochód roczny kasy miejskiej wynosi około 7000 rs. W r. 1827 było tu 501 dm. i 5438 mk., w 1861 r. liczono 521 dm. (46 murow.) i 8432 mieszk. (w tej liczbie 6687 żydów), obecnie jest około 500 dm. i 8936 mk. Ludność chrześciańska trudni się przeważnie rolnictwem i ogrodnictwem, żydzi zaś handlem. Przemysł w zastoju; fabryk znaczniejszych nie ma, są tylko trzy małe browary z produk. na 3152 rs. i fabryka wyrobów miedzianych na 1200 rs. Kościół paraf. założył tu w 1715 r. ks. Korybut Wiszniowiecki; obecny murowany pochodzi z 1840 r. Przywilej lokacyjny na miasto wydał dopiero August II a potwierdził Stanisław August w 1791 r. Dawniej dla odróżnienia od kilku innych miast t. n. K. nosiła miano K. żydowska. Tu urodził się zasłużony badacz i historyk naszej przeszłości W. A. Maciejowski. Par. K. dek. kalwaryjskiego, 8144 dusz. Starostwo niegrodowe kalwaryjskie w wdztwie i powiecie trockim składało się z miasta Kalwaryi z przyległościami. Od r. 1766 posiadali je Michał i Aleksandra Ogińscy, wojew. wileńscy, opłacając z niego kwarty złp. 8250 a hyberny 3235, spólnie z sstwem kirsnieńskiem. Dobra rządowe Kalwarya podług wyjaśnień z r. 1854 w skutek nadania na donacye rozdzielone zostały na 4 działy, a mianowicie: 1) Ukazem z 1842 r. nadana donacya generał-majorowi Sikstel; folwarki Janów i Posudonie Wielkie, jezioro Janowskie, cegielnia i wiatrak; wsie: Janówka, Posudonie wielkie, Kimsze, Michałówka, Stawisko lub Stawiszki, ogólna rozległość mr. 2760. 2) Ukazem z r. 1837 generał-majorowi von Tornau folwark i wieś Posudonie małe albo Posudoniszki; ogólna rozległość mr. 454 jako dodatek do majoratu Wołłowicze. 3) Ukazem z r. 1836 pod nazwą majoratu Kalwarya B nadane generał lejtnantowi Stegmann składa się z lasów, z folwarku Kalwarya z młynem wodnym, karczmą Piaskinia i cegielnią, folwark i jezioro Orya, wsie: Kuśliszki leśne, Krzywa, Kowale, Smolnica, Nowinka, Raudoniszki, Pojawiszki, Jucewicze Taborowskie, Bułanowicze, Michaliszki z karczmą zwaną Kirsniański most, wieś Żubry, Santoka, Iwantyszki, Karoliszki, Wincentyszki, Susniki, Jawrynie, Kamsze, Pograudyszki, Pobolinie, Potrakinie, Iłgoławka, Jachymowicze, Iwaszki, Kwiatkowszczyzna, Polnica; ogólna rozległość wynosi m. 12915. 4) Dobra Kalwarya A pozostałe przy rządzie składają się z wsi: Skirtobole, Kuśliszki, Menkupie, Egłobole, Jurgieziory, Budowiszki, Budowinie, Jodele, Miłuciszki, Trubiszki, Kamień, Gabryłowszczyzna, Podpilokalnie, Potaszynie, folwark Skajście, wieś Skajście, folwark i wieś Wingramy Wielkie, folw. Wingramy Małe, wsie: Gutowszczyzna, Sidorowszczyzna, Berzyny, Bombieniki, Graużyny, Nowosady, Poszyrwinty, Strożdynie, Wartele, Widgiery, Wigrelle, Wojtkobole, folwark Kochanowszczyzna podzielony na osady kolonialne, wieś Szałabundziszki, miasto Kalwarya, wieś Czarna Krynica, Dewoniszki, Kempiny, Szlajnie, Trakiszki, jezioro Kozasiówek i wieś Turgoławka: ogółem rozległości m. 20609. Gmina K. należy do sądu gm. okr. I, liczy 4450 mk., rozległości 16930 mr. W skład gm. wchodzą: Auksztokalnie, Baranowskie, Brzozowa, Budowisko, Budwiecie, Egliszki, Egłobole, Gabryłowszczyzna, Grądy, Gutowo, Jodele, Jurgieziory, Kalwarya folw., Kamień, Kowale, Kowniszki, Krzywa, Kumiecie, Kuszliszki-leśne, Kuszliszki-polne, Maryanka, Miękupie, Michałowo, Milujciszki, Morgi, Nowinka, Nowosady, Orya, Piskinia, Pilokalnie, Podpilokalnie, Pokalniszki, Pokropiszki, Potaszynie, Powiźnie, Rybakowo, Skaryszki, Smolnica, Smolniczany, Scibowo, Taboryszki, Tertubieże, Trakjany, Trubiszki, Truworowo, Ukazówka, Walenciszki, Zimna-krynica i Zygmuntowo. *Powiat kalwaryjski* gub. suwalskiej utworzony został w r. 1867 z części dawnego powiatu t. n. Leży on w samym środku gub. suwalskiej i ciągnie się w kierunku od wschodu ku zachodowi. Graniczy od północy z maryampolskim i częścią wyłkowyskiego, od wschodu z gub. wileńską od której oddziela go Niemen, od południa z pow. sejneńskim i suwalskim a od zachodu z pow. suwalskim i wyłkowyskim. Obszar ogólny wynosi 24,65 mil kw. Wschodnia i zachodnia część powiatu mają powierzchnię nierówną, pagórkowatą i nieco wzniesioną, środkowa zaś stanowi niską płaszczyznę, obfitą w jeziora znacznej niekiedy wielkości, jak Żuwinta (650 mórg) i Amalwa 509 m. Błota rozciągają się tu na przestrzeni kilkunastu wiorst kwadratowych dokoła jeziora Żuwinta, z wyjątkiem części połud. wsch. brzegu, tudzież na równie znacznej przestrzeni dokoła jez. Amalwa. Pierwsze z tych błot noszą nazwę Buchciańskich;

prócz tego znajdują się mniejsze przecie błota o 3 w. na zachód od Kalwaryi w kierunku od połud. ku północy, między wsiami Szlajnie, Kumiecie, Jurgjeziory, Budwiecie, Piłokalnie. Główną rzeką pow. jest Szeszupa płynąca pod m. Kalwaryą i wpadająca do niej Dawinia. Obszar pod jeziorami wynosi 0,5 mili kw.; znaczną przestrzeń powiatu pokrywają lasy, przeważające w części wschodniej pomiędzy jeziorami Amalwa i Żuwinta a Niemnem. Obszar lasów rządowych wynosi 18342 mr., należą one do trzech leśnictw: serejskiego, puńskiego i maryampolskiego. Gleba ziemi przeważnie gliniasta i zwirowata, trudna do uprawy w czasie suszy letniej lub deszczów; rolnictwo dość słabo rozwinięte. Żyto i kartofle stanowią główny produkt. W 1878 r. wysiano tu w powiecie: 5312 czetw. pszenicy, 32344 żyta, 721 jarej pszenicy, 21400 czetw. owsa, 13633 czetw. jęczmienia, 172 gryki, 3256 innych ziarn i 37304 czetw. kartofli. Brak większych miast i dogodnych komunikacyj nie sprzyja rozwojowi przemysłu fabrycznego; w całym powiecie w 1878 r. liczono 16 fabryk (w tem 10 gorzelni), które zajmowały 77 robot. i produkowały za 256100 rs. (w tem same gorzelnie 248500 rs.). Pod względem kościelnym powiat ten stanowi dekanat dyecezyi sejneńskiej i dzieli się na 11 parafij: Dauksze, Kalwarya, Krakopol, Krasna, Lubowo, Ludwinów, Olita, Rumbowicze, Simno, Udrya i Urdomin. Pod względem sądowym dzieli się na cztery okręgi sądów gminnych: Kalwarya, Ludwinów, Simno i Olita; pod względem administracyjnym na 15 gmin: Balkuny, Janów, Kalwarya, Kirsna, Krakopol, Krasna, Lubów, Ludwinów, Nadniemeńska, Olita, Podawinie, Raudań, Simno, Udrya, Urdomin. *Br. Ch.*

Kalwarya pocztowa, karczma, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya.

Kalwarya, ob. *Góra Kalwarya* i *Czaplinek.*

Kalwarya żydowska, ob. *Kalwarya*, miasto powiatowe.

Kalwarya żmujdzka, mko rządowe w pow. telszewskim, nad Wardawą, o 20 w. od Telsz, jarmark 8—12 lipca. Parafialny kościół katol. N. M. B., z muru 1642 r. wzniesiony przez biskupa Jerzego Tyszkiewicza. Klasztor dominikanów przy tymże. Par. katol. dekanatu olsiadzkiego: dusz 3494. Filie w Barszczycach i Giegranach. Mko K. założone w dawnej osadzie Gordy, niedaleko m. Telsz, przez biskupa żmujdzkiego Jerzego Tyszkiewicza w r. 1642.

Kalwarya, wieś o 1 i pół wiorst od Werek, w pow. wileńskim, 1 okr. adm., na praw. brz. Wilii. Kościół z byłym klasztorem dominikanów założony 20 marca 1675 r. przez Stefana Paca (Jerzego Białłozora 1664?). Około kościoła 33 murow. kapliczki z wyobrażeniami Męki P., tłumnie zwiedzane w dni ś. Trójcy i ś. Ducha. R. 1866 były tu 3 dm., 14 mk. Czyt. Tyg. ill. 1872 nr. 215.

Kalwarya, folw., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 42 w. od Oszmiany, 1 dom, 49 mk., z tego 35 prawosł., 14 katol. (1866).

Kalwarya 1.), odwieczny wspaniały cmentarz pod Mińskiem gubernialnym, z kościołem murowanym, wewnątrz posiadającym malowidła znanego Jana Damela. Tu spoczywają zwłoki wielu osób zasłużonych miejscowości i krajowi w ogóle. 2.) **K.**, oberża na gościńcu wiodącym z Borysowa ku wsi Niemanica, na pół odległości. *Al. Jel.*

Kalwarya Zebrzydowska, mko w pow. wadowickim, przy trakcie wiedeńskim, od Wadowic na wschód 14 kil., od Mogilan na płd. zachód 19 kil., a od Krakowa 38 kil. Obszar mka graniczy od płn. i zach. z Zebrzydowicami, od połud. z Bugajem, a od wschodu z Brodami. Obszar większej posiadłości jest bardzo mały; zawiera bowiem roli ornej 3, łąk i ogr. 13, pastw. 5; mniejsza zaś posiadłość liczy roli ornej 153, łąk i ogr. 12, pastw. 11 mórg austr. Lasów nie ma żadnych. Chat wszystkich 135. Mk. 1120 (531 mężcz., 589 kob.) w r. 1869, a 1208 w r. 1880. Według szem. dyec. tarn. z r. 1880 dusz rz. kat. 893. Parafia łac. w sąsiednich Zebrzydowicach. Stacya pocztowa (między Wadowicami a Izdebnikiem) w miejscu. Szkoła ludowa jednoklasowa. Istnieje tu szpital ubogich, założony r. 1700. Majątek zakładowy w realnościach i kapitałach 1863 złr. i 60 złr. 60 ct. Dochód w r. 1879 czynił 75 złr. Przełożonym jest burmistrz. Obok tego istnieje fundacya szkolna, założona przez ś. p. właściciela dóbr Brodów i Kalwaryi Jana K[illegible]tego Brandysa, zatwierdzona rozporządzeniem gubernialnem r. 1849 (11 grud.) Celem fundacyi jest udzielanie ubogiemu uczniowi szkoły ludowej w Kalwaryi procentów z kapitału 1000 złr., zahipotekowanego na dobrach Kalwaryi. Okrąg sądu powiatowego kalwaryjskiego w pow. wadowickim ma 31535 dusz. Schludne miasteczko ciągnie się wzdłuż gościńca i ma kilka domów murowanych i kamienic piętrowych, z których najobszerniejsza jest obrócona na sąd powiatowy. Ludność trudni się oprócz rolnictwa stolarstwem, szczególniej wyrabianiem parkietów na posadzki. Ten przemysł jest bardzo dawny, bo już w 1786 r. było 40 majstrów stolarskich. Znaczne zyski wyciągają mieszczanie z odpustów, to jest z podejmowania pątników, sprzedaży obrazów i mniejszych wotów a wreszcie z handlu kwiczołami, które w tej okolicy najwięcej chwytają i wywożą do Krakowa. Miasteczko rozciąga się w dolinie 400 m. npm. wzniesionej, pomiędzy dwoma pasmami wzgórz, pokrytych jodłowemi i sosnowemi lasami. Powierzchnia miasteczka wynosi 222 mr., majątek 9326 zł.

wa. a roczny dochód 1482 zł. wa. Głównem źródłem dochodów gminy są cztery jarmarki: 25 stycznia, 4 maja, 17 sierpnia i 19 listopada. Właściciel Stanisław z Radwana Brandys (zmarł 26 marca 1882 r.). Wieś rozłożyła się na płn. wsch. stoku i u samych stóp lesistej góry Żarkiem (527 m.), dziś także Górą Kalwaryjską zwanej. Osobliwością miejscową jest klasztor bernardynów, z licznemi kaplicami. U stóp półn. wspomnianej góry rozdziela się gościniec na trzy ramiona, jedna prywatna droga prowadzi do wsi Zebrzydowic, druga do Wadowic, a trzecia wprost na południe stromo pod górę wiedzie nas do kościoła i klasztoru ks. bernardynów. Las pokrywający tę górę składają sosny, jodły i świerki, a posadę góry tworzy piaskowiec, glinka i krzemionka. Za klasztorem poczynają się dróżki, pustelnia św. Magdaleny, droga do Barwałdu (dawny trakt górski) i do wsi Zakrzowa. Stąd począwszy ku wschodowi doliną, brzegiem lasu, przez wś Bugaj, koło lasu Piłata, aż po obręb wsi Brodów, prawie w prostej linii, ciągną się dróżki. Następnie zwraca się kierunek dróżek od południa ku płn. zachodowi ku dolinie rzeki Cedronu czyli Skawinki. Nad brzegiem tej rzeczki, w dolinie, jest kościół Grobu N. M. P. Od tego kościoła skręcając się ku płn. zachodowi, dochodzimy znowu pod mury klasztorne. Obieg dróżek tworzy prawie równoramienny trójkąt, którego kąt północny obejmuje klasztor i kościół, południowy domek loretański a wschodni Grób Maryi. W środku zaś lesista pochyłość góry Żarka, Piłatem zwana. Zostawiając kalwaryjską górę przed sobą, a lanckorońską po lewej stronie gościńca, na prawej jego stronie śród równin mamy wsi Brody i Zebrzydowice. Kalwarya i jej okolice są dla artysty-malarza skarbem, gdzie na każdym prawie kroku napotyka coraz piękniejsze, a coraz rozmaitsze punkta widzenia. Historya założenia kościoła i klasztoru zawiera bardzo wiele ciekawych szczegółów. Mikołaj Zebrzydowski starosta lanckoroński, stężycki i krakowski, hetman nadworny, wojewoda lubelski, marszałek w. kor., jak niesie podanie, przypatrując się wraz z małżonką swoją Dorotą z Fulsztynów Herburtówną z okien baszt zamku lanckorońskiego pięknej okolicy, ujrzał nad górą Żarkiem trzy jaśniejące krzyże, które z ostatnim promieniem zachodzącego słońca znikły im z przed oczu. Zebrzydowski tem objawieniem natchniony postanowił w miejscu tem, gdzie ujrzeli jasność, a więc na górze zamkowi przeciwległej, wznieść świątynię boską. Było to z początkiem r. 1595. Zamiarowi jego sprzyjały i okoliczności. Stary dworzanin jego Hieronim Strzała wybierał się do Ziemi świętej na pielgrzymkę. Polecił mu Zebrzydowski, aby dokładny rysunek kaplic, ukrzyżowania i grobu pańskiego z Jerozolimy przywiózł. Tymczasem Zebrzydowscy wznieśli na górze Żarku skromną kaplicę z trzema czerwonymi krzyżami. W r. 1597 wrócił Strzała, przywiózłszy z sobą w tekach drewnianych wzory kaplic jerozolimskich z gliny czy z gipsu. W jesieni w październiku (dnia 4) r. 1600 położył Zebrzydowski fundamenta pod kaplicę Ukrzyżowania (św. Krzyża), którą Klaudyusz Rangoni, legat papieski, w obecności Bernarda Maciejowskiego, bisk. krakowskiego i mnóstwa znamienitych panów i duchowieństwa, r. 1601 w jesieni poświęcił. Były w niej dwa ołtarze: zawieszenie na krzyżu i podniesienie krzyża. Wkrótce potem bo r. 1602 przystąpił Zebrzydowski po otrzymaniu pozwolenia od zwierzchności duchownej w Radomiu, do założenia bernardyńskiego kościoła i klasztoru. Plany tej budowy wykonał Jan Marya Bernardonus, jezuita włoch, a budową kierował Paweł Bandarth z Belgii. Kamień węgielny na podwaliny kościelne założono dnia 2 sierpnia 1603 r. śród wielkiej uroczystości. Rozmierzaniem góry, drogi, odległości stacyj, ogrójca, strumienia Cedronu, według pomiaru jerozolimskiego, zajmował się Szczęsny Żebrowski, słynny pod owe czasy matematyk i astronom, a nauczyciel syna Zebrzydowskiego Jana. Wymiary te oborano pługiem. Sprowadzono również trzech bernardynów z Lublina, którzy pilnowali budowy. Mieszkali oni w drewnianym tymczasowym domku, który później starym klasztorem zwano. W r. 1605 syn Jan Zebrzydowski przywiózł od papieża Klemensa VIII z Rzymu przywileje zupełnych odpustów, do kaplicy ś. Krzyża przywiązane. W czasie rokoszu Zebrzydowskiego prace około budowli postępowały zwolna naprzód, a do budowy dopomagał hojnymi datkami niejaki Szymon Petrycy z Myślenic. Założono w czasie nieobecności Zebrzydowskiego fundamenta na kaplice Grobu i Piłata. R. 1609 rokoszanin Zebrzydowski pokonany powrócił do Lanckorony, a ująwszy krzyż i przywdziawszy habit św. Franciszka odprawiał modły w pustelni św. Magdaleny, pilnował osobiście budowy i takową przyśpieszał. Założono podwaliny kaplic św. Anny, Kajfasza i Heroda. Pod koniec r. 1609 (4 października) kościół p. w. Maryi Anielskiej był zupełnie gotów. Poświęcił go Piotr Tylicki, biskup krakowski. Również tego roku sprowadzono do Lanckorony, do kaplicy zamkowej a stąd do kościoła kalwaryjskiego, srebrną statuę Maryi, zrobioną jeszcze w r. 1590 na polecenie biskupa B. Maciejowskiego w Rzymie na wzór loretańskiej. R. 1611 i 1612 papież Paweł V nadał nowe zupełne odpusty kościołowi kalwaryjskiemu. Budowę kaplic prowadził dalej Zebrzydowski. Ponieważ budowla dla zakonników ukazała się za ciasną, powiększono

ją oficynami. R. 1611 położono pierwszy kamień na kaplicę Grobu Maryi, 1614 rozpoczęto budować kaplice Wieczernik, Podniesienia Krzyża i Wniebowzięcia. R. 1615 stanęły kaplice Pierwszego Upadku i Bramy miejskiej, 1616 r. św. Magdaleny i św. Rafała archanioła. Te nowe świątyńki poświęcił gwardyan zakonu Maryan Postękalski. R. 1623 (17 czerwca) zmarł Zebrzydowski w Krakowie. Pochowany w sklepie kaplicy rodzinnej w katedrze krakowskiej obok swojej żony, która zmarła r. 1610. Syn jego Jan nie ustępował ojcu w pobożności. Poczęto r. 1623 budować kaplice Bramy wschodniej i Obnażenia; ozdobiono i obmurowano czworobok przed kościołem; tu urządzono konfesyonały. R. 1632 wzniesiono mur od Bramy wschodniej ku północy. Ze wspólnych składek zbudowano dla zakonników murowane mieszkania. Jana Zebrzydowskiego kosztem stanęła statua ś. Weroniki, domki Maryi w kształcie krzyża, stacye Pogrzebu i Wniebowzięcia N. P. Maryi. Tenże Jan Z. przyozdobił kościół dwoma nowemi ołtarzami i obrazem „Nakarmienia" w wielkim ołtarzu. Na dróżkach wystawił marmurową fontannę w kształcie krzyża. Zapisał w końcu klasztorowi górę Żarek ze wszystkiemi będącemi na niej budowlami i 8000 ówczesnych złp. Nowo przez Jana Z. stawiane kaplice poświęcał biskup T. Oborski i ks. Krzysztof del Campo Scipio bernardyn. Jan Zebrzydowski zmarł 6 września 1642 r. Oprócz następców Jana Zebrzydowskiego, t. j. Franciszka, kasztelana lubelskiego († 1650), Michała starosty krakowskiego († 1667), wreszcie rodziny Czartoryskich, co prawem dziedzicznem osiadła w Lanckoronie i Kalwaryi po Zebrzydowskich, do dobrodziejów kościoła i klasztoru należeli: Mikołaj z Żurawa Daniłowicz, który r. 1643 zobowiązał się płacić klasztorowi 1000 złp. rocznie aż do śmierci; Maryanna z Żmigrodu Zebrzydowska, wojew. krak., star. lanckorońska, zapisała klasztorowi r. 1671 na poprawę kaplic i na muzykę swe dobra: Krzywaczkę i Bęczarkę, zastrzegając sobie w testamencie, iż gdyby potomkowie jej dobra te zatrzymać chcieli, winni zapłacić zakonnikom 50000 złp. R. 1687 zbudowano kaplicę ś. Antoniego przy kościele. Tegoż roku Paszkowski z Brzezia dał zakonowi 3000 złp. R. 1691 Teresa z Palcowa na Rudzach Przyrębska liczne poczyniła zapisy. R. 1702 Magdalena Konopacka, żona księcia Karola Czartoryskiego, wojew. krakow., star. lanckor., zbudowała większą część dzisiejszego kościoła, to jest nawę, począwszy od części prezbiteryum dziś tworzącej. Tak obszernie zbudowany kościół poświęcał Kazimierz Łubieński, biskup heraklejski, administrator biskupstwa krak. Roku 1748 stanęła kaplica Trzeciego Upadku kosztem Franciszka z Rudz Russockiego. R. 1759 Błażej Atłasiński był pierwszym pustelnikiem w lesie kalwaryjskim. R. 1767 Józef z Skrzyńska Dunin, stolnik i pisarz ks. zator.-oświęc., darował do kaplicy Trzeciego Upadku obraz N. Panny Bolesnej z Jezusem z krzyża zdjętym. Liczne odpusty nadane kościołowi ściągały od pierwszych chwil powstania tej świątyni mnóstwo pielgrzymów z całej Polski, Morawy, Szląska, Węgier, nawet z Niemiec i Austryi. Nadmienić wypada, że r. 1614 przybył liczny pochód znakomitych panów i duchowieństwa węgierskiego; był tu także Adam Wacław książę cieszyński, z całym dworem i liczną rzeszą. Barbara z Wiśnicza Lubomirska, żona Jana Zebrzydowskiego, następnie Anna z Ruszczy Lubomierska i inne znamienite polki odbywały po dróżkach pokutne piesze pielgrzymki. R. 1621 królewicz Władysław za powrotem z wyprawy chocimskiej składał dzięki kalwaryjskiej Maryi za odniesione zwycięztwo nad Turkami. Po nabożeństwie odbył piechotną pielgrzymkę po dróżkach kalwaryjskich. R. 1633 bracia Władysława IV, Kazimierz i Aleksander w towarzystwie senatorów odprawili tutaj pobożną pielgrzymką. R. 1772 Józef II a r. 1817 Franciszek I, cesarz austryacki, oświedzili Kalwaryą. W skład zakonu wchodzi dziś 7 księży wraz z kustoszem klasztoru, dwóch kleryków i 6 laików (1880 r.). Archeologią klasztoru opisał dokładnie Łepkowski w dwóch dziełkach poniżej podanych, do których odsyłamy czytelnika. Nadmienimy tylko o pomnikach. Pomniki Mikołaja Zebrzydowskiego i żony jego Doroty, które istniały tu jeszcze r. 1669, zaginęły. Znajdują się tu pomniki Jana Cisowskiego, podskarbiego trębowelskiego, żony jego Jadwigi z Rosińskich i potomstwa z roku 1762, z czarnego marmuru, w kaplicy Niepok. Pocz. M. P.; następnie pomnik Maryanny z Rawiczów Dębińskiej; żony a) Zygmunta Łubieńskiego, jen. wielkop., star. chęcińskiego, zmarłej 1795. Tablica metalowa w kaplicy ś. Antoniego; pomnik marmurowy przy wnijściu do tejże kaplicy Ewy z Gumowa, córki stolnika zakroczymskiego, żony Jana Kryskiego na Drobinie, cześnika zakroczymskiego, zmarłej r. 1658, 2 grudn. Tamże pomnik marmurowy Barbary, córeczki Jędrzeja z Stradomia Stradomskiego i Maryanny z Brzezia zmarłej 2 sierp. 1673 r; wreszcie Marcina z Raciborowic Raciborowskiego, wojskiego zatorskiego i oświecimskiego, zm. 19 paźdz. 1664 pomnik piaskowcowy w wielkim ołtarzu. W sklepie grobowym (wnijście z kaplicy M. B. Cudownej) leżą ciała ostatnich dziedziców Kalwaryi, książąt Czartoryskich linii koreckiej. Na szczątkach trumien ćwiekami wybite lata 1610, 1706, 1765. W grobach kościelnych spoczywa także Kajetan Sapieha, wojewodzic mści-

sławski, marsz. konfed. województwa połockiego, porąbany w potyczce pod Lanckoroną r. 1771. Istnieje tu także piękna biblioteka klasztorna, która powstała z darów Mikołaja i Jana Zebrzydowskich, Anny Radziwiłłównej, Anny z Ruszczy Lubomierskiej, Zofii z Iwanowic Jordanowej, Krzysztofa del Campo ks. Scypiona bernardyna i w. i. R. 1617 liczyła do 1000, dziś liczy około 6000 dzieł. Wszystkich dróżek czyli kaplic jest 26; stacyj drogi N. M. P. jest 20. Miejsca zaś szczegółowe są kapliczka Wniebowzięcia na górze Oliwnej, kaplica św. Heleny, Znalezienia św. Krzyża i Pięciu braci Polaków. Główne odpusty są: 1) od Kwietniej Niedzieli do Wielkiego Piątku, dni sześć; 2) W Zielone Swiątki, dni trzy; 3) W Boże Ciało, dni cztery; 4) Na Wniebowzięcie N. Panny, dni siedm; 5) Narodzenie Matki Boskiej, dni trzy; 6) św Franciszka (4 paźdz.) dni cztery. Czyt. M. Baliński i T. Lipiński, Starożytna Polska, Warsz. 1844, t. II, 237 — 239. — Józef Łepkowski, Kalwarya Zebrzydowska i jej okolice. Kraków, 1850. — Tenże, Przegląd zabytków przeszłości z okolic Krakowa. Warszawa, 1863. Str. 192—214. — Kalwarya Zebrzydowska w Przyjacielu ludu. R. IV. T. II, 1838. Str. 297.— Historia Calvariae seu diligens et accurata descriptio situs, fundationis, privilegiorum Devotissimi Conventus Zebrzydovicen. S. Mariae Angelorum ad Calvariam, cum omnibus ad illum spectantibus concessionibus, Litteris Apostolicis, confraternitatibus et miraculis divina bonitate ibidem exhibitis et exhibendis, nec non rebus in eo notabiliter gestis collecta. A. D. 1613. Jest to rękopis o 772 str., pisany złą łaciną; znajduje się w bibliotece zakonu kalwaryjskiego.—Kalwarya albo krótka historya o fundacyi miejsca i oo. bernardynów na gruncie zebrzydowskim, przez ks. Mikołaja Skarbimierza. W Krakowie, w druk. Mac. Andrzejowczyka, 1632. — Kalwarya albo nowa Jeruzalem na polach Zebrzydowskich zasadzona, a przez ojca Franciszka Dzielowskiego zakonu św. Franciszka wywiedziona. W Kaźmierzu przy Krakowie, w druk. Balcera Swierzbowicza, r. p. 1669. — Ozdoba Korony Polskiej, po św. Jerozolimie pierwsza św. Jerozolima Zebrzydowskich, przez ks. Jana Połanieckiego. Kraków, 1760. — Starożytności Polskie, Poznań 1842, str. 413. M. Grabowski, Kraków i jego okolice. Kraków 1866. Str. 241—245. — Encykl. Orgelbranda. T. XIII, 770. — Kalwaryi historya. Cieszyn, 1861.—Opis K. w Kłosach t. XIV.—Kalwarya Zebrzydowska p Chłędowskiego w Pam. lwowskim 1817, t. 6, str. 261. — Kalw. w Wadowickiem w Lwowianinie 1841 str. 264. K. Z. opis niemiecki w pismie Galizia 1840, nr. 29. K. Z. w Przeglądzie naukowym, Warszawa, 1842, t. 4, str. 1125. — K. Z. w Czasie, 1853, nr. 154.—K. Z. w Przyjacielu domowym 1855. K. Z. w kalendarzu Wildta, 1856 str. 26 (z ryciną).—Odpust w K. Z. Czas 1862, nr. 113 i 114. — K. Z p. Siemieńskiego, Tyg. illustr. 1861, III, 147. — K. Z. w Tygodniku lwowskim (z ryciną) 1868. — K. Z., rycina i krótki opis w dziełku Galicya w obrazach, zesz. 11. Kolorowany herb K. Z. znajduje się w Muz. Ossolińskich. W K. Z. urodził się Józef Kalasanty Szaniawski. *Br. G.* i *Mac.*

Kalwarya pacławska (al. *przemyska*), wś w pow. dobromilskim, 10 kil. na płn.-zachód od sądu powiat. i stacyi kol. w Dobromilu, 5 kil. na płd.-wschód od st. poczt. w Rybotyczach, w pięknem położeniu, na wzgórzu, śród gęstych lasów. Na wschód leżą Nowosiołki dydyńskie, na płn. Huwniki, na zachód Makowa, na płd. Pacław. Wzdłuż granicy zach. płynie od płd. potok Sopotnik, dopływ Wiaru. W stronie zachodniej wznosi się nad potokiem wzgórze zwane Kalwaryą do 332 m. Wsch. część obszaru wznosi się wyżej; tutaj leży klasztor (465 m.) a na płn. od niego liczne kapliczki, idące w kierunku płn.-wsch. aż w pobliże Sierakosiec w pow. przemyskim. Wedle spisu z r. 1880 było 310 mk. w gminie, 8 na obszarze dworskim (prawie wszyscy obrz. rzym. kat.). Par. rzym. kat. w miejscu, należy do dekanatu dobromilskiego, dyecezyi przemyskiej. Należą do niej: Hujsko, Leszczyny, Makowa, Nowosiołki, Pacław, Paportno i Sopotnik. Dawniej należała Kalwarya do par. rzym. kat. w Rybotyczach, od roku 1722 do Niżankowic; zaś w roku 1743 przyłączył Wacław Sierakowski, biskup przemyski (potem arcybiskup lwowski) parafią do klasztoru pacławskiego. Kościół i klasztor założył Andrzej Maksymilian Fredro, kasztelan lwowski, potem wojewoda podolski, stosując się do rozmiarów prawdziwej Kalwaryi i tu sprowadził franciszkanów 5 sierpnia roku 1668. Budowę kaplic (celem obchodzenia męki Chrystusa i na pamiątkę Matki Boskiej) i posągów śród lasu ukończono w przeciągu 3 lat. Gdy tenże Fredro nakazał synowi swemu, bawiącemu wtedy w Rzymie, prosić papieża o udzielenie odpustów dla fundowanego przez siebie kościoła, Klemens X, słuchając relacyi o fundacyi miejsca tego, odrzekł z podziwieniem: „Filii magna et multa petis; vis-ne ex Polonia Romam facere?" Pozwolił więc raz w rok zupełnego odpustu zwiedzającym K. pacł. Za staraniem Jerzego Fredry, kasztelana lwow., rozciągnięto to pozwolenie w r. 1671 na lat 20. Odtąd co lat 20 odnawiają zakonnicy tutejsi w Rzymie przywilej na odpusty. Podobnie jak na Kalwaryi zebrzydowskiej obchodzą tu drogi męki Chrystusowej, tudzież drogi radosne i bolesne Matki Boskiej. Znajdujący się w kościele cudowny obraz Matki Boskiej,

umieszczony w bocznym ołtarzu na prawo, nie jest ani w stylu bizantyńskim, ani w dawno kościelnym. Twarz Matki Boskiej blada, dokoła mnóstwo wytwornych wotów. Obraz ten zwie się kamienieckim; przeniesiono go bowiem tutaj w r. 1679 z Kamieńca Podolskiego, gdzie go turcy z klasztoru franciszkanów wyrzucili. Wedle podania został tej samej nocy, kiedy turcy obraz wyrzucili, pewien pobożny starzec we śnie wezwany, by szedł po obraz i zaniósł go do nowo zbudowanej świątyni w Kalwaryi. Starzec poszedł, obraz znalazł i przedarł się z nim szczęśliwie przez czaty tureckie. W drodze zanocował w Samborze, składając obraz w skrzyni gospodyni domu. Syn tej gospodyni odstąpił swe łóżko starcowi, a sam miał spać na owej skrzyni, lecz 3-kroć z niej spadł, poczem starzec pokazał obraz promieniejący. Samborzanie chcieli obraz zatrzymać, kupić, lecz nadaremno. Odprowadzili zatem starca do Kalwaryi, gdzie obraz na ołtarzu złożono. Ks. Chmura, przełożony konwentu oo. franciszkanów, przedłożył w r. 1881 kapitule watykańskiej prośbę o koronacyą obrazu; dekretem z dnia 23 maja roku 1882 uwzględniono tę prośbę a dnia 15 sierpnia tegoż roku dokonał aktu uroczystej koronacyi ks. Łukasz Solecki, biskup przemyski. Kościół i klasztor fundacyi Fredry poszedł w rozsypkę, zaledwie szczątki rozwalin widne na cmentarzu kościelnym. Kościół i klasztor obecnie istniejący zbudował Szczepan z Wielkiej Tarnawy Dwernicki w r. 1775, a konsekrował w r. 1776 Jakób Walery Tumanowicz, biskup kamieniecki, koadjutor arcybisk. lwow. Wewnątrz ołtarze złocone struktury włoskiej; ołtarz wielki odznacza się wytworną płaskorzeźbą. W kościele znajdują się portrety fundatora Andr. Maks. Fredry i Stefana Dwernickiego, tudzież Ignacego Krukowieckiego, szambelana (urodz. 1750, zmarł 1827 r.). Na krużgankach są portrety: Józefa Sierakowskiego, starościca mszańskiego, Antoniego Betańskiego, biskupa przemyskiego, Jakóba Strepy, arcybiskupa lwowskiego, i inne. Dnia 30 września r. 1855 zgorzał kościół wraz z klasztorem tak że mało co ocalało. Drogą składek zebrano fundusz, odbudowano wszystko na nowo i sprawiono nowe organy. O K.-p. pisał Łobeski w dodatku tygodniowym do Gaz. lwow. 1855, Nr. 32. Obacz także krótki artykuł w Czasie z r. 1877, N. 142.—Przyjac. dom. 1860, str. 122. *Lu. Dz.*

Kalwarya, kaplica ze stacyami i dom w lesie, pow. mogilnicki, 1 dom, 8 mk., należy do dominium Rybitw.

Kalwarya, niem. *Kalvaria* al. *Calvaria*, fol. do Radzyna, tuż przy mieście położony, pow. grudziąski; parafia, szkoła i poczta Radzyn. Początkowo był własnością miasta, potem znowu na życzenie krzyżaków ustąpiony dobrowolnie. R. 1285 przez mistrza krzyż. Konrada von Thierberg na lepsze utrzymanie proboszczowi krzyżackiemu od św. Jerzego i kaplicy zamkowej św. Krzyża zapisany; zawierał wtedy włók 8. Imię Kalwarya zapewne otrzymał od stacyi krzyżowej albo figury męki P. tu postawionej, do której procesye z kaplicy zamkowej się odbywały. Dotąd jeszcze figura męki P. tu stoi. R. 1582 bisk. chełm. Piotr Kos:ka przyłączył K. do probostwa tutejszego miejskiego św. Anny, przy którem dodziśdnia pozostaje. Jako osobna w skorow. najnowszym nie zachodzi; na mapie wojskowej i u Kętrz. podana. Ob. Frölich, Gesch. des Kreises Graudenz 55, 258, 262.

Kalwaryjka, *Kalwarya*, wś, pow. grójecki, gm. Kąty, par. Sobików. Ob. *Czaplinek.*

Kalwaryszki, mały folwark, położony w pięknej, malowniczej okolicy, o wiorst kilka w stronie zachodniej od Mińska gubernialnego, nad rzeką Swisłoczą. Naprzód własność Hausmana, od r. 1866 Antropowa, teraz Czarykowa, posiada piękną willę letnią. Mieszkańcy Mińska zwiedzają to miejsce w przechadzkach i wycieczkach wodą w łodziach. *Al. Jel.*

Kalwe (niem.), wieś, powiat sztumski, ob. *Kalwa.*

Kalwele 1.) folw., pow. szawelski, parafia bejsagolska, 1 włóka rozl., własność Augustyna Perkowskiego. 2.) **K.**, folw. tamże, własność Posiałgowskiej i Utniewicza. *J. G.*

Kalweliszki, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny; odl. 3 w. od Maryampola, ma 6 dm., 65 mk.

Kalweliszki, wś rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 30 w. od Święcian, 4 dm., 43 mk. katol. (1866).

Kalwen (niem.) 1.) por. *Kallwen.* 2.) **K.**, al. *Jagschen-Martin* (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Dawillen.

Kalwen (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. hazenpocki, par. Neuhausen.

Kalwie 1.) dobra, pow. szawelski, parafia i okr. polic. Janiszki, przy szosie z Szawel do Mitawy, nabyte od Naryszkina dziedzica Żagor, są własnością Wład. Komara, dziedzica Bejsagoły, 70 włók rozl. 2.) **K.**, wś, powiat szawelski, gm. okmiańska, 30 dusz uwłaszcz. na 205 dzies. ziemi. 3.) **K.**, wś, pow. rossieński, par. kroska. *J. Godl.*

Kalwisze, jez. we wsi Użwałdy, powiat dyneburski. 33.10 dzies. rozl. *Fr. Gl.*

Kalwiszki, ob. *Kolwiszki.*

Kalwiszki, wś, pow. sejneński, gm. Hołny Wolmera (ob.), par. Berźniki; odl. 14 w. od Sejn, ma 15 dm., 102 mk.

Kalwiszki 1.) i *Lejmontyszki*, dobra, pow. szawelski, par. kurszańska, przy trakcie bitym z Gruźdź do Kurszan, nad Ryngową, o 8 w.

od mka Kurszan; 65 włók rozl., własność Stanisława Ławcewicza. Gospodarstwo znakomicie prowadzone, młyny wodne, młocarnia wodna, gorzelnia, piękne zabudowania. Por. *Cygany*. 2.) **K.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 31 w. od Święcian, 2 dm., 23 mk. katol. (1866). 3.) **K.**, wś, pow. rossieński, par. gawrańska. *J. Godl.*

Kałwiszki, ob. *Kallwehlen* (niem.).

Kalwy 1.) wś, pow. bukowski, 8 dm., blisko jeziora niepruszewskiego, 69 mk., wszyscy kat., 7 analf. Poczta w Otuszu o 8 kil., st. kol. żel. i telegr. w Buku o 10 kil. 2.) **K.**, folw., 6 dm., 95 mk., należy do domin. Niepruszewa. *M. St.*

Kalzig (niem.), ob. *Kalsko.*

Kał, w pierwotnem znaczeniu błoto (ztąd kałuża), stanowi źródłosłów wielu nazw miejscowości błotnistych, w jakich zakładano chętnie osady dla trudnego dostępu zapewniającego bezpieczeństwo; ztąd poszły nazwy: Kaleń, Kalisz, Kalino (Kalno), Kałuszyn, Kały, Kałek, ztąd nazwa krzewu kalina, która jako stare nazwisko ludzi dała początek nazwom osad Kalinowa, Kalinowo i t. p. *Br. Ch.*

Kał, wś nad rz. Wolbórką, pow. brzeziński, gm. Będków, par. Czarnocin. W 1827 roku było tu 18 dm., 104 mk.; obecnie 29 dm., 210 mk. i 287 mr. ziemi włośc.

Kałaborek, rz., dopływ rz. Dniepru (między Olszanką a Taśminą), pow. czehryński, zwała się też Dołżkiem. Wywodziły się nad nią liczne czaple, od których jedna z wsi pobrzeżnych zowie się Czapliszcze. Według Fundukleja błoto w pow. czehryńskim, pod wsią Lipowe, 4 w. długie, 10 sążni szerokie (Fund. „Gub. kij.").

Kałaborka, wś, pow. czehryński, strugą tylko oddzielona od wsi Lipowe, ma 756 mk. R. 1808 było 57 dm., 477 mk. Wyborne sianożęci naddnieprskie. Cerkiew Narodz. N. M. P., 1764 roku erygowana, ma 40 dzies. gruntu.

Kałaboryszki, wś rząd., pow. wileński, 5 okr. adm., o 26 w. od Wilna, 6 dm., 30 mk., z tego 6 prawosł., 24 katol. (1866).

Kałacz 1.) słoboda w gub. woroneskiej, pow. bohuczarskim, ze st. p., o 52 wiorst od st. p. Byczkowskiej. 2.) **K.**, ob. *Donskaja K.*

Kałaczewski chutor, st. p. w ziemi wojska dońskiego, w drugim okręgu dońskim, niedaleko stacyj Carycyn i Niżnieczyrska stanica.

Kałaharówka, z Wychwatańcami i Kręciłowem, wieś w pow. skałackim, nad Zbruczem, o 15.1 kil. od st. p. Touste, należy do par. rz. kat. Grzymałów, ma cerkiew gr. katol. i 882 mk. w gminie. Obszaru więk. posiadł. tu niema. O skamielinach tu znalezionych w warstwie piasku jak np. Ringicula buccinea i costata, Cerithium scabrum, Vermetus intortus i innych podał wiadomość Olszewski w art. pod tytułem „Kurze Schilderung der miocaenen Schichten des Tarnopoler Kreises und des Zbruczthales in Galizien" (ob. Jahrb. dr. k. k. geolog. Reichsanst. tom 25, pag. 91 do 93).

Kałais, st. dr. żel. tambowsko-saratowskiej w gub. tambowskiej.

Kałakutczyno, wieś, pow. wieliski, 2472 dzies. ziemi, własność Arkadyusza Babkina.

Kałamanówka, rz., ob. *Jampol*, tom III, 395.

Kałamuniaki al. *Dernaki*, część wsi Siedliska, pow. jaworowski.

Kałamusy, ob. *Kalmuzy.*

Kałantajew, ob. *Kołątajów.*

Kałarasz, ob. *Kalarasz.*

Kałastinie, ob. *Drycany.*

Kałasznikowo, st. dr. żel. mikołajewskiej w gub. twerskiej.

Kałatuny, wieś, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 5 w. od Oszmiany, 12 dm., 136 mk. katol. (1866).

Kałatury, ogromny las przy trakcie z Jackowiec do Pohoryłej, pow. uszycki, należy do wsi Supruńkowiec, Jackowiec i Pohoryłej.

Kałatuszkowo, wś pryw., pow. dzisieński, o 5 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 4 dm., 38 mk. prawosł. (1866).

Kałaurowicze, ob. *Kałłaurowicze.*

Kałdowo 1.) niem. *Kaldau*, wś włośc., pow. człuchowski, przy trakcie bitym człuchowsko-białoborskim, o 2 kil od Człuchowa, ma 5157 mr. obszaru, 225 bud., 97 dm., 213 kat., 642 ewang., szkołę. Parafia i poczta Człuchowo (ob.). 2.) **K.**, zwał się za polskich czasów folw. starościński pod zamkiem w Tucholi, powiat teraz tucholski. Pomiędzy domownikami nazwany r. 1670 urzędnik (rządca?), dwórka, dziewki 2 i 2 pastuchy. Ogrody wszystkie przy zamku na folwarczną i zamkową potrzebę obracają się. Pszenicy urodzaj kóp 2 snop. 8, siana wozów 60. Suma dochodu zł. 552. Obecnie folw. ten bezimienny, do miasta Tucholi należący, posiada pan Martens. 3.) **K.**, niem. *Kaldowe, Kaldowo, Kalthof*, 2 miejscowości w pow. malborskim; a) K.-zamkowe, niem. *Kaldowo-Schloss*, wś włośc. śród żuław, na lewym brzegu Nogatu, naprzeciw miasta Malborka, ztąd wiedzie most przez Nogatę; za polskich czasów należał do ekonomii królewskiej malborskiej. Obszaru obejmuje włók 46, włośc. 9, zagrodn. 20, kat. 210, ewang. 212, menon. 25, dm. 35. Parafia i poczta Malbork, dokąd odległość wynosi ćwierć mili. W miejscu jest szkoła, browar i parowa cegielnia; b.) K.-miejskie, niem. *Städt. Kaldowo*, przedtem wieś miejska, teraz przedmieście w Malborku. 4.) **K.**, niem. *Kaltenhof*, dobra, pow. suski, w okolicy nieco lesistej i bagnistej, blisko jeziora i pow. kwidzyńskiego. Obszaru mr. 826, budynków 17, dm. 7, kat. 15, ew. 57. Parafia

Susz, szkoła Sypanica, poczta Prabuty. 5.) **K.**, niem. *Kaldau*, osada do wsi Jungfer (Panna), pow. elbląski, na nizinach elbląskich, parafia Elbląg, poczta Nowodwór. *Ks. F.*

Kałdukówka, wś włośc., pow. wilejski, o 57 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 6 dm., 33 mk. kat.

Kałdunek, niem. *Kaldunek*, posiadł. z młynem, pow. brodnicki, nad strugą wpływającą do Drwęcy, przy granicy pow. toruńskiego, w okolicy lesistej, przyłączona do gminy w Skępsku; bud. 9, dm. 3, kat. 35. Parafia Chełmonie, szkoła Skępsk, poczta Kowalewo. Roku 1859 właściciel Malucki. *Ks. F.*

Kałduny, wś kol., pow. piotrkowski, gmina Bełchatówek, par. Grocholice. W 1827 roku było tu 22 dm., 207 mk.; obecnie 32 dm., 342 mk., 655 mr. (498 ornej). Ob. *Dobrzelów*, gdzie mylnie podano Kalodony zamiast Kałduny.

Kałdus, niem. *Kaldus*, wieś włośc., powiat chełmiński, na wyżynach prawego brzegu Wisły, pół mili od Chełmna. Obszaru liczy mr. 1885, bud. 41, dm. 15, katol. 101, ew. 57. Parafia i szkoła Starogród, poczta Chełmno. Wieś K. była oddawna własnością biskupów chełmińskich, którzy ją na czynsz osadnikom wypuszczali. Z inwentarza dóbr bisk. chełm. sporządzonego r. 1759 wyjmujemy szczegóły: Wieś K. czynszowa, włók 20, gburów zaprawnych i kontraktowych. A.) zaprawni: Józef Chudzicki sołtys za prawem wiecznem bisk. Piotra Kostki z r. 1581 trzyma 2 wł. sołtyskie i 2 gburskie; Albin Zacharek, Wojciech Teykowski karczmarz, Józef Szafarkiewicz leman, ci 3 ostatni osadzeni prawem do lat 40 danem, mają po 2 wł., ogrody i łąki wydzielone ponad jeziorom Chełmianką i Żółwicą i łąkę pod Gutlinami zwaną Smarkatkę nad jeziorkiem. Albin Zacharek za górę Puterburg przy św. Wawrzyńcu, którą użytkuje, płaci fl. 16, od włóki dawali czynszu mniej więcej po 10 fl., budynki własne mieli. B.) kontraktowi: Szymon Mądrzejewski, Maciej Gmiński, Andrzej Mądrzejewski, Mat. Błażkiewicz, Mat. Urban, za pewnym kontraktem siedzą, budynki mają pańskie al. zamkowe, mają po 2 włóki, dają fl. 20, gęś 1, kapłonów 2, jaj 20 i szarwark odrabiają. Za użytek kępy kałduskiej płaci cała wieś tak kontraktowi jak i zaprawni fl. 30; summa wszystkich dochodów w gotówce fl. 230. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś i wydał na własność dotychczasowym osadnikom. *Ks. F.*

Kałduska kępa w nizinach po prawej stronie Wisły, pow. chełmiński, ciągnęła się po za Łążkiem (?) aż ku Rybakom przy Chełmnie. Była dawniej własnością biskupów chełmińskich. Inwentarz dóbr bisk z r. 1759 pisze o niej: Kępę za Łąszkiem (!) kałduską zwaną, pod samo Rybaki chełmińskie ciągnącą się, po jednej stronie do kępy Panieńskiej a po drugiej do folwarku dziedzicznego pana Czatra dobijającą, z wolnością zażywania na niej pastwiska, chrustów, wszyscy obywatele kałduscy mają; płacą za nią co rok fl. 30. Obecnie pod tą nazwą zapewne nie jest znana.

Kałek 1.) wieś, pow. koniński, gm. Piorunów, par. Wyszyna. Leży niedaleko traktu z Piorunowa do Paprotni, na wsch.-połud. Konina; odległa od tegoż miasta 13 i pół w., od szosy poznańskiej w. 7 i pół, od rzeki Warty w. 7. Powierzchni 664 mr., ludności 91 męż., 85 kob., razem 176; grunt szczerkowaty, nizko położony; obfite pokłady gliny. 2.) **K.**, kol. i 2 młyny, nad Luciążą, pow. piotrkowski, gm. Uszczyn, par. Witów. W 1827 roku było tu 20 dm., 146 mk.; obecnie 40 dm., 306 mk., 816 mr. rozl.

Kałębnica, ob. *Kalemba.*

Kałęcz, dwa folw., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo; odl. o 13 w. od Ciechanowa, o 2 w. od Konopek, ma 2 dm., 12 mk. Folw. K. lit. A., rozl. mr. 90, grunta orne i ogrody mr. 55, łąk mr. 19, pastwisk mr. 8, wody mr. 1, lasu mr. 5, nieużytki i place mr. 2. Bud. drewn. 3. Folw. K. lit. B., rozl. mr. 100, grunta orne i ogrody mr. 58, łąk mr. 26, pastwisk mr. 8, lasu mr. 5, nieużytki i place mr. 3. Bud. drewn. 3. Folwarki te powstały z dóbr Bolewo.

Kałęczew 1.) wś, pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Dmosin; odl. od Łowicza 23 w., od Rogowa w. 9. Ma 11 dm., 62 mk., osad 8 włośc., 386 mr. ziemi dworsk. i 8 mr. włośc. Folw. ma 9 bud. drewn., płodozmian 10-polowy. Lib. ben. Łaskiego zowie tę wieś *Kavaczow.* 2.) **K.**, os. i młyn nad rz. Kawęczynek (?), pow. rawski, gm. Żelechlin, par. Żelechlinek, mają 2 dm., 7 mk., 50 mr. rozl.

Kałęczyn, por. *Kawęczyn.*

Kałęczyn 1.) wś i folw., pow. nieszawski, gm. i par. Bądkowo, od Włocławka i rz. Wisły w. 14. Rozl. folw. wynosi mr. 362, grunta orne i ogrody mr. 308, łąk mr. 11, pastw. mr. 27, lasu mr. 7, nieużytki i place mr. 9. Bud. mur. 4, drewn. 4; pokłady torfu w niektórych miejscowościach; rzeczka Bachorza przepływa stroną południową. Wieś K. osad 5, z gruntem mr. 9. 2.) **K.**, wieś, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Nowemiasto; odl. o 16 w. od Płońska, ma 2 dm., 13 mk., 410 mr. rozl. 3.) **K.-stary**, wieś, pow. ciechanowski, gm. i par. Gołymin, odl. o 17 w. od Ciechanowa, ma 6 dm., 69 mk., 254 mr. rozl. Leży przy linii drogi żel. nadwiśl., odl. 3 w. od Gąsocina ku Nasielskowi. 4.) **K.-nowy**, wś, pow. ciechanowski, gm. i par. Gołymin; odl. o 17 w. od Ciechanowa, ma 10 dm., 97 mk., 133 mr. rozl. 5.) **K.**, wś, pow. ostrowski, gmina

Szulborze-koty, par. Zuzel. W 1827 r. było tu 16 dm., 112 mk. 6.) **K.**, wś, pow. makowski, gm. Perzanowo, par. Gąsewo. Por. *Dąbrówka*, str. 935, nr. 57. 7.) **K.**, wś, powiat pułtuski, gm. Gołębie, par. Klukowo. 8.) **K.**, folw., pow. pułtuski, gm. Kozłowo, par. Gzy, od rzeki Narwi w. 11. Rozl. wynosi mr. 125, grunta orne i ogrody mr. 106, łąk mr. 3, lasu mr. 13, nieużytki i place mr. 3. Bud. drewn. 7. 9.) **K.**, wś pow. kolneński, gm. Jedwabno, par. Dobrzyjałowo. 10.) **K.**, wieś, pow. węgrowski, gm. i par. Stara wieś. Ma 12 dm., 115 mk. i 212 mr. obszaru. 11.) **K.**, wś, powiat łomżyński, gm. i par. Zambrowo. 12.) **K.**, wś szlach., pow. łomżyński, gm. i parafia Szumowo. 13.) **K.**-walochy, wieś, pow. łomżyński, gm. Kossaki, par. Rutki.

Kałęczyn 1.) niem. *Kallenzien*, wś, powiat szczycieński, blisko jeziora rańskiego, na polsko-pruskich Mazurach, należała niegdyś do obszernych dóbr rańskich (Rheinswein, Rańsk), które w r. 1468 mistrz w. krzyżacki Henryk Reuss von Plauen wydał Michałowi Kuchmeister von Sternberg; włók było wtedy 21, prawo magdeburskie. 2.) **K.**, niem. *Kalennczynnen*, wś, pow. łecki, st. p. Ełk. Por. *Kalendszynnen*.

Kałęczynek, folw. z wsią Popielarze, pow. nieszawski, gmina Bądków, par. Lubanie, od Nieszawy w. 10, od Wisły w. 4. Rozl. wynosi mr. 215, grunta orne i ogrody mr. 184, łąk mr. 2, pastwisk mr. 6, nieużytki i place mr. 23. Bud. mur. 6, drewn. 1. Wieś Popielarze osad 4, z gruntem mr. 8. *A. Pal.*

Kałędek, niem. *Ludwigsdorf*, wieś, powiat czarnkowski.

Kałk, niem. *Kalke*, wieś na Łużycach, w Brandenburgii.

Kałki, wś nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Malużyn; odl. o 17 w. od Ciechanowa, ma 22 dm., 156 mk., 553 mr. gruntu, 8 nieuż.

Kałki (Budy), ob. *Budy*.

Kałkojce, niem. *Kalkwitz*, wieś w zniemczonej części dolnych Łużyc, w pow. kalawskim. Kościół parafialny ewangelicki.

Kałków 1.) wś, pow. iłżecki, gm. Rzepin, par. Krynki; odl. 21 w. od Iłży. W 1827 r. było tu 18 dm. i 102 mk.; obecnie 47 dm., 298 mk., 648 mr. ziemi włośc. i 2 mr. rządowej. Poprzednio wieś ta była własnością biskupów krakowskich (Długosz, II, 486). 2.) **K.**, wś, pow. iłżecki, gmina i par. Ciepielów; odl. 26 w. od Iłży. W 1827 roku było tu 20 dm., 122 mk.; obecnie 27 dm., 184 mk., 556 mr. ziemi włośc. i 1 mr. dwor., należąca do dóbr Gardzienice (ob.).

Kałkowa Wola, wś, pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Sobota. Ma 12 dm., 212 mk., 782 mr. obszaru, w tem 402 mr. ziemi ornej, 180 lasów, 179 mr. łąk i pastw. i 21 mr. ziemi włośc. Do dóbr K. Wola należą folw. Podlasie i Wiewiórz.

Kałkuny, st. dr. żel. petersb.-warsz., na przestrzeni Święciany-Dyneburg, między N. Aleksandrowskiem a Dyneburgiem, o 6 w. od Dyneburga. Z K. idzie dr. żel. do Radziwiliszek na Poniemunek, 186 w. długa. Dobra K. należą do Oettingenów i leżą w pow iłłukszciańskim.

Kałłaurowicze, wieś, pow. piński, 3 okr. polic., gm. Lemieszewicze, w części koronna, w części szlachty okolicznej, dawniej polskiej i katolickiej. *Ks. M.*

Kałmaskowszczyzna, mała wieś w pow. nowogródzkim, w okr. polic. horodyszczańskim, nad rzeką Jatrą, ma osad 5, w miejscowości dogodnej, chociaż bezleśnej.

Kałmuki, wś i os., pow. częstochowski, gm. Panki, par. Truskolasy. W 1827 r. było tu 10 dm., 72 mk., obecnie 22 dm., 165 mk., 364 mr. rozl.

Kałnas, po litew. „góra", ztąd zakończenia wielu nazw geograficznych na Żmujdzi i Litwie np. Pilkałnas, tudzież nazwy wsi: Kalniszki itp.

Kałnele 1.), wś pryw. w pow. telszewskim, nad rz. Sałantą i Kułupałą, o 57 w. od Telsz. Kościół katol. św. Wawrzyńca, drewn., założony 1777 przez ks. Andrzeja Ogińskiego, filialny sałancki. 2.) **K.**, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Kałnoberże, dwór i wieś nad rz. Niewiażą, pow. kowieński, par. i gm. Surwieliszki, o 5 wiorst od Surwieliszek, okr. polic. i st. drogi żel. Kiejdany, 12 w. od Kiejdan. Dwór był własnością hr. Edw. Czapskiego, dziś gen Stołypina, wieś ma 54 osad włośc. Kaplica katol. drewniana, grunta dobre, łąki obfite. *J. D.*

Kałnupis (lit. *kalnas*, góra; *upie*, rzeka; górna rzeka). Dużo rzeczek na Żmujdzi nosi tę nazwę. Tak np. w okolicach Kołnuj blisko Rossień, prawe dopływy rz. Szałtony.

Kałoborok (ross.), ob. *Kałaborek*.

Kałów, wś nad rz. Bałdówką, pow. łęczycki, gm. Poddębice, par. Kałów, odl. od Łęczycy w. 32; wieś ma dm. 48, mk. 385; prob. dm. 2, mk. 4. R. 1834 folw. K. miał 620 mr. rozl. Posiada kościół par. drewniany. W 1827 r. było tu 20 dm. i 153 mk. Kościół par. niewiadomej erekcyi, 1521 już istniał, jak się okazuje z Liber Beneficiorum Łaskiego; obecny drewniany, wystawiony 1786 r. przez braci Sulimierskich kolatorów. Par. K. ma 2105 dusz, dawniej dekanat zgierski. *F. S.*

Kałówka, wieś nad rz. Baktynką, powiat uszycki, par. Zamiechów, 79 dm., 440 mk., 373 dzies. ziemi włośc. Należała do Bieńkiewicza, dziś 464 dzies. Dobrolubowych, 169 dz. Milewskiego. *Dr. M.*

Kałowo, kolon., pow. wschowski, 2 dm., 13 mk., należy do wsi i gm. Oporowa.

Kałpaki, folw., pow. szawelski, par. szawlańskiej, 9 włók rozl., dziedzictwo Rafała Bohusza. *J. Godl.*

Kałtki, niem. *Kaltken*, wieś, pow. łecki, st. p. N. Juchy.

Kałubiel, mały zaścianek w połud. stronie powiatu ihumeńskiego, w 1 okr. polic. uździeńskim, nieopodal rzeki Łoszy z lewej strony, w okolicy folwarku Przewozu, ma osadę 1; miejscowość lesista. *Al. Jelski.*

Kałudy al. *Kaluda*, niem. *Kaluda*, od 1864 r. zwana *Eichfelde*, folw. do Kęsówka, powiat tucholski, okolica lesista. *Ks. F.*

Kaługa, por. *Hanutka* i *Kaluha*.

Kaługa, miasto gubernialne na lewym brz. rzeki Oki, przy ujściu Jaczenki, pod 54°51' szer. północnej i 53°55' długości wschodniej, 782 wiorst od Petersburga, 154 od Wiaźmy odległe; 38658 mieszk., w tem 3251 katol., 43 cerkwi, seminaryum duchowne, gimnazyum, kościół katol. (buduje się); bank miejski, stacya pocztowa, stacya kolei żel. riażsko-wiaziemskiej, przytem 90 fabryk i zakładów, z których znaczniejsze skór i futer; sławne pierniki; prowadzi obszerny handel zewnętrzny i wewnętrzny. Czas założenia Kaługi niewiadomy, wspominaną jest już pod r. 1382 i była ważnym punktem strategicznym w walkach z Litwą, chanami krymskimi, oraz w r. 1610 była rezydencyą Samozwańca, który tu uciekł z Tuszyna i przeciągnął mieszkańców na swą stronę. Wzmocniwszy swe siły, fałszywy carewicz wespół z Sapiehą wyruszył dla wznowienia kroków nieprzyjacielskich, lecz musiał śpiesznie się cofnąć i tu w dniu 23 grudnia r. 1611 przez tatara zabity został. Służyła K. na miejsce wygnania dla znakomitych więźniów; mieszkali tu przez lat kilka wywiezieni z Warszawy w r. 1767 z rozkazu posła rosyjskiego Repnina, a za wiedzą króla Stanisława Augusta, Kajetan Sołtyk, biskup krakowski, Józef Andrzej Załuski, biskup kijowski, Wacław Rzewuski, wojew. krakowski z synem najstarszym Sewerynem Rzewuskim, starostą doliń-skim; w ostatnich czasach od r. 1859 zamieszkiwał tu Szamyl z rodziną. Kałuski powiat, 259 m. kw., ma powierzchnię równą, miejscami wzgórkowatą, grunt gliniasty, piaszczysty, niezbyt urodzajny; znajdują się tu niewyzyskiwane dotąd pokłady węgli. Przerzynają go rzeki Oka, Ugra. Mieszkańców 90336, zajmujących się przeważnie przemysłem. Kałuska gubernia graniczy na północ i wschód z gubernią moskiewską, na wschód z tulską, na południe z orłowską, a na zachód z smoleńską i leży między 53° i 56° szer. północnej i 51° a 55° długości wschodniej. Rozległość jej wynosi 561,53 m. kw. (27172,5 w. kw.), ludność 1,010,628 głów, z tych 494748 męż. i 515880 kobiet; pod względem zaś religii 980970 prawosławnych, 27477 rozkolników, 1165 katolików, 305 ewangelików, 617 żydów, 68 mahometan i 31 pogan, z których 1801 osób na 1 m. kw. przypada. Powierzchnia gubernii jest płaszczyzną wzniesioną, ku północo zachodowi pagórkowatą, w stronie zaś płn.-wsch. piaszczystą; w połud. zachod. części znajdują się miejsca niskie i bagniste.

Kaługa, niem. *Kalluga*, według Kętrzyńskiego wś w pow. toruńskim. Na mapach wojskowych ani w skorowidzach niewspominana.

Kaługowo, st. p. w gub. kałuskiej, pow. mosalskim, blisko większych stacyj pocztowych: Juchnów i Aleksandrowski Chutor.

Kałus, właściwie *Siedlice-Kałus*, niem. *Schaedlitz-Kalus*, wś, pow. pszczyński, par. Pszczyna, w przedłużeniu płd.-zachodniej kończyny m. Pszczyny, ma 184 mr. rozl. Był tu niegdyś i folw. książęcy, ale grunta do folw. Louisenhof włączono. *F. S.*

Kałuska gubernia, ob. *Kaluga*.

Kałuska Siwka, ob. *Siwka Kałuska*.

Kałuska Wola, wś, pow. nowomiński, gm. Kuflew, par. Kałuszyn.

Kałuski, błota, ob. *Duba*, rz.

Kałuskie Dołhe, ob. *Dołhe Kałuskie*.

Kałusz, miasteczko powiatowe w Galicyi, o 100 kil. na płd.-płd.-wsch. od Lwowa. Tuż na płn. wschód od K. leży osada niemiecka Nowy Kałusz i wieś Bania, odrębne gminy administracyjne, należące jednak wraz z Kałuszem do jednej gminy katastralnej. W opisie fizycznym łączymy przeto także te trzy gminy w jednę całość. Zajmują one przestrzeń od 49° do 49°5' półn. szer. i od 41°58' do 42°6'30" wsch. dług. od F. Na półn.-zachód leżą Mościska i Kopanka, na płn.-wsch. Dołpotów, na płd.-wsch. Studzianka, Podhorki i Chocin, na płd.-zachód Pójło i Siwka. Miasto samo rozłożyło się w płd.-wsch. stronie obszaru; na wschód od niego leży przedmieście Dómka (al. Dumka), na płd. Zagórże, na płn.-zachód Pomiarki. Na płn.-wschod. narożniku obszaru leży Kunicha (al. Srolek), przysiołek Bani. Cały obszar leży w dorzeczu Dniestru. Przez płd. kończynę płynie Słona Rzeka, ramię Czeczwy. Wchodzi ono tu z Pójła, płynie od zach. na wschód, dzieli się na dwa ramiona, z których jedno skręca na płd.-wschód a niebawem opuszcza obszar i wpada do Łomnicy; drugie zaś płynie na płn.-wschód przez płd. część miasta a opuściwszy obszar miejski wpada również do Łomnicy. Na płn. od Słonej Rzeki płynie Siwka. Wchodzi ona w obszar ze wsi Siwki i płynie zrazu na wschód, potem na płn.-wschód przez płn. część miasta, następnie pomiędzy Bania i Nowym Kałuszem i pomiędzy Kałuszem a Kopanką, poczem opuszcza obszar. Do Siwki wpada od praw. brz. potok nastający na płn. od Kunichy, na płn. stoku Kopanki, płynący

zrazu na płd. wschód blisko granicy a potem na płn. zachód wzdłuż granicy od Dołpotowa. Płn. zach. róg obszaru nakoniec przecina Kropiwnik, dopływ Siwki, wchodzący tu z Kropiwnika a płynący od płd. na płn. do Mościsk. W mieście wznosi się punkt jeden 318 m. n. p. m. Na praw. brz. Siwki, na płn. od Bani, dochodzi Kopan 364 m. a w płn. wsch. stronie na wschód od Kunichy Kopanka 368 m. Tu w płn. wsch. narożniku leżą lasy: Kameralny i Zalesie. Na lew. brz. Siwki leżą orne pola i łąki i pastwiska miejscami podmokłe: W Krągach, Za grobiskami, Na błotach itp..., a obszar ten opada do 294 i 288 m. Tutaj znajdują się pokłady wybornego torfu, kilka sążni głębokie, lecz zaniedbane z powodu obfitości lasów. Bredetzky czynił z tym torfem doświadczenia i uznał go jako bardzo dobry. Miasto ma powierzchni 2741·7657 hektarów a 7210 mk. (wedle spisu z r. 1880), a mianowicie: 895 obrz. rzym. kat., 2012 obrz. gr. kat., 37 akatol., 4266 wyznania mojżeszowego. Własność większa (rządowa) ma roli ornej 31, łąk i ogr. 66, pastw. 15, lasu 417 mr.; własność mniejsza roli ornej 2583, łąk i ogr. 1904, pastw. 1550, lasu 65 mr. W Bani jest 668 mk. w gminie a 67 na obszarze dworskim, w Nowym Kałuszu 577 mk. K. jest siedzibą urzędu powiatowego i podatkowego, sądu powiatowego, notaryatu, powiatowej komisyi szacunkowej, rady powiatowej, rady szkolnej okręgowej na powiat kałuski i doliniański, zarządu salinarnego, zarządu lasów i domen, urzędu pocztowego i telegraficznego. Jest tu 4-klasowa szkoła etatowa męzka i 2-klasowa etatowa żeńska, 2 doktorów medycyny, 3 chirurgów i apteka. Parafia rzymska i grecko-katolicka są w miejscu; pierwsza należy do dekanatu doliniańskiego, druga do kałuskiego a obie archidyecezyi lwowskiej. Do parafii rzym. kat. należy 35 wsi: Bania, Bednarów, Bereźnica, Berłohy, Chocin, Dobrowlany, Dołhe, Grabówka, Hołyń, Humenów, Jaworówka, Kadobna, Kopanki, Katiatycze, Kropiwnik, Landestreu, Mościska, Mysłów, Nowy Kałusz, Nowica, Podhorki, Podmichale, Pójło, Rypianka, Siwka, Studzianka, Tużyłów, Ugartsthal, Uhrynów średni, Uhrynów stary, Wierzchnia, Wistowa, Zagórze, Zawadka, Zawój. Do dekanatu kałuskiego gr. kat. należą parafie: Bereźnica szlachecka, Berłohy, Chocin, Dołhe, Grabówka, Hołyń, Kamień, Krasne, Kropiwnik, Łdziane, Medynia, Mościska, Niegowce, Nowica górna, Petranka dolna, Podhorki, Podmichale, Pójło, Przewoziec, Równia, Rypianka, Studzianka, Uhrynów średni, Wistowa, Wojniłów Zawadka, Zawój i Zbora. W K. jest cerkiew parafialna pod wezwaniem św. Michała i kościół parafialny pod wezwaniem św. Walentego, fundacyi Kazimierza Jagiellończyka z r. 1469, odnowiony przez Stefana Batorego r. 1578 (wymurowany i poświęcony r. 1842). Stan czynny majątku miejskiego wynosi 399577 zł., bierny 906 zł. W roku 1881 było dochodu 17442 zł. Z instytutów dobroczynnych jest fundusz ubogich, założony przez ks. Macieja Krasuckiego i ks. Antoniego Kordasiewicza z majątkiem zakładowym 1149 zł. i dom kalek z rocznym dochodem 40 zł. Przemysł miejscowy obejmuje, oprócz wyrobu soli w tutejszej żupie, wyroby garncarskie (17 garncarzy, którzy wyrabiają rocznie około 75000 sztuk naczynia w wartości 12000 zł.), garbarskie (3 do 5000 sztuk rocznie), szewckie, kuśnierskie i sukiennicze (grube sukno). Jest tu także destylarnia spirytusu, browar pospolity, mydlarnia i fabryka chemikaliów. Pierwszą autentyczną wiadomość o salinach kałuskich mamy z wieku XV, gdyż Kazimierz Jagiellończyk darował 5 kwietnia 1464 r. kościołowi użytek jednej warzelni z dwoma czerunami, to jest małemi panwiami. W r. 1553 były w okolicy Kałusza dwie warzelnie a lustratorowie podali o nich: „Gdyśmy zbadali okolicę, zauważyliśmy, że sól kamienną trzeba tu naprzód ługować, na co kilka tygodni czasu schodzi, i warzenie soli musi być zaniechane.“ W metryce koronnej z r. 1571 w Warszawie przechowanej są wymienione w Kałuszu trzy warzelnie i dwa szyby (Mogiła i Szypiołka). Pierwotne wyzyskiwanie soli ograniczało się na pogłębianiu niegłębokich szybów solankowych, które, na sposób studzien zakładane, dostarczały solanki źródlanej. Takich szybów pogłębiono z czasem 75 a przeważna ich część leżała u stóp wyniosłości, ciągnącej się od płd. ku płn. nad praw. brz. Siwki, w małem oddaleniu jeden od drugiego. Z szybów tych utrzymał się aż dotąd jeden tylko, szyb solankowy św. Barbary; z reszty pozostały tylko dwa ślady czyli kotliska. Później przystąpiono do nieujętego wymakania, czyli do wolnego ługowania iłu solnego, a to przez pogłębianie szybów i zapuszczanie ich wodą słodką. Systematyczne górnictwo solankowe przez umiejętne zakładanie ługowni dopiero w ostatnich dziesiątkach lat w Kałuszu zaprowadzono. Kopalnia kałuska odkryta i dostępna jest obecnie na 160 m. głębokości, 710 m. długości a 305 m. szerokości i dzieli się na 3 główne poziomy a komunikuje dwoma szybami dziennymi, nr. IV i VIII. Pokłady soli w K. należą do neogenicznego okresu trzeciorzędnego górutworu i stanowią w ogóle stromo stojący skład, o rozciągłości płd.-wsch. i o stromem nachyleniu przeważnie ku płd. Skład ten solny mieści w sobie pokłady soli potasowej, tworzące wierzchnie warstwy, a pod temi właściwą formacyą soli kuchennej, objawiającej się jako ił solonośny, zawierający około 50 do 60 proc. soli kuchennej. Miejscami znajdują się w ile solonośnym gnia-

zda czyli buły czystej soli kamiennej. Nakładowe warstwy tej formacyi solnej tworzą ławy sapowe tudzież szutru z okresu dyluwialnego, dalej margle z gniazdami zbitego gipsu i bezwodnika (anhydrytu) i pokłady iłu szarego. Warstwy sylwinu i kainitu, uławicone nad właściwą formacyą soli kuchennej, są głównemi ogniwami utworu soli potasowych, nie stanowią atoli pokładów litych, lecz noszą cechę wspomnianego iłu solnego. Miejscowe obfitsze nagromadzenie tych soli wyzyskiwało od roku 1869 do 1876 towarzystwo wyrobu soli potasowych, lecz przedsiębierstwo to zwinięto w r. 1877, z powodu wielkiego kapitału wkładowego i z powodu nieracyonalnego górnictwa czyli t. zw. odbudowy rabunkowej. Przedsiębierstwo na małą skalę, prowadzone racyonalnie, mogłoby z temi solami robić stosunkowo świetne interesa (ob. Dunikowskiego „Rzut oka na stosunki geolog. Gal. wsch.", str. 92). Karnalit, znajdujący się w Kałuszu w mniejszych ilościach, posiada niemal te same własności co kainit. Z naziemnych zakładów posiada salina kałuska nad wzmiankowanymi szybami dwie machiny parowe o sile 6 i 30 koni, pompę kopalną parową, zbiorniki solankowe objętości przeszło 10000 hektolitrów, prochownię i potrzebną ilość mieszkań dla urzędników i dozorców; dalej magazyny soli, sprzętów i materyałów, kuźnie, stolarnie, warsztat mechaniczny, małą lejarnię metalu itp. Warzelnia soli, duży gmach z drzewa zbudowany, mieści w sobie dwie duże żelazne panwie, na których około 3,800,000 kg. soli rocznie produkują, w topki po 1 kg. formują a następnie w dwóch suszarniach osuszają. Magazynów soli jest sześć. Handel miejscowy prowadzą po największej części żydzi tutejsi zbożem, skórami, grubem suknem, kożuchami i inną odzieżą góralską, tudzież drzewem i solą. Jarmarki (18 stycznia, 11 lutego, 13 marca, 20 kwietnia, 16 maja, 6 czerwca, 20 lipca, 1 października, 18 listopada, 10 grudnia, 27 sierpnia i 28 września) i targi tutejsze (co piątek) bywają też dość licznie odwiedzane przez ludność góralską która tu wyroby swoje, szczególnie bryndzę w lecie, zbywa. Przez sam środek miasta przechodzi gościniec wiodący z Wojniłowa do Doliny a przez płd. kończynę obszaru idzie kolej Albrechta, mająca tutaj swą stacyą (o 140 kil. od Lwowa) z Siwki na wschód do Chocina. Za czasów polskich należał K. do ziemi halickiej a województwa ruskiego. Jako wieś istniał już przed r. 1469, skoro w tymże roku Kazimierz Jagiellończyk fundował tutaj parafialny kościół łaciński. W r. 1549 upoważnia Zygmunt August Mikołaja Sieniawskiego, wojewodę bełzkiego, hetm. p. k. i stę halickiego do założenia w starostwie miasta pod nazwą Kałusze, wkłada na mieszkańców obowiązek dawania rocznie z domu 30 gr., 2 kapłony i jaj 12; powinni obrobić podczas żniwa dwa dni, tyleż przy sianożęci i przez dwa dni układać siano w stogi, dostawić 2 sztuki budulcu, a trzecią do piły. Swieżo osiadających uwalnia od powyższego czynszu i powinności na lat 10, tych zaś, którzy już mieszkają na 2 lata, lecz wszyscy przez lat 15 nie płacą podatków; obdarza prawem niemieckiem, stanowi targ w piątek, jarmarki na św. Prokop i św. Marcin. W nagrodę czynów wojennych i poświęcenia nadaje Zygmunt August r. 1553 temuż Sieniawskiemu wieczyście dobra królewskie Kałusz z przyległościami, zastrzegając, iż po wygaśnięciu potomstwa jego płci męzkiej, rzeczoną darowiznę wróci do Korony. Rewizya 1572 r. podaje w mieście 55 domów czynsz opłacających; kuśnierz, słoniarz i kowal nic nie płacą, ale za to są na posłudze dworskiej. „Są 3 banie albo żupy solne, przy jednej studni albo oknie jest wież 3, z tych 2 arendują, 3-cia zachowana na potrzebę dworską. Czwarta wieża plebańska. Są też jeszcze ktemu dwie oknie, zową je Mogiła albo Szepiołka, które ludziom najmują, którzy mają swe wieże. W r. 1595 spalili i złupili miasto Turcy. Z czasem majętność tutejsza poczęła składać odrębną królewszczyznę czyli starostwo niegrodowe, o którem lustracya z r. 1661 zdaje sprawę: „Zamek; na bramie izdebka. . Wszedłszy do zamku jest izba stołowa z komorą, do tego pokojów 8 z izdebkami. Bramka do ogrodu włoskiego, blisko stajnia i kuchnia. Działo spiżowe wielkie, działek żelaznych 2, hakownic 10. Dają mieszczanie z osiadłości swojej 1 zł., do żadnych innych powinności ani do oddawania sramów nie należą. Powołowszczyznę co 4 lata dają wołu 10-go. Uznawamy, aby na pospolite ruszenie wyprawili hajduków parę odzianych z rynsztunkiem dobrym, szablami i muszkietami. Żup JKM. jest 2, do 3 ks. pleban ma prawo. Uważając coby sól mogła czynić, miawszy wszystkie circumstatie i considerationes, ponieważ surowica nie taka jak w innych starostwach, ale pierwej kruszec mięknąć musi, a okna 3-go nie dorobiono, więc kiedy sól robią niedziel kilka potem dla surowicy ustające także niedziel kilka wakuje robota, uznajemy, że może urobić na rok beczek soli ad minimum 2500. Teraz sól na Ukrainę nie dochodzi i odbytu nie masz. Dowiedziawszy się, że w starostwie przez 2 lata potasze palono, chcieliśmy pilnie inkwirować ile pożytku z tego przyszło, lecz nie mogąc się rzetelnie informować w niebytności arendarza tutecznego p. Bernego." Jan Sobieski, hetman w. k., ścigając tatarów dowodzonych przez Selim Gereja, odniósł tutaj nad nimi świetne zwycięztwo dnia 14 października r. 1672. O tem zwycięztwie czytaj w IV klimakterze Kochowskiego (tłum. polskie)

na str. 245; także „Dyaryusz" w Grabowskiego Ojczystych spominkach I, 195; następnie Dziennik pogromu Tatarów p. J. Sobieskiego marszałka i hetm. w. k. w r. 1672 w Bibliotece Ossolińs. 1866, t. VIII, str. 312 i nast.; tudzież List J. S. do króla zpod Kałusze z d. 14 października 1672, tamże str. 324 do 326. Wierszem opisał tę bitwę Wł. Chomętowski, ob. Przyjaciel domowy, 1870 str. 58 i 59. W roku 1675 pobił tatarów pod Kałuszem Andrzej Potocki. Spokojniejsze, wolne od napadów tatarskich czasy dozwoliły wzróść miastu, Lustr. z r. 1765 podaje: Chrześciańskich domów wielkich 64, małych 194, żydows. dm. wielkich 62, małych 73, kościołów 2, cerkwi 3. Podatki: sucha porcya żołnierska, strażczyzna, oczkowe, dziesięcina pszczelna, zarąb, makowszczyzna, aręda z porękawicznem czynią z miasta zł. 16619 gr. 5, dochód zaś ze starostwa wynosi 70959 zł. 10 gr. 3 den., z czego potrącić trzeba wydatek 13158 zł. 10 gr. 15 den. Wkrótce potem zgorzała część miasta a morowa zaraza r. 1770 znacznie je wyludniła. Podług inwentarza z r. 1771 było w rynku, na 4 ulicach, wałach i pod zamkiem 39 dm. wielk., 72 mał., 22 pustych; na przedmieściu za bramą lwowską 2 domy wjezdne, dm. 78, pustych 21; na przedmieściu za bramą halicką dm. 34, pustych 9, kościół farny z drzewa jodłowego, cerkwi 3. Zamek od wschodu wałem opasany, na nim parkany przeważnie popalone; na zach. sztachety na fundamentach murowanych, na płd. od cmentarza płotem z chrustu ogrodzony; na płn. parkanem i daszkiem z gąt pokrytym opasany. Brama murowana, w niej izba dla żołnierzy do usług skarbowych i skarbczyk; brama od folwarku nowo wymurowana, na górze rezydencya z ganeczkiem w koło. W środku dziedzińca stara oficyna drewniana, oficyna ekonomska, szpichlerzyk, stajnia itd. Żupy na przedmieściu lwowskiem za Siwką; wieża beczkowa wielka z drzewa jodłowego ma panwi do wywaru soli beczkowej 4; suszarnia do suszenia soli. Wieże huskowe 4, każda ma czehryn do wywaru soli drobnej, huski, i większej, hurmany zwanej. Okno surowiczne „Górne" zwane, 20 łokci głębokie, drzewem jodłowem obudowane, dachem gontowym pokryte, gdzie kosze 2 z liną; karat z kołami do ciągnienia surowicy. Okno wodne, nowo wykopane, 90 łokci głębokie, sztołą podziemną na łokci 50 komunikuje z oknem surowicznem górnem, gdzie kruszce solne wodą przez sztołę wpuszczoną podsycają się i wymakają, a tak woda staje się sposobną do wywaru soli. Okno niższe surowiczne, Mogiła, 90 łokci głębokie, z drzewa jodłowego, pod dachem, w nim kosze, liny, karat z kołem do ciągnienia surowicy. Okno wodne, Kafar, pod dachem, na słupach, bez ścianek, 90 łokci głębokie, sztołą podziemną na 70 łokci komunikuje z oknem Mogiła. Budynek pisarza z furami w przedaż do Litwy idącymi, sadków 2, ogrodów na jarzynę 2, budynek pisarza solnego, stajenka dla koni skarbowych, obora, budynek pisarza drwa skupującego itd. Izba szafarza do wydatku soli drobnej, izba szafarza do wydatku soli beczkowej, karczma, browarek, rzemieślników przy żupie osiadłych 33. Do starostwa kałuskiego należały: miasteczko Kałusz i wsie: Berłohy, Dobrowlany, Dołhe, Grabówka, Jaworówka, Jasień, Krasna, Kamień, Kadobna, Kopanka, Kropiwnik, Łdziany, Majdan, Mościska, Mysłów, Niebyłów, Nowica, Petranka, Podmichale, Przysłup, Pójło, Równia, Rypianka, Słoboda Niebyłowska, Słoboda Równiańska, Sliwki, Siwka, Topolsko, Uhrynów stary i średni, Wistowa, Zagórze, Zawoja. Wieś Zawoja miała żupę solną zwaną Gwoździcha; wieś Uhrynów średni żupę Czartoryjkę; Petranka żupę Petranecką; Krasna żupę Kraśnieńską i Leśną; Przysłup szopę wielką do robienia potażu, popielnię i hartownię do lutrowania potażu. Starostą był tu około r. 1615 Żółkiewski. Później było starostwo w posiadaniu Augusta Aleksandra ks. Czartoryskiego, wojew. ruskiego, i Maryi Zofii z Granowa Sieniawskiej, małżonków, z prow. 103926 złp. W r. 1771 był starostą kałuskim Stanisław ks. Lubomirski, marszałek w. k. Rząd austryacki zajął je 1 maja r. 1782. Do wsi przynależnych przyłączono osady niemieckie w Kałuszu, Landestreu i Ugartsthal, a dobra te pozostają dotąd w administracyi rządowej. W r. 1810 urodził się w Kałuszu Franciszek Smolka, doktór praw i adwokat krajowy, znakomity mąż stanu i wielce zasłużony patryota. Z zamku i wałów nie ma ani śladu; zachowała się tylko tradycya o ich istnieniu. Na pastwisku czyli tłoce miejskiej zwanej Mogiłki, są ślady licznych kurhanów, dziś poniszczonych. Przy kopaniu rowu na błoniu koło Strukowej góry znaleziono w r. 1874 miecz odkopano cmentarzysko z mnóstwem kości. W gabin. arch. akad. krak. jest siekierka krzemienna, znaleziona w okolicy Kałusza, wyrób. piękny, gładzony, darowany w r. 1875. Herb miasta: W niebieskiem polu u góry trzy topki soli, pod niemi lit. K a pod nią księżyc zwrócony rogami do góry. Źródła: „Rzecz o bryłach kulistych w okolicy Kałusza i Ładawy na Podolu p. Altha, Roczn. Tow. nauk. krak., tom VIII, 1864; Jeszcze kilka słów o bryłach kałuskich z podaniem wypadku rozbioru ilościowego p. Altha tamże t. 14, 1868. — Pokłady chlorku potażu (sylwinu) w kopalni kałuskiej p. Windakiewicza tamże 1871. — Minerały z Kałusza p. Niedźwieckiego, Kosmos, Lwów, 1877, str. 73 do 75.— Ueber den Kałuszit, ein neues Mineral v. Kałusz, von Joh. Rumpf, Mineralog. Mitth. v. Tschermak, Wien, 1872 str.

117 do 124 i 197. — O karnalicie tu znalezionym ob. Jahrb. dr. geolog. Reichsanst. 21 str. 179. O salinie tutejszej ob. Die Soolequellen von Galizien v. Mich. Kelb w Jahrb. dr. geolog. Reichs. t. 26 str. 135 i inn.—O soli kopalnej z Kałusza jest wzmianka w Jahrb. dr. geolog. Reichs. t. 9 str. 175.—O warstwie gipsu nad solonośnemi glinami w K. podał wiadomość Łomnicki w Verh. dr. geolog. Reich., 1880 str. 272. Obacz także Jahrb. dr. geol. Reich. t. 22 str. 117 i 197; tom 27 str. 95; Verhandlun. dr. geol. Reich. z r. 1871 str. 65 i z r. 1872 str. 245.—Ueber den Syngenit v. Kałusz, Vrba, Neues Jahrb. für Mineral. 1873, str. 166.—*Powiat kałuski* leży między 48°27'30" a 49°14'20" półn. szer. i między 41°35'30" a 42°17"10" wsch. dług. od F. a sąsiaduje na zach. z pow. doliniańskim, na płn. z pow. żydaczowskim i rohatyńskim, na wschód z pow. stanisławowskim i bohorodczańskim, na płd. z Węgrami. Mieści się on na następujących arkuszach mapy sztabu generalnego: Z. 9. C. 30, 31; Z. 10. C. 30, 31; Z. 11. C. 30 i Z. 12. C. 30 a na 39, 44, 47 i 48 arkuszach mapy Galicyi Kummersberga (wydanie najnowsze z r. 1881). W skład powiatu wchodzi gmin 67, obszarów dworskich jest 49, przełożeństw obszarów 30 a zatem 97 jednostek administracyjnych. Gmin katastralnych jest 60. Między gminami są 2 miejskie: miasteczka Kałusz i Wojniłów (z obszarem dworskim) a 65 wiejskich a mianowicie w obrębie sądu powiatowego kałuskiego: Bania gmina i obszar dwor., Bereźnica gm. i obszar dwor., Berłohy gm. i obszar dwor., Bołochów gm. i obszar dwor., Chocin gm. i obszar dwor., Dobrowlany gm. i obszar dwor., Dołhe, Grabówka gm. i obszar dwor., Jasień gm. i obszar dwor., Jaworówka, Kadobna gm. i obszar dwor., Kamień, Kopanka gm. i obszar dwor., Krasna gm. i obszar dwor., Kropiwnik, Landestreu, Łdziany, Majdan gm. i obszar dwor., Mościska gm. i obszar dwor., Mysłów, Niebyłów gm. i obszar dwor., Nowica, Nowy Kałusz, Petranka gm. i obszar dwor., Podhorki gm. i obszar dwor., Podmichale gm. i obszar dwor., Pójło gm. i obszar dwor., Przysłóp gm. i obszar dwor., Równia gm. i obszar dwor., Rypianka gm. i obszar dwor., Siwka Kałuska, Sliwki, Słoboda niebyłowska, Słoboda Równiańska gm. i obszar dwor., Topolsko, Tużyłów-Kotiatycze gm. i obszar dwor., Ugartsthal, Uhrynów średni, Uhrynów stary, Wierzchnia gm. i obszar dwor., Wistowa gm. i obszar dwor., Zagórze, Zawadka gm. i obszar dwor., Zawój gm. i obszar dwor., Zbora gm. i obszar dwor.; zaś w obrębie sądu powiatowego wojniłowskiego: Babin gm. i obsz. dwor., Cwitowa gm. i obszar dwor., Dąbrowa gm. i obszar dwor., Dołha gm. i obszar dwor., Dołpotów gm. i obszar dwor., Dołżka gm. i obszar dwor., Dubowica gm. i obszar dwor., Humenów gm. i obszar dwor., Łuka gm. i obszar dwor., Medynia gm. i obszar dwor., Moszkowce gm. i obszar dwor., Niegowce gm. i obszar dwor., Perekosy gm. i obszar dwor., Przewoziec gm. i obszar dwor., Seredne gm. i obszar dwor., Siołko gm. i obszar dwor., Siwka Wojniłowska gm. i obszar dwor., Słobódka gm. i obszar dwor., Studzianka gm. i obszar dwor. i Tomaszowce gm. i obszar dwor. Odległość punktu najdalej na płn. wysuniętego (w Cwitowej) od kończyny południowej (góra Kopuła we wsi Jasień) czyni w prostej linii 95 kil. Największa szerokość czyni w płn. połowie powiatu 35 kil. (od zach. krańca Zawadki do wsch. krańca Medyni). Stąd ku płd. zmniejsza się szerokość stopniowo do 22, 18, 10, 7, a miejscami na krańcu płd. do 2 kil. Mniej więcej 49-ty równoleżnik dzieli powiat na dwie części, z których płn., szersza, ma kształt prawie kolisty, płd. zaś ciągnie się długiem coraz to węższem pasmem ku płd. Linia graniczna między powiatem (wsią Jasieniem) a Węgrami biegnie wzdłuż grzbietu Beskidu na przestrzeni 17 kil. od płn.-wsch. ku płd.-zach. Zaczyna się ona na płd. kończynie Sewuli, idzie przez Gorgan (1407 m.), Hrobok (1348 m.), Płytkę (1282 m.), Kopułę (1608 m.) a kończy się w szczycie Busztul (1693 m.). Stąd skręca się linia graniczna na płn. i oddziela pow. kałuski od doliniańskiego. Tworzy ją na króciutkiej przestrzeni pot. Lachów (dopływ Łomnicy), a potem Łomnica na przestrzeni 50 kil. przeszło. Oddziela ona w tym ciągu Jasień, Sliwki i Niebyłów od Perehińska. Potem opuszcza linia graniczna Łomnicę, skręca na półn.-zachód a wyginając się następnie lekkim łukiem na północny wschód, wraca zrowu na Łomnicę, oddzielając na tej przestrzeni Łdziany, Równię, Topolsko i Berłohy od Reszniatego, Cieniawy, Rożniatowa i Swaryczowa. W Tużyłowie opuszcza znowu linia graniczna Łomnicę a tworząc dwa zakręty, jeden na zach., drugi na wschód wygięte, przerzyna Czeczwę i Siwkę, oddzielając Tużyłów, Pójło, Siwkę Kałuską i Kropiwnik od Swaryczowa, Broszniowa i Hołynia. W Kropiwniku skręca na zachód, przerzyna potoki Kropiwnik, Kalinów, idzie przez las krechowicki, potem skręca na płn., idzie przez las Kameralny do potoku Zbora. Na tej przestrzeni oddziela Kadobnę, Zawadkę i Bołochów, od Hołynia, Krechowic, Rachina i Turzy wielkiej. Od pot. Zbora począwszy dzieli linia graniczna pow. kałuski od żydaczowskiego. Idzie ona z początku na płn., potem na wschód na przestrzeni 7 kil. wzdłuż potoku Wielopuniec (dopływ Bołochówki), oddzielając Bołochów, Zborę i Wierzchnię od Łyskowa, Czertežu i Stańkowa. Od Humenowa wije się linia graniczna na płn., płn.-wschód, płd. i znowu na płn.

wschód aż do Dniestru, oddzielając Humenów, Niegowce, Dołhę, Perekosy, Tomaszowce, Dąbrowę i Cwitowę od Stańkowej, Bujanowa, Manasterca, Protesów i Kotoryn. Dniestr płynący na płd. wschód tworzy granicę od pow. rohatyńskiego i oddziela Ćwitowę, Łukę, Siwkę wojniłowską i Moszkowce od Koszary, Bukaczowiec, Tenetnik, Martynowa starego i nowego. Opuszczając Dniestr oddziela linia graniczna pow. kałuski od stanisławowskiego. Biegnie ona naprzód na płd. wschód, przerzyna Siwkę i gościniec kałusko-bursztyński, idzie na płd. równolegle z gościńcem, skręca na płd.-wschód, przerzyna gościniec i Siwkę po raz drugi, następnie Łomnicę, a skręcając na południowy zachód biegnie równolegle prawie z Łomnicą, poczem oddala się od niej, przerzyna Łukwię i wbiega na Łukawicę. Na tej przestrzeni oddziela ona Moszkowce, Siwkę wojniłowską, Dołżkę, Serednię, Wojniłów, Medynię, Przewoziec, Babin, Wistowę, Mysłów i Rypiankę od Sobotowa, Kołodziejowa, Dorohowa, Siedlisk, Temerowca, Komarowa, Brynia, Bednarowa, Majdanu i Zagwoździa. W tym że samym płd.-zachodnim kierunku biegnie dalszy ciąg linii granicznej wzdłuż Łukawicy a potem Łukwi i oddziela pow. kałuski od bohorodczańskiego, a mianowicie: Jaworówkę, Zawój, Grabówkę, Krasnę i Przysłóp od Posiecza, Niewaczyna, Głęboki, Chmielówki, Rosulnej i Kosmacza. Opuszczając nareszcie Łukiew skręca linia graniczna jeszcze bardziej na płd.-zach. i biegnie przez szczyty Turawa (940 m), Hrynkiw (1250 m.), Gałe (945 m.), potem wchodzi na gniazdo górskie Ihrowce a mianowicie na szczyty Seredna (1642 m.), Wysoka (1808 m.) a w końcu na skalisty łańcuch Sewulę i oddziela Jasień od Porohów. Płd. część powiatu leży w Beskidzie lesistym, środkowa w przedgórzu karpackiem, półn. w dolinie Dniestru. Cały powiat należy do dorzecza Dniestru. Dniestr sam wchodzi z Kotoryn do Ćwitowa i płynie na przestrzeni 1 kil. przez obszar wiejski a potem wzdłuż granicy półn. (ob. wyżej) w kierunku płd.-wsch. tworząc liczne zakręty. Z dopływów dniestrowych należą do powiatu częściowo lub w całości: potok Majdański, Siwka, Łomnica i Łukiew, wszystkie od prawego brzegu. Majdański potok wchodzi do powiatu z Kotoryn a płynąc na małej przestrzeni od płd. ku płn. wzdłuż granicy, wchodzi następnie do Ćwitowy, płynie na płn.-wschód a po 3 kil. biegu wpada do Dniestru. Na wsch. od pot. Majdańskiego wpada we wsi Łuka jeszcze jeden potok do Dniestru. Siwka wchodzi do pow. ze wsi Hołyń w pow. doliniańskim i płynie na płn.-wschód przez Siwkę Kałuską i Kałusz; tutaj skręca się na płd.-wschód i płn.-wschód, tworząc łuk na płd. wygięty a płynąc na płn.-wschód między Kałuszem i Dołpotowem a Kopanką, potem przez Dołpotów, wzdłuż granicy między Wojniłowem a Tomaszowcami, przez Wojniłów i Serednię do pow. stanisławowskiego. Tutaj płynie przez Dorohów i Kołodziejów a skręcając na płn. wchodzi znowu do pow. kałuskiego, do Siwki wojniłowskiej, gdzie tworzy kilka zakrętów, zatacza się na wschód i wpada do Dniestru. Ze znaczniejszych dopływów zasilają ją w obrębie powiatu od lew. brzegu Kropiwnik, płynący od wsi tej nazwy w kierunku płn.-wsch. przez Siwkę Kałuską, Kałusz, Mościska, Kopankę a nakoniec wzdłuż granicy Tomaszowiec i Dołpotowa, gdzie też wpada do Siwki. Od praw. brzegu zasila go potok Krzywec, od lew. brz. Fruniłów (al. Fornelów), oba w obrębie gminy Mościska. Od. lewego brzegu wpada jeszcze do Siwki Bołochówka. Wchodzi ona tutaj z pow. doliniańskiego i płynie na płn.-wschód wzdłuż granicy między Bołochowem a Zawadką, przez Zawadkę, wzdłuż granicy między Zborą a Wierzchnią, przez Wierzchnią, Humenów, Niegowce, Tomaszowce i na płn. od Wojniłowa wpada do Dniestru. Zasilają ją od prawego brzegu Głęboka, Czarny potok (z Kalinowem od praw. brzegu) i Kamienny potok (al. Parewy), od lew. brzegu Kamienny potok, Żydów, Zbora (z Hłynnym i Zborzorą od lew. brzegu), Wielopuniec, Stańkówka i liczne potoki z Dołhy wojniłowskiej, Perekosów, Protesów i Dubowicy. Od prawego brzegu zabiera Siwka w obrębie powiatu bardzo nieliczne i nieznaczne dopływy, zwłaszcza na przestrzeni aż do Kałusza, gdzie płynie w oddaleniu 3 kil. a w Kałuszu samym w oddaleniu 1 kil. od Łomnicy. Poniżej Kałusza dopiero oddala się Siwka coraz bardziej od Łomnicy i tu przyjmuje kilka znaczniejszych potoków a między niemi potok Moczarny i Petrykowce w Wojniłowie. Łomnica powstaje w powiecie, we wsi Jasień (ob.), na płn stoku granicznego pasma Beskidu, a mianowicie jego szczytu Kopuła, z kilku potoczków, płynie na płn.-płn.-wsch., potem wzdłuż granicy pow. doliniańskiego aż do płn. kończyny Niebyłowa, poczem wchodzi w obręb powiatu, płynie pomiędzy Łdzianami i Topolskiem z jednej, a Równią z drugiej strony, a płynąc następnie znowu na przestrzeni 4 kil. wzdłuż granicy, skręca na wschód, wchodzi po raz drugi w obręb powiatu i płynie na płn.-wschód przez Berłohy, Tużyłów, Dołhe, Pójło, Dobrowlany, Podmichale, Chocin, Podhorki, Wistowę, Studziankę, Babin, Przewoziec i Medynię, skąd wchodzi do pow. stanisławowskiego i powyżej Halicza wpada do Dniestru. Z ważniejszych dopływów zabiera od prawego brzegu potok Kisneny, Bystrę (z Łopuszną od prawego brzegu, ob. Jasień), Ja-

lę, Kuźmienice, Szumlecz, pot. Babski (ob.), Turowę, Czerlany (powstający z kilku strug w Przysłópiu i Sliwkach a płynący na płn. równolegle z Łomnicą i Turową przez Niebyłów, Krasnę i Łdziany, gdzie zataczając na płn.-zachód wpada do Łomnicy), Rykszyn (z Wyszniową od prawego brzegu), uchodzący w Berłohach i Bereźnicę (z Gniłą od praw. brzegu, a Baczkanem, Solnicą i Selanką od lewego brzegu. Ten ostatni dopływ jest to właściwie ramię Łomnicy, które się oddziela od rzeki głównej w płd. stronie wsi Dołhe pod nazwą Uhrywa, płynie na wschód przez Nowicę, Bereźnicę szlachecką i Dobrowlany, tutaj łączy się z drugiem ramieniem Łomnicy, oddzielającem się także w Dołhem a płynącem pod nazwą pot. Młyńskiego (Mühlbach) na wschód do Dobrowlan, a tak wzmocnione płynie na płn.-wschód do Podmichala, gdzie przybiera nazwę Selanki i wpada do Bereźnicy w pobliżu jej ujścia do Łomnicy). Od lewego brzegu zasilają Łomnicę w pow. kałuskim: Lachów, mały graniczny potoczek w płd. kończynie Jasienia, Młynówka (Mühlbach) wpadająca w Równi, Czeczwa (ob.) wchodząca tutaj ze Swaryczowa w pow. doliniańskim a płynąca na wschód, na przestrzeni 7 kil., przez Tużyłów do Dołhego, gdzie wpada do Łomnicy. Od lewego brzegu Czeczwy oddzielają się w Dołhem dwa ramiona, wkrótce łączą się ze sobą we wsi Pójło i płyną pod nazwą Słonej rzeki na płn.-wschód, prawie równolegle z Łomnicą i łącząc się z nią kilkakrotnie za pomocą ramion pobocznych, przez Kałusz, Chocin, Podhorki, Studziankę i Babin, gdzie pod nazwą Młynówki wpada ramię znowu do Łomnicy. Do tego ramienia wpadają od lew. brzegu ze znaczniejszych dopływów Machniówka i Babinka (ob.). Prócz tego zasilają Łomnicę w pow. kałuskim od lewego brzegu jeszcze: Berłowski potok (ob.), Sielski potok płynący wzdłuż granicy Wojniłowa i Słobódki od zach. na wschód do Przewoźca, gdzie skręca na płd.-wschód, potem na wschód i wpada do Łomnicy i Baranówka (ob.). Łukiew (al. Łukwa) powstaje z kilku potoków, powstających na zach. stoku lesistego pasma Kocebalówki w Przysłupiu i Bogrówce (w pow. bohorodczańskim), płynie na płn.-wschód, poczem uchodzi na granicę powiatu (ob. wyżej) i płynie wzdłuż niej aż do wsi Grabówki. Tutaj wchodzi w obręb powiatu i płynie równolegle prawie z Bereźnicą i Łomnicą przez Grabówkę, Zawój, Jaworówkę, Rypiankę, Mysłów do Bednarowa (w pow. stanisławowskim). Z dopływów przyjmuje od lewego brzegu kilka małych potoków, z praw. brzegu jest najznaczniejszym dopływem Łukawica, tworząca zach. granicę powiatu od Grabówki począwszy i to prawie od tego miejsca, gdzie Łukiew granicę opuszcza i wchodzi w obręb powiatu. Najwyżej wznosi się południowa część powiatu, gmina Jasień (ob.). Na płn. od Jasienia rozszerza się coraz bardziej obszar powiatu i zniża zarazem ku dolinie Łomnicy, przerzynającej powiat od płd.-zach. na płn.-wschód a wzniesionej w Dołhem 285 m., w Podhorkach 274 m., w Wistowej 265 m., w Przewożcu 248 m. npm. Na tej przestrzeni wznosi się w zach. części powiatu w dolinie Łomnicy, punkt jeden w Sliwkach do 529 m., w Niebyłowie do 479 m., w lesie Turowa do 434 m., w Równi 387 m., w Berłohach 360 m. W stronie wsch. znajdują się wzgórza trochę wynioślejsze. Rozróżniamy tu mianowicie pasmo wyniosłości, tworzące dział wodny między dopływami Łomnicy a Łukwi. Tworzą go od płd. ku płn. Kocebalówka (895 m. w krańcu płd. a 793 na płn.), las Zakuty (556 m.), Łuków (545 m.), Krasna (586 m.), Rechy (464 m.) a potem wzgórza niższe, 421, 406 m. wysokie i Sussakowa góra ze szczytem 380 m. wysokim. Na wschód od tego działu wodnego wznoszą się na lewym brzegu Łukwi Kośmiczara (762 m.) we wsi Majdan, w lesie Malchowa; las Manaster (szczyt 476 m.), las Chrepelów (497 m. szczyt). Między Łukwią a Łukawicą wznoszą się od płd. ku płn.: las Trusków (wzniesiony do 483 m. na płd., opadający na płn. do 452 i 422 m.), las Niedźwiedzi (415 m.) i Paryszcze, a nakoniec Kuśnierska góra (369 m.). Między Bereźnicą a Łomnicą wznoszą się następujące znaczniejsze wyniosłości: Kaniowa góra (459 m.), Buczyna (517 m.), Chmieliński (364 m.). Reszta obszaru, na prawym brzegu Łomnicy położona, zniża się jeszcze bardziej ku dolinie Dniestru. Wznoszą się tutaj między Siwką a Łomnicą: las Kopań (364 m.), las Kameralny i Zalesie (368 m. szczyt), Wielki las stary (szczyt 355 m.), na Bodostowie (354 m.), Bukowina (351 m.); między Kropiwnikiem a Bołochówką wznoszą się na dziale wodnym: Pohar (391 m.), Szynkarska (368 m.), Kropiwnik (336 m.), Kadyłowa (311 m.), Kobyłka (278 m.). Na lewym brzegu Bołochówki wznoszą się: Bołochów (363 m.), Łysa góra (326 m.). Północny kraniec powiatu opada ku dolinie Dniestru do 250 i niżej aż do 227 m. Obszar powiatu zajmuje 1146.72 kil. kw. (20·83 mil. kw.). Z tego przypada na ogrody 3777 mr., na orne pole 59107, na łąki 42962, na pastwiska 19282, na lasy 65953 mr. Gleba przeważnie żytnia. Z obszaru uprawnego używają pod uprawę pszenicy 13 proc. w stronie płd. a 9.4 pr. na płn.; pod uprawę żyta 5.1 proc. na płd., 22.9 pr. na płn.; jęczmienia 5 3 na. na południe, 12.9 na płn., owsa 36 pr. na płd., 18.8 pr. na płn.; kukurydzy 4 pr. na płd., 0.6 pr. na płn.; prosa 0.1 pr. na płd. 1.1 pr. na płn.; hreczki 0.03 pr. na płd.,

0.9 pr. na płn.; roślin strączkowych 0.5 na płd., 4 pr. na płn.; rzepaku 0.01 pr. na płd. 0.12 pr. na płn.; lnu 0.78 pr. na płd., 1.43 pr. na płn.; konopi 0.44 na płd., 1.64 pr. na płn.; tytuniu 0.23 pr. na płd.; buraków pastewnych 0.08 pr. na płd., 0.51 na płn.; ziemniaków 7.7 pr. na płd., 9.7 pr. na płn.; kapusty i innych jarzyn 0.83 na płd., 1.6 na płn.; koniczu 1.27 pr. na płd., 1.89 pr. na płn.; innych roślin pastewnych 0.2 pr. na płd., 1.09 na płn. Ugór jednoroczny zajmuje 30·2 pr. na płd., 10.8 pr. na płn. Pod względem temperatury i opadów atmosferycznych podzielić można powiat na dwie połowy, północną i południową. W południowej znowu rozróżnić należy krawędź południową, najwyżej wzniesioną od reszty cokolwiek niższej. Podczas kiedy krawędź najwyżej wzniesiona leży w tem pasmie Galicyi, gdzie średnia temperatura czyni w zimie poniżej-4°C, na wiosnę 2 do 4°, w lesie 12 do 14°, a w jesieni 4 do 6°, mamy w części płn. niźnej na wiosnę średnią temperaturę 4 do 6°, w lecie 14 do 16, w jesieni 6 do 8°C. W płn. połowie powiatu wynosi średnia temperatura w zimie od-2 do-4, na wiosnę 6 do 8, w lesie 16 do 18, a na krańcu płn. do 20, a w jesieni 6 do 8, zaś na krańcu płn. do 10°C. Opady atmosferyczne czynią w zimie na krańcu płd. 15 do 20 ctm., w stronie płn. 10 do 15, na wiosnę na krańcu płd. 30 do 40, w pasmie środkowem 20 do 30; na obszarze płn. 15 do 20, w lecie na krańcu płd. 40 do 50; w części płn. 30 do 40, w jesieni 20 do 30 ctm. z wyjątkiem krawędzi płn., gdzie czynią w tej porze tylko 15 do 20 ctm. Pszenicy wydaje hektar w przecięciu hektolitrów 10.9 na płd., 12.2 na płn.; żyta 9.1 na płd. 9.9 na płn.; jęczmienia 10.9 na płd., 14.7 na płn; owsa 11.1 na płd. 15 na płn.; kukurydzy 17.1 na płd. 14.8 na płn.; ziemniaków 64.5 na płd. 87.6 na płn.; siana cetnarów 14.1 na płd. 15.4 na płn. Najrozleglejsze pastwiska i najlepsze łąki znajdują się w środkowej części obszaru. Wedle obliczeń z r. 1880 było w powiecie 4933 koni (właścicieli 2053), osłów 10 (właścicieli 2), bydła rogatego (rasy góralskiej na płd. a podolskiej na płn.) 36.285 (właścicieli 10062. Mleka dostarcza jedna krowa w przecięciu 520 litr. na płd. a 556 na płn.), owiec 2329 (właścicieli 522), kóz 20 (właścicieli 2), świń 7307 (właśc. 4535), ulów 3263 (właścicieli 350). Lasy obejmują przeszło 33 procent z całego obszaru. Największe znajdują się w stronie płd. aż po Przysłup; przeważną część obszaru zajmują także nad Łukwią, na wschód od Wojniłowa i na zachód od Zawadki i Majdanu. Z kopalń zasługuje na uwagę przedewszystkiem sól; ślady nafty są w Cieniawie i Przysłupiu; huta wapna jest w Wojniłowie, gipsu w Serednem, cynku w Majdanie; glina garncarska w Medyni, Siołku i Wojniłowie; torfowiska w Niebyłowie, Krasnej i Równi. Ludności było wedle spisu z 1869 r. 62,545, a jest 65.089 wedle spisu z r. 1880, i pod tym względem zajmuje powiat obecnie 55 miejsce w Galicyi. Między ludnością było 32,289 mk. płci męsk. a 32,800 płci żeńsk.; 65,004 ludności krajowej, 85 zakrajowej. Pod względem wyznania rozróżniamy 4,227 mk. rzym. kat., 52,072 grec. unickiego, 1 ormiańsko unickiego, 1 grecko orient., 989 wyz. augsbur., 95 wyzn. helweck., 7,704 izrael. W stosunkach towarzyskich używa języka polskiego 8,052, ruskiego 53,860, niemieckiego 3133, innych języków 8. Ze względu na stopień wykształcenia jest 4934 (a więc 7.58 procent) umiejących czytać i pisać (3405 męż., 1529 kob.), 1671 umiejących tylko czytać (a więc 2.57 procent, 1090 męż., 581 kob.); 58,484 (a więc 89·85 procent) nieumiejących ani czytać ani pisać. Slepych na oczy było 28 męż., 31 kob.; głuchoniemych 40 męż., 14 kob.; obłąkanych 7 męż., 9 kob.; umysłowo niedołężnych 31 męż., 24 kob. Przemysł nieznaczny. Prócz gałęzi przemysłowych wspomnianych przy opisie Kałusza są tu jeszcze gorzelnie w Chocinie, Dołszce, Dubowcach, Podmichalu, Studziance i Zawadce; browar pospolity w Chociniu, młyn amerykański w Dołhem i Podmichalu, cegielnie pospolite w Babinie, Dołhem, Dołpotowie, Podhorkach i Pójle; tartak parowy w Zawoju o sile 40 koni (3 gatry, 26 pił zwyczajnych, jedna cyrkularna), tartaki wodne w Niebyłowie, w Jasieniu (we wsi) i w Jasieniu (Hrynków). Każdy z nich o dwóch gatrach i dwóch piłach zwyczajnych. We wszystkich tych tartakach używają jodły i świerka, robią łaty, brusy i deski, których część znajduje odbyt w kraju a reszta idzie do Niemiec i do Rosyi. Tartak zawojski jest oddalony 1 miriametr od Łomnicy, trzy inne leżą nad samą Łomnicą, a wszystkie są własnością rządową. Wyrobów garncarskich dostarczają: Medynia, Siołko i Wojniłów, drobniejszych wyrobów tekstylnych Dołpotów i Siołko. Dróg rządowych jest w pow. 62.753 kil., krajowych 0·045 kil., gminnych 231·371 kil., razem 294·269 kil. Na 100 kil. kwadr. przestrzeni przypada zatem dróg rządowych 5·650 kil., krajowych 0,004 kil., gminnych 20·800 kil., razem 26·454 kil. Gościniec wchodzi z Hołynia w powiecie doliniańskim i idzie na wschód i płn. wschód przez Tużyłów, Pójło i Kałusz do Podhorek. Stąd idzie jedno ramię na płd.-wschód i wsch. przez Wistowę do Bednarowa i dalej do Stanisławowa, a drugie na płn.-wschód i półn. przez Studziankę, Babin, Słobódkę, Wojniłów i Siwkę Wojniłowską do Bursztyna. Drugi gościniec wchodzi z Rożniatowa w pow. doliniańskim i idzie na

płd.-wschód przez Topolsko, Łdziany i Krasnę do Bohorodczan. Kolej żelazna idzie w tym samym kierunku co i gościniec z Hołynia do Bednarowa. Biegnie ona doliną Łomnicy w nieznacznem od gościńca oddaleniu, przez te same co i on miejscowości, a ma stacyą w Kałuszu. Północna krawędź powiatu zbliżona jest bardziej do linii kolejowej lwowsko-czerniowiecko-jaskiej, a mianowicie do stacyj w Bukaczowcach lub Bursztynie. Ogół podatków bezpośrednich czynił w 1880 r. 65,017 zł. 20 ct. Powiat tworzy wraz z powiatem doliniańskim jeden okrąg szkolny. Szkół jest w powiecie 52, same ludowe. Etatowa 4-klasowa męzka jest w Kałuszu; etat. 2-klasowa żeńska w Kałuszu; etat. 2-kl. męzka w Wojniłowie. Etatowe jednoklasowe mają wsie: Dołha, Jasień, Krasne, Kropiwnik, Mościska, Niebyłów, Nowica, Nowy Kałusz, Petranka, Podhorki, Pójło, Podmichajle, Siwka naddniestrzańska (wojniłowska), Studzianka, Tomaszowce, Tużyłów, Wierzchnia; filialne: Babin, Bereźnica szlachecka, Berłohy, Dołhe, Dobrowlany, Dołpotów, Kadobna, Kopanki, Łdziany, Medynia, Mysłów, Niegowce, Przewoziec, Równia, Siwka Kałuska, Sliwki, Uhrynów stary, Wistowa, Zbora; niezorganizowane: Chocin, Humenów, Kamień, Przysłup, Rypianka, Topolsko, Uhrynów średni, Zawadka, Zawój. Wyznaniowe dwie: w Landestreu i Ugartsthal. Doktorów medycyny jest w powiecie 2, obaj w Kałuszu; chirurgów 4 (3 w Kałuszu, jeden w Wojniłowie); aptek 2 (w Kałuszu i Wojniłowie). Kas pożyczkowych gminnych jest dwadzieścia. *Lu. Dz.*

Kałuszczyzna al. *Magdalenka*, folw., pow. warszawski, gm. Nowo-Iwiczna, par. Piaseczno, od Pruszkowa w. 7. Rozległość wynosi mr. 707, grunta orne i ogrody mr. 411, łąk mr. 3, pastwisk mr. 84, lasu mr. 198, wody w stawach mr. 8, nieużytki i place mr. 8. Bud. drewn. 10.

Kałuszyn 1.) wś, pow. warszawski, gmina Góra, par. Wieliszew. Leży na drodze z Wieliszewa do Nowego Dworu. W 1827 r. było tu 18 dm., 153 mk. 2.) **K.**, miasto nad rzeką Witówką, pow. nowomiński. Leży przy szosie z Warszawy do Brześcia Litewskiego, o 49 w. od Warszawy, o 17 w. za Mińskiem, o 5 w. od st. Mrozy dr. żel. warszaw.-terespolskiej. Posiada kościół par. drewniany, magistrat, należy do sądu pokoju okr. III w Nowomińsku. Jest tu również szkoła początkowa męzka, stacya pocztowa, szpital dla starozakonnych, bóżnica i szkoła. Z zakładów fabrycznych istnieją tu trzy fabryki tałesów z produkcyą roczną na 5,340 rs.; 1 fabryka mydła i świec wyrabiająca za 6,800 rs.; 2 olejarnie z produkcyą na 13,600 rs.; 1 garbarnia za 540 rs. i 2 fabr. octu za 1215 rs. W 1827 roku liczono tu 145 dm. i 1826 mk.; w 1861 r. było 228 dm. (5 murow.) i 4566 mk. (w tem 3958 żydów), zaś w 1877 było 319 dm. (8 murow.) a ludność wzrosła do 7532 mk. (3628 męż. i 3904 kob.), przeważnie żydów. Dochód kasy miejskiej wynosił 3319 rs., rozchody 2920 rs., kapitał miejski 2175 rs. K. był poprzednio wsią, której dziedzic Opacki uzyskał od Augusta II w 1718 r. przywilej na założenie miasta. Kolejno był własnością: Rudzińskich, generała Rożnieckiego i hr. Zamojskiej Józefy. Kościół tutejszy stanowił pierwotne filią par. w Grębkowie; w 1472 r. za staraniem Stanisława dziedzica K. zamieniony na parafialny i dotąd podobno stoi w pierwotnej postaci bez przebudowania. Za miastem przy szosie ku Siedlcom znajduje się cmentarz mahometański, założony przez stojących tu niegdyś czerkiesów kaukazkich. Par. K. dek. nowomińskiego 4632 dusz. Dobra K. podług opisu z r. 1866 składają się z folwarków: K., Potok, attynencyj: Erazmów, Olszewice, Kruki, fabryka garnków Kazimierzów, młynów Ryczołek, Dąbkowizna, Kozłowizna, Mrozy, dawniej miasta a obecnie osady K., wsi: Wola Kałuska, Zawada, Potok, Siemianowizna i Mrozy. Rozl. wynosi mr. 2892, grunta orne i ogrody mr. 1326, łąk mr. 140, pastwisk mr. 153, lasu mr. 1033, zarośli mr. 172, nieużytki i place mr. 68; miasto K. osad 299, z gruntem mr. 73; wieś Wola Kałuska osad 20, z gruntem mr. 345; wieś Zawada osad 17, z gruntem mr. 245; wś Potok osad 11, z gruntem mr. 34; wś Siemianowizna osad 9, z gruntem mr. 154; wieś Mrozy osad 19, z gruntem mr. 323. *Br. Ch.*

Kałutyńce, ob. *Kaliniszówka.*

Kałuzy, pow. wieluński, gm. Kuźnica Grabowska, par. Kraszewice. Niezamieszczone w spisie miejscowości gub. kaliskiej (Pam. Książka z 1881 r.).

Kałuzy, półn. część lasu położonego w pow. doliniańskim, na płd. od Wyszkowa, na lew. brz. Mizuńki. *Lu. Dz.*

Kałuża, os., pow. będziński, gm. Łosień, par. Sławków, 1 dom, 7 mk., 12 mr. gruntu.

Kałuża, os. w Bzienicach, pow. lubliniecki. Pod Bzienicami (ob.) podano mylnie *Kulaza.*

Kałużany, przedmieście Sądowej Wiszni, pow. mościski.

Kałuże 1.) kol. nad strum. Dalachowem i os., pow. wieluński, gm. Kamionka, par. Pątnów, odl. od Wielunia w. 15; kol. K., wraz z koloniami: Dzietrzniki, Budziaki, Polaki i Grabowa Dzietrznicka, ma dm. 155, mk. 1204; os. mk. 4. 2.) **K.**, os., pow. wieluński, gmina Bolesławiec.

Kałuże, część wsi Hordynie, powiat mościski.

Kałużyce, ob. *Kałużyce.*

Kałwele, wś, pow. wiłkomierski, niedaleko

Ucians; jest tu bardzo stare grodzisko i są kurhany.

Kałwy, wś, pow. wyłkowyski, gm. Pojeziory, par. Wyłkowyszki. Odl. 10 w. od Wyłkowyszek, ma 4 dm., 36 mk.

Kały 1.) wś i folw., pow. grójecki, gmina i par. Jazgarzew. Rozl. wynosi mr. 386, grunta orne i ogrody mr. 272, łąk mr. 22, pastwisk mr. 22, lasu mr. 63, nieużytki i place mr. 7. Bud. drewn. 11, płodozmian 7 i 8-polowy; wieś K. osad 5, z gruntem mr. 10. 2.) **K.**, folw., pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Grochów. Liczy 4 dm., 87 mk., ogólnej przestrzeni mr. 365, w tem ziemi ornej pszennej mr. 122, lasu mr. 3, łąk i pastwisk mr. 246; włościanie posiadają mr. 3, ob. *Grochów.* 3.) **K.**, wś, pow. łódzki, gm. Radogoszcz, parafia Zgierz. Leży na prawo od drogi bitej z Łodzi do Aleksandrowa. W 1827 r. było tu 10 dm. i 94 mk. Folw. K. (z wsiami: K., Grabieniec, Maryanów, Mikołajów, Budy Piaskowiec i Budy Kalskie), rozl. wynosi mr. 644, grunta orne i ogrody mr. 449, łąk mr. 37, pastwisk mr. 28, lasu mr. 95, nieużytki i place mr. 43. Bud. mur. 3, drewn. 14, płodozmian 4-polowy. Wieś K. osad 11, z gruntem mr. 53; wś Grabieniec osad 40, z gruntem mr. 790; wś Maryanów osad 12, z gruntem mr. 150; wś Mikołajów osad 3, z gruntem mr. 48; wś Budy Piaskowice osad 8, z gruntem mr. 54; wś Budy Kalskie osad 7, z gruntem mr. 46. 4.) **K.** Osiny, wieś, pow. nowoaleksandryjski, gmina Wronów. Niezamieszczona w Skorowidzu Zinberga. *W. W.*

Kały czyli *Ludwików*, wś i gm., pow. odolanowski; 2 miejsc.: 1) K.; 2) Wnuk, pustkowie; 13 dm., 128 mk., 30 ewang., 98 kat., 59 analf. Najbliższa poczta i st. kol. żel. w Antoninie. *M. St.*

Kały, niem. *Podewils*, kol., pow. opolski, par. Stare Budkowice, o 3 mile od Opola, ma 34 osad, 640 mr. ziemi torfiastej i piaszczystej.

Kałynka, ob. *Kalinka.*

Kałytiaki, ob. *Kalitaki.*

Kałyty, ob. *Kalidy.*

Kamaitschen (niem.), mylnie, ob. *Kummetschen.*

Kamajka, zaśc., pow. wileński, 2 okr. adm., o 67 w. od Wilna, 1 dom, 3 mk. kat. (1866).

Kamanten (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Rautenberg.

Kamany, błoto w pow. szawelskim, na granicy Kurlandyi, 48 w. kw. rozl., w trzech paraf. łajżewskiej, okmiańskiej i wiekszniańskiej.

Kamasze, kol., pow. sieradzki, gm. Złoczew, par. Uników, odl. od Sieradza w. 27; K. wraz z wsią Unikowem i koloniami: Wilkołakiem, Emilianowem, Wandalinem, ma dm. 126, mk. 1044. R. 1827 K. miały 10 dm., 75 mk. Skorowidz 1827 roku zowie ją *Kamaszew.*

Kamaszyce (dokum.), ob. *Komaszyce.*

Kamberley (niem.), osada do dóbr Würzau w kurlandzkiej parafii Mitawa.

Kambliny (dokum.), ob. *Kębliny.*

Kambłowo, dobra, pow. wejherowski, ob. *Kębłowo.*

Kambul, *Kombul*, dobra, pow. dyneburski, 1812 dz. rozl., własność hr. Platerów. *Fr. Gl.*

Kamela, niem. *Kamehlen*, wś włośc., pow. kartuski, po r. 1600 nowo założona, w okolicy lesistej, 754 nad poziom morza. Obszaru liczy mr. 1231, gbur. 12, zagr. 11, katol. 54, ew. 119, dm. 26. Parafia Goręcin, szkoła w miejscu, poczta Przywidz (Mariensee). Odległość od Kartuz 2 mile. Przedtem należała ta wieś do star. skarszewskiego; czyniła szarwarki około utrzymania śluz młyńskich w Skarszewach; obecnie opłaca je pieniędzmi. Ceynowa mylnie zowie Kamelę Wielbłądowem. Por. *Goręcin.*

Kamelanka, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Irena, par. Gołąb.

Kamelino, ob. *Kamielino.*

Kamelow (dokum.), ob. *Kębłowo.*

Kamelska, rzeczka, wypływa z lasów koło wsi Drozdów w pow. koneckim i pod Wojtyniowem w tymże powiecie wpada do Kamienny, ubiegłszy dziewięć wiorst. *Br. Ch.*

Kamen (dokum.), ob. *Kamień*, pow. raciborski.

Kameń, ob. *Kamień.*

Kamena, *Kamenna* (ze Spaskami), wś, pow. czerniowiecki, o 10 kil. od Storożyńca, ma 1722 dusz w gminie, 184 na obszarze dworskim i cerkiew grecką nieunicką.

Kamena (dokum.), ob. *Ścinawia* (?).

Kamenani, wś w hr. gömörskiem (Węg.), kośc. paraf. ewang., żyzny grunt, handel żelaza, furmaństwo, piece wapienne, pędzenie wódki żytniówki, rozsyłanej w dalekie strony, łomy białego i szarego marmuru; 1107 mk.

Kamenau (niem.), ob. *Kamjena* (łuż.).

Kamenech (dokum.), ob. *Kamieniec.*

Kameni, ob. *Brzyska.*

Kamenica, niem. *Kamitz*, ob. *Kamienica.*

Kamenica, niem. *Alt-Kemnitz*, r. 1384 *Kempnicz*, wś, pow. jeleniogórski w rejencyi lignickiej, ma kościoły paraf. katol. i ewang., ruiny zamku, który miał założyć Bolesław Chrobry. Bolesław Łysy darował go 1243 rycerzowi Sibotho Schof, protoplaście rodu Schaffgotschów. Tutejszy kościół katol. ma być budowlą, sięgającą jeszcze pogańskich czasów.

Kamenica 1.) węg. *O.-Kemencze*, wś w hr. użhorodzkiem (Węg.), kopalnie srebra, tartaki, obszerne lasy, 530 mk. 2.) **K.**, węg. *Tarkeö*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół katol.,

paraf., lasy, łąki, szczątki dawnego zamczyska na skalistem wzgórzu, 745 mk. *H. M.*

Kamenica, rz., dopływ *Izery* (ob.).

Kamenitz (dokum.), ob. *Kamień*, pow. bytomski.

Kamenitzka (niem.), ob. *Kamieniczka.*

Kamenka, ob. *Kamionka.*

Kamenka (z Petriczanką), mko, pow. serecki na Bukowinie, o 7.5 kil. od Czerepkowiec, ma 3017 mk. w gminie a 88 na obszarze dworskim.

Kamenky (dokum.), ob. *Kamionka.*

Kamenna, ob. *Kamena.*

Kamenna góra, huta wapienna na obszarze dworskim Łówczy, pow. cieszanowski.

Kamennahora (rus.), ob. *Kamienna góra.*

Kamenobrid (rus.), ob. *Kamienobród.*

Kamenopil (rus.), ob. *Kamienopól.*

Kamenysko (rus.), ob. *Kamienisko.*

Kamenyzno (dokum.), jez., pow. człuchowski, ob. *Kamieniczno.*

Kamenz (niem.), ob. *Kamienica.*

Kamenz (*Grunau-*), ob. *Kamieniec.*

Kamenz (niem.), ob. *Kamjenc* (łuż.).

Kamenz-See (niem.), jezioro, pow. człuchowski, ob. *Kamieniczno.*

Kameral-Ellgoth, ob. *Ligotka.*

Kameralny las 1.) w pow. doliniańskim, na płn. od Bolechowa, zajmuje płn. część Wołoskiej wsi i płd.-zach. część Lisowic. Leży między Bereźnicą a Sukielem, w stronie płn. zwie się „Horyszny lis" (t. j. górny las) i tu wznosi się Pańska góra. W stronie płd. wznosi się Bolechowska góra do 428 m. Srodkowa część dochodzi 390 i 395 m. Przez wschodnią część lasu idzie gościniec z Bolechowa do Stryja. 2.) **K.**-las zajmuje wsch. kraniec powiatu doliniańskiego i zach. kraniec pow. kałuskiego we wsiach: Turza wielka, Słoboda dolińska, Nadziejów, Bołochów i Zawadka. Poszczególne części jego są od płd. ku płn.-wsch: Graby, Gancz (480 m.), Szuligańczyk (431 m.), Czarny las (372 m.), Kamienny, Berezowaty, Mostoczna, Wielki Uhel a na płn.-wsch. krańcu Bołochów (363 m.). Wody z tego obszaru zabiera potok Bołochówka (ob.). 3.) **K.**-las w pow. kałuskim, zajmuje płn.-wsch. krawędź Kałusza i płd.-zach. krawędź Dołpotowa, na prawym brzegu Siwki. Na płd. odeń leży Zalesie a w stronie płn.-wsch. dochodzi on 361 m. Wody ze wsch. jego obszaru zabiera Babinka, dopływ Łomnicy. 4.) **K.**-las w płn.-wsch. stronie Kopanki w pow. kałuskim, między prawym brz. Kropiwnika a lewym brzegiem Siwki, ze szczytem 278 m. wys. 5.) **K.**-las w zach. stronie Kopanki i we wsch. stronie Mościsk w pow. kałuskim, na lew. brz. Kropiwnika. *Lu. Dz.*

Kamerau (niem.), ok. *Komorowo.*

Kamerau (niem.), pow. kościerski, ob. *Kamirowo.*

Kamerauerofen (niem.), ob. *Kamirowskie piece.*

Kamerowa, wieś w powiecie bobrujskim, w gminie koczeryckiej, ku granicy powiatu rohaczewskiego, nad rzeczułką, dopływem Dobośni; ma osad 16, w odludnej głuchej miejscowości poleskiej; grunta piaszczyste.

Kameszkir, st. p. w gub. saratowskiej, powiecie kuźnieckim.

Kamesznica, wś, pow. żywiecki, na lewym brzegu Soły, 1275 m. od niej odległa, nad potokami górskiemi Bystrą, Jaruszówką i Głębówką, przy gościńcu wiodącym z Żywca przez Ochodziłę (894 m.) do Jabłonkowa na Szląsk; od Żywca 16 kil. na płd.-zachód, a od stacyi pocztowej i parafii łac. w Milówce na zachód 2 kil. Graniczy od wschodu z Milówką i Ciścem, od płn. z Radziechowem, od płd. z Szarem i Solą, a od zach. z Szląskiem austr. Obszar większej posiadłości liczy roli ornej 11, łąk i ogr. 22, pastwisk 20, lasu 3802; mniejszej posiadł. roli ornej 1955, łąk i ogr. 286, pastw. 1481, a lasu 26 mr. austr. Należy do dóbr arcyksięcia Albrechta. Par. łac. w Milówce. Mk. 2683 (r. 1869), 2757 (1880). Według szem. dyec. tarn. z r. 1880 dusz rz. kat. 3972 (?). We wsi cztery młyny, jeden tracz i papiernia. Wschodnia granica wsi bieży od gościńca przez górę Małą Baranią (658 m.) wprost na północ po górę Glinne (1021 m.), stąd zwraca się lasami ku płn.-zach. po szczyt Magórkę (1129 m.); stąd bieży na południe granicą Galicyi i Szląska austr. przez Baranią górę (1214 m.), Karolówkę (930 m.), Gańczorkę (902 m.), Tyniok (891 m.), Ochodziłę (894 m.), aż po Solowy Wierch (848 m.). Pojedyńcze części wsi, a raczej grupy chat na rozlicznych pasmach mają swoje nazwy; i tak po wschodniej stronie Bystrej, dolna część wsi przy granicy z Szarem i Milówką zowie się Krzywą, górna część wsi pod lasem Sikorczyną zowie się Szczotkowem. Między Bystrą a Głębówką wznoszą się Czerwończowa góra (930 m.), Jaworzyna (1020 m.) i Górka motykowa (792 m.). Od niej na półn.-wschód ku Bystrej część wsi Wałkarzami, dalej na północ nad samą Bystrą na śródleśnej polanie, Ślązakami zwana. Między Motykową a Jaworzyną mamy grupę chat Fajkówkę zwaną, następnie Rakonianke; między Głębówką a granicą szląską Bobkówkę, Wojtasówkę, Czumówki, Bezkówki, ponad któremi od południa wznosi się góra Satanówka (767 m.); następnie Sasoki, Żurkę, Lipkówkę, Kliszówkę, wreszcie nad Jaruszówką mamy „Podgropami", Jaruszówkę i Gołuszków. W południowo-zachodnim kącie jest Petraszyna i Węglarka. Wzniesienie wsi przy ujściu Głębówki do Jaruszówki 528

m. (szt. gen.). Nazwa Kamesznicy pochodzić ma ztąd, „iż tam bywały kamienie lśniące albo świecące się kruszce znajdowały i do tych czas może ich należć, jako się w Złatnym pokazuje". (Komaniecki, Dziejopis żywiecki, przedr. przez Jana Radwańskiego, Kraków, 1866). Szkoła dwuklasowa o dwu nauczycielach w miejscu. Stacya pocztowa i parafia łac. w Milówce. *Br. G.*

Kamesznica, tém mianem oznaczają także dolny bieg potoku górskiego Bystrej (ob. tom I, 507, Nr. 2), od ujścia Jaruszówki (ob.) do Bystrej, we wsi Kamesznicy, w pow. żywieckim, niedaleko kościoła. Nadmienić wypada, że w tym potoku odbywa się chów pstrągów staraniem gal. towarzystwa rybackiego.

Kameszy, osada wiejska w gub. i pow. mińskim, nad rzeczką Wołk, dopływem Suły, w okr. polic. kojdanowskim, ma dymów włócznych 8, miejscowość wzgórkowata. Tędy idzie droga z Papek do Downarowszczyzny.

Kamianecze, wś nad rz. Kamionką, o 7 w. od jej ujścia do Siniuchy, pow. humański, par. Humań, ma 2078 mk., cerkiew z r. 1756 (z 35 dzies. gruntu). Od r. 1831 własność rządu.

Kamianka, to samo co *Kamionka.*

Kamianka 1.) okolica szlachecka, w obrębie której leżą wsie: K.-lacka, wś i folw., powiat konstantynowski, gm. i par. Przesmyki. W r. 1827 było tu 19 dm. i 101 mk., obecnie 22 dm., 171 mk., 713 mr. ziemi folw. i 580 mr. włośc. K.-wańki, wieś szlach., liczyła w 1827 r. 9 dm. i 61 mk., obecnie ma 15 dm., 91 mk., 282 mr. obszaru. K.-nicki, wś szlach., miała 9 dm. i 45 mk., teraz zaś 14 dm., 94 mk. i 458 mr. obszaru. K.-czabaje, wieś szlach., miała 16 dm. i 71 mk., obecnie 19 dm., 168 mk. i 399 mr. obszaru. K.-lacka posiada młyn wodny. 2.) **K.**, wś, pow. konstantynowski, gm. Chlebczyn, par. rz. kat. Górki, gr. kat. Chłopków, poczta Łosice, okr. sąd. Komarno; rozległ. mr. 155, domów 6, ludn. 59 (u Zinberga pominięta). 3.) **K.**, wś i folw., powiat sokołowski, gm. Repki, par. Jabłonna. W r. 1827 było tu 29 dm. i 211 mk.; obecnie 24 dm., 315 mk. i 886 mr. obszaru.

Kamianka 1.) wś nad rz. t. n., pow. radomyski, tuż obok Skuratowa, ma cerkiew z r. 1769, wystawioną przez obyw. Feliksa Korzeniowskiego (z 38 dzies. gruntu). Dobra K., własność A. Zborowskiej, mają 2328 dz. rozl. Por. *Skuratów.* 2.) **K.**, wś, pow. wasylkowski, par. prawosł. Siniawa, o 2 w. od Siniawy, powyżej rz. Rosi i strugi Salichy. Zowią także tę wieś Rozhrebne. Jest tu folw., gorzelnia, zapasowe składy zboża, mk. 160. 3.) **K.**, wś, pow. lipowiecki, nad rz. Sobem, o 3 w. poniżej Lipowca, ma 640 mk., cerkiew z r. 1748 (z 57 dzies. gruntu). Należy do Luliniec (ob.). Do par. prawosł. K. zalicza się wś Strutynka. 4.) **K.**, futor pod Dymirem, pow. kijowski, o 5 w. od Dymiru, przy trakcie do Czarnobyla. W XVIII w. była tu gorzelnia i młyn wodny. (Por. *Kamionka*).

Kamianka, rzeczka, poczyna się w pow. radomyskim, oddziela wsie K. i Skuratów, uchodzi w pow. owruckim do rz. Uszy.

Kamianki-*Chmielewo*, wś szlach., pow. kolneński, gm. Jedwabne, par. Buszyn. W 1827 r. było tu 10 dm. i 58 mk.

Kamianna, czyli *Kamienna* 1.) nazwa potoku w obr. wsi Florynki (pow. grybowski), powstaje w płd. zach. jej stronie ze źródeł leśnych w lesie Wołoszynie, płynie zrazu na płn.-wschód, potem na wschód przez łąki Florynki i na południowym (górnym) końcu tejże wsi uchodzi z lew. brzegu do Piorunki, dopływu Białej Dunajcowej. Długość biegu przeszło 3 kil. 2.) **K.**, potok w obr. wsi Kamianny czyli Kamiennej, w pow. grybowskim, na płd. od poprzedniego. Źródła swoje ma w płn.-zach. części wsi w lesie Uboczu, nieopodal granicy z Binczarową; płynie zrazu na południe lasem „Dział" zwanym a zabrawszy kilka strug leśnych z prawego brzegu, zwraca się pod kościołem na wschód, płynąc między domostwami wsi Kamiennej, poczem podleśnemi łączkami w Polanach uchodzi z lew. brz. do Piorunki. Długość biegu czyni niemal 7 kil. W Kamiennej porusza młyn. *Br. G.*

Kamianowatka, wś, pow. czehryński, par. prawosł. Koszarka, leży śród stepu, na wschód od Koszarki, przy drodze ze Złotopola do Rejmentarówki. K. ma 244 mk. i zowie się też Janką.

Kamiański potok, ob. *Kamionka.*

Kamie, rz., dopływ Mitwy z prawej strony.

Kamiejki, wś w pow. ihumeńskim, w gm. śmiłowickiej, ma osad 12. *Al. Jel.*

Kamielino, zaśc. szlach. i folw. dóbr Kowale, pow. trocki, 2 okr. adm., 42 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. kat. (1866).

Kamien..., *Kamień...*, ob. *Kamin...*, *Kamiń...*

Kamień, nazwa ogólna głazów, brył i odłamów skalistych, obficie rozrzuconych po całej powierzchni ziem polskich, a także nazwisko czy też przezwisko dawne, stały się źródłosłowem licznych nazw jak: Kamienica (obfitująca w kamienie, lub zbudowana z kamieni wieś), Kamieńczyk (pochodzący ze wsi Kamień lub z rodu t. n. jak Chińczyk, włodarczyk, Ogończyk), Kamieńczyce (potomkowie Kamieńczyka), Kamieńsk (należący do Kamienia), Kamieniec i t. p. Nazwa Kamion i pochodne od niej Kamionacz, Kamionka powstały z używanej widocznie dawniej formy Kamien v. Kamię, która w liczbie mnogiej miała: Kamiona (jak znamiona, imiona, wymiona). *Br. Ch.*

Kamień 1.), była wieś, w pobliżu Warszawy, poza Pragą, miejsce elekcyi Henryka Walezyusza i Augusta III, oznaczaną była na dawnych mapach (z XVIII w.) w miejscu gdzie dziś stoi przy szosie brzeskiej pomnik na pamiątkę ukończenia tej drogi. Prawdopodobnie

śladem po tej znikłej wsi jest miejscowość zwana Kamionek pod Pragą w gm. Wawer położona. 2.) **K.**, wieś, pow. błoński, gm. Skuły, par. ? Ma 178 mk. 3.) **K.**, wś, pow. gostyński, gm. Pacyna, par. Gombin. W 1827 r. było tu 37 dm., 387 mk., obecnie 42 dm., 650 mk., posiada gruntu mr. 681 i 120 mr. wspólnego pastwiska. Szkoła elementarna wybudowana w r. 1867. Dobra K. składają się z folwarku K. i Czesławów, wsi K. i Radycze. Rozl. wynosi m. 924, grunta orne i ogrody m. 898, łąk m. 6, pastw. m. 16, nieużytki i place m. 22, bud. mur. 2, drewn. 23, płodozmian 6-o i 11-polowy. Wieś Kamień osad 66, z gruntem m. 681; wś Radycze osad 7, z gruntem m. 6. 4.) **K.**, kol. i os. karcz., pow. piotrkowski, gm. i par. Chabielice. Kolonia ma 52 dm., 486 mk., 638 mr. obszaru; os. karcz., 1 dom, 4 mk., 6 mr. Należy do dóbr Jajki albo Janki. 5.) **K.**, kol., wś, folw., nad rz. Mrogą, pow. brzeziński, gm. i par. Dmosin. Kol. lit. D. ma 2 dm., 8 mk., 1 m.; folw. lit. D. 3 dm., 20 mk., 240 m.; wś lit. E. i F., 4 dm., 39 mk., 10 m.; K. al. Nitenberg kol. 2 dm., 18 mk., 59 mr. K. górny albo Karwoszczyzna kol., 5 dm., 30 mk., 91 mr. O wsi tej wspomina Łaski, Lib. benef. (II, 341). 6.) **K.**-mniszewski, folw., pow. brzeziński, gmina Bratoszewice, par. Głowno. W 1827 r. było tu 10 dm., 73 mk.; obecnie 4 dm., 54 mk., 490 mr. obszaru. Por. *Głowno.* 7.) **K.** Wieś t. n. wymienia Łaski (Lib. ben. II, 344) w parafii Domaniewice, dzisiejszy pow. łowicki. 8.) **K.**, folwark i kol., pow. częstochowski, gmina Grabówka, parafia Częstochowa. Folw. K. ma domów 5, mieszk. 20, mórg 276; kolonia 9 domów, 37 mieszk., 36 mórg. Folwark należał do dóbr Częstochowa (ob. t. I, 859). 9.) **K.** nad błotem Staw i Podbyczek, wieś i folw., pow. kaliski, gm. Kamień, par. Dębe, odl. od Kalisza w. 12, od Cekowa 8, przy szosie z Kalisza do Turku.; wś K. wraz z osadą Orzeł ma dm. 24, mk. 534; folw. K. wraz z osadą Piaski i Orzeł dm. 15, mk. 107. Dobra K. z folwarkiem Dzięciół, kolonią Beznatka i Orzeł, nad rzeczką Swędrnią. Rozl. mr. 2250; pod pługiem mr. 1100, lasu mr. 700, zagajników 250, łąk i pastw. mr. 350. Grunta przeważnie mocne w kulturze, od lat 40 w płodozmianie, gospodarstwo postępowe, inwentarz ulepszony hodowlą od dawna zaprowadzoną. Lasy urzadzone, budowle murowane pod dachówką i blachą. Jest cegielnia produkująca cegłę i dachówkę, gorzelnia duża, browar wyrabiający piwo pojedyńcze; była i dystylarnia, fabryka wódek słodkich, likierów, araku, fabryka octu na wielką skalę. Teraz skutkiem nowej ustawy akcyznej zniesione. Jest tu szkoła od lat 30 zaprowadzona przez ówczesnego właściciela J. Czartkowskiego, a medalem srebrnym wielkim w r. 1860 przez Tow. rolnicze obdarzona. Urząd wójta gminy. Gmina K. należy do sądu gm. okr. III w Morawinie, poczta w Cekowie, składa się ze wsi Kamień, Dzięciół, Orzeł i Beznatka, Dęba, kolonia Dębe, Biernatki i Florentyna, Rożdżały, Kobierno, Frankowizna, Koźlątków i Krzyżanki, Mazanin i Podzborów, Szadek i Przedzeń, Młynisko, Kuszyn, Jaszczury, Szadokierz. W ogóle ziemi pod pługiem mórg 7544, lasu mr. 3515. W tem dominialnego mr. 5252, ziemi ornej włościan 2391; lasu dom. 3447, włościan 68 mr. Ludność wynosi 3961 mk., w tej liczbie ewangelików mężczyzn 248, kobiet 239, żydów 10. Był tu kościół parafialny zajęty w XVI w. przez różnowierców, w r. 1816 spalił się; w miejsce tego r. 1848 ówczesny właściciel Julian Czartkowski wystawił kaplicę mszalną, razem i grobową familijną, gdzie spoczywają zwłoki ś. p. Magdaleny z Umińskich Czartkowskiej, córki jenerała wojsk polskich. Dziś te dobra przeszły w posiadanie Z. i Maryi z Czartkowskich małżonków Łaszczyńskich. Statuta synodalne prowincyi gnieźnieńskiej (Helcel, Star. Pomn. Prawa polsk. 1856. Kraków) świadczą, że w r. 1271 odprawiono synod we wsi Kamieniu nad rzeką Swędrnią przy Kaliszu w czasie wiecowego tamże zjazdu książąt polskich, i uchwalono prowincyonalne statuta, które Jarosław w zbiór swój objął. W r. 1655 i 56 za Jana Kazimierza w czasie wojny szwedzkiej było tu większe starcie się wojsk; w lasach kamieńskich są znaczne okopy, i podanie mówi, że w tych błotach szwedzi skarby zatopili; ztąd wynikły poszukiwania bez skutku; w późniejszym dopiero czasie bo przez wybicie kanału i osuszenie, odkryły się pastwiska i łąki, dające obfite a dobre siano. K. należał w XV i XVI w. do Zarembów. 10.) **K.**, kol. i wieś, pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Cienin kościelny, odl od Słupcy w. 9. Kol. ma dm. 17, mk. 113; wś ma dm. 3, mk. 92. R. 1827 było tu 13 dm., 79 mk. Por. *Cienin.* Czyt. Lib. ben. Łaskiego I, 297. Według Tstwa Kred. Ziems. folw. Kamień od rzeki Warty w. 5, ma rozl. m. 362, grunta orne i ogrody m. 333, łąk m. 10, nieużytki i place m. 19, bud. mur. 11, drewn. 2, płodozmian 12-polowy. Folwark ten w r. 1868 oddzielony od dóbr Cienin. 11.) **K.**, wieś nad Wartą, pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce, odl. od Wielunia w. 14; K., wraz z pustkowiem Winichawy, ma dm. 49, mk. 279. 12.) **K.**, pow. pińczowski, gm. Zagość, par. Winiary. 13.) **K.**, folw., pow. miechowski, gm. i par. Luborzyca. Os. karcz. K., przy trakcie od Proszowic do Barana położona, należy do dóbr Pietrzejewice (ob.). 14.) **K.**, wś i folw., powiat radomski, gm. i par. Białobrzegi. Leży przy drodze bitej warszawsko-krakowskiej. Stanowi część dóbr Sucha, ma 16 dm., 152 mieszk., 1146 mr. ziemi dworsk. i 133 mr. włośc. Czyt.

Łaskiego Lib. benef. I, 667 (należał K. w XVI w. do par. Jasionna). 15.) **K.** wielki, wieś i folw., i Kamień lit. B, kol., pow. opoczyński, gm. Kuniczki, par. Kunice. Odl. 12 w. od Opoczna, ma 17 dm., 160 mk., 240 mr. ziemi dworsk. i 105 m. włośc. K. kol. 7 dm., 175 mk. i 542 mr. obszaru. Według Tstwa Kred. Ziems. folw. K. wielki lit. A (z wsiami: K., Bratków, Wincentynów, Tomaszówek), ma rozl. m. 301, grunta orne i ogrody m. 138, łąk m. 36, pastwisk m. 3, lasu m. 100, wody m. 1, nieużytki i place m. 12, bud. mur. 2, drewn. 4. Wieś Kamień osad 15, z gruntem m. 105; wś Bratków osad 40, z gruntem m. 455; wieś Wincentynów osad 22, z gruntem m. 443; wś Tomaszówek osad 2, z gruntem m. 30. 16.) **K.** duży, wś włośc., K. mały, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Skrzyńsko, par. Skrzynno. W 1827 r. K. dnży miał 13 dm. i 69 mk. a K. mały 13 dm. i 128 mk., obecnie K. duży ma 18 dm., 125 mk., 165 mórg. ziemi a K. mały 14 dm., 112 mk., 540 mr. ziemi dworsk. i 204 m. włośc. Folw. należy do dóbr Komorów. W Lib. benef. Łaskiego K. duży nosi nazwę Camyen nobilium a K. mały: Camyen episcopi Cracoviensis (I, 689). Według Tstwa Kred. Ziems. folw. Kamień Mały ma rozl. m. 414, grunta orne i ogrody m. 299, łąk m. 21, lasu m. 66, nieużytki i place m. 28, bud. mur. 1, drew. 7; wieś Kamień Mały osad 17, z gruntem m. 191. 17.) **K.** Łukowski, wieś włośc. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Sandomierz. Odl. 2 w. od Sandomierza. W 1827 r. należał do par. w Łukowej i ztąd nosi nazwę. Obecnie ma 8 dm., 50 mk. i 168 mr. obszaru. 18.) **K.** Mściowski nad rzeką Wisłą, folw., pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Sandomierz. Odl. 6 w. od Sandomierza. W 1827 r. K. mściowski miał 27 dm., 141 mk.; obecnie ma 6 dm., 23 mk., 489 mr. ziemi dworsk. i cegielnię. Należał do przyległych dóbr Mściów. Wspomina go Długosz (III—409). Według Tstwa kred. ziems. folwark Kamień Mściowski ma rozległości mr. 606, grunta orne i ogrody m. 367, łąk m. 6, pastwisk m. 152, wody m. 2, nieużytki i place m. 78, bud. mur. 5, drewn. 13, płodozmian 5, 8 i 9-polowy. 19.) **K.** plebański, wieś nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, tworzy przedmieście Sandomierza; gruntu mr. 193; domów drewnianych 9. Mieszk. 69. 20.) **K.** Istniał K. w pow. sandomierskim, par. Włostów (Długosz II, 344). 21.) **K.**, osada leśna i karczma, pow. kozienicki, gm. i par. Policzna. Tutejsza smolarnia wypalała rocznie do 25000 garncy smoły. Należy do dóbr Policzna 1 dom, 4 mk., 2 mr. ziemi. 22.) **K.**, obręb leśny w bodzentyńskim urzędzie leśnym. 23.) **K.**, góra we wsi Michnów, o 3 w. od Suchedniowa, w pow. kieleckim; posiada kwarcyty sylurskie. 24.) **K.**, wś i folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. Kamień, par. Piotrowin, odl. 35 w. od Nowo-Aleksandryi (Puław). Jest tu gorzelnia wyrabiająca za 75000 rs. do 120000 rs. (w 1879—80). W 1827 r. było tu 57 dm., 445 mk., obecnie liczy 401 mk. W XV w. była to wieś królewska (Długosz II, 512). Gm. K. należy do sądu gm. okr. V w Opolu, gdzie st. poczt., liczy 17307 mr. obszaru i 3729 mk. W skład gminy wchodzą: Braciejowice, Dół okrągły, Głodno, Grabowiec, Janiszew, Jarentowice, Kaliszany, Kamień, Kępa kaliszańska, Kępa Piotrowińska, Kopanina, Kosiorów, Las dębowy, Łaziska, Łopoczno, Niedźwiada, Ostrów, Piotrowin, Wyrwas, Zakrzew. Dobra Kamień nad Wisłą składają się z fol. Kamień i Kopanina, wsi Kamień, Jarantowice, Grabowiec, Dół Okrągły i Las Dębowy. Rozl. wynosi m. 2100; folw. Kamień grunta orne i ogrody m. 739, łąk m. 74, lasu m. 478, nieużytki i place m. 363, razem 1655, bud. mur. 31, drew. 20, płodozmian 14-polowy; folw. Kopanina grunta orne i ogrody m. 413, zarośli m. 23, nieużytki i place m. 9, razem m. 445, bud. mur. 3, drewn. 1, płodozmian 14-polowy. Od dóbr tych w r. 1872 oddzielona została nomenklatura Wymysłów lub Wyrwas z gruntem m. 17. Wieś Kamień osad 84, z gruntem m. 640; wieś Jarantowice osad 7, z gruntem m. 126; wś Grabowiec osad 13, z gr. m. 198; wś Dół Okrągły osad 4, z gruntem m. 85; wieś Las Dębowy osad 45, z gruntem m. 633. Dobra Kamień, dawna własność Dębowskich, później Brzozowskich a ostatnio Domaszewskich, znalazły obecnie nowego nabywcę w osobie p. Cywińskiego. Kamień należy do najpiękniejszych majątków w pow. nowoaleksandryjskim, ma bowiem glebę pszenną, obfitość łąk nadrzecznych, a nadto znajduje się tu gorzelnia, na obszerną prowadzona skalę. 25.) **K.**, wś i folw., pow. chełmski, gm. Turka, par. Chełm. Posiada cerkiew paraf. (b. unicką) dla ludności rusińskiej i paraf. dom modlitwy ewangelicki dla parafii liczącej 6000 dusz. Na jego miejsce ma być zbudowany kościół parafialny. W 1827 r. było tu 39 dm., 341 mk. K. par. ewangelicka należy do dyecezyi warszawskiej. Cerkiew par. r. gr. w K., erekcyi niewiadomej, 1751 przez dziedzica Olędzkiego odnowionej; obecna murowana z r. 1830. Dobra K. składają się z folwarków: Kamień, Józefin, Ignatów, nomenklatury Sewerynówka, attynencyi Arędy, wsi: Kamień, Józefin, Ignatów i Musiejów. Rozl. wynosi m. 3238; folw. Kamień grunta orne i ogrody m. 342, łąk m. 450, pastw. m. 13, wody m. 121, lasu m. 947, nieużytki i place m. 34, razem m. 1907, bud. mur. 6, drewn. 20; folw. Józefin grunta orne i ogrody m. 435, łąk m. 189, lasu m. 58, nieużytki i place m. 12, razem m. 694, bud. drew.

4; folw. Ignatów grunta orne i ogrody m. 133, łąk m. 82, wody m. 53, lasu m. 361, nieużytki i place m. 8, razem m. 637, bud. drew. 8. Piec wapienny, cegielnia, wiatrak, pokłady kamienia wapiennego, kredy, marglu. Wieś Kamień osad 37, z gruntem m. 1521; wś Udalec osad 6, z gruntem m. 25; wś Ignatów osad 11, z gr. m. 179; wś Musiejów osad 4, z gruntem m. 2. 26.) **K.**, wś, pow. łukowski, gm. Mysłów, par. Wilczyska. W 1827 r. było tu 9 dm., 73 mk.; obecnie 11 dm, 123 mk. i 212 mr. obszaru. 27.) **K.**, wieś, pow. przasnyski, gm. i parafia Dzierzgowo, odl. o 17 w. od Przasnysza, ma 8 dm., 97 mk., 436 mr. gruntu, 14 nieuż. Według Tstwa kred. ziems. folw. Kamień AB. i Międzylas, podług wiadomości z r. 1866 rozl. wynosi m. 636, grunta orne i ogrody m. 325, łąk m. 30, lasu m. 221, pastw., zarośli i placów m. 103. Wieś Kamień i Międzylas obejmuje gruntu m. 149. 28.) **K.** kotowy, wś i folw., pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo. Odl. 20 w. od Lipna, ma 11 dm., 152 mk. i 696 mórg ziemi a 24 nieużytków. W tem ziemi włośc. 22 mr., reszta folwarcznej. 29.) **K.** kmiecy, wś i folw. nad strugą Lachnicą, pow. lipnowski, gm. i par. Tłuchowo, odl. 21 w. od Lipna, ma 22 dm.. 234 mk., 964 mr. obszaru i 37 mr. nieużytków. Jest tu wiatrak. Folw. należy do dóbr Jasień. Według Tstwa kred. ziems. dobra Kamień kmiecy składają się z folwarku Kamień kmiecy i Julkowo, wsi Kamień kmiecy. Rozl. wynosi m. 671; folw. Kamień kmiecy grunta orne i ogrody m. 405, łąk m. 25, nieużytki i place m. 16, razem m. 445, bud. mur. 3, drew. 8, płodozmian 11-polowy; folw. Julkowo grunta orne i ogrody m. 211, łąk m. 8, nieużytki i place m. 6, razem m. 225, bud. drew. 5, płodozmian 7-polowy. Wiatrak, pokłady torfu. Wieś Kamień kmiecy osad 45, z gruntem m. 358. 30.) **K.**-Rupie, wś szlach., i K. stary, wś, pow. mazowiecki, gm. Szepietowo, par. Dąbrowa-Wielka. W 1827 r. K.-rupie miał 20 dm. i 120 mk. a K. stary 29 dm. i 158 mk. 31.) **K.**, wś, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór. Odl. 46 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 13 dm., 81 mk., obecnie 38 dm. i 234 mk. 32.) **K.**, wieś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya. Odl. 8 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 42 dm., 258 mk., obecnie 20 dm. i 140 mk. *Br. Ch.*

Kamień 1.), wś, pow. wilejski, na prawym brzegu Wilii, w pobliżu ujścia rz. Siarnistej i dworu Karolin, z olbrzymim we wsi podaniowym kamieniem, o 51 w. od Wilejki, 2 okr. adm., 18 dm., 202 mk. (1866). Własność Kamińskich. 2.) **K.**, dobra, pow. wileński. Była własność hr. Brzostowskich. 3.) **K.**, zaśc., powiat święciański, 2 okr. adm., o 14 w. od Swięcian, 2 dm., 26 mk. kat. 4.) **K.**, zaścianek rządowy niedaleko rzeki Mereczanki, pow. trocki, 4 okr. adm., 46 w. od Trok, 6 dm., 30 mk. kat. Ma kaplicę katol. par. Daugi.

Kamień 1.), wieś w płn. stronie pow. słuckiego, przy samej granicy pow. ihumeńskiego, w gm. hreskiej. Tędy przechodzi nędzna drożyna z Budy Hreskiej do wsi Podłuża; ma osad 32. Miejscowość poleska; na północ leżą olbrzymie bagna Omelańskie, Bobowe, Korytno, Aleksino, Zadnie i inne w Ihumeńszczyźnie, grunta lekkie piaszczyste. 2.) **K.**, starodawna nędzna mieścina w zachod. stronie powiatu mińskiego, przy granicy pow. oszmiańskiego, nad rzeczką Kamionką, dopływem Izledzia, w okr. polic. rakowskim, przy gościńcu wiodącym z Iwieńca do Nalibok, ma osad przeszło 80, najwięcej żydowskich. Zdaje się, że o tym Kamieniu wspomina ipatjewska kronika pod rokiem 1262; mianowicie: o wojowaniu w tych stronach księcia litewskiego Mendoga z Wasilkiem kniaziem (ob. Skarbiec Daniłowicza T. I str. 107). Dobra K., niegdyś imienia Zabrzezińskich, którzy fundowali tu r. 1522 kościół farny z altaryą. Dobra te przeszły potem do zamożnej rodziny Dołmatów-Isajkowskich. Elżbieta z Isajkowskich Białłozorowa, dźwignąwszy kościół r. 1679, fundusz jego odnowiła. Następnie dobra te stały się własnością Judyckich. Par. kościół katol. śś. Piotra i Pawła, z drzewa. Parafia katol. dekanatu mińskiego: dusz 7323. Filia w Dudkach; kaplice w Iwieńcu, Pokuciu, Naborowszczyznie i w Kulu. Dawniej filia w Chotowie. 3.) **K.**, dobra w gub. i pow. mińskim, mają obszaru około 155 włók; dziedzictwo Łaszczów. Propinacye i młyny przynoszą około 300 rubli. 4.) **K.**, dobra w pow. borysowskim, nad rzeką Kamionką, dopływem Czernicy, w okr. polic. 2-im łohojskim, dziedzictwo Tyszkiewiczów, ma obszar około 188 włók, w glebie kamienistej; miejscowość górzysta, lasu dość. Napoleon w czasie rejterady z pod Borysowa 27 listopada był krótko w Kamieniu. W r. 1657 podczas wojny moskiewskiej sławny Dzienis Muraszko, buntując lud okoliczny przeciwko panom, założył kwaterę w Kamieniu, pobity następnie pod Prusewiczami. W r. 1658 Polacy rozbili tu oddział piechoty Dołhorukiego. W czasie poddaństwa 369 włościan płci męzkiej robiło dworowi pańszczyznę. Cerkiew parafialna p. w. Przemienienia Pańskiego, w roku 1754 pobudowana z drzewa przez dziedzica K. bpa żmudzkiego Antoniego Tyszkiewicza. W tymże roku die 10 februarii jednym a 1780 r. die 26 januarii drugim dokumentem na fundusz jej 2 i pół włók ziemi nadano. 5.) **K.**, wieś, pow. piński, 1 okr. polic., gm. Pohost, mieszk. 207, własność ks. Lubeckiego. *Al. Jel.*

Kamień, wś, pow. nowogradwołyński, gm. miropolska, o 8 w. od Romanowa, włościan dusz 214, ziemi włośc. 778 dz., ziemi dwor.

764 dzies. Własność pierwej Łosia i Aleksandrowicza, obecnie barona Hejkinga i Czechowskich. *L. R.*

Kamień-Rudnia, wieś, pow. żytomierski, u zbiegu Irszycy z Irszą.

Kamień Koszyrski, daw. *Koszer*, mko, powiat kowelski, gm. i okr. polic. kamieńsko-koszyrski, o 14 w. od Wiedrycz, o 40 od Kowla, nad rz. Cir. Okrąg polic. K.-K. obejmuje gminy: K.-K., Wielka Hłusza, Borówno, Suszyszno. Domów żydowskich 80, włośc. 140; obszar dworski koło 2000 dziesięcin, tyleż u włościan, gleba ziemi piasek z glinką na pokładzie iłowatym. Kamień, dawna osada, za Kazimierza Wielkiego stanowił graniczny zamek obronny od Litwy (1366 r.). Własność prywatna Sanguszków Koszyrskich; ostatni z tej linii Adam wojewoda wołyński fundował 1628 r. klasztor dominikanów; klasztor ten nie egzystuje teraz. Przez zamążpójście siostry ostatniego z tej linii Sanguszków za Jerzego Krasickiego, majętność ta przeszła w dom Krasickich. Obecnie własność Ordów. Slady dawnego zamczyska i fosy trwają dotychczas. Starodawny zamek był zniszczony przez hajdamaków za czasów Jana Kazimierza. Roku 1870 miał K. 493 mk., w tem 57 proc. izrael., 96 dm., 3 cerkwie, kościół, dom modlitwy, młyn wodny, aptekę, 18 sklepów, 26 rzemieślników, 4 jarmarki. Paraf. kościół katol. św. Michała, z muru wzniesiony przez parafian 1858. Parafia katol. (od r. 1637) dek. kowelskiego: dusz 528. Filia w Worokomlu; kaplica w Krysznie. *A. Br.*

Kamień, mko i dobra, pow. lepelski, przy drodze pocztowej z Lepla do Witebska, o 17 ½ w. od Lepla, nad jez. Kamień. Mko ma 96 dm., 781 mk., w tem 138 chrześcian, 643 izr.; ziemi pod mkiem 10 dzies., uprawnej 83 dzies. Dobra K. w XVII w. należały do książąt Druckich-Sokolnickich. Z tych Krzysztof kasztelan połocki starosta jezierzyski fundował w K. r. 1631 cerkiew unicką. W XVIII w. K. przeszedł na własność Pakoszów, do których i dziś należy. Jest w mku kaplica filialna parafii Hubin p. t. św. Kazimierza, wzniesiona 1802 r. przez Pakosza. Stacya pocztowa, zarząd gminny i szkoła ludowa. Ziemi dworskiej 1088 dzies. Gmina włościańska K. składa się z 9 okręgów, liczy włościan 3416, którzy posiadają ziemi 5511 dzies. Pod. K. r. 1778 stały dwa pułki rossyjskie, ciągnąc na pomoc Prusakom; r. 1812 lipca 13-go na 14-ty nocował tu Napoleon I. *M. K.*

Kamień, wś, pow. krakowski, na lewym, t. j. północno-wschodnim brzegu Wisły, graniczy od płn. zach. z Mirowem i Brodłą (pow. chrzanowski), od płn. również z Brodłą, a od wsch. z Rusocicami. Pdn. zach. granicę od Lipowej, Ryczowa i Łączan tworzy Wisła na przestrzeni 4875 m. Główna część wsi, odległa od Wisły 2000—3000 m., rozłożyła się u zach.-płd. podnóży wzgórza, częścią lesistego, częścią polami zajętego, a Kopaniną zwanego (324 m. szt. gen.), między niem (od wsch.) a lasem Ratową (od zach. 304 m.). Północno-wsch. obszar wsi zajmuje Czarny las. Wieś ciągnie się z płn. na południe; a płd. jej część zowie się Piaskami. Obszar większej posiadłości liczy roli orn. 166, łąk i ogr. 26, pastw. 58, lasu 662; mn. pos. roli orn. 407, łąk i ogr. 109, pastw. 86, lasu 1 mrg. austr. Chat 100. Należy do par. łac. w Czernichowie. (Długosz, Lib. ben. II 125, III 143). We wsi drewniana kapliczka. Stacya poczt. w Czernichowie. Własność konw. XX. kan. lateraneńskich. *Br. G.*

Kamień (z *Bogowem* i *Zagrodami*), wś, pow. Nisko, w okolicy lesistej, prawie równej, ciągnie się wzdłuż drogi pow. z Sokołowa do Niska; wraz z przysiołkami ma 4408 mieszk., nadto na obszarze większej pos. mieszka 66 osób, razem 475; 1422 rzym kat. należy do parafii w Górnem, 2513 do par. w Jeżowem, 540 jest protestantów. K. ma szkołę ludową dwuklasową. Większa pos. Eug. hr. Kińskiego wynosi 130 m. roli w ogóle i 2559 m. lasu; pos. mn. 4849 m. roli, 711 m. łąk i ogr., 639 m. past. i 30 m. lasu. Gleba jest piaszczysta a lasy sosnowe. *Mac.*

Kamień (po rusku *Kameń*) 1), wieś w pow. kałuskim, 16 km. na płd.-zach. od sądu powiatowego w Kałuszu, 7 klm. na płd.-wsch. od urzędu pocztowego w Rożniatowie. Na płd. leżą Berłohy, na płd.-wsch. Nowica, na wschód Landestreu i Petranka, na płd. Łdziany, na zach. Topolsko. Przez płd.-zach. obszar wsi płynie powstający tutaj potok Rakszyn, dopływ Łomnicy, naprzód od płn. na płd., potem na zach. i płn.-zach. a nakoniec wzdłuż granicy zach. na północ do Berłohów. W dolinie tego potoku leżą zabudowania wiejskie, od lewego brzegu zasila go mała struga płynąca również wzdłuż granicy zach. od płd na płn. Przez obszar płn.-wsch. płynie od płd. wsch. na płn. zach. pot. Wyszniowa, dopływ Łomnicy. W stronie płd. wznosi się Kaniowa góra, a na granicy wsch. najwyższy punkt we wsi dochodzi 443 m. Własność mniejsza ma ro. or. 1272, łąk i ogr. 1053, pastw. 59 mrg. Wedle spisu z r. 1880 było 993 mk. wyznania gr. kat. Parafia gr. katolicka w miejscu, należy do dekanatu kałuskiego, archidyecezyi lwowskiej. Par. rzym. kat. w Rożniatowie. We wsi jest cerkiew, szkoła niezorganizowana, kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 482 zł. Wieś należała dawniej do starostwa kałuskiego. Rzączyński w Historyi naturalnej pisze, iż lud tutejszy bierze z góry ziemię mydlarską koloru popielatego i jej używa. 2). **K.,** część

Kobylnicy wołoskiej w pow. cieszanowskim 3). K., grupa domów w Hołowiecku, pow. staromiejskim. 4). K., część Krechowa w pow. żółkiewskim. *Lu. Dz.*

Kamień, w par. *Gorzyce*, w dzisiejszym pow. tarnobrzeskim, istniał w XV w. i był dziedzictwem Jakóba z Koniecpola h. Pobóg (Lib. ben. Dług. II, 355).

Kamień, dom. i osada, niegdyś mko (z kasztelanią), pow. wrzesiński; dom. ma 1877 mrg. rozl.; 13 dm., 183 mk.; wszyscy kat.; 35 analf. Poczta i st. kol. żel. w Żerkowie; poczta o 7 kil., st. kol. żel. o 10 kil. Własność Władysława Broekere, Polaka. *M. St.*

Kamień, niem. *Kamin* al. *Camin*, w dokum. *Camena, Camona, Camenum, Wavriszkovo, Wavriszcovicze*, król. miasto, pow. złotowski, nad strugą Kamionką, jeziorem Mochle (Mochel-See) i Cerekwickiem; na północ wspomina się jako graniczna struga Kiełpina, na południe jezioro Brzuchowo i wypływająca z niego struga Brzuchownica; na bitym trakcie więcborsko-chojnickim, w Krajnie, przeszło milę od m. Sępolna, 2 i pół od Chojnic, półtorej od najbliższej stacyi kol. żel. w Wierzchowie (Firchau). Obszaru liczy mr. 7024, bud. 463, dm. 225; katol. 943, ew. 582, żyd. 106. R. 1783 znajdowało się dusz 520, kat. 460, ew. 60; r. 1826 dusz 737, dm. mieszk. 117; r. 1853 kat. 705, ew. 190, żyd. 153. Za polskich czasów nie było tu ani żyda, ani ewang. żadnego. W mieście jest kościół katol. parafialny, kościół luter. filia do Sępolna, klasztor sióstr elżbietanek dla chorych, synagoga, apteka, poczta, magistrat, szkoła kilkoklasowa katol., szkoła luter., szpital. Cechów rzemieśln. 5, przez rząd uznanych i do odbierania egzaminu od uczniów upoważnionych: 1) cech bedn. i kołodz., 2) szewców, garb. i rymarzy, 3) ślusarzy i kowali, 4) krawców, 5) ceglarzy; od r. 1861—65 odebrali majstrowie tych cechów 32 egzaminów od uczniów. Związek strzelecki; jarmarki odbywają się 4 razy w roku: kramne, na bydło i na konie. Z historyi miasta zachowały się po dokumentach niejakie wiadomości. A najprzód mylne było przypuszczenie niektórych uczonych, jakoby Kamień oddawna w XII i XIII wieku znaczną odgrywał rolę i był zamkiem obronnym granicznym pomiędzy Pomorzem a Wielkopolską. Dokumenta bowiem najnowsze (ob. Kodeks dypl. wielkopolski) stwierdzają, jako tu pierwotnie w owym czasie ani zamku żadnego ani miasta nie było; nawet imię Kamień nie istniało, tylko wieś leżała na tem miejscu zwana Wawrzyszkowo al. Wawrzyszkowice. Jak daleko sięgają dokumenta, jest pewną, że ta wieś wraz z całą niemal pobliższą okolicą do arcybiskupów gnieźn. należała; nie wiadomo jednak, przez kogo albo jakim sposobem i kiedy nabyta. Zdaje się nie podlegać wątpliwości, że już w XIII w. arcybiskupi byli w posiadaniu tych dóbr, ponieważ i pobliższe majętności, np. nieistniejąca teraz wieś Mochla w sąsiedztwie Kamienia, także zaginione i sąsiedzkie Kruszewo, wieś Orle i inne wtedy posiadali. Kwestya, czy miejscowość ta zaliczała się pierwotnie do Pomorza, czy też do Wielkopolski, nie jest rozstrzygnięta; położenie jej (jako teraz) po prawej stronie Kamionki granicznej przemawia za ostatniem. R. 1339 jest tu nieprzyjazny krzyżacki komtur ustanowiony, który dobra arcybiskupie zajął, kościoły zburzył, za co od papieża obłożony klątwą. R. 1346 papież Klemens VI wydał mandat do opata peplińskiego i oliwskiego i proboszcza w Żukowie, by przesłuchali świadków i wydali wyrok w sprawie arcyb. Jarosława przeciw Janowi, biskupowi kamieńskiemu na Pomorzu, o zbrojne najechanie Wawrzyszkowa i innych dóbr stolicy gnieźnieńskiej. Arcyb. Jarosław użalił się, że poddanych jego turbowano i bydło im zabrano. Jaki wziął skutek rozkaz ten pepliński, nie wiemy. Wieś Wawrzyszkowo, jak zwykle wtedy, urządzona była na prawie polskiem. R. 1359 arcyb. Jarosław wydał nowy przywilej, którym wieś dotychczasową do rzędu miasta wyniósł i imię nowe „Kamień" przybrać kazał. Prawo zamiast dawniejszego polskiego ma być teraz chełmińskie czyli niemieckie. Naczelny zarząd nad miastem dostaje tz. advocatus (starosta) Tomasius, dziedzic pobliskich dóbr Radzimia. W nagrodę za to ma 10-tą włókę wolną, ile się wymierzy, wszelkie przysięgi, połowę czynszów miejskich większych i małych (drugą połowę brało miasto), trzeci fenig z sądów i od każdego osądzonego; owiec może sobie trzymać i paść 300, łowić ryby co środę i piątek, w naszem jeziorze przez 1 rybaka. Kościół pozwalamy budować, któremu 4 włóki na utrzymanie proboszcza naznaczamy. Włók wolnych dajemy miastu 10, na jednej miasto się zbuduje, gdzie też miejsce wyjmujemy dla siebie na zamek i na mieszkanie. Po 10 latach wolnych dawać nam będą od włóki po 18 skot. toruń., po 2 kury i 6 denarów od każdego domu (placu) w mieście. Na wzniesienie i utrzywanie warowni miejskich (fossio et plancatio) damy z kasy naszej corok m. 40, starosta da 20 m., który nam też służyć będzie, jako prawo rozkazuje. R. 1360 król Kazimierz przywilej powyższy potwierdził, nadał prawo targów, wyjął mieszczan z pod dawniejszych obowiązków prawa polskiego jako i z pod jurysdykcyi wojewodów, sędziów, pedsędków i t. d. R. 1374 Jarosław, złożywszy dla starości urząd arcybiskupi, otrzymał od papieża Grzegorza XI miasto K. i inne dobra w dożywociu. R. 1383 Sędzimir z Radzic, za księciem mazow. Ziemo-

witem obstając, naszedł z ludźmi zbrojnymi dobra przeciwnego swojej partyi arcyb. Bodzanty; dołączyli się do jego zastępów Mikołaj pan Sępolna, Jaśko Czodliński z Wałdowa, Mikołaj z Zabelna i inni: miasto Kamień bez szturmu zdobywszy, zamek oblegali i niebawem zdobyli. Od r. około 1395, zdaje się, że miasto K. jako i pobliższe dobra arcybiskupie, osobliwie na północ leżące i pod rządem krzyżackim zostające, posiadał z wiedzą i przyzwoleniem papieża Bonifacego IX młody i wielce awanturniczy biskup kamieński z Pomorza Jan, pochodzący z książąt na Opolu, licho wtedy w dyecezyi swojej uposażony. Kiedy roku 1398 otrzymał biskupstwo kujawskie, papież napowrót oddał te dobra arcybiskupowi. Roku 1409 czasu wojny z Polską Gamrat von Pintzenau komtur człuch. i Henryk von Schwelborn wójt tucholski napadli z wojskiem Krajnę i między innemi miasto K. spalili. R. 1414 krzyżacy ponownie wpadli do Krajny, Kamień i inne miasta spalili. R. 1422 komtur człuchowski, walcząc z Polakami, po trzeci raz zburzył biskupi zamek i miasto spalił, głównie z zemsty, że mieszkańcy cały swój dobytek zawczasu w głąb Wielkopolski za Noteć powynosili; nie mając czego plądrować, zboże na polach niedorosłe pociął i potratował. R. 1415 oficyał kamieński Szymon, wziąwszy chłopów z Człuchowa, naszedł Chojnice (nie wiadomo przyczyny) i splądrowali kupców; krótko przedtem byli z sobą w zgodzie. Roku 1461 król Jan Kazimierz, żeby Chojnic zdobyć, rozkazał wojsko zgromadzić przy Kamieniu, szlachta jednak z niechęcią rozkaz wypełniała; nawet gdy król stanął w obozie, nie było szczerej woli. W czasie reformacyi duch odstępstwa i zepsucia jak w całej okolicy tak i w mieście tem arcybiskupiem niemało się rozpanoszył: wizytator z r. 1590 żaląc się donosi, że nie można tu już jako należy po kościelnemu sztrofować zbrodni i przewinień jawnych. Wkrótce jednak nastąpiła naprawa. Równocześnie rozpoczęto także miasto lepiej urządzać. R. 1597 arcyb. Karnkowski wydał nowy przywilej miastu. Stare prawa i przywileje potwierdził, od włók, których było 41, wymagał czynszu po 48 gr. pruskich. Nadto przeznaczył mieszczanom osobno leżące tz. kawły na łąki i ogrody. Każdy obywatel miasta mógł wewnątrz i zewnątrz fosy piwo gdańskie i t. d. szynkować. Burmistrz powinien był jatki rzeźnickie i piekarskie, publiczne sklepy (öffentl. Badestuben), dom publiczny zajezdny z pożytkiem miasta urządzić i wystawić. Pomimo to ruch znaczniejszy ani handel nigdy nie zakwitł w K. Stwierdza to choć ta drobna okoliczność, że w miasteczku tem, gdzie niemało gości, osobliwie duchownych, częściej sam arcybiskup, kanonicy, przyjeżdżali, nawet domu gościnnego i zajazdu nie było. Niedługo przed okupacyą arcyb. Potocki ostro nastawał na mieszczan, żeby dom gościnny wybudowali. Wytężyli wszelkie siły, ale tylko stajnię dla koni wystawili, którą na dobitkę magistrat zabrał. R. 1772 miasto K. wraz z całą okolicą nadnotecką do Prus wcielone aż do dni naszych. R. 1809 żydzi, coraz liczniej się tu osiedlający, założyli synagogę. R. 1822 wszczął się ogień w mieście, który większą część domów pochłonął; na odbudowanie miasta udzielił król Fryderyk Wilh. III wolnego drzewa ile potrzeba z swych lasów i dał 800 korcy żyta na żywność z magazynu ze Swiecia. R. 1848 został tu związek czyli bractwo strzeleckie zaprowadzone. R. 1862 ewang. kościół wybudowany z główną pomocą towarz. Gustawa Adolfa. R. 1866 prob. Franc. Semrau sprowadził tu i ufundował pp. elżbietanki z Nissy na Śląsku, które aż dotąd z wielkiem poświęceniem i pożytkiem nietylko niewieściemu wychowaniu ale przedewszystkiem pielęgnowaniu chorych się oddają. Parafia kamieńska podług szemat. dyecezyalnego z roku 1867 liczyła dusz 5459 (obecnie 6380). Kościół tytułu N. M. P. i św. apost. Piotra i Pawła, patronatu kiedyś arcyb. gnieźnieńskiego, około r. 1359 fundowany, podług zapisku nowszego w księdze chrzestnej pierwszy raz roku 1372 zapewne z drzewa budowany; roku 1512 nowo w mury ceglane stawiany, podobnież i r. 1720 aż do wieży doprowadzony, konsekrowany przez bisk. chełm. Adama Stan. Grabowskiego r. 1738; wreszcie r. 1865 w formie krzyża powiększony i z gruntu odnowiony, poświęcony w nowych częściach 22 października tegoż roku 1865. Przy nim szpital dla 6 ubogich; kościoły filialne w Dąbrówce, w Obkasie, Lutowie i Cerekwicy; przy dwóch kościołach, w Lutowie i Dąbrówce, urządzono w nowszym czasie tz. lokalne wikarye. Wsie parafialne oprócz filij: Kamień z folw. i młynem, Płocicz, Orle, Witkowo z młynem, Gronowo z młynem, leśn. Grünhirsch i Cottasheim, M. Cerekwica, Droździenica, Zwangsbruch (Kętrz. Droździenica?), Radzim, Zaremba. Katolickie elem. szkółki miały katol. dzieci: w Kamieniu (2 kl.) 136, w W. Cerekwicy (2 kl.) 132, w M. Cerekwicy 86, w Dąbrówce 62, Orlu 88, Płociczu 108, Obkasie 48, Witkowie 65, Lutowie 114, M. Lutowie 38. Między innemi odwiedzało ewang. szkołę w Droździenicy 41 dzieci katol., 25 w tz. Dąbrowie (?). Za dawnych polskich czasów istniał jeszcze w parafii kościół katol. w Gronowie przez luteranów zabrany i 3 kaplice w Kamieniu: kaplica N. M. P. z boku przy kościele paraf. przybudowana z fundacyą pobożną archid. Macieja Judyckiego, obecnie zniesiona; Ogrójcowa w rogu cmentarza urządzona i kaplica św. Rocha

za miastem ku Czarnej grobli al. Ostrówkowi, około r. 1650 przez Adama z Rogoźna, promotora bractwa rożańcowego ufundowana. Doroczny odpust odbywał się tu w dzień św. Rocha z wielkim udziałem wiernych; także w czasie zaraźliwych chorób, moru, pielgrzymki tu czynili. Podupadła około r. 1834. Dekanat kamieński po zniesieniu dawniejszego archidyakonatu nowo po r. 1822 ustanowiony, należał w granicach swoich przedtem do archidyecezyi gnieźn., obecnie do chełmińskiej przyłączony. Podług szemat. dyecezyalnego z roku 1867 zawierał dusz katol. 20196, kościołów paraf. 11: w W. Buczku, Kamieniu, Złotowie, Głubczynie, Krajence, Radownicy, Sławianowie, Sypniewie, Więcborku, Zakrzewie i Sępolnie; filialnych kościołów 8: w Dybrznie, Dąbrówce, Lutowie, W. Cerekwicy, Obkasie, Wielewiczu i Wiśniewie. Kaplica była 1, w Złotowie, św. Rocha, publiczna. Niemal taka sama liczba kościołów zaginęła w dekanacie, najwięcej w skutek reformacyi luter., niektóre zaginęły po okupacyi nieżyczliwego katolikom rządu pruskiego; 16 zaginionych kościołów posiadały następujące wioski: Gronowo, Krajenka prepoz. św. Katarz., Piecewo, Tarnówka, Ossówka, Krzywa wieś, Kamień (Hohenfier), Grudna, Paruszka, Kapa al. Trudna, Sokolno, Złotowo św. Anny, Potulice, Lipka, Batorowo i Skic. Kaplice częścią publiczne częścią prywatne istniały przedtem: w Kamieniu N. M. Panny, Ogrojcowa i św. Rocha za miastem, w Krajence św. Anny, Górznie, Starem, Złotowie, Buczku, Sępolnie św. Krzyża i św. Franciszka; św. Katarzyny przy Więcborku i na zamku więcborskim. Szkółek katol. elem. r. 1867 istniało 31, przyczem około 600 dzieci katol. odwiedzało szkoły luterskie. Archidyakonat kamieński obejmował wsch. część pomorza południowego, które przy zdobyciu przez Bolesława Krzywoustego około r. 1120 bezpośrednio połączone zostało z Polską; podlegał bez przerwy władzy arcyb. gnieźnieńskich. Urząd archidyakona połączony był oddawna z urzędem oficyała, który niemal bez wyjątku wykonywał proboszcz w Kamieniu. W aktach kościelnych kamieńskich czytamy wprawdzie, że w Kamieniu urząd oficyała ustanowił arcyb. Jan Łaski r. 1512, a archidyakona 1517, atoli i dawniej już zachodzą oficyałowie kamieńscy, jak np. oficyał Szymon, wspomniany powyżej pod r. 1415, a zapewne i archidyakoni, tylko że ich urząd nie był jeszcze przywiązany do miasta K. Dość obszerny ten, a od Gniezna odległy archidyakonat obejmował pierwotnie 5 dekanatów: nakielski, więcborski, tucholski, chojnicki i człuchowski. Wskutek reformacyi luter. chojnicki upadł, a r. 1617 arcyb. Gębicki do 4 pozostałych dołączył 2 nowo utworzone: łobżenicki i czarnieński (hamersztyński). Z tych ostatni niedługo się ostał dla małej liczby katolików w zniemczonych i zlutrzonych owych stronach; roku zaś 1882 na mocy bulli papieskiej de salute animarum cały dekanat tucholski i człuchowski i więcborskiego część przyłączone zostały do powiększonej teraz znacznie dyecezyi chełmińskiej; przy starej archidyecezyi pozostały dekanaty nakielski i łobżenicki. W miejsce zniesionego więcborskiego utworzono teraz nowy dekanat kamieński, kiedy za rządów pruskich archidyakonat kamieński zaniechano. Znani nam są archidyakoni i oficyałowie kamieńscy: Jan Dorengowski 1611, Piotr Bartliński przed r. 1651, Mat. Jan Judycki 1651, Trebnic 1653, Michał Lewald Jezierski 1695, Józef Erazm Plater 1722—1742, Józef Chyliński 1742—1758, Jan Kiedrowski 1758, Jakób Rolbiecki 1761, vacat officialatus 1777; już tylko zwani oficyałowie Antoni Sikorski 1778, Wojciech Sztejnert 1788—1799, Antoni Tuszyński 1799, Józef Krall jud. deleg. 1820—1822. Wizytacye kościelne odbywali za zwyczaj i podług obowiązku archidyakoni; znane są wizytacye Jana Dorengowskiego z r. 1611 (zaginęła), Trebnica 1653, Michała Jezierskiego 1695, Antoniego Midzewskiego 1714 (zag.), arcyb. Szembeka 1744, arcyb. Łubieńskiego przez kan. Mathego 1766. R. 1617 za arcyb. Gębickiego odbył się synod kleru całego archidyakonatu w Kamieniu, na którym wiele nowych ustaw reform wydanych i w życie wprowadzonych zostało. Warto zapisać, że r. 1653 archidyakon, wikaryusze, nauczyciel w K. pobierali „decimam manipularem tempore messis" ze wszystkich dóbr parafii; włóki kościelne przejęte były przez mieszczan „ex quarto manipulo." Kolegiata w K. ufundowana przez arcyb. Macieja Łubieńskiego r. 1651 za głównem staraniem Mateusza Jana Judyckiego archidyakona, całego kleru i szlachty pobliższej. Tworzyła integralną część kapituły gnieźn., do której wcieloną została; praw i zwyczajów jej używała. Prałatury 4 ustanowiono: 1, proboszcza, którym był każdoczesny kan. gnieźn. fundi Jezierzany, odtąd miał prawa infułata. używał szat biskupich, pontyfikował; 2). archidyakonem był każdorazowy prob. i oficyał kamieński; 3). dziekana ufundował Samuel Trebnic; był nim każdoczesny prob. chojnicki; 4). kustoszem był prob. z Jeleńcza, fundacyą uczynił Marcin Bobrowicz, prob. jeleński. Zwyczajnych kanoników 8 utworzono: 1), promotor rożańca św. w K., fundowany przez Piotra Bartlińskiego archid. i prob. Seb. Kotlewskiego; 2), kaznodzieja tucholski, fund. przez Wojciecha i Krystynę Radziwiłłów; 3), prebendarz od kaplicy w Dybrznie (prob. z Frydlądu), fund. Jakóba Wejhera; 4), dowolnie wybrany z dekanatu człuch. proboszcz, któryby

umiał po niemiecku; fund. Macieja Dulskiego, prob. z Heinrichswaldu; 5), każdorazowy prob. czarnieński (hamerszt.), mający także umieć dobrze po niemiecku, fund. prob. czarn. Eymana; 6), kaznodzieja kolegiacki, fund. Andrzeja Małachowskiego, prob. smoguleckiego, ma ciągle mieszkać w K.; 7), penitencyarz kolegiacki, fund. Piotra Przyłuskiego, prob. z Kloni, także z obowiązkiem rezydencyi; 8), profesor nowo utworzonego seminaryum kleryków, fund. arcyb. Łubieńskiego, obowiązany do rezydencyi; inni pozamiejscowi tylko na ważniejsze uroczystości i na sesye zjeżdżali się. Sesye gener. 2 razy w roku odbywały się, na św. Piotra i Pawła i na M. B. Gromniczną; partykularne tylko dla rezydentów, co tydzień w piątek. Ostatnia sesya odbyła się r. 1820. Następnie przez rząd pruski rozwiązana została kolegiata. Majątek także rząd zabrał, w części użył na lepszą dotacyą probostwa. Seminaryum duchowne: w zniemczonych oddawna okolicach niektórych archidyakonatu kamieńskiego, reformacya luterska znaczne poczyniła postępy. Skutków zbawiennych działalności kościoła katol. nie mógł nikt słusznie rokować, dopóki kapłanów żadnych po niemiecku mówiących nie było. Z tego powodu jako i żeby liczbę niewystarczającego wciąż jeszcze duchowieństwa powiększyć, postanowił arcyb. Maciej Łubieński założyć osobne seminaryum duchowne w K. Miało ono być początkowo tylko przygotowawczem, później w miarę możności całkowitem. W testamencie poczynił znaczne legaty na to seminaryum, kazał dom wybudować na szkołę, ufundował osobnego kanonika-profesora przy kolegiacie kamieńskiej, któryby lekcyi teolog. klerykom udzielał. Przełożonym seminaryum mianował proboszcza kolegiaty i archidyakona. Uczniowie winni byli przedewszystkiem być wydoskonalonymi w języku niemieckim. R. 1651 była już szkoła otwarta, kleryków niemców albo język niem. znających było 4. Zdaje się, że następcy arcyb. Łubieńskiego niedość zrozumieli i popierali nader ważną myśl fundatora, gdyż szkoła nie robiła postępu. Z późniejszych czasów jest tylko wiadomość, że rektor szkoły tutejszej 30 dzieci uczył gramatyki. Klucz kamieński: Począwszy od r. 1237 arcybiskupi gnieź. posiadali dość liczne dobra w mniejszej lub większej odległości od K. oddalone, które klucz osobny kamieński stanowiły. Zarząd nad dobrami wykonywali t. z. włodarze czyli starości arcybiskupi, advocati, vlodarii s. capitanei w K. mieszkający. Pod koniec XVII w. należały do kamień. klucza oprócz miasta K. folwarki: Cerekwica W., Cerekwica M., Witkowo, Lutowo i Sucha, wsie czynszowe i uboczne: W. i M. Cerekwica, Lutowo W. i M., Witkowo, Dąbrówka za Gębarzewo (Bischofsfelde) nabyta, a ta zaś dawniej za Chojniczki; Orzełek, Obkas, Płocicz, Sucha, Lubiewo i nabyte od klasztoru lędzkiego w wieku XIII skutkiem zamiany dziesięcin Zabartowo, Piaseczno i Zdziechowo w nakielskiem. Nadto należało do tego klucza 6 młynów: w Kamieniu, Obkasie, Cerekwicy W., Lutowie, Witkowie i Suchej, sołectw 13, pustych 2; karczem 12, puste 2. Dobra Gruczno i Kozielec darował arcyb. Karnkowski r. 1591 kapitule gnieź. Nie wiedzieć jakim sposobem pozbyli się arcybiskupi dóbr swoich Łubni i Piechowic pod Brusami leżących; dobra w pobliżu K.; Mochle i Kruszewo zaginęły. W mieście K. był zamek, czyli dwór arcybiskupi i browar, znaczne korzyści przynoszący; domów było wtedy w mieście osiadłych 69. Jezior w całym kluczu 6. Znani są następujący starości arcybiskupi: Tomasius z Radzimia r. 1359, Herman Templyn 1370, zowią się „advocati"; z późniejszych czasów „capitanei": Jan Klonowski 1526, Paweł Szymanowski 1606, Gądkowski 1626, Kazim. Włostowski 1724, Wałdowski 1768, Kwiatkowski 1772. Zaraz po okupacyi rząd pruski r. 1772 zabrał te dobra, arcybiskupom przeznaczył z nich rocznej kompetencyi tal. 4841, kapitule 647 tal. Jaka to była odpowiednia i sprawiedliwa kompetencya, stąd wynika, że za starosty Wałdowskiego r. 1738 z samych 6 folw. tylko pobierał arcyb. Potocki rocznej dzierżawy tal. 4240, a tu jeszcze tyle wsi pozostawało czynszowych, młynów, karczem, miasto itd. Kasztelania kamieńska na pewno istniała w XIV i XV wieku. Był to urząd królewski, nie arcybiskupi. Kasztelan kamieński zawiadywał własnym powiatem, lecz nie był, jak mówią, grodowym, tylko mniejszym, drążkowym, i nie miał głosu w senacie. Znani nam są następujący kasztelanowie: Wincenty de Rozrażewo i Kępy 1363—1366, Janusz de Starczanów 1367—1372, Andrzej Sweradowski 1383, Czanczemir 1385, Albert star. międzyrzecki 1390—1399, Andrzej Danaborski 1420, Dobrogost Ostroróg, dziedzic Sąpolna, pod Kowalewem do niewoli wzięty, 1422. W późniejszych czasach została zapewne kasztelania ta zwinięta, ponieważ nic o niej nie słychać.—Źródła, z których czerpano: Dr. Schmitt: der Kreis Flatow; Kodeks dypl. wielkopol.; X. Kujot, O majątkach biskupich w 2 roczn. tow. Nauk. toruńskiego; X. Fankidejski, Utracone kościoły; Szemat dyec. chełmiń. z r. 1867; wizyty i akta konsyst. kamieńskiego w archiwum w Peplinie. *Ks. F.*

Kamień, 1), niem. *Hohenfier*, r. 1607 *Hogfeir*, wś, pow. złotowski, przy granicy pomorskiej. Obszaru liczy mórg 4426, bud. 127, dm. 42; kat. 2, ew. 361. W miejscu jest kościół luter. filialny do Złotowa i szkoła; dla katol. parafia Radownica, poczta Jastrowo. K.

należał daw niej do obszernych dóbr radownickich; r. 1867 posiadacz Karol Gromadziński. Za polskich czasów istniał tu mały kościołek katolicki, przyłączony jako filia do Radownicy; prawo patronatu było szlacheckie. Po reformacyi przez długie lata używali go luteranie. Kiedy go oddali katolikom r. 1701, był już bardzo zrujnowany, a i teraz opuszczony śród ludności innowierczej niszczał coraz bardziej. R. 1766 pisze wizytator, że niedawno temu jak się obalił, cmentarz tylko pozostał oparkaniony, na którym chowali się wbrew ówczesnemu prawu luteranie. Dzwonnica z 2 dobremi dzwonami stała jeszcze na cmentarzu. Rolę plebańską w większej części rozebrali luteranie, od reszty pobierał r. 1766 prob. z Radownicy dzierżawy 50 zł. 2) **K.**, niem. *Kamin*, folw. przy mieście Kamieniu, pow. złotowski. Obszaru zawiera mórg 1954, bud. 30, dm. 11; katol. 51, ew. 47. Parafia, szkoła, poczta w mieście Kamieniu. Za polskich czasów należał do dóbr stołowych arcybiskupów gnieźnieńskich; po okupacyi przez rząd pruski roku 1771 zabrany i następnie wydany na własność prywatną. 3), **K.**, niem. *Kamin*, wś, pow. brodnicki, na bitym trakcie brodnicko-jabłonowskim, poł mili od stacyi kol. żel. w Jabłonowie, nad strugą Lutrzyna. Obszaru liczy mórg. 2402, bud. 8, dm. 41; kat. 66, ew. 288. Parafia i poczta Jabłonowo: szkoła w miejscu. Wieś K. należała dawniej do oo. jezuitów w Grudziądzu, po zaborze Prus przez rząd zajęta. Por. tom II, str. 866. 4), **K.**, niem. *Steinkrug*, dobra, pow. wejherowski, ob. *Kamionka*. 5), **K.**, niem. *Stein*, rycerskie dobra, pow. suski, nad jeziorem Łabędziem, o ćwierć m. od Iławy, w okolicy lesistej i piaszczystej, ma 2976 mr. obszaru, 18 bud., 8 dm., 2 kat., 124 ewang., szkołę. Parafia i poczta Iława. 6), **K.**, niem. *Gr. Kamin*, nowa osada, pow. kościerski, nad dwoma jeziorami, przy bitym trakcie kościersko-gdańskim. Obszaru liczy mórg 593, włośc. 2, katol. 2, ewan. 37, dm, 4. Parafia Grabowo, szkoła Szumlis, poczta Nowa karczma. Odległość od Kościerzyny 2 i pół mili. Przywilej ma ta wś dany z Kartuz r. 1770 d, 3 marca. Zdawna należała ta wieś do dóbr grabowskich i była aż do zaboru własnością oo. kartuzyan w Kartuzach. 7), **K.**, niem. *Kamien*, wś, pow. ządzborski, st. p. Stara Ukta. *Kś. F.*

Kamień, niem. *Cammin*, m. pow. na Pomorzu, okr. reg. szczeciński, nad strugą Dievenow przy jez. kamieńskiem i ujściu Odry, pod 53° 56'48" płn. i 12°29'55" wsch.; 4743 mk. Katedra, seminaryum, szkoła wyższa miejska, pensya żeńska, tkactwo, gorzelnictwo, handel rybami, 5 jarm. na płótno. O dawnem biskupstwie kamieńskiem czyt. Bartoszewicza artykuł Biskupstwa w Encykl. powszechnej większej. Powiat kamieński ma 23.57 mil kw. rozległości, 38,989 mieszkańców, powierzchnię płaską, dużo jezior; rolnictwo, hodowla bydła, rybołóstwo, budowa statków, kopalnie torfu i t. p. *F. S.*

Kamień. Była wieś t. n. w archidyakonacie kaliskim, par. Kretkowo (Lib. benef. Łaskiego), która po 1815 r. odpadła do Królestwa polskiego.

Kamień, 1), niem. *Kamien*, *Kamin*, r. 1532 *Kamenitz*, wś i dobra, pow. bytomski, o $^3/_4$ mili od Bytomia, nad Brynicą i granicą Król. Pol. Wieś ma 64 osad, 574 mr. rozl., kościół katol. paraf. z r. 1772 i szkołę. Dobra, własność dziedzica dóbr Najdek, mają 1679 mr. rozl., kopalnię rudy ołowianej od r. 1855. Według Knie należą do K. folw. Kopianow, Pustow i młyn Opara. Par. K. dek. tarnowskiego 1869 r. miała 3030 katol., 35 ewang., 21 izr. 2), **K.**, albo *Wielki K.*, niem. *Gross-Stein*, wś i dobra, pow. wielkostrzelecki, o 2.30 mil od W. Strzelc, na płn.-wschód od św. Anny. „K. istniał już w r. 1100 i należał do Odrowążów. Tu urodzili się (pisze dr. Triest) św. Jacek, św. Czesław i św. Bronisława Odrowążowie; ojcem dwóch pierwszych był Eustachy z Końskich. Od r. 1799 dobra K. należą do Strachwitzów a wraz z folwarkami Kamionek, Łowiecko (u Knie: Owiecko) i Grabów tudzież dobrami Sprzężyce, Siedlec, Sucho-Daniec i Odmice (Knie wymienia jeszcze folw. Letoschin) mają 2100 mr. rozl. Gleba gliniasto-piaszczysta na podłożu wapiennem; flora nadzwyczaj bogata. Cegielnia. Wieś ma 58 osad, chaty i budynki wszystkie z wapienia, 850 mr. rozl., piec wapienny, pokłady rudy żelaznej, wiatrak, kościół paraf. i w zamku kaplicę św. Jacka. Szkoła, szpital. *K. Mały*, niem. *Klein-Stein*, tamże, ob. *Kamionek*. 3), **K.**, niem. *Kamin*, 1437 r. *Kamen*, wś, pow. raciborski, par. Rogów, na praw. brz. Odry, ma 18 osad, 347 mr. rozl. i na lew. brz. rzeki pustkowie *Kępki*, niem. *Kampki*. 4.) **K.**, niem. *Stein*, wś i dobra, pow. rybnicki, par. Rybnik, o 1 milę na płd.-wsch. od Rybnika, na wzgórzu między Rudą a Birawką. Dobra, własność Drzymały, mają 627 mr. roli. Wś ma 1212 mr. rozl. Do niej należą młyn Spendel z hutą szklaną, folw. Bełkowice (Knie nazywa go Pełkowice) i osada Lasoki. 5), **K.**, niem. *Jordansmühe*, wś i dobra, pow. olesiński, par. Oleszno, 1000 mr. rozl., 6 osad. 6), **K.**, niem. *Steine*, wś, pow. sycowski, par. Goszyce (kat.) i Międzybór (ew.). W XVII w. był tu kościół katolicki. 7), **K.**, niem *Steine*, wś, pow. oleśnicki, nad Oleśnicą, par. Langenwiese. *F. S.*

Kamień, rz., dopływ Niemna. Ob. *Gąbin*, t. II, p. 507.

Kamień, 1) wzgórze, 685 m. wysok., na płn.-wsch. krawędzi lasu wypełniającego płd. część

Grabowa w pow. doliniańskim. Wody z jego płn. i płn.-wsch. stoku płyną do Maniawki. 2) **K.** wysoki, skała na granicy między Głuchowcem w pow. lwowskim a Trościańcem w żydaczowskim. Okolica romantyczna, skaliste góry, debry i doliny. W okolicy znaleziono topór kamienny z dużym obuchem i kościane przyrządy. 3) **K.** (*Czarny*), góra, por. *Fatra*, t. II, 375. 4) **K.**, góra, ob. *Halbów*, *Hoczewka*, *Jaworniczek*.

Kamień 1), drohobycki, góra i szczyt w Beskidzie lesistym, w obrębie gminy Hniły, w pow. Turka, w samym granicznym grzbiecie między Galicyą a Węgrami. Wznosi się do wys. 1187 m. Stoki jej pokrywają lasy. Na płnc. od niego wznosi się Kińczyk hnylski (1115 m.), a na południu Starostyna (1229 m. szt. gen.). 2), **K.** urycki, ob. *Urycz. Br. G.*

Kamień. Tak według Dom. Szulca zwał się niegdyś Hamburg. W dokumentach czytamy: Camon, Chamon in partibus Slavorum.

Kamienabród, las w płd. stronie Letni, na lewym brzegu Letnianki, pow. drohobycki.

Kamieńce. Tak mylnie Zarański zowie łużycką *Kamjenę*, niem. *Kemmen*.

Kamieńcza, ob. *Kamienka*.

Kamieńczany, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 43, od Dziewieniszek 19, mk. katol. 171 (1866).

Kamieńcze, mko, ob. *Kamionka*.

Kamieńczyce 1.), wieś nad rz. Szreniawą i Gołeczką, pow. miechowski, gm. i par. Miechów. Leży na zachód o 2 w. od Miechowa. W r. 1827 liczyła 5 dm. i 29 mk., obecnie 9 dm., 73 mk., osad włośc. 14, z przestrzenią gruntów mr. 202 pr. 131. Jest tu szkółka elementarna. Kiedy i przez kogo nadaną została klasztorowi miechowskiemu niema śladu; z potwierdzenia tylko przywilejów klasztornych przez Kazimierza W. r. 1354 okazuje się, że była własnością tego klasztoru. Według Długosza (tom III, 20) było tu 7 łanów kmiecych, z których opłacali czynsz po jednej kopie, dawali jaj 30, kapłonów 4, serów 2, jako też osep i odrabiali powaby na wiosnę i w zimie; zagrodnik był jeden, opłacał wiardunek i odrabiał dzień tygodniowo. Klasztor nie miał tu folwarku ani młyna, tylko karczmę z należącem do niej polem. W r. 1598 spotykamy wzmiankę (Nakielski, Miechovia) o młynie w K., jakowy i obecnie istnieje i jest w posiadaniu włościanina, z należącym doń gruntem w ilości mr. 9 pr. 79. 2.) **K.**, wś, pow. pińczowski, gm. Boszczynek, par. Kościelec. Posiada szkołę gminną. W r. 1827 było tu 33 dm., 164 mk. Wieś ta stanowiła dawniej posiadłość klasztoru zwierzynieckiego pod Krakowem (Dług. III, 66). Choć w drugiem miejscu powiada Długosz (II, 166), iż byłą wsią królewską. *Mar.*

Kamieńczyk 1.), osada, przedtem mko, nad Bugiem z lewego brzegu, przy ujściu doń Liwca, pow. węgrowski, gm. i par. Kamieńczyk. Odl. od Warszawy 51 w., od Węgrowa 39 w., od st. poczt. i st. dr. żel. warsz. petersb. w Łochowie 11 w. Leży w punkcie zetknięcia się trzech powiatów: ostrowskiego, węgrowskiego i radzymińskiego i trzech gubernij, do których one należą. Posiada kościół par. drewniany, szkołę początkową, urząd gminny. W 1827 r. liczono tu 90 dm. i 637 mk.; w 1861 r. było 98 dm. i 886 mk. (w tej liczbie 95 żydów); obecnie jest 127 dm., 1134 mk., do których należy 2465 mr. ziemi. Osada cała zbudowana z drzewa i zamieszkana przez ludność rolniczą. W chwili przemiany na osadę należał K. do dóbr Jadów hr. Zamojskiego. Starożytne to miasto nazywało się przedtem Kamieniec Mazowiecki i należało zdawna do książąt mazowieckich, z których książę Bolesław przywilejem r. 1452 obdarzył go prawem niemieckiem, ustanowił 3 jarmarki i targi tygodniowe, pozwolił mieszkańcom bez opłaty cła i myta jeździć po krajach rządom swoim podległych, ustanowił wagę, postrzygalnię i łaźnię, przeznaczając z nich dochód na potrzeby miasta, pod warunkiem jednakże co do tej ostatniej, iż sam i jego rodzina raz w tygodniu może bezpłatnie kąpieli używać. Był tedy w tem mieście dwór książęcy, następnie królewski, który lustracya z r. 1564 znalazła jeszcze w dobrym stanie „ochędożnie zbudowanym," w którym sądzono wtedy roki ziemskie i grodzkie; K. bowiem był stolicą starostwa niegrodowego. Przedtem zaś służył na pomieszczenie dworu panujących monarchów w czasie odbywania łowów w tutejszych puszczach i lasach, w których, według podania, dużo grubego zwierza się znajdowało, a żyjący w 1860 r. starzy ludzie spotykali w nich jeszcze niedźwiedzi. Siedliska bobrów istniejące tutaj w znacznej ilości, także w niedawnych czasach wyniszczone zostały. Sama osada niegdyś była przemysłowa i ludna; przed rokiem 1597 miała trzy kościoły, a przeszło 300 domów, po większej części murowanych, młynów wodnych 8, piwowarów 20, kotlarzy, ślusarzy, kowali, miecznikow, zdunów, siodlarzy, tkaczy, tokarzy i stelmachów około 80, rzeźników 13 itd. Do pomyślności tego stanu przyczyniały się wielce rozmaite nadania, jakiemi obdarzali K. królowie polscy. Przechowały się dotąd przywileje: Zygmunta III, wydany 25 kwietnia 1597 roku; Jana Kazimierza, 19 maja 1668 r.; Jana III, 28 maja 1677 r. i drugi pod datą 29 maja r. 1685; Augusta II, z dnia 13 lipca 1688 i dnia 8 czerwca 1701 r.; nakoniec króla Stanisława Augusta, 24 kwietnia 1765 r., w których zatwierdzone były wszystkie poprzednie nadania i nowe udzielone. Z czasem atoli w skutek rozmaitych klęsk, pożaru, wojny i morowego po-

wietrza, przywiedzione zostało do zupełnego upadku. Tak w r. 1612, nietylko $^1/_3$ część domów mieszkalnych, ale nadto przywileje i dokumenta, jakie były w oryginałach, spaliły się; powtórny pożar w r. 1615 wszystkie zabudowania pochłonął, a z całego miasta tylko 8 domów pozostało, i znowu ogień w r. 1647 na nowo odbudowany K. zniszczył, a morowa zaraza, w r. 1647 grasująca, znaczną część ludności zabrała. Dodajmy do tego, że za czasów wojny szwedzkiej, nieprzyjaciele, idąc do Warszawy, często tędy przechodzili, nie oszczędzając bynajmniej miasta, co wszystko sprawiło, iż doszło ono do takiej ruiny, że podług podania zostały po niem tylko popioły i kilku zaledwie ludzi. Dźwignęło się wprawdzie potem, ale już nigdy do dawnego stanu nie wróciło. Kościół i par. erekcyi niewiadomej; r. 1480 Bolesław ks. mazowiecki odnowił erekcyą. Osada Szumin na terytoryum K. należała niegdyś do probostwa. Tutejsze starostwo grodowe, za czasów Jana Kazimierza było w dożywotniem posiadaniu królowy Maryi Ludwiki, która sprowadzonym przez siebie wizytkom do Warszawy, na mocy uchwały sejmowej roku 1654, prawa swoje do dóbr Kamieńca Mazowieckiego przekazała i klasztor niemi uposażyła; odtąd K. należał do tych zakonnic i był ich własnością aż do czasów pruskich; wtedy zaś zabrany na rzecz skarbu, do dóbr rządowych wcielony został. Starostwo to mieściło się w wdztwie mazowieckiem, w ziemiach nurskiej i liwskiej. Powstało z dawniejszego starostwa nurskiego przez wydzielenie z niego miasta Kamieńczyka (ob.) albo Kamienia mazowieckiego i wsi następujących: Skaszew, Nadpole, Gwizdały, Nowinki, Sitno, Brzoza, Możyczyn, Płatkownica, Wielki Kąt, Zawiszyn, Stara Wola, Myszadły i Bale. Dochodu czyniło za Jana Kazimierza złp. 22000. Gm. K. graniczy z gminami Łochów, Stoczek i Sadowne, liczy 2774 mk., rozl. 16860 mr., sąd gminny okr. I w Sadownem o 20 w.; od Węgrowa odl. 29 i pół w., od Siedlec 72 w. W skład gm. wchodzą: Brzózka, Burakowskie, Czaplowizna, Gajówka, Gwizdały, Jerzyska, Kamieńczyk os., Koszelanka, Łojki, Łosiewice, Nadpole, Ruffa, Szynkarzyzna, Szumin i Wywłoka. 2) **K.**, wś, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Swierczyn. 3.) **K.**, okolica szlachecka, w obrębie której mieszczą się K.-Wielki, K.-Borowy, K.-Pierce, K.-Jankowięta, K.-Ryciorki, pow. ostrowski, gm. Kamieńczyk Wielki, par. Nur. W 1827 r. K. Wielki liczył 23 dm. i 121 mk., K. Borowy 7 dm., 59 mk., K. Jankowięta 5 dm., 26 mk., K. Pierce 7 dm., 42 mk., K. Ryciorki 8 dm., 56 mk. K. Pierce nie są wymienione w wykazach ostatnich. K. W., gm. z urzędem we wsi Bogaty—Pianki, liczy 3757 mk., rozległości 9807 mr., sąd gm. okr. III w os. Czyżewie, st. p. Nur. W skład gm. wchodzą następujące miejscowości: Białe-Chorosze, B. figle, B.-Papieże, B.-szczepanowice, B.-Zieje, Boguty-augustyny, B.-chrościele, B.-kościelne, B.-leśne, B.-milczki, B.-pianki, B.-stągiewskie, B.-tetrzewki, B.-Wielkie, B.-Żórawie, Drewnowo-Daćbogi, D.-Gołyń, D.-lipskie, D.-ziemaki, Godlewo-bućki, Kamieńczyk-borowy, K.-jankowięta, K.-ryciorki, K.-wielki, Kraszewo-Czarne, Kunin-zarnek, Kutyłowo-bródki, K.-pierysie, K.-skupe, Michałowo-Wróble, Murawskie-Czachy, M.-miazgi, Spice-Chojnowo, Trynisze-kaniewo, T.-Miszewo, Tymianki-adamy, T.-bucie, T.-dębosze, T.-pachoły, T.-skóry, T.-stasie, Zabielepikuły, Zawisty-dworaki, Z.-koziany, Z.-kruki, Z.-piotrowice, Z.-wity, Złotki-pułapki, Z.-przeczki i Z. starawieś. Gmina cała zaludniona przez drobną szlachtę z wyjątkiem: Bogutypjanek, B.-tetrzewek, Drewnowa-gołynia i Białych-Szczepanowic, które posiadają ludność włośc.; Boguty-chrościele zaś, Kutyłowy wszystkie 3 i Trynisze-miszewo posiadają ludność mięszaną t. j. szlachtę i włościan. 4.) **K.**, wś, pow. sokołowski, gm. Jabłonna, par. Sterdyń. Liczyła w 1842 r. ziemi ornej 489 mr. 118 pr., łąk 372 mr. 158 pr., ogrodów 19 mr. 238 pr., pastwisk 265 mr. 285 pr., lasu sosn. 14 mr. 67 pr., lasu dębowego 13 mr. 153 pr., lasu brzoz. i olsz. 129 mr. 53 pr., zarośli sosn. 37 mr. 254 pr., zarośli brzoz. 222 mr. 19 pr., bagien 1 mr. 245 pr., wody 7 mr. 61 pr., drogi i nieużytki 217 mr. 186 pr., piasków 141 mr. 163 pr., pod budynkami 1 mr. 218 pr., ogółem 1934 mr. 128 pr. Obecnie ma 34 dm., 278 mk. i 1117 mr. obszaru, w tem 639 mr. ziemi włośc. W 1827 r. liczono tu 24 dm. i 173 mk. K. należy do dóbr Dierzby. *Al. Kryl., Br. Ch.*

Kamieńczysty garb, lesiste wzgórze, 376 m. wys., w Rokitnie, pow. gródeckim, w zach. stronie obszaru, na granicy Dąbrowicy. Na płn. łączy się ono z Zielonym garbem (389 m.), na płd. z Chryniówką (384 m.) *Lu. Dz.*

Kamienec, wzgórze 762 m. wys., krzakami porosłe, w płn. stronie Dźwiniacza górnego, w pow. turczańskim. Wody jego płyną na płd. do Sanu. *Lu. Dz.*

Kamienej, dwie wsie serbskie tego nazwiska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim 1.) **K.**-pola-Rakec, niem. *Caminau*; w r. 1880 dm. 31, mk. 171. 2.) **K.**-pola-Radworja, niem. *Camina*; w r. 1880 dm. 27, mieszkańców 173. *A. J. P.*

Kamieńgród, na Litwie, około r. 1676 własność Włodzimierza Dadźboga Kamieńskiego, podkomorzego mścisławskiego. *A. K. Ł.*

Kamienia, z przysiołkiem *Bagów*, ob. *Kamień*.

Kamienica 1.) **Polska**, wś i osada fabryczna nad rz. Wartą i Kamieniczką, pow. częstochowski, gm. i par. Kamienica Polska. Leży

w pobliżu granicy pruskiej, naprzeciwko drugiej wsi t. n. za kordonem granicznym położonej, a o 15 w. na południe od Częstochowy przy drodze bitej. Posiada kościół par. murowany, wzniesiony ze składek mieszkańców w 1869 r., sąd gminny okr. V, urząd gminny, szkołę. Jest tu fabryka papki drzewnej (z osiczyny), wyrabiająca rocznie do 4000 centn. głównie dla papierni w Soczewce. Kopalnia rudy „Walentynów", założona w 1873 r., zbywająca rudę do fabryk pruskich. Ludność trudni się tkactwem i wyrobem płócienek bawełnianych na ręcznych warsztatach. Osada ta sama w sobie stanowi gminę i parafią oddzielną. Zdaje się, że już w XV w. istniała tu kopalnia czy też fabryka żelaza, o której wspomina niejasno Długosz. (Kamienica alias fabrica ferri w par. Kaziegłowy. T. II, 192). W 1813 r. dopiero przybyli z Austryi osadnicy nabyli tu znaczny obszar ziemi i rozdzielili takowy pomiędzy siebie. Wtedy K. należała do par. w Poczesnej, dopiero w r. 1867 utworzono tu oddzielną parafią. W r. 1827 było tu 101 dm. i 590 mk., obecnie liczy 202 dm., 4370 mk., 1377 mr. obszaru (750 m. ornej) ziemi; os. prob. 1 dom, 1 mk., 6 mr. K. polska gmina, należy do sądu gm. okr. V w miejscu, st. poczt. w Poraju, ma 1387 mr. obszaru i 4370 mieszk. Parafia K. P. ma 1850 dusz. 2.) **K.**, wieś, folwark, powiat słupecki, gm. i par. Kazimierz, odl. od Słupcy w. 22. Wś ma dm. 4, mk. 89; folw. dom 1, mk. 7. W 1827 r. było tu 10 dm., 23 mk. 3.) **K.**, wś i folw., pow. miechowski, gm. Rzerzuśnia, par. Gołcza. Leży w stronie zachodniej od Miechowa odl. o 12 w. W r. 1827 było tu 19 dm. i 109 mk., obecnie liczy 18 dm., 188 mk., osad włośc. 21, z przestrzenią gruntów mr. 160 pr. 13, stanowi jednę posiadłość dworską z folw. Chobędza (ob.). W XV wieku była w posiadaniu dziedziców wsi Buk (ob.), musiała więc i w owe czasy, równie, jak obecnie, stanowić jedne dobra. Dalsze koleje przechodziła wspólnie z dobrami klasztoru miechowskiego. 4.) **K.**, wś nad rz. Kamieniczką, pow. lipnowski, gm. Chalin, par. Sobowo. Do niej należą os. Paryż i Czartowa. Gruntu włośc. 171 mr., w tem 166 ornych, 11 dm., 200 mk. Gminna szkoła elementarna. Folw. K. z osadą Rolek liczą 576 mr., w tem 453 mr. ornych, 6 bud. mieszk., 45 mk.; karczma Rolek, 1 bud. miesz. i młyn wodny. 5.) **K.**, osada leśna, powiat przasnyski, gm. Jednorożec, par. Przasnysz, odl. o 14 w. od Przasnysza, ma 1 dom, 3 mk., 15 mr. gruntu. 6.) **K.**, nazwa jednej większej dawniej wsi w pow. płońskim, gm. Załuski, par. Kamienica. Odl. 18 w. od Płońska. W obrębie jej mieszczą się następujące części oddzielne: K.-duża, wś, ma kościół par. drew. z r. 1727. W 1827 r. było tu 19 dm., 130 mk., obecnie 17 dm., 174 mk., 1071 mr. gruntu. K.-mała, wś, pow. płoński, ma 6 dm., 88 mk., 353 mr. gruntu. K.-kozaki, wś, posiada karczmę, 4 dm., 28 mk., 135 mr. gruntu. K.-probostwo, folw., ma 5 dm., 31 mk., 169 mr. gruntu. Par. K. dek. płoński ma 1419 dusz. Folw. Kamienica Mała rozl. m. 356, grunta orne i ogrody m. 298, łąk m. 15, pastw. m. 4, wody m. 2, lasu i zarośli m. 31, nieużytki i place m. 4, bud. drew. 13. Wieś Kamienica Mała osad 9, z gruntem m. 14. Folw. Kamienica Kościelna podług wiadomości z r. 1866 rozl. m. 971, grunta orne i ogrody m. 724, łąk m. 48, lasu m. 118, zarośli m. 59, nieużytki i place m. 22. Wieś Kamienica osad 23, z gruntem m. 124.

Kamienica, mko, ob. *Kamionka*.

Kamienica 1), wś w dawnym obwodzie sądeckim, obecnie pow. limanowskim, w górach pomiędzy Limanową a Krościenkiem, o 24 kil. od starostwa i sądu powiatowego w Limanowy, o 10 kil. od st. pocz. w Łącku, o 27 kil. od st. drogi żel. leluchowsko-tarnowskiej w Starym Sączu, położona w dolinie lewego dopływu Dunajca, rzeki Kamienicy, tworzącej się tu z połączenia kilku górskich w pstrągi obfitych potoków. Największa szerokość porzecza, od góry do góry, na linii kościoł-rynek-dwór, wynosi 900 metr. Wzniesienie 463 metr. npm. Po obu stronach wzdłuż doliny, piętrzą się nad wsią strome wzgórza, porosłe skąpo jałowcem lub karłowatą brzeziną i służące za pastwisko owcom, kozom i kwiczołom, a tylko na łagodniejszych stokach do słońca wyrobione z mozołem na chude role. Po nad wszystkie Kamienicę okalające wzgórza, widać opodal lesiste szczyty: od str. płn. góry Modynia (1032) m. a od zach. góry Gorcz zwanej (1229 metr. npm.), będącej wschodnim narożnikiem grupy gór zwanych Gorce. Długosz wymienia między dobrami odebranemi cystersom szczyrzyckim przez króla Ludwika, wraz z zamkiem Szaflary i m. Nowym Targiem, także górę Gorcz (Liber. Benef. III 438 i 446), obejmując prawdopodobnie tem jednem mianem cały obszar gór tej nazwy. W nizinie nad rzeką grunt dość urodzajny, choć płytki; na przyległych górach zimny, owsiany. Ogólna rozległość wynosi 3.655 mórg, z czego należy do obszaru dworskiego roli orn. 172, łąk i ogr. 32, pastw. 112, lasu 55; do włościan roli orn. 1313, łąk i ogr. 241, pastw. 1284, lasu 446 mrg. aust.; mk. 2125; dm. 241. Wieś zabudowana tu już po górsku, nie rozrzuconemi opodal osiedlami, lecz całemi szeregami domów, porządniejszych od chat podgórskich włościan. Na obszarze dworskim jest okazały dwór z pięknym angielskim ogrodem, 12 dm. mur. i 3 drewn.. Przez wieś prowadzi droga powiatowa Zabrzeż-Stopnica, łącząca drogę krajową niedzicko-sądecką z gościńcem rządowym podkarpackim. Z drogą powiato-

wą styka się tu droga gminna, przerzynająca część lasów, wiodąca przez Porębę wielką do Mszany dolnej. Tutejszy rz. kat. kościół par. drew., należący do dekanatu łąckiego, niewiadomej erekcyi, istniał już czasu Długosza (Liber. Benef. II, 245, III, 347) Metryki od r. 1757. Do tej parafii należą wsie: Kamienica, Szczawa, Zbludza, Zalesie i Zasadne; razem wiernych 4081, ewan. 3, żydów 42. Ludność tutejsza, typ przechodni z podgórzanina na góralа, od białego sukna guń stanowiących jej wierzchnią odzież zwana Białymi Góralami, trudni się obok mało tu znaczącego rolnictwa, hodowlą bydła i owiec, oraz furmanką i ręcznym zarobkiem w lasach dworskich. Nie bez znaczenia jest połów kwiczołów, których przy sprzyjającej zimie wysyłają znaczne partye do miast a nawet za granicę. Jest tu kasa pożyczk. gm. Szkoła etatowa o 1 nauczycielu. Co trzy tygodnie targi na bydło, owce, artykuły żywności, ubrania i t. p. K. jest siedzibą dziedzica i zarządu dóbr składających się z wsi Kamienica, Szczawa, Zasadne, Zbludza, Zalesie, Kiczna, Wola Kosnowa, Wola Piskulina i Zagórzyn (4 ostatnie w parafii Łącko), których obszar dworski wynosi roli orn. 180, łąk, polan i ogrodów 60, pastwisk 153, lasu 5507, razem 5900 morg. aust. Ludności we wszystkich wsiach ogółem 5689, z tego na obsz. dw. 208. Terytoryum dóbr graniczy od str. płn. z Dobrą i Słopnicami, od wsch. z Młyńczyskami, Jastrzembią, Łęckiem i Zabrzeżą, od płd. z Ochotnicą i Łopuszną, od zach. z Lubomierzem i Koniną (attynencye Poręby wielkiej). W najdalszej zachodniej kończynie lasów, odległej od K. o 20 kil., na grzbiecie pasma lasami pokrytych gór, ciągnącego się nad Dunajcem i wschodnią częścią nowotarskiej doliny, wznosi się wzgórze Kluczki zwane, zkąd odsłania się na Tatry, część Podhala i pogranicze Spiża, przepyszny wspaniały widok, opisany przez Seweryna Goszczyńskiego w Dzienniku podróży do Tatr, w artykule pt. „Na Kluczkach". W tem miejscu schodzą się śród lasów narożne kopce graniczne wsi: Zasadne (attynencya Kamienicy), Łopuszno, Ostrowsko i Waksmunt (attyn. Zakopanego), lasów m. Nowego Targu, wsi Obidowa (attyn. Klikuszowy) i Konina (attyn. Poręby wielkiej), których obszar leśny wraz z przytykającemi doń lasami wsi Ochotnicy, wynosi tu razem około 34,000 morg. aust.; jednakże po większej części już bardzo przetrzebionych. Wyjątek pod tym względem stanowiły do niedawna lasy kamienickie, eksploatowane od r. 1838 według racyonalnego planu gospodarczego, z systematyczną kulturą wyrąb, przedstawiających dziś zwarte równe zagajniki, dosięgające już 40 lat. Cały niemal obszar lasów kamienickich leży na bystrych pochyłościach, północnych i wschodnich. Porost przeważnie świerkowy, w mniejszej części bukowy, najmniej jedliny. Poszczególne części lasów zwane są: Kluczki, Przysłup, pod Jaworzyną, pod Kiczorą, Gorcz, Głębieniec, Szczawski las, pod Bukowiną i Swiercze. Oprócz drobniejszej zwierzyny gnieżdżą się w odleglejszych ostępach sarny i dziki. Orzeczeniem ekspertów pod przewodnictwem rządowego komisarza szacunkowego oceniono r. 1878 ogólną wartość starego drzewostanu na 344.860 zr. Z powodu jednak górzystego i odległego położenia lasów, poprzerzynanych mnogiemi i głębokiemi owarami, wywóz i odstawa drzewa na miejsce zbytu wymaga tu wiele trudu i nakładu. Miękkie drzewo wyrabiają w tartakach; uzyskany ztąd towar wywożą do Dunajca na spław, lub do stacyi drogi żelaznej w Starym Sączu. Zaś buczynę i drzewo niezdatne na materyał wypalają na węgle do kuźnic żelaza, założonych we wsi Szczawie, celem spożytkowania drzewa, ku czemu sprowadzają surowiec ze Smiżan w Węgrzech. Przedtem istniała „Na Rzekach" (przysiołek wsi Zasadne) huta szklana, którą jednak zniesiono, gdyż się nie opłacała. Obecnie są tu następujące zakłady przemysłowe, poruszane siłą wody rzeki, płynącej potężnym prądem o silnym spadku: 5 tartaków pospolitych, będących w ciągłym ruchu; 2) sztuczny tartak postawiony r. 1879 z przyrządem kratowym i piłą cyrkularną, którego roczna produkcya ma wynosić 120,000 stóp kubicznych tartego materyału; 3) papiernia piętrowa zmurowana r. 1840 o 2 putniach i 3 holendrach z aparatem wałcowym i szlifierskim do wyrabiania masy drzewnej; 4) dwie kuźnice (założone r 1845 i 1851), każda o 3 piecach, wyrabiające żelazo szabowe i inny kuty towar do 150,000 kilog. rocznie; 5) gorzelnia na 20 korcy dziennego zacieru. Urządzenie dóbr K., dokonane stopniowo z bieżących dochodów od 1838 do 1860 r. kosztowało około 100,000 złr. Do r. 1879 wynosił kapitał obrotowy zarządu 30,000 do 35,000 złr., roczny najem robocizny pociągowej i ręcznej 6,000 do 8,000 zr., co wpłynęło korzystnie na zamożność włościan. Wieś K. założona r. 1297 przez Gryfinę wdowę po Leszku Czarnym, panią ziemi sądeckiej (Ob. „Sądecczyzna" Szczęsnego Morawskiego I 189), była własnością konwentu panien klarysek w Starym Sączu. W XV wieku nie było w K. folwarku, tylko było sołtystwo o 2 wolnych łanach z dobrym młynem i karczmą. Sołtys pobierał szósty denar z czynszu łanowego. Kmiecych łanów było 22, z których kmiecie nie uiszczali żadnej robocizny, lecz płacili czynsze, każdy według rozległości swego pola, i oddawali do klasztoru tytułem osepu po 1 mierzycy żyta i po 2 owca, oraz po 6 groszy. (Długosz. Lib. benef. III, 347). Ł.

1782 zajęta przez rząd austryacki na fundusz religijny, a r. 1830 sprzedana z całym dzisiejszym kompleksem dóbr Józefowi Kirchnerowi za 42,000 m. k. Po nim przeszły dobra K. r. 1838 spadkiem drogą działu w cenie 90,000 złr. m. k. na własność najstarszej córki Kornelii zaślub. Maksymilianowi Marszałkowiczowi. Niemożna bez chlubnego uznania wspomnieć imienia tego zacnego obywatela († 1878 r.), który, gospodarując tu przeszło 40 lat, dobra wzorowo urządził, osiedle dworskie estetycznie przyozdobił, dobrobyt i oświatę włościan podniósł, a biblioteką swoją, obejmującą przeszło 4000 samych wyborowych dzieł (około 10000 tomów), przeważnie polskich, otwartą każdemu kto z niej korzystać chciał, przyczynił się niemało do podwyższenia poziomu umysłowego w Sądeckiem. Po tegoż śmierci, wdowa, zmuszona okolicznościami, sprzedała 1879 r. K. firmie Louis et Bernard Jaffe za 229,000 a remanenta za 22,000 złr. w. a. 2.) **K.**, przyś. do Żurawiczek długich w pow. jarosławskim, 5 klm. od Przeworska. 3), **K.** *dolna*, wś na prawym brzegu Wisłoki, u ujścia potoku Jeziora w pow. pilzneńskim, parafii rzym. kat. w Przeczycy, ma 433 mieszk. rz. kat. Więk. pos. H. Wisłockiego wynosi obszaru 73 m. roli; mn. pos. 447 m. roli w ogóle. Ta wieś ma kasę poż. gmin. z kap. 679 zł. wa. 4), **K.** *górna* z Dąbiem, wś w pow. pilzneńskim leży na wschód od K. dol. w pow. pilzneńskim, na granicy tego powiatu z jasielskim i ropczyckim, które się w lasach do tej wsi przynależnych na szczycie góry Brzeziny 492 m. npi m. stykają. Wieś jest położoną nad potokiem Jeziora a przysiołek Dąbie u źródeł Słonej, uchodzącej z praw. brzegu do Wisłoki pod Brzostkiem. K. gór. należy do par. rzym. kat. w Siedliskach-Bogusz i liczy według ostatniego spisu ludności 713 mieszk. Kasa pożycz. gmin. ma 653 zł. wa. Więk. pos. Ant. Dobrzyńskiego wynosi 75 m. roli i 388 m. lasu szpilkowego; pos mn. 819 mórg roli, 35 mórg łąk, 62 mrg. pastw. i 167 m. lasu. (Za Dług. K. należała do klasztoru tynieckiego). *M. Ż. S., Mac.*

Kamienica 1.) nowa, niem. *Neu Kamienice*, wś, pow. odolanowski, 17 dm., 119 mk., 31 ew., 88 kat., 46 analf. Poczta i kol. żel. na miejscu. 2.) **K.-stara**, niem. *Altkamienice*, folw., 7 dm., 103 mk., należy do dóbr Przygodzic Wielkich. *M. St.*

Kamienica 1.) **szlachecka**, niem. *Adl. Kaminitza*, rycer. dobra, pow. kartuski, przy bitym trakcie kartusko-bytowskim. Mają przywilej króla Jana Alberta z Torunia 2 kwietnia 1495. Należą do tej wsi wybudowania: Nowa Ameryka, Benkendorf, Bollwerk, Elsterberg, Kamienicka huta, Leszczynki, Ostrowie i Przyrowie. Ze wszystkiem obejmują obszaru mr. 8590; oprócz szlach. dóbr: gbur. 71, zagr. 18; katol. 1010, ew. 183; dm. 114. Szkoła katolicka w miejscu, par. Stężyca, poczta Sierakowice. Odległa od Kartuz 3 i pół mili. 2.) **K.-król.**, niem. *Königl. Kaminitza*, wieś włośc., pow. kartuski, nad jez. kamienickiem, blisko granicy pomorskiej. Obszaru liczy mr. 3618 (jeziora mr. 303), wolne sołectwa 4, gbur. 25, zagrodn. 11, katol. 405, ew. 25, dm. 52. W miejscu jest szkoła katol. Parafia i poczta Sierakowice. Odległość od Kartuz 3 i pół mili. Wieś ta należała dawniej do starostwa mirachowskiego. Sołtys otrzymał przywilej z Warszawy 13 lipca 1748, karczmarz 19 stycznia 1799. Przy wsi znajduje się cmentarzysko pogańskie w formie mogił kamiennych poustawianych. 3.) **K.**, niem. *Kamnitz* albo *Camnitz*, wś i rycer. dobra z młynem, powiat tucholski, nad strugą Kamionką, przy bitym trakcie koronowsko-tucholskim. 1) rycer. dobra zajmują obszaru mr. 9809. bud. 28, dm. 10, kat. 94, ew. 47. Właściciel teraźniejszy hr. Königsmark. 2) wś, obszaru mr. 1523, bud. 74, dm. 25, katol. 158, ew. 9. W miejscu jest nowy kościół luterski, filialny do Chojnic, szkoła elem., karczma, poczta; parafia dla kat. Pruszcz. Przed kilku laty odkryto cmentarzysko pogańskie przy kopaniu w pańskim ogrodzie: wynika stąd, że tu osada oddawna istniała. Młyn tutejszy należał dawniej do starostwa tucholskiego. Lustr. z r. 1570 ma go zapewne na oku, tylko nazwę zepsuła, jak pisze: Koszczlewincza, młyn w parafii Gostyczyn trzyma Jerzy Żaliński, morgów roli 15 przy nim, koła idą 2 i tartak. R. 1874 szlachetny hr. Königsmark, chcąc ulżyć duchowej i cielesnej nędzy robotników swoich, sprowadził tu i ufundował znane siostry służebniczki N. M. P. O mieszkanie stosowne i utrzymanie postarał się. Siostry 3 tu przybyły: Maryanna Weiwut przełożona, Łucya Stör i Balbina Masłek; sprowadzone są z Jaszkowa w w. ks. pozn. Niestety, mimo upartej obrony hrabiego protestanta, następnego już r. 1875 dla kulturkampfu opuściły to miejsce. *Ks. F.*

Kamienica, ob. *Bosac.*

Kamienica, niem. *Kamitz*, gmina powiatu bielskiego na Szląsku austr., par. Stare Bielsko, rozl. mr. 3215, ludn. 1946 w dwu miejscowościach: w K. 1790, w Ober-Ohlisch 156.

Kamienica, niem. *Kamenz*, wś w gm. Strzeplowice na Szląsku austr., powiat opawski, 225 mk.

Kamienica saska, niem. *Chemnitz*, miasto w Saksonii.

Kamienica, rzeczka, bierze początek z jez. Lenie we wsi t. n., w pow. lipnowskim, gm. Chalin, i wpada po krótkim biegu do Wisły. Odgraniczała ona część ziemi dobrzyńskiej nadaną przez Konrada rycerzom inflanckim, sprowadzonym w 1222 r. przez biskupa Kry-

styna (ob. Dobrzyńska ziemia tom I, str. 89).

Kamienica 1.) wielka rzeka górska, wypływa w pasmie Gorców (ob.), po północnej stronie głównego grzbietu, w lesie pokrywającym północne zbocze góry i szczytu Niedźwiedzia (1311 m.), na obszarze gm. Poręby wielkiej, w pow. limanowskim. Poczem płynie nieco krętym biegiem na wschód, tworząc granicę między Zasadnem (od płd.) a Koniną i Lubomirzem (od płn.); płynie lasem doliną, nad którą od płn. wznoszą się szczyty Gorców jak Mostownica (1244 m.) i Kudłoń (1276 m.), a od płd. Jaworzyna (1288 m.) i Przysłóp (1187 m.). Zabrawszy strugę zpod Przysłopu zwraca się potok K. na płn., dolinką nieco rozszerzoną, płynąc granicą gmin Lubomirza od zach. a Zasadnego i Szczawy od wsch. Zaraz poniżej skrętu porusza tracz, a 560 m. poniżej drugi tracz, Szerokim zwany. Pod traczem lubomirskim, w pobliżu którego leży tracz parowy, wychodzi potok z doliny leśnej na polanę, na której znajcują się zabudowania Rzekami zwane, tworzące przysiołek Zasadnego. Tu porusza trzy młyny, poczem wchodzi znowu w las w tymczasowym kierunku północnym, a od zejścia się granic wsi Lubomirza i Półrzyczek ze Szczawą, płynie na wschód, łukiem wygiętym na północ; wszedłszy w obręb wsi Szczawy, zwraca się na płd.-wschód, w którym to kierunku przepływa wieś Szczawę i rozległą wieś Kamienicę, a w Zabrzeziu przyjąwszy znowu kierunek wschodni, wpada z lew. brz. do Dunajca. Rzeka ta górska, począwszy od miejsca przecięcia się swego w Rzekach z drogą wiodącą z Zasadnego do Lubomirza, aż do swego ujścia, tworzy granicę płn. i płn.-wschodnią pasma górskiego, Gorcami zwanego (ob.), a przedewszystkiem opływa ich dział wschodni, zwany Kamienico-Ochotnickim. Między ramieniem Kamienicy, płynącem na północ, a jej ramieniem płynącem na płd.-wschód legł grzbiet tego działu górskiego, ciągnący się od szczytu Gorcu (1229 m.) wprost na północ przez Głębieniec (965 m.) i Magórzycę (881 m.). Północny stok Magórzycy, opadający do doliny Kamienicy, pokrywa las Szczawski (1007 m.). Nad lewym brzegiem K. rozpościera się dział górski Beskidów zwany Mogilnicą, prawie równolegle do biegu rzeki, zrazu na północ począwszy od szczytu Myszycy (877 m.) przez szczyty bezimienne (974 i 1062 m.), poczem na wschód przez szczyt Krzystonów (1011 m.) i Mogilnicę (1171 m.) po szczyt Halę (913 m.). Na wsch. granicy wsi Kamienicy, nad lewym (wsch.) brzegiem potoku wznoszą się szczyty Okrąg (610 m.) i Beniowska góra (694 m.), na przeciw których nad pr. brz. w Gorcach mamy górę Twarogę (845 m.) i Paproć (608 m.). Kamienica zabiera liczne potoki górskie, mniejsze i większe. Z prawego brzegu z Gorców spływają doń: Głębieniec i Zasadny; z lewego brzegu z działu Mogilnicy wpadają Mogilnica, Zbłudzki potok i Beniów. Długość biegu wynosi 32 kil. Wzdłuż całego biegu znajduje się na nim 16 młynów, 8 traczów i jedna kuźnia w Szczawie. Dolina tego potoku od wsi Kamienicy począwszy znacznie się rozszerza. Tu też rzéka rozdwaja się częstokroć, tworząc obszerne kamieńce. Przy ujściu rozdziela się również na trzy ramiona, z których północne w Zabrzeziu porusza trzy młyny. Wody rwące, wylewy straszne, dno kamieniste. Spad wód wskazują następujące liczby: 1190 m. (źródło); 895 m. (u płd. stóp Kudłonia); 735 m. (powyżej tracza parowego); 612 m. (na skręcie ku wschodowi pod Szczawskim lasem); 517 m. (we wsi Szczawie); 463 m. (górny koniec wsi Kamienicy); 365 m. (ujście). 2.) **K.**, rzeka górska, również dopływ Dunajca. Powstaje z połączenia dwóch potoków górskich, Krzyżowki i Roztoki, na obszarze wsi Roztoki wielkiej, w pow. nowosądeckim. Tak powstały potok płynie ku północnemu-zachodowi wzdłuż gościńca wiodącego z Nowego Sącza przez Tylicz na Węgry do Bardyowa, przez obszary wsi Nowej wsi, Łabowej, Maciejowej, Rybienia, Frycowej, Łęgu, Popardowej, Nawojowej, Zawady, poczem granicą Zawady i Nowego Sącza (od zach.) a Jamnicy, Falkowej i Gołąbkowic (od wsch.), w końcu przez obszar Nowego Sącza, a opłynąwszy miasto od płn.-wsch., odgraniczając takowe od obszaru wsi Załubińcza, wpada do Dunajca z prawego brzegu. Aż do Nawojowej płynie doliną zwartą pasmami beskidzkiemi; odtąd dolina rzeczna coraz bardziej się rozszerza, zlewając się już na obszarze Zawady z obszerną doliną nowosądecką. Nad lewym brzegiem K. rozpościera się dział Beskidu, zawartego między Popradem a Białą dunajcową. Szczyty wznoszące się nad doliną K. w tym dziale są Jednakowski wierch z Ostrym (874 m.), Wysoki Garb (796 m.), Kryściów (828 m.), Polunćza (736 m.), Szczab (632 m.) i Wysoki groń (756 m.), Ostra (838 m.), Białów (525 m.) i Majdan (490 m.). Więcej przypierają do doliny K. działy górskie nad pr. brz. się wznoszące. Tu napotykamy nad połączeniem się Krzyżówki z Roztoką góry Pasieczkę (793 m.), Sołtys (757 m.), Czerstę (871 m.), Tokarnię (828 m.), Łapalską (826 m.), Margoń niźny (777 m.), Solisko (684 m.), Kanią górę (697 m.) i Skolnik (672 m.), których szczytami bieży granica pow. nowosądeckiego i grybowskiego. Długość biegu czyni 28 kil. Spad wód wskazują następujące liczby: 590 m. (młyn poniżej połączenia się strug źródłowych); 561 m. (ujście potoku z wsi Łosia płynącego, także Kamienicą zwanego); 541 m. (ujście p. Nowejwsi); 440 m. (w Maciejowej,

powyżej ujścia Roztoki); 381 m. (pod mostem na gościńcu w Nawojowej); 329 m. (most kolejowy); 278 m. (ujście do Dunajca). Wody jego poruszają 12 młynów, 8 traczów a jednę kuźnię w Nawojowej. Wśród swego biegu tworzy liczne rozgałęzienia, opływając obszerne kamieńce, a przedewszystkiem pod Nowym Sączem. Dno kamieniste. Wody rwące. W czasie deszczów nagle wzbiera. W czasie posuch woda bardzo mała. W K. żyją ryby brzanki, jelce i świnki. K. służy za dogodne tarliska dla świnki. Dnia 5 stycznia 1880 r. staraniem gal. tow. rybackiego zapuszczono w nią 4900 narybku łososia kalifornijskiego. Posiada liczne dopływy: z prawego brzegu Jamnicki potok a z lew. Kamienicę (Łosie), Nowąwieś p., Uhryń, Łabowicki p., Feleczyn, Roztokę małą, Czaczowski p., Kamionkę czyli Homrzyski p., i wiele innych mniejszych strug i potoków bezimiennych. W górnym biegu zowią K. także Roztoką aż po wieś Łabowę. 3.) **K.**, znaczny strumień, ma swe źródła w lesie pokrywającym zachodnie stoki Rybiej góry (524 m.) w obr. Huty gogołowskiej, przysiołka Gogołowa; wkrótce atoli dostaje się w obr. Kamienicy górnej (pow. Pilzno), płynie na płn.-zach. przez wieś, poczem przerzyna Bączalkę. Tu zwraca się na zachód, płynie przez Smarzową p. n. Jeziora. W Siedliskach zmienia swój kierunek na płn.-zach. a w Gorzejowej dolnej i Kamienicy dolnej w kierunku płd.-zach. podąża do Wisłoki (z pr. brz.). Okolica, którą K. zrasza, jest powabną, a jej dolina zwarta obustronnie wzniosłemi wzgórzami. Wzgórza nad potokiem we wsi Bączalce, jakoteż Kamienicy górnej, po wschodniej stronie potoku się wznoszące, zowią się Kamienicą, dawniej Konicą lub Koniami. Są one lesiste. Południowy ich kraniec tworzy Brzezina (492 m.). Według tradycyj ludowych w tych wzgórzach znajdują się ukryte skarby, które nieżyczliwy zły duch razem z końmi takowe wiozącemi przemienił w ostry, nie dający się dotykać kamień. Formacya eoceniczna, w której, oprócz pokładów piaskowca karpackiego znajdują się sferosyderyty i obfite pokłady glinki ogniotrwałej. Potok zabiera liczne strugi, z prawego brzegu Konik czyli Bączalkę, Czarny p. i Kamionkę. Wzniesienie zwierciadła wody: 304 m. (górna część wsi Kamienicy górnej); 268 m. (ujście Bączalki); 220 m. (na granicy Gorzejowej i Kamienicy dolnej). Długość biegu 16 kil. W Kamienicy górnej porusza tracz, w Smarzowej młyn. 5.) **K.**, potok górski w obr. gm. Łosia w pow. nowosądeckim, powstaje z kilku strug wypływających ze źródeł leśnych zpod Przysłopu (944 m.), łączących się we wsi Łosiu, w dolince zwartej od wschodu Ostrym wierchem (874 m.) a od zach. Wysokim garbem (796 m.). Potok płynie przez Łosie na płn. i wpada do Kamienicy, dopływu Dunajca (ob.). Długość biegu 5 kil. przeszło. Ujście 561 m. npm. Porusza 3 młyny (jeden z nich przy ujściu). *Br. G.*

Kamienica, w dokum. *Kamienitza* al. *Kamenitze*, struga, pow. bytowski, płynie przez jezioro Przytarnia, tworzy granicę między wsią Ciemne (Zemen) a Tuchomiem aż do jeziora Kamieniczki; następnie uchodzi do Słupy (Stolpefl.) po lewej stronie.

Kamienica, góra i szczyt w Beskidzie zachodnim, w dziale gór Żeleźnicy i Kamienicy, na pograniczu Orawy i Galicyi (Nowotarżczyzny), w obr. wsi orawskiej Bukowiny, na zachód jej przysiołka „Podszkle", między potokiem Bukowińskim (od wsch.) a Czarną Orawą (od zach.). Wzniesienie 934 m. (szt. gen.). Szerokość geogr. płn. 49°31', dług. geogr. wsch. 37°26'. (Ob. Gorce, tom II, 702).

Kamienica lechocka, szczyt, ob. *Dżumbir.*

Kamienice-Ślężyce, wś, nad rz. Sonią, powiat ciechanowski, gm. Bartołdy, par. Pałuki, odl. o 15 w. od Ciechanowa, ma 6 dm., 83 mk., 249 mr. gruntu.

Kamienicka Huta, niem. *Kaminitzahütte*, wś włośc., pow. kartuski, gm. Kamienica szlachecka, par. Stężyca, poczta Sierakowice.

Kamienicki młyn, niem. *Kaminitza-młyn*, wś włośc., pow. kartuski, nad strugą do jez. kamienieckiego płynącą, posiadała zapewne niegdyś młyn ponad strugą, którego dziś niema, leży blisko granicy pomorskiej i pow. wejherowskiego. Przedtem należała do star. mirachowskiego. Obszaru liczy mr. 1567 (jeziora mr. 331), 1 wolne sołectwo wydane przywilejem z Gdańska 24 sierpnia 1542 r., gbur. 10, zagr. 1, katol. 119, ew. 20, dm. 16. Poczta i parafia Sierakowice, szkoła Kamienica król. Odległ. od Kartuz 3 mile.

Kamienicze, folwark i dwie wioski w powiecie ihumeńskim, po obu stronach rzeki Kamionki, w okr. policyjnym 4-ym puchowickim, w gminie pohorelskiej położone. Wielkie Kamienicze osad 22, Małe K. osad 8 i cerkiew parafialna. Folwark jest własnością Piotrkowskich, ma obszaru 31 i pół włók, grunta lekkie, kamieniste, łąki dobre, miejscowość poleska, odludna. *Al. Jel.*

Kamieniczek (dokum.), ob. *Kamionek.*

Kamieniczka v. *Kamieniec*, rz., płynie granicą Prus i pow. częstochowskiego pod Starczą, poczem odgranicza tenże powiat od będzińskiego i płynie w stronę północno-wsch. naprzemian obu powiatami pod Rudnikiem, Własną, Zawadą, Kamienicą i znowu na granicy obu powiatów wpada z lewego brzegu do Warty poniżej Osin. Pod Rudnikiem przyjmuje z prawego brzegu Grachotkę. Długa 11 w.

Kamieniczka, rus. *Kameniczka*, las w płn.-

wsch. stronie Suchodołu, pow. doliniański, na płn. od wzgórza Helebartyn. Wody z jego wsch. stoku płyną do Czeczwy. *Lu. Dz.*

Kamieniczka, w dokum. *Camenitzka, Kamienitzka*, jez., pow. bytowski, przy wsiach Ciemne i Tuchomin; przez jez. przechodzi struga Kamienica, która między temi wsiami aż do jez. K. tworzyła granicę. *Ks. F.*

Kamieniczki, kol., pow. włocławski, gm. i par. Kowal.

Kamieniczko, niem. *Kamenz* al. *Camenz-See*, w dokum. *Kamenyzno, Camenyzno*, jezioro, pow. człuchowski, zachodzi w dokum. r. 1313 jako wtedy pograniczne między ziemią krzyżakom podlegającą a słupską; brzeg należał do Słupska, jezioro do krzyżaków.

Kamienie, wś nad rz. Hujwą, pow. berdyczowski, między Białopolem a Chałaimgródkiem, o 5 do 6 w. od każdego z nich. Ma 300 prawosł., 10 kat. i 10 izr. mieszk. Ziemi 1789 dzies. K. wraz z Browkami należą do Abramowiczów. Cerkiew pod wezw. Narodz. M. B., drewniana, z r. 1747, ma 42 dz. gruntu. Do parafii należą Browki i Mała Piatyhorka.

Kamienie kotowe, ob. *Kamień kotowy*, pow. lipnowski.

Kamienie al. *Wójcice* (ob.), niem *Steindorf*, pow. olawski.

Kamieniec 1), wś, pow. kutnowski, gmina Wojszyce, par. Bedlno. Liczy dm. 6, mk. 105, ziemi do włościan należących mrg. 42. Folw. K. ma 1 dm., 28 mk.; ziemi orn. mrg. 214, łąk m. 6. 2), **K.**, wś, pow. nieszawski, gm. Bądkowo, par. Łowiczek. 3), **K.**, folw. i wś, pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Świerczyn, ma kantorat ewang. Folw. Kamieniec (z dezertą Kamieńczyk, osadą młynarską Olszak i wsiami Kamieniec, Kamieńczyk), rozl. m. 649, grunta orne i ogrody m. 459; łąk m. 97; wody 80; nieużytki i place m. 13; bud. mur. 7, drew. 2. Płodozmian 10-polowy, pokłady torfu i glinki białej. Osada młynarska Olszak, mająca przestrzeni m. 83, w r. 1880 odprzedaną została. Wieś Kamieniec osad 25, z grun. 182 m., wś Kamieńczyk osad 3, z grun. 308. 4.), **K.**, folw., pow. gostyński, gm. Szczawin Kościelny, par. Trębki, przy szosie żychlińsko-gombińskiej, między trzema cukrowniami, o 5 w. od Żychlina, o 8 wiorst od Pniewa. Ma 17 i pół włók gleby pszennej, od r. 1874 własność Piotra Zakrzewskiego. Dawniej należał K. do par. Żychlin (Łaski, Lib. benef. II, 496). Wś K. ma os. 19, rozl. mr. 27. 5). **K.**, al. *Kamionka*, kol., pow. kolski, gm. Kłodawa, par. Bierzwienna, odl. od Koła w. 18, ma dm. 7, mk. 51. 6), **K.**, folw., pow. kielecki, gm. Piekoszów, par. Strawczyn. 7), **K.**, folw., pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno. Należy do dóbr Imielno (ob.). 8), **K.**, wś nad rz. Pokrzywianką, przy ujściu jej do Wisły, pow. opatowski, gm. Iwaniska, par. Mydłów. Odl. 14 w. od Opatowa. Jest tu młyn wodny. W r. 1827 było 10 dm., 75 mk.; Obecnie 11 dm., 88 mk.; 299 mrg. ziemi dwor. i 82 mrg. włośc. Należy do dóbr Przepiórów. W 15 w. K. należał do Jana z Oleśnicy h. Dębno (Dług. I 321). 9), **K.**, (*Wisłocki*), wś, nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. Koprzywnica, par. Skotniki. Odl. 13 w. od Sandomierza. W 1827 r. było tu 18 dm., 96 mk. Obecnie 16 dm., 96 mk. Rozl. folw. wynosi m. 282; grunta orne i ogr. mrg. 140; łąk mrg. 50; pastwisk mrg. 39; wody mrg. 2; nieużytki i place mrg. 49. Bud. drew. 15. Rzeka Wisła stanowi granicę wschodnią a Koprzywianka północną. Wieś Kamieniec Wisłocki osad 13, z gruntem mrg. 99. 10). **K.** albo *Kamienice*, wś włośc., pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec. Odl. 45 w. od Sandomierza. W r. 1827 było tu 21 dm. i 146 mk. 21 dm., 136 mk. i 296 mrg. obszaru. 11), **K.**, wś i folw., pow. siedlecki, gm. i par. Wodynie. W 1827 r. było tu 27 dm. i 220 mk. Obecnie 35 dm., 238 mk. Folw. Kamieniec od st. Mrozy w. 10; rozl. wynosi mrg. 1400, grun. orne i ogr. mrg. 605; łąk mrg. 132; pastw. mrg. 58; lasu mrg. 570; nieużytki i place mrg. 35. Bud. drew. 17; płodozmian 6 i 9-polowy, pokłady torfu. Wieś Kamieniec osad 32, z gruntem mrg. 465. W r. 1875 od dóbr tych odłączoną została nomenklatura Lucynów z przestrzenią mrg. 360. *A. Pal.*

Kamieniec *Mazowiecki*, ob. *Kamieńczyk.*

Kamieniec (*Camencia, Camencium, Camenecum, Klepidava, Petridava*), *K. Podolski*, stolica dawnego województw. podolskiego i b. pierwszorzędna forteca polska na skale oblanej rz. Smotryczem, otoczona spadzistemi skałami, z natury więc obronna i potężna. Widokiem swoim wzbudzała podziwienie; nazywano ją „basztą ręką Boga zbudowaną", „przedmurzem Chrześciaństwa", „bramą do Polski". Kto zbudował Kamieniec i jego fortecę, niewiadomo; to tylko pewna, że sięga bardzo dawnych czasów. Podanie Stryjkowskiego (karta 376), jakoby ks. Koriatowicze, polując w okolicach Smotrycza, doszedłszy do skały oblanej rzeką i zachwyceni tą miejscowością, pierwsi założyli tu fortecę, zdaje się mylne, gdyż jeszcze na planach robionych za Ptolemeuszów, miejsce to gdzie stoi obecnie Kamieniec miało się nazywać z początku Klepidava (klepsis, złodziej) i Petridava (petra-skała). Klepidawą nazywali ją bezwątpienia Dakowie i Grecy, mieszkający za Dniestrem; miejscowość ta, obronna z natury, otoczona nieprzebytemi puszczami, mogła być dogodnem schronieniem dla złodziei. Petridawą zaś mogli nazywać go wygnańcy rzymscy, obywatele Wołoszy i Multan, od opoki, skały,

na której zbudowany. Być więc może, że pierwotne miasto zniszczone zostało w czasie wędrówek dzikich ludów np. Hunnów pod wodzą Atylli (na domysł ten naprowadza nazwisko Huńskiej Krynicy w Kamieńcu), a Koriatowicze później dopiero, na gruzach jego, założyli teraźniejsze miasto i twierdzę. Pierwszy więc okres dziejów Kamieńca najciemniejszy; czy to dali mu początek Dakowie, czy też mieszkający na Podolu Lutyczowie i Tywercy i od nich zwany Meconium, lub też szczep Kamieńczan (Długosz), niewiadomo. Pierwszą wzmiankę o Kamieńcu spotykamy u Nestora „a se horody polskie: Kamieniec, Łowce, Bracław i Sokolec" (Rus. Kronika po sławiań. Szlecera). W XII w. Kamieniec wchodził w skład ks. halickiego. W 1196 r. Mścisław syn Mścisława i Włodzimierz ks. halicki w okolicach Kamieńca staczają bitwę z ks. Rościsławem wołyńskim; we 24 lat później t. j. w r. 1220 Kamieniec należał już do ks. Daniela Romanowicza. W 1229 w skutek nieporozumień między książętami, zjawia się pod murami Kamieńca han Połowców Kotian wraz z sprzymierzonymi książętami: Michałem czernihowskim, ks. pińskim, siewierskim, turowskim i królem węgierskim Andrzejem; oblegli Kamieniec, lecz ks. Daniel skłonił na swoją stronę Kotiana i zmusił sprzymierzonych do odstąpienia od oblężenia. W 1239 r. ks. Jarosław II wziął do niewoli w Kamieńcu żonę ks. Michała czernihowskiego. W 1240 r. Batuchan, goniąc za ks. kijowskim Michałem, wpadł do Kamieńca, rozbiwszy ściany porokiem (narzędzie do rozbijania murów), i miasto w gruzy zamienił. Następnych z górą 100 lat Kamieniec z Podolem był pod zwierzchnictwem Tatarów; dopiero po bitwie pod Sinemi wodami (według Stryjkowskiego 1331 r. a według innych 1357) gdzie Olgierd w. k. lit. pobił książąt tatarskich Koczubeja, Kotłubaja i Dmitreja, wypędził Tatarów z Podola i oddał go pod zarząd bratanków swoich ks. Koryatowiczów, i odtąd zaczyna się pewny okres dziejów Kamienia. Koriatowicze są bezwątpienia pierwsi cywilizatorowie i dobrodzieje tego kraju; wkrótce budują oni: Smotrycz, Bakotę, Bracław i inne grody, podnoszą z gruzów Kamieniec. Najstarszy z nich Jerzy osiada tu stale, (młodszy Aleksander w Smotryczu) nadaje miastu rozległe prawa i łaski, funduje około 1370 r. dominikanów, przeznacza miastu w 1374 r. 200 łanów, uwalnia osiadłych na lat 20 od podatków, po których upływie płacić mają po 20 szerokich groszy z łanu, zaprowadza sądy itp. Za tyle dobrodziejstw zastrzega sobie tylko, „aby mu wójt i mieszczanie sprzyjali, byli sprawiedliwi i wierni wespół z bojarami i dworzany w złej i dobrej doli, uczynkiem, słowem, przyjaźnią, mocą i radą bez wszelkiej chytrości pomagali." Po śmierci Jerzego Koriatowicza, otrutego przez Wołochów (Latopisiec Daniłowicza), rządził Kamieńcem brat jego Konstanty; Aleksander zaś ciągle pozostawał w Smotryczu. Dzieje nie przekazały nam najmniejszego szczegółu o rządach Konstantego, prócz przywileju wydanego Niemirze na dobra Bakotę (Kromer) w 1388 r. Po śmierci obudwu tych braci, jedynym dziedzicem Podola został czwarty brat Teodor, lecz ten wkrótce zaczął knuć spiski przeciw stryjecznemu bratu Witoldowi, który z ramienia Władysława Jagiełły rządził Litwą i Podolem. Witold więc w 1395 r. wszedł z wojskiem na Podole, zdobył Bracław, Bakotę i inne miasta podolskie; Kamieniec poddał mu się skutkiem nieporozumień Wołochów z Litwinami, a Teodor bunt swój przypłacił więzieniem w Wilnie do 1403 r. Witold przyłączył Podole do Litwy, hołd jednak od Kamieńca królowi złożył a w następnym roku w skutek dobrowolnej umowy, pół Podola z Kamieńcem, Smotryczem, Czerwonogrodem i Bakotą przyłączone zostało do Polski, Bracław zaś, Sokulec, Winnica do Litwy. Król wypłacił Witoldowi 20000 złp., które zaciągnął od Spytka z Melsztyna wojew. krakowskiego, oddając mu w zakład pół Podola polskiego. Spytko niedługo jednak rządził; wkrótce zginął w walce z Tatarami nad Worskłą, a Podole wykupił Jagiełło od żony jego i oddał bratu swemu Swidrygielle (1400). Dwa lata gościł on zaledwie na Podolu; jedyny ślad po nim w nadaniu ojcom kaznodziejsk. zakonu w posiadanie wsi pod Kamieńcem Ziubrówki; wdał on się także w zmowy przeciwko w. ks. lit. Witoldowi, skutkiem czego Jagiełło postanowił odebrać mu rządy. W 1404 r. zajął wojskiem swojem grody podolskie, które dobrowolnie mu się poddały, otrzymał w Kamieńcu hołd od wojewody wołoskiego i naznaczył namiestnikiem swoim Piotra Szafrańca. Odtąd datują się namiestnicy polscy z ramienia Rzeczypospolitej, chociaż po bitwie grunwaldzkiej, gdzie 2 chorągwie podolskie walczyły, Jagiełło znowu oddał Podole Witoldowi, który obok namiestników polskich, ustanowił litewskich. Takim wielkorządcą czy też namiestnikiem był jeszcze przy Teodorze Koriatowiczu Niestys, po nim ożeniony z Buczacką Gasztold, o którym wspomina w podróżach swoich burgundzki rycerz Gibert de Lannoy w 1421 r.; następcami jego byli: Granowski, Piotr Montykir i Jerzy Dowgird, zapamiętały stronnik Swidrygiełły. Z królewskich namiestników, po Szafrańcu był Michał Buczacki, Włodek Włodkowski, mianujący się starostą podolskim. Po śmierci Witolda 1430 r. na tron książęcy wstąpił Swidrygiełło; panowie polscy, dowiedziawszy się o tem, na czele mieszczan kamienieckich przybyli pod mury zamku, prosząc Dow-

girda, aby wyszedł dla narady; tymczasem zamek zajęli i Dowgirda uwięzili. Było to powodem uwięzienia króla w Wilnie przez Swidrygiełłę i zmuszenia go do wysłania listu do Buczackiego, aby Kamieniec oddał namiestnikowi Swidrygiełły Michałowi Babie. Lecz Zaklika Tarło Toporczyk zdołał w porę uwiadomić Buczackiego, że rozkaz ten wymuszony; skutkiem czego Baba został uwięziony a miasto zostało w posiadaniu polaków. Zaczęły się więc zbrojne zatargi, które skończyły się pobiciem stronnika Swidrygiełły Fedka z Ostroga pod Kopesterzynem (jampolski powiat) przez Wincentego z Szamotuł, a Swidrygiełło musiał ustąpić tron książęcy Zygmuntowi Kiejstutowiczowi, który ostatecznie przyznał Podole Koronie Polskiej (1432). Już w tym czasie Kamieniec zasiedlony był przez Polaków, Rusinów i Ormian; dzielił się na 3 części. Rynek, gdzie obecnie rząd gubernialny, i część miasta do bramy ruskiej należała do Rusinów i Ormian. Polacy mieli burmistrza, zwanego prokonsulem i rajców, Rusini i Ormianie osobnych wójtów i ławników. Takowa różność narodów, oddzielność praw i sądownictwa, była przyczyną częstych zatargów i kłótni; późniejszemi czasy każda zwierzchność osobne dla siebie u królów jednała przywileje. Jagiełło kilkakrotnie odwiedzał Kamieniec; pierwszy raz z orężem w ręku w 1404 r., drugi raz w 1410 r. w marcu, gdzie większą część postu przepędził, święta zaś Wielkanocne we Lwowie. W rok potem przejeżdżał z Kijowa przez Bracław i Kamieniec. W 1417 r. znowu z żoną swoją Granowską chwilowo tu przebywał. Przy Władysławie III Podole weszło w poczet województw koronnych, a Jan z Czyżowa kasztelan krakowski, namiestnik królewski w Polsce, ponawiając w 1443 r. przywileje Ormian, pozwala im mocą i powagą królewską, handel suknami i innemi towarami bez żadnej przeszkody prowadzić. Pierwszym wojewodą był Piotr ze Sprowy Odrowąż (1434—1437), po nim Michał Buczacki (1437—1438), Hryćko Kierdej (1431 — 1461), Jan Mirził czyli Mużył Buczacki (1461—1469) itd. (Niesiecki). Smutne rządy Kazimierza Jagiellończyka dla Podola, z przyczyny ciągłych napadów Tatarów, pamiętne dla Kamieńca bytnością tego króla w 1448 r., gdzie go sprawy multańskie ściągnęły, a drugi raz w 1463 r. Kazał on obmyślić środki fortyfikowania miasta, skutkiem czego wysłani byli: Jan z Tenczyna kaszt. krakow., Dzierżysław z Rytwian sandomierski i Andrzej Odrowąż lwowski wojewodowie. aby twierdzę Kamieniec uzbroili, z rąk Teodora Buczackiego, zastawnego dzierżawcy, wykupili, i załogę królewską osadzili, na co ziemianie podolscy przyrzekli dostarczyć z trzód swoich po 1 tuczonym wole (Wapowski). Król ten, przywilejem w Radomiu 1491 r. pozwolił Rusinom wybierać wójta, dając mu władzę sądzenia spraw cywilnych i kryminalnych podług praw ruskich; nadto rusinów od wszelkiej władzy wojewodów, kasztelanów, starostów i innych urzędników uwolnił. W 1474 r. Tatarzy pod wodzą Caryka Ajdora Ecikiereja kusili się wziąć Kamieniec, i całą okolicę na 100 mil wdłuż i wszerz ogniem i mieczem zniszczyli. To samo Turcy za tegoż panowania w r. 1476; wziąwszy Chocim, przeprawili się przez Dniestr z zamiarem wzięcia Kamieńca, spalili wsie okoliczne, lecz przybyłe w porę wojsko polskie miasto ocaliło. Za Jana Olbrachta w 1496 r. Ormianie kamienieccy otrzymali potwierdzenie swoich przywilejów, co też uczynił Aleksander w 1502 i Zygmunt I w 1507 r. W 1505 r. Bohdan syn Stefana hospodar wołoski trzymał w oblężeniu Kamieniec, Halicz i Lwów, rozgniewany, że mu król polski Pokucie odebrał; Mikołaj Kamieniecki rozbił wojsko hospodara nad Dniestrem (4 paźdz.) i zmusił go do przymierza podpisanego w Kamieńcu 17 stycznia 1510 r. i do wykonania przysięgi wierności 30 szlachty przedniejszej; wołoskiej wysłał hetman królowi, a 50 ściąć kazał w Kamieńcu, jako zadośćuczynienie za wymordowaną załogę w Trębowli przez ojca bohdanowego (Bielski). W 1512 r., za panowania Zygmunta I, zaszedł spór między mieszkańcami a dziedzicami dóbr w około leżących o wolny wręb w lasach przyległych na mocy praw sobie służących; na rozsądzenie pomienionego sporu przeznaczony był Stanisław Lanckoroński, starosta kamieniecki; sprawa jednak oparła się o sejm w Piotrkowie i skończyła się przyznaniem praw mieszkańcom wrębu we wsiach wskazanych w przywileju przez Zygmunta I w 1518 i 1525 r. wydanym, chociaż, mimo to, prawo to nie było spełniane z przyczyny oporu właścicieli. O ile strategiczne położenie naszej kresowej warowni było cenione pokazuje to, że nawet papieże i obcy królowie starali się o wzmocnienie jej; tak: Mikołaj V w r. 1450 r., następnie Juliusz II w 1515 r., Leon w 1516 papieże naznaczali część świętopietrza na pobudowanie murów i uzbrojenia. W 1518 r. Zygmunt I naznaczył komisyą złożoną z Jana Łaska, biskupa kamienieckiego, Macieja Drzewieckiego, Krzysztofa Szydłowskiego a także Mikołaja Firleja het. w. k. dla rozsądzenia pretensyi szlachty i mieszczan, a ci postanowili, aby kupcy przywożący towary opłacali pewną część starostom, aby żydzi nie skupowali po wsiach produktów żywności, aby mieszkańcy korzystali z przyznanych im praw itp., co król utwierdził. Tenże król w 1525 prezydentowi i radnym miasta nadał wieś Kormilcze, pozwalając wykupić wś Laszkowce w dzierżawie będącą u Milanow-

skiego; w r. zaś 1543 polecił, aby Turcy i Wołosi, bawiący się handlem, nie omijali Kamieńca, i aby szlachta posiadająca domy w mieście opłacała podatki i ponosiła zwykłe ciężary. Następnych 100 lat Kamieniec zostawał w zupełnym spokoju; mógł więc stopniowo uzbrajać się, wzmacniać i przygotować się we środki obrony; na nieszczęście myślano więcej o materyalnym bycie mieszkańców. Tak Zygmunt August pozwala w 1553 r. mieszkańcom 3-ch wyznań handel wszelkiemi towarami prowadzić, trzody, stada bydła po całem królestwie bez opłaty cła i myta sprzedawać, oprócz ceł pogranicznych. Henryk Walezy, potwierdzając przywilej Ormian w 1574 r., nakazuje starostom i magistratowi, aby ich do swych jurysdykcyj nie pociągali, ale dozwalali się sądzić własnym wójtom i ławnikom, z wolną apelacyą do sądów asesorskich. Podług lustracyi w 1570 r. domów lackich w mieście i na przedmieściach było 645, kramnic 31, jatek rzeźniczych 9, piekarzy 63, sukienników 5, szewców 25. Zygmunt III porównał w 1594 Kamieniec w prawach ze Lwowem, a w 1598 r. zabronił żydom osiadać w mieście i za miastem, trudnić się handlem i przebywać dłużej jak 3 dni w mieście. Prawo to przeciw żydom ogłoszone jeszcze w r. 1447 przez starostę Pawła Ciemierzyńskiego. W tym czasie żyjący Gwagnin pisze: „miasto przy multańskiej granicy, prawie snadź Boską ręką, między twardemi i opoczystemi skałami zbudowane, bramy ma tylko 2, zamek naturą i obroną nad podziw obronny, skałą zewsząd okrążony, który wespół z miastem rzeka opływa i wał bardzo głęboki z natury wyrobiony, otacza; zamek murem i strzelbą i basztami dobrze opatrzony, a miasto, skała kamienna, niedostępne, niezdobyte czyni, która je tak okrąża, że domy, choć dość wysokie, przedsię jednak ledwie ich wierzchy przednie widać." W 1604 r. spalił się ratusz ormiański. Zygmunt III pozwolił zbudować drugi i uwolnił go od postoju. Gdy ormianie szpital własnym kosztem wymurowali, nakazał król w 1614 r., aby każdy ormianin handel prowadzący, za wyjazdem lub powrotem z Turecczyzny, płacił po 3 gr. od konia, rzeźnicy ormiańsby po 2 gr. od większych sztuk a po 1 groszu, od mniejszej; nakoniec, aby od każdej fury drew, przez ruską bramę wiezionej, dawano po polanie na fundusz szpitala. Tenże król, chcąc zapobiedz częstym pożarom, podnieść i ubezpieczyć miasto, polecił w 1618 r. magistratowi, aby zmuszał bogatszych mieszkańców do murowania domów, a uboższych do sprzedawania swoich placów majętniejszym. Biegły w sztuce wojennej Szomberg, począł z polecenia Zygmunta III zamek i twierdzę lepiej obwarowywać. Na sejmie w 1620 roku zapadła uchwała, aby Kamieniec prochem, strzelbą i ludźmi potrzebnemi do obrony opatrzyć, a mieszkańcy kryjący się w fortecy, żywnością na pół roku byli opatrzeni i t. p. Już chmury nad Kamieńcem zbierały się; sułtan Osman, korzystając z zamięszania w obozie polskim pod Chocimem, przeszedł Dniestr przy końcu września w 1621 r. w zamiarze zdobycia Kamieńca, lecz ujrzawszy skalistą warownię, zapytał otaczających, „kto ją zbudował?" „Bóg, cudowną miejsca naturą". „Niech że ją sam dobywa" odrzekł, i na odwrót zatrąbić kazał, rzuciwszy kilkadziesiąt bomb do miasta, z których jedna zniszczyła kaplicę św. Krzyża. Po zawarciu traktatu, przybył tu 14 października królewicz Władysław i na drugi dzień odprawił uroczyste nabożeństwo w katedrze, a jednocześnie umieszczono chwilowo w katakumbach trumnę bohatera chocimskiego hetmana Chodkiewicza. W 1613 r. znowu turcy z tatarami podeszli pod Kamieniec, lecz ich Koniecpolski do cofnięcia zmusił. Za Władysława IV w 1638 na sejmie w Warszawie zapadła uchwała, aby mieszkańcy wodę w rynek wprowadzili, ponieważ obywatel ormianin Narses pozostawił na to fundusz. W czasie wojen kozackich, Chmielnicki, dobrze pojmując, jak ważne dla niego posiadanie Kamieńca, kilkakrotnie starał się opanować go, ale zawsze bezskutecznie. Jeszcze w 1648, przed pilawieckim pogromem, wyprawił pułkow. swego Krzywonosa w celu zajęcia tej warowni; wrócił jednak z niczem i mylnie niektórzy historycy rossyjscy utrzymują, jakoby ją zdobył. Podobne tentacye powtarzały się kilkakrotnie, lecz zawsze naprożno i kończyły się tylko stratą ludzi. Nakoniec w r. 1652 Chmielnicki postanowił zająć go koniecznie; wtedy syn jego Tymosz domagał się zbrojnie córki hospodara Lupula, Domny Rozandy. Chmielnicki tak był pewny zdobycia twierdzy, że zapraszał tu nowożeńców i nazywał Rozandę ks. Podolską. Po rzezi więc batohskiej podstąpił Tymoszko pod Kamieniec na czele 6 do 8 tysięcy kozaków i 9 tysięcy tatarów. Stary watażka podobno sam nie znajdował się pod murami miasta, posyłał tylko listy wzywające do poddania się. Na szczęście twierdza, świeżo zaopatrzona przez Kalinowskiego, posiadała znaczną załogę i kilku ludzi wpływowych, jak Stan. Potocki w-da podol., Stanisław Lanckoronski kaszt. kam., oparła się więc namowom kozaków. Brak narzędzi oblężniczych, a przytem morowa zaraza, zmusiły Tymoszka odstąpić od oblężenia. Roku 1654 jeszcze raz próbował Chmielnicki zdobycia Kamieńca; w lipcu w ciągu 3½ tygodni przypuszczał 10 bezskutecznych szturmów (Jerlicz); jest to ostatnie najście kozaków. Odtąd w ciągu następnych kilkunastu lat zostawał w zupełnym spokoju, lecz, na nieszczęście, nie-

przygotował się do klęski, jaka go spotkać miała. Jan Kazimierz w roku 1659 uwolnił wszystkich mieszkańców na lat 10 od podatków, oprócz opłaty cła, a w r. 1665 porównał Ormian we wszystkich przywilejach z mieszkańcami narodowości polskiej i ruskiej, pozwolił im pieczętować się czerwonym lakiem, stawiać browary, sycić miód i szynkować różnemi napojami, a wójtom ormiańskim darował futory znajdujące się na gruntach miejskich na części Ormian. W r. 1666 nastąpiła tu unia kościoła ormiańskiego z rzymskim za staraniem Mikołaja Torosiewicza, arcybiskupa Ormian we Lwowie. Uchwała sejmu w 1670 r. opiewa: miasto od wszelkich podatków prywatnych i publicznych uwalniamy, prowadzenie wszelkich towarów i handlów intra i extra regnum wolne wszędzie pozwalamy; Żydzi i cyganie, aby mieszkania o mil 3 nie mieli, sub poena confiscationis. W tymże roku król Michał, wynagradzając wierność obywateli kamienieckich podczas najazdów Węgrów, Kozaków, Rossyan i Szwedów, przywileje Zygm. III utwierdził i polecił, aby wójt w Kamieńcu, nie z wyboru, ale z kolei zasiadających w magistracie był wybierany, którego powinnością było sądzić wszystkie sprawy, oprócz z kontraktu i z gruntu pochodzących (Marczyński). R. 1667 obostrzono prawo, aby posłowie cudzoziemscy, dla bezpieczeństwa twierdzy, nie mieszkali w mieście, lecz w przyległej wsi Dłużku. Następuje najsmutniejsza epoka dla Kamieńca, r. 1672, w którym dostał się w ręce Turków. Po śmierci Chmielnickiego, Doroszenko poddał się Turcyi i upewnił sułtana Mahometa IV, że nie trudno mu będzie zająć całe Podole. Mahomet 3 paź. objawił wojnę Polsce i sam na czele swych wojsk 14 sierpnia 1672 r. bez żadnej przeszkody przeprawił się przez Dniestr pod Chocimem, a 18 sierpnia, połączywszy się z Doroszenkiem, okrążył Kamieniec. Tymczasem Polacy, ze zwykłem lekceważeniem, nie myśleli o obronie; jeszcze w 1671 r. het. Sobieski chciał powiększyć załogę miejscową o 2 pułki piechoty, ale magistrat odmówił przyjęcia, zasłaniając się brakiem miejsca i przywilejami królewskiemi; ledwie po długich usiłowaniach regiment biskupa Trzebieckiego został wpuszczony do miasta i to wtenczas dopiero, kiedy skarbnik jego wykazał fundusz potrzebny na jego utrzymanie. Naprędce więc i to w ostatnich dopiero chwilach robiono co było możebne. Sobieski dał 20,000 zł. na kupienie żywności, sam zaś, nie będąc w stanie opierać się tak wielkim siłom, cofnął się do Glinian. Obóz turecki ciągnął się od wsi Żabiniec do Ciołkowiec, obejmował więc półkolem miasto; czoło jego koncentrowało się pod zamkiem. Tatarzy podzielili się na 2 oddziały, jeden zaległ w Huńskiej Krynicy, drugi z Doroszenkiem i Lipkami rozłożył się na orynińskich stepach. Wielki wezyr dowodził oblężniczemi robotami wraz z janczarami i rumelijskiem wojskiem; lewem skrzydłem Kara Mustafa, prawem Mustafa basza z anatolijskiem wojskiem. W ogóle otoczyło Kamieniec 150,000 wojska. Oblężenie zaczęło się 24 sierpnia po ukończeniu robót ziemnych; zamek opasano 7 szańcami i aproszami, z których ustawicznie strzelali. Przeciw takiej potędze Kamieniec mógł zaledwie wystawić wraz z ukrywającem się chłopstwem od 1600 do 2,000 ludzi! Z dygnitarzy pozostał tylko w fortecy: Wawrzeniec Lanckoroński biskup, podstarości Als, stolnik podolski Rzewuski, sędzia Gruszecki, chorąży Humiecki, który wkrótce poległ, podkomorzy Maciej Lanckoroński, dowódzca piechoty biskupa Trzebieckiego Gosiecki, i major od armaty Hekling. Nie było więc ani wojewody Bełżeckiego, ani kasztelana Łużeckiego, ani generała Potockiego. Dział był dostatek, lecz zaledwie 4 tylko ludzi z całej załogi znało obsługę około armat. Długo więc Kamieniec nie był w stanie opierać się, choć całemi siłami rzucili się do obrony i sypania szańców; 25 sierpnia był najstraszniejszy, już się w zamku załoga bronić nie mogła. Turcy podkopali minę pod bramę starego zamku i wyrzucili ją w powietrze; w ten dzień 400 razy wystrzelono kartaczami, a 150 granatami. Jeden wpadł do kaplicy luterskiej w bastionie i zapalił skład granatów tam znajdujących się; w mieście spłonął dach na kościele św. Katarzyny, cerkiew św. Jerzego spalona. Szańce tak już blisko bram sypane były, że można było dosięgnąć kamieniem. Szturmy jednak do warowni zostały z wielką stratą odparte. 26 sierpnia Turcy podprowadzili minę pod 4 baszty; przestraszeni więc mieszkańcy wywiesili białą chorągiew i wysłali do obozu nieprzyjacielskiego sędziego Gruszeckiego i stolnika Rzewuskiego. W czasie podpisywania układów, 27 sierpnia, część zamku dowódzca artyleryi Hekling wysadził w powietrze, przyczem zginęło do 500 ludzi (Rolle podaje nam nazwisko jego, inni pisarze nazwiska nie wiedzą). Warunki kapitulacyi były następujące: 1) Żołnierzom wolno wyjść z bronią, działa zostają własnością zwycięzców; 2) Mieszkańcom Kamieńca pozwala się wyjechać z dobytkiem. 3) pozostającym zostawiono bezpieczeństwo osobiste i własność majątkową 4) religia libera et religionis exercitum; dla katolików, ormian i rusinów kościołów wedle potrzeby, reszta na meczety; 5) Domy szlachty i duchownych, zostających w mieście, wolne od postoju. Nazajutrz 28 sierpnia sułtan przyjmował w obozie powinszowania i rozdawał futra sobolowe w upominku; w rzędzie winszujących był ks. biskup kamieniecki podstarości Als i podkomorzy

Lanckoroński, ubrani w przysłanych sobie od wezyra kaftanach. Mieszkańcy wyjechali z miasta 30 sierpnia, na 300 wozach, eskortowani przez turków. Wjazd sułtana poprzedził Janczar-Aga; odebrał od podstarościego Alsa klucze miasta, pozdejmował krzyże z kościołów, a domy zostały zabrane dla sułtana, wezyra i baszów. Nareszcie 3 września sam sułtan wjechał do Kamieńca, ulice na cześć jego skropiono krwią zwierząt świeżo zabitych, a według Kochowskiego, rozrzucano po ulicach obrazy świętych z kościołów, które wjeżdzający tratowali końmi. Wjazd odbył się przez bramę ruską; jednocześnie wjechali tatarowie przez bramę Batorego. Mahomet IV w zielonej szacie, na tarantowym wierzchowcu, poprzedzony beglerbejami i baszami, w powolnym pochodzie przez rynek ormiański (dzisiejszy plac gubernatorski) i polski, dostał się do katedralnego kościoła. Tutaj zsiadł z konia i wszedł do świątyni (Kochowski), według zaś innych kronikarzy wjechał konno do kościoła. Jednocześnie schwytano chłopa, Piotra Jastrzębskiego, i obrzezano go w obecności sułtana; na tem się skończyła uroczystość przeobrażenia katedry na meczet. Kochowski spotkał tegoż Jastrzębskiego po zwycięztwie wiedeńskiem jako dworzanina Lubomirskiego. Wielki wezyr miasto urządził, mieszkańców Polaków wyrzucił, zabrawszy im wszystko, mury naprędce naprawił, załogę z 15,000 zostawił pod wodzą Halil-paszy, nowego komendanta i wielkorządcy paszałykatu podolskiego. Turcy z miasta wynieśli niemałe skarby, całe bowiem bogactwo województwa, tak kościelne jak i prywatne, było tu zgromadzone; sto naładowanych wozów zabrało je do Stambułu. Akta grodzkie ocalił władyka Szumlański i we Lwowie złożył (Marczyński), akta zaś ziemskie Halil-pasza złożył w gmachu do niedawna egzystującym (stary dom obrad obywatel), gdzie całą niewolę przebyły. W czasie zaboru Kamieniec posiadał: domów w ogóle 614, kamienic 31, jatek rzeźniczych 9, piekarzy 63, sukienników 7, świątyń chrześciańskich 28, samych kat. 12. (lustracya r. 1670). Katedrę św. Piotra i Pawła zamieniono na meczet sułtański, klasztor i kościół dominik. pod wezwaniem św. Mikołaja na koszary dla janczarów, a potem na meczet dla padyszacha; kolegium jezuickie dla koni cesarskich; klasztor karmelitów bosych na skałce zrujnowany w czasie szturmu, następnie rozebrany, i z materyału jego wzniesiono most łączący zamek z miastem, na miejscu zaś kościoła bastyon obronny. Kościół św. Katarzyny, jedyny pozostał dla katolików, przy którym kilka miesięcy pełnił posługę religijną jezuita Szornill; następnie także zamieniony na stajnie dla wezyra. Kościół i klasztor dominikanów, stary, drewn., przy bramie ruskiej, przetrwał niewolę turecką przeznaczony na koszary dla janczarów. Kościół pod wezw. św. Michała, obok baszty Batorego, przerobiony na rondel armatni. Kościół i klasztor franciszkanów przerobiony na cerkiew, następnie oddany katolikom po wypędzeniu ich z kościoła św. Katarzyny. Kościół św. Stanisława w starym zamku przerobiony na meczet. Kaplica zamkowa zamieniona na fort, kaplica św. Łazarza, przy szpitalu, rozsypała się w gruzy. Ormiańskich 4: Wniebowzięcia katedra imponujących rozmiarów spalona.; św. Mikołaja zniszczony; św. Maryi zrujnowany w czasie bombardowania przez Jakóba Sobieskiego. Kaplica św. Stefana pozostawionna ormianom dla nabożeństwa. Cerkwi ruskich niezjednoczonych 12; św. Trójcy (obecnie troicki monaster) zamieniona na meczet Mustafy baszy, sekretarza i ulubieńca sułtana; Wniebowzięcia, drewniany obok starego domu obywatelskiego zrujnowany w czasie bombardowania; św. Jerzego obok rus. bramy spalono; św. Mikołaja naprzeciw dzisiejszego teatru, P. Maryi obok poprzedzającego, Michała Archan, poniżej domu Pawlickiej, na Pocztowej ulicy, wszystkie 3 rozebrane na opał. W wąwozie Smotrycza były 4 cerkwie: Zbawiciela, św. Onufrego, Narodzenia Chrystusa (w ogrodzie Witta) i św. Krzyża na Karwasarach, zostawiona dla obrządku ruskiego. Na Ruskich Folwarkach cerkiew Zmartwychwstania i kaplicę luterską na zamku wcielono do fortyfikacyi. Z 27 więc świątyń: 5 przedniejszych zamieniono na meczet, 2 na stajnie, 1 na koszary, 4 obwarowano, 1 spalono, 3 zostawiono dla chrześcian, reszta 11 rozpadła się lub zniszczona. Około 1680 r. turcy zbudowali meczet nad brzegiem Smotrycza, przy lackiej bramie, lecz ten później został zwalony. Zamek także został wzmocniony dwiema potężnemi basztami. Następnego roku wzięto się do fortyfikacyi miasta; do 2,000 włośc. codzień pracowało, domy drewn. usuwano, zastąpiono je murowanemi. Halil pasza kilkanaście lat rządził Podolem, on to wytrzymał późniejsze oblężenie Jakóba Sobieskiego, on sądził Jurka Chmielnickiego na ratuszu tutejszym i kazał go udusić na moście przez siebie zbudowanym, ozdobił kościół dominikanów piękną kazalnicą, która do dziś dnia przetrwała. Przy następcach jego miasto upadało, mieszkańcy uciekali, Polsce dostały się tylko gruzy. Upadek Kamieńca boleśnie odbił się w sercach Litwy i Korony; Jan Kazimierz wiadomość tę przypłacił życiem. Naprożno Michał Korybut błagał papieża i królów pomocy; zmuszony był on zawrzeć poniżający pokój buczacki. 11 listopada 1673 Sobieski rozbija 80,000 turków pod Chocimem, opasuje Kamieniec i przez kilka dni rzuca do

miasta bomby (1000 bomb, 500 kul armatnich i 30 granatów), rynek ormiański zburzony, rynek polski także bardzo ucierpiał, miasto jednak nie poddało się. W 1689 r. znowu nowa bezskuteczna blokada; następnie założono Okopy św. Trójcy w celu ogłodzenia miasta, wszystko to jednak napróżno. Bohater z pod Chocimia i Wiednia nie mógł odebrać Kamieńca; zwrócił go dopiero traktat karłowicki zawarty 26 stycznia 1699 r., Kamieniec więc zostawał w ręku turków 27 lat. Opuścili oni go 22 września. Janczar Aga oddał klucze od bram miasta Marcinowi Kątskiemu w-dzie kijowskiemu Wprowadzono załogę, poświęcono kościoły przez ks. Chełmińskiego sufragana kam., gdyż biskup Gliński dopiero w kilka lat zawitał. Dowódzca turecki, zdając twierdzę, umyślił prochy podpalić, lecz żarzący lont gołą ręką ugasił Marcin Kątski (Baliński). Warowali sobie turcy, aby z meczetu półksiężyca nie zrzucać, co też spełniono, lecz postawiono na nim wizerunek N. Panny z miedzi wykuty. Kamieniec powrócono Polsce zupełnie spustoszony i zniszczony. Wielką zasługę położył Michał Potocki w odbudowaniu i poprawieniu własnym kosztem kościołów kamienieckich; szkoły nanowo zostały otworzone, w murze zamku włożono tablicę z napisem: Deo favente regnante serenissim. Augusti II. Polon. rege, duce et electore saxon. Camenecum an. 1699 die 22 septembr. ab ottomanis receptum, reparatum et redunitum reipublicae. August 2, wszystkie przywileje dawnych królów potwierdził, w celu zaś uzbrojenia miasta i wyćwiczenia obywateli do obrony, założył towarzystwo strzelców, na wzór istniejących we Lwowie, Krakowie i Poznaniu. Straże bram miejskich lackiej i ruskiej magistratowi kamienieckiemu oddał i rozkazał, aby według zwyczaju klucze od miasta u prezydenta leżały. Od najdawniejszych czasów niewolno było żydom mieszkać w Kamieńcu; już w 1447, jak wyżej wspomniano, starosta Paweł Ciemierzyński ogłosił, aby żaden żyd więcej jak 3 dni w mieście bawić nie ważył się. W czasie klęsk krajowych za Jana Kazimierza szukali schronienia żydzi w Kamieńcu; wkrótce wyjednali nawet u króla reskrypt pozwalający im tu mieszkać; na zaniesioną jednak skargę mieszkańców nakazał król w 1654 wyrugować żydów pod karą 1000 czerw. zł. Że nie śpieszyli się pomimo tego z ustąpieniem dowodem jest wyrok komisyi, naznaczonej dla wyśledzenia przyczyn upadku miasta, która nakazała w 1665 r. natychmiast wydalić żydów. Za rządów tureckich wcisnęli się powtórnie do miasta, i mimo zakazu Augusta II przemieszkiwali. August III w 1750 r. wydał wyrok, aby w przeciągu 24 godzin z miasta ustąpili pod karą utraty majątku i więzienia; wszystkie też ich domy przysądzono miastu a bożnicę polecono zburzyć. Tak gwałtowne środki zmusiły dopiero żydów opuścić miasto, ale tylko chwilowo, gdyż znowu tu się wcisnęli i zostawali do czasu zaboru kraju a nawet i po przyłączeniu, pomimo ukazów z 31 stycznia, 20 czerwca 1833 r. i 17 lipca 1834; dopiero w 1848 roku otrzymali prawo stale się tu osiedlać. W r. 1764 nastąpiła uchwała, naznaczająca summę 30,000 zł. na reperacye twierdzy i 6,000 zł. pensyi dla komendanta, którym powinien być koniecznie szlachcic i to possessionatus! Przedstawiono potrzebę przystąpienia do gruntownej reperacyi i uzbrojenia twierdzy odpowiednio do swego przeznaczenia, ale że pokój stały z Turcyą został zapewniony, nie przyszło to do skutku. W lustracyi zrobionej w 1765 r. znajdujemy: „miasto do płacenia z prowentów swoich kwarty nie należy; zamek górny, basztami i murami circumcirco opasany, jako też i ziemny zamek potrzebuje kilkakroćstotysięcy zł. reperacyi. Do starostwa należy: przedmieście Karwasary (słynne młynami) i wsie: Tatarzyska, Kubaczówka, Dłużek, Janczyńce, Podzamcze, Hołosków i Kiptyńce nad Smotryczem, Hryńczuk i Malinowce nad Dniestrem, Laskowica i Kozaczówka nad Zbruczem. Prowent ze starostwa, wytrąciwszy ekspensa, pozostaje 24,132 złp. Pierwszy przywilej na otworzenie apteki pod d. 11 marca 1767 otrzymał szlachetny Paweł Lenkiewicz, podobnyż przywilej otrzymał 1 lutego 1790 r. mieszkaniec Grzegórz Czajkowski. Kilkakrotnie grasująca tu morowa zaraza, osobliwie w 1770 r., ogromnie zrobiła wyludnienie. W 1781 r. 11 listopada Stanisław August odbył wjazd tryumfalny konno do Kamieńca na czele licznego orszaku, w liczbie którego byli: ks. Adam Czartoryski, wojewoda Stempkowski, Swiejkowski i inni. Generał Jan Witte, komendant twierdzy, złożył przy moście klucze twierdzy, witał króla imieniem szlachty podkomorzy Lipiński, a w katedralnym kościele biskup Krasiński; bramka katedralna jest pamiątką z tych czasów. Król mieszkał w rynku, w domu dawniej Szadbeja dziś Petolasa, i w ciągu 5-dniowego tu pobytu zwiedził twierdzę, kościoły, Żwaniec, Chocim, rozdawał chorągwie pierwszemu pułkowi buławy polnej koronnej a 16 listopada, przez lacką bramę wrócił na Latyczów do Warszawy. Tenże monarcha, pragnąc przyczynić się do lepszego bytu miasta, 10 marca 1783 r. nadane przywileje w 1670 r. na jarmarki na św. Wojciech 5 tygod., na Narodzenie N. P. 2 i pół tygod., na św. Jędrzej 4 tyg. odprawiać się mające, odnowił, i dozwolił na jarmarki na przedmieściach: na św. Jur 4 niedzielny, na św. Jan tygod., na 2 dzień po Gromnicznej 4 tygod. Nadto dozwolił magistratowi używać szabli i na potrzeby twier-

dzy ze skarbu wypłacić polecił 30,000 złp. Według lustracyi w 1789 r. ststwo kamienieckie od 1761 r. było w posiadaniu ks. Adama Czartoryskiego i dochodu czyniło 38,718 złp. Ustanowiona komisya boni ordinis, przyłączywszy juryzdykcyą ormiańską do polsko-ruskiej, ogłosiła 3 lutego 1790 r., iż odtąd 3 połączone nacye jeden magistrat mieć będą; wszyscy obywatele, bez różnicy narodowości, do urzędów zdolnemi uznani, co rok obierać mają 2 prezydentów i 1 wójta. Ostatni komendant Kamieńca Złotnicki poddał twierdzę generałowi Derfeldowi 21 kwietnia 1793 r., za co otrzymał order Aleksandra Newskiego i nadal pozostał komendantem twierdzy z rangą generała porucznika. Wojsko polskie przeszło pod sztandar rossyjski, prócz brygad gen. Łaźnińskiego i Sucharzewskiego, które przeszły Dniestr i rozkwaterowały się na polach chocimskich. Po połączeniu Kamieńca 3 narodowości, każda miała swój herb: w herbie polaków św. Jerzy na koniu, gniecący żmiję z napisem: „Civitas Camenec in Podolia". W herbie ruskim św. Mikołaj z napisem: „prawa ruskiego Kamień.-Podol." Ormianie mieli baranka z chorągiewką. Po przyłączeniu do Rossyi ustanowiony był następujący herb: w niebieskiem polu złote słońce z 16 promieniami, nad niemi krzyż złoty. Starostwo kamienieckie darowane zostało 1795 r. przez cesarzową Katarzynę hr. Morkowowi. Podajemy tu także opis twierdzy kamienieckiej podług planu zrobionego w 1672 r. przez Torosiewicza dla bisk. Trzebickiego. Jak wspomnieliśmy wyżej Kamieniec zbudowany na skale stożkowatej, okolony zewsząd rz. Smotryczem, płynącym w głębokiej kotlinie, o stromych, skalistych brzegach. Po obudwu stronach rzeki ciągną się wązkie pasy ziemi, zwane „zawodzie". Warownia dzieliła się na 2 części: jedna otaczała miasto, druga właściwy zamek, stary murowany, i nowy ziemny. Przed 1672 r. zamek był oddzielony od fortyfikacyj miejskich, wzniesiony był na zachodniej części miasta, na oddzielnej od miasta skale, dopiero turcy połączyli go mostem, do dziś istniejącym, zwanym tureckim mostem. Brzegi strome, już same przez się niedostępne, uzbrojone były bastyonami i murem. Bram było 2: Lacka od wschodu i Ruska od zachodu. Każda z niej stanowiła rodzaj fortecy i zamykała wejście od rz. osobnym murem nad wodą zbudowanym, w strzelnice zaopatrzonym i przypierającym do bastyonu zbrojnego w działa, na przeciwnym brzegu wzniesionego. Gdyby nieprzyjaciel zdobył obie bramy, to wchodził tylko w posiadanie przedmieść w kotlinie; dla zdobycia miasta potrzeba było zdobyć rondel zwany basztą koronną lub Batorego, wzniesiony na górze a połączony z Lacką bramą osobnym murem, opatrzonym w strzelnice dla dział i haubic. Brama Lacka dziś nie egzystuje; pozostał z niej kawał ściany i 2 baszty, z których jedna po za Smotryczem. Składała się ona z półkolistego budynku, w którym był wjazd do miasta, otoczonego 3 basztami: jedna na urwistym brzegu miejskim, druga pośrodku fortyfikacyj, pod nazwą lackiej bramy, 3 przypierała do rzeki i od niej szła kładka w rodzaju korytarza, zwana wycieczką, zaopatrzona systemem śluz dla zamknięcia rzeki. W lackiej bramie miała być kaplica, a na jednej ze ścian zawieszony był obraz św. Anny (zdjęty w 1865). Idąc w górę ku miastu spotykamy basztę Batorego (inaczej Koronna, siedmiopiętrowa), zawierającą wjazd do miasta (tak zwana Wietrzna brama) opatrzoną całym szeregiem fortyfikacyj; turcy dodali jeszcze do niej jeden rondel, na co posłużył im klasztor panien dominikanek. Fortyfikacye te łączyły się z murem miasto otaczającym, który ciągnął się aż do Ruskiej bramy. Nad wjezdną bramą od frontu do dziś dochował się następny napis: A. D. 1585. Per Steph. Bathory R. P. conditum, Stanislao Aug. regnante Polonis restauratum et auctum A. D. 1785. Cesarz Mikołaj nakazał osobnym reskryptem poszanowanie tej pamiątki. Lacka brama rozebrana w części za gubernatora Braunszwejga. Przy ulicy Karmelickiej na tablicy żelaznej, w murze spotykamy napis: Sub auspicio seren. ac potentis principis Augusti III R. P. M. D. L. ae. prin haeredit. Saxon. Elect., Illustr. Josephus a Potok Potocki C. C. hoc opus incoepit erigere, postquam desiit vivere filius Illust. Dom. Stanisl. a Potok Potocki, Palatinus et Generali terrarum Kiovien., hoc opus finivit per C. Dahlke colonellum cor. Artil. Regni et Prim. praefect. Archit. Militaris. A. D. MDCCLIII. Brama Ruska od zachodu broniła wstępu; stanowiła także rodzaj warowni, składała się z 4 bastyonów silnie uzbrojonych; jedna baszta przypierała do rzeki, przez którą szła tama murowana, przytykająca na przeciwnym brzegu także do bastyonu; od tych bastyonów do miasta szła silnie obwarowana ulica. Na ścianach tych murów widnieją herby Polski i Litwy, a także napis na froncie: „Haec porta impensis Regiae Majestatis vigilantium Regum erecta A. D. 1717". Oprócz tych 2 bram miasto posiadało kilka połączonych z sobą bastyonów jak: garncarski, pobudowany przez kupców. W zachodniej części w bastyonie turcy umieścili bramę prowadzącą na most do starego zamku, przez nich wybudowany; dawniej była tu tylko kładka, w razie potrzeby zdejmowana. Dla ubezpieczenia mostu pobudowali także turcy nowy rondel, na miejscu dawnego klasztoru karmelitów bosych. Inżynier Dahlke w XVIII wieku zajmował się poprawieniem tej części obwaro-

wań. Zamek Stary zajmuje cypel skalisty, uformowany z brzegu rs. Smotrycza i z wpadającej doń rzeczułki. Na zamek ten składały się bastyony, połączone blankami; od zach. południa i wschodu broniły go skały i sąsiedztwo miasta; od północy cały szereg fortyfikacyj ziemnych o wałach i fortach, napełnianych wodą w razie potrzeby. Była to najsłabsza część warowni; tędy weszli turcy do zamku. Rondel, służący niegdyś za bramę wjazdową na zamek od strony miasta, to początek warowni; na prawo stąd obwarowana droga do Żwańca; żeby się tą drogą dostać na przedmieścia, trzeba przebyć 2 bramy; pierwsza zamkowa o 3 arkadach sklepionych z królewską koroną z ciosu i cyfrą Stanisł. Aug. Na tablicy na południ. froncie jest tu następujący napis: Felix regnum, quod tempore pacis tractat bella. Na froncie północnym tablica z resztkami tureckiego napisu, pod nią na gzemsie: „Optimus princeps in pace bella prospiciens securitati MDCCLXXI. Pochlebstwo dla Poniatowskiego, który bramę tę kazał naprawić. Za bramą wjazdową ciągnęły się obwarowania ziemne i most zwodzony, rzucony na fosie, w razie potrzeby napełnianej wodą (dziś wszystko zniszczone, brama zamkowa rozwalona 1876 r.). Idąc do zamku od rondla mostowego, spotykamy tablicę wmurowaną w ścianę z datą 1790, rok ostatniej naprawy zamku; na początku tego stulecia według Marczyńskiego był tu napis: „Deo favente, regnante serenis. Augus. II, P. R. Duce et Saxon, Camenecum an. 1699, die 22 Sept. ab Ottomanis receptum, reparatum et redunitum Reipublicae." Tuż jest wejście do lochów, dziś zarzucone, według ludowego podania miały się łączyć z Chocimem. Na wprost rondla czworograny budynek z kulami w mur wprawionemi; jest to bastyon frontowy, zbudowany w 1544 roku. Turcy w nim wykuli studnię, głęboką 50 arszyn., szeroką na 7 i pół, do dziś służącą. Na bastyonie napis „Deus Tibi Soli gloria. Job. Pr. fuit architector 1544." Obok smukła wieżyca, postawiona przez turków na miejsce 2 bastyonów, wysadzonych przez Heklinga w r. 1672. Przez bramę sklepioną wchodzi się na dziedziniec zamkowy, otoczony murem i 8 wieżami z herbami i insygniami papiezkiemi. Na 2 z nich spotykamy wzmiankę, że ją wystawił swym kosztem Krzesław z Kurozwęk, biskup kujawski: Turris Creslai Episcopi Vladislaviensis, hujus castri fundatoris. W 4-ej była kaplica zamkowa pod wezw. Michała Archan., konsekrowana w 1575 przez bisk. Marcina Białobrzeskiego, jak świadczy napis do niedawna czytelny. „Sacellum hoc consecratum est per reverend. Martinum Białobrzes., quod reparavit Generosus Nicolaus Brzeski de Brzeście, terrarum Podolien. Generalis Capitaneus ad laudem Dei... 1575". Na jednej z nich jest także herb Habdank, być może biskupa buczackiego. Na dziedzińcu zamkowym był kościół św. Stanisława. Turcy przerobili go na meczet, następnie rozsypał się w gruzy; została tylko statua św. Rocha, dziś na dziedzińcu kościoła potrynitarskiego. W jednym z bastyonów była tu także kaplica luterska. Obok czwartej baszty po półkolistym murze, opatrzonym w działa, wchodziło się po zwodzonym moście do tak zwanego Nowego Zamku; część ta fortyfikacyj składała się tylko z wałów i rowów. Pierwszym komendantem zostawionym tu z ręki Marcina Kątskiego wojewody kijow., starosty kamien., był generał major Koszkiel; 2) Bartsch (1707—1718); 3) Wilhelm Rippe sta smotrycki, generał-major dragonów, † 1722; 4) Floryan Schilling; 5) Wacław Rzewuski (1734—1735); 6) Stefan Humiecki (1736); 7) Jan Mikołaj Kampenhauzen (1739); 8) Dominik Ignacy Bekierski (1750); 9) Krystyan Dalke (1763); 10) Michał Kuczyński (1778); 11) Jan Witte (1785); 12) Krystyan Deybel de Hameron, zastępca komendant; 13) Józef Witte (później graff de Vitt (1789); 14) Jan Orłowski, generał-major wojsk koron., późniejszy komend. Warszawy podczas rewolucyi Kościuszki; w Kamieńcu do 1792; 15) Antoni Złotnicki, który w 1793 r. 21 kwietnia poddał Kamieniec jenerałowi rossyjskiemu Derfeldowi. Po Złotnickim był jeszcze Głuchow, następnie jen. Komarowski, Hann; ostatnim był pułkow. Martynów około 1812, w tym bowiem czasie twierdzę zniesiono. Z pamiątek miejscowych jedną z najstarszych jest cerkiewka św. Mikołaja, dawniej kościołek ormiański. Lew Daniłowicz Halicki nadał ormianom prawo obywatelstwa; w tym czasie założyli oni wieś Ormiany i kościołek w Kamieńcu. Księgi ich liturgiczne z 1296 r. znajdują się w zakrystyi tegoż kościoła. Jakiś czas zajmowali go unici; pochowany tu patryacha Melchizedech († 1627). Kościół ormiański św. Mikołaja, z początku drewn., fundowany przez Sinana syna Chatłubajowej około 1398 r. a w 1495 wymurow. nowy i tu umieszczono cudowny obraz N. P., sięgający X w. Są tu ciekawe zabytki, mszały pisane, jeden z nich dar Sinana z 1349. Kościół ten dziś należy do parafii rzym.-kat., liczy 936 parafian. Katedra: pierwotny budynek był drewniany; na początku XVI w. stanął dzisiejszy korpus ketedry, do którego Leonard Słonczewski bisk. kam. (1547—1563) dobudował kaplicę murowaną, tak zwaną Biskupią. Kto jednak wystawił główny korpus, niewiadomo. Rolle przypisuje to bisk. buczackiemu Jakubowi (1502—1577). W 1616 zniszczył ją pożar. Paweł Piasecki pobudował pałac biskupi; Działyński, 34 bisk. kam., dodał dzisiejsze presbiteryum (1646—

1648). W czasie rządów tureckich powstała dzisiejsza dżamia, meczet. W obecnem stuleciu przybyła zakrystya kanoniczna i kruchta w stylu romańskim. Skutkiem więc tych dodatków, katedra K. przedstawia nieregularną figurę, wysokości do 60 łokci, długość 78 a szerok. wraz z kaplicami 62 łokci; na kilka lat przed zaborem tureckim katedra liczyła 12 ołtarzy i 8 kaplic; głównym odnowicielem był biskup Dembowski; on to umieścił na minarecie wizerunek N. P., wykuty z miedzi, sprowadzony z Gdańska (1756). Za rządów ostatniego biskupa Fijałkowskiego w nocy w 1862 r. spłonął dach na katedrze; wkrótce jednak pokryto ją blachą, a na parę lat przedtem (1853—1860) wewnątrz odnowiono. W 1866 r. po skasowaniu dyecezyi, katedra zeszła do rzędu parafialnych kościołów i liczy 4156 wiernych. Soborna katedra wschod. obrządku pod wezwaniem św. Jana, na placu gubernatorskim, należy także do dawnych świątyń. Zbudowana w drugiej połowie XVI w., w czasie zaboru meczet w. wezyra, do godności katedry podniesiona 1752 r. Są tu 2 nagrobki: Jana Rudolfa Kantakuzena, detronizowanego hospodara († 1761 w Laskowcach pod Kamieńcem) i Joanicyusza Połońskiego, archiereja podol. Cerkiew św. Trójcy, jedna z najdawniejszych, za Koryatowiczów już egzystowała; następnie meczet sekretarza sułtańskiego, klasztor bazylianów, od 1795 monaster prawosławny. Kościół i klasztor dominikanów przy ulicy łączącej rynek polski z ormiańskim, z piękną ciosową wieżą. Data założenia niepewna; zdaje się jednak, że Koryatowicze ją fundowali około 1370 r. Pierwotnie był drewniany; Swidrygiełło zapisał mu wieś Ziubrówkę (1401—1405), Stanisław Papiezki darował mu wś Cybulówkę 1620, a Piotr Orzechowski połowę Załucza. W 1420 pożar zniszczył drewniany kościół; zakonnicy wystawili nowy. Potoccy, dobrodzieje tego kościoła, wymurowali kaplicę N. P. W 1616 r. nowy pożar; staraniem Potockich wyrestaurowano. Za czasów tureckich służył za koszary dla janczarów a następnie przerobiony na meczet. Z czasów tych, jako pamiątka, pozostała kazalnica, z ciosu wyrobiona, z 2 sztuk zrobiona, z wejściem składającem się ze drzwi kamiennych i baryerki kamiennej, bardzo delikatnej i pięknej roboty. Na kazalnicy pozostał napis turecki: „La Allah Allah, risul Allah" (Bóg—Bóg i Mahomet prorok). Sprowadzona ona było z Konstantynopola; opuszczając Kamieniec warowali sobie poszanowanie tej pamiątki, czego święcie dochowano. Zniszczony kościół znowu znalazł dobrodzieja w Michale Potockim, który własnym kosztem go wyrestaurował 1748 r., pobudował śliczną wieżę, odnowił 13 ołtarzy, słowem doprowadził go do najlepszego stanu. Klasztor zwinięty w 1843 r.; mieściło się tu następnie seminaryum r. k., które z kolei uległo kasacie w 1866, a w murach pomieszczono urzędy. W ostatnich czasach staraniem miejscowego proboszcza ks. Kraczaka starannie został wyrestaurowany. Obecnie parafia liczy 1165 wiernych. Z zakonników tutejszego klasztoru znani są: Maciej z Kamieńca, ogłosił wykład bulli Leona III w 1516 r. Zygmunt Miaskowski, wychowaniec dominikańs. seminaryum, w 1643 r. biskup chersoński; Wiszniewski chwali jego studya nad Turcyą. Szymon Okolski, znany z prac historycznych. Smoliński Anioł i inni. Klasztor i kościół panien dominikanek pod wezwaniem św. Katarzyny, pobudowany z dzewa przez Elżbietę Ciepłowską w 1615. Zygmunt III nadał im w 1631 r. wieś Nowosiołkę alias Żabińce; Michał Potocki w 1628 Pudłowce; Marya Mohylanka 1 voto Potocka, 2 voto Firlejowa, ofiarowała pałac Potockich przy Wietrznej bramie a córka jej Zofia Wiktorya Potocka cały swój posag do 30,000 złp. Wybudowano nowy kościół, który obrócony był na rondel armatni. Dopiero około 1720 r. powstał nowy kościołek pod wezwaniem św. Michała i ten przetrwał do 1833, w którym to roku nastąpiła kasata zakonu, a majątek zabrany. Kościół i klasztor ks. franciszkanów, dzisiejsza cerkiew archirejska i mieszkanie archireja, sięga bardzo dawnych czasów. Już Swidrygiełło zapewnił w 1402 r. zakonnikom 2 dziesięciny z ziemi i z folwarków zamkowego i hołoskowskiego. Dzisiejszy kościół (cerkiew) stanął 1616 r. po pożarze, gdzie umieszczono cudowny obraz św. Antoniego. Halil basza, chcąc się przekonać o jego cudowności, przeciął na wylot oblicze i kazał go wyrzucić z ołtarza. Franciszkanie tylko 18 lat mieszkali w nowowzniesionym budynku; miał wejść bowiem w skład fortyfikacyj miejskich, a franciszkanów wraz z obrazem św. Antoniego przeniesiono do Gródka (1787). Fortyfikacye jednak nie przyszły do skutku, a rząd rossyjski wkrótce oddał go na mieszkanie archirejom. Kościół i kolegium jezuitów: jezuitów sprowadził do Kamieńca ks. bisk. Próchnicki w 1606 r. i wymurował im kościół. Wkrótce potem Michał Radecki, sędzia pod., darował im dobra swe Ormiany, a wkrótce dobra te urosły do 14 wsi. Po skasowaniu zakonu przeszły pod zarząd komisyi edukacyjnej. Obecnie na tem miejscu mieści się gimnazyum. Kościół i klasztor karmelitów bosych fundowała w 1623 r. Katarzyna z Białobrzeskich Cieklińska; mieścił się na skale, gdzie dziś górna kondygnacya bulwarn. Turcy przerobili go na szaniec broniący mostu. W 1717 wymurowany nowy kościół pięknej architektury, w 1750 konsekro-

wany przez biskupa Dembowskiego. W 1867 r. klasztor został skasowany, a kościół przerobiony na sobór pod wezwaniem N. M. P. kazańskiej. Kościół i klasztor trynitarzy, dzisiejszy parafialny, wybudowany ze składek w 1750 r., ukończony w 15 lat, konsekrowany przez biskupa Krasińskiego w 1780 r. Klasztor przetrwał do 1842 r., liczył 9 zakonników. Parafia liczy 2577 wiernych. Kościół i klasztor panien wizytek: w bieżącym wieku przybyły one z Romanowa za staraniem Grocholskich; siostra gubernatora Grocholskiego, hr. Cecylia Chołoniewska, była jego fundatorką. Największa liczba zakonnic była 12, w chwili kasaty 6 w 1866 r. Kościół św. Katarzyny, najstarszy ze wszystkich kamienieckich, przez turków zniszczony zupełnie. Ks. biskup Mackiewicz w 1816 r. z resztek wystawił dom dla wikaryuszów kamienieckich. Kościół ormiański św. Grzegorza Illuminatora, fund. przez arcyb. lwow. Wartana Hunaniana w 1708 r., dziś nie istnieje, według Rollego znajdował się na miejscu domu Korewickiego. Po drugim podziale kraju, prowincye przyłączone do Rossyi zostały podzielone na trzy gubernie: mińską, bracławską i iziasławską, w skład której wszedł Kamieniec z częścią województwa podolskiego pod nazwą ziemi kamienieckiej. Utracił podówczas znaczenie, zubożał, został tylko fortecą; biskupstwo łacińskie zniesione, potem z rozmaitych kawałków sklecone, otrzymało nazwę biskupstwa latyczowskiego, choć biskup mieszkał w Winnicy, żyjąc kosztem kapucynów miejscowych i szlachty, dla której był grozą, z racyi swoich stosunków z bracławskim gubernatorem Bergmanem, czy Berchmanem, który się zdzierstwem upamiętnił. Pod względem duchownego zarządu Kamieniec wcielono do dekanatu kitajgrodzkiego, a pod względem administracyjnym należał on do kapitan-sprawnictwa z rezydencyą w Dunajowcach. Handel upadł zupełnie, liczba mieszkańców także spadła do 3658 z przedmieściami i futorami. Domy przedawano za bezcen; dość powiedzieć, że nowy pałac biskupi nabyty został za 75 rubli asygnacyjnych. Kupcy ormiańscy zaczęli się tłumnie wynosić z miasta, osiadali na wsi, wydawali córki swoje za ubogą szlachtę, a żydzi wciskali się coraz więcej i opanowali miasto zupełnie. Po wstąpieniu na tron Pawła, z ziemi kamienieckiej i guber. bracławskiej utworzono gub. podolską w dzisiejszych granicach, ze stolicą w Kamieńcu; biskupstwo katolickie przeniesiono tu także, a stolica archierejów prawosławnych, wcześniéj trochę bo w 1795 przeniesiona z Szarogrodu, gdzie się rozlokowali czerncy w pobazyliańskim klasztorze. Pierwszym archirejem był Wiktoryn Sadkowski, który to składał przysięgę Stanisł. Augustowi w Tulczynie, podczas jego powrotu z Kaniowa; drugi Joanicyusz, który uporządkował rezydencyą archirejską w pofranciszkańskim klasztorze (do dziś tu ona zostaje), utworzył seminaryum, gdzie się prawosławna młodzież sposobi do stanu duchownego; a łatwo mu to przyszło, zastał bowiem na ten cel zebrany fundusz przez swego poprzednika, ostatniego episkopa unickiego Bielańskiego (100,000 fl. p.). W 1812 r. Kamieniec jako warownia przestał egzystować. Ciekawe są dzieje jego zależności pod względem administracyjnym. Od 1793 r. rządził ziemią kamieniecką iziasławski gubernator Szeremetiew, a wszystkie trzy gubernie, świeżo uorganizowane, miały swego generałgubernatora rezydującego w Nieświeżu; pierwszym takim wielkorządcą był Tutolmin, generał-gubernator miński, iziasławski i bracławski. Od 1796 r., po wprowadzeniu podziału potwierdzonego przez Pawła, powstało nowe generał-gubernatorstwo, składające się z gub. mińskiej, wołyńskiej i podolskiej; po Tutolminie rządził niem krótko Bekleszew, potem hr. Gudowicz, a po nim od 1801 Rozenberg. W 1811, po przyłączeniu Bessarabii do Rossyi, powstało nowe generałgubernatorstwo podolsko-bessarabskie z hr. Bachmetiewem na czele; w 1819 rozerwano je, a nasza gubernia, pod względem administracyjnym przyłączona do królestwa polskiego, zostawała pod zarządem W. Ks. Konstantego do 1831 r.; odtąd weszła ona w skład kijowskiego generał-gubernatorstwa. To dziwna, że obwód tarnopolski (dawniejszy powiat czerwonogródzki województwa podolskiego) odcięty od Austryi w moc tylżyckiego przymierza, stanowił oddzielną prowincyą, a wielkorządca jego, senator Tels, miał władzę dość niezależną, bo we wszystkiem odwoływał się do samego cesarza. Szereg gubernatorów podolskich ; Józefowicz pierwszy zamieszkał w Kamieńcu; po nim Żukow, Czewkin, Werderowski, Saint Priest, Pawłowski (1818), Grocholski (do 1831 r.), Łubianowski, Łaszkarow (podwakroć), Turczaninow, Petrow, Flige, Sotnikow, Annienkow, ks. Wiaziemski, Stepanow, Pfeller, Braunszwejg, Suchotin, Horemykin, ks. Meszczerski, Muchanow (1877), Hudym-Lewkowicz (do 1879), Miłoradowicz. Urząd marszałków gubernialnych i powiatowych utworzony w 1796 roku; zastępcy ich nazywani byli chorążymi. Szereg marszałków szlachty podolskiéj: piérwszy hr. Teodor Potocki, wojewoda bełzki i „tajny sowietnik"; od 1799 Józef Witosławski; 1802 r. Kajetan Peszyński, 1805 Kajetan Starzeński, 1808 Kazimierz Humiecki, 1811 Józef Dziekoński, 1814 Mikołaj hr. Grocholski (był on poprzednio, z racyi choroby Dziekońskiego, jego zastępcą w 1812), 1817 Stanisław Delfin Komar; od 1820 do 1850 hr. Konstanty Przeździecki, od 1850 do 1859 Jan Sulatycki, 1860 zastępcą jego zo-

stał Aleksander Sadowski, marszałek powiatu kamienieckiego; wybory 1862 r. nie doszły a były ostatnie. Obecny stan miasta: rozszerzyło się ono i rozrosło znacznie, tembardziej, że po zbudowaniu nowego mostu, stanowiącego prawdziwą ozdobę Kamieńca, przedmieścia Polskie i Ruskie Folwarki, nietylko weszły wskład jego, ale związała je nowa dzielnica bardzo piękna, nazwana „Nowym planem". Kamieniec leży pod 48° 45 szerok. i 50° 10 długości; od Warszawy 679 w., od Petersbuaga 1530 wiorst, od Moskwy 1351, od stacyi Proskurowa kolei odesko-wołoczys. wiorst 86. Liczył ludności w listopadzie 1869 r., według jej jednodniowego spisu, 19157; mianowicie, mężczyzn 9790, kobiet 9367; według narodowości: wielkorosyan 4655 (?), małorusinów 2585, białorusinów 19; polaków 3258, izraelitów 7340, niemców 139, wołochów 7, francuzów 4, węgrów 3, ormian 8, nadto 1 grek, 1 bułgar, 1 tatarzyn i 1 cygan. Według religii: prawosławnych 6905 (38 proc.), katolików 3473 (19 proc.), żydów 7340 (40 proc.), reszta odsetek przypada na protestantów. Widzimy więc, że na 57 proc. chrześcian przypada 40 proc. izraelitów. W r, 1881 liczba mieszkańców miasta podniosła się do 30,000, z których 50 proc. przypada na chrześcian i tyleż na judejczyków. Fabryk nie posiada żadnych, handel rozwinięty o tyle, o ile wymagają tego potrzeby miasta i okolicy. Wsunięte w sam kąt gubernii, przyparte do granicy austryackiej, oddalone od kolei wiorst 90, nie posiada należytych dróg komunikacyjnych; nawet szosy doczekać się nie możemy, coby bardzo na rozwój miasta wpłynąć mogło. Oświata: na pierwszem miejscu postawić należy gimnazyum męskie; ma ono swoją historyą, powstało ze szkoły założonej przez jezuitów w 1610 roku. Fundatorem jej był sędzia ziemski kamieniecki, który w pierwszej ćwierci XVII stulecia na utrzymanie szkoły zapisał wieś Ormiany, położone pod Kamieńcem. Po zniesieniu jezuitów, komisya edukacyjna szkołę miejsową oddała pod zarząd akademii krakowskiej, nim jednak ta ostatnia ją objęła, rząd duchowny przysłał do nas ks. teatynów ze Lwowa, którzy przywieźli z sobą bibliotekę z 2000 książek złożona; przybysze atoli nie mogli się pogodzić z miejscowem duchowieństwem i po dwuletnim pobycie opuścili Kamieniec na zawsze, a książnicę po nich pozostałą wcielono do biblioteki przy winnickiem gimnazyum. Między 1783 a 1793 rokiem, miejscowa podokręgowa akademicka szkoła liczyła sześciu nauczycieli, z prorektorem Nepomucenem Tylkowskim, doktorem filozofii, na czele i liczyła 312 uczniów. W chwili wcielenia Podola do Rossyi nauczanie ustało, szkoły zamknięto, Dopiero w 1797 r. Janszyn (a nigdzieśmy się nie mogli doszukać szczegółów życia tego dobroczyńcy młodzieży), nabył pałac nowy biskupi za 10,000 r. asyg. i ofiarował go na szkołę, która przetrwała do 1803 r.; dopiero podówczas oddano ją pod zarząd uniwersytetu wileńskiego: nosiła ona nazwę powiatowej o sześciu klasach i liczyła w 1818 r. 149 uczniów. W 1832 r. przeobrażono ją w gimnazyum; w rok potem stanął budynek, na miejscu rozebranego pojezuickiego kościoła, duży trzypiętrowy, noszący na sobie cechy wyraźne „urzędowej architektury". Dziś jest to gimnazyum klasyczne t. j. filologiczne i liczy do 700 wychowańców. Gimnazyum żeńskie, założone przed 15 laty, o sześcio letnim kursie, liczy 280 wychowanic. Przy tych dwóch zakładach w kwietnia 1881 r. utworzono towarzystwo wspierania młodzieży ubogiej uczącej się; towarzystwo owo, w ciągu pierwszego roku swego istnienia rozdało 3,000 r. na wsparcia, wpisowe, odzież, kuracyą i t. d. Jest jeszcze w mieście szkoła przygotowawcza (tak zwana dawniej proforma) licząca do 40 uczniów; ludowa („narodnje uczyliszcze") dla chłopców i dziewcząt, dwuklasowa 300 uczniów; szkółka rzemieślnicza 50 wychowańców; seminaryum dla prawosławnego dochowieństwa z sześcioletnim kursem 450 słuchaczów; powiatowa czteroklasowa 180; pensya dla panienek, córek prawosławnych parochów, 200 uczenic. Seminaryum katolickie powstało w 1770 r., założone staraniem owczesnego biskupa Krasińskiego w 1782 ks. kanonik Gronkiewicz, własnym kosztem zbudował gmach seminaryjski i opatrzył szkoły należytym funduszem. W 1793 zniesiono je; w 1812 r. ks. Mackiewicz ulokował seminaryum w klasztorze karmelitów, w 1842 w podominikańskim; ze zniesieniem atoli kamienieckiej dyecezyi i seminaryum zamknięto w 1866 r., a wychowańców jego przeniesiono do Żytomierza. Pierwsza drukarnia założona została w Kamieńcu około 1832 r. przez Wagnera, który, sprowadzony na Podole przez Marchockiego do Mińkowiec, z wędrowną swoją prasą przebywał krótką chwilę w Dunajowcach (1831), nim osiadł w naszem mieście, w lat kilkanaście przeszła ona do Krajzów w których posiadaniu do dzisiaj zostaje; odbiła ona kilka książek nabożnych, „Directorium officii divini" za r. 1846 i tomik fraszek Kowalskiego. Oprócz rządowej, jest jeszcze tak zwana typografia rossyjska, własność Glikina; w niéj to drukowano gazetę miejscową „Listok podolskij", która przeżyła rok tylko (1881) i w bieżącym po kilku tygodniach istnienia skonała. Jest w mieście publiczna rossyjska biblioteka, przeważnie z dzieł nowych złożona, biblioteka przy gimnazyum dla użytku młodzieży, przy seminaryum prawosławnem, z dzieł ajcetycznej treści przeważnie składająca się; jest tu kilka druków rzadkich (jak Biblia

Ostrogska, wydawnictwa polskie XVII w. drukowane w Czernihowie i Nowogródku siewierskim i t. d.). Archiwów nie posiadamy: akta grodzkie i miejskie jeszcze w r. 1844 czy 5 odesłano do archiwum centralnego w Kijowie, czekają kolei; archiwum konsystorza katolickiego przewieziono do Żytomierzą, podobno dotąd nieuporządkowane, a znajdujące się przy miejscowym rządzie gubernialnym zawiera rzeczy nowe, nic wspólnego z nauką niemające. Teatr założony w 1798 r., do 1831 polski, od tej doby do 1861 mięszany t. j. rosyjski i polski; od tego zaś czasu rosyjski; zawsze ubogi, skromnie uposażony, dziś pomimo subsydyum utrzymać się nie jest w stanie. Samorząd miejski, wprowadzony w 1877 roku, liczy już rok piąty istnienia; miasto posiada spory kęs ziemi, ma dochodu około 80,000 r. rocznie. Rada miejska pierwsze lata poświęcić musiała na uporządkowanie rachunków; widoczne są jej starania dążące do upiększenia miasta i udogodnienia komunikacyj. Staraniem jej stanął skromny wprawdzie budynek przeznaczony dla obrad sławetnych obywateli, nabyła spore domostwo przeznaczone na koszary dla wojska, wspiera znacznym datkiem przytulisko dla sierót, szkołę rzemieślniczą, szkołę ludową i t. d. Nowe sądy wprowadzone przed dwoma laty: sąd okręgowy składa się z trzech wydziałów cywilnych i z trzech karnych; miasto nadto posiada trzech sędziów pokoju. Fabryki w Kamieńcu: 1) świec łojowych 2 z produkcyą 700 rub.; 2) browarów 3 z produkcyą 25000 rs.; 3) mineralnych wód 2 na summę 5270 rs.; 4) tytuniu 2 na 25,000 rs.; 5) cegielni 4 na 2,500 rs. Razem fabr. 13 z produk, 38,710 rs., zajmujących 76 ludzi. Na zakończenie wyliczmy tu ludzi zasłużonych na polu literatury i sztuki polskiej, którzy dłuższy czas przebywali w naszem mieście. Z dawnych stuleci regestr ubogi; na kresach nauki nie kwitły; życie tu płynęło trochę inaczej jak w XIX wieku, to też luminarzy tego rodzaju było niewielu. Tak zanotować nam przychodzi z XVII stulecia tylko dwóch pisarzy, którzy tu pracowali na niwie naukowej, mianowicie: Szymon Okolski, urodził się w naszem mieście w 1580 r., wstąpił do tutejszego seminaryum dominikanów, jako biały zakonnik, był kaznodzieją wojskowym przy Mikołaju Potockim, hetmanie pol. kor.; od 1638 do 1641 przeor kamienieckich dominikanów, profesor i pisarz historyczny, od 1648 aż do zgonu (1653) prowincyał prowincyi ruskiej, z boleścią patrzył na upadek zakonu. Paweł Piasecki, biskup kamieniecki, układał tu swoją „Chronica gestorum", która mu zjednała tyle sławy, ile przykrości i zawodów duchownego senatora w rzeczypospolitej, a gościł tu w ciągu 14 lat swego pasterstwa, częściej od swoich poprzedników i następców, którzy niechętnie zjeżdżali na kresy. Trynitarz ks. Józef Prantl, znakomity malarz, lat kilka spędził w miejscowym klasztorze, w drugiej zeszłego wieku połowie; z robót jego, jedna się dotąd przechowała w katedralnym kościele, mianowicie ś. Jan Nepomucen, w jednym z bocznych ołtarzów umieszczony. Maurycy Gosławski uczęszczał do szkół kamienieckich w drugim dziesiątku dzisiejszego stulecia; tu powrócił z krzemienieckiego liceum, tu pisał najwięcej, nim poszedł na dalekie tułactwo, gdzie go smutny zgon spotkał we wczesnej bardzo młodości. Inny poeta, Stanisław Starzeński, znany pod nazwą Stacha z Zamiechowa, przepędził tu lat kilkanaście; po sprzedaży Zamiechowa nabył rodzaj willi na przedmieściu Kamieńca, którą nazwał „Bramką"; nazwa ta utrzymała się do dzisiaj. Ks. kanonik Marczyński, przez czas długi zastępca prorektora w powiatowej szkole kamienieckiej, autor dzieł kilku (szczególnie znanej Statystyki gub. podolskiej w trzech tomach) spędził tu lat kilkadziesiąt, spoczął na miejscowym cmentarzu (1845 r.). Gwalibert Styczyński, znany bibliograf, profesor winnickiego gimnazyum, potem szkoły kamienieckiej, w końcu emeryt, także pogrzebany w Kamieńcu (1845), a mogiła jego, ubrana w skromną kolumnę ciosową, przez wdzięcznych uczniów ubogiemu i samotnemu za życia pedagogowi wzniesioną. Januszkiewicz Adolf, wesoły i dowcipny deputat miejscowego trybunału cywilnego, od 1824 do 1830 r. stały mieszkaniec Kamieńca, potem przymusowy wędrowiec po stepach kirgizkich, zostawił jako pamiątkę listy ztej wędrówki, wydane po jego zgonie (1857) przez brata w Paryżu (1861). Ks. prałat Chołoniewski, znakomity pisarz, niedoszły biskup kamieniecki, lat ostatnich szesnaście życia przepędził w starym naszym grodzie. Jabłoński Henryk, urodzony w Barze (1830), zmarły na wybrzeżu Afryki, jako konsul francuski w Zanzibarze, przedtem pieśniarz rzewny a serdeczny (Gwido i Dumki), uczęszczał do szkół w Kamieńcu, Belke, przyrodnik i ornitolog, tłumacz Kiuwiera (używamy pisowni przez niego przyjętej), spędził tu prawie całe życie. Dr. Aleksander Kremer, lat dwadzieścia pośród nas przemieszkał, wspólnie pracował z Belkem, a jako prezes towarzystwa lekarzy podolskich, od jego założenia do zamknięcia (od 1858 do 1865), zasłużył się niemało społeczeństwu. Dr. Przyborowski Karol, tłumacz Roeppella, zmarły w 1879 r. lekarz, pisarz, obywatel, piękne po sobie wspomnienie zostawił. Nadto przebywali tu po lat kilkanaście Konstanty Podwysocki (autor p. Dezyderego, krytyk, tłumacz pamiętników Engelharta i Kreczetnikowa), zmarły w dziedzicznej wiosce o milkę od miasta (1858). Wicherski (autor Harpogona), Aleksander Wery-

ha Darowski, Adam Pług (Antoni Pietkiewicz), Piotr Jaxa Bykowski i wielu innych. Biskupi kamienieccy: 1. Wilhelm dominikanin, od r. 1375; 2. Rokosowski h. Ostoja † 1398; 3. Aleksander † 1411; 4. Andrzej † 1413; 5. Zbigniew; 6. Maciej I. † 1427; 7. Paweł I † 1453; 8. Mikołaj Łabuński h. Zagłoba umarł w Czarnokozińcach † 1467; 9. Mikołaj 2 Gołąbek † 1469 zamordowany przez zbójców; 10. Mikołaj 3 Próchnicki † 1479 r. pochowany w Witowie w kościele kanoników; 11. Maciej 2 ze Starej Łomży h. Rawicz † 1505, wybudował 5 kościołów w Kamieńcu; 12. Jan Próchnicki † 1493; 13. Piotr I h. Powała † 1502; 14. Jakób Buczacki h. Abdank, przeniesiony do Chełma; 15. Wawrzyniec Międzyleski h. Jastrzębiec † 1526; 16. Piotr Gamrat h. Sulima, przeszedł na przemyską; 17. Sebastyan Branicki h. Korczak; 18. Jan 2 Wilamowski h. Orla † 1540; 19. Mikołaj 4 Dzierzgowski, przeszedł na chełmską; 20. Andrzej 2 Zebrzydowski h. Radwan przeszedł na chełmską; 21. Jan 3 Drohojowski h. Korczak na chełmską; 22. Benedykt Izbieński przeszedł na poznańską; 23. Leonard Słończewski h. Kościesza 1547 — 1563; 24. Dyonizy Sycyniowski h. Jelita † 1569; 25. Marcin Białobrzeski 9 lat; 26. Wawrzeniec Goślicki † 1587; 27. Stanisław Gomoliński h. Jelita; 28. Paweł Wołucki † 1622; 29. Jan 4 Andrzej Próchnicki † 1633; 30. Maciej Łubieński h. Pomian, następnie prymas † 1662; 31. Adam I Nowodworski h. Nałęcz przeniesiony do Przemyśla † 1634; 32. Paweł 3 Piasecki h. Janina, przeniesiony do Przemyśla; 33. Andrzej 3 Leszczyński, h. Wieniawa (1641—1646) przeniesiony na Chełm i gnieźnieńską; 34. Michał Erazm Działyński † 1646; 35. Ludwik Jan 5 Stępkowski, h. Suchekomnaty † 1660; 36. Zygmunt Czyżowski, h. Pobóg 1663 † 1665; 37. Wojciech Koryciński, h. Topor († 1677), następnie lwowski; 38. Wespazyan Lanckoroński, h. Zadora, 1671 † 1674; 39. Jan Vj Czarnecki h. Prus; 40. Stanisław 2 Wojeński 1677—1685; 41. Jerzy Denhoff, 1687—1794, przeszedł na krakowską; 42. Jan Chryzostom Gniński 1700 † 1715; 43. Stefan Rupniewski, 1715—1721, przenies. do Łucka; 44. Stanisław Hozyusz z Bezłanu 1723—1733; 45. Augustyn Adam Wessel † 1735; 46. Franciszek Kobielski h. Poraj 1735—1739; 47. Wacław Hieronim z Bogusławic Sierakowski 1739—1742; 47. Mikołaj z Dembowej góry Dembowski 1743—1757; 48. Hieronim Szeptycki; 49. Adam 3 Krasiński 1760—1795; 51, Roman Michał Sierakowski † 1802; 52, Jan VII od Krzyża Dembowski † 1809; 53. Franciszek 2 Borgiasz Łukasz Mackiewicz 1810—1842; 54. Mikołaj VI Górski 1854—1855; 55. Antoni Fijałkowski 1860 do 1866 (kasata dyecezyi), następnie metropolita w Petersburgu. Kasztelanowie kamienieccy (według Niesieckiego): 1. Dobrogost z Kolna h. Nałęcz † 1438; 2. Dobrogost Ostroróg h. Nałęcz † 1443; 3. Teodor Buczacki h. Abdank † 1446; 4. Michał z Buczacza h. Abdank † 1460; 5. Jędrzej Fredro h. Bończa, wstąpił na wojew. podolskie; 6. Dobrogost Ostroróg h. Nałęcz † 1501; 7. Jan Sieniński h. Dębno † 1516; 8. Jan Tworowski h. Pilawa, wstąpił na wojew. podolskie; 9. Stanisław Herburt h. Pawęża † 1563; 10. Mikołaj Jazłowiecki h. Abdank † 1565; 11. Jędrzej Gosławski h. Nałęcz † 1573; 12. Hieronim Sieniawski h. Leliwa † 1587, wstąpił na Podol; 13. Mikołaj Sieniawski h. Leliwa † 1587; 14. Rafał Sieniawski h. Leliwa; 15. Jakób Pretficz h. Wczele, wstąpił na Podol. 1607; 16. Jędrzej Potocki h. Pilawa † 1609; 17. Jakób Potocki, wstąpił na wojew. bracł. 1611; 18. Wojciech Humiecki h. Junosza od 1613; 19. Jędrzej Górski h. Pobóg † 1619; 20. Mikołaj Zebrzydowski h. Radwan † 1624; 21. Jan Herburt h. Pawęża † 1626; 22. Michał Stanisławski, wziął kasztel. 1626; 23. Stanisław Potocki h. Pilawa, wstąpił na wojew. bracł. 1631; 24. Aleksander Piaseczyński h. Lis, wstąpił na kaszt. kijow. 1634; 25. Mikołaj Herburt h. Pawęża † 1639; 26. Michał Stanisławski h. Pilawa od 1639; 27. Piotr Firlej h. Lewart † 1649; 28. Stanisław Lanckoroński h. Zadora, wstąpił na wojew. bracł. 1650; 29. Jan Uliński h. Dołęga; 30. Krzysztof Grodzicki h. Łada † 1659; 31. Jacek Schonberk † 1661; 32. Mikołaj Bieganowski h. Grzymała † 1674; 33. Paweł Potocki h. Pilawa † 1674; 34. Gabryel Silnicki h. Doliwa † 1678; 35. Rafał Makowiecki h. Pomian † 1689; 36. Franciszek Szembek † 1693; 37. Nikodem Zaboklicki h. Roch, wstąpił na podolskie 1704; 38. Aleksander Potocki h. Piława, wstąpił na wojew. smoleń. 1710; 39. Marcin Kalinowski h. Kalinowo † 1738; 40. Jan Stadnicki h. Sreniawa † 1739; 41. Michał Łoś h. Dąbrowa † 1753; 42, Józef Humiecki † 1764; 43. Mikołaj Stadnicki † 1767; 44. Kajetan Hryniewiecki † 1781; 45. Leonard Swiejkowski † 1790; 46. Onufry Morski.

Kamieniec - podolska - Gubernia, ob. *Podole. Powiat kamieniecki* graniczy: na północ z pow. proskirowskim; na wschód z latyczowskim i uszyckim; na płd. rz. Dniestr oddziela go od Bessarabii; na zachód zaś rz. Zbrucz od Galicyi. Ogólna przestrzeń pow. jest 52,63 mil kw. czyli wiorst 2548, dziesięcin 262,412. Ziemia urodzajna i mało potrzebuje nawozu, po większej części czarna miejscami tylko glinkowata i piaszczysta, przy nizinach glejowata. Następne rzeki przerzynają powiat i wpadają do Dniestru: 1. Rzeka Zbrucz, bie-

rze początek w Galicyi (patrz ogólny opis Podola), płynie na przestrzeni 176 wiorst, oddziela Podole od Galicyi. Zbrzyź, Husiatyn, Czarnokozińce leżą nad jej brzegami, pod Okopami św. Trójcy wpada do Dniestru. W granicach pow. przyjmuje tylko strumień Kizia około wsi Zawala. Zbrucz w wielu miejscach można w bród przechodzić, szerokości ma od 10 do 30 sążni, ma 2 mosty w Isakowcach i Husiatynie. 2. Żwaniec al. Żwańczyk, wpada do Dniestru pod m. tegoż nazwiska; zaczyna się na polach wsi Skotynian (pow. kamien.), płynie obok miasta Czemerowiec, Lanckorońa i Orynina. Przyjmuje: a) Surżę, biorącą początek poniżej wsi Kadejowiec i łączącą się ze Żwańczykiem około wsi Kniahinina. b) Olszankę, mającą swoje źródła na gruntach wsi Janczyniec, wpada przy samem ujściu. 3. Smotrycz zaczyna się w pow. proskirowskim, na błotach między m. Felsztynem i wsią Bajkowcami, płynie pod m. Gródkiem, Kupinem, Karabczyjowem, Smotryczem, Czerczem, Ormianami, o krążą m. Kamieniec, płynie dalej obok Zińkowiec, Paniowiec i pod wsią Ujściem wpada do Dniestru. Długości ma 143 wiorst, szerokości od 10 do 20 sążni, ma wiele mostów, grobli, przy których są duże młyny; w wielu miejscach przechodzi się w bród. Do niej wpada: a) Skwiła al. Kwiła, wypływająca około wsi Dachnówki (pow. prosk.), wpada pod m. Kuźminem. b.) Smotryczówka zaczyna się około wsi Wierzchowiec, wpada między Nowosiołką i Bedrykowcami (pow. prosk.), c) Jaromirka zaczyna się na gruntach wsi Jaromirki (kamien. pow.), pod m. Smotryczem, łączy się z rz. Smotryczem; przyjmuje poniżej m. Gródka małą rzeczkę Trościaniec, mającą źródła na gruntach wsi Trościaniec (pow. prosk.). 4. Muksza bierze początek na polach wsi Zielińczą (pow. kam.), około wsi Rudki, płynie pod m. Balinem, wpada do Dniestru pod wsią Mukszą wielką. 5. Ternawa al. Tarnawa, zaczyna się na gruntach wsi Tarnawy na granicy kamien. pow., wpada w pow. uszyckim. 6. Studenica zaczyna się na gruntach wsi Sawiniec (pow. kam), przechodzi zaraz do pow. uszyckiego, gdzie wpada pod m. Studenicą. Powierzchnię pow. kamienieckiego przerzyna gałąź karpackich gór, znana pod nazwiskiem miodoborskich al. Miodoborów; wchodzi ona na Podole między m. Satanowem i wsią Olchowcem (pow. kam.), ciągnie przez m. Husiatyn, Iwachnowce, Lanckoroń, Białę i Nihin ku Humińcom i Supruńkowcom, stąd kieruje się ku Dniestrowi, opada pod wsią Suboczą (pow. uszycki), a ostatecznie ginie poniżej Jampola. Są to skaliste poszarpane wzgórza, poprzerzynane rzeczkami; najwyższa ich wysokość 90 sążni (Eichwald). W niektórych miejscowościach, jak np. we wsi Uwsiu (w okolicy), na północy pow. kamienieckiego, są ślady dawnych wulkanów (Marczyński, Stat. Podola). Z rzeczy kopalnych, kamień wapienny znajduje się w wielu miejscach, tudzież kamień ciosowy i na płyty, jako też kamień na toczydła i żarna. W Czarnokozińcach jest gips i alabaster bardzo piękny w ogromnych pokładach. Kamieniec posiada także ogromne pokłady marmuru; skały, na których zbudowany, jak również i całe miasto z niego wymurowane. Gips znajduje się także w Zawalu i w innych miejscowościach. Glina jest różnych gatunków. W Kuźminie, Zawadówce wyrabiają kamienie młyńskie. Według Marczyńskiego w Mukszy i Sokole są słone jeziorka, a w Chodorowcach w małej ilości widziano sól osiadającą na dnie naczynia. W Czarnokozińcach ma być woda siarczysta, a w Wiśniowczyku i Siekierzyńcach źródła podobne do wody żelaznej. (Marczyński, tom I, str. 159). W ogóle jednak pod względem geologicznym Podole bardzo mało zbadane. Mieszkańców w pow. kam. jest: mężcz. 95,611, kob. 88,747, razem 184,358; wypada więc na 1 kwadr. milę 3,464 mieszk., na jednę wiorstę 71.5 czyli na jednego mieszkańca 1_{44} dzies. Pod względem więc ludności pow. kamieniecki zajmuje pierwsze miejsce w gub. podolskiej. Pod względem religii: praw. męż. 67214, kob. 57,817, razem 125031; kat. męż. 12824, kob. 14084, razem 26826; żydów męż. 15519, kob. 16,807, razem 32,326; protestantów męż 64, kob. 39, razem 103. Pod względem stanów: szlachty m. 2957, kob. 3149, razem 6106; duchownych męż. 970, kob. 991, razem 1961; włościan męż. 65730, kob. 62876, razem 128606; różnych męż. 8444, kob. 2533, razem 10977. W r. 1878 było ślubów w m. Kamieńcu 195, w pow. kamienieckim 1479, razem 1674. Urodzonych w Kamieńcu męż. 508, kob. 348, razem 856; w pow. kam. męż. 3675, kob. 3530, razem 7205. Zmarłych w Kamieńcu m. 636, kob. 456, razem 1092; w pow. kamien. męż. 3636, kob. 3569, razem 7105; zmarło więc w mieście i pow. razem 9197; przeto w Kamieńcu przewyżka zmarłych nad urodzonemi o 173, a w pow. kamienieckim więcej się urodziło o 200. Z ogólnej ilości ziemi w pow. następujący jest użytek: pod polami, ogrodami, wygonami i drogami 20,085 dzies., pod uprawnemi polami 198210 dzies.; pod łąkami 22,207 dzies.; pod lasem 19,938 dzies.; pod błotami i wodą 18,320. Czyli na 100 części przestrzeni wychodzi; pod zabudowaniami, ogrodami, wygonami 7,652; pod polami 75,53; pod łąkami 2,13; pod lasem 7,59; pod błotami 6,98. Powiat więc kamien. najwięcej posiada uprawnej ziemi, a najmniej lasów i łąk ze wszystkich powiatów w gubernii. W 1878 r. posiadano pszenicy: dwory 10, 173, włościanie 10120, mieszcz. 1491, razem 30784 czetw.;

żyta dwory 11,091, włośc. 14794, miesz. 2214, razem 28090; owsa dwory 21898, włośc. 10092, mieszcz. 3061, razem 35051. Zebrano pszenicy dwory 33131, włośc. 44915, miesz. 5181, razem 133227; żyta dwory 55204, włoś. 66664, miesz. 5946, razem 127,814; owsa dwory 85929; włośc. 46465, miesz. 8441, razem 140835 czet. Zasiano jęczmienia dwory 7896, włośc. 10031, miesz. 1352, razem 19279 czet.; hreczki dwory 3205, włośc. 4458, miesz. 2d6, razem 7929; kart. dw. 5549, włośc. 12110, miesz. 2292, razem 19951. Zebrano jęczm. dw. 25903, włośc. 37730, miesz. 3612, razem 67245 czet; hreczki dw.; 14491, wł. 28085, miesz. 916, razem 43492 kartofli dwory 11,425, włośc. 22354, miesz. 4597, razem 38276 czet. Oprócz tego sieją w pow. kamien. kukurydzę, buraki do 3 cukrowni w Gródku, Lewadzie karabczyjowskiej i Wiśniowczyku, plantują tytuń i t. p. Fabryki w pow. kam. są następujące: Fabr. świec 7 z produkcyą 4290 rs., zajmują ludzi 8; mydła 1, z prod. 900 rs., zajmuje ludzi 1; garbarni 7, z prod. 2890 rs., zajmują ludzi 23; cukrowni 3 (rafinerya 1) z prod. 335,500 rs., zajmują ludzi 995; gorzelni 8, z prod. 255,100 rs., zajmują ludzi, 80; browarów 6, z prod. 33,600 rs., zajmują ludzi 14; mineralnych wód 2, z prod. 5250 rs., zajmują ludzi 7; tytuniu 2 z prod. 25,000 rs., zajmują ludzi 25; cegielni 4, z prod. 2500, zajmują ludzi 24; fabr. powozów 1, z prod. 2000, zajmuje ludzi 3; młynów-krupczatek 29, z prod. 257700, zajmują ludzi 105. Razem w pow. kamienieckim jest 72 fabryk, z produkcyą 924,730 rs., zajmujących 1304 ludzi. Cerkwi i monasterów w pow. 134, z tych 68 jest drewn. Dekanat rzym. kat. kamieniecki ma 4 kościoły w m. Kamieńcu 1), katedra 2) podominikański 3,) potrynitarski 4) ormiański. W pow. kam. 10 kościołów 1) w Zbrzyziu 2) w Czarnokozińcach 3) w Gródku 4) w Żwańcu 5) w Czerczu 6) w Zińkowcach 7) w Smotryczu 8) w Zaleściu 9) w Kutkowcach 10) w Oryninie. Wszystkich więc 14 (wiernych 31603). Pod względem oświaty, jest w Kamieńcu gimnazyum klasyczne 8-klasowe, progimnazyum, seminaryum prawosławne, gimnazyum żeńskie, szkoła duchowna żeńska, szkółka 2-kl. miejka, prywatny pensyonat żeński, szkółka przy cerkwi ludowa (patrz wyżej). W Przewrociu szkoła duchowna prawosławna; oprócz tego przy gminach są szkółki ludowe. Szpitali w Kamieńcu 3, miejski na 100 łóżek, więzienny na 40 i żydowski na 25. Aptek w Kamieńcu 2, w Husiatynie, Gródku i Smotryczu po jednej. Kolei żelaznej ani też drogi bitej pow. nie posiada. Z Kamieńca tylko idzie pocztowy trakt jeden do Proskirowa, drugi do Uszycy; na wiosnę i w jesieni błota do nieprzebycia. Powiat dzieli się na 4 okręgi policyjne, tak zwane stany: 1 w Dłużku, 2 w Lanckoroniu, 3 w Kupinie, 4 w Szatawie. Gmin jest 14: 1 w Gródku, 2 w Kupinie, 3 w Olchowcu, 4 w Kujawach, 5 w Czemerowcach, 6 w Lanckoroniu, 7 w Smotryczu, 8 w Oryninie, 9 w Cykowie, 10 w Makowie, 11 w Hawryłowcach, 12 w Dłużku, 13 w Rychcie, 14 we Wróblowcach. Miasteczek w pow. 16, wsi 202. Jednodworców (dawna drobna szlachta) 6665. Herb pow. kamienieckiego jest słońce w polu białem, a na wierzchu krzyż. Źródła: Krótki opis z ryciną, Przyjac. ludu, 1835 str. 411. Dłuższy opis tamże, 1841 str. 17, 25, 34, 42, 58, 71 i 78. Obraz M. B. w K. P., tamże, 1847, str. 412. Krótki opis z ryciną, Lwowianin, 1836, str. 3. Belke „Quelques mots sur le climat et la faune de K. P.", Moscou, 1853. Tenże „Esquise de l'histoire natur. de K. P. etc.," Moscou 1856. Tenże „Rys hist. natur Kamieńca Podolskiego" Warszawa, 1859 (toż samo w Bibl. warsz. z r. 1858 tom. II, str. 313 i 539). „O zwyczajach rolniczych w pow. kamienieckim i t. d." w Bibl. warsz. 1867 z paźdz. str. 149. „Zgromadzenia zakonne i kościoły w K. zniesione w ciągu ostatniego wieku (1768—1868) przez dra A. J. w Przegl. polskim 1872, zeszyt 10, str. 89 i zeszyt 11, str. 263. „O urzędnikach, urzędach i ludności Kamieńca", przez H., Przeg. polit. 1873, zeszyt 4 str. 82. „Kamieniec Podolski p. dra Art. J. Przegl. lwowski, 1873, t. VI, str. 589 i in. „Istoriczeskoje opysanie K. P." ob. Zoria hałycka, 1854 Nr. 2 i 3. „Kamieniecki monaster" Rkp. w Bibl. Ossoliń. Nr. 2412. Podole, Wołyń i Ukraina p. Przeździeckiego; Zameczki podolskie p. dr. A. J., Statystyka Podola przez Marcyńskiego; Tyg. ill. 1866 Nr. 359. *Dr. M., Dr. Antoni J.*

Kamieniec, *K. Litewski*, miasteczko w pow. brzeskim, gub. grodzieńskiej, niedaleko puszczy białowieskiej, nad rz. Leśną albo Leśną, dopływem Bugu, o 37 wiorst od Brześcia, o 165 od Grodna, przy byłym trakcie handlowym, te dwa miasta łączącym, o 25 w. od Wysokiego litewskiego, ma 6855 mk., w tem 5900 izr. (1878), zarząd 4-go okr. policyjnego w pow. dla sześciu gmin wiejskich, kościół katol., cerkiew i bożnicę. Paraf. kościół katol. śś. Piotra i Pawła, 1723 kosztem Grzegorza Giżyckiego wzniesiony. Parafia katolicka dekanatu brzeskiego: dusz 2068. Kaplica w Kapustyczach, dawniej i w Chodosach. Dekanat prawosławny K. ma parafij 13, dusz 17311 (1857). Starożytny ten gród, zwany także od dawnych naszych ziemiopisów Camieniec Ruthenicale, leży przy wielkiej drodze, którą niegdyś królowie z Krakowa do Wilna jeździli. Założycielem jego miał być, podług latopisu wołyńskiego, ks. Włodzimierz zwany Filozofem, panujący na Wło-

dzimierzu wołyńskim. On to, odbudowawszy zniszczony przez Tatarów Brześć, postanowił inne jeszcze grody w opustoszałym kraju powznosić. Tym końcem wyprawił 1276 r. jednego z wodzów swoich imieniem Olesko, rozkazując mu udać się w górę rzeki Lśny, dla wyszukania dogodnego miejsca na budowanie zamku (Album Ordy). Gdy zaś Olesko miejsce to wybrał, przybył Włodzimierz z Brześcia z licznym orszakiem bojarów, a potwierdziwszy wybór miejsca, kazał, las wyciąwszy, gród nowy budować, który dla kamienistej okolicy, Kamieńcem nazwał. Dla obrony zaś jego wymurował tak zwany stołp, czyli wieżę 17 sążni wysokości a 16 obwodu mającą. Kamieniec, przeszedłszy na początku XIV pod panowanie litewskie, stał się naczelnym grodem powiatu tegoż nazwania. Z podziału państw Gedymina wszedł w obręb dzielnicy Kiejstuta i zaczął doświadczać napadów krzyżackich. Najpierwszy z nich przypadł 1375 r. pod dowództwem Teodoryka von Elsner komtura z Balgi, który wiele z tych okolic jeńców, koni i bydła zagarnął. Dalsze nastąpiły w latach 1378 i 1379, niemniej srogą klęskę zadawszy krajowi. Podczas wojny domowej Jagiełły z Kiejstutem r. 1382, Janusz ks. mazowiecki zięć Kiejstuta, korzystając z zamieszek na Litwie, zajął prócz Drohiczyna, Mielnika, Suraża i Kamieniec, pod tytułem należnego sobie jakoby wiana żony swej Danuty. Lecz niedługo cieszył się posiadaniem tej zdobyczy, gdyż Jagiełło 1383 r. po tygodniowem oblężeniu twierdzę kamieniecką odebrał; jednakże skutkiem zaszłej 1384 r. ugody, ustąpiony został Kamieniec wraz z całem ks. brzeskiem Witowdowi, który gdy znowu przeszedł do Krzyżaków i Litwę z nimi na jeżdżać zaczął, Jagiełło, podjąwszy 1389 roku wyprawę na Witowda, opanował Kamieniec i poruczył straż Zyndramowi Maszkowskiemu miecznikowi k. Po ustaleniu władzy Witowda w Litwie, został jeszcze Kamieniec na długo ważnem miejscem obronnem, gdzie nieraz Jagiełło i Witowd zjeżdżali się dla narady i dla łowów. Tu r. 1409 stawił się w początku grudnia przed królem, z którym był i Witowd, posłannik Aleksandra V z bullą, w której, donosząc o swoim prawnym wyborze na stolicę Apostolską, i o zjawieniu się dwóch anty-papieżów, wzywał króla, aby się nie wahał uznać go za głowę kościoła. Kazimierz IV w przejeździe do Litwy zatrzymywał się tu, zabawiając się polowaniem. R. 1520 powiat kamieniecki wcielony był do nowo utworzonego wojew. podlaskiego, w 1569 r. zaś oderwany stamtąd, wszedł w skład wojew. i powiatu brzeskiego. Uchwała sejmowa 1661 r. starała się ulżyć nędzy mieszkańców w takiem postanowieniu: „Miasta naszego Kamieńca Lit. desolationem mając w respekcie naszym, od podatku na lat 4, tak mieszczan jako i żydów, uwalniamy, excepto płacenia myt, ceł, takoż i czopowego.“ Kamieniec lichą jest teraz mieściną, sam tylko ów stołp niespożyty przeszło pięciowiekowym czasem, sterczy ruinami swemi nad gromadą poz omych chałup. Wewnątrz tego sędziwego pomnika zachowały się nawet ostatki schodów dębowych, Bóg wie jak dawnych; od połowy zaś wieży idą w górę stopnie w murze wyrobione; sklepienia, chociaż jak sieć podziurawione, jeszcze się jednak trzymają; pod wieżą obszerne znajdują się lochy (Baliński). Starostwo niegrodowe kamienieckie przed rokiem 1569 stanowiło jednę z nomenklatur dóbr stołowych królewskich. W 1771 r. składało się z miasta Kamieńca z zamkiem i przyległościami nad rzeką Lśną. W tymże czasie posiadał je Michał Wielhorski, kuchmistrz w. lit., głośny wówczas polityk i dyplomata, opłacając z niego kwarty złp. 9298, a hyberny złp. 6600.

Kamieniec, *K. inflancki*, po łotew. *Kamincys*, wś w pow. dyneburskim, par. ruszońskiej, z kaplicą filialną, własność Reutta, niegdyś Sielickich i Felkerzambów. Kaplica, 1766 przez Klemensa XIII zatwierdzona, stała dawniej na ogromnym głazie granitowym, który w jednej z alei ogrodowych dotąd istnieje. Por. Inflanty III, 279.

Kamieniec, wś w Kurlandyi, w okr. iłłukszciańskim, parafii dyneburskiej.

Kamieniec 1.). wś rządowa, pow. wilejski, o 61 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 23 dm., 166 mk. 2.) **K.**, zaśc., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., gm. leonp lska, o 30 w. od Dziśny, 2 dm , 20 mk. prawosł. 3.) **K.**, wś, pow. siebieski, 699 dzies. ziemi, własność Pawłowicza. 4.) **K.**-*Jaki*, wś, pow. szawelski, gm. tryska, 1 os., 3 dzies. ziemi. 5.) **K.**-*Tuczy*, folw., pow. szawelski, par. wiekszniańska, włók 7, własność Ludwiki Beniuszewiczowej.

Kamieniec, nazwa dwóch zamków na wysokiej i niedostępnej skale na gruntach wsi Odrzykonia i Korczyny w pow. krośnieńskim. Dotychczas przechowały się tylko ruiny wyższego zamku, widoczne z bardzo daleka; ze zwalisk niższego zamku niema śladu. Kto i kiedy zbudował ten gród, niewiadomo; prawdopodobnie istniał już w pierwszej dobie Polski, ponieważ w nim mieściła się kaplica, która była parafialna aż do 1631 r. a w dzisiejszym paraf. kościele w Odrzykoniu znajduje się dzwon z napisem roku 1107 (lub 1101), zapewne z zamku przeniesiony. Stupnicki mówi w Geogr. Galicyi, str. 49, że został zbudowany w połowie XII w. w miejscu, gdzie była dawniej świątynia pogańska. W czasach Kazimierza W. nazywano zamek i wieś Eremberg. W 1408 r. otrzymał Kamieniec działem Klemens z Mos-

korzewa, protoplasta Kamienieckich herbu Pilawa. W 1528 r. znalazł tu przytułek wyzuty z Węgier Jan Zapolya, a 1575 trzymał go zastawem stronnik domu habsburskiego węgrzyn Jędrzej Bolassa. Gdy dziedzice zamku Moskorzewscy przyjęli naukę Socyna, znieważyli kaplicę, którą dopiero w 1621 r. odnowił Jan Skotnicki kasztelan połaniecki, a biskup przemyski Jan Wężyk poświęcił. W czasie szwedzkich wojen za Jana Kazimierza obległ w r. 1657 Kamieniec jakiś oddział wojska Jerzego Rakoczego ks. siedmiogrodzkiego. Zrazu broniła się załoga, używając różnych fortelów wojennych a wyczerpawszy wszystkie zapasy żywności i amunicyi uszła podziemnemi chodnikami, które miały prowadzić do Krosna. Opuszczony zamek zajął i zburzył Rakoczy. Kaplicę odbudowano później i wizytacya biskupa Szembeka z r. 1721 podaje krótki jej opis. Podczas wizyty biskupa przemyskiego Wacława Sierakowskiego 1745 była ta kaplica już opuszczoną. Czy i zamek odbudowano nie można dociec. Podanie miejscowe utrzymuje, że gdy raz wszyscy mieszkańcy wymarli na morową zarazę, opuszczono zapowietrzone miejsce i wybudowano nowy, niższy zamek, ale ten niższy zamek, zwany także Kamieńcem, wybudował w r. 1543 Seweryn Bonar na Balicach i Ogrodzieńcu kasztelan biecki i umieścił tamże kaplicę, którą biskup przemyski Stanisław Tarło poświęcił. Z powodu odszczepieństwa Bonarów od kościoła rzym. kat. była kaplica dłuższy czas zaniedbaną; dopiero 1643 r. Piotr z Dąbrowicy Firlej nadał kapelanowi wyposażenie w Korczynie. Podczas wizyty biskupa Szembeka w 1722 nie można było odprawiać w niej nabożeństwa z przyczyny bardzo wielkiego zniszczenia, a biskup Wacław Sierakowski w 1745 wcale jej nie zastał. Z tego zamczyska niema dziś śladu; podanie utrzymuje, że z jego zwalisk wybudowano klasztor oo. kapucynów i wiele innych domów w Krośnie i Korczynie. Z wyższego zamku pozostała jeszcze w całości brama gotycka, wysoki ganek i nadzwyczaj grube i twarde mury, dosyć nieregularnie budowane. Przed r. 1840 miały być jeszcze całe izby z okratowanemi oknami. Na tle tych ruin jest osnuta powieść Sew. Goszczyńskiego: Król zamczyska. Okoliczny lud nazywa po małorusku zamczysko „kitczy lub skitskij zamok" tj. górny zamek. Stęczyński w dziele Okolice Galicyi podaje dwie ryciny tych ruin: od płn. str. 97 i od zachodu str. 7. Kuropatnicki w Geogr. Galicyi z r. 1786 wymienia pomiędzy godnemi widzenia rzeczami w tych szczątkach „arcygłęboką studnię ocembrowaną ciosem; kamień spuszczony długo leci nim upadku swego echo wyda." Do posiadania Kamieńca był przywiązany tytuł hrabstwa; po Moskorzewskich dzierżyli go Bonarowie, potem Firlejowie, w końcu zeszłego stulecia hr. Jabłonowscy, dzisiaj Zofia z hr. Jabłonowskich Biberstein-Starowiejska. *Mac.*

Kamieniec, wś i dom., pow. kościański. Dominium zajmuje 1136 m. magd. w glebie pszen., 131 mk.; gm. 19 gospod., 1168 m., 279 mk. kat. polaków (tylko młynarz z rodziną protestant niemiec); dwór, kościół, szkoła, gościniec, urząd sołecki, 2 wiatraki. Od r. 1882 poczta. Leży na szosie od Kościana (st. kolei żel.) 17 kil., od Grodziska (st. kolei żel. drugorzędnej) 9 kil. Par. K. (dekan. grodzis.), do której należą K. 406, Kowalew 165, Lechów 51, Ujazd 301, Ujezdzkie huby 59, Ujazdek 216, Cyków 163, Cykówek 160, Cykowskie huby 54 (zwane Rojewkami) i Karczew 469, liczy 2044 dusz. Szkoła istnieje od r. 1826. Dziedzicem obecnym Bronisław Skórzewski, w którego rodzinie K. już od r. 1804 pozostaje. Dwór w uroczem położeniu, na wyniosłości, będącej szczątkiem dawnych okopów, jak najzwyklej tak i tu szańcami szwedzkiemi zwanych. Za tem podaniem przemawia okoliczność, że K. otaczały jeszcze na początku bież. stulecia bagna i trzęsawiska, które czyniły miejscowość dla nieprzyjaciela niedostępną. Na innym kawale nierozkopanego wału w pobliżu tego zacisznego dworu rosną dęby, pewno więcej niż dwuwiekowe. Przy rozkopywaniu dawnych części wału nie znajdywano pamiątek. Dzieje milczą by tu starcia nieprzyjacielskie odbywać się miały. „Codex diplomaticus Majoris Poloniae" pod r. 1223 mówi o Gothardzie, dziedzicu K. (T. I nr. 146); pod r. 1303 o „Wojciechu ślepym", który wraz z dwoma sąsiadami sprzedaje X. Szymonowi ze Zbąszynia swą wieś K. (i Golę, dziś nieistniejącą) i przyległe (T. II nr. 868). Tenże X. Szymon, jako kustosz katedry poznańsk., r. 1319 daje katedrze K., Golę, Czaplice (również nie istniejące). (T. II nr. 1009). Kościół w K. drewniany, pod wezwaniem św. Wawrzyńca, niewiadomej fundacyi. Łukaszewicz w swej „Historyi kościołów etc." podaje, iż najdawniejszy ślad istnienia jego znalazł w „Liber beneficiorum dioecesis Posnaniensis" z r. 1510. W aktach kościelnych jednak znajduje się akt donacyjny ogrodu i karczmy (!) miejscowej dla kościoła ze strony dziedzica wsi, Wincentego Cordeboka, z r. 1431. Obecną jego budowę wzniósł w r. 1685 Demetry Reuth, dziedzic K. (ojciec X. Wojciecha R., który jako proboszcz filipinów na Śródce w Poznaniu umarł). Pomników przeszłości nie ma żadnych. Księgi kościelne sięgają r. 1612, raz przerwane z powodu morowej zarazy.

Kamieniec 1.), niem. *Kaminitz*, wieś nad jeziorem, pow. mogilnicki, 13 dm., 115 mieszk., wszyscy kat., 38 analf. Kościół kat. paraf. należy do dek. gnieźnieńskiego Św. Michała. 2.) **K.**, probostwo, 2064 mr. rozl., 8 dm., 91 mk.,

wszyscy kat., 49 analf. Poczta w Wylatowie o 7 kil., st. kolei żel. i telegr. w Mogilnie o 12 kil. 3.) **K.**, folw., pow. bydgoski, 2 dm., 51 mk., należy do dom. Strzelewa. 4.) **K.**, wieś, pow. gnieźnieński, 52 dm., 408 mk., 31 ew., 377 kat., 110 analf. Poczta w Kłecku o 7 kil., st. kolei żel. w Pobiedziskach o 23 kil., w Gnieźnie o 27 kil. 5.) **K.** lub *Kamnice*, niem. *Kamnitz*, wieś nad jeziorem naprzeciwko Kaliszan, pow. wągrowiecki, 20 dm., 186 mieszk., 68 ew., 118 kat., 53 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Budzyniu o 10 kil. 6.) **K.**, olędry, 2 dm., 24 mk., wszyscy kat., 7 analf.

Kamieniec, 1 niem. *Kamienietz*, wś i dobra, pow. toszecko-gliwicki, przy szosie pyskowicko-bytomskiej a niedaleko szosy gliwicko-tarnowskiej. Dominium, 2440 mr. rozl., ma folwarki Józefkę i Szufhejdę, prowadzi znaczny handel drzewem z kopalniami bytomskiemi. Wś ma 42 osad, 851 mr. rozl., trzy młyny wodne, kościół kat. p. w. ś. Jana Chrzciciela i szkołę. Do parafii K. należą: Lubek, Książlas i Nierada. Parafia K. dek. pyskowickiego 1869 r. miała 1437 katol., 11 ewang., 7 izr. Cały klucz kamieniecki, obejmujący dobra: K., Boniowice, Lubek, Książlas, Ziemięcice, Przechlebie, Swiętochlowice, zawiera 15,555 mr. rozl., w czem 4493 mr. włościan. Jestto całość w sobie zamknięta i ciągnie się 1 i pół mili w kierunku południka, a przeszło $^1/_3$ mili w kierunku równoleżnika. Od wschodu na całej długości graniczy z pow. bytomskim. Przez te dobra po łącznej dolince płynie z wschodu ku zachodowi rz. Drama oraz z drugiej strony woda sztolni tarnowskich, ciekąca do Kłodnicy. Gleba po większej części glejowata i tylko w pobliżu Dramy piaszczysta; tu przeważnie na podglebiu wapieniowym. Dobra K. są pagórkowate, Ziemięcice i Książlas płaskie. Najwyższy jednak w całym kluczu K. punkt leży obok folw. książleskiego, 900 st. npm., t. j. tylko o 84 st. niższy od Kotliszowic, najwyższego w pow. toszecko-gliwickim punktu. Jest w całym kluczu K. 7 młynów wodnych, cegielnia 1, 4 piece wapienne (10 takich pieców, wypalających wapno na nawóz tylko, mają włościanie). Według podania, zamek K., na praw. brzegu Dramy, 60 stóp wysokim, należał z okolicą całą do templaryuszy i przez nich był wzniesiony. W r. 1581 klucz K. excl. Ziemięcic należał do bogatej i szczodrobliwej rodziny morawskiej Kokorzów. Następni dziedzice: 1728 hr. Juliusz Verdugo, 1754 hr. Rudolf Sobek, 1763 hr. Karol Reder, po nim i do dziś hrabiowie von Strachwitz, którzy i Ziemięcice przykupili. 2), **K.**, *Kaminic* (według Knie), niem. *Kaminitz*, wś, pow. lubliniecki, o 3.25 mil od Lublińca na wschód, ma 103 osad, 3409 mr. rozl., 2 młyny i szkołę. Do K. należą osady: Drohobycz, Okrąglik, Młyny a według Knie jeszcze był tu folw. Widawa, niem. Christianenhof. 3), **K.**, niem. *Kaminietz*, os. i wysoki piec, pow. olesiński, należą do dóbr szumiradzkich. 4), **K.**, niem. *Grunau-Camenz*, 1201 r. *Kamenech*, 1216 *Istebeca*, 1430 *Grunau*, wś, pow. ząbkowicki w regencyi wrocławskiej, na praw. brz. strugi Pause, 682 st. npm., ma paraf. kościół katol., do r. 1810 opactwo cystersów. Zakon ten założył tu 1207 r. ks. Henryk Brodaty około kapliczki przez ks. Brzetysława czeskiego 1194 r. wzniesionej. Wspaniały zamek nowy ks. Albrechta, z pięknym parkiem tarasowym, wzniesiony według planu Schinkla. Wzorowe rolnictwo i fabr. maszyn. Stary zamek czeski oblegali długo husyci. W klasztorze Fryd, II o mało nie dostał się do niewoli. Dek. K. dyec. wrocławskiej miał 1869 r. 9 parafij: Baitzen, Briesnitz, K., Frankenberg, Heinrichswalde, Hemmersdorf, Meifritzdorf, Reichenau, Wartha; razem 17546 katol., 787 ewang. St. dr. żel. K., gdzie się krzyżują koleje z Lignicy do Nissy i z Wrocławia do Mittelwalde, leży o 38 kil. od Nissy, o 72 kil. od Wrocławia.

Kamieniec, ob. *Cieszyn.*

Kamieniec, niem. *Stein am Anger*, węg. *Szombathely*, ob. *Subotyca.*

Kamieniec, niem. *Finkenstein*, rycer. dobra, pow. suski, na bitym trakcie susko-dzierzgońskim, $^3/_4$ mili od m. Susza, na wzgórzu ponad błotami. Obszaru liczy mórg 3656, bud. 39, dm. 17, ew. 254. Parafia i poczta Susz, szkoła w miejscu. W tej okolicy bierze początek rz. Liwna (Liebefl.), która przy Kwidzyniu uchodzi do Wisły. *Ks. F.*

Kamieniec, wś. w pow. lęborskim ziemi pomorskiej.

Kamieniec, ob. *Kamjenc* (łuż).

Kamieniec, 1), potok podgórski, wypływa zpod góry Złotej (759 m.) w Beskidzie zachodnim na obsz. gminy Roczyn w pow. wadowickim, na granicy tegoż z pow. bielskim; wkrótce przechodzi na obszar gminny Czańca w pow. bielskim; płynie zrazu na północ, potem na półn.-zachód przez wieś Czaniec, zabierając liczne potoczki z czanieckiego lasu, pokrywającego półn. zbocze góry Palenicy (782 m.). Na zachodniej granicy wsi z Kobiernicami, wpada z pr. brz. do Soły. Długość biegu 7 kil. i pół. Źródła 700 m. npm., ujście 290 m. 2), **K.**, potok, wytryska na gruncie wsi Huciska (T. II. 202, nr. 11), w pow. przemyskim, w półn. stronie wsi, na granicy jej z Wolą rzeplińską i Łopuszką wielką, ze źródeł podleśnych, u wschodnich stóp góry Raczyny (452 m.). Płynie łączkami pomiędzy domostwami Huciska nienadowskiego, poczem przechodzi na obręb wsi Nienadowej, przerzyna tę wieś, a minąwszy gościniec nadsański, wpada z lew. brz. do Sanu w tejże wsi. Dolina potoku między-

wzgórzysta. Od zach. ciągnie się wzgórze polne z półn. na płd., kończące się nad Dubieckiem Gabińską górą (361 m.), a tworzące dział wodny między K. a Sliwnicą. Od wsch. wznosi się lesiste wzgórze, zwane Działem Jodłowskim (378 m.), Skopowskie wzgórze (443 m.), wreszcie góra od Świnick (310 m.), przez którą wiedzie gościniec z Dubiecka do Babic. Długość biegu 11 kil. Zabiera K. liczne strugi od wschodu. *Br. G.*

Kamieniec, jez., pow. siebieski, 1.45 dzies. rozl., własność rządowa. *Fr. Gl.*

Kamieniec, 1), wzgórze 311 m. wysokie, w pow. cieszanowskim, na lew. brz. Tanwi, blisko granicy rossyjskiej, w płn. kończynie Huty różanieckiej. 2) **K.**, lesista góra, 793 m. wysoka, w Ilniku, w pow. turczańskim, na praw. br. Zawadki, dopływu Stryja i na pr. br. Frolicza, dopływu Zawadki. 3), **K.**, góra lesista, wznosząca się w półn.-wsch. stronie wsi Głobikowej, w pow. pilźnieńskim; wznosi się do wys. 460 m. npm. Po półn. stronie tej góry wytryska rz. Ostra, dopływ Wisłoki. 4) **K.**, szczyt i góra, w Beskidzie wschodnim, w obr. gm. Hryniowy, w pow. kossowskim, w dziale górskim, który, odrywając się od głównego grzbietu Karpat, tworzy dział wodny górnych Czeremoszów, białego (od wsch.) i czarnego (od zach.). Wzniesienie 1525 m. npm. (szt. gen.). Ob. *Hostin* i *Ludowa*. Sz. geogr. półn. 47° 54' 20", dług. geogr. wsch. 42° 29. *Br. G.*

Kamieniecka Maziarnia, grupa domów w Jazienicy ruskiej, powiat Kamionka Strumiłowa.

Kamieniecki Lipnik, ob. *Kamionka-Lipnik*.

Kamienieckie Hołe, ob. *Kamionka wołoska*.

Kamienieckie Krzywe, ob. *Kamionka wołoska*.

Kamieniki, pust., pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wojków, odl. od Sieradza w. 27. K. wraz z przyległemi: Brąszewicami, Ciągniszem, Wojtyszkami, Żarnowem, Ciołkami, Gałkami, Pasem, Podawaczem, Wierzślakami, Lipką, Lirami, Sowiździałem, Bukowskiem, Wirami, Zurawem, Szymaszkami, Pokrzywniakiem, Karsznią, Salomonami, Trzcinką, Liszczarzem, Nartami, Budą, Orłami i Pipą ma 281 dm., mk. 3081.

Kamieniki, wś, pow. prużański, nad rzeką Białą, o 28 w. od Białowieży, o 147 od Grodna, przy b. trakcie handlowym z Brześcia do Grodna.

Kamieniówka wielka, góra i szczyt w lesistym dziale górskim Karpat wschodnich, rozłożonym między potokami Czernikiem (od wsch.), Zielenicą (od płn.) i potokiem z pod Leordy płynącym (od zach.), na obsz. gm. Zielonej, w pow. nadwórniańskim. Wzniesienie 1087 m. (szt. gen.). Szer. płn. geogr. 48° 30' 45", dług. geogr. wsch. 42°1' 30." Na płd. zach. od niej wznosi się Leorda (1257 m.), a na zachód dział górski, zwany Ardzałuczną góra (1049 m.). *Br. G.*

Kamieniowódzki potok i staw, ob. *Kamienna woda* i *Kamienny staw*.

Kamienisko, rus. *Kamenysko*, folw. i grupa domów w Kobylnicy ruskiej, w płn-zach. stronie obszaru, pow. cieszanowski. *Lu. Dz.*

Kamienista, szczyt tatrzański, ob. *Babienogi*. Wzniesienie 2128 m. (szt. gen.). Por. *Błyszcz* i *Hrubosz*.

Kamienista, wś, pow. grodzieński, na zachód od dr. żel. warsz.-petersb.

Kamienisty 1) potok łączny w obrębie gm. Tuchli, płynie z pod wzgórza Putyszczy (832 m.) na południowy zachód i po krótkim, bo 2 kil. biegu uchodzi z lew. brz. do Hołowczanki (ob.). 2), **K.**, potok górski, w obr. gm. Pasiecznej, w pow. nadworniańskim, wypływa ze źródeł leśnych; płynie na południowy zachód, po 3 kil. biegu uchodzi z lewego brz. do Buchtowca (ob.) 3), **K.**, potok górski, w Beskidzie wschodnim lesistym, wytryska z pod Rokity Serednej (1485 m.), na obsz. gm. Żabiego, w pow. kossowskim, ze źródeł leśnych. Potok płynie na płd.-zach. zrazu lasami, potem łąkami i uchodzi z lew. brz. do Ilci (ob.); ujście 849 m. Długość biegu 3 kil. *Br. G.*

Kamieniszcze, wś, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 25 w. od Oszmiany, 3 dm., 30 mk., z tego 16 praw., 14 katol. (1866).

Kamieniszki, zaśc. rząd. nad rz. Strawką, pow. trocki, 4 okr. adm., o 69 w. od Trok, 2 dm., 23 mk., z tego 17 katol., 6 żydów. Młyn wodny (1866).

Kamienitze (dokum.), struga, pow. bytowski, ob. *Kamienica*.

Kamienitzka (dokum.), ob. *Kamieniczka*.

Kamieniucha, os., pow. chełmski, gm. Staw par. Chełm.

Kamienka, lesista góra, 506 m. wys., w Czarnym lesie, w płd-zach. stronie Krzeczkowy, pow. przemyski. Wody jej wsch. stoku zabiera pot. Krzeczkowa.. *Lu. Dz.*

Kamienka, *Kamionka*, ob. *Czarna*.

Kamienka, ob. *Berezyna* i *Kamionka*.

Kamienka, stacya pocztowa w pow. ostrogożskim gubernii woroneskiej, w pobliżu stacyi kol. żel. woronesko-rostowskiej Jewdakowo.

Kamienko, jez. w dobrach Horki (własność Wołkowa), 6.10 dzies. rozl., powiat połocki.

Kamieńkowszczyzna, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 34 w. od Dzisny, 1 okr. adm.; 1 dm., 8 mk. katol. (1866).

Kamienna 1.) wś pow. kutnowski, gm. Wojszyce, par. Oporów. Liczy 12 dm., 126 mk.

ogólnej przestrzeni mr. 246, w tem ziemi ornej m. 229, łąk mr. 10, uwłaszczonych mr. 7. Według Tow. Kred. Ziems. dobra Kamienna lit. ABCD składają się z folw. Kamienna i Szczyt z wsiami t.n., rozl. wynosi m.1245; folw. K. grunta orne i ogrody m. 361, łąk m. 38, lasu m. 16, nieużytki i place m. 16, razem m. 431; budowli mur. 2, drew. 12; płodozmian 9-polowy; folw. Szczyt, grunta orne i ogrody m. 552, łąk m. 2, lasu m. 232, nieużytki i place m. 27, razem m. 813, bud. mur. 7, drewn. 24; płodozmian 10-polowy. Wieś Kamienna osad 10, z gruntem m. 7; wś Szczyt osad 21, z gruntem m. 76. 2), **K.**, al. *Kamionna*, wś i folw., pow. włocławski, gm. Chodecz, paraf. Lubień. W 1827 r. było tu 41 dm., 355 mk., obecnie 20 domów, 314 mieszk., 302 katol., 12 izr.; 1574 m. rozl., w tem 639 m. lasu, 168 m. nieużytków. Ziemi włośc. 51 m. K. dobra mają 2150 mr. obszaru, należą do nich Kretkowo i Rutkowice. W 1867 r. nabyte na licytacyi za 93,376 rs. 3), **K.**, wś i folw., pow. kaliski, gm. Błaszki, par. Iwanowice. Odl. 24 w. od Kalisza. W r. 1827 było tu 42 dm. i 157 mk. Obecnie 35 dm., 382 mk.; folw. zaś 9 dm., 124 mk. 4), **K.**, wś i folw., pow. piotrkowski, gm. Parzniewice, par. Bogdanów. W 1827 r. było tu 12 dm., 140 mk. Obecnie wś 11 dm., 144 mk.; 96 mr. obszaru; folw. zaś 1 dm., 12 mk., 647 mr. (141 ornej ziemi). 5), **K.**, wś włośc., pow. częstochowski, gm. Panki. Ma 23 dm., 126 mk., 226 mr. (95 ornej). 6). **K.**, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Wawrowice, par. Sokolnia. W r. 1827 było tu 18 dm., 175 mk. Folw. K. od Nidy w. 4. Rozległość m. 622, grunta orne i ogrody m. 538, łąk m. 24; pastwisk m. 17, zarośli m. 4, nieużytki i place m. 38; bud. mur. 2, drew. 12; płodozmian 15-polowy; wieś Kamienna osad 38, z grun. m. 176. 7). **K.**, wś, pow. konecki, gm. Bliżyn, par. Skarżysko, nad rz. Kamienną, ma 102 osad, 1997 mr. rozl., grunta piaszczyste. Do r. 1828 K. wchodziła w skład dóbr szydłowieckich (ob.), dziś rządowa. Na rzece K. pobudowano fryszerki o dwu młotach i 4 ogniskach, do których powietrza dostarczały 3 walce żelazne. Obok tego założono wyrób gwoździ, który zatrudniał przeszło 150 ludzi. Po zaprowadzeniu maszyn do wyrobu gwoździ przemysł ten nie opłacał się: 1867 r. warsztaty zamknięto, a fryszerki z przyległemi gruntami wystawiono na sprzedaż. R. 1878 zakład ten nabyty na publicznej licytacyi za 6000 rs. przez pp. Łukaszewicza, Palissę i ska. Nabywcy, rozebrawszy fryszerki, wybudowali gisernię z piecem systemu Krygiera, która to gisernia r. 1881 została w ruch puszczoną.

Kamienna, wieś nad rz. Kamionką, powiat skwirski, o 6 w. od Pawołoczy, ma 560 praw., 5 katol. mieszk.; ziemi 1074 dzies. Należy do Jankowskich. Cerkiew pod wezw. św. Michała, drewniana.

Kamienna, wś w powiecie sokólskim gub. grodz., o 36 w. od Sokółki, chat 94; kaplica katol. parafii Dąbrowa.

Kamienna, ob. *Kamionna* i *Kamienne.*

Kamienna 1.) po małorusku *Kamiana*, wieś w pow. grybowskim, 576 m. n. p. m., w okolicy górskiej, lesistej, o 6 kil. od Krynicy, ma. parafią gr. kat. z cerkwią drewnuianą, 17 dm. i szkołę ludową jednoklasową. Ludśoć 462. osób jest przeważnie obrządku gr. kat.; rzym kat. przychodzą tylko dla nabożeństwa wielkanocnego do kościoła w Grybowie. Oddalenie od Krynicy wynosi 6 kil. Gleba jest nieurodzajna, lasy szpilkowe. Większa posiadł. hr. Stadnickiego obejmuje 51 mr. roli w ogóle i 449 mr. lasu; posiadł. mniej. 789 mr. roli, 74 mr. łąk i ogr., 163 mr. pastw. i 153 mr. lasu. Graniczy na wschód z Polanami, na płn. z Binczarową, na zachód z Kotowem a na płd. z Nową wsią. 2.) **K.**, wś na płd.-wschód od Bukowska, nad potokiem Łanem, dopływem Połonki, uchodzącej z lewego brzegu do Osławy, w pow. sanockim, należy do parafii gr. kat. w Płonny i jest od urzędu poczt. w Bukowsku o 4.7 kil. oddaloną. Wieś ma 164 a obszar dworski 14, razem 178 mk. gr. katol. Grunta górskie ubogie, lasy świerkowe. Więk. posiadł. Al. Rylskiego ma 219 mr. roli, 26 mr. łąk i ogr., 15 mr. pastw. i 83 mr. lasu; posiadł. mniej. 219 mr. roli, 28 mr. łąk i 12 mr. pastw. Graniczy na płd. z Płonnem, na zachód z Wolą piotrową, na północ z Bełchówką a na wschód z Zawadką. 3.) **K.**, szczególniej *Kamienna góra*, jest nazwą bardzo wielu pagórków w powiatach: tarnowskim, niskim, kolbuszowskim i ropczyckim Galicyi zachodniej; zazwyczaj znajdują się tam kamieniołomy. Por. *Kamienna góra.* *Mac.*

Kamienna 1.) wś, pow. nadwórniański, o 22 w. od Nadwórnej, ma 823 dusz w gminie, 77 na obszarze dworskim i cerkiew grecko-katolicką. 2.) **K.**, leśniczówka koło Opaki, pow. cieszanowski.

Kamienna, niem. *Giesdorf*, w XIV wieku *Goswinsdorf* i *Goswisdorf*, wś, pow. namysłowski, ma słynną owczarnię.

Kamienna 1.) rz., wypływa w pow. koneckim jedną odnogą pod nazwą Kamionki pod Piekłem, drugą powyżej Kapturowa pod nazwą Zwierzówki, które płyną ku południowi, łączą się pod Mroczkowem na wschód Odrowąża i to jest początkiem Kamienny. Płynie dalej ku wschodowi pod Bliżynem, Bzinem, Kamienną; pod Szczepanowem wchodzi w pow. iłżecki, a przybrawszy kierunek południowo-wschodni, płynie pod Marcinkowem, Wąchockiem, Wierzbnikiem, Michałowem; za Brodami wchodzi w pow. opatowski, płynie pod Nietu-

liskami, Kunowem, Ostrowcem, Denkowom; za Ćmielowem skręca ku północy, płynie pod Rudą kościelną, za Boryą wchodzi znowu w pow. iłżecki i za Bałtowem, wziąwszy kierunek północno-wschodni, wpada pod Wolą Pawłowską z lewego brzegu do Wisły. Od Ostrowca spławna dla pojedyńczych sztuk drzewa; stoją nad nią liczne zakłady górnicze. Przy znacznym spadku ma pęd bystry, obfitość wody wielką. Wpadają do niej z prawego brzegu powyżej Bliżyna jeden, a poniżej dwa strumienie bez nazwy, pod Bzinem Łączna, powyżej Marcinkowa Kaczka, pod Michałowem Lubianka, pod wielkiemi Nietuliskami Swiślina, powyżej Ostrowca strumień od Mnichowa, pod Ćmielowem od Wojciechowic i Bidzin. Z lewego brzegu pod Bzinem strumień od Ubyszowa, pod Szczepanowem Szynkarka, pod Wierzbnikiem strumień od Lipia, pod Brodami Lubianka, poniżej Krynek dwa strumienie, pod Małachowem dużym jedeu, poniżej Kunowa od Janik, pod Denkowem płynący z leśnictwa Iłża, poniżej Bałtowa od Sienna. W Enc. Orgelbr. większej (XXIV 42) wymienione z lewego brzegu, jak się zdaje: Wężyk, Kazub, Papielowe sumy, Swinia woda, Kuźniczka i Kamelska. Długa 93 wiorst; inni liczą do 120. Jestto rzeka prawdziwie fabryczna, służy bowiem za siłę poruszającą licznych górniczych zakładów. Za ministeryum ks. Lubeckiego był projekt uspławnienia K. od Brodów do Wisły. W tym celu 1825 roku rozpoczęto roboty, przygotowano kanał od Brodów do Chmielowa i zabrano się do budowy szluz. Wypadki 1831 r. przerwały tę pracę. Po przejściu górnictwa pod zarząd banku polskiego i po obliczeniu tak kosztów wykończenia projektu jak ewentualnych jego korzyści, postanowiono tylko zużytkować wykopane już kanały do nowozakładanych hut: Starachowice, Michałów, Brody, Nietulisko, Klimkiewiczów; przysposobione do budowy szluz materyały zużyto do budowy upustów a zamiast komunikacyi wodnej pobudowano szosę fabryczną z Bzina do Zawichosta, nietylko dla fabryk lecz i dla ogółu przydatną. 2.) **K.**, rz., ob. *Łospuda.* *J. Bl.* i *A. W.*

Kamienna 1.) potok, ma źródła leśne w obr. gm. Polanicy, w pow. Dolina, na półn.-wschodnim stoku lesistym działu górskiego, ciągnącego się od doliny Oporu z płn.-zach. ku połudn.-wsch. po dolinę Sukiela, z czubkami Kluczem (927 m.), Tyrczą i Iwanoczkowem. Płynie zrazu na płn.-wschód, poczem na płd.-wsch., opływając lesiste zbocza wzgórza Iwanoczkowego (825 m.). Po 3 kil. i pół biegu wpada do Sukiela z lew. brz. 2.) **K.**, nazwa górnego biegu rzeki Rokitny (ob.), dopływu Worony. 3.) **K.**, tak nazywają także potok Jachówkę (ob.). *Br. G.*

Kamienna, góra w pow. kieleckim, koło Miedzianej, ma 1,225 stóp wysokości.

Kamienna Bałka, wś nad Bohem, powiat bałcki, gm. Bohopol, par. Krzywe Jezioro. Ma 50 dm., 610 mk., 1822 dzies. ziemi włośc., 1273 dzies. dwor. Własność admirała Zawojki.

Kamienna góra 1.) wieś, pow. stopnicki, gm. Pęczelice, par. Szczaworyż. 2.) **K.**, os. leśna, gm. i par. Iwaniska. Ma 1 dom., 5 mk., 1 mr. rozl.

Kamienna góra, pow. koniński, gm. Wysokie, miejscowość na prawym brzegu rzeki Warty, na wschód Konina, odl. od t. m. w. 14, od szosy poznańskiej w. 3.

Kamienna góra (po rusku *Kamenna* al. *Kaminna hora*) 1.) część Rudy magierowskiej, w płd. stronie obszaru, niedaleko granicy Magierowa, pow. Rawa ruska. 2.) **K.-g.**, część Rudy monasterskiej, pow. Rawa ruska, w płd. wsch. stronie obszaru. Urodził się tu 1809 r. Łucyan Siemieński. 3.) **K.**, rus. *Kamenna hora*, huta wapienna w Kamionce Strumiłłowej. 4.) **K.**, wś, pow. podhajecki, 128 mk. 5.) **K.**, przys. Zawałowa. *Lu. Dz.*

Kamienna gòra 1.) os., pow. kartuski, w nowszych spisach urzędowych niewymieniana, a na mapie wojennej umieszczona w pobliżu Kobusowa. 2.) **K.**-góra, wś, pow. chojnicki, ob. *Kamionka taniecka.* *Kś. F.*

Kamienna góra 1.) Na wschód od gościńca wiodącego z Podhorzec do Brodów, od wsi Jasionowa (pow. brodzki) począwszy, między drogą wiodącą z tego gościńca do Podkamienia (od płn.), a doliną potoku Wolicy czyli Grabarki (ob. *Seret*), ciągnie się lesiste pasmo wzgórzy, w którem wznoszą się Kamienna góra na obszarze gminy Ponikwy wielkiej i Wysoki Kamień (444 m.). Wzniesienie Kamiennej góry 432 m. (szt. gen.). Góra ta dostarcza materyału do gościńca. Na wstępie do lasu, który całą tę górę pokrywa, widać margiel kredowy, jako pokład warstw mioceńicznych. Drożynę wiodącą na górę pokrywają wapienie litotamniowe. Na szczycie góry łomy kamieni. Najniższą warstwę łomu tworzy przeszło metr gruby, zielonawy, dosyć miękki i rozsypujący się, drobnoziarnisty piaskowiec; na nim leży twardy, szary wapień, obfity w skamieliny, licho zachowane i trudne do oznaczenia. Dalsze warstwy tworzy białawy, lub zielonawy drobno-ziarnisty piasek i piaskowiec, również tensam wapień na przemiany idący. Miejscami piasek żółty. Skamielizny są Ervillia podolica Eichw., Mactra podolica Eichw., Cardium obsoletum Eichw. Sz. geogr. płn. 49°57', dług. geogr. wsch. 42° 47' 20" (Ferro). 2.) **K.**, góra i szczyt w Gołogórach (ob.), zwana powszechnie Łysą, albo Romanowską górą, wznosi się w południowo-

wschodniej stronie wsi Romanowa, w powiecie bobreckim. Wznosi się 435 m. (szt. gen.), 438 m. szczyt wyższy, 434 m. szczyt niższy. Opis ob. artykuł „Gołogóry" t. II, str. 676. 3.) **K.**, wznosi się na granicy gminy Czernielowa i Bajkowiec, w pow. tarnopolskim, między Hnizdeczną (od zach.) a Gnieczną (od wsch.). Znajdują się w niej pokłady półwapienia muszlowego. Wzniesienie 340 m. Ob. Hnizdeczna, tom II, 83. 4.) **K.**, 341 m. wys., w płn. zach. stronie Brusna starego, pow. cieszanowski, w lesie zwanym „las na Piaskach", należącym do Brusna starego i nowego. 5.) **K.**, 369 m. wys., we wsch. stronie Starzysk w powiecie jaworowskim, w rewirze Starzyska. 6.) **K.**, bezleśna, 258 m. wys., w płd.-zach. stronie Kamionki Strumiłłowej. 7.) **K.**, lesista, w płn. stronie lasu Krzywy potok, we wsch. stronie wsi Bykowa, w pow. turczańskim. Szczyt jej wznosi się do 839 m. Wody jej płyną na płd. do Zawadki. Płn. część opada ku dolinie Bachnowatki, dopływu Zawadki. 8.) **K.**, 404 m. wys., w płn. stronie lasu polańskiego, we wsi Skwarzawie nowej, w pow. żółkiewskim. *Lu. Dz.*

Kamienna górka, grupa domów w płd. stronie Birczy, pow. dobromilski.

Kamienna horka al. *Kamianohorka,* wieś, pow. winnicki, gm. Pików, par. katol. Janów, 322 mk., 62 dm., 237 dzies. ziemi włośc. Należy do klucza uładowieckiego hr. Alfreda Potockiego. *Dr. M.*

Kamienna Hrebla, wś, prawie przedmieście m. Skwiry, nad rz. Skwirą poniżej miasta, ma 511 mk., w tem 6 kat., 11 izr. Cerkiew z r. 1767 ma 43 dzies. gruntu. Dobra K., własność Esterhazych, do r. 1814 część starostwa skwirskiego, mają 3161 dzies. ziemi z wsiami Taborowem i Zołotuchą.

Kamienna Krynica, wś, pow. bałcki, gm. Trojany, par. Hanołowiewskie. Ma 360 mk., 2800 dzies. ziemi włośc., 2470 dworskiej. Należała do Koniecpolskich i Potockich. Marya z Potockich Strogonowa sprzedała ją zarządowi dóbr państwa. *Dr. M.*

Kamienna Woda, także *Kamieniowódzki potok,* niem. *Steinbach,* węg. *Köpatak,* potok tatrzański w hr. spiskiem (Węgry). Wypływa z pod Łomnicy (2634 m.) z parowu zasutego śniegiem zlodowaciałym powyżej Lejowego stawu (Trichtersee, 1840 m.); stąd w kierunku południ.-wsch. sączy się pomiędzy kamieniami górska struga do Kamiennego stawu (Steinbachsee, 1750 m.), podąża głębokim parowem już to w kierunku wschodnim, już też południowo-wschodnim, przez obszary Łomnicy, potem Małego Sławkowa, a wreszcie znowu Łomnicy i przepłynąwszy wieś W. Łomnicę, uchodzi z lew. brz. do Popradu. Wody potoku tego są burzliwe i rwiące, a śród deszczów nagle K. wzbiera i wylewa, wyrządzając znaczne szkody. W czasie pobytu Wahlenberga w tych stronach potok ten 24 sierpnia 1813 podczas ówczesnej powodzi poździerał ziemię leśną powyżej koszarów łomnickich, zniósł grunt, na którym takowe stały, wraz z zabudowaniami, a we wsi Łomnicy zburzył 30 domów (Wahlenberg CXIII). Od Kamiennego Stawu po dolną granicę lasów, długość potoku czyni 6000 m., a od tej granicy po ujście 8250 m., przeto długość potoku od Kamiennego stawu po ujście czyni przeszło 14 kil. Potok Kamienny zabiera liczne wody, a przedewszystkiem z lewego brzegu na dolnej granicy leśnej potok bezimienny, który niemal 2000 m. powyżej rozdziela się na dwa ramiona, których północne zowie się Leitbach i płynie z pod Rakuzańskiego szczytu (2040 m. szt. gen.), a południowe płynie od wsch. bez imienia. Z prawego brzegu zabiera Szeroką Wodę (Breit-Wasser) i Hotterwasser. Potoki Leitbach i drugi bezimienny doń wpadający obejmują tak zwane Triftleiten. Jest to lesisty wschodni stok Kieżmarskiego szczytu. Na nim cztery polanki. Północny brzeg czwartej północnej polanki 1576 m. Polanka dalej na wschód, bliżej potoku Leitbach, 1304 m. Przeszło 10 m. od stawu Kamiennego, wzniesienie wody K. p. czyni 1741 m., ujście zaś 630 m. Doliną tego potoku od Kamiennego stawu przez Grań łomnicką, czyli zimnowódzką (ob.) dawniejszymi czasy udawano się na Łomnicę. Droga ta potrzebowała dawniej dwóch dni czasu, gdyż przy Kamiennym stawie musiano nocować. Dziś udają się na Łomnicę ze Szmeksu w przeciągu jednego dnia. Niektórzy piszący o Tatrach zowią dolinę Kamiennej W. dolinką Lejkową. Nazwa ta u ludu nieznana. *Br. G.*

Kamienna Wola 1.) wś rząd., pow. konecki, gm. i par. Miedzierza; odl. 21 w. od Końskich. W 1827 r. było tu 27 dm., 210 mk.; obecnie 58 dm., 282 mk., 365 mr. ziemi włośc. i 16 mr. rządowej. 2.) **K.**-wola, wś, powiat opoczyński, gm. Służno, par. Petrykozy; odl. 10 w. od Opoczna przy drodze bitej. W 1827 r. było tu 14 dm. i 116 mk.; obecnie 21 dm., 185 mk., 538 mr. ziemi włośc. i 5 mr. dwor. Należy tu osada młynarska mająca 7 mr. ziemi. Tu bierze początek rz. Brzuśnia. 3.) **K.**-wola, wś, pow. opoczyński, gm. Ossa, parafia Odrzywół; odl. 27 w. od Opoczna. W 1827 r. było tu 17 dm., 147 mk.; obecnie 26 dm., 211 mk. Folw. Kamienna Wola (z wsią t. n., kolonią Smug Szumlański i nomenklaturą młyn Korczak) rozl. m. 540; grunta orne i ogrody mr. 367, łąk mr. 15, pastwisk mr. 8, lasu mr. 137, nieużytki i place mr. 13. Budowli drewn. 12; młyn Korczak w r. 1868 od dóbr tych odłączony został. Wieś Kamienna Wola

osad 17, z gruntem mr. 442. 4.) **K.**-wola, ob. *Kamienno-Wola.*

Kamienne, wś, pow. rówieński, o 90 w. od Równego, nad Słuczą; ma kaplicę katolicką parafii Bereźne. K., znane już na początku XVI w. jako posiadłość Babińskich, długo utrzymywało się w ich rodzie, bo aż do połowy zeszłego stulecia. W 1769 r. jest już własnością Antoniego Jana Nepomucena ks. Czetwertyńskiego, który się pisze „na Kamiennym Januszgrodzie". i d. 3 czerwca tegoż roku zapis czyni do cerkwi tutejszej, obowiązując się płacić do niej rocznie po zł. 50, co dotąd przetrwało. Córka tego księcia, Zofia-Emilia-Paulina, wyszła za Franciszka Starzyńskiego; miał on kilku synów, był ostatnim kasztelanem bracławskim po Grocholskim, człek zacny, najczynniejszy może z Czetwertyńskich w żywocie publicznym ale i wielki dziwak zarazem. Umarł w późnej starości, bo dopiero w r. 1830 w Warszawie. Dużo ciekawych o nim szczegółów znajdujemy w artykule Bartoszewicza w „Encyklopedyi" (tom VI, str. 548). Klucz K. składa się z Kamiennego, Jasnej Góry, Sieliszcza, Wiry i Aleksijówki. Wś K. ma ludności 423 obojga płci. Między tą wsią a Strzelskiem dotychczas widzieć można kopce usypane za Zygmunta Augusta, a odgraniczające Litwę od dzierżaw Korony.

Kamienne, wieś, pow. sanocki, ma 26 dm., 168 mk., między temi 150 rusinów. Obszar dworski posiada 219 m. roli, 26 m. łąk, 15 m. pastw. i 83 m. lasu; włościanie 219 m. roli, 28 m. łąk i 12 m. pastw. Wieś górska, grunta owsiane. Najniższe położenie 438 m. npm., najwyższe wzniesienie na szczycie góry zwanej „Kąty za dziadami" 664 m. npm. Tak ten szczyt, jak drugi zwany „wyrch Dziady" a 647 m. npm. wysoki, są punktami triangulacyjnemi. Jest tutaj cerkiew filialna do parochii w Płonnej, drewniana, pod wezw. Wniebowstąpienia. Polacy należą do parafii w Bukowsku. K. podlega jurysdykcyi star. w Sanoku, sądu pow. w Bukowsku. Właścicielem jest Piotr Jasiński włościanin. *W. J. W.*

Kamienne, jezioro w pow. suwalskim, na północ od os. Filipów. Ciągnie się długiem wązkiem (1/3 wiorsty) korytem na długości 2 i pół w. w kierunku od południa ku płn.-zach. i łączy się z jez. Rospuda. Głębokość jego wynosi do 144 stóp, obszar mylnie zapewne podaje L. W. (kalend. Obserw. Warsz. 1861 r) na 30 mr. *B. Ch.*

Kamienne-brody, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Mokowo, odl. o 19 w. od Lipna, mają 11 dm., 87 mk., 360 mr. gruntu. Folw. Kamienne brody, rozl. m. 218, grunta orne i ogrody m. 130, łąk m. 23, pastw. m. 5, lasu m. 56, nieużytki i płace m. 4, bud. drew. 5, płodozmian 6-polowy, pokłady torfu. Wieś Kamienne Brody osad 22, z gruntem m. 127.

Kamienne-brody, ob. *Brody* i *Kamienny Bród.*

Kamienne horbki, szczyt, ob. *Hoczewka.*

Kamienne Mléko, piarżysta dolinka w paśmie Pienin (ob.), zawarta między Ligarkami a Przypieckami, uwagi godna z powodu licznych dziur czyli grot, obfitujących w stalaktyty, które górale pienińscy kamiennem mlekiem zowią. Stąd nazwa tej dolinki „do Kamiennego Mléka". *Br. G.*

Kamiennik, ob. *Czerwin.*

Kamiennik, ob. *Kotuń.*

Kamiennik, niem. *Caminchen*, wieś, pow. czarnkowski.

Kamiennogóra, wioska na Polesiu wołyńskiem, o milę od Aleksandryi, w rowieńskiem. Katarzyna Zamoyska 1642 r. skarży się na księcia Czartoryskiego, że on pustoszy Kamiennogórę do Chocinia należącą i wycina na niej lasy. Wydobywanie zatem kamienia trzeci wiek już tu trwa, a pokłady wapienia muszlowego są jeszcze nieprzebrane. Włościan osadzono dopiero przy końcu zeszłego stulecia, których liczy się teraz 141 obojga płci. Szlachta też ma chaty. Wioska należy do księcia Lubomirskiego (1860). *T. S.*

Kamienno-Hubin, parafia katolicka dekanatu lepelskiego, dusz 1211. Kościół św. Kazimierza W., zbudowany 1714 r. kosztem Jana Pakosza. Kaplice: Ichwińska, Susza i oratoryum Orzechowo. Por. *Kamień*, pow. lepelski.

Kamiennowata, duża wieś rządowa, pow. bałcki, nad rz. Jałańcem, o kilka wiorst od m. Sawrania, do którego gminy i parafii katol. należy. Ma 1700 mk., 3003 dzies. ziemi. Cerkiew p. w. ś. Krzyża ma 1687 parafian i 79 dzies. ziemi. Własność dawniej Rzewuskich.

Kamienno Wola, wieś, pow. lubartowski, gm. Luszawa, par. Czemierniki. W 1827 r. było tu 20 dm., 145 mk.

Kamienny, młyn, zwany też „Młyn w Kamiennym", pow. kałuski, w Zawadce.

Kamienny 1.), potok górski, w obr. gminy Korbielowa, w pow. żywieckim, wypływa w lesie Buczynką zwanym, na północnym zboczu góry Pilska (1577 m.) w Beskidzie zachodnim; płynie na płn. wschód debrami leśnemi i we wsi Korbielowie uchodzi z lew. brz. do Glinnego potoku (ob. T. II, str. 589, nr. 1). Długość biegu 5 kil. niespełna. 2.) **K.**, potok, nastaje w obr. gm. Kąkolówki, w pow. rzeszowskim, płynie laskiem a potem łączkami, i we wsi Kąkolówce uchodzi z pr. brz. do Strugu. Długość biegu 3 kil. przeszło. Kierunek biegu płn.-zach. 3.) **K.**, potok leśny w obr. gminy Bołochowa, w pow. kałuskim, wypływa w lesie Kamiennym, płynie na płd.-wschód i po 3 kil. biegu uchodzi z lew. brz. do Bołochówki. 4.) **K.**, prawy dopływ Bołochówki (ob.), wy-

pływa z pod wzgórza Majdana (381 m.) licznymi strugami, na granicy gm. Zawadki i Kropiwnika, w pow. kałuskim. Płynie na wschód, tworząc powyższą granicę, u płn. stóp Szynkarskiej (368 m.), a u zach. stóp Kropiwnika (336 m.) zwraca się na płn., płynąc obszarem Zawadki, wschodnim brzegiem lasu majdańskiego. Przerznąwszy drożynę wiodącą z Kropiwnika do Zawadki, przepływa Kamienny staw, poniżej którego porusza młyn i zmienia kierunek swój na wschód, poczem na północ a we wsi Wierzchni znowu na wschód i trzema ramionami uchodzi do Bołochówki z pr. brz. Długość biegu bardzo krętego 13 kil. Połączenie się strug źródlanych 350 m.; miejsce przecięcia się poto ku z drożyną Kropiwnik — Zawadka 311 m.; ujście 300 m. Z lasu majdańskiego zabiera kilka strug leśnych. 5.) **K.**, potok, powstaje w obr. gm. Dołhołuki, w pow. stryjskim, zpod działu wodnego Kłodnicy i Stynawki, ciągnącego się od płn.-zach. ku płd. wsch.; w lesie z kilku strug. Płynie na płn.-wschód, z początku łączkami śródleśnemi, zwartemi od płn. wzgórzem Łanami (468 m.), a od płd. Łukaczowem, potem otwartemi łąkami podąża do Szypilskiego potoku, dopływu Selanki. Długość biegu 6 kil. 6.) **K.**, potok leśny, ma źródła swe w obr. gm. Krechowic, w pow. dolińskim, w tak zwanym Kameralnym lesie, płynie lasem zrazu na płn., poczem na wschód i pod Czarnym lasem wpada z lew. brz. do pot. Głębokiej (ob. T. II, 598, nr. 2). Długość biegu 8 kil. Ujście jego leży na obsz. gminy Zawadki. 7.) **K.**, potok, powstaje w obr. gm. Koziny, w pow. stanisławowskim; wkrótce przechodzi na granicę tej gminy z Jezupolem, wzdłuż której dosyć głębokim wądołem podąża do Dniestru. Wpada doń z pr. brz. po 6 kil. biegu. *Br. G.*

Kamienny, część lasu Kameralnego na wschod. krańcu Turzy wielkiej i zachod. krańcu Bołochowa, pow. doliniański.

Kamienny-W., szczyt, ob. *Hale-Wiaterne.*

Kamienny Brod, folwark w pow. ihumeńskim, w okolicach miasteczek Puchowicz i Błonia, o małą milę od stacyi Maryi-Góra libawsko-romneńskiej drogi żel., w 4 okr. policyjnym puchowickim; od r. 1833 własność Ossowskich, ma obszaru 16 włók 5 mr., w glebie niezłej. *Al. Jel.*

Kamienny bród, osada, pow. nowogradwołyński, gm. Hulsk (ob.), należy do dóbr tegoż nazwiska, własność z Tyszkiewiczów ks. Jabłonowskiej. Jest tam większa fabryka porcelanowa, działająca parą. *L. R.*

Kamienny-bród, wieś, pow. żytomierski, nad rzeką Trościanicą, która tworzy tu dwa duże stawy. Nad rzeką labradoryt się spotyka, acz dosyć rzadko. Gnejs i granit czerwony.

Kamienny Bród, wś, pow. radomyski, o 20 w. od Radomyśla na zachód, nazwana od tego, że rz. Bystryjówka w tej wsi płynie śród dużych skał, w innych punktach jej biegu nigdzie skał niema. Około połowy zeszłego wieku K.-B. należał do podczaszego Jana Borejki, od 1770 r. do zięcia jego Jana Michałowskiego, chorążego wendeńskiego; od 1782 do tegoż dzieci: syna także Jana i córki zamężnej Łotockiej. Później część Michałowskiego objęli prawem zastawu: Jan Stankiewicz, Fisz i Prokopowicz. R. 1849 część Fisza i Stankiewicza, 247 dusz i 1576 dzies. ziemi, kupili Włodzimierz i Bartłomiej bracia Siwiccy; część Prokopowicza, 20 dusz i 105 dzies., kupił Zenon Dzierzkowski, a część Łotockiej, 50 dusz, 341 dzies., odziedziczyła jej krewna Koronata Michałowska. R. 1783 było tu 385 mk., roku 1863 mk. 723. Cerkiew drewniana św. Michała, wzniesiona 1782 r. „dokoła starej cerkwi." Ziemi cerkiewnej 37 dzies. Jest tu fabryka wyrobów z labradorytu. Analizę labradorytu z K. ogłosił Seget w t. VII Bullet. scient. de l'Acad. de St. Petersbourg i Feofiłaktów w „Jestestwiennoj istorii gubernij kiewskaho uczebnaho okruga," Kijów, 1851.

Kamienny Bród, wieś nad Zgniłym Tykiczem, pow. zwinogródzki, par. Łysianka, o 8 w. od Łysianki, ma 1241 mk., brzegi rzeki skaliste. Część wsi na brzegu lewym zowie się Frantówką. Cerkiew Wniebowzięcia N. P. M., około 1750 r. nowowzniesiona, drewniana; ziemi posiada 48 dzies. Do tej parafii należą też wsie Redkoduby i Pohyblak. K. B. należy do dóbr Państwa, dawniej do Branickich.

Kamienny Bród, wś, pow. bałcki, nad rz. Sinicą, w płn.-zachod. części tegoż powiatu, ma 90 dm., 663 mk., 1284 dzies. ziemi włośc., 1879 dzies. dworskiej. Par. katol. Hołowaniewskie, gm. Daniłowa Bałka. Własność dawniej Koniecpolskich i Potockich; w ostatnich czasach Marya z Potockich Strogonowa sprzedała ją departamentowi dóbr państwa. *Dr. M.*

Kamiennybród, niem. *Steinfurth*, wś, pow. inowrocławski, 22 dm., 175 mk., wszyscy ew., 59 analf. Poczta najbliższa w Witkowie, stacya kolei żel. w Mogilnie.

Kamienny horodek, dziś osada (sieło) Kamiennoje, znajduje się w gubernii charkowskiej; leży na prawym brzegu rzeki Psioła, powyżej miasta Hadziacza (gubernii półtawskiej). Należał dawniej do Putywla; w r. 1658 Kamienny gródek zdobyty i spustoszony został przez hetmana kozaków Wyhowskiego.

Kamienny-łoh, wś włośc., zaśc., dwa folw., pow. wileński, 5 okr. adm., o 35 w. od Wilna, o 14 od Oszmiany, 16 dm., 178 mk., z tego 16 prawosł., 153 katol., 9 izrael. (1866). Była to druga za Rukojniami st. poczt. przy b. trakcie Wilno-Mińsk, nad rz. Słomianką. Byłe dobra stołu biskupiego wileńskiego. Biskup

wil. Waleryan Protasewicz darował K. 1578 z Miednikami i in. jezuitom wileńskim. Często tu Piotr Skarga przebywał. Komisya rozdawnicza dała K. Michałowi Karędze stście okołowskiemu. R. 1794 część K.-Ł. do Hryniewskich należała.

Kamienny-Łoh, wieś w pow. mińskim, nad rzeką Wiaczą, przy drodze wiodącej ze wsi Papierni do Byczków; ma osad 4; gleba kamienista.

Kamienny most, dwie osady, pow. piotrkowski, gm. i par. Gorzkowice, 3 dm., 29 mk., 54 mr. rozl.

Kamienny most, niem. *Steinbrück,* folw. do Ostrowitego, pow. lubawski, bud. 3, dom 1, kat. 1, ew. 9. Parafia i szkoła Ostrowite, poczta Biskupiec. *Ks. F.*

Kamienny Mostek (dokum.), ob. *Kamostek.*

Kamienny-Smug, rum., pow. lipnowski, gm. i par. Nowogród, odl. o 26 w. od Lipna, ma 6 dm., 36 mk., 243 mr. gruntu.

Kamienny staw, niekiedy *Kamieniowódzkim* zwany, niem. *Steinbachsee,* węg. *Köpatakitó,* staw tatrzański, w dolinie Kamiennej wody (ob.), na Spiżu. Legł on na płd.-wschód od Łomnicy, a na płn.-wschód od Grani łomnickiej, czyli zimnowódzkiej, którą także niektórzy piszący o Tatrach zwą Granią Kamieniowódzką. Staw ten rozlewa się w dość niskich brzegach, ma dno płaskie, płytkie, kamieniami napełnione. Staw ten mieszają niektórzy piszący o Tatrach z drugim stawem Lejkowym (ob.) zwanym, nieco na płn. zachód od niego położonym. Wzniesienie jego 1799 m. (Fuchs), 1750 m. (szt. gen.); 1724 m. (Korzistka); 1756 m. (Blasius). Jest on 250 kroków długi a 120 szeroki. Na środku stawu znajduje się skała, do której w r. 1750 rektor Bucholz z Kieżmarku, będąc jeszcze chłopcem, miał przez staw dopłynąć. Na płn. zachód wznosi się nad nim Łomnica, od niej nieco na płn.-wschód Kieżmarski szczyt; między niemi głębokie zacięcie Gabel zwane, a od szczytu Kieżmarskiego na wschód mamy Hundsdorfer Spitze. Wprost na płn. od stawu wznosi się Rakuzański szczyt. Od stawu śliczny widok na Spiż. Barwa wód jego jest czerwonawo-błękitna; dla tego też górale zakopiańscy zowią go Czerwonym stawem. Własność Egidego Berzeviczy'ego. Idący na szczyt Łomnicki tutaj dawniej nocowali (ob. Kamienna Woda). *Br. G.*

Kamienny staw we wsch. stronie Zawadki, pow. kałuski, utworzony przez pot. Kamienny, dopływ Bołochówki, płynący od płd. na płn.

Kamienny-Ugoł, zaścianek w pow. mińskim, o wiorst prawie 12 od miasteczka Kojdanowa, w stronie płn., nieopodal dawnego traktu pocztowego mińsko nowogródzkiego, w miejscowości wzgórkowatej, bezwodnej położony; niegdyś własność radziwiłłowska jak i cała Kojdanowszczyzna, szlachtą zaściankową zasiedlana, od r. 1856 należy do Dobkiewiczów, ma osad 3 i wraz z bliskiemi zaściankami Łukasze, Kute i Downary zajmuje obszaru prawie 70 włók litewskich. *Al. Jel.*

Kamienobród (po rusku Kamenobrid albo Kaminobród), wieś w pow. gródeckim, 7 kil. na płn. od sądu powiatowego w Gródku. Na płn. leży Dobrostan, na wschód Wielkopole i Czuniów, na płd. Drozdowice, na zachód Rzeczyczany. Wzdłuż granicy płd. wsch. płynie Wereszyca od płn. wsch. na płd. zach., we wsi łączy się z potokiem płynącym od płn. zach. na płd. wschód i tworzącym na płn. wsch. staw białogórski; płd. wsch. kończyna wsi przypiera do stawu drozdowickiego, to jest płn. części stawu gródeckiego. Nad Wereszycą, jej dopływem i stawem drozdowickim leży podmokła nizina (279 m.). Zach. część obszaru wznosi się trochę wyżej, do 289 m. na płd. a do 303 na płn. W stronie płn. zach. leży też osada niemiecka Weissenberg, należącą do Kamienobrodu. Zabudowania K. leżą w dolinie dopływu Wereszycy. Przez wieś idzie kolej Karola Ludwika. Wchodzi ona tu z Drozdowic od płd., idzie na płn., skręca na płn. wschód a potem na wschód i wchodzi do Czuniowa. W K. jest stacya kolejowa o 27 kil. ode Lwowa, między Gródkiem a Mszaną. Własność większa (Kaliksta księcia Ponińskiego) ma roli ornej 16, łąk i ogr. 63, pastw. 92; własn. mniejsza roli ornej 1352, łąk i ogr. 204, pastw. 169 mr. Wedle spisu z r. 1880 było w Kamienobrodzie 606 mk. w gminie a 31 na obsz. dwor., zaś 380 w Weissenbergu. Przeważna część mieszkańców jest obrządku grecko-kat. Par. gr. kat. w Dobrostanach, rzym. kat. w Weissenbergu. We wsi jest cerkiew. Wieś K. należała dawniej do dóbr koronnych i pozostawała wraz z Czuniowem jako dzierżawa w posiadaniu Izabelii z Humnickich Małachowskiej, kanclerzowej w. kor., za przywilejem z 14 października 1757 r. Prowent z Kamienobrodu wynosił 3767 złp. 5 gr., zaś z Czuniowa 558 złp. Obie wsie zajęto r. 1785, przydzielono do Gródka i sprzedano r. 1832. Nabyła je wraz z innemi wsiami (Drozdowice, Dobrostan, Wola dobrostańska, osady Burgthal i Weissenberg) Helena ks. Ponińska za 170.115 zł. m. k. W roku 1456 był tu tenutaryuszem Piotr Dzik de Wyewecz (ob. Akta arcybisk. lwow. Bibl. Ossolińs. t. III, 1863, str. 9). Kaź. Jagiellończyk pozwala Grzegorzowi z Sanoka, arcyb. lwows., wykupić wsie Kamienobród, Czuniów i Zurzyce z rąk tych, którzy je od króla w zastawie trzymali (ob. Akta grodz. i ziem. t. II, str. 154). *Lu. Dz.*

Kamienogóra, niem. *Landeshut,* mylnie *Landshut,* m. pow. na Szląsku pruskim, okr. reg. liguicki, u zbiegu rzek Zieder i Bober, o

11 mil od Wrocławia, ma 5673 mieszk., szkołę realną pierwszego rzędu, przędzalnię lnianą, handel płótna i tkanin półwełnianych, piękny cmentarz. R. 1760 pod K. bitwa, miasto zrabowane. Powiat leży w górach, zajmuje mil 7 kwadr., 45777 mk., po połowie katol. i ew. Położenie wysokie, klimat ostry, zimny. Góry lesiste, doliny i łąki piękne. Produkuje węgiel kamienny, miedź, wapno, szkło, siarkę, kwas siarczany. Kwitnie też tkactwo. Główne miasta w pow.: Liebau, Schoemberg, Rohnau, Grüssau. *F. S.*

Kamienohorka, wś, pow. lipowiecki, par. rz. kat. Iliińce, prawosław. Kitajgród, ma 71 dm., 373 mk., należy do Wołodkowicza. Ob. *Kopijówka.*

Kamienohorka, wś, pow. winnicki, ob, *Kamiennahorka.*

Kamienopól (po rusku Kamenopil), wś w pow. lwowskim, 9 kil. na płn. wschód ode Lwowa, 7 kil. na płn. od sądu powiatowego i urzędu pocztowego w Winnikaah. Na płn. zach. leżą Sroki, na płn. Prusy, na wschód Pikułowice i Mikłaszów, na płd. Podborce, na płd.-zach. Lesienice. Wody zabiera Pełtew, płynąca na małej przestrzeni przez płn. obszar wsi. Nad Pełtwią, na płn. granicy, leży podmokła nizina (239 m.), na płd. od niej zabudowania wiejskie, a na płd. od nich wznosi się wyniosłość ze szczytem Kamienopól (292 m.) na płd. granicy wsi. Na wschód od tej wyniosłości i na zach., nad dopływami Pełtwi, leżą także podmokłe niziny, przez które przebiega kolej brodzka. Własność większa (Ubysza) ma roli. or. 399, łąk i ogr. 277, pastw. 20, lasu 55 mr.; włas. mniej. roli, or. 297, łąk i ogr. 238, pastw. 99 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 290 mk, w gminie, 89 na obsz. dwor. Obrządku przeważnie rzym. kat. Par. rzym. kat. w Prusach, gr. kat. w Podborcach. Wieś K. należała dawniej do dóbr koronnych i pozostawała wraz z Podborcami jako dzierżawa w posiadaniu Józefa de Miączyn Miączyńskiego, wojewodzica czerniehowskiego i żony Katarzyny z Potockich za konsensem na cesyę z 10 grudnia 1752 r. Piotrowi Miączyńskiemu udzielonym, cesyą z r. 1755 i przyw. na jus commun. z 13 sierpnia 1757 r. Prow. z Kamienopola 2157 złp., z Podborca 1794 złp. Wedle kontraktu z roku 1776 nabyli te wsie wraz z Rokitnem dożywotnicy Józef i Katarzyna za cenę 28,600 złr. Poszukiwania archeologiczne czynił przed kilkunastu laty w Kamienopolu Antoni Schneider a mianowicie w lasku „Dębina". Na wzgórzu tem wznoszą się symetrycznie usypane i dosyć dobrze w zaokrągleniu zachowane mogiłki, mające od 30 do 53 m. objętości u poziomu a wznoszące się nad poziom metr do półtora m. Mugiłek takich naliczył Schneider 68. Przy rozkopywaniu niektórych mogiłek trafiono na szkielety. W jednej mianowicie znaleziono szkielet kobiéty, pochowanej w skrzyni dębowej, w postawie napółsiedzącej. Skrzynia ta była podługowata, zbita 4 gwoździmi żelaznemi, o wiele krótsza od szkieletu. Twarz szkieletu zwrócona była ku letniemu wschodowi słońca. Na palcu u prawej ręki był pierścień bronzowy. W innej mogile znaleziono kości spalone, a przy głowie po lewej stronie okruchy ozdób żelaznych: bransoletki, naszyjniki i innych, trudnych do rozpoznania. Tok, na którym leżały kości, był piaskiem wysypany i na kilka centimetr. przepalony. Dokoła kości leżały węgle. Znaleziono tu także kamienny toporek. *Lu. Dz.*

Kamienowa wólka, wś i folw., pow. siedlecki, gm. Królowa Niwa, par. Zbuczyn, o 12 w. od Łukowa W 1827 było tu 13 dm., 71 mk., obecnie 9 dm., 106 mk. Folwark Kamienowa Wólka, rozl. m. 321; grunta orne i ogrody m. 213, łąk m. 32, lasu m. 70; nieużytki i place m, 6; bud. drewn. 12 Wieś Kamienowa Wólka, osad 8, z gruntem m. 131. W r. 1870 sprzedano częściowym nabywcom osadę Popas, z gruntem m. 41. *A. Pal.*

Kamienowata, wś, powiat bałcki, ob. *Kamiennowata.*

Kamienowatka, wś, pow. zwinogródzki, par. Zwinogródka, okr. pol. Szpoła, o 10 w. na zachód od Szpoły, u źródeł strugi bez nazwy, która we wsi Ustimówce do Szpołki wpada. Należy od r. 1845 do Lucenków. Ziemi we wsi K. wraz z Ruszkówką jest 1561 dzies. Mieszk. 269. Cerkiew z r. 1857 ma 35 dzies. gruntu · Do parafii K. należy wś Uścimówka. *Dr. T. Hr.*

Kamienowizna, *Kamionowizna*, wś kurpiowska. pow. ostrołęcki, gm. Dylewo, paraf. ostrołęcka, w odl. 6 w. od zarządu gminnego w Starém Dylewie. Nie znajdujemy tej wsi ani w spisie wsi czynszowych puszczy myszenieckiej w przywileju Aug. III, ani w lustracyi star. ostrołęckiego z 1765 r. Prawdopodobnie powstała w połowie XVIII w.; w 1789, za lustracyi Ostrołęki, znajdujemy K. jako należącą z prestacyami do miasta. W r. 1799 rząd pruski odłącza ją od miasta i wklucza do ekonomi ostrołęcko dylewskiej, zamieniając prestacye na czynsz roczny 126 złp. (14 złp. od zagonu) i ustanawiając podatek propinacyjny w ilości 8 złp. od osady. Od czasów powstania wś ta opłacała dziesięciny 12 złp. proboszczowi ostrołęckiemu; ugodą z 21 lipca 1775 dziesięcinę tę proboszcz przekazuje seminaryum pułtuskiemu; od 1799 poczynają uiszczać ją kasie ekonomicznej; dzięki wojnom 1806—7 r. włościanom udało się niepłacić tej dziesięciny w przeciągu 1807—1820 r. W r. 1820 na 9 zagonach odnajdujemy 4 gospodarzy płacących razem 126 złp. czynszu, 32 złp.

propinacyjnego podatku, 12 złp. dziesięciny i wysiewających na zagonie po $1^1/_2$ kor. jarzyny i tyleż ozim. W 1878 r. 4 dm., 22 męzcz., 15 kob. 102 mrg. (41 mr. orn.). *Lud. Krz.*

Kamienówka, karczma, pow. latyczowski, gm. Żeniszkowce, par. Zińków; leży przy drodze między Słobódką Ochrymowiecką a Petraszami,

Kamienówka wielka, ob. *Czernik*, potok.

Kamieńpol, dobra, pow. dzisieński, gm. Miory, 2395 dzies. obszaru, 1811 r. miały 250 dusz. Oddawna własność Mirskich, dziś Wisława Mirskiego. *A. K. Ł.*

Kamieńsk, *Kamińsk*, os., przedtem mko, pow. piotrkowski, gm. i par. Kamieńsk. Leży w pobliżu linii dr. żel. War. Wied., która tu ma przystanek, między Gorzkowicami a Radomskiem, przy trakcie bitym z Przedborza do Łasku. Odl. od Warszawy 163 w., od Piotrkowa 28. Posiada kościół par. murowany, bożnicę żydowską, szkołę początkową. urząd gminny. W 1827 r. było tu 85 dm. i 756 mk., w 1860 r. liczono 97 dm. i 1098 mk. (w tej liczbie 546 żydów); obecnie 120 dm. (2 mur.), 1593 mk. (735 męż., 858 kobiet). Do mieszczan należy 1347 mórg ziemi. Głównem zajęciem ich rolnictwo. Miasto założone tu zostało w 1374 r. za staraniem ówczesnej dziedziczki Jadwigi z Krzykosów (w pow. kolskim). Przywileje miasta potwierdzone przez Władysława Jagiełłę (1420 r.), Zygmunta I (1533), Zygmunta III (1599) i Stanisława Augusta (1787) zniszczone zostały w czasie pożaru w 1832 r. Kościół tutejszy założony był w 1291 r. i pierwotnie z drzewa wystawiony. Uposażył go Andrzej Piekarzewski dziedzic K., a Jakób Przerębski w 1538 r. przyczynił się do wzniesienia murowanego, dotąd istniejącego. W 1858 r. był restaurowany. K., dobra, własność Anny Wężyk, składają sie z 8 folwarków: Barczkowice, Czyżew, Grabek, Kamieńsk, Mościska, Ochocice, Ożga i Ruszczyn, oraz 4 młyny na rzeczce Widawce. Piaski v. Papiernia, z karczmą t n., Piła ruszczyńska, Wesoła i Zarzyk v. Zarzecze, ogólnej przestrzeni mórg 5588, w czem ornej ziemi 1835 mórg. Według Tow. Kred. Ziem. dobra Kamieńsko składają się z folwarków: Kamieńsko, Ochocice, Barczkowice, Mościska, attynencyi Olszowiec, osady Wesoła; wsie niżej wymienione. Rozległość wynosi m. 1949; fol. Kamieńsko grunta orne i ogrody mr. 144, łąk mr. 8; pastwisk mr. 1, lasu mr. 7; nieużytki i place mr. 9, razem mr. 169. Bud. mur. 4 drew. 10. Fol. Ochocice grunta orne i ogrody mr. 411, łąk mr. 96, pastwisk mr. 4, lasu mr. 18, nieużytki i place mr. 30; razem mr. 559. Bud. mur. 3, drew. 3, płodozmian 8-polowy. Fol. Barczkowice grunta orne i ogrody mr. 241, łąk mr. 29, pastwisk mr. 3, lasu mr. 443 nieużytki i place mr. 21; razem mr. 737. Bud. mur. 6, drew. 1. Płodozmian 11 polowy. Fol. Mościska grunta orne i ogrody mr. 166, łąk mr. 112, pastwisk mr. 48, lasu mr. 81, nieużytki i place mr. 27; razem mr. 434. Bud. mur. 1, drew. 8. Płodozmian 7-polowy. Attynencya Olszowiec jest w posiadaniu wieczystoczynszowym mająca mr. 49. Osada Kamieńsko dawniej miasto, osad 142, z gruntami mr. 1397; wieś Ochocice, osad 23, z gruntem mr. 479; osada Rudnizna osad 1, z grun. mr. 37; wieś Pierony osad 10, z grun. mr. 30; wieś Kurzymówka osad 2, z grun. mr. 55; wieś Danielew osad 36, z gruu mr. 903; wieś Aleksandrów osad 23, z grun. mr. 322; wieś Korzeniewice osad 35, z grun. mr. 431; wieś Barczkowice osad 26, z grun. mr. 235; wieś Spipalew osad 31, z grun. mr. 516. Par. K. dek. piotrowskiego ma 4314 parafian, gmina K. należy do s. gm. okr. IV w os. Rogowiec, st. pocztowa Gorzkowice; ma 4088 mk. i 15541 mórg obszaru (1867 r.).

Kamieńsk, pow. mazowiecki, ob. *Kamieńskie*.

Kamieńska stanica, st. p. w Ziemi Wojska Dońskiego, w okręgu donieckim.

Kamieński młyn, młyn i papiernia, pow. międzychodzki, niem. *Kaehmermühle*, ob. *Kamień*.

Kamieński młyn, niem. *Kaminsche Mühle*, posiadł. z młynem, pow. złotowski, nad strugą Kamionką, blisko jej ujścia do jeziora Mochle przy mieście Kamieniu. Oddawna stanowił własność arcybiskupów gnieźn. R. 1772 po okupacyi przez rząd pruski zabrany i wydany na własność prywatną. R. 1867 liczono tu bud. 6, dm. 1, kat. 5, ew. 20. Gmina: folw. Kamień, parafia, szkoła i poczta: miasto Kamień.

Kamieński potok, 1.) w średnim biegu Jerzowem zwany, powstaje w zach. stronie wsi Kamienia, w pow. Nisko; płynie na północ paśmistemi łączkami. przepływa wieś Cholewianą górę, poczem zwraca się na wschód łukiem wygiętym na północ przez wieś Jerzów, a potem przez łąki jerzowskie, a opłynąwszy górę Kościelną (189 m.), zwraca się na płn. Tu płynie brzegiem zach. lasu moczarowatemi łąkami. Przyjąwszy z lew. brz. potok Głęboką (Wiesenbach), podąża na płn.-wschód moczarami leśnemi na obszarze wsi Rudnika, przerzyna takową, a rozlawszy się tutaj szeroko, uchodzi z lew. brzegu do Sanu, Dolny bieg tej wody zowią także Głęboką. Długość biegu 28 kil. Wzniesienie zwierciadła wód: 204 m. (źródła); 177 m. (u wschodnich stóp Kościelnej góry, między nią a fabryką terpentyny); 176 m. (ujście Głębokiej do K.); 162 m. (ujście do Sanu). 2.) **K.**, potok, ob. *Ciśniawa*. *Br. G.*

Kamieńskie, 1.) wś. i folw., pow. sokołowski, gm. Sterdyń. Ma 7 dm., 134 mk. i 550 mórg obszaru. Nie zamieszczone ani w spisie z 1827 r., ani w skorowidzu Zinberga lecz jedynie w urzęd. spisie (Pam. Kniżka Siedl. gub. za 1878 r.). 2.) **K**, lub *Kamieńsk*, okolica szlachecka, pow. mazowiecki, gm. Brzozowo, par. Poświętne. W obrębie jej leżą wsie: K.-ocioski, w 1827 r. liczyła 17 dm. 92 mk.; K.-pliszki, w 1827 r. było 5 dm. 25 mk.; K.-jaśki, liczono tu 12 dm. 75 mk.; K.-wiktory, było 10 dm. 55 mk.; K.-recławizna, nie zamieszczona w spisie z 1827 r. Dawne dokumenta wymieniają tylko K.-Pliszki, Ocioski, Wiktory (Gloger Ziem. bielska). 3.) **K**, (*duże* i *małe*) wś. szlach., pow. szczuczyński, gm. i par. Grabowo. W 1827 r. było tu 9 dm., 50 mk.

Kamieńskie, jez., ob. *Kamień* i *Cerekwica*.

Kamieńsko, 1.) ob. *Kamińsko* i *Kamieńsk*. 2.) **K.**, os., pow. nowo-radomski, gm. Dmenin, par. Sulmierzyce. Młyn wodny.

Kamieńszczyzna, 1.) folw. i os., młyn nad rz. Liczwartą, pow. częstochowski, gm. Popów, par. Kłobuck; folw. ma 3 dm., 30 mk., 634 mórg obszaru i stanowi majorat A. Muchanowa; os. młyn. 1 dm., 10 mk., 118 mórg (53 ornej ziemi). Por. *Iwanowice*. 2.) **K.**, kol., pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno.

Kamieńszczyzna, 1.) wś. rządowa, pow. wilejski 1 okr. odm; przy byłej drodze pocztowej z Mołodeczna do gran. pow. mińskiego, 2 dm., 23 mk. prawosł. 2.) **K.**, wś. pryw. nad jez. Zalesie, pow. dzisieński, o 54 w. od Dzisny, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Głębokiego do w. Zalesia; 9 dm., 50 mk. prawosł. (1866).

Kamieńszczyzna, dwór i folw. nad Niewiażą, pow. kowieński, par. surwiliska, na samej granicy pow. kowieńskiego, o 10 mil od Kowna, o 5 od Poniewieża. Niegdyś Mleczków, od XVII w. do 1833 Zawiszów, obecnie von Kremerów *J. K. G.*

Kamieńszczyzna, dwór nad Niewiażą, pow. kowieński, par. opitołocka, okr. polic. i st. dr. żel. Kiejdany; o 18 w. od Kiejdan, grunta bardzo dobre, dziedzictwo Danembergów. *J. D.*

Kamieńszczyzna, dobra pow. newalski, była własność Szczyttów, r. 1732 Franciszka Zabielskiego-Szczytta. Por. *Kamień*.

Kamillenthal, (niem.), ob. *Myje* lub *Meja*, kolon., pow. ostrzeszowski.

Kamilów, 1.) wś., pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Wieliszew. 2.) **K.**, albo *Kamilew*, kol., pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Sleszyn. Ma 14 dm., 118 mk. i 178 mórg obszaru. 3.) **K.**, kol., pow. sieradzki, gm. Majaczewice, par. Burzenin, o 17 w. od Sieradza. Powstała po wycięciu lasu zwanego Ręszew przez dziedzica Strzałek, Wincent. Komornickiego. Ma 213 mk., 36 kat., 177 ewang.; rozl. 240 m. roli ornej, 53 m. łąk.

Kamin (niem.), ob. *Kamień*.

Kamiń, ob. *Kamień*.

Kamina (niem.). ob. *Kamienej* (łuż.).

Kaminau (niem.), ob. *Kamienej* (łuż.).

Kaminchen (niem.), ob. *Kamiennik*.

Kaminchen (niem.), ob. *Kamjeńki* (łuż.).

Kamincys, ob. *Kamieniec*.

Kaminia, góra krzakami porosła, 778 m. wys., npld. stronie Matkowa, na lewym brzegu Stryja, pow. turczański. *Lu. Dz.*

Kaminic, ob. *Kamieniec*.

Kaminica, ob. *Kamienica*.

Kaminitz (niem.), ob. *Kamieniec*.

Kaminitza (niem.), wś. pow. kartuski, ob. *Kamienica*.

Kaminitzahütte (niem.), ob. *Kamieniecka Huta*.

Kaminitzamlyn, (niem.), ob. *Kamienicki Młyn*.

Kaminke (niem.), wś, pow. malborski, ob. *Kamionka*.

Kaminsche Mühle, (niem.), posiadłość z młynem, pow. złotowski, ob. *Kamieński młyn*.

Kamińsk, ob. *Kamieńsk*.

Kamiński, 1.) grupa domów w płd.-zach. stronie Wierzbian, pow. jaworowski. 2.) **K.**, grupa domów w Woroniakach, pow. złoczowski. *Lu. Dz.*

Kamiński młyn, ob. *Kamieński młyn*.

Kamińskie Olędry, pow. obornicki; 26 dm., 291 mk.; 254 ew., 37 kat.; 50 analf. Poczta w Murowanej Goślinie o 10 kil.; st. kol. żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 15 kil.

Kamińskiego staw, albo *Żelazna woda*, w płd. stronie Lwowa.

Kaminskisruh' (niem.), os., pow. olsztyński, st. p. Wartembork.

Kamińsko v. *Kamieńsko* 1.) wś, młyn, osada leśna i os. karcz. nad rz. Lizwartą, pow. częstochowski, gm. i par. Przystajń. Leży na granicy od Prus. W 1827 r. było tu 23 dm., 238 mk.; obecnie wś 65 dm., 549 mk., 853 mr. (516 ornej); os. młyn. 1 dom, 5 mk., 26 mr.; os. leśna i osada karcz. 3 dm., 9 mk., 32 mr. Osada leśna należy do krzepickiego leśnictwa rządowego. 2.) **K.**, wś, pow. radomski, gm. Wielogóra, par. Wsola, odl. od Radomia 9 w. Gruntu 19 mr., dm. 11, mk. 83.

Kamion i t. p., ob. *Kamień*.

Kamion 1.) wieś u zbiegu Bzury z Wisłą, pow. sochaczewski, gm. Kampinos, par. Kamion. Jest tu kościół par. drewniany i szkoła początkowa. W 1827 r. liczono tu 73 dm. i 474 mk. i wtedy był K. wsią rządową. Kościół i par. niewiad. erekcyi; na miejscu drewnianego, wzniesiono 1841 kosztem rządu murowany. Par. K. 1448 dusz obejmuje. 2.) **K.**, kol., pow. sochaczewski, gmina Młodzieszyn,

par. Kamion. 3.) **K.**, wś i folw., pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Rawa stara. W r. 1827 było tu 27 dm. i 267 mk. Folw. Kamion (z wsiami: Kamion, Patoki, Karolinów Stary, Karolinów Nowy i Wycześniak), od Skierniewic w. 7. Rozl. mr. 1061, grunta orne i ogrody mr. 383, łąk i past. m. 156, lasu m. 422, nieużytki i place mr. 48. Bud. mur. 6, drewn. 17, płodozmian 4-polowy, młyn wodny, pokłady torfu w niektórych miejscowościach; wieś Kamion osad 32, z gruntem mr. 413; wś Patoki osad 4, z gruntem mr. 39; wś Karolinów Stary osad 50, z gruntem mr 372; wieś Karolinów Nowy osad 7, z gruntem mr. 221; wś Wycześniak osad 12, z gruntem mr. 193. 4.) **K.**, wś, pow. gostyński, gm. i par. Duninów. Ma dm. 9, mk. 209; wogóle ma rozległ. mr. 874, w tem gruntu ornego średnio-żytniego mr. 605, łąk i pastwisk mr. 248, włościan uwłaszczonych mr. 21. 5.) **K.**, v. *Kamień*, kol., pow. wieluński, gm. i par. Mierzyce. K. miał być niegdyś miastem i należeć do dóbr stołowych królowej Bony jako osobny klucz (ob. *Działoszyn*, str. 265).

Kamiona, rz., ob. *Kamienna*.

Kamionacz, folw., K.-dobrotyń, wś, i K.-poduchowny, os., nad rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. Dzierzążna rządowa, par. Kamionacz, o 13 w. od Sieradza. Posiada kościół paraf. drewniany. Na gruntach folwarcznych wzorowe gospodarstwo. W 1827 r. liczono tu wogóle 19 dm., 216 mk. Obecnie 2002 mr. rozległości. Wieś K.-Dobrotyń ma 12 dm., 269 mk.; folw. K. z Nobelą 7 dm., 169 mk., a os. K. poduchowny 1 dom, 10 mk. Według Tow. Kred. Ziems. dobra Kamionacz składają się z folwarku Kamionacz i Nobela, wsi Kamionacz i Wojciechów. Rozl. wynosi mr. 1800; folw. Kamionacz grunta orne i ogrody mr. 327, łąk mr. 13, pastwisk mr. 8, lasu mr. 273, nieużytki mr. 810, razem mr. 1431. Bud. mur. 6, drewn. 10. Folw. Nubela grunta orne i ogrody mr. 182, łąk mr. 104, pastwisk mr. 43, nieużytki i place mr. 40, razem mr. 369. Bud. drewn. 4. Wś Kamionacz osad 23, z gruntem mr. 293; wś Wojciechów osad 12, z gruntem mr. 45. Rzeka Warta, która niegdyś użyźniała część gruntów i łąk kamionackich, a która płynęła szerokiem, głównem korytem u stóp kościoła i podczas deszczów jesiennych lub na wiosnę zalewała okalający go cmentarz z lewej strony a z prawej rozległą płaszczyzną dochodziła często pod sam ogród dworski, zmieniła swoje łożysko zupełnie w przeciągu lat dwudziestu t. j. od roku 1840 do 1860. Pozostała w tem miejscu wązka rzeczka płynie spokojnie, grożąc wyschnięciem, jeśli w niektórych miejscach w głębsze nie będzie ujęta koryto. K. parafia dek. sieradzki 1408 dusz.

Kamionaczyk, folw. i wś nad rz. Wartą, pow. sieradzki, gm. Męka, par. Kamionacz, odl. od Sieradza 10 i pół w. Wieś ma dm. 5, mk. 141; folw. dm. 3, mk. 32. W 1827 roku 6 dm., 81 mk. Folw. Kamionaczyk rozl. mr. 238, grunta orne i ogrody mr. 193, łąk mr. 30, pastw. mr. 4, wody mr. 6, nieużytki i place mr. 4; bud. drewn. 7. Przepływa odnoga rzeki Warty, Starą rzeką zwana.

Kamionecki powiat, ob. *Kamionka Strumiłłowa*.

Kamionek lub *Kamionki*, wś, pow. warszawski, gm. Wawer, par. Praga, tuż pod samym przedmieściem Pragą, graniczy na północ z gruntami do przedmieścia Pragi należącemi, na wschód z Gocławiem, na południe i zachód z rz. Wisłą. Dobra Kamionek wchodziły dawniej w skład klucza skaryszewskiego, do kapituły płockiej należącego. Obecnie rozdzielone są na trzy części pod nazwą Kamionek lit. A, Kamionek lit. B i Kamionek lit. C. Do Kamionka należy część łąk na Saskiej Kępie położonych. Na części Kamionka, przyległej Pradze, tuż przy samych rogatkach moskiewskich, znajduje się cmentarz katolicki dla parafii praskiej. Domy murowane i drewniane ciągną się wzdłuż szosy warszawsko-brzeskiej, dochodzą do samego pomnika bitwy grochowskiej na przestrzeni 1 i ćwierć wiorsty. Domów około 110, kilka fabryk, mieszkańców około 1200. Folw. Kamionek lit. A Nr. 2. rozl. wynosi mr. 172; ogrody mr. 7, łąk mr. 149, nieużytki i place mr. 16. Bud. mur. 9, cegielnia. Folw. Kamionek lit. C., rozl. mr. 175; ogrodów mr. 16, łąk mr. 153, nieużytki i place mr. 6. Budowli mur. 2, drewn. 4. Folwark powyższy nabyty w r. 1872 za rs. 50,000.

Kamionek 1.) niem. *Steindorf*, wś, powiat śremski, 60 dm., 494 mk., 365 ew., 129 kat., 127 analf. Poczta w Kurniku o 10 kil., st. kol. żel. w Mosinie o 9 kil. 2.) **K.**, wś, pow. mogilnicki, nad jeziorem, naprzeciw Kamieńca, 14 dm., 131 mk., 4 ew., 127 kat., 66 analf. Poczta w Kwieciszewie o 8 kil., st. kol. żel. w Trzemesznie (Tremessen) o 15 kil., w Mogilnie o 12 kil. 3.) **K.**, dom., pow. gnieźnieński (z dom. Zakrzewem ma 2974 mr. rozl.); 5 dm., 68 mk., wszyscy kat., 38 analf. Poczta w Kłecku o 9 kil., st. kol. żel. w Gnieźnie o 15 kil. *M. St.*

Kamionek al. *Mały Kamień*, niem. *Klein-Stein*, wś o 1 kil. od Kamienia, pow. wielkostrzelecki, ma 44 osad, 800 mr. rozl. Przed stu laty był tu staw, strumień i młyn, ale woda w wapienny grunt wsiąkła. Par. i szkoła Kamień (ob.). *F. S.*

Kamionka 1.). Tak niekiedy błędnie zowią przedmieście Warszawy Kamionek (ob.), w którem kilka domów należy do cyrkułu praskiego, reszta do gm. Wawer. 2.) **K.**, folw.,

pow. błoński, gm. Guzów, par. Szymanów. 3.) **K.**, wś, pow. błoński, gm. i par. Radziejowice. W 1827 r. było tu 8 dm., 82 mk. 4.) **K.**, attynencya do Jeżówki, pow. sochaczewski. 5.) **K.**, pow. grójecki, gm. Wągrodno, par. Prażmów. 6.) **K.**, pow. grójecki, gm. i par. Pacyna. 7.) **K.**, folw., pow. nowomiński, gm. Łukowiec, parafia Latowicz. Roku 1827 dom. 18, mieszk. 132. Rozległość wynosi m. 596; grunta orne i ogrody m. 292, łąk m. 17, past. m. 60, lasu m. 219, nieużytki i place m. 8, bud. mur. 2, drewn. 6. Folw. ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Wielgolas. 8.) **K.**, osada młyn., pow. noworadomski, gm. Dmenin, par. Nowy-Radomsk. Ma 1 dom, 7 mk., 80 mr. Por. *Gidle*. 9.) **K.**, folw., pow. nieszawski, gm. Czamanin, par. Swierczyn. 10.) **K.**, wś i folw., pow. koniński, gm. Piorunów, par. Rusocice. Leży przy trakcie z Piorunowa do Władysławowa, na płd.-wschód Konina, odl. od t. m. w. 16, od szosy poznańskiej w. 5 i pół, od rzeki Warty w. 9; powierzchni 106 mr.; ludn. 47 męż., 39 kob., razem 86. Grunt żytni, szczerkowaty; przy wsi tej znajduje się folw. tegoż nazwiska, do dóbr Piorunów należący. Czyt. Łaskiego Lib. benef. I, 248, 68, 69. 11.) **K.**, kol. i folw., pow. słupecki, gm. Kleczew, par. Budzisław kościelny, odl. od Słupcy w. 21. Kol. ma dm. 10, mk. 81; folw. ma dom 1, mk. 4. 12.) **K.**, wś włośc., pow. sieradzki, gmina Majaczewice, par. Stolec. Odl. 20 w. od Sieradza, przy drodze z Gronowa do Niechmirowa. W 1827 r. było tu 14 dm., 131 mk., obecnie 171 mk., 208 mr. obszaru, w tem 8 m. łąk. Według Tow. kred. ziems. folw. Kamionka rozl. m. 620. Folw. ten w r. 1877 oddzielony został od dóbr Niechmirów. Czyt. Łaskiego Lib. benef. I, 424. 13.) **K.**, wś, dwie osady i folw., pow. wieluński, gm. Kamionka, par. Ruda, odl. od Wielunia w. 6; wś ma dm. 42, mk. 274; 1 os., dom 1, mk. 3; 2 os., dom 1; folw., dm. 5, mk. 26. W 1827 r. było 29 dm., 239 mk. Czyt. Łaskiego Lib. benef. II, 111. Gmina K. należy do sądu gm. okr. V w os. Praszka, liczy obszaru 10037 mr. i 4471 mk. Urząd gm. w Popowicach i st. poczt. Wieluń. W skład gm. wchodzą: Popowice wś, 2 os., prob., Grębin kol. i os., Pątnów kol., os., prob., folw., Mątewna kol., Kamionka wś, os., folw., Kadłub wsie, kol., Józefów kol. i os., Dzietrzniki poduchowne kol., Dzietrzniki kol. prob., osada, Budziaki kol., os., Polaki kol., Kałuże kol. i os., Grabowa dzietrznicka kol., Wilk os., Grabowa załącka wś, Nosek os., Madeły os., Kubery os., Kluski os., Ciele os., Bogusławice os., Budziaki czyli Izdebki os. W gminie są trzy szkoły. 14.) **K.**, wś, pow. wieluński, gm. i par. Bolesławiec, odl. od Wielunia w. 26; dm. 16, mk. 260. R. 1827 było 17 dm., 139 mk. 15.) **K.**, os. młyn., pow. konecki, gm. Niekłań, par. Odrowąż. Jest tu młyn wodny, 1 dom, 4 mk. i 3 mr. Należy do dóbr Błażków. 16.) **K.**, wś i folw., pow. miechowski, gm. i par. Kozłów. Leży na drodze z Mstyczowa do Książa Wielkiego, odl. 12 w. od Książa. W 1827 r. było tu 19 dm., 140 mk.; obecnie 26 dm., 239 mk., 40 osad włośc., 394 mr. ziemi dworsk. i 293 m. włośc. Według Tow. kred. ziems. folwark Kamionka ma rozl. m. 501; grunta orne i ogrody m. 408, łąk m. 7, pastw. m. 68, lasu m. 15, nieużytki i place m. 3, bud. mur. 5, drewn. 4, płodozmian 9-polowy. 17.) **K.**, pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Łukowa. 18.) **K.**, wś, pow. chełmski, gm. Brzeziny, par. Łańcuchów. 19.) **K.**, os., przedtem mko, nad dwiema strugami bez nazwy, przy trakcie z Lublina do Łysobyk, pow. lubartowski, gmina i par. Kamionka. Odl. 25 w. od Lublina a 10 od Lubartowa. Posiada kościół par. murowany z XVI wieku, szkołę początkową, synagogę, sąd gm. okr. I, kasę wkładowo-zaliczkową, cegielnię, wiatrak, farbiarnię, dwie olejarnie. W 1827 r. liczono tu 162 dm. i 1680 mk., w 1861 r. było 234 dm. i 1553 mk. (231 żydów); obecnie liczy do 2200 mk., przeważnie rolnictwem się trudniących, 257 dm. Data założenia tu miasta niewiadoma. Już Kazimierz Jagiellończyk w 1469 r. nadał przywilej na dwa jarmarki w K. Zygmunt I i Zygmunt August rozszerzali przywileje na targi i jarmarki. Kościół par. b. dek. hrubieszowskiego, erekcyi Górków, niegdyś filia parafii Dyss. Należała K. do dóbr ordynacyi Zamojskiej. par. K. dek. lubartowski liczy 4950 dusz. 20.) **K.**, wieś nad Sanem, pow. biłgorajski, gmina i par. w Krzeszowie. Położona w pięknej pagórkowatej okolicy, tuż po nad granicą austryacką, ma posterunek straży pogranicznej. Grunta pszenne, urodzajne, pastwiska obfite. Włościanie trudnią się uprawą ogórków, które sieją na polach i masami je sprzedają tak do Galicyi jak i miasteczek sąsiednich. Należy do dóbr ordynacyi Zamojskich, w okolicy brak lasów. Obok dworu piękny ogród owocowy i winnica obfitująca w różne gatunki wina, założona na górze pochylonej ku południowi. Do folwarku Kamionki należy mały folwarczek Łazy pod Krzeszowem położony. W 1827 r. liczono tu 65 dm. i 481 mk. 21.) **K.**, wieś włośc., pow. łukowski, gm. Mysłów, par. Wilczyska. W r. 1827 było tu 17 dm., 123 mk., obecnie jest 16 dm., 132 mk. i 190 mr. obszaru. 22.) **K.**, wś i folw., pow. łukowski, gm. Miastków, parafia Borowie. Ma 8 dm., 257 mk. i 812 mr. obszaru, w tem 677 mr. folw. 23.) **K.**, wieś, pow. węgrowski, gm. Czarnogłów, par. Wiśniów. Liczy 15 dm., 170 mk. i 564 mr. obszaru. 24.) **K.**, pow. garwoliński, gm. Trojanów, par. Korytnica. Nie zamieszczona w spisie urzędowym (Pamiat. Książka za 1878 r.). 25.) **K.**-Lacka,

folw., z wsią Kamionka Lacka, Kamionka-Niecki i Kamionka Czabaje, pow. konstantynowski, gm. i par. Przesmyki; podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi m. 793; grunta orne i ogr. m. 508, łąk m. 64, lasu m. 30, zarośli m. 90, nieużytki i place m. 101. Wieś Kamionka-Lacka osad 10, z gruntem m. 114; wś Kamionka-Niecki osad 2, z gruntem m. 52; wieś Kamionka Czabaje osad 19, z gruntem m. 176. 26.) **K.** albo *Kamionki*, wieś, pow. płocki, gm. Brwilno, par. Biała. Odl. 12 w. od Płocka. W 1827 r. było tu 23 dm., 169 mk., obecnie 28 dm., 240 mk. i 997 mr. obszaru. Posiada szkołę początkową. 27.) **K.**, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo. Nie zamieszczona w spisie urzędowym z 1881 r. 28.) **K.**, wieś włośc., powiat rypiński, gm. Osiek, par. Michałki, odl. o 15 w. od Rypina, ma 7 dm., 57 mk., 166 mr. gr. 29.) **K.**, wś, pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Dulsk, odl. o 20 w. od Rypina, ma 3 dm., 38 mk., 340 mr. gruntu. Por. *Dulsk*. 30) **K.**, os. włośc., pow. rypiński, gm. i par. Rypin, odl. o 8 w. od Rypina, 1 dom, 5 mk., 24 mr. gruntu. 31.) **K.**, os. młyn., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rypin, odl. o 8 w. od Rypina, ma karczmę, 2 dm., 18 mk., 30 mr. gruntu. 32.) **K.**-Rytele i K. Stokowo, wsie szlach., obie nad rz. Bugiem, pow. ostrowski, gm. i parafia Nur. 33) **K.**-bobińska i K. kuchnowska, pow. makowski, gm. Krasnosielc, par. Płoniawy. 34.) **K.**, wś włośc. nad Narwią, pow. ostrołęcki, gm. i par. Rzekuń, należała niegdyś do klucza Borowe, wchodzącego w skład księstwa sieluńskiego. Na początku obecnego stulecia był pływak, nieistniejący już w 1825. W r. 1823 było 70 męż., 66 kob. We wsi znajdowało się gospodarz dwupółwłóczkowy, opłacający 76 złp. rocznie i 8 dni tłuki; 9 gospodarzy półtorapółwłóczkowych, opłacających po 60 złp rocznie i po 8 dni tłuki; 7 półwłoczkowych po 32 złp. i 8 dni tłuki i 3 gospodarzy popół-półwłóczkowych, opłacających po 16 złp. rocznie i 8 dni tłuki; karczma, 7 luźników. Wś opłacała, oprócz czynszu, dziesięcinę do dworu w ilości 194 złp. 12 gr. Szynk szynkował rocznie 86 i pół garncy wódki. W 1827 r. 22 dm., 156 mk. W 1847 — 48 urządzono Kamionkę kolonialnie; na 1484 mr. utworzono 22 osad rolnych, 9 chałupniczych, karczemną, kowalską i leśniczą osadę; czynsz ze wsi oznaczono na 393 złp. 7 gr. Dziś 260 mk., 1428 mr. gruntu. 35.) **K.**-*Tybory*, ob. *Tybory*, 36.) **K.**, wieś, pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzew. Odl. 14 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 20 dm., 116 mk., obecnie 44 dm., 330 mk. 37.) **K.** i Olszanka-kułak, folw., pow. suwalski, gm. Kadaryszki, par. Wiżajny. Odl. 32 w. od Suwałk, ma 2 dm., 12 mk. 38.) **K.**, wś, pow. sejneński, gm. Sto-Jeziory, par. Łozdzieje. Odl. 26 w. od Sejn, ma 14 dm., 177 mk. 39.) **K.**-stara, K. nowa, K. Chrustowskich, K. Dłużewskiego i K. Niedźwiedzkiego, wsie i kolonia, pow. augustowski, gm. i par. Bargłów, odl. 12 w. od Augustowa. K. stara ma 17 dm., 218 mk.; K. nowa 22 dm., 149 mk., trzy pozostałe drobne części razem 7 dm., 47 mk. W 1827 r. była tu tylko jedna wieś rządowa, 32 dm. i 193 mk. Folw. Kamionka Stara lit. A B C rozl. m. 643, grunta orne i ogrody m. 268, łąk m. 102, pastw. m. 83, lasu m. 151, zarośli m. 23, wody m. 1, nieużytki i place m. 15, płodozmian 8-polowy, bud. drew. 9; pokłady torfu. Wieś Kamionka osad 62, z gruntem m. 563. Folw. Kamionka A Puszczałowizna (z osadą Jarzębowizna) rozl. m. 324, grunta orne i ogrody m. 128, łąk m. 79, pastw. m. 11, lasu m. 67, zarośli m. 35, nieużytki i place m. 4, bud. drew. 6, pokłady torfu. Od dóbr tych osada Jarzębowizna z gruntem m. 30 oddzieloną została. 40.) **K.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Lubów. Odl. 17 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 9 dm. i 80 mk., obecnie 13 dm. i 82 mk. 41.) **K.**, wieś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wisztyniec. Odl. 30 w. od Wyłkowyszek, ma 17 dm., 177 mk.

Kamionka 1.), mko w pow. grodzieńskim, przy b. trakcie pocztowym wileńskim, o 48 w. od Grodna, na równinie, o 20 w. od Skidla, ma 411 mk., w tem 245 izr. (1878), zarząd gminy włościańskiej okr. polic. skidelskiego. Dobra K. dziedziczne Tyzenhauzów. Paraf. kościół katol. Trzech Króli, z drzewa wzniesiony 1580 przez Kacpra Kłodzińskiego. Parafia katol. dekanatu grodzieńskiego: dusz 2202. Kaplica w Oleszkowicach, dawniej i w Miłkowszczyźnie. Karol XII podczas swojej wyprawy z r. 1706 przeciw wojskom Augusta II w K. miał główną kwaterę od 25 stycznia do 10 lutego i stąd wydał 29 stycznia r. 1706 manifest do mieszkańców w. ks. litewskiego, wzywając ich do ścisłego połączenia się pod znaki nowo obranego króla, Stanisława Leszczyńskiego. 2.) **K.**, wś w pow. sokólskim, o 27 w. od Sokółki, chat 69. 3.) **K.** (*Nowa*), wś w pow. sokólskim, o 38 w. od Sokółki. 4.) **K.**-Nowa, wś w pow. sokólskim, o 3 w. od Sokółki. 5.) **K.**-Stara, wś w pow. sokólskim, o 5 w. od Sokółki, chat 100.

Kamionka 1.), dobra, pow. wileński, gmina Soleczniki, par. Turgiele, od zeszłego wieku własność Wierzbowiczów, mają ziemi uprawnej 364, lasu 629 dzies. R. 1866 miał folw. 36 mk. (27 kat., 9 izr.) a wś 146 mk. (141 kat., 5 staroobr.). 2.) **K.**, folw. szlach., pow. wileński, 4 okr. adm., o 47 w. od Wilna, 1 dom, 8 mk., z tego 3 prawosł., 5 izr., gorzelnia i młyn wodny (1866). 3.) **K.**, zaśc. szlach., pow. wileński, 6 okr. adm., o 16 w. od Wilna, 1 dom, 9 mk. kat. (1866). 4.) **K.**, folw szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 14 w. od Oszmiany,

1 dom, 30 mk., z tego 17 katol., 13 izr. (1866). 5.) **K.**, okolica różn. właśc., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 14 w. od Oszmiany, 16 dm., 193 mk. kat. (1866). 6.) **K.**, chutor szlach., nad jez. Swir, pow. święciański, 4 okr. adm., o 49 w. od Swięcian, 1 dom, 5 mk. izr. 7.) **K.**, wś prywatna nad jez. Długiem, pow. dzisieński, o 43 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 6 dm., 55 mk. 8.) **K.**, zaśc. pryw. nad rz. Dzisienką, pow. dzisieński, o 21 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 10 mk. 9.) **K.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 104 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 9 mk. 10.) **K.**, wieś rządowa, pow. dzisieński, o 35 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 7 dm., 94 mk. 11.) **K.**, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 80 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 5 mk. prawosł. 12.) **K.** al. *Rakitka*, folw. szlach. nad jez. Szczojną, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 45 w. od Dzisny, 1 dom, 10 mk. kat. 13.) **K.**, folw. szlach., pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 42 w. od Dzisny, 1 dom, 3 mk. kat. (1866).

Kamionka, dobra w pow. drysieńskim, nad Dźwiną, wprost miasta Dzisny, leżącego na lewym brzegu Dźwiny, do r. 1867 własność Sulistrowskich, obecnie Bergengrüna, mają 2354 dzies. ziemi dworskiej (r. 1811 dusz 335). Do dóbr K. należy mko Mikołajowo nad Dźwiną wprost Dzisny. Miało 1867 r. 75 dm., 547 mk. *M. K.*

Kamionka 1.), wś w pow. mińskim, w gm. kojdanowskiej, nieopodal rzeki Uszy i majętności Stańków (ob.), ma osad 12 2.) **K.**, ma ła wieś w pow. słuckim, o wiorst prawie 10 na północ od miasteczka Kopyla, w okr. policyjnym kopylskim, ma osad 5, w glebie dobrej, miejscowość nieco wzgórzysta od południa. 3.) **K.**, wś w płd.-wsch. stronie powiatu ihumeńskiego, w gminie omelańskiej, przy drożynie wiodącej z Antonawki do zaścianka Kołodzieja, o wiorst 10 od stacyi Talki libawsko-romeńskiej drogi żelaznej, ma osad 11, miejscowość zapadła, odludna, poleska. 4.) **K.**, folw. i wieś w pow. nowogródzkim, o wiorst 11 na południo-zachód od Nowogródka, nad rzeczką Pielgrzymówką, w okr. policyjnym horodyszczańskim, w bardzo wyniosłej miejscowości przy zetknięciu się granic trzech gubernij: wileńskiej, grodzieńskiej i mińskiej położone; własność dziedziczna znanej rodziny O'Rurków. Wieś ma osad 11. Ztąd można oglądać malowniczą okolicę na pięć mil prawie. 5.) **K.**, mały folwark w pow. nowogródzkim, o milę od Nowogródka, w stronie zachodniej, nad rzeczką Izówką, która tu ma początek. Okr. policyjny 1 niehniewicki. 6.) **K.**, wś w pow. nowogródzkim, w gm. snowskiej, o wiorst cztery na wschód od miasteczka Snowia, przy gościńcu wiodącym do Żylicz; ma osad 31, w miejscowości bezleśnej. 7.) **K.**, wieś w pow. nowogródzkim, gm. koszelewskiej, przy drodze wiodącej z Kuścina do Ignatowa i Droczyłowa, ma osad 10. Miejscowość piękna, lesista, grunta dobre. 8.) **K.**, folwark w pow. nowogródzkim, od r. 1860 własność Miłaczewskich wraz z folwarkiem Wołkonosza, ma obszaru przeszło 87 włók. 9.) **K.**, folwark w pow. nowogródzkim, własność Kmity, ma obszaru około 11 włók. 10.) **K.**, folwark w pow. nowogródzkim, dziedzictwo Hryniewiczów, ma obszaru około 7 włók. 11.) **K.**, mały zaścianek w pow. borysowskim, w okr. polic. łohojskim, o wiorst 2 na południe od miasteczka Hajny położony, ma osadę jednę. 12.) **K.**, zaśc., pow. bobrujski, w dobrach Korytno (ob.). *Al. Jel.*

Kamionka, wieś, pow. ostrogski, o 8 w. od Ostroga na południe, na prawym brzegu Wilii. Należała niegdyś do Malińskich, później do Jabłonowskich a obecnie do rządu. Tu jest kilkanaście domów rzemieślników, kowali, stelmachów i stolarzy; są fabryki powozów i nejtyczanek, na które pokup w Czarnym Ostrowiu, Jarmolińcach i Bałcie. Znajdują się tu kamienne łomy piaskowca, z którego wyrabiają grobowe pomniki. Włościan ledwo kilka chatek; trudnią się oni wyrobem bryczek. Stan mieszkańców dosyć dobry. Tej wioski losy te same co i miasta Kaniowa. *Z. Róż.*

Kamionka, wieś, pow. równeński, założona przez ks. Albrychta Radziwiłła około 1620 r.; ziemi dworskiej nie posiadała wcale, dopiero Rybczyńscy, do których i teraz należy, z wykarczowanej ziemi stworzyli tu folwark i nazwali Antonówką, mający łanów sto kilkadziesiąt morgów; w posiadaniu włościan ziemi 1086 mr. Por. *Jabłonne.*

Kamionka 1.) **korecka**, wieś, pow. nowogradwołyński, gm. żołobeńska, włośc. dusz 134, ziemi włościańskiej 512 dzies.; do tego majątku należą wsie Tokarów i Koszelów, z przestrzenią ziemi dworskiej 1112 dzies. Niegdyś dobra te należały do jenerała Józefa Puławskiego, przeszły na Wroczyńskich, obecnie w posiadaniu Nyków. W Kamionce ładna rezydencya dziedziców, mszalna kaplica katolicka parafii Korzec i gorzelnia. 2.) **K.**-miropolska, wś, pow. nowogradwołyński, gm. i par. miropolska, leży nad rz. Słuczą i stanowi niby przedmieście miasteczka Miropola; 30 dm., włościan dusz 250, ziemi włośc. 236 dzies. Należy do dóbr miropolskich hr. Czapskich.

Kamionka, ob. *Kamianka.*

Kamionka 1.) in. *Kamieńcze*, miasteczko prywatne w pow. olhopolskim, na lewym brzegu Dniestru, przy ujściu rzeczki t. n., odległe od Olhopola wiorst 79, od Popieluch, stacyi kolei odeskiej, wiorst 30, od Kamieńca Podolskiego 160, od Jampola 42. Własność (majorat) ks. Piotra Wittgensteina, mieszkańców około 2,000, domów przeszło 500. Dziad obecnego właściciela na początku bieżącego

stulecia (1806 r.) założył to miasteczko, zbudował obszerny pałac, urządził piekny park, na pochyłości zaś jaru Dniestru z wielkim nakładem zasadził winnicę; do uprawy wina osiedlił 42 rodziny kolonistów niemców, zbudował dla nich piękny kościół luterskiego obrządku, szkołę, założył kasę pożyczkową dla mieszkańców, fundował cerkiew prawosławną. Od owego czasu wino uprawia się tu z powodzeniem: starannie urządzony zakład, przy dobrym urodzaju produkuje 7 do 8 tysięcy wia der czystego wina, wartości przeszło 20 tysięcy rubli. Wina tutejsze (reńskie, bordoskie, burgundzkie) o wiele przewyższają sąsiednie wina besarabskie. Brak materyału drzewnego budowlanego zastępuje wapień skalisty, stanowiący podściół zewnętrznej warstwy gruntu, wielce urodzajnego. Skały te, obnażone po stokach jaru Dniestru i Kamionki, służą za materyał do budowy domów i ogrodzeń. Oprócz Rusinów, kolonistów niemców i żydów, znaczną część mieszkańców stanowią Mołdawianie. Ludność trudni się rolnictwem i hodowlą bydła stepowego, sieją przeważnie kukurydzę i tytuń, w mniejszej ilości pszenicę, jęczmień i owies; prawie nie są uprawiane żyto, kartofle i warzywa. Chleb z mąki kukurydzowej, zwany małaj, i narodowa potrawa, kasza z mąki kukurydzowej, zwana mamałygą, stanowią ulubiony pokarm mieszkańców; melony i kawony są powszechnie zasiewane po ogrodach, zwane basztanami. Za opał służy wysuszony burzan stepowy, torf, słoma i łoza na wysepkach Dniestru rosnąca. Lud bardzo jest zamożny, cena robotnika 50 i 60 kop. dziennie; podczas zbioru kukurydzy najem robotnika bardzo jest utrudniony. Domy jak zewnątrz tak i wewnątrz starannie są gliną otynkowane i wybielane po kilka razy do roku; czystość w nich panuje wzorowa. Lud wielce ochoczy do zabaw i tańca; pięć muzyk, przeważnie z cyganów złożonych, znajduje stałe zatrudnienie w miasteczku. Jest tu lekarz, apteka i sędzia mirowy. Par. katol. w Raszkowie, prawosławna ma miejscową cerkiew Wniebowstąpienia, liczącą 2298 paraf. i 99 dz. ziemi. Synagoga, szkoła wiejska, gorzelnia, targów 26, sklepów 38, rzemieśln. 41. Jest tu urząd gminny, do którego należą: m. Kamionka i wsie: Sewerynówka, Chrustowa, Bołhan, Trybusówka, Słoboda Trybusowiecka, Oknica, Gruszka, Kuźmin i Aleksandrówka, razem włościan 4121 i ziemi ich 13607 dzies. Kamionka należała do Koniecpolskich; Aleksander Koniecpolski wojew. sandom. oddał ją wraz z m. Raszkowem w zastaw Bohdanowi hospodarowi wołoskiemu w 60,000 złp. Po traktacie karłowickim w 1703 powróciła do Jana Koniecpolskiego, koniuszego w. kor., a następnie z całą majętnością dostała się Lubomirskim. Cesarzowa Katarzyna Kamionkę i Raszków nabyła od Lubomirskich; Raszków cesarz Paweł darował gubernatorowi podolskiemu Tutolminowi, a Kamionka dostała się Ludwikowi Piotrowi Sayn Wittgenstejnowi, feldmar. wojsk rossyjs., ożenionemu ze Snarską, który z majątków żony i swoich donacyjnych: Werków na Litwie i Kamionki utworzył majorat (Tyg. Illustr. z 1881 r., Kłosy z 1879 Nr. 731). Syn feldmarszałka Mikołaj, powiększył fortunę przez ożenienie się z bogatą dziedziczką na Podolu Karoliną z Iwanowskich (córka Piotra i Pauliny z Podoskich), znaną autorką wielu pism w języku francuzkim. Majątek jej (Iwanowskich) dziś przeszedł na córkę ich Maryą z Witgenstejnów ks. Hohenlohe, żonę mistrza ceremonii cesarza Austryi. 2.) **K.**, wieś, pow. hajsyński nad rz. Kamionką, wpadającą do rz. Udycza, gmina Teplik, parafia katolicka do Ternówki, mieszk. 474, domów 85. Cerkiew pod wezwaniem św. Dymitra z 629 par. i 39 dz. ziemi. Należy do Zwizdy 315 dz., do Michno 222 dzies. *Dr. M.*

Kamionka (*Czarna*), ob. *Czarna Kamionka.*

Kamionka 1.) wś u zbiegu rzeki t. n. z Sobem, pow. lipowiecki, par. Lipowiec; r. 1858 miała 108 dm. 2.) **K.**, mko, pow. czehryński, nad Taśminą, o 40 w. od Czehrynia a o 250 od Kijowa odległe, własność Dawydowych, spadkobierców Potemkina, ognisko spisku Pestla. O 2 w. od mka leży K., st. dr. żel. fastowskiej, między Bobryńską a Funduklejówką, o 221 w. od Fastowa, o 28 od Smiły. Jest tu fabr. cukru, 1844 r. założona. W końcu XVIII w. była tu kaplica katolicka par. śmilańskiej. 3.) **K.**, uroczysko, ob. *Dymirskie błoto.*

Kamionka 1.) dobra, pow. połocki. 3.) **K.**, wś, pow. bielski gub. smoleńskiej, przy drodze z m. Biały do Pskowa. 4.) **K.**, wieś w gub. smoleńskiej, pow. duchowszczyńskim, ze st. poczt. i st. dr. żel. mosk.-brzeskiej.

Kamionka, ob. *Lubiki.*

Kamionka 1.) *mała*, wś w pow. limanowskim, w górzystem położeniu nad lewym brzegiem rz. Łososiny, odległa o 21 kil. od starostwa, sądu pow. i st. poczt. w Limanowy; rozl. 1715 mr., w czem 633 mr. lasu, dm. 118, mk. 866 wyzn. rz. kat. i 7 żydów. Jest tu kościół filialny drewn. pod wezw. św. Katarzyny, należący do par. w Ujanowicach, dek. nowo-sądeckiego. Według szematyzmu duchowieństwa dyecezyi tarnowskiej erygowany jest ten kościół r. 1440 i miał być parafialnym do 1526 r.; atoli Długosz nie wspomina o żadnym kościele w tej wsi, zaliczając ją poprostu do parafii w Ujanowicach (Liber benef. II 244 i III 352). K. należała dawniej wraz z przyległemi dobrami Ujanowice i Strzeszyce do dóbr klasztoru panien klarysek w Starym Sączu. 2.) **K.-wielka**, wś w pow. grybowskim,

między Grybowem a Nowym Sączem, w parowie ścieśnionym górami, nad potokiem Kamionką położona, o 10 kil. od st. poczt. w Nowym Sączu, na torze drogi żelaznej leluchowsko-tarnowskiej, której jest tu stacya i niewielki tunel. Najwyższe wzgórza: od strony płn. Wola 554 m., a od płd. Kania 697 m. i Sokolnik 672 m. n. p.m. Rozl. ogólna 2614 mr., z czego obszar dworski: roli 131, łąk 6, pastw. 30, lasu 164; mniejsza posiadł: roli 892, łąk i ogr. 195, pastw. 292, lasu 904 mr. austr.; dm. 151 mk. 996. Parafia rzym. kat. św. Katarzyny w miejscu; kościół mur. eryg. r. 1336; metryki od r. 1679. K. została założoną r. 1336 przez Mikołaja wójta sądeckiego na mocy przywileju królowej Jadwigi, wdowy po Łokietku, jako pani ziemi sądeckiej. Czyt. Długosz Lib. benef. II, 249. Odpis tego przywileju podaje Szczęsny Morawski w „Sądeczyźnie" I, 221—223. Wieś ta należała do dóbr starostwa sądeckiego; zajęta r. 1785 przez rząd austr., sprzedana r. 1811 Jerzemu Hochmanowi i Hebenstrejtowi za 36,563 złr. w. w.; obecnie własność Klary Racięskiej. 3.) **K.**-mała, przys. do Łęga w pow. nowosądeckim, par. rzym. kat. w Nawojowy, przy kolei żel. tarnowsko-leluchowskiej, 9.8 kil. od Nowego Sącza, 356 m. npm., ma 133 mk., z których jest 129 rzym. kat. a 4 izrael. Jest tu st. dr. żel., między Ptaszkową a N. Sączem, o 81 kil. od Tarnowa. Graniczy na wschód z Kamionką wielką i Jamnicą, na zachód z Królową polską, na północ z Mystkowem a na południe z lesistem pasmem wzgórz, poczynającem się u zlewu Kamionki z Kamienicą, wpadającą pod N. Sączem do Dunajca i ciągnącem się ku zachodowi aż w dolinę Biały. Pod K. tunel 170 m. długi. 4.) **K.**, przys. do Komorowa w pow. kolbuszowskim, par. rzym. kat. w Ostrowach, oddalona od stacyi poczt. w Majdanie o 4 kil. 5.) **K.** (z Gaciem), wś w pow. ropczyckim, śród lasów sosnowych, na połud.-wschód od Kolbuszowy, zkąd jest 13 kil. odległą. Na obszarze mniejszej posiadł. jest 894, na więk. posiadł. 45, razem 939 mk. rzym. kat. Większa posiadł. Artura hr. Potockiego ma 279 mr. roli, 71 mr. łąk i ogr., 81 mr. pastw. i 970 mr. lasu; posiadł. mniejsza 1330 mr. roli, 380 mr. łąk i ogr., 217 mr. pastw. i 169 mr. lasu. Graniczy na wschód ze Żdżarami, na zachód z Cierpiszem, na północ z Leszczami a na południe z Rudą. Są to równie 211 m. n. p. m. wzniesione. 6.) **K.**, wś w pow. sanockim, u źródeł potoku Taby uchodzącego do Wisłoka, w trójkącie utworzonym przez połączenie Dukli, Rymanowa i Jaślisk. Wieś, położona w okolicy górzystej i lesistej, ma 3 rzym. kat. i 371 gr. kat. mk. Parafia gr. kat. znajduje się w Zawadce a rzym. kat. w Króliku polskim. Oddalenie od Jaślisk wynosi 7.5 kil. Większa pos. należy do biskupstwa przemyskiego rzym. kat. i wynosi 376 mr. lasu; posiadł. mniejsza 619 mr. roli, 87 mr. łąk i ogr., 143 mr. pastw. i 65 mr. lasu. Jest tutaj cerkiew drewniana gr. kat., do której uposażenie stanowi 100 mr. roli i 36 sągów metr. drzewa opałowego. 7.) **K.**, zabudowania gospodarskie i karczma na obszarze dworskim Łanki małe w pow. bobreckim. 8.) **K.**, część wsi Milno w pow. brodzkim, poczta Załoźce. 9.) **K.**, pojedyńcze domy w Krecowie, pow. dobromilskim, poczta Tyrawa wołoska. 10.) **K.**, wś w pow. doliniańskim, 32 kil. na zachód od Doliny a 24 kil. na płd. zachód od sądu powiatowego, stacyi pocztowej i kolejowej w Bolechowie, na zachod. granicy powiatu. Na płd.-wschód leży Sukiel, z innych stron wsie pow. stryjskiego, a mianowicie: Tuchla i Hrebenów od płd.-zachodu, Skole od zachodu, Pobok od północy, Truchanów od płn.-wschodu. Wzdłuż granicy płd.-zach. ciągnie się pasmo górskie Żeleminka, a w niem wznoszą się szczyty: Neuchuły (1261 m.) i Na Benki (1233 m.). Na północ od tego pasma górskiego leży las Żałomiaty, opadający do 936 m. a w nim biją źróła potoku Kamionki, płynącej na północ przez środek obszaru do Oporu, i źródła jej dopływów: Tarasiówki od prawego i Brzyszczycy od lewego brzegu. W dolinie Kamionki (607 m.) leżą zabudowania wiejskie, na wschód od nich płynie jeszcze potok Luszki, dopływ Kamionki od prawego brzegu, i tutaj wznosi się jedno wzgórze do 841 m. Na lewym zaś brzegu Kamionki wznoszą się w półn.-zach. stronie wsi Prebiczkąt (819 m.) i Semkiw Werch. Własność większa (rządowa) ma roli ornej 5, łąk i ogr. 60, pastw. 20, lasu 2245; własn. mniej. roli ornej 374, łąk i ogr. 982, pastw. 555, lasu 12 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 419 mk. obrz. gr. kat. Parafia gr. kat. w Brzazie. We wsi jest cerkiew i tartak wodny. Wieś należała dawniej do klucza bolechowskiego a starostwa stryjskiego. 11.) **K.**, karczma w Bartatowie, pow. gródeckim. *M. Ż. S., Mac.*

Kamionka Strumiłowa (po rusku Kamenka Strumyłowa), miasto powiatowe w Galicyi, 40 kil. na półn.-półn.-wschód od Lwowa a 26 kil. na płn. od najbliższej stacyi kolei Karola Ludwika w Zadwórzu, między 50°5' a 50°8' półn. szer. i między 41°58' a 42°4' wsch. dług. od F. Na płn. od miasta leży Łapajówka i Jazienica polska, na wschód Jazienica polska i Tadanie, na płd. Tadanie, Krzywolanka i Derniów, na zach. Batiatycze (w pow. żółkiewskim). Cały obszar leży w dorzeczu Wisły za pośrednictwem Bugu. Bug płynie najprzód wzdłuż płd.-wschod. granicy od wsch. na zachód, poczem skręca na płn.-zach. i płynie przez środek obszaru; następnie przybiera kierunek płn., dzieli się na ramiona i wchodzi

do Łapajówki. Znaczniejszym jego dopływem jest tutaj Kamionka (al. Sosnowiec) od lewego brzegu. Na małej przestrzeni płynie ona wzdłuż granicy a potem przez środek miasta od płd. na płn. i wpada do Bugu na płn. granicy obszaru. W dolinie Bugu i Kamionki leżą zabudowania miejskie i przedmiejskie. Miasto zajmuje środek i ma w rynku kilka domów murowanych, ale większą część drewnianych; na lewym brzegu Kamionki leżą przedmieścia Bełzkie, Podzamcze i Lwowskie, na prawym brzegu Bugu przedmieście Zabużańskie. Zachodnia część obszaru wznosi się ponad dolinę znacznie wyżej niż część wschodnia i dochodzi w najwyższym swym szczycie, Kamiennej górze, 258 m. We wschodniej części czyni najwyższe wzniesienie 232 m., a ku krańcowi wsch. opada wzgórze Farastwo (al. Farastow) do 222 m. Miasto zajmuje powierzchnię $^6/_{10}$ mili kw. Z tego przypada na obszar dworski 520 mr. roli ornej, 77 mr. łąk i ogr., 11 past.; a na własn. mniej. 2274 roli ornej, 276 łąk i ogr., 282 pastw. Grunta tutejsze urodzajne, po większej części czarnoziem. Według spisu z r. 1880 było 3571 mk. w mieście i na Podzamczu, 1096 na przedmieściu bełzkiem, 756 na lwowskiem a 684 na zabużańskiem, czyli razem 6107 a mianowicie 1590 obrz. rz. kat., 1641 gr. kat., 56 akatolików, 2820 izraelitów. Większa część ludności zatrudnia się rolnictwem. Między rzemieślnikami liczniejsi są szewcy, krawcy, kowale, tkacze, cieśle i garncarze. Do rozwoju przemysłu przyczynia się najbardziej młyn parowy i tartak parowy, a oprócz tego są tu jeszcze: gorzelnia, browar pospolity i cegielnia pospolita. Tutejszy tartak parowy o sile koni 30 wyrabia z drzewa sosnowego, dębowego i jasionowego deski i parkiety, konsumuje drzewa klocowego 2300, dostarcza gotowego materyału 1500 metr. kub. Na początku w. XIX była tu sławna garbarnia, dziś rozwija się garbarstwo na mniejsze rozmiary. W XVI w. wyrabiano tutaj miecze, a w tymże wieku była także tkalnia na większe rozmiary. Z przywilejów nadanych przez Zygmunta III w r. 1589 okazuje się, że istniały podówczas w K. cechy: kuśnierski, szewcki, tkacki, cech kowali, szychtyrzów, ślusarzów, bednarzów, rybaków, mieczników, siciarzów, pasamoników, stolarzów i tokarzów. Dziś zaginęły niektóre z tych cechów w zupełności, inne podupadły, wogóle przemysł podupadł. Rybołówstwo w Bugu (węgorze) stanowiło dawniej znaczny zarobek mieszkańców miasta, na co posiadało miasto osobne przywileje, dziś brak odpowiedniego gospodarstwa stawowego zniweczył tę gałąź zarobku. Oprócz tego było do niedawnych czasów jeszcze w używaniu spuszczanie tratew Bugiem; dziś już i to ustało. Również i handel, oraz jarmarki i targi tutejsze nie bardzo są ożywione i niczem się nie odznaczają. Handlem zajmują się głównie żydzi, a bydło, sól, zboże, drzewo, poniekąd i ryby, są głównym artykułem handlowym. Targi tygodniowe odbywają się co drugi wtorek, jarmarki: 19 stycznia, 8 maja, 10 września. Stan czynny majątku miejskiego wynosi 162.148 zł., stan bierny 233. W r. 1881 było dochodu 7740 zł. K. jest siedzibą urzędu miejskiego, urzędu powiatowego, podatkowego II klasy, sądu pow., notaryatu, powiatowej komisyi szacunkowej, rady pow., poczty i telegrafu. Jest tu szkoła etatowa 5-klasowa męzka, 2 lekarzy, 2 chirurgów i apteka. K. jest także siedzibą urzędów parafialnych obrz. rzym. kat, należących do archidyecezyj lwowskich. Par. rzym. kat. należy do dek. gliniańskiego, należy do niej 38 wsi a mianowicie: Batiatycze, Berbeki, Budki, Czertynie, Dalnicz, Dernów, Gaik, Henrykówka, Horajec, Jagonin, Jazienica polska i ruska, Ignacówka, Konstantówka, Krasicze, Krzywulanka, Kupiczwola, Łany niemieckie, Łany polskie, Łapajówka, Maziarnia Gogułowa, Maziarnia Kamionecka, Neudorf, Nowystaw, Obydów, Podrudne, Podzamcze, Rożanka, Ruda, Sapieżanka, Sokole, Tłumacz, Turki, Zbaniów, Zborońce, Zdeszów, Zubów most, Zeldec. Par. gr.-kat. ma filią w Sapieżance a należy do dek. buskiego. Jest tu starodawny kościół murowany (z r. 1471), fundacyi Jerzego Strumiłły, podkomorzego lwowskiego. Cerkiew parafialna w mieście pod wezw. Narodzenia N. M. Panny, druga filialna pod wezwaniem św. Mikołaja na przedmieściu. Cerkiew nowowzniesioną poświęcał d. 20 września r. 1882 ks. biskup Sylwester Sembratowicz. W lustracyi starostwa kamioneckiego z r. 1766 czytamy między innemi, że wedle zeznań ks. proboszcza bywał dawniej na przedmieściu bełzkiem, przy bramie koło Gliniska (nazwa ornego pola do dziś istniejąca) kościołek św. Ducha, z gruntami do niego należącemi, który przez napady tatarskie spalono. W czasie lustracyi stał na tem miejscu szpital i chałup cztery. Z tejże samej lustracyi dowiadujemy się, że istniała w K. jeszcze jedna cerkiew z klasztorkiem panien bazylianek, pod tytułem Zwiastowania N. M. P., fundacyi miejskiej. Do klasztoru należał ogród obok położony. W K. jest kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 1977 zł. Dawniejsza nazwa Kamionki była Dymoszyn (ob. Kronika Dzieduszyckich str. 38). Była to własność Jerzego Strumiłły. Nazwa Kamionki pochodzi stąd, że na tamtejszych polach i na pobliskich ku zachodniej stronie znejdują się ogromne bryły kamieni (narzutowych?). Przydemek Strumiłowa, pochodzi od właściciela Strumiły Jerzego, podkomorzego lwowskiego, który wieś przeistoczył na miasto, a r. 1471

fundował i uposażył kościół i parafią łacińską. Miastu nadawali królowie różnemi czasy prawa i przywileje. Z tych są najważniejsze: przywilej Zygmunta I z r. 1509, ponawiający nadanie prawa magdeburskiego; z r. 1539 nakładający opłatę za wywóz wina i przeznaczający tę opłatę na naprawę murów i obwarowanie miasta, i z r. 1642 polecający staroście, by nie bronił mieszczanom łowienia ryb w stawach wędą, sakiem i włókiem i by prócz dwu dni do roku, nie zmuszał ich więcej stawać przy sieciach podczas łowów, chyba gdy król lub jego następca zechce polować. Przywilej króla Stefana z r. 1578 ustanawia skład soli drohobyckiej, kupcom zaś wiozącym ją na Wołyń nakazuje zatrzymywać się przez 3 dni w mieście. Ugodę mieszczan z żydami, dozwalającą tym ostatnim osiadać, domy nabywać i handlować, potwierdza Zygmunt III r. 1589. Tenże król nadał przywileje cechom kuśnierskiemu i szewskiemu a potwierdził artykuły cechów tkackiego, kowalskiego i innych, istniejących podówczas a wymienionych już wyżej. Próchnicki Jan, arcybiskup lwowski, przychyla się w r. 1627 do dawnych przywilejów królewskich i koncesyj arcybiskupów poprzedników swoich i pozwala żydom bóżnicę wystawić. Po wojnie szwedzkiej wyrażają lustratorowie w r. 1662: „Dawniej bywało domów 500, teraz tylko 90 osiadłych, domów żydowskich 16. Zamek leży pod samem miastem, wodą opasany w koło i parkanem obwiedziony, w pośrodku budynek, baszta od miasta gdzie pisarz zamkowy mieszka, a obok druga baszta, przez nią wjazd.“ Z upadku tego nie dźwignęło się już miasto, bo lustracya z r. 1766 podaje: „Domów katolickich zajezdnych wygodnych nie ma, handlów mieszczanie żadnych nie mają „magis araturae et piscatnrae quam mercaturae dediti“, ropą tylko do smarowania wozów, która się w lasach starośc. robi w rynku handlują. Dm. małych kat. w rynku 6, chałup zatylnych 67, placów pustych z ogr. 39. Na przedmieściach gospodarzów gruntow. 108, zagrodników 52; domów żydowskich w rynku zajezdnych 29, niewjezdnych i zatylnych 57. Zamek bywał niżej folwarku pod miastem nad rzeką Kamionką; ten od lat kilkunastu rozebrany i zniesiony.“ Kamionka była dawniej miastem królewskiem ze starostwem niegrodowem i należała do ziemi lwowskiej a województwa ruskiego. Starostami kamioneckiemi byli między innymi; w r. 1513 Piotr Zborowski, wojew. Krakow.; 1559 Spytek Jordan z Melsztyna (kaszt. krak.); 1608 Michał książę Wiśniowiecki; 1615 Stanisław Żółkiewski; 1648 Gorajski, kaszt. chełmski; 1665 Stanisław Radziejowski; 1765 r. posiadał starostwo Michał Rzewuski, wojewoda podolski, starosta drohowyski i żydaczowski i Franciszka z Cetnerów za przywilejem Augusta III z. d. 25 września r. 1759. Do starostwa tego należały: miasto Kamionka Strumiłowa z prow. 9832 złp. z czego kwarta 2333 złp., folwark Podzamcze Kamioneckie z prow. 291 złp.; wsie: Jazienica łabużańska z prow. 456 złp., Obydów z prow. 376 złp., Łany z prow. 664 złp., Dernów z prow. 996 złp., Ruda z Jasienicą Rudeńską z prow. 2932 złp.; miasteczko Dobrotwór, które na sejmie r. 1764 ze starostwa buskiego do kamioneckiego przydzielono z prow. 6400 złp. i wieśnowa Strychanka z prow. 510 złp. Należało także do starostwa wójtostwo ze wsią Łapajówką za przyw. Augusta III z 7 lutego 1736 r. z prow. 469 złp. Starostwo z przyległościami i wójtostwem oddano w skutek układu z Ignacym hr. Cetnerem 1 kwietnia 1787 r., temuż, jako częściowy ekwiwalent za dobra Nadwórnę dla soli zajęte. Lustracya starostwa kamioneckiego i jego przyległości, odbyta w r. 1766, wydrukowana jest w „Dodatku tygodniowym do Gaz. lwow. z r. 1869 w nr. 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22 i 23. W K. znajdywano rozmaitemi czasy sprzęty wojenne, naczynia gliniane i inne narzędzia. Stary koncerz z krzywą rękojeścią z żelaznym nagłówkiem i i urna tutaj znaleziona znajdują się w muzeum Ossolińskich we Lwowie. Herb miasta: w niebieskiem polu trzy czerwone kamienie w złotej oprawie, z tych dwa u góry w pewnem oddaleniu od siebie a jeden u dołu pod przestrzenią oddzielającą dwa pierwsze.—*Kamionecki powiat* leży w północnej stronie Galicyi, na północny wschód od pow. lwowskiego, w nizinie górnego Bugu i kilku dopływów Styru, między 49° 52' a 50°25' półn. szer. i między 41°57' a 42° 34' wsch. dług. od F. Najdalsza kończyna północna (we wsi Stojanowie) od krańca południowego (w Rusiłowie) czyni 60 kil., kraniec najdalej na zachód wysunięty (w Dobrotworzu a raczej przysiołku Chimki) od krańca wsch. (w Niewicach) oddalony o 44 kil. Kamionka Strumiłowa zajmuje prawie środkową część zach. pasma powiatu i leży na samej granicy tak, że do Stojanowa, najdalej na półn. wysuniętego, do Kulikowa najdalej na płn.-wschód, i do Niewic, najdalej na wschód położonych jest prawie 40 kil. w linii prostej a do Humnisk, najdalej na płd. wschód i do Rusiłowa najdalej na płd. wysuniętych 30 kil. W skład powiatu wchodzi 91 gmin, 80 obszarów dworskich a 34 przełożeństw obszarowych, czyli jednostek administracyjnych 125. Gmin katastralnych jest 74. Między gminami jest 7 miejskich a mianowicie 2 miasta: Busk i Kamionka (z obsz. dwor.) i 5 miasteczek: Chołojów (z obsz.), Dobrotwór (z obsz.), Radziechów (z obsz.), Stojanów (z obsz.) i Witków nowy, a 84 wiejskich: Adamy z obsz., Banunin z obsz., Budki Nieznanowskie, Chreniów z obsz., Cza-

nyż z obsz., Derewlany z obsz., Dernów z obsz., Dmytrów z obsz., Dziedziłów z obsz., Grabowa z obsz., Hanunin z obsz., Horpin z obsz., Humniska z obsz., Huta Połoniecka, Jabłonówka z obsz., Jagonia, Jakimów z obsz., Jazienica polska z obsz., Jazienica ruska, Józefów, Kędzierzawce z obsz., Kozłów z obsz., Krzywe z obsz., Krzywulanka, Kulików, Kupcze z obsz., Lanerówka z obsz., Lisko z obsz., Łany niemieckie, Łany polskie, Łapajówka z obsz., Majdan stary z obsz., Manasterek z obsz., Milatyn nowy z obsz., Milatyn stary z obsz., Mirów, Mukanie z obsz., Nahorce małe z obsz., Niemiłów z obsz., Niesłuchów z obsz., Niestańce z obsz., Niewice z obsz., Nieznanów z obsz., Nowosiółki z obsz., Obydów, Ohladów z obsz., Opłucko z obsz., Ordów z obsz., Ostrów z obsz., Pawłów z obsz., Peratyn z obsz., Płowe z obsz., Poburzany z obsz., Podzamcze z obsz., Połoniczna z obsz., Rakobuty, Romanówka, Ruda, Rusiłów z obsz., Rzepniów z obsz., Sabinówka, Sapieżanka, Sielec bienków z obsz., Sienków z obsz., Sokole z obsz., Sokołów z obsz., Spas z obsz., Srodopolce z obsz., Stanin z obsz., Streptów z obsz., Strychanka, Suszno z obsz., Tadanie z obsz., Tetewczyce z obsz., Ubinie z obsz., Wierzblany z obsz., Wolica Baryłowa z obsz., Wolica Derewlańska z obsz., Witków stary z obsz., Wulka Suszańska, Wyrów z obsz., Żelechów mały z obsz., Żelechów wielki z obsz. i Żuratyn z obsz. Obszar powiatu zajmuje 1.521·32 kil. kw. Północno-wschodnia część powiatu przypiera do Rossyi, a mianowicie do Drużkopola, Bran, Rzyszczewa i Bużan w pow. włodzimierskim na Wołyniu. Granica jest tu prawie na całej 24-kilometrowej przestrzeni otwarta. We wschodniej części tylko, między Rzyszczewem z jednej a Wolicą Baryłową, Sieńkowem, Peratynem, Tetewczycami i Stojanowem z drugiej strony, płynie wzdłuż granicy nieznaczny potok Nieboczka, o wybrzeżu moczarzystem. W części zachodniej ciągnie się wzdłuż granicy las należący do Stojanowa i na tej przestrzeni znajdują się trzy strażnice kordonowe. Na północny zachód sąsiaduje powiat z pow. sokalskim. Linia graniczna, 46 kil. długa, biegnie od płn. wsch. ku płd. zach., załamując się kilkakrotnie i oddziela Stojanów, Suszno, Ordów, Witków nowy, Stanin, Pawłów, Niestanice, Dobrotwór i Strychankę, od Torek, Byszowa, Rozdziałowa, Korczyna, Radwaniec, Tyszycy i Sielca. Na zachód leży pow. żółkiewski. Linia graniczna, 47 kil. długa, biegnie na płd., załamując się w 2 miejscach cokolwiek na wschód i oddziela Strychankę, Dobrotwór, Sielec bienków, Rudę sielecką, Łapajówkę, Kamionkę Strumiłłową, Derniów, Horpin, Wyrów, Jakimów i Dziedziłów od Reklińca, Zubowmostu, Batiatycz, Dalnicza, Czystynia i Kłodna wielkiego. Na płd. zachód leży powiat lwowski. Linia graniczna, 12 kil. długa, biegnie na płd.-płd.-wschód i dzieli Dziedziłów i Chreniów od Kukizowa, Ceperowa i Podlisek wielkich. Na płd. leży pow. przemyślański. Linią graniczną, 12 kil. długą, tworzy na całej prawie przestrzeni Jaryczówka oddzielająca Chreniów, Ubinie i Nowosiółki od Zadwórza i Pełtwi. Na płd.-wsch. leży pow. złoczowski. Linia graniczna, 46 kil. długa, biegnie w kierunku płn. wsch. Raz tylko zagina się nagle na płd. i nagle skręca na płn., tworząc wąski klin, który zajmuje osada Rusiłów. Oddziela ona Kędzierzawce, Kozłów, Żuratyn, Ostrów, Rusiłów, Busk i Humniska od Bezbrudów, Kutkorza, Bałuczyna, Skniłowa, Firlejówki, Krasnego, Stronibab, Zakomarza i Ożydowa. Na wschód nakoniec leży pow. brodzki. Linia graniczna, 74 kil. długa, biegnie w kierunku przeważnie półn. aż do granicy rosyjskiej, załamując się w jednem miejscu (Niewice) silnie na wschód i wracając potem na zachód. Z początku biegnie ona przez lasy, pola i łąki na przemian, oddzielając Humniska, Wierzbiany, Adamy i Czany od Brachówki, Bołożynowa, Stołpina i Toporowa. Stąd począwszy tworzą granicę potoki: Kasztelan, Pusta, Radostawka i Styr, oddzielające Czany i Niewice od Toporowa, Trójcy, Manastyrka i Stanisławczyka. Nakoniec biegnie linia graniczna przez podmokłe łąki (nad potokiem Ostrówką), przez pola i lasy, oddzielając Niewice, Opłucko, Mukanie, Niemiłów, Kulików i Wolicę Baryłową od Łopatyna, Chmielna, Rudenka lackiego, Kustyna i Baryłowa. Przeważna część powiatu leży w dorzeczu Bugu, a więc Wisły, mała cząstka północno-wsch. wysyła swe wody do Styru a więc należy do dorzecza Dniepru. Przez powiat przechodzi tędy dział wodny europejski. Tworzy go lekkie wzniesienie, idące przez Mirów, Krzywe, Stanin, Radziechów, Wulkę Suszańską i Suszno. Bug wchodzi do pow. (do Buska) ze Stronibab w pow. złoczowskim i płynie zrazu na półn., potem krętym biegiem na płn.-zachód przez Kupcze, Lanerówkę, Rakobuty, wzdłuż granicy Rakobut i Pobużan, Derewlan i Wolicy Derewlańskiej, Spasa i Sokoli, Tadania i Jazienicy ruskiej, przez Tadanie do Kamionki Strumiłowej; tu skręca się na płn. a w Łapajówce na płn.-wschód, poczem przybiera znowu kierunek półn. a tworząc liczne zakręty i dzieląc się na liczne ramiona, płynie wzdłuż granicy Jazienicy polskiej i Łapajówki, przez Rudę Sielecką, Sielec, Dobrotwór i Strychankę a nareszcie jako graniczna rzeka Strychanki i Tyszycy w pow. sokalskim wchodzi do pow. sokalskiego. Długość jego biegu w pow. czyni prawie 90 kil. Z dopływów przyjmuje w obrębie powiatu: Od praw. brz.: Sołotwinę (al. Słotwinę, Sołotwinkę) i Rokitnę w Busku,

Jabłonówkę w Pobużanach, Jazienicę w Jazienicy polskiej, Bobrówkę w Sielcu, Chołojówkę na granicy Strychanki a Tyszycy, Kijowski potok płynący z Niestanic na zachód a wpadający do Bugu w pow. sokalskim i pot. Białystok (ob.), uchodzący również w pow. sokalskim. Od lew. brz. uchodzą do Bugu: Pełtew w Busku. Do Pełtwi wpada od lew. brz. Jaryczówka, tworząca płd. granicę powiatu i potok Dumny, płynący równolegle z Jaryczówką od zach. na wschód z pow. lwowskiego przez Dziedziłów, Ubinie, Lisko, Nowosiółki i Kędzierzawce. Dalej uchodzą do Bugu od lew. brz.: Sredni potok w Kupczem, Rudka w Rakobutach, Hryczkowa (z Barbarą od lew. brz.) na granicy Spasu i Derewlan, Ostrówka (al. Horpinka, Martinka) w Tadaniu, Kamionka (al. Sosnowiec) w Kamionce Str., Batiaczka (z Jagunią od praw. brz.) w Łapajówce i Sarneczek w Strychance. Do Styru uchodzą: Berezówka (ob.), dopływ Baczki, uchodzącej do Styru, zwana także w górnym biegu Rzéczki; Krzywcze (al. Ohladówka), dopływ Baczki; Ostrówka, zwana w górnym biegu pot. Radziechowskim, wprost do Styru, i Sydołówka, zwana w górnym biegu Nieboczką, a zasilona licznymi dopływami ze Stojanowa, wprost do Styru. Stawy i moczary zajmują 428 mr., czyli 0·16% obszaru. Bug szczególnie, z powodu krętego biegu i rozległego koryta zalewa wielkie obszary i czyni je nieużytecznemi. Dlatego należałoby przeprowadzić regulacyą tej rzeki, przez co możnaby uzyskać znaczny nabytek pod uprawę z obszaru używanego dotąd na pastwiska. Wskazanem byłoby także zbadać na nowo projekt, jeszcze za cesarza Józefa II poruszany, połączenia kanałem wody Bugu ze Styrem, o ile wykonanie tego projektu przyczyniłoby się do podniesienia gospodarstwa i ułatwienia dowozów, a regulacya rzek pozostawałaby niezawodnie w ścisłym stosunku z przekopaniem tego kanału. Najznaczniejsze wyniosłości znajdują się w połud.-wsch. stronie powiatu na lew. brz. Bugu. Wznosi się tu najwyżej Jaremowa góra (278 m.) w Dziedziłowie i na wschód od niej Srednia góra (278 m.) w Niesłuchowie. Dalej na wschód opada Telacze w Milatynie do 259 m. a Busk do 227 m. Na południe opada to samo pasmo wyniosłości ku dolinie Dumnego potoku do 229 m. Na prawym brzegu tego potoku wznosi się obszar cokolwiek wyżej (do 254 i 256 m. poszczególnymi szczytami), poczem opada ku dolinie Jaryczówki (277 m.). Na północ od tego pasma najwyższych wyniosłości obniża się lewy brzeg Bugu stopniowo coraz bardziej. Kniszpole w Dziedziłowie dochodzi jeszcze 265 m., na wschód od niego Marynice w Sokołowie 262 m.; dalej na wschód Mogiła na granicy Banunina i Niesłuchowa 271 m., a na północny wschód od nich Peredsile na granicy Milatyna, Żelechowa wielkiego i Rzepniowa 256 m. Zresztą na całej przestrzeni półn. wznosi się jeszcze tylko Kamienna góra w Kamionce Strumiłowej do 258 m., reszta zaś opada tak, iż na płn.-zach. wznosi się obszar mało co po nad 200 m. Na pr. brzegu Bugu wznosi się w stronie płd. Młodawa, na wschod. granicy Buska do 227 m.; w Grabowej dochodzi punkt jeden 241 m.; lecz zresztą opada obszar poniżej 230 a na półn. poniżej 220 m. Na dziale wód płynących na zachód do Bugu a na wschód do Styru wznoszą się znowu znaczniejsze wyniosłości: Pawłów (257 m.) i Terpinie (al. Terpun, 251 m.) w Pawłowie, Stanin (251 m.) w Staninie, Mogiła (280 m., najwyższy szczyt w powiecie) na granicy Radziechowa, Wulki Suszańskiej i Tetewczyc; Stojanów (251 m.) w Stojanowie. Na wschód od tego działu wznoszą się: Srodopolce (255 m.) w Srodopolcach, Peratyn (244 m.) w Peratynie, Sieńków (256 m.) w Sieńkowie; zresztą opada obszar poniżej 240 m. Na zachód od działu wznosi się: Podgórze (235 m.) w Staninie, Witków (237 m.) na granicy Witkowa i Płowego, Kromosz (219 m.) i Ordów (227 m.) w Ordowie; reszta opada niżej, a w dolinach potoków poniżej 220 m. Srednia temperatura zimy czyni 2 do 4°C., wiosny 6 do 8°, lata 18 do 20°, jesieni 8 do 10°. Opady atmosferyczne wynoszą w zimie 5 do 10 ctm., na wiosnę 10 do 15, w lecie 20 do 30, a w jesieni 10 do 15 ctm. Roli ornej jest w powiecie 111.474 mr., to jest 42·17 proc. całego obszaru, ogrodów 3·546 mr. czyli 1·93 proc., łąk 58·662 mr. czyli 22·19 proc., pastwisk 13·859 mr. czyli 5·24 proc., stawów i moczarów 428 mr. czyli 0.16 proc., lasów 71.053 mr. czyli 26.88 proc., innych gruntów 5.529 mr. czyli 2·09 proc. Gleba w płn. stronie powiatu czarna, gliniasta lub wapienna, w stronie połud. piaszczysta. Z obszaru uprawnego idzie pod uprawę pszenicy 8·1 proc., żyta 24·5 proc. na płn., 20·5 proc. na płd., jęczmienia 11 proc. na płn., 13·2 na płd., owsa 17 proc. na płn., 18·3 na płd., kukurudzy 0·02 proc. na płn., 0·05 na płd., prosa 1·2 na płn., 1·8 na płd., hreczki 3·9 na płn., 5·6 na płd., roślin strączkowych 1·04 na płn., 2·3 na płd., rzepaku 0·05 proc. na płd., na płn. nie uprawiają go wcale, lnu 1·81 proc. na płn., 1·48 proc. na płd., konopi 0·5 proc. na płn., 0·83 proc. na płd., buraków pastewnych 0·18 proc. na płn., 0·33 na płd., kartofli 8·3 na płn., 9·3 na płd., kapusty i jarzyn 0·45 proc. na płn., 0·96 na płd., koniczyny 0·75 proc na płn., 1·14 na płd., innych roślin pastewnych 0·38 proc. na płn., 0·52 na płd. Ugor jednoroczny zajmuje na płn. 20.9, na płd. 15·5 proc. Pszenicy wydaje hektar 12·3 hektolitrów na płn., 11·9 hl. na płd., żyta 11·01 na płn., 10·2 na płd.,

jęczmienia 13·3, owsa 12·2 na płn., 14·1 na płd., kukurudzy 9·1 na płn., 12·4 na płd., ziemniaków 97·4, siana cetnarów 10·9 na płn., 14·8 na płd. Najrozleglejsze lasy znajdują się w płd. stronie powiatu i w płn.-wsch., łąki i pastwiska w stronie południowej. Liczba bydła w ogólności wynosiła wedle obliczeń z 31 grudnia 1880 r. sztuk 96815. W szczególności było koni 18524 (właścicieli 7013), osłów 6 (właścicieli 3), bydła rogatego 39937 (właścicieli 10674), owiec 12685 (właścicieli 3538), kóz 67 (właścicieli 34), świń 25576 (właścicieli 10338). Bydło należy do rasy podolskiej. Jedna krowa daje rocznie w przecięciu 540 litrów nabiału na północy a 436 na płd. Pszczelnictwo nie bardzo postępuje w rozwoju. W r. 1869 było pni 5047, a wedle spisu z r. 1880 jest ich 5583 (719 właścicieli). W pow. kamioneckim wystąpiły na wielu miejscach i na rozległych obszarach formacye torfów, jako to: na wschód od Buska po rozległych łąkach śródleśnych w Wierzblanach i Humniskach, na płn. od Buska na łąkach leśnych w gm. Sokole, Grabowa (a mianowicie w jej części Maziarnia wawrzkowa), Nieznanów. W dorzeczu Styru są bardzo obszerne torfowiska w Chołojowie, Dmytrowie, Połonicznej, Czanyżu, Ohladowie. Począwszy od Radziechowa legł szeroki pas torfów na gruntach gmin: Srodopolce, Niemiłów, Mukanie, Opłucko. Nad samą granicą od Stojanowa poszedł pas torfów na wsch. przez Tetewczyce, Peratyn, Sieńków do Wolicy Baryłowej i Kulikowa. Te bardzo rozległe torfy w powiecie nie są jeszcze dobrze zbadane. (Ob Hołowkiewicza „Torfy w Galicyi" w Przewodniku naukowym i literackim z roku 1882). Ludności było wedle obliczeń z 1880 r. 87553 (wedle spisu z r. 1869 było 76246, zatem przybyło 11307) i pod tym względem zajmuje powiat obecnie 20-ste miejsce w Galicyi. Na 1 kil. kw. przypada 58 mieszk. Między ludnością jest mężczyzn 43497, kobiet 44056, ludności krajowej 87256, zakrajowej 297. Pod względem wyznania rozróżniamy: 18944 rzym. kat., 55736 gr. kat., 2351 augsburskiego, 16 helweckiego, 10506 mojżeszowego wyznania. W stosunkach towarzyskich używa języka polskiego 25874, ruskiego 58430, niemieckiego 3016, innych języków 10 mieszk. Ze względu na stopień wykształcenia jest 10293 mieszk. (11·76 proc.) umiejących czytać i pisać (6352 męż., 3941 kob.), 3096 (4·56 proc.) umiejących tylko czytać (1607 męż., 2299 kob.), 73354 (83·78 proc.) nie umiejących ani czytać ani pisać (35540 męż., 37814 kob.). Slepych na oczy jest 54 męż., 43 kob., głuchoniemych 82 męż., 40 kob., obłąkanych 10 męż., 3 kobiet, umysłowo niedołężnych 23 męż., 16 kob. Pod względem przemysłu zasługują prócz Kamionki Strumiłowej następujące jeszcze miejscowości na uwagę: Busk, wyroby tekstylne, garncarstwo, gorzelnia, browar pospolity; Radziechów, garbarstwo, młyn parowy, browar wielki fabryczny; Ohladów, browar wielki fabryczny i gorzelnia; Niemiłów, gorzelnia i tartak parowy (o sile koni 20. Ilość gatrów 1, pił zwyczajnych 6, piła cyrkularna jedna. Z drzewa sosnowego i dębowego robią tutaj deski i parkiety. Tartak konsumuje drzewa klocowego 300 a produkuje gotowego materyału 200 metr. kub.); Witków nowy, gorzelnia i browar wielki fabryczny; Grabowa, tartak parowy o sile koni 8. (Ilość gatrów 1, pił zwyczajnych 8, piła cyrkularna jedna. Z drzewa sosnowego i dębowego robią tutaj deski i parkiety. Tartak konsumuje drzewa klocowego 5000, produkuje gotowego materyału 3300 metr. kub). Browar pospolity jest jeszcze w Milatynie starym a gorzelnie posiadają miejscowości: Czanyż, Dmytrów, Chołojów, Pawłów, Peratyn, Połoniczna, Pobużany, Niestanice, Rzepniów, Sielec Bieńków, Sienków, Sokola, Stojanów, Suszno, Tadanie, Trójca, Wulka Baryłowa. Kolej żelazna Karola Ludwika (Lwów—Brody) biegnie w oddaleniu 1 do 2 kil. od połud. kończyny powiatu a w jednem tylko miejscu, w Rusiłowie, idzie przez obszar powiatu na przestrzeni 2 kil. Najbliższe stacye kolejowe są: Zadwórze, Krasne i Ożydów. Dróg krajowych jest w pow. 4·307 kil., dróg gminnych 1008·929 kil., razem 1013·236 kil. Na 100 kw. kil. przestrzeni przypada dróg krajowych 0·283, gminnych 66·310 kil., razem 66·593 kil. Ogół podatków bezpośrednich czynił w 1880 roku 130421 zł. 66 ct., a zatem wypadało na mieszkańca 1 zł. 74 ct. Powiat tworzy wraz z pow. sokalskim okrąg szkolny. Siedzibą rady szkolnej okręgowej jest Sokal. Szkół jest w powiecie 84, same ludowe. Kamionka Str. ma 5-klasową męzką, Busk i Radziechów szkoły 4-kl., Dobrotwór i Stojanów. Jednoklasowe etatowe szkoły posiadają gminy: Chołojów, Derniów, Dmytrów, Dziedziłów, Horpin, Jazienica polska, Kozłów, Krzywe, Łany polskie, Milatyn Stary, Niestanice, Nieznanów, Nowosiółki, Ohladów, Ostrów, Pawłów, Peratyn, Pobużany, Rzepniów, Sielec-Bienków, Sienków, Sokole, Stanin, Suszno, Tetewczyce, Witków nowy, Wyrów, Żelechów; filialne: Babicze, Banunin, Busk długa strona, Chreniów, Czanyż, Derewlany, Grabowa, Humniska, Jagonia, Kędzierzawce, Kulików, Kupcze, Lisko, Łany niemieckie, Majdan Stary, Milatyn nowy, Nahorce, Niemiłów, Niesłuchów. Obydów, Opłucko, Ordów, Płowe, Rakobuty, Ruda sielecka, Rusiłów, Sokołów, Srodopolce, Streptów, Strychanka, Tadanie, Ubinie, Wierzblany, Witków stary, Wolica Baryłowa, Żuratyn; niezorganizowane: Adamy, Jakimów, Jazienica ruska, Niwice, Połoniczna, Spas, Wolica dere-

wlańska; niezorganizowane ewangelickie: Hanunin, Heinrichsdorf, Józefów, Mirów, Romanówka, Sapieżanka, Stanin i Suszno. Doktorów medycyny jest w powiecie 3, z tych 2 w Kam. Str., jeden w Busku; chirurgów 7, z tych 2 w Kam. Str., 2 w Radziechowie, 2 w Busku, 1 w Stojanowie; akuszerek 15: w Kam. Str. 5, w Busku, Radziechowie po 3, w Witkowie nowym, Chołojowie, Stojanowie i Milatynie nowym po jednej; aptek 3: w Busku, Kam. Str. i Radziechowie. Kas pożyczkowych gminnych jest w pow. 43. W pow. są trzy sądy powiatowe: w Busku, Kamionce Strumiłowej i Radziechowie. *Lu. Dz.*

Kamionka Wołoska (po rusku Kamenka Wołoska), jedna z największych wsi w Galicyi, w pow. Rawa Ruska, tuż na płd.-wschód od Rawy a przeszło 40 kil. na płn.-zachód-północ ode Lwowa. Nazwa ta obejmuje 14 t. zw. uroczysk czyli przysiołków, a każdy z tych przysiołków składa się z pewnej liczby tak zwanych dawniej dworzyszcz, liczących zwykle 2 do 7 domów, niekiedy i więcej. Każde takie dworzysko ma osobną nazwę a co do swych posiadłości i praw tworzyło niejako odrębną gminę. Ogólna liczba dworzyszcz czyni 278. Oto nazwy przysiołków i dworzysk: I. Przysiołek Starawieś (al. Staresioło, po rusku Stareseło i Dąbrówka po rusku Dubriwka) z dworzyskami: 1) Łucyki, 2) Banachy, 3, 4, 5 Podkujmuchy, 6) Łozowe, 7) Żytowieckie, 8) 9) 10) Popowicze, 11) Podsudki, 12) Sałamachy, 13) Czulindy, 14) 15) Dumy, 16) Mazuraki, 17) Podsudki, 18) Kohuty, 19) Łuckowe, 20) Załużne, 21) Dudaki, 22) Cyce, 23) Butryny, 24) Wołki, 25) 26) Plesaki, 27) Żurawieckie, 28) Jonicze, 29) Piziury, 30) Łopaty, 31) Kudziany, 32) Kichi, 33) Trutyki, 34) Gawrońskie, 35) Łunyki, 36) Stecyny, 37) Zakały, 38) Łunyki II, 39) Turki, 40) Stradeckie, 41) Malce, 42) Podstawskie, 43) Palidwory I, 44) Sołtysy, 45) Skaby, 46) Pastuszyny, 47) Palidwory II, 48) Żytowieckie, 49) Dobosze, 50) Wołkowica, 51) Sołtysi wolne, 52) Garncarze. II. Przysiołek Lipnik (po rusku Łypnyk) z dworzyskami; 53) Zagórne, 54) Zagórne dolinne, 55) Sałamachy, 56) Dmytrynne (al. Dmytryny), 57) Czerwińskie, 58) Lewki, 59) Kominiarze, 60) 61) Sulimy, 62) 63) 64) Faryny, 65) Dąbrowskie, 66) Łucyki, 67) Zielone, 68) Popowicze, 69) Kiciaki, 70) Omelasze, 71) Biłuty, 72) Podlipne, 73) Seniuki, 74) Karczmarze, 75) Podlipne II, 76) Stadnickie, 77) Lewoczki, 78) Swistuny, 79) Laki, 80) Skuhry, 81) Hołoty, 82) Hobryny, 83) Petryki, 84) Petryki II, 85) Szymańskie, 86) Dumy, 87) Łupije, 88) Misińskie, 89) Skulwy. III. Przysiołek Brzezina (po rusku Berezyna) z dworzyskami: 90) Hołoty, 91) Serafiny, 92, 93) Hniłce, 94, 95) Dorosze, 96) Kucy, 97) Sernicze. IV. Przysiołek Moszczana z dworzyskami: 98) Karczmarze, 99) Litepły, 100) Dejnegi, 101) Sałamachy, 102) Swistuny, 103) Szymańskie. V. Przysiołek Hołe z dworzyskami: 104, 105, 106, 107) Zahayły, 108) Punie, 109, 110) Rykmasy, 111) Procyki, 112) Pistuny, 113) Rybaki, 114) Zakały, 115) Hryki, 116, 117) Hryńczuki, 118) Biłuty, 119) Senice. VI. Przysiołek Kruszyna z dworzyskami: 120) Popki, 121) Zahajły, 122) Sendziuchy, 123) Łesyki, 124) Wachny, 125, 126) Koszele, 127) Kościuki, 128) Hule, 129) Koczany, 130) Sechny, 131) Dydycze, 132) Sendziuchy II, 133) Nurki, 134) Sawki. VII. Przysiołek Pulce (po rusku Pilce) z dworzyskami: 135) Steciuchy, 136) Kichi, 137) Stecyny, 138) Fedziury, 139) Czausy, 140) Mandziuki, 141) Tyśki. VIII. Przysiołek Budy z dworzyskami: 142) Wołosy, 143, 144) Horecze, 145) Romacki, 146, 147) Zakały, 148) Badany (al. Badanie), 149) Stasinki, 150) Kułaje, 151, 152) Sidelniki, 153) Biluty, 154) Podczechy, 155) Mazany, 156) Czekile, 157) Olejarniki (al. Olearniki), 158) Ohoriłki, 159) Lechowce, 160) Mazany II, 161) Zyhajły, 162) Suchoruki, 163) Łucyki. IX. Krzywe (po rusku Krywe) z dworzyskami: 164) Mazuraki, 165) Litepły, 166) Litepły II, 167) Sawczuki, 168) Czausy, 169, 170) Artymiszczyne, 171) Ohoryłki, 172) Fedory, 173) Harasymy, 174) Dobrotije, 175) Letije, 176) Klimki, 177) Kołyski, 178) Smolije, 179) Struki, 180) Małaszczyne, 181) Lechowce, 182) Mysiany (al. Myszany), 183) Chromy, 184) Horbowe, 185) Grabowe, 186) Maćki. X. Przysiołek Milawa z dworzyskami: 187) Zyhajły, 188) Chołody, 189 do 191) Szewcy, 192, 193) Bliźniaki, 194) Bardaki, 195) Gudzy, 196) Korościele. XI Przysiołek Piratyn z dworzyskami: 197) Terluki, 198) Szwedy, 199) Lewoczki, 200) Kobryny, 201) Oleszczyny, 202) Stadnickie, 203) Jacuny, 204) Gelety, 205) Łaki, 206) Pisockich, 207) Koczany, 208) Bodnary, 209) Łuszczyki. XII. Przysiołek Biszków (po rusku Biszkiw) z dworzyskami: 210) Szarki, 211) Zacharkowe, 212) Chliszcze, 213) Łokasze, 214) Stanki, 215) Szwedy, 216) Marki, 217) Skoropady, 218) Buczmy, 219) Muliki, 220) Berezowce, 221) Bruńce, 222) Kabryńce, 223) Ladycze, 224) Suszki, 225) Pisockie, 226) Komisarze, 227) Łuszczyki, 228) Władyki, 229) Ułanka (karczma), 230) Bryki. XIII. Przysiołek Bobroidy z dworzyskami: 231) Borowe, 232) Kulinicze, 233) Zinki, 234) Bahłaje, 235) Chołody, 236) Skaby, 237) Drusy, 238) Łapije, 239) Hupki, 240) Budzany, 241) Morozy, 242) Czechy, 243) Peretiatko, 244) Hrycki, 245) Kulawce, 246) Chocije, 247) Łucany, 248) Rebcy, 249) Demczyny, 250) Czujhuki, 251) Ho-

łoty, 252) Korduby, 253) Bielaki, 254) Kopytki, 255) Śledzie, 256) Denysy, 257) Kudryki, 258) Stanczuki, 259) Libry, 260) Łozowy, 261) Wołki, 262) Czausy, 263) Gorajec. XIV. Przysiołek Pomłynów (po rusku Pimłyniw) z dworzyskami: 264) Łucyki, 265) Wołki, 266) Peretratki, 267) Klimki, 268) Swiderskie, 269) Mielniki, 270) Zubale, 271) Wołki, 272) Kotyki, 273) Biłyki, 274) Swistuny, 275) Wołki, 276) Stasiuki, 277) Sawczuki, 278) Sołtysi-Łuczyki. Nazwy poszczególnych dworzysk pochodzą z małemi wyjątkami od nazwisk mieszkańców. Przy ostatnich pomiarach z r. 1854 podzielono Kamionkę wołoską na dwie gminy katastralne: Kamionkę wołoską na zachodzie obejmującą następujące przysiołki: Stare sioło, Lipnik, Brzezinę, Pomłynów, Moszczanę, Hołe, Kruszynę i Pulce i na Kamionkę Lasową na wschodzie, obejmującą przysiołki: Budy, Krzywe, Milawę, Peratyn, Biszków i Bobroidy. Długość całego obszaru od wschodu na zachód wynosi 22 kil., szerokość w połowie zach. 4 kil. a we wsch. 5 do 9 kil. Na północ od wsi leżą: Wulka Mazowiecka, Hujcze, Hole rawskie, Rawa ruska, na zachód Potylicz, na płd. Ruda manasterska, Ruda magierowska i Dobrosin (wieś powiatu żółkiewskiego), na wschód zaś Lubella i Przystanie (obie w pow. żółkiewskim). Cały obszar leży w dorzeczu Bugu. Wzdłuż półn. granicy Kamionki Lasowej płynie Rata od zachodu na wschód. Pomiędzy Kamionką Wołoską a Starą wsią i Lipnikiem płynie z Potylicza pot. Muranka, dopływ Raty, od zachodu na wschód a potem na płn.-wsch. Przez płd.-wschod. część Lipnika płynie z Rudy magierowskiej pot. Moszczana (dopływ Muranki) od płd.-zach. na płn.-wschód i przyjmuje od prawego brzegu potok Pogorzeliska. Z płd.-wsch. obszaru Kam. Lasowej płyną wody na płn.-wschód do Raty, jak np. potok Biała wzdłuż granicy płd.-wschod. Nad Ratą, toż samo nad dolną Muranką i Moszczaną, leżą rozległe moczary, tak zwane ługi, Całe położenie wsi nizinne. Część zachodnia, mniejsza (Staresioło, Dąbrówka i część Lipnika) jest pagórkowata, a między jej wzgórzami wznosi się najwyżej Wołkowica (349 m.) na płn.-zachód i drugie wzgórze 315 wys. na płd.-zach. Wzgórza są pokryte lasami. Z Wołkowicy piękny roztacza się widok nietylko na pojedyńcze części Kam. ale na dalszą okolicę. Widzieć stąd można bielejące mury 4-basztowego zamku w Rudzie Magierowskiej, w którym nieraz Jan Sobieski przebywał w czasie łowów, a w dali połyskują 3 banie cerkiewne w Rudzie Monasterskiej. W środku Kam. wołoskiej dochodzi Klepacka 282 m., a cała wschodnia, większa połowa obszaru, przedstawia się jako równina prawie, pochylająca się za biegiem potoków. Z wyniosłości wymienićby tu jeszcze można Niedziechę (w Biszkowie) dochodzącą 237 m. Reszta obszaru opada niżej aż do 214 m. na ługach nad Ratą. Liczne potoki płynące tędy tworzą trzęsawiska, więcej niż 3 kil. szerokie. W lecie przebywa tu mnóstwo ptastwa wodnego, w rzekach znajdują się w obfitości ryby, raki, miejscami wydry, a w błotach nad rzeką Białą pijawki. Dawniej miały się tu znajdować także bobry (dziś jeszcze zwie się jeden przysiołek: Bobroidami), niedźwiedzie (jedna sianożęć zwie się do dzisiaj „niedźwiedziemi łozami") i rysie (zachowała się nazwa sianożęci „rysie łozy"). W jesieni stoją na tych rozległych ługach, ciągnących się nad brzegami Raty w głąb wsi sąsiednich, niezliczone stogi siana, które dopiero w zimie, gdy ziemia zamarznie, wywozić stamtąd można. Dawnemi czasy chronili się okoliczni mieszkańcy wraz z dobytkiem w tych niedostępnych okolicach przed napadami tatarskiemi. Własn. większa (Czajkowskich) ma roli ornej 1432, łąk i ogr. 577, pastw. 95, lasu 1594 mr.; własn. mniej. roli ornej 8332, łąk i ogr. 4276, pastw. 3447, lasu 502 mr. Gleba jest inna we wsch. a inna w zach. części obszaru. W części wschod. jest ona piaskowa albo gliniasta a sprzyja uprawie żyta, grochu i ziemniaków (zwanych tu bolbą albo kartochami), w części zach. gliniasta, mniej więcej tłusta i czarna, sprzyja uprawie pszenicy. W Dąbrówce znajduje się glina garncarska i fajansowa, tudzież węgiel brunatny. Wedle spisu z r. 1880 było 7691 mk. w gminie a 162 na obsz. dwor. Jest to zatem najludniejsza wieś w Galicyi. Wedle szematyzmu z r. 1881 było mk. obrz. gr. kat. 6994, rzym. kat. 78. Parafia rzym. kat. w Rawie ruskiej. Parafij gr. kat. jest trzy: Kamionka-Lipnik, Kamionka-Starawieś i Kamionka Lasowa. Wszystkie należą do dekanatu potylickiego a dyecezyi przemyskiej. Parafia w Lipniku założona około r. 1600, cerkiew murowana postawiona w r. 1780 staraniem dworu i gromady. Na miejscu, gdzie ona teraz stoi, stała dawniej mała cerkiewka drewniana, między r. 1616 a 1628 zbudowana. W cerkwi tutejszej przechowują się dzieła: „Postylla Wujka" z r. 1582 i „Roczne dzieje kościelne od r. 1198" przez ks. Jana Kwiatkiewicza, z r. 1645. Parafia w Kam. Lasowej założona około r. 1660. Cerkiew tutejsza, o 11 kil. od Lipnickiej oddalona, drewniana, o 3 baniach, budowana od r. 1666 do 1701 a może aż do 1721. Krąży także podanie, że pierwotnie stała cerkiew koło chat „Łozowych", tam, gdzie teraz krzyż się wznosi. W cerkwi znajduje się olejny portret założyciela, ojca Bazylego Hawryłowicza Kudroby z roku 1668 i oryginalna hramota erekcyjna parafii

na pergaminie przez króla Michała w r. 1671 wystawiona. Piękny ikonostaz, pędzla Damiana Rojewicza z r. 1666, odnowił wraz z cerkwią Antoni Monastyrski z Lubyczy w r. 1859. Parafia w Kam.-Starejwsi jest najdawniejszą w Kam. wołoskiej, wspomina o niej bowiem lustracya z r. 1564, a jeszcze w roku 1616 była jedyną we wsi. Tak czytamy w opisie K. woł. podanym w Hałyczanynie z r. 1862. W przeciwieństwie do tego wspomina szematyzm kleru ruskiego dyec. przemys. za r. 1879, że parafią tę założono dopiero w roku 1800. Cerkiew drewniana o 2 baniach, roku 1645 zbudowana, leży na wzgórzu między lipami. Na dzwonnicy znajduje się jeden dzwon z r. 1639. Z budynków zasługuje na uwagę dwór w Starej wsi, nazwany wielkim dla odróżnienia od mniejszego w Bobroidach, a nazywanego Harajcem. Dwór ten postawiony r. 1829 został w 1832 rozszerzony. W tymże roku założono piękny ogród i oranżeryą. Dawny dwór stał na płd.-wschód od dzisiejszego w miejscu nazwanem „Zamkiem". Chaty włościan są drewniane, słomą pokryte, lecz porządniejsze niż w innych okolicach Galicyi wsch. a zwłaszcza niż na Podolu. Frontem zwrócone wszystkie do południa; w stronie zachodniej znajduje się zwykle komora, w środku pokój, dalej sień a na krańcu wsch. komórka na drzewo. Z tyłu przyczepione do zabudowania komórki na drób. W izbie do której się wchodzi z sieni znajduje się tuż przy drzwiach po lewej ręce ogromny piec, po prawej kominek; dokoła izby stoją ławki a w środku stół, zwyczajnie nakryty a niekiedy, zwłaszcza w niedzielę, chlebem zastawiony. Budynki gospodarskie liczne i porządne. Każda chata prawie obsadzona olszyną i brzeziną. Sadów mało i to tylko w stronie zach. Ludność tutejsza jest pochodzenia słowiańskiego, ale znajdują się także typy wołoskie a nawet i nazwiska wołoskie, jako to: Czaus, Faryna, Liber, Kancir, Mandziak, Dżus, Sus, Stecyna, Czułynda. Język mieszkańców czerwonoruski z niektórymi właściwościami narzecza wołyńsko-podolskiego. Przed literą „o" kładą na początku słowa „h", np. „howes" zamiast „owes"; „ja" wymawiają po spółgłosce jak „je", np. „djedko" zam. „djadko"; litery „f" nie wymawiają, zamiast niej używają „chw", np. „prochwesor" zam. „profesor", albo „p", np „Osyp" zam. „Osyf"; „g" wymawiają jak „k", np. „kospodar" zam. „gospodar"; zamiast „byty" (być) mówią „buty". „Narodytysia" wyrażają tu słowem „najtysia"; nie mówią zatem „ja urodywsia" lecz „ja najszowsia". W przemowie do osób dostojniejszych używają na wstępie formułki: „Prijszowjem do Hospoda Boha i Waszoj łaski". Mężczyźni noszą w lecie słomiane kapelusze z szerokiemi skrzydłami, w zimie zaś kapturek czyli t. zw. kołpak, to jest białą, wełnianą czapeczkę, podobną z kształtu do szlafmycy a ozdobioną u spodu czerwonym pasem, lub też czapkę baranią. Kołnierz i rękawki od koszuli są wyszywane ozdobnie; spodnie płócienne lub sukienne noszą w butnch. Na siebie biorą płócienną „płachtę" to jest kaftan wołoskiego kroju, bez stanu, z szerokim kołnierzem; na święto zaś popielatą lub brunatną opończę ze stanem i stojącym kołnierzem, z kapturem na plecach, wyszywaną czerwonymi, zielonymi i żółtymi sznureczkami. W zimie noszą baranie kożuchy z wąskiemi kołnierzami. Opasują się wąskim paskiem, do którego przywięzują nożyk. Na nogi biorą buty a niekiedy trzewiki o olchowych lub lipowych podeszwach, drutem przymocowanych. Takie trzewiki zowią „derewiakami". Kobiety nakrywają głowę białą albo niebieską chustką, zresztą ich odzież wierzchnia mało co różni się od męskiej. Ludność tutejsza trudni się uprawą roli, chowem bydła, do czego się wybornie nadają rozległe łąki i pastwiska, tractwem, tkactwem a w Starem Siole i Dąbrówce także garncarstwem i dobywaniem gliny fajansowej (zwanej tutaj gliną fajfurską). Nazwa „Kamionka" pochodzi od wielkiej liczby kamieni rozrzuconych na wzgórzach płn.-zach. „Wołoską" nazwano ją od pierwszych założycieli wsi, to jest od wołochów. Dawniej a niekiedy i teraz nazywają tę wieś „Kamionką od złotej bani" a to dlatego, że stąd widzieć można pozłacaną kopułę na kościele parafialnym w Zółkwi (2 mile od K. odległej). Lud uważał tę banię jako szczerozłotą i jako taką podziwiał. We wspomnienia historyczne uboga jest Kam. Wołoska. O miejscowości „Horajec" koło gościńca w Bobroidach mówi podanie, że tu się zaczęła pierwsza wojna, a skończy się ostatnia. Być może, że w dawnych czasach stoczono tu boj jaki. Nazwę niwy „Czortomary", położonej w Starej wsi, wywodzą niektórzy od wołoskiego „czetate mare" i wnoszą, że obwarowany zamek znajdował się niegdyś w tem miejscu. Brak jednakże jakichkolwiek śladów owego zamku, brak wszelkich podań o nim, każe się raczej domyślać, iż owa nazwa stąd powstała, że porozrzucane kamienie, o których wyżej wspomniano, ugrupowaniem swojem przypominały kształty zamku warownego. W Peratynie znajduje się pośród sianożęci przestrzeń półmorga obejmująca, otoczona szerokim rowem, t. zw. „okop", gdzie według podania niegdyś jakiś Koszykowski ukrył swe skarby przed tatarami. Lud wierzy, że skarby te leżą tam aż dotąd i kilkakrotnie czynił w tym celu poszukiwania. Las na płn. od tego okopu położony na nieznacznych piaskowych pagórkach a ciągnący się stąd daleko na wsch.

uważa lud jako miejsce, którędy niegdyś szli tatarzy w swoich pochodach. Jeszcze dalej na północ znajduje się pośród lesistych moczarów kilka sianożęci, t. zw. „bukowe ostrowy", na których lud szukał schronienia przed tatarami. Za czasów polskich należała K. do starostwa rzeczyckiego w pow. i wojew. bełzkiem. Za rządów austryackich otrzymał wieś ks. Jabłonowski w r. 1787 w zamian za Jabłonów. Drogą kupna przeszła wieś potem do ks. Woronieckich a w r. 1841 nabyła ją rodzina Czajkowskich. W K. są dwie szkoły etat. jednokl. a mianowicie w Bobroidach i Pulce. Kasa pożyczkowa gminna ma kapitału 33,064 złr. Obszerny opis K. W. znajduje się w „Hałyczanynie" knyha I, wypusk I, Lwow, 1862 str. 99 do 117. *Lu. Dz.*

Kamionka, 1.) wielka, mko, pow. kołomyjski, par. rz. kat. Obertyn, o 11. 3 kil. od Kołomyi, ma cerkiew gr. kat., 1936 mk. w gminie, 103 na obszarze dworskim. Ludność trudni się garncarstwem. W ogrodzie tutejszym znajduje się ciekawy starożytny posąg pogański, przedstawiający zrośnięte dwie postacie: mężczyznę i kobietę. 2.) **K.** mała, wś, pow. kołomyjski, par. gr. kat. Piadyki, o 11. 3 kil. od Kołomyi, ma 722 mk. w gminie, 143 na obszarze dworskim i szkołę filialną. Do gminy K. M. należy przys. Gody ze 177 mk. *F. S.*

Kamionka lasowa (po rusku Kamenka lisowa al. lisna), zbiorowa nazwa miejscowości Biszków, Bobroidy, Budy, Krzywe Kamieniecki, Milawa i Pieratyn, należących do wsi Kamionka wołoska, pow. Rawa ruska.

Kamionka lipnik (al. Lipnik kamieniecki, po rusku Kamenka Łypnyk), część wsi Kamionka wołoska, pow. Rawa ruska.

Kamionka 1.) wś, pow. czarnkowski; 45 dm.; 386 mk.; 61 ew., 325 kat.; 68 analf. 2.) **K.**, folw.; 4 dm., 80 mk., nal. do dom. Sławna. Poczta w Młynkowie o 4 kil.; telegr. i st. kol. żel. we Wronkach o 20 kil. 3.) **K.**, folw., pow. bydgoski, 446 morg. rozl.; 3 dm., 41 mk.; 13 ew., 28 kat.; 6 analf. Poczta w Mąkowarsku o 8 kil.; st. kol. żel. w Nakle lub w Kotomierzu (Klarheim) o 30 kil. 4.) **K.**, wś, pow. gnieźnieński; 9 dm., 81 mk.; 11 ew., 70 kat.; 14 analf. Poczta w Witkowie o 7 kil.; st. kol. żel. i telegr. w Trzemesznie (Tremessen) o 12 kil. 5.) **K.**, folw., pow. szamotulski; 1 dm., 10 mk., nal. do dom. Otorowa. 6.) **K.**, niem. *Kamionke*, wś, pow. chodzieski; 13 dm.; 123 mk.; 78 ew., 45 kat.; 26 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Chodzieżu (Kolmar in Posen) o 5 kil. 7.) **K.**, ob *Dzierżanów*. *M. St.*

Kamionka 1.) niem. *Kamionke*, os. należąca do Rumianowa (Mittel-Golmkau), pow. gdański, przy granicy pow. kościerskiego, par. Godziszewo, st. p. i dr. żel. Pszczółki. 2.) **K.**, wś, pow. tucholski, w okolicy piaszczystej i lesistej, przy granicy pow. świeckiego. Ma 406 mr. obszaru, 20 bud., 8 dm., 57 kat. Parafia, szkoła i poczta Sliwice. 3.) **K.**, niem. *Kaminke*, włość. wś, pow. malborski, na żuławach, po lewym brzegu Nogatu, należała za polskich czasów do król. ekonomii malborskiej; wydana przywilejem z r. 1726. Obszaru liczy włók 19, gbur. 12, zagrodn. 2, kat. 91, ew. 77, men. 22, dm. 22. Parafia Lasowice, szkoła Blumstein, poczta Malbork, dokąd odległość wynosi pół mili. 4.) **K.**, niem. *Kamionken*, 2 wsie w pow. kwidzyńskim, w oddaleniu od siebie leżące. a) K.-szlach., niem. Adl. Kamionken, wś, blisko granicy pow. świeckiego, ponad błotami, Obszaru liczy mórg 1011, bud. 97, dm. 56, kat. 357, ew. 74. Parafia Nowe, szkoła w miejscu, poczta Czerwińsk. Za czasów polskich znajdowała się w ręku szlachty polskiej. R. 1685 posiadacz Wilhelm Wolf zapewne brat opata poplińskiego; żonę miał Maryą Sybilę z domu Kosput. R. 1700 podzielona wieś na 3 części, które mieli: Maciej Pstrokoński kasztelan spicimirski, Aleks. Czapski, podkomorzy malborski, Stan. Konopacki, kasztelan chełm., star. nowski. Zapewne już wtedy wieś była trzymana przez włościan. b) K.-król., niem. Königl. Kamionken, włość. wś, nad rzeką Liwną (Liebe Fl.), 1 milę od Kwidzyna. Obszaru liczy morg 2801, bud. 34, dm. 83, kat. 152, ew. 84. 5.) **K.** al. *Kamień*, niem. *Steinkrug*, rycer. dobra, pow. wejherowski, nad jeziorem i bitym traktem wejherowskim, obejmuje wybudowania: Nowa karczma, Psale i Psalmo; gbur. posiadł. 14, zagr. 7, włók 111, kat. 246, ew. 22, dm. 33. Parafia i poczta Kielno, szkoła Szynwałd. Odległość od Wejherowa 2 i ćwierć mili. 6.) **K.**, wś, pow. kartuski, ob. *Kamionki*. 7.) **K.**, niem. *Steinhaus*, ob. *Golubc*. 8.) **K.**, niem. *Kamionken*, r. 1414 *Kemnate*, *Kamiontken*, wś, pow. lubowski, w górzystem, położeniu pół mili od Kurzętnika. Obszaru liczy mórg 962, bud. 46, dm. 32, kat. 152, ew. 29. Parafia i poczta Nowe miasto, szkoła Balówki. R. 1414 liczyli krzyżacy straty poniesionej w wojnie z Polakami 2000 m., ludzi zabitych 45. 9.) **K.**, przedmieście m. *Brodnicy*. 10.) **K.**, leśnictwo królewskie, należące do nadleśnictwa w Mirachowie, pow. kartuski, 1 dm., 6 mk. Parafia Gowidlino, poczta Sierakowice. 11.) **K.**, ob. *Głęboczek* i *Gronowo*. 12.) **K.** taniecka al. *Kamienna góra*, od r. 1875 *Bergstein*, wś, pow. chojnicki, na bitym trakcie chojnicko-starogrodzkim, $^3/_4$ mili od stacyi kol. żel. w Czersku, w piaszczystej okoli. Obszaru liczy mórg 756, bud. 38, dm. 15, kat. 127. Parafia i poczta Czersk, szkoła Lubna. *Ks. F.*

Kamionka, niem. *Kamionken* al. *Klein-K.*, inaczej *Steinhof*, wś i dobra, pow. ząbborski, st. p. Sorkwity.

Kamionka, niem. *Kamiontken*, wś, pow. niborski(?)

Kamionka 1.) wś, pow. pszczyński, par. Mikołów, o 3 mile od Pszczyny, o pół mili od Mikołowa, przy drodze z tego ostatniego do Bytomia, ma 23 osad, 625 mr. rozl. 2.) **K.**, r, 1532 *Kamenky*, wś, pow. kozielski, par. Mechnice, o półtorej mili na płn.-zachód od Koźla, nad Straduną, u zbiegu granic pow. kozielskiego, prądnickiego i opolskiego. Ma 28 osad, 603 mr. rozl. *F. S.*

Kamionka, niem. *Camitz*, na Szląsku austr., w księstwie opawskiem.

Kamionka, niem. *Stein*, węg. *Köves falva*, wś. ruska w hr. śpiskiem (Węgry), w dystrykcie lubowelskim, nad potokiem Kamionką, w okolicy pięknej, wzgórzystej, od miasta Gniazd na półn. 3 kil., a od Lubowli na płn.-zach. 6 kil. Granicę tu tworzy potok Czerny i część potoku Kamionki. Od wschodu graniczy z Jarembiną i Litmanową. Potok Lipnik wielki tworzy południową część tej granicy wschodniej. Północna jej część bieży od Lipnika pot. grzbietem wzgórzy, a zwłaszcza przez Kuty (836 m.) po wierch graniczny (955 m.) między Galicyą a Spiżem. Odtąd północna granica Kamionki bieży granicą Galicyi, aż po szczyt Wysokie Skałki (1052 m.). Tu poczyna się granica zachodnia, między Folwarkiem (ob.) a Kamionką, idąca wprost na południe przez Horbolową (828 m.) i Łysinę (1010 m.) aż po działy Widernego Wierchu. Odtąd zwraca się na południ.-zach. przez wzgórza Turową zwane. Po zach. stronie Kamionki wznoszą się wzgórza Strażka i Prehbina (840 m.); w północnej stronie Skałki (852 m.), a we wschodniej połaci Wapienna (796 m.), Wielka góra (796 m.). Liczba mk. czyni 3882, między niemi 104 rz. kat., 3776 gr. kat., 2 żydów. Należy do par łac. w Gniazdach. Par. gr. kat. w miejscu. Na południ. stoku góry Strażki znajdują się silne szczawy. *Br. G.*

Kamionka 1.) st. p. w gub. moskiewskiej, pow. podolski, blisko większych stacyj Podolsk i Małojarosławiec. 2.) **K.**, sioło w gub. penzeńskiej, pow. niżniełomowskim, st. p. w obrębie dwu większych stacyj Czymbar i Penza, o półtorej w. od stacyi Wojejkowskiej dr. żel. moskiewsko-syzrańskiej. 3.) **K.**, st. p. w gub. saratowskiej, pow. kamyszyńskim.

Kamionka 1.), rzeka, dopływ rz. Kamiennej, poczyna się w lasach pod wsią Cząstków, pow. jędrzejowski, przepływa gminy Grzegorzewice, Rzepin, Waśniew, przy wsi Szeligi, w pow. opatowskim łączy się ze Swiślinką i razem z nią do Kamiennej wpada. 2.) **K.**, rz. w pow. koneckim, bierze początek koło Blizina a wpada pod Bzinem do stawu miejscowego. 3.) **K.**, rz., bierze początek w pow. kolneńskim, powstaje z dwóch strumieni płynących ku wschodowi, jeden od północy od wsi Przestrzele i Kucze, drugi od południa od wsi Grądy i Kamionki, łączących się pod wsią Makowskie. Wpada pomiędzy wsiami Burzyń i Budkowskie z pr. brzegu do Biebrzy. Długa 8 wiorst. 4.) **K.**, rz., poczyna się w pow. suwalskim, w stronie wschodnio-północnej Suwałk, płynie ku południowi przez Osiny i Okuniowiec i wpływa do jeziora pod wsią Krzywe, z tego zaś idzie ku wsch. i wchodzi pod Leszczewem do jeziora Pierty, przez które przepływa Wiatrołuża; jest zatem jej dopływem z prawego brzegu. Długa 8 wiorst. *J. Bl.*

Kamionka 1.), mała rzeka, wpadająca z prawej strony do Issy, dopływu Szczary, w pow. słonimskim. 2.) **K.**, rz. w pow. dziśnieńskim, ob. *Hrudzinowo*. 3.) **K.**, rzeczka, wpada do jednej z trzech Kumiałek, dopływów Brzozówki (ob.). 4.) **K.**, mała rzeczka w powiecie borysowskim; ma początek około wsi Wskamieniszcze i majątku Kamień, płynie kotlinami śród wzgórz. miejscowości w kierunku wsch. południowym około trzech mil i poniżej wsi Starzynek wpada do Czernicy, dopływu Cny. Bieg ma bystry, posiada pstrągi. 5.) **K.**, niewielki prawy dopływ Berezyny Dnieprowej, w pow. ihumeńskim; ma początek w pieczarach za wsią Kamieniczami i ubiegłszy błotami około mil dwóch w kierunku wschodnim, wpada do Berezyny pod wsią Pryciertą, między Usą a Swisłoczą; dość rybna. 6.) **K.**, niewielka rzeka w prawej stronie powiatu borysowskiego, ma początek około zaścianka Wysokie Lady, płynie błotami w kierunku półn.-zachodnim a później północnym około mil czterech i przyjąwszy w siebie rzeczki: Żażlankę z lewej a pod Ostrowem Sójkę z prawej strony, poniżej wsi Brodni wpada do rzeki Brodni. Niema szczególnego znaczenia. 7.) **K.**, rz. w powiecie mińskim, dopływ Niemna. 8.) **K.**, rzeczka, płynie pod mkiem Kopyl, pow. słucki. 9.) **K.**, rz., lewy dopływ Swisłoczy, w pow. ihumeńskim. 10.) **K.**, rz., dopływ Teterowa, poczyna się we wsi Nieborówce a ujściem swojem wraz z Teterowem oblewa Żytomierz, wody niestałe, gwałtowne. Wpada do niej Berezówka. 11.) **K.**, rz., prawy dopływ rz. Uszy, wypływający ze wsi Pisarzówka, wpada do Uszy poniżej Teklówki; odlewa stawy we wsiach Szkuraty, Ksawerów, Kamionka i Teklówka (Winc. Pol). 12.) **K.**, dawniej *Kamienica*, rz., dopływ rz. Rosi. Zaczyna się w pow. skwirskim pod wsią Charlijówką, płynie przez Kamionkę, Parypsy, Sawarce, Poczujki, Stawiszcze, Kożankę, Trylesy, Polaniczyńce, Mazepińce, Drozdy i koło Czmirówki uchodzi. Rozlewa w ogromne stawy po wsiach. 13.) **K.**, rz., dopływ rz. Rosi, poczyna się na polach wsi Sotnik i uchodzi niżej Korsunia w pow. kaniowskim. Por. *Fursy*. 14.) **K.**, rz., lewy dopływ Irpienia, zaczy-

na się we wsi Turbówce, pow. skwirski, przepływa pod Łuczynem i za Holaczkami ma ujście. 15.) **K.**, struga wpadająca do Siniuchy między Hniłym Tykiczem a Jatranią, pod Swierdlikowem. 16.) **K.**, rz., dopływ rz. Umy czyli Umanki pod m. Humaniem. 17.) **K.** al. *Kamieńcza*, rzeczka, pow. olhopolski, zaczyna się koło wsi Nowosiółki, płynie z płn. ku płd. obok wsi Chrystycz, Nikotówki, Dmitraszówki, Kukuły, Bołhanu, Chrustowy, Seweryнówki i pod m. Kamionką wpada do Dniestru. Pod wsią Chrustową przyjmuje strumień t. n. Wodomyjka z Bucharką wpada do K. pod Raszkowem, według W. Pola. 18.) **K.**, rz., dopływ rz. Udycza z prawej strony, pow. hajsyński, zaczyna się na granicy pow. humańskiego, płynie w kierunku płn., mija wsie Komarówkę, Kamionkę i wpada do Udycza we wsi Rososzy. 19.) **K.**, rz. w pow. bałckim. 20.) **K.**, rz., lewy dopływ Ingułu, gub. chersońska, pow. aleksandryjski. 21.) **K.**, rz., wpada do Buzułuka (ob.) z prawej strony. 22.) **K.**, rz., dopływ Chmary w gub. smoleńskiej. 23.) Por. *Łososna*, *Ryzna*, *Osowa* i i.

Kamionka 1.), rzeczka podgórska, powstaje w obr. Kamionki wielkiej, w pow. grybowskim w wschodniej jej stronie, na granicy z gm. Królową ruską, w lesie Bratoszowcu. Potok płynie łączkami między chatami Kamionki wielkiej na lekki płn. zachód, poczem nieco się skręca na północ, a zabrawszy z pr. brz. Królówkę, poniżej kościoła zwraca się na zachód. W końcu tworząc granicę gm. Kamionki małej i Jamnicy, podąża w kierunku półn.-zach. do Kamienicy po 11 kil. biegu, z pr. brz. Nad lewym brzegiem potoku więc od południa ciągnie się szereg znacznych, po części lesistych wzgórzy, jak Margoń (777 m.), Solisko (684 m.), Kania góra (697 m.) i Skolnik (672 m.), tworzących dział wodny między Kamionką a Kamienicą. Od ujścia Królówki do Kamionki, bieży w dolinie Kamionki nad pr. brz. linia żelaznej kolei leluchowskiej, aż po ujście Kamionki do Kamienicy. 2.) **K.**, rzeczka, także *Jordanem* zwana, na mapie Galicyi Kummersberga mylnie *Jardini* zwana (sek. 20). Powstaje we wsi Sredni, w pow. przemyskim, z dwóch potoczków, zachodniego opływającego wieś od zachodniego boku, i wschodniego, płynącego zpod Bukowego garbu (426 m.). Potok K. płynie zrazu na południe, potem na południowy zachód przez Srednią, Wolę Krzywiecką, a w Krzywczy zwraca się na płd.-wschód, opłukując zachodnie stopy stromo spadającego wzgórza Kijowem zwanego (355 m.). Wpada z lew. brz. do Sanu. Długość biegu 8 kil. Potok ten zabiera liczne strugi, spływające z wzgórz okalających dolinę K. Najważniejszy dopływ jest Babiarzeka (ob.). 3.) **K.**, rzeczka wypływa ze źródeł leśnych, na granicy gmin Gębiczyny, Braciejowej i Głobikowej w pow. pilźnieńskim, płynie lasem na południe, tworząc granicę między Gębiczyną a Głobikową, poczem przechodzi w obręb Głobikówki, gdzie poniżej kościoła zabiera z lew. brz. strugę płynącą z Głobikowej. Przeszedłszy na łąki Smarzowej, zwraca się na zachód, w obrębie Siedlisk przyjmuje z pr. brz. potok nastający w Gębiczynie; w końcu zmieniwszy kierunek na płd.-wsch. wpada z pr. brz. do Kamienicy, dopływu Wisłoki. Długość biegu przeszło 8 kil. 4.) **K.**, potok górski, wypływa w obr. gm. Kamionek, w pow. Lisko, u źródeł leśnych, zpod Poharów (836 m.), dwiema strugami, łączącemi się w Kamionkach; przepływa wieś, poczem dostaje się na łąki wsi Sukowatego, gdzie poniżej kościoła łączy się z pot. Sukowatym, tworząc Tarnawkę, dopływ Osławy. Długość biegu 4 kil. 5.) **K.**, także *Kamiańskim potokiem* zwana rzeczka, wypływa we wschodniej części gm. Kamionki, w pow. sanockim; płynie przez wieś na półn.-zachód, poczem na zachód, a w końcu na południowy zachód, opływając podnóża lesistego działu górskiego, Piotrusiem (Pietrosz) zwanego (731 m.). Liczne strugi, krótkie ale rwiące, spływające z tego działu, zasilają ją swemi wodami. Długość biegu 8 kil. Uchodzi z pr. brz. do Jasiołki w obr. gm. Zawadki. 6.) **K.**, potok górski, wytryska w obr. gm. Dory, w pow. nadwórniańskim, w Beskidzie wschodnim, na wschodnim zboczu góry Czarnohorca (1402 m.). Potok ten płynie doliną górską, leśnymi debrami na wschód i w samej Dorze wpada z lew. brz. do Prutu. Od Czarnohorca idzie jedno ramię górskie na półn.-wsch. ze szczytami Klewą (1138 m.) i Dorą (964 m.). Południowe stoki tego ramienia górskiego pokrywają lasy Kamionką zwane, śród których nad potokiem wznosi się Wierch Kamionka (631 m.). Na płd. zaś bieży grzbiet górski aż po szczyt Szczewkę (1238 m.), tworząc zachodnią ścianę doliny górnej Kamionki, poczem podąża równolegle do potoku, jako południowa ściana doliny potoku, wprost na wschód przez szczyt Pogur (1225 m.) pod nazwą Czarnohorycy, tworząc dział wodny między Kamionką a Czarnohorczykiem (ob.) i Żonką. Długość biegu wynosi 8 kil. Zasilają K. liczne strugi górskie z pr. i lew. brz. 7.) **K.**, potok górski, wypływa w obr. gm. Kamionki, w pow. dolińskim, w Beskidzie wschodnim, z działu górskiego Żełemianką zwanego, na północno-wschodnim stoku jego. Płynie z początku lasem, poczem łąkami i w obr. wsi Kamionki zasila się z pr. brz. Tarasiówką, a z lew. brz. Brzyszczycą. W kierunku półn. podąża aż po ujście potoku Łuszki, wpadającego doń z pr. brz. Poczem zwraca się na zachód i lasami należącymi do obszaru gm. Pobuku (w pow. stryjskim) i w

dolnej Demni, przysiołku Pobuku, uchodzi z pr. brz. do Oporu. Nad lewym brzegiem potoku wznoszą się wzgórza lesiste Prebiczka (819 m.), Semkin wierch, Czudyłów (670 m.). Potok porusza trzy młyny. Długość biegu 10 kil. Ujście Tarasiówki 607 m., ujście Łuszki 575 m., ujście do Oporu 422 m. 8.) **K.**, rzeka, wypływająca na łączkach na granicy gmin Nahorzec i Mohilan, w pow. żółkiewskim; płynie wzdłuż tej granicy w kierunku wsch., poczem przechodzi na obszar gminy Artasowa, tworzy w dalszym swym biegu granicę między Artasowem a Zwertowem, przerzyna łączki Zwertowa. Następnie przerzyna środkiem wieś Żółtańce, w której zasila znaczny staw. Ta część potoku od źródeł aż po wieś Kłodno wielkie zowie się Dołhy (ob.), także Żółtańcami. Od Kłodnego wielkiego zwraca sie pod nazwą Młyńca na północ. We wsi Pieczychwostach zasila wielki staw, z którego wypływa p. n. Sosnowca i płynie w krętem korycie na północ przez Czystynie i Derniów, gdzie przyjmuje nazwę Kamionki. W końcu wchodzi w obręb gminy Kamionki Strumiłowej, którą przerzyna z południa na północ i w płn. wsch. kącie Kam. Strum. uchodzi z lew. brz. do Bugu, płynącego popod wschodni bok miasta. Długość biegu 38 kil. Wzniesienie wód wskazują liczby: 250 m. (źródło), 242 m. (przy górnym końcu wsi Żółtaniec), 236 m. (dolny koniec wsi Kłodnego wielk.), 225 m. (Czystynie); 219 m. (dolny koniec wsi Dernowa); 210 m. (ujście). 9.) **K.**, potok w hr. spiskiem (Węgry), powstaje ze zlewu potoków Riczki i Czerteża, łączących się po płn. stronie wsi Kamionki, koło górnego młyna. Potok płynie odtąd nieco na południe do młyna niższego, ztąd zwraca się na południowy wschód, przerzyna wieś Kamionkę, a minąwszy ją zabiera z pr. brz. Czarny (Czerny) potok. Odtąd doliną zwartą od wsch. górą Wenigen (595 m.) a od zach. Grossbergiem (688 m.) podąża na południe przez wschodnią część miasta Gniazd (ob.) do Popradu, z lew. brz. Długość potoku czyni niemal 7 kil. 10.) **K.** czarna, potok podgórski, powstaje w obr. wsi Ptaszkowej, w powiecie grybowskim, zpod wzgórza (475 m.) wznoszącego się na połud. wsi; potok płynie na połud.-zachód, opłukując zachodnie stopy szeroko rozpostartych wzgórzy ze szczytami Jaworzem (882 m.) i Postawnem (816 m.), tworzących dział wodny między Królówką od płd. a Kamionką czarną i Pająką od płn. Potok K. zabiera strugę płynącą od Cieniawy i liczne strugi pomniejsze. Ponad wąską doliną tego potoku, nad pr. brz. jego, ciągnie się, równolegle doń, linia żel. kolei leluchowskiej. Kamionka czarna uchodzi do Królówki z pr. brz. Długość biegu 4 kil. *Br. G.*

Kamionka, niem. *Kamionken-Fl.*, w dokum. *Camona*, *Camena*, struga, ma swój początek w jeziorze wierzchowskiem (Firchauer See), w pow. człuchowskim, z którego wychodząc przy wsi Wierzchowie, pędzi młyn wierzchowski, następnie zaraz drugi Bruch-Mühle, płynie początkowo ku południowi granicą pow. człuchowskiego i złotowskiego, mija wieś Blumfelde, pędzi młyn, przechodzi w pow. złotowski, obraca młyn gronowski, zpod Gronowa przyjmuje strugę gronowską, zmienia ztąd kierunek ku wsch., pędzi młyn i tartak witkowski przy mieście Kamieniu, któremu, jak się zdaje, imię swoje nadała, przechodzi przez jezioro Mochle i cerekwickie jezioro; przy Cerekwicy pędzi młyn cerekwicki. Następnie trzyma się granicy pow. złotowskiego i tucholskiego, mija wś Zalesie, obraca przy Pamiętowie młyn wiejski, poza Adamkowem obraca młyn Tobołę, przechodzi do pow. tucholskiego, mija Józefowo, Karczewo, Karczewko, gdzie młyn pędzi, Kamienicę, gdzie również młyn i tartak obraca, i wieś kościelną Gostyczyn. Poczem w kamienickim lesie uchodzi do rz. Brdy. K. przyjmuje znaczne dopływy mianowicie z północnych jezior, blumfeldzkiego, zamarskiego, radzimskiego, droździenickiego; ze strony południowej przybiera strugę Brzuchownicę z jeziora Brzuchowo zpod m. Kamienia i nienazwaną strugę zpod wsi Trzciany i Skarpa w pow. złotowskim. Po największej części płynie przez urodzajne niwy i pola; nieznaczne lasy znajdują się przy ujściu i przy źródle. Brzegi są w ogóle niskie, tylko przy m. Kamieniu i bliżej ujścia nieco górzyste. Długość biegu wynosi około 7 mil. Dodać należy, że struga K. tworzy północną granicę ziemi Krajny, niemniej też granicę Pomorza a Wielkopolski. *Ks. F.*

Kamionka, jez., ob. *Kamionko.*

Kamionka 1.), znaczne wzgórze nad Wiarem (od płn.), Jamninką (od zach.), a Borysławką (od wsch.), w dziale wzgórzy Turnicą zwanych. Wznosi się ona na gruncie wsi Trójcy do wys. 490 m. (szt. gen.). 2.) **K.**, góra lesista, w obr. gm. Dory, w pow. nadwórniańskim, po półn. brzegu potoku tej samej nazwy, w dziale górskim należącym do Czarnohorca. Wzniesienie K. 631 m. (szt. gen.). 3.) **K.**, góra lesista w Beskidzie wschodnim lesistym, na obszarze gm. Lolina, w pow. dolińskim, nad prawym brzegiem Swicy, tuż nad Leopoldsdorfem. Wzniesienie 1012 m. Nad doliną Swicy wznosi się 353 m. 4.) **K.** biała, lesiste wzgórze w północno-wschodniej stronie Brzazy w powiecie doliniańskim, na pr. brzegu Sukiela, między Majdanem a Korzeniówką, dopływami Sukiela. Wysokość 742 m. 5.) **K.**, szczyt lesistej góry 1012 m. wysoki, w Ludwikówce, w pow. doliniańskim, na praw. brz. Swicy, w pobliżu Leopoldsdorfu.

6.) **K.**, bezleśne wzgórze, 412 m. wysokie, w płn. stronie wsi Popiele w pow. drohobyckim, na lew. brz. pot. Ratoczyna. 7.) **K.**, bezleśne wzgórze w płn. zach. stronie wsi Wołcza, w pow. turczańskim, na lew. brzegu Dniestru.

Kamionke (niem.), ob. *Kamionka.*

Kamionken (niem.), ob. *Kamionki.*

Kamionkenfluss (niem.), struga, Prusy zachodnie, ob. *Kamionka.*

Kamionki 1.) os. leśna, pow. ciechanowski, gm. Młock, par. Sulerzyż, odl. o 12 w. od Ciechanowa, ma 1 dom, 7 mk., 30 mr. gruntu. 2.) **K.**, por. *Kamionka.*

Kamionki 1.) po rusku *Kamenki*, wś w powiecie Lisko, o 17 kil. na zachód od Baligroda, ma cerkiew gr. kat. drewnianą, przydzieloną do parafii w Kalnicy i liczy 229 mk. gr. kat. Ta wieś leżąca na granicy powiatu lisieckiego i sanockiego jest otoczoną od zachodu, południa i wschodu szpilkowemi lasami, pokrywającemi góry dochodzące 796 metrów wysokości. Większa posiadł. hr. Ed. Krasickiego ma obszaru 617 mr. lasu; posiadł. mniej. 468 mr. roli, 65 mr. łąk i 123 mr. pastw. 2.) **K.**, wś, pow. skałacki, par. rz. kat. Skałat, o 7 kil. od Skałatu, ma cerkiew gr. kat., 1596 mk. w gminie, 88 na obszarze dworskim.

Kamionki, za polskich czasów i jeszcze w r. 1858 *K.-małe*, niem. *Kl.-Kamionken*, od roku 1875 *Steinau*, król. domena, pow. toruński, nad jeziorem Głęboczek, pół mili od stacyi kolei żel. w Turznie (Tauer). Obszaru liczy mórg 2451, bud. 19, dm. 5, kat. 93, ew. 43. Parafia Gronowo, szkoła w miejscu, poczta Chełmża (obecnie Turzno). K. małe oddawna należały do pp. benedyktynek w Toruniu. Roku 1370 Winryk von Kniprode mistrz w. krzyż. zapisał klasztorowi jezioro zwane Gecze, Głęboczek. R. 1415 liczono 4 pługi w tych dobrach. W czasie reformacyi mieli zarząd nad K. lutersey Toruńczanie. R. 1583 przybył tu intruz Walenty Wróblewski, prob. z Czerska, który się z Toruńczany był zmówił. z nimi się zbożem, bydłem dzielił, pożytki dla siebie obracał, a zakonnicom nic nie dawał. Ale niebawem biskup Piotr Kostka przysłał kanon. Plemięckiego do K., i tenże intruz nocą zaraz ztąd uszedł. Do wsi należał bór obszerny, w którym sąsiedzi nieżyczliwi nieraz szkody poczynili. R. 1585 Jerzy Głuchowski i Marcin Sampławski ścięli 5 wielkich cemrów. Roku 1596 Jarosz Bystram z Rychnowa wielką część lasu odjął, część zaś inną spustoszył. R. 1614 Mikołaj Kleczkowski, dzierżawca z Gronowa, niezliczoną ilość dębów, brzóz i chojen pościnał. R. 1615 Jan Kretkowski, wojewodzic brzeski, naszedł w nocy tę wieś z gromadą ludzi zbrojnych, rozbił dom Marcina Żydka; związali go, pokrwawili i z sobą wzięli, szyby, okna wybili i związanego z sobą wzięli. Starą kobietę Dorotę poranili. O skutku takiego postępowania nie donoszą akta klasztorne. Zakonnice przez cały czas same prowadziły gospodarstwo w K., zkąd zboże i wszelką żywność do klasztoru brały. Po okupacyi rząd pruski wieś tę zabrał i obrócił na król. domenę. Czyt. „Klasztory żeńskie w dyecezyi chełmińskiej". 2.) **K.**-nowe, przedtem zwane *wielkie*, niem. *Neu Kamionken*, od r. 1875 *Neu Steinau*, wś, pow. toruński, nad strugą Bachą, $^3/_4$ mili od stacyi kolei żel. w Turznie. Obszaru liczy mr. 2134, bud. 96, dm. 42, katol. 53, ew. 331. Parafia Gronowo, szkoła Kamionki, poczta Turzno (przedtem Chełmża). Wieś ta rozpadała zdawna na 2 działy. W XVI wieku Bartłomiej i Jan Dąbrowski płacą ztąd czynsz za pewną sumę pożyczoną od kapituły chełmżyńskiej. Na początku XVII wieku jednę część miał Jakób Gołocki z żoną Zofią Sampławską, drugą zapisał Marcin Sampławski, dziedzic Turzna, żonie swojej Febronii Szczepańskiej, wdowie po Macieju Osieczkowskim, siostrze Jakóba Szczepańskiego, star. mirachowskiego. Jan Osieczkowski, syn Macieja i Febronii, ustąpił tę część Jakóbowi Gołockiemu za 6000 zł. Od Jakóba Gołockiego zaś nabyła potem r. 1612 całą tę wieś panna ksieni Zofia Dulska na rzecz klasztoru pp. benedyktynek w Toruniu; zapłaciła Jakóbowi G. 16,500 zł. Do wsi należała wtedy znaczna część lasu, 2 folw. z osobnymi dworkami i budynkami, gbur. 5, chałup ogrodniczych 23 i 3 domy gbur. spustoszałe. Zakonnice wydawały potem tę wieś w dzierżawę. Po okupacyi rząd pruski zajął te dobra i ustąpił później na wolność osadnikom. Czyt. „Klasztory żeńskie w dyecezyi chełmińskiej". 3.) **K.**-stare, niem. *Alt-Kamionken*, od r. 1875 *Alt-Steinau*, wś, pow. toruński, nad strugą Bachą, $^3/_4$ mili od stacyi kol. żel. w Turznie. Obszaru liczy mórg 802, bud. 22, dm. 14, katol. 48, ew. 72. Parafia Gronowo, szkoła Kamionki, poczta Turzno. Wieś ta należała dawniej do klasztoru pp. benedyktynek w Toruniu, nie miała jednak osobnej nazwy, tylko zapewne jako wieś szarwarkowa przyłączona była do W. Kamionek. Po okupacyi przez rząd pruski zabrana i na własność dana osadnikom. 4.) **K.**, niem. *Kamionken*, wś włośc., pow. kartuski, należała dawniej do star. mirachowskiego. Przywilej praw własności otrzymała 15 listopada 1820. Obszaru liczy mr. 286, gbur. 3, zagr. 1, katol. 2, ew. 33, dm. 5. Parafia, szkoła, poczta Gowidlino. Odległość od Kartuz 5 mil. 5.) **K.**, niem. *Steinhaus*, dobra do Górnej Brodnicy, pow. kartuski nad jeziorem Ostrzyckiem. Par. Chmielno, poczta Szymbark. Przy tej wsi w dwóch miejscowościach nicopodal jeziora Ostrzyckiego wydobyto ostatniemi czasy mogiły tz. ka-

mienne. 6.) **K.**, niem. *Kl. Kamin*, os., powiat kościerski, nad jeziorem, o pół mili od bitego traktu gdańsko-kościerskiego, należy do Nowego Grabowa, dawniej własność oo. kartuzyan w Kartuzach, którzy aż do zaboru dobra grabowskie posiadali. 7.) **K.**, niem. *Gr. Steinersdorf*, folw. do Szymbarku, pow. suski, nad znacznem jeziorem, blisko traktu bitego suskoiławskiego, bud. 15, dm. 7, kat. 9, ew. 92. Parafia Iława, szkoła Łowizowo, poczta Ząbrowo. 8.) **K.**, niem. *Kamionken*, wś, powiat ządzborski, ponad jeziorem Pierwoj, na polsko-pruskich Mazurach. Przy wsi odkryto stare cmentarzysko pogańskie. Roku 1421 bracia Hanusz i Petrasz i Mikołaj z Targowiska (Therwisch na Mazurach) zapisali dobra te swoje oo. augustyanom w Reszlu. R. 1470 Michał Küchmeister mistrz w. krzyżacki zamienił te dobra na inne posiadłości. 9.) **K.**, niem. *Kammionken* al. *Kamnionken*, wś, powiat lecki, st. p. Lec. 10.) **K.**, niem. *Kammiontken*, wś pod Turowem, pow. niborski.

Kamionki 1.) lesiste wzgórze, 390 m. wys., w pow. bobreckim, na płd. krańcu Stoków, na prawym brzegu pot. Horbin. 2.) **K.**, pojedyńcze domy we wsi Kuźmina, pow. dobromilski.

Kamionko, jez., pow. kartuski, blisko Kartuz, ob. *Ciche*.

Kamionkowski powiat w Galicyi, ob. *Kamionka Strumiłowa*.

Kamionkowszczyzna, folw., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 79 w. od Dzisny, 2 dm., 9 mk. kat. (1866).

Kamionna, to samo co *Kamienna* (ob.). Tu możemy dodać, że dobra Kamionna składające się z folwarków: Kamionna, Rutkowice, Kretkowo, Kostulin, Jagielszczyzna, wsi: Kamionna, Błonie i Biłgoraj, położone w gm. i parafii Lubień, pow. włocławskim, podług opisu z r. 1866 miały rozl. mr. 2159, w gruntach ornych i ogrodach mr. 1188, łąk mr. 150, pastwisk mr. 106, lasu mr. 536, zarośli mr. 14, nieużytki i place mr. 165; wś Kamienna osad 31, z gruntem mr. 54; wś Błonie osad 10, z gruntem mr. 149; wś Biłgoraj osad 15, z gruntem mr. 376. Folw. Kamienna z wsią tejże nazwy, w gm. Błaszki, par. Iwanowice, pow. kaliskim, rozległy mr. 864, grunta orne i ogrody mr. 649, łąk mr. 67, pastwisk mr. 33, wody mr. 2, lasu mr. 76, w osadzie młynarskiej mr. 4, nieużytki i place mr. 33. Budowli mur. 3, drewn. 21, płodozmian 8-polowy, 6 stawów zarybionych, wiatrak, w niektórych miejscowościach pokłady rudy i torfu. Wieś Kamionna osad 49, z gruntem mr. 281. Folw. Kamionna z wsią tejże nazwy, w gm. Parzniewice, par. Bogdanów, pow. piotrkowski. Rozl. mr. 438, grunta orne i ogrody mr. 299, łąk mr. 42, pastwisk mr. 29, wody mr. 1, lasu mr. 56, nieużytki i place mr. 11. Bud. mur. 1, drewn. 7, rzeka Bogdanówka przepływa. Wś Kamionna osad 22, z gruntem mr. 96.

Kamionna 1.) folw., pow. węgrowski, gm. Łochów, par. Kamionna. W 1827 r. było tu 17 dm. i 73 mk.; obecnie ma 18 dm., 243 mk., 2861 mr. ziemi. Istnieje tu gorzelnia z maszyną parową obsługującą młyn i młocarnią. Lustracya z r. 1789 wskazuje, że dobra K. były dziedziczną własnością Kuszlla, stolnika podlaskiego. Ziemia lekka, żytnia, sapowata, łąk i pastwisk nad Liwcem obfitość, pozycya gruntu płaska, pod lasami falista, gospodarstwo płodozmienne. Bud. gospod. i dwór mur. Do dóbr K. należą folw. Laski, Zambrzyniec i młyn Karczewizna. Par. K. dek. węgrowskiego obejmuje 20 wsi, dusz 3922. Kościół par. drewniany staraniem ks. Józefa Wiktora z upadku podźwignięty i odnowiony, pod wezwaniem Dziesięciu tysięcy Męczenników. Kościół i par. erygował tu 1488 Mik. Łochowski, dziedzic Łochowa; obecny z 1704 przez Godlewskiego wzniesiony. 2.) **K.**-chrzepty, wś włośc., pow. węgrowski, gm. Łochów, parafia Kamionna. Liczy 4 dm., 85 mk. i 78 mr. obszaru. Utworzona przy uwłaszczeniu włościan z gruntów dóbr Kamionny. 3.) **K.**, powiat pułtuski, gm. i par. Winnica. 4.) **K.**, fryszerki, ob. *Suchedniów*.

Kamionna (z Pasierbcem), wieś, pow. bocheński, w położeniu pagórkowatem, 389 m. n. p. m., przypiera lasami rozłożonemi na wzgórzach dochodzących 669 m. wysokości do gościńca bocheńsko-sądeckiego. Wieś rozrzucona, dla tego jej części noszą nazwy: Cerkówka, Rakówka, Podlasiska, Spancerówka i Bródek. Przysiołek Pasierbiec leży na południe od wsi śród lasów, u stóp Pasierbieckiej góry, 789 m. wysokiej. K. ma 1200 mk. rz. kat., 110 dm., młyn wodny, tartak. Należy do parafii rzym. kat. w Trzcianie a urzędu poczt. w Wiśniczu, zkąd oddalenie wynosi 4 kil. Większa posiadł. ma obszaru 150 mr. roli i łąk a 600 mr. lasu; posiadł. mniej. 773 mr. roli, 185 mr. łąk, 182 mr. pastw. i 358 mr. lasu. Długosz (Lib. benef. II, 178) zowie ją K. al. Ossykowa i wymienia jako własność Urbana Łapki h. Drużyna. Wieś ta należała dawniej do dóbr duchownych, została przez rząd austryacki skonfiskowana jezuitom w r. 1816. Jest obecnie własnością Józefa Kościeszy Ożegalskiego. Podanie niesie, że Lubomirski pobił w Kamionny szwedów w drodze z Krakowa do Sącza; dotąd po polach znajdują się szczątki oręża.

Kamionna, niem. *Kaehme*, miasteczko nad rzeczką Kamionną, pow. międzychodzki, w okolicy pagórkowatej, z gruntem przeważnie piaszczystym; 85 dm., 766 mk., 93 ew., 666 kat., 7 żydów, 113 analf. Kościół par. kat. dek. lwoweckiego. Szkoła elementarna kilko-

klasowa. Cztery jarmarki. W okolicy dwie gorzelnie. Gościniec poznańsko-berliński przerzyna miasteczko. Ajentura pocztowa na miejscu; do miasta pow. 16 kil., st. kol. żel. we Wronkach (Wronke) o 37 kil. Poczta osobowa chodzi z Poznania przez Kamionnę do Skwierzyny (Schwerin) nad Wartą. Kościół paraf. pierwotnie był drewniany, r. 1499 zaś opat bledzewski Mikołaj Kamieński wzniósł nowy murowany, który w XVII wieku już znowu był zrujnowany, i natenczas wyrestaurowany nakładem ówczesnych właścicieli Prusińskich, herbu Nałęcz. Prócz tego kościoła dawniej był jeszcze drugi św. Mikołaja drewniany, który r. 1822 rozebrano. *M. St.*

Kamionna, os. do wsi Lubiki, pow. starogrodzki, w okolicy piaszczystej i lesistej.

Kamionna, rzeka poboczna Warty po lewej, wypływa z błot leśnych rozbitkowskich w pow. międzyrzeckim, pod wsią Krzyżkowką, dopływa do pow. międzychodzkiego, mija wsie Małe Mnichy, Wielkie Mnichy, miasto Kamionnę, gdzie przerzyna gościniec berliński; płynąc ciągle w kierunku północnym przepływa przez wieś Bielsko i opodal od miasta Międzychoda wpada do Warty. Długość wynosi około 3 mil. *M. St.*

Kamionowa wólka, ob. *Kamienowa wólka.*

Kamionowizna, pow. ostrołęcki, ob. *Kamienowizna.*

Kamionówka, pow. sejneński, gm. S-to Jeziory, par. Łozdzieje. Nie zamieszczona w spisie urzędowym (Pamiat. Kniżka z 1878 r.).

Kamionowo, wieś szlach., pow. ostrołęcki, gm. Troszyn, par. Kleczków. W 1827 r. było tu 14 dm., 77 mk.

Kamionpol, folw., pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 42 w. od Dzisny, 1 dom, 16 mk., z tego 1 praw., 6 kat., 3 ewang., 6 izr. Drewniana rzym. kat. kaplica parafii Miory.

Kamioński młyn, niem, *Kaehmermühle*, pod m. Kamionną w w. ks. p.

Kamiontken (niem.), kol., pow. ostródzki, st. p. Olsztynek.

Kammandten (niem.), dobra, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy.

Kamirowo al. *Chamirowo*, niem. *Kameraw*, wieś włośc., pow. kościerski, ćwierć mili od Skarszew. Obszaru liczy mr. 2530, gbur. 23, zagr. 29, kat. 115, ew. 417, dm. 58. W miejscu jest szkoła, karczma, wiatrak. Parafia i poczta Skarszewy. Odległ. od Kościerzyny 5 mil. K. jest gniazdem drobnej szlachty kaszubskiej Gliszczyńskich, którzy od tej wsi podobno przyjęli francuzki swój przydomek do Chamier. Za polskich czasów wydany jest ostatni przywilej w Warszawie d. 20 listopada 1765. Na własność zapisana jest wś w Gdańsku d. 5 maja 1826 r. K. jest wś stara: roku 1198 książę Przemysław darował ją joanitom; r. 1290 jest spór o dziesięciny biskupie z tej wsi, które joanici muszą wydawać.

Kamirowskie piece, niem. *Kamerauerofen*, wieś włośc., pow. kościerski, ćwierć mili od Skarszew. Obszaru liczy mr. 1292, gbur. 14, zagr. 5, katol. 21, ew. 166, dm. 22. Parafia i poczta Skarszewy, szkoła Bożepole. Wieś ta otrzymała prawa własności z Gdańska 19 czerwca 1822 r.

Kamitz (niem.) 1.) r. 1344 *Kempnicz*, wieś i folw., pow. nissański, na zachód od m. Paczkowa, nad granicą. Folw., 840 mr. rozl., do tego miasta należy; niegdyś do dóbr stołowych biskupa wrocławskiego. Wś ma 204 osad, 4870 mr. rozl.; kościół dawniej filia Gostitz, dziś parafialny od r. 1841. Par. K. dek. paczkowskiego 1869 r. miała 2071 kat., 3 ew. 2.) **K.** (*Deutsch-*), r. 1371 *Kemenicz*, wś i sołectwo, pow. nissański; wś ma 97 osad, 4107 mr. a sołectwo 188 mr. rozl. 3.) **K.** (*Dürr-*), r. 1374 *Durrin-Kempnick*, wś i sołectwo, pow. nissański, par. Polnisch-Wette. Sołectwo ma 269 mr. rozl., wieś 49 osad, 1923 mr. rozl. 4.) **K.**, ob. *Kamienica.* *F. S.*

Kamjena, *Kamjeneje*, dwie wsie tego nazwiska w zniemczonej części dolnych Łużyc; 1) niem. *Steinkirchen* w pow. lubińskim. 2) niem. *Kemmen* w pow. kalawskim. *A. J. P.*

Kamjena, ob. *Kamiena.*

Kamjenc, niem. *Kamenz*, miasto powiatowe nad Halsztrowem, na saskich Łużycach, na etnograficznej granicy niemców i serbów. Tuż pod miastem Kamjenczańska hora, po niem. *Kamentzer Hutberg*, 290 m. Na początku XIII wieku, wraz z obszernemi posiadłościami ciągnącemi się od brzegów Połcznicy na zachodzie do Klasztornej wody na wschód, nadany lennem prawem przez Otokara I. Bernardowi I v. Vesta. Zamienił on wieś na miasto i zbudował kościół. Synowie jego Konrad i Bernard II od nowej posiadłości przybrali nazwisko v. Kamenz. Był to ród w średniowiecznych dziejach Łużyc pierwszorzędnego znaczenia; najgłośniejszy zaś Bernard III, biskup myszoński, postać wybitna w historyi Niemiec, Czech i Szląska pod koniec XIII wieku. Mabilia, wdowa po Bernardzie II i synowie jej Witego I, Bernard III i Bernard IV w r. 1248 założyli i uposażyli bogato klasztor cystersek. Zanim klasztor stanął w miejscowości, która odtąd nazwę Gwiazdy Maryi (Marienstern) przyjęła, zakonnice, przybyłe z klaszt. Nimbschen pod Grimma, czas jakiś przebywały w Kamjencu, przy świeżo również przez panów v. Kamenz założonym szpitalu i kościele szpitalnym św. Magdaleny. W r. 1318 wskutek nieporozumień swoich panów z margrabią brandenburskim Woldemarem, miasto uwolniło się od ich zależności; wkrótce potem zależało bezpośrednio od królów czeskich jako margra-

biów łużyckich. Zamek i posiadłości, po chwilowej przerwie, wróciły do dawnych panów. W r. 1386 miasto przystąpiło do związku sześciu miast łużyckich, w r. 1405 spustoszone i spalone przez myszońskich rycerzy v. Waldau. W czasie wojen husyckich w r. 1429 nowe zniszczenie. Mimo to zamożność miasta wzmagała się widocznie, skoro wkrótce potem Borso III v. K. sprzedał mu zamek na zburzenie i kupiwszy dom w mieście, ztąd wykonywa prawa swoje lenne. Umarł 1438 r., dobra jego przeszły do korony. Około tego czasu zubożała również druga linia panów v. Kamenz na Połcznicy. Z linii tej Baltazar III był tak ubogim, iż dostawał wsparcie od rady miejskiej w Zhorjelcu. Ostatni z rodu Krzysztof, w końcu XV wieku umarł w Prusach, prawdopodobnie jako rycerz zakonu krzyżackiego. Reformacyą w Kamjencu wprowadził Jan Ludwig w 1527 r. Odtąd, dla szczupłej garstki katolików, która pozostała w mieście, przeważnie serbów, nabożeństwo odbywało się czasami w kościele szpitalnym. Dopiero w r. 1871 parafia katolicka wznowiona. Kościołem św. Magdaleny zawiaduje administrator, bez tytułu proboszcza. Obok niemieckich, kazania serbskie. Parafian katolików 291, w tem mieście 191. W kościele ewangelickim djakon odprawia serbskie nabożeństwo dla parafian z niektórych wsi położonych we wschodniej części parafii. W r. 1880 w mieście mieszkańców 6820. Język niemiecki panujący. Rodzinne miejsce Lessinga. Stacya drogi żelaznej na liniach Kamjenc-Lubnjów (Kamenz-Lübbenau) i Kamjenc-Arnsdorf. O historyi miasta: Bönisch, Geschichtliche Beschreibung der Stadt Camenz, 1825; o panach v. Kamenz Knothe w N. Lausitzer Magazin, 1866, i w Geschichte des oberlausitzer Adels, str. 280—290. *A. J. P.*

Kamjeńki, niem. *Kaminchen*, wś w zniemczonej części dolnych Łużyc w pow. lubińskim

Kamka, stacya kol. żel. libawsko-rowieńskiej w gub. czernihowskiej

Kamlarki, niem. *Kamlarken*, dobra, pow. chełmiński, na bitym trakcie chełmińsko-wąbrzeskim. Obszaru liczy mr. 1206, bud. 19, dm. 6, kat. 105, ew. 15. Par. Wabcz, szkoła Linowiec, poczta M. Czyste. Dawniej własność Wilkxyckich, teraz jest niemiec.

Kamlau (niem.), dobra, pow. wejherowski, ob. *Kębłowo.*

Kamlauer-Mühle (niem.), ob. *Kębłowski młyn.*

Kamlewo, dobra, pow. wejherowski, ob. *Kębłowo.*

Kamlow (niem.), wieś, pow. lęborski, ob. *Kębłowo.*

Kammelwitz (niem.), dwie wsie na Szląsku: a) w pow. wrocławskim, par. Malkwitz; roku 1342 zwana *Kawelwitz*, 1360 *Kamelwicz*, 1362 *Kamilwitz*; b) w pow. sztynowskim, par. Queissen, r. 1289 zwana *Camblowo*, 1366 *Cambilwiz* (Kębłowo, Kębłowice?).

Kammeramt (niem.), ob. *Komora.*

Kammerau (niem.) 1.) pow. sycowski, ob. *Komorów.* 2.) **K.**, kol. do wsi Deutsch-Wette, pow. nissański. 3.) **K.** (*Nieder-* i *Ober-*), w r. 1368 *Kummerow*, wś, pow. świdnicki, parafia Boegendorf.

Kammmerlacken (niem.), folw., pow. labiewski, st. p. Labiewo.

Kammersdorf (niem.), *Komorniki* (?), pow. niborski.

Kammershoefchen (niem.), os., pow. wystrucki, st. p. Wystruć.

Kammertowski, folw. dóbr Laudohn, pow. wendeński, gub. ryskiej, par. Laudohn.

Kammin (niem.), ob. *Kamień.*

Kamminy (mylnie), ob. *Kajminy.*

Kammionken (niem.) ob. *Kamionki.*

Kamnicken (niem.), folw., pow. świętosiekierski, st. p. Brandenburg Ostpr.

Kamnig (niem.), r. 1369 *Kemenik*, wś i dwa dominia, pow. grotkowski, przy drodze z Odmuchowa do Ziębic. Dominia do czasu sekularyzacyi były własnością biskupią. Wś ma 94 osad, 3447 mr. rozl., fabrykę witryolu, kościół paraf. i szkołę 2-klasową. Par. dek. odmuchowskiego 1869 r. miała 1068 katol., 15 ewang.

Kamnik lub *Kamyk*, wś, na lewym brzegu Stradomki, wpadającej z prawego brzegu do Raby, w pow. bocheńskim, należy do par. rzym. kat. i urzędu poczt. w Sobolewie, skąd odległość wynosi 7 km. Położenie jest faliste i lesiste; przez wieś prowadzi droga gminna z Wieruszyc do Dąbrowicy. Mieszkańców 259 rzym. kat. Więk. pos. (Karol Maysner) ma obszaru 97 m. roli i 188 m. lasu; pos. mn 193 m. roli, 34 m. łąk, 26 m. past. i 13 m. lasu. Graniczy na południe z Wieruszycką wolą, na północ z Dąbrowicą, na zachód z Niewiarowem a na wschód z Sobolewem.

Kamnionken (niem.), ob. *Kamionki.*

Kamnitz (niem.), ob. *Kamieniec.*

Kamnitz (niem.), dwie wsie na Szląsku: *a*) w pow. kładzkim, par, Pischkowitz; *b*) w pow. bystrzyckim, par. Wilhelmsthal.

Kamnitz (niem.), dobra, pow. tucholski, ob. *Kamienica.*

Kamocin, wś i os., pow. piotrkowski, gm Grabica, par. Srocko. Odl. 2 mile od Piotrkowa w półn.-zach. stronie. Posiada ewan. dom modlitwy filialny, cmentarz i szkołę. W 1827 r. było tu 22 dm. i 139 mk., obecnie wś 67 dm., 836 mk.; 1199 mrg. obszaru (1047 ornej); os. 3 dm., 11 mk., 10 mr.; os. K. albo Ketter 2 dm., 4 mk., 1 morg. Według Tow. Kred. Ziems. realność dworska Kamocin, podług o-

pisu z r. 1866, ma rozległości z osadami karczemi m. 13. Kolonia Kamocin osad 71, z grunt. mr. 1207.

Kamocinek, wś i folw., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, par. Srocko. W 1827 r. było tu 10 dm., i 79 mk.; obecnie wś liczy 9 dm., 177 mk., 177 mórg obszaru (66 ornej); folw. 6 dm., 46 mk., 362 mórg obszaru. Według Tow. Kred. Ziems. folw. Kamocinek z osadą Zawada i wsią Kamocinek ma rozległości m. 339; grunta orne i ogrody m. 276, łąk m. 30, pastwisk m. 1, wody m. 3, lasu m. 6, nieużytki i place m. 23. Bud. mur. 2, drew. 9; wś. Kamocinek osad 13, z grunt. m. 61. Prof. Pawiński znalazł tu cmentarzysko z epoki przejściowej.

Kamocka wola 1.) wś i folw., pow. piotrkowski, gm. Grabica, par. Srocko; wś ma 7 dm., 189 mk., 119 morg.; folw. 10 dm., 21 mk., 461 morg. (420 ornej). Według Tow. Kred. Ziems. folw. Kamocka wola v. Wola kamocka z wsią tejże nazwy, ma rozległości m. 548; grunta orne i ogrody m. 504, łąk mr. 19, pastwisk m. 1, nieużytki i place m. 23. Bud. mur. 18, drew. 13, płodoz. 12-pol.; wiatrak na prawach wieczysto-czynszowych, gorzelnia i olejarnia; wś Kamocka wola osad 16 z grunt. m. 125. 2.) **K.** wola, wś włośc., pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa. Odl. 27 w. od Opoczna, ma 16 dm., 140 mk. i 228 morg. obszaru. *Br. Ch.*

Kamodzienice, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Stopnica. W 1827 r. było tu 13 dm. 62 mk.

Kamoła, niem. *Tannenberg*, leśnictwo, pow. ostrzeszowski, 1 dm., 11 mk., nal. do gm. Marydołu (Marienthal) i do nadleśnictwa Wielowsi w pow. odolanowskim.

Kamorodek (?), rz., dopływ Niemna z prawej strony, ma ujście poniżej Ussy.

Kamostek (w dokum. *Kamienny mostek*), wś i folw. nad rz. Grabią, pow. łaski, gm. Pruszków, par. Sędziejowice. W 1827 r. było tu 16 domów, 90 mieszkańców; obecnie wieś liczy 17 dm., 160 mk., 188 morg.; folw. 6 dm., 55 mk., 874 morg (371 ornej). Według Tow. Kred. Ziems. folw. Kamostek z wsią K. i Dąbrowa, od rzeki Warty w. 12, ma rozległości m. 857; grunta orne i ogrody m. 278, łąk m. 36, pastwisk m. 46, lasu m. 370, nieużytki i place m, 35. Bud. mur. 6, drew. 7; wieś Kamostek osad 29, z grunt. m. 189; wś. Dąbrowa osad 13, z grunt. m. 68.

Kamoszyce i *Kamoszycka wólka*, ob. *Godów* i *Komaszyce*.

Kampa, to samo co *Kępa*, stanowi źródłosłów nazw: Kampinie, Kampina a zapewne i Kampinos. Przy zakładaniu osad w błotnistych puszczach Mazowsza wybierano miejsca suchsze i wynioślejsze (grądy i kępy).

Kampa (niem.), pustkowie, pow. raciborski, należy do wsi Ostróg.

Kampadły albo *Kępadły*, wymieniona w Liber benef. Łaskiego, II, 503, wś w parafii Sobota nad Bzurą.

Kampagnen (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Kompanie*.

Kampajcie, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Kampania (mylnie), właśc. *Kompania*, pow świecki.

Kampen (niem.), niegdyś *Kampin*, *Kampino*, al. *Zaspi* (?), wś, pow. strzeliński na Szląsku, par. Deutsch-Lauden.

Kampen (niem.), 1.) dobra, pow. tylżycki, st. p. Pogegen. 2.) **K.**, pow. lecki, ob. *Kąp*.

Kampenau (niem.), wś, pow. malborski, ob. *Kępniewo*.

Kampenau Neu (niem.), wś, pow. holądzki, st. p. Reichenbach.

Kampenbruch (niem.), leśnictwo, pow. welawski, st. p. Fryląd.

Kampern (niem), w XIV w. *Kamperow*, dwie wsie na Szląsku: *a.*) w pow. lignickim, par. Poselwitz. *b.*) w pow. trzebnickim, par. Lossen.

Kampety, zaśc. szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., par. Zośle, o 38 w. od Trok, 1 dom, 10 mk. katol. (1866). R. 1850 Zygmuntowicz miał tu 20 dzies. ziemi.

Kampin, *Kampino*, ob. *Kampen*.

Kampina (dok.), ob. *Kompina*.

Kampinie 1.) wś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkaouda. Odl. 25 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 8 dm., 80 mk., obecnie 10 dm., 105 mk.; 2.) **K.**, wś, pow. władysławowski, gm. Syntowty, par. Łuksze. Odl. 24 w. od Władysławowa, ma 7 dm., 69 mk.; 3.) **K.**, os., pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki. Odl. 28 w. od Maryampola, ma 2 dm., 23 mk. Por. *Iwaniszki*.

Kampinischken (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Kallwen.

Kampino, leśnictwo, pow. wejherowski, ob. *Kępino*.

Kampinos, wieś, pow. sochaczewski, gm. i par. Kampinos. Leży o 7 w. na prawo od drogi bitej z Błonia do Sochaczewa. Posiada kościół paraf. drewniany, gorzelnię produkującą za 13400 rs., browar z produkcyą na 2600 rs. W 1827 r. liczono tu 48 dm. i 409 mk. Kośc. i par. niewiadomej erekcyi, 1540 r. już istniały; obecny kośc. z 1782 przez Ludwika Gutakowskiego wzniesiony. K. był główną osadą śród rozległej puszczy, która od niego wzięła swe miano i stanowił następnie wraz z okolicznemi lasami królewszczyznę, należącą do starostwa mszczonowskiego. Z czasem powstawały tu coraz liczniejsze wsie królewskie, któ-

re przed uwłaszczeniem włościan stanowiły oddzielną ekonomią rządową, w skład której wchodziły następujące wsie oczynszowane i kolonialnie urządzone: Brzozówka, Cisowe, Dąbrowa Stara, Dąbrówka Stara, Dąbrowa Nowa, Dąbrówka Nowa, Famułki, Górki, Grabina, Gorzewnica, Granica, Kampinos z folwarkiem, Kamion z rządowym magazynem soli, Komorów z folwarkiem, Kiścienne, Kromnów Polski, Kromnów Niemiecki, Krogulec, Mistrzewice z folwarkiem, Nowe Budy, Piaski Duchowne, Piaski Królewskie, Przesławice, Rybitwa, Roztok, Sowia-wola z folwarkiem, Truskawka, Wiersze, Wiejca i Wilków Polski z folwarkami, Wilków Niemiecki, Zamoście, Żabki. Ogólna powierzchnia tych realności wraz z pomniejszemi nomenklaturami wynosiła mr. 22297 prętów 281 miary nowopolskiej. Leśnictwo podzielone było na 5 straży następujących: I) Piaski, straż z 3-ma obrębami: Kromnów, Krzywa Góra i Cisowe; II) Rybitew, z 5ciu obrębów złożona: Wilków, Rybitew, Górki, Dąbrówka i Kazuń; w obu tych strażach drzewostan jest wysokopienny sosnowy; III) Kiścienne, straż stanowią 4 obręby: Krogulec, Nowe Budy, Zamczysko, Wiejca, pierwsze dwa mają niskopienny olszowy, dwa drugie obręby wysokopienny sosnowy; IV w straży Nart są także 4 obręby: Ławki Bukowe i Błota Famułkowskie z drzewostanem niskopienno olszowym; Nart obręb ma wysokopienny sosnowy, Dębsk podobnyż drzewostan z dębem pomięszany; V) straż Sieraków składają 4 obręby: Ciechowąż, w tym drzewostan niskopienny twardy, zaś wysokopienny sosnowy mają: Sieraków, Pociecha i Młyńsko; w ostatnim prócz tego znajdują się bagna torfowe. Tak zwane Kępy Kromnowskie, znajdujące się na Wiśle, także należą do leśnictwa K., na których rośnie rokicina, a ze zwierząt stale trzymają się tu wydry; nad brzegiem Wisły znajduje się także odpadek leśny zwany Główki, zarosły wierzbami. Ogólna przestrzeń leśnictwa K. wynosi mr. 25889 prętów 38. W lasach tych i ostępach ochronnych dla zwierzyny łownej znajdują się: zając i miejscami sarna, lis, kuna, przechodni wilk i jastrzębie różnego gatunku; z ptastwa dzikiego: kuropatwy, cietrzewie, jarząbki i kaczki. K. par. dek. sochaczewski 3377 dusz. K. gmina należy do sądu gm. okr. II w miejscu, st. poczt. Sochaczew; liczy 13351 mr. obszaru i 5469 mk. Niegrodowe starostwo kampinoskie należało do wdztwa rawskiego, ziemi sochaczewskiej. W r. 1771 zaliczały się do niego: puszcza Kampinoska, wójtostwo we wsj Wiejca i wieś Wilków, które posiadał Franciszek Branicki, łowczy kor., opłacając z niego kwarty złp. 2225 a hyberny złp. 955 gr. 16. Dobra rządowe Kampinos podług wypisów hypotecznych z r. 1856 składają się z folwarku i wsi Kampinos, folw. i wś Komorów, folw. wś Wiejce, wś Sowia-wola, wś Mistrzowice, Rybitwa, Przesławice, Wilków Polski, Wiersze, Komorów Polski, Dąbrowa, Nowe Budy, Cisowe, Górki, Rostoki, Dąbrówka, Grabina, Famułki Królewskie, Piaski Duchowne, Piaski Królewskie, Gorzewnica, Zamość, Granica, Kamienna, Krogulec, Trzuskawka, Brzozówka, Kiścinne, Kromnowo, Holendry Wilków; ogólna rozl. niewiadoma, zaś samego lasu jest około 40000 mr. Folwark Kampinos-Narty z osadą owczarską, ma rozl. m. 1333, grunta orne i ogrody m. 562, łąk m. 273, pastw. m. 152, lasu m. 311, zarośli m. 4, nieużytki i place m. 31, bud. mur. 11, drew. 15, płodozmian 8-polowy. Wiatrak, gorzelnia, browar wyrabiający piwo bawarskie i zwyczajne, pokłady torfu; folwark ten w r. 1870 oddzielony został od dóbr rządowych „Ekonomia Kampinos". *Puszcza Kampinoska* według wskazówek na dawniejszych mapach stanowiła dalszy ciąg puszcz obszernych, które rozciągały się z drugiej strony Wisły i szły wzdłuż Narwi ku płn., gdzie łączyły się z puszczą Myszyniecką i Augustowską; zaś Bolimowska i Korabiewska puszcza stanowiły jej płd. zachodnie i płd.-wsch. przedłużenie. K. puszcza zajmowała znaczny obszar lasów i błót między Wisłą do ujścia Bzury, Bzurą i wpadającą do niej rz. Utratą, która stanowiła południową jej granicą i czwarty bok czworokąta, którego jeden bok tworzyło koryto Bzury a dwa inne pozostałe Wisły. W dawniejszych wiekach sięgała ona pod samą Warszawę, obejmując połowę dzisiejszego powiatu warszawskiego, połowę sochaczewskiego i część błońskiego a więc przeszło 15 mil obszaru. Warszawa, Błonie i Sochaczew leżały na jej krańcach. Srodek zajmowały obszerne błotniste lasy, wody których spływały licznemi strumieniami do rz. Utraty a z nią do Bzury i Wisły. W lasach tych do połowy XVII w. przebywały żubry (według Kromera i Jonstona. Por. Sylwan tom XX, 4, 145 i 225.) Władysław Jagiełło polował na żubry w okolicach Wiskitek. W Kampinosie odprawiał łowy Jan Sobieski i Stanisław August na łosie i jelenie. Pomimo wycięcia lasów w znacznej części dotąd jeszcze pozostały tu obszerne błota, ciągnące się szeregiem między wsią Dziekanowem nad Wisłą wprost Jabłonny a Brochowem nad Bzurą poniżej Sochaczewa na rozciągłości 40 wiorst. Ważniejsze z bagien są: Wilcza struga, Dyable błoto, Bieliny, Olszowieckie, Warz, Pożar, Wilcze błoto z odnogą pod Secyminem zwaną Białe Błoto. W nazwach tutejszych osad liczne Brody, Grądy, Budy, Opaleńce świadczą o sposobie osiedlania się pierwotnych mieszkańców i ich sposobie życia. Dotąd zresztą sam środek puszczy zajmują lasy i bagna; okoliczne

wsie i osady rozłożyły się po jej krańcach nad brzegami Wisły, Bzury i wzdłuż traktu z Warszawy do Sochaczewa. *Br. Ch.*

Kampischkehmen (niem.), wś i dobra, powiat gąbiński, st. p. Gąbin.

Kampken (niem.), wieś, pow. labiewski, st. p. Seith.

Kampki (niem.), pustkowie, pow. raciborski, należy do wsi Kamień.

Kamplack (niem.), wś, pow. rastemborski, st. p. Doenhofstaedt.

Kampole, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Kampratsdorf (niem.), wś, pow. śremski, 12 dm., 135 mk., 21 ew., 114 kat., 60 analf. Najbliższa poczta i st. kol. żel. w Mosinie.

Kampsruh' (niem.), os., pow. welawski, st. p. Tapiawa.

Kampstpowilken (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Laugszargen.

Kamputschen (niem.) 1.) wś, pow. wystrucki, st. p. Bokellen. 2.) **K.,** wś, powiat wystrucki, st. p. Neunischken.

Kampy, *Koniuchowo*, folw. szlach., powiat trocki, 4 okr. adm., 85 w. od Trok, 1 dom, 30 mk. kat. (1866).

Kamrat, kol. bulgarska, pow. benderski, gub. bessarabskiej, st. poczt., 4900 mk.

Kamschen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Rautenberg.

Kamswieken (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Wystruć.

Kamszarden (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Neunischken.

Kamsze al. *Kamszyce*, wś, pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya; odl. 8 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 8 dm., 53 mk., obecnie 10 dm., 95 mk.

Kamula, szczyt i góra lesista, w paśmie Gołogór, wznosi się na granicy gmin Podhorodyszcza i Romanowa. Wzniesienie jej czyni 477 m. (szt. gen.). Ob. *Gołogóry*.

Kamuńcie, zaśc. włośc., pow. wileński, 3 okr. adm., o 56 w. od Wilna, 3 dm., 30 mk. kat. (1866).

Kamyczki, lesiste wzgórze, 374 m. wys., w Brzuchowiçach, pow. lwowski, w zachodniej stronie wsi. *Lu. Dz.*

Kamyk 1.) wieś i folw., nad rz. Trzopką, pow. częstochowski, gm. Kamyk, par. Kłobuck. Leży na drodze z Częstochowy do Miedzna, o 11 w. od Częstochowy. Jest tu urząd gminny, szkoła początkowa, gorzelnia i kopalnie rudy żelaznej w pobliżu. W 1827 r. było tu 53 dm., 597 mk.; obecnie wś liczy 71 dm., 1249 mk., 481 mr. obszaru (445 ornej); folw. 5 dm., 64 mk., 828 mr. (271 ornej). W XV w. K. należał do par. w Kłobucku i był własnością Piotra Kostrzewskiego h. Szarzyja (Dług. I, 255). Gm. K. należy do sądu gm. okr. III w os. Kłobucko, gdzie też st. poczt. Posiada trzy szkoły elementarne, zakłady fabryczne w Grodzisku, Zagórzu, Zakrzewie, Kamyku. Obszar gm. wynosi 19080 mr. a ludn. 6344 mk., w tem 4870 kat., 1437 izrael. Według Tow. Kred. Ziems. dobra Kamyk lit. ABC składają się z folw.: Kamyk, Władysławów, Kuźnica; wsi: Kamyk i Kuźnica Kiedrzyńska. Rozl. wynosi mr. 1544; folw. Kamyk grunta orne i ogrody mr. 556, łąk mr. 59, pastwisk mr. 5, wody mr. 6, lasu mr. 165, nieużytki i place mr. 24, razem mr. 816. Bud. mur. 10, drewn. 7, płodozmian 12-polowy; folw. Władysławów grunta orne i ogrody mr. 135, łąk mr. 36, pastwisk mr. 1, lasu mr. 193, nieużytki i place mr. 14, razem mr. 379. Bud. mur. 1, drewn. 2, płodozmian 10-polowy; folw. Kuźnica grunta orne i ogrody mr. 12, łąk 18, pastwisk mr. 314, nieużytki i place mr. 5, razem mr. 349. Bud. drewn. 2. Młyn wodny, trzy stawy, pokłady torfu i kamienia wapiennego. W r. 1872 odłączony od dóbr tych młyn wodny Kuźnica z gruntem mr. 34 i młyn wodny i tartak Lechowa z gruntem mr. 28, oraz w r. 1876 Kuźnica Kiedrzyńska v. Stara Borowa z gruntem mr. 349. Wieś Kamyk osad 98, z gruntem mr. 481; wś Kuźnica Kiedrzyńska osad 38, z gruntem mr. 479. 2.) **K.**, folw. z wsią K. i Zakurów, pow. łaski, gm. Dąbrowa, par. Brzyków. Rozl. folw. wynosi mr. 863, grunta orne i ogrody mr. 288, łąk mr. 77, pastwisk mr. 1, lasu mr. 468, nieużytki i place mr. 29. Bud. drewn. 20, płodozmian 4-polowy, pokłady torfu. Wieś Kamyk osad 30, z gruntem mr. 155; wś Zakurów osad 16, z gruntem mr. 101. 3.) **K.**, folw., pow. miechowski, gm. Rzerzuśnia, par. Ulina Wielka. 4.) **K.**, wś włośc. nad rz. Brzeźniczką, powiat kozienicki, gm. Suskowola, par. Sucha; odl. 14 w. od Kozienic. W 1827 r. było tu 9 dm., 77 mk.; obecnie 7 domów, 73 mk. i 140 mr. obszaru. *Br. Ch.*

Kamyk, pow. bocheński, ok. *Kamnik.*

Kamyszłow, m. pow. gub. permskiej.

Kamyszewacha, st. dr. żel. donieckiej w gub. ekaterynosławskiej.

Kamyszów, wieś, pow. pińczowski, gmina Topola, par. Skalbmierz. W 1827 r. było tu 25 dm., 201 mk. W XV w. były tu dwie części K.-większy i K.-mały i stanowiły własność Stanisława Stadnickiego h. Drużyna (Dług. I, 529). Według Tow. Kred. Ziems. folw. Kamyszów rozl. wynosi mr. 476, grunta orne i ogrody mr. 353, łąk mr. 72, pastwisk mr. 14, w osadzie młynarskiej mr. 7, nieużytki i place mr. 30. Bud. mur. 3, drewn. 19, płodozmian 4-7 i 9 polowy. Wieś Kamyszów osad 39, z gruntem mr. 163.

Kamyszowata, *Komyszowata*, ob. *Ingul.*

Kamyszówka, st. dr. żel. kursko-charkowskiej w gub. charkowskiej.

Kamyszyn, m. pow. gub. saratowskiej.

Kamyszyno, mko w gub. połtawskiej, pow. mirhorodzkim, o 27 w. od Mirhoroda; st. p. przy trakcie bocznym.

Kanabród, wś, pow. sokołowski, gm. Jabłonna, par. Skrzeszew. W 1827 r. było tu 12 dm. i 95 mk.; obecnie liczy 16 dm., 80 mk. i 335 mr. obszaru; szkoła początkowa. Ob. *Czekanów.*

Kanafosty, daw. *Kalnofosty,* wś w powiecie rudeckim, 8 kil. na płn.-zachód od sądu pow. i urzędu poczt. w Rudkach, na granicy powiatu. Na płn.-wschód i płd.-wschód od niej leżą Woszczańce, na płd.-zach Rozdziałowice, na płn.-zach. Makuniów (w pow. mościskim). Przez płd. obszar wsi płynie od zach. na wschód mały, potok uchodzący za obrębem wsi do Wiszenki. Na płn. od potoku leżą zabudowania wiejskie. Położenie nizinne. Własność większa (Augustynowicza) ma roli ornej 49, łąk i ogr. 1, lasu 11 mr.; własn. mniej. roli ornej 172, łąk i ogr. 58, pastw. 9 mr. Wedle spisu z r. 1880 było 255 mk. obrz. gr. kat. Par. gr. kat. w Woszczańcach, rzym. kat. w Rudkach. We wsi jest cerkiew. *Lu. Dz.*

Kanal-Colonie, ob. *Kolonia nad kanałem.*

Kanałów, ob. *Kopałów.*

Kanarszczyzna, wieś pryw., pow. dzisieński, o 7 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 32 mk. (1866).

Kanasin, wzgórze ze szczytem 558 m. wysokim, w pow. dobromilskim, we wsch. stronie Borysławki, w płd. stronie Rybotycz i w zach. stronie Makowy. Na wschód opada ono ku dolinie Turnicy (dopływu Wiaru), na płn. ku dolinie Wiaru, na zach. ku dolinie potoku płynącego przez Borysławkę od płd. na płn. do Wiaru. Płd.-wsch. część tego wzgórza jest lesista. *Lu. Dz.*

Kanawa, wś, pow. bracławski, nad rz. Bohem, gm. Rubań, par. kat. Niemirów; 444 mk., 87 dm., 307 dzies. ziemi włośc., 654 dzies. dworskiej, 2 młyny, prom na Bohu. Należała do Potockich, Rutkowskich; dziś spadkobierców Jadwigi Iżyckiej. *Dr. M.*

Kanceropol, st. p., gub. i pow. ekaterynosławski, w obrębie większych stacyj Ekaterynosław i Nikopol.

Kancerowo, wś pryw. nad rz. Kancerówką, pow. dzisieński, o 22 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 8 dm., 31 mk. (1866).

Kanciarzyna ob. *Konciarzyna,* jez. i mko w pow. święciańskim.

Kańcudza, właśc. *Kańczuga* (ob.).

Kanczowa, szczyt i góra lesista w Beskidzie wschodnim, lesistym, w paśmie pogranicznym, po zachodniej stronie wsi Wołosatego, w pow. Lisko, pod 40°19' wsch. dług. geogr. (Ferro), a pod 49°3'25" płn. szer. geogr. Wzniesienie 1111 m. npm. (szt. gen.).

Kańczuga 1.) wś w równiach podgórskich, 6 kil. na północ od Kęt, przy gościńcu z tego miasteczka do Oświęcima, należy do parafii rzym. kat. w Kętach i ma 335 mk. rzym. kat. Obszar więk. posiadł. F. Foltańskiego ma 180 mr. roli; mniejsza posiadł. 84 mr. roli w ogóle. 2.) **K.,** mko nad Mleczką, w pow. łańcuckim, w okolicy równej, 233 m. n. p. m. Mieszkańców 2292, z których 96 mieszka w zabudowaniach większej posiadł. Pod względem wyznań jest 1213 rzym. kat., 130 gr. kat. i 949 izraelitów. W miasteczku znajduje się kościół parafialny i kaplica murowana obrządku rzym. katol., cerkiew murowana gr. kat. przyłączona do parafii w Krzeczowicach, szkoła ludowa dwuklasowa i fundusz ubogich utworzony od niepamiętnych czasów dla wspierania podupadłych, do pracy niezdolnych mieszkańców. Ten fundusz składa się z 40 mr. roli i 2000 zł. w. a. Urzędów prócz stacyi pocztowej niema żadnych, ale mieszka tu lekarz i znajduje się apteka. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i drutowaniem naczyń glinianych; za tym przemysłem odbywają dalekie podróże i są znani w odległych miasteczkach. Mały to zarobek a przecież utrzymywało się z niego już na początku naszego stulecia sto rodzin, jak opowiada Bohrer w swej podróży po Galicyi (Bemerkungen auf einer Reise durch Galizien, Wien 1804). Dawniej wyrabiano tutaj koszulki druciane dla towarzyszy pancernych, kolczugi, sakiewki, teraz jeszcze druciane sita i rachwy do przesiewania ziemi. Kańczuga jest starą osadą i w 1498 została zupełnie zniszczoną przez tatarów. Na zachód od miasteczka, na gruntach wsi Sietesz, stoi mogiła, pod którą według podania polegli mają być pochowani. Założenie parafii przypisują Otonowi Pileckiemu z Łańcuta; odnowienie parafii datuje się od r. 1612, w którym ks. Anna de Stangenberg Ostrogska, wojewodzina wołyńska, dziedziczka Jarosławia, utworzyła kolegium jałmużników a proboszczowi dała tytuł przełożonego. Rok przedtem powiększony kościół kosztem tej księżnej poświęcił biskup Stanisław Sieciński. W końcu zeszłego wieku była Kańczuga własnością ks. Sanguszków. Zabudowania większej posiadł. leżą w południowej stronie miasteczka. Większa posiadł. spadkobierców Ed. Kellermanna wynosi 444 mr. roli, 46 mr. łąk i ogr. i 35 mr. pastw.; posiadł. mniej. 581 mr. roli, 91 mr. łąk i ogr. i 67 mr. pastw. K. ma dziewięć jarmarków i dwa targi w tygodniu: co wtorek i piątek. Graniczy na wschód z Żuklinem, na północ z Niziacicami, na południe z Łopuszną a na zachód z Sieteszem. *Mac.*

Kańczuny, wś, pow. szawelski, gm. gruździeńskiej; na 39 dusz uwłaszczono 161 dzies.

Kanczyno (dok.), ob. *Kiączyn.*

Kand, potok w hr. spiskiem (Węgry), wytryska dwiema strugami, na płd.-wsch. podnóżu Tatr spiskich, na obszarze gm. Huncowiec (ob.). Miejsce połączenia się obu potoków 771 m. (szt. gen.). Potok płynie na płd.-wschód, tworząc wzdłuż całego niemal biegu granicę między Huncowcami a Małym Sławkowem. W dolnym biegu przerzyna Mały Sławków i na obszarze Kiezmarku uchodzi z lew. brz. do Popradu. Długość biegu 10 kil. *Br. G.*

Kandawa, niem. *Kandau*, mko w Kurlandyi, w okr. talzeńskim, w pięknem położeniu na stokach wzgórza, niedaleko prawego brzegu Abawy, o 82 w. na płn.-zach. od Mitawy, przy trakcie z Tukkum do Talzen, ma st. poczt., ruiny zamku, 1000 mk. Parafia K. obejmuje ważniejsze wsie: K., Angern, Remten, Santen, Samiten, Adsiin, Puren, Strasden, Lievenhof, Dursuppen i i. Kandaweńskie starostwo grodowe powstało z sstwa tukumskiego i należało do pięciu dzierżaw czyli parafij, na jakie to sstwo dzieliło się. Podług Voluminów legum ostatnim starostą tego grodu był Ernest de Rahden, jeden z komisarzy wyznaczonych przez sejm z r. 1773 — 75 do rozgraniczenia dóbr birżańskich od dóbr Poniemunie Wielkie i Stare.

Kandeln (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. hazenpocki, par. Neuhausen.

Kanden (niem.), po pol. *Kandawa* (ob.).

Kanderzin, *Kandrzin* (niem.), ob. *Kędzierzyn.*

Kandiaki, grupa domów w Semerówce, powiat jaworowski, prawie w samym środku obszaru wiejskiego.

Kandien (niem.), ob. *Kanigowo.*

Kandlewo, niem. *Kandlau*, wś, pow. wschowski, 61 dm., 388 mk., 66 ew., 322 kat., 38 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. we Wschowie (Fraustadt) o 5 kil. *M. St.*

Kandrzin (niem.), ob. *Kędzierzyn.*

Kandscheit-Jurge (niem.) al. *Daubern*, wś, pow. tylżycki, st. p. Koadjuthen.

Kandschen (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Pogegen.

Kandzen (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Trempen.

Kandzierz, ob. *Kędzierz.*

Kanecy, niem. *Kannewitz*, dwie wsie serbskie tego nazwiska na saskich Łużycach: 1) w pow. budyszyńskim, w parafii Hodźij. W roku 1875 serbów 63; 2) w pow. kamjeneckim, w parafji katol. Khrósćicy. W r. 1875 serbów 84.

Kaneda, ob. *Meża.*

Kanger, jez. w Inflantach, niedaleko zatoki ryskiej, 13 w. kw. rozl., niedaleko góry t. n.

Kania, dawne nazwisko, częste dotąd śród włościan, stało się i nazwą wielu wsi i osad jak: Kanie, Kaniewo, Kanice itp.

Kania 1.), kol., os. i folw. nad jez. Kańskiem, pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy w. 19 i pół. Kolonia ma dm. 20, mk. 130; os. dom 1, mk. 8; folw. dm. 3, mk. 8. R. 1827 było 13 dm., 90 mk. 2.) **K.**, osada, pow. sieradzki, gm. i par. Wierzchy, odl. od Sieradza w. 30 i pół; ma dom 1, mk. 4. 3.) **K.**, os., pow. garwoliński, gm. Ułęż, par. Żabianka. Ma 1 dom, 19 mk., 6 mr. roli.

Kania 1.), wś i gm., pow. odolanowski, nad Prosną; 2 miejsc.: a) K.; b) Ilski młyn; 13 dm. 136 mk., 7 ew., 129 kat., 60 analf. Poczta w Grabowie o 6 kil., st. kolei żel. Antonin o 28 kil., Ostrowo także o 28 kil. 2.) **K.**, wieś i dom., pow. szubiński; dom. ma 1379 mr. rozl.; 22 dm., 203 mk., 138 ew., 65 kat., 66 analf. Poczta w Łabiszynie o 7 i pół kil., st. kolei żel. Chmielniki (Hopfengarten) o 19 kil. 3.) **K.**, pustkowie, pow. ostrzeszowski, 2 dm., 21 mk. należy do wsi i gm. Kotłowa.

Kania al. *Ług*, młyn na rz. Prośnie, powiat kluczborski, należy do wsi Wojsławice.

Kania, rz., ob. *Koprzywianka.*

Kania, strumyk wpadający po lewej do Obry w pow. babimoskim, niedaleko wsi Ostrowo.

Kania góra 1.), wś, pow. łódzki, gm. Dzierżązna, par. Modlna. Por. *Ciosny.* 2.) **K.-góra**, wś, pow. pułtuski, gm. Nasielsk, par. Popowo.

Kaniagóra al. *Kanigóra*, leśnictwo do wsi Byrc, pow. olawski.

Kania polska, K. niemiecka, K.-Karolino, wsie, pow. pułtuski, gm. Zegrze, par. Popowo.

Kanibłoto, *Kalnibłoto*, mko, ob. *Ekaterynopol.*

Kanibrody, kol., pow. włocławski, gm. Lubień, par. Białotarsk.

Kanibudy, ob. *Białarzeka.*

Kanice 1.), wś i folw., pow. rawski, gmina Gortatowice, par. Krzemienice. W 1827 roku było tu 11 dm., 116 mk., obecnie 18 dm., 208 mk., ziemi włośc. 253, dwor. 876 mr. (ornej 731). 2.) **K.-nowe** i **K.-stare**, wieś, pow. jędrzejowski, gm. Złotniki, par. Węgleszyn. Były to wsie duchowne, lecz już w 1827 r. zabrane na własność rządu; miały wtedy 10 dm., 90 mieszk.

Kanicki, niem. *Kanitzken*, wieś, pow. kwidzyński, po prawym brzegu Wisły w nizinach, o 1 milę od Nowego. Obszaru mr. 2552, bud. 148, dm. 52, kat. 85, ew. 409, szkoła. Parafia i poczta Nowe. *Ks. F.*

Kanicowno, ob. *Kanikówna*, pow. ostródzki.

Kanicze, dobra, pow. klimowicki, o 147 w. od Mohilewa, 4000 mr. obszaru, własn. Włodzimierza Ciechanowieckiego. *K. O.*

Kanie, wś, pow. błoński, gm. Helenów, par. Brwinów. W 1827 r. było tu 11 dm., 90 mk.; ob. *Helenów.*

Kanie, wś i folw., pow. chełmski, gm. Pawłów, par. Kanie. Dobra K. z przyległemi wsiami: Kańska Wólka, Kański majdan Zalesie

i Ewopol, stanowiły jednę całość, będącą ostatecznie własnością Adama ks. Woronieckiego. Po uwłaszczeniu włościan 2 folwarki: jeden we wsi Kanie, drugi we wsi Kańska Wólka są obecnie własnością Mieczysława ks. Woronieccgo, a posiadaczami reszty majątku są uwłaszczeni włościanie. Wieś K. graniczy od strony wschodniej z dobrami kraszeńskiemi i w części z lasami rządowemi pawłowskiemi; ze strony południowej z dobrami wsi Liszno; ze strony zachod. z gruntami folwarcznemi Wólki Kańskiej; ze strony północnej z dobrami folwarku Chojno. Od strony północnej, w odległości 3 wiorst, znajduje się szosa lubelsko-chełmska, od południowej zaś kolej żelazna nadwiślańska, która przerzyna dobra kańskie w całej ich długości. Kanie są odległe od miasta gubernialnego Lublina o 42 wiorst, a od powiatowego Chełma o 28 wiorst. Stacya kolei nadwiślańskiej Trawniki odległa od wsi Kanie 7 w., a stacya Rejowiec gdzie się znajduje stacya pocztowa odległa o 6 w. Teraz istniejąca wś Kanie założona jest w trzeciem miejscu z kolei. Pierwiastkowo wieś Kanie była wysunięta bardziej na wschód i leżała obok dzisiejszego majdanu kańskiego Zalesie. Miejsce to, na którem stała poprzednio wieś Kanie, obecnie pokryte jest lasem i nosi nazwę groszowe dworzysko, a to z powodu, jak podanie niesie, iż w tym dworze miały być skryte skarby. Robione były kiedyś przez kogoś poszukiwania celem wykrycia tych bogactw, ale bezskutecznie. Drugie miejsce, na którem była zabudowana wieś powtórnie, bliżej jest posunięte dzisiejszej wsi Kanie, t. j. między groszowem dworzyskiem a wsią teraźniejszą. Dowodem, że wieś zmieniała miejscowość, są jeszcze po dziś dzień rozmaite nazwy części lasu jako to: Konowrocie, Konopczysko, Kapuśnisko, Groszowe dworzysko, Księża smuga, Pałkówki itp. Jaka przyczyna być mogła, że wieś dwa razy znikała z powierzchni i ostatecznie po raz 3-ci odbudowała się? Bardzo łatwo da się to wytłomaczyć, jeżeli przyjmiemy pod uwagę, że nieopodal od pierwotnie zabudowanej wsi znajdują się szańce z odległych czasów, czyli t. zwane Okopy, lub też Horodysko, a w części lasu zwanej Lipówki, niedaleko od szańców, 2 ogromne kurhany. Nadto w sąsiednich lasach kraszeńskich i pawłowskich, jak niemniej około majdanu kraszeńskiego Zalesie, znajduje się przeszło 100 kurhanów, już to większych, już mniejszych. We wsi sąsiedniej Liszna również znajduje się kurhan ogromnych rozmiarów, na którem pobudowany jest spichrz dworski, należący do państwa Iżyckich. Na majdanie liszeńskim zwanym Krepkowski znajduje się kurhan jeden olbrzymi i nieopodal od niego cztery pomniejsze. W końcu na kańskich łąkach położonych nad Wieprzem znajdują się szańce zupełnie podobne do tych, co są w lasach kańskich; obok szańców nad Wieprzem znajdują się dwa kurhany czyli może reduty olbrzymich rozmiarów. Pod Wólką Kańską jeden kurhan. Ogólna przestrzeń K. wynosi posiadłości dworskiej 1782 mr. 178 pr., włośc. 565 mr. 34 pr. Grunta cerkiewne 58 mr. 266 pr. Z tej przestrzeni lasów 674 mr. 123 pr. We wsi K. znajduje się cerkiew i probostwo kańskie prawosławne. Kiedy probostwo założone zostało, niewiadomo również, lecz jak podanie niesie, że cerkiew obecnie istniejąca stoi już w drugiem miejscu, a poprzednio monastyrek był położony przy drugiem starem dworzysku, gdzie dziś się znajduje część lasu zwana Sierotą. Poprzednio zawiadywało probostwem duchowieństwo zakonne, bazylianie, lecz w 1749 r. zrezygnowali na rzecz świeckiego duchowieństwa. Cerkiew jest drewniana, modrzewiowa, w której znajduje się obraz Matki Boskiej cudami słynący, do której udają się pobożni z odległych stron z prośbą o łaski. Cerkiew pod wezwaniem śś. apostołów Piotra i Pawła. Ludność we wsi K. dzieli się na prawosławną i rzymsko-katolicką. Prawosławnych jest mężczyzn 148, kobiet 171, rzym. kat. mężczyzn 63, kobiet 76, żydów męż. 4 i kobiet 4. Grunt we wsi K. jest dwojakiego rodzaju, gliniasty czyli tak zwany mamutowego pochodzenia, pod którym znajduje się w wielkiej ilości wapień, a w niektórych miejscach glina biała; grunt zaś popielica zajmuje część niższą, czyli środkową; jestto grunt aluwialny i na nim znajdują się lasy i w połowie orne grunta; trzecią część stanowią bagna i łąki torfowe, a te są w części najniższej na północ ode wsi położone, tak że tych bagien, łąk i halizn jest 419 mr. 23 pr. Na tej przestrzeni znajduje się wyborny torf, w niektórych miejscach mający do 20 stóp głębokości. Dziś on najspokojniej spoczywa, bo jest jeszcze dostateczna ilość lasu. Wieś jest zabudowaną nad bagnem, które ma przestrzeni 16 m. 156 pr. We wsi K. jest rezydencya właściciela Mieczysława ks. Woronieckiego. Zabudowania folwarczne składają się z 10 domów mieszkalnych i 7 zabudowań ekonomicznych. W ogóle wieś K. posiada osad włośc. 34, domów zaś mieszkalnych 45. Wieś K. posiada dwa młyny: wodny i wiatrak. Jak się zmieniło Kanie w ciągu jednego wieku świadczy ten fakt, że dawniej znajdowało się tu 5 wodnych młynów, po których ślady są jeszcze po dziś dzień. Opowiadają wiekowi mieszkańcy, że tak w lasach kańskich bagniska, jak i tak zwane stawisko za Kańską Wólką były niedostępne dla inwentarza, tylko masa dzikiego ptactwa się w nich lęgła. Dziś trudno temu dać wiarę. Na tych miejscach są łąki i wyborne pustwiska, a bliżej lasu położone bagnisko zajmuje pod swoje panowanie brze-

zina. Na gruntach folwarku kańskiego prowadzi się gospodarstwo płodozmienne 10-polowe. Włościanie po jarzynach sieją oziminy, po oziminach z wiosną jarzyny i tak bez ustannie. Niwy dworskie, kiedy było prowadzone 3-polowe gospodarstwo, nosiły nazwy: Grosowa, Kotłowa, Podzierocie. Nazwa niwy grobowej pochodzi od zabytku, na najwyższem wzniesieniu się znajdującem. Są tam jeszcze szczątki murów i okopane miejsce w kwadrat okopem. Widać je ze wsi w południowej stronie. Nie napotkałem nigdzie wzmianki o tem miejscu. Lasy mają swoje charakterystyczne nazwy i takowe przytaczam: obręb lasów 1-y na którym dawna wieś istniała, nosi nazwy: Konopczysko, Kołowrocie, Kapustnisko, Mszane błoto, Groszowe dworzysko, Głęboki Czaszcz, Szeroka choina, Zgnilec, Księża smuga, Stójło, Tudki, Pałkówki, Dudziszowa, Madejowa, Maziarnia. Drugi obręb lasów kańskich nosi nazwy: Lipówki, Żurawiniec, Okopy i Horodysko, Wihor, Osowiec, Szeroka łąka, Szerokie błoto, Okrągły ostrówek, Długi ostrów, Sierota. *P. W.*

Kanie-wola, wieś, pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Łęczna. Leży przy drodze żel. nadwiśl. o 10 w. za Trawnikami. W 1827 r. było tu 28 dm. i 206 mk. Por. *Kaniawola* i *Kaniowola*.

Kaniew, ob. *Kaniów*.

Kaniewo 1.), wieś, pow. włocławski, gm. Pyszkowo, par. Kłobia. Dobra K. mają 720 mr. obszaru, należy do nich Jerzmanowo. 2.) **K.**, pow. nieszawski, gm. Bądkowo, par. Łowiczek.

Kaniewo, wś, pow. krotoszyński; 37 dm., 259 mk., 45 ew., 214 kat., 70 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Koźminie o 5 kil.

Kanigóra, ob. *Kaniagóra* i *Byrc*.

Kanigówko, wś, pow. ciechanowski, gmina Młock, par. Sulerzyż, odl. o 14 w. od Ciechanowa, ma 15 dm., 143 mk., 162 mr. gruntu. Jest tu garbarnia.

Kanigowo, wieś i folw., pow. płocki, gm. Ramutówko, par. Swięcieniec, odl. o 15 w. od Płocka, ma 14 dm., 231 mk., 740 mr. gruntu (681 folwar.). W 1827 r. było tu 15 dm. i 135 mk. Według Towarzystwa kred. ziems. folw Kanigowo (z wsią Kanigowo i Wylazłowo) ma rozl. m. 840, grunta orne i ogrody m 608, łąk m. 38, lasu m. 33, wody m. 1, zarośli m. 151, nieużytki i place m. 10, bud. mur. 3, drew. 12. Wieś Kanigowo osad 25, z gruntem m. 107; wś Wylazłowo osad 8, z gruntem m. 8.

Kanigowo, niem. *Kandien*, wś, pow. niborski (?).

Kanigowska Wola, wieś, pow. mławski, gm. i par. Unierzysz. Odl. 30 w. od Mławy, ma 31 dm., 397 mk., 1105 mr. obszaru i 10 m. nieużytków; posiada wiatrak i karczmę.

Kaników, lesiste wzgórze, 307 m. wysokie, w płn.-wsch. stronie Rajtarowic, pow. samborski.

Kanikowna, kol., pow. ostródzki, st. p. Olsztynek.

Kaniłówka, ob. *Koniłówka*.

Kaniług, rzeczka, także *Czerniawką* zwana, powstaje w obr. gm. Łukawca, w pow. cieszanowskim, ze źródeł leśnych. Potok płynie na płn.-zachód i w obr. Suchowoli uchodzi z lew. brz. do Lubaczówki. Wzdłuż większej części potoku ciągnie się granica powiatów cieszanowskiego i jarosławskiego. Długość biegu przeszło 7 kil. *Br. G.*

Kanina, wś, pow. limanowski, przy gościńcu rządowym podkarpackim, między N. Sączem a Limanową, na grzbiecie pasma wzgórzy, przedzielających porzecza Smolnika (334 mt. npm.) i Słomki (437 m.), lewych dopływów Dunajca, odległa o 15 kil. od N. Sącza a 8 kil. od Limanowy. Graniczy od płn. z Pisarzową i Męciną, od wsch. z Wysokiem, od płd. z Przyszową, od zach. z Siekierczyną. W szematyzmie dyec. tarnowskiej nazwaną jest ta wieś K. seu Janina, nie wiadomo na jakiej podstawie. W obrębie parafii, tuż obok gruntu plebańskiego ale już na gruntach sąsiedniej wsi Siekierczyny jest miejsce, zwane Jonina czyli Janina (ob.), prawdopodobnie stare grodzisko po Wierzbiętach; część zaś wsi Przyszowy, graniczącą z K., zowie się Nowa Janina: mogłoby więc to być kiedyś w jakimś związku. Atoli w dziale Wierzbiętów dobrami Przyszowy r. 1560 w opisaniu granic z sąsiedniemi wsiami, wspomniana już jest wieś K. i dotąd jej nikt inaczej nie nazywa. Rozległość obszaru dworsk.: roli ornej 167, łąk i ogr. 27, pastw. 11, lasu 5 mr.; posiadł. mniej. roli ornej 224, łąk i ogr. 42, pastw. 51, zarośli 27 mr. austr.; mk. 275, dm. 36. Na najwyższym dziale (595 metr. npm.) w miejscu dominującem nad całą okolicą, stoi starożytny modrzewiowy paraf. kościół pod wezw. ś. Maryi Magdaleny, założony według szemat. dyec. tarn. r. 1138, którego głosy dzwonów, płynąc dolinami łączą się z dzwonami sąsiednich parafij wspólną modlitwą harmonii, co zwłaszcza cichym wieczorem po rosie sprawia wrażenie nie do opisania. Samo położenie tego kościoła świadczy o wielkiej jego starożytności i o pierwotnem przeznaczeniu głoszenia chwały Bożej, nie samej dzisiejszej parafii, której górzysty obszar był prawdopodobnie wówczas jeszcze dziewiczym lasem zarosły, lecz o wiele wcześniejszym osadom, powstającym na porzeczach Słomki i Smolnika. Metryki od r. 1739. Do téj parafii dekanatu łąckiego należą wsie: Kanina, Siekierczyna, Wysokie i Wola Brzezińska; razem wiernych 1622 i 99 żydów. Z działu przedstawia się zachwycający widok na

przyległe urocze doliny i na wznoszące się po drugiej ich stronie góry: od płn. nad wsią Pisarzową Jaworz (921 m.), nad Męciną Babia góra (730 m.), nad Chomranicami wspaniały Chełm (793 m.); od płd.-wsch. nad Przyszową w dolinie Słomki, góra Łyszka (807 m.); południowy widnokrąg zamyka ciemny łańcuch lesistego Beskidu, a na najdalszym planie występuje potężna ściana śnieżnych Tatr. Na dziale, po północnej stronie gościńca, widać było niedawno jeszcze ślady wału, dziś już zupełnie rozoranego, ciągnącego się w kierunku wsch. zach., którym według podania miał rząd austryacki po zajęciu Galicyi zaznaczyć granicę węgierską, w zamiarze przyłączenia tej części Podgórza do Spiża. Slady takiegoż samego wału miały być również na działach w Ptaszkowy, w Mogilnie i Siedlcach. K., stanowiąc dawniej jedno dominium z Rogami, należała do Wielogłowskich. Obecnie jest obszar dworski własnością p. Emili Otwinowskiej. (Por. *Przyszowa).* *M. Ż. S.*

Kaninchenberg (niem.), os. do wsi Warcz, pow. gdański.

Kaninki, ob. *Hołowno* i *Kaniuki.*

Kaniów, wś, pow. kielecki, gm. Samsonów, par. Zagdańsk. W 1827 r. było tu 21 dm., 121 mk.

Kaniów, miasto pow. gub. kijow., przy ujściu rzeczułek Kaniówki i Dunajca do Dniepru, Położenie niezwykle malownicze. Urwiste zbocza gór, głębokie jary, przykre wertepy urozmaicają krajobraz. Miasto zaś całe śród tych gór rozrzucone. K. początkiem swym biega odległej starożytności. Na jednej z gór tutejszych, „Moskowską" dziś zwanej, w dawnej jakiejś niedościgłej dobie, miało stać, według ludowego podania, miasto greckie; było ono otoczone osobnym wałem, dziś jeszcze znacznym, ale uszkodzonym wielkiemi wodomyjami porytej od deszczów góry. Podania o greckich jakoby miastach są przywiązane do wielu bardzo miejscowości ukraińskich. Kiedy zaś to było? ani podania, ani tembardziej historya tego nam nie objaśnia: Nazwa „Kaniów" jest zarazem turecką i tatarską: Kane-wł bowiem po turecku i tatarsku oznacza „miejsce krwi" lub „dom krwi". Toć też Pieczyngi i Połowcy, którzy pod bokiem Rusi usadowili się byli mogli właściwie to miano posępne nadać miejscu temu. Bo też odwieczne tu było polé śmiertelnej walki Rusi z tymi stepowemi ludami, a dzieje tych walk i ich zapasów są zaiste dziejami pełnemi krwi. Ruś wszakże wcześnie z rąk tej dziczy ościennej miejsce to wyrwać musiała, skoro Kaniów był już znacznem miastem, kiedy Wsewołód Olegowicz (r. 1145) budował w niem cerkiew św. Jerzego (Ipat. letop. str. 227). Rewizya województwa kijow. z 1789 r. wspomina, że Wołodar, syn Wsewołoda, kniazia pereasławskiego, założył tu klasztor około 1097 r. Kniaż Jerzy Suzdalski, po zwycięztwie nad w. kniaziem Izasławem Mścisławiczem i po zawładnięciu Kijowem, oddał Kaniów Hlebowi. Miał Kaniów swoich biskupów: latopis wspomina biskupa Damiana pod r. 1155. Miasto to prowadziło wielki handel z Carogrodem. Karawany idące ze wschodu do Kijowa i w głąb Rusi przechodziły tędy. Kiedy Połowcy grabili ciągle kupców, władcowie kijowscy musieli ustawicznie zjeżdżać do Kaniowa dla umów z połowieckiemi posłami, skłaniając ich do spokojnego sąsiedzkiego zachowania. Ale ci łamali umowy; książęta więc występowali ku Kaniowowi z drużynami, które rozjeżdżały po okolicznych stepach, wipdąc ciągłe walki z połowieckiemi szajkami. Dopiero kiedy flota kupiecka dnieprowa wróciła szczęśliwie do Carogrodu, wszystko wracało także do Kaniowa. W latopisach pospolicie stoi: „Książęta wychodzili protiw hrecznikow" t. j. na przeciw kupców wracających z Grecyi, i „stojali tam dondeże wzyde Hrecznik i Załoznik", t. j. póki niewypłyną w górę kupcy greccy i załozińscy (Załozy, miejsce na drodze do Grecyi) (Ipat. letop. str. 361). Roku 1166 w. ksiażę kijow. Rościsław, rozjątrzony najazdami Połowców, zebrał się w stanowczy pochód i zgromadził sprzymierzone wojska koło Kaniowa. W 1195 r. w. książę kijow. Ruryk oddał Kaniów na dzielnicę Wsewołodowi Jurjewiczowi; ale w następnym roku odebrał go sobie na powrót (Ipat. letop. str. 459). W 1239 r. Kaniów wzięty od Batego był przez cały peryod mongolski miejscem przebywania baskaków, rządzących okolicą. W 1246 r. poseł papiezki Plan Carpini, wraz z towarzyszem polakiem braciszkiem Benedyktem, jadąc w poselstwie do Batego, przez Kijów i Kaniów przejeżdżał. Zastał on tu strażnicze oddziały Tatarów i wodza ich Karemzę, który dał mu konie i załogę, aż do miejsca gdzie był starszym „Michen", „bardzo zły człowiek"; ten jednakże, wziąwszy od niego dary, zaprowadził go do pierwszych straży tatarskich (Rélation de voy. de Plan Carpin., par Bergeron t. I.). Mongołowie Litwinom w tych stronach zostawili posiadłość dziedzicznych pustek. Całe ówczesne Poddnieprze był to przeciąg ziem pusty, były to nie prawie lub rzadko gdzie zamieszkałe rozległości, na których punktami osiądłemi, dość daleko odstającemi od siebie, były tylko Kaniów i Czerkasy (Łojko, Zbiór nót, deklaracyj), ale i te miejsca osiadłość miały zbyt znikomą, może tylko z niedobitków jakichś złożoną, jako to: Turków, Berendejów lub czarnych Kłobuków. Dawna rewizya zamku kaniow. z 1552 r. utrzymuje, że Gedymin, po zdobyciu Perekopu, osadził był te dwa miejsca jeńcami

czerkieskiemi. (Arch. JZR. część 5 T. I str. 65). Ale dopiero pod skrzydłem Witolda życie tu się budzić zaczyna. Władca ten zrobił K. handlowym i ludnym, stanowiąc miejscem przeprawy karawan, idących z Indyj, Persyi, Syryi i Arabii, z jedwabiami, złotem i korzeniami. Dniepr był tego handlu przyrodzoną wskazówką i drogą. Naprzód kupcy przystawiali towary do Tawania, wyspy na Dnieprze, gdzie była komora i cła Witoldowe, a stamtąd przebywszy Dniepr, szły one lądem do Kijowa, skąd się do północnych państw moskiewskich, szwedzkich i duńskich obracały. W handlu tym przeszkadzały im łupieztwa Tatarów, ale Witold wzniósł właśnie zamki w Kaniowie i Czerkasach, aby te kupców idących z towarami od napaści zasłaniały. Prócz tego tenże władca wzniósł w Kaniowie komorę celną, zwaną „Witoldową łaźnią", mówi Michalon litwin. Roku 1394 Skirgiełło, zainstalowany przez Witolda na w. księcia kijow. ciągnął z wojskiem swem pod Kaniów, Czerkasy i Zwinigródkę, których Włodzimierz Olgerdowicz nie chciał puścić ani Witoldowi, ani Skirgielle, aż nareszcie ten ostatni zamki te „mocą dobył i opanował" (Stryjk. kronika II str. 103). Roku zaś 1411, król Władysław Jagiełło przepływał Dnieprem popod Kaniów, w podróży swej z Kijowa do Czerkąs (Karamzin kronika Nikon i Ł. Gołęb. Dzieje polski I str. 197). Tymczasem w 1453 r. Konstantynopol był wzięty przez Turków; odtąd K. stracił swój handel zewnętrzny a stąd i bogactwa. Atoli z koleją czasu z grodu handlowego i zamożnego miasto to na obronne stanowisko, na zbrojną wysuniętą przeciwko tatarom przekształca się placówkę. Odtąd płynie tu życie przeważnie rycerskie. Mur dzielnych bohaterskich piersi wciąż od Kaniowa Tatarów odpiera i dla tegoć go najazd w 1483 r. Mendligireja oszczędził (Kulisz. Wozs. Rusi I. str. 42). Około 1503 r. król Zygmunt I, straż zamków Kaniowa i Czerkas Ostafiemu Daszkiewiczowi powierzył. Wódz ten też tu czuwał z urzędu, siedział w zamkach tych jak przykuty; nie ruszał się z miejsca, co mu król ciągle zalecał (Rejestr metr. lit. w zbiorach K. Swidz.). On to zamek kaniowski z rozkazu króla opatrzył i umocnił; pierwszy kozaków „horodowych" uorganizował i egzystencyą legalną im zabezpieczył. Bojownik nielada, liczne siły Tatarów łamał. Z zamków swych rozsyłał strażnicze rozjazdy, które ze stepów dawały szybkie hasła o zbliżeniu się ordy, to jest tak zwaną „jassą" czyli ogniową sygnalizacyą na kurhanach. Toż odtąd Tatarzyn nie mógł się przesunąć niepostrzeżony. Gdy han krymski szedł na Moskwę w pomoc królowi polskiemu, to prosił króla utrzymać na wodzy kozaków kaniowskich i czerkaskich od napadania jego zamków. Gdy K. po śmierci starosty Dymitra kniazia Sanguszka, męża znanej ze smutnych losów księżniczki Halszki Ostrogskiej, w 1554 r. zostawał bez zwierzchnika, kniaź Dymitr Wiszniowiecki wpadł był do Kaniowa i zajął go przemocą, i stąd wiódł umowy z carem moskiewskim, obiecując mu oddać Ukrainę. Ale car nie chciał rwać pokoju, przywołał tylko kniazia do Moswy i dał mu Bielew. Byłto najpierwszy junak ukraińskiej ziemi, ale byłto zarazem temperament gwałtowny, charakter niesforny, indywidualność rozhukana. Toż król pisał o nim do Radziwiłła: „O Wiszniowieckim rozumiem, żeby pod takim czasem najwięcej takich sług potrzeba, ale nie z takiemi myślami" (Jagiellonki VI str. 71). Wiszniowiecki jednak w 1561 r. wrócił z Moskwy; król go przyjął łaskawie; w rok później z Olbrachtem Łaskim, wplątawszy się w sprawy wołoskie, w Carogrodzie zginął tragicznie na haku. Zniechęcił się on był na Radziwiłła o to, że obiecał był wydać za niego Halszkę a nie wydał, a na króla, że mu starostw kaniowskiego i czerkaskiego, o które prosił, nie zechciał dać. Przyswoił on był sobie najzupełniej też kozacki tryb życia i obyczaj, stąd stał się ulubieńcem kozaków; w pieśniach ich niezwykłą znalazł też pamięć, kozakiem „Bajdą" nazywany. W 1582 r. kozacy zabrawszy zwłoki wodza Iwana Podkowy, „Serpiahą" zwanego, ściętego we Lwowie z rozkazu Batorego za awanturniczą wyprawę do Mołdawii, zawieźli je do Kaniowa i ze czcią w monastyrze kaniowskim pochowali (Letop. Samowid. str. 3). Już wtedy dla duchów burzliwych, dla ludzi wyrzuconych z własnych kolei lub wyjętych z pod prawa, stała otworem droga na Niż Dnieprowy. Jakoż w 1583 r. stanął w Kaniowie znany z dziejów Samuel Zborowski, wywołaniec. Był to także miłośnik awanturniczego życia, człowiek magni animi, jak mówi Paprocki. Zabiwszy Jędrzeja Wapowskiego (za Henryka Walezego) schronił się on do siedmiogrodzkiego księcia Stefana Batorego, posuniętego przez wpływ braci jego na tron polski; wprowadził go też i powróciwszy do kraju, wiedziony duchem awanturniczym, na czele 70 szlachty polskiej, oprócz hajduków, wybrał się na Niż. Niżowcy wysłali posłów swych na spotkanie jego do Kaniowa. Nadaremnie starosta kaniowski odmawiał Niżowców od Zborowskiego, obiecując nagrodę; nic nie pomogło. Zborowski wraz z nimi na Niż popłynął, gdzie go kozacy wodzem swym obrali (Paprocki, Herb. ryc. str. 156). Kniaziowie wołyńscy, silni posiadacze od niedawna nabytych ziem na Ukrainie, sami najpierw wykołysawszy, że tak powiemy, kozaczyznę, teraz oto z nią zaczynali w coraz większéj żyć roztérce. Z pomiędzy tych kniaziów najsilniej był też swoją przeciwko kozakom za-

akcentował niechęć kniaź Kiryk Rużyński, dziedzic Kotelni, Rużyna i Pawołoczy, bo też jak mówi głos ówczesny „wszystkiej tamtej ziemi a osobliwie kniazia Rużyńskiego do żywego dojęli". Już w 1586 r. miał kniaź Kiryk jakiś zatarg i burdę z bojarami kaniowskimi, gdyż pod tym rokiem d. 24 maja czytamy tychże bojarów protestacyą przeciwko temuż kniaziowi, iż tenże nie uczynił zadość Kaniowowi w oznaczony termin w sprawie pobicia, poranienia i zagrabienia majętności (Opis akt. N. 8 str. 39). Tymczasem jak wiadomo w 1596 r. wynikł bunt Nalewajki: Kozak Saszko był wyprawiony dla rabunku dóbr pawołockich; Rużyński rozbił go ze szczętem, a potem zajął Białącerkiew, gdzie po raz wtóry pobił kozaków. Ale tegoż jeszcze roku, w sam dzień Wielkiejnocny, w Kaniowie pomiędzy kniaziami a kozakami krwawa odegrała się scena. Gdy w to święto uroczyste kozacy zgromadzili się byli tłumnie do cerkwi, która otoczona była dokoła, jak niósł zwyczaj, „paskami" (ciastami wielkanocnemi) i jajami, kniaź Wiszniowiecki, star. kaniowski, kniaź Kiryk Rużyński, Chodkiewicz i Temruk wpadli z żołnierstwem do cerkwi i pomiędzy kozakami, wyznawcami jednejże co i oni wiary, krwawą uczynili rzeź (Wozsoid. Rusi T. II str. 127). Jakże inaczej odbija na tle tych krwawych burd i zajść gwałtownych, biskup katolicki w Kijowie, ks. Józef Wereszczyński. Oto gdy kniaziowie wiodą z kozakami zgubne i zacięte spory, w otwartej zostając wojnie, on przeciwnie umie dobre z kozakami utrzymać zachowanie, w dobrem umie z nimi zostawać porozumieniu i sąsiedztwie. Bolał go też mocno ten krwawy zatarg, to zakłócenie stosunków pomiędzy kniaziami i kozakami, bo takie stosunki sprzyjały tylko zamachom i najazdom obcych nieprzyjaciół. Łagodził on też waśnie, uśmierzał nienawiści, występując zawsze w charakterze rozjemczym i pojednawczym (ob. Chwastów). Rozpoczęta atoli wojna kozacka szła dalej swoją koleją, a ostrze jej skierowane naprzód przeciwko kniaziom, w końcu zaczęło godzić i w Rzeczpospolitę. Postanowiono tedy kozaków zgnieść orężem. Jakoż w 1625 r. hetman Stanisław Koniecpolski z wojskiem pośpieszył na zawichrzoną Ukrainę. Zastępy polskie pod Kaniowem stanęły na uroczysku „Pianém". Podstarości kaniowski z mieszczany wyjechał za miasto dla powitania hetmana. Ale stąd wojsko w dalszy się udało pochód i o milę od Kaniowa znów stanęło. Tu trzech posłów od kozaków kaniowskich przybyło z prośbą do Koniecpolskiego, aby na nich w mieście nie następowano; oświadczyli też, że ich hetman Zmaiło na Zaporożu dotąd przebywa. Ale w tymże Kaniowie 3000 kozaków, nie zgodziwszy się na radzie, czy się mają poddać hetmanowi w. k. lub nie, z miasta ustąpili, za którymi Koniecpolski posłał Odrzywolskiego z dziesiątkiem chorągwi, który, dopędziwszy ich nad rz. Moszną, pogromił (Pam. Niemc. VI, str. 145). Widać jednakże, że owi kozacy, wynosząc się z Kaniowa, musieli go spalić, bo gdy po kurukowskiem zwycięztwie komisarze królewscy kondycye swe kozakom zaporozkim podali, między innemi stało „a że o spustoszenie i spalenie Kaniowa sprawiedliwość niezwłoczną czynić kozacy obiecują, tedy wdzięcznie to przyjmujemy, pilnie potrzebując, aby takowy występek był pokarany" (Pam. Niemc. VI, str. 216). Roku 1630 d. 16 lutego umarł w Barze Stefan Chmielecki, bohater Rusi; był on, jak wiadomo, postrachem na tatarów, ale, jakby korzystając z jego śmierci, tatarzy tegoż jeszcze roku zapuścili się wgłąb Ukrainy i wpadli do Kaniowa. Byłto jeden z tych piorunowych napadów, jakie były we zwyczaju u nich. Zrabowali też oni K. i spalili. Bazylianie w swoich „wizytach" piszą, że ciż sami tatarzy w czasie tegoż napadu zarazem i cerkiew Uspeńską spalili byli i zburzyli, tak dależe że cerkiew ta odtąd stała w rozwalinach; ale słuszną robi uwagę Maksymowicz, że prawdopodobnie mylą się, bo to zburzenie cerkwi mogło mieć miejsce w 1678, jak o tem niżej będzie, a nie w 1630. Roku zaś 1638 po bitwie pod Starcem, kozacy, przywiedzeni do upamiętania i uległości, przyjęli na siebie podaną im kondycyą, ażeby armaty swe wojskowe przewieźli z Czehryna do Kaniowa (Okolski, Dyar. str. 183). Nadto tegoż roku komisarz od Rzeczypospolitej Piotr Komorowski naznaczył pułkownikiem kaniowskim, z ramienia Rzplitej, szlachcica Ambrożego Siekierzyńskiego (Kont. dyar. Okolsk. str. 193). Ale wszystko to nie położyło końca buntom owym, które były jeno wstępem do tak zwanej Chmielniczczyzny, w r. 1648 rozpoczętej. Płomień tego ostatniego ruchu ogarnął i K.; rządy starościńskie ustały tu na długo, a kozacy się zainstalowali. Kiedy w 1654 r. Bohdan Chmielnicki poddał się Rosyi, kniaź Semen Bołhowskij zjechał do Kaniowa dla wysłuchania przysięgi od kozaków miejscowych (Bant. Kamienskij I nota 319). K., posiadając przewóz na rzece, był zdawna miejscem ważnem, bo ułatwiającem przeprawę z Zadnieprszczyzny. Jakoż z tego powodu na równinie w bliskości Kaniowa, nad rz. Rasawą, bywał zwykle punkt zborny kozaków, na który zbierały się ich wojska, bądź idąc na wojnę lub wyprawę, bądź na radę czerniecką. Dostatek wody i pastwiska czynił tę równinę najdogodniejszą do podobnego zebrania. Ileż to scen pełnych wrzawy i zgiełku napełniało tak ciche dziś miejsca! Bohdan Chmielnicki dwa razy odwiedzał K.; raz w 1654 r. gdy właśnie na owym punkcie zbornym zało-

żył on był swój obóz i kazał się doń kupić kozakom; drugi raz w 1655 r. gdy, złączywszy się z Szeremetem, ku Stawiszczom i Ochmatowi wyruszył w 60 tysięcy wojska (Jemiołowski, str. 48 i 51). Zdaje się jednak, że po układzie w Hadziaczu 1658 r. K. wrócił był znów pod zwierzchność Polski, ile że na juramencie posłów nowokreowanego wielkiego księstwa ruskiego i wojsk zaporozkich podpisali się Jędrzej Butenko i Waśko Mitczenko, setnicy pułku kaniowskiego (Vol. leg. IV, str. 707). Tymczasem w następstwie, miasto to zaczyna doznawać wielorakich klęsk i przygód wojennych, zostając przez długi czas łupem zmian, którym ulegały te okolice; podług dziwacznych zrządzeń zwycięztwa lub okoliczności, powielokroć brane i odbierane, palone i niszczone. Roku 1662 Jerzy Chmielnicki, po rozgromie cudnowskim poddawszy się Polsce i pragnąc zawładnąć lewą stroną Dniepru, która wraz z Samczenkiem, wujem jego rodzonym, trzymała z Moskwą, z drużyną swoją i trzema tysiącami kwarcianych przechodzi pod Kaniowem Dniepr, ale tutaj uderza nań Romadanowski i zmusza do ucieczki na powrót przez rzekę; pułki kaniowski i korsuński zdradziły hetmana i przeszły pod wodzę nieprzyjaciela: sam Jurko zaledwie ocalił się ucieczką. Romadanowski przeszedł Dniepr na stronę polską, palił i ścinał. Jurko obsyła uniwersałami kozaków, co mu jeszcze wiernymi zostali, i z ordą oddaje stronie przeciwnej wet za wet, kraj paląc i niszcząc. Nie było czem ordzie zapłacić, więc oddaje na jassyr Kaniów i Korsuń; 120,000 przeszło ludu ruskiego poszło wtedy w niewolę (Jerlicz II, 66—67). Roku zaś 1664, kiedy Jan Kazimierz opuścił Zadnieprze, K. hetmanowi Brzuchowieckiemu się poddał. Stefan Czarniecki miasto to usiłował opanować, ale daremnie. Zimę całą przepędził Brzuchowiecki w Kaniowie, choć dokoła, w Białejcerkwi, Korsuniu, Czehrynie stały polskie załogi (Letop. Samowid, str. 45). Ale Kaniów, jak łatwo był opanowywany, tak i łatwo tracony. I tak w 1665 r. poddało się to miasto wojsku polskiemu, ale odebrane znowu przez kozaków, którzy, na mocy umowy z carem, wprowadzili tu moskiewską załogę. Wkrótce atoli ten sam Brzuchowiecki powstał przeciwko wojewodom carskim, uwiedziony przez Doroszenkę, który, wypędziwszy załogę, sam zawładnął miastem. Jednakże Konstanty Michalczewski pułkownik podolski ubiegł Kaniów i 1666 r. d. 22 września poddał je carowi (z listu tegoż Michalczewskiego do cara Aleksieja w archiw. kom. archeogr. kijow.). Ale w 1668 r. odzyskał to miasto Doroszenko (Let. samow. 53). Tymczasem rozeszła się wieść po Ukrainie, że Doroszenko skrycie znosi się z Portą; wszystkie go też pułki odstąpiły, oprócz czerkaskiego i kaniowskiego. Ale i te chwiały się już w wierności, przeto Doroszenko, chcąc to ich odstępstwo uprzedzić, poszedł do Kaniowa; wszakże, zanim zdołał przeprawić się przez Rasawę u Konończy, zaporozcy z ordą oblegli go dokoła. Doroszenko w oblężeniu tem przez pięć tygodni zostawał. Przyszedł nareszcie rozkaz od Porty, aby się orda wracała do Krymu. Po odstąpieniu tatarów, Doroszenko, zwolniony w końcu z oblężenia, wyruszył ku Lisiance, a stamtąd do Umania (Letop. Samow. str. 55). Kiedy zaś w 1671 r. agitowała się komisya w Ostrogu, kozacy kaniowscy oświadczyli pismem, iż trzymać się będą strony Doroszenka. Na piśmie owem podpisał się ich pułkownik Matij Pawłowicz (Spom. ojczyste, str. 305). Nastąpiła nareszcie wojna Doroszenka z Moskwą i Zadnieprzanami. Kaniów znów przechodził z rąk do rąk, według tego jak los wojny, już tej już drugiej służył stronie. Doroszenko atoli w końcu upadł. Ale i dla Kaniowa już ostatnia wybiła godzina. Po zburzeniu Czehryna roku 1678, turcy wraz z Jurkiem Chmielnickim wpadli do tego miasta, zamek w powietrze wysadzili, a cerkiew uspeńską zapaliwszy, wielu ludzi w niej ogniem wydusili (Jemiołowski 247, Hrabianka 230). I tak K. w zgliszcza i gruzy się zamienił, Ukraina została krwią spluskana; a jak się wyraził rusin Buczyński, „dla ambicyj płonnych od własnych synów własnym pożogiem na głownię spalona" (ob. Czehryn pograniczne miasto w ciężkiem oblężeniu tureckiem w 1677 etc. przez Aleks. Buczyńskiego w Nowogródku Siewierskim 1675). Tymczasem, jak wiadomo, traktatem andruszowskim w 1667 r. na lat 30, następnie drugim traktatem Grzymułtowskiego r. 1686 cała wschodnia Ukraina, tudzież Kijów z obwodem, po Irpień i Stuhnę, przeszła na zawsze do Rossyi. Ale nadto też traktaty warowały, aby po prawej stronie Dniepru, od Stajek aż do Kryłowa, gdzie dawniej stały „horody" kozackie, jako to: Trechtymirów, Kaniów, Czerkasy i Czehryn listwa nieosiadłego kraju granicę obu państw dzieliła. A więc w miejscach, gdzie po raz pierwszy pojawił się byt kozacki, w miejscach gdzie była pierwsza kolebka kozaczyzny, sam jej rdzeń, tam za dziwnem igrzyskiem losu miała zapanować pustynia. Jednakże niepodobieństwem prawie było, aby ów cały pas pobrzegowy, żyzny i urodzajny, przeznaczony jakby na siedzibę licznej i opływającej w dostatki ludności, mógł się tak łatwo ogołocić z mieszkańca, skazać na pustkowie. I pomimo zakazu też, nietylko dawne w tej „barrierze", jak ową lisztwę pobrzegową nazywano, utrzymywały się osady, ale i nowe przybywały, jak to widać z listu hetm. Mazepy do Gołowi-

na, w którym ostrzega, że wszyscy mieszkańcy z lewej strony gotowi są przejść na polską, unikając powinności, mianowicie z pułków t. j. powiatów granicznych. Jakoż Gołowin odniósł się z tem do hetmana Jabłonowskiego, a ten znów w 1700 r. d. 10 lipca wydał od siebie uniwersał, aby nikt odtąd nie ważył się nad zakaz ostatniego traktatu, w tych miejscach nowych osadzać słobód, a jeżeli już jakie słobody są, to aby je zaniechać i ludzi posprowadzać (Letopis Wieliczka, Kijów 1853, tom III, str. 563). Ale widać, że to wszystko niewiele skutkowało; pomimo zakazów, ludność się tu, bądź co bądź, osiedlała. Jakoż Piotr W. polecił hetm. Skoropackiemu ogłosić uniwersałami mieszkańcom Kaniowa, Czehryna i innym rozkaz przesiedlenia się natychmiast za Dniepr, do miast wschodniej Ukrainy. Skoropacki zagroził mieszczanom i ludowi, nawet duchowieństwu, że wypędzi ich wojskiem, jeżeli dłużej będą się ociągali, a mieszkania ich spali (ob. Kijewskija Guberu. Wiedom., Opis Kaniowa 1680 Nr. 35). Zaczął się tedy tak zwany przegon ludności (zhin). Kaniów znowu się wyludnił, został pustem uroczyskiem. Wszelako stan ten rzeczy trwać długo nie mógł. Na terrytoryum tem, skązanom na pustkowie, leżały właśnie dobra Rzeczypospolitej, jako też i latifundia kilku panów polskich. Interesem więc było, zwłaszcza osób prywatnych, aby w czasie, gdy cała Ukraina zaczynała już przybierać formę prawną, i ich dobra puste się osiedliły. Owoż zaczęli oni powoli w ów zakres wzbroniony, „barrierą" nazwany „znów osady i słobody osadzać". Widać że i Kaniów musiał się wtedy na nowo zaludnić, gdyż w Volum. leg. pod rokiem 1717 czytamy, iż naznaczoną została komisya dla rozgraniczenia między królewszczyzną trechtymirowską, trzymaną przez pr. Antoniego Trypolskiego, a starostwem kaniowskiem; nadto dowiadujemy się skądinąd, że w 1718 r. morowa zaraza grasowała silnie pomiędzy ludnością Kaniowa (Teka Podoskiego, II, str. 13). Wszelako to zasiedlanie się osad, których prawo krajowe znać nie mogło, widać że mocno leżało na sercu właścicielom miejscowym, kiedy oni, fundując się na tem, że owa stypulacya „barriery" w traktacie była tylko ewentualną t. j. do czasu, póki nowa przyjacielska w tej mierze nie nastąpi umowa, postarali się o to, aby posłowi Chmętowskiemu, w 1720 r. jadącemu do Petersburga, Rzeczpospolita w instrukcyi poleciła starać się o „załatwienie kontrowersyi niektórych miast jako to: Kaniowa, Czehryna, Czerkas, Trechtymirowa, Moszen, Rzyszczowa, Borowicy, Kryłowa, na pustowanie zostawionych, aby dalszej spórki niebyło, i żeby te miasta do Polski należące i teraz należały i zwrócone były dziedzicom i królewszczyznom, ponieważ obracanie kraju w pustynie, między mocarstwami chrześciańskiemi prawie nigdy, ale tylko grubemi pogańskiemi narodami, zda się być praktykowane" (Teka Podoskiego, VI, str. 268). Toż wyższe względy cywilizacyjne widać że przeważyły w końcu, i dozwolonem nareszcie zostało, aby w tym, na pustkowie skazanym zakątku, życie się na nowo rozwijało. Odtąd w Kaniowie rządy starostów na nowo się rozpoczynają. W 1740 r. gubernatorem starostwa jest niejaki Grodzki, w 1765 r. Ignacy Nowicki (Arch. JZR część III, tom III, str. 322 i lustr. stwa kaniow. 1765 r.). Pamiętny jest czas starostowania na Kaniowie Mikołaja Bazylego Potockiego, głośnego z dziwactw i burd magnata. Mieszkańcy Kaniowa żywo przechowali pamięć szaleństw swojego starosty, który mawiał że „i do durotу rozumu treba" (i na szaleństwa rozumu trzeba). Założył on w starostwie, od swego imienia i nazwiska, dwie wioski: Mikołajówkę i Potok. Z pana więcej miliona intraty mającego, i wojska do trzech tysięcy utrzymującego, po rozdaniu całego majątku familii, został bazylianem, a po wystąpieniu z tej reguły nakoniec kawalerem maltańskim, dla tego umyślnie, aby młoda jego żona, z którą jednak nie żył, wolną była od ślubów i powtórnie za mąż wyjść miała prawo. Na jego miejscu został starostą kaniowskim Ignacy Potocki. Ten, jak wiadomo, wspierał konfederacyą barską. Roku 1768 pułkownik nadwornych kaniowskich Zeller, tudzież Piotr Moderat, komendant rezydującej w zamku dragonii, i rotmistrz konfederacyi barskiej Mioduszewski, spędzili na rynek kaniowski ze 300 ludzi i kazali im przysięgać na konfederacyą. Izydor Iwanowicz, mieszczanin kaniowski, przeciwko tej ich czynności protestacyą do grodu zaniósł (Lauda, uchwały, listy w seriażu ks. Aleks. Lubomirskiego w bibl. im. Ossol. we Lwowie). Ale tegoż roku rozpoczęła się na Ukrainie znana z krwawej pamięci koliszczyzna. Potężny zastęp hajdamaków, pod wodzą Nežywego i Szwaczki, wpadł do Kaniowa i zwróciwszy się ku zamkowi, usiłował go zdobyć. Pułkownik Zeller na czele milicyi i nadwornych kozaków, dowodzonych przez kozaka Oksentego, dzielnie kierował obroną; ale że niedługo w zamku tym mógł się bronić, albowiem zamek był źle w obronę zaopatrzony, uderzył więc przebojem i obronną ręką przeszedł śród napastników, a z milicyą i mieszkańcami zamknął się w obszernych rozwalinach murowanej uspeńskiej cerkwi. Szwaczka radził, aby cerkiew zewsząd otoczyć i oblężonych głodem do poddania się przymusić. Ale i to się nie udało, bo w nocy, gdy wszyscy popici, snem twardym pozasypiali, jeden z nich Jacko ostrzegł o tem oblężonych. Owoż ci wyszli z cerkwi

cicho, przekradli się przez uśpione dokoła tłumy, i przeprawiwszy się przez Dniepr, udali się na tamtę stronę (z podania). Gdy tłumy hajdamackie wpadły były do Kaniowa, na samym wstępie watażka Neżywy własną ręką zastrzelił parocha uniackiego kościańskiego ks. Tomasza Piskorzewskiego (wypis z ksiąg grodz. wojew. kijow.). Po wymknięciu się zaś milicyi nocą z Kaniowa, hajdamacy, sami zostawszy, żydów wyrznęli, miasto i zamek spalili, poczem uszli w lasy. Regimentarz Stępkowski wysłał za nimi tedy oddział jazdy, który, złączywszy się z oddziałem kozaka Oksentego i dopędziwszy hajdamaków w lasach, u wsi Piekar, poraził ich na głowę i rozpędził. Obecnie jeszcze koło Piekar miejsce, gdzie zaszła ta potyczka, nazywa się „hajdamackim jarem". Ale nareszcie minęły te krwawe dni, i rzeczy znów wróciły na dawną stopę. Roku 1775 starostwo kaniowskie, jak świadczą konstytucye drukowane w Vol. leg., zostało darowane od Rzeczypospolitej królowi Stan. Augustowi, jako dziedziczne i własne, z zachowaniem wszakże praw i wolności, jakie tamtejsi mieszczanie mieli i posiadają. Nadto, ówczesny starosta Jan Potocki miał zostać przy starostwie do śmierci. Król Stanisław August atoli darował dobra kaniowskie synowcowi swemu Stanisławowi Poniatowskiemu i jego potomstwu. Nowy zaś dziedzic Kaniowa zaproponował Potockiemu, aby mu za życia swego, swe dożywotnie prawo na starostwie odstąpił. Jakoż Potocki zbył mu je za małą kwotę. Spostrzegł się jednakże po czasie, że mógł więcej żądać od Poniatowskiego; a że w przedaży był warunek, żeby mu wyliczona była summa samemi półosmakami, których już w kursie nie było, zażądał więc aby nie innymi, tylko tymi pieniędzmi, był zapłacony. Sądził że to będzie pretekst jedyny do zerwania umówionej sprzedaży. Poniatowski wszakże poradził sobie, posłał do Holandyi, gdzie mu potrzebną ilość tej monety wybito, i Potocki rad nie rad musiał przyjąć (z notat Horm. Hołowińskiego w rękopiśmie). Stanisław Poniatowski, podskarbi lit., oprócz Kaniowa otrzymał też w darowiznie od króla i Korsuń. W Korsuniu zbudował pałacyk. Tak względem kraju tutejszego jak i dóbr swoich znakomicie się zasłużył. Oddawszy się zajęciom gospodarskim, wszędzie rozwinął szeroką czynność; głównie usiłował dopomagać i rozkrzewiać przemysł, pozaprowadzał fabryki sukna, zwierciadeł; winnice, ogrody pozakładał; plantacye tytuniu w swych dobrach uprawiał; stada koni rasowych hodował. On to troskliwy o byt włościan swoich w 1777 r. ustawę czynszu generalnego wprowadził, ustępując włościaninowi należące do niego ziemie orne, sianożętne i leśne, pod warunkiem płacenia czynszu rocznego do jego skarbu 6500 złp. Dziennik handlowy przedrukował wzór jego kontraktu, który włościaninowi, żonie jego, toż dzieciom i najpóźniejszemu ich potomstwu, grunta, ogrody, dom gdzie mieszka, i wszystkie zabudowania w wieczystą oddaje posesyą. Wszelkie pańszczyzny zniesione; płacił się tylko czynsz w czterech ratach za kwitami, bez żadnych dodatkowych opłat. Do rozsądzenia zaś spraw włościańskich ponaznaczał delegatow z tychże włościan, którzy rozstrzygali sporne sprawy sądem polubownym (Dziennik handl. r. 1791, str. 434). W 1818 r. wyszła też w Rzymie, a w 1819 r. została przetłumaczona po polsku i wydana w Warszawie broszura: „O ustanowieniu czynszu powszechnego, jakowy ustanowiony był w dobrach ks. Poniatowskiego". Książę podskarbi miał przy boku swoim cudzoziemca, Müntza, majora w służbie polskiej, który był doradzcą i pomocnikiem w wielu jego przedsięwzięciach. Müntz zostawił nam swoje bardzo ciekawe notatki, będące w rękopiśmie, pod t. Voyages pictoresques etc. par la Pologne etc. consistants en esquisses originales de vues et faites dans le cours des voyages en années 1781—82—83. Zrysował też cały prawie ówczesny polski kraj, nie wyłączając Litwy, Wołynia i Ukrainy. Widoków Kaniowa zdjętych z natury dał nam kilka, a mianowicie: widok ogólny Kaniowa i Dniepru; Kaniów w czasie burzy; widok portu; powrót z jarmarku; rudera cerkwi Uspeńskiej. Książę podskarbi czynną też przykładał rękę do zabezpieczenia i podniesienia handlu w tych stronach, co mu tem łatwiej przychodziło, iż Rosya w tę porę całą usilność w to wkładała, aby handel polski odciągnąć od Baltyku a ku morzu Czarnemu skierować. Oto co Müntz pisze: „La Russie fait tout son possible pour détourner les sujets de Pologne du commerce avec la Prusse, et pour les encourager à risquer leurs substances pour créer un commerce et pour fleurir la nouvelle ville de Cherson. Le Prince Poniatowski, mon chef, est le premier qui a fait bâtir une maison à magasin murée à Cherson. M. Piwnicki, gentilhomme de la Prusse occidentale, commissaire du Prince, en est le premier moteur. On a déjà eu des marchandises autrichiennes à Kaniow en 1786: drapperies et ferrailleries. aiusi que des vins de Hongrie, que les juifs de l'Ukraine avaient troqué à Kremenczuk, avec grande quantité de sel de Crimée, qui a passé devers le haut Dnieper. La baie de Kaniow... est très propice et commode pour entrepôt, pour y faire hiverner les envoyes de la Lithuanie, qui avec les hautes eaux du printemps pourront passer les cataractes. La saison prochaine sera fait le premier essai avec des bois de charpente et mâture de Lithuanie par la rivière Berezna dans le

Dnieper et deposé ici. On prépare aussi des bateaux pour transporter des grains, et à Kremenczuk, et au bas Dnieper, par lesquels on fera remonter des marchandises de Cherson, comme sel de Crimée, vin de Hongrie, et de l'Archipel: café, sucres, épiceries, drapperies, etoffes. M. Piwnicki s'en promet de grands avantages, par ce commerce, qui se fera, sans être chicané par les douanes de Prusse. L' Empereur (d'Autriche) seconde les vues de la Russie, pour miner la Prusse et pour suçer la Pologne. Une partie considerable de beaux bois pour la charpente marine, avec six grands mâts, arrivé de Bobrujsk, cet été ont été flottés jusqu' à Cherson, par les hautes eaux du printemps de 1784. Les mâts et l'élite du reste de bois ont passé à Toulon, pour la marine de France". Była już wzmianka wyżej, że w dobrach kaniowskich księcia podskarbiego znajdowały się winnice. Oto co Müntz mówi o jednej z nich: „à un mille plus bas de Kaniow, sur les bords de la rivière, un vignoble mal soigné, mais qui a pourtant produit de beaux raisins parfaitement mûrs, devers la fin de septembre. L'endroit se nomme Buczak". Podskarbi Poniatowski kosztem też własnym odbudował z ruin dla bazylianów tutejszą cerkiew uspeńską, a także oddał tymże zakonnikom dom murowany, w którym od 1787 roku szkoły się mieściły. Ożywiło się też miasteczko, tak handlem jak i rojem młodzieży szkolnej; zakwitło w niem życie, nowemi zasilone siłami. Roku 1784 król Stanisław August na spotkanie cesarzowej Katarzyny II, jadącej do Chersonu, wybrał się do Kaniowa. Po 30 dniach podróży d. 24 marca przybył monarcha polski do naddnieprowego miasteczka, gdzie dla niego i dworu jego dziedzic miejsca dom i dworki umyślnie kazał zbudować. Na powitanie króla wyszło pospólstwo, także szkoły pod dozorem ks. bazylianów, mając na czele ks. Fizykiewicza, opata miejscowego. Tymczasem miał król w pierwszych dniach swojego pobytu zmartwienie oglądać pożar, który całe prawie miasteczko, prócz zamku, w perzynę obrócił. Nareszcie d. 6 maja flotylla Imperatorowej rosyjskiej ukazała się na wodach Dniepru, tuż naprzeciw Kaniowa. Król Stanisław August w szalupie imperatorowej do jej galery, wraz z synowcem ks. Poniatowskim i kilku innemi osobami, popłynął. Na galerze był podany obiad, potem imperatorowa wraz z królem trzymała do chrztu syna hr. Tarnowskiej, z domu Ustrzyckiej. Biskup Narúszewicz dopełnił obrzędu. Gdy król odjeżdżał, armaty flotylli dały salwę. Pod noc nastąpiła illuminacya. Po bliższe szczegóły pobytu Stanisława Augusta w Kaniowie odsyłamy czytelnika do źródeł następujących: Diariusz podróży Stan. Aug. na Ukrainę, w 1747 r. przez Adama Naruszewicza B. S., Warszawa 1805. Podróż króla Stan. Aug. do Kaniowa w 1787 r. podług listów Kaz. Konst. hr. de Broel Platera, opisana przez J. I. Kraszewskiego, Wilno 1860. Extrait des feuilles de Kiew, w Wyciągach Piotrowickich Edw. Koźmiana, Wrocław 1842. Pamiętnik hist. polit., Kwiecień 1787. Po rozbiorze atoli kraju ks. Stanisław Poniatowski całą Kaniowszczyznę i Bohusławszczyznę osobom prywatnym rozprzedał po 15 dukatów za duszę. Sam tylko Kaniów przeszedł na własność rządową. Następnie Poniatowski wyemigrował do Włoch, wywiózłszy z kraju z sobą 15 milionów (z notat Herm. Hołowińskiego). Umarł 1833 r. we Florencyi, ojcieo trzech Poniatowskich książąt w Toskanii. W 1846 r. K. został wyniesiony do rzędu miast powiatowych. Oto jest wykaz imienny starostów kaniowskich: 1511 Ostafi Daszkiewicz (był on zarazem i starostą czerkaskim). Starostwa te były mu dane w nagrodę za okazane męztwo w bitwie z tatarami w 1511 r.; 1539 r. Wasyl Tyszkiewicz (zarazem i czerkaski), ten za życia ustąpił; 1547 roku Onikij Hornostaj. Od r. 1553 do 1554 Dymitr kniaź Sanguszko. Od 1554 r. starostwo nie miało starosty przez lat kilka; Zygm. Aug. pisał tegoż roku do Mikołaja Radziwiłła „żądamy, abyś nam oznajmił widzenie swe, ktoby się twojej miłości zdał się być godny na to starostwo w Czerkasach i Kaniowie, bo trzeba wczas na te miejsca starosty dać" (Lachowicz, Pam. do dziejów Polski str. 69); 1560—1—3—9 Michał kniaź Wiszniowiecki (brat stryjeczny ks. Dymitra „kozaka"), był on i starostą czerkaskim; 1581 Hieronim Chodkiewicz; roku 1584 Aleksander kniaź Wiszniowiecki (był i starostą czerkaskim); 1596, † 1620 Janusz ks. Ostrogski; 1622 r. Stefan Snopkowski (był i stą bohusławskim); 1625—32 Maciej Leśniowski; ten w 1632 r. ustąpił stwo Hieronimowi Charleskiemu za 42,000 złp.; 1632—5 Hieronim Charleski; 1636 do 1646 Samuel Łaszcz Tuczapski strażnik kor.; 1649 r. Jeremiasz książę Wiszniowiecki † 1651 (za wojny Chmielnickiego); Aleksander Koniecpolski † 1653; 1654 Stefan Czarniecki, synowiec Stefana, znanego bohatera wojen szwedzkich i kozackich (tu się kolej następstwa starostw przerywa); 1741, † 1782 Mikołaj Bazyli Potocki; 1782 Ignacy Potocki; Jan Potocki. Starostowie częstokroć zdawali trudy urzędów na podstarościch, czyli, jak ich pierwotnie nazywano, „sprawców". I tak w 1540 r. sprawcą był Nikifor Bobojeda; 1548 Jan Chrzczonowicz (Kniga posols. I, str. 49); Wasyl Piotrowicz Zahorowski; 1560 Semen Kmita (tamże I, str. 181). Z lustracyi 1616 r. dowiadujemy się, że gdy lustratorowie przystępowali do rewizyi starostwa, Piotr Złotopolski w imieniu staro-

sty Jańusza ks. Ostrogskiego oświadczył, że to starostwo, jak wszystkie inne w tem wdztwie, jest zniszczone, tak od tatarów jak i swawolnych kozaków; zaczem ledwie część 4-ta prowentów tego starostwa księcia starostę dochodzi. Wsi żadnej to starostwo nie miało, prócz futorów. Dochodu dawało 1500 złp. a wytrąciwszy na urząd podstarościego, na czeladź zamkową, więc na prochy, na ołowy, straż, szpiegi, bez których to starostwo jako ukrainne być nie może, złp. 500, zostaje 1000. Przychodzi kwarty od tego starostwa złp. 200. Lustracya zaś z 1622 r. powiada, że za stwa Stefana Snopkowskiego trzymał per modum arendy żyd Kapel; wsie do stwa należące były: Bobryca, Hlińcza, Czyrniszy, Dudary, Hruszowa, Niedźwiedówka, Pieje, Makedońce, Procki, Czaple, Kurylczyce, Litwiniec, Babice, Rżawiec, Chmielna. Za Dnieprem zaś Kiereberdje, Leplawy, Prochorowo, Klepacze. W tych wszystkich wsiach poddani i kozacy płacący czynsz. Wioski zaś: Puszkarskie, Rzeszotki (za Dnieprem), Slepańczyce, Birkozowce, Wyrhuny, Czabanówka, Kostenice, Trostiańców dwa, Hryszyn, Bajtków, Sieliszcze, Koleszyszcze, Romanki i Bukryn-słobodę sami kozacy trzymali. W 1636 zaś roku, według lustracyi, jeszcze w większej liczbie pomnożyło się osad, bo do wyżej zacytowanych przybyły jeszcze nowe, jako to: Molczyce, Klewarcze, Sytniki, Tulińcy, Beresnie, Buty, Porohi, Piszczalniki, Wierzbowiec, Puszkarze, Łazarczyce, Jarosze, Klepacze, Proszczyńce, Mieleszki, Kowala futor, Koszyniec, Studeniec, Bobowice, Iwanków futor, futor Rostocki. Daje to nam miarę niezmiernie ożywionego w tę porę ruchu osadniczego w tych stronach. Jakaż różnica od r. 1616, gdy na całej przestrzeni stwa niebyło żadnej wsi, prócz futorów! Jakoż teraz dopiero Ukraina zaczęła się zamieniać w spokojną krainę, pełną kwitnących wsi. Hojny byt, błogosławiony dostatek pomiędzy mieszkańcami zapanował. Starostowie podnosili pracę rolniczą, pomnażali rolnictwo. W 1634 roku starosta Hieronim Charleski przedał ze stwa kaniow., kupcom z Gdańska, 120 łasztów żyta za summę 5800 złp. (Summaryusz archiw. ks. Czetwertyńskich i Krasickich). Lasy też przez robienie potażów zaczynały być źródłem bogatych dochodów. Tenże Hieronim Charleski w 1633 r. za popioły wziął od kupca gdańskiego Hawrata 8000 złp. Ale nadeszły krwawe czasy; zgasł świetny stan kraju. Dopiero po „ruinie" Ukraina, spustoszona ze szczętem, powoli przychodzić do siebie i wznawiać na nowo osiedlenie zaczęła. W 1765 r. już sporo było nowozasiedlonych osad w starostwie kaniowskiem; te, nielicząc Kaniowa i przedmieścia Sielca, były: Jabłonów, Rżawiec wielki i mały, Stepańce wielkie i małe, Kowale, Pilawa, Krasnosiółka, Tulińce, Litwiniec, Troszczyn, Hruszów, Medwedówka, Sieliszcze, Studeniec, Piszczalniki, Czernysze, Trościaniec, Buczak, Pszeniczniki, Iwanków, Bobryca, Hlińcza, Kiryłówka, Sieniawka, Bereźniaki, Pije, Kościaniec, Mikołajówka, Makiedony, Prucki, Masłówka, Matwijówka, Łazurce, mko Potok, Czaple, Hryszczyńce, Potapce. Intraty rocznej starostwo przynosiło w roku 1763 złp. 91,599. Dawny zamek w Kaniowie stał tam, gdzie dziś dom sądu powiatowego. Pierwiastkowo założony on był przez Witolda, w celu ochrony od tatarów. Król Zygmunt I straż zamku Ostafiemu Daszkiewiczowi powierzył i w pilnem go mieć rozkazał opatrzeniu (Rejestr dawn. Metr. lit.). Aż z Wilna zaopatrywano go w broń i rynsztunek; w 1565 r. przysłano stamtąd 25 hakownic z formami (Stan. Łaskiego prace etc. przez Malinowskiego). Lustracya z 1570 r. tak nam ten zamek opisuje: „Zamek ten nad Dnieprem leży, ma w sobie baszt 4, horodzień w nim 27; pośród zamku śpichlerz 1, w którym nie ma nic, i otworem stoi. Izba czarna drabska, klecz jedna miejska. Strzelba: dział bitych spiżowych małych 3, hakownic 29, arkabuzów małych 18, kijów 2, prochu hakowniczego beczek 5, ołowiu sztuk 7; haków 2, serpentyn 2, działo rozerwane jedno, piły dwie, topór 1. Niebezpieczeństwo temu zamkowi z jednej strony od Czerkas, ma nieprzyjaciel przystęp do niego przez góry, w których się zakryć może; z drugiej strony od tatarskich granic, gdzie przedtem bywał przygródek, jest wał bardzo niemały, który jest na większej przeszkodzie zamkowi; na tym wale, gdzie parkan był zbudowany i brama postawiona, byłaby wielka obrona zamkowi i trudny przystęp nieprzyjacielowi. Prowentów do zamku żadnych niemasz; bo ani wołości, ani folwarków niemasz, okrom miejskiej karczmy, z której żyd według umowy arendy daje na każdy rok kop lit. 130." Widzimy stąd, że zamek ówczesny w dość nędznym znajdował się stanie, broń jego nie była w bogatym zasobie; on też sam oczekiwał reparacyi; przytem z powodu panujących wzgórzy z jednej strony nie był w należytem ubezpieczeniu. Na zamkach ówczesnych ukraińskich przebywali dla straży i obrony tak zwani „ludzie służebni" czyli „roty drabskie". Toż i na kaniowskim zamku byli też „drabi". Była to piechota, która się zawsze rekrutowała z ludzi zamiejscowych. W 1570 r. rotmistrzami drabów kaniowskich i czerkaskich byli: Jan Żytyński i Wielednicki. Między tymi rotmistrzami a starostą Michałem ks. Wiszniowieckim zaszedł był spór. Zaprowadzili oni byli w Kaniowie i Czerkasach swoje karczmy i szynki; Wiszniowiecki wzbronił im tego; stąd spór, który aż król rozstrzygał. Król dozwolił rotmi-

strzom tylko miody dla siebie sycić (Regestr dawn. ksiąg ziems. i grodz. kijow. niegdyś w magistracie kijow. znajdujących się). Roty te trzymały na wodzy kozaków; i dla tego to dobrze później pisał Tomasz Zamojski: „póki na Kaniowach i Czerkasach pachoły znaczne chowano, póty Ukraina w pokoju, swawola w munsztuku; skoro go jeno z gęby zdjęto, oto wszyscy widzimy, na co się wyuzdała" (Żurkowski str. 205). Tymczasem zamek nie naprawiany coraz więcej niszczał, tak że na sejmie 1598 r. postanowiono aby kupcy wszelkich narodów, wywożący za granicę do Moskwy pieniądze przez granicę kijowską, płacili od każdych 10 złp. groszy sześć w ciągu lat 10; i te pieniądze miał zbierać sługa kaniowskiego starosty Janusza ks. Ostrogskiego i używać na budowę kaniowskiego zamku (Vol. leg. fol. 1478). Owóż chylący się już do upadku zamek podźwignięto wtedy, ale zreperowanie onego musiało być niedostatecznem i ladajakiem, gdyż oto jak lustracya z 1622 r. opisuje nam stan jego: „Ten (zamek) stoi na pagórku przykrym, górzystym nad rz. Dnieprem, z drzewa zbudowany w miejscu niewielkiem, do którego wchodząc most dobry, na izbicach brama dobra; baszt dwie drewnianych dobrych; parkan dębowy, w izbicę budowany, nieprzykryty, już nadgniły. Budowanie stare, nadgniłe, niedobre: w nim izdeb ladajakich, bez okien, trzy; piekarnia, kuchnia, stajnia, piwnica, we środku wrota, ku Dniepru, na biegunach. Strzelby żadnej niemasz". Wprawdzie były wtedy czasy względnie spokojne, albowiem Stefan Chmielecki stał czujnie na czatach od stepów, tak że tatarzyn, jak mówi Jerlicz, nie śmiał się pokazać w polach dzikich; ale bądź co bądź, ówczesnemu star. kaniow. Stefanowi Snopkowskiemu, który swój zamek w tak bezbronnym utrzymywał stanie, nie może zaiste starczyć za wymówkę. Jakoż pokazało się, iż wnet po zejściu z tego świata Chmieleckiego, Tatarzy w 1630 r. wpadli byli do Kaniowa. Za czasów zaś kozackich jaki był stan tego zamku, nie wiemy; nie musiał wszakże być zbyt obronnym, gdyż jak to wiemy, za czasów wojen Doroszenka był on powielekroć i tak łatwo opanowywany, jak łatwo znów tracony. Widać, że w nim długo nie można było się z powodzeniem trzymać. Jakoż opanowanie Kaniowa przez Turków i Jurka Chmielnickiego w 1678 r. ostatni też położyło kres i egzystencyi tego zamku. I dopiero po t. zw. „ruinie" na miejscu dawnego znowu z gruntu nowy dźwignięto zamek. Lustracya 1768 r. tak tegoż nowego zamku stan opisuje: „Ten stoi na górze z jednej od Dniepru, i nad tymże Dnieprem budowanie tego zamku takowe: wjeżdżając doń mostek przez fosę niegłęboką; w końcu tego mostku brama z drzewa dębowego budowana; do zamknięcia tej bramy budynek duży, do którego wchodząc ganek duży, z ganku sień, po prawej ręce izba stołowa z alkierzem i garderobą; po lewej ręce izba stołowa z alkierzem duża; na tym budynku na drugiem piętrze izdebek dla pomieszczenia dwie... i kaplica z gankiem na boku. Ten budynek gontami pobity: stajnia wielka, lodownia, komórka, śpichlerz duży z drzewa dobrego budowany, stajnia druga niewielka. Dla imci p. gubernatora pomieszkanie takowe: izba duża z alkową i dwoma garderobami, kuchnia wielka z izbą wielką i komorą pod jednem nakryciem. Zamek w koło palami opalisadowany, a po bokach między palami rądel na izbicach podbudowanych dla obrony od hultajów ukraińskich." W zamku rezydowała dragonia, i około 1786 r. komendantem zamku był Piotr Moderat. Ale w tymże 1786 r. zamek ten był przez hajdamaków do szczętu spalony i zburzony, tak że po uprzątnieniu zgliszczów, za pobytu Stanisława Augusta w Kaniowie, jak mówi Naruszewicz, „nie było widać i śladu jego". Miasto zaś samo kilka razy z kolei zmieniało swoję posadę; pierwiastkowo leżało ono w dole, jak to widzimy z rewizyi 1570 r., która powiada, iż się znajdowało na dole, pod zamkiem, otoczone będąc ostrogiem prostym, którego zamek z góry wszystkiego broni; następnie zabudowywać się ono zaczęło i na górze, albowiem lustracya z 1622 r. mówi, że część miasta „leży w dole, druga w górze, obie palami ostawione; bram i baszt porządnych nie masz, w ostrogu dziur niemało". W czasie „ruiny" wszakże miasto tak górne jak i dolne zostało zniszczone; za czasów zaś Müntza jeszcze były widne przekopy i dawne obwodowe wały górnego miasta, chociaż przez wyrabianie saletry znacznie nadwerężone. Kiedy Kaniów po „ruinie" znów na nowo zasiedlać się zaczął, to się już przeważnie na dole zasiedlił. Lustracya z 1765 r. wyraża, że to miasto leży nad rzeką, w dole, między wysokiemi górami; płynie przez to miasto potoczek niewielki, na którym młynków niewielkich jest kilka. Królowie, dbali o byt miast, mieszczan tutejszych znacznymi poobdzielali swobodami i przywilejami. Z łaski też królów posiadali oni znaczne grunta a posiadali je na prawie dziedzicznem i spadkowem. A spory był obszar tych gruntów, ile że na pięć mil dokoła się rozciągał. Do żadnych też roboczych powinności, na równi z ziemianami i bojarami powiatu kijow., pociągani nie byli; obowiązani tylko byli służbę wojenną pod komendą starosty odbywać, tudzież jeździć na łowy ze starostą trzy razy w rok; stacye i podwody gońcom królewskim dawać, a także kolendę z każdego domu groszy sześć, storożowszczyzny dwa grosze, i wóz siana (Arch. JZR, część 5, t. I, str. 10). Z czasem atoli pomiędzy mieszczanami i starostami

zwaśnienia i spory pozachodziły. Sławetni uskarżali się na starostów, że ci w ich prawa samowolnie się wdzierają; starostowie zaś ze swej strony, że się mieszczanie z obowiązków swych względem nich wyłamują, obwiniali. Jakoż w 1537 r. mieszczanie kaniowscy podnieśli nawet bunt przeciwko staroście swemu Wasylowi Tyszkiewiczowi (Arch. JZR o kozakach T. I, str. 4). Niejaki Jan Penko oskarżony był o poduszczanie do buntu i o stosunki z buntownikami, ale ten z tych się zarzutów oczyścił (Dawn. regestr. metr. lit.). Nareszcie rewizorowie królewscy w 1570 r. dla mieszczan i bojarów putnych tutejszych, takie nowe przepisali postanowienie: „Wszyscy mają wspólnie zamek naprawiać i tegoż jeszcze lata gliną zamek oblepić. A tej powinności nie są winni czynić starożytni szlachcice, którzy w mieście i przed miastem posiadłości swe mają, okrom służby ziemskiej wojennej i straży polnej; tę czynić według dawnego obyczaju mają. Bojary zaś i mieszczanie powinni powinność wszelaką pełnić, zamek lepić, most robić, przekop kopać. Do porządku zaś lepszego ustanawiają wójta i dwóch przysiężników przy nim, który w jurysdykcyi zamkowej pilnie ma doglądać, aby w bramach i furtkach ustawicznie straż była, żeby żaden w miasto, okrom wiadomości urzędowej nie był wpuszczon, ani zaś na wstecz wypuszczon. Straż polną ustawicznie trzymać mają, tak mieszczanie jak i bojarowie. Ostróg koło miasta ma być dobrze opatrzon. Swińców, prochów, saletry i innych wszelakich żywności, mieszczanie nie mają wywozić kozakom na Nyss (Niż). Draby i inni służebni, którzy osiadłości w mieście mają, ci miastu powinni wszelaką powinność czynić. Rotmistrz pieszy nie ma mieszczan, ani synów ich w służbę drabską przypuszczać. Winy, peresudy, schodne, urząd nie ma więcej brać nad uchwałę króla Jmości; kunice, zmierne, kto się z kim pobije na biesiadzie, do urzędu przyszedłszy ożałuje, a potem się zjednają, na urząd winien dać groszy 12; a gdzie się też pojednają do urzędu nie chodząc, tedy nie winien kunicy urzędowi dać. Rzeźnicy, którzy bydło biją do przedania, mają od każdego bydlęcia dać staroście po groszu lit. Rybitwowie także mają też 10-tą rybę na zamek dawać. Gość pospolity, skąd a z czym przyjedzie, albo odjedzie, ma się urzędowi zamkowemu opowiedzieć." Inne wszelakie powinności, podług dawnego zwyczaju, zostawili. Postanowieniem tem więc starano się uregulować stosunek pomiędzy urzędem zamkowym a mieszczanami. Było to za panowania Zygmunta Augusta. Tenże król, troskliwy o dobrobyt mieszczan Kaniowa, wydał im w 1571 r. przywilej, oddający im we władanie młyny na wszystkich rzekach i rzeczkach w całej tej królewszczyźnie, a to mając wzgląd, że ci mieszczanie z powodu najazdów tatarskich w ludziach, bydle i wszelkich pożytkach znaczną szkodę odnieśli (Arch. JZR część 5 t. I str. 69). Widzimy też, że Stefan Batory niemniej od Zygmunta Augusta mieszczan faworyzował. R. 1571 tenże monarcha nie tylko ponowił dla mieszczan kaniowskich tylko co wzmiankowany przywilej; ale nadto w 1581 r. wydał on aż dwa uniwersały; w pierwszym z nich zalecał urzędnikom, panom i ziemianom powiatu kaniowskiego, aby ci mieszczan niekrzywdzili; owszem dozwolił aby ciż mieszczanie używali wszelkich wolności, jakie im zdawna przysługują, nietylko na królewskich ziemiach, ale i na książęcych, pańskich i szlacheckich wolne uchody mieli; w lasach aby zwierz wszelaki, w rzekach zaś rybę włókiem i kudą mogli łowić; w drugim zaś uniwersale niemniej nakazał ówczesnemu staroście Michałowi ks. Wiszniowieckiemu, aby on też mieszczanom na terytoryach miejskich, w obwodzie pięciu mil, łowić rybę, zwierz gromić i pasieki stawiać, nie wzbraniał. Tu przecież był szkopuł, o który wszystko w następstwie musiało się rozbić. Batory dobrze rozumiał potrzebę ludu łowieckiego i pasterskiego, jakim byli nietylko kaniowscy ale wszyscy mieszczanie hordów ukraińskich i dogadzając tej potrzebie, nadał im wszelką swobodę łowienia ryb i zwierza, tudzież paszenia trzód swoich po wszystkich ziemiach okolicznych; ale z drugiej strony nie uwzględnił on tego, że owa swoboda stawała niejako w poprzek istotnym interesom starostów, kniaziów i ziemian, którzy bądź co bądź usiłowali skolonizować ów kraj pusty, i rolniczą wprowadzić doń kulturę, a ta nie znosiła naturalnie łowczego i pasterskiego plądrownictwa po rolach swoich. I w tem właśnie tkwił jeden z główniejszych powodów przyszłego konfliktu pomiędzy starostami, kniaziami i kozakującymi mieszczanami. Już dość wcześnie w lustracyach zaczynają się pojawiać wzmianki o tak zwanych nieposłusznych, to jest o bojarach i mieszczanach kozakujących i wyłamujących się zpod posłuszeństwa zamkowego. Lustracya z 1616 r. tak się o powinnościach mieszczan wyraża: „W tem mieście (Kaniowie) domów miejskich posłusznych jest N. 163, z których podatków nie dają żadnych, prócz służby wojennej, którą każdy z nich konno, z orężem, przy panu staroście swym, albo namiestniku jego odprawować powinien; kołatki jednak oddają po groszy 15 z domu na każdy rok, ale te podstarościemu należą. Domów kozackich, którzy nie chcą być pod posłuszeństwem, jest Nr. 1340. Wsi żadnych do starostwa tego nie masz, prócz futorów, których więcej zasiedli kozacy, gdyż jest ich w liczbie więcej niżeli poddanych posłusznych; jednak mają też i mieszczanie w nich części swe, ale z

nich nie powinni nic prócz służby wojennej. Lustracya zaś z 1622 r. tak znów określa powinności mieszczan: bojarów jest tylko 4; ci żadnej powinności nie dają, tylko służbę wojenną przy p. staroście powinni odprawować, z listem zaś kiedy się trafi niedaleko za mil kilka jechać, a podczas inkursyi nieprzyjaciela koronnego powinni ślaki objeżdżać i straż w polu, równo z mieszczany, odprawować. W mieście jest domów osiadłych nr. 140; czynszów żadnych, ani podatków nie dają, tylko kolendy po gr. 15. Służbę wojenną przy panu staroście odprawują, bywa ich koni 70. Stacye też składają na wychowanie podstaroścego. Kozackich domów jest 150, którzy powinności żadnej, ani posłuszeństwa nie oddawają. Pożytki wszelakie tak na polach, jak i na rzekach sobie czynią, grunty mało niewszystkie pod się zabierając, nie tylko w mieście, ala i po wsiach, skąd pożytku żadnego nie masz. Zmniejszenie liczby kozaków w Kaniowie, od 1616 r., w którym było domów kozackich 1340, a w 1622 r. tylko 150 bije też w oczy. Pochodziło to stąd, że po zaszłych buntach wykreślenie ich z regestru znacznie liczbę ich zmniejszyło było, a przytem i oni sami wynosili się na Niż; w czem im nawet dopomagali starostowie, którzy ich jako nieposłusznych pozbyć się ze swoich starostw usiłowali. Na rok przed buntem 1637, książę Janusz Ostrogski starosta kaniowski odebrał był mieszczanom kaniowskim prawo oryginalne magdeburskie, a także przez królów na własność oddane im grunta; mieszczanie przeciw temu gwałtowi dopuszczonemu ze strony starosty, solenną też protestacyą w aktach lustratorskich zapisali. Jednakże król Władysław IV, pomimo że mieszczanie kaniowscy zawsze w dwuznacznej wierności względem Rzpltej zostawali, usiłował dopomódz Kaniowowi; jakoż 1641 r. on to miasto od wszelkich ceł, myta i spławu w w. ks. lit. nowopodwyższonego, a także i od stanowisk wszelakich i stacyj żołnierskich i kozackich, przykładem innych miast głównych uwolnił. Przyszły nareszcie krwawe dni Chmielnickiego; wszyscy mieszczanie się pokozaczyli, ale po dziesięciu latach krwawych bojów, gdy Ukraina od ugody w Hadziaczu (w 1658 r.) znowu wróciła pod zwierzchność Rzpltej, król Jan Kazimierz, na prośbę pułkownika kozackiego Jana Lizohuba, nadał Kaniowowi prawo magdeburskie, oraz trzy jarmarki na Spasa, Pilipowe zapusty, św. Mikołaja i targi; nadto zlecił starostom, aby ci żydom ani młynów, ani gorzałki i przewozów nie oddawali, okrom samym obywatelom Kaniowa. Tym też przywilejem tenże monarcha nadał miastu młyn wójtowski na krynicy przez sam środek miasta idącej (Arch. JZR część 5 t. I, str. 77). Wiemy już, że w czasie tak zwanego zhonu, Kaniów opustoszał był, ludność jego cała została przepędzoną za Dniepr. Wrócili jednak potem ci przymusowi wychodźcy, i tak w mieście jak w starostwie na nowo osiedlenie wznowili. Lustracya z 1765 r. powiada: mieszczanie kosą dla starosty swego po pół sążnia siana, a zaś po wsiach mieszkające ludzie po sążniu; niektórzy zaś obywatele starostwa tego czynsz generalny płacą, dla tego już nie kosą, a jeżeli którzy ludzie do kosowicy należący niekoszą, ci z miasta za półsążnia po pół rubla, a z wsiów za sążeń po rublu płacą. Poddanych powinności te: płacą czynsz według mienia swego; płacą osyp żytni podług ciągła i kosą. Stanisław August zaś, kiedy prawo o miastach zapadło na sejmie czteroletnim, wydał w 1792 r. dla m. Kaniowa przywilej renovationis, mocą którego wszelakie dawne swobody zatwierdził, oraz uznał je wolnem miastem, należącem do Rzpltej, a nadto dał miastu za herb męża zbrojnego i przytem wszelkich religij i wyznań chrześciańskich ludziom wolnym, tak krajowym jak zagranicznym, wolność w tem mieście osiadania, cerkwi i kościołów budowania i prerogatyw miejskich używania dozwolił. (Arch. JZR część 5, t. I, str. 75—6—7). Kozacy kaniowscy z dawnych lat wyprawiali się na ziemie pogańskie, tak na łowy jak i po zdobycz. Jakoż widzimy, że w latach 1547 — 59 ciągle zachodzą skargi hanów krymskich o to, iż kozacy z Kaniowa i Czerkas nieustannie na ich polach konie, owce, bydło zabierają i uprowadzają. W istocie kozacy około tego czasu w stepach całą turecką karawanę rozgromili byli, a także z czabanów tureckich, pasących się nad Bohem 13050 owiec, wołów 66, ośm stad koni, a tatarskich 100 sztuk owiec zabrali i uprowadzili (Knig. posolska I, str. 102—162). Następnie, również dla zdobyczy i rabunku, ciż kozacy puszczali się i na morze Czarne, palili, pustoszyli ziemię cesarską, i tak blisko od Konstantynopola, że z okien cesarza widzieć było dymy (Zb. pam. Niemcewicza VI, str. 11). Były to ich t. zw. chadzki na morze. Toć w r. 1616 przy rokowaniach z Rzpltą posłowie tureccy ciągle też i dość energicznie się upominali, aby Rzplta zniosła dla pokoju z Turcyą pałanki kozackie w Kaniowie, Czerkasach, Korsuniu, Czehrynie, Berszadzie i Białejcerkwi (tamże VI, str. 16). Rzeczywiście kozacy, przez swoje wycieczki na morze pomiędzy Turcyą, Krymem i Rzpltą narażali na szwank zgodę i pokój. A więc Rzplta zaczęła odtąd kozaki hamować od morza. W celu powściągu ich od tych wycieczek zbudowano też fortecę Kuduk. Ale było to odbierać kozakom to co oni nazywali szukać szablą sztuki chleba; było to pozbawiać ich jedynego środka do życia. Jakoż w 1627 r., gdy król przysłał do Doroszenka, starszego kozackiego ażeby się go-

tował na wojnę ze szwedem na przyszłą wiosnę, ten zwołał radę w Kaniowie, a starsi kozaczyzny odpowiedzieli na niej tak królowi: Nie możemy iść na króla szwedzkiego, bo król polski i panowie radni wzięli nam wszystkie korzyści i nie pozwalają nam płynąć na morze Czarne, i zubożeliśmy stąd i na służbę przeciw szwedom nie mamy iść o czem (Bartoszewicz Encykl. Orgel., Doroszenko). Kozacy też, powstrzymywani od morza, zaczęli tedy szukać szablą sztuki chleba już nie na ziemiach pogańskich, ale we własnym kraju. Rozpoczęła się zatem t. zw. swawola kozacka, przeciwko której nadaremnie zapadały surowe konstytucye sejmowe. Przyszło nareszcie do jawnych buntów. Cały ich szereg zakończył, jak wiadomo, wielki bunt Chmielnickiego. Kaniów w tymże buncie czynny też wziął udział. Rezydował tu pułkownik kozacki i pułk składający się z 16 sotni (ob. Regestra wojska zapor., str. 60—78). Tymczasem w tych walkach, jak to widzieliśmy, i Kaniów był zniszczony. W czasie t. zw. zhonu kozacy jego zostali przepędzeni za Dniepr. Jakoż jeszcze hetman Wyhowski w 1656 r. pisał, iż „pokrzywami miasta ich (kozaków) porosłe, bo jedni z placu w tak wielu pobojowiskach legli, drudzy z białą płcią w ordę zajęci, tylko 40000 nie więcej ich." Ale i tych z czasem liczba się zmniejszyła. Gdy zaś w t. zw. barierze, skazanej traktatami na pustkowie, Kaniów pomimo to zaczął się znowu zasiedlać, wrocili znów do niego i innych miast ukr. kozacy, ale byłto mniej już burzliwy żywioł, żywioł nieco zmodyfikowany, giętszy i uleglejszy. W Kaniowie odtąd było ich tylko 120; chodzili oni do obozu partyi ukraińskiej (Lustracya 1765 r.). Poczet pułkowników kozackich K., acz niezupełny, dajemy: 1637 Andrzej Łohoda, 1638 Iwan Bojarzyn, 1638 Andrzej Siekierzyński (szlachcic); 1644 Doniec; 1646 Jerzy Hołub szlachcic † 1649; 1649 Katak; 1650 Semen Sawicz (Sawicki); 1659 Iwan Lizohub; 1667 Jakób Lizohub; 1671 Matwij Pawłowicz; 1698 Iwan Starodub; 1699 Iwan Tarski; 1768 Aleksander Zeller (zamkowych kozaków). Gabryel Krutniewicz kozak zaporozki, znany nam z tego że w 1602 r. w Inflantach dowodził kozakami (ob. Listy Żółkiewskiego str. 114) był w 1610 r. obywatelem Kaniowa (Kiewskaja Starina, t. II, maj 1882 str. 202). Żydów w Kaniowie do ruiny nie było wcale a tembardziej w czasie ruiny. Tylko w 1622 r. starosta Snopkowski wynajmował w arendę żydowi Kapelowi z Białejcerkwi młyny, karczmy, budy potaszowe, czynsze, wina, łowlę ryb, przewozy, myta, obwieszki do lat dwóch, na każdy rok po złp. 9500 (Lustracya z 1622). Dopiero po ruinie żydzi tu się wnieśli. Według rewizyi w 1765 było tu ich osiadłych 30; płacili 188 złp. Rewizya zaś z r. 1789 pokazuje domów żydowskich 41. Były tu trzy cerkwie uniackie. Cerkiew św. Bazylego była bardzo dawną (dziś nie istnieje). Cerkiew Spaska była zbudowana w 1727 r. obok starej i w 1791 i 1857 r. odnowiona a nareszcie trzecia Uspeńska. Dwie te ostatnie dziś są prawosławne. Cerkiew uspeńska, murowana, jest bardzo starożytną. Założoną ona była pierwotnie przez Wsewołoda Olegowicza pod wezw. ś. Jerzego, potem przyjęła tytuł Uspeńskiej. Lud ma o niej podanie, że dwie cerkwie płynęły z Carogrodu w górę Dniepru; owóż jedna z nich zatrzymała się w Kaniowie, druga dalej do Kijowa popłynęła. Według akt bazyliańskich stał tu obok tej cerkwi i monaster. Czerńców. Historya tego monasteru za czasów Rusi książęcej nie jest wiadoma; ale z pewnością za najazdu Batego tak monaster jak i cerkiew musiała być zniszczona. Ruina jednak tej cerkwi przetrwała wieki, i dopiero za czasów Polski została odrestaurowaną. Za przyczynieniem się dobrodziejów, tak ziemian, jak mieszczan, mury cerkwi naprawiono, a monaster bogato został uposażony. Do monasteru należały: futor w Studzieńcu, futor Gurowszczyzna, sianożęć Szandorów, kramy w Kaniowie, trzy młyny i pole darowane przez kozaków (które to nadanie przez Michała Jeremiasza ks. Wiszniowieckiego zostało potwierdzone). Następnie Iwan Wyhowski darował słobodę Bohorodczynę. R. zaś 1652 Jan Kazimierz nadał temu monasterowi młyn Babiczkę i sioło Babicze; nadto potwierdził mu nadane przez hetm. Pawła Teterę w r. 1659 dobra Demidów, Litarówkę i Litwinówkę (Akta mon. kaniow. rkpsm. str. 13—14). Roku atoli 1678 pospołu z Kaniowem tak cerkiew uspeńska jak i monaster przez Turków został zniszczony. Czerńcy, nie mogąc odnowić ani cerkwi, ani klasztoru, zbudowali dla się małą cerkiewkę o 5 wiorst za miastem nad Dnieprem. Nastąpił wszakże t. zw. „zhon", i całe pobrzeże Dniepru, skazane na pustkowie, długi czas było mieszkańców pozbawione; ale nareszcie, gdy powoli zaczął się Kaniów osiedlać nanowo, spustoszałą cerkiew uspeńską, już nie czerńcy, ale bazylianie objęli. Uniaccy ci zakonnicy, zamieszkawszy tu, pobudowali też obok cerkwi uspeńskiej, w ruinie będącej, małą drewnianą cerkiewkę o trzech kopułach, tudzież niewielki klasztorek dla siebie. Zakonników niewięcej było jak 3 lub 4. Klasztorek nosił miano opactwa. Opaci byli: w 1725 Lew Kiszka; 1744 Teodozy Rudnicki; 1746 Sylwestr Rudnicki; 1750 Atanazy Szeptycki; 1764 Joachim Spendowski; 1775 Innocenty Małkowski; i nareszcie w 1781 r. Bonifacy Fizykiewicz. Ten ostatni pierwszy zamieszkał w Kaniowie; poprzednicy jego nie mieszkali. Starożytna cerkiew uspeńska stała, jak wiadomo, w ruinie

ale ta kosztem podskarbiego Poniatowskiego zaczęła się odbudowywać. Z opisu tejże cerkwi, zdjętej z natury przez Müntza, widzimy, że ta ruina była szeroka na 24 stóp paryzkich, długa na 70. Mury składały się z wybornego materyału, z cegieł bizantyńskich: styl budowy dawny grecki. Kopuła spoczywała na sklepieniu, podtrzymywanem czterema w obłąk zakończonemi filarami; lekka i przyjemnych rozmiarów. Swiątynia ta, mówi Müntz, nigdy nie miała pokrycia; cyment i rynny, przez wieki całe, wnętrze jej od wilgoci zachowywały. Założycielem szkół tutejszych był ks. opat Fizykiewicz, który dla pomieszczenia ich osobny dom zbudował; potem ks. Poniatowski inny dom murowany na tenże cel przeznaczył. Jak widać z generalnej wizyty 1782 r., kaniowskie szkoły razem z białocerkiewskiemi początkowo były parafialnemi, ale gdy w 1786 r. przeszły one pod zarząd komisyi edukacyjnej, ta komisya dopiero podniosła je na stopień wyższego naukowego zakładu i przez odszukanie funduszów niegdyś do bazylianów należących, powiększyła ich uposażenie, tak że dla trzech nauczycieli, dla lektora niemieckiego języka i na inne potrzeby 3550 złp. asygnowała. Opat Fizykiewicz z własnej szkatuły przydał jeszcze 2600 złp. Nadto w 1793 r. taż komisya edukacyjna powiększyła uposażenie szkół corocznie o 5000 złp. Odtąd też szkoły pilnie były uczęszczane. W 1788 było uczniów 139; w 1792 było ich 200. Oprócz nauk teologicznych wykładana była fizyka, matematyka, wymowa świecka i kaznodziejska, prawo kanoniczne i nowożytne cudzoziemskie języki (Akta bazyl. str. 190). Uczniowie wielkie okazywali postępy. Roku 1787 król Stan. August był obecny na egzaminach. Studenci powitali monarchę przemowami prozą i kantatami w językach polskim, niemieckim i rosyjskim. Po skończonych przemowach ks. Fizykiewicz rozdał przytomnym kwestye, na które uczniowie odpowiadali z katechizmu, nauki obyczajowej, gramatyki elementarnej, arytmetyki i geometryi. Zadawał też kwestye przytomny tu i ks. biskup Naruszewicz. Gdy król do wyjścia zabierał się, zaśpiewała młodzież: „Laudate pueri Dominum" (Plater). Komisya edukacyjna wysłała dla zwizytowania szkół tutejszych w 1788 r. ks. Krasińskiego, w 1789 ks. Odyńca. Roku 1793 zwiedzał te szkoły konsyliarz konfederacyi kijow. Michał Trzeciak i chwalił postępy uczniów, a dla zachęty rozdawał medale z napisem: Dilligentiae (Akta bazyl. rkpsm 190). Oprócz tego, wizytowali szkoły: w 1801 r. ks. Lew Demkiewicz, w r. 1803 wizytator delegowany ks. Floryan Szaszkiewicz, w 1806 r. znowu tenże ks. Demkiewicz, w 1808 r. znowu ks. Szaszkiewicz. W r. 1811 przełożonym szkół był ks. Jordan Buczyński. Bazylianie kaniowscy dobrowolnej ofiary czyli subsidium charitativum od 1775 r. płacili do skarbu Rzplitej 48 zł. i 22 gr. (Cyrkularz prowincyała Morgulca 1776). Szkoły kaniowskie po roku 1831 zostały skasowane. Uroczyska m. Kaniowa są następujące: śród miasta wznosi się góra „Moskowka"; miejsce to jest dokoła szczątkami starożytnego wału obniesione; miało tu być miasto dawne greckie, a w 1787 r. w czasie przyjazdu cesarzowej Katarzyny II i króla Stanisława Augusta stał tu obelisk, podczas nocy uilluminowany. Bliżej miasta Kaniowa między przedmieściami znajdują się dwie góry; jedna „Bożyca" a druga „Czortyca", rozdzielone wązką doliną. Na Bożycy od niedawnego czasu wydobywają kamienie, które sterczą na powierzchni. Na Czortycy jeszcze gęściej tego kamienia. Zatrzymało się podanie, jakoby Bóg na tych górach wojował z czartami: z obu stron rzucano kamienie, a że Bóg miał więcej siły, to kamieni narzuconych więcej i gęściej na Czortycy. Po za obrębem miasta na wschód znajduje się uroczysko „Stadnik" czyli „Znaczek", jako wskazówka dawnego koczownictwa lub chowu koni. Dalej nad wybrzeżem Dniepru jary: Berestowiec, Jabłonowiec, Wodąpój, Gniły, Winarówka, Błoskowszczyzna, Budy, Czerwony jar, Warszawa, góra Żydówka, góra Hańczarycha, Suchij potok, góra Smalina, gdzie w dolinie stał monaster czerńców. Istnieje tu też miejsce: Krynica Spas. Woda tu bardzo przyjemna do picia, czysta jak łza. Z tego źródła brano wodę dla króla Stan. Augusta. Nazywają ją też „Krynicą królewską" lub „altanką". Jest tu też tak nazwane uroczysko Bołwany wielkie i małe i Suchy Dunajec. Od strony wsi Piekar na wybrzeżu dnieprowem wznosi się mogiła, w której złożone szczątki śmiertelne ukraińskiego poety Tarasa Szewczenki. Prof. Rogowicz w 1876 r. znalazł ślady palafitowych budowli naprzeciwko Kaniowa, w gubernii połtawskiej; a także na prawym brzegu Dniepru, pomiędzy wsią Piekarami i Chreszczatykiem, i pomiędzy Trypolem a Chalepiem (obacz: Ob ekskursii proizwedennoj w 1875 godu, Kijów 1876). W okolicy Kaniowa tenże prof. Rogowicz znalazł śród piaskowca kredowej formacyi, oprócz szczątków znacznej ilości kopalnych ryb i skamieniałości, pacierzową kość i zęby zwierzęcia z rodzaju wieloryba, którego nazwał Halicare Maximovitschii, Rog. Ze zwierząt przedpotopowych w tejże miejscowości znajdowano też kości mamuta, nosorożca, tapira, konia, byka, niedźwiedzia jaskiniowego, hyeny jaskiniowej, jelenia i zająca (Zamietki o miestonachożdeniach kostej iskopajemych mlekopitajuszczych żywotnych w JZRossii doktora est. nauk A.

Rogowicza). Müntz o okolicy Kaniowa tak pisze: „Pays délicieux, bonne agriculture, beaux pâturages, et des brebis excellentes; beaucoup de gibier à poils et à plumes. L'Ukraine russe, que l'on voit au dela du Dnieper, toute en planure, qui se confond dans les horizons. Le sol des surfaces hausses et basses est une terre grasse, végétable, mêlée avec des argiles propices pour la vegétation; beaux lins et chanvres. Pays béni, susceptible de grandes améliorations. Population un peu mince, mais les incoles assez industrieux. Pays entièrement riche en miel et en cire par la grande quantité de tilleuls, qui se trouvent en ses forêts. Beaux bois de chêne pour la charpente marine, par une étendue de six milles car. qui peut commodémment être flotté par le Dnieper". Obecnie K. z Kijowem ma komunikacyą za pomocą żeglugi parowej i kolei żelaznej, której najbliższa stacya jest o 10 wiorst odległą. Miasto dziś liczy 8324 mieszkańców; w tej liczbie izraelitów 1559. Ziemi 1800 dz. przynależnej do różnych obywateli miasta i 3400 dzies. gruntu miejskiego. R. 1880 dochód miasta wynosił 19,978 rs. Jest tu fabryka świec, browarów 2. W bibliotece Konst. Podwysockiego w Rychtach na Podolu znajdował się rękopis Aleksandra Malczewskiego: Opis Kaniowa i jego okolic i historycznych pamiątek Dnieprowego porzecza (ob. O zbiorach nauk. pozostałych po ś. p. Konst. Podwysockim, skreślił Władysław Górski, Kraków 1872 r.). *Edward Rulikowski.*

Powiat kaniowski zajmuje środkową i wschodnią część gub. kijowskiej, na płn. graniczy z pow. kijowskim, na wschód rz. Dniepr oddziela go od powiatów perejasławskiego i zołotonoskiego gub. pułtawskiej; na płd. z czerkaskim i zwinogródzkim, na zachód z taraszczańskim i wasylkowskim. Powiat kaniowski został w r. 1844 przemianowany z pow. bohusławskiego, którego jednak w latach 1837 — 44 m. Kaniów było stolicą. Rozl. powiatu wynosi według Strelbickiego 2864 w. kw. Podług natury gruntu Stołpiański wymienia 173700 dzies. roli ornej, 22300 dz. łąk, 41360 (Funduklej podaje 68600) zarośli, 4000 pod wygonami, 1200 błot i piasków, 17000 dz. wody i osad. Ludności obojej płci liczą w powiecie 201375 t. j. 179808 prawosł., 2317 katol., 19130 izr., 120 ewang. (Stołpiański pod 1864 r. wspomina o 19 mahom.). Zwierząt domowych liczono 1864 r. 109320 głów, t. j. 5791 koni, 35398 bydła, 37134 owiec pospolitych, 10364 cienkorunnych, 19671 świń, 928 kóz, 84 bawoły, 50 osłów i mułów. Dzieli się powiat na trzy okręgi policyjne (Potoki, Bohusław, Korsuń), ma 13 miasteczek, 97 wiosek, 44 przysiołki; r. 1847 było 1 miasto, 9 miasteczek, 91 siół, 58 wsi, 1 folw. (razem 160), Gmin wiejskich, wołosti, 18: tahańcka, stepańska, makiedońska, kozińska, potocka, kuryłowska, pszenicznikowska, trechtymirowska, pryckowska, bohusławska, isajkowska, korniłowska, korsuńska, szenderowiecka, medwińska, pustowójtowska, taraszczańska, olchowiecka. Według statystyki 1846 r. na sto korcy zasiewu wypada w powiecie 34 korce żyta, 26 pszenicy, 14 owsa, 9 hreczki, 13 jęczmienia, 3 prosa, 1 grochu. Przemysł fabryczny dosyć rozwinięty. R. 1880 było w powiecie 31 fabryk a w nich 5002 robotników; produkcya 6,101,292 rs. rocznie. Najważniejsze: cukrownie (15), gorzelnie (18), browary (4) i 1 fabryka odlewów żelaza w Korsuniu (Stołpiański wymienia 1864 r. 84 fabryk). Główna komunikacya handlowa: Dnieprem i drogą żel. odesko-kijowską oraz chwastowską. W całym pow. jest tylko jedna parafia katol.: Bohusław dekanatu humańskiego. W Kaniowie jest filia parafii Rzyszczów. Powierzchnia gruntu w pow. kaniowskim, w części przytykającej do Dniepru, jest poprzeżynana wzgórzami; w części północnej rozpościera się otwarta wyżyna, która im bliżej rz. Rosawy, tem bardziej staje się urozmaiconą; część płd.-zachodnia pagórkowata. Równin mniejszych dużo. Gleba czarnoziem; w miejscowościach wyżej wzniesionych występuje obok czarnej ziemi glina a na pobrzeżu dnieprowem widać tu i owdzie piaski. Na zachodniej okrainie powiatu występuje miejscami granit. Ze skał osadowych trafia się glinka porcelanowa i piaskowiec. Lasy przeważnie liściaste. Dęby z okolic korsuńskich spławiano dla floty czarnomorskiej. Jezior w powiecie niema, są tylko małe stawy, błot bardzo mało. Główne rzeki Roś z Rosawą i Dniepr. Główne miasteczka: Bohusław, Medwin, Korsuń, Stepańce, Karapysze, Tahańcza, Zielonki, Steblów, Kliczki i i.

Kaniów, ob. *Kaniewo.*

Kaniów 1) **stary**, wś nad Białą, poboczną Wisły, w pow. bialskim, leży przy gościńcu z Biały do Oświęcima, w pobliżu kolei północnej cesarza Ferdynanda i granicy Szląska austryackiego; ma kościół murowany zbudowany przed kilku laty przez ks. Antoniego Wieczorka proboszcza w Tęgoborzy, filialny do parafii rzym. kat. w Bestwinie, zkąd odległość wynosi 5.3 kil. Mieszk. 961 rzym. kat. Większa pos. należy do arcyks. Albrechta i ma obszaru 792 m. roli, 203 m. łąk i ogr., 125 m. pastw.: posiadł. mniejsza 314 m. roli, 88 m. łąk i 57 m pastw. 2.) **K.** (nowy), dankowski lub *Kaniówek*, nad Wisłą, przy granicy szląskiej, jest przysiołkiem do Dankowic (ob.) w pow. bialskim i ma 244 mieszk. rzym. kat. 3.) **K.** bestwiński lub *Kaniówek*, przys. do Bestwinki w pow. bialskim, leży między Kaniowem starym i Bestwinką, ma 176 mieszk. rzym. kat. *Mac.*

Kaniów, niem. *Hirschfelde*, kol., pow. opolski, par. Stare Sialkowice, o 3 mile od Opola, założona 1773 r. śród lasów królewskich, ma 38 osad, 690 mr. roli piaszczystej, leśnictwo królewskie i szkołę ludową. *F. S.*

Kaniów, niem. *Kaana, Kahna*, ob. *Kanjow* (łuż.).

Kaniowa 1.), góra ze szczytem 459 m. wys. w pow. kałuskim, w płd. stronie Kamienia, na granicy Łdzian i Petranki. Wody z jej płd.-wsch. stoku płyną do Bereźnicy, z płn.-zach. do Łomnicy (potok Rykszyn i inne). 2.) **K.**, wzgórze, 409 m. wys., w pow. złoczowskim, w Pinkowie, na płd.-wsch. od przysiołka Kaniowa. 3.) **K.**, poszczególne domy Płuhowa, w pow. złoczowskim, we wsch. stronie obszaru wiejskiego. *Lu. Dz.*

Kaniowce, wieś wspomniana w przywileju Władysława Jagiełły, danym Waszkowi Herbutowiczowi w r. 1416, dziś nazwana Demeszkowce (ob.), z parafią obrządku łacińskiego w Bołszowcach, obrządku greckiego w Niemszynie.

Kaniówek, ob. *Kaniów*.

Kaniowice, niem. *Kaniowitz*, wieś, powiat frydecki na Szlązku austr., par. kat. Bruzowice, rozl. mr. 450, ludn. 221, szkoła ludowa.

Kaniówka, os., pow. sochaczewski, gm. i par. Młodzieszyn.

Kaniówka, wś, pow. proskurowski, nad rz. Zbruczem, gm. Sarnów, par. katol. Tarnoruda, o kilka wiorst od Wołoczysk. Ma 698 mieszk., 98 dm., 473 dzies. ziemi włośc. Należała do klucza tarnorudzkiego Malczewskich; dziś 119 dzies. Grodzickich, 119 Jaworskiego, 19 Stefanowskiego. *Dr. M.*

Kaniówka, rz. Przez cały Kaniów płynie do Dniepru bujny a kręty ruczaj K., z obfitego źródła, ledwie ćwierć mili za miastem, wytryskujący. Rzeczka ta od niepamiętnych czasów uformowała tu jar a spadek jej jest tak znaczny, że od źródła do ujścia obraca 12 młynków jednokołowych. Potrzebie zupełnie wystarcza. Miejsce u źródła K. zowie się Spas. Jest też tu góra Bożyca i Czartynka i i. Także i uroczyska Bołwany. *E. R.*

Kaniowola, wieś, pow. włodawski, na płd. od jez. Bikcze i Piaseczno.

Kanitz-Christina (niem.), ob. *Konjecy* (łuż.). U Zarańskiego *Kanaza* (?).

Kanitzken (niem.), wieś, pow. kwidzyński, ob. *Kanicki*.

Kaniucza, góra, lasem porosła, w obrębie gminy Trościanic mały w pow. złoczowskim. Składa się ona z kilku zaokrąglonych wierzchołków, przesmykiem łączy się z górą Staje, a od innych wzgórz jest oddzielona dolinkami. Żyje ona w podaniach ludowych. Znachodzono tu dawniej piłki krzemienne i krzemienie kształtu podługowatego. *Lu. Dz.*

Kaniuki, mylnie *Kaninki*, wś, pow. włodawski, gm. Opole, par. Hołowno. W 1827 r. liczono tu 17 dm., 79 mk.; najnowszy spis miejscowości gub. siedlec. (Pam. Książka 1878 r.) nie zamieszcza tej wsi.

Kanius, *Kaniuś*, lesista grupa górska w obrębie gminy Perehińsko w pow. doliniańskim. W samym środku tej grupy wznosi się nagi szczyt, Kanius mały, do 1624 m. i opada na płn.-wschód do 1009 m. i niżej ku dolinie Łomnicy i Mołody (717 m.). Na płd.-zach. opada wyniosłość do 1370 m., lecz niebawem wznosi się znowu nagi szczyt skalisty, Kanius wełyki (wielki) do 1647 m., poczem pasmo górskie przybiera kierunek zach., obniża się do 1333 m. i łączy się z Płyścem a następnie z Grofą (ob.). Na płn.-zach. opada grupa ku dolinie Pietrosa. Płd.-wsch. część tej grupy zwie się Spłajem a leży nad Łomnicą i Pietrosem.

Kaniuski, las we wsch. stronie Byszowa, pow. sokalski.

Kanjow, niem. *Kaana*, wieś w zniemczonej części pruskich górnych Łużyc, w pow. rozbórskim. *A. J. P.*

Kanka, *Konka*, ob. *Czarnocin*, pow. łódzki.

Kankel (niem.), ob. *Kąkolewo*, wieś, powiat wschowski.

Kanki, ob. *Hutki*.

Kankolischken al. *Kaukolischken*, os., pow. nizinny, st. p. Kaukehmen.

Kankowo, *Kańkowo*, wś włościańska, pow. ostrowski, gm. Orło, par. Złotorya, należała do wsi czynszowych dawnej biskupczyzny, przywilejów jednak żadnych nie posiada. Czynsz był opłacany na zasadzie normy, danej przywilejem 1751 r. dla wsi Małkyni. We wsi znajdowało się wójtostwo; biskup płocki Szeptycki 1772 r. nadaje go szlachcie Andrzejowi Swiderskiemu i jego żonie Katarzynie z Kozłowskich: w 1786 r. dnia 6 stycznia nowym przywilejem tenże Swiderski i druga jego żona, Aniela z Pogonowskich, otrzymują toż samo wójtostwo ad dies vitae, co potwierdza kapituła płocka 3 maja 1787 r. W 1819 r. spotykamy we wsi 12 czynszowników, wysiewających 40 korcy jarzyny i tyleż oziminy, opłacających 360 złp. czynszu i 57 hyberny; 3 pańszczyznianych, odrabiających po 86 dni sprzęż. i 43 pieszych rocznie, opłacających po 4 złp. hyberny i wysiewających po 4 korcy jarz. i tyleż ozimny; nadto pańszczyzniani do dworu w Złotoryi obowiązani byli oddawać razem 4 kapł., 6 kur, 40 jaj. Nadto pańszczyzniani i czynszowni płacili 156 złp. 28 gr. do dworu. Oprócz tego we wsi było 6 chałupników, leśnik i szynk, oprócz wójtostwa; razem 20 dm., 95 mk., w tem 6 żydów. Na wójtostwie w 1819 r. było 7 gospodarzy, płacących po 1 złp. 1 gr. hyberny. W 1827 r. w całej wsi 27 dm., 184 mk. W 1850 urządzona kolonialnie

razem z wójtostwem; urządzono 31 osad kolonialnych (jedna 50 mr., dwie po 7 mr., inne po 39—40 mr.), na wspólny paśnik wyznaczono 96 mr.; 30 osad ogrodniczych po 3 mr., pod osady kowalską, karczmarską i szkołę po 1½ mr., pod kolej 14 mr. Czynsz roczny ustanowiono na 662 rs. 44 i pół kop. Dziś 59 dom., 402 mk., szkoła początkowa. *Lud. Krz.*

Kanna, wś na prawym brzegu Wisły, w pasie granicznym cłowym, w pow. dąbrowskim, na płd.-zachód od Bolesława, gdzie się znajduje parafia i urząd pocztowy. Wieś leży w równiach nadwiślańskich, 176 m. n. p. m., liczy 464 (z tych 61 na obszarze większej pos.) mieszk. rzym. kat. i ma kaplicę zbudowaną kosztem gminy, w której się nabożeństwo odprawia. Otoczona od północy i zachodu łożyskiem Wisły, graniczy na wschód z Bolesławem, na południe z Samocicami. Większa pos. Art. hr. Potockiego wynosi 207 m. roli, 33 m. łąk i ogr., 12 m. pastw. i 91 m. lasu; pos. mniejszej 272 m. roli, 23 m. łąk i ogr. i 168 m. pastw. Długosz (Lib. benef. II, 433) pisze, iż K. była dziedzictwem Jana Lipnickiego. *Mac.*

Kannapae (niem.), ob. *Inflanty*, tom III, 286.

Kannapinnen (niem.), dwie wsie, pow. gąbiński: a) *Gross-K.*, st. p. Niebudszen; b) *Klein-K.*, st. p. Gąbin.

Kannehlen (niem.), wieś, pow. darkiemski, st. p. Trempen.

Kanneneeken (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. i par. Zelburg.

Kannenhof (niem.), folw. dóbr Sutten w Kurlandyi, pow. talzeński, par. Zabeln.

Kanner-See (niem.), jez. w Kurlandyi, pow. tukumski, połączone strugą Schlock z jez. Walgun. Jez. K. w większej swej części do gub. ryskiej należy.

Kannewitz (niem.), ob. *Kanecy* (łuż.). U Zarańskiego Chanowice al. Skanowice (?).

Kannohnen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen.

Kannwiese (niem.), wś, pow. szczycieński, ob. *Kanwezy*.

Kanoten (niem.), dobra ryc. i folw., powiat gierdawski, st. p. Gierdawy.

Kanpina, zaśc. rząd. nad rz. Wilią, powiat trocki, 2 okr. adm., 21 w. od Trok, 2 dm., 29 mk. kat. (1866).

Kańska Wólka, wś, pow. chełmski, gm. i par. Pawłów, o 6 w. od Trawnik ku Rejowcowi. Graniczy od strony wschodniej z polami włościan kańskich, od południa z gruntami wsi Liszno i w części z lasami należącemi do dóbr Oleśniki, z zachodu z gruntami włościańskiemi wsi Ewopole, od północy z lasami dóbr Chojno i z łąkami włościan chojeńskich. K. W. ma os: 33, domów zaś mieszkalnych 44. Ludność dzieli się podług wyznań na prawosławną i rzymsko-katolicką. Ogółem ludności jest 482 dusz, z tych prawosł. 310 dusz, rzym. katol. 158, izr. 23 dusz. Folw. należący do dóbr Kanie ma przestrzeni: w gruntach ornych 528 mr. 73 pr., lasów 938 mr. 141 pr., łąk 174 mr. 1 pr. Ogółem posiadłość dworska na Wólce Kańskiej wynosi 2028 mr. 46 pr. Posiadłość włościańska ma przestrzeni gruntu ornego 500 mr. 286 pr., łąk 144 mr. i pastw. 90 mr. Gorzelnia przy folwarku, na której w czasie kampanii przerabia się 7000 korcy kartofli. Gospodarstwo na folwarku urządzono 10-polowe. Grunt na miejscach wynioślejszych gliniasty, pszenny, pod nim w ogromnej ilości wapień czyli, jak go tu nazywają; opoka na niższych popielica a nawet i piaszczysty. Od połud. strony, przez całą przestrzeń pól i lasów Wólki Kańskiej przechodzi kolej nadwiśl. Łąki są położone nad rzeką Wieprzem, tak folwarczne jak i włośc. Por. *Kanie-Wola*. Majdan Zalesie kańskie ma osad 7, dom. mieszk. 8, ludności 67 dusz, z których prawosł. 41 dusz, rzym. kat. 26 dusz; gruntu ornego, należącego do włościan 46 mr. 3 pr., łąk 19 mr. 260 pr., pastw. 20 mr. 251 pr., zarośli 10 mr. 17 pr., bagien 2 mr. 150 prętów. *P. W.*

Kant (niem.), ob. *Kąty*.

Kantalice, niem. *Blumen*, folw., pow. morąski, st. p. Libsztat.

Kantaliszki 1.), wieś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol, przy trakcie z Kowna do Maryampola, na prawym brzegu Szeszupy. Odl. 9 w. od Maryampola. W r. 1827 było tu 12 dm., 81 mk., obecnie 21 dm., 200 mk. 2.) **K.**, folw., pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo. Odl. 53 w. od Maryampola, 6 od Kowna, ma 1 dom, 2 mk., 96 mr. rozl.

Kantelina, wś, pow. lipowiecki, nad strugą płynącą do rz. Kupy w Kupczyńcach, o 4 w. od Kupczyniec, między Ilińcami a Daszowem (ob.), ma 1407 mieszk., w tem trzecia część szlachty polskiej, ale tylko 12 dusz katol.; cerkiew p. w. ś. Michała, drewniana, z r. 1780. Ziemi cerk. 41 dzies. Pokłady torfu. Własność Krasowskiego.

Kanteliszki, ob. *Kantaliszki*.

Kantemirówka, st. dr. żel. woronesko-rostowskiej w gub. woroneskiej, niedaleko st. p. Konstantynowskiej.

Kanten (niem.) 1.), dobra, pow. fyszhuski, st. p. Schugsten. 2.) **K.**, *Gross-* i *Klein-*, dobra ryc. i wś, pow. morąski, st. p. Jaeskendorf.

Kanterischken (niem.) albo *Chatoull-Brinkies*, wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Jugnaten.

Kantersztyn, ob. *Fijewo*.

Kanterwitz (niem.), ob. *Kęcierzowice*, pow. mielicki.

Kanth (niem.), miasto, pow. nowotarski na Szląsku, ob. *Kąty*.

Kantilla (niem.), pow. brodnicki, ob. *Kantyla.*

Kantken al. *Kontken* (niem.), ob. *Kątki.*

Kantor, os. leśna, pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyska. Wyrób produktów leśnych.

Kantorowa, rz., dopływ Sokoldy z prawej strony.

Kantorowice, wś, pow. krakowski, od Krakowa na płn.-wschód 7 kil. w linii powietrznej odległa, na zachód od gościńca wiodącego z Krakowa na Baran, komorę graniczną, a od granicy królestwa polskiego na południe 2 kil. Wieś graniczy z Prusami, Zastowem, Raciborowicami, Zesławicami, Krzesławicami i Grębałowem. Posiadłości większej nie ma. Obszar mniejszy liczy roli ornej 290, łąk i ogr. 32, pastw. 32 mr. austr. Lasu nie posiada. W r. 1869 mk. 142 (72 mężcz., 70 kob.); w 1880 r. było 184; chat 24 (1869). Należy do parafii łac. w Raciborowicach. Wieś ta istniała już w XIII w. R. 1244 Prandota, biskup krakowski, w przywileju swoim nadał klasztorowi mogilskiemu dziesięciny z wsi Zrachowa i Czyrzyn, potwierdzając oraz nadanie przez Iwona dziesięcin z kilku innych wsi; między niemi wymienione są Kantorowice. Wspomina ją także dyplom z 12 lipca r. 1373, nadany w Krakowie przez królową Elżbietę, mocą którego Kantorowice, Mikluszowice i Ruszcza, należące do Unisławy, wdowy po Jakóbie sędzi sandomierskim, przechodzą zpod prawa polskiego na prawo niemieckie. (Dr. Piekosiński, kod. dypl. małop. str. 378). W r. 1404 Jan Stechir, opat mogilski, nabył Kantorowice dla klasztoru mogilskiego. R. 1407 Władysław Jagiełło uwalnia je od wszelkich danin i powinności prócz sepu owsa. Swobody nadane Kantorowicom potwierdza Kazimierz Jagiellończyk r. 1463. Do dziś dnia wieś jest własnością klasztoru mogilskiego. *Br. G.*

Kantorówka, wieś w pow. sokólskim gub. grodz., o 7 w. od Sokółki.

Kantrschin (niem.), pow. wejherowski, ob. *Kętrzyno.*

Kantschwitz (niem.), r. 1373 *Kantschicz*, folw. dóbr Małej Oleśnicy, pow. oławski.

Kantucie, folw., pow. szawelski, par. kurtowiańska, 2 włóki rozl., dziedzictwo Józefa Baracewicza. *J. Godl.*

Kantuny, wś, pow. rossieński, par. szydłowska.

Kantusia, rz., ob. *Giejstuny* i *Słobódka.*

Kantweinen (niem.), wieś i os., pow. kłajpedzki, st. p. Aglonen.

Kantyla, niem. *Kantilla*, rycer dobra, pow. brodnicki, nad Drwęcą, w okolicy lesistej. Obszaru mr. 612, bud. 10, dm. 4, kat. 39. Parafia Pokrzydowo, szkoła Jajkowo, poczta Brodnica. *Kś. F.*

Kanult, rz., ob. *Gauja*, rz.

Kanuny, wś, pow. nowogradwołyński, gm. kijaniecka; włościan dusz 135, ziemi włośc. 641 dz. Należy do dóbr kijanieckich, niegdyś Lubomirskich—Zwahelskich, następnie Rakowskich, Siemiątkowskich, obecnie Pociejków.

Kanury, futor pryw., pow. dzisieński, o 42 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 9 mk. kat. (1866).

Kanus, pustkowie, pow. lubliniecki, należy do wsi Dralin (ob.).

Kanwezy, niem. *Kannwiese*, wś, pow. szczycieński, przy granicy pow. nidborskiego, na polsko-pruskich Mazurach, nowozałożona po r. 1763. St. p. Malza. *Kś. F.*

Kanzel (niem.). Tak nazywają się skały wystające przy drodze do doliny Zimnej Wody w Tatrach spiskich. Na tym skalistym wyniesieniu, do ambony podobnym, stąd też jego niemiecka nazwa pochodzi, zbudowało w 1875 r. węgierskie towarzystwo karpackie schronisko Róży (Rosahüttte). Czarujący ztąd widok rozpościera się na doliny Zimnej Wody, Łomnicę i Pośrednią Grań. Jedna ze skał leżących w grupie Gierlachu zowie się także Kanzel.

Kanzlern (niem.), leśnictwo, pow. goldyngeński w Kurlandyi, par. Frauenburg.

Kapa, ob. *Kapica.*

Kapa al. *Trudna*, niem. *Kuppe*, wieś, pow. złotowski, nad strugą Dobrzynką, przy granicy pow. człuchowskiego, 1 i pół mili od Frydlądu pruskiego. Obszaru liczy mr. 2655, bud. 130, dm. 58, kat 35, ew. 397. Parafia Buczek, szkoła w miejscu, poczta Peterswalde. K. należy do obszernych dóbr dybrznieńskich. Roku 1722 właściciel Grabowski. Nie jest pewną, czy przed reformacyą istniał tu kościół; luteranie jednak zbór swój mieli w XVII i XVIII wieku. R. 1722, o ile że w szlach. dobrach położony i bezprawny, został zbór ten zniesiony. Jak donosi dr. Schmitt „Gesch. des Kreises Flatow 274," urządzono tu potem kościół dla katolików, w którym nabożeństwo rzadko tylko się odprawiało. R. 1766 donosi wizytator, że w niedzielę i święto katolicki nauczyciel odczytywał z postyli katol. kazanie odnośne; on także śpiewał przy pogrzebach. Dzieci luterskie chrzcił prob. z Lendyczka, dokąd ten kościołek należał. Za pruskich czasów runął kościołek, i nie masz teraz o nim wiadomości. Na obszernych łąkach zaprowadzono tu sztuczną irygacyą. *Kś. F.*

Kapalica, niem. *Kapalitz*, młyn, pow. średzki, 3 dm., 37 mk., należy do miasta Pobiedzisk (Pudewitz).

Kapańka, ob. *Gończe.*

Kapanówka, os. w Sokołowie, w powiecie stryjskim.

Kapatschuetz (niem.), wś, pow. trzebnicki,

par. Prusice, nad strugą zwaną Karoschker Wasser, w górach Trzebnickich. *F. S.*

Kapcewicze, wś w pow. mozyrskim, na pr. brz. Ptyczy, o 45 w. od jej ujścia, o 2 w. od brzegu rzeki.

Kapcie, pojedyńcze domy w Żurawcach, w pow. Rawa ruska.

Kapciszki, wieś rząd., pow. trocki, 2 okr. adm., 36 w. od Trok, 8 dm., 115 mk. katol. (1866).

Kapczany, wieś, pow. augustowski, gm. i par. Hołynka. Odl. 48 w. od Augustowa. W 1827 r. było tu 16 dm. i 90 mk.; obecnie 24 dm., 243 mk.

Kapel, niem. *Kapellenhütte*, włośc. wieś, pow. kartuski, nad małem jeziorem, przy granicy pow. kościerskiego. Należała dawniej do star. skarszewskiego, pełniła szarwarki około utrzymania śluz młynów skarszewskich, r. 1843 pieniędzmi spłacone. Ostatni przywilej wystawiony przez star. Jana Działyńskiego 2 kwiet. 1703. Obszaru liczy mr. 1280, gbur. 10, zagr. 6, katol. 9, ew. 134, dm. 23; jezioro zajmuje mr. 49. Parafia Grabowa, szkoła Połęcin, poczta Szymbark. Odl. od Kartuz 2¼ mili.

Kapela, ob. *Kapellenberg* (niem.).

Kapelanka, folw. i przys. Zakrzówka, pow. wielicki, par. i st. p. Podgórze (o 2.3 kilom.). Folw. ma 33 mk., przys. 53. *Mav.*

Kapelka, *Kapelko*, folw. do Biedrzychowic, pow. prądnicki. Knie zowie go też *Wiedscheratz*, może więc *Wydzieradz*, *Wyderadz*(?).

Kapellenberg (niem.), niegdyś *Kappelsberg*, po polsku *Kapela* al. *Kaplowe góry*, góra pod Prądnikiem na Szląsku. Na niej od wieków była pustelnia, od r. 1750 kościół i klasztorek pod zawiadywaniem kapucynów prądnickich; dziś zakład penitencyjny dla duchowieństwa dyecezyi wrocławskiej. *F. S.*

Kapellenhütte (niem.), pow. kartuski, ob. *Kapel.*

Kapelna, wieś, pow. żytomirski, o 30 kil. od mka Czerniachowa odległa. *A. L. Br.*

Kapeluchy (al. *Pod Kapieluchiem*), grupa domów w Potyliczu, pow. Rawa ruska, na płd.-zachod. granicy obszaru wiejskiego. *Lu. Dz.*

Kapera al. *Borowina* (bobrowska), os. nad rz. Bobrówką, pow. łowicki, gm. Łyszkowice, par. Lipcie. Odległa od Łowicza 16 w. Był tu szpital urządzony dla księstwa łowickiego na 24 łóżek, lecz w 1869 r. został zamknięty. Przy szpitalu była apteka i doktór. W 1879 r. było tu 8 dm., 250 mk., 313 mr. ziemi włośc., w tem 56 mr. nieużytków i 211 mr. pastwisk.

Kapi, ob. *Kapuszani.*

Kapi-Nemcowce, węg. *Kapi-Nemethfalu*, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. ewan., 356 mk.

Kapi-Pal-Vagas, ob. *Pawlowce.*

Kapica, dawne nazwisko rodowe a zarazem nazwa kilku wsi i osad na Mazowszu. Dawniejsza jeszcze forma *Kapa* przechowała się w nazwie: *Kapie*, *Kapinin* (właśc. *Kapin*). *Br. Ch.*

Kapice 1.), folw. nad rz. Swidrem, pow. łukowski, gm. Prawda, par. Stoczek. Niezamieszczona w spisie miejscowości gub. siedleckiej (Pam. Kniżka z 1878 r.), stanowi majorat. 2.) **K.**, wś, pow. szczuczyński, gm. Ruda, parafia Białaszewo. Leży śród lasów i błot, w pobliżu połączenia się Jegrzni z Łykiem. W 1827 r. było tu 46 dm., 270 mieszk., obecnie 60 dm. i 2954 mr. obszaru. 3.) **K.-Stare**, nad rz. Sliną, i **K.-Lipniki**, wsie szlacheckie, pow. mazowiecki, gm. Piszczaty, par. Kobylin. W 1827 r. K. stare liczyły 14 dm. i 78 mk. a K. lipniki 18 dm., 103 mk. Wspominane w dokumentach z XVI w. (Gloger).

Kapie, pustkowie, pow. sieradzki, gm. i par. Klonowa, odl. od Sieradza w. 38 i pół; ob. *Leliwa.*

Kapininy, wś, pow. sejneński, gm. i parafia Metele. Odl. 66 w. od Sejn. Spis urzędowy nie podaje liczby domów i mieszkańców.

Kapino, wś, pow. dyneburski, 3 okr. polic., ma zarząd gminy liczącej dusz 9894. *Fr. Gl.*

Kapiszowa, węg. *Kapisso*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół filialny gr. katol., lasy, 191 mk. *H. M.*

Kapitanka al. *Kapitanówka*, wś, pow. bałcki, nad rz. Dereniuchą, dopływem Bohu, gm. Lipoweńkie, par. Hołowaniewskie. Ma cerkiew p. w. N. M. P. dla 1149 parafian; 88 dm., 971 mk., 2158 dzies. ziemi włośc., 57 dzies. cerkiewnej. Należała do klucza bohopolskiego Potockich, dziś Moskalewa. *Dr. M.*

Kapitanówka 1.), wś, pow. czehryński, na płd.-wsch. skraju lasu lebiedyńskiego, u źródeł strugi Rozlew, o 8 w. na wsch. od Żurawki, o 80 w. od Czehrynia, o 12 w. od Nowomirhorodu, ma fabr. cukru z r. 1846, cegielnię, 668 mk., cerkiew p. w. Wniebowzięcia, drewnianą, z r. 1785. Ziemi cerk. 36 dzies. Należy do klucza żurawskiego. 2.) **K.**, ob. *Kapitanka.*

Kapitanówka (al. *Wulka Kapitańska*), folw. w Hołosku małem, w pow. lwowskim.

Kapitańszczyzna, folwark i młyn w Pomorzanach, w pow. złoczowskim.

Kapitulisko, przys. Zielonek, pow. krakowski, o 8 kil. od Krakowa, w pogranicznym pasie celnym. *Mac.*

Kapitulny młyn, pow. łowicki, gm. Nieborów, par. Bednary. Odl. od Bednar w. 3. Młyn wodny nad rz. Bzurą, przy samem zgięciu rzeki, zwanem Kąty Szwedzkie. Należał do kapituły łowickiej, dziś do dóbr nieborowskich. W 1879 r. mk. katol. 8. *R. Ocz.*

Kapituls (niem.), os. do Melkarni, powiat świecki, bud. 5, dm. 4, katol. 7, ew. 43. Par. Komorsk, szkoła Pastwisko, poczta Nowe.

Kapitulszczyzna 1.), wś włośc., pow. wi-

leński, 5 okr. adm., o 14 w. od Wilna, 4 dm., 38 mk., z tego 2 prawosł., 36 kat. (1866). 2.) **K.**, wś włośc., pow. borysowski, o 70 w. od Borysowa, o 14 w. od Dokszyc, 900 mr. rozl.

Kapituła, os. nas rz. Wartą, pow. wieluński, gm. i par. Działoszyn, odl. od Wielunia w. 28, dm. 11, mk. 65.

Kapitułka, os. młyn., pow. włocławski, gm. Łęg, par. Włocławek.

Kapitz (niem.), wieś, pow. trzebnicki, par. Lossen i Schawoine, leży w górach Trzebnickich.

Kapivar, ob. *Kapuszani.*

Kapkeim (niem.) 1.), dobra, pow. welawski, st. p. Lindenau; przy dr. żel. królewiecko-gąbińskiej. 2.) **K.**, *Ober-* i *Unter-*, wś, pow. liebarski, st. p. Spiegelberg.

Kapla (to samo co Kropla, od słowa Kapać), dawne przezwisko, stało się źródłosłowem nazwy Kaplin i rodowego nazwiska Kapliński. Ztąd prawdopodobnie poszła nazwa miejscowa Kaplica, nie koniecznie zaś od kaplicy istniejącej obecnie lub dawniej w danem miejscu. *Br. Ch.*

Kaplanischken (niem.), dobra, pow. nizinny, st. p. Kaukehmen.

Kaplenosy, ob. *Kaplanosy.*

Kaplica 1.) os. leśna, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Ostrowiec; odl. 30 w. od Opatowa. Ma 1 dom, 18 mk., 15 mr. obszaru. Należy do dóbr barona Frenkla. 2.) **K.**, os. włośc. i os. leśna, pow. iłżecki, gm. Błaziny, par. Kunów. Osada włośc., odl. 14 w. od Iłży, liczy 1 dom, 5 mk. i 3 mr. obszaru. Osada leśna należy do zakładów starachowieckich i ma 1 dom, 6 mk. i 30 mr. obszaru, odl. 12 w. od Iłży. Nie zamieszczona w Skorowidzu Zinberga. Por. *Iłża*, str. 274. 3.) **K.**, ob. *Ceranów.*

Kaplica, wieś, pow. grodzieński, na płn.-wschód od Grodna, przy dr. żel. warszawsko-petersb.

Kaplica, zaścianek w gubernii i powiecie mińskim, w okolicy pomiędzy Krasnem-Siołem i Starem-Siołem, opodal gościńca mińsko-rakowskiego z prawej strony, ma osad 5. Miejscowość lesista, grunta dobre. *Al. Jel.*

Kaplice al. *Kaplica* 1.) folw., pow. kowieński, par. Siesiki, okr. polic. i st. drogi żel. Janów, o 3 mile od Janowa, 10 włók gruntu, w glebie słabej, własność Domejków. 2.) **K.** albo *Ponatery*, wś, tamże, gm. Janów, 13 osad włośc. Jest tu kościół filialny pod wezwaniem Matki Boskiej, 1441 r. fundowany, 1797 odnowiony. R. 1859 dm. 6, mk. 60. *J. D.*

Kaplichowa, ob. *Dupa.*

Kaplicze, ob. *Ipa*, rz.

Kapliczna, karczma rząd. nad rz. Wilią, pow. wileński, 6 okr. adm., o 7 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Kapliczniki, wś włośc., pow. wileński, 1 okr. adm., o 14 w. od Wilna, 7 dm., 64 mk. kat. (1866).

Kapliczyszcze, niewielki folw. w powiecie słuckim, o wiorst 5 na płn.-zachód od miasteczka Kopyla, w okr. policyjnym kopylskim położony; opodal wieś Dusajewszczyzna i folw. Rymie. Grunta dobre. *Al. Jel.*

Kaplin 1.) pow. grójecki, gm. Rykały, par. Mogielnica. Ob. *Jastrzębia.* 2.) **K.** lub. *Anielinek*, kol. dworska, pow. nowomiński, gm. Jakubów. Nabyta od folw. Mistów (ob.), zostaje w posiadaniu 6 właścicieli, ma 5 osad, 349 mr. gruntu. Tu należą nadto wsie włośc. Anielinek I osad 5, gruntu mr. 125, i Anielinek II osad 7, gruntu mr. 128. *A. Św.*

Kaplin, niem. *Kapline*, wś i gm., pow. międzychodzki, 4 miejsc.: a) K. wś; młyny: b) Piła; c) Kuskesmühle; d) Mokrzec (Steinhübel) leśnictwo; 24 dm., 217 mk., 207 ew., 10 kat., 25 analf. Poczta i telegr. w Międzychodzie (Birnbaum) o 6 kil., st. kol. żel. Drezdenko (Driesen) o 25 kil. *M. St.*

Kaplińce, wieś, pow. brzeżański, nad rzeką Strypą, na której jest tamże staw, 300 m. aust. mający powierzchni, miała 1869 r. 256 mk., 126 męż., 130 kob., 249 gr. kat., 7 izrael. R. 1880 mk. 334 t. j. 308 w gminie a 26 na obsz. dwor. Par. gr.-kat, w miejscu, do której należy wioska Złoczówka 477 dusz. Przestrzeni ma 588 m. a. roli, 31 łąk, 26 ogr., 160 pastw., 11 dróg i 300 mr. stawu. Dawna osada, w czasie wojen z tatarami, gdy Jan Sobieski potrzebował prędko przeprawić się z wojskiem przez groblę w Kaplińcach, na której mosty były pozrywane a pod ręką nie było materyału do postawienia mostów, włościanie kaplinieccy w jednej chwili rozebrali swe chaty i z drzewa stąd otrzymanego postawili mosty, za co od wszelkich robót uwolnieni zostali, i aż do 1848 r. tylko czynsze opłacali. Własność spadkobierców ś. p. Ignacego hr. Komorowskiego. Niegdyś własność Radziwiłłów, potem hr. Łączyńskich, potem od 1830 Błońskich. Ob. „Najświetniejsza epoka Kapliniec", powieść z dziejów ojczystych p. E. Brockiego w „Haliczanie", Lwów 1830, t. I, str. 123; „Kaplińce; ein historischer Gemälde v. Brocki", Mnemosyne, 1824 Nr. 33, 34 i 35; „Lisiewicz, wójt Kapliniec" w Przyjacielu domowym z r. 1855, Nr. 1, 2 i 3. *B. R.*

Kaplisze (po rusku *Kapłysze*, al. *Kapłyci*), grupa domów w Sieniawce, w pow. cieszanowskim, w płd.-zach. stronie obszaru wiejskiego.

Kaplityny, niem. *Kaplitainen* al. *Capliteinen*, w dokum. *Caipletyn*, *Caipletein*, wieś, pow. olsztyński, 1 milę od m. Wartemborka, nad strugą zwaną dawniej Sortex, obecnie Kirmes, i jeziorem Wumeling, na polskiej Warmii. Oddawna własność biskupów warmińskich. Za pogańskich prusaków osady tu właściwej nie by-

ło, tylko pole zwane „Campus Kautyn". Roku 1364 biskup Jan wygotował 1-szy przywilej na 4 włóki prawem pruskiem prusakom braciom Gedete i Erwike. Zato służyli konno w wojnie, pomagali stawiać i naprawiać grody, oprócz innych ciężarów, ryby łowili ku własnej tylko potrzebie małemi narzędziami w jez. Wumeling; nawiązka wynosiła 30 m. Od wypraw dalszych (ad reisas) do 14 lat wolni byli, ale w kraju kiedy rozkażą czynić będą. Podobny zupełnie przywilej otrzymali tegoż roku na 4 włóki Quemüsye, Willun i Piotr, prusacy, na 4 wł. R. 1409 biskup Henryk IV odnowił przywilej na 4 włóki Mikołajowi (Mycke?) Wissicke. R. 1483 bisk. Mikołaj nadał osadnikom prawo chełmińskie w miejsce dotychczasowego pruskiego; włók było wtedy 28. Karczma zachodzi r. 1609. R. 1656 było wł. 28, gbur. 5, sołt. 1, karcz. 1; owsa dawali ł. 28 (?), kur 30, czynszu fl. 148; 6 wł. wolnych trzymał Landshaupt, masztalerz biskupi. Po rozbiorze Polski rząd pruski zabrał tę wieś i wydał na własność prywatną. *Ks. F.*

Kaplowe góry, ob. *Kapellenberg* (niem.).

Kapłon, wś i folw., pow. mazowiecki, gm. Klukowo, par. Kuczyn. W 1827 r. było tu 15 dm., 105 mk.

Kapłańce, wieś w pow. ihumeńskim, blisko ujścia Klewy do Berezyny.

Kapłanowce, wieś, pow. augustowski, gm. Balla wielka, par. Teolin; odl. 61 w. od Augustowa, 12 od Grodna, 7 od Niemna. W 1827 r. było tu 12 dm. i 73 mk.; obecnie 16 dm., 102 mk., 294 mr. ziemi folw., 250 mr. włośc.

Kapłanowszczyzna (Smulki), zaśc. nad rz. Wołtą, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 45 w. od Dzisny, 9 dm., 65 mk. praw. (1866).

Kapłonica, *Kaponica*, niem. *Hahneberge*, wysunięte od pasma gór łużyckich wzgórze, w odległości 1 i pół mili na północ od Budyszyna. *A. J. P.*

Kapłonosy al. *Kaplenosy*, wś i folw., pow. włodawski, gm. Wyryki, par. Włodawa. W 1827 r. było tu 90 dm. i 493 mk.; obecnie 100 dm., 735 mk., 4348 mr. obszaru; posiada szkołę początkową.

Kapłycia, sianożęć, 100 mr. rozl., w lasach dóbr Horodnica, pow. zwiahelski.

Kapłysze, przys. Sieniawki.

Kapocz-kalnis, góra w pow. kowieńskim, na płn. od filialnego kościoła leszczowskiego. Tu wyrębywano z łomów kamień wapienny do cembrowania Dubissy. *M. D. S.*

Kapołko, ob. *Kapelka.*

Kaponica, niem. *Hahnenberg*, ob. *Kapłonica.*

Kaporn'sche Haide (niem.), *Las Kaporowski*, puszcza leśna nad Fryszhafem; w jej obrębie leżą wsie: Kallen, Wischehnen, Ponarien, Kondehnen, Serappen, Metgethen,

Kaposta, *Kaposztafalva*, niem. *Kapsdorf*, ob. *Hrabuszyce.*

Kapotschen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Lengwethen.

Kappe (niem.), pow. wałecki, ob. *Kłoda*; pow. złotowski, ob. *Kapa.*

Kappel, st. dr. żel. baltyckiej w gub. estlandzkiej.

Kappeln (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. i par. Grobin.

Kappelsberg (niem.), ob. *Kapellenberg* (niem.).

Kappenburg (niem.), góra, ob. *Graefenberg.*

Kapronicza (węg.), ob. *Pokrzywnica.*

Kapronie, wś, pow. biłgorajski, gm. Kocudza, par. Janów.

Kapsdorf (niem.), węg. *Kaposztafalva*, ob. *Hrabuszyce.* St. dr. żel. koszycko-bogumińskiej, o 97 kilom. od Koszyc.

Kapsdorf (niem.) 1.), r. 1374 *Kapusdorf*, wś, pow. świdnicki, par. Sachwitz. 2.) **K.**, in. *Kopska wieś*, r. 1362 *Kapunsdorf*, 1369 *Kapusdorf*, wieś, pow. trzebnicki, ma od r. 1199 kościół katol. paraf.

Kapsehden (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. i par. Grobin.

Kapsitten (niem.), dobra, pow. frylądzki, st. p. Domnau.

Kapsodzie, ob. *Kopsodzie.*

Kapstücken (niem.), dobra ryc., pow. labiewski, st. p. Goldbach.

Kapstanpol, folw., pow. święciański, 4 okr. adm., o 80 w. od Święcian, 1 dom, 3 mk. kat. (1866).

Kapsze, zaśc. szlach. nad jez. Kapsze, pow. trocki, 1 okr. adm., 14 w. od Trok, 1 dom, 14 mk. kat. (1866).

Kapszyszki, wieś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Syntowty; odl. 13 w. od Władysławowa, ma 3 dm., 22 mk.

Kaptalan-szepesi, ob. *Spiska Kapituła.*

Kaptanischken (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Szyrwinty.

Kaptarka, góra lesista w Karpatach lesistych, w obr. Hryniowy, w pow. kossowskim, wznosząca się w dziale wodnym między Czeremoszem Białym a Hramitnym potokiem, dopływem Probiny. Wzniesienie 1177 m. (szt. gen.). Leży pod 47°58'1.1" płn. szer. geogr. a pod 42°33"45' wsch. dług. geogr. (Ferro).

Kaptur, wś, pow. radomski, gm. i par. Radom; odl. 2 w. od Radomia. W 1827 r. było tu 19 dm., 115 mk.; obecnie 26 dm., 135 mk., 183 mr. ziemi dworsk. i 144 mr. włośc., cegielnia. Niegdyś wraz z Janiszowem własność pijarów radomskich. Las janiszowski ulubione miejsce wycieczek radomian.

Kapturów bliziński 1.) os. leśna, powiat konecki, gm. Blizin, par. Odrowąż. Należy do

dóbr Blizin. 2.) **K.-mroczkowski**, os. tamże, należy do wsi Mroczków. Por. *Kamienna*, rz. 3.) **K.**, pow. stopnicki, gm. Pęczelice, parafia Szczaworyż.

Kaptury, pow. makowski, gm. Sielc, par. Szelków.

Kaptury, przys. Zastinocza.

Kapukimpolui, wś, pow. suczawski na Bukowinie, o 8 kil. od Gurahumory, ma 1106 mk. i parafialną cerkiew grecką nieunicką.

Kapukodrului (z Baltinosą), wś, pow. suczawski na Bukowinie, o 6 kil. od Gurahumory, ma 2301 mk. i paraf. cerkiew grecką nieunicką. *F. S.*

Kapuściaki, wś, pow. siedlecki, gm. Skupie, par. Mokobody. W 1827 r. było tu 12 dm., 95 mk.; obecnie 15 dm., 106 mk. i 323 mr. obszaru.

Kapuściana, wś rządowa nad rz. Baksą, pow. bałcki, gm. Baksza, par. Krzywe Jezioro. Ma 144 dm., do 700 mk., cerkiew pod wezw. św. Mikołaja 1902 dzies. ziemi włościańskiej, 57 dz. cerkiewnej. *Dr. M.*

Kapuściana albo *Kapuścina Słoboda*, największa wieś w powiecie bobrujskim, w gminie kaczeryckiej, przy drogach wiodących z Hłybowicz do Kaczerycz i ze Skryplicy do Myszkowicz; ma osad 113, grunta piaszczyste, miejscowość poleska. *Al. Jel.*

Kapuściany 1.), według Marczyńskiego *Kapustiany*, wś, pow. bracławski, przy trakcie pocztowym z Bracławia do Olhopola, gm. Sawińce, o 14 w. od Wierzchówki, mk. 1100, w tej liczbie 41 jednodworców; par. kat. do Obodówki, prawosławna ma cerkiew miejscową pod wezw. św. Dymitra, do której należy 97 dz. ziemi, domów 220, ziemi włośc. 1300 dz., dworskiej 957 dz. Jest tu fabryka cukru od r. 1858. Należała do Potockich, dziś Szczeniowskich. 2.) **K.**, wś, pow. uszycki, 958 mk., w tej liczbie 25 jednodworców, ziemi włościan 959 dz., dm. 134. Jest tu urząd gminny, do którego należą wsie: Kapuściany, Głęboczek, Janówka, Cykowce, Hlibów, Dzurzówka, Aleksandrów z Hutą. Razem 3668 włościan i 6058 dz. ziemi włościan. Cerkiew prawosławna na miejscu liczy 1320 wiernych i 60 dz. ziemi. Majętność dawniej Mniszchów, Jabłonowskich, Stadnickich, dziś Burdyka. *Dr. M.*

Kapuścicze 1.), wś włośc., pow. wilejski, o 46 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 7 dm., 76 mk. różnych wyznań. 2.) **K.**, zaśc. pryw., pow. wilejski, o 42 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 9 mk. kat. (1866).

Kapuścin 1.) zaśc. pryw., pow. wilejski, o 46 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicze, 1 dom, 7 mk. Własność Kozłowskich (1866). 2.) **K.**, wieś, pow. oszmiański, 4 okr. adm., 68 w. od Oszmiany, 22 domy, 317 mk., z tego 300 prawosł., 17 kat. (1866).

Kapuścin, ob. *Kapustyna* i *Kapuścinie*.

Kapuścina, wieś włośc., pow. wilejski, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicz.

Kapuścina Słoboda, ob. *Kapuściana Słoboda*.

Kapuścińce 1.) wś, pow. borszczowski, par. gr. kat. Ułaszkowce, o 4.5 kil. od Ułaszkowiec, ma 681 mk. w gminie, 90 na obszarze dworskim. Niegdyś własność Lanckorońskich. 2.) **K.**, wieś, pow. zbaraski, par. rz. kat. Zbaraż a gr. kat. Krasnosielce, o 8.3 kil. od Zbaraża, ma 289 mk. w gminie, 72 na obszarze dworskim. *F. S.*

Kapuścińce, wś wymieniona w XVIII w. jako należąca do dóbr borszczajowskich na Ukrainie.

Kapuścinie al. *Kapuścin*, osada, pow. maryampolski, gm. Jaworowo, par. Igłówka; odl. 18 w. od Maryampola, ma 1 dom, 8 mk.

Kapuścińskie, sioło kozacze pow. hadziackiego, 4396 mk.

Kapuścisko 1.) małe, niem. *Karlsdorf*, wieś i folw., pow. bydgoski; folw. ma 1068 mr. rozl., 5 dm., 41 mk., 38 ew., 3 kat., 11 analf. Poczta i st. kol. żel. w Bydgoszczy (Bromberg) o 7 kil. 2.) **K.-wielkie**, r. 1879 przezwane *Schoenhagen*, wś i folw. nad Brdą, pow. bydgoski, 2 miejsc.: a) K.-w., wś; b) K.-w., folw.; 19 dm., 175 mk., 152 ew., 23 kat., 63 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Bydgoszczy o 6 kil. *M. St.*

Kapuściszki 1.) zaśc. nad jez. Kiemejta, pow. wileński, 3 okr. adm., o 43 w. od Wilna, 1 dom, 8 mk. kat. 2.) **K.**, zaśc., pow. wileński, 3 okr. adm., o 43 w. od Wilna, 3 dm., 7 mk. kat. (1866).

Kapusdorf, *Kapunsdorph* (dokum.), ob. *Kapsdorf*.

Kapuśniak, struga pod wsią Góra, powiat kaliski, gm. Staw.

Kapuśniki 1.) wieś, pow. rypiński, gmina Gujsk, par. Ligowo, odl. o 29 w. od Rypina, ma 16 dm., 135 mk., 249 mr. gruntu, 2 nieuż. Na gruntach tej wsi jest kolonia Edwardowo i folw. Pokrzywnica, należący do dóbr Sudragi. 2.) **K.-grzybowo**, pow. mławski, ob. *Grzybowo*.

Kapusten (niem.), al. *Klauspuszen*, wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kretynga niemiecka.

Kapustiany, ob. *Kapuściany*.

Kapustowa, ob. *Jabłonka*.

Kapustycze, wś, pow. brzesko-litewski, ma kaplicę katol. parafii Kamieniec Litewski.

Kapustyn, wieś, pow. zasławski, par. Butowce. Dawniej należała do ordynacyi ostrogskiej, a później przeszła do kasztelana Przyłuskiego i jego sukcesorów, od których nabył Edward Strutyński; ten sprzedał Karolowi

Lasocie; dziś w posiadaniu Kazimierza Lasoty i Klementyny z Lasotów Tomaszewskiej. Obszar dworskiej ziemi mr. 1000 dobrego czarnoziemu. *M. W.*

Kapustyna, *Kapuścin*, wś, pow. zwinogródzki, o 8 w. od wsi Stupiczna, nad strugą do Szpołki wpadającą. Ma 1153 mk. a z odległą o 4 w. Kisielówką 1435. R. 1741 było w K. 80 dm. Wtedy było to mko, zwało się Kapuściną doliną i należało do klucza śmilańskiego. Od ks. Potemkina przeszedł K. do gen. Wysockiego i wnuków jego Łopuchinów; r. 1857 własność Isakowa. We wsi trzy starożytne wały, wys. 3, dług. 120—150 saż. Cerkiew mur. pod wezw. św. Mikołaja z r. 1853, ma 63 dzies. ziemi. Dawniej były dwie cerkwie pod wezw. Wniebowzięcia N. M. P. i św. Michała (ostatnia 1666 r. zbud.). Teraz pod wezw. Wniebow. jest filial. cerkiewka w Kisielówce, drewniana, erekcyi niewiadomej.

Kapustyńce, *Kapuścińce*, ob. *Borszczahówka.*

Kapustynie, wś, pow. nowoaleksandrowski, gm. bachmacka.

Kapuszani, węg. *Kapi*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół par. kat., żyzna gleba, piękne łąki, pastwiska, lasy; w pobliżu na stromej górze ruiny zamku Kapi czyli *Kapivar*, spalonego ze szczętem 1711 r. podczas rozruchow Rakoczego; 888 mk. *H. M.*

Kaputy, wś, pow. warszawski, gm. Ożarów, par. Borzęcin. W 1827 r. było tu 10 dm., 76 mk. Jest to posiadłość szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie.

Karabaczyn, niegdyś *Pukowo*, wś, powiat radomyski, na lewym brzegu Zdwiża, o 4 wiorsty powyżej Brusiłowa. Ma kilku właścicieli (największa część spadkobierców Glinków), 1119 mk. prawosł., 27 katol., cerkiew z r. 1784; w 1746 już istniała. R. 1750 K. należał do Czackiego i Charzewskiego. Roku 1820 Czackiemu za długi sprzedany. O pół w. od K. w uroczysku zw. dolinką jest w kapliczce źródło, któremu lud okoliczny zdrowiodajną siłę przyznaje. Por. *Brusiłów.*

Karabczyjów, wś, pow. skwyrski, nad rz. Rastawicą, o 3 w. poniżej Jahniatyna. Ma 1350 mk., r. 1741 miał 105 dm. W pobliżu wał i kurhany, cerkiew w 1722 już istniała, 1832 wymurowana.

Karabczyjów Wielki, wś nad Smotryczem, pow. kamieniecki, o 40 w. od m. Kupina, gdzie jest urząd policyjny; gmina we wsi Kujawy, par. katol. i st. p. Tynna. Ma 1344 mk., w tem 73 jednodworców, 187 dm., 1029 dzies. ziemi włośc.; dworskiej wraz z Łysohorką i Lewadą 3625 dzies. (folw. Szubin). Cerkiew Wniebowzięcia N. M. P. ma 1856 parafian i 69 dzies. ziemi. Są tu młyny duże, cukrownia z rafineryą w sąsiedniej Lewadzie (ob.), gorzelnia, a według Marczyńskiego mają być rudy żelazne. Należy do hr. Józefy z Moszyńskich Szembekowej. *Dr. M.*

Karabczyjowiecka Lewada, ob. *Lewada.*

Karabczyjówka al. *Karabczyjów Mały*, wś, pow. kamieniecki, okr. polic. Kupin, gm. Kujawy, par. katol. i st. poczt. Tynna, o 42 w. od Kamieńca, o 16 od Jarmoliniec. Ma 120 dm., 564 mk., w tem 40 jednodworców. Ziemi włościan 415 dzies., dworskiej 975 w dwóch folwarkach, duży młyn krupczatny (we wsi Piasecznej), gospodarstwo płodozmienne, wzorowo prowadzone, piękna hodowla koni. Cerkiew pod wezw. św. Anny ma z wsią Kujawami 1219 parafian i 87 dzies. ziemi. Własność dawniej Telefusów, dziś Zygmunta Starorypińskiego. *Dr. M.*

Karabelówka, wś nad rz. Kibliczem, pow. hajsyński, gm. Kiblicz, par. Granów, ma rozległy staw, 82 dm., 516 mk., 525 dzies. ziemi włośc., 725 dzies. dworskiej, cerkiew pod wezwaniem N. M. P., do której 44 dz. należy. Niegdyś własność Wołodkowicza, dziś Kopczyńskich. *Dr. M.*

Karabiłówka, wieś w powiecie nowogródzkim, gminie wsielubskiej, nad rzeką Kramuszewką z lewej strony położona, ma osad 3.

Karablino, st. p. i st. dr. żel. riazańsko-kozłowskiej, gub. riazańska, pow. riażski.

Karacewo, jez., pow. wieliski, 1.8 w. kw. rozl. *Fr. Gl.*

Karaciszki, wieś i folw. nad jez. Karaciszki, pow. trocki, 1 okr. adm., 11 w. od Trok, 5 dm., 66 mk. kat. (1866).

Karack, dwie wioski nieopodal siebie i folwark, w powiecie słuckim, w pobliżu rzeki Suszanki, o mil dwie na południe od miasteczka Klecka, w okręgu policyjnym kleckim położone. Wielki Karack ma osad 17, mały Karack osad 16. Folwark ma obszaru włók 20, od roku 1840 własność Moszczyńskich. Tu żyła po śmierci męża i umarła znakomita obywatelka i gospodyni, opisana przez Ewę Feliń ską w Pamiętnikach (ob. tom II, 289—290; tom III, str. 195) Ewa Weindorfowa. *A. Jel.*

Karacson-Mezö, ob. *Kraczynowce*, *Karaczynowce.*

Karaczenów, *Karacynów*, ob. *Karaczynów.*

Karaczew, miasto powiatowe gubernii orłowskiej, leży o 12 i pół mil na półn.-wschód od miasta gubernialnego Orła, na obu brzegach rzeki Snieżaty, wpadającej do Desny. W kronikach ruskich po raz pierwszy wspomina się o Karaczewie pod rokiem 1146; głośnym był szczególnie w epoce Samozwańców; jeden z tychże, Andrzej Nagoj, który się nazwał carewiczem Dymitrem, był z Karaczewa. W r. 1779 miasto to, należące przedtem do prowincyi siewskiej, zaliczone było jako powiatowe do nowoutworzonej wtenczas gubernii orłowskiej. Obecnie Karaczew ma przeszło 6,000

mk. płci obojga, 9 cerkwi, 4 zakłady fabryczne i st. dr. żel. witebsko-orłowskiej. Jednem z głównych zatrudnień mieszkańców jest wyrabianie powrozów i lin. Karaczewski powiat zajmuje powierzchni 514 mil kw.; z tych ziemi uprawnej 118,550 dzies., łąk około 17,000, lasów 142,000 i piasków 12,000 dzies. Liczba mieszkańców wynosi około 90,000 głów płci obojga. Miejscowość powiatu jest równa; grunt przeważnie gliniasty i piaszczysty, szczególnie ku stronie Briańska, lecz w wielu miejscach znajduje się też czarna ziemia. Między Briańskiem a Karaczewem leżą głębokie, ciągłe piaski. Rolnictwo stanowi najważniejszą gałąź przemysłu mieszkańców; trudnią się oni prócz tego wyrabianiem przedmiotów różnych z żelaza, które sprzedają w miejscach okolicznych, a także w Orle i Kałudze.

Karaczewszczyzna, wieś rząd. nad rzeką Zdrą, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 39 w. od Oszmiany, 4 domy, 26 mk. prawosł. (1866).

Karaczewszczyzna, wieś w północnej stronie powiatu słuckiego, w gminie hreskiej, przy drodze wiodącej z Hreska do Budy; ma cerkiew, osad około 40, grunta lekkie, miejscowość poleska. *Al. Jel.*

Karaczkowce, wieś rządowa nad rz. Smotryczem, pow. kamieniecki, gm. Cykowa, ma 300 mk., w tej liczbie 98 jednodworców, 732 dzies. ziemi włośc. K. należały do starostwa kamienieckiego. W czasie lustracyi kaszt. Humięckiego w r. 1616 trzymał je Aleksander Kalinowski starosta kamien.; prowentu dawały 44 zł., kwarty 8 zł. Za Sasów tworzyły z Cykową osobne starostwo, dające dochodu 7426 złp. W r. 1808 nadane na 12 lat urzędnikowi Aneńskiemu bez opłaty kwarty. Wś ta była niegdyś otoczona wałami i ma ślady dawnego zamku. Według miejscowych podań mają tu być podziemne lochy, ciągnące się do Nihina. Jest tu cerkiew św. Trójcy, licząca 584 parafian i 37 dzies. ziemi. Podług lustracyi z r. 1765 składało się stwo z mka Karaczkowce nad Smotryczem i ze wsi Cekowy z przyległościami. W roku 1771 było w posiadaniu Piotra Małachowskiego, starosty oświecimskiego, który z niego opłacał kwarty złp. 1,500 gr. 2. W r. 1789 dzierżył toż starostwo Antoni Lipiński, wojski latyczowski, komornik graniczny podolski.

Karaczowa, dawna nazwa Szarogrodu, czasowo na „Karczmarzów" zmieniona.

Karaczówka, st. dr. żel. charkowsko-azowskiej w gub. charkowskiej.

Karaczowo, uroczysko leśne i łąkowe w powiecie ihumeńskim, nad jeziorem Mucha czyli Sierhiejewickiem; ma obszaru włók 8. Należy do dominium Zamość, dziedzictwa Jelskich. Środkiem przepływa niewielka rzeka Terebelka, w kierunku jeziora. Na zejściu zimy ryby często tłoczą się całą masą z jeziora w rzekę, na tak zwaną „przyduchę", i wtedy tysiącami pudów je łowią. Atoli w obecnym czasie dziedzic stosunkowo bardzo niewielką miewa z tego korzyść; na hasło bowiem „przyduchy" zbierają się tłumy włościan z okolic na kilka mil w promieniu, przebojem łowią ryby i wywożą wozami. Ponieważ zwykle tłoczenie się ryb nastaje w nocy a tłumy są niezliczone, nie było więc dotychczas środka zapobieżenia grabieży. Fakt ten dobrze charakteryzuje miejscowe ekonomiczno-społeczne stosunki i siłę prawa własności. *Al. Jel.*

Karaczunka, błotnista rzeczka na płd. od mka Smołwy, wpada do jez. Arklinia.

Karaczunka, ob. *Gałki.*

Karaczuny, zaśc. szlach., pow. wileński, 6 okr. adm., o 16 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. (1866).

Karaczuny, wieś, pow. miński, nad rzeką Dziahilną, w gminie kojdanowskiej, o milę w stronie zachodniej od miasteczka Kojdanowa, w miejscowości dogodnej i pięknej. *Al. Jel.*

Karaczyjowce, wś, pow. uszycki, nad rz. Kalusem, gm. Pilipkowce, par. Wońkowce, ma 704 mk., w tem 20 jednodworców, 620 dz. ziemi włośc., 1525 dzies. dworskiej. Grunta równe, gleba czarna, kamień wapienny. Była tu kaplica rz. kat. Cerkiew św. Michała ma 920 parafian i 36 dzies. ziemi. Własność dawniej Darowskich, dziś spadkobierców Bóguszа. Do K. należy Karaczyjowiecki Majdan.

Karaczyńce 1.) dębskie, wieś, pow. latyczowski, par. Derażnia. Należały do Antoniego Monkiewicza, b. sędziego gran. powiatu uszyckiego. 2.) **K.**-pilipowskie, wś, pow. latyczowski, własność St. Sagatowskiego, 496 dzies. ziemi.

Karaczynów (al. *Karaszynów, Karaczenów,* po rusku *Karaczyniw*) z Schoenthalem, Sołukami i Podrzęsną, wieś w pow. gródeckim, 18 kil. na płn.-wschód od Gródka, 10 kil. na płd.-wschód od sądu pow. w Janowie a 6 kil. na płn.-wschód od stacyi poczt. i kol. w Mszanie. Na płn. leży Domażyr, na zachód i płd. Wroców, na wschód Rzęsna ruska, na płd.-wschód Kozice (obie ostatnie w pow. lwowskim). Przez wieś płynie pot. Domażyr. Wchodzi on tu ze wsi tej nazwy, płynie zrazu na płd.-wschód, dzieli się na dwa ramiona, tworzy staw zasilony Zimną Wodą, płynącą od płd.-wsch. z Rzęsny ruskiej, a wypłynąwszy ze stawu, skręca na płd.-zachód i wchodzi do Wrocowa. W dolinie Domażyru, w płd.-zach. stronie obszaru leżą zabudowania wiejskie na prawym brzegu potoku; na wschód od nich, na lewym brzegu potoku, leży przysiołek Schoenthal, niemiecka kolonia; na wschód od niego, na płn. od stawu, przysiołek Sołuki (289 m.) a jeszcze dalej na wschód zajmuje resztę wsch. obszaru na lew.

brzegu Domażyru przys. Podrzęsna. W tej części obszaru wznosi się punkt jeden do 314 m., w części północno-zachodniej do 328 m. Przez północno-wschodnią część obszaru przechodzi gościniec lwowsko-janowski. Własność większa (hr. Gołuchowskich) ma roli ornej 28, łąk i ogrodów 109, pastw. 10, lasu 5 mr.; własn. mniej. roli ornej 988, łąk i ogr. 314, pastw. 108, lasu 2 mr. Według spisu z r. 1880 było w Karaczynowie, Sołukach i Podrzęsnej 644 mk. w gminie, 41 na obsz. dwor. a w Schoenthalu 170 mk. Mieszkańcy Schoenthalu są protestantami, zresztą ludność przeważnie obrz. gr. kat. Par. rzym. kat. w Janowie, gr. kat. we Wrocowie. We wsi są kamieniołomy, młyn amerykański, kasa pożyczk. gm. z kapit. 733 zł. Wieś należała dawniej do dzierżawy Janów, z prow. 2468 złp. 12 gr., z czego kwarta 617 złp. 3 gr. Król Michał Korybut określił powinności poddanych ze wsi K., ujął im danin i oznaczył granice w roku 1671. Ob. Rozmaitości 1858 Nr. 37 i 38. *Lu. Dz.*

Karaczynów (al. *Hałakowszczyzna*), folwark w Kozicach w pow. lwowskim.

Karaczynowce, ob. *Kraczynowce.*

Karaici, *Karaimi*, rolnicza sekta żydowska, osiedlona między innemi w Haliczu. Podług tradycyj, utrzymujących się pomiędzy karaitami, miał przodków ich sprowadzić Witołd w XV w. z Krymu i osiedlić częścią w Trokach, częścią w Łucku i w Haliczu. Język tatarski, którym do dzisiaj mówią, potwierdza prawdziwość podania o pochodzeniu ich z Krymu. Nazwa pochodzi z hebr. „karaim": piśmiennicy, którzy się trzymają pisma ś-go, niby czytania per excellentiam (Muchliński, Źródłosłownik). Od tegoż wyrazu pochodzi i koran (Devic, Dict. des mots d'origine orientale). (Według art. J. Karłowicza, Pam. fizyogr. t. II, 1883). O Karaitach pisał T. Ozacki. Zresztą ob. „Żydy—Karaity", p. Płoszczańskiego, Literaturnyj Sbornik, 1870, str. 105 do 116; „O Karaitach w Hałyczi" w hałycko-istoryczeskim Sborniku, tom II, str. 176 i tom III str. 38; i artykuł w „Przyjacielu domowym" 1872, str. 29.

Karaimówka 1.) wieś, pow. starokonstantynowski, par. Stary Konstantynów. R. 1867 miała 27 dm. 2.) **K**, ob. *Dybińce.*

Karajec, *Krajec*, rzeczka w pow. mohylowskim, gub. podol., bierze początek w tymże powiecie, powyżej miasta Snitkowa, płynie z północy ku południowi, nieco ku zachodowi, obok m. Snitkowa, Tatarzysk, Perekorzyniec, Pohoryły, Równej, Niszowiec, Chońkowiec i Lipczan, gdzie zmienia kierunek więcej ku wschodowi i pod wsią Kozłową wpada do Dniestru. Płynie w dość głębokim jarze i obraca wiele młynów. *Dr. M.*

Karajewicze, mała wioska nad rz. Horyniem, pow. rówieński, gm. Gródek, par. Równe, ma cerkiew murowaną, wielkie stawy i młyny amerykańskie. Majętność Urbana Bogusza. *X. M. O.*

Karakó, madjarska nazwa Krakowa.

Karakosy, ob. *Karkazy.*

Karakulicze, wś, pow. święciański, 4 okr adm., o 57 w. od Święcian, 14 dm., 116 mk., z tego 72 prawosł., 44 kat. (1866).

Karakury, wś, pow. rossieński, par. girtakolska.

Karalene, seminaryum nauczycielskie we wsi Kummetschen, o 12 kil. od Wystrucia, do którego prowadzi droga bita i chodzi omnibus. Miejscowość położona na lewym brzegu rzeki Pisi, mieszkańców 153 lutoranów. W seminaryum 90 uczniów i 7 nauczycieli. Agentura pocztowa. Nazwa tego seminaryum jest litewska, Karalene znaczy Królowa; sem. tak nazwane na cześć królowej pruskiej Ludwiki.

Karaliszki, wś pow. wiłkomierskiego z cerkwią staroobriadców.

Karallkehmen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Rautenberg.

Karamanda, potok, wypływa ze stawków w Żerebkach szlacheckich, w pow. skałackim; płynie na wschód granicą Żerebków szlacheckich i królewskich, następnie na płn.-zachód granicą Żerebków królewskich i Hałuszczyniec a na granicy gmin Borków wielkich, Chodaczkowa i Romanówki, łączy się z Bawerowską ruską (ob.) czyli Kaczawą, tworząc potok Terebnę. Długość biegu 8 kil. Dolinkę tego potoku zowią także Karamandą. *Br. G.*

Karań, wś, pow. żytomierski, par. Lubar. leży nad rzeczką Karańką, dopływem Słuczy, własność Baranowskich. R. 1867 miała 13 domów. *X. M. O.*

Karanciszki, zaśc. nad jez. Bołtupie, pow. święciański, 2 okr. adm., o 71 w. od Święcian, 3 domy, 29 mk. kat. (1866).

Karanckie góry, część Karpat węgierskich, na północ od gór nowogródzkich, po lewej stronie Ipoli. Liczne stroki bazaltowe, trachitowe i porfirowe. Najwyższy a odosobniony szczyt siodłowinowy Karancs (Karancz) lub Magossa ma 857 metr. wys.

Karandówka, wś, pow. owrucki, nad małym ruczajem, który tu wpada do większego; 15 kil. od mka Iskorości odległa; składową część ziemi stanowi czerwony granit i gnejs.

Karandyńce, wś włośc. i cerkiewna, pow. kaniowski, odrabiała pańszczyznę do folw. Władysławka.

Karanie, przysiołek Nieznanowa w pow. Kamionka Strumiłowa, na płn. od wsi, i folw. na płd. wschód od przysiołka. *Lu. Dz.*

Karańska Maziarnia (al. *Maziarnia Karańską*), grupa domów w Nieznanowie, pow. Kamionka Strumiłowa. *Lu. Dz.*

Karany, odludna poleska wieś w pow. bobrujskim, w gm. zamoskiej, w dobrach Korytno, o milę na południe od stacyi Osipowicze libawsko-romneńskiej drogi żelaznej; ma osad 13, grunta piaszczysto. *Al. Jel.*

Karapczeu, *Karapcziu*, *Karapczui*, właściwie *Karapczaj*, *Karapczów*, dwie wsie na Bukowinie: 1.) **K.** *nad Czeremoszem* w pow. wyżnickim, o 9 kil. od Waszkowiec, ma 3677 mk., stadninę koni rasowych i cerkiew grecką nieunicką parafialną. 2.) **K.** *nad Seretem (z Hatną)* w pow. storożynieckim, o 8 kil. od Storożyńca, ma 1031 mk. i takąż cerkiew. *F. S.*

Karapczyjów, mylnie, ob. *Karabczyjów*.

Karapysze, wś, pow. kaniowski, położona przy równinie przeciągającej się od białocerkiewskich i kahorłyckich stepów przy źródłach rz. Rasawy, biorącej początek o kilka wiorst od wsi w tak zwanej miejscowości Brzucha tych Jarów; liczy mieszk. prawosł. 4420, kat. 32. Do Karapysz należy przysiołek leżący po lewej stronie rz. Rasawy, dawniej zwany Butówka a teraz Aleksandrówka, liczący mieszk. prawosł. 520 (należy do Bohusławia), ziemi wykop. 1200 dz. K. mają dwie cerkwie pounicko-prawosł.; jedna z tych znajdująca się pod wezw. ś. Michała posiada dyplom erekcyi czyli funduszu wydanego przez jej założyciela ks. Jerzego Lubomirskiego, wydany z r. 1739, który napisany jest w te słowa: „Jerzy Ignacy ks. świętego państwa rzymskiego, hr. na Wiszniczu i Jarosławiu Lubomirski, bohusławski, ryczywolski i libuski starosta, kawaler orderu orła białego i ś. Henryka, jenerał-lejtnant najjaśniejszego kr. polskiego i elektora saskiego. Wiadomo czyni komu o tem wiedzieć należy, iż, będąc pobudzony promocyą chwały bożej, oraz mając osobliwy respekt na poddanych moich wsi nowo osadzonej Karapysze do tegoż bohusławskiego starostwa należącej, aby wierni bez przyzwoitego nie zostawali nabożeństwa i użycia sakramentów śś., z osobliwszej intencyi chrześciańskiej umyśliłem w pomienionej wsi cerkiew wystawić, która lubo ab antiquo w tej wsi była, a że per hostem w ruinę poszła, teraz aby na temże miejscu Imię Boga w Trójcy św. Jedynego chwalone było wiecznemi czasy, do pomienionej świątyni nadaję grunta. Dan w pałacu moim warszawskim 26 marca 1739 r." Folw. posiada gruntów ornych 1400 dzies., gleba przeważnie żytnia lecz i pszenica rodzi się dobrze; miejscowość stepowa, płaska; obecnie dawne stepy nie istnieją, wszystkie zorane pługiem i użyte pod uprawę zboża. Mieszk. trudnią się rolnictwem; chów bydła bardzo nie wielki. Odległość od Kijowa 100 wiorst, od miasta powiatowego Kaniowa 50 wiorst, od Bohusławia 10; przez grunta przechodzi kolej chwastowsko-znamieńska, najbliższa stacyą o 8 wiorst Olszanica, poczta w Bohusławiu. Zarząd gminny w miejscu. *J. J.*

Karaś 1.), niem. *Karasch*, wieś do Zbyczna, pow. brodnicki, bud. 3, dm. 2, kat. 11, ew. 2. Parafia Pokrzydowo, szkoła Zbyczno, poczta Łąkorz. 2.) **K.**, niem. *Karrasch*, wś, pow. suski, nad znacznem jeziorem, przy granicy pow. lubawskiego, w okolicy lesistej. Ma 1061 mr. obszaru, 55 bud., 31 dm., 2 kat., 235 ew., szkołę. Parafia i poczta Iława. *Ks. F.*

Karasi, st. dr. żel. chruszczewsko-jeleckiej w gub. tulskiej.

Karasica vel *Karasice*, wieś, pow. łowicki, gm. Lubianków, par. Dmosin. Odl. od Łowicza wiorst 25. Posiada 11 dm., 198 mk. i 198 mr. ziemi (191 ornej). Należała do dóbr Domaradzyn. *Ocz.*

Karasicha, uroczysko i futor, pow. ostrogski, na zachód od Lachowiec, ku Kaletyńcom Wielkim, karczma i dwa domy. Nazwa K. ma pochodzić od nazwy leśniczego lachowickiego Karasia, którego wraz z całą rodziną zamordowali tu hajdamacy 1768 r. Niedawno jeszcze istniały mogiły, w których potem uczciwie pogrzebiono zwłoki tych ofiar. *Z. Róż.*

Karasie 1.), folw. pryw., pow. wilejski, o 36 w. od m. pow. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dom, 4 mk. prawosł. Własność Sakowiczą. 2.) **K.**, wś pryw., pow. dzisieński, o 22 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 32 mk. (1866).

Karasiewo 1.), wś, pow. lipnowski, gmina Szpetal, par. Chełmica Wielka, odl. o 11 w. od Lipna, ma 11 dm., 110 mk., 69 mr. gruntu. 2.) **K.**, wś, pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzew. Odl. 18 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 13 dm., 82 mk., obecnie 16 dm., 169 mieszk.

Karasin 1.), wieś i st. poczt. przy trakcie Równe-Pińsk, pow. łucki, o 12 w. od Grodka, o 114 od Pińska. 2.) **K.** i *Karpiłówka*, dwie wsie, pow. kowelski, gm. Soczyczno, o 38 w. od Kowla, wchodzą w skład dóbr Soczyczno, mają 440 mk., 2146 dzies. ziemi włośc. Gleba piasek i torf. *A. Br.*

Karasinka, jez., pow. siebieski, we wsi Żanwile, 17.80 dzies. ziemi, własność rządowa.

Karasino albo *Nurniańce*, dobra, pow. nowoaleksandrowski, niegdyś attynencya Dryświat. Dziś własność Władysława, Jerzego i Januarego Koreywów, ma około 1530 dzies. rozl. *A. K. Ł.*

Karasiówka, część wsi Chłopy w pow. rudeckim.

Karasiowka, st. dr. żel. moskiewsko-kurskiej w gub. kurskiej.

Karasiówka, rz., bierze początek w pow. janowskim, poczyna się z dwóch strumieni płynących zpod Trzydnika i Rzeczycy księżej, na południe Kraśnika, i łączących się pod Węgli-

nem; płynie ku południowi pod Zdziechowice, potem ku zachodowi pod Szczecin i pomiędzy Borowem a Kosinem wpada z prawego brzegu do Sanny. W Enc. Orgelbr. większej (XXIV 43) wymieniona błędnie jako rzeka oddzielnie wpadająca do Wisły. Długa 24 wiorst. Porównaj też artykuł *Janów*, t. III, str. 417, gdzie mylnie dwukrotnie wydrukowano San zamiast Sanna.

Karaska, pow. ostrołęcki, bagna w puszczy myszynieckiej, pomiędzy Olszynami, Kierzkiem i Piaseczną, ciągną się od Olszyn w kierunku połud.-wschodnim. Mają milę długości, ćwierć szerokości. Z bagien Karaska biorą początek struga Piaseczna i druga bezimienna, wpadająca do Rozogi; bagna same mogłyby być osuszone spuszczeniem wody do Omulwi. Okolice bagna K. obfitują w rudę, bursztyn i torf i są porosłe brzeziną i olszyną, należącą do obrębu leśnego Karaska. Obręb ten liczy 1886 mr. drzewa 20-letniego. Na zachód od bagna znajduje się osada K., gm. Dylewo, par. Kadzidło, w odległości 10 i pół wiorst od zarządu gminnego w starem Dylewie. Osada ta powstała w 1806 r.; rząd pruski wtedy nadał mnemonicie Piotrowi Schultz 90 m. (19 lasu, reszta bagien) gruntu nad bagnem z prawem kolonizacyi. Obecnie (1878 r.) 3 dm., 11 męż., 15 kob., 154 mr. gruntu (50 orn.). R. 1827 dm. 2, mk. 13. Nadto na osadzie leśnej teraz 5 męż., 5 kob. i 30 mr. rozl. *Lud. Krz.*

Karaśnć, jezioro śród bagnistych obszarów, leżących między wsiami Lejno, Wola Wereszczyńska, Jagodne i Załucze, w pow. włodowskim, otuczone dokoła bagnami i bagnistemi zaroślami, ma około 100 mr. obszaru. Karta geogr. (szt. gen. XX, 2) oznacza w tem miejscu obszerne jezioro, mogące mieć przeszło trzy wiorsty kwadratowe obszaru, lecz nie podaje jego nazwy. Leży na płn.-wschód od jeziora Łukie (ob.), w zlewie rz. Wieprza. Por. Pam. fizyogr. t. II.

Karaśne, wś, pow. siebieski, własność Potrykowskich, ziemi dworskiej 1046 dzies., kaplica katol. parafii Siebież. *M. K.*

Karasubazar, miasto, pow. symferopolski, gub. taurydzkiej, st. poczt.

Karaszewo, wieś włoś., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 25 w. od Szczuczyna, 22 dm., 199 mk. (1866).

Karaszyn, wieś, pow. kijowski, leży o 65 wiorst od Kijowa, w klinie dwóch wód, to jest rzeczek: Zdwiża i Karaszynki. Jako w miejscu z przyrodzenia obronnem, w dawnych latach istnieć tu musiało zamczysko, którego śladami pozostałemi dziś są wały, otaczające cerkiew i cerkiewną sadybę. Mieszkańcy opowiadają, iż to miejsce w oddalonych wiekach było posiadłością jakiegoś tatarskiego władzcy, a zresztą i samo nazwisko osady jawnie tatarski zdaje się wskazywać pierwiastek. Było to prawdopodobnie wtedy, gdy mogołowie zapanowali byli nad Rusią Kijowską, wprzódy zniszczywszy ją ze szczętem. Niedaleko Karaszyna, jak wnosić należy, szła nawet droga, którą kroczył Baty. W dokumentach starych czytamy nie „Karaszyn" ale „Karhaszyn". Wieś ta nazywa się Wielkim Karaszynem, gdyż o półwiorsty nad Zdwiżem leży druga wioska, nosząca nazwę małego Karaszyna. W wielkim Karaszynie znajduje się cerkiew drewniana, zbudowana w 1748 r. Mieszk. prawosławnych w obu Karaszynach jest osób 700; katolików 17, izraelitów 7. Ziemi rachują tu 2800 dzies. W dokumentach z XVIII w., odnoszących się do Karaszyna, czytamy wzmiankę o kilku dawnych uroczyskach, znajdujących się na tejże wsi gruntach. Istniał tu tak zwany „las berestowy", rzeczka Berestowa, lasek Jabłonisty i tak zwane uroczysko Poboiszcze, o którem w inkwizycyi granicznej z 1762 r. powiedziano, iż pracowity Iwan Bałaban, dziedziczny z Byszowa, zeznał, że „na Poboiszczu (około którego sianożęci należą do Byszowa) orda kupca Sołłana rozbiła, gdzie wiele mogiłek jest." Oprócz tego przeciągał w owe czasy przez grunta karaszyńskie przewozowy gościniec tak zwany Iwnicki czyli Smolany. Mogołowie, wypędzeni przez litwinów ze stron Kijowa, zostawili im posiadłość dziedzicznych pustek, i Karaszyn prawdopodobnie potrzebował niemałego czasu, zanim z pustego uroczyska zamieszkałem nareszcie został miejscem. Piśmienne dowody świadczą, że K. już od połowy XVI wieku był własnością ks. Ostrogskich, którzy oprócz tych i inne jeszcze w okolicach Kijowa posiadali dobra. W 1604 r. tenże K. drogą kupna został własnością domu Fronckiewiczów Radzimińskich. Kupił go był Michał Fronckiewicz Radzimiński, którego ojciec Fronczyli Franciszek posiadał w tychże kijowskich stronach wieś Hulaniki nad rz. Stuhną (późniejszą Motowidłówkę). W niemowlęcych jeszcze latach tenże Michał Radzimiński, jak opowiada tradycya, doświadczył był niezwykłej przygody. Rodzice jego, spłoszeni niespodziewanym nagłym napadem na Hulaniki, wynieśli się byli na Litwę, oddawszy w opiekę gromadom hulanickim synaczka swego, zostającego przy mamce w pieluszkach, a którego zabrać z sobą nie mogli. Gromady tedy hulanickie, uciekając przed tatarami w lasy, uniosły z sobą i owo też niemowlę, które po przejściu trwogi tatarskiej zostało rodzicom zwrócone. Owo niemowlę, ocalone z rąk tatarskich przez hulanickie gromady, z czasem na niepospolitego męża wyrosło. Michał Radzymiński, jak to mówią, za młodu za piecem się nie chował i pośpieszył wcześnie do obozów po chrzest krwawy i chwałę, naśladując w tem wojowniczych

swoich przodków. Toż za Stefana Batorego nasz Michał pułków swych nie zwodził z Marsowego pola; był przy zdobyciu Gdańska i brał udział we wszystkich wojnach ówczesnych, które przodkowie nasi potrzebami nazywali, jako to inflanckiej i moskiewskiej. Ale dogadzając żołnierskiemu najulubieńszemu swemu usposobieniu, nie wyrzekał się i innych zawodów, jako to np. funkcyi poselskiej, umiejąc połączyć subtelność negocyatora z wrodzoną otwartością żołnierza. Jakoż poruczone mu było poselstwo do Moskwy. Okrom tego częstym też bywał posłem na sejmach; w trybunałach słynął z krasomówstwa. Ożeniony z Sapieżanką, córką Sapiehy, naprzód podkanclerzego, potem kanclerza w. ks. lit., następnie wojewody wileńskiego, miał z nią trzech synów: Mikołaja chorążego lidzkiego, starostę wasiliskiego, Jerzego wojaka który z Chodkiewiczem bojował pod Kirchholmem, i Jana chor. lidz. Z tych trzech synów Michała Jan odziedziczył Karaszyn, a Hulaniki czyli Motowidłówkę, jako niesłusznie ojcu jego odjętą, wyprocesowawszy, w 1625 r. odprzedał Stefanowi i Michałowi Aksakom. Oprócz tego posiadał on na Litwie dobra Miadzioł. Jan Radzimiński był dzielnym rycerzem, zacnym i szanowanym obywatelem. Ziemiański swój zawód rozpoczął od sprawowania funkcyi poselskiej z wdztwa swojego na sejm, gdzie tak dobrze się zalecił, iż Rzplita obrała go następnie posłem od siebie do konfederatów lwowskich. I tu się sprawił jak należy, uspokoił podburzone umysły rodaków. Ale wkrótce wybuchły wojny; z jednej strony w Wołoszech z turkami i tatarami, z drugiej w Inflanciech ze szwedem. Radzimiński, zaprzedawszy miadziolskie za pieniądze włości, wyprawił do Wołoch poczet z dwunastu koni; sam zaś osobą swoją stanął w obozie hetm. Krzysztofa Radziwiłła, i pod jego wodzą uczestniczył w wyprawie inflanckiej. Był siły nadzwyczajnej. O nim to powiada żywotopisarz jego Wysocki, że w tejże inflanckiej wojnie: „Kiedykolwiek zamyślał a wiódł rotę swoję, Opuścił nieprzyjaciel i daszę i zbroję; Ręka jego jak spiża, serce topór prawy, A kiedy rotmistrzowskiej dobił się buławy, Z twardego dyamentu chociażby wisiała Na chłopie zbroja, w kęsy zdruzgotać się musiała." Nastał nareszcie pokój. Radzimiński powrócił do domu, i rozstając się z miłem towarzystwem, prawi Wysocki, nadzielił je końmi, złotem, klejnotem tak że „rycerstwo przy rozstaniu się z nim z płaczu ryczało". Radzimiński, syt trudów, przygód i sławy, żył odtąd w domu, lecz nie przestawał jednakowo ziemiańskie obowiązki sprawować na sejmikach, deputacyach, konwokacyach; wszędzie brał czynny udział i radził dzielnie. Bywałość jego w rzeczach miała powszechne uznanie, i u braci szlachty wielki też mir posiadał. Z każdego jego czynu świeciła poczciwość. Był to przytem człowiek moris antiqui; starych obyczajów przyjaciel. Z sąsiadami zażyły, przyjacielski, gościnny. „A gdy wyglądanego gościa w dom nie było, Z którymby się szlachetne serce zabawiło, Znalazł on zawsze sobie uczciwe zabawy, Ażeby był gotowym do Marsowej sprawy Kiedy tego potrzeba. Po pustkowiach płodnych Stado koni chodziło, ku bojowi godnych, Nadto zawsze na stajni tak wiele stojało, Które Marsa i bitwy gotowcem czekało, Które on sobie kazał pojedynkiem wodzić, Ćwiczył ich jako naprzód im wspaniale chodzić, Jako potem porządnie pięknie kołem toczyć, Jak do nieprzyjaciela w potrzebie poskoczyć. Wszystkie przywary w koniu, wszystkie wiedział sztuki, Nagany go oduczyć, dodać mu nauki; Nie mógł, kto konia dosieść, dosiadł go on snadnie, A do koni fortuna nie każdemu padnie...." Jan Radzimiński był ożeniony z Anną Naruszewiczówną, córką łowczego w. ks. lit. Śmierć jego nastąpiła w 1631 r. Gdy umarł, synowie jego bawili na naukach zagranicą. Wróciwszy jednak do kraju, po uregulowaniu interesów majątkowych, odstąpili Karaszyn stryjowi rodzonemu Mikołajowi Radzimińskiemu ściśle wasiliskiemu. Ale ten mieszkając na Litwie odprzedał K. Jerzemu Niemiryczowi, podkom. kijow., znanemu z dziejów wojen kozackich; wszakże i ten w niedługim czasie sprzedał znowu K. Wacławowi Żmijowskiemu, łowczemu kijow. Wacław Żmijowski, dziedzic Karaszyna, poważna to była postać; od współczesnych był zwany „jednorączką" dla tego że w boju stracił był jedną rękę. W kraju, gdzie bojowanie było nieustanną prawie i codzienną potrzebą, takich mańkutów siła napotykano. Synowie jego byli: Piotr i Jan, którzy, idąc śladami ojca, od najmłodszych lat rycerskiem parali się rzemiosłem, naprzód służąc w wojsku kwarcianem; ale potem wojowniczy i awanturniczy duch czasu zapędził ich nawet za granicę kraju: służyli w wojsku cesarskiem, i w wojnach nad Renem oba bracia wielką sobie waleczności zjednali sławę; nareszcie wróciwszy do kraju w wojnie szwedzkiej polegli (z rodowodu Żmijowskich rkpsm). Z tych Piotr Żmijowski sprzedał K. Mikołajowi Cetnerowi ściśle bareckiemu. Po jego śmierci K. spadł na synów jego Marcina i Stanisława. Wojny kozackie rozpoczęte w 1648 r. powikłały stosunki właścicielstwa, i Cetnerowie na długo utracili byli Karaszyn. I dopiero po uśmierzonych buntach Paleja znowu się stosunki majątkowe zaczęły uporządkowywać powoli, ale Karaszyn z powodu rozsypki swoich kmieci potrzebował nader troskliwej opieki ze strony dziedziców Cetnerów, aby odbieżone pustki dały się zaludnić. W końcu tu też ludność znów się osiedliła, złożona już z tubylców,

już z tak zwanych pilipowców, sekciarzy rossyjskich, którzy z powodu prześladowań religijnych uciekli z swego kraju i w wielu miejscowościach Rzpltej Polskiej byli się osiedlili. Tu zaś, oprócz w dwóch Karaszynach i Fasowej, osiedli byli oni i w tak zwanej Krasnej Słobodzie. Ale w 1739 r. gdy wojska rossyjskie powracały z Chocimia, przechodząc przez Karaszyn, ludzi z tejże wsi porozpędzały, a pilipowców z sobą do Moskwy zabrały (archiwum Charlęskich w Paszkówce). Jakoż od tego czasu do dóbr opustoszonych i zaniedbanych Cetnerowie mocno się zniechęcili. Sami mieszkając w Tartakowie, w Bełzkiem, nie mogli doglądać z bliska ani gospodarstwa, ani intrat wyciągać. Przeto Ignacy z Czertwic Cetner, starosta korytnicki, obożny w. k., d. 31 stycznia 1787 r. cały klucz karaszyński przedał Józefowi Duninowi Goławińskiemu, rotmistrzowi kawaleryi narodowej, sędziemu sejmowemu. Klucz karaszyński składał się wtedy z dwóch Karaszynów, Fasowej, Jurówki i Koptijówki. Tegoż roku urząd grodzki żyt. intromittował go w te dobra. Donacya zaś była oblatowaną w tymże roku w grodzie lwowskim. Wszakże i Goławiński był tylko chwilowym dziedzicem K., bo w 1787 r. d. 11 maja stanął, w Rożowie spisany a przed aktami grodzkiemi kijow. roborowany i oblatowany, o wsie Karaszyn stary i nowy, Jurówkę, Koptijówkę, Fasowę i Krasną słobodę, między Gołowińskim z jednej a Antonim Chorlęskim pułkownikiem z drugiej strony, oznaczający rzekę Zdwiż za granicę od dóbr sstwa rożowskiego, zawarty wieczystej przedaży kontrakt. Charlęski, dziedzic Byszowa, kupił też Karaszyn jedynie dla tego, że majętność ta przecięta była gęstemi lasami, w których był dostatek grubego zwierza. W istocie lasy te w owe czasy były jeszcze znaczne, a brały wagę ku Polesiowi głębszemu, skąd gruby zwierz nadchodził. Dziś po części puszcze te znikły i tylko gdzieniegdzie napotykać się dają samotne po polach sosny, jakby pomniki dawnego panowania tu lasów. Za Charlęskiego też, jako renomowanego myśliwca a przytem wielkiego pana, wykrzyki myśliwskiej rzeszy, nawoływania psów, granie ogarów nieustannie pokój tutejszych puszcz zakłócały. Charlęski zjeżdżał tu z Byszowa dla łowów i śród myśliwskiej ochoty nieraz całe miesiące przepędzał, częstokroć nocelegując w puszczy pod namiotami. W r. 1791 dziedzicami Karaszyna byli: Aleksander, podstoli nowogrodzki i Leon szambelan Charlęscy. W 1808 r. kupił od Leona Charlęskiego dwa Karaszyny, Jarów, Koptijówkę, Libory Sobański. Po nim spadła ta majętność na jego synów: Konstantego, Stanisława i Konrada Sobańskich. *Edward Rulikowski.*

Karaszyn, przysiołek, pow. kaniowski, o 4 w. poniżej miasteczka Korsunia, po prawej stronie Rosi, ma mk. prawosł. 480, należy do Korsunia (ob.).

Karaszyn, las w pow. dobromilskim, zajmuje płn.-zach. część wsi Łopuszanki i płn.-wsch. część wsi Liskowate. Na płn. łączy się on ze Swinińskim lasem. Na płd. jego krańcu wznosi się Krzemień do 615 m. Wody ze wsch. połowy zabiera potok płynący na płd.-wschód do Strwiąża, ze wsch. połowy płynie pot. Karaszyn w tym samym kierunku i także do Strwiąża. *Lu.-Dz.*

Karaszyńce, wś, pow. husiatyński, par. rz. kat. Chorostków, par. gr. kat. Perewiłów, o 4 kil. od Chorostkowa, ma 577 mk.

Karaszynów, ob. *Karaczynów.*

Karauschke (niem.), ob. *Karoschke.*

Karb. Według Knie os. pod Miechowicami, pow. bytomski. Triest jej nie wymienia. Zapewne *Karf* (ob.).

Karbanowszczyzna, dwa małe bliskie zaścianki w powiecie borysowskim, w okręgu policyjnym II łohojskim, o dwie mile na południe-zachód od miasteczka Chotajewicz, położone w miejscowości lesisto-górzystej; każdy ma osad dwie. *Al. Jel.*

Karben (niem.), ob. *Karby*, powiat braniewski.

Karbice, niem. *Karbitz*, wś, pow. mielicki, par. Korzeńsko, do klucza strabórskiego należała.

Karbischau (niem.), ob. *Skarbiszów.*

Karbitz (niem.), ob. *Karbice.*

Karbolowa, las w płn.-zach. stronie Ciszowa w pow. doliniańskim, na granicy wsi Bubniszcze a na płn.-wschod. stoku góry Gadzunowej. Kierunek lasu od płn.-zach. ku płd.-wsch. po nad lewym brzegiem potoku Beniów aż do doliny Sukiela. W płd. części tego lasu wznosi się góra Mew do 598 m., na płn. od niej opada obszar do 495 m. i niżej. *Lu. Dz.*

Karbów, pow. brodnicki, ob. *Karbowo.*

Karbów, potok, powstaje w Bodyaczowie, wsi w pow. włodzimirskim, w stawku, i płynie na zachód aż do Matowa wykopanym rowem; po za Matowem tworzy granicę między wsią galicyjską Leszczatowem a wsią wołyńską Laszkami, pod nazwą Załyżny, na przestrzeni 4 kil. Wszedłszy na obszar Galicyi przyjmuje nazwę Draganki, płynie w zachodnim kierunku granicą gmin Bobiatyna i Kopytowa (w pow. sokalskim). Tuż za Bobiatynem nosi imię Karbowa. Na granicy Horbkowa, Kopytowa i Switarzowa, pod Rulikówką, na obszernych błotach przyjmuje z lewego brzegu potok Szeroką czyli Spasówkę, i zwraca się na północ, rozlewając się szeroko. Przepłynąwszy osadę Switarzów biegiem krętym, przechodzi w obręb gm. Ilkowiec, rozdzielając się równocześnie na dwa ramiona. Ramię połu-

dniowe, zwane Usławicą, płynie łąkami ilkowieckiemi i na granicy z Skomorochami wpada do Bugu. Ramię zaś północne płynie obszarem Skomoroch i pod wsią uchodzi do Bugu z prawego brzegu. W obr. Switarzowa zowią ten potok także Starą rzeką. Jest to potok łączny. Długość biegu czyni 23 kil. Spad wód wskazują następujące liczby: 221 m. na granicy Galicyi pod Matowem, 213 m. (na granicy, wchodząc w obszar Galicyi); 208 m. (młyn na dolnym końcu Bobiatyna); 202 m. (poniżej ujścia Szerokiej); 191 m. (ujście do Bugu). W Switarzowie od prawego brzegu przyjmuje potok Rojatyn. *Br. G.*

Karbowa, folw. dóbr Katowice na Szląsku.

Karbowce, wieś rządowa w pow. hajsyńskim, ob. *Karbówka.*

Karbowice, przysiołek Stanisławczyka w pow. brodzkim, na płd.-wschód od wsi.

Karbowiecki futor, ob. *Karbowski futor.*

Karbowizna, wieś włośc., pow. rypiński, gm. Pręczki, par. Rogowo, odl. o 7 w. od Rypina, ma 14 dm., 134 mk., 163 mr. gruntu, 3 mr. nieuż.

Karbówka, *Karbowce*, wś rządowa, powiat hajsyński, nad rz. Sobem, na północ od miasta Hajsyna, gmina Kiślak, mieszkańców 1259, domów 138, ziemi włościan 1377 dz., parafia katol. do Kuny, prawosławna ma cerkiew miejscową, do której należy 1421 parafian i 62 dzies. ziemi. Wieś ta należała do starostwa hajsyńskiego; w czasie lustracyi kasztelana Humieckiego w 1629 r. posesorem był Jan Odrzywolski i płacił z niej wraz z Hajsynem 332 złp. Za czasów Stanisława Augusta Karbówka wraz z całem starostwem nadana na 50 lat (w 1789) Antoniemu Ledóchowskiemu z opłatą kwarty, a ten ustąpił Szczęsnemu Potockiemu; po śmierci jego dotrzymywał syn jego Jarosław. W 1819 nadana jenerałowi Bekensdorf bez opłaty kwarty. *Dr. M.*

Karbowo, dobra, pow. brodnicki, o pół mili od Brodnicy, w okolicy leśistej. Obszaru mr. 9675, bud. 37, dm. 13, kat. 325, ew. 109. Parafia i poczta Brodnica, szkoła Żmijewo. Najznakomitsze gospodarstwo w całej okolicy; należy do Krygera. Ma gorzelnię parową. Por. *Gajdy.*

Karbowska, mała wioseczka we wschodniej stronie powiatu ihumeńskiego, w gminie pohoskiej, nad rzeką Klewą, ma osad 2. Miejscowość zapadła, poleska. *Al. Jel.*

Karbowski al. *Karbowiecki futor*, wś rząd., pow. hajsyński, gm. Kiślak, ma 76 mk., 15 dm., 107 dzies. ziemi. Należała do starostwa hajsyńskiego, r. 1788 nadana prawem emfiteutycznem na 50 lat szambelanowi Grudzińskiemu z opłatą kwarty 9 rubli (!). *Dr. M.*

Karbowskie, pustk., pow. sieradzki, gm. Godynice, par. Wojków.

Karbowskie, niem. *Karbowsken*, wś, pow. łecki, st. p. Bajtkowy.

Karbunkułowa turnia, ob. *Jastrzębia turnia.*

Karby, niem. *Karben*, wś, pow. braniewski, na bitym trakcie z Dobrego miasta do Ornety, dokąd tylko pół mili odległości, na polskiej dawnej Warmii, własność biskupów warmińskich, którzy tu folw. swój utrzymywali. Po rozbiorze rząd pruski zabrał te dobra i wydał na własność prywatną.

Karceno, niem. *Karzin*, ob. *Karcino.*

Karcewo, wś, pow. szczuczyński, gm. Pruska, par. Bargłów.

Karcewo, sioło, pow. solihalicki, gub. kostromskiej, o 24 w. od Solihalicza, st. p.

Karch albo *Wesoła*, wieś, pow. będziński, gm. Ożarowice; 11 dm., 86 mk. i 37 mr. rozl.

Karchin-See (niem.), jez., pow. chojnicki, ob. *Karsino.*

Karchów, niem. *Karchwitz*, wś i dobra, powiat kozielski, par. Kościęcin; dobra K. z folw. Karlowice mają 1278 mr. rozl., wś zaś ma 22 osad, 145 mr. rozl. *F. S.*

Karchowice, niem. *Karchowitz*, wś i folw., pow. toszecko-gliwicki, nad rz. Dramą, przy szosie bytomsko-pyskowickiej. Folw. ma 716 mr. rozl., wś zaś 31 osad, 919 mr. rozl., 2 młyny wodne i kościołek, filią ziemięcickiego. Knie wymienia jako attynencye K. dwie nomenklatury: Jagiełła i Wygiełzów (Wiegelshof). *F. S.*

Karchowo 1.) wieś, pow. wschowski, 30 dm., 170 mk., 21 ew., 149 kat., 99 analf. Poczta w Garzynie o 4 kil., st. kol. żel. i telegr. w Lesznie (Lissa) o 18 kil. 2.) **K.**, folw., należy do dom. Belęcina, 6 dm., 89 mk., 4 ew., 85 kat., 60 analf. *M. St.*

Karchwitz (niem.), ob. *Karchów.*

Karcieniowo 1.) okolica szlach., pow. drysieński, zamieszkała przez Koniuszewskich, 7 osad, 187 i pół dzies. ziemi. 2.) **K.**, okolica szlach., pew. drysieński, zamieszkała przez Stankiewiczów, 10 osad, 207 dzies. ziemi.

Karcino, niem. *Karzin*, wś w pow. słupskim, na Pomorzu.

Karcz, nazwa pieńka wraz z korzeniami pozostającego po ścięciu drzewa, a zarazem i dawne przezwisko, stanowi źródłosłów nazw miejscowych: *Karczew*, *Karczowice*, *Karczówek*. Z tego samego źródła pochodzi zapewne i *Karczma*, jako osada zakładana pierwotnie dla schronienia podróżnych pod lasami lub śród lasów, przy drogach, zdala od wsi. *Br. Ch.*

Kareza, rz., pow. kijowski, ob. *Juszki.*

Karczanka albo *Hermanawola*, dobra, pow. lecki, st. p. Ryn.

Karczauningken (niem.) 1.) lub *Gross-Ballupoehnen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Budwethen. 2.) **K.** al. *Karkzauningken*, wś, pow. żuławski, st. p. Skajzgiry.

Karcze, wś, pow. siedlecki, gm. i par. Zbuczyn. Ma 11 dm., 88 mk. i 219 mr. obszaru.

Karcze, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 60 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 2 dm., 15 mk.

Karczemka, posterunek pogr. straży, nad jeziorem powidzkiem, pow. słupecki, gm. Ostrowite, par. Giwartów; odl. od Słupcy w. 10 i pół, ma dom 1, mk. 5.

Karczemka 1.) zaśc. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 21 w. od Wilna, 3 dm., 28 mk., z tego 6 prawosł., 22 kat. 2.) **K.** albo *Popiszki*, zaśc. szlach., pow. wileński, 3 okr. adm., o 46 w. od Wilna, 1 dom, 10 mk. żydów (1866).

Karczemka 1.) karczma w Wolicy Kamarowej w pow. sokalskim. 2.) **K.**, poszczególne domy w Kupiszwoli w pow. żółkiewskim.

Karczemka 1.) niem. *Kaczemka*, karczma, pow. pleszewski, 1 dom, 32 mk., należy do dom. Kajewa. 2.) **K.**, leśnictwo, pow. szamotulski, 1 dom, 14 mk., należy do nadleśnictwa Arsenowa. 3.) **K.**, wś, pow. bydgoski, 13 dm., 139 mk., 53 ew., 86 kat., 25 analf. Najbliższa poczta, telegr. i st. kol. żel. w Kotomierzu (Klarheim). 4.) **K.**, niem. *Neukarczemka*, dom strażnika, pow. inowrocławski, 1 dom, 7 mk., należy do dom. Ostrowa pod Pakością. 5.) **K.**, osada, pow. gnieźnieński, 1 dom, 10 mk., należy do dom. Karczewa. 6.) **K.**, leśnictwo, pow. międzychodzki, niem. *Lutjenkrug*. 7.) **K.**, karczma do Charcic, pow. międzychodzki, niem. *Dreibuchenkrug*. *M. St.*

Karczemka 1.) niem. od r. 1874 *Karschau*, posiadłość z karczmą, pow. toruński, na lewym brzegu Wisły, w okolicy lesistej, przyłączona do gminy w Otłoczynie; bud. 4, dom 1, katol. 13, ew. 4. Parafia Podgórze, szkoła i poczta Otłoczyn. 2.) **K.**, włość z karczmą, do Niewierza, pow. brodnicki, 1 dom. Parafia i szkoła Mszano, poczta Brodnica. 3.) **K.**, niem. *Karczemken*, osada do Milewa, pow. świecki, w lesistej okolicy, ponad jeziorem; tuż przy wsi przechodzi kol. żel. bydgosko-tczewska; dom 1, mk. 9. Parafia i poczta Nowe. R. 1789 właściciel tej osady Białochowski. 4.) **K.**, karczma pod Rakowcem, pow. lubawski. 5.) **K.**, niem. *Krug*, pow. lecki. 6.) **K.**, pow. lęborski (Kętrz.). *Ks. F.*

Karczemki, dwie karczmy szlach., powiat wileński, 5 okr. adm., o 45 w. od Wilna, 2 dm., 15 mk. kat. (1866).

Karczemki 1.) niem. *Kartzemken*, wybud. do wsi Kokoszkowy, pow. gdański, na bitym trakcie gdańsko-kartuskim, parafia Maternia, poczta Żukowo. R. 1789 należało do Ignacego Grąbczewskiego. Przy wsi natrafiono nowszymi czasy na pogańskie cmentarzysko. 2.) **K.**, niem. *Karschemken*, teraz *Friedenau*, 2 posiadłości, pow. wejherowski; a) K.-szlach., niem. *Adl.-K.*, wybudow. do Dobrzewina, na bitym trakcie leszneńsko-wejherowskim, ma nowy kościół luterski, fundowany i utrzymywany przez towarz. relig. ewang. Gustawa Adolfa; kościół ten jest filią do M. Kaczek; b) K. król., *Königl. K.*, 1 posiadłość obejmująca obszaru 8 włók, kat. 21, ew. 11, dm. 3. Parafia Chwaszczyn, szkoła w miejscu, poczta Kielno. Odległość od Wejherowa 3 i pół mili. 3.) **K.**, wś w pow. lęborskim ziemi pomorskiej. *Ks. F.*

Karczew, osada, niegdyś miasteczko do dóbr otwockich należące, w powiecie nowomińskim, gm. Otwock, blisko brzegu Wisły, nad strugą Jagodną, o trzy wiorsty oddalona od stacyi dr. żel. nadw. Otwock. Niegdyś była wsią, założoną w początkach XVI stulecia przez rodzinę Karczewskich, którą to wieś wkrótce potem Zygmunt I przywilejem z roku 1548 pozwolił Janowi i Franciszkowi Karczewskim zamienić na miasto. Obdarzył ją prawem niemieckiem czyli chełmińskiem, przez co wyłączył mieszczan z pod sądownictwa wojewodów, kasztelanów, starostów i t. p., stanowiąc ażeby we wszelkich sprawach stawali przed wójtem swoim, który się do dziedziców miał odwoływać. Tenże sam monarcha pozwolił zaprowadzić targ tygodniowy w sobotę i dwa jarmarki coroczne na św. Wit i na św. Bartłomiej; uwolnił osiadających na lat 20 od podatku miejskiego szos zwanego i od wszelkich innych poborów, wyjąwszy czopowego. Przywileje te potwierdził ostatnio August III w r. 1757, nadając miastu 12 jarmarków. Do wspomnień historycznych K. należy: że w r. 1704 przebywał tu Karol XII, król szwedzki, wraz ze Stanisławem Leszczyńskim, królem polskim, przez dwa dni, przeprawiając wojska swe przez Wisłę, mimo strzałów artyleryi pruskiej, stojącej na lewym brzegu. Za rządów Augusta III należał Karczew do znanego w dziejach Franciszka Bielińskiego, marszałka wielkiego koronnego, dziedzica sąsiednich dóbr otwockich, który w otaczających borach wyprawiał łowy dla króla lubownika myśliwstwa. W bieżącem stuleciu K. przeszedł na własność rodziny Kurtzów, obecnych dziedziców dóbr otwockich, i aż do zamienienia go na osadę w r. 1866, w ich rękach pozostawał. Z nowym rokiem 1882 K. miał 123 domy, z czego 2 tylko murowane. W roku 1541 Karczewscy dziedzice miejscowi wznieśli tu kaplicę. Obecny kościół rzymsko-katolicki parafialny, murowany, wystawiony został w r. 1737 przez marszałka Franciszka Bielińskiego, i ten pod wezwaniem św. Wita poświęcony został w r. 1768. Po pożarze, jaki go nawiedził przed trzydziestu laty, odrestaurowany, kosztem ówczesnych dziedziców Kurtzów pokryty został dachem z blachy żelaznej. Dzwony w tym kościele pochodzą: większy z roku 1618, mniejsze z 1646 i 1668. Par. K. ma dusz 3056. Roku 1827 m. K. miało 98 dm., 1023 mk. Z nowym rokiem 1882 osada K. liczyła 2265 stałej ludności, w tem 1332 kat.

i 933 żydów. Oddawna istnieją tu dwa warsztaty żydowskie pasów wełnianych, przeważnie tak zwanych tałesów żydowskich, jeden o 3, drugi o 1 robotniku. Między mieszczanami katolikami, przeważnie rolnictwem trudniącemi się, niektórzy zajmują się handlem trzodą chlewną na wielką skalę, skupowaną w okolicy i odstawianą do Warszawy. *Dr. J. B.*

Karczew 1.) wś, pow. piotrkowski, gmina Bełchatówek, par. Bogdanów. W 1827 roku było tu 6 dm., 34 mk. Nie zamieszczona w spisie miejsc. gub. piotrk. z 1882 r. 2.) **K.**, wś włośc. i folw., pow. noworadomski, gmina Wielgomłyny, par. Niedośpielin. W 1827 r. było tu 17 dm., 151 mk.; obecnie wś liczy 24 dm., 139 mk., 243 mr. ziemi (240 ornej); folw. 1 dom, 325 mr. (200 ornej). Por. *Zagórze.* 3.) **K.**, wś, pow. krasnostawski, gm. Rybczewice, par. Częstoborowice. Mylnie u Zinberga Karaczew.

Karczew, por. *Karczewo.*

Karczewa 1.) wieś w pow. nowogródzkim, w pobliżu rzeki Serwecz, w okolicy pomiędzy miasteczkami Cyrynem i Horodyszczem, ma osad 11, w glebie dobrej. 2.) **K.**-tuhanowiecka, piękna wieś w pow. nowogródzkim, nad rzeką Serwecz, ma osad 39, w miejscowości wzgórzystej; łąki i ziemia dobre. *Al. Jel.*

Karczewice, wieś i folw. nad rz. Wartą, pow. noworadomski, gm. Garnek, par. Kłomnice. W 1827 r. było tu 43 dm., 291 mk.; obecnie 78 dm., 482 mk. i 466 mr. ziemi włośc. Folw. K. należy do dóbr Garnek (ob.).

Karczewice, niem. *Karschwitz,* dobra do Kwidzyna, pow. kwidzyński, tuż pod Kwidzynem; par., szkoła, poczta Kwidzyn; 11 bud., 3 dm., 15 kat., 20 ew. *Kś. F.*

Karczewiec, wś nad rz. Czerwonką, pow. węgrowski, gm. Jaczew, par. Liw. W 1827 r. było tu 20 dm. i 103 mk.; obecnie 14 dm., 171 mk., 341 mr. folw. i 55 mr. włośc. (na 10 osad).

Karczewizna al. *Karczowizna,* wieś, pow. węgrowski, gm. Łochów, par. Kamionna. Ma 7 osad, 10 dm., 125 mk. i 131 mr. obszaru. Młyn wodny. Należy do dóbr Kamionna.

Karczewko, niem. *Karschewko,* os. do Sierakowa, pow. kartuski, par. i st. p. Sierakowo.

Karczewnik, niem. *Helmsgrün,* dawniej *Warowen,* folw., pow. chodzieski, 5 dm., 49 mk., należy do dom. „Oleśnice górne" (Oberlesnitz).

Karczewo 1.) olędry, pow. gnieźnieński, 10 dm., 160 mk., 156 ew., 4 kat., 38 analf. Poczta w Kiszkowie (Welnau) o 5 kil., st. kol. żel. i telegr. w Pobiedziskach o 12 kil. 2.) **K.**, dom. i gm., pow. gnieźnieński, 1538 mr. rozl.; 3 miejsc.: a) K., b) Wygoda; c) Karczemka, osady. Poczta w Kiszkowie o 4 kil., st. kol. żel. w Pobiedziskach (Pudewitz) o 13 kil. Niegdyś własność Wasilewskich. 3.) **K.**, folw., pow. międzychodzki, 1 dom, 23 mk., należy do dom. Dłuska (Lauske). 4.) **K.**, wś, powiat kościański, 31 dm., 209 mk., wszyscy katol., 52 analf. Poczta w Wołkowie o 3 kil., st. kol. żel. i telegr. w Grodzisku (Graetz) o 10 kil., w Kościanie o 17 kil. 5.) **K.**, dom. i gm., pow. kościański, 8050 mr. rozl.; 5 miejsc.: a) K.; folw.: b) Jaskółki; c) Wielkie Sęki; d) Plastowo; e) Wołkowo; 28 dm., 499 mk., 14 ew., 485 kat., 160 analf. Gorzelnia parowa. Własność Emilii Chłapowskiej. *M. St.*

Karczewo 1.) dobra, pow. brodnicki, przy trakcie bitym toruńsko-brodnickim, w okolicy lesistej. Obszaru mr. 1312, bud. 15, dm. 5, kat. 92. Parafia Łobdowo, szkoła i poczta Wrock. R. 1860 dziedzic Sulerzycki, teraz niemiec. 2.) **K.**, al. *Karczewko, Karszewo,* niem. *Karschewo,* posiadł. z młynem nad strugą Kamionką, pow. tucholski. Parafia Wałdowo, szkoła Klonia, poczta Kamienica; bud. 1, dom 1, kat. 4, ew. 5. Za polskich czasów młyn ten należał do star. tucholskiego; r. 1570 Mik. Grzymałowski młynarz trzymał włók 8. 3.) **K.**, pow. braniewski, ob. *Karszewo.* *Kś. F.*

Karczewska Wola, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Glinianka.

Karczewszczyzna, folw. i wś, pow. grójecki. Podług opisu z r. 1866 rozległość folw. wynosi mr. 169. Wieś Karczewszczyzna osad 4, z gruntem mr. 4. *A. Pal.*

Karczma 1) na gościńcu w Żurawnikach, pow. lwowskim. 2.) **K.** na hory, koło Nieżuchowa na obsz. dwor. Hołobutów w powiecie stryjskim. 3.) **K.** na Kopcach (al. Kopcy) w Hucisku nienadowskiem, pow. przemyskim. 4.) **K.** na Łanu (al. Łan) koło Kropiwnika starego w pow. drohobyckim. 5.) **K.** na polu w Wierzbicy, pow. bobreckim. 6.) **K.** na Wygonie, w Gajach hołoskowickich, pow. brodzkim. 7.) **K.** nad błotem, koło Mitulina, na obszarze dworskim Olszanica w pow. złoczowskim. 8.) **K.** nad gościńcem, w Strutyniu, pow. złoczowskim. 9.) **K.** pod lasem, w Batyjowie, pow. brodzkim. 10.) **K.** pod Łodzinką, na obszarze dworskim Bircza, koło Woli korzenieckiej, w pow. dobromilskim. 11.) **K.** pod Łysą, w Sciance, pow. złoczowskim. 12.) **K.** przy gościńcu koło Zawiszni, na obsz. dwor. Poturzyca, w pow. sokalskim. 13.) **K.** przy rogatce, w Nowosiołkach zahalczynych, pow. złoczowskim. 14.) **K.** w lesie Krempak, na obsz dwor. Bircza, koło Korzenic, w pow. dobromilskim. 15.) **K.** w Polanie (al. Polana) na obsz. dworskim Trójcy, koło Łodzianki dolnej, w pow. dobromilskim. *Lu. Dz.*

Karczmarka, folwark w Bruśnie nowem, w pow. cieszanowskim.

Karczmarka, potok, w obr. gm. Dylągówki, w pow. rzeszowskim, wypływa z pod góry Piątkowej (420 m); płynie na płn.-wschód

i we wsi Dylągówce uchodzi z lew. brzegu do potoku Tatyny, dopływu Strugu. *Br. G.*

Karczmarowa, lesiste wzgórze, 412 m. wysokie, w płn.-zach. stronie Wapowiec w pow. przemyskim, między dopływami Sanu: Łętowienką od płn.-wsch. a Holublą od płd.-zach., dokąd też płyną wody ze wsch. i zach. stoku. Wody ze stoku płd. płyną również do Sanu. *Lu. Dz.*

Karczmarówka, przysiołek Suchej Woli w pow. gródeckim, zajmuje płd. część obszaru, na samej granicy Bartatowa.

Karczmarszczyzna, grupa domów w Suchej Woli w pow. gródeckim.

Karczmary 1.) pod Dębiną, przysiołek Bartatowa w płd.-wsch. stronie wsi; pow. gródecki. 2.) **K.**, przysiołek Siedlisk w pow. przemyskim, w płn.-zach. stronie obszaru. 3.) **K.** (al. Karczmarzy), przysiołek Woli dobrostańskiej w pow. gródeckim, na płn.-zach. od stawu wolickiego, na granicy Dobrostania. 4.) **K.**, ob. *Kaczmary.* 5.) **K.**, przys. Kunina.

Karczmarz, ob. *Wisznia.*

Karczmarzów, ob. *Karaczowa.*

Karczmiska, wieś i folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Karczmiska. Leży przy trakcie między Kazimierzem a Opolem, na stoku wyżyny lubelskiej, przechodzącej po za wsią w dolinę powiślańską. Wieś gęsto zabudowana śród sadów. Kościół par. murowany. Wiatrak, cegielnia. Przed niedawnym jeszcze czasem gorzelnia. Gospodarstwo dworskie wzorowe. W 1827 r. było tu 135 dm. i 656 mk., obecnie jest dm. dwor. 11, włośc. 178; mieszk. 1374. Urząd gminny. K., dobra, niegdyś część dóbr Puławy Czartoryskich, potem rządowe, skonfiskowane, w końcu sprzedane przez rząd. Dobra te składają, os. Kazimierz i folw. Karczmiska, z gruntami na wójtostwie, z folwarku Owczarnia, oraz wsi Karczmiska z dwoma karczmami, Chodlik z młynem wodnym i karczmą oraz z gruntami, łąkami i pastwiskiem, dawniej folwark Perecz stanowiącemi, Uściąż z młynem wodnym i karczmą, Leśniczówką osadą, oraz gruntami i lasami do dworu należącemi, Zastaw z karczmą i 18 mr. łąki. Rozl. wynosi m. 6326; folwarki: Karczmiska, Owczarnia, Chodlik i Zastów, grunta orne i ogrody m. 1116, łąk m. 154, pastwisk m. 57, wody m. 8, lasu m. 1768, zarośli m. 421, nieużytki i place m. 70, razem m. 3594; folwark Rzeczyca z leśnictwem Uściąż grunta orne i ogrody m. 268, łąk m. 25, wody m. 6, lasu m. 2092, zarośli m. 13, nieużytki i place m. 18, razem m. 2422; folwark Cholewianka grunta orne i ogrody m. 198, łąk m. 32, zarośli m. 77, nieużytki i place m. 3, razem m. 310. Na wszystkich folwarkach budyn. mur. 5, drewn. 40. Trzy młyny wodne, wiatrak, cegielnia, piec wapienny, pokłady kamienia wapiennego. Dobra te w r. 1873 oddzielone zostały od dóbr Kazimierz (wsie przy dobrach głównych Kazimierz będą wyszczególnione). Par. K. dek. nowoaleksandryjskiego ma 2057 dusz. Gm. K. należy do s. gm. okr. IV w Polanówce, st. pocz. Opole, urząd gminny w miejscu. Obszar gm. wynosi 37993 mr., ludn. 5293 mk.; w skład gminy wchodzą: Cholewianka czerniowa, Chodlik, Huta, Karczmiska, Kębło, Nowo-rębłów, Rogalew, Rzeczyca, Skowieszyn, Słotwiny, Stanisławka, Zaborze, Zofianka.

Karczmiska, pow. włoszczowski, gm. i par. Irządze.

Karczmiska, wieś w pow. sokólskim gub. grodz., o 25 w. od Sokółki.

Karczmiska, przys. Zaleszan, pow. tarnobrzeski, w widłach Wisły i Sanu, między Zaleszanami a Zbydniowem. *Mac.*

Karczmiszki, zaśc. pryw., pow. dziśieński, o 109 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 1 dom, 9 mk. katol. (1866).

Karczmy, wieś i os. leśna nad rz. Grabią, pow. piotrkowski, gm. Bujny, par. Kociszew. W 1827 r. było tu 9 dm., 72 mk., obecnie wś ma 15 dm., 146 mk., 203 mr. (180 ornej); os. leśna 2 dm., 6 mk., 20 mr. rozl.

Karczów, ob. *Karczew* i *Karczewo.*

Karczowa ruda, wieś, pow władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Gryszkabuda. Odl. 34 w. od Władysławowa, ma 6 dm., 51 mk. Jest to osada mazurskich budników.

Karczówek 1.), wieś i kol., pow. sieradzki, gm. i par. Szadek, odl. od Sieradza w. 26; wś ma dm. 4, mk. 30; kol. dm. 16, mk. 81. 2.) **K.**, pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Karczew.

Karczowice, wś i folw., pow. miechowski, gm. Kozłów, par. Mstyczów, odl. 19 w. od Książa Wielkiego. W 1827 r. było tu 49 dm. i 391 mk., obecnie liczy 46 dm., 231 mk., 43 osad włośc., 669 mr. ziemi włośc. Folw. należy do dóbr Marcinowice, których częścią były K. w XV w. i stanowiły dziedzictwo Jana i Mikołaja Toporczyków z Marcinowic (Dług. II 90 i III 322).

Karczowizna, *Budy-K.*, wś, pow. węgrowski, ob. *Karczewizna.*

Karczówka, wysoka, skalista, drzewami pokryta góra, o ćwierć mili od Kielc, na której mieści się os. t. n. w gm. Niewachlów, parafii Kielce. W czasie wielkiej morowej zarazy ślubował Marcin Szyszkowski biskup krak. dom Boży wystawić, jeśli Kielce od niej ochronione zostaną. Uiszczając swe przyrzeczenie, założył 1624 r. kościół na Karczówce, a 4 listopada 1628 r. przeprowadził uroczyście z kolegiaty kieleckiej relikwie ś. Karola Boromeusza, patrona przeciwko morowej zarazie, którego za życia będąc przyjacielem, kości świętego przywiózł był z Medyolanu. Nadał oraz

górze nazwisko ś. Karola, lecz takowe nie weszło wszakże w używanie. Zmieniając następnie zamysł, powiększa świątynię, przerabia mieszkanie plebana na klasztor, przyczynia murów, a opatrzywszy we wszelkie sprzęty i aparaty kościelne, osadza 1630 r. bernardynów. Niemało doznał trudności w ich zaprowadzeniu, albowiem mocno sprzeciwiali się temu paulini częstochowscy, ukazując bullę papiezką, wzbraniającą w bliskości Jasnej góry wznosić klasztory, a mianowicie bernardynów. Trapił się również fundator niedostatkiem wody, nie wiedząc czy ją ma rurami sprowadzić, do czego trzeba było biegłych rzemieślników, czyli też z wielkim nakładem, i to na los, kopać studnię na miejscu skalistem. Nie wyraża erekcya, jak temu zaradzono; zdaje się, iż przywożono ją ze wsi Czarnowa, co i teraz czynią. R. 1646 włościanin Hilary Mala wydobył na pobliskiej górze Karcz zwanej ogromną bryłę czystą rudy ołowianej, z której wykuty posąg ś. Barbary, umieszczony jest w ołtarzu; wysokość jego wraz z podstawą wynosi łokci 2 i 9 cali, grubość łokci 2 i 3 cale. Wracając Stanisław August z Krakowa 1787 r. odwiedził Karczówkę 13 lipca; wysłuchawszy mszy, witany był mowami, poczem oglądał zabudowania klasztorne. Górnicy na dzień ś. Barbary, jako swej patronki, zgromadzają się tu na nabożeństwo. W r. 1871 w miejscu gdzie był zgłębiony szyb, z którego wydobyto pomienione bryły ołowiu, staraniem b. inżyniera górniczego Czarkowskiego i Zaorskiego naczelnego zawiadowcy zakładu Białogon, postawiono pomnik z kamieni, z krzyżem i płytą marmurową, na której umieszczono napis: „Z szybu w tym punkcie zgłębionego, wydobyto w d. 7 grudnia 1646 r. trzy bryły kruszcu ołowianego, z których wyrobiono figury: P. Maryi, ś. Barbary i ś. Antoniego, umieszczone w kościołach: w Kielcach, na Karczówce i w Borkowicach." K., dzięki swemu malowniczemu położeniu, stanowi ulubione miejsce przechadzki dla mieszkańców Kielc. *Br. Ch.*

Karczówka 1.), os. karcz. rządowa, powiat piotrkowski, gm. Bogusławice. Ma 1 dom, 5 mk., 2 mr. rozl. 2.) **K.**, os., pow. noworadomski, gm. i par. N. Radomsk. Niezamieszczona w spisie urzęd. miejsc. gub. piotrk. z 1882 r. 3.) **K.**, pow. częstochowski, gm. Huta stara, par. Częstochowa. Niezamieszczona w spisie miejsc gub. piotrk. z 1882 r. 4.) **K.**, folwark, pow. opoczyński, gm. Goździków, par. Smogorzew. Należy do dóbr Smogorzew. 5.) **K.**, os., pow. iłżecki, gm. Łaziska, par. Iłża. Ma 1 dom, 3 mk., 15 mr. obszaru. 6.) **K.**, kol., pow. kozienicki, gm. Tczów, par. Zwoleń. Odl. 27 w. od Kozienic, ma 6 dm., 35 mk. i 160 mr. ziemi. 7.) **K.**, wieś, pow. rypiński, gm. i par. Rypin, odl. o 4 w. od Rypina, ma 4 dm., 11 mk., 54 mr. gruntu. 8.) **K.**, os., pow. maryampolski, gm. Michaliszki, par. Płutyszki. Odl. 23 w. od Maryampola.

Karczunek 1.), folw. nad rz. Czarną, pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Dąbrowa. Należy do dóbr Dąbrowa. 2.) **K.**, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Wola Czołnowska, par. Baranów.

Karczupa, rz., dopływ Niemna z prawej strony, uchodzi między Prowena a Kruną (między Birsztanami a Kownem), przyjmuje Girstupis.

Karczyce, ob. *Charcice.*

Karczyn 1.), wieś, pow. inowrocławski, 10 dm., 105 mk., wszyscy kat., 42 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Inowrocławiu o 11 kil. 2.) **K.**, dom., 3516 mr. rozl., 10 dm., 182 mk., 15 ew., 167 kat., 127 analf. Własność Józefa Kościelskiego. *M. St.*

Karczyn, niem. *Carzin*, ob. *Karcino.*

Kardębie, ob. *Strzemieszyce małe.*

Kardis (niem.), wś i dobra, pow. dorpacki. R. 1661 był tu zawarty pokój między Rossyą a Szwecyą.

Kardolin, mała osada kamiennicza w dolinie Białej spiskiej (Bela), odgraniczającej od wsi Ždžaru począwszy aż po tracz kotliński północno-wschodnie Tatry spiskie od Magóry spiskiej, nad prawym jej brzegiem, u stóp zachodnich Palenicy (1173 m.), szczytu należącego do Magóry spiskiej. Zowie się ona także Czerwoną skałą. Tutaj znajduje się fabryka kamieni młyńskich z kwarcu lub dziurkowatego rogowca, oraz przedsiębierstwo wyłomu kamieni budowlanych. Kamienie młyńskie robią tutaj miejscowi górale na sposób francuski. Fabryka otrzymała dwa razy pierwszorzędne premium, jakoteż listy pochwalne i medal zasługi. Cementowanie kamieni młyńskich odbywa się cementem w małym piecu zwykłego systemu, nad brzegiem pot. Białej postawionym. Teren, na którym Kardolin w r. 1874 przez p. Wład. Kardolińskiego założony leży, jest własnością miasta Białej spiskiej czyli węgierskiej (Bela). Kamieniołom rozciąga się mniejwięcej 10 kil wzdłuż, a 4 kil wszerz. Począwszy od stoku Tokarni pod Kardolinem aż do doliny Suchego potoku (Rotbaumgrund), spodem wierchów Długiego i Czarnego, znachodzą się bogate i nieprzebrane kopalnie marglu. Obok powyżej nadmienionego pieca, pod nim i nad nim, ciągną się skały lite w znacznej przestrzeni i wysokości, pod nazwą Czerwonej skały, zawierające rodzimy cement (margiel cementowy), mający w sobie 20 — 30 proc. gliny krzemionkowej na 80—70 proc. węglanu wapna. Margle dolomityczne rozpościerają się również w grubych pokładach, począwszy od góry kwarcowej naprzeciw zabudowań kardolińskich, aż ku marglom cementowym. Dolomit

tutejszy barwy czerwonobrunatnej daje się dobrze szlifować i przyjmuje piękną politurę żywego czerwonawego koloru. Znachodzi się tu także kwarzec zwykły, a w górze Tokarni kwarzec przedni do fabrykacyi kamieni młyńskich. Wschodni bok Tokarni pokrywają piękne budowlane granity w wielkich bryłach, także w litej skale. Niepodal mieszkalnego domu w K. ku Czerwonej skale napotykamy bryły marmuru szarego, oraz czerwonego z białemi igłami. Czyt. Niedziałkowski, „Zimowa wycieczka do Kardolina w Tatrach," w Pam. Tow. Tatrz. R. IV, str. 125—138.

Kardon, *Kardońska* st. poczt., w pow. i gub. witebskiej, w obrębie stacyj Suraż i Witebsk.

Kardupis, ob. *Węgierynka.*

Kardynalskie Nowosiółki, ob. *Nowosiółki Kardynalskie.*

Kardynał, staw w os. Grobla, pow. piotrkowski, gm. Kluki.

Karejsze, zaśc., pow. wileński, 5 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 1 dom. 10 mk. katol. (1866).

Karembek (niem.), folw. dóbr Wilzen w Kurlandyi, pow. dobleński, par. Graenzhof.

Karen (niem.) i *Kaiwen*, dobra w Kurlandyi, pow. i par. Tukum.

Karewicze, wieś w gm. Szejbakpol, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy w. 43, od Wasiliszek 7 w.; dm. 12, mk. 128 katol., 4 starozakonnych (1866).

Karf al. *Karb*, kol. do wsi Miechowice, pow. bytomski, ma st. dr. żel. między Bytomiem a Tarnowicami, o 3 kil. od Bytomia.

Karf, por. *Szynkówko.*

Karfunkelturm (niem.), ob. *Jastrzębia turnia.*

Kargadden (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. i par. Talzen.

Kargaszyno al. *Korgoszyno*, st. p., gubernia tambowska, pow. jełatomski, w punkcie gdzie się rozchodzi trakt z Szacka do Jełatmy i do Kadoma.

Karge (niem.), ob. *Kargowa.*

Kargenau (niem.), ob. *Wierzbiński młyn.*

Kargoła, dawne miano *Krągoli* (ob.).

Kargopol, m. pow. gub. ołoneckiej.

Kargolec, ob. *Kargulec.*

Kargosz, źródłosłów nazwy *Kargoszyn*, ob. *Karkosz.*

Kargoszyn, wś nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów, odl. o 3 w. od Ciechanowa, ma młyn wodny, 25 dm., 204 mk., 794 mr. gruntu, 4 mr. nieuż. R. 1866 folw. K., 900 mr. rozl., nabyło 22 osadników. Por. *Czerwińsk* (T. I, 837).

Kargoszynek, wś, pow. ciechanowski, gm. Nużewo, par. Ciechanów, odl. o 3 w. od Ciechanowa, ma 5 dm., 27 mk., 135 mr. gruntu, 4 mr. nieuż.

Kargów albo *Kargowa*, wś, pow. stopnicki, gm. Tuczępy, par. Kargów. Leży na lewo od drogi ze Stobnicy do Szydłowca. Posiada kościół par. murowany pod wezwaniem ś. Władysława, założony przez Władysława II (Dług. II, 447); K. bowiem był wsią królewską. W 1827 r. liczono tu 30 dm. i 207 mk., Par. K. dek. stobnickiego ma 1611 dusz.

Kargów, wś, par. Radłów, był według Długosza (Lib. benef. II, 137 i III, 197) własnością klasztoru tynieckiego.

Kargowa 1.), niem. *Karge* lub *Unruhstadt*, blisko Obrzycy, miasto, pow. babimoski, w okolicy piaszczystej, sapowatej, nad gościńcem, prowadzącym z Poznania przez Grodzisk i Wolsztyn do Cylichowy (Züllichau); 228 dm., 1959 mk.; 1537 ew., 289 kat., 133 żydów. Kościół protestancki paraf. dyecezyi kargowskiej. Synagoga, szkoła elementarna kilkoklasowa, 83 analf. Głównem zatrudnieniem mieszkańców jest uprawa roli, wina i chmielu; młynarstwo; 38 jest wiatraków; handel trzodą chlewną na wielki rozmiar. W okolicy trzy są gorzelnie. Miejska kasa oszczędności z dwoma tysiącami przeszło książeczek; towarzystwo rolnicze niemieckie. Urząd celny. Urząd pocztowy trzeciej klasy, telegraf. Poczta osobowa do Cylichowy i do Wolsztyna; od st. kolei żel. Babimost (Bomst) o 6 kil. W r. 1811 miasto miało 284 dm., 1805 mk.; w r. 1837 było 1954 mk. W pierwszej połowie XVII wieku Krzysztof hr. Unruh założył miasto obok już istniejącej wsi Kargowy dla zbiegłych z ojczyzny protestantów; w r. 1653 nadał nowej osadzie przywileje i prawo założenia cechów. W r. 1661 król Jan Kazimierz dał prawo miejskie w nagrodę za zasługi położone przez Unruha dla kraju w wojnach z tatarami, kozakami, rusinami i szwedami. W r. 1729 rozpoczęła się budowa ratusza. W r. 1735 po śmierci Augusta II w czasie rozruchów wszczętych z powodu sukcesyi na tron wojewoda lubelski, złupił i spalił K. Dykc. Echarda nazywa K. włością ewikcyonalną komisyi edukacyjnej. W r. 1793 po zaciętej walce wojsko pruskie zajęło miasto. Za czasów Prus południowych i księstwa warszawskiego K. była siedzibą władz powiatowych, głównego urzędu celnego i garnizonu, w skutek czego miasto wzrosło znacznie w zamożność. Wówczas kwitnęło w niem sukiennictwo. Po przeniesieniu w r. 1816 sądu pokoju, a w r. 1818 urzędu powiatowego przemysł podupadł i K. w ogóle znacznie się cofnęła. W 1837 r. pożar pochłonął 20 domów, a w r. 1841 przeszło 100. W 1837 dom. K. wraz z miastem przeszło drogą koniecznej sprzedaży na rzecz rządu; rodzina Unruhów utraciła w ten sposób posiadłość, którą blisko 200 lat dzierżyła Miasto na granicy Brandenburgii i Szląska położone było dawniej miejscem przejazdu królów polskich Augusta II i

Augusta III jako też Fryderyka Augusta króla saskiego wielkiego księcia warszawskiego z Drezna do Warszawy. Ponieważ to było pierwsze miasto na ziemi polskiej, królowie August II i III utrzymywali tu załogi wojskowe saskie. Dla nich zbudowano tu ozdobne koszary na wzgórzu blisko zamku Unruhów. Sutereny tych koszar jeszcze się w części utrzymały. W samym zamku królowie zwykle nocleg odbywali. W archiwum zamkowem znajduje się dotąd księga zawierająca zbiór rozkazów wydawanych przez naczelnego dowódcę z Drezna do komendy w Kargowie. Tamże znajdowały się jeszcze przed niejakim czasem stemple monet polskich za panowania Stanisława Augusta bitych, pozostałe po Aleksandrze Unruh, który był dyrektorem mennicy w Warszawie. W kościele protestanckim odbywały się kazania i nabożeństwo, na przemian po niemiecku i po polsku; w ostatnim języku ze względu na mieszkańców wsi Chwalim, protestantów pochodzenia słowiańskiego. Do pamiątek historycznych K. należy ratusz, w r. 1793 przy okupacyi przez wojsko pruskie postrzelany. Niektórzy historycy przypuszczają, że wspominana przez kronikarzy miejscowość Kryzgowa jest Kargową i wnoszą że tu zatem r. 1157 sianął traktat między Bolesławem Kędzierzawym a cesarzem Fryderykiem Rudobrodym, na mocy którego Bolesław zrzekł się Szląska na rzecz synów Władysława II. (Ob. Platera: Opis hist. statyst. W. Ks. Poznańskiego). 2.) **K.**, niem. *Karge*, wś i gm., pow. babimoski; 4 miejsc.: a) K., wś; b) Nowawieś; c) Liehne; d) cmentarz żydowski; e) karczma K., po niem. *Lindenkrug*; 107 dm., 728 mk., 674 ew., 54 kat., 172 analf. Łączy się prawie z miastem K. 3.) **K.**, dom. i gm., 3481 mr. rozl.; 3 miejsc.: a) K.; folwarki: b) Liehne; c) Rothenau; 14 dm., 156 mk., 86 ew., 70 kat., 48 analf. Gorzelnia parowa. Oddalona o 1 kil. od miasta K.

Kargowica, rz., prawy dopływ rz. Dźwinosy (ob.).

Kargulec, os. nad rz. Bzurą, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Zgierz. Ma 3 dm., 35 mk., 12 mr. rozl.

Kariotkehmen (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Wilhelmsberg.

Kariukówka, wś, pow. sośnicki, gub. czernihowskiej. Fabryka cukru. Własność Brosza.

Kariw, ob. *Karów*.

Kark, niem. *Schoenhoefchen*, wś, pow. szczycieński, st. p. Mensguth.

Karkasy, ob. *Karkazy*.

Karkatowizna, jezioro, pow. wyłkowyski, gm. Wojtkobole. W dobrach Poszyrwinty, ma 6 mr. obszaru.

Karkazy, wieś, pow. maryampolski, gmina Freda (ob.), par. Godlewo. Odl. 47 w. od Maryampola, ma 17 dm., 143 mk.

Karkelbeck (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Immersatt.

Karkeln (niem.) 1.) i *Meiern*, dobra w Kurlandyi, pow. i par. Zelburg. 2.) **K.**, folw. dobr Mattkuln, pow. talzeński, par. Zabeln.

Karkeln (niem.), os., pow. szyłokarczemski, st. p. Kallnischken.

Karkiszki, wś i folw., pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Godlewo; odl. 51 w. od Maryampola. Wieś ma 6 dm., 50 mk.; folw. zaś 5 dm., 69 mk. Por. *Julianowo* i *Hermaniszki*.

Karkla, rz., dopływ Niemna z prawej strony, uchodzi między Niewiażą a Rygawką.

Karklauken (niem.), dobra, pow. piłkalski, st. p. Piłkały.

Karkleniszki 1.) wś i karczma, pow. trocki, 1 okr. adm., 25 w. od Trok, 9 dm., 79 mk. kat., 13 izr. 2.) **K.**, zaśc., pow. trocki, 2 okr. adm., 42 w. od Trok, 1 dom, 16 mk. kat. 3.) **K.**, zaśc. rząd., pow. trocki, 4 okr. adm., 69 w. od Trok, 2 domy, 29 mk. kat. (1866).

Karkleny, ob. *Korklany*.

Karklienen (niem.) 1.) wś, pow. stołupiański, st. p. Mehlkehmen. 2.) **K.**, wś, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf. 3.) **K.**, *Gross-*, *Klein-* i *Neu-*, wś, pow. labiewski, st. p. Mehlauken. 4.) **K.**, wieś, pow. darkiemski, st. p. Sodehnen.

Karklina, attyn., ob. *Hołny Wolmera*.

Karklina 1.) folw., pow. wileński, 3 okr. adm., o 50 w. od Wilna, 2 dm., 25 mk. katol. 2.) **K.**, karczma, pow. wileński, 1 okr. adm., o 31 w. od Wilna, 1 dom, 5 mk. żydów.

Karklińce, wś włośc., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 100, dm. 9 (1866); do Święcian 11 w.

Karklinie 1.) folw., pow. nowoaleksandrowski, własność Zahorskich. 2.) **K**, wś, pow. szawelski, gm. krukowska; na 16 dusz uwłasz. 19 dzies. ziemi. *J. Godl.*

Karkliniszki 1.) wś, pow. maryampolski, gm. i par. Pilwiszki; odl. 27 w. od Maryampola, ma 17 dm., 157 mk. 2.) **K.**, folw., powiat kalwaryjski, gm. i par. Urdomin. Odl. 24 w. od Kalwaryi, ma 3 dm., 30 mk.

Karkliny 1.) wś, pow. suwalski, gm. Ków, par. Suwałki; odl. 7 w. od Suwałk. W r. 1827 było tu 21 dm. i 137 mk.; obecnie 22 dm., 213 mk. 2.) **K.**, wś, pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Sereje; odl. 37 w. od Sejn, ma 4 dm., 41 mk. 3.) **K.**, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Udrya; odl. 53 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 13 dm., 127 mk.; obecnie 20 dm., 149 mk. 4.) **K.**, folw., pow. wyłkowyski, gm. Karkliny, par. Kieturwłoki; odl. 16 w. od Wyłkowyszek. Gmina K. ma 4893 mk., 7 dm., 139 mk.; rozległości 16050 mr.; sąd gm. okr. III w Bartnikach o 10 w., st. p. Wyłkowyszki o 16 w. W skład gminy wcho-

dzą: Antoniszki, Budwiecie, Bierzyny, Dubiany, Eustachowo, Gejsztoryszki, Gulbina, Jodupiany, Karkliny, Kieturwłoki, Maćkobudzie, Nowiniki, Parysowszczyzna, Pieńkinie, Plumbiany, Porowsie, Posudonie małe, Rostkowszczyzna, Skordupiany, Syberya, Swietnica, Taboryszki, Widgiry i Wołowicze. Dobra rządowe Karkliny składały się 1858 r. z folw. i wsi Porowsie, folw. i wś Rostkowszczyzna, wsi Giejsztoryszki, Dobrowola, folw. Karkliny, wsi Jodupiany, Berzyny v. Beszynie, Kieturowłoki, Widgiry, Skordupiany i Osupie.

Karkliny, jezioro w pow. wyłkowyskim, w dobrach Wołowicze, gm. Karkliny, ma 10 mr. obszaru.

Karkłocie, wieś, pow. rossieński, par. erźwiłkowska.

Karkłoja, rz., dopływ rz. Ołonty z prawej strony.

Karkłupiany, wś i folw., pow. wyłkowyski, gm. Kopsodzie, par. Pojewoń; odl. 20 w. od Wyłkowyszek. W 1827 r. K. folw. liczył 13 dm., 86 mk.; obecnie 19 dm., 213 mk.; K. wś liczyła 25 dm., 199 mk.; obecnie zaś 39 dm., 307 mk.

Karkośka, niem. *Krausendorf*, kol., powiat rybnicki, par. Jodłownik, na prawym brzegu Wodzisławki, o pół mili na zachód od Wodzisławia, na gruncie wzgórzystym, w glebie gliniastej, ma 25 dm., 136 mk., 118 mr. ziemi.

Karkosy albo *Karkus*, folw., pow. łęczycki, gm. Tkaczew, par. Leźnica mała. Leży przy szosie łęczycko-kaliskiej, o 9 w. od Łęczycy. Ma 156 mr. rozl. Dawniej stanowił jednę całość z Mniszkami; 4 dm., 67 mk.

Karkosz, imię czy nazwisko (zapewne skrócenie formy Karkosław, jak: Jarosz z Jarosław, Bogusz z Bogusław, Janusz z Janosław, lub może należy do grupy takich nazw jak: Długosz, Jutrosz); dało początek nazwom: Karkosy, Karkoszki, Karkowo a także Kargoszyn, Kargów. *Br. Ch.*

Karkoszki, tak na Podlasiu nazywają pnie zdatne na opał, łuczywo.

Karkoszki 1.) wś, pow. łęczycki, gm. Mazew, par. Witonia. Liczy dm. 7, mk. 60, gruntu ornego średniej dobroci mr. 118 (według Tow. Kred. Ziem. 332 m.), uwłaszczonych mr. 12 i pół. Łaski w Lib. benef. zowie Karlowo wś w par. Kościół, dzisiejsze K. albo Karkosy (ob.). 2.) **K.**, wś i os. młyn., pow. noworadomski, gm. i par. Dobryszyce. W 1827 roku było tu 11 dm., 50 mk.; obecnie 8 dm., 103 mk., 162 mr. (126 ornej); osada młyn. 1 dom, 5 mk., 4 mr.; ob. *Dobryszyce*.

Karkowiec, góra w Karpatach szląskich, blisko Wielkiego Stożka, 3078 st. wys.

Karkówka, folw., pow. janowski, gm. i par. Zaklików.

Karkowo, wś, pow. płoński, gm. Wychodź, par. Kamienica; odl. o 20 w. od Płońska, ma 9 dm., 71 mk., 172 mr. gruntu. Według Tow. Kred. Ziem. folw. Karkowo-Łbowo, od rzeki Wisły w. 3, ma rozl. mr. 696, grunta orne i ogrody mr. 442, łąk mr. 25, pastwisk mr. 31, wody mr. 2, lasu mr. 181, nieużytki i place mr. 16. Na włościan uwłaszczonych przeszło mr. 185.

Karkus, ob. *Karkosy*.

Karkus, zamek w Inflantach, między Felinem i Dorpatem. Roku 1563 zdobyty przez szwedów, a r. 1573 przez Rossyan. Po zawartym pokoju wrócony Polsce, objął go w dziedzictwo Jerzy Farensbach. Roku 1601 Dembiński, wojewoda parnawski, pobił pod nim szwedów na głowę, którzy byli pod dowództwem Karlsona (Enc. Orgelbr.).

Karkzauningken (niem.), ob. *Karczauningken*.

Karl (niem.), ob. *Karol*.

Karl..., por. *Karł...*

Karlau (niem.), folw., pow. suski, ob. *Karłowo*.

Karlau (niem.) 1.), wś, pow. nissański, par. Neuland, niegdyś dobra biskupie, 1818 r. rozdrobnione, w obrębie wsi Conradsdorf. 2.) **K.** al. *Warusche* (niem.), folw., pow. wrocławski, należy do dominium Domslau.

Karlekow (dokum.), wieś, pow. wejherowski, ob. *Karlikowo*.

Karlewo, ws włośc., pow. rypiński, gmina Szczutowo, par. Gujsk, odl. o 20 w. od Rypina, ma 7 dm., 69 mk., 188 mr. gruntu.

Karlhof, dwór pryw. w pow. szawelskim, o 84 w. od Szawel.

Karlikau (niem.), wieś, pow. wejherowski, ob. *Karlikowo*.

Karlików, wś w pow. sanockim, 5 kil. na południe od Bukowska; należy do sądu powiatowego w Bukowsku, gdzie także odbiera pocztę. Ma 53 domy i 467 mk. wyłącznie rusinów. Większa posiadłość, której właścicielem jest obecnie Feliks z Oleksowa Gniewosz, ma tutaj 68 mr. gruntu ornego, 12 m. łąk, 22 m. pastwisk i 122 m. lasu jodłowego. Włościanie posiadają 646 m. pola, 100 m. łąk i ogrodów, 271 m. pastw. i 28 m. lasu. Charakter wsi podgórski; grunta, z wyjątkiem położonych nad potokami Chorówką i Płonką, iłowate i płonne. Najniższe położenie przy granicy wsi Płonna 439 m. npm., najwyższe na szczycie zwanym Tokarnia, który stanowi jeden ze szczytów łańcucha górskiego zwanego Bukowicą, a jest wzniesiony 771 m. npm. Szczyt ten jest punktem triangulacyjnym, z którego rozległy widok na wszystkie strony, temwięcej że wśród pól ornych położony. K. jest siedzibą parochii gr. kat., do której należą wsie: K. z 467 duszami, Przybyszów z 452 dusz i Wola Piotrowa z 280 dusz, razem 1199 dusz. Cerkiew tutejsza drewniana, gustownie malowana, jest pod wezwaniem św. Paraskewii, a należy

do dekanatu sanockiego. K. należał niegdyś do kompleksu dóbr hrabiów Ossolińskich, po których przeszedł do Stadnickich, a następnie na mocy kupna do Gniewoszów. *W. J. W.*

Karlikowo 1.), niem. *Karlikau*, w dokum. *Carlekow*, *Karleckow*, *Karlikow*, *Karlicowy*, wieś włośc., pow. wejherowski, w lesistej okolicy nad drogą z Żarnówca do Wejherowa. Obszaru liczy włók 61; gbur. 20, zagrodn. 7, katol. 183, ew. 114, dm. 32. Parafia Żarnowiec, szkoła Swiecin, poczta Kroków. Odległość od Wejherowa 2¾ mili. Wś K. była posiadłością dawniejszego klasztoru żarnowskiego, najprzód cysterek a po reformacyi benedyktynek, darowana im przez księcia Mestwina II r. 1277. R. 1279 biskup kujawsko-pomorski Albert darował cysterkom dziesięciny z tej wsi. Warto choć w skróceniu wymienić niektóre granice ważniejsze z XIV i XVI w. dla wielu miejscowych nazw starych przechowanych. W dokładnym opisie czytamy między innemi: Od Glinnego żłobu, gdzie są 2 błota wielkie i małe Kaliszcza i groby pogańskie ponad żłobem, ku dębowemu gajowi glińskiemu aż do strugi Rogoźnicy... Gotkowa woda czyli błoto pod samą wieś K. przychodzące; jezioro Dobra do wsi należące; wysoka góra Wałesna na drodze z Kartoszyna do Karlikowa... ztąd prosto do Czarnego źródła, potem przy Mościskach nad strugą Czarnego od rogu do młyna Sapały itd. Podczas reformacyi przywłaszczyli sobie dziedzice Lubocina róg jeziora Dobra i znaczny kawał boru do tego jeziora przytykającej. K. wydawano oddawna włościanom na czynsz. Przy końcu XVI wieku piszą o nich: Poddani płacić będą po 10 grz. z bieleniem, także dań starą. Starosta ma sołectwo kupić i zapłacić wedle szacunku 2 ławników ziemskich, potem będzie wolny od daniny. Pastewnego dadzą jak dawali. R. 1766 nazywali się osadnicy: Wawrz. Białk, Maciej Jeznochowski karczmarz, Antoni Ceynowa dannik, Michał Olszczon ogrodnik, Mat. Hofszult, Wojciech Białk, Adam Specht sołtys, Wawrz. Olszczon gbur, Stanisław Olszczon dannik, Michał Wągarda; dawali w różnej ilości czynsz od budynków i roli, hibernę, włókowe, kury, skopy itd. K. posiadało przedtem znaczne lasy, obecnie przerzedzone. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś i wydał później na własność włościanom. Ob. Klasztory żeńskie w dyec. chełmińskiej. 2.) **K.**, była wś prastara ponad jeziorem Głębokiem, między Borowem a Sitnem, pow. kartuski, przy teraźniejszym bitym trakcie kartusko-gdańskim. Należała oddawna do pp. norbertanek w Żukowie, darowana przez księcia Mestwina II r. 1260. W sporach granicznych panien z pobliskiemi kartuzami zachodzi jeszcze r. 1599 i 1652. Krótko potem zupełnie zburzoną i zniesioną została, zapewno przez szwedów. Późniejsze akta nic o tej wsi nie piszą, tylko o Borowej karczmie, że jest pobudowana na gruncie dawniejszego Karlikowa. Lud dodziśdnia jezioro tu będące przy trakcie zowie Karlikowskiem. *Ks. F.*

Karlikowskie jezioro, pow. kartuski, przy bitym trakcie kartusko-gdańskim. Ma nazwę od dawniejszej wsi Karlikowa, która tu przedtem leżała, w pobliżu teraźniejszej Borowej karczmy. W dokumentach zowie się to jezioro także Głębokie al. Głęboczno (ob.).

Karlin 1.), wś i os. karcz., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, par. Srocko. W 1827 r. było tu 12 dm., 80 mk., obecnie wś ma 19 dm., 140 mk., 289 mr. obszaru; os. karcz. 1 dom, 4 mk., 5 mr. rozl. Łaski (Lib. benef.) zowie tę wś Karnyn. 2.) **K.**, wieś, pow. olkuski, gm. Ogrodzieniec, par. Krzepołów. W 1827 r. było tu 27 dm., 215 mk. Wspomina o niej Długosz (II, 211).

Karlina, ob. *Brodnica.*

Karlinka, pow. ciechanowski, gm. Ojrzeń, par. Sochocin. Niezamieszczona w spisie urzędowym z 1880 r. (Pam. Kniżka płockoj gub.).

Karlinowo, folw. szlach., pow. oszmiański, 4 okr. adm., o 43 w. od Oszmiany, 1 dom, 37 mk., z tego 31 prawosł., 6 katol. (1866).

Karlinsberg, *Karlsberg* (niem.), por. *Huje* i *Karlsberg.*

Karlisfelde, *Karlsfelde* (niem.), ob. *Podlesie.*

Karliszki, os. rządowa, nad jez. Suwingi, pow. trocki, 4 okr. adm., o 59 w. od Trok, 2 domy, 19 mk. katol. (1866).

Karlita, szczyt, ob. tom II, str. 701.

Karlmujża, ob. *Podol.*

Karlowa, węg. *Karolyfalva*, niem. *Karlsdorf*, wś w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.); kościół katol. filialny, uprawa roli, winnice. Jest to osada niemiecka, założona 1754 r. Mieszk. 469. *H. M.*

Karlowice, *Karłowice*, *Katowa* (?), niem. *Karlsmarkt*, 1401 r. *Keczerdorff*, potem *Ketzersdorf*, *Kaetzendorf* lub *Ketzendorf*, mko, pow. brzeski na Szląsku, na prawym brzegu rzeki Stobrawy, miało 1840 r. 78 dm., 547 mk., kościół katol. z r. 1715; ewangelicki filialny do parafii Kucznie. Do K. należy kol. Kalkberg i młyn zwany Erlmühle al. Pilzmühle. W mku K. dziś 1000 mk., spław drzewa, łomy wapienia, wzorowe pszczelnictwo Dzierżona, jarmark jeden. Par. P. dek. brzeskiego w r. 1869 liczyła 324 katol., 1836 ewang., 10 izr. *F. S.*

Karlowice, niem. *Karlowitz* 1.), kol., pow. olesiński, o 5 kil. od Gorzowa, ma 10 osad po 18 mr. rozl., par. Zdziechowice. 2.) **K.**, folw. do dóbr Łany, pow. toszecko-gliwicki. 3.) **K.**, folw. do dóbr Kozłów w tymże powiecie. 4.) **K.**, folw. do Karchowa, pow. kozielski. 5.) **K.**, folw. do dóbr Hacz, pow. raciborski. 6.) **K.**, kol., pow. sycowski, par. Slizów. 7.) **K.**, wś

o pół mili od Wrocławia (według Knie), par. ś. Michała we Wrocławiu. 8.) **K.**, dwie wsie, pow. grotkowski. *Wielkie K.*, wś i dobra, o 2.87 mil od Grotkowa, przy trakcie z Grotkowa do Ziębic. Wś ma 24 osad, 641 mr. rozl., kościół paraf. katol., który w r. 1374 już istniał. Gleba nader żyzna. Dobra 363 mr. rozl. *Małe K.*, wś i dobra przyległe. Wś ma 24 osad, 78 m. rozl. a dobra 588 mr. rozl. Par. K. dek. od. muchowskiego 1869 r. miała 2603 katol., 50 ewang. *F. S.*

Karlowitz (niem.), ob. *Karlowice* i *Karłowice*.

Karlowo (niem.), ob. *Karłowo* i *Karkosy*.

Karlowo, folw., pow. szubiński, 381 mórg rozl., należy do gm. Rospentek. Poczta w Kcyni (Exin) o 7 kil., st. kolei żel. w Nakle (Nakel) o 23 kil. *M. St.*

Karlowo, niem. *Karlsau*, przedmieście Opawy, 160 mk.

Karls... (niem.), por. *Carls...* (niem.).

Karlsau (niem.), ob. *Karlowo*.

Karlsbach (niem.), ob. *Kościerzyn*.

Karlsbad (niem.), wś nad morzem, pow. ryski, par. Schlock; kąpiele morskie.

Karlsberg (niem.), kolonia w pow. ostrogskim. Gdy w 1828 r. liczba kolonistów urosła w Karlswaldzie, młode pokolenie założyło obok pierwszej drugą kolonią a że położenie górzyste było, nazwali ją więc Karlsberg. Obyczaje i zatrudnienia te same co w kol. Karlswald. W 1876 r. i ci koloniści wyszli do Ameryki, ustępując swoich praw kolonistom niemcom, przybyłym z Królestwa Polskiego. Należy ona do Udiełow. Ziemia krzemionkowata, w wielu miejscach są wydmy piaszczyste. Każdego kolonisty wydział dotyka do rz. Wilii, przy której mają sianożęcie. Koloniści hodują bydło rasy holenderskiej, tyrolskiej i szwajcarskiej.

Karlsberg (niem.), dobra w pow. wilejskim, majętność dziedziczna rodziny Snitków od lat kilkudziesięciu, niegdyś własność Wołodkowiczów, pod nazwaniem Huje nad rzeczką Hujką, w odległości 1 wiorsty od m. Radoszkowicz; obecna nazwa pochodzi od imienia żony jednego z dawnych dziedziców tego majątku, Jozefa Wołodkowicza, marszałka szlachty gub. mińskiej, Karoliny z Brzostowskich Wołodkowiczowej. Ziemi w ogóle (nieliczące włośc.) 4000 dz. z folwarkami Kisiele, Wieremiejki i Sycewicze; w tej ilości gruntów ornych blisko 800 dz. (zaliczonych wedle taksacyi urzędowej do 2, 3 i 4 klasy), łąk 300 dz., pastwisk i nieużytków do 150 dzies., lasu sosnowego i jodłowego 2750 dz. Uprawia się żyto, owies, jęczmień, groch, gryka, kartofle i pszenica; siana zbiera się rocznie do 20000 pudów. W folwarku Wieremiejkach młyn wodny o 3 kamieniach, krupiernia i folusz na rzece Wiazynce. Por. *Huje*. *A. Ch.*

Karlsberg (niem.), wiele folwarków w Kurlandyi nosi tę nazwę.

Karlsberg (niem.), ob. *Karolin*.

Karlsberg (niem.), kol., pow. olesiński, parafia Gorzów, o 2.60 mil od Oleszna, ma 70 mr. rozl., 10 osad. Tegoż nazwiska kilka wsi w pow. lubańskim, kożuchowskim, głupczyckim, nowotarskim, kładzkim.

Karlsberg (niem.) 1.) dwie miejscowości, pow. człuchowski; a) osada do Heinrichsberga, przy pomorskiej granicy, gdzie struga Czarna uchodzi do Gwdy, w okolicy leśnej, bud. 4, dm. 1, ew. 6. Parafia i poczta Czarne (Hammerstein). b) wybudowanie do Frydlądu pruskiego, dom 1. 2.) **K.** (niem.), lesiste wzgórza i piękny, rozległy park królewski nad Oliwą, 103 m. npm. wys.

Karlsberg (niem.), folw. w pow. kłajpedzkim, st. poczt. i kol. kłajpedzko-wystruckiej, o 8 kil. od Kłajpedy, w żyznej równinie; 61 mk. mówiących po litewsku; znaczna produkcya mleka. *J. B.*

Karlsberg (niem.), kol. w pow. radowieckim na Bukowinie, nad Suczawą, ma st. poczt., kościół paraf. i 889 mk. *F. S.*

Karlsbraa (niem.), dobra, 1868 r. tak przezwane, ob. *Zarzecze*, pow. chojnicki.

Karlsbrunn (niem.), młyn, ob. *Karolin*.

Karlsbrunn (niem.), wś na Szląsku austr., pow. Freudenthal, niegdyś zwana *Hinnewinder*, ma 42 mk., nad Białą Opą, niedaleko jej źródła, u stóp Dziadka, ma zakład leczniczy (mleko, woda żelazista), romantyczne położenie, 779 m. npm., st. p. i tel. Należy do gm. Dürrseifen. Zarański zowie K. *Karłowską Studzienką*.

Karlsburg (niem.), wsie w pow. brzeskim i oleśnickim, na Śląsku.

Karlsdorf (niem.), kolonia w pow. sokólskim gub. grodz., o 25 w. od Sokółki.

Karlsdorf, wieś w pow. stryjskim, 70 kil. na płd.-zachód od Stryja, 35 kil. na płd.-zach. od sądu pow. w Skolem, na samej granicy węgierskiej i pow. turczańskiego, na zachód od st. poczt. w Klińcu. We wsi jest szkoła etatowa jednokl. Ob. *Smorze*.

Karlsdorf (niem.), ob. *Kapuścisko Małe*, wś, pow. bydgoski.

Karlsdorf (niem.), pow. złotowski, ob. *Karólewo*.

Karlsdorf (niem.), wsie i kol., pow. ziębicki, niemczyński, bolesławski, zgorzelicki, lubański na Śląsku.

Karlsfelde (niem.), ob. *Podlesie*.

Karlsgrund (niem.), kol., pow. olesiński, par. Bogacica, ma 25 osad, 105 mr. rozl. z hutą Vosshütte i fryszerką Zainhammer (Bazan). Knie wymienia jeszcze fryszerki: N. Bogacica i Kopiec albo Süssenrode.

Karlshoehe (niem.), os. do Pietrzyków, po-

wiat człuchowski, bud. 4, dm. 2, ew. 18. Par. i poczta Koczała. *Kś. F.*

Karlshof (niem.), kol., pow. nowomiński, gm. Mińsk, par. Nowomińsk.

Karlshof (niem.), pol. *Karolinów*, folw., powiat szawelski, par. Ialkowska, 22 włóki rozl., dziedzictwo barona Karola Nolkena.

Karlshof (niem.), w Kurlandyi nazwa tak jak Karlsberg (ob.) rozpowszechniona.

Karlshof (niem.), ob. *Karolewo* i *Kaszary*.

Karlshof (niem.) 1.) powiat toruński, ob. *Karólewo*. 2.) **K.**, dwie miejscowości, powiat człuchowski; a) dobra do Szonówka, przy pomorskiej granicy, na bitym trakcie białoborsko-nowoszczecińskim, bud. 6, dm. 4, ew. 35. Parafia Ekfir, poczta Białobór (Baldenburg). b) dobra do Kiełpinka, $^3/_4$ mili na płn. Człuchowa, bud. 3, dm. 1, kat. 12, ew. 1. Parafia i poczta Człuchowo. 3.) **K.** al. *Carlshof*, dobra, pow. grudziąski, przy granicy pow. lubawskiego, w okolicy lesistej nad rz. Ossą. Obszaru liczy mr. 994, bud. 10, dm. 4, kat. 14, ew. 58. Parafia Płowęż, szkoła Lisnowo, poczta Łasin. Wieś K., w dawniejszej Pomezanii położona, należała do obszernych dóbr lisnowskich, pierwszy raz wspomiąana r. 1734: wtedy to Jan Karol von Streim sprzedał ją wraz z całym kluczem Wojciechowi Krzysztofowi hr. Dohna. Zapewne tenże Karol v. Streim założył był niedawno temu folw. Karlshof i swojem imieniem nazwał. R. 1789 były tu 3 domy mieszkalne. Ob. Frölich: Gesch. des Graudenzer Kreises 55. 4.) **K.**, folw. do Otłowa, pow. kwidzyński, nowozałożony r. 1821, o ćwierć mili od Gardei, ma 8 bud., 3 dm., 2 kat., 49 ew. Parafia Szynwałd, poczta Gardeja. 5.) **K.**, folw. do Jastrzębca, pow. złotowski, w okolicy lesistej, przy gran. pow. bydgoskiego; bud. 6, dm. 2, kat. 31, ew. 16. Parafia i poczta Więcbork. 6.) **K.**, pow. ząbborski, ob. *Karłowo*. *Kś. F.*

Karlshof (niem.) 1.) kol., pow. prądnicki, par. Strzeleczki, ma 22 osad, 193 mr. rozl. z kolonią Seherrswald, 1830 r. założoną. 2.) **K.**, folw. dóbr Gołkowice, pow. kluczborski, 3.) **K.**, folw. dóbr Uszyce, pow. olesiński. 4.) **K.**, może *Karluszowice*, dobra, pow. bytomski, par. Stare Repty, tuż pod Tarnowskiemi Górami, 1677 mr. rozl., od r. 1863 rezydencya zarządu dóbr bytomsko-siemianowickich. 5.) **K.**, folw. do sołectwa Kościęcin, pow. kozielski. 6.) **K.**, wś i dobra, pow. nissański, par. Neuland. Wś ma 37 osad, 360 mr. rozl. a dobra 400 mr. rozl. 7.) **K.**, liczne folw. i kol. w pow. wrocławskim, bolesławskim, głogowskim, głupczyckim, lwowskim, namysłowskim (w dobrach Eckersdorf i Skorischau), rozbórskim. *F. S.*

Karlshorst al. *Carlshorst* (niem.) 1.) osada, pow. świecki, ma 621 mr. obszaru, 53 bud., 47 dm., 10 kat., 323 ew.; szkoła, parafia i poczta Drzycim. 2.) **K.**, folw. do Frydlądu, nowozałożony r. 1863, pow. wałecki, przy granicy pomorskiej, bud. 4, dm. 2, ew. 24. Parafia Tuczno, poczta Frydląd. *Kś. F.*

Karlshütte (niem.), grupa domów w Karlsdorfie, w pow. stryjskim, ob. *Smorze*.

Karlshütte (niem.) albo *huta Karola*, huta cynkowa w obrębie wsi Ruda, pow. bytomski, obok kolonii Karola, niem. *Karlskolonie*.

Karlshütte (niem.), *Karola Huta*, albo *Lipina*, kol. na półn. od m. Frydek, w pow. frydeckim, olbrzymie walcownie żelaza, st. dr. żel. ostrowsko-frydlandzkiej, zarząd hut arcyks. Albrechta i fabryka lin tegoż.

Karlsmarkt (niem.), ob. *Karlowice*.

Karlsruhe (niem.), ob. *Karolewo*.

Karlsruh (niem.), dobra, pow. wałecki, 1829 r. założone, należą do Stręczna, mają bud. 19, dm. 6, kat 90, ew. 54. Parafia Nakielno, poczta Gostomia. *Kś. F.*

Karlsruhe (niem.), mko, pow. opolski, ob. *Pokój*.

Karlsseegen (niem.), karczma i kol., pow. rybnicki, na gruntach rydułtowskich, o 1.45 mil od Rybnika, ma 11 osad, 40 mk.

Karlssegen (niem.), kol. do Brzezinki, pow. bytomski.

Karlsstadt (niem.), ob. *Karlsztat*.

Karlstein (niem.), folw., pow. krotoszyński, 3 dm., 91 mk., należy do księstwa krotoszyńskiego.

Karlsthal (niem.) 1.) kol., pow. kluczborski, o milę od Byczyny, ma 12 osad po 8 mr. rozl., założona 1775 w dobrach Nassadel II. 2.) **K.**, kol., pow. wielkostrzelecki, par. Jemielnica, założona 1824 r. przy drodze z W. Strzelc do Dobrodnia, ma 70 mr. rozl.

Karlsthal 1.) (Alt-), wś na Szląsku Austr., w pow. Freudenthal, ma par. kat., szkołę lud., st. p., zarząd leśny dóbr ks. Liechtensteina i 2015 mk. 2.) **K.** (Neu-), tamże, w gm. Wrbno, ma 204 mk. i szkołę pryw. ewang.

Karlsvorwerk (niem.), folw. do dóbr Dziadowa kłoda, pow. sycowski.

Karlswald (niem.), kolonia, pow. ostrogski, o 3 w. na płd.-zachód od Ostroga, należy do gm. Kuniów. Założona w 1802 r. przez menonitów, przybyłych z Prus. Gleba krzemionkowata lecz przez umiejętną sterkoryzacyą bardzo żyzna. Menonici byli bardzo pracowici, hodowali bydło ras: holenderskiej, szwajcarskiej i tyrolskiej, przeważnie trudnili się tkactwem i wyrobem masła i serów holenderskich. Mieli swój dom modlitwy. W 1874 r. cała osada przeszła do Ameryki, sprzedawszy swoje mienie przybyłym z Królestwa Polskiego kolonistom niemcom, którzy ją zamieszkują, płacąc tak jak menonici wieczny czynsz, ponieważ w te same prawa wstąpili, lecz nie-

ma między niemi tego porządku i spokoju. Ziemia należała do ks. Ostrogskich, później do ks. Jabłonowskich, w 1876 z Ostrogiem sprzedana sekretarzowi stanu Taniejewowi, a ten w 1879 r. odstąpił udziałom. *Z. Róż.*

Karlsweiler (niem.), ob. *Karolewo.*

Karlswerk (niem.), folw. do Rudek, pow. wałecki, bud. 3, dom 1, ew. 13. Par. Wałcz, poczta Wielboki. *Ks. F.*

Karlsztat, niem. *Karlsstadt*, wś, pow. mielicki, par. Mielice, ma szpital powiatowy i kaplicę św. Anny.

Karlubiec, niem. *Karlubitz*, wś, pow. wielkostrzelecki, przy szosie gogolińsko-krapkowickiej, ma 32 osad, leśnictwo; 560 mr. rozl.

Karluszowice, ob. *Karlshof* i *Bobrownik.*

Karłów, ob. *Dąbie.*

Karłów, wś, pow. śniatyński, o 7.5 kil. od st. p. Załucze, ma cerkiew gr. kat., 1840 mk. w gminie, 4 na obszarze dworskim.

Karłowce, grupa domów w Stanisławczyku w pow. brodzkim.

Karłowice 1.) niem. *Karlowitz*, dom., pow. poznański, 8 dm., 184 mk., należy do dóbr Wierzonki. Poczta najbliższa w Swarzędzu, st. kol. żel. w Kobylnicy (Kobelnitz). 2.) **K.**, folw., pow. odolanowski, 1 dom, 6 mk.; należy do księstwa krotoszyńskiego.

Karłowice, ob. *Karlowice.*

Karłówka, os. rząd., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlna, od Kozienic 6 w. odl. Gruntu mr. 45., dm. 4 i 16 mk.

Karłowka, mko, pow. konstantynogrodzki gub. półtawskiej, st. p., 3545 mk.

Karłowo 1.) niem. *Carlowo*, os. do wsi Parchowa, pow. kartuski, st. p. Wygoda. 2.) **K.**, niem. *Karlau*, folw. do Rudzicza, pow. suski, nad jez. Łabędziem, w okolicy lesistej i piaszczystej, o 1 milę od Iławy, o ćwierć mili od st. dr. żel. Rudzicz; bud. 5, dom 1, ew. 11. Parafia Iława. *Ks. F.*

Karłowo w pow. węgoborskim. 1) wś, st. p. Budry; 2) folw., st. p. Węgobork; 3) folw., st. p. Dryfort.

Karłowska studzienka, ob. *Karlsbrunn* (niem.).

Karłowszczyzna 1.) folw. szlach., powiat wileński, 4 okr. adm., o 54 w. od Wilna, 1 dom, 7 mk. kat. 2.) **K.**, folw. szlach., powiat trocki, 4 okr. adm., 63 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. katol. 3.) **K.**, folw. szlach., nad rz. Korablą, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 21 w. od Oszmiany, 1 dom, 22 mk. kat. (1866). Własność niegdyś Herkulana a dziś Władysława Wojewódzkiego. 4.) **K.**, wieś włośc. nad rz. Korablą, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 24 w. od Oszmiany, 13 dm., 103 mk katol. 5.) **K.**, zaśc. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 22 w. od Oszmiany, 2 dm., 17 mk. katol. (1866).

Karługi, ob. *Krynki.*

Karłupis, wś, pow. rossieński, par. erźwiłkowska.

Karły, część Rawy, pow. Rawa ruska.

Karmalita, część Dublan w pow. samborskim.

Karmality, przys., pow. kamieniecki, par. podominikańska w Kamieńcu, nad rz. Olszanką, dopływem Żwańca, ma 14 dm. *X. M. O.*

Karmanowice, wś, pow. nowoaleksandryjski, gm. Celejów, par. Wąwolnica. W 1827 r. było tu 25 dm., 180 mk. Wspomina ją dwukrotnie Długosz jako dziedzictwo Andrzeja i Piotra h. Prus (tom II, 568 i tom III, 249). Por. *Celejów.*

Karmanówka, wieś w południowo-wsch. stronie powiatu borysowskiego, nad jeziorem, w gminie jeśmańskiej, ma osad 13; miejscowość odludna, poleska. *Al. Jel.*

Karmanowo, wś przy trakcie z Gżacka do Zubcowa, w gub. smoleńskiej.

Karmańsko, os. nad rz. Prosną, pow. wieluński, gm. i par. Praszka. K. wraz z osadą Pielawy i wsią Szyszków ma dm. 29, mk. 316.

Karmany, wś rządowa, pow. dzisieński, o 37 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 6 dm., 47 mk. kat. (1866).

Karmatura, dział górski w obr. gm. Prokurawy i Szeszor, w pow. kossowskim, nad lewym (północnym) brzegiem Pistyńki, ciągnie się od potoku Ruszoru na płd.-wschód do doliny Pistyńki w Szeszorach. Dział ten pokrywają lasy. W płn.-zach. jego części wznosi się Tarnica (801 m.), a w płd.-wsch. nad Szeszorami czubek Pod Rokietą (775 m.). Z płn.-wsch. stoku wytryskają potoki Ruszorec, Kujawa i Korowy. Długość grzbietu 8 kil. *Br. G.*

Karmazyny, zaśc. rząd., nad rz. Wilią, pow. wileński, 1 okr. adm., o 29 w. od Wilna, 3 dm., 33 mk. kat. (1866).

Karmelin 1.) folw., pow. szubiński, 3 dm., 51 mk., należy do miasta i gm. Kcyni (Exin). 2.) **K.**, ob. *Charbelin.*

Karmelitański kruhel, ob. *Kruhel karmelitański.*

Karmelitów albo *Karmelicki*, folw., powiat lubelski, gm. i par. Konopnica.

Karmelity, klasztor karmelicki i zabudowania gospodarskie w Sąsiadowicach w pow. samborskim.

Karmenczy, ob. *Harmęże.*

Karmerau (niem.), kol. w pow. opolskim i wielkostrzeleckim, ob. *Sporok.*

Karmiały, ob. *Kormiałów.*

Karmin 1.) dom., powiat pleszewski, nad Lutynią, 4928 mr. rozl.; 2 miejsc.; a) K.; b) folw. Gustawowo; 31 dm., 367 mk., 18 ew., 345 kat., 4 żydów, 129 analf. Poczta na miejscu, st. kol. żel. i telegr. w Pleszewie o 6 kil. Własność A. Wężyka. 2.) **K.-nowy**, wś, pow.

pleszewski, 16 dm., 119 mk., 14 ew., 105 kat., 45 analf. Poczta najbliższa w Karminie, st. kol. żel. w Pleszewie. 3.) **K.**-olędry, niem. *Rothendorf*, pow. pleszewski, 64 dm., 255 mk., 243 ew., 12 kat., 45 analf. Poczta w Karminie o 3 kil., st. kol. żel. i telegr. w Pleszewie o 9 kil. 4.) **K.**, wś i dom., pow. kościański, dom. należy do dóbr Chełkowa (Kelke); 31 dm., 253 mk., 14 ew., 239 kat., 33 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Starem Bojanowie (Alt-Boyen) o 5 kil. 5.) **K.**, wś, pow. szamotulski, należy do gm. Psarskie; 6 dm., 107 mk. Poczta w Pniewach (Pinne) o 6 kil., st. kol. żel. w Szamotułach (Samter) o 12 kil. *M. St.*

Karmin, niem. *Karmine*, wś, pow. mielicki, par. Mielice.

Karminek, wś i gm. nad Lutynią, pow. pleszewski; 3 miejsc.: a) K.; osady: b) Piaski (Sandkrug; c) Dom leśny (Waldbude); 27 dm., 274 mk., 4 ew., 18 kat., 252 chrześcian innych wyznań, 137 analf. Poczta w Karminie o 12 kil., st. kol. żel. i telegr. w Pleszewie (Pleschen) o 8 kil. *M. St.*

Karmotki, wś włośc., pow. wilejski, o 50 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z m. Mołodeczna do gran. powiatu mińskiego, 3 dm., 38 mk. (1866).

Karmunki, niem. *Karmunkau*, dwie wsie, pow. olesiński, par. Bodzanowice. Stare K., o 1.40 mil od Oleszna, folw. 3553 mr. rozl. z os. Dąbrowa, wś 317 mr. Nowe K., o 1.90 mil od Oleszna: folw. 2547 mr. rozl., wś 64 osad (według Knie z osadami Chałupki, Oblunken i Smuga).

Karn, *Karnisz*, *Karnko*, formy dawnego imienia (*Karnisław?*), które, choć rzadko, trafiają się w starych dokumentach; przechowały się zato wyraźnie w nazwach: *Karniszyn*, *Karnkowo*, *Karniewo*, *Karnice*, *Karniszewice*. Nazwa *Karnobłoto* świadczy, że *Karn* znaczyło tyle co *Czarn*, od którego powstały nazwy Czerniewo, Czarnysz, Czarnkowo. *Br. Ch.*

Karna, niem. *Karne*, domin., pow. babimoski, 2333 mr. rozl., 12 dm., 194 mk., 7 ew., 186 kat., 1 żyd, 59 analf. Gorzelnia parowa, młyn parowy. Poczta w Chobienicach (Köbnitz) o 4 kil., st. kol. żel. w Zbąszyniu (Bentschen) o 13 kil. Dawniej własność Mielęckiego i Bronikowskiego. *M. St.*

Karna, rz., lewy dopływ rz. Ipuć.

Karnałins, ob. *Kornelin.*

Karnaty, al. *Karnoty*, przys. Charzewic, powiat tarnobrzeski, 1.2 kil. na płn. od Rozwadowa, na lewym brzegu Sanu. *Mac.*

Karne (niem.), ob. *Karna.*

Karnetzen al. *Ernstwalde* (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Karniakowy Wierch, ob. *Czyrnawka* i *Fatałowski potok.*

Karnice 1.) wś i folw., pow. błoński, gm. Piekary, par. Mszczonów; odl. 12 w. od Rudy Guzowskiej. W 1827 r. liczono tu 15 dm., 85 mk. Obecnie wś ma 16 osad, 18 mr. ziemi a w r. 1866 folw. miał 664 mr. rozl. Opuszczone w Skorowidzu Zinberga. 2.) **K.**, wś, pow. turecki, gm. i par. Niewiesz. W 1827 r. było tu 20 dm., 75 mk. Obecnie dobra Karnice, wraz z Niewieszem, Wilczkowem i Sempółkami, liczą 3338 mr. rozl. (1351 lasu).

Karnice, niem. *Koernitz*, wś i dobra do klucza strabórskiego należące, pow. mielicki, par. Bechowo, nad rz. Schaetzke.

Karniewek, wś i folw., pow. pułtuski, gm. Gzowo, par. Dzierzenin. W 1827 r. było tu 9 dm., 79 mk. Dziś wś ma osad 24, gruntu mr. 39 a folw. Karniewko miał 1866 r. 768 mr. rozl.

Karniewo 1.), wś i folw., pow. makowski, gm. i par. Karniewo. W 1827 r. było tu 17 dm., 389 mk. Par. K. dek. makowskiego ma 3643 dusz. Odznacza się kościołem parafialnym z r. 1376, nadzwyczajnie oryginalnym pod względem budowy swojej. Stawiany on jest z cegły bez tynku, wszędzie równo wysoki, jak większa część dawnych kościołów w płockiej dyecezyi, ma po obu stronach krużganki znacznie od nawy niższe, przy południowej ścianie kaplicę, a przy naczelnej, pomiędzy dwiema nieznacznie wystającemi przyporami, obszerną kruchtę. Główna osobliwość budowy tego kościoła leży w tem, że front jego po obu stronach jest ścięty i że ściany tych ścięć zachodzą szeroko na boczne nawy, co odmiennego zupełnie wiązania dachu wymaga. Zresztą stosunkowo do długości swojej jest za niski i zbyt małą ma sygnaturkę. Erekcya tego kościoła, pisze F. M. S. w Encykl. Orgelbr., jest nieznana, mury jednakże nad wiek XVI nie zdają się być dawniejsze, a esowato wyginane krawędzie ścian szczytowych oraz szerokie i płaskiemi łukami u góry zakończone okna, budowle XVII wieku mocno przypominają. Wewnątrz boczne nawy od środkowej oddzielone są skupionemi arkadami. Ołtarze wszystkie nowsze i miernej dosyć roboty, ściany kościoła malowane były al fresco, malowania te jednak zbytnia wilgoć zupełnie zniszczyła. U góry tylko widoczne są obrazy, wystawiające męczeństwo apostołów. Wieś Karniewo niegdyś była gniazdem rodziny Karniewskich, z których Karniewski Boksa z Karniewa był marszałkiem książąt mazowieckich. Niesiecki, mówiąc o starożytności tego domu, mieni go być jednego szczepu ze Smolechowskimi i Młodzianowskimi. R. 1860 K. miało 264 ludności, a 26 domów mieszkalnych. Gmina K. ma 5071 mk., rozl. 21337 mr., sąd gminny okr. I i st. poczt. w Makowie o 10 w. W skład gminy wchodzi 8 wsi szlacheckich: Chełchy, Chrzanowo-bronisze, Czarnostowo, Milewo-malonki, Romanowo, Szwelice, Tłucznice i Zakrzewo, oraz 14 wsi włościańskich: Bronowe,

Byszewo, Dzierżanowo, Gościejewo, Karniewo, Korzrzewo-Zawady, Leśniewo, Łukowe, Malechy, Ośnica, Bafały, Wólka-Łukowska, Zalesie i Zaręby. Dobra Karniewo-Kościelne składają się z folwarków Karniewo i Żabin i wsi tejże nazwy. Rozl. wynosi m. 1463; folw. Karniewo-Kościelne grunta orne i ogrody m. 503, łąk m. 55, pastw. m. 71, lasu m. 338, nieużytki i place m. 46, razem m. 1013. bud. mur. 12, drew. 19, płodozmian 7 i 8-polowy; folw. Żabin grunta orne i ogrody m. 391, łąk m. 36, lasu m. 7, nieużytki i place m. 16, bud. mur. 2, drew. 2, płodozmian 11-polowy. Wiatrak i browar. Wieś Karniewo-Kościelne osad 33, z gruntem m. 165; wieś Żabino-Karniewo osad 8, z gruntem m. 5. Folw. i wieś Karniewo-Tłucznice w gm. i par. Karniewo podług opisu z r. 1866 rozl. m. 500, grunta orne i ogrody m. 395, łąk m. 8, lasu m. 50, nieużytki i place m. 47. Wieś Karniewo-Tłucznice osad 29, z gruntem m. 87. 2.) **K.**, wś i folw., pow. ciechanowski, gm. Regimin, par. Lekowo, odl. o 9 w. od Ciechanowa, ma 20 dm., 152 mk., 797 mr. gruntu. Według Tow. kred. ziems. folw. Karniewo ma rozl. m. 670; grunta orne i ogrody m. 268, łąk m. 29, pastw. m. 30, wody m. 8, lasu m. 288, zarośli m. 20, nieużytki i place m. 27, bud. drew. 14. Wieś Karniewo osad 36, z gruntem m. 167. *Br. Ch.*

Karniłowo, zaśc. szlach., pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 20 w. od Dzisny, 1 dom, 5 mk. kat. (1866).

Karniów, wieś, pow. krakowski, od Krakowa na płn.-wschód 16 kil. w linii prostej oddalona, w okręgu celnym pogranicznym, graniczy z Czulicami (od wsch.), Wrożenicami (od połud.) a Głęboką (od zach.). Posiadłość dworska liczy roli ornej 546, łąk i ogr. 72, pastw. 51, lasu 15; włościańska zaś ma roli ornej 121, łąk i ogr. 21, pastw. 9 mr. austr. Mk. 275 (r. 1869). Według obliczenia z 1880 r. obszar gm. liczył 215, obszar dworski 78, razem 293 mk. Własność Maryanny Lipczyńskiej a za czasów Długosza (Lib. ben. II, 40) Jakóba Koniecpolskiego h. Pobóg. Należy do par. łac. w Czulicach. St. poczt. w Kocmyrzowie. *Br. G.*

Karniów, mor. *Krnow*, łac. *Carnovia*, niem. *Jaegerndorf*, m. pow. na Szląsku austryackim, niegdyś stolica osobnego księstwa, nad rz. Opą, o 29 kil. od Opawy, o 38 od Ziegenhals, o 35 od Raciborza, o 87 od Ołomuńca, o 139 od Katowic. Jest tu starostwo powiatowe, komisya szacunkowa, komenda żandarmeryi, rada szkolna powiatowa, szkoła realna, szkoła dla chłopców, osobna dla dziewcząt, parafia i dekanat katolickie, klasztor minorytów, sąd powiatowy, notaryat, urząd podatkowy, dwa urzędy celne austryackie, jeden pruski; urząd okręgowy kontroli finansowej, st. poczt. i tel., st. dr. żel. górno-śląskiej, centralny zarząd kolei morawsko-śląskiej, zarząd dóbr i lasów księcia Liechtensteina, kasa oszczędności, znaczne fabryki sukna, austryacko-szląskie towarzystwo gazowe akcyjne, tstwo plantacyj, tstwo robotnicze słowiańskie p. n. Svornost, tstwo robotnicze ogólne, straż ogniowa ochotnicza, tstwo polityczne katolickie, kasyno czytelniane oraz tstwa: śpiewaków, grosza szkolnego, strzeleckie, gimnastyczne, pomocy naukowej, weteranów wojskowych i zaliczkowe K. ma 11792 mieszk., t. j. w śródmieściu 4840 a na przedmieściach: Głupczyckie 1436, Opawskie 2606, Górne 2557, Maryańskie pole 353. Powiat K. ma 62108 mk. w czterech okręgach sądowych t. j. K. 22852, Jędrzychów 10891, Osoblaha 14452 i Albrechtice 13913. Okrąg sądowy K. ma 3.5 mil kwadr. Czyt. dzieło Biermanna „Geschichte von Jaegerndorf." *F. S.*

Karniowice 1.), wś, pow. krakowski, w pasie celnym pogranicznym, od Krakowa na płn.-zachód 18 kil. w linii powietrznej, graniczy od wsch. z Żelkowem i Bolechowicami, od zachodu z Kobylanami i Więckowicami. Obszar włościański ma roli ornej 70, łąk i ogr. 7, pastwisk 3 mr.; chat włośc. 25, budynków dworskich 7 (1869 roku). Północną część obszaru wsi zajmują lasy, których najwyższy punkt Krzemionką się zowie (449 m.). Należy do par. łac. w Bolechowicach. St. poczt. Zabierzów. Według obliczenia z 31 grudnia 1880 r. obszar gm. liczył 163, obszar dworski 44, razem 207 mk. Jerzy Pipan, doktór medycyny i prawa, kawaler złoty św. Marka w Wenecyi, rajca krakowski, rektor uniwersytetu krakowskiego i padewskiego († 1648 r.), dziedzic podówczas Karniowic, założywszy kamień węgielny i wymurowawszy w ogrodzie na wzgórzu kaplicę, chciał ją mieć poświęconą czci św. Maryi Magdaleny i w tym celu udał się do Marcina Szyszkowskiego, biskupa krak. który, przychylając się do tak chwalebnego żądania, polecił uskutecznić to umocowanemu przez siebie ks. Mikołajowi Mościckiemu, co rzeczywiście w d. 12 maja 1624 r. nastąpiło. W lat 42 później godny poprzednika swego następca ks. Stanisław z Brzezia Wojeński kanonik krak., do którego dziedzictwo Karniowic przeszło, zapewne przy odnowieniu tej kaplicy kazał w niej umieścić r. 1665 jeden napis na marmurze, przypominający i pierwszego założyciela i rok fundowania kaplicy, a drugi w roku 1666 na pamiątkę dnia 18 listopada 1665, w którym ks. Michał Oborski, biskup laodycejski i sufragan krak., złożył w tej kaplicy relikwie św. pańskich męczenników: Antonina, Grzegorza i Cyryaka. Obrzęd ten odbył się z wielką okazałością. Ks. Stanisław z Brzezia Wojeński umieścił w tej kaplicy kamienie ku pamięci swych zmarłych przyjaciół, a

mianowicie Jerzego Sebastyana księcia Lubomirskiego r. 1675; Jakubowi Chrostkowiczowi dr. praw r. 1675; ks. Piotrowi Paczanowskiemu r. 1667 i Achacemu na Pisarach Pisarskiemu r. 1673. Z tych czasów znajduje się w kaplicy piękne antepedyum marmurowe, na którem ryte i złocone jest Zwiastowanie N. M. Panny, posadzka i obramienie obrazu w wielkim ołtarzu są również marmurowe. Karniowice przechodziły później prawem sukcesyi lub kupna do Morsztynów, Ossolińskich, Meciszewskich i Bartynowskich. Maksymilian Bartynowski, urzędnik wolnego m. Krakowa, † 11 września 1839, w tej spoczywa kaplicy; po nim nabył Karniowice de La Vaux, a w r. 1856 kupił je od Lewickiego hrabiego Stanisław z Mieroszowic Mieroszowski, b. marszałek pow. krakowskiego i poseł do rady państwa. Za ostatnich właścicieli kaplica karniowska zupełnie została opuszczoną, tak że ostatni nabywca zastał w niej skład siana a służba boża od kilkunastu lat już się nie odprawiała. Znacznym więc nakładem takową odnowił, wewnątrz posągami ewangelistów i nowym obrazem Matki Bozkiej Częstochowskiej przyozdobił; wyjednał w r. 1860 pozwolenie odprawiania mszy świętej. W r. zas 1878 wyjednał hr. Sobiesław Mieroszowski, teraźniejszy właściciel Karniowic, odnowienie odpustu, który corocznie w dzień poświęcenia kaplicy 18 listopada się odbywa. Karniowice obejmują dworskich gruntów po dokupieniu lasu rzadowego należącego dawniej do Bolechowic i części przynależnej dawniej do Będkowic, razem 730 mr. n. a., w tem 300 mr. lasu a 57 m. łąk; gleba czarnoziem z glinką mamutową. 2.) **K.** (z *Ostrogórką*), wś nad Starą Dulówką, dopływem Krzeszówki, w pasie granicznym celnym, pow. krakowski. Południowe grunta tej wsi przecinają tory kolei północnej cesarza Ferdynanda i gościniec z Krzeszowic do Trzebini; należy do parafii rzym. katol. w Trzebini, zkąd odległość wynosi 4 kil. Mieszkańców 435, z tych 13 na obszarze większej posiadłości. W. pos. należy do J. Florkiewicza i wynosi obszaru 203 m. roli, 118 m. pastw. i 129 m. lasu; mniejsza pos. 402 m. roli, 14 m. łąk i 47 m. pastw. Gleba piaszczysta, lasy sosnowe. Za Długosza (Lib. benef. II, 46) K. należały do Jana Młossowskiego. 3.) **K.**, tak Stupnicki zowie Karniów, pow. krakowski. 4.) **K.** Pod t. n. wymienia Długosz (Lib. ben. II, 139) wś w par. Melsztyn, własność Spytka h. Leliwa.

Karniszewice, kol. włośc., pow łaski, gm. Góra Pabiańska, par. Pabianice. W 1827 r. było tu 23 dm., 205 mk., obecnie posiada urząd gminny i liczy 41 dm., 519 mk., 853 mr. obszaru (831 ornej). Wspomina ją Długosz (I, 282) jako wieś osadzoną na prawie polskiem.

Karniszewo, dom., pow. gnieźnieński, 2566 mr. rozl., 11 dm., 183 mk., 14 ew., 169 kat., 104 analf. Poczta w Kłecku o 4 kil., st. kolei żel. w Gnieźnie o 15 kil. Niegdyś własność Trzebińskiego. *M. St.*

Karniszki, wś, pow. władysławowski, gm. Leśnictwo, par. Władysławów. Odl. 14 w. od Władysławowa, ma 3 dm., 37 mk.

Karniszyn, wś i folw. nad rzeką Działdówką, pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń, odl. o 22 w. od Sierpca, ma młyn wodny, 23 dm., 333 mk., 933 mr. gruntu, 134 nieuż. W 1827 r. było tu 29 dm., 212 mk. Według Tow. kred. ziems. folw. Karniszyn ma rozl. m. 591; grunta orne i ogrody m. 389, łąk m. 108, pastw. m. 61, nieużytki i place m. 33, bud. mur. 1, drew. 4, płodozmian 11-polowy. Folw. ten w r. 1880 oddzielony od dóbr Bieżuń.

Karnitten (niem.), *Gr.* i *Kl.*, dobra i dobra ryc., pow. morąski, st. p. Miłomłyn.

Karnków, wś i kol., pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Kocierzew, o 10 w. na północ od Łowicza. W 1879 r. było tu 9 dm., 48 mk.; 2 osady wieczysto-dzierżawne: jedna 300 mr., druga 100 mr.; do włośc. 82 mr. (40 pastw.). Por. *Jeziorko*.

Karnkowo, wieś i folw. nad strugą bez nazwy, pow. lipnow., gm. Jastrzębie, par. Karnkowo. Leży przy trakcie z Lipna do Sierpca, o 5 w. na wschód od Lipna. Posiada kościół par. murowany, szkołę, browar, gorzelnię, tartak wodny, znaczne pokłady torfu, cegielnię, karczmę. W 1827 r. liczono tu 36 dm. i 384 mk.; obecnie ma 48 dm., 490 mk. K. liczy dworskich gruntów w ogóle 2193 m. 49 pręt., z tych ornych 1051 m. 49 pr., lasów 985 m., łąk 157 m.; włośc. mr. 756; grunta żytnie, mocne, z podkładem gliniastym, położenie lekko wzgórkowate z pochyłością ku południowi; wody a głównie struga przechodząca od Makówca przez wieś Karnkowo uformowała w ciągu wieków ogromny parów, zaraz za wsią poczynający się a dochodzący do rzeczki Mień, która stanowi granicę K. z Wierzbickiem i Głodowem. Dwór z dwiema oficynami, wszystkie budynki dworskie gospodarskie murowane pod dachówką lub papą, na wsi sześć budynków dworskich murowanych. W XV w. już K., leżące w dawnej ziemi Dobrzyńskiej, było w posiadaniu rodziny tego imienia i nieprzerwanie stanowi wyłączną jej rezydencyą. Czasowo składało się z 3-ch głównych nomenklatur, z Karnkowa, Czebryszewa i Jankowa, które następnie połączone w jedność zostały. Naczelną wsi tej ozdobę stanowi kościół na nieco wzniesionym pagórku, otoczony murem, w części zaś od drogi odsłonięty, co ułatwia widok całkowity na kościół, a starożytne na cmentarzu drzewa upiększają okolenie tej świątyni. Wystawił ją X. Stanisł. Karnkowski po zniesieniu dawnego drewnianego, a sam ją poświę-

ciwszy, w niej celebrował, będąc wówczas biskupem kujawskim we Włocławku. Pośpiech, z jakim wystawienie tego kościoła nastąpiło, pochodzić miał z okoliczności takiej. Gdy król Stefan Batory (jak utrzymuje Paprocki) napominał biskupa, że w rodzinnem swem gnieździe dozwala istnieć drewnianemu kościołkowi, i gdy biskup, oświadczając gotowość wystawienia murowanego, zapraszał króla na uroczystość poświęcenia, król oświadczył, że za 7 tygodni wracać będzie z Gdańska; biskup odpowiedział, że słowo rzeczone i świątynia Pańska będzie na czas ten gotowa. Wnioskując ze skromnej obszerności kościoła, mniemać wypada, że przeznaczony był jedynie na nadworną kaplicę i przyjęcie zwłok zmarłych do pieczar tamże znajdujących się. Jest postawiony w kształcie krzyża, którego ramiona stanowi kaplica i kruchta czyli wejście boczne; prezbyterium jest zwrócone na wschód, wedle przyjętego zwyczaju w budownictwie kościelnem. Długość wraz z wieżą łokci 56, szerokość nawy 18 a z kaplicą i wejściem łokci 9. Wieża z żelazną galeryą. Główny obraz w wielkim ołtarzu bardzo dobrze zakonserwowany, przedstawia koronacyą N. P. Maryi, niewiadomego autora, wielkiej podobno wartości artystycznej. Ołtarzy cztery z podwójnemi obrazami do odsuwania. Znajdują się tu nagrobki familijne. Dzwonów trzy i sygnaturka. Największy ma napis gotycki: rok 1499, drugi nosi napis ofiarodawcy: Stanislaus a Karnków Karnkoski a. d. 1619. Par. K. dek. lipnowskiego ma 2608 dusz. R. 1789 K. było własnością Salomei z Nakwaskich Piotrowej Karnkowskiej, która wysiewała tu 76 korcy żyta, 6 k. pszen.; czynszu brała 169 zł. Proboszcz wysiewał 24 k. żyta. Folw. Karnkowo z wsią Karnkowo—Cebryszewy, Karnkowskie Rumunki i Chlebowo, podług wiadomości z r. 1840 i 1866 miał rozl. około m. 400. Wieś Karnkowo-Cebryszewy osad 61, z gruntem m. 169; wieś Karnkowskie Rumunki osad 25, z gruntem m. 598; wś Chlebowo osad 17, z gruntem m. 29.

Karnobłoto, os., pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Grocholice. Niezamieszczona w spisie urzędowym z 1881 r. (Pam. Kniżka gub. Radom.).

Karnoty, ob. *Karnaty*.

Karnowice. Tak Stupnicki zowie Karniowice, pow. krakowski.

Karnówko, niem. *Karnowke*, dom., pow. wyrzyski; 2089 mr. rozl. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Nakle o 5 kil.; w Nakle jest cukrownia.

Karnowo, wś, pow. wyrzyski, 25 dm., 348 mk., 244 ew., 94 kat., 2 chrześcian innych wyznań, 8 żydów, 101 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Nakle o 3 kil.

Karnowo, st. dr. żel. odeskiej w gub. chersońskiej.

Karobany, wieś, pow. święciański, 4 okr. adm., 61 w. od Święcian, 15 dm., 150 mk., z tego 147 prawosł., 3 katol. (1866).

Karohnen (niem.) 1.), wieś, pow. ragnecki, st. p. Rautenberg. 2.) *Klein-K.*, kol., pow. piłkalski, st. p. Rautenberg.

Karol, imię rozpowszechnione w ostatnich czasach, dało początek nazwie wielu bardzo świeżo zakładanych wsi, kolonij, folwarków, zwłaszcza zamieszkiwanych przez kolonistów niemieckich. Podczas gdy spis wsi i osad z 1827 r. podaje tylko 15 nazw z tego imienia utworzonych w obrębie królestwa polskiego; to Skorowidz Zinberga z 1877 r. zamieszcza ich przeszło 80. *Br. Ch.*

Karol, niem. *Karl*, Knie wymienia pod tém imieniem w pow. bytomskim: kopalnię żelaza pod Dąbrową, hutę cynkową w Rudzie, kopalnię węgla pod Nową wsią.

Karola Ludwika kolej żelazna, ob. *Galicyjska kolej Karola Ludwika*, 593.75 kil. długa.

Karole 1.) zaśc. pryw., pow. lidzki, 2 okr. adm., o 66 w. od Lidy, 1 dom, 9 mk. (1866). 2.) **K.**, wś rząd., pow. oszmiański, 2 okr. adm., o 62 w. od Oszmiany, 3 dm., 16 mk. prawosł.

Karole, przysiołek Ożydowa, w pow. złoczowskim, w płd.-zach. stronie wsi.

Karoleszczewice, ob. *Koroliszczewicze*.

Karolew, *Karolewo*, ob. *Karolów*, *Karolowo*.

Karolew 1.) kol., pow. grójecki, gm. Konie, par. Rembertów. Jest tu ewangelicki dom modlitwy i cmentarz. 2.) **K.**, pow. radzymiński, gm. Klembów, par. Poświętne. 3.) **K.** albo *Karolków* (Karlshof), kol., pow. łowicki, gm. Nieborów, par. dla katolików Nieborów, dla ewang. Łowicz; odl. od Łowicza w. 13 a od Nieborowa w. 5. W 1879 r. kolonia miała 26 dm. i 101 mk., 4 olejarnie, 1 szkołę (nauczyciel ewangelik, dzieci 38), kat. tylko 9, resztę ewangelicy niemcy osiedli. W 1881 r. liczono tu 618 mr. obszaru. 4.) **K.**-podleśny v. poleśny, folw., pow. kutnowski, gmina Plecka Dąbrowa, par. Bedlno. Liczy 4 dm., 27 mk., 447 mr. obszaru, w tem 403 ornej i 30 mr. łąk. Przez te dobra przechodzi dr. żel. warszaw.-bydg., której stacya Pniewo odl. o 1 wiorstę. Cukrownia Dobrzelin o 2 w. a osada Żychlin o 3 w. Szacunek dóbr w r. 1877 był 40,500 rs. Folw. K. w r. 1874 oddzielony od dóbr Pniewo. 5.) **K.**, wś, pow. gostyński, gm. Szczawin kościelny, par. Żychlin. Liczy dm. 11, mk. 100; posiadają ziemi żytniej mr. 120. 6.) **K.**, kol., pow. gostyński, gm. i par. Dobrzyków. Liczy 7 dm., 46 mk. (katolicy) i 44 mr. ziemi. 7.) **K.**-stary, kol., pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Chlewo, odl. od Kalisza w. 22 i pół. Ma dm. 33, mk. 152. 8.) **K.**-nowy, kol., pow. kaliski, gm. Marchwacz, par. Chlewo, odl. od Kalisza w. 20 i pół. Ma dm. 14, mk. 95. Ob. *Gać Kaliska*. 9.) **K.**, folw., pow. turecki, gm. Lubo-

la, par. Pęczniew, odl. od Turku w. 32 i pół; dom 1, mk. 15. 10.) **K.**, wś, pow. sieradzki, gm. Zduńska wola, par. Korczew, odl. od Sieradza w. 18; dm. 10, mk. 95. 11.) **K.**, folw., pow. łęczycki, gm. i par. Dalików; odl. od Łęczycy 19 w., dom 1, mk. 10. Leży przy wsi Karolinów. 12.) **K.**, al. *Karolów*, wś, powiat łódzki, gm. i par. Bruss, liczy 26 dm., 220 mk., ziemi włośc. 262 mr. 13.) **K.**, folw., powiat noworadomski, gm. i par. Gidle. Ma 1 dom, 14 mk., 280 mr. (100 ornej) rozl. 14.) **K.**, wś, pow. sokołowski, gm. Grochów, ma 34 dm., 248 mk. i 666 mr. obszaru. Należała do dóbr Grochów. *Br. Ch.*

Królew, folw., pow. ostrzeszowski, 4 dm., 59 mk., należy do dom. Książenić.

Królewko, kolonia, pow. wschowski, 8 dm., 37 mk.; należy do dom. Wilkowa niemieckiego (Deutsch-Wilke).

Karolewo 1.) wieś, kol., pow. gostyński, gm. i par. Duninów. W 1827 r. było tu 30 dm., 179 mk.; obecnie liczy dm. 33, mk. 240; zajmuje przestrzeni mr. 412 gruntu średniego żytniego. 2.) **K.**, wś, pow. włocławski, gm. Przedecz, par. Chodecz. Liczy 7 dm., 52 mk. 3.) **K.**, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Czarne, par. Wielgie; odl. o 16 w. od Lipna, ma zajazd, 29 dm., 114 mk., 1357 mr. gruntu, 117 nieuż. K. folw. należy do dóbr Orłowo, rozl. 287 mr. K. osada albo *Świńska noga*. 4.) **K.**, wś włośc., nad rz. Działdówką, pow. sierpecki, gm. i par. Bieżuń; odl. o 21 w. od Sierpca, ma 6 dm., 36 mk., 80 mr. gruntu. 5.) **K.**, wś włośc., pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpc; odl. o 5 w. od Sierpca, ma 1 dom, 38 mk., 90 mr. gruntu, 42 nieuż. 6.) **K.**, pow. makowski, gm. i par. Krasnosielc.

Karolewo, wieś, pow. witebski, ma zarząd gminy liczącej 4939 dusz. *Fr. Gl.*

Karolewo 1.) niem. *Karlsweiler*, folw., pow. wyrzyski, 1 dom, 25 mk., 6 ew., 19 kat., 6 analf., należy do królewszczyzny Wyrzyska (Wirsitz). Poczta w Wyrzysku o 2 kil., st. kol. żel. w Osieku (Netzthal) o 7 kil. 2.) **K.**, niem. *Karlshof*, osada, pow. bydgoski, 1 dom, 8 mk., należy do gm. „Chwałaboga". Poczta, st. kol. żel. w Kotomierzu (Klarheim) o 3 kil. W tej osadzie jest folw. mający 1071 mr. rozl. 3.) **K.**, folw., pow. bydgoski, 4 dm., 54 mk., należy do wsi „Trzęsacz" (Trzensatz). 4.) **K.**, folw., pow. szubiński, 1 dom, 16 mk., należy do gm. „Wenecya" (Venetia). 5.) **K.**, folw., pow. mogilnicki, 1 dom, 12 mk., należy do dom. Radłowa. 6.) **K.**, wś, pow. średzki, 11 dm., 106 mk., wszyscy kat., 29 analf. Poczta w Nekli, st. kol. żel. i telegr. we Wrześni. 7.) **K.**, niem. *Karlsruhe*, osada, pow. poznański, 2 dm., 28 mk., należy do wsi Tarnowa. 8.) **K.**, niem. *Karlshof*, folw., pow. szamotulski, 6 dm., 101 mk., należy do wsi i gm. Popowa. Pod K. wykopano urny i ostrza lancy. 9.) **K.**, folw., pow. babimoski, 1 dom 8 mk., należy do dom. i gm. Nowego Kramska (Neu-Kramzig). 10.) **K.**, folw., pow. bydgoski, 1460 mr. rozl., 4 dm., 75 mk., należy do wsi i gminy „Wudzynek". 11.) **K.**, folw., pow. wągrowiecki, 3 dm., 43 mk., należy do dom. Skoków (Schocken). *M. St.*

Karólewo 1.) niem. *Karlshof*, folwark do Dźwierzna, założony 1854 r., w okolicy lesistej, pow. toruński, bud. 6, dm. 2, kat. 42, ew. 1. Par. i szkoła Dźwierzno, poczta Chełmża. 2.) **K.**, niem. *Karlsdorf*, wieś, pow. złotowski, nad bagnem zw. Lugi (Lugi-Bruch). Obszaru 1295 mr., bud. 112, dm. 31, kat. 60, ew. 144, szkoła. Par. Zakrzewo, poczta Złotowo. *Ks. F.*

Karolewszczyzna, folw. pryw. nad rzeką Spuszą, pow. lidzki, 3 okr. adm., o 10 w. od Szczuczyna, 8 mk. (1866).

Karolienen al. *Biedaschken* (niem.), dobra, pow. wystrucki, st. p. Bokellen.

Karolin 1.) wś, pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Służew. 2.) **K.**, pow. grójecki, gm. i par. Jazgarzew. Por. *Głosków*. 3.) **K.**, kol., pow. nieszawski, gm. i par. Osięciny. 4.) **K.**, folw., pow. garwoliński, gm. Wola Rembkowska, par. Garwolin. Nie zamieszczony w spisie urzędowym (Pam. Kniżka gub. Siedlec. 1878 r.). Por. *Chotynia*. 5.) **K.**, wś włośc., pow. kozienicki, gm. Grabów nad Wisłą, par. Zwoleń; odl. 35 w. od Kozienic, ma 24 dm., 225 mk. i 391 mr. obszaru. 6.) **K.**, wś i folw., pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Garbów (ob.). 7.) **K.**, folw., pow. lubartowski, gm. Ludwin, par. Łęczna. 8.) **K.**, pow. hrubieszowski, gm. Miączyn, par. Grabowiec. Niezamieszczony w spisie urzędowym (Pam. Kniżka lub. gub. 1872 r.). Por. *Gdeszyn*. 9.) **K.**, przysiołek, pow. konstantynowski, gm. Swory, par. i sąd Huszlew, poczta Międzyrzec, rozległ. mr. 60, lud. 3. 10.) **K.**, pow. łomżyński, gm. Borzejewo, par. Wizna. 11.) **K.**, wś, pow. sejneński, gm. i par. Krasnopol; odl. 8 w. od Sejn. W 1827 r. było tu 19 dm. i 159 mk.; obecnie 14 dm., 125 mk. K. jest głównem ogniskiem filiponów (roskolników), którzy jeszcze w XVIII w. jako wychodźcy z Rosyi szukali tu schronienia i osiedli w okolicach Sejn. Dla zachęty do połączenia się napowrót z kościołem prawosławnym, rozdawano nawracającym się grunta po wyciętym w tym celu lesie Czeszkinie zwanym, i tak powstał dzisiejszy Karolin. W tym samym celu wzniesiono tu okazałą cerkiew Pokrowską, ale filiponie dotąd trzymają się uparcie swych obrzędów, które osłaniają tajemnicą. 12.) **K.**, wś, pow. augustowski, gm. Sztabin, par. Krasnybór; 49 w. od Suwałk. W 1827 roku było tu 12 dm., 81 mk.; obecnie 15 dm., 124 mk. 13.) **K.**, wś i folw., pow. augustowski,

gm. Łabno, par. Adamowicze; odl. 59 w. od Augustowa. W 1827 r. było tu 23 dm. i 139 mk.; obecnie K. wś ma 24 dm., 191 mk., zaś folw. 4 dm., 63 mk. Dobra Karolin al. Łososna składają się z folwarku Karolin, Fiunkin, przyległości Bojary i Dobrowolszczyzna oraz wsi Karolin; od Grodna w. 6, od rzeki Niemna w. 4; na południu przepływa rzeczka Tatarka, stanowiąca granicę cesarstwa rosyjskiego, po za którą część gruntów należących do dóbr się znajduje. Rozległość wynosi mr. 970 a mianowicie: folw. Karolin grunta orne i ogrody mr. 547, łąk mr. 59, pastwisk mr. 18, nieużytki i place mr. 25, razem mr. 649. Bud. mur. 10, drewn. 6, płodozmian 9-polowy. Folw. Fiunkin grunta orne i ogrody mr. 309, łąk mr. 6, nieużytki i place mr. 5, razem mr. 320. Bud. mur. 3. Lasy są na territorium cesarstwa rosyjskiego, rozległość niewiadoma, pokłady torfu i marglu. Na territorium królestwa polskiego znajduje się gorzelnia i tartak. Na territorium cesarstwa rossyjskiego browar do piwa bawarskiego, plantacya chmielu na własną potrzebę, dwa młyny wodne, urządzone systemem amerykańskim, cegielnia i smolarnia. Wieś Karolin osad 28, z gruntem mr. 650. 14.) **K.**, os., pow. maryampolski, gm. i par. Balwierzyszki; odl. 37 w. od Maryampola, ma 1 dom, 7 mk. 15.) **K.**, folw. z osadą Grądy, pow. maryampolski, gm. Wólka, par. Bakałarzewo. Rozl. mr. 300, grunta orne i ogrody mr. 121, łąk mr. 106, lasu mr. 43, zarośli mr. 9, nieużytki i place mr. 11. Bud. drewn. 4, płodozmian 8-polowy, pokłady torfu i wapna, graniczy z królestwem pruskiém na zachód, południe i północ. Folwark ten w r. 1867 oddzielony został od dóbr Nowy dwór.

Karolin 1.) folw. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 47 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk., z tego 3 kat., 3 żydów. 2.) **K.**, folw. pryw., nad jez. Wieszniem, pow. wilejski, o 95 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Sitce, 1 dom, 9 mk. 3.) **K.**, folw. pryw. nad strumykiem Siarnistą i rzeczką Wilią, pow. wilejski, par. Dołhinowo, o 55 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 1 dom, 19 mk., kaplica rz. kat. drew., gorzelnia, młyn wodny. W pobliżu mogilnik tatarski, mający wszelkie cechy mogił przedchrześciańskich, i wś Kamień. Folw. K. ma 2000 mr. obszaru, glebę urodzajną, żytnią, łąk dosyć. Dziedzictwo Kamińskich. Por. *Sołeczniki* i *Trybańce*.

Karolin, folw. dóbr Kozłowsk, pow. dziśieński.

Karolin, wś nad rz. Szuszwą, pow. szawelski, par. i gm. Poszuszwie, ma 3 osady włościan wielkorosyan. *J. D.*

Karolin 1.) folw. w powiecie słuckim, dziedzictwo Domańskich, ma obszaru włók 15, gospodarstwo porządne, gleba urodzajna, należy do dominium Bielewicze. 2.) **K.**, folwark należący do ordynacyi nieświeskiej książąt Radziwiłłów, w powiecie słuckim, ma obszaru przeszło 18 włok. 3.) **K.**, folwark radziwiłłowski w powiecie słuckim, do r. 1874 należał do ordynacyi kleckiej, odtąd na mocy ugody rodzinnej wraz z innemi dobrami przeszedł do ordynacyi nieświeskiej, ma obszaru około 49 włók litewskich. 4.) **K.**, dobra, pow. borysowski, o 63 w. od Borysowa, 900 mr. obszaru. 5.) **K.**, dobra, pow. bobrujski, 3 okr. polic. R. 1811 miały dusz 50, własność Dobrowolskiego. 6.) **K.** Ruiny zamku t. n. i przedmieście Pińska; Karol XII 1704 r. w perzynę obrócił istniejące tu budynki i zamek, przez zemstę ku ich właścicielowi ks. Michałowi Wiszniowieckiemu, stronnikowi Augusta II. Przedmieście to założył Jan Karol Dolski, marszałek w. lit., który tu także 1695 r. konwent ks. komunistów fundował. 7.) **K.**, ob. *Jelsk*, mko. *Al. Jel.*

Karolin 1.) wś, pow. szamotulski, 15 dm., 124 mk., 52 ew., 72 kat., 36 analf. Najbliższa poczta i st. kol. żel. w Szamotułach (Samter). 2.) **K.**, niem. *Carlsbrunn*, ob. *Główno*. 3.) **K.**, niem. *Carlsberg*, folw., pow. ostrzeszowski.

Karolina 1.) os., pow. warszawski, gmina Nieporęt, par. Zegrze. 2.) **K.**, pow. błoński, gm. Pass, par. Błonie. 3.) **K.**, os., pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk. 4.) **K.**, powiat grójecki, gm. Czersk, par. Sobików, ob. *Czaplin*. 4.) **K.**, kol., pow. turecki, gm. Tokary, par. Goszczanów; odl. od Turku w. 23; K. wraz z kol. Podkowa ma dm. 38, mk. 233, 6.) **K.**, osada leśna w dobrach Borówno, pow. noworadomski. 7.) **K.**, wś, pow. częstochowski, gm. Rędziny, par. Borówno, ma 6 dm., 33 mk., 36 mr. rozl. 8.) **K.**, folw. nad rz. Wartą, pow. częstochowski, gm. Kamienica Polska. Ma 1 dom, 24 mk., 60 mr., par. Poczesna, stanowi majorat Sobolewa. 9.) **K.**, os., pow. lubartowski, gm. Firlej. Leży przy drodze z Kocka do Miechowa (pominięta w Skorowidzu Zinberga). 10.) **K.**, folw., pow. łukowski, gm. Białobrzegi, par. Kock. Ma 3 dm., 15 mk., 309 mr. obszaru. 11.) **K.**, folw., pow. suwalski, gm. Wólka, par. Bakałarzew; odl. 27 w. od Suwałk. Ma 2 dm. Por. *Karolin*.

Karolina, ob. *Zacharyaszówka*.

Karolina, mały zaścianek w powiecie borysowskim, w okr. polic. łohojskim, o milę na południe od miasteczka Hajny, ma osadę jednę. Miejscowość wzgórkowata, grunta niezłe. *Al. Jel.*

Karolina, wś, pow. starokonstantynowski, par. Bazalia. R. 1867 miała 23 dm.

Karolina 1.) wś i gm., pow. czarnkowski; 3 miejsc.: a) K.; b) Sredni Młyn (Mittelmühle); c) Srednia dolina (Mittelthal); 127 dm., 889 mk., 819 ew., 70 kat. Szkoła elementarna

kilkoklasowa, 168 analf. Poczta najbliższa w Siedlisku (Stieglitz), st. kol. żel. i telegr. w Trzciance (Schönlanke). 2.) **K.**, niem. *Karolinenthal*, kol. w pow. krobskim, ob. *Karolinowo*.

Karolina, wś, pow. świecki, na wyżynach lewego brzegu Wisły, przy szosie świeckonowskiej. Gmina i poczta Grupa, par. Bzowo. Bud. 46, dm. 41, kat. 43, ew. 396, szkoła.

Karolinenhain (niem.), folw., pow. inowrocławski, 3 dm., 57 mk., należy do domin. Dąbrówka.

Karolinenhof (niem.), folw. dóbr Smardy, pow. kluczborski.

Karolinenthal (niem.), ob. *Karolinów*.

Karolinenthal (niem.), osada do Pietrzyków, pow. człuchowski, 1084 mr. obszaru, 6 bud., 2 dm., 22 ew. Par. i poczta Koczała.

Karolinenthal (niem.), były folw. dóbr Schurgast, pow. niemodliński.

Karolinka 1.) pow. ostrowski, gm. Długosiodło, par. Lubiel. 2.) **K.**, osada, pow. kalwaryjski, gm. i par. Ludwinów; odl. 10 w. od Kalwaryi, ma 5 dm., 13 mk.

Karolinka, karczma, pow. wileński, 1 okr. adm., o 2 w. od Wilna, 2 dm., 6 mk., z tego 1 prawosł., 5 kat., cegielnia (1866).

Karolinka, wś w południowo-wschodniej stronie powiatu mińskiego, gub. mińskiej, w gminie samochwałowickiej, niegdyś własność Radziwiłłów, należała do dominium Annopol (ob.); ma osad włócznych 6. *Al. Jel.*

Karolinów 1.) pow. warszawski, gm. Nowa Iwiczna, par. Piaseczno. 2.) **K.**, pow. radzymiński, gm. Zabrodzie, par. Niegów. 3.) **K.**, pow. sochaczewski, gm. Łazy, par. Zawady. 4.) **K.**, kol., pow. skierniewicki, gmina Doleck, par. Jeruzal. W 1827 r. było tu 44 dm. i 232 mk. Por. *Kamion*. 5.) **K.**, os. fabr., pow. brzeziński, ob. *Czekanów*. 6.) **K.**, kol. i os. kar., pow. piotrkowski, gm. Szydłów, przy linii dr. żel. warszaw.-wied., kol. ma 15 dm., 66 mk., 242 mr.; os. karcz. 3 dm., 2 mr. 7.) **K.**, folw., pow. piotrkowski, gm. Golesze, par. Wolbórz. Ma 1 dom, 8 mk., 180 mr. (115 ornej) rozl. Folw. K. oddzielony od dóbr Modrzewek. 8.) **K.**, kol., pow. piotrkowski, gm. Łęczno, par. Sulejów. Ma 18 dm., 116 mk., 232 mr. (200 ornej) rozl. 9.) **K.**, folw., pow. noworadomski, gm. Konary, par. Kruszyna. Ma 5 dm., 4 mk., 625 mr. (250 mr. ornej) rozl. grunta orne i ogrody mr. 126, łąk mr. 79, lasu mr. 227, zarośli mr. 171, nieużytki i place mr. 20. Bud. drewn. 8; folwark ten oddzielony od dóbr Lgota Mała. 10.) **K.**, A. B., dwie kol., pow. łęczycki, gm. i par. Dalików, odl. od Łęczycy w. 16; kol. A. ma dm. 5, mk. 47; kol. B. dm. 5, mk. 56. W 1827 r. było tu 12 dm., 86 mk. 11.) **K.**, ob. *Karolew*, pow. łęczycki. 12.) **K.**, folw., pow. radomski, gmina Orońsk, par. Kowala Stępocina; odl. 12 w. od Radomia, ma 3 dm., 5 mk., 30 mr. obszaru (Nie zamieszczona w Skorow. Zinberga). 13.) **K.**, osada fabr. przy drodze bitej, nad rz. Kamienną, pow. opatowski, gm. Częstocice, par. Ostrowiec; odl. 16 w. od Opatowa. Jest tu dystylarnia wódek **Słodkich**, własność Jelinka i spółki, do której należała cukrownia w Częstocicach w tejże gminie. Ma 1 dom, 5 mk., 3 mr. obszaru. 14.) **K.**, wś, pow. opoczyński, gm. Zajączków, par. Błogie; odl. 27 w. od Opoczna, ma 11 dm., 59 mk., 318 mr. ziemi włośc. i 11 mr. ziemi dworsk. Należy do dóbr Trzebiatów. 15.) **K.**, folw., pow. konecki, gm. Końskie, par. Białaczew.; odl. 3 w. od Końskich, ma 717 mr. obszaru, należy do dóbr Białaczew (Pominięty w Skorow. Zinberga). 16.) **K.**, folw., pow. opoczyński, gm. Janków, par. Sławno, od Opoczna 7 w. odległy. Gruntu 335 mr., 1 dom. 17.) **K.**, wś włośc., pow. włoszczowski, gm. i par. Krasocin. Należała do dóbr Gruszczyn (ob.). 18.) **K.**, pow. kielecki, gm. i par. Łopuszno. Por. *Czartosowy*. 19.) **K.**, pow. makowski, gm. Sielc, par. Szelków. *Br. Ch., A. Pal.*

Karolinów, folw., powiat szawelski, ob. *Karlshof* (niem.).

Karolinów, w pow. mozyrskim. Była własność Sulistrowskich. *A. K. Ł.*

Karolinów, folwark w Roguźnie, w pow. jaworowskim, w płn. stronie obszaru.

Karolinów 1.) niem. *Karolinenhof*, folw., pow. wągrowiecki, 2 dm., 47 mk., należy do dom. Niemczyna. 2.) **K.**, niem. *Karolinenhof*, folw., pow. wągrowiecki, 2 dm., 43 mk., należy do dom. Rgielska (Seehausen).

Karolinówka, wś, pow. newelski, 770 dz. rozl., własność A. Rentelna. *Fr. Gl.*

Karolinowo 1.) kol., pow. słupecki, gmina i par. Młodojewo; odl. od Słupcy 5 i pół w., ma dm. 2, mk. 8. 2.) **K.**, wś, pow. płoński, gm. Modzele, par. Nowemiasto; odl. o 17 w. od Płońska, ma kościół ew., szkołę i karczmę, 20 dm., 167 mk., 489 mr. gruntu, 14 nieuż. 3.) **K.**, wś, pow. płoński, gm. Załuski, parafia Wrona; odl. o 13 w. od Płońska, ma szkołę, 33 dm., 263 mk., 620 mr. gruntu, ob. *Gościmin*. 4.) **K.** wś, pow. sierpecki, gm. i par. Gradzanowo, odl. o 21 w. od Sierpca, ma 7 dm., 29 mk., 146 mr. gruntu, 3 nieuż. 5.) **K.**, os. folw., pow. suwalski, gm Czostków, par. Filipów; odl. 22 w. od Suwałk, ma 3 dm., 26 mk. Rozl. mr. 297 a mianowicie: grunta orne i ogrody mr. 209, łąk mr. 54, pastw. mr. 7, lasu mr. 11, nieużytki i place mr. 17. Bud. mur. 3, drewn. 5, pokłady torfu i marglu; folwark ten w r. 1874 oddzielony od dóbr Motule. 6.) **K.**, folw., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo; odl. 41 w. od Sejn, ma 1 dom, 6 mk. Należy do dóbr Kudrany. 7.) **K.**, folw., pow. wyłkowyski, gm. Zielonka, par. Olwita;

odl. 11 w. od Wyłkowyszek, ma 1 dom, 14 mk. 8.) **K.**, folw., pow. wyłkowyski, gmina Kibarty, par. Olwita; odl. 13 w. od Wyłkowyszek, ma 2 dm., 27 mk.

Karolinowo 1.) zaśc., pow. wileński, 2 okr. adm., o 32 w. od Wilna, 1 dom, 11 mk. kat. 2.) **K.**, folw., pow. wileński, 3 okr. adm., o 65 w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. kat. 3.) **K.**, folw., pow. święciański, 3 okr. adm., o 37 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. kat., gorzelnia, własność Roemerów. 4.) **K.**, lub *Becze*, dobra, pow. wiłkomierski, 2747 dz. rozl., własność hr. Horna. 5.) **K.**, awuls Kozłowska, powiat dzisieński. 6.) **K.**, por. *Karolin.*

Karolinowo 1.), niem. *Karolinenthal*, folw., pow. krobski, 1 dom. 21 mk., należy do dom. Wielkiej Łęki. 2.) **K.**, wś, pow. szubiński, 5 dm., 41 mk., wszyscy ew., 15 analf. Poczta w Kcyni (Exin), st. kolei żel. w Nakle.

Karolińska kępa, kol., pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów.

Karoliszczewicze, ob. *Koroliszczewicze.*

Karpliszki 1.), wś, pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Sapieżyszki. Odl. 55 w. od Maryampola, ma 5 dm., 59 mk. 2.) **K.**, os., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya. Odl. 7 w. od Kalwaryi, ma 2 dm., 33 mk. 3.) **K.**, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele. Odl. 37 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 44 dm., 345 mk., obecnie 43 dm., 457 mk. W 1827 r. należała do par. w Sudargach. 4.) **K.**, wieś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka ruda. Odl. 31 w. od Władysławowa, ma 8 dm., 46 mk.

Karoliszki 1.), folw. nad rz. Wilią, powiat wileński, 1 okr. adm., o 24 w. od Wilna, ma 1 dom, 14 mk. kat. 2) **K.**, wś nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 66 w. od Wilna, 9 dm., 104 mk. katol. 3.) **K.**, wieś rząd., pow. wileński, 2 okr. adm., o 54 w. od Wilna, 5 dm., 45 mk. katol. 4.) **K.**, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 59 w. od Wilna, 11 dm., 82 mk. kat. 5.) **K.**, zaśc. rząd., pow. wileński, 4 okr. adm., o 25 w. od Wilna, 1 dom, 11 mk. katol. (1866).

Karoliszki 1.), wś nad jez. t. n., pow. wiłkomierski, okr. polic. widziski, o 25 w. od Wiłkomierza, 50 mk., dom modlitwy roskolników (1859). 2.) **K.**, wś, pow. rossieński, par. szwekszniańska. 3.) **K.**, wieś, pow. rossieński, par. kroska.

Karolków 1.), os., pow. grójecki, ob. *Głuchów.* 2.) **K.**-rybnowski, folw., pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno. 3.) **K.**-szwarocki, kol., pow. sochaczewski, gm. Rybno, par. Kozłów Biskupi. Założona na terytoryum przyległej wsi Szwarocin.

Karolkowo, kol., pow. słupecki, gm. Wilczo Góra, par. Wilczyn.

Karolów 1.), pow. warszawski, gm. Zagóźdź, par. Żerzeń. 2.) **K.** al. *Karolew*, kol. włośc. nad rz. Bzurą, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Bełdów, ma 11 dm., 114 mk., 198 mr. rozl. 3.) **K.** albo *Karolew*, al. *Maźniva*, kol. włośc., pow. noworadomski, gm. Brudzice, par. Sulmierzyce. Ma 18 dm., 175 mk., 604 mórg (573 ornej). Por. *Chorzenice.* 4.) **K.** albo *Karolew*, kol. włośc., pow. łaski, gm. Górka Pabiańska, par. Pabianice. Ma 17 dm., 105 mk., 202 mr. ziemi. 5.) **K.**, wś włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno. Odl. 21 w. od Iłży, ma 16 dm., 102 mk., 306 mr. ziemi. 6.) **K.**, pow. pińczowski, gm. i par. Góry, przys. wsi Zagaje.

Karolów, folwark w południowo-wschodniej stronie powiatu mińskiego, przy samej granicy pow. ihumeńskiego, o mil prawie 8 od gubernialnego miasta Mińska, w okr. policyjnym kojdanowskim, w parafii katolickiej kojdanowskiej położony. Niegdyś dziedzictwo Radziwiłłów, od lat prawie stu należy do Czapskich, ma obszaru około 146 włók w glebie gliniastej; jest tu fabryka niezłej cegły i kafli piecowych prostych. Okolica często nawiedzana bywa gradem i piorunami; zwracamy więc szczególną uwagę na to zjawisko przyrody. *Al. Jel.*

Karolówka 1.), wś, pow. warszawski, gm. i par Okuniew. Por. *Dębe Małe.* 2.) **K.**, folw., pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Imielno. 3.) **K.** al. *Świnki*, folw., własność Lud. Sajkiewicza, pow. zamojski, gm. i par. Zamość, nad strugą wypływającą z łąk wsi Płoskie i rz. Topornicą, o 3 w. od Zamościa, ma 3 dm., 261 mr. czarnoziemu, łąki obfite, lasu niema. 4.) **K.**, wś i folw., pow. zamojski, gm. i par. Frampol, 28 osad włośc., 315 m. roli or. i łąk, 285 mk. kat. Od Frampola w. 5, od Zamościa 60. Gleba ziemi żytnia. Folw. należy do dóbr Kąty. 5.) **K.**, wś, pow. tomaszowski, położona na stoku góry, graniczy z Krynicami, ma 9 dm., 96 mk. (1 tkacz, reszta rolnicy), 75 m. gruntu, 10 m. lasu. Wś ta obfituje w czereśnie.

Karolówka 1.), dwa folwarki w Głowaczowy, pow. pilzeński: jeden na lewym brzegu Wisłoki, na płd. od linii dr. żel., drugi na płn. od Głowaczowy; obadwa razem mają 17 mk. 2.) **K.**, wś, pow. zaleszczycki, par. rz. i gr. kat. Tłuste, o 4 kil. od Tłustego, ma 301 mk. w gminie, 19 na obszarze dworskim. 3.) **K.**, folwark we wsi Kąty w pow. brodzkim, we wsch. stronie wsi. 5.) **K.**, folwark w Turzem, w pow. staromiejskim. Por. *Józefów.*

Karolówka, os., por. *Emilczyn.*

Karolówka, wieś mała w pow. lipowieckim, przyległa do stawu, należącego do wsi Pańskiego-mostu. Założona przez byłego jej właściciela Marka Sarneckiego, sprzedana Stachurskiej, a ta sprzedała ją dzisiejszemu właścicielowi Matczyńskiemu. Cerkwi niema. Zarząd policyjny w Monasterzyskach, kat. paraf. w Monasterzyskach.

Karolówka, góra lesista w Beskidzie zachodnim, na granicy Galicyi i Szląska austr., a na granicy gal. wsi Kamesznicy i szląskiej Wisły, na płd. zach. Baraniej góry, pod 49° 35' 15" półn. szer. geogr. a 36°39'11" wsch. dług. geogr. (Ferro). U półn. zach. jej stoku płynie Czarna Wisełka. Wzniesienie 930 m. (szt. gen.). *Br. G.*

Karolówka, potok w obr. gm. Panasówki w pow. skałackim, który w tejże gminie łączy się z lew. brz. z pot. Teklówką. Oba potoki tworzą Baworowską ruską czyli Kaczawę (ob.)

Karolowszczyzna (al. *Piaski*), grupa domów w Łozinie, w pow. gródeckim.

Karolpol, folw., pow. sieński, ob. *Łomsk.*

Karoluny, wś, pow. kowieński, gm. Janów, par. Skorule, o 7 w. od Janowa, przy dr. żel lipawskiej, ma 6 osad włośc., grunta dobre.

Karolyfalva (węg.), ob. *Karlowa.*

Karopol, dwór, pow. rossieński, par. pogromoncka, własność Straszewicza (1862).

Karopol, folw. szlach., pow. trocki, 3 okr. adm., 35 w. od Trok, 1 dom, 28 mk. katol. (1866).

Karoschke vel *Karauschke* (niem.), *Karoschky*, wś, pow. trzebnicki, nad rz. t. n., par. Prusice, ma kościół paraf. ewang.

Karoschker Wasser (niem.), ob. *Kapatschütz.*

Karów (po rusku *Kariw*), z Bożenką, Iwankami, Nowym Dworem, Zalipkami i Zarzycznem, wieś w pow. rawskim, 20 kil. na płn. wschód od Rawy ruskiej, tuż na wschód od sądu powiatowego i urzędu pocztowego w Uhnowie. Na płn. leży Korczów, na wschód Domaszów i Sałasze, na płd. Hujcze i Zaborze, na zachód Poddubce i Uhnów. Długość wsi czyni od płn. na płd. 11 kil., szerokość od wschodu na zachód 3 do 5 kil. Przez obszar półn. płynie Sołokija z Uhnowa od zach. na wschód, potem na płn.-wschód do Korczowa i zabiera w obrębie wsi kilka małych dopływów. Na prawym jej brzegu leżą przysiołki: Nowy dwór i Borzęka, na płd. od nich zabudowania wsi Karowa. W pobliżu płd.-wsch. granicy obszaru leży przysiołek Iwanki. Najwyżej, do 241 m., wznosi się środkowa część obszaru i opada na płn. do 228, 218 i 211 m., na płd. do 229 i 218 m., a w pobliżu granicy płd. wznosi się znowu Wysoki garb do 232 m. Niższe przestrzenie są moczarzyste. Obszar dwor. ma roli ornej 537, łąk i ogr. 841, pastw. 139, lasu 3120 mr.; włościanie roli ornej 1242, łąk i ogr. 1028, pastw. 778, lasu 46 mr. Według spisu z r. 1880 było 1461 mk. w gminie, 99 na obsz. dwor. (114 obrz. rzym. kat., reszta gr. kat.). Par. rzym. kat. w Uhnowie, gr. kat. w miejscu, należy do dek. uhnowskiego a dyecezyi przemyskiej. We wsi jest cerkiew drewniana, założona r. 1671, szkoła etat. jednokl. i gorzelnia. *Lu. Dz.*

Karowane (niem.), wieś, pow. wrocławski, par. Oltaschin.

Karowiec, niem. *Karowitzmühle*, młyn, pow. międzychodzki, 2 dm., 15 mk., należy do gm. i wsi Hernosztopu (Hermsdorf).

Karpa, to samo co *Karcz* i *Karp'*, dawne nazwisko, stanowi źródłosłów nazw: Karpa, Karpówka, Karpie, Karpin, Karpiówka, Karpiewo. *Br. Ch.*

Karpa, os., pow. augustowski, gm. i par. Bargłów. Odl. 16 w. od Augustowa, ma 1 dom, 1 mk.

Karpa, wś, pow. jańsborski, st. p. Turośl.

Karpa, rz., lewy dopływ Bobra, uchodzi poniżej Olszanki.

Karpa, wyspa na jez. Klebarskiem.

Karpaciki, wś pryw. nad jez. Zatowo, pow. dzisieński, o 25 w. od Dzisny, 1 okr, adm., 5 dm., 33 mk. (1866).

Karpacze, zaśc. rząd., pow. oszmiański, 4 okr. adm., 49 w. od Oszmiany, 1 dom, 23 mieszk., z tego 15 prawosł., 8 katol. (1866).

Karpaczowo, wieś, pow. dzisieński, gm. i par. miorska; dm. 8, mk. 56, ziemi mr. 204. Do Balbinowa (dr. żel. dyn.-wit.) w. 37.

Karpanowce, wś rząd., pow. lidzki, 3 okr. adm., o 38 w. od Szczuczyna, 10 dm., 85 mk. (1866).

Karpaty 1.), kol., pow. koniński, gm. Władysławów, par. Russocice, na wschód-połud. Konina odl. 1 w. Powierzchni 445 mr., ludn. 43. Grunt piaszczysty żytni, klasy 3-ej i 4-ej, nieco wzgórzysty. Kolonia ta utworzona w r. 1848 z gruntów dawniej do dóbr Russocice należących a własnością hr. Gurowskich będących. 2.) **K.**, folw., pow. słupecki, gm. Kazimierz, par. Dobrosołowo, odl. od Słupcy 14 w., ma dom 1, mk. 4. Należy do dóbr Dobrosołowo (ob.).

Karpaty. I. *Położenie.* Na wschodniem skrzydle górzystego przedmurza, rozpiętego ogromnym łukiem od nadmorskiego łęgu po zachodnim brzegu Rodanu aż do czarnomorskiego niżu na północnym brzegu Dunaju, po stronie północnej spiętrzonego obszaru zachodnio-południowej Europy, którego trzon tworzą Alpy, legły pasma gór Karpackich, jako wielki granicznik północno-wschodniego niżu europejskiego. Rozmieszczeniem swojem przedgórza te odpowiadają zupełnie południowo-francuskiej krainie górskiej, rozsiadłej na zachodnim brzegu Rodanu i Sagonny (Saône), między Ligierą (Loire) i Garumną (Garonne). Jak ta bowiem z dwóch stron ku dwu opada nizinom, niejednakiej rozległości i nierównego zagłębienia, większej zachodniej wzdłuż Garumny i Ligiery ku Atlantykowi podanej, drugiej pomniejszej, międzygórskiej, ciągnącej

się wzdłuż Rodanu ku zatoce lugduńskiej, tak zatoczyły się góry karpackie wielkiem, ku południowo-wschodowi rozpiętem półkolem, między rozległym niżem sarmackim czyli polsko-ruskim od północy, a pomniejszą niziną słowiańsko-węgierską od południa, wzdłuż Dunaju i Cisy, aż po przełom dunajowy między Nową Polanką i Rżawą (Orsova); wreszcie wołoskim zapadłym łęgiem wzdłuż dolnego Dunaju od Rżawy aż po wybrzeża czarnomorskie (Kalafat, naprzeciw Widynia, 30.21 m.; Braiła 5.19 m.). Od wschodnich kończyn pasm alpejskich góry karpackie dalej się odsunęły, aniżeli od południowego ramienia Alp równoległe do nich przedgórza francuskie. Jak zresztą pomieniona dzielnica górzysta Francyi południowej, przemknąwszy się wzgórzystemi wyżynami Karolską (Charolais), Złotych wzgórzy (Côte d'or) i lingońską (Langres) ku Wogezom, styka się z dalszemi przedgórzami nadreńskiemi, tak góry karpackie wierzchowiną między źródliskami Beczwy dolnej na Beskidzie szląskim i Odry z przeciwnej strony łączą się z Sudetami, należącemi do środkowej dzielnicy górzystego przedmurza Alp. Krańcem południowo-zachodnim przyparł zakół karpacki do samego Dunaju między Polanką i Rżawą, łącząc się tutaj z serbskiemi i wołoskiemi płaninami (połoninami), przedzierającemi się ku pasmom gór bałkańskich. Jak wreszcie wyżyna Alwerni (Auvergne) z najwyższemi szczytami południowej Francyi (Plomb de Cantal, 1877.4 m.), między zachodniemi przedgórzami Alp najdalej od nich odstąpiła, tak góry karpackie na południowo-wschodniem skrzydle zewsząd ramionami swemi obstąpiły rozległą wyżynę siedmiogrodzką o 998 milach kwadr. Cały łańcuch Karpat wynosi od 140 do 160 mil długości. Łuk zewnętrzny czyni 220 mil geogr. Obszar ich zajmuje 2400 mil kwadr.

II. *Nazwa.* Nazwa „Karpaty", ściśle rzecz biorąc, nie jest znaną u ludu, owe góry zamieszkującego. Jest raczej nazwą książkową, oznaczającą zbiorowo wszystkie pojedyńcze działy górskie, tworzące ten wielki systemat gór. Źródłosłów wyrazu „Karpaty" trudnym jest do zbadania, a wszystkie w tym względzie robione przypuszczenia do niczego nie doprowadziły. Południowe stoki Karpat, więc dzisiejszą nizinę słowiańsko-węgierską, zamieszkiwały w odległych czasach rozmaite ludy. I tak znajdujemy tu, a przedewszystkiem około Tatr, w pierwszym i drugim wieku po Chr., Osów, lud nie niemiecki; poniżej i na zachód od nich Kwadów w wieku drugim, do początku piątego (405); dalej Karpów w wieku drugim i trzecim; w czwartym i piątym Scyrów, a równocześnie i Gotów, których władza za Ermanaryka (375) sięgała od ujścia Wisły aż do Dacyi; wreszcie w piątym wieku po śmierci Atyli Rugów, Herulów i niektóre inne ludy, które zajęły kraj za Dunajem ku górom nad rzekami Morawą, Wagiem i Ipolą. Lecz wszystkie te ludy, o ile nie były słowiańskiemi, były tylko obcym napływem. Przetrwawszy czas jakiś między krajowcami, ustępowały miejsca jedne drugim. A tymi krajowcami byli Getowie, według Lelewela Słowianie, którzy już za czasów narodzenia Chr., rozpostarci od Dunaju aż po lasy hercyńskie, zajmowali tém samém także góry Karpackie i Tatry na południe i na północ. Od powyżej wspomnianych Karpów, których geografowie umieszczają na Liptowie nad Wagiem, pochodzić ma nazwa gór karpackich, już w drugim wieku po Chr. istniejąca; podaje ją bowiem grecki geograf Ptolemeus, pisząc „*Karpatos oros*". Karpów atoli uważają niektórzy za lud słowiański, a mianowicie za Chrobatów Konstantyna Porfirogenity, wywodząc imię ich od wyrazów *garb*, *hrb* (R. Kauefuss: Die Slawen in den aelteren Zeiten bis Samo (623), Berlin 1842, str. 17 i 22). Według innych Karpowie byli ludem celtyckim (Schrift. d. hist. stat. Sect. d. K. K. mähr. schles. Gesellschaft d. Ackerbaues, der Natur und Landeskunde, Brünn 1854, Hft. 7). W celtyckiem narzeczu znajdujemy też wyrazy *carp*, *crap*, *grob*, znaczące „*skała*", i *aith*, *aigh*, tj. wysoki. Zatem *Karpath*, *Krabag*, znaczyłoby „wysoka skała", „wysokie pasmo górskie". Być więc może, że wyraz „Karpaty" jest pochodzenia celtyckiego. (Ob. *W. Obermüller*, Die Zips und die alten Gepiden. 1873). W takim razie nazwa „Karpowie" oznaczałaby „mieszkańców gór". Inni wywodzą nazwę Karpat od wyrazów słowiańskich: *hrb*, *chrb*, *chrbat*, *charbat*, *chrbet*, *cherbet*, *chrebat*, *chrobat*, znaczących wogóle *grzbiet*. Zdaje się więc, iż stąd powstała nazwa *Karpak*, *Krapak*, *Krępak*, jakiegoś najwyższego szczytu w pasmie Karpat, którą znajdujemy u niektórych piszących o Karpatach. Z tą nazwą, nieistniejącą w rzeczywistości, wiążą oni pochodzenie nazwy Karpat. Tak czytamy u X. Ładowskiego w jego Historyi Naturalnej (43): „Nazywają się od góry jednej, najwyższej, śniegiem zawsze okrytej, Karpak nazwanej; niektórzy je zowią Tatrami, że aż ku Tataryi się ciągną. Strona jedna gór karpackich należy do Węgier, a północna do Polski, która pod Nowymtargiem Magórą, pod Drużbakami Krępak a pod Gorlicami Beszkid nazywa się." W Dykcyonarzu geograficznym (1782, tom 2, str. 48) czytamy: „Karpak, Krapak, albo Tatry, pasmo gór między Polską, Węgrami i Siedmiogrodem; między Multanami i Siedmiogrodem zowią je Bieszczadami." Muchliński w swoim Źródłosłowniku (Petersburg, 1858, str. 58) wyprowadza nazwę Karpat z tureckiego wyrazu *Kar*, co znaczy śnieg. Najprawdopodo-

bniej charakterystyczna postać tych gór w kształcie garbów, karbów, karpów, kopców i grzbietów, w jakich się przedstawiają, a stąd ich garbatość lub karbowatość, karpowatość lub karpatość, wpłynęły na ich nazwę. **III.** *Podział.* Pasmo karpackie, stosownie do różnej swej geognostycznej podstawy, jako też zewnętrznej postaci lub powierzchni, dzielimy na pomniejsze działy górskie, ósobne nazwy mające. Podzielić je nasamprzód można na zachodnie i wschodnie Karpaty. Zachodnia część tychże gór pod względem ich budowy zewnętrznej, ich kierunku i wzajemnych stosunków szczytów i grzbietów, bardzo się różni od części wschodniej. Obie te części schodzą się w okolicy Dukli, gdzie między wsią Konieczną a Duklą rozpostarła się znaczna zaklęsłość, przez którą wiodą gościńce na Konieczną, Grab i Barwinek do Węgier. Tu dział przy gościńcu wiodącym z Dukli na Barwinek do Węgier dochodzi zaledwie 502 m. nad poziom morza. Żaden szczyt, wyjąwszy tylko krótki i daleko na północ, w okolicy Samoklęsk, położony grzbiet górski, Magórą zwany, który w szczytach Wątkowej 847 m., a w Swierzowej 803 m. dochodzi, nie sięga tu nawet do wysokości 750 m. npm. Stąd ku zachodowi aż po źródła dolnej Beczwy, a następnie ku południowemu-zachodowi aż po Dunaj leżący wał górski tworzy jednę wielką wypukłość górską, mającą do 60 mil długości. Tym, daleko mniejszym od wschodniej części rozłogiem, rozsiadły się góry karpackie na zachodniem skrzydle; mając od zachodu i północy łęg morawski doliny Odry i Wisły, od południa i wschodu niż naddunajski i nadcisański. Przełęcz jabłonkowska, wznosząca się do 550·6 m. npm., a łącząca dolinę Olszy (od północy) z doliną Kisuczy (od południa) dzieli je na dwie połacie, tj. Karpaty południowo-zachodnie i Beskidy zachodnie. Karpaty południowo-zachodnie rozsiadły się swoim wąskim, ale na 25 mil geogr. długim trzonem, w kierunku od połud.-zachodu ku północnemu-wschodowi, od półn. wybrzeża Dunaju między ujściem Morawy do Dunaju pod Dziewinem (Theben od zach.) a Pożoniem (Preszburgiem, od wsch.) aż po przełęcz jabłonkowską. Dział ten górski od południa przypiera bezpośrednio do północnego wybrzeża Dunaju na powyższej przestrzeni. Od zachodu ma on łęg morawski, od ujścia Morawy aż po ujście Beczwy do Morawy. Od półn.-zach. odnogami swojemi spuszcza się ku dolinie rzeki Beczwy w dolnym i średnim jej biegu aż po Hranicę (Weisskirchen), następnie ku dolinie górnej Odry aż po ujście Olszy do Odry. Dolina Olszy, przełęcz jabłonkowska, dolina Kisuczy, wpadającej do Wagu pod Żyliną (Sillein), a wreszcie dolina Wagu w średnim i dolnym biegu, począwszy od Żyliny, odcinają ten dział karpacki południowo-zachodni od drugiej połowy zachodniego skrzydła Karpat, któreśmy nazwali Beskidami zachodnimi, tworzącymi główną część tego zachodniego obszaru górskiego. Odcięły go zatem od niższych okołów jego na zachodzie, południu i wschodzie rzeki Wag na środkowym i dolnym biegu swoim, począwszy od Żyliny, dalej Dunaj, Ipola (Eipel), Rymawa (Rima) z Słoną (Sajó), Hornad na środkowym i dolnym biegu swoim, a następnie Toryska (Tarcza) w dolnym i średnim biegu swoim po Preszów; następnie rzeka Topla od miasteczka Hanuszowiec po swe ujście do Ondawy; potem Ondawa od tego stanowiska po Swidnik, wreszcie Ladomerka po swe źródła u południowych stóp przełęczy dukielskiej. Poza temi rzekami leżące pasma, gdyby graniczne wały środkowej górskiej twierdzy, są: a) poza Wagiem działy Karpat południowo-zachodnich; b) poza Dunajem Bakoński las i góry Wertesz; c) Matra i winorodne góry nad Jagrem (Erlau) aż ku Miszkowcowi (Miskólcz), od Ipoli po Słonę; d) działy między Toplą i Bodrogiem od wschodu, Hornadem i Toryską od zachodu, od Preszowa dołu ku Cisy; są to działy gór Hegyallya zwane (ob. tom III, 47). Po naszej stronie Ostrosz, Jasiołkę i Wisłokę poczytać można za wschodnią granicę szeroko rozpostartego zachodniego skrzydła gór karpackich. Dolina Wisłoki przechodzi do Jasiołki, z niej koło Tylawy do doliny potoku Ostroszu, a z niej przez przełęcz dukielską do doliny Ladomerki, wpadającej pod Swidnikiem do Ondawy, na stronie węgierskiej. Północnemi swemi odnogami zniżają się Karpaty ku dolinie Wisły za biegiem rzek do niej się wlewających. Szerokość tego rozłogu górzystego w kierunku prostym od północy ku południowi wynosi z okładem mil 30, a pomijając podgórza niższe 20; długość zaś od zachodu na wschód czyni prawie mil 30. Zważywszy, że południowe skrzydło Alp od Białej Góry (Mont-Blanc) po wybrzeże morskie (Sospello powyżej Nicei) nie jest dłuższem nad mil 30, a szerokość jego między niżem nadpadańskim i doliną Rodanu nie przenosi mil 25, widać, że zachodni rozłóg gór karpackich nie jest wcale niepokaźnym, acz co do wysokości szczytów swoich nie może się mierzyć z Alpami. To też góry karpackie są tylko przedmurzem Alp. Przypatrzmyż się tym działom górskim bliżej.

A. Karpaty południowo-zachodnie. Znaczne zagłębienie kotlinowate, w którym legły osady Brezowa, Mijawa i Stara Tura w hrabstwie górnonitrzańskiem, dzieli je na pasmo południowe, I) Małemi Karpatami zwane i pasmo północno-wschodnie, II) morawskiem zwane. 1) Małe Karpaty zaczynają się na północnym brzegu Dunaju, między miastem Dzie-

winem (Deveny, Theben) nad ujściem rzeki Morawy do Dunaju od zach. a Pożoniem (Preszburgiem) od wsch., pod 34°45' wsch. dług. geogr. (Ferro) a 48°10' płn. szer. geogr. Biegną one przez hrabstwo pożońskie (presburskie) aż po powyższe zagłębienie w hrabstwie górnonitrzańskiem, od południowego-zachodu ku północno-wschodowi. Są to przeważnie lesiste pasma, od 350 do 750 m. nad poziom morza wzniesione. W pojedyńczych tylko szczytach wznoszą się one nad 1000 m. Rozróżniamy w nich trzy widoczne działy oddzielone od siebie przecznicami górskiemi. a) Właściwe Małe Karpaty, sięgające od Dunaju po przecznicę Nadasz-Jabłonicę. Dolina potoku Parny, nad którą leży osada Nussdorf, czyli linia Kuchina-Nussdorf, rozdziela je na dwie połaci, z których północno-wschodnia zowie się Biela Hora, Biło-hory, tj. Bielawy. Od zachodu przypiera to całe pasmo do piaszczystego łęgu morawskiego, a od wschodu do wielkiej niziny Tyrnawy, wznosząc się tutaj ponad osadami Bezynek (Bösing), Modrą (Modern) i Nussdorf. Wzniesienia: Pożoń, 123·46 m. (Kornhuber); Dziewin, zamek, najwyższe wzniesienie skały, 224 m. (Korzistka); Gamsenberg, na płn. od Pożonia, 353 m. (Wolf); Jaworzyna, na wschód od Stupawskiego Zamku (Ballenstein), 624 m. (Wolf); Trzy Kamienne Kopce 550 m. (Kornhuber); Końska Hlawa, na północ od Bezynka, 615 m.; Burianberg, na płn.-wschód od Smolenic, najwyższe wzniesienie w Małych Karpatach, 745 m. (Wolf); Hawrana Skała, nad Smolenicami, 683 m. (Pettko); Czerna Skała, na płd. od Sandorfu, 635 m. (Wolf); Rachsturm 730 m. (Pettko); Wysoka, na płn.-wschód od Kuchiny, 724 m. (Wolf). b) Dział brezowski. Od przecznicy Nadasz-Jabłonicy wznosi się drugi dział Małych Karpat, sięgający aż do doliny prasznickiej, dochodząc najwyższego wzniesienia w południowo-wschodniej stronie Brezowy. Od płn.-zach ogranicza go potok Brezowa, stąd też tę grupę górską oznaczyć można mianem „Brezowski dział". Najwyższy punkt tego pasma tworzy góra Bradło, na płn.-wschód od Brezowy; wzniesienie 816 m. (pom. szt. gen.). Inne ważniejsze szczyty są: Tłusta Hora, na południe od Prasznika, 486 m. (Stur); Sabatyn koło Hradyszcza, 421 m. (Pettko); Sudny nad Nadaszem, 353 m. (Pettko); Horka tamże 368 m. (Pettko); Hoła Hora koło Jabłonicy 328 m. (Pettko); Bzowa tamże 359 m. (Pettko). c) Gołe góry. Od doliny prasznickiej ku płn.-wschodowi aż po potok Lubinę, wpadającą pod Nowem Miastem (Neustädtl) do Wagu, rozciąga się ponad Czachtycami (Csejte) pięknie ukształtowane, obecnie po największej części gołe, wapienno-dolomitowe pasmo górskie, które w półn. części między Czachtycami a Nowem miastem nosi miano „Nedze hory" (na mapie Schedy czytamy Neze), prawdopodobnie przekręcona nazwa; może Nagie hory, tj. Gołe góry. Nazwiemy cały ten dział Karpat Gołemi górami. Największe wzniesienie tworzy szczyt Pleszywiec, koło Czastkowiec, 468 m. (Stur). Koło Starej Tury wznosi się Lubiński wierch, nad Lubiną, 302 m. Do tych trzech działów, pod względem orograficznym i geologicznym jednę całość tworzących, zaliczyć należy jeszcze niewielki dział górski d)Turecką zwany, wznoszący się całkiem w odosobnieniu między Mieszycami a Bohusławicami i między Wagiem a potokami Kłanecznicą i Boszacką. Najwyższym punktem w całem paśmie Małych Karpat od Dunaju po zagłębienie mijawsko-turskie jest szczyt Bradło, na płn.-wschód od Brezowy, 816 m. (pom. szt. gen.). II. Morawski grzbiet karpacki. Po półn.-zach. stronie powyższych działów i znacznego zagłębienia kotlinowatego mijawsko-turskiego legł drugi potężny dział górski Karpat, Morawskim grzbietem zwany. Zaczyna się pod Skalicami i Sobotyszczem (Sobotist) w hrabstwie górnonitrzańskiem i ciągnie się w półn.-wsch. kierunku, tworząc dział wodny między prawym brzegiem Wagu a lewym Morawy, przez hrabstwo trenczyńskie, na granicy tegoż hrabstwa z Morawą i Szląskiem, aż po Czaczę, tj. po przełęcz jabłonkowską, czyli przecznicę Kisuczy i Olszy. Pasmo to odznacza się jednostajnymi, zaokrąglonymi, wydłużonymi szczytami i szerokiemi, o zaokrąglonych stokach dolinami, które w całej rozciągłości pasma nie przedstawiają najmniejszych różnic. Liczne dopływy Wagu, przerzynające to pasmo na poprzek, przedewszystkiem w obrębie granic Węgier, rozdzielają je na odosobnione działy górskie; i tak a) dział Jaworzyny, od drogi mijawskiej ku płn.-wsch. po przełęcz Strany; b) dział Łopenika, od przełęczy Strany po przełęcz Hrozynkowską (Hrozinkau); c) dział Łukowa, od przełęczy Hrozynkowskiej po przełęcz Wlara, między osadami Suszą (w Węgrzech) a Bojkowicami (w Morawie); d) dział Okrśliska, między przełęczą Wlara a Łysą, i osadami Brumowem (w Morawie) a Pruszkowem (w Węgrzech); e) Dział Jawornika, od przełęczy Łysej aż do dolnej Beczwy, między Bystrzycą nad Wagiem a Rożnowem (w Morawie) po szczyt Wysoka Hora; f) Beskid szląski od dolnej Beczwy tj. Wysokiej Hory aż do przełęczy jabłonkowskiej. Charakterystyczną własnością tych gór są, że tak rzekę, górskie wyspy wapienia rafowego, ciągnące się z płd.-zach. ku płn.-wsch. a tworzące malownicze grupy skał. Najwyższe wzniesienia: Trzy Kopce, 524 m. (Pettko); Łopenik, 907 m. (szt. gen.); Jawornik, 742 m. (Tobias); Łuków, 736 m. (szt. gen.); Loewensteinberg, 1001 m. (Tobias); Chmielo-

odl. 11 w. od Wyłkowyszek, ma 1 dom, 14 mk. 8.) **K.**, folw., pow. wyłkowyski, gmina Kibarty, par. Olwita; odl. 13 w. od Wyłkowyszek, ma 2 dm., 27 mk.

Karolinowo 1.) zaśc., pow. wileński, 2 okr. adm., o 32 w. od Wilna, 1 dom, 11 mk. kat. 2.) **K.**, folw., pow. wileński, 3 okr. adm., o 65 w. od Wilna, 1 dom, 13 mk. kat. 3.) **K.**, folw., pow. święciański, 3 okr. adm., o 37 w. od Święcian, 1 dom, 7 mk. kat., gorzelnia, własność Roemerów. 4.) **K.**, lub *Becze*, dobra, pow. wiłkomierski, 2747 dz. rozl., własność hr. Horna. 5.) **K.**, awuls Kozłowska, powiat dzisieński. 6.) **K.**, por. *Karolin.*

Karolinowo 1.), niem. *Karolinenthal*, folw., pow. krobski, 1 dom, 21 mk., należy do dom. Wielkiej Łęki. 2.) **K.**, wś, pow. szubiński, 5 dm., 41 mk., wszyscy ew., 15 analf. Poczta w Kcyni (Exin), st. kolei żel. w Nakle.

Karolińska kępa, kol., pow. sochaczewski, gm. i par. Iłów.

Karoliszczewicze, ob. *Koroliszczewicze.*

Karpliszki 1.), wś, pow. maryampolski, gm. Aleksota, par. Sapieżyszki. Odl. 55 w. od Maryampola, ma 5 dm., 59 mk. 2.) **K.**, os., pow. kalwaryjski, gm. Raudań, par. Kalwarya. Odl. 7 w. od Kalwaryi, ma 2 dm., 33 mk. 3.) **K.**, wś, pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele. Odl. 37 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 44 dm., 345 mk., obecnie 43 dm., 457 mk. W 1827 r. należała do par. w Sudargach. 4.) **K.**, wieś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka ruda. Odl. 31 w. od Władysławowa, ma 8 dm., 46 mk.

Karoliszki 1.), folw. nad rz. Wilią, powiat wileński, 1 okr. adm., o 24 w. od Wilna, ma 1 dom, 14 mk. kat. 2) **K.**, wś nad rz. Szyrwintą, pow. wileński, 2 okr. adm., o 66 w. od Wilna, 9 dm., 104 mk. katol. 3.) **K.**, wieś rząd., pow. wileński, 2 okr. adm., o 54 w. od Wilna, 5 dm., 45 mk. katol. 4.) **K.**, wś, pow. wileński, 3 okr. adm., o 59 w. od Wilna, 11 dm., 82 mk. kat. 5.) **K.**, zaśc. rząd., pow. wileński, 4 okr. adm., o 25 w. od Wilna, 1 dom, 11 mk. katol. (1866).

Karoliszki 1.), wś nad jez. t. n., pow. wiłkomierski, okr. polic. widziski, o 25 w. od Wiłkomierza, 50 mk., dom modlitwy roskolników (1859). 2.) **K.**, wś, pow. rossieński, par. szwekszniańska. 3.) **K.**, wieś, pow. rossieński, par. kroska.

Karolków 1.), os., pow. grójecki, ob. *Głuchów.* 2.) **K.**-rybnowski, folw., pow. sochaczewski, gm. i par. Rybno. 3.) **K.**-szwarocki, kol., pow. sochaczewski, gm. Rybno, par. Kozłów Biskupi. Założona na terytoryum przyległej wsi Szwarocin.

Karolkowo, kol., pow. słupecki, gm. Wilczo Góra, par. Wilczyn.

Karolów 1.), pow. warszawski, gm. Zagóźdź, par. Żerzeń. 2.) **K.** al. *Karolew*, kol. włośc. nad rz. Bzurą, pow. łódzki, gm. Nakielnica, par. Bełdów, ma 11 dm., 114 mk., 198 mr. rozl. 3.) **K.** albo *Karolew*, al. *Maźnica*, kol. włośc., pow. noworadomski, gm. Brudzice, par. Sulmierzyce. Ma 18 dm., 175 mk., 604 mórg (573 ornej). Por. *Chorzenice.* 4.) **K.** albo *Karolew*, kol. włośc., pow. łaski, gm. Górka Pabiańska, par. Pabianice. Ma 17 dm., 105 mk., 202 mr. ziemi. 5.) **K.**, wś włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Sienno. Odl. 21 w. od Iłży, ma 16 dm., 102 mk., 306 mr. ziemi. 6.) **K.**, pow. pińczowski, gm. i par. Góry, przys. wsi Zagaje.

Karolów, folwark w południowo-wschodniej stronie powiatu mińskiego, przy samej granicy pow. ihumeńskiego, o mil prawie 8 od gubernialnego miasta Mińska, w okr. policyjnym kojdanowskim, w parafii katolickiej kojdanowskiej położony. Niegdyś dziedzictwo Radziwiłłów, od lat prawie stu należy do Czapskich, ma obszaru około 146 włók w glebie gliniastej; jest tu fabryka niezłej cegły i kafli piecowych prostych. Okolica często nawiedzana bywa gradem i piorunami; zwracamy więc szczególną uwagę na to zjawisko przyrody. *Al. Jel.*

Karolówka 1.), wś, pow. warszawski, gm. i par Okuniew. Por. *Dębe Małe.* 2.) **K.**, folw., pow. jędrzejowski, gm. Mierzwin, par. Ilmielno. 3.) **K.** al. *Świnki*, folw., własność Lud. Sajkiewicza, pow. zamojski, gm. i par. Zamość, nad strugą wypływającą z łąk wsi Płoskie i rz. Topornicą, o 3 w. od Zamościa, ma 3 dm., 261 mr. czarnoziemu, łąki obfite, lasu niema. 4.) **K.**, wś i folw., pow. zamojski, gm. i par. Frampol, 28 osad włośc., 315 m. roli or. i łąk, 285 mk. kat. Od Frampola w. 5, od Zamościa 60. Gleba ziemi żytnia. Folw. należy do dóbr Kąty. 5.) **K.**, wś, pow. tomaszowski, położona na stoku góry, graniczy z Krynicami, ma 9 dm., 96 mk. (1 tkacz, reszta rolnicy), 75 m. gruntu, 10 m. lasu. Wś ta obfituje w czereśnie.

Karolówka 1.), dwa folwarki w Głowaczowy, pow. pilzeński: jeden na lewym brzegu Wisłoki, na płd. od linii dr. żel., drugi na płn. od Głowaczowy; obadwa razem mają 17 mk. 2.) **K.**, wś, pow. zaleszczycki, par. rz. i gr. kat. Tłuste, o 4 kil. od Tłustego, ma 301 mk. w gminie, 19 na obszarze dworskim. 3.) **K.**, folwark we wsi Kąty w pow. brodzkim, we wsch. stronie wsi. 5.) **K.**, folwark w Turzem, w pow. staromiejskim. Por. *Józefów.*

Karolówka, os., por. *Emilczyn.*

Karolówka, wieś mała w pow. lipowieckim, przyległa do stawu, należącego do wsi Pańskiego-mostu. Założona przez byłego jej właściciela Marka Sarneckiego, sprzedana Stachurskiej, a ta sprzedała ją dzisiejszemu właścicielowi Matczyńskiemu. Cerkwi niema. Zarząd policyjny w Monasterzyskach, kat. paraf. w Monasterzyskach.

m., Równica 883 m. Między granicą a Sołą: Mała Barania, nad ujściem Kamesznicy do Soły 658 m., Glinne 1021 m., Kościelec 1022 m., Skalista 864 m., Magóra 1095 m., na wschód od Klimczaka. W dziale tym zpod węzła Karolówki wytryskują Olsza i Wisła; następnie tworzy on dział wodny między górną Wisłą z jej przypływami od zachodu a górną Sołą i spływającemi ku niej potokami górskiemi od wsch. Wiatry zachodnie, odbijające się o to pasmo, sprowadzają więcej wilgoci; stąd znaczniejsza roślinność w dolinach i po bokach gór niżej położonych. Dolina Wisły między pasmem olszańsko-wiślańskiém a pasmem Baraniej, na Szlązku aż po Ustroń, jest wąskim, głębokim, 3 mile i pół długim, rozdołem, który dziko poszarpały rwące wody. Zamieszkują ją na tej przestrzeni górale Wiślanie, kotlinę zaś między Ustroniem a Skoczowem Lachowie szląscy. Połączenie Białej i Czarnej Wisły 503 m., wieś Wisła, kościół, 428 m., Ustroń 356 m., Skoczów 295 m. Dolina zaś Białej, wytryskującej w pasmie Baraniej góry zpod Klimczaka, jest tylko na jednę milę i pół długa i oddziela dział Baraniej góry od działu andrychowskiego. Górny koniec wsi Bystrej nad Białą 478 m., ujscie Skłeńca do Białej 400 m.; ujście potoku Straconki, 338 m., miasto Biała 312 m. Część południowa zachodniej połaci, ciągnąca się od góry Ochodzity począwszy aż po drogę Ujsół — Nowoty, opierająca się od północy o dolinę Olszy, a od południa o doline Bystrzycy i Orawy Białej, na zachodzie o dolinę Kisuczy i drogę Czaczę—Jabłonków, a wreszcie na wschodzie o górną Sołę i dolinę Nowotnianki, dopływu Białej Orawy, a więc okrążająca kotlinę górnej Soły półkolem do 6 mil długiem, i rozgraniczająca dolinę Soły od doliny Kisuczy i Bystrzycy od południowo-zachodniej, a dolinę Białej Orawy od południowo-wschodniej strony, zajmuje przeważnie od strony południowej swego grzbietu hrabstwo trenczyńskie; stąd też nazwiemy ją Beskidem trenczyńsko-solskim. Znaczniejsze szczyty w tym paśmie są: Kiczorka nad Milówką, 798 m.; Zabawa między Nieledwią a Sołą 824 m., Rachowiec między Sołą a Czerną 951 m., Magóra 1066 m. i Praszywka nad Górną-Rycerką 1043 m., Wielka Racza (Rajcza) ponad źródliskami Rycerki rzeczki 1235 m.; Jaworzyna 1174 m., Przehibek 958 m., Petrówka 1125 m., Rycerzowa ponad Rycerką Dolną 1206 m., Muńczoł (Mończoł) 1165 m., Bednarów 1188 m., Smreków 996 m., Glinka także Osusz zwany szczyt 1142 m., wreszcie Wielki i Mały Kopiec ponad drogą Ujsół-Nowoty, od strony połndniowej Przełęcz nowotniańska 758 m. Z czterech dolin po stronie polskiej w tym dziale najobszerniejsze są doliny Soły i Rycerki. Wschodnią połać tego Beskidu zawartą między dolinami Soły od Żywca począwszy w górę, po Rajczę, następnie Cichej, Glinki i Nowotnianki od strony zachodniej i południowo-zachodniej, a dolinami Krzyżówki, dopływu Koszarawy, Glinnej i Półhoranki od strony wschodniej, między dolinami Orawy Białej od południa a Koszarawą od północy, a bieżącą swym grzbietem głównym w kierunku północno-wschodnim od drogi Ujsoł-Nowoty po gościniec Półhora-Jeleśnia, t. j. od przełęczy nowotniańskiej po przełęcz Na glinie 809 m., (szt. gen.), na przestrzeni 2 i pół mili długości, nazwać możemy pasmem Pilska. W nim na granicy Galicyi i hr. Orawy, wystrzelił nad górną granicę lasów, a więc w krainę hal, szczyt Pilsko 1557 m. Między nim a przełęczą nowotniańską (758 m.) mamy: Wilczy groń 961 m., Magórka 1144 m., Szczawina 1356 m. Nieco na płn. od granicy wznoszą się: Lipowska, między źródłami Żabnicy, Marszałkowej i Rysanki potoków 1324 m., Sucha góra między Żabnicą, Milówką i Rajczą, 1042 m., Pruszów na północ od Suchej góry 1009 m. Od tego grzbietu, a mianowicie od Rysanki i Hali Lipowskiej i Marszałkowej począwszy, wybiega dział poprzeczny ku północy, kończący się ponad Żywcem, u ujścia Koszarawy do Soły górą Grojcem zwaną (612 m.). Znaczniejsze szczyty tego działu są: Grojec 612 m., Kiczora między Przyłękowem a Sopotnią Małą 762 m., Przybór 898 m , Kiczorka 837 m. i Romanka 1366 m. Na południe spada ten dział stromo ku Białej Orawie trzema równoległymi grzbietami poprzecznymi, oddzielonymi między sobą Wesełówką, Mutnianką, potokami wpadającemi do Orawy Białej. Między Mutnianką a Wesełówką mamy szczyty: Mińczoł 1271 m., Błahułów 918 m., Poperaczka 1037 m., Wrota (Vrata) 1051 m.; między Wesełówką a Półhoranką: Wahanów 922 m., Redykanów 926 m., Gropa 797 m., Slepczanka 925 m., a w okolicy Pilska: Magórka 1086 m., Dudowa 1187 m., i nad Półhorą Hradek 886 m. Dział ten Pilska przerzynają liczne doliny, wpadające od północy do Soły i Koszarawy, a od południa do Białej Orawy. Trzy te działy górskie, t. j. pasmo Baraniej, Beskid trenczyńsko-solski i pasmo Pilska, mianować możemy, od przełęczy między którymi sie rozpościerają, Beskidem jabłonkowsko-połhorańskim. Najwalniejsza dolina w tym dziale jest dolina Soły. Od połączenia się źródlanych potoków po równinę nadwiślańską jest 7 mil długa. Powstaje ona z połączenia się trzech mniejszych, wąskich lecz głębokich dolin górskich, Ujsolskiej czyli Cichej, Rycerki i Słonnicy. Koło Milówki nieco się rozszerza, poniżej Cięciny wstępuje w kotlinę żywiecką, ścieląca się przeważnie na lewym brzegu rzeki, i łączącą się zapomocą wklęsłości z doliną Białej. Poniżej Zadziela, między nim a Tresną, wchodzi w dział andrychowski i zamienia się

w ciasny parów, rozszerzający się nieco koło Międzybrodzia. Pod Porąbką, między Zasolnicą (567 m.) i Palenicą (782 m.) opuszcza góry. Na tej przestrzeni wszędzie dziko górskiemi wodami poszarpana i kamieńcem zasypana aż poza Kęty. Powierzchnia wody w Sole: w Rajczy 502 m., w Milówce 446 m., ujście Żabnicy 406 m., ujście Przybodzy 384 m., ujście Koszarawy 343 m., ujście Łękawki 324 m., pod Porąbką 308 m., pod Kobiernicami 290 m. Kotlina żywiecka między działami Andrychowskim, Baraniej i Babiej góry, jest podłużna, do 1 i pół mili szeroka, podnosi się zwolna ku zachodowi. Do kotliny żywieckiéj uchodzą od wschodu dolina Koszarawy, nader wąska i głęboka, i dolina Łękawki, poczynająca się koło Slemienia. Z lewej strony ważniejsza tylko dolina Żylcy (Żyłki). Przerzyna ona dział Baraniej góry i pod Buczkowicami wstępuje w kotlinę. Dolinę Soły i jej dopływów zajął górski ród Żywczaków. c) Trzecim działem górskim jest pasmo Babiej Góry. Między przełęczą Na glinie czyli zagłębieniem Jeleśnia-Półhora (809 m.) od zach. aż po źródliska Czarnej Orawy i Skawy, a więc między Sołą i zagłębieniem Jeleśnia-Półhora od zachodu, Czarną Orawą aż po Podwilk od płd. i płd.-wschodu, Skawą od źródeł po Suchę od wsch. i północnego wschodu, następnie Stryszawką, dopływem Skawy i Łękawką, dopływem Soły, od północy, legła grupa Babiej góry. Grupa ta składa się z trzech grzbietów gór, z których południowy jest najwyższy, oddzielony od dwóch północnych dolinami Skawicy i górnej Koszarawy. Kierunek ich, zrazu zachodnio-wschodni, zbacza na wschodzie ku półn.-wsch. Długość pasma południowego wynosi zaledwie 2 mile i pół; szerokość zaś z odnogami południowemi i dwoma pasmami północnemi czyni około 4 mil. Pasmo południowe składa się z dwóch działów, zachodniego wyższego i wsch. niższego, przedzielonych wysokim łęgiem. W pierwszym wystrzeliły szczyty Mądrałława 1170 m. i Babia Góra 1725 m. (szt. gen.); w drugim króluje Polica 1367 m. Babia góra, owa królowa Beskidów zachodnich, jest najwyższym punktem w tem zachodniem skrzydle gór pasma karpackiego. Wierzch jej rozłożysty tworzy podłużny grzbiet, prawie ćwierć mili długi, jest przepaścisty od północy, opada zlekka ku południowi, skąd taż zewsząd łatwe wejście. Stopy i zbocza tej pięknej góry okrywają grube lasy szpilkowe, miejscami buczyną przetkane, sięgające 1420 m. wysokości. Powyżej górnej granicy lasów miłe robi wrażenie na turyście kosodrzewina i jałowiec karłowaty, przypominające wraz z innemi roślinami krainę alpejską. Na wierzchołku występuje nagi głaz, piaskowiec fukoidowy, zaścielający zwietrzałemi płytami sam szczyt, ułożonemi tu i owdzie jakby stoły jakie. U południowych stóp B. G. rozłożyła się wzgórzysta i pagórkowata wyżyna Czarnej Orawy. Po stronie płn. górzyste odnogi i przypory Babiej Góry spadają ku dolinom Skawy i Stryszawki, układając się w dwa wyraźne pasma, gdyby wały z północy opasujące B. G. Pierwsze sięga od Jeleśni po Maków ze szczytami: Przyborówka 882 m., Jałowiec 997 m. i 1110 m., Kiczera 901 m., Surzynów 870 m. i Witkówka 760 m. Drugie zaś pasmo ciągnie się od Żywca po Lachowiec. W nim szczyty: Barutka 622 m., Baków 766 m., Lasek 871 m. i Solniska 848 m. Dział B. G. po stronie polskiej przerywają liczne, wprawdzie wąskie lecz głęboko wcięte doliny, podchodzące pod samą stopę góry. Na zachodzie jest dolina Koszarawy, wydająca się łukiem ku południowi i tworząca koło Cichej kotlinę. Z obu stron wpadają do niej mniejsze dolinki, jak Bystrej i Peweli. Ze wschodu otacza B. G. dolina Skawy, tworząca koło Jordanowa i ujścia Skawicy kotliny. Do niej wpadają doliny Sidziny (Bystrej) i Skawicy, która to ostatnia sięga od północy popod same stopy góry. Pasmo pod Makowem przedzierają potoki, wpadające do Stryszawki; pasmo żywiecko-lachowickie dopływy Łękawki. We wszystkich tych dolinach a nawet po grzbietach tych dwóch ostatnich pasm rozsiadły się gęsto wsie i sioła. d) Między wklęsłością, przez którą prowadzi droga Żywiec-Biała od zachodu a Skawą od wschodu, następnie między Łękawką, Stryszawką od południa a równiną nadwiślańską, legł północny dział Beskidów zachodnich, tak zwany dział andrychowski, około 5 mil długi a 2 mile szeroki. Łączy się on z grupą B. G. zapomocą grzbietu wznoszącego się na wschód od Slemienia. Dział ten tworzy łuk, wydany ku południowi, otaczający na północy półkolem Andrychów, i składa się z pasm i grzbietów o kierunku przeważnie wschodnim lub północnym, które krzyżując się otaczają doliny u stóp ich się rozwijające. Na zachodzie Soła przełomem toruje sobie drogę do równin nadwiślańskich. Część zawarta między Białą i Sołą nie posiada polan i w źródła nie obfituje; uboga też tu flora, a głównie po stronie zachodniej. Wznoszą się tutaj: Hrobaca łąka 830 m., Sokołówka 858 m. i Magórka (Josefsberg) 913 m. Na wschód Soły, między nią a drogą Żywiec-Andrychów, wznoszą się: Bukowski groń 729 m., Złota góra 759 m., Kiczera 831 m., Wielki Czysownik 893 m., Upłaz 879 m., Jaworzyna 864 m. Pomieniony gościniec żywiecko-andrychowski wiedzie przez pasmo zwane Beskidem kocierskim, wznosząc się do wysokości 718 m. Pasmo to pokrywa bujny las świerkowy. Na południe i wschód od tejże drogi wznoszą się Sciszków groń 779 m., Jawornic 834 m., Łamana

Skała 934 m., Leskowiec 922 m., Gańczarz 802 m.; a bliżej doliny Skawy: Lipska czyli Lenartowa góra 631 m., Żurawnica 734 m., Jedlicznik 549 m., Suszyce 539 m., Żar 665 m., Łysa 554 m. i Iłowiec 477 m. Dział Babiej Góry i andrychowski zamyka od wschodu dolina Skawy. Poczyna się ona u stóp Beskidu, Makowskim działem (693 m.) zwanego, na płn. zachód od drogi, wiodącej ze Spytkowic do Orawy. Kierunek jej do wsi Skawy jest północno-wschodni, od Skawy północno-zachodni. W gornej swej części posiada po lewej stronie odnogi Babiej Góry, po prawej płaskowzgórze, rozciągające się między Spytkowicami a Rabą wyżnią. U samego początku głęboka, przeważnie wąska, rozszerza się tylko koło Osielca. Powyżej Makowa i u ujścia Skawicy, między Suchą a Skawicami, powstaje kotlina. Przełamując się w poprzek gór poniżej Jaroszowic, wstępuje w kraj płaski. Z prawej strony posiada ona liczne, lecz małe i krótkie wądoły i dolinki. Z lewej zaś strony rozwinęły się obszerniejsze, doń uchodzące doliny Sidziny i Bystrej, Skawicy i Stryszawki. Wszystkie doliny dobrze uprawione. Dolinę Skawy zajmuje ród Babiogórców. We wsi Skawie dolina Skawy 485 m., pod Jordanowem 436 m., w Osielcu 421 m., pod Makowem 346 m., w Suchej 332 m., w Wadowicach 265 m. II. *Działy wschodnie.* Część Beskidów, która legła między doliną Skawy, na wschód od niej, a przełęczą dukielską, różni się od działów północno-zachodnich a rozciągających się od przełęczy jabłonkowskiej po dolinę Skawy, głównie podgórzem które powoli się zniżając, daleko posuwa się na północ, następnie mniejszą wysokością, nakoniec większą ilością pasm równoległych, zazwyczaj nader ścieśnionych. Wysokość gór maleje ku wschodowi, tak że na górnym obszarze Wisłoki i koło Dukli dział spada najniżej, tworząc z przeciwległym, również niskim działem Karpat wschodnich wielki łęg, sięgający od przełomu Dunajca po górny obszar Sanu, zwany u ludu Beskidem Niskim. Ponieważ te Beskidy w nowszych czasach znacznie zostały obdarte z lasów, zamieniły się ich rzeki w rwiące potoki, które na wiosnę i po każdym deszczu strasznem grożą spustoszeniem tak dolinom gór i podgórza, jak i równinom nadwiślańskim. W tym Beskidzie rozróżniamy pięć pomniejszych działów: a) Dział skawiańsko-rabczański; b) rabczańsko-dunajecki; c) dunajecko-popradzki; d) Pieniny; e) dunajecko-dukielski. Dział skawiańsko-rabczański legł między Skawą od zachodu a Rabą od wschodu. Międzywzgórze wznoszące się między Skawą a Rabą w miejscu największego zbliżenia się tych dwóch rzek, a więc na linii prostej łączącej wieś Skawę z Rabką, przechodzącej przez Zabornię (549 m.), tworzy od południa łącznik z pasmem Górców. Od północy zasię bliższą granicę tworzy gościniec myślenicko-wadowicki. Dalszą zaś granicę północną stanowi równina nadwiślańska. Dział ten, zawarty między tym gościńcem a linią Skawa-Rabka i między Skawą i Rabą, podzielić można na sześć gniazd górskich, dolinami potoków górskich wyraźnie od siebie oddzielonych. Kierunek tych łańcuchów jest przeważnie zachodnio-wschodni. W miarę posuwania się ku północy wzmaga się ich długość; lecz zarazem zmniejsza się ich wysokość, tak że cały dział przedstawia szereg wałów, podnoszących się ku południowi. Najwyższe szczyty pasm leżą zwyczajne we środku. Wąskie doliny, wciskające się od wschodu i zachodu i wpadające do Skawy, oddzielają grzbiety. Gdzie się doliny z obu stron przeciwnych zbiegają, powstają siodła lub przełęcze. Dział Lubonia wznosi się na południu, między Rabką od południa a Lubieniem od północy; oblewa go od połud.-wschodu, wschodu i północnego wschodu Raba, od półn.-zachodu Krzeczówka, także Lubienką zwana, od zachodu potok Naprawa i Skawa, na południu linia Skawa-Zabornia-Rabka. Bokiem południowo-zachodnim i północno-zachodnim wiedzie gościniec nowotarski, od którego w Skomielnej jedno ramię południowo-wschodnie wiedzie do Rabki, a drugie zachodnie do Jordanowa. W Zaborni łączy się z nim gościniec orawski. Najwyższym szczytem jest Wielki Luboń 1023 m., podobny kształtem do Babiej Góry; daje piękny widok na Babią Górę i pasma koło niego położone. Cały lesisty. Na zachód od niego Mały Luboń 870 m. Na północ od niego wystrzela w górę stożkowy Strzebel 977 m., wznoszący się łagodnie od zachodu, tylko przy szczycie bardzo stromy. Pokryty cały świerkami; na szczycie skarłowaciałe buki. Między Skomielną a Rabką szczyt Rabka 644 m. Dział Cymbałowej: na północny zachód od poprzedniego, między Krzeczówką, Naprawą pot. i Skawą od wsch. i południa, a Łętówką, Wieprzcem od półn. i zachodu, od Raby po Skawę. We wschodniej części wznosi się Cymbałowa 859 m., w zachodniej Stołowa 841 m. Dział Koszkowej: Wschodnią granicę tworzy Raba od ujścia Łętówki po ujście Trzebuńki, północną zaś potok Trzebuńka, Jachówka i Paleczka po swe ujście do Skawy; zachodnią Skawa od ujścia Paleczki po ujście Wieprzca, a południową Wieprzec i Łętówka. Najwyższy punkt Koskowa góra 874 m. Na wschód niej Kotoń 846 m., na zachód Działowskie 638 m., a na południe Kamienna 719 m. Dział Babicy: ze szczytami Babicą 734 m., Sulaszową 624 m., Barnasiówką 573 m. i Dalinem 513 m. Dział Chełm: ze szczytem Chełmem 604 m., na północ Paleczki, między nią a Stryszówką potokiem. Wreszcie dział Lanckoroński; z górą

Lanckoroną 550 m. Na północ gościńca myślenicko-wadowickiego sięgają odnoża tego Beskidu skawiańsko-rabczańskiego aż po Skawinę, Podgórze i Wieliczkę. Są to mniejsze wzgórza, tworzące również pasma o kierunku zachodnio-wschodnim i postępujące koło Krakowa pod samą Wisłę. Ostatnimi północnymi kończynami podgórza karpackiego jest pasmo, na którem leżą wzdłuż w malowniczem położeniu Libertów, Mogilany, Babiny, Siercza i Biskupice. Od Mogilan (najwyższy punkt gościńca 396 m.) widok rozległy tak w stronę południową na góry, jak na północ ku Wiśle. Ze wzgórzy dalej na północ wysuniętych uwagi godne są skały wapienne koło Podgórza, zwane Skałami Twardowskiego i Krzemionki czyli Lasota. Należą one do pasma wapiennego, poczynającego się naprzeciw Skawiny w miejscu, gdzie sterczą ruiny opactwa tynieckiego i przeciągającego się podłużnymi działami ku Wieliczce i Bochni. Pasmo to uwagi godnem jest z tego względu, iż między nim a piaskowcem karpackim rozpostarł się bardzo ważny osad, zawierający potężne pokłady soli Wieliczki i Bochni, tudzież siarkę i gips. Osad ten ciągnie się wąskim $^1/_4$ mili szerokiem pasmem od miasteczka Skawiny na wschód pomiędzy białym wapieniem jura i piaskowcem karpackim i należy do wierzchnich ogniw formacyi trzeciorzędnej. Iły tego osadu pokryte są bujną roślinnością. b) Dział rabczańsko-dunajecki legł między Rabą i Dunajcem, posiada na południu dwa pasma o kierunku zachodnio-wschodnim, na północy zaś krótsze i dłuższe grzbiety, trzymające się więcej Raby i Dunajca. Na północy na linii Bochnia-Wojnicz wzgórza zamykają kotlinę, położoną między dwoma ostatnimi działami podgórza. Rozróżniamy tutaj dział *a*) Gorców, które dzielimy na Gorce właściwe ze szczytem Niedźwiedziem 1311 m., i pasmo Lubania ze szczytem Lubaniem 1211 m. (ob. Gorce, tom II, 698—702), *b*) Dział Mogilnicy ciągnie się od Mszany dolnej aż do Pryszowej przez 3 mile i pół. Rzeka Łososina przerzyna tę grupę i oddziela Mogilnicę od dalej ku północy położonej góry Snieżnicy przy wsi Dobra. Wzniesienie Mogilnicy czyni 1171 m., Snieżnica 1006 m. Inne szczyty Lubogoszcz 967 m., Kobylica 924 m., Łopień 951 m. Na wschodzie Modyń 1032 m., Jaworz 921 m. Dolina Raby, oddzielająca dwa ostatnie pasma, powstaje koło Raby wyżniej i wykręcając się dwoma łukami bieży w kierunku północno-wschodnim. Wogóle wąska, gdyż wody głęboko wryły się w piaskowiec tamtejszy, rozszerza się koło Mszany dolnej, gdzie tworzy małą kotlinkę koło Lubienia, Pcimia i Myślenic. Ostatni jej przełom koło Dobczyc; pod Chełmem wstępuje w równiny. Boki jej są stromsze niż w dolinach zachodnich; prawy bok w wielu miejscach nawet nie dozwala uprawy. Rabka, zakład zdrojowy, 502 m.; Raba pod mostem, 478 m.; w Lubniu 344 m.; w Stróży 302 m.; w Myślenicach, oberża pod lwem 298 m.; w Gdowie 235 m., kolej pod Bochnią 183 m.; w Cerekwi 177 m. Spadek zatem doliny między Rabką a Lubniem 33 m. na milę; między Lubniem a Stróżą 28 m., między Stróżą a Bochnią 17 m. Długość doliny Raby po równiny 8—9 mil. Z prawej i lewej strony wpada do niej wiele ciasnych wądołów, jarów i dolinek. Zamieszkują z południa po wyłom rzeki ponad górą Lubogoszcz Zagórzanie, stąd dalej ku północy aż do wsi Stróży Kliszczaki. Między jednymi i drugim częsty kretynizm. *c*) Dział dunajecko-popradzki, na północ od doliny szczawnickiej; wschodnią granicę tworzy Poprad, zachodnią i północną Dunajec, a od południa dolina szczawnicka czyli Ruskiej Wody i potoku Lipnickiego. Grzbiet ciągnie się zrazu na wschód, potem na południowy-wschód. Wzniesienia: Błyszcz 833 m., Dzwonkówka 984 m., Skałki 1168 m., Przehyba 1195 m., Radowa 1265 m., Wielki Rogacz 1182 m., Kordowiec 763 m., Heliaszówka 1024 m. d) Pieniny. Właściwe Pieniny, tj. malownicza grupa skał przepaścistych i głębokimi jarami poprzerzynanych między Szczawnicami i Czorsztynem, jest tylko środkową częścią owego wielkiego pasma wapiennego, które, począwszy od Rogoźnika z początku pojedynczemi i odosobnionymi, częścią z nowotarskiej doliny diluwialnej, częścią z spodniego piaskowca karpackiego wystającymi wierzchołkami, przeciąga się ponad Maruszyną, Szaflarami, Gronkowem w Galicyi, a Krempakiem, Falsztynem, Dunajcem na Węgrzech, potem ciągłem pasmem ponad Czorsztynem, między Krościenkiem i Czerwonym Klasztorem, dalej między Szczawnicami, Jaworkami i Białą Wodą w Galicyi a Lechnicą, Haligowcami, Lipnikiem i Folwarkiem we Węgrzech, w południowo-wschodnim kierunku aż do Lubowli. Dwukrotnie przerzyna je Dunajec, między Czorsztynem i Dunajcem, Czerwonym Klasztorem i Szczawnicami. We właściwych Pieninach wznosi się szczyt Flaki 803 m., Okrąglica w Trzech Koronach 982 m. We wschodniej części wznoszą się Wysokie Skałki 1052 m. (Ob. *Pieniny*). e) Dział dunajecko-dukielski, między Dunajcem i Popradem od zachodu a przesmykiem dukielskim i doliną Jasiołki i Wisłoki od wschodu, a między niżem nadwiślańskim od północy i doliną Topli od południa; nie noszący żadnego szczególnego miana, składa się z pasm i grzbietów o kierunku południowo-wschodnim, a tem samem ma niejakie podobieństwo do Karpat wschodnich czyli lesistych. Odróżnia go je-

dnak od Karpat lesistych zewnętrzny kształt grzbietów i wierzchołków. Te bowiem są po największej części przysiadłe, prawdziwe garby; tylko bliżej granicy, lub gdzie niegdzie na podgórzu podnosi się szczyt okazalszy, jak w okolicy Ołpin szczyt Lipie 425 m., w okolicy Jodłówki Brzanka 538 m., a nad Duklą góra Cergowa 718 m. Niektóre grzbiety podgórza miałyby podobieństwo na pewnej przestrzeni z falistym gruntem Podola, gdyby nie odkrywające się po jednej i drugiej stronie przepaściste wądoły, zarośnięte jedliną i świerczyną, wijące się w najfantastyczniejszych zawrotach. Ogólna konfiguracya kraju zależy tu częściowo od warstw ropianeckich piaskowca karpackiego, występujących charakterystycznie w Ropiance koło Dukli, Ropie koło Grybowa, Koniecznej i Smerekowcu w starostwie gorlickiem. Wskutek swego łatwego wietrzenia i rozpadania się w drobne ułamki kończaste, nadają one okolicy cechę łagodną. Góry są słabo pochylone i zwykle pokryte iłem nieprzemakalnym, tak iż częstokroć na szczytach sporych pagórków natrafiamy na moczary. Doliny chociaż wąskie, jednak rozkoszne i pokryte bujną roślinnością. Najwyższa część gór znajduje się blisko granicy węgiersko-galicyjskiej i nie tworzy jednego pasma, lecz składa się z pojedyńczych krótkich grzbietów i gromad gór. Rozróżniamy tu następujące trzy działy: *a*) dział Jaworzyny, *b*) dział Wysowej i *c*) dział duklański. *a*) Dział Jaworzyny legł między Popradem od zach. a Kamienicą, dopływem Dunajca z pr. brz., od wsch., w kierunku z północnego-zachodu na południowy-wschód. Najwyższy szczyt Jaworzyna 1116 m. koło Krynicy. Na zachód od niej nad Popradem Pusta Wielka (1061 m.), posiada pod szczytem w znacznej ilości skały wapienne w postaci progów, których wysokość do czterech a długość kilkunastu metrów dochodzi. Szczyt ten pokryty buczyną skarłowaciałą. Wzgórzem najdalej na północ wysuniętym jest Majdan między Biegonicami a Żeleźnikową 490 m.; Białów 525 m. nad Nawojową; Ostra nad Homrzyskami 838 m.; Połuńcza nad Składzistem 736 m. Dalej na południe bliżej Popradu wznoszą się: Makowice 949 m.; Jasienowa 969 m.; Pisana hala 1044 m.; na wschód tejże Nad Kamieniem 1083 m.; na południe Parchowatka 1005 m. Wschodnią granicę tego działu tworzy rzeka Kamienica wzdłuż całej swej rozciągłości aż do źródeł, czyli co na jedno wyjdzie gościniec Nowy-Sącz-Kurów (na Węgrzech). Przejście przez granicę 688 m. Między Krynicą a tymże gościńcem wznoszą się Huzary 866 m.; na południe od Tylicza Wysokie Bereźcie 895 m., nad granicą; po stronie węgierskiej Maryjanek 1007 m., Minczol 1055 m. *b*) Dział Wysowej między Kamienicą czyli gościńcem Nowy-Sącz-Kurów a Konieczną zniża się powoli ku wschodowi. Idąc od zachodu wzdłuż granicy mamy Polankę 728 m., na wschód Tylicza; Lackową 999 m., na południe Bielicznej, Jaworzynę 885 m., na południe od Wyźnego Regetowa; w obrębie wsi Wysowej szczyt Wysowa 788 m.; na północ Hańczowa góra 821 m; po stronie węgierskiej Buszów 1010 m. nad Gabółtowem; Magóra zborowska 902 m.; przełęcz Konieczna 559 m. *c*) Dział. dukielski. Między Konieczną a przełęczą dukielską góry od zachodu nasamprzód się wznoszą, następnie ku wschodowi opadają. Mamy tutaj po stronie polskiej Dębi wierch 664 m., Cerchlę nad Rozstajnem, 699 m., Czeremchę na granicy, na południe od Ożennej, 672 m., Nad Tysowym 713 m., Wielką Górę 734 m.; Jaworzyska 728 m., Nad Olchowcem; Studeny wierch 706 m.; przełęcz dukielska 502 m. Po stronie węgierskiej wznoszą się Pilipiński wierch 710 m., Rohula 598 m., a między Ondawą i Toplą grzbiet Makowica ze szczytem Czarną horą 670 m. i Gaczałowem 679 m. Na północy od tych głównych działów wznoszą się pasma w północno-zachodnią stronę, nadając kierunek rzekom: Kamienicy, Białej, Ropie i Wisłoce. Między Białą i Kamienicą jest kilka krótkich grzbietów i pojedyńczych gór, między któremi najwyższa Jaworz 882 m. (obok Boguszy), dalej na północy Rosohutka 753 m. Między Białą i Ropą bieży jedno pasmo dłuższe w północno-zachodnią stronę, zakręca się następnie łukiem naokoło Ropy; wyższa jego część na północy: z szczytami Homola 707 m., Helm 779 m., Maślana Góra 747 m. W dziale między Ropą i drogą Dukla-Barwinek znajduje się również pasmo ze szczytami ostrokręgowymi, posuwające się w kierunku północno-zachodnim. I tu widzimy, iż pasmo, odrywając się od grzbietu głównego, zniża się nasamprzód, następnie się podnosi i stromo spada do równin i podgórza. Najwyższe szczyty są: Magóra Małastowska 814 m., a w Magórze Wątkowa 847 m. i Swierzowa 803 m. Wogóle w dziale Konieczna-Dukla szczyty na północy są wyższe niż w paśmie granicznem. Północną granicą gór właściwych jest linia, pociągnięta od Zbyszyc na Gorlice po Duklę, tak że największa szerokość tej strefy przypada na zachód, właśnie w stronę, gdzie większe góry. Na północ od tej linii legło obszerne podgórze, sięgające po kolej żelazną i oddzielone na południowym-wschodzie od gór wielkiem zagłębieniem, zwanem Dołami Sanockimi lub Podolem Sanockiem. Podgórze to, w ogóle na południu niższe, podnosi się we środku między Wisłokiem i Dunajcem, tworzy dłuższe pasmo między Gromnikiem nad Białą i Brzostkiem nad Wisłoką, spada do równiny nadwiślań-

skie stopniowo i łagodnie, przechodząc cieklinami zaledwo widocznemi w niż. W paśmie środkowem najwyższa Brzanka 538 m.; Dobrotyn 517 m., Obszar 487 m., Wyszowa 409 m., Liwocz nad Brzyskami 561 m., a wreszcie góra św. Marcina pod Tarnowem 384 m. Doły sanockie posiadają tylko na zachodzie w dwóch miejscach, koło Osobnicy (Swiaz 438 m.) i Kobylan (Cisowiec 441 m.) wzgórza. Między Jasiołką, Krosnem, Jaćmierzem, Zarszynem i Rymanowem tworzą one kraj niski, prawie równy, którego najwyższy punkt zaledwie 330 m. dosięga; Krosno miasto 278 m. Między Jaćmierzem a Beskiem 286 m., Chorkówka i pół mili od Krosna 301 m., Rogi obok Iwonicza 300 m., Iwonicz, restauracya przy zdrojach 410 m., Dukla 351 m. Dwie ostatnie miejscowości na kraju Dołów. „Uwzględniając konfiguracyą ogólną i porównywując uławicenie warstw w tej części kraju, przychodzi się mimowoli do przekonania: że od Jasła a może od góry Liwocz, wzdłuż teraźniejszego gościńca karpackiego, ciągnęły się dawniej góry znaczniejsze, może wyższe nawet od dzisiejszych Beskidów, które w skutek zapadnięcia utworzyły teraźniejsze wyżłobienie; tem wyżłobieniem zaś ciągnęło się niegdyś jezioro, powstałe ze rzek Sanu, Wisłoki i Jasiołki. I tak widać koło Jasła w Kowalówce dokładnie, że Wisłoka przerwała niegdyś połączone góry Liwocz i Kowalowską, podobnie jak w Międzybrodziu koło Sanoka jasno w oczy wpada, że San, po wielkich trudach i tworząc liczne olbrzymie wodospady, przerżnął się nareszcie na poprzek warstw przez wysokie i liczne góry aż ku Przemyślowi" (H. Walter., Spraw. kom. fizyogr. VIII, Przekrój z Chyrowa do Łupkowa). Obecnie Podole sanockie jest miłą i urodzajną okolicą i posiada obok bujnej roślinności obfite źródła nafty i wody słonej. Krosno w XIV wieku dla wielkiego handlu i zamożności zwano małym Krakowem. Na północ od Dołów Sanockich, między Wisłokiem i Sanem kraj się nagle podnosi i tworzy przestrzeń falistą, wyższą na południu niż we środku, gdzie widać jedno ciągłe pasmo między Błażową i Przemyślem, 380—436 m. wysokie. Najwyższe punkta: wzgórze koło Izdebek 538 m., Nienadowa nad Babicami 436 m. W tych działach wschodnich Beskidu niskiego głównymi dolinami są: dolina Dunajca, Białej dunajcowej i Wisłoki. Dolina Dunajca jest najdłuższą i najgłębiej wyżłobioną. Górna jej część, tworząca odrębną całość, zowie się doliną nowotarską (ob. *Nowytarg*). Między Czorsztynem a Jazowskiem tworzy Dunajec przełom, bardzo wąski; rozszerza się koło Krościenka i Łącka. Poniżej Łącka tworzy kotlinę sądecką, kształtem podobną do żywieckiej. Poniżej Nowego Sącza aż po Czchów tworzy powtórnie wyłom, poza którym wstępuje w zakliczyńską kotlinę, przechodząc poza nią nieznacznie w niż nadwiślański (ob. *Dunajec*). Do systematu dunajcowego należą doliny: a) szczawnicka czyli Ruskiej Wody; b) dolina popradzka, której górna część, podobnie jak u Dunajca, tworzy odrębną całość (ob. *Spiż*) i jest od Leluchowa aż po Barcie ciasnym, skalistym wyłomem, przypominającym na mniejsze rozmiary przełom Dunajca przez Pieniny; c) dolina Kamienicy; d) Ochotnicy; e) drugiej Kamienicy; f) Słomki, g) Łososiny. W dorzeczu Dunajca osiadły rody góralskie Nowotarżan, górali pienińskich, krościeńskich, łąckich, sandeczan (Równiaków) i Spiżaków. Dolina Białej Dunajcowej powstaje w Snietnicy przez połączenie się kilku wądołów; koło Grybowa staje się szerszą, a koło Tuchowa tworzy kotlinę i przełomem wchodzi w nią. Wreszcie dolina Wisłoki powstaje powyżej Grabu, na granicy węgierskiej, na zachód od góry „Nad Tysowym". W górnej części tworzy ona przełom, którego kierunek północny, zwracając się na południowy-wschód, zamienia się w wąską dolinę podłużną; poniżej Krempny wygina się na północ i staje znowu poprzeczną. Koło Żmigrodu wstępuje w Doły Sanockie, a następnie, połączywszy się z doliną Ropy w okolicy Jasła, wchodzi w podgórze, gdzie jest dość przestrzenną (ob. *Wisłoka*). Z nią łączy się dolina Ropy (ob.). Gleba w dolinie po większej części licha, iłowata, uboga w roślinność; przy Bieczu i Jaśle pola dobrze uprawione. Nadmienić w końcu wypada, że do systematu Beskidów zachodnich należy jeszcze dolina Wisłoku, który powstaje już po wschodniej stronie przełęczy dukielskiej, o tyle, o ile leży w dołach sanockich i podgórzu północném (ob. *Wisłok*). III. *Działy południowe*. a) Tatry. Między Orawą i Wagiem, od ich złączenia się w górę, tj. na wschód, aż ku źródłom Czarnej Orawy i Białego Wagu, a od wierzchowiny Hochwald (ob.), na pograniczu Liptowa i Spiża, znowu ku wschodowi, między Dunajcem a Popradem, wzniosły się Tatry, najwyższą i najpiękniejsza dzielnica w łańcuchu gór karpackich. Zachodnim krańcem swoim przypierają one trójkątem między Orawą a Wagiem i przecznicą kubińsko-rozemberską do Magóry i Fatry, i tu mamy jeden z onych węzłów, z któremi rozglądając się w siatce tych gór często się spotykamy. Orawa i Wag rozdarły go wprawdzie widłowato; to wszakże nie może zmienić zapatrywania się na rozmieszczenie dzielnic górskich w zachodniem skrzydle karpackiem, i należy do ciekawych własności tych gór. Na północnym-wschodzie za się przyparły do Tatr Magóra spiska, a w dalszym ciągu Pieniny i dział Beskidu między Dunajcem i Popradem aż po kotlinę sądecką.

Od Magóry spiskiej i jej północnych działów oddziela Tatry dolina Białki, od ujścia jej do Dunajca między Dębnem a Frydmanem, w górę aż po ujście do niej Jaworzynki; następnie Jaworzynka aż po Podspady, przełęcz Zdżarska i wreszcie dolina potoku Białej spiskiej, wpadającej do Popradu pod Buszowcami. Od północy dolina Dunajca rozgranicza je od Gorców. Nad całą krainą górzystą zachodniego skrzydła gór karpackich Tatry niejako litym słupem dumnie wzbiły się ponad poziom wód, otaczających je ze wszech stron, rzekłbym, na sposób samotnej, skalistej wyspy. Jakkolwiek przypierają one od południowego-zachodu i północnego-wschodu do działów pomniejszych gór, to przecież już dla samego znacznego wzniesienia się pionowego ponad sąsiednie górskie działy odrębną tworzą całość. Sięgając najwyższemi szczytami poza granice wieczystego śniegu, tak z tego względu, jako też co do przyrodniczych własności swoich, flory mianowicie i fauny, są one prawdziwą krainą alpejską, a że je dokoła obsiadła ludność słowiańska, zasługują na miano Alp słowiańskich. Na wschodniém ich podnóżu zamieszkali wprawdzie od XIII wieku Niemcy; są oni atoli napływem obcym. Na północnych stokoch zasię osady niemieckie utraciły narodowość swoję. Swiadczą o nich nadania klasztoru cysterskiego ludźmirskiego (teraz szczyrzyckiego), tudzież spiskie osady po tej stronie Magóry spiskiej. Ten skalisty rdzeń alpejski otoczyły w kształcie dwóch wideł cztery walne doliny: dunajecka czyli nowotarska od północy, orawska od północnego-zachodu, liptowska czyli dolina Wagu od południa, a Popradu czyli spiska od wschodu. Bacząc na bieg rzek płynących spodem pomienionych dolin, cały obszar Tatr ma kształt trapezu, mało co zbaczającego od romboidu. Boki północny bowiem i południowy (Dunajec i Wag) są, w linii prostej od źródeł Piekielnika jako przedłużenia zachodnio-wschodniego biegu Dunajca aż do Mniszka nad Popradem i od miasta Popradu ku ujściu Orawy do Wagu, do siebie równoległe. Boki wschodni i zachodni (Poprad i Orawa) zbaczają nieco od kierunku równoległego. Przeciwległe kąty ostre tego trapezu tworzą na południowym-zachodzie połączenie się Orawy z Wagiem, na północnym-wschodzie zasię przedłużone linie głównego kierunku Dunajca i Popradu. Wierzchołek tego kąta przypada na Mniszek. Boki te czynią w kierunku prostym: wschodni mil 6 i pół, północny niemal 9, południowy przeszło 11, zachodni 8. Idąc za biegiem rzek i potoków, wzdłuż tych linij, wypadnie na bok wschodni blisko 8, na północny 10, na południowy 12 mil i pół, a na zachodni 11 mil. Obwód tego obszaru wynosi 41 i pół mil czyli 321 kil., a powierzchnia wynosi około 65 mil kw. Doliny te nie przedstawiają się oku jednakowo. Jakoż dolina nowotarska z podwójnem pochyleniem, zrazu od południa ku północy, tj. od Tatr ku Gorcom, a potem ku wschodowi za Dunajcem, nie jest wcale płaszczyzną, owszem po większej części mocno pagórkowatą krainą. Mianowicie ku południu i wschodowi wzgórza te są i wyższe i rozleglejsze i bliżej ku sobie pozsuwane, tak iż stopy Tatr dla zbliżającego się ku nim od Nowegotargu zupełnie zasłaniają. Tylko od Nowegotargu ku Zaskalu, a ku zachodowi ku Czarnemu Dunajcowi (wsi) wzdłuż tej rzeki rozległ się kraj równiejszy, nieznacznie, na Orawę przechylony. Poglądając wszakże na Podhale nowotarskie z jakiegobądź wyżej położonego miejsca, tak ze stoków Gorców, jako też z samych Tatr, nikną te pagóry, a Podhale wydaje się płaszczyzną, czem nie jest. Pod Gorcami wzdłuż Czarnego Dunajca i Piekielnika i dalej na zachód w Orawę rozpostarły się bory czyli pustaci, tj. rozległe podmokłe torfiska, niegdyś ogromne lasy sosnowe. Trudne do przebycia w czasie słotnym, w suche lata z okolicznych wzgórzy ciekawy przedstawiają widok, gdy od ogniów pozapuszczanych od pasterzy i górali, kopiących torf na całej przestrzeni tych borów, liczne wznoszą się słupy dymu. Rosnąca na tych pustaciach kosodrzewina (Pinus Mughus Scop., w odmianie uliginosa Neum.) zapowiada zwiedzającemu je, że to kraina podalpejska. Na Orawie największy bór, od 1 do 2 metrów głęboki, rozpostarł się między Piekielnikiem, Jabłonką, Chyżnem, Hładówką i Suchą Horą, na wysokości 639 m.; pomniejszy jest nad Uściem i Słanicą, nieopodal połączenia się obu Oraw. Rogi danieli (Cervus Dama), łosiów (C. Alces) i zaginionego olbrzymiego gatunku jeleni (C. megaceros), które się w borach orawskich znajdują, świadczą o zaginionej faunie tych stron, a nazwy miejscowe Bobrów (na Orawie), Bobrowiec wielki i mały, Bobrownik (na Liptowie), Żubrohława (na Orawie) pozwalają domyślać się, że bobrów i żubrów tutaj kiedyś nie brakowało. Nieco odmienne wejrzenie ma dolina liptowska. Srodkowa jej część jest kotliną, większemi i mniejszemi osadami gęsto zasianą. Część górna, tj. wschodnia, dwoma ramionami Wagu, Białym płynącym z Tatr, Czarnym przybywającym zpod Królewskiej Hali, rozłupana jest na dwie połaci odmiennego lica, południową więcej górzystą i lesistą, północną czyli podtatrzańską, położystszą i gołą, wznoszącą się zwolna ku wierzchowinie liptowsko-spiskiej, tj. Hochwald, obie rzadko zaludnione, bo jałowe. Jak Podhale nowotarskie oba Dunajce, Białka, Rogoźnik i Leśnica, płynące od południa ku północy, tak na południowej stronie Tatr rzeki

i potoki, bieżące z nich i od nich do Wagu, popruły przypierającą do podnóża Tatr część Podhala liptowskiego na podłużne działy. Jest tu wszakże ta różnica, że na północy działy te są wyższe, ku otaczającym je rzekom i potokom spadzistsze, z osadzonemi na ich grzbiecie szczycikami i czubkami, roztwierającemi według wzniesienia swego mniej lub więcej rozległy, urozmaicony widok; na południowej stronie Tatr zasię międzyrzecza są połogie, rozłożyste, miejscami prawie zupełnie równe, przypierające w kształcie pochyłych płaszczyzn do stóp Tatr, których nie zasłaniają; więc i widok z nich w miarę ich wzniesienia się wprawdzie mniej lub więcej rozległy, ale w ogóle jednostajniejszy. Dosyć tu dwie obok siebie postawić cyfry: wzniesienie wierzchowiny liptowsko-spiskiej 916 m. (szt. gen.) i grzbietu między Poroninem a Witowem z Gubałówką 1123 m. (szt. gen.) i Palenicą 1198 m. (szt. gen.). Prócz tego na Podhalu nowotarskiem wiele pomniejszych potoczków, wpadających od tych działów na zastrzał od wschodu i zachodu do główniejszych rzek i rzeczek, poszarpało te działy jeszcze na poprzek, a wapienie występujące na północnej krawędzi tych pagórów niemało przyczyniły się do urozmaicenia rzeźby jego naziomu. Podhale nowotarskie i spiskie spada ku północnemu-wschodowi, orawskie i liptowskie ku południowemu zachodowi, a na przekątnię tego nachylenia przypadający dział wodny sprawia, że wody zbierające się w czterech głównych dolinach otaczających Tatry należą do dwóch oddzielnych dorzeczy, Wisły i Dunaju, i do dwóch przeciwnych zlewisk morskich, Bałtyku i Czarnego morza. Albowiem dział wodny, który zrazu trzyma się głównego grzbietu Beskidu, dochodzi po tej drodze aż na Żeleźnicę, narożnik między nowotarskiem i orawskiem Podhalem, z zachwycającym widokiem na obie doliny i całe pasmo Tatr aż po Chocz; śpuściwszy się z tego wierchu dołu t. j. ku południu, przebiera się dział wodny wierzchowiną nowotarsko-orawską ku Tatrom i wdarłszy się po poprzecznym ich dziale na Wołowiec (2065 m.), granicznik między Nowotarżczyzną, Orawą i Liptowem, zwraca się ku wschodowi, trzymając się granic głównego grzbietu Tatr, aż po szczyt mięguszowiecki. Spuściwszy się od niego granicami ku szczyrbskiemu stawowi i na wierzchowinę liptowsko-spiską podbija się ku źródłom Hornadu. Stąd zwraca się ku wschodowi, a dalej ku północy po wierchach tworzących wschodni bok północnej połaci doliny spiskiej czyli Popradu, aż naprzeciw skrętu Popradu ku wnętrzu Beskidu pod Leluchowem znowu wchodzi na grzbiet Beskidu. Poprad ma się zatem ku Dunajcowi, a Orawa ku Wagowi, Dunajec wpada do Wisły, Wag do Dunaju. Wprzód atoli, nim wody Dunajca i Popradu przedarły się przez Beskidy ku płn., a Orawa i Wag przez Magórę i Fatrę ku płd., Tatry istotną były wyspą, oblaną wielkiem międzygórskiem jeziorem. Wyłomami opadłe wody utworzyły te cztery doliny u podnóża Tatr, a tylko temi dwoma wyłomami łączy się kraina Tatr z nizinami Polski i wielką kotliną węgierską. Doliny zaś, które pomienione cztery główne rzeki tatrzańskie potworzyły u podnóżá tych gór, usławszy ich dno sepiskami runionych skał i cienką warstwą ziemi, są w istocie wielkiemi kotlinami, z pochyłem w przeciwne strony dnem, jeżeli je weźmiemy parą po tej samej stronie Tatr (doliny Dunajca i Orawy, potem Wagu i Popradu), a nachylonemi w tę samę stronę, jeżeli je zbierzemy parą po przeciwnych stronach Tatr (doliny Dunajca i Popradu, potem Orawy i Wagu). Wzniesienie tych dolin nad poziom morza, oraz spadek ich następujące wykażą cyfry. Podhale nowotarskie: Zakopane, wieś, 837 m., Witów 821 m., Maniowy wieś 527: średnia 728 m. Gdyby zaś zamiast Maniów wzięto w rachunek wzniesienie Czerwonego Klasztoru 435 m., jako średnia wypadnie 655 m. Podhale liptowskie czyli dolina Wagu: dział wodny z wierzchowiną między Wagiem a Popradem 926 m., Kralowiany 412 m.; średnia 669 m. Dolina orawska: Dział wodny między Czarnym Dunajcem a Jabłonką (wsiami): 751 m., Sucha Hora 797 m., Kralowiany 412 m.; średnia 653 m. Dolina spiska czyli Popradu: wierzchowina między Popradem a Wagiem 926 m.; Kieżmarek 618 m., Pławce 466 m.; średnia 670 m. Widzimy zatem, że Podhale nowotarskie wznosi się najwyżej, poczem następują bez wątpienia Podhale spiskie i liptowskie; najniżej leży dolina orawska. Co do urodzajności północno-wschodnia część Orawy, Podhale nowotarskie z wyjątkiem rozłożystszych łęgów od Czarnego Dunajca i Szaflar; dolna i górna część Liptowa od Hib po wierzchowinę spiską, nie mają snać sobie czego zazdrościć, chyba że trawy i pasze na południowych stokach Tatr są bujniejsze; dolna część Liptowa zasię, a więcej jeszcze Spiż są w tym względzie lepsze. Widać to poniekąd już stąd, że np. dereń (Cornus sanguinea L.) i dąb zwyczajny rosną jeszcze koło Kieżmarku, Hradka i Podzamcza. Dąb jest wprawdzie także w Zakopanem (na Bystrem), ale sadzony. Takie tedy są wogóle postać i lico czterech głównych dolin, co się rozesłały jako kraina podalpejska u stóp Tatr. Na zewnątrz otaczały ich obszar naokoło pasma lesiste, nie należące już do krainy Tatr. Obrazowo przedstawiając rzecz, powiada W. Pol, możnaby porównać sam skalisty rdzeń Tatr do wielkiej twierdzy przyrodzenia: obiedwie Magóry na

jej podnóżu położone do dwóch przedwarownych szańców; cztery główne doliny do olbrzymich rowów opasujących tę twierdzę do koła; pasmo lesiste gór za obrębem dolin do wielkiego wału, a obadwa wyłomy Dunajca i Wagu przez grzbiet Beskidu i Fatry (z Magórą orawsko-turczańską) do dwóch bram prowadzących do tej twierdzy (ob. *Tatry*). b) Naprzeciw Tatr i równolegle do nich, między górnym Wagiem (aż po Ratków) i górnym Hronem (aż po Bańską Bystrzycę), a na wsch. aż po wernarską przecznicę między źródłami Czarnego Wagu, Hornadu, Słonej i Hronu rozsnuły się prostym od wschodu ku zachodowi łańcuchem Niżnie czyli liptowskie Tatry. Wschodniem ogniwem w tem pasmie, dziesięć mil (75 kil.) długiem, jest Królewska Hala (Kralowa Hola, 1946 m.), zachodniem Krzyżne (1578 m.), a w samym środku między niemi wznosi się Dżumbir (2048 m., ob. tom II, 303). Od Królewskiej Hali zsunął się między Czarnym Wagiem a Bystrą, dążącą ku północy do Hornadu, ku północy grzbiet poprzeczny; zaklęsłszy się na wierzchowinie Hochwald między Liptowem a Spiżem (Szczyrbą i Łuczywną), wznosi się on znowu między Białym Wagiem a Popradem i przypiera od południa do Tatr. c) Między Nitrą i Turczanką od zachodu a Hronem na środkowym i dolnym biegu jego rozłożył się zachodni dział Rudaw węgierskich, któryby od położonego między niemi miasta Kremnicy, nazwać można Kremnickim. Najwyższe wzniesienia tego działu są Ptacznik (1348 m.), na zachód od św. Krzyża; Ławryn (962 m.) między Zwoleniem i Kremnicą. Powyżej Kremnicy i Bańskiej Bystrzycy pomieniona dzielnica Rudaw węgierskich przypiera do zachodniego węzła Niżnich Tatr, tj. do Krzyżnego, tworząc tym sposobem południowo-wschodni bok kotliny turczańskiej. Na zachód zaś między Kremnicą a Handlową (Kriegerhaj), tudzież źródłami Turczanki i Nitry łączą się Rudawy przeporą do 892 m. wysoką (Horżenowa) z działem między Żylinką i Turczanką, należącym do gór nitrzanskich. Ta przepora jest czwartym, południowo-zachodnim bokiem kotliny turczańskiej. d) Na wschód od Hronu aż ku źródłom jego, między nim a Ipolą, aż po źródła Słonej rozmieścił się wschodni dział Rudaw węgierskich, podzielony na kilka pomniejszych gniazd, z których południowo-zachodni między Hronem i Krapiną Szczawnickiemi górami nazwaćby można od miasta górniczego Szczawnic Bańskich (Schemnitz). Zowią je powszechnie Ostrowskiemi górami. Wierch Polana (1451 m.) i Fabowa Hala (1447 m.) są najwyższemi wzniesieniami w tych działach. Między źródłami Hronu i Słonej, Rudawy te przypierają do węzła górskiego z wierchami Tresnikiem (1347 m.) i Stoliczną (1457 m.) pod przecznicą wernarską i naprzeciw Królewskiej Hali. e) Obszar górski, zawarty między Słoną od zachodu i południa a Hornadem od wschodu i północy, rozpada się również na wiele pomniejszych gniazd, poprzegradzanych górskiemi potokami i dolinami tychże. Wymieniamy tylko północną jego część, tj. Rudawy spiskie, rozsypane na wschód od przecznicy wernarskiej w kierunku ku Koszycom, po obu brzegach Gielnicy, a na południowej stronie Hornadu. Najwyższemi ich wzniesieniami są: Wołowiec (1277 m.) i Pipitka (1227 m.). f) Na północ od Hornadu, między Popradem, Toryską i Toplą, naprzeciw wschodniego skrzydła Tatr, rozsiadło się ostatnie większe gniazdo gór lesistych z wierchami Rzepiskiem (1256 m.) i Ihłą, należące do obszaru wielkiego, zachodniego skrzydła gór karpackich. Ten obszar górski nazwać możemy Beskidem spiskim. g) Od Krzyżnego (1578 m.) wysunęły się ku północy ku Wagowi dwa grzbiety górskie, jeden od zachodu do czterech mil długi, między kotliną turczańską a Lubochną potokiem, drugi na wschód od poprzedzającego i równolegle do niego, między Lubochną i Rewucą, tworzące dział górski Fatrą (ob.) zwany. Przypiera on nad samem ujściem Orawy do Wagu do Magóry orawskiej i zachodniego stoku Tatr, a Wag przedziera się między Stankowianami i Ratkowem z doliny liptowskiej do kotliny turczańskiej. Nie podlega wątpliwości, że nim sobie wody przez ten węzeł przedarły upływ ku kotlinie turczańskiej, tak Orawa, jak i Liptów wielkiemi były jeziorami międzygórskiemi. Od Królewskiej Hali do najbliższych szczytów Tatr jest w prostym kierunku mil 4, tyleż od Dżumbiru na Rohacze; od Koziego Wierchu nad Korytnicą na Chocz z okładem mil 4; od wierzchowiny szczyrbskiej do połączenia się Orawy z Wagiem na zachodnim krańcu doliny liptowskiej mil ośm. Połączywszy się z Orawą okrąża Wag od południa południowo-zachodnią krawędź Magóry turczańskiej wyższej (Krywań 1673 m.) od Magóry orawskiej, ciasną tylko przecznicą parnicko-zazrywską oddzielonej od niej, i zabrawszy na brzegu południowym Turczankę, przerzynającą od południa na północ środkiem kotlinę turczańską, wypływa na zachód poza Magórę i zwraca się od Hryczowa (poniżej Żyliny w trenczańskiem) ku południu. h) Równolegle z nim i z Turczanką płynie od północy ku południu Nitra, zlewająca wody swe do Dunaju poniżej ujścia Wagu. Wody Wagu, Turczanki i Nitry oblewają gdyby wyspę spory rozłóg górzysty o kilku węzłach, podany od północnego-wschodu czyli od wydanego na północ łuku, który Wag zatacza biegiem swoim między Rutką (ujście Turczanki) i Pred-

mirem, ku południowemu-zachodowi czyli ku Dunajowi. Dział ten górski zowią górami Nitrzańskiemi. U jednego z tych węzłów tj. u wierchu Straszowa nastaje Żylinka, do pięciu mil długi potok górski, wpadający pod Żyliną do Wagu od brzegu południowego. Płynąc od południa ku północy, rozszczepia Żylinka północną połać pomienionego górzystego rozłogu na dwa działy, z których zachodni, ku Wagowi podany, nosi miano gór haligowieckich, wschodni zaś Hal Wiaternych (ob.). Najwyższemi ich wzniesieniami są wierchy Klak (1349 m.) i Wielka Łuka (1481 m.). Tworzą one bok zachodnio-północny kotliny turczańskiej i przypierają nad Wagiem do Magóry turczańskiej. Tutaj Wag cudnie pięknym przesmykiem streczańskim po drugi raz wydziera się z objęć gór, z kotliny turczańskiej do doliny trenczańskiej, każąc w to wierzyć, że i kotlina turczańska, zewsząd okolona wysokiemi grzbietami, była niegdyś wielkiem jeziorem międzygórskiem, cztery do pięciu mil długiem, a do półtorej szerokiem. i) Węzłem wiążącym działy południowe tego zachodniego skrzydła karpackiego z działami płn.-zachodniemi, tj. z działem jabłonkowsko-półhorańskim, są dział dwóch Magór, tj. Magóra orawska i Magóra turczańska. Obie legły na południe doliny Bystrzycy i górnej Białej Orawy, od jej źródeł aż po połączenie się z Orawą Czarną, między niemi a dolinami Orawy i Wagu od południa; od zachodu zamyka je dolina Kisuczy, a od płd.-wschodu Orawa aż po swe ujście do Wagu. W Magórze turczańskiej najwyższy szczyt Mały Krywań 1667 m. Obie Magóry oddziela dolina rzeki zazrywskiej. Między nimi uwagi godna grupa Szypu i Hrdoszyna (ob.). k) Wreszcie po płn.-wsch. stronie Tatr, na wschód Białki, na płn.-wschód doliny żdżarskiej i Białej węgierskiej, na płn.-zachód Popradu, od Buszowiec po Lubowlę, a wreszcie na południe Dunajca od Frydmanu po Czerwony Klasztor i południowo-zachód od Lipnickich potoków, dopływów Dunajca i Popradu, a więc między Tatrami i Pieninami, legła Magóra spiska, tworząca podobnie jak Magóry orawska i turczańska na zachodnim skrzydle Tatr, węzeł działów południowych z wschodnimi, na wschodnim skrzydle Tatr. Cały ten obszar górski, tu skreślony, nie składa się z odosobnionych grzbietów, gniazd gór, owszem stykają się one to u źródlisk rozdzielających je rzek, tworząc tutaj górskie węzły, to zaś przeporami między zaczątkami tych rzek i ich pierwszych dopływów z sobą powiązane, tworzą niby siatkę, mimo pozornego pogmatwania, przecież porządnie podzierganą. Doliny zasię zamieniają się w wielu miejscach w międzygórskie kotliny, w innych zaś są one ciasnemi, głębokiemi przełomami, szczelinami przedarte na poprzek pasm i grzbietów ze stromemi ku wodzie spadkami.

Karpaty wschodnie, obejmujące drugą większą połowę całego pasma karpackiego, dzielimy na Karpaty lesiste i Karpaty siedmiogrodzkie. Co do Karpat lesistych, poczynają się one nad przełęczą dukielską (502 m.) i ciągną się w kierunku południowo-wschodnim aż do gór koło Rodny na granicy Galicyi, Bukowiny i Węgier, na przestrzeni 40 mil geogr. Gdy w Karpatach zachodnich przeważają działy krótkie, to w Karpatach lesistych widać wyraźnie przerwaną tylko rzekami ciągłość pasm od Sanu aż po samą prawie granicę bukowińską. Są to przeważnie same długie, równoległe grzbiety, wąskiemi dolinami poprzecznemi poprzerzynane, które w okolicy źródeł Swicy zyskują miano Czarnego lasu. Grzbiety te, im dalej na wschód się posuwają, wznoszą się coraz wyżej npm. i dosięgają w Czarnej Horze, u źródeł Prutu i Cisy, wysokości 2051 m. npm. Ta Czarna Hora na wschodzie odpowiada Babiej Górze na zachodzie, prawie w równej odległości 18—20 mil od wklęsłości dukielskiej położonej. Szerokość łańcucha największa na linii Przemyśl—Użhorod, gdzie z obu stron legło podgórze. Dalej ku wschodowi łańcuch coraz bardziej się zwęża, opadając nagle na północy i południu ku przeciwległym dolinom Dniestru, Prutu i Cisy. Wraz z tem posuwaniem się na wschód i zwężaniem całego łańcucha wzrasta wysokość gór; w ogóle zjawisko właściwe Karpatom piaskowcowym. Pasma górskie w tym dziale Karpat wschodnich są więcej zwarte, posiadają stoki stromsze; działów połogich brak tutaj. Góry tych pasm odznaczają się u szczytów śmiałymi i wybitnymi rysami i przybierają kształt ostrych grzbietów, kończastych lub nagle zaokrąglonych czubów, lub w końcu kształt garbów czy szeroko rozsiadłych dzwonów. Miejsca nagie, skaliste, odkryte i z ziemi ogołocone, wyjąwszy skaliste nadbrzeża na wyłomach rzek, zachodzą tutaj rzadziej niż w Karpatach zachodnich. Pochodzi to z łatwiejszego wietrzenia tutejszego piaskowca; w skutek czego zacierają się wszystkie ostre zarysy powierzchni jego. Najwięcej skał znajduje się na obszarze Stryja od wsi Urycza do Bubnisk, w okolicy Bolechowa, na Gorganach i grzbietach Czarnej Hory. W niektórych miejscach, głównie w dorzeczu Stryja, są one dość znaczne i sterczą odosobnione pomiędzy smrekowymi i jodłowymi gajami w kształcie wież, zamków lub warowni. Pochyłości gór pokrywają bory, a powyżej porasta gruba powłoka mchów na pokładzie skalnym. Te własności, jak również większa wysokość gór, nadają tej części Karpat piętno dzikiej romantyczności. Karpaty lesiste, składając się z samych pasm równo-

ległych, połączonych na poprzek niskimi łęgami i przerwanych tylko wyłomami rzek, wszędzie jednostajną posiadają budowę; z tego też powodu trudno przychodzi je podzielić na działy pomniejsze. Nawet wklęsłości na granicy węgierskiej, przez które w trzech miejscach gościńce idą z Galicyi do Węgier, nie wpływają wybitnie na podział, gdyż pasma na północ przed nimi położone są ciągłe i brak w nich wyraźnych zagłębień, ktoreby tworzyły linie graniczne. W podziale poniżej podanym przyjmujemy za miarę podziału wzgląd na doliny, które na północnym stoku po drogę skolsko-wereczańską mają przeważnie kierunek północno-zachodni, na wschód od pomienionej drogi zaś północno-wschodni. Część Karpat lesistych rozciągającą się od przełęczy dukielskiej po tę drogę uważamy za jednę całość, zwłaszcza że doliny Stryja i Latorczy podchodzą pod sam grzbiet. Dział ten nazwiemy dukielsko-skolskim. Dalej na wschodzie przesmyk delatyński i doliny Prutu i Cisy mogą posłużyć za podstawę dalszego podziału, tak że dział drugi nazwiemy skolsko-delatyńskim a trzeci dział najwspanialszy działem czarnohorskim. *A.* Dział dukielsko-skolski poczyna się nad przełęczą dukielską (502 m.) i ciągnie się w kierunku południowo-wschodnim aż po przesmyk skolsko-wereczański (841 m.), przez który wiedzie gościniec ze Skola do Niżnych Wereczek na Węgrzech Tę część gór uważać można za jednę całość, zwłaszcza, że doliny Stryja (od półn.) i Latorczy (od południa) pod sam grzbiet podchodzą. Długość jego wynosi 17 mil geogr., szerokość niemniej tyle. Od zachodu przypiera ten dział do doliny rzeki Ondawy, do gościńca ze Swidnika na Duklę do Krosna idącego, następnie do doliny Wisłoku po Rzeszów. Następne ograniczenie od półn. two rzy linia pociągnięta od Rzeszowa po Jarosław, od wsch. dolina Sanu od Jarosławia po Przemyśl i linia pomyślana przez Fredropol na Dobromil do Chyrowa; następnie znowu od płn. dolina Dniestru po ujście Stryja, poczem od płd.-wsch. dolina Stryja po ujście Oporu, a stąd gościniec skolsko-wereczański, i część doliny Latorczy, która od południa zamyka tę część Karpat. Pasmo to graniczne w kierunku ku wschod. w ogóle podnosi się coraz bardziej, zniżając się atoli miejscami. Postępując w tym kierunku spotykamy w tym grzbiecie granicznym, jużto na samej granicy, jużteż na północ od granicy, więc po stronie Polski, następujące uwagi godniejsze szczyty: Tokarnię czyli Horbki 695 m., między Zyndranową a Lipowcem; na północ Ostrą 687 m. nad lewym brzegiem Jasiołki; nad prawym zaś brz. dalej na płn. szczyt Piotruś 731 m.; szczyt Kamień, na południe od Jaślisk 863 m.; Klin 691 m.; między tymi dwoma szczytami przełęcz Węgliska 575 m., wiodąca z doliny Jasiołki zapomocą potoku Bielczy przez wieś Czeremchy do doliny Laborca. Nad źródłami Jasiołki nad wsią Jasielem szczyt Weretyszów, 742 m.; od niego na wschód Hanasiówka 823 m. Od tego szczytu odrywa się w kierunku północnym podłużny grzbiet, ponajwiększej części lesisty, a nazwany Kiczarą długą; w nim szczyt Kiczara 641 m. między dolinami potoków Moszczańca i Wisłoku. Od Hanasiówki na płd.-wschód wznoszą się: Pasieka 849 m., Danawa 840 m., Horb średni 822 m.; przełęcz Beskid 685 m., prowadząca z Radoszyc do Paloty; Siwakowska dolina 698 m., Megelin groin 766 m., nad Łupkowem. Grzbiet ten, od Jasiela począwszy, dosięgłszy w szczycie Pasieka największej wysokości, znacznie opada, tak iż między Palotą a Łupkowem doznaje największego zagłębienia, gdyż najwyższy punkt kolei przed samym tunelem łupkowskim wynosi 602 m. nad powierzchnią morza. Odtąd grzbiet podnosi się znacznie i u źródłowisk Solinki i Wetlinki dochodzi największego wzniesienia. Mamy tu zatem Wysoki groin 909 m., Strib (Strub) 1014 nad Solinką; Wiasel 1153 m., Płaszę 1163 m. u źródeł Smereka, Dziurkowiec 1190 m., Rabia skała 1168 m., Hrubki 1185 m., Kremenaros 1214 m i Rawka 1303 m. Stąd aż do przesmyku skolskiego grzbiet powtórnie opada i dosięga na przełęczy użockiej wysokości 859 m., poczem nagle się wznosi aż do szczytu Pikuja (1405 m.), odkąd również nagle opada aż do przesmyku skolsko-wereczańskiego. I tak między Rawką (1303 m.) a użocką przełęczą wznoszą się: Wielka Semenowa 1091 m , Kauczowa 1111 metrów; Beskid wołosacki 1104 m., Czeremcha 1133 m., Pliszka 1068 m., Kinczyk bukowski 1251 m., Żydowski Beskid 863 m., Opolonek 1028 m. Za użocką przełęczą: Beskid Wielki 1012 m., Kinczyk hnylski 1115 m., Drohobycki kamień 1187 m., Starościna u źródeł Libuhory 1229 m., Ruski Pud 1311 m., Dziurawy żłób 1292 m., Zełemeny 1307 m., wreszcie Pikuj 1405 m. Pikuj jest najwyższym szczytem tego działu dukielsko-skolskiego, wierzch jego skalisty, boki zaś do 1120 m. pokryte są lasami liściastymi i obszernemi połoninami. Połoniny te zaczynają się już na dorzeczu Wetlinki sanowej od wsi Smereka a najbardziej rozlegają się na obszarze należącym do wsi Berehów. Ciągną się one wierzchem dwóch a niekiedy i trzech sąsiednich pasm po stronie polskiej i węgierskiej. Za pokład roślinności służy tu gruba skorupa mchów, którą się od wieków pokrył skalisty pokład, a zbocza i ostre szczyty połonin okrywa niekiedy luźne rumowisko piaskowca karpackiego. Równolegle do tego pasma głównego przeciąga się na północ wiele innych grzbietów, sięgając po doły sanockie, linią Dynów—Przemyśl i ró-

wninę naddniestrzańską. W trójkącie między Sanem, granicą i Podolem sanockim jest ich kilka. Na południu zwarły się one stokiem utworzonym przez góry Halicz 1335 m., Szeroki Wierch 1269 m. i Bukowe Berdo 1313 m. (Łukowo Berdo?). Od tego punktu w miarę oddalania się na północny zachód rozchodzą się, tworząc przestrzenniejsze między sobą żłoby. Przerywają je w poprzek doliny Solinki, Stuposianki, Wetlinki, Hoczewki i Osławy, dość gęsto zapełnione wsiami, sięgającemi aż po źródła rzek. Między pasmem pierwszem i grzbietem granicznym wytryskują źródła Wisłoku, który je przerzyna między Polanami i Sieniawą. Część tego pasma, zawarta między Wisłokiem i Osławą, zowie się Bukowicą. W niej szczyty: Zrubań 778 m., Tokarnia 777 m. i Rzepedź 706 m. Część zaś rozpościerającą się między Osławą a Hoczewką zowią Działem. W nim szczyty: Wysoki Dział 990 m., Pohary 836 m., Prełuki 779 m. i Wołosań 1001 m., nad źródliskami Hoczewki. Między Osławą a Osławicą legł grzbiet z szczytami Dyszową 718 m. i Jasienowa 735 m. W tej części Karpat przeważa piaskowiec, tylko miejscami pojawia się łupek, który zarazem tworzy wszystkie wspanialsze skały. Boki gór i grzbietów okrywa sosna i jodła, powyżej buk, który ustaje na wysokości blisko 1170 m. Poczem tylko widzieć się daje olsza zielona, która zastępuje tu miejsce kosodrzewu i ma postać drzewną lub krzewiastą. Okolice obfitują w zwierza grubego, niedźwiedzi i wilków. Pasma te, opadając nad dołami sanockiemi, mają szczyty 570—760 m. wysokości w przecięciu. Między Sanem a Stryjem widać wyraźnych kilka pasm, których wysokość powoli maleje w miarę posuwania się ich na północny-zachód tak że ścisłej granicy między górami a podgórzem wytknąć niepodobna. Pasmo pierwsze łączy się zapomocą gór Wilchowate Butelskie (Kataryna 1032 m.) i Szczawinki (953 m.) z pasmem granicznem; posiada nader zwarte boki i bieży w kierunku płn.-zach. wzdłuż praw. brzegu Sanu od Komarnik aż do przełomu rzeki powyżej Rajskiego, gdzie przechodzi w środkowy grzbiet zasański. Koło Smolnika przerywa je dwukrotnie San. Część północno-zachodnia tego pasma, od Smolnika po Rajskie, zowie się w uściech ludu Odrytem (Odryt). Tu wznoszą się szczyty: Hulskie 846 m., Trohaniec 889 m. i Odryt 938 m. Część południowa zbiorowego miana nie posiada. Są w niej szczyty: Czerwony wierch 818 m. po półn. wsch. stronie Dydiowy, Kamieniec 762 m., Łoziówka 819 m. i Kiczora 794 m. nad Tarnawą niżnią; następnie Szaińskie tarnawskie 873 m., Szaińskie Jabłońskie 876 m., Obyczki 775 m. i Byczok 915 m. Pasmo drugie zaczyna się nad Jabłonką, dopływem Stryja, górą Jelenowate 745 m., zniża się następnie, dosięga wkrótce w grzbiecie Ostrem zwanym na północ od Lutowisk wysokości 804 m. i kończy się nad Sanem naprzeciw ujścia Solinki górą Jaworem 742 m. Krywka, karczma przy drodze między Lutowiskami i Charuzowem, najwyższe wzniesienie drogi 703 m., Lutowiska, rynek 601 m. Pasmo trzecie, wyższe od poprzedniego, rozpoczyna się górą Kadoubowem nad Stryjem, na północ od Turki i sięga powoli zniżając się na zachodzie Międzybrodzia nad Sanem. Ciągnie się on zrazu z szczytami Wieniec 893 m., Rozłucz 933 m., Stary 875 m., Terkaliwski 892 m., Sejówka 830 m., Babcówka 779 m. i Chmolowate 810 m. po prawym brzegu górnego Dniestru, jako dział górski Rozłuczem zwany; między Łomną a Dniestrzykiem hołowieckim oddziela Dniestr ten dział górski, tworząc tutaj wyłom, od dalszej północno-zachodniej części, zwanej Magórą łomniańską. Wzniesienie jej 1024 m. Ta Magóra zapomocą szczytu Jawornikami zwanego 910 m., łączy się z grzbietem Żukowem. Tutaj wznoszą się Holica 762 m. i Połowanka 463 m. nad Uhercami. Rzeczka Olszanica oddziela Żuków od Czarnego Działu (485 m.), wznoszącego się po płn.-wsch. stronie Jankowiec. Równolegle do tych trzech pasm legły dalej na północy dwa inne niższe pasma. Wszystkie są na wschodzie koło Stryja zbieżyste, ku zachodowi stają się rozłożystemi i posiadają przypory i ciekliny. Między Bystrzycą i Stryjem, Dobromilem i Przemyślem tą część Karpat nagle odrywa się od falistej powierzchni; między Bystrzycą zaś i Dobromilem wysyła stopniowo zniżające się odnogi górskie między Bystrzycę, Dniestr, Strwiąż i Błożewkę. Ważniejsze szczyty są: Komarnickie (685 m.), nad doliną Synowódzką, Kobura 773 m., Tołsta koło Urycza 884 m., Mielniczna 823 m. Na zachodzie sięgają szczyty najwyżej 490 m. Podnóże Karpat w tych stronach tworzą Truskawiec 384 m., Stebnik 315 m., Chyrów 340 m. i Dobromil 336 m. Wreszcie między Stryjem a Oporem i gościńcem skolsko-wereczańskim rozpostarły się pasma górskie jak grzbiet Dauszki z szczytami 1037 m. i 1058 m., grzbiet Zwinin ze szczytami 1109 m. i 992 m. Następnie wznosi się tutaj Paraszka 1271 m., na której buk skarłowaciały stanowi górną granicę lasów (1140 m.); Stara Szebela 1220 m., Czarna Góra 1230 m. i Krzemieniec 1228 m. Dział dukielsko-skolski posiada liczne doliny i przydolinki wpadające do Sanu, Dniestru i Stryja i licznemi zapełnione osadami. Należą tutaj doliny Wisłoku, Sanu, Strwiąża, Dniestru, Stryja. Dolina Wisłoku należy długością tylko 2 i poł mili do gór, poczem wchodzi w doły Sanockie. Dolina Sanu poczyna się u wsi Sianek. Otaczają ją z początku szczyty 760—950 m. wys. Kierunek

jej do Sanoka północno-zachodni; na przestrzeni od Sianek popod Rajskie jest podłużną, poczem krętym biegiem, tworząc częste kolana, wije się w poprzek pasm. Od ujścia Solinki staje się obszerniejszą i tworzy kotliny koło Liska i między Załużem a Sanokiem. Dotknąwszy dołów Sanockich, zamienia się koło Międzybrodzia w przełom, staje się od Mrzygłodu szerszą, zwęża się następnie między Krzywczą i Przemyślem. Długość jej po Przemyśl wynosi około 26 mil. Sianki, kościół, doliną Sanu 797 m., pod Tarnawa wyżnią 670 m., poniżej Dydiowy 593 m.; ujście Daszówki, poniżej Teleśnicy sannej 382 m., Bóbrka 352 m., pod Liskiem 316 m., Sanok, poziom doliny, 290 m., Przemyśl 193 m. Do doliny Sanu wpadają poboczne doliny, z lewej strony: a) Stuposianki czyli Wołosatki, nastaje poniżej Beskidu Wołosackiego. Stuposiany, szyby naftowe, 589 m., ujście rzeczki do Sanu 539 m.; b) Solinki i Wetlinki; c) Hoczewki; d) Osławy i Osławicy, któremi prowadzi kolej łupkowska. W dolinie Osławicy Łupków 584 m., Osławica 557 m. i Radoszyce 492 m. W dolinie Osławy poniżej ujścia Osławicy 412 m., Szczawne 391 m., Wysoczany 384 m., Mokre 362 m., Czaszyn 341 m., Zagórze 298 m. Z prawej strony znaczniejsza tylko dolina Wiaru, której początek powyżej wsi Jureszkowej; bieży nasamprzód na północ, zwraca się następnie na wschód, koło Hujska opuszcza góry. Tak dolina Sanu, jak i jej poboczne aż po źródła rzek zajęte licznymi osadami. Dolina Strwiąża powstaje koło Ustrzyk dolnych z połączenia kilku parowów, jest poprzeczną i wąską; Chyrów, gdzie opuszcza góry. Długość 4 mile. Dolina Dniestru po ujście Jasieniczki jest ciasnym wyłomem, rozszerza się dalej nieco, i koło Starego Miasta opuszcza góry. Długość 6 mil. Dolina Stryja powstaje na północnym zachodzie przesmyku wereczańskiego. Kierunek jej do wsi Wysokie wyżne północno-zachodni, stąd aż poniżej Jaworowa północny, dalej do Rozhórcza południowo-wschodni. Po Łastówki jest ona poprzecznym wyłomem, odtąd podłużna. Chociaż między Łastówkami i Rozhórczem boki gór spadają stromo, zostaje jednak po obu stronach Stryja dość przestrzeni, na której rzeka robi wężykowate zakręty; leżą tu dobre orne, a nawet pszeniczne grunta, które dozwalają prowadzenia obszernego gospodarstwa rolnego. Koło Synowódzka i ujścia Oporu powstała większa kotlina Synowódzka, tworząca niegdyś według podania gminnego jezioro (sine wody). Długość doliny 11—12 mil. Do doliny Stryja należą poboczne z lewej strony Libuchory i Jabłonki, z prawej Ilnika, Rybnika (prawie pusta w górnej części) i Oporu. Ostatnia tworzy kotlinę skolską (330 m.) i posiada przydolinki Orawy, Sławskiej i Różanki. Dolina Stryja zaludniona aż po źródła rzeki, dolina Oporu bardziej na dorzeczu swojem górnem niż środkowem i dolnem. Dorzecze Dniestru i Stryja zajmują Bojki. *B. Dział skolsko-delatyński* składa się z krótkich, lecz wysokich grzbietów, połączonych również wysokiemi łęgami i przełęczami. Niekiedy grzbiet taki ma kształt jednej góry, wysyłającej krótkie odnogi na płn.-zachód i płd.-wschód. Pierwsze tworzą wszystkie wyższe góry z urwiskami, drugie w skutek swej miękkości łatwo ulegają zwietrzeniu; nie mogą jednak utworzyć gruntu do utrzymywania większych drzew zdatnego. Góry te są głębokimi parowami poprzerzynane, na których tylko leszczyna, młoda buczyna i inne krzewy utrzymać się mogą. Jednakowoż szczyty ich i grzbiety pokryte są gęstymi lasami, a częste łysinki śródleśne odznaczają się bardzo bujną roślinnością. Ponieważ grzbiety ciasno się zwarły, a krzyżując się i łącząc nie dozwoliły utworzyć się obszerniejszym dolinom pobocznym, jest ta część Karpat najdziksza i najmniej zaludniona. Między źródłowiskiem Stryja i Swicy widać częstsze osady tylko bliżej granicy węgierskiej, nad dopływami Stryja i Oporu i na źródłowisku Mizuńki. Przestrzeń górzysta między Ilnikiem (dopływem Stryja) czyli Zawadką, Orawą (dopływem Oporu), Stryjem i Oporem, na dwie lub trzy mile wzdłuż i wszerz, nie posiada ani jednej osady. Przestrzenie puste i pokryte lasami ciągną się od Skolego dalej na wschód między Oporem i Swicą, zbliżają się następnie do granicy węgierskiej, tak że obszar między źródłami Swicy i przesmykiem delatyńskim na trzy mile szerokości jednostajną prawie tworzy puszczę leśną, przerwaną tylko nad Bystrzycą nadwórniańską liczniejszemi osadami. Dopiero nad wklęsłością delatyńską stają się doliny Prutu i Cisy ludniejsze. Grzbiet graniczny nosi tu także nazwę Czarnego lasu, działy na północ wysunięte Beskidu Szerokiego, góry naokoło Skolego Karpat Skolskich. Wysokość działu wzmaga się w ogóle w kierunku wschodnim; szczyty najwyższe nie leżą na granicy lecz na północy po stronie galicyjskiej. Idąc na wschód widać w paśmie granicznym Beskid wierch 966 m., Jawornik wielki 1123 m., Wysoki Tyn 1014 m., Jawornik mały 1017 m., Błyśnicę 1222 m., Tousty Żołob 1258 m., Czarną Repę 1288 m. U źródeł Mizuńki i Swicy góry się zniżają; atoli natychmiast podnoszą się nagle w Gorganie wyszkowskim 1443 m. do krainy kosodrzewiny, a w grupie położonej między źródłami Swicy i Łomnicy nad 1700 m. Tworzą ją Popadia 1742 m. i Parenki 1737 m., nad którymi króluje Grofa 1752 m. Szczyty ich pokryte płytami piaskowca, obleczonego poduszkami mchów torfowych i innych roślin, należących do składu pierwotnych torfowisk,

świecących zdala połyskiem złocistym. Między Łomnicą a Bystrzycą Nadwórniańską wznosi się również grupa gór, której ogniskiem jest Sywula (Sewola) 1818 m. Otaczające ją szczyty przenoszą 1520 m. Na północ od niej dział Ihrowiec czyli Ihrowiszcze (1808 m.), a na południowy zachód Gorgan z Końcem Gorganów 1611 m. Dział między Bystrzycą nadworniańską i Jabłonicą posiada po stronie galicyjskiej dwa pasma z krótkiemi przyporami, wystającemi w poprzek na północ. Najwyższy tu Gorgan Kizieski 1616 m., Poleński 1697 m., Doboszanka 1757 m., Sennik 1664 m. Na granicy wznoszą się szczyty mniejsze: Durny 1709 m.; Bratkowska 1792 m., Czarna Klewa 1723 m. Przełęcz Delatyńska, Jabłonicą zwana, wznosi się 931 m. npm. Na północy góry najszerzej się rozłożyły na obszarze między Stryjem a Swicą, sięgając po dolinę Stryja, Bolechów i Rozhórcze. Po wschodniej stronie Oporu wznosi się grzbiet Zełemianką zwany, z szczytami Zełemin 1177 m., Kindrat 1258 m., Daszkowiec 1128 m., Magóra 1365 m. Między Łomnicą a Swicą rozciąga się pasmo Arszycy z Gorganem ilemskim 1589 m. i Neryedowem 1557 m. Od doliny Dniestru odrywa się ta część Karpat nagle grzbietami i szczytami od 700 do 953 m. wysokimi, jak Osi garb 768, m. po zachodniej stronie Swicy, koło Nowosielicy; Koniacz 953 m. i Strahora 885 m. (między Nadwórną, Delatynem i Pasieczną). Niskie odnogi, niejako dalsze przedłużenie Karpat, podobne do podolskiego płaskowzgórza, wchodzą między rzeki: Stryj, Swicę, Łomnicę, Bystrzycę i Prut. Odnoga górska między Łukwą a Bystrzycą Sołotwińską zowie się Czarnym Lasem, między Woroną a Prutem Chorosną. Dział tu opisany od zachodu przypiera do przełęczy wereczańskiej, łączącej dolinę Oporu od płn. z doliną Latorczy od południa; na południu sięga swemi przyporami do doliny Cisy na przestrzeni od połączenia się obu Cis Białej i Czarnej aż po ujścia Latorczy do niej; od wschodu oddziela Karpaty skolsko-delatyńskie od następującego Czarnohorskiego działu dolina Czarnej Cisy, przełęcz Jabłonicy czyli Delatyńska, dolina Prutu po Delatyn. Dalsze ograniczenie tworzy Prut po Sniatyn, następnie linia pociągnięta od Sniatyna po Dniestr do ujścia Strypy, a północną granicę tworzy Dniester od ujście Stryja po ujście Strypy. *C.* Dolina Prutu, przełęcz Jabłonicy i dolina Czarnej Cisy oddzielają Karpaty skolsko-delatyńskie od działu Czarnohorskiego. Dział ten, najwyższy i najwspanialszy w Karpatach lesistych, wznosi się, podobnie jak Babia Góra, naprzeciw potężnych gór pierwotnych Rodneńskich, i tworzy niejako twierdzę przyrodnią na końcu wału, dzielącą Galicyą od Węgier. Sięga on przesmyku Jabłonicy po źródła Czeremoszów, Białego i Czarnego; jest 9 mil długi i tyleż szeroki. Składa się z 5 — 6 pasm o kierunku południowo-wschodnim, z których najwyższe jest graniczne pasmo. W tem ostatniem szczyty nad przesmykiem delatyńskim wynoszą 785—948 m., lecz już Kukul wzbija się do 1542 m. Grzbiet właściwej Czarnohory, 2—3 mil długi, rozpoczyna się od zachodu jakby narożnikiem Howerlą 2058 m., poczem następuje po stronie węgierskiej Pietrosz 2022 m.; po północnej stronie mamy Spyci (Specy) 1866 m. Dalej na południe sterczą Czarnohora 2026 m., a poza nią Waskul 1737 m., Stóg 1655 m., Kopilas 1599 m., Ladeskul 1590 m., Budyowska wielka 1684 m., Luston 1646 m., Lozdun 1656 m., Komanowe 1734 m., i Hniatiassa 1762 m. Na północy od właściwej Czarnohory przeciąga się równolegle do granicznego grzbietu kilka pasm niższych i zapełnia przestrzeń po Kuty, Kossów, Pistyń, Rungury i Łanczyn. Grzbiety ich lekko zafalowane, czuby zazwyczaj zaokrąglone, spadają nagle ku ciasnym dolinom. Okrywa je ciemnoszafirowy płaszcz jedlinowych borów. Pierwsze pasmo łączy się z Komanowem i Hniatiasą zapomocą Palenicy. Najwyższy tu Hostin (Hostów) 1583 m. i Baba Ludowa 1586 m. Z przypór jego, które powolnie opadają, najdłuższy Hostowiec na północy. Drugie pasmo, nazwane we środku Kostryczą i Pod Krętą, poczyna się. Skupową 1583 m., opada ku zachodowi i kończy się koło Tartarowa nad Prutem. Na południe od Ilci przerzyna je Czarny Czeremosz. Trzecie wybitne pasmo zaczyna się koło Uścieryk nad Czeremoszem szczytem Tryncu 1016 m., mieści dalej szczyty Grahit 1471, Hordce 1478 m. i kończy się koło Mikuliczyna Liszniowem 1256 m. Na północ od tego pasma leżą krótsze i niższe grzbiety ze szczytami od 758—870 m. wys. Odgradzają je od równin północnych grzbiety nieco wyższe, tak że między wyżej wspomnianem pasmem trzeciem a północną krawędzią legła podłużna wklęsłość, przeciągająca się od Delatyna na Osław, Berezów, Kosmacz do Roztok, gęsto zapełniona osadami. Grzbiety skrajne opadają łagodnie pologimi zboczami do doliny Prutu, pokrytymi lasem liściastym, przeważnie bukowym, który w miarę ścieśniania się dolin ustępuje wysokopiennym jedlinom, nadającym okolicy już wyraźny charakter górski. Granice właściwej Czarnohory, lubo zwykle szerokie i łagodnie w pologie wierchy się wzdymają, opadają bokami dość nagle, a miejscami nawet urywają się przepaściste przed kotlinami i odsłaniają potargane, skrzesane skały, przypominające słabo turnie tatrzańskie. Od stóp pokryta Czarnohora borami świerkowymi, jodłowymi, w których niknie zieleń wplątanych buków, jaworów i jarzębin. Smukłe świerki, im wyżej,

tem samodzielniejszy tworzą drzewostan; skarłowaciałe, o poschnętych wierzchołkach, przysiadłe do ziemi, lub tonące jak dzidy w błękicie, znaczą kres rozłożystej kosodrzewinie i wspaniałej limbie (kedryna). Miescami jednak wysoko ponad górną granicę lasów zachodzi olsza w krzaczysty kosodrzew i odbija już z dala swą modrą zielenią od ciemnego płaszcza kosodrzewiny. Wspaniała kedra wznosi się pojedynkiem ponad ścielącą się kosodrzewiną i wiotką olszą, a jej konary zwrócone ku południowemu wschodowi są żywą skazówką średniego kierunku wiatrów połonińskich czyli halskich. Powyżej limb ostatnich jednostajnieje roślinność kosodrzewu i przechodzi w górnej połowie w bujne trawniki, suto zaścielające nagie obszary, jakie, im bliżej grzbietu, i po granicach coraz częściej się odkrywają. W tym pasie poczynają się szerokimi kotlinami walne doliny, wrzynające się pod kątem prostym w miąższ działu czarnohorskiego. Dno tych dolin, zwykle o pięknych równinkach, leży górnym swym obszarem w krainie kosodrzewu, a pojedyńczymi zworami i kotlinami sięga nawet do krainy nagiego grzbietu. Wężykowato wijące się, śnieżnej białości strugi halne zlewają się już na tym obszarze w silniejsze potoki, które w spadach łagodnych śpieszą ku krainie leśnej. Gdzieniegdzie zpośród ciemnozielonego żereszu czyli kosówki i czerwieniejącego się rożanecznika (rhododendron) błyszczą jeziorka małe i kałuże halne. Dział Czarnogóry jest z całego pasma karpackiego w Galicyi najdalej na południe wysunięty, a stąd bardziej ocieplony od działów poprzednich. Od Czarnogóry wychodzi linia wiatrów wschodnich, która, okrążając na południu i zachodzie Pokucie, przypiera następnie do Dniestru i na której wschodnie wiatry roczne łamią się z zachodnimi. W skutek znaczniejszego ocieplenia i bliskości gór, dających potrzebną wilgoć ziemi, położone na północy przed Dniestrem równiny i doliny stały się ziemią urodzaju i wielkiej szczodroty. Ziemia w górach samych dostarcza wybornych pastwisk dla licznych trzód owiec i bydła, a zbiór siana jest tak znaczny, że mieszkańcy odleglejszych nawet równin zwykle bydło swoje w góry na zimowlę oddają. To też mieszkańcy ich Huculi (ob.), obok domorodnego przemysłu, przeważnie trudnią się pasterstwem i sadownictwem. Co do dolin w tych dwóch ostatnich działach górskich wymieniamy dolinę Swicy, Łomnicy, Bystrzycy sołotwińskiej i nadwórniańskiej, następnie dolinę Prutu i obu Czeremoszów. Rzeka Swica tworzy przeważnie wyłom, otoczony wysokimi górami, którego dno jest skaliste. Między Teresówką a Nowosielicą tworzy obszerną kotlinę Wełdzirzańską, kształtem do kotliny Synowódzkiej podobną. Długość tej kotliny wynosi niemal 4 mile. Do jej systemu należą po lewej stronie doliny Ilnicy (Brzazy), Witwicy i Mizuńki, dzikie, lesiste, prawie bezludne, poprzeczne zwory, które rozgórzem wchodzą w równie. Dolina Łomnicy powstaje na północnych stokach góry Popadyi, jest również dzikim, wodami poszarpanym bezludnym zworem, który od Angełowa staje się szerszy. Długość niemal 4 mile. Do niej należą zaludnione doliny Czeczwy i Ilemni. Dolina Bystrzycy Sołotwińskiej poczyna się koło wsi Eisental, z połączenia kilku zworów, wdzierających się w północne stoki Bystrej, jest po Porohy ciasną debrą, odtąd staje się szerszą. Długość jej czyni 3 mile. Należy do niej po prawej stronie krótka, lecz urocza dolina Maniawy. (Wodospad. Gruzy monasteru zwanego Skitem maniawskim). Podobnież dolina Bystrzycy nadworniańskiej jest w górnej swej części debrą, która rozszerza się koło Zielonej. Tworzy koło Nadwórny kotlinę. Długość 5 mil. Dolina Prutu jest po ujście Jabłonicy ciasnym zworem; odtąd staje się szerszą i tworzy koło Delatyna kotlinę. Od ujścia Jabłonicy gęsto zaludniona. Koło Dory piękny wodospad. Długość doliny do Delatyna czyni 7 mil. Przyboczne doliny Osławy, Łuczki, Pistyńki i Rybnicy są krótkie, lecz przestronne. Dolina Czarnego Czeremoszu jest po przełom przez Kostrzynę krętą, wprawdzie podłużnym, lecz tak ciasnym zworem, że nie ma często nawet miejsca na ścieżkę. Zbocza gór kopczastych spadają tu tak nagle, że ścieżki są wężykami kręto prowadzone ponad bokami, mającymi 45°, nawet 50° pochyłości. Odkąd rzeka przybiera kierunek zachodni, zwór się rozszerza i zostawia dosyć miejsca dla osad, między którymi wieś Żabie słynie ze swej rozległości. Dolina Białego Czeromoszu jest poprzeczna, wąska, wyniosłymi górami otoczona i zasłana łomami skał i drzew obalonych. Dolina zaś połączonych Czeremoszów, przeszło 3 mile długa, jest po Kuty wysokimi górami otoczona, zapełniona pięknymi sadami i tak ciepła, że uprawa kukurudzy i hreczki przeciąga się wzdłuż niej i Czeremoszu Czarnego aż do Jasieniowa i Krzyworówni. *Karpaty siedmiogrodzkie*, łączące się zapomocą Alp Rodneńskich nad źródłowiskami obu Czeremoszów z Karpatami lesistymi, ciągną się łukiem wydanym nieco na płn.-wschód w kierunku południowo-wschodnim aż po przełęcz Ojtos; odtąd wprost na południe po przełęcz Bodzańską, tworząc granicę między Siedmiogrodem a Multanami; tutaj zwracają się na zachód po przełęcz Wulkańską, od której zniżając się odnogami swymi w kierunku południowo-zachodnim, dosięgają pod Rżawą (Orsowa) brzegów Dunaju. Na tej przestrzeni długość ich czyni do 80 mil. Od zachodu wznoszą się pojedyńcze działy, tworząc jakby łącz-

nik między południowo-zachodnią, nad Rżawą wznoszącą się kończyną a północnymi działami tychże Karpat nad Czeremoszem i Wiszem, zamykając z poprzednimi działami tj. południowymi i wschodnimi, rozległą wyżynę siedmiogrodzką. Karpaty siedmiogrodzkie rozdzielić można na: a) dział północny, znany powszechnie pod nazwą Alp Rodneńskich; b) dział zachodni, obejmujący Rudawy siedmiogrodzkie z działem biharskim, Czerną Horą i Pojaną Ruską; c) dział południowy, zwany powszechnie Alpami transsylwańskimi czyli południowymi siedmiogrodzkimi, dający się podzielić na trzy grupy: *a*) góry wulkańskie; *b*) góry fogaraskie; *c*) góry braszowskie. Wreszcie mamy d) dział wschodni bez zbiorowego nazwiska. Karpaty siedmiogrodzkie szeroko się rozłożyły w kształcie wysoczyzny alpejskiej, sięgając ku równinom naddunajskim i multańskim, na południowo-wschodnim krańcu karpackiego łuku. Ogólnie uważane przedstawiają czworobok górzysty, którego wnętrze jest wyżyną, od 300—440 m. npm. wzniesioną. Wschodnią i południową ścianę tej wysoczyzny tworzą łańcuchy gór nadzwyczaj stromych, tj. bez żadnego podgórza do nizin spadających, a pojedyńczymi swymi szczytami Tatry przewyższających, jak Negoć 2543 m., Buczecz 2519 m., Retyczat 2484 m., Żurul (Szurul) 2293 m. itd. Zachodnia i północna ściana, mniej wysoka i łagodniej zniżająca się, ma szczyty od 1300 — 1600 m. wysokie. **III.** *Stosunki geologiczne.* Na rzeźbę i postać Karpat głównie wpływa ich budowa geognostyczna. Rudawy węgierskie, Tatry Niżnie i właściwe, góry bukowińskie i siedmiogrodzkie powstają w większej części ze skał ogniowych czyli wulkanicznych, między którymi lub na ich zewnętrzu występują skały bądź wodnego osadowego pochodzenia czyli neptuniczne, bądź tak zwane metamorficzne czyli neptuniczne ogniem podziemnym zmienione. Karpaty małe i Beskidy składają się prawie wyłącznie ze skał warstwowych czyli osadowego początku, a gdzieniegdzie ukazują się tylko skały ogniowe. Do skał wulkanicznych w tych górach panujących należy granit w rozmaitych swych odmianach, gnejs, serpentyn, trachit, bazalt i porfir. Ze skał metamorficznych napotykamy najczęściej w Karpatach łupek mikowy, talkowy, chlorytowy, konglomerat talkowy i marglowy, wreszcie marmury. Skały neptuniczne reprezentuje w Karpatach na większym ich obszarze tak zwany piaskowiec karpacki albo morszczynowy albo fukoidowy, z formacyi kredowej; potem wapień lias zwany, z formacyi jurajskiej; wapień różowy z formacyi kredowej; wapień nummulitowy i dolomity, z formacyi trzeciorzędnej eocenicznej; piaskowiec czerwony, nakoniec różne łupki gliniaste i sama glina, która rozpościera się w Karpatach bardzo wszechstronnie, dochodząc niekiedy do wysokości 1200—1550 m. npm. Głazy zaś narzutowe czyli eratyczne sięgają tylko najpierwszych wzniesień podgórza karpackiego. Do rud metali i soli znajdujących się, a wydobywanych z gór karpackich, należy nasamprzód żelazo, najpowszechniej na całem paśmie rozsiane, potem miedź w górach bukowińskich, siedmiogrodzkich, banackich i spiskich dość obficie wydobywana; wreszcie srebro i ołów w górach bukowińskich, w Siedmiogrodzie, Banacie, na Spiżu, a złoto w Siedmiogrodzie w sześciu miejscowościach się znajdujące, w Węgrzech zaś górnych w ośmiu miejscowościach eksploatowane, z których kopalnie kremnickie i szczawnicko-bańskie najobfitsze, tworzą prawdziwe bogactwo gór karpackich. Prócz tego nie brak i innych metali w Karpatach, jak np. antymon, kobalt, nikiel i rtęć. Bogata rozmaitość kamieni różnego rodzaju, mianowicie w Galicyi przeróżne piaskowce, wapienie, marmury, alabastry, tu i owdzie galmany i węgle kamienne, a w Węgrzech górnych i Siedmiogrodzie nawet szlachetne opale, granatki, ametysty, chalcedony, krwawniki, agaty, jaspisy, kryształy górne, jak niemniej źródła oleju skalnego czyli nafty (w sądeckim, jasielskim, sanockim, samborskim, kołomyjskim itd.), to wszystko czyni Karpaty bardzo rozmaitymi, tak pod względem przemysłowym jak i naukowym, a dla przyrodnika, szczególniej minerałoga i geologa, przedstawia bardzo obszerne pole do prac specyalnych, gdyż góry te jeszcze pod tymi względami nie są należycie zbadane. Nakoniec sól kamienna na północnych stokach Karpat i w Siedmiogrodzie tak się obficie osadziła, że tworzy największe i najbogatsze kopalnie na całej kuli ziemskiej. Oprócz soli kamiennej bardzo wiele jest źródeł słonych, szczególniej na północnych stokach Karpat. Źródła te dają warzonkę. Czytaj w tym względzie bardzo ciekawą rozprawkę dra Altha p. t. Pogląd na źródła solne i naftowe, tudzież na warzelnie soli kuchennej w Galicyi i Bukowinie; Kraków, 1870 (z mapką). Wspomnieć należy także o źródłach leczniczych. U stóp gór karpackich lub też w samych Karpatach wytryskują liczne źródła wód mineralnych i kilka cieplic. Z tych szczawy są najobfitsze, ale przytem nie brak źródeł siarczanych, alkalicznych, żelazisto-alkalicznych, wreszcie jod i brom zawierających. Na północnej stronie, tj. polskiej, znajduje się tylko jedno źródło ciepłe obojętne, w miejscu zwanem Jaszczurówką (ob.). Na stronie węgierskiej są liczniejsze i cieplejsze, jak w okolicy Trenczyna, w Łuczkach na Liptowie, w Mehadyi w Banacie itp. Co do źródeł mineralnych leczniczych na półn. stokach Karpat, jest takowych przeszło 150;

prócz tego około 300 słonych zdrojów. Ważniejsze są: Swoszowice (siarczane), Wieliczka (słone, jod zawierające), Krościenko (szczawy alkaliczne), Tylicz (szczawy), Szczawnice (szczawy alk., zdroje jod i brom posiadające), Żulina nad Popradem na Spiżu (szczawy), Głębokie (alkaliczne) w Sądeckim, Żegiestów (szczawy żelaziste), Krynica i Szczawnik (szczawy żelazisto-wapienne), Samoklęski (siarczane), Wysowa i Hańczowa (szczawy), Jurowce (słono-siarczane), Iwonicz (alkaliczno-solne, jod i brom zawierające), Jarosław (żelaziste), Szkło (siarczane), Truskawiec (solno-siarczane), Rozdół i Jasień (siarczane), Delatyn, Maniawa (słone), Horodenka, Żabokruki, Lubień (siarczane); w Dornie na Bukowinie są szczawy żelaziste. **IV.** *Hidografia.* W Karpatach jak w każdych górach biją liczne źródła, dające początek tysiącom potoków, które tworzą rzeki biegnące do dwóch mórz przeciwnych tj. morza Baltyckiego i Czarnego. Ze stoków północnych płyną wody przeważnie do Baltyku, z południowych zaś do Czarnego morza. Lecz i na stronie północnej są dwa działy wodne. Pierwszy przypada na okolice Piekielnika, granicznej wioski na Orawie, drugi zaś na źródła Sanu. Z północnej strony Wisła prowadzi wody do Baltyku, a Dniestr do Czarnego morza; z południowej strony wszystkie wody uchodzą do Dunaju, a z nim do Czarnego morza. Do znaczniejszych rzek w Karpatach wypływających należy ze strony zachodniopołn., północnej i wschodniej: Beczwa, Lubina, Ostrawica w Morawie; Morawka, Olsza i Wisła w Szląsku; Biała, Soła, Skawa, Skawinka, Wilga, Raba, Uświca, Dunajec Czarny i Biały, Biała, Ropa, Kolbuszówka, Wisłoka, Wisłok, San, Dniestr, Bystrzyce, Kłodnica, Stryj, Opór, Swica, Łomnica, Łukawica, Worona, Tłumaczek, Prut, Czeremosz Biały i Czarny w Galicyi; ze strony północno-wschodniej Seret Wielki, Seret Mały, Sereczel, Suczawa, Mołdawa, Bystrzyca Złota na Bukowinie. Ze strony południowej są: Kisucza, Bystrzyca, Nitra, Hron, Ipola, Słona (Sajó), Mutnianka, Lipnica, Orawa, Orawka, Wag, Poprad, Hornad, Tarcza, Topla, Ondawa, Laborcza, Borsowa, Cisa Biała i Czarna we Węgrzech; wreszcie Samosz, Krasna, Marusza (Maros), Kokel, Putna, Tatros, Bodza, Dąbrowica, Aranios, Aluta w Siedmiogrodzie; a Bystra, Temesz, Begonica, Berzawa i Czarna w Banacie. Wisła i Dniestr są to rzeki samodzielnie do mórz bieżące, wszelkie zaś inne tu wymienione są po stronie północnej dopływami Wisły i Dniestru, a po południ. Dunaju, który wcale nie należy do rzek systemu karpackiego. Jedna z rzek karpackich tj. Poprad zasługuje na uwagę z tego powodu, iż przechodzi z Węgier do Galicyi, a przeto wody z południowych stoków Karpat, głównie zaś z Tatr, z wodami północnymi i Wisłą łączy. Do hidrografii Karpat należą także większe i mniejsze zbiorowiska wód źródlanych, śniegowych lub deszczowych, w kotlinach i zagłębieniach lejkowatych gór wyniośliejszych istniejące. Takie to zbiorniki wód mamy w Tatrach, Halach liptowskich, w Czarnohorskim dziale i górach Siedmiogrodzkich. Wody te w Tatrach zowią stawami lub jeziorami, a należą do wód czysto górskich czyli alpejskich, bardzo rzadko ryby, i to tylko pstrągi mieszczących. Zazwyczaj są one bardzo głębokie a dno ich skaliste, lub namuliste. **V.** *Klimat* na całem paśmie Karpat jest wogóle bardzo rozmaity, jak rozmaitą jest ich wysokość ponad p. m. Prócz tego południowo-wschodnie zagięcie karpackiego łuku leży o 3—4° szer. geogr. dalej na płd., niż zachodnia jego część. Zatem musi istnieć znaczna różnica między klimatem Bukowiny i Siedmiogrodu a klimatem Galicyi lub Szląska. Widoczna atoli jest różnica w klimacie Karpat po północnej i południowej ich stronie, jakkolwiek pod tą samą szerokością geograficzną. Nadto na stronie płn. stykają się dwa wpływy klimatyczne, bo oceaniczny północno-zachodni z kontynentalnym wschodnio-południowym. Wiatry zachodnio-północne z północno-wsch. ścierają się na upłazach Karpat w okolicach Czarnej Hory i Stanisławowa, a potem dalej idą w górę Dniestru ku Komarnu, Sądowej Wiszni i Jaworowu. Takie zetknięcie się dwóch klimatów wywołuje znów inne miejscowe stosunki, dające się łatwo wytłumaczyć stosunkami florystycznymi Karpat. **VI.** *Flora.* Roślinność całego pasma karpackiego można podzielić na cztery działy; mianowicie a) alpejską florę, b) podalpejską, c) północną, d) południowo-węgierską. W dodatku doliczyć można florę stepowo-wschodnią, ale tylko jako stykającą się z florą południową, bukowińsko-siedmiogrodzką. Granice atoli roślinności każdego rodzaju nie występują nigdzie w Karpatach ścisłymi liniami, ale wszędzie nieznacznie przechodzi jedna flora w drugą, i dopiero po jakimś odstępie w przestrzeni przybiera cechy właściwe. Tak samo ma się rzecz z klimatem. Wogóle flora karpacka jest dosyć bujną, i to w Rudawach węgierskich, w Tatrach, Halach liptowskich, w górach bukowińsko-siedmiogrodzkich jest daleko bujniejszą, a rozmaitość flory bogatszą, aniżeli w innych działach gór karpackich. Niemały dla flory wywiera wpływ podstawa geologiczna. Flora alpejska cechuje same najwyższe szczyty i grzbiety, poczynając od 1250 m. lub 1500 m. npm. Kraina ta powyżej tych wysokości zowie się alpejską i do niej należą szczyty Babiej góry i Pilska w Beskidach zachodnich, prawie wszystkie grzbiety

i szczyty Tatr i gór siedmiogrodzkich, wiele szczytów hal liptowskich, turczańskich, Niżnich Tatr i gór pokucko-bukowińskich i ich szczyty najwyższe, głównie w dziale Czarnej Hory. Kraina ta odpowiada w klimacie przybiegunowemu pasowi ziemi. Gdyby wysokość Karpat dochodziła 2900 m. npm. lub jeszcze wyżej, pokrywałby wówczas ich wierzchołki prrez cały rok śnieg, czyli posiadałyby linią śnieżną, odpowiadającą wiecznym śniegom i lodom poza kołami biegunowymi, gdzie niknie już roślinność. Wprawdzie i w Tatrach lub górach siedmiogrodzkich, jako najwyższych z całego pasma Karpat, dosyć jest śniegów wiecznie leżących; takowe jednak leżą tylko w głębokich jarach, w szczelinach skał, wogóle w miejscach takich, do których słońce rzadko zagląda. Atoli te płaty śniegów nie zasługują na bliższą uwagę i nie mogą nosić nazwy lodowców. W krainie hal (ob. *Hale*) i połonin (ob.), gdzie tylko lita skała nie pojawia się, rozpościerają się obszerne i żyzne łąki górskie (alpejskie), na których przez 10 pierwszych tygodni letnich bez przerwy pasą się owce, kozy lub bydło. Łąki te alpejskie tworzą przeważnie rośliny alpejskie, które z wyjątkiem niektórych gatunków (jak Senecio carpaticus Herb., Campanula carpatica Jach., Silene Zawadzki Herb., Ranunculus carpaticus Herb., Gnaphalium carpaticum Wahlbg., Hieracium carpaticum Bess., Arabis neglecta Schult.) są właściwe także Alpom lub Pirenejom. Poniżej tych łąk, tj. między górną granicą lasów a halami znajduje się pas ziemi, porosły wyłącznie jednym gatunkiem sosny, zwanej kosodrzewiną; jest to wysokość 1450—1770 m. W wysokości 1650 m. w kosodrzewinie rośnie w Karpatach tu i owdzie (Fatry i Czarna Hora) sosna, zwana limbą. Kraina podalpejska czyli właściwa górska, cechująca się również właściwą florą, lubo już nie tak wydatną jak alpejska, poczyna się od stóp gór wynioślejszych aż do górnej granicy lasów. Kraina ta w Karpatach przypada w przybliżeniu między 750 a 1450 m. npm. Jest to kraina wyłącznie lasami pokryta, pośród których rozpościerają się rozsiane łąki śródleśne, z poręb lub innych jakich przyczyn powstałe, na całem prawie paśmie Karpat polskich nazwę polan noszące. Flora tej krainy również posiada niektóre gatunki tylko Karpatom właściwe (jak Tanacetum Gmelini Schultz, T. Waldsteinii Schultz i t. d.). Ponieważ Beskidy przeważnie do powyżej podanej wysokości dochodzą, stąd też uderzający charakter lesistości. Lasy te składają przeważnie drzewa szpilkowe, tj. świerk czyli smrek, jodła i modrzew. Z drzew liściastych znajdują się jawory i buki obficie. Buki tworzą obszerne lasy. Brzoza nie należy do drzew bardzo pospolitych, szczególniej począwszy od wysokości 950 m. npm. Częstsze są lipa, jarząb i niektóre gatunki wierzb (Silex silesiaca, incana, cinerea, caprea, aurita), suchodrzewek (Lonicera nigra), porzeczek (Ribes alpinum, petraeum), borówek i poziomek, goryczek, malin i jarzębów krzewiastych (Rubus idaeus, Sorbus aria). Klimat takiej krainy podalpejskiej, w której źródła najobficiej biją, jest zimnym i wilgotnym, mglistym i ponurym. Trzecią krainę tworzą porzecza i doliny znaczniejszych rzek śród gór czyli tak zwane międzygórskie okolice. Do tej zalicza się obszar kraju od 250 m. do 750 m. npm. Tu są wszystkie mieszkania ludzi zimowe i pola uprawne, a roślinność rozmaitsza od podalpejskiej. Tu widzimy jesion, brzost i wiąz, buczynę, brzozę i topolę, obok sadów owocowych. Owoce jednak i niektóre zboża nie wszędzie się udają, ale tylko po ocieplonych dolinach i wądołach, bo jędrny chłód powietrza tu prawie ciągle od gór powiewa, a chociaż lato bywa dosyć ciepłe, przecież zima wczesna, a wiosna dobrze chłodna. Brzegi potoków i rzek uwieńcza olsza i wierzby, a gdzie rzeka posiada obszerne kamieńce, tam porasta tamaryszkiem (Myricaria germanica Desv.), piękną i dobrze charakteryzującą rzeki górskie rośliną krzewiastą. Gatunki podalpejskie pojawiają się tu jeszcze znacznie, reszta zaś flory jest taka sama, jak na równinach. Sosna i brzoza tworzy już lasy; dębów jeszcze nie widać, chyba gdzieś pojedyńczo koło domostw. Wreszcie czwarty rodzaj flory, cechującej stoki południowe Karpat, jest podobny do poprzedzających, tylko że mięszają się już południowe gatunki roślin, mianowicie węgierskie. Czy to we florze podalpejskiej, czy też międzygórskiej, wszędzie znać już wystawę południową a témsamém klimat łagodniejszy. W górach ku połudn.-wschod. leżących znajdują się niektóre rośliny stepowe lub charakter wschodni mające. Góry siedmiogrodzkie i banackie mają liczną, piękną i w indygieniczno-południowe rośliny obfitującą florę. Dla świata roślinnego, w środkowych Karpatach można postawić następujące daty. Wielka nizina węgierska pozostaje na wysokości 82 m. npm. i nie dochodzi podnóża Karpat. Nizina Polski pozostaje na wysokości 150—190 m. npm. Ciepła równin, jakie się w nizinie Węgier znajdują, a w których orzechy włoskie i szlachetne owoce dojrzewają, dochodzą do stoków Karpat, do wys. 316 m. npm. Ostatnie winnice pozostają koło Koszyc. Linia graniczna uprawy wina, sięgająca w Czechach jeszcze doliny Łaby, nawet poniekąd Odry, mija nagle pasmo Karpat i pojawia się po ich południowej stronie. Na południowych stokach nikną mieszkania ludzkie na wys. 510 m. npm. Na płn. stronie górna granica powszechnej uprawy

żyta, jęczmienia i niektórych owoców sadowych sięga 625 m. npm.; na południowej zaś powszechna uprawa dochodzi 631 m. npm. Południowa stopa krainy podalpejskiej czyli podhalskiej poczyna się na wys. 665 m.. Na płn. stokach nikną stałe mieszkania zimowe na 727 m. Północna stopa krainy podhalskiej, górna granica owsa na polanach, a na płd. stokach górna granica jęczmienia i żyta, dochodzi do 750 m. npm. Na tej wysokości kończy się kraina podhalska i w niej pozostaje już sosna. Na południowych stokach Karpat sięga górna granica ziemniaków 850 m. Górna granica brzeziny zostaje nieco niżej od buków, na wys. 916 m. Na płd. stokach górna granica owsa na polanach sięga 950 m. npm. Górna granica buczyny 980 m. Kraina jaworów w pełnej sile rozwoju znajduje się na wys. 1000 m. npm. Jodła znika na wys. 1100 m., świerk na wys. 1325 m. Górna granica drzew szpilkowych wysokopiennych, a zarazem dolna granica kosodrzewu i roślin halskich czyni 1450 m. npm. Górna granica kosówki (kosodrzewiny) dochodzi 1770 m. Pojedyncze drzewa limby, ale już skarłowaciałe, pojawiają się jeszcze na wys. 1890 m. Górna granica hal, a dolna granica mchu, porostów i nagich turni poczyna się na wys. 2050 m., a niekiedy i 2210 m. npm.; atoli pojedyńcze gatunki roślin pojawiają na najwyższych szczytach Tatr, które linii wieczystego śniegu nie dosięgają, z wyłączeniem niektórych szczytów siedmiogrodzkich, od tatrzańskich wyższych. **VII.** *Fauna.* Co do fauny karpackiej nadmienię, że halską faunę tych gór charakteryzują ze ssaków: kozica i świstak, a z ptaków siwarnik (Anthus spinoletta L.) i wróbel skalny (Accentor alpinus Bechst). W krainie zaś podalpejskiej występują jeleń i sarna, dzik i niedźwiedź, głuszce, cietrzew i jarząbki, następnie ptaki drapieżne, a w wodach pstrąg przebywa. Z ptaków, oprócz orzechówek, różnych gatunków drozdów i dzięciołów, zasługuje na szczególniejszą uwagę niewielki ptaszek, pomurnik czyli mentel (Tichodroma muraria L.). **VIII.** *Etnografia.* Na stokach tak północnych jako i południowych Karpat rozsiały się liczne wsi, miasteczka i miasta, zamieszkałe przez trzy szczepy ludów, bo należących do Słowian, Madziarów i Dako-Rumunów. Słowiańie zajęli od zach. początek karpackiego łuku i dotrwali po obu stokach Karpat aż do Bukowiny i nawet dalej ku granicom Multan, gdzie zetknęli się z Rumunami. Ci ostatni w Siedmiogrodzie wraz z Madziarami i poniekąd osadami niemieckiemi, zaludnili Karpaty siedmiogrodzkie, ustępując znów po części Słowianom w Karpatach banackich. Na płd. stronie Tatr w dolinie Popradu czyli na Spiżu znajduje się jedna z liczniejszych osad niemieckich, jeszcze w XII wieku przez królów węgierskich do kopania rudy sprowadzona, a około 40,000 dusz licząca i staroniemieckim językiem mówiąca. I na płn. stronie są osady niemieckie nowsze, bo przez cesarza Józefa II zaprowadzone, ale bez żadnego znaczenia i skupienia (w sądeckim i bocheńskim). Między Słowianami karpackimi (polskimi), którzy prawie $^{8}/_{10}$ karpackiego łuku po obu stronach obsiedli, są trzy narzecza, t. j. polsko-morawskie, polsko-słowackie i polsko-rusińskie; językiem zaś głównym, wykształconym, którym mówią gorale środek Karpat zajmujący, jest polski. Narzeczem polsko-morawskiém mówią górale od zach. Karpackiego łuku, o ile osady morawskie w te góry sięgają. Czystym polskim językiem mówią już od gór Jabłonkowskich aż do wyłomu Popradu koło Piwnicznej i Muszyny. Dalej na wschód górale należą do tak zwanych polsko-rusińskich, czyli Ruśniaków, jak się sami mianują, i sięgają aż do Multan i Siedmiogrodu. Mówią narzeczem polsko-rusińskiem. Na płd. stokach Karpat usadowili się Słowianie o dwóch narzeczach t. j. polsko-słowackiem i polsko-rusińskiem. Jak Morawianie północ zajęli, tak Słowacy zajmują całe południe owego łuku od zach. aż do wspomnianej osady niemiecko-spiskiej. Minąwszy Niemców spiskich, znajdujemy pierwsze osady rusińskie czyli ruśniackie koło Lubowli, Gniazda i Szlachtowej i ciągną się bez przerwy na wschód prawie do połowy Siedmiogrodu. Od północy owi Rusini nie zachodzą daleko ku podgórzom Karpat, ale siedzą prawie na samym granicznym grzbiecie Karpat po źródła Dniestru, skąd już szeroko rozkładają się ku północno-wschodowi. Górali polskich dzielimy na tak zwane rody. Wymieniamy je tylko: Jabłonkowianie, Żywczaki, Babiogórcy, Zagórzanie, Kliszczaki, Podhalanie, Nowotarżanie, górale od Pienin, Sądeczanie, Czuchońcy, górale od źródeł Sanu aż po górny Dniestr, Bojki i Tucholcy, nakoniec Hucuły. Górale Polacy prawie wszyscy należą do kościoła rzymsko-kat., górale ruśniacy do kośc. gr. kat., a w mniejszej liczbie do kośc. dyzunickiego. Słowacy są już to katolikami, już też protestantami. Opisy tych rodów i ich siedziby czytaj pod dotyczącą literą. **IX.** *Komunikacya* w Karpatach odbywa się częścią po gościńcach murowanych, częścią po drogach zwykłych lub ścieżkach przez góry prowadzących. Wzdłuż północnych stoków Karpat przebiega murowany gościniec, zwany karpackim, począwszy od Frydka, Cieszyna i Białej, ciągnie się na Żywiec, Suchę, Maków, Jordanów, Tymbark, Limanowę, Nowy Sącz, Grybów, Gorlice, Biecz, Jasło, Krosno, Rymanów, Sanok, Lisko, Ustrzyki, Chyrów, Staràsól, Sambor, Dro-

hobycz, Stryj, Bolechów, Dolinę, Kałusz, Stanisławów, Nadwórnę, Delatyn, Kołomyję, Sniatyn aż do Czerniowiec na Bukowinie. Od tego głównego gościńca wychodzą również gościńce kamienne i drogi przez grzbiet Karpat z płn. stoku na płd. stronę, tj. do Węgier, tak z Galicyi, jak ze Szląska austr. Ważniejsze drogi są: 1) z Żywca na Kamesznicę do Jabłonkowa na Szląsku; 2) z Żywca na Kamesznicę do Czaczy; 3) z Kamesznicy na Rycerkę; 4) z Kamesznicy na Milówkę i Rajczę; 5) z Żywca na Jeleśnię, Krzyżówkę, do Namiasta w Orawie; 6) z Jordanowa na Spytkowice do Orawy; 7) z Zaborni na św. Krzyż, Klikuszową, Nowytarg, Ludźmirz, Czarny Dunajec, do Piekielnika i Jabłonki w Orawie; 8) z Zaborni na Nowytarg, Poronin, Zakopane do Kościelisk; 9) z Nowegotargu na Ostrowsko, Harklową, Czorsztyn, Sromowce wyżnie do Starej Wsi i Kieżmarku; 10) z Czorsztyna na Krościenko, Jazowsko i Stary Sącz do Nowego Sącza; 11) z Krościenka na Szczawnice, Szlachtową, Jaworki, Piwniczną, Żegiestów do Muszyny i Krynicy: 12) z Nowego Sącza na Piwniczną i Mniszek na Spiżu; 13) z Nowego Sącza na Nawojowę, Łabowę do Krzyżówki, gdzie się na dwa ramiona dzieli, jedno na Tylicz do Bardyjowa, drugie zaś do Krynicy i Muszyny, a stąd do hr. Szaryskiego; 14) z Gorca na Ropicę ruską i Konieczną do Bardyjowa; 15) z Jasła na Żmigród, Gabłów i Grab w Szaryskie; 16) ze Żmigrodu na Duklę, albo z Krosna na Duklę, lub z Rymanowa na Duklę i Barwinek w Szaryskie; 17) z Sambora na Stare miasto, Turkę do Użoka i Użhorodu; 18) ze Stryja na Skole, do Wereczki i Munkaczowa (Munkács); 19) z Kołomyi na Jabłonów, Kuty, między Sniatyn a Czerniowce, z doliny Prutu w dolinę Seretu, stąd w dolinę Suczawy, w dolinę Nołdawy do Gora-Humory, a następnie przez Kimpolung i graniczną wieś Pojana-Stampi do Burgo w Siedmiogrodzie. Prócz wymienionych gościńców są jeszcze do wspomnienia dwie drogi kolei żelaznej, przerzynające na poprzek pasmo Karpat, tj. kolej leluchowska i łupkowska. **X.** *Literatura* karpacka jest dosyć bogatą w rozmaite dzieła i rozprawy w różnych językach. Dzieło „Bibliotheca Carpatica", napisane przez Hugona Payera, a wydane staraniem węgierskiego towarzystwa karpackiego w r. 1880, zawiera wszystko, co po rok 1880 ukazało się w druku o Karpatach w jakimkolwiek języku. Sumiennie i umiejętnie opracowane dzieło (str. 378, 8°) służy za wyborną wskazówkę ludziom szukającym wiadomości o tych górach. Nawet luźne artykuły, rozrzucone po rozmaitych pismach, znalazły dla siebie miejsce w dziele Payera. *Bronisław Gustawicz.*

Karpau (niem.), dobra, pow. welawski, st. p. Goldbach.

Karpenstein (niem.), wś i góra ze zwaliskami zamku t. n. (2303 st. npm.) z wieku XIV-go, pow. bystrzycki na Szląsku, parafia Landeck. *F. S.*

Karpętna, wś, pow. jabłonkowski na Szlązku austr., par. kat. Wędrynia, par. ew. Bystrzyc, ma szkołę ludową, rozl. mr. 895, ludn. 474.

Karpiany, wś, pow. szawelski, gm. okmiańska, 41 osad, 307 dz. ziemi. *J. Godl.*

Karpice, wś i folw., pow. turecki, gmina i par. Niewiesz, odl. od Turku w. 24 i pół; wś dm. 22, mk. 220; folw. dm. 5, mk. 62.

Karpicko, wś, nad jeziorem, pow. babimoski, 44 dm., 317 mk., 294 ew., 23 kat., 32 analf. Poczta w Wolsztynie o 3 kil., st. kol. żel. w Zbąszyniu (Bentschen) o 20 kil.

Karpie, karczma, pow. zamojski, gm. i par. Zamość, o 12 w. na wschód od Zamościa, przy trakcie do Hrubieszowa, w lesie ordynackim.

Karpie, wś nad Nurcem, poniżej Brańska, w pow. bielskim gub. grodz.

Karpiejczyki 1.) wś włośc., pow. lidzki, 2 okr. adm., o 60 w. od Lidy. 4 dm., 47 mk. (1866). 2.) **K.**, wś włośc., pow. lidzki, 2 okr. adm., o 38 w. od Lidy, 11 dm., 108 mk.

Karpiejki al. *Wyczewszczyzna*, wś włośc., pow. lidzki, 2 okr. adm., o 60 w. od Lidy, 5 dm., 55 mk. (1866).

Karpiewo, wś, pow. wyłkowyski, gmina Bartniki, par. Grażyszki. Odl. 21 w. od Wyłkowyszek. W 1827 r. było tu 16 dm., 154 mk.; obecnie 36 dm., 232 mk.

Karpięcino, ob. *Goszczyno.*

Karpiki, wś rządowa nad bezimiennem jeziorem, pow. dzisieński, o 39 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 3 dm., 27 mk. prawosł. (1866).

Karpiłówka 1.) wś, pow. ostrogski, gmina Kuniów, o 18 w. na płd. od Ostroga, nad Wilią, należała do Malińskich, później i dotąd do ks. Jabłonowskich. Gleba krzemionka. Ludność nieliczna uprawia ziemię i drzewo obrabia. 2.) **K.**, osada pow. nowogradwołyńskiego, gminy serbowskiej nad Słuczą, włościan 6, ziemi włośc. 12 dzies. Należy do dóbr Kurczyckich Męcińskiej, jest tam tartak i młyn większy. 3.) **K.**, wś, pow. łucki, ma fabrykę smoły. 4.) **K.**, wś, pow. owrucki, o 6 i pół w. od Kisorycz. *L. R.*

Karpiłówka, wieś, powiat radomyski, na prawym brzegu rzeki Wieresni, o 30 w. na płd.-zachód od Czarnobyla, o 15 w. od Przyborska, pośród lasów. Nazywa się Karpiłówką Zauszańską dla odróżnienia od wsi Karpiłówki al. Kopaczej pod Czarnobylem (ob.). Wraz ze wsią Konną (płd. część wsi K.) ma 578 mk. prawosł., 10 rzym. katol.; ziemi 2078 dzies. Do 1827 część ststwa czarnobylskiego K. należała około 1860 r. do Wiszniow-

skich. Cerkiew p. w. św. Trójcy, drewniana, ma 57 dzies. gruntu; do niej zaliczone wsie: Terechy, Potoki, Sokoły, Słoboda Sokołowska, Rosocha, Cerkowje, Kowalówka, Iłownica.

Karpiłówka 1.) wieś w powiecie ihumeńskim, okr. policyjnym 1 uździeńskim, nieopodal Dołhinicz i źródeł rzeki Łoszy. Należała do dominium Pereszowa, dziedzictwa Jodków; ma osad włócznych 10, grunta lekkie, miejscowość nizka i lesista. 2.) **K.**, wieś w powiecie ihumeńskim, gminie jurewickiej, nad rzeczką bezimienną, ma osad włócznych 12, w glebie lekkiej, miejscowość głucha poleska. 3.) **K.**, wieś w powiecie ihumeńskim, w okr. policyjnym 2-im śmiłowickim, w dość głuchej miejscowości, nieopodal traktu pocztowego, wiodącego z Ihumenia do Smiłowicz, ma osad 11, w glebie lekkiej. *Al. Jel.*

Karpiłówka 1.) folw. pryw., pow. wilejski, o 57 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 1 dom, 7 mk. Własność Lewickiego (1866). 2.) **K.**, wieś włośc., pow. wilejski, o 56 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 8 dm., 36 mk. prawosł. 3.) **K.** al. *Dworzyszcze*, folw. pryw. nad rz. Karpiłówką, pow. wilejski, o 53 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 1 dom, 7 mk. Własność Czarneckiej (1866). 4.) **K.**, folw. pryw., pow. wilejski, 1 okr. adm., 1 dom, 9 mk. Własność Ordyńca (1866). 5.) **K.**, wś włośc., pow. wilejski, 1 okr. adm., 11 dm., 125 mk. prawosł. 6.) **K.**, wś włośc., powiat wilejski, o 56 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 6 dm., 53 mk. (1866).

Karpin 1.) wś, os. młyn. i os. karcz., pow. łódzki, gm. Czarnocin, par. Kurowiec. W r. 1827 było tu 11 dm., 114 mk.; obecnie wś 24 dm., 198 mk., 612 mr. (546 ornej), os. młyn. 2 dm., 19 mk., 67 mr. Własność rządowa. Os. karcz. rządowa 1 dom, 2 mr. 2.) **K.**, powiat radzymiński, gm. Małopole (ob.), par. Dąbrówka. W 1827 r. było tu 8 dm., 109 mk.

Karpin, niem. *Karpinnen*, dobra, pow. jańsborski, st. p. W. Różyńsk.

Karpina, las ze szczytem 422 m. wysokim, w płn. stronie Żukowa w pow. złoczowskim. Wody jego płyną na płd. do Złotej Lipy. Jeden z potoków oddziela go od Kudrakowskiego lasu, położonego na płn.-wschód. *Lu. Dz.*

Karpinnen (niem.), ob. *Karpin.*

Karpiówka, wś, pow. janowski, gm. Brzozówka, par. Kraśnik.

Karpiówka, odnoga Wisły, uchodząca do zat. Swieżej.

Karpiowskie albo *Rekijowskie* jez., pow. szawelski, jedno z największych na Żmudzi, pod Rekijowem, majątkiem rodziny Karpiów. Ryby z jeziora tego mają cuchnąć mułem. Ma 4 w. średnicy. *M. D. S.*

Karpiska, wś, pow. nowomiński, gm. i par. Kołbiel. Leży przy dr. żel. nadw. między Celestynowem a Pilawą, o 2 i pół w. od Celestynowa. W 1827 r. było tu 13 dm. i 79 mieszk.

Karpisz albo *Karpisy*, kolonia, niem. *Ottosberg* w pow. ostrzeszowskim.

Karpiszki, wieś rząd., pow. trocki, 1 okr. adm., 37 w. od Trok, 3 domy, 36 mk. kat.

Karplauken (niem.), dobra, pow. królewiecki, st. p. Kobbelbude.

Karpno 1.) wś włośc., pow. człuchowski, przy trakcie bitym chojnicko-bytowskim. Ma 3359 mr. rozl., bud. 97, dm. 24, kat. 193, ew. 7. Parafia Borzyszkowy, szkoła Mielno, poczta Zielona. 2.) **K.**, os., pow. kościerski, należy do Lipusza. *Ks. F.*

Karpogorskoje sioło, st. p. w pow. pinegskim gub. archangielskiej.

Karpotschen (niem.), dobra, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki.

Karpowce 1.) wś, pow. płoskirowski, gm. Malinicze, par. Płoskirów, o 9 w. od Płoskirowa, ma 120 osad, cerkiew parafialną, 750 dz. roli ornej dworskiej, 570 włościańskiej, 60 dz. lasu dworskiego (przeważnie dębina), 60 dz. sianożęci dworskiej. Gleba czarnoziem 1-ej kl. Produkcya głównie pszenica (13 do 14 tys. pudów rocznie), żyto (1500 pudów) i owies (10 tys. pud.). Własność hr. Karola Kruzera. 2.) **K.**, wieś, pow. lityński, o 60 w. od m. Lityna, w zachodniej części powiatu, gm. Stara Sieniawa, par. Międzybóż, 352 mk., 366 dz. ziemi włośc., 199 dworskiej, domów 51, czarnoziem z gliną pomięszany. Własność Dorożyńskich. *Dr. M.*

Karpowce, wś w pow. żytomirskim, należy do Sinickiego, jest tu okazała murowana cerkiew i kościołek katolicki murowany (filia par. Cudnów), przypominający kościół ewangelicko-augsburski w Warszawie; w tym kościele nabożeństwo nie odprawia się od 1873 r.

Karpowen (niem.), pow. darkiemski, ob. *Karpowo* i *Karpówko.*

Karpowicze 1.) wieś w powiecie rzeczyckim, z zarządem gminnym. Gmina składa się z 18 starostw wiejskich, 30 wsi, 1684 włościan płci męzkiej, w okr. policyjnym 3-cim kalinkiewickim. Wieś ma osad włócznych 26, w około głuche polesie i moczary. 2.) **K.**, osada wiejska w powiecie mińskim, okr. polic. kojdanowskim, nad bezimienną rzeczką, dopływem lewym Ussy, o wiorstę od przystanku Czapska moskiewsko-brzeskiej kolei żelaznej, ma osad 6 w miejscowości dogodnej.

Karpowicze 1.) wś włośc., pow. wilejski, o 79 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. łuczajska, 25 dm., 230 mk. 2.) **K.**, wś włośc., pow. wilejski, o 41 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 14 dm., 166 mk. Była tu ka-

plica katol. par. Radoszkowicze. 3.) **K.**, wś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 60, od Dziewieniszek w. 32, dm. 13, mk. katol. 101. 4.) **K.**, wś włośc. nad Niemnem, pow. lidzki, 2 okr. adm., o 61 w. od Lidy, 2 dm., 12 mk. (1866). 5) **K.**, wieś, pow. sokólski, gub. grodzieńskiej, · Była tu filia parafii katol. Suchowola.

Karpowiecka jurydyka, wieś pow. nowogradwołyńskiego, gminy połońskiej, dusz włościan 81, własność rządowa. *L. R.*

Karpówka, os., pow. kozienicki, gm. i par. Jedlnia. Odl. 16 w. od Kozienic, ma 4 dm., 16 mk., 30 mr. ziemi rządowej i 15 m. włośc.

Karpówka, wieś, pow. mohylowski gub. podol., nad Derłą, obok traktu pocztowego z Mohylowa do Bracławia, 600 dusz męz., w tej liczbie 30 jednodw., ziemi włośc. 1009 dz., dwor. 1148 dz., parafia katol. do Mohylowa, własn. dawniej Sapiehów, dziś Czarnomskich.

Karpówka, ob. *Szkarpawa.*

Karpówka, wś włośc., pow. wilejski, o 77 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Porpliszcze, 3 dm., 30 mk. (1866).

Karpowskaja, st. dr. żel. wołżsko-dońskiej w Ziemi Wojska Dońskiego.

Karpowo, *W.* i *M.*, niem. *Karpowen*, *Gr.* i *Kl.*, wś i dobra, pow. darkiemski; st. p. W. Karpowo, o 23 kil. od Darkiejm, 262 mk. *J. B.*

Karpuciszki, folw. szlach. nad rz. Kantusią, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 22 w. od Oszmiany, 1 dom, 15 mk. katol. (1866).

Karpy 1.), dworzysko w Kamionce wołoskiej, w przysiołku Moszczana, pow. Rawa Ruska. 2.) **K.**, przysiołek Smolina, pow. Rawa Ruska, w płn. stronie obszaru. *Lu. Dz.*

Karrasch (niem.), wieś, pow. suski, ob. *Karaś.*

Karrasky (niem.), wś w gub. ryskiej, pow. werroski, par. Kannapae.

Karratawas-upe, struga, dopływ Abawy w Kurlandyi.

Kars, *Karsz*, *Karsław*, to samo zapewne co *Kras*, *Krasek*, *Krasz*, *Krasław*, rozliczne formy i skrócenia dawnego imienia, stanowią źródłosłów nazw: Karsy, Karsk, Karskie, Karsów, Karsznice, Karszew, którym odpowiadają jednorodne (co do pochodzenia) nazwy: Kraski, Krasów, Kraszew itp. *Br. Ch.*

Karschau (niem.), ob. *Karszów.*

Karschau (niem.) 1.), pow. toruński, ob. *Karczemka.* 2.) **K.**, wś, pow. braniewski, ob. *Karszewo.* 3.) **K.**, folw., pow. rastemborski, st. p. Korschen. 4.) **K.**, dobra, pow. fyszhuski, st. p. Drugehnen. 5.) **K.**, dobra, powiat frylądzki, st. p. Fryląd. 6.) **K.**, *Gross-*, *Klein-* i *Hoch-*, dobra ryc., folw. i dobra, pow. królewiecki, st. p. Królewiec. 7.) **K.**, os. pod Królewcem.

Karschemken (niem.), pow. wejherowski, ob. *Karczemki.*

Karschen al. *Schillokarschen* (niem.), wieś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kallningken.

Karschenken (niem.), pow. starogrodzki, ob. *Karszynki.*

Karschewko (niem.), pow. kartuski, ob. *Karczewko.*

Karschewo (niem.), młyn, pow. tucholski, ob. *Karczewo.*

Karschin (niem.), ob. *Karszyn.*

Karschin (niem.), wieś, pow. chojnicki, ob. *Karsin.*

Karschin-See (niem.), jez., ob. *Karsino.*

Karschnitz (niem.), ob. *Karśnice.*

Karschwitz (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Karczewice.*

Karsewicze, wieś w pow. słuckim, o milę w stronie południowej od Nieświeża, ma osad 20, w miejscowości bezleśnej.

Karsewo (dokum.), ob. *Karszowo*, *Karszewo.*

Karsin al. *Karszyn*, niem. *Karszin* al. *Karschin*, wś, pow. chojnicki, opodal brzegu Czarnej wody, w lesistej i piaszczystej okolicy. Obszaru zajmuje mórg 10549, bud. 334, dom. 157, kat. 1165, ew. 100. Parafia Wiele, szkoła i poczta w miejscu. Za dawniejszych czasów wieś ta zaliczała się do t. zw. Zaborni. R. 1360 komtur tucholski Zygfryd von Gerlachsheim wystawił 1-szy znany przywilej: włók liczono wtedy 60, prawo dane było chełmińskie, sołt. otrzymał 6 włók wolnych dziedzicznie, trzecią część od sądów i z czynszu karczemnego. Od innych włók płacić nam będą po pół marki, 2 kury, 2 korce owsa, pół morgi siana zeżniwią i przywiozą, gdzie się rozkaże; za używanie łąki naszej, którą zwią Studnice, dadzą 1 łaszt owsa; własne ich łąki znajdują się jak dawniej podle strugi Niechwarszcz. W opisie granic wsi nazwana jest struga Parzenica, uchodząca do wody Jezierze. W lustracyach star. tucholskiego czytamy o tej wsi: R. 1570 włók było 60, z tych 17 pustych, karczmy 2, zagrodn. 1. Roku 1664 wieś ma włók 60, sołtys 6, czynszu dają fl. 58. Karszyn pustkowie zawiera około 1 włókę, trzyma ją Szymon Laskowski, prawo pokazał Królowej Jejmości. R. 1670 z pustych włók folw. uczyniony, siana wozów 28, suma dochodów zł. 541. Za polskich czasów były tu lasy wielkie jeszcze, barcie w nich itd. utrzymywano. O porządku straży czytamy w lustr. z r. 1664: Względem straży tygodniowej barci, jeziór, stawów, zwierza w puszczy karszyńskiej: Strzedz tej barci powinni przez cały rok z bartników 13 na każdy tydzień po 2, sołtysów z Karszyna 2, z Dąbrowy 1, karczmarzów 5; 2 z Karszyna, pustkowianie z Miedzna i Cisowskiego mostu, każdy z nich po tyg. koleją. Zagrodników 6 z Karszyna, z Dąbrowy 2, Rytla 3, każdy po tyg. koleją.

Karsino, niem. *Karchin* al. *Karschin See*, w dokum. *Karsnino* al. *Carsnino*, jezioro, na pogra-

łniczu pow. czuchowskiego i chojnickiego z płn. na południe ciągnące się, około milę długie. Na północ stoi w związku z jez. Witoczne, na południu z Charzykowskiem al. Łukomiem i innemi jeziorami. Wpływa tu struga Chocina, łącząca jezioro K. z rzeką Brdą. Brzegi są piaszczyste, prawie dokoła lasem porosłe; nie masz tu żadnej wioski, tylko na północnym końcu jakby na puszczy leży Swornigac. R. 1291 książę Mestwin II nadał K. jako i pobliską pustą okolicę oo. augustyanom-eremitom w Swornigacu, którzy tu kościół św. Jana i pustelnię mieli. W ryby to jezioro obfituje.

Karsk, wś, pow. nieszawski, gm. Piotrków, par. Orle; ob *Galczyce.*

Karsk, wieś i folw., pow. inowrocławski; folw., 950 mr. rozl.; 17 dm., 175 mk., 6 ew., 169 kat., 85 analf. Poczta w Chełmcach o 6 kil., st. kolei żel. w Inowrocławiu o 62 kil.

Karskania, os. do Chmielna, pow. kartuski, ob. *Garskania.*

Karski 1.), wieś, pow. odolanowski, 8 dm., 58 mk., wszyscy kat., 26 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Ostrowie o 4 kil. 2.) **K.**, dom. i gm., 1408 mr rozl.; 2 miejsc.; a) K.; b) osada Piaski (Sandkrug); 5 dm., 107 mk., 5 ew., 102 kat., 52 analf. Własność Józefa Lipskiego z Lewkowa. *M. St.*

Karskie, wś i folw., pow. sokołowski, gm. Repki, par. Wyrozęby. W 1827 r. było tu 17 dm., 115 mk., obecnie 17 dm, 196 mk. i 1185 mr. obszaru. Folw. K. z wsią K. i Liszki ma rozl. m. 680, grunta orne i ogrody m. 358, łąk m. 55, pastw. m. 3, lasu m. 209, zarośli m. 38, nieużytki i place m. 17, bud. mur. 2, drew. 18, płodozmian 7-polowy. Wieś Karskie osad 15, z gruntem m. 264; wś Liszki osad 9, z gruntem m. 188.

Karśnice, ob. *Karsznice.*

Karśnice, niem. *Karschnitz* 1.), wieś, pow. kościański, 20 dm., 194 mk., wszyscy kat., 67 analf. Poczta w Szmiglu o 6 kil., st. kolei żel. i tel. w Starem-Bojanowie (Alt-Boyen) o 11 kil. 2.) **K.**, folw., 9 dm., 164 mk., należy do dom. Czacza.

Karsnino (dokum.), jez., pow. chojnicki, ob. *Karsino.*

Karsno, jez., ob. *Garsno.*

Karsów, pow. będziński, gm. i par. Wojkowice.

Karstenhütte (niem.), huta żel. do Ligoty, pow. rybnicki, w dolinie Rudy, o 0.78 mil od Rybnika, nad rozległym stawem, par. Rybnik. Ma 23 dm., 168 mk.

Karstnitz (niem.), ob. *Karznica.*

Karsuń al. *Korsuń,* m. pow. gub. symbirskiej.

Karsy 1.), wieś, pow. koniński, gm. i par. Staremiasto, na płd.-zach. Konina, odl. od t. m. w. 7, od szosy konińsko-kaliskiej w. 1. Powierzchni 328 mr., ludn. m. 88, k. 99, razem 187. Grunt piaszczysty. 2.) **K.**, wieś i folw., pow. noworadomski, gm. i par. Kobiele. Wś ma 9 dm., 76 mk., 60 mr.; folw. 2 dm., 6 mk., 270 mr. (149 ornej). 3.) **K.**, wieś i folwark, pow. opatowski, gm. Lasocin, par. Ożarów. Odl. 21 w. od Opatowa, ma 31 dm., 176 mk., 90 mr. ziemi dworsk. i 582 mr. włośc. 4.) **K.**, folw., pow. opatowski, gm. Sadowie, par. Opatów. Należy do dóbr Jałowięsy, 257 mr. obszaru. 5.) **K.**, wieś, pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par, Kije. Wspomina ją dwukrotnie Długosz (I 475 i II 12) jako dziedzictwo Zawiszusza Lipskiego h. Hołobok. 6.) **K**-małe i K.-duże, wsie i fol., pow. stopnicki, gm. i par. Pacanów. W 1827 r. K. małe miały 12 dm., 70 mk., a K. duże 17 dm., 119 mk. W XV w. K. małe należały do par. Janina i miały dwóch dziedziców: Jana Karskiego i Jana Korzeniowskiego h. Janina (Dług. II 380), K. duże zaś w par. Pacanów należały do Piotra Pacanowskiego h. Jelita (Dług. II 422). Dobra Karsy Wielkie podług opisu z r. 1866 składają się z folwarków: Karsy duże lub Pacanów i folw. Dolny, dawniej miasta obecnie osady Pacanów, wsi: Karsy duże i Rataje Karskie. Rozległość folwarczna wynosi m. 994, grunta orne i ogrody m. 692, łąk m. 142, pastw. m. 74, nieużytki i place m. 86. Osada Pacanów osad 201, z gruntem m. 453; wieś Karsy Wielkie osad 12, z gruntem m. 93; wś Rataje Karskie osad 48, z gruntem m. 262. Dobra Karsy małe podług opisu z r. 1866 składaja się z folwarków: Karsy Małe, Książnice, Komorów i Gace; wsi: Karsy Małe, Książnice i Komorów. Rozl. folwarczna wynosi m. 2160. Wieś Karsy małe osad 20, z gruntem m. 213; wicś Książnice osad 23, z gruntem m. 213; wś Komorów osad 58, z gr. m. 769. 7.) **K.**, kol. i wś włośc., pow. płocki, gm. i par. Drobin, odl. o 34 w. od Płocka, ma 5 dm., mk. 56; 145 mr. gruntu, 2 nieużytku. 8.) **K.**, wś nad rz. Karszenicą, pow. płocki, gm. i par. Drobin, odl. o 36 w. od Płocka, posiada wiatrak, dm. 15, mk. 192. Folw. Karsy ma rozl. m. 588, grunta orne i ogrody m. 427, łąk m. 90, pastw. m. 26, lasu m. 43, nieużytki i place m. 7, bud mur. 5, drewn. 13. Wieś Karsy osad 28, z gruntem mr. 176. *Br. Ch.*

Karsy, wś nad Wisłą, pow. dąbrowski, par. Gręboszów, ma 379 mk. Większa posiadłość Zofii hr. Załuskiej ma 159 mr. roli; posiadłość mniejsza 179 mr. roli w ogóle. *Mac.*

Karsy, dom. i gm., pow. pleszewski, 2494 mr. rozl., 2 miejsc.: a) K.; b) folw. Żychlin (Louisenhof); 10 dm., 176 mk., 35 ew., 141 kat., 96 analf. Poczta w Sobótce o 3 kil., st. kolei żel. Biniew o 9 kil. Niegdyś własność Żychlińskich. Chłopi wsi Karsy, namówieni przez komisarza powiatowego, podali do rejencyi prośbę o zmianę nazwiska wsi na niemiec-

kie, spodziewając się ulgi w podatkach. Lecz właściciel wsi, choć niemiec, oparł się temu, dowiedziawszy się, że wieś ma nosić nazwisko „Bismarcksdorf." W skutek tego wś Karsy nosi nazwisko Bismarcksdorf, a dominium zachowało swą dawną nazwę Karsy. *Z. M.*

Karsz, ob. *Kars.*

Karszarningken (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Pilkały.

Karszczyszki, zaśc. szlach., pow. wileński, 5 okr. adm., o 27 w. od Wilna, 1 dom, 12 mk. staroobr. (1866).

Karszenica, rz., ob. *Karsy.*

Karszew, *Karszów* 1.), wś i folw., pow. kolski, gm. Karszew, par. Dąbie. Odl. 22 w. od Koła. Jest tu szkoła początkowa. W 1827 r. było tu 21 dm., 228 mk., obecnie wieś 17 dm., 346 mk.; folw. 7 dm., 56 mk. K. gmina należy do sądu gm. okr. VI w Chełmnie, st. poczt. w Dąbiu. W gminie istnieją dwie gorzelnie i dwie olejarnie, jedna szkoła. Obszaru ma 7144 mr., 3068 mk. Dobra Karszew składają się z folwarku Karszew i Rośle; wsi: Karszew, Rośle i Oszczywilk. Rozl. wynosi m. 1345, folw. Karszew grunta orne i ogrody m. 588, łąk m. 110, pastw. m. 194, wody m. 11, zarośli m. 141, nieużytki i place m. 58, razem m. 1105, bud. mur. 12, drew. 10. Folwark Rośle grunta orne i ogrody m. 98, pastw. m. 54, lasu m. 78, nieużytki i place m. 10, razem m. 240, bud. mur. 2, drew. 1. Rrzeka Ner przepływa, są pokłady torfu. Wiatrak. Gorzelnia istniała w r. 1870. Wieś Karszew osad 44, z gruntem m. 219; wś Rośle osad 33, z gruntem m. 405; wś Oszczywilk osad 5, z gruntem m. 90. 2.) **K.**, wieś i folw., pow. łaski, gm. Bałucz, par. Mikołajewice. Leży na lewo ode drogi z Łasku do Lutomierska. W 1827 r. było tu 17 dm., 129 mk., obecnie 15 dm., 305 mk. Folw. Karszów podług opisu z r. 1866 ma rozległ. m. 734, gr. orne i ogrody m. 169, łąk m. 34, pastw. i zarośli m. 171, lasu m. 301, nieużytki i place m. 59. Wieś Karszów osad 23, z gruntem m. 115.

Karszew, wieś, pow. rossieński, par. skawdwilska.

Karszewo 1.) al. *Karczewo*, niem. *Karschow*, wś, pow. braniewski, przy granicy pow. elbląskiego, darowana pp. brygitkom w Gdańsku przez króla Kazimierza Jagiell. r. 1454. Opodal wsi znajduje się stroma z 3 stron obronna góra, dotąd zamkową, Schlossberg, zwana; zapewne istniał tu gród za pogańskich prusaków; teraz jeszcze pokazują miejsce, gdzie była studnia. Wieś K. posiadały brygitki aż do okupacyi, poczem rząd pruski ją zabrał i wydał na własność prywatną. 2.) **K.**, młyn, pow. tucholski, ob. *Karczewo.*

Karszin (niem.), wieś, pow. chojnicki, ob. *Karsin.*

Karsznica, ob. *Charsznica.*

Karsznice 1.), kol. nad rz. Czerniew, pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Złaków. Odl. 16 w. od Łowicza. Ma 1167 mr. obszaru, w tem 587 m. pastw. i 39 m. nieużytków, osad 45, dom. 48 i 310 mk. katol. Por. *Jeziorko* 2.) **K.**, *Karszniczki*, wś, folw., pow. łęczycki, gm. Leśmierz, par. Góra św. Małgorzaty, odl. od Łęczycy w. 10; wś dm. 24, mk. 140; folw. dm. 8, mk. 65. Folw. Karsznice ma rozl. m. 919, grunta orne i ogrody m. 496, łąk m. 94, pastw. m. 40, wody m. 5, las i zarośle m. 262, nieużytki i place m. 23, bud. mur. 8, drew. 14, płodozmian 5 i 10-polowy. Wiatrak i stawy. Wieś Karsznice osad 25, z gruntem m. 266. 3.) **K.**, wś i folw. nad rz. Tymianką, pow. sieradzki, gm. Zduńska wola, par. Marzenin, odl. od Sieradza w. 19; wieś ma dm. 25, mk. 283; folw. dm. 6, mk. 36. W 1827 r. 8 dm., 106 mk. Folw. Karśnice ma rozl. m. 689, grunta orne i ogrody m. 475, łąk m. 98, pastw. m. 92, wody m. 4, nieużytki i place m. 20, bud. mur. 6, drew. 9, płodozmian 8-polowy. Wieś Karśnice osad 43, z gruntem m. 146. 4.) **K.**, wieś, pow. jędrzejowski, gm. Złotniki, par. Rembieszyce. W 1827 r. były tu 22 dm., 227 mk. Folw. Karsznice ma rozl. m. 1139, grunta orne i ogrody m. 623, łąk m. 87, pastw. m. 36, lasu m. 343, nieużytki i place m. 50, bud. mur. 7, drew. 6, płodozmian 4, 5 i 8-polowy; pokłady kamienia wapiennego i marglu. Wieś Karsznice osad 24, z gruntem m. 361. *A. Pal.*

Karsznice, ob. *Karśnice.*

Karszów, ob. *Karszew.*

Karszów, niem. *Karschau*, wś, pow. niemczyński, par. Rothschloss. Ma kościół paraf. ewang. W pobliżu leży przys. Skalice, niem. Scalitz, gdzie były zwaliska starożytnego zamku i cmentarzysko pogańskie. *F. S.*

Karszpile, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Karsztele, wś, pow. rossieński, par. widuklewska.

Karszunki, zaśc. pryw., pow. dzisieński, o 75 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 4 dm., 40 mk. starowierców (1866).

Karszy, *Karski*, *Karsy* (ob.).

Karszyn, niem. *Karschin*, wś, pow. jeleniogórski na Śląsku, par. Kleinitz.

Karszyn, wś, pow. chojnicki, ob. *Karsin.*

Karszynki, niem. *Karschenken*, dobra, pow. starogrodzki, w lesistej i błotnistej okolicy, liczy posiadł. gbur. 1, zagrodn. 5, obszaru mr. 1219, katol. 83, ew 3, dm. 8. Parafia Osiek, szkoła Kalęba, poczta Skurcz. Odległość od Starogrodu 4 mile. W ostatnim czasie dobra te po większej części przez rząd nabyte i do boru przyłączone.

Karteningken (niem.) 1.), wieś, pow. darkiemski, st. p. Darkiejmy. 2.) **K.**, wieś, pow. tylżycki, st. p. Neu-Argeningken.

Kartenowo, okolica szlach., pow. dryssieński.

Karthaus (niem.), ob. *Kartuzy.*

Karthusin (dokum.), ob *Kartoszyn.*

Kartkow, *Kartkowo*, wś, pow. lęborski na Pomorzu (Kętrz.).

Kartlub (niem.), ob. *Charlub.*

Kartokle, wieś pryw. w pow. szawelskim, nad rz. Kartokle, o 35 w. od Szawel.

Kartoschin (niem.), wś, pow. wejherowski, ob. *Kartoszyn.*

Kartoszyn al. *Kartoszyno*, niem. *Kartoschin*, w dok. *Chartusin*, *Carcusino*, *Carcussyno*, *Karthusin*, *Karthussino*, *Cartussino*, włośc. wieś, pow. wejherowski, nad jeziorem Piaśnicą, blisko ujścia strugi Piaśnicy do tegoż jeziora, w okolicy lesistej śród Kaszub. Obszaru obejmuje włók 37, gbur. 9, zagrodn. 7, kat. 116, dm. 17. Parafia Żarnówiec, szkoła Sobieńczyce, poczta Kroków. Odległość od Wejherowa $2^3/_4$ mili. K. była prastarą własnością pp. cysterek (po reform. benedyktynek) w Żarnówcu, nadana przez wojewodę białogrodzkiego (Belgard) Dobiegniewa r. 1284; miała las dębowy. Biskup kujawski Gerard opuścił z niej pannom swoje dziesięciny biskupie. Oddawna była ta wieś puszczana włościanom, o których czytamy pod koniec XVI w.: Poddani dadzą co rok po 10 grz. z bieleniem, starą dań także oddadzą. W XVIII w. jest sołt. 1, poddanych 6, każdy przynosi do klasztoru po parze kur, orze 2 dni, grabi 3, z kosą robi 4 dni. R. 1766 siedzieli we wsi: Michał Orzełek, Wojciech Krzyżan sołt., Paweł Białk, Jan Jaszk, Jan Hofszult, Andrzej Dębek Kleinszmyt i Jan Cejnowa, między innemi płacili czynsz, włókowe i hibernę. Po okupacyi rząd pruski zabrał tę wieś i wydał później na własność osadnikom. Ob. Klasztory żeńskie w dyecezyi chełmińskiej.

Kartowo al. *Krtowo*, *Kirtowo*, *Kirtany*, niem. *Kartowen*, szlach. wieś włośc., pow. kościerski, nad jeziorem zwanem dawniej Kirtany al. Kirtow, pół mili od bitego traktu. Obszaru liczy mórg 356, włośc. 7, zagr. 2, kat. 7, ew. 111, dm. 13. Szkoła ewang. w miejscu, par. Garczyn, poczta Nowe Polaszki. Odległość od Kościerzyny 2 mile. *Kś. F.*

Kartowy, wś, pow. dziśnieński, gm. czereska, 3 okr. adm., o 38 w. od Dzisny, 8 dm., 83 mk. prawosł. (1866).

Kartschauningken (niem.), wieś, pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Kartupis, rz., prawy dopływ Niemna, uchodzi między Ormianką a Mitwą.

Kartuski, powiat, ob. *Kartuzy.*

Kartuz-Bereza, ob. *Bereza-Kartuska.*

Kartuzy, niem. *Carthaus* al. *Karthaus*, wieś powiatowa, przedtem klasztor oo. kartuzyan, w bardzo uroczej okolicy śród polskich Kaszub, w dolinie ponad dwoma jeziorami, W. i M. Grzybnem położona. Naokół ciągną się wzgórza drzewami i lasami porosłe. Środkiem przez wieś wąskim przesmykiem między jeziorami wiedzie trakt bity gdańsko-słupski, inny nowy trakt poprowadzony ztąd do Bytowa; 4 i pół mili od Gdańska, 10 od Słupska, 5 od Wejherowa, 6 i pół od Lęborka, 666' (poczta), 697' (apteka), 806' (góra śpiczasta) npm. Obszaru obejmuje mórg 1247 (222 mr. wody); r. 1869 liczono dm. 128, większych posiadł. 7, małych 84, katol. 967, ew. 719, żydów 79. W miejscu jest kościół katol. paraf., kościół luterski, synagoga, apteka, browary 2, farbiarnia 1, fabryka zapałek 1, cegielnia 1, szkoła elementarna 4-kl., prywatna szkoła dla chłopców, 2-kl. szkoła dla dziewcząt. Władze i urzędy, jako to: landratura, sąd obwodowy (Amtsgericht), przedtem większy powiatowy, rentamt, kasa powiatowa, nadleśn. król., powiatowy fizyk, chirurg, konował, budowniczy, kontroler, urząd celny, poczta I-kl., stacya telegr., lazaret powiatowy, kasa pożyczkowa powiatowa (Kreissparkasse). Ludność składa się z urzędników, licznej służby, rzemieślników i rolników. Katolicy są tu polacy, kaszubi. Większych kupców 3, kilka hoteli, majstrów mularskich 2, ciesielski 1, piekarzy 3, rzeźników 3, szewców 5, siodlarzy 2, introligator 1, kołodziejów 3, bednarz 1, malarz 1, kowalów 3, zdunów 3, księgarz 1, drukarnia 1 (r. 1859 Czerwińskiego, obecnie nie ma), krawców 4, ślusarzy 2, stolarzy 7. Położenie K. jest nietylko piękne, ale i nader zdrowe. Dotąd nigdy nie panowała tu cholera ani morowe powietrze. Z akt klasztornych wiadomo, że podczas zarazy bogatsze rodziny szukały schronienia w Kartuzach. Teraz jeszcze polecają to miejsce osobom chorym, znużonym na mieszkanie. Pobliższe okolice, dalej nieco jezioro raduńskie, Chmielno, Żukowo itp., przedstawiają miłośnikom natury najpiękniejsze wycieczki. *Historya Kartuz.* Aż pod koniec XIV wieku nie było w tem miejscu żadnej osady, tylko bydło pasło się między lasami. Tak też pewnego czasu pastuch pasł trzódkę. Naraz słyszy krzyk w powietrzu, niby ludzki: spojrzy w górę, a tu szatan właśnie mu nad głową uprowadza kobietę z sobą. Zaraz się jeszcze lepiej o tem przekonał, bo trzewik tej kobiety spadł z nogi przy nim na ziemię. Potem się dowiedzieli, że to była z sąsiedztwa pani pewna bogata (podobno z familii Rusocin), nadzwyczaj próżna, która nawet nad Matkę Boską piękniejszą być chciała, i zato w tak okropny sposób ukaraną została (nieco dokładniej o tej legendzie patrz przy jeziorze Grzybnie). Powiadają, że syn tej nieszczęśliwej matki ufundował później klasztor na tem miejscu. Z dokumentów tyle wiadomo o tej fundacyi. R. 1380 Jan z Rusocina pod Gdańskiem, jedyny syn Piotra z Rusocina

darował wszystkie swe dobra na fundacyą nowego klasztoru oo. kartuzyan, jako to: pobliską wieś Kiełpin z 70 włók lasu, w którym klasztor miał być zbudowany, młyn, 3 jeziora wielkie, wieś Czaple z młynem, wieś Gdynie z wolną rybitwą w morzu, nadto 12 włók w dodatku i 2 jeziora. Sam bogobojny fundator wstąpił do klasztoru. Nowy klasztor nazwano „Raj Maryi, Carthusia Paradisi Mariae". Wielu z szlachty, nawet krzyżacy, królowie polscy bardzo sowicie ten klasztor uposażyli. W XVIII wieku podają, że było wszystkich wiosek około 50, jezior 40, sadzawek rybnych 24, młynów 9, karczem 20, borów w 11-stu miejscach. R. 1670 wymienione są wioski: Kartuzy, Grzybno, Kiełpin, Prokowo, Smołdzin, Somonin, Wyczechowo, Borcz, Sławkowo, Goręcin, Ostrzyce, Bielkowo, Kolbudy, Smągorzyno, Małkowo, Sitno, Młynek, Grabowo, Krzyszewo, Grabowska huta, Fuspeterowo, Połęcino, Jegmuc, Oxenkop, Aschenbud, Spon, Szumlis, Kamionka, Nowe Grabowo, Stoferowo, Kłobucin, Patuły, Kruszyn, Kolano, Kolańska huta, Golubie, Nowe Czaple, Stare Czaple, Quadendorf, Gdynia, Grabówko, Mrzezin, Wiczlin. Jeziora ważniejsze: Grzybno M. i W., Golubie, Garcze al. Łapalice, Marchowo, Piwiczno, Głębokie, Sitno, Tuchlino, Jeleń, Ostrowite, Patuły, Kamionka, Kiełpin, Ostrzyce, Kolano, Słupno itd. Klasztor tutejszy, najbogatszy w całej Polsce, obok niepewnego Czerwonego klasztoru nad Dunajcem jedyny, istniał przez 3-sta lat. Po reformacyi wysłano ztąd zakonników do nowych dwóch klasztorów we wsi Gidle i Berezie. Przedtem już nowy stąd fundowano klasztor w Szwecyi. Pierwsi ojcowie przybyli tu z Pragi. W przeciągu 500 letniego przeszło istnienia nie podlegli zepsuciu, owszem wielką gorliwością odznaczali się. R. 1428 o. Henryk Boringer (zapewne ówczesny przeor Henryk Plöne) pisał tu i posłał sławne napomnienie do mistrza krzyżackiego, żeby się zakon naprawił, inaczej ich Bóg ciężko ukarze. R. 1429 † o. Stanisław, polak, 86 lat życia, z nadzwyczajnej świątobliwości sławny; mówią o nim, że uprosił u P. Boga, aby to miejsce bezpieczne było od wszelkiej zarazy, co też zawsze aż dotąd się sprawdza. Jego żywot był drukiem ogłoszony, ale nie wiadomo kiedy. R. 1457 d. 2 lipca † o. Szymon z Chełmży, wszystkich nadzwyczajną pobożnością przewyższał, duchem proroczym od Boga udarowany... (nequid legi). Około tegoż czasu sam najwyższy generał kartuski zowie ten klasztor koroną i ozdobą całego zakonu swojego. Bogate a bezbronne Kartuzy niemało ucisku ucierpiały w wojnach. R. 1433 husyci dosyć bliskie Żukowo zburzyli, do Kartuz jednak nie dotarli. R. 1455 między 2 a 8 kwietniem żołnierze z Starogrodu, z powodu, że żołdu nie otrzymali, napadli klasztor i zrabowali; także wsie klasztorne wtedy spustoszyli. W wojnie krzyżaków przeciwko Polsce niemieccy kartuzyanie stali od początku po stronie pierwszych. R. 1457 jednak poddali się i przysięgę wierności składali królowi Kazimierzowi w Gdańsku, który im winę bardzo wspaniałomyślnie przebaczył. Pomimo to wdali się w zdradę z partyą krzyżacką. R. 1460 w piątek przed św. Elżbietą byli tu naczelnicy partyi krzyżackiej: Hans von Gleichen (Dorengowski), Fryc von Rawnek al. Robonek komtur gniewski i pucki i Kaspar Nostitz. Przeor ówczesny Marcin Snelle z serca im sprzyjał. Radzili tu, jakoby Gdańsk z Polską połączony odbić mogli i zdobyć. Użyli ku temu pewnego wpływowego szewca Günther z Pruszcza pod Gdańskiem, który im miał dopomódz. Ale tenże lękał się zdrady, i tak zdobycie się nie udało. Przeor zdradziecki Snelle wraz z kilku innymi zakonnikami zostali uwięzieni i z kraju wydaleni. R. 1465 w czwartek przed św. Piotrem i Pawłem około 60 chłopa zbrojnego zpod Tczewa i Gniewu napadło klasztor i zrabowało; kielichy, ornaty zabrali, cele rozwarli, nawet ubranie zakonników wzięli. R. 1466 znowu Polacy na klasztor nastawali (niemieccy bowiem zakonnicy wciąż stali po stronie krzyżaków), ale ich po 3-kroć obronił wspomniony Fryc Robonek. W końcu on sam w 1200 chłopa klasztor zrabował, z przyczyny, że od nich spodziewanego żołdu nie otrzymał. R. 1474 przyjęty do zakonu Stefan Kostka, nobilis Polonus. R. 1480 przeor Mikołaj Lange z 4 ojcami wysłani do Szwecyi na fundacyą nowego klasztoru. Roku 1494 po 2-gi raz 5 zakonników wysłanych do Szwecyi, gdzie stanął klasztor „Domus Pacis Mariae apud Gripsholmi", córka tutejsza. Roku 1495 król Albert darował wś Prokowo klasztorowi, za co aż dodziśdnia odprawia się uroczysty aniwersarz w kościele za jego duszę. B. 1524 w nocy przed Narodz. M. B. napadli Gdańszczanie wraz z zlutrzałą szlachtą klasztor, przeora i innych zakonników wzięli na tortury, w bardzo nieludzki sposób dręczyli, ciała nawet ogniem przypiekali. Co było kosztowniejszego zabrali, skarbiec splądrowali, a co najgorsza archiwum rozbili, i akta, dokumenta najpotrzebniejsze zniszczyli. Kiedy w czasie reformacyi zakonnicy coraz bardziej wymierali (r. 1541 było już tylko 4 starców), czyhano ze wszech stron na ich dobra. R. 1540 szlachta pomorska uczyniła prośbę do króla, ażeby dobra na akademią chełmińską przenieść. Ale król odpowiedział: życzę ja akademii, ale nie z uszczerbkiem cudzego dobra. R. 1547 biskup Zebrzydowski nasłał tu ludzi swoich, klasztor i dobra zajął. Został jednak niebawem ztąd wydalony. R. 1549 niedołężny przeor Stefan Müntzer zapisał wszystkie dobra w zarząd bo-

gatemu gdańszczaninowi Engelke, lutrowi, który dobra rozpraszał i jeszcze dług zaciągał na klasztor, choć w nim już tylko dwóch członków żywił. R. 1559 dekretem król. otrzymał w zarząd dobra Jan Dulski, który je chciał zająć przez Michała Topolińskiego chorążego pomorskiego. Ale ojcowie zapłacili mu 100 talarów odstępnego, i tak pozostawił klasztor w wolności. R. 1560 klasztor, dobra wszystkie wraz z 3 innymi klasztorami na Pomorzu oddano w zastaw Gdańszczanom za sumę królowi pożyczoną 100000 tal. R. 1565 wydany dekret, według którego klasztor poruczony został pod opiekę opata oliwskiego Kaspara Geschkaw: był zamiar, aby te 2 klasztory z sobą złączyć, ale jeszcze się kartuzyanie opierali. R. 1576 gdańszczanie w wigilią św. Katarzyny napadli klasztor i splądrowali. R. 1580 Kartuzyą przymuszono zawrzeć unią z Oliwą, przez co zaprowadzony tu został obrządek i zakon cysterski. Dopiero w r. 1589 gorliwy biskup Rozrażewski napowrót oddał klasztor oo. kartuzyanom i cystersów z niego usunął. R. 1613 Stanisław Grudowski i Jan Jasieński zażądali 220 zł. na leże wojskowe w imię konfederatów; posłano te pieniądze do św. Wojciecha pod Gdańskiem. R. 1646 Gniewomir Reinhold Krokowski starosta lęborski, pułkow., 1000 rajtarów niemieckich, przybrawszy sobie wielu szlachty, między nią Piotra i Michała Dorengowskich, Mikołaja i Wawrz. Kosów, dwóch Siemierowskich braci, leżeli w kartuskich dobrach. Za co zaskarżeni w Piotrkowie mieli każdą podwodę po 50 m. opłacić, szkodę w trójnasób wrócić pod karą banicyi. R. 1655 d. 17 lutego szwedzki proviantmeister pisze z Bytowa, ażeby przeor prowiant zebrał i chował u siebie, bo król ma przyjechać. R. 1656 ze wsi pobliskiej Mściszewice pisze komisarz wojskowy szwedzki, jako król zamyśla przysłać w okolicę Kartuz regiment niemieckiej rajtaryi, każe tedy, żeby przeor stawił się u niego, pieniądze żeby miał, to się dowie ile płacić mają. R. 1673 kapitan Milewski przybył tu z wojskiem na leże zimowe i wiele klasztorowi dokuczał; zakonnicy musieli srebro dać w zastaw, żeby się opłacić. Tegoż roku d. 12 maja był przeor w Rucewie przy Pucku u hetmana głównego Sobieskiego, od ktorego otrzymał dokument, że klasztor ma zażywać tejsamej wolności od wojsk, jak jego własne dziedziczne dobra (Sobieski posiadał znaczne dobra koło Wejherowa i Pucka). R. 1674 d. 12 lipca hr. Dönhof dowódca z całą legią piechoty brandenburskiej nocowali w Kartuzach. Odciagnęli rano. Następnego dnia 6 chorągwi brandeb. rajtaryi stanęło przed murami, wojsko nocowało na polu przy wsi Garcz, oficerzy w klasztorze. R. 1606 przeor Lambert Ningel Odendorf posłany ztąd na Ruś do dworu Feliksa Herburta, który tam chciał fundować nowy klasztor; umarł tu wkrótce; ciało po kilku latach nienaruszone przeniesione zostało do katedry w Przemyślu. R. 1766 † znakomity nauką i zasługą przeor Jerzy Schwengel; zostawił w rękopisie nadzwyczaj cenne dzieła dla historyi kościelnej Pomorza, przez niego samego misternie napisane w wielkiem folio: 1. Documenta Varia de 1-a fundatione domus nostrae; 2. Ad historiam eccl. Pomeraniae Apparatus pauper; 3. Apparatus ad Annales Cartusiae Paradisi B. M. V., 5 foliantów wielkich; 4. De ortu et progressu Cartusiae Gedanensis. R. 1823 rząd pruski klasztor skasował. Piękne osobno stojące cele zakonników z ogródkami poobalano, tylko jedna pozostała jeszcze na pamiątkę. Początkowo urządzono tu zakład dla księży emerytów dyecezyi chełmińskiej. R. 1842 wielki refektarz zamieniono na luterski kościół. Klasztorny kościół oddano na użytek parafii katolickiej. *Powiat kartuski*, nowo za pruskich czasów utworzony, obejmuje po największej części prócz szlacheckich dobra zniesionych klasztorów w Kartuzach i Żukowie. Graniczy na płn. z pow. wejherowskim, na wschód z gdańskim, na południe z kościerskim, na zachód z Pomeranią. Znaczniejsze strugi i rzeki: 1) Radunia (Radaune) przechodzi niemal przez środek powiatu, od Stężycy przez wielkie jeziora raduńskie koło Chmielna, Goręcina, Kiełpina i Żukowa, odkąd wstępuje do pow. gdańskiego. Nie jest spławna, ma bardzo urocze, górzyste brzegi, pędzi wiele młynów i hamerni; 2) Reknica, dopływ Raduni po prawej stronie, przechodzi koło wsi Czapielsk i Kolbudy; 3) Słupianka (Stolpe) z jeziora Grzybna koło Kobusowa, wpływa w Żukowie po lewej stronie do Raduni; pędzi tu młyn i papiernię; 4) Strzelniczka z jez. warzeńskiego na pograniczu pow. kartuskiego i gdańskiego, wpływa nieco poniżej Żukowa także z lewej strony do Raduni; 5) Osusznica al. Oleśnica z borzestowskiego jeziora, łączy się z Warznicą w jeziorze reskowskiem i stanowią pierwszy początek Leby; 6) Leba, u źródeł zwana Osusznicą i Warznicą, przyjmuje to imię w pow. kartuskim poza wsią Sianowo, poczem przechodzi do pow. wejherowskiego; 7) Słupa (Stolpe) z jez. gowidlińskiego przez jez. węgorzyńskie, dalej koło Sulęcina, poza wsią Młynki przechodzi do Pomeranii. Jeziora bardzo są liczne, jako to: raduńskie jeziora (Radaunen Seen), do których należą części: stężyckie jez., Odnoga, Łączyńskie, Nierzostowo, Moczadło, Garskania, Kłodno, Biała, Rekowo, Małe Brodno, Wielkie Brodno, Ostrzyce i Kolano. Jezioro gostomskie, reskowskie, kiełpińskie, łapińskie, młyńskie, kamienieckie, potęgowskie, gowidlińskie, mirachowskie, michucińskie, borzestowskie, sumińskie, wielkie jezioro Mausz (? Mausch See), Węgorzyn, Studzianka, Stro-

py, Garczyno, Trzebnia, Patuły, Ciche, Kamionka, Glinno, Kniewo, Buk, Głębokie, Garcze, Sitno, Dzierząźno, Golubie, Wasin, Karlikowo, Okunkowo, Szczuczno, Strzelno, Cieszonko, Słupno, Warzenko, Grzybno W. i M., Grodno, Długie, Łąkie, Lubowiska, Żurowiska i w. i. Gleba, choć miejscami piaszczysta, ogółem niezła, tylko zimna, bo zbyt wysoko nad poziom morza wyniesiona. Najniżej w powiecie położona wieś Kolbudy jest 246' wyniesiona. Sławne są tu góry szymbarskie (Schöneberger Höhe), 1020 stóp wysokie, najwyższe wyniesienie między Uralem a Harcem. Obszaru liczy powiat kwadr. mórg 401698, ludności 51371, katol. 35778, ew. 15242, żydów 287; polaków 32800 (podług niem. urzędowych źródeł), niemców 18608. Między posiadaczami dóbr w tym powiecie spotykamy nazwiska polskie: Borzystowski, Lniski, Tokarski, Goluński, Płachecki, Łaszewski, Tempski, Sychowski, Zelewski. Miasta żadnego nie masz, wsi 148, folw. 72, osad i wybud. 226, domów 5501. Kościelnych wsi 15: Kartuzy, Sierakowice, Gowidlino, Sianowo, Chmielno, Przodkowo, Żukowo, Kiełpin, Przywidz, Prągowo, Czapielsk, Goręcin, Stężyca, Sulęcin, Parchowo. Kaplic 5, szkół 59, szpit. 8, dla administracyi domów 8. Dóbr rycer. liczą 56. Ogólna suma obszaru mr. kw. 401698 rozpada się na: posiadł. 3531; ogrodów mr. 4732, ornej roli 227034, łąk 21235, pastwisk 72370, boru 115058, wody 24486, niepożytków 14811; lasów rządowych 68328, pryw. 24270; koni 4608, bydła 17101, krów 9922, świń 5326, owiec 35026 (merynosów 15772), kóz 300. Jest to część kaszubskiej Szwajcaryi. Wsie, najczęściej piękne, leżą nad jeziorem, lesistemi wzgórzami otoczone. Mieszkańcy, przeważnie ubodzy, wyzyskiwani, upośledzeni, są polscy kaszubi. Trudnią się po większej części uprawą roli. Oprócz tego tu i owdzie hodują pszczoły, wypalają węgle w borach, obrabiają drzewo porządkowe dla stelmachów, bednarzów. Latem zbierają grzyby, jagody, które gromadami do miast pobliższych znoszą. Zimową porą łowią ryby i na sprzedaż wiozą. Rola w ogólności mniej urodzajna, zimna, niedość uprawiona, wydaje mianowicie żyto, kartofle, owies, tatarkę, rzadziej groch i jęczmień, bardzo rzadko pszenicę. Żniwa rozpoczynają się a zima kończy o kilka tygodni później od innych dogodniej położonych powiatów. Przemysł oczywiście bardzo słabo rozwinięty. R. 1866 liczono kupców 33, warsztatów lnianych 12, obok gospodarstwa 47, farbiarnia 1, hamerni 7, cegielni 9, papierni 3, młynów wodnych 32, wiatrak 1, browar 1, gorzelni 7, kamieniarz (Steinmetz) 1, zdunów 12, szklarzy 4, balw. 1, piekarzy 8, rzeźników 8, ryb. 3, garbarz 1, cieśli 39, kołodz. 34, tokarzy 4, mularzy 36, szklarzy 4, kotlarzy 2, zegarm. 1, szewców 64, siodlarzy 3, krawców 95, modniarek 3, stolarzy 52, bednarzy 11, kowali 95, ślusarzy 4. Kolei żelaznej dotąd nie ma żadnej, ale czynią zabiegi, żeby pobudować kolej drugorzędną z Gdańska na Żukowo do Kartuz. Trakty bite: 1) gdańsko-słupski na Żukowo, Kartuzy, Sierakowice; 2) lezieńsko-wejherowski (niedokończony) na Pępowo, Kczewo, Przodkowo i Pomieczyn; 3) kartusko-bytowski, nowy, z Kartuz na Ręboszewo, Przewóz, Sulęcin i Parchowo; 4) żukowsko- (gdańsko-) kościerski nowy, z Żukowa na Szymbark do Kościerzyny; 5) kościersko-gdański (stary) na Stęgwałd, Przywidz i Kolbudy. Pocztowych stacyj r. 1865 liczono 9 (obecnie więcej, coraz nowe urządzają). Kościołów paraf. katol. 14, kaplic 3, luter. parafij 4, kaplica 1, synagoga 1; szkół elemen. 62, żeńska szkoła średnia w Kartuzach, drukarnia 1 (r. 1860), doktorów 2, apteka 1, lazaret pow. 1. Za to przyroda góruje nad innemi powiatami. Z zwierząt ssących wymieniają się: lis (canis vulpes L.), jaźwiec (meles taxus), kuna leśna al. tumak (mustela martes i foina), kamionka al. kuna domowa (mustela erminea), łasica gronostaj i pospol. (mustela vulg.), jeż: kretomysz (ryzek), wodny, pygmejczyk, pospolity (crinaceus, europaeus, sorex fodiens Pall, pygmaeus Pall, vulg.), wiewiórka posp. (sciurus vulg.), koszatka połcha (myoxus glis) i koszatka żołędna (myoxus nitela). Zapewne i myoxus mitela i avellanarius znajdują się tu, jak przypuszczają znawcy. Do rzadszych ptaków należą: orzeł rybitw (haliaetos albicilla), jastrząb (falco palumbarius), sowa puhacz (strix nyctea), dzięcioł czarny i zielony (picus martius i viridis), krętogłów posp., zimorodek posp., kraska gwarliwa, dzierzba cierniokręt, drózd jemiołowy, kos, kwiczoł, piegża, krzyżodziób, głuszec kniejotek, gł. cietrzew, gł. jarząbek, bocian czarny i w. i. Z rodzaju amfibiów: żmija zygzak (pelias berus), żmija czarna (pelias prester), wąż posp. (tropidonotus natrix), żabka drzewna, żaba jadalna itd. Jako pow. kartuski oddawna był zamieszkałym, świadczą stare grobowiska pogańskie. Mianowicie znachodzą się tu t. zw. mogiły kamienne. Największą w kraju ztego rodzaju grup, bo liczącą przeszło 100 mogił, spostrzegamy na wyżynach wsi Tuchomka. Koncentruje się ona na południowo-wschodniem wybrzeżu jez. tuchomskiego. Rozstrzela się ztąd promieniami na południe i wschód w kierunku wsi Borówca i Miszówka. Z zachodniej strony przecina ją wąwóz bezimiennego strumienia, uchodzącego do jez. tuchomskiego. Za nim na przyległych wyżynach występuje nowa grupa mogił leżących pomiędzy Tokarami, Czelszowem i Warzenkiem. Na dalszej garbatej powierzchni widzimy znaczniejsze gromady przy wsi Ko-

busewie, w Brodnicy górnej (na pustkowiu pod Wilkami), w liczbie 28 mogił, w Kamionce w 2 miejscowościach opodal jeziora ostrzyckiego, u podnóża gór szymbarskich, w Fiszerhucie, Czarlinie i w Stężycy. Ku południowej i zachodniej granicy powiatu grupy te drobnieją. Takie drobniejsze grupy mogił kamiennych pokazują się w Kamienicy, w Amalientalu i Gostomiu. Ob. Towarz. Nauk. w Toruniu roczniki I, 24 i 25. Głazy t. zw. eratyczne dosyć gęsto rozrzucone są po powiecie; znaczniejsze znajdują się przy Borkowie i Zaworzu. *Parafia i kościoły kartuskie.* 1. Parafia liczy dusz 1613. Po zniesieniu klasztoru dawniejszego urządzono najprzód wikaryą lokalną d. 11 lipca 1849, którą do godności parafii wyniesiono d. 9 list. 1861. Bractwo istnieje tu wstrzemięźliwości od 5 lutego 1856. Proboszcz Jan Lugart przybył tu 1862. Wsie parafialne: Kartuzy, Grzybno, Leszno, Kaliska. Szkoła elem. w Kartuzach. Kościół poklasztorny parafialny ma tytuł Wniebowz. N. M. P., w kształtnej formie z cegły murowany, w stylu gotyckim, kosztem i staraniem zacnego Jana Tirgart mieszczanina gdańskiego, dobrze dotąd zachowany, konsekrowany d. 7 paźdz. 1403. Dach przedstawia postać wieka od trumny. Długi 150', szer. śród muru 30'. Wspomnienia godne między innemi stare stale, nadzwyczaj pięknej rzeźbiarskiej roboty. O. Schwengel wypisuje nagróbki: stare przed kapitularzem były (ad ostiam ecclesiae lapis) „Hie licht Tideman Eppenschode begraben mette sin wif: gestorben in dem iar 1410." Przy nim drugi kamień z napisem: „Anno Dni 1416 die SS. XI millium V. Martyrum obiit Joannes de Else, Hildebrandę de Else." Trzeci kamień: „Anno Dni 1414 obiit Herman Eppenschede feria IV post festum Corp. Christi. Oretur pro eo". Inne nieczytelne. Z polskich czasów opisuje Schwengel następ. nagrobek Mikołaja Szczawińskiego, który był pochowany przed ołtarzem św. apostołów. Napis taki był: „A. 1569 Hic sepultus est generosus Nicolaus Szczawiński de Tarnow, capit. mirachov. cum legitima uxore sua generosa Dorothea Lawska, quae post ipsum obiit A. 1575." Ponad grobem zawieszona była przedtem chorągiew: na jednej stronie klęczał Mik. Szczawiński pod krzyżem, gdzie czytano napis: „Crux mihi cum fuerit semper spes firma salutis, Per hanc me meritis suscipe Christe tuis". Po przeciwnej stronie: „Generosus D. Nicolaus Szczawiński a Tarnow capit. mirachov. Vir genere clarus, pietate omnique genere virtutum proeditus ac in fide et religione Catholica constans, regibus et principibus ob ingenii elegantiam et comitatem morum omnibus gratus de republica bene meritus." 2. Kościół św. Katarzyny mniejszy, dla laików, a osobliwie kobiet przeznaczony, którym wstęp do klasztoru był zabroniony. Stał nade drogą koło muru klasztornego, otoczony dokoła cmentarzem. Cały z cegły murowany, miał 3 piękne ołtarze. Jak świadczył napis umieszczony w wielkim ołtarzu, poświęcony w niedzielę po oktawie Bożego Ciała r. 1490. Przed reformacyą miewał niekiedy własnego proboszcza, potem jako filia do Goręcina przyłączony. Dochodów osobnych nie posiadał, utrzymywany ze wszystkiem przez klasztor. Po kasacie klasztoru coraz bardziej upadał, rozebrany w r. 1839. Cmentarz dotąd jeszcze pozostał. 3. Kaplica św. Krzyża znajdowała się na t. zw. górze Spiczastej (zapewne Łysej, po niem. teraz Spitzberg), po prawej stronie drogi do Sierakowic. Powiadają niektórzy, że tu za starych czasów bogaty rycerz miał zamek. Inni zaś mówią, o czem i akta klasztorne podają, że na tej górze czarownice z całej okolicy nocą się schodziły. Niezawodnie aby zapobiedz nadużyciom gorliwy przeor Repff wystawił murowaną kaplicę na tem miejscu w początkach XVII wieku. Niekiedy odprawiała się w niej Msza św. R. 1749 istniała jeszcze. W nowszych czasach podupadła. Opowiadają jeszcze ludzie prości o bogatych skarbach, jakie się w tej górze (zaczarowane) mają znajdować. *Kś. F.*

Kartynicze, wś w pow. mozyrskim, nad rz. Uboré.

Kartzamupchen (niem.), wieś, pow. gąbiński, st. p. Trakieny.

Kartzauningken al. *Karczauningken* (ob.).

Kartzemken (niem.), os., pow. gdański, ob. *Karczemki.* *Kś F.*

Kartzewischken al. *Karzewischken* (niem.), *Alt-* i *Neu-*, dobra, pow. tylżycki, st. p. Plaschken.

Karuhnischken al. *Kutschirnen* (niem.), wś i os. leśna, pow. piłkalski, st. p. Lasdehnen.

Karuserkaempe (niem.), podług map wojskowych osada, pow. kwidzyński, śród nizin prawego brzegu Wisły. Obecnie, jak się zdaje, zniesiona, ponieważ w skorowidzach urzędowych niezamieszczona. *Kś. F.*

Karużyszki, wś, pow. maryampolski, gm. i par. Szumsk. Odl. 8 w. od Maryampola, ma 6 dm., 87 mk.

Karvenbruch (niem.), ob. *Karwieńskie błoto.*

Karw, tyle co leniwy, ciężki (ztąd nazwa starego wołu) i dawne przezwisko, stanowi źródłosłów nazw: *Karwów, Karwacz, Karwice.* *Br. Ch.*

Karw, wieś, pow. rypiński, gm. Dzierzno, par. Swiedziebna. odl. o 18 w. od Rypina, ma 4 dm., 35 mk., 44 mr. gruntu.

Karwa, wieś, pow. wejherowski, ob. *Karwień.*

Karwacki, przysiołek Horpina, w płn. stronie obszaru, pow. Kamionka Strumiłłowia.

Karwacya, niem. *Carwath*, os. do S erako-

wic, pow. kartuski, parafia i poczta Sierakowice.

Karwacz, wś nad rz. Morawką, pow. przasnyski, gm. Karwacz, par. Przasnysz, odl. o 5 w. od Przasnysza, ma urząd gminny, cegielnię, młyn wodny i karczmę, 44 dm., 465 mk., 2799 mr. gruntu, 23 nieuż. W 1827 r. było tu 32 dm. i 222 mk. Karwacki wyrąb, wś włośc. na gruntach wsi K., 13 dm., 134 mk., 404 mr. obszaru. Według Tow. kred. ziems. folwark K. z wsią K. i Wyrąb ma rozl. m. 2366, grunta orne i ogrody m. 547, łąk m. 116, pastwisk m. 274, lasu m. 1288, zarośli m. 32, wody m. 6, nieużytki i place m. 51, w osadzie młynarskiej m. 52, bud. mur. 1, drewn. 30, pokłady rudy żelaznej, wapna i torfu. Wieś Karwacz osad 47, z gruntem m. 358; wieś Wyrąb osad 21, z gruntem m. 407. Gmina Karwacz należy do sądu gminnego I okr., ma 621 dm., 5748 mk., gruntu 23023 mr.; w tem 405 mr. nieużytków. W gminie znajduje się: 1 kościół, 1 kaplica, 1 browar, urząd gminny, 4 cegielnie, 8 młynów wodnych, 3 szkoły, 5 wiatraków, 5 karczem. W skład gminy wchodzą: Annopol, Bartniki, Bobowo-Studzieniec, Bogate, Wandolin (Płochorka), Wielodróż, Wójtostwo-Przasnysz, Wyrąb-karwacki, Helenów-Wedmanowo, Helenów-Wacławina, Helenów-Gadomiedź, Helenów-Zalesie, Helenów-nowy, Helenów-stary, Gostkowo, Dębiny, Dobrzankowo, Zawadki, Karwacz, Kobylaki-Włodki, Kobylaki-Konopki, Kobylaki-Korysze, Kobylaki-Pietrusy, Kobylaki-Czarzaste, Kobylaki-Szczepanki, Krempa, Kurkowo, Leszno, Lisiogóra, Mruczek, Mchówko, Oględa-rządowa, Oględa-szlachecka, Osowiec-kmiecy, Osowiec-szlachecki, Patołęka-Wygoda, Polny-młyn, Swięte-miejsce, Sierakowo, Fijałkowo, Emowo, Józefowo.

Karwaiten (niem.), wieś na mierzei kurońskiej, zasypana piaskiem w początku XIX w., była kościelną do 1795 r., tworzyła parafią z wsiami Nidden, Negeln, Schwarzort. Tu urodził się 1776 znany badacz języka litewskiego Ludwik Rhesa. Kośc. przeniesiono do Schwarzort.

Karwaiten, rz., wpada do Angerapy niedaleko Darkian.

Karwańskie błoto, ob. *Karwieńskie błoto.*

Karwasary 1.), miasteczko nad Smotryczem, a raczej przedmieście Kamieńca; leży w rozdole, jaki tworzy rz. Smotrycz, obok mostu zwanego Tureckim, gm. Dłużek, 677 mieszk., po większej części żydów, 140 domów, włościan tylko 30. Parafia katol. do Kamieńca (kościół po-dominikański); 15 sklepów, 2 młyny, 29 rzemieślników, 2 domy modlitwy. Cerkiew Podwyższ. św. Krzyża, do której należy 1189 parafian i 44 dz. ziemi. Mają K. trzy przedmieścia: Ruskie-Folwarki (Pokrowskie), Kubaczówka i Tatarzyska. Nazwisko miasteczka tureckie, choć sięga dawniejszych czasów. Już lustracya z XVI wieku wspomina o Karwasarach, należało ono do starostwa kamienieckiego. Za Zygmunta Augusta starosta Włodek przeznaczył tę część dla żydów, gdyż w Kamieńcu im mieszkać nie było wolno, tutaj więc prowadzili znaczny handel. Po zdobyciu Kamieńca przez turków Halil pasza, gubernator paszałykatu podolsk., osadził tu Lipków-Tatarów, skąd robili częste wycieczki do Polski, za co kilkakrotnie miasteczko było niszczone. Własność spadkobierców hr. Morkowa tj. Oboleńskiej i Chiłkowów. 2.) **K.**, wioseczka nad rz. Uszycą, pow. uszycki, gm. Łysiec, par. Sokólec, okr. polic. Żwańczyk, sąd pokoju Kitajgród, ma kilka chat. *Dr. M.*

Karwath (niem.), ob. *Karwacya.*

Karwatyno, ob. *Charwatynia, Łebno, Kębłowo.*

Karwazya, ob. *Karwacya.*

Karwele 1.), wś, pow. szawelski, gm. grużdziewska, 94 dusz męz., 370 dzies. ziemi nadanej. 2.) **K.**, ob. *Karwiele.* *J. Godl.*

Karweliszki, ob. *Karwieliszki.*

Karwen (niem.), wieś włośc., pow. wejherowski, ob. *Karwień.* 2.) **K.**, ob. *Karwy.*

Karwenbruch (niem.), wieś, pow. wejherowski, ob. *Karwieńskie Błoto.*

Karwenhof (niem.), pow. wejherowski, ob. *Karwieński dwór.*

Karwia, wieś, pow. wejherowski, ob. *Karwień.*

Karwice, wś i folw., pow. opoczyński, gm. Służno, par. Opoczno. W 1827 r. było tu 19 dm., 180 mk., obecnie 27 dm., 240 mk. Pozostaje dotąd w ręku Karwickich. Podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi m. 1479. Wieś Karwice osad 31, z gruntem m. 475; wś Sielce os. 22, z gruntem m. 362. *B. Ch.*

Karwicka-Wólka, wieś i folw., pow. opoczyński, gm. Kszczonów, par. Solek, o 5 w. od Opoczna. Odl. 7 w. od Opoczna, ma 19 dm., 112 mk., 603 mr. ziemi dworsk. i 361 m. włościańskiej. O kilka staj za dworem jest wyniosłość „Jazia gora," dająca rozległy widok na okolicę. Wyłamywano z niej piaskowiec. Podanie mówi tu o grobach aryańskich, po których jednak niema śladu. *B. Ch.*

Karwie albo *Karwy*, niem. *Carwen*, wieś, pow. ządzborski, w dokum. Karffen, na pruskich Mazurach, od początku założenia jak się zdaje przez ludność polską zamieszkała. Roku 1555 Jerzy von Diebes, star. ryński, sprzedaje Maciejowi z Marcinkowa 4 włóki sołeckie za 108 grz. celem założenia wsi dannickiej na 40 włókach; 10 lat otrzymują wolności. R. 1693 znajdują się w K. sami Polacy. Ob. Kętrz., Ludność polska str. 416.

Karwiele, zaśc. pryw. nad rz. Dzisienką,

pow. dzisieński, o 95 w. od Dziśny, 2 okr. adm., 1 dom, 9 mk. starowierców (1866).

Karwieliszki, dwór, pow. wiłkomierski. R. 1788 własność Jana Klimaszewskiego.

Karwieliszki 1.), zaśc. szlach., pow. trocki, 1 okr. adm., par. Kowale, o 33 w. od Trok, 1 dom, 11 mk. katol. (1866). R. 1850 dziedzictwo Polakowskiego, 232 dzies. rozl. 2.) **K.,** wś szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., 44 w. od Trok, 4 domy, 56 mieszk., z tego 48 katolików, 4 prawosł., 4 żydów. 3.) **K.,** własn. szlach., pow. trocki, 2 okr. adm., 44 w. od Trok, 1 dom, 17 mk. katol. 4.) **K.,** zaśc. i wś szlach., nad rzeką Wilią, pow. wileński, 1 okr. adm., o 19 i pół w. od Wilna, 3 dm., 40 mk. katol. (1866).

Karwielniki, zaścianek rząd., pow. trocki, 3 okr. adm., 65 w. od Trok, 2 domy, 17 mk. kat. (1866).

Karwień al. *Karwia, Karwa* (r. 1678), niem. *Karwen*, włośc. wieś, pow. wejherowski, w niskiem dość błotnistem położeniu nad Baltykiem. Obejmuje obszaru włók 50, gbur. 10, zagrodn. 25, katol. 197, ew. 90, dm. 27. Parafia Strzelno, szkoła Ostrowo, poczta Krokowo. Odległość od Wejherowa 4 i pół mili. Mieszkańcy, obok rolnictwa, chowu bydła, trudnią się głównie rybołówstwem. Lustracya star. puckiego z r. 1678 podaje: Wieś Karwia; rybaków w niej bywało 11, teraz ich jest 9. Marcin Szapała sołtys; powinność jego strądu pilnować; poddani: Jakób Brzewski, Maciej Watkowc, Grzegórz Bromisz, Tomasz Wendela, Andrzej Bezewski, Kasper Miłosz, Jurek Bezewski, Jan Bezewski. Ci wszyscy rybacy płacą na rok od roli fl. 10. Sieci łososne i inne są w tej wsi; płacą od niewodu fl. 16 i 2 dobrych łososiów na zamek pucki albo w ogóle 20 fl. na św. Wojciech. Jesiotra każdego do zamku oddać powinni, a według zwyczaju zamek za to daje od stopy gr. 3, nie rachując głowy i ogona. *Ks. F.*

Karwieński dwór, niem. *Karwenhof*, wieś włośc. nad Baltykiem, pow. wejherowski, między wsią Karwień a Karwieńskiem błotem, o 4 mile od Wejherowa, ma gbur. posiadłości 4, zagrodników 9, włók 20, ewang. 85, dm. 11. Parafia Strzelno, szkoła Ostrowo, poczta Krokowo. Wieś ta należała za polskich czasów do star. puckiego, bywała w wieczystą dzierżawę wydawana. W lustracyi z r. 1678 czytamy: Między Karwią a Karwińskiem błotem włók 10 i te jure emphiteutico służą succesoribus niegdyś Karola i Anny Jesków do lat 40 od r. 1640 według approbacyi kontraktu K. J. M. Władysława IV i konfirmacyi Jana Kazimierza z d. 30 maja 1650 r. Trzyma to teraz Ernest Jaskie, płaci do zamku fl. 100. Tenże okazał przywilej J. K. M. Jana III, który także na 40 lat go przedłużył, tak ze teraz prawa dzierżawy trwać będą do r. 1720. *Ks. F.*

Karwieńskie błoto, niem. *Karwenbruch*, wś włośc., pow. wejherowski, w niskiem, błotnistem położeniu nad Baltykiem. Obszaru obejmuje włók 120, gbur. 34, zagrodn. 17, katol. 18, ew. 525, dm. 78. Parafia Strzelno, szkoła w miejscu, poczta Krokowo Odległość od Wejherowa 4 mile. Aż pod sam koniec XVI wieku leżały te błota odłogiem bez użytku. Dopiero starosta pucki Jakób Wejher kazał odmierzyć włók 55 i oddał je r. 1599 (skorow. 1594) na osiedlenie siedmiu rodzinom z Holandyi przybyłym: po 6 latach wolnych płacić będą do zamku przez 60 lat od morgi gr. 40; na utrzymanie grobli nad morzem (Dünenwaldung) co rok 15 m. 15 gr. Każdy oprócz czynszowych otrzymał 2 włóki wolne, drzewo na opał i do budowy z lasów starościńskich także wolne. Posiadłość mógł sprzedać z temi samemi prawami i ciężarami. W razie bezdzietności krewni byli spadkobiercami. R. 1601 nazywali się osadnicy: Maciej Giessen sołtys, Bardin, Wrent, Conwent, Kaspar, Wiebent, Daniel Neufeld, Hans Westerwig, Dawid Haddis. Wyznania byli kalwińskiego; wielki samorząd mieli nawet za pruskich czasów aż do ostatnich lat; sołtysa co 3 lata obierali, który sądy wykonywał; apelacya szła na zamek. R. 1604 szkołę sobie swoim kosztem pobudowali. Chrzty i śluby za pierwotnych czasów w Swarzewie przed katol. prob. odprawiali, do kościoła chodzili do Krokowa. Powoli coraz więcej osadników na to miejsce donośne, jak się zdaje, także z Holandyi przybywało. R. 1666 niespodziana powódź wielkie im szkody poczyniła, wody nie z morza, tylko strugą karwieńską z lądu tak wiele się wylało, że od strony morza włók 25, od lądu 12 i pół włóki pod wodą się znajdowało: łodziami wtedy jeździli po swoich polach i łęgach, niemało ludzi, zboża, bydła zmarniało; aż do ostrowskiego jeziora woda dotarła, a jednak morzem nie odpłynęła. Dodziśdnia osadnicy tutejsi prowadzą nizinne przeważnie gospodarstwo, miewają wiele siana; sławni naokół mianowicie z dobrego chowu koni, wielu rybołowstwem się trudni w morzu. Także kąpieli morskich wielu z okolicy przybywa tu używać latem z niemałym swym pożytkiem. Ob. Dr. Prutz: Geschichte des Kreises Neustadt 143, 193, 194. *Ks. F.*

Karwik, os., pow. jańśborski, st. p. Jańśbork.

Karwiliszki, ob. *Karwieliszki*, w pow. trockim, nad rz. Warkus.

Karwin, wieś i folw. nad strugą Kitowiec, pow. miechowski, gm. Wierzbno, par. Poborowice. Leży na płd. o 6 w. od Proszowic. W r. 1827 było tu 40 dm. i 269 mk., obecnie ma 69 dm. i 266 mk., osad włośc. 86, gruntów

dworskich mr. 456 pr. 2, włośc. mr. 573 pr. 98. Część większa tej wsi od wieków należała do klasztoru tynieckiego, przez zamianę na wieś Igołomią (ob.); mniejszą zaś połowę, składającą się z dwóch łanów, należącą do szlachcica z Szarbi, i karczmę będącą własnością plebana z Czulic, nabył w r. 1474 Maciej opat tyniecki, za zezwoleniem króla Kazimierza III, za 550 grzywien, od Dobiesława Karwińskiego. Dalej Długosz, z którego te wiadomości czerpiemy (T. III, 211), przytacza, iż były tu 3 łany kmiece, z których czynsz wynosił: z jednego grzywnę, z drugiego kopę; z trzeciego grzywnę i 16 skojców; nadto oddawali jaj 30, kapłonów 2, serów 2, odrabiali jeden dzień w tygodniu własnym sprzężajem, jakoteż powaby zarówno z innemi mieszkańcami wsi; oprawy pół grosza raz na rok; osep z owsa. Pomiędzy cierniskiem (rubeta) tej wsi ma jednę część góry Masłowski. Jest dawny folwark klasztorny i folw. dworski. Karczma opacka z polem daje czynszu 3 grzywny. Zagrodników w części szlacheckiej 4, mających pola; płacą czynszu po 6 groszy i odrabiają dzień na tydzień. Łanów kmiecych klasztornych dawnych 6, płacą czynszu po 3 grzywny bez 8 gr.; innych łanów 4, dają z nich czynszu grzywnę i 8 skojców i odrabiają dwa dni na tydzień własnym sprzężajem, jakoteż oddają jaj 30, kapłonów 2. Nareszcie tenże kronikarz dodaje, że pół łanu ze starodawnej posiadłości trzyma Payank (Pająk). Z czasem cała ta majętność stała się własnością klasztoru tynieckiego, i pozostawała w jego posiadaniu do końca niemal XVIII wieku; następnie przeszła na rzecz skarbu i w r. 1867 nadaną została generałowi Bellegard'owi 1-mu, do sukcesorów którego dotąd należy. *Mar.*

Karwina, niem. *Karwin*, wieś i majorat hr. Larischów, pow. frysztacki, o pół mili na płd.-zach. od Frysztatu, na lewym brzegu Olzy, w prześlicznem położeniu; miejscowość bardzo przemysłowa i fabryczna. W r. 1418 właściciel Stopak, 1445 Karwiński; od końca XVI w. Larisch; wzorowe gospodarstwo; zarząd dóbr i kopalń arcyks. Albrechta. Zamek z kaplicą, kopalnie węgla kamiennego (od 1776) w K. i w Dąbrowie; fabryka szkła (zamknięta). Par. katol. bardzo dawna, kościół 1736 wzniesiony. Parafian katol. 6048, ewang. 680, izr. 56; filia w Olbrachcicach. Szkoła ludowa polska i niemiecka liczyła 1878 r. 630 dzieci. Par. ewangelicka do Orłowy. St. dr. żel. koszycko-bogumińskiej, 1868 otwarta, bocznemi liniami połączona z innemi kopalniami i hutami, położona między Darkowem i Dąbrową, o 17 kil. od Bogumina, o 14 od Cieszyna. Dm. 226, mieszk. 3387, rozl. m. 2262, w tem 74 m. nieużytków. Dek. katol. K. dyec. wrocławskiej ma 11 pararafij: Błędowice, K., Stonawa, Orłowa, Piotrowice, Ostrawa Polska, Racimów, Szenów, Sucha dolna, Sucha górna, Cierlicko. *F. S.*

Karwinno (niem.), pow. kartuski, ob. *Karwin.*

Karwis, ruczaj, lewy dopływ rz. Swiętej w pow. wiłkomierskim. *J. D.*

Karwodrza, wś w pow. tarnowskim, parafii rzym. kat. w Piotrkowicach, leży na prawym brzegu Biały, uchodzącej do Dunajca w pobliżu Tuchowa. Z 338 mieszk. rzym. katol. mieszka 103 na obszarze większej pos. Ta wieś ma grunta urodzajne, przeważnie namuliste, a obszar większej pos. Karola Berkego odznacza się wzorowem gospodarstwem. Pos. większa ma 317 m. roli, 27 m. łąk i ogr., 19 m. past. i 260 m. lasu; pos. mniejsza 255 m. roli, 41 m. łąk, 40 m. past. i 14 m. lasu. Kasa pożyczkowa gminna ma 284 zł. w. a. *Mar.*

Karwosiek (*Karwosieki* a właściwie *Karwosiaki* tj. potomkowie Karwosa), nazwa znacznego obszaru w dzisiejszym pow. płockim i pow. lipnowskim, w parafii Bątkowo i Sikorz położonego. W pow. płockim, gm. Brwilno, par. Sikorz leży: K. kapitulny, odl. 16 w. od Płocka; w 1827 r. liczył 11 dm., 64 mk. K. respondy miał 3 dm., 24 mk. W pow. lipnowski, gm. Brudzeń, par. Bątkowo-Kościelne, leżą wsie: K. Cholewice wś i folw., która w 1827 r. liczyła 3 dm., 38 mk. K. Dłużniewo wieś miała 6 dm., 41 mk. a K. Noskowice wieś 5 dm., 58 mk. Dziś Karwosiek kapitulny leży nad jeziorem, bardzo już zamulonem, obecnie rozkolonizowana; od północy za jeziorem mieszkają koloniści niemcy na gruntach byłego folwarku, posiadają gruntu 300 m., w tem łąk m. 28 i małą ilość torfu. Ludność wyznania ewangelickiego, mieszka w 11 domach, osób 78; mówią narzeczem zepsutem niemieckiem, mają szkołę i cmętarz; przy domach sady, głównie z drzew wiśniowych, grunta w jednej trzeciej części pszenne, reszta żytnie dobre i w niewielkiej części lekkie. Od południa za jeziorem mieszkają włościanie polacy katolicy, w 8 domach, z ludnością 64 dusz, gruntu posiadają mr. 325 głównie żytniego. K. kapitulny należał do kapituły katedralnej płockiej aż do rządów pruskich; wtedy nazwano go królewskim; za księstwa warszawskiego i królestwa narodowym; dziś do pierwotnej nazwy powrócił. Leży od miasta Płocka na północ o wiorst 17; od południa wody z pól sąsiednich na wiosnę i po ulewnych deszczach wyrznęły głęboki parów, ciągnący się aż do traktu płocko-skępskiego. Karwosiek-Respondy leży nad parowem i strużką płynącą do jeziora Karwosieka-Cholewice, o parę wiorst od traktu płocko-skępskiego na zachód, zamieszkała przez niemców protestantów w 7 domach z ludnością dusz 83, a polaków katolików w 3 domach z ludnością dusz 27; niemcy mają gruntu mórg

175, katolicy 83 i wiatrak, w tem łąk mr. 7. W XVI wieku należał do Karwosieckich, później do Słubickich; w r. 1712 Jan Bartłomiej Słubicki kustosz katedralny płocki, proboszcz końsko-wolski, zapisał go dla 2 altarzystów przy kościele sikorskim. Za rządu pruskiego oddano grunta niemcom kolonistom w wieczysty czynsz razem z folwarkiem, a polacy przed 27 laty trzy osady od niemców odkupili; zabudowania wszystkie z drzewa i sadki przy domach; grunta w jednej 3-ej części pszenne, a reszta żytnie, niezłe. Karwosiek-Dłużniewo dziś Dezerta, przed 27 laty został rozebrany a potem przyłączony do Karwosiek-Cholewice; pozostał tylko wiatrak, graniczy od wschodu z Karwosiekiem Respondy, na zachód z Karwosiekiem Cholewice i Noskowice i traktem płocko-skępskim, z gruntem przeważnie pszennym, łąk ma nad strużką od północy mr. 15; należała niegdyś do Karwosieckich, później Dłużniewskich, a obecnie do Franciszka Koperczyńskiego; dawniej była tu cegielnia z wyborną gliną a od południa był las większy dębowy i brzozowy. Karwosiek-Noskowice leży po lewej ręce traktu płocko-skępskiego; niegdyś dwie części należały do szlachty a 3 do kościoła sikorskiego; po sprzedaży części kościelnej przeszła do dziedziców wsi K.-Cholewice, dawniej zwanej Cholewy i obecnie należy do włościan uwłaszczonych, a tylko lasu włók 2 i m. 10 a gruntu razem z dezertą Dłużniewa mr. 490, do Franciszka Koperczyńskiego, na którego gruncie dziś stoi tylko przy trakcie płocko-skępskim karczma, zwana Karwosiek-Oszczywilk, niegdyś lasami okolona, której dziś całą ozdobą jest dawna figura murowana ze statuą Matki Boskiej; włościanie mają domów 8, w których ludność osób 78, zajmują gruntu żytniego mr. 173; jeden włościanin ma w swej osadzie jezioro, morgę jednę mające, a drugi na jeziorze należącem do wsi Łukoszyna także mórg jeden wody; do szkoły należy mr. 5; nad jeziorem od zachodu jest przedhistoryczny okop średniej wielkości, a w środku wklęsłość na kilka łokci; przed laty 28 był bór dość znaczny, sosnowy, dębowy, brzozowy i grabowy, ale został sprzedany przez ówczesnego dziedzica Ostrowskiego. Kolonia Noskowice nowopowstała po wyciętym borze na Karwosieku-Noskowicach od granicy wsi Parzeń i Junoszyce a włościanie z Karwosieka-Dezerty-Dłużniewa zostali tu przesiedleni; mieszkają w 11 domach z ludnością 71 osób i mają gruntów mr. 76. Ziemia w dwóch trzecich częściach pszenna a reszta żytnia dobra. Na północ i ku zach. jedno kilkomorgowe a drugie za tem 2-morgowe jeziorko, należące do Junoszyc i Łukoszyna; przy jeziorze drugiem piaski lotne, w których znajdują skorupy z urn. Kolonia Noskowice odległa jest od Płocka w. 17. Karwosiek-Cholewice leży przy trakcie płocko-skępskim, po lewej stronie, na wzgórku, blisko jeziora, odległy od Płocka w. 17. Należał od dawnych czasów do Karwosieckich, w r. 1612 do kościoła w Sikorzu, fundacyi Karnkowskiej Anny, później przechodził w różne ręce, w końcu od Ostrowskiego przeszedł do Franciszka Koperczyńskiego, teraźniejszego dziedzica, i uwłaszczonych włościan. Folwark ma gruntu mr. 380, w tém łąk mr. 3 i jezior m. 8; dm. 3-o kilkunastu osobach, włościańskich 3; włościanie mają mr. 11 na przyległej dezercie Dłużniewo a na Cholewicach mr. 4; ludność ogólna dusz 90. Karwosiek-Głuchowce, dziś dezerta, wioseczka mała, przy Karwosieku-Cholewicach i z Cholewicami od stu pięciudziesięciu lat złączona, grunta w większej połowie pszenne a reszta żytnie dobre. Zabudowania częścią murowane a częścią drewniane; jezioro przy dworze bardzo rybne i sad owocodajny dość duży. *Br. Ch.*

Karwoszczyzna, ob. *Kamień górny*, pow. brzeziński, str. 732.

Karwów 1.), wś nad rz. Łukówką v. Opatówką, pow. opatowski, gm. Opatów, par. Włostów. Odl. 5 w. od Opatowa, leży przy drodze do Sandomierza, w pięknej dolinie (a właściwie jarze) śród wzgórz lesistych. W 1827 r. było tu 12 dm., 97 mk., obecnie rozdzielony jest na dwie części. K. rządowy (majorat) liczy 12 dm., 86 mk., 156 mr. ziemi włośc. i 80 mr. dwor., należy do generała Anenkowa. K. prywatny ma 12 dm., 91 mk., 300 mr. ziemi dwor. i 59 mr. włośc. Jest to miejsce urodzenia błog. Wincentego Kadłubka, jednego z najdawniejszych kronikarzów polskich, który, wstąpiwszy do zakonu cystersów, podarował mu część swą dziedziczną w K. Nie ma tu po nim żadnej pamiątki prócz źródła noszącego miano Kadłubka, którego woda nasycona gazem węglanym tworzy obfite osady (tuf wapienny). W XV w. K. należał do dwóch parafij we Włostowie i Malicach; widocznie i wtedy istniały tu dwie części, jedna do klasztoru pokrzywnickiego należąca, druga prywatna (Dług. I, 585, II 344 i III 383). Według Tow. kred. ziems. dobra K. (składające się z folwarku K., Pobroszyn, attynencyi Kamień i wsi Kamień i Pobroszyn) mają rozl. m. 536; folw. Karwów gr. orne i ogrody m. 193, łąk m. 10, pastw. m. 12, lasu m. 82, nieużytki i place m. 16, razem m. 313; bud. mur. 4, drewn. 6; folw. Pobroszyn grunta orne i ogrody m. 191, łąk m. 5, pastw. m. 19, nieużytki i place m. 8, razem m. 223, bud. mur. 2, drewn. 6, pokłady kamienia wapiennego. Dwa młyny wodne i piec do wypalania wapna. Wieś K. osad 9, z gruntem m. 60; wś Pobroszyn osad 5, z gruntem m. 31. 2.) **K.**, wś, pow. łukowski, gm. Celiny, parafia Trzebieszów. W 1827 r. było tu 52 dm., 255 mk., obecnie 56 dm., 294 mk. i 990 mr. obsz.

Karwowo 1.), pierwotnie nazwa znacznego obszaru bagnistego nad rz. Wyssą i jej dopływami, w obrębie którego zakładane następnie osady przechowały po części pierwotną nazwę wspólną obok właściwej. W części pierwotnego obszaru, mieszczącej się w pow. kolneńskim znajdują się K.-Polki, gm. i par. Jedwabne (1827 r. 12 dm., 70 mk.). K.-wszebory gm. i par. Jedwabne (32 dm., 205 mk.). K., gm. Rogienice, par. Dobrzyjałowo (1827 r. 24 dm., 141 mk.) obecnie 881 mórg rozległości. 2.) **K.**, wieś szlachecka i włościańska nad rzeką Wyssą, pow. szczuczyński, gm. i par. Radziłów. W 1827 r. było tu 34 dm., 203 mk. K., gm. Przestrzele, par. Rydzewo. Karwowska wólka, wś i folw., gm. Ruska, par. Bargłów 1847 mr. obszaru. W 1827 r. było jeszcze K. konotopy liczące 27 dm., 141 mk. Ta okolica szlach. jest gniazdem Karwowskich. 3.) **K.**, okolica szlach., pow. płocki, gm. i par. Góra, odl. 32 w. od Płocka; w obrębie jej leżą wsie: K.-podgórne, wieś włośc. i drobnej szlachty, obszaru 432 mr., w tem 3 mr. gruntów włośc., 6 osad włośc., 94 mieszk., 13 domów mieszk., przy wsi wiatrak. K.-krzywonice, K.-błażejewice i K.-trojany, wsie włościańskie i drobnej szlachty, 231 mieszk., 21 domów mieszk., 11 osad włośc., powierzchni 746 mr., w tej liczbie 8 mr. gruntu włośc.; we wsi K.-krzywonice znajduje się karczma. K.-Orszymowice 7 dm., 68 mk., 251 mr. obszaru. Folwark Karwowo-Krzywanice lit. ADEG rozległy m. 184, grunta orne i ogrody m. 160. łąk m. 14, pastw. m. 6, nieużytki i place m. 4, bud. drew. 13, pokłady torfu w niektórych miejscowościach. Folw. Karwowo-Trojany rozległy m. 174, grunta orne i ogrody m. 132, łąk m. 10, pastw. m. 24, zarośli m. 2, nieużytki i place m. 5, bud. drew. 8. 4.) **K.** (poduchowne), wś, pow. płocki, gm. Mąkolin, par. Bodzanów, odl. o 24 w. od Płocka, ma 8 dm., mk. 74, 410 mr. gruntu, 6 nieużytku, w tem 221 mr. ziemi włośc. Folw. K. należy do majoratu Mąkolin. 5.) **K.** (szlacheckie), wieś, pow. płocki, gm. Święcice, par. Bodzanów, odl. o 24 w. od Płocka, ma 5 dm., 120 mk., 409 m. gruntu folw. a 3 m. włościańskiego (9 osad). *Br. Ch.*

Karwowska-Wólka, wieś i folw., ob. *Karwowo.*

Karwy, niem. *Karwen*, wś w pow. słupskim na Pomorzu.

Karyczyńce 1.) *wołoskie* al. *Szlachowe*, wieś, pow. latyczowski, gm. Derażnia, przy drodze żelaznej odesko-wołoczys., między stacyami Wołkowińcami i Derażnią. Mieszk. 1079, w tej liczbie włośc. 963, szlach. 64, żydów 45. Ziemi włośc. 1274, dwor. 1296, domów 159. Należała do starostwa barskiego, dziś w częściach Sagatowskich, Śmietanków, Jankowskich i Chłopickich. 2.) **K.** pilipowskie, wieś, powiat latyczowski obok Karyczyniec Wołoskich, gm. i okrąg policyjny do Derażni, 883 mieszk., w tej liczbie szlachty 11, żydów 23, reszta włościan. Ziemi 387 dz., dwor. 435, dm. 118. Własność dawniej stwa barskiego, dziś Sagatowskich. 3.) **K.** rymowe, wieś, pow. latyczowski, gm. i okrąg policyjny do Derażni, przy kolei odes.-wołocz., o kilka wiorst od stacyi Wołkowiniec. Mieszk. 421, ziemi dwor. 164, dom. 69, ziemi włośc. 476. Należała do starostwa barskiego. W czasie lustracyi Humieckiego kaszt. kam. w 1616 r. władali nią Brzostoscy per cessionem juris St. Golskiego, wdy ruskiego; czyniła prowentu z czynszem, stawkiem, folwarkiem, 332 złp., kwarty 66 złp. Jakiś czas należała do Potockich, dziś Czarkowskich. *Dr. M.*

Karyndaszy, wieś gm. dryguczeskiej, pow. dzisieński, 3 okr. adm., o 27 w. od Dzisny, 8 dm., 87 mk. prawosł. (1866).

Karyszków, duża wieś, pow. mohylowski, gm. K., par. Kopajgród, 119 dm., dusz męz. 471, ziemi włośc. 890 dz., ziemi dwors. 1485 dz. używalnej i 30 nieużyt., należała do Lubomirskich, dziś Kłopotowskich. *Dr. M.*

Karyżyn, wś nad rz. Kalusem, pow. uszycki, par. Wońkowce. R. 1868 miała 46 dm.

Karzec, niem. *Kartzen*, *Karzen* 1.), wś, pow. krobski, 22 dm , 133 mk., 56 ew., 77 kat., 44 analf. Poczta w Poniecu (Punitz) o 7 kil., st. kolei żel. i telegr. w Bojanowie o 11 kil. Pod wsią znajduje się grodzisko czyli szaniec szwedzki pomiędzy K. a Pudliszkami. 2.) **K.**, dom., 2346 mr, rozl., 5 dm., 65 mk., należy do gm. Pudliszek. *M. St.*

Karzen (niem.), *Karczyn*, wieś, pow. niemczyński, par. Rothschloss, ma kościół paraf. ewang., cmentarzysko pogańskie.

Karzewischken (niem.) 1.), *Gr.* i *Kl.*, wieś, pow. nizinny, st. p. Kaukehmen. 2.) **K.**, ob. *Kartzewischken.*

Karzin (niem.), ob. *Karsin.*

Karznia, według Kętrz. osada czy wieś w pow. starogrodzkim, nie jest w urzędowych skorowidzach zamieszczona. Za to czytamy tę nazwę na mapach wojskowych, oznaczającą obszerne błoto w borach pod Osiekiem, przy wsi Karszynki.

Karznica 1.) **kaszubska**, *Kasznica*, niem. *Wendich-Kastnitz*, *Carstnitz*, wś w pow. słupskim na Pomorzu. 2.) **K.** niemiecka, *Kasznica*, niem. *Deutsch-kastnitz*, wś w pow. słupskim na Pomorzu.

Karzuff (dokum.). Tak roku 1532 pisano nazwę wsi Charzów, pow. bytomski.

Karże, wś w gub. witebskiej, nad rzeką Uświaczą.

Kasaciszki, zaśc., pow. wileński, 5 okr. ad., o 40 w. od Wilna, 1 dm., 9 mk. katol. (1866).

Kasarnia, dom w Wysocku, w powiecie brodzkim.

Kasate, wś rządowa, pow. dzisieński, o 7 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 3 dm., 36 mieszk. prawosł. (1866).

Kasawe (niem.), ob. *Kasowa.*

Kaschau (niem,) ob. *Koszyce.*

Kaschaunen (niem.), wś, pow. braniewski, st. p. Frauendorf.

Kaschel (niem.), ob. *Koszla* (łuż.).

Kaschelen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki.

Kaschewen (niem.), wś, pow. wołowski na Szląsku, par. Winczek.

Kaschubei i *Kaschuben* (niem.), ob. *Kaszuby.*

Kaschuetz (niem.), pow. mielicki, ob. *Skaszyce.*

Kaschuramühle (niem.), młyn do dóbr Zakrzów, pow. wielkostrzelecki.

Kaschurowe (niem.). ob. *Kaszurowe.*

Kaschwitz (niem.), ob. *Kaszecy* (łuż.).

Kasek, *Kasz, Kasław*, formy dawnego imienia, stanowią źródłosłów nazw: *Kaszew, Kaszów, Kaszewie, Kaski.* *Br. Ch.*

Kasel (niem.), ob. *Kózle* (łuż.).

Kasel bei Golssen (niem.), ob. *Kozłów* (łuż.)

Kaselecken (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Walterkehmen.

Kasenatzken al. *Kasenowken* (niem.), wś, pow. gąbiński, st. p. Gerwischkehmen.

Kasenitz (niem.), ob. *Kazanice.*

Kasenowsken (niem.), ob. *Kazanowskie.*

Kaseritz (niem.), ob. *Kozarcy* (łuż.).

Kasian, wś, pow. krasnostawski, gm. Rudka, par. Krasnystaw. Młyn wodny.

Kasierówka, karczma należąca do Felsztyńskiej Posady ruskiej, w pow. staromiejskim.

Kasiłan, wś (majdan), pow. chełmski, gm. Rakołupy, par. Kumów. W 1827 r. było tu 9 dm., 34 mk.

Kasiłowo, wś, pow. wieliski, 1259 dzies. ziemi, własność Stepanowa. *Fr. Gl.*

Kasimir (niem.), ob. *Kazimierz*, pow. głupczycki.

Kasimirshof (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. i par. Mitawa.

Kasimirswahl (niem.), folw. dóbr Proden w Kurlandyi, pow. iłłukszciański, par. Dyneburg.

Kasimów, miasto pow. w gub. riazańskiej, na lewym brzegu rzeki Oki, 928 wiorst od Petersburga, a 139 od miasta gubernialnego odległe, 14102 mieszkańców. Liczne fabryki i ożywiony handel. Bank miejski, stacya pocztowa i przystań statków parowych.

Kasin, kol. nad kanałem rz. Bzury, pow. łęczycki, gm. Tum, par. Góra św. Małgorzaty, odl. od Łęczycy w. 8, ma dm. 21, mk. 190.

Kasin, ob. *Kasyn* i *Janopol.*

Kasina 1.) *wielka* z *Łopuszną*, wś w pow. limanowskim, przy gościńcu z Dobczyc do Tymbarka, nad potokiem tegoż nazwiska, wpadającym z lewego brzegu do Raby we wsi Kasince, ma par. rz. kat. i jest od Mszany dolnej o 7.5 klm. odległa. Podług spisu ludności r. 1881 ma K. 1926 mieszk., z których 25 przebywa na obszarze większej pos.; według szematyzmu dyec. tarnowskiej z r. 1880 należy do tej wsi 2031 rzym. katol. i 39 izrael. Większa pos. (A. Żubrzycki) ma 165 m. roli, 25 mr. łąk i ogr., 12 m. past. i 466 m. lasu; pos. mniej. 1831 m. roli, 352 mr. łąk i ogr.; 666 m. pastw. i 857 m. lasu. Ta wieś była pierwotnie rodziny Radułtów, w roku 1505 przeszła kupnem z rąk Radułtów i ich siostry Beaty Pieniążkowej do starostwa nowotarskiego, ale r. 1611 była znowu własnością Jana Niewiarowskiego, który w tymże roku zbudował w niej dotąd stojący drewniany kościół. Od tego czasu był ten kościół filialnym do parafii w Skrzydlny i dopiero w r. 1804 został za staraniem ówczesnego właściciela Piotra z Granowa Wodzickiego zamieniony na parafialny. W Kasinie znajduje się tracz (tartak) parowy i kasa pożyczkowa gminna z kapitałem 441 zł. wa. W pobliżu lesiste szczyty Snieżnica 1006 m. i Lubogość 967 m. 2.) **K.** *mała*, zwykle *Kasinka*, wś nad Rabą, na zachód od Kasiny wielkiej, w pow. limanowskim, przy drodze powiatowej z Lubnia do Mszany; należy do par. rzym. kat. w Mszanie dolnej, zkąd jest o 5.7 klm. oddaloną i ma 2215 mk. rzym. kat., z tych 32 na obszarze więk. pos. Okolica obudwu Kasin jest górzystą, przedziela je bowiem góra Lubogoszcz 967 m. n. p. m. wzniesiona, pokryta świerkowemi lub jak tutaj nazywają smreczanemi lasami; nadto na lewym brzegu Raby wznosi się stożkowa góra Szczebel z pieczarami powstałemi z wymycia gliniastej ziemi z pomiędzy piaskowych skał, w których lud upatruje dawne siedziby opryszków. Grunta w równinie nad Rabą czyli na t. z. Porabiu są namuliste i przepuszczalne, ale dla małej warstwy humusu wymagają skrzętnej uprawy, albowiem za pługiem pokazują się kamienie, które trzeba usuwać. To też wśród ról można widzieć duże mogiły z rzecznych kamieni. Grunta na stokach gór czyli działach uprawiają kompostem z palonych kości, które przeważnie ze Spiżu (Kezmarku) sprowadzają. Do większej pos. należy tartak wodny, 147 m. roli, 14 m. łąk i ogrodów 28 m. pastw. i 437 dobrze zachowanego lasu, pos. mn. ma 2132 m. roli, 160 m. łąk i ogr. 515 m. pastw. i 886 m. lasu. Zabudowania dworskie murowane leżą na prawym brzegu Raby. Kasa pożyczk. gm. ma 469 zł. w. aust.

Lud dba mniej niż w innych wsiach góralskich o schludność chat; można tu jeszcze napotkać wiele kurnych domów tj. bez kominów tak, że dym tylko szczelinami w dachu uchodzi i lud ten mniej jest zręcznym w uprawianiu roli aniżeli w pracy po lasach. Głównym zarobkiem majętniejszych gospodarzy (gazdów) jest handel tarcicami, które zakupują w miejscu lub w Porębie wielkiej i sprzedają na targach w Krakowie, lub odstawiają do składów w Lubniu i Podgórzu. K. z Łopuszną stanowiła niegdyś oddzielną dzierżawę dóbr koronnych z prowentem 5829 złp. 3 gr., z czego quarta 1457 złp. 8 gr., i była w posiadaniu Kazimierza i Maryanny z Rudzińskich Wykowskich, stolnikostwa czerwonogródzkich, za przyw. z 30 stycznia 1737 r. Zajęta r. 1810 przez rząd austr., sprzedana Aleksandrowi Udrańskiemu za 42,600 złr. w. w. Dziś własność Anieli Rübenbauer. *M. Ż. S.*

Kasinka, ob. *Kasina.*

Kasinka, znaczny potok górski, wytryska w obr. gm. Kasiny wielkiej, w pow. limanowskim, na jej granicy wschodniej z gm. Gruszowcem, po północnej stronie gościńca wiodącego z Tymbarku przez Mszanę dolną do Rabki, u stóp południowych góry Snieżnicy. Potok płynie na zachód, prawie równolegle do pomienionego gościńca, poczem zwraca się na północ, przepływając Kasinę Wielką. U stóp wzgórza Dzielca (648 m.), poniżej kościoła, wygina się potok na zachód; poczem przechodzi w obr. gm. Kasinki. Od ujścia potoku Węgierskiej przyjmuje K. kierunek południowozachodni i po 15 kil. biegu uchodzi z pr. brz. do Raby. Od lew. brz. opływa K. gniazdo górskie Lubogoszczy (967 m.) od strony wsch., płn. i płn.-zach. Nad prawym jej brzegiem wznoszą się Dzielec (648 m.), Góra wierzbanowska (714 m.) i Kiczora (726 m.). Z znaczniejszych dopływów, jakie przyjmuje, z praw. brz. są: Węglów, Węgierska i Łanów. Źródła leżą na wys. 680 m., ujście 370 m. Nad potokiem młynów 5, traczów 6. Nadmienić wypada, iż dokument z 10 maja 1254 r. przez Bolesława Wstydliwego, mocą którego Marek i Klemens, synowie Marka, wojew. krak., zatwierdzają wszelkie nadania uczynione przez ich stryja Teodora klasztorowi cystersów w Szczyrzycu, wspomina o tej rzece: Cassina, que fluit de Snesna. Snesna oznacza górę Snieżnicę, powyżej podaną. Ob. także dyplom z 19 czerwca 1365 r. w Kod. dypl. małop. dra Piekosińskiego, str. 329. *Br. G.*

Kasinowo, zaśc. szlach., pow. oszmiański, 1 okr. ad., o 13 w. od Oszmiany, 1 dm., 6 mk. katol. (1866).

Kasischka (niem.), wś i dobra, pow. grotkowski, o 2.9 mil na płd.-zachód od Grotkowa. Wś ma 7 osad, 20 mr., a dobra 228 mr. rozl.

Kasiukiany albo *Kaściukany*, wś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Władysławów. Odl. 13 w. od Władysławowa, ma 7 dm., 58 mk.

Kasiuliszki, wieś nad rzeką Cyrwą, pow. trocki, 1 okr. adm., 16 w. od Trok, 3 domy, 14 mk. katol. (1866).

Kaskada, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew. Jest to lasek spacerowy, między Marymontem a Bielanami pod Warszawą, o 3 w. od rogatek marymonckich. Przez długi czas do 1863 roku ulubione miejsce wycieczek letnich dla warszawian. Około 1870 r. mieścił się tu przez czas jakiś zakład kumysowy. Obecnie własność prywatna, domki letnie i restauracya.

Kaskada, ob. *Iwankowce.*

Kaski 1.) wś, folw. i os., pow. błoński, gm. i par Kaski. Odl. 13 i pół w. od Błonia. Posiada kościół par. murowany z XV w., szkołę początkową, kościół erygowany w 1406 r., obecny z 1668 r. fundacyi Kazimierza Sieszyckiego. W 1827 r. było tu 51 dm., 494 mk., obecnie 758 mk., t. j. 689 katol., 45 izr., 24 ewang. Par. K. dek. grodziskiego 5462 dusz. Pod K. w r. 1775 odkryto znaczną ilość monet angielskich z XI w. (według Albertrandiego). Starostwo niegrodowe K. w wdztwie rawskiem, w ziemi sochaczewskiej, podług lustracyi z r. 1660 obejmowało wieś Kaski z folwarkiem i wybraniectwem, wieś Jaktorów z puszczą t. i., z młynem Ogigiel, wieś Baranów z folw. i pastwiskami wydzierżawionemi Holendrom. W r. 1771 posiadał je Maciej Szymanowski, cześnik rawski, opłacając z niego kwarty złp. 1,764 gr. 1, a hyberny złp. 2.100 gr. 17. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 stany Rzplitej nadały w 50-letnie posiadanie emfiteutyczne te posiadłości rzeczonemu cześnikowi. K. były znane w XVI wieku w dziejach bezkrólewiów, gdyż tu, jako w majętności Zborowskich, był główny zjazd stronnictwa Zborowskich po śmierci Zygmunta Augusta (Czyt. akta tego zjazdu w III t. dzieła margr. de Noailles p. n. „Henri de Valois et la Pologne" Paryż 1867). Dziś dobra K., własność Stanisława hr. Potockiego, składają się z folw.: Kaski, Regów, Cybulszczyzna, Pułapina Stara, Pułapina Nowa i Jaktorów, osady leśnej, lasów Jaktorowskich i Kołaczek, nomenklatury Piaski, osady młynarskiej Gacki i Ogidek i wsi niżej wymienionych. Rozległość wynosi m. 3594; folw. Kaski grunta orne i ogrody m. 366, łąk m. 36, pastw. m. 15, nieużytki i place m. 20, razem m. 457; bud. mur. 6, drewn. 13; folw. Cybulszczyzna, grunta orne i ogrody m. 79, łąk m. 22, nieużytki i place m. 7, razem m. 108; bud. mur. 1, drew. 9; folw. Regów grunta orne i ogrody m. 214, łąk m. 32, pastw. m. 4; nieużytki i place m. 8, razem m.

256; bud. mur. 1, drewn. 6; folw. Pułapina Stara, grunta orne i ogrody m. 71, łąk m. 19, pastwisk m. 4, nieużytki i place m. 3, razem m. 97; bud. drewn. 6; folw. Pułapina Nowa grunta orne i ogrody m. 155, łąk m. 80, nieużytki i place m. 15, razem m. 250; bud. drew. 6; folw. Jaktorów, grunta orne i ogrody m. 848, łąk m. 349, pastw. m. 71, nieużytki i place m. 64, razem m. 1332; budow. mur. 5, drewn. 30; nadto lasu m. 842, wody w stawach m. 13, zarośli m. 35, w osadach młynarskich, leśnych i karczemnych m. 204; bud. drewn. w tychże osadach 11. Wszystkie folwarki są wydzierżawione. Są dwa stawy, dwa młyny wodne i wiatrak. Droga warszawsko-wiedeńska przez dobra przechodzi; od stacyi Grodzisk w. 14. Wieś K. osad 62, z grun. m. 909; wś Stare Budy, osad 77, z gruntem m. 1299; wś Buszyce albo Pułapina nowa osad 56, z grun. 774; wś Regów, osad 21, z grun. 430; wś Osiny, osad 36, z grun. 515; wś Stanisławów, osad 23, z grun. 310; wś Baranów, osad 32, z grun. 970; wś Gągolina, osad 21, z grun. 301; wś Wyczółki, osad 16 z grun. 243; wś Strumiany, osad 56, z grun. 959; wś Holendry Baranowskie osad 114, z grun. m. 1438; wś Budy Zosiny, osad 94. z grun. m. 1165; wś Budy Michałowskie osad 46, z grun. m. 522; wś Budy Grzybek, osad 59, z grun. m. 424; wś Jaktorów osad 37, z grun. m. 279; wś Pułapina Stara osad 12, z grun. m. 130. Gmina K. należy do s. gm. okr. I w Błoniu, gdzie też stac. poczt., liczy 6431 mk., 3161 męż., 3270 kob. W skład gminy wchodzą Kaski, Stromiany, Buszyce, Drybus, Gągolina, Regów, Pułapina, Osiny, Baranów, Stanisławów, Holendry Baranowskie, Budy Stare, Budy Zosiny, Budy Grzybek, Budy Michałowskie, Jaktorów, Wyczółki. Obszaru 14482 mr., w tem 650 mr. lasu i 219 m. zarośli. 2.) **K.**, wś i folw., pow. wieluński, gm. Galewice, par. Cieszęcin, odl. od Wielunia w. 25; wś ma dm. 7, mk. 185; folw. dm. 7, mk. 62. Folw. i wieś K., rozl. m. 733, grunta orne i ogrody m. 355; łąk m. 71; pastw. m. 65; lasu m. 233; nieużytki i place m. 9; bud. mur. 2, drew. 13, pokłady torfu. Wieś Kaski osad 18, z gruntem m. 82. Por. *Galewice. Br. Ch.*

Kaski, mylnie u Zarańskiego, właśc. *Kawki*, pow. brodnicki.

Kaśkiewicze 1.) *Górne*, folw. szlach., nad rz. Zdrą, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 36 w. od Oszmiany, 5 dm., 43 mk., z tego 8 praw., 6 kat., 10 mahometan, 19 żydów. 2.) **K.** *dolne*, folw. szlach. nad rzeką Zdrą, pow. oszmiański, 2 okr. adm., 36 w. od Oszmiany, 1 dom, 7 mieszk. mahometan (1866).

Kaśkowo, st. p., pow. peterhofski gub. petersburskiej, w pobliżu stacyj Strelna i Jamburg.

Kasłow, ob. *Kosłow.*

Kaśniewszczyzna, zaśc., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 14 w. od Oszmiany, 3 dm., 29 mk. kat. (1866).

Kasopla, ob. *Kaspla.*

Kasów albo *Khasow*, niem. *Quoos*, wś serbska na saskich Łużycach, w pow. budyszyńskim. W 1875 r. serbów 142. Gniazdo szlacheckiego rodu von *Kazowe.* *A. J. P.*

Kasowa, niem. *Kasawe*, wś, pow. mielicki, par. Mielice, z kolonią Koruszka.

Kasowice, niem. *Kassowitz*, według Triesta folw. i młyn w Uszycach, powiat olesiński.

Kasowo-Urbany (1449), *K. Wielkie*, *K. Cząstki*, *K. Siódmaki*, *K. Wólka*, w ziemi bielskiej (Gloger).

Kasparkowice, niem. *Kasparkowitz*, wieś w par. kat. i gminie Sucha dolna, pow. frysztacki na Szląsku austr., ludn. 187.

Kasparowce, ob. *Kasperowce.*

Kasparus, włośc. wś, pow. starogrodzki, w borach między jeziorami, nad strugą Swiętą, wpływającą do pobliskiej Czarnej wody; obejmuje gbur. posiadł. 6, zagr. 25, obszaru mórg 1602, kat. 200, ewan. 4, żyd. 5, dm. 36. W miejscu szkoła, parafia Osiek, poczta Lubichowo. Odległość od Starogrodu 4 1/4 mili.

Kaspendorf (niem.), 2 miejscowości, pow. suski, między jeziorami Jezierzyce (Geserich see) i Łabędziem, 3/4 mili od Iławy, w okolicy lesistej i piaszczystej. *a*) wś, przyłączona do gminy w Kamieniu, bud. 10, dm. 9, ew. 39. Parafia i poczta Iława, szkoła Kamień. *b*) dwa dobra sołeckie, obszaru mórg 603. Reszta jak pod *a.*

Kasper..., ob. *Gasper...*, *Kacper...*

Kasperngut (niem.), wś, pow. szczycieński, ob. *Kaspry.*

Kasperowce, wś, u zbiegu Duby z Seretem, powiat zaleszczycki, ma 1305 mieszk. w gminie; 28 na obszarze dworskim; cerkiew parafialna grec. katol., stac. pocz. i szkołę. W r. 1619 założył w tem miejscu Jakób Jastrzębczyk Lutomirski osadę nad Seretem, miasto, które nazwał Lutomirsk. Zygmunt III obdarzył je przywilejem, lecz nazwa przemieniła się na Kasperowce, a miasto było jeszcze za czasów Kuropatnickiego w roku 1786 miasteczkiem; dziś jest wsią. Czyt. Staroż. Polska, II, 996.

Kasperówka, por. *Kaszperówka.*

Kasperówka, wś, pow. nowogradwołyński, gm. baranowiecka; włośc. dusz 354, ziemi włośc. 822 dzięs. Należy do dóbr baranowieckich, własność Lubomirskich, Walewskich, Gagarynowych, obecnie Strogowych. *L. R.*

Kasperowszczyzna, os., pow. kalwaryjski, gm. Balkuny, par. Udrya. Niezamieszczona w spisie urzęd. (Pam. Kn. za 1878 r.),

Kasperowszczyzna 1.) folw. pryw., pow. lidzki, 3 okr. adm., od Lidy w. 31; od Wasiliszek w. 10, dm. 1, mk. wyzn. praw. 5, katol. 6. 2.) **K.**, zaśc. gm. leonpolskiej, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 47 i pół w. od Dzisny, 2 domy, 39 mk. kat. (1866).

Kasperszczyzna, folw. w Olszynie, w pow. mościskim, należy do dworskiego obszaru w Małnowskiej Woli.

Kasperyszki 1.) zaśc., pow. kowieński, par. Wędziagoła, dwie włóki ziemi, wchodzi w skład dóbr Dolna Kułwa Downarowiczów. 2.) **K.**, wś, pow. wiłkomierski, par. Wiłkomierz, gm. Towiany, o 16 w. od Wiłkomierza, o 1 i pół w. od Towian, 8 osad włośc. R. 1790 własność Przybory, sędziego mozyrskiego. *J. D.*

Kasperyszki 1.) 1-sze, 2-ie i 3-ie, folwarki, nad jez. Kiegej, pow. święciański, 1 okr. pol., mk. kat. 27, dm. 3. 2.) **K.**, wieś nad Wilią, pow. trocki, 2 okr. ad., gm. Żyżmory, 42 w. od Trok, 7 dm., 115 mieszk., z tego 112 katol., 3 żydów. 3) **K.**, wieś, pow. trocki, 2 okr. adm., 51 w. od Trok, 12 dm., 138 mk. katol. 4.) **K.**, folw. szlach., pow. trocki, 3 okr. adm., 60 w. od Trok, 4 domy, 13 mk. katol. (1866).

Kaspla, wś rządowa, pow. porzecki, gub. smoleńskiej, o 40 w. od Smoleńska. Por. co do historyi art. *Duchowszczyzna.*

Kaspla, rz., lewy dopływ Dźwiny zachodniej. Początek bierze w gub. smoleńskiej, w pow. duchowszczyńskim; spławną staje się od m. Porzecza (gub. smol.) i to tylko na wiosnę; spławia się po niej zboże i rozmaite inne towary do miast nad Dźw. zach. leżących i do Rygi. Na terytoryum gub. witebskiej płynie (w pow. witebskim) na przestrzeni 14 i pół wiorst i pod Surażem wpada do Dźwiny. Szerokość K. wynosi 8 do 20 sążni; głębokości na wiosnę miewa 10 do 15 stóp, latem zaś tylko 1 do 2 st.; dno K. po większej części piaszczyste, iłowate, miejscami kamieniste; brzegi ma urwiste, gliniaste, na całej prawie przestrzeni zaludnione i uprawne. Winc. Pol. pisze o niej. K. albo Kasopla, rz., lewy dopływ Dźwiny, nastaje w smoleńskiem, już w kraju równym, nie jak inne dopływy Dźwiny, których źródła legły na grzbiecie lub na stokach wysoczyzny północnej; płynie zrazu z zach. na wsch. aż po jezioro Kasplińskie, stąd skręca się ku północy, przechodzi jezioro i zachowuje ten kierunek aż do ujścia rz. Hobża pod mstem Porzeczem; stąd chodzą po niej statki; stąd wykręca się Kaspla ku zach. i wpada pod Surażem do Dźwiny. Długość jej biegu zajmuje do 30 mil, zabiera wody wielu bagnisk, jezior; kraj którym płynie, jest równy, piaszczysty i podmokły. Z prawego brzegu wpadają do niej powyżej jezioro Kasplińskiego struga Mołoda, poniżej Żerespa, dalej Swadyca, która przechodzi jezioro tegoż nazwiska, dalej Gąbża czyli Hobża, najznaczniejsza z dopływów Kaspli, w połączeniu z Drażną; dalej Połowla w połączeniu z Bulizą a w końcu Graniczna rzeka. Z lewego brzegu powyżej Porzecza, Rudawica i Wiażnewa, wpada do Kaspli poniżej już Porzecza Czerebasna i Wymienica (Wymnica). Dalej trzy strugi. *Fr. Gl.*

Kasplany, wś w pow. wieliskim, do 1867 r. w suraskim, należy do Nitosławskich, ziemi dworskiej 4799 dzies. *M. K.*

Kasple, w smoleńskiem. R. 1652 nadane Hrehoremu Swiatopełk-Mirskiemu, strażnikowi W. X. L., za kilkodziesięcioletnie jego zasługi w ekspedycyach wołoskich, infl. i mosk. położone.

Kasplińskie, jez., w pow. porzeckim gub. smoleńskiej, ma do 8 wiorst długości a od pół. do $^3/_4$ w. szer., przyjmuje rz. Klecę, wypływa zaś z niego rz. Kaspla.

Kaspral, folw., pow. inowrocławski; 6 dm., 149 mk.; należy do dom. Brześcia.

Kasprów, albo *Kacprów*, wś włośc., pow konecki, gm. i par. Gowarczów. Odl. 10 w. od Końskich, ma 43 dm., 275 mk., 499 mr. obszaru.

Kasprowa dolina w Tatrach nowotarskich. Dolina pot. Bystrego, także Bystrą zwanego, zwarta od wschodu pięknym wierchem Nosalem (1215 m.) z urwistemi turniami, od zachodu obszerną lesistą Krokwią (1378 m.) rozgałęzia się od południa na cztery dolinki: Jaworzynkę, dotykającą Kopy Magóry, Kasprową, podchodzącą pod Czubę goryczkową, Goryczkową, sięgającą po halę tejże nazwy, i Kondratową, dochodzącą południ. stoków Giewontu i wschodnich Czerwonych Wierchów. Druga zatem dolina od wschodu, między Jaworzynką a Goryczkową, jest dolina Kasprowa. Jest to dolina lesista, głazami zawalona, nierówna, pełna dołów i garbów. Wejście do tej dolinki tworzy polana nad potokiem Kasprowym. Wzniesienie szop na brzeżku na tej polanie czyni 1204 m. (Janota). Z polany tej pięknie położonej ładny mamy widok na Giewont, na polany Kalatów pod nim i na Kopieniec. Tuż nad polanką ku wschodowi wznosi się goły wierszyk zwany „do Czoła“, który za pomocą grzbietu 2 kil. długiego, tworzącego północno-wschodnią ścianę Kasprowej doliny, oddzielającą tę ostatnią od doliny Jaworzynki zakopiańskiej, łączy się z Kopą Magóry. W tym grzbiecie dalej na wschód „od Czoła“ i niżej jest przełączka Równienkami zwana; a turnie jego nieco smrekami porosłe zowią się Zawratem. Ścianę zaś południowo wschodnią doliny tworzy grzbiet, odrywający się od Beskidu (ob.), szczytu w gł. grzb. Tatr, ku półn.-wsch., i oddziela ją od doliny Suchej Wody, czyli doliny stawów Gąsienicowych. W tym

grzbiecie mamy szczyt Kasprową (1852 m. szt. gen.). Bok jej zachodni tworzy grzbiet biegnący od Beskidu wprost na północ, oddziela ją od dol. Goryczkowej i kończy się nad powyżej wzmiankową polanką szczytem 1420 m. npm. W grzbiecie tym mamy szczyt Upłaz (1616 m. szt. gen.). Potok Kasprowy rozdziela się powyżej polanki, w miejscu 1383 m. wysokiem (Janota), na dwa potoczki, wzdłuż których ciągną się dwa ramiona doliny Kasprowej. Ramię północno-wschodnie zowie się Na dolinkę. Jest to głęboki parów skalisty, wznoszący się ku grzbietowi między Kasprową dol. i stawami Gąsienicowymi. Wzniesienie tego parowu czyni 1454 m. Tutaj znachodzą się zarzucone banie. Poniżej nich na ściance skalistej rośnie kilka pięknych limb. Ta skalista ścianka dzieli ten parów od drugiego zachodniego ramienia dol. Kaspr., zwanego Pod Urkocie, a potok niem płynący zowie się z pod Urkocia. Poniżej zejścia się obu dolinek, naprzeciw opuszczonego szałasiska obfite tryszczą źródła zimnej wody (3.5° C.). Szczyt Kasprowa (1852 m.) na mapie spec. mon. austr. węg. (zone 9, col. XXII) jest to samo co Urkocie Kasprowe, także Hurkocie Kasprowe zwane, może od hurkotu czyli łoskotu spadających skał (Ukrocie jest wyrazem czeskim lub słowackim; krot, grot, ostrze skały). O potoku Na dolinkę utrzymuje lud, że się łączy z tak zwanym Suczym stawem, jednym ze stawów Gąsienicowych (ob.) *Br. G.*

Kasprowo, folw., pow. bydgoski, 850 mr. rozl.; należy do dom. Gącerzewa.

Kaspry, niem. *Kasperngut*, wś, pow. szczycieński, na polsko-pruskich Mazurach, wydana zdawna 12 wolnym osadnikom: począwszy od r. 1586 w miejsce zwykłych szarwarków pełnili oni służbę około poczty tu przechodzącej; ludzi, zapewne, i koni dostawiali. R. 1437 Henryk Reuss z Pławna, komtur elbląski, nadaje Maciejowi i Jurdze, jego stryjowi, 10 włók w K. na prawie chełmińskiem z obowiązkiem jednej służby zbrojnej. Czyt. Kętrz. „Ludność polska", str. 398. *Ks. F.*

Kassa (węg.), niem, *Kaschau*, ob. *Koszyce.*

Kassabudno (niem.), kol., pow. chojnicki, st. p. Męcikał; zapewne *Kosobudy.*

Kassander, młyn nad Prosną w dobrach Chróścin, pow. wieluński.

Kassaren (niem.), pow. kartuski, ob. *Koszary.*

Kassenitz (niem.), ob. *Kazanice.*

Kassigkehmen (niem.), dobra i folw. nad Niemnem, przy promie, o $^3/_4$ m. na zachód od granicy.

Kasslau (niem.), ob. *Kosłow* (łuż.).

Kassowitz (niem.), ob. *Kasowice.*

Kassuben (niem.), ob. *Kaszuby.*

Kassuta, dobra, pow. wilejski, o 9 w. od Wilejki, 2 okr. adm., gm. Kurzeniec, o 4 w. od Kurzeńca, 2000 mr. obszaru, gleba urodzajna, żytnia, pałac murowany jednopiętrowy. Należało do Römerów, ostatnim dziedzicem był Józef syn Stefana Dominika. Przeszły potem na własność Sulistrowskiego Kazimierza. Następnie własność Tukałły Mieczysława; r. 1867 w skutek ukazu cesarza Aleksandra II uległa ta własność przymusowej sprzedaży; nabył ją ks. Piotr Sayn-Wittgenstein.

Kassyldów, wś, pow. łukowski, gm. Jarczew, par. Wilczyska. Ma 19 dm., 165 mk. i 283 mr. obszaru. Por. *Jarczew.*

Kassynka, ob. *Kasynka* i *Dubrowlany.*

Kastaczyn, wś gm. czereskiej, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 29 w. od Dzisny, 6 dm., 61 mk. praw. (1866).

Kastanówka, przysiołek, pow. latyczowski, par. Bar-Wołkowińce; 5 dm. *X. M. O.*

Kastanowo, zaśc., nad jez. Szwinta, pow. święciański, 2 okr. adm., o 13 w. od Święcian, 2 dm., 10 mk. kat. (1866).

Kastapiszki, zaśc., nad rzeką Łukną, pow. trocki, 1 okr. adm., 13 w. od Trok, 1 dm., 5 mk. kat. (1866).

Kastaunen (niem.), 1.) wś, pow. wystrucki, st. p. Didlacken. 2.) wś, pow. żuławski, st. p. Seckenburg.

Kasteczyzna, folw. pryw., pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 16 w. od Oszmiany, 4 dm., 32 mk. (1866).

Kastel, ob. *Inflanty*, t. III, 286.

Kastenberg (niem.), szczyt w Tatrach spiskich, w grzbiecie poprzecznym, odrywającym się od głównego grzbietu Tatr, w miejscu gdzie się wznosi Mała Wysoka (2196 m.), a rozdzielającym dolinę Wielkiej Zimnej wody czyli Staroleśniańską od doliny wielickiej. Między Staroleśniańską Turnią (2490 m.) a szczytem Sławkowskim (2453 m.), wznosi się pomieniony szczyt Kastenberg. Wzniesienie jego czyni 2354 m. (szt. gen.). Od niego wybiega ku półn.-wsch. odnoga górska aż po staroleśniański staw, Warzechą zwany (1791 m. szt. gen.). Według pomiaru prof. Kolbenheyera szczyt ten wznosi się 2399 m. *Br. G.*

Kasterki, wś, istniała w 1827 r. w dzisiejszym pow, wieluńskim, par. Chotów; obecnie nie istnieje.

Kastnitz (niem.), ob. *Karznica.*

Kastor i **Pollux**, źródło, ob. *Kaemmchen* (niem.).

Kastornoje, sioło, pow. ziemlański, gub. woroneskiej, st. p., o 45 w. od Ziemlańska, przy trakcie bocznym.

Kastrańsk, niewielki folw. w pow. borysowskim, o parę wiorst ku zachodowi od wsi Bojar; grunta mą lekkie, miejscowość górzysta. *A. Jel.*

Kastuden (niem.), wś, pow. sztumski, st. p. Mikołajki.

Kastyr, wś, pow. dyneburski, 751 dzies. ziemi. Niegdyś dziedzictwo Sielickich, później Józefa Brzezińskiego marsz. dyneb., dziś Żabów.

Kasub (niem.), os., pow. kościerski, ob. *Kazub.*

Kasubiec al. *Kasubitz* (niem.), ob. *Kazubiec.*

Kasuck, wś włość. nad rz. Wilią, pow. wileński, o 10 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 1 dm., 11 mk. prawosł. (1866).

Kasuppen (niem.), w Kurlandyi 1.) dobra, pow. dobleński, par. Doblena. 2.) folw. dóbr Kemten, pow. talzeński, par. Kandau.

Kasuta, to samo co *Kosuta*, por. *Kassuta.*

Kasyldów, ob. *Kassyldów.*

Kasyn albo *Kasin*, wś w pow. mińskim, nieopodal drogi z Widohoszcza do Sołomerecza wiodącej, ma osad 10; miejscowość wzgórkowata lekko. *Al. Jel.*

Kasynka, wś w pow. mińskim, w gminie siemkowskiej, nieopodal rzeki Wiaczy, ma 7 osad. Miejscowość wzgórkowata, łąki dobre.

Kasz, ob. *Kasek.*

Kaszakowski (al. *Lasowe*), poszczególne domy w Dobrotworze, pow. Kamionka Strumiłowa.

Kaszany I.) wś, własność miasta Kowna, pow. trocki, 3 okr. adm., 54 w. od Trok, 20 dm., 264 mieszk., z tego 257 katol., 7 żydów. 2.) **K.**, druga wieś m. Kowna, pow. trocki, 3 okr. adm., 54 w. od Trok, 3 domy, 17 mk. katol. (1866).

Kaszary, niem. *Karlshof*, folw., pow. wągrowiecki; 3 dm., 43 mk., należy do dom. Skoków (Schocken).

Kaszcz (al. *Budy*), przysiołek Kobylnicy ruskiej w pow. cieszanowskim, w półn.-zachod. stronie obszaru.

Kaszczor, wś w połud. stronie pow. włoszczowskiego, nad rzeczką Korytnicą, gm. i par. Rokitno rządowe, ma 14 dm., 95 mk., w tem 62 analf.; 263 mr. ogólnej rozległości, w tem 136 m. r. ornej, 41 m. łąk, 59 pastwisk, 27 nieużytków. Położenie niskie, ziemia przeważnie piaszczysta. Młyn z produkcyą roczną na 800 rs. W 1827 r. było tu 16 dm., 105 mk. *Dr. E. B.*

Kaszczor 1.) czyli *Stary klasztor* niem., *Alt-Kloster*, wś, pow. babimoski, w okolicy pagórkowatej, bogatej w lasy i jeziora, na brzegu południowym błót oberskich, 122 dm.; 948 mk.; 67 ew., 859 kat.; 1 chrześcijanin innego wyznania, 21 żydów. Ziemia w okolicy jest lekka, mało urodzajna, mieszkańcy przeto, trudniący się przeważnie rolnictwem, mało stąd odnoszą korzyści; uprawiają cokolwiek chmielu; zajmują się handlem zbożowym i handlem drzewa. Siedziba komisarza obwodowego. Kościół par. kat. nal. do dekan. wschowskiego. Szkoła elementarna kilkoklasowa; 180 analf. Urząd pocztowy trzeciej klasy, telegr., poczthalterya; poczta osobowa przez Kaszczor ze Wschowy do Wolsztyna; poczta listowa do Przementu (Priment), gośc. na miejscu; st. kol. żel. we Wschowie (Fraustadt) o 22 kil. 2.) **K.**, królewszczyzna i gm.; 7416 mr. rozl.; 6 miejs.: a) K. dom.; folwarki: b) Łapice, c) Mochy (Mauche), d) Ciosaniec (Schussenze); leśnictwa: e) Redershorst, f) Maucherheidel; 21 dm.; 217 mk.; 25 ewang., 102 kat.; 41 analf. Wś K. należała niegdyś do opatów przemęckich i nazywała się w dawniejszych czasach Starym Klasztorem dla tego, iż cystersi, zanim się do Przemętu przenieśli, mieli tu swój klasztor aż do r. 1313. Po przeniesieniu się zakonu do Przemętu, kościół w K. został kościołem parafialnym. Kościół pierwotny drewniany runął ku końcowi XVI w. Opat przemęcki Jakób Brzeźnicki, sufragan poznański, wzniósł w miejsce jego nowy, także z drzewa, nadawszy mu nową erekcyą r. 1603. Kościołek ten stał do r. 1763. Teraźniejszy murowany kościół stanął staraniem i zakładem opata przemęckiego Józefa Jana Szołdrskiego, który kamień węgielny położył 1764 r. W r. 1775 do skończonego wprowadził nabożeństwo w obecności Melchiora Gurowskiego opata oberskich cystersów, Konstantego Kwileckiego, chorążego poznańskiego i t. d., jak o tem świadczy napis w kościele zachowany. W parafii były jeszcze kościoły: 1) we wsi Wieleniu i 2) w Ciosańcu. Szkoła w Ciosańcu należała do najlepiej uposażonych w dyecezyi poznańskiej. *M. St.*

Kaszczorek al. *Klasztorek*, niem. *Kaszorek*, paraf. wś na prawym brzegu Wisły, pow. toruński, przeszło milę od Torunia, między granicami m. Torunia, Lubicza, rz. Drwęcy i Wisły, w okolicy piaszczystej i lesistej; 1.) wś obejmuje obszaru mr. 3155, bud. 43, dm. 20, kat. 191, ewan. 3. W miejscu jest kościół katol. paraf. i szkoła katol., poczta w Lubiczu. 2.) folw. do wsi należy, bud. 8, dm. 6, katol. 49, ewan. 11. Reszta jak przy 1.). Od wieków bór tu wielki istniał, ciągnący się między Wisłą, Drwęcą i Toruniem, w którym osady żadnej nie było, tylko pastwiska dla bydła; bór nazywano „Mokry las;“ z ograniczenia zaś pastwisk dawniejszych, jakie podaje przechowywany dokum. z r. 1258, wynika, że w tej okolicy zamek kiedyś był zbudowany. Czytamy bowiem w owym opisie granic: a metis de Torun destinando ad partem sinistram juxta densitatem quandam ejusdem silvae usque ad viam magnam et summitatem montium versus Slotoriam veniendo. Deinde totam montum summi, tatem in circuitu versum locum castri

usque ad aliam partem terminorum. O założeniu wsi K. błędne krążą wieści. W kronice oo. dominikanów w Toruniu czytamy, jakoby oni początek dali tej wsi i nazwę, bo ich tu po za miastem, piszą, r. 1263 mistrz krzyżacki Hanno von Sangerhausen początkowo osadził, a później dopiero do miasta przeprowadził. Tymczasem z akt przechowanych w arch. peplińskiem pokazuje się, że mistrz Hanno nie mógł im tu mieszkania naznaczyć (aream dedit), ponieważ ta posiadłość należała zdawna do biskupów włocławskich (praedium intra Wislam et Drewenczam et semitam quae ducit de uno flumine ad aliud per silvam Mokry las dictam). Prawda, że za przybyciem swojem chcieli ją sobie przywłaszczyć krzyżacy, ale zaraz napowrót oddali r. 1230. Nadto dokumenta jasno wykazują, że w owym czasie t. j. r. 1263 i dość długo potem żadnego tu jeszcze klasztoru, kościoła, ani wioski nie było, tylko puszcza i lasy odwieczne, do wsi biskupiej Złotoryi należące. Na dowód wspominają się niektóre dokumenta. R. 1293 mistrz krzyż. Meinhard von Querfurt poświadcza, jako poprzednik jego Henryk z Balgi przywrócił al. oddał r. 1230 biskupowi Michałowi część gruntu Złotoryi między Wisłą, Drwęcą a ścieżką wiodącą między obu przez Mokry las, bo ta część już zdawna do biskupów należała; późniejszy mistrz pruski krzyż. Ludwik także potwierdził biskupom tę posiadłość. R. 1258 bisk. Wolimir wydał Toruńczanom na użytek pastwiska w Mokrym lesie i granice, jak stoi powyżej, naznaczył; za to mu płacić mieli co rok 3 m.; w dokum. wyraźnie zastrzegł, żeby sam domów żadnych ani budynków nie wznosili. R. 1242 Konrad książę krak. i łęczycki zeznaje dokumentami, jako wieś Złotorya (z częścią z tej strony Drwęcy: Zlotorija cis Drwencam, jak ją nazywali) od samego początku do biskupów kujaw. należała. Później tę część i Złotoryą, nie wiedzieć jakiem prawem, posiadał Albert ze Stwolna. A więc o żadnej osadzie w K. albo o kościele nie ma nigdzie mowy. Dopiero bisk. kujawski Wisław (1283—1301) jest założycielem wioski. Najprzód zapewnił prawa własności tej ziemi, płacąc r. 1293 Albertowi ze Stwolna 200 grz., za co tenże ze wsi Złotoryi (a więc i z tej części gdzie K.) ustąpił (cessit). O pierwszym kościele taka jeszcze pomiędzy ludem krąży opowieść, że miał być początkowo na wzgórzu opodal nieco budowany. I już ludzie zaczęli stawiać. Ale w tem spostrzegli, że gdzie teraz jest źródełko na cmentarzu, krzyż się ukazał. Zaraz wtedy, uznając wolę Bożą, przy owem źródle kościół pobudowali, gdzie teraz stoi. Kościół poświęcono na cześć św. Krzyża; liczne pielgrzymki i łaski działy się na tem miejscu. Biskup Wisław dobudował potem mały klasztor przy kościele i oddał pod opiekę begardom, zwanym także biczownikom czyli pustelnikom, nie wiadomo tylko, którego roku (ecclesiam, cellam seu coenobium s. Crucis dedit in hereditate de Zlotoria). Wszystkich begardów było tu 9: Henryk przeor, Rudolf, Jan, Hejman, Teodoryk, Martwig, Mikołaj, Bertold, drugi Hejman; uprawiali obszerne ogrody, wino nawet hodowali, jak podaje dokument. R. 1320, na mocy rozkazu papieża Klem. V i bisk. kujaw. Gerarda, zniesieni już poprzednio na soborze w Vienne r. 1312, opuścili K. i udali się na dożywocie do wsi biskupiej Dobrzejowic. Lud jednak nie zapomniał tego miejsca św., liczne czynił pielgrzymki, i nie nazywał go inaczej, tylko czem było przedtem: klasztorek. Tak i wioska, dotąd przez cichych tylko pustelników zamieszkała, niebawem ożywiła się. Ażeby potrzebom duchownym wiernych zadosyćuczynić, oddali biskupi kujawscy kościół, plebankę (sanctuarium, poświętne) jako i wieś całą oo. dominikanom w Toruniu, którzy tu jednego albo więcej kapłanów, zakonników, przysyłali. W lesie obszerne pastwiska biskupi dla siebie utrzymali, za które od toruńczanów 3 m. rocznego czynszu pobierali r. 1426, 1526 i t. d. Sołectwo tutejsze na dziedziczną własność wydane było. R. 1509 właściciel Krysztof von Greken, zwany brodacz, cum barba, darował je na własność toruńczanom. W czasie reformacyi gdy po morowem powietrzu liczba dominikanów zeszczuplała, zapomnieli o K. i żadnego duchownego nie posyłali. Dlatego biskupi napowrót wzięli tę wieś dla siebie i świeckich duchownych jako proboszczów obsadzali. Później po odnowieniu ducha zakonnego dominikanie znowu się usilnie ubiegali o wieś i o kościół. Patronat nad kościołem w r. 1587 napowrót odzyskali przez biskupa chełm. Piotra Kostkę. R. 1590 biskup Rozrażewski oddał im t. z. sanctuarium, poświętne al. plebankę; kiedy do Rzymu odjeżdżał: módlcie się tylko, mówił, żegnając się, do ojców, o szczęśliwy powrót, a może całą wieś otrzymacie. Niestety, umarł w Rzymie i tak wieś pozostała przy biskupach. R. 1617 sprzedało miasto folw. swój al. sołectwo nad Wisłą za 800 m., zatrzymując dla siebie sądy większe i mniejsze i t. z. dominium directum, za uznanie którego nabywca płacił rocznie 2 m. a od winnicy osobnej i kawałka piaszczystego gruntu gr. 15. R. 1647 burmistrz toruński Jan Preuss sprzedał znowu miastu sołectwo za 3300 m., wyjąwszy inwentarz. R. 1772 rząd pruski wraz z wioską K. zajął i to sołectwo, mimo protestów miasta. Hartknoch histor. eccl. pruss. donosi, jakoby za czasów jego przy K. znajdowało się źródło, które wszystko w kamień obracało, so alles mit

Stein überzieht. Także znany Rzączyński, Hist. natur., 117, pisze: Prope Thorunium ripamque Vistulae in quadam arena humida ossa, nucum putamina etc. visa daridiem lapidis induisse. Teraz o takiem miejscu pod K. nic nie wiadomo, tylko donoszą, że jest tam źródło podobno, w którem wiele części składających żelazo znaleziono; nie dodają, czyby było bliżej poszukiwane. Na fundamenta murów poklasztornych natrafiono przy kopaniu na łące pobliskiej, należącej do folw. Bielawa. Podług szemat. dyecezal. z r. 1867 par. kaszczorkowska liczy dusz 1117, prawo patronatu mieli przedtem dominikanie w Toruniu. O kościele, tytułu św. Krzyża, nie wiadomo kiedy fundowany i konsekrowany. Istniało przy nim bractwo trzeźwości od r. 1857; kościół przedtem parafialny w Złotoryi dotąd jako filia przyłączony r. 1829. Parafia wskutek kulturkampfu przez długi czas osierociała. Do parafii należą wioski: Kaszczorek, Lubicz, Antoniewo, Buchta, Karczma i Bielawy. W Lubiczu istniał przed reformacyą kościół kat., który lutrzy opanowali. Szkółki kat. 2 istnieją: w K. dzieci katol. 142, w Lubiczu 60; 10 dzieci uczęszcza do szkół luterskich. Źródła: Privilegia clavis Ciechocimensis, ręk. w arch. w Peplinie; Kronika oo. dominikanów w Toruniu, ręk. tamże; Obrazy cudowne w dyecezyi chełmińskiej; Wernicke, Geschichte der Stadt Thorn. *Kś. F.*

Kaszczyńce, wś, pow. ostrogski, gm. Unijów, o 45 wiorst na południe Ostroga położona. Należała niegdyś do przemożnej familii na Wołyniu Sieniutów, potem prawem kaduka zajęta przez XX. Jabłonowskich, linii lachowieckiej, później przeszła do XX. Sapiehów, a w r. 1822 sprzedana Ludwikowi Kossowskiemu; obecnie w ręku jego wnuka Ludwika Bieńkowskiego. Miejscowość malownicza, ze strony południowej płaszczyzna, od zachodu wzgórkowata a od północy piękny gaj grabowy. Gleba klasy 2, pszenna, przy lesie od północnej strony jeszcze dotąd ogromna strażnicza mogiła. Ma cerkiew parafialną, szkółkę wiejską i karczmę.

Kaszeby, ob. *Kaszuby.*

Kaszecy, niem. *Kaschwitz*, wieś na saskich Łużycach, w pow. kamjeneckim. W r. 1875 domów 18, mieszkańców 108, w tem Serbów 67. *A. J. P.*

Kaszedary, ob. *Koszedary.*

Kaszele al. *Katele*, wś, pow. władysławowski, gm. Swiatoszyn, par. Poniemoń. Odl. 55 w. od Władysławowa. W 1827 r. było tu 12 dm., 88 mk. Obecnie 13 dm., 177 mk.

Kaszelina, zaśc. i wś nad jez. Styrna, pow. wileński, 3 okr. adm., o 74 w. od Wilna, dm. 4, mk. kat. 44 (1866).

Kaszemecken (niem.), 1.) wś, pow. gołdapski, st. p. Kiauten. 2.) wś, pow. tylżycki, st. p. Koadjuthen.

Kaszeń, wś wymieniona przez Łaskiego (Lib. benef.) w par. Rozprza.

Kaszety 1.) wś rządowa, nad rz. Ułą, pow. lidzki, 5 okr. adm., od Lidy w. 52, od Ejszyszek w. 30, dm. 8, mieszk. wyzn. katol. 131 (1866). Ziemia piaszczysta licha. Mieszkańcy zajmują się uprawą chmielu, hodowlą pszczół, handlują też suszonemi grzybami. Przy wsi na rzeczce Wasupce jest młyn i folusz. 2.) **K.**, wś rząd. nad rz. Grudą, pow. trocki, 4 okr. adm., 89 w. od Trok, 8 dm., 59 mk. kat. (1866).

Kaszew, kol. i karcz., pow. turecki, gm. Tokary, par. Goszczanów, odl. od Turku 22 w. R. 1827 było tu 15 dm., 122 mk. Dziś dymów 17, męż. 96, kob., 102. W lesie pod wsią Kaszewem okopy i mogiły szwedzkie z czasu utarczki pod tą wsią partyzantów Augusta II z oddziałem szwedzkim w r. 1705. Dotychczas znajdują tam kule żelaz. lane bez wydrążeń, wagi około 30 funt. Por. *Chocim.*

Kaszew i *Kaszewska Wola*, ob. *Kaszów i Kaszowska Wola.*

Kaszewata, rz., dopływ Dniepru pod Benderami.

Kaszewice, wś, karcz., os. prob., nad Widawką, pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice. Posiada kościół par. drewniany z XVII w., fabrykę smoły, terpentyny i dziegciu, trzy młyny, szkołę elementarną. Na gruncie K. powstała osobna wieś Kuźnica Kaszewska (ob.). W 1827 r. było tu 84 dm., 426 mk. Obecnie wieś ma 70 dm., 439 mk.; 921 morg (700 or.); os karcz. i os. po probostwie 1 dm. 7 mk., 10 morg. Par. K. dek. piotrkowski ma 2132 dusz. Według Tow. Kred. Ziems. dobra K. składają się z folwarków: Słupia, Żelichów i Bożydar, fryszerki żelaza Kuźnica i Smugi, attynencyj Kurnos Kaszewski i Scichawa, osad leśnych Polko, Skaraczew i Puszcza al. Kowalec; wsi niżej wymienionych. Rozległość wynosi m. 6672; folw. Słupia grun. orne i ogrody m. 291; łąk m. 230; pastw. m. 103, wody m. 113; lasu m. 4972; zarośli m. 63, nieużytki i place m. 203, razem m. 5975. Bud. mur. 6, drewn. 25. Folw. Żelichów grunta orne i ogrody m. 405; nieużytki i place m. 11, razem m. 416. Bud. drewn. 6. Folw. Bożydar grunta orne i ogrody m. 270; pastw. m. 2, w osadach m. 3; nieużytki i place m. 6, razem m. 281. Bud. mur. 2, drew. 6; nadto w osadach fabrycznych bud. mur. 5, drew. 13. Pokłady torfu i rudy; rzeczka, ujęta w kanały, tworzy stawy i sadzawki, w których zaprowadzone jest rybołóstwo dochodowe; są 3 fryszerki o pięciu młotach, z których 4 wyrabiają żelazo, a jeden murowany „Dziubek“ przerabia żelazo na gwoździe; jest fabryka praso-

wanych gwoździ. Gorzelnia, browar, dwa młyny wodne o 4 gankach, tartak i cegielnia. Wś Kaszewice osad 79, z grun. m. 922; wś Kuźnica osad 16, z grun. m. 258; wś Kurnos osad 47, z grun. 394; wś Zarzecze osad 15, z grun. m. 223; wś Żdzary osad 29, z grun. m. 311; wś Scichowce osad 21, z grun. 303; wś Chmielowce osad 5, z grun. m. 118; wś Kowalec osad 6, z grun. m. 92; wś Trząś v. Dejtszland osad 75, z grun. m. 655; wś Grafenort osad 48, z grun. m. 426; wś Smugi osad 5, z grun. m. 79. *Al. Pal.*

Kaszewiec, pow. ostrołęcki, gm. i par. Goworowo.

Kaszewniki 1.) folw. pryw., pow. wilejski, o 29 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy byłej drodze pocztowej z Wilna do Mińska, 1 dm., 15 mk., 459 dzies. rozl. Własność Ginetów (1866). R. 1882 od Niezabitowskiego folw. K. nabył Lilie. 2.) **K.**-wielkie, wś włość., pow. wilejski, o 34 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 15 dm., 133 mk. 3.) **K.**-małe, wś włośc., pow. wilejski, o 34 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., 10 dm., 72 mk. (1866).

Kaszewy 1.) **kościelne**, wś i folw. w pow. kutnowskim, gm. Krzyżanówek, par. Kaszewy. Leży nad szosą war.-kaliską i dr. żel. W. B., odległy od stacyi i miasta Kutna w. 6, od stacyi Pniewia w. 10. Posiada kościół parafialny pod wezwaniem św. Andrzeja Apostoła, fundowany w r. 1732 przez Jana Wilkanowskiego podczaszego rawskiego, ówczesnego właściciela Kaszew, odrestaurowany z gruntu w r. 1880 kosztem miejscowego proboszcza i parafian. Ma szkołę elementarną i dom przytułku dla 4 kalek. Instytucya ta wystawioną i utrzymywaną jest z procentów od sum, legowanych w tym celu przez ś. p. kasztelanowę Kretkowską, byłą właśc. Kaszew, i zostaje od r. 1864 pod opieką gminy. Ogólnej przestrzeni K. mają 271 m., w tem gruntu dwor. m. 121, łąk i pastw. m. 150, uwłaszczonych m. 7 pr. 186. Parafia K. należy do dekanatu kutnowskiego, liczy 700 dusz i składa się z 4 wiosek, mianowicie: K. Kościelne, Dworne, Tarnowskie i Szczyt. W 1827 r. było tu 13 dm., 68 mk.; obecnie liczy 12 dm., 94 mk. 2.) **K.**-dworne, wś, pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Kaszewy kościelne. W 1827 r. było tu 16 dm., 110 mk. Obecnie liczy dm. 11, mk. 118. Ogólnej przestrzeni m. 574 p. 120, w tem ziemi ornej dworskiej m. 370, lasu m. 116, łąk i pastwisk m. 88; do uwłaszczonych należy m. 29 pr. 120. 3.) **K.** dworne, osada, dm. 3, mk. 18, posiada gruntu żytniego m. 45. 4.) **K.** tarnowskie, wś, pow. kutnowski, gm. Krzyżanówek, par. Kaszewy kościelne. W 1827 r. było tu 15 dm., 84 mk. Obecnie liczy dm. 12, mk. 155. Ogólnej przestrzeni m. 405, w tem gruntu pszennego do folwarku należącego m. 294 i łąk m. 21. Włościanie zaś posiadają m. 105. *W. W.*

Kaszimiercz (niem.), pow. wejherowski, ob. *Kazimierz.*

Kaszkany, wś, w pow. ihumeńskim, w gminie dudzickiej, nad rzeczką Babinką; dawniej Radziwiłłowska, ma osad 8, miejscowość bagnista. *Al. Jelski.*

Kaszlarka, mała rzeczka w pow. bracławskim, wpada z lewej strony do Bohu pod Potuszną, płynie obok wsi Szandyrówki i Szlarówki. *Dr. M.*

Kaszneja, jez. w dobrach Iwanowo, pow. wieliski, 6.60 dzies. rozl., własność rządowa.

Kasznica, ob. *Charsznica, Karznica.*

Kasznica (dok.), ob. *Kąśnia.*

Kasznowo, rz., ob. *Inguł.*

Kaszo, jez. w pow. horodeckim, 2.3 w. kw. rozl. *Fr. Gl.*

Kaszobejka, ob. *Hramitny* potok.

Kaszogród, ob. *Kaszówka.*

Kaszonówka, zaśc. rząd., pow. wilejski, o 45 w. od Wilejki, 1 dm., 8 mk. prawosław. (1865).

Kaszorek (niem.), wś paraf., pow. toruński, ob. *Kaszczorek.*

Kaszów al. *Kaszew*, wś i folw., *Kaszowska* (al. *Kaszewska*) *Wola*, wś i folw., pow. radomski, gm. Przytyk, par. Kaszów. K. posiada kościół par. dr. z XV w, i szkołę początkową. W 1827 r. liczył 27 dm., 234 mk. Obecnie ma 49 dm., 358 mk., 930 mr. obszaru dwors. i 687 mr. włość. W XV wieku istniał tu już kościół par. drew. p. w. św. Jana Chrzciciela, założony w. r. 1409 przez Jaśka z Kaszowa h. Janina (Dług. I 391); obecny drew. wystawił 1661 r. proboszcz Krzysztof Rudzki. K. wola istniała wtedy już i stanowiła własność dziedzica Kaszowa. K. par. dek. radomski 576 dusz. K. wola w 1827 r. liczyła 20 dm., 143 mk. Obecnie ma 21 dm., 225 mk., 540 mr. ziemi dwor. i 330 mr. ziemi włość. Według Tow. Kred. Ziems. folw. i wieś Kaszów rozl. m. 793; grunta orne i ogrody m. 630; łąk m. 72, pastw. m. 48; wody m. 1; zarośli m. 17; nieużytki i place m. 25. Bud. mur. 2, drewn. 9; płodozmian 4 i 10-polowy. Wieś Kaszów osad 64, z gruntem m. 326.

Kaszów, mstko w pow. kowelskim, ob. *Kaszówka.*

Kaszów, wś, pow. krakowski, przy gościńcu krakowsko-szląskim, na zach. od Krakowa, 15 kil. nad potoczkiem od Nowejwsi płynącym, który nieopodal Kaszowa wpada do Sanki. Ma posiadłości więk. roli orn. 4, łąk i ogr. 22; chłopskiej posiadłości roli orn. 918, łąk i ogr. 205, pastw. 277, lasu 20 mr. austr. Chat 250 (r. 1869). Mk. 1401 w r. 1869, a 1523 według obl. z 31 gr. 1880. Własność Jana Skirlińskiego. Należy do par. łac. i stacyi

poczt. w Liszkach. Wzgórze w półn. stronie wsi 263 m. (szt. gen.). Szkoła ludowa jednoklasowa. Wieś Kaszów wspomina już jako do opactwa tynieckiego należącą jeden z najstarszych dokumentów, nadany w Krakowie 1105 przez Idziego, biskupa tuskulańskiego, nuncyusza papiezkiego, a zatwierdzający przywileje tynieckie; następnie wspomina ją przywilej Grzegorza IX z dnia 26 maja 1229, zatwierdzający prawa opactwa tynieckiego; wszystkie nadania klasztorowi tynieckiemu zrobione potwierdza Bolesław Wstydliwy wraz z żoną swoją Kunegundą przywilejem z 13 grud. r. 1275. Czytamy w nim „villam Kasow cum adscripticiis." Leszek Czarny przywilejem nadanym 18 list. 1282 r. Kuźmie, opatowi tynieckiemu, którym nadał mu prawo karczowania lasów w posiadłościach klasztoru i zakładania osad, przeniósł wieś K. na prawo magdeburskie. Kazimierz Wielki przywilejem z 13 stycz. 1363 r. w Krakowie nadanym, sołtystwa i wójtostwa w Kaszowie, Liszkach, Smierdzącej, Nowejwsi, Rybnej i Przegini, darował opatom i braci tynieckiego klasztoru. O tych wsiach spotykamy w przywilejach tynieckich częste wzmianki, od r. 1440 począwszy. (Cod. dipl. tinecensis, Lwów 1871). Na początku wieku XIX właścicielem Kaszowa był Stanisław Zgliszczyński. Za jego to czasu do r. 1802 proboszczem był X. Antoni Onufry Jan Nep. Bystrzanowski, późniejszy opat cystersów w Mogile. *Br. G.*

Kaszów, właściwie *Koszyce* (ob.).

Kaszowice, ob. *Kaszewice, Kuźnica, Lubiecko.*

Kaszowice, ob. *Kaszecy.*

Kaszówka, mko, pow. kowelski, gm. Wielick, par. Hołoby, dawniej par. Hulewiczów, o 50 w. od Kowla, nad Stochodem, licha mieścina, ledwo kilka domów żydowskich odróżnia ją od wioski, ma 70 dm., 450 mk., do 3000 dzies. rozl. z dworem, lasu do 10,000 dzies.; zabrane na rzecz skarbu. Gleba przeważnie piasek, w ogóle nieurodzajna. Jest tu obecnie cerkiew obrządku greck.; kapl. katol., synagoga żydowska; mieszkańcy trudnią się tkactwem i szewstwem a także uprawą pól sąsiednich. Miasteczko leży w części Wołynia, zwanej Polesiem; gleba tu piaszczysta a obszerne lasy, po większej części wyrobione, otaczają je w około; dopiero przechodząca od niedawna przez okolicę tutejszą kolej żelazna brzesko-kijowska, wpłynęła na podniesienie się wartości ziemi i ożywienie handlu. Kaszówkę czyli Kaszogród fundował za przywilejem Zygmunta III z r. 1631 d. 6 lutego na wolnych gruntach włości swej Podryże, Jan z Wysokiego Kaszowski, miecznik i wielkorządca (gubernator) ziem wołyńskich. Król nadał wtedy mieszkańcom prawo magdeburskie, i obdarzył tę osadę 3 jarmarkami: na w. Wojciech, na święto Wniebowzięcia Najświętszej Panny Maryi i na dzień św. Jana Apostoła i Ewangelisty, oraz dwoma targami na tydzień, w dnie poniedziałkowe i piątkowe. Do miasteczka należały liczne wsie sąsiednie: Podryże, Iwanówka, Zofianówka, Jabłonka Wielka, Jabłonka Mała, Dołżyca Zahorowska, Kopyl, Litagoszcz. nabyte przez tegoż Kaszowskiego w 1602 roku od Mikołaja z Hubkowa Siemaszki. Wszystkie te włości dziedziczyli kaszowscy przez przeszło dwa wieki, wznosząc tu kościół, następnie kaplicę i piękną rezydencyą. W XIX w. za naszej już pamięci klucz kaszowiecki przeszedł posagiem w dom hrabiów Worcellów.

Kaszperówka, *Kasperówka*, 1.) wś, pow. taraszczański, nad rz. Rośką, o 5 w. poniżej Tetyjowa, o 65 w. od Taraszczy, o 25 w. od Bosychbród, ma 1685 mk., w tem 42 katol., 20 izr.; 4385 dzies. ziemi, cerkiew św. Trójcy z r. 1744 i duży las czarny. Dziedzic tetyjowskiego klucza hr. Anastazy Ostrowski odprzedał K. z Pohrebami Potockiemu a ten Swiejkowskiemu ze Szpanowa. Jest w K. cegielnia, gorzelnia i cukrownia. 2.) **K.**, wś, pow. berdyczowski, o 2 w. od Białopola, nad Hujwą, do której w K. wpadają z lew. brz. potoki Zakijanka i Singajewski. Ma 1590 dzies. ziemi, 800 mk., cerkiew św. Michała z r. 1791, ziemi cerkiewnej 43 dzies. R. 1767 było 86 dm., 516 mk. W połowie XVIII w. K. z Łohojskiem, Zakijanką i Piatyhorką należała do hr. Michała Tyszkiewicza; dziś K. jest własnością Żmigrodzkich.

Kaszperowo w orszańskiem, b. dziedzictwo Pawła ks. Druckiego-Lubeckiego. *A. K. Ł.*

Kasztanówka, os., pow. sejneński, gm. Kudrany, par. Liszkowo. Odl. 50 w. od Sejn, ma 2 dm., 14 mk.

Kasztanówka, wś, pow. oszmiański, okr. adm. 4, o 59 w. od Oszmiany, 6 dm., 89 mk. prawosł. (1866).

Kasztelaciszki, os., pow. sejneński, gm. Krasnowo, par. Łoździeje. Odl. 19 w. od Sejn ma 1 dm., 15 mk.

Kasztelan, młyn, ob. *Czyżów.*

Kasztelán (al. *Kasztelany*), przysiołek Stołpina w pow. brodzkim, na płn.-wsch. od Stołpina, nad pot. Kasztelan i nad zach. brzegiem Kasztelańskiego stawu. *Lu. Dz.*

Ksztelan, Kasztelania, był to urząd, a raczej dostojeństwo, za Rzeczypospolitej w Polsce do godności senatorskiej zaliczone. Miano zaś kasztelana jest cudzoziemskie, językowi polskiemu obce, pochodzące od wyrazu łacińskiego *castellum*, co znaczyło zamek warowny. Nazwa *grodozierży*, w statutach mazowieckich miano kasztelana na polski język wykładająca, jest nowsza i miejscowa, wieku XV mazowiecka, przez Mazurów utworzona. Jak zaś w wiekach zapadłych po polsku kasztelana zwano, poszło w zapomnienie, gdy cudzoziemski łaciński wyraz *kasztela-*

na, starodawny narodowy zastąpił. Zamienić jakie miejsce w twierdzę w średnich wiekach nazywało się *incastellare*, samą twierdzę zwano *castellum*, mieszkańców *castellani*. Skoro trzeba się było bronić przeciw nieprzyjaciołom, w ziemiach słowiańskich zakładano grody czyli zamki. Kasztelan nie tylko obronę onych miał sobie powierzoną, ale niemniej zarząd grodu, posady i całego okolicznego obwodu czyli powiatu. Przy nim była całego obwodu sprawa wojenna, pobory, dostawy, administracya, porządek i jurisdykcya czyli sądownictwo, mianowicie policyjne i kryminalne. Te ich zamki czy twierdze, były grodem, stolicą powiatu. Kasztelanie powstały dopiero około czasu Bolesława Chrobrego. W następnych czasach kasztelan prowadził tylko pospolite ruszenie a kasztelanią nazywano sam tylko urząd, nie część kraju. O kasztelaniach wspomina pierwszy dopiero kronikarz Bogufał, ale w przywilejach są wzmianki od XII wieku. Nie mieli tak szerokiej władzy kasztelanowie tych zamków, które były małe, obwodu nie mające, nie będące grodem, jedynie stanowiskiem warownem, często doryweczo dla potrzeby stawianem. Gdy więc różne były castella, z natury rzeczy wypływa, iż od wieków byli kasztelanowie i więksi i mniejsi, to jest kasztelanowie grodowi i niegrodowi. Grodowych trudno było zatrzeć, bo choćby zamek upadł, to jeszcze egzystował gród, obwód i urząd; mniejszych czyli niegrodowych byt zupełnie od bytu zamku zależał; skoro zamek podupadł, przestał być punktem obrony, kasztelan w nim nie miał co robić. Z czasem inne powody przyczyniły się do niknienia niektórych kasztelanij. W postępie zmian społecznych stanowisko wojewodzińskiego i kasztelańskiego urzędu zmieniało się. Czynności ich urzędowania przechodziły częściowo w podrzędne urzędy. Przywileje tak prawem dziedzicznem, jak później prawem niemieckiem włości i miasta nadające, kasztelańskiemu sądownictwu, zawiadywaniu i administracyi w powiecie czyniły uszczerbek. Sądy ziemskie w powiecie zacieśniały jego urząd. Burgrabiowie w zamku, magistrat w posadach miasta, prawem niemieckiem pozamienianych, sołtysi, pany, biskupi, wyręczali kasztelański urząd. Wszakże w tych czasach kasztelanom, owemi zmianami doznającym ograniczenia i ujmy ich władzy, otwierało się pole sięgania do wyższej dostojności, gdy do rady państwa wzywani, sami się do niej z najwyższymi dostojnikami cisnęli. W zapadłych wiekach, prócz urzędu wojewody, sprawami wojennemi przedewszystkiem zawiadującego, bywali w prowincyach stanowieni starostowie dla administracyi policyi i kryminału. Ten wysoki i groźny urząd został odnowiony koło r. 1300 przez króla Wacława. Utrzymali go potem Wielkopolanie, a za ich przykładem inne prowincye. Za Jagiełły liczba starostów niższego rzędu wzrastała, których nietylko potrzebowały grody lecz i wiele włości. Starostowie grodowi objęli dawny urząd kasztelański, a kasztelanowie zostali jedynie tylko dostojnikami-senatorami. W tem ostatecznem przejściu z urzędu na dostojność, po grodach większych obok kasztelana stanął starosta; po grodach mniej znacznych różny los zaszedł. Zamiany kasztelana jakiego w starostę nie ma przykładu, ale byli starostowie, co się za kasztelanów poczytywali, gdy marzyli zasiąść w senacie. Grodowych liczba nie doszła liczby kasztelanów, których zastąpili urząd. Niegrodowych liczba znaczniejsza nie w jednem zasiadłszy miejscu, ujrzała kasztelanie umorzone; ale to zdarzyło się tam, gdzie się pojawili starostowie niegrodowi, a ci byli jedynie dóbr narodowych dozorcami: grodowi jedynie kasztelańską wyobrażali władzę. Do rady więc senatu cisnęli się kasztelanowie mniejsi, nie powiatowi, po zamkach i zameczkach siedzący. Cały zaś ów nacisk tych kasztelanów, z senatu wreszcie rugowanych i wypychanych, ciąży na Wielkopolsce. Ostateczne umorzenie czyli umniejszenie znacznej liczby kasztelani miało miejsce między r. 1370 a 1390 za Władysława Jagiełły: dość ich wszakże mimo tego utrzymało się na swem stanowisku. Jako mniejsi siedzieli w senacie w drugim rzędzie. Niepewność umniejszającej się ich liczby sprawiała niekiedy, że gdy się tłumnie zjechali, nie znaleźli dla siebie przygotowanego siedzenia, przysiadając się tedy jak było można, niekiedy może w braku ławy użył który z nich drążka: ztąd drążkowymi lub nie krzesłowymi ich nazwano, dla tego, iż w senacie nie na krzesłach, lecz na ławach siedzieli; przeciwnie zaś, kasztelanowie więksi na krzesłach zasiadający, krzesłowymi się nazywali. Co do tytułu, między większymi a mniejszymi kasztelanami ta zachodziła różnica, iż w pismach urzędowych kasztelanowie więksi wielmożnymi (magnificus), a mniejsi urodzonymi (generosus) byli nazywani; prywatnie zaś, wszystkich kasztelanów zarówno jaśnie wielmożnymi tytułowano. Kiedy Litwa z koroną się łączyła, wydarzało się, że wojewoda lub kasztelan jaki z Litwy zawitał do senatu polskiego. Doryweczo udzielano mu krzesło. Wreszcie z samej Polski z różnych jej części jeszcze czas jakiś, z powodu mianowicie Mazowsza, niezupełność trwała i kolei niestateczność oczekująca pewnego przepisu. Między latami 1426 a 1506, senat na sejmie zasiadał porządkiem w Statutach Łaskiego oznaczonym. Kiedy więc przyszło do ostatecznych rozporządzeń i do unii 1569 r., już nie umniejszano liczby kasztelanów, ale ją pomnażano nowo kreowanymi kasztelanami-senatorami, po województwach i ziemiach, z których senatorów okazywał się niedostatek. Starosta halicki, sanocki nie mogli dla Rusi wyobrażać senatorów; kasztelanowie halicey, sanoccy z innym senat pomnożyli. Po dwustuletnim zmiennym obyczaju, liczba ich i kolej siedzenia dostatecznie oznaczoną została i niczem wzruszoną nie była w następnych czasach. Zjednoczenie Litwy z Polską, plącząc wyższe krzesła nowo przybyłymi senatorami, nie naruszyło kasztelanów mniejszych siedzenia, albowiem łączące się prowincye kasztelanów mniejszych nie miały. Dopiero w r. 1768 w jednym rzędzie wzruszeni zostali, gdy nowo ustanowiony kasztelan mazowiecki zasiadł przed sandeckim i stanął na czele kasztelanów mniejszych. Roku zaś 1775 jeszcze im trzech nowych na końcu przybyło, do prowincyi małopolskiej i ziem ruskich ustanowionych, to jest łukowski, żytomirski i owrucki. Kasztelan mniejszy w senacie był równy senatorowi pierwszego rzędu. Za senatem niczem nie był ścieśniony, mógł posiąść i sprawować wszelkie godności i dostojności i nadworne i ministerya, mógł nawet bez zrzekania się swej senatorskiej dostojności, posłować w kole rycerskiem, w izbie poselskiej zasiąść. Kasztelanowie, oprócz jednego krakowskiego, w województwie do którego należeli nie mogli mieć starostwa grodowego. Również kasztelanowie poznański i kaliski to mieli z tamtejszymi wojewodami wspólnego, iż nie wolno im było być generałem-starostą wielkopolskim, który w obu województwach miał władzę sądową. Z tego powodu za Kazimierza Jagiellończyka, kasztelan poznański Piotr Szamotulski uważany był za nieprawnie na urząd generała-starosty wyniesionego, jakkolwiek wszakże trzech jeszcze z kolei po nim kasztelanów poznańskich, tenże sam zakazany urząd piastowało. Co się tyczy niższych urzędów, ziemskiemi zwanych, tych kasztelanowie ani w swojem województwie, ani w innem obejmować nie mogli, chociaż w obcych województwach starostwa grodowe posiadać im dozwolono. Lubo kasztelańska godność była bardzo wzniosłą, przecież na dworach prymasów kasztelanowie bywali marszałkami, czasem służyli i u świeckich panów. Kasztelanów mianował król. Zamiast kasztelan używano także wyrazu pan i stąd mówiono: pan krakowski, pan poznański. W r. 1569, przy złączeniu rad koronnych z litewskiemi, ustanowiono porządek starszeństwa kasztelanów. Kasztelanowie więksi byli: 1) krakowski,

2) wileński, 3) trocki, 4) poznański, 5) sandomierski, 6) kaliski, 7) wojnicki, 8) gnieźnieński, 9) sieradzki, 10) łęczycki, 11) żmudzki, 12) brzesko-kujawski, 13) kijowski, 14) inowrocławski, 15) lwowski, 16) wołyński, 17) kamieniecki, 18) smoleński. 19) lubelski, 20) połocki, 21) bełzki, 22) nowogrodzki, 23) płocki, 24) witebski, 25) czerski, 26) podlaski, 27) rawski, 28) brzesko-litewski, 29) chełmiński, 30) mścisławski, 31) elbląski, 32) bracławski, 33) gdański, 34) mińsk, 35) wendeński, 36) parnawski, 37) derpski, (ci trzej: 35, 36, 37, powstali już po roku 1579 i wypadli zupełnie z oderwaniem części Inflant od Polski; w miejsce tych wszystkich trzech utworzono jednego inflanckiego; tego wspominają Lengnich, Skrzetuski, Trembicki i Kolęda na r. 1771), 38) czerniechowski, (powstał r. 1633). W ostatnich czasach utworzono jeszcze 39) mazowieckiego kasztelana i dano mu ostatnie miejsce pomiędzy kasztelanami większymi. Hartknoch i Lengnich nie wspominają go jeszcze. Między kasztelanami mniejszymi był porządek następujący: 1) sandecki, 2) międzyrzecki, 3) wiślicki, 4) biecki, 5) rogoziński, 6) radomski, (tego ani Skrzetuski ani Trębicki nie wspominają), 7) zawichoski, 8) lędzki, 9) szremski, 10) żarnowski, 11) małogoski, 12) wieluński, 13) przemyski, 14) halicki, 15) sanocki, 16) chełmski, 17) dobrzyński, 18) połaniecki, 19) przemęcki, 20) krzywiński, 21) czechowski, 22) nakielski, 23) rospierski, 24) biechowski, 25) bydgoski. 26) brzeziński, 27) kruszwicki, 28) oświecimski, 29) kamieński, 30) spicimirski, 31) inowłodzki, 32) kowalski, 33) santocki, 34) sochaczewski, 35) warszawski, 36) gostyński, 37) wiski, 38) raciąski, 39) sierpski, 40) wyszogrodzki, 41) rypiński, 42) zakroczymski, 43) ciechanowski, 44) liwski, 45) słoński, 46) lubaczewski, 37) konarski sieradzki, 48) konarski łęczycki, 49) konarski kujawski. Na tym kasztelanie kończy się porządek z r. 1569. Kolęda na r. 1771 i Trembicki dodają tylko 50) buskiego; Skrzetuski zaś oprócz tego dodaje jeszcze 51) łukowskiego, 52) żytomierskiego, 53) owruckiego. Kasztelan krakowski z urzędu należał do deputacyi czuwającej nad skarbcem, w którym chowano insygnia królewskie Wyższość w urzędzie kasztelana nad wojewodą krakowskim, Długosz wyprowadza od buntu Skarbimira, którego Bolesław Krzywousty kazał oślepić (r. 1117), a na uwieńczenie swej surowości urząd wojewodziński. który Skarbimir sprawował, miał niżej od kasztelańskiego postawić. Pisarze współcześni Krzywoustemu, jak Gallus i Mateusz Cholewa, nie wspominają o tem. To pewna, że już za Ludwika węgierskiego kasztelan krakowski był wyższym od wojewody krakowskiego, bo to widać w kronice u archidyakona gnieźnieńskiego. Kasztelanowie wileński i trocki zasiadali w senacie na krzesłach przed wielu innymi wojewodami. Powstało to bardzo naturalnie stąd, że Litwa miała najprzód tylko czterech senatorów. Przy urządzaniu ostatecznej unii Korony z Litwą i zaprowadzeniu senatu, zastrzeżono obudwu kasztelanom litew. prawo starszeństwa przed nowoutworzonymi senatorami (artykuł Cezara Biernackiego z. Enc. Orgelbrd. Por. art. *Grodzisko* t. II, str. 841.)

Kasztelanowszczyzna, dobra, pow. dzisieński, o 63 w. od Dzisny, o 10 w. od Głębokiego, 800 mr. obszaru, w tém 300 lasu. Gleba bardzo urodzajna, pszenna, częścią żytnia. Dziedzictwo Czerniawskiego; 1811 r. 87 dusz, 1866 r. 28 mk. *K. O.*

Kasztelański staw, utworzony przez pot. Kasztelan (al. Baczka), na granicy Stołpina i Turzego, w pow. brodzkim. Długość stawu czyni blisko 2 kil. Wąski (ledwo jedna czwarta kilom.) na płd., rozszerza się trochę (do pół kil.) na płn.-zach. Na zach. jego brzegu leży Kasztelan, przysiołek Stołpina. *Lu. Dz.*

Kasztelany, ob. *Kasztelan.*

Kasztelany, leśnictwo, pow. wągrowiecki, 2 dm., 18 mk., należy do dom. Glinna.

Kaszuba 1.), os., pow. koniński, gm. i par. Gosławice, nad rz. Wartą, przy szosie poznańskiej na płn.-zach. Konina, odl. od t. m. w. 3 i pół, powierzchni 51 mr., ludn. 10. Grunt żytni. Por. *Chorzeń.* 2.) **K.**, wś włośc., pow. rypiński, gm. Płonne, par. Radziki duże, odl. 16 w. od Rypina, liczy 3 dm., 37 mk., 51 mr. gruntu. Z tą wsią łączy się druga Kierz-półwiosek lub Psia droga i razem mają 6 osad, 12 dm., 91 mk., 318 mr. (305 ornej).

Kaszuba 1.), dobra z młynem, nad strugą Zbrzycą, pow. chojnicki, w piaszczystej i lesistej okolicy. Obszaru liczy mr. 3876, bud. 17, dm. 9; kat. 115, ew. 2. Parafia i szkoła Leśno, poczta Brusy. Dawniej należał do starostwa tucholskiego. W lustr. z r. 1664 czytamy Koszuba młyn czynszuje zł. 92; strzedz zobowiązany młynarz puszczy i barci lisieńskiej, jako porządek naznacza według kolei. R. 1860 właściciel Jan Główczewski. 2.) **K.**, młyn, pow. lubawski, we wsi Targowisku, na strudze Jesionna, należał zdawna do bisk. chełmińskich. Inwentarz dóbr z r. 1740 pisze o nim: K., młyn, z włóką na Targowisku, trzyma Adam Pieguński za prawem wiecznem, prawa oryg. nie pokazał, tylko kopią bisk. Mikołaja z r. 1501; powiada, że jest w zastawie za 500 fl., dawać powinien korcy żyta 40, wieprzów 4 karmić rocznie pańskich, bez macowania mléć do zamku. Po okupacyi rząd pruski zajął ten młyn i wydał na własność prywatną. Obecnie pod tą starą nazwą nie jest znany, ale istnieje we wsi Targowisku. *Ks. F.*

Kaszubinka, wieś, pow. grodzieński, zarz. pol. Skidel, należy do rodziny Bogatków, leży nad rz. Kotrą, prawie naprzeciw ujścia Skidlicy. Ma dom. 22. Kaplica należąca do parafii Jeziory i kaplica prawosławna ś. Jerzego nad brzegiem Kotry przy moście na gościńcu pocztowym, o 3 wiorsty od st. Strupin.

Kaszubka, struga; dawniej tak nazywano Łobżonkę, pow. złotowski.

Kaszubska Szwajcarya, ob. *Kaszuby.*

Kaszuby, wieś włośc., pow. krasnostawski, gm. Rudnik, par. Płonka; ma 17 osad i 388 m. obszaru.

Kaszuby, niem. *Kassuben, Kaschuben, Kaschubei,* w dokum. *Cassubia, Cassubitae,* nazwa ziemi i ludu w Prusach zachodnich, niepewno zkąd wzięta, czy od kasania hub (wyraz obecnie jeszcze zamiast fałd używany), czy też od kaszubów, które oznaczają na Pomorzu wody niezbyt głębokie, wysoką trawą porosłe. Z ziemi kaszubskiej wyszły niegdyś rody książąt pomorskich. Była ona pierwotnie bardzo obszerna,

obejmowała bowiem całe zniemczone teraz Pomorze. W połowie XIII wieku książęta wschodniej Meklemburgii pisali się „duces Cassubitarum." Obecnie należy jeszcze do ziemi kaszubskiej północno-zachodnia część pow. chojnickiego, niemal cały powiat kościerski (wsch. pas około Skarszew, Zblewa, Lubichowa odliczywszy), cały pow. kartuski, cały wejherowski i północno-zachodnia część pow. gdańskiego; w końcu nieliczne już niedobitki zniemczonej ziemi bytowskiej i lęborskiej. Na północ dosięgają Kaszuby morza baltyckiego, puckiej i gdańskiej zatoki, na wschód stykają się z Żuławiakami i Kociewiakami; na południe mieszkają Borowiaki, na zachód leży Pomorze zniemczone. Rzeki i strugi nie są wielkie na Kaszubach, ale zato liczne a wartkie w biegu: największa część bierze ztąd swoje źródła z jezior. Ważniejsze strugi są: Brda, Czarna woda (w początkach), Wierzyca, Wietcisa, Radunia, Słupa, Słupianka, Strzelniczka, Łeba, Czarna, Reda, Chylonia, Strzysza i w. i. Bardzo liczne są jeziora, jako to; wdzidzkie, sumińskie, peplińskie, wielskie, kościerskie, raduńskie, gowidlińskie, żarnowskie i inne niemal niezliczone. Srodkiem przez Kaszuby ze wschodu na zachód ciągną się wzgorza uralsko-baltyckie (Ural-baltischer Landrücken), które tu najwyższe wyniesienie mają w górach szymbarskich (1020 stóp npm.). Góry te dzielą Kaszuby na dwie części, północną i południową. Gleba południowych Kaszub po największej części piaszczysta, wodna, kamienista; tylko rzadkie przerwy bawią oko złotą pszeniczką i zielonemi łąkami. Póki jeszcze szos tu nie było, ojciec każdy zamożniejszy, gdy odwoził syna z wakacyi do Chojnic, zaprzęgał trzy dziarskie konie i zabierał od wszelkiego przypadku kilka powrozów na zapas, bo trzech mil nie jechało się w piasku prędzej jak w 5 godzin, a koła tonęły często aż po osie w sypkim żywiole. Zwyczajny gospodarz uważał taką podróż za zbyt trudną na swoją uprząż. Dlatego zwykle uboższe chłopcy piechotą się puszczały. Gdyby nie rybne jeziora, musiałby mieszkaniec porzucić swe piaski, bo ziemia go nie wyżywi. Prócz zwiędłego żyta i drobnych ziemniaków, chyba tylko białą gryką pole zarasta, z której ma Kaszuba ulubioną swoją kaszę, a która mu wszystkie inne potrawy zastępuje. Chleb chyba kupny i tylko w święta gości pod strzechą jego. Rzadkie też tu wioski, o szczupłych zabudowaniach, niemal zawsze nad wodą położone, po której mieszkaniec bezpiecznie jeździ w małem z kloca wyżłobionem czółenku. Weselej w północnych Kaszubach. Tu ziemia, choć trochę zimna, jednak urodzajna, nieraz czarna, gęsto zamieszkana. Góry i doły najrozmaitsze tworzą odmiany. A stanąć na wierzchołku jakim o zachodzie lub wschodzie słońca, mamy krajobraz przed sobą, jakiego inne sławne z piękności okolice zazdrościćby nam mogły. Ciemne lasy zamykają zwykle widnokrąg, w którym zielone łany, jeziora promieniem światła złocone, wstęgi wąskie wartko płynących rzeczek i ruczajów odmieniają się z wioskami, nad wodą po dolinach zwykle ukrytemi. Słusznie nazywają tę część Szwajcaryą kaszubską. Mianowicie pięknie położone okolice Wejherowa, Kartuz, Żukowa, Chmielna, gór szymbarskich, Żarnowca, Oliwy nad morzem i w. i. Obok wielkich i średnich dóbr małe tu gospodarstwa, najwięcej o stu morgach. Ale włościanin ma wygodę, nawet dostatek. W lesie dzik ryje nie rzadki, który, wychodząc na paszę w groch i owies, częściej od włościańskiej niż leśniczej kuli się rozciąga. Jeszcze dalej, gdzie wzgórza nie przystępują tuż do morza, ciągną się od Oliwy aż niemal pod Puck torfiska niezgłębione, z których niemałe idą dochody. W puckiej zatoce i morzu, tudzież po jeziorach wielkich trudnią się rybołówstwem. Ztąd łososie, fladry i węgorze morskie rozchodzą się na post do Torunia, Gdańska i Warszawy, a śledzie niesolone idą na pożywienie krajowców. W lesie zbierają grzyby, jagody, które do miast przynoszą. Także palą węgle, i drzewo na porządek gospodarski obrabiają. Najwięcej jednak pracują w roli. Z postaci Kaszuba nie wysoki, kościsty, zwinny, cery dość białej, włosu zazwyczaj jasnego. Ubranie mężczyzny składa się z długiej fałdzistej sukni warpiowej (z samodziału), z mocnych jałowiczych butów, nieraz smołą nasiąkłych, do których zapuszczają się w cholewy także samodziałowe spodnie. Najbardziej cechującym obecnie każdego Kaszubę strojem jest wielka czapka (podobna do czapek straży ogniowej), kryjąca mianowicie tylny czerep i uszy, na które klapy spadają; w przodku siwy baranek na czole przyszyty, a wnętrze całe także barankowe. Dawniej nosili wysoką baranią czapkę, u której z tyłu krótkie były jedwabne wstążeczki, zwykle żółte. Niewiasty kaszubskie także się lubują w sukniach ciepłych samodziałowych, podobnemi wstążkami zdobnych. Latem mają na głowie białą cienką chustkę, pod brodą w węzeł związaną. Ztąd „białkami" je przezwano. Kaszuba jest wesoły i swobodny, a jeśli sobie podpije, wszystko dałby dla sąsiada. Lecz gdy się zetnie z kim, uparty i nieprzejednany, że aż poszedł w przysłowie („Uparty jak Kaszuba"). Właściwej złości trudno w nim odszukać. Jeden tylko zakon krzyżacki mu dopiekł, bo gdy Kaszuba kogo od ostatnich chce zelżyć, woła na niego „té kómtorze!" (komturem też nazywa ropuchę). Gościa przyjmują serdecznie i raczą czem mogą. Dawniej na weselach i chrzcinach wszczynały się pijatyki; ale teraz po misyach

oo. jezuitów wzorowa panuje trzeźwość i pracowitość. Ludek to arcypobożny, sławne kalwarye wejherowskie tysiącami oblega; także na dalsze miejsca św. do Łąk, Gietrzwałdu itd. gromadami pielgrzymuje. Kościoły zawsze są przepełnione, choć parafie, niby dyecezye włoskie, bywają rozległe. Do nauki jest także porywczy, wielu synów kaszubskich kształci się po gimnazyach w Wejherowie, Peplinie, Chełmnie i Chojnicach. W ogóle odznaczają się chłopcy wytrwałą pracą po szkołach, częściej i bystrym talentem. Szlachty można tu rozróżnić 3 rodzaje. Najdawniejsza czystej krwi pomorska czyli kaszubska, którą z góry poznać po krótkiem zwykle na *a* zakończonem nazwisku, trzyma się dość licznie w pow. kartuskim i na Pomorzu aż po Słupsk. Do niej należą familie: Jarka, Pyrcha, Wnuk, Janta i w. i. Dziedzictwa ich nie bywają wielkie. Inna szlachta, zagonowa, gęsto osiadła w pow. kartuskim i chojnickim (północnym), pochodzi z luzaków, którzy odebrali herby podobno za Jana III pod Wiedniem. Trzeci rodzaj szlachty to rodziny polskie, które w XVI i XVII wieku licznie przenosiły się do Prus, obdarzonych nadzwyczajnymi przywilejami, osobliwie uwolnieniem pospolitego ruszenia poza granicą kraju. Pierwsi i ostatni najbardziej się zniemczyli. Z pomiędzy miast Kościerzyna najbardziej zachowała charakter kaszubski; dlatego też zowie się stolicą Kaszub. Po niej idzie nowszego założenia Wejherowo, w ostatnim czasie coraz bardziej niemczone. Inne miasta dawniej kaszubskie, jako to Puck, Lębork, Bytowo, Słupsk, Łeba, poniekąd Gdańsk, prawie zupełnie teraz niemieckie. Kolej żelazna dotychczas jedna przechodzi przez Kaszuby: gdańsko-słupska na Oliwę, Wejherowo i Lębork. Obecnie budują drugą podrzędniejszą kolej z Pszczółek na Skarszewy do Kościerzyny i Bytowa. Czynią jeszcze zabiegi o podobną kolej na Żukowo do Kartuz, w czem atoli dotąd mało widoków. Trakty bite nieco gęściej rozchodzą się. Ażeby choć w przybliżeniu poznać liczbę ludności kaszubskiej, najpewniej przelustrować parafie, w których Kaszubi mieszkają, albowiem kto kaszuba ten i katolik; niemców zaś katolików w ogóle mało między Kaszubami. Kaszubskim jest najprzód cały dekanat pucki z parafiami: Jastarnia, Mechowo, Starzyn, Wejherowo, Góra, Oksywie (Chylonia), Puck, Rumia (Reda), Swarzewo, Strzelin, Tułowo i Żarnowiec; ogółem dusz tu przeszło 27000. Drugi dekanat kościerski al. mirachowski ma parafie: Kościerzyna, Kartuzy, Chmielno, Goręcin (Kiełpin), Gowidlino, Stare Grabowo (Reknica), Lipusz, Luzino, Parchowo, Sianowo, Sierakowice, Stężyca, Strzepcz, Sulęcin; dusz przeszło 43,000. Dekanat lęborski z parafiami: Ugość, Bytowo, Niezabyszewo, Lębork i Rozłazin zawiera dusz przeszło 6000. W innych dekanatach rozrzucone kaszubskie parafie: Żukowo, Przodkowo, Maternia, Oliwa (w części), Kielno, Chwaszczyno, Kiszewa, Wiele, Leśno, Brusy, Borzyszkowy liczą dusz przeszło 43000. Razem tedy cała ludność kaszubska wynosi dusz około 120000, która to liczba raczej za małą aniżeli za wielką być powinna, ponieważ powyższy rachunek uczyniony jest według dyecezyal. szemat. z r. 1867 (oczywiście po odliczeniu nie-Kaszubów), a w nowszym czasie ogólna liczba ludności wszędzie się tu podniosła. Mowa kaszubska znacznie się różni od dzisiejszej polskiej, choć powiadają znawcy, że jest ona jedną z form jej najpierwotniejszych. Z natury mowa ta, jak i cały naród, prędka, skoczna. Akcent kładą zazwyczaj na najwięcej oddaloną od końca zgłoskę. Sami Kaszubi dzielą się pod względem wymowy na Lasaków i Beloków. Pierwsi południowi pod Kościerzyną mówią jędrniej, Belocy pod Wejherowem i Puckiem *l* nie umieją wymówić. Zresztą panuje w wymowie po różnych miejscach wielka rozmaitość. Srodkowe *y* i inne samogłoski najczęściej jak *e* wymawiają: Peck (Puck), reba (ryba), grepa (grupa), Słepsk (Słupsk) Miękczenia prawie wcale nie znają, mówią więc: czetac, cetka (ciotka), pisac. W końcówkach *ek* samogł. *e* wyrzucają: pask (pasek), matk (matek), ojc (ojciec). Zachowali stary dualis w formach pójma, pójwa (pójdźmy, pójdźcie obaj). Także wiele nieznanych prawie wyrazów przechowali, np. czechło, czecheł (koszula pośmiertna), gunia (suknia z grubej materyi), łeż (kłamstwo), plesz (tonzura), pleszok (ksiądz), plesze (kropki, oczka u ziemniaków), nekać (gnać bydło w pole), mołnia chlaszcze al. chlasta (błyszczy się połyskiem suchym) itd. Pomimo to kaszuba najlepiej rozumie polaka i z polskich książek (niemal każdy, bo się sami w domu uczą; w szkole tu przedewszystkiem zdawna niemczą) czyta; nawet za złe bierze, jeżeli doń polak po „kaszebsku" zamówi. Pisma polskie chętnie czytuje, mianowicie jeżeli zachęcony od duszpasterzy, których niestety, miewał nienajlepszych, zwykle niemców. W jedynej niezbyt licznej parafii mechowskiej dość ciężko pisanego „Pielgrzyma" trzymają 78 egzempl. W ostatnim czasie Kaszuby stały się dość głośne. Najprzód dr. Cejnowa zaczął zbierać frantówki, przysłowia (nie zawsze kaszubskie), pieśni (wiele bałamutnych, prawie nieznanych): wydawał to drukiem w drobnych broszurkach, pt. Skorb kaszebskje move. W Poznaniu wydał ks. Gustaw Pobłocki „Słowniczek mowy kaszubskiej". Rodzaj epopei kaszubskiej napisał szerzej już znany Hieronim Derdowski pt. „O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł," Toruń 1880. Ob. także rozprawę ks. Kujota w Warcie, piśmie zbiorowem, Poznań 1874.

O K. wiele pisze A. Hilferding. Czyt. jego „Zbiór dzieł" (po ross.), Petersb. 1868—73, t. 3. Seidel „Das Land u. Volk der Kassuben" (Neue Preuss. Provinzialblaetter, 1852, tom 48). *Kś. F.*

Kaszurowe, niem. *Kaschurowe*, pustkowie do Semrowic, pow. lubliniecki.

Kaszury, wieś, pow. hajsyński, gm. i par. Kuna, leży nad ogromnym stawem, przez który płynie rz. Kiblicz. Ma 6 dm. *X. M. O.*

Kaszyce, wś włośc., pow. wilejski, o 69 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Gruzdowo, 17 dm., 183 mk. (1866).

Kaszyce, wś nad potokiem Kaszyckim, dopływem Sanu z lewego brzegu, w pow. jarosławskim, ma parafią rzym. kat. i szkołę ludową jednoklasową; należy do parafii gr. katol. w Zamiechowie. Z 680 mieszk. przebywa na obszarze większej pos. 40; pod względem religii jest 8 gr. kat., 12 izrael., reszta zaś rzym. katol. Większa pos. spadkobierców M. Górskiego wynosi obszaru 403 m. roli, 56 m. łąk i ogr., 17 m. past. i 62 m. lasu; pos. mniej. 450 m. roli, 58 m. łąk i ogr. i 25 m. past. W r. 1555 zbudował tutaj Fabroniusz z Pantalowic z synem Spytkiem kaplicę jako filią do kościoła w Pantalowicach. Później przeszły Kaszyce do rodziny Gorajskich, którzy przyjęli wyznanie helweckie i kaplicę na dom modlitwy swego wyznania zamienili. Po nawróceniu się Krzysztofa Gorajskiego, odkupił od niego kaplicę biskup przemyski Stanisław Zboski, i w 1683 r. poświęcił. Odtąd była nieprzerwanie filią aż do r. 1724, w którym zamienił ją biskup przemyski I. Ch. Szembek na kościół parafialny. W 1741 r. zbudowano nowy drewniany kościół, który dotąd stoi. Granicą K. na wschód z Zabłociem, na zachód z Tapinem, na północ z Zamiechowem a na południe z Dmytrowicami. *Mac.*

Kaszycki potok, dopływ Sanu, ob. *Kaszyce.*

Kaszyn, miasto pow. gub. twerskiej, nad rz. Kaszynką, 526 wiorst od Petersburga a 188 od Tweru odległe; 7516 mieszk.; dawna forteca, bank miejski, stacya poczt.

Kaszyniec, jezioro w dobrach Stulno, pow. włodawski. Leży w błotnistej nizinie, w zlewie Bugu, ma 53 mr. rozl. a do 7 i pół sążni głęb. Należy do całej grupy jezior: Brudno, Brudzieniec, Perespelne, Płotycze. Spływają do niego wody sąsiedniego jeziora Perespelne a odchodzą małą strugą do jez. Terebycz albo Wspólnego. *Br. Ch.*

Kaszyniek, ob. *Kaczyniec.*

Kaszyno, wś włośc., pow. wilejski, o 48 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze poczt. z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 4 dm., 39 mk. prawosł. (1866).

Kaszyra, miasto pow. gub. tulskiej, na prawym brzegu rzeki Oki, 877 wiorst od Petersburga, a 106 od Tuły odległe, pamiętne krwawą bitwą, stoczoną 1607 r. o 2 mile od miasta, nad rz. Wosmą, między wojskami Wasila Szujskiego a Dymitra Samozwańca. Mieszk. 3816. Bank miejski, stacya poczt.

Kat..., por. *Kath...*

Katań, rzeczka w pow. smoleńskim, dopływ Dniepru z prawej strony, wypływa z jez. Kupryńskiego.

Kataniszki, zaśc., pow. wileński, 2 okr. adm., o 41 w. od Wilna, 2 dm., 37 mk. katol. (1866).

Katarina (al. *Wilchowate Butelskie*), góra w płn.-zach. stronie Butli, w pow. turczańskim, między źródliskami potoków Syhłowy i Polański, płynących od półn.-zach. na płd.-wschód do Hnyły. Szczyt jej wznosi się do 1032 m., na płd. opada ona do 891 m. i niżej i łączy się z górą Syhłowate. *Lu. Dz.*

Katarinchen (niem.), ob. *Katarzynka.*

Katarinenhof (niem.), folw., pow. władysławowski, gm. Kidule, par. Kajmele. Odl. 37 w. od Władysławowa, ma 1 dom, 78 mk.

Katarschinken (niem.), leśn., pow. suski, ob. *Katarzynki.*

Katarsy, wzgórza po obu stronach rz. Swiczy, w pow. lepelskim, blisko gub. mohil.

Kataryna al. *Wilchowate Butelskie*, góra, ob. *Katarina.*

Katarynice (al. *Katarzyniec, Katarzynice*, p° rusku *Katarynycy*), z Horbulą i Litewką, wś w pow. rudeckim, 18 kil. na wschód od Rudek, 4 kil. na płn.-wschód od sądu powiatowego i urzędu pocztowego w Komarnie. Na płn. leżą Czułowice, na wschód Jakimczyce, na południe Klicko i Komarno, na zachód Buczały. Przez płn. obszar płynie Wereszyca od płn. na płd. Położenie nizinne, 272 m. najwyższe wzniesienie. Własn. więk. ma roli ornej 2, łąk i ogr. 13 mr.; własn. mniejsza roli ornej 188, łąk i ogr. 74, pastw. 83 mr. Według spisu z r. 1880 było 527 mk. w gminie, 13 na obsz. dworskim; obrz. gr. kat. Par. gr. kat. w Klicku. Mieszkańcy trudnią się prócz zwykłych zajęć wyrobem plecionek ze słomy. *Lu. Dz.*

Katarzinken (niem.), ob. *Katarzynki.*

Katarzyn, kol., pow. lubartowski, gm. Chudowola (ob.), par. Rudno.

Katarzyn, ob. *Katarzyna.*

Katarzyna 1.), wś, pow. nieszawski, gmina Ruszkowo, par. Połajewo. 2.) **K.,** pow. włocławski, par. Przedecz, majorat składający się z wsi: Katarzyna, Chałupki Dziwieckie, Ch. Rybieńskie i Kubłowo. Własność Kołzakowa. K. ma gruntu 594 mr. ornego i 5 m. łąk; grunt pół żytni, pół pszenny, wysiew 100 korcy żyta, 60 korcy pszenicy, gorzelnia na wielką skalę parowa, 12000 korcy kartofli potrzebuje na rok; przy niej młyn parowy, a także i bro-

war. Obszar całego majoratu K. 1845 m. lasu, 1325 mr. gruntu. *Ks. A. M.*

Katarzyna, mylnie *Katarzyn*, wieś nad rz. Torkanówką, pow. olhopolski, par. Obodówka, gm. Piątkówka. Należała do Sobańskich, dziś rządowa.

Katarzyna, szczyt górski, ob. *Katarina.*

Katarzyna św., niem. *Kattern*, r. 1312 *Catharin*, wś, pow. wrocławski, ma kościół paraf. katol., który w r. 1353 już istniał. *F. S.*

Katarzyna (Swięta), ob. *Święta Katarzyna.*

Katarzynice, *Katarzyniec*, pow. rudecki, ob. *Katarynice.*

Katarzynka, os. włośc., pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Drużbice. Ma 2 dm., 20 mk., 53 mr.

Katarzynka, niem. *Kathrinchen*, leśnictwo, pow. inowrocławski, 4 dm., 18 mk., należy do nadleśnictwa: Wodzek wielki.

Katarzynka, niem. *Katharinenflur*, dobra, pow. toruński, pół mili od Torunia. Obszaru liczą mr. 1498, bud. 8, dm. 6, kat. 56, ew. 13. Parafia i poczta Toruń, szkoła Mokre. Osada ta założona roku 1791 na gruncie wsi Mokre. Ówczesny burmistrz toruński dr. Geret złączył wtedy kilka mniejszych ogrodów i posiadłości, które miał w Mokrem, postawił nowe na dogodnem miejscu budynki i dał tym dobrom imię żony Katarzyny. Obecny posiadacz Myler, polak. *Ks. F.*

Katarzynki, folw., pow. kościański, 2 dm., 40 mk., należy do dom. Morawnicy (Murkwitz).

Katarzynki 1.), niem. *Katarzinken*, folw. do Wronia, pow. chełmiński, w pobliżu jeziora zamkowego wąbrzeskiego, trzy czwarte mili od Wąbrzeźna, bud. 9, dm. 4, kat. 27, ew. 35. Parafia i poczta Wąbrzeźno. 2.) **K.**, niem. *Neuer Krug* al. *Katarschinken*, leśnictwo, powiat suski, przy granicy pow. lubawskiego, gmina Rudzicz, bud. 7, dm. 3, ewang. 23. 3.) **K.**, niem. *Katarzinken*, wś, pow. lubawski, w okolicy lesistej, o 2 mile od Lubawy. Obszaru mr. 200, bud. 8, dm. 3, kat. 25, ew. 4. Parafia i szkoła Grodziczno, poczta Kiełpiny. 4.) **K.**, pow. kartuski, ob. *Katrynki.*

Katarzynopol, kol. nad rz. Wartą, pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia w. 15, dm. 16, mk. 139.

Katarzynów 1.), wś, pow. grójecki, gm. i par. Błędów. W 1827 r. było tu 23 dm., 138 mk. Należała do dóbr Gołosze (ob.). 2.) **K.**, pow. nowomiński, gm. Ładzyń, par. Stanisławów. 3.) **K.**, kol., pow. brzeziński, gm. Długie, par. Jeżów. Leży na lewo od linii drogi żel. warsz.-wied. Posiada urząd gminny i szkołę. Liczy 36 dm., 347 mk., ziemi włośc. 750 m., dwor. 218 mr. (Ob. *Długie*). 4.) **K.**, pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno. 5.) **K.**, kol., pow. łęczycki, gm. Leśmierz, par. Modlna, odl. od Łęczycy w. 14, dm. 18, mk. 148. 6.) **K.**, kol., pow. łaski, gm. Lutomiersk, ma 17 dm., 183 mk. 7.) **K.** lub *Prusinowice wielkie*, kol., pow. łaski, gm. Lutomiersk, 3 dm., 25 mk , 60 mr. 8.) **K.**, folw. (lit. A i B), pow. noworadomski, gm. Kobiele; folw. lit. A 1 dom, 3 mk., 90 mr. (57 ornej); lit. B 2 dm., 10 mk., 190 m. (64 ornej). 9.) **K.**, wś włośc., pow. iłżecki, gm. i par. Lipsko. Odl. 32 w. od Iłży, ma 15 dm., 100 mk., 232 mr. obszaru. 10.) **K.**, folw., pow. kozienicki, gm. i par. Kozienice. Odl. 2 w. od Kozienic, ma 4 dm., 24 mk. i 251 mr. obszaru. Należy do majoratu kozienickiego gen. Dehna. *Br. Ch.*

Katarzynów, ob. *Jodziszkańce.*

Katarzynów, dobra, pow. dryssieński, własność Józefa Hłaski, 700 dzies. ziemi. *A. K. Ł.*

Katarzynówka, *Katerinówka*, st. dr. żelaznej Odessa-Elizawetgrad, między Wradyjówką a Olwiopolem, o 287 w. od Odessy. Por. *Katerynówka.*

Katarzynowo 1.), wś, pow. kościański, 14 dm., 145 mk., 6 ew., 139 kat., 49 analf. Najbliższa poczta w Wyskoci, st. kolei żel. w Kościanie (Kosten). 2.) **K.**, kolonia, pow. krobski, 1 dom, 9 mk., należy do gm. i wsi Szkaradowa. 3.) **K.**, dom., pow. wrzesiński, 1325 mr. rozl., 7 dm., 96 mk., wszyscy kat., 10 analf. Poczta w Strzałkowie o 4 kil., st. kolei żel. we Wrześni (Wreschen) o 14 kil. Własność Antoniewicza. 4.) **K.**, osada, pow. krotoszyński, 3 dm., 67 mk., należy do dom. Baszkowa. 5.) **K.**, niem. *Katharinendorf*, wieś, pow. wyrzyski, 7 dm., 90 mk., 45 ew., 45 kat., 23 analf. Najbliższa poczta w Więcborgu (Vandsburg), st. kolei żel. w Nakle. 6.) **K.**, niem. *Katharinenfeld* i *Neukrug*, kolonia, pow. chodzieski, 2 dm., 13 mk , należy do wsi i gm. Radwanki. 7.) **K.**, niem. *Katharinenhof*, folw., pow. odolanowski, 1 dom, 14 mk., należy do wsi i gm. Chynowa. *M. St.*

Katarzyny (Św.) góra, ob. *Święta Katarzyna.*

Kateczaja hora, ob. *Wiszów.*

Kategród, wś, pow. dyneburski, 847 dzies. rozl., własność Makarowej. *Fr. Gl.*

Katele, wieś, pow. władysławowski, gmina Swiatoszyn. Odl. 58 w. od Władysławowa, ma 13 dm., 177 mk. Por. *Kaszele.*

Kateliszki, wieś nad Krożętą, pow. rossieński, par. kroska.

Katelnikowo, st. dr. żel. riażsko-morszańskiej, w gub. tambowskiej.

Katerburg, ob. *Katerynburg.*

Katerinnen (niem.), st. dr. żel. baltyckiej w gub. estlandzkiej.

Katerinowka, ob. *Katarzynówka.*

Katerynburg, ob. *Katrynburg.*

Katerynka, wś, pow. bałcki, gm. józefpolska, parafia Hołowaniewskie, mieszk. 614, zie-

mi włośc. 750 dz., dwor. 1238 dz. Cerkiew św. Michała, do której należy 55 dz.; dm. 95. Należała do klucza bohopolskiego Potockich, dziś sukcesorów Dobrowolskich.

Katerynosław, *Ekaterynosław* (ob.).

Katerynówka, osada, pow. nowogradwołyński, gm. serbowska; włościan dusz 22, chat czynszowych 40. Niegdyś należała do dóbr Zwiahelskich—Lubomirskich, następnie Uwarowych, obecnie Kozarewicza, urodzonego z Uwarównej. *L. R.*

Katerynówka, wieś, pow. żytomirski, nad potokiem, wpadającym do dopływu wierzchniej Irszycy. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu. *A. L. Br.*

Katerynówka, wś, pow. czehryński, o 3 w. od parafii prawosł. w Telepinie, zwana dawniej Berezówką, ma 558 mk., cukrownię. Była tu niegdyś osobna cerkiew. Por. *Telepin.*

Katerynówka 1.), wś rządowa, pow. uszycki, gm. i par. Mińkowce, ma 61 dm., 142 mk., 140 dz. ziemi włośc Skonfiskowana Marchockim. 2.) **K.**, wś, pow. mohylowski, gubernii podolskiej, obok wsi Bronicy (ob.) nad Dniestrem, ma 20 dm. 3.) **K**, wś, pow. olhopolski, pod m. Raszkowem, gm. Raszków; mk. 812, ziemi włośc. 1435, dwor. wraz z Raszkowem 4327 dz. Cerkiew Wniebowzięcia liczy 1198 paraf. i 41 dz. ziemi. Własność Barczewskich. 4.) **K.**, wieś, pow. proskurowski, gm. i parafia Czarnyostrów, mieszk. 400, ziemi włośc. 472, dm. 78. Cerkiew Wniebowzięcia z 956 parafianami i 36 dz. ziemi. Należy do Przeździeckich.

Katerynówka, st. dr. żel. odeskiej w gub. chersońskiej, pow. ananiewskim, 220 dm.

Katerynpol, folw. szlach. nad rz. Dunajem, pow. oszmiański, 1 okr. adm., o 28 w. od Oszmiany, 1 dom, 17 mk. katol. (1866).

Katharein (niem.), mko, pow. opawski, na Szląsku, ma 4292 mk., par. katol., szkoła lud., c. k. przykomórek celny, st. p., i c. k. okr. kontroli finansów. Por. *Stonawa.*

Katharinchenkrug (niem.), os., pow. człuchowski, st. p. Chojnice.

Katharinendorf (niem.), ob. *Katarzynowo.*

Katharinenfelde (niem.), ob. *Katarzynowo.*

Katharinenflur (niem.), pow. toruński, ob. *Katarzynka.*

Katharinenhof (niem.), 1) dobra, pow. ostródzki, st. p. Berkfreda. 2.) folw., pow. frydlądzki, st. p. Frydląd.

Katharinenhof (niem.). folw. do Blumfelde, 1861 r. założony, pow. chojnicki.

Katharinenhof (niem.), ob. *Czakanów.*

Katharinenkrug (niem.), os. do Czarnic, pow. człuchowski, bud. 3, dom 1, ew. 15. Parafia Przechylewo, poczta Chojnice. *Ks. F.*

Kathrinchen (niem.), ob. *Katarzynka.*

Kathrinken (niem.), pow. kartuski, ob. *Katrynki.*

Katin-upis (lit. „rzeka kotów"), rz., lewy dopływ Dubissy, wpada do tejże pod Witkiszkami. pow. rossieński, par. szydłowska.

Kationówka, zaśc. rządowy, pow. wilejski, o 45 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., gm. Miadzioł, 1 dom, 8 mk. prawosł. (1866).

Katiszyn, ob. *Borystenów.*

Katiużanka, wś, pow. kijowski, o 10 w. na zachód od Dymiru, na praw. brz. rz. Zdwiż, w glebie piaszczysto-gliniastej, śród lasów sosnowych, ma 837 mk. i cerkiew św. Michała, do której prócz K. należą wsie: Huta Katiużańska, Dymirska Rudnia, Abramówka i Feniewicze.

Katiużańska Huta, wś nad Zdwiżem, pow. kijowski, o 3 w. od Katiużanki, ma 257 mk., 32 dm., hutę szklaną. Leży pośród błót i lasów.

Katkow (niem.), *Katkowo, Katkowy,* wieś, pow. bytowski, ob. *Kotkowy.*

Katlau (niem.), ob. *Kotłow* (łuż.).

Katlewka, strumień, pow. lubawski, bierze początek w jeziorze hartowieckiem, przechodzi przez drugie jezioro mniejsze, mija Katlewo i Grodziczno, pędzi młyn poza wsią i łączy się z Welem, dopływem Drwęcy. Długość biegu wynosi przeszło milę, kierunek jest zachodni brzegi górzyste.

Katlewo, niem. od r. 1877 *Kattlau,* rycer. dobra, pow. lubawski, nad strugą Katlewką, dopływem Welu, przy trakcie bitym lubawsko-lidzbarskim, o 2 mile od Lubawy. Obszaru mr. 2502, bud. 29, dm. 12, kat. 117, ew. 54. Parafia i szkoła Grodziczno, poczta Lubawa.

Katok, zaśc. szlach. nad rzeką Wilią, pow trocki, 2 okr. adm., 22 w. od Trok, 1 dom, 6 mk. katol. (1866).

Katowa, niem. *Karlsmarkt,* w reg. wrocławskiej, ob. *Karlowce.*

Katowce, wś, u zbiegu Nietupy z Rosią; o 8 w. wyżej Jatwiezi.

Katowec, rz., lewy dopływ Seretu na Bukowinie.

Katowice, *Katowa,* niem. *Karlsmarkt,* ob. *Karlowce.*

Katowice, niem. *Kattowitz,* m. pow. na Górnym Szląsku, o 1 i trzy ćwierci mili od Bytomia, o 1 i ćwierć od Mysłowic, o 3 i trzy czwarte mili od Gliwic, o 26 mil od Wrocławia, o 139 kil. od Karniowa, o 32 od Oświęcimia, przy dr. żel. górno-szląskiej i z K. do Nędzy; jest osadą względnie nowoczesną i dopiero w nowych czasach rozrosłą. Pod względem topograficznym rozróżnić trzeba: dobra rycerskie K., mko K., las katowicki z kolonią Brynów, i kolonia Kattowitzer-Halde. a) Dobra ryc. K., do których się zalicza folw. Karbowa, położony na płd. od mka K., były niegdyś p. n. Kuźnicy Boguczyckiej attynencyą Bogu-

czyc; r. 1736 oddzielone od klucza mysłowickiego, przeszły kolejno w b. w. do rodziny Winklerów. Obszar dóbr zajmuje 402 mr. roli ornej, 26 mr. ogrodu, 94 łąk, 33 pastwisk i las pod lit. *c* wymieniony. Gleba średnia żytnia. b) Mko K. było jeszcze około 1840 r. małą wioseczką, z drewnianych chałup złożoną. R. 1783 miało 457 mk.; 1832 r. 750; 1840 r. 1326; 1846 r. 1745; 1852 r. 2040; 1881 r. 12500. Od r. 1867 jest tu zarząd miejski (Czyt. Dr. Holtze „Die Stadt K., eine culturhistorische Studie", Katowice 1870). Dziś jestto miasto powiat., leży nad t. z. Katowicką Wodą, dopływem Przemszy, i ma pozór nawet wielkomiejski. Jest tu gimnazyum symultanne, do 13000 mk., są liczne i wielkie fabryki żelazne, cynkowe, browary, młyn parowy, przykomórek celny, targi dwa razy na tydzień, 6 jarmarków, szpital, kościoły parafialne ewang. i katolicki. odnogi dr. żel. do Sosnowic, Hohenlohehütte, Laurahütte i Louisenglückgrube. Par. katol. K. dek. mysłowickiego 1869 roku miała 5139 katol., 1196 ewang., 674 izrael. Przez jakiś czas wydawał tu ksiądz Kamiński starokatolickie polskie pismo *Prawdę*. c) Dominialny las katowicki rozpościera się ku płd. od mka na rozciągłości 1981 mr. ku granicy pow. pszczyńskiego. W nim bierze źródło rz. Kłodnica. Jestto obszar, na którym istnieje parę obfitych kopalń węgla kamiennego i hut a mianowicie: Beatengrube od r. 1837; Henriettenhütte od 1820, huta cynkowa, i Emmahütte od 1842, także hutta cynkowa. Tuż nad granicą leży kol. Brynów i ma 376 mk d) Dalej na zachód przy dr. żel. katowicko-mikołowskiej leży kol. „Kattowitzer-Halde" 1006 mk. *Powiat katowicki* do r. 1873 stanowił część południową pow. bytomskiego i podobnie jak bytomski odznacza się małożyzną glebą, obfituje w lesiste wzgórza, kopalnie i huty. Rozl. ma 3 i ćwierć mil kw. a mieszkańców 73983, w tém 87 proc. katol., 7 proc. ewang , 6 izr.; co do języka 76 proc. Polaków, 24 proc. niemców (Adamy). Obejmuje 2 miasta i 24 gmin, z których 9 po 2000 z górą ludności. Główne miejscowości: Mysłowice, Laurahuta, Antonienhuta, Boguczyce, Szopienice-Rozdzin. (Ponieważ co do rzeczy szląskich Słownik nasz opiera się głównie na dziele Feliksa Triest'a „Ober-Schlesien", wydanem we Wrocławiu 1865 r., t. j. przed rozdziałem pow. bytomskiego, przeto wszystkie miejscowości pow. katowickiego odnosimy stale do bytomskiego). *F. S.*

Katowicze, wś w gm. włośc. Zabłocie, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy w. 38, od Wasiliszek w. 7, dm. 15, mk. 136 wyzn. rz.-katol.

Katowo, ob. *Katowa*, niem. *Karlsmarkt.*

Katrejny, niem. *Katreinen*, dok. *Katraynen*, wś, pow. reszelski, na polskiej Warmii, zdawna przez ludność polską zajmowana. R. 1526 Maurycy, biskup warmiński, nadaje na prawie magdeb. „ad utrumque sexum" Jerzemu Troszce 12 włók w K. R. 1649 nabywa Hiacynt Karwa od Wojciecha Kożuchowskiego 2 włóki lasu między K. a Zawadką za 500 zł. Ob. Kętrz., Ludność polska, str. 549.

Katrinowen (niem.), wś, pow. łecki, st. p. Ostrokoły.

Katryn, rz., ob. *Katrin-upis.*

Katrynburg. *Katerynburg*, *Katerburg*, mko, pow. krzemieniecki, wystawione w ostatniém stuleciu na gruntach dawniej osiadłej wsi Wierzbicy przez Józefa Platera kasztelana trockiego i tak przezeń nazwane na cześć jego żony Katarzyny z Sosnowskich, wojewodzianki połockiej. Paraf. kościół katol. ś. Józefa, murowany. Dawny, fundacyi hr. Platera z 1692 r., zrujnował się a na to miejsce hr. Cecylia Ożarowska wzniosła 1854—77 nowy. Parafia katol. dek. krzemienieckiego: dusz 627. Kaplica w Horynce. R. 1870 K. miał 106 dm., 815 mk., w tém 92 proc. izr., kościół, 13 sklepów, 18 rzemieślników.

Katrynki, z niem. *Kathrinken*, lepiej *Katarzynki*, os. do wsi Przywidz, pow. kartuski, przy trakcie bitym kościersko-gdańskim, par. i poczta Przywidz. R. 1789 należała do generała Franciszka Trzcińskiego. *Ks. F.*

Katrynopol, wś, pow. siebieski, 359 dzies. ziemi, własność spadkobierców Lissowskiego.

Katrynowo, dobra, pow. drysieński, ob. *Katarzynów.* *Fr. Gl.*

Katscher (niem.), ob. *Kietrz.*

Katscherkaempe (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Kacza Kępa* i *Gniewskie Pole.*

Katschitz (*Nieder-* i *Ober-*), ob. *Kaczyce.*

Katschkau (niem.), wieś, pow. górski na Szląsku, par. Czernina, ma kościół filialny i folw. Lestwitzhof.

Katschkowerdorf (niem.), ob. *Kaczkowo.*

Katschmierowen (niem.), folw. do Obozina, pow. kościerski, ob. *Kaźmirowo.*

Katschow (niem.), wieś, pow. lęborski, ob. *Kaczkowo.*

Katschr (niem.), ob. *Kietrz.*

Katschuren (niem.), ob. *Kaczory* i *Gliśnica.*

Katschwitz (niem.), ob. *Koczic.*

Kattenau (niem.) 1.) al. *Klein Dirwonuppen*, os., pow. ragnecki, st. p. Neu-Eggleningken. 2.) **K.**, wś i dobra, pow. stołupiański, ze stacyą pocztową, 894 mk. 3.) *Alt*-**K.**, obok powyższego, dobra stadninowe. 4.) *Neu*-**K.** al. *Milchbude*, obok powyższego, dobra stadninowe.

Kattenuppen (niem.), wś, pow. nizinny, st. p. Kellminen.

Kattern (niem.), dobra ryc., pow. morąski, st. p. Zalewo.

Kattern (niem.), st. dr. żel. z Wrocławia do Brzegu, o 10 kil. od Wrocławia.

Kattkeim (niem.), dobra, pow. rastemborski, st. p. Rastembork

Kattlack (niem), 1.) młyn, pow. iławsko-pruski, st. p. Krzyżbork. 2.) **K.**, folw. w tymże powiecie, st. p. Landsberg.

Kattlau (niem.), rycer. dobra, pow. lubawski, ob. *Katlewo.*

Kattmedien (niem.), dobra, pow. reszelski, st. p. Reszel.

Kattowitz (niem.), ob. *Katowice.*

Kattreinen (niem.), dobra ryc., pow. reszelski, st. p. Bischofsburg; ob. *Katrejny.*

Kattrihn-Uppe (niem.), *Katryn*, rz. w Kurlandyi, w parafii Talsen, uchodzi do zatoki ryskiej, tuż po rz. Roje.

Kattschütz (niem.), niegdyś *Koltschütz*, wś, pow. głogowski na Szląsku, par. Puerschen.

Kattun (niem.), pow. wałecki, ob. *Kotuń.*

Kattun, wś w hr. spiskiem (Węg.), 148 mk.

Katuciszki 1.), wś włośc., pow. wileński, 5 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 6 dm., 65 mk.. z tego 7 prawosł., 58 katol. 2.) **K.**, wś rządowa, pow. wileński, 5 okr. adm., o 29 w. od Wilna, 3 dm., 18 mk. katol. (1866).

Katunki, wieś w pow. bałachińskim, gub. niżegrodzkiej, na prawym brzegu rzeki Wołgi, 2000 mieszk., 4 cerkwie, stacya pocztowa i przystań statków parowych. Słynne z fabryk skór i kleju, zatrudniających 10000 ludzi i produkujących rocznie za 3500000 rs.; znajdują się tu również wielkie warsztaty obuwia i rękawic.

Katurka, ob. *Horynka.*

Katy i *Katyły* lub *Kutyły*, wieś, pow. Nisko, w pasie granicznym cłowym, należą do parafii rzym. kat. w Pysznicy; oddalenie od stacyi pocztowej w Ulanowie wynosi 14·2 kil. Są to dwie nowe osady nad potokiem Gilówką, pobocznym Bukówki, uchodzącej z prawego brz. do Sanu. Te wioski, położone śród lasów sosnowych, mają fabrykę terpentyny i liczą 300 mk. rzym. kat. Więk. pos. ma 46 m. roli, 178 m. pastw. i 285 m. lasu; pos. mniej. 318 m. roli, 191 m. łąk, 27 m. pastw. *Mac.*

Katyliszki, wś, pow. maryampolski, gmina Szumsk, par. Maryampol. Odl. 5 w. od Maryampola, ma 2 dm., 24 mk.

Katyły, ob. *Katy.*

Katyń, st. dr. żel. mosk.-brzeskiej, między Gusinem a Smoleńskiem, o 611 w. od Brześcia.

Katyna (po rusku *Katynia*), *rustykalna* i *szlachecka*, wieś w pow. dobromilskim, 9 kil. na płd. zachód od sądu powiat., stacyi pocztowej i kolejowej w Dobromilu. Na płn. leży Michowa i Wełykie, na wschód Staszawa, na płd.-wschód Łopusznica, na płd. zachód Łopuszanka, płn.-zachód Kwaszenina. Przez środek obszaru płynie od płn.-zach. na płd.-wschód potok Moczar, dopływ Strwiąża, zasilony licznemi strugami od lew. i pr. brz. W dolinie potoku (434 m. w płd. stronie wsi) leżą zabudowania wiejskie. We wsch. stronie wsi leży blisko granicy las ze szczytem 447 m. wysokim. Na granicy zach. wznosi się punkt jeden do 557 m. Własn. większa (rządowa) ma roli ornej 58, łąk i ogr. 6, pastw. 28, lasu 3 mr.; własn. mniej. roli ornej 679, łąk i ogr. 93, pastw. 93, lasu 218 mr. Według spisu z 1880 r. było 234 mk. w K. rustykalnej, 149 w K. szlacheckiej, obrz. przeważnie gr. kat. Par. rz. kat. w Dobromilu, gr. kat. w Łopusznicy. We wsi jest cerkiew. Włościanie trudnią się prócz zwykłych zajęć wyrabianiem drewnianych naczyń i sprzętów. Wieś ta należała dawniej do starostwa przemyskiego. Wójtostwo było w posiadaniu Stefana Katyńskiego i Antoniego Mieczykowskiego, z prow. 208 złp. 28 gr. W skutek dekr. gubern. z 28 marca 1797 roku przyłączono wójtostwo wraz z wsią do klucza dobromilskiego. *Lu. Dz.*

Katynele, wieś, pow. władysławowski, gm. Błogosławieństwo, par. Szaki. Odl. 32 w. od Władysławowa, ma 5 dm., 48 mk. Por. *Giełgudyszki.*

Katynia, ob. *Katyna.*

Katyniszki 1.), zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 42 w. od Swięcian, 1 dom, 8 mk. kat. 2.) **K.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 2 okr. adm., o 36 w. od Święcian, 4 dm., 38 mk. katol. (1866).

Katynka, wieś, pow. szubiński, 9 dm., 85 mk., 5 ew., 80 kat., 34 analf. Najbliższa poczta w Redkowie, st. kol. żel. w Nakle.

Katynki, las w płd. zach. części wsi Michowa, w pow. dobromilskim. Przypiera on do granic Katyny. Najwyższe wzniesienie jego w stronie płd.-wsch. czyni 551 m., na granicy płd. 503; na płn. zniża się on do 472 m. i opada ku dolinie Wyrwy (381 m.), do której swe wody wysyła. *Lu. Dz.*

Katyny, wieś, pow. władysławowski, gm. Tomaszbuda, par. Wysoka ruda. Odl. 33 w. od Władysławowa, ma 7 dm., 57 mk.

Katyrka, rz., dopływ Irpenia, ob. *Horanka.*

Katz (niem.), wieś, pow. wejherowski, ob. *Kac, Kacyk.*

Katzbach (niem.), rz., ob. *Kacbacha.*

Katzdangen (niem.), po łotewsku *Kasdange*, wieś i dobra rozległe w dawnej „ziemi piltyńskiej“ a dzisiejszej Kurlandyi, w powiecie hazenpockim, stanowią główny klucz ordynacyi Manteufflów (Obacz wyżej tom III str. 44 art. *Hazenpot*) i leżą na wielkim trakcie wiodącym ze Szrunden do Hazenpotu. Wzgórza lesiste przytykają tu od lewej strony do głęboko wierzniętej żyznej doliny, którą zrasza strumień Mühlenbach, tworząc obszerne stawy powyżej młynu jaki porusza. Wiekowe dęby w malowniczych grupach tu i owdzie skupione i odwieczne cieniste lipowe alee, prowadzące ze

stron kilku do Katzdangen, podnoszą urok krajobrazu. Tę wesołą miejscowość odznacza dąbrowa na stromem urwisku z mnóstwem cienistych ścieżek i piękny park, ciągnący się wzdłuż rzeczki Muehlenbach aż do samego pałacu. W samym pałacu zwłaszcza tak zwana „sala okrągła“ tudzież zbiór rzeźb marmurowych i malowideł, zdobiących pokoje mieszkalne, na uwagę zasługują. Wyniosłe sklepienie sali okrągłej wspierają kolumny stylu korynckiego rzadkiej piękności. Całą tę dumną budowę już w r. 1799 wzniósł tu architekt berliński Berlitz. Najdawniejsze wiadomości o Katzdangen sięgają roku 1533, w którym biskup kuroński Herman II w dzień św. Remigiusza dobra Katzdangen (wraz z dobrami Blendinen, Moditen, Ulialen i Akmen) na prawie lennem nadaje Karolowi Manteufflowi przydomku Szoege (czytaj Sey). Gdy zaś ten zmarł bezpotomnie, dobra to przeszły na jego młodszego brata Jana, dziedzica dóbr Duxtegall i Ramlen, położonych w później tak zwanych Inflantach polskich (Obacz wyżej tom II, str. 214, art. *Duksztygał stary*). Karol, dziedzic Katzdangen, był posłem ziemi piltyńskiej na konfederacyą jeneralną warszawską w roku 1632, Drugi Karol, z tegoż domu, kilkadziesiąt lat później, podpisał elekcyą Jana III (Por. *Vol. legum* wyd. J. Ohryzki tom III, 352 i V, 163). Katzdangen obecnie jest w posiadaniu Karola Wilhelma Jerzego barona Manteuffla, który już w r. 1840 objął tę ordynacyą. Widok pałacu od strony północnej i stawów podaje znane ogólnie „Album baltischer Ansichten“ Mitawa i Lipsk 1864. Tamże opis obszerny Katzdangen zapełnia aż 12 stronnic in 4-o majori. Podpisany jest głoską R. a wyszedł z pod pióra kurlandzkiego historyka v. d. Recke. *G. M.*

Katzen (niem.), wś, pow. licbarski, st. p. Roggenhausen.

Katzenaugen (niem.), ob. *Kociugi.*

Katzenberg (niem.). Pod tą nazwą wymienia Knie kopalnię galmanu w Piekarach Niemieckich.

Katzenblick (niem.), dobra, pow. fyszhuski, st. p. Metgethen.

Katzendorf (niem.), wś, pow. morąski, st. p. Morąg.

Katzenfang (niem.), leśnictwo, pow. ragnecki, st. p. Trapoehnen.

Katzengebirge (niem.), ob. *Kocie góry.*

Katzenwinkel (niem.). ob. *Kacwin.*

Katzke (niem.), dobra, pow. gdański, ob. *Kaczki.*

Katzkeim (niem.), *Alt* i *Neu*, wś, pow. fyszhuski, st. p. Heiligen-Creutz.

Katznase (niem.), wś, pow. malborski, ob. *Kaczy nos.*

Katzur (niem.), kol. dóbr Vielgut, pow. oleśnicki.

Katzwinkel (niem.), ob. *Kacwin.*

Katzyka, ob. *Kaczyka.*

Kaubitz (niem.), wś, pow. ząbkowicki na Szląsku, par. Protzau; z folw. Kalesche al. Klein-Belmsdorf.

Kauca, niem. *Kauze*, rz. w Kurlandyi, w pow. bowskim, dopływ rzeki Plane.

Kauczowa, góra, ob. tom. III, 869.

Kauder (niem.), *Ober* i *Nieder*, r. 1316 *Kodyr*, wieś, pow. bolkowicki na Szląsku, par. Rohnstock.

Kaudewitz (niem.), r. 1420 *Kawdewicz*, wś, pow. lignicki, par. Wahlstatt.

Kauen, niem. nazwa litewskiego Kowna.

Kauen (niem.), ob. *Kownata.*

Kauern (niem.) ob. *Kucznie* i *Kurów.*

Kauernik (niem.), ob. *Kurzętnik.*

Kaugern (niem.), wś nad morzem, pow. ryski, par. Schlock; kąpiele morskie.

Kauici (dokum.), ob. *Kawice.*

Kauka, rz., płynie pod m. Kaukiejmy.

Kaukiejmy, niem. *Kaukehmen*, osada w litewskich żuławach między odnogami Niemna nad zatoką Kurońską położonych, nad rz. Kauką, 16 klm. od os. Jędrzychowa, siedziby władz powiatowych, dokąd droga bita. Często są tu gęste mgły i ostre wiatry od morza. Mieszk. 1657 luteranów, w części po litewsku mówiących, ziemia urodzajna, łąki bardzo żyzne, dla tego też hodowla bydła, a więcej jeszcze koni stoi tu na wysokiej stopie. Utworzyły się tu stowarzyszenia do hodowania koni, które dostają z kas rządowych zapomogi na zakupywanie szlachetniejszych ogierów. Jest tu siedziba inspektora grobli nad Niemnem, 2 kasy na koszta sypania i naprawiania grobli, kasa stowarzyszenia kredytowego nizińskiego powiatu, do 1 października 1881 był tu i sąd powiatowy, a dziś jest sąd okręgowy, stacya pocztowa i telegraf., z której poczta osobowa do Tylży; 4 razy do roku jarmarki na bydło i konie, 2 kramne. *J. B.*

Kaukern (niem.) 1.) dobra, pow. wystrucki, st. p. Pelleningken. 2.) **K**, al. *Kaukerwethen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Ragneta.

Kaukinia, wś rząd., pow. trocki, 2 okr. adm., 46 w. od Trok, 7 dm., 98 mieszk., z tego 8 prawosł., 90 kat. (1866).

Kaukiszki 1.) zaśc. rząd. nad jez. Łuszikstis, pow. święciański, 2 okr. adm., o 28 w. od Święcian, 2 dm., 22 mk. kat. 2.) **K.**, zaśc. rząd., pow. święciański, 3 okr. adm., o 49 w. od Święcian, 1 dm., 13 mk. kat. (1866).

Kaukiu-kołnialis (góra Kaukiów, „Kaukie“ bóstwo litewskie), góra w dobrach Życki-szki, blisko Rossień. *M. D. S.*

Kaukle, folw., pow. poniewieski, okr. po-

lic. wobolnicki, o 24 w, od Poniewieża, 9 mk., cegielnia, gorzelnia (1859).

Kaukokalnie 1.) wieś i folwark, powiat wyłkowyski, gm. Olwita, par. Łaukieliszki. Odl. 9 w. od Wyłkowyszek, ma 6 dm., 87 mieszk. 2.) **K.**, wś, pow. władysławowski, gm. Szyłgale, par. Słowiki. Odl. 16 w. od Władysławowa, ma 5 dm., 31 mk.

Kaukolischken, ob. *Kankolischken.*

Kaukwethen i *Kaukweth-Kludszen* (niem.), dwie wsie, pow. nizinny, st. p. Ragneta.

Kaul (niem.), folw., pow. świętosiekierski, st. p. Wolittnick.

Kaulballen (niem) albo *Gross-Jodupoehnen*, wś, pow. piłkalski, st. p. Rautenberg.

Kaulbruch (niem.), kol., pow. ostródzki, st. p. Rychnowy.

Kaulen-Goerge (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kretynga Niemiecka.

Kaulizzen (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. goldyngeński, par. Frauenberg.

Kaulwitz (niem.), ob. *Kowalowice.*

Kaunata. ob. *Kownata.*

Kaundorf (niem.), w r. 1372 *Kubindorf*, wś, pow. nissański, nad Nissą, par. Nownice, ma 59 osad, 2251 mr. rozl., szkołę i kaplicę.

Kauniszki al. *Kowniszki*, wś, pow. kalwaryjski, gm. i par. Kalwarya. Odl. 8 w. od Kalwaryi, ma 16 dm., 87 mk.

Kaunochnen (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Willuhnen.

Kaupe (niem.), ob. *Kupoj* (łuż.).

Kaupen (niem.), folw. dóbr Preekuln w Kurlandyi, w pow. grobińskim, par. Dorbiany.

Kaupie, wś, pow. rossieński, par. taurogowska.

Kaupie-Skirmontyszki, folw., pow. telszewski, 4 okr. polic., 260 dzies. rozl., własność Butkiewiczów.

Kauppa (niem.), ob. *Kupoj* (łuż.).

Kaupy, piękny las do dóbr Kroże należący.

Kauschen (niem.) 1.) wś, pow. wystrucki, st. p. Georgenburg. 2.) **K.**, dobra, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki. 3.) **K.**, *Gr.* i *Kl.*, wś i kol. tamże; 4.) **K.**, *Schillgall*, wś, pow. ragnecki, st p. Szillen.

Kauszańska, st. p. i st. dr. z el. benderskogalackiej, w pow. benderskim gub. bessarabskiej.

Kausze, wś, pow. wyłkowyski, gm. i par. Wyłkowyszki. Odl. 8 w. od Wyłkowyszek, ma 8 dm , 65 mk.

Kautern (niem.), dobra ryc. pow. welawski, st. p. Alberga.

Kauthen (niem.), ob. *Kutki, Kątki.*

Kautzger-See (niem.), jez., pow. kwidzyński, pod Klecewem. Por. *Jaromierz.* *X. F.*

Kauze (niem.), ob. *Plana* i *Kauca.*

Kauzemünde (niem.), dobra w Kurlandyi, nad Kaucą, pow. bowski, par. Bowsk.

Kavalierberg (niem.), ob. *Jelenia góra*, m. pow.

Kavecsany (węg.), ob. *Kwaczany.*

Kawa, *Kawiec*, *Kawęka* (od słowa kawić), dawne przezwisko, stanowi źródłosłów nazw: Kawno, Kawice, Kawęczyn (Kawieczyn), Kawczyn.

Kawaczin (niem.), pow. świecki, ob. *Kawęcin.*

Kawalce, os. włośc., pow. piotrkowski, gm. Kluki, par. Kaszewice. Ma 8 dm., 100 mk.; 156 mr. roli ornej.

Kawallen (niem.), ob. *Koval* i *Kowale.*

Kawałek, niem. *Eichenthal*, leśnictwo, pow. jańsborski, st. p. Dłotowo.

Kawce, ob. *Kawec.*

Kawczata, ob. *Kawczykąt.*

Kawcze, niem. *Kawitz* 1.) wś, pow. krobski; 48 dm., 317 mk., 160 ewan., 157 katol., 59 analf. Poczta, telegraf i stacya kol. żel. w Bojanowie o 7 kil. 2.) **K.**, dom., 3255 mr. rozl.; 2 miejsc. a) K. dom. b) cegielnia; 11 dm., 152 mk., 51 ewang., 101 kat., 38 analf. 3.) **K.**, (niema nazwy niemieckiej), osada, pow. śremski; 6 dm., 71 mk., należy do wsi Sosnowca. 4.) **K.**, por. *Zakrzew.* *M. St.*

Kawczyce, wś, pow. stopnicki, gm. Olganów, par. Busk. Posiada szkołę gminną.

Kawczykąt (po rusku *Kawczata*), wś w pow. stryjskim, 14 km. na płn-wsch. od sądu pow. w Stryju, 8 km. na płd.-wsch. od stacyi poczt. i kolejowej w Wolicy.. Na zach. leżą Lisiatycze, na płd. Stryhańce, na wsch. i płn. graniczy z pow. żydaczowskim, z Pczanami na wsch, a z Teysarowem na płn. Przez płd. część wsi płynie Stryj dwoma ramionami od płd.-zach. na płn.-wsch. Blisko wsch. granicy wsi łączą się oba ramiona, rzeka skręca na płd.-wsch. i opuszcza obszar wiejski. Na lew. brz. rzeki leżą zabudowania wiejskie. Wyniosłość najznaczniejsza na pr. brz. Stryja, na ornem polu Kadywne, czyni 274 m. Własn. większa ma ro. or. m. 122, łąk i ogr. m. 4; własn. mniej. roli or. 292, łąk i ogr. 9, pastw. 164, lasu 95 mr. Według spisu z r, 1880 było 468 mk. w gminie, 18 na obsz. dwor.; prawie wszyscy obrz. gr. kat. Par. rzym. kat. w Stryju, gr. kat. w Tejsarowie. We wsi jest cerkiew. Wieś tworzyła dawniej dzierżawę w Ziemi przemyskiej. Wedle inwentarza z r. 1768, była w posiadaniu księcia Kazimierza Poniatowskiego, podkomorzego w. kor., z prow. 5792 złp. 16 gr. W r. 1787 oddano ją jako częściowy ekwiwalent za Turzę wielką i Bołochów Broniewskiemu. *Lu. Dz.*

Kawczyn, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. Sobków, par. Łukowa. Por. *Chmielowice* i *Dębska Wola.*

Kawczyn, wś i gm., pow. kościański; 2

miejsc; a) K. wś, b) dom szosowy; 23 dm., 154 mk., 147 ewang., 7 kat., 24 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Kościanie o 6 kil.

Kawdewicz, ob. *Kaudewitz.*

Kawec, także *Kawiec* lub *Kawce*, wś w dorzeczu Stradomki, wpadającej do Raby z pr. brz., w okolicy pagórkowatej powiatu wielickiego, 385 m. n. p. m.; należy do paraf. rzym. kat. w Gruszowie, jest odległy od Dobczyc na południe 16 klm. i ma 190 mieszk. rzym. kat. Gleba jest urodzajną glinką. Więk. pos. ma 182 m. roli, 22 m. łąk i 40 m. lasu; mn. pos. 110 m. roli, 16 m. łąk i ogr., 24 m. past. i 12 m. lasu. *Mac.*

Kawecka Wólka, ob. *Gaj.*

Kaweczani, ob. *Kwaczani.*

Kaweczyzna, wś nad Dniestrem, pow. kamieniecki, par. Żwaniec, 150 mk., 24 dm., 107 dzies. ziemi włośc. Własność Rożałowskich.

Kawelwitz (dok.), ob. *Kammelwitz.*

Kawenczyn, ob. *Kawęczyn* (a właściwie Kawieczyn, od przezwiska Kawiec).

Kaweniów, dobra, pow. wilejski, o 26 w. od Wilejki, 2000 mr. obszaru. Gleba mierna. Dziedzictwo Gustawa Koziełły. *K. O.*

Kawer, przys. Nawaryi.

Kawerlany, wieś i folw., w pow. mińskim, w okr. policyjnym kojdanowskim; wieś ma osad 24, folwark ma obszaru włók 15. W r. 1841 należy do Nielubowiczów.

Kawerninken (niem.), wś i folw., pow. welawski, st. p. Taplacken.

Kawetekle, wś, pow. rossieński, par. wewirżańska.

Kawęcin, ob. *Kawęczyn.*

Kawęcin 1) lub *Kawęciny*, przys. do Sieprawia w pow. wielickim; jestto właściwie obszar większej posiadłości wsi Siepraw bar. Horocha, z zabudowaniami gospodarczemi i kilku chatami; leży przy drodze gminnej z Dolnej wsi przy Myślenicach do Świątnik. Położenie jest pagórkowate, ładny staroświecki dwór z kaplicą domową jest zbudowany w dolinie. Gleba jest glinką urodzajną. W XV w. dziedzictwo Stan. Wielogłowskiego (Długosz, Lib. ben. II, 133). 2.) **K.** lub *Kawęczyn*, przys. do Sadowiego w pow. tarnobrzeskim, w pasie granicznym cłowym, par. rzym. kat. we Wrzawach; ma 118 mieszk. rzym. kat. Ten przysiołek jest położony nad Starym Sanem, w samych widłach Wisły i Sanu, graniczy na północ z Sadowiem a na południe z Motyczem duchownym i szlacheckim. *Mac.*

Kawęcin, niem. *Kawaczin*, rycer. dobra, pow. świecki, w pobliżu dwóch jezior, ½ mili od bitego traktu świecko-tucholskiego. Obszar liczy mórg 2780, bud. 20, dm. 9, kat. 101, ewang. 41. Parafia Przysiersk, szkoła Lubodzież, poczta i stacya kol. żel. Terespol.

Kawęciny, ob. *Kawęcin.*

Kawęczyn, por. *Kawęcin* i *Kałęczyn.*

Kawęczyn 1.) wś i pow. warszawski, gm. Wawer, paraf. Praga. Leży o 7 w. od Warszawy, na lewo od linii dr. żel. Warsz.-Terespol. Graniczy na wschód z wsią szlachecką Dęby vel Dębe, na południe ze wsią rządową Wygoda, na zachód z wsią Grochów, na północ z wsią Ząbki. Wieś K. powstała w XIV w. i była niegdyś częścią tak zwanego klucza Skaryszewskiego (ob. *Grochów*), do kapituły płockiej należącego; obecnie zaś stanowi własność rządową i wchodzi w skład dóbr ekonomii Warszawa; zarabiała do folwarku w Kamionku i dawniej więcej wsią czynszową niż pańszczyzniana była; podług tabeli prestacyjnej z r. 1811 wieś ta składała się z 16 gospodarzy, z których 10 odbywało pańszczyznę, dwóch siedziało na pół rolach a czterech płaciło czynsz; prócz tego 8 chałupników i jedna karczma. Przestrzeń ogólna podług pomiaru z r. 1811 wynosiła mórg magd. 1953 pr. 7; podług zaś dawniejszych pomiarów z roku 1802/7 mórg magd. 1562 pr. 50. Grunta tej wsi położone są na równinie po nad błotami, łąk obfitość lecz mokre i złego gatunku, grunta piaszczyste i sapowate. W K. istnieje na wielką skalę założona cegielnia z piecem okrągłym systemu Hoffmana. Przy cegielni tej założoną została obecnie fabryka wyrobów z terracotty. K. liczy obecnie domów 34. W 1827 r. było tu 24 dm., 131 mk. 2.) **K.**, pow. błoński, gm. i par. Grodzisk. Por. *Jordanowice.* 3.) **K.**, wś i folw., pow. grójecki, gm. Kąty, par. Słomczyn. W 1827 r. było tu 18 dm., 200 mk. Folw. K. (z przyległością Piechury i Rybałty, wsią K.) ma rozl. m. 1241; grunta orne i ogrody m. 346; łąk m. 173, pastwisk m. 85, wody m. 52, lasu m. 259, nieużytki i place m. 326; bud. mur. 4, drew. 8. Rzeka Wisła stanowi granicę wschodnią, tworząc stawy i sadzawki. Wieś Kawęczyn 26 osad, z grun. m. 164. 4.) **K.**, pow. grójecki, gm. Komorniki, par. Rembertów. 5.) **K.**, wś, pow. skierniewicki, gm. Doleck, par. Stararawa, o 10 w. od Skierniewic, liczy osad 17, przestrzeni 146 morgów, leży o 14 wiorst od Skierniewic, od szosy rawskiej 2 wiorsty ku południowi, gleba przeważnie żytnia. Folw. składa się z dwóch części lit. A. B. W 1827 r. liczono tu 21 dm. i 127 mk. Folw. K. lit. B. rozległy m. 315; grunta orne i ogrody m. 249, łąk m. 15, lasu m. 45, nieużytki i place m. 6. Budow. drew. 10. Folw. K. lit. A. rozległy m. 302; grunta orne i ogrody m. 230; łąk m. 18, lasu m. 45, nieużytki i place m. 10. Bud. drew. 6. Czyt. Łaski, Lib. benef. II, 288. 6.) **K.**, pow. skierniewicki, gm. Skierniewka, par. Godzianów. Czyt. Łaski, Lib. benef. II, 284. 7.) **K.**, wś i folw., pow. sochaczewski, gm. Szymanów, par. Mikołajew. W 1827 r.

liczono tu 14 dm., 132 mk. Folw. K. rozległy m. 576; grunta orne i ogrody m. 444; łąk m. 36, lasu m. 71, nieużytki i place m. 25. Bud. mur. 6, drew. 4, płodozmian 10-polowy; przepływa rzeczka Gągolina. Wieś K. osad 21, z grun. m. 164. 8.) **K.**, wś, istniała w b. województwie sieradzkiem. W r. 1606 własność braci Wojciecha, pisarza grodu trębowolskiego, i Floryana Kawieckich. R. 1619 Zygmunt Kawiecki sprzedał tę wś Andrzejowi Krąkowskiemu. Potem przeszedł K. w ręce Ważyńskich. Z tych Adam podwojewodzic sieradzki sprzedał go 1692 r. Maciejowi Kazimierzowi Korab Kobierzyckiemu. R. 1806 Łukasz i Józef Kobierzyccy odprzedali Stefanowi Złotnickiemu, który rozkolonizował ziemię i oddał w ręce osadników z Niemiec. Dzisiaj K. zlał się zupełnie ze Zduńską wolą (ob.). 9.) **K.** lub *Kawęcin*, lub *Kawieczyn*, folw. i wieś, pow. turecki, gm. Kowale Pańskie, par. Tokary. Liczy męż. 110, kob. 119. Gruntu ornego dworskiego 620 mr., łąk 60, lasu 40 mr. Zaprowadza się gospodar. rybne. Włościanie posiadają gruntu 163 mr. Przedtem własność Domańskich, następnie Kożuchowskich, Suchorskich, dziś Młodzianowskich. Jest tu szkoła początkowa. W 1827 r. liczono 18 dm. i 174 mk. Według Tow. Kred. Ziems. folw. K. (z wsiami: K., Dzierzbotki, Cegielnia dzierzbocka i Bielawki), rozl. m. 601; grunta orne i ogrody m. 447, łąk m. 67, pastw. m. 21, lasu m. 35, nieużytki i place m. 31. Bud. mur. 11, drew. 6, płodozmian 9 i 12-polowy; nadto po wyciętym lesie odłaczono od dóbr tych w r. 1879 mr. 337. Wieś Kawęcin osad 44, z grun. m. 101; wś Dzierzbotki osad 23, z grun. m. 95; wś Cegielnia Dzierzbocka osad 8, z grun. 51; wś Bielawki osad 21, z grun. 154. Czyt. Łaski, Lib. benef. II, 68. 10.) **K.**, wś i folw., pow. rawski, gm. i par. Rzeczyca. Folw. należy do dóbr Lubocz i ma 1 dm., 6 mk., 477 mr. (237 ornej); wś 10 dm., 99 mk., 152 m. (116 ornej). Czyt. Łaski, Lib. benef. II, 314. 11.) **K.**, folw. nad rz. Pilicą, pow. nowo-radomski, gm. Masłowice, par. Chełmo, ma 1 dm., 12 mk., 343 mr. rozl. 12.) **K.**, wś, pow. opoczyński, gm. Niewierszyn, par. Dąbrowa. Odleg. 28 w. od Opoczna. W 1827 r. było tu 14 dm. i 98 mk. Obecnie zaś 13 dm., 118 mk., 446 mr. obszaru dworskiego i 128 mr. włośc. 13.) **K.**, wś nad rz. Iłżanką, pow. iłżecki, gm. i par. Ciepielów. Odl. 30 w. od Ciepielowa, ma 143 mk., 3 mr. ziemi dwors. i 421 mr. wł. Należy do dóbr Jasieniec Solecki (ob). R. 1827 było tu 18 dm. i 103 mk. 14.) **K.**, wś i zakł. fabr., pow. konecki, gm. i par. Miedzierza. Odl. 14 w. od Końskich, przy drodze bitej; jest tu wielki piec produkujący rocznie do 30000 pudów surowcu i kopalnie żelaza należące do dóbr i zakładów żelaznych w Miedzierzy, własność Józefa Bocheńskiego. W 1827 r. było tu 11 dm. i 82 mk. Obecnie 6 dm., 107 mk., 36 mr. ziemi dwors. i 36 m. włość. 15.) **K.**, wś i folw., pow. jędrzejowski, gm. i par. Mierzwin. W 1827 r. było tu 10 dm. i 55 mk. Folw. K. rozległy m. 364, grunta orne i ogrody m. 278; łąk m. 80, nieużytki i place m. 6. Bud. mur. 2, drewn. 9. Wieś K. osad 10, z grun. m. 39. 16.) **K.**, wś i folw., pow. stopnicki, gm. Grotniki, par. Nowy Korczyn. Folw. K. podług opisu z r. 1866 rozległy m. 384; grunta orne i ogrody m. 242, łąk m. 57, pastwisk m. 4, lasu m. 52, zarośli m. 11, nieużytków m. 18. Wieś K. osad 16, z gruntem m. 170. 17.) **K.**, wś i folw., pow. pińczowski, gm. Boszczynek. Wś ma 3 os., 7 mr. gruntu. 18.) **K.**, wś i folw., pow. lubelski, gm. Piaski, par. Mełgiew. W 1827 r. liczono tu 12 dm., 110 mk. Folw. K. (z wsią K. i kolonią Stoków v. Majdan Kawenczyński) rozległy 1372 m., grunta orne i ogrody m. 577, łąk m. 80, pastw. m. 64, lasu m. 624, nieużytki i place m. 27. Bud. mur. 4, drew. 11, pokłady wapna. Wieś Kawenczyn osad 14, z grun. m. 135. Kolonia Stoków v. Majdan Kawenczyński osad 15, z grun. m. 165. 19) **K.**, folw., pow. lubelski, gm. i par. Chodel (ob.). 20.) **K.**, wś, pow. janowski, gm. Kawęczyn, par. Janów. Gmina K. należy do s. gm. okr. II w Godziszowie, st. poczt. w Janowie o 3 w.; liczy 39,454 mr. obszaru i 7740 mk. (1867 r.) 21.) **K.** i *Kawęczynek* albo K. duży i mały, urzędownie *Kawęczyn*, wś i folw., pow. zamojski, gm. Zwierzyniec, par r. l. Szczebrzeszyn, r. gr. Topólcza, w III okręgu sądowym, przy trakcie bitym 2 rzędu z Szczebrzeszyna do Zwierzyńca, odl. od tegoż na półn. w. 9, od Zamościa na połud.-zach. w. 25, od Biłgoraja w. 28; leży na płaskowzgórzu wzniesionem na 1022 stóp nad poz. morza, nad rz. Wieprzem, który przepływa przez obfite łąki K. Liczy dm. dwor. 2, włość. 106, lud. kat. 595 i rusin. 55, razem 650 mk., zajmując przestrzeni 1950 mr. W 1827 roku było tu 79 dm., 459 mk. Folw. należy do dóbr Zwierzyniec (ob.). Gleba ziemi przeważnie żytnia, piaskowata i borowina; stan zamożności średni, położenie więcej równe. 22.) **K.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Kłoczew. W 1827 r. było tu 16 dm., 138 mk.; obecnie 23 dm., 212 mk. i 540 mr. obszaru. 23.) **K.**, wś, pow. garwoliński, gm. i par. Maciejowice. W 1827 r. było tu 12 dm., 77 mk. Obecnie 15 dm., 198 mk., 337 m. obszaru. 24.) **K.**, folw., pow. łukowski, gm. i par. Łysobyki. Ma 1 dm., 5 mk. i 1151 mr. obszaru. 25.) **K.**, wś i folw., pow. lipnowski, gm. Obrowo, par. Łążyn, odl. o 27 w. od Lipna. Przy trakcie z Lipna do Lubicza, wsi pogranicznej na granicy od Prus. Ma grun. orn. m. 600 pr. 241; lasów m. 857, łąk m. 24;

włościańskich m. 120 (według danych prywatnych); grunta w połowie pszenne, w połowie żytnie, płaskie. Własność Jana Karnkowskiego z Karnkowa. W r. 1827 liczono tu 17 dm. i 119 mk. Obecnie jest 18 dm., 218 mk., 1395 morg ogólnego obszaru i 76 m. nieużytków (według cyfr urzędowych). Roku 1789 dziedzic Ignacy Dziewanowski wysiewał tu 85 korcy żyta. 26.) **K.**, ob. *Krawięczyn.*

Kawęczyn. Łaski w Liber. benef. wymienia, oprócz kilku wyżej wspomnionych, wsie t. n. w parafiach: Przedbórz, Borszewice, Czarnia i Dąbrowa; Długosz zaś w parafii Przeczyca.

Kawęczyn 1.) wś na prawym brzegu Wisłoka, na południe od Dębicy, przy gościńcu z tego miasta do Pilzna w pow. ropczyckim; należy do parafii rzym. kat. w Dębicy. Według spisu ludności z r. 1881 ma 1337 mieszk., z których 37 przebywa na obszarze większej pos. A. hr. Raczyńskiego. Ludność trudni się prócz uprawy roli tkactwem, ma we wsi blichy i dobrze urządzone walkownie czyli magle. Areal więk. pos. wynosi 304 m. roli i 288 m. sosnowego lasu; pos. mn. 371 m. roli w ogóle. W XV wieku własność Zbigniewa Kawęczyńskiego h. Wieniawa (Długosz, Lib. ben. II, 262). 2.) **K.** z *Księżym mostem* i *Lipiem*, wś w powiecie ropczyckim, na północny wschód od Sędziszowa, z którego przedmieściami się styka. Pola tej wsi przecinają tory kolei arcyks. Karola Ludwika w ten sposób, że wieś i przysiołek Lipie leżą na północnej, a folwark Księży most na południowej stronie torów. Odległość od kościoła parafialnego i poczty w Sędziszowie wynosi 3 klm. Mieszkańców 486 rzym. kat. Większa pos. Augusta hr. Mailly 171 m. roli; pos. mniejszej 621 m. roli w ogóle. 3.) **K.** z *Dąbrówką wisłocką*, wś w pow. mieleckim, par. rzym. kat. w Czerminie, między Wisłą a Wisłoką. K. leży na północ od Czermina, w okolicy równej, piaszczystej, pokrytej lasami sosnowemi wsi sąsiednich. Przysiołek Dąbrówka jest położony na wschód od wsi. Ta duża ale rozrzucona wieś ma razem z Dąbrówką 1318 mieszkańców, mianowicie wieś sama 515 a Dąbrówka 803. Na obszarze więk. pos. w Kawęczynie mk. 83, w Dąbrówce 42 osób. Szkoła ludowa dwuklasowa. Pos. więk. Al. Melszyńskiego wynosi 449 m. roli, 77 m. łąk i ogrodów i 75 morg pastw.; pos. mniej. 355 m. roli, 72 m. łąk i ogrodów i 115 m. pastw. *Mac.*

Kawęczyn 1.) dom.; pow. inowrocławski; z Grabią 2745 morg rozl.; 8 dm., 153 mk., 32 ewang., 121 kat., 67 analf. Poczta i telegr. w Murzynnie (Morin) o 4 kil.; st. kol. żel. w Gniewkowie (Argenau) o 9 kil. 2.) **K.**, dom.; pow. gnieźnieński, 737 morg rozl.; 5 dm., 88 mieszk., 12 ewang., 76 kat., 46 analf. Poczta i stac. kol. żel. w Czerniejewie (Schwarzenau) o 4 kil., gośc. o 7 kil. Niegdyś własność Kokczyńskich. *M. St.*

Kawęczyn, a właściwie *Kałęczyn* 1.) albo *Pogorzel*, niem. *Kallenczynnen*, wś, pow. łecki, na pruskich Mazurach, od początku przez osadników polskich zaludniona. R. 1543 książę Olbracht podaje do wiadomości, że Klimek Giża (w tekście mylnie zapewne Clinschki, Glinszki Giescha) z synem swoim Janem kupili razem 3 włóki sołeckie, żeby założyć wieś dannicką na 30 wł. w Pogorzelu między 5 włókami plebana łeckiego, Żelazkami, Ryglem, Wiśniewem i Sordachami. R. 1600 mieszkają tu sami Polacy. Ob. Kętrz, Ludność polska str. 463. 2.) **K.**, niem. *Kallenczinnen*, wś, pow. jańsborski, na pruskich Mazurach, oddawna przez ludność polską zamieszkana. R. 1522 Jerzy von Kolbitz, wójt jańsborski, sprzedaje Janowi Konopce z Mazowsza 20 włók między Bogumiłami a Piszawodą, stosownie do przywileju bogumilskiego, biorąc za włókę 5 kop. Ob. Kętrzyński, Ludność polska str. 442.

Kawęczynek 1.) folw., pow. skierniewicki, gm. Goryszkowice, par. Osuchów. Rozległość wynosi m. 233; grunta orne i ogrody m. 222, łąk m. 8, nieużytki i place m. 3. Bud. drewn. 16. 2.) **K.**, wś i os. nad jez. Lubotyń, pow. kolski, gm. i par. Lubotyń, odległość od Koła w. 24, liczy dm. 6, mk. 38. W 1827 r. 4 dm., 38 mk. 3.) **K.**, al. *Kawieczynek*, wś i folw., pow. turecki, gm. Bartochów, par. Kalinowa, odl. od Turku w. 44. Wś ma dm. 9, mk. 90; folw. ma dm. 2, mk. 25. W 1827 r. liczył 10 dm., 73 mk. i stanowił posiadłość duchowieństwa (prob. Kalinowa). 4.) **K.**, b. kol. b. dóbr biskupich Raciążek.

Kawęka, pow. opoczyński, gm. Rusinów, par. Nieznamierowice.

Kawgany, wś i zaśc., pow. trocki, par. Poporcie, własn. rząd., 558 dz. rozl. (1850).

Kawhujów, ob. *Kahujów*,

Kawiary, wś i gm., pow. gnieźnieński, 2 miejsc. a) K.; 6) Konikowo folw.; 21 dm., 198 mk., 19 ewang., 179 katol., 114 analf. Poczta, telegr. i stac. kol. żelaz. w Gnieźnie, o 3 kilm.

Kawice, niem. *Koitz*, według Knie *Zurkott*, r. 1217 *Kauici*, r. 1414 *Kawicz*, wś, pow. lignicki, przy dr. żel.. par. Parchwice, ma kościół par. ewang.

Kawie, ob. *Wędzina.*

Kawiec, por. *Kawec*, wś, par. Gruszów. W XV w. własność Mikołaja Czarnkowskiego h. Półkozic, i Jakóba Bodzanty h. Strzemię (Długosz III 276).

Kawieczyn, ob. *Kawęczyn.*

Kawieczynek, ob. *Kawęczynek.*

Kawieczyno, ob. *Kawęczyn, Kawęcin.*

Kawieczyno-saksary, K. *serwatki* i K. *sylamy*, trzy wsie, pow. przasnyski, gm. Krzyno-

włoga mała, par. Krzynowłoga wielka, odl. w. 20 od Przasnysza. K.-saksary w 1827 r. liczyły 6 dm., 23 mk., obecnie 6 dm., mk. 69; 125 mr. ziemi, 36 nieużyt. K.-serwatki w r. 1827 3 dm., 18 mk., obecnie 3 dm., mk. 20; 55 mr. roli i 35 m. nieużyt.. K.-sylamy (sielamy) liczyły 7 dm., 43 mk., obecnie 7 dm, 60 mk., 82 m. grun. i 17 nieuż.

Kawilwicz (dok.), ob. *Kowalowice.*

Kawina, jezioro w leśnictwie Hańcza, pow. suwalski, ma 5 m. obszaru.

Kawiory, pow. olkuski, gm. Cianowice, par. Biały Kościół.

Kawiory, przys. Czarnej wsi, o 3 kil. na zachód od Krakowa, należy do parafii św. Szczepana na Piasku, i ma 18 mr. ogrodów. Jestto właściwie zachodnia kończyna Czarnej wsi, między tą wsią, błoniami i drogą wojskową, łączącą Łobzów ze Zwierzyńcem. *Mac.*

Kawiszki 1.) jez., pow. sejneński, łączy się z jez. Kumielno przy wsi Iwaszki, i ma 30 mr. obszaru. 2.) **K.**, jezioro, w pobliżu Justyanowa, w powiecie sejneńskim, ma 30 mórg.

Kawitz (niem.), ob. *Kawcze.*

Kawka, dawne przezwisko czy nazwisko stanowi źródłosłów nazw: *Kawka, Kawczyce, Kawczyn* Por. *Kawa.*

Kawka 1.) os., pow. nieszawski, gm. i par. Lubanie. Niegdyś młyn kapituły włocławskiej. 2.) **K.**, os. młyn., pow. mławski, gm. i par. Dąbrowa. Nie zamieszczona w spisie urzęd. (Pam. kn. gub płoc. za 1881 r.) Należy do dóbr Drogiszka. 3.) **K.**, folw., pow. lubelski, gm. Jastków, par. Bochotnica. 4.) **K.**, os., pow. lubartowski, gm. Samoklęski, par. Garbów.

Kawka, dom., pow. mogilnicki, 682 morg rozl., 5 dm., 106 mk., 19 ewang., 87 katol., 46 analf. Młyn wodny i parowy. Poczta w Kwieciszowie, stac. kol. żel. i telegr. w Mogilnie. *M. St.*

Kawkaz, kol. nad rz. Radomką, pow. opoczyński, gm. Skrzyńsko, par. Skrzynno. Odl. 30 w. od Opoczna, ma 1 dm., 4 mk. i 138 mr. ziemi włośc.

Kawken (niem.), wś, pow. brodnicki, ob. *Kawki.*

Kawki, wś i os. młyn., nad rz. Pankówką lub Wodą Kostrzewską, pow. częstochowski, gm. Panki, par. Truskolasy, ma 29 dm., 177 mk., 661 morg (w tem 277 ornej); os. młyn. 1 dm, 10 mk., 44 m. rozl.

Kawki, wś pryw. nad rz. Sieniutycą, pow. dzisieński, o 42 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 2 dm., 25 mk. (1866).

Kawki, folw. Surówek, części Bilczyc, w pow. wielickim, przy drodze gminnej z Książnic do Tomaszkowic. Graniczy na płn. z Suchorabą, na płd-zach. z Zabłociem a na wschód ze Swiątnikami dolnemi, ma 13 mk. *Mac.*

Kawki, w dokum. *Kaffke, Kawke*, wś i folw. pow. brodnicki, pół mili od traktu bitego toruńsko-brodnickiego, w lesistej nieco okolicy. 1) włośc. wś, niem. *Kawken*, obszaru liczy mr. 3291, bud. 34, dm. 21, katol. 25, ewang. 113. Parafia Nieżywięc, szkoła Tylickie zarośle, poczta Wrock. 2) folw. do wsi K., niem. od r. 1865 *Herrmansruhe*, bud. 14, dm. 10, katol. 93, ewang. 39. Parafia itd. jak wyżej. K. wiele ucierpiały w czasie wojny z Jagiełłą: roku 1414 donoszą księgi krzyżackie we wsi K. wł. 62, wszystko spalono i zabrano, szkody 1400 m., 3 ludzi zabitych, 2 zabranych w niewolę. R. 1425 piszą: włók teraz 34, dają od każdej po 19 skot., sołt. od nadmiaru 1 m., 13 włościan obsadzonych, 20 wł. pustych, 1 karczma pusta. Ob. Gesch. des Culmer Landes. Oddawna znajdował się też w K. kościół parafialny. Mocno był po krzyżacku w cegłę murowany. Do prob. należały 4 włóki. R. 1414 piszą o nim księgi krzyżackie, że nie jest wprawdzie spalony, ale okna w nim potłuczone, 2 dzwony zabrano, co czyni straty 200 m. R. 1444 w środę po św. Dyonizym parafianie tutejsi zawezwani byli na synod czyli wizytę dyecezalną we Wrocku. Największą klęskę zadała kościołowi reformacya luterska. Skoro tylko w Niemczech powstała, zaraz i tu zapewne przez zniemczałych osadników zagnieździła się. Tutejsi dysydenci trzymali przez długi czas nietylko kościół w K. ale i sąsiedni w Nieżywięciu. Panowanie ich skończyło się jak zwykle zupełnem spustoszeniem religijnego życia. Kościół w Niczywięciu pozostawili nędzną ruiną, którą znowu potem katolicy odbudowali. W K. zaś nie doczekał się więcej kościół poratowania. Powoli dach zapadł, a w w. XVII stały już tylko po nim 4 mocne ściany. Włóki pleb. zabrał w czasie szwedzkich wojen tutejszy sołtys; dopiero po długim procesie 3 przynajmniej wydał proboszczowi nieżywięckiemu r. 1755. Ob. Utracone kościoły w dyec. chełm. 78.

Kawkle, wś, pow. rossieński, par. żwingowska. *Ks. F.*

Kawkokalnie, por. *Kaukokalnie.* Według Tow. Kred. Ziems. folw. Kawkokalnie podług opisu z r. 1866 rozległy m. 372, grunta orne i ogrody m. 266, łąk m. 86, pastw. m. 4, lasu m. 2, nieużytki i place m. 14. Wieś K. osad 3, z gruntem m. 2.

Kawłoki 1.), folw., pow. rossieński, par. i okr. polic. Szydłów, o 8 w. od Rossień, nad rz. Lelengą, 15 włók rozl., grunta dobre, własność Strawińskich. 2.) **K.**, wieś, pow. rossieński, par. wewirżańska. *J. D.*

Kawne al. *Kawna*, przys. Łużka dolnego, pow. drohobycki, w płd.-zach. stronie obszaru wiejskiego.

Kawnice, wieś, pow. koniński, gm. Golina, par. Kawnice. Leży przy szosie poznańskiej, na zachód-północ Konina, odległa od t. m. wiorst 9, od rzeki Warty wiorst 3 i pół; powierzchni 1309 mr., ludności: męż. 175, kobiet 165; razem 340. W 1827 r. było tu 23 dm. i 218 mk. Grunt sapowaty, nisko położony. Ma gorzelnię parową i kopalnie torfu, który wydobywa się tylko na własną potrzebę. Gruntów włośc. 178 mr., 34 osad; w Rososze 17 osad, 223 mr. Tu znajduje się kościoł parafialny. Wieś Kawnice, otoczona niegdyś bagnami i łąkami zarosłemi olszyną, prawdopodobnie wzięła swą nazwę od kawek, jeszcze dziś w znacznych stadach zimową porą na polach przebywających. Kościół parafialny istniał już od r. 1683, jak świadczą metryki z tegoż roku znajdujące się; uległszy jednakże zniszczeniu został rozebrany a w r. 1774 kościół obecnie istniejący drewniany z bali modrzewiowych do 9 cali grubych w węgieł przez Maksymiliana Ottona Trąbczyńskiego, dziedzica dóbr Kawnice, został pobudowany; w kościele tym jest obraz Matki Boskiej, łaskami słynący i przez lud za cudowny uznany; zkąd ten obraz pochodzi, przez kogo został wykonany, co mianowicie dało powód do mniemania ludowi o jego cudowności niewiadomo. Rysunek i opis kościoła podały „Kłosy" (XII — 198). Do parafii K. należą następujące wsie: Kawnice, Kolno, Zamostki, Wichłacz, Węglew, Rosocha, Ruda, Głodów, Bielany, Kraśnica, Nowy dwór, Węglewskie Holendry. *J. Ch.*

Kawno, wieś i folw., pow. rypiński, gmina Sokołowo, par. Działyń. Leży nad jez. bez nazwy. W 1827 r. było tu 9 dm., 61 mk., obecnie 9 dm., 122 mk., 13 osad włośc., powierzchni 655 mr., w tem 26 mr. włośc.; do folw. należy osada młynarska Sikorz wraz z młynem wodnym, karczmą i kuźnią. Według Tow. kred. ziems., folw. Kawno podług wiadomości z r. 1867 rozległy mr. 398; folwark powyższy wraz z kolonią Laskowiec oddzielony został w r. 1867 od dóbr Wielgie. R. 1789 od włościan i z arend ze wsi K. dom. Działyń miało 394 zł.

Kawodrza, kol., młyn i os. karcz., nad rz. Stradomką, pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Częstochowa. Odl. 2 w. na zachód od Częstochowy. W 1827 r. było tu 51 dm., 389 mk., obecnie kolonia liczy 63 dom., 552 mk., 1186 mr.; os. młyn. 1 dom, 7 mk., 90 mr.; os. karcz. 1 dom, 4 mk., 4 m. Wspomina ją Długosz (II, 21). Wieś tę w 1382 r. nadał Władysław ks. Opolski paulinom częstochowskim.

Kawohlen (niem.) al. *Jon-Kawohlen,* wieś, pow. tylżycki, st. p. Szamaitkehmen.

Kawołajcie, wś, pow. rossieński, par. erźwiłkowska.

Kawonówka, ross. *Kawunowka,* wieś cerkiewna, pow. zwinogródzki, o 4 w. od Antonówki i tyleż od Wodzianej, ma 363 mk., cerkiew M. B. z r. 1810, drewnianą; 44 dzies. ziemi cerkiewnej.

Kawraw (dokum.), ob. *Kucznie.*

Kawsko, wś w pow. stryjskim, 12 kil. na płn.-zachód od sądu powiat., stacyi pocztowej i kolejowej w Stryju, na płn. granicy powiatu. Na płd.-wschód leżą: Wownia, Dobrzany, Żapłatyn (przynależność Stryja), na płd. zach. Brigidau, na płn.-zachód i płn.-wschód pow. drohobycki, a mianowicie Königsau na płn.-zachód a Bilcze na płn.-wschód. Płd.-wschodnia część obszaru jest obficie nawodniona. Płyną tu: Kłodnica, Riczka, Mutny, Sucha, Struga, Kropiwnik, wszystkie od płd. na płn. do Dniestru. Ta część obszaru wznosi się średnio do 283 m. i jest na wielkich przestrzeniach moczarzysta. Zach. część wznosi się cokolwiek wyżej, do 301 m. (Wielki kąt), a na granicy zach. do 311 m. (Iwanówka). Wzdłuż granicy płn. płynie potok Jastrzybna od zach. na wschód do Kropiwnika. Prawie środek obszaru zajmują zabudowania wiejskie a na płn. od nich leżą t. zw. tatarskie szańce, po którym istnieją wały i okopy. Na polach tutejszych od strony Monasterka letniego znachodzi się kilka mogił, większych i mniejszych, po części zaoranych. Oprócz tego w lesie Okopy zwanym są ślady okopów nad pot. Kropiwnikiem, a na górze Wielki kąt, ślady grodziska starodawnego. Własn. większa ma roli ornej 695, łąk i ogr. 465, pastw. 25, lasu 592 mr.; własn. mniejsza roli ornej 971, łąk i ogr. 1005, past. 397, lasu 49 mr. Według spisu z r. 1880 było 1182 mk. w gminie, 107 na obsz. dwor., wszyscy prawie obrz. gr. kat. Parafia gr. kat. w miejscu, należy do dekan. drohobyckiego a dyec. przemyskiej. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. *Lu. Dz.*

Kawsze, dobra, pow. rzeżycki, niedaleko Rybiniszek, dawniej własność Grabczyńskiego.

Kawszyszki, wś, pow. rossieński, par. kołtyniańska.

Kawunowka, ob. *Kawonówka.*

Kawy, os. włośc., pow. konecki, gm. i par. Borkowice. Odl. 21 w. od Końskich, ma 4 dm., 33 mk. i 70 mr. obszaru. Wspomina ją Długosz (II, 518).

Kaylen, ob. *Kailen* (niem.).

Kaymelau, ob. *Kaimelau* (niem.).

Kayny, ob. *Kajny.*

Kaz, *Kazan,* formy skrócone dawnego imienia (Kazimir?), stanowią źródłosłów nazw: *Kazanów, Kazanice, Kazanki, Kazowo, Kazale.* *Br. Ch.*

Kaza czyli *Koza,* wś, pow międzychodzki, 12 dm., 92 mk., wszyscy ew., 15 analf. Poczta w Wiejcach (Waitze) o 7 kil., st. kolei żel. i telegr. w Drezdenku (Driesen) o 23 kil.

Kaza, rz., dopływ rz. Rosi z prawej strony.

Kazaczja Łopań, st. dr. żel. kursko-charkowskiej w gub. charkowskiej.

Kazajaklija, st. dr. żel. bendersko-galackiej w gub. bessarabskiej.

Kazaki, st. dr. żel. orłowsko-griazskiej, w gub. orłowskiej.

Kazakiszki, ob. *Kozakiszki.*

Kazale, kol., pow. kaliski, gm. i par. Kościelec. Odl. 26 w. od Kalisza, ma 32 dm., 280 mieszk.

Kazań (po tatarsku *kociół*, złote dno), miasto gubernialne, na lewym brz. rzeki Kazanki, dopływu Wołgi, oddalone od niej o 7 w., częścią w dolinie, częścią zaś na wzgórkach, pod 55°47' szerokości północnej i 66°47' długości wschodniej położone; 93507 mieszk. (¼ część tatarów), (1863 r. 501 katol.), 41 cerkwi posiadających godne widzenia osobliwości, pomiędzy innemi cerkiew katedralna Zwiastowania N. M. P. z cudownym obrazem M. B. Kazańskiej; 1 kościół katolicki, 1 ewangelicki, 12 meczetów, uniwersytet z katedrami języków wschodnich, ogrodem botanicznym, obserwatoryum astronomicznem i biblioteką bogatą w cenne mongolskie i tatarskie rękopisy; akademią duchowną i seminaryum, 2 gimnazya, tyleż szkół powiatowych, instytut wychowania panien, teatr, bank miejski, rezydencya arcybiskupa, stacya pocztowa, 3 przystanie. Przemysł i rzemiosła rozwinięte; 125 fabryk z których znaczniejsze skór, mydła, świec woskowych, łojowych i stearynowych, sukna, wyrobów powroźniczych, żelaznych i stalowych, produkujących rocznie za 3 miliony rubli. Z powodu sprzyjającego położenia, w bliskości rzek Wołgi i Kamy, jest środkowym punktem bardzo znacznego handlu (w ręku tatarów głównie będącego) pomiędzy Rossyą europejską, azyatycką, Chinami, Chiwą i Bucharyą i jest jednym z piękniejszych i bogatszych miast gubernialnych. Parafia katolicka K. archidyecezyi mohil., dusz 19419. Kościół pod wezw. Ukrzyżowania Jezusa Chrystusa. Okrąg wojenny kazański obejmuje 8 gub.: kaz., permską, wiacką, samarską, saratowską, symbirską, penzeńską, astrachańską, razem 901881 w. kw. *Powiat kazański* ma przestrzeni 103.36 m. kw. i 269000 mieszk. (rossyan, tatarów, czeremisów, wotjaków), zajmujących się rolnictwem, sadownictwem, rybołóstwem i przemysłem leśnym; powierzchnię równą, w wielu miejscach błotnistą, w części wschodniej wzgórzystą, grunt piaszczysty; rzeki Wołga i Kazanka, wiele jezior, bagien i lasów. *Gubernia kazańska* w części wschodniej Rossyi europejskiej, graniczy na północ z gubernią wiacką, na wschód wiacką, ufimską i samarską, na południe z samarską i symbirską a na zachód z niżegorodzką; ma przestrzeni 1157 m. kwadr. (55987 wiorst kw.) i liczy 1739909 mieszk., z tych 856498 mężczyzn i 883411 kobiet; pod względem zaś religijnym 1266926 prawosławnych, 15411 roskolników, 772 katolików, 474 ewang., 347 żydów, 44625 mahometan, 3 ormian i 11351 bałwochwalców; na jednę zaś milę kwadr. przypada 1504 głów. Powierzchnia gubernii przedstawia równinę stepową, tylko część północno-wschodnia jest wzgórkowatą; grunt w stronie północnej gliniasty i piaszczysty, w południowej przeważnie czarnoziem; z bogactw mineralnych znajdują się tylko glina garncarska, gips, łupek, źródła siarczane i nafta. Pod względem hydrograficznym położenie gubernii jest bardzo szczęśliwe, przerzynają ją bowiem rzeki spławne: Wołga, Kama, Wiatka, Wietługa, Swiaha, Sura, Kazanka, oprócz wielu innych. Błot wiele, głównie w części środkowej i północno-zachodniej, oraz 400 jezior. Lasy zajmują prawie połowę gubernii. Klimat zdrowy, lecz ostry. Mieszkańcy (rossyanie, tatarzy, czeremisi, czuwasze, mordwa, wotjacy) głównie zajmują się rolnictwem, rybołówstwem, myśliwstwem, przemysłem leśnym; hodowla bydła w nędznym stanie; fabryczna i przemysłowa działalność dość rozwinięte. Gubernia kazańska dzieli się na 12 powiatów: kazański, carewokokszajski, cywilski, czystopolski, jadryński, koźmodemijański, łaiszewski, mamoryszski, swijażski, spaski, czeboksarski i tetiuszyński. *Zenon Bart...*

Kazanice, niem. *Kazanitz*, wś kościelna parafialna, pow. lubawski, na lewym brzegu Drwęcy, 1 milę od Lubawy. Obszaru liczy mr. 4669, bud. 213, dm. 103, kat. 864, ew. 33. Kościół katol. paraf. i szkoła w miejscu, poczta Lubawa. K. były oddawna własnością biskupów chełmińskich. Z inwentarza dóbr wygotowanego r. 1759 wyjmujemy co następuje: K., wś gburska, jak okazuje przywilej sołecki, z r. 1367, włók ma 70, pleb. 4, kościel. 2. We wsi siedzi zaprawnych 6, kontraktowych 7, gburów 18, nadto chałupnicy i komornicy, 1) zaprawni: Marcin Emchowicz i Tom. Kasprzycki, sołtysi, za przywilejem wiecznym biskupa Wikbolda z r. 1367 in castro Fredeskie (Wąbrzeźno), włók 8 trzymają, owiec im na włókę 20 wolno chować, ryby w Drwęcy ku potrzebie łowić, gospodnego dają zł. 40, kontrybucyi na żołnierzy?, dróg odbywają 8, po ryby z fasą na stawy jeżdżą; dochody zamkowe mają i też przy działach bez taksy otrzymują. Płużnego dają żyta k. 2, jęczm. 4; Bartłomiej Czeżeński karczmarz; Paweł Zygowicz, Wojciech Medygier, Maciej Guzowski lemani: 5 ostatnich trzymają po 2 włóki przywilejem ponowionym na lat 40. Lemani czynią, jak i inni lemani czynić powinni. 2) kontraktowi: Walenty Kołacki, Michał Lichner, Jędrzej i Piotr Wołyński, Kuczes i Jęczewski organista, Jakób Szkiet trzymają wł. 6 i pół za wyrażonym kontrak-

tem; 3) gburzy: Tomasz Keyzer, Józef Pryzloch, Łuk. Macfałda, Marcin Gregorek, Jak. Gież (Jeż), Szymon Frywałd, Michał Szperka, Michał Zydeł, Seb. Marcinek, Mat. Sztrąp, Walenty Hanek, Tom. Burkars, Jak. Kasperek, Jak. Jakiel, Wawrz. Jordan, Kaźm. Modrzejewski, Wawrz. Klauz, Stan. Bruszmak trzymają razem wł. 42 i nowiny przy Byszwałdzie. Chałupnicy i komornicy pod gburami, lemanami i sołtysami mieszkający, robociznę na Fijewie odbywają. Po okupacyi rząd pruski zajął tę wieś i wydał potem na własność prywatną. O parafii kazanickiej podaje dyecez. szemat. z r. 1867: Parafia K. liczy dusz 1884, kościół tyt. św. Jakóba, patronatu przedtem bisk. chełmińskich, nie wiadomo kiady fundowany i konsekrowany; kościół filialny w Byszwałdzie. Wsie parafialne: Kazanice, Zielkowo i Raczek. Szkoły elem. katol.: w Kazanicach (2-kl.), w Byszwałdzie dz. kat. 107, w Zielkowie dz. kat. 78. *Ks. F.*

Kazanie, wś i folw., pow. włocławski, gm. Piaski, par. Lubraniec. W 1827 r. było tu 11 dm. i 144 mk. Por. *Iłów*, T. III, 270—2. Dobra K. składają się z folwarków K. i Bielawy, wsi K. i Markowo, od Kowala w. 10. Rozległości m. 1086; folw. Kazanie grunta orne i ogrody m. 577, łąk m. 79, pastw. m. 22, lasu m. 61, nieużytki i place m. 18, razem m. 757, bud. mur. 9, drewn. 7, płodozmian 13-polowy; folw. Bielawy grunta orne i ogrody m. 316, łąk m. 5, nieużytki i place m. 8, bud. mur. 7, drewn. 3. Rzeka Zgłowiączka przepływa. Wieś Kazanie osad 25, z gruntem m. 153; wieś Markowo osad 9, z gruntem m. 77.

Kazaniewicze, zaśc. rząd. nad rz. Zadycą, pow. dziśnieński, o 16 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 1 dom, 9 mk. katol. (1866).

Kazanitz (niem.), wieś, pow. lubawski, ob. *Kazanice.*

Kazanka, st. dr. żel. znamieńsko-mikołajewskiej w gub. chersońskiej.

Kazanki 1.), folw., pow. kutnowski, gmina i par. Żychlin. Liczy 1 dom, 32 mk., ziemi ornej m. 100, łąk i pastw. m. 80. 2.) **K.**, fol. nad jez. Komorowskiem, pow. kolski, gm. i par. Izbica, ma 3 dm., 30 mk., 256 m. gruntu.

Kazanów 1.), os., przedtem mko, nad rzeką Iłżanką v. Chotczą, pow. iłżecki, gm. Miechów, par. Kazanów. Odl. 18 w. od Iłży a 10 w. od Zwolenia, posiada kościół par. murowany, sąd gminny okr. III, urząd gminny, szkołę początkową i garbarnię. W 1827 r. liczono tu 83 dm., 647 mk., w 1862 r. było 95 dm. i 987 mk., obecnie liczy 111 dm., 1149 mk. i 746 mr. ziemi należącej do mieszczan. Ludność zajmuje się rolnictwem i szewctwem, które utrzymuje się tu od XVI w. K. założony został na gruntach przyległej wsi Miechów za przywilejem Zygmunta Augusta, wydanym w 1566 r. dziedzicowi Miechowa Marcinowi Kazanowskiemu. Przywilej ten nadawał miastu prawo niemieckie, urządzenia niektórych cechów, targi, jarmarki, zwolnienie na 20 lat od opłat. Po Kazanowskich miasto wraz z dobrami przeszło w ręce Remigiusza Strzałkowskiego, starosty lityńskiego, który, chcąc podnieść ubogie miasteczko, wyjednał u Jana III Sobieskiego przywilej na założenie wszystkich cechów. Kościół drewniany istniał tu oddawna, murowany zaś wzniósł na miejscu jego dopiero w 1770 r. ówczesny dziedzic Jan Wąsowicz. Par. K. dek. iłżecki, daw. zwoleński, ma 1162 dusz. Dobra K. składają się z folwarku Miechów, osady dawniej miasta K., wsi: Ostrownica, Kochanowo, Miechów, Władysławów, Sady i Czarnylas. Rozl. wynosi m. 1369, grunta orne i ogr. m. 610, łąk m. 150, pastw. m 10, lasu m. 564, nieużytki i place m. 35, bud. mur. 1, drew. 13, płodozmian 4-polowy, pokłady torfu, glinki białej, trzy młyny wodne, olejarnia i cegielnia. Dobra powyższe do r. 1880 były większych obszarów, lecz dopełniono podziału i odłączeń. Osada dawniej miasto Kazanów osad 163, z gruntem m. 467. Wś Ostrownica osad 38, z gruntem m. 416; wś Kochanowo osad 8 z gruntem m. 125; wś Miechów osad 33, z gruntem m. 268; wś Władysławów osad 7, z gruntem m. 153; wś Sady osad 8, z gruntem m. 120; wś Czarnylas osad 7, z gruntem m. 140. 2.) **K.**, kol., wieś i os., pow. konecki, gm. i par. Końskie. Od Końskich w. 6 w stronie zachodniej. Leży przy szosie, u źródeł rz. Węglanki. Budynków mieszk. 62 (drewn.), murowany 1. Mieszk. mężczyzn 181, kobiet 178, gruntu mr. 1583 kolonistów, 661 m. włośc. 3.) **K.**-poduchowny, os., gm. i par. Końskie, gruntu mr. 68. Bud. mieszk. drew. 3, mur. 3. Mieszk. mężczyzn 9, kobiet 14. Jest tu kościół filialny murowany, po klasztorze bernardynów erygowanym w 1523 r., zbudowanym zaś dopiero r. 1694 przez Kazanowskich. Jest to starożytne gniazdo rodu Kazanowskich. Wspomina je Długosz jako dziedzictwo Dominika Litwosa h. Grzymała (I, 327). Czytaj też Łaski, Lib. benef. II, 701. *Br. Ch.*

Kazanów, po łotew. *Kazanowa*, wś, powiat dyneburski, parafii krasławskiej, własność Platerów.

Kazanów 1.), część przedmieścia Zasanie w Przemyślu. 2.) **K.**, przys. Wolicy baryłowej. 3.) **K.**, ob *Kaczanów.*

Kazanówka, wieś i folw. (ob. Elżbiecin), jest to właściwie *Kozanówka* (ob.) lub *Kożanówka.*

Kazanówka, zaśc. pryw. nad rz. Antą, powiat dziśieński, o 37 w. od Dzisny, 1 okr. adm., 2 dm., 13 mk. (1866).

Kazanowszczyzna, wś włośc., pow. świę-

ciański, 1 okr. polic., mk. kat. 45, żydów 5, dm. 6, od Święcian 20 w. (1866).

Kazańskaja stanica, st. p. w okr. wojska dońskiego, pow. ustmiedwiedyckim.

Kazany, wś włośc., pow. wilejski, o 12 w. od m. Wilejki, 2 okr. adm., 5 dm., 44 mk. prawosł. (1866).

Kazareska, zaśc. szlach., pow. wileński, 2 okr. adm., o 58 w. od Wilna, 2 dm., 10 mieszk. staroobrad. (1866).

Kazarniszki, wś, pow. rossieński, par. rossieńska.

Kazary, wieś włośc., pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany w. 45, od Dziewieniszek w. 11, dm. 5, mk. katol. 44 (1866).

Kazarycze, wieś, gub. czernihowska, pow. suraski, nad rz. Ipucią, leżą pod 52°37' pół szer. i 49°47' wsch. dług. Mieszk. około 600. Cukrownia założona w 1840 r.

Kazarynówka, *Kozarynówka*, przysiołek pow. kaniowskiego, par. Rzyszczów, założony przez Józefa Kazaryna, położony o parę wiorst od wsi Kuryłówki, przy ruczaju Siniawce, posiada ziemi majątkowej 1189 dz., z której do 320 dz. odeszło ziemi wykupowej. Liczy mk. prawosł. 620 i katol. 12, ma kaplicę katol. łacińską. Należy do Józefa Pruszyńskiego.

Kazatyn (ross.), ob. *Koziatyn*.

Kazawczyn al. *Kozawczyn*, wś, pow bałcki, gm. Piszczanka, nad Bohem, ma do 600 mk., 204 dm., 999 dzies. ziemi włośc. Dwór z Kamiennowatą 1244 dzies. ziemi. Należała do Rzewuskich, dziś gen. Gomzina. Jest tu cerkiew ś. Michała, do której należy 1527 parafian i 79 dzies. ziemi. Pod K., według Marczyńskiego, mają być na skałach granitowych nad Bohem rozmaite napisy tatarskie. Andrzejowski zaś wspomina (Rys botaniczny Podola, str. 76), że między K. a Sawraniem znajdywał czarną rudę żelaza. Por. *Kozacze*. *Dr. M.*

Kazawczyńska Słobódka, nad Bohem, powiat bałcki, par. Krzywe Jezioro, 41 dm.

Kazbaryny, okolica szlach., pow. rossieński, par. botocka.

Kazberojcie, lit. *Kazberajtej*, wś, pow. i par. rossieńska, ma 10 dm.

Kaziany. *Kazjany*, ob. *Kozjany*.

Kaziatyn, ob. *Koziatyn*.

Kazienna słoboda, wś nad Olszanką, pow. olhopolski, gm. i par. Miastkówka, ma 20 dm.

Kazim..., por. *Kaźm...*

Kazimier..., por. *Kazimir...*

Kazimierka 1.) **nowa**, kol. i os., pow. kaliski, gm. i par. Chocz. Odl. 32 w. od Kalisza, ma 53 dm., 538 mk. Osada odl. 2 w. od kolonii, ma 1 dm. 2.) **K.** stara, kol., pow. kaliski, gm. i par. Chocz. Odl. 31 w. od Kalisza, ma 27 dm., 177 mk.

Kazimierka, mko, pow. rówieński, ob. *Kazimirka*.

Kazimierki, fol., pow. grójecki, gm. i par. Błędów, ob. *Gołosze*.

Kazimierków, wś i folw., pow. grójecki, gm. Lechanice, par. Wrociszew, ob. *Grzegorzewice*.

Kazimierów 1.) folw., pow. łowicki, gm. i par. Bielawy, o 2 w. od Bielaw, 1 dm., 30 mk. 2.) **K.**, wś, pow. koniński, gm. Stare miasto, par. Lisiec. Leży na południ. Konina, o w. 11 i pół; powierzchni 704 m.; ludn. mięszanej polsko-niemieckiej m. 128, k. 115, razem 243. Grunt żytni piaszczysty. 3.) **K.**, folw., pow. wieluński, gm. Radoszewice, par. Osiaków, odl. od Wielunia w. 18; ma dm. 2, mk. 6. 4.) **K.**, pow. będziński, gm. Pińczyce, par. Koziegłówki. Niezamieszczony w spisie urzęd. miejs. gub. piotrk. z r. 1882. 5.) **K.**, wś, pow. lubelski, gm. Chodel, par. Ratoszyn. 6.) **K.**, wś, pow. lubelski, gm. i par. Mełgiew. Nie zamieszczony w spisie urzęd. (Pam. kn. lub. gub. 1872). 7.) **K.** al. *Kazimierzów*, folw. pow. ostrowski, gm. Komorowo, par. Jelonek. Rozległy m. 244, grunta orne i ogrody m. 201, łąk m. 38, nieużytki i place m. 5. Bud. drewn. 1, płodozmian 4 polowy, pokłady torfu.

Kazimierówka 1.) os. włośc. nad rz. Czarnowodą, pow. będziński, gm. Rokitno szlacheckie, par. Ciągonice; 3 dm., 28 mk., 28 mr. rozl. 2.) **K.**, pow. sejneński, gm. Krasnopol, par. Wigry. Nie zamieszczona w spisie urzęd. (Pam. kn. suw. gub. 1878 r.) 3.) **K.**, wś, pow. suwalski, gm. i par. Jeleniewo. Odl. 11 w. od Suwałk. W 1827 r. było tu 9 dm., 57 mk., obecnie 12 dm., 83 mk. 4.) **K.** al. *Kaźmirówka*, pow. tomaszowski, gm. i par. Tyszowce. Była siedzibą znanego uczonego historyka Łukasza Gołębiowskiego. Por. *Czermno*. 5.) **K.**, wś i folw., pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Kunów. Fabryka terpentyny i smoły, z produkcyą na 6.000 rs. rocznie. Folw. K. Wielka, rozległy m. 361; grunta orne i ogrody m. 35, łąk m. 70, lasu m. 253, nieużytki i place m. 3. Bud. drew. 5. Folwark ten w r. 1879 odłączony od dóbr Żmudź. 6.) **K.**, pow. chełmski, gm. Żmudź, par. Lublin. Nie zamieszczona w spisie urzęd. (Pam. kn. lub. gub. r. 1872). 7.) **K.**, folw., pow. chełmski, gm. Bukowa, par. Sawin. Rozl 310 m Nie zamieszczony w spisie urzęd. (Pam. kn. lub. gub. r. 1872). 8.) **K.**, folw., pow. chełmski, par. Uhrusk, od rz. Bugu w. 3, rozl. wynosi m. 400, grunta orne i ogrody m. 286, łąk m. 57, lasu m. 53, nieużytki i place m. 4. Bud. drewn. 4, płodozmian 5-polowy, pokłady torfu i marglu; folwark ten w r. 1874 oddzielony został od dóbr Łukówek Piękny.

Kazimierówka, wś, pow. bałcki, gm. Trojanka, par. Hołowaniewskie, ma 111 dm., 460 mk., 969 dzies. ziemi włośc., gorzelnię, 1377 dzies. ziemi dworskiej. Cerkiew N. M. P.

liczy 558 parafian i 36 dzies. ziem. K. należała do Potockich, dziś do Bromirskich.

Kazimierówka 1.) zaśc., pow. wilejski, o 86 w. od Wilejki, leży śród obszernych lasów dóbr norzyckich. 2.) **K.**, wś nad rz. Brażołą, pow. trocki, 1 okr. adm., 15 w. od Trok, 6 dm, 32 mk. kat. 3.) **K.**, wś, pow. trocki, 4 okr. adm., 62 w. od Trok, 6 dm., 41 mieszk. katol. (1866).

Kazimierówka, al. *Kazimierzówka*, mały zaścianek poleski w powiecie ihumeńskim, nad rzeczką Pociechą, przy drożynie wiodącej ze wsi Bozak do wsi Kamienicz, w obrębie gminy Pohorelskiej, ma osad 5, łąki dobre, grunta lekkie, miejscowość odludna. *Al. Jel.*

Kazimierówka 1.) wś w pow. kijowskim, nad rz. Horochowatką, o 4 w. od Kahorlika, ziemi 1574 dzies., mieszk. 636. Założona przez Kazimierza Mileskiego 1769 r. 2.) **K.**, wś, pow. lipowiecki, nad rz. Żywą.

Kazimierówka 1.) przys. do Pogorzycy, w pow. chrzanowskim, par. łac. w Kościelcu. 2.) **K.** al. *Kaźmirzówka*, przys. do Łubna w pow. brzozowskim, należy do paraf. rzym. kat. i gr. kat. w Łubnie, i liczy 121 rzym. kat. a 21 grecko-kat. mk.; jest położona na wschód od Dynowa (ob.), z którego przedmieściem się łączy. 3) **K.**, przys. do Nieporaża lub Regulic przy gościńcu z Alwerni do Chrzanowa, należy do par. rzym. kat. w Płazie, jest otoczona lasami jodłowemi i ma wapniarki. Posiadłość mn. ma 89 m. roli. 4.) **K.**, folw. na obszarze dworskim Berlin w pow. brodzkim. 5.) **K.**, przys. Bronisławówki w pow. złoczowskim. 6.) **K.**, grupa domów i folwark w płn.-wsch. stronie Lacka wielkiego, w pow. złoczowskim, na granicy Kabarowiec, Wołczkowiec i Podlipiec, na lew. brz. potoku Główna Strypa. Jest tu mały kamieniołom, pod względem geologicznym bardzo ciekawy. W wyższych warstwach widzimy tu ciemny, gruboziarnisty, wapnisty piaskowiec, z licznymi resztkami muszli, np. Cardium hispidum, Corbula gibba, Ervillia pusilla, Lucina borealis. Piaskowiec jest miejscami czerwonawo-brunatno, albo żółtawo zabarwiony, czego przyczyna rozmaity stopień oksydacyjny przymieszanych cząstek żelaza. Warstwa ta jest 4 m. gruba. Po niej następuje siwa glina a w niej skamieliny: Ceritium scabrum i Trochus patulus; na niej leży glina dyluwialna. Ob. „Das Gebiet d. Strypaflusses in Galizien“ v. Dunikowski, Jahrb. des k. k. geolo. Reichsan., t. 30 str. 38. *Mac.* i *Lu. Dz.*

Kazimierowo, pow. łomżyński, gm. Drozdowo, par. Dobrzyjałowo. Por. *Guty.*

Kazimierski folw., pow. olesiński, ob. *Uszyce.*

Kazimierszczyzna, wś włośc. nad jez. Plisą, pow. dzisieński, o 59 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 3 dm., 34 mk. kat. (1866).

Kazimieryszki, ob. *Kazimiryszki.*

Kazimierz, imię własne, rozpowszechnione w obecnem stuleciu pod wpływem wzrastającego uznania dla zasług i wielkości geniuszu Kazimierza W.-go i w ogóle skutkiem rozbudzonej miłości dla przeszłości dziejowej; dało początek licznym nazwom wsi, osad, kolonij powstałych przeważnie w ciągu ostatnich lat pięciudziesięciu. Spis z 1828 r. podaje tylko 17 nazw od tego imienia utworzonych, podczas gdy obecnie jest ich do 50. Zdrobniałe formy: *Kazio, Koczmir* (Kętrzyński.) *Br. Ch.*

Kazimierz (zwany *biskupi*), os., przedtem mko, pow. słupecki, gm. i par. Kazimierz. Leży na lewo od drogi bitej z Konina do Slesina, o 2 w. na półn. od jeziora Gosławickiego, 20 w. od Słupcy i 19 w. od Konina z którym połączony traktem. Posiada kościół par. mur., klasztor bernardynów, szkołę początkową, urząd gminny, dom schronienia dla starców. W 1827 r. liczono tu 110 dm. i 1120 mk., w 1862 było tu 109 dm. (12 mur.) i 1198 mk. (54 żydów); obecnie jest 110 dm., 1518 mk. Są tu małe fabryki sukna i płótna. O początku tej osady utrzymuje się następujące podanie. W czasie, kiedy św. Wojciech udał się do Prus dla nawracania pogan, towarzyszyło mu w tej wyprawie sześciu ochotników. Z pomiędzy nich, Jan i Benedykt byli urodzeniem Włosi, czterej zaś inni Polacy. Po zamordowaniu św. apostoła i udaremnieniu całej wyprawy, wrócili towarzysze jego do Polski, osiedli wśród lasów nad jeziorem i pustelnicze życie prowadzić zaczęli. Sława pobożności pustelników doszła uszu królewskich; wybrał się na ich odwiedzenie Bolesław Chrobry, wracając z Gniezna; pomimo, że się od przyjęcia jakiegokolwiek daru wymawiali, znaczną im sumę na założenie kościoła zostawił. Po odjeździe królewskim, Barnaba, zabrawszy skarby, udał się z niemi do Konina, aby je monarsze powrócić, tymczasem zaś niektórzy z dworzan, darowiznie przytomni, zdjęci chciwością skarbów, potajemnie wrócili do puszczy i pozostałych w niej pięciu pustelników wymordowali. Barnaba po powrocie nie przestał prowadzić pustelniczego życia; trzymając się zawsze w bliskości zabitych braci swoich, w późnej starości naturalną śmiercią życie zakończył. W miejscu, gdzie się to wszystko dziać miało, leży dziś miasto Kazimierz i wieś Bieniszewo. Ich osady zapewne w pierwszych wiekach chrześcijaństwa stanęły, lubo Kazimierz dopiero od Kazimierza Wielkiego i nazwę i municypalne prawa otrzymał. Z powodu zaś zaginięcia erekcyjnego przywileju, pierwotne nazwisko tej osady nie jest wiadomem. Wszakże opis statystyczny z r. 1820, w aktach miejscowych przechowywany, przypisuje założenie miasta Kazimierzowi I i oznacza nawet r. 1041, lecz dowodów na to już podobno wtedy

nie było. To jednak pewna, że Kazimierz ze 14 wsiami oddany był w roku 1237 przez Henryka Brodatego, księcia wrocławskiego, opiekuna Bolesława Wstydliwego, na podźwignienie funduszu biskupstwa lubuskiego. Dawniej zaś, na pamiątkę pomordowanych świętych pustelników, Piotr Dunin wystawił tu kamienny kościół; w początkach XVI wieku, około r. 1512, rozprzestrzenił go i przyozdobił Jan Lubrański, biskup poznański. We dwa wieki później, kościół ten wraz z miastem zniszczyli Szwedzi. Kościół wystawiony jest głównie z kamienia polowego, mało obrobionego. Węgły tylko są z gładko rzniętego ciosu. W częściach późniejszych, jak np. w nawie, kamień mięszany jest z cegłą. Wewnątrz kościół ten nie ma ani sklepień ani żadnych oznak starożytności swojej; ściany jego są nagie, a ołtarz dosyć miernej roboty; zewnątrz dochował się nad dawnemi wchodowemi drzwiami, które w późniejszym czasie zamurowano, wydłutowany na kamieniu herb Godziemba, a nad nim godła biskupie. Jest to pamiątka biskupa Lubrańskiego, któremu ten kościół odnowienie jest winien. Kościół ks. bernardynów z klasztorem fundował w Kazimierzu tenże biskup Lubrański, z bratem swoim Mikołajem, w r. 1518. Przy tej fundacyi nadali mu wolny wręb w lasach i jezioro zwane Skępe, pomiędzy Kazimierzem a Bieniszewem położone. Późniejszy dziedzic Wodzikowski, starosta radziejowski, osadzając w Bieniszowie zakon św. Romualda, wyjednał dla niego odstąpienie ze strony bernardynów kazimierskich jeziora Skępego, a dał im w zamian inne, w dobrach Gosławicach położone, które od tego czasu Bernadynką nazywają. Kościół ten wystawiony jest z cegły bez tynku. Ogólny plan jego jest gotycki, podpierają go z boku skarpy, a pokrywa włoska dachówka. Głównej ściany szczyt odznacza się pięknem, z cegły wyrabianem ozdobowaniem, w którem jednakże już ostrołuków nie widać. Na trzech przyporach od strony południowej kościoła wmurowane są pomiędzy cegłą kamienie, herb i nazwisko założyciela na sobie noszące. Wewnątrz sklepienia są murom kościoła współczesne, poprzecinane łukami w gwiazdy się rozchodzącemi. Zresztą nie ma żadnych starożytności: klasztor stanął dopiero w r. 1520, jak świadczy napis nadedrzwiami do kanafy czyli spiżarni zakonnej, na drzewie wydłutowany, w słowach: „Johannes Lubrańsky Episcopus Posnaniensis Anno Domini 1520.“ Drzwi te są dosyć ciekawym zabytkiem starożytności. Pomiędzy literami napisu znajdują się godła biskupie, a pod niemi herb Lubrańskich Godziemba. Inne drzwi pięknie z kamienia wyrobione, mają nad sobą rok 1508. Drzwi te, od założenia tutejszego kościoła wcześniejsze, pochodzić mają z innego bernardyńskiego klasztoru w Słupcy, który tenże sam biskup Lubrański założył, a który wkrótce istnieć przestał. Napis nad niemi wypukło rznięty, jest następujący: „Johannes Lubransky Eps. Posn. 1508“. Nosi po obu stronach drzwi tarcze z herbem Godziemba, insigniami biskupiemi nakryte. Miasto K. było niegdyś ludne i handlowe; między innemi miało cztery apteki, a jedno jego przedmieście 300 liczyło domów. Pobyt Szwedów w początku zeszłego stulecia przyczynił się głównie do jego upadku. Zbudowane jest na dwunastu pagórkach, z których na każdym jakiś religijny wznosi się pomnik. Na pierwszym gdzie mieszkał niegdyś Mateusz, jeden z sześciu legendowych pustelników, stoi klasztor farny; na drugim, gdzie miał mieć swoje schronienie Jan, stoi kościół z klasztorem bernardyńskim; na trzecim, gdzie przebywał Izaak, wystawiono najprzód drewniany kościół, a później tam urządzono parafialny cmentarz. Na pagórku Benedykta nie masz kościoła, tylko studzienka, w którem cudowna ryba chowaną być miała, a która także przez pobożnych jest odwiedzaną. W miejscu schronienia Chrystyna stał również kościół, dziś już opustoszony. Na siedmiu innych pagórkach stoją figury z wyobrażeniami różnych świętych. Jedna z nich, od strony mka Kleczewa, wystawioną została na pamiątkę tragicznego zgonu znanego w historyi Jana Reinholda Patkula. Inflantczyk ten, gorliwy niegdyś obrońca praw swojej prowincyi w Stokholmie, przeszedłszy potem do służby Piotra I, posłował od niego w Dreznie, gdzie skojarzył ścisłą przyjaźń między dwoma monarchami. Ale nakoniec wpadłszy w podejrzenie u Augusta II, jakoby Szwedów z Rossyą pogodzić zamyślał, wtrącony został do więzienia, i potem, na mocy traktatu altrandsztadzkiego, wydany królowi szwedzkiemu r. 1707 dnia 10 października. Karol XII przyprowadzonego z sobą do K. Patkula i okutego za szyję łańcuchami, kazał kołem połamać, a potem ćwiertować. Łąka też za klasztorem bernardynów, na której się odbywała ta okropna egzekucya, dotąd się nazywa łąką Patkula. Miasto K., jakeśmy to wyżej mówili, było przez niejaki czas własnością biskupów lubuskich. Nabyli je od kapituły lubuskiej Lubrańscy po roku 1504. Gmina K. należy do s. gm. okr. II w Dobrosołowie, liczy 29,051 mr. obszaru i 6550 mk.; urząd gm. i st. pocz. w Kazimierzu. W skład gminy wchodzą: os. miejs. Kazimierz z folw., kar., pust. i os. poduch., Borowie przys., Kamienica wś i folw., Nieświastów wś i folw., Bolew kol. i wś, Bazułka os., Kozarzew wś, leś. os., folw., Włodzimirów kol., Kozarzewek wś, folw., Dębówka os., Anielewo kol., Tokary wś i folw., Dobrosołów wś, os. i folw., Komorowo

folw., Radwanice wś i folw., Lubiec kol., Moczadła os., Słaboludź wś i folw., Jóźwin czyli Stary Lubiec wś, Wierzchy kol., Benignowo kol., wś Przyjma z folw., wś Cienin kościelny z kol., młyn., folw. i pust., Zaborze kol., wś Kamień z folw., Nowa wś, Milejewo kol., Tumidaj kol., wś Pępocin z kol., Pokoje kol., Smoczyn leś. os., Mokra folw., Pątnowo leś. os., Wygoda leś. os., Jóźwin folw., Tartak os., Bieniszew 2 leś. os., Skiby folw., Brzeźniak leś. os., Sowia Góra leś. os., wś Kozarzewek z folw., Bolewo folw., Stefanów folw., Komorowo folw., Grzybkowo folw., Nowa wieś Cienińska folw., Karpaty folw., Nowa wieś czyli Benignów młyn, Pępocin nowy folw., Cienin Zaborny folw., Rokosz młyn, karcz., Ścięgna młyn., Odpadki, Cienin Zaborny kol. Dobra K., własność Karola hr. Mielżyńskiego, składają się z fol.: K., Kamienica, Jóźwin, Słaboludź, Nieświastów, Skiby, Kozarzew, Mokra, Białybródź, attynencyj: Bieniszew, Olszowa, Tartak i osady Podwygoda. Rozległość ogólna wynosi m. 11,311; folw. Kazimierz grunta orne i ogrody m 43, łąk m. 528, nieużytki i place m. 7, razem m. 578; bud. mur. 8, drew. 13; folw. Kamienica z pustkowiem Olszowa, grunta orne i ogrody m. 461, łąk m. 153, pastwisk m. 8, nieużytki i place m. 23, razem m. 645, bud. mur. 2, drewn. 9, płodozmian 9-polowy; folw. Jóźwin z osadą Podwygoda, grunta orne i ogrody m. 529, łąk m. 182, nieużytki i place m. 34, razem m. 745, bud. murow. 3, drewn. 12, płodozmian 18-polowy; folw. Słaboludź, grunta orne i ogrody m. 1004, łąk m. 161, nieużytki i place m. 28, razem m. 1193, bud. mur. 7, drewn. 8, płodozmian 10-polowy; folw. Nieświastów z folw. Skiby, grunta orne i ogrody m. 1461, łąk m. 190, pastwisk m. 4, nieużytki i place m. 78, razem mr. 1733, bud. mur. 35, drewn. 29, płodozmian 13-polowy; folw. Kozarzew, grunta orne i ogrody m. 422, łąk m. 71, pastw. m. 18, nieużytki i place m. 18, razem m. 529, bud. mur. 4, drewn. 11, płodozmian 16-polowy; folw. Mokra, grunta orne i ogrody m. 360, łąk m. 90, pastw. m. 51, nieużytki i place m. 14, razem m. 515, bud. mur. 1, drew. 3, płodozmian 7-polowy; folw. Białybród, grunta orne i ogrody m. 604, łąk m. 19, pastw. m. 1, nieużytki i place m. 4, razem m. 628, bud. mur. 1, drewn. 7, płodozmian 10-polowy. W osadzie Bieniszew, attynencyach, lasach i wodach a w szczególności: grunta orne i ogrody 496 m., łąk m. 12, wody m. 392, lasu m. 3803, nieużytki i place m. 39, razem m. 4741. Gorzelnia parowa dużych rozmiarów wspólnie działająca z młynem parowym o 3-ch gankach, pokłady torfu; wody stanowią 6 jezior pod nazwą: Linowiec, Wielkie, Mielno, Skąpe, Wściekłe i Ślepe. Os. Kazimierz osad 159, z grun. m. 844; wś Kamienica osad 13, z grun. m. 41; wś Lubecz osad 15, z grun. m. 487; wś Słaboludź osad 19, z grun. 59; wś Nieświastów osad 48, z grun. m. 124; wś Jóźwin osad 22, z grun. m. 67; wś Borowe osad 4, z grun. m. 18; wś Kozarzewo osad 20, z grun. m. 64. *Br. Ch., A. Pal.*

Kazimierz 1.) osada, przedtem mko, nad rz. Ner, pow. łódzki, gm. Babice, par. Kazimierz. Leży w pobliżu drogi bitej z Łodzi do Lutomierska. Odl. 18 w. od Łodzi, 14 w. od Zgierza. Posiada kościół par. drewn., urząd gminny, młyn wodny. Należy do s. gm. okr. VI w Bełdowie, a st. poczt. w Lutomiersku. W 1827 r. było tu 64 dm. i 341 mk.; w r. 1862 liczono 51 dm. i 418 mk. Obecnie jest 64 dm., 463 mk. i 305 mr. ziemi, w tej liczbie 258 m. ornej. Data założenia miasta nieznana, przywilej lokacyjny zaginął w końcu zeszłego wieku w Trzemesznie. W dokumencie wydanym 1418 r. dla Lutomierska wzmianka jest o Kazimierzu. Należał K. pierwotnie do cystersów, jak o tem świadczy przywilej z r. 1428, wydany przez opata w Wąchocku. W 1459 r. dostarczył K. tylko jednego zbrojnego na wojnę z krzyżakami. Według lustracyi z 1661 r. K. należał do dóbr królewskich. Jan Kazimierz ustanowił tu 1668 r. dwa jarmarki. Niewiadomo kiedy i jaką drogą wszedł K. do rąk biskupów krakowskich, do tak zwanych dóbr stołowych. Jako takiemu nadaje August II 1723 r. cztery jarmarki. Po inkameracyi dóbr stał się własnością rządową. Par. K. dek. łódzkiego 2246 dusz. 2.) **K.** poduchowny, wś, os. młyn. i os. proboszcza. Wieś ma 3 dm., 41 mk., 177 mr. (144 ornej); os. młyn., 1 dm., 5 mk., 6 m.; os. prob. 1 dm., 6 mk., 6 m; folw., 9 dm., 150 mk.

Kazimierz, os., przedtem miasto nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski, gm. i par. Kazimierz. Leży nad Wisłą z prawego brzegu pod 51° 18' 9" szer. i 39°36'9" dług. geograf. otoczone dokoła wyniosłymi, wzgórzystymi krawędziami wyżyny lubelskiej, która tu występuje jako przedłużenie niejako wyniosłości przeciwległej gub. radomskiej. Otoczenie to nadaje Kazimierzowi charakter miasta śród gór leżącego i w połączeniu z płynącą obok Wisłą czyni położenie jego wielce malowniczem. K. odl. jest od Warszawy 132 w., od Lublina 36 w., od Puław (Nowej Aleksandryi) 12 w. Z tym ostatnim miejscem łączy K. droga bita, malowniczo się wijąca brzegiem Wisły śród bujnych sadów owocowych, ciągnących się długim rzędem od Puław pod osłoną wyniosłej ściany wzgórz, tamujących północne i wschodnie wiatry. Żyzna gleba z gliny i osadów wiślanych sprzyja wegetacyi i dobroci obficie się rodzących gruszek, jabłek i śliwek. Mimo pięknego i dogodnego położenia K. jest obecnie ubo-

gą i nieludną osadą. Są tu trzy kościoły: parafialny, poreformacki i po szpitalny św. Ducha, dom przytułku dla starców i kalek, synagoga, urząd gminny, szkoła początkowa, stacya pocztowa. Z zakładów fabrycznych, jest tu pięć garbarni z produkcyą roczną na 62,450 rs. i browar wyrabiający za 4,690 rs. W r. 1827 było tu 270 dm. i 2177 mk.: w 1861 r. liczono 247 dm. (103 mur.) i 2624 mk. (1509 żydów); obecnie jest 20 ulic, 89 dm. mur., 161 drewn., 3297 mk., w tej liczbie 1781 żydów; 42 sklepów. Przy mieście jest t. z. binduga dla spławu zboża, przystań dla statków parowych i innych. Spichrze tutejsze jeszcze przed kilku laty, nim otwarto kolej nadwiślańską, służyły za skład zwożonego nad Wisłę, dla spławu, zboża; dziś stoją pustkami. Przez samo miasto płynie jeszcze rzeczka, a raczej strumień, dawniej Grodarz a teraz Stokowy zwany. Mało jest pewnie miast w Polsce któreby w małym obrębie gromadziły tyle ciekawości, ile Kazimierz. Z jednej strony góry bujną wegetacyą okryte, z drugiej płynąca tuż pod miastem Wisła, w pośrodku z pomiędzy drzew wyglądające mury kamienic i opuszczone już dawnych śpichlerzy zwaliska, panujące nad niemi wysokie dachy kościołów, wyżej nad temi ostatniemi wznoszący się zamek, a nad tym jeszcze, na najwyższym szczycie góry, samotna okrągła strażnica: wszystko to stanowi krajobraz, godny pędzla malarskiego. Samo nazwisko miasta okazuje, że jednemu z Kazimierzów winno założenie swoje. Historya przypisuje to dzieło Kazimierzowi W.; miejscowe podania podnoszą dawność miasta o dwa wieki wyżej, aż do panowania Kazimierza Sprawiedliwego. Jedne atoli i drugie w tem są zgodne, że posada tutejsza należała do wsi Skowieszynka i nosiła miano Wietrzna góra. Akta kościelne miejscowe głoszą, że Bolesław Chrobry wieś tę wraz z innemi w okolicy nadał w r. 1008 benedyktynom na Łysej Górze. Później zaś, około r. 1181, nastąpiła zamiana tych majętności z norbertankami, fundowanemi na Zwierzyńcu pod Krakowem. Dalej, że król Kazimierz, upatrując wielkie z niej dla handlu dogodności, miejsce to od zakonnic nabył, miasto na niem założył, śpichlerze na zboże a dla siebie zamek zbudował i t. d. Że fundacya zakonnic na Zwierzyńcu z XII wieku pochodzi, to żadnemu nie podpada zaprzeczeniu, ale i to także pewna, że jeśli który z Kazimierzów o potrzebie portu handlowego w Polsce pomyślał, to pewno nie inny jak Wielki, i nie ma potrzeby twierdzenia Długosza (lib. III, p. 269) w tej mierze w jakąkolwiek podawać wątpliwość. Kazimierz zatem Wielki jeśli nie założył to odbudował i podniósł miasto tutejsze, prawem magdeburskiem je nadał, śpichlerze pobudował, zamek obronny na górze i panującą jeszcze nad nim strażnicę wystawił. Pod Władysławem Jagiełłą dostał K. w r. 1420 przywilej na targi tygodniowe, co środa odbywać się mające. Długosz wspomina, iż istniał tu w XV w. kościół murowany św. Bartłomieja. Zygmunt I uwolnił w roku 1519 jego mieszkańców od opłaty ceł w królestwie, a w r. 1526 dla podniesienia miasta wolny wręb w lasach królewskich i przywilej na pobór mostowego onemu udzielił. Zygmunt August zatwierdził w r. 1558 poprzednie nadania i prawa, nadto wyłączył mieszczan kazimierskich od władzy starostów, zostawiając odnoszenie się wprost do króla. Tymże samym przywilejem pozwolił odbywać targi w dnie sobotnie lub poniedziałkowe, oraz zatwierdził 3 jarmarki. W r. 1566 dozwolił wystawić dwa młyny na Wiśle dla podniesienia funduszów miejskich. W r. 1572 nadał przywilej wolnego wprowadzania z żup krakowskich soli Wisłą do K. i tą handlowania. Przy takich dogodnościach rychło się podniósł K. i pod względem handlu stanął w liczbie pierwszych miast w Polsce, tak dalece, że zagraniczni nawet kupcy przybywali tu i osiadali. Mianowicie zjeżdżali się tu kupcy z Gdańska, Elbląga i Torunia dla skupowania pszenicy; był czas nawet, że i Anglicy mieli tu swój kantor, a K. małego Gdańska zjednał nazwanie. Przez K. szedł trakt handlowy ze Lwowa na Lublin do Gdańska. Panowanie Zygmunta III i Władysława IV było najświetniejszą dla niego epoką. Cellarius w swem dziele powiada: C. inter scopulos ad Vistulae ripam pulchre exstructa civitas... Mercaturae exercendae cives strenuam operam navant.“ Dla komunikacyi i ułatwienia dowozu zboża z lewego brzegu Wisły do Kazimierza, zbudowano tu most stały, od którego Zygmunt III w r. 1601 dozwolił miastu pobierać większe myto. Tenże sam monarcha bronił miasta od wszelkich powinności wojskowych: tak w roku 1616 uwolnił od dawania podwód, a w roku 1628 od wojskowych kwaterunków. Władysław IV założył tutaj w roku 1637 komorę celną i osobne składy towarów, których utrzymanie wyłącznie tylko mieszczanom tutejszym służyło. Na tem się też pomyślna jego dola skończyła. Wojny szwedzkie i upadek materyalny kraju tak silnie go dotknęły, że wszelkie późniejsze przywileje i opieka następnych monarchów już go do dawnej nie powróciła świetności, chociaż Jan Kazimierz nadane przez swoich poprzedników prawa zatwierdził w r. 1649, nadał dwa nowe jarmarki w r. 1662. Toż uczynił Michał Korybut w r. 1672. Jan III Sobieski w r. 1677 udzielił przywilej na nowych siedm jarmarków, a co większa Ormianom, Grekom, Żydom nawet domy w K. stawiać pozwolił. Verdum w swym dzienniku pod-

różnym w końcu XVII w. tak przedstawia K.: „Trzy kościoły z klasztorem bosych karmelitów i synagoga. Po obu bokach miasta nad Wisłą znaczne przedmieścia. W zachodnim ładny szpital kamienny.“ Zniszczone po dwakroć przez nieprzyjaciela miasto, dotknięte prócz tego w r. 1705 morową zarazą, szybko upadało ludność chrześciańska malała przy napływie starozakonnej. Wisła przy tem, zmieniając łożysko, oddaliła się od pobudowanych na brzegu śpichlerzy, piaszczystą tylko po sobie zostawiając płaszczyznę. Dochowało się jednak kilka pomników, dawne czasy jego wspaniałości przypominających. Najpierwsze pomiędzy niemi miejsce trzyma zamek, założony prawdopodobnie przez króla Kazimierza Wielkiego. O całości i pierwotnym kształcie tej budowli trudno jest dziś powziąć wyobrażenie. Widać tylko, że miał posadę nieforemną, zastosowaną do kształtu skały, na której wzniesiony. Częścią mieszkalną obrócony był na południe, to jest ku miastu, od północnej zaś strony miał niewielki dziedziniec. Izb było tylko cztery na dole i tyleż na górze, po większej części nieforemnego kształtu. Jedna z nich z szerokiem, na pół przedzielonem oknem, mieściła w sobie pewnie kaplicę. Mur obwodowy dziedzińca, niższy od muru części mieszkalnej, opatrzony był u góry w strzelnice. Tuż po za murami tego gmachu rozpoczyna się spadzistość skały, co, pomimo znaczniejszej otaczających wzgórzy wyniosłości, przed wynalazkiem prochu małą tę warownię trudną do zdobycia czyniło, tem bardziej że skałę wspomnioną głębokie od innych przedzielały wąwozy. Na najwyższym punkcie, nad szeregiem wzgórzy tutejszych panującym, samotną zbudowano strażnicę. Jest to wieża okrągła, opatrzona w niewielkie otwory w rozmaitych swych wysokościach, bez porządku rozrzucone. Mury tej strażnicy, zapuszczając się głęboko w ziemię, otaczają loch, do ktorego spuszczano złoczyńców. W tym lochu, wedle niektórych, nie zaś w olsztyńskim zamku Maciej Borkowicz, wojewoda poznański, na głodową śmierć za panowania króla Kazimierza Wielkiego skazany, z wiązką tylko siana zamknięty, dziesięciodniową męką zbrodnie swoje przypłacił. Jest także mniemanie, że wieża ta u wierzchu oświetlona, służyła za latarnię dla statków na Wiśle żeglujących. Zamek Kazimierza przetrwał w całości aż do pierwszej wojny szwedzkiej; pewnie w ciągu tego czasu nie jednokrotnie poprawiany; lecz doznawszy razem z miastem w r. 1656 zniszczenia, przy obojętności starostów, coraz bardziej upadać zaczął. Rozpoczął wprawdzie jego naprawę król August II, chcąc z niego przeciw Karolowi XII korzystać, lecz go w tymże samym roku Szwedzi powtórnie zdobyli i zburzyli. Została więc tylko ruina, do niczego nie przydatna, wielce jednak podnosząca malowniczą okolicę tutejszą. Sciągała ona oddawna i dziś jeszcze ściąga mnóstwo ciekawych. Ciekawsze są jeszcze od zamku trzy kamienice w obrębie samego miasta zbudowane, lubo znacznie od tamtego późniejsze; w rzeczy samej w nich pozostał ślad wielkiej zamożności K., a zarazem zamiłowania mieszkańców w sztuce budowniczej. Dwie z tych kamienic stoją w rynku, trzecia zaś na Senatorskiej ulicy; wszystkie mają dachy kryte, z murem wystającym i różnokształtnemi blankami przyozdobionym. Dolne piętro obu rynkowych kamienic zabudowane było w podsienia, każde o trzech sklepionych arkadach. Tu się mieściła sień obszerna i schody na górę, były trzy pokoje i sień; z tych arkad jedna tylko pozostała i ta stanowi bramę dzisiejszego ratusza, wszystkie zaś inne zamurowano. Arkady rozstawione były w równych podziałach, lecz okna pierwszego piętra nie mają jednostajnych między sobą odstępów, tak dalece, że przepołowiwszy front każdej z kamienic na dwie równe części, w jednej z tych połów znajdują się dwa okna, a w drugiej na samym środku jedno. Taki sam jest plan kamienicy przy ulicy Senatorskiej; tu atoli różnica szerokości odstępów między oknami nie jest tak znaczna. Wszystkie trzy kamienice stawiane są z kamienia i grubo obrzucone tynkiem, na którym artysta różnowzorowe wymodelował rysunki. Sciany aż po pierwszy gzyms, to jest okap, wyrabiane są kamienie, futra od okien dziwacznem przystrojone obramowaniem, na płaskosłupach widać w płaskorzeźbie popiersia a nawet całe figury świętych i rozmaite inne przedmioty. Głównie przecież odznaczają się rynkowe kamienice obrazami, wypełniającemi najszersze między ich oknami odstępy. Na jednej z nich wystawiony jest w ozdobnych ramach ś. Mikołaj, na drugiej zaś bez żadnego obramowania olbrzymi ś. Krzysztof. Część muru dach właściwy zasłaniająca aż po blanki wyrobioną jest w płaskosłupy, w odstępach zaś między temi ostatniemi znajdują się na kamienicach rynkowych płaskorzeźby świętych, medaliony i rozmaite godła; na domu zaś przy ulicy Senatorskiej okrągłowklęsłe i w półokrąg zakończone wnęki. Blanki same, które wszystkie trzy powyższe kamienice u góry wieńczą, na każdej z nich są odmienne. Na kamienicy ze ś. Mikołajem podobne są z ogólnego kształtu do blanków gmachu szpitalnego św. Ducha w Lublinie, odmiennie tylko wywzorowane; na kamienicy ze św. Krzysztofem są więcej wieżyczkowate; na trzeciej zaś mają postać ołtarzy żłobkowane wnęki a w nich pięknie modelowane figury świętych. Z pomiędzy wspomnionych kamienic, ta właśnie ostatnia zdaje się najdawniejszą i przedstawia prawdziwy wzór ozdobnego budowni-

ctwa w stylu odrodzenia. Pochodzić może z końca XVI wieku, dwie inne są późniejsze. Na kamienicy ze św. Mikołajem wyrobiony jest rok 1625. Była ona podówczas własnością Mikołaja Przybyły, rajcy kazimierskiego, zmarłego roku 1627, tego samego który fundował kościół farny i inny dla księży reformatów w mieście tutejszem. Dziś mieści ona urząd gminny; na górnej części jej muru umieszczone są obrazy czterech ewangelistów ze stosownemi napisami, na skrajnych zaś płaskosłupach dolnej części popiersia św. Jakóba większego i ś. Tomasza. Dawny właściciel drugiej kamienicy ze ś. Krzysztofem nie jest wiadomy. Popiersiowe medaliony onę zdobiące pochodzą ze świeckiej historyi, na płaskosłupach zaś napisane są sentencye moralne, po części z dzieł Seneki czerpane, z powodu zatarcia w wielu miejscach nie łatwe teraz do zrozumienia. Miasto K. liczy trzy kościoły, najznamienitszy z tych jest kościół farny czyli parafialny, chociaż ten nie jest już pierwotnym ale trzecim z kolei; ustanowienie bowiem parafii tutejszej odnoszą dzieje do XI wieku; istniała ona pierwotnie we wsi Skowieszynie, zkąd ją Kazimierz W. tu przeniósł. Kościół sam pierwotnie był drewnianym. Późniejszy murowany wzniósł niewiadomo kiedy Wojciech ze Żnina Placentinus prob. miejscowy. Długosz powiada, iż za niego istniał tu kościół murowany św. Bartłomieja i św. Jana Chrzciciela (II, 553). Tablica w samym kościele zamieszczona świadczy że od fundamentów w r. 1610 odnowiony a w roku 1612 poświęcony został kosztem Mikołaja Przybyły rajcy kazimierskiego, który w poprzednio stojącym kościele nagrobek dla siebie i dzieci w roku 1598 obmyślił. Stawiany on jest głównie z wapiennego kamienia, a lubo wysokością ścian i ostrością dachu przypomina kościoły stylu gotyckiego, całe jednak ozdobowanie jego wykonane jest w stylu odrodzenia. Jakoż szczytowe ściany przyozdabiają w nim na krawędziach piramidalne występy, zębom gotyckich szczytów odpowiadające, a miejscami esowate wyginania. Sklepienie jest gotyckie, ołtarze zaś nowszej roboty ale niezłego dłuta. Najciekawszą tu jest drewniana statua Matki Boskiej do noszenia za procesyą urządzona, a czasy króla Kazimierza Wielkiego niewątpliwie przypominająca. Osobliwszym jest także wiszący na środku kościoła świecznik w kształcie jeleniej głowy, ale ten zdaje się być dziełem bardzo niedawnych czasów, zwłaszcza że na wierzchołku swoim ma umieszczonego austryackiego orła. Są tu trzy kaplice: jedna, wchodząc do kościoła po lewej stronie, zowie się Borkowska, fundowana jest w r. 1610 przez Elżbietę Borkowską, mieszcząca groby założycieli; druga, po tejże samej stronie, pod tytułem Matki Boskiej Różańcowej, ze sklepieniem półkulistem malowanem; trzecia, po prawej stronie, zwana Górska. Nagrobków w samym kościele jest pięć, wszystkie niemal rajców i mieszczan kazimierskich, a pod względem sztuki nic w sobie nie zawierają osobliwego. Oprócz nich są jeszcze dwie tablice z napisami, z których jedna poświadcza odnowę kościoła, druga, nader niezrozumiała, zdaje się mówić o erekcyi wielkiego ołtarza przez Henryka Firleja biskupa. Drugi kościół św. Anny, wystawiony jest także z kamienia, ale gontami tylko kryty, obecnie opuszczony. Fundator jego niewiadomy; erekcyjna tylko tablica poświadcza, że w r. 1671, przez Mikołaja Oborskiego, biskupa laodycejskiego i sufragana krakowskiego, został poswięcony. W kościele tym znajduje się dosyć dawny obraz, przedstawiający zaślubienie św. Cecylii Panu Jezusowi. Zresztą nic nie ma szczególnego. Kościół po księżach reformatach, na pochyłości górzystego wybrzeża w nowszym stylu murowany i dachówką pokryty, założycielem swoim uznaje Henryka Firleja, biskupa przemyskiego a później poznańskiego; kamień jednak nagrobkowy Mikołaja Przybyły, który się w tym kościele znajduje, naucza, że na jego budowę łożył także wspomniony Przybyło, rajca kazimierski. Kościół ten ma postać do innych kościołów reformackich podobną, wewnątrz trzy nagrobki rodziny Przybyłów, a jeden Teresy Tarłowej wojewodziny lubelskiej i jej syna Hieronima Tarły, w młodzieńczym wieku w r. 1724 zmarłego: nagrobki te nic szczególnego pod względem sztuki nie mają. Data założenia wspomnionego kościoła przypada na r. 1620. Już w 1594 r. wystawiony był tu na górze zwanej Plebanią mały kościołek Zwiast. N. Maryi P.; obecny po spaleniu odbudowany 1828 r. Na południowej stronie miasta, nad samą Wisłą, ciągnie się szereg ruin pozostałych po dawnych śpichlerzach, których miasto w epoce świetności swojej w wieku XVII kilkadziesiąt liczyło. Niektóre z nich, jak to nawet widać z pozostałych murów, troskliwie i ozdobnie były stawiane. Odznacza się pod tym względem jeden z figurą ukrzyżowanego Pana Jezusa. Pochodzą one przeważnie z w. XVII, lubo na pozór nierównie dawniejszemi się wydają. Przywileje w archiwum miejskim zachowane sięgają czasów króla Władysława Jagiełły. Najdawniejszy z nich pochodzi z r. 1406, a obejmuje zakaz, aby Żydzi nie ważyli się mięsa i soli na sprzedaż do miasta przynosić. W ogólności Żydzi tutaj długo bardzo byli ograniczeni w swobodach, w r. 1672 zakazano im sprzedaży owoców, chleba i śledzi, a w r. 1738 król August III zastrzegł, że im żadnych szynków w mieście trzymać nie wolno. Zrównał ich dopiero z innymi obywatelami

król Stanisław August w r. 1777, pozwalają im domy murować i handlem się zatrudniać. Tym sposobem klęskami wojny i morowego powietrza z ludności chrześciańskiej poprzednio ogołocony, przeszedł K. całkiem w ręce starozakonnych, którzy główniejsze w nim domy zajęli i stali się wyłącznymi panami tutejszego przemysłu. Opis i widok K. podał Tyg. Il. z 1865 r. str. 52; rysunki spichlerzy Tyg. Il. z 1880 r. T. IX str. 125. Ob. Baliński Michał Wspomnienie jednego dnia wędrówki po kraju (Bibl. Warsz. 1841 IV—640). Par. K. dek. nowoaleksandryjski 2,682 duaz. Są tu trzy cechy, z których szewcki ma przywileje Zygmunta Augusta z roku 1569, a kowalski z roku 1567; krawiecki zaś składają sami żydzi. Starostwo niegrodowe Kazimierskie, położone w województwie i powiecie lubelskim, podług lustracyi z r. 1660 obejmowało miasto Kazimierz Dolny i wsie: Karczmiska z folw. Chodlik, Zastów, Rzeczyca z folw. Uściądz, Wojszyn z folw. Trzcianka i Słotwiną. W r. 1771 było w posiadaniu Franciszka Lubomirskiego miecznika kor., który z niego opłacał kwarty w ilości złp. 4,836 gr. 7, a hyberny złp. 2,024 gr. 5. Dobra K. i Wąwolnica do r. 1873 składały się z głównych 6 folwarków oprócz pomocniczych —ogólnej rozległości m. 12,160; uległy rozdziałowi (pod właściwemi literami będą zamieszczone), położone w gminach Karczmiska, Zastów, Celejów, Drzewce i Oblasy—par. Kazimierz, Wąwolnica, Wilków i Janowiec; wymieniają się wsie, które należały do dóbr powyższych—wś Trzcianka osad 31, z gruntem m. 835; wś Wojszyn osad 43, z gruntem m. 916; wś Karczmiska osad 186, z gruntem m; 3,255; wś Chodlik osad 34, z gruntem m. 269 wś Rzeczyca osad 42, z gruntem m. 836; wś Chorz osad 14, z gruntem m. 191; wś Zawada osad 8, z gruntem m. 208; wś Rogalew osad 15, z gruntem m. 87: wś Uściąrz osad 18, z gruntem m. 470; wś Zaborze osad 7, z gruntem m. 24; wś Nowy Rąblów osad 17 z gruntem m. 237; wś Stanisławka osad 11, z gruntem m. 123; wś Cholewianka osad 3, z gruntem m. 53; wś Huta Kołbielska osad 18, z gruntem m. 195; wś Zofianka osad 23, z gruntem m. 317; wś Zastaw Karczmiski osad 123, z gruntem m. 662; wś Bartłomiejewice osad 20, z gruntem m. 489; wś Mareczki osad 16, z gruntem m. 340; wś Skowieszym osad 22, z gruntem m. 81. *Br. Ch., A. Pal.*

Kazimierz 1.), kol., pow. łaski, gm. Łask, par. Mikołajewice; 19 dm., 230 mk., 203 mórg ziemi włośc. 2.) **K.**, folw., pow. wieluński, gm. Kurów, par. Wieluń, odl. od Wielunia w. 3; dm. 2, mk. 23, ob. *Dąbrowa* (15). 3.) **K**, kopalnia, ob. *Dąbrowa górnicza.*

Kazimierz, zachodnie, drewnianemi domostwami zabudowaue przedmieście historycznego Nieświeża (ob.), zasiedlone przez żydów.

Kazimierz. przedmieście Krakowa w stronie południowej, między Starą Wisłą a Wisłą. zaludnione przeważnie przez izraelitów, ma podług ostatniego spisu ludności 18926 mieszk., z których 3650 rzym katol a 15276 izraelitów. Dzisiejszy Kazimierz jest oddzielony od Stradomia już prawie zasypanem korytem Starej Wisły, od Podgórza zaś korytem Wisły, przez co do niedawna był zbudowany na wyspie. W miejscu tego kanału mają wkrótce powstać plantacye w celu odświeżenia dawniej nadzwyczaj ciężkiego i niezdrowego powietrza. Jeszcze przed dziesięciu laty nader brudne i błotniste przedmieście ma teraz dobrze obszernemi kamienicami zabudowane główne ulice, prowadzące do Krakowa i Podgórza tj. krakowską, wielicką i mostową, brukowane kostkowym kamieniem; mniejsze uliczki, zaułki i część wschodnia (ulice wałowa i żydowska), rażące oczy jadących koleją żelazną od Lwowa, przedstawiają przykry widok ruiny, niedbalstwa i brudu. W środku rynku stoi starożytny w 1874 r. odnowiony gotyckiej struktury ratusz z attyką włoską i piękną lecz nieodpowiednim stylowi dachem pokrytą wieżą zegarową, w którym się mieści szkoła ludowa żeńska izraelicka. Róg północno-wschodni rynku zajmuje wysokim murem obwiedziony gotycki kościół Bożego Ciała, zbudowany w r. 1374 przez Kazimierza W. (według Kromera ks. 12 fol. 306 na gruntach wsi Bawół w skutek cudownego zjawienia, które tamże zobaczono; według innego podania dla przebłagania Boga za znieważenie Hostyi przez złoczyńcę, który ją wrzucił tu do sadzawki). Kościół budowano aż do drugiej połowy XV w. i ukończył go kardynał Fryderyk syn Kazimierza Jagiellończyka. Wewnątrz kościoła jest godnym widzenia wielki ołtarz drewniany w stylu barocco z r. 1634, takież stalle, tron opatów, pomnik renesansowy Augustyna Kotficza burgrabi krak. zm. 1550; dalej obrazy w ołtarzach pędzla Astolfa Vagioli z Verony, wreszcie wota z XVII w. u grobu błog. Stanisława Kazimierczyka, którego relikwie się tu znajdują. Klasztor nie ma średniowiecznego piętna w skutek restauracyi, ma atoli piękne obramowania okien i portal furty w stylu odrodzenia XVII wieku. Przy tym kościele parafialnym dla wschodniej części Kazimierza znajduje się klasztor kanoników regularnych lateraneńskich, od r. 1405 sprowadzonych przez Władysława Jagiełłę z Klecka i ochronka pod opieką sióstr miłosierdzia. W części południowej między ulicami wielicką i mostową w pobliżu Wisły stoi kościół pod tyt. św. Trójcy z fasadą ciosową z r. 1690. Władysław Lubowicki, starosta oświecimski, osadził przy tym kościele ks. trynitarzy

i na sklepieniach zachowało się piękne malowidło perspektywiczne, przedstawiające wyswobodzenie więźnia przez księży tej reguły. Po wymarciu tego zakonu przeniósł tutaj senat miasta Krakowa oo. miłosierdzia, zwanych tutaj bonifratrami, utrzymujących szpital, który dawniej używał znacznej sławy, szczególniej dla chorób umysłowych. W części zachodniej między Starą Wisłą a ulicą skałecką wznosi się największy w Krakowie gotycki, ale bez wieży, kościół św. Katarzyny, w którym znajduje się godny widzenia pomnik z piaskowca Spytka Jordana zm. 1568 i jego rodziny, dłuta Pawła Wadowskiego z r. 1593. Na uwagę zasługuje nadto ciosowa kruchta u bocznego wejścia, dzieło kardynała Zbigniewa Oleśnickiego i zakrystya ze sklepieniem na jednym słupie i napisem Kazimiri na zwornikach. Z obrazów zasługują na wzmiankę Zwonowskiego z XVII w., przedstawiająca sceny z życia ś. Augustyna, ośm obrazów na krużgankach malowanych w XV w. przez szkołę cechową krakowską, ceniony wysoce ołtarz św. Jana Jałmużnika szkoły niemieckiej z końca XV w. i arras (gobelin) z połowy XV w. Rzeźbę ogrójca mylnie przypisywano Stwoszowi. Tu spoczywało ciało błog. Izajasza Bonera, zmarłego w 1450 r.; płyta nagrobkowa znajduje się dotąd na krużgankach a relikwie w bocznym ołtarzu. Ten wspaniały przybytek Stwórcy założył w r. 1342 Kazimierz W. i złożył w fundamenta przy zakładaniu kamienia węgielnego swój pierścień. W 1786 r. porysowało się podczas trzęsienia ziemi śmiało zbudowane sklepienie tego kościoła, w skutek czego został zamknięty i dopiero około 1860 r. dano sklepienie lżejsze drewniane, ale w 1866 r. był znowu ten kościół obrócony na skład żywności dla armii w czasie prusko-austryackiej wojny. Obecnie jest ta świątynia odnawianą staraniem oo. augustyanów, którzy się zajęli gorliwie zebraniem potrzebnych na restauracyą pieniędzy. Przy niej istnieją klasztory oo. augustyanów sprowadzonych z Pragi i pp. augustyanek założony przez ks. Szymona Mniszka kaznodzieję Stefana Batorego 1591 a ukończony w 1633, i ochronka dla niemowląt. Drewniany kryty chodnik, rzucony przez ulicę skałecką, łączy klasztor żeński z kościołem. Dalej na zachód nad Wisłą wznosi się na niskiem skalistem wzgórzu, ztąd „Na Skałce", najdawniejsza bo pierwotna katedra krakowska, sławna męczeństwem dziewiątego biskupa krak. Stanisława ze Szczepanowa herbu Prus, zamordowanego przez Bolesława II d. 8 maja 1079. Pierwotny kościół był pod wezw. ś. Michała, teraźniejszy parafialny dla zachodniej części Kazimierza wymurował Kazimierz W. pod tyt. ś. Stanisława, przy nim osadził sławny dziejopis Jan Długosz paulinów i tutaj został pochowanym. Obszerne krypty tego kościoła zostały w 1880 r., z powodu obchodu czterechsetletniej rocznicy zgonu Długosza staraniem zasłużonego profesora archeologii w uniwersytecie jagiel ońskim dra Józefa Łepkowskiego odnowione i na miejsce spoczynku dla zasłużonych prac umysłową polaków, jako Westminster polski, przeznaczone. Obok popiołów najsławniejszego dziejopisa XV wieku złożono tamże zwłoki niezrównanego tłumacza Odyssei Łucyana Siemieńskiego i śpiewaka pieśni o ziemi naszej Wincentego Pola. Tutaj były pierwotnie złożone zwłoki św. Stanisława, dopókąd je do katedry na Wawelu nie przeniesiono, a dotąd w skarbcu kościoła przechowuje się ręka tego świętego. Na murach wskazują ślady męczeństwa. Przed koronacyą odprawiali królowie koronowani w Krakowie uroczystą procesyą na Skałkę, na uproszenie pomocy Boga do dobrego sprawowania rządów. Na Kazimierzu znajduje się kilka synagog czyli bóżnic żydowskich; najdawniejsza i najobszerniejsza przy placu żydowskim, w stylu gotyckim w. XIV przerobiona w 1570 przez Mateusza Guci, według niektórych badaczów starożytności (np. Mecherzyński i Ekielski w rozprawie o akademii na Bawole; przeciwnie Alf. Brandowski) na miejscu uniwersytetu założonego przez Kazimierza W. w 1361; na wszelki zaś sposób przy samym murze miejskim. Prócz tej dwie z połowy XVII, jedna z końca XVIII w. Ruch przemysłowy i handlowy jest znaczny; znajduje się na Kazimierzu fabryka parowa cegieł, gazu i koksu, nawozów sztucznych (pudrety), kilka fabryk zapałek i bardzo wiele warsztatów futerniczych, krawieckich i blacharskich, prócz tego mnóstwo sklepów, szczególniej bławatnych. Przeważna ilość sklepów jest urządzoną bardzo pierwotnie, utrzymuje na składzie towary gorszych gatunków, ale ściąga publiczność krakowską taniością. Szczególniej ożywiony jest ruch w święta i dnie targowe (wtorek i piątek); w święta żydowskie jest ruch powozów utrudniony z powodu tłumów izraelitów, przepędzających dni spoczynku na głównych ulicach. Wrzaskliwe zapraszanie przechodniów do sklepów, w celu ściągnięcia kupców, należy do najprzykrzejszych ujemnych stron Kazimierza. K. był do r 1802 osobnem miastem. Założył je w 1335 r. Kazimierz W. i osadził na prawie magdeburskiem z osobnym magistratem i prawem miecza; zakazał w dyplomie założenia osadzać komukolwiek rzemieślników w obrębie mili, ustanowił targ we czwartek, dał mieszczanom wolność sprzedawania sukien i wszelkich towarów w Krakowie i wolność spławu na Wiśle i Wildze na przestrzeni mili. W 1336 zezwolił na skład soli, ołowiu i miedzi, w 1340 przyłączył wieś Bawół a 1361 założył tamże wydział prawniczy z dozwoleniem papieża Urbana V, we-

dług wzoru akademii w Bononii. Część południowa K. zachowała do dzisiaj nazwę: Na bawole. Wład. Jagiełło powiększył przywileje nowego miasta, zaprowadzając w r. 1389 jarmarki, uwalniając w 1404 mieszkańców od ceł w całem państwie a 1409 od dostarczania podwód, wreszcie dozwalając w 1422 opasać miasto fosami i obwarować. Po spaleniu się Krakowa w 1494 przeniesiono tutaj żydów, którzy zrazu tylko część miasta zajęli. Zgodzili się na to chętnie, ażeby używać większych swobód i uwolnić się od krzywd ze strony pospólstwa. Żydami rządził odtąd wielkorządca a w zastępstwie podrządczy (Iudex) z ramienia wojewody krak.; był nim zawsze chrześcianin i do niego należały sprawy cywilne; zresztą w sprawach obchodzących całą gminę izraelicką występuje zawsze synagoga czyli kahał. Zygmunt I postanowił, aby podatek zwany szosem obracano na naprawę murów. Bram było 3: Gliniana do Krakowa, Wielicka i Skawska do 1665 r. Lustracya z r. 1660 opowiada do jakich danin dla wielkorządzcy i dla menażeryi królewskiej na zamku w Krakowie są żydzi obowiązani. W 1662 wydał Jan Kazimierz uniwersał urzędowi radzieckiemu, aby miasto w armatę i żywność zaopatrzył i aby żydzi oprawy murów strzegli; ale to rozporządzenie nie musiało mieć skutku, bo napad szwedów 26 września 1655 r. zastał miasto nieobronne. W owym czasie dzieliło K. od Krakowa szerokie ramię Wisły; od strony Podgórza, gdzie jest dzisiejsze koryto Wisły, były stawy królewskie na rzeczce Wildze. To było zapewne powodem, że Stefan Czarnecki, gotując się do obrony Krakowa, ani Kazimierza z innemi przedmieściami nie spalił, ani załogą nie obsadził. Karol Gustaw zajął Kazimierz bez oporu i zamieszkał w klasztorze kanoników lateraskich, poczem rozpoczął oblężenie Krakowa (Por. A. Walewski Hist. wyzwolenia Rzpltej I, 102. Baliński Star. Polska II, 54—58. Cellarius Descr. Polon. 141—144). Lustracya z r. 1665 zastała na K. w ogóle 91 domów; zajmuje się głównie zmienieniem koryta Wisły. Przyczyną miało być stawianie skrzyń rybnych pod zamkiem na Wiśle przez stróżnych, których było tak wiele, że utworzyły tamę, w skutek czego woda sparła się ku bramie Wielickiej na Kazimierzu. Obawiano się, że Wisła, rwiąca silnie brzegi, usunie się pod Krzemionki. Lustratorowie nie zastali mostu spalonego przez szwedów a stawy były częścią zarosłe, częścią zabrane przez Wisłę; z tego powodu wydano magistratowi mandat, aby most postawił. Podróżujący przez Kraków w 1695 r. przez kilka miesięcy przyboczny lekarz króla Jana III dr. Bernard Connor, anglik, opisuje w swem dziele (Beschreibung d. Königreichs Polen, Leipzig 1700 str. 288). Kazimierz jako część Krakowa, połączoną z głównem miastem pięknym drewnianym mostem, zbudowanym na rzece Rudawie, która jest ramieniem Wisły. Widocznie zapomniano już o zmianie łożyska tej rzeki. W 1668 nie było już menażeryi królewskiej, dla tego zamieniono dawną daninę na 240 zł. na naprawę okien w zamku, którą jednak z czasem zaniedbano. Inwentarz z r. 1733 wymienia różne daniny, do których żydzi byli obowiązani, jako opłatę łanowego, pierścionnego dla królowej, na kuchnię królewską, dla wielkorządcy, podrządczego i pisarza prowentowego. Było tego bądź w naturze bądź w gotówce parę set złotych, ale że byli bardzo zubożeni i zadłużeni, więc im część tych danin August II w r. 1733 opuścił. Przez uczniów akademii byli żydzi wielokrotnie nagabywani i obowiązani do pewnych datków w naturze dla profesorów i burs. W 1728 zamieniono je na opłatę w gotówce, którą w 1752 za wdaniem się wojew. krak. J. K. Branickiego na 26 lat uregulowano. Układ między synagogą a wszechnicą objaśnia dobrze ówczesne stosunki. Synagoga obowiązała się dawać każdemu nowoobranemu rektorowi kobierzec, profesorom i bursom ryby na wilią Bożego Narodzenia i Wielki Czwartek, wreszcie w pieniądzach rektorowi, pisarzowi sądów rektorskich, bedelom itd. 768 zł. rocznie; zato studenci mieli nie chodzić ani do miasta ani do łaźni żydowskich, żydów po sklepach nie napastować i od przejeżdżających kozubalców (kosubalczów) tj. opłat na materyały piśmienne nie wydzierać, chyba od żydów obcych i to od jadących wozem po 12, od konnych po 6 a od pieszych po 4 grosze. Ogólna bieda i upadek w Krakowie zniosła ostatecznie te nadużycia. Z upadkiem Krakowa podupadł i Kazimierz a w 1802 został wcielony do Krakowa, przyczem archiwa magistrackie od XIV w. przyłączono do archiwów krakowskich. Jeszcze do r. 1813 łączył to miasto murowany most na Wiśle, z nowo powstającem Podgórzem, a gdy tenże woda zerwała, był przez cały czas istnienia Rzpltej krakowskiej (1815—1846) tylko most łyżwowy. W 1848 r. miał Kazimierz 1000 ludności prawie wyłącznie izraelickiej, gdyż żydom ani w święta do Krakowa przychodzić, ani stale w Krakowie mieszkać nie było wolno. *Mac.*

Kazimierz albo *Orań*, *Urań*, folw. w Balicach, pow. mościskim, blizko zachod. granicy obszaru wiejskiego.

Kazimierz 1.) wś, pow. szamotulski; 40 dm., 466 mk., 21 ew., 445 kat., 160 analf. Kościół par. kat. dek. obornickiego. Poczta i tel. na miejscu; gośc. o 7 kil.; st. kol. żel. w Szamotułach (Samter) o 9 kil. 2.) **K.-Nowa** wś (*Neudorf*), *bei Samter*, dom., pow. szamotulski; 7,441 morg rozl.; 4 miejsc.: a) K. dom; folwarki: b) Gorszewice; c) Dolne pole; d) Kopanino;

32 dm.; 535 mk.; 126 ew., 409 kat.; 223 analf. Kościół paraf. w Kaźmierzu należy do najdawniejszych w dyecezyi poznańskiej. Andrzej Szymonowicz, biskup poznański, ustanawiając w r. 1298 w dyecezyi swej archidyakonaty, już o nim wspomina. Z początku drewniany, w r. 1498 już był wystawiony z cegły palonej. Na nowo go odbudował w r. 1738 Bolesław Moszczeński, ówczesny dziedzic. W r. 1629 Jan Niegolewski, sędzia ziemski poznański, dziedzic z tego czasu, zaprowadził w nim bractwo św. Anny i przystawił kaplicę. Przed kilkunastu laty dom. Kazimierz przeszło w ręce niemieckie; teraz właścicielem jest książę sasko-koburski. W dobrach kazimirskich, a mianowicie pod Komorowem, niedaleko jeziora bytyńskiego, dyrektor Schwartz odkrył i zbadał bardzo rozległe i bogate cmentarzyska pogańskie; sam nazywa wykopaliska Kazimierskiemi, dla tego tu czynimy o nich obszerniejszą wzmiankę podług opisu Schwartza, a nie pod wsią Komorowem. W r. 1878 p. Schwartz na pochyłości wzgórza naprzeciwko jeziora bytyńskiego dziesięć rozkopał grobów; najbogatszy grób był najgłębiej położony; w nich napotykano obok siebie przedmioty żelazne, brązowe i krzemieniowe. W pierwszym grobie znaleziono dwie kadzielnice na nóżkach, igły brązowe; w II wielki pierścień bursztynowy z ozdobnemi, delikatnie wygiętemi obcążkami i naszyjnikiem; wielkie perły bursztynowe, klamrę wężykowato zgiętą, 6 cienkich małych laseczek brązowych, żelazną laskę, wielką oseł-kę z dziurą, czarne pięknie przyozdobione urny; w III grobie kadzielnicę, żelazną laseczkę, gwoździe i haczyki brązowe; w IV, V i VI nie było przedmiotów ozdobnych; w VII przeszło 100 niebieskich pereł, z których niektóre pomalowane, szczątki małego brązowego naszyjnika na pierścieniu, prosty dosyć wielki brązowy pierścień, żelazną sprzączkę; w VIII czarę pstrokatą obok naczyń surowych, piękny młotek kamienny z diabazu, mały toporek z szarego krzemienia, wielki pierścień rogowy z obcęgami brązowemi, żelazną laseczkę na końcu ułamaną, żelazne ostrze lancy, 2 sierpy żelazne, długie żelazne dłutko, cienką wązką oseł-kę, perły bursztynowe; w IX ozdobne brązowe obcęgi, żelazną laseczkę, małe żelazne dłutko, żelazny naszyjnik, 4 cienkie żelazne naramienniki, jednę kadzielnicę; w X dwa małe brązowe dłutka, brzytwę brązową, igłę brązową, śpilkę u góry zagiętą. W r. 1879 rozkopano dalszych 23 grobów; z tych pierwszy do dziesiątego były jeszcze na tej samej pochyłości co poprzednie, następne zaś prawie wszystkie na wzgórzu samem. Wymieniając groby kolejno zaczynamy od XI, z którego wydobyto śpilkę brązową i nóż żelazny; w XII nie było przedmiotu ciekawego; w XIII igły brązowe; w XIV odłamki żelaznego naszyjnika, naczynia malowane przyozdobione tak nazwanem „triquetrum" i słońcem; w XV piękny brązowy cienki naszyjnik, widocznie kuty, cienkie 20 cm. długie brązowe śpilki z główką gwiazdkowatą, 2 mniejsze śpilki z trzonkiem rowkowanym, gruba ułamana główka od śpilki ważąca 17 i pół gramów, strój brązowy szczególniejszych form w kształcie trójkąta w górę się zwężający z różnemi u góry wygięciami, odłamki malowanego naczynia; w XVI była urna do popiołów, koloru szarawo-czarnego, z brzegiem gładkim, zresztą surowa 22, cm. wysoka, 14 cm. u góry mająca średnicy; pomiędzy innemi czarnemi naczyniami była czerwona czara (bez ucha) 13 cm. średnicy, 4 i pół cm. wysoka; biała czara z uchem 10 cm. średnicy, 4 cm. wysoka; następnie naczynie w kształcie wołu, żółte, pomalowane jeszcze czerwono-brunatno, żelazny naszyjnik mający 18 cm. średnicy leżał na około urny, brązowa fibula z wielu wygięciami, perły bursztynowe, odłamy żelaza i brązu, obok leżała głowa końska. W XVII były po większej części czarne naczynia. Obok popielnicy tarcz gliniana 12 cm. średnicy, z wtłoczeniami jakoby od gwoździ, miecz brązowy 75 cm. długi, z piękną patyną, u rękojeści 5 gwoździ do przymocowania dodatków do uzbrojenia; obok miecza skówka brązowa, 21 cm. długa, żelazne dłutko, szczątki brązowych obcążek, śpilki i okucia, kawał czworograniastego pierścienia bursztynowego, także głowa końska. W XVII była wielka urna, 60 cm. średnicy, piękne brązowe obcążki z długiemi paskami 7 cm długie, brązowy celt z uszkiem 10 cm. długości, 2 żelazne ostrza lancy, w których jeszcze tkwi drzewo, mały pierścionek brązowy 1 cm. wysoki, 1 cm. średnicy, obrączka złota 1 cm. śred. W XIX znajdował się kościotrup, a mianowicie na wschód grób utworzony z wielkich kamieni z 3 popielnicami, dalej na zachód wielka płyta kamienna, mająca metr 1 długości i 75 cm. szerokości (kamień tak był kruchy, że przy podnoszeniu się rozsypał, dobrze przepalony), dalej również wielka płyta z gliny palonej, okolona wielkiemi kamieniami polnemi; całkiem na zachód leżał kościotrup znacznej wielkości, na nim śpilka brązowa 9 cm. długa i szczątki brązowe. Odtąd zaczynają się groby na wyżynie położone. W XX znajdował się bardzo cienki brązowy naszyjnik, 13 cm. średnicy, jeden haczyk był ułamany; dwa cienkie brązowe naramienniki 6 i pół cm. średn. z guzikami i ozdobami, dwa żelazne naramienniki 7 cm. mające średnicy; około 80 małych pereł bursztynowych obok pierścienia bursztynowego, który tworzył zapewne środek naszyjnika. Szczątki żelaza. Rodzaj na wpół zaokrąglonej rękojeści brązowej 6 cm. długości z wilkiem otworem 2 cm. średnicy; szczątki brą-

zu i żelazą; śpilka z prostą główką 10 cm. długa; naczynia takie jak w innych grobach. W XXI wielka śpilka brązowa, wężykowato wygięta, ku końcowi czworograniasta; piękna patyna; szczątki okucia brązowego 13 cm. długie. Około 80 pięknych pereł, żółtych na tle niebieskiem, następnie 32 pierścieni częścią mniejszych, częścią większych; 3 brązowe zwyczajne pierścienie, 2—3 cm. średnicy; szczątki żelaza. W XXII 2 brązowe celty bez uszek około 8 cm. szerokości. Obcążki bez ozdoby, 9 cm. długości; mały pierścień; wielka perła bursztynown 3 cm. średnicy $1\frac{3}{4}$ cm. wysoka. Szczątki żelaza jak się zdaje od wielkiego noża. W XXIII: brązowy celt, 9 cm. długości z uszkiem; resztki wielkiego noża żelaznego i kawały noża do skrobania krzemienia. W XXIV: brązowy celt, 10 cm. długi, z ostrzem mocno wygiętem; małe dłutko brązowe 7 i pół cm. długie i na dole 1 i pół cm. szerokie. Brązowa brzytwa, pięknie przyozdobiona, 9 cm. długa; 4 kawały brązu szczególnych kształtów, podobne do pince-nez; brązowe obcążki z kreskowanemi ozdobami 9 cm. długie. Brązowa pokrywa czyli titulus, przyozdobiona podwójnemi kołami, z dwoma otworami w środku i podwójnym guzikiem; obok drut brązowy haczykowato zgięty na dwie strony; szczątki żelaza, wielki nóż, rękojeść z dziurką. W XXV: szczątki małej brązowej czary; dwa żelazne ostrza lanc około 12 cm. długości, żelazny celt 10 cm długi; odłamy żelaznego noża z łańcuszkiem i uszkiem; cienka śpilka brązowa; perła bursztynowa 2 cm. średnicy 1 i pół cm. wysoka. Wielka osełka, 17 cm. długa, 6 cm. szeroka. W XXVI: piękny brązowy celt przyozdobiony, 8 centym. długi. Brązowe śpilki; kawały brązu w kształcie sztucznie wygiętych łańcuszków, podobnych do łańcuszków pancerzowych. Małe brązowe ozdoby, 6 odłamów zapewne śpinki (fibula). Wiązka cienkich brązowych rurek, zapewne z jakiego wystroju; obok małe gwoździe, podobne do guzików. Mały kociełek brązowy 6 cm. wysoki, z dwoma poziomemi uszkami i z pokrywą, przy której uszko pionowo jest umieszczone; kociełek na dole zaokrąglony, widocznie do noszenia przeznaczony; w nim jeszcze były resztki niebieskawej masy zoksydowanej. Wielka perła bursztynowa w kształcie kuli 3 i pół cm. średnicy. Krąg bursztynowy, ośmiokątny, u podstawy 1 i pół cm. średnicy, 5 cm. długości z 6 dziurkami u spodu, zapewne rodzaj breloku. Maleńkie perły szmelcowe, ciemno-niebieskie, na tle żółtem. Wielkie żelazne ostrze lancy 30 cm. dług., krótsze około 11 cm. Żelazny nóż z rękojeścią haczykowatą i odłam wielkiego żelaznego dłuta w kształcie krzyża. Wielka osełka. Na tejże były położone na krzyż dwa rogi bawole, pełne jeszcze wewnątrz, a więc nie do picia. W XXVII: kościotrup z śpilką brązową. W XXVIII szczątki brązowych pierścieni; pomiędzy niemi jeden w kształcie pierścieni używanych do przysięgi, z dwiema płytkami w środku naprzeciw siebie położonemi a wygiętemi w formie guzików. Pierścionek w dwóch spiralnych zgięciach z piękną patyną. Mały kolczyk brązowy, na przedniej stronie z szerokim krzyżem. Śpilki brązowe i czworograniasty pierścień brązowy 3 cm. średnicy. W XXIX: małe brązowe obcążki, 8 cm. długie bez ozdób; kilka brązowych śpilek; pomiędzy niemi jedna w formie czworograniastego stylu do pisania. Brązowy prosty nóż zwyczajny 10 cm. długi. Szczątki delikatnego brązowego okucia, na którem wyskrobano kreskowe ozdoby. Odłam łopatki do czyszczenia ucha. Wartałka mająca 4 cm. średnicy, gliniana, w środku wydrążona. Kawał połyskującego łupku 4 cm. szeroki 7 cm długi z dziurką. W XXX: brązowy celt z uszkiem 8 cm. długi z szerokiem ostrzem. Rozmaite starannie wyrobione pierścienie bursztynowe i małe perły bursztynowe. W XXXI: małe wązkie dłutko brązowe 5 i pół cm. długie; odlamy brązowego pierścionka kreskami rowkowanego; perły bursztynowe. W XXXII: celt brązowy 8 i pół cm. długi i maleńki 3 cm. długości. Szczątki ostrza lancy i noża żelaznego. W XXXIII: siekierka żelazna złotem wyłożona; nietylko guzik jest otoczony dość grubą blaszką złotą, lecz i po bokach przebija złoto; na płycie złotej na guziku widać jako ozdobę pierścienie i brązowy titulus jak w grobie XXII. Mocno zardzewiały miecz brązowy z dwoma rowkami do krwi 70 cm. długi; szczątki żelaznego noża; śpinki brązowe i haczykowato wygięte wieszadło. Ozdobna ciemna perła kamienna, 24 cm. średnicy. Pomiędzy naczyniami, piękna biała czara z czerwonemi ozdobami, 15 cm. średnicy i 7 cm. wysoka. Płyta gliniana z wtłoczeniami 19 cm. średnicy, płyta ta ma 14 dziurek na wylot, naokoło których na powierzchi brzeg w kształcie koła jest wytłoczony. Pomiędzy temi przedmiotami są także czaszki końskie i zęby jeszcze zachowane. Pomiędzy rozmaitemi urnami i naczyniami po większej części barwy ciemnej znajdowało się pękate czarne naczynie, jak p. Schwartz dalej wykopaliska te opisuje, podobne do małego brązowego kotła, 15 cm. średnicy 19 cm. wysokie, przyozdobione prostemi, delikatnemi kreskami i trójkątami, na nóżce ozdobnej. Wyszczególnia nadto kadzielnice, po części form osobliwszych, jako to podobne do puhara od szampańskiego wina, lub postumenta podobne do świeczników z płytą u góry i na dole; jeden z 3 słupkami wygiętemi 17 cm. wysokości; mniejszy 8 cm. wysokości z jednym słupkiem. Pomiędzy czarami jedna mająca 17

cm. średnicy, w środku przyozdobiona była 3 krzyżami kropkowanemi, u których beleczki poprzeczne tworzyły półkola. W jednej urnie znajdowało się około 30 małych kości ptasich, 3 i pół cm. długich; u góry kończatych, na dole, jak się zdaje, trójgraniasto ozdobionych. W kierunku południowo-zachodnim od powyższych wykopalisk, a na zachód od podwórza gorszewickiego, odkryto szkielety rzędami obok siebie leżące; zdaje się zatem, że na tych samych miejscach, gdzie dawniej ciała palono, na początku czasów chrześciańskich takowe chowano. Na południe od brzegu jeziora bytyńskiego prowadził podobno niegdyś most palowy na wyspę na jeziorze położoną; tu i owdzie natrafiono jeszcze na pale; na wyspie samej wielki istnieje wał. W październiku r. 1880 dzierżawca dóbr Kazimierza doniósł dyrektorowi Schwartzowi o dawnych osobliwszych ogniskach, gdzie palono zmarłych w pobliżu opisanych wykopalisk; z tych jedno miało 4 stopy, drugie 10, trzecie 12 stóp w kwadrat. Miejsca ognisk było można poznać po ciemnym kolorze gruntu; o stopę pod powierzchnią była warstwa węgli, 3 do 4 cali grubości, a obok skorupy i kości. Pole to położone jest od dawniej rozkopanego w kierunku pułnocno-zachodnim, oddzielone łąką, także na wzgórzu. Na pierwszem miejscu znajdowały się odłamy urn, kształtów, jakich w poprzednio odkopanych grobach nie było, i część szczęki mięsożernego zwierza, którą p. Schwartz posłał do towarzystwa antropologicznego do Berlina. Na drugiem miejscu było wiele skorup, kości, z których było można rozpoznać kości końskie, bydlęce i świńskie. Na trzeciem miejscu było mało skorup, ale wielka ilość drobnych kostek, które do zbadania posłano także towarzystwu antropologicznemu; tamże znaleziono brązową śpilkę ze spiralnemi wygięciami. W drugiej połowie października r. 1880 zbadano jeszcze grób na cmentarzysku gorszewickiem, o 100 kroków na północ od poprzednio opisanych położonem, o stopę pod ziemią bez ogrodzenia kamiennego. Przedmioty, jakie tam znaleziono, są: naparstek, zausznice, obcążki, 5 rozmaitych pierścionków—wszystkie brązowe; przedmiot brązowy 9 cm. długi, składający się ze 7 spojonych rurek i inne kawałki stopione brązowe; 5 pereł bursztynowych, perłę z palonej ziemi 1,5 cm. grubą, z otworem 1 cm. mającym. Pomiędzy różnemi naczyniami jest czara czerwono pomalowana 13 cm. średnicy i 6 cm. wysokości; naczynie podobne do filiżanki z uszkiem (górny obwód ma 12 cm., wysokość 7,5 centym.), z pięknemi czarnemi i białemi ozdobami i małe znacznie mniejsze naczynie podobnych co poprzednie form. W grudniu tegoż r. rozkopano 7 świeżych grobów na dawnem cmentarzysku. W pierwszym grobie były 2 żelazne pierścienie, 10 cm. średnicy; żelazny 20 cm. średnicy, leżący naokoło popielnicy; rękojeść brązowa 11 cm. długości, podobna do ucha od kotła; w II: fibula brązowa; w III: śpilka z brązową główką 12 cm. długa; odłamki drugiej; pomiędzy naczyniami jedna kadzielnica; w IV: wężykowate śpilki brązowe; niebieskie perły szklane z żółtemi ozdobami; w V: gruba żelazna obręcz 25 cm. średnicy, leżąca także naokoło popielnic; prócz tego znaleziono tam: mały pierścień brązowy, 7 pereł bursztynowych około 1 cm. średnicy, i ząb koński; w VI: były dwa pierścienie brązowe, 6 cm. średnicy, i kadzielnica; w VII: 3 pierścienie spojone w kształcie łańcuszka, brązowe, po 1 i pół cm. średnicy, obcążki, śpilka brązowa, 2 spojone brązowe pierścienie po 1 i pół cm. średnicy, obręcz brązowa 10 cm. i druga 7 cm. średnicy, śpilka brązowa i nareszcie kawał żelaza szczególnych form. We wszystkich grobach były rozmaite urny i naczynia. W grudniu 1881 r. odkopano jeszcze 13 grobów: z I z tychże wydobyto: 1 wielki żelazny pierścień 16 cm. średnicy, mały 3 cm. średnicy; 16 małych brązowych pierścionków 2 cm. średnicy; po dwa leżące naokoło popielnicy. Rozmaite naczynia. Z II szczątki czaszki świńskiej; rozmaite naczynia bez dodatków. Z III: śpilkę z główką brązową, 14 cm. długą, okucie brązowe, w kształcie półksiężyca pięknie wyrobione; pierścień brązowy, 1 i pół cm. średnicy; stłuczoną kadzielnicę z palonej ziemi. Rozmaite innne naczynia. Z IV: szpilkę brązową z główką wężykowato wygiętą 16 cm. długą; rozmaite naczynia. Z V: szczątki brązowe, żelazny pierścień 6 cm. średnicy; rozmaite bardzo piękne naczynia, mianowicie w kształcie czar; z VI: całkowity szkielet ludzki w grobie kamiennym; twarz była zwrócona ku wschodowi bez dodatków. Z VII: żelazny pierścień 20 cm. średnicy; szczątki noża i ostrza lancy; śpilkę brązową; 105 niebieskich pereł; rozmaite naczynia. Z VIII: gruby żelazny pierścień 8 cm. średnicy; szczątki noży żelaznych; śpilkę brązową z płaską główką, jednę z główką wygiętą; naczynie podobne do filiżanki z uszkiem pięknych form i rozmaite inne naczynia. Z IX: kościotrup ludzki, twarz zwrócona ku wschodowi, ręce na krzyż złożone na piersiach, nogi także w tył wygięte. W głowach szkieletu wiele było przedmiotów brązowych, których nie było można rozpoznać z powodu uszkodzenia, oprócz dwóch śpilek z główką przebitą. Całość zapewne tworzyła strój na głowę. Na obudwu zgięciach u ręki znajdowały się bardzo piękne brązowe naramiennice, jedna składała się z 8 obok siebie leżących obręczy, a druga 29. Grób, w którym spoczywał kościotrup, miał 1, 70 metr. dług. i 0, 60 metr. szerokości; innych dodatków nie było w tym gro-

bie. Z X wydobyto laseczkę spiralną brązową, rozmaite naczynia. Z XI: 3 szczególniejsze naparstki kościane, resztki żelaznego dłuta i noża; rozmaite naczynia. Z XII: tylko popielnicę i obok śpilkę brązową. Z XIII: gruby pierścień brązowy, 3,5 cm. średnicy, przedmiot żelazny podobny do sierpa. Rozmaite naczynia. Zresztą w każdym grobie była popielnica, prócz w tych, w których leżały kościotrupy; na nieszczęście wszystkie były potłuczone na drobne kawałki; w grobie I i VII leżały naokoło popielnicy wielkie wspomniane żelazne pierścienie. W lutym r. 1882 wydobyto z pola przy podwórzu gorszewickiem, gdzie leżą szkielety bez dodatków, dwie czaszki i przesłano p. Schwartzowi, z nadmienieniem, że na terytoryum folwarku „Kopanino“ natrafiono na cmentarzysko, gdzie się znajdowały kościotrupy z pierścieniami na głowie. Dwie czaszki dobrze zachowane przesłano do zbadania prof. Virchowi do Berlina. Wykopaliska kazimirskie ważne są mianowicie dla dwóch przyczyn; 1) z powodu wielkiej ilości przedmiotów znalezionych w pojedynczych grobach, tworzących razem cmentarzysko całej gminy; 2) ponieważ odkopano całe kościotrupy. Co do pierwszego okazało się, że najrozmaitsze naczynia gliniane, najrozmaitszego przeznaczenia, zgadzają się co do sposobu wyrabiania i co do form z naczyniami z grobów w innych okolicach zbadanych; toż samo spostrzeżenie odnosi się do przedmiotów brązowych, żelaznych, bursztynowych i pereł. Perły w ogóle są często wskazówką, do jakiej epoki groby należą. Co do drugiego jest widocznem, że opisane cmentarzyska należały i do czasu, w którym palono zmarłych, i do wieków, w których je znowu chowano, i potwierdza się, że w czasach od siebie odległych używano bez przerwy tego samego miejsca na cmentarzyska. Wykopane z grobów starożytnych czaszki pod innym jeszcze względem dla nauki mają wartość i dla tego starannie należy je zachować. Z budowy bowiem czaszki antropologowie rozpoznać mogą, do jakiej rasy, do jakiego szczepu należeli ludzie zbadanego cmentarzyska. Czaszki długogłowe (dolicho-kefalowe), jak antropologia uczy, należą do szczepu germańskiego; czaszki zaś szczepu słowiańskiego są przeważnie krótkogłowe (brachy-kefalowe). Prof. Virchow w porozumieniu z drm Lofusem Müllerem z Kopenhagi, porównawszy cmentarzyska wielkopolskie, a mianowicie słaboszewskie i kazimirskie, z grobami brandenburskiemi, szląskiemi, pruskiemi, porównawszy różne przedmioty tamże znalezione, doszli do rezultatu, że groby te były słowiańskie z XI lub XII wieku. Prof. zaś Kopernicki z Krakowa, zająwszy się dokładnem wymierzeniem wydobytych czaszek, dowiódł, że należą do rasy długogłowej a więc nie słowiańskiej. Virchow stara się tę sprzeczność w ten sposób wyjaśnić, że jego zdaniem północna gałęź ludów słowiańsko-letyckich, zbliżających się do szczepu długogłowego, przeniosła się później do nizin polskich aż po za Odrę. Że przejście z jednego kształtu czaszki do drugiego, że pomięszanie obudwu jest możliwem, okazuje się i z tego, że czaszki kobiéce z grobów słaboszewskich są krótkogłowe albo średniogłowe (mesokefalowe), a męzkie tylko długogłowe. *M. St.*

Kazimierz 1.) al. *Kaźmierz*, niem. *Kaczmiercz*, włośc. wś, pow. wejherowski, na północno-zach. łęgach oksywskiej kępy, nad strugą Białą, blisko zatoki puckiej, obejmuje gbur. posiadł. 6, zagr. 9, włók 19, kat. 106, ew. 5, dm. 15. Parafia Rumia, szkoła Dębogórze, poczta Zagórze. Odległość od Wejherowa 2 i pół mili. W miejscu jest król. leśnictwo. 2.) **K.**, folw. do Orłowa, pow. chełmiński, założony r. 1862; bud. 3, dm. 1, kat. 10. Dziedzic Ślaski. *Ks. F.*

Kazimierz, niem. *Kasimir*, wś i dobra, pow. głupczycki, o półtorej mili na północ od Głupczyc. Książęta szlązcy nadali byli cystersom w Libiążu tysiąc włók ziemi między rzekami Straduną a Osobłogą; ks. Bolesław, syn ks. Władysława, darowiznę tę w XIII w. potwierdził. Klasztor założył tu, na płd.-zach. granicy księstwa opolskiego, wś kościelną Kaźmierz, w której obowiązki proboszczów sprawowali cystersi. Pierwotne dominium i wś K. dostało się hrabiom von Oppersdorf zu Ober Glogau, którzy w r. 1642 zamienili je na majorat. Probostwo stanowiło osobne dobra, które wraz z wsiami Damasko, Langendorf, Thomnitz i Berndau, przeszły 1810 r. po sekularyzacyi na własność Prittwitzów. Dobra K. *hrabiowski*, niem. *Graeflich-Kasimir*, należą ciągle do majoratu głogowskiego w pow. prądnickim. Wś. K. ma 78 osad, 1770 mr. rozl. *Probostwo K.*, niem. *Probstei-Kasimir*, ma 1692 mr. roli or., 178 m, łąk, 412 lasu dębowego, 185 sosnowego. Słynne owczarnie. Jedno z najznakomitszych gospodarstw śląskich. Kościół paraf. leży na płd. skraju wsi K., wprost wsi Damasko. Par. K. dek. górno-głogowskiego miała 1869 r. 1572 katol., 4 ewan. *F. S.*

Kazimierza 1.) **wielka**, wś, folw. i os. fabr., pow. pińczowski, gm. i par. Kazimierza wielka. Leży na lewo od drogi bitej ze Skalbmierza do Proszowic. Posiada kościół par. murowany, szkołę gminną, sąd gminny okr. V, urząd gminny, cukrownię pod nazwiskiem „Łubny“ i młyn wodny o trzech gankach. W 1827 r. liczono tu 64 dm. i 658 mk., obecnie ludność musiała się podwoić przynajmniej. Cukrownia i folw. są własnością Fran. Łubieńskiego. W 15 w. istniał tu już kościół par. drewniany a wieś była dziedzictwem Stanisława i Zbigniewa h. Na-

bram (Długosz II 142). Obecny kościół murowany wzniósł w 1663 r. Stanisław Warszycki kaszt. krakowski; par. K. wielka dek. pińczowski 3139 dusz; gmina K. wielka należy do s. gm. okr. V. Sąd i urząd gm. w miejscu. W gminie znajdują się trzy szkoły, cukrownia, młyn i cegielnia większych rozmiarów (Donosy). Obszar gminy wynosi 7,028 morg., ludności 3332. Dobra K. Wielka składają się z folwarku i wsi K.-wielka, attynencyi Budzyn i osady fabrycznej cukru Łubna; własność hr. Łubieńskich; rozległość wynosi m. 975, grunta orne i ogrody m. 784, łąk m. 144, nieużytki i place m. 47. Bud. mur. 6, drew. 15; płodozmian 4 i 10-cio polowy; fabryka cukru Łubna przerabia rocznie około 100,000 korcy buraków; wieś K. wielka osad 149, z gruntem m. 400. 2.) **K.** mała, wś, pow. pińczowski, gm. Kazimierza wielka, par. Kazimierza mała. Posiada kościół par. drewniany, wystawiony w 1836 r. w miejsce dawnego, pochodzącego podobno aż z XI w. Szkoła początkowa. W r. 1827 liczono tu 40 dm., 297 mk. W 15 w. wymienia tu Długosz kościół pod wezw. Wniebowzięcia N. P. M.; wieś wtedy miała czterech dziedziców: Jakóba i Pawła h. Biberstein, Piotra Pogórskiego i Stanisława Ligenzę (Dług. II 145). Par. K. mała dek. pińczowski 2493 dusz; kościół tutejszy i par. założone były 1093 r. (?); potem w 1698 wyst. prob. Grzegórz Morski, nowy drewniany; obecny drewn. z 1836 r. Folwark K. mała (z wsiami: K. mała, Jakuszowice i Cło), rozległy m. 528, grunta orne i ogrody m. 328, łąk m. 115, lasu m. 21, pastwisk m. 64. Bud. mur. 1, drew. 11; płodozmian 12-o polowy, młyn. Do r. 1880 należał do dóbr tych folwark Jakuszewice z przestrzenią m. 190 i folw. Wymysłów v. Cło m. 298, które odłączone zostały; wieś K. mała osad 40, z grunt. m. 181; wś Jakuszewice os. 12, z grunt. m. 85; wś Cło osad 22, z grunt. m. 117. *Br. Ch.*

Kazimierzew-*Złotniki*, kol., pow. łęczycki, gm. i par. Dalików, odl. od Łęczycy 21 i ćwierć w.; dm. 15, mk. 91.

Kazimierzewo 1), wś, pow. rypiński, gm. Sokołowo, par. Ruże, odl. o 20 w. od Rypina, ma 5 dm., 77 mk., 234 mg. grun., 7 nieużyt Według Tow. Kred. Ziems., folwark i wieś Kazimierzowo rozległy m. 286, grunta orne i ogrody m. 193; łąk m. 66, pastwisk m. 20, nieużytki i place m. 7. Bud. mur. 2, drew. 6, płodozmian 7-o polowy, pokłady torfu i marglu; wieś Kazimierzowo osad 9, z gruntem m. 18. 2.) **K.**, wś, pow. lipnowski, gm. Mazowsze, par. Łążyń, odl. o 26 w. od Lipna, ma 9 dm., 81 mk., 283 mg. gruntu.

Kazimierzów 1.) wś, pow. nowo-miński, gm. Dębe Wielkie, par. Mińsk; fabryka kafli z produkcyą na 1015 rs. rocznie; folw. rozleg. m. 269, grunta orne i ogrody m. 205; łąk m. 1, lasu m. 58, nieużytki i place m. 5. Bud. mur. 1, drew. 3; płodozmian 8-polowy; folwark ten w 1880 oddzielony od dóbr Dębe Wielkie. 2.) **K.**, os., pow. nowo-miński, gm. Kuflew, par. Kałuszyn (ob.). Istniała tu dawniej fabryka kafli ozdobnych (w 1861 r). 3.) **K.**, folw., pow. sochaczewski, gm. Szymanów, par. Mikołajew. 4.) **K.**, pow. skierniewicki, gm. Dębowa góra, par. Żelazna. 5.) **K.**, kol. włość., pow. rawski, gm. i par. Regnów, ma 22 dm., 181 mk., 612 morg. obszaru. 6.) **K.**, kol. włość., pow. brzeziński, gm. Lipiny, par. Brzeziny, ma 7 dm., 67 mk., 166 morg obszaru. 7.) **K.**, kol. włość., pow. brzeziński, gm. Długie, par. Jeżów, ma 12 dm., 60 mk., 277 morg rozl. 8.) **K.**, kol. włość., pow. piotrkowski, gm. Wadlew, par. Drużbice (ob.), ma 19 dm., 215 mk., 397 morg. (386 ornej) rozl. 9.) **K.**, pow. radomski, gm. i par. Stromiec. Niezamieszczany w spisie urzęd. (Pam. Kn. rad. gub. 1881 r.) 10.) **K.**, wś. włość., pow. kozienicki, gm. i par. Tczów. Odl. 36 w. od Kozienic, ma 15 dm., 109 mk., 280 morg. obszaru. 11.) **K.**, wś. włość., pow. opoczyński, gm. Radonia, par. Błogie. Odl. 20 w. od Opoczna, ma 7 dm., 48 mk. i 105 morg. obszaru. 12.) **K.**, wś., pow opoczyński, gm. Wielka wola, par. Wójcin. Ma 29 dm., 224 mk., 503 morg. ziemi włośc. i 2 m. dworsk., należącej do dóbr Wielka wola. Jest tu szkoła początkowa. 13.) **K.**, folw., pow. opatowski, gm. Julianów, par. Słupia nadbrzeżna. 14.) **K.**, al. *Kazimirów*, kol., pow. nowo-aleksandryjski, gm. i par. Opole. 15.) **K.**, pow. węgrowski, gm. Ossowno, par. Grębków. Niezamieszcz. w spisie urzęd. (Pam. Kn. siedl. gub. 1877 r.). 16.) **K.**, folw., pow. konstantynowski, gm. Zakanale, par. r. l. Górki, r. g. Nosów; folwark K. od rzeki Bugu w. 8, rozległy m. 903, grunta orne i ogrody m. 706, łąk m. 68, pastwisk m. 13, lasu m. 89, nieużytki i place m. 27; bud. mur. 2, drew. 10; folwark ten w r. 1877 oddzielony od dóbr Wólka Nosowska. *Br. Ch.*

Kazimierzów, ob. *Kazimirka.*

Kazimierzów, folw. nad Abelą, pow. wiłkomierski, par. Szaty, okr. polic. Pogiełoże, o 2 w. od Szat. Własność hr. Józefa Tyszkiewicza. *J. D.*

Kazimierzów i *Władysławów*, były twierdze na Helu. Por. *Kazimirowo.*

Kazimierzówka, folw., pow. dziśnieński, attynencya niegdyś Drujki, dawniej wś Gajdziele (ob.), 1830 r. przezwana od imienia dziedziczki Kazimiery z Rudominów Łopacińskiej. Dziś własność Adama Łopacińskiego. *A. K. Ł.*

Kazimierzówka, wś, pow. grodzieński, na wschód od dr. żel. warsz.-petersb., wprost Grandzicz.

Kazimierzowo 1.) folw., pow. maryampol-

ski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 43 w. od Maryampola, ma 6 dm., 43 mk; 2.) **K.**, wś, pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Płutyszki. Odl. 40 w. od Maryampola, ma 2 dm., 23 mk.

Kazimierzowo, ob. *Żemosław* i *Kazimirowo*.

Kazimierzowo 1.) wieś, pow. trocki, 4 okr., 49 wr. od Trok, 6 dom., 60 mk. katol. 2.) **K.**, folw., pow. wileński, 3 okr. adm., o 29 wr. od Wilna, 1 dm., 45 mk., z tego 10 prawosł., 35 katol. R. 1790 własność Ciechanowieckich. 3.) **K.**, wś, pow. wileński, 5 okr. adm., o 30 w. od Wilna, 5 dm., 34 mk, z tego 2 prawosł., 32 katol. 4.) **K.**, folw. pryw., pow. wilejski, o 35 w. od m. Wilejki, 1 okr. adm., przy drodze pocztowej z m. Ilii do m. Radoszkowicz, 1 dm., 17 mk. Własność Kapuścińskiego w 1866 r. 5.) **K.**, zaść. rząd., nad jez. Bałtis, pow. święciański, 2 okr. adm., o 21 wr. od Święcian, 1 dm., 12 mk. kat. 6.) **K.**, wś. włość., pow. dziśieński, o 95 w. od Dzisny, 2 okr. adm., 4 dm., 52 mk. 7.) **K.**, folw. Umiastowskich, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 28, od Dziewieniszek w. 10; mk. katol. 5. (1866). 8.) **K.**, folwark Wolskich, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 57, od Dziewieniszek 28. 9.) **K.**, folw., pow. oszmiański, 2 okr. adm., 54 w. od Oszmiany, 2 dm., 5 mk. katol. (1866).

Kazimierzowo 1.) wieś, pow. witebski, własność Al. Pyszniewskiego; posiada 430 dz. gruntu. 2.) **K.**, wieś w pow. rzeżyckim, własność M. Szadurskiego, 1953 dz. ziemi. 3.) **K.**, po łotew. *Kazmirowa*, wś w pow. dyneburskim, parafii Dagda, własność Suchozaneta, niegdyś Hylzenów. 4.) **K.**, wś, w pow. połockim, z kaplicą katolicką parafii Horbaczewo-Obytoki, 770 dz. ziemi. 5.) **K.**, wś, pow. połocki, na lewym brzegu Dźwiny, od Połocka 8 wiorst, własność Kuleszów. Dobra K. należały do jezuitów połockich. Jest tu ziemi dworskiej 2500 dzies. i kaplica katol. parafii Połock, wzniesiona 1792 r. p. w. ś. Stanisława Kostki. *M. K.*

Kazimierzowskie błoto w gub. kijow., niedaleko wsi Warowicze, 4 w. dł., 750 sąż. szer. (*Funduklej*, gub. kijow.).

Kazimierzpól, wś, pow. maryampolski, gm. Kwieciszki, par. Maryampol; odl. 9 w. od Maryampola, ma 8 dm., 87 mk.

Kazimirek, folw., pow. kutnowski, gm. Plecka Dąbrowa, par. Bąków; 2 dm., 8 mk., 300 mórg obszaru; grunta orne i ogrody m. 244, łąk m. 32, pastwisk m. 8, lasu m. 8, nieużytki i place m. 7; bud. mur. 1, drew. 6.

Kazimirek, wś, pow. proskurowski, gm. Szarawka, par. Michałkowce, o 15 w. od Proskurowa, w okr. polic. jarmolinieckim. Ma 468 mk., 407 dzies. ziemi włośc., 620 dzies. dworskiej. Miał K. przywilej na miasto, jak świadczy znajdujący się u dziedzica K. dokument, w którym Jakób Dulski wypuszcza mko K. w posesyą 1744 r. Józefowi Monasterskiemu. Od Dulskich przeszedł K. do Pomorskich, potem do Nahoreckich, dziś posiadłość Władysława Biskupskiego. Jest tu cerkiew filialna parafii Bałamutówki. *Dr. M.*

Kazimirka, mko, pow. równieński, o 40 w. na płn. od Równego, między lasami, w okolicy poleskiej, nad rz. Żulnią, o półtorej mili od Stepania. Mieścina to raczej z miana, z tradycyi tylko, bo oddawna miejskie swe prawa, miejską cechę postradała, przekształcona na wioskę leśną, zaludnioną samymi wyłącznie tylko włościanami, których liczba, obojga płci, dwieście z górą dusz wynosi, mieszczących się w trzydziestu kilku chatach. Położona przy leśnym trakcie łączącym dwa miasteczka *Stepań* i *Bereźne*, K., od wszystkich innych wiosek i miasteczek tutejszych wyróżnia się charakterem i fizyognomią, całkiem oryginalną. Dokoła otoczona lasem i bagnami, które ją jakby ciasnym opasują łańcuchem. Ziemi uprawnej niemasz tu zgoła, chyba szczupło pod ogrodami włościan; las i las, na prawo i na lewo. W roku 1629 kanclerz Albrecht Radziwiłł, po długim procesie odzyskał znaczną część ziemi od dóbr stepańskich, udowodniwszy, że to była dawna posiadłość dóbr jabłońskich, a zatem jego własność dziedziczna. W tymże roku wziął się do osiedlenia dwóch osad na tych gruntach, miasteczka, które przezwał Kazimierzowem ku czci S-go Kazimierza, królewicza i patrona Polski i Litwy, i drugiej osady, sioła Jabłonki, jakby odrośli sąsiedniej wsi Jabłonnego. Miasteczko zrazu szybko wznosić się poczęło, lecz wzrost ten przerwała śmierć księcia Albrechta w 1656 roku nastąpiona, a w dodatku tatarzy i kozacy, zapuściwszy swe zagony w 1665 roku po za Horyń, miasteczko to zrabowali, mieszkańców jego jednych wymordowali, drugich pognali w jasyr, reszta zaś rozbiegła się po sąsiednich puszczach, ruiny i zgliszcza swych domów zostawiając. Nieprędko dopiero później, kiedy się pokój w kraju ustanowił, pozostali mieszkańcy ściągać się do opuszczonych swych siedzib zaczęli. Nowa więc osada miasteczka dźwigała się bardzo powoli i nigdy już dawnego bytu nie odzyskała, pomimo nawet cudowności miejsca, które tu licznych pielgrzymów ściągało. Trochę ładu i porządku zaprowadził tu dopiero ostatni dziedzic Mikołaj Rybczyński, który i kościół odnowił i cerkiew wystawił i wygodną austeryą dla pobożnych urządził. Do dziś dnia Kazimirka należy do włości pieczałowskiej, a właścicielami i kollatorami jej są Rybczyńscy, synowie Mikołaja. Jak tylko kilkanaście chat stanęło w Kazimierzowie, zaraz przystąpił książę Albrycht do budowy drewnianego ko-

ścioła, który stanął pod tytułem S-go Kazimierza, patrona mieściny, za erekcyą 1629 roku. Następnie nadaniem 15 kwietnia 1638 roku przeznaczył książę nowo zbudowaną, o wiorst sześć stąd, wieś Jabłonkę na wieczysty fundusz tego kościoła, inkorporując do ulubionej swej kollegiaty ołyckiej beneficyum i kościół, co król Władysław IV natychmiast 21 kwietnia tegoż roku potwierdził, a Piotr Gembicki, biskup łucko-brzeski, powagą zwierzchności duchownej aprobował. Sejm narodowy także fundacyą tę w 1639 zatwierdził. Kościół ten musiał być niewielki i potrzebom parafii nieodpowiedni, zresztą drewniany a więc nietrwały; książę kanclerz bowiem w testamencie swoim, przeznaczając 200 złp. dla szpitala przy tym kościele, prosi sukcesorów swoich o zbudowanie nowej świątyni. Prośba ta nie zaraz została spełnioną, i pierwotna fundacya utrzymała się jako tako do 1665 roku, w którym tatarzy i kozacy zrabowali i spalili tę świątynię. W tym czasie właśnie kapituła ołycka mianowała proboszczem w Kazimierzowie Feliksa Bachowskiego, prałata kustosza kollegiaty. Ten gorliwy o chwałę Boską kapłan, dysponując dochodami pięknej wsi Jabłonki, postanowił wzmocnić Albrychtowską fundacyą; wziął się więc do wzniesienia z muru kaplicy, którą ukończył dopiero wroku 1670, podług planu pozwalającego wprzyszłości rozszerzyć ją. Pragnąc tę kaplicę upiększyć, ksiądz Bachowski polecił malarzowi z Łucka, Antoniemu Samołowcowi, parafianinowi kościoła księży bazylianów łuckich, zdjąć kopią z obrazu M. Boskiej, w skarbcu książąt w Ołyce znajdującego się, a przywiezionego, jak chce tradycya, przez księcia Radziwiłła Sierotkę z Palestyny. Kopia ta była ukończoną w roku 1671 i umieszczoną w ołtarzu po lewej stronie w kościele kazimierzowskim. Od pierwszego pojawienia tego obrazu, lud okoliczny począł zaraz okazywać do niego szczególniejsze nabożeństwo, liczba modlących się wzrosła, a niebawem po całem województwie rozniosła się wieść o łaskach i cudach, za pośrednictwem M. Boskiej Kazimierzowskiej osiąganych. Sława tego obrazu przekroczyła wkrótce i granice województwa; z kijowskiego i z brzeskiego płynął tu lud pobożny, wiózł hojne wota i ofiary. Mnożące się te ofiary postawiły w możności miejscowego proboszcza księdza Jana Bieleckiego rozszerzenia kaplicy; dobudował więc front jej i stronę przeciwległą frontowi przedłużył na kilkanaście łokci, dodając zakrystyą i skarbiec. Przerobienie to kaplicy nastąpiło w 1770 roku, to jest w lat sto po zmurowaniu jej przez księdza Bachowskiego. Ofiary nie ustawały, ale podwajały się jeszcze. Po księdzu Bieleckim wstąpił na probostwo tutejsze ksiądz Franciszek Cresconi, włoch jak widać z pochodzenia, archidyakon kolegiaty ołyckej; ten odnowił dach kościelny i nową na nim dał kopułę; godność swoją piastował lat pięć. Po nim nastąpił ksiądz Walenty Znamirowski, prałat kolegiaty łuckiej, lecz mieszkał w Petersburgu jako członek kolegium duchownego, a później w Wilnie, zostawszy regensem seminaryum przy akademii tamtejszej. Następcą jego w Kazimirce był ksiadz Wojciech Ziemnowicz; ten, zajęty sprawą procesową o ziemię kościelną, zbudował tylko kapliczki na cmentarzu tutejszym. Po nim idzie ksiądz Józef Piaskowski, dziekan kolegiaty ołyckiej, który odnowił kościół i trzy kaplice na cmentarzu kościelnym. Ostatnimi restautorami tutejszego kościoła byli Mikołaj Rybczyński, dziedzic, który, chociaż był wyznania ruskiego, pokrył świątynię tę blachą i wielki krzyż pozłocisty na niej wystawił; nareszcie jeden z ostatnich proboszczów, ksiądz Kowalewski, który z uzbieranych składek kościół zupełnie odnowił i freskami wewnątrz ozdobił. Parafia katol. K. dek. równieńskiego: dusz 993, kaplica w Pieczałówce. Była też filia w Kosmaczowie. Opis K. w Tyg. ill. Nr. 190.

Kazimirka, ob. *Kazimierka*.

Kazimirowo, albo *Kazimierzowo*, niewielki zaścianek w pow. borysowskim, w okr. polic. łohojskim, o milę na zachód od Haniewicz położony; ma osadę 1; miejscowość górzysta, grunta lekkie. R. 1811 dobra Rodziewicza, dusz 72. *Al. Jel.*

Kazimirowo, fort zbudowany za króla Władysława IV na półwyspie Heli, naprzeciwko m. Pucka, pow. wejherowski. W poblizu znajdował się drugi fort, zwany Władysławowo. Obadwa powstały podczas 2-ej wojny szwedzkiej ku większej obronie ze strony morza. Następnie zostały zniesione i nie masz po nich oddawna znaku. *Kś. F.*

Kazimiryszki, zaśc. rząd., pow. wileński, 4 okr. adm., o 36 w. od Wilna, 1 dm., 7 mk., z tego 1 prawosł., 7 katol. (1866).

Kazimiryszki, wś w dobrach Schlossberg (ob.), w Kurlandyi, w okr. iłłukszciańskim, parafii dyneburskiej.

Kazin, folw., pow. warszawski, gm. Pruszków, par. Raszyn. Należy do dóbr Opacz Wielka.

Kazin, ob. *Kazyn*.

Kaziniec, jez., pow. newelski, we wsi Iwanowo, 6.50 dzies. rozl. własność rządowa.

Kazinka, st. dr. żel. orłowsko-griazskiej w gub. tambowskiej.

Kaziny, pow. jędrzejowski, gm. Wodzisław, par. Piotrkowice.

Kaziopole, wś, pow. obornicki; 17 dm., 140 mk., 4 ew., 136 kat.; 34 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. najbliższe w Rogoźnie (Rogasen).

Kaziterynka, st. dr. żel. woronesko-rostowskiej w Ziemi Wojska Dońskiego.

Kaziukiewicze, wś rząd., nad rz. Naczką, pow. lidzki; 5 okr. adm., od Lidy o w. 48, od Ejszyszek w. 20; dm. 4, mk. 51 kat. (1866).

Kaziule, wś, rząd., nad rz. Gawiją, pow. oszmiański, 3 okr. adm., od Oszmiany o w. 33, od Dziewieniszek 2; dm. 12, mk. katol. 123. (1866).

Kaziulino, folw, szlach., nad rz. Dziśnienką, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 35 w. od Dzisny, 1 dm., 12 staroobr. Por. *Janów*, t. III, p. 422. (1866) i *Kazulin*.

Kaziuliszki, folw., pow. maryampolski, gm. Pogiermoń, par. Pokojnie. Leży w stronie północno-wschodniej, o 54 w. od Maryampola; od m. Pıeny i stacyi pocztowej 15 wiorst. Ma 14 mk., gruntu 165 morg.

Kazłowa, ob. *Osuń*.

Kaźmierowo, 1.) wś, pow. wyrzyski; 41 dm., 331 mk.; 85 ew., 233 kat., 13 chrześcian innych wyznań; 79 analf. Najbliższa poczta w Mroczy (Mrotschen); st. kol. żel. i tel. w Nakle (Nakel). 2.) **K.**, folw. i kol., pow. bydgoski; 264 morg. rozl.; 4 dm., 35 mk., nal. do dóbr Potulic. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Nakle o 7 kil. *M. St.*

Kaźmierz, ob. *Kazimierz*.

Kaźmierzewo, 1.) folw., pow. czarnkowski, 3 dm., 16 mk., należy do dom. Staykowa. 2.) **K.**, wś, pow. szubiński, 25 dm.; 196 mk.; 124 ew., 72 kat.; 65 analf. Poczta w Gromadnie o 3 kil.; st. kol. żel. i telegr. w Osieku (Netzthal) o 12 kil. *M. St.*

Kaźmirów, kol., pow. sieradzki, gm. Brzeźnio, par. Kliczków mały, odl. od Sieradza w. 13 i pół;

Kaźmirówka, ob. *Kazimierzówka*.

Kaźmirowo al. *Kadźmirowo*, niem. *Katschmierowen*, folw. do Obozina (Locken), pow. kościerski, przy granicy pow. starogródzkiego, 3 ćwierci mili od Skarszew. *Ks. F.*

Kaźmirz, ob. *Kazimierz*.

Kaznadziejowo, wś włośc., pow. wilejski, o 74 w. od Wilejki, 3 okr. adm., gm. łuczajska, 3 dm., 45 mk. kat. (1866).

Kaznodzieiszki, wś włość., pow. święciański, 1 okr. polic., mk. kat. 49, dm. 5. (1866).

Kaznów, 1.) wś i folw., nad rz. Ner, pow. turecki, gm. Zelgoszcz, par. Grodzisko, odl. od Turku w. 33; wś ma dm. 11, mk. 155; folw. dm. 6, mk. 55. W 1827 r. było tu 12 dm., 113 mk. Folwark rozległy m. 485, grunta orne i ogrody m. 305, łąk m. 59, pastwisk m. 18, w zagajnikach m. 74, nieużytki i place m. 29; bud. mur. 11, drewn. 7. Płodozmian 4-polowy. Wieś K. osad 26, z grunt. m. 90. 2.) **K.**, wś i folw., pow. lubartowski, gm. Syrniki, par. Ostrów. W 1827 r. było tu 25 dm. i 158 mk. Dziś folw. K. rozległy m. 1560, grunta orne i ogrody m. 667, łąk m. 265, pastwisk m. 142, lasu m. 464, nieużytki i place m. 22 Bud. drew. 15; wieś K. osad 30, z gruntem m. 349.

Kazowe (dokum.), ob. *Kasow* (łuż.).

Kazsu (węg.), ob. *Kożuchów*.

Kazub. niem. *Kasub*, os. do wsi Blomfeld, pow. kościerski, między jeziorami, w okolicy lesistej i piaszczystej. *Ks. F.*

Kazub, strumień z obfitego źródła pod Wąchockiem wypływający; ubiegłszy wiorstę wpada do Kamienny z lewego brzegu.

Kazubek 1.), wś, pow. nieszawski, gm. Boguszyce, par. Sadlno. W 1827 r. było tu 14 dm., 132 mk. 2.) **K.**, wś i os. młyn., pow. kolski, gm. Sompolno, par. Mąkolno, odl. od Koła w. 14; Kazubek z os. Czamką ma dm. 12, mk. 120; os. dm. 1, mk. 3; młyn dm. 1, mk. 8.

Kazubiec, niem. *Kasubitz Kasubiec*, folw., pow. ządzborski, st, p. Sorkwity.

Kazulin, wś, w pow. drysieńskim, nad Dźwiną, własność Szczyttów, 1,137 dzies. ziemi dworskiej, kaplica katol. wzniesiona przez Szczytta 1800 r. *M. K.*

Kazulin, pow. dzisieński, ob. *Kaziulino*.

Kazuliszki, okolica szlachecka, pow. lidzki, 4 okr. adm., od Lidy w. 45, od Wasiliszek w. 10; dm. 6, mk. kat. 36 (1866). *A. T.*

Kazumin (po rusku *Kazumyn*), część wsi Butyny w pow. żółkiewkim, na lew. b. pot. Biała. Należał do starostwa Mosty wielkie w pow. i województwie bełzkiem. Przy licytacyi r. 1819 nabył go Jan Niezabitowski z innemi wsiami. *Lu. Dz.*

Kazuń 1.), polski, wś nad rz. Wisłą, pow. warszawski, gm. Cząstków, par. Kazuń. Posiada kościół par. drewniany, który należał pierwotnie do par. w Łomnie. W 1827 r. K. liczył 20 dm. i 238 mk.; par. K. dek. warszawski 1,050 dusz. Kościół w K. założony przez ks. mazowieckich, w 1477 r. uposażony; obecny został 1825 r. nowo wzniesiony. Dobra Kazuń Ekonomia, własność rządowa. Po licznych odłączeniach podług opisu z r. 1858 należą do nich: wś Kazuń polski, fol. i wś Trzasków, fol. i wś Kazuń niem, Małocice, wś i wś Sierakówk. Dobra powyższe odłączone zostały w r. 1847 od dóbr Łomna. Fol. Kazuń polski, rozległ. m. 485, grunta orne i ogrody m. 144, łąk m. 165, pastwisk m. 2, wody m. 38, lasu m. 102, nieużytki i place m. 34, bud. drewn. 27, płodozmian 8-polowy. Folw. ten odłączony został w 1873 od dóbr rządowych Kazuń. Starostwo niegrodowe kazuńskie albo kożuńskie w wdztwie mazowieckiem, ziemi zakroczymskiej, podług lustracyi z r. 1630 składało się z dwu wsi Kazuń i Grochole albo Grocholice, z folw., rybołóstwem i przyległościami. Za Karola Gustawa zupełnie było zniszczone, a

w r. 1660 było w posiadaniu królowej Marcyi Ludwiki. Wedle opisów podskarbińskich w r. 1771 posiadała je Katarzyna Hilzenowa, wojewodzina mińska, opłacając z niego kwarty złp. 1,273 gr. 4, a hyberny złp. 742 gr. 25. Na sejmie warszawskim z r. 1773 stany Rzpltej nadały toż sstwo w 50-letnie posiadanie emfiteutyczne Janowi Augustowi Hilzenowi, wojewodzie mińskiemu. 2.) **K.** niem. (stary i nowy), dwie wsie nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Cząstków, par. ewang. Nowy Dwór, przyległa do K. polskiego, leży nad jeziorem. a właściwie starą łachą wiślaną łączącą się kanałem z Wisłą; przechodzi przez tę wieś trakt bity wojenny z Warszawy do Modlina. W 1827 r. liczono tu 41 dm., 314 mk.; ludność niemiecka ewangielicka.

Kazynięta l.), wś, pow. święciański, 4 okr. adm., o 73 w. od Święcian; 26 dm., 213 mk., z tego 187 kat., 26 prawosł. 2.) **K.**, folw. szlach., pow. święciański; 4 okr. adm., o 77 w. od Swięcian; 1 dm., 9 mk. kat. (1866).

Kazzdangen (niem.), ob. *Katzdangen.*

Każan-gorodok (ross.), ob. *Kożangródek.*

Każany albo *Kożany*, wś, pow. sejneński, gm. Hołmy Wolmera, par. Berżniki. Odleg. 12 w. od Sejn, ma 17 dm., 109 mk. W 1827 r. było tu 9 dm., 92 mk.

Każany, zaśc. pryw. nad rz. Czeronką; pow. dzisieński, o 49 w. od Dzisny; 2 okr. adm., 2 dm., 22 mk. (1866).

Każyn, niem. *Kazin*, folw., pow. bydgoski; z Anielinem ma 1,202 morg. rozl., 4 dm., 41 mk., 24 ewang., 17 kat., 18 analf. Poczta w w Slesinie o 2 kil.; st. kol. żel. i telegr. w Nakle o 8 kil. *M. St.*

Ką..., por. *Kom... Kon...*

Kąblowo, ob. *Chlewo.*

Kąbornia, ob. *Kombornia.*

Kącik, wś i folw., pow. piotrkowski, gmina Woźniki, par. Drużbice. Wieś ma 4 dm., 82 mk.; folw. 4 dm., 15 mk. Rozl. folw. m. 484, grunta orne i ogrody m. 345, łąk m. 25, past. m. 43, wody m. 1, lasu m. 32, zarośli m. 19, nieużytki i place m. 19, bud mur. 1, drew. 10, płodozmian 13-polowy. Wieś Kącik osad 13, z gruntem m. 13; wś Rassowa osad 33, z gruntem m. 574; wś Nowawieś osad 8, z gruntem m. 77; kolonia Katarzynka osad 3, z gruntem m. 53.

Kąciki, niem. *Koncziki*, wś, pow. brodnicki, o 1 milę od Kurzętnika, przy granicy powiatu lubawskiego, w okolicy lesistej. Obszaru mr. 746, bud. 26, dm. 15, katol. 111. Parafia Pokrzydowo, szkoła Szafarnia, poczta Kurzętnik.

Kącin, folw. i wieś, pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Grójec. Rozl. folw. wynosi m. 466, grunta orne i ogrody m. 374, łąk m. 43, past. m. 18, wody m. 1, lasu m. 20, nieużytki i place m. 10, bud. mur. 4, drew. 10, pokłady torfu. Rzeczki Błotna i Molnica przepływają. Wś Kącin osad 13, z gruntem m. 67.

Kąciszki l.), zaśc., pow. wileński, 1 okr. adm., o 31 w. od Wilna, 1 dom, 6 mk. katol. (1866). 2.) **K.**, wieś na półn. o 6 w. od mka Żośle. Por. *Konciszki.*

Kąck, folw., pow. nowo-miński, gm. i par. Wiązowna. Rozl. wynosi m. 555, grunta orne i ogrody m. 243, łąk 241, pastw. m. 27, lasu m. 24, nieużytki i place m. 20, bud. mur. 5, drew. 14; w r. 1875 odłączono od dóbr tych folw. Dziechciniec z przestrzenią m. 243 i częściowym nabywcom m. 59, nadto lasy Dziechciniec m. 1007. Ogólne dobra Kąck w r. 1873 oddzielone zostały od dóbr Duchnów, z przestrzenią m. 2912. *A. Pal.*

Kąclowa, wś nad rz. Białą, w pow. grybowskim, 3·7 kil. na południe od Grybowa, należy do parafii rzym. katol. w Grybowie, leży w okolicy pagórkowatej 345 m. npm., od zachodu i wschodu jest otoczona lasami. Ludność rzym. kat. wynosi 954 dusz, z których 24 mieszka na obszarze większej posiadłości. Tutaj styka się powiat gorlicki i grybowski. W K. znajduje się szkoła ludowa jednoklasowa. Nazwisko wsi piszą rozmaicie jako Kąclowa, Kądzlowa lub Kondzlowa i Konclowa. Większa pos. należy do p. Ferdynanda Hoscha, ma obszaru 65 m. roli w ogóle i 333 m. lasu; pos. mniej. 730 m. roli, 336 m. łąk i ogr., 441 m. past. i 469 m. lasu. *Mac.*

Kądki, por. *Kątki.*

Kądzielna al. *Kondzielna*, przys. Woli Wadowickiej w pow. mieleckim, w pogranicznym pasie celnym, o 13.5 kil. od Radomyśla. *Mac.*

Kądziołki al. *Kondziołki*, przys. Witowa, pow. mielecki, par. Przecław, o 9.7 kil. od Radomyśla, 158 mk., według szem. dyec. tarn. 107 rz. kat. *Mac.*

Kądzielowizna lub *Rosochacz*, os. młyn., pow. będziński, gm. Rokitno szlacheckie, par. Ciągonice, 1 dom, 5 mk., 18 mr. rozl.

Kądzłowa, ob. *Kąclowa.*

Kągajły, dwór, pow. rossieński, par. taurogowska, własność ks. Wasilczykowa.

Kąkawa, kol. i os. karcz., pow. częstochowski, gm. i par. Mykanów, o 12 w. na wschód od Częstochowy. Kol. liczy 35 dm., 344 mk., 527 mr. (460 m. ornej); os. karczm. 1 dom, 2 mk., 2 mr. Należy do dóbr rządowych. Por. *Kakawa.*

Kąkolewnica, ob. *Kąkolownica.*

Kąkolewo 1.), wś, pow. bukowski, o 8 kil na wsch. od Grodziska; 24 dm., 269 mk., wszyscy kat., 55 analf. Kościół kat. par. dek. szmigielskiego. Poczta w Granowie o 3 kil., st. kolei żel. w Buku o 16 kil. Własnością była. starożytnej familii wielkopolskiej Kąkolewskich, którzy kościół na początku XVI wieku wymurowali i uposażyli. 2.) **K.**, folw., nale-

ży do dom. Granowa, 6 dm., 123 mk. 3.) **K.**, olędry, pow. bukowski, w okolicy leśnej, o 9 kil. na zachód od miasta Grodziska, 126 dm., 883 mk., 836 ew., 38 kat., 9 żydów, 147 analf. Kościół protestancki dyecezyi wolsztyńskiej. Mieszkańcy trudnią się rolnictwem i uprawą chmielu. Poczta na miejscu, telegr. i st. kolei żel. w Grodzisku (Graetz) o 9 kil. 4.) **K.**, pustkowie, pow. odolanowski, 1 dom, 7 mk., należy do dóbr Wielkich Przygodzic. 5.) **K.**, osada, pow. gnieźnieński, 2 dm., 15 mk., 14 ew., 1 katolik, 2 analf. Poczta najbliższa w Orchowie, st. kolei żel. w Trzemesznie (Tremessen). 6.) **K.**, niem. *Kankel*, wś, pow. wschowski, 55 dm., 487 mk., 20 ew., 467 kat., 66 analf. Najbliższa poczta i st. kolei żel. w Lesznie (Lissa). 7.) **K.**, dom., należy do dóbr Pawłowic, 11 dm., 230 mk., 10 ew., 220 kat., 93 analf. Tu się urodził August Wilkoński.

Kąkoliszki al. *Pomusze*, wś i folw., nad rz. Muszą, pow. wiłkomierski, par. Wiłkomierz, gm. Towiany, okr. polic. Widziszki, o wiorstę od Towian, ma 8 osad włośc., grunta dobre. R. 1788 własność Winc. Mikulicza. *J. D.*

Kąkolna, wieś, pow. bogumiński na Szlązku austr., gm. Dziecimorowice, rozl. mr. 275, ludn. 185.

Kąkolniki, mko nad Bybełką, pow. rohatyński, par. rz.-kat. Jabłonów, leży o 4.5 kil. od Bołszowiec, ma cerkiew paraf. gr. kat., 466 mieszk. w gminie a 84 na obszarze dworskim (własność rzym. katol. arcybiskupstwa lwowskiego). Zamek tutejszy zrestaurował Grzegorz z Sanoka, który tu miał zejść w r. 1479 apopleksyą rażony (według Długosza zmarł w Rohatynie d. 29 stycznia 1479). Kościół tutejszy obrządku łacińskiego założył i uposażył Jan Półkozic Rzeszowski, arcybiskup lwowski w r. 1421.

Kąkolówka, długa wś nad Strugiem, wpadającym z praw. brzegu do Wisłoka i przy gościńcu rzeszowsko-dukielskim. Wś jest otoczona lasami szpilkowemi, ma dwa przysiołki Newsie i Wolę i należy do parafii rzym. katol. w Błażowy, zkąd jest o 1 kil. odległą. Ludność, 1896 rz.-kat., trudni się obok rolnictwa tkactwem jako przemysłem domowym. Według memoryału podanego wydziałowi krajowemu w 1881 jest tutaj 140 warsztatów tkackich. Przędzy używają częścią fabrycznej ze Szląska, częścią ręcznej z Gródka, swojej mają mało, gdyż utrzymują, że gleba wyczerpana i dla tego uprawa lnu się nie opłaca. Dobry wyrób sprzedają częścią w okolicy, częścią w Krakowie, Lwowie a nawet w Multanach. Niektóre lepiej wykończone sztuki mają nawet powracać z Rumunii do Galicyi jako wyroby rumuńskie lub tureckie. Jest tutaj szkoła ludowa jednoklasowa. Więk. pos. p. Wł. Skrzyńskiego ma obszaru 283 m. roli w ogóle i 1365 m. lasu; pos. mniejsza 1470 m. roli, 192 m. łąk i ogr., 166 m. pastw. i 230 m. lasu. Por. *Izwor* i *Kamienny potok*. *Mac.*

Kąkolownica, wś, folw. i os., pow. radzyński, gm. i par. Kąkolownica. Odl. 14 w. od Radzynia. Posiada kościół parafialny, urząd gminny, szkołę początkową. Kościół parafialny był właściwie filialnym parafii Trzebieszów, erekcyi niewiadomej; obecny z r. 1767 wystawił Filip Szaniawski. Par. K. dek. radzyńskiego, dawniej międzyrzeckiego, 3377 dusz posiada. W 1827 r. było tu 109 dm., 610 mk., obecnie 155 dm., 1221 mk. i 6480 m. ziemi dworskiej. Gm. K. graniczy z gm. Szóstka, Misie, Zagajki, Tłuścice i Biała, liczy 4600 mieszk. i 22360 mr. obszaru, sąd gm. okr. II w Szóstce o 7 w., st. p. Międzyrzec; do Radzynia 14 i pół w. W skład gminy wchodzą: Brzozowica, Dębowierzchy, Jurki, Kąkolownica, Lipniak, Mościska, Olszownica-mała, O.-wielka, Rudnik. Ruskowola, Siekule, Stanisławów i Żukowola. Dobra majorat K. składają się z folwarków: K. z przestrzenią m. 1401, Ruska wola z przestrzenią m. 153, Żukowa wola m. 32; lasu m. 2454. Wsie: Kąkolownica osad 113, z gruntem m. 3343; wś Ruskowola osad 78, z gruntem m. 2216; wieś Żukowa wola osad 68, z gr. m. 1825; młyn, folusz. Podług wiadomości z r. 1854 dobra powyższe w ogólnej rozległości m. 10628 nadane zostały jako majorat w r. 1835 generał-majorowi Paniutynowi. Starostwo niegrodowe kąkolewnickie w ziemi łukowskiej, podług lustracyi z r. 1660 obejmowało wsie: Kąkolewnica z folw. i wybraniectwem, Ruska Wola, Lipniaki, Brzozowica, Dębowierzchy i Trzebieszów z folw. W r. 1771 posiadali je Filip Neryusz Szaniawski i Ludwika z Załuskich, małżonkowie, opłacając z niego kwarty w ilości złp. 3915 gr. 23, a hyberny złp. 1145 gr. 28.

Kąkowa Wola, dobra na Kujawach. Dobra te na mocy patentu królewskiego w roku 1767 oddane były w dożywotnie posiadanie Stanisławowi Poniatowskiemu, od którego 1771 r. nabył prawa Piotr Brzeski a od tegoż 1791 Józef Sokołowski. Po inkameracyi pruskiej folw. ten wcielono do ekonomii Brześć a 1866 r. darowano generałowi Korffowi. (Borucki, Ziemia Kujawska).

Kąp', niem. *Kampen* al. *Campen*, wieś, pow. lecki, na pruskich Mazurach, oddawna przez ludność polską zajęta. R. 1625 mieszkają w K. sami Polacy. Czyt. Kętrz. „Ludność polska" str. 496. *Ks. F.*

Kąpie, ob. *Kompie* i *Kępie*.

Kąpiel al. *Kąpiela*, dwie wsie i dwa folwarki, pow. słupecki, gm. i par. Ostrowite, odl. od Słupcy w. 14. Wsie I i II mają dm. 6, mk. 72; folw. I ma dm. 3, mk. 66; folw. II ma dm. 6, mk. 87. Fol. K. część I lit. A i pół B, rozle-

gły m. 371, grunta orne i ogrody m. 244, łąk m. 23, pastw. m. 24, lasu m. 74, nieużytki i place m. 4, bud. mur. 6, drewn. 2, płodozmian 8-polowy, w niektórych miejscowościach są pokłady torfu. Wieś K. osad 4, z gruntem m. 9. Folw. K. część II lit. C i pół B, rozległy m. 374, grunta orne i ogrody m. 240, łąk m. 30, pastw. m. 19, lasu m. 75, wody m. 1, nieużytki i place m. 6, bud. mur. 11, drew. 6, płodozmian 4 i 11-polowy. Wiatrak i olejarnia; w niektórych miejscowościach są pokłady torfu; folwark ten w r. 1873 oddzielony od dóbr Kąpiela.

Kąpiel, niem. *Kompiel*, wś, pow. gnieźnieński, 10 dm., 106 mk., wszyscy kat., 50 analf. Poczta, telegr. i st. kolei żel. w Czerniejewie (Schwarzenau) o 5 kil.

Kąpiel lub *Kompiel*, rz., powstaje w pow. kolskim z dwóch strumieni wypływajacych z pod wsi Wierzchocin i Osowie, na południu Brdowa, płynie ku południowi pod Zabłociem i wpada z prawego brzegu do Rgilówki, powyżej Grzegorzewa. Ta ostatnia przy swojem ujściu do Warty nosi także niekiedy nazwę Kąpieli. Długa 8 wiorst. *J. Bl.*

Kąpielki, niem. *Kumpelken*, wś, pow. nizinny, st. p. Skajzgiry.

Kąpielówka, rzeka, wypływa ze stawu we wsi Wisłobokach, w pow. lwowskim; z początku płynie na południe, poczem zwraca się na wschód, tworząc granicę między Remenowem a Zapyłowem i Jaryczowem. Na granicy Remenowa, Jaryczowa i Kukizowa wchodzi K. na obszerne stawisko, dziś obrócone w łąkę; dawniej był tu obszerny staw kukizowski. Połączywszy się ze strugą płynącą od Kulikowa, płynie w biegu wschodnim rowem ku temu celowi wykopanym aż do Ceperowa pod nazwą Nowej Rzeki. Opływa moczarowatemi łąkami Ceperów od północy, zabiera strugi spływające z lasu Koniuchów i przechodzi w obr. Dziedziłowa (pow. Kamionka strumiłowa). W stronie południowej wsi Dziedziłowa istniał do niedawna rozległy staw, przemieniony obecnie na sianożęcia. Przepływa to stawisko i w obr. wsi Ubinia przerzyna podobne stawisko po Ubińskim stawie. Następnie rozgranicza wsi Lisko od Nowosiółek; opływa od południa wś Kędzierzawce, gdzie przepływa rozległy staw, dziś moczarem przeważnie zarośnięty; wychodzi zeń pod Duniowem, przysiołkiem Kędzierzawiec, i wkrótce wpływa w staw w obr. gm. Bezbrud (pow. złoczowski), gdzie uchodzi z lewego brz. do Pełtwi. Długość biegu czyni 30 kil. W obr. wsi Ubinia potok ten zowie się Dumnym. Wody jego łączne, moczarowate. Spad ich wskazują liczby: 245 m. (na granicy Wisłoboków, Remenowa i Zapyłowa); 237 m. (przecięcie się z drożyną wiodącą z Jaryczowa starego do Remenowa); 232 m. (dolny kraniec stawiska w Dziedziłowie); 217 m. (ujście).

Kąpin, pow. wejherowski, ob. *Kępino*.

Kąpina, ob. *Kompina*, pow. łowicki.

Kąpino, leśnictwo, pow. wejherowski, ob. *Kępino*.

Kąpińska muza, niem. *Kompiena Musa*, leśnictwo, pow. wejherowski, w borze darzlubskim, istniało jeszcze r. 1860; w nowszych skorowidzach niewymienione, zapewne więc zniesione. *Ks. F.*

Kąpiołka, *Kępiołka*, attyn., ob. *Grudzyny*.

Kąpiołki, wieś i folw., pow. olkuski, gmina Złożeniec, par. Strzegowa. Podług opisu z r. 1866 rozl. wynosi m. 520, grunta orne i ogrody m. 250, pastw. m. 30, lasu m. 210, nieużytki i place m. 30. Wieś Kąpiołki osad 19, z gruntem m. 144.

Kąpy, bardzo ludna okolica szlachecka, powiat kowieński, niedaleko prawego brzegu rz. Niewiaży. *M. D. S.*

Kąsice albo *Kęsice*, wś, pow. sierpecki, gm. Kossemin, par. Jeżewo. Odl. 9 i pół w. od Sierpca. W 1827 r. było tu 13 dm., 88 mk.; obecnie 14 dm., 68 mk., 430 mr. roli i 5 m. nieużytków.

Kąsin (zwykle *Komsin*), wieś i folw., pow. płoński, gm. Sielec, par. Czerwińsk, odl. 25 w. od Płońska, ma wiatrak, 14 dm., 141 mk., 532 mr. gruntu. W 1827 r. było tu 12 dm., 85 mieszk.

Kąsina, ob. *Kąśna*.

Kąsinowo 1.), wieś, pow. szamotulski, 14 dm., 128 mk., 6 ew., 122 kat., 33 analf. Poczta, st. kolei żel. i tel. w Szamotułach (Samter) o 6 kil. 2.) **K.**, dom., 3560 mr. rozl.; 2 miejscowości: a) K.; b) folw. Piaskowo; 23 dm., 287 mk., 4 ew., 283 kat., 74 analf. Włas. Edmunda Żółtowskiego. *M. St.*

Kąska, ob. *Końska*.

Kąski, ob. *Dęby*.

Kąśna dolna i K. górna (z Przybyłowem), wsie w pow. grybowskim, par. Jastrzębia, przy drodze gminnej z Ciężkowic do Zakliczyna. K. dolna leży w równi na lewym brzegu rz. Biały i na przyległych wzgórzach, o 2 kil. od sądu powiatowego i st. poczt. w Ciężkowicach, ma mk. 329, dm. 51; młyn pospolity i folusz. Ze dworu, w pobliżu którego przechodzi droga żel. tarnowsko-leluchowska, przedstawia się śliczny widok na skały ciężkowickie na przeciwległem pobrzeżu Biały. K. górna z Przybyłowem położona na wzgórzach po obu stronach potoku Kąśnianki, o 3·7 kil. od Ciężkowic, ma mk. 441, dm. 61; Przybyłów: mk. 145, dm. 25. Ogólna rozległość obszaru dwor. w 3 folwar.: ról 564, łąk i ogr. 48, pastw. 113, lasu 556 m.; mniejszej posiadł. obu wsi ról 778, łąk i ogr. 70, pastw. 120, lasu 303 mr. austr. Gleba na wzgórzach żytnia glinka, w nadrzeczuej równi przyrędek. W XV wieku była K. w posiada-

niu Rożnów. Rafał Rożen z Kąśny, syn Piotra niegdyś pana na Rożnowie, upominał się Janowi Zawiszycowi, synowi Zawiszy Czarnego, o zwrot zamku rożnowskiego, którego połowę ojczym Rafała Wiernek z Gabonia zastawił był r. 1409 Mikołajowi arcybisk. gnieźnieńskiemu za 110 grzywien. R. 1449 przyznał Jan Zawiszyc Rafałowi z Kąśny, połowicę zamku Rożnowa, trzymaną w 100 grzywnach przez zastaw, i gotów mu oddać pół murów tegoż zamku skoro otrzyma od niego zwrót owych 100 grzywien. (Ob. „Starodawne prawa polskiego pomniki." Z. A. Helcla II, str. 182 nr. 1226 i str. 584 nr. 3385. Porównaj *Rożnów*). Pomieniony Rafał Rożen był bratem Andrzeja (Z A. Helcel II. str. 44, nr. 28), o którym wspomina Długosz w Hist. pol. t. I ks. II, str. 330, pod r. 1412. K. dolna, będąc dziedzictwem Gostkowskich, przeszła po śmierci Piotra G. na własność jego córki Barbary Stojowskiej. Właścicielem K. górnej jest Piotr Sidorowicz. *M. Ż. S.*

Kąśnia, daw. *Kasznycza*, pustk. i kol., pow. sieradzki, gm. Gruszczyce, par. Wojków; ob. *Grzymaczew.*

Kąśnianka, potok znaczny, powstający we wsi Jamnej, pow. grybowski, z kilku strug leśnych, łączących się na obszarze wsi Jastrzębiej, na wys. 316 m. npm. Odtąd płynie potok północnym brzegiem lasu Wieprzyka, koło Nowego Swiata, południowej części wsi Jastrzębiej. Przyjąwszy tutaj z lew. brz. strugę płynącą zpod wzgórza Zbęku, zwraca się na płd.-wschód i wchodzi w obr. gminy Kąśnej górnej. Z pr. brz. zasila się wodami potoku Przyłęgami zwanego, a od Falkowej płynącego. Tutaj zwraca się na wschód i przez Kąśnę dolną podąża do Białej dunajcowej z lew. brz., przeciąwszy poprzednio drogę kolei leluchowskiej. Długość biegu czyni 10 kil. Oprócz powyżej podanych dopływów, wpada doń wiele mniejszych strug, a przedewszystkiem z lew. brz.

Kąt, dawne przezwisko, stanowi źródłosłów nazw: *Kącin*, *Kącк*, *Kątne*, a zapewne po części *Kąty*, tak częste w obrębie dawnego Mazowsza. Szerokie rozpowszechnienie tej nazwy i odpowiadającej jej formy *Kut* u innych słowiańskich plemion świadczy o jej starożytności. *Br. Ch.*

Kąt 1.), nad rz. Wiercicą, pow. nowo radomski, gm. Garnek, par. Kłomnice. W 1827 roku było tu 40 dm. i 302 mk.; należał do dóbr Garnek. Obecnie jest tylko os. młyn t. n. 1 dm., 10 morg. (Opuszczona w Skorowidzu Zinberga). 2.) **K.**, *Długi*, wś włośc. nad rz. Pątnicą, pow. częstochowski, ob. *Długi Kąt*; liczy obecnie 36 sdm., 210 mk., 578 morg. (389 ornej)

Kąt 1.), przys. Grębowa w pow. arnobrzeskim, na płd.-wschód od Grębowa, mta kaplicę i cegielnię. Na mapie administ. Galicyi z 1882 oznaczony jako „Neu-Grębów." 2.) **K.**, *Kont*, wś, pow. jaworowski, o 10. 4 kil. od Jaworowa, par. gr. kat. Trościanіec. Wymienia ją Skorowidz Stupnickiego; w statystycznym Skorowidzu (Wiedeń, 1882) niezamieszczona. 3.) **K.** (po rusku Kut), część Gajów niższych w pow. drohobyckim. 4.) **K.**, część Ulicka Seredkiewicz w pow. rawskim. 5.) **K.**, dworzysko w Kamionce wołoskiej, w przysiołku Pomłynów, pow. Rawa ruska. 6.) **K.**, część Rzeczycy w pow. Rawa ruska. 7.) **K.**, część Wojutycz w pow. samborskim. 8.) **K.**, młyn koło Kłodnicy w pow. stryjskim. 9.) **K.** duszny, ob. *Żelechów mały*. 10.) **K.** Straszny, ob. *Straszny Kąt*. 11.) **K.**, część Winnik w pow. lwowskim. 12.) **K.**, przys. Grzymałowa. 13.) **K.**, przysiołek wsi Dmytrowice (ob.)

Kąt 1.) wzgórze 561 m. wysokie, w połd. stronie Łopianki w pow. doliniańskim. Wody jego płyną na wschód i południ. do Czeczwy. 2.) **K.** Wielki, wzgórze 301 m. wysokie, w płnwsch. stronie Kawska, w pow. stryjskim. 3.) **K.** Wielki, szczyt 421 m. wys., w Krechowicach, na płd. lasu krechowickiego w pow. doliniańskim. *Lu. Dz.*

Kątecka Wola, wś, pow. zamojski, gm. i par. Frampol, o 5 w. Frampola, o 52 od Zamościa. Liczy 166 mk. kat., 17 osad włośc., 315 m. rozl. Położenie płaskie, gleba urodzajna, przeważnie żytnia. *T. Żuk.*

Kątejki, ob. *Kontejki.*

Kątek, folw., nad rz. Szyrwinczą, pow. wileński, 2 okr, adm., o 57 w. od Wilna, 1 dm., 16 mk. kat. (1866).

Kątki, albo *Kąty*, wś i folw. nad rz. Łydynią, pow. ciechanowski, gmina Regimin, par. Lekowo, odl. o 10 w. od Ciechanowa, ma 3 dm., 72 mk., 305 morg. grunt., 15 nieuż. Według Tow. Kred. Ziems. rozległość folw. wynosi m. 316, grunta orne i ogrody m. 151, łąk m. 47, pastwisk m. 78, lasu m. 30, nieużytki i place m. 10, bud. drew. 7.

Kątki, niem. *Kantken*, albo *Kontken*, w dokm. r. 1345 *die Kante*, 1404 *Kantke*, 1523 *Kandtke*, 1543 *Kantichen*, 1648 *Kądki*, rycer. dobra, pow. sztumski, nad młyńską strugą. Obszaru liczą m. 1,403, bud. 19, dm. 6, kat. 112, ew. 11. Parafia Nowy targ, szkoła Klecewo, poczta Stary targ. Wieś K. należała zdawna do dóbr czernińskich (Hohendorf); 1 raz wspominana r. 1345: posiadacz ówczesny nazywał się Klaus von dem Kante. R. 1523 Własność Oswalda Branta. Przed r. 1626 na 2 działy podzielona; środkiem granicę stanowił rów głęboki. Roku 1648 zachodzi właściciel (1 części?) Szeliski, r. 1788 Niewieściński i Nostitz-Jackowski, 1804 Niewieściński i Szeliski. W wojnach konfederacyjnych (1768—1772) wiele wieś jako i cała okolica ucierpiały; przez 3 lata przeleżały tu wojska rossyjskie, lasy zburzono, wieś do ostatniego wycieńczono. *Ks. F.*

Kątna wólka, wś, pow. nowo-aleksandryjski, gm. i par. Markuszów, ob. *Garbów*.

Kątne-cygany i **K.-wietrzniki**, wś, pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk; leży przy dr. żel. nadw. o 3 w. od Nasielska ku Gąsocinowi. Folw. Kątne Cygany i Kątne Wietrzyki (z wsią Kątne Wietrzyki) rozległość wynosi m. 482, grunta orne i ogrody m. 359, łąk m. 40, pastwisk m. 30, wody m. 2, lasu m. 50, bud. mur. 1, drew. 11; wieś Kątne Wietrzyki osad 12, z gruntem m. 12.

Kątny Młyn, czyt. Lib. benef. Łaskiego, t. I, 199.

Kątowce, mko w pow telszewskim, o 17 w. od Telsz. Paraf. kościół katol. Niepok. Pocz. N. P. M., 1619 z drzewa wzniesiony przez Szuksztę. Dwie kaplice. Parafia kat. dekan. olsiadzkiego: dusz 2,537. Filia w Żlubinach.

Kąty, są to osady zakładane śród lasów celem zużytkowania takowych przez wyrabianie potażu, szkła, smoły, klepek itp.; odpowiadają więc budom, majdanom, hutom, kuźnicom, łazom. *Br. Ch.*

Kąty 1.), wś, pow. nowo miński, gm. i par. Kołbiel. W 1827 r. było tu 34 dm., 161 mk. 2.) **K.** Goździejewskie, pow. nowomiński, gm. Dembe Wielkie, par. Pustelnik. 3.) **K.** Mrowiskie, ob. *Mrowiska* i *Dębe Wielkie*. 4.) **K.** Zdroje, wś i folw., pow. nowo miński, gm. i par. Siennica. W 1827 r. było tu 13 dm., 75 mk. Folwark Kąty (z przyległością Zdroje i wsią Kąty) rozległy m. 371, grunta orne i ogrody m. 197, łąk m. 73, pastwisk m. 9, wody m. 3, lasu m. 49, zarośli m. 34, nieużytki i place m. 6, bud. mur. 1, drewn. 8, pokłady torfu. Wieś Kąty osad 15, z gruntem m. 171. 5.) **K.** Grodziskie i **K.** Węgierskie, pow. warszawski, gm. i par. Nieporęt. W 1827 r. K. Grodziskie miały 22 dm., 188 mk, a K. Węgierskie 14 dm., 117 mk. 6.) **K.**, wś, pow. grójecki, gm. Kąty, par. Góra Kalwarya. Jest tu garbarnia z produkcyą na 750 rs. i olejarnia. Gmina Kąty należy do s. gm. okr. I w Górze Kalwaryi, gdzie też st. poczt., posiada szkołę ewang. (kantorat), dwie olejarnie, cegielnię, liczy 15,155 morg. obszaru i 3,795 mk. (1867). 7.) **K.**, wś i folw., pow. sochaczewski, gm. Chodaków, par. Sochaczów. W 1827 r. było tu 18 dm., 208 mk. Folw. i wieś Kąty AB. (z wsią Altanka) rozległy m. 910, grunta orne i ogrody m. 791, łąk m. 91, nieużytki i place m. 28, bud. mur. 10, drewn. 8, wiatrak; wieś Kąty osad 20, z gruntem m. 17; wś Altanka osad 3, z gruntem m. 45. 8.) **K.**, wś, pow. łowicki, gm. Jeziorko, par. Kocierzew. 9.) **K.** *małe*, wś, pow. łowicki, gm. i par. Bolimów, odl. od Łowicza w. 27, ma osad 10, dm. 9, mk. 47, ziemi 35 m. 10.) **K.**, wś, pow. kutnowski, gm. Mikstal, par. Lubień; dm. 13, mk. 186, ogólnej przestrzeni m. 585, w tem ziemi ornej w połowie żytniej w połowie pszennej mrg 450, lasu 20, łąk i pastw. m. 90, włośc. m. 25. Według Tow. Kred. Ziemsk. dobra K. i Morzyce składają się z folwarków K., Morzyce, wsi K., Morzyce, Nowa wieś, Rożdżenice i osady Maksymilianów. Rozległość wynosi m. 1,154; fol. Kąty grunta orne i ogrody m. 677, łąk m. 107, lasu m. 36, nieużytki i place m. 36, razem m. 856; bud. mur. 9, drew. 10, płodozmian 6 i 12-polowy; fol. Morzyce, grunta orne i ogrody m. 220, pastwisk m. 21, lasu m. 42, nieużytki i place m. 14, razem m. 297; bud. mur. 1, drewn. 4, płodozmian 9 polowy. Wieś K. osad 22, gruntu m. 23; wś Morzyce os. 12. gr. m. 16; wś Nowawieś os, 17, gr. 16; wś Rozdzienice os. 2, gr. m. 40; osada Maksymilianów gr. morg 25. 11.) **K.**, wś i folw., pow. gostyński, par. i gm. Pacyna, dm. 14, mieszk. wraz z folwarkiem 283; zajmują ziemi ogrodowej morg 40. Folw. K. ma dm. mur. 6, drewn. 2; obejmuje przestrzeni m. 1,450 w $^1/_3$ części ziemia pszenna, w tem łąk m. 250, na trzeciej części tychże są pokłady torfu średniego gatunku, na łokieć do dwóch łokci głęboko. Zarośli olszyny z buczyną morg 60; cztery stawy zarybione zajmują morgę jedną. Wieś szlach. K., pomiędzy gruntami folw. Kąty, dm. 2, gruntu morg 60, łąk 10, na połowie łąk jest pokład torfu średniego gatunku na 2 łokcie głęboko. Por. *Czarnów*. 12.) **K.**, kol. i fol., pow. włocławski, gm. Pikutkowo, par. Wieniec. W 1827 r. było tu 8 dm., 82 mk. Podług wiadomości z r. 1826 rozległość ma wynosić około m. 400. Por. *Brzezie*. 13.) **K.**, wś i folw., pow. słupecki, gm. Ciążeń, par. Słupca, odl. od Słupcy w. 5; wś ma dm. 26, mk. 238, folw. dm. 3, mk. 73; ob. *Ciążeń*. 14.) **K.**, wś, pow. wieluński, gm. Wydrzyn, par. Czarnożyły, odl. od Wielunia w. 10; ma dm. 22, mk. 150. W 1827 r. było 15 dm., 98 mk. Ob. *Czarnożyły*. 15.) **K.**, wś, pow. wieluński, gm. Sokolniki, par. Walichnowy, odl. od Wielunia w. 18; ma dm. 22, mk. 185. Folwark Kąty v. Konty rozległy m. 641, grunta orne i ogrody m. 211, łąk m. 59, lasu m. 360, nieużytki i place m. 11, bud. mur. 2, drewn. 4, płodozmian 12-polowy; wieś Kąty osad 26, z gruntem m. 226. 16.) **K.** walichnowskie, os. i fol., pow. wieluński, gm. Sokolniki, par. Walichnowy, odl. od Wielunia 18 w.; os. ma dm. 1, mk. 8; fol. dm. 2, mk. 5. W 1827 r. 25 dm., 240 mk. 17.) **K.**, wś włośc. i os. karcz., pow. łaski, gm. Dąbrowa Widawska, par. Widawa. W 1827 r. było tu 13 dm., 112 mk., obecnie ma wś 29 dm., 166 mk., 226 morg.; os. karcz. 1 dm., 1 morg. 18.) **K.**, os., pow. nowo-radomski, gm. Brudzice, par. Sulmierzyce, 1 dm., 7 mk., 1 morg. 19.) **K.**, wś, nad rz. Pilicą, pow. nowo-radomski, gm. i par. Maluszyn. W 1827 r. było tu 7 dm., 57 mk., obecnie 15 dm., 95 mk., 171 morg. (128 ornej)

rozl. 20.) **K.**, os. włośc., pow. radomski, gm. Orońsk, par. Kowala Stępocina; odl. 12 w. od Radomia, ma 2 dm., 9 mk., 36 morg. obszaru. 21.) **K.**, pow. radomski, gm. i par. Radzanów. Nie zamieszczone w spisie urzęd. (Pam. Kn. rad. gub. 1881 r.). 22.) **K.**, os. leśna, pow. opatowski, gm. Bodzechów, par. Denków, ma 1 dm., 15 mk., 3 morg ziemi, należy do dóbr Bodzechów. 23.) **K.**, wś, pow. włoszczowski, gm. Secemin, par. Czarnca. Należała dawniej do wsi Czarnca (ob.) i nosiła miano Czarnieckiej Woli; wraz z pustk. Kaleń ma 23 dm. i 120 mk. W 1827 r. było tu 9 dm., 77 mk. 24.) **K.**, wś, pow stopnicki, gm. i par. Stopnica. Istniał tu klasztor reformatów, jest obecnie szkoła gm. i młyn. W 1827 r. liczono tu 31 dm., 289 mk. 25.) **K.**, folw., pow. olkuski, gm. Wolbrom, par. Poręba Dzierżna (ob.) 26.) **K.**, wś kurpiowska, pow. kolneński, gm. i par. Mały Płock, w odległości 12 i pół w. od Kolna, 22 od Łomży. Jedna z większych osad kurpiowskich; wchodziła niegdyś w skad star. łomżyńskiego. W 1620 r. (podług lustracyi) daniny i czynsze ze wsi i młyna wynosiły 324 złp. 22 gr.; w 1636 r. zaś miało znajdować się 36 włók gruntu, zkąd wypada 3 włóki na grunta wojtowskie, jedna na wybranieckie. Wybraniectwo z końca XVII w. znajdowało się w ręku rodziny Grajków; mianowicie Jan III, przywilejem z 8 kwietnia 1679 r., nadaje Jakóbowi Grajkowi poł łanu wybranieckiego; przywilej ten potwierdzają August II d. 19 czerwca 1700 r. i August III d. 30 czerwca 1750 r. Pierwiastkowe obowiązki wybranego, stosownie do przywileju Jana III, ograniczały się płaceniem rocznego czynszu 50 złp.; wybrany był wolny od wszelkich podatków (podymnego, pogłównego i t. d.), czynszów i pańszczyzn, miał przywilej palenia gorzałki i warzenia piwa na swoją potrzebę, rybołówstwa na Pisnie i Skrodzie, paszenia bydła w lasach, wrębu na budowlę i opał i zbierania chrustu na płoty. Od 1789 r. opłatę z wybraniectwa podwyższono na 74 złp. 24 gr. Gromada płaciła dziesięcinę z 44 półwłoczków do katedry płockiej, z 22 dla kościoła parafialnego w Małym Płocku. W 1819 r. we wsi znajdujemy 2 wybranych, posiadających po 15 morg. magd. gruntu, opłacających 74 złp. 24 gr. czynszu, 71 czynszowników, 5 chałupników (płacących każdy po 3 złp. tak zwanej trzydniówki) i karczmarza, razem 408 mk. Prestacye zniesiono za czasów pruskich i zamieniono na pieniądz; za wszelkiego rodzaju prestacye wś opłacała 3,791 złp. 26 gr. 2 szel. czynszu. W 1827 r. 476 mk., 73 dm. W 1878 r. (podług wykazów rządu gub.) 3,107 morg, 30 pręt., z tych 2,261 orn., 225 łąk, 236 pastw., 13 lasu. 27.) **K.-*Lutry***, osada, pow. ostrowski, par. Obrytte. Osada ta wchodziła w skład kluczа Gródek, należącego do dóbr biskupów płockich. W 1819 r. spotykamy tu dwóch czynszowników, Chmielowskiego i Liwskiego, wysiewających po 4 korc. jarzyny i tyleż ozim. i płacących po 129 złp. rocznie czynszu. W 1846 przy urządzaniu kolonialnem dóbr Gródek utworzono dwie osady, posiadające razem 93 morg., i oczynszowano je. Por. *Gródek*. 28.) **K.**, pow. kolneński, gm. Jedwabno, par. Burzyn. Por. *Chyliny*. 29.) **K.**, wś, pow. nowo-aleksandryjski, gm. Szczekarków. 43.) **K.**, wś i dobra, pow. zamojski, gm. i par. Frampol, o 7 w. od Frampola, o 44 od Zamościa. Wś K. liczy osad włośc. 24, dm. dworskich 4, mk. kat. 187, rozl. 5,888 morg: dwór 1,020 m. roli or. i łąk, 4,564 m. lasu; włościanie 304 m. roli or. i łąk. Dobra K. posiadają piec wapienny (wypala 290 cet. wapna, wart. 348 rs.) i cegielnię (rocznie 42.000 cegieł, wart. 378 rs.). Położenie nieco górzyste, uprawa roli zwyczajna, gleba rozmaita, na podłożu wapiennem. Na folw. znajduje się obszerny dwór (pałacem zwany), w 1812 r. wystawiony, z jednem piętrem; na około niego park 30 morg. rozległy, w którym wspaniałe alee lipowe, modrzewie, orzechy włoskie, sosny i t. p. Dobra K. od 200 lat były własnością familii Puchałów; w skład ich wchodzą: folwark Pulcinów, folwark Karolówka. Na pulcinowskich gruntach wapniarka, cegielnia z dobrą gliną, zbliżoną do ogniotrwałej, i garncarską na kafle. Za Jana Kazimierza była tu huta żelazna, teraz od 1880 fabr. mebli giętych. Grunt w części pszenny, 200 morg., reszta popielatka-borowinka na Pulcinowie. Dobra K. sprzedał 1870 r. Puchała izraelitom, ci zaś w r. 1872 Marcinowi Kratochwilowi z Galicyi. Włościanie we wsi K. mają 17 dm., 150 mk., 200 m. roli a w Karolówce 28 dm., 300 mk., 300 m. roli. Oprócz 10 garncarzy innych rzemieślników niema. Według Tow. Kred. Ziem. dobra K. składają się z folwarków: K., Pulcinów i Ruda al. Karolówka (z wsiami Kąty, Rzeczyca, Wola kątecka, Karolówka, i Stara wieś), rozległość m. 5,013; fol. Kąty grunta orne i ogrody m. 629, łąk m. 79, pastwisk m. 17, nieużytki i place m. 39, razem m. 764, bud. mur. 7, drewn. 9; folw. Polcinów grunta orné i ogrody m. 385, pastwisk m. 5, nieużytki i place m. 27, razem m. 417, bud. mur. 1, drewn. 5; fol. Ruda al. Karolówka, grunta orne i ogrody m. 44, łąk m. 41, pastwisk m. 16, nieużytki i place m. 7, razem m. 108, bud. mur. 1, drewn. 1. Nadto lasu m. 3,723. Wś Kąty osad 19, z gruntem m. 309; wś Rzeczyca osad 47, z gruntem m. 764; wś Wola Kątecka osad 17, z gruntem m. 318; wś Karólówka osad 28, z gruntem m. 321; wś Stara wieś osad 27, z gruntem m. 301. 31.) **K.**, wś i folw., pow. zamojski, gm. Mokre, par. Wielącza, w I okręgu sądowym, leżące pod la-

sem ordynacyi zamojskiej, obejmującym 12,760 morg przestrzeni, odleg. od Zamościa w. 11 i gminy w. 9; liczą dm. dwor. 2, włośc. 35, ludności kat. 206 i rusinów 11, razem 217 mk., przestrzeni 491 morg. Grunt ciężki, borowina na pokładzie opoki, łąk niema zupełnie. Folw. zaś wraz z folw. Wielącza, Wieprzec, Wólka wieprzecka, Zawada, Zarzeczę, Lipsko, Mokre, Niedzielska i Płoskie, należą do dóbr ordynacyi zamojskiej Białowola; razem dm. 45, rozlg. 24,499 morg. 32.) **K.**, kol. wiecz. czynsz., pow. chełmski, gm. Turka, ob. *Dorohusk.* 33.) **K.**, obszar wiejski, pow. węgrowski, gm. i par. Korytnica. W obrębie jego leżą wsie: K. Bednarze, K. Jugi wś, K. Kupce, K. Lipniki, K. Odłogi, K. Parysy, K. Siekłak. Są to dzisiaj wsie, a w ostatnich stuleciach osady wśród lasów i puszcz bezludnych zakładane. Lustracya starostwa korytnickiego z r. 1789 opisuje: „Stan wsi Kontów cum Attinentiis, to jest wsiów Jugi, Kupce, Ruda, Sakłak i Bednarze. Wieś Konty cum Attinentiis żadnych praw osobnych nie okazała, ile że jej założenie później od innych attinentii Korytnicy nastąpić musiało, gdy sami mieszkańcy z tradycyi powiadają, iż ludzie kiedyś do palenia popiołów i robienia potażów do puszczy korytnickiej sprowadzeni, powyrabiawszy sobie po borze kawały gruntów, osiedli tamże i że z tego tak wieś Kąty, jako jej Attinentie się utworzyły, i odtąd utrzymują; jakoż zabudowanie tak wsi Kontów jako jej Attinencyi, niemniej położenie ich w boru czyli puszczy korytnickiej toż samo stwierdzają. Ta wieś Kąty z attynencyami ma grunta podłe, piaszczyste i sapowate, które zalewom wód często podpadają. Pastewniki ma bardzo wielkie, rozciągłe i żyzne, siano żęcia dosyć: Wieś Ruda, podług lustracyi 1564 roku Ruda Weslowa nazwana, ma posiadać gruntu włok 24, położona jest przy samym końcu starostwa korytnickiego, między dobrami Łochowem hr. Zielińskiego chorążego ziemi liwskiej, Starą wolą przewielebnych Panien Wizytek konwentu warszawskiego i innemi; grunta ma jednej natury z folwark. Kąty i jednakowoż położenie. Podług wyżej wyrażonej lustracyi 1564 r. ta wieś Ruda miała staw duży, młyn, kuźnicę i karczmę wielką, tudzież folwark i różne zabudowania dla węglarzy i majstrów, teraz tego wszystkiego ślady poginęły; pastewniki ma wielkie, jest teraz attinencyą do Kątów." (Wypis z lustracyi z r. 1789 starostwa korytnickiego). Pod nazwą Kąty objęte są wsie dawniej do starostwa korytnickiego a obecnie do składu dóbr Korytnica wchodzące: Kąty-Bednarze, dm. 12, mk. 260, ziemi 410 m.; wieś kolonialnie urządzona, w r. 1876 za zamianę serwitutów otrzymała po 3 i pół morga ziemi do osady włókowej. Wieś zbudowana przy odnodze Liwca, zwanej Koryczanka, grunt leki, żyzny, łąki i pastwiska dobre; przy wsi młyn wodny Bednarze, do majątku Korytnica należący, na prawie wieczystej dzierżawy. Kąty-Jugi, dm. 7, mk. 66, ziemi 200 m., ziemia lekka; wśród lasów położona. Wspominana w lustracyach jako wieś graniczna starostwa korytnickiego z dobrami Myszadła. Za serwituty wieś otrzymała w r. 1736 po 3 i pół mor. do włóki zarośli. Kąty-Kupce, w położeniu jak poprzednie, dm. 19, mk. 165, ziemi 480; serwituty zamienione, wieś otrzymała po 3 i pół morga zarośli w r. 1876. Kąty-Lipniki, dm. 9, mk. 78, ziemi. 210 m. Kąty-Maksymilianów, wieś, kolonialnie urządzona, założona przez Maksymiliana Sobieskiego w r. 1838, dm. 20, mk. 130, ziemi m. 600; za serwituty po 2 morgi zarośli do osady, czyli m. 40. W Maksymilianowie jest szkoła elementarna, na utrzymanie której właściciel dał 3 m. gruntu, a sąsiednie wsie kosztem swoim utrzymują nauczyciela. Kąty-Otłogi, dm. 13, mk. 148, ziemi 263. Kąty-Paryse, wś i folw.; wś dm. 15, mk. 154. ziemi 370, leży przy drodze II-rzędnej z Węgrowa do Jadowa, grunta lekkie żyzne, znaczna ilość łąk i pastwisk, za serwituty włośc. otrzymali po 3 i pół morg. ziemi w r. 1876. Folw. Kąty-Paryse, dm. 4, fabryka séra limburskiego, w r. 1857 założona przez hr. Ronikiera Adama, wyrabia tysiąc pudów séra, grunt lekki, łąki i pastewniki nad Liwcem obfite, folwark ma ziemi ornej 300 m., łąk 400 m., pastewników 300 m. Gospodarstwo płodozmienne; folw. Kąty-Paryse wraz z wspomnionemi wsiami należał do starostwa korytnickiego. Wypuszczony był w dzierżawę S. P. Krasińskiemu, przez starostę korytnickiego Kazimierza Rudzieńskiego, jak świadczy lustracya z r. 1789. Obecnie folw. wchodzi do składu dóbr Korytnica, należy do Tymoteusza Łuniewskiego, odległy jest od Łochowa dr. żel. wiorst 6, od Jadowa w. 7, od Węgrowa w. 20. Kąty-Ruda w pozycyi jak wyżej wspomniana w lustracyi, nad brzegiem lewym Liwca; dm. 3, mk. 24, ziemi 90 m.; wiatrak, ślady po hucie żelaznej wyrażonej w lustracyi z r. 1564, odległe od Łochowa wiorst 4. 34.) **K.**, wś, pow. garwoliński, gm. Kłoczew, par. Żelechów. Ma 7 dm., 63 mk. i 205 morg. obszaru. 35.) **K.-Wielgie**, wś; Kąty-Wielgie-Borucza, wś; Kąty-Wielgie-Flakowizna, wś; Kąty-Buda, wś; Kąty-Księżyki, wś; Kąty-Czernickie, wś; Kąty-Sulejowskie, pow. radzymiński, gmina Strachówka i Międzyleś, par. Dobre, ob. *Czernik* i *Sulejów.* 36.) **K.**, wś i folw., pow. bialski, gm. Kostomłoty, par. Kodeń. Odl. 7 w. od Kodnia. W 1827 r. było tu 30 dm., 173 mk., obecnie 32 dm., 178 mk., 1,782 morg. obszaru. Należał do dóbr Kodeń. Rozległość folw. wynosi m. 1,211; grunta orne i ogrody m. 512, łąk m. 146, pastwisk m. 19, lasu m. 511, nieużytki i place

m. 23, bud. mur. 3, drew. 11, płodozmian 9-polowy; wś Kąty osad 20, z gruntem m. 554. 37.) **K.**, wś, pow. ciechanowski, gm. i par, Opinogóra, odl. o 5 w. od Ciechanowa, ma 20 dm., 157 mk., 386 m. gruntu, por. *Kątki*. 38.) **K.**, os. leśna, pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Lipsk. Odl. 11 w. od Augustowa, ma 1 dm., 9 mk. 39.) **K.**, ob. *Jastrzębie, K.-Jabłonowo, Gągolin*. 40.) **K.** *Szwedzkie*, ob. *Kapitulny młyn*. *Cr.-Ch.*

Kąty, w parafii Niekrasów, blizko m. Osieka, jako własność Tomasza Kołaczkowskiego h. Janina wymienia Długosz Lib. ben. II, 324.

Kąty 1.), zaśc. rządowy, pow. wilejski, o 45 w. od m. Wilejki, 3 okr. adm., 1 dm., 36 mk. 2.) **K.**, karcz. szlach., pow. oszmiański, 2 okr. adm., 39 w. od Oszmiany, 1 dm., 15 mk. żydów. 3.) **K.**, zaśc., nad jez. Niewieranką, pow. wileński, 2 okr. adm., o 59 w. od Wilna, 1 dm., 11 mk. katol. (1866).

Kąty 1.), wś, pow. brzeski w Galicyi, par. Wojakowa, o 23 kil. od Brzeska, o 24 od N. Sącza, przy drodze krajowej sądecko-słotwińskiej, na wzgórzu nad pot. Białą, lewym dopływem rz. Łososiny. St. poczt. w miejscu. Rozl. obszaru dworskiego roli ornej 252, łąk i ogr. 5, pastw. 35 m.; mniejszej posiadłości roli ornej 213, łąk i ogr. 24, pastw. 60 m. austr. w dość urodzajnej glebie pszennej. Dm. 60, mk. 294. Okolica Kątów była w dawnych czasach dziedziną Brochwiczów. Wsie K., Wojakowa, Dobrociesz, Połom, Witowice i tuż za Dunajcem Trąbki tropskie i Wiatrowica-Wiktorów są starodawnemi gniazdami rodzin herbu Brochwicz i początkiem tyluż rodowych nazwisk. Dzisiejszy właściciel Kątów Leonard Rogojski nabył je wraz z przyległą wsią Łęki około r. 1840 od Mieroszowskich. 2.) **K.**, wś, pow. chrzanowski, w równinie pokrytej sosnowemi lasami, jest o 2,3 kil. na północny zachód od Chrzanowa (ob.) odległą i należy do parafii w temże mieście. Wieś otoczona zupełnie lasami, liczy 445 mk., ma kopalnie galmanu i fabrykę cynku. Więk. pos. wynosi 36 m. roli i 2,111 m. lasu; mn. pos. 152 m. roli w ogóle. 3.) **K.** lub *Konty*, wś na prawym brzegu Wisłoki, 296 m. n. p. m., w pow. jasielskim, należy do parafii rzym. kat. i urzędu poczt. w Żmigrodzie nowym, zkąd jest o 5 kil. odległą. Ludność rzym.-kat. 947 osób jest pomieszczoną w ten sposób, że na obszar więk. pos. przypada 82 osób. Wś przecina gościniec prowadzący ze Żmigrodu na Węgry, na wschód zaś ciągnie się lesiste pasmo ze szczytem Łazy, 640 m. n. p. m. wzniesionym. W tem pasmie są źródła nafty. Tu znajdują się dobrze urządzone huty żelazne tj. mnich, ognie fryszerskie, walcownia i gisernia. Kasa pożyczkowa gminna ma 553 zł. wa. kapitału. Większa pos. wynosi obszaru 42 m. roli i 277 m. lasu; mn. pos. 965 m. roli, 48 m. łąk i ogr. i 307 m. past. 4.) **K.**, przys. do Luszowic w pow. dąbrowskim. 5.) **K.**, przys. do Płazówki w pow. kolbuszowskim, par. rzym. kat. w Dzikowcu, leży nad Przyrwą, pob. Łęga. 6.) **K.**, dwa folwarki koło Grodziska w pow. łańcuckim. 7.) **K.**, przys. do Tyńca w pow. krakowskim, na lewym brzegu Wisły, która tutaj tworzy silne zagięcie, naprzeciw Tyńca i Koła tynieckiego. 8.) **K.**, przys. do Bestwiny w pow. bialskim, przy gośc. z Biały do Oświęcima. 9.) **K.**, przys. do Wojkowy na granicy węgierskiej, na południowy wschód od Krynicy, w pow. nowosądeckim. Ludność ruska należy do par. gr.-kat. w Wojkowy, po rusku Wojtkowy; jest o 22,7 kil. od N. Sącza oddaloną. Według Morawskiego Sądecc. II, 362, była w XV w. własnością Kątskich herbu Prus. 10.) **K.**, ob. *Domaradz*. *Mac.*

Kąty al. *Konty*, po rusku *Kuty*, 1.) z Brachówką, wś w pow. brodzkim, 12 km. na płd.-zach. od Brodów, tuż na płn. od sądu powiat. i urzędu poczt. w Olesku, a 6 km. na płn.-wschód od stac. kol. w Ożydowie. Na płn.-zach. leży Bołożynów, na płn. Sokołówka i Łabacz (przys. Rażniowa), na wschód Czyżki, na płn. sąsiaduje z pow. złoczowskim, a mianowicie z gminami Chwałów, Olesko, Juszkowice i Ożydów; na zachód leżą Humniska (pow. kamionecki). Przez zach. część obszaru płynie potok Pokrowa i tworzy maleńki stawek. Tutaj leży przys. Brachówka, na zach. od niego przys. Mostki, i ta część jest przeważnie lesista (las Dąbrowa), średnio 230 m. wzniesioną. Obszar wsch. zajmuje wieś Kąty, a na wschód od niej leży folw. Karolówka. Na płd. od wsi leżą podmokłe łąki (227 m.). Na płn. wznoszą się naprzód wyższe wzgórza (najwyższe 250 m.), na nich leżą orne pola, a dalej na płn. łąki i pastwiska, znowu trochę podmokłe (Krywula, Dywan). Przez środek obszaru idzie kolej brodzka Karola Ludwika. Wchodzi ona tutaj z Juszkowic i idzie na płn.-wschód do Czyszek. Własn. większa (Wład. Gniewosza) ma roli or. 370, łąk i ogr. 851, pastw. 61, lasu 1,463 mr.; własn. mniej. roli or. 1,146, łąk i ogr. 1,171, pastwisk 38, lasu 57 m. Według spisu z r. 1880 było 1,466 mk. w gminie, 108 na obszarze dworskim, wszyscy obrz. gr. kat. z wyjątkiem 105 obrz. rzym. kat. Par. rzym. kat. w Olesku, gr. kat. w miejscu, należy do dekanatu w Olesku. We wsi jest cerkiew i szkoła etat. jednokl. 2.) **K.**, przysiołek Jazowa Starego, w pow. jaworowskim, w płn. stronie obszaru. 3.) **K.**, grupa domów w Radziechowie, pow. Kamionka Strumiłowa. 4.) **K.**, folwark, gorzelnia, młyn wodny i wiatrak w Radziechowie, tenże pow. 5.) **K.**, przedmieście Sądowej Wiszni w pow. mościskim. 6.) **K.**, grupa domów w Zarzeczu, w pow. złoczowskim. 7.) **K.**, grupa domów w Złoczowie.

8.) **K.** *dmytrowieckie* (al. zagrodzkie, po rusku Kuty dmytrowskie), grupa domów w Dmytrowicach w pow. mościskim. 9.) **K.** *ad Jarczowce*, grupa domów w Jeziernej w pow. złoczowskim. 10) **K.** *Trojeckie* (po rusku Kuty Trojecki), przysiołek Trójcy w pow. brodzkim, w płn.-wschod. stronie obszaru, na praw. brz. Radostąwki, dopływu Styru. *Lu. Dz.*

Kąty, ob. *Kęty*.

Kąty 1.), niem. *Winkelvorwerk*, wś, blizko rzeki Lutyni, pow. międzyrzecki; 13 dm., 171 mk., wszyscy kat., 23 analf. Poczta w Mieszkowie o 4 kil.; st. kol. żel. i telegr. w Jarocinie o 6 kil. 1.) **K.**, wś i gm., pow. kościański; 2 miejsc. a) K., b) Maciejewo wś; 91 dm., 495 mk., 16 ew., 479 kat., 76 analf. Najbliższa poczta w Krzywiniu (Kriewen), st. kol. żel. w Starem Bojanowie (Alt.-Boyen). *M. St.*

Kąty, niem. *Konti*, os. do Głużycy, pow. wejherowski.

Kąty 1.), niem. *Canth* lub *Kanth*, w r. 1298 *Kant*, mko, pow. nowotarski na Szlązku, nad Bystrzycą (Weistritz); przy dr. żel. wrocławsko-freiburskiej, o 20 kil. od Wrocławia, niedaleko góry Sobótki. Ma 2,600 mk., 6 jarmarków, garncarnie, uprawę roslin farbierskich. Mko K. 1419 r. książęta oleśniccy dali w zastaw biskupom, którzy je do 1810 r. posiadali. Dwa kościoły paraf., katol. i ewang. Dek. K. dyec. wrocławskiej miał 1869 r. 12 parafij: K., Bockau, Fürstenau, Gnichwitz, Gr.-Mohnau, Gr.-Peterwitz, Kostenblut, Polsnitz, Rogau-Rosenau, Sachwitz, Schmellwitz, Schosnitz. Liczył 15,026 kat., 10,898 ewang., 85 izr. 2.) **K.**, niem. *Kenchen*, wś, pow. sycowski, par. Drołtowice. 3.) **K.**, niem. *Kant*, folw. dóbr Norok, pow. niemodliński. 4.) **K.**, niem. *Konty*, wś na prawym brzegu Odry, pow. opolski, par. W. Ziemnice, ma 1,446 m. rozl., w tem 1,330 m. roli or., 60 rodzin. 5.) **K.**, ob. *Pszów*. *F. S.*

Kązlowa, ob. *Kąclowa*.

Kcewo, ob. *Kczewo*.

Kcynia, niem. *Exin*, w dawnych dokumentach także *Krcenia*, miasto, pow. szubiński, w okolicy górzystej, na jednym z najwyższych punktów W. Ks. Poznańskiego; ponieważ dokoła grunt się obniża, miasto często jest wystawione na wiatry; ziemia w okolicy glinkowata, tłusta, pod którą się znajdują warstwy żwiru. Pod Kcynią niema ani bieżących ani stojących wód i mało tylko jest studzien; latem przeto często daje się uczuwać brak wody; 5 miejsc.: a) K. miasto, b) K. kolon.; folwarki: c) Karmelin, d) Stahlberg, e) Wydartowo. W r. 1871 było: 254 dm., 2618 mk., 605 ew., 1,528 kat., 8 chrześcian innych wyznań, 477 żydów. W r. 1875 było tylko 2,591 mk. Siedziba komisarza obwodowego, urząd celny. Kościół par. kat. nal. do dekan. kcyńskiego; kościół protest. nal. do dyecezyi szubińskiej; synagoga. Katolickie seminaryum nauczycielskie, instytut preparandów do seminaryum, szkoła elementarna kilkoklasowa; 645 analf. Handel w dawniejszych wiekach ożywiony, ogranicza się obecnie w skromnych rozmiarach na handel końmi, bydłem i zbożem. Do ważniejszych zatrudnień należy garncarstwo z powodu dobrej w okolicy gliny. Z tejże przyczyny liczne są w mieście i okolicy cegielnie, w których po części się wyrabiają rury drenowe. Urząd pocztowy drugiej klasy, telegr., poczthalterya, poczta osobowa z Nakła przez Kcynię do Wągrowca, i z Kcyni do Gniezna; poczta listowa do Gromadna i do Redkowa; od stacyi kol. żel. Nakła (Nakel) 18 kil. W r. 1811 K. miała 243 dm. i 1,411 mk.; w r. 1831 było 214 dm. i 1834 mk.; w r. 1837 było 2074 mk. K. ma ordynacyą miejską od 29 kwietnia 1842 i cztery jarmarki dwudniowe: kramne, na konie i bydło. Oprócz kat. kościoła parafialnego czyli farnego, poświęconego św. Idziemu i fundowanego przez Władysława Hermana, jest jeszcze drugi kościół z dawnym klasztorem ks. karmelitów i kaplica, której obraz cudowny sprowadza licznie pobożnych. Bolesław książę wielkopolski nadał miastu w r. 1262 prawo magdeburskie, też same przywileje i taki zarząd jak miały Poznań i Gniezno. W Kcyni Bolesław i Przemysław książęta wielkopolscy zawarli w XIII wieku z wujem Swiętopełkiem księciem pomorskim traktat, na mocy którego odzyskali zamek nakielski przez Pomorzan dawniej Polsce zabrany. Dawniej K. była stolicą powiatu t. n., miała gród do jurysdykcyi jenerała wielkopolskiego należący, i na niem odprawiały się roki ziemskie kaliskie; była także starostwem niegrodowem. W r. 1441 pożar wielki obrócił w perzynę całe miasto; odbudowano je i prawie wszystkie domy były murowane, w połowie XVIII w. znacznie podupadły. We Wspomnieniach wielkopolskich Raczyńskiego (II p. 392) jest wzmianka, że w XVI w. miasto cieszyło się znacznym handlem, a gdy Zygmunt III w r. 1594 powracając ze Szwecyi, przez Kcynię przejeżdżał, kupcy polscy podali mu prośbę, aby ich uchronił od kupców szkockich w Kcyni osiadłych, odbierających im korzyści handlowe. W r. 1772 miasto przeszło pod panowanie pruskie. Starostwo grodowe kcyńskie w wdztwie kaliskiem, powiecie kcyńskim, podług lustracyi z r. 1661 obejmowało miasta: Kcynia, Mieściska, i wsie: Dembłowo, Borzątew i Wiela. W r. 1771 po Andrzeju Mielżyńskim i Annie z Bnińskich posiadał toż sstwo Kazimierz Radoński, pułkownik wojsk kor., opłacając wraz z wójtostwem kwarty w ilości złp. 410, a hyberny złp. 473 gr. 6. Po utworzeniu wdztwa gnieźnieńskiego starostwo to wraz z powiatem zaliczało się do tegoż wdztwa. R. 1765 było w

pow. kcyńskim 1,928 izraelitów. *M. St.*

Kczewo, niem. *Exau*, rycer. dobra, pow. kartuski, na bitym trakcie lezieńsko-pomieczyńskim, nad małą struga, 444 st. nad poz. morza. Obszaru liczy m. 2,044, jeziora m. 40, kat. 132, ew. 21, dm. 9. Parafia i poczta Żukowo, szkoła Tokary. Odl. od Kartuz 1 i pół mili. Za krzyżaków K. należało do obszernych dóbr sulmińskich. R. 1397 posiadacz Przybko zastawił we wsi swojej K. siedm mórg łąki oo. kartuzom w Kartuzach za 30 marek. R. 1437 Anna z K. (von Exow) wraz z dziećmi Bartłomiejem, Marcinem, Elżbietą i dalszym krewnym Bortsch (Bartek?) darowała te 7 mórg na zawsze klasztorowi. R. 1760 posiadaczem jest jakiś Kczewski, starosta starogrodzki; obecnie niemiec.

Kczewska wola, niem. *Czewska wolla*, w dok. 1728 *Kczewska wolla*, 1773 *Czeska wolla; Czeschke wolla*, wś, pow. sztumski, przy bitym trakcie malborsko-dzierzgońskim. Obszaru liczy mórg 945, bud. 12, dm. 4, kat. 47, ew. 26. Parafia Bągart, szkoła Mikołajki, poczta Stary targ. Sądząc po imieniu, wś ta zapewne przez familią Kczewskich założona, o czem jednak nic pewnego nie wiemy. R. 1728 podupadła, dlatego star. sztumski Przebendowski nadał jej ku polepszeniu 1 włókę w zaroślach, które mieli wytrzebić; 3 lata przeznaczył wolne. Po okupacyi rząd pruski nie wiedział praw tutejszych osadników, raz miał ich za zwykłych poddanych, kiedyindziej jako gburów bez prawa spadku; ostatecznie zgodzono się, że to są emfiteuci, dzierżawcy wieczyści, na prawie chełmińskiem osadzeni. *Kś. F.*

Kdyń, Chdyń, ob. *Gdynia.*

Ke..., por. *Kie...*

Kebbeln (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Saugen.

Kebie, ob. *Białobrzeg.*

Kecege, ob. *Kocziha.*

Kecken-Jacob (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Kłajpeda.

Kecskocz (węg.), ob. *Keczkowce.*

Keczer-Peklin, ob. *Peklani.*

Keczkowce, po węg. *Kecskocz*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. gr. katol., piękne pastwiska, lasy, 184 mk.

Kedder, st. dr. żel. baltyckiej w gub. estlandzkiej.

Kedrau (niem.), wś, pow. człuchowski, ob. *Kiedrowice.*

Kedrino, nazywała się kiedyś osada na oksywskiej kępie, w części półn. położona, pow. wejherowski. R. 1210 zapisana przez księżniczkę Swinisławę pp. norbertankom w Żukowie. Po długich sporach r. 1316 do Oliwy ustąpiona. Później zapewne zaginęła, ponieważ pod tą nazwą nigdzie nie zachodzi.

Keebeln (niem.), wś, pow. kłajpedzki, st. p. Aglonen.

Keelpin (niem.), wieś, pow. lubawski, ob. *Kiełpiny.*

Kefdicz (dokum.), struga wspominana jako granica ziemi gdańskiej i słupskiej r. 1310. Dr. Perlbach „Pomerell. Urkunden." *Kś. F.*

Kegel, st. dr. żel. baltyckiej w gub. estlandzkiej.

Kegelau, *Kegelsau* (ob.).

Kegels (niem.), folw. i młyn, pow. fryląndzki, st. p. Glommen.

Kegelsau (niem.), ob. *Jablonowo.*

Kegelshoehe (niem.), pow. wałecki, ob. *Kotuń.*

Kegelsmuehl (niem.), pow. wałecki, ob. *Kotuń.*

Keggum (niem.), zapora na spławnej rz. Dźwinie, poniżej Lennewaden w gub. ryskiej.

Kehle (niem.), trzy wsie w pow. trzebnickim, par. Cerkiew, zwane Berg-K., Nieder-K. al. Sand-K. i Ober-K. al. Wüste-K.

Kehlen (niem.), wś, pow. węgoborski, st. p. Węgobork.

Kehmen (niem.), *Kemen, Kiejmy*, zakończenie wielu nazw osad litewskich, cechujące „wieś."

Kehrwalde (niem.), pow. kwidzyński, ob. *Kierwald.*

Kehrwieder (niem.), osada do wsi Freudenthal, pow. gdański, parafia i poczta Oliwa. Dawniejsza własność cystersów oliwskich.

Keikuth (niem.), ob. *Kikuty.*

Keil-Drahnow (niem.), kol., pow. wałecki, st. p. Słopanowo.

Keilhof (niem.) 1.), rycer. dobra i wś, pow. kwidzyński, na nizinach prawego brzegu Wisły, przyłączone do wsi Rundewiese; dm. 10, kat. 6, ewang. 57. Parafia Mokre, poczta Gardeja. 2.) **K.**, os., pow. niborski, st. p. Działdowo. *Kś. F.*

Keilshof (niem.), os., pow. węgoborski, st. p. Budry.

Keimelwerder (niem.), dobra, pow. gąbiński, st. p. Nemmersdorf.

Keimkallen (niem.), dobra, pow. świętosiekierski, st. p. Ś. Siękierka.

Keina (niem.), ob. *Kina.*

Keipen (niem.), folw., pow. welawski, st. p. Alberga.

Keisla (dok.), ob. *Kessel* (niem.).

Keisler, rz., pow. iławski, płynie pod Rositten.

Keitlau (niem.), włośc. wieś, pow. elbląski, nad Łachą panieńską śród nizin, blisko jej ujścia do zatoki Swieżej. Obszaru mr. liczy 752, gbur. 15, zagr. 4, katol. 4, ew. 122; dm. 18. Parafia Elbląg, szkoła Jungfer, poczta Nowodwór (Tiegenhof). Odległość od Elbląga 2 mile.

Kej..., por. *Kiej...*

Kejba, rz., dopływ Wiskuły, dopływu Ewikszty.

Kejkuty, ob. *Kikuty*.

Kejlupie, por. *Prusakiszki*.

Kejmele, ob. *Kajmele* i *Hołny*.

Kejmerynie, wieś, pow. rossieński, par. poszylska.

Kekacza, potok górski w Karpatach lesistych, w dziale czarnohorskim, wypływa w obr. gminy Żabiego, w pow. kosowskim, we wschodniej jej części, ze źródeł leśnych, na południowo-zachod. stoku góry Skupowej (1583 m. szt. gen.), płynie zrazu na południe, poczem na wschód jarem śródleśnym, między Skupową od płn. a Małymi Stopniami (1246 m. szt. gen.) od płd., przez obręb gminy Żabiego i Jabłonicy. Nad dolnym biegiem potoku od płn. wznosi się Dereszkowata góra (1077 m.), a od płd. Stoubej (1018 m. szt. gen.). W obr. wsi Jabłonicy wpada wraz z potokiem Probiną do Czeremoszu Białego z lew. brz. Długość biegu 10 kil. Źródła leżą na wys. 1400 m., ujście 600 m. Zabiera liczne strugi górskie na obu brzegach. Oprócz miana Kekaczy, podanej tak na mapie Galicyi Kummersberga (sek. 52), jak na Spez. Karte d. österr. ungar. Mon. (Z. 13. Col. 32), według wiadomości podanych mi z tamtych stron, potok ten zowie się także Kikacz (Tikacz) i Kikaczka. Zawiera on w sobie pstrąga. *Br. G.*

Kekau (niem.), ob. *Dalen* i *Kekkau*.

Kekeneizska, st. p. w pow. jałckim gub. taurydzkiej.

Kekerssen (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Coadjuthen.

Kekitten (niem.), wś, pow. reszelski, st. p. Teistimmen.

Kekkau (niem.), wieś rybacka, pow. ryski, tuż obok pola bitwy 1812 r.

Kekkau, rz., lewy dopływ Dźwiny, ma źródło w kurlandzkiej parafii Baldohn, ujście w Inflantach, częściowo odgranicza Kurlandyą od Inflant.

Kekorischken (niem.), wś, pow. welawski, st. p. Gross-Schirrau.

Keksza, rz., dopływ Dniepru (ob.) w gub. kijowskiej.

Kelbaschin (niem.), wś, pow. toruński, ob. *Kiełbasin*.

Kelbassen (niem.), wś, pow. szczycieński, ob. *Kiełbasy*.

Kelbonken (niem.), ob. *Kiełbonki*.

Kelbowce, węg. *Kelbocz*, wieś w hr. ziemneńskiem (Zemplin, Węg.), kościół filialny gr. katol., uprawa roli, 277 mk.

Kelczaw (dok.), ob. *Kielcz*.

Kelecseny, ob. *Kleczenow*.

Kelecżka, ob. *Kieleczka*.

Kelemenfalva (węg.), ob. *Klimowica* i *Kalomeni*.

Kelemes, wś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół filialny katol., urodzajna gleba, łąki; mk. 1617 (w tej liczbie 1070 żydów).

Keletsen (węg.), ob. *Klaczani*.

Kelig al. *Kiejlik*, jezioro w pow. sejneńskim, pod wsią Berzniki, łączy się z jez. Gajlik i Iłgiel; brzegi wyniosłe wzgórkowate; obszar ogólny do 60 mr. Stanowi ono część łańcucha jezior, ciągnących się jako południowe przedłużenie jez. Gaładuś (ob.). *Br. Ch.*

Kelke (niem.), dom., pow. kościański, ob. *Chełkowo*.

Kelken (niem.), *Alt-* i *Neu-*, wś, pow. morąski, st. p. Maldeuten.

Kelladden (niem.), wś, pow. labiewski, st. p. Laukischken.

Kellaren (niem.), pow. olsztyński, ob. *Kielary*.

Kellbassen (niem.), wś, pow. szczycieński, st. p. Lipowiec.

Kellen (niem.), *Gross-* i *Klein-*, dwie wsie i młyn, pow. reszelski, st. p. Bergenthal.

Kellerischken (niem.), wieś, pow. tylżycki, st. p. Willkischken.

Kellerode (niem.), folw., pow. lubawski, ob. *Gruchacz*, u Kętrzyńskiego Lórki.

Kellermühle (niem.), młyn, pow. welawski, st. p. Lindenau.

Kellmienen (niem.), wieś, pow. darkiemski, st. p. Wilhelmsberg.

Kellminen (niem.), wś, pow. nizinny, czyli na żuławach litewskich nad Niemnem, o 19 kil. od Tylży, przy trakcie bitym z Tylży do Królewca, ma 192 mk. ewang. litw. i stacyą poczt. W pobliżu lasy. *J. B.*

Kellmischkeiten (niem.), wś, pow. piłkalski, st. p. Pilkały.

Kelmacha, rz., uchodzi w pow. czehryńskim do Żabotynki, dopływu Taśminy.

Kelminen, ob. *Kellminen*.

Kelmkeim (niem.), wś, pow. świętosiekierski, st. p. Zinten.

Kelnicz (dok.), ob. *Kielnica*.

Kelnów, ob. *Kielnów*.

Kelp (niem.), wieś, powiat chełmiński, ob. *Kiełp'*.

Kelpin (niem.), ob. *Kiełpin*, *Kiełpino* i *Kiełpiny*.

Kelpina (dokum.), ob. *Kiełpina*.

Kelpinerbruch (niem.), pow. tucholski, ob. *Kiełpińskie błoto*.

Kelsk, ob. *Kólsk* (łuż.).

Keltsch (niem.), ob. *Kielcz*.

Kelz (dokum.), wś w ziemi chełmińskiej, ob. *Kielce*.

Kelzowo (dok.), ob. *Zweihof* (niem.).

Kem..., *Ken...*, por. *Kę...* i *Kiem...*

Kembłów, ob. *Kębłów*.

Kem', miasto pow. w gub. archangielskiej, nad rz. Kemią, 1712 wiorst od Petersburga a 486 od Achangielska odległe, 2770 mieszkań-

ców, trudniących się połowem ryb. Kilkakrotnie przez szwedów spalone. Stacya pocztowa.

Kemenate, *Kemnate, Kempnik, Kemnik*, stare nazwy, oznaczały wś Kamionkę (ob.) w pow. toruńskim.

Kemenicz (dok.), ob. *Kamitz.*

Kemenik (dok.), ob. *Kamnig.*

Kement, ob. *Kiement.*

Kemlack (niem.), *Gross-* i *Klein-*, dobra i wś, pow. rastemborski, st. p. Doenhofstaedt.

Kemmen (niem.), ob. *Kamjena* (łuż.).

Kemmern, mko, pow. i gub. ryska, st. p. i st. dr. żel. rysko-tukumskiej. Źródła mineralne, kąpiele siarczane, szlamowe, wodoleczńica.

Kemnade (dok.), ob. *Kiemladki* i *Ciemnaty* (?).

Kemnate, ob. *Kemenate.*

Kemnate (dokum.), ob. *Kamionka*, wś, pow. lubawski.

Kemnaty (dok.), ob. *Kiemladki.*

Kemnik, ob. *Kemenate.*

Kemnitz (niem.), ob. *Kamenica.*

Kempa, ob. *Kępa.*

Kempa, folw. na obszarze dworskim Łopatyn w pow. brodzkim, poczta w Toporowie.

Kempanów, ob. *Kępanów.*

Kempek, ob. *Kępa.*

Kempemühle (niem.) al. *Heidemühle*, pod Ostrowiną, pow. oleśnicki.

Kempen (niem.), ob. *Kępno.*

Kempenbach (niem.), potok tatrzański, w Tatrach Bielskich na Spiżu, prawy dopływ Białej, w obrębie gminy Zdziaru. Kierunek biegu północny, długość 2 kil. i pół. Ob. *Biała* (T. I. str. 174). i *Jatki* (T. III, str. 509).

Kempin (niem.), pow. człuchowski, ob. *Kępin, Kępinek.*

Kempinie 1.) albo *Kempiny*, wieś, pow. kalwaryjski, gm. Janów, par. Kalwarya. Odl. 4 w. od Kalwaryi. W 1827 r. było tu 13 dm., 124 mk., obecnie 18 dm., 116 mk. 2.) **K.** małe, wieś, pow. maryampolski, gm. Antonowo, par. Pilwiszki. Odl. 21 w. od Maryampola, ma 2 dm., 26 mk. 3.) **K.** wielkie albo *Kampinie*, pow. maryampolski, gm. Gudele, par. Skrawdzie. Odl. 32 w. od Maryampola, ma 12 dm., 110 mk. *Br. Ch.*

Kempiste 1.), ob. *Zaręby.* Folw. i wieś Kempiste-Kossuty, pow. ostrowski, gm. Zaręby kościelne, podług wiadomości z r. 1866 rozległy m. 496, grunta orne i ogrody m. 317, łąk m. 37, pastw. i zarośli m. 88, lasu m. 44, nieużytki i płace m. 10. Wieś Kempiste-Kossuty osad 11, z gruntem m. 27. 2.) **K.**, pustkowie, ob. *Chojno.*

Kempiste, ob. *Kępiste.*

Kempiszki 1.), wieś, pow. maryampolski, gm. Freda, par. Godlewo. Odl. 45 w. od Maryampola. W 1827 r. było tu 9 dm., 80 mk., obecnie 43 dm., 462 mk., ob. *Freda.* 2.) **K.**, folw., pow. maryampolski, gm. Poniemoń-Pożajście, par. Poniemoń. Odl. 65 w. od Maryampola, ma 4 dm., 62 mk. 3.) **K.**, os. włośc., pow. maryampolski, gm. Chlebiszki, par. Preny. Odl. 47 w. od Maryampola, 1 dom, 15 mk.

Kempniak, kolonia, pow. mogilnicki, 3 dm., 19 mk., należy do wsi i gm. Jeziór.

Kempnick, *Kempnicz* (dok.), ob. *Kamitz.*

Kempnicz (dokum.), ob. *Kamenica.*

Kempnik, ob. *Kemenate.*

Kempnio (niem.), ob. *Kępno.*

Kemptschowitz (niem.), ob. *Kępczowice.*

Kemsen (niem.), wś, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Kemsie (niem.), folw., pow. fyszhuski, st. p. Laptau.

Ken..., por. *Kę...*

Kenchen (niem.), ob. *Kąty.*

Kencice, *Kenczyce*, ob. *Kendzice.*

Kende (węg.), ob. *Kendzice.*

Kendereszów, po węg. *Kendereske*, wieś w hr. bereskiem (Węg.), nad rz. Latorczą, 131 mieszk.

Kendż, ob. *Jamnica* i *Kędzie.*

Kendzice, *Kencice*, węg. *Kende*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), nad rz. Torysą, o 6 kil. od Preszowa, kościół katol. paraf., żyzna gleba, łąki, lasy, st. kolei koszycko-bogumińskiej, 616 mk.

Kendzie (niem.), ob. *Kędzin* i *Kędzie.*

Kendzierz al. *Kandzierz*, przys. Pustyni, pow. ropczycki, leży śród pięknych łąk na prawym brzegu Wisłoki, na półn.-zachód od Wisłoki, ma 362 mk. *Mac.*

Kendzierz, ob. *Kędzierz.*

Keneszina (dokum.), stara nazwa, zamiast Gnosna.

Kengi, dwór, pow. rossieński, par. rossieńska. Własność Szyłejki.

Kenkeln albo *Bruisz-Pakull*, albo *Rumszen* (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Kolletzischken.

Kensau (niem.), ob. *Kęsowo, Kęsówko.*

Kensingshof (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. i par. Mitawa.

Kenstajcie, ob. *Kęstajcie.*

Kentchen (niem.), ob. *Kaentchen* i *Kęczyn.*

Kentern al. *Kulmen-Szarden* (niem.), wieś, pow. tylżycki, st. p. Pictupoenen.

Kentschkau (niem.), wś, pow. wrocławski, par. Muchobór.

Kenty, ob. *Kęty.*

Kentzin (niem.), ob. *Kęcin.*

Kenzin, ob. *Knicin.*

Kenzino, st. dr. żel. riazańsko-morszańskiej, w gub. riazańskiej, o 7 w. od stacyi poczt. Uchołowo.

Kenzyna (dokum.), ob. *Kainzen, Kęcin.*

Kepaliszki, wieś, pow. rossieński, par. poszylska.

Kepal-Klaus al. *Kurschlauken* (niem.), wieś, pow. kłajpedzki, st. p Dawillen.

Kepeitschen al. *Eszergallen* (niem.), wieś, pow. gołdapski, st. p. Dubeningken.

Keppurdeggen (niem.), wś, pow. gołdapski, st. p. Szittkehmen.

Keppurlauken (niem.), dobra, pow. wystrucki, st. p. Aulowoehnen.

Keppurren (niem.), dobra i młyn, powiat wystrucki, st. p. Jodlauken.

Kerbershof (niem.), według Kętrzyńskiego csada do Lubawy, pow. lubawski, w skorowidzach niepodana. *Ks. F.*

Kerbshorst (niem.), włośc. wś, pow. elbląski, nad strugą Tyną, śród nizin, blizko jeziora Druzna, na bitym trakcie elbląskim, fundowana przez mieszczan elbląskich r. 1636. Liczy obszaru mr. 1637, gbur. 24, zagr. 2, kątol. 11, ew. 136, menon. 51, bapt. 1, dm. 23. W miejscu znajduje się szkoła, parafia Elbląg, poczta i stacya kolei żel. Grunowo. Odległ. od Elbląga 1 mila. *Ks. F.*

Kerbswalde (niem.), dwie wsie włośc., pow. elbląski, śród nizin, nad Tyną i Fiszową, w każdej jest szkoła element.; parafia i poczta Elbląg, dokąd odległość wynosi jedna trzecia mili: 1) Górne K. liczy mr. 3384, gbur 35, zagr. 6, katol. 24, ew. 243, dm. 47; 2) Dolne K. obszaru mr. 2233, gbur 28, zagr. 9, kat. 17, ew. 291, menon. 32, dm. 43. K. jest własnością miasta Elbląga, fundowane r. 1586 przez radę elbląską. Usypano wtedy groble, śluzy, rowy pokopano, młyny wietrzne zbudowano kosztem miasta. Ziemię do uprawy przeznaczoną podzielono na 8 części czyli włók. Osadnicy musieli najprzód chrust i drzewo wytrzebić. Co pośledniejszego, krzewy, chrusty, gałęzie brali mieszkańcy, drzewo zostawiali miastu. Dzierżawa miała trwać 22 lat. Po 2 latach wolnych płacili podług żyzności roli od włóki początkowo 20 do 40 m., później 30 do 50, w końcu 40 do 60 m. Oprócz tego zaraz na wstępie zapłacił każdy po 35 m. *Ks. F.*

Kerchewice (dok.), ob. *Kertschütz.*

Kerczicz (dok.), ob. *Kertschütz.*

Kerdanów, ob. *Kierdanów.*

Kerek-Ret, ob. *Okruhle.*

Kereplye, ob. *Krawjani.*

Keresz, ob. *Koeroeś* (węg.).

Kereszt (*Szent-*), *Swięty Krzyż*, wieś w hr. liptowskiem (Węgry), kościół katol. parafialny, 197 mk.

Kereszt (Szent-), ob. *Križowjani.*

Keresztes, ob. *Krzyżne.*

Keresztfalva (węg.), ob. *Križowa wes, Krzyżowa wieś.*

Keresztwej, węg. *Körösfö*, wieś w hr. szaryskiem (Węg.), kościół paraf. gr. katol., 420 mieszk.

Kerin al. *Kerrin* (niem.), dobra, pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Kerklingen, jez. w okr. goldyngeńskim Kurlandyi, w parafii Frauenburg, 450 st. npm.

Kerkutwethen (niem.), wś, pow. tylżycki, st. p. Willkischken.

Kerlicken al. *Herrmann-Plagsten* (niem.), wś, pow. szyłokarczemski, st. p. Szyłokarczma.

Kerman-Joli, turecka nazwa Czarnego szlaku.

Kermusa (niem.), os. pod Lecem.

Kermuschienen (niem.) 1.), dobra, powiat wystrucki, st. p. Aulowoehnen. 2.) **K.** al. *Jennuttischken*, wieś, pow. darkiemski, st. p. Wilhelmsberg. 3.) **K.** al. *Lindenhof*, folw., pow. darkiemski, st. p. W. Karpowo. 4.) **K.**, wieś, pow. labiewski, st. p. Mehlauken. 5.) **K.**, wś, pow. piłkalski, st. p. Sodargen. 6.) *Alt*-**K.**, al. *Waballienen*, wś, pow. darkiemski, st. p. Szabienen. 7.) *Neu*-**K.**, wś, tamże.

Kermuszeiten (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Kellminen.

Kern (niem.), niegdyś *Perm*, wś, pow. zielonogórski na Szląsku, na praw. brzegu Odry, z przysiołkami: Meśche, Schwendten, Polkau.

Kernhof (niem.), folw., pow. ostródzki, st. p. Marwałd.

Kernica, rus. *Kernycia*, ob. *Kiernica.*

Kernicz (dok.), ob. *Koernitz* (niem.).

Kernin, ob. *Kiernin.*

Kernów, ob. *Kiernów.*

Kernoz, jez. pod wsią Kurki, pow. ostródzki.

Kernsdorf (niem.), kol., pow. ostródzki, st. p. Marwałd. Góra K. pod Dąbrównem (Gilgenburg) ma według Bessla 998' wys. Według innych danych, góra ta, o 15 kil. na płd. od Ostródy, wznosi się 313 m. nad Bałtykiem. Por. *Dylewo.*

Kernycia Pysana al. *Pysana Kernycia*, grupa domów w Rożance wyżnej w pow. stryjskim. Sąd pow. i st. poczt. w Skolem. *Lu. Dz.*

Kerpen (niem.), dobra ryc., pow. moląski, st. p. Zalewo.

Kerppen (niem.), ob. *Kierpień.*

Kerren-Goerge al. *Russinnen* (niem.), wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Kerrey (niem.), ob. *Kieruj.*

Kerrin, ob. *Kerin.*

Kerschdorf (niem.), wś, pow. licbarski, st. p. Kiwitten.

Kerscheck (niem.), ob. *Kierzek.*

Kerschen (niem.) 1.), wieś, pow. licbarski, st. p. Liewenberg. 2.) **K.** al. *Gigarren-Skarswethen*, wś, pow. ragnecki, st. p. Szillen.

Kerschitten (niem.), dobra ryc., pow. pasłęcki, st. p. Reichenbach.

Kerschkallen (niem.), leśnictwo, pow. szyłokarczemski, st. p. Schakuhnen.

Kerschkau (niem.), wieś, pow. lęborski, ob. *Kierzkowo*.

Kerschken (niem.), ob. *Kierzki*.

Kerschleinen (niem.), wś, pow. olsztyński, ob. *Kierzliny*.

Kersel, st. dr. żel. dorpacko-tapskiej w gub. inflanckiej. Por. t III, 286.

Kerstąnuppen al. *Kerstuppen* (niem.), dobra, pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Kerstinowen (niem.), ob. *Kiersztanowo*.

Kerstupoehnen (niem.), wś, pow. ragnecki, st. p. Krupiszki.

Kerstupoenen al. *Antmeschken* (niem.), wś, pow. darkiemski, st. p. Szabienen.

Kertschuetz (niem.), r. 1221 *Kerchewice*, 1250 *Kertyzi*, 1343 *Kortschicz*, 1360 *Kerczicz*, wś, pow. nowotarski na Szląsku, par. Beuthen.

Kerulatten (niem.), wś, pow. welawski, st. p. Gross-Schirrau.

Kerwienen (niem.), wś, pow. licbarski, st. p. Łicbark.

Kerwik, *Kerwit*, niem. *Kerwiken-Fluss*, mała struga na pograniczu pow. szczycieńskiego, ządzborskiego i jańsborskiego, wypływa z jez. Kurwit i uchodzi po krótkim biegu do jez. Mokrego. *Ks. F.*

Kerzow (niem.), folw., pow. chodzieski, 1 dom, 22 mk., należy do dom. Oleśnicy górnej (Oberlessnitz).

Kesburg (niem.), dwie posiadł., pow. wałecki, nad strugą Swinią (Schweinfl. ?); a) włośc. wś, obszaru liczy mr. 1446, bud. 55, dm. 15, kat. 1, ew. 131; b) rycer dobra, obszaru mórg 3268, bud. 25, dm. 9, kat. 5, ew. 159. Parafia Wałcz, szkoła w miejscu, poczta Jabłonowo

Keschwana (niem.), ob. *Keszwana*.

Kesmark, *Kezmark*, *Keżmarek*, ob. *Kieżmarek*.

Kessel (niem.) 1.), *Deutsch.-K.*, r. 1436 *Dewcz-Keisla*, wś, pow. zielonogórski na Szląsku, par. Zielonagóra. 2.) *Polnisch-K.*, r. 1430 *Pollnisch-Keyslaw*, wś tamże z kolonią Jany. 3.) **K.**, ob. *Regensberg*, pow. lwowski na Szląsku. 4.) **K.** Pod t. n. wymienia Knie kopalnię galmanu pod Radzionkowem, pow. bytomski.

Kessel (niem.) 1.), pow. jańsborski, ob. *Kocioł* i *Kocielek*. 2.) **K.**, os., pow. świętosiekierski, st. p. Ś. Siekierka.

Kesselhof (niem.), wieś, pow. kwidzyński, ob. *Kotło*.

Kesselsdorf (niem.), wś, pow. mielicki, parafia Goszyce; założona 1770—80 r.

Kessel-See (niem.), ob. *Grądówka* i *Jańsbork*, t. III, 439.

Kessin (Kicinum), *Kock* według Zarańskiego, wieś meklembursko-zwierzyńska w pobliżu rz. Pieni (Peene).

Kestroj, jezioro, pow. olsztyński, na polskiej Warmii, przez strugę Kirmes, która tu przechodzi, stoi w związku z rzeką Łyną.

Keszinn al. *Kitzinnen* al. *Wertimlauken* (niem.), wś, pow. stołupiański, st. p. Stołupiany.

Keszmark, ob. *Kieżmarek*.

Keszwana, *Keschwana*, wieś, pow. radowiecki na Bukowinie, o 13 kil. od Solki, ma 1932 mk. i paraf. cerkiew grecką nieunicką. *F. S.*

Ketlicy, niem. *Kittlitz*, wieś na saskich Łużycach, w pow. lubijskim. W r. 1875 domów 103, mieszk. 596, w tem serbów 174; w 1880 r. mk. 674. Kościół paraf. ewang. z nabożeństwem serbskiem. Do parafii oprócz kościelnej należy 25 wsi, z tych 14 serbskich i 9 niemieckich. Szkoła początkowa w której nauczycielem i kantorem zarazem jest narodowy serbsko-łużycki kompozytor Karol Kocor. Gniazdo jednej z najdawniejszych szlacheckich rodzin na Łużycach v. Kitlitz. Występują już w II ej połowie XII wieku. Pisali się także Kythelitz, Kitelitz, Chidelitz. W XIV wieku Henryk v. K. sprzedał rodzinną posiadłość panom v. Nostitz. *A. J. P.*

Ketschdorf (niem.), wś, pow. szunowski, na Szląsku, u źródeł Kacbachy.

Ketscher (dok.), ob. *Kietrz*.

Kettenberg (niem.), os., pow. gołdapski, st. p. Bocwinka.

Ketturecken (niem.), wieś, pow. ragnecki, st. p. Lengwethen.

Ketwergen (niem.), wieś, pow. kłajpedzki, st. p. Karlsberg.

Ketyszki, wś, pow. rossieński, par. pòszylska.

Ketzer (dok.), ob. *Kietrz*.

Ketzer-Koztolan, ob. *Kostolani* (*Ketzerovske*).

Ketzwalde (niem.), kol. i leśnictwo, pow. ostródzki, st. p. Dąbrówno.

Keule bei Wittichenau (niem.), ob. *Kulowe*.

Keule bei Muskau (niem.), ob. *Kij*.

Keulenburg (niem.), wś i folw., pow. gierdawski, st. p. Friedenberg.

Keweln (niem.), dobra w Kurlandyi, pow. tukumski, par. Auca.

Keylau (niem.), Gr. i Kl., wś, pow. welawski, ob. *Goldbach*.

Keyslaw (dok.), ob. *Kessel*.

Kezlew, ob. *Eupatorya*.

Kezmark, *Keżmarek*, ob. *Kieżmarek*.

Kę... ob. *Ken*..., *Kem*...

Kęblíny (Kęblin), wś i folw., pow. brzeziński, gm. Biała, par. Giecznо. W 1827 r. było tu 17 dm. i 202 mk., obecnię 37 dm., 270 mk., ziemi włość 274 morg., dwor. 1315 morg. w tem ornej 650 morg., pastw. 466. Do dóbr K. należały wsie: Floryanów, Trzcianka i Moszczennica.

Kębło lub *Kembło*, dwór i folw., pow. nowo-aleksandryjski, gm. Karczmiska, par. Wąwolnica, pod miasteczkiem Wąwolnicą, niegdyś awuls starostwa wąwolnickiego, które drogą zamiany przeszło w posiadanie XX. Czartoryskich. Nowy pałacyk i 5 do-

mów mieszkalnych dla służby i oficyalistów. Mieszkańców 60. Folwark K. (z awulsem Zgorczyńskie i Huta), rozległy m. 3349; grunta orne i ogrody m. 876, łąk m. 85, lasu m. 2324, zarośli m. 24, nieużytki i place m. 39. Bud. mur. 4, drew. 27; 2 młyny wodne, tartak i piec wapienny, pokłady kamienia wapiennego. Rzeczka nie mająca nazwy przepływa. Dobra powyższe w r. 1873 oddzielone od dóbr Kazimierz. *H. W.*

Kębłów 1.) wś. i folw., pow. garwoliński, gm. i par. Żelechów, o 3 w. od Żelechowa, przy trakcie korytnickim. Wś ma 480 m. rozl. t. j. 396 roli or., 32 łąk, 45 lasu, 6 nieuż.; 26 dm. i osad, 263 mk. katol. Folw. należy do dóbr żelechowskich, rozl. 850 m. t. j. 450 roli or., 250 lasu, 40 łąk, 110 pastwisk i nieuż. Domów mieszk. 4, budowli gospod. 4, ludności katol. 65. W 1827 r. było tu 24 dm., 136 mk. 2.) **K.** *stary*, *K. nowy*, wś i folw., pow. lubelski, gm. i par. Piaski.

Kębłów lub *Kemblów* (*z Tarnówkiem*), wś w równinach nadwiślańskich, w pow. mieleckim, 20 klm. od Mielca, należy do par. rzym. kat. w Padwie, ma według konskrypcyi z 1881 r. 414 mk. rzym.-kat., z których mieszka w Kębłowie 260, w Tarnówku 111, a na obszarze więk. pos. 43; podług szematyzmu duch. z 1879 miało do Kębłowa należeć 420, a do Tarnówka 120 rzym.-kat. Graniczy na wschód z Padwią, na południe z Krzemienicą, na zachód z Różniatami, a na północ z Wisłą. Więk. pos. ma 412 m. roli w ogóle; pos. mn. 422 m. roli, 55 m. łąk i 151 m. pastwisk. *Mac.*

Kębłów, ob. *Kębłowo*.

Kębłowice, wś, pow. płoński, gm. Wychódź, par. Grodziec, odl. o 17 w. od Płońska. W 1827 r. było tu 28 dm., 167 mk., obecnie ma 28 dm., 169 mk., 623 m. gruntu. Niegrodowe starostwo kębłowickie było położone w województwie mazowieckiem, w ziemi wyszogrodzkiej; podług lustracyi z r. 1660 powstało z dawniejszego starostwa wyszogrodzkiego przez oddzielenie od niego dwu wsi: Kębłowic i Radzikowa z sołectwami, folwarkami i przyległościami. W r. 1771 po Wojciechu Nakwaskim, chorążym wyszogrodzkim, posiadał toż starostwo Onufry Bromirski, starosta płocki, ze swą żoną, opłacając z niego kwarty w ilości złp. 765 gr. 9, a hyberny złp. 78 gr. 20. Na sejmie warszawskim z r. 1773—75 stany rzplitej przez oddzielną konstytucyą nadały Bromirskiemu toż starostwo w posiadanie emfiteutyczne na lat 50, wraz z dwoma jeszcze starostwami płockiem i płońskiem.

Kębłowo 1.) domin., pow. wrzesiński, z Gorzycami ma 5168 morg. rozl.; 14 dm., 234 mk., wszyscy kat., 88 analf. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Miłosławiu o 6 kil. Należy do dóbr miłosławskich hr. Józefa Mielżyńskiego. 2.) **K.**, niem. *Kiebel*, miasto, nad Obrą, od 1880 r. wieś, pow. babimoski, w okolicy płaskiej, należącej do błót oberskich; na południe rozległe są łąki z gruntem torfiastym, na północo-wschód znajdują się na przemian przestrzenie piaszczyste lub urodzajne, glinkowate; 2 miejs.: a) K. miasto, b) osada na łąkach kębłowskich (Abbau Kiebeler Wiesen). W r. 1871 było 159 dm., 1238 mk., 120 ew., 1118 kat.; w r. 1875 było 1237 mk.; obecnie 1260. Mieszkańcy trudnią się głównie rolnictwem. Kościół paraf. kat. dekan. grodziskiego. Folw. probostwa ma 369 morg. rozl.; szkoła elementarna kilkoklasowa, 357 analf., urząd pocztowy trzeciej klasy, cztery jarmarki, poczta listowa do Wolsztyna; gośc. o 3 kil., st. kol. żel. w Zbąszyniu (Bentschen) o 32 kil.; st. kol. żel w Grodzisku (Grätz) o 30 kil. K. leży na trakcie z Wolsztyna do Konotopa (Kontop). W r. 1811 miało 90 dm., 590 mk., w r. 1837 było 888 mk., samych Polaków. Położone w dawnem województwie poznańskiem, było w XV wieku własnością Zbąskich; przechodząc następnie przez różne ręce należało w XVIII wieku do Bielińskich; w r. 1740 był właścicielem Stanisław Bieliński, kasztelan lędzki. Bielińscy sprzedali K. w końcu zeszłego wieku księciu Oranii, zmarłemu później królem niderlandzkim, którego potomkowie K. jeszcze posiadają. Kościół paraf. już istniał w XV wieku, zbudowany z drzewa, ulegał kilkakrotnie pożarom: r. 1600, odbudowany przez Stanisława i Wojciecha Zbijewskich; r. 1723, poczem go z gruzów podźwignął Aleksander Bieliński, kasztelan lędzki; i nareszcie 1823, poczem go jeszcze nie odbudowano. Nabożeństwo paraf. odbywa się w kościołku drewnianym św. Wawrzyńca za miastem, na drodze do Wschowy położonym. W spalonych kościołach farnych zapewne były nagrobki właścicieli, jako to Pigłowskich, Zbijewskich, Bielińskich, ale teraz śladu już nie masz. W K. było prócz paraf. kilka jeszcze kościołów: kośc. św. Wawrzyńca za miastem, gdzie się teraz nabożeństwo odprawia; kościołek św. Ducha; kościół św. Mikołaja, którego już r. 1724 nie było. Z kroniki miasta okazuje się, że r. 1393 król Władysław Jagiełło nadał K. Janowi i Abrahamowi Niemira. W r. 1590 król Zygmunt III nadał miastu prawo odbywania jarmarków i targów; wtenczas było własnością Jana Chlebowicza, wojewody trockiego. W XVI i XVII wieku była w K. komora celna polska. 3.) **K.**, kolonia, pow. babimoski; 13 dm., 89 mk., 13 ew., 76 kat., 38 analf. 4.) **K.**, folw., 4 dm., 40 mk., należy do domin. Widzimia. *M. St.*

Kębłowo 1.) al. *Kamblowo*, *Kamlewo*, niem. *Kamlau*, w dok. r. 1369 *Kamelow*, 1400 *Camelow*, rycer. dobra, pow. wejherowski, w pobliżu granicy pomorskiej. Obejmuje 3 działy,

gbur. 3, wybudowań czyli pustkowi przynależnych 13: Bożejewo, Charwatynia al. Czyściec, Jägerhof, Josephthal, Kozłowskie, Wołowa karczma, Pikronowo, Platen, Platenrode, Wielki las, Nowe Kębłowo, Kębłowski młyn; obszaru włók 295, kat. 230, ew. 376. Parafia Luzino, szkoła w miejscu, poczta Wejherowo, dokąd odległość wynosi 1 i trzy ćwierci mili. K. istniało za pomorskich książąt i należało do kasztelanii chmielińskiej. R. 1369 d. 8 lipca komtur gdański Konrad Czolner von Rotenstein nadał 1-szy znany przywilej: ogrodów było 60 po 15 mórg liczących, prawo chełmińskie. Sołtys Piotr Wegner otrzymał 6 ogr. wolnych, i trzeci fen. od sądów, od innych dawali po 5 skot. i 1 kurę, proboszczowi także co przynależy, szarwarku odrabiali po 2 dni. Zboże musieli wozić do młyna w Lęborku. R. 1400 K. niewiedzieć z jakiej przyczyny znowu ma polskie prawo lenne; przypuszczają, że to chyba odleglejsza część wioski była. R. 1657 król Jan Kazim. darował Kębłowo wraz z innemi wioskami komendantowi pruskiemu Jerzemu Żur (Schur) za poniesione szkody wojenne. 2.) **K. nowe**, niem. *Neu-Kamlau*, os. do Kębłowa, pow. wejherowski. 3.) **K.**, niem. *Kamlow*, w dokum. *Kamelow*, wś, pow. lęborski, nad strugą Kosowską, pół mili od m. Lęborka. R. 1369 komtur gdański Czolner von Rotenstein wydał przywilej: sołtys Piotr Wegener otrzymał 6 ogrodów wolnych; na innych 44 ma osadzić ogrodników prawem chełmińskiem. Czynszować będą od ogrodu po 5 skotów, 2 dni robić, i 1 kurę dadzą; proboszczowi tacy 23 fen. i biskupowi co należy. Od sądów miał sołtys trzeci fenig. Do młyna wozić mieli do Lęborka. R. 1437 było ogrodn. 60, każdy dawał po 5 skot., za nadmiary 3 m., wszystkiego 16 m. *Ks. F.*

Kębłowo, par. *Kammelwitz* (niem.).

Kębłowski młyn, niem. *Kamlauer Mühle* młyn do Kębłowa, nad strugą Reda al. Radą, pow. wejherowski, o 2 mile od Wejherowa blisko granicy pomorskiej.

Kęcerzyn, dok. *Kancerzyno*, wś, folw., os., pow. kolski, gm. Kłodawa, par. Bierzwienna, odl. od Koła w. 21. Wś ma dm. 4, mk. 52; fol. ma dm. 6, mk. 37; os. ma dm. 1, mk. 2. W 1827 r. było tu 12 dm., 153 mk. Folw. Kęcerzyn (z wsią Kęcerzyn, Maryanów i Budy Kęcerskie) rozległy m. 608; grunta orne i ogrody m. 439, łąk m. 58, pastwisk m. 52, lasu m. 36, nieużytki i place m. 23; bud. mur. 8, drew. 5. Płodozmian 7 i 12-polowy. Wiatrak; w niektórych miejscowościach pokłady torfu. Wieś Kęcerzyn osad 16, z grunt. m. 18; wś Maryanów os. 5, z grunt. m. 40; wś Budy Kęcerskie os. 5, z grunt. m. 35.

Kęcierzowice, niem. *Kanterwitz*, wś, pow. mielicki na Szląsku, par. Powicko, st. p. Strabórek.

Kęcin, niem. *Kainzen*, r. 1321 *Kentzin*, wś, pow. górski na Szląsku, par. Góra.

Kęczewo, wś, pow. mławski, gm. Turza, par. Lipowiec. Liczy 36 dm. Włościanie posiadają 640 morg. ornego gruntu i 458 mor. lasu. Do dworu należy 629 morg. ornego i 469 lasu; w skład dóbr kęczewskich wchodzą: Kęczewo, Lipowiec (ten odprzedany 1880 r.) i Niedziałki Kęczewskie; własność Kosińskich; przy uwłaszczeniu odpadły: Józefowo osada złożona z 4 osadników i licząca 89 morg. ornego i 32 morg. lasu, i Wola Kęczewska. W Kęczewie znajdowała się gorzelnia i krochmalnia, obecnie zamknięte. Również zaprzestano wypalać wapno, dobywane na miejscu. Wiatrak. Grunta żytnie, szczerki i piaski, pagórkowate.

Kęczewska wola, wś, pow. mławski, gm. Turza, par. Lipowiec. Włościanie posiadają 14 dm., 526 mr. roli ornej, 150 mr. lasu.

Kęczno, pow. sieradzki, gm. i par. Zadzim; ob. *Skęczno*.

Kęczyce, ob. *Kendzice*, *Kende*.

Kęczyn, niem. *Kentschen*, r. 1373 *Kentchin*, wś, pow. świdnicki, par. Goglau.

Kędory lub *Sabinów*, folw., pow. częstochowski, gm. Grabówka, par. Częstochowa; 4 dm., 29 mk., 170 morg. rozl.

Kędzie, os., pow. wieluński, gm. Kuźnica grabowska, par. Kraszewice, odl. od Wielunia w. 38; dm. 1, mk. 5.

Kędzie 1.) przys. Jamnicy, pow. tarnobrzeski, nad pot. Rudą, lasem przedzielony od Jamnicy, par. rz. kat. w Grębowie. 2.) **K.**, al. *Kędzierz*, przys. Pustyni, pow. pilzeński, par. rz. kat. Dębica; ma według szemat. duch. dyec. tarn. 362 mk. Por. *Kendzierz* *Mac.*

Kędzierak, pow. nowomiński, gm. i par. Mińsk.

Kędzierowo lub *Kędzierzewo*, wś i folw., pow. szczuczyński, gm. i par. Wąsosz, o. 6 w. na półn.-wschód od Wąsosza, ma 35 domów.

Kędzierszczyzna, dwa zaśc. nad rz. Drujką, pow. dziśnieński, 3 okr. adm., o 55 w. od Dzisny, 2 dm., 18 mk. prawosł. (1866).

Kędzierz, ob. *Kędzie* i *Kandzierz*.

Kędzierzawce (po rusku *Kuderawci*), wieś w pow. Kamionka strzumiłowa, 24 km. na płd.-wschód od K.-Str., 10 km. na płd.-zach. od sądu powiatowego w Busku a 7 km. na płn.-wschód od stacyi kolejowej i pocztowej w Zadwórzu. Na płn. leży Milatyn, na zach. Lisko, na płd. Nowosiółki, na płn.-wschód Kozłów, na zach. Bezbrudy (w pow. złoczowskim). Przez płd. obszar wsi płynie pot. Dumny, dopływ Pełtwi, od zach. na wschód i tworzy w pobliżu wsch. granicy staw ciągnący się na płn. wschód. Ze stawu wypływa potok i płynie na wschód do Bezbrudów. Na lew. b. po-

toku leżą zabudowania wiejskie, na prawym b. i na płd.-zach. brzegu stawu grupa domów Józefówka, a na płn. brzegu stawu kilka domów i młyn Duniów. Położenie wsi nizinne. Płd. część obszaru zajmują łąki, część półn. pola a na krańcu płn. leży las Widełka. Własn. więk. (Tytusa Kielanowskiego) ma roli ornej 317 m., łąk i ogr. 74, pastw. 12, lasu 123 mor.; własn. mniej. roli or. 360, ł. i ogr. 180, pastw. 55 mor. Ludności było wedle spisu z 1881 roku 541 w gminie, 44 na obsz. dwor. Obrz. gr. kat. 316, rz. kat. 150. Par. gr. kat. w Nowosiółkach liskich, rzym. kat. w Milatynie. We wsi jest cerkiew, szkoła filialna i kasa pożyczkowa gminna z kapit. 237 zł. w. a. *Lu. Dz.*

Kędzierzawice, wś i folw., pow. pułtuski, gm. Gołębie, par. Nasielsk. W 1827 r. było tu 10 dm., 124 mk. Rozległość folw. wynosi m. 752; grunta orne i ogrody m. 556, łąk m. 52, pastwisk m. 15, wody m. 2, lasu m. 92, zarośli m. 32, nieużytki i place m. 3. Bud. mur. 5, drew. 13; wieś Kędzierzawice osad 23, z grunt. m. 27; wieś Pianowo-Pątki osad 6, z gruntem m. 6. *A. Pul.*

Kędzierzewo, ob. *Kędzierowo.*

Kędzierzyn, wieś i folw., pow. płocki, gm. Zągoty, par. Bonisław, odl. o 17 w. od Płocka, ma 3 dm., 112 mk., 364 mg. gruntu, 8 nieużyt. Według Tow. Kred. Ziems. folwark Kędzierzyn rozległy m. 348; grunta orne i ogrody m. 292, łąk m. 22, pastwisk m. 8, wody m. 3, lasu m. 17, nieużytki i place m. 7. Bud. mur. 3, drew. 4; płodozmian 11-polowy, stawy; wś Kędzierzyn osad 10, z grunt. m. 12.

Kędzierzyn, wś, pow. gnieźnieński; 26 dm., 304 mk.; 2 ew., 302 kat.; 75 analf. We wsi jest folw. mający 328 morg. rozl. Poczta, telegr. i st. kol. żel. w Gnieźnie o 7 kil. Wś ta należała od wieków do dóbr stołowych arcyb. gnieźn. R. 1413 istniał tu kościół, już wtedy stary i zniszczony.

Kędzierzyn 1.) niem. *Kandrzin*, r. 1283 *Kandersino*, 1416 *Candirsyn*, wś, pow. kozielski, par. Stare Koźle, na lewym brz. Kłodnicy, ma 34 dm., przystań flisacką na kanale, główną stacyą dr. żel. górno-śląskiej (ob. *Kosel-Kandrzin*), szosę na Pogorzelec (ob.) do Koźla, tracz parowy od r. 1855; kaplicę. 2.) **K.**, niem. *Eisdorf*, 1253 r. *Isichsdorf*, wś, pow. namysłowski, par. Wilkowa.

Kędzierzynka, al. *Kędzierzyna Wola*, wś w pow. wielickim, w dolinie Raby i potoku Kędzierzynki, 238 m. n. p. m., należy do parafii rz. kat. w Gdowie, odległość od Dobczyc wynosi 7 klm.; ma 330 mk. rz. kat. Więk. pos. ma obszaru 51 m. roli i 295 m. lasu; mn. 271 m. roli, 56 m. łąk, 61 m. past. i 127 m. lasu. Graniczy na północ ze Stadnikami, na wschód ze Strzyszową, na południe z Krzyworzeką. W XV w. była własnością Stadnickich. *Mac.*

Kędzin, niem. *Kendzie*, wś nad rz. Baryczą, pow. mielicki, par. W. Barkowo, w b. kluczu strabórskim.

Kędzior, dawne przezwisko, stanowi źródłosłów nazw *Kędziory*, *Kędziorki*, *Kędzierzewo* i t. p.

Kędziora, pustkowie, pow. ostrzeszowski; 1 dm., 10 mk., należy do wsi i gm. Kotłowa.

Kędziorki 1.) wś i folw., pow. brzeziński, gm. Gałkówek, par. Brzeziny. W 1827 r. było tu 9 dm., 66 mk.; obecnie wś 7 dm., 65 mk., 98 morg.; folw. 4 dm., 19 mk., 205 morg. (152 ornej). Płodozmian 5-polowy. 2.) **K.**, kol., pow. koniński, gm. i par. Kramsk, na wsch.-półn. od Konina, odl. od t. m. w. 14, od rz. Warty w. 4; powierzchni 79 mr., ludn. mięszanej polsko-niemieckiej 79; męż. 43, kob. 36. Grunt przeważnie łąki, podlega zalewom. Tu znajduje się szkoła ewangielicka, tak zwany kantorat. *J. Ch.*

Kędziory, wś, pow. kutnowski, gm. i par. Żychlin. Ma 4 dm., 32 mk.; ziemi ornej w połowie pszennej w połowie żytniej m. 62, łąk m. 14; należy do drobnej szlachty. *W. W.*

Kępa, jest to zwykle część wybrzeża rzeki, oderwanego od lądu przez wytworzenie się bocznego koryta rzeki, lub też wyspa powstała przez nagromadzenie się piasku i mułu. Kępą również zowią suche i wyniosłejsze kawałki gruntu śród błót i bagien. Wisła i wpadające do niej rzeki, płynąc równinami piaszczystemi i szerokiemi korytami, utworzyły mnóstwo kęp, noszących nazwy od przyległych wiosek i osad. W dokumentach zwane pospolicie: *Campa.* *Br.Ch.*

Kępa 1.) falenicka, wś, pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Stara Iwiczna. Leży naprzeciw wsi Falenicy. 2.) **K.** gocławska, wś, pow. warszawski, gm. Wawer, par. Praga. Utworzona przez odnogę (łachę) wiślaną w pobliżu wsi Gocław. 3.) **K.** kiełpińska, nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Kiełpin. Przy wsi Kiełpin, na lewym brzegu Wisły położonej. 4.) **K.** kikolska, nad Narwią, pow warszawski, gm. Góra, par. Nowy dwór. Nazwę nosi od wsi Kikoły, na prawym brzegu Narwi, w pow. płońskim. 4.) **K.** małocka, nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Cząstków, par. Kazuń. Nazwę nosi od pobliskiej wsi Małocice. 6.) **K.** marymoncka, nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Młociny, par. Wawrzyszew. 7.) **K.** tarchomińska, nad Wisłą, wś, pow. warszawski, gm. Jabłonna, par. Tarchomin. W 1827 r. było tu 40 dm., 98 mk. Leży przy wsi Tarchomin, na prawym brzegu położonej. 8.) **K.** latoszkowa, K. nadwiślańska, K. zawiślańska, K. zawadowska, pow. warszawski, gm. i par. Wilanów. W 1827 r. K. zawadowska liczyła 7 dm., 64 mk. 9.) **K.** oborska i K. okrzeska, wś nad Wisłą, pow. warszawski, gm. Jeziorna, par. Powsin. Jest tu szkoła początkowa. W 1827 r. K. oborska liczyła 13 dm., 60 mk. Por. *Okrzeszyn* i *Jeziorna.* 10.) **K.** saska na Wiśle, ob. *Saska Kępa.* 11.) **K.** kosomiecka nad Wisłą, pow. grójecki, gm. i

par. Czersk. Nosi nazwę od wsi Kossomce, na przeciwległym brzegu Wisły, w pow. garwolińskim. 12.) **K.** antonińska i K. pieczyska, nad Wisłą, pow. sochaczewski, ob. *Iłów*. 13.) **K.** bieniewska, K. januszewska i K. szempławska, ob. *Januszew*. 14.) **K.** głuska nad Wisłą, pow. sochaczewski, prawie naprzeciw Zakroczymia, gm. i par. Głusk. (ob.) 15.) **K.** grochalska nad Wisłą, pow. sochaczewski, gm. Głusk, par. Nowydwór. Nazwę nosi od przyległej wsi Grochale, ob. *Głusk*. 16.) **K.** bobrza, nad Wisłą, pow. gostyński, gm. Czermno, par. Troszyn. 17.) **K.** przybylanka, nad Wisłą, pow. gostyński, gm. Słubice, par. Życk. Ma 46 m. obszaru, należy do dóbr Słubice. 18.) **K.**-Stanisławów, nad Wisłą, pow. gostyński, gm. i par. Słubice, 1 dm., 6 m. obszaru. 19.) **K.** tokarska os., K. wołkowa os. włośc., nad Wisłą, pow. gostyński, gm. Dobrzyków, par. Gombin. W 1827 r. K. wołkowa półwysep nad Wisłą liczyła 10 dm. i 71 mk., obecnie ma 3 dm., 17 mk., 63 m. obszaru. Ludność niemiecka. K. tokarska śród Wisły położona, ma 4 dm., 48 mk. niemców, 101 m. obszaru. 20.) **K.** gliniecka nad Wisłą, pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Ostrówek. W 1827 r. było tu 21 dm., 161 mk. Nosi nazwę od przyległej wsi Glinki. 21.) **K.** pijarska, nad Wisłą, pow. nowomiński, gm. Otwock, par. Ostrówek. 22.) **K.** szlach., wś, pow. włocławski, gm. Kłóbka, młyn wodny. 23.) **K.** kencerska, nad rzeką wpadającą do Warty, ob. *Gutów*, pow. kolski. 24.) **K.**-łaziska, os. włośc., pow. brzeziński, gm. Łaziska, par. Tomaszów; utworzona przez rzeczkę (Bielinkę, Białą), wpadającą do Pilicy w pobliżu Tomaszowa, ma 2 dm., 24 mk., 28 morg rozl. 25.) **K.**-wierzchy, os., pow. brzeziński, gm. Długie, ob. *Wierzchy-Kępa*. 26.) **K.**, kol. włośc., pow. piotrkowski, gm. Woźniki, par. Bełchatów. Ma 5 dm., 22 mk., 41 m. obszaru. 27.) **K.** lub *Radowice*, folw., nad Pilicą, pow. noworadomski, gm. Żytno, par. Pławno. Ma 1 dm., 27 mk., 200 m. (120 ornej) rozl. 28.) **K.**-błeszno, nad Pilicą, pow. radomski, gm. Radzanów, par. Wyśmierzyce. 29.) **K.** gruszczyńska, wś włośc. i K. za pałacem, os. włośc. nad Wisłą, pow. kozienicki, gm. Rożniszew, par. Mniszew. Odl. 33 w. od. Kozienic. K. gruszczyńska ma 7 dm., 33 mk., 38 m., a K. za pałacem 4 dm., 60 mk. i 28 m. Leżą w sąsiedztwie Gruszczyna i Mniszewa. Ob. *Gruszczyn* (T. II, 876). 30.) **K.** niemojewska, wś nad rz. Pilicą, pow. kozienicki, gm. Grabów nad Pilicą, par. Warka. Odl. 41 w. od Kozienic, ma 20 dm., 135 mk., 413 m. ziemi włośc. i 16 m. dworsk. 31.) **K.** nadwiślańska, os. nad Wisłą, pow. kozienicki, gm. Brzeźnica, par. Kozienice. Odl. 10 w. od Kozienic, ma 264 m. obszaru, należy do Pyrzyńskiej Wólki. 31.) **K.** wólczyńska, kol. nad Wisłą, pow. kozienicki, gm. Brzeźnica, par. Kozienice. Odl. 10 w. od Kozienic, ma 26 dm., 210 mk. 33.) **K.**, folw. nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Studzianna, par. Brudzewice. Ma 1 dm., 15 mk. i 99 m. obszaru. 34.) **K.**, os. włośc. nad rz. Pilicą, pow. opoczyński, gm. Unewel, par. Białobrzegi. Odl. 30 w. od Opoczna, ma 5 dm., 66 mk., 37 m. obszaru. 35.) **K.** gostecka, wś włośc. nad rz. Wisłą, pow. iłżecki, gm. Dziurków, par. Solec, W 1827 r. było tu 13 dm., 92 mk., obecnie 34 dm., 204 mk. i 367 m. obszaru. 36.) **K.** chwałowska, folw. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. Dwikozy, par. Góry Wysokie. Odl. 13 w. od Sandomierza, ma 2 dm., 5 mk., 120 m. obszaru. Należy do dóbr Winiary. 37.) **K.** glińska, os. leś. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec. Odl. 45 w. od Sandomierza, ma 1 dm., 3 mk., 60 m. obszaru. Należy do dóbr Rybitwy. 38.) **K.** górecka, wś włośc. nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Połaniec. Odl. 47 w. od Sandomierza. W 1827 r. było tu 12 dm., 78 mk., obecnie liczy 6 dm., 48 mk., 49 m. obszaru. K. górecka stanowi najdalej wysunięty na południe punkt gub. radomskiej. 29.) **K.** byszowska, folw., pow. sandomierski, gm. Klimontów, par. Koprzywnica. Odl. 18 w. od Sandomierza, ma 3 dm., 35 mk., 270 m. ziemi; należy do wsi Byszowa. 40.) **K.** krzcińska, os. leś., K. nagajewska, wś, nad rz. Wisłą, pow. sandomierski, gm. i par. Koprzywnica. W 1827 r. K. nagnajewska miała 7 dm., 52 mk., obecnie 10 dm., 88 mk. i 44 m. ziemi. Odl. 21 w. od Sandomierza, K. krzcińska zaś, o 18 w. od Sandomierza, 1 dm., 150 m. obszaru; należą do dóbr Ciszyca i Krzcin. 41.) **K.** zaduska, wś, pow. sandomierski, gm. Tursko, par. Niekrasów. W 1827 r. było tu 7 dm., 49 mk. Nie zamieszczona w spisie urzęd. (Pam. Kn. gub. rad. z 1881 r.). 42.) **K.** buszkowska, folw., w pobliżu Wisły, pow. opatowski, gm. Julianów, par. Gliniany. Odl. 31 w. od Opatowa. Folw. Kępa buszkowska v. Las kępie rozległy m. 200, grunta orne i ogrody m. 124, łąk m. 25, lasu m. 48, nieużytki i place m. 3, bud. drewn. 6. 43) **K.** słupska, os. nad rz. Wisłą, pow. opatowski, gm. Julianów, par. Słupia nadbrzeżna. Odl. 38 w. od Opatowa, ma 1 dm., 4 mk., 67 m. ziemi dworsk. Należy do dóbr Słupia nadbrzeżna. 44.) **K.** bolesławska, nad Wisłą, pow. stopnicki, gm. Pawłów, par. Ostrowce. W 1827 r. było tu 11 dm., 74 mk. 45.) **K.** lubawska, nad Wisłą, pow. stopnicki, gm. i par. Pacanów. W 1827 r. było tu 30 dm., 182 mk. Folw. Kępa Lubaska rozległy m. 228, grunta orne i ogrody m. 179, pastwisk m. 32, nieużytki i place m. 17, bud. drewn. 10, płodozm. 6-polowy; wś Kępa Lubaska osad 23, z gruntem m. 138. 46.) **K.** sokołowska, nad Wisłą, pow. pińczowski, gm. Filipowice,

par. Witów. Leży w pobliżu wsi Sokołowice. 48.) K., pow. pińczowski, gm. Drożejowice, par. Skalbmierz. 48.) K., wś i folw., pow. miechowski, gm. i par. Niedźwiedź. Leży o 4 w. na połd.-wschód od Słomnik. W 1827 r. było tu 9 dm., 59 mk., obecnie 9 dm. i 65 mk., 7 osad włośc. i 63 m. gruntu. Folw. K. ma 545 m. obszaru i należy do dóbr Nieźwiedź. 49.) K., folw. nad rz. Szreniawą, pow. miechowski, gm. Koniusza, par. Niegardów, należy do dóbr Niegardów, ma 298 m. obszaru. 50.) K.-*Chałupki*, wś w połud. stronie pow. włoszczowskiego, gmina częścią Moskorzew, częścią Słupia, par. Goleniowy, w bliskości rz. Pilicy, o 3 w. na płd.-ws. od Szczekocin. Ma 9 dm., 52 mk., 63 mr. ziemi ornej w nizinie piaszczystej i mocno wilgotnej pod lasem. W tem miejscu 1794 r. w czasie bitwy pod Szczekocinami poległ dowódzca kawaleryi Wodzicki. Do 1876 r. istniała tu dystylarnia wódek słodkich. 51.) K. chotecka, wś nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski, gm. Szczekarków, par. Chodcza. W 1827 r. było tu 35 dm., 218 mk., obecnie liczy 268 mk. 52.) K. kaliszańska, wś nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski, gm. Kamień, par. Piotrowin. Leży przy wsi Kaliszany. 52.) K. piotrowińska, wś nad Wisłą, pow. nowoaleksandryjski, gm. Kamień, par. Piotrowin. 54.) K. kłodnicka, wś, pow. janowski, gm. Wilkołaz, par. Ratoszyn. Leży nad rzeką, przy trakcie z Bełżyc do Urzędowa. Ob. *Kłodnica* i *Janów*. Folw. Kępa z attynencyą Albertów i Podwale rozległy m. 880, grunta orne i ogrody m. 491, łąk m. 27, lasu m. 342, nieużytki i place m. 20, bud. mur. 2, drewn. 7, płodozmian 7 i 10-polowy, pokłady kamienia wapiennego i opoki; wś Kępa osad 22, z gruntem m. 234. 55.) K., os. nad Wieprzem, pow. lubartowski, gm. i par. Syrniki. 56.) K.-pasieka, pow. lubartowski, gm. Starościn, par. Krasienin, utworzona przez małą rzeczkę wpadającą do Wieprza. 57.) K. celejowska, wś nad rz. Wilgą, pow. garwoliński, gm. Wilga, par. Pilica. Nosi nazwę od przyległej wsi Celejowa, ma 17 dm., 167 mk. i 187 m. obszaru. 58.) K. podwierzbiańska, wś nad Wisłą, pow. garwoliński, gm. Podłęż, par. ew. Pilica. Ma 14 dm., 136 mk. i 142 m. obszaru, nazwę nosi od przyległej wsi Podwierzbie. 59.) K. radwankowska, wś na prawym brzegu Wisły, pow. garwoliński, gm. i par. Warszewice. W ładnem położeniu na wzgórzu. W 1827 r. było 16 dm., 101 mk., obecnie 11 dm., 95 mk. i 127 morg. 60.) K. skurzecka wś, K. zaleska wś, nad Wisłą, pow. garwoliński, gm. Wilga, par. ew. Pilica. K. skurzecka ma 16 dm., 140 mk., 124 mr.; K. zaleska 7 dm., 99 mk. i 50 m. obszaru. 61.) K. pruska, nad Liwem, pow. węgrowski, gm. i par. Prostyń. W 1827 r. było tu 7 dm., 51 mk., obecnie 8 dm., 74 mk., 138 m. obszaru. 62.) K. folw., pow. siedlecki, gm. i par. Żeliszew, 3 dm., 11 mk., i 149 m. obszaru. Folw. Kępa żeliszewska podług wiadomości z r. 1870 rozległy m. 154, grunta orne i ogrody m. 100, łąk m. 30, zarośli m. 16, pastwisk m. 6, nieużytki i place m. 2, bud. drewn. 7, rzeka Kostrzynia przepływa; folw. ten w r. 1870 odłączony został od dóbr Żeliszew. 63.) K. barcicka, os. nad rz. Liwem, pow. pułtuski, gm. Somianka, par. Barcice. 64.) K. zatorska, pow. pułtuski, gm. i par. Zatory, nad rzeką wpadającą do Narwi. 65.) K., os. (nad Narwią?), pow. makowski, gm. Sypniewo, par. Nowa wieś. 66.) K.-rumunki, nad Narwią, pow. makowski, gm. Smrdok, par. Zambski. 67.) K. nad Narwią, ob. *Drogoszewo*, pow. łomżyński. 68.) K., nad Narwią, pow. łomżyński, gm. i par. Miastkowo. 69.) K. borowicka, pow. płocki, gm. Ramutówko, par. Płock. 70.) K. ośnicka os., i Kępa wilczanka v. Wilczynka, os. włośc. nad rz. Wisłą, pow. płocki, gm. Bielino, par. Imielnica, K. wilczanka ma 1 dm., 4 mk., 9 m. ziemi, należy do Gulczewa (ob.), K. ośnicka leży w pobliżu wsi Ośnicy, ma 4 dm., 30 mk., 65 m. roli (62 ornej). 71.) K. niemiecka, wś nad rz. Wisłą, pow. płocki, gm. Ramutówko, par. Zakrzewo, odl. o 20 w. od Płocka, ma 183 dm., 19 mk., 486 m. obszaru, w tem 271 m. ziemi włośc. 72.) K. polska, wś nad rz. Wisłą, pow. płocki gm. Ramutówko, par. Zakrzewo, odl. o 20 w. od Płocka, liczy 22 dm., 310 mk., 724 m. obszaru, w tem 451 m. włośc. Posiada kaplicę murowaną z r. 1783 fundacyi Nakwaskich z obrazem Matki Boskiej uważanym jako cudowny. Folw. Kępa-białobrzegi (z wsią Kępa polska i Kępa niemiecka), podług wiadomości z r. 1866 rozległy m. 921; wieś Kępa polska, osad 27, z gruntem m. 407; wieś Kępa niemiecka, osad 25 z gruntem m. 527. 73.) K. wyszogrodzka, os. włośc. nad Wisłą, pow. płocki, gm. Rembowo, par. Wyszogród, ob. *Drwały*, pow. płocki. 74.) K., wś i folw. nad rz. Wkrą, pow. płoński, gm. Sochocin, par. Sarbiewo, odl. o 12 w. od Płońska, ma młyn wodny, tartak, 23 dm., 285 mk., 513 m. gruntu. 75.) K. kolońska, os. nad rz. Wisłą, pow. płoński, gm. Sielec, par. Czerwińsk, odl. o 25 w. od Płońska, ma 1 dm., 13 mk., 60 m. gruntu. 76.) K. podmarszczyn, nad rz. Żurawianką, ob. *Gumino*, pow. płoński. 77.) K. zakroczymska, os. włośc. nad Wisłą, pow. płoński, gm. i par. Pomiechowo. W 1827 r. było tu 6 dm., 71 mk., obecnie 1 dm., 5 mk., 18 m. roli i 32 m. nieużytku. 78.) K. (nad rz. Skrwą?), pow. sierpecki, gm. Borkowo, par. Sierpc. Nie zamieszczona w spisie urzęd. (Pam. Kn. płoc. gub. 1881 r.). 79.) K., os., nad rz. Rypienicą, pow. rypiński, gm. Starorypin, par. Rypin, odl. o 1 w. od Rypina, ma 1 dm., 5 mk., 5 m. gruntu. 80.) K. dzikowska nad Wisłą,

ob. *Dzikowo*, pow. lipnowski. *Br. Ch.*

Kępa 1.) *kujawska*, przysiołek do Pleszowa w pow. krakowskim, ma 224 mieszk. rz. kat. Leży na lewym brzegu Wisły, na wschód od Mogiły. 2.) **K.**, przys. do Łapiszowa, w pow. tarnobrzeskim, należy do parafii we Wrzawach. Jest to zabudowana wysepka na Sanie, w pobliżu jego ujścia do Wisły. 3.) **K.** *rusiecka*, przys. Ruszczy w pow. krakowskim, ma 48 mieszk., jest częścią Przylaska rusieckiego i leży na lewym brzegu Wisły. 4.) **K.**, dwa folwarki w pow. nisieckim, po obudwu brzegach Sanu, mianowicie na lewym brzegu u ujścia potoka Stróżówki, należy do Przędzela, drugi na prawym brzegu, należy do Bieliniec. 5.) **K.**, przys. do Kłokoczyna w pow. krakowskim u ujścia potoku Rudno, wpadającego z lewego brzegu do Wisły, należy do par. rzym. kat. w Czernichowie i ma 125 mieszk. rzym. kat. 6.) **K.** *węgrzynowska*, przys. do Mszczęcina w pow. bocheńskim, leży na prawym brzegu Wisły, w pobliżu Niepołomic. 7.) **K.** *rzeczycka*, przys. do Rzeczycy okrągłej w pow. tarnobrzeskim, leży na prawym brzegu Sanu u ujścia potoku Bukowy (pór. *Dąbrowa*), ma według szematyzmu duchownego dyecezyi rzym. kat. przemyskiej 195 mk. 8.) **K.**, przys. do Żabna w pow. tarnobrzeskim, leży na lewym brzegu Sanu naprzeciw Żabna, ma od północy las sosnowy, od południa graniczy ze Zbydniowem i Maydanem zbydniowskim. 9.) **K.**, karczma na obszarze dworskim Suszno, pow. Kamionka Strumiłowa. 10.) **K.**, por. *Jasienna*. *Mac.*

Kępa 1.), dom., pow. szamotulski, 1443 mr. rozl., 11 dm., 138 mk., 12 ew., 126 kat., 53 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Szamotułach (Samter) o 4 kil., własność Włodzimierza Goślinowskiego. 2.) **K.**, wś i kolonia, powiat inowrocławski, 27 dm., 196 mk., 97 ew., 99 kat., 78 analf. Poczta, telegraf i st. kolei żel. w Gniewkowie (Argenau) o 5 kil. 3.) **K.**, folw. i karczma, pow. pleszewski, 2 dm., 23 mk., należy do wsi Gutów. 4.) **K.**, przewóz z lewego brzegu Warty, pow. śremski, 1 dom, 8 mk., należy do dom. Zaborowa. 5.) **K.** *Wielka* I (*Gross Kempa*), na prawym brzegu Warty, folw., pow. średzki, 4 dm., 49 mk., należy do dom. Czarnotek. 6.) **K.** *Wielka* II, niem. *Gross-Kempa* II, folw., pow. średzki, 7 dm., 98 mk., należy do dom. Jeziór Małych (ob.). 7.) **K.** *Mała*, niem. *Klein-Kempa*, na prawym brzegu Warty, przy ujściu Maskawy, wś, pow. średzki, 13 dm., 91 mk., należy do wsi i gm. Dąbrowa (Eichbrod). Por. *Dębice*. *M. St.*

Kępa, niem. *Kempa* 1.), wieś, pow. opolski, par. Opole, o pół mili od Opola, 980 mr. rozl., 54 osad i szkoła z r. 1823. 2.) **K.**, niem. *Kempa* al. *Kempek*, folw. naczelny dóbr ryc. Babice, pow. raciborski, leży nad stawem Babiczek (2000 mr. rozl.) i rz. Suminą, pośród zieleni, ma piękną bażantarnię. 3.) **K.**, folw. z dworem dziedzica dóbr Wilcza Górna, ma 9 dm., 6 bud., 48 mk. 4.) **K.** Knie w swoim Słowniku wymienia jeszcze pod t. n. folw. do gminy Pszczyna i młyn pod Ligotą w pow. toszecko-gliwickim. *F. S.*

Kępa 1.) **wielka**, niem. *Gross-Kaempe*, wieś włośc., pow. chełmiński, na nizinach prawego brzegu Wisły. Ma 913 mr. rozl., 28 bud., 9 dm., 8 katol., 71 ewang. Parafia i poczta Ostromecko, szkoła Mozgowin. 2.) **K.** *mała*, niem. *Klein-Kaempe*, wś włośc., pow. chełmiński, na nizinach praw. brz. Wisły. Ma 458 m. rozl., 21 bud., 7 dm., 45 ew. Parafia i poczta Ostromecko, szkoła Strzyżawa. Por. *Bieńkówka* i *Fordon*. *Ks. F.*

Kępa, las, ob. *Jelnówka*.

Kępanów albo *Kempanów*, wś nad Stradomką, pow. bocheński, par. rz. kat. Łapanów, ma 229 mk. rz. kat. Większa posiadłość ma 143 m. roli, 18 m. łąk i ogr. i 67 m. lasu; mniejsza posiadłość 100 m. roli, 35 m. łąk i pastwisk.

Kępczowice, niem. *Kempczowitz*, wś i dobra ryc., pow. bytomski, o 9 kil. od Tarnowskich Gór, nad strugą Dramą, bezrybną, w położeniu wzgórkowatem. Wś prawie się łączy z Brosławicami i Nieradą, ma 25 osad, 288 mr. rozl., 2 młyny wodne amerykańskie. Dobra, własność von Koschützkich, mają 1100 mr. rozl., łomy wapienia. *F. S.*

Kępice, wś włośc. nad łachą Wiślaną, pow. kozienicki, gm. i par. Sieciechów. Odl. 16 w. od Kozienic. W 1827 r. było tu 27 dm., 240 mk.; obecnie 45 dm., 353 mk. i 527 m. obszaru.

Kępie 1.) os. nad rz. Prosną (?), pow. kaliski, gm. i par. Godziesze Wielkie, odl. od Kalisza w. 15; K. wraz z os. Zwycięztwo i wsią Wolą droszewską liczy: dm. 28, mk. 488. Należy do dóbr Wola Droszewska. 2.) **K.** v. *Kempie*, wś i i folw., pow. miechowski, gm. Tczyca, par. Uniejów. Leży o 4 w. od Żarnowca w płd.-wsch. stronie. W 1827 r. było tu 39 dm. i 287 mk., obecnie liczy 72 dm., 486 mk., 67 os. włośc. z obszarem gruntów 787 mr. Posiada szkołę gminną. Dobra K. składają się z folw. K., Florentynów, os. młyn. w Staszynie i liczą 1724 mr. obszaru. W XV w. wś K. była dziedzictwem szlachty h. Koźlerogi (Długosz II. 209). Według Tow. kred. ziem. dobra K. składają się z folw. K., Florentynów, osady młynarskiej Staszyn; wsi: Marcinkowice, Staszyn, Pogwizdów i Kępie. Rozl. wynosi m. 1762; folw. Kępie grunta orne i ogrody m. 888, łąk m. 130, pastw. m. 169, wody m. 2, zarośli m. 5, w osadach 6, nieużytki i place m. 12, razem m. 1212, bud. mur. 15, drew. 9, płodozmian 5, 8 i 12-polowy; folw Florentynów grunta orne i ogrody m. 220, lasu m. 327, nieużytki i place m. 3, razem m. 550, bud. mur. 1, drew. 4, płodozmian 4 i 8-polowy; młyn wodny, gorzel-

nia, pokłady opoki wapiennej, piaskowca budowlanego i torfu. Rzeczka Uniejówka przepływa; wś Marcinkowice osad 36, z gruntem m. 491; wś Staszyn osad 6, z gruntem m. 91; wś Pogwizdów osad 24, z gruntem m. 130; wś Kępie osad 57, z gruntem m. 696. 3.) **K.**, wś, pow. stopnicki, gm. i par. Oleśnica. W 1827 r. było tu 10 dm., 101 mk. *Br. Ch.*

Kępie, przys. Zaleszan, na prawym brzegu Łęgu w pow. tarnobrzeskim, ma według szematyzmu duchow. dyec. przem. rzym. katol. 695 mk., razem z przys. Karczmiska. *Mac.*

Kępin, ob. *Kępina.*

Kępin, niem. *Gr. Kempin*, osada do wsi Zychce, pow. człuchowski, w okolicy bagnistej i lesistej, nad str. Chocziną. Obszaru liczy mórg 524, bud. 24, dm. 6, kat. 43, ew. 8. Parafia Konarzyny, szkoła Zychce, poczta Zielona (Grünchotzen). *Ks. F.*

Kępina 1.), folw., pow. błoński, gm. Helenów, par. Brwinów (ob.). 2.) **K.**, pow. grójecki, gm. Kobylin, par. Grójec. 3.) **K.**, wieś, pow. łęczycki, gm. Sobótka, par. Grabów. W 1827 r. było tu 7 dm., 50 mk.; obecnie dm. 5. mk. 50, gruntu lekkiego żytniego m. 120; mieszkańcy są przeważnie wyznania ewangelicko-augsburskiego. 4.) **K.**, folw., pow. rawski, gm. Wałowice, par. Biała; 2 dm., 126 m. rozl., pokłady torfu. 5.) **K.** al. *Kępin*, młyn wodny, pow. częstochowski, gm. Lipie, par. Danków. Niezamieszczona w spisie urzędowym miejsc. gub. piotrk. z 1882 r. Należy do wsi Rębielic. 6.) **K.**, os. włośc., pow. będziński, gm. Choroń, par. Przybynów; 1 dom, 8 mk., 12 mr. rozl. 7.) **K.**, wś włośc. w pobliżu Pilicy, pow. radomski, gm. i par. Radzanów. Odl. 32 w. od Radomia, ma 3 dm., 33 mk., 241 mr. obszaru. *W. W.*

Kępinek, niem. *Kl. Kempin*, osada, powiat człuchowski, nad str. Chociną, w lesistej okolicy i bagnistej. Obszaru liczy mr. 244, bud. 9, dm. 3, kat. 17, ew. 12. Parafia Konarzyny, szkoła Zychce, poczta Zielona. *Ks. F.*

Kępino al. *Kąpino*, *Kąpin* (Kętrz.), niem. *Kompino*, r. 1678 *Kampino*, król. leśn. do Pucka należące, pow. wejherowski, opodal strugi Redy, ćwierć mili od Wejherowa. O powstaniu tej osady czytamy w lustracyi star. puckiego z r. 1678. Kampina jest nowina w lesie rozkopana, trzyma ją Jakób Mroza, leśny i strzelec star. puckiego. Chałupę tam swym kosztem postawili, okazali przywilej K. J. M. Jana III z 4 list. 1677. Płacą do zamku puckiego grz. 7; jest także powinnością Mrozy lasu pilnować i zwierzynę wiernie oddawać. *Ks. F.*

Kępiny 1.), wieś, pow. koniński, gm. i par. Tuliszków, przy trakcie z Konina do Tuliszkowa, na południo-wschód Konina, odległa od t. m. wiorst 10. Powierzchni 218 m., ludności mieszanej polsko-niemieckiej męż. 95, kobiet 104; razem 195. Grunt żytni. Kolonia ta, należąca do dóbr Kiszewy, została założoną na wyciętych kępach leszczyny przez ówczesnego dziedzica, który w niej i kantorat t. j. szkołę ewangelicką ustanowił; przy szkole znajduje się i dom modlitwy dla wyznawców religii ewangelickiej. 2.) **K.**, pow. płoński, gm. Kuchary, par. Królewo. Niezamieszczone w spisie urzęd. (Pam. Kn. płoc. gub. 1881 r.). 3.) **K.**, os. leśna, pow. augustowski, gm. Szczebro Olszanka, par. Szczebra. Odl. 11 w. od Augustowa, ma 1 dom.

Kępiołka, attyn. dóbr Grudzyny (ob.), powiat jędrzejowski.

Kępiste 1.), pow. warszawski, gm. Nieporęt, par. Zegrze. 2.) **K.**-Borowe, wieś, powiat ostrowski, gm. Zaręby kościelne, par. Zaręby. Jest tu kopalnia wapna. Liczy 26 dm., 163 mk. 3.) **K.**, por. *Kempiste.*

Kępiste, osada, pow. szamotulski, 6 dm., 32 mk., należy do wsi i gm. Choyno.

Kępka 1.) *księża*, folw., pow. włocławski, gm. Kówal, par. Grabkowo (ob.). W 1827 r. było tu 4 dm., 29 mk. Była własność kapituły włocławskiej. 2.) **K.** szlachecka, wieś i folw., pow. włocławski, gm. Kłóbka, parafia Grabkowo, o 20 w. od Włocławka, o 3 w. od Czerniewic. Folw. ma 322 m. gruntu, 40 m. lasu, własność Alf. Sokołowskiego; wieś 30 m. gruntu. Dm. 12, mk. 87. Jezioro zajmuje około 3 włók rozl. W 1827 r. było tu 16 dom., 135 mk. Należała do dóbr Rzegocin. Według Tow. kred. ziems. dobra Kępka Szlachecka składały się z folwarków: Kępka, Rzegocin, osady młynarskiej Ruda, wsi Kępka Szlachecka, Rzegocin, osad uwłaszczonych Sosnowo i Genczelewo. Rozl. m. 845; folw. Kępka grunta orne i ogrody m. 278, łąk m. 141, wody m. 47, nieużytki i place m. 16, razem m. 482, bud. mur. 8, drewn. 8; folw. Rzegocin grunta orne i ogrody m. 145, łąk m. 90, lasu m. 120, zarośli m. 4, nieużytki i place m. 4, razem m. 363, bud. drew. 5; młyn wodny, cegielnia, dwa jeziora, staw, rzeczka bez nazwy, pokłady torfu. Wieś Kępka Szlachecka osad 12, z gruntem m. 30; wieś Rzegocin osad 11, z gruntem m. 27; osada Sosnowo z gruntem m. 64; osada Genczelewo z gruntem m. 56.

Kępki, wś, pow. łukowski, gm. Skrzyszew, par. Ulan. Ma 30 dm., 194 mk. i 728 mórg obszaru.

Kępki, ob. *Kamień*, pow. raciborski.

Kępniak, os., ob. *Jeziora.*

Kępniewo, niem. *Kampenau* al. *Campenau*, r. 1600 *Campenew*, włośc. wś, pow. malborski, na żuławach, przy granicy pow. sztumskiego i Prus wschodnich. Obszaru obejmuje włók 126, gbur. 49. zagrodn. 2, katol. 88, ew. 429, men. 78, dm. 74. Parafia Tyrgart, szkoła w miejscu, poczta i stacya kolei żel. Gronowo. Odległość od Malborka 3 i pół mili. Wieś K. należała

dawniej do król. ekonomii malborskiej. W lustracyi z r. 1565 czytamy o niej: Campenew na żoławie trzyma prawem dożywotniem Jan Kostka kasztelan gdański, podskarbi pruski; który Campenew jest w ten sposób przezwany, iż jest pustą dziedziną, w której nie masz gruntu rolnego, jeno pastwiska, których pan gdański wynajmuje. Dochodów ma ztąd zamek grzywien liczby pruskiej 100, które czynią liczby polskiej fl. 466 gr. 20. Może ten Campenew czynić pożytek większy, gdyby błota osuszono na pastwiska, które potrzebują nakładu niemałego, bo wielka dziedzina. *Ks. F.*

Kępno, niem. *Kempen*, miasto nad Samicą uchodzącą do Prosny, pow. ostrzeszowski, o 46 kil. od Oleśnicy, o 10 od Podzamcza, o 159 od Poznania, o 41 od Kluczborka, o 45 od Ostrowa, w najwyższej okolicy W. Ks. Poznańskiego, 172 metrów nad poziomem morza, w części najdalej na południo-wschód posuniętej, o 2 kil. od granicy szląskiej, o 11 kil. od granicy rossyjskiej; K. samo leży na małem wzgórzu w okolicy bagnistej i bogatej w łąki, grunta dokoła są powiększej części płaskie, czasami pagórkowate, nieurodzajne. Klimat w mieście wystawionem na wiatry północne i północno-wschodnie jest ostry. W K., gm., są 4 miejsc.: a) K., miasto z dworcem kol. żel.; b) Trzcionka, kolonia; c) osada Fyszera (Fischers Etablissement); d) Zagasło, folw.; w r. 1871 było 387 dm., 6030 mk., 1387 ew., 2194 kat., 2449 żydów; w r. 1875 było 6267 mk.; w r. 1880 zaś 6168 mk. Mieszkańcy miejscowi zajmują się głównie handlem płodami rolniczemi i leśnemi, zbożem, bydłem, owcami, trzodą chlewną, drobiazgiem i drzewem. Siedziba lantrata, komisarza obwodowego, budowniczego powiatowego, kontrolera katastru, kasy powiatowej, urząd celny; sąd okręgowy należy do sądu ziemiańskiego w Ostrowie. Kościół paraf. katol. dek. kępińskiego; kościół protestancki dyecezyi ostrzeszowskiej; synagoga wybudowana w stylu wschodnim. Progimnazyum, kilka szkół elementarnych, wyższa pensya żeńska; 1394 analf. Głównemi źródłami zarobku dla mieszkańców okolicy jest rolnictwo, hodowla bydła i owiec; młynarstwo i znaczna produkcya okowity w 4 gorzelniach; do Rossyi praktykuje się dość znaczne przemytnictwo. W mieście samem z rzemieślników wielu jest kuśnierzy i szewców. W 5 fabrykach tabaki i i cygar wyrabia się w przecięciu rocznie około 800 centnarów tabaki i około miliona cygar Nadto znajdują się w mieście: fabryka drutów z drzewa do wyrabiania zapałek; fabryką dachów papowych, asfaltu i cementu z drzewa, fabryka octu, młyn parowy i piła, browar. Handel znaczny winami węgierskiemi. Towarzystwo agronomiczne polskie i niemieckie. Kasa pożyczkowa niem., licząca przeszło 300 członków. Gazownia. Urząd pocztowy pierwszej klasy, telegraf, drugi urząd pocztowy na dworcu kolei żel., st. kolei żel. i telegraf drugi, poczthalterya, poczta listowa do Mielęcina i do Trzcinicy (Strzenze). W K. krzyżują się dwie kol. żelazne, poznańsko-kluczborska (Posen-Kreuzburger-Eisenbahn) i wrocławsko-warszawska przez Oleśnicę do Podzamcza (Oels-Wilhelmsbrücker) idąca. K. miało w r. 1811 dm. 355, mk. 3598; w r. 1837 było ludności 6156, chrześcian 2680, żydów 3476. R. 1856 wychodziło tu czasopismo polskie p. n. *Przyjaciel ludu katolickiego*. Dawniej leżało w ziemi wieluńskiej, liczy się do nowszych miast. Przez kilka wieków w historyi napotyka się tylko wzmianka o zamku obronnym, Kępnie. Roku 1455 łupiezcy pod dowództwem Jozyka Stosa z Olbrachcic, morawianina, i Jana Swieborowskiego, polaka, zamek ten obronny podstępem zajęli. Przebrani za wieśniaków udali jakoby czynsz odnieść chcieli; tym sposobem do zamku wpuszczeni, pojmali jego pana, nazwiskiem Wierzbiętę. Gdy o tem posłyszał burgrabia wieluński, zebrawszy wszystkich ludzi ze wsi okolicznych podążył do Kępna, zamek obległ i przeszkodził, aby nieprzyjaciel w żywność się zaopatrzył. Jan, arcybis. gnieźnieński i Jan biskup kujawski, wówczas w Uniejowie przebywający, wsparli go swymi ludźmi, a nawet sam król Kazimierz Jagiellończyk przysłał wojska pod dowództwem Stanisława Ostroroga, woj. wody kaliskiego, i Jana Zaremby, starosty wieluńskiego; ci po długiem oblężeniu obawiając się, aby wojna przez zimę się nie przeciągnęła, dozwolili wyjść nieprzyjacielowi ze wszystkiem, co tylko mógł zabrać, szczęśliwi, że zamek odzyskali. Przez dwa jeszcze następne wieki K. pozostało zamkiem; dopiero Jan Kazimierz na sejmie r. 1661 nadał przywilej Adamowi z Rudnik Biskupskiemu, staroście wieluńskiemu, na założenie miasta, które się później przez handel, szczególnie ze Szląskiem, dość znacznie podniosło. Teraźniejszą ordynacyą miejską ma od r. 1833. W kościele protestanckim odbywa się raz po raz nabożeństwo po polsku, ponieważ protestanci, mianowicie miejscy pow. ostrzeszowskiego, w przeważnej liczbie pochodzenia są polskiego. M. teraz jest własnością hr. Pücklera. W okolicy wykopano urny, w których znajdowały się przedmioty brązowe i żelazne. Jedna z urn o uchu podobna do wysokiego garnka, zawierała drugie, mniejsze, podobne naczynie. *M. St.*

Kępno, niem. *Kempnio*, leśnictwo, pow. łecki, st. p. Claussen.

Kępska wólka, wś, pow. janowski, gmina i par. Wilkołaz.

Kępy, przys. Zarzyc w pow. Nisko, na lew. brz. Sanu, na płn.-wschód od Nisko.

Kępy, ob. *Jaworze*.

KONIEC TOMU III-go.